

THEOLOGIAE CURSUS COMPLETUS, EX
TRACTATIBUS OMNIUM PERFECTISSIMIS
UBIQUE HABITIS ... UNICE CONFLATUS,
VOLUME 8

JACQUES PAUL MIGNE

**Theologiae Cursus Completus, Ex
Tractatibus Omnium Perfectissimis Ubique
Habitis ... Unice Conflatus, Volume 8**

Jacques Paul Migne

Nabu Public Domain Reprints:

You are holding a reproduction of an original work published before 1923 that is in the public domain in the United States of America, and possibly other countries. You may freely copy and distribute this work as no entity (individual or corporate) has a copyright on the body of the work. This book may contain prior copyright references, and library stamps (as most of these works were scanned from library copies). These have been scanned and retained as part of the historical artifact.

This book may have occasional imperfections such as missing or blurred pages, poor pictures, errant marks, etc. that were either part of the original artifact, or were introduced by the scanning process. We believe this work is culturally important, and despite the imperfections, have elected to bring it back into print as part of our continuing commitment to the preservation of printed works worldwide. We appreciate your understanding of the imperfections in the preservation process, and hope you enjoy this valuable book.

CURSUS COMPLETUS,

EX TRACTATIBUS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS, ET A MAGNA
PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM EUROPE CATHOLICÆ,
UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,
UNICE CONFLATUS,

PLURIMIS ANNOTANTIBUS PRESBYTERIS
AD DOCENDOS LEVITAS PASCENDOSVE POPULOS ALTE POSITIS.

ANNOTAVIT VERO SIMUL ET EDIDIT

J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS OCTAVUS.

DE TRINITATE. — DE CULTU SANCTORUM.
DE BEATIFICATIONIBUS ET CANONISATIONIBUS. — DE ADVENTU CHRISTI. — DE MYSTERIIS
CHRISTI. — DE DEVOTIONE ERGA SACROSANCTUM COR JESU.
DE CULTU IMMACULATI CORDIS Mariæ MATRIS DEI — DE INCARNATIONE.

28 VOLUMINA : 138 FRANCIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

1862

WITASSIUS.

Witassii Vita.	col. 9
Editorum Dissertationes præviæ duæ in Tractatum de SS. Trinitate.	9
Tractatus de Sacrosancta Trinitate.	55
I. — De sanctissimæ Trinitatis Mysteriorum notitia.	55
II. — De variis Erroribus quibus impugnatum fuit hoc mysterium.	81
III. — De divinarum Personarum Distinctione ac Numero.	99
IV. — De sanctissimæ Trinitatis Consubstantialitate.	144
V. — De divinis Processionibus.	521
VI. — De divinarum Personarum Proprietatibus et Relationibus.	564
VII. — De earundem Notionibus.	579
VIII. — De iis quæ divinis Personis communia sunt.	588
IX. — De divinis Personis sigillatim.	608

Appendices.

I. — De Unitate et secunditate in Personis divinis. (Selecta ex THOMASSINI Tract. de SS. Trinit. capp. 4, 5, 6, 28, cura EDIT.)	659
II. — Compendium Tractatus de SS. Trinitate, ad usum eorum quibus doctrinam Christianam fidei populo tradere et explicare munus incumbit. (EDIT.)	698

LEIBNITZIUS.

Leibnitzii Vita.	749
Defensio Trinitatis per nova reperta logica, contra Epistolam Ariani.	751
De Trinitate et Definitionibus mathematicis circa Deum, Spiritus, etc., Epistolæ duæ ad Loefflerum.	757
Remarques sur le Livre d'un Antitrinitaire anglais touchant la Trinité.	765

PERRONE.

Tractatus de Cultu Sanctorum.	769

BEAUDEAU.

Beauveau Vita.	851
Analyse de l'Ouvrage du Pape Benoît XIV sur les Béatifications et les Canonisations.	853

THOMASSINUS.

Thomassini Vita.	941
De Adventu Christi : Cur in medio annorum, sive in plenitudine temporum, non maturius, non tardius, natura se nostra induerit Deus Verbum.	941

BILLUART.

Billuart Vita.	1305
De Mysteriis Christi et beatæ Virginis.	1305

Appendicula.

De Actis Pilati circa Gesta et Miracula Christi, ad Tiberium imperatorem missis.	1474

PERRONE.

De Devotione erga Sacratissimum Cor Jesu.	1477

J. DE GALLIFFET.

De Cultu Immaculati Cordis Mariæ Matris Dei Jesu.	1491

EDITORES.

Brevissimum Tractatus de Incarnatione Compendium, ad usum eorum quorum munus est doctrinam Christianam fidelibus tradere et explicare.	1500
Index Rerum.	1513

WITASSII VITA.

WITASSIUS, Gallicè WITASSE (Carolus), in diœcesi Noviodunensi natus, in vico dicto Chauny, Parisiis theologiam ex cathedrâ docebat, cùm prodiiit bulla *Unigenitus*. Cui licet debitum obsequium non usque præstiterit, Jansenianos errores minimè redolent pleraque ipsius opera. Tractatus de *Trinitate* et *Incaratione* eximiâ potissimùm enitent doctrinæ puritate, necnon vi ratiocinii styloque rebus theologicis convenientissimo. Dedit præterea varias de Paschali solemnitate epistolas tracta-

tusque de *Pœnitentiâ*, de *Ordine*, de *Eucharistiâ*, et de *Attributis* divinis, in quibus pauca reprehendenda sunt, multa verò laudanda. Ei falsò attribuitur à nonnullis tractatus de *Confirmatione*, cujus auctor est pater Oratorianus, Witassii opera multoties, tum in Galliâ, tum in extraneis regnis, typis demandata sunt. Nullus de *Trinitate* rectiùs sagaciùsque scripsisse videtur.

Witassius Parisiis oblit anno 1716.

TRACTATUS DE SANCTISSIMA TRINITATE.

Prima dissertatio prævia.

DE QUIBUSDAM VOCIBUS QUÆ IN PRÆSENTI
TRACTATU SÆPIUS RECURRUNT.

Operæ pretium esse duximus nonnulla diligentius hic exponere, atque explicare vocabula, quorum frequentissimus jam ab ipso limine usus est, et quæ tamen aut non omninò, aut obiter tantùm, aut in extremâ tantùm tractatûs parte ab ipso auctore definiuntur. Vocabula porrò illa hæc potissimùm sunt: *Essentia*, *natura*, *substantia*, *persona*, *suppositum*, *subsistentia*, *processio*, *generatio*, *relatio*, etc.; de quibus nunc paucis dicendum.

1° Igitur *essentia* alicujus rei est ratio ejus constitutiva, seu id quo constituitur. id quo est. Cùm autem res quælibet per quasdam proprietates constituatur, *essentia* rursùm, et quidem planiùs, definiri potest: Complexio proprietatum, sive attributorum, quibus res aliqua talis potiùs quàm talis constituitur, id est, quibus carere nequit, quin aut nulla omninò. aut certè alia sit; verbi gratiâ, *essentia* hominis est anima rationalis hypostaticè unita corpori, omnibus organis ad vitam necessariis instructo; his enim positis, homo intelligitur; sublati verò, jam concipi nequit.

Quod autem apud Latinos *essentia*, id apud

Græcos *οὐσία* vulgò significat. Attamen *οὐσία* quandoque pro *substantiâ* sumitur: hinc duæ illæ IV sæculo tam celebratæ vocæ: *ὁμοούσιος* et *ὁμοῦσιος*, sumpserunt originem. Prior, quæ idem sonat ac *consubstantialis*, à Patribus Nicænis Symbolo inserta est, ad præcludendam Arianis omnem elabendi ac tergiversandi viam, et absque ullâ ambiguitate definiendum Filium unius et ejusdem esse cum Patre *substantiæ*. Posterior *similem in substantiâ* significat, et in prioris locum invecta est à pluribus, quibus *ὁμοούσιος* displicebat, sive, ut aiebant, eò quòd in Scripturis non extaret, ac in Paulo Samosatenò à Patribus Antiochenis anno 272 damnata fuisset, sive potiùs quòd singulari ejus vi et energiâ omnes Arianorum artes eliderentur.

2° *Natura* maximè affinis est *essentiæ*, atque adeò cum illâ sæpissimè confunditur. Id tamen inter utramque discriminis est, quòd *natura*, præter attributa quæ alicujus rei *essentiam* constituunt, accidentalia insuper attributa complectitur, quæ communia sunt toti speciei ad quam res illa pertinet. Nimirùm præter animam rationalem, hypostaticè unitam corpori omnibus organis ad vitam necessariis instructo, *natura* hominis etiam alia quædam, quæ humanæ communia sunt speciei, v. g., duos pedes, duos oculos, includit; nemo enim non intelligit non ad *essentiam* quidem, sed ad hominis

naturam pertinere, ut duos oculos duosque pedes habeat. At verò cum Deus sit ens omni ex parte necessarium, nullaque accidentia admittat, in divinis essentia et natura idem sonant, et promiscuè accipiuntur. Ad exprimendum quod latine natura dicitur, Græci vocem φύσις, ut plurimum, usurpant; qui quidem φύσις sensus, inter alios plures, germanus vulgatusque inprimis esse videtur.

3° *Substantiæ* nomen duplici modo accipi potest, in concreto nimirum, ut aiunt, vel in abstracto. Substantia in concreto ens illud designat quod in se subsistit, id est, ens existens non independenter quidem ab omni causa, sed independenter à subjecto cui inhæreat et à quo recipiatur; v. g., nummus aureus est substantia, quia, ut existat, non indiget subjecto cui inhæreat. Substantia in abstracto significat illud, quodcumque sit, cui inhærare intelliguntur proprietates alicujus substantiæ prioris generis; v. g., substantia nummi aurei est illud in quo soliditas, color, forma, cæteræ denique hujus nummi proprietates, recipiuntur. Undè liquet substantiam sic acceptam nihil aliud esse quàm id quod vices gerit subjecti, seu fulcimenti, respectu proprietatum alicujus rei. Hinc substantia generatur ab essentia et naturâ plurimum discrepat; res enim quælibet, sive modus, sive substantia sit, suam habet essentiam et naturam; non item verò de substantiâ, quæ solis entibus in se subsistentibus competit. Imò verò ex præcedentibus definitionibus apertum omnibus est non eandem omnino, vel in entibus quæ per se subsistunt, vim et significationem inesse substantiæ, quàm vocibus essentia et naturæ. Cum tamen substantia plerumque sit præcipua naturæ et essentiæ pars, non raro fit ut unum pro altero nomen in sermonem veniat, præsertim ubi de Deo quæstio est, cujus omnes proprietates eum substantiâ simplicissimâ, absque reali distinctione, identificantur.

Substantia autem est vel *incomplete*, vel *completa*. Prior est illa quæ non est sui juris, quia videlicet venit in compositionem alterius, quâ veluti terminatur, cuique tribuuntur ipsius operationes et affectiones; v. g., corpus humanum est substantia incomplete; venit enim in compositionem hominis, cui tribui solent quæcumque in corpore peraguntur; adeoque si vulnus accipit corpus Petri, Petrus ipse dicitur vulneratus; item sacratissima Christi humanitas est substantia incomplete,

quia, licet in se perfectissima sit, non est tamen sui juris, sed Verbi æterni dominio subiacet. Substantia completa, quæ etiam quandoque dicitur *totalis*, vel *ultimò terminata*, ea intelligitur quæ est sui juris, seu sui suarumque operationum et affectionum domina; sic liber est substantia completa; quidquid enim in ipso accidit, de illo prædicatur. Si substantia completa rationis est expers, dicitur *suppositum*, ut agnus, liber, etc.; si verò rationalis, vocatur *persona*. Indè manifestè apparet quis sit illius effatus sensus: *Actiones sunt suppositorum, aut personarum*; significat enim actiones sive affectiones non substantiis incomplete, quæ in compositionem veniunt alicujus personæ vel suppositi, sed ipsi personæ vel supposito tribuendas esse.

4° Ex dictis jam habetur satis accurata *personæ* notio. Definiri autem potest: Substantia intelligens et sui juris. Idcirco, ut substantia sit persona, duo tantum ipsi necessaria sunt, nempe ratio et dominium suarum operationum et affectionum. Porro quòd in creatis substantia sit domina suarum affectionum et operationum, non est specialis quædam perfectio et modificatio; sed ad id satis est, ut alteri substantiæ non sit conjuncta, quâ compleatur, terminetur et in genere subsistendi perficiatur. Et hæc est cur sæpius à philosophis et theologis persona definiatur, substantia intelligens, alteri non communicata, quæ illam perficiat. Quæ definitio à nostrâ non differt, nisi quia non tam id quod immediatè constituit personam, scilicet suarum operationum dominium, quàm conditionem sine quâ haberi non posset jus et dominium istud, exprimit. Verùm in divinis longè aliter se res habet. Si enim ad personam constituendam satis esset ut substantia alteri non conjungeretur, tunc divina substantia ipsa esset persona; siquidem nulli alteri substantiæ conjuncta est, quâ terminetur. Quapropter persona divina aliquam perfectionem, præter substantiam ipsam formaliter sumptam, includit. Quænam autem sit illa perfectio infra patebit.

Ex dictis facile est intelligere quæ sit *personalitas* natura. Enimverò personalitas est ratio constitutiva personæ, seu id ex quo persona habet ut sit persona, sive etiam ille existendi modus quo fit ut substantia intelligens sit sui juris. Cum igitur, prout modò diximus, substantia creata juris sui est quoties alteri non est conjuncta, in creaturis personalitas non est aliqua perfectio à substantiâ, ne vir-

tualiter quidem, distincta, sed mera negatio unionis cum aliâ substantiâ. In Deo autem, ob rationem contrariam, personalitas est aliqua perfectio, non equidem superaddita substantiæ, sed ab ipsâ virtualiter distincta, seu interna quædam modificatio illam quasi terminans.

A personalitate vix distinguitur *subsistentia*, quæ ideò indiscriminatim cum ipsâ plerùmque usurpatur. In eo tamen ambæ differunt, quòd subsistentia quandoque ad significandam rationem constitutivam suppositi adhibeatur, nunquam verò personalitas, quæ in usum non venit, nisi ubi de personis quæstio est.

Latina cum voce, *persona*, grammaticè præsertim spectatâ, non mediocri affinitate conjuncta est vox Græca, *πρόσωπον*: libentius verò theologi et philosophi vocabulo, *ὑπόστασις*, utuntur, utpote quod accuratius exprimit ideam quam ipsi personæ affingere amant; primariò enim præ se fert ideam subsistentiæ, deinde, per extensionem, significat ens in se et independentè à subjecto alio subsistens, ut suppositum, personam. Equidem « magnâ animorum contentione, ut ait Montagnus post Turnesium, disputatum olim fuit de significatione vocis hujus, *ὑπόστασις*, et quidem tantâ, ut inde ex parte ortum fuerit grave illud ac luctuosum dissidium Antiochenum, versûs an. Christi 360, quo tota Occidentis et Orientis commota et turbata fuit Ecclesia; aliis cum Meletio tres *ὑπόστασις*, aliis cum Paulino unam admittentibus. Meletio adhærebant SS. Basilii et Gregorius uterque, Nazianzenus et Nysseus, aliique Orientales; Paulinum verò sequebantur SS. Athanasius et Epiphanius, aliique Occidentales. Eò verò usque exarsit hoc dissidium inter catholicos præsules, ut sibi mutuò hæresis notam affligerent; qui enim unam *ὑπόστασιν* admittebant, ii Sabellii partes fovere; qui verò tres, ii Arii errorem promovere accusabantur. At de solâ vocis significatione, non de substantiâ dogmatis movebatur controversia: qui enim in Deo tres dicebant esse *ὑπόστασις*, per *ὑπόστασιν* intelligebant personam (sive subsistentiam); et qui unam dicebant *ὑπόστασιν*, per *ὑπόστασιν* intelligebant naturam (sive substantiam). Quibus ex utrâque parte auditis, dissidium illud in concilio Alexandrino an. 362 à S. Athanasio compositum fuit. Non tamen omninò extincta ac conscripta fuit controversia; recruduit enim tempore Damasi S. Pontificis; de quâ S. Hieronymus consulens Damasum Papam, sic loquitur, epist. 14, aliàs 37:

« Decernite, obsecro, si placet; non timebo tres
« *ὑπόστασις* dicere..... quàm obrem obtestor bea-
« titudinem tuam per Crucifixum, mundi salutem,
« per *ὑποκόσιν* Trinitatem, ut mihi epistolis tuis,
« sive tacendarum, sive dicendarum *ὑποστάσεων*
« detur auctoritas. Ita vir sanctus ac doctus
« suam erga sedem Apostolicam reverentiam
« et obedientiam testabatur. Tandem significa-
« tio vocis, *ὑπόστασις*, fixa et determinata fuit
« pro denotandâ personâ (sive subsistentiâ);
« quem sensum invertere ac mutare nemini
« amplius licet. » Quæst. 10, art. 1.

5° Pauca admodum dicenda nobis sunt de *processione* et *generatione*, de quibus auctor fusiùs in suo loco. Sufficit ut hic indigitemus quid his vocabulis intelligatur. Porro processio, quæ græcè *προέκχλη* dicitur, generatim spectata, est origo unius rei ab aliâ, undè in divinis significat unam personam ab aliâ, tanquàm à principio, originem ducere. Varii sunt modi quibus res una ab aliâ ducere originem potest, inter quos primum locum obtinet generatio, quæ proinde species quædam est processionis. Duplici autem sensu accipi potest generatio, activè scilicet et passivè. Generatio activa est actio vi cujus ens aliquod vivens ex suâ substantiâ, alterum producit, item vivens et naturâ simile sibi. Undè ad generationem propriè dictam requiritur 1° ut generans sit vivens, et erumpat in actum; non sufficit autem ut passivè sese habeat, quia generatio est actio vitalis, non eo tantum sensu quòd vitam communicet, sed eo etiam sensu quòd eliciatur à principio vitaliter producente. Hinc à verâ generatione excluduntur tum propagatio metallorum in terræ visceribus, tum productio Evæ ex costâ Adami; 2° ut generantis substantia, et cum eâ vita naturaque similes, generato communicentur; cujus conditionis defectu primi hominis productio generatio non est; 3° ut in ipsâ generantis actione reperiat ratio cur ille quem generat ipsi naturâ similis sit, id est, ut ex nativâ hujus actionis virtute proveniat similitudo naturæ quæ inter genitorem et genitum existit; hæc altera causa est cur Eva ab Adamo genita dici nequeat. Generatio passiva ex dictis facilè intelligitur; est enim quidam procedendi modus, vi cujus ex ipsâ entis alicujus viventis substantiâ ens aliud vivens et naturâ simile ducit originem.

6° *Relatio*, de quâ nunc dicendum, si generatim spectatur, definiri potest: *Respectus unius rei ad aliam*. Duplex autem distinguitur, impropriè dicta et propriè dicta. Prior est en

quæ existit inter duo entia quorum unum dare quidem potest occasionem de altero cogitandi, sed non necessariò, id est, quorum unum non necessariò supponit alterum, atque adeò non nisi accidentaliter ad illius cognitionem ducit. Talis est ea quæ existit inter duos homines ejusdem formæ aut stature, vel inter diem et noctem. Posterior est ea quæ existit inter duo entia quorum unum ita alterum supponit, ut ad illius cognitionem necessariò ducat, seu quæ ita indivulsè colligantur, ut unum sine altero cogitari nequeat. Talis est ea quæ existit inter patrem et filium, inter dominum et servum. Entia autem sic inter se connexa, correlata dicuntur, et sibi invicem opposita. In omni relatione tria sunt sedulò distinguenda, *subjectum, terminus et fundamentum*. Subjectum est res quæ refertur ad aliam; terminus est illa res ad quam subjectum refertur; fundamentum est ratio propter quam subjectum refertur ad terminum. Itaque in relatione quæ existit inter causam et effectum, subjectum est effectus, terminus est causa, fundamentum est productio effectus per causam. Fundamentum potest esse 1° *accidentale* vel *essentiale*. Accidentale dicitur, quando stabat in potestate illius ex duobus correlatis à quo positum est, illud non ponere. Hujusmodi est fundamentum relationis creaturæ ad Creatorem; Deus enim in creando liber omninò exiit. Essentiale autem nuncupatur, quando ita fluit ex naturâ correlatorum, ut ab eo ponendo nequaquam abstinere potuerint. Tale est fundamentum relationis luminis ad solem. 2° *Intrinsecum* vel *extrinsecum*. Prius est illud quod ita intimum correlatis est, ut ipsam eorum substantiam afficiat; undè quandoque *substantiale* dicitur. Tale est fundamentum relationis Dei Patris et Filii, ut ex dicendis patebit. Posterius illud est quod ipsam correlatorum substantiam non afficit. Istiusmodi est fundamentum relationis, quæ servum inter et dominum invenitur. 3° *Transiens* et *immanens*. Transiens est, quando actio per quam ponitur statim transit et evanescit; immanens verò, quando actio per quam ponitur constanter permanet. Pro vario autem fundamenti genere, ipsa relatio vocatur *accidentalis* vel *essentialis, intrinseca* vel *extrinseca, transiens* vel *immanens*. 4° Tandem occurrat nomen, *Trinitas*, de quo nec omninò tacere possumus, nec fusè disputare debemus. Magister Sententiarum dist. 24, post S. Isidor. Orig. c. 4, vocabulum istud significare *trium unitatem* existimat; quem postea plurimi theologi secuti

sunt. Hanc verò etymologiam non probat doctissimus Petavius. « Ratione caret omni, » inquit, lib. 8, cap. 9, n. 2, etymon illud « vocabuli, *Trinitas*; nihilque plausibilis est, » quàm si dicam: *Humanitas est humana unitas, benignitas, benigna unitas; bonitas, bona unitas, »* Redendum igitur est ad id quod paulò ante monstravi, trinitatem prorsus idem esse ac « Græcam *τριάδα*, vel Latinam *ternionem*, aut *ternarium*; nec illo vocabulo propriè ac per se significari unitatem naturæ, sed ex accidenti; quippe tres personas directè notione significat, sive tres qui unus Deus sunt, non quæ unum sunt, sed quæ numerabiles sunt. » Quidquid sit, certum est hæc ipsa voce nunc significari trium personarum in unâ divinâ naturâ existentiam. Re quidem verâ ad id significandum aptior nulla inveniri posset. Idcirco frequentî in usu posita videtur jam à prioribus Ecclesiæ seculis. Eruditi vulgò sentiunt eam, à S. Theophilo Antiocheno, sub finem II seculi, primò sub Græcâ formâ usurpatam, mox ad Latinam defluxisse. Sæpe verisimile est huic adhibendæ dedisse locum ista S. Joan. 1 Epist. cap. 5, v. 7, verba: « *Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt*, in quibus, non quoad sonum quidem syllabarum, sed quoad sensum certè reperitur. Cùm igitur nihil, nisi quod in divinis Scripturis continetur, exprimat, tantâ insuper seculorum serie, tot SS. Patrum atque conciliorum, totius denique Ecclesiæ catholicæ usu comprobata et consecrata sit, eam criminari et repudiare, ut plurimi faciunt Protestantés, nemo potest, nisi summæ temeritatis ac pertinaciæ haberi velit. » (EDITORES.)

Secunda dissertatio prævia.

DE INCOMPREHENSIBILITATE AUGUSTISSIMISS.
TRINITATIS MYSTERII NEQUAQUAM MIRANDA.

Quandoquidem in tractatu de SS. Trinitate habentur plurima quæ rationi non impervia tantùm sint, sed primo etiam intuitu pugnanti videantur, antequàm ad rem veniamus, diligentius probandum nobis est, tum SS. Patrum auctoritate; tum ipso coruscante lumine naturali ad divinam essentiam intimè pertinere, ut hominum, imò etiam angelorum et naturarum quarumlibet intelligendi vim fugiat atque transcendat. Postquàm enim jam à principio humanæ rationi vividè inculcatum fuerit, vel potius ipsa suis disquisitionibus exploratum

labuerit atque perspectum, majestatem Dei augustissimam lucem habitare inaccessibilem, et adorandam, ut ita dicam, mysteriis obvolutam in reconditissimis penetralibus secum residere, non amplius mirum ipsi videbitur, quod tantam altitudinem gloriæ et divitiarum persequari nefas sit, inevitabile fidei jugum, melior ac modestior effectu, minus exhorrescet, suam demum tenuitatem infirmitatemque planè sciens, breviorē intueudæ veritatis atque tutiorem viam humilitatem et docilitatem esse facilius intelliget. De hac autem quæstione luculenter admodum, pro more suo, fusèque disputat doctissimus P. Thomassinus, in tribus primis capitibus eximii tractatus de SS. Trinitate; undè nihil nos lectoribus gratius utiliusque facere posse arbitramur, quàm si tria hæc capita, longiusculè quidam, hic excerpta describamus :

CAPUT PRIMUM.

Si quæ nobis incomprehensibilia et impossibilia videntur esse, potest Deus facere, multò magis esse ut unum illam trinumque esse tantò minus illi pugnet, quantò magis repugnet nobis. Ex Patribus primùm Græcis.

« Unam esse trinamque Deitatis substantiam, vel eo ipso quod supra fidem, supra mentem est, credi æquius est, cùm Deitatis id proprium, ad singulare decus sit, ut incomprehensibilis et inenarrabilis, et uni soli sit. Etsi ergo hoc arcanum supra rationem sit, nihil tamen rationi accommodatius est, quàm ut homines, quibus ne terrena quidem satis explorata sunt, quæ ne seipsos quidem satis perspectos habent, verè summæque Divinitatis intelligentiam ipsi uni permittant, sibi fidem et reverentiam vindicent. Ita interpretatur Athanasius illæ Christi apud Joannem verba: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius; aut Filium, nisi Pater.* « Mirum igitur est, impios ista nefaria audere garrire, cùm et homines sint, et quæ in terrâ sunt, nequeant explicare. Sed quid dico, quæ in terrâ sunt? imò vel sua ipsorum nobis exponant, videantque num satis exploratè investigare queant, quæ ipsorum naturæ sunt. » Complectitur hæc eadem fidei, obsequii et reverentiæ conditio, naturas etiam illas creatas homine superiores, angelos, Cherubimos, Seraphimos, ut unius Trinæque majestatis præsentiam revereri et contremiscere magis se posse testentur, quàm intueri; laudare magis, quàm penetrare; indicare, quàm explicare. Ita enim apud Isaiam describuntur, eodem auctore et interprete Athanasio: « Quid enim propin-

« quius Cherubinis et Seraphinis? Illi non obluentur hanc majestatem, aut in pedibus erectos se tenent, imò ne faciem quidem nudam relinquunt; sed, eâ obvelatâ, gloriam majestatemque Dei labiis nunquàm cessantibus extollunt, nihil aliud quàm divinam et ineffabilem naturam triplici titulo sanctitatis glorificantes. » Et mox: « In eo enim ipso, quo amplissima ista animantia tertio profuerunt glorificationem, dùm aiunt: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, triplici numero tres perfectas, abso- lutas, integras personas ostendunt, quemadmodum sub unâ voce, *Dominus*, unam substantiam declarant. »

« Cùm ne toto quidem tot seculorum decursu quidquid est, aut fuit usquàm hominum potuerit orbis hujus corporei naturam et causas pervestigare, ut Salomon, ut ipsa rerum experientia contestatur, æquis tam perfrictæ frontis fuerit homuncio, qui accuratam Divinitatis notitiam sibi ausit arrogare? Consultissimè ergo Paulus monuit, teste Athanasio, Epist. ad Serap., ut amplum nobis, et optandum ducamus, de Deo scire, quod sit, non quomodò sit: « Et universitatem omnis ævæ dedit in mentes eorum, ut non inveniret homo hoc opus, quod fecit ab initio usque ad finem. Quid igitur, quum nequeant ista explicare, etiam ea esse negabunt? certè negabunt, tam est illis corrupta mens. Rectè igitur hæc illis dicas: O stulti et ubique audaces, cur non potius desinitis curiosè rimari de sanctâ Trinitate, ac fidei acquiescitis, et hæc esse creditis, maximè quum ad eam rem magistrum Apostolum dicentem habeatis? *Primum credere,* » etc.

« Ne assumptæ quidem à Verbo humanitatis sacramenta pervadere et mentis suæ acumine explorare quisquam potuit, etsi per illa se Deus nostræ tenuitati accommodaverit: quid ergo de summo ipso divinæ amplitudinis fastigio sentiendum nobis, aut sperandum superest, nisi ut intelligamus fide nobis opus esse ad res divinas utcumque attingendas: eâ, inquam, fide, quæ in impossibili possibilitatem speret et amplectatur: « Non enim fides de re evidenti concepta, fides dici poterit; sed, fides est, quæ in impossibili possibilitatem, et robur in imbecillitate, et patibile in impatibilitate, et corruptionem in incorruptibilitate, et mortale in immortalitate, et in parvitate magnitudinem credit, *ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνατῇ πιστεύουσα.*

« Unâ maximè professione ad res divinas

fide primum et potissimum attingendi, docet Basilius distare Christianos à gentilibus et Judæis, quinimò et ab hæreticis; nec enim hæretici à Judæis et gentilibus magnoperè distant, in iis certè quæ ad divinissimam Trinitatem spectant. Quid enim Judæos primum, quid postea gentiles absterruit, ne disseminatam à Christo et à Apostolis unius et triinæ divinitatis religionem, tot vaticiniis, tot miraculis, tot martyriis testificatam amplexarentur, nisi superba quædam contumacia non credendi quod non caperent? quid hæreticos à castris Ecclesiæ avulsit, et ad Judæos, vel gentiles traduxit, ut vel cum illis tres in Deo personas esse posse negarent, vel cum his Filium à Patre non genitum, sed creatum, atque ad eò creaturis connumerandum adorarent, nisi ecclesiasticæ de his fidel fastidium et aversio? Sic ergo Basilius homiliâ 37 contra Sabellianos et Arianos: « Pugnat « Judaismus cum Gentilismo, et uterque cum « Christianismo. Quemadmodum Ægyptii et « Assyrii, inter se hostiliter dissidebant, et « utrique Israeli infensi erant. Ut in malitiâ « deprehendimus, et audaciam pariter ac timi- « ditatem inter se pugnare, et nihilominus « ambas à rectâ animi fortitudine dissidere. » Et infra: « Postquàm enim callidissimus ad « nocendum diabolus Christianorum à gentili- « bus ac Judæis abalienationem, et quod ad « illorum appellationem mox hostile quiddam « spiramus, animadvertit; nostro utrisque im- « posito nomine, Judaicam iterùm negationem, « ac gentilem multorum deorum cultum in- « troducere conatur. Illi namque cùm Unige- « nitum opus ac facturam Dei esse dicunt, et « illum nihilominus adorant, divinoque honore « afficiunt, apertè Gentilismum, creaturæ ser- « vientes, et non Deo, introducunt. Isti verò « Deum ex Deo negantes, et nomine quidem « Filium constitentes, re ipsâ verò ac veritate « substantiam illius reprobantes, Judaismum « denuò renovant. »

« Cùm Ecclesiæ de Trinitate fidem sugillaret Eunomius, seque ingentium, se Deum comprehendisse stultissimè vendicaret, sic illum retundebat Nyssenus, orat. 10 contra ipsum: « Qui igitur se jactat eorum quæ sunt naturam « adeptum esse, nobis primum formicæ natu- « ram declaret. Deinde potentiam illam quæ « omnem intellectum superat, physicè tractet. « Quod si brevissimæ formicæ cognitionem « nondum in naturâ consecutus est, quomodò « eum qui in seipso omnem complectitur crea-

« turam, comprehensivâ ratione se complexum « esse gloriabundus jactat? »

« Rursus idem alibi docet Deum id esse, non quod intelligitur, sed quod creditur; nominari autem, non ex ejus propriâ quâpiam naturæ dote, sed ex operationibus et beneficiis in nos suis: « Sed Deus quidem est per seipsum « quod quidem unquam esse creditus est: no- « minatur autem ab his qui invocant, non ipsum « quod est; ineffabilis enim est natura ejus « qui vorè est: sed ex his quæ operari et effice- « re in vitâ nostrâ creditus est, cognomina habet, « quale et hoc ipsum quod in promptu dicitur. « Cùm enim Deum ipsum dicimus, inspectorem, « et exploratorem, et absconditorum perspi- « cace cognitorem commentantes vocamus. »

« An ejus propriam capiemus naturam, cu- « jus Scriptura affirmat ne vestigium quidem « capi posse, ne beneficia, ne judicia quidem; « etsi per hæc ille se ad nos quodammodò de- « jiciat? Ne guttulam quidem tanti boni capimus, quid ipsum fontem? Audiendus hic Cyrillus Hierosolymitanus episcopus, catechesi 6: « Totius « boni fons maximus et perennis, beneficiorum « quasi quoddam flumen, lumen æternum sine « fine coruscans, vis inexpugnabilis, ad nostras « infirmitates se demittens et accommodans: « cujus ne nomen quidem audire sustinemus. « An vestigium Domini reperies, ait Job, aut ad « extrema pervenies, quæ fecit Omnipotens? Si « extrema et minima Dei opera non compre- « henduntur, is qui omnia fecit comprehen- « detur? Oculus non vidit, et auris non audi- « vit, et in cor hominis non ascendit, quæ præpa- « ravit Deus diligantibus se. Si quæ præparavit « Deus, nostris nequeunt mentibus compre- « hendi, eumne qui præparavit, animo com- « prehendere possumus? O altitudo divitiarum « et sapientiæ Dei, quàm inscrutabilia judicia « ejus, et impervestigabiles viæ ejus, ait Apostolus! « Si judicia et viæ investigari et comprehendi « non possunt, ipsene comprehendetur? »

« Non modò fide certissimum est, sed etiam ratione tantò nobis certius videri debet, Deum ejusmodi naturam esse, cui non pugnet et unam simul esse et trinam; simplicissimè, inquam, unam, et verissimè trinam, quantò certissimum et indubitissimum est, Deum incomparabiliter eminere supra id omne quod utcumque capi à nobis potest. Utcumque enim Deus vel in veteri Testamento per umbras, vel in novo per assumptam carnem visendum se præbuit, merè fuerunt illæ condescensiones: uti cat, ne angeli quidem, ne angelorum

quidem primates illum quantus quantus est viderunt; vel ejus essentiam quanta quanta sibi est enarrârunt, sed gloriam et laudes; soli sibi quippe notus est unus trinusque; à beatis etsi verè videatur, non quantus maximus est videtur, non comprehenditur; nos verò nunc ne angelis quidem videndis parè aliquando fuimus, nedùm ei vivendo, aut plenè intelligendo, ad cujus conspectum ipsi præstringuntur angeli. Ita philosophabatur Chrysostomus in *Evang. Joan. homil. 14*: « Quomodò autem sit Deus, ipse novit solus, quod per prophetiam significavit: *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum* (hoc est, condescendi, *συγκατέβην*), non tamen id quod eram, me ostendi. Cùm enim ejus Filius verè carne accepta venturus esset in mundum, multò ante sanctos viros ad divinæ substantiæ visionem exercuit, ita ut videre poterant. Nam id quod est Deus, non modò prophetæ non viderunt, sed neque angeli, neque archangeli. Sed si eos percontaberis, nihil ab his de Dei substantiâ audies, sed tantùm referentes: *Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax, in hominibus bona voluntas*. Si Cherubin et Seraphin, sanctificationis laudem audies, plenum esse cælum et terram gloriâ ejus. Si supernas virtutes, tibi item respondebunt, sibi unum opus esse, ut Deum laudent: *Laudate eum*, inquit, *omnes virtutes ejus*. Solus autem ipsum videt Filius et Spiritus sanctus. Quòd si omnis natura creata est, quânam ratione increatum videre poterit? Nam si incorpoream virtutem, quamvis genitam, non possumus manifestè conspicari, et hoc sæpenu- merò in angelis ostensum est, multò minùs incorpoream, et ingentiam substantiam. Quare Paulus: *Quem, inquit, vidit nemo hominem, neque videre potest.* Ex quibus illud quoque concluditur, Dei substantiam Deo soli Patri Filioque ita perspectam esse, ut nulli præter ipsum ita accuratè perspecta sit. Sic, ait ibidem Chrysostomus, multi Deum cognoscimus, non tamen ipsam substantiam, qualis est, nisi solus ejus Unigenitus, qui certam notionem, visumque, et comprehensionem habet, qualem Filium de Patre habere par est. *Sicut enim cognoscit me Pater, inquit, et ego cognosco Patrem.*

Hanc esse germanam et summam fideli- um philosophiam alibi argumentatur Chrysostomus, ut de Deo anplissimè et magnificentissi- mè sentiant; posse illum quæ impossibilia,

vel sunt, vel nobis videntur, ne dubitent qui- dem; atque aded multò minùs esse ejus sub- stantiam ad nostræ mentis angustias circumscriptam, quàm potentiam ejus. Si potest enim facere, quæ nulla creata mens potest capere, quòtò magis esse? Eà de Dei naturâ fide et credulitate nostrâ nihil vel Deo hono- rificentius fingi potest, nihil nobis compendio- sius ad ejus in nos gratiam et benevolentiam promerendam. Denique eà fide sanctiùs reli- giosiùsque coll Deum, quàm ullis operibus bonis, fidenter pronuntiat Chrysostomus, ut jam mirum non sit, si Christiani jam inde ab exordio uno maximè delectati sunt fideli- um nomine. Hoc ipsum porrò generosissimè est animi, et philosophicæ sententiæ, et subli- mis cogitationis (verba sunt Chrysostomi, hom. 8 in Epist. ad Rom.). Etenim nec fu- rem esse, nec parricidam vel cuiuslibet esse possit: at credere quòd impossibilia possit Deus, hoc verò magni admodùm animi Indi- get, et magnoperè erga illum affecti. Etenim germanæ charitatis hoc signum est. Siquidem et Deum quoque honorat quisquis illius man- data implet: multò verò meliùs hic, qui fide philosophatur. Ille enim ei obedit; hic autem convenientem de eo opinionem accipit, eum- que glorificat, admiratur vehementiùs ipsâ operum demonstratione. Illa ergo gloriatio ejus est qui rectè aliquid factum præstulerit. Hæc autem Deum ipsum glorificat, ac quanta est, tota ipsius est; gloriatur enim ob hoc quòd magna quædam de eo concipiat, quæ quidem in illius gloriâ redundant.

Id mox probat ibidem Chrysostomus ex- emplo Abrahamæ, qui contra spem in spem cre- didit, ut ait Paulus, eoque id consecutus est, ut Pater fideli- um omnium habeatur, et con- summatissimæ virtutis ac religionis exemplum. Eo enim animi sui magnitudinem et immensam pietatis vim prodidit: sicut ex adverso, qui Dei potentiam ad ingenii sui modum coarctat, is et impietatem suam prodit, et stultitiam: *Ve- rùm ad promissionem Dei (Abraham) non hæ- sitavit ob incredulitatem* neque enim demon- strationem dedit, neque signum fecit Deus; sed verba erant nuda solam, promittentia ea quæ natura non pollicebatur; sed tamen non hæsitavit, inquit. Non dixit illum non incre- dulum fuisse; sed, non hæsitavisse, hoc est, ne animo quidem suspensio, ancipiti ac dubio fuisse; porrò autem quòd tot ei impedimenta existerent, inde edocemur, ut innumera etiam, quæ impossibilia quidem videantur,

« promittat Deus, nec ea admittat qui audierit,
« eam imbecillitatem non ab ipsarum rerum
« nasci ingenio, sed ab ejus stultitiâ, qui non
« admittit. Sed *robustus factus est fide*. Vide
« Pauli philosophiam. »

« Arcana ergo Dei indagare, ac diffidere, an
tam stupenda sit et incomprehensibilis ejus vel
potentia, vel natura, id verò et injuriosum illi
est, et nobis criminisum. « Igitur ipsum hoc
« tam curiosè indagare, est peccare. Quòd si
« quoties inferiora, hæc curiosè nimis perscru-
« tamur, inquirimusque, Deum minimè glorifi-
« camus, multò magis quoties Domini ortum
« supervacaneâ curiositate inquirimus, tanquam
« qui injuriam inferamus, extrema patiemur. »

« Igitur exigui semper et infirmi argumentum
est animi incredulitas; nihil enim magnum,
nihil excelsum sapere potest: ne de Deo qui-
dem, ne de eo quidem quod in Deo summum
et excelsissimum est, Dei ipsius essentia. Si
qui igitur nostram nobis credulitatem probro
dent, jure merito jubet Chrysostomus, ut nos
multò fidentius illos, ut infirmos, ut pusilla-
nimes, ut hebetes singilemus: « Est igitur in-
« credulitas mentis infirmæ, pusillæ ac miseræ.
« Quamobrem quoties nobis nonnulli creduli-
« tatem vitio vertent, illis contra vitio vertamus
« incredulitatem, ut miseris, pusillanimis,
« insipientibus, infirmis, et asinis nihilò meliùs
« habentibus. Quemadmodùm enim credulitas
« animi est magni ac sublimis, ita incredulitas
« animi est exilis, ratione maximè carentis, et
« ad pecudum amentiam depressi. »

« Nec est quòd longè quæsitam suspicetur
quis hanc nostram de incomprehensibilitate
Dei disputationem. Jam enim patuit illos ipsos
Eunomianos, qui catholicum de Trinitate dog-
ma acerrimè oppugnabant, eò insanias pro-
vectos esse, ut Deum à se comprehendi jacta-
rent. Esse enim illum ingenitum, unde et
Filium, qui utique genitus est, Deum esse, et
consubstantialem ingenito Deo esse posse ne-
gabant. Illis ergo si satis persuasum fuisset
incomprehensibilem esse Dei naturam atque
substantiam, non tantoperè exarsissent adver-
sus antiquissimam Ecclesiæ fidem de Deitate
unâ simul et trinâ. Huc spectant quinque illæ
Chrysostomi Homiliæ de incomprehensibili
Dei naturâ. Eo quippe uno cardine vertebatur
tota inter Eunomianos, sive Arianos contro-
versia. Si comprehendi enim potest Deus, vi-
cère Ariani, nec imperari cuiquam potest, ut
credat summè unum et verè tria idem esse. Si
comprehendi non potest Deus, ne id quidem

detrectare possunt Ariani, quin tria unum esse
credatur, etsi minimè comprehendatur. Ex quo
rursus liquet, quàm non immeritò paulò ante
Chrysostomus eos pronuntiaret hebetes pro-
sūs et obtusos ac vecordes esse, qui nostram
nobis objectabant credulitatem; quæ ubi de
Deo agitur, laudi potiùs vertenda fuisset. Quid
enim obtusius aut insulsius esse potest, quàm
non capere, et naturam Dei, quæ, qualis,
quantaque sit, à nobis capi non posse, et inde
id effici, ut fide adiri debeat, et religione?

« Hinc rursus ibidem Chrysostomus argu-
mentatur: Si ex Scripturis, si ex communi ho-
minum sensu, si ex naturæ ipsius nostræ præ-
judicio, et præsentione, ipsa Dei scientia, ipsa
sapientia, si administratio ejus et providentia
comprehendi non potest, quid substantia, quid
natura intima, quid Verbi, quid Filii ejus ge-
neratio? « *Magnus Dominus*, dicat, *et magna*
« *virtus ejus, et scientiæ ejus non est numerus*;
« id est, nulla est comprehensio. Heus tu, quid
« ais? Sapientia Dei comprehendi non potest
« à prophetâ, et substantia comprehendi à nobis
« potest? Nonne istud perspicua sit insania?
« Magnitudo ejus nullo describitur fine, et tu
« substantiam describere audes, satiasque com-
« plecti animo posse opinaris? Hæc eadem cùm
« Isaias pro suo nobilissimæ philosophiæ stu-
« dio contemplaretur: *Generationem*, dicebat,
« *ejus quis enarrabit?* non, quis enarrat? sed,
« *quis enarrabit?* ut omnem posteri temporis
« rationem secluderet. » Rom. 26 de Incomp.
Et paulò post: « Videamus an Paulus, vas
« illud electionis, cognoverit, utpote quia gra-
« tiâ ampliore potiretur. Omnino hic est, qui
« illa refert: *Ex parte cognoscimus, et ex parte*
« *prophetamus*. Nec eo loco solum, sed etiam
« alibi, non de substantiâ, sed de sapientiâ
« ipse quoque disserens eâ quæ in providentiâ
« versetur, non de illâ universali, quâ angelis,
« archangelis, ac omnibus supernis virtutibus
« providetur: sed de eâ providentiæ parte,
« quâ hominibus terræ incolis consulitur, ac
« de ejus ipsius parte, nec tamen totam eam
« scrutatur, quâ sol oritur, quâ animæ inspi-
« rantur, quâ corpora effinguntur, quâ morta-
« les aluntur, quâ universus mundus conti-
« netur: sed hæc omnia omittens, et particu-
« lam quamdam diviniæ providentiæ inquirens,
« quâ scilicet Judæos neglexerit, gentiles autem
« nothos receperit, amplexus sit: et ad hanc
« ipsam particulam, veluti ad mare immensum
« et gurgitem præaltum inspiciens, conturbatur,
« deficit, et recedit, illicò voce magnâ exclamat:

« *O altitudo divitiarum et sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia ejus!* »

« Cum Paulus autem dicat Deum nunc à nobis ex parte cognosci, monet Chrysostomus non ita capi id debere, quasi naturae divinae partem aliquam noverimus, reliquam ignoremus, cum ea natura sit simplicissima, et partium exors; sed quòd Deum esse sciamus, quid sit, nesciamus: « Deum igitur ipsum ex parte cognoscit, non tamen ita ex parte, ut partem substantiae noverit, partem ignoret, « cum Deus natura simplicissima sit; sed quòd esse quidem Deum procul dubio nòrit; quid autem substantiae sit, omnino ignoret. » Nec valdè dissimilem esse angelorum sortem confirmat, ut qui Deum laudent magis, quàm explorent; ejus lucem non ferant, indulgentiam quàm sese eorum modulo accommodat, vix ferant: « Audiamus igitur angelos ipsos, non quòd de divina substantià illi disputent inter sese, « atque disceptent: sed quid? glorificent, adorant, et modulos triumphales secretosque assidue referant summo cum timore. Alii « gloriam in excelsis Deo modulantur; alii, hoc est, Seraphim: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, « concinunt: et suos avertunt oculos, cum ne condescensum quidem et indulgentiam Dei « valeant tolerare. »

« Multis ille postea insectatur insolentissimam haereticorum audaciam, qui homines se et elementum et umbram esse gnari, non aliter sibi Deum notum esse aiebant, quàm ipse sibi notus esset: « Quod nemo unquam dicere ausus, « ipsi se ita Deum nòsse, quemadmodum Deus ipse se novit, asserunt. » Summam et insaniam et impietatem ea quidem jactantia redollet; atqui non Eunomianorum ea est propria, sed eorum omnium communis, qui catholico de Trinitate dogmati adversantur; nec alià de causà adversantur, quàm quia id ipsi quidem nec capiunt, nec capere se posse sperant: quippe qui praeceptum illud animo et praejudicatum habeant, nec facere, nec esse posse Deum, adeoque nec Ecclesiae suae revelare, vel Scripturis suis consignare posse, quod capere et intelligere ipsi non possint. Hoc porrò praejudicio quid excogitari potest vel insulsius, vel non dico à pietate, sed à communi hominum sensu alienius? Apertissimae frequentissimaeque sunt Scripturarum voces, quae Patrem, quae Filium Deum, quae unum Deum prædicant: apertissima est harum vocum, *Pater, Filius, Deus, unus*, intelligentia: hæc Ecclesiae prædicatio et fides, et Ecclesia ipsa ita prædi-

cans orbem terrarum universum occupavit tanto caelestium testimoniorum robore et splendore, ut ne ipsi quidem Eunomiani id possent aut non videre, aut dissimulare. Unum ergo illud erat quod eos ab hac Ecclesiae fide alienaret, stultissimum et absurdissimum quo imbuti erant præjudicium, nec eam esse posse Dei naturam, nec eam Dei de sua ipsius naturà testificationem, cui capiendae et intelligendae essent impares.

« Juvat et illud ex Chrysostomo et Isaia repetere de Seraphinis, qui throno Dei magis quàm Deo ipsi astantes, alas prætendebant, ut facies suas obvelarent, intolerabili illà luce præstricti, quanquàm illa visio mera esset Dei condescensio, et Dei ad creatas mentes se attemperantis indulgentia. Nec Isaïas tantum ita testatur, sed ipsum genus humanum consentit, ipsa cujuslibet hominis ratione præditi conscientia vociferatur, Dei summi naturam et amplitudinem infinito quodam intervallo naturas omnes creatas post se relinquere: « Dic, « quæso, quomobrem alas prætendunt, inquit Chrysost. ibid., hom. 3, et suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quàm splendorem procurrantem à solio illo, et fulgur prosiliens ferre nequire? quanquàm non ipsam meram videbant lucem, nec ipsam sinceram substantiam: sed quæ videbant, condescensus erant et indulgentia. Quid nomen hoc, *condescensus*, significat? Cum Deus non ut est, se ostendit; sed quoad videre is potest, « qui aspectum hujusmodi meruit, eatenus firmitate videntis suam repræsentationem meretur ac temperat, condescendere illum tantisper dicimus: et ejusmodi rem condescensum nominamus et indulgentiam. Constat et illa condescensum fuisse verbis ipsius prophetæ. *Vidi Dominum*, inquit, *sedentem*. At Deus non sedet, corporis enim hic habitus. »

« Qui verò, ut pergit Chrysostomus, homines Deum comprehendant, vel capiant, ut ipse sibi est, cum ne hominum quidem præstantissimus, et omnibus ingenii, eruditionis, sanctimoniae prædiis munitus, Daniele dico, angelis conspectum tolerare poterit, ut auctor et testis ipsemet est? « Sed cur de beatà illà substantià loquor, quando ne angeli quidem substantiam homo videre liberè valeat? Quod « ut ita esse intelligatis, hominem vobis in medium ducam, Deo immortali familiarem, et plurimum confidentem audentemque cum sapientià et religione, cum justitià, cæteriisque virtutum officiis, sanctum Danielem. »

« Nec Danielis tantum hic testimonio utemur, sed ipsius humani generis, cum nemo sit qui non exhorreat et contremisecat ad celestis cujuslibet intelligentiæ præsentiam. Ita juvat enim hic ubique naturam ipsam et hominum omnium consensionem adhibere, velut certissimè suffragantem nostris in hoc negotio Scripturis. Ut intelligant aliquando tandem novatores quicumque, non posse se à fide et Ecclesiâ catholicâ deviare, quin confestim ab ipsâ ratione suâ et à sensu ac judicio hominum omnium communi aberrant. Ita quippe experimur, quod supra nos addocebat Chrysostomus, etsi hæretici insanâ ingeni sui et acuminis fiduciâ et ostentatione abhorreere se fingant à fidelium credulitate, maximè in unius et trini Dei dogmate, totum tamen contra esse, vel ipsius hominum universæ gentis assensu. In hanc enim credulitatem consensit et conspiravit tandem humanum genus omne, invictissimè intimèque persuasum ex ipsius naturæ magisterio, summa quæque de Deo præsumi et æstimari debere; infinitâ quâdam interpedine eminere illum supra omnes creatas mentes et intelligentias: ne Deum quidem illum esse posse, si talis, vel tantus esset, qualem, vel quantum illum capere potest homuncio, qui ne scipsun quidem, nec ullius vel vilissimæ rei naturam capit. Non capiunt fideles, quomodò et simplicissimè unus sit Deus, et verissimè tamen in personis trinus, sed credunt: quòd verò ejusmodi natura sit Deus, quam creata nulla capere mens et comprehendere possit, id verò non credunt tantum, sed certissimè capiunt, et intelligunt evidentissimè; soli hæretici id nec credunt nec capiunt, hominum proinde jure merito stolidissimi habendi, si Chrysostomum audimus.

« Ne angelorum quidem nomina omnium, vel diversa castra exploratæ salis habemus; quanta est ergo Eunomianorum et Arianorum fatuitas, qui Dominum ipsum se comprehendisse venditant, cujus ne servos quidem cognitos habent: « Animadvertite hæreticorum amenitatem, quæso, inquit ibid. Chrysost. hom. 4; « servorum ipsorum nomina ignoramus, et « tamen substantiam Domini ipsius exquirunt, « contenduntque comprehendere. » Denique paulò minùs ab angelis minuti cum sinus, ut loquitur Scriptura, eorum tamen substantiam haud exquisitè novimus. Nostros ipsi animos parum novimus; quid sint, aut quomodò corporibus infusi et illigati sint, parum novimus: quanta ergo eorum dementia, qui Dei notitiam

sibi tribuebant tantam, quantum Deo ipsi? « Minuisti eum paulò minùs ab angelis. Verumtamen etsi parum discriminis est, tamen « quia interest aliquid, nescimus exquisitè angelorum substantiam; nec si summè philosophabimur, comperire unquam quid sit poterimus. Sed cur de angelis loquor, quando ne « ipsius quidem animi nostri substantiam satis « novimus, imò nullatenùs attingere valemus? « Sin illi nôsse contendunt, percontare quidnam substantiæ sit animus, numquid ignis, « num aer, num spiritus, num ventus? nihil « ex his esse dicent: hæc enim omnia corpora « rea sunt; ille incorporeus est. Tamen qui « angelos nesciunt, qui suos animos ignorant, « iidem Dominum et conditorem omnium rerum « scire exquisitè contendunt. » Ibid. hom. 5.

Dei naturam se scire, nec unam trinamque esse posse mentiuntur hæretici, et eo ipso illam se nescire docent, cum ea sit Dei natura, ut scientiam omnem exsuperet. Dei naturam se nescire profitentur fideles, et ipsi affirmanti quòd trinus et unus sit, ultrò se credere; et eo vel maximè illam sciunt, non Scripturâ tantum foris, sed naturâ ipsâ intus addocente, Deum cuicumque scientiæ præcellere et emnere. Ita vulgi fidelium ignorantia hæreticorum argutis et disputationibus peritior est, cum Dei id singulare sit decus, et præcellentiæ insigne, quòd modestè nesciendo sciatur, protervè sciendo nesciatur: « Quid sit autem « substantia, ait Chrysost. in psal. 138, eadem « enim rursus dicam, et quonam modo sit ejus « majestas et magnificentia, et quisnam sit « modus eorum quæ dicta sunt, ignorat: sed « ea ipsa ignoratio est argumentum cognitio- « nis; etiam si sit mirabilè quod dictum est. « Nam mare quoque quantum sit, ignoramus, « et tamen propter hoc ipsum mare maximè novimus, quòd ejus modum nesciamus. Si quis au- « tem dicat se nôsse ejus quantitatem, is est qui « id ignorat maximè. Est igitur professio cogni- « tionis, quæ arguit inscientiam; et est ignora- « tio, quæ nobis fert testimonium de scientiâ. »

« Hæc eadem omnia et plura forsân alia edisseruit Chrysostomus, homiliis maximè illis quinque in hæc verba Isaïæ: *Vidi Dominum*, et in homiliâ *In Seraphim*, ex quâ hoc unum delibo de illâ Seraphinorum consternatione ad Dei præsentiam. Ut enim prior illa Dei nescientia ab eximiâ quâdam scientiâ profliciscatur, sic et huic consternationi summa quædam exultatio permixta erat, et ineffabilis voluptas. Quantæ enim voluptatis est, Deum ut-

cumque scire, utcumque videre, qui ad plenum, uti est, sciri et videri non potest? Deum ex parte nōsse, qui sibi soli omnino notus est? « Verumtamen nemo cum stuporem et consternationem audit, tristem aliquem illis ingerari timorem arbitretur; siquidem huic consternationi immensa quædam voluptas est admixta. »

Ita ergo jactantia illa, quæ inaniter gestiunt, qui nihil se de Deo credere gaudent, nisi quod capiunt, non lætitia, non gloria est, sed insania, et sui cæca venditatio; et ex adverso Catholicæ, cum de Deo plura credunt quam capiunt, cum ejus amplitudini supra suam ipsorum, supra cujuscumque creaturæ imbecillitatem assentiuntur, applaudunt, et congratulantur, arcanâ quædam et sobriâ, sed suavissimâ voluptate perfunduntur.

Hic Chrysostomi doctrinæ ita succinebat, et eadem premebat adversus Arianos argumenta Isidorus Pelusiota l. 3, epist. 386: « Si sanctus Daniel, angelum conspicatus, atque ex conspectu pulchritudine admiratione percussus, in terram pronus cecidit, spectaculi videlicet novitate attonitus, quamnam tandem excusationem habituri sunt, qui Patri et Filio arbitros ac sequestros præbere audent, naturamque, omnem sermonis facultatem superantem, sermonibus superare aggrediuntur. »

Audi et Epiphanium de insanâ Anomæorum in rebus divinis dijudicandis sui fiducia, hæres. 78, n. 4: « Qui quidem omnes tantam ad cæcitatem insolentiamque proveci sunt, ut illud vulgò jactarent: Tam perspicuè Deum novi, ac tantam illius notitiam sum consecutus, ut ne me ipsum quidem mellius quam Deum noverim. » Et rursum Inferitis: « Memini hoc ab illis usurpari solitum: Deum se non fidei modò intelligentiâ, sed perinde animo concipere, ac quilibet aspectabilia ista ac tractabilia cognoscit: ut puta si quis lapidem, aut lignum, aut alterius materiæ instrumentum capiat. Ita quidem audax ille ac temerarius loquitur: Tam Deum intelligo, quam me ipsum; imò tam me ipsum non novi, quam Deum. »

Cum urgebantur autem, quo tandem possent modo Deum dilucidè cognoscere, cum in terrestrium etiam rerum naturâ et proprietatibus cæterarent, respondebant corporea hæc cum sint, minus percipi à mentibus nostris posse, quibus contra obviis et notissimus esset Deus, quo nihil infacilius dici poterat, et quotidianæ omnium hominum experientiæ infestus, qui de rebus materialibus qualem-

cumque per sensus notitiâ hauriunt, in spiritalibus autem angelicisque substantiis, imò et in animis ipsis suis dignoscendis hebetes cæcique prorsus sunt. « Hæc cum illis obijciuntur, ut ab illius sectatoribus audire meminim, ad sophistica quædam commenta, cavillationesque sese convertunt, et ex illius præscripto ita respondent: Hæc omnia corporea sunt, nec à nobis percipi possunt; Deum verò, qui hæc ipsa condidit manifestè cujusmodi sit, quove modo, ac qualis, quisve sit intelligimus. Quis hæc sine risu possit audire? Est enim longè illud sanè stultissimum, summum illud et incomparabilem opifitium, qui nullo sermone declarari potest, scire se, atque accuratè percepisse profiteri. »

Nec ab his dissidet Dionysius Areopagita, qui Deum à nobis intelligi ait esse substantiam, mentem, unitatem supra omnes substantias, mentes, unitates, infinitâ quædam intercedente erectam; substantiarum, mentium, unitatum omnium causam et originem, adeoque ipsis inaccessam; ut quæ omnium causa sit, ipsa verò nihil omnium sit: « Eadem planè ratione veritatis supra substantias, inquit de div. Nomin. c. 4, n. 4, est illa supersubstantialis infinitas; et supra mentes illa supra mentem unitas; et omnibus ratiocinationibus inscrutabile est illud supra ratiocinationem unum; omnique verbo ineffabile est illud supra verbum bonum; unitas effectorix universæ unitatis, et substantia supra substantiam, et mens non cadens sub intelligentiam, ratio non effabilis ratione, intelligentiâ nomineque vacans, nullius rei similitudinem habens: quæ quidem causa est ut omnia sint, ipsa verò non est, ut quæ quiescit extra omnia quæ sunt, quemadmodum etiam ipsa de se propriè scitque hæc effari potest. »

Nec enim intelligi à nobis possunt, nisi quæ sunt, et intelligibilia sunt: at Deus est supra ipsum esse et intelligere: « Quemque nec mente concipere, nec oratione proloqui valeamus, neque visu quomodolibet intueri. eò quòd sit omnibus exemptus, et eminenter ignotus, ut qui simul omnes omnium cognitionum essentialium, virtutumque terminationes superessentialiter in semetipso anticipat, cunctis cælestibus intelligentiis eminentior incomprehensâ virtute collocatus. Etenim cum notiones omnes sint entitatum, et ad entitates terminentur, is qui omni entitate sublimior est, omnem quoque effugit cognitionem. » Ideoque etsi unus dicatur à,

nobis Deus, et trinus, et bonus, et sapiens, et jure dicatur; idè ejusmodi nominibus designatur, quòd in ea nobis præverint litteræ sacræ, vel religiøsæ sanctorum Patrum traditiones; cùm aliàs Deus sit supra hæc omnia, supra unum, supra tria, supra bonitatem et sapientiam. Quorsùm ergo de his contendere, et non totos incumbere Scripturarum traditionumque avitarum auctoritati, cùm Deum natura ipsa et insita nobis ratio dicet esse supra id omne, quod vel cogitare de ipso, vel dicere possumus: et tutius esse nihil, quàm acquiescere iis quæ de illo nobis affirmant, quæ ab ipso mandarunt Scripturæ, Scripturarumque fidissimæ interpretes traditiones Patrum: « Unum illud, ignotum, supra substantiam, seipso bonum, quod est, trinam, inquam, unitatem, simul-Deum, simul-bonum, neque verbis eloqui, neque cogitando cassequi valemus. »

« Inde est quòd non aliàs unquàm magis propriè de Deo cogitat quisquam, aut loquitur, quàm cùm negando potiùs et auferendo id facit, quàm affirmando, aut apponendo. « Laudant ipsum propriissimè ex rerum omnium ablatione; hoc ex beatissimà illà cum Deo unionem supra naturam verè per illuminationem eruditæ; ut Deus omnium quidem rerum causa sit, ipse verò nihil earum existat, sed ab omnibus sit supersubstantialiter exemptus. »

« Ex effectis enim tantùm Deus à nobis intelligitur: in seipso autem quid sit, nec mente, nec lingua attingi potest. « Divina enim omnia, etiam illa quæ non apparuerunt, sociis participationibus cognoscuntur: porrò ipsa, cujusmodi in suo principio suæque sede proprià existant, nullus sensus attingit, nulla natura nullaque cognitio penetrat. » Filium et Spiritum sanctum à Patre manare, affirmant sacræ litteræ: id tenemus: qui id fiat, nec scire nobis datur nec eloqui:

« Rursùm à Scripturis sacris accepimus, « Patrem quidem esse originem in divinis, « Jesum verò et Spiritum sanctum, quasi Dei prolem, vel, si dictu fas sit, quasi germina divina, floresve ac lumina supersubstantialia existere: quonam autem pacto sese habeant, neque eloqui, neque intelligere valemus. »

« His consentiunt, quæ habet idem Dionysius in ipso mysticæ suæ Theologiæ vestibulo, supra Deitatem, supra Unitatem, et supra Trinitatem esse verè Deum, ut à nobis hæc capiuntur: spectari eum certius in caligine, quàm in splendore; in negationibus, quàm in

affirmationibus; in ablationibus, quàm in positionibus; inò tum meliusculè eum dici, cùm supra et negationes et affirmationes, supra ablationes et positiones quascumque constituitur: et quando in eo intelligimus non pugnare negationibus affirmationes. Quæ cùm ita sint, cùm ita dicet antiquissima theologia, cùm philosophia ipsa Platonica ita docere, ita sentire et fari præcipiat, cùm innatum ipsum rationis lumen, et inscripta à Deo conscientia ita magnificentissimè de Deo sentire nos cogat, unde et ita senserunt Platonici, quis jam neget tam in Deo coherere et coalescere posse unum et tria, quàm affirmationes et negationes? « Trinitas supernaturalis, inquit mystic. Theol., c. 1, et supraquàm divina et supraquàm bona theosophiæ Christianorum præses, « dirige nos ad mysticorum oraculorum plus quàm indemonstrabile, et plusquàm lucens summum fastigium, ubi simplicia, et absoluta, et immutabilia theologiæ mysteria aperiuntur in caligine plus quàm lucente silentii arcana docentis, quæ in obscuritate tenebrosissimà plusquàm clarissimè superlucet, et in omnimodà intangibilitate atque invisibilitate, præpulchris splendoribus mentes oculis captas superadimplet. Hæc quidem mea sint vota. » Et infra: « Cùm oporteret in eà, ut omnium causà, omnes entium affirmationes statuere, ac de eà affirmare, quin illas ipsas omnes de eà magis propriè negare, tanquàm supra omnia superexistente, nec existimare negationes affirmationibus esse contrarias; sed ipsam, multò priorem et superiorem privationibus, esse supra omnem et ablationem et positionem. »

« Postremò ex eodem Dionysio, ibid. c. 4, ubi de Deo verba facimus, tanta est negationum, non licentia, sed proprietas, ut ea etiam de eo negentur, quæ summam quamdam præse ferre videntur perfectionem, et quæ illi in sacris Codicibus adscribuntur; quanquàm eadem rursùm illi utique tribuenda sint, cùm et de eo loqui plerùmque necesse sit, nec aptius aut religiosius id fieri possit, quàm si Scripturis ipsis ab eo dictatis sermones omnes nostri conformentur. Itaque verissimè in Deo et bonitas est et sapientia, et paternitas et filio: quando hæc ipsemet de se ipso in Scripturis affirmavit; et hæc omnia tamen rursùm de eo negantur, prout ea non nisi demissò et humiliter à nobis intelliguntur, et ei non conveniunt, nisi eminentissimà quãdam et inenarrabili ratione, ut omnium causæ et

principio, ut super omnia incomparabiliter eminent. Hæc cum ita sint, et non philosophorum ac theologorum tantum omnium consensione firmentur, sed ipso etiam naturæ instinctu sensuque intimo et stupore, quem naturæ medullis Deus ipse inseruit, quis ausit jam cum Arianis insanire et dicere, Deum se comprehendisse, vel tam notum habere, quam ipse sibi notus est, vel satis perspectam sibi esse ejus naturam, ut negare possit verè Patrem esse, vel Filium, etsi in Scripturis id dicitur, aut verè unum Trinumque esse, etsi in ejus trinitatis nomine baptizari nos jubent evangelicæ præceptiones? » Neque veritas est Deus, prosequitur ibid. Dionysius, « neque regnum, neque sapientia, nec unum, nec unitas, neque divinitas, neque bonitas, neque spiritus est, ut nos spiritum cognoscimus: nec est filio, neque paternitas, nec aliud quidquam eorum, quæ nobis, aut ulli eorum qui sunt, cognita sunt; neque aliquid eorum quæ non sunt, neque quæ sunt; neque quæ sunt eam cognoscunt, quatenus est, nec ipsa cognoscit quæ sunt quatenus sunt: » Et paulò post: « Nec est ejus in universum posito, nec ablatio: Imò cum eorum, quæ post ipsam sunt, positiones et ablationes facimus, ipsam neque ponimus, neque tollimus, quia supra omnem positionem est perfecta; et singularis omnium causa, et supra omnem ablationem exsuperatio omnium simpliciter abstracta, et ultra omnia. »

CAPUT II.

De eodem ex Patribus Latinis, posse Deum ea facere, et multò magis esse, quæ nobis impossibilia videntur: adeoque nec pugnare, ut credatur à nobis Unus esse et Trinus.

« Naturas ipsas corporeas Ambrosius voluntatis divinæ potissimum præcepto docet consistere; nec necesse esse, ut alias præterea rerum quarumlibet causas et rationes scrutemur. Ut sint enim, et ejusmodi sint, satis causam esse in jussione divinâ. Cur terra ponderibus librata suis, supra ipsum inane et instabile, stabilis et plena persistat, in causâ est Dei voluntas. Ita Scripturæ affirmant, ita sana et sobria philosophia, ita ipsa, si fieri licet, experientia. Quis enim satis solidas comminisci potuit rationes ullas alias? Ergo si terrena hæc substantia, utcumque eam perscrutemur, ad Dei voluntatem referenda est, quid divina ipsa natura? an nostris argumentationibus subjiciendæ erit, vel potius talis existimanda, qua-

lem se ipsa nobis prædicavit per Scripturas, per Ecclesias Scripturarum custodes, et interpretes? « Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, et servat acceptam. Non ergo quòd in medio sit terra, quasi æquâ lance suspenditur, sed quia majestas Dei voluntatis suæ eam lege constringit, ut supra instabile atque inane stabilis perseveret. Sicut David quoque propheta testatur, dicens: « *Fundavit terram super firmitatem ejus: non inclinabitur in seculum seculi.* » Non utique hic quasi tantummodò artifex Deus, sed quasi omnipotens prædicatur, qui non centro quodam terram, sed præcepti sui suspenderit firmamento, nec eam sinat inclinari. » Et paulò post: « Ego tamen qui profundum majestatis ejus, et artis excellentiam non queo comprehendere, non disputatoris me liberamentis committo atque mensuris; sed omnia reposita in ejus existimo potestate, quòd voluntas ejus fundamentum sit universorum, et propter eum adhuc mundus hic maneat. » Hexam. l. 1.

« Et infra, l. 2, de situ cælorum et elementorum disputans, ubi aliqua naturæ ipsi corporum repugnare videntur, et aliquid impossibilitatis præ se ferre: « Audi verba Dei, fiat, dicit. Jubentis est, non æstimantis. Imperat naturæ, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas ejus mensura rerum est; sermo ejus finis est operis. » Et paulò post: « Quomodò jubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? Sed cum sermo ejus ortus naturæ sit, jure usurpat dare legem naturæ qui originem dedit. » Et rursus paulò inferius: « Omnia quæcumque voluit fecit. Quid enim difficile ei, cui velle, fecisse est? Fluitat igitur illis impossibilitatis ratio, cum de Deo disputant, cui verè dicitur: Quia impossibile tibi nihil est. » Denique non multò post: « Hæc aquam cum habuit, rursusque redire in superiora sine ullo repagulo, impossibile habetur; sed quid impossibile ei, qui dedit posse quibus voluit? »

« At disertè idem Ambrosius libro de Fide contra Arianos, cap. 56, ex ipsâ naturâ divinæ incomprehensibili et incomparabili majestate declarat, non esse quòd quisquam abhorreat ab eâ vel Scripturâ, vel Ecclesiæ fide, quæ Filium Patri æqualem et coævum prædicat, quæ Deum unum trinumque affirmat; cum assentiatur natura ipsa et ratio, Deum eò æstimari quòd inæstimabilis sit; quòd quantus qualisque sit, nec mente concipi possit: quòd nulli præterea naturæ assi-

millari, vel comparari possit; quòd metuendo magis quàm quærendo sciatur: « Cujus vocem descriptum est: Cui me comparabit? » ac proinde Deus, cui assimilari nihil potest, sufficiat credi, quod ipse sentitur; quem ipse credi se voluit, non indicari. » Et infra: « Quippe cùm constet lumen illud quod Deus est æstimari, comprehendi et definiri non posse. Nec verè aliquid ex his quæ in hoc mundo sunt majestati divinæ comparari, quia nihil de omnibus istis quæ videntur aut dicuntur secundum id quod Deus est, congruè similitudine æstimari potest; quippe cùm ipse intellectibus et sensibus major sit. Id in præmonuit ut divinitatem substantiæ crederes, et verum Filium de vero Patre cognosceres. De qualitate autem rei requirere non deberes, quia quale aut quantum sit, scire non possis. Hoc enim prophetæ, hoc Apostoli prædicarunt. » Et rursus: « Denique procapitu, pro viribus, pro fide nostrâ intueamur, Deus quid sit, et videamus an ei aliquid possit comparari. Certè hic est, de quo et cùm dicitur, non potest dici. Cùm æstimatur non potest æstimari. Cùm comparatur non potest comparari. Cùm definitur ipsâ suâ definitione crescit. Qui cælum manu suâ operit, pugno omnem ambitum mundi claudit. Quem totum omnia nesciunt, et metuendo sciunt. »

« Ex quibus perspicuum est, etsi non statim Deo ascribenda sint quæ impossibilia nobis videntur, cùm multa id genus merè commentitia esse possint, non debere tamen cordatum quemquam ac religiosum abhorreere ab eâ de Deo fide amplectendâ, quæ in Scripturis, quæ paternis traditionibus, quæ constantissimis Apostolorum et Ecclesiarum prædicationibus fundata et toto orbe receptissima est; etsi non occurrat illa animis nostris, nisi eum imaginò quâdam impossibilitatis. Ut enim potentia, ita et essentia divina ultra limites et angustias mentium quarumlibet creaturarum indubitatisimè et latissimè exporrigitur: ut ei non possint inconcessa et impossibilia esse, quæ nobis sunt. His sanè adspulabatur Hilarius, de Trinit. l. 4, ubi germanæ in Deum pietatis hæc fundamenta adstruebat, ut nihil dignum Deo arbitraremur, quàm eum ultra intelligentias omnes nostras protendi, etiam si in infinitam quandam amplitudinem cogitatio nostra extendat: « His igitur religiosissimis de Deo opinionibus vel studio detentus animus delectabatur. Neque enim aliud quid dignum esse Deo arbitrabatur, quàm ita eum ultra

« intelligentias rerum esse: ut in quantum se ad aliquem præsumptæ licet opinionis modum mens infinita protenderet, in tantum omnem persequentis se naturæ infinitatem infinitas immoderatæ æternitatis excederet. » Et aliquantò post: « His itaque piæ opinionis atque doctrinæ studiis animus imbutus, in recessu quodam ac speculâ pulcherrimæ hujus sententiæ requiescebat; non sibi relictum quicquam aliud à naturâ suâ intelligens, in quo majus officium præstare Conditori suo minusve posset, quàm ut tantum eum esse intelligeret, quantum et intelligi non potest, et potest credi. »

« Plebeiis pusillisque semper animis familiare est, suo modulo omnia æstimare; quod non capiunt non credere, supra seipsos nunquam assurgere; res divinas ad se potius deprimere, quàm ut ipsi ad eas conitiantur. At contra qui ingenio valent, qui celso sunt animo, ad ulterius semper aliquid pro virili eluctantur; et quæ necdum capiunt, fide complectuntur, eis assuescunt, atque ita tandem id assequuntur, ut ea intelligere et mereantur et possint. Grandescit enim et convalescit, ampliaturque animus jugi ad summa nisu suo et consuetudine. Idem aliquantò post Hilarius: « Ratio communium opinionum consilii celestis incapax, hoc solum putet in naturâ rerum esse, quod aut intra se intelligat, aut præstare possit ex sese. Dei autem virtutes secundum magnificentiam æternæ potestatis, non sensu, sed fidei infinitate pendeat, ut Deum in principio apud Deum esse, et Verbum carnem factum habitasse in nobis, non ideo non crederet, quia non intelligeret; sed ideo se meminisset intelligere posse, si crederet. »

« Hæc ipsa ex Hilario eximia est et summa quædam scientia de Deo, scire quòd sciri non possit: scire quòd nec ignorari possit, nec sciri; scire quòd credendo et adorando maxime sciendus, intelligendus et colendus sit. « Perfecta scientia est, sic Deum scire, ut licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias. Credendus est, intelligendus est, adorandus est, et his officiis eloquendus est. » Solatio mox ait ille id et sibi esse, et nobis esse debere, quòd et angeli ipsi incomprehensibilem Verbi ex Patre nativitatem non usquequaque assequantur: quòdque ne nostram quidem ipsi nativitatem intelligamus. Si in nostrâ enim et intelligendâ et dicendâ caligamus et hebecimus, quid in divinâ? Filios procreat

homo sibi consubstantialis; quid id fiat, an capit, an intelligit? sensum, cor, oculos proli suæ affigit, an intelligit quomodo id fiat, quomodo id faciat? Si tam mira hæc est humana generatio, ut et imperscrutabilis ipsi sit homini, quid divina? Et si quis fortè intelligentiæ suæ imputabit generationis hujus sacramentum non posse se consequi, cum tamen et Pater sit absolutè intellectus et Filius, majore istud dolore à me audiet ignorari. Ego nescio, non requiro, et consolabor me tamen. Archangeli nesciunt, angeli non audierunt, secula non tenent, propheta non sentit, Apostolus non interrogavit, Filius ipse non edidit. Cesset dolor querelarum. Non te, quisquis es qui hæc requiris, revoco in excelsum; non in amplitudinem tendo, non deduco in profundum: nonne æquanimiter ignorabis Creatoris nativitatem, ignorans originem creaturæ? Hoc saltem requiro, sentias te genitum, et quæ ex te generantur intelligis? Et statim ibidem: «Non quero sensum unde hauseris, vitam unde sortitus sis, intelligentiam unde adeptus sis, quale sit quod in te est, odor, visus, sensus, auditus? Certè nemo quod facit, nescit; quero unde iata ils quos generes indulgeas, qualiter sensum inseras, oculos accendas, cor affigas. Hæc si potes, enarra. Illes ergo quæ nescis, et tribuis quæ non intelligis; æquanimiter imperitus in tula, insolenter in Dei rebus ignarus.»

Piè tamen querendum illud divinæ generationis arcanum, quod non inveniri tantùm, sed et quæri profectus sit, voluptas et sanctitas sit. Quæ summa enim et incomprehensa sunt, non datur quidem assequi, sed sequi datur, et in eo ipso plus utilitatis, plus suavitatis, plus dignitatis et sanctitatis consequi, quàm reliquis in omnibus assequendis. Incipe, procurre, persiste, et si non perventurum sciam, et gratulor tamen profectorum. Qui enim piè infinita persequitur, etsi non contingat aliquando, tamen proficiet prodeundo.»

Joannes ipse, qui de Verbi generatione æternâ scripsit, etsi eam non pervadere, non pervidere, sed delibare tantùm et summam attingere poterit, amplius id sibi duxit, quàm mortuos resuscitare. Querite et intelligite, prosequitur Hilarius; circumspecte utrùm mirabilius fuerit mortuos excitasse, an imperito scientiam doctrinæ istius intimasse. Aut enim: *In principio erat Verbum.* Per-

mirum et stupendum illud quidem est, reviviscere mortuos; at non paulò forsân amplius est, piscatores in hæc divina arcana oculos inferre, ut invisibilia videant, et inenarrabilia narrent, et humani generis imperitissimam etiam multitudinem doceant, et insuefaciant de Deo ita magnificè sentire, ut et possit, et sit, quòd creatis omnibus mentibus impossibile videatur ipsum esse, vel posse.

Hoc enim verò est quod ait Apostolus, infirmum et stultum Dei fortius et sapientius esse hominibus. Unum tria esse, tria et unum idem esse, hoc credi stultum, hoc insanum esse stultis et insanis videtur hominibus, ultra modum tenuissimi sui ingenii nihil sapientibus; nihil credentibus, cum ex adverso si quid spercent, quotidianis experimentis addiscerent, paucissimas esse res in hoc toto terrarum orbe, quæ non eorum captum superent. Quantæ ergo infirmitatis, quantæ stultitiæ est, vilissimas quasque naturas earumque causas impervias et ignotas sibi esse experiri, et de divinâ tamen naturâ diffidere et inficiari, si quid ignotum sibi et impervium affirmetur? *Quia quod infirmum est Dei, fortius est hominibus; et quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Omnis itaque infidelitas stultitia est, quia imperfecti sensû sui usa sapientia, dum omnia infirmitatis suæ opinione moderatur, putat ellici non posse, quod non sapit. Causa enim infidelitatis de sententiâ est infirmitatis; dum gestum esse quis non putat, quod geri non posse definit. Quinimò summæ apud homines specimen sapientiæ esse debet, ut de Creatore sapiant, quæ vires, captum et acumen superant cujuscumque creaturæ. Ergo quidquid pereuntibus stultitia est, hoc iis qui salvantur, Dei virtus est, quia nihil naturalis sensû infirmitate moderantur, sed divinæ potestatis efficientiam secundum infinitatem cœlestis virtutis expendunt. Et ideo sapientiam sapientium, et intelligentiam intelligentium Deus improbat, quia per opinionem stultitiæ humanæ credentibus salus tribuitur: dum et infideles quæ extra sensum suum sunt, stulta esse decernunt, et fideles potestati ac virtuti Dei omnia largiendæ sibi salutis suæ sacramenta permittunt.»

Abjiciendi ergo sunt humani sensus affectusque omnes, ut de Deo prout æquum est sapiamus: ut ipsâ Dei de seipso sapientiâ imbuamur; sentiamus quod sentit, sapiamus de ipso quod sapit ipse, quod docet, quod præ-

nuntiat, sui sibi conscius, supra omnes naturarum leges proventus. « Assumenda autem nobis est stultitia, ut sapientiam sumamus : non impudentiæ sensu, sed naturæ nostræ conscientia : ut quod cogitationis terrenæ ratio non concipit, id nobis rursùm ratio divinæ virtutis insinuet. Cùm enim recognita stultitiæ nostræ intelligentiâ, imperitiâ naturalis in nobis imprudentiæ senserimus, tum per divinæ sapientiæ prudentiam ad Dei sapientiam inbuimur, cùm sine modo virtutes Dei ac potestatem metiamur, naturæ Dominum non intra naturales leges cohibeamus, cùm hoc solum de Deo benè credi intelligamus, ad quod de se credendum ipse sibi nobiscum et testis et auctor exiit. » Tria et unum idem esse, naturæ legibus repugnat : at ex Hilario, l. 9, « non subjacet naturæ legibus, à quo legem omnis natura sortitur : neque in aliquo infirmitate aut demutatione efficiendi definetur, qui extra modum est potestatis, secundùm Domini dictum : *Pater, possibilia tibi sunt omnia*. Ut quantum sensus humanus non capiat, tantùm Deus possit. »

« Interrogaverat Marcella Hieronymum, quæ sint illa apud Paulum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus his qui diligunt eum. » In his certè vix ambigere quisquam possit, quin sit arduus ille intuitus summæ Unitatis, quæ nihilominus Trinitas sit. Vide autem ut absolutè respondeat Hieronymus : « Brevis responsio est, non debere nos quærere quid sit illud, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Si enim ignoratur, quomodò sciri potest? Quod promittitur in futuro, non cernitur in præsentis. Spes enim quæ videtur, non est spes, sed jam certa possessio : quomodò si velit quispiam dicere : Ostende mihi quod invisibile est; loquere quod audiri non potest; expone quod cogitatio non comprehendit humana. »

« Libet hic attexere quod narrat Gennadius in Catalogo virorum illustrium de beato Ephrem diacono, quid ab eo consilii datum sit Paulino presbytero, acris viro ingenii, et divinorum infatigato scrutatori : « Huic obliturus beatus Ephrem astanti sibi dixisse fertur : *Vide, Pauline, ne te submittas cogitationibus tuis, sed cùm te ad purum comprehendisse putaveris Dominum, crede nec intellexisse*. Præsenſerat enim illud ex studiis, vel sermonibus ejus, nova investigare, et immensum intellectum

tenere; unde eum frequenter *Bardasem novellum* vocabat. »

« A Fulgentio quoque illud animadversum est, ubi mens humana supra se surgere enititur, tum eam ad Creatoris, ad beatæ Trinitatis substantiam properare; at illicò invia ejus adita occurrere; propterea quòd tam necesse est illam supra id omne esse quod sapimus, quàm supra id omne quod sumus : « Quoties humanæ conditionis infirmitas semetipsam protinùs cognitura, fines molitur aliquatenùs suæ parvitatìs excedere, atque celestis illuminationis prægnata conceptu, Conditoris sui ac Redemptoris Inquisitionem cœperit parturire; sola, quantum arbitror, immutabilis illa sempiternitas Trinitatis reperietur incomprehensibilitatis digna miraculo, quæ sic excedit omne quod cogitare vel sapere possumus, sicut superat omne quod sumus. » Fulgent. l. 2 ad Trasm. c. 1.

« Cùm anima nostra nec extra se, nec supra se sit, sed intima sibi et præsentissima sit, quanta quanta est, videre tamen et ad unguem noscere semetipsam non potest. Ecquid ergo noscet ipsam summæ Trinitatis substantiam, infinito quodam intervallo supra naturas omnes creatas eminentem? « Ut cùm natura suæ investigationem, inquit Fulgentius ibidem, quæ extra se non est, et intimam sibi cerneret et occultam, ita ut tamen supra se non sit, atque in se sit, totum se, sicut est, vestigare non possit : eò magis pavescens admiransque supernæ infinitatis magnitudinem, omnes intelligentiæ terminos excedentem, cujus pax, sicut Paulus dicit, *superat omnem intellectum*, cujus etiam *judicia abyssus multa* : solo se ad cognitionem Altissimi humilitatis ascensu respiceret provehi, à quo superbæ cogitationis casu quondam meruit segregari. »

« Sibi uni nota est illa Unitas trina, illa Trinitas una, propterea quòd naturæ consentanea est scientia, et pariter vel finita, vel infinita. « Ibi autem est plena sui cognitio, ubi non est naturalis ulla discretio : immensus namque ab immenso plene cognoscitur, et scientiæ infinitas manet, ubi substantia finem ullum omnino non habet : nec scientiæ terminus ab aliquâ creaturâ contingi ullo modo potest, ubi quod immensum est, nullatenùs terminatur. »

« Chrysologus negat Deum fore, si omnipotens non sit; negat omnipotentem fore, si quid sit quod non possit : si non possit gene-

rare Filium et æternitatem et substantiâ sibi parem. Ergo cùm Deum esse et omnipotentem esse, non Scriptura tantùm, sed rerum natura, et conscientia animæ prædicet, non potest jure quisquam resillire ab eâ fide, quæ jam ubique terrarum propagata est de nativitate Filii Deo Patri consubstantialis. Si enim negatur posse Deum suammet ipsam et substantiam et æternitatem Filio communicare, jam ergo negatur omnipotens esse, et eo negando et natura et conscientia animæ rationalis sibi ipsi adversatur. « Semper ergo Filium fuisse credas, ait Chrysolog. serm. 62, « ne Patrem semper non fuisse blasphemēs. « Sed dicis : Si genuit, quomodò semper habuit? « si semper habuit, quomodò genuit? Qui interrogas, fidem denegas, quam fateris : Credo, dixisti; si credis, unde venit : Quomodò? quomodò sermo dubitantis est, non credentis. Credo, dixisti, in Deum Patrem omnipotentem; si est quod non potest, omnipotens non est. » Idem rursus alibi solâ fide et credulitate querendum nobis esse Deum ita admonet, ut qui jam Deus non esset, si tantus esset duntaxat, quantum intelligere homo, vel creata mens quælibet posset. Idem Chrysolog., serm. 131 : « Sæpè diximus quòd Deus corporeis oculis non videtur, quòd Divinitas non clauditur mente carnali, quòd humana ratio rerum non capit Conditorum, sed Deum sola fides attingit, credulitas sentit tota; nec quantum est, sed quia est, hominis quantuscumque est intuetur aspectus. Denique Moyses, qui de servo in amicum, de homine promovetur in Deum, Dei faciem querit, sed non invenit; petiit, sed non accipit; et ut posteriora tantùm Dei videat, admonetur; quatenus homo Deum querat sequi, non præcedere. »

« A quibus non dissonant ista sancti Maximi Taurinensis in homiliâ de Expositione Symboli, ubi profiteamur credere nos in Deum Patrem omnipotentem. Omnipotentem esse palam facit et rerum natura, et ingenua conscientia. Quisquis ergo reliquam complexus est christianam fidem, non potest ille tergiversari, ne Deum Patrem verè Patrem credat, et Filii non degeneris Patrem : ne si hinc resiliat, et fieri id non posse dicat, jam professam omnipotentis Dei fidem ejuret : « Credendus sine dubio est Deus Pater omnipotens, cujus sic virtus sentitur, ut quantitas ejus et qualitas ignoretur. Esse enim illius et posse non discutiendo assequimur, sed

« credendo. Quem autem credere debeamus, edocet nos Redemptoris nostri auctoritas, « dicentis : Qui credit in me et in eum qui me « mittit, habet vitam æternam. Et alibi : Creditis « in Deum, et in me credite. Plus est, fratres, « quod fidei oculis intuemur, quàm sensus « possit videre carnalis. Creditis, inquit, in « Deum Patrem omnipotentem. In Deo natura « innascibilis, in Patre Unigeniti veritas, in « Omnipotente plenitudo virtutis ostenditur. « Est namque per ingenuam Deitatem Omnipotens, et per omnipotentiam Pater. Nec disquirendum qualiter sit Pater, quia qualiter Deus « sit aut Omnipotens, non potest comprehendi. »

« Non desperat Bernardus, quin comprehendi possit Deus, si modò audiamus Paulum, qui comprehendit illum hortatur cum omnibus sanctis. Nec enim aliter comprehendi à nobis potest, quàm sanctitate. Nec curiositate, non audaci perscrutatione, non totâ mentis acie, aut perspicacitate, sed sanctitate, et mentis religiosâ sobrietate; quæ, comperto Deum unum trinumque toto orbe prædicari, nec sine divino numine toto terrarum orbe convaluisse, et in dies magis magisque invalescere, et barbaras quasque gentes perdomare eam religionem, quæ ita prædicat, Incunctanter assentitur, nec controversiam omnipotenti Deo facit de potentatis suæ finibus, ut ne vel facere extra se, vel esse in semetipso possit, nisi quod humana mens approbari, et credi posse duxerit. Quæ christianæ fidei et Ecclesiæ subinde accedunt novæ gentes, ex de Deo sapiunt sapientiâ, sanius, sanctiusque, quàm Ariani, quàm hæretici omnes consubstantialis Trinitatis adversarii. Ubi enim semel sentiunt christianæ fidei et prædicationi assentiendum sibi esse, tunc et aspirante divinâ gratiâ et naturæ ipsius magisterio intus personante, contentur, nullos prorsus divinæ essentiae et omnipotentiae fines præscribi debere, nedum angustos illos fines, quos humana mens identidem experitur, et præscriptos esse suæ intelligentiæ, et acutissimos esse. « Novimus hæc. Num ideo et arbitramur « nos comprehendisse? Non ea disputatio comprehendit, sed sanctitas : si quo modo tamen « comprehendi potest, quod incomprehensibile est. At nisi posset, non dixisset Apostolus : Ut comprehendamus cum omnibus sanctis. « Sancti igitur comprehendunt. Queris, quomodò? Si sanctus es, comprehendisti et « nosti : si non es, esto, et tuo experimento « acies. »

« Nec ea quæ hic à nobis disputata sunt ex Græcis, Latinisque Patribus prohibent, quin summa illa Trinitatis substantia, quæ à christianis fidelibus creditur, intelligatur etiam saltem à paucis. Id enim disertè affirmat Augustinus de Genes. ad litt. l. 7, c. 5, 4 : « Nos enim credimus Dei naturam atque substantiam, quæ in Trinitate creditur à multis, intelligitur à paucis, omnino esse incommutabilem. » Expressè, ut vides, pronuntiat à paucis saltem intelligi, et non tantum credi unius trineque Deitatis essentiam. Et quidem dupliciter id mihi videtur posse intelligi. Primum quidem ut sint, qui evidentissimè ex Scripturis validissimèque demonstrare possint, esse unius et individui Deitatis tres consortes et consubstantiales personas Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : cum reliqua turba fidelum, in Scripturis minùs versata, id non possit, et id ipsum tamen credat, Ecclesiam catholicam ineluctabili incumbens auctoritati ita docenti, ita Scripturas, ita Symbolum, ita ipsam Baptismi nostri formulam interpretanti. Ad id genus intelligentiæ et demonstrationis ex Scripturis pertinent libri de Trinitate ab Augustino operosissimè et fortissimè elaborati, totaque Scripturarum mole adversùs Arianos communiti.

« Altera verò et magis propria intelligendi ratio, et non solum credendi, quam de aliquo fidei dogmate fideles saltem aliqui complectuntur, ea est, quæ, adminiculante auctoritate Scripturarum, rationibus manifestis, certis, inconcussis, et non probabilibus tantum, probat quod proponit. Illud enim demùm est, non credere, non opinari, sed intelligere, ubi perspicuè, necessariè et indubitabilissimè rationes in medium afferuntur. Id conatus est perficere Augustinus prolixissimè in libro de verâ Religione, quod ad personam Verbi pertinebat, ut infra dicemus. Eo sensu capiendum est, quod jam non semel inculcaverunt nobis sancti Patres, fide perveniri ad intellectum; fide mundandos esse mentis oculos et mores nostros, ut tunc denique lucem et intelligentiam divinorum assequi et ferre possimus. Utrolibet autem modo velit Augustinus trinæ in Deo unitatis arcanum à quibusdam intelligi, non idèò infirmari possunt, quæ hactenùs nobis edisseruerunt sancti Patres de ejus incomprehensibili majestate. Nam et ad hanc intelligentiam perveniunt paucissimi, maximè ad posteriorem : et qui eò perveniunt, varia et beatis momentis illà luce fruuntur, et

mox ad inferiora, suæque tenuitatis magis consentanea revolvuntur.

CAPUT III.

Ex sanctis Patribus demonstratur, de sanctissimâ Trinitate non tam demonstrationes et intelligentias nobis suppetere, quàm earum conatus et rudimenta quædam. De unitatis summæ ineffabili magnitudine, quæ proinde Trinitas est. Ex Patribus Latinis.

« Contexta est, ut vides, materia hæc superioribus capitibus. Illam autem ordiri aptissimè posse nobis videmur ab eodem Augustino, quem paulò ante de intelligentiâ Trinitatis audiebamus. Rursus ergo ille præclarissimè quàm paucis illa concessa sit, ita declarat : « Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ cum de illâ loquitur, sciat quid loquatur. Et contendunt et dimicant, et memo sine pace vidit istam visionem. » Quod ait sine pace nulli obtingere istam visionem, sive intelligentiam, id vult, ut reor, si quæ sint hæc argumentationes, minimè contentiosas illas esse debere, quòd Deitas non disputatione, non contentione, sed sanctitate, pietate, paci animi et modestiâ ac verecundiâ propius adæatur, certis et evidentiùs demonstretur. Ne illud quidem audendum, aut conandum, ut demonstretur, quòd nostrum sit illam revereri, colere, adorare; ejus sit, sese ubi, quibus et quantum dignabitur, demonstrare.

« Eò spectat, quod statim subjicit Augustinus, præstabilius esse, ut imagine quâpiam Trinitatis mens nostra pascatur et oblectetur, quantumque inter illam et sui imaginem intersit, advertat; ita enim sese probanti, sese exercenti, sese purganti menti nostræ forsan interlucebit aliquid strictim purissimæ et divinissimæ illius lucis. Imago autem Augustino illa videtur accommodatissima Trinitatis, quæ tria hæc complectitur, *esse, nôsse, velle*. Hæc enim et tria sunt, et unum sunt; et distincta, et inseparabilia sunt; et discreta sunt, et mutuo sibi insunt. Est quippe quisque nostram sciens et volens; scit esse se, et velle; vult esse se et scire. Hæc cogitanti intermicabit forsan vita quædam simplicissima et summè una, in quâ unum idemque incommutabiliter sit esse, scire et velle; cum in nobis hæc non ita valde unum sint, nec incommutabilia omnino sint, nec tribus personis distributa sint; sed uni et essentiae et personæ coacta. Est ergo hæc imago Trinitatis, non Trinitas. Esset autem

Trinitas divina, si et incommutabiliter una atque indivisa esset, et in tres tamen personas distributa. Audiendus sic Augustinus, ut tum ex eo plusculum lucis postea exculpamus : « Vellem, ut hæc tria cogitarent homines in seipsis. Longè aliud sunt ista tria, quàm illa Trinitas ; sed dico ubi se exercent et probent, et sentiant quàm longè aliud sunt. Dico autem hæc tria, *esse, nosse, velle*. Sum enim, et novi, et volo ; sum sciens et volens ; et scio esse me et velle ; et volo esse, et scire. In his igitur tribus quàm sit inseparabilis vita, et una vita, et una mens, et una essentia, quàm denique inseparabilis distinctio, et tamen distinctio, videat qui potest. Certò coram se est, attendat in se et videat et dicat mihi. Sed cùm invenerit in his aliquid et dixerit, non jam se patet invenisse illud quod supra ista est ; incommutabile, quod est incommutabiliter, et scit incommutabiliter, et vult incommutabiliter ; et utrùm propter tria hæc et ibi Trinitas ; an in singulis hæc tria, aut terna singulorum sint, an utrumque multis modis simpliciter et multipliciter, infinito in se sibi fine, quod est, et sibi notum est, et sibi sufficit incommutabiliter idipsum, copiosâ unitatis magnitudine, quis facillè cogitaverit ? quis ullo modo dixerit ? quis quolibet modo temerè pronuntiaverit ? »

Ita è Trinitatis imagine videtur moras trahere, et deliciari sanctus Pater ; et hæsitare magis, quàm affirmare ; et intervidero tandem magis, quàm videre unitatem illam còjuncta copiosâ magnitudine tria hæc contineantur, nullo ex unitate Trinitatis dispendio, nullo ex Trinitate unitatis detrimento. Nec enim minutum, aut angustum quid est summa unitas, quæ in summo omnium vertice sedet, sed amplissimum, immensum, infinitum, spatiosissimo sinu suo complexens et arctissimo unitatis et simplicitatis nodo constringens quicquid est divinorum. Hæc perstringit tantùm sanctus Pater, et tribus illis verbis, *copiosâ unitatis magnitudine*, rem indicat magis, quàm declarat ; quòd in tantum arcanum irruptum nefas sit ; suspicere, revereri, et adgaudere tas sit. An ergo ita Trinitas unitati concilianda sit, quòd unitatis omnium entium principis et originis, ea sit amplitudo, ea magnitudo, ea infinitas simplicissima, ut et Trinitatem personarum in se constringat ; quis facillè cogitaverit ? ait Augustinus : quis ullo modo dixerit ? quis quolibet modo temerè pronuntiaverit ? »

« Quando ad incommutabilem Deitatem vel ad hanc unitatem copiosissimæ magnitudinis mens nostra gradatim conurgit, non potest ibi diu consistere ; præstringitur, caligat, quando venit, ut alibi Augustinus, ad id quod est sub lectu trepidantis aspectûs : videt, et protinùs aufugit quod viderat. Ita certò intelligitur et videtur, si quando videri et intelligi potest beatissima et opulentissima unitas, simplicissima et fecundissima, una et trina. Non tantò minùs una, quantò magis fecunda, sed tantò fecundior, quantò magis una ; cùm omnibus conveniat, unitatem numeros ex se omnes effundere : et tantò viam quamque potentior ac fecundior esse, quantò fuerit magis una, et in sese collecta. Debilitatur enim potestas quæcumque, ipsâ sui dispersione, ac dissipatione in plura. »

Hæc unus et trix Deitatis fides ad cò gentiles plerosque offendebat, aut à christianæ Ecclesiæ societate alienabat, ut potius primum obstupesceret, deinde in sui admirationem et amorem adduceret, cùm nihil prædicaretur nisi magnum, summum, stupendum, fide et impensissimo cultu dignum, de uno summo Deo, de ipsius intra sese etiam fecunditate, de ipsius cum suâ prole inenarrabili unitate, de summi parentis ejusque prolis mutuâ claritate, de charitatis hujus mutuæ sanctitate, de summi et inenarrabili summx Deitatis unitate, quæ totam hanc fecunditatem suam intra se constringeret. Nihil hic erat quod non menti cuilibet rationali et intelligenti blandiretur, et jure merito plausibile videretur ; si vel maximè mens humana hactenùs variis erroribus et superstitionibus delusa et fatigata fuisse spectetur, quando hæc fidei prædicatio orbi cœpit illucescere. Non tam numina, quàm portentosa quædam colebat univèrsa propemodùm gens humana, quando Christus et Apostoli hos illi cœperunt castioris et sublimioris religionis radios aspergere. Et plures hactenùs coluerat deos et falsos, impuros vilesque. Repugnabat animæ ipsa natura et innata lux rationis tam profanis superstitionibus. Itaque etsi consuetudinis æstu abrepta plures in aperto deos veneraretur, unum tamen summum esse ne ambigebat quidem, qui cæteros genuisset ; et ita genuisset, ita regeret, ut unus ipse in suo summo vertice et solus esset. Minoribus his diis quanta flagitiorum probra et dedecora affinxisset, non poetica tantùm, sed et publica civitatum templorumque superstitio, ni-

hil attinet dicere. Ab his flagitiis flagitiosisque signamentis non poterat non intus abhorrere mens hominis, ratione utentis. Quis enim in diis laudasset, quæ in hominibus detestanda, extremisque poenis animadvertenda confitebatur? Ergo ubi Christi et Apostolorum Apostolicorumque virorum prædicatione orbem terrarum personare cepit, tunc intellexit genus humanum per eam se sibi reddi, hæc eadem placita de Deo jamdiu conscientiam suam sibi occinuisse, ita semper se in animo intus suo sensisse, unum esse summum Deum, summæ sapientiæ, summæ sanctitudinis illum esse, imò et sapientiam ipsam et sanctitudinem ipsum esse; fecunditatem illi suam constare debere, sed ipsi parem, ipso dignam, atque aded non posse sobolem ejus nisi sapientiam, nisi sanctitatem ipsam esse: ita et unum esse Deum, nec improlem tamen, vel solitarium ipsum esse. Ita perspicuum est animæ ipsius naturam et rationem insitam suffragari tunc visam esse evangelicæ doctrinæ, quæ ea orbi universo dogmata aspergebat, quorum ipsa in suo sinu summam jam inde abortu suo prægestabat.

¶ Etsi enim hæcebat animus in hujus simplicissimæ unitatis concordia cum suâ fecunditate, duo erant, quæ eam levarent difficultatem, et omnem aliquando tandem abstergerent dubitationem. Primum erat in ipsius evangelicæ prædicationis miraculis, sive miracula capias, quæ vulgò ita dicuntur, sive mira et stupenda probitatis, pietatis et virtutum omnium documenta, ipsis celestibus ostentis mirabiliora, antea penè inaudita, tunc creberrima et ipsis etiam de plebe hominibus familiaria, utque non sine summi Numinis afflatu. Secundum erat ingenua quoque illa omnium animis persuasio, esse quod divinum est supra mentes, supra intelligentias nostras; cumque cætera omnia christianæ prædicationis capita mirificè consentirent cum ratione et conscientia ipsâ nostrâ, si unum esset, aut alterum, quod dissonare videretur, id quoque consentire rationi, ut esset in Deo, quod nostram imbecillitatem superaret; fidei ergo et religioni id dandum esse, ut esse amplius aliquid et mirificentius crederetur Deus optimus maximus, quàm quod humana imbecillitas capere posset.

¶ Hæc mihi præfanda visa sunt luculentissimo Augustini de his ipsis testimonio, in epistola 42 ad Madaureos paganos datâ, quibus hæc ipsa eadem explanabat: «Est quiddam invisibile, ex quo creatore principio sunt

omnia quæ videmus, summum, æternum, incommutabile, et nulli effabile nisi tantum sibi. Est quiddam quo se ipsa summitas majesticatis narrat et prædicat, non impar genienti atque narranti Verbum, quo ille qui Verbum gignit, ostenditur. Est quædam sanctitas omnium quæ sanctè sunt sanctificatrix, ipsius incommutabilis Verbi per quod narratur illud principium, et ipsius principii quod pari se Verbo narrat, inseparabilis et indivisa communio. Quis autem hoc totum quod non dicendo dicere constus sum, et dicendo non dicere, quis hoc possit serenissimâ et sincerissimâ mente contueri, eoquod intuitu beatitudinem ducere, atque in id quod intuetur deficiens quodammodò se oblitesci, et pergerè in illud cujus visio nobis invisibilis est, quod immortalitate est indui, et obtinere æternam salutem, per quam me salutare dignamini? Quis hoc possit, nisi qui omnes superbix suæ toros inanes, peccata sua confitens complanaverit, seque subtraverit mitem atque humilem ad excipendum Deum doctorem?»

¶ Non temerè conjicimus quæ hic Madaurensibus ab Augustino per Epistolam exponebantur de uno et trino summoque Deo, eadem et ipsum et reliquos Patres coram concionari solitos fuisse ad gentiles in Ecclesiæ christianæ gremium invitandos, et id genus concionibus totum orbem terrarum ad Christum et ad Deum vivum et verum aggregatum tandem fuisse. Quo se enim gentiles adversus ista clypeo tegere, quo obtentu ab his placitis declinare poterant? Unum Deum colendum et natura vociferabatur, et assentiebantur philosophi poetæque omnes, et ipsa interior conscientia succinebat. Plures in deitate unâ personas esse posse non faciliè negare poterant, quos vel ipsa sua prior plurium deorum superstitio in id inclinaverat et insuefecerat. Non eò execranda erat idololatria, quòd Deo summo et vero fecunditatem et sobolem ipsi non disparem, ipso dignam assignaret, sed quòd deos alios illi aggregaret spurcos, flagitiosos, scelerum et bellorum incentores. Quàm ab horum fide et cultu abhorret ratio sana, tam ea lubens plaudit uni summoque Deo, summè sapienti, et sapientiæ genitori, summo sancto, et sanctitatis origini: nec aliter adolescenti, quàm ut sapientiam gignat, et sanctitatem, charitatem ex se fundat: hæc geminâ sobole suâ, si ita fari licet, gaudet et fruatur, eamque ita secum in inaccessum

quemdam suæ unitatis verticem recolligat. Quid erat, quæso te, quod huic prædicationi objectarent gentiles, quod non lubentissimè amplecterentur, quod non gentilitiæ suæ olim impietati anteponerent?

« Nec enim erat, quò se converterent, nisi ut in absurdissimâ et sceleratissimâ idololatriâ suâ perseverarent, aut christianæ huic doctrinæ accederent, aut suam sibi quisque sectam effingerent. Idololatriæ illos jamdiù suæ tædebat, ut quæ ubique rationi ipsi et humanitati inimica esset, tum ob deorum horrenda quædam portenta, tum ob atrocissima flagitia, non inulta tantum, sed et in deos consecrata. Ut singuli suam sibi religionem et sectam aliquam sanctiorem verioreque committerentur, id ne fieri quidem poterat. Nam ut opifices, agricolæ, plebelli quique, mulierculæ, Juvenes, pueri, etiam plerique ingenio hebêtes et obtusi sua sibi commentarentur de Deo, de animæ immortalitate, de æternâ salute, de moribus regendis placita, rursus dicam, id ne fieri quidem poterat. Et quid hoc monstri fuisset, tot religiones, tot Numinis summi cultus esse, tot morum leges discrepantes, quot homines sunt, quantumvis imbecilli et absurdi? An sapientium, an philosophorum se magisterio commisissent? At quorum demùm philosophorum? qui ne ipsi quidem ab idolorum cultu se abstinuissent, qui ne concordare quidem inter sese ipsi potuissent; qui alii alia, et nonnulli absurdissima de Deo, de animâ, de moribus decreta excogitassent, quæ tnerentur pauci ipsorum aliqui, reliqui omnes oppugnant. Ita ergo tunc summi Numinis providentia concluderat genus humanum, ita undique coarctaverat, ita vias alias omnes seperat, ut non posset ferè, nisi ad apostolicæ et christianæ Ecclesiæ castra confugere. Huic exteriori rerum dispositioni si addas, quæ non semel jam præstruximus de mirâ quâdam consensione animæ et conscientiæ omnium ratione utentium cum evangelicâ prædicatione de supremi Dei unitate simplicissimâ, de fecunditate et intra et extra ipsum sese effundente, de copiosâ et incomprehensibili ejus unitatis magnitudine, et sapientiâ et sanctitate ab eo manante, et supra humanam quaecumque intelligentiam constitutâ, hæc, inquam, si addas, et seriò expendas, videbis genus humanum ita intus forisque oppugnatum, non potuisse non in dedicationem venire, et sese totum Deo committere.

« Nec dicas ad Judæos recurri potuisse, qui et Deum unum revererentur, et idola contemnerent, et castis essent moribus. Et illi enim subinde ad idola delapsi fuerant, et gentium conversionem adeò non in votis habebant, adeò non curabant aut promovebant, ut eam potius abhorrerent: quo vel ipso indignos se confitebantur, quibus se gentilitas aggregaret. Adde quòd tanta erat Judæorum paucitas, tantæ eorum et regionis et gentis angustia, ut innumerabilem ethnicorum toto orbe multitudinem in eorum societatem influere et coaptari posse extra fidem esset. Adde rursùm quòd illam gentem totam uni Jerosolymitano templo ita affixerat Deus et legislator Moyses, ut non dico orbem terrarum, sed ne paulò vastiorem quidem regionem posset tota illa religio complecti. Singulis enim ter anno quolibet adeundum erat, et muneribus prosequendum templum illud. Denique non multò post templum illud ipsum diruerunt et solo æquarunt Romani, ut prædixerat, ut sanxerat Christus ipse, novæ conditor religionis cœlo allapsus, qui et gentiles omnes ad se potentissimè traxit, omnes invictissime ad hanc fidem traduxit, se ut crederent et summum Deum et Dei summi sapientiam esse; et summæ sanctitudinis fontem esse, et in se inhabitare totam Divinitatis plenitudinem: quod necesse fuisset, ut ad plenitudinem Divinitatis in humanos artus delapsam plenitudo omnium gentium concurreret. Lux ipsa veritatis et sapientiæ certissimè approbat, sed et approbat experientia totius humani generis, et perspicua ejus ad Christum conversio. In Christo, inquam, inhabitare corporaliter omnem plenitudinem Divinitatis, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ipsissimam Unitatem, Veritatem, Charitatem probat, et invictissimè probat per suam ipsam fidem plenitudo generis humani ita ad Deum, ita ad Christum conversa, et converti latius latiusque in dies perseverans. Scitò ergo Ambrosius de Fide l. 3, c. 6: « Ergo unum regnum et una Divinitas. Unam Divinitatem lex probavit, quæ dicit unum Deum. Probavit, et Apostolus dicendo de Christo: *In quo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter*. Si enim juxta Apostolum plenitudo omnis corporaliter Divinitatis in Christo est, aut unius Divinitatis Patrem et Filium fatebuntur: et si Patris et Filii Divinitatem cupiunt separare, cum omnem plenitudinem Divinitatis corporaliter Filius habeat, quid est

« quòd Patri testimant amplius adscribendum, com amplius nihil sit plenitudine, et plenitudo perfectio sit? Ergo una Divinitas. »

« Illud enim verò permirum est, quòd cum tot sectæ aliæ emergerint, sive ante, sive post Christum, sive extra ejus Ecclesiam, sive ex ipsâ ejus Ecclesiâ deficientes, et omnes in id potissimum conspirârint, ut multitudinem humani generis ad se pellicerent, et humano ingenio blandirentur, nulli tamen earum ex sententiâ res processit, omnes debilitatæ, fractæ, extinctæ tandem fuere, vel ad summas angustias deductæ. Una ex adverso Christi Religio viguit, vigetque, et floret toto orbe, omnes nationes complexa, tametsi non pauca habeat humano sensul infestissima in speciem : *Unum trinumque esse Deum; hominem Deumque esse Christum; cruci affixum fuisse Christum; ipsum eundem immortalitatis et æternæ beatitudinis largitorem.* Nimirum quantumcumque ab his primùm abhorreat mens humana, ubi tamen humilitatis, et modestiæ, et sapientiæ assensu quodam cœlesti donari affelque incipit; ubi seriò perpendit non prædicari sibi in his nisi fidem et cultum summæ et ineffabilis unitatis, sapientiæ, charitatis, fecundissimæ Unitatis, ex quâ fluat Sapientia et Charitas ipsa, quæ ad homines defluat, quòd et eos ad quoddam summæ Unitatis, Sapientiæ et Charitatis consortium trahat, et ita Divinitatis pro suo modo consortes faciat, ipsos sibi singulos reddat, universos conciliet et conglutinet, omnes sibi obsequentes jam hinc pios, sanctos et beatos præstet; ubi hæc, inquam, seriò advertit mens humana, ubi sapit, ubi gustat, non facillè potest ab his tam castis et suavis illecebris resillire. Illud ergo est quod humani generis universitatem ad unius et trinæ Deitatis fidem et charitatem perduxit.

« Eò pœcasse famosos hæreticorum duces ait sanctus Leo papa, serm. 4 in Nativ., quòd unitati magnitudinem, magnitudini unitatem copulare noluerunt. « Arius sempiternam atque incommutabilem Deitatem, quam in Trinitatis unitate non vidit, in Patris essentiali non negavit. » Ad Patrem ergo solum Arius restrinxit unitatem Deitatis, quam pro magnitudine suâ ad totam Trinitatem dilatare debuerat. Macedonius ad Filium duntaxat, non ad Spiritum sanctum unitatem paternæ divinitatis ampliavit; atque ita ejus amplitudinem coarctavit. « A lumine veritatis alienus divinitatem sancti Spiritûs non recepit : sed in Patre et Filio unam potentiam et eandem

« confessus est esse naturam. » Sabellius denique « unitatem substantiæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto inseparabilem sentit; » sed eò erravit, quòd « singularitati dedit, quod æqualitati tribuere debuit, » trium distinctarum personarum. Unum ergo fuit eorum flagitium quòd cum omnes sentirent unitatis amplitudinem et Divinitatem, illi tamen limites et angustias nescio quas, certè à summâ Divinitate alienissimas affinxerunt, ut non posset nisi unam personam complecti, aut saltem nonnisi duas. Quocirca rursus serm. 8 ait idem pontifex sensisse Arium, quàm non posset ab unitate Patris Filius segregari, unde et illum quoque Deum dixit, sed minorem, stultissimè sanè, « cum gradus in verâ Divinitate esse non possit, quoniam quidquid Deo minus est, Deus non est. » Sabellius è contra intelligens non posse esse nisi unum Deum, eumque sibi coæqualem, « quia non poterat unitatem Deitatis intelligere, nisi in unitate personæ, » eundem asseruit Patrem atque Filium.

« In hos ergo errorum scopulos illi omnes impeerunt, propter unam fidei suæ jejunitatem, propter unam tenuitatem ingeni sui, propter degeneris cujusdam philosophiæ puailitatem. Si qua enim illos vel fidei, vel ingeni, vel philosophiæ celsitudo animasset, vel credidissent, vel etiam intellexissent, non iis finibus arcendam et circumscribendam esse primi principii unitatem, quâ divinitus vel in Deo ipso esse nihil potest, atque unitatem cujuslibet hominis, vel angeli, vel creaturæ demùm cujuscumque intellectualis, ut plures non possit amplissimo suæ simplicitatis ambitu personas complecti quàm unam. Tres personas illâ simplicissimâ unitate contineri fideles credunt omnes, pauci intelligunt, ut supra aiebat Augustinus; sed vel in iis qui id credunt tantum, incredibilis quædam nihilominus animi magnitudo deprehenditur. Nec enim ita crederent, nisi intelligerent Deo et essentiam et potentiam et unitatem competere tantam, quantum ipse solus capere potest; et quantum nos ipsi quodammodò capimus, dùm ejus infinitæ de seipso intelligentiæ assentimur et adhærescimus. Ad hanc et fidei, et religionis, et intelligentiæ amplitudinem non assurgunt hæreses, humani ingenii angustiiis tenebrisque magis delectantur. »

Illis sat luculenter, ut putamus, prælibatis, loquatur nunc clarissimus noster Witassius.

(EDITORES.)

Præfatio.

Mysterium aggredimur, quod omnium primum, idemque maximum et altissimum esse meritò dicitur. Et omnium quidem perfectò primum est. Cùm enim alia quoddam agnoscant initium sui, certoque à tempore sint, et non esse omninò potuerint, hoc contra immutabile et æternum est. Neque verò illà suà tantùm æternitate superat et antecedit, sed etiam plerorumque principium et origo est. Cætera enim ferè aut in Dei verbi incarnatione posita sunt, aut ab ipsà suspensa. Cùm itaque incarnatio ipsa in sanctissimà Trinitate fundetur, quis non intelligit eadem ex hoc velut fecundo mysteriorum fonte profluere?

Hinc nullum mysterium est, quod eo priùs credendum occurrat. Cùm enim primus ad religionem gradus sit Deum nosse, qui unus est simul et trinus; quòd quidem ille sit, ac proinde unus, id neminem, saltem qui animo attendere voluerit, latet: ut enim ait Apostolus Rom. 1, 20: *Invisibilia.... ipsius (Dei).... per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* Ad divinam verò usque Trinitatem ratio non assurgit. Quapropter oportet, ut qui ad Deum accedit, la primo statim in limine se totum fidei tradat, et Deo qualis est revelanti mentem subjiciat. Ideò ergo sapienter voluit Deus, ut inde etiam oriretur proprium ac nobile christianæ religionis ab illis quæ toto orbe sparsæ sunt, discrimen; ut nempe, quo ab illis secer-nitur, hoc ipso eandem longo post se intervallo relinquat. Nimirùm aliæ aut verum Deum ignorant, aut quæ unus est tantùm norunt. At nos id habemus eximium et singulare, quòd supra omne naturæ lumen ab ipso auctore evecti, trinum etiam agnoscamus ac veneremur.

Eò autem major est hujus mysterii dignitas quòd, cùm reliqua imperfecti quid habeant, istud nihil nisi purum ac defecatum, nihil nisi augustum ac majestate plenum, nihil denique nihil grave ac divinum includat. Sed quò divinus, eò quoque altius est. Cùm enim Deus sit verè Deus absconditus, lucemque inhabitet inaccessibilem, ad ipsum sanè pervenire nullus potest, nisi quem Deus ipse transtulerit in admirabile lumen suum.

An non ergo deploranda est eorum cæcitas, aut damna potius temeritas, qui cùm se ipsi non capiant, Deum tamen capere volunt; quicquid autem non capiunt, id perfractè et impudenter negare non pertimescunt? Socinianos potissimum intelligo ex Calvinianis oriundos, dignam his parentibus, hoc est, pessimam progeniem, qui nomine quidem Christiani, re autem ipsà Antichristi sunt. Sed, quod maximè dolendum est, Antichristi id genus multi facti sunt; sermo enim illorum ut cancer serpit; utinam ultra non proficiant!

Atque isti sunt hostes quos hic præsertim impugnandos habemus. Cùm enim præcipua hujus mysterii controversia sit de Christi divinitate, quam illi de medio tollere totis viribus conantur, nostræ perfectò religionis erit, eos pro virili parte confodere ac profligare, qui non impium minùs, quàm aere, Servatori ac Domino nostro bellum indixerunt.

Verùm ut ad argumentum nostrum veniamus, nullum est, teste Augustino lib. 1 de Trinit. num. 5, in quo aut periculosius erratur, aut laboriosius aliquid quærat, aut fructuosius aliquid inveniatur. Sed ut futuri operis nostri summa quædam delineetur in antecessum, quicquid à nobis de sanctissimà Trinitate dicendum est, id decem omninò quæstionibus comprehendemus.

I. Dicemus de sanctissimæ Trinitatis mysterii notitià.

II. De variis erroribus, quibus impagnatum est.

III. De divinarum personarum distinctione ac numero.

IV. De earundem consubstantialitate.

V. De divinis processionibus.

VI. De divinarum personarum proprietatibus ac relationibus.

VII. De notionibus.

VIII. De illis quæ personis divinis communia sunt.

IX. De singulis speciatim personis.

X. De certis vocibus ac loquendi formulis in hoc mysterio explicando usitatis.

DE SANCTISSIMA TRINITATE.

Quaestio prima.

De sanctissimæ Trinitatis mysterii notitiâ.

Duo hic investigabimus : primum, an solâ ratione duce cognosci ac probari possit hoc mysterium; alterum, an quâlibet tandem viâ illud idem Judæis ac gentilibus, saltem quibusdam, notum fuerit.

ARTICULUS PRIMUS.

An hoc mysterium solâ ratione duce cognosci ac probari possit.

NOTANDA. — Observandum est, 1° mysterium sanctissimæ Trinitatis esse tres in unâ naturâ personâs inter se æquales, quarum prima secundam et utraque simul tertiam producat. 2° Posse aliquid probari duobus modis; positivè scilicet ac negativè. Positivè quidem, cum ex ipsis rei visceribus ac principijs aut ex alijs necessariò et propriè connexis probatio eruitur. Negativè autem, cum ab iis, quæ contra obijciuntur, aliquid vindicatur. Id autem minùs accuratè probari dicitur. 3° Aliquid positivè probari posse iterùm dupliciter; verosimili nempe ac plausibili duntaxat conjecturâ; aut certâ et evidenti ratione, quod quidem *demonstrationis* nomine scholæ insigniunt. 4° Cum quaeritur an hoc mysterium ratio assequi possit, duplici item sensu controversiam hanc intelligi et institui posse, seclusâ nimirum, aut positâ fide. Cum enim fieri posset ut, quæ aliàs fortè nunquàm venirent in mentem probando huic mysterio idonea, superveniens fidei lumen ea detegeret, consequens est paulò diversam esse de utroque statu disputandi rationem (1).

Iis positis, jam duntaxat disceremus de positivo probandi genere. Quod enim solvi queant omnia, quæ opponuntur, illud quaest. III patebit, ubi ex professo tres esse in uno Deo personas astruemus.

Variae opiniones.

Tres autem sunt de re propositâ sententiæ: Prima, quæ assertit hoc mysterium solâ ratione duce et citra ullum fidei auxilium posse probari ac demonstrari; secunda, quæ id fieri

(1) Vide Theologiæ Cursûs tom. 9, dissert. 1. cap. 2, col. 15 et seq.

posse affirmat, sed positâ et prælucente fide; tertia, quæ utrumque respuit. Prima est Claudiani Mamerti; secunda, Petri Abaelardi, Raymundi Lullii, et quorundam fortè aliorum; tertia, omnium vulgò theologorum.

1° Itaque Claudianus Mamertus, Ecclesiæ Viennensis V seculo presbyter, non tantùm docuit hoc mysterium solius rationis ope deprehendi et demonstrari posse, sed illud etiam reipsâ à Platone solâ ingenii vi deprehensum et demonstratum fuisse existimavit. Libro enim 2 de Statu animæ cap. 7, id disertè pronuntiat: « Plato, inquit, unum Deum et tres in divinitate personas laudabili ausu, mirabili ingenio, inimitabili eloquio quæsiavit, invenit, prodidit;.... et.... indivisam Trinitatem non solum ita credi oportere docuit, sed etiam convicit. » Hæc habentur tom. 6 Bibliot. Patrum, Lugd. edit. pag. 1062, col. 2. 2° Petrus Abaelardus, vir XII seculo famosus, tantùm sibi sumpsisse fertur, ut unâ ingenii sui subtilitate ac philosophiâ fretus, altissima quæquo fidei mysteria pervadere se et evincere posse gloriaretur; de quo S. Bernardus epist. 190, tom. 2 edit. Bened. pag. 644. 3° Raymundus Lullius XIII seculo parl confidentiâ idem sibi arrogavit, cùm in eo libro quem de articulis fidei inscripsit, tum in alio de demonstratione æquiparantiæ (hoc autem est peculiare demonstrationis genus, sic dictum quòd ab æqualibus et similibus ducatur). Eâ innixus ille, arbitratus est se tam certò tamque perspicuè probare posse hoc mysterium, nullus ut gentilis aut Mahumetanus dissentire posset (1). 4° Hoc ip-

(1) Raymundus Lullius « tertium quoddam genus demonstrationis distinctum à demonstratione à priori et à posteriori excogitavit, quod vocat demonstrationem æquiparantiæ, quòd fit ab æqualibus, id est, à propositionibus quæ æquales sunt in evidentia et certitudine.... A Gersonio refertur.... methodum ac doctrinam Lullii judiciosam Facultatis Parisiensis è scholis eliminatam fuisse.... Plura de illo Lullio vide apud Vasquesium, 1 part., disput. 153. cap. 4. » Ita Turnelius, tract. de SS. Trinitate, quaest. 1, art. 1. Lullius lapidibus obrutus est à Mahumetaniâ,

sum fieri posse senserunt, Ricardus Victorinus lib. 1 de Trin. cap. 4; lib. 5, cap. 5, et lib. 9, cap. 1; necnon Henricus Gandavensis quodl. 8, quæst. 18; hic quidem Raymundi Lullii, ille Abaelardi æqualis; sed uterque longè majoris, quàm alii, pietatis et doctrinæ. Eò certò ambo propendent, atque ita de ipsis statuit Vasquez, 1 parte, disp. 133, cap. 1. Ricardi tamen dicta benigniorem in partem interpretatur S. Thomas, 1 parte quæst. 82, art. 1.

ASSERTIO I : — Non potest solius rationis ope, citra fidei auxilium, demonstrari mysterium sanctissimæ Trinitatis.

ARGUMENTA. — Id firmabimus 1º Scripturarum testimonio; 2º quorundam à Patribus auctoritate, ne pluribus in re constanti frustra abutamur; 3º nonnullis à ratione ipsâ petitis momentis.

Probatur itaque 1º multis Scripturæ locis, quorum alia generatim ostendunt altiora esse fidei nostræ mysteria, quàm ut ratione attingi aut pervadi queant; alia speciatim id evincunt de sanctissimâ Trinitate.

Prioris generis sunt ista: Prov. 25, 27: *Qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria.* Eccli. 3, 22: *Altiora te ne quæseris, et fortiora te ne scrutatus fueris.* 1 Cor. 2, 6, de christianæ religionis mysteriis loquens Apostolus: *Sapientiam autem, inquit, loquimur inter perfectos, sapientiam verò non hujus seculi, neque principum hujus seculi qui destruantur (hoc est philosophorum); sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est.* Ibid. vers. 11: *Quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi spiritus Dei.* 2 Cor. 10, 4: *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem nationum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Ephes. 1, 16: *Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus... det vobis spiritum sapientiæ et revelationis in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis vestri, etc.* Hebr. 11, 1: *Est autem fides sperandarum substantiarum, argumentum non apparentium.*

Posterioris verò generis sunt hæc: Isaiæ 53, 8: *Generationem ejus quis enarrabit (1) ?* Matth. an. 1315.

(EDITORES.)

(1) Quamvis plurimi non theologi duntaxat, sed etiam SS. Patres hunc Isaiæ versum de æternâ Verbi generationis intelligent, multò probabilius est illum de filiis intelligendum

esse, 11, 27: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Quod quidem apertè indicat hoc mysterium ad eò supra captum humanum esse, ut non nisi revelatione divinâ innotescere possit.

Ibid. cap. 16, 17, postquàm Petrus à Christo interrogatus præclaram ipsius divinitatis confessionem edidisset, alens: *Tu es Filius Dei vivi;* sic contra Christus: *Beatus es, inquit, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est.* Quibus verbis iterum manifestè docuit ejusmodi notitiam non ex carne et sanguine, hoc est, humanâ mente et ratione, sed ex solâ celesti revelatione posse proficisci.

Probatur 2º sanctorum Ecclesiæ doctorum auctoritate.

1º Enim Athanasius in illud Christi: *Omnia mihi tradita sunt à Patre*, tom. 1, edit. Bened. pag. 107, num. 6, Arianos insectans, qui cuncta ratione metientes, sanctissimam Trinitatem velut cum eâ non coherentem impugnabant: *« Quid igitur, inquit, impli his de rebus quas scrutari nefas est, effutire non verentur? Illi, inquam, qui et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere. Sed quid dico rerum terrestrium? Imò quæ vel ipsos spectant, ipsi explicent nobis; num videlicet suam ipsorum naturam percipere queant. Temerarii ceritè illi, » etc.* Sic et in epist. 1 ad Serap. ibid. pag. 106: *« O stulti, inquit, et atque ad omnia audaces et præcipientes! quare non potius sanctam Trinitatem curiosè scrutari desinitis, eamque esse duntaxat creditis, magistrum Apostolum hæc in re imitati, cuius hæc sunt verba: Credere enim oportet, » etc.* Vide et epist. 2. 2º S. Hilarius lib. 2 de Trinitate, num. 5: *« Verborum, inquit, in eodem argumento significantiam rei ipsius natura consumit, sensus contemplationem imperspicabile lumen obæcat, intelligentiæ capacitate quidquid sine nullo continetur excedit. » Num. 9: « Nescio, inquit, non requiro, et consolabor me tamen. » Et post*

esse, quos per mortem Christus erat geniturus, ad eò ut sensus sit: *Quis enarrabit, seu numerabit, quos generabit filios?* Id manifestum faciunt versus sequentes, inter quos decimus, in quo eodem sensu dicitur: *Si posuerit animam suam, videbit semen longævum.* Hæc observatio item applicari debet aliis hujus tractatus locis, in quibus auctor eundem versum eodem sensu accipit. (Ed.)

nonnulla Ignorationis humanæ in rebus obviis exempla, hæc addit : « Si potes, enarra. Habes ergo quæ nescis, et tribuis quæ non intelligis, æquanimiter imperitus in tuis, insolenter in Dei rebus ignarus. » Num. autem 12 : « Æstuo, inquit..., hebesco, et undè lucipiam nescio. » 3° Ambrosius lib. 1 de fide ad Gratianum, cap. 10 : « Impossibile est, inquit, generationis Verbi divini scire secretum : mens deficit, vox silet, » etc. 4° S. Hieronymus lib. 18 in Isaiam statim ab initio : « Non dico, inquit, de mysterio Trinitatis, cujus recta confessio est ignoratio scientiæ. » 5° Augustinus lib. 15 de Trinitate cap. 6, num. 9 : « Quis, inquit, disputandi modus ? quænam tandem via intelligendi atque potèntia, quæ vivacitas rationis, quæ acies cogitationis ostendet... quomodò sit Trinitas ? » etc. Sic et alibi non semel. 6° Auctor sermonis de Symbolo ad catechumenos, apud eundem Augustinum, de mysterio sanctissimæ Trinitatis disputans : « Cæterum, inquit, illud quod est, ineffabile est, nec verbis angelicis explicari potest ; quanto magis humanis ? »

Adjunge auctorem Expositionis fidei apud Justinum ; Dionysium, vulgò Areopagitam, de divinis Nominibus, cap. 2 et ultimo ; Fulgentium lib. 2 ad Trasimundum cap. 1 ; Anselmum in Monologio, cap. 62 ; Bernardum lib. 5 de Consideratione, cap. 8 ; Magistrum Sententiarum lib. 1, dist. 2 ; S. Thomam ibidem, et in Summâ, quæst. 32, etc.

Probat 3° pluribus à ratione ductis momentis. 1. Ab experientia petitur. Quamvis enim ante Christum innumerabiles extiterint excellenti ingenio philosophi, qui in naturâ Dei investigandâ studiosissimè versati sunt, nullus tamen repertus est, qui ipsum ut naturâ unum, sic et personis trinum esse deprehenderit, aut etiam fuerit suspicatus, ut mox evincetur.

II. Ex naturâ ipsâ fidei. Debet enim esse proprium quoddam fidei objectum. Si quod autem est id genus, maximè Trinitatis mysterium. Atqui fides per se obscura est, non evidens, utpote argumentum non apparentium, Ergo, etc. (1).

(1) Unanimitè quidem voce SS. Patres et theologi docent ad fidei rationem essentiamque pertinere *intrinsecam* objecti ejus obscuritatem, Apostolo Hebr. 11 dicente : *Est fides..... argumentum non apparentium*, id est, demonstratio rerum quæ non videntur ; « at non illud dem concordant, inquit theologus Tarantasiensis in opere nuper scripto, cui titulus : *Concordia rationis et fidei*, cap. 2, art. 2, n. 7,

III. Ex naturâ legibus, quas solas novimus fidei lumine destituti. Illarum enim prima est : Quæcumque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se. Secunda est : Ubi unica est

« in definiendâ visione quæ rationem fidei tollit. Quod ut intelligas, memineris velimus..... rem duplici modo ab intellectu videri, aut directè et per se, et dicitur simpliciter *visa*, intellecta, aut non per se, sed per aliud cognitum, et dicitur *scita*. Utramque visionem fidei oppositam esse docet Angelicus, meritumque ac rationem illius non minus scientiâ quàm intellectu, seu intuitione, tolli ; ex quo colligit existentiam Dei, et alia hujusmodi, quæ per rationem naturalem nota possunt esse de Deo, ut dicitur Rom. 1, non esse articulos fidei, sed præambula ad articulos..... nihil tamen prohibere illud quod secundum se demonstrabile est et scibile, ab aliquo accipi ut credibile, qui demonstrationem non capit, 1° q. 2, art. 2, ad 1. Angelicum sequuntur nobilissimi ex ejus discipulis, Estius, Gotti, Conetus, Billuartus, Contensonius, etc. Contra, S. Bonaventura, cui adherent plurimi Scotistæ, alique theologi nullius scholæ, tenet, scientiam quæ non sit comprehensionis (id est, visionis directæ et intuitivæ), sed per manuductionem ratiocinandi, posse simul stare cum fide, licet non sit eadem idem fides et scientia. Hanc autem rationem afferit non spernendam : Quia scientia et manuductionis ratiocinationis, licet aliquando certitudinem faciat et evidentiam circa divina ; illa tamen certitudo et evidentia non est omninè clara, quamdîu sumus in viâ. Hinc cum Richardo à S. Victore docet, eum non desinere fidem habere Dei vniuersi creatoris omnium, qui ex rationibus necessariis incipit ipsum idem nosse, lib. 3, dist. 24, q. 3. Tertia quodammodo est sententia L. Berti statuèntis objectum materiale fidei esse omnem veritatem à Deo revelatam, quæ, si inveniendâ sit, et excutatur sensum humanamque rationem, cujuscumque est Trinitatis mysterium, est fidei objectum et necessariò ac per se, quia nisi revelatum esset, non posset à nobis extorquere certum et constantem assensum ; si autem sit aliundè evidens,.... est objectum fidei tantum per accidens, et in quantum ei præstat assensus propter auctoritatem Dei revelantis, cum tamen firmissimè ea veritas per naturalem quoque philosophiam comparetur et attingatur. Colliges inde hoc unum inter theologos certum esse, fidem eliminari apertâ objecti intuitione. »

Hæc theologus Tarantasiensis ; ex quibus spontè fluit non inconcessam esse secundum auctoris probationem, quæ etiam penitus evanescet, si vera esse demonstretur sententia S. Bonaventuræ aut L. Berti ; porro utraque hæc sententia multò probabilior, ne quid amplius dicamus, sancti Thomæ opinione apparet. Nihil enim ob stare videtur quin eadem veritates, quas ratio demonstrat, ipsâ insuper Dei revelantis auctoritate credat vir philosophus : nam ad id satis est ut divinam hanc revelationem tanquam motivum ex sese, seclusâ etiam ratione, sufficiens illis veritatibus ad hærendi, habeat ; in quo ne minimam quidem repu-

natura, ibi unicam esse subsistentiam; et ubi plures sunt personæ, ibi plures esse naturas. Tertia: Formas pro subjectis multiplicari. Quarta: Filium à Patre pendere, eoque posteriorem esse. Quinta: Terminum voluntatis, ab intellectus termino non produci. At ista omnia in Trinitatis mysterio locum non habent. Quomodo ergo philosophus, solo naturali lumine innixus, deprehendat tres esse personas uni eidemque naturæ identificatas, et tamen inter se distinctas; unam esse naturam, triplicem verò subsistentiam; tres esse personas, quarum unaquæque est Deus, nec tamen tres Deos; Filium divinum à Patre non pendere (1), eique esse coæternam; Spiritum sanctum à Verbo procedere? etc. Profectò nedum ratio mysterium hoc ipsi detegeret, obstaret ipsa potius quominus agnosceretur. Et verò persæpè olim obstitit; nec acriores hodiè Trinitas hostes habet, quàm qui rationem audiendam esse contendunt.

IV. E S. Thomæ, idque firmissimum. Nempe duplex est duntaxat demonstrationis genus, à priori seu per causam, et à posteriori seu per effectus (2). At neutro modo adstrui potest mysterium sanctissimæ Trinitatis; et quidem non à priori seu per causam, cum sanctissima Trinitas, utpote Deus ipse, nullam causam agnoscat; sed nec potest à posteriori, seu per effectus, id est, creaturas. Eatenus enim tantum per eas cognosci ac demonstrari potest Deus, quatenus earum est causa. Atqui Deus non

quantæ umbram deprehendere possumus.

(Ed.)

(1) In divinis Filius à Patre non pendet, quasi ei subijciatur, et sub ejus sit arbitrio; sed ab eo pendet tanquam à principio, unde ex omni manat æternitate.

(Ed.)

(2) Præter demonstrationes à priori et à posteriori, philosophi et theologi vulgò distinguunt demonstrationem à simultaneo, seu ab ideâ; quæ per ideam et notionem alicujus rei quædam ipsius proprietates demonstratur. Hujus generis sunt omnes ferè geometricæ demonstrationes, v. g., illa quæ trianguli demonstrantur proprietates. Ut igitur firmum sit quantum istud auctoris argumentum, demonstratio à simultaneo duabus aliis in majore adjicienda est, et postea in minore probandum rationem sibi relictam ex ideâ Dei Trinitatem inferre non posse: porro id posterius eo solo indubitatum haberi debet, quòd nullum fortassis in totâ Religione sit dogma quo magis offendatur ratio, et in quo intricatioribus difficultatibus ambagibus implicetur, quàm in SS. Trinitatis mysterio, adeò ut humana mens, revelationis etiam irradiata fulgore, vix sese à circumfusiis undique expediat obscuritatibus, nedum ad hujus mysterii demonstrationem pertingere valeat.

(Ed.)

est causa creaturarum, quatenus est trinus, sed quatenus est unus. Est enim earum causa quatenus omnipotens. At omnipotentia ad naturam ipsam divinam pertinet, quæ una est, et quatenus est una; non verò spectat ad personarum distinctionem. Non enim unaquæque persona propriam habet ac distinctam omnipotentiam; imò, juxta commune effatum, opera sanctissimæ Trinitatis ad extrà sunt indivisa. Ergo nullus est effectus singulis proprius, per quem demonstrari illæ queant.

OBJECTIONES. — Objicies 1°: Sunt quædam naturali lumine nota et indubitata, quæ in notitiam mysterii Trinitatis deducere possunt. 1° Deum intelligentiæ et voluntate esse præditum. 2° Quicumque vult aut intelligit, aliquam actionem producere, et hæc ipsâ actione terminum quemdam immanentem. 3° Utrumque terminum à principio suo esse distinctum; quod enim producitur, non potest esse idem cum eo à quo producitur; aliàs idem se ipsum produceret. 4° Hos terminos in Deo non posse esse mera accidentia (nihil enim est in Deo imperfecti); sed esse debere aliquid per sese subsistens. 5° Non posse esse nisi unam in Deo naturam, et quicquid in Deo est, Deum ipsum esse. Atqui ex his consequitur mysterium sanctissimæ Trinitatis. Hinc enim faciliè quis colligere potest, 1° Deum, cum intelligit, hæc actione suâ producere Verbum, et dum vult, alterum item voluntatis suæ terminum, quem nos Spiritum sanctum nominamus. 2° Hos duos intellectus et voluntatis Dei terminos esse à principio suo distinctos. 3° Utrumque esse quid per se subsistens. 4° Cum uterque in Deo sit, unam eandemque inter se et cum principio suo naturam habere. Ergo, etc.

Respondeo philosophum fidei lumine destitutum hæc viâ nunquam venturum in notitiam sanctissimæ Trinitatis: 1° quia fortè non admitteret, etiam in rebus creatis, quæcumque modò proposita sunt, utpote falsa, aut saltem dubia; 2° quia, etiamsi in rebus creatis ea agnosceret, non continuò eadem transferret ad Deum, sed contra; 3° denique quia nec ista sufficiunt ad cognoscendum sanctissimæ Trinitatis mysterium. 1° Igitur ne in ipsis quidem rebus creatis certa sunt et indubitata quæ modò afferebantur, ac præsertim 2 et 3 caput. Quamvis enim nonnulli philosophi existiment facultates intelligendi et volendi earumque actiones et terminos esse inter se et à naturâ intelligente distincta, multi contra reclamant, hæc omnia esse quid reipsâ unum et idem

asserentes. Deinde etiam illi ipsi qui ejusmodi terminos actionum mentis et voluntatis ab ipsis distinctos admittunt, illi, inquam, ipsi, saltem plerique, consitentur non necesse esse ut quicumque intelligit, is terminum ejusmodi, seu verbum, aut speciem expressam effingat. Multi enim sunt theologi qui in visione seu intellectione beatificâ, nullam id genus speciem agnoscant. Ergo caducum est istius demonstrationis fundamentum in ipsis etiam rebus creatis.

2° Etsi philosophus isto forsân hæc omnia agnosceret in creatis rebus, non idcirco hæc eadem ad Deum transferret: imò quominus ea transferret ad Deum non pauca impedirent. Nempe obstarét illicò summa Dei simplicitas nemini non nota, quæ omnem istam facultatum, actionum et terminorum distinctionem ac congeriem recipere ipsi videretur. Et verò facultates et actiones ejusmodi in Deo non distinguuntur; cur ergo terminos solâ ratione duce distingueret? Sed concedamus sanè ipsum divinæ simplicitatis notione non retardatum eò pervenisse, ut facultates quidem et actiones istas non esse distinguendas cerneret, sed suspicaretur tamen terminos distingui oportere; tot profectò statim incommoda sese ipsi offerrent, ut procul dubio continuò resili- ret. Quid enim de ejusmodi terminorum naturâ apud se statueret? An diceret mera esse accidentia? minimè: id enim non patitur naturæ divinæ perfectio. An ergo substantias? multiplex igitur ipsi foret in Deo admittenda substantia; quod ratio ipsa refugit. Verùm esto id primâ fronte non ita ipsi videatur absurdum: quid de his postmodum substantiis pronuntiaret? angustia enim sunt undique. An censebit eas esse creatas? Neutiquàm sanè: nihil enim est in Deo creatum. Deinde verò, cùm Deus semper ac necessariò velit et intelligat, et infinita sit in eo utraque vis, illæ substantiæ deberent esse necessarias, æternæ, infinitæ. Quid ergo? an judicabit eas eas reipsâ necessarias, æternas et infinitas? Nequaquàm: inde enim sequeretur multiplicem esse Deum. At ratio ipsa apertè docet plures Deos esse non posse. Nihil itaque haberet in philosophus quod de iis terminis statueret. Cùm ergo in bivio positus perspiceret eas debere esse aut accidentia, aut substantias, et neutrum tamen de iis dici posse, retrocederet profectò, et ejusmodi terminos procul à Deo ablegaret.

Sed fingamus iterum ejusmodi philosophum

solâ ingenii vi eò usque eveli, ut subodoretur terminos illos subsistentes per sese solâ subsistentiâ, non autem naturâ esse distinguendos (quod fidem omnem superat, cùm nullum sit ejus generis in rerum naturâ exemplum), fingamus tamen ipsum id subodorari; quid exinde fieret? Eò sanè delaberetur, ut infinitos ejusmodi terminos ac innumerabiles in Deo personas invehendas esse cerneret. Si enim prima persona, quia intelligit et vult, duplicem personam producit, cur secunda, quæ pariter intelligit et vult, alias non produceret? cur non item tertia, et sic in infinitum? At istud iterum absurdum est.

Cùm ergo tot incommoda, tot hinc et inde pugnantia ante ipsius oculos obversarentur, nec ex his laqueis sese expedire posset, non dubium est quin is fractus et deterritus, ejusmodi terminos intellectûs et voluntatis in Deo nunquàm admittet.

3° Quantumvis ex his scopulis solâ philosophiâ fretus emergeret, non idcirco assecutus foret mysterium sanctissimæ Trinitatis, quale est. Neque enim ista sufficiunt ut innotescat. Hæc enim viâ non deprehenderet Verbum divinum esse Filium, et quidem solum; ipsum à Patre non pendere; eundem esse Spiritum sancto origine priorem, et ipsius principium, etc.

Ergo eò redeundum est nobis, ut fateamur solius rationis beneficio mysterium hoc, quale est, demonstrari non posse.

Obijcies 2°: Id potest per creaturas demonstrari, cum quo necessariam habent illæ connexionem. Atqui creaturæ necessariam habent cum sanctissimâ Trinitate connexionem; quippe quæ ab ipsâ profluant. Ergo, etc. — Distinguo majorem: Connexionem ratione notam, concedo; ignotam, nego. At sanè nota non est lumine naturali hæc connexio. Nempe creaturæ omnipotentiam quidem Dei postulant ut sint, non verò personarum distinctionem. Certè si una esset in Deo persona, perinde ab ipsâ produci possent.

Obijcies 3°: Ea est boni natura ut sese diffundere et communicare amet; atque adcò boni infiniti, qualis est Deus, debet esse infinita quædam communicatio. At non potest esso talis communicatio infinita ad extra; creaturæ enim conditio infinita esse non potest. Ergo debet ea eas ad intra; et quidem in intellectu et voluntate, cùm utraque facultas sit infinita. Atqui hoc posito statim cognoscitur mysterium sanctissimæ Trinitatis. Ergo, etc. — Distinguo

sequelam majoris : Infinitū boni debet esse quædam communicatio infinita, quoad modum operandi, concedo ; infinita quoad rem, subdistinguo : Et id ratione non innotescit, concedo ; secus, nego. Itaque philosophus solo rationis suæ præsidio innixus, nullam unquam ad intra communicationem seu productionem in Deo admitteret, iis de causis quas supra memoravimus ; admitteret autem infinitam ad extra ; non quidem quoad rem, id enim non fert creaturæ natura ; sed quoad operandi modum, quia nempe infinitā vi utitur et, ut ita dicam, indiget Deus ad creandum. Cæterum philosopho videretur id ad honorem Dei pertinere, quod nullum habeat et habere possit parem.

Objicies 4° : Quidquid est perfectiōis, illud est in Deo admittendum. At producere sibi simile, est aliqua perfectio. Ergo. — Distinguo minorem : Est aliqua perfectio in rebus creatis, concedo ; in Deo, subdistinguo : Et id solā fide compertam est, concedo ; secus, nego. Si in physicis hæreamus, perfectio quidem est in rebus creatis sibi simile posse producere, sed imperfectionem maximam includens, nempe naturam finitam et interitui obnoxiam : generatio enim ei tantum usui est, ut nempe natura propagetur ac multiplicetur. Cū ergo omnis imperfectionis umbra à Deo removenda sit, philosophus hoc momento innixus, generationem in Deo nunquam agnosceret.

Instabis : At Deus ipse, Isaiæ 66, 9, ex eo quod aliis generationem tribuat, se quoque gignere posse colligit : *Numquid ego, inquit, qui alios parere facio, ipse non pariam ?.... si ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero ?* Ergo ab eā quæ rebus creatis inest generandi vi ad divinam generandi facultatem recta ac legitima est consecutio. — Distinguo consequentiam : Recta est et legitima consecutio solā fide comperta, concedo ; ratione nota, nego. Itaque 1° philosophus gentilis hoc Scripturæ oraculum flocci faceret. 2° Reip̄a locus iste non de æternā Verbi divini generatione intelligendus est, sed de mirabili christianæ religionis propagatione. 3° Si deus de æternā generandi facultate, quæ Deo inest, illum accipi oportere, recta quidem est consecutio ; sed quæ soli fidei, non autem rationi pateat.

Objicies 5° : Demonstrari potest christianam religionem, quæ mysterium sanctissimæ Trinitatis agnoscit, esse veram ac planè divinam. Ergo simul demonstrabitur illud idem sanctis-

simæ Trinitatis mysterium. — Distinguo consequens : Demonstratione extrinsecā et alienā, concedo ; intrinsecā aut propriā, nego. Non ergo quærimus an generatim religio christiana demonstrari possit ; sed an sit speciale quoddam demonstrationis genus, quo demonstrari possit mysterium sanctissimæ Trinitatis.

Objicies 6° : Vel demonstratur mysterium illud esse possibile, vel demonstratur impossibile. Atqui dubio procul non demonstratur impossibile. — Nego majorem. Neutrum enim demonstrari potest.

Instabis : Inter duo contradictoria non datur ullum medium. Atqui possibile et impossibile sunt duo contradictoria. — Respondeo possibile quidem et impossibile esse duo contradictoria, quia scilicet opponuntur ut ens et non ens ; sed demonstrari possibile et demonstrari impossibile non esse duo contradictoria, quia utrumque positivum est. Atque adeo reipsā mysterium sanctissimæ Trinitatis aut possibile est aut impossibile, cū nullum inter ista medium assignari queat ; sed inter demonstrari possibile et demonstrari impossibile, potest aliquod medium assignari, nempe nullatenus demonstrari.

Asseratio II. — Demonstrari non potest mysterium hoc, etiam positā fide. Probat̄ur iisdem, quæ supra, momentis. 1° Enim Scripturæ significant hoc mysterium solā revelationis viā cognosci posse. 2° Antiqui Patres à nobis non ita pridem laudatī, quamvis non eis deesset fidei lumen, se tamen hoc mysterium, nec mente comprehendere, nec ratione demonstrare posse confessi sunt. 3° Ex allatis ibidem rationibus prima et postrema idem de utroque statu conficiunt. Ac prima quidem ab experientiā petita. Ex quo enim in orbe obtinet christiana religio, multi profectō in hoc mysterium incubuerunt ; neque tamen ullus hactenus fuit, qui rationem suppeditaverit, quā demonstrari possit. Ergo experientiā constat illud non posse demonstrari ratione. Imò experientiā etiam docuit inter omnia religionis christianæ capita, nullum esse quod aut irrisioni patuerit magis, aut magis fuerit offensionis, quàm sanctissimæ Trinitatis mysterium, cū iis proponebatur, qui soli rationi adhærebant, philosophis nimirum. Sic apud Lucianum in dialogo qui Philopatris inscribitur, cū Triefphon quidam Christiani personam sustinens, omnes sanctissimæ Trinitatis personas recensuisset et statim addidisset : « Hunc existima Deum ; » tum ethnicus irridens,

« Non, inquit, intelligo quid dicas, unum tria, tria unum. » Hinc Origenes Hom. 15 in Exodum: « Quam tortuosum, inquit, quam difficile, quam inextricabile videtur hoc esse infidelibus! » Denique Lactantius testatur l. 4 Insit. c. 29, plurimos, quibus aliqui satis probabatur christiana religio, hoc uno deterritis in pristino errore perseverasse: « Hæc asseveratio, inquit, perosque in maximum impingit errorem, quibus cum probabilia videantur esse quæ dicimus, in hoc uno labare nos arbitrantur, quod alterum.... Deum fateamur, » etc.

Sed hic etiam valet postrema ratio à nobis supra adducta. Cum enim duplex sit tantum demonstrationis genus, à priori videlicet seu per causam, et à posteriori seu per effectus, fides nec ullam aperit sanctissimæ Trinitatis causam quâ probari possit, nec ullum detegit effectum qui non à Deo, quatenus unus est, proficiscatur. Imò verò fides id firmat, quod ratio jam docebat, nullam esse posse Dei causam, et omnia à Deo, quatenus omnipotens est, non autem quatenus trinus est, proficere.

Ergo ratione nullatenus demonstrari potest mysterium sanctissimæ Trinitatis: imò ne id quidem tentandum est. Ut enim egregie observat S. Thomas supra, qui id nititur, is dupliciter fidei derogat: 1° quod ejus dignitatem deprimat, utpote quæ sit de rebus supra omnem rationem positis; 2° quod eam infidelium despectui et irrisioni objiciat; spernunt, quam vident non satis firmis rationibus fulciri, et dum putant nos iis duntaxat inniti, ab amplectendâ religione retrahuntur. Quæ igitur fidei sunt, inquit, non sunt tentanda probare, nisi per auctoritatem, iis qui auctoritatem suscipiunt; apud alios verò sufficit defendere non esse impossibile quod prædicat fides. Hinc Bernardus contra Abaelardum supra: « Dùm paratus est, inquit, de omnibus reddere rationem, etiam quæ sunt supra rationem, et contra rationem præsumit et contra fidem. » Quid enim magis contra rationem, quam ratione rationem conari transcendere? et quid magis contra fidem, quam credere nolle, quidquid non possit ratione attingere?

Accedit auctoritas gravissima sacræ Facultatis Parisiensis, quæ olim doctrinam et methodum Lullii proseripit, et è scholis eliminandam esse censuit, cujus rei testis est omni exceptione major Joannes Gersonius in tra-

ctatu de Examine doctrinarum, et epist. 2 ad Bartholomæum fratrem Cartasianum.

Objicies eam Lullio: In Deo debet esse bonificativum, bonificabile et bonificans. Atqui bonificativum ejusmodi est Pater, bonificabile est Filius, et bonificans est Spiritus sanctus. Ergo ex eo patet tres esse in Deo admittendas personas. — Respondeo hanc esse non minùs frivolum quàm barbaram hujus mysterii probandi rationem. Ut enim satis liquet, id supponit quod in quæstione est. Deinde verò cum ipsa fide non cohæret; inde enim sequitur Spiritum sanctum à Filio non procedere; bonificans enim à bonificabili non profuit.

Assertio III. — Ne probabiliter quidem ratione adstrui potest hoc mysterium.

Probat. Quia ratio nunquàm efficiet ut duo hæc non pugnare videantur, quod nempe unus sit tantum Deus, et tamen tres sint personæ, quarum unaquæque sit Deus. Cùm ergo ratio viam quâ ista conciliantur ostendere nequeat, probabile ac plausibile nunquàm ipsa faciet sanctissimæ Trinitatis mysterium.

Assertio IV. — Posita semel fide nonnullæ in rebus creatis imagines reperiri possunt, quæ mysterium sanctissimæ Trinitatis aliquatenus aumbrent, et animum ei jam fide adhærentem in assensu sistant.

Probat. exemplo sanctorum Patrum, qui multas id genus attulerunt sive duarum sive trium simul personarum imagines. 1° Solis, radii, ac splendoris ex ambobus emicantis. Lactantius eâ comparatione utitur, ut et Athanasius orat. 4 contra Arianos. 2° Fontis, rivi et fluminis ex utroque profluentis. Ita Dionysius Alexandrinus, et Athanasius in Epist. de illius mente; Augustinus de Fide et Symbolo, cap. 9, num. 17. 3° Radicis, trunci, et rami in eadem arbore. Ita Tertullianus adversus Praxeam, et Augustinus supra. 4° Trium lucernarum in eodem cubiculo positarum, quæ unum idemque lumen effundunt. Ita Gregorius Nazianzenus orat. 5 de Theologiâ. 5° Ignis, splendoris, caloris, quæ cùm sint tria, unum tamen sunt lumen. Ita auctor sermonis de Symbolo ad catechumenos, apud Augustinum, et ipse ibid. 6° Intelligentiæ, voluntatis et memoriæ in unâ eademque animâ. Ita Augustinus lib. contra sermonem Arianorum; lib. 14 de Trinit. cap. 8; et alibi frequentissimè. Alias etiam allegant plures; sed istæ sufficiant.

Objicies: At si in rebus creatis sunt quædam

Trinitatis imagines, in ipsius notitiam deducere possent, quod tamen supra negatum est. — Distinguo: Si sint imagines perfectæ, concedo; si adumbratæ tantum nec accuratæ, nego. Porro nemo est qui non intelligat quantum istæ imagines à divinâ Trinitate abscedant. Hinc Hilarius lib. 1 de Trinit. num 19: « Si qua verò nos de naturâ Dei tractantes comparationum exempla afferemus, nemo ea existimet absolutæ in se rationis perfectionem continere; comparatio enim terrenorum ad Deum nulla est..... Omnis igitur comparatio homini potius utilis habeatur, quàm Deo apta; quia intelligentiam magis significet, quàm expleat. » Idem observat Gregorius Nazianzenus orat. 37, et Augustinus post ipsum supra.

ARTICULUS II.

An mysterium sanctissimæ Trinitatis Judæis et gentilibus, saltem quibusdam, ante Christum notum fuerit.

Sociniani, ut eam, quæ in Ecclesiâ obtinet, de Trinitate fidem convellant, et impietatis suæ colorem querant, novum hoc esse dogma contendunt, cujus nullum sit sive in novo sive in veteri Testamento vestigium. Alii ex heterodoxis eidem faventes impietati, idem de veteri Testamento prætexunt, ut dogmatis hujus, si non veritatem, saltem necessitatem elevent. Nempe, aiunt: Si esset hic fidei articulus fundamentalis, dubio procul Judæis fuisset revelatus. Atqui iis nunquàm innotuit mysterium sanctissimæ Trinitatis. Ergo quantumvis vera sit Ecclesiæ de hoc mysterio doctrina, ea tamen non est ad salutem necessaria.

Contra inter orthodoxos fuerunt nonnulli qui existimaverint non solum Judæis, sed etiam gentilibus quibusdam, olim mysterium hoc notum fuisse. Ita de Platone existimavit Claudianus Mamertus, quod supra monuimus; sic de aliis alii.

Ut duo hæc extrema vitentur, esto

SECTIO I.

An Judæis olim fuerit notum mysterium sanctissimæ Trinitatis.

Tres Judæorum ordines socerni queunt. 1° Patriarcharum, Prophetarum, et aliorum in eâ gente insignium virorum; 2° scribarum et legis doctorum; 3° vulgi. De singulis dicemus.

ASSERTIO I. — Judæis olim revelatum est mysterium sanctissimæ Trinitatis.

Probatur 1° his omnibus veteris Testamenti testimoniis, quæ III et IV questione afferemus ex professò, ut divinam Trinitatem, Christique et Spiritûs sancti divinitatem adstruamus (1). Probatur 2° auctoritate S. Basilii assertentis lib. 5 contra Eunomium, Hebræis olim Dei Filium cognitum fuisse, et ut Deum ab iis fuisse adoratum. Probatur 3° aliorum, quos modò allegabimus, Patrum consensu. Probatur 4° ratione. Judæi nempe æternam salutem consequi potuerunt, et reverà plures ex iis consecuti sunt. Atqui nemo unquàm est salutem assecutus sine fide in Christum: *Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*, Act. 4, 12. Fides autem in Christum supponit (2) notitiam sanctissimæ Trinitatis, cum Christus sit secunda sanctissimæ Trinitatis persona incarnata. Ergo.

(1) Vide opus cui titulus: *De rectâ Christianorum in eo quod mysterium divinæ Trinitatis attinet Sententiâ*. Auctor, Joan. Lami, ecclesiasticæ historiæ professor, lib. 3, c. 7 et 8, non indigna quæ legantur habet de Judæorum traditionibus, ex quibus plurimæ temporum injuriæ perierunt, deque paraphrasibus apud eos admissis. Item lib. 6, cap. 2, ostendit in novo Testamento sæpius mentionem de Spiritu sancto, tanquàm de re Judæis notissimâ, fieri.

(Ed.)

(2) Fides in Christum, qualis ad salutem erat ante incarnationem necessaria, nequaquàm supponit notitiam SS. Trinitatis. Nam SS. Patres et omnes fere theologi unanimi ore conclamant ante Christi adventum sufficientem fuisse fidem implicitam, videlicet quæ Christum, non expressè ut Deum, sed ut mediatorem qualemcumque apprehenderet. Imò verò non pauci sunt qui, post S. Chrysostomum, hom. 36, aliàs 37, in Matth., et S. Thomam 2-2, q. 2, art. 7 et 8, arbitrentur plures ethnicos, qui ex primavâ revelatione cognitum verum Deum pro suo capiti colebant, de divinâ ejus providentiâ aliqualem à peccato liberationem sperantes, salutem fuisse adeptos, absque ullâ distinctiori fide mediatoris. Vide *Cursus completi Theol.* tom. 9, col. 96-98.

Ipsæ etiam auctor paulò inferius se refellit. Nam assertionibus 3 et 4 probat Ignorantiam Judæorum vulgo Trinitatis fuisse mysterium, nullamque ejus notitiam plerique vel scribis et doctoribus affuisse; in solvenda autem objectione plerosque Judæos fatetur implicitam fidem habuisse, quæ sufficeret ad salutem; ergo fides quæ ad salutem requiritur non includit cognitionem SS. Trinitatis. Non satis igitur sibi concordat Vitasse. Neque sibi blandiatur, quasi implicita fides notitiam item implicitam includat. Cognito quidem confusa quandoque vel subobscura, implicite verò neutiquàm dici potest. Quis enim cognitionem

ASSERTIO II. — Patriarchæ, Prophetæ alique viri insignes mysterium SS. Trinitatis noverunt.

Probatur 1° Scripturæ auctoritate. Math. 13, 17 : *Amen dico vobis, inquit Christus, quia multi Prophetæ et iusti cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt.* Joan. 8, 56 : *Abraham pater vester, inquit iterum Christus, exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavius est.* Hoc enim vehemens Christi videndi desiderium ipsis à Deo afflatum satis arguit instillatam simul ipsis fuisse ejus notitiam. At ipse secunda est persona sanctissimæ Trinitatis. Ergo.

Probatur 2° Patrum testimoniis. Origenes hom. 3 in Josue, de Judæis loquens, asserit ipsis contigisse scientiam Trinitatis, non integrè et perfectè, sed ex parte, quia dispensatio carnis in Christo nondum fuerat impleta. Ambrosius lib. 1 de Cain et Abel, cap. 8, pronuntiat Abrahamo notam fuisse Trinitatem, idque colligit ex Christi verbis mox allatis. Epiphanius hæresi 5, idem statuit de Adamo, Patriarchis et Prophetis. « Una Trinitas, inquit, semper in illâ singulari divinitate nuntiata creditaque ab aliis est qui cæteris antecellerent, ejusmodi Prophetæ atque cæsimi sanctitate præditi homines fuerunt. » Augustinus hoc ipsum de Abrahamo censet lib. 2 contra Maximinum Arianum, num. 7, cum nempe Gen. 18, tres vidit et unum adoravit. Cyrillus Alexandrinus lib. 1 contra Julianum, de Abraham affirmat, ipsum non tantum cognovisse, quod Deus unus sit, sed quod in sanctissimâ atque consubstantiali Trinitate concipiatur unus incorruptæ naturæ perfectio et complementum.

Theodoretus serm. 3 de curatione Græcarum affectionum, de veteribus Judæis loquens: « Trinitatis, inquit, dogmata ne tum quidem venturis in posterum Deus penitus occultavit, perfectioris theologiæ quasi semina quædam dispergens. Ideò singulariter quidem sub unius nomine legem sancti, obscurè tamen Trinitatem indicat : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est; et unitatem docet, et Trinitatem significat.* »

Probatur 3° ratione. Ut enim postea evin-

nuncupare ausit eam quæ objectum circa quod versatur minime percipiens, eatenus tantum attingit, quatenus generatim credit quidquid à Deo revelatum sit, vel ab Ecclesiâ aliquâ tenetur?

(Ed.)

mus, Patriarchæ et Prophetæ tum divinarum personarum distinctionem, tum Christi et Spiritûs sancti divinitatem nobis in veteri Testamento tradiderunt. Atqui dubio procul id noverant quod scribebant et annuntiabant. Ergo.

ASSERTIO III. — Quædam esse potuit olim in aliquibus scribis et doctoribus Judæorum levis et obscura notitia distinctionis duarum saltem personarum sanctissimæ Trinitatis; sed in plerisque nulla fuit.

Probatur 1° quia multa veteris Testamenti loca, quæ Messiam pollicentur, eadem ipsius divinitatem simul significant. Non potuit ergo fieri, quin illi, cum sacris codicibus totos se darent, eam obscurè saltem perciperent. At Messias alius futurus erat à Deo, à quo erat mittendus : et tamen Deus unus est. Ergo plures in unâ Dei naturâ personas esse intellegebant.

Probatur 2° ex Philone, qui cum inter Judæos doctissimus esset, variis in locis Deum distinguit, et ipsius Verbum, *Λόγος* : quod quidem Verbum censet esse illum qui frequenter apparuit veteribus Patriarchis, et *Deus* appellatur; v. g., in lib. de Agriculturâ pag. 193 edit. Paris. an. 1640, in lib. de Somnis, pag. 593 et 594, etc. Ibid. ipsum vocat *primogenitum Dei Filium*; libro autem 2 Allegor. statuit hoc ipsum esse superius omnino mundo, et antiquius creaturis omnibus; in lib. de mundi Opificio docet ab ipso creatum mundum; denique in lib. de Confusione linguarum, hoc idem Verbum dici esse æternam Dei imaginem. Atqui hoc sine dubio hauserat Philo ex Scripturâ, et eâ quæ vigeat apud eruditiores traditione. Ergo.

Probatur 3° ex chaldaicis Paraphrasibus, quæ ex iisdem principiis eandem doctrinam tradunt. 1° Enim Verbum divinum distinguunt à Deo à quo procedit; 2° personam esse significant; 3° ipsum Deo æquale statuunt; 4° putant esse illum Deum qui veteribus Patriarchis videndum se præbuit, uno verbo, planè ut Philo Judæus; 5° denique ipsum venturum fuisse constituentur ad homines servandos. Sic 1° Gen. 5, 8, Scriptura habet : *Et audierunt vocem Domini Dei*; Targum autem Onkelos et Jonathan : *Et audierunt vocem Verbi Domini Dei.* 2° Ibid. v. 9, Scriptura : *Et Deus vocavit Adamum*; Targum autem Jerosolymitanum : *Et Verbum Domini vocavit Adamum*, etc. Sic Osee 1, 7 : *Et servabo eos per Jehovam Deum ipsum*; Targum autem Jonathan : *Et servabo*

eos per Verbum Dei Domini sui. 3° Gen. 20, 3, Scriptura : *Et venit Deus ad Abimelech* ; Targum verò Onkelos : *Et venit Verbum à facie Dei ad Abimelech*. 4° Psal. 110, 1, Scriptura : *Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis* ; Targum autem in Psalmos, quod quidem hodiè non extat, testibus Galatino lib. 3, cap. 28, et Paulo Raggio ad cap. 5 Deut. sic habebat : *Dixit Dominus Verbo suo : Sede à dextris meis*.

Probatur 4° : Apostoli (v. g. , Paulus in Epist. ad Hebr.) Christi divinitatem probant ex quibusdam Scripturæ locis , quæ juxta obviæ litteræ speciem de alio quàm de Christo intelliguntur. Argumentum ergo non petunt ex eo litterali sensu quem verba primâ fronte præ se ferunt , nullius enim foret roboris. Ergo ex alio, sive litterali sive mystico , apud Judæos saltem doctiores recepto ; aliàs ipsum disputationis principium petissent , et nihil omninò effecissent. Ergo tenuis saltem et subobscura ejus rei apud illos traditio vige-
bat.

Quòd autem plerique tamen Trinitatis mysterium et Christi divinitatem Ignorarent, duo sunt argumenta. Primum petitur ex Matth. 22, 41, ubi sic habetur : *Congregatis autem Pharisæis interrogavit eos Jesus dicens : Quid vobis videtur de Christo? Cujus filius est? Dicunt ei : David. At illis : Quomodò ergo David in spiritu vocat eum Dominum dicens : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodò filius ejus est? Et nemo poterat ei respondere verbum ; neque ausus fuit quisquam ex illis dñe eum amplius interrogare.* Ex his enim patet ejusmodi Pharisæos nullam Messie divinitatem agnovisse. Secundum petitur ex antiquissimis quibusque Judæorum doctorum libris, in quibus Messiam, ut vulgarem duntaxat hominem, depingunt ; quod etiamnum apud totam illam gentem creditur. De quo vide Buxtorfium in Synagogâ Judaicâ , et Huetium in Demonstr. evang.

Asseratio IV. — Judæorum vulgo ignotum erat mysterium sanctissimæ Trinitatis.

Probatur 1° ex Scripturis. Cùm enim Christus se Messiam expectatum, et Deum se esse significaret, Judæi, quòd se Deum diceret indignati, eum lapidibus obruere et interficere voluerunt. Joan. 5, 18 : *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem eum di-*

cebat Deum, æqualem se faciens Deo. Ibid, cap. 10, 33 : *Respondērunt ei Judæi : De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemiâ, et quia tu, homo cūm sis, facis te ipsum Deum.* Ergo non noverant Messiam, quem à Deo expectabant Deum quoque ipsum futurum esse.

Probatur 2° ex Patribus. Irenæus lib. 4, cap. 17 : *Propter hoc, inquit, Judæi exacerant à Deo, Verbum Dei non recipientes, sed putantes per seipsum Patrem sine Verbo, id est, sine Filio, posse cognoscere ; Deum nescientes eum qui in figurâ locutus est humanâ ad Abraham,* etc. Tertullianus adversus Praxeam, cap. 31. idè Trinitatis fidem novi Testamenti propriam esse definit : *Quæ est, inquit, substantia novi Testamenti statuens legem et Prophetas usque ad Joannem, si non exindo Pater et Filius et Spiritus sanctus tres crediti, unum Deum sistunt? Sic Deus voluit novare sacramentum ut novè unus crederetur per Filium et Spiritum, ut coram jam Deus in suis propriis nominibus et personis cognosceretur, qui et retrò per Filium et Spiritum prædicatus non Intelligebatur.* Eusebius lib. 4 Demonstr. evang. cap. 1, asserit Judæos à Messia sibi promisso excidisse, neque divinitatem ejus cognovisse. Libro autem 1° contra Marcellum Ancyranum, cap. 1, p. 3, asserit Trinitatis mysterium, nec à Mose nec à prophetis esse disertè Judæis revelatum, sed à solo demùm Christo discipulis suis, eaque fide non minùs christianam Ecclesiam à Synagogâ Judaicâ secerni, quàm unius et veri Dei notione ipsa Synagoga à paganis distingueretur. Hilarius, lib. 8 de Trinit., hoc, inquit, Ecclesia intelligit, hoc Synagoga non credit, hoc philosophia non sapit, etc. S. Gregorius Nazianzenus, orat. 37 : *Accessio fidei facta est, inquit, quia in veteri Testamento Pater apertè prædicabatur, Filius verò obscuriùs ; in novo Filius perspicuè annuntiatur.* Basilus Magnus, lib. 2 contra Eunomium, eò commendat hujus mysterii dignitatem, quòd illius notitiâ ac fide Christiani, ut à gentilibus, sic etiam à Judæis secernantur. Epiphanius supra, his solis inter Judæos eam cognitionem tribuit, qui cæteris antecellerent. Eundem vidè hæresi 74, num. 10, et in Ancorato. Theodoretus supra similiter statuit vulgo ignotum fuisse hoc mysterium ; ejus quidem rationem illam affert, quam modò allegabimus. Adde Gregorium Nyssenum in lib. de Imagine Dei ; Basilium Seleuciensem in orat. de Mose ;

Chrysostomum homil. 5 de incomprehensibili naturâ Dei; Isidorum Pelusiotam, epist. 143 lib. 2, etc.

Obijciat : Ipsa Judæica plebs æternam salutem consequi potuit. Atqui, ut supra notatum est, eam consequi non poterat sine fide in Christum; quæ quidem aliquam supponit sanctissimæ Trinitatis notionem. Ergo. Distinguo minorem : Sine fide implicitâ, concedo; explicitâ, nego. Fides explicita ea est, quæ id, circa quod versatur, distinctè ac enucleatè cognoscit et credit; implicita, quæ illud duntaxat attingit sub generali quâdam et involutâ ratione, quatenus nempe à religionis ejusdem antistitibus et Ecclesiâ teneatur. Prima non semper necessaria fuit (1); secunda Judæis affuit.

Quæres quibus de causis ita cum Judæis egerit Deus, nec ipsis hoc mysterium operitius revelaverit. Respondeo juxta sanctos Patres multis de causis id à Deo esse factum. Ac 1° quidem, quòd eùm antiqua lex veræ religionis esset duntaxat veluti rudimentum, cæcis foret tunc Judæorum animos ab idololatriâ avocare, et ad unius Dei cognitionem transferre. Ita Eusebius contra Marcell. Ancyri. lib. 1, cap. 1.

2° Ne lidem Judæi ad idololatriam ex sese propensi, ex eo plures deos colendi occasionem captarent. Ita Eusebius idem de Theol. eccles. lib. 2, cap. 20, pag. 134; Chrysostomus hom. 5 de Incomprehensibili Dei naturâ; Isidorus Pelusiota supra, et Theodoretus libro mox laudato : « Cùm in Ægypto, inquit, divitissimè versati essent Judæi, multorumque ibi deorum cultum ritu Ægyptiaco didicissent, sapientissimus Deus neque illis manifestè omnino Trinitatis mysterium tradidit, ne ex eo multitudinis deorum occasionem sumerent, ad impietatem Ægyptiorum propendentes. »

3° Quòd perfectior notitia divinitatis Christo et legi novæ, utpote nobiliori, servanda esset. Ita Tertullianus supra.

SECTIO II.

Angentilibus, saltem quibusdam, notum fuerit mysterium sanctissimæ Trinitatis.

Non de infidelium vulgo, sed de Zoroastre,

(1) Hic supponere videtur auctor fidem explicitam SS. Trinitatis omnino nunc esse necessariam. Ita quidem sentiunt communis theologi; at non planè certa est hæc doctrina,

Mercurio Trismegisto, Sibyllâ, Platone, et Aristotele difficultas cietur; iis enim è nostris nonnulli putant mysterium sanctissimæ Trinitatis innotuisse.

ASSENTIO I. — Inter gentiles ne philosophi quidem mysterium hoc cognoverunt,

Probatur 1° ex Scripturis, ac præsertim Apostolo Paulo, qui disertè affirmat supra, mysteria christianæ religionis eas quidem sapientiam, sed non hujus seculi, neque principum hujus seculi.

Probatur 2° testimonio Patrum : 1° enim Origenes lib. 1 de Principiis, cap. 3, notat, quidquid de Deo et Verbo philosophi disseruerint, ipsis certè non innotuisse Spiritum sanctum. 2° Idem etiam animadvertit Didymus Alexandrinus in opere de Spiritu sancto, quod laudat Augustinus infra à nobis memorandus. 3° Hilarius supra : « Ille, inquit, philosophia non sapit. » 4° S. Augustinus in illa magorum cum Mose contententium verba : *Digitus Dei hic est* : « Commendatur, inquit, forlassè Trinitas, et quod verum est, summi philosophi gentium, quantum in eorum literis indagatur, sine Spiritu sancto philosophati sunt, quamvis de Patre et Filio non tacuerint. Quod etiam Didymus in libro suo meminit, quem scripsit de Spiritu sancto. » 5° Cyrillus Alexandrinus lib. 8 contra Julianum, pag. 276 : « Scimus, inquit, homines mundanæ sapientiæ fastu sanè quàm elatos ac tumidos hæc subtiliter quidem indiguisse, non tamen omnino citra errorem. Non enim eis lux veritatis illuxit, » etc. 6° Auctor Glossæ ordinariæ in cap. 8 Exodi, in eandem sententiam ait magos defecisse in tertio signo, id est, in notitiâ tertiæ personæ, scilicet Spiritûs sancti. Unde S. Thomas, quæst. 32, art. 1, ad 1 : « Illi, inquit, dicuntur defecisse in tertio signo, id est, in cognitione tertiæ personæ, quia à bonitate, quæ Spiritui sancto appropriatur, deviarunt, dum cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, ut dicitur, ad Rom. 1. »

Probatur 3° ratione. Si enim philosophi Trinitatis mysterium novissent, docuissent, et scriptis suis consignassent, non ita offensionis fuisset aut irrisioni, cùm à Christianis propositum est. Atqui, ut supra ostendimus, nullum tamen fuit christianæ religionis caput, quod magis offensioni aut irrisioni fuerit. Ergo ea non erat summorum philosophorum, ut infra dicemus. Vide annotationem in quæst. 4, sect. 5. (Ed.)

qui ubique admirationi erant, doctrina (1).

Objectiones

Objectiones 1° : Zoroastres Bactrianus, qui Semiramidis fuisse æqualis dicitur, sic habet in Magicis : *Omnia perfecit Pater, et menti tradidit secundæ, quam primam vocat omne genus hominum*. Ergo duas saltem priores sanctissimæ Trinitatis personas ille noverat.

Respondeo hoc opus esse Zoroastri suppositum, et quidem post Christi tempora, et ex hæreticorum quorundam aut Platonieorum officinâ proditisse, quod dudum observârunt eruditi, Petavius imprimis lib. 4 de Trinit. cap. 2. Certè Porphyrius in vitâ Plotini tradit ab hæreticis libros fuisse Zoroastri suppositos.

Objectiones 2° Mercurium Trismegistum scriptorem antiquissimum, utpote juxta vulgarem opinionem Mosè non recentiorē, cujus hæc est celebratissima sententia ex Pæmandro desumpta : *Monas genuit Monadem, et in se sum reflexit ardorem*. — Respondeo hoc opus esse supposititium : quod jam pridem evicerunt Petavius suprâ, et Casaubonus, exercitat. 1 contra Baronium, cap. 10. Vide et Marshamum seculo X, pag. 244. Galenus sanè olim animadverterat lib. 6 de simplic. medicam., plures etiam medicinæ libros sub hujus Mercurii nomine, sed falsè; circumferri. Is profectò ex quo deprompta sunt, quæ modò nobis opponebantur, partim è Scripturis, etiam novi Testamenti, partim è Platonieorum placitis consarcinatus est; quod argumento est illius auctorem, quisquis ille fuerit, post Apostolos vixisse.

Objectiones 3° : Sibylla Erythra in carmine acrosticho prædicat Jesum Christum, Dei Filium, Salvatorem; quod etiam Augustinus refert lib. 18 de Civit. Dei, cap. 23; ergo. — Respondeo hæc Sibyllina carmina non majoris esse, quàm supradicta opera, auctoritatis et ætatis; sub initium enim secundi seculi cusa sunt, et falsè Sybillis attributa, quod à doctis pluribus jam demonstratum est, et ex professo disputatur ubi de divini Verbi Incarnatione.

Objectiones 4° : Plato non solum duo passim distinguit, Deum et ipsius Verbum seu mentem, sed etiam tria, illique divinitatem tribuit. Verbum autem principii ac opificis et ducis nomine vulgò donat, ab eoque conditum fuisse mundum docet; illud idem æternum

(1) Vide suprâ laudatum opus Joan. Lami lib. 3, cap. 3 et 4.

esse statuit, et ejusdem cum summo Deo naturæ; denique ab ipso genitum esse pronuntiat. Nempe epist. 2 ad Dionys., quam Eusebius refert lib. 11 Præparat. evang. cap. 20, et alii benè multi ex antiquis : « Dicendum est igitur tibi, inquit, nunc per ænigmata quædam.... Est autem ita. Circa omnium regem cuncta sunt; ipsius gratiâ omnia; ipse pulchrorum omnium causa; circa secundum secunda; tertia circa tertium. » Epist. 6 ad Hermiam, Erastum et Corisoum : « Testando, inquit, Deum rerum omnium ducem, quæ sunt et quæ futura sunt, ac ducis et principis patrem Dominum. » In Philebo, secundum illud à primo omnium principium, mentem regiam vocat, animam Imperatoriam, progeniem ejus causæ, quæ causa dicitur omnium, et ejusdem cum ipso generis, *συγγένος*; in 6 autem de Republicâ, boni ipsius filium. In Timæo tandem, divinum illud exemplar æternum esse definit.

Distinguo majorem : Tria distinguit et enumerat Plato, quibus divinitatem ascribit (1) diversam, concedo; unam et eandem, nego. Ergo de Platonis sententiâ inter ipsos ejus veteres discipulos gravissima concertatio est; sed plerique tamen consentiunt tres ab ipso admissos deos, quorum unus esset omnium summus et omnium causa; secundus verò minor, à primo factus et creatus, nempe mens aliqua eximia, per quam cætera condita sint; tertius denique à secundo pariter creatus, qui esset mundi anima. En Trinitas Platonica, quæ quantum ab adorandâ, quam agnoscimus, Trinitate distet, omnes intelligunt. Ne verò gratis hoc dicere videamur, Macrobius lib. 1 in Somnium Scipionis, cap. 14, Platonis mentem sic exponit : « Deus, inquit, qui prima causa.... est, unus omnium origo est; hic superabundanti majestatis fecunditate de se mentem creavit; hæc mens, quæ *νοῦς* vocatur, animam de se creat : anima partem, quam intuetur, induitur, ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum, in corpoream ipsa degenerat, » Plotinus

(1) Legitur quæ de Platonis doctrinâ circa divinam naturam egregiè scripserunt tum Berglerus, Diction. theol. verbis *Platonismus*, præsertim art. 1, et *Trinitas Platonica*, præcipuè art. 1; tum P. Baltus, societatis Jesu, in libro Gallico, cui titulum fecit : *Défense des SS. Pères accusés de Platonisme*, passim, sed imprimis lib. 4, cap. 19, et lib. 3, cap. 1 tum P. Petavius lib. 1 de Trin. c. 1. (Ed.)

Enneade 5, lib. 1, cap. 3 et seq., mentem ait juxta Platonis sententiam esse supremo ente minorem, et mente illâ animam. Idem cap. 8 asserit juxta Platonem animam à mente illâ esse factam cap. 13, eam non esse perfectam, si cum mente (secundo principio) conferatur. Eusebius supra, licet Platoni favere velit: « Hæc Platonis verba, inquit, qui explicandam philosophi mentem suscepere, ad primum Deum secundumque principium referunt, necnon ad tertium, quam mundi animam Deumque tertium ipsi quoque appellare solent. » Cyrillus lib. 3 in Julianum: « Plato, inquit, unum quidem opificem esse definit eum qui causa est omnium, quem et mundo sese applicuisse dicit. Ante hunc porro Deum alterum constituisse, nempe boni ideam; ad hæc tertium insuper principium excogitavit, quod ordine et naturâ prioribus illis inferius, quam etiam omnium quæ sunt, animam appellat. » Libro autem 8: « Cum tres primi genias hypostasas statuunt (philosophi Platonici), inquit, ... atque Interdum ipsi triadis usurpent vocabulum, Christianorum suffragantur sententiis, nec ad eam rem quidquam eis deesset, si consubstantialitatis vocabulum accommodare vellent tribus hypostasis, ut etiam una intelligeretur natura divinitatis. » Augustinus lib. 13 de Civit. Dei, cap. 16 et 17, eosdem divinitatis diversos gradus juxta Platoniorum placita recenset. Merito itaque idem Cyrillus lib. 4 in Julianum, et S. Thomas, Platonem affirmant in eo dogmate Ario prævisse.

Instabis: At iidem illi Patres aliquæ non pauci Platonis doctrinam in cælum usque extollunt, cum adversus gentiles aut Arianos disputant (1).

Distinguo: Ut ostendant hinc quidem gentilibus Christianorum dogmata non esse respicienda tanquam absurda et ab omni fide aliena; illinc verò hæreticos de Verbo pejus etiam sentire, quam philosophi ipsi sensissent, concedo; quòd putent ab his Trinitatem fuisse accuratè expressam, nego. Cum ergo gentiles vulgò christianam religionem irriderent tanquam absurdam et omni fide indignam, quando cum his agunt Patres, doctrinam Platonis qui apud omnes admirationi erat, passim ostentant, velut ad nostra dogmata accedentem, eamque similitudinem, quantum possunt, exaggerant; quando verò cum hæreticis dimicant, eandem venditant tanquam hæretico-

(1) Vide memoratum opus P. Balti, lib. 3, cap. 1, lib. 4, cap. 9, et alibi.

(Ed.)

rum impletate tolerabiliorem. Ea mens Patrum fuit, nec quidquam aliud unquam illi sibi voluerunt.

Objicies 5°: Aristoteles, lib. 1 de Cælo, textu 2, testatur veteres numero ternario coluisse et honorasse Deum. Ergo noverant illi Trinitatem — Distinguo antecedens: Numero ternario in precibus et sacrificiis usurpato, concedo; in ipso nomine admissio, nego. Non igitur in Deo Trinitatem constituiebant, sed eum numero ternario quendam perfectionem inesse censerent, ipsum ad sacrificia et preces adhibebant.

Assentio II. — Si quid philosophi de Deo dixerunt ipsiusque Verbo, quod ad Ecclesiæ fidem accedere videatur, id aut ex sacris sive veteris sive novi Testamenti libris, aut ex Judæorum et Christianorum colloquiis hausserunt (1).

Probatur auctoritate veterum. 1° Enim Justinus apologistâ, quæ Secunda inscribitur, disertè docet Platonem, quæ de Deo dixit præclare, ea ex Mose habuisse. 2° Clemens Alexandrinus lib. 3 Strom. id speciatim pronuntiat de illis, quæ Plato in epist. ad Hermlam, Erastum et Coriseum à nobis mox memoratâ, de duplici principio disserit. 3° Eusebius lib. 11 Præpar. evang. supra, idem de Platone judicat. 4° Theodoretus serm. 2 contra Græcos, hoc ipsum de Platonici tradit. 5° Augustinus lib. 2 de Doctrinâ christianâ cap. 28, et lib. 7 Confess. cap. 9, de eorundem Platoniorum libris loquens, « ibi legi, inquit, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt, etc. »

Et verò Amelius, vir olim inter Platonicos magni nominis, non solum Joannis Evangelium legerat, sed et Evangelisus excellentissimam de Verbo Dei doctrinam admirabatur, testibus Eusebio et Theodoro supra.

Neque dicas Platonis ætate nondum fuisse in Græcam linguam versos Mosi et Prophetarum libros. Nam aut per interpretes, quod his contineretur, acceperat, aut certè ex colloquiis Judæorum aliorumve qui Judæos frequentarant. Veteres scilicet philosophi multum diuque peregrinabantur. Non mirum itaque si alterutrâ viâ ejusmodi res discere potuerint.

(1) Vide P. Balti opus citatum, lib. 4, cap. 21, et alibi passim; Bergierum, verbis citatis, et Joan. Lami, lib. 3, capp. 1, 2, 5, 9, 10, lib. 2, à cap. 10 usque ad libri finem. (Ed.)

Quæstio secunda.

De variis erroribus quibus impugnatum fuit mysterium sanctissimæ Trinitatis.

De hoc mysterio fides catholica est, « Ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas, neque substantiam separantes. » Itaque duplici tantum modo impeti potest, personas nempe confundendo, aut separando naturam. Quàmplurimi autem alterutro aut utroque quondam circa hanc fidem naufragati sunt; quod paucis exponendum.

ARTICULUS I.

Quinam olim sanctissimæ Trinitatis personas confuderint.

Plures recensentur, qui in hoc errore versati sunt.

Ac 1° quidem Simon Magus ex apostolicâ historiâ notissimus, atque ut omnium hæreticorum, sic omnium ferè hæreseon princeps. Ut enim refert S. Irenæus lib. 1 adversus hæres. cap. 20, et post ipsum Theodoretus lib. 1 hæret. Fabul. et alii non pauci, docuit « semetipsum esse qui inter Judæos quidem « quasi Filius apparuerit; in Samariâ autem « quasi Pater descenderit; in reliquis verò « gentibus quasi Spiritus sanctus adventaverit. » Rem paulò aliter, sed eodem sensu, narrat Augustinus de Hæres. cap. 1, juxta veteres editiones, quod è novâ expunctum est (1). Itaque Simon in se uno totam Trinitatem constituebat. Aliter tamen aliquando philosophabatur. Sed in hæreticis, et præsertim in hæreticorum omnium antesignano, constantiani quis requirat?

2° Valentinus, vir quidem non mediocri ingenii, doctrinæ et eloquentiæ, sed qui cùm episcopatu, quem ambierat (2) excidisset, in hæresim præceps actus, peculiaris ac pestiferæ sectæ architectus, circa annum Christi 140 extitit. Is autem inter alia asseruit, totam Trinitatem esse passam, teste Athanasio lib. 2 contra Apollinarem. Attamen vulgò Dei ac Verbi non tantum personas, sed etiam naturas sejungebat, ut postea videbimus.

(1) Hæc habebant veteres editiones, scilicet Simonem dixisse se in monte Sinâ legem Moysi in Patris personâ dedisse Judæis, tempore Tiberii in Filii personâ putativè apparuisse, postea se in linguis igneis Spiritum sanctum super Apostolos venisse.

(Ed.)

(2) Vide Tertullianum lib. adversus Valentinianos, c. 4.

3° Anonymi quidam medio seculo II (non alii fortè à Simonis et Valentini discipulis) quos non semel perstringit Justinus Martyr, v. g., in Apologiâ, quæ Secunda inscribitur: « Qui « Filium Patrem esse dicunt, inquit, compe-
« riuntur neque Patrem scire, » etc. Eosdem percellit in Dialogo cum Tryphone.

4° Montanistæ, non quidem omnes, sed nonnulli ignobiliores, qui peculiari nomine Cataphryges et Cata-Æschinem (1) nuncupati sunt; Montanum enim et plerosque ejus assecclas rectè de Trinitate sensisse observant Epiphanius hæret. 48, cap. 1; Philastrius cap. 49, et alii; Idque ex Tertullianosatis colligitur, qui Montanista factus, personas divinas nedum confunderet, adversus eos scripsit qui confundeabant. Ergo propria hæc impietas fuit Cataphrygum, et eorum qui Æschinem sectabantur. Unde Tertullianus idem de Præscript. hæret. cap. ult.: « Privatam blasphemiam, « inquit, illi qui sunt Cata-Æschinem, hanc « habent quâ adiciunt etiam hoc, ut dicant « Christum esse Filium et Patrem. » Ex quo occasionem sumpserunt Hieronymus, epist. 54 ad Marcellam; Socrates lib. 1 Hist. cap. 25; Sozomenus lib. 2, cap. 18; Nicephorus lib. 4, cap. 22, et alii, ut nullâ distinctione notatâ eum errorem Montanistæ tribuerent; sed hanc distinctionem eruditè observavit Theodoretus lib. 3 hæret. Fab. cap. 2; et post ipsum è recentioribus Valesius in notis ad Socrat.; Bullus sect. 2, pag. 65; Tillemontius, etc.

5° Praxeas, qui sub finem seculi II, paulò post exortam hæresim Montanistarum vixit, et nemini notus non est: de quo Tertullianus ad calcem libri de Præscript. hæret.: « Sed « post hos omnes, inquit, etiam Praxeas qui-
« dam hæresim introduxit, quam Victorinus « corroborare curavit. Hic Deum Patrem om-
« nipotentem Jesum Christum esse dixit, hunc « crucifixum passumque contendit. » Contra Praxeam Tertullianus idem singularem conscripsit librum. Vide insuper Augustinum de Hæres. cap. 41.

6° Hermogenes quidam, quem Augustinus cum Praxea conjungit, et à quo dicti sunt hæretici Hermogeniani.

7° Nonnulli ab Origene lib. 8 contra Celsum pag. 387, memorati, qui affirmabant « quod « Servator sit ille universorum Deus; » quo nomine passim appellatur apud veteres æternus Pater.

(1) Æschines quidam erat Montani discipulus, Aithenis oriundus.

(Ed.)

8° Epigonus et Cleomenes ejus discipulus, quos Noeto, à nobis mox appellando, prævisse perhibet Theodoretus lib. 3 hæret. Fab. cap. 5.

9° Noetus ex Smyrnâ juxta Theodoretum supra oriundus, ut autem Epiphania placet hæresi 57, ex Ephesiâ urbe, qui teste Augustino de Hæres. cap. 36, « dicebat Christum eundem ipsum esse Patrem et Spiritum sanctum. » Is ineunte tertio seculo docere cœpit. Cùm autem errorem, quem spargebat, primò revocavisset et postea fuisset ad vomitum reversus, non solum ab Ecclesiâ ejectus fuit, sed etiam post mortem sepulturâ privatus. Contra hunc scripsit Hippolytus Martyr, quem vide, et præterea Augustinum cap. 41. Ab eo nomen accepere Noetiani; sed qui seculo V vix in Africâ, eodem teste Augustino, noti erant.

10° Sabellius à Lybiâ et Pentapoli oriundus, atque, ut Zonaras refert, Ptolemaidis in eâ regione episcopus, qui in istâ disseminandâ lue tantam sibi famam peperit, ut hæc hæresis exinde Sabellianismus vocari cœperit, et qui eam amplexati sunt, vix alio deinceps quàm Sabellianorum nomine innotuerint. Cùm autem turbas in Ægypto excitasset, res tota delata est ad Dionysium Alexandrinum præsulem, qui non solum epistolam eâ de re scripsit anno 257 ad Sixtum summum pontificem, sed etiam Sabellum in synodo damnavit; de quo ad-eundi sunt Eusebius lib. 7 Hist. cap. 6; Epiphanius hæres. 62; Philastrius cap. 54; Augustinus cap. 41; Theodoretus lib. 2, cap. 9; Zonaras, etc. Sentiebat ille non esse tres in Deo personas subsistentes ac distinctas, sed Deum modò ut Patrem, modò ut Filium, modò ut Spiritum sanctum apparere. Ut Patrem, legis antiquæ latorem fuisse; ut Filium, esse incarnatum, ut Spiritum sanctum, in Apostolos descendisse. Proinde sola personarum nomina pro variis officiis et effectibus distinguebat. Sententiam autem suam illustrabat exemplo solis, in quo tria, quæ tamen eadem sunt, observantur, figura nimirum rotunda, illuminandi vis, et calefaciendi facultas. Primum Patri, secundum Filio, tertium Spiritui sancto respondere affirmabat. Extat speciale Sabellianorum genus apud auctorem qui legitur tom. 10 Spicilegii pag. 74.

11° Paulus Samosatenus, de quo alibi plenè dicitur. Huic enim Athanasius lib. 2 contra Apollinarium de salutari Adventu Christi, eundem cum Sabellio errorem ascribit. Sed

in eo non mediocris est difficultas. Samosatenus enim Christum esse merum hominem, atque adeò merum hominem esse cruci affixum; at Sabellius contra non modò Verbum, sed etiam Patrem esse passum arbitrabatur. Ista igitur sententiæ communio non de Christo intelligenda est, sed de solâ Trinitate, in quâ plures fortè Samosatenus non distinguebat personas, perinde ac Sabellius.

12° Priscillianistæ, quorum parens fuit Priscillianus, qui apud Hispanos Gnosticorum sordes et Manichæorum deliria renovavit. Orosius in Commonitorio ad Augustinum tom. 8, pag. 608, de eo loquens: « Trinitatem » inquit, solo verbo loquebatur. Nam unionem » absque ullâ existentia aut proprietate asser- » bat.... Patrem et Filium et Spiritum san- » ctum, hunc esse unum Christum dicebat. » Unde Augustinus ipse Orosio respondens, ibid. pag. 615: « Priscillianus, inquit, Sabellianum » antiquum dogma restituit. » Postea verò in libro de Hæres. idem sanctus doctor: « Pri- » scillianistæ, inquit, cap. 70...., de Christo » Sabellianam sectam tenent, eundem ipsum » esse dicentes, non solum Filium, sed etiam » Patrem, et Spiritum sanctum. »

Mitto recentiores.

Atque hi omnes communi vocabulo à Latinis Patripassiani vocati sunt, quòd nempe Patri divino mortem ac passionem, quæ propria Christi fuit, affingerent. Id autem est pervulgatum eorum nomen apud Cyprianum epist. 73; Marium Victorinum lib. 4 contra Arium; Philastrium de hæresibus; Athanasium in libro de Synodis; Augustinum de Hæresibus cap. 41, et alios.

Verùm antequàm manum tollimus, observandum est quosdam extitisse, qui Verbum aut Spiritum sanctum cum Patre confuderint. Sed hi commodiùs infra speciatim à nobis commemorandi sunt.

ARTICULUS II

Quinam personarum sanctissimæ Trinitatis substantias separaverint.

Divinarum sanctissimæ Trinitatis personarum substantias separare, est earundem negare consubstantialitatem. Itaque expendemus 1° quinam trium simul personarum consubstantialitatem sustulerint; 2° quinam ex professo secundæ personæ seu Christi divinitatem atque ejus cum Patre æterno consubstantialitatem impetierint; 3° denique quinam

tertiæ seu Spiritui sancto bellum eam ob rem indixerint.

SECTIO I.

Quinam trium simul personarum consubstantialitatem sustulerint.

Præmittentur hic à nobis veteres illi hæretici christiano nomine indigni, qui plures deos, sed ad sanctissimam Trinitatem propriè non pertinentes, admiserunt; cujus generis triginta confinxit Valentinus supra memoratus ex Tertulliano contra Praxeam cap. 3; multos, sed quo numero incertum, Prodicus infandæ Adamitarum sectæ conditor, ex eodem ibidem; duos Cerdo Marcionis magister, ex eodem lib. 1 contra Marcionem, cap. 2; totidem Marcion, alterum bonum, alterum malum, ex eodem ibidem cap. 15; tres Syneros ejus discipulus, ex Rhodone apud Eusebium lib. 5, cap. 13; duos Apelles, alter ejusdem Marcionis assecla, sed peculiaris sectæ princeps; tres Perate à Theodoro memorati lib. 1 hæret. fab. cap. 19; quorum omnium fragmenta referre et confutare alterius operæ est.

Quocirca eos duntaxat recenserebimus, qui nominatim Patri, Filio et Spiritui sancto distinctam divinitatem, aut varios divinitatis gradus, aut diversas divinitatis partes, uno verbo discrepantem naturam tribuerint. Hoc in ordine occurrunt.

1° Manichæi. Quamvis illi verbo tendens confiterentur Patrem et Filium et Spiritum sanctum non dispari naturâ copulatos esse, ut videre est apud Augustinum lib. contra Epistolam Fundamenti, cap. 7, num. 8, imò Faustus Manichæorum coryphæus eorum nomine hanc fidei professionem edat initio libri 20 apud eundem : (« Nos, inquit, Patris quidem omnipotentis, et Christi Filii ejus, et Spiritûs sancti unum idemque sub triplici appellatione colimus numen »); attamen eo illudere volebant catholicis; unam enim duntaxat agnoscebant generali quâdam ac communi ratione, qualis est una omnium hominum natura, et qualem esse unam omnium deorum suorum naturam pagani prædicabant, ut colligitur ex eodem Augustino, ibid. cap. 10; sed reipsâ diversam in tribus personis naturam esse statuebant. Unde et varias eis assignabant sedes. Nam Faustus idem supra, cap. 2, post præclaram istam fidei confessionem : « Sed Patrem quidem ipsum, inquit, Incem incolere credimus summam ac principalem, quam Paulus aliis inaccessibleem vocat; Fi-

lium verò... in sole... necnon et Spiritûs sancti, qui est majestas tertia, aeris hunc omnem ambitum sedem fatemur ac diversorium. » Manichæi porro medio circiter seculo III eruperunt.

2° Quidam eodem tempore ignoti, sed quos refellit Dionysius Alexandrinus in epist. contra Sabellium, apud Athanasium in lib. de Decretis synodi Nicænæ. Duas enim asseverat in Ægypto tunc hæreses viguisse planè oppositas, Sabellii unam, quæ personas confundeat; alteram aliorum, quæ contra ex iis tres Deos efficiebat, singularum hypostases seu naturas à se invicem dividendo. « Deinceps, inquit, adversus eos similiter dicam, qui dividunt et secant et evertunt religiosissimum dogma Ecclesiæ Dei, monarchiam in tres quasdam virtutes partientes, et divisas hypostases, ac deitates tres... qui ex diametro, ut sic dicam, pugnant cum Sabellii placitis. Hic enim blasphematur, Filium ipsum asserens esse Patrem, et à converso Patrem esse Filium. At isti tres quodam modo Deos prædicant, dum sanctam monadem dividunt in tres hypostases peregrinas, à se invicem planè separatæ, » etc.

3° Donatus schismatis Donatistarum auctor, de quo Augustinus in lib. de Hæres. cap. 69 : « Extant, inquit, scripta ejus, ubi apparet eum non catholicam de Trinitate habuisse sententiam; sed quamvis ejusdem substantiæ (communis scilicet), minorem tamen Patre Filium, et minorem Filio putasse Spiritum sanctum. »

4° Existerunt eadem ætate, hoc est, seculo IV, plures qui multipliciter eandem sanctissimæ Trinitatis naturam aciderint. 1° Enim Hilarius lib. 6 de Trinit. quosdam commemorat, qui divinitatem ut substantiam quamdam communem spectabant, cujus partem obtineat Pater, aliam Filius, aliam Spiritus sanctus; atque hos impugnat in libro contra Auxentium. 2° Gregorius Nazianzenus orat. 1, tres distinguit opiniones sanctissimæ Trinitati adversas : primam Sabellii, qui atheismum; secundam Arii, qui Judaismum; tertiam aliorum, qui naturam divinam separando, polytheismum inducebant. 3° Basiliius epist. 70 ad episc. Galliæ et Italiæ refert ævo suo fuisse plurimos, eosque præpotentes, qui profiterentur unum esse supremum Deum, nempe Patrem; minorem Filium; Spiritum verò sanctum esse creaturam. 4° Augustinus de Hæres. cap. 74 : « Est alia (hæresis), inquit, quæ triformem sic as-

«serit Deum, ut quædam pars ejus sit Pater, «quædam Filius, quædam Spiritus sanctus. «Iloc est, quòd Dei unius partes, quæ istam «faciunt Trinitatem, velut ex his tribus parti- «bus compleatur Deus; nec sit perfectus in se «ipso, vel Pater, vel Filius, vel Spiritus san- «ctus.»

5° Metangismonitæ ab Augustino memorati cap. 58, dicentes sic esse in Patre Filium, quomodò vas in vase, quasi duo corpora carnaliter opinantes; ita ut Filius intret in Patrem, quasi vas minus in majus, unde hic error tale nomen accepit.

6° Apollinarius insignis per id tempus Ecclesiæ catholicæ primùm vindex, dein hæreticus. Gregorius enim Nazianzenus epist. 4 ad Cledonium, affirmat eum Trinitatem ex magno, majori et maximo conflasse.

7° Vigilantius sanctarum reliquiarum osor. Commentarius enim in Boetium de Trinitate, qui Bedæ adscribitur, et inter ejus opera extat, assertit illum tres Deos admisisse.

8° Tritheitæ, quorum signifer fuit Joannes Philoponus, non incelebris VI seculo grammaticus ac philosophus, sed temerarius ac pessimus certè theologus. Il porro de naturâ divinâ idem quod de humanâ statuentes, aiebant unam esse in tribus personis naturam communem, sed in singulis numero divisam. Eorum sanè doctrinam ita exhibet Nicephorus lib. 18 Hist. cap. 49: «Tres, inquit, personas dicunt, «ipsam nimirum sanctissimam Trinitatem; «tres autem numero substantias et naturas «per omnia similes secundùm deitatem.» Hinc Tritheitæ nuncupati sunt, quòd reverà tres deos inveharent, «Quamvis illi, ut idem «observat, tres deos aut tres deitates omninò «dicere tergiversarentur.»

9° Roscellinus XI seculo, tres personæ, inquit, sunt tres res, sicut tres Angeli. Ex S. Anselmo de Incarnat. cap. 1. Vide tamen: namque contra alii Roscellinum Sabellianismi insimulant.

10° Abbas Joachim, is cujus doctrina in concilio Lateranensi sub Innocentio III, cap. 2, proscripta est. Statuebat autem ille inter cætera tres personas solâ collectione esse Deum unum, sicut plurimi cives sunt unus populus. Per sese ergo nec Patrem, nec Filium, nec Spiritum sanctum esse Deum, sed ex his simul junctis Deum coalescere. Proinde nullam in his agnoscebat naturam communem, quæ eadem esset; sed in singulis aliquam peculiarem, in Patre quidem generantem, in Filio genitam

ac distinctam, in Spiritu sancto procedentem ex utroque. Ex tribus autem his peculiaribus naturis in unum conflatis Deum efficiebat: his non absimilis, quos jamjam num. 4° ex Augustino recensuimus.

11° Anonymus quidam Gallus, de quo Benedictus Arelius in Hist.

12° His omnibus addere liceat quemdam recentiorem, Faydit scilicet, qui in theologiæ scholasticæ ejusque principum contumeliâ de sanctissimâ Trinitate scribens, in hac litterarum sacrarum luce asserere non dubitavit, tres esse numero naturas in tribus sanctissimæ Trinitatis personis, generantem unam, alteram genitam, tertiam ex utroque manantem, eo ferè modo quo triplex est in tribus hominibus natura; proinde tres deos posse legitimò à nobis dici; sed tamen posse etiam dici unam esse in tribus personis naturam, quia una eademque est in Patre sine principio, in Filio autem producta, in Spiritu denique sancto reproducta. Ita ille, qui paradoxis omnibus suis hoc fundamentum esse voluit; quod animus horret.

SECTIO II.

Quinam secundæ personæ seu Christi divinitatem impetierint, et ipsius cum æterno Patre consubstantialitatem violaverint.

Duo possunt secerni hæreticorum genera ad institutum nostrum spectantia. Alii enim Verbi ipsius divini consubstantialitatem impugnârunt, alentes illud à Patre creatum esse; alii Christi divinitatem propriè impetiverunt, rati merum eum fuisse hominem, nec ullam factam esse Dei cum humanâ naturâ hypostaticam unionem. Quanquàm verò li ad eam theologiæ partem, quæ de incarnatione est, pertinere videantur, attamen cùm reipsâ Christus sit Verbum caro factum, et pleraque utriusque disputationis capita eòdem recidunt, utrosque simul consociabimus, ut major inde lux, et plenior dissertatio fiat.

Quocirca Christi seu Verbi divinitatem violârunt

1° Simon Magus, de quo jam verba facta sunt. Is enim est Æonum deinceps famosorum inventor. Inter eos porro Verbum quinto loco reponebat, longè à primo dissitum, Patre videlicet æterno, quem Bythum seu profundum nominabat, idemque Verbum è silentio ejusdem Bythi prodiiisse comminiscabatur. Itaque juxta ipsius pestilentem doctrinam, Verbum Deo inferius erat, nec erat æternum. De his

consule Eusebium in Marcell. lib. 4, cap. 9; Gregorium Nazianzenum orat. 23 et 44; Niceetam et Eliam in eundem; Pearsonium in Ignatianis; Bullum lib. 3, cap. 1; Tillemonium de Simoniacis. Vide etiam Bergierum, Dict. Theol. verbo *Valentiniani*.

2° Cerinthus, magis inter veteres hæreticos nominis. Is autem non solum eadem quæ Simon de Æonibus et Verbo statuebat, sed etiam Jesum Dominum esse merum hominem ex Mariâ et Joseph prognatum, ut docet Irenæus lib. 1, cap. 23; Epiphanius hæres. 28; Augustinus cap. 9, etc. Porro Jesum inter et Christum discrimen ille constituerebat. Aiebat, enim, postquam Jesus baptizatus esset, in eum descendisse Christum, unum ex Æonibus; et hunc ipsum Christum, paulo antequam patereetur Jesus, ab eo discessisse, et in cælum ad æternum Patrem revolasse. Contra hunc Cerinthus beatus Joannes evangelista conscripisse dicitur, cum ab Irenæo lib. 3, cap. 11, tum ab Hieronymo in Viris illustribus, cap. 9. Inde est quod, quum Cerinthus Verbi æternitatem et Christi divinitatem negaret, utramque studiosius asserat sanctus Evangelista (1).

(1) « Disputant critici, ait Turnelius, quæret. 1, art. 4, de ætate quâ ille (Cerinthus) vixit. an ab ipso Apostolorum ævo, an secundo duntaxat seculo, tempore Adriani imperatoris. S. Irenæus, lib. 3, cap. 5, et post eum Eusebius, lib. 3 Hist. cap. 38, et lib. 4, cap. 4, atque Theodoretus, lib. 2 hæret. Fabul., narrant quosdam ex Polycarpo audisse Joan. Apostolum Ephesi ex balneo ubi Cerinthus viderat, protinus aufugisse. Fugiamus, inquit, ne balneum corrumpat, in quo Cerinthus est, veritatis inimicus. S. verò Hieronymus, lib. de Script. eccles., testatur S. Joannem suum Evangelium datâ operâ contra Cerinthus scripsisse, atque de divinitate Verbi et Christi studiosius idcirco tractasse. Addit S. Epiphanius, hæres. 28, n. 2, Cerinthus eum ipsum esse qui Apostolorum tempore tumultum excitavit, cum Jacobus cæterique Apostoli litteras Antiochiam scripserunt. Cerinthus igitur, si his auctoribus fides, Apostolis cœsus fuit.

« Nihilominus tamen Tertullianus, lib. de Præscrip. cap. 48, ait Cerinthus post Carpocratem erupisse. Idem refert S. Epiphanius, hæres. 28, n. 4. Porro Carpocrates, referente S. Irenæo, apud Eusebium lib. 4, cap. 7, eodem cum Valentino tempore vixit; Valentini autem, teste Tertulliano, lib. de Præscrip. cap. 30, Antonini fermè principatu erupit. S. Clemens Alex. lib. 7 Stromatum, scribit hæresion auctorem inferius circa Adriani tempora dogmata sua disseminasse. Quin et S. Ignatius, qui omnes sui temporis hæreses recenset, de Cerintho nullum habet mentionem, quod nempe nondum ætate suâ, id

3° Ebionitæ, sic ab Ebione eorum principe nominati (1). Illi quippe, longè apertius quàm cæteri omnes Christum esse merum hominem ex Joseph et Mariâ communi more ortum profitebantur; quod aiunt Irenæus lib. 3, cap. 24; Eusebius lib. 6, cap. 17, etc. Eos cum Cerinthianis veteres conjungunt, et adversus utrosque scriptum esse à beato Joanne Evangelium affirmant, Hieronymus supra; Augustinus cap. 10; Mercator in Nestorium, etc.

4° Carpocrates, Gnosticorum dux præcipuus, vir impurus ac flagitiosus, de quo Irenæus lib. 1, cap. 24: « Carpocrates, inquit, et qui ab eo... dicunt... Jesum... à Joseph natum, et qui similis reliquis hominibus fuerit, » etc. Post ipsum verò Augustinus cap. 7, « Hic, inquit, Jesum hominem tantummodò, et de utroque sexu natum putasse perhibetur, sed accepisse talem animam, quâ sciret ea quæ superna essent, atque nuntiaret. » Is porro ineunte seculo II virus suum spargebat.

5° Valentinus, à nobis jam appellatus. Iste enim in Verbum divinum et Christum impius fuit. 1° Enim ille docuit Patrem æternum, cum infinitis retrò ævis in maximâ et altissimâ quiete jacuisset, ô silentio tandem genuisse Verbum, ab ipso tam distans, ut Patrem ignoraret; quod discimus ex Irenæo cap. 4; Tertulliano cap. 7, Theodoretò lib. 1, cap. 7, etc. 2° Ut testatur Athanasius, orat. 2, Christum ejusdem esse cum Angelis substantiæ delineabat (2).

6° Theodotus quidam Bysantinus et corlarius, qui cum in persecutione Christum ejurasset, ut æ ipse excusaret, dicere cepit se non Deo injuriam irrogasse, sed homini, Christo videlicet, ejus deinceps divinitatem totis viribus oppugnavit. Sed ejus impletas à Victore pontifice statim repressa est circa finem II seculi. Consule Tertullianum de Præscript. cap. 53; Theodoretum lib. 1 hæret.

« est, primo labente seculo, exortus ille fuisse. » Ita doctissimus Theologus. Priorem eruditi opinionem communis sequuntur.

(Ed.)

(1) Critici plures de Ebione quæstiones agitant, quarum præcipuæ sunt: 1° an verò extiterit, 2° quo tempore. Vide Bergierum, Dict. Theol. verbo *Ebionitæ*, ubi diversas opiniones exponit.

(Ed.)

(2) Vide Bergierum, Dict. Theol. verbo *Valentiniani*. Vir doctissimus Valentinianorum errores fusiùs proponit. Dein breviter subiicit quæ contra ipsos scripsit S. Irenæus. (Ed.)

Fab. cap. 4; Eusebium lib. 5, cap. 28, etc.

7° Theodotus alter argentarius et prioris hujus discipulus, cujus menditit Eusebius lib. 5, cap. 28.

8° Artemas seu Artemon, qui Theodoti errorem paulò ante damnatum renovans, magistro longè celebrior evasit: quod ex Eusebio lib. 5, cap. 28; Epiphania hæres. 65; Theodoro lib. 2, cap. 4, etc., compertum est.

9° Beryllus, episcopus Bostrensis, qui, ut ex Eusebio lib. 6, cap. 33, et Gennadio Dogm. eccles. cap. 3, colligitur, initio III seculi asseruit Christum ante incarnationem non extitisse ullatenus, nec Deum fuisse antequàm ex Mariâ virgine prodiret; Imò nec tunc in ipso, aliter quàm in prophetis, Deum habitasse. Ipsum ab errore Origenes revocavit.

10° Quidam III circiter seculo medio, qui Christum Filium Dei creaturam esse definiebant, quosque acriter confutat Dionysius Alexandrinus in epistolâ jam laudatâ adversus Sabellianos: « Blasphemia est, inquit, non « vulgaris, sed maxima, si Dominum dicas « quodammodò manufactum. Si enim factus « est Filius, erat igitur quando ille non « erat, » etc. Sic diu ante Arium extiterunt, qui sentirent fuisse quando non erat Filium Dei.

11° Paulus Samosatensis, sic dictus quòd à Samosatis in Syriâ Euphratesiâ originem duceret. Hic circa annum Christi 260, præsul Antiochenus factus, ut vitâ solutior, ita multiplici errore infamis evasit. 1° Enim de Trinitate idem quod Sabellius sensit, omnemque divinarum personarum distinctionem sustulit. Hilarius de Synod., Epiphanius hæres. 65, etc. 2° Verbum tamen aliquod Dei admisit, sed eo duntaxat tempore ab ipso prolatum ac productum, cùm aliquid ad extra operandum fuit. Ita Epiphanius ibid.; Marius Mercator tom. 2, paginâ 128; Philastrius cap. 64, etc. 3° Qui præcipuus error ejus fuit, Christum purum hominem fuisse docuit. Eusebius lib. 7, cap. 28 et seqq.

Contra ipsum deo saltem Antiochiæ habita sunt concilia; primum anno 264, cui Helenus Tarsensis, Gregorius Thaumaturgus, aliique plures eximie sanctitatis et doctrinæ episcopi affuerunt. His omnibus, parùm errores sibi obiectos dissimulans ac negans, partim emendationem promittens, imposuit Paulus. Itaque re infectâ discessum est. Secundum anno 270 coactum est, cui interfuerunt octoginta epi-

scopi: præfuit autem Helenus Tarsensis. Tum verò Paulus dùm Patribus iterùm variis artibus illudere vellet, impietatis ab eloquentissimo viro Malchione, ejusdem Ecclesiæ presbytero convictus, non solum damnatus est, sed etiam à sede exturbatus. Quæ historia legitur apud Eusebium supra; Hieronymum in Viris illustribus, cap. 71; Athanasium et Hilarium de Synodis; Theodoretum, etc.

12° Arius, qui cæteros audaciâ, factione et potentiâ longè superârunt.

Horum nefandus parens Arius fuit, à Lybiâ quidem oriundus, presbyter autem Alexandrinus, qui cùm esset vultu gravi ac modesto, ingenio vafro ac versipelli, singulari in philosophiâ usu, nec mediocri sciendiâ, totus ad illud, quod mente concepisset, virus afflandum à naturâ et ab arte factus esse videbatur. Etverò quam pestem evomuit, dici non potest, quot præsulibus, presbyteris, virginibus, aliisque minoris notæ hominibus inspirarit; ita ut, Hieronymo teste, aliquando ingemuerit orbis christianus, miratusque fuerit se esse factum Ariarium. Hic itaque, ut erat novarum rerum avidus, et primùm schismati adhæsit, quod in Ægypto Meletius adversus Petrum Alexandrinum conflaverat; eaque de causâ Ecclesiâ pulsus fuit. Sed postmodum susceptus est, et ecclesiæ cuidam Alexandrinæ nomine Baucalensi propositus, diram in Christum hæresim effudit, sub anno Christi 317. Atque ea quidem in concilio centum episcoporum ab Alexandro, qui Petro successerat, coacto, statim confixa est. Sed restinguendo incendium non potuit. Itaque Constantinus imperator Osium, magnæ auctoritatis virum et episcopum Cordubensem, Alexandriam misit ut ista sedaret. Sed cùm nihil promovisset, anno tandem 325 Nicæna synodus, omnium œcumenicarum prima, habita est, in quâ Ario damnato ejusque libris combustis, Christi divinitas, quam ille negabat, asserta est; primùm ad eam exprimendam symbolo vox *ὁμοουσίον*, seu *consubstantialis*, inserta. Hujus autem concilii magna pars Athanasius fuit, tunc ecclesiæ Alexandrinæ diaconus, postea verò archipræsul, quo nullum unquàm illustriorem vindicem habuit Ecclesia.

Ut autem pateat, in quo posita esset hæc hæresis Arii ejusque assecrarum, 1° illi solum Patrem, verum esse Deum, solumque immutabilem et æternum profitebantur. Addebant ipsum quidem semper Deum extitisse, sed non semper fuisse Patrem. 2° Filium contra non

Deum, sed creaturam, cæteris quidem nobiliorē, sed ex nihilo, seu, ut loqui amabant, ex non extantibus, factam esse statuebant; præindè tempus fuisse cum Filius non esset. Ipsum tamen esse Verbum Dei continebantur, sed æternum, et ab ipso tūm prolatum cum mundus condendus fuit; cæterum Patri omnino dissimile, et ab ipso naturā longè sejunctum, adeo ut nec Patrem nec se cognosceret; ad hæc eundem Filium mutationi ex sese obnoxium esse; denique non naturā, sed gratiā Dei Filium. Hæc constant ex epistolā 8 Athanasii ad Ægypti et Lybiæ episcopos; ex ejusdem libro de Synodis, et orat. 4 contra Arianos, ubi ipsamet Arianorum verba recitat. 3° In tribus insuper capitibus consensere. 4° Enim omnem lapidem moverunt, ut synodi Nicænæ auctoritatem elevent; 2° nihil non moliti sunt, ut *ἐκείνων* abrogarent; 5° tandem in Athanasium velut manu factā conspirarunt, rati se nullo argotio de fide catholica triumphaturos, si fortissimum ejus defensorem sustulissent. Et quidem in vexandis synodo Nicænā, *ἐκείνων* voce, et Athanasio, omnes Ariani perseverarunt; sed cum recensita mox à nobis Arianorum doctrina nimis cruda esset, nec eam ferre possent aures christianæ; ut blasphemiam tam apertæ invidiam à se deonerent, eam emollire plerique cœperunt. Ex quo triplex Arianorum factio coaluit.

Primi sunt meri Ariani, qui antiquis ac primigeniis sectæ placitis constanter adhærescentes, omni pudore deposito, Filium esse Patri dissimilem, græcè *ἀνόμοιον* contendere perstiterunt. Partis hujus duces existerunt Aetius et Eunomius; hinc ab illis dicti sunt Eunomiani et Aetiani, à dogmate verò Anomæi. Eunomius autem præterea dicitur Verbum Dei non pro personā peculiari, sed pro qualitate habuisse; quam in rem allegatur Augustini testimonium.

Secundi sunt Semi-Ariani, qui eò usque progressi sunt, ut dicerent Filium esse per omnia, adeoque substantiā, Patri similem, *ὁμοούσιον*: eundem ex ipsā substantiā Patris genitum, et quidem ab omni æternitate: imò nec eum, verbo tenus saltem, Deum appellare dubitaverunt. Vide professionem fidei ab ipsis editam in concilio Antiocheno, anno 341, et pleraque alias consequentes; Hilarium fragmento 10; Augustinum lib. 6 de Trinit. cap. 4; ubi, « Arius dixisse fertur, inquit, si Filius est, natus est; si natus est, erat tempus quando non erat Filius.... Posterioribus Ariani

« abjecerunt istam sententiam, fassique sunt « non ex tempore cepisse Dei Filium, » etc. Sed de Semi-Arianis quæstio est non levis, an omnes reipsā hæresim Arianam profiterentur. Istorum porro antesignanus fuit Basiliscus Ancyranus, vir doctus, nec exiguæ per eam ætatem auctoritatis.

Tertii inter utrosque medii, qui hinc quidem ab Anomæis, illinc à Semi-Arianis, dissidentes, Filium esse Patri similem, *ὁμοίον*, pronuntiabant, nec in quo posita esset ea similitudo exponi volebant (1). Eorum princeps fuit Ariacius, Cæsariensis episcopus, qui, cum Semi-Arianis diu adjunctus fuisset, ab iis tandem odio Cyrilli Hierosolymitani recessit.

Tripartitam hanc Arianorum divisionem videre est apud Epiphanium hæres. 73 et 74; Rufinum lib. 4 Hist. cap. 25; et ex Athanasio, Hilario, Socrate ac Sozomeno colligere.

Non persequemur cætera quæ ad Arianos spectant, innumerabiles synodos, infinitas fidei formulas, vim, dolos, calumnias, cædes, potentiam, etc.; hæc enim utpote proluxioris operæ, ab historiâ ecclesiasticâ repetenda sunt. Nonnulla duntaxat postmodum attingemus, quæ ad fidei dogma pertinent.

13° Marcellus, Ancyranus præsul, vir per id ævi dubiæ fidei. Ab Eusebio enim Cæsariensi dicitur sensisse ante Beatam Mariam virginem non fuisse Dei Filium.

14° Photinus, Syrmienensis episcopus, hujus Marcelli discipulus, qui, ut perhibet Marius Victorinus lib. 2 contra Arium, à Mariâ cepisse Christum docuit. « In Christo itaque, ut ait S. Leo, serm. 4, de Nativ. Christi, cap. 5, « verum et substantiæ nostræ confessus est « hominem; sed eundem Deum de Deo, ante « omnia secula genitum esse non credidit. » Ob istam impietatem post varias tergiversationes à Basilio Ancyrano Semi-Arianorum principe in Syrmienensi synodo è sede dejectus est Photinus.

15° Michael Servetus, ab Arragoniâ hispanus medicus, qui septem de Trinitate libros hoc nefando titulo scripsit: De Erroribus Trinitatis, quibus postmodum addidit alios de Tri-

(1) Dicebant Filium « similem non in naturā, « sed in aliā quādam ratione. Nimirum sicut statuari seu sculptores hominum viventium effigies ac simulacra in eorum similitudinem effingunt, quæ naturā et substantiā diversa et dissimilia, et externā duntaxat representatione, seu externis lineamentis, sunt similia. « sic Pater similis sibi Filium procreavit, non « divinitate ac æternitate parem et æqualem. » Turnel., quæst. 4, art. 4. (Ed.)

nitate dialogus duos; utrosque majori impietate et audaciâ, quàm eruditione aut facundiâ insignes. In iis autem ille sanctissimam Trinitatem simul et Christum impugnat, huic abrogans divinitatem, ab illâ verò tollens omnem personarum distinctionem. Propter detestabiles istos errores vivus, agente Calvino, unâ cum libris suis, Genevæ combustus est anno 1553.

Socium impietatis habuit Valentinum Gentilem, qui apud Helvetios supplicio pariter est addictus. Cùm autem morti proximus esset, publicè professus est se in susceptâ sententiâ persistere, et cùm tot alii sint Christi martyres, se primum Patris æterni, quem solum Deum agnoscebat, martyrem fore.

16° Sociniani eorum insistentes vestigiis, sic dicti à Lælio et Fausto Socinis, sed ab hoc potissimùm qui execrandæ sectæ caput fuit. Primus igitur è Socinis Lælius fuit, nobilis Senensis, ex familiâ apud jurisconsultos notissimâ. Hic cùm Ecclesiæ jugum excussisset, seque Calvinianis tradidisset, ex eorum principis ultra progrediendum esse ratus, novam sibi religionis formam sinit, quâ Trinitatis et Incarnationis mysteria funditus evertibat. Cùm autem, ut isti operi liberius vacaret, in Poloniam recessisset, inde cum aliquot è suis associis expulsi sunt edicto regio. Itaque post varias peregrinationes Tiguri tandem anno vitæ 37, Christi autem 1562, moritur, omnibus scriptis suis Fausto Socino, fratris sui filio, adhuc juveni, sed eadem doctrinâ jam imbuto, relictis. Faustus ergo, auditâ patris morte, Helvetios statim petiit, et relictæ sibi librarie suppellectilis compos factus, quam impietatem velut hæreditario jure acceperat, eandem augere, perpolire et spargere deinceps voluit. Quocirca, cùm in Italiam redisset anno circiter vitæ 23, et duodecim annos apud Etruriæ ducem non mediocri in gratiâ versatus fuisset, dimissâ aulâ principis, Basileam se contulit, ubi per triennium libris incumbens, Imptem exaravit opus de Jesu Christo Servatore circa annum 1578, in quo Christi divinitatem subruere totis viribus nititur. Tum in Transylvaniam accitus à Georgio Blandratâ, pravis iisdem opinionibus jam infecto, et apud hujus regionis principem potentissimo, varias, cum Francisco Davide cæterâ sibi consentiente, de quibusdam capitibus acerrimas concertationes habuit. Cùm autem illic per aliquod temporis spatium mansisset, in Poloniam concessit, ubi plures invenit impietatis socios. Sed cùm eos in omnia suæ doctrinæ placita

pertrahere non potuisset, et ibi viginti quinque annos disputando, scribendo, peregrinando consumpsisset, post varia pericula tandem anno Christi 1604 in ignobili vico apud quemdam ex amicis, nobilem Polonum, diem extremum obiit. Ejus opera in duos tomos tributa post ipsius mortem excusa sunt. Atque hinc appellati sunt Sociniani, seu fratres Poloni, qui ex parvis initiis, in immensum ferè jam creverunt, et varias insident septentrionalis orbis plagas.

Affirmant porrò illi 1° quidem nullam esse, quam cæteri Christiani venerantur, Trinitatem. Unum enim Deum esse, et unicam ipsius personam, non multiplicem; in quo cum Sabellianis conveniunt. 2° Patrem æternum solum esse hunc verum Deum, solum æternum et immutabilem; quod ab Arianis hauserunt. 3° Christum esse merum hominem, qui ante Beatam virginem nullatenus existerit, in quo ipsis, cum Cerintho, Ebione, Paulo Samosateno et Photino, convenit. 4° Eundem tamen ad humani generis salutem à Deo fuisse missum et legatum: proinde totius Ecclesiæ caput constitutum; sed nullam pro nobis satisfactionem obtulisse. 5° Hunc ipsum Christum ob egregias virtutes et præclara merita, à supremo Deo, minorem Deum esse factum. Putant enim illi Dei nomen non naturæ, sed honoris et potestatis esse; nec absurdum esse, si plures eo sensu dii admittantur. Quocirca statuunt Christum esse Deum, dignitate scilicet et auctoritate, sed à summo pendentem eoque obnoxium. Sed gravis inter eos est controversia, an invocari possit, ac debeat, Socino ac plurimis ex eodem grege id asserentibus, Francisco autem Davide et aliis contra reclamantibus. 6° Denique definiunt Spiritum sanctum non esse personam verè divinam ac distinctam, sed Dei duntaxat virtutem et efficaciam.

Contra nefariam hanc hæresim scripserunt è nostris plures: Petavius in suis de Trinitate libris; illustrissimus episcopus Meldensis, Bossuetius, etc.; ex heterodoxis autem Zanchius, Placcus, Bullus, Hoornebek, etc., quos adeat qui plura in eo genere nôsse voluerit.

17° Spinosa, vir omnis expert religionis et verè atheus, eoque dignus qui in istam societatem veniret, et omnibus à nobis recensitis hactenus coronidem imponeret. Adversus Christum autem impietatem suam aperuit in tractatu theologico-politico, ut et adversus Spiritum sanctum in Miscellaneis: sed mirum

non est eum pro Deo non habuisse Christum, qui omnem prorsus sustulit divinitatem.

SECTIO III.

Quinam adversus Spiritûs sancti divinitatem et consubstantialitatem pugnaverint.

Ut ab antiquissimis ordiamur, hisque reli quos attexamus, inter hos Spiritûs sancti adversarios numerantur:

1° Sadducæi, de quibus Lucas, Act. 23, 8 : *Sadducæi enim, inquit, dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum.* Ex quo Epiphanius hæres. 14, Gregorius Nazianzenus orat. 37, et Philastrius in Domittheo colligunt ab ipsis negatum esse Spiritum sanctum. Sed non videtur is locus ad Spiritum sanctum propriè pertinere; et Sadducæi non modò Spiritum sanctum infelabantur, sed etiam nullum omninò spiritum agnoscebant. Cæterùm de sanctissimâ Trinitate in eadem quâ Judæi opinione versabantur, ab illis eò tantùm dissidentes, quòd Deum corporeum esse arbitrantur.

2° Simon Magus, qui Spiritum sanctum eò usque depressit, ut hoc nomine sortum suum, Helenam, insigniret; quod Epiphanius in Simonis hæresi testatur.

3° Valentinus, sæpè à nobis appellatus. Teste enim Athanasio supra, Spiritum sanctum naturâ suâ ab Angelis non differre statuebat. Hunc, ni fallor, intelligit Origenes lib. 2 de Principiis, cap. 7.

3° Montanistæ quidem recentiores. Ab ipsis enim Montanum pro Spiritu sancto habitum fuisse, gravissimi auctores perhibent. Hieronymus in libello de Hæresibus; Augustinus; Theodoretus lib. 3, cap. 2; quos secutus est Nicephorus lib. 4, cap. 22; quod etiam ex Eusebio lib. 5, cap. 44, erui potest.

5° Tertullianus, quem, ut Petavius observat. lib. 1 de Trinit. cap. 14, num. 2, nonnulli incusant quasi nempe Spiritum sanctum cum Filio permiscuerit, eò quòd Spiritûs nomen ei frequenter attribuat. Sed id infirmum est; et alibi evincemus Tertullianum de sanctissimâ Trinitate rectè sensisse.

6° Novatianus, siquidem ille est auctor libri de Trinitate, qui inter opera Tertulliani legitur. Hunc enim scriptorem, velut secum sentientem, venditabant olim Pneumatomachi Constantinopolitani, opus illud beato martyri Cypriano tribuentes; quod discimus ex Rufino in Apol. pro Origene tom. 9 Hieronymi

pag. 131. Sed de hac re vide Petavium, lib. 1 de Trinit. cap. 14, num. 7; et Bullum sect. 2, cap. 10, num. 4.

7° Sabelliani quidam. Ex iis enim nonnullis fuisse, qui Spiritum sanctum prorsus infelarentur, et Trinitatem ex solo Patre ac Filio constituerent, affirmat ignotus scriptor, qui seculo V vixisse existimatur, tom. 10 Spicilegii.

8° Manichæus qui se pro Spiritu sancto jactabat, ut refert Augustinus contra Epistolam Manichæi, cap. 6.

9° Lactantius, qui ab Hieronymo in Comment. in Epist. ad Galat. cap. 4, v. 6, in crimen vocatur, quòd Spiritum sanctum modò cum Patre, modò cum Filio confundat.

10° Eunomius, quem supra notavimus fuisse Anomæorum ducem. Ille enim, teste Gregorio Nysseno, Orat. 1 in ipsum, in ordinem creaturarum Spiritum sanctum redegit; quod non mirabitur, quisquis meminerit nullum eo fuisse Christî divinitatis capitaliorem inimicum. Etverò Arianos perperam de Spiritu sancto, ut et de Filio, sensisse observat Athanasius, epist. 1 ad Serapionem. Hujusmodi hæreticos Spiritûs sancti adversarios, tropicos vocat ibid. pag. 639, tom. 1, etc.

11° Macedonius, episcopus Constantinopolitanus ex Semi-Arianorum factione, omnium, qui Spiritum sanctum impugnare, longè celeberrimus; qui eam ob rem in secundo concilio œcumenico damnatus, et episcopatu spoliatus est. Hujus discipuli Macedoniani nuncupati sunt, et Pneumatomachi, quòd scilicet Spiritui sancto bellum indixissent. De quibus Augustinum vide cap. 52 de Hæresibus; Socratem ac Sozomenum, et reliquos historicæ ecclesiasticæ scriptores.

12° Urbicus Potentinus, cujus meminuit auctor Dialogorum, qui sub Athanasii nomine editi sunt. Is nimirum aiebat, « Ilunc Spiritum sanctum esse Patrem aut Filium, aut certe facturam. »

13° Sociniani, qui, ut non ita pridem monuimus, decernunt Spiritum sanctum non esse peculiarem personam, sed Dei duntaxat vim, afflatum et efficientiam.

14° Sphuosa, qui agmen hoc claudet. In Miscellaneis quippe tradit Spiritum nihil aliud esse quàm divini animi affectum (1).

(1) « Hæc sunt varia atque diversa errorum portenta, quibus dæmon augustissimum Trinitatis mysterium vel à primis seculis convellere, ac nascentem Ecclesiam disturbare tentavit; verùm inani et incesso conatu: est enim illa supra firmam petram

Quaestio tertia.

De divinarum personarum distinctione ac numero.

Hujusce quaestionis duo erunt articuli: in 1° disputabimus an sint in Deo plures personæ; in 2° quot sint.

ARTICULUS I.

An plures sint in Deo personæ distinctæ.

Controversia est an sint in Deo plures personæ, eæque inter se realiter distinctæ, in unâ eademque divinâ naturâ, Pater nimirum, Filius et Spiritus sanctus. Quâ in parte dimicabimus adversus Judæos, Sabellianos ac Socinianos. 1° Enim Judæi unum quidem Deum agnoscunt, sed plures in eo personas aut ignorant aut rejiciunt. 2° Sabelliani eorumque socii olim plures quidem profitebantur in Deo esse personæ, sed nomine tenus, non reipsâ distinctas. 3° Sociniani idem cum Judæis hæc in parte sentiunt.

Contra Judæos veteri Testamento, contra cæteros novo etiam pugnabimus. Sed ad plenorem hujusce quaestionis confirmationem, attingenda sunt quæ de Trinitate mox generatim, ac postea de singulis personis speciatim disseremus.

ASSERTIO.—Sunt plures in Deo, eæque non nomine tantum, sed reipsâ distinctæ personæ.

Argumenta.—Hoc Ecclesiæ dogma Scripturarum solummodo auctoritate jam fulciemus, cætera postmodum adjecturi. Probatur igitur 1° ex sacris veteris Testamenti codicibus, qui non levia ad id conficiendum momenta nobis suppeditant, præsertim si conjungantur simul.

« ædificata, adversus quam portæ inferi non prævalerunt, Marc. 16. 18. Hæc dæmonis artes, ait Eusebius, lib. 4 Hist. cap. 7, loquens de tot diversis ac contrariis hæresibus, quas statim à primis Ecclesiæ exordiis dæmon suscitavit, hæc dæmonis artes nequaquam in diuturnum tempus ei processerunt, quippe cum Veritas ipsa se ipsam adstrueret et commendaret, progressuque temporis clarius in dies elucesceret. Et adversariorum quidem inventa à semetipsis confutata confestim extincta sunt; aliis super alias exorientibus sectis, cum priores assidue diffunderent, et in multiplices ac multiformes errorum species vario quæque modo evanescerent. Catholica autem Ecclesia, quæ sola vera est, semperque sui similis et constans, novis quotidie incrementis augebatur, gravitate, sinceritate ac libertate, modestiâ denique et sanctitate vitæ cujusdam philosophiæ divinæ, omnium oculis, non Græcorum modo, verum etiam barbarorum perstringens. » Turnell., quæst. 1, art. 4. (Ed.)

Genesis enim cap. 1, sic habet Moyses: *In principio creavit Deus cælum et terram*, seu ut hebraicè legitur: *In principio creavit Elohim*, *אֱלֹהִים*, plurali numero. At verbo, *creavit*, unum esse Deum; voce autem *Elohim*, *אֱלֹהִים*, sine dubio plures in eo personas significare voluit (1). Ibid. vers. 26, Deus hominem creaturas, *Faciamus*, inquit plurali iterum numero, *hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Versu autem 27: *Et creavit Deus hominem*, inquit Moyses, *ad imaginem suam; ad imaginem Dei creavit illum*. Quæ verba expendens Theodoretus quæst. 19 in Gen.: « Cum dixit, *Faciamus*, numerum expressit personarum, cum dixit, *ad imaginem*, eandem naturam ostendit (2). » Ibid.

(1) P. Petavius, lib. 2 de Trinitate, cap. 7, n. 5, probabilius existimat nihil in istâ voce, *Elohim*, verbo, *creavit*, applicatâ, inesse mysterii, nec validam inde probationem exurgere. Juxta ipsum, non infrequens apud Hebræos mos erat numerum pluralem pro singulari usurpari. (Ed.)

(2) Præleverat Tertullianus, lib. contra Praxeam c. 42, aut potius omnium ferè Patrum veneranda series. Vide P. Petavium, lib. 2, c. 7. Hunc locum præ cæteris illustrat Faustinus, quem citare juvat. « Non est, inquit, unius personæ dicere: *Faciamus* ad *imaginem et similitudinem nostram*, sed neque *diversæ deitatis*. Nam pluralitas horum verborum, id est, *faciamus*, et *nostram*, Patris et Filii personas significat. Quod autem singulariter *imaginem* dicit, una deitas, una virtus utriusque personæ manifestatur. Si creatura est Christus, quomodo in opere Deo consors adhibetur? Ad ipsum enim dicitur: *Faciamus*. Si non est verus Filius, quomodo illi cum Patre imago est? Adoptivus filius non habet *imaginem* adoptantis... Hoc in loco nulla discretio est imaginis, ubi Patris et Filii una imago perhibetur. Non enim dicit: *Faciamus ad imagines nostras*, sed, *ad imaginem nostram*. Et ne fortè stupidamente, o quisquis ille es hæreticus, usurpares etiam de unâ personâ dici potuisse, *faciamus*,... subsequitur: *Et fecit Deus hominem; ad imaginem Dei fecit eum*. Quæ coram in luce posita sunt, si quis non videt, cæcus est. Nonne apertissimum est quod jam tunc Spiritus sanctus per Moysen evangelica sacramenta tractabat, dicens Deum et Deum, non tamen duos deos, quia una imago est Patris et Spiritus sancti? Quàm prospectè omnia edita sunt! Deum et Deum sacra Scriptura pronuntiat, ut Sabellium excluderet defendentem Patris et Filii unam esse personam: et ne duos deos introduceret, inter verba quibus pluralis significatio personarum est, unam *imaginem* inseruit... Quid agis, impietas Ariana? Si creatura Christus est, quomodo creaturæ et Creatori una imago est? Sed ne iterum Arius, sub occasione personarum, diversitates induceret naturarum, diversitas naturæ non admittit unius formæ communionem. » (Ed.)

cap. 3. 22. Deus (hebraicè *Jehovah*, יהוה, quod nomen maxime proprium est Dei) Adamum, qui cum Deo similitudinem affectaverat, irridens: *Ecce, inquit, Adam sicut unus ex nobis*: quo sanè plures personas insinnavit; numerum enim perspicuè demonstrant hæc verba: *Scias unus es nobis*; absurdum quippe foret unam ac singularem personam de seipsâ solâ ita loqui; quod quivis intelligit. Quis enim non irreptus dicat, *sicut unus ex me*? Is ergo locus nullam videtur pati exceptionem. Ibid. cap. 11, 7, cùm Deus vellet insanos turris Babylonice structores plectere, pluralem etiam numerum usurpat: *Venite, inquit, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum*.

Isaias cap. 6, 8: *Et audiivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego; mitte me*. Unus ergo est Dominus, qui dicit, qui mittit; et plures tamen sunt, quorum nomine et jussu it Propheta. At nomine Dei duntaxat prædicabant Prophetae. Ergo.

Quocirca id, quod statuimus, præ se ferunt Scripturæ verba. Sed gravis insuper accedit ratio, quæ ad ea sic accipiendâ propemodum nos compellit.

Dicant enim Judæi, si plures non sunt in Deo personæ, cur pluralem numerum ipse Moyses et Prophetae tantoperè frequentent? nulla enim alia necessitas eos, ut id facerent, adigebat. Vox enim *Elohim*, אֱלֹהִים, singularem habet *Elohak*, אֱלֹה, in Scripturis usitatum; quod si ea non placebat, ad manum erat nomen *Jehovah*, יהוה; suppetebant et alia, quibus alibi sæpè Deus exprimitur. Cur non dixit Deus, *Fiat homo*, ut antea, *Fiat lux*? Cur cùm dixisset, *Descendam*, postea mutatâ loquendi ratione, ait, *Descendamus*? præsertim cùm aliunde res ista periculo plena videretur. Noverant scriptores sacri non modò Deum esse unum, sed id, eo præsertim tempore, esse omnibus commendandum; noverant Judæorum animos in idololatriam maxime propensos; non ignorabant impios ex ejusmodi loquendi formulâ occasionem capere posse ad fingendam aut adstruendam deorum multitudinem. Cùm ergo hinc nulla necessitas ita loquendi inumberet, illinc summum immineret periculum, profectò gravis omninò causa subesse debuit, cur nihilominus ita locuti fuerint. Quæ autem illa tanti momenti causa? Ea, quam aperimus, obvia, et quæ nemini non in mentem statim venit. Pluralis enim numeri vera, legitima et

ordinaria causa est pluralitas et numerus personarum. Quis autem ambigat veram scititæ, ordinariam insolitæ, legitimam alienæ, naturalem longè arcessitæ esse anteposendam; et ridiculum esse, qui aliter judicet? Et verò hujus argumenti vim ipsi Judæi, quantumvis obtusi, senserunt. Rabbi enim Huna, suo in Genesim minori commentario, fatetur hanc loquendi rationem extraordinariam esse, et nisi Deus ipse ita locutus esset, nemini ita loqui fas fore. Addunt Moysen, cùm à Deo allatus ita scribere juberetur, nunc ac stylum sustinuisse, et ab ipso esse sciscitatum cur hunc pluralem numerum adhiberi imperaret, sed Deo nihilominus, ut scribere pergeret volenti, tandem obtemperasse; quæ in Talmude, codice Megillah cap. 7, et alibi leguntur; atque adeò confitentur quoddam in eo mysterium latuisse. Quodnam autem illud erit reconditum mysterium, nisi illud quod prædicamus sanctissimæ Trinitatis?

Probatur 2° varis è novo Foedere promptis testimoniis, quæ plures personas divinas nobis commonstrant. 1° Ex historiâ baptismatis Christi petitur, Matth. 3, 13; Marc. 1, 10; Luc. 3, 21. 2° E formulâ baptismi à Christo institutâ, Matth. 28, 19. 3° E promissione Spiritûs sancti, Joan. 14, 16. 4° Ex ejusdem Joan. Epist. 1, cap. 5, 7.

Sed isthæc à nobis postmodum ex professo, ut par est, illustrabuntur.

Objectiones.

Obiiciet 1° cum Judæis, quos Sociniani sequuntur: Triplici aliâ ratione possunt hæc Scripturæ locutiones exponi. 1^a Deum, cùm ait, *Faciamus, descendamus*, etc., hominum more induci ad opus sese accingentem. Ita veteres Judæi apud Basilium hom. 9 in Exameron, et Theodoretum quæst. 49 in Genes. Ita Marcellus Ancyranus eis consentiens apud Euseb. lib. 4 contra Ipeom, cap. 15. Ita Rabbi Manasses in Conciliatore; ita denique Sociniani in hæc verba.

2^a Deum hic principum ac illustrium virorum ritu, pluralem de se numerum usurpare. Ita inter Judæos Saadiah Haggaon, et inter Socinianos Volkellius lib. 5 de verâ Relig. cap. 9; ejus quidem consuetudinis multa allegant exempla. Sic enim, v. g., Genes. 29, 27, Laban Jacobum alloquens, etque Rachelem promittens: *Hanc, inquit, dabo tibi*, hebraicè autem *dabimus*. Job 18, 3, Baldad Suhi-

tes : *Quare*, inquit, *reputati sumus ut iumenta?*

3° Deum illic Angelos alloquit. Ita antiqui Judæi apud Justinum in dialogo cum Tryphone; Tertullianum contra Praxeam cap. 12; Basilium supra; Ambrosium lib. 6 in Exameron, cap. 7, et Chrysostomum hom. 8 in Genes.; Philo lib. de Fugitivis, et de mundi Opificio; ita tandem Rabbi Maimonides lib. 2; More Nebochim, cap. 6, et Aben Ezra apud Manassem in Conciliatore. Ergo ex his non necessariò consequitur plures esse in Deo personas.

Nego antecedens. Hæc enim tria Judæorum effugia nullo negotio præcludi possunt. Ac primum quidem. Nam 1°, ut ait Basilus, quis est faber qui nullis sociis adjutus inter suæ artis instrumenta desidens, sibi ipse admurmuret, dicens : *Faciamus gladium*. 2° Si quis ita se adhortaretur, non aliâ profectò de causâ id faceret, quàm ut veterum excuteret, seque ipse excitaret. At Deus hisce opus non habet. 3° Denique ejusmodi loquendi formulæ ac pluralis numeri eadem ubique ratio esse debet. At responsio hæc aptari non potest huic loco : *Sicut unus ex nobis*. Ergo.

Secundum nulli quoque usui esse potest. 1° Enim falsum est, ut notat etiam Aben-Ezra Judæorum doctor insignis, hanc consuetudinem tunc obtinuisse. Nemo enim in Scripturis plurali numero utitur, nisi cum plures ipsi adjuncti sunt; sic Laban nomine totius familiæ, sic Baldad de se et sociis qui Jobum inviserant, loquebantur. Hunc autem postea morem ambitio ac superbia induxit. Certè Abimelech, Pharao, alique reges apud Moysen singulari semper utuntur. Deus ipse eodem passim utitur. Ergo. Deinde, cum idem ubique sit sermonis tenor, huic effugio invictum obicem ponunt hæc voces : *Sicut unus ex nobis*.

Tertium, quod cæteris tolerabilius videri fortè posset, nullum pariter habet locum. 1° Enim quæ personæ illic inducuntur, eæ sunt paris gradûs ac majestatis. Ista quippe (*creavit Elohim*, מְלִאֲכִים : *Faciamus hominem*; *sicut unus ex nobis*), æqualitatem profectò arguunt; ut et hoc, *Ad imaginem nostram*. At Angeli Deo sunt longè inferiores. Ergo, etc. 2° Moyses Deum solum commemorat; de Angelis autem no verbum quidem facit. Non potest itaque, nisi absurdò, fingi Deum cum Angelis loquentem exhibere. Qui enim personas inducit secum invicem colloquentes, nisi ineptus est, quænam illæ sint prius monet. De Ange-

lis porrò essentne saltem, nihil indicaverat. 3° An Deus Angelos in mundi fabricationis consortium advocavit? nequaquam. Quinimò sibi soli adscribit hoc opus, et indignè fert si quis ei socium aut consiliarium adasciscat. Isaïæ 40, 12 : *Quis*, inquit, *mensus est pugillo æquas, et cælos palmo ponderavit?.... Quis adjuvit Spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit?.... Cum quo inivit consilium?* etc. Cap. 42, 5 : *Hæc dicit Dominus Deus, creans cælos et extendens eos*. Cap. 44, 24 : *Ego sum Dominus faciens omnia, extendens cælos solus, stabiliens terram, et nullus mecum*. 4° Deus idem soli sibi vindicat hominis creationem, eique uni illam Moyses et prophætæ tribunt; Gen. 1, 2 : *Creavit Deus hominem*. Cap. 5, 1 : *In die quâ creavit Deus hominem* Malach. 2, 10 : *Numquid non Pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos?* Vers. 15 : *Nonne unus fecit?* 5° Una est eorum imago ad quam homo creatus est. Atqui una non est Dei et Angelorum imago aut natura. Deinde verò homo non dicitur creatus ad imaginem Dei et Angelorum; sed ubique solum ad imaginem Dei, Gen. 1, 27; 5, 1, etc. 6° Cùm dixit Deus : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est*, ad eam similitudinem respexit, quam Adam ejusque uxor affectaverant. Atqui illi cum Deo non cum Angelis similitudinem affectaverant. Evæ enim dixerat serpens : *Seit enim Deus quidd in quocumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii*. Præterea verò non ita se deprimeret Deus, ut Angelos alloquens diceret : *Sicut unus ex nobis*; hæc enim parem omninò dignitatem sonant. 7° Idem ait : *Descendamus et confundamus linguam eorum*; qui reipsâ descendit, et hominum linguam confudit. Atqui id soli Deo ibidem attribuitur. 8° Denique Prophætæ non Angelorum, sed solius Dei nomine loquuntur; neque ab Angelis, sed ab uno Deo mittuntur. Proinde cùm dixit Deus apud Isaiam : *Quis ibit nobis?* non de Angelis, sed de se uno loquebatur. Equidem legimus Deum aliquando cum Angelis colloquium ac veluti concilium habuisse, v. g., Job. 1, 6; 3 Reg. 22, 10; Isaïæ, 6, etc., sed in minoris momenti negotiis, quæ ad eorum ministerium pertinent. Præterea verò illi in locis disertè ac nominatim exprimuntur. At in Genesi de illis ne mentio quidem inficitur. Ergo immeritò ad eos supra memorata referrentur.

Obijcies 2° : Sunt etiam inter Christianos qui hæc Scripturæ loca aliter interpretentur.

divinarumque personarum numerum ex iis elici efficaciter non posse sentiant, ex nostris Bonfrerius in cap. 1 Genes. vers. 1; Maldonatus in cap. 1 Luc. vers. 25; Simonius epist. 6, tom. 2; ex heterodoxis autem Calvinus in hæc loca, Castalio et alii. — Distinguo: Sunt pauci, ilique recentiores, aut hæretici, aut ingenii saltem liberioris ac minus considerati, concedo; multi, ilique antiquiores, et rationis aut traditionis tenaciores, nego. Huiusmodi enim locis divinarum personarum numerum adversus Judæos rectè demonstrari, perpetua fuit Ecclesiæ et omnium Ecclesiæ doctorum ab Apostolorum et Christi ævo sententia. Isdem Hebræos urgent ac premunt Justinus in Dialogo cum Tryphone; Theophilus Antioch., lib. 2 ad Autolycum; Irenæus lib. 3, cap. 11; Tertullianus contra Praxeam, cap. 12, 13, 16; Novatianus de Trinit., cap. 2; synodus Antiochena adversus Paulum Samosat.; Athanasius lib. contra Gentes; Gregorius Nyssenus lib. de Testimoniis adversus Judæos; Basilii lib. 5 contra Eunomium, et hom. 9 in Exameron; Cyrillus Hierosol. catechesi 10; Ambrosius lib. 6 in Exameron, cap. 7; Epiphanius initio Panaril., et in Ancorato; Chrysostomus hom. 8 in Genes.; Augustinus lib. 4 de Trinit., cap. 7, et lib. 11 de Genesi ad litteram, cap. 39; Cyrillus Alexandrinus lib. 3 in Julianum; Theodoretus quæst. 19 in Genes.; Petrus Chrysologus serm. 131; Faustinus tom. 4 Biblioth. Patrum, et alii deinceps innumerabiles. Id autem adeo apud omnes olim invaluerat, ut ab episcopis extra omnem suspicionem aliàs non positâ, in concilio Syriensi dictum anathema fuerit iis qui ejusmodi Scripturæ loca aliter exponerent. His autem vetustioribus accessère inter recentiores Martinus Raymundi in Pugione fidei; Galatinus de Arcanis lib. 2; Petavius lib. 2 de Trinit. cap. 7. Quid quod vel inter ipsos Calvinianos ac Lutheranos non pauci reperiantur, qui hoc argumentum usurpent? Nimirum Drusus de Elohîm; Zanchius de tribus Elohîm; Hoornebek lib. 5 adversus Judæos, cap. 2; Ludovicus Capellus in dissertatione de eodem nomine Elohîm; Hunnius, qui etiam propterea palam ac publicè Calvinum Judaismi postulavit. Atque hæc quidem notasse operæ pretium fuit, cum ut scripta nostra tot virorum consensu et auctoritate firmentur, tum ut Socinianorum impietas pateat, qui malunt ad Judæos quàm ad Christianos sese adjungere, denique ut eorum temeritas manifesta sit, qui totâ antiquitate,

totque longè doctissimis viris se putant doctiores.

ARTICULUS II.

Quot sint in Deo personæ.

ASSERTIO. — Tres sunt in Deo personæ.

Argumenta. — Duplicis generis momenta hic usurpabimus; alia enim ex Scriptoris, alia ex traditione deponentur.

Probatur itaque 1° ex Scripturis cum veteris tum novi Testamenti. Ut in recensendis ex veteri Testamento locis gradatim procedamus, primò illa loca ex eo proferemus, quæ duas saltem personas indicant, deinde quæ tres.

Primi ordinis ista sunt: Genesis 19, 24: *Igitur Dominus, inquit Moyses, pluit super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem à Domino.* Ibi enim duplex persona exprimitur, quarum utraque Dominus sit, seu *Jehovah*, יְהוָה, ut hebraicus codex habet (1).

Nec dicas cum Judæis, eo nihil aliud significari, quàm quod Deus à se ipso pluerit; aut cum Socinianis illic Dei omnipotentiam indicari, non personarum distinctionem. Nisi enim vim adhibeas verbis, aliquid sanè amplius ea arguunt. Cur enim Moyses addidisset, à seipso? An non omnipotentia Dei citra id satis intelligeretur? Ergo, cum frustra hæ voces adjectæ non fuerint, mysterium illis nobis indicant.

Nec adjicias cum iisdem Judæis nomen proprium sæpè repeti solere ex hebraicæ linguae proprietate, et pronomini loco usurpari, ut Genes. 14, 23: *Dixitque Lamech: Audite vocem meam, uxores Lamech; pro, uxores meæ.* 3 Reg. 1, 33: *Dixit ad eos (rex David): Tollite vobiscum servos domini vestri.* Nam qui vel mediocriter mentem advertere voluerint, si utriusque locutionis discrimen nullo negotio, sed facilè omnino percipient. Nihil enim obest quominus, cum personarum loquentium mutatio sit, idem nomen repetatur. Sic priori in

(1) « Ita S. Justinus Dial. cum Tryphone; S. Irenæus lib. 3, c. 6; Patres primi concilii Antioch., in synodis contra Paulum Samosatenum Epistolâ; S. Athanasius lib. contra Sabellii gregales; S. Hilarius lib. 4 de Trinitate, denique et ipsa prima Syriensis contra Photinum Formula, quam S. Hilarius lib. de Synodis exponit, ubi anathema dicitur iis qui verba ista: *Faciamus hominem*, et: *Pluit Dominus à Domino*, non intelligunt de Patre et Filio, sed contendunt sensum illorum esse, Deum pluviam illam ignis et sulphuris à seipso misisse. » Turnelius quæst. 4, art. 1, arg. 2. (Ed).

hæc duo sunt commata: primum est Moyses tanquam historici, quæ dicta sint, narrantis; secundum ipsius Lamech, qui nomen suum usurpat, ut uxores suas ad attentionem excitet, et auctoritatis ergo; sic et in posteriori. At in eo quem attulimus loco idem est orationis flum, et idem omnino loquitur. Ergo non potuit ritè dicere: *Dominus pluit à Domino*, nisi personarum distinctionem arguere voluerit: esset enim inutilis illa et planè nugatoria repetitio.

Psalmo 44, 7: *Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dilastati iustitiam et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Nempe sermonem suum ibi Propheta ad regem Messiam dirigit; cum autem appellat *Deum*; vox enim illa, *Deus*, vocativo in casu est. Porro alter etiam adjungitur, qui pari ratione *Deus* dicitur, et à quo Messias unctus esse dicitur. Ergo duo hic enumerantur, quorum unusquisque est Deus.

Nec dicas cum Judæis et Socinianis Salomonem hic intelligi. Nam primò non potest ille vocari *Deus*. Deinde verò de Messia psalmum hunc accipi oportere res ipsa clamat, et veteres Judæi senserunt, ut Paales arguit Alebr. 1, 8, et constat insuper ex Origene lib. 4, pag. 43 contra Celsum.

Nec addas nomen hoc *Deus* vocandi casu non exprimi. Græcè enim haberi *Θεός*; non, *Θεὸς*. 1º Enim id sensus postulat. 2º Aquila, Judæorum preselytus, vertebat olim *Θεὸς*. 3º Frequenter loco vocativi in psalmis nominativus ponitur. Psalmo 109, 1: *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis.* Hic enim duæ personæ distinguuntur inter se æquales, et pariter *Dominus* nomine insignitæ. Hæc autem verba de Messia esse dicta veteres Judæi agnoscebant, et Christus indicat Matth. 22, 44. Osee 1, 7, Deus promittens Judæis Salvatorem: *Et domui Juda miserebor*, inquit, *et salvabo eos in Domino Deo suo.* Ergo mittendus à Deo Servator et ipse quoque Judæorum Deus est. Idem faciunt quæ de variis Dei in veteri Testamento apparitionibus referuntur. Constat enim æternum Patrem sese veteribus patriarchis videndum non præbuisse. Proinde qui apparuit, alter ab ipso est. Sed is qui apparuit ubique *Deus* dicitur et *Jehovah*, יהוה, etque ipsi tribuuntur quæ nonnisi in Deum competere queant. Ergo.

Secundi ordinis testimonia quæ tres simul præ se ferunt, ista sunt: Psal. 32, 6:

Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritus eius omnis virtus eorum. Ibi enim commemorantur Dominus seu Pater, Verbum seu Filius, et Spiritus sanctus, à quibus mundus conditus fuerit (1). Numerorum cap. 6, v. 23, 24 et 25: *Benedicat tibi Dominus: ostendat Dominus faciem suam; convertat Dominus, etc.* (2). Isaïæ 6, 3: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus, etc.*: hæc enim trina Dei repetitio, sive in solemnibus benedictionibus, sive in Dei laudibus facta, non obscure Deum ipsum esse trinum innuebat (3).

(1) « Hæc et id genus alia, inquit doctissimus Pelavius, lib. 2, c. 7, n. 14, Christianis « facile persuadent, quòd ne aliter quidem « fas sit interpretari; ad Judæorum autem et « similibus hæreticorum convincendam pervi- « cacia, haud satis valida sunt. » (Ed.)

(2) Non firma admodum videtur hæc probatio; fieri enim posset, ut unus et ejusdem personæ esset nomen, quod ita repeteretur, nec ejusmodi repetitiones insolitæ sunt, præsertim in divinis antiqui Testamenti libris. (Ed.)

(3) « *Spectacula adversus Judæos.*

« Licet ea quæ hucusque deduximus ex veteri Testamento, vim habeant etiam contra Judæos qui illud admittunt, quia tamen dicunt nos alieno sensu illud interpretari, ut hoc ipsis effugium præcludatur, contra ipsos sic arguo: Judæi tenentur agnoscere nos sano et legitimo sensu S. Scripturas veteris Testamenti interpretari, si antiquiores Rabbini ante Christianismum natum eodem sensu ac nos illas fuerint interpretati; atqui sic est: ergo. Major videtur necessariò ab ipsis concedenda; sicut enim nobis, ut præoccupatis et partibus, nolunt assentiri, ita nec nos ipsis; selignantur erga iudices partium liberi, quales sunt ex sua gente et religione doctores, qui ante Christianos Scripturas seiscitati et interpretati sunt. Et sanè si his fidem detrectent, cui adhibebunt? S. Scripturæ ipsi fortè? Sed de ipso ejus sensu inter nos et ipsos litigatur. Adde quod si antiquiores et primates legis Mosaicæ doctores in hoc præcipuo religionis mysterio errassent, Synagoga totaque gens Judæica manifestissimum subiisset erroris capitalis in fide periculum, quod omnino alienum videtur ab hæc singulari providentiâ ac benevolentia, quâ Deus gentem hanc nimium infelicem prosecutus est.

« Probatur itaque minor ex Galatino in opere cui titulus: *De Arcanis catholica veritatis*, lib. 2, c. 4. 1º Rabbi Simeon Joahi filius, in libro qui Zohar dicitur, super hæc verba Deuter. 6: *Audi, Israël, Dominus Deus noster Deus unus est*, vel, ut habet textus Hebraicus, *Deus, Deus noster, Deus unus est*, sic loquitur: « Ait Rabbi Iba: *Audi, Israël, Deus*, « qui est principium omnium rerum, Antiquus « est antiquorum, hortus radicum et omnium « rerum perfectio, et dicitur Pater. *Deus nos- « ter*, profunditas fluminum et fons scientia- « rum, quæ procedunt ab illo Patre, et Filius « vocatur. *Deus*, hic est Spiritus sanctus, qui « à duobus procedit, et vocatur *Menstra vocis*.

Sed hæc lucem et robur accipient ex iis quæ de Filio et Spiritu sancto spectatim ex veteri Testamento ad quæstionem IV disputabimus.

«*Unus est, et unum cum alio concludit et colligat; neque enim unus ab alio dividi potest, et propterea ait: Congrega, Israel, hunc Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et eamque fac unam essentiam unamque substantiam, quia quidquid est in uno est in alio; totus fuit, et totus est, totusque erit.*» Ait ibidem idem Rabbi Simeon: «*Iloc arcenum Filii non revelabitur unicuique quousque venerit Messias, quia tunc, ut dicit Isaias, repleta erit terra scientiâ Dei, sicut aquæ maris operientes.*» Quibus sanè verbis nihil luculentius, nihil expressius, nec ab ipsis doctoribus catholicis proferri potest ad firmandam veritatem religionis nostræ. Dicit autem, Messia duntaxat adveniente, hoc mysterium omnibus propalandum, propter propensionem populi Judæici ad idololatriam, qui conceptis tribus personis in unâ essentiâ, adduci potuisset ut tres deos adoraret.

«*2° Idem Rabbi Simeon hæc verba Isaiæ 6: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, sic interpretatur Hebraicè: Sanctus, hic est Pater; sanctus, hic est Filius; sanctus, hic est Spiritus sanctus.*»

«*3° Rabbi Jonathan Uselis filius, in paraphrasi Chaldaicâ, eundem textum sic interpretatur: Sanctus Pater, sanctus Filius, sanctus Spiritus sanctus.*»

«*4° Idem Jonathan hæc verba psalmi 109: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, sic legit Chaldaicè: Dixit Domino Verbo suo. Verum quidem est quòd non sic legatur modò in paraphrasi Chaldaicâ Jonathæ, eò quòd eam corruerint recentiores Judæi; sed ita se legisse asserit Galatinus in vetustissimo exemplari, quò tempestate Judæi ex toto regno Neapolitano jussa regis Catholici expellerentur. Idem asserit Lyranus, ante conversionem Judæus, et in Judæorum libris versatissimus, super illud citati psalmi 109; et tandem in alio libro Judæorum qui dicitur: Collectio sententiarum, habetur quòd Targum, id est, Chaldaica translatio, Jonathæ ben Usiel, sic exponat: Dixit Deus Verbo suo: Sede ad dexteram meam.*»

«*5° Christus ipse volens probare suam divinitatem Judæis ex illo psalmi 109: Dixit Dominus, etc., sic alloquitur Judæos Matth. 22: Quid vobis videtur de Christo? Cujus filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo, prosequitur Evangelista, poterat ei respondere verbum. Ex quo Phariseorum silentio manifestè patet constantem et indubitam fuisse tunc apud Judæos opinionem, hunc psalmum esse à Davide compositum, et hæc ejus allata verba de Messia, seu Christo, fuisse dicta. Quod et pro indubitato supponit Petrus Act. 2, probans ex eiusdem verbis divinitatem Christi, nullo Judæorum contradicente, licet nunc utrumque negent; porro, hoc supposito, te-*

Ex novo Testamento. — Cum infinita prope-modum sint in novo Testamento loca, quibus sanctissima Trinitas probari potest, ut necessarius nostræ disputationi modus adhibeatur, ex iis quatuor duntaxat seligemus insigniora: ac primum quidem ex historiâ baptismi Christi; secundum ex baptismatis ab ipso instituti formulâ; tertium ex promissione Spiritûs sancti ab ipso paulò ante mortem factâ; quartum denique ex consentienti divinarum personarum in fidei nostræ gratiam testimonio.

Ex historiâ baptismatis Christi. — Refertur illa Matth. 3, 13; Marc. 1, 10; Luc. 3, 22. In eâ autem tres personæ distinctæ commemorantur; ac 1° quidem Christus à Joanne baptizatus; 2° Pater de ipso aïens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*; 3° Spiritus sanctus, de quo sic habetur: *Et descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum.*

Ad hoc respondent Sociniani, duplicem tantum hic designari personam, Patris videlicet, et Christi, qui *Filius* appellatur *dilectus*, sed non idcirco proprius, naturalis et consubstantialis, *Spiritus* autem *sancti* nomine non intelligi personam aliquam, sed Dei virtutem, efficaciam et gratiam, quæ in Christum à cælo delapsa sit, non quidem impetu, ut in Apostolos; sed leniter, columbarum more; sic enim illi interpretantur hæc verba, *sicut columba*: negant quippe ullam columbæ speciem fuisse tunc visam.

Sed facilè refelluntur. Vim enim manifestam Scripturis faciunt. Nam 1°, quod pertinet ad Christum, hic quidem de Filii qualitate, quæ ipsi competit, disputandi non est locus; attamen æterni Patris verba satis arguunt Christum singulari omninò ratione dici *Filium*, et aliâ planè quàm cæteri omnes. At tunc in turbâ multi profectò erant filii adoptivi, in primis autem Joannes Baptista, quo nullus major inter homines natus fuerat. Ergo Christus, ut à reliquis discernatur, Filius est proprius et naturalis, ex ipsâ Patris substantiâ, seu, ut dicitur Psalmo 109, *ex ipsius utero genitus*. Hinc tanta in sermone Patris æterni emphasis: *Hic est, inquit, Filius meus*, id est, unicus, id est, verè Filius, id est, naturalis; *filius meus dilectus, in quo mihi complacui*; id est, in quem ipse me totum transfudi; græcè,

tenentur Judæi agnoscere in Deo plures personas distinctas, utpote unam alteri associatam, et sedentem ad dexteram alterius. Billuart, dissert. proœmial. art. 2. (Ed.)

δ ἄγαπῃς; cum articulo; ejus rei vim nōrunt iētius linguæ peritī. Ergo non eādem, quā reliqui, ratione, Dei Filius est.

Quod autem spectat ad Spiritum sanctum, quis non videt illum tanquā peculiarem personam recenseri? 1° Enim eodem modo commemoratur, quo Pater et Filius. At hi ut personæ distinctæ referuntur. Ergo et Spiritus sanctus. 2° Christus dicitur vidisse Spiritum sanctum descendantem: *Vidit spiritum Dei descendantem*, inquit Matthæus; atque adedē visibiliter descendit. Quis autem dicat gratiam Dei visibiliter descendere? 3° Non nisi absurdē dici potest gratiam et donum Dei speciem aliquam corporalem assumpsisse: hoc enim personis proprium est, nec qualitativis ullatenus convenit. Ergo.

Equidem inficiantur Sociniani ullam columbæ speciem tunc apparuisse; sed impudenter ac ridiculē. Quid enim in Scripturis expressius? Siccine verō ipsas ad libitum contorquere fas est? Si hoc licet, quid stabit immotum? Sed hæc licentia necessaria erat ut nova religio fingeretur.

At, inquit illi, si ex eo quod Spiritus sanctus sub unius columbæ specie apparuerit, consequitur ipsum esse unam ac peculiarem personam; pari jure, ex eo quod sub specie plurium linguarum ignearum in Apostolos descenderit, colligere licebit plures esse Spiritus sancti personas. Verū nemo non videt puerilem esse hanc et viro serio ac gravi indignam obiectiunculam. Nam ex eo quod Spiritus sanctus formam corporalem induerit, inde quidem rectē colligimus ipsum esse aliquam personam; nam personarum id proprium est ac singulare; sic Christus assumpsit formam servi; sic Angeli sub hominum specie se videndos olim præbuerunt. Nemo autem, nisi amens, dixerit qualitates et accidentia hujusmodi formas induere. Sed non colligimus ipsum esse unam personam, ex eo quod una columba fuerit; sicut nec colligere licet plures esse Spiritus sancti personas, ex eo quod sub plurium linguarum specie illapsus fuerit in Apostolos. Sive enim una species sit, sive multiplex, hoc perinde est; quemadmodum sive una sit, sive multiplex imago alicujus hominis, unus tamen per sese est homo. Unam speciem assumit Spiritus sanctus, cum in unum descendit; multiplicem cum in multos; quanquā pro suā sapientiā suoque arbitrio in his agere aliter potest. Sed de hoc plus satis.

Ex formulā baptismatis à Christo institutæ. — Secundus itaque locus depromitur ex Matt. c. 28, v. 19, ubi Apostolos alloquens Christus: *Euntes ergo, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*. Ibi, ut patet, trēs personæ numerantur, sed omnium tamen unum nomen, seu natura et auctoritas esse significatur. Unde Faustinus adversus Arianos: « Et benē, inquit, quod unum nomen posuit, dicens: *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, ut una principalis auctoritas crederetur indivisibilis et perfectæ Trinitatis. »

Respondent Sociniani, 1° quidem ex hoc loco non posse adstrui Spiritus sancti personam; 2° nec posse inde colligi Filii et Spiritus sancti cum Patre æqualitatem: baptizari enim in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, nihil aliud esse quā baptizari baptismo Patris et Filii et Spiritus sancti; nomen quippe ibi pro re ipsā, hoc est, baptismo, accipi. In baptismate porrō intervenire Patrem, ut qui ipsum instituit voluerit; Filium, ut qui illud prædicaverit; Spiritum autem sanctum, ut Dei virtutem et efficaciam, quā abloi credimus qui baptizantur.

Sed hæc faciliē refelluntur. Quod enim pertinet primō ad Spiritum sanctum, quis non sentit eo ipso, quo dari dicitur in ejus nomine baptismus, apertē significari ipsum esse personam, non verō tantū Dei efficaciam? Quis enim nisi insulsē dicat, quod in nomine alicujus efficaciam baptizemur? Deinde cum in formulā baptismatis Spiritus sanctus ex æquo recenseatur cum Patre et Filio, tam debet esse peculiaris persona ab utroque distincta, quā ipse Filius sit distinctus à Patre. Denique Act. 19, 5, in eodem baptismatis negotio persona Spiritus sancti luculenter exprimitur. Cum enim Paulus quosdam Joannis discipulos interrogasset, an Spiritum sanctum accepiassent, illi, inquit Lucas, *dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est audivimus. Ille verō ait: In quo ergo baptizati estis?* Verba hæc sanē personam arguunt. Aliunde verō Joannis discipuli non ignorabant aliquam esse Dei virtutem et efficaciam. Ergo, cum ignorarent Spiritum sanctum, non est ille mera Dei efficacia aut virtus.

At, inquit Sociniani, dicimur baptizari seu abloi Spiritu sancto. Atqui non abloimur personā aliquā, sed Dei gratiā et charitate. Ergo Spiritus sanctus non est persona, sed mera Dei virtus et efficacia seu qualitas nobis indita.

Quasi verò non dicamur etiam in baptismo induere Dominum Jesum Christum. An Ideò nec ipse persona erit? Scilicet acuti illi philosophi non distinguunt duplex causæ genus, quod vel tirones ipsi in scholis morunt, alterius quidem efficientis, alterius autem formalis. Spiritus sanctus causa est efficiens, quæ abluimur; charitas et gratia causa formalis. Utramque conjungit Joannes Baptista, Matth. 3, 11: *Ego quidem, inquit, baptizo vos in aqua in poenitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.*

Jam verò quod spectat ad caput 2 Socinianæ responsionis, seu ad æqualitatem Patris et Filii et Spiritus sancti, 1º si bonâ fide agere et non tritari volumus, eam profectò repræsentat formula baptismatis. Non enim diceret Christus: *Baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, nisi una eademque esset trium auctoritas. 2º Paulus Apostolus 1 Cor. 1, 13, manifestè indicat nos in nullius creaturæ nomine baptizari. Cum enim illi scinderentur in varias partes; et alii quidem jactarent se esse Pauli, alii Cephæ, alii Apollo, *Namquid in nomine Pauli, inquit, baptizati estis?* Cum ergo non minus in nomine Filii et Spiritus sancti, quàm Patris baptizemur, non possant illi in creaturarum ordinem redigi, nec minùs uterque est Deus quàm Pater. 3º Tandem baptismus ad solum Deum potest pertinere; in eo enim socius aliquod initur inter ipsius auctorem et hominem; hinc quippe gratia datur, quæ abluat, ab auctore; illine verò homo se totum ipsi devovel, cultumque, fidem et obsequium spondet. At utrumque solius Dei est; solius enim Dei est 1º largiri gratiam et peccata dimittere; Isaia 43, 25: *Ego sum, inquit, ego sum ipse, qui delos iniquitates tuas propter me.* 2º Soli Deo nos devovere debemus, ut ipsemet Christus docet Matth. 4, 10: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Hinc etiam Paulus supra, Corinthios arguebat, quòd hujus, vel illius apostoli se dicerent. Atqui utrumque non minùs Filio et Spiritui sancto convenit, quàm Patri. 4º Enim tanquàm gratiæ auctores ambo nominantur. Et Christus quidem Joan. 1, 12: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Spiritus sanctus autem unà cum Christo 1 Cor. 6, 11: *Et hæc quidem fuistis, inquit Apostolus; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spi-*

ritu Dei nostri. 2º Nos utrique pariter devovemus, Christo, ut passim legitur, et constat ex Apostolo supra, Corinthios reprehendente; Spiritui autem sancto, cui idcirco in cordibus nostris templum construere nos, dùm baptizamur, ait idem Apostolus, ibidem cap. 6, 19: *An nescitis, inquit, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* Ergo uterque par jure est Deus unà cum Patre.

At instant Sociniani. Israelitæ, 1 Cor. 10, 2, dicuntur in Moyse esse baptizati: *Omnes, inquit Apostolus, in Moyse baptizati sunt in nube et in mari;* et tamen Moyse non erat Deus. Ergo licet in nomine Christi ac Spiritus sancti baptizemur, non idcirco divinitas est illis adscribenda. Sed latum est discrimen inter utramque locutionem; dicuntur enim Judæi in Moyse baptizati, quia per Moysen, seu Moyse duce, baptizati sunt nube et mari; sed aliud est, ubi de baptismo gratiæ et de fide cultique supremo agitur, in alicujus nomine baptizari; id enim fieri non potest quin ille summam, hoc est, divinam auctoritatem habeat. Et verò, cum dicimur baptizari in nomine Patris, nonne id ipsius auctoritatem supremam sonat? Ergo cum simili ratione baptizemur in nomine Filii et Spiritus sancti, eandem illi quoque auctoritatem habere censendi sunt.

Ex promissione Spiritus sancti à Christo factâ. — Tertius locus duclitur ex cap. 14 Evang. Joan. 16, ubi consolans Christus discipulos paulò ante mortem suam: *Ego, inquit, rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis. Spiritum veritatis.* Capite autem 15, 26: *Cum autem venerit Paracletum quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* In eo autem loco expressa et diserta sit trium simul personarum mentio, Filii rogantis, Patris rogati, et Spiritus sancti tanquàm ab utroque missi. Qui verò mittitur, ab iis distinguitur qui mittunt, sicut qui rogat, ab eo qui rogatur.

Respondent Sociniani, nedùm hoc testimonio Christi et Spiritus sancti divinitas probeatur, eam contra liisem verbis everti. Qui enim rogat, inquirunt, non est Deus. At Christus rogat. Deinde qui mittitur, idem non potest esse Deus; inferior enim est iis à quibus mittitur. At Spiritus sanctus mittitur. Ergo neuter est Deus. Sed ista infirma ac vana sunt. 1º Enim quòd Christus rogaverit Patrem, id non officit ipsius divinitati. Nimi-

rām Christus ex duplici naturā constat : homo enim est simul ac Deus ; rogat autem ut homo , quatenus est mediator Dei et hominum ; sed quatenus est Deus , eadem omnia habet quæ Pater ; Joan. 16, 15 : *Omnia*, inquit, *quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quocirca oratio Christi unam fidei nostræ partem adstruit, sed alteram non destruit. 2° Cū dicitur nitti Spiritus sanctus, id non servitutem aliquam, aut inferiorem conditionem arguit, sed originem ; non enim mittitur ut servus, sed ut Deus procedens ab illo à quo mittitur.

Ex consentiente divinarum personarum testimonio. — Quartus, isque admodū vexatus locus in Joannis 1 Epistolā 5, 7, legitur in hunc modum : *Tres sunt, qui testimonium dant in celo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus ; et hi tres unum sunt*. Verū autem 8 : *Et tres sunt qui testimonium dant in terrā, spiritus, et aqua et sanguis ; et hi tres unum sunt*. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est. Illic Patris, Verbi et Spiritus sancti distinctio perspicuè demonstratur ; dicuntur enim esse tres. At ex alterā parte eorundem etiam consubstantialitas adstruitur ; dicuntur enim esse unum quid inter se. Ergo eximius is locus brevi verborum summa nostram omnem de Trinitate fidem complectitur. Hinc nihil non moliuntur Sociniani, ut ipsius auctoritatem elevent, ac sententiam aliò detorqueant.

Duo itaque reponunt, 1° expungendam videri priorem hujus loci partem, ex quā argumentum depromimus, cōm probabilissimum sit eam non esse Joannis Apostoli, sed ipsius Epistolæ progressu temporis esse assutam ; 2° etsi de hujus loci sinceritate constaret, inde tamen, nec personarum distinctionem, nec earum consubstantialitatem erui posse.

Primum responsionis suæ caput probant pluribus momentis ; primum petitur ab orientalibus Ecclesiis, ad quas usque error penetrare non potuit, quæque versum hunc 7 non agnoscunt, ut constat ex syriacis, arabicis et æthiopicis codicibus, qui in Bibliis polyglottis excusi sunt. Ergo, etc. Secundum è silentio Patrum et scriptorum ecclesiasticorum. Nullus enim est ad V usque seculum medium, qui hæc verba commemoraverit, et plerique etiam postea omiserunt. Quod autem est observatio dignissimum, 1° inter eos multi adversus Arianos acriter et diu conflixere, v. g., Athanasius, Hilarius, Gregorius Nazianzenus, Didymus, Chrysostomus, S. Leo, etc.

Quis autem sibi persuadeat tot ac tantos scriptores in sacris codicibus exercitatissimos, et in catholicæ fidei causam adeò intentos, hunc versiculum, qui tanti roboris est, prætermisuros fuisse, si ipsum habuissent? id enim incredibile prorsus est. Atqui siluerunt tamen. Ergo, etc. 2° Ex his nonnulli, v. g., S. Ambrosius de Spiritu sancto, lib. 4, cap. 6, num. 77 ; et Augustinus lib. 2 contra Maximinum Arianum, cap. 22, posterioris hujus loci partem mentionem faciunt, ubi nimirum de spiritu, aqua et sanguine ; cūque hæc tria dicantur esse quid unum, aut eo utuntur ad demonstrandam Arianis divinarum personarum unitatem, aut contra eo utentibus Arianis respondent, id divinarum personarum consubstantialitati non officere. Quocirca non omisissent eā occasione priorem ejusmodi loci partem, quæ ad propositum suum longè commodissima exiitisset. At tacent tamen. Ergo, etc. 3° Hieronymus in emendandos codices Testamenti novi ex professo et summā diligentia incubuit. Atqui, cū recenseret Epistolam 1 Joannis, hunc versiculum præterit. Ergo. 4° Alii in epistolam hanc deditā operā commentarios scripserunt, v. g., Beda et Oecumenius. Atqui priorem similiter partem transmittunt, posteriorem verò interpretantur. Ergo eorum omnium ævo hic versiculus in sacris codicibus non legebatur, aut saltem non habebatur ut genuinus.

Tertium è codicibus manuscriptis tum latinis tum græcis. Deest enim 1° In omnibus græcis paulò vetustioribus ; deerat in his quos versaverat Erasmus ; in Vaticanis et Barberinis, quos habebant sacrorum codicum correctores sub Clemente VIII ; in septem ex his quos Robertus Stephanus consuluerat ; deest etiam in codice Alexandrino longè vetustissimo, ut et in tribus è Regiā bibliothecā, in aliis quinque ex Colbertinā, in tribus Anglicanis, et aliis passim. 2° Abest à latinis primæ antiquitatis, ut observarunt viri docti in his versati ac fide dignissimi.

Quartum desumitur ex plurimis editionibus antiqua, quas Sandius enumerat, et in quibus ista Joannis verba desiderantur. Hæc verò in parte nonnullos è Catholicis habent Sociniani sibi, licet non eodem animo, consentientes. Erasmus enim in duabus prioribus, quas adornavit, novi Testamenti editionibus, has voces expunxerat, græcorum aliquot manuscriptorum auctoritate fretus. Sed cū cam ubi rem apud plerosque malè audisset,

quasi Arianorum fautor, easdem postea ex Anglicano codice in tertiam restituit. De quo videndus est Stunica in Erasmus: ipsemet Erasmus in Apolog. adversus ipsum; Theodorus Beza, etc. Neque tamen eo deterrius est famosus auctor Historiæ criticæ veteris ac novi Testamenti, Richardus Simon, quominus in eandem sententiam descenderet, quam variis in locis non prodidit modò, sed etiam omni ope fulcire studuit, nimirum in Historiâ criticâ textûs novi Testamenti, cap. 18; in Historiâ versionum ejusdem, cap. 9; postremò in Dissertatione de varis novi Testamenti codicibus manuscriptis, pag. 45 et 80. Ad easdem partes non ilubenter accessit Joannes Clericus, inter heterodoxos scriptor non minimi nominis, parte 3 Artis criticæ, sect. 4, cap. 14, pag. 307, et in quæstionibus Hieronymianis, cap. 9, pag. 340.

Omnes ergo illi in rejiciendo hoc versiculo tanquam subditio consentiunt; sed cum assignanda via est, quâ in sacros codices postea irreperit, inter eos non convenit. Erasmus enim hujus suppositionis auctorem fuisse S. Hieronymum putat. Quippe sub hujus nomine circumfertur quidam Prologus in canonicas Epistolas, in quo declamatio insituitur adversus eos, qui in codicibus suis hæc verba prætermittiebant. Socinus in Commentariis ad hanc Joannis Epistolam, Erasmi vestigiis insistit, nec obscurè sanctum hunc doctorem fraudis incusat, quasi contra communem omnium exemplarium fidem voces istas ex aliquo fortè codice descriptas in suos et Ecclesiæ latinæ codices transulerit.

At verò his consultior et eruditior nuperus criticus, omnem fraudis suspicionem ab Hieronymo longè removel, ipsique Prologum mox memoratum abjudicat. Arbitratur autem verba illa versûs 7, cum initio instar scholii ejusdem ab aliquo fuissent ad oram codicis sui apposita, deinceps ex scriptorum vitio è margine in textum ipsum esse inserta; quam conjecturam firmat ex codice quodam Regiæ bibliothecæ quingentorum circiter annorum, in quo è regione latius versiculi: *Tres sunt qui testimonium dant in terrâ, spiritus et aqua et sanguis*, scriptum reperitur græcè, id est, *Spiritus sanctus, Pater, et ipse est ipseus*, αὐτὸς ὁ αὐτὸς, seu Filius, ut ipse explicat. Cum igitur ad hunc modum scripta primò fuissent in margine hæc verba: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus*, ea postmodum amanuensiam incuriâ in Scri-

pturæ ipsius corpus existimari transiisse. Jam verò corruptelam hanc à Latinis incepisse statuit, et ab ipsis ad Græcos manasse. Sed de tempore non satis ipse sibi constat. In Historiâ enim textûs cap. 18, adversus Erasmus contendit, antiquiorem eam esse. At in Dissertatione de manuscriptis, illam contra in posteriora tempora rejicit. Assertit enim, cum latina gens Orienti dominaretur, in græcam linguam versos esse latinæ Vulgatæ codices, in quibus erat iste versiculus, et ab eo tempore in Græcos pervasisse. Hanc autem conjecturam firmat ex fragmento quodam ejusmodi versionis, tempore concilii Lateranensis sub Innocentio III factæ, inter conciliorum acta à Labbæo publicâ luce donatæ. Joannes Clericus huic Historiæ criticæ auctori adhæret.

Itaque hæc sunt primæ Socinianorum responsionis fundamenta.

Secunda verò ipsorum exceptio est, quantumvis iste versiculus ab omnibus genuinus esse crederetur, ex eo non posse probari personarum divinarum distinctionem, nec earundem consubstantialitatem. Ac 1° quidem non posse illinc extendi personarum distinctionem, cum una eademque persona Patris hoc testimonium perhibere potuerit, tam per se, quam per virtutes à se emissas, Verbum scilicet, et Spiritum sanctum. 2° Nec posse inde colligi consubstantialitatem; quia nempe similis est trium è cælo testium unitas, ei quam pariter dicitur trium è terrâ testium. Atqui unitas trium è terrâ testium, spiritalis nimirum, aquæ et sanguinis, non est unitas naturæ, sed consensûs duntaxat. Ergo pari ratione Pater, Verbum, et Spiritus sanctus non unitatem naturæ, sed tantum consensûs habebunt.

Verum duplex ista responsio nullo negotio revincitur. Ac prima quidem de textûs sinceritate. Quamvis enim fateamur partem negantem nonnihil habere quod primâ fronte mentem commoveat, attamen si res utrinque bonâ fide expendatur, longè potiora haud dubiè videbuntur partis affirmantis argumenta; quæ profectò ejusmodi sunt, nullus ut caecidi animi vir, nostro quidem iudicio, hæcere possit. 1° Enim hunc versiculum 7 Joannis esse agnoscunt omnes Ecclesiæ tum latinæ tum græcæ. De latinis constat. De græcis constat auctor Historiæ criticæ, cap. 18, supra allegato; quod etiam ex earum lectenario patet. Jam verò hæc Ecclesiæ simul junctæ

cæteras omnes numero et auctoritate longè superant. Ergo jam hinc ruit primum Soci-
nianorum momentum ex orientalibus Ecclesiis depromptum; quanquàm ex aliquot duntaxat
manuscriptis de istarum usu iudicium ferri
legitimè non potest, sicut ex aliquibus manu-
scriptis, sive græcis sive latinis, à quibus is
versiculus abest, immeritò quis colligeret eum
nec à Latinis nec à Græcis usurpari. 2º Etsi
multi sunt sancti Patres ac veteres scriptores,
qui versiculum hunc datà occasione non com-
memoraverint, attamen alii extant qui ipsum
allegaverunt. Quis autem nescit argumenta,
ut aiunt, positiva negativis præponderare? Ne
quis autem putet eos, à quibus allegatus est,
aut recentiores, aut exiguæ auctoritatis, aut
numero paucos esse, verba hæc Joannis lau-
dant, primò Tertullianus. Contra Praxeam
anim cap. 25: « Connexus Patris in Filio, in-
quit, et Filii in Paracleto tres efficit cohæ-
rentes, qui tres unum sint, non unus;
« quomodo dictum est: *Ego et Pater unum su-*
mus. » Duo hio Scripturæ loca Tertullianus
attingit; primum ex Epistolâ Joannis, ejus
etiam in verbis vim facit; alterum ex Evan-
gelio, quod laudat. Secundò Cyprianus,
qui Tertullianum ubique tanquàm magistrum
consecratur, eadem usurpat lib. de Unitate
Ecclesiæ, sic aïens: « Dicit Dominus: *Ego*
et Pater unum sumus; et iterùm, de Patre et
« Filio, et Spiritu sancto scriptum est: *Et hi*
tres unum sint. » Ubi tria diligenter obser-
vanda sunt. 1º Enim hinc firmatur quod de
Tertulliano diximus. 2º Ne quis opinetur S.
Cyprianum ante oculos duntaxat habuisse po-
steriorem illius quem executus loci par-
tem, quam nonnulli de Patre, et Filio, et
Spiritu sancto explere, sanctus ille martyr
ait nominatim: « De Patre, et Filio et Spi-
ritu sancto scriptum est: *Et hi tres unum*
sunt; » non ait autem: « De Patre, et Filio
« et Spiritu sancto, intelligitur quod scrip-
tum est: *Et hi tres unum sint.* » Si enim pos-
teriore hanc tantùm partem legisset in Scrip-
turis, non dixisset scriptum esse de tribus
personis: *Et hi tres unum sint*, sed de spiritu,
aquâ et sanguine. Quanquàm autem quod
scriptum fuisset de his, potuisset de tribus
personis intelligi, certè aliud omninò est ali-
quid de aliquo certo in loco scribi, aliud de
eo intelligi. 3º Ne ullum superesse dubium
possit, S. Fulgentius, ex eadem gente oriun-
dus, conceptis verbis asserit Cyprianum in
codicibus suis habuisse priorem, quam expen-

dimus, Epistolæ Joannis partem, et in eo-
quem attulimus loco ad illam respexisse. Ni-
mirùm respons. ad object. X Arianorum: « In
« Patre ergo, inquit, et Filio, et Spiritu sancto
« unitatem substantiæ accipimus, personas
« confundere non audemus. Beatus enim Joan-
« nes Apostolus testatur dicens: *Tres sunt qui*
testimonium perhibent in cælo, Pater, Verbum,
et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt: quod
« etiam beatissimus martyr Cyprianus in epist.
« de Unitate Ecclesiæ, testatur dicens: Qui
« pacem Christi.... rumpit, adversus Christum
« facit. Atque ut unam Ecclesiam unius Dei
« esse monstraret, hæc confestim testimonia
« de Scripturis inseruit: *Dicit Dominus: Ego*
et Pater unum sumus; et iterùm de Patre, et
« Filio, et Spiritu sancto scriptum: *Et hi tres*
unum sunt. »

Quæ cum ita sint, nemo ambigere jam po-
test II et III seculo versiculum hunc 7 in sacris
codicibus apud Afros saltem extitisse. Imò
verò, inquit auctor Hist. criticæ, Cyprianus
ibi ad solam hujus loci posteriorem partem,
id est, versiculum 8 respexit. Quia enim, quæ
de spiritu, aquâ et sanguine dicta sunt, ea ad
Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ap-
plicabat, dicere non est veritus de his personis
esse scriptum, quod scriptum erat de spiritu,
aquâ et sanguine. Certè Id docet Facundus
lib. 1 pro defensione trium capitulorum,
cap. 3. Cum enim ipse in codice suo nihil
aliud legeret, quàm quod de spiritu, aquâ et
sanguine habetur, hisce nominibus contendit,
tres divinas personas intelligi oportere; in
spiritu Patrem, in aquâ Spiritum sanctum, in
sanguine Filium; quod ubi fusè probavit, sic
sententiam suam concludit, beati Cypriani
auctoritate: « Quod Joannis Apostoli testimo-
« nium, inquit, beatus Cyprianus Carthaginen-
« sis antistes et martyr in epistolâ, sive libro
« quem de Trinitate (unitate) scripsit, de Patre
« et Filio, et Spiritu sancto dictum intelligit. »
Ergo, teste Facundo, ex eadem etiam natione,
S. Cyprianus ad postremam duntaxat illius,
quem agitamus, loci partem respexit.

Respondeo non esse hîc audiendum Facun-
dum, qui sui codicis errore deceptus, de
Cypriano perperam judicavit. 1º Enim longè
major est apud omnes et debet esse Fulgentii,
utpote antiquioris et sanctioris, auctoritas,
quàm Facundi. At Facundus cum Fulgentio
pugnat. Ergo. 2º Si beatus Cyprianus ad po-
stremam hanc partem solùm spectasset, non
breviter dixisset: « De Patre, et Filio, et Spi-

« ritu sancto scriptum est : *Et hi tres unum sunt* » sed id latè explicuisset, cum illud statim non veniat in mentem, et longo verborum circuitu egeat ut intelligatur. Et verò Facundus ipse ut hoc ipsum patefaciat, prolixè oratione utitur. Ergo non eadem Cyprianus mens fuit, quæ Facundi. 3° Cyprianus ordinem in Scripturis notatum saltem observasset; proinde si *spiritus* nomine Patrem, *aquæ* vocabulo Spiritum sanctum, et *sanguine* Filium designare voluisset, non dixisset utique : *De Patre et Filio et Spiritu sancto scriptum est*; sed : *De Patre et Spiritu sancto et Filio scriptum est*; quem ordinem ipse Facundus servat. Ergo cum prioris partis, hoc est, versûs 7 ordinem, non posterioris, seu versûs 8, teneat, haud dubiò priorem ante oculos habuit, cum id, quod allegavimus, scripsit (1). Sed de Cypriano satis; ad reliquos pergamus.

(1) « Quod magis urgere videtur, verba ista versiculi 8 : *Et hi tres unum sunt*, in codicibus numero pluribus et quidem vetustioribus non extant : quomodò igitur ad ea oculos intendere potuit S. Cyprianus? Id verò ita esse constat auctoritate ac testimonio concilii Lateranensis IV sub Innocentio III an. 1215, multisque aliis momentis quæ refert Hesselius theologus Lovan. comment. in 4 Epist. S. Joan., ad vers. 8, c. 5, cujus hæc verba sunt : « Concilium Lateran. can. 2 ostendit codices suo tempore sic habuisse, sicuti nunc legimus. Admonet nihilominus diligenter, eò quòd abbas quidam, Lomine Joachim, docuerit non esse veram unitatem trium personarum, sed eas sic dici unum, sicut illi quorum est una voluntas : utebatur autem argumentum ex hoc loco sumpto, quia videlicet sicut de Patre, et Filio, et Spiritu sancto scriptum est quòd tres unum sint, sic eodem loco, de spiritu, aqua et sanguine, quòd tres unum sunt; proinde autem addit concilium : *Sicut in quibusdam codicibus legitur*, satis indicans illud : *Et hi tres unum sunt*, non in omnibus codicibus, spiritum, aquæ et sanguinis additum reperiri. S. quoque Thomas, exponens decretalem jam dictam concilii Later., opusc. 24, « *tres sunt*, ait, *qui testimonium dant in terrâ*, scilicet *spiritus, aqua et sanguis*; in quibusdam libris additus : *Et hi tres unum sunt*, sed hoc in veris exemplaribus non habetur, sed in quibusdam libris dicitur esse appositum ab hæreticis Ariani, ad pervertendum sanum intellectum auctoritatis præmissæ de unitate essentiali trium personarum. » Hæc S. Thomas. Vidi ego, pergit Hesselius, tria vestra Missalia, unum scriptum, duo impressa, in quibus etiam hæc particula deerat, quemadmodum et in exemplari quodam, quod extat Lovani in biblioth. eccles. S. Petri, altero item quod ibidem in abbatiâ S. Gertrudis asservatur, ex quibus omnibus hæc videtur esse vera hujus loci lectio : « *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi*

3° Itaque Idacius Clarus, sive senior, qui IV seculo vixit, sive junior qui V floruit, quidquid sit, alteruter lib. 4 de Trinit. (quod enim opus à multis Athanasii, ab aliis Vigilii Tapsensis esse creditur, illud alterutrum Idacii esse sentiunt doctissimi monachi Benedictini), Idacius, inquam, alteruter Hispanus lib. 4 de Trinit. et alibi, hunc laudat Joannis locum; ex quo liquet eum ab Hispanis codicibus non abfuisse.

4° Eugenius Carthaginensis præsul eodem seculo V desinente, in solenni fidei professione quam episcoporum 400 nomine Hunerico regi Vandalarum Ariano obtulit, quæque refertur à Victore Vitenst lib. 3 : « Et ut adhuc, inquit, luce clariùs unius divinitatis esse cum Patre et Filio Spiritum sanctum doceamus, Joannis Evangelistæ testimonio comprobatur; ait namque : *Tres sunt qui testimonium perhibent in cælo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt*. » Sic ille; cujus testimonii vis ut manifestius innoscescat, notandum est 1° hanc fidei formulam eonditam fuisse, teste Gennadio Massiliensi de Scriptoribus ecclesiasticis, cum consensu omnium Africæ, Mauritanæ et Sardinia: atque Corsicæ episcoporum et confessorum numero 400; atque adeò has voces Joannis in istarum omnium provinciarum codicibus extitisse; 2° hunc versiculum ab ipsis ex professo, ut longè certissimum et validissimum proferri;

« *tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terrâ, spiritus, aqua et sanguis, aut potius, ut codex quidam apud nos in biblioth. eccles. S. Petri habet : Tres sunt qui testimonium dant in terrâ, spiritus, aqua et sanguis. Et tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt.* » Jam observaverat Hesselius dicta verba versûs 8 omitti ab auctore libri contra Varium admodum diaconum Arrianum, sive ille fuerit Idacius Clarus, sive Vigilii Tapsensis; omitti pariter ab auctore epist. 1 sub nomine Hygini S. Pontificis.

« His ex Hesselio momentis addi debet, 1° doctores Lovan. testari se quindecim codices lustrasse, in quibus clausula hæc versûs 8 : *Et hi tres unum sunt*, non legebatur; 2° idem de multis codicibus fateri Lucam Borgensem in suis Correctionibus Romanis. 3° Ariam Montanum clausulam illam inseruisse nec in Græco, nec in Latino textu Bibl. Polyglott. Philippi II; 4° nec etiam Casiodoro dictam clausulam cognitam fuisse.

« Jam verò si verba ista : *Et hi tres unum sunt*, vel, in *unum sunt*, non exstant olim in versû 8, quomodò Tertullianus, quomodò S. Cyprianus alludere ad ea potuerunt, ei per allegoriam ea transferre ad Patrem, Filium et Spiritum sanctum? » Turnel. quæst. 4. art. 1. (Ed.)

quod ipsius fidem mirificè confirmat; 3° ab ipsis adduci contra Arianos, et Ariano principi offerri, quod argumento est hos sanctos præ-sules non timuisse ne ab ipsis in dubium revocaretur. Ergo ex hoc loco jure colligimus indubitatam fuisse tunc hujus loci apud omnes lectionem.

5° Vigilius Tapsensis eodem seculo lib. 4 contra Varinadum Arianum cap. 5 (si tamen is auctor ab Idacio diversus est): « Joannes, » inquit, Evangelista ait... ad Parthos: *Tres » sunt... qui testimonium perhibent in cælo: » Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres » unum sunt. »*

6° S. Fulgentius seculo sequenti variis in locis eandem Joanis sententiam allegat: 1° nimirum in libro de Trinitate, cap. 4; 2° in opere contra Pintam episcopum Arianum; 3° tandem in responsione ad X object. Arianorum; quo in loco tria iterum observabimus; 4° à sancto doctore hunc versiculum proferri tanquam ubique receptum; 2° ab eo adduci contra Arianos, ut indubiatum; 3° Fulgentium non paucis post oblatam ab Eugenio fidei professionem annis in iisdem regionibus scripsisse; quod indicat Arianos nullam adversus hunc Joannis locum exceptionem attulisse. Eam enim dubio procul commemorasset ac diluisset.

7° Auctor Prologi in Epist. canonicas, qui aut Hieronymus est, ut vulgata præferunt exemplaria, aut VII saltem seculo recentior non est, cum VIII ac IX passim inter alias Hieronymi præfationes recenseretur; hic, inquam, auctor, de isto Joannis Epistolæ loco verba faciens: « In quâ, inquit, ab infidelibus » translatoribus multum erratum esse fidel » veritate comperimus, trium tantum vocabu- » la, hoc est, *aquæ, sanguinis et spiritûs* in sua » editione ponentibus, et *Patris, Verbiq; ac » Spiritûs sancti testimonium* omittentibus; in » quâ maximè et fides catholica roboratur, et » Patris, et Filii et Spiritûs sancti una divini- » tatis substantia comprobatur. » Quocirca ex hoc auctore discimus, 1° jam tum in multis codicibus hunc locum non comparuisse, sed latinis tantum è græco translatis; atque adeo in græcis contra, plerisque saltem, legi consuevisse; 2° hoc fuisse infidelium translatorum incuriâ et oscitantia factum; 3° graves eâ de re querelas à Catholicis eâ jam ætate fuisse institutas.

8° Auctor epistolarum primis pontificibus effictarum, qui seculo saltem VIII vivebat, in

Ilygino istas Joannis Epistolæ voces, ut verbum Dei ab Apostolo scriptum usurpat.

9° Græcus et antiquus auctor Disputationis cum Ario, quæ Athanasio à pluribus attributa est, et tomo III ejus operum legitur, hæc eadem Joannis verba contra Arianos profert. Ergo ea apud Græcos, non minùs quàm apud Latinos, erant tunc receptissima.

Alios omittimus recentiores, quod isti sufficiant ad compensandum aliorum silentium. Ubi enim de facto aliquæ controversia est, quis non intelligit probatæ fidelis testes loquentes Innumeris tacentibus esse anteponendos? Sic non tantum in fumos abiit secundum Socinianæ opinionis argumentum, sed etiam assertio nostra mirum in modum roboratur.

3° Codicenses, sive latinorum, sive græcorum, numero et auctoritate longè superiores sumus. Ut enim à Latinis ordiamur, 1° monachi Benedictini, ejusmodi rerum peritissimi, testantur in annot. ad Prolog. Hieronymi in epist. canon., hunc quidem versiculum desiderari in multis exemplaribus vetustissimis, sed in aliis non paucioribus reperiri, ac præsertim in perantiquo Corbeiensis: ubi etiam hanc in rem Athanasii et Fulgentii auctoritas allegatur. 2° Auctor ipse Historiæ criticæ codicem laudat 800 annorum, in quo hæc verba invenerit. 3° Lovanienses, qui infinitam propemodum codicum multitudinem consulere, ad ornandam et accurandam Vulgatæ editionem, easdem voces in omnibus, si quindecim excipias, habere (1). 4° Correctorium Bibliæ quod circa X seculum editum est, et in bibliothecâ Sorbonicâ asservatur, ad hunc Joannis Epistolæ locum: « Hic, inquit, corrupti sunt quidam » libri Græcorum, ut ait beatus Hieronymus, » qui hoc capitulum non habent, in quo ma- » ximè fides catholica roboratur. » Atque adeo per id ævi in omnibus latinis versiculus isto passim legebatur. 5° Legebatur etiam in iis quos ad manum habere Tertullianus, Cyprianus, Eugenius et 400 præsules ipsi adjuncti, Fulgentius, etc. At nulli afferri possunt manuscripti codices his antiquiores. Ergo (2).

(1) « Lovanienses testantur quinque duntaxat reperta, in quibus versus ille 7 non legitur; quantum verò spectat v. 8, de testibus terrestribus, fidem theologi observant in quindecim codicibus manuscriptis verba ista: *Et hi tres unum sunt*, non reperiri; unde clarè inferitur in iisdem quindecim et fortè pluribus aliis versus 7 extare. » Montagnus, quæst. 3. (Ed.)

(2) « His addi potest auctor omni major exceptione, cujus testimonio res tota conficitur:

Quod autem pertinet ad Græcos, 1° Amelotus Oratorii presbyter affirmat hæc verba extitisse in Vaticano codice omnium vetustissimo. 2° Theodorus Beza, qui optime notæ codices se habuisse gloriatur, hæc eadem in illis reperit. 3° Calvinus perhibet ætate suâ in melioribus et emendatioribus græcis codicibus affuisse: qui duo testes nec possunt nec debent esse Socino suspecti. 4° Ex sexdecim exemplaribus venerandæ antiquitatis, quibus usus est Robertus Stephanus (1), septem dun-

Cassiodorum intelligo, qui VI Ecclesiæ seculo floruit. Opus ille adornavit cui titulus: *Cassiodori senatoris complexiones in Eptatolas et Acta Apostolorum et Apocal.* Diu latuit codex ille manu exaratus, donec à clarissimo viro D. Massey è tenebris ac pulvere bibliothecæ capituli Veronensis, ubi consepultus jacebat, eductus fuit, ac Florentiæ typis excusus an. 1721. Porro in eo opere Cassiodorus summarium recensens cap. 5 Epistol. 4 S. Joannis, versus 7 apertam habet mentionem. En verba: *Qui Deum Jesum credit, ex Deo Patre natus est: iste sine dubitatione fidelis est, et qui diligit Gentilem, amat eum qui ex Deo natus est Christus.... Cui rei testificantur in terrâ tria mysteria, aqua, sanguis et spiritus, quæ in passione Domini leguntur impleta; in cælo autem Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et hi tres unus est Deus.* Ergo in codicibus manuscriptis quibus utebatur Cassiodorus V et VI seculo (quinto enim seculo, natus post an. 463, diu in vivis fuit, ac labente seculo sexto, an. 562, de Paschali computo adhuc scribebat), in codicibus, inquam, hujus ætatis, extabat versus 7, de quo hic agimus.

Neque verò est quoddam inspicetur quis ita loqui Cassiodorum, per allegoriam ad versum 8. Namque primò ne umbra quidem extat allegoricæ interpretationis in hocce Cassiodori sermone; 2° quia absolum planè videtur, ut in brevi summario allegorica interpretatio proferatur; 3° quia utrumque versum separatim, et tanquam genuinum S. Joannis textum laudat, et unum opponit alteri: *In terrâ.... in cælo autem*; 4° denique quia Cassiodorus nihil de suo adjicit, sed tantum summam redigit doctrinam S. Joannis.

Nec est etiam quoddam aliquis opponat, quo tempore florebat Cassiodorus, jam corruptos fuisse manuscriptos codices sacrarum Bibliorum, atque fortè in manus Cassiodori devenisse unum ex his depravatis codicibus, in quibus versus ille 7 plâ alicujus fraude insertus jam fuerat. Namque ipsemet Cassiodorus testatur lib. Institutionum divinarum cap. 3, et in præfatione ejusdem operis, codices sacros quos potuit antiquiores et emendatiores undequaque collegisse; eos summâ curâ et diligentia tum inter se, tum ad fidem antiquorum manuseriptorum contulisse, emendasse; in nullo tamen ex his vetustissimis codicibus versiculum nostrum deesse usquam observavit Cassiodorus. Quâ igitur fronte posset quis fidem, veritatem ac sinceritatem hujus versus in dubium etsi suspicionem adducere? Montagnus. quest. 3. (Ed.)

(1) Robertus Stephanus notat septem dun-

taxat erant in quibus desideraretur is versiculus. 5° Erasmus, cum nonnullis codicibus deceptus hunc versiculum omisisset, postea eundem restituit ex codice Anglicano longè antiquissimo. 6° Ximenius cardinalis qui undequaque exemplaria omnium vetustissima, ac præsertim ex bibliothecâ Vaticanâ, conquistaverat, hanc Joannis sententiam ex eorum fide edidit. 7° Auctor Correctorii biblici, ex bibliothecâ Sorbonicâ modò laudat, satis apertè arguit in plerisque vulgò codicibus græcis comparuisse, dum notat abfuisse tantum à quibusdam. 8° Auctor Prologi in Epistol. canon. Hieronymo attributi idem manifestè supponit, dum solos reprehendit latinos translatores, quod hæc verba omitterent. 9° Eadem legit auctor græcus Disputationis cum Ario, quæ à pluribus seculis Athanasio adscribitur. Ergo non solum falsò aiunt hunc versiculum ab omnibus græcis codicibus abfuisse, sed etiam verisimillimum est in longè pluribus occurrere.

4° Hunc ipsum exhibent primæ omnium editiones sacrarum Scripturarum, quas diligenter enumerat Joannes Pearsonus in notis ad Cypriani librum de Ecclesiæ Unitate.

5° Eundem postulat orationis in Joannis Epistolâ series. Ac 1° quidem particula *et*, quæ primam partem cum secundâ conjungit. 2° Hæ voces, *in terrâ*; ad id enim referuntur quod prius de cælo dictum fuerat, et oppositionem quandam sonant. At omnis oppositio tollitur, si prius membrum sustuleris. 3° Ad hanc eandem cæli et terræ testimoniorum oppositionem, respicere videtur Apostolus, cum statim subdit: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est.* Ergo cum omnia posito versu 7 optime cohæreant, eo autem omisso, contra, quis non videt non in hanc, sed in illam potius partem esse inclinandum?

6° Denique cum is versiculus in sacros codices irrepere et ex his excidere potuerit, ac de alterutro disputetur, ea sanè pars amplectenda est, quæ vero similior est, et probabilioribus conjecturis innitur. Atqui fuitiles sunt Socinianorum et nuperi critici conjecturæ; nihil verò contra plausibilem est eâ ratione quam assignant, qui arbitrantur excidisse. Ergo nemo est qui circa id anceps hæere debeat. Futiles, inquam, sunt Socinianorum et nuperi critici conjecturæ.

taxat exemplaria, in quibus non quidem integer versus desideratur, sed tantum sine his verbis: *In cælo.* Montagnus, ibidem. (Ed.)

Quòd enim 1° Socinus fraudis arguit Hieronymum, id sanè indignum est et inficetum. 1° Quippe sancti hujus doctoris fides, integritas et sanctitas supra omnem hujusmodi suspicionem posita est. 2° Tertullianus et Cyprianus Hieronymo antiquiores eadem verba habuere. 3° Tandem id, quo innituntur, fundamentum caducum est; à doctis enim non censetur Hieronymi esse Prologus ille, quem allegant.

2° Quod divinat criticus additionis hujus originem ab eo quod affert scholio esse repetendam, id non minùs absurdum est. 1° Enim codex ille regius, in quo scholion extat, est 500 duntaxat annorum. At verba ista apud Joannem longè ante 500 annos, tum in græcâ tum in latinâ Ecclesiâ, usurpata sunt. 2° Barbarum est ejusmodi scholion, nec intelligitur quid sibi velint hæ voces, *ipse sul ipsius*, seu ut græcè est, *αὐτὸς ἑαυτοῦ*. Quis autem sibi persuadeat ab homine barbaro et inepto quidquam id genus fuisse acceptum? 3° In hoc scholio non idem est ordo divinarum personarum, qui legitur in primâ parte testimonii Joannis. Ergo unum ex altero originem non ducit.

5° Quod idem postea criticus conjecit, verba hæc apud Græcos ab eo tantum tempore obtinuisse, quo Latini in Oriente imperârunt, et è versione à Latinis factâ ad Græcos transisse, id multis quoque nominibus respuendum est. 1° Enim, ut observavimus, longè ante hæc tempora, hoc est, ante XII et XIII seculum hæc Joannis sententia cum Latinis tum Græcis notissima erat. 2° Hæc versio, cujus specimen exhibet editio conciliorum, tempore concilii Lateranensis facta, fatente ipso critico, barbara et mendosa est. Ejusmodi autem non sunt codices græci in quibus occurrit hic versiculus. 3° Eâ ætate Græci à Latinis sic erant alienati, ut probabile non sit eos ad latino-rum codicum normam codices suos exigere voluisse.

Superest ergo ut dicamus hunc versiculum, cum in primigenio Joannis exemplari foret, è multis postea codicibus excidisse. Sed quâ ratione id acciderit non constat. Sunt enim aliqui inter eruditos qui putent ab Arianis ea verba fuisse è sacris codicibus erasa, cujusmodi scelus non semel à sanctis Patribus ipsis est exprobratum. Vide Fromundum et Beccam, quibus aliquâ ex parte suffragari videntur auctor Prologi toties à nobis appellati, S. Thomas et Ximenius (1).

(1) « 1° Duplicis generis distingui possunt

Sed id incredibile est, 1° quia fraudem illicò detexissent sancti illi Patres, qui adversus Arianos tam acriter pugnauerunt; 2° quia, ut suos codices corrumpissent, non potuissent

codices, ait Turnelius, quæst. 4, art. 1, seu exemplaria tum veteris, tum novi Testamenti, manu exarata; alia quæ omnium penè fidelium manibus quotidie tererentur, oculis legerentur, memoriâ discerentur; alia quæ reconderentur in forulis bibliothecarum; et priora quidem multò difficiliùs corrumpi ac violari potuissent, propter frequentem ac quotidianum usum, ac promptam, si quis fuisset, violatoris poenam. Ad fidem manuscriptorum codicum, quos traditio et perpetuus fidelium usus incorruptos servavit, exacti fuere libri sacri nostræ Vulgatæ editionis, ac prælo subinde commissi, cum inventa est, seculo nempe XV, ars typographiæ. Alia verò exemplaria, quæ in angulis bibliothecarum recondebantur, longè faciliùs fraudi ac corruptelæ patebant exscriptorum, sive ex negligentia, sive ex malitiâ, nempe ut posteros fallerent specie vetustatis: quo casu codices manuscripti qui numero, antiquitate et auctoritate cæteros vincunt, præferendi sunt, tanquam magis probati ac castigati, et posteriores ad eorum fidem et normam corrigendi.

« 2° Non improbabili conjecturâ dici potest in nonnullis codicibus versum 7 cap. 5 Epist. 1 S. Joannis desiderari vitio et incuriâ exscriptoris qui cum textum descripsisset usque ad hæc verba: *Quoniam tres sunt qui testimonium dant*, errante oculo, transiit ad versum 8, ubi eadem verba repetuntur, atque ita versum 7 ex incuriâ prætermisit. Lapsus ille, seu error mandis et oculorum, non est infrequens in iis qui aliena describunt, cum nullo ferè interposito intervallo, eadem verba repetunt, ut reverâ est in versibus 7 et 8; cujus lapsus exempla proferunt doctissimi Benedictini, in suis ad Prologum S. Hieronymi in Epistolas canonicas Observationibus.

« 3° Non immeritò supponi potest versum illum ab Arianis, in iis quos potuerunt codicibus, expunctum de industria fuisse, quòd eo se maximè premi intelligerent. Quod quidem fraudis ac perfidiæ vitium sæpius ipsis exprobrat S. Ambrosius, l. 2 de Fide, c. 45, n. 535, et l. 5, c. 16, n. 495, sed præsertim l. 3 de Spiritu sancto, c. 40, initio, ubi conqueritur Arianos locum istum: *Quoniam Deus spiritus est*, de suis codicibus delevisse. « Atque utinam, inquit, de vestris et non etiam de Ecclesiæ codicibus tolleretis! Eo enim tempore quo impiæ infidelitatis Auxentius Mediolanensem Ecclesiam armis exercituque occupaverat, et vel à Valente atque Ursalio, nutantibus sacerdotibus suis, incursabatur Ecclesia Syriacensis, falsum hoc et sacrilegium vestrum in ecclesiasticis codicibus deprehensum est. « Et fortassè hoc etiam in Oriente fecistis. Et litteras quidem potuistis abolere; sed fidem non potuistis auferre. » Hæc S. Ambrosius. S. Hieronymus in Prologo ad Epistolas canonicas, eandem querimoniam instituit adversus Arianos, occasione versûs de quo loquimur. Quin et Socrates adulteratè ab hæreticis Scripturæ exemplum profert ex hac ipsâ Epist. S. Joannis, c. 4, v. 2, ubi dicitur: 1°

sanè eos adulterare quos Catholici habebant; 3° quia non est alia hujus loci, quàm tot aliorum ipsos jugulantium ratio, quæ tamen intacta reliquerunt. Quocirca unum illud superest ut id amanuensium vitio, propter eorumdem verborum repetitionem, acciderit; qui lapsus non est infrequens, ut his notum est, qui exscriptores nôrunt. Itaque cùm antiquus Epistolæ Joannis scriptor ad eas versiculi septimi voces pervenisset, *Tres sunt qui testimonium dant*, errante oculo ac manu ad easdem voces, quæ versu 8 repetuntur, imprudens transiit; quo factum est, ut exinde Patris et Filii et Spiritûs sancti in cælo testimonium ex eo codice exciderit, ac deinceps in aliis omnibus qui ex ipso descripti sunt. Sic error ad plures manavit. De quo vide omninò doctissimos monachos Benedictinos in annotat. ad Hieronymi Prologum. Ibi enim non modò Hieronymum eundem allegant in capite 3 Jeremiæ de exscriptoribus conquirentem, quod quæ 2° dicebantur omittent; sed etiam insigne hujusmodi lapsûs exemplum proferunt ex Josue capite 21. Cùm enim versibus 35, 36, 37, eadem sermonis clausula sit, videlicet ista: *Civitates quatuor, cum suburbanis suis*; hæc verborum similitudine decepti librarii, versum 36 prætermisere; quo factum est ut non solum in veracioribus latinæ editionis exemplaribus, sed etiam in plerisque codicibus hebraicis desit; quod eruditè non ignorant. Extat tamen in antiquissimo exemplari hebraico, quod bibliotheca Sorbonica recondit. Hoc autem semel posito, jam liquet cur is versiculus à pluribus olim sanctis Patribus usurpatus non fuerit.

Verùm hæc de primâ Socinianorum responsione satis. Jam quoad secundam, res multò expeditior est. 1° Enim, quod aiunt unam eandemque personam posse triplici modo testimonium dicere, id quidem verum est; sed una tantùm eademque persona erit, non verò tres. Atqui tres isthic disertè memorantur. Deinde verò adversarij confitentur Patrem et Filium esse distinctas personas; quidni igitur idem erit de Spiritu sancto, qui non aliter esse testis perhibetur quàm Pater et Filius? 2° Quod addunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum eadem ratione dici quid unum, quâ paulò post spiritus, et aqua, et

sanguis, id quidem æquiore animo ferri posset, si eodem modo Joannes de utrisque loqueretur. At non ita est. De Patre enim, et Filio, et Spiritu sancto pronuntiat quòd sint unum; de spiritu verò, aquâ et sanguine, quòd sint in unum, ut græcè habetur; seu, quòd in unum idemque consentiant ac conspirent (1).

Probatur 2° traditionis auctoritate, quam hæc in parte non spernunt pro more suo Sociniani. Eam itaque asseramus, sed ita tamen, ut duntaxat delibemus quod plenius ac copiosius posthæc, ubi de Filio et Spiritu sancto exposituri sumus.

1° Igitur sacrosanctam divinarum personarum Trinitatem in unâ eademque naturâ adstruimus ex nonnullis antiquorum Patrum testimoniis. Justinus in Apologiâ, quæ Secunda inscribitur, «Hunc, inquit (Patrem), et qui ab eo venit..... Filium, et Spiritum sanctum colimus et adoramus, cum ratione et veritate venerantes.» Athenagoras in Legatione pro Christianis: «Quis non miretur, inquit, cùm audit nos, qui Deum Patrem prædicamus, et Deum Filium, et Spiritum sanctum... atheos vocari?» Tertullianus de Pudicitia cap. 21: «Est, inquit, Trinitas unius divinitatis Pater et Filius et Spiritus sanctus.» Clemens Alexandrinus ad Pædagogi calcem Deo gratias agens: «Soli, inquit, Patri et Filio, Filio et Patri, unâ cum sancto Spiritu, per omnia unâ,..... gloria nunc et in secula seculorum, Amen.» Hippolytus martyr sic librum suum adversus Noetum inscribit: *De Deo trino et uno, et de mysterio incarnationis contra hæresim Noeti.* Cyprianus, de Unitate Ecclesiæ, c. 4: «De Patre et Filio et Spiritu sancto scriptum est, inquit: *Hi tres unum sunt.*» Epistolâ verò ad Jubaianum, de eo qui ab hæreticis baptizatus erat: «Si peccatorum, inquit, remissionem consecutus est,..... templum Dei factus est. Quæro cujus Dei? Si creatoris, non potuit, qui in eum non credidit; si Christi, nec hujus fieri potest templum qui negat Deum Christum; si Spiritûs sancti, cùm tres unum sint, quomodò Spiritus sanctus placatus ei esse potest, qui aut Patris aut Filii inimicus est?» Dionysius Alexandrinus, apud Basilium lib. de Spiritu sancto, cap. 29: «Si ex eo quòd,

hoc cognoscitur Spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est; et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est; quem locum ab Arianis expunctum fuisse observat. (Ed.)

(1) «Adde quòd, ut supra notatum est, postrema ista verba: *Et hi tres unum sunt*, in benè multis codicibus manuscriptoris vetustioribus desiderantur: quomodò igitur unitas, de quâ versu 7, intelligi posset de unitate de quâ versu 8?» Montagnus, quæst. 3. (Ed.)

« inquit, tres sunt personæ, divisas esse dicunt; tres sunt, etiamsi nolint, aut divinam Trinitatem prorsus à medio tollant. » Gregorius Thaumaturgus in Professione fidei, de Patre, Filio et Spiritu sancto loquens: « Trinitas, inquit, perfecta est, quæ gloriâ et æternitate ac regno atque imperio non dividitur atque abalienatur. »

Omittimus recentiores, quòd de his nulla his esse possit. Nulli enim dubium est quin IV seculo ab omnibus Catholicis, hinc divinarum personarum distinctio, illinc earumdem consubstantialitas, et apertissimè prædicata et disertissimè asserta fuerit.

2° Eandem in unâ naturâ trium personarum distinctionem demonstrant luculenter generaliora quædam argumenta. Ac primum quidem ex baptismi ritu desumptum; in eo quippe trium personarum distincta mentio semper facta est, et olim ad eam exprimendam, trina etiam immersio est adhibita. Secundum ex Ecclesiæ iudicio. Quotquot enim ab Ecclesiæ incunabulis personas confuderunt aut substantiam diviserunt, il statim ab ipsâ tanquam hæretici proscripti et explosi sunt. Tertium sumitur ex eo quòd IV seculo, cum Arius hanc fidem temerare ausus esset, omnes Ecclesiæ Patres ad traditionem semper provocaverint: v. g., Athanasius, Basilus, et illi quos alibi sigillatim appellabimus.

OBJECTIONES.—*Ex Scripturis.*

Obijcies itaque: Christus perspicuè indicat se eâ ratione unum quid esse cum Patre, quâ Christiani unum sunt inter se, Joan. 17, 11: *Ut sint unum, sicut et nos*, inquit. Atqui Christiani non sunt naturâ quid unum inter se. Ergo, etc.—Distinguo majorem: Eâ ratione, sed non omni, concedo (1); eadè, omni ex

(1) Auctor majorem distinguit, quasi obiectio sic posita esset: Christus postulat ut discipuli sui eadè ratione unum sint inter se, quâ Pater et Filius; atqui homines unum naturâ esse non possunt; ergo nec Pater et Filius naturâ unum sunt. Si ita proponeretur obiectio, respondendum esset: Christus postulat ut discipuli sui eadè ratione unum sint inter se, quâ Pater et Filius, quoad fieri potest, concedo; eadè prorsus ratione, nego. Cum igitur impossibile est ut unum sint naturâ, vult tantum ut sint unum voluntate, charitate, concordia et consensu. Ita ferè S. Athanasius, 4 Serm. contra Arianos, cujus verba apud Billuartum habentur, Diss. proœm. art. 2. At verò si eâ formâ proponatur obiectio, quâ hicin auctore, responderi debet: Distinguo majorem: Eâ ratione, sed non solâ, concedo; eadè ratione, et quidem solâ, nego. Ratio aperta est. (Ed.)

parte, nego. Pater ergo et Filius duplici ratione sunt inter se quid unum, naturâ videlicet et voluntatis consensione. De hoc autem postremo unitatis modo duntaxat loquitur Christus, non de primo, qui in homines non cadit nec cadere potest. Porro nemini non compertum est comparationes ac similitudines ad vivum non esse resecandas. Sic Matth. 5, 48: *Estote ergo, inquit Christus, vos perfecti, sicut et Pater vester celestis perfectus est*. An verò quisquam ex eo colligat homines ad divinam usque perfectionem pertinere posse?

Instabis. In Scripturis Deus ubique unus prædicatur. Ergo.—Distinguo antecedens: Unus naturâ, concedo; unus ex omni parte, nego.

Ex Traditione.—Obijcies: Si tres in uno Deo personas agnovissent et venerati essent primi Christiani, cum illi gentilibus deorum multitudinem exprobrarent, haud dubiè probum in ipsos retorsissent ethnicis. Atqui hoc nunquam factum esse legitur. Ergo. 2° Si istud apud Christianos dogma obtinisset, non potuissent *atheis* vocari. Atqui veteres Christiani passim ut athei à gentilibus tradebantur. Ergo. 3° Hoc ipsam dogma irrisissent philosophi, qui Deum esse unum intelligebant. Atqui nulla ejus rei mentio reperitur. Ergo.—Respondeo 1° mirum non fore, si nihil ejusmodi extaret apud veteres. Quis enim nescit olim apud Christianos in more positum fuisse, ut religionis nostræ mysteria summo studio exteros celarent? quâ de re alibi. Respondeo 2° hæc, contra quàm putant illi, reipsâ in historiarum ecclesiasticarum monumentis legi. 1° Enim Celsus, epicureus philosophus, id objecerat inter reliqua Christianis, quòd deorum multitudinem irrideret, et ipsi nihilominus adorarent Deum et Christum. Origenes verò lib. 8 adversus ipsum, in eo totus est ut hanc objectionem diluat. Eam porrò diluit, aliens Christum et ipsius Patrem unicum esse Deum, quia una eademque est Dei et Verbi ipsius natura. Sic etiam Praxeas quondam ex Ecclesiæ catholicæ de Trinitate doctrinâ consequens esse affirmabat ut tres deos haberemus; quod falsissimum esse Tertullianus demonstrat, quia videlicet Trinitas est unius ejusdemque divinitatis. Idem constat ex Lactantio supra à nobis memorato. Ergo. 2° Athenagoras conqueritur de ethnicis, qui atheos vocabant Christianos, à quibus Pater et Filius et Spiritus sanctus pro numine colebantur. 3° Denique ex Luciani Dialogo, qui Philopatris inscribitur, liquet Trinitatis my-

sterium apud philosophos irrisum fuisse. Ergo, nedum ex his colligere possint Sociniani novam esse ac recentiore, quam proliemus, de sanctissimâ Trinitate fidem, ex iisdem contra luce clarius patet, non aliam prius illis temporibus in Ecclesiâ fuisse, quam nostris sententiam.

Ex ratione.—Cum Sociniani hanc regulam constituent, omnia videlicet religionis capita ad rationis amussim esse exigenda, et in dialecticâ tricola versatissimi sint, è duobus istis fontibus innumeras adversus sanctissimâ Trinitatis mysterium objectiones depromunt; de quo imprimis videri potest Joannes Crellius, non exigui inter eos nominis scriptor, de uno Deo Patre. Ut autem in iis referendis ordinem, quem ipsi non servant, teneamus, proponuntur à nobis, 1° quæ generaliter ex unus naturæ divinæ et trium simul personarum apparente pugna et contradictione repetuntur; 2° quæ specialiter è naturæ divinæ unitate; 3° quæ ex trium personarum distinctione.

Obijcies itaque 1°: Illud non est ab homine rationis compote admittendum, quod evidentem in se pugnam et manifestam contradictionem involvit. Atqui tale est mysterium sanctissimæ Trinitatis. Si enim tres sunt personæ à se invicem realiter distinctæ, non distinctæ verò à naturâ divinâ, 1° Deus erit unus simul et non unus seu trinus; 2° res eadem erit simul una, scilicet natura, et plures personæ; 3° res iterum eadem communicabitur simul et non communicabitur; communicabitur enim quatenus natura; non communicabitur autem quatenus persona. Atqui hæc contradictoria sunt. — Nego minorem. Ad probationem distinguo majorem: Deus erit simul unus et trinus, etc., sub diverso respectu, concedo; sub eodem respectu, nego. Contradictio igitur, ut loquuntur scholæ, est de eodem sub eodem respectu; contra autem hic diversus ac varius respectus occurrit. 1° Enim Deus quidem unus est simul et trinus; sed unus naturâ, trinus personis. 2° Res eadem est una simul natura, et tres personæ; sed una natura, quatenus absoluta est; tres verò personæ, quatenus relativa. 3° Communicatur et non communicatur, simili ratione: communicatur enim, quatenus est absoluta; non communicatur autem, quatenus est relativa. Ergo ne illa quidem est pugna et contradictionis umbra. Et verò in rebus creatis multa id genus cernuntur: homo enim, v. g., ratiocinatur, quatenus

habet animam intelligentem; non ratiocinatur autem, sed sentit, quatenus est animal.

Instabis 1°: At natura et persona, seu personalitas ac substantia non distinguuntur. Ergo non potest esse Deus naturâ unus, quin persona pariter unica sit. — Distinguo antecedens: Non distinguuntur realiter, concedo; virtualiter (1), nego. At distinctio virtualis ad id satis est, quia æquivalet reali. Nempe Deus est in omnigenere infinitus. Duplex est autem rerum genus, absolutarum videlicet et relativarum. Absolutæ porro communicari possunt; non autem relativæ, quia oppositionem secum important. Quapropter Deus idem utrumque perfectionis genus includere debet. Non mirum itaque, si per naturam absolutam unus sit, per hypostases autem relativæ trinus; si eadem res quatenus absoluta una sit, quatenus relativa multiplex; si quatenus absoluta communiceetur, quatenus autem relativa non communiceetur. Imò Deus non esset, si alterutrum ipsi deesset.

Instabis 2°: At mera hæc est petitio principii, quæ ferri non potest. — Nego (2) utram-

(1) In Deo personæ non sunt res aliquæ, cujuscumque tandem sit generis, divinæ naturæ, seu substantiæ, ab extrinseco superaddita, et eo sensu dicitur naturam seu substantiam et personam non realiter à se invicem distingui. Verum notio personæ aliquid aliud includit, quam quod ipsamet substantiæ notio. Porro autem illud aliquid est inenarrabilis quidam divinæ substantiæ existendi modus, proindeque ipsi intrinsecus et essentialis. Idipsum est quod intelligunt theologi, ubi personam in Deo, non realiter, sed virtualiter à substantiâ distingui pronuntiant. Unde manifestè apparet virtutem personæ à substantiâ distinctionem, non in solâ cogitatione mentis existere, sed certum in ipsâ divinâ naturâ et substantiâ habere fundamentum. (Ed.)

(2) « Si disserendi magistrum Aristotelem legisset, inquit P. Petavius, l. 3, c. 9, n. 16, aut verò intellexisset Crellius (cujus est hæc objectio), sciret hanc argumentandi labem nunquam ab eo committi qui respondet, ac thesi patrocinatur, sed ab eo solo qui contra thesism disputat. Nam..... cum genus vitiosæ illius probationis sit non probare quod est probandum, manifestum est in eum solum istam cadere, cujus sunt probandi argumentandique partes, non in alterum, qui quod proposuit explicat ac tuetur. » (Imò verò ipse hoc) « in vitium incurrit non rarò Crellius, et adeo omnibus in argumentis ac syllogismis quibus dogma catholicum ac vetustissimam Ecclesiæ fidem impugnat. Cum enim iidem illi qui Trinitatis mysterium ex christianâ regulâ præscriptoque defendunt, unâ illud asseverent, supra omnem naturæ usum, modum et exemplum esse, quæ de illo tradita sunt, ut, exempli causâ, Filium esse unum Deum cum Patre

que antecedentis partem. 1° Enim non est mera petitio principii: scilicet quod respondemus, id et ratione modò et supra Scripturæ ac traditionis auctoritate firmavimus. 2° Principii petitio ferri quidem non potest in arguente, sed inepta non est in respondente, cum is contra principis suis inhærere debeat. Nimirum non eadem est Ecclesiæ et hæreticorum conditio: Ecclesia enim possessionis antiquæ jure gaudet; quod à majoribus accepit, illud tenet ac defendit. Satis itaque ei posset esse, quòd exturbari è doctrinâ suâ nequeat; aliorum est probare falsum illud esse quod proficitur. Verùm ad has angustias redacta non est; non solum enim non evincitur, sed ipsa perduelles revincit.

Obijces 2°: Ubi una natura est, ibi non possunt esse plures personæ; hoc est enim receptissimum apud omnes pronuntiatum: *Quæcumque sunt eadem uni tertio, hæc eadem sunt inter se*. Ergo, si personæ divinæ sunt quid unum et idem cum naturâ, non possunt à se invicem distingui.—Nego antecedens (1).

et Spiritu sancto, hoc est, unam esse numero trium essentiam, personas verò tres esse, totidem distinctas proprietatibus, Crellius, ut illam trinitatis professionem argumentando convellat, nullo alio medio, ut vocant, utitur, nisi eorum aliquo quæ in thesi nostrâ et quæstione versantur: ac vel ita colligit: Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus; igitur tres sunt dii. Ineptè prorsus; hoc enim ipsum habet illa quam contra disputat thesis, ita singillatim unumquemque esse Deum, ut non sint tres dii. Aut ita, Deum hunc, quocum unum sunt tres illi, hoc est, essentiam divinam, trinum esse in personis, proinde singulos esse trinos in personis. Atqui istud ipsum propositum erat à nobis, sic unam quamdam rem esse cum naturâ divinâ personas singulas, ut tamen latius pateat naturâ quam persona, hoc est, ut singuli Deus sint, non tamen unus sit alter. Aut ita denique concludit: *Quæ sunt eadem cum uno tertio, eadem sunt inter se*; igitur personæ tres eadem sunt inter se, quia sunt idem cum essentiâ. Cùm tamen in eodem, quod evertendum cœpit ille, dogmate, id invenerit, non propterea easdem inter se personas esse, quòd idem sint cum essentiâ, quid est aliud petere quod initio propositum erat, si hoc non est?

Ad idem porrò scopulum offendunt quotquot dogma catholicum de Trinitate impugnant, ut faciliè perspicere est. Quod enim Catholici ex Scripturis et traditione acceptum venerantur, id absque ullâ probatione falsum supponunt adversarii, et contrarium velut principium statuunt, unde suam argumentationem ordiantur. (Ed.)

(1) Circa hujus objectionis solutionem plurima sunt notanda: 1° quidem licet, antecedens absolutè negari possit, ob nimiam suam extensionem et generalitatem, rectius tamen dis-

Ad probationem et vulgare axioma distinguo: Sunt eadem inter se in rebus creatis, concedo; etiam in Deo, subdistinguo: Quæcumque sunt eadem uni tertio incommunicabili,

tingueretur, quippe quod sub aliquo saltem respectu verum est. 2° Prima auctoris distinctio inutilis videtur; si enim de divinis, sive agatur de creatis, quæ verè et prorsus eadem sunt cum tertio, sunt pariter eadem inter se; proindeque si inter se non sint eadem, id venit ex eo quòd non sint prorsus eadem cum tertio, non verò quòd de divinis quæstio sit. 3° Idem ferè dicendum de subdistinctione proximè sequenti. Theologi quidem ita vulgo distinguunt; at si diligenter attendatur, hujusce distinctionis vitium statim sese prodeit. Sive enim tertium sit communicabile, vel, ut alii dicunt, virtualiter multiplex, sive non, certè quæ cum eo sub omni respectu erunt eadem, erunt pariter eadem inter se. 4° Vulgare effatum: *Ex nihilo nihil fit*, sensum aliquem habet quo verum sit, etiam relativè ad Deum: significat enim nihil fieri ex nihilo, tanquam ex causâ, sive efficiente, sive instrumentali, sive materiali, sive formali, etc.; et eo sensu nunc in scholis accipitur, licet apud paganos, qui creationem ignorabant alio plerumque sensu usurparetur. His positis, sic objectioni respondendum putamus: Ubi una natura est, ibi non possunt esse plures personæ; distinguo antecedens: in creatis, concedo; in divinis, nego. Enimverò cum substantiæ creatæ finitæ sint et circumscriptæ, unicâ substantiâ et personalitate penitus veluti exhauriuntur; substantia autem divina, quæ infinita est, tribus subsistentiis et personalitatibus constituendis sufficiens prorsus est.

Ad probationem et vulgare axioma, item distinguo: Quæ sunt eadem uni tertio sub omni respectu, sunt pariter eadem inter se; concedo; quæ sunt sub aliquo dumtaxat respectu eadem uni tertio, sunt eadem inter se, subdistinguo: Sunt eadem sub eo respectu quo identificantur cum tertio, concedo; sub omni respectu et simpliciter, nego. Porro personæ divinæ non omninò et sub omni respectu cum naturâ seu substantiâ divinâ eadem sunt, ut jam notavimus; identificantur quidem quoad ipsam substantiam formaliter sumptam, et ideò sunt consubstantiales; non autem omninò identificantur sub ratione personalitatum; adeoque tres sunt numero.

At, instat Crellius, unus et ejusdem rei plures esse non possunt formæ ejusdem rationis: ergo ubi una natura est, ibi non possunt plures esse personæ, nec in Deo quidem. — Respondeo: Distinguo antecedens: « Unus et ejusdem rei plures non possunt esse formæ adæquatæ et ejusdem omninò rationis, seu muneris et officii, concedo; formæ inadæquatæ, nec ejusdem omninò rationis, seu muneris et officii, nego. Fatemur itaque unus et ejusdem rei plures esse non posse formas adæquatæ et ejusdem planè rationis, muneris et officii, quarum una nihil omninò faciat quàm quod altera; v. g., unus et ejusdem rei plures existentia omninò inutiles forent; item admitti non possunt unius hominis plures rationalitates, unius quantitatis plures longitu-

concedo; communicabili, iterum subdistinguo: Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se, penes illud tertium, concedo; ex omni parte, nego.

Respondeo itaque 1°, philosophica ejusmodi asserta de rebus creatis intelligi oportere, non de Deo, qui aliter est ordinis. Sic an non vulgatum etiam est apud philosophos istud: *E nihilo nihil fit?* et tamen quis Christianus dubitat hunc mundum è nihilo fuisse à Deo conditum? Ergo pariter aliud axioma ad Deum non potest transferri. Respondeo 2°, si transferatur ad Deum, ita esse explicandum: Quæcumque sunt eadem uni tertio incommunicabili, sunt eadem inter se; non verò quæ sunt eadem uni tertio communicabili. Namque si tertium illud, in quo eadem sunt, communicabile sit, non erunt idcirco illa eadem inter se. Ita Petrus et Paulus sunt quid idem in humanâ naturâ, sed quia natura humana communicabilis est multis, inde non sequitur Petrum et Paulum inter se non distingui. Porro, sicut natura humana communicabilis est, quia est universalis; ita natura divina communicabilis est, etsi quadamtenus singularis, quia infinita est. Eo autem ipso quo communicatur, eo, inquam, ipso postulat distinctionem. Distinctio enim esse debet inter eum qui producendo illam communicat, et illum cui per productionem illa communicatur; aliâs idem se ipsum produceret. Respondeo 3°, quæ sunt eadem uni tertio, etiam communicabili, esse eadem inter se penes illud tertium, non verò penes aliud in quo eadem non sunt. Proinde Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt quid unum et idem penes naturam in quâ conveniunt, non verò sunt eadem penes hypostasim, quâ parte opponuntur et inter se differunt; sic Petrus et Paulus, qui in humanâ naturâ conveniunt, sunt idem specie homo, et nihilominus penes differentiam numericam discrepant.

dines unius parietis plures albedines, nisi forte secundum partes diversas. At non ita est de divinis subsistentiis, seu personalitatibus; non una et eadem omnino est illarum ratio, non idem officium. Licet enim conveniant tres illæ subsistentiæ in ratione communi ac quasi genericâ subsistentiæ, differunt tamen ab invicem, ac diversum est uniuscujusque officium. Subsistentia, v. g., Patris, Patrem constituit ac distinguit à Filio; et vice versâ, subsistentia Filii constituit Filium in ratione Filii, eumque à Patre distinguit. Quo posito, ruit penitus miserum illud Crellii sophisma. » Hæc Turnelus, quaest. 4, art. 1. unde postrema hæc instantia extracta est (Ed.)

Instabis 1°: Si una sit in Deo natura, non possunt admitti tres personæ, quarum unaquæque sit Deus, quin legitima sit hæc ratiocinatio: Pater est Deus; Filius est Deus; ergo Pater est Filius, et vicissim. Proinde ex eo quòd sit una natura, consequens est non posse admitti tres personas, quin simul evertantur.

Nego majorem. Quamvis enim unaquæque persona sit Deus, inde non sequitur legitimum esse supradictum ratiocinium. Vitiosum enim est, utpote cujus medius terminus bis particulariter sumitur. Nullus enim est vel tiro, qui ignoret medium terminum, ut vocatur, debere distribui, hoc est, juxta omnem amplitudinem suam accipi; aliqui licet tres videantur esse duntaxat termini, quatuor tamen reipsâ sunt: v. g., in hoc syllogismo: Petrus est homo; Paulus est homo; ergo Petrus est Paulus; legitima non est conclusio, quia videlicet homo in duabus primis propositionibus non sumitur adequatè et secundum omnem suam extensionem. Petrus enim non est omnis homo, sed homo quidam ac singularis. Pari ratione cum dicitur de divinis personis: Pater est Deus; Filius est Deus; vox illa *Deus* non adequatè et juxta suam omnem extensionem usurpatur. Pater enim non est omnis persona, quæ sit Deus, sed peculiaris quidam et distincta. *Deus* ergo illic supponit, ut loquuntur dialectici, pro unâ singulari personâ, et ad ipsam restringitur. Quocirca syllogismi id genus expositivi non valent, ubi medius terminus est aliquid commune pluribus, quod ita uni compelat ut alterum non excludat.

Instabis 2°: Ipsa Dei notio includit duo; ac primum quidem quòd unus sit, alterum verò quòd per sese subsistat. Ergo unica subsistentia seu personalitas in eo est. — Distinguo antecedens: Alterum quod subsistat unâ vel multiplici subsistentiâ, concedo; unicâ, nego. Quapropter, qui concipit Deum, eum quidem concipit ut subsistentem, sed generatim tantum et confusè. An verò una sit, au contra multiplex subsistentia, distinctè non capit; id autem ex fide discimus.

Instabis 3°: Nomen *Dei* personam sonat; est enim nomen concretum, ut loqui amant logici, quod non tantum formam, sed etiam subjectum significat. Proinde *Deus* est idem quod *habens divinitatem*. Atqui *Deus* est unus. Ergo una quoque in Deo persona est. — Distinguo majorem: Nomen *Dei* personam sonat confusè, concedo; clarè et enucleatè, nego.

Nomina enim concreta ac substantiva distinctiōis expriment formam quā subiectum, licet utrumque simul complectantur; inde est quod plurali numero non efferantur, nisi forma ipsa multiplicetur, licet fortē multiplicentur subiecta. Sic dicitur unus Deus, quia una divina natura est; quamvis aliunde tres sint, qui divinā illā naturā præditi esse credantur.

Instabis 4°: Hæc est naturæ divinæ maximè propria dos, quod sit singularis. Ergo pluribus personis communis esse non potest. — Distinguo antecedens: Quod sit singularis, id est, una, non multiplex, concedo: id est, non communicabilis, nego.

Objicies 3°: Non possunt admitti tres personæ, quarum unaquæque sit Deus, quinsimul admittantur tres dii. Atqui non solum Scriptura, sed etiam ratio ipsa docet plures deos non esse. Ergo, etc. — Distinguo majorem: Quin admittantur tres dii, si in his personis sit divisa et multiplex deitas, concedo; si una et prorsus indivisa, nego. Ita ubi tres sunt personæ, quarum unaquæque est homo, ibi tres homines sunt, quia in tribus non una eademque numero est humanitas. At in Deo tres personæ unam eandemque naturam habent. Ergo non debent dici tres dii. Cujus rei ratio est, quā modò diximus: nomina enim substantiva et concreta, non pro subiectorum, sed pro formarum numero duntaxat pluraliter efferuntur. Quanquā quid dialecticæ spinis adhærescimus, dūm aperta suppetit auctoritas Scripturarum, quæ Deum ubique unum prædicant, et tres tamen enumerant personas, quarum unaquæque est Deus? Hoc cuilibet Christiano sufficiat. Ut enim ait Tertullianus de Præscript. hæret. cap. 8: « Nobis curiositate opus non est post Jesum Christum, nec inquisitione post Evangelium. » Hinc cūm Praxeas olim hoc ipsum Catholicis objiceret, Tertullianus idem, cap. 18 adversus ipsum: « Non periclitatur Scriptura, inquit, ut illi de tuā argumentatione succurras, me sibi contraria videatur. Habet rationem, et cūm unicūm Deum statuit, et cūm duos Patrem et Filium ostendit; et sufficit sibi. »

Instabis 1°: Formæ pro numero subiectorum multiplicantur; sic tot sunt humanæ naturæ, quot sunt ejus subiecta. Ergo non potest esse triplex persona divina, quin triplex sit divinitas. — Distinguo antecedens (1):

(1) Non ad vivum planè auctoris responsio rescare videtur. Alia itaque difficultatis solutio præbenda est; quæ ut facilius intelligatur, mutare juvat nomine formæ hic significari id

Multiplicantur in rebus creatis, concedo; in Deo, nego. Discriminis causa est, quod in rebus creatis formæ finitæ sint, atque adeo multiplicari queant. At in Deo natura infinita est. Proinde una in omnibus personis esse debet.

Instabis 2°: Persona, juxta Boetium et omnes philosophos ac theologos, nihil aliud est quā naturæ rationalis individua substantia. Ergo, ubi tres sunt personæ, ibi tres substantias individuas esse oportet. Proinde triplex est in Deo substantia, si in eo triplex sit persona. — Distinguo antec.: Individua substantia, id est, subsistentia individualis aut individuum subsistens, conc.; id est, substantia, ut vulgè accipitur, subdist., in rebus creatis, concedo; generatim et in divinis, nego. Ist hæc itaque personæ definitio, vel est personæ in abstracto seu personalitatis, vel in concreto, id est, subiecti habentis personalitatem; si primum, substantia latinè idem est quod græcè *hypostasis* seu *subsistentia*; si secundum, *individua substantia* idem est quod *individuum subsistens*. Non potest verò substantia vulgari notione accipi. Cū enim

quod subiectum aliquid constituit, sive ipsius rationem constitutivam. Ratio autem constitutiva est remota vel proxima; remota quidem, si remotè duntaxat concurrat ad subiecti constitutionem; proxima verò, si ultimò illud perficit et terminat. His præhabitis, distinguo antecedens: Formæ proximæ, quæ etiam directæ, immediatæ et ultimæ nuncupari possunt, pro numero subiectorum multiplicantur, concedo; formæ etiam remotæ, seu indirectæ et mediatæ, subdistinguo: in rebus creatis, esto; in Deo, nego. Certum quidem est formas ultimas et immediatas pro numero subiectorum multiplicari; hujusmodi enim formis subiecta non constituuntur et periciuntur modò, sed etiam à se invicem distinguuntur; unde natum est istud effatum: *Principium constitutum est etiam distinctivum*; porro à se invicem distingui non possent, si eadem ipsis inessent formæ. Damus etiam in creatis rebus formas vel remotas et mediatas pro numero subiectorum multiplicari, nam cū tam angusti sint rerum creatarum limites, tanta inopia, nil mirum si res una et eadem constituendis etiam remotè pluribus subiectis sit impar; at ubi de inexhausto Entis fonte quæstio est, quid repugnantia in eo deprehendi potest, quod natura infinita tribus simul subiectis communiceatur? Jam verò immediata et ultima forma personæ in Deo est personalitas, ipsa autem divinitas est tantū forma remota et mediata; ergo licet tres sint personæ, non sequitur triplicem esse debere divinitatem. E contra est in affato naturæ humanæ exemplo; cū enim humana natura proxima sit et immediatè hominis forma, pro hominum numero necesse est ut multiplicetur. (Id.)

substantiæ et natura sint quid unum et idem, res eadem bis in ejusmodi definitione reperiretur. Porro triplex est in Deo substantia, tres sunt subsistentes, licet non sint tres substantiæ. Equidem in rebus creatis, ubicumque est triplex substantia, ibi triplex quoque substantia, seu natura est. At divina humanis non sunt metiendæ.

Instabis 3^a : At *personæ* nomen substantiam saltem sonat. Ergo, cum nomina substantiva plurali numero non efferantur, quin formæ ipsæ multiplicentur, si tres sint personæ, tres pariter substantiæ agnoscendæ sunt. — Distinguo antecedens : Nomen *personæ* substantiam sonat ex obliquo, concedo ; rectè, nego. Itaque nomen *personæ* propriè ac per se pro formâ habet personalitatem ; est enim *persona* idem quod *habens personalitatem* ; quia verò personalitas est ultimum naturæ rationalis complementum, ex obliquo naturam ac substantiam significat. Ergo, cum nomina substantiva plurali numero efferuntur, eæ duntaxat formæ multiplicantur, quæ nominibus illis propriè et directè efferuntur ; adeoque tres sunt personalitates, non verò tres substantiæ.

Instabis 4^a : Si, quia Pater est persona divina, et Filius persona divina, itemque Spiritus sanctus, inde sequitur tres personas esse, pari jure consequens erit tres esse deos, cum eorum unusquisque sit Deus. — Nego consequentiam et paritatem. Cujus quidem responsionis ratio est, quòd in Patre, et Filio, et Spiritu sancto personalitas multiplex sit, non verò multiplex divinitas. Ut enim modò notabamus, nomina ejusmodi plurali numero non efferuntur, nisi cum formæ ipsæ multiplicentur.

Instabis 5^a : Si tres sunt personæ quarum unaquæque est Deus, quilibet persona poterit dici trina ex personis ; nam Deus est trinus in personis. — Nego sequelam. Ad probationem distingo : Trinus est in personis Deus, quatenus confusè concipitur et sumitur adæquatè, seu quatenus tres personas complectitur, concedo ; quatenus pro peculiari personâ sumitur, nego. Vitiosum rursus est argumentum, quia mutatur suppositum et significatio vocis *Dei*.

Instabis 6^a : Si natura divina ex tribus personis constet, Deus erit velut aggregatum quoddam per accidens. Deus enim ex entibus perfectis constabit. Atqui id absurdum est. — Nego sequelam majoris. Aggregatum enim per accidens vocatur illud quod ex entibus per-

fectis nullam naturâ suâ necessitudinem ac connexionem habentibus coalescit. At talis non est Deus ; singulæ enim personæ naturâ suâ sibi intimè conjunctæ sunt.

Instabis 7^a : Si tres sunt personæ in Deo, eæ profectò infinitæ sunt ; nihil enim est in Deo, quod non sit infinitum. Atqui non potest esse multiplex persona infinita. Namque, ubi agitur de Dei unitate, theologi ex eo probant non posse esse multiplicem Deum, quòd nempe Deus sit infinitus. Porro, si multi essent, quilibet non posset esse infinitus. Vel enim quilibet haberet aliquam perfectionem sibi propriam, vel non ; si haberet, alii non essent infiniti, utpote quibus deesset illa perfectio ; si non haberet, ab aliis non distingueretur. Unde eliciunt theologi deorum multitudinem planè impossibilem esse. At si ex infinitate Dei consequens est non posse esse plures deos, ex infinitate personæ divinæ eodem jure sequetur non posse esse plures in Deo personas. Ergo non potest esse multiplex persona. — Nego minorem (1). Ad probationem, nego paritatem. Namque ex infinitate Dei consequens est non posse esse plures deos, quia nempe unus non includeret alterius perfectionem. At ex infinitate personæ non sequitur non posse plures esse personas, quia licet inter se distinguantur, nulla tamen perfectio est in unâ personâ, quam altera non contineat. Fons autem discriminis istius est, quòd inter plures deos nihil esset reipsâ commune, in quo identificarentur ; imò à sese invicem forent secreti ac sejuncti, ut plures homines. Equidem in aliquâ naturâ communi per mentem seu in specie convenirent ; sed unitas speciei et ratio communis, quæ est per mentem, non tollit rerum ipsarum omninodam et absolutam distinctionem. Unus ergo reverà Deus alterius perfectionem non includeret.

(1) Simplicius et accuratius forsitan responderetur : Distinguo majorem : Si tres sunt personæ in Deo, eæ profectò infinitæ sunt, eadem scilicet infinitate, tribus simul communi, concedo ; infinitate diversâ atque distinctâ, nego. Non enim tria sunt infinita distincta, sed unicum est absolutum infinitum, tribus personis commune, nempe natura divina. Distinguo pariter minorem : Non potest esse multiplex persona infinita, distinctâ nimirum infinitate, concedo ; eadem communi infinitate, nego. At verò longè aliter dicendum est de multiplici Deo. Cum enim, ex dictis, nomina substantiva et concreta distinctiùs expriment formam quàm subiectum, cumque forma Dei sit divinitas, Deus multiplicari nequit, quin ipsa divinitas, atque adeò infinitum absolutum, simul multiplicetur. (Ed.)

At non ita est de personis divinis; singulæ enim sunt quid idem cum essentiâ divinâ, quæ vicissim est quid idem cum singulis personis; atque adeo nulla perfectio est in singulis personis, quæ eadem non insit naturæ; at naturam eandem singuli habent, ac per consequens unaquæque persona omnem habet, etiam aliarum personarum, perfectionem. Id fit, ut postea declarabimus, per admirabilem et reciprocam divinarum personarum in se invicem inexistentiâ et circumin sessionem. Pater enim est in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque, et uterque in Spiritu sancto; quod alibi ex professo adstruimus.

Instabis 8°: Quolibet persona divina propriam sibi habet perfectionem aliquam relativam, quâ constituitur et ab aliis distinguitur; v. g., Pater paternitatem, etc. Atqui hanc perfectionem non continet altera, v. g. secunda; aliâs Filius esset Pater, nec à Patre distingueretur. Ergo, ut unus Deus alterius perfectionem non includeret, sic una persona alterius perfectionem non includit. — Distinguo minorem: Hanc Patris relativam perfectionem non continet Filius formaliter, quatenus relativa est, concedo; identicè, id est, quatenus cum essentiâ divinâ identificatur, nego. Hæ ergo perfectiones relativæ identificantur cum naturâ divinâ. Itaque cum tota natura divina singulis personis insit, non potest fieri quin omnes istæ perfectiones hæc ratione ipsis simul insint.

Instabis 9°: At præstat habere hanc perfectionem formaliter, quàm identicè. Ergo formaliter habere eam, est aliqua perfectio quâ caret altera persona. — Nego majorem. Utrumque enim par est perfectionis. Neque verò necesse est, ut qui Deus est, is quolibet modo omnes habeat perfectiones. Satis est si eas habeat ut haberi postulant. Duplex est perfectionum genus, quod, ubi de Deo ejusque proprietatibus, fusiùs tractatum est; aliæ enim sunt simpliciter simplices, quæ meliores sunt ipsæ quàm non ipsæ, nec aequalem ab eodem subjecto perfectionem excludunt; aliæ secundum quid duntaxat simplices, quæ minurum aut imperfectionem includunt, aut æquali perfectioni opponuntur. Priora habet Deus formaliter; posteriores autem satis est si habeat identicè, virtualiter, aut eminenter. Neque enim aliud ipsæ naturâ suâ poscunt aut patiuntur. Jam verò perfectiones relativæ postremo hoc genere continentur.

Instabis 10°: At si Filius habet paternita-

tem, dici poterit Pater. Sed hoc ferri non potest. Ergo. — Distinguo majorem: Si habeat formaliter, concedo; identicè, nego. Pater ergo est, non qui per identificationem cum naturâ divinâ paternitatem habet, sed qui illam habet formaliter, quatenus relativa est. Talis autem est sola prima persona. Neque enim secunda potest illam habere hæc modo, cum filiationem habeat illi contra oppositam; ad infinitatem igitur personæ satis est et requiritur, ut unaquæque habeat aliarum perfectiones identicè; non autem ut habeat formaliter. Quia ea est relationum sibi invicem oppositarum natura, ut sese mutuò ab iisdem subjectis eâ ratione excludant.

Quæstio quarta.

De sanctissimæ Trinitatis consubstantialitate.

Quandoquidem probatum est tres esse personas, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, consequens est ut hic indigemus, an illæ eandem naturam divinam habeant, et unaquæque verè sit Deus.

ARTICULUS I.

An Pater æternus per sese sit Deus.

Fuerunt olim quidam hæretici, ut alibi observavimus, quæst. 2, art. 2, sect. 1, n. 4, qui divinitatem spectaverunt ut totum quoddam ex variis et distinctis partibus constans, quarum una esset Pater, alia Filius, alia Spiritus sanctus. Proinde juxta illos Pater ex sese non erat Deus, ut nec Filius, nec Spiritus sanctus, sed ex his tribus Deus coalescebat. Idem serò sensit abbas Joachim, qui aiebat Deum exurgere ex trium personarum collectione, ut populus ex plurium civium multitudine conflatur.

ASSERTIO. — Pater est per se Deus.

Probat 1° ex Scripturis. Psalmo 88, 27, Deus Pater de Christo olim futuro loquens, *Ipsæ, inquit, invocabit me; Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ.* Joan. 1, 1: *Et Verbum, inquit Evangelista, erat apud Deum (Patrem).* Ibid. cap. 17, 3: *Hæc est vita æterna, inquit Christus, ut cognoscant et ædificent verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* Ibid. cap. 20, 17: *Ascendo, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.* 1 Corinth. 8, 6: *Nobis, in-*

quilt Paulus, *unus Deus, Pater, ex quo omnia et nos in illum, et una Dominus Jesus Christus*, etc. 2 Cor. 5, 2: *Gratia vobis et pax*, inquit, à Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

Probatur 2° ex concilio Lateranensi sub Innocentio III can. 2. Ibi enim postquam exposita est abbas Joachimi mens ac sententia, qualem eam descripsimus, eaque damnata : « Nos, inquit summus pontifex, sacro approbante concilio, credimus et confitemur.... quòd una quædam summa res est (nempe divinitas), quæ veraciter est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres simul personæ, ac sigillatim quælibet earumdem, et ideo solummodò Trinitas est, non quaternitas, quia quælibet trium personarum est illa res, videlicet substantia, essentia, seu natura divina. »

Probatur 3° ratione. Necesse enim est ut quælibet persona sanctissimæ Trinitatis naturam habeat infinitam, vel finitam. At non potest dici habere finitam. Si enim quælibet persona sanctissimæ Trinitatis finita esset, ex tribus simul junctis nunquam coalesceret Deus; fieri enim non potest ut è tribus finitis efflorescat infinitum. Itaque superest ut quælibet habeat infinitam. Atqui si habeat infinitam, eo ipso est Deus. Ergo.

Obijcies : Si tres sint in Deo personæ et una natura, quaternitas erit, non Trinitas. Atqui non est quaternitas in Deo. Ergo. Distinguo majorem : Et una natura ab his personis distincta, concedo; non distincta, nego. Porro, ut synodus Lateranensis pronuntiat, natura illa est simul Pater, Filius et Spiritus sanctus, et sigillatim unusquisque; atque adeò inde ab his non distinguitur.

Instabis : At debet illa distingui; principium enim est ipsius paternitatis. Atqui principium distinguitur ab eo cujus principium est. Ergo. Distinguo majorem : Est principium virtuale paternitatis, quæ ab ipsâ, ut à radice proprietas, fuit, concedo; principium reale, à quo paternitas producatur, nego. Duplex est principium : aliud est virtuale et emanationis, aliud reale et productionis. Principium quidem reale et productionis distinguitur ab eo quod ab ipso procedit, ut Pater à Filio. At principium virtuale et emanationis non distinguitur ab eo quod ab ipso fuit. Nòrunt enim ipsi philosophi proprietates quæ ab essentia fluere cogitantur, ab ipsâ non ideo realiter distingui; talis est paternitas in Deo; ~~est~~ enim attributum Dei relativum, quod à

naturâ divinâ fuit, perinde ac attributa absoluta, quæ certè à naturâ realiter non distinguuntur.

ARTICULUS II.

An Filius sit verè Deus, et Patri consubstantialis.

Jam olim monuimus præcipuum hanc fore operis nostri partem. Cum enim Christi divinitas religionis christianæ veluti cardo sit, in quo tota vertitur, atque id intelligens diabolus ab ipso christiani nominis principio innumeros hæreticos effuderit ex orco ad impugnandam hanc salutis nostræ arcem; nos certè totis contra viribus eniti decet, ut non solum istam animæ anchoram firmam ac tutam retineamus, sed etiam omnes inimicorum Christi impressiones frangamus. Quod ut, quàm diligentissimè simul et brevissimè fieri potest, exequamur, observandum est,

1° Quamvis de Verbi et Christi divinitate diversa quæstio institui queat, nos de utroque simul capite acturos esse, propterea quòd una eademque Verbi et Christi persona sit.

2° Distingui posse tres hæreticorum qui Christi divinitatem evertere studuerint, ordines. 1° Eorum, qui ipsum nullatenus ante Mariam virginem extitisse docuerunt, quales fuere Cerinthiani, Ebionitæ, Paulianistæ, Photiniani, hodièque sunt omnium perditissimi ac perniciosissimi Sociniani. 2° Ariatorum, qui etsi pariter Christum esse Deum negarent, ipsum tamen Dei Verbum esse fatebantur, per quod omnia facta sunt. Contendebant enim Deum, cùm rerum universitatem condere vellet, priùs Verbum creasse, à quo deinceps cætera crearentur. 3° Semi-Arianorum, quorumdam saltem, qui in subruendâ Christi divinitate utrisque consentientes, Christum nihilominus ut Dei Verbum ab omni æternitate extitisse sentiebant.

3° Triplex esse præsertim Socinianorum impietatis caput. 1° Enim, ut jamjam dicebamus, inficiantur Christum ullatenus fuisse antequàm de beatâ Mariâ virgine oriretur. 2° Quod ex priori dogmate consequens est, negant ipsum Patri æterno consubstantialem, naturâque divinâ præditum esse. 3° Contendunt tamen Deum appellari posse, quòd ipsi Pater æternus summam in omnes creaturas auctoritatem ac potestatem concesserit; proinde supremo honore ac cultu eundem non modò affici posse, sed etiam oportere. In his autem non modò Scripturas sibi favere, sed etiam priorum seculorum Patres ante sy-

nodum Nicænum sibi patrocinari gloriantur.

4° Arminianos à Calviniano grege esse, qui Christi quidem divinitatem agnoscant; sed hunc tamen fidei articulum inter eos qui saluti necessarii sint, non reponant.

Quocirca ut accuratam de tanti momenti controversiâ disputationem instituamus, et rerum ordinem simul teneamus, hunc articulum in quinque sectiones partiemur. In I adversus Socinianos ex Scripturis demonstrabimus Christum ante Mariam virginem extitisse. In II adversus Arianos ipsius æternitatem ex iisdem fontibus adstruimus. In III adversus utrosque, et speciatim contra Semi-Arianos, ostendemus ex eorumdem sacerorum codicum auctoritate, ipsum esse verè Deum et æterno Patri consubstantialem. In IV probabimus hanc fuisse omnium ab incunabulis christianæ religionis Patrum doctrinam. In V contra Arminianos evincemus hunc articulum è præcipulis christianæ religionis et salutis omnino necessariis esse.

SECTIO I.

An Christus ante Beatam Mariam virginem extiterit.

Duplex est in Christo natura, divina scilicet et humana. Certum est autem Christum penès naturam humanam ante Beatam Mariam virginem non fuisse: sed quæritur an non penès alteram longè potiore extiterit, antequàm ex ipsâ nasceretur.

ASSERTIO. — Christus penès aliquam sui partem et naturam potiore extitit antequàm ex Mariâ virgine oriretur.

Probatur varlis Scripturæ testimonis, quæ perspicuitatis gratiâ in duas classes distribuimus. 1° Itaque ea asseremus, quæ evincunt quidem Christum ante Mariam virginem extitisse, sed nullum temporis articulum fixum habent. 2° Alia attememus quæ certam temporis notam præ se ferunt, quo longè ante Mariam extitisse monstratur.

§ 1. *Argumenta primi generis, quæ indefinitè probant ante Beatam Mariam virginem extitisse Christum.*

Ex omnibus quæ Scriptura ad id probandum sufficit, argumentis, duo tantum seligemus brevitalis causâ: primum ex Christi è cælo in terram descensu incarnationis ergo; alterum ex ejusdem incarnationis descriptione depromptum.

Argumentum primum, ex Christi descensu in terram incarnationis causâ. — Pluribus in locis

Christus dicitur è cælo in terram descendisse, ut humanum genus repararet. Joan. 3, 13: *Nemo, inquit ipse Christus, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.* Ibid. vers. 30, Joannes Baptista se Christo longè inferiore agnoscens: *Illum, inquit; oportet crescere, me autem minui. Qui deorsum venit* (Christus), *super omnes est, qui est de terrâ* (ut ipse Joannes), *de terrâ est, et de terrâ loquitur; qui de cælo venit super omnes est.* Ibid. cap. 6, 32, de se Christus: *Non Moyses, inquit, dedit vobis panem* (1) *de cælo* (manna), *sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum; panis enim Dei est, qui de cælo descendit.* Ibid. vers. 38: *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me.* Ibid. vers. 51: *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi.* Ibid. vers. 63: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius.* Ibid. cap. 8, 42: *Ego ex Deo processi, et veni in mundum, neque enim à me ipso veni, sed ille me misit.* Ibid. cap. 16, 28: *Exivi à Patre, et veni in mundum, iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.* Ibid. cap. 17, 18: *Sicut tu me misisti in mundum, et ego misi eos in mundum.* 1 Cor. 15, 47: *Primus homo de terrâ terrenus, secundus homo de cælo celestis* (2). Ephes. 4, 8: *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem.... Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit ipse est et qui ascendit super omnes cælos.* 1 Joan. 4, 2: *In hoc cognoscitur spiritus Dei: omnis spiritus, qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.* 2 Joan. vers. 7: *Multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem, etc.*

Hic non tantum innuitur, sed etiam conceptis verbis dicitur Christus in cælo prius fuisse, et è cælo, ubi erat prius, descendisse. Unde sic arguimus: Christus in terrâ fuit, simul atque in utero beatæ Virginis conceptus est. Atqui prius in cælo fuerat, et è cælo in terram descendit. Ergo Christus existerat penès aliquam sui partem, antequàm è Mariâ virgine carnem acciperet. Idem dic de ejus missione et adventu in mundum:

(1) « Id est, panis quem dedit vobis Moyses, seu manna, non erat propriè de cælo, sed dicitur panis cæli, quia in aere factus est, sumpto cælo pro aere, ut eum dicimus, *vobiscum cæli.* » Ita Menochius. Manna igitur erat duntaxat figura veri panis celestis. (Ed.)

(2) Is non videtur esse germanus Apostoli sensus: probabilius est hic agi de Christi ad inferos post mortem descensu. (Ed.)

pius enim est esse, quam nati aut venire. Natus est autem in mundum, et venit in carnem. Ergo existerat, antequam in mundo et in carne esset. Existerat autem in cœlo. Nam dicitur exiisse à Patre seu paternâ domo, quæ cœlum est, et eò redire per ascensionem unde venerat. At per ascensionem, in cœlum et Patris æterni sedem ivit. Ergo prius apud Patrem in cœlo fuerat.

Ad hæc argumenta, quæ videntur omni exceptione majora, Sociniani tria reponunt: 1° Enim aiunt Christum quidem prius in cœlo fuisse, quam eò rediivus ascenderet, sed in cœlo fuisse mente et cogitatione. Ita Socinus ad cap. 6 Joannis: «Esse in cœlo, inquit, est res cœlestes probè tenere, sive eas tanquam præsentibus intueri: quæ omnia Filio hominis... citra ullam naturam seu essentiam divinam optimè convenire possunt, ut certè conveniunt.» Vult itaque Christum dici fuisse in cœlo, antequam post resurrectionem eò ascenderet, quia jam ante illud tempus in cœlo, non solum mente et cogitatione perpetuò versabatur, verum etiam omnia cœlestia, id est, arcana quæque divinis, et ipsa omnia quæ in cœlo sunt et fiunt, adeò cognita et perspecta habebat, ut ea tanquam præsentia intueretur, et ita, quamvis in terris degens, in ipso tamen cœlo commorari dici posset. Sic quippe loquitur in responsione ad parænesim Andræ Volani.

2° Christum è cœlo venisse prædicatur, quod nempe homo planè cœlestis ac divinus fuerit, singulari originis ratione, sanctitate ac munere. Ita auctores Catecheseos Polonicae sect. 4, cap. 1, et ante eos idem Socinus in eadem responsione ad Volanum.

3° Denique fingunt Christum, antequam munus suum obiret, et Evangelium prædicare inciperet, in cœlos à Deo reipsâ fuisse evectum, ut uberrimâ rerum cœlestium cognitione imbueretur (quod Apostolo Paulo postea quoque contigit), et postquam ibi aliquandiu commoratus esset, è cœlo descendisse, ut hanc rerum divinarum notitiam cum hominibus communicaret; atque ad id nihil obesse quominus propriè dicatur Christus in cœlo fuisse jam ante mortem suam, et è cœlo descendisse. Ita Socinus et auctores catecheseos supra, Volkelius et alii passim.

Sed hæc tria commenta, quæ mutuâ inter et pugnâ jam corrumpunt, facillè refelluntur. Ac primum quidem (quod nempe cum Christus tolles inculcat se in cœlo prius fuisse,

quam in terram descenderet aut post resurrectionem eò rediret, his præsertim verbis: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*, id sit de metaphoricâ, non de reali in cœlo existentia intelligendum), hæc, inquam, primum facillè confutatur, idque multatim. 1° Enim negari non potest hanc esse naturam ac propriam hujus verbi, *erat*, significationem, ut nimirum non metaphoricam, sed realem ac permanentem existentiam sonet; neque ullus est ab affectu privato, aut præconceptis opinionibus liber, qui Scripturas ille statim ac suâ sponte non ita interpretetur. Quod cum ita sit, manifestam vim inferunt Sociniani, cum eas in metaphoricos sensus detorquent. Hoc autem si semel licet, quid erit deinceps in Scripturis tam apertum quod non simili modo eludi possit? 2° Non tantum hæc est verbi istius, *erat*, nativâ significatio, sed etiam in eo genere sola. Nul- lus enim è Scripturis afferri potest locus, in quo persona quædam allucini esse aut fuisse dicatur, quam de reali existentia accipi non oporteat. 3° Observandum est Christum præterito tempore usum esse et dixisse, *ubi erat prius*, non verò præsens tempus usurpassè, nec dixisse, *ubi est jam*. Hoc autem metaphoricam illam, quam Sociniani somniant, in cœlo existentiam excludit. Si enim Christus idè solum dixit se in cœlo fuisse, quòd ibi mente et cogitatione versaretur, dicere sanè debuit, *ascendentem ubi jam est*, quandoquidem hæc ratione cœlo semper adesset, et ibi eo, quo loquebatur, temporis puncto sic versaretur. Cur ergo dixit, *ubi erat prius*? Eâ enim loquendi ratione aliquid præteritum arguit, quod jam ampliùs eodem modo non esset. 4° Cum in terrâ positus Christus sic loquebatur, triplicem omninò statum designabat: primum in cœlo, cum antea apud Patrem esset, necdum in terram descendisset; secundum præsentem, cum in terris degebat; tertium futurum, cum ad Patrem in cœlum redisset. Primum opponit secundo, et cum tertio confert. Hæc autem in nostrâ sententiâ optimè coherent. Christus enim, antequam in terram veniret, apud Patrem reipsâ in cœlo fuerat, oculis hominum non patens; deinde verò carne assumptâ, se istem videntum præbuit; denique post resurrectionem se iterum è conspectu hominum subdixit, dum in cœlum ad Patrem ascendit. At in doctrinâ Socinianorum, nulla ejusmodi statuum diversitas apparet. 5° Ut jamjam nota-

banus, Christus primum statum opponit secundo; vox enim illa, *prius*, aliquod discrimen notat ejus temporis, quo apud Patrem in cœlo fuerat, et illius, quo jam apud homines in terrâ degebat. At ejusmodi oppositio et distinctio locum non habet in opinione Socinianorum. 6° Indicat Christus se prius in cœlo fuisse, ut post ascensionem suam ibi iterum futurus erat; est enim manifesta utriusque temporis comparatio. At Christus post ascensionem in cœlo futurus erat reali et propriè dictâ existentia. Ergo et prius ibi fuerat. 7° Verba illa, *ascendentem ubi erat prius*, priorem aliquem è cœlo descensum postulant. At nunquam è cœlo descendit Christus mente et cogitatione. Ergo hæc non de metaphoricâ, sed de reali existentia interpretanda sunt. Et verò liquet contortam hanc Evangelii expositionem in subsidium desperatæ causæ unicè excogitam fuisse.

Secundum huic non absimile de metaphorico Christi è cœlis descensu (quasi nimirum propterea tantum è cœlo descendisse affirmetur, quod originis ratione, sanctitate, doctrinâ ac munere vir planè divinus et cœlestis extiterit), hoc, inquam, secundum, non minori facilitate falsi convincitur. 1° Enim si Christus reipsâ in cœlo fuit, antequam carnem assumeret è cœlo, dubio procul, reverà descendit; non autem metaphoricè, quomodo intelligunt Sociniani. Atqui hoc jamjam demonstravimus. 2° Christi descensus è cœlo et ejusdem in cœlum ascensus in Scripturis passim conjunguntur ac componuntur; sunt itaque ejusdem naturæ ac conditionis. Atqui reipsâ Christus è morte redivivus in cœlum ascendit. Ergo reipsâ pariter in terram descendit. 3° Quod Christus de cœlo propriè locutus fuerit, cum dixit se è cœlo descendisse, id liquet non solum ex eo quod id his verbis toties inculcare voluerit, sed etiam ex Judæorum offensione, quæ ex ejusmodi verbis enata est. Cum enim id tam frequenter repetisset Christus, ut se verum Filium Dei naturæque suæ dignitatem ac majestatem ostenderet, Judæi grave scandalum passi sunt: *Nonne, inquit cap. 6 Joan. 42, hic est filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de cœlo descendit?* Judæi itaque Christi verba de vero è cœlis descensu ceperant; proinde illa hunc sensum præ se ferunt, eoque magis quod Christus id cerbens, eorum mentem non correxerit, imò verò perrexerit ea sibi tribuere quæ Deo pro-

pria sunt. Versu enim 45 statim: *Nemo, inquit, potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum; et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Versu autem 47: *Qui credit in me, habet vitam æternam*, etc. Si Judæorum hic error fuit, an eum Christus pro suâ benignitate non sustulisset? an contra confirmasset?

Tertium de Christi in cœlum raptu paulò antequam munus suum obire inciperet, ut cœlestium arcanorum notitiâ imbueretur, pluribus de causis stare non potest. 1° Enim fictitius est hic raptus, nec ullum aut in Scripturis, aut in antiquitate fundamentum habet. Hunc enim raptum prius omnium hominum Sociniani è cerebro suo confinxerunt. Et sanè memorabilem hanc historiam, cui tota Christi doctrinæ veritas inuiteretur, nunquam omisissent Evangelistæ, qui alia plurima longè minoris momenti commemorant. 2° Observatione illud dignissimum est, quod nempe cum infinitis in locis Christus è cœlo descendisse dicatur, nunquam tamen in cœlum dicatur ante mortem ascendisse, cum ejusmodi raptus et ascensus longè potiori ratione referendus fuisset; tum quia ascensus contigisset propter nobilissimam causam, nempe cœlestium rerum scientiam; tum quia ejusmodi ascensus ipsius doctrinæ veluti basis foret; tum quia denique descensus ex ascensu satis intelligeretur, non contra. Certè Paulus raptum suum in cœlos memorat, non verò suum è cœlo descensum, quod id supervacaneum esset. Cur ergo descensus Christi è cœlo frequenter mentio fit, nulla autem ascensus, qui prior esse debuit? nullam profectò hujus rei causam idoneam afferre possunt Sociniani. At apud nos ratio in promptu est, quod nempe eò non ascendisset ante mortem, sed inde ad carnem assumendam descendisset. 3° Notandum etiam est Christum non divisisse: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem quò jam ascendit; sed, ubi erat prius.* Quid ita? quia nimirum eò nondum ascenderat, sed ibi ab omni ævo fuerat, antequàm in terram descenderet. Et verò Christus illic omne ævum, ut ita dicam, suum, in tres partes dividit: 1° fuit apud Patrem in cœlo; 2° in terris; 3° iterum futurus erat in cœlo apud Patrem. Proinde quamdiù in terris mortalem vitam egit, in cœlos non ascendit. 4° Nulla necessitas fuit ut ad cœlum ascenderet Christus. Quam enim Sociniani allegant, ea inutilis est; quasi verò Deus non potuisset Christo in terrâ degenti, quantum libuisset,

impertiri rerum cœlestium notitiam. 5° Denique, quod decretorium est, hic ascensus Christi in cœlum, antequàm munus suum inchoaret, directâ fronte pugnat cum Scripturis, quæ conceptis verbis asseverant Christum, nonnisi semel in cœlos ascendisse, idque post peractam mortis suæ generis humani redemptionem. Paulus enim ad Hebræos cap. 9, ut doceat à Christo veteres legis Moisaicæ figuras impletas esse, cum ipso comparans summum pontificem Judæorum, et cum ipsius morte antiqua sacrificia, et Sancta sanctorum cum cœlo, sic loquitur: *In priori quidem tabernaculo, inquit vers. 6 et 7, semper introibant sacerdotes, ... in secundo autem (sic appellat Sancta sanctorum) semel in anno solus pontifex, non sine sanguine: Christus autem, inquit versu 11, assistens pontifex futurorum bonorum.... per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æternâ redemptione inventa. Et versu 24, non in manufacta Sancta Jesus introivit, exemplaria verorum; sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis, etc.* Ergo, quemadmodum summus pontifex Judæorum semel duntaxat quotannis introibat in Sancta sanctorum, nec sine sanguine victimarum jam fuso; nec ei licebat alio quovis nomine in ea ingredi; Ita Christus semel tantum ascendit in cœlum, idque cum per proprium sanguinem Deum hominibus fratrum jam placasset; nec unquàm aliâ in cœlum ascendit.

Obijcies 1°, ad firmandam, quam commenti sunt, metaphoricam Christi in cœlis existentiam, illud Matth. 6, 20: *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo; ... ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum*; necnon et illud Philipp. 3, 20: *Nostra autem conversatio in cœlis est*. Hæc enim metaphoricè intelliguntur. Ergo pariter cum Christus dixit, *ascendentem ubi erat prius*, eoque significavit se in cœlo fuisse, id metaphoricè accipi potest. — Nego consequentiam et paritatem. Alia enim cordis, alia personæ est ratio. Pes enim cordis amor est; atque adeò cor ibi esse dicitur, quò amor abiit; et hæc metaphórica locutio usitata est. At de personis, quæ per sese in loco sunt, alia omninò ratio est. Nec enim dicuntur esse aut fuisse alicubi, nisi ibi verè ac propriè sint aut extiterint. Discriminis autem causa est, quòd nullus error oriri possit, cum dicitur ibi cor esse, ubi amor ipsius est; notum enim est *allende cor in amante reipsa esse*. At infiniti in sermonem humanum errores, innu-

meræ ambages ac fraudes invherentur, si de personis dicere fas esset, ibi eas esse, ubi affectus earum habitat, et ibi non esse, ubi non amant esse. Jam verò non loquimur, nisi ut intelligamur; is enim unicus est sermonis humani finis.

Obijciunt 2°, ad roborandum responsionis suæ caput alterum de descensu metaphoricò è cœlis. Plures sunt in Scripturis similes locutiones. Jacobus scilicet Apostolus Epistolæ suæ cap. 1, 17: *Omne, inquit, datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum, et cap. 3, 13: Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena*. Sic et Joannes Apoc. 21, 2: *Vidi, inquit, sanctam civitatem, Jerusalem novam, descendentem de cœlo à Deo*. Atqui ista dicuntur metaphoricè è cœlo descendere, quòd à Deo singulari ratione profiscantur, et cœlestia ac divina sint. Ergo similiter Christus dici potest è cœlo descendisse, quòd vir planè divinus ac cœlestis extiterit. — Nego consequentiam et paritatem; ejus discriminis eadem est ratio quam modò protulimus. Exempla enim quæ adducuntur, rerum sunt quæ per se non moventur, qualitatum videlicet, donorum spirituum, ac civitatum. At perspicuum est res, quæ per sese non moventur propriè, posse metaphoricò quodam sensu dici descendere de cœlo, quòd à Deo auctore procedant, quia nimirum in hisce locutionibus nullum est errandi periculum. At de personis non idem est. Quare nullum ejusmodi exemplum proferri potest. Nullus enim est in Scripturis, qui quantumvis excellens, dicatur è cœlo descendisse, nisi prius in cœlo fuerit. At Christus persona est. Dicitur autem sapius è cœlo descendisse in terram. Ergo prius in cœlo fuerat.

Instant 1°. Dicit potuit Christus è cœlo descendisse, quòd solius Dei virtute in utero Beatæ Virginis formatus fuerit. — Nego antecedens. Nam Adamus habuit eâ ex parte quiddam amplius: totus enim è manibus Dei prodiit; cum ad effingendum Christi corpus Beata Virgo aliquid contulerit. An verò idcirco dicitur Adamus è cœlo descendisse? nequaquam. Imò verò, quando Christo comparatur, dicitur esse terrenus, Christus autem cœlestis: *Primus homo, inquit Paulus supra, de terrâ terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis*. Ergo non eâ de causâ Christus esse dicitur de cœlo, quòd à Deo citra ullam viri operam profectus sit.

Instant 2° : At mirabilis fuit et supra naturæ leges Christi conceptio. Atqui is dici potest è cælo descendisse cujus conceptio mirabilis fuit, et supra ordinarias naturæ leges. Ergo. — Nego minorem. Nam conceptio Isaac et Joannis Baptistæ supra naturæ leges pariter fuit et grande miraculum; an verò propterea dicuntur è cælo descendisse? Imò Joannes se cum Christo conferens, quā par erat modestiā confitetur se quidem esse è terrā, sed Christum è cælo venisse: *Qui est de terrā, inquit Joann. 3, 30, de terrā est, et de terrā loquitur, qui de cælo venit super omnes est.*

Instant 3° : Christus dici potuit è cælo esse, quòd omnibus Spiritūs sancti donis cumulatus fuerit. Ergo. — Nego antecedens. Nam Joannes Baptista, teste Angelo Luc. 1, 15, Spiritu sancto repletus est adhuc ex utero matris suæ; et tamen ipse de terrā se esse agnovit.

Instant 4° : Saltem habitā ratione muneris sui, quod totum cœleste fuit, Christus potuit è cælo dici. Ergo. — Nego antecedens. Aliud enim est quoddam munus è cælo esse, aliud personam, cui munus illud divinitus concessum est, è cælo dici descendere. Prophetæ enim veteres, Joannes Baptista, Apostoli, munus habebant à Deo sibi creditum; quis autem unquā dixit eos è cælo descendisse?

Quæ cum ita sint, si purus homo Christus fuit, nihil habuit vel quoad animam vel quoad corpus, vel quoad gratiam, vel quoad munus, propter quod dici potuerit è cælo venisse in terram. At id tamen de eo frequenter dicitur. Ergo reipsa in cælo fuerat, antequā in terrā carnem assumeret.

Objiciunt 3°, in gratiam tertiæ suæ responsionis, et prioris illius, quem excogitarunt, Christi in cœlum ante mortem ascensūs, illud ipsius Christi Joann. 3, 11, Nicodemum alloquentis: *Amen, amen, dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis et non creditis, quomodo si dixero vobis cœlestia credetis? Et nemo ascendit in cœlum (græcè ἀναστῆναι præterito tempore), nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.* Ergo, inquit auctores catecheseos Sociniani, Christus jam tum in cœlum asceperat (1).

(1) Sensus esse videtur: Præ cæteris mihi fides debetur cœlestia prædicanti: nemo enim in cælo fuit, ut ea quæ ibi sunt comperta habeat, ego autem, filius hominis, fui in cælo, siquidem de cælo descendi; imò verò, licet in terris conversans, tamen sum adhuc in cælo. Constat quidem sermonis postulabat tantum ut Christus ostenderet neminem in cælo un-

Nego consequentiam. Est enim hoc in loco quædam ellipsis, seu verborum reticentia, necessariā admittenda. Cum enim dixit Christus: *Nemo ascendit in cœlum*, subaudiri ac suppleri voluit, *aut quæ in cælo sunt, novit.* Hoc enim ipsi propositum erat, ostendere videlicet res cœlestes, ne doctoribus quidem Judæorum esse perspectas; eas autem sibi soli patere; aliud ergo dixit, aliud intelligi voluit. Postea autem rectè addidit: *Nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.* Quæ postrema verba divinitatem ejus probant. Si enim Christus cum in terrā degebat et loquebatur, in cælo nihilominus erat, immensitate divinā præditus fuit. Quapropter hæc est loci istius sententia: Nemo ascendit in cœlum, neque res cœlestes novit; sed eas solus ille novit, qui descendit de cælo, Filius hominis, qui etiam nūc est in cælo. Similis est locus Proverb. 30, 4. Salomon enim ut probet neminem esse qui cœlestia arcana comperta haberet, *Quis, inquit, ascendit in cœlum, atque descendit?* Utrunque enim aut alterutrum necessarium esse demonstrat, ut cuiusdam cœli secreta pateant. Cum ergo neutrum ulli homini contigisset, inde colligit nullum ejusmodi hominem esse. Sic etiam Christus, ex eo quòd nemo ascendisset in cœlum, intelligi voluit res cœlestes nemini esse compertas, sibi autem compertas esse quòd è cælo descendisset et in cælo adhuc esset.

Instant 1° : Moyses Christi figura fuit. At Moyses, antequā legem ferret, in montem ascendit et cum Deo versatus est. Ergo ut veritas typo respondeat, debuit Christus in cœlum ascendere, et cum Deo aliquandiu versari, antequā legem novam prædicaret. — Distinguo majorem; Christi figura fuit habitā ratione officii, legislator enim et mediator fuit, alterum excellentiorem adumbrans, concedo; in omnibus, nego. Alioquin ut Moses linguæ tardioris et oves in pascua duxit, bis per quadraginta dies jejunavit, bis in montem ascen-

quā fuisse; at verbo, *ascendit*, uti potuit, tum quia cœlum locus est in supernis regionibus positus, tum præsertim quia nemo ex hominibus esse possit in cælo, nisi prius illuc ascenderit. Quanquā dici etiam cum quibusdam posset filium hominis, à primo suæ conceptionis instanti, in cœlum ascendisse, sive per communicationem idiomatum, sive per visionem intuitivam, quod Sociniani minimè faveret; cum enim communicatio idiomatum et visio intuitiva nullam in Christo interruptionem passæ sint, in eorum sententiā explicari nequaquā possent hæc verba: *Descendit de cælo.* (Ed.)

dit, antequàm legem Judæis daret, et binas tabulas à Deo accepit; sic Christus et balbus, et pastor esse, et bis cœlum ante Evangelii prædicationem ascendere debuisset, etc., quod ne ipsi quidem admittunt Sociniani.

Instant 2°: Non est discipulus supra magistrum. At Paulus in cœlum raptus est. Ergo Christus ejus Magister eò quoque rapti debuit. — Nego consequentiam. Imò ex hoc exemplo evincere possumus Christum non fuisse simili ratione in cœlos raptum. 1° Enim quia Paulus eò raptus fuerat, usitatam ac naturalem loquendi rationem secutus, refert se eò raptum esse. At Christus nunquàm ait se in cœlum ascendisse, semper autem contra è cœlo descendisse. Ergo Christum inter et Paulum discrimen aliquod fuit. Quodnam autem? nisi quòd reipsà Paulus, cùm in terris degeret, singulari Dei beneficio ac favore in cœlum raptus fuerit; Christus autem contra, cùm in cœlo tanquàm in suà sede esset, inde in mundum humani generis causà descenderit. 2° Etiam si raptus sit Paulus in cœlum, nunquàm propterea dicit se è cœlo exivisse, et venisse in mundum, nunquàm è cœlo se descendisse ad homines pronuntiat. Quorundam, quæso? Quia videlicet nemo potest ita loqui, nisi prius in cœlo quàm in terrà fuerit. 3° Denique dicimus Paulum in cœlos raptum, quia id Scripturæ perhibent, et de Christo idem negamus, quia non perhibent, et longè potius de causà idem de ipso perhibuissent.

Instant 3°: Illud Scripturæ tacuerunt de Christo, quòd nullos eo tempore discipulos haberet, nec opus esset ut de cœlesti suo munere cuiquam fidem faceret. Ita Socinus. — Respondeo hoc absurdissimum esse. Quasi verò Evangelistæ ea omnia reticeant quæ gesta sunt antequàm Christus munus inchoaret, et discipulos haberet. An non ipsius conceptionem, nativitatem, circumcisionem, in Ægyptum profectionem diligenter referunt, et alia quæ longè minoris momenti esse videbantur? Cur ergo quod imprimis necessarium erat ad auctoritatem Christi stabiliendam, illud omnes velut ex compacto prætermiserunt, nisi quòd ascensus ille fictitius omninò sit, et sine ullo fundamento à Socinianis excogitatus?

Instant 4°, ac præsertim Smalcus de Verbi Incarnatione, cap. 8, ut Epistolæ ad Hebræos, Christum semel in cœlum ascendisse pronuntiant, locum eludant, et contendunt ibi sermonem esse de ascensu Christi in cœlum,

quatenus sacerdos fuit, vel cum sacrificio; quod non obstat quominus alià de causà et alio respectu in cœlum antea jam ascendisset. — Respondeo hoc effugium vanum esse. Comparat enim Apostolus Christum cum summo Judæorum pontifice, et cœli penetralia cum Sanctis sanctorum. Porro summus pontifex Judæorum semel duntaxat in anno in Sancta sanctorum ingrediebatur, idque post sacrificium, nec antea alià quolibet de causà, aut alio quovis respectu in eadem Sancta ingredi ipsi licebat. Ergo Christus semel duntaxat in cœlum ascendit, idque post mortem suam, nec antea in cœlum alià de causà introivit. Uno verbo antequàm Christus in cruce sacrificium offerret, vel sacerdos jam erat, vel non erat; si non erat, non poterat in cœlum introire, quandoquidem nefas erat non sacerdotibus in Sancta sanctorum ingredi; si sacerdos erat, non poterat eò ingredi sine sanguine victimæ in atrio jam oblatæ; aliàs veritas cum typo non congrueret. Ergo.

Objiciunt 4°, ad elevandam nostri prioris argumenti vim: Qui dicitur è cœlo descendisse, est Filius hominis seu Christus homo. Atqui Christus homo in cœlo non extiterat, antequàm in terrà esset. Ergo quòd affirmetur Christus è cœlo descendisse, inde confici non potest eum in cœlo fuisse, priusquàm in terrà carnem humanam acciperet. — Distinguo majorem: Est Christus homo, sed non quatenus homo, concedo: quatenus homo, nego. Scilicet Christus persona una est ex duabus naturis constans; atque ad eò ipsi reicte tribuitur, quod secundum utramque aut alterutram ei convenit. Denominationes enim, ut loquuntur, sunt suppositorum; sic dicimus Paulum, gentium Apostolum, fuisse olim Ecclesiæ persecutorem, non quòd persecutor fuerit quatenus Apostolus, aut eo tempore quo vocari cœpit Paulus; sed quòd talis extiterit antequàm ad apostoli dignitatem eveheretur, aut Pauli nomen assumeret. Quia ergo uni eidemque Paulo duo ista conveniunt penes diversam vitæ partem considerato, quòd Ecclesiæ persecutor fuerit et Apostolus, idem et persecutor et Apostolus fuisse pronuntiat. Sed hæc facillora sunt quàm ut nos moerentur.

Instant: Atqui Christus loquitur de suà carne. Sermonem enim habet de eo pane qui dat vitam æternam: *Qui manducat me*, inquit versu 58, *et ipse vivet propter me*. *Hic est panis qui de cœlo descendit*. Atqui panis ille est

caro Christi, de quâ paulò ante dixerat : *Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vitâ*. At caro Christi in cœlo non fuerat. Ergo hæc locutio priorem in cœlo existentiam non arguit. — Distinguo minorem (1) : Panis ille, qui dat vitam mundo, et à Christo promittitur, est caro Christi, concedo; panis ille qui dat vitam æternam, et à Patre jam datus erat, nego. Merum itaque sophisma est. Nam Christus duo dixit sedulò animadvertenda et distinguenda. 1° Enim personam suam seque ipsum panem appellavit; sed simul addidit hunc panem esse jam à Patre hominibus datum. *Non Moyses*, inquit versu 52, *dedit vobis panem de cœlo; sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.... Ego sum panis vitæ*. Postea verò subiecit se insuper daturum carnem suam in cibum ac panem : *Panis quem ego dabo*, inquit versu 52, *caro mea est pro mundi vitâ*. Nomen ergo panis et supposito Christi, et ejus carni tribuitur; sed, quod observatione dignissimum est, nunquàm ait panem esse de cœlo descendentem, nisi cùm de se, hoc est, supposito suo, loquitur; nunquàm ait carnem suam è cœlo descendisse. Quid ita, obsecro? Quia nempe illa ex terrâ, ipse autem è cœlo, secundùm naturam potiore, originem traheret. In isto itaque argumento quatuor sunt

(1) Quosdam fortassis reperire est, quibus non arrideat auctoris distinctio, eò quòd non de duplici pane in 6 S. Joannis capite, nempe de pane à Patre jam dato ac veluti per fidei manducando, et pane à Christo promisso, videlicet carne suâ, sed de unico, qui caro Christi est, agi existiment. Hi proinde censent Christum, ubi loquitur de pane, ad carnem suam saltem alludere, neque se ipsum dicere panem, nisi respectu Eucharistiæ, in quâ caro ipsius manducanda proponitur; at quoties panem illum dicit è cœlo descendisse, arbitrantur eum non ad carnem suam propriè respicere, sed ad divinam suam personam, quæ verè descendit de cœlo, et assumendo carnem, talem ipsi virtutem infudit, ut vitam mundo præberet, adeò ut hic sensus efflorescat : *Ego sum panis vitæ*, nempe per carnem meam, quæ verè est cibus; et iterùm : *Hic est panis de cœlo descendens*, non quòd è cœlo propriè descenderit, sed quòd omnis ejus virtus è cœlo mecum descendisse meritò dici potest, cùm ex ipsius unione fiat cum meâ divinitate, quæ de sursum venit, sive etiam quòd ego, qui è cœlo descendi, hic panis ipse sum per carnem meam. Sic igitur in eâ sententiâ solvi potest difficultas : Distinguo minorem : Panis ille est caro Christi, sed nonnisi impropriè dicitur è cœlo descendisse, nimirùm sive quia virtutem suam habeat ex divinâ personâ, quæ de cœlo descendit, sive quia Filius Dei, qui descendit de cœlo, hic panis ipse est, concedo; et propriè dicitur è cœlo descendisse, nego. Salus patet ex dictis responsio. (Ed.)

termini. Vox enim panis in unâ propositione pro personâ Christi, in alterâ pro ipsius carne supponit, ut logicè loquuntur.

Objiciunt 5°, ad infringendum posterioris argumenti ex Christi in mundum missione et adventu petit robur, missionem illam et adventum non esse certum prioris existentie signum. Nam, inquiunt, sicut Christus se dicit à Patre missum in mundum, ita in mundum discipulos suos misit, Joan. 17, 18 : *Sicut tu me misisti in mundum, et ego misi eos in mundum*. Et sicut de se dixit, cap. 16, 28 : *Exivi à Patre et veni in mundum; iterum relinquo mundum et vado ad Patrem*; ita Joannes de pseudopropheta loquens : *Multi*, inquit, *pseudoprophetae exierunt in mundum*. Atqui nemo hinc jura colligat aut Christi discipulos aut pseudopphetas prius alicubi extra mundum extitisse. Ergo nec de Christo hoc colligi potest. — Nego minorem et consequentiam. Nam Christi discipuli, cùm à mundo seorsim extitissent, in mundum à Christo missi sunt; et pseudopphetæ ab Evangelistâ memorati extra mundum etiam fuerant, antequàm in mundum exirent. Si quæras, ubinam? apud Christum et in Ecclesiâ. Scilicet Christus solet se ac suos à mundo sejungere, Joan. cap. 17, v. 9 : *Non pro mundo rogo, inquit, sed pro his quos dedisti mihi*; v. 14 : *Mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo*; v. 16 : *De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo*. Quocirca rectè dicit Christus se eos misisse in mundum; rectè etiam Evangelistâ pseudopphetas illos, Cerinthianos nempe et Ebionitas hæreticos, in mundum extitisse. Paulò enim ante dixerat, cap. 2, 19 : *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis*; quia nimirùm discipuli prius apud Christum, et pseudopphetæ prius in Ecclesiâ fuerant. Ut igitur comparationem nunc urgeamus, quemadmodum qui à Christo missi sunt in mundum discipuli, prius apud Christum fuerant, et qui in mundum exierunt pseudopphetæ, prius in Ecclesiâ fuerant; ita Christus non potuit dicere se è cœlo et à Patre exivisse ac venisse in mundum, quin prius in cœlo apud Patrem fuisset; quod contendimus. Hæc itaque comparatio nedùm causæ nostræ obsit, eam adjuvat potius et illustrat. Et verò exire duos terminos poscit, unum à quo, alterum ad quem; is enim qui exit, ab eo loco in quo erat, in alterum in quo nondum, certâ saltem ratione, erat, subit. Duos porrò motus designat Christus his ver-

bis: *Exivi à Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem*; primum à paternâ domo in mundum; secundum à mundo ad Patrem, seu in cælum. Ergo prioris terminus à quo, est cælum; et terminus ad quem, est mundus; posterioris autem contra terminus à quo, est mundus; et terminus ad quem est cælum, quò post ascensionem reversurus erat. Quocirca priùs in cælo fuerat, quàm veniret in mundum; sicut priùs fuit in mundo, quàm post resurrectionem in cælum regressus est; et quemadmodum reipsâ in cælum ascendit post resurrectionem; ita de cælo reipsâ descendit ad incarnationem peragendam; quo nihil esse potest luculentius aut firmitus. Omnis enim perit inter utrumque motum et orationis Christi duplex membrum comparatio et oppositio, si reipsâ Christus à cælo non exivit in mundum incarnationis gratiâ, sicut postea à mundo exivit in cælum glorificationis suæ causâ.

Obijcies: Descensus non potest Deo, nisi metaphoricè, competere. Ergo. — Distinguo antecedens: Descensus, quatenus est motus, concedo; quatenus est mutatio saltem statûs, nego. Itaque non dicimus Christum propriè descendisse à cælo, quòd cælum reliquerit, ut in terram veniret; sed eo tantùm sensu, quòd vera ac propriè dicta fuerit statûs distinctio; ita ut, cùm in cælo priùs fuisset et Deus sine carne, postea cum carne in terrâ apparuerit.

Argumentum II, ex incarnationis descriptione.

— Multiplex est in Scripturis locus in quo describitur quâ ratione Verbum divinum humanam carnem induerit.

Ex Joannis Evangelii capite I. — Primus et omnium illustrissimus est Joannis Evangelii capite 1, ubi sic legitur, versu 1: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Versu 3: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Versu 9: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Versu 10: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.* Versu 14: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

Quibus quidem verbis beatus Apostolus describit versu 1, Verbi divini æternitatem, ipsius ab æterno Patre distinctionem, ac demique divinitatem; versu 3, potentiam, quâ omnia creavit; versu 9, summam ejus in homines liberalitatem ac munificentiam; versu

10, mundi, qui factorem suum non agnovit, cœcitate, versu autem 14, Verbi ejusdem incarnationem.

Ex quo sic argumentamur: Qui cùm in principio Verbum divinum esset in æterni Patris sinu inanis et ab ipso distinctum, et perinde ac ipse Pater, Deus, per quem mundus creatus est, postea carnem induit, is profectò exiit antequàm carnem assumeret. Atqui talis est ex Joanne Apostolo Christus. Ergo.

Hoc tam disertio Joannis testimonio mirificè anguntur et constringuntur Sociniani. Itaque ut ab eo sese expediant, nullum non lapidem movent. Conflitentur ergo ineluctabile quidem hoc telum fore, si Joannis verba, eo quo diximus modo, reddenda et intelligenda essent; sed contendunt ea longè aliter et verti et accipi non solum posse, sed etiam debere. Quocirca hunc Apostoli locum ita interpretantur. Versu 1, *In principio*; id est, inquit, initio Evangelii, quod à Joannis Baptistæ prædicatione repetendum est. Ibidem, *Erat Verbum*; hoc est, inquit, Christus homo, qui metaphoricè *Verbum Dei* dicitur, quòd Dei voluntatis interpretis fuerit. Ibidem, *Et Verbum erat apud Deum*; id est, inquit, soli Deo notus erat Christus; nondum enim hominibus sese manifestare cœperat. Ibidem, *Et Deus erat Verbum*; hoc est, inquit: Deus minor et à supremo pendens; Deus non naturâ, sed gratiâ et auctoritate ipsi à Patre in res omnes concessâ. Versu 3, *Omnia per ipsum facta sunt*; hoc est, inquit, omnia quæ ad Evangelium ac reformationem generis humani spectant. Ibidem, *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*; hoc est, inquit, et sine Christo nihil ad hoc Ecclesiæ formandæ opus pertinet, vel ab Apostolis, post ipsius mortem peractum est; ut dixit Joan. 15, 1: *Sine me nihil potestis facere.* Versu 9, *Erat lux vera*; id est, inquit, Evangelii sui prædicatione. Versu 10, *In mundo erat*; hoc est, inquit, in terrâ et orbe terrarum. Ibidem, *Et mundus per ipsum factus est*; id est, inquit, mundus novus ac spiritalis, novaque illa creatura, de quâ non semel loquitur Paulus; non verò mundus à cælo terrâque constans. Ibidem, *Et mundus eum non cognovit*; hoc est, homines cæci ac mali. Versu 14, *Et Verbum caro factum est*; id est, inquit: Et Christus, licet talis ac tantus esset, nonniål homo infirmus fuit. Græcè enim est *ἐγένετο*, quod non *factum est*, sed *fuit*, vertendum esse affirmant.

Hæc est *Expositio Socini* tom. 1, pag. 77, auctorum Catecheseos Polonicæ de personâ Christi, cap. 1, pag. 54, 74, 96, etc. Schlichtingii contra Meisnerum; Smalcii homil. 2 in 1 Joan. evang. caput, etc.

Sed hæc facili expugnatur atque evertitur, idque cum generalibus, tum specialibus argumentis.

Ac 1° quidem generalibus argumentis, hisque non paucis. 1° Enim nemo non videt nostram interpretationem per se se fluere, et ubique propriæ verborum significationis tenacem esse, ex quâ suâ sponte enascitur. At Sociniana contra violenta est et detorta. Obvius enim et nativos vocum sensus fugit; et avios, alienos, metaphoricosque consecratur. Quod et ipsi non dissidentur Sociniani. Namque Socinus in præfatione Expositionis suæ non dissimulat se nova, inaudita, imò et multis fortassè suspecta dicturum. Quod cum ita sit, quis dubitet utra sit interpretatio alteri præferenda? Nobis igitur dicere hic licet quod olim Tertullianus alebat adversus Hermogenem, non absimili modo Scripturas torquentem, cap. 19, de Catholicis: « Nos, inquit, unicuique vocabulo proprietatem suam vindicamus; » de hæreticis verò cap. 27: « Hæ sunt, inquit, argutiæ et subtilitates hæreticorum, simplicitatem communium verborum torquentes in quæstionem. » 2° Juxta nostram expositionem, Joannes Apostolus, in historiâ texendâ rerum ordinem, ut par erat, servavit. 1° Enim descripsit Verbi divini naturam et originem; postea mundi creationem; tum ipsius in omnes homines ab isto tempore munificentiam; postremò denique tanquam omnium beneficiorum cumulûm ad eosdem homines liberandos, ejusdem Verbi divini incarnationem novissimis temporibus. At, juxta Socinianos, Joannes omnia sus deque vertit. Voluit enim illi Christum, 1° merum hominem fuisse; 2° eum jam ex muliere factum et natum, in Verbum et interpretem voluntatis Dei ab eo esse electum; 3° ipsum eo tempore lucem hominum esse cœpisse, quo Evangelium annuntiare cœpit; 4° ab eodem postea omnia esse facta quæ ad Ecclesiam pertinent. Hic est rerum ordo juxta Socinianos. An eum servavit Evangelista? nullatenus. Imò verò, si Socinianos audimus, quod primo loco narrare debuit, illud ultimo dixit; quod secundo, hoc primo posuit; quod tertio esse oportebat, id quarto retulit; tandem quod quarto, hoc tertio loco scripsit. Quis unquam

in ullo sacro vel profano scriptore talem historiæ perturbationem vidit? Siccinè verò Joannes Evangelista Christi historiam exorsus esset? absit. Non solum enim sapiens scriptor, sed etiam affatus fuit à Deo. Proinde in ipsum tam inmane vitium non cadit. At necessariò in ipsum cadit, si semel admittatur Socinianorum expositio. Ergo hæc ut absurda et Apostolo Joanne prorsus indigna, explodenda est. 3° Negari non potest Joannem ita inchoasse Evangelium suum, ut præ se ferat Christi divinitatem; hinc tot Arianorum et Socinianorum conatus, ut ipsius verba aliò detorqueant. Et verò omnes ubique gentium Catholici his verbis inducti sunt ut Christum esse verum Deum crederent. Quis autem sibi persuadeat Joannem, aut potius Deum, ita Evangelium hoc scribi voluisse, ut omnes, etiam quàm maxime pios, in errorem gravissimum conliceret? Id sanè incredibile est, et à Dei bonitate ac sapientiâ alienum. Ergo, cum ita scribi voluerit Evangelium, voluit et Christum ab omnibus ut Deum haberi. 4° Notandum est Joannem ab episcopis Ecclesiæ catholicæ rogatum ita scripsisse adversus Cerinthum et Ebionem, qui docebant, ut hodiè Sociniani, Christum ante Mariam virginem non exitisse. Ergo hoc Evangelii exordium ejusmodi impietatem convellit: atque adeò stare non potest cum hoc loco Socinianorum sententia. Itaque si consentanea loqui et agere voluerint, Joannis Evangelium rejiciant oportet, quod olim Ebionitæ fecerunt.

2° Specialibus argumentis singula ejusdem Socinianæ expositionis capita impetuntur. — 1° Enim quod fingunt vocem hanc, *in principio*, non de æternitate aut mundi exordiis, sed de initio Evangelii esse intelligendam, id consistere nullatenus potest: quandoquidem ea vox absolute posita in Scripturis aut æternitatem, aut rerum universitatis exordia constanter et ubique significat. Sic cum dicitur Gen. 1, 1: *In principio creavit Deus cælum et terram*; Psal 101, 26: *Initio tu, Domine, terram fundasti*; Matth. 19, 4: *Qui fecit hominem ab initio*; ibidem, versu 8: *Ab initio non fuit sic*; Joan. 8, 44, de diabolo: *Ille homicida erat ab initio*; Joan. Epist. 1, cap. 3, 8: *Ab initio diabolus peccat*; hæc de mundi principio accipienda sunt; de æternitate autem ista, Isaiæ 43, 13: *Ab initio*, inquit Deus, ego ipse. Et Mich. 5, 2: *Egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis*. Quæ cum ita sint, vox eadem nequit aliter hoc loco intelligi. Deinde

verò absurdum foret eam interpretari de exordio Evangelii. Quid enim? *In principio erat Verbum*, idem erit quod, initio prædicationis Evangelii Christus existebat? An aliquid insulsius fingi potest? Dignam profectò Joanne sententiam? O egregiam observationem! Christum videlicet existisse cum triginta annos natus prædicare cepit Evangelium, aut ad illud prædicandum sese accingebat! Quasi verò prædicare potuerit non existens, et quòd tunc existeret, cum prædicabat, notari oporteret. An non ridenda foret ejus scriptoris ineptia, qui bellum Mithridaticum descripturus, sic historiam inchoaret: *Initio belli Mithridatici erat Mithridates*? Quis ergo furor, quæ impietas est Socinianorum, qui sacro scriptori tribuere non verentur, quod in profano ferre ipsi non possent? — 2° Quod addunt nomen hoc, *Verbum*, metaphorice accipi debere, et non naturam Christi, sed ipsius munus designare, nec enim Christum esse naturâ suâ Verbum Dei, sed officio tantum, quòd Dei voluntatem hominibus declaraverit, id multis momentis refellitur. 1° Enim si nomen hoc ab officio repeteretur, quicumque est alterius voluntatis interpres aut legatus, aut præco, is ipsius *Verbum* dici posset, et *Verbi Dei* nomine insigniri potuisset quilibet Propheta et quisvis Apostolus, cum ille voluntatem Dei hominibus ex officio suo pateficerint. At primum sine exemplo est. Præterea verò nullus unquam propheta, nullus Apostolus *Verbum Dei* appellatus est, sed solus Christus. Ergo hoc nomen non ab ejusmodi officio, sed à naturâ desumptum est. 2° Joannes idem, Apoc. 19, 13, apertè indicat hoc nomen esse Christo naturale ac proprium: *Vocatur*, inquit, *nomen ejus, Verbum Dei*. Ergo hoc ipsi peculiare est. At singulare non esset, si ab ejusmodi officio duceretur, cum illud plerisque commune, aliquatenus saltem, fuerit. 3° Cum nullus unquam propheta, ac ne Christus quidem ipse, *Verbi Dei* nomine hactenus vocatus esset, quis sibi persuadeat Evangelistam eâ voce inauditâ velut ex abrupto, in ipsis Evangelii sui exordiis uti voluisse, si ea non propria et naturalis, sed metaphorica et figurata fuisset, præsertim cum adesset alia vulgaris, nempe Christi? 4° Quod diligenter est notandum. Joannes in hoc uno Evangelii loco Christum hoc nomine appellat, ubi nimirum docet illum in principio fuisse apud Deum, et Deum esse; idque priusquam doceat ipsum carnem esse factum. Ex quo autem

caro factum est, nunquam hoc nomen ei deinceps tribuit, sed *Jeum* aut *Christum* semper vocat. Quid ita, obsecro? Sociniani certè causam hujus rei dicere non possunt, cum juxta eos Christus nonnisi postquam caro factus est, Dei Verbum esse cœperit. At aperta est juxta Catholicos hujusce locutionis ratio. *Verbe* enim *Dei* vox Fillium Dei propriè significat quatenus ab æterno Patre procedit et in ipso manet; *Christi* autem nomen divinæ simul et humanæ naturæ conjunctionem sonat. — 3° Quod somniarunt has voces: *Ei Verbum erat apud Deum*, idem esse quod: Et verbum soli Deo notum erat, id ridiculum est. Quod enim hujusce locutionis tali sensu usurpatæ exemplum proferri potest? An verò cum persona aliqua apud aliam esse aut fuisse dicitur, id significat eam alteri notam esse aut fuisse? quis unquam id fando audiit? — 4° Quod comminiscuntur, Verbum seu Christum illi *Deum* nominari, non quòd naturâ Deus sit, ut Pater æternus, sed ob concessam ipsi in res omnes auctoritatem, id non modò falsum, sed impium est. Illi enim dicitur *Deus*, quomodò Pater. Præterea illi tribuuntur ibidem quæ soli Deo conveniunt, mundi creatio, etc. Denique tam, *Deus*, ibi naturæ nomen est, quàm *caro*. Atqui *caro* naturam corpoream significat. Ergo. — 5° Verbum *ἔγενετο* non idem est quod *ἦν*, seu *fuit*. 1° Enim cum Verbum describeret Joannes, verbum substantivum, *ἦν*, erat, septies aut octies usurpaverat; ubi autem venit ad carnis assumptionem, illud mutat, atque altero utitur, nempe *ἔγενετο*. Quorsum hæc mutatio, si idem sensus foret? Obmutescunt adversarii; at nos causam aperimus, quòd nimirum mutatio statim describatur. Principio enim Evangelista notat quid per sese Verbum sit; deinde subdit, quid pro nobis sit factum, caro videlicet. 2° Juxta Socinianos, Christus caro et homo primum fuit; postea autem caro ista, seu homo ille, in Verbum Dei evasit; proinde, si idem, quod ipsi, sensisset Evangelista, debuisset hunc ordinem servare, et dicere Christum carnem primum factum fuisse, deinde factum esse Verbum, atque adeò verbum substantivum primò usurpare, deinde aliud. At contra Joannes. Ergo non eadem ipsius, quæ Socinianorum mens fuit. Jam verò appositè ad sententiam nostram locutus est; profitemur enim in principio fuisse apud Deum, et Deum reipsâ esse; simul autem addimus ipsum pro nobis postea carnem esse factum. Ergo à vobis est,

non ab adversariis nostris, Joannes. 3° Hic et alibi, cum Christus dicitur Deus aut Dei Verbum, Scriptura semper usurpat verbum substantivum *est, erat, fact, factus* aut *fi*, nunquam verò istud, *ἐγένετο*. Contra autem ubi de ejus secundum carnem nativitate et origine sermo est, vulgò adhibet verbum hoc, *ἐγένετο*, quod *factum esse* significat; v. g., ad Rom. 1, 5; ad Gal. 4, 4; ad Philipp. 2, 7. Quà de causâ? dicere non possunt adversarii. At nos statim respondemus, quia videlicet naturâ suâ Deus est ac semper fuit, et aliquando factus est homo. Quis autem credat sine consilio id discriminis à Spiritu sancto esse tam diligenter observatum?

Obijciunt 1°, ad fulciendam interpretationis suæ partem primam. Vox *principii* apud Joannem intelligi debet pro subjectâ materiâ. Atqui subjecta materia Evangelium erat. Ergo de principio Evangelii Joannes loquitur. — Distinguo majorem: Pro subjectâ materiâ illius loci, hoc est, primî capitis Evangelii, concedo; pro subjectâ materiâ totius deinceps operis, nego. In toto igitur Evangelii opere historiam Christi prædicationis texit Joannes; sed in primo capite, antequàm eò accedat, duplicem ejus originem describendam esse duxit adversus Cerinthum et Ebionem; primam quidem æternam ex Patre; alteram temporalem ex Beatâ Virgine.

Obijciunt 2°, ad stabiliendam nominis *Verbi Dei* metaphoricam significationem: Tam Christus metaphoricè dici potest *Verbum Dei*, quid Dei voluntatem hominibus declaraverit, quàm Aaron dicitur *os Moysis*, Exodi 4, 16, quòd Ipsi esset interpres, et Joannes Baptista Matth. 3, 3, appellatur *vox clamantis in deserto* (1). Atqui, etc. Ergo, etc. — Nego majorem et paritatem. Discriminis autem ratio duplex est; ac prima quidem ex usu Scripturæ repetenda; secunda autem è rebus ipsis. *Os* enim dici potest alterius, qui pro ipso loquitur, quia *os* loquitur. At *verbum* dici non potest, qui pro altero verba facit, quia verbum verba non facit; *vox* autem, *clamantis*, idem est, quòd, *vox clamans*; quocirca res ipsæ non sunt similes.

Obijciunt 3°, ut insulam hujusce locutionis,

(1) Nequaquàm Joannes Baptista *vox* nuncupatur; declarat tantùm Evangelista hunc ipsum esse quem prænuntiabat Isaias, quando dicit: *Vox* (audietur) *clamantis in deserto*, etc. Eodem ipse sensu Joannes dixit c. 1, v. 23: *Ego vox clamantis in deserto*, id est: Ego sum ille quem sibi audire videbatur Isaias, quando prophetabat: *Vox* (audietur) *clamantis*, etc.

(Ed)

Et Verbum erat apud Deum, expositionem suam confirment: Christus Lucæ 2, 52, dicitur profecisse sapientiâ, ætate ac gratiâ apud Deum et homines, quia in dies ista magis ac magis innotescabant. Ergo pariter dici potuit Verbum esse apud Deum, quòd soli Deo notum esset. — Nego consequentiam et paritatem. Aliud enim est dici simpliciter apud aliquem esse; aliud cum addito: hoc enim metaphoricè dicitur; illud propriè duntaxat. Itaque, juxta communem loquendi morem, potest aliquis dici esse in magnâ gratiâ apud aliquem, quod metaphoricè intelligitur; sed nunquàm aliquis simpliciter dicitur apud alterum esse aut fuisse, nisi verè ac propriè apud eum sit aut fuerit. Hinc patet Evangelistam rectè dixisse de Christo, quòd nempe cresceret sapientiâ apud Deum et homines, hoc est, tam Dei quàm hominum judicio majora in dies sapientiæ daret argumenta; sed non potuit Joannes dicere: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*; nisi reverà apud Deum à principio existeret. Et verò Joannes duplicem hic Verbi statum aperit: 1° enim ait ipsum in principio fuisse apud Deum; 2° carne assumptâ habitasse in nobis seu apud homines. Atqui hoc postremum propriè intelligitur. Ergo et primum.

Obijciunt 4°, ad roborandam verbi *ἐγένετο* novam versionem: Vox illa non semper significat *factum esse*, sed sæpè nihil aliud sonat quàm *esse*. Sic eodem hoc Joannis cap. 1. versu 6, ubi latinè est: *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes*; græcè est, *ἐγένετο*. Sic Lucæ 1, 5, ubi legimus: *Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam, nomine Zacharias*; græcè etiam est, *ἐγένετο*. Ergo nihil obstat quominus similiter pro, *Et Verbum caro factum est*, dicatur: *Et Verbum caro, seu homo erat*. — Nego consequentiam. Non enim argumentum ducimus præcisè à generali hujus verbi notione. Fatemur enim verbum hoc duo significare posse, nimirum *esse*, et *factum esse*; sed ipsum hâc ultimâ significatione accipi illic oportere demonstramus: 1° ex eo quòd, cum Joannes hætenus verbum substantivum usurpasset, ad hunc locum veniens, illud non sine consilio sanè in hoc alterum commutaverit; 2° ex evangelicæ narrationis ordine; 3° ex perpetuo Scripturæ usu. Cum enim Christus appellatur *Deus*, semper *Deus esse* dicitur; nunquàm verò dicitur *Deus factus esse*; contra autem vulgò dicitur *homo factus*; quâ de causâ, nisi quia est per se *Deus*, nec factus est un-

quàm Deus, quod delirant Sociniani? Cùm autem esset Deus, pro nobis factus est homo.

Obijciunt 5°, contra nostrum argumentum: Posset dici Verbum factum fuisse caro, etiamsi antea non exstisset. Ergo, etc. — Nego antecedens. Quod enim aliud sit, priùs sit oportet.

Instant 1°: Adamus Gen. 2, 7, dicitur factus esse in animam viventem. Atqui antea non erat. Ergo pariter potuit Verbum Dei antea non esse, et tamen dici *caro factum*. — Distinguo minorem: Adamus antea non erat secundùm se totum, concedo; secundùm eam partem quæ animari cœpit et secundùm quam dicitur factus in animam viventem, nego. Itaque jam Adamus exstebat secundùm corpus; cùm autem Deus insufflasset in faciem ejus spiraculum vitæ, factus esse dicitur in animam viventem, seu animal vivens. Quapropter hoc exemplum nobis favet.

Instant 2°: Verbum non potuit fieri caro, seu homo, quin Verbum Dei esse desierit; nihil enim fieri potest, quin desinat esse quod priùs erat; et cùm una res sit altera, id fit per mutationem et conversionem in alteram. Atqui absurdum est Verbum Dei, et Verbum et Deum esse desinere. Ergo Verbum Dei nunquàm factum est caro. — Nego majorem. Ad probationem, nego rursus majorem. Quando enim una res fit altera, id fieri potest non tantùm per conversionem istius rei in alteram; sed etiam per accessionem novæ alicujus rei. Ita Cicero factus est consul accessione novæ dignitatis, nec tamen Cicero esse desit; sic marmor fit Mercurius accessione novæ formæ, nec idcirco desinit esse marmor. Pari ergo ratione Verbum cùm esset Deus, naturam humanam assumendo factum est homo, quod non erat; et tamen Deus, quod erat, semper mansit.

Instant 3°: At si Verbum caro factum est novæ naturæ accessione, mutationi obnoxium fuit; non potest enim illud citra mutationem aliquam cogitari. Atqui. — Nego majorem. Ad probationem distingo: Non potest cogitari citra mutationem ex parte naturæ humanæ, concedo: ex parte Verbi divini, nego (1). Mutatio et motus unum et idem sunt; motus autem non contingit, nisi cùm aut aliquid amittitur, aut intrinsecum quid acquiritur, aut actio per aliquem conatum elicitur. At nihil eorum in Verbum divinum cecidit, cùm

caro factum est; non enim amisit quod habebat; non acquisivit aliquid intrinsecum, quod non haberet; nec in opus aut actionem per conatum erupit; sed naturam alienam simpliciter terminare incoepit. Omnis ergo mutatio ex parte naturæ illius se tenet, quæ cùm non esset, creata est, et ad novam dignitatem evecta.

Instant 4°: At aliud est assumere carnem, aliud fieri carnem; hoc enim ultimum sine mutatione et conversione esse non potest. Atqui Verbum non dicitur assumpsisse carnem, sed caro factum esse. — Distinguo majorem: Aliud est generatum, concedo; hoc loco, nego. Hoc enim in loco *caro* idem est quod *homo*, ut passim in Scripturis. Verbum itaque dicitur caro factum, quòd assumptione carnis factum sit homo.

Instant 5°: Verbum non potuit, cùm Deus esset, caro fieri, quin duplex in Christo persona fuerit. Atqui in Christo duplex persona non est. Ergo. — Nego majorem. Dux enim naturæ in unam personam coaluere.

Instant 6°: Si Verbum caro factum est, Pater et Spiritus sanctus simul incarnati sunt. Atqui. Ergo. — Nego majorem. Unio enim non facta est in naturâ divinâ, quæ communis est tribus personis, sed in hypostasi Verbi propriâ.

Instant 7°: Opera Trinitatis ad extra toti Trinitati communia sunt, juxta vulgare pronuntiatum. Atqui incarnatio est aliquid ad extra. — Distinguo majorem: Opera propriè dicta, quæ à potentia divinâ proficiuntur; concedo; impropriè dicta, quæ à personalitate unicuique propriè procedunt; nego. At naturæ humanæ per Verbum hypostatica terminatio, non est opus propriè dictum, sed à Verbi propriâ hypostasi procedit. Duo ergo sunt in incarnatione: primum est naturæ humanæ productio; ea autem cùm opus sit, toti Trinitati communis fuit; alterum ejusdem naturæ hypostatica terminatio; atque hæc personalitati Verbi peculiaris est. Sed ista ad eam theologiæ partem, quæ de incarnatione agit, specialiter pertinent.

Ex epistola primâ Joannis. — Secundus locus desumitur ex eodem apostolo Joanne epist. 1, cap. 1, 1, ubi de incarnato Verbo sic loquitur: *Quod fuit ab initio, inquit, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perpepimus, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis.* Sic ibi de Verbo

(1) Vide Theol. Curs. compl. t. 9, col. 56, etc. Ibidem habentur luculentæ subsequentium objectionum solutiones. (Ed.)

Dei, quod *Verbum vitæ* appellat, et *vitam* (substantialem nimirum ut in Evang. cap. 1, 4). Afirmat autem ipsum cum fuisset ab initio apud Patrem, id est, ab æterno (idcirco enim ipsum *vitam æternam* appellat), affirmat, inquam, ipsum se postea manifestasse et hominibus apparuisse. Proinde Christus, quatenus Verbum, prius existerat, quam carnem induit, in terrâ extiterit.

Ex epistolâ ad Philippenses. — Tertius qui utrique instar luculentii commentarii esse potest, ex apostolo Paulo petitur, Philip. 2, 5, ubi sic habet: *Hoc, inquit, sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitum inventus ut homo.* Illic enim Paulus aperte docet Christum fuisse prius in formâ seu naturâ Dei, postea autem accepisse formam servi, cum in similitudinem hominum factus est. Ergo prius erat, quam formam seu naturam humanam acciperet. Sed de hoc alibi ex professo.

§ 2. *Argumenta secundi generis, quæ certum temporis articulum designant, quo Christus ante assumptionem ex Beatâ Virgine carnem extiterit.*

Argumentum primum, à Joannis Baptistæ tempore petitum. — Notum est omnibus Joannem Baptistam sex mensibus fuisse Christo natu majorem. At idem tamen Joannes conceptis verbis asserit Christum se priorem fuisse, ut refert Joannes Evangelista cap. 1, 15: *Joannes, inquit, testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens: Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.* Unde sic argumentamur: Si Christus fuit Joanne Baptistâ antiquior, idem certè extitit antequàm carnem assumeret. Atqui reipsâ Christus fuit Joanne Baptistâ antiquior. Idem enim Joannes testatur Christum ante se factum esse, hoc est, ante se positum esse, sibi præpositum esse, pluris factum esse; quia ipso prior erat. Ergo, etc.

Respondent Sociniani hoc postremum, quia prior me erat, de dignitate, non de existentia intelligi oportere, Sed refellitur hæc responsio duplici ex capite. — 1° Enim Joannes duo simul ait; ac 1° quidem clamat Christum ante se factum esse, quod de dignitate accipitur; 2° alterum adjungit tanquàm hujus primi dicti causam, quod nempe Christus æ prior foret. Ergo hoc postremum de di-

gnitate intelligi non potest; alioqui idem probasset per idem, quod est absurdum. — 2° Verbum illud, *erat*, quo Joannes utitur, de solâ existentia, ut ita dicam, prioritate potest intelligi. Hoc enim aliquid præteritum sonat. Proinde si Joannes de dignitate loqui voluisset, omninò dicendum erat: *Quia prior me est.* Non dixit autem; imò dignitatem ab antiquitate distinguens, et utramque ut effectum et causam opponens: *Ante me factus est*, inquit tempore præsentis, seu major me est, quia prior me erat.

Objiciunt: At versu 30, ubi eadem sententia repetitur, Christus appellatur *via*: *Post me, inquit, venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.* Proinde de Christo homine loquebatur. Atqui Christus ut homo, non erat ante Joannem. Ergo is locus de majori antiquitate accipi non debet. — Distinguo majorem: Appellatur *vir*, quia vir reverà erat, concedo; quia vir tantum erat, atque id de eo, quatenus vir erat, intelligitur, nego. Virum ergo monstrabat Joannes, sed ipsius æternam originem ex aliâ parte simul indicabat. Hoc itaque unam fidei nostræ partem adstruit, alteram non destruit, imò confirmat magis.

Argumentum II, à tempore Prophetarum. — In demonstrandâ Christi existentie antiquitate gradatim versùs mundi exordia progrediemur, donec ad ipsius æternitatem probandam veniamus. Hinc à Joanne Baptistâ ad Prophetas ipso vetustiores transimus: *Lex enim et Prophetæ, ut ait Christus, usque ad Joannem.* Porrò de Prophetis sic loquitur Petrus Epist. 1, cap. 1, 10: *De quâ salute (animerum), inquit, exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetaverunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuntians eas, quæ in Christo sunt, passionem, et posteriores glorias.* Unde sic argumentamur: Christus extitit antequàm à Mariâ virgine carnem assumeret, si extitit tempore Prophetarum. Atqui Christus eo tempore extitit. Extitit enim eo tempore quo ejus spiritus existerat. Atqui spiritus Christi existerat tempore Prophetarum et in ipsis Prophetis; ergo.

Respondet Socinus eo in loco *spiritum Christi* vocari, spiritum qui Prophetis suggerbat, quæ pertinent ad Christum. — Responsio refellitur. 1° Enim si *spiritus Christi* eâ tantum de causâ diceretur, quòd suggererit quæ pertinebant ad Christum, his idem einc ullâ necessitate aut utilitate, imò cum maximo

erroris periculo (si vera esset adversariorum sententia) Apostolus dixisset. Statim enim subiungit: *Pronuntians eas, quæ in Christo sunt, passiones, et posteriores glorias.* Absit autem à Spiritu sancto, ut lectores in errorem gravissimum præcipites agere, membrorum ejusmodi distinctione, et Christi antiquitatis mendaci significatione voluerit. 2° Si spiritus, quo Prophetæ afflabantur, dici potest *spiritus Christi*, quod ea prædicerent quæ pertinent ad Christum, potuit quoque eadem ratione dici fuisse in prophetis spiritus apostolorum, qui de apostolis vaticinati sunt; quod exemplo caret et absurdum est. Quin etiam poterit dici in Prophetis et Apostolis fuisse spiritus Antichristi, quod nempe utrique Antichristo futuro locuti sint. Atqui hoc impium est quod lingua etiam pronuntiare horret.

Obijciunt 1°: Joannis Epist. 1, cap. 4, 6, *spiritus veritatis* dicitur, qui suggerit veritatem. Ergo pariter dici potest *spiritus Christi*, qui de Christo vaticinatur. — Nego consequentiam et paritatem. Discrimen est quod Christus persona sit; veritas non item. Quo in genere falluntur perpetuò Sociniani. Veritas itaque, cum persona intelligens non sit, in se non habet spiritum; sed ab aliquo spiritu proficiscitur; unde *spiritus veritatis* merito ille nominatur, qui suggerit veritatem. At Christus, cum persona sit intelligentiâ propriâ prædita, habet in se spiritum proprium. Proinde spiritus Christi non potest esse alius quàm qui ipsi inest. Quocirca si spiritus Christi extitit tempore Prophetarum, Christus eodem tempore extiterit necesse est. Quo enim tempore spiritus alicujus personæ existit, eodem persona illa existit, saltem ex illâ parte. Ejus enim, quod penitus non sit, nullus spiritus esse potest.

Obijciunt 2°: Joannes epistolâ eadem et eodem capite 4, vers. 2 et 3, monet jam ætate suâ in mundo exstitisse spiritum Antichristi. Atqui nondum prodierat Antichristus; nec hactenus prodit. Ergo potest dici spiritum alicujus personæ eo tempore esse quo nondum ipsa existit. — Distinguo minorem: Nondum prodierat Antichristus, qui sub mundi finem venturus est, concedo; alter, nego. Scilicet Joannes ibidem *Antichristum* nominat quemlibet hæreticum, qui Christo bellum indicit, quales eo tempore plurimi erant. Hinc cap. 2, 28: *Filioli, inquit, novissima hora est; et sicut audistis quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt.... Ex nobis prodierunt; sed non erant ex nobis.* Et cap. 4, 3: *Om-*

nis spiritus, inquit, qui solvit Jesum, hic est Antichristus. Hinc igitur nedum debilitetur nostrum argumentum, nihil est quo fulciri validius queat; spiritus enim illorum Antichristorum non dicuntur extitisse, nisi cum illdem Antichristi existebant.

Argumentum III, à tempore Moysis. Hoc argumentum depromitur ex Epistolâ 1 ad Cor. 10, 9, ubi Apostolus docet Christum jam extitisse cum populus Israeliticus sub Moyse in deserto peregrinaretur: sic enim loquitur: *Neque tentemus Christum, inquit, sicut et quidam eorum (Israelitarum) tentaverunt, et à serpentibus perierunt.* Ex quo sic colligimus: Is longè ante Mariam virginem extitit, quem Israelitæ in deserto sub Moyse tentarunt. Ergo jam tum existerat Christus, atque adeò longè ante Mariam virginem.

Ad hunc locum multiplex est responsio Socinianorum. Prima est eorum qui in posteriore orationis membro subaudiri volunt nomen *Dei*, quem Israelitæ tentarint, hoc modo: *Neque tentemus Christum, sicut et quidam eorum tentaverunt Deum.* Ita auctores Cateches. Socin. pag. 95: «Nihil prohibet, inquit, quominus *Deus* subaudiatur, cujus nomen ideo reticere potuit Apostolus, quia ex historiâ satis notum esset, quisnam fuisset tentatus.» Secunda est ipsius Socini, qui concedit quidem *Christi* nomen intelligi in posteriore orationis membro, ut in primo exprimitur; sed simul contendit Paulum de Moyse loqui, quem Israelitæ in deserto sæpius tentarunt; proinde Moysen nomine *Christi* hic indicari; adeò ut Apostoli sensus iste sit: *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt Christum suum.* Tertia est ejusdem Socini, qui affirmat rectè dici potuisse Israelitas tentasse Christum, quia tentaverunt Moysen, qui Christi figura erat. Quarta est Rusri qui in notis ad Catechesim Polonicam, asserit legi in eo loco non debere *Christum*, *Χριστόν*; sed *Dominum*, *Κύριον*; hoc nimirum modo: *Neque tentemus Dominum, Κύριον, sicut quidam eorum tentaverunt;* quo semel posito, nulla superest difficultas, ut quidem ille opinatur.

Ita illi, qui varias in partes divisi, tot effugia non quaererent, nisi hoc loco se admodum premi et ad extremas angustias redigi intelligerent; sed non effugient.

Prima enim responsio, quæ in posteriore orationis membro *Dei* nomen subaudiendum esse definit, absurda est. 1° Enim ea lex est humani sermonis eaque consuetudo, ut ejus-

modi locutionibus, qui in primo membro exprimitur, idem in secundo intelligatur. Itaque cum primum dixerit Apostolus: *Neque tentemus Christum*, et postea addit: *Sicut et quidam eorum tentaverunt*, nihil aliud subaudiri potest quam pronomen αὐτῶν, *illum*, quod et in quibusdam codicibus reperitur. Sic Joan. 8, Abraham, inquit Christus, *exultavit ut videret diem meum: vidit et gavisus est*, non exprimitur quid viderit; sed subauditur *diem meum*: quod nomen non est repetitum. Sic Deut. 6, 16: *Non tentabis Dominum Deum tuum*, inquit Deus ipse, *sicut tentasti in loco tentationis*; ubi enim posteriorem orationis partem ad eum, cujus nomen paulò ante expressum fuerat, scilicet *Dominum Deum*, sine ullà ejusdem nominis repetitione referri manifestum est; quod insuper infinitis aliis exemplis confirmari posset. 2° Particula illa, *et*, sicut in Syriacis codicibus est, apertè denuntiât eundem esse, qui in primâ et secundâ orationis parte designatur. 3° Tandem, si de Deo loqui volebat Apostolus, cur eum non nominâset?

Secunda, quæ fatetur quidem in posteriore sermonis membro *Christum* subaudiri oportere, sed hunc Christum esse Moysen decernit, non minus insula est. 1° Enim in veteri Testamento nullibi *Moyses Christi* nomine videtur donari; cur ergo Paulus novo isto nomine voluisset intelligi Moysen, quod nemo intelligere potuisset? 2° In novo saltem Testamento ea vox absolutè posita, ut hic sumitur, de nullo alio quam de Jesu Salvatore dicitur. Ergo hic *Jesus* intelligitur. 3° Si quis semel concedat in posteriore locutionis apostolicæ parte, pronomen αὐτῶν, seu *illum*, subaudiri oportere, illud profectò non potest ad alium Christum referri, quam qui in priore exprimitur. Sed qui in priore exprimitur, is est Christus Jesus. Ergo. 4° Particula, *et*, eundem esse utrobique Christum indicat, ut omnibus liquet. 5° *Deus* quidem sæpè in Scripturis legitur ab Israelitis tentatus, nunquàm verò Moyses. Nempe illi contra Moysen murmurabant et jurgabantur; sed solum tentabant Deum. Hinc Moyses ipse utrumque distinguens. Exod. 17, 2: *Quid jurgamini*, inquit, *contra me? cur tentatis Dominum?* et versu 7 dicitur juxta Hebræum codicem vocâsse Moysen locum illum *Massah*, מַסָּה et *Meribah*, מֵרִיבָה, id est, *tentationem et jurgium*, propter jurgium filiorum Israel, et quia tentaverunt Dominum dicentes: *Estne Dominus in nobis, an non?* Hinc Deut. 3, 16: *Non tentabis*, inquit Deus ipse,

Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis. Sic Psal. 94, 9: *Sicut in irritatione secundam diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea*. Cum igitur nullibi Moyses dicatur ab Israelitis tentatus, non potuit Paulus Moysen intelligere, cùm ait: *Neque tentemus Christum, sicut et quidam eorum tentaverunt*.

Tertia, quæ confitetur in posteriore orationis membro Christum Dominum reverà quidem intelligi; sed ipsum ab Israelitis tentatum typicè duntaxat dici asserit, quia nempe ab Israelitis tentatus est Moyses, qui Christi typus erat, hæc, inquam, responsio, cæteris est ineptior. 1ª Enim, ut modò observabamus, nunquàm ab Israelitis Moyses tentatus esse legitur; ac proinde ex illâ parte peccat. 2^a Si, quia Moyses Christi typus fuit, idèò posset dici Christus tentatus: cùm Moyses tentatus est, quidquid Moysi aliisque Christi typis convenit, id posset Christo rectè adscribi et de ipso dici; atque adèò dici posset Christus in Ægypto natus, ex aquis extractus, in domo Pharaonis educatus; posset dici occidisse Ægyptium, etc. Quis autem non videt hoc fore ridiculum, et ab omni, cùm sermonis humani, tùm Scripturarum consuetudine abhorreere?

Quarta denique, quæ loco nominis *Christi*, Χριστός, nomen *Dominî*, Κύριος, reponi jubet; et falsa est et inutilis. Ac 1^a quidem falsa est. Omnes enim codices vetustissimi, syrus, arabe, latinus, græcus, ut et antiqui Patres, Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, etc. *Christum* habent, non *Dominum*. 2^a Inutilis est. Etiam si enim Apostolus dixisset: *Neque tentemus Dominum, sicut et quidam eorum tentaverunt*, nobis perinde esset. Nemo enim nescit *Dominî* nomen Christo, ut proprium, in novo Fœdere aurbui. Proinde quocumque tandem modo locus iste legeretur, de Christo semper intelligendus foret.

Objicies 1°, in gratiam hujus quartæ expositionis: Epiphanius hæresi 42, hunc locum memorans, ait, ipsum à Marcione esse corruptum, qui pro τὸν Κύριον, *Dominum*, substituerit τὸν Χριστόν; et Lincolnienſis codex in Bibliis polyglottis etiamnum τὸν Κύριον habet, non verò τὸν Χριστόν. Ergo primæva isthæc Apostoli lectio fuit. — Nego consequentiam. Hinc enim tantum consequens est, nonnullos codices, et inter alios Epiphanium, ita legisse, reliquis omnibus reclamantibus, quorum numerus et auctoritas longè major est. Deinde

verò, ut jamjam notabamus, nihil refert *Dominum* legas an *Christum*, cum utrumque nomen nostro Servatori in novo Fœdere proprium sit. Cæterum dubitari non potest quin Epiphanius errore codicis sui deceptus sit, cum nostram lectionem Marcionis, velut auctori, adscripsit. Ea enim extat in syriacâ versione, quæ Marcione est antiquior; extabat eadem pariter in aliis omnium Ecclesiarum codicibus Marcione vetustioribus, à quibus nostri proflexerunt. Elverò quis putet Catholicos universos, ut Marcionis corruptelam admitterent, in id conspire voluisse, ut suos sacrarum litterarum codices adulterare non vererentur?

Instat: Codex Alexandrinus, qui omnium antiquissimus est, hunc locum ita concepit: *Neque tentemus Deum, sicut et quidam eorum tentaverunt*, nec de Christo aut Domino nostro ullam mentionem facit. — Respondeo non tantam esse hujus codicis auctoritatem, ut omnibus aliis codicibus et cunctis interpretibus antiquis præponi mereatur. Fons verò erroris fuit, quòd exscriptor, cum non intelligeret quo sensu Christus dici posset tentatus ab Israelitis, *Deum* ipsius loco substituendum esse perspicuitatis gratiâ, temerè jodicaverit.

Obijciat: *Christus* est nomen hominis, qui tunc non extabat. — Distinguo antecedens: Non extabat quatenus homo, concedo; alterâ ex parte, nego. *Christus* itaque hic ponitur pro Filio Dei, qui postea in plenitudine temporis assumptâ humanâ naturâ dictus est *Filius hominis*. Synecdoche ergo est in Scripturis usitatissima; de quo vide Bullum soci. 1, pag. 22 Defensionis fidel Nicænæ.

Argumentum IV, è tempore Abraham. — Joannis capite 8, cum sæpè dixisset Christus se vitam æternam daturum discipulis suis, his verbis offensi Judæi, nunc cognovimus, inquit vers. 52, *quia demonium habes: Abraham mortuus est et propheta, et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est?* Respondit Jesus versu 56: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavisus est. Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, antequàm Abraham fieret, ego sum.* Ex quibus postremis verbis sic argumentamur: Christus extitit ante Beatam Virginem, si extitit

antequàm Abraham fieret. Atqui, Ergo, etc.

Hic locus mirificè torquet adversarios. Quocirca, ut ab eo se extricent, triplicem expositionem commenti sunt. Prima est Socini, quam non sine sudore multo ac multis ad Deum suis precibus se adinvenisse scribit. Sic ergo verti verba Christi imperat: Amen, amen dico vobis, antequàm Abraham fiat id quod ipsius nomen significat, id est, pater multarum gentium, Gen. 17, 5, seu antequàm multitudo gentium ad fidem vocetur et convertatur, dico vobis quòd ego sum. Secunda est auctorum Catech. Socini, qui eodem modo interpretantur has voces: *Antequàm Abraham fieret*, sed in istis, *Ego sum*, ellipsim esse contendunt, ita ut subaudiatur, *Lux mundi*, proinde hæc est juxta eos verborum Christi sententia: Antequàm Abraham fiat id quod ipsius nomen significat, ego sum lux mundi. Tertia est aliorum qui Grotium secuti, hæc verba, *Ego sum*, de decreto divino et prædestinatione intelligunt hoc sensu: Antequàm Abraham fieret, ego sum in mente ac decretis Dei.

Prima responsio refellitur 1º, quia, ut patet, contorta et violenta est, quod etiam satis arguit multus ille Socini sudor, totque, si ipsi fides est, fusæ ad Deum preces. Quid enim tanto sudore opus fuit, si ea interpretatio obvia ac nativa esset? 2º Quia in hoc Christi et Judæorum colloquio de ipsâ Abrahami personâ, non de nominis ejus significatione agebatur; imò de hac significatione ne cogitabant quidem Judæi. 3º Quia Christus ad propositum non fuisset locutus. Hoc enim ipsi objecerant Judæi: *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* Quærebant igitur an se Abrahamo antiquiorem esse diceret. Cum itaque Christus respondeat: *Antequàm Abraham fieret, ego sum*, id de eadem antiquitate intelligatur oportet. 4º An jusjurandum adhibuisset Christus, ut diceret de se ipso, quod ex æquo omnibus ejus auditoribus conveniebat, et de ipsis pariter eodemque jure dici poterat? Quotquot enim illi aderant, ii existebant antequàm gentes ad fidem vocarentur et converterentur. Atqui rem illic sibi peculiarem et supra communem fidem positam exprimere volebat Christus, et ejus ideò veritatem jurejurando firmavit. Ergo de existentie suæ antiquitate verba ibi faciebat Christus.

Secunda responsio lisdem incommodis laborat, et præterea ellipsim invehit à nullo Judæorum intelligendam, à nullo Christiano-

rum intellectam. Eumverò quæstio non erat an Christus esset lux mundi, sed simpliciter an ante Abrahamum exiitisset. In eo erat difficultas; hanc debuit solvere Christus, ac sanè voluit. Ergo hæc de re, non de aliâ, locutus est.

Tertia responsio perabsurda est. Illic enim id sibi tribuit ut aliquid eximium ac sibi proprium. At quòd esset Christus in mente ac decretis Dei antequàm fieret Abraham, id adeò non est eximium ac Christo proprium, ut omnibus hominibus ex æquo non competat. Nullus enim homo est qui in mente ac decretis Dei non existerit antequàm in lucem prodiret Abraham. 2º Si hoc sensu verba Christi intelligenda sint, Judæis non tam respondit Christus, quàm illiuit; quod ab ipsius bonitate longè alienum est. Etverò Judæi duo hæc conciliare non poterant, quòd nempe Christus Abraham vidisset, et tamen quinquaginta annos nondùm esset natus. Huic Judæorum objectioni, quæ de vorâ ac reali existentia erat, satisfacere debuit Christus; proinde de reali hæc existentia sermonem habuit.

Obijces: Si Christus de reali existentia loqui voluit, dicere debuit: *Antequàm Abraham fieret, ego eram*. Atqui hoc non dixit, sed: *Ego sum*. — Nego majorem; utrumque enim perinde est, imò verbum præsentis temporis est aptius altero ad designandam durationem illam, quæ semper una eademque est, seu æternitatem. Sic Psal. 89, 2, David eandem locutionis formulam ad Deum applicat: *Præquam montes fierent, inquit, aut formaretur terra et orbis, à seculo et usque in seculum tu es Deus*. Similem vide Prov. 8, 25, græcè; et Isaiæ 43, 13 hebraicè. Nempe æternitas est duratio semper præsens, non interrupta, non fluens.

Argumentum V, de tempore veterum patriarcharum, et ex apparitionibus Dei, quæ in Scripturis narrantur. — Deus in Scripturis sæpè legitur veteribus patriarchis, Adamo, v. g., Abrahamo, Jacobo, Moysi et Josue apparuisse. Quæsitò verò est an Deus esset reipsà, an sub ejus nomine Angelus, tum si Deus, an Deus Pater, an Deus Filius, an Deus Spiritus sanctus.

Jam verò apud Socinianos, quibuscum hic potissimùm dimicamus, 1º constat Deum Patrem non eum esse qui tam frequenter memoratur se videndum hominibus præbuisse. Et certè qui se conspicuum toties fecit, is non semel *Angelus Dei* nuncupatur, seu ejus le-

gatus, nuntius et interpres. Jam verò Pater æternus non posset ita nominari. 2º Indubitatum pariter est, non fuisse Spiritum sanctum. Nempe qui apparuit, is persæpè dicitur *Deus*, et persona quædam haud dubiè fuit. Negant autem Sociniani Spiritum sanctum esse personam, et ullibi in Scripturis *Deum* fuisse appellatum. Quapropter si, qui veteribus Patriarchis visus est, is reipsà fuit *Deus*, hunc esse oportet Filium Dei, qui postmodùm carne assumptà dictus est *Christus*.

Tota ergo cum Socinianis eà de re controversa eò redit, an Deus verò tunc apparuerit (quod nos contendimus), an merus dontaxat et creatus Angelus (quod illi affirmant). At faciliè evincemus Deum apparuisse; ex quo sic argumentamur: Is exiitit longè ante B. Virginem, qui veteribus Patriarchis apparuit. At, qui veteribus Patriarchis apparuit, is est Christus. Qui enim apparuit, is verò est Deus. At non apparuit Deus Pater nec Spiritus sanctus. Ergo. — Minor posterioris syllogismi in dubium, ut monuimus, non revocatur: proinde sola major ejusdem syllogismi propositio nobis incumbit probanda, quòd nimirùm Deus tunc apparuerit. Eam autem demonstrabimus, 1º Scripturarum auctoritate; 2º veterum consensione Judæorum; 3º Patrum traditione; 4º denique ratione.

Probatur itaque 1º ex Scripturis. Genesis nempe initio, postquàm Moyses retulit historiam creationis mundi et primi hominis Adami, duplicem apparitionem Dei eidem Adamo factam eodem sermonis tenore subjungit, ac primam quidem statim ab Adamo condito, cum ei Deus obtulit tanquàm domino ac regi brutas omnes animantes, cap. 2, 19: *Formatis igitur, inquit, Dominus Deus* (hebraicè *Jehovah*, יְהוָה) *de humo cunctis animantibus terræ et universis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea; alteram verò statim ab Adami peccato. Narrat enim venisse tunc Deum, et Adamum contra pudore suffusum fugisse; cap. 3, 8: Cùm audissent, inquit, vocem Domini (Jehovah), deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam et uxor ejus:.... vocavitque Dominus Deus Adam et dixit ei: Ubi es? Postmodùm verò addit consequentia, Deum videlicet, cùm Adamum irrideret, qui cum ipso similitudinem affectaverat, dixisse: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est; et dehinc cùm eundem è paradiso ejecisset, in paradisi aditu collocasse Cherubim cum flammeo et versatili gladio,*

ad eustodiendam viam ligni vitæ. Ibidem, cap. 18, altera apparitio longè celeberrima describitur Abrahamo facta. Versu enim 1 et 2, narrat Deum cum plectere vellet Sodomitas, duobus Angelis stipatum in terram descendisse, et sub humanâ specie Abrahamo se videntum præbuisse. Apparuit autem ei Dominus, inquit, in convalle Mambre :.... cùmque eleuasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum, quos cùm vidisset, cecurrit in occursum eorum,.... et adorauit in terram. Versu autem 3 refert rem summâ consideratione dignam, Abrahamum videlicet, cùm tres vidisset, unum tamen duntaxat adorando compellasse (1), haud dubiè illum qui versu 1 Dominus (Jehovah), dictus fuerat, quod diuinâ præ aliis maiestate emineret: hæc sunt Moysis verba. *Et dixit (Abraham) : Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transcas seruum tuum. Cùm autem postea commemorasset quâ ratione eos convivio exceperat Abraham, subdit duos quidem Angelos Sodomam abiisse; sed Dominum cum Abraham substituisse; cùmque inter colloquendum aperuisset ei futuram mox civitatis istius eversionem, Abrahamum enixè à Deo postulasse, ne justos cum impiis perderet, atque istud ipse Deum promississe : Converteruntque se inde, inquit, versu 22, et abierunt Sodomam, Abraham verò adhuc stabat coram Domino (Jehovah), et appropinquans ait : Numquid perdes justum cum impio?... Non est hoc tamen qui iudicas omnem terram (hebraicè, qui iudex es universæ terræ); nequaquam facies iudicium hoc. Sed cùm nullus præter Lot in eâ civitate justus esset, pergit Moyses, et memorat quâ ratione Domino in locum suum abeunte, et duobus Angelis Sodomam profectis, ea subversa sit. Versu 33 : Abiitque Dominus, postquàm cessavit loqui ad Abraham. Capite autem 19, 1 : Veneruntque duo Angeli Sodomam, inquit, etc. Versu autem 24 : Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem à Domino.*

Ibidem, cap. 22, 12, alia commemoratur, cùm idem Abraham immolaturus esset filium suum : *Et ecce Angelus Domini, inquit Moyses, clamavit de caelo, dicens.... Nunc cognovi quidd times Deum, et non pepercasti unigenito filio tuo propter me.*

Ibidem, cap. 28, alia refertur Jacobo in Mesopotamiam eunti facta; versu 12 : *Viditque in somniis, inquit Moyses, escalam stantem*

(1) Vide Bibl. sacr. Latin. et Gallie., etc., auct. D. Glaire, in hunc locum.

super terram..... Angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam, et Dominum (Jehovah) innixam scalæ, dicentem sibi : Ego sum Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac; terram in quâ dormis, tibi dabo et semini tuo. Versu 18 : Cùmque evigilasset Jacob de somno, ait : Verè Dominus (Jehovah) est in loco isto. Versu 20 : Vovit etiam votum, dicens : Si fuerit Deus mecum..... erit mihi Dominus (Jehovah) in Deum. Capite 31, 11, Jacob ipse referens hanc historiam, Angelum Dei nominat, qui priùs Jehovah fuerat vocatus. Dixit Angelus Dei ad me in somniis.... Ego sum Deus Bethel, ubi..... votum vovisti mihi.

Exodi cap. 3, eadem loquendi ratio occurrit. Moyses enim narrans factum sibi in rube apparitionem, 1° Angelum Dei (Jehovah) mox Deum (Jehovah) nominat. Versu 2 : Apparuitque ei Dominus, inquit, (hebraicè Angelus Jehovah) in flammâ ignis de medio rubi.... Dixit ergo Moyses : Vadam.... Cernens autem Dominus (Jehovah) quid pergeres ad videndum,... ait... Ego sum Deus patris tui Deus Abraham, et Deus Isaac et Deus Jacob.... Veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educares populum meum, filios Israel, de Ægypto... At Moyses : Si dixerint mihi : Quod est nomen ejus? quid dicam eis? Dixit Deus ad Moysen : Ego sum qui sum... Hoc nomen mihi est in æternum.

Ibidem, cap. 19 et 20, describit Moyses quo ritu legem à Deo in monte Sinâ acceperit, et quæ essent Decalogi capita. Itaque cap. 19, v. 8 : Moyses autem, inquit, ascendit ad Deum, vocavitque eam Dominus (Jehovah) de monte, et ait : Hæc dices domui Jacob : Si audieritis vocem meam,.... eritis mihi in peculiū de cunctis populis, mea est enim omnis terra. Versu 20 : Descenditque Dominus (Jehovah) super montem Sinat. Capite autem 20, 1 : Locutus est Dominus cunctos sermones hos : Ego sum Dominus (Jehovah) Deus tuus : non habebis deos alienos coram me.

Ibidem, cap. 33, cùm Deus præ tædio duræ Israelitarum cervicis, eos ampliùs ducere ipse nollet, alt loco suo deinceps Angelum se missurum, sed cùm eum rogasset Moyses ne id faceret, in ejus precibus acquiescit : *Vade, inquit versu 1,.... mittam præcursorem tuum Angelum : non enim ascendam tecum, quia populus duræ cervicis es, ne foris perdam te in viâ. Versu 15 : Et ait Moyses : Si non tu ipse præcedas, ne educares nos de loco isto. Versu 17 : Dixit autem Dominus ad Moysen : Et verbum istud, quod locutus es, faciam.*

Denique Josue cap. 5, mentio fit apparitionis, quæ ipsi contigit : *Eo, inquit v. 21, tempore, ait Dominus (Jehovah) ad Josue : Fac tibi cultros lapideos. Versu 13 : Cum autem esset Josue in agro urbis Jericho, levavit oculos suos, et vidit virum stantem contra se, evaginatam tenentem gladium, perrexitque ad eum, et ait : Noster es, an adversariorum ? qui respondit : Nequaquam ; sed sum princeps exercitus Domini ; et nunc venio. Cecidit Josue pronus in terram, et adorans ait : Quid Dominus meus loquitur ad servum suum ? Soles, inquit, calceamentum tuum de pedibus tuis ; locus enim, in quo stas, sanctus est.*

Et hæc quidem præcipuæ sunt, quæ memorantur in veteri Testamento, Dei apparitiones, veteribus Patriarchis factæ ; ex quibus facile est demonstrare Deum ipsum sub assumptâ formâ visum esse.

1º Enim qui apparuit, is passim (*Jehovah, יְהוָה*) nuncupatur. Atqui illud nomen maxime Dei proprium est, omnibus fatentibus. Ergo is verè Deus erat. Quis enim putet verum et creatum Angelum voluisse sibi vindicare nomen Dei augustissimum ac maxime proprium ? Et certè Paulus ad Hebr. cap. 1, Christum Angelis esse longè excellentiorem demonstrat, eò quòd *Filius Dei* vocatur : *Tantò, inquit versu 4, melior Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditavit.* At longè excellentiori nomine donati Angeli erunt, si sub specie humanâ *Jehovæ* dicti sint. Ergo hoc magnifico ac divino nomine nunquam reipsâ sunt Angeli decorati. — 2º Qui apparuit Adamo, idem est Deus à quo creatus fuerat, perinde ac mundus ; est enim idem sermonis tenor ; solus Deus in his omnibus locis memoratur ; de Angelis autem ne verbum quidem extat. At solus Deus creavit mundum ac hominem finxit ; neutrum autem in Angelos competit. — 3º Is Adamo videndum se dedit, cum quo similitudinem Adamus affectaverat. Atqui Adamus Deo similis esse vulnerat. — 4º Qui Adamum è paradiso expulit, is videtur esse Cherubim dominus. At solus Deus est Cherubim dominus. — 5º Qui ubique ab Angelis distinguitur, non potest in Angelorum numero recenseri. Atqui Dominus, qui apparuit Abraham Gen. 18, ubique ab Angelis distinguitur ; et Abraham, qui tres vidit, unum duntaxat adoravit, ut Ambrosius notat lib. 1 de Abraham, cap. 5. Ergo. — 6º Solus Deus est iudex universæ terræ. At qui apparuit Abrahamo, is ab ipso ut iudex universæ terræ

agnoscitur. Et verò ex historiâ ipsâ liquet Abrahamum, cum in tertio certas agnovisset divinæ majestatis notas, cum ipso tanquam omnium arbitro egisse, ut, si fieri posset, ruinam Pentapoleos remoraretur. — 7º Deus, quem timebat et adorabat Abraham, is verus est Deus. Atqui is obstitit quodvis immolaret Isaac. — 8º In eâ, quæ facta est Jacobo, apparitione, Deus ab Angelis suis secernitur, et vovet pius ille Patriarcha se deinceps pro Deo habiturum eum, qui sibi apparuerat. At profectò Angelum pro Deo habere volebat Jacob. — 9º Deus Abraham, Isaac et Jacob, verus est Deus. Atqui Deus Abraham, Isaac et Jacob cum Moyse loquebatur, dum ipsum in Ægyptum mitteret. — 10º Solus Deus est *ille qui est*, hoc enim nomen sibi esse proprium et singulare declarat. Sed qui visus est à Moyse, testatur se esse *eum qui est*. Unde etiam vox *Jehovah* deducta est. — 11º Qui pactum inivit cum populo Israelitico, eumque sibi dicavit in peculium ex cunctis gentibus terræ, is verus est Deus. Atqui idem ipse in monte Sinâ allocutus esse Moysen fertur. Ergo. — 12º Is, qui solus adorandus est, cui soli serviendum, et præter quem nullus alius Deus habendus, is verus est Deus. Sed idem ille Moyse ibidem apparuit. Ergo. — 13º Qui minabatur fore ut loco suo deinceps mitteret Angelum ut præesset populo Israel, non erat ipse Angelus. Atqui hoc in peccati poenam intentabat, et Moyse minabatur, qui ducebat Israel et Moyse conspiciendum se præbebat. Ergo is non Angelus, sed Deus fuit. — 14º Qui divinos honores sibi tribui patiebatur, is Angelus non erat. At qui veteribus Patriarchis se contuendum dedit, is passim divinos sibi honores exhiberi tulit. — 15º Christus ipse Matth. 22, 32, disertè testatur Deum ipsum fuisse qui dixerit Moyse : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob. De resurrectione autem mortuorum, inquit, non legisse quod dictum est à Deo dicente vobis : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. Non est Deus mortuorum, sed viventium.* — 16º Joan. 8, 56, Christus idem ait se ab Abrahamo visum : *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum, vidit, et gavisus est (1).* — 17º Paulus non aliâ de causâ 1 Cor. 10, 9,

(1) Non germana hæc est istius loci interpretatio. Sensus est, Abraham exultavisse ut videret diem Christi, id est, tempus adventus ejus, eoque viso, gavisum esse ; scilicet Abraham didicerat Messiam advenisse, sive

asfirmat Christum ab Israelitis fuisse tentatum.

Quocirca ex Scripturis 1° perspicuum est Deum ipsum veteribus Patriarchis apparuisse.

Probatur 2° consensione antiquorum Judæorum, quorum hæc constans fides fuit. — 1° Enim auctor libri *Sapientiæ*, qui apud nos quidem sacer et canonicus, apud Socinianos autem testis saltem esse debet Judæorum sententiæ, isque omni exceptione major, de eo loquens Angelo, qui Moysi sæpè apparuit, et Ægyptiorum primogenitos Internecione delevit per noctem, cap. 18, 14 : *Cum quietum silentium, inquit, contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo à regalibus sedibus,.... in mediam exterminii terram proslavit, ... et stans replevit omnia morte, et usque ad cælum attingebat, stans in terrâ. Ibi quippe manifestè designat Verbum Dei. Ipsum autem esse Deum non minùs apertè indicat : quandoquidem ei omnipotentiam, et immensitatem, et regalem in cælo sedem attribuit. — 2° Septuaginta Interpretes Ezech. 1, 24 (ubi sic legimus : *Et audiebam,.... quasi sonum subtilis Dei*), ita habent : *Et audiebam,.... vocem Verbi Dei*. — 3° Philo Judæus eadem doctrinâ (1) imbutus, conceptis verbis asserit, 1° Deum qui apparuisse dicitur Adamo, fuisse Verbum Dei; lib. de Somniis; 2° Dominum, qui pluit super Sodomam et Gomorrhæam sulphur et ignem, idem Dei Verbum extitisse; ibid. 3° Eum Angelum, qui populo Israelitico in deserto præfuit, non alium habendum esse ab hoc Dei Verbo, primogenito Filio, per quem hunc mundum regit et gubernat; in lib. de Agriculturâ, de quo supra. — 4° Chaldæi paraphrastæ idem senserunt. Genesis enim 3, 8, loco horum verborum : *Audiverunt vocem Domini Dei*, Targum Onkelos et Targum Jonathan habent : *Audiverunt vocem Verbi Domini Dei*. Ibidem, versu 9, pro : *Vocavitque Dominus Deus Adam*, scribunt : *Et Verbum Domini vocavit Adamum*. Vide et Gen. 29, 30. — 5° Trypho Judæus cum Justino Martyre colloquens, pariter asserit duos simul affuisse in apparitione Moysi factâ in rubo ardente, Deum scilicet et Angelum; et An-*

per revelationem immediatam, sive per angelorum nuntia, sive etiam per iustorum animas, quæ ad ipsum post Christi nativitatem descenderant. (Ed.)

(1) Vide opus supra laudatum Joan. Lami de rectâ christ. in eo quod myst. divin. Trinit. attinet Sententiâ, lib. 3, c. 8. Item ibid. lege luculenta quædam de Paraphrasis Chaldæis. (Ed.)

gelum quidem in ignis flammâ apparuisse; Deum autem, in Angelo nempe, cum Moyse fuisse colloctum. — 6° Moses Gerundensis docet, quoties Angelus aliquis in sacris Scripturis appellatur *Jehorah*, non Angelum merum, sed cui affuerit Verbum Dei, intelligi. — 7° Tandem hoc de veteribus Judæis perhibent eruditi, Andreas Masius in Josue; Grotius in cap. 1 Joannis; Bullus in Defensione fidei Nicænæ, sect. 4, pag. 16.

Probatur 5° unanimi consensione priscorum Ecclesiæ Patrum, qui in variis ac longè dissitis à se invicem locis positi, in id sanè non conspirassent, nisi hoc ipsum ab Apostolis et viris apostolicis Ecclesiarum suarum fundatoribus accepissent. Verbum porro ac Filium Dei veteribus illis Patriarchis apparuisse, in eoque futuræ quondam Incarnationi veluti præludere voluisse docent. Justinus in Dialogo cum Tryphone, pag. 275, 277, 280, 281, 282. Theophilus Antiochenus lib. 2 ad Autolyceum, pag. 400 : « Filius, inquit, assumens personam Patris et Domini universorum, venit in paradisum sub personâ Dei, et colloquebatur cum Adamo. » Irenæus lib. 4, cap. 11 : « Qui igitur à Prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vivorum Deus, et Verbum ejus, qui et locutus est Moysi, » etc. Vide et cap. 12, 26 et 37. Clemens Alexandrinus lib. 1 Pædag. cap. 7, ait pædagogum (Christum nempe) apparuisse Abrahamo, visum fuisse Jacobo et cum eo luctatum, dentique Moysi se manifestasse.

Tertullianus contra Judæos cap. 9 : « Qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei Filius, qui et semper videbatur. » Vide etiam lib. 2 contra Marcionem, cap. 27; lib. 3, cap. 6; et lib. contra Praxeam cap. 14 et 16; Origenes in Celsum lib. 3 et 6; Novatianus de Trinit. cap. 25, 26 et 27; Patres synodi Antiochenæ in epist. synod. adversus Paulum Samosat.; Eusebius Historiæ lib. 1, cap. 2; Athanasius Orat. 4 contra Arianos; Hilarius lib. 4 et 12 de Trinitate; præsules synodi Syriensis, qui et anathema dicunt iis qui illud confessi non fuerint; Basilii lib. 2 contra Eunomium; Gregorius Nazianzenus Orat. 49; Gregorius Nyssenus apud Euthymium; Cyrillus Hierosolymitanus cateches. 10 et 14; Philastrius hæresi 84; Ambrosius lib. 1 de Fide cap. 5; Chrysostomus in cap. 7 ad Hebræos; Augustinus lib. contra Adimant. cap. 9, et epist. 98, 111, 112; Cyrillus Alexandrinus lib. 12 Theodoretus; Leo Magnus epist. 17; Theodoretus

quæst. 68 in Gen. et 5 in Exod.; Prudentius in Apotheos; Isidorus in lib. de Naturâ Dei, et quis non?

Probatur 4° ratione. Vel enim Deus apparuit, vel Angelus tanquam ejus legatus. At legatus Dei non fuit. Quis enim unquam legatus aliter locutus est de rege à quo missus sit, quam in tertiâ personâ, *Hæc dicit rex*? Legatus enim nomine quidem regis loquitur; sed quæ regi propria sunt, insolenter non usurpat. Cujus etiam illustre testimonium extat apud Prophetas, apud quos nimirum hæc sollemnis formula est: *Hæc dicit Dominus*. Imò in apparitionibus Angeli se pariter missos esse profitentur. Absit ergo ut putemus Angelum sibi et nomen Dei proprium, et cuncta, quæ Deo maximè peculiaris sunt, tribuisse, et ita fuisse locutum quasi ipse Deus esset. Nimirum Deus est zelotes, et gloriam suam cum alio non communicat.

Obijciunt 4°: Ex Epistolâ ad Hebræos, cap. 13, constat Abrahamum nonnisi Angelos convivio accepisse. Sic enim loquitur Apostolus vers. 2: *Hospitalitatem, inquit, nolite oblivisci, per hanc enim latuerunt quidam, Angelis hospitio receptis*. Ergo Deus ipse Abrahamo non apparuit.

Nego consequentiam. Unum enim memorat Apostolus quod verum est; alterum verò tacet quidem, sed non negat; quanquam non tam ad Abrahami fortè, qui solum convivio, quam ad Loti, qui etiam hospitio Angelos exceperat, historiam respicit Apostolus. Lot porro non Deum, sed Angelos duntaxat hospitio excepit.

Instabis: At ibi Paulus commendare voluit hospitalitatem. Ergo si Deus ipse fuisset, ad laudem virtutis tantò majorem, id non omittisset Apostolus. — Distinguo antecedens: Commendare voluit ab his rebus, quæ in usum adhuc venire poterant, concedo; quæ in usum venire non poterant, nego (1). Commendare

(1) Non planè ad persuadendum efficax esse videtur, quod dicit auctor, S. Paulum, ut hospitalitatem commendet, de his loqui quæ in usum venire poterant. Etenim non tam ad usum ipsam intendit, quam ad pretium in quo posita sit apud Deum hospitalitas: porro sive Angeli ab hominibus recepti fuerint, sive ipse Dominus Angelorum, pariter constat magnâ in laude apud Deum hospitalitatem haberi. Præterea minùs rectè, nostro quidem iudicio, asseritur fieri non posse ut quis Deum aut Christum hospitio recipiat. Non enim videmus cur omninò negaretur fides pluribus sanctorum historis, quæ hoc ipsis contigisse narant. Id equidem rarò evenire debet; at verò

ergo voluit hospitalitatem ab eo ingenti bono et honore, qui olim ex hospitalitate in quosdam redundasset, et in ipsos, quos alloquebatur, redundare adhuc fortè poterat. Christus verò aut Deus hospitio excipi non potest; id autem in Angelis locum habere posset. Quapropter prudentissimè Paulus in exemplum, non Deum, sed Angelos attulit.

Obijciunt 2°: Qui Moysi in rubo apparuit, is à Stephano Act. cap. 7, v. 30 et 35, Angelus dicitur: *Expletis*, inquit, *annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi*. Quia etiam ibidem à Deo distinguitur. — Distinguo antecedens: Angelus magni consilii qui ipse Filius Dei est, concedo; creatus et inferior, subdistinguo: in quo esset Dei Filius, concedo; merus, nego. Duplici itaque modo potest locus iste exponi: vel ita ut Filius Dei à Stephano vocetur Angelus quomodò et alibi, quia nempe erat missus à Patre, ut sub formâ hominis assumptâ appareret, Angelus enim nomen est officii, non naturæ; vel ita ut Angelus reverà inferior et creatus appareret, sed in eo tamen Filius Dei esset per assistentiam ac præsentiam singularem. Posterior autem hæc interpretatio magis arridet. Putamus itaque Filium Dei, cum apparere tunc voluit, Angelum assumpsisse: huic autem Angelo corporis formam circumdedit, ita ut Angelus immediatè, Filius autem Dei mediatè appareret. In Angelo loquebatur Filius Dei, quia nempe efformabat in Angeli mente eas notiones rerum quas Moysi innotescere volebat, et in corpore Angelus voces idoneas ad conceptus exprimendos. Quocirca Angelo corporis formâ induto, velut organo et instrumento utebatur. Rem verò ita esse Scriptura satis apertè significat. 1° Enim Exodi 3, Moyses apparitionem sibi factam descripturum versu 2 indicat Angelum Dei fuisse, qui sibi apparuerit. Vers. autem 4, 5, 6, etc. Deum

Itane frequenter sub veteri Testamento fieri solebat? Sed quid tandem causæ fuit, cur Angelos potius quam Filium Dei appellaret Apostolus? quemadmodum tutius, ita et convenientius forsitan esset, ingenuè fateri hujus rei nos latere causam. Si tamen aliquam assignare fas est rationem, dici potest, S. Paulum in receptam vulgatamque fortassis apud Judæos opinionem offendere, absque ullâ necessitate, noluisse, et eandem voces usurpasso quibus priores scriptores sacri usi fuerant, atque adeò non exclusum ab ipso fuisse Filium Dei, siquidem omnes norunt Angelorum nomen non naturæ tantummodò esse, sed etiam quandoque ministerii, ipsumque Dei Filium magni consilii Angelum sæpius vocari. (Ed.)

ipsum fuisse, qui secum sit collocutus. 2° Eiusdem libri capite 23, 20: *Eccis ego*, inquit Deus Moysi, *mittam Angelum meum, qui præcedat te.... Observa eum,..... quia non dimittet eum peccaveris, et est nomen meum in illo*. Hæc autem phrasis hebraica est, quæ se Filius Dei Moysen alloquens, in isto Angelo futurum esse denuntiat. 3° Stephanus in eo, qui obijetur, loco utrumque insinuat. Postquam enim dixit Angelum apparuisse, ita subdit versu 31: *Moyse autem videns admiratus est vinum, et accedente illo ut consideraret, facta est ad eum vox Domini, dicens: Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob*. Angelus ergo apparuit; sed in eo Deus ipse loquebatur. 4° Ea veterum Judæorum opinio fuit, ut discimus ex Philone in Expositione Decalogi; et ex Tryphone supra. 5° Hoc idem senserunt sancti Ecclesiæ doctores, Clemens Alexandrinus et Athanasius supra; Hieronymus in cap. 3 ad Galatas; Augustinus lib. 2 contra Maximinum, sub finem; Fulgentius contra Maximum.

Obijciunt 3°: Qui in Sinâ legem Moysi dedit, hunc Angelum duntaxat extitisse ex multis Scripturæ locis haud dubiè colligitur. 1° Enim idem Stephanus Act. 7, 38, de Moyse loquens: *Hic est*, inquit, *qui fuit in Ecclesiâ in solitudine cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sinâ*. Versu autem 53, de lege: *Qui accepistis*, inquit, *legem in dispositione Angelorum, et non custodistis*. 2° Paulus Apostolus eodem sensu ad Gal. 3, 19: *Quid igitur lex?* inquit, *propter transgressionem posita est,.... ordinata per Angelos in manu mediatoris*. 3° Idem ad Hebr. 2, 2, legem veterem cum novâ componens: *Si enim*, inquit, *qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus,..... quomodo nos effugerimus, si tantam neglexerimus salutem?* Quod et Josephus agnoscit lib. 15 Originum: « Cùm nos, inquit, dogmatum potissima et sanctissimam legum partem per Angelos à Deo acceperimus. » Ergo Deus ipse hanc Moysi non dedit, nec ipsi in monte Sinâ apparuit.

Respondeo cum Angelo Deum ipsum apparuisse, aut potius in eo fuisse locutum ac visum. Quodd enim Deus præsens fuerit et locutus sit, illud jam supra satis demonstravimus; aderat autem stipatus Angelis. Hinc Moyses Deut. 33, 2: *Dominus*, inquit, *de Sinâ venit, et de Seir ortus est nobis, apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia, in dexterâ ejus ignea lex*. Ibi, ut patet, Deus ab Angelis distinguitur et cum Angelis affuisse memora-

tur. Sic et David Psal. 67, 18: *Currus Dei*, inquit, *decem millibus multiplex millia letantium: Dominus in eis, in Sinâ, in sancto*. Proinde Deus ipse in medio Angelorum erat, cùm antiqua lex Moysi tradita est. Negari igitur non potest à Deo datam esse veterem legem. Dicitur tamen lex illa, *factus per Angelos sermo, et ordinata per Angelos*, quia scilicet Angeli formâ corporis, quæ videbatur, amicti erant, et senos ipsi edebant; sed iis ceu instrumentis utebatur Deus.

Obijciant 4°: Auctor Epistolæ ad Hebræos ed Evangelium præfert legi, quodd hæc per Angelos, illud per Dominum, nempe Christum, fuerit promulgatum; quod non solum cap. 2°, supra, docet, sed etiam 1°, his verbis versu 1: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio*. Ergo, inquit, Deus qui multis olim modis nobis locutus fuerat per Prophetas, novissimis demum temporibus locutus est per Filium. Novissimum autem tempus est tempus Evangelii. Proinde ante istud tempus nunquam locutus fuerat Filius Dei, aut Deus per Filium suum; alioquin non rectè Apostolus utrumque tempus opponeret, si in utroque apparuerit et locutus fuerit Filius Dei, aut Deus per Filium.

Distinguo antecedens: Novissimè locutus nobis est per Filium personaliter nobiscum loquentem et humano more versantem, concedo; secus, nego. Hanc difficultatem sibi proponit Ludovicus de Tenâ, vir eruditissimus, in cap. 1 Epist. ad Hebr. difficult. 2, § 2, et eam sic solvit: « Paulus, inquit, tantummodò ponit discrimen inter ultimam apparitionem Filii Dei et priores veteris Testamenti, quia istæ fiebant in creaturâ corporali, non hypostaticè unitâ Filio Dei, et ita medio supposito creato corporeo, imò et angelico, loquebatur Filius Dei. At verò in illâ apparitione Verbi incarnati, de quâ asserit, *novissimè locutus est nobis per Filium*, non mediâ aliquod suppositum creatum, neque corporeum, neque angelicum; sed Verbum divinum immediatè immédiatione suppositi loquebatur hominibus. Neque obstat quodd hic fuerit media natura humana, quia hæc caruit proprio supposito, et immediatè fuit unita supposito Verbi. Et hic est legitimus sensus horum verborum, et ita manet rectè explicata Apostoli contrapositio et excellentia Evangelii supra legem veterem. » Quâ quidem in responsione viri doctissimi, quæ

profectò solida est et menti Patrum consentanea, licet pro scholæ more, non ita elegantibus verbis expressa sit, lubenter acquiescimus.

Objiciunt 5°: At qui apparuit, sæpenuerò vocatur Angelus. Ergo non erat Deus. — Distinguo antecedens: Angelus ab officio, concedo; naturâ, subdistinguo: In quo Deus esset, concedo; secus, nego. Itaque, ut jam monuimus, et Patres notant, Angelus officii nomen est, non naturæ; quapropter illud nomen licet specialiter tribuatur beatis illis spiritibus, quos Angelos appellamus, potest aliis etiam tribui; proinde Filio Dei, quòd Patris inter homines nuntius fuerit. Ita Malachiz 3, 1, Joannes Baptista Angeli nomine designatur: *Ecce ego, inquit Deus, mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam.* Et versu 2 Christus ipse: *Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos queritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis.* Capite autem 3, 7, de quovis sacerdote loquens: *Angelus Domini exercituum est, inquit.* Quocirca nihil est cur ipse Filius Dei in his Scripturæ locis illo nomine donatus non fuerit. Quòd si Angelus minor fuit et creatus, in eo per præsentiam singularem existeret Deus.

Objiciunt 6°: Potest dici Angelus merus in memoratis supra apparitionibus locutus fuisse, quasi ipse Deus esset, quia nempe verba Dei recitabat. Ergo hinc erui non potest Deum ipsum tunc locutum esse. — Nego antecedens. Nunquàm enim sic loquuntur vel in novo Fœdere Angelus, vel in veteri Prophetæ, nisi præmissâ aliquâ præfatione, quâ indicant se Dei, à quo missi sunt, verba mox esse relatores. At nulla in his apparitionibus ejusmodi præfatio est. 2° Qui apparet *Jehovah*, יְהוָה, appellatur. 3° Il quibus apparet cum ipso ut vero Deo, agunt et loquuntur. Ergo Deus ipse apparebat et loquebatur.

Objiciunt 7°: Aliquando fit ut, qui personam alterius agit, eo, quo ipsa, modo, sine ullâ admonitione loquatur; sic qui in scenâ regis personam sustinet, ut rex ipse loquitur. — Respondeo id quidem in eo casu verum esse; sed absit ut sentiamus aut dicamus Deum olim per Angelos histrioniam exercere voluisse, aut auctorem legis veteris Deum historicum exultasse; hoc vel cogitare nefas est, et mirum profectò est eò usque adductos fuisse Socinianos.

Argumentum VI, de tempore creationis mundi.
— Non unus est Scripturarum locus, qui

Christo mundi creationem adscribat. 1° Enim Psal. 32, 6: *Verbo Domini, inquit David, cæli firmati sunt.* 2° Joannes Evang. 1, 1: *In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Versu 3: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Versu 10: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.* 3° Paulus 1 Cor. 8, 5: *Etsi sunt, inquit, qui dicantur dñi, sive in cælo sive in terrâ.... nobis tamen unus Deus, Pater, ex quo omnia et nos in illum, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum.* 4° Idem Apostolus Coloss. 1, 15: *Primogenitus, inquit, omnis creaturæ quoniam in ipso condita sunt universa (græcè, creata sunt) in cælis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes; et omnia in ipso constant.* 5° Hebr. 1, 2: *Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio.... per quem fecit et secula.* 6° Idem ibidem versu 10, de ipso dictum illud esse affirmat Psal. 101, 26: *Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* 7° Idem ibid. c. 11, 3: *Fide intelligimus aptata esse secula Verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent.* 8° 2 Petri 3, 5: *Cæli erant prius et terra, de aquâ et per aquam consistens Dei Verbo.*

Ex quibus ita argumentamur: Ille existit longè ante Mariam virginem, qui mundum et omnia quæ in mundo sunt condidit. Atqui Christus rerum universitatem creavit, ut ex locis Scripturæ laudatis compertum est. Hæc adeò dilucida sunt, nihil ut aliud desiderari possit videatur. Attamen Sociniani nonnulla reponunt, non tam ut Scripturas explicant, quàm ut eludant; quod patefacere operæ pretium est. Ista porro objectionum in morem perspicuitatis causâ proponemus ac refellimus.

Objiciunt 1°: Quando David Psal. 32, 6, ait: *Verbo Domini cæli firmati sunt*, id non de personâ quâdam Verbi ab æterno Patre distinctâ, sed de Patris æterni imperio accipi oportet. Ergo hinc erui non potest fuisse principio rerum personam aliquam divinam à Patre distinctam, quæ cælos creaverit. — Respondeo Davidis quidem verba, si sola essent, posse ambigua videri; sed dubium omne

tolunt Apostoli, qui hoc ipsum, quod Verbo Dei tribuit David, Christo adscribunt.

Obijciunt 2°: Cùm à Joanne c. 1, 3, omnia dicuntur à Verbo facta, et sine ipso factum esse nihil eorum quæ facta sunt, hæc possunt ac debent non de omnibus omnino rebus unquam factis, sed de iis duntaxat, quæ pertinent ad Evangelium, intelligi; atque adeò ex his colligi non potest omnia per Christum esse creata, sed tantùm omnia per Christum esse instaurata atque reparata. — Nego antecedens. Hæc enim interpretatio digna non est, quæ cum nostrâ comparetur, 1° Enim nomen illud *principii*, quod paulò ante adhibuerat Joannes, primam rerum creationem designat, ut jam supra observavimus. Ita quippe accipitur, quoties in Scripturis de tempore sine ullâ restrictione usurpatur. 2° Hæc voces: *Et Deus erat Verbum*, eò pariter ducunt, ut intelligamus per ipsum omnia esse creata; quod Dei proprium est. 3° Quæ sequuntur verba: *Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil quod factum est*, idem præ se ferunt. Nèdum enim ullam limitationem postulent, videntur de industriâ posita, ut quamlibet exceptionem excludant. 4° Expositio nostra ex ipsâ Apostoli sententiâ sponte suâ velut efflorescit. At contra expositio adversariorum videtur solummodò conficta, ut causæ eorum serviat. 5° Si, quod sentiant Sociniani, merus homo est Christus, falsa etiam est. An non enim ad Evangelium pertinent Prophetarum vaticinia, legis Mosaicæ imagines et figuræ, Joannis Baptistæ origo singularis, missio et prædicatio, ipsius Christi supra naturæ leges conceptio, in Messiam designatio, ex mortuis resurrectio, et alia id genus? Atqui ista Christum auctorem non habent, si merus homo fuerit. Ergo falsum est, hoc posito, omnia quæ ad Evangelium pertinent, per ipsum esse facta, et sine ipso factum esse nihil eorum quæ in hoc etiam genere facta sunt. 6° Interpretatio nostra servat ordinem rerum, quem turbat omnino Sociniana. Nos enim statuimus Verbum in principio fuisse apud Deum, et Deum ipsam esse; deinde omnia per ipsum facta esse; postea verò carnem assumpsisse; hunc autem ordinem tenet Evangelista. At Sociniani definiunt Christum, 1° hominem esse natum; 2° in Verbum Dei ac Messiam ab æterno Patre esse electum; postea ad divinam erectum dignitatem; deinde factum esse lucem mundi per Evangelii prædicationem; denique omnia per ipsum hæc viâ

facta esse seu reparata. Quæ profectò longè ab Evangelii verborum serie aliena sunt.

Instant 1°: Non dixit Joannes: *Omnia per ipsum creata sunt; sed facta sunt*. Atqui aliud est creare, aliud facere. Ergo. — Distinguo minorem: Aliud est facere, aliud creare, aliud, inquam, quia facere latius patet quàm creare, concedo; aliud, quasi de creatione accipi non possit verbum illud *facere*, nego. Imò verò frequentissimè hoc verbum de primâ rerum creatione usurpatur Deoque tribuitur: v. g., Exodi 20, 11; Psal. 94, 5; Psal. 99, 3; Act. 14, 15; ibid., cap. 17, 24, etc. Deinde verò *creandi* vocabulum Christo etiam attribuitur, Coloss. 1, 15; atque adeò nihil est quod amplius postulare Sociniani possint, et obmutescant necesse est. Sed non obmutescant. Cùm enim dicuntur omnia per Christum facta, excipiunt, non ad esse *creandi* vocabulum. Ubi autem ventum est ad ea loca, ubi hoc vocabulum extat; nedùm acquiescant, alias ambages quærunt ut effugiant; sic est Socinianorum ingenium planè versatile. Sed hæc versutias christiana fides, utpote simplex et candida, non amat.

Instant 2°: Vox illa, *omnia*, sæpenuerò in Scripturis restrictionem patitur. Ergo, licet à Joanne dicantur omnia per Christum facta, id non est necessariò de omnibus omnino rebus interpretandum. — Respondeo id esse verissimum quod generatim aiunt; sed eo in loco, de quo agitur, nullam restrictionem adhiberi posse, cùm propter causas modò allatas, tùm quia Joannes cavisse videtur ne ulla adhibeatur. Non enim contentus fuit his verbis, *Omnia per ipsum facta sunt*; sed etiam, ne quid exciperetur, consultò addidit: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*.

Instant 3°: Vox illa pro subjecto argumento sumenda est. Atqui subjectum argumentum erat Evangelium quod ordiebatur. — Distinguo majorem: Pro subjecto argumento in hoc Evangelii exordio, concedo; in toto deinceps opere, nego. Initio autem Evangelii, Joannes contra Cerinthum et Ebionem enarrare sibi proposuit duplicem Christi originem, æternam et temporalem. Ab æternâ autem, ut par erat, incipit; quandonam esset Verbum, ubinam esset, quid esset, quid tandem egisset antequàm carnem assumeret, sigillatim ac breviter exponens.

Obijciunt 5°: Cùm ibidem, versu 10, dicitur à Christo factus mundus, id potest de mundo futuro, seu cœlo, vitæque æternæ intelligi,

quæ nobis à Christo acquisita est. Quòd enim quidam sit orbis futurus, id constat ex Apostolo ad Hebræos 2, 5, ubi sic loquitur : *Non enim Angelis subjicit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur.* Ergo id necessariò non arguit primam mundi creationem. — Nego antecessens, idque multis de causis. 1° Enim *mundum* simpliciter dixit Apostolus non, *mundum futurum*; nullus autem afferri potest Scripturæ locus, in quo vox *mundi* absolutè posita *futurum seculum* significet. Etverò, *mundi* vox, ut omnes norunt, juxta propriam suam significationem, nihil aliud sonat quàm *rerum universitatem*. Quis autem sibi persuadeat alienum omninò et inusitatum hujus vocis sensum à Joanne inductum esse? 2° Is mundus per Christum factus esse dicitur à Joanne, in quo dicitur fuisse à principio Christus : sic enim ait : *In principio erat Verbum : in mundo erat, et mundus per ipsum factus est.* Atqui Evangelii initio, ut vocem hanc explicant Sociniani, nondum erat in cœlo Christus, nec in orbem seu seculum futurum ingressus est nisi post resurrectionem. Ergo, etc. 3° Is mundus intelligitur cui Christus cognitus non est. Statim enim subdit : *Et mundus eum non cognovit.* Atqui non potest dici Christus in cœlo et futuro seculo ignotus fore. 4° Esto intelligatur cœlum nomine *mundi*, ergo cum asserat Joannes mundum à Christo esse factum, consequens est cœlum ab ipso esse conditum. Atqui hoc perinde est ad argumenti nostri vim. Non potuit enim cœlum condere Christus, quin initio mundi fuerit.

At, inquam, rectè potest dici mundus ille, nempe futurus, per Christum factus, non quòd simpliciter sit ab eo factus, sed quòd nobis ab ipso sit acquisitus et totus noster factus; nobis autem à Christo acquisitus dici potest, non quòd pretio pro nobis dato et satisfactione aliquà depensà ab ipso nobis sit partus aut restitutus; sed quòd ipsius doctrinæ et exemplo sit nobis ostensus. Imò verò hoc est non Scripturæ interpretationes, sed portenta edere. Quid enim? cum *mundus* à Joanne dicitur, mundus non est, quem omnes norunt, sed futurum seculum de quo nemo unquam cogitaret? cum dicitur *factus*, non factum significat, ut cuncti intelligunt, sed acquisitum; cum autem dicitur *acquisitus*, id non sonat pretio comparatum, sed doctrinæ et exemplo ostensum? Quis talia fando unquam audit? An non verò illud est de constanti vocum significatione, de perpetuo loquendi usu,

de hominibus, de Scripturis denique ludere?

Obijciunt 4° : Vox illa, *mundus*, de novâ creaturâ accipi potest; novæ autem creaturæ per Christum factæ sunt; ipse enim humanum genus reformavit. — Respondeo alterum hoc esse commentum planè absurdum. 1° Enim Apostolus *mundum* simpliciter nominavit. At nomen istud absolutè sic positum nullibi pios homines significat, imò homines impios sæpè sonat; quia nempe mundus intelligitur, qualis ipse per sese est ab Adam peccato. 2° Idem est mundus in quo dicitur fuisse Christus, et qui per ipsum factus est, et qui eum non cognovisse asseritur. Atqui, cum dicitur *in mundo fuisse* Christus, id de mundo propriè dicto accipitur, non de hominibus piis. Pari ratione cum additur : *Et mundus eum non cognovit*, de mundo propriè dicto seu de hominibus mundum habitantibus intelligitur, non de hominibus per ipsum reformatis. Insultum enim esset dicere Christum ab hominibus per ipsum reformatis non fuisse agnitum.

Etverò, si Socinianos audimus cum primò dicitur Christus *in mundo fuisse*, id intelligitur de mundo propriè dicto; cum verò statim subjicitur *mundum per ipsum factum esse*, id jam non de eodem mundo, sed de hominibus piis interpretandum est : cum autem illicò subjungitur : *Et mundus eum non cognovit*, istud non ampliùs de hominibus piis, sed de impiis contra accipiendum. Sic in brevi orationis spatio juxta eos, Joannes, qui *mundi* vocem ter usurpavit, ter quoque ejus significationem mutavit. Quo quid ineptius fingi potest? 3° Nemo saltem inficias legerit voces istas, *Et mundus per ipsum factus est*, eum præ se ferre sensum, quem nos illi adscribimus. Itaque si aliud omninò diversum intelligi voluit Apostolus, ut contendunt Sociniani, quæ de causâ non hoc, sed contrarium expressit? Cur hæc loquendi ratione tot homines pios Deique amantes ab Apostolorum ætate ad Socinum usque in gravissimum errorem, ut illi quidem putant, de Christi divinitate coniecit? Cur tam noxiam obscuritatem ab omni humani sermonis consuetudine ita abhorrentem affectavit?

Obijciunt 5° : Cum dixit Apostolus 1 Cor. 8, 6 : *Unum esse Dominum Jesum Christum per quem omnia et nos per ipsum*, respexit ad Christum quatenus homo est, et quatenus, ut idem ait ad Rom. 14, 9 : *In hoc mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur*; proinde vox illa, *omnia*, ad Christianos et quæ-

cumque Christianorum sunt, restringenda est. — Nego antecedens. Christum enim spectavit Apostolus ut in se est, et eum hoc loco cum Patre comparavit, ac falsis numinibus opposuit. Quemadmodum igitur, cum ibi dicuntur omnia esse ex Patre æterno, nihil omnino excipitur, sic nulla restrictio est, ubi dicuntur *omnia esse facta per Christum*; uterque enim in eo falsis numinibus opponitur, quod, etsi dicerentur dii, reverà tamen nihil essent (*idolum enim nihil est in mundo*, quod ait alibi Paulus) contra autem omnia ex Patre et Filio perfecta sunt.

Obijciunt 6°: Locus Apostoli Coloss. 1, 15, non de primâ creatione, sed de secundâ, non de omnibus creaturis, sed de novis duntaxat creaturis intelligendus est. Ergo ex eo perpetuam colligitur Christum fuisse antequam mundus crearetur.

Nego antec. Plurima enim repugnant. Ac 1° quidem obstat Apostoli ratiocinatio. In ipso enim orationis limine affirmat Christum esse primogenitum omnis creaturæ (omnis, inquam, tam veteris quam novæ); quod non diffidentur Sociniani; concedunt enim Christum supra omnem omnino creaturam sine ullo discrimine evocum esse à Patre æterno, ut ipse primogenitum. Porro id probat Apostolus, quia per ipsum creata sunt omnia in coelis et in terrâ. Ergo vox illa, *omnia*, non creaturas modò novas, sed etiam quaslibet alias complectitur. Quod enim in argumentum affertur, tam latè patere debet quàm id quod ipso probatur.

2° Verbum hoc *creare*, in Scripturis absolute positum de primâ creatione semper accipitur, præsertim cum ei adjungitur vox *omnia*, ut Marci 13, 19; Rom. 1, 25; 1 Cor. 11, 9; 1 Tim. 4, 3; Apoc. 4, 11, et cap. 10, 6. Sic et *creaturas* vocabulum eodem modo positum, idem etiam sonat, ut Marci 10, 6; 13, 19; 16, 45; Rom. 1, 20 et 25; 8, v. 20 et 39; Hebr. 4, 13; 2 Petri 3, 4. Nec aliud ambo significant, nisi cum eis aliquid adjungitur, quod aliò utriusque vocis significationem inflectat. Hic autem id non occurrit. Etverò, apud omnes in confesso est hanc esse genuinam eorum vocabulorum significationem. Cur ergo à perpetuo Scripturarum usu et propriâ vocum significatione semper recedunt Sociniani?

3° In eo Apostoli loco per Christum dicuntur creata omnia, nec solùm visibilia, sed et invisibilia, nempe Ætheri, principatus, domi-

nationes, uno verbo omnes Angeli. Atqui per Christum Angeli non sunt facti novæ sem sanctæ creaturæ; tales enim ab initio fuerunt, nec tales esse unquam destiterunt. Neque verò illi ut homines per Christum in Dei gratiam restituti sunt. Ergo *creare* ibi non est novam creaturam facere, aut in Dei gratiam restituere, quod somniant Sociniani.

4° Inter illa invisibilia, quæ in mundo sunt et quæ dicuntur à Christo creata, et inter principatus et potestates, de quibus mentionem facit Apostolus, sunt etiam Angeli mali seu dæmones. Ephes. enim 6, 12: *Nobis non est, inquit, collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates.... contra spiritualia nequitia in cælestibus*. Et in hac ipsâ ad Colossenses Epistolâ, cap. 2, vers. 15, ab eodem Apostolo dicitur Christus expoliâsse principatus et potestates Inferorum, atque de illis triumphâsse. Atqui dæmones non sunt facti per Christum novæ creaturæ; Scilicet nova creatio posita est in liberatione à malo vel morali vel physico. Ut autem neutro laborabant Angeli boni, sic neutro liberati sunt mali; atque ut Angeli boni nunquam deformati sunt, sic Angeli mali nunquam fuerunt reformati. Sed quis præsertim non horreat, cum apud Socinianos intelligit dæmones per Christum eo sensu creatos esse, quod ab ipso facti sint novæ creaturæ?

Verùm hic notanda est mira horum hæreticorum inconstantia. Cum enim hunc Apostoli locum proferimus, in quo omnia à Christo creata esse dicuntur, tam quæ in coelo, quàm quæ in terrâ, tam visibilia quàm invisibilia, statim reclamant id intelligendum non de omnibus omnino creaturis, sed de novis illis creaturis quæ in Scripturis aliquando memorantur; per Christum autem eas esse tales factas, quia ipse eas in gratiam Dei restituit et reformavit. Ergo admittant necesse est *creare* illic idem esse quod *reficere, reformare*. Illic ergo figant pedem, et primam hanc interpretationem suam omnibus, quæ consequuntur, si possunt, accommodent. Sed urgemus. Si ita est, quomodò inter illa quæ à Christo creata sunt Apostolus recenset Angelos? Non enim illi sunt à Christo refectioni et reformati. Ad hoc autem respondent eos per Christum factos esse novas creaturas, eo sensu quod per Christum mutati sint. Ergo in primæ significationis locum aliam substituant, et juxta ipsos *creare*, jam non est re-

ficere, sed immutare. At si instemus iterum, et dicamus, quo tandem pacto immutati sunt per Christum Angeli? nulla enim in illis per Christum videtur facta esse mutatio; ad id respondent immutatos eos esse, non quidem penes se, quia tales semper manserunt quales erant, sed penes sedes suas ac thronos suos, quia nempe Christum adoraverunt, et tanquam Dominum agnoverunt, eique sese sponte subjecerunt. Ergo jam à secundâ auctoris verbi *creandi* explicatione recedunt Sociniani et ad tertiam confugiunt. Nempe *creari* juxta ipsos jam non est *refici* et *instaurari*, quod primò aiebant, imò nec *immutari*, quod secundò fingeant; sed *Dominum adorare* et *cognoscere*. Sed si adhuc progredimur, et ab ipsis sciscitamus, quâ demùm ratione dæmones à Christo creati dici queant, quandoquidem nec ab ipso instaurati sunt ut homines, nec ut Angeli ipsum adoraverunt, nec ei sese subjecerunt; tunc affirmant illos posse non immeritò dici à Christo fuisse creatos, quòd ab ipso debellati sint, eique coacti fuerint parere. Quocirca quanta hæc est vocis ejusdem eodem in loco significatio. *Creari* enim hoc postremo sensu non est *refici*, nec *immutari*, nec *Dominum venerari*; sed *eum ultorem sentire* et *ab ipso superari*.

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

Quis hæc æquo animo ferat? Quis ad talem vocum inversionem non obstupescat? Annon verò illud est absurda absurdis cumulare, et sacros codices humanumque simul genus ludibrio habere? Quis unquam vidit unam eandemque vocem in uno et eodem loco sine ullâ distinctionis notâ positam quadroplici sensu planè diverso usurpari? An ita licet ab uno ad alium pro libito transilire, et eum insolentem prorsus atque inusitatum ubique pro arbitrio comminisci?

Instant: At ibi Christus vocatur *primogenitus omnis creaturæ*. Atqui primogenitus ejusdem est conditionis ac naturæ cum illa quorum primogenitus est. Ergo Christus creatura mera est.—Distinguo majorem: *Primogenitus* appellatur singulari ratione, quia est genitus ante omnem creaturam, concedo; vulgari apud homines more, nego. Nimirum duo sunt quæ arguant *primogeniti* vocem vulgari apud homines more illic non usurpari. Primum est, quòd ab Apostolo ideò primogenitus omnis creaturæ esse dicatur, quia per ipsum creata sunt omnia. Hanc enim dicti aul rationem affert Paulus. At primogenitus, qualis vulgò in-

telligitur, non est eorum auctor et causa, quorum primogenitus est, multò autem minùs ideò vocatur *primogenitus*. Alterum est quòd ita primogenitus sit Christus, ut etiam unigenitus esse debeat, quod passim inculcant Scripturæ. At si primogenitus esset omnis creaturæ, eo quo passim hoc nomen accipitur modo, id est, eò quòd primus sit inter filios Dei creatos et adoptivos ipsisque similis, jam non foret unigenitus. Ergo eà duntaxat de causâ primogenitus omnis creaturæ nuncupatur, quòd genitus sit à Patre æterno ante omnem creaturam, aleque vox ista nobis favet.

Obijciunt 7°: Cùm Apostolus ad Hebr. 1, 2, ait Patrem æternum secula fecisse per Christum, *per quem fecit et secula*; id non de veteribus seculis interpretandum est, sed de futuris, de vitâ scilicet æternâ in cælo ducendâ, et de his temporibus quæ ultimam resurrectionem consequentur. Ergo hinc colligi non potest Christum initio mundi existasse.

Nego antecedens: 1° Enim vox illa, *αἰῶνες, secula*, absolutè posita, nusquam vel ex Scripturis vel ex Judæorum loquendi consuetudine *futurum seculum* significat: neque ullum hujus significationis exemplum proferri potest. 2° *Secula* plurali numero nunquam dicuntur de futuro mundo. Scripturæ enim cùm eà voce designant tempus illud quod futuram resurrectionem consequetur, non modò semper addunt distinctionem illam *futuri* aut *venturi*, illudque seculum aut mundum *futurum* vel *venturum* disertè nominant, sed etiam singulari numero constanter utuntur. 3° Non potest à Socinianis explicari quomodò Christus fecerit futura secula. Vel enim eo vocabulo intelligitur cælum, vel vita æterna, vel tempus quod resurrectionem consequetur. At Christus si merus homo est, nec cælum fecit, nec vitam æternam, nec tempus illud quod resurrectionem consequetur. Eiverò concedunt illi per Christum futura secula non esse propriè facta; sed ea ab ipso nobis esse promissa et aliquando danda. Quasi verò secula facere sit illa promittere? quis unquam *faciendû* vocem hoc sensu usurpavit?

Instant: At vox illa, *per*, merum instrumentum arguit. At si Christus mundum condidit, non eum ut merum Patris instrumentum creavit. Ergo is locus de primâ creatione non intelligitur. — Nego majorem. Nam vox illa eadem, *per*, de ipso Patre usurpatur. *Ex ipso*, inquit Paulus Rom. 11, 55, *et per ipsam, et in ipso sunt omnia*. Adde Gal. 1, 1; Ephes.

1, 1; Hebr. 2, 10, etc. Proinde de causâ etiam princeps sumi potest (1).

Obieciunt 8° adversus omnium illustrissimum ac luculentissimum Apostoli locum Hebr. 1, 10: Ibi tria complectitur Apostolus, cœli ac terræ creationem, eorumdem futuram aliquando mutationem et immobilem in hæc mutationibus Dei existentiam, Atqui tria hæc non refert ad Christum; sed secundum duntaxat. Hunc enim locum tribuit Christo ut indicet cœlum et terram mutanda esse à Christo. Ergo hinc confici non potest Christum esse immutabilem, eique creationem mundi adscribi oportere. — Nego minorem. Et certè cùm hactenus multa à Socinianiis absurda viderimus, postremum hoc commentum ista omnia vincit. 1° Enim cùm Paulus integrum hunc Psalmi locum alleget, ad demonstrandam Christi super Angelos præstantiam, quid audacius, quid insolentius, quàm eumdem locum sædè discernere, et unam quidem ipsius partem Christo tribuere, duas autem alias ei adjudicare, idque pro libito et sine causâ? Nihil enim illic est quod vel tantillum arguat in hæc distinctionem esse adhibendam. Et verò, si duæ istæ loci hujus partes Deo soli conveniant, non tantùm ab Apostolo poterant, sed etiam omninò debebant omitti, ne videlicet lectores in errorem præcipites ageret. Quis enim ad Socinum usque exiitit, qui ex hoc loco non sibi persuaserit creationem mundi Christo esse adscribendam? Atque adeò Apostoli prudentiæ et charitatis, et Spiritus sancti sapientiæ erat ista non sic confundere, si discernenda fuissent. 2° Vel totus hic locus intelligitur de Christo, vel nullatenus; ab initio enim usque ad finem eadem semper persona compellatur: *Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli; ipsi peribunt, tu autem permanes, et verus*, etc. Proinde idem omninò est, qui cœlum et terram aliquando mutaturus est ut amictum, et qui olim ipsa creavit. Ergo vel neutrum Christo competit, vel utrumque. Jam verò Sociniani ipsi confitentur ipsum esse, qui aliquando cœlum et terram alit mutaturus; quapropter cùm eadem persona semper memoretur, et ipse olim cœlum ac terram condidit. 3° Hoc ipsum faciebat ad Apostoli scopum. Volebat enim illic Paulus declarare Christi excellentiam contra Gnosticos

(1) Vide S. Basil. de Spiritu sancto, passim et præsertim cap. 3, 5, 26, et Cornel. à Lap. Epist. ad Rom. cap. 11, v. 36.

Jam tum grassantes, qui Angelos Christo non æquabant modò, sed et anteponebant; et ab ipsis, non autem à Christo, mundum esse fabricatum arbitrabantur. Ut autem hos refellat, et Christi præstantiam adstruat, multa profert: 1° Quòd Christus sit Filius Dei ab ipso genitus, quod in nullum competit Angelorum; 2° quòd cùm Pater eum introduceret in orbem, voluerit ipsum ab Angelis adorari; 3° quòd Angeli sint meri Dei servi; Christus autem thronum habeat regalem ac divinum, quòd sit Deus, quòd terram et cœlum creaverit, eaque destructurus sit aliquando, et in meliorem statum restitutus, cùm idem semper maneat; 4° quòd Angeli sint administratori spiritus propter homines missi; Christus contra aseat ad dexteram Patris, tanquàm ipsi par, et omnibus Imperans, et hostes suos sine ullo labore pedibus suis subjecerit. 5° Paulò ante dixerat Apostolus per Christum facta esse secula; proinde viam straverat ad hunc locum integrum Christo tribuendum. Ergo omnia quæ ibi extant, non tantùm eò nos ducunt, sed etiam cogunt, ut rerum universalis creationem Christo adscribamus.

Instabis: Is quidem locus per se et primariò de uno Deo intelligitur, sed ab Apostolo ad Christum transfertur per subordinationem, quatenus illi convenire potest. At Deus nihil deinceps faciet, nisi per Christum. Ergo, cùm aliquando mutaturus sit cœlum ac terram, id per Christum præstabit. Sed cùm terram condidit et cœlum, Christus non erat, atque adeò per ipsum non potuit ea creare. Itaque necessariò distinguendæ sunt duæ hujus loci partes, quarum primæ Deo soli, altera Deo primariò, et Christo per subordinationem tribuatur. — Respondeo inauditum esse ut locus, qui de Deo solo intelligendus est, idem alicui creaturæ per subordinationem in Scripturis tribuatur. Deinde verò, si per subordinationem accommodandus sit, vel totus accommodetur necesse est, vel nullà ex parte, cùm persona ibi non mutetur; atque adeò, si per subordinationem Christo tribuitur cœli ac terræ futura mutatio, per eandem subordinationem eidem tribui oportet cœli ac terræ creationem.

Hoc autem ad præsens nostrum institutum satis est. Si enim Christus, ut Deo subordinatus, olim cœlum ac terram creavit, quomodò cœlum ac terram aliquando mutabit? Profecto exiitit in exordio mundi; qui enim creavit

subordinatus, tūm saltem existere debet cūm creat.

Argumentum VII, à tempore ante mundum.— Quamvis nullum ante mundi initia tempus extiterit, fingimus tamen, ut probemus Christum fuisse priusquā orbis fieret.

Et hoc quidem satis adstruunt, quæ modò protulimus de creatione, momenta. Si enim Christus rerum universitatem condidit, ea certè prius extitit. Sed unum ad id specialem locum adducere juvat ex Joannis capite 17, v. 5, ubi Christus mortis proximus Patrem rogat ut eam, quā propter formam servi assumptam ad tempus fuerat obscuratus, caliginem dispellat, et gloriam ac divinitatem, quam ante mundi originem habuit, toti deinceps orbi declaret. *Nunc, inquit, clarifica me tu, Pater, apud te ipsum, claritate quam habui, priusquā mundus esset, apud te.* Unde sic arguimus: Ille extitit ante mundum, qui gloriam habuit, priusquā mundus esset. Atqui Christus conceptis verbis testatur se gloriam habuisse, antequā mundus esset. Ergo.

Respondet Socinus in suis cūm adversus Volanum, tūm contra Erasmum Joannis disputationibus, et post eum Sociniani Catech. sect. 4, cap. 4, Christum habuisse illam gloriam ante mundum, non reipsā quidem, sed decreto Dei tantā ac prædestinatione.

Responsio illa multis argumentis confutatur. 1° Enim Christus non ait gloriam hanc sibi destinātam fuisse; sed se illam habuisse ac possedisse. Inter ista autem duo latum discrimen est, quod omnes nōrunt. 2° Nullum ē Scripturis exemplum, nullus allegari potest locus, in quo quis tunc dicatur habuisse aliquid cūm ipse non esset. Etverò prius est esse, quā habere. Ergo qui aliquid habere pronuntiatur, multò magis eo tempore esse censetur. 3° Si Socinianorum expositio valeat, et unusquisque dici possit illud habere, quod ipsi destinātum est, possunt dici infideles, aliquando ad christianam religionem vocandi, jam habere fidem; infantes nondūm baptizati et mox baptizandi, possunt dici habere gratiam; fideles impii ac scelerati, sed tamen prædestinati, eo ipso tempore quo omnibus flagitiis cooperti sunt, possunt dici habere Dei charitatem; potest dici Paulus, cūm persequeretur Ecclesiam Dei, habuisse dignitatem apostolicam, et omnes apostolicæ dignitatis virtutes, etc. Quod quisvis intelligit esse longè absurdissimum. 4° Observandum est hoc verbum, *habui* quod aliquid præteritum sonat. Eo enim,

in loco significat Christus se in aliquo gloriæ statu fuisse ante mundum, qui non eodem modo perseverabat, et quem à Patre sibi reddi postulabat. Jam verò juxta Catholicos res ita est. Ante mundum enim Christus apud Patrem gloriam habuit plenā, nullis injuriis obnoxiam, nullis tenebris admixtam; cūm autem homo factus est, exinanivit semetipsum; et quemadmodum divinitatem suam carnis velamine, sic gloriam suam densā velut omnium vitæ miseriarum nube obtexit; nec eam ipse obscuravit modò, sed ab aliis etiam omni proborum, calumniarum et suppliciorum genere deteri passus est. Itaque mortis proximus à Patre postulat ut tam calamitosæ vitæ finem imponat, sibi quæ plenā omni ex parte gloriam largiatur, qualem ante mundum habuerat. At juxta Socinianorum doctrinam, nihil afferri potest cur dixerit Christus, *quam habui*. Si enim hoc de decreto Dei accipiendum est, cūm propositum Dei semper esset, debet potius dicere, *quam habeo apud te*. 5° Aliquid de se sanè affirmat Christus, quod sibi peculiare esset. At si prædestinatio tantūm intelligatur, nullus erat ex Apostolis electis, qui non potuisset pariter dicere: *Clarifica me tu, Pater..... claritate quam habui, priusquā mundus esset*, et nemo jam foret è prædestinatis, qui idem cum Christo dicere non posset. Atqui hoc tolerari nequit. Ergo. 6° Christus duo simul complectitur et comparat. Postulat enim ut Pater sibi apud se, seu in cælo, concedat eam claritatem, quam ante mundum apud ipsum habuerat. Proinde eodem modo gloriam hanc ante mundum apud Patrem habuerat, quo illam apud eundem habere post mortem cupit. Atqui cupiebat illam habere reipsā. Ergo pariter eam quondā verè ac reipsā, non autem prædestinatione solā, apud Patrem et in cælo habuerat.

Obijciunt 1°: Christus ibidem satis arguit se loqui de gloriā sibi tantūm prædestinatione ante mundum datā; sic enim ait versu 24: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.* — Nego antecedens. Imò verò ex hoc sequitur Christum fuisse ante constitutionem mundi. Si enim Deus Pater Filio ante constitutionem mundi dedit claritatem, tunc Pater existerat, quomodò tunc Filius existere debuit, si tunc eam habuit. Itaque ex hac Patris Filio dantis gloriam ante constitutionem mundi, et Filii eam à Patre

accipientis mutuâ connexionem, patet, ut Pater tunc erat, quia dabat, sic Filium existisse tunc, quia habebat.

Instant : At Christus loquitur de gloria sibi, ut homini concessâ. Hoc enim indicant verba ista : *Quam dedisti mihi, quia dilexisti me*. Atqui non potest dici gloria Christo, ut homini, collata ante mundi constitutionem, nisi prædestinatione duntaxat. Ergo. — Respondeo hæc non admodum urgere, et de Filio æterno dici posse. Attamen si quis pertinaciter contendat de Christo ut homine intelligenda, nos non admodum repugnatos ; sed ita exponendus erit locus : *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum (seu futurus sum) ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dederis mihi, quia ante constitutionem mundi dilexisti me*.

Obijciunt 2° : Apostolus 2 Cor. 5, 1 : *Scimus, inquit, quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*. Atqui fideles, quamdiu in terrâ sunt, hanc domum habent decreto tantum Dei ac prædestinatione, non reipsâ. Ergo similiter Christus, etc. — Respondeo 1° hunc locum ad rem non esse, nec ex illo à Socinianis paritatem ullam Christum inter et fideles adstrui posse. Ac 1° quidem ad rem non pertinet. Nos enim inde arguimus Christum ante mundum existisse, quia dicitur tunc gloriam in cælis habuisse. Nemo autem dici potest aliquid habere, qui non sit. At quos in hoc loco alloquitur fideles Apostolus, ii profectò erant. Ergo, nedum hoc loco argumentum nostrum evertatur, eo firmatur magis. Probare enim debent Sociniani quempiam in Scripturis dici aliquid habere antequàm sit ; hoc autem ex Apostolo conficere non possunt. 2° Nulla Christum inter et fideles paritas institui potest à Socinianis, idque eâdem de causâ. Namque alunt Christum habuisse gloriam apud Patrem ante mundum, cum nondum esset. At fideles contra existebant, cum Apostolus affirmabat eos habere domum non manufactam, æternam in cælis. — Respondeo 2° fideles illos dici ab Apostolo habuisse domum non manufactam et æternam in cælis, non præcisè vi solâ prædestinationis æternæ ; sed quia ad illam jus habebant Christi sanguine jam acquisitum, et ejus pignus jam intra se habebant, nempe Spiritum sanctum ; sic et id vulgò dicimur habere, moraliter nempe, ad quod jus habemus acqui-

situm, et cujus pignus jam nobis datum est.

Obijciunt 3° : Idem Apostolus 2 Tim. 1, 9, de Deo loquens, *Nos, inquit, liberavit et vocavit vocatione suâ sanctâ, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum et gratiam, quas datus est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia*. Proinde affirmat à Deo datam esse fidelibus gratiam, cum nondum existerent. Atqui non minùs videtur posse dici Christus habuisse gloriam apud Patrem ante mundi originem, cum non esset, quàm illud de fidelibus modò allatum. — Nego paritatem. Discrimen est quòd dare sit actio dantis, quæ esse potest sine eo cui datur ; potest enim aliquid dari ei qui nondum sit, ut inter homines sæpè fit in gratiam nepotum nondum natorum. Neque verò necesse est ut id quod datur, eodem tempore accipiatur, quo datur. Imò dare naturâ suâ prius est quàm accipere. At verò habere est possessio ac velut passio quædam habentis ; proinde nemo habere potest quidquam, nisi existat ; hinc est aperta utriusque differentia. Quin etiam paritatem in adversarios retorquere possumus. Ut enim se habet dare ad existentiam dantis, ita habere ad existentiam habentis. Ergo sicut fieri non potest ut qui non est, is aliquid det, sic fieri non potest ut qui non existit, is aliquid habere dicatur. Proinde sicut ante tempora secularia existebat Deus, cum dare dictus est, ita tunc Christum existisse necesse est, aliquidem ex Joanne tunc gloriam habuit apud Patrem.

Obijcies 4° : Si Christus reipsâ claritatem habuisset apud Patrem ante mundi constitutionem, ea fuisset divinitatis propria. At talis non erat claritas, de quâ loquebatur Christus. Ibidem enim versu 22, testatur se ipsam communicasse aut communicaturum esse cum Apostolis suis : *Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus*. Atqui Apostolis gloriam divinitatis propriam et essentialem non dedit. Ergo de istâ sermonem non habebat Christus. — Distinguo majorem secundum syllogismi : testatur Christus se eam claritatem communicaturum cum Apostolis ac discipulis suis, quatenus capaces erant, concedo ; eodem, quo ipse habuerat, modo, nego. Idem igitur judicandum est de illâ claritate, quod de unitate quam ei adjungit. Atqui hoc postremum non intelligitur de eâdem omnino unitate, naturæ videlicet ; sed de unitate tantum consensû ac voluntatis. Ergo claritas pari ratione non est

omniñò eadem, sed tantùm similis, quoad hominum natura fert. Ut enim Joannes ait Epist. 1, cap. 3, 2 : *Scimus quoniam, cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.*

Objeiunt 5° : Si Christus ibi postulat à Patre gloriam, quam apud illum ante mundi exordia habuerat, consequens est Christum aliquandiu eâ caruisse. Atqui si Deus est Christus, nunquàm eâ carere potuit. — Distinguo minorem : Non potuit eâ carere quatenus Deus, concedo; quatenus homo, nego. Quod ut accuratè intelligatur, observandum est Christi semper unam eandemque personam extitisse; sed non semper unum eundemque fuisse ipsius statum. Nam ante mundi constitutionem Deus tantùm erat; post assumptionem verò carnem Deus et homo simul fuit. Porro, ante mundum secundum se totum gloriâ fruebatur; at post carnem assumptionem non secundum se totum eâ potiebatur. Imò verò hujus vitæ calamitatibus et hominum conviciis ac crudelitati subiacebat. Itaque postulat ut totus, quantus erat, in gloriâ et claritate tandem aliquando constitueretur. Spectat igitur gloriam illam, non quatenus præcisè erat divinitatis (eam enim semper habuerat); sed quatenus erat omni ex parte plena ac perfecta.

SECTIO II.

An Christus ab æterno fuerit.

Mueusque cum solis Sociniani et eorum parentibus hæreticis, manus conseruimus; nunc sequuntur Ariani, qui etsi constabantur Christum, quatenus Dei Verbum, ante mundi exordia extitisse, et ab eo conditam fuisse rerum universitatem, ipsum tamen æternum esse inficiabantur. Hos igitur speculatim jam aggredimur; sed ita tamen ut per eorum latus Socinianos iterum et alios petamus. Cùm enim hi negent Christum ante Beatam Virginem extitisse, longè magis negant ipsum ab æterno fuisse. Proinde si Christi æternitatem adstruxerimus, non Arianos modò, sed etiam istos simul confidemus.

Assertio. — Christus ab omni æternitate fuit.

Ut quoddam David ad prosternendum Goliath elegit sibi duntaxat quinque împidissimos lapides de torrente; sic nos ad debellandos recentiores hæreticos, gigantum more

sibi confidentes, quinque tantùm è Scripturis loca depromemus.

Argumentum primum, è descriptione Sapientia, Proverb. 8, 22. — Christus in Scripturis non semel *Sapientia* nomine insignitur. Hæc autem Sapientia Proverb. capitibus 1, 8 et 9, à Salomone describitur. Inter alia verò cap. 8, sic ipsa habet, versu 22 : *Dominus, inquit ipsa de se, possedit me in initio viarum suarum, antequàm quidpiam faceret à principio.* Versu 23 : *Ab æterno ordinata sum et ex antiquis, antequàm terra fieret.* Versu 24 : *Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram* (hebraicè, *formata sum, parturiebar, genita sum*); *necdum fontes aquarum eruperant.* Versu 25 : *Necdum montes gravi mole constiterant, ante colles ego parturiebar.* Versu 27 : *Quando præparabas cælos, aderam.* Versu 29 : *Quando appendebat fundamenta terræ.* Versu 30 : *Cum eo eram cuncta componens* (hebraicè, *eram apud eum veluti alumnus*), *et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore.* Versu 31 : *Ludens in orbe terrarum, et deliciæ meæ esse cum filiis hominum.*

Ex quibus sic argumentamur : Sapientia, quæ verbis illis exprimitur, æterna est. Atqui Christus est illa Sapientia.

Major evidens est ex solâ hujus loci lectione. Jam verò ut probetur minor, quatuor sunt demonstranda. 1° Sapientiam illam esse quamdam personam. 2° Eam à Patre æterno distingui. 3° Hanc descriptionem Christo optimè convenire. 4° Eandem in nullam aliam rem cadere posse.

1° Igitur, quæ hic sese tam egregiè depingit Sapientia, persona est. Ea enim sibi tribuit quæ in solam personam competunt. Capite enim 1 docet et increpat. Cap. 8, versu 1, clamat. Ibidem, versu 24 et 25, ex Deo genitam se esse asserit. Cap. 9, 1, dicitur edificasse sibi domum. Ibidem, versu 2, immolasse victimas suas, miscuisse vinum et posuisse mensam. Atqui hæc solarum personarum esse possunt, nec queunt aliis rebus attribui. Et verò, si ante mundum fuit, et ab æterno Patre distincta tunc erat, persona certè quæpiam est. Nihil enim tunc esse potuit ab æterno Patre distinctum, quod idem persona, et quidem divina, non foret. Atqui Sapientia quæ hic loquitur ante mundum erat, ut patet, et ab æterno Patre distinguebatur, ut jamjam ostensuri sumus. Ergo, etc.

2° Persona illa ab æterno Patre distincta erat. Ipsa enim ab illo apertè ac constanter

scire distinguit, sic aliena : *Ab æterno ordinata sum, nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram. Ante colles ego parturiebar* (sive edita fus). *Quando præparabat celos, aderam, cum eo eram cuncta componens, ludens coram eo, etc.* Hæc enim totidem sunt personæ, à Deo Patre distinctæ, argumenta. Qui enim gignitur, non potest idem esse cum eo à quo gignitur. Qui alicui adest, non est idem cum eo cui adest, etc.

3° Hæc descriptio Sapientiæ optimè Christo convenit. Ac 1° quidem *Sapientiæ* nomen elapsissimum est; quandoquidem Apostolus 1 Cor. 1, 24, Christum appellat *Dei virtutem ac sapientiam*. 2° *Sapientia* cap. 8, v. 2 et 3, dicitur ubique docere in viis ac plateis; ibi autem similiter docuit Christus. 3° Quemadmodum illa de se ait versu 15 : *Per me reges regnant, et versu 16 : Per me principes imperant*, ita Christus Apoc. 19, 16, appellatur *Rex regum et Dominus dominantium*. 4° Asserit illa se fuisse apud Deum in *initio viarum earum*, seu principio rerum; de Christo autem Joannes ait, cap. 1, 1 : *In principio erat Verbum*. 5° Sicut *Sapientia* testatur ante colles gentem se fuisse, ita Christus Coloss. 1, 17, ante omnes fuisse prædicatur. 6° *Sapientia* cap. 9 dicitur ædificasse sibi domum, excidisse columnas septem, sacrificium obtulisse, vinum et aquam suis miscuisse, posuisse mensam, et misisse undequaque qui ad cœnam invitarent; ita Christus Ecclesiam construxit, septem sacramenta, quibus illa fulciretur, instituit, se ipse in victimam obtulit, se in cibum ac potum suis dedit, et postea servos suos Apostolos in orbem universum misit, ut omnes ad ipsum et spirituales ejus epulas invitarent. Ergo hæc omnia in Christum quadrant.

4° Hæc eadem nulli alteri rei conveniunt. Si enim Christus ibi non describitur sub nomine *Sapientiæ*, oportet (quod somniant Sociniani) hoc vocabulo intelligi vel sapientiam, quæ Dei proprietas est, vel sapientiam creatam, vel sapientiam generatam, vel aliquem sapientiæ effectum, v. g., legem veterem. Atqui nihil ex his omnibus eo in loco depingitur. Ac 1° quidem non describitur certè ipsa formalis et essentialis sapientia Dei; hæc enim Dei sapientia non est producta. At sapientia, quæ illi describitur, se non semel ex Deo gentem et productam affirmat. 2° Illa sapientia non est creata, quod luce clarius est; ipsa enim contra proficitur se ante quamlibet creaturam extitisse. 3° Non est sapientia generatam, cum illa nec per se doceat, nec ex Deo producta,

nec ante mundi exordia extitisse dici queat, nec cum Deo omnia composuisse; hæc enim non nisi in divinam sapientiam cadunt. Ergo. 4° Denique non est lex vetus, cum illis de causis, tum quia ante mundi originem illa profectò non fuit. Ergo res nulla assignari potest præter Christum, cui hæc descriptio conveniat.

Ex his autem multiplex argumentum efflorescit. 1° Enim si ante mundum et ab æterno fuit quædam persona à Patre distincta, ea sanè à Christo alia non fuit; hoc enim in confesso est apud omnes. Atqui, etc. Ergo. 2° Is sub nomine *Sapientiæ æternæ* depingitur, cui Sapientiæ illius omnes characteres conveniunt. Atqui, etc. Ergo. 3° Sapientia, cujus mentio fit, vel est Christus, vel quiddam aliud. At non est quidpiam aliud. Ergo.

Objiciunt 1° : Nomina abstracta non dicuntur de personis. Atqui *Sapientiæ* nomen est nomen abstractum, non concretum. Ergo, etc. — Distinguo majorem : Non dicuntur de personis creatis, concedo; de increatis, nego. Certè Joan. 1, 4, Christus appellatur *lux hominum*, et alibi *vita, veritas*, etc. Etverò Deus non tam *sapiens* dicendus est, quam *ipsa per se sapientia*. Cæterum abstracta non infrequenter usurpantur pro concretis; quapropter nihil obstat quominus id, si videatur, hoc etiam loco fieri existimetur (1).

Objiciunt 2° : Prosopopœia quædam admittit illi potest, ita ut Sapientia inducatur quasi persona quædam de seipsa loquens, cum tamen persona reipsa non sit. Ergo nihil inde confici potest. — Nego antecedens. 1° Enim nullum est in Scripturis ejusmodi prosopopœiæ exemplum, quâ nimirum virtus aliqua loquens ac docens inducatur; stultum autem esset aliquid à perpetuâ ac constanti Scripturarum consuetudine alienum inducere.

(1) Respondere malim : Nego majorem; non rarò enim personis, vel creatis, nomina abstracta applicantur : v. g., B. V. Maria sapiensimè dicitur *spes nostra*, etc.

Distinguo minorem : Sapientiæ nomen est abstractum, ubi de creatis agitur, concedo; etiam in Deo, nego. Enimverò in Deo Sapientia, si notionalliter sumatur, ipsa est Verbi persona; si verò essentialiter, non tam modificatio quædam est divinæ substantiæ, quam ipsa divina substantia. Nemo enim nescit Dei attributa non à divinâ substantiâ distingui, adeoque verè substantialia esse. Itaque minùs rectè dicitur : Deus sapiens est, vel : Deus habet sapientiam; at dici deberet : Deus est Sapientia, quemadmodum pronuntiat Christus : *Ego sum Veritas*, substantialis nempe; item discipulus quem diligebat : *Deus Caritas est*.

3° Prosopopœia locum habet in fabulis aut orationibus vehementibus; at hic nec ulla fabula narratur, nec oratio vehemens est; sed nuda, densa ac brevia præcepta, quæ prosopopœiam non admittunt. Præterea verò prosopopœia, cum falsi aliquid præ se ferat, nec prolixa est nec sine aliquâ præfatione usurpatur; at hic nulla præfatio est, et longa est oratio ejusdem omnino tenoris. Denique nulla ibi prosopopœia esse censenda est, ubi persona est, cui omnes orationis partes conveniunt. Atqui talis est hic locus. Ergo.

Instant 1° : Non minus sapientiæ virtuti ascribi possunt in Scripturis, quæ videntur esse personarum propria, quàm charitati. At charitati ea tribuuntur, quæ videntur esse personarum propria. Sic enim Paulus 1 Cor. 13, 4 et sequentibus : *Charitas*, inquit, *patiens est, benigna est, non amulatur*, etc. Ergo, etc. — Distinguo minorem : Quia charitas ibi sumitur pro viro charitate prædito, ut alibi sit non semel, concedo; tribuuntur charitati ipsi, nego. Quocirca nulla prosopopœia 1 Cor. 13; sed aliud figuræ genus in Scripturis non insolens, quo abstracta pro concretis accipiuntur; et in hoc admittimus paritatem. Sapientia enim Prov. 8, designabit personam sapientem, æternam, ex Deo genitam, quod nobis favet.

Instant 2° : Si Sapientia, quæ illic describitur, persona est, prudentia, quæ ibidem occurrat sæpius, et ipsa quoque persona censenda erit. Ergo duæ personæ illic inducentur. — Respondeo sapientiam et prudentiam esse illic unam eandemque personam; quod satis arguit Salomon cap. 8 : *Numquid non*, inquit, *Sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam?* Ibi enim pro Scripturarum more bis idem repetitur.

Instant 3° : Sapientia dicitur cap. 9, ancillas suas mittere. At si sub nomine *Sapientia* Christus describitur, servi dicendi fuerunt, non ancillæ. — Respondeo ancillas esse quidem nominatas ut decorum servaretur; quia videlicet sub *Sapientia* nomine, quæ feminini generis est, Christum describebat Salomon; sed servos ejus esse intelligendos, Prophetas nimirum, Apostolos Evangelistas, etc.

Instant 4° : At Sapiens ibidem stultitiam instar mulieris cujusdam exhibet, quæ juvenes ad se vocat, ut eosdem avocet à sapientiâ; nec tamen quis propterea dixerit stultitiam esse personam quamdam. Ergo etsi sapientiam induxerit instar personæ cujusdam docentem

ac loquentem, non inde consequens erit eam esse personam. — Nego antecedens. Eodem enim capite 9, Salomon non stultitiam generatim, sed mulierem impudicam depinxit, quæ verò persona esset; quod ex ipsius verbis longè manifestissimum est. Mulierem autem dixit, quia reipsa est; idem verò de sapientiâ, quam antea descripserat, nomen hoc nunquam usurpat.

Objiciunt 3° : Septuaginta Interpretes loco horum verborum : *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, sic verterunt : *Dominus creavit me initium viarum suarum*, *ἐκ τῆς ψα*. Ergo sapientia creata illic describitur. Proinde si Christus intelligatur, creatura est; quod etiam ex hoc loco exprimebant olim Ariani. — Respondeo 1° codicis hebræi, utpote fontis, præsertim cum Vulgatæ concinit, auctoritatem multò majorem esse, quàm græcæ versionis quæ septuaginta Interpretibus adscribitur. Porro hebræus codex habet : *Dominus possedit me*; quod quidem verbum de generatione in Scripturis accipitur. Sic enim Eva cum peperisset Cain : *Possedi*, inquit, *hominem per Deum*. — Respondeo 2°, apud omnes alios interpretes græcos extitisse non *creavit*, *ἐποίησεν*, sed *possedit*, *ἐκρίνατο*, ut animadvertunt Basilii lib. 2 contra Eunomium, et Gregorius Nyssenus lib. 1 contra eundem. — Respondeo 3°, ita forsitan quoque redditum primò fuisse à septuaginta Interpretibus hunc locum; sed librario-rum culpâ, ob pronuntiationis et litterarum quamdam similitudinem, postmodum, loco hujus verbi *ἐκρίνατο*, irrepsisse *ἐποίησεν*. — Respondeo 4°, si ea vox retineatur, quam longè probabilius est à septuaginta Interpretibus fuisse usurpatam, ipsâ generationem divinam exprimi tanquàm ab omnibus Imperfectionibus, quæ humanæ generationi insunt, immunitatem, eoque creationi quadamtenus similem. Dicitur ergo *generatio* ob ejusdem naturæ communionem; *creatio* propter defæctatam productionis conditionem.

Argumentum II, ex Michæ de Messia vaticinio. — Micheas Propheta futurum Messiam ortum prædicens, cap. 5, 2 : *Et tu, Bethlehém Ephraïm*, inquit, *parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis*. Proinde duplicem Messie nativitatem ille designat, unam temporalem ex urbe Bethlehém, eamque futuram, alteram verò æternam. Nul-lum porro apud Christianos dubium esse potest, quin istud vaticinium de Christo sit intel-

ligendum. Hoc enim constat ex Matth. 2, 6, et Joan. 7, 42.

Unde sic disputamus : Is ab æterno est, cuius egressus seu generatio est ab initio, à diebus æternitatis. Atqui talis est Christus. Ergo.

Respondent Sociniani, nomine, *egressus*, stirpem Christi intelligi, cuius antiquitas et splendor hic commendatur. Hebraicè enim est : *Et egressiones ejus ab initio, à diebus seculi*. Ab initio autem seculi rem aliquam esse nonnunquam in Scripturis significat eam à longo jam tempore claram fuisse atque illustrem, ut apparet ex Jeremiæ cap. 25, 5; id quod maximè locum habet cum de familiâ agitur. Sententia ergo hujus loci est, inquit, Christum illustrem nativitatæ suæ originem ab annis admodum antiquis ducturum, id est, ab eo tempore quo Deus in populo suo, Saûle reiecto, regem regiamque familiam stabilivit; quod in Davide factum est, qui et Bethlehemita fuit, et auctor stirpis ac familiæ Christi. Ita Catechæa Polonica cap. 1, sect. 4, post Sociniam.

Refelluntur. — 1º Enim alienum omninò est ab usu Scripturarum et loquendi consuetudine, ut stirps *egressus* nomine significetur; nullum enim allegari potest exemplum; contra verò hoc verbum de nativitate non infrequenter accipitur, ut Gen. 10, 14 : *De quibus egressi sunt Philistim et Caphtorim*. Job, 1, 21 : *Nudus egressus sum de utero matris meæ*, etc. 2º Non minùs hac voce, *egressus*, nativitas indicatur, quàm paulò ante hoc verbo, *egredietur*. Atqui cum prædicit Deus ex Bethlehem egressurum Messiam, id, ut apud omnes in confesso est, nativitatem ejus significat. Ergo pariter nativitas exprimitur eo, quod adjicitur, *egressus* vocabulo. Nativitas autem illa non est ex Mariâ virgine, cum illa ab initio seculi et ab æternitate non esset. Ergo alia est, scilicet à Patre æterno. 3º Hoc in loco non agitur de Messiae familiâ, sed de ipsius ortu. 4º *Egressionis* nomen actio est illius qui egreditur; stirps autem est majorum series; quæ multum à se invicem differunt; v. g., stirps Christi ipsum præcessit, quatenus à Beatâ Virgine duxit originem, et extra ipsum est; sed egressio ipsi convenire non potuit, nisi esset. Is enim est qui egressus esse dicitur. Itaque si Christi egressio sit ab æterno, Christus ab æterno est. 5º Hæc verba : *Ab initio, à diebus æternitatis*, perperam omninò ad Davidem referuntur; tum quia nec Davidis nec aliorum regum hic mentio fit; tum quia ipse nec ab æterno, nec à mundi principio fuit. 6º Si an-

tiquitatem stirpis Messiae commendare voluisset hic Propheta, eam ad Abrahamum satius fuisset referri, quàm ad Davidem, qui longè post Abrahamum vixit. 7º Denique clara locutus fuisset Propheta, ne videlicet lectores in errorem conjiceret. Constat enim hæc verba aliquid præ se ferre, quod æternam Christi generationem arguat. Quapropter, si homo tantum ille est, nec ab æterno existit, quorsum hunc scopulum animis objecit Deus ?

Obijciunt 1º : In codice hebræo, nulla est æternitatis mentio; sic enim habet ille : *Et egressus ejus à quondam, לְעוֹלָם, à diebus seculi*. Ergo hinc immeritò elicitur Christi æternitas. — Respondeo 1º vocem, לְעוֹלָם, æternitatem designare, et eodem modo æternitatem Dei exprimi. Sic Psal. 92, 2 : *A seculo tu es*. Et Isaiæ 43, 13, æternitatem suam exponens Deus : *Ab initio, inquit, ego ipse*; hebraicè : *Ex quo dies est, ego ipse*. — Respondeo 2º, unum ex altera sequi; si enim initio mundi fuerit Christus, nihil est cur non ab æterno esse dicatur. Neque verò id diffidentur Sociniani; alterutrum itaque nobis perinde est, et utroque adversarii revincuntur.

Instant : In æternitate nulli sunt dies. Atqui hic dies memorantur. Ergo non habetur sermo de æternitate. — Distinguo minorem : Dies memorantur pro hominum captu, concedo; quòd ibi reverà sint, nego. Non possumus æternitatem animo comprehendere; hinc Prophetæ, ut se hominum captivi accommodent, durationem illam more cæterarum exprimunt; quod et Apostoli fecerunt.

Obijciunt 2º : Ibi describitur Christi in opido Bethlehem nativitas. Atqui ea ab æternitate non fuit. Ergo. — Distinguo majorem : Christi in Bethlehem nativitas, et insuper altera æterna, concedo; sola, nego. Duplex enim manifestè nativitas distinguitur : prima temporalis in Bethlehem, de quâ ut futurâ, sic Vates sacer loquitur : *Ex te mihi egredietur*; altera, de quâ ut jampridem existente sic addit : *Et egressus ejus ab initio à diebus æternitatis*.

Obijciunt 3º : Jeremiæ cap. 25, 5, terra Chanaan dicitur à seculo Israelitis data, hebraicè, לְעוֹלָם. Atqui hæc regio data ipsis non fuerat nisi à tempore Josue. Ergo vox illa æternitatem non significat. — Respondeo 1º hæc voce propriè significari durationem, cuius aut principium aut finis aut utrumque ignoratur. Est enim ab hebræo verbo עָלַם, quod idem est ac *latere*; atque adeò propriè æternitatem sonat. Attamen sæpè sumitur pro certo quodam

temporis spatio, modò illud ita longum sit, ut ejus initium aut finis quadamtenùs nesciatur. Sic apud Jeremiam terra Chanaan dicitur Israelitis à *seculo* data, quia ex quo data fuerat, immensum quoddam temporis intervallum effluerat. Nos autem hic propriam vocis significationem consecramur. — Respondeo 2º, has voces saltem indicare rem à longo jam tempore præteritam aut existentem; quocirca, quantumvis Sociniani tergiversentur, concedant necesse est ætate Michæ egressum seu nativitatem Messie jampridem extitisse. Quod si ita est, cur igitur statuunt ipsum nullatenus ante Mariam virginem fuisse? cur non ab æterno?

Argumentum III, ex comparatione Christi cum Melchisedech, ad Hebr. cap. 6 et 7. — Cùm æternus Dei Filius carnem et sanguinem aliquando assumpturus esset, quæ ad pianda humani generis scelera Patri in sacrificium offerret et in cibum ac potum suis in venerabili sacramento daret, hoc tam excellens Christi futuri sacerdotium variis antea figuris adumbratum et prænuntiatum fuit. Sed cùm nulla singularis imago foret, quæ totum illud posset exprimere, plures adhibitæ sunt, quæ diversas ipsius partes repræsentarent. At nullus unquam insignior ejus typus fuit quàm Melchisedech, cujus historia refertur Gen. 14. 1º Enim ut Christus erat *justitia sempiterna* olim adducenda, sic ille nomine *Melchisedech* donatus est, quod *regem justitiæ* sonat. 2º Ut Christus futurus erat *princeps patris*, ita ille à Deo factus est *rex Salem seu pacis*. 3º Quia Christi sacerdotium longè præstantius esse debebat quàm Judaicum, Melchisedech inducitur ut Abrahamo omnium Judæorum parenti benedicens et ab ipso decimas accipiens. 4º Ut Christus sacrificium ex pane et vino instituit, ita Melchisedech ex iisdem obtulit. 5º Denique, quoniam Christus æternus erat, ita describitur Melchisedech quasi nec initium dierum nec vitæ finem haberet. Ejus enim neque origo, neque genus, neque mors, contra Scripturæ morem, narratur. Scilicet nulla res creata æternitatem hanc positivè, ut aiunt, adumbrare poterat: quod enim finitæ est durationis, non est æternitati simile. Ut ergo negativè exprimeretur, adhibitum est silentium, quo Melchisedech durationis termini utrinque ita occultarentur, ut perinde ac si nulli fuissent, prorsus non apparerent. Hoc enim fuit Dei in isto Scripturæ silentio consilium, quod nobis aperuit Apostolus Hebr. 7, 3, dùm primâ hu-

jus capitis parte et sexti postremâ pleræque hujus typi partes ex professo explicat: *Sine patre, inquit, sine matre, sine genealogiâ, neque initium dierum, neque finem vitæ habens; assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum*. Unde sic arguimus: Qui nec initium dierum habet, nec vitæ finem omni ex parte, hoc est, ut loquuntur, tam à priori quàm à posteriori, æternus est. Atqui ejusmodi est Christus. Talis enim reipsâ Christus est, qualis typicè Melchisedech fuit. Atqui Melchisedech talis est typicè, ut nec initium dierum, nec vitæ finem habeat.

Respondet Sotinus adversus Wiekum, non Christi et Melchisedechi personas inter se conferri, sed utriusque duntaxat sacerdotium. 1º Autem dici Melchisedechum sine patre, sine matre, sine genealogiâ esse, ut indicetur sacerdotium Christi non esse Aaronico simile, quod certo cuidam generi et uni familiæ alligatum erat. Itaque cùm è genere suo Aaronici sacerdotes munus ac dignitatem suam haberent, non ita esse de Christo. 2º Addi ipsum non habere initium dierum aut vitæ finem; non quòd reverà Christus aliquando esse non cœperit, aut æternus sacerdos esse debeat; sed quòd in obeundo sacerdotis officio nemini successerit et nemo ei successurus sit, aut quòd nullum sacerdotii ejus principium in lege Mosaicâ certum constitutum sit. — Refellitur. 1º Enim ex Scripturâ manifestum est non comparari tantùm Melchisedechi et Christi sacerdotia; sed etiam ipsas utriusque personas. Nomina enim Melchisedechi et urbis, cujus rex erat, ad sacerdotium ejus non spectabant. Atqui in utroque hoc nomine comparisonem instituit Christum inter et Melchisedech. 2º Si eâ duntaxat de causâ notasset Apostolus Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogiâ referri, ut adumbraretur sacerdotium Christi nulli familiæ addictum, et ex eâ parte ab Aaronico distingueretur, frustra essent illa verba, *sine matre*; in levitico enim sacerdotio nulla matris ratio habebatur. 3º Cùm Melchisedech pronuntiatum sine patre, sine matre, sine genealogiâ fuisse, non certè ei abjudicantur quæ sacerdotum levitici generis erant propria, sed quæ omnibus hominibus communis sunt. Ergo in eo non respexit Paulus ad sacerdotium Aaronicum, sed ad eam quæ Christo, ut Deo, non ut homini, competit, æternitatem. 4º In Scripturis non modò reticentur, quæ ad Melchisedechi sacerdotium, sed etiam quæ ad ipsius personam spectant; hoc est, quemadmo-

dum Scriptura tacet ipsius sacerdotii principium ac finem et Melchisedechi in sacerdotio decessorem ac successorem; ita silentio involvit ipsius personæ patrem, matrem et genealogiam. In hoc autem silentio mysterium latere definit Apostolus. Ergo non modò ad ipsius sacerdotium, sed etiam ad personam, mentem attendit, 5° Hæ voces, *neque initium dierum, neque finem vitæ habens*, personam ipsam, non sacerdotium sonant: vita enim personæ est, non sacerdotii. 6° Quis unquam locutionem hanc, *neque initium dierum, neque finem vitæ habens*, usurpet de aliquo, ut significet ipsum nulli successisse nullique decessisse in obeundo sacerdotis officio? Quis non intelligit hæc non esse synonyma, et à loquendi communi usu abhorreere? Quis non videt Socinianos Scripturæ verbis pro libito abuti? 7° Sociniani fatentur Christi sacerdotii initium in Scripturâ legi, et contendunt tum demum incòpisse, cum in cælum ascendit. Quin etiam arbitrantur sacerdotium illud aliquando destitutum esse, cum nempe post ultimam iudicii diem Christus regnum sibi traditum reddet Patri. Ergo Apostolus ante oculos habere non poteit solum Christi sacerdotium, cum dixit, *neque initium dierum, neque finem vitæ habens*; principium enim et finem de eo negasset, quòd principium haberet et finem, imò cujus initium et finis in Scripturâ juxta ipsos disertè memorantur. Quod si ita est, quisnam supererit veritatis locus? Quis etiam comparationi? Omnis namque comparatio tollitur, si Melchisedech, qui sine initio dierum et vitæ sine refertur, cum Christo conferatur quoad sacerdotium, cujus principium et finis non modò sit sed etiam conceptis verbis exprimitur. Quod enim excipit Socinus Christi sacerdotii principium et finem in novi quidem Fœderis codicibus designari, sed non in Mosaicâ lege, frigidum est et absurdum. Quid enim interest ubinam memorentur, modò reipsâ sint, et alieubi consignentur? Pari enim ratione dicere possemus Aaronem neque initium dierum, neque vitæ finem habuisse, quia nimirum ejus sacerdotii principium ac finis in Evangelio non exprimitur. Quid autem eo insulsius foret? Sed consideremus Socini ingenium et artes. Apostolus enim de Melchisedech absolutè pronuntiat, quòd neque initium dierum, neque finem vitæ habeat, ut qualis sit Christus intelligamus. Respondet Socinus hoc non ad ipsas personas, sed ad munia sacerdotalia esse referendum. Sed si urgeamus: Ergo Christi

sacerdotii nullum principium unquam fuit, nec ullus futurus est finis, reponit id falsum esse, sed hoc principium et finem hunc non legi. At si instemus, et ex ipso Socino probemus utrumque legi in Scripturis, respondet ita quidem legi, sed in novi Testamenti libris, non tamen in lege Mosaicâ. Annon verò istud est cavillari, et à dignis modis cum Scripturam sacram, tum religionem habere. 8° Denique eodem modo accipi oportet hæc voces, *neque initium dierum, neque finem vitæ habens*, quòd istas consequentes, *neque finem vitæ habens*. Atqui, cum Paulus asserit de Christo quòd nullum vitæ finem habiturus sit, id de Christi personâ ait, non autem de sacerdotio ipsius duntaxat; imò nec de sacerdotio id dicere potuit juxta Socinum. Ergo pariter cum affirmat ipsum non habuisse initium dierum, eo intelligi voluit Christi personam æternam esse, et ab omni æternitate extitisse.

Objiciunt 1°: Si Melchisedechi persona spectetur, cum ab Apostolo fuisse dicitur sine patre, sine matre, sine genealogiâ, consequens erit Christum, cujus typus fuit, sine ullâ genealogiâ et matre similiter extitisse. Atqui conjectarium hoc manifestè falsum est, cum in Evangelio Christi genealogia et mater referantur. — Distinguo majorem: Christum sine ullâ genealogiâ extitisse, quatenus est Deus æternus, concedo; quatenus est homo certo tempore natus, nego. Porro, hæc in parte Paulus ad Christum ut æternum respiciebat.

Instant: Christus ut Deus æternus patrem habet. Ergo hæc etiam ex parte falsa esset Apostoli assertio. — Distinguo antecedens: Patrem Deum et æternum, concedo, patrem hominem certo tempore natum, nego. Nempe Apostolus principium dierum à Christo removere volebat, et idcirco ipsi hominem tantum patrem abjudicat, qui solus vitæ initium certo tempore dat; non autem patrem æternum, qui æternitatem communicet. Ejusmodi enim pater ad æternitatem Christi faciebat, nedum hanc negaret.

Objiciunt 2°: Si quia Melchisedechi persona, nec origo, nec interitus in Scripturâ describitur, legitimè inferri potest Christum utraque ex parte esse æternum, consequens eodem jure erit Christum ab æterno fuisse sacerdotem, quandoquidem Melchisedechi sacerdotii nullum initium pariter memoratur. Atqui falsum istud est; sacerdos enim non fuit Christus, nisi post assumptam ab ipso carnem. Ergo non potest hinc adstrui personæ ipsius

æternitas. — Nego majorem. Non enim ex Scripturæ silentio præcisè ducimus argumentum, sed ex eo quatenus à Paulo applicatur. Jam verò Paulus cum à Scripturæ silentio de Melchisedech ejus æternitatem eruit, ad solam ejus personam respexit; quatenus nempe ejus neque pater, neque mater, neque genealogia memoratur. At sacerdotium non habet patrem, nec matrem, nec genealogiam; sed persona. Ergo cum Melchisedechi persona quasi sine ullo initio et fine exhibeatur, id ad Christi personam ejusque æternitatem retulit Apostolus; de sacerdotio autem illic non egit. Nempe cap. 7, Paulus quidem comparisonem instituit Christum inter et Melchisedechum; sed licet componat utrumque sacerdotem, attamen intra sacerdotii munus non hæret; imò similitudinem ex variis rebus ducit; ac 1º quidem ex *Melchisedechi* nomine; 2º de regni ejus sede; 3º ex ejus personæ historiâ, in quâ nec vitæ ejus initium nec finis apparet; 4º ex sacrificio, decimis, benedictione Abrahæ datâ, et aliis quæ propriè intra sacerdotii limites continentur. Atque adeò ubi de Christi æternitate loquitur, in Melchisedechi personam, non verò in ipsius sacerdotium, oculos intentos habuit; quocirca inde colligi non potest sacerdotii Christi æternitas à priori, licet elici possit ipsius personæ ab omni æternitate existentia; quod fecimus.

Argumentum IV, ex incarnationis descriptione, apud Joannem, Epist. 1, c. 1, v. 1. — *Quod fuit ab initio, inquit, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ; et vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis.* Illic profectò Apostolus Christum Dei Verbum describit, ut et initio Evangelii sui, quod postmodum disertius adstruimus. 1º Enim quod in Evangelio simpliciter Verbum nominat, hic Verbum vitæ dicit. 2º Ut illic statuit Verbum fuisse in principio, fuisse apud Deum, ita hic testatur fuisse ab initio apud Patrem. 3º Ut illic asserit in Verbo fuisse vitam, et ipsum fuisse vitam, lucemque hominum: *In ipso vita erat, et vita erat lux hominum..... Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem;* ita hic Christum vitam similiter appellat. 4º Ut illic pronuntiat Verbum carnem esse factum et habitasse in nobis, et gloriam ejus visam à nobis esse: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus;* ita hic: *Et vita mani-*

festata est, loquitur, et vidimus, et testamur.

Hoc autem posito, æternitatem Christi demonstrare in promptu est. Hanc enim vitam quam affirmat esse manifestatam, eandem conceptis verbis æternam vocat, et cum ab initio, mundi videlicet, aut potius ab æterno apud Patrem fuisset, testatur postmodum nobis apparuisse. Unde sic argumentamur: Perspicuum est *Verbi* ac *vitæ* nomine Christum hic, ut et Evangelii initio, intelligi oportere. Atqui huic vitæ æternitatem tribuit Apostolus. Ergo.

Obijciunt: Vox *initii* nec mundi originem nec æternitatem significat. Apostolus enim perhibet se illud vidisse quod ab initio fuit. Atqui Joannes Apostolus ab omni æternitate aut à mundi origine non fuit. Ergo vox *initii* potius Evangelii exordia significat. — Nego majorem. Ad probationem distinguo majorem: Apostolus perhibet se illud vidisse quod ab initio fuit; sed non perhibet se ab initio vidisse, concedo; se illud ab initio vidisse, nego. Aliud est videre quod ab initio fuit, aliud ab initio illud vidisse. Apostoli viderunt quidem Christum, qui ab initio erat, sed illum ab initio non viderunt; sic infans posset jam videre aliquem qui à principio seculi posterioris vixerit, nec ideoconsequens erit hunc infantem initio superioris seculi vixisse.

Argumentum V, ex Christi de se et Joannis de Christo testimonio in Apocalypsi. — Nullus est Scripturæ liber, in quo aut disertius aut frequentius Christi æternitas commendetur, quam Apocalypsis, et quidem iisdem fere ubique verbis. Capite enim 1, 8, Christus de se ipso loquens: *Ego sum*, inquit, *et et et, principium et finis, dicit Dominus* (græcè *Deus*), *qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens.* Ibidem versu 11, græcè iterum: *Ego sum et et et, primus et ultimus.* Ibid. versu 17, Christus Joannem alloquens: *Noli timere*, inquit, *ego sum primus et novissimus, et vivus, et fui mortuus.* Cap. 2, 8: *Hæc dicit primus et novissimus; qui fuit mortuus et vivit.* Cap. 11, 17: *Gratias agimus*, inquit in cælo sancti, *tibi, Domine, Deus omnipotens, qui es, et qui eras, et qui venturus es.* Cap. 21, 6: *Ego sum et et et, initium et finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis. Qui vicerit, possidebit hæc, et ero illi Deus, et ille erit mihi filius.* Cap. 22, 13: *Ego sum et et et, primus et novissimus, principium et finis.*

Ex his autem sic argumentamur. Qui est et et et, primus et novissimus, principium et

tinis, idem ab æterno est et æternum erit. Atqui talis est Christus. Ergo.

Respondet Socinus tom. 2. pag. 555, capituli quidem primi versum 8, de æternitate accipi; sed hunc de Deo non de Christo intelligi oportere; ejusdem verò capituli versum 11, et secundi 8, et vigesimi secundi 15, de Christo quidem esse accipiendum; sed ibi *æternitatem* non exprimi; de cæteris silet.

Utraque responsio refellitur. Ac prima quidem, quòd nimirum versum 8 capituli secundi non de Christo, sed de Deo Patre intelligatur. 1º Enim de eo sermo est versum 8, de quo sermo in proximè antecedentibus silebat, et adhuc sit in consequentibus. Atqui à versu 5 Joannes de Christo loquitur et postea de eodem loqui pergit. Versu enim 5 eum appellat nominatim, hisque laudibus exornat: *Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ, qui..... lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo*, versu 6, de eodem: *Et fecit nos, inquit, regnum et sacerdotes Deo et Patri suo*. Versu 7, rursus de eodem: *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum propugnaverunt*. De consequentibus verò constat ex capituli hujus lectione. Ergo nihil absurdius unquam fingi potuit, quàm Joannem, cùm antea proximè de Christo verba faceret, et de eodem facere deinceps pergit, orationis suæ alium ita subitò abrupisse, ut versu 8, intermedio, non de Christo, sed de alio sermonem haberet. 2º Cùm ubique non modò eadem sententia sit, sed eadem ferè verba repetita, adversarii autem conflentur cætera de Christo dici, ineptum est unicuique hunc versum 8 capituli primi reliquis planè similem excipere, et ad Deum, non ad Christum pariter referre. 3º Qui versu illo 8 characteres notantur, ii omnes Christo conveniunt. 1º Enim rectè dicitur *α* et *ω*, *principium et finis*, quod ex aliis locis liquet, et Sociniani non dissentent. 3º Verba consequentia: *Qui est, et qui erat, et qui venturus est*, et etiam meritò tribul possunt. Eodem enim sensu et non absimili loquendi ratione Paulus de Christo loquens ad Hebr. 13, 8: *Jesus Christus, inquit, heri et hodiè, ipse et in secula*. 3º Vox illa, *venturus*, non modò Christo congruit, sed ipsum maxime designat. Hoc enim nomine vulgò appellatur, illudque sæpenumerò ipsi adscribitur, v. g. Hebr. 10, 37: *Adhuc modicum aliquantulum, inquit Apostolus, qui venturus est, veniet, et non tardabit*, et in ipsà Apocalypsi c. 17: *Ecce venit cum nubibus*, ibid. 3, 11: *Ecce venio*

citò, ibid. 16, 15: *Ecce venio, sicut fur*, ibid. 22, 7: *Et ecce venio velociter* versu 12: *Ecce venio citò*, versu 20: *Etiam venio citò*, etc. Ergo, cùm hinc quidem nihil sit quod prohibeat quominus is versiculus de Christo accipiat, illuc contra multa sint quæ vel invitos compellant ad illum ipsi tribuendum, nihil est insulsius, quàm quod Socinus somnavit. Jam verò Socinus conceptis verbis constitetur, si hinc de Christo sermo sit, vicisse Catholicos. Itaque dent manus ejus discipuli, nec ampliùs credant mendacio.

Secunda responsio longè minùs tolerabilis est, quòd nempe cætera quidem loca de Christo intelligantur; sed ea non arguant æternitatem. 1º Enim apertè pugnat cum priore. Namque si hæc verba versum 8 *æternitatem* sonant, fatente Socino, necesse est ut eandem alibi quoque significent; ridiculum enim est uni eidemque sententiæ, quæ tolles lisdem vocibus usurpatur, diversum sensum affingere. 2º Reipsà nihil est iis aptius ad æternitatem indicandam. 1º Quippe his in locis res omnes comparantur cum omnibus alphabeti literis. Quemadmodum igitur *α* omnium litterarum prima est, et *ω* ultima; sic Christo nihil priùs agnosci potest. 2º Qui *primus* absolutè vocatur, nihil habet quod sit aut fuerit ante se. Atqui Christus absolutè vocatur *primus*. Ergo. 3º Tam hæc voce *primus*, aut istà *principium*, exprimitur æternitas à priori, quàm illis *novissimus* et *finis* exprimat æternitas à posteriori. Atqui hoc postremum certissimum est, et apud adversarios in confesso. Ergo. Denique adeò verum est hisce verbis *æternitatem* propriè indigitari, ut alia non usurpet Deus ipse, cùm æternitatem suam demonstrare studet. Isaïæ 41, 4: *Ego Dominus, inquit, primus et novissimus ego sum*. Cap. 44, 6: *Hæc dicit Dominus, rex Israel..... Ego primus et ego novissimus, et absque me non est Deus. Quis similis mei?* Cap. 48, 12: *Audi me, Jacob..... Ego ipse, ego primus, et ego novissimus*, etc. Proinde ista locutio in Scripturis veluti jam ipsà consuetudine consecrata erat ad designandam Dei æternitatem. Cùm itaque eandem de Christo adhiberi cernamus, consequens est ipsum, ut Deum, reipsà æternum esse. Et verò, in his Isaïæ locis Deus illud sibi adscribit, tanquàm aliquid maxime proprium, in quo nemo ei similis sit. Ac ne quis id satis non capiat, antequàm verba illa pronuntiet, præfatione magnificè utitur, ut excitet attentionem. Non ergo eadem usurpasset Christus, si merus

homo foret; aut ea sibi non addixisset Deus; neque enim casu ac fortuitò ista contigerunt. Noverat Deus Christum ita locuturum; noverat Christus ita locutum esse Deum. An ergo Deus id tanquam sibi proprium vindicasset, quod Christus merus homo postea sibi asserturus fuisset? An Christus, si merus homo est, sibi id tribuere non dubitasset, quod Deo proprium esse non ignorabat? Cùm ergo hoc sibi tanquam proprium adscribat Deus, et nihilominus Christus idem sibi tribuat, necessariò Christus est Deus ac verè æternus.

Objicit 1° Socinus in gratiam primæ suæ responsionis: Hoc elogium: *Qui est, qui erat, et qui venturus est*, Patri æterno tribuitur ejusdem capituli primi versu 4, ubi Joannes: *Gratia vobis et pax*, inquit, *ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est,.... et à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum*, etc. Ergo cùm hoc idem elogium repetatur, ibid. vers. 8, id rursus de Patre æterno, non de Christo, intelligendum est. — Distinguo antecedens: Hoc elogium versu 4, Patri tribuitur, ut ipsi conveniens, concedo; ut ipsi proprium, nego. Ipsi enim tribuitur, quia Deus est; sed Filius pariter est Deus. Ergo utrique commune est propter eandem naturam; sed neutri proprium est.

Instat: Pater æternus hoc elogio distinguitur ibidem apertè à Jesu Christo. Ergo Patri proprium illud est. — Distinguo antecedens: Pater eo distinguitur à Jesu Christo, quatenus homine, concedo; omni ex parte, nego. Quòd enim Christus, cùm ibi distinguitur à Patre per hoc elogium, spectetur ut homo, id perspicuum est ex iis, quæ de Christo statim adduntur, quòd nempe sit *testis fidelis, primogenitus mortuorum*, etc.

Objicit 2°, in subsidium alterius suæ responsionis: Res ipsa clamat, hæc verba: *Ego sum A et Ò, primus et novissimus, principium et finis*, cùm de Christo dicuntur, non esse sumenda simpliciter et absolutè, quasi rerum omnium principium sit ac finis; sed cum restrictione aliqua, et comparatè duntaxat ad salutem; quia videlicet æternæ salutis nostræ inchoator et perfector est; quia Ecclesiam hanc militantem et auspicatus est, et finem illi est impositurus; quia denique, quemadmodum ipse primus beatæ immortalitatis consequendæ rationem mundo patefecit, sic post eum nemò exiturus est, qui aliud quidquam eò spectans patefaciat. Ergo inde adstrui non potest Christi æternitas. — Nego antecedens. 1° Enim eadem

dem planè ratione de Christo dicuntur hæc verba, quæ ibidem et alibi in Scripturis de Deo. Atqui cùm Deo tribuuntur, nulla est restrictio adhibenda. Ergo nec adhiberi debet, ubi de Christo. 2° Si Christus merus homo est, ut Sociniani fingunt, falsa omninò est hæc Socini expositio. Neque enim Christus hoc posito dici potest primus salutis nostræ auctor, cùm Deus prima sit illius causa. Præterea verò multi ante Christum extiterant, Prophetæ videlicet, qui viam salutis homines docuerant. Ergo nec in ipso salutis negotio Christus appellari posset *primus*.

Instat 1°: A et Ò non sunt primum et ultimum, nisi in certo quodam genere, nempe litterarum. Ergo, cùm Christus ait se esse A et Ò, satis indicat se non esse primum et ultimum, nisi in aliquo duntaxat genere, videlicet salutis. — Nego consequentiam. Licet enim A et Ò non sint nisi in certo genere, hic tamen cum omnibus alphabeti litteris res omnes comparantur. Sicut ergo nulla littera est in alphabeto quæ sit ante *Alpha*, ita in rerum naturâ, nihil esse debet Christo prius. Evidè, juxta Socinum, Deus ipse versu 8, cap. 1 Apoc., se appellat A et Ò. An idcirco in certo duntaxat genere primus est? an non propriè æternus?

Instat 2°: Post hæc verba versu 7, cap. 1, adjicit Christus: *Et vivus, et fui mortuus*. Hæc est autem primorum verborum expositio, quasi nimirum diceret: *Propterea primum et ultimum me vocat, quia etsi dum primus æternam mundi salutem operor, mortuus fui, tamen revixi, et vivo, vivamque perpetuò, et inchoatum opus ad finem usque perducam*. — Nego antecedens. Hæc enim subjunguntur, non in priorum verborum interpretationem, sed ut aliud quid Christo conveniens. Quis enim sibi persuadeat has voces, *vivus, et fui mortuus*, explanationem esse istarum: *Ego sum A et Ò, principium et finis, primus et novissimus*? Quis præter Socinum id unquam fuisset suspicatus? Certè Deus ipse Pater, si Socino fidem habemus, se dixit A et Ò, *principium et finis*; an ille quoque mortuus est, et revixit?

SECTIO III.

An Christus sit verus Deus, æterno Patri conubstantialis.

Quòd magis progredimur, eò plures nobis occurrunt hostes. Primà enim sectione solus Socinianos et ejusdem furfuris alios impugnandos habuimus; secundà se eis consociâ-

runt Ariani; nunc verò ad triarios certamen devenit; eos intelligo Semi-Arianos, qui, licet Christum et Beatâ Mariâ virgine prius extitisse, et æternum etiam esse concederent, ipsum tamen verum esse Deum, æterno Patri consubstantialem inficiabantur. Cum iis autem, quidquid virium superest, jungunt tam Ariani quàm Semi-Ariani, et à tergo pugnam instaurant.

Ut autem quæstionis status accuratè percipiatur, diligenter observanda sunt verba quibus nsi sumus. Quæritur enim an Christus sit verus Deus, æterno Patri consubstantialis; hoc est, uno verbo, an naturâ et essentiâ divini præditus sit. Id porro notandum esse dicimus, ut omnis ambiguitas tollatur. Nimirum Semi-Ariani illi Christum Deum vocare non omninò refugiebant; multò autem minùs refugiant Sociniani, qui contra palàm ac publicè profitentur se illum pro Deo, et quidem vero, habere, et tanquàm Deum adorare. At sub istâ sanorum verborum formâ fraudem tegunt, et virus propinant. Reverà enim Christo denegant divinitatem, nec in ipso divinam naturam agnoscunt; ipsum tamen Deum appellari posse ac debere censent, atque ut talem colì; quòd nempe *Dei* nomen non naturæ sit, sed auctoritatis ac dignitatis; Christus autem super omnes creaturas evectus sit, et in eas à Deo Putre, licet merus homo, summam auctoritatem acceperit. Jam verò Christum esse verum Deum, Patri æterno consubstantialem, satis quidem constare posset ex iis quæ hucusque, ac præsertim de ipsius æternitate, disputavimus. Ut enim ait Tertullianus contra Hermogenem cap. 4, « proprius Dei census est æternitas. » Sed ut omni ex parte obstruatur os loquentium iniqua, Christi divinitas propriis sibi argumentis asserenda est.

ASSECTIO. — Christus est verus Deus, æterno Patri consubstantialis.

Probatur variis momentis. Ut autem in ingenti eorum, quæ sese certatim offerunt ad id demonstrandum, copiâ, brevitati simul et perspicuitati studeamus, nonnulla tantum usurpabimus illustriora, etque in varios ordines distribuemus. I ex nominibus Deo peculiaribus repetetur. II ex naturâ Dei propriâ. III ex divinis proprietatibus. IV ex divinis operationibus. V ex cultu soli Deo debito; quæ omnia Christo, ut Deo, in Scripturis tribuuntur.

§ I. ARGUMENTA PRIMI ORDINIS. — Ex nominibus Dei propriis.

Cum plurima sint Dei nomina, ex quibus velut totidem fontibus hauriri possent Christi divinitatis argumenta, tria tantum expendemus, à quibus duo hebræi codices, tertium verò græci latinique suppeditant. 1º Itaque adversarios revincemus ex nomine *Jehovæ*; 2º ex nomine *Ei*; 3º ex nomine *Θεῷ* seu *Dei*.

Argumentum primum, ex nomine JEHOVÆ. — Inter omnia Dei nomina nullum est augustius isto (*Jehovah*, יהוה), quod *Tetragrammaton* vulgò appellatur, eò quòd quatuor litteris constet, quodque Judæis adeò sacrum erat, ut ab eo pronuntiando religiosè abstineant; imò ipsius pronuntiandi rationem ipse desuetudine penitus jam ignorent. De quo singularem librum Drusius conscripsit.

Ex hoc autem nomine sic argumentamur: *Jehovah*, יהוה, est nomen Deo soli proprium. Atque Christus non rarò hoc nomine insignitur. Ergo Christus est verus Deus.

Major probatur. — Major, quod nempe nomen, *Jehovah*, sit soli Deo proprium, multis argumentis ostenditur. Ac 1º quidem non paucis Scripturæ testimoniis id adstruitur. Exodi enim 3, 13, cum Moyses Dei proprium nomen scire voluisset, dixit Dominus ad Moysen: *Ego sum qui sum*. Sic dices filiis Israel: *Qui est, misit me ad vos*. Dixitque iterum Deus ad Moysen: *Hæc dices filiis Israel: Dominus (Jehovah, יהוה) Deus patrum vestrorum... misit me ad vos; hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem*. Ibidem, cap. 6, 2: *Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Ego Dominus (Jehovah), qui apparui Abraham, Isaac et Jacob, in Deo omnipotente; et nomen meum (Jehovah) non indicavi eis*. Ibid. cap. 13, 1, in cantico suo Moyses: *Cantemus, inquit, Domino (Jehovah). Iste Deus meus, et glorificabo eum.... Dominus (Jehovah) quasi vir pugnator, omnipotens (Jehovah) nomen ejus*. Isaie 42, 8: *Ego, inquit, Dominus (Jehovah) hoc est nomen meum; gloriam meam alteri non dabo*. Ibidem 48, 2: *Dominus exercituum (Jehovah) nomen ejus*. Ibi, ut liquet, non modò hoc nomen soli Deo adscribitur; sed etiam ipsius esse proprium asseritur, nec cum ullo alio communicandum.

2º Illud idem confirmatur testimonio celeberrimorum quorumque gentis Judææ doctorum. 1º Enim Rabbi Moyses filius Majemonis parte 1 More nevochim, cap. 61, affirmat eo

nomine exprimi essentiam Dei, et de Deo tantum dici ratione æternæ ipsius essentiae. 2° Auctor libri Ikkarim, seu Fundamentorum, oratione 2, cap. 28, hoc nomen esse proprium Dei disertè pronuntiat. 3° Hoc ipsum conceptis verbis definit Rabbi Salomo in caput 24 Levit. vers. 11. 4° In libro cabalistico schaaare orah : « Selto, inquit auctor, quod nomen proprium *Jehovah* denotat essentiam creatoris nostri, » etc. Alios Rabbinos prætermittimus.

3° Ratio ipsa suffragatur. Nomen enim hoc, *Jehovah*, יהוה, deducitur à verbo *hajah*, יהא, quod idem est ac *esse*. Itaque *Jehovah* est ille qui est. At Deus solus est ille qui est, seu fons omnis essentiae, ut compertum etiam est ex capite 3 Exodi mox allato. Certè Socinus ipse supra, contendebat has Apocalypseo voces, *qui est, qui erat, et qui venturus est*, soli Deo convenire, nec de Christo dici potuisse. Quid quòd adversarii nostri hoc non omninò diffidentur? Socinus enim pluribus in locis hoc nomen esse Dei proprium concedit; quod nec dissimulat epist. 3 ad Voidovium, quod etiam non obscurè significat Volkellius lib. 1 de verà Religione, cap. 11; ait enim hoc nomen nec Christo nec Angelis, si per seipso spectentur, convenire, absolutè positum, licet cum adjectione positum, ipsis, quatenus personam Dei sustinent, convenire possit. Sed de hoc postremo capite postmodum videbimus. Interea constat vel ex ipsà Socini confessione, nomen hoc absolutè positum Deo soli proprium esse.

Neque verò cum Sociniani dicas Angelos qui priscis Patriarchis apparuerunt, nomine *Jehovæ* insigniri.

Multis contra ostendimus, supra, quod se *Jehovam* appellabat, cum veteribus Patriarchis appareret, fuisse ipsum Dei Filium : cujus rei non exiguum est argumentum, quòd qui *Jehovæ* nomen sumit, is sit semper unus ac singularis Angelus. Nam aliquando plures Angeli visi sunt, aliquando unus duntaxat apparuit; eùm plures Angeli sunt, nunquàm illi *Jehovæ* nomen usurpant; sed cum unus apparet, eximius videlicet ac singularis; aut si, cum Angeli multi apparent, *Jehovæ* nomen occurrit, illud non omnibus promiscuè, sed uni tantum describitur, eoque à cæteris distinguitur. Quid ita? si *Jehovæ* nomen tribui potest omnibus Angelis, omnibus Dei nuntiis ac legatis? Certè in istà agendi ratione latet aliquod mysterium, aut potius manifestum est personæ divinæ,

qua tum videndam se præbebat, indicium.

Minor probatur. — Minor itaque jam adstruenda est, quòd videlicet hoc *Jehovæ* nomen Christo absolutè in Scripturis tribuatur. Id autem demonetramus ex Scripturæ locis quibusdam.

Primus verò ad id idoneus Scripturæ locus extat Isaïæ cap. 8, versu 18, ubi sic loquitur Propheta : *Dominum (Jehovah, יהוה) exercituum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis et in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem.* Illic haud dubiè sermo sit de vero Deo, qui *Jehovah* et *Dominus exercituum* pro Scripturæ more appellatur, propriusque est Israelitarum Deus, quem solum illi timere debebant ac revereri. Neque verò id negant Sociniani. At ille idem, qui ibi describitur ac prædicitur, est Christus. Hujus enim vaticinii non possunt esse meliores ulli Interpretes quàm beatus Simeon Spiritu sancto plenus, et Paulus ac Petrus Apostoli. Atqui tres illi de Christo locum hunc intelligendum esse docent. Ac 1° quidem Simeon Lucæ 2, 34. Cum enim Christum accepisset in ulnas suas : *Ecce positus est hic*, inquit, *in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur.* 2° Paulus adhuc apertius ad Rom. 9, 33, de Christo : *Offenderunt*, inquit (Judæi), *in lapidem offensionis, sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali.* Nullus enim alius est in Scripturis, quàm iste Isaïæ locus, in quo de lapide offensionis et petra scandali mentio fiat. 3° Petrus Epist. 1, cap. 2, ubi multa Scripturæ loca de Christo congerens, inter alia hoc Isaïæ oraculum refert : *Propter quod, inquit, continet Scriptura : Ecce pono in Sion lapidem summum, angularem. Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapis quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis, et petra scandali, his qui offendant verbo, etc.* Et verò, de Christo hunc Isaïæ locum interpretandum esse persuadent adjuncta. Ibidem enim, versu 18, Christus designatur his verbis : *Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum.* Ibidem, versu 21, Christus exhibetur velut à Judæis negandus his verbis : *Et maledicet (populus Israel) regi suo, et Deo suo, et suspiciet aurum.* Præterea capite proxime præcedenti, Isalæ Christi futuram ex virgine conceptionem prænuntiaverat in hunc modum, versu 14 : *Ecce virgo concipiet etc.* Capite

autem consequenti ejusdem Christi natiuitatem describit versu 6 : *Parvulus enim natus est nobis*, inquit, *et filius datus est nobis*, etc. Proinde trium istorum capitum idem est argumentum.

Nec dicat Socinus à Paulo in Epistolâ ad Rom. non laudari hoc Isaia caput 8, quod de Deo, non de Christo accipiendum est; sed allegari potius ejusdem Isaia caput 28, in quo sic loquitur Deus versu 16 : *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angulare, pretiosum*. Hæc enim Pauli verba : *Ecce pono in Sion, eadem sunt cum illis apud Isaia : Ecce mittam in fundamentis Sion lapidem*, etc. Nam contra simul utrumque laudat, et præsertim caput 8. Solent enim sacri scriptores plura Scripturæ loca simul connectere; quod Paulus usurpat Rom. 3, 10, et de Petro mox observavimus. Quod si Paulus censetur ad caput 28 respexisse, quia ex eo quædam verba depromit, eodem ac potiori jure censendus est respexisse ad caput 8, unde alia hausit. Imò verò ad caput 8 penitus respexit. Scopus enim Apostoli est ex veteri Testamento probare Christum futurum fuisse Judæis in lapidem offensionis. Jam verò id erui non potest ex capite 28, sed duntaxat ex capite 8. Itaque in hoc 8 caput oculos intentos præsertim habuit Apostolus. Profectò non potest esse vera Apostoli sententia, nec argumentum ipsius ullatenus consistere, nisi alicubi apud Prophetas occurrat oraculum, quo Christus prædicatur futurus esse in lapidem offensionis et in petram scandali Judæis. At nullum aliud proferri potest, quàm istud capituli 8. Ergo caput hoc 8 de Christo intelligendum est.

Alter ad minorem probandam aptissimus locus est Jeremiæ cap. 23, 5, ubi Messiam promittens Deus : *Ecce dies veniant, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter, et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster* (hebraicè : *Et hoc est nomen quo vocabit eum, Jehovah, יהוה, justitia nostra*). Ex quo sic arguimus : Qui hic prænuntiatur, hic est Messias seu Christus. Atqui eidem tribuitur nomen *Jehovæ*, et *justitiæ nostræ*. Ergo Christus eo nomine in Scripturis insignitur.

Majorem concedunt Sociniani. Negat verò Grotius, qui vaticinium hoc, non ad Christum, sed ad Zorobabelem reducens à Babylone populi Judaici ducem pertinere contendit. Sed inme-

ritò sanè. Qui enim in hoc vaticinio exprimuntur characteres, Christo quidem optimè omnes conveniunt; sed plerique in Zorobabelem non quadrant. Is enim qui prædicatur, appellatur *Davidis germen* : illud porro est Messia nomen, ut videre est apud Isaia cap. 4, v. 2, ubi *germen disortè* appellatur; et cap. 11, vers. 1, ubi dicitur *virga de radice Jesse*, sicut et Apoc. 5, 5, ubi dicitur *radix David*, et cap. 22, 16, *radix et genus David*. 2° Vocatur *rex*, qui alius est Messia titulus Psal. 2, 6; Psal. 23, 7; 73, 12; Isaia, 9, 6 et 7; 32, 1, etc. Is autem titulus Zorobabeli non competit; nunquàm enim ille rex fuit, nec ullus post captivitatem Babylonis in Judæo populo rex extitit ad postremos usque Assamonæos, qui è tribu Levi erant. 3° Dicitur *rex justus, facturus judicium et justitiam*, imò et *justitia nostra*, quæ totidem insignia sunt Messia, Psal. 71 : *Orietur in diebus ejus justitia*. Isaia 41, 4 : *Judicabit in justitiâ pauperes*. Ibidem 45, 8 : *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant justum.... Et justitia oriatur simul*. Ibidem 53, 11 : *In scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos*. Daniel 9, 24 : *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt,.... ut.... adducatur justitia sempiterna*. Zach. 9, 9 : *Ecce rex tuus venit tibi justus et salvator*. 1 Cor. 1, 30 : *Factus est nobis sapientiâ à Deo et justitia*. Id autem, ut satis liquet, in Zorobabelem cadere non potest. 4° Ibidem præcinitur futurus esse *Salvator*, quâ eadem voce apud Zachariam Messiam designatur, utpote qui genus humanum liberaturus esset. 5° Judæorum veteres doctores illud oraculum ad Messiam retulerunt; quod pluribus illorum testimoniis ostendit Illustrissimus Huellius in Demonstr. evangel. propos. 7, num. 16. Ergo de Christo intelligendum est. Sed nihil necesse est diutius in istâ majore propositione firmandâ immorari, quandoquidem satentes hic habemus Socinianos, quibuscum dimicamus.

Ad minorem verò Socinus respondet dupli ratione. 1° Enim hæc verba : *Et hoc est nomen, quod vocabunt eum : Dominus, justitia nostra*, non ad Christum, nec ad regem salvatorem, sed ad ipsum Israel, de quo proxime sermonem habuerat Propheta, esse referenda contendit. Atque adeò juxta hebræi codicis fidem esse vertenda : *Et hoc est nomen, quod vocabit eum (Israel) Dominus, justitia nostra*. Ita juxta Socinum hoc nomen, *Dominus, justitia nostra*, non est Christi, sed Israelitici populi. 2° Addit, si hoc nomen Christo tribua-

tor, ipsum appellari *Jehovah*, *justitiam nostram*, non quod propriè talis sit, sed quod per ipsum Deus salutem nostram ac justificationem esset peracturus. Sed utraque responsio faciliè obteritur. Ac prima quidem, quod nomen hoc non Christi sit, sed Israelitici populi. 1° Enim vel ex solâ loci istius lectione patet hoc nomen esse illius, qui in eo prænnuntiatur aliquando venturus, et multis titulis describitur. At Christus ibi ex professo prædicitur et propriis, ut ita dicam, coloribus depingitur; de Israele autem mentio non fit, nisi quatenus ad istam descriptionem aliquâ ex parte facit. Ergo nomen illud ad Christum potius quàm ad Israellem referendum est. 2° Hoc nomen convenit Christo, ut multis modò demonstravimus. Est enim *rex*, *salvator*, *Dominus* et *justitia nostra*. At Israeliticus populus non potest ita vocari. Ergo. 3° Sacer Vates prænnuntiat quod aliquando futurum erat. At consecutis temporibus Christus in omni orbe habitus est tanquàm Dominus et hominum justitia; nunquàm autem Judaica gens isto nomine appellata est. 4° Debet esse aliquis nominativus, ut aiunt, verbi hujus, *vocabit*. At alius esse non potest quàm verborum proximè antecedentium, *salvabitur* et *habitabit*. Est enim eadem phrasia, et eadem orationis serie. Atqui de Judaicâ gente dicitur, quod *salvabitur* et *habitabit*. Ergo de eadem, quod *vocabit*. Jam verò si ipsa vocabit, non ipsa vocanda est. Etverò hic nominativus vel est Judaica gens, vel Messias, vel Deus. Trium enim duntaxat horum mentio fit eò loci. At 1° non est Deus: dicendum enim fuisset in primâ personâ, ut antea: *Et hoc est nomen quo vocabo*, quandoquidem Deus ipse loquitur. Deinde verò Judaicam gentem Deus appellare non potest *justitiam suam*. 2° Non Messias, propter hanc eandem postremam rationem. Non enim Judaica gens Christi justitia est; et præterea, *justitia nostra* pluralem numerum sonat; quod nec in Deum, nec in Messiam cadit. Ergo Israel illi designatur tanquàm vocaturus aliquem *Dominum* ac *justitiam suam*, qui alter à Messia non est.

Secunda responsio, quæ ait hoc nomen Christo posse tribui, non quod ipsi conveniat, sed quia Deus in eo futurus erat ad operandam hominum salutem ac justitiam, stare pariter non potest. 1° Enim satis apparet hic nomen assignari, quod propriè convenire deberet. Omnia enim quæ Messia hic attribuuntur, ipsi propriè conveniunt. Absurdum igitur foret hoc unum excipere. 2° Ibi prædicitur

quod futurum aliquando erat post Christum natum. Atqui post Christum natum, Deus Pater nunquàm vocatus est *justitia nostra*. Is autem titulus Christo attributus est, ut vidimus. Ergo id nomen ad Deum Patrem non est referendum, sed ad Christum. Etverò Deus Pater est quidem judex noster, sed solus Christus potest dici propriè *justitia nostra*, quia idem pro nobis facit quod justitia in homine innocente. Cùm enim homo quidam innoxius in judicium adducitur, ipsius justitia simul cognita est, judicem movet ad eum absolvendum; sic Christus Deum excitavit ut nobis peccata condonaret; quod tamen non obstat quominus ejusdem Christi gratiâ justitiâ animæ nostræ infusam et inbærentem insuper habeamus.

Obijcit 1° Socinus, ut primam suam responsionem firmet: Est apud eundem Jeremiam cap. 33, v. 15, alter locus prioris hujus planè germanus, in quo nomen hoc, *Dominus*, *justitia nostra*, urbi Jerusalem tribuitur. In diebus illis, ... inquit Deus, *germinare faciam David germen justitiæ, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Jerusalem habitabit confidenter, et hoc est nomen quod vocabunt eum: Dominus justus noster* (hebraicè: *Et hoc est, quod vocabit.... eam, Dominus (Jehovah) justitia nostra*). Istud enim pronomen, *eam*, necessariò refertur ad *Jerusalem*. At *Jerusalem* hic eundem locum tenet, quem in superiore testimonio, *Israel*. Ergo nomen hoc, *Dominus justitia nostra*, quod hic refertur ad *Jerusalem*, debet supra capite 23, ad *Israellem* referri.

Nego majorem. In hebraicis enim codicibus nulla nominis istius mentio fit, et juxta eorum fidem is locus sic Interpretandus est: *Est ille qui vocabit eam* (est) *Dominus justitia nostra*. Sic enim verbum è verbo redditur, nisi quod suppletur verbum substantivum, *est*, hic etiam à Socinianis supplendum. Illic ergo dicitur Christus, qui est Dominus justitia nostra, vocaturus esse aliquando *Jerusalem* ad se, qui loci sensus est eximius, et historię consentaneus. Imò hic locus, si puncta literarum nutes, quæ non sunt primæ originis, potest sic verti: *Et ille est, qui ei, seu ab eâ, vocabitur, Dominus justitia nostra*, quo in casu idem eò loci prædiceret Jeremias, quod in altero superiori, Messiam nempe à *Jerusalem* esse appellandum *Dominum suum* et *justitiam suam*. Atque id expresserunt interpretes græci; sic enim legunt: *Et hoc est no-*

men, quod vocabunt ei (*Messias*, masculinum enim genus usurpant) *Dominus justus noster*.

Instat : 1 Cor. 12, 12, Ecclesia vocatur *Christus*. Sic enim loquitur Apostolus : *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus*. Ergo pariter Jerusalem potest appellari *Dominus justitia nostra*. — Nego antecedens. Christus enim illic propriè accipitur. Nimirum Christus cum omnibus fidelibus unum corpus constituit, cujus ipse est caput.

Obicit 2°, in gratiam secundæ responsionis : Moyses, cum de Amalecitis insignem victoriam reportasset, aram crexit, quam vocavit, *Dominus exaltatio mea*, Exodi 17, 15 : *Ædificavit.... altare, inquit, et vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea*. Similiter urbs quæ Ezechielis capite 48 describitur, vocatur *Dominus ibi*. Sic enim legitur versu 35 : *Et nomen civitatis ex illâ die, Dominus ibidem*. Atqui ara illa, et hæc civitas nominibus hujusmodi denominantur, licet ipsis præcipuè non conveniant, quia videlicet hinc quidem ara significabat Dominum fuisse populi Israelitici exaltationem ; illinc verò in eâ civitate singulari quâdam ratione habiturus erat Deus. Ergo eadem aut simili de causâ Christus poterit appellari per figuram aliquam *Dominus justitia nostra*, licet talis propriè non sit, quia nempe Dominus in eo erat, mundum reconcilians sibi. — Nego consequentiam et paritatem, quæ hoc in genere nulla est inter res sensûs expertes, et personas intelligentes. Cum enim dicitur Moyses vocasse altare, *Dominus exaltatio mea*, id arguit Moysen hunc titulum aræ inscripsisse. Sic et Ezechiel est intelligendus ; significat enim in ipsis civitatis foribus inscribendum esse hunc titulum, *Dominus ibi*. Id autem fit, quia nullum est erroris periculum ; neque enim culpam veniet in mentem, altare quoddam aut civitatis alienius mœnia Deum esse. Sed ubi persona est intelligens, si ea vocetur *Dominus*, *Jehovah*, et addatur esse *hominum justitia*, tunc propria locutio esse debet ; aliâs, qui ita loquitur, cæteros in gravissimum errorem et in manifestam impletatem præcipites ageret (1).

(1) Quibusdam fortassè videbitur istâ responsione non sufficienter attingi et elidî ipse Socinianæ difficultatis viscerâ. Dicit Socinus, etiamsi Christus vocaretur, *Dominus justitia nostra*, non statim concludendum hæc duo nomina, sigillatim sumpta, ipsi convenire et tanquam propria applicari, quemadmodum non

Tertius locus est Osee, 4, 7, ubi sic loquitur Deus : *Et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino (Jehovah) Deo suo, et non salvabo eos in arcu, et gladio, et in bello, et in equis et in equitibus*. Ibi enim duæ personæ distinguuntur : una quæ miseretur et servat ; altera per quam illa miseretur et servat. Utraque *Jehove* nomine appellatur ; posterior autem est Christus Salvator. Ergo is vorè *Jehovah* est.

De hoc loco nihil Socinus dixit, nec profectò habuit quod diceret. Is enim per quem salvandus Israel est, vel est Pater, vel Filius. An ergo Pater, ita ut ejusdem nominis de unâ eademque personâ repetitio sit : *Et salvabo eos in Domino Deo suo*, idem sit quod : *Et salvabo eos per meipsum* ? neutiquam sanè. 1° Enim illæ personæ apertè distinguuntur. 2° Vox illa, *in*, seu *per*, causam aliquam mediam ibi manifestè significat, præsertim cum opponatur arcui, gladio et equis, quæ media esse solent, quibus in summis periculis constituti homines servantur. 3° Christus passim appellatur in Scripturis *Dominus ac Deus*, per quem homines salvandi essent, Isaïæ 35, 4 : *Deus ipse veniet, et salvabit vos*. Ibid. 45, 17 :

propriè tribuitur aræ Moysis et Ezechielis civitati nomen, *Dominus*, sed sicut in duobus istis exemplis sensus est, nomen aræ datum, fuisse, aut significasse, *Dominus est exaltatio mea*, civitatis verò nomen, futurum, aut saltem significaturum, *Dominus ibi est*, ita *Messias* nomen, futurum, aut significaturum esse, *Dominus* (Pater scilicet) est *justitia nostra*, id est, Dominus justificavit nos, adeò ut *Messias* nomen in monumentum esset justitiæ à Deo Patre hominibus datæ. Hæc est objectio ; quæ porro sic dilui potest : Certum planè est nomen, *justitia nostra*, *Messias*, et quidem propriè, applicari, tum quia sic appellari plerumque solet, sive in veteri, sive in novo Testamento, ut supra notavit auctor ; tum quia id evincunt præcedentia apud Jeremiam verba ; ibi enim vocatur *germen justum*, et dicitur *justitiam in terrâ facturum*, tum quia ex quo Christus natus est, et in terrâ conversatus, ipse solus, non verò Pater, *justitia nostra* nuncupatur ; tum quia hominibus *justitiam sanguine suo promeruit* ; jam verò si hæc verba, *justitia nostra*, propriè dicuntur de Christo, idem procul dubio affirmandum est de voce, *Dominus*, quæ alioquin nullum planè sensum exhiberet. Præterea hæc nostra interpretatio omnium nititur confirmaturque auctoritate et suffragio doctorum, quorum nullus unquam fuit, ante Socinum, qui verbum, *est*, in hæc phrasî subaudiendum putaret ; unde non obscure apparet contortam admodum esse illius explicationem. Denique, ut ait auctor, utendum magno perè fuisse, ne tot rationes hominibus persuaderent, hæc nomina Christo propriè applicari, proindeque ea Spiritus sanctus omisisset, si Socinianæ expositioni standum foret. (Ed.)

Israel salvatus est in Domino salute aeternâ. Imò neminem salvat Deus, nisi per Christum. Ut enim ait Petrus, Act. 4, 12: Non est in alio aliquo salus; nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, etc.

Quartus depromi potest locus ex Joële 2, 32, ubi Propheta de novi Fœderis temporibus loquens, postquam dixisset fore ut tunc Deus effunderet Spiritum suum super omnem carnem, etc., quæ Ecclesiæ nascenti applicat Petrus Act. 1, 17, addit: *Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini (Jehovah) salvus erit.* At Dominus iste *Jehovah*, Christus est, quod non solum ex vaticinio colligitur, sed etiam ex Paulo patet in Epistolâ ad Rom. cap. 10. Ibi enim Apostolus fidei in Christum necessitatem adstruens, postquam Isaïæ testimonium ad Christum necessariò referendum allegavit, his conceptum verbis: *Omnis qui credit in illum non confundetur*; alterum ex Joële adjungit, quo utimur: *Omnis, inquit, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*; deinde pergit: *Quomodò ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodò credent ei, quem non audierunt?* Unde sic arguimus: Apostolus ibi de Christo verba facit, et fidei in ipsum necessitate, quem etiam *Dominum Jesum* vocat. Atqui hanc fidei necessitatem et utilitatem duobus istis Isaïæ et Joëlis testimoniis probat. Ergo idem Dominus apud Joëlem intelligendus est, qui intelligitur apud Paulum; aliis enim vitiosa foret Apostoli argumentandi ratio. Et verò interprete eodem Apostolo, idem est apud Joëlem Dominus, de quo Isaïas dixit: *Omnis qui credit in illum non confundetur.* Atqui Isaïæ oraculum haud dubiò de Christo accipiendum est, neque id negant Sociniani. Ergo.

Quintus occurrit disertissimus locus Zachariæ 11, 12, in quo sacer Vates: *Dixi ad eos, inquit: Si bonum est in oculis vestris, offerre mercedem meam... Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos, et dixit Dominus (Jehovah) ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatum sum ab eis.* Quocirca qui triginta argenteis æstimatus est à filiis Israel, est ipse Dominus, *Jehovah*. Atqui is est Christus, ut constat ex Matthæi 27, 9. Cum enim Judas Christum Judæis vendidisset triginta argenteis: *Tunc impletum est, inquit, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Et ceperunt triginta argenteos, pretium appretiatum, etc.* Porro, hic appellatur Jeremias Propheta, sive quòd duplici nomine insignitus fuerit Zacharias, sive quòd liber Prophetarum

diceretur Jeremias, quia in capite Jeremias collocabatur (1).

Apud eundem prophetam eximus est alius locus cap. 12, vers. 10, ubi Domini, *Jehovæ*, verba referuntur de se loquentis: *Effundam, inquit Deus, super domum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum; et aspicient ad me, quem confixerunt.* Unde sic arguimus: Qui ibi sermonem habet, est verus Deus ac *Jehovah*. Atqui ille idem est Christus, quod ex Apostolo Joanne compertum est. Cum enim cap. 19 Evangelii retulisset Christi in cruce pendentis latus ab uno milita lanceâ apertum fuisse, neque ullum Christi os fuisse comminutum: *facta sunt hæc, inquit versu 36, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo.* Et iterum alia Scriptura dicit: *Videbunt in quem transfixerunt.* Sic et in Apocalypsi cap. 1, v. 7, de Christo: *Ecce venit cum nubibus, inquit, et videbit eum omnis oculus et qui eum pupugerunt.* Ergo Christus est verus Deus et *Jehovah*. Profectò qui Deus dicit eò loci: *Effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum.* Ille idem Apostolo Petro est Christus. Actuum enim cap. 2, vers. 33: *Dexterâ igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritûs sancti acceptâ à Patre, effudit hunc, quem vos videtis et auditis.*

Nihil non moliantur Sociniani, ut hoc telum declinent; tandem verò ad incertas redacti fingunt hunc locum esse corruptum, et ex eo delendas esse has voces, *ad me*, in quibus totum argumentationis robur positum est. Nempe hoc restabat somnium. Scripturas hactenus omnibus modis torserunt Sociniani. Cum autem in alienos sensus torqueri omninò non possunt, tunc corruptionis insinuantur. Quæ isthæc licentia est? Quid non audet animus erroris tenax? Quis denique sanam certam et indubitatam, eam esse lectionem non judicet, quæ omnium sive hebræorum, sive græcorum, sive latinorum codicum consensione firmatur? Sed vana hæc deliria mitamus.

Ultimus à nobis proferetur ex Malachiâ 5, 1, locus, in quo Deus, qui paulò ante *Jehovah* nominatus fuerat, sic loquitur: *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem*

(1) Sive quòd, ut alii volunt, amanuensis inductus, existimans de Jeremiâ mentionem fieri, Prophetæ nomen, ab Evangelistâ subauditum, inseruerit; sive quòd aliquo memoriæ defectu, vel oculorum errore, unum nomen alteri substituerit; sive quòd Jeremias alias ediderit prophetias, quæ temporum injuriâ perierint.

(Ed.)

meam. Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus (Jehovah) exercituum. Jam verò hoc vaticinium de Christo venturo et Joanne Baptistâ, qui præcursor ejus fuit, et ante ipsum viam præparavit, intelligendum esse constat ex multis Evangelii testimoniis. 1º Enim Matth. 11, 10, Christus de Joanne loquens: Quid existis, inquit, videre? Prophetam? etiam dico vobis, et plusquam Prophetam: hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Ita Marci 1, 2, et Luc. 7, 27. Hinc Zacharias, ejus pater, Lucæ 1, 76: Et tu, puer, inquit, Propheta Altissimi vocaberis, præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus. Et antea, alloquens Angelus Zachariam, qualisque futurus esset Joannes aperiens, Erit magnus coram Domino, inquit, et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ.

Unde sic argumentamur: Ille ante ejus faciem mittendus erat Angelus Malachiæ nominatus, seu Joannes Baptista, qui viam ipsi præpararet, est summus ac verus Deus: dicitur enim Jehovah, Dominus exercituum et dominator ad quem Judæi confugebant. Neque verò id inficiantur Sociniani. Aiqui is est Christus ex laudatis locis Evangelii. Ergo Christus est Dominus exercituum, Deus Israelitici populi, uno verbo verus ac summus Deus.

Atque hæc quidem Prophetæ cum Evangelio, et vaticinii cum eventu comparatio, magnam lucem affert; sed Malachias solus aut solum Evangelium sufficere potuisset. Ac 1º quidem Malachias solus satis esse poterat. Qui enim apud ipsum loquitur, quique prænuntiat se tandem aliquando venturum, sed antea missurum se esse Angelum, qui præparet viam ante se, is, inquam, est verus Deus. 1º Enim vocatur Jehovah; 2º Deus exercituum; 3º Dominator Israelis. 4º Tribuitur ei templum, et Hierosolymitanum templum ipsius esse significatur: Veniet ad templum suum. Aiqui hic qui venturus promittitur, non est Pater quatenus à Filio distinguitur, sed Filius. 1º Enim nunquam Pater sub formâ sensibilis inter homines venit. 2º Idem ille qui venturus annuntiat Angelus fœderis dicitur. Talis autem non est Pater, sed solus Filius. 3º Insigne hoc est de futuro Messia oraculum. At Pater æternus non futurus erat Judæorum Messias. Ergo

vel ex hoc uno Malachiæ loco seorsim spectato colligi potest Christum esse Jehovah ac verum Deum.

2º Idem quoque evinci posset ex laudatis modò Evangelii verbis, etiamsi sola essent. Namque is, ante quem præcedere et præire debuit Joannes, est verus Deus. Angelus enim, supra, indicat eundem esse Deum Israelitici populi, ante quem Iturus erat Joannes: Multos, inquit, filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse præcedet ante illum, etc. Sic et Zacharias: Et tu puer, inquit, Propheta Altissimi vocaberis; præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus. Proinde ille est Dominus et Altissimus, cui præire Joannes debuit. At idem est Christus; hæ enim Angeli et Zachariæ locutiones, et verba græca προλαβόντων et προπορεύσας, quibus utitur Lucas, respectum evidenter et necessariò includunt ad aliquam personam paulò post venturam et apparituram, ejus præcursor et quasi anteambulo Joannes esse significetur; quomodò cum reges profecturi sunt aliquò, ante eos vadunt ministri, qui vias sternant ac parent, antequàm eò veniant. At nulla alia persona in mundum venit, ejus Joannes præcursor et anteambulo dici queat, præter Christum. Ergo Christus est Altissimus, et Deus, et Dominus Judæorum.

Respondet Socinus, 1º Joannem eo ipso viam Deo præparasse, populum monendo ut pœnitentiam ageret et ad Deum converteretur, quo Christo præiit; proinde potuisse Deum apud Zachariam dicere Joannem præparaturum viam ante faciem suam, et Christum simul in Evangelio affirmare Joannem sibi viam præparasse, quamvis Christus et Deus non sint quid unum et idem. Respondet 2º Malachiæ locum fortè fuisse interpolatum, nec in eo legendum esse, ante faciem meam sed, ante faciem tuam, quâ ratione Christus hoc testimonium laudat. Sed ista nequaquam obsunt. — Non primum, Idque multis de causis. 1º Enim non inde argumentum ductum, quòd Joannes non potuerit ante faciem Dei simul et Christi viam parare; sed ex eo quòd, cum Deus apud Malachiam de se dicat, ante faciem meam, id Christus de se scriptum fuisse conceptis verbis pronuntiet. Si enim Christus merus homo est, ut Sociniani opinantur, si totâ essentia differt à Deo, non potuit verè asserere de se illud esse scriptum, quod tantaxat scriptum fuisset de alio à se planè diverso. 2º Ex eo argumentamur, quòd

ille, quem venturum esse prænuntiabat Propheta, esset dominator Israelis, et templum haberet, et ipsius esset templum Hierosolymitanum, ac proinde verus esset Deus. Is autem est Christus. Ergo, etc. — Non secundum. Sinceram enim esse lectionem, quam usurpamus, fidem faciunt omnes sacri codices hebræi, græci ac latini, hoc est, tam Judæorum quàm Christianorum. Contra hanc autem omnium codicum constantissimam consensionem ire, prorsus insanire est. Et verò, si corrupti sunt eò loci codices sacri, id vel ante Christum, vel post Christum accidit. At non ante Christum; nulla enim Judæis causa tunc suberat interpolandarum Scripturarum. Neque verò id Socinus velit; putat enim contra Christum laudasse Prophetæ verba, quomodo legebantur. At neque post Christum. Vel enim id factum esset à Christianis, vel à Judæis. Non à Judæis; ut enim illi suos codices corrumperent, non potuissent profectò adulterare codices Christianorum. Non à Christianis, similis de causâ; neque enim Christiani Judæica exemplaria vitare potuissent. Ergo nunquàm corrupti sunt.

Neque obstat quòd Christus non dixerit, *ante faciem meam*; sed, *ante faciem tuam*; 1° Enim sacri scriptores cùm veteris Testamenti verba laudant, ea nonnunquàm rotant, id agente Deo, ut ostenderet posteriores sacros scriptores ab eodem Spiritu fuisse affatos, qui primò Scripturas dictavit, nec minori quàm priores esse auctoritate. 2° Christus id consultò fecit ac de Industriâ, ut nempe eundem se esse Deum cum eo, qui dixit: *Ecce ego mitto*, significaret. Ut autem simul se ab eo personâ distingui argueret, dixit, non *ante faciem meam*; sed, *ante faciem tuam*. Hoc enim personarum distinctionem apertè indicat.

Argumentum II, ex nomine El, אל. — Alterum est Dei nomen in codicibus hebraicis usitatissimum, nempe *El, אל*. Atqui hoc nomen Christo tribuitur. Ergo, etc. Majorem concedunt Sociniani.

Minorem verò negant, contenduntque hoc nomen Christo non tribui, aut si tribuitur, id non fieri citra quamdam restrictionem. Quocirca minor probanda est, et quidem ex duobus Isaïæ locis.

Illustre est apud Isaïam cap. 7, 14, de Messie ortu ac nomine vaticinium. *Ecce virgo concipiet*, inquit, *et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel*; quod de Christo explicat

Matthæus cap. 1, 23, his verbis: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*. Ergo de Christo intelligendum est hoc oraculum. Atqui ibidem Propheta prænuntiat hunc ipsum vocandum esse Emmanuel, id est, *Deum nobiscum*. Ergo, etc.

Non attigit Socinus hunc locum. Respondet autem Crellius lib. 4 de verâ Religione, c. 11, et ad Matth., cap. 1, supplendum esse verbum substantivum est; ita ut sensus sit: *Et vocabitur nomen ejus, Nobiscum est Deus*; non quòd Christus sit ille Deus qui nobiscum est, sed quòd per eum et in eo Deus ille summus reverâ nobiscum sit, hoc est, nobis insigniter favet et opituletur. Sed frustra tergiversatur. 1° Enim non potest melior esse Isaïæ interpres quàm Matthæus. Atqui Matthæus non addidit verbum *est*, adjecturus profectò, si opus fuisset; eoque magis, quòd alioqui, si purus homo sit Christus, lectores in apertum errandi periculum adduceret ejusmodi locutione, quæ Christi divinitatem præ se fert. 2° Hoc nomen esse absolutum constat ex cap. 8, v. 8, ejusdem Isaïæ, ubi hujus nominis vocativum usurpat: *Et erit extensio alarum, inquit, implens latitudinem terræ tuæ, ô Emmanuel*. Proinde Emmanuel est quædam singularis persona, quæ ita vocaretur. 3° Negari non potest Christum alicubi nominari *El*. Negari etiam non potest ipsum fuisse nobiscum, et eternam esse ac futurum usque ad consummationem sæculi. Ergo reverâ est Emmanuel. 4° Si de Christo dicitur hoc nomen *Emmanuel*, non quia ipse est nobiscum Deus, sed quia præcisè per illum nobis Deus insigniter opitulatur, nullus inter Prophetas, nullus inter Apostolos extitit, qui *Emmanuel* vocari non potuerit. At nullus tamen præter Christum sic vocatus est. Ergo. 5° Id prædixit Isaïas quod erat futurum, et eo sensu quo futurum erat. Eventus itaque est optimus hujus loci interpres. Atqui ex eventu constat Christum ab omni Ecclesiâ ad hæc usque postrema tempora *Emmanuel* fuisse appellatum, et pro Emmanuele, seu Deo nobiscum habitante, habitum propriè esse. Ergo ea mens erat Prophetæ.

Secundus extat locus ibidem, cap. 9, 6, ubi Christi nativitas sic describitur: *Parvulus enim natus est nobis*, inquit, *et Filius datus est nobis, et factus est principatus super humeros*

ejus, et vocatur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus (El), fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Illic de futuro Messia sermo est; quod etiam ipsi Sociniani confitentur. Atqui ibidem Messias vocatur *Deus, El*, et quidem *fortis*. Ergo, etc.

Ad huic splendidum sanè locum duo repouunt Sociniani. Primum, in hebræo codice non esse: *Et vocatur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus, fortis*; sed contra: *Et vocabitur nomen ejus, admirabilis,.... Deus, fortis*: quod quidem arguit Messiam ipsum non esse vocandum *Deum fortem*; sed contra vocandum à Deo forti. Alterum, etsi hæc sint Messiae nomina, his tamen non probari Christi divinitatem, quia ibi non dicitur simpliciter *Deus*, sed *Deus fortis*, quod indicat non esse Deum naturæ suæ, sed auctoritate tantum ac potestate.

Sed utrumque vanum est. Ac primum quidem, quod nempe hæc nomina *admirabilis, consiliarius, Deus, fortis*, non sint Messiae vocandi elogia, sed Dei contra vocaturi. 1° Enim ratio ipsa dicat ibi nomen ejus exprimi debuisse, qui ibidem describitur ex professo nasciturus. Atqui is Messias est. Ergo, etc. 2° Verbum hebraicum, si puncta auferas, quæ sunt recentioris inventi, potest ita verti: *Et vocabitur*, quod nōrunt hebraicæ linguae periti. Si autem potest, debet, tum propter adductam modò causam, tum quia omnes antiqui interpretes ita verterunt, Septuaginta videlicet, Aquila, Symmachus, et Vulgatus, quo latina Ecclesia utitur. 3° Ipsâ lectione satis patet tot voces congestas, *admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis*, esse descriptionem quamdam studiosè quæsitam et adornatam. Jam verò nihil attinebat illic describere Deum, sed Messiam duntaxat nasciturum. Ergo hæc ad Messiam, non ad Deum Patrem spectant. 4° Absurdum foret nullum à Propheta expressum esse ejus Messiae nomen, quem certo nomine certisve nominibus vocandum fore asserit; multa autem contra Dei nomina afferri, de cujus appellatione non agebatur. At si hæc referantur ad Deum, nullum penitus exprimit Messiae nomen, quo vocandus aliquando sit.

Alterum verò adhuc intolerabilius est. Nēdum enim adjuncta vox *fortis*, vim nominis *Dei* minuat, augeat potius, et emphasis habet; Deum enim significat omnipotentem, qui solo nutu omnia condiderit ac moderetur. Eivērō eo cognomine passim insignitur Deus

mundi creator: Deut. 40, 17: *Dominus Deus vester*, inquit Moses Judæis, *ipso est Deus deorum, et Dominus dominantum, Deus magnus et potens*. Psal. 23, 81: *Quis est iste rex gloriæ? Dominus (Jehovah), fortis*, etc. Psal. 41, 2: *Sitiet anima mea ad Deum fortem*, vivum. Adde Nehem. 9, 32. Inò et apud Isaiam capite sequenti, versu 22: *Reliquæ convertentur, reliquæ, inquam, Jacob, ad Deum fortem*.

De hoc autem vaticinio lege illustrissimum Huetium propositione 7 et 9.

Argumentum III, ex nomine Θεός seu Dei. — Idem est græcè Θεός, quod latine *Deus*; quapropter utrumque conjungimus hoc in argumento, quod ex novi Testamenti usu depromemus. Est enim aliquod in usurpandâ hâc voce discrimen vetus inter et novum Testamentum. Nempe in hebraicis veteris Testamenti codicibus est aliquod nomen appellativum ac commune, videlicet *Elohim*, אֱלֹהִים, quod potentiam et auctoritatem sonat. Proinde licet Deo vulgò tribuatur, nonnumquam tamen de aliis etiam dicitur. Hoc porro vocabulum nomine Θεός et *Dei*, his etiam in casibus, prisci interpretes reddiderunt. Quo fit ut aliquando *dii* plurali numero vocentur in veteri Testamento, 1° Angeli; sic Deut. 40, 17: *Dominus Deus vester*, inquit, *ipso est Deus deorum*. Psal. 8, 6: *Mimisti eum paulò minis ab Angelis* (hebraicè *Elohim*). Psal. 49, 1: *Deus deorum Dominus*, etc. — 2° Judices, magistratus, aliique id genus, Exodi 21, 6: *Offeret eum (servum) dominus diis*, id est, *judicibus*. Ibid. cap. 22, 28: *Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices*. Psal. 81, 1: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat*. Ibid. vers. 6: *Ego dixi: Diis estis, et filii Excelsi omnes*, quod Christus ipse tanquam ex veteri Testamento desumptum allegat Joan. 40, 34: *Nonne scriptum est in lege vestrà, inquit, quia ego dixi: Diis estis?* Quancūq̃ Propheta regius restrictionem statim adhibet addens: *Vos autem sicut homines moriemini.* — Quin etiam Judaici populi dux Moyses singulari etiam numero *deus* est appellatus, sed, ut loquuntur, cum addito: *Deus Pharaonis*, Exod. 7, 1: *Ecce, inquit Deus, constitui te deum Pharaonis* (1).

(1) « Appositè observat S. Hilarius, lib. 7 de Trinit. n. 10, Moysen datum esse in deum Pharaonis, non autem fuisse deum Pharaonis. « Aliud est, ait S. Doctor, deum alicui dari, « aliud deum esse. Moysen datus est in deum « Pharaonis, dum timetur, dum oratur, dum

Ea ergo est in veteri Testamento non infrequens loquendi ratio : in quâ tamen observandum est nullum unquam singularem hominem aut Angelum reperiri, qui simpliciter *deus* nominatus fuerit ; quod quidem non sine divino consilio factum est, ne videlicet erroris occasio præberetur ; qui enim ita vocatus foret, is pro Deo haberi aut adorari potuisset. Quod verò Angelus ille, qui veteribus Patriarchis apparuit, non rarò se *Jehovah* dixerit, id observationi nostræ non ollicit ; quippe qui non merus aut creatus Angelus foret, ut multis supra docuimus.

Quidquid verò sit de veteri Testamento, illud saltem constat apud novi Fœderis auctores ac scriptores, cum ex propriâ mente loquuntur, *Dei* nomen de alio quàm de vero Deo nunquam absolutè usurpari. Hinc Apostolus 1 Cor. 8, 4 : *Scimus, inquit, quia nihil est idolum in mundo, et quod nullus est Deus, nisi unus.* Versu autem 5 : *Nam etsi sunt qui (à gentilibus) dicantur dii, sive in cælo sive in terrâ (et quidem sunt dii multi et domini multi), nobis tamen unus Deus, etc.* Hinc etiam quamvis olim isto nomine insigniti fuissent viri principes, cum Herodes rex peroraret, et plebs adulando exclamasset : *Dei voces, et non hominis !* nec ille gloriam dedisset Deo, *Confestim, inquit Lucas, percussit eum Angelus Domini, eò quod non dedisset honorem Deo, et consumptus à vermibus expiravit.* Adeò proprium et sacrum Deo tunc erat illud vocabulum. Hinc denique Irenæus, apostolicorum temporum scriptor, lib. 3, cap. 6 : « Neque Dominus, inquit, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum qui non esset Deus, definitivè et absolutè *Deum* nominassent aliquando, nisi esset verus Deus. » Et cap. 8, post plura hæc de re disputata : « Manifestè ostensum est, inquit, quoniam nunquam neque Prophetæ, neque Apostoli alium *Deum* nominaverunt, præter verum ac solum Deum.

Quæ cum ita sint, sic argumentari licet : In novo Testamento nomen *Dei* absolutè possum nunquam de alio quàm de vero Deo usurpatur, cum sacri scriptores juxta propriam mentem loquuntur. Atqui in novo tamen Fœdere *Dei* nomen absolutè et ex propriâ auctorem mente Christo persæpè tribuitur, et quidem adjunctis aliis quæ hujus nominis vim firment ac figant. Ergo Christus est verus Deus. punit, dum medetur. » Turnel, quæst. 4, art. 2, sect. 3. (Ed.)

Major probari posset accuratâ locorum omnium recensione ; sed cum ea infinita esset, tandiù ista propositio haberi debet pro certâ et indubitâ, quandiù nullum contra exemplum proferetur. At nullum hactenus afferri potuit à Socinianis, qui Scripturas quotidie evolvunt, ejusque generis quidpiam reperire maximè cuperent ad errorem suum fulciendum. Elverò quod hic affirmamus, mox abundè demonstratum est : ita ut nullus dubio locus supersit.

Minor adstrui posset quàm plurimis novi Testamenti locis ; sed ex iis quinque duntaxat excerpemus.

Itaque primus eruitur ex Joannis Evangelii cap. 1, v. 1, ubi sic loquitur de Christo Apostolus : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Unde sic argumentamur : Verbum illic à Joanne nominatum est Christus. Atqui Verbum ibidem *Deus* simpliciter et absolutè dicitur. Ergo Christus est Deus.

Majorem Sociniani constituentur. Ad minorem duo reponunt. Ac primum quidem post hæc verba : *Et Deus erat*, interpunctionem esse ponendam ; proinde ita legi oportere : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat.* Verbum hoc erat in principio apud Deum. Unde consequens est Verbum eò loci non vocari *Deum*. Alterum, si interpunctio consueta servetur, Christum vocari quidem illic *Deum*, sed non idcirco esse Deum summum ; hinc enim tantum colligi posse ipsum esse minorem Deum à summo pendentem.

At prima responsio facillè proteritur. 1° Enim non licet omnia pro arbitrio sic invertere ; aliàs nihil vel in ipsis Scripturis firmum aut stabile supererit. 2° Interpunctionem, quâ ulmur, omnes codices habent, omnes ubique gentes christianæ usurpant ac semper usurpârunt. 3° Interpunctio Sociniana planè absurda est. Quid enim Joanni opus fuisset notare Dei existentiam ? An quisquam de eâ dubitabat ? Annon satis eam ante significaverat, alens Verbum fuisse in principio apud Deum ? Non potuit enim Verbum esse apud Deum, quin Deus ipse existeret.

Secunda etiam vana est. 1° Enim, ut observavimus, in novo Fœdere vox illa *Dei* nunquam de alio quàm de vero ac summo Deo usurpatur, qui unus est. Proinde non potuit apud Joannem Christus appellari *Deus*, quin verus ac summus sit Deus. 2° Non aliâ

ratione Verbum dicitur *Deus*, quàm ibidem *Deus* dicitur Pater. Atqui haud dubiè Pater est *Deus* verus ac summus.

Obijcies 1° : Verus ac summus *Deus* græcè præfixum semper habet articulum ad euphæsim. Atqui hic cum Verbum dicitur *Deus*, nullus articulus præfigitur. — Nego majorem. Id enim falsum esse multis exemplis ostendi potest. Verùm, ut omnis ista argumentatio in auras abeat, tria breviter probanda sunt, 1° veri *Dei* nomini non semper articulum præfigi. 2° Non semel eundem articulum præfigi nomini *Dei*, cum de falsis numinibus dicitur. 3° Huic vocabulo præfigi, cum de Christo usurpatur.

1° Itaque certum est, licet articulus præfigatur sæpè nomini *Dei*, cum de Deo summo ac vero dicitur, attamen eum frequentissimè etiam omitti, v. g., hoc ipso Joannis cap. 1, versu 12, 13 et 18; Matth. 14, 33; et 27, 43; Rom. 1, 7; 1 Cor. 8, 4 et 6; Ephes. 4, 6, et alibi passim. Quocirca ex hac omissione nullum potest argumentum duci. 2° Qui articulus, ubi mentio fit de vero ac summo Deo, non rarè omittitur, idem aliquando contra occurrit, ubi agitur de falsis numinibus, v. g. Act. 7, 43, ubi de Rempham; 2 Cor. 4, 4, ubi de diabolo, qui à gentibus ut *Deus* colebatur; et Galat. 4, 8, ubi de idolis sermo habetur. Sic et Judicum 11, 21; et 16, 23. Proinde is articulus non est certum veri *Dei* indicium. 3° Si is pro vero Deo habendus est, iudicio Socinianorum, qui eum articulo dicitur *Deus*, necesse est ut Christum pro vero Deo agnoscant; ad Romanos enim 9, 5, *Deus* eum articulo nominatur, quod etiam observat S. Chrysostomus hom. 3 in Joan., eandem solvens difficultatem. Quæ cum ita sint, omni ex parte labascit Socinianorum argumentatio.

Obijcies 2° : Nomen *Dei* appellativum est ac commune. Ergo potest Christus vocari *Deus*, licet non sit verus ac summus *Deus*. Nego antecedens. Est enim nomen proprium illius à quo rerum universitas condita est. 1° Enim nomen illud est proprium, quod uni tantum propriè convenit. Atqui unus duntaxat propriè est *Deus*, idque passim inculcat Scriptura, ac ratio ipsa docet; nec ferri posset qui plures deos esse affirmaret. 2° Eadem est ratio hujus nominis *Dei*, quæ istius, *divinitatis*. Atqui divinitas propria est ei qui mundum condidit. Ergo pariter vox *Dei*. 3° *Deus* est res aliqua; proinde nomen habet. Unus præterea est; proinde proprium nomen habet.

At nullum est magis proprium quàm *Dei*. 4° Nomina sunt signa notionum et idearum. Cum ergo propria sit ac singularis *Dei* notio, ipse soli conveniens, quæque ab aliis rebus distinguitur, oportet etiam aliquod ejus generis nomen esse. Atqui nullum aliud est quàm *Dei*.

Instabis : Angeli et Judices hoc nomine insigniti sunt. Ergo nomen istud non proprium est, sed commune omnibus qui potestate aut dignitate quâdam præditi sunt. — Distinguo antecedens : Hoc nomine insigniti sunt impropriè et metaphoricè, concedo; propriè, nego. Itaque non insciamur nomen hoc in veteri Testamento tributum fuisse aliquando Angelis et hominibus; sed negamus illud iis propriè tributum fuisse; quod multa persuadent. 1° Enim rarè eis tribuitur. At si commune esset nomen, quod ipsis propriè tribui posset, id frequentissimè fuisset usurpatum. 2° De iis nunquàm dictum est, nisi cum restrictione, aut quando collectivè sumuntur; nullus enim est Angelus creatus, aut homo singularis, qui nominatim, simpliciter et absolutè *Deus* nuncupatus fuerit. At si *Dei* nomen naturæ divinæ proprium non est, sed commune auctoritatis et dignitatis cujuscumque iudicium, nullus fuit Angelus, nullus princeps, nullus iudex, qui nominatim ac seorsim non potuerit rectè appellari *Deus*; si autem quilibet ita appellari potuisset, nullum est dubium quin frequentissimè id occurreret. Nullum tamen id genus exemplum asferri potest. Imò, cum Herodes se *Deum* appellari passus esset, horrendo quodam mortis genere propterea extinctus est. 3° Si nomen *Dei* pluribus propriè convenire potest, possumus propriè loquendo asserere plures esse deos, quod nemo toleraverit. 4° Si iis, qui ita quondam appellati sunt, propriè competeat hoc vocabulum, poterant illi dici *veri dei*, et vera eis divinitas inesse dici poterat; fas etiam erat honores divinos eis exhibere, quin et exhiberi debabant : quod absurdum est. Ergo nomen *Dei*, nomen est substantiæ, quomodò nomen *hominis*. At, quemadmodum *hominis* nomen potest impropriè usurpari, sic et nomen *Dei* à propriâ significatione potest ad metaphoricam transferri; imò et per errorem alicui falsè adscribi. Sed ne ista ad grammaticam spectantia morosis, quàm par sit, pertractemus, Scripturæ loquendi consuetudinem potius sequemur, ex eâque certas ac faciles de Christo sentiendi regulas hauriamus ac figamus, missis reliquis om-

nibus, quæ in controversiam vocari quadammodo possent. Jam verò quantumlibet olim angeli aut iudices *dii* nominati fuerint in veteri Testamento, illud saltem constat, *Dei* scilicet nomen de creaturis nunquam vel eo tempore, nisi plurali numero aut cum restrictione, fuisse usurpatum: quoties autem numero singulari et citra restrictionem usurpatur, toties, in veteri etiam Testamento, non nisi de vero Deo dici. Constat quoque, et quidem multò magis, in novo Testamento nunquam, sive plurali sive singulari numero, ex sacrorum auctorum mente de creaturis hoc nomen dici, sed duntaxat de Deo. Proinde ille verè ac propriè sine dubio Deus est, cui hoc vocabulum in veteri quidem Testamento nominatum ac sine restrictione, in novo autem simpliciter tribuitur. At Christus nominativum et sine restrictione frequenter appellatur *Deus* in veteri Testamento, in novo autem persæpè ita vocatur simpliciter et absolutè, idque ex propriâ sacrorum scriptorum sententiâ. Ergo.

Obijcies 5°: Verbum apud Joannem à Deo distinguitur. Ergo non est Deus.

Distinguo antecedens: à Deo Patre apud quem erat, concedo; à Deo vero, quasi ipse non sit idem Deus; nego.

Secundus adjungi potest locus ex Joannis 20, 29, ubi Thomas Apostolus, qui primò incredulus fuerat, viso et palpatò Christo sic loquitur, ut eum Dominum simul ac Deum esse conflatur: *Respondit Thomas*, inquit Evangelista, *et dixit ei (Jesu): Dominus meus et Deus meus.* Unde sic disputamus: *Dominus* ac *Dei* nomine verus ibi intelligitur Deus. Atqui ita appellatus est Christus ab Apostolo Thomâ, idque juxta rectam fidem. Non enim solùm reprehensus non est; sed etiam propter fidem istam laudatus est ab ipso Christo, cum statim subdidit: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti.*

Respondent 1° Sociniani, hæc verba ad Christum ipsum coram positum non dirigi; sed ad Deum in cœlo regnantem, ad quem admirans oculos tollebat Thomas; itaque esse exclamationem quandam, velut si dixisset: *O Deus bone! quid video?* — Sed ista responsio exsufflatur. Quòd enim certa fidei professio sit, non vaga attoniti exclamatio, ex ipsâ Joannis lectione constat. 1° Enim antequàm ita loqueretur Thomas, fidem ab ipso flagitaverat Christus: *Noli esse incredulus, sed fidelis.* 2° Thomas, auditis his Christi verbis, statim ei prompto animo respondit, fidemque suam confessus est, alens: *Dominus meus et*

Deus meus. Et certè non dicitur Thomas exclamasse ad Deum; sed contra respondisse, et dixisse Christo, *Dominus meus et Deus meus.* Proinde ista verba sunt responsio Christo facta, non ad Deum in cœlo positum exclamatio, et ad Christum secum loquentem Thomas ea dirigebat. 3° Hanc fidei confessionem illicò probat Christus. Ergo non erat mera attoniti exclamatio. 4° Nulla ibi nota est exclamationis. Græcè enim non est ὦ nec vocativus casus, ὦ Κύριε μου, ὦ Θεὸς μου, sed, ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου, nominativo casu, et cum simplici articulo; seu non est, ὁ Dominus et Deus meus; sed, Dominus meus, et Deus meus. Ergo quid de Christo sentiret Thomas aperiebat.

Respondent 2° pronomen, *meus*, esse restrictionem quandam; proinde Thomam cum sic loquitur, apertè significare Christum non esse unum illum omnium Deum, sed Deum suum peculiarem seu omnium Christianorum, à quibus post resurrectionem tanquàm divinus Dominus adorandus foret. — Sed ista responsio pejor est priore. 1° Enim falsum est pronomine illo, *meus*, vim vocis istius, *Deus*, imminui. In Scripturâ enim, ac præsertim in Psalmis, unus omnium Deus ita compellatur. Psal. 7, 1: *Domine Deus meus, in te speravi*, et ibidem sæpè. Psal. 21, 1: *Deus, Deus meus, respice in me.* Psal. 27, 1: *Deus meus, ne sileas à me.* Psal. 63, 1: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo.* 2° Neddum pronomen istud vim nominis *Dei* debilitet ac frangat, eam contra firmat potius, et, si ita loqui fas sit, auct. Nullum enim in totâ Scripturâ reperire est virum plium, neddum apostolum, qui *Deum suum* appellaverit eum, qui reipsâ non sit verus ac summus Deus. Profectò Paulus supra: *Nobis*, inquit, *unus est Deus.* Ergo insulsa est hæc Socinianorum exceptio.

Tertius locus depromitur ex capite Actorum 20, 28, ubi Paulus congregatis Asiæ episcopis: *Attendite vobis*, inquit, *et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisitis sanguine suo (græcè sanguine proprio).* Unde sic argumentamur: Qui Ecclesiam sanguine proprio acquisivit, is Apostolo teste est Deus. Atqui ille idem Christus est. Vel enim est Christus, vel Pater æternus. At Pater æternus non habet sanguinem, ut dici queat Ecclesiam sanguine proprio acquisivisse. Ergo.

Mira est Socinianorum ad hunc luculentissimum Scripturæ locum responsio. Aiunt enī

Deum, qui ibi nominatur, esse Patrem æternum; dici autem ipsum acquisivisse Ecclesiam proprio suo sanguine, non quod proprium ipse habeat sanguinem; sed quod sanguis Christi, quo Ecclesia formata est, aliquatenus etiam esset sanguis Patris æterni, propter intimam utriusque conjunctionem ac necessitudinem, et quia sanguinem hunc, sicut et Christum ipsum, singulari quâdam ratione possidet Pater, et utrumque ut rem suam, pro nostris peccatis expiandis dedit. Ita Socianus in responsione ad Wiekum; Wolkellius lib. 5, cap. 42; Smalcus de divinâ Verbi incarnati Naturâ, cap. 24, etc. Verum hæc tam absurda sunt, ut vix refelli mereantur. 1º Enim nullum tam insolitæ et hæcenus inauditæ lectionis exemplum potest allegari. 2º Nihil reipsâ insulsius est, quàm eum dici proprio sanguine acquisivisse Ecclesiam, qui proprium sanguinem non habet. 3º Sanguis, quatenus hic sumitur, est sanguis à corpore effusus: atque adeo pars ejus corporis à quo fuit, et illius suppositi, cujus ipsum est corpus. Itaque ad solum hoc corpus et suppositum ita pertinet, ut ejus dici possit; hæc enim est partium natura, et de his constans loquendi ratio; licet alia sit, aut saltem esse possit de ipsis suppositis, quæ alio titulo possunt alterius dici propter dominium, emptionem, etc. Ita si quis Socinianus asinum eruat, ipsius esse asinus dici potest; sed an asini caput idèò dici poterit esse caput illius Sociniani? an caput ipsius proprium? 4º Assignari nequit modus quo, posita Sociniano- rum interpretatione, sanguis Christi dici queat proprius Patris. Proprium enim opponitur communi aut alieno. At si sanguis Christi dicitur esse sanguis Patris proprius propter possessionem, non idèò minùs erit et alienus et communis; alienus quidem, utpote proprius Christi à Patre totâ essentiâ diversi; communis autem, quia non sic erit Patris ut non sit etiam Filii. 5º Inde consequens foret omnia ac singula justorum aut etiam quorumlibet hominum membra, dici posse propria Dei, imò et cæterorum animalium; uno verbo, nihil erit quod non possit pariter dici esse Dei; quo nihil ineptius et horribilius fingi potest; caput hominis pil diceretur eo jure caput Dei; ipsius uxor, Dei uxor; ipsius lectus, lectus Dei.

Obijcies 1º: Zachariæ cap. 2, 8, de Israelitis loquens Deus: *Qui tetigerit vos, inquit, tangit pupillam oculi mei*. Ergo populus Israeliticus

dicitur *pupilla oculi Dei*. Quidni eadem ratione dici poterit Christi sanguis esse sanguis Dei Patris?—Nego consequentiam. Non enim illic populus Israeliticus dicitur *pupilla oculi Dei*. Imò ab eâ distinguitur. Institutur enim comparatio inter eum qui tetigerit populum Israeliticum, et eum qui tangeret ipsam Dei pupillam. Sic cum Christus Luc. 10, 16, dicit: *Qui vos audit, me audit*, apertè se ab apostolis suis secernit. Sed ut exemplum hoc in adversarios retorqueamus, quantumvis populus Israeliticus esset peculium Dei, dici certè non poterat pedes cujuscvis Israelitæ esse pedes Dei, et uniuscujusque oculos esse oculos Dei; aut infinita Hebræorum capita, fuisse totidem Dei capita. Ergo nec potest sanguis Christi dici esse sanguis Dei, nisi reipsâ Christus sit Deus.

Obijcies 2º: Christus ipse dicitur esse Dei, 1 Cor. 3, 22: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi; Christus autem Dei*. Ergo similiter ipsius sanguis potest dici sanguis Dei, licet ipse non sit Deus.—Nego consequentiam. Alia enim est, ut diximus, suppositorum, alia partium ratio. Cùm enim pars aliqua dicitur esse alicujus, id non nisi ad suppositum, cujus est, referri potest, nec unquam id alter intelligitur, licet suppositum ipsum possit alterius dici aliâ de causâ. Hujus autem discriminis origo est, quòd cùm aliquid alicujus esse dicitur, id respectum ac relationem sonet; partes autem unicuique habent respectum, intrinsecum nempe, ad totum cujus sunt partes. At supposita cùm per se completa sint et integra, possunt habere respectum extrinsecum ad aliud quidpiam: ita servus est heri sui; sed caput istius servi non idèò dici potest heri caput. Falluntur ergo Sociniani, et inanem fallaciam obtrudere conantur, qualem ut caveamus nos Apostolus admonet Coloss. 2, 8: *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam,.... secundum elementa mundi, et non secundum Christum*. Quamquàm illi non solum verè Christiani non sunt, sed nequidem philosophi. In rerum enim cortice hærent, nec ad intima ipsarum viscera, nec ad veras luctionum causas penetrant. Si quæ primâ fronte aliquatenus similia videantur, ea statim ac inconsideratè accipiunt comparantque, licet prorsus diversa sint. Quò fit ut ubique toto, quod aliud, cælo aberrant.

Obijciunt 3º: Sanguis Christi potest dici sanguis Dei, quamvis ipse non sit Deus, quia videlicet Deus operatione prorsus miraculosâ effinxit. Ergo nihil inde elici potest in gratiam

Christi divinitatis. — Nego majorem; nullum est enim hujusmodi locutionis exemplum. Et verò pari de causâ, imò longè potiori jure, caput Adami ipsiusque aures ac nares aliaque membra potuissent dici Dei caput, aures, nares, etc., quod est absurdissimum.

Quartus inque eximius locus desumitur ex Epistolâ ad Romanos, cap. 9, v. 5, ubi de Israelitis loquens Apostolus: *Ex quibus, inquit, est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula; amen.* Eo enim in loco nihil eorum omittitur, quæ ad frangendam Socinianorum pervicaciam desiderari queant. 1° Enim Christus nominatim ac singulari numero *Deus* appellatur, quâ ratione solus summus Deus in novo Fœdere vocatur. 2° Præfigitur articulus, in quo vim maximam Ipsi Sociniani faciunt, cùm de Dei nomine agitur. 3° Dicitur *Deus super omnia*, id est, summus; ita enim Pater æternus describitur Ephes. 4, 6: *Unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes.* 4° Nominatur *Deus benedictus*, quod est summi Dei elogium, Marci 14, 61, ubi summus Pontifex Judæorum interrogans Christum: *Tu es Christus, inquit, Filius Dei benedicti?* 5° Additur *in secula*, quomodo usurpatur de vero ac summo Deo 2 Cor. 11, 31: *Pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in secula.* 6° Hæc sententia obsignatur istâ clausulâ, *amen*, quæ certè veritatis est argumentum, et ubi de vero ac summo Deo sermo est adhibetur; v. g., ad Rom. 1, 25: *Servierunt creature, inquit Apostolus, potius quàm creatori, qui est benedictus in secula, amen.* 7° Ibidem Apostolus ait Christum quidem ex Judæis oriundum esse; sed hanc restrictionem subjungit, *secundum carnem*, ut indicaret in eo præter humanam naturam insuper aliam esse, divinam videlicet. Ergo Christus reipsâ verus ac summus est Deus.

Ad hoc tam præclarum testimonium tria Sociniani reponunt, 1° posse non immeritò post hæc verba: *Ex quibus est Christus secundum carnem*, figi punctum; ita ut nova postmodum sententia inchoetur exclamationis in morem, hoc nimirum modo: *Ille, qui est super omnia, Deus, sit benedictus in secula; amen.* 2° Vocem *Dei* hic restringi additione verborum istorum, *qui est super omnia*, quæ indicant Christum non pro summo Deo, sed tantum pro supremo Domino habendum esse. 3° Ex hoc loco fortè expungendam esse vocem *Dei*, quæ non extat apud Syrum interpretem: nec apud Cyprianum et Hilarium.

Sed triplex ista exceptio planè frivola est. Ac prima quidem de mutandâ interpunctione, in quo illi Erasmus sequuntur. 1° Enim articulus *et*, et participium *et*, apertè arguunt novam sententiam non inchoari, sed inchoatam continuari. 2° Ea est Scripturæ consuetudo, ut cùm ait, *benedictus Deus*, pro, *benedictus sit Deus*, vocem hanc, *benedictus*, anteponat *Dei* nomini; non enim ita loquitur, *Deus benedictus*; sed contra, *benedictus Deus*. Porro hic alius omnino est verborum ordo. 3° Omnes codices eodem, quo nos, modo versiculum hunc legunt. 4° Universi Patres, variis licet temporibus ac locis à se invicem sejuncti, ita pariter versiculum hunc conceptum exhibent. Ita enim hunc locum retulerunt II secolo in Galliâ Irenæus lib. 3, cap. 18; in Africâ III secolo Tertullianus lib. contra Praxeam, cap. 8 et 15; ac Cyprianus lib. 2 Testim. contra Judæos; in Ægypto eodem tempore Origenes in cap. 9 ad Rom. et Romæ Novatianus de Trinit. cap. 15 et 30; IV secolo in Ægypto Athanasius Orat. 2 et 5 contra Arianos; in Italiâ Marius Victorinus lib. 1 contra Arium; in Ponto Gregorius Nyssenus lib. 10 contra Eunomium; in Galliâ Hilarius lib. 4 et 8 de Trinit.; in Italiâ Ambrosius lib. 1 de Spiritu sancto, cap. 3, etc.; V secolo in Africâ Augustinus lib. 2 de Trinit. cap. 13, et lib. 1 contra Faustum, cap. 3 et 6; in Ægypto Cyrillus Alexandrinus lib. 1 Theauri; in Hispaniâ Idacius contra Varimadum lib. 1; in Galliâ Cassianus lib. 3 de incarnatione; VI secolo in Italiâ Gregorius Magnus hom. 8 in Ezechielem; in Hispaniâ Isidorus Hispalensis lib. de Different. num. 2, et alii innumerabiles; de quo consule Petavium de Trinit. lib. 2, cap. 9, et Bullum de Nicænæ fidei defensione, sect. 2. Quæ quidem tanti sunt roboris, ut ipsimet Sociniani primam hanc responsionem pertinaciter defendere non audeant, sed eam contra deserant.

At secunda, quæ restrictionem fingit hæc additione contineri, *qui est super omnia*, primâ illâ videtur intolerabili. Nèdum enim hæc verba *Dei* nominis vim imminuant, eam illustrant contra, et, si dicere fas sit, amplificant. Eodem enim elogio, ut mox observavimus, Pater ipse æternus insignitur ad Ephes. 4, 6. An ergo Pater æternus non erit nisi cum restrictione Deus, non verò simpliciter et absolute? Quid ridiculum magis? Et verò voces istæ, *qui est super omnia*, Deum supremum propriè ac per se sonant. Proinde miserabiliter hic trlicantur Sociniani.

Tertia denique, quæ *Dei* vocabulum ex hæc sententiâ expungit, nullo fundamento innititur. Summa enim est ac constans omnium codicum in eo *Dei* nomine retinendo consensus. Fallitur autem Erasmus, cum ait hanc vocem non esse relatam à Cypriano et Hilario; diserta enim supra testimonia utriusque laudavimus. Decepius est autem mendoso Cypriani codice, quem alii omnes corrigunt. Et sanè omnes, quos inodò appellavimus ex varis orhis christiani partibus, ne uno quidem excepto, Patres, eandem *Dei* vocem exhibent. Ergo frustra Sociniani contra ineluctabilem hanc omnium seculorum et orbis regionum consensum oblectantur.

Postremus omnium locus expendetur hic à nobis, qui ex Epistolâ 1 Joannis cap. 5, v. 20, deducitur, ubi beatus Apostolus sic ait: *Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita æterna*; quo quidem nihil expressius videtur esse posse. 1º Enim Joannes pronuntiat Christum esse *verum Dei Filium*, id est, naturalem, proprium, et ex ipsius substantiâ genitum; non verò metaphoricum, adoptivum et gratuitâ benignitate adscitum. 2º Eundem insuper vocat *Deum*, et articulum præfigit huic nomini. 3º Addit ipsum esse *verum Deum*. 4º Non aliter enim dicit *verum Deum*, quàm paulò ante de Patre æterno dixerat ipsum esse *verum Deum*. Proinde Christus est verus ac summus Deus, non secus ac Pater.

Ut ab hoc loco sese expediat Socinus, multa absurda commiscitur ac profert, quæ referre nihil necesse est. Sed una inter cæteras responsio præcipua est, quam sequuntur Sociniani in Catechesi suâ: nempe pronomen, *hic*, non referri ad *Christum* proximè nominatum, sed ad *Patrem*, de quo paulò ante sermonem obiter habuerat Joannes his scilicet verbis: *Ut cognoscamus verum Deum*.

At illa multis momentis refelli faciliè potest.

1º Enim pronomen *hic* demonstrativum est; atque adeò non remotum quemdam, sed præsentem ac proximum designat, præsertim si de eo ex professo agatur; neque ullum hæc in parte contrarium adduci potest exemplum. At Christus Filius Dei proximè nominatus fuerat. Ad hæc Christus idem eo in loco per se et ex professo describebatur; ejus enim ibi in mundum adventus memoratur et summum hujus adventus beneficium, idque duplex; quòd nimirum ejus operâ cognoscamus verum

Deum, et simus in eo. 2º Vel pronomen, *hic*, demonstrat Dei Filium, vel Patrem, qui paulò ante dictus fuerat *verus Deus*. At pronomen *hic* non pertinet ad eum, qui mox nominatus fuerat *verus Deus*; aliàs sensus hic esset, *verus Deus est verus Deus*, quod absurdum omninò est. 3º Inutilis fuisset ista repetitio. Cum enim de Patre mox dixisset *verum Deum*, cur statim iterum addidisset: *Hic est verus Deus*? 4º Qui ibi dicitur *verus Deus*, vel est Pater solus excluso Filio, vel est Pater simul cum Filio, vel Christus solus. At 1º si est Pater excluso Filio, Pater idem excluso Filio erit vita æterna. Qui enim appellatur *verus Deus*, idem quoque dicitur *vita æterna*. Pater autem solus non est vita æterna excluso Christo. Sæpè enim Christus in Scripturis *vita æterna* nominatur. Ergo non est Pater solus excluso Filio. 2º Si Pater est simul cum Filio, ergo Filius perinde ac Pater est *verus Deus*; quemadmodum vita æterna est, perinde ac Pater; sicque id consequimur quod volumus. Si tertium, multò magis.

Obijciunt: Multa sunt in Scripturis exempla quæ evincunt pronomen demonstrativum non referri necessariò ad proximè antecedentem personam, de quâ mentio facta fuerit: v. g., Act. 7, 18, Stephanus historiam Judæcam breviter retexens: *Surrexit, inquit, alius rex in Ægypto, qui non creabat Joseph. Hic circumveniens genus nostrum, affligit patres nostros*. At ibi pronomen *hic* non refertur ad *Joseph* proximè nominatum, sed ad *regem Ægypti*. Sic etiam Act. 10, 5: *Mitte viros in Joppen, inquit Angelus Cornelio, et accersi Simonem quemdam qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur apud Simonem quendam coriarium... Hic dicet tibi quid te oporteat facere*. Postremum autem *hic* non designat Simonem coriarium, de quo mox verba facta fuerant; sed Simonem Petrum Apostolum ante nominatum. Sic denique Joannes Evangelista, Epistolæ 2 versu 7: *Multi seductores, inquit, exierunt in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem; hic est seductor et antichristus*. At ibi pronomen, *hic*, non ad *Jesum Christum*, sed ad eum, qui non confiteatur *Jesum Christum venisse in carnem*, spectat. Ergo. — Distinguo antecedens: Non referri semper et necessariò ad eum qui proximè antecedit, si de eo tantum per accidens, obiter et occasione cujuspiam alterius verba siant, concedo; si de eo ex professo sermo habetur, nego. At in primo exemplo de rege Ægypti ex professo sermo erat institutus; de Joseph autem per transennam duntaxat men-

tio injicitur; in secundo exemplo agebatur præsertim de Simone Petro Apostolo; sic et in tertio. Ergo ista exempla nostræ regulæ non efficiunt, nec argumentum nostrum elevant. Namque in eo de quo disputamus Joannis loco, non solum Christus proximè ante nominatus fuerat, sed etiam is ipse erat qui ex professo describebatur.

Verùm de his satis. Addi enim poterant alia loca; v. g., ex Epistolâ ad Titum cap. 2, v. 13; ex Epistolâ 1 Joannis cap. 3, v. 16; ex Epistolâ Judæ vers. 4; sed ista sufficiunt.

§ 2. ARGUMENTA SECUNDI ORDINIS. — *Ex naturâ Dei propriâ, quæ Christo tribuitur.*

Ut Christum divinâ naturâ esse prædiximus demonstramus, quinque duntaxat Scripturæ loca usurpabimus; ac duo quidem priora ex veteri Testamento, tria autem posteriora ex novo hauriemus.

Argumentum 1, ex Isaia capite 6. — *Isaia*, cap. 6, duo refert. 1º Enim narrat, quâ ratione Dei gloriam quâdam in visione contemplatus fuerit. 2º Addit quo pacto missus fuerit ad Judæos, ut prædiceret eos esse aliquando execrandos. Itaque versu 1: *In anno, inquit, quo mortuus est rex Osias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et ea, quæ sub ipso erant, replebant templum.* Versu 2: *Seraphim stabant super illud.* Versu 3: *Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus (Jehovah) exercituum: plena est omnis terra gloria ejus.* Versu 9: *Et dixit: Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere; et videte visionem, et nolite cognoscere.* Versu 10: *Excæca cor populi hujus, et auris ejus aggrava, et oculos ejus clande, ne fortè videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum.* Versu 11: *Et dixi: Usquequò, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore.* Versu 12: *Et multiplicabitur, quæ derelicta fuerat in medio terræ.* Versu 13: *Et adhuc in eâ decimatio, et convertetur.*

Hæc autem ad Christum, in quem, cum apparuit, non crediderunt, referenda esse constat ex variis novi Testamenti testimoniis: v. g., Matth. 13, 41; Marci 4, 12; Lucæ 8, 10; Act. 28, 26; et Rom. 11, 8.

Sed apud Joannem est aliquid pecunare, quod ad institutum nostrum spectat. Capite enim 12, postquam satis longam Christi ad Judæos incredulos orationem memoravit: *Hæc,*

inquit versu 36, locutus est Jesus. Versu 37: *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.* Versu 38: *Ut sermo Isaiaæ Prophetæ impleteretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Versu 39: *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaia: Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.* Versu 41: *Hæc dixit Isaia, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo.* Versu 42: *Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum.*

Duo hic affirmat ac distinguit: Primum est, Judæos in Christum non credidisse, quod futurum fuisse probat ex Isaia cap. 53, ubi Prophetæ sic loquitur, versu 1: *Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini, cui revelatum est?* etc. Alterum est, Judæos in ipsum non potuisse credere (1), quod probat ex altero ejusdem Isaia testimonio, ubi prædixerat eos ita excæcandos fore, ut videntes non viderent, et audientes non audirent. Indicans porrò hujus testimonii fontem, scilicet caput 6, ita addit Evangelista: *Hæc dixit Isaia quando vidit gloriam ejus et locutus est de eo.*

Unde sic disputamus. Is, cujus gloriam Isaia videret perhibetur cap. 6, est Deus verus, seu naturâ divinâ præditus. Atqui Christus est ille cujus gloriam videret memoratur cap. 6. Ergo.

(1) Ne quis cum Jansenistis existimet Judæos verè credere non potuisse. Nam, ut ait Menochius, « non dicit S. Joannes, non poterant, quasi non possent, si vellent; is enim dicitur non posse, qui potest quidem, absolute loquendo, si velit, sed tamen ut velit magnis difficultatibus impeditur, quas vincere non vult. » Unde S. Augustinus tract. 53 in Joan. n. 6: « Quare non poterant si à me quaeratur, citò respondeo: Quia volebant. » Ex hoc igitur textu aliisque similibus inferri quidem potest Deum aliquando homines ponere in circumstantiis ex se bonis, sed in quibus culpâ suâ malè se gerent, sive etiam non efficacem modò, sed vel proximè sufficientem gratiam iis denegare, qui gratiâ sufficiente abusi sunt; non verò ab eo unquam negari omnem gratiam, vel remotè sufficientem. Quòd autem dicitur *excæcare* atque *indurare*, id non directè et positivè intelligendum est, quasi Deus propriè cor alicujus induret, et oculos ejus claudat; sed indirectè et permissivè, eo videlicet sensu quòd peccatorem, ob ejus malitiam, in induratione relinquat et deserat, vel eum in circumstantiis ex se quidem bonis, constituat, sed in quibus efficaci et abundantiori gratiâ destitutos, de viâ virtutis declinabit. Ut enim habetur Sapient. 2, 21, *excæcavit illos malitia eorum.* Sed de his fusiùs in tract. de Gratiâ. (Ed.)

Major patet. 1° Enim qui se Isaïæ conspiciendum dedit, is ab ipso simpliciter *Dominus* appellatur. 2° Depingitur idem ut coeli rex, sedens super solium excelsum et elevatum. 3° Templum habet. 4° Ante ipsum Seraphim facies suas præ fulgore majestatis velant. 5° Ipsi acclamant *Sanctus, sanctus, sanctus*, quod per se sanctus sit, omnisque sanctimoniz fons. 6° Vocatur *Jehovah*. 7° Dicitur *Deus exercituum*, quod vulgare est Dei veri elogium. 8° Omnis terra ipsius gloriâ plena esse perhibetur. 9° Ipse est qui misit Hebræos prophetas.

Minor nititur deserto Joannis Evangelistæ testimonio. Proinde conclusio, quam hinc elisimus, omninò necessaria est et ineluctabilis.

Ad hoc argumentum tria respondent Sociniani: 1° Verba hæc Joannis, *gloriam ejus*, non de Christo, sed de Patre æterno esse intelligenda. 2° Si de Christo gloria illa intelligatur, non eam esse, quæ initio capitis 6 describitur, sed aliam, quæ ad finem ejusdem capitis memoratur, quæque posita est in excecatione et vastatione populi Judæi, gentium conversione, et futurâ Israelitarum restitutione, de quâ etiam Isaïas capite 53, quod ibidem Joannes laudat. Hæc autem gloria nondum quidem erat, cum Isaïas scripsit; sed aliquando futura erat, nimirum post Christi resurrectionem et ascensionem in cælum. 3° Si gloria illa ad Christum referatur, et eadem esse putetur, quæ initio capitis 6 adumbratur, eam Christi dici, non quod propriè Christi esset, sed quia, cum Dei esset, et gloria Christi in gloriâ Dei includatur, is potest censi et affirmari vidisse gloriam Christi, qui gloriam Dei contemplatus est.

Sed lata planè insulsa sunt. Prima enim responsio, quæ pronomen *ejus* non ad Christum, sed ad Deum Patrem refert, omninò absurda est. 1° Quippe hoc pronomen ad eum referri oportet, de quo agebat Evangelista, non autem ad eum de quo nullatenus agebat. Quis enim sibi persuadeat sacrum hunc ac sapientissimum scriptorem pronomen aliquod è suo apposuisse, eoque designare voluisse, non illum de quo sermonem habebat, sed alterum de quo narratio non instituebatur? 2° Pronomen istud ad eundem spectat versu 40, ad quem pertinet versu 37 paulò ante, et versu 41 paulò post; ter enim illud pronomen in tantillo spatio, usurpat. Ineptum autem foret primò illud intelligere de Christo,

postea non de Christo, sed de Patre æterno, ac dehinc iterum ad Christum redire. Porò cum versu 37, dicit Joannes, *non credebant in eum*, id sanè ad Christum pertinet: similiter cum versu 41 notat, multos tamen de principibus in ipsum credidisse, ibi de Christo laud dubiè loquitur. Ergo etiam de Christo verba facti, cum versu 40 intermedio ait Isaïam vidisse gloriam ejus. 3° Si Joannes per *gloriam ejus* non intellexit gloriam Christi, sed Patris æterni, ipsius observatio ad rem nullatenus facit. Non enim agebatur de Patre æterno, sed de Christo, in quem non credebant Judæi. Quorsum igitur Evangelista à proposito aberrans inseruisset non opportunam de Patre mentionem? 4° Ista observatio non tantum inutilis esset; sed etiam periculosa ac noxia, si vera sit Socinianorum opinio. Nemo enim est qui vel ipsâ orationis serie non inducatur, ut credat Christum esse eum cujus gloriam vidit Isaïas cap. 6; proinde eum esse verum Deum; qui quidem juxta eodem Socinianos pestilentissimus est error.

Secunda responsio coacta admodum est et per vim contorta. 1° Enim cum ex unâ parte Isaïas initio capitis 6 testetur se vidisse gloriam Dei, et ex alterâ Joannes asseveret ipsum tum vidisse gloriam Christi, perspicuum est Prophetam ac Evangelistam de eadem gloriâ loqui; proinde Evangelistam de illâ verba facere, quæ initio capitis 6 depingitur. 2° Evangelista pro tempore illo loquebatur, atque adeò manifestè supponit eam Christi gloriam, de quâ mentionem facit, jam tum fuisse cum Judæi non credebant in eum, imò cum scribebat ipse Isaïas. Non ergo ad futuram postea gloriam respexit. 3° Si ea gloria non intelligatur, quæ in ipso capitis 6 limine exhibetur, nulla est gloriæ in eodem capite facta deinceps mentio. Quis enim putet gloriam Christi in eo positam esse, quòd Judæi essent excecandi? 4° Denique, nedum capite 53, Christi gloria memoretur, cum ait propheta: *Domine, quis credidit auditui nostro? Ipseus contra exinanitio et abjectio pronuntiatur: Et ascendet, inquit Propheta, sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terrâ siccanti. Non est species et neque decor. Et vidimus eum et non erat aspectus, et desideravimus eum: ... despectum et novissimum virorum.*

Tertia responsio ferri omninò non potest, quòd nimirum dicitur Isaïas vidisse gloriam Christi, quia vidit gloriam Dei, in quâ continebatur gloria Christi. 1° Enim,

ut scholæ verbis utamur, qui videt continens, non ideo videt contentum, nec ab uno ad alterum legitima consecutio est. 2º Omnis gloria sanctorum in Dei gloriâ continetur; an ideo putandus erit Isaias tunc vidisse gloriam eorum omnium, qui postea fuerunt, viro- rum iustorum? Annon Joannes id de Christo dicit ut singulare quidpiam ac proprium? 3º Gloria Christi, quæ dicitur visa, vel ita includebatur gloriâ Dei ut simul appareret, vel ita ut simul non appareret; si non apparebat, non potest dici tunc esse visa; si apparebat, ergo Christus est Deus; gloria enim quæ apparebat, et quam Isaias vidit, est Dei.

Obijciunt 1º: Parenthesis quædam admittenda est versus inter 37 et 42. Ergo licet pronomen verbis 37 et 42 positum ad Christum referatur, non continuò ad ipsum referendum est pronomen quod extat versu 41. — Nego antecedens. 1º Enim nulla est parentheses nota. Imò, cum parenthesis sermonis filum abruptat, omnia hoc in loco optimè cohærent. 2º Duplex est Evangelistæ propositio; prima versu 37, ubi notat Judæos non credidisse in Christum; altera versu 39, in quâ asserit eos non potuisse in eum credere. In argumentum verò primæ propositionis affert versu 38 Isaiæ locum ex capite 53; in argumentum autem secundæ, alterum allegat Isaiæ testimonium versu 40 et 41. Ergo nulla hic parenthesis est; sed omnia, ut par est, fluunt, et à sese mutuò pendent.

Obijciunt 2º: Versu 38 Domini mentio fit. Ergo potest eò referri pronomen *ejus*. — Nego consequentiam. 1º Enim nimirum distat versu 38 à 41. 2º Non fit ibi mentio Domini, nisi in obliquo, obiter ac per accidens, non ex professo. 3º Post versum 38, Joannes novam propositionem interjecerat, quòd scilicet Judæi non possent in Christum credere, cui probandæ alterum ex Isaiâ testimonium affert. At neque in istâ propositione, neque in probatione, ulla est Domini mentio. Ergo, cum postea subdit, *gloriam ejus*, pronomen illud ad Dominum referri nullatenus potest. 4º Joannes duo affirmat: Primum, Isaiam vidisse gloriam *ejus*; alterum, Isaiam eundem locutum esse de eo. Proinde eodem in versu idem pronomen repetit, utique de eodem. At Sociniani ipsi consentiunt hæc Joannis verba, *quando locutus est de eo*, de Christo esse intelligenda. Ergo et priora ad eundem Christum spectant.

Argumentum II, ex capite 55 Isaiæ. — Insigne est Isaiæ cap. 55, versu 1. de futuro Messia

adventu vaticinium: *Lætabitur, inquit, deserta et inopia, et exultabit solitudo, et florebit quasi lilium..... Ipsi videbunt gloriam Domini et decorem Dei (Jehovæ) nostri..... Dicite pusillimis: Confortamini et nolite timere; ecce Deus vester ultionem adducet retributionis; Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt. Tunc sicut cervus claudus, etc.* Porro id de Messia intelligendum esse Christus ipse apertissimè significat: Joannes autem, inquit Matthæus, cap. 11, v. 2, cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: *Tu es qui venturus es? an alium expectamus?* Et respondens Jesus, ait illis: *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur, et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.* Unde sic argumentamur: Ille cujus adventus apud Isaiam prænnuntiatur, est verus Deus, seu naturâ divinâ præditus. Atqui ille qui venturus ibi prædicitur, est Christus. Ergo Christus est verus Deus, naturâque divinâ præditus.

Major constat. 1º Enim qui venturus ibi dicitur, is vocatur *Jehovah*. 2º Ille erat Deus Israelitarum. Sic enim loquitur Propheta: *Videbunt gloriam Domini et decorem Dei nostri, hoc est, omnium nostrum, qui Judæi sumus.* At Judæi nullum alium habebant pro Deo, quàm Deum verum et naturâ divinâ præditum, ut ipsimet Sociniani consentiunt. 3º Isaias non sine emphasi clamat: *Deus ipse veniet.* At istæ voces, *Deus ipse*, istaque emphasis verum ac summum Deum arguit. 4º In benè multis aliis Scripturæ locis Deus Israel venturus ipse prædicatur ad hominum salutem, v. g., Psal. 49, 3: *Deus (1) manifestè veniet, Deus noster, Et ipsemet Isaias cap. 25, 9: Ecce Deus noster iste, expectavimus eum et salvabit nos; iste Dominus, sustinuit eum, exultabimus et lætabitur in salutari ejus.* Et cap. 40, 9: *Dic civitatibus Juda: Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet.* Ergo Deus ipse verus ac summus ab Isaiâ prænnuntiabatur venturus.

Minor evidens est ex Christi testimonio. Joannes enim ejusmodi vaticiniis imbutus, illud omninò verbis interrogationem suam conceperat: *Tu es, inquit, qui venturus es, an alium expectamus?* Christus autem non quidem discretè respondet; sed ut se tamen eum esse

(1) Hic versus intelligitur de Deo judice, non salvatore.
(Ed.)

indicaret, tria recenset hujusce rei signa manifesta. 1° Quòd cæci videant; surdi audiant, etc. 2° Quòd pauperes evangelizentur. 3° Quòd petra esset offensionis et scandali, quibus verbis ad tria Isaïæ vaticinia alludit; ac primis quidem ad caput 35, quod expendimus; aliis autem ad caput 61, ubi Messias sic loquitur versu 1: *Spiritus Domini super me, ed quòd unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritiis corde, et prædicarem captivis indulgentiam*; postremis denique ad caput 8, v. 14, ubi Messias prædicatur futurus esse lapis offensionis et petra scandali. Cum ergo illa essent Messiae venturi et expectandi totidem indiciæ indubitata, Christus ea proferit, ut Joannes ex iis (1) agnosceret ipsum esse Messiam venturum et expectandum, quasi diceret: Nihil necesse est ut respondeam, res ipsa loquitur: Eentes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: ex his enim faciliè colliget me eum esse, quem venturum et expectandum esse Prophetæ eccluerunt.

Respondet Socinus, 1° hoc Isaïæ oraculum de liberatione à captivitate Babylonicâ accipi oportere. 2° Si de Christo intelligatur, dici tunc Deum venisse, non quòd Christus ipse esset Deus; sed quòd Deus in Christo esset, et loco Dei Christus venerit. — Prima responsio refellitur. 1° Enim posita hæc expositione, Christus immeritò oraculum istud ut certum et evidens Messiae venturi signum attulisset, cum ad Messiam non pertineret. 2° Deus ipse non venit ad liberandos Israelitas à captivitate Babylonicâ. 3° In rediit à Babylone nec cæcorum oculi aperti sunt, nec aures surdorum reseratae sunt, etc. Imò de cæcis, surdis et claudis, ne ullum quidem verbum est in historiâ hujus liberationis (2).

Secunda responsio consistere non potest. 4° Enim ubique Deus ipse tanquam venturus, et quidem manifestè, prænuntiatur. At Pater non venit, non apparuit ad salutem hominum operandam, sed solus Christus. Ergo Christus est Deus. 2° Cum dicitur aliquis venire loco alterius, id arguit hunc alterum venire de-

(1) « Non ipse dubitavit Joannes, ait Menochinus post interpretes ferè omnes, an Christus Messias esset; sed idèò discipulos misit, ut, per occasionem hanc interrogationis, videntes Christi signa, in eum crederent. » (Ed.)

(2) Num de liberatione à captivitate Babylonicâ dixit Isaïas ibidem v. 8? *Erit tibi semita et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, et hæc erit vobis directæ via, ita ut sculti non errent per eam.* (Ed.)

buisse. At Pater nunquam venire debuit; sed solus Christus erat venturus. Unde passim vocatur *venturus*, quasi proprio sibi nomine, ut supra declaratum est. Ergo, etc.

Argumentum III, ex Epistolâ ad Galatas, cap. 4, v. 8. — Paulus ad Galatas, qui cum essent gentiles ad Christi fidem atque religionem singulari gratiæ beneficio conversi fuerant: *Tunc, inquit, ignorantes Deum, iis qui naturâ non sunt dii, serviebatis; nunc autem cum cognoveritis Deum, etc.* Unde sic disputamus: Galatæ non amplius serviebant iis qui naturâ non sunt dii. Atqui serviebant illi haud dubiè Patri æterno ac Christo, et utrumque pro Deo colebant. Ergo uterque naturâ est Deus.

Minorem concedunt Sociniani. Conflentur enim Christo nos servire debere: et quidem ut Deo. Ad majorem verò respondent, vocem *naturæ* illte opponi ab Apostolo opinioni falsæ, et idem esse quod *reipsâ*; nihil ergo aliud velle Paulum, quam Galatas, cum antea falsis numinibus servirent, postea servisse iis qui *reipsâ* dii sunt, Patri videlicet, qui naturâ Deus est, et Filio qui *reipsâ* quoque Deus dici potest, quòd in omnia supreniam auctoritatem habeat.

Verùm hæc interpretatio inutilis est et falsa. Inutilis quidem, quia saltem ex eâ sequitur Christum *reipsâ* Deum esse. Ad Christianis unus est tantum Deus, qui nempe talis naturâ suâ est. Ergo Christus non potest esse *reipsâ* Deus, quin naturâ divinâ præditus sit. Quis enim in Scripturis unquam audit à Christianis duos veros deos adorari? 2° Falsa est. Non enim idem est *naturâ quiddam esse*, et *reipsâ tale esse*. Nam *reipsâ* aliquid esse, longè latius patet, quam naturâ tale esse; sic Apostoli *reipsâ* Apostoli fuerunt, nec tamen naturâ Apostoli erant; Augustinus *reipsâ* sanctus fuit, nec tamen idèò naturâ sanctus extitit. Quod ergo naturâ tale est, est etiam *reipsâ* tale; sed non omne quod *reipsâ* tale quiddam est, est naturâ tale. Etverò hæc locutio naturam ac nativitatem in Scripturis semper significat: sic Rom. 2, 14: *Genies, inquit Apostolus, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt*, id est, solâ naturâ ac ratione duce (citra legis quidem scriptæ, non verò citra gratiæ auxilium). Sic in ipsâ eadem ad Galatas Epistolâ cap. 2, v. 15: *Nos, inquit, naturâ Judæi, et non ex gentibus peccatores; naturâ, id est, origine.* Ad Ephesios denique cap. 2, v. 3: *Eranus aturâ filii iræ, sicut et ceteri,*

id est, ab ipsâ origine nostrâ, quæ ab Adami peccato labem traxit (1). Ergo non solum Scripturæ consuetudo, sed etiam ratio non patitur vocem hanc aliter de Christo accipi.

Argumentum IV, ex Epistolâ ad Philippe.- ses, cap. 2, v. 6. — Apostolus ibi Christianos hortans ad humilitatem, Christi exemplum eam ad rem adducit: *Qui cum in formâ Dei esset, inquit, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

Egregium verò hoc est Christi divinitatis argumentum. 1º Enim duplicem illic Christi statum distinguit Paulus, primum cum in formâ Dei esset, necdum servi formam accepisset; alterum cum factus est homo. Proinde Christus non tantum erat, antequam fieret homo; sed etiam erat Deus. 2º Addit ipsum non rapinam arbitratum esse, quod æqualis foret Deo, hoc est, rem alienam sibi non propriam; quia videlicet, non usurpativè, sed naturâ Deus esset, ut rectè doctissimus Estius Interpretatur. 3º Denique affirmat Christum se exinanivisse cum servus Dei fieri cœpit. Ergo antea servus non erat, sed Deus. Si enim Deus fuit, vera ista fuit exinanitio ac summa demissio; quæ nulla est, si Deus non fuit.

Sociniani locum hunc, qui ipsis maxime incommodat, mirificè vexant, atque ut ab eo sese extricent, varia comminiscuntur, quæ perspicuitatè gratiâ partemur, et objectionum ad instar proponemus ac refellemus.

(1) Dubitant multi, nec immeritò, an ista vox, *naturâ*, hic significet ortum, seu originem, ita ut sensus sit, nos esse, vel ab ortu et ob peccatum originale, filios iræ. Etenim quæ prius dixerat Apostolus indicare videntur ipsum de peccatis actualibus disputare; unde *naturâ* idem sonat ac naturali indole et proclivitate, quæ quidem ex corruptione naturæ per Adami peccatum vitata, nascitur. Audiat Cornelius à Lapide in hunc locum: « *Era- mus naturâ*, id est, inquit, ex naturæ nostræ corruptione et propensione, ita carni et concupiscentiis eramus dediti, ut naturâ, id est, omninò essenius peccatores et filii iræ. Ita Hieron., Syrus et alii. Hic plenus est Apostoli sensus: nec enim tantum spectat corruptionem naturæ in Adamo, sed etiam et multò magis quod ex eâ secutum est, scilicet ut singuli ex Adamo nati carni et peccatis serviant toti, quasi naturaliter, itaque sint filii iræ, donec Christi gratiâ liberentur et reformatur; agit enim de peccatis actualibus, ut patet ex præcedentibus »

(Ed.)

Obijcies 1º cum Socino in responsione ad Parænesim Andrææ Volani, et in responsione ad Wiekum, et adversus Posnanienses; et cum Schlichtingio de *Trinitate*. Duplex quidem à Paulo distinguitur status, duplexque forma. Sed is duplex status ad eandem Christi mortalem vitam pertinet; duæ autem illæ formæ non positæ sunt in duabus naturis, divinâ scilicet, quam prius solem habuerit, et humanâ, quam postmodum assumpserit; sed in diversâ pro variis vitæ suæ temporibus agendi ratione. Nihil ergo aliud significare voluit Apostolus, quam quod Christus, cum primò tanquam Deus videretur, miracula patrando et solo natu ventis, mari, morbis, mortì ac dæmonibus imperando, postea totam hanc majestatem deposuerit, et servilem in modum sese exinaniverit, quando se hostium suorum potestati ac ferori permisit, seque ab iis vinciri, in crucem agi, et occidi passus est. Ergo nihil ex loco hoc elici potest la gratiam divinæ Christi naturæ.

Nego antecedens. 1º Enim apertè indicat Apostolus se *formæ* nomen utroque pro naturâ usurpare. Formam enim Dei explicans, statim illam reponit in æqualitate cum Deo; formam autem servi exponens, eam in ipsâ naturâ humanâ collocat: *Semetipsum*, inquit, *exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* Hæc enim verba per appositionem, ut grammatici loquuntur, addita, in quo sita esset juxta ipsum servi forma, declarant. Unde sic argumentari licet: Tam forma Dei pro naturâ divinâ ibi sumenda est, quam forma servi pro naturâ humanâ. Atqui, interprete Paulo, forma servi naturâ humana est. Ergo. 2º Ut de utraque sigillatim dicamus, forma Dei, in quâ primum Christus fuisse dicitur ab Apostolo, nihil aliud esse potest quam natura divina. Duplex enim tantum forma distingui potest, interna videlicet seu natura, et externa. Cum autem Deus simplicissimus sit, externa, si quæ sit, non potest ab internâ separari. Deinde forma illa Dei aut vera erat aut falsa. At non potest dici falsa. Ergo vera erat. Non potest autem vera Dei forma ab ipsius naturâ sejungi. 3º Forma servi, quam Christus postmodum accepisse dicitur, in ipso fuit à primis vitæ ejus exordis. Hæc enim forma sita est, vel in similitudine carnis peccati, vel in subjectione legi divinæ, vel in tenui, abjectâ et humili conditione. Si primum, Christus profectò fuit in similitudine carnis peccati, simul ac homo esse cœpit.

carnem enim habuit nostræ similem, omnibus humanæ vitæ miseris ac morti obnoxiam. Si secundum, ab ipso sul exordio subjectus fuit legi divinæ, cuius omnes ritus in se suscepit. Unde Apostolus ad Gal. 4, 4 : *Ubi, inquit, venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege*. Si tertium, ab ipsâ nativitate vilem, abjectam et humilem vitam egit. Ergo in formâ servi fuit ab eo ipso temporis puncto, quo homo esse cœpit. Atque id apertè indicant Prophetæ et Apostolus. David enim Psal. 40, 7, Christum inducit ita loquentem : *Sacrificium et oblationem noluiti, aures autem perfecisti mihi* (hebraicè, *perfordasti mihi*, quod perpetuam servituti additionem significat). Ac proinde Christus se ibi servum factum esse pronuntiat. At Apostolus id refert ad tempus quo Christus in mundum ingressus est, et ipsi corpus aptatum est. Ad Hebræos enim cap. 10, 5 : *Ideo, inquit, ingrediens mundum dixit : Hostiam et oblationem noluiti, corpus autem aptasti mihi*. Sic etiam apud Isaiam Deus Christum, qualis fuit per omnem vitam considerans : *Eccce servus meus, inquit, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum*. Quod de Christo exponit Matthæus cap. 12, v. 18. At Christus Spiritum Dei habuit, simul ac homo fuit, et ab hoc ipso temporis puncto in illo sibi complacuit Deus. Ergo pariter ab eodem tempore servus esse cœpit. Quod cùm ita sit, forma servi haud dubiè in ipsâ naturâ humanâ ejusque appendicibus reponenda est. Sed in quovis demùm ea collocetur, inde saltem consequens est Christum fuisse Deum antequàm homo esset. Prius enim in formâ Dei fuit, quàm in formâ servi. Quidquid autem intelligas nomine *formæ servi*, Christus eam habuit ab ipso naturæ exordio. Ergo antea erat in formâ Dei.

Instabis 1°. *Formæ* nomen non semper naturam internam sonat. Ergo forma in aliquo transeunte, qualis est actio, constitui potest. Proinde forma Dei in imperio ac patrione miraculorum; forma autem servi in obedientiâ ac passione non immeritò posita esse existimatur. — Nego consequentiam. 1° Enim forma duplex tantùm est, interna nimirùm seu essentialis, et externa, quæ sita est in effigie aliisque similibus. Utraque permanens naturâ suâ est; neutra transiens : prima ad substantiam pertinet; altera ad qualitatem. Nulla verò forma intra actionis aut passionis genus continetur. Quocirca contra philosophiam ipsam peccat

Socinus, qui formam in actione et passione reponit. 2° Apostolus formam Dei esse quid permanens dilucidè significat, dùm sic loquitur : *Qui cùm in formâ Dei esset* (græcè *braxxov*); hæc enim locutio statum aliquem fixum sonat; multò autem clariùs dùm addidit : *Semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (græcè *λαβὼν*), et utrumque hoc verbum opponit. Prioribus enim verbis arguit formam Dei esse propriam, nativam ac permanentem Christi naturam; sed postmodùm ei advenisse novam, humanam scilicet velut per accidens, quam vocat *formam servi*. 3° Absurdum est formam Dei in actione collocari, servi autem formam in passione ac pœnis. Quis enim unquàm ita locutus est? Semper certè Deus habuit formam suam; at non semper egit. Antequàm enim mundum condidisset, nihil operabatur : nec tamen propterea formâ suâ unquàm desitutus fuisse dici potest. Sic etiam servi formam servi habent, etiam cùm nihil agunt aut patiuntur; cùm autem patiuntur, non patiuntur in formâ servi, seu quatenus servi, sed in formâ rei, si ita loqui fas est, seu quatenus rei. 4° Positâ hâc formæ Dei ac servi interpretatione, duplex ab Apostolo assignatus Christi status à Socino explicari non potest. Unus enim prior esse debet, nempe in formâ Dei; alter posterior, nimirùm in formâ servi. Imò, juxta Socinum, prior accedente posteriore desit. Hæc autem consistere nequeunt si forma servi in passionibus, Dei autem in miraculis ponatur. Quando enim in formâ Dei fuit Christus? dùm prædicaret Evangelium, inquit Socinus, non sine ingenti miraculorum gloriâ. Quandonam verò formam illam deposuit, et assumpsit formam servi? quando, inquit, se Judæorum voluntati ac manibus postea permisit. At ista falsa sunt, si forma Dei in miraculis, forma autem servi in passionibus sita est. Vix enim natus est, cùm pati cœpit. Namque, ut nihil dicamus de communibus humanæ vitæ et abjectæ conditionis miseriis, vix lucem aspexerat, cùm inimicum ac persecutorem Herodem sensit, cùm in Ægyptum fugit; antequàm prædicaret Evangelium, diaboli tentationibus objectus est; dùm verò prædicaret, Judæorum calumniis, injuriis ac contemptui obnoxius fuit. Contra autem, postquàm se Judæorum libidini permisisset, non minùs splendida quàm ante miracula patravit. Uno enim verbo prostravit satellites, Malcho auriculam restituit, latronem in cruce salvum fecit, terram concussit, velum templi scidit, solem obscuravit, mor-

ivos suscitavit, se ipse à mortuis excitavit. Quo igitur modo dici potest formam Dei tunc deposuisse, si ea in miraculorum patratiōe consistit? Quomodo prior esse dicitur forma Dei quàm forma servi, quandoquidem prius pati, quàm miracula edere cepit?

Instant 2°: Esto, forma Dei in patratiōe miraculorum non reponatur, collocari saltem potest in facultate miracula patrandi. Ergo. — Nego antecedens. 1° Enim inauditum est formam Dei in hujusmodi potestate positam esse. 2° Neque sic exponi posset utriusque statûs successio, ita enim formam Dei nunquàm deposuisset Christus, quod tamen necessarium esse Socinus arbitrat. Quondam enim dici posset Christus hanc potestatem exuisse, cùm nullum sit tempus, quo miraculorum edendorum facultatem non habuerit, imò quo miracula non ediderit?

Instabis 3°: At Erasmus et Grotius hanc formam interpretationem approbant. Ergo. — Nego consequentiam. Perperam enim Scripturam ibi ambo exponunt. Cæterum Erasmus justo liberior, et audacior non semel fuit; multaue ejus pronuntiata olim à sacrâ Facultate Parisiensi damnata sunt. Quod ad Grotium attinet, is quidem fuit longè eruditissimus; sed cùm à Remonstrantium in Bataviâ partibus, imò et à Socinianis non esset alienus, pleraque veteris Testamenti vaticinia et non pauca novi Fœderis loca de Christi divinitate in alienum planè sensum infeliciter detorsit: quod hic semel monuisse sufficiat, ne quis ejus auctoritate deceptus aberret. Super eo consule illustrissimum Bossuetum, adversus novam Simonis versionem.

Instant 4° auctores Catechismi Sociniani: Potest duplex illa forma, non de duplici vitæ statu successivo, sed de simultaneo, exponi; ita ut Christus cùm in formâ Dei esset, hoc est, divinâ virtute præditus, attamen specie tenus, hominum vulgari more ageret ac pateretur, quod est servi formam accipere. — Nego antecedens. 1° Enim auctores illi cum Socino principe suo hæc in parte pugnant. 2° Pugnant pariter cum Apostolo, qui statûs duplicis successione manifestè indicat. His enim verbis: *Qui cùm in formâ Dei esset (ὡν ἦν)*, perspicuè statum illum naturalem designat, in quo Christus erat antequàm sese exinaniret, et formam servi acciperet; istis verò: *Exinaniavit, formam servi accipiens*, statum alterum posteriorum in quem sese demisit. Etverò, verbum hoc, *exinaniavit*, duo illa simul com-

pletitur ac postulat; plenitudinem enim arguit, ut terminum à quo, et vacuitatem seu inanitatem, ut terminum ad quem. Proinde quidam veluti motus fuit à plenitudine majestatis ac formæ divinæ, in quâ prius erat, ad inanitatem formæ humanæ, quam postea assumpsit: hæc enim secum invicem opponuntur ab Apostolo. Atque id etiam firmat participium *factus*, quo utitur cùm ait: *In similitudinem hominum factus*. Id enim significat Christum non semper fuisse hominem, sed antea ipsum aliâ naturâ præditum fuisse, cui humana deinceps advenit.

Obijciunt 2°: Hæc Apostoli verba de Christo: *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*, ita possunt exponi: « Mordicus non retinuit istam cum Deo æqualitatem, ut raptor rem, quam rapuerit, solet; sed eam spontè deposuit, cùm placuit Deo. » Ergo non potest inde elici Christi cum Patre æqualitas. Sic Socinus. — Nego antecedens. 1° Enim Apostoli verba ab illâ Socini contortâ interpretatione plurimùm distant. Neque ullus unquam homo fuit, qui ejusmodi locutione, ad id significandum quod vult Socinus, usus esset. 2° Id obscurat Christi laudem. Si enim purus homo fuit, non mirum si homo purus formam Dei mordicus retinere non ausus sit, cùm ipsam nolente Deo retinere nullatenus posset. 3° Satis declarat Apostolus Christum ad exinanendum semetipsum nullâ lege fuisse adstrictum; hinc enim est quòd tantoperè Christi humilitatem ibi commendat. 4° Si vera est Socini de formâ Dei explicatio, formam hanc mordicus retinuit inter ipsa supplicia: illustrissima enim tunc miracula edidit.

Instant 1°: Possunt saltem eadem verba sic exponi: « Christus æqualitatem hanc cum Deo non pro rapinâ aut spolio, quod viribus suis quæsierat; sed pro divino, ut erat, munere donoque habuit; idèque propter illam animo non fuit elato; eamque non jactavit, ut raptor res spolia sua jactare solent. » ita Schlichtingius. — Nego antecedens. 1° Enim duo confundit Schlichtingius, quæ omninò diversa sunt. Milites enim spolia quidem jactare iisque gloriari solent; at raptores furta ac rapinas non ostentant, imò potius abscondunt. Apostolus porrò de spolio non loquitur, sed de rapinâ. 2° *Rapinam arbitrari, et spolia ostentare* multum discrepant. 3° Denique falsum est Christum divinam virtutem suam eo tempore non ostendisse, quo se à Judæis capi permisit; imò eam tunc multis exercuit prodigiis.

Instant 2° cum veteribus Arianis apud Chrysostomum hom. 6 in Epist. ad Philipp. et Augustinum lib. 2 contra Maximinum cap. 5: Possunt ita explicari hæc verba: « Christus non duxit faciendam esse rapinam æqualitatis cum Deo, utpote quam alienam à se esse nonisset; sed potius semetipsum exinanivit, tenuitatis suæ conscius. »

Nego antecedens. 1° Enim Apostolus non dixit Christum non arbitratum esse faciendam esse rapinam; sed, non arbitratum rapinam. 2° Hæc interpretatio everit quod Apostolus ante definiverat, Christum videlicet in formâ Dei fuisse; si enim in formâ Dei Christus fuit, aut eam naturâ habuit, aut non; si habuit, nihil necesse erat ut rapinam faceret; si naturâ non habuit, ergo eam rapuerat; non enim veteres Ariani existimabant Christum fuisse formâ Dei donatum. 3° Si Christus non erat reipsâ æqualis Deo, non potuit semetipsum exinanire cum humanam formam accepit. 4° Quod hic acutè observat Chrysostomus, Apostolo propositum erat commendare summam Christi modestiam atque humilitatem. Egregiam verò laudem quòd raptor non fuit!

Obijciunt 3°: Hæc verba, in similitudinem hominum factus, non significant humanæ naturæ assumptionem; sed vulgarem hominum infirmitatem. Sic enim Samson Jud. 16, 7: *Si septem nerviculis funibus, necdum siccis et adhuc humentibus, ligatus fuero, infirmus ero ut ceteri homines*. Ergo. — Nego antecedens. Humanam enim naturam ac speciem præ se ferunt istæ omnes Apostoli locutiones: *Formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*; ac Scripturæ manifestam vim faciunt, qui eas aliter interpretantur. Sic Idem Apostolus Rom. 8, 3: *Deus, inquit, Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, etc.*

Instant: At Apostolus exponens in quo posita esset servi forma, sic loquitur: *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*. — Nego antecedens. Non enim his verbis explicat formam servi, sed eam, in quam descendit Christus, post assumptam jam formam servi, humiliationem. Tres enim status Christi exponit ibi Apostolus: 1° cum esset in formâ Dei; 2° cum exinanivit semetipsum, formam servi accipiens; 3° cum post assumptam hanc formam, semetipsum humiliavit, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

Gradatim scilicet procedit Apostolus, ut plenius illustret Christi modestiam et humilitatem: primus autem humilitatis gradus fuit, quòd, cum Deus esset, homo factus fuerit; secundus, quòd cum homo esset, humanam naturam suam morti, et quidem morti crucis, subjecerit, qui tertius gradus est. Tres fuere Christi status, duo tantum humilitatis gradus. Status primus, cum in formâ Dei esset; secundus, cum in formâ servi semetipsum exinanivit, qui est primus humilitatis gradus; tertius status, cum factus obediens usque ad mortem, semetipsum humiliavit; et is est secundus humilitatis gradus. Tres hos status hæc verba denotant: *Esset; exinanivit; humiliavit*.

Obijciunt 4°: Si Christus, cum Deus esset, formam servi accepit, formam divinam deposuit, cum sese exinanivit. Atqui hoc fieri non potest. Ergo. — Nego majorem. Non enim semetipsum exinanivit divinam formam, quam habebat, deponendo; sed humanam accipiendo, quam non habebat (1).

Instant 1°: At Deus non potest semetipsum exinanire. — Distinguo antecedens: Non potest semetipsum exinanire, amittendo quod erat, concedo; induendo quod non erat, nego. Summa enim demissio esse videbatur, quòd Deus humanâ ac servi formâ circumdatus esset. Id autem adscribitur Deo, quia persona divina utramque simul naturam complectitur.

Instant 2°: At Apostolus sic addit: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, etc.*, quibus profectò verbis alium Christi statum post ascensionem deplngit, qui priorem sustulerit. Ergo, si prior status intelligatur de assumptione humanæ naturæ, consequens est eam fuisse absorptam per ascensionem in cælum. — Nego consequentiam. Hunc enim gloriæ statum post ascensionem opponit Apostolus, non carnis assumptioni, sed ei, de quâ proximè locutus fuerat, humiliationi, quâ se Christus ad mortem usque, et quidem mortem crucis, demisit. Et verò hujusmodi gloria Christi mortis passim, ut propria merces, adscribitur, v. g., Isaïæ 53, 10

(1) Quanquàm enim divinitatis plenitudinem Christus retineret, et non rarò per stupenda miracula divinæ ejus naturæ fulgor erumperet, sub involuero tamen carnis exanania est divinitas, quippe quæ ita quasi velo obducta et obscurata plerumque fuit, ut Filius Dei blasphemiam reus habitus fuerit à Judæis, quòd se Patri æqualem faceret. Ita ferè Turnel. (Ed.)

et 11. Unde Christus ipse Lucæ 24, 26: *Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?*

Argumentum V, ex Epistolâ ad Colossenses, cap. 2. — Ultimam hujus ordinis argumentum depromemus ex Epistolâ ad Colossenses cap. 2, vers. 9, ubi Apostolus de Christo verba faciens: *In ipso, inquit, inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Itaque 1°, juxta Apostolum, in Christo est divinitas (seu, ut græcè est, *θεός, deitas*), quod est naturæ divinæ proprium nomen. 2° Ipsi inest tota quantitas, non verò ipsius particula quædam duntaxat aut derivatio, quæ vel in excellentissimâ cognitione, vel in supremâ auctoritate, aut alio id genus sita sit. 3° Non tantum inest divinitatis plenitudo, sed ne ulla omnino exceptio fieret, omnis plenitudo; quod non sine causâ et emphasi pronuntiat Paulus. 4° Hæc divinitatis plenitudo in Christo corporaliter inhabitat, id est, hæc conjunctio divinitatis cum humanitate, non animam duntaxat, sed etiam corpus afficit, quia persona Verbi utramque partem sibi intimè et hypostaticè copulavit (1).

Respondet Wolkellus lib. 5 de verâ Relig. c. 10, nomine *divinitatis* non naturam divinam, sed divinæ voluntatis perfectissimam notitiam, et cultus divini participationem intelligi; *corporaliter* autem idem esse quod *aperitè et clarè*. — Sed ita ridicula est hæc interpretatio, ut nos remorari non debeat. Quis enim *divinitatis* nomine creatam quamdam notitiam intellexit? Apud quos præter Socinianos, *corporaliter*, idem erit quod *perspectivè*?

Subjungi facillè poterant alia Insuper argumenta, eaque non pauca, v. g., 1° ex illis locis ubi Christus asserit se unum esse cum Patre; sic Joan. 10, 30: *Ego, inquit, et Pater unum sumus*, quod ait, ut probet se eandem cum Patre potestatem habere. Proinde illud non de

(1) Cum explicatione auctoris stare potest alia expositio quæ non minus genuina videtur, juxta quam nempe *corporaliter* significaret realiter, substantialiter: Atque ita, ut ait Tiranus in hunc locum, teste S. Augustino et Prospero, per *corporalem* inhabitationem, id est, veram, realem, substantialem atque hypostaticam connexionem divinitatis cum humanitate Christi, excludit hic Apostolus phantasticam earumdem conjunctionem, quam Manes postea conflavit, et conjunctionem per accidens, scilicet per operationem et motum, quam Nestorius docebat, denique etiam umbraticam inhabitationem, quall Deus habitabat in Propitiatorio Mosaico. Sic v. 17, per *corpus* intelligit veritatem, et opponit illud *umbræ*.
(Ed.)

voluntatis consensione duntaxat, sed de naturæ ejusdem communione accipiendum est. Etverò Judæi, quantumlibet obtusi, Christi verba intellexerunt hoc modo, et propterea lapidibus eum obruere voluerunt, quod nempe ita de se loquens, se ipsum faceret Deum versus 33. At Christus, nedum Judæorum sententiam corrigat, multa addit ut hoc ipsum probet ac confirmet. Quò factum est ut longò magis irritati Judæi eum apprehendere quæsierint.

2° Ex illis, ubi Christus disertè affirmat omnia, quæ Patris æterni sunt, sua quoque esse, Joan. 16, 15: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Cap. 17, 9: *Et mea omnia*, inquit, *tua sunt, et tua mea sunt*. Nihil enim demit Christus; proinde eandem habet cum Patre naturam; aliàs nihil haberet Patris æterni, si propriè loquimur.

3° Ex illis ubi Christus se *Filium Dei* nominat; hoc enim nomine designabat filium verum, unicum ac naturalem, uno verbo æqualem Patri. Hinc Judæi querebant eum interficere, inquit Joannes, cap. 5, v. 18, *quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*. Hinc summus pontifex Judæorum apud Marcum, cap. 14, cum Jesum interrogasset, an esset Christus, Filius Dei benedixisset, et ita esse respondisset: *Audistis*, inquit, *blasphemiam*. Capite autem 19, 7: *Nos legem habemus*, inquit illi Pilato, *et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit*. Id autem non potest intelligi de filio adoptivo; ipsi enim Judæi hoc modo se filios Dei nominabant, et jactabant se patrem habere Deum. Ergo de filio vero ac naturali. At eorum opinionem nunquam emendavit Christus; imò nihil prætermisit, quo eam magis ac magis stabiliret, ut capite 5, mox laudato, legere est.

§ 3. ARGUMENTA TERTII ORDINIS. — *Ex divinis proprietatibus, quæ Christo tribuantur.*

Scitum est apud philosophos proprietates esse naturæ indices; quapropter ex divinis proprietatibus argumenta depromimus, ut divinam in Christo naturam esse evincamus plenius.

1. *Ab existendi necessitate*. — Prima Dei proprietas est existendi necessitas, in quâ plerique ipsam essentiam Dei ponunt. Deus enim est ille qui est. At Christus illud idem sibi tribuit, cum Moysi in rubo apparuit: *Ego sum*, inquit, *qui sum*, Exodi 3, 14; quâ ratione non

semel etiam loquitur in Evangelio et in Apocalypsi, ut supra vidimus, quæstionis hujus sect. 1, argum. V secundi generis. Ergo.

II. *Ex immutabilitate.* — Altera Dei propria est immutabilitas. Malach. 3, 6 : *Ego Dominus, et non mutator.* At eadem Christo adscribitur ad Hebr. 1, 10 : *Ipsi (coeli) peribunt, tu autem permanebis... velut amicum mutabis eos, tu autem idem ipse es, et annus tui non deficient.* Sic et cap. 13, 8 : *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in secula.* Vide supra, ibid. argum. VI.

III. *Ex immensitate.* — Tertia Dei proprietas in immensitate sita est. Deut. 4, 39 : *Scito, inquit Moyses, quod Dominus ipse sit Deus in celo sursum et in terra deorsum.* At hoc ipsum de se prædicat Christus, Joan. 3, 13 : *Nemo ascendit in celum, nisi qui descendit de celo, filius hominis qui est in celo.* In terris enim positus erat Christus cum ita loqueretur.

IV. *Ex æternitate.* — Solus Deus verè æternus est. Deut. 32, 4 : *Vivo ego in æternum.* Hinc Paulus, 1 Tim. 6, 16, de Deo verba faciens : *Qui solus, inquit, habet immortalitatem, hoc est, ut Augustinus interpretatur tract. 23 in Joan., veram æternitatem.* At Christus æternus est, ut integrè sectione 2 demonstravimus. Ergo, etc.

V. *Ex omnia boni plenitudine.* — In unum Deum cadit esse vitam hominis æternam et summam felicitatem. Unde Christus Joan. 17, 3 : *Hæc est vita æterna, inquit, ut cognoscant te solum Deum verum.* At illud idem de Christo pronuntiatur à Joanne Epist. 1, cap. 3, vers. 20 : *Hic est verus Deus, et vita æterna.* De quo sect. 3, argum. V secundi ordinis.

VI. *Ex rerum omnium scientiâ, et secretorum cordis notitiâ.* — Illud tanquam Deo peculiare in Scripturis non semel prædicatur, quod omnia noverit, quod renes et cor solus scrutetur. Esther 14, 14 : *Domine, qui habes omnium scientiam.* 1 Reg. 16, 7 : *Homo videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor.* 1 Paral. 28, 9 : *Omnia corda scrutatur Dominus, et universas mentium cogitationes intelligit.* Sic Psal. 7, 10 ; Psal. 43, 12 ; Eccli. 23, 25 ; Jerem. 17, 10 ; 14, 20 ; 20, 12. At eadem de Christo asseruntur Lucæ 6, 8 : *Ipsæ verò sciebat cogitationes eorum.* Joan. 21, 17 : *Domine, tu omnia nobis.* Apoc. 2, 23 : *Et scient omnes Ecclesiæ, inquit ipse Christus, quia ego sum scrutans renes et corda.*

VII. *Ex omnipotentia.* — Omnipotentia Dei proprium insigne est, Gen. 17, 1 : *Ego Deus*

omnipotens ; Exodi 15, 5 : *Omnipotens nomen ejus.* At Christo omnipotentia tribuitur, Sap. 18, 15 : *Omnipotens sermo tuus.* Apoc. 1, 8 : *Qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens.* De quo supra, sect. 2, argum. V.

Ex hoc autem fonte manant, 1º quod Deus sit rex gloriæ. Psal. 23, 8 : *Quis est iste rex gloriæ ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.* At eodem nomine Christum appellat Paulus 1 Cor. 2, 8 : *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* 2º Quod sit Rex regum et Dominus dominantium ; 1 Tim. 6, 15 : *Solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium* ; quod idem de Christo dicitur Apoc. 17, 14 : *Illi cum agno pugnabunt, et agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et Rex regum.* Cap. 19, 16 : *Et habet in vestimento et in femore suo scriptum : Rex regum, et Dominus dominantium.*

VIII. *Ex supremâ maiestate.* — Cum solus Deus supremâ maiestate præditus sit, unus est qui adorari debeat. Hinc toties Scriptura clamat solum Deum adorandum esse. At Christus adorandus proponitur non modò ab hominibus, sed etiam ab Angelis. Hebr. 1, 6 : *Et cum introductus primogenitum in orbem terrarum, dicit : Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Qui locus ibi laudatur ab Apostolo ex Psalmo 96, 8, in quo David Dei maiestatem commendans : *Confundantur omnes, inquit, qui adorant sculptilia... Adorate eum, omnes Angeli ejus.* Sed de hoc aliàs.

§ 4. ARGUMENTA QUARTI ORDINIS. — *E divinæ operationibus, quæ Christo adscribuntur.*

Opera Dei alia naturalis sunt ordinis, alia supernaturalis. Ex utroque autem genere sex generatim possunt colligi : tria videlicet ex naturali, et totidem ex supernaturali. Naturalia sunt, rerum creatio, conservatio, et concursus ad agendum necessarius. Supernaturalia verò sunt peccatorum remissio, gratiæ subministratio, et cœlestis gloriæ concessio.

Quot opera Dei sunt, tot erunt Christi divinitatis argumenta.

1. *E creatione rerum.* — Creationem rerum opus esse Dei proprium ostendimus quæst. 3, art. 1, arg. 1 ; nunc satis erit hæc Dei apud Isaiam cap. 4, v. 24, verba allegare : *Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens celos solus, stabiliens terram, et nullus mecum.* At Christus omnia creavit ; Proverbiorum enim cap. 8, Sapientia genita de se loquens : *Cum eo eram,*

inquit, *cuncta componens*. Joannes Evangelii cap. 1 : *Omnia per ipsum facta sunt*. Ibidem : *Mundus per ipsum factus est*. 1 Cor. 8, 5 : *Christus*, inquit Paulus, *per quem omnia*. Coloss. 1, 15 : *Omnia per ipsum et in ipso creata sunt*. Hebr. 1, 2 : *Per quem fecit et sæcula*. Ibidem, vers. 10 : *Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt celi*. De quo consule quæ diximus sect. 1, arg. VI secundi generis.

II. *E rerum conservations*. — Universitatis rerum conservatio est veluti continuatio jugis creationis, quæ sit ut, quemadmodum illæ conditæ sunt, ita perseverent. Id porro ad solum Deum pertinere potest. Unde Apostolus ad Rom. 11, 36, de Deo loquens : *Ex ipso, inquit, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*. At eadem rerum conservatio Christo tribuitur ad Coloss. 1, 15 : *Omnia per ipsum..... creata sunt,.... et omnia in ipso constant*. Hebr. 1, 5 : *Portans omnia verbo virtutis suæ*. 2 Petri 3, 5 : *Cæli erant prius et terra, de aqua et per aquam consistens Dei Verbo*.

III. *E concursu ad agendum necessario*. — Deum cum creaturis ad agendum concurrere non modò recentiores theologi opinantur; sed etiam antiqui Patres, quod et philosophi variis rationibus firmant : quod etiam referunt illud Isaie 26, 12 : *Omnia opera nostra operatus es nobis*. Quidquid autem de eo sit, certum est solius Dei esse posse hunc concursum. Atqui nihil operatur, quod non operetur etiam Christus, quemadmodum ipse perhibet Joan. 5, 17 : *Pater meus, inquit, usque modò operatur, et ego operor*. Et versu 19 : *Quæcumque ille fecerit, hæc et Filius similiter facit*. Quibus sanè verbis communem sibi esse cum Patre operandi rationem apertissime declarat.

IV. *E peccatorum remissione*. — Unus est Deus, qui peccata condonare possit; hinc Isaie 43, 25 : *Ego enim, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas*. At Christus summâ auctoritate peccata dimittit. Eâ autem cum aliquando usus esset Christus, alens paralytico : *Homo, remittuntur tibi peccata tua, cæperant*, inquit Lucas cap. 5, v. 21, *cogitare Scribæ et Pharisei, dicentes : Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Ut autem cognovit Jesus cogitationes eorum, dixit ad illos : Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est factius dicere : Dimittuntur tibi peccata, an dicere : Surge et ambula? Eâ enim oratione Christus, quam Pharisei putabant ab ipso per blasphemiam usurpari, auctoritatem*

sibi inesse confirmavit. Act. 13, 38 : *Per hunc vobis peccatorum remissio annuntiatur*.

V. *E gratiæ subministrations*. — Gratiam dare solius divinæ potestatis est. Quocirca Psal. 83, 12 : *Gratiam et gloriam dabit Dominus*, inquit regius Psaltes ; quod et ratio satius demonstrat. Gratia porro, sicut Dei, ita et Christi est; Act. 15, 11 : *Per gratiam Domini Jesu*, inquit Petrus,.... *credimus salvari*. Rom. 1, 7 : *Gratia vobis et pax*, inquit Paulus, *à Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo*. Sic et cap. 16, 20 et 24 ; et 1 Cor. 1, 16 ; et cap. 16, 23, etc.

VI. *E gloriæ concessione*. — Si gratia solius Dei est, multò magis cœlestis gloria, quæ omnis gratiæ cumulus est. Hinc Psaltes regius supra : *Gratiam et gloriam dabit Dominus*. Et Paulus Rom. 5, 25 : *Gratia Dei vita æterna*. At Christus ejusdem gloriæ ac vitæ æternæ auctor largitorque est. Joan. 20, 23 : *Et ego vitam æternam do eis*. Ad Tit. 2, 13 : *Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi*.

§ 5. ARGUMENTA QUINTI ORDINIS. — *E cultu divino, quæ in Scripturis Christo tribuitur*

Quoddam esse cultûs supremi genus Deo proprium, cum Scripturarum auctoritate, tam ratione demonstrari potest. Istud porro cultûs genus quinque potissimum capita complectitur : primum est adoratio, seu summas latrim honor ; secundum fides ; tertium spes ; quartum charitas ; quintum invocatio. Duo itaque probanda sunt : primum est, hoc soli Deo convenire ; alterum, ea tamen Christo tribui ; unde consequens erit Christum esse divinâ naturâ præditi. Turpissimum enim errorem hic admittunt Sociniani, qui ex unâ quidem parte Christum esse merum hominem definiunt ; ex alterâ autem ipsum nihilominus pro vero Deo haberi et adorari posse pronuntiant ; quæ duo secum invicem pugnant ac conciliari nequeunt.

I. *Ex adoratione*. — Nihil est quod in Scripturis frequentius aut disertius incalcetur, quam Deum esse solum adorandum.

Exodi 20, 2 : *Ego sum Dominus Deus tuus*, inquit ipse,.... *Non habebis deos alienos* (hebraicè alios) *coram me Ego sum Dominus Deus tuus,.... zelotes,.... visitans iniquitatem patrum in filios*. Quo in loco multa observanda sunt : 1º his verbis, *deos alios*, non tantum deos alienos et extraneos excludi ; sed etiam quemlibet alium ab ipso diversum, quantumvis aliis

ipsi conjunctissimus esse putaretur. 2° Id interdici sub gravissimâ poenâ. 3° Hoc præceptum cûm ad naturalem et moralem legem pertineat, ad omnia extendi tempora, nec intra legis Mosalicæ spatia contineri. Et certè, ut postea videbimus, hanc legem, seu perpetuam et Evangelii etiam tempore constantem, Christus ipse et alii allegarunt. Quæ cûm ita sint, si Christus est Deus, debet esse idem cum Patre Deus, nec posset aliter cum Patre adorari. Si enim merus homo est, diversus est totâ naturâ à Deo, qui Judæos tunc alloquebatur, et prohibebat ne quis alius à se pro Deo unquam haberetur.

Deut. 6, 4: *Audi, Israel: Dominus Deus noster, Deus unus est.* Et versu 13: *Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies, quoniam Deus emulator, Dominus Deus tuus in medio tui.* Quam sententiam allegat Christus, Matth. 4, 10. Isaïas 2, 11, de idolorum subversione per Christum faciendâ loquens: *Exaltabitur autem Dominus solus, in die illâ.* Et versu 17: *Elevabitur Dominus solus in die illâ, et idola penitus conterentur.* Id autem verum non fuit, si præter Deum, de quo tunc sermo erat, merus homo Christus futurus fuisset divinatorum honorum cum Deo particeps. Ibidem, 43, 8: *Ego Dominus, inquit, hoc est nomen meum. Gloriam meam alteri non dabo;* ubi sermo est de futuro Messias orta. Proinde ne tunc quidem futurum erat, ut gloria Dei alteri cuiquam daretur. Quod si ita est, non potest haberi Christus ut Deus, nec ei possunt honores divini exhiberi, quin naturâ divinâ præditus sit; sliquo falsum esset hoc vaticinium, quo denuntiat Deus se tunc cum altero gloriam suam non esse communicaturum. Ibidem 43, 11: *Ante me non est formatus deus, et post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, et non est absque me salvator.* Ergo, ut nullus unquam antea deus fuerat, ita nullus erat alius postea futurus. Ergo Christus non erat ÷ creaturâ merâ in Deum aliquando erigendus, quod Socinianis placet. Ibidem 44, 6: *Hæc dicit Dominus rex Israel et redemptor ejus Dominus exercituum: Ego primus, et ego novissimus, et absque me non est deus.* Versu 7: *Quis similis mei?* Versu 8: *Numquid est deus absque me?* Ibi, ut perspicuum est, Deus unum se esse prædicat; et ut olim nullus alius præter ipsum fuit deus, sic nullum novissimis etiam temporibus exoriturum, quia ipse similis nullus esse potest. Quocirca aut Christum excludit, aut Christus unus et idem est cum eo, qui tunc ita loque-

batur, Deus. Ibidem 45, 5: *Ego Dominus, et non est amplius; extra me non est deus.* Versu 6: *Absque me non est.* Versu 14: *Tantum in te est Deus, et non est absque te deus.* Versu 18: *Ego Dominus, et non est alius.* Versu 22: *Ego Deus, et non est alius.* Quorsum hæc tam sæpè repeteret Deus, si quis alius et ab ipso planè diversus pro Deo coli et agnosci posset? Ibidem, versu 23: *In memetipso juravi, quia mihi curebitur omne genus, et jurabit omnis lingua, Ergo Deus ille est, cui omne genu curvandum; nec alius quisquam est, cui omne genu flectendum sit; hoc enim tanquam sibi proprium ille asserit Deus.* Ibidem 46, 9: *Recordamini prioris seculi, inquit, quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei.* Jeremiæ 10, 11: *Dii, qui cælum et terram non fecerunt, pereant de terrâ, et de his quæ sub cælo sunt (seu tollantur de terrâ, ut hebraicè est).* Proinde qui non fecit cælum et terram, is pro Deo agnosci non potest, et quominus agnoscatur vetat Deus; atque adeò nec Christus ipse pro Deo haberi potest, si non fecit cælum et terram.

Lucæ 4, 7, Christus Satanam alloquens, qui se ab ipso adorari postulaverat: *Scriptum est, inquit, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Porro diabolus se pro Deo summo haberi volebat, sed tantum pro deo hujus sæculi inferiore, cui à summo Deo in omnia terræ regna potestas data esset: *Mihi tradita sunt, inquit, et cui volo do illa.* Ex quo tria colligimus: 1° maximum hoc Decalogi præceptum etiam Evangelii temporibus vim suam habere. 2° Nullum esse posse qui adorari queat præter Deum summum, quamvis ille suam aliunde potestatem ad Deum referat. Christus enim diabolum ab adoratione submovet, non quia diabolus est, sed quia Deus non est, qui solus adorandus sit, et cui soli sit serviendum. 3° Christum aut verum esse ac summum Deum, aut non esse adorandum. Jam tum enim, etiam juxta Socinianos, Christus erat Deus: *In principio enim erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum;* quod illi de initio prædicationis Joannis Baptistæ interpretantur. At Christus solum Deum, qui Judæos allocutus fuerat, adorandum esse decernit. Ergo aut ipse idem Deus est, aut non est adorandus. Act. 10, 25, Cornelius centurio Simonem Petrum Apostolum ad se divinitus missum, procidens ad pedes ejus, adorare voluit: *Petrus verb, inquit Lucæ, elevanti sum dicens: Surge, et ego ipse*

homo sum. Ac proinde, teste Apostolo, hominem esse, titulus est, qui se solo adorationem excludat. Ergo aut Christus merus homo non est, aut non est adoratione prosequendus. Actorum 4, 14, eadem sententia est. Cum enim Lycaonii Paulo et Barnabæ sacrificare vellent tanquam diis: *Hoc ubi audierunt Apostoli, inquit idem,.... concissis tunicis suis exierunt in turbas, clamantes et dicentes: Viri, quid hæc factis? et nos mortales sumus, similes vobis homines. Igitur hominibus non possunt divini honores legitimè exhiberi.* Apocal. 19, 10, cum Joanni apparuisset Angelus: *Et cecidi, inquit, ante pedes ejus, ut adorarem eum. Et dixit mihi: Vide ne feceris; conseruus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Lesu. Deum adora.* Ergo etiam tum solus Deus adorandus erat; et quo quis servus est Dei, id est, creatura, eo ipso adoratione affici non potest.

Nec dicant Sociniani tot Scripturæ testimonia idola tantùm excludi aut deos falsos à vero alienos, non verò quemlibet alium à Deo summo, saltem ipsi conjunctum aut, ut loquantur, subordinatum, aut istud præceptum de uno summo Deo adorando pertinuisse duntaxat ad Mosaicæ legis tempus, quo nullus Deus inferior à summo constitutus fuerat; non verò spectare ad legis evangelicæ tempora, cum præter unum Deum alius proponitur adorandus, nempe Christus, in inferiorem Deum à summo evectus. Hæc enim vana effugia jam præclusa sunt. Ac primum quidem, quòd sola nimirum idola excludantur. 1º Enim Deus Exodi 20, 2, non tantùm deos extraneos, sed etiam quosvis à se distinctos submovet. 2º *Illi soli servies*, verba sunt quibus alius quivis excludatur. 3º Juxta Isaiam cap. 2, solus Dominus hoc honore supremo affici potest; si solus, ergo nullus cum eo aut præter eum. Sic porro etiam alibi passim loquitur Propheta. 4º A Jeremiâ excluditur quicumque non fecerit cælum et terram, quod omnes, nullo excepto præter Deum mundi conditorem, complectitur. 5º Apostolus in Actis et Angelus in Apocalypsi tale discrimen non admittunt. Ergo. — Secundum verò, quòd quilibet alius etiam subordinatus deus non submoveatur, lisdem momentis retunditur. Imò, quò quis subordinatus sit, eo ipso adorationem, qui supremus est honor, non admittit. — Tertium, quòd lex ista ad Evangelii tempora non spectet, apertè falsum est. 1º Enim Propheta, de novissimis Evangelii tem-

poribus verba faciunt. 2º Christus ipse in Evangelio, Apostoli in Actis, et Angelus in Apocalypsi indicant, etiam in lege novâ, huius præcepto vim suam constare. 3º Lex ista naturalis est et perpetua, quæ semper vigili et vigebit.

Nec addas Deum posse creaturæ suos honores attribuere. Nam Deus se ipsum negare non potest. Itaque, cum fieri nequeat, ut qui Deus naturâ suâ non est, is Deus fiat, pariter fieri non potest, ut qui Deus naturâ suâ non est, is adoratione, hoc est, summo honore divinitatis proprio, afficiatur; honorem enim dignitas et excellentia metitur. Cùm ergo Deus creaturam quamlibet infinito intervallo semper superet, quantumvis excellentem, non potest non habere semper honores sibi proprios, qui cum aliis non communicentur. Quapropter solus Deus est adorandus. Jam verò Christus est adorandus. Joan. 5, 22: *Omne judicium dedit Filio (Pater) ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* At Pater supremo honore afficiendus est. Ergo. Rom. 14, 11, Paulus ad Christum refert, quod de se dixit Deus apud Isaiam cap. 45, v. 23, sibi curvandum esse omne genu: *Omnes, inquit Apostolus, stabimus ante tribunal Christi; scriptum est enim: Vt ego, dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo.* Proinde quod apud Isaiam scriptum est de Deo, illud de Christo intelligendum est. Quod cùm ita sit, Christus est ille Deus, qui apud Isaiam loquebatur, et eodem est honore prosequendus. Philipp. 2, 8, idem Apostolus de Christo: *Humiliavit semetipsum, inquit, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium et infernorum.* Quâ loquendi ratione adoratio exprimitur. Ad Hebr. 1, 6, de Patre æterno loquens, *Et cum iterum, inquit, introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Qui quidem locus ex Psalmo 96, 8, deductus est, ubi David de Israelitarum Deo verba faciens: *Adorate eum, inquit, omnes Angeli ejus.* Ex quo duo consequuntur: primum est, de propriè dictâ ac supremâ adoratione sermonem hic haberi; alterum est, Christum hunc esse Israelitarum Deum; alioqui Paulus hic, ut et supra, ad Rom. 14, 11, falsum diceret et malè ratiocinaretur, illa de Christo scripta esse affirmans quæ de solo Deo.

scripta sunt, et quæ Dei propriæ sunt ad Christum transferens.

Denique Sociniani ipsi constituentur Christum esse reipsâ adorandum. Ergo Christus est Deus.

II. *Ex fide.* — Hominibus quidem credere possumus eum nempe his loquentibus fidem habemus; sed in Deum solum credimus (1), quia nempe Deus est sola prima ac summa veritas. Hinc illa virtus dicitur theologica, quod circa Deum proximè versetur; hinc in Symbolo credere quidem nos profitemur in Deum Patrem et Christum et Spiritum sanctum; sed non in Ecclesiam, etc. Porro, ut in Deum credimus, sic credere oportet in Christum. Joan. 14, 21: *Creditis in Deum*, inquit ipse Christus, *et in me credite*. Imò Christus fidel auctor et consummator nominatur, Hebr. 12, 2: *Aspicientes*, inquit, *in auctorem fidel et consummatorem Jesum*. Ergo Christus est Deus.

Nec reponas Exodi 14, 31, dici Israelitas *credidisse in Deum et in Moysen*; atque adeò posse credi in creaturam, non minùs quàm in Deum. Non enim dicuntur *credidisse in Deum et in Moysen*, sed *Domino et Moysi*. Quamvis enim hebraicæ voces possint in utrumque sensum accipi, postremus tamen locum ibi solus habere potest; quod res ipsa arguit, et interpretes indicant. Septuaginta enim et Vulgatus, *Domino et Moysi*, reddiderunt.

III. *Ex spe.* — Spes in solo Deo pariter collocanda est: quippe qui unus sit eorum bonorum, quæ expectamus, auctor. Hinc David Psal. 61, 8: *Spes mea in Deo est*. Psal. 90, 9: *Tu es, Domine, spes mea*, etc. Jeremias autem, aut potius apud Jeremiam Deus: *Maledictus homo*, inquit, *qui confidit in homine*. At in Christum speramus, et in ipso jure confidimus, quod infinita loca Scripturæ ostendunt. Unum adduxisse sat erit ex Epistolâ 1 ad Timot. 1, 1, ubi gentium doctor: *Paulus apostolus Jesu Christi*, inquit, *secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Jesu spei nostræ*. Ergo Christus merus homo non est, sed Deus.

IV. *Ex charitate.* — Proprius Dei cultus in charitate positus est, quâ eum toto ex corde diligimus propter se et alia propter eum. At quomodò diligere Deum debemus, sic et Christum; et sicut una eademque charitas est, ita

(1) Plus est, ait S. Augustinus, in psalmum 77, credere in Deum, quàm credere Deo: nam et homini cuilibet plerumque credendum est, quamvis in eum non sit credendum.

(Ed.)

Idem quoque est fructus. *Si quis diligit me*, inquit Christus Joan. 14, 23, *sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. Ille enim Christus de se ut de Patre ex æquo loquitur. Proinde non minùs est Deus quàm Pater.

V. *Ex invocations.* — Quamvis catholica fides doceat sanctos invocandos esse, attamen certum est Deum solum invocari posse ut gratiæ auctorem. De hujusmodi verò invocatione loquitur Joel cap. 2, 32, cum ait: *Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*. At qui hoc ipsum Apostolus Paulus de Christo scriptum esse definit ad Rom. 10: *Si confitearis*, inquit, *in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris, salvus eris*. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem; dicit enim Scriptura: *Omnis qui credit in illum non confundetur*.... Omnis enim qui invocaverit nomen Domini salvus erit. Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? Ergo.

Objectiones ex Scripturis. — Quæ è Scripturis adversus Christi divinitatem et cum Patre æterno consubstantialitatem momenta depromi possunt, ea Crellius præ cæteris suis prosecutus est in suis de uno Deo Patre libris. Hæc autem duplicis generis sunt: alia enim assert, quibus probet solum Patrem esse Deum; alia quibus evincat Christum naturâ divinâ non esse præditum.

Objicit itaque 1º: Si solus Pater in Scripturis dicitur esse Deus, Christus profectò non est Deus, siquidem non est Pater. Atqui Pater solus in Scripturis sæpè statuitur esse Deus. — Respondeo 1º: Ad majorem distinctionem: Si solus Pater dicitur esse Deus per exclusionem Filii et Spiritûs sancti, qui conjunctæ Patri personæ sunt et ejusdem cum ipso naturæ, concedo; si solus ita appellatur per exclusionem tantaxat falsorum numinum, quæ in toto orbe passim colebantur, nego. Dato igitur, non concessio, quòd in Scripturis alicubi solus Pater dicitur esse Deus, videntur adhuc superest, an vox illa, *solus*, adhibeatur ad excludendum Filium et Spiritum sanctum, an verò ad excludenda solummodò falsa illa numina, quibus vulgò Deus opponitur, et à quibus ubique sejungitur. Vox enim illa *solus*, aliæque similes non omnimodam semper exclusionem secum important, et eùm de quopiam in Scripturis dicuntur, non continuò submovent quemlibet ab eo distinctum, etiam ipsi adhærentem, conjunctum aut, ut ita lo-

quar, subordinatum, sed frequenter alienos tantum, ac planè ab ipso divisos, aut certos duntaxat, de quibus ibi agitur, aut qui satis ex subjecto argumento intelliguntur.

Cùm autem plurima id genus exempla adduci queant, pauca duntaxat afferemus. Genosis 42, 38, Jacob de Benjamin loquens, quem fratres in Ægyptum secum abducere volebant: *Non descendet*, inquit, *filius meus vobiscum, frater ejus (Joseph) mortuus est, et ipse solus remansit*, non quòd solus ipse è filiis Jacob remansisset, multi enim adhuc supererant; sed quòd solus è filiis Rachel remansisset. 4 Mach., 10, 70, Apollonius Cœlesyriæ præfectus Jonathanem, Judæ Machabæi fratrem, alloquens: *Tu solus*, inquit, *resistis nobis* (græcè adhuc expressius *μοναχικός, solissimus*), nec tamen propterea excluduntur Jonathæ fratres et milites ipsi adjuncti, sed tantum reliqui Judæi. Matth. 11, 27: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius*. An idèd Pater se ipsum non novit? An idèd Filius seipsum à sui cognitione exclusit? Luc. 9, 36, post descriptam Christi coram Moyse et Eliâ, Petro, Jacobo, et Joanne transfigurationem: *Dùm foret vox*, inquit, *inventus est Jesus solus*. An ergo planè solus erat? An non et tres Apostoli aderant? Imò verò; sed excluduntur Moyses et Elias duntaxat, qui cùm prius adfuissent, tunc evanuerant. Ibidem 10, 40, Martha de Mariâ sorore conquerens: *Dominus, non est tibi curæ, quòd soror mea reliquit me solum ministrare. Solum verò dixit, non ut excluderet servos et ancillas, sed ut excluderet sororem suam*. Actorum 4, 12, Petrus de Christo verba faciens: *Non est, inquit, in alio aliquo salus*. An Pater excluditur? nequaquam profectò.

Sed duo sunt præsertim loca ad propositum nostrum accommodata. Joannis 16, 32, Christus discipulis: *Ecce venit hora*, inquit, *ut..... me solum relinquantis; et non sum solus, quia Pater mecum est*. Itaque futurus erat solus et non solus; solus, habitâ ratione discipulorum qui ipsam erant relicturi; non solus, habitâ ratione Patris, qui cum eo semper futurus erat. Quidnè ergo dici posset solus Pater eadè ratione Deus, solus nempe habitâ ratione salæorum numinum; non solus, habitâ ratione Filii et Spiritûs sancti?

Deut. 32, 12, Moyses de populo Israelitico sermonem habens: *Dominus solus dux ejus fuit*. An idèd excluditur Moyses? An Angelus ille qui huic genti præfectus erat? Id certè non

concedent adversarii. Quinam ergo excluduntur? Dii extranei. Unde statim subditur interpretationis gratiâ: *Et non erat cum eo Deus alienus*. Hic itaque Dominus solus appellatur per exclusionem extraneorum numinum, non per exclusionem aliorum quorumcumque sibi conjunctorum. Quidnè itaque idem affirmari posset de his locis, in quibus solus Pater Deus dici videretur?

Respondeo 2°: Nego minorem, quæ sanè falsa est, nec vera esse posset, quin Sociniana de Christo doctrina simul everteretur. Ac primò quidem falsa est; præterquamquòd enim nullus ejusmodi è Scripturâ locus afferri potest, Christus, ut supra demonstravimus, non tantum Deus esse dicitur, sed etiam verus Deus. Proinde solus Pater non potest esse Deus, nisi Scriptura secum ipsa pugnet; quod nemo plus agnoverit. Deinde verò Sociniani ipsi consentunt Christum esse Deum, et quidem verum. Socinus in responsione ad quatuor priora capita Wieki: « Apertè falsissimum est, inquit, nos palàm affirmare Christum non esse verum Deum; imò contrarium publicè profiteamur; et in nostrâ et tam latinâ quàm polonicâ linguâ non paucis editis scriptis Christum verum esse Deum asserimus. » Smalcus in responsione ad secundam partem refutationis Smigleclii, cap. 3: « Christus, inquit, Deus noster et Deus verus summo jure appellandus est, et replea est. » Quod si ita est, non igitur solus Pater est verus Deus; proinde hâc in parte non tantum cum Scripturâ, sed etiam secum ipsi pugnant Sociniani, dùm asserere conantur solum Patrem esse verum Deum.

Instat 1°: Joan. 17, 3, etc loquitur Christus: *Hæc est vita æterna ut cognoscant te (ò Pater) solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum*. Ibi de Patre pronuntiatur quòd solus sit verus Deus. Ergo. Ea enim vis est vocis hujus *solus*, ut ab ejus qui tribuitur tituli communione quemlibet submoveat, præter eum, cui titulus idem adscribitur. — Respondeo 1°, et in adversarios retorqueo argumentum. Si enim solus Pater sit verus Deus, quomodò ipsi Christum esse verum Deum prædicant? Si enim ea vis sit hujus vocis *solus*, ut quemlibet submoveat, qui non sit Pater, cùm Christus non sit Pater, idem non potest esse verus Deus; quod tamen illi profitentur. — Respondeo 2°, et aliâ ratione rursum argumentum retorqueo. Nempe ex eo loco patet unicum esse verum Deum, qui sit

Pater, itaque aut Filius non verus est Deus, aut idem est cum Patre Deus. Atqui ex Scripturâ et adversariorum confessione constat Christum esse verum Deum. Ergo. — Respondeo 3° posse non incommode ita exponi hanc sententiam : *Ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum, esse solum Deum verum.* Nec enim insolens est in Scripturis, ut una res de duobus simul prædicetur, et inter utrumque tamen interjiciatur; v. g., 1 Joan. 3, 10 : *Omnis qui non est justus, non est ex Deo, et qui non diligit fratrem suum.* Sic et Act. 38, 22; et Apoc. 21, 22. Ita locum hunc interpretatur Novatianus de Trinitate, cap. 24, et S. Augustinus lib. 6 de Trin. c. 9. — Respondeo 4° distinguendo antecedens : de Patre pronuntiatur, quod sit solus Deus verus, id est, quod sit ille Deus, qui est solus verus, concedo; id est, quod solus ipse, seclusâ quâlibet aliâ personâ, sit verus Deus, nego. Equidem primâ fronte verba Christi, prout latine leguntur, ambigua apparent, et vox illa *solus*, nisi penitus introspicias, ex sequo ad pronomen *te*, quod in istâ propositione instar subjecti est, et ad nomen adjectivum *verum*, quod instar prædicati est, videtur posse referri. Jam vero pro variâ istâ conjunctione diversum omnino sensum efficit. Si enim connectatur cum pronomine, *te*, quo Pater exprimitur, is exsurgit nobis sensus adversus : *Ut cognoscant te, qui solus es verus Deus*; si autem cum nomine adjectivo, *verum*, aut cum his verbis, *verum Deum*, is contra sensus efflorescit : *Ut cognoscant te, qui es ille Deus, qui solus est verus Deus.* Quam quidem duo multum discrepant : primum enim videretur Filium à verâ divinitate excludere, alterum non item. Si enim solus Pater est verus Deus, non potest Filius simul esse verus Deus, cum Pater non sit. At si Pater sit ille Deus qui solus est verus Deus, non continuo ac necessario consequens est ut Filius non sit ille qui solus est verus Deus; aliud enim est Patrem solum esse divinitate præditum, aliud esse præditum eâ divinitate quæ sola vera sit. Sic cum romanus Imperator pro ter latestina bella aliquem in supremæ auctoritatis societatem adsciscere, quem perduellibus regum nomen affectantibus opposeret, ut non semel factum est, si de legitimâ auctoritate in publicis aut privatis colloquiis controversia incidisset, poterat sanè quis, de illo in communionem imperii vocato loquens, affirmare eum esse præditum eâ potestate, quam sola

legitima foret; alios verò qui rebellaverant nullum habere jus imperandi. Nec tamen posset dici solus habere hanc potestatem. Ita, si quis dispiciet quâ ex parte jus belli legitimum foret, cum Pompeius et plerique senatores ad reipublicæ principes viri dimicabant adversus Cæsarem, rectè definire potest, Pompeium habuisse jus illud quod solum legitimum esset; nec tamen idèò Pompeius solus illud habuerit, quandoquidem illud ipsi foret cum aliis earumdem partium romanis commune. Uno verbo omnes præter Socinianos Christiani confitentur Patrem illum esse Deum, qui solus est verus Deus; neque tamen idèò excludunt Filium; imò prædicant Christum quoque eum esse eundem verum Deum. Quocirca dispiciendum est an vox illa, *solus*, in pronomen, *te*, an in nomen adjectivum, *verum*, cadat. Nos autem hoc postremum contendimus; atque adèò in oratione Christi, propositionem esse complexam, ut logici loquantur, ejus quidem subjectum sit simplex, nempe pronomen *te*, prædicatum verò compositum, scilicet *solum verum Deum*, quod in aliam rursus propositionem resolvi possit ac debeat, hoc modo : *Ut cognoscant te esse illum Deum, qui solus verus est.*

Ut autem ita statuamus, multa nos adducunt. Primum petitur ex contextu græco, sic enim habet : *Ἔτι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*, hoc est, *te illum solum Deum verum.* Ut autem nōrunt omnes, articulus *ille* interpositus, pronomen *te*, quod antecedit, segregat ab omnibus consequentibus, quæ in unum idemque prædicatum simul includit; adèò ut, si quis enucleatius sententiam hanc evolvere velit, nullum alium ex verbis ipsis sensum exsculpere queat præter istum quem assignamus : *Ut cognoscant te esse illum Deum, qui solus verus est Deus.*

Et verò rei ipsius evidentia coacti adversarii hanc esse legitimam orationis constructionem non dissimulant : « Non est, inquit hic Crelælius, quod quis putet nos vocem *solus* cum præcedente voculâ, *te*, si constructionem grammaticam spectes, connectendam censere. Nam articulus obstat, voci *μόνον* præfixus. » Idem ingenuè fatetur Socinus epist. ad Radecium 2 : « Mihi videtur, inquit,..... verba illa, *illum solum verum Deum*,..... legenda,..... ut perinde sit ac si dictum fuisset : *Qui es ille solus verus Deus*; non autem, ut Theodoro Bezae placet, *solum esse verum Deum.* »

Secundum deducitur ex aliis Scripturæ lo-

cis. Si enim vox illa *solus* referatur ad Patrem, Filius non poterit esse verus Deus. Atqui Joannes, ut in Evangelio dixerat Patrem esse vitam æternam et solum Deum verum, ita Epist. 1, cap. 5, v. 20, affirmat Christum esse verum Deum et vitam æternam : *Hic est verus Deus*, inquit, *et vita æterna*.

Tertium, quòd si illa vox ad Patrem spectet, vita æterna in eo posita futura sit, ut Pater solus esse verus Deus agnoscat. Proinde à salute æternà exciderint quicumque ab Apostolorum ævo fuerunt, qui Christum ut verum Deum unà cum Patre coluere. Quin eo etiam fiet, ut nullus à Christianis vitam æternam consecutus unquam fuerit, aut etiamnum consequatur. Nullus enim unquam fuit, qui Christum pro Deo, saltem inter Catholicos, non habuerit; nullus hæc ætate est, qui non habeat, etiam inter hæreticos. Atqui id nemo admittat; multò autem minùs Sociniani; imò verò, cum Matthæus Radecius ex hoc loco colligere vellet, jam ab Apostolorum ætate ipsum christianæ religionis fundamentum eversum fuisse, quia à primis usque temporibus Christus ut verus Deus agnitus est unà cum Patre, Socinus epist. mox laudatà ipsum arguit. Sed ut telum hoc vitaret, eò confugit ut candidè fateretur vocem illam *solum*, non quidem cum pronomine *te*, sed cum nomine *verum*, esse conjungendam. Hoc autem posito, nulla est difficultas, quam inde facessere nobis Sociniani possint.

Tres ergo errores his verbis confodiuntur. Primus est gentilium, qui verum Deum non venerabantur, sed falsa numina, Jovem, Neptunum, etc. Secundus Cerinthianorum, qui Jesum Dominum nec pro Deo, nec pro Christo agnoscebant. Tertius Socinianorum, qui plures veros Deos admittunt, Patrem videlicet, et Christum totà naturà suà à Patre diversum.

Instat 2º : Perinde est si quis dicat : *Christus solus de Virgine natus est*, aut *Christus est ille qui solus à Virgine natus est*. Ergo pariter idem sonant hæ duæ propositiones : *Pater solus est verus Deus*, et, *Pater est ille Deus, qui solus verus est*. — Distinguo antecedens : Perinde est ratione materiæ et per accidens, concedo ; per se et ratione formæ, nego. Perinde ergo est si quis dicat : *Christus solus de Virgine natus est*, aut dicat : *Christus est ille qui solus ex Virgine natus est*, periade, inquam, est ratione materiæ et per accidens, quia vi-

delicet prædicatum non latius patet quàm subjectum ; at per se tamen et ratione formæ non idem est. Nam si, v. g., eodem virgineo partu Maria duos filios edidisset, posset quidem dici Christus eo partu editus, qui solus virgineus fuit ; at non posset dici solus eo fuisse editus, quia partus fuisset utrique communis. At communis est divinitas. Ergo.

Instat 3º : Christus ibi distinguitur ab eo qui dicitur *solus verus Deus*. Ergo ipse non est verus Deus. — Distinguo antecedens : Distinguitur quatenus homo et Christus, esto ; omni ex parte, nego.

Obijci 2º : 1 Cor. 8, 4, sic loquitur Paulus : *De eccis autem, quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, et quòd nullus est Deus nisi unus. Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in celo, sive in terrâ (si quidem sunt dii multi et domini multi), nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia..... et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*. Ibi unus esse Deus definitur. Hic autem Pater dicitur. Ergo unus Pater est Deus. — Respondeo 1º, et in adversarios argumentum retorqueo : Ex Apostolo unus est tantum Deus. Ergo Apostolo apertè repugnant Sociniani, qui plures deos in christianam religionem invehunt. — Respondeo 2º : Distinguo antecedens : Hic unus Deus dicitur Pater per quamdam appropriationem, concedo ; per exclusionem, subdistinguo : Per exclusionem falsorum numinum, de quibus agebatur, concedo ; per exclusionem Filii ac Spiritus sancti, nego. Appropriatio est, cum nomen toti Trinitati commune cuiusque personæ peculiariter certis de causis tribuitur ; sic Patri omnipotentia adscribitur, quòd totius sit fons divinitatis ; Filio sapientia, quòd sit Verbum Dei et ex intellectu procedat ; et Spiritui sancto bonitas, misericordia, aliaque id genus, quia per amorem producit. Ejusmodi autem appropriatio in Scripturis frequentissima est. Porro hic est admittenda. 1º Enim imò Pater dicitur esse *unus ille Deus*, quomodo Christus ibidem dicitur esse *unus Dominus*. Atqui, cum Christus vocatur *unus Dominus*, id fit per appropriationem quamdam, non per exclusionem Patris ; aliàs Pater non esset Dominus. Ergo nec Pater dictus fuerat *unus ille Deus* per exclusionem Filii. 2º Ex argumento ipso satis liquet Apostolum nonnisi falsa numina, de quibus ex professo sermonem habebat, excludere voluisse. 3º Quia si Pater diceretur Deus per exclusionem Filii, jam Filius non posset haberi pro Deo. At Deus ubique in Scripturis

esse definitur, et Deus à Socinianis agnoscitur. 4° Scripturæ illud in more habent ut unâ Trinitatis personâ nominatâ alias simul intelligi velint, sic Act. 4, 10, Petrus de claudo quem sanaverat loquens: *In nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni..... ille adstat coram vobis sanus*. An Pater excluditur? Actorum 16, cùm custos carceris à Paulo et Barnabâ quæsiisset quid sibi faciendum foret ut salutem adipisceretur, illi dixerunt versu 31: *Crede in Dominum Jesum*. An idcirco negatur fidei in Deum Patrem necessitas? 5° Denique majores nostri ita exponendum hunc locum jam à primis seculis docuerunt. Sic v. g. Tertullianus contra Praxeam cap. 18: « Igitur unus Deus Pater:..... quod ipse inferens, non Filium negat, sed alium Deum..... Denique inspicie sequentia hujusmodi pronuntiationum, et inventes ferè ad idolorum facilitatores atque cultores definitionem earum pertinere, ut multitudinem falsorum deorum unio divinitatis expellat, habens tamen Filium, » etc. Ibidem, cap. 13, postquàm probaverat Patrem esse Deum, et Filium Deum quoque esse, animadvertit, licet uterque sit Deus et ita vocari possit, attamen distinctionis causâ eum simul appellandi sunt, satius esse si Pater Deus, et Christus Dominus, per appropriationem vocetur: « Deus, inquit, omnino non dicam, nec Dominos, sed Apostolum sequar, ut si pariter nominandi fuerint Pater et Filius, Deum Patrem appellem, et Jesum Christum Dominum nominem; solum autem Christum potero Deum dicere, sicut idem Apostolus: *Ex quibus Christus, qui est, inquit, Deus super omnia benedictus in ævum omne.* » Ita etiam Origenes in Epist. ad Rom. 9, 5: « Miror, inquit, quomodo quidam legentes quod Apostolus dicit: *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et ex quo Dominus Jesus Christus per quem omnia*, negent Filium Dei Deum debere profiteri, ne duos Deos dicere videantur. Et quid de hoc loco Apostoli facient, in quo aperitè Christus super omnia Deus esse perscribitur? Sed non advertunt qui hoc ita sentiunt, quòd sicut Dominum nostrum Jesum Christum non ita unum esse Dominum dixit, ut ex hoc Deus Pater non esse Dominus dicatur; ita etiam Deum Patrem non ita unum Deum esse dixit, ut Dei Filius non credatur (Deus); unus autem uterque est Deus. »

Cæterum, nedùm hic locus nobis officiat, multa contra in Christi divinitatis et cum Patre consubstantialitatis gratiam argumenta ex

eo erui possunt. 1° Enim Apostolus ibi decernit non esse Christianis nisi unum Deum, qui sit Pater. Proinde Christus aut non est Deus, aut est unus idemque cum Patre Deus. At Christus certè est Deus. Ergo, etc. 2° Apostolus explicans quis ille sit Deus unus, qui à Christianis colitur, Patrem nominat et Christum. Ergo Pater et Christus sunt unus ille Deus, qui loco falsorum numinum à Christianis adoratur.

3° Paulus idem ut demonstret non esse alium Deum nisi unum, hanc allegat rationem, quòd nempe non sit nisi unus Deus, Pater, et unus Dominus Jesus Christus. Ergo ambo pro uno eodemque Deo habuit; aliàs non modò frustra de Christo sermonem injecisset, sed etiam secum ipse pugnasset. Si enim Christus non est idem cum Patre Dominus ac Deus, hæc Christi allegatio non unum Deum ac Dominum, sed duos Deos ac Dominos arguit. 4° Apostolus illic *Dei* ac *Domini* nomina promiscuè usurpat, lisque personas intelligit divinitate præditas; hinc falsa numina *Deos* quidem ac *Dominos* dicit, at tales non esse affirmat. Sicut ergo cùm negat falsa numina esse Deos aut Dominos, ipsis divinitatem falsò affectam detrahit; ita cùm Patrem Deum et Christum Dominum esse postea statuit, his vocibus eos verè esse præditos divinitate significavit. 5° Tam is per quem omnia facta sunt, est Deus, quàm is ex quo omnia. Atqui, juxta Apostolum, per Christum facta sunt omnia, sicut ex Patre omnia prodierunt, et in eo uterque falsis numinibus opponitur, à quibus mundus non est factus.

Jam verò, si quis scire cupiat, cur Apostolus Patrem vulgò nomet *Deum*, Christum verò *Dominum nostrum*, ratio expedita est. Scilicet Paulus ad salutis ac redemptionis nostras respicit œconomiam; quo in negotio peculiari quâdam ratione Pater Dei personam sustinuit; Filius verò *Domini* nomen sibi peperit. Nempe humanum genus Adami peccato, suisque flagitiis, in offensionem Dei et dæmonis servitutem inciderat. Cùm autem homines liberare, sed legitimâ satisfactione præstitâ, vellet Deus, quod solus poterat, tria in humani generis instauratione occurrere debuerunt 1° Enim oportuit esse qui Dei offensi personam agens, hominum loco vadem præberet et acciperet, et cui idonea satisfactio dependeretur. 2° Alterum accedere par fuit, eumque pariter Deum atque infinitæ dignitatis, qui mediatoris vices obiens pretio pro nobis soluto, miseris è dæ-

monis Jugo erueret, et in Dei gratiam restitueret. 3° Consequens erat, ut gratiâ per mediatorem promeriti homines donarentur, et necessariis auxiliis adjuti, ad Deum reducerentur in cœlum unde exciderant. Hæc omnia pro infinitâ suâ benignitate, in se suscepit unus Deus Pater, Filius, et Spiritus sanctus; tria-que ista munia, si ita loqui fas est, tres illæ personæ divinæ quadamtenus inter se partitæ sunt. Pater ergo Dei personam retinuit in admirabili hæc salutis nostræ œconomia, et proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Filius idem carne assumptâ mediator Dei et hominum factus, pro nobis mortuus est et Ecclesiam acquisivit sanguine suo. Spiritus autem sanctus, Filio post mortem in cœlum regresso, in mediatoris locum, ut alius Paracletus venit, qui Ecclesiam sanctificando, roborando, consolando, opus hoc eximium ad optatum finem perduceret. Atque hæc causa est cur Pater æternus, qui naturâ suâ Deus est, hoc in negotio peculiari ratione *Deus* appelletur; cur Filius, qui naturâ suâ omnium supremus Dominus est, novo titulo *Dominus noster* vocetur; cur denique Spiritus sanctus qui, utpote Deus, naturâ suâ Spiritus sanctus est, ita quoque dicatur, eò quod Ecclesiæ sit sanctificator, omnisque gratiæ auctor. Ita factum est ut totum salutis nostræ opus uni Deo deberemus. Hinc autem liquet quo pacto nomina *Dei*, *Domini*, et *Spiritus sancti*, quæ per se toti Trinitati communia sunt, singulis tamen personis fuerint attributa, seu, ut loquuntur scholæ, appropriata.

Instat 1°: Versu 4, cum ait Apostolus: *Scimus... quod nullus est Deus nisi unus*, nomen *Dei* essentialiter et adæquatè sumit. Ergo, cum postea subdit: *Nobis tamen unus Deus Pater*, eodem modo vocem illam usurpat, ac proinde Pater divinitatem exhaurit. — Nego consequentiam. Versu enim 4, *Deum* absolute, essentialiter et adæquatè dixit; sed postmodum vocem hanc restrinxit ad Patrem, eamque personaliter et appropriativè usurpavit. Id autem patet ex Apostoli ratiocinio. Cum enim prius dixisset absolute non esse alium Deum, nisi unum, hoc generale pronuntiatum in partes veluti distribuit ac per partes probat: 1° nempe quia unus est Deus Pater, ex quo omnia; 2° quia unus Dominus per quem omnia; ergo nomen *Dei* in orationis fronte latius quàm in consequentibus patet.

Instat 2°: At Christus distinguitur ab uno illo Deo. Ergo non est Deus. — Distinguo ante-

cedens: Distinguitur ab uno illo Deo per appropriationem ita dicto, id est, à Patre, concedo; ab uno illo Deo absolute, nego. Pari enim ratione sic arguere possemus: Deus Pater ibi distinguitur ab eo qui *Dominus* nuncupatur. Ergo ipse Dominus non est. Quid ad hæc Sociniani? nos idem reponemus. Objicit 3°: Apostolus idem Epistolâ ad Ephesios, c. 4, eos ad servandam unitatem spiritûs hortans, inter alia unitatis hujus incentiva, hæc affert versu 4: *Unus Spiritus*, inquit; versu 5: *Unus Dominus*; versu 6: *Unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes, et super omnia, et in omnibus nobis*. Ergo Pater est Deus, et ita solus dicitur, in eoque à Filio et Spiritu sancto secernitur. — Distinguo consequens: Ita solus dicitur per appropriationem, concedo; per exclusionem, nego. Tria ista ibi distinctis personis non attribuuntur per exclusionem cæterarum; aliâs Spiritus sanctus non esset Deus; Pater quoque nec Spiritus esset nec Dominus. Distribuantur itaque duntaxat per appropriationem; reipsâ autem Spiritus sanctus distinguitur ab eo, qui per appropriationem dicitur *Dominus*, nempe Christo; sicut Christus secernitur ab eo, qui per appropriationem vocatur *Deus*, nempe Patre. Cæterum, sicut Pater reverâ Spiritus est, licet ab eo distinguatur, qui peculiari ratione vocatur *Spiritus*; et sicut reverâ Dominus est, licet ab eo distinguatur, qui *Dominus* proprio titulo nominatur; sic Christus reipsâ Deus est, licet ibi distinguatur ab eo qui *Dei* nomine insignitur.

Responderi etiam posset totam simul Trinitatem his singulis vocibus, *Spiritus*, *Domini* et *Dei*, designari. Tota enim Trinitas, seu trinus Deus, Spiritus est, ac Dominus et Deus, et Pater omnium. Joan. 4, 24: *Spiritus est Deus*. Marci 12, 29: *Dominus Deus tuus, Deus unus est*; Matth. 6, 9: *Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in cælis*. Atque hoc ad commendandam unitatem facit, quod unus Idemque sit simul et Spiritus, et Dominus, et Pater.

Objicit 4°: Christus in Scripturis passim à Deo distinguitur. Filius enim ab eo distinguitur, cujus est Filius. At Christus vulgò *Filius Dei* appellatur. Sic Act. 3, 13: *Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum Jesum*. Ergo non est ipse Deus Abraham, etc., uno verho Deus Israelitarum. Sic et Joan. 1, 1, dicitur *fuisse in principio apud Deum*; et Philipp. 2, *æqualis Deo*. — Distinguo antecedens: Distinguitur à Deo personaliter sumpto, hoc est, à

Patre, concedo; essentialiter sumpto, nego. Nomen igitur *Dei* non uno in Scripturis accipitur modo; vulgò enim significat communiter et absolute eum qui simpliciter naturâ præditus sit divinâ, aliquando autem ad personam certam restringitur. Priori modo Christus sæpè vocatur *Deus*, et quidem *Israelis Deus*, *Deus Abraham*, etc., ut supra demonstravimus. Posteriori autem sensu à Deo distinguitur, quatenus nomen *Dei* Patri specialim tribuitur. Idem ergo *Deus* est et *Filius Dei*. Imò eo ipso quòd *Filius Dei* est, verus nimirum, unicus, ac proprius, eo, inquam, ipso *Deus* esse debet; omnis enim filius patri suo est consubstantialis.

Instat : At Scriptura, cum eas exponit causas, cur Christus *Filius Dei* dicitur, illas ab his repetit, quæ Christo hominì convenient (1).

(1) Textus Scripturæ ad probationem allatus, à falsâ interpretatione et applicatione vindicare non ita difficile est. Quod spectat locum ex S. Lucâ depromptum planè exponitur tomo 9 *Cursus theol.* col. 1126 et seq.; vide etiam, si libet, Bossuetium, *Instruct.* 1 in præfat. novi Testamenti; Trevolti, *Observ.* in præfat. 1; item Petavium, lib. 3, cap. 6, n. 2, etc., denique Jansenium *Gandav. Concord. Evang.* cap. 3. Omnibus interpretationibus quæ his in locis luculentissime reperiuntur, unam addere juvat, quæ non improbabili apparet; ita verò se habet : *Spiritus sanctus superveniet in te*, nempe ut nuptiale thalamum per abundantiores sanctitatis infusionem æterno Patri præparet, atque subinde in utero tuo virum illum fingat, quem tot oracula prænuntiaverunt et promiserunt Salvatore; et *virtus Altissimi obumbrabit tibi*; id est, Pater æternus te in sponsam assumet, divinæque suæ virtutis ac fecunditatis tibi quasi incubabit, ut *Filius suum*, quem in splendoribus sanctorum ante luciferum genuit, novâ quâdam ratione generet, illum videlicet in sinum tuum effundens, atque hypostatice conjungens cum homine quem *Spiritus sanctus* plasmaverit, *ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*; id est, hypostatice hujus unionis virtute, homo ille sanctus qui ex te nascetur, *Filius Dei* vocabitur et erit. In hac igitur expositione verbum, *vocabitur*, Christo hominì applicari debet, non ratione quidem solius sanctitatis, aut etiam plasmationis suæ à Spiritu sancto, sed ratione unionis hypostatice et communicationis proprietatum. Quæ quamquam mysticè et obscure ab angelo significata sunt, ut tantum decebat mysterium, tamen ab eâ quam alloquebatur gratiâ plenâ Virgine ab eâque dubio intelligebantur; sive quòd apprimè perspicuum haberet consentaneum admodum esse, ut, si *Deus* feminæ obumbrare et veluti incubare dignaretur, id non ageret nisi ad *Filius suum* unigenitum novo quodam modo generandum; sive quòd divini luminis radio de verborum sensu edocta fuerit, ut vix dubitari potest. Bossuet. *Suppl.* in psalmum 2, explicationem proponit quæ ab hac nostrâ non videtur discrepare,

Sic Lucæ 1, 35, Angelus Mariam alloquens : *Spiritus sanctus*, inquit, *superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*

ubi ait : « Sanè cum *Spiritus sanctus* in Mariam supervenit, ac virtus Altissimi obumbravit ei, nihil aliud egit Pater, quàm ut Unigenitum, quem in sinu gerebat, in Mariæ quoque sinum funderet, et novo modo gigneret; unde infert Angelus : *Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Filius utique non adoptivus, sed proprius ac genuinus Dei Filius. »

Textus secundus, qui nempe ex Joan. 10 sumitur, infra explicabitur object. 11.

Quod attinet ad tertium textum ex Actibus Apostolorum 13, 33, non magis quàm præcedentes, Crellio faveat : si enim objiciat S. Paulum generationem et filiationem Christi ex ejus resurrectione repetere, respondebimus : Disting. : Quia resurrectio est æternæ Christi generationis demonstratio, vel etiam continuatio, conced. ; quasi resurrectio sit ipsa et sola Christi generatio, neg. Igitur si S. Paulus Christi generationem et filiationem ex resurrectione repetere videatur, ratio est, tum quia resurrectio est non ambigua manifestatio et declaratio æternæ generationis; nullum enim aliud firmius afferre potuit Christus, neque attulit, suæ divinitatis argumentum, quàm suam resurrectionem, ut omnes viderent; tum quia resurrectio est veluti æternæ ipsius generationis continuatio et progressus, seu nova quædam generatio, ex priori quasi necessariò fluens; nam cum Christus, ratione æternæ generationis, *Filius Dei* vivi esset, imò verò et ipsa vita, necesse fuit ut post mortem suam novâ vitâ donaretur; jam verò divina hæc operatio quâ Pater Filium à mortuis excitavit, appositè generatio quædam esse dicitur, quippe quæ veræ generationis est quasi imitatio ac iteratio; sicut enim per æternam generationem Pater vitam Filio communicat, ita per resurrectionem ipse vitam restituit. Vide *Theol. Cursus compl.* tom. 9, col. 1116 et 1111; item Bossuetium, *Suppl.* in psalmum 2.

Verùm falsò prorsus asseritur filiationem et generationem Christi ex ipsâ et quidem solâ resurrectione repetendam à Apostolo prædicari. Quod adeò extra dubium est, ut ipse S. Paulus, *Hebr.* 1, 5, verba illa, *genuit te*, ad veram æternamque generationem referat, tandemque utatur ad demonstrandam Christi excellentiam ac præstantiam supra omnes cujuslibet generis et gradus creaturas, tum denique ipsius divinitatem. Et inde factum est ut omnes SS. Patres qui hæc verba ad Christi resurrectionem accommodant, ex iisdem nihilominus Christum esse verum atque unicum Dei Filium, adeoque verò et propriè à Patre genitum affirmant.

Aliter tamen locum hunc nonnulli interpretes exponunt; ac eorum interpretatio magis etiam causæ Socinianæ nocet quàm præcedens. Existimant enim illi doctores hæc verba : *Sicut et in psalmo secundo scriptum est : Filius meus es tu; ego hodiè genui te*, non ad proximè antecedentia, id est, *resuscitans Jesum*, refo-

Joan 10, 36: *Quem Pater sanctificavit et misit in mundum, inquit Christus, vos dicitis quia blasphemus, quia dixi: Filius Dei sum. Act. 13, 33: Hanc (repromissionem) Deus adimplevit filiis nostris resuscitans Jesum, sicut et in Psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodiè genui te. Rom. 1, 4: Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Proinde ob sanctitatem, mirabilem ortum, celestem missionem et resurrectionem Christus est Filius Dei, non verò ob æternam generationem. — Distinguo antecedens: Illas, sed non omnes, repetit à Christi humanitate, esto; omnes, nego. Quamvis hæc Scripturæ loca longè aliam patiantur aut postulent interpretationem, quàm quæ ipsis à Crellio affingitur; quia tamen longum esset de singulis fusiùs disserere (de quo illustrissimum Bossuetium vide et Pearsonum) esto quod contendit Crellius has afferri causas cur Christus *Filius Dei* nuncupetur; alia profectò non excluditur, quòd nimirum ex ipsà Dei substantià genitus sit ab omni æternitate, quam alibi eadem Scripturæ commemorant, ut Psal. 109, 3: *Ex utero ante luciferum genui te.**

Objicit 5º: Mediator Dei et hominum à Deo distingui debet. Atqui Christus est mediator Dei et hominum; 1 Tim. 2, 5: *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Ergo ipse non est Deus; alioqui sul ipsius mediator foret. Distinguo minorem: Chri-

renda esse, quasi resurrectionem probarent, sed ad paulò superiùs dicta, nimirum, *et nos vobis annuntiamus eam quæ ad Patres nostros repromissio facta est*, ut demonstrent Jesum Christum Filium Dei naturalem esse, proindeque Deum, utpote in quo adimpletum est quod Deus promiserat, se proprium filium, hominem factum, missurum salvatorem mundi. Igitur, juxta hanc expositionem, non improbabilem quidem, 1º Apostolus probat Christum illum esse Filium Dei æternum, de quo in psalmo 2 scriptum est, ex eo quòd Deus ipsum à mortuis excitavit; 2º hanc ipsam resurrectionem veram esse ac indubitam, utpote Deo auctore prænuntiatam demonstrat ex Isaie cap. 53, vers. 3, et psalmi 15 vers. 10. Hic autem est naturalis, sublatà inversione, verborum ordo: *Et nos vobis annuntiamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est, sicut et in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu; ego hodiè genui te; quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum. Quid autem suscitavit eum à mortuis, etc.* Vide Corn. à Lap. in hunc locum.

Tandem quartus et ultimus textus, Rom. 1, 4, luculenter exponitur et explanatur in tomo 9 *Cursus theol.*, col. 1132 et seq.

(Ed.)

stus est mediator quatenus homo est, concedo (1); quatenus Deus, subdistinguo: Inter Deum Patrem et homines, concedo; inter Deum communiter et adæquatè sumptum et homines, nego. Ut Christus mediator esset, debuit quidem esse Deus; ad idoneam enim satisfactionem opus fuit infinità dignitate; sed tamen mediatoris partes, quatenus homo, propriè obit. Hinc mediator homo *Christus Jesus* ab Apostolo dicitur; quod et Patres docent, inprimis verò Cyrillus lib. 1 *Dialog. de Trinit.* «Cum dicitur mediator, inquit, non est putandum nomen istud, unigeniti indicare substantiam, absit; sed illud transfer potius ad obedientiam Christi.» Et lib. 11 in Joan.: «Mediator est, inquit, ut homo.» Quòd si ita est, mediator esse potuit homines inter et Deum communiter et adæquatè spectatum. Sed si mediatoris officium ad Christi personam ipsam pertinere existimetur, et satisfactio debeat esse necessariò ad alterum, id est, ad alteram personam, ut vulgò volunt, tunc Christus mediatorem non egit, nisi inter homines et Deum Patrem ac Spiritum sanctum, à quibus distinguitur. Sed de hoc alibi.

Objicit 6º: Pontifex à Deo distinguitur. Atqui Christus non solum pontifex fuit, sed etiam ad sacerdotium à Deo vocatus est. Hebr. 5, 5: *Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret, sed qui locusus est ad eum: Filius meus es tu; ego hodiè genui te.* — Distinguo minorem: Pontifex fuit ut homo, quà parte sacrificium et victimam obtulit, concedo; secus, nego. Quòd enim pontifex ut homo fue-

(1) Planius atque accuratius responderetur: Distinguo majorem: Mediator Dei et hominum à Deo distingui debet, secundum quid; concedo; omninò et simpliciter, adeò ut nihil cum eo commune habeat, nego. Atqui Christus est mediator Dei et hominum, distinguo: Quatenus Homo-Deus, concedo; quatenus homo tantum, nego. Igitur palàm est mediatorem Dei et hominum à Deo secundum quid debuisse distingui; alioquin mediatoris functiones obire non potuisset, tum quia hujusmodi officium naturæ divinæ in se spectatè repugnat, tum quia apud se intercessor existere nemo potest. At non minus certum est mediatori Dei et hominum necessariam fuisse naturam divinam; si enim dignitas infinita mediatori defuisset, idonea fieri non potuisset satisfactio. Quapropter Christus mediator fuit, non solum quatenus Deus, neque etiam quatenus homo duntaxat, sed quatenus Homo-Deus; videlicet natura humana opera quidem satisfactoria peragebat; ipsis verò operibus infinitus quidam valor ex naturà divinà affundebatur. Vide Theologiæ *Cursus* tom. 9, col. 999 et 1000, item *ibid.* col. 990 et seq. (Ed.)

rit, apertè indicat Apostolus versu 1, sic alens: *Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus*, etc. Vide Athanasium orat. 3.

Objicit 7°: Non semel Christus cùm in veteri, tùm in novo Fœdere factus et creatus esse definitur. Eccli. 24, 14, Sapientia, id est, Christus, ita de se loquitur: *Ab initio et ante secula creata sum*. Act. 2, 36: *Certissimè sciat cunctis domus Israel, inquit Petrus, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis*. Rom. 4, 3: *De Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem*. Gal. 4, 4: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege*. Hebr. 1, 4: *Tantò melior Angelis effectus, quantò differentius prò illis nomen hæreditavit*. Cap. 3, 1: *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum*. Ergo Christus creatura est.—Distinguo antecedens: Creatus esse aut factus dicitur, quatenus homo, concedo; omni ex parte, subdistinguo: Creatus, id est, genitus, concedo: id est, de nihilo eductus, nego. Christus ergo, cùm Deus sit et homo, simul creatus est et increatus, factus et non factus. Quod Ignatius Martyr et Tertullianus supra observant; factus, secundum naturam humanam; non factus, secundum divinam. Atque hoc ipsum Scripturæ significant. Joannes enim cap. 1 ita Verbum describit, ut apertè indicet ipsum non esse factum, cùm ab ipso contra facta sint omnia quæ facta sunt, et sine ipso nihil factum sit eorum quæ facta sunt. At profectò ne ipse non fecit. Non ergo est è creaturarum numero. *Factus* tamen alibi dicitur Christus; sed ea restrictio intelligenda est, quam Paulus disertè notat, dùm ait: *Factus est ei ex semine David, secundum carnem*, quod et legitur ibidem, cap. 9, 5; et Act. 2, 30.

Sed ut paucis singula, quæ modò allata sunt, Scripturæ loca expediamus, Eccli. 24, 14, *creandi* vocabulum improprie sumitur, et idem est quod *generandi*. Nam *creare* idem est sæpè quod *gignere*. Et id quidem apud latinos scriptores frequentissimum esse nemo est qui ignoret; apud Græcos autem quamvis hæc vulgò secernantur, aliquando tamen in Scripturis ex septuaginta Interpretum usu promiscuè accipiuntur. Ita Deut. 32, 18, et Psal. 89 seu 90, versu 2, *creatio generationis* voce exprimitur. Contra autem Prov. 8, 22, *divinæ Sapientiæ generatio creationis* nomine explicatur apud septuaginta Interpretes. Utrumque ergo vocabulum adhibetur; et passim qui-

dem *generationis*, utpote magis proprium, ad ostendendam ejusdem naturæ in Patre et Filio communionem; *creationis* autem, ut æterna illa generatio mutationis omnis et motus expers esse intelligatur. Super eo consule Illarium de Synodis, ad anathema 5; Hieronymum ad caput 4 Epist. ad Eph.; Augustinum de Fide et Symbolo, cap. 4; et Petavium lib. 2, cap. 1.

Actorum 2, 36, Petrus de Christo loquitur ratione humanitatis spectato; quo sensu rectè statuitur *factus esse Dominus et Christus*, id est, unctus. Hominem autem demonstrant verba consequentia, *quem vos crucifixistis*, ut acutè animadvertunt Athanasius cap. 3; Ambrosius lib. 1 de Fide, cap. 7. Rom. 1, 3, exceptio manifesta est; postquàm enim Apostolus dixit *Christum esse factum*, ut comperit esset quâ parte factus esse pronuntiaretur, statim addidit, *secundum carnem*, ne quis falleretur. Gal. 4, 4, duo distinguuntur. 1° Enim Christus missus esse à Patre statuitur; deinde factus esse ex muliere. Ergo erat antequàm fieret ex muliere. Hebr. 1, 3, verba facit Paulus de eo, qui in Christo erat, homine, qui ad hypostaticam cum Verbo conjunctionem erectus, Filius Dei effectus est istâ conjunctione, *Filius*, inquam, naturalis, quia unus et idem cum Verbo. Hebr. 3, 1, Deus dicitur fecisse Christum, sed pontificem; quod ad humanitatem pertinet, et verissimum est.

Instat: Ergo Christus aut ipsius conditor fuit.—Distinguo consequens: Christus ut Deus sui ipsius ut hominis, seu humanitatis suæ, conditor fuit, concedo; sui ipsius absolutè, nego. At quòd Christus naturam humanam, quam assumpsit, priùs creaverit, nihil in eo est absurdi.

Objicit 8°: Quamplurima sunt in Scripturis loca, quæ arguant Christum esse Patre inferiorem. 1° Enim Joan. 14, 28: *Pater major me est*, inquit ipse Christus. 2° Ibidem, versu 31: *Sicut mandatum dedisti mihi Pater, sic facio*. Ad Philipp. 2, 8: *Factus obediens usque ad mortem*. Ad Hebr. 5, 8: *Et quidem cùm esset Filius Dei, didicit, ex iis quæ passus est, obedientiam*. 3° Joan. 20, 17: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*. Matth. 27, 46: *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* Eph. 1, 17: *Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriæ*. 4° 1 Cor. 3, 23: *Vos Christi, Christus autem Dei*. 5° Ibidem, cap. 11, 3: *Omnis viri caput Christus.... caput verò*

Christi Deus. 6° Ibidem, cap. 13, 24 : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri.....* Versu 25 : *Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Versu 28 : *Cum subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.* 7° Hebr. 5, 7 : *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentiâ.* Ergo Christus non est Deus.

Distinguo antecedens : Aliquid ex parte, hoc est, habitâ ratione humanæ naturæ, concedo ; omni ex parte, nego. Itaque isthæc omnia adversus catholicam fidem nihil faciunt ; imò ex parte eam adstruunt. Profitemur enim Christum hominem ac Deum simul esse, æqualem Patri simul et eo inferiore. Arguunt loca mox adducta inferiorem esse ; æqualitatem verò eadem aut alia præ se ferunt, quæ supra retulimus. Sed ut quæ opponuntur enucleatius solvamus, 1° Joan. 14, 28, cum ait Christus : *Pater major me est*, perspicuè loquitur de se ut homine. *Si diligeretis me*, inquit, *gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater major me est.* At non erat ascensus in cælum, nisi ratione humanitatis, quia nonnisi ratione ejusdem humanitatis (1) dictus est descendisse de cælo, ipse interim in cælo manens ratione divinitatis, ut colligitur ex Christi verbis Joan. 3, 13. Fuerunt tamen ex antiquis non pauci, qui hanc Christi locutionem : *Pater major me est*, de Christo ut æterno Dei Filio interpretati sint, quia Pater est Filii principium, eoque major idcirco vocari aliquatenus potest : de quo Petavius lib. 2 de Trinit., cap. 2, et Bullus in Defensione fidei Nicænæ. 2° Obedit Christus quatenus homo, quod loca ipsa, quæ obijciuntur, significant. Ad Philipp. enim cap. 2, vers. 8, dicitur Christus 1° fuisse in formâ Dei, postea autem formâ servi assumptâ, factus obediens usque ad mortem. Ergo æqualis est simul et inferior ; æqualis propter Dei formam, inferior propter formam servi acceptam. Similiter Hebr. 5, 7, dicitur Christus ex fin, quæ passus est, obediens didicisse, cum tamen

aliâ ex parte esset Filius Dei. Tacita enim illæ oppositio est inter naturalem Filii Dei statum et consecutam servi obedientis conditionem. Ita denique Joan. 10, 17 : *Ego inquit, pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso. Et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.* Hoc mandatum accepti à Patre meo. Proinde unâ ex parte Christus non pendebat à quoquam ; ex alterâ autem Patri subditus fuit. 3° Christus ut homo loquitur, cum Patrem appellat *Deum suum* : Joannis enim cap. 1, vers. 17, humanam naturam suam ob oculos discipulorum ponebat, cum aiebat : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* ; 3° enim cum discipulis suis comparat. Præterea solius hominis esse potuit ascendere in cælum. Cætera eodem modo explicanda. 4° Christus dicitur *esse Dei* hæc ipsa de causâ, quoniam Verbum possit dici *esse Dei Patris*. 5° Eadem quoque ratio est, cur Deus dicitur *Christi caput*. 6° Res est paulò difficilior. Ex Apostoli enim verbis consequens videri posset ad mundi duntaxat finem regnaturum esse Christum, sed cum finis late adveniret, ipsum regno cessurum, ac deinceps unâ cum reliquis omnibus Patri subiectum fore. Sed ista non sic accipienda sunt. Certum est enim Christi regnum, non modò quatenus Deus est, sed etiam quatenus homo est, æternum fore, ut liquet ex Danielis cap. 2, vers. 44 ; cap. 7, v. 14 ; Mich. 4, 7 ; Luc. 1, 33, etc. Atque id Ecclesia in symbolis profiteatur, et Patres idem docuerunt : Origenes tract. 30 in Matth., cap. 24, et in Psal. 36 ; Gregorius Thaumaturgus in Confessione fidei ; Hilarius in Psal. 148 ; Ambrosius lib. 5 de Fide cap. 7, etc. Itaque apud Apostolum *regnare* est illam regni potestatem exercere, quæ hinc quidem in colligendis, juvandis, roborandis, servandis fidelibus ; illinc verò in profigandis inimicis posita est ; hanc enim potestatem exercebit Christus ad diem usque iudicii ; postea verò regnum suum, id est, Ecclesiam, ut antiqui ac novi Interpretes exponunt, omni ex parte Patri æterno tradet. Tunc ergo non amplius hostes debellabit et triumphosaget ; sed bellis imposito fine, pacatisque omnibus, ipse cum Ecclesiâ, cujus est caput, subjectus erit Deo ; ita ut exinde Deus sit omnia in omnibus, cum ad illud usque tempus semper fuisset aliqua pars corporis Christi Deo non subjecta. Cæterum, ut Deus non desit esse rex, cum hujusmodi regnum et potestatem Christo concessit ;

(1) Non sanè quòd humana Christi natura de cælo descenderit, sed eo sensu quòd Verbum Dei sub humanâ specie sese in terris quasi visibile præbere incepit. Ideirò in mente auctoris hæc verba, *ratione humanitatis*, idem sonant ac, *ratione humanitatis assumptæ*, seu ratione assumptionis humanæ naturæ.

sic rex esse non desinet Christus, cum traderet regnum Deo et Patri. De quo lege illustrissimum Bossuetium in dissert. 4 adversus Simonium. 7° Nihil est quod remoretur. De carne enim et diebus carnis conceptis verbis mentio fit. Nihil autem est cur Christus ut homo, Patrem non rogaverit; sed ita rogabat tamen, ut aliunde eadem omnia per se haberet quæ à Patre postulabat. Joan. 16, 15 : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, etc.*

Objicit 9° : Christo ignorantia tribuitur. Matth. 24, 36, de die judicii loquens Christus : *De die autem illo, inquit, et horâ nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi solus Pater.* Marci verò 13, 32 : *De die autem illo vel horâ nemo scit, neque Angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater.* Atqui in Deum ignorantia non cadit. Ergo, etc. — Distinguo majorem : Christo tribuitur ignorantia, ut Deo, nego; ut homini, subdistinguo : Ex naturæ humanæ, quantumvis eximie et excellentis, conditione, concedo; simpliciter, nego. 1° Itaque cum Christum simul Deum et hominem esse demonstraverimus, ex eo quod aliquid nescisse dicatur Christus, quod adstruximus convelli non potest. Posset enim dici Christus aliquid ignorare quatenus homo, quamvis omnia ut Deus nōset; quemadmodum eā ex parte Patrem se majorem dixit, quamvis ex alterâ ipsi æqualis foret. Alia ergo momenta querenda sunt, quibus Christi divinitas evertatur. Quamdiū enim immota stabunt quæ attulimus, nihil ex ignorantia illâ contra Christi divinitatem conficietur. 2° Is locus reverâ de Christo quatenus homine intelligendus est. Ita enim interpretantur non modò Athanasius orat. 4; Eustathius Antiochenus lib. 6 adversus Arianos, apud Facundum lib. 2; Gregorius Nazianzenus orat. 36; Hilarius lib. 9 de Trinit.; Cyrillus lib. 23 Thesauri; Theodoretus in confutatione anathematismi 4, et alii; sed etiam ante exortas hæc de re controversias, Irenæus lib. 2, cap. 49, etc. 3° Hoc ipsum de Christo ut homine non ita accipiendum est, quasi mens humana Christi id ignoraverit. Sciebat enim illam diem; quod multis argumentis Patres antiqui confirmant. 1° Enim Petrus apud Joannem, cap. 21, vers. 17, *Domine*, inquit, *tu omnia nosti.* 2° Dies ultima judicii passim appellatur in Scripturis, *dies Domini*, seu *Christi*. Quis autem credat Christum diem suam nescivisse, præsertim cum beati ea omnia nōrint quæ ad ipsos pertinent? 3° Pater per Christum fecit secula, Hebr. 1. An verisimile igitur est

ipsum, etiam ut hominem, ignorasse quandonam essent desitura? 4° Omnia diei illius adjuncta, omnesque, ut loquuntur, circumstantias apertè prædixit; horam, Luc. 17, 31; locum, Matth. 24, 28, etc., signa et causas, Luc. 21, 25, etc.; quod expendens Ambrosius lib. 5 de Fide cap. 16, num. 204 : « Quomodo nescivit judicii diem, qui et horam prædixit, et locum, et signa expressit ac causas? » Non ergo loquitur ita Christus, quod id ut homo simpliciter ignoraret; sed quod hanc scientiam ex humanæ suæ naturæ, quantumvis excellenti, conditione non haberet. Comprime enim volebat Inconsultam discipulorum curiositatem, qui hanc diem scire cupiebant. Ad eam verò compescendam significat arcanum illud ejusmodi esse, ut nec Angeli ipsi compertum illud habeant, imò nec Filius hominis id ex naturæ suæ conditione cognoscat; quod Gregorius Magnus epist. 42, acutè notat et disertè exponit : « In naturâ quidem humanitatis novit diem et horam, inquit, non ex naturâ humanitatis novit. Ideò scientiam, quam ex naturâ humanâ non habuit, in quâ cum Angelis creatura fuit, hanc se cum Angelis habere denegavit (1). »

Instat : Atqui omni ex parte diem hanc ignoravit Christus; hanc enim scire dicitur solus Pater. At Christus non est Pater. — Nego subsumptum. Ad probationem distinguo majorem : Hanc diem dicitur scire solus Pater per exclusionem creaturarum, concedo; per exclusionem Filii et Spiritus sancti, nego. 1° Enim Filius testatur se omnia habere quæ habet Pater, Joan. 16, 15. Si ergo Pater hanc

(1) Alii dicunt Christum, quatenus legatum Dei et ad docendos homines missum, judicii diem ignorasse. Ita S. Augustinus, Psalm. 36 : « Quia Dominus noster Jesus Christus, inquit, nobis missus est, etiam filium hominis dixit nescire illum diem, quia in magisterio suo non erat, ut per eum sciretur à nobis. » Quæ quidem restrictio ipsos latere non potuit discipulos, quibus aliundè notum erat Christum omnia, et præsertim judicii diem, cujus vel minutissimæ circumstantias sigillatim prædixerat, apprimè cognoscere. Hinc faciliè intelligere debuerunt illam ignorantiam in ipsum ut legatum cadere, quasi dixisset : Non est missus Filius à Patre ut homines diem judicii doceant; vide Bossuetium, Meditat. in Evang. dieb. 77, 78 et 79.

Dicunt alii hoc verbum, *nescire*, in Scripturis nonnunquam significare facere ignorantes, seu non aperire. Hunc etiam sensum tradit S. Augustinus, lib. 83, quæst. 60 : « Quod dictum est, *nescire Filium*, sic dictum est, quia facit nescire homines, id est, non prodit eis quod inuulter scirent. » Vide Turnel. de Trinit. quæst. 4, art. 2, sect. 3. (Ed.)

notitiam habet, eam quoque Filius habeat necesse est. 2º Spiritus sanctus 1 Cor. 2, 10, scrutatur etiam profunda Dei. Itaque si in Deo est hujusmodi scientia, Spiritui sancto latere non potest. Cum igitur solus Pater hanc diem nosse dicitur, creaturæ solum excluduntur (quod etiam ex loci scopo colligere licet), non verò personæ divinæ eadem cum Patre naturâ præditæ.

Obijcit 10º : Christo bonitas (essentialis, qualis est Dei) in Scripturâ denegatur. Marci enim 10, 18, cum ipsum adolescens quidam bonum appellasset : *Quid me dicis bonum ?* Inquit, *nemo bonus, nisi solus Deus.* Ergo Christus non est Deus. — Nego majorem. Non enim ita locutus est Christus, ut sibi bonitatem detraheret, sed contra ut divinitatem suam probaret. Cum enim adolescens ille ad Christum accessisset, ipsumque compellasset ut magistrum cæteris legis doctoribus similem, sed tamen bonum eum vocasset, Christus hæc occasione usus, fidem ipsius attollere voluit, quasi nimirum dixisset : « Si me hominem existimas, « noli me bonum appellare : nemo enim bonus, « nisi unus Deus ; aut si me agnoscis bonum, « quidni agnoscis et Deum ? » ut non subtiliter minus quàm verè notaverunt Athanasius lib. de humanâ Naturâ ; Hilarius lib. 9 de Trinit. ; Basilii lib. 4 contra Eunomium ; Gregorius Nyssenus lib. 10 contra eundem ; Nazianzenus oratione 36 : Ambrosius lib. 2 de Fide, etc.

Instat : Non est Christi dare sedes regni colorum. Nam cum mater filiorum Zebedæi à Christo petisset ut in regno ipsius sederent duo filii sui, unus ad dexteram, et alter ad sinistram, hos alloquens Christus : *Sedere ad dexteram meam vel sinistram*, inquit, *non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo.* Ergo Christus non est Deus. — Nego majorem. Non negat enim Christus suum esse has sedes dare, imò apertè significat ; sed negat suum esse has sedes dare illis Apostolis ; suum enim erat dare his Apostolis quibus paratæ erant à Patre suo. Ilas autem petebant ambitiosè et jure propinquitatis filii Zebedæi, quas labore ac meritis comparare oportebat.

Obijcit 11º : Christus Joan. 10, innuit se non aliâ ratione dici *Filium Dei* quàm judices et prophetæ olim dicti sunt *Dii*. Quod ut palàm fiat, historiæ series paulò aliùs repetenda est, quam sic Evangelista describit, versu 24 : *Circumdederunt eum Judæi, et dicebant ei : Quo-*

dic nobis palàm Versu 25 : Respondit eis Jesus ; Loquor vobis et non creditis ; opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Versu 27 : Oves meæ vocem meam audiunt. Versu 28 : Et ego vitam æternam do eis, et non rapiet eas quisquam de manu meâ. Versu 29 : Pater meus quod dedit mihi (græcè, qui dedit mihi) majus (major) omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Versu 30 : Ego et Pater unum sumus. — Versu 31 : Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum. Versu 32 : Respondit eis Jesus : Multa bona opera ostendi vobis, propter quod eorum opus me lapidatis ? Versu 33 : Responderunt ei Judæi : De bono opere non lapidamus te sed de blasphemiâ, et quia tu, homo cum sis, facis te ipsum Deum. Versu 34 : Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestrà, quia ego dixi : Dii estis ? Versu 35 : Si illos dixit deæ, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura. Versu 36 : Quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis : Quia blasphemias, quia dixi : Filius Dei sum. Versu 37 : Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Versu 38 : Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre. Versu 39 : Querebant ergo eum apprehendere ; et exivit de manibus eorum.

Proinde ibi disputans adversus Judæos Christus ostendit se meritò *Filium Dei*, seu *Deum* dicere potuisse, quia li ad quos sermo Dei factus est, non solum *Filii Dei*, sed etiam *Dii* vocati sunt. Ergo non aliâ ratione se dicebat *Filium Dei*.

Nego antecedens. Ad probationem distinguo : Ibi disputans Christus à minori ad majus, concedo ; disputans à pari, nego. Nimirum Christus hic Judæis respondet, qui ipsi indignabantur, quòd toties se *Filium Dei* nominaret, et quidem ita ut seipsum faceret Deum, seu Deo æqualem. Itaque duo erant offensionis capita : ipsa appellatio quam frequentabat, et res ipsa, seu divinitas, quam ejusmodi loquendi ratione aliisque similibus sibi attribuebat. Utrique satisfacere voluit Christus. Ac primò quidem, quod spectabat ad appellationem, argumento à minori ad majus, in hunc modum : Si judices et prophetæ *Dii* vocati sunt, quantò magis se ita appellare potest quem Pater sanctificavit et misit in mundum ? Non igitur ex hoc Psalmi loco probat Christus se Deum esse, sed duntaxat non immeritò se *Deum* potuisse dicere, idque à minori ad majus, ut ex ipsius

verborum lectione satis liquet. Quod autem ad secundum, hoc est, ad rem ipsam pertinet, Christus deinceps nedum eam revocet, magis ac magis firmat. Nullus enim est locus in quo suam divinitatem et cum Patre consubstantialitatem disertius probet, aut studiosius inculcet, non solum ante, sed etiam postquam Judæi hanc ipsi blasphemiam objecissent. 1° Enim paulò ante asseruerat Christus se æternæ vitæ esse largitorem, quod Dei proprium est. 2° Demonstraverat neminem posse de manu suâ oves rapere, quia nemo potest eas rapere de manu Patris sui. *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus*; quibus verbis significabat se eadem potestate esse præditum cum Patre; eandem verò esse potestatem, quòd unum essent; proinde unius ejusdemque naturæ. 3° Verba hæc adeò perspicua erant, ut Judæi, quantumlibet excecati, intelligerent Christum divinitatem sibi tribuere, ac propterea ipsum lapidibus obruere vellent. 4° Postquam Christus animadverit ejusmodi locutiones offensioni esse Judæis, quasi divinitatem sibi impiè arrogaret, si merus homo fuit, certè debuit, pro suâ erga Deum religione et erga homines benignitate, hanc Judæorum sententiam corrigere. At non correxit; imò verò se Deum esse iterum confirmat et probare pergit versu 56 ex operibus suis; quasi nimirum dixisset: Ex operibus unaquæque res qualis sit judicatur; alia enim Dei, alia Angelorum, alia hominum opera. Iaspice ergo opera mea, et annon verbis meis consentanea sint expendite. Si ergo opera, quæ omnipotentiam arguant, facio, ipsis fidem habete. Si enim eadem sint mea quæ Patris opera, eadem quoque natura est, ex quo potestis colligere me esse in Patre et Patrem in me. 5° Tandem adeò verum ac manifestum est hæc consequenti oratione Christum nihil de eâ, quam sibi tribuerat, divinitate et cum Patre æterno consubstantialitate remisisse, ut Judæi, non minùs quàm ante, eum postea interficere voluerint.

Instat: At ibi Christus causas affert cur sine blasphemâ se *Filium Dei* appellare potuerit. Hæ autem duæ sunt: nempe quòd ipsum Pater sanctificaverit, et in mundum miserit. Atqui hæc divinitatem non arguunt. — Nego minorem. Cùm enim Christus 1° ait se à Patre sanctificatum, non de sanctificatione quâdam vulgari, quæ ipsi cum cæteris hominibus communis foret, loquitur; sed de eximiâ quâdam sibi quæ propriâ, atque adeò substantiali sancti-

tate, quâ fiebat ut nec unquàm peccaverit, nec unquàm peccare potuerit (1). 2° Cùm ait se à Patre missum esse in mundum, eo ipso significat se priùs extitisse apud Patrem, quàm in mundum mitteretur. Erat ergo Christus antea apud Patrem, seu, ut ipsemet loquitur, in Patre. At si Christus in Patre fuit antequàm veniret in mundum, Deus necessariò est; nihil enim in Deo est, quod non sit Deus. Uno verbo, Christus hic causas affert cur se *Filium Dei* dixerit; sed causas sibi peculiare et præstantioris cujusdam generis, ob quas longè potiori jure se *Deum* appellare potuerit, quàm alii unquàm *Dii* vocati sint. Proinde sanctitas illa et missio, nedum divinitatem ejus evertant, eam contra firmiter stabiliunt.

Objicit 12° et ultimò: Beatæ mentes, Apoc. 5, 12, sic loquuntur: *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam*, etc. Ergo non habet naturâ divinitatem. — Distinguo antecedens: Divinitatem, hoc est, encomia divinitatis, concedo; divinitatem ipsam, nego. Sic enim cap. 4, 11. Deum ipsum alloquentes: *Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam et honorem et virtutem*, id est, potentiæ confessionem; aliâs Pater non naturâ suâ omnipotens foret. Elverò inde sequeretur, nonnulli post ascensionem Christum ad divinitatem fuisse evectum; quod non concedant Sociniani.

SECTIO IV.

De Ecclesiæ traditione circa Christi divinitatem, et ipsius cum Patre æterno consubstantialitatem.

Antequàm ad Ecclesiæ traditionem progredimur, nonnulla observanda sunt:

1° Socinianos eâdem cum Calvinianis doctrinâ imbutos arbitrari nullam esse vim tra-

(1) Sanctitas quam sibi à Patre traditam affirmat Christus, nihil aliud est, juxta S. Augustinum, quàm infinitæ sanctitatis quâ Deus sanctus est, communicatio per æternam facta generationem; unde sensus est: Cui Pater sanctitatem quâ ipse sanctus est, communicavit; sive: Cui Pater ut sanctus esset, gignendo dedit, quia sanctum genuit. Vide Cornelium à Lap. in hunc locum. At, juxta S. Hieronymum, lib. 7 de Trinit., sanctificatio refertur ad unionem hypostaticam per quam Christi humanitas eximie sanctificata est, et hic sensus exurgit: Quem Pater sanctificavit, ipsum intimè uniendo increatæ infinitæque sanctitatis, ac eum ungendo sancto Spiritu atque oleo lætitiæ, præ participibus suis, etc. (Ed.)

ditionis in fidei dogmatibus asserendis; ita Socinus epist. 3 ad Radecl. et in resp. ad Wiekum cap. 9.

2º Eosdem utpote Calvinianis hæc in parte candidiores, ingenuè confiteri Ecclesiæ traditionem et Patrum auctoritatem ita apertè Catholicis passim favere, ut si eorum iudicio lites dirimendæ sint, Lutheranis, Calvinianis ac sibi necessariò causâ cadendum sit. « Legatur, inquit Socinus eadem epist. 3 ad Radeclum, pontificiorum scripta adversus Lutheranos et Calvinianos, et satis intelligetur, si præter sacras litteras istorum auctoritate sit standum, nobis omnibus causâ cadendum (esse). »

3º Non eandem tamen fuisse eorum sententiam de Patrum ac veteris Ecclesiæ mente circa Christi divinitatem. Wiekus enim de Societate Jesu, qui inter primos cum Socinianis confligit, apud Socinum supra proficitur Antitrinitariorum auctores factare consuevisse Patres omnes Ante-Nicænos idem secum sensisse. Matibæus contra Radeclius ex eorum grege unâ cum aliis agnoscebat jam ab Ecclesiæ initio Christum ab omnibus, ut verum et summum Deum, habitum esse; Ideoque definebat post Apostolorum tempora secutam fuisse defectionem plenam, adeo ut ipsum fundamentum (fidei) sublatum fuerit; Socinus epist. 1 et 2 ad ipsum. Socinus verò sibi ipse non constat. Eadem enim epistolâ 2, contendit solum Patrem pro Deo esse agnatum ad tempora usque concilii Nicæni; imò etiam postea: « Cognitio ista, inquit, sine ullâ controversiâ usque ad tempora concilii Nicæni et aliquantò post inter eos, qui Christum profitebantur, esse non desiit. » At in epistolâ 3: « Ab ipso, inquit, fermè nascentis Ecclesiæ Christi initio usque ad tempora nostra tot viri, adeo ut nullus sit numerus, non minùs pietate quàm doctrinâ clarissimi, tot ipsius Christi sanctissimi martyres, eum, alloqui gravissimum, errorem secuti fuerunt, quòd Christus sit unus ille Deus, qui omnia creavit, aut certè ex illius propriâ substantiâ genitus. » Rursus in resp. ad Wiekum sibi contradicens: « Quòd Pater, inquit, sit unus ille Deus, id senserunt omnes, qui ante synodum Nicenam floruerunt Patres, aut saltem maxima eorum pars. » Auctor Irenici frenicorum (quem Zuikerum esse discimus ex notis ad Catech. Socin. p. 20), posterioribus Socini vestigiis insistens, asserit pag. 84, Nicænos Patres fuisse fidei novæ

conditores; quod et in totò opere demonstrantur ex pluribus eorum, qui ante scriperunt, Patrum testimoniis. Sandius pariter in Nucleo historię ecclesiasticę, idem evincere conatur, Patres scilicet Ante-Nicænos cum Ario eadem omninò docuisse; quod allatâ eorum verbis confirmare omni ope studet. Benedictus Wisoravius in notis ad Catechesim Socinianam, duo statuit: primum est, vetustissimos Christianos sensisse Christum esse merum hominem, qui ante Beatam Virginem non extiterit; alterum, licet plures exinde opinati fuerint ipsum ante mundum existisse, omnes tamen ad annum usque 300 et ultra, credidisse solum Patrem esse summum Deum.

4º E Calvinianorum sectâ oriundum Jurlæum non ita pridem scribere ausum esse in epist. 6 pastorali sanctissimæ Trinitatis fidem ad synodum usque Nicenam, imò et Constantinopolitanam, planè informem ac imperfectam extitisse; quem pro merito excepit et castigavit illustrissimus Bossuetus (1).

5º Non defuisse etiam de Catholicis quosdam, et quidem magni nominis, scriptores, qui vustioribus Patribus hoc in capite minis æquifuerint. Dionysius enim Petavius lib. 1 de Trinit. cap. 3, num. 7, post adducta de Christo antiquorum quamplurima testimonia, inde colligit eos arbitratos esse Patrem esse Verbo superiore ævo, dignitate, ac potentia; Filium autem non minùs quàm creaturas initium aliquando habuisse. Capite autem 8, ipse eadem, quæ Arius docuit, antea tradidisse. Quæ ita dura sunt, ut in Præfatione ea emollire (2)

(1) In 6 scilicet ad Protestantes Admonitione, in quâ, ait Turnellus, quæst. 4, art. 2, sect. 4, Juræum « pari eloquentiâ et eruditione invictè premit.... (ei) summâ dexteritate, eruditione ac eloquentiâ abstrusissimum istud de SS. Trinitate mysterium sanctosque Patres evoluit. » (Ed.)

(2) Hæc sunt doctissimi viri verba, Præfat. c. 1, n. 12: « Præter manifestè hæreticos, alios docuit qui communem rectamque fidem, et, ut sæpius dico, substantiam ipsam dogmatis tenentes, in consecrariis quibusdam nonnihil ab regulâ deflectunt; alios qui, in omnibus re consentientes, loquendi duntaxat modo dissident ab usitatâ præscriptione, quæ non solum rectè sentire, sed rectis etiam verbis explicare quid sentias jubet. »

« Momentum istud fundè ac eruditè prosecutus est Bullus presbyter anglicanus, in libro cui titulus: *Defensio fidei Nicænæ*, qui tamen cautè legendus est: nonnunquam enim, quasi aliud agens, nonnulla Ecclesiæ suæ erronea interserit, » ait Montagnus, q. 4, sect. 2. Vido etiam P. Balm, *Defens. Patrum*, l. 4, c. 9 et 10; Bergerum, *Diction. Theol.*, verbis *Trinitas Platonicæ, Patres, Verbum, Platonismus*,

coactus fuerit. Illustrissimus Huetius pariter concedit Origenianorum lib. 2, cap. 2, Clemen-tem Alexandrinum, Dionysium item Alexan- drinum et Gregorium Thaumaturgum, perinde ac Origenem, puros et integros de Trinitate sensus non habuisse; imò dicere non dubitat Gregorium Thaumaturgum Arii deliramenta sectatum fuisse. Mirum profectò est tam iniquam de veteribus Patribus sententiam his tam imprudenter excidisse. Dici enim non potest quantum exinde recentiores Sociniani isto, cum Petavii, tam illustrissimi Huetii iudicio gloriati fuerint; adeò ut Sandius suspicaret Petavium animo fuisse hanc in parte Socinia- num, licet alius videri vellet. Sed ridicula est vanissimi hominis de viro catholico conje- ctura.

6° Ut sanum de antiquorum Patrum mente iudicium feratur, omnem eorum doctrinæ se- rriem spectandam esse, non verò unam altera- tive vocem aut locutionem à communi jam usu abhorrentem. Notum enim est eos, qui ante natas hæreses de fidei nostræ capitibus scriperunt, non ita semper accuratè loqui: quod Augustinus snotet lib. 16 de Civitate Dei, c. 2. « Multa, inquit, ad fidem catholicam pertinentia, dùm hæreticorum callidà inquie- tudine agitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligentius, et in- telliguntur clariùs, et instantius prædican- tur. » Unde cum olim Pelagiani quosdam ex antiquis allegarent, qui de originis labe minùs commodè locuti esse videbantur, ac præser- tim Chrysostomum, istà ratione eum excusat, contra Julianum lib. 1, num. 22: « Disputans, inquit, in catholicà Ecclesià, non se aliter intelligi arbitrabatur: vobis nondùm litigantibus securiùs loquebatur. » In Psal- mum verò 54, de Trinitatis mysterio specia- tim: « Numquid perfectè, inquit, de Trinitate disputatum est, antequàm oblatrarent Aria- ni? » Non mirum igitur ei, quod ait Hiero- nymus Apol. 2 contra Rufinum, veteres non-nulli, « antequàm in Alexandria quasi demo- nium meridianum Arius nasceretur, Inno- center quedam ei minùs cautè locuti sint. » Inprimis autem utile est, quod Theodoretus notat dialogo 3 adversus Hæreses, Patres ni- mirum, cum adversus hæreticos disputant, aliquando in extremam partem videri inclina- re: « Quod ipsum, inquit, agricola stirpium

« cultoribus usu venit, qui cum incurram ali- « quam plantam viderint, non solùm ad re- « ctam normam erigunt, sed etiam ultra dire- « ctum in partem alteram inflectunt, ut vehe- « mentiori in contrariam inclinatione ad « rectum statum perducatur. »

7° Cum hætenùs distinctis capitibus demon- straverimus ex Scripturis Christum ante Bea- tam Virginem extitisse, eumque æternum ac verum Deum esse, et ista singula seorsim atti- gerimus, nos eadem deinceps simul complexu- ros, quòd in liisem Patrum testimoniis secum invicem permixta vulgò reperiantur.

8° Nos traditionis de Christi consubstantia- litate illum ad synodum usque Nicænam dun- taxat esse deducturos, quòd constet nostram de ipsà fidem apud omnes exinde Catholicos ubique obtinuisse, quòdque hæc doctrina, quæ per tenues hinc et inde rivulos huc usque fluxerat, posthàc instar ingentis fluminis om- nem Ecclesiam inundaverit.

ASSENTIO. — Ecclesia catholica ab Apostolo- rum ævo ad synodum usque Nicænam perpetuò, non modò Christum ante Beatam Mariam virginem extitisse, sed etiam æternum ac ve- rum Deum æterno Patri consubstantialem esse, credidit.

ARGUMENTA. — Duo nobis ad id demonstnan- dum suppetunt momenta, primum desumemus ex disertis singulorum, qui per id temporis spatium vixerunt, Patrum testimoniis, aliisque ecclesiasticæ historiæ monumentis; alterum ex generalibus quibusdam præscribendi viis.

Argumentum primum, ex Patrum testimoniis, aliisque historiæ ecclesiasticæ monumentis per singula secula digestis ad synodum usque Nicænam.

ESÆCULO I. Tres primo seculo à nobis profe- rentur scriptores, Barnabas nimirum socius Pauli, Hermas et Clemens ejusdem Pauli disci- puli.

Barnabas. — Extat inter vetera priorum se- culorum monumenta, Barnabæ Epistola una, quam ipsius esse non dubitant vulgò eruditi (1); antiquissimam autem esse apud omnes con- stat, utpote quæ sub finem seculi II passim ut genuinum Barnabæ opus haberetur: proinde rectè ad primum à nato Christo seculum re- fertur. Is itaque apostolicus scriptor num. 5, apud veterem latinum interpretem (græca

D. Le Nonrry, Appar. ad Biblioth. Patrum; Joannem Lami, de rectà Christian., etc., Sen- tentià, l. 5, cap. 4. (Ed.)

(1) Bergierus, verbo *Barnabas*, Dict. Theol. in hujus Epistolæ authenticitatem se admodum propendere non obscure ostendit. (Ed.)

enim ibi desiderantur), sic de Christo habet : « Dominus, inquit, sustinuit pati pro animâ nostrâ, cum sit orbis terrarum Dominus, cui dixit die (Deus) ante constitutionem seculi : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Quomodo ergo sustinuit, cum ab hominibus hoc pateretur, discite; Prophetæ ab illo habentes donum, in illum prophetarunt : » edit. Antwerp. pag. 60, cap. 2. Ibidem, n. 5 editionis græco-latine, causas affert cur Filius Dei carnem assumpserit, easque duas, primam, quod aliis homines salvari non potuissent; alteram, quod nativum Fili Dei splendorem mortales ferre nequiverent, nisi carne fuisset temperatus. « Nisi enim venisset in carne, inquit, quomodo servati fuissent homines videntes eum, quandoquidem ille, qui solem hunc aliquando desitutum opus manuum ejus aspiciunt, non valent radios illius obtueri? Filius itaque Dei ideo in carne venit, » etc. Num. 6, addit Dominum (quo nomine Christum intelligit, ut ex orationis serie liquet) cum omnia præsciret, dixisse per Prophetam : *Auferam ab eis corda lapidea, et immittam illis corda carnea* : « Quoniam oportebat, inquit, eum in carne apparere et in nobis habitare; templum enim sanctum Domino est, fratres mei, habitatio cordis nostri. » Num. 16 : « Attendite ut templum Domini magnificè ædificetur. Quomodo? Discite : acceptâ remissione peccatorum, et spe habitâ in nomen Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati. Quare in domicilio nostro verè Deus existit, habitat in nobis. Quomodo?.... Ipse in nobis prophetat, ipse in nobis inhabitat.... Quare qui cupit esse salvus, non in hominem respicit, sed in eum qui in homine habitat. » — Num. 17, latine : « Habes interim de maiestate Christi, quomodo omnia in illum et per illum facta sunt, cui sit honor, virtus, gloria, nunc et in secula seculorum. » Græcè : « Habes et in hoc gloriam Jesu, quod per ipsum et propter ipsum omnia. »

Barnabas 1° hic docet Christum non solâ Beatâ Virgine, sed et prophetis, ipsâque adeo rerum universalitate, antiquiorem esse. Asserit enim non semel Prophetas ab ipso vaticinandi vim habuisse, ita ut ipse per eos ventura nuntiaret, et Adamum esse ab ipso factum; Christum enim esse quem Pater æternus alloquitur, cum plurali numero Genesis initio ait : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; solem esse opus manuum

ejus, et per ipsum omnia condita esse. 2° Iis ipsis perspicuè demonstrat Christum esse Deum, cum soli Deo tria hæc conveniant. Eundem præterea nominat disertè *terrarum orbis Dominum*; ipsi templum adscribit, quod solius Dei esse potest; ipsum denique in nobis habitare decernit, quod ejus immunitatem et præsentiam ubique diffusam arguit. Imò, si quis accuratè ejus verba expendat, non obscurè deprehendat Christum ab ipso Deum appellari; quem enim Dominum dixerat in carne venisse et in nobis tanquam in templo habitare, id est, Christum, eum postea Deum dicit. Ergo, etc.

Objicies : Num. 16, Christum appellat *vas Spiritûs*. Atqui si Christus Deus est, non est *vas* Spiritûs. Ergo. — Distinguo antecedens : *Vas Spiritûs* Christum appellat ut hominem, seu potius humanam ipsius naturam, concedo; secus, nego. Itaque *Spiritûs* nomine divinitas Christi non semel tum in Scripturis, tum apud veteres intelligitur. Quod apertè demonstrat Bullus sect. 1, cap. 2, n. 5; et longè ante notant Grotius ad cap. 3 Marci, versu 8, nosque postmodum rursus observabimus. Porro cum Barnabas nominat *vas Spiritûs*, ibi de humanâ Christi naturâ, seu, ut ipse interpretatur, de carnis Christi verba facit. Christi porro humana natura rectè potest vocari *vas Spiritûs*, id est, *divinitatis*. Id autem nedum nobis obest, duplicem contra in Christo naturam, divinam nimirum et humanam, arguit.

Hermas. — Paulus in Epist. ad Rom. cap. 16, Hermas mentionem facit. Is autem est auctor operis apud antiquos celeberrimi, quod Pastoris nomine inscribitur. Jam verò libro 3, similitudine 5, cum Christum in formâ servi Pastor exhibuisset, et ab ipso quævisset Hermas n. 5 : « Quare Filius Dei in similitudine hæc servili loco ponitur? » respondet Pastor, n. 6, in hunc modum : « Audi, inquit, in servili conditione non ponitur Filius Dei; sed in magnâ potestate et imperio. » At si Filius Dei in servi conditione non ponitur, profectò Deus est; quidquid enim est præter Deum, id necesse est Deo servari, ut rectè notat auctor Expositionis fidei Justino adscriptæ, et apertè colligitur ex Apostolo ad Philipp. 2, ubi formam Dei formæ servi opponit. Ibidem, similit. 9, cum idem Pastor num. 2, Hermæ ostendisset « in medio campo candidam et ingentem petram, quæ posset totum orbem sustinere, quæ quidem vetus videbatur;.... sed tamen habebat portam novam et nuper ex-

« sculptam, et super hanc petram ædificatam
 « turrim : Domine, inquit Hermas num. 12,....
 « petra hæc et porta quid sunt? Audi, inquit
 « Pastor, petra hæc et porta Filius Dei est.
 « Quoniam pacto, inquit Hermas, Domine, po-
 « tra vetus est, porta autem nova? Audi, inspi-
 « ciens, inquit Pastor, et intellige. Filius qui-
 « dam Dei omni creaturâ antiquior est, ita ut
 « in consilio Patri suo affuerit ad condendam
 « creaturam. Porta autem propterea nova est,
 « quia in consummatione, in novissimis diebus
 « apparuit, ut qui assecuturi sunt salutem, per
 « eum intrent in regnum Dei.... Nemo intra-
 « bit in regnum Dei, nisi qui acceperit nomen
 « Filii Dei.... Sicut.... In.... urbem non po-
 « test intrari, quàm per portam ejus; ita nec
 « in regnum Dei potest aliter intrari, nisi per
 « nomen Filii ejus, qui est ei charissimus....
 « Porta Filius est Dei, qui solus est acces-
 « sus ad Deum. » — Ibidem, num. 14 : « Et
 « dixi, inquit Hermas, Domine, demonstra
 « mihi quare non in terrâ ædificatur hæc
 « turris, sed supra petram et portam?.....
 « Audi, inquit Pastor : Nomen Filii Dei ma-
 « gnus et immensus est, et totus ab eo sus-
 « tentatur orbis. Si ergo... omnis Dei creatura
 « per Filium ejus sustentatur, cur non et eos
 « sustinet, qui.... nomen ejus ferunt (id est
 « Ecclesiam)? »

Itaque juxta Hermam Christus 1º omni crea-
 turâ antiquior est. 2º Ad condendam creatu-
 ram Patri affuit, socius operis et consiliarius.
 At quis orbem condidit, nisi Deus? an alium
 à se habet consiliarium Deus? 3º Immensus
 est. 4º Universalitatem rerum, quam creavit,
 unâ cum Patre sustentat. 5º A creaturis Dei
 distinguitur. Quæ cum ita sint, Christus sanè
 non potest non esse verus Deus.

Objicies 1º : Lib. 3, simil. 5, pronuntiat
 Hermas Christum fuisse servum Spiritûs san-
 cti : « Nuntius (seu Angelus), inquit num. 6,
 « audit illum Spiritum sanctum, qui infusus
 « est omnium primus in corpore, in quo habi-
 « taret Deus. Hoc ergo corpus (Christi), in
 « quod indutus est Spiritus sanctus, servivit
 « illi Spiritui.... Cum ergo illud corpus pa-
 « ruiasset omni tempore Spiritui sancto, re-
 « cietque et castè laborasset cum eo,.... Deo
 « receptum est. » Atqui si Christus servus est
 Spiritûs sancti, Densesse non potest. Ergo, etc.
 — Distinguo majorem : Christum ut homi-
 nem, aut potius humanam ejus naturam, seu,
 ut loquitur, Christi corpus, concedo; secus,
 nego. Itaque Spiritûs sancti nomine Hermas

Ipsam Christi divinitatem appellat, quæ sibi
 humanam naturam conjunxit : quod quidem
 ex solâ Hermæ lectione perspicuum est. At hu-
 mana Christi natura optimè dici potest Spiritui
 sancto seu Christi divinitati in se habi-
 tanti paruisse. Quin etiam illud argumento est
 utramque simul naturam Christo adfuisse.

Objicies 2º : Hermas Filium cum tertîâ per-
 sonâ confundit; similitudine enim 5, « Filius
 Dei, inquit, Spiritus sanctus est. » Ergo. —
 Nego antecedens. Ad probationem distingo :
 Filius est Spiritus sanctus, id est, Deus, con-
 cedo; Spiritus sanctus, id est, tertîa persona
 sanctissimæ Trinitatis, nego. Ergo Deus na-
 turâ suâ spiritus est, et quidem sanctissimus;
 atque adeò unaquæque persona potest sic ap-
 pellari, licet hoc nomen certis de causis pro-
 prium factum sit tertîæ personæ. Hoc idem
 porrò vocabulum assumpsit Hermas quatenus
 commune est, ut et Barnabas supra; atque id
 pro veterum et Scripturæ more. Vide Joan. 4,
 24; Hebr. 9, 14; Ignatium in inscript. epist.
 ad Smyrn.; Athenagoram in Legatione pro
 Christianis; Irenæum lib. 2, cap. 49; Tertul-
 lianum in Apolog. cap. 21, et contra Praxeum
 cap. 26; Hippolytum contra Noetum; et ipsos
 post concilium Nicænum episcopos Gallos, in
 Epistolâ synodicâ ad Orientales.

Clemens Romanus. — Clemens Pauli adjutor
 fuit, ut ipse Apostolus loquitur Philip. 4, 3,
 Petrique in romanâ Sede successor. Jam verò
 sub ipsius nomine duæ Epistolæ circumferun-
 tur à veteribus, quæ licet ad mores magis
 quàm ad dogmata pertineant, non obscura
 tamen nobis exhibent ipsius et Ecclesiæ de
 Christo fidei argumenta. Prima longè celebra-
 tissima ad Corinthios dissidiis agitata scripta
 est paulò post excidium Hierosolymitanum.
 In eâ porrò sanctissimus ille pontifex et mar-
 tyr Corinthios ad humilitatem invitans, ipsis
 ob oculos ponit exemplum Christi, de quo sic
 loquitur num. 16 : « Sceptrum majestatis Dei,
 « inquit, Dominus noster Jesus-Christus, non
 « venit in jactantiâ arrogantiae, neque super-
 « biae, cum illud posset; sed in humilitate,
 « quemadmodum Spiritus sanctus de ipso lo-
 « cutus est. Ait quippe (Isaïæ 53) :.... Quoniam
 « non est species ei, neque gloria. Cernitis, viri
 « chari, quòd exemplar nobis datum sit. Nam
 « si Dominus tam humiliter se gessit, quid fa-
 « ciamus nos, qui sub jugum gratiæ ejus veni-
 « mus? » Ibi, ut perspicuum est, Clemens ma-
 gistrum suum Paulum imitatur, et insignem
 ex Epistolâ ipsius ad Philippenses, cap. 2,

locum exprimit. 1° Igitur quemadmodum Apostolus dixerat Christum fuisse primò in formâ Dei, sic eundem Clemens *sceptum majestatis* Dei nominat. 2° Ut Paulus addiderat Christum, cum in formâ Dei esset, semetipsum exinanivisse; Ita Clemens subiecit Christum cum esset *sceptum majestatis Dei*, seu potentia ac virtus Patria, venisse in humilitate. 3° Notat penès Christum fuisse longè magnificentiorem statum pro arbitrio suo eligere, et quod sibi libuisset facere; quæ omnia divinitatis non dubia sunt argumenta. Hinc enim liquet Christum fuisse antequàm veniret in terram. Deinde summam ei fuisse humilitatem quòd in eam descenderit. Nullus autem humilitati locus esse potest, si merus homo fuerit. Denique eum fuisse rerum omnium supremum Dominum et arbitrum. Si enim homo est tantum, non potest dici penès eum fuisse, ut in alio statu nasceretur. Homines enim non quam volunt, habent originem; sed à Deo certæ stirpi addicuntur inseli.

Num. 32, aliam ab humanâ naturam in Christo fuisse indicat. Postquam enim de Abraham verba fecisset: « Ab illo, inquit, Dominus Jesus secundum carnem. » Hæc enim restrictio planè supervacanea esset, si nullam aliam, præter humanam, naturam Christus haberet. Num. 36, eundem Christum vocat *splendorem majestatis Dei*, eumque Angelis eò longè superiorem esse arguit, quòd Angeli sint Dei duntaxat ministri, Christus autem sit Dei Filius: « Qui cum sit, inquit, splendor majestatis ejus, tantò major est Angelis effectus, quantò excellentius nomen sortitus est. Ita quippe scriptum est: *Qui facit angelos et suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* De Filio autem suo sic dixit Dominus: *Filius meus es tu, ego hodiè genui te.... Sede à dextris meis*, etc. » At si Christus merus homo esset, idem Dei tantum minister esset perinde ac Angeli, necaliter quàm ipsi Filius esset Dei.

Altera Clementis Epistola ad eosdem Corinthios scripta est; sed hæc longè minùs quàm prima præcis scriptoribus nota ac celebrata fuit. Clementis tamen est, aut saltem ejusdem ævi. Imò Cotelierius existimat eam esse primò scriptam, licet *secunda* vulgò nominetur. Quidquid sit, ea certè est indubitæ fidei, et Ecclesiæ mentem per id ævi luculenter aperire potest.

Jam verò illius auctor ipso in limine Christi divinitatem prædicat: « Fratres, inquit, n. 1, ita sentire nos oportet de Jesu Chri-

sto tanquàm de Deo, tanquàm de giudice vivorum et mortuorum; nec deest nos humilia sentire de salute nostrâ; dum enim humiliter sentimus de illo, parva etiam nos accepturos putamus. » Jubet igitur Clemens nos magnificè de Christo sentire, et imperat ut non solum *Deus* nominetur, sed etiam *Deus*, juxta communem omnium de Deo notionem, à Christianis corde et animo agnoscat, ut credatur esse *judex vivorum et mortuorum*.

Ibidem, num. 9: « Jesus Christus Dominus, inquit, qui nos servavit, cum esset spiritus, caro factus est, atque sic vocavit nos. » Proinde Christus erat antequàm carnem assumeret. Erat autem spiritus; at non angelicus, ut apud omnes constat. Ergo divinus, seu potius *Deus*. Spiritus enim est *Deus*, ut Christus ait. Est autem illud apud veteres in more positum, ut *Spiritus*, aut *Spiritus sancti* nomine divinam Christi naturam intelligant; quod est eruditis notissimum et alibi observamus.

Est alius apud Basilium lib. de Spiritu sancto, cap. 29, ejusdem Clementis de Trinitate locus, in quo Clemens divinas personas ætis ac mortuis gentilium diis opponens: « Vivit, inquit, Deus et Dominus Jesus Christus et Spiritus sanctus. » Itaque tres illi verum, vivum ac summum Deum constituunt, quem nos colere debemus. Neque verò obstat nomen *Dei* soli Patri attributum. Hoc enim in Scripturis est usitatissimum, propterea quòd in negotio redemptionis humanæ Dei personam sustinuerit, Filius verò mediatoris.

Objicies 1°: Clemens Romanus Epist. 4, Christum ubique à Deo distinguit. Ergo. — Distinguo antecedens: Christum ut hominem, concedo; totum, subdistinguo: A Deo Patre, concedo; à Deo communiter spectato, nego.

Objicies 2°: Photius cod. 126, suum de iisdem Epistolis judicium proferens, et quæ in eis reprehendenda esse censeret, notans: « Reprehenderit verò in illis quispiam, inquit, quòd pontificem præsidemque Dominum nostrum Jesum Christum appellans, illas Deo convenientes ac sublimiores de eo voces non protulit; non tamen etiam ullibi in his Epistolis illum apertè blasphemavit. » — Respondeo 1° hinc saltem constare Clementem nihil unquam protulisse, quod nobis adversetur. — Respondeo 2° Photium hæc in parte plerique veteribus iniquiorem fuisse, quos in suspicio-

nem temerè vocat, non modò si quid paulò durius his exciderit, sed etiam quando non ita disertè, ut postea factum est, suis in operibus de Christi divinitate locuti sunt. Quis autem id postulet, præsertim ubi de eà non ageretur?

E sæculo II.—Longè plures nobis suppetunt è II sæculo fidei catholicæ testes, et plura argumenta, quæ paucis recensebimus.

Ignatius martyr.—Ac primus quidem testium erit Ignatius, Petri discipulus, et ab eo Antiochiæ ordinatus episcopus, qui quidem cum sub Trajano imperatore ad bestias Romanam duceretur, septem in itinere epistolas scripsit, à veteribus summo in pretio habitas. Earum varò fidem et auctoritatem, quam elevare conati fuerant è Calvinianis quidam, tantà in luce exposuerunt tùm è nostris, cum ex heterodoxis plurimi, ut eà de re dubitare nefas omninò sit.

Porrò illustrissimus ille martyr pluribus in locis suam de Christi divinitate sententiam luculenter aperuit. Epistolà enim ad Ephesios, in ipsà fronte: «Ignatius, inquit, qui et Theophorus, electæ per voluntatem Patris et Jesu Christi Dei nostri Ecclesiæ, quæ est Ephesi, salutem.» Ibi conceptis verbis Christus Dei nomine appellatur. Ibidem, num. 7: «Medicus, inquit, unus est carnalis et spiritualis, factus et non factus, in homine existens Deus, in morte vera vita, et ex Mariâ, et ex Deo, primum passibilis et tunc impassibilis, Jesus Christus Dominus noster.» Quem locum ex antiquis laudant Athanasius epist. de Synodis Arimini et Seleuciæ; Theodoretus dial. 1; Gelasius, etc.

In his autem verbis duplex Christi natura enucleatè exponitur; non solum enim homo mortalis fuisse hic definitur, sed etiam Deus immortalis; hinc non factus seu increatus; illinc factus seu creatus; hinc è Patre æterno solo procedens; illinc è Mariâ virgine solè oriundus. Quid disertius unquam dici possit? Ibidem, num. 15: «Unus igitur (est) doctor (Christus) qui dixit, et factum est. Nihil latet Dominum, sed et arcana nostra prope ipsum sunt. Omnia itaque faciamus sicut ipso in nobis habitante; ut illius simus templa, et ipse sit in nobis Deus noster.» Ergo Christus 1° est Deus noster; nobis autem unus est Deus, ut inquit Apostolus. 2° Omnia etiam reconditissima novit. 3° Ubique præsens adest. 4° Templum in singulis piis habet.

Epistolà ad Magnesianos, num. 8: «Unus

«Deus est, inquit, qui seipsum manifestavit per Jesum Christum Filium suum, qui est Verbum ipsius æternum, non à silentio progrediens.» Ille docet Christum esse æternum Dei Verbum quod non è *erf* seu *silentio*, sed ex solo Patre processerit, idque contra veteres Gnosticos; aut simpliciter Verbum, quod silentium non processerit, ut hominum verba præcedit. Unde Augustinus, serm. de Nativ. Domini: «Quenam est, inquit, illa generatio, quâ in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum? vel quod est hoc Verbum, quod dicturus antea non silebat; quo dicto non siluit qui dicebat? Quod est Verbum sine tempore, per quod facta sunt tempora? Verbum labia nullius aperuit conceptum, clausitve finitum.»

Epistolà ad Romanos, num. 5: «Deus noster Jesus Christus in Patre existens magis apparet.» Numero autem 6: «Sinite me imitatore esse passionis Dei mei.»

Epistolà denique ad Polycarpum Smyrnensem episcopum: «Eum, inquit, qui ultra tempus est expecta, Intemporalem, invisibilem, propter nos visibilem, impalpabilem, impatibilem, nostrâ causâ patibilem, qui omnimodis propter nos sustinuit.» Proinde Christus cùm ante omnia tempora et ab omni æternitate fuisset, propter nos in plenitudine temporum in terram venit; cùm esset naturâ suâ impalpabilis et impatibilis, patibilem causâ nostrâ carnem assumpsit. Videant Sociniani an ista cum suâ doctrinâ cohareant; annon potius ipsam evertant. Et verò, ut notat Hieronymus adversus Helvidium cap. 9, cùm ita scriberet Ignatius, Ebionis impietatem confodere propositum illi erat. Sed Ignatius Christi divinitatis testis fuit ante ipsos etiam tyrannos, ut ipsius acta perhibent. Cùm enim Ignatius *Theophorus* vocaretur, quòd Dei domicilium esset, Trajanus eum alloquens: «Et quis est, inquit, Theophorus? Ignatius dixit: Qui scilicet Christum habet in pectore. ... Scriptum est enim: *Habitabo in eis et inambulabo.*» Quod Deus de se dixit in Scripturis.

Ignatio adjungendi sunt ipsius comites, qui hæc acta à nobis laudata conscripserunt. Ab calcem enim: «Communicemus, inquit, Christi martyri (Ignatio).... glorificantes.... Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et cum quo Patri gloria et potentia cum Spiritu sancto in sanctâ Ecclesiâ in secula

«seculorum. Amen.» Hæc enim absoluta est Trinitatis confessio. Ista quippe communis trium personarum glorificatio, eandem esse omnium gloriam ac majestatem, necnon et potentiam significat. Hinc est quod ista glorificationis formula : *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, ita quondam Arianis fuerit exosa, ut eam ferre non possent. De quo Socrates Hist. lib. 2, cap. 21, et Sozomenus lib. 8, cap. 8, et Valesius ibidem.

Obijcies : Nullæ jam supersunt genuinæ Ignatii Epistolæ. Id enim contendunt Salmasius, Blondellus, Dallæus, Bochartus, etc. Nego antecedens. Quamvis enim sub Ignatii nomine plures Epistolæ circumferantur aut omnino supposititiæ aut interpolatæ, septem sunt tamen germanæ; quod, contra supradictos est sectâ Calvinianorum, quibus Ignatius maximè incommodat, scriptores, eruditè et liquidò probaverunt è nostris Cotelæus, Petavius, Dupin et alii; ex Anglicanâ verò ecclesiâ Usserius, Vossius, Hammondus, et Pearsonius; ita ut nullus jam locus dubio esse possit.

Plinius Junior. — Tertius catholicæ fidei testis erit Plinius Junior, qui tunc in Bithyniâ præsidem ageret, et ab imperatore Trajano Christianos, si qui essent deprehensi, plectere jussus esset, ad eundem rettulit quid ex quibusdam Christianis, qui suppliciorum metu fracti à fide defecerant, comperisset. «Affirmabant, inquit, lib. 10, epist. 97, hanc fuisse summam vel culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem.» Ita loquitur Plinius, profanus quidem scriptor, sed minimè suspectus. Ex quo intelligimus jam tum in publicis Christianorum conventibus et synaxibus consuetudinem obtinuisse, ut hymnis et canticis Christi divinitas celebraretur. Unde Caius, antiquissimus simul et illustris fidei vindex, dum Artemam refelleret apud Eusebium lib. 5, cap. 28 : «Psalmi quoque et cantica fratrum, inquit, ab initio à fidelibus conscripta, Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo.» Talis est hymnus apud Clementem Alexandrinum in fine Pædagogi. Hujusmodi autem cantica sustulit Paulus Samosatenus, Christi divinitatis inimicus, ut illa in laudem suam scripta substitueret; quod discimus ex Epistolâ synodi Antiochenæ adversus ipsum habitæ.

Symphorosa martyr. — Pollicitus est in Evan-

gelio Christus Spiritum sanctum eis affuturum, qui pro ipsius nominis confessione ante reges et præsides ducerentur, eorumque ore locuturum. Itaque sermones, qui tunc à martyribus habiti sunt, non modò certa sunt eorum et Ecclesiæ fidei indicia, sed etiam tantquam Dei verba spectari debent (1).

Symphorosa, porrò, insignis illius ætatis martyr, cum ab Adriano imperatore compelleretur diis sacrificare, nisi ipsa vellet cum septem filiis suis mactari : «Et unde, inquit, mihi tantum boni, ut ego merear cum filiis meis offerri hostia Deo? Adrianus imperator dixit : Ego te faciam diis meis sacrificari. Beata Symphorosa respondit : Diis tui me in sacrificium accipere non possunt; sed si pro nomine Christi Dei mei incensa fuero, illos dæmones tuos magis exuro.» Ita referunt acta ipsius martyris sincera apud Ruinartium. Quartum itaque istud est Christi divinitatis testimonium.

Santa Felicitas et ejus filii. — Quintum testimonium dicit cum filiis suis septem beata Felicitas, altera martyr, cujus apud veteres frequentissima est ac commendatissima mentio. Ea igitur cum filiis suis comprehensa circa annum 150, et ad præfectum urbis ducta, conversa ad filios suos dixit, inquit ipsius acta sincera : «Videte, filii, cælum, et sursum aspice; ibi vos Christus expectat cum sanctis suis :... fideles vos in amore Christi exhibete.» Quibus verbis ita illi animati sunt, ut cum quintum nomine Alexandrum et septimum nomine Martialem idem præfectus ad sacrificia diis offerenda compelleret, «responderit Alexander : Ego, inquit, servus Christi sum; hunc ore confiteor, corde te-neo, incessanter adoro; Martialis autem : Omnes, inquit, qui non constituentur Christum verum esse Deum, in ignem æternum mittentur.» Quid luculentius?

Lucianus. — Sextum petetur ex Luciano, impio quidem homine, sed christianæ religionis dogmatum non ignaro, qui hisdem temporibus vixit. In Dialogo enim qui *Philopatris*

(1) Licet sermones qui à martyribus coram tyrannibus habiti sunt, maximè sanè veneratione digni sint, non pari tamen honore excipi debent, ac ipsa divinæ Scripturæ verba. Assistentia enim quæ martyribus à Spiritu sancto præbebatur, non eodem loco habenda est, quo inspiratio quæ sacros scriptores dirigebat. Aliunde expendendum foret diligenter quousque promissio Apostolis à Christo facta ad cæteros confessores et martyres pertineret. (Ed.)

inscribitur, ridens inducit Triphonem quemdam Christiani personam agentem, qui ethnico Christo nomen dare volentem erudit, ut quemdam catechumenum, quo etiam nomine attulit Ethnico autem Christianum roganti atque dicenti: « Quemnam tibi jurabo? » sic reponit Triphon: « Deum, inquit, altè regnantem, magnum, immortalem, cœlestem, « Filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus et ex uno tria. Hæc tu « Jovem puta, hunc existima Deum. » Ista ex christianæ religionis rudimentis ac disciplinâ hauserat Lucianus, seu quisquis alius ejus dialogi cœtaneus auctor. In istâ autem fidei professione trium personarum consubstantialitas apertè prædicatur.

Melito Sardensis episcopus. — Septimum deducitur ex Melitone, Sardensi episcopo, magni nominis per id ævi scriptore; quamvis enim omnia ab ipso edita scripta exciderint, non dubia tamen supersunt ejus de Christo sententiæ argumenta. 1° Enim Caius Ecclesiæ Romanæ presbyter, à nobis paulò ante memoratus in opere contra Artemam, inter alios veteres Melitonem, tanquàm illustrissimum Christi divinitatis testem, allegat apud Eusebium lib. 5, cap. 28. 2° Etiamnum extat in Chronico Alexandrino ad Olympiadem 236, aliquid ex ejus scriptis excerptum, in quo affirmat Christianos « non lapides sensûs omnis « expertes adorare, sed Deum unum, qui est « ante omnia et in omnibus, necnon et Jesum « Christum, qui est Deus, et Dei ante omnia « secula Verbum. »

Polycarpus. — Octavus in testimonium à nobis vocabitur Polycarpus, Smyrnenais episcopus et Joannis Apostoli auditor, qui cum ad istam usque ætatem vitam produxisset, nobile tandem martyrium fecit. Ex omnibus autem ipsius scriptis supersunt duntaxat una ad Philippenses Epistola, et quædam excerpta à Victore quidem episcopo Capuano autò mille et centum annos laudata, sed primùm edita à Feuardentio in calce notarum ad lib. 3 Irenæi.

Quòd verò non aliud quàm nos de Christi divinitate senserit Polycarpus, multa sunt nomina quæ persuadeant.

Primum depromitur ex ipsâ Epistolâ. Numero enim 6: « Si deprecamur, inquit, Domine, ut nobis dimittat, debemus et nos dimittere. Nam coram Domini ac Dei oculis sumus, et omnes oportet stare ante tribunal Christi, et unumquemque pro se rationem

« reddere. Sic itaque serviamus illi. » Ibi de unâ eademque personâ loquitur Polycarpus, Christo videlicet; eam autem non modò Dominum, sed et Deum appellat. Quòd si verò de duplici personâ loquitur, saltem Christum cum Patre conjungit, et utrumque ex æquo tanquàm omnium inspectorem exhibet cui serviendum sit. At fidelium animis illud insederat, Deum solum esse scrutatorem cordis et reum, solum esse adorandum, eique soli esse serviendum. Num. 9: « Deus, inquit, et Pater Domini nostri Jesu Christi, et ipse sempiternus pontifex Dei Filius, Christus Jesus, ædificet vos in fide et veritate..... et det vobis partem et sortem inter sanctos suos. » Illic Christum cum Patre pariter invocat, ut gratiæ in hæc vitâ, et in alterâ gloriæ auctorem; quod uni Deo proprium est. Num. 13: « Epistolas Ignatii, inquit, transmisimus vobis secundum quod mandastis..... ex quibus magnus vobis erit fructus. Continent enim fidem.... ad Christum Dominum pertinentem. » Ergo eadem erat Polycarpi, quàm Ignatii de Christo fides. At Ignatius in epistolis suis passim Christi divinitatem prædicat, ut supra vidimus.

Secundum extat in illâ precatianculâ quam ad Deum Polycarpus morti jam proximus fudit, quamque refert Ecclesia Smyrnenais in Epistolâ de ejus martyrio, apud Eusebium lib. 4 Hist. cap. 15. In eâ enim sanctissimus martyr: « Domine Deus omnipotens, inquit num. 14, Pater dilecti ac benedicti Filii tui, Jesu Christi, Deus Angelorum et virtutum ac universæ creaturæ..... benedico te, quoniam me hæc die dignatus es, ut partem caperem in numero martyrum tuorum... Quapropter de omnibus laudo te cum sempiterno et cœlesti Jesu Christo Filio tuo dilecto, cum quo tibi et Spiritui sancto gloria et nunc et in futura secula: amen. » Quo in loco Polycarpus 1° Patrem æternum, Angelorum quidem et rerum omnium creatorem, sed Christi genitorem esse agnoscit. Proinde Christum secernit à creaturis, nec in earum ordine illum habet. 2° Christi æternitatem disertè adstruit. 3° Æquali eum cum Patre et Spiritu sancto gloriâ donat. Hæc porrò communis glorificatio ejusdem majestatis indicium est, ut jam observavimus, et veteres notarunt.

Tertium hauritur ex fragmento 3 apud Feuardentium supra, in quo Polycarpus sic inquit: « Joannes ad Ephesum constitutus, qui legem, tanquàm ex gentibus ignorabant, à

«causâ nostræ redemptionis.... Evangelii cœmposit exordium Lucas verò à Zachariæ sacerdote incipit, ut ejus filii miraculo nati-
«vitatis et tanti prædicatoris officio divinita-
«tem Christi gentibus declararet. » Ergo juxta Polycarpum Christus naturâ divinâ est præ-
ditus.

Quartum petitur ex fide ac doctrinâ Ecclesiæ Smyrnensis, cui præfuit Polycarpus. Certum enim est Smyrnenses non aliam de Christo quàm præsulem suum sententiam habuisse. At Smyrnenses in Epistolâ mox laudatâ, quâ Polycarpi martyrium describunt num. 21 : « Mar-
«tyrium passus est, aiunt.... ante septimum
«cal. malas.... regnante in secula Jesu Chri-
«sto, cui gloria, honor, majestas, thronus
«sempiternus à generatione in generationem. »
Numero autem 22 : « Valere vos optamus, fra-
«tres, et incedere in evangelico sermone Jesu
«Christi, cum quo gloria Deo et Patri et Spli-
«ritui sancto. » Igitur Smyrnenses Christum
esse sempiternum et ab omni æternitate re-
gnare, ac in omnem æternitatem regnaturum
esse credebant; eumque parl cum Patre et
Spiritu sancto gloriâ ac honore prosequen-
dum.

Quintum suppeditat Irenæus, Polycarpi discipulus. Eadem enim haud dubiè fuit magistri et discipuli doctrina. At Irenæus, ut modò videbimus, Christi divinitatem asseruit. Ergo, etc.

Sextum denique sufficit Hieronymus, qui in libro contra Helvidium cap. 9, Polycarpum illi annumerat, qui contra Ebionem scripserunt : « Numquid non possum, inquit, totam veterum
«scriptorum seriem commovere, Ignatium,
«Polycarpum, Irenæum, Justinum Martyrem,
«multosque alios apostolicos et eloquentes vi-
«ros, qui adversùs Ebionem et Theodotum
«Byzantinum (Christum non Deum, sed me-
«rum hominem esse arbitratos) hæc eadem
«sentientes, plena sapientiæ volumina con-
«scripserunt, quæ si legisses aliquando, plus
«saperes. »

Obijcies : Polycarpus in suâ ad Philippenses Epistolâ Christum semper distinguit à Deo, quem etiam *Deum Domini nostri Jesu Christi* appellat. Ergo. — Distinguo antecedens : Semper distinguit à Deo Patre, qui Pater est Christi, quatenus Christus est Deus; ipsius verò Deus, quatenus Christus est homo, concedo; à Deo simpliciter, nego.

Justinus Martyr. — Nonus à nobis appellabitur Justinus Martyr. qui ut aliis hactenus me-

moratis plura scripsit, ita præ cæteris locupletissimus est testis Christi divinitatis. 1º Enim Apolog. I, quæ ille reipsâ est, docet nul-
lum esse Patri æterno ac Christo ejus Filio et Verbo impositum nomen, eò quòd ambo sint ante omnia et per eos omnia facta fuerint.
« Universarum rerum Patri, inquit, quia inge-
«nitus, nomen impositum non est; quocum-
«que namque demùm ille vocetur nomine,
«vetustiorum se habet eo qui nomen imposue-
«rit.... Porro Filius ejus, qui solus propriè
«dicitur *Filius*, Verbum simul cum illo ante
«creaturas, et existens et nascens, quoniam
«primitus per illum cuncta condidit et orna-
«vit, *Christus* quidem ex eo quòd per illum,
«Deus omnia conformaverit atque ornaverit,
«appellatur... *Jesús* verò et *hominis* et *Servito-
«ris* nomen ac designationem habet. » Itaque ex Justino Christus, 1º est solus propriè dictus *Dei Filius*. At Filius propriè dictus ejusdem est cum Patre naturæ, quod acutè observat Athanasius de Decretis Nicænæ synodi. 2º Idem ante omnes creaturas extitit. 3º Unâ cum Patre condidit aspectabilem rerum universitatem. Proinde non solum ante Beatam Virginem fuit, sed etiam verè Deus est, cùm Deus ubique aibi ubi ascribat mundi creationem.

2º Apolog. secundâ, quam primam dici oporteret, vulgarem gentiliùm calumniam retundens, qui Christianos *atheos* vocabant, eò quòd falsa cum aliis omnibus numina non cohererent : « Fatemur quidem, inquit, nos talium,
«qui habentur, deorum esse expertes, et
«atheos; sed non verissimi Illius Dei (Patris videlicet)... expertes; verùm hunc ipsum, et
«qui ab eo venit... Fillum et Spiritum san-
«ctum colimus et adoramus, cum ratione et
«veritate venerantes, n. 6. » Ergo Christus unâ cum Patre et Spiritu sancto, ut Deus verissimus et adorandus ab omnibus Christianis eo tempore agnoscebatur.

3º Ibidem, n. 22 : « Cæterùm, inquit, Filius
«Dei, *Jesús* dictus, etiamat communi aliorum
«more homo tantùm esset, propter sapientiam
«tamen dignus esset qui *Dei Filius* diceretur;
«parentem enim *virumque Deumque* scriptores
«cuncti Deum vocant. Sin propriè etiam præ-
«ter communem nativitatem genitum ipsum
«ex Deo Verbum Dei dicimus, » etc. Atque adeò Christus non merus homo est, nec filius adoptivus, sed naturalis ac proprius; dupli-
cemque habet nativitatem, unam quidem communem ut homo, alteram longè excellentiorem ut Verbum Dei ex ipso genitum.

4° Pag. 96, *ibid.* eos reprehendit, qui negant « Filium esse Patri universorum, qui quoddam Verbum Dei primogenitum sit, Deus etiam existit. » Quocirca Christus Deus est, et quidem eadem ratione quâ Pater ipse est Deus.

5° In Dialogo cum Tryphone, pag. 267, postquam pluribus Scripturæ testimoniis demonstrasset Christum esse Dominum ipsum Deum, atque id intelligens Trypho respondisset rem incredibilem esse, « quoddam Christus sit Deus, ante omnia secula existens; » et postea, « carnem assumpserit, » Justinus respondet verum tamen id esse.

6° *Ibidem*, pag. 275, 277, 280, 281 et 282, *fasè* ostendit Christum eum fuisse qui Abrahamo apparuit, qui tanquam Dominus à Domino ignem et sulphur pluit in Sodomorum civitatem, qui Jacobo visus est, ac Moysi in rubo ardente, ei que dixit : *Ego sum qui sum*; quæ quidem non modò arguunt Christum longè ante Mariam extitisse, sed etiam verum esse Deum : eoque magis quoddam in oratione paræneticâ ad gentiles, pag. 19, hoc nomen : *Ego sum qui sum*, soli Deo tribui posse definat, quoddam unus et solus propriè existat.

7° *Ibidem*, pag. 284, Verbi divini generationem ita exponit, ut consubstantialitas ipsius eum Patre manifestè eluceat : « Quemadmodum, inquit, in igne videmus alium fieri, non decrescente illo, unde facta est alterius accensio, sed in eodem statu permanente, quippe qui ex ipso accenditur, etiam ipse apparet, non luminens illum unde est accensus. » Sic igitur Verbum divinum ex Deo gignitur, ut ignis accenditur ex igne. Proinde ut ignis accensus est ejusdem naturæ eum eo à quo accenditur, nec minùs quàm iste ignis verus est, pari ratione Filius Dei ita ex Deo genitus est, ut ipse pariter Deus sit. Elverò Nicæna synodus, ut consubstantialitatem Filii eum Patre declararet, nihil significantius usurpâri posse credidit, quàm si diceretur *Deus de Deo*, et *lumen de lumine*; adeò ut synodi istius formula ex illo Justinî loco desumpta esse videatur.

8° *Ibidem*, pag. 286 et 287, latè demonstrat Christum in veteris Testamenti Scripturis et *Deum*, et *Dominum*, et *Dominum virtutum*, et *Israelis Deum* nominari; illum esse qui Patriarchis, Abrahamo et Moysi apparuit, quem hi tanquam Deum suum adorârunt, quique *Jehovah* nomine insignitus est, eumque reipsâ adorandum esse et Deum.

9° *Ibidem*, pag. 355, pronuntiat Christum

« esse Deum utpote.... Ingeniti et ineffabilis « Dei Fillum : » et pag. 357 esse « Dominum ac « Deum, utpote Dei Filium existentem. »

10° *Ibidem*, pag. 358, eodem quo supra dicto modo divinam Verbi generationem explicat. Cum enim jam tum essent hæretici, qui ex eo quoddam Filius ejusdem est eum Patre naturæ, colligerent ipsum à Patre nomine duntaxat, non numero distingui, contra Justinus naturam quidem eandem esse et indivisam confitetur; sed tamen Filium alteram esse à Patre personam definit. « Virtutem istam « (Christum), quam Deum sermo propheticus « vocat.... non ut solis lumen nomine tantum « numerari, verum numero aliud quiddam esse « ratione exquisitâ supra paucis explicavi ; « virtutem hanc dicens de Patre genitam virtute et consilio ipsius; non per abscissionem, tanquam dispersita esset Patris essentia, prout alla omnia divisa et secta, non eadem sunt quæ ante fuerunt quàm scinderentur. Atque exempli gratiâ illud sumpsi quoddam ex igne ignes alios accensos videmus, illo « nihil diminuto, sed eodem manente, unde « multi accendi possunt ignes. » Quid ad hanc professionem fidei et Trinitatis potest adjici ? Inquit Petavius in præfatione tom. 2 theol. dogm. cap. 3, num. 1. His enim verbis Justinus apertè docet Filium esse quidem à Patre numero distinctum, sed non alterius naturæ; ita enim genitum esse ut dispersita tamen essentia non sit.

11° In Epistolâ ad Diognetum, quam Justino non solum eruditi passim, sed et Sandius, adscribunt, quæque aut ipsius est aut vetustioris etiam scriptoris; cujuscumque autem sit, pulcherrimus sanè est primæ antiquitatis fœtus, « ipse omnipotens, inquit pag. 498.... è « cœlis.... Verbam.... Inter homines locavit:.... non quemadmodum aliquis conjicere « possit, misso hominibus ministro aliquo, sive « Angelo, sive principe, sive aliquo eorum qui « terrena gubernant.... sed ipso opifce et « creatore omnium, quo cœlos condidit, quo « mare suis terminis conclusit.... Hunc ad « eos misit.... tanquam rex mittens filium « regem, misit tanquam Deum. » Paginâ autem 501 ad finem : « Hic est, inquit, qui ab initio « fuit, qui novus apparuit... hic est ille semper « existens, hodiè Filius habitus. » Egregius profectò locus, ac dignus qui cæteris coronidem imponeret. Ibi enim Justinus, seu quisquis alius, ejusdem saltem ætatis, auctor, disertè statuit Christum 1°, etsi non ita pridem

carne assumptâ apparuisset, semper tamen exstis-
 se; 2° eum esse mundi opificem ac condi-
 torem; 3° Deum esse, non verò ministrum
 Dei; 4° à Deo Patre missum fuisse, non ut in-
 ferioris conditionis servum, sed tanquàm
 Deum, quomodò si pater rex mittat aliquò fi-
 lium suum regem.

Hanc autem fidem Justinus ad obitum usque
 illibatam servavit ac professus est. Ut enim
 ipsius martyrii acta fidem faciunt, apud Rul-
 nartium pag. 43, cùm Rusticus præses eum
 interrogasset quodnam foret Christianorum
 dogma: « Rectum dogma, inquit Justinus,
 « quod christiani homines cum pietate serva-
 « mus, hoc est, ut unum Deum existimemus
 « factorem atque creatorem omnium.... et
 « Dominum Jesum Christum, Dei Filium con-
 « fiteamur, olim à Prophetis prænuntiatum...
 « Ego quidem ut homo imbecillis sum, et longè
 « minor quàm ut de infinitâ illius deitate ali-
 « quid magnum dicere possim, Prophetarum
 « munus hoc esse fateor, » etc. Ergo Christus
 Deus est, et, ne ullus sit exceptioni locus, in-
 finitâ deitate præditus.

Hinc elucet quàm meritò olim Caius, apud
 Eusebium lib. 5, cap. 28, Justinum inter alios
 allegaret, quorum in scriptis essent luculenta
 Christi divinitatis argumenta. Hinc etiam li-
 quet quo jure dixerit Hieronymus supra à
 Justino hæresim Ebionis fuisse profligatam.

Objicies 1°: Justinus in Dialogo cum Try-
 phone pag. 338, ait Christum « numero aliud
 « quiddam esse à Patre. » Ergo existimat eum
 alterius à Patre naturæ esse.

Distinguo antecedens: Numero aliud quiddam
 esse, id est, personam aliam esse, concedo; id
 est, naturam aliam habere, nego. Mox enim
 addit, ita tamen « Filium à Patre esse geni-
 « tum, ut non sit dispersita essentia. » Scilicet
 ibi impugnat quosdam Sabellii præcursores,
 qui Christum « Dei virtutem à Patre nullo pa-
 « to discerni; et nomine tenens » ab eo differre
 arbitrabantur, quomodò ipsemet eò loci loquitur.
 Porro antiquis temporibus perfecta erat
 fides; sed nondum fixa erat loquendi ratio.

Instabis: Ibidem beatus ille martyr Patrem
Filii causam appellat. Atqui causa alterius est
 ab effectu naturæ, eoque prior est, et à causâ
 effectus pendet. Ergo à Patre æterno discrepat,
 eoque inferior est conditione et posterior ævo.
 —Distinguo antecedens: Causam improprie dictam,
 concedo; proprie dictam, nego. Causa
 itaque sumitur vel proprie vel improprie. Cùm
 proprie sumitur, talis est qualis modò descri-

pta est; atque adeò latini theologi ab hoc vo-
 cabulo abstinent, cùm de Patre æterno et ejus
 Filio loquuntur. Sed aliquando causa idem est
 ac principium, ac præsertim apud Græcos, so-
 lamque originem sonat; eo autem sensu plu-
 rimi Patres, non modò ante concilium Nicæ-
 num, sed etiam postea, Patrem esse Filii cau-
 sam affirmare non dubitârunt; v. g., Alexan-
 der, qui Arium damnavit primus apud Theo-
 doretum lib. 1, cap. 4; Basilii lib. 1 contra
 Eunomium; Gregorius Nazianzenus orat. 36
 et 40; Chrysostomus homil. 72 in Joan.; Cy-
 rillus Alexandrinus in Thesauri lib. 11; Da-
 mascenus lib. 1 de Fide, cap. 6; Nicetas ad
 orationem Gregorii Nazianzeni 40. Sed et
 Latini veteres ab eâ loquendi ratione non ab-
 horruerunt, utpote quam usurpent Marius
 Victorinus lib. 1 contra Arium; Hilarius lib.
 12 de Trin.; auctor Quæstionum veteris ac novi
 Testamenti, apud Augustinum quæst. 122, sub
 finem. At certè illi omnes synodo Nicænâ po-
 sterioribus, et catholici doctores, hoc verbum
 consubstantialitatis inimicum non crediderunt.
 Nec ei quidquam nocet Justinus, præsertim
 cùm ibidem ipsam adstruat, dñm explicans hunc
 Genesis locum: *Pluit Dominus sulphur et ignem*
à Domino: « Duos, inquit, propheticus sermo
 « numero esse indicat: alterum in terris,...
 « alterum in cælis, qui etiam Dominus est
 « Domini in terrâ apparentis, nempe quatenus
 « ejus Pater ac Deus est, atque auctor ipsi ut
 « sit, et quidem præpotens, ac Dominus et
 « Deus ut sit. » Ibi igitur docet Deum Patrem
 esse causam, auctorem ac Dominum Filii,
 quatenus est Pater et totius divinitatis fons;
 sed tamen statim addit Filium esse Dominum
 ac Deum omnipotentem, perinde ac Pater est,
 aut potius Patrem generationem Filio dedisse,
 ut pariter etiam Deus, Dominus et omnipotens
 sit.

Instant 2°: Sanctus idem doctor Filium
 vocat secundam post Patrem potestatem. Apo-
 logiâ enim, quæ vulgò secunda collocatur:
 « Prima potestas, inquit, post Parentem et
 « Dominum universorum Deum, et Filius Ver-
 « bum est. » Ibidem eundem esse ait, « pro-
 « ximam post illum primum Deum potesta-
 « tem. » Ergo diversam à Patre inferioremque
 « naturam habet. — Distinguo antecedens:
 Secundam potestatem personaliter sumptam,
 quòd secunda sit persona quæ omnipotentia
 prædita sit, concedo; essentialiter sumptam,
 quasi aliam habeat à Patre naturam et pote-
 statem, nego. Itaque non insolens est apud

veteres nomina essentialia, quæ aliàs rem eandem Patri Filio ac Spiritui sancto communem significant, personaliter sumi; quod pluribus exemplis demonstrare facile foret, et ex disputationis decursu liquidò constabit. Sic Methodius apud Photium codice 235, Patrem et Filium *duas potestates* vocat, non quòd reipsà diversà potestate præditi sint, sed quòd duæ sint personæ pariter omnipotentes. Eodem sensu hic loquitur Iustinus, quippe qui alibi Patrem inter et Filium non divisam esse substantiam divinitatis, sed eandem pronuntiet.

Instant 3°: At ibi Patrem appellat *primum Deum*. — Distinguo: Primum Deum seu primam personam, quæ sit Deus, concedo; primum Deum, quasi plures sint dii, nego. Nunquam enim plures deos agnoscit.

Instant 4°: At ibidem Iustinus ait non nisi secundas Filio deferri. Pag. enim 60: «Filium» Inquit, in secundo loco habentes cum ratione «venerantur.» Pag. autem 7: «Secundas» post incommutabilem et sempiternum Deum «ac parentem omnium deferunt.» — Distinguo antecedens: Ratione originis et ordinis aut nature ab eo assumptæ, concedo; habità ratione nature primigeniæ, nego. Apologià enim quæ prima inscribitur, pag. 56, asseverat Christianos unà eademque ratione Patrem et Filium et Spiritum sanctum ut summum Deum prosequi.

Obijciunt 2°: Iustinus Patrem esse invisibilem, Filium verò visibilem statuit, atque id ex professo probat in Dialogo cum Tryphone, ut ex hoc probet Filium Dei, non verò Patrem veteribus Patriarchis apparuisse. Paginà enim 72: «Iste, inquit, quia» Patriarchis est conspectus Deus, et *Angelus* «et *Dominus* appellatur, ut vel ex his intelligatis ipsum universorum parenti ministrasse.» Ibidem: «Non conditor universitatis hujus,» inquit, is fuerit qui Moysi dixit se Deum esse «Abrahæ :..... Nemo enim cui vel minimum» mentis sit, auctorem ac parentem universi «supra ecclesia omnia reliquisse et in pusillà» terræ parte se exhibuisse dicere sit ausurus.» Ibidem, pag. 149: «Cavete putetis vel ipsum» ingentium Deum descendisse alicunde. Et enim ineffabilis Pater ac Dominus omnium, «neque profectus est aliquà, neque ambulat;» neque dormit, neque surgit:..... neque movetur, cum loco nullo ac ne mundo quidem «ipso contineri possit; quippe qui, antequàm» mundus esset, extiterit. Quomodò igitur vel «aliqui late loqueretur, vel conspiceretur ab» aliquo, vel in exiguà terræ particulâ cerne-

retur; cum ne ejus quidem, qui ab ipso missus erat, gloriam intueri populus in Sinà «potuerit.» Hæc autem in parte plerique veteres Iustino passim assentiuntur.

Theophilus enim Antiochenus lib. 2 ad Autolyeam simili ratione ostendit Filium in paradiso Adamo apparuisse: «Nam, inquit, Deus» quidem ipse ac Pater universorum comprehendendi loco non potest, nec in eo deprehendi, «sed Verbum ipsius, per quod omnia molitus» est, qui est ipsius virtus et sapientia, personam in æo Patris et omnium Domini suscipiens, in paradysum venit sub personâ Dei, «et cum Adamo collocutus est.»

Irenæus lib. 4, cap. 37: «Verbum, inquit,» dispensator paternæ gratiæ factus est ad «utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones; hominì quidem ostendens» Deum, Deum autem exhibens hominem, et «invisibilitatem Patris custodiens, ne quando» homo fieret contemptor Dei, et ut semper «haberet ad quod proficeret. Visibilem autem» cursus hominibus per multas dispositiones «ostendens Deum, ne in totum deficiens à» Deo, homo cessaret esse. Igitur si neque «Moyses vidit Deum,.... manifestum est quoniam» Pater quidem invisibilis, de quo et «Dominus dixit: *Deum nemo vidit unquam;*» Verbum autem ejus quemadmodum volebat «ipse..... dispositiones exponebat, quemadmodum» et Dominus dixit: *Unigenitus Deus,* «qui est in sinu Patris, ipse enarravit.»

Origenes lib. 2 de Principiis, teste Micronymo epist. 59, ad Avilum, pariter Deum Patrem invisibilem esse asseruit.

Tertullianus contra Praxeam, cap. 46: «Ceterum, inquit, quale est ut Deus omnipotens» ille invisibilis, quem nemo videt hominum, «nec videre potest, ille qui inaccessibilem lucem» habitat, ille qui non habitat in manufactis,... in quo omnis locus, non ipse in loco,... ille altissimus in paradiso ad vespertinam ambulaverit, etc. Scilicet et hæc..... De filio Dei credenda fuisse, si scripta non essent; «fortasse non credenda de Patre, licet scripta..... Hinc igitur apparet error illorum.» Ignorantes enim à primordio omnem ordinem divinæ dispositionis per Filium decurrisse, ipsum credunt Patrem et visum et congressum.»

Novatianus de Trin. cap. 25: «Quòd si idem Moyses, inquit, ubique introducit Deum» Patrem immensum atque sine fine, non qui loco claudatur, sed quì omnem claudat....

« ut meritò nec ascendat nec descendat, quoniam ipse omnia et continet et implet; et tamen nihilominus introducit Deum descendentem ad turrim.... Quem voluit hic Deum descendisse?.... Deum Patrem? Ergo jam loco clauditur; et quomodo ipse omnia complectitur? Aut numquid Angelum?.... sed enim Deuteronomio animadvertimus, retulisse Deum hæc.... Neque ergo Pater descendit, ut res indicat, neque Angelus,.... ut res probat. Superest ergo ut ille descendit de quo Apostolus Paulus: *Qui descendit, ipse est qui ascendit,.... Dei Filius.* »

Capite autem 26: « Pater fuit iste qui ab Agar visus est, an non? quia Deus positus est? Sed absit Deum Patrem Angelum dicere, ne alteri subditus sit, cuius est Angelus; sed Angelum dicent fuisse. Quomodo ergo Deus, si Angelus fuit?.... Ex utroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, quâ intelligere debeamus Dei Filium fuisse, qui.... annuntiator paternæ voluntatis.... est, magni consilii Angelus, » etc.

Episcopi synodi Antiochenæ adversus Paulum Samosatenum in epistolâ suâ, eum qui veteribus Patriarchis se conspicium fecit, eâdem de causâ Filium Dei esse affirmant: « Qui aliâ Dominus, aliâ Angelus, aliâ Deus Scripturarum testimonio declaratur. Nam Deum universorum implum sit dici Angelum credere. Angelus verò Patris est Filius, qui et ipse Dominus ac Deus est. Scriptum est enim: *Magni consilii Angelus.* »

Ea verò doctrina ita tunc pervulgata et constans erat, adeoque necessaria putabatur, ut in nonnulla etiam symbola manaverit. Rufinus enim in explicatione Symboli apostolici, perhibet Aquileiense his verbis conceptum fuisse: « In Deum Patrem omnipotentem, invisibilem et impassibilem. » Sic Auxentius Mediolanensis apud Hilarium, refert primum symboli articulum hæc modo: « Credo in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, impassibilem et immortalem. » De quo Erasmus in Responsione ad censuram theol. Paris.; Vossius de Symbolis, et Bullus in Defensione fidei Nicænæ, sect. 4, cap. 3, num. 17. Proinde Patres antiqui, ac pleræque Ecclesiæ Patrem alterius à Filio ac superioris naturæ esse censuerunt.

Distinguo antecedens: Patrem esse invisibilem statuit, Filium verò visibilem, habitâ ratione originis, œconomix salutis humanæ,

et variarum Scripturæ sententiarum, concedo; ratione naturæ, quasi Pater naturâ suâ invisibilis sit, Filius verò naturâ suâ aspectabilis, nego. Hæc quidem primâ fronte videntur, sed si penitiùs rem ipsam scrutemur, non adeò intricata sunt. His enim in locis antiqui doctores Judæos et Patripassianos impugnabant. At Judæi quidem plures in Deo personas non agnoscunt, nec Christum esse Deum aut Dei Filium confitentur; Patripassiani verò personas confundentes, ipsum etiam Patrem priscis apparuisse, et postea sub Pilato passum esse definebant. Cum utriusque confligebant Patres; in Scripturis porro observabant, hinc quidem Deum velut immensum, et nullo circumscriptum intervallo exhiberi; illinc non semel in certâ terræ parte conspectum; hinc dici Deum à nullo unquam visum esse nec videri posse; illinc verò Deum in terris visum et cum hominibus conversatum; hinc prædicari Deum apparuisse; illinc nihilominus dici à Deo missum et Angelum Dei; hinc Deum legi se hominibus manifestum fecisse; illinc eundem exhiberi tanquàm mediatorem humanæ salutis in omnibus ejusmodi apparitionibus, quas spectabant antiqui Patres quasi totidem futuræ incarnationis prælusiones. Ex his autem contra isthæc duo adversariorum genera colligebant plures esse in Deo personas distinctas, in primis autem Patrem et Filium; alium enim esse, qui nullo circumscriptus loco describebatur, nempe Patrem; alium qui formâ corporis assumptâ in exiguâ terræ parte visus esse perhibebatur, nempe Filium; alium esse quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest; alium qui in terris visus est, et cum hominibus conversatus est; alium fuisse, qui miserit; alium qui missus fuerit et *Angelus Dei* nominetur, cum impium et absurdum sit Patrem aut ipsius Angelum nuncupari, alium denique fuisse qui in humanæ salutis œconomia ac negotio Dei personam sustinuerit; alium qui mediatorem egerit. Mediatio autem tria postulat: duo videlicet extrema, et aliquid interpositum. At salutis humanæ mediator Deus non semel appellatur. Ergo cum reconciliandi homines essent Deo, oportebat aliam esse personam, quæ Dei partes, ut ita dicam, sustineret, aliam quæ mediatoris officio fungeretur. Par autem erat, ut Pater Dei maiestatem ubique retineret, tanquàm fons totius divinitatis; Filius verò, qui Patrem inter et creaturas interjaceret, mediatoris munia obiret.

Hic de causis asserunt antiqui Patrem non posse eum esse qui visus fuerit, adeoque Filium solum veteribus Patriarchis apparuisse; non quod naturâ suâ invisibilis sit Pater, Filius verò visibilis; sed quod Pater, utpote prima Trinitatis persona, Dei Immensi, incircumscripti, invisibilis partes agere semper debuerit, nec mitti, aut angelus (quo nomine qui visus est non semel donatur) esse potuerit. Quod autem ea mens sit veterum Patrum indicant multa argumenta.

1° Quod ipsi eandem quas nos asserunt rationes. Justinus enim duas affert causas, cur Pater dici nequeat visus, sed solus Filius; primam, quod qui visus est, Angelus dicitur; secundam, quod Pater sit ingenuus, idè quod mitti non possit. Theophilus Antiochenus idem probat, quia Filius est Verbum Patris, per quod omnia facta sunt; Irenaeus, quia Filius est dispensator paternae gratiae; Tertullianus, quia jam tunc decurrere incipiebat humanae salutis reparatio; praesules concilii Antiocheni, quia imptum foret Deum Patrem Dei Angelum appellare. Idem habet Novatianus.

2° Quod illdem antiqui passim asserant Filium non minùs esse naturâ suâ invisibilem, immensum et incircumscriptum, quàm Patrem. Ignatius Epist. ad Polycarpum: « Eum, » inquit, qui est supra tempus expecta, intemporalis, invisibilem, propter nos visibilem, » impassibilem, propter nos passibilem. » Justinus ipse Oratione parmenetica ad Graecos, pag. 20, de Christo, qui Moysi apparuit, loquens: « Oportuit, inquit,..... principem,..... » hebraicæ gentis..... cognoscere ipsum existentem Deum. Quam ob causam..... huic » apparens (Christus), quatenus quidem possibile erat homini Deum apparere, ad eum » dixit: *Ego sum existens ille.* » Proinde Christus, ut Deus, invisibilis quidem erat; sed tamen, ut possibile fuit, se Moysi conspiciendum dedit. Apolog. 1: « Verbum erat, inquit, » et est, qui in omnibus rebus est (δ ἐν παντι » εἶναι). » Atque adeò immensum est. Epist. ad Diognetum, Christum appellat, « Veritatem, » et Verbum illud, quod et sanctum est, ac » ne animo quidem comprehendi potest. » Multum igitur abest ut oculis usurpari possit. Irenaeus lib. 4, cap. 41: « Unus est Deus, inquit, qui est super omnem principatum,..... » et hujus Verbum, naturaliter quidem invisibile, visibile, palpabile in hominibus factum. » Ibid. cap. 8, perspicue affirmat Chri-

stum non minùs esse immensum quàm Patrem, quippe cujus mensura sit. Clemens Alexandrinus Strom. lib. 7: « Nunquàm, inquit, ex suâ excedit speculâ Dei Filius, ut qui non dividatur, non dissecetur, non transcat à loco in locum, sit autem semper ubique, et continueatur nusquam. » Idem Pædag. cap. 6, tres personas divinas ubique pariter esse pronuntiat.

Origenes contra Celsum lib. 4, cùm objecisset ille, si Deus ad homines descendisset, ut Christiani credebant, metuendum esse ne solum deseruerit, sic respondet: « Non novimus Dei potentiam (Celsus) quod Spiritus Domini repleat orbem terrarum..... nec verba illa intelligit: *Nonne caelum et terram ego impleo, dicit Dominus?* nec videt quod juxta sententiam Christianorum omnes in eo vivimus, movemur et sumus..... Itaque sive hujus universitatis Deus..... descendat cum Jesu in vitam hominum, sive Dei Verbum, » quod ipsum Deus est, ad nos veniat; non carebit sede, neque ipsam deseret; ut alius locus eo sit vacuus, plenus alius qui ante vacaverat, sed deitas proficiscitur quò vult... absque migratione, nec relicto loco per absentiam vacuo, repletoque alio per praesentiam. » Libro 5: « Deus, inquit, pro suâ bonitate, non localiter, sed per providentiam condescendit hominibus, et ejus Filius..... » ubique praesens est. » Denique libro 6, Celso Christianis exprobranti, quod dicerent Deum, utpote magnum et contemplatu difficilem seu invisibilem, ad homines misisse Filium contemplatu facilem, respondens Origenes: « Esto etiam, inquit, Deus contemplatu difficilis; » verum non solus, sed et ejus unigenitus. Est enim difficilis contemplatu Deus Verbum, » difficilis similiter et Sapiencia (Spiritus sanctus)... Ergo non idè Deus contemplatu » difficilis Deum Filium suum misit quasi contemplatu facilem, prout Celsus parum intelligens ex nostrâ personâ dixit;..... verum ut nos ostendimus, etiam Filius cùm esset contemplatu difficilis, ut Verbum Deus, per quod » omnia facta sunt, inter nos conversatus est. » Ibi Origenes eandem Patri et Filio invisibilitatem et immensitatem tribuit.

Tertullianus contra Praxeam cap. 14, eodem ipso in loco in quo ait Patrem invisibilem, Filium verò visibilem: « Dicimus, inquit, et Filium suo nomine eatenus invisibilem, quod » Sermo et Spiritus Dei ex substantiae conditione;..... quia Deus et Sermo et Spiritus;

« visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicti ad Aaron et Mariam : *Et si fuerit prophetes in vobis, in visione cognoscat illi.* » Quid iuculentius? Filius ergo ex substantiæ suæ conditione, quâ Deus est et Verbum, non minus Invisibilis est, quàm Pater; visibilis tamen ideò dicitur, quòd speciem assumat quâ videatur. Idem esse debet de Novatiano qui Tertullianum ubique consecratur, de Patribus synodi Antiochenæ, aliisque omnibus iudicium. Non potuerunt enim illi Christi divinitatem et cum Patre æterno consubstantialitatem agnoscere, quin eundem naturâ suâ invisibilem esse putaverint.

3° Quòd post concilium Nicænum multi scriptores ac fidei catholicæ propugnatores, eodem modo quo antiqui, de Patris invisibilitate et Filii visibilitate locuti sint; nec tamen haud dubiè consubstantialitatem evertere hæc loquendi ratione voluerint.

Hilarius lib. 4 de Trinit. sub finem : « Ha-
« bēs (apud Jeremiam) Deum in terrâ visum
« et inter homines conversatum; et requiro
« quomodò intelligendum existimes : *Deum nemo
« vidit unquam....* Pater certè non nisi Filio visi-
« bilis est. Quis est ergo iste, qui et visus est et
« conversatus inter homines? Deus certè no-
« ster est, et visibilis in homine, et contracta-
« bilis Deus.... Unus est enim mediator Dei et
« hominum, Deus et homo, » etc.

Theodoretus lib. 3 adversus hæres. cap. 4, Patrem quoque invisibilem esse decernit, Filium autem visum esse ab antiquis pronuntiat. Quæst. 5 In Exod., Angelum, qui sese Moysi conspiciendum dedit, non Patrem fuisse asseverat, quippe qui nullus esse nuntius possit; Filium autem esse à Patre missum.

Prudentius in Apotheosi, adversus Patripassianos sic loquitur :

*Quisquis homo vidisse Deum memoratur, ab ipso
Infusum vidit Gnatum; nam Filius hoc est
Quod de Patre micans se præstitit inspicendum
Per species, quas posset homo comprehendere visu.
Credite, nemo Deum vidit, mihi credite, nemo.
Visibilis de fonte Deus, non ipse Deus fons
Visibilis; cerni potis est, qui nascitur; at non
Innatus cerni potis est, etc.*

Cassianus lib. 4 de Incarnat. cap. 9 : « Illic
« unus est, inquit (Christus) ad Patriarchas
« loquens, in Prophetis manens, ex Spiritu
« conceptus.... Numquid enim Pater unquam,
« qui non nisi Filio tantum visibilis esse legitur,
« aut in terris visus est, aut in carne editus,

« aut inter homines conversatus est? non uti-
« que. »

Denique Ecclesiæ quædam Asia sub finem IV etiam seculi, initio Symboli Deum Patrem ut omnipotentem, sic invisibilem compellabant, quod ex Rufino constat, et ex iis quæ supra observavimus. An verò idcirco illi doctores, hæc Ecclesiæ post concilium Nicænum, Christum credebant non esse Deum, aut Patri consubstantialem? minime. Ergo hæc invisibilitas Patris cum Filii divinitate et consubstantialitate apud ipsos consistebat. Si utrumque hoc conciliare potuerunt Patres et Ecclesiæ seculi IV, quidni et priorum tempo-
rum?

Instant : At iidem doctores inter alias quæ afferunt causas, cur Pater videri non potuerit, hanc etiam allegant, quòd nempe incircumscriptus sit et immensus, nec loco moveatur. Ergo, cum in eo Patrem distinguant à Filio, consequens est eos non putasse Filium esse immensum nulloque loco circumscriptum. — Distinguo antecedens : Quòd immensus sit et nullo loco circumscriptus, talisque maneat ex peculiari personæ primæ proprietate, quæ obstat quominus mittatur ad formam aliquam assumendam, et contra postulat ut Dei Invisibilis personam semper sustineat, concedo ; ex peculiari naturæ suæ conditione, nego. Cæterum, ubi de re constat, de verbis non est litigandum; neque enim omnes majorum nostrorum locutiones aut rationes ad vivum sunt resecandæ. Ita Justinus rationem reddens cur Pater visus non fuerit, nec videri possit, affirmat obiter hoc ex eo fieri, quòd Pater ante mundum extiterit. An non etiam Filius ante mundum extitit? extitit certè, et quidem juxta ipsius Justiniani doctrinam. Quid ergo sibi voluit Justinus? Scilicet Deum nullo loco indigere aut contineri, cum ante omnem locum et rerum universitatem extiterit. Itaque cum talis sit Deus, Patrem, qui Dei maiestatem semper retinuit, nullo unquam sese inclusisse.

Obijcies 3° : Justinus ibidem asserit Christum in hæc omnibus apparitionibus fuisse Patris ministrum. At Deus non potest esse cujusquam minister; in hoc autem multi veteres Justino pariter adstipulantur. Irenæus lib. 4, cap. 17 : « Ministrat ei, inquit, ad omnia sua progenies et figuratio sua, id est, Filius et Spiritus sanctus, Verbum, et Sapientia quibus serviunt et subjecti sunt omnes Angeli. » Clemens Alexandrinus Strom. II.

bro 7 : « Neque alio inquit, prohibitus unquam fuerit, qui est omnium Dominus (Christus), » « maxime cum boni et omnipotentie Patris voluntati servit. » Origenes lib. 2 contra Celsum : « Si mandavit Deus, inquit, et conditæ sunt creaturæ, quis juxta sententiam prophetici Spiritûs posset esse tanti paterni mandati executor, quam ille, ut sic loquar, animatus ejus Sermo et Veritas? » Tertullianus contra Praxeam capite 12 : « Exinde, inquit, in Sermone Christo assistente et ministrante Deus voluerit fieri, et Deus fecit. » Episcopi sex synodi Antiochenæ : « Hunc credimus, inquit in epist. ad Paulum Samosatenum, cum Patri semper coexisteret, paternam implere voluntatem in rerum omnium creatione. » Idem ferè ait Methodius martyr apud Photium cod. 235. Ergo unanimi consensu veteres tradunt Christum esse ministrum Patris, atque adeo ipso inferiorem.

Distinguo majorem : Justinus unà cum pluribus ex antiquis Christum docet fuisse ministrum Patris improprie sic dictum, quod ejus voluntatem executus fuerit, cum in rerum creatione, tum in aliis, concedo; proprie dictum, id est, inferioris naturæ aut conditionis servum, nego. Quocirca *ministri* vox duplici modo accipi potest. Si autem proprie usurpetur, non eadit in Filium. Hinc sancti Patres, cum eâ passim uterentur Arianæ, eam ut hæreticam rejecerunt; v. g., Athanasius orat. 3 contra Arianos; Hieronymus Apolog. 1 contra Rufinum; Cyrillus Alexandrinus dial. 3 de Trinit. et lib. 1 comment. in Joannem cap. 5. At improprie tamen potest de Filio et Dei Verbo dici, propterea quod Dei Patris voluntatem executioni demandaverit. Quod autem hoc duntaxat sensu veteres illi Christum *Patris ministrum* appellaverint, multa arguunt.

1° Quod iidem aliàs Filium Dei esse ministrum negent ac servum. Hermas lib. 3, siml. 5, num. 6 : « In servili conditione non ponitur Filius Dei. » Justinus ipse epist. ad Diognetum : « Ipse, inquit,.... omnipotens Deus,.... Verbum.... Inter homines locavit,.... non quemadmodum aliquis conjicere possit, misit hominibus ministro aliquo, sive Angelo,.... sed ipso opifice et creatore omnium,.... tanquam rex mittens filium regem, misit tanquam Deum. » Irenæus lib. 3, cap. 8, negat Filium ideo in subjectione fuisse. Gregorius Thaumaturgus in Confessione fidei : « Non igitur, inquit, creatum quid, aut servum in Trinitate (est). »

Proinde juxta veteres Filius Dei minister est, et non minister, vario videlicet sensu; minister improprie loquendo, proprie autem loquendo non est minister.

2° Quod iidem sancti doctores non solum alibi Filii cum Patre consubstantialitatem adstruant, eoque inferioris conditionis naturam eliminant; sed etiam iisdem ipsis in locis, quæ obijciuntur, nonnulla adjungant et intermisceant, quæ hæreticam impletatem submovent. Justinus enim ibid. ex professo probat Christum esse Deum, Israël's Deum, qui Moysi dixit : *Ego sum qui sum*. Irenæus pariter lib. 4, cap. 17, ab opificio mundi cujuscumque creaturæ consortium, ac præsertim Angelos, quibus illud tribuebant Gnostici, excludere studebat, atque adeo hoc ipso Filium et Spiritum sanctum è numero eximit creaturarum. Hinc alibi lib. 1, cap. 19; lib. 2 cap. 55; lib. 4, cap. 37, asserit Patrem omnia fecisse per semetipsum, cum omnia fecit per Filium, quia nempe Filius est ejusdem cum ipso substantiæ. Clemens Alexandrinus sic Filium esse ministrum pronuntiat, ut idem tamen omnium supremus Dominus sit, cujus voluntati nemo resistere queat. Origenes lib. 2 contra Celsum, Filium Dei, his ipsis verbis quæ opponuntur, ab omnibus creaturis secernit. Tertullianus verò omnium disertissimè quo pacto Filium Patri ministrasse dicatur aperit. Illic enim ex professo demonstrat adversus Praxeam, Filium esse à Patre distinctum et verum Deum. Id autem adstruit ex eo quod Scriptura duos in creatione exhibeat nomine *Dei insignitos*, quorum alter dixerit, ut omnia fierent, alter verò eadem fecerit : « Dixit Deus : Fiat lux, inquit cap. 12,.... et Deus fecit; et dixit Deus : Fiat firmamentum, et fecit Deus firmamentum; et dixit Deus : Fiant luminaria; et fecit Deus luminare majus et luminare minus :.... id est, Sermo Dei per quem omnia facta sunt,.... Quod si Deus est secundum Joannem, *Deus erat Sermo*, habes duos, alium dicentem ut fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas jam profectus sum, personæ, non substantiæ nomine; ad distinctionem, non ad divisionem. Cæterum, etsi ubique teneo unam substantiam in tribus coherentibus, tamen alium dicam oportet ex necessitate sensûs, cum qui jubet, et eum qui facit, » etc. Quid luculentius? Jubet Pater, administer est Filius; nec tamen substantia diversa est, nec minus Filius est Deus quam Pater. Certè in

libro contra Hermogenem cap. 18, Christum, quem Dei *Σοφία* vocat, non esse subditum, conceptis verbis asserit; et alibi non esse minorem Patre. Tandem episcopi synodi Antiochenæ in eadem epistolâ, in quâ statuunt Filium Patri jubenti obtemperasse, ipsum esse Patri æqualem conceptis verbis asserunt.

Quæ cum ita sint, ita Filius est Patris minister, ut idem nihilominus sit verus Deus perinde ac Pater, ipsi æqualis, uno verbo ejusdem omnino cum ipso substantiæ.

3° Quod etiam post Nicenam synodum nonnulli occurrant Patres, qui eadem ratione locuti fuerint, et has voces explicuerint. Hilarius lib. 5 de Trinit. ait Filium « in creando mundo obedientem dictis Dei, Deum fuisse. » Gregorius Nazianzenus orat. 36 : « Manifestum est, inquit, quod rerum earundem formas (in ipso) imprimit Pater, exequitur autem Verbum; non serviliter nec imperitiè, sed scienter et heriliter, et ut aptius loquar, paternè. » Quæ ad veterum et Scripturæ ipsius Interpretationem diligenter observanda sunt. Auctor operis de Incarnatione, apud Augustinum tom. 4, lib. 1, cap. 2, dicit Filium in omni conditione Patri ministrasse, quia per ipsum omnia facta sunt.

Hæc ergo locutio per sese non pugnat cum fide in Christi divinitatem, quam illi haud dubiè habuerunt, qui à nobis modò sunt appellati; si autem apud eos res ita se habuit, quidni eodem ac pari jure de antiquis existimabimus, qui nondum litigantibus hæreticis securius loquebantur?

Obijciunt 4° : Justinus censuit Filium quidem esse auctorem rerum universitatis; sed tamen simul affirmat in Dialogo cum Tryphone, Patrem ei cujuslibet rei faciendæ præceptum dedisse; quod idem non pauci ex antiquis etiam definiunt. Irenæus lib. 3, cap. 8 : « Ipse, inquit, præcepit (Deus,) et creata sunt; ipse dixit, et factum est. Cui præcepit? Verbo scilicet » etc. Tertullianus contra Praxeam, cap. 12 : « Alium dicam oportet ex necessitate sensûs, eum qui jubet, et eum qui fecit. » Origenes lib. 2 contra Celsum, supra, et lib. 6, pag. 317. Hippolytus martyr in libro contra Noetum : « Pater mandat, inquit, Filius perficit; Filius autem ostenditur, per quem Pater creditur. » Sic et episcopi sex concilii Antiocheni in eplst. ad Paulum Samosatenum, similiter asserunt Patrem Filio præcepisse ut orbem conderet. Ex eo autem colligunt Filium esse à Patre distinctum :

« Qui enim præcipit, inquit, alteri præcipiat necesse est. » Ergo non putarunt illi Christum ejusdem esse cum Patre conditionis.

Distinguo majorem : Justinus aliquæ statuunt Patrem Filio præcepisse improprie, ut cuncta faceret, concedo; proprie, nego. Non ergo Filio proprie præcepit Pater, quasi in ipsum, seu in inferioris naturæ servum, Imperium et auctoritatem exercuerit; sed improprie, quatenus æternâ ipsâ generatione rerum faciendarum rationem ac voluntatem suam ipsi communicavit. Neque verò aliud sibi voluerunt prisci illi Ecclesiæ doctores, dum ita sunt locuti; in quo respiciebant ad illum Psalmi 32 locum, versu 9 : *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.* Cum enim aliunde nôssent omnia esse facta per Verbum, inde collegerunt Patrem Verbo mandasse ut aspectabilem hanc rerum molem conderet. An verò hæc de causâ sibi persuaserunt Verbum esse alterius à Patre et inferioris conditionis? Nequaquam profectò,

4° Enim supra satis evicimus eosdem nihilominus Christum pro vero Deo habuisse, et falsis deinceps probabimus.

3° His ipsis in locis, quæ obtunduntur, Christi divinitatis et ipsius cum Patre consubstantialitatis non pauca extant nec obscura documenta. Justinus enim ibidem ex professo demonstrat adversûs Judæos Christum esse Deum. Irenæus pariter id probandum suscipit capite illo 8 libri 3, pag. 448. Ille autem appellat Christum *verum, ac solum Deum*; negat ipsum esse in subjectione; eundem distinguit ac longè separat à creaturis; eundem insuper increatum et infectum, æternumque esse pronuntiat : « Sed nec quidquam, inquit, ex illis quæ constituta et in subjectione sunt, comparabitur Verbo Dei per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster Jesus Christus; quoniam sive Angeli, sive Archangeli, sive Throni, sive Dominationes ab eo, qui super omnes est Deus, constituta sunt et facta per Verbum ejus. Joannes quidem sic significavit.... *Omnia per eum facta sunt et sine eo factum est nihil.* David quoque cum.... enumerasset.... cælos et omnes virtutes eorum, adjecit : *Quoniam ipse præcepit, et creata sunt....* Cui ergo præcepit? Verbo scilicet.... Altera autem sunt quæ constituta sunt ab eo qui constituit, et quæ facta sunt ab eo qui fecit. Ipse enim infectus et sine initio, et sine fine, ipse sibi sufficiens :.... quæ verò ab eo sunt facta, initium

« sumpturunt, etc. Ita ut quidem qui omnia « facerit cum Verbo suo iustò dicatur Deus et « Dominus solus. » Tertullianus eodem ratione, quòd Pater in Scripturis Filio præcepisse affirmetur, ex eo quidem colligit ipsum esse à Patre distinctum; sed ibidem monet eandem esse nihilominus utriusque substantiam. De Origene res perspicua est ex illis, quæ contra Cæsum protulit, et nos aliquando ex eo proferemus. Hippolytus omnium clarissimè, quomodo consubstantialitas cum hoc præcepti genere cohereat, his verbis exponit: « Pater « mandat, Filius perficit. Filius autem ostenditur per quem Pater creditur. Oeconomia « consensionis redigitur ad unum Deum. Unus « est enim Deus, qui mandat Pater, qui obedit « Filius, qui docet scientiam Spiritus sanctus. « Pater qui est super omnia, Filius per omnia, « Spiritus sanctus in omnibus. » Episcopi denique synodi Antiochenæ simul testantur Patrem Filio præcepisse, et Filium esse æqualem Patri.

3° Si spectetur scopus veterum illorum, res adhuc apertior erit. Non enim illi pugnant isto Scripturæ loco, ut naturam Patris et Filii diversam esse ostendant; sed ut duas in Deo esse personas demonstrent. Id enim agebat adversus Judæos Justinus, adversus gentiles Origenes, adversus Noetum Hippolytus, adversus Praxeam Tertullianus, adversus Paulam Samosatensem præules synodi Antiochenæ.

4° Id adeò Arianum non est, ut qui post concilium Nicænæ Arianam hæresim debellârunt, eodem modo loqui interdum non refigerint. Athanasius enim in libro de Decretis Nicænæ synodi, hæc de Psalmo 33: *Ipsæ mandavit, et creata sunt*, sic exponit, ut Pater Filio mandaverit. « Quis itaque ille est, cui Deus « mandavit?... Nam esse oportet Verbum, « cui Deus mandat. » Adde Orationem contra gentes, Marius Victorinus lib. 1 de rerum Creatione sic ait:

Quæ, mandante Deo, cum plenus mente Parentis Filius omnipotens faceret.

Hilarius lib. 4 de Trinitate explicans hæc Genesis verba: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*: « In eo, inquit, quod « dicitur: *Faciamus*, et jussio exequatur, et « factum.... *Et vidit Deus* (Verbum) *quæ bona « sunt*; placere Patri opera sua gaudet ex præcepto ejus effecta. » Basilii lib. de Spiritu sancto, cap. 16, Patrem agnoscit Filio Verbo imperasse. « Tria intelligis, inquit, mandantem « Dominum, creans Verbum, et confirmantem

« Spiritum sanctum. » Cyrillus Item lib. 29 Thesauri. Prosper ad Psalmum 148, sic ait: « *Ipsæ mandavit, et creata sunt*: quod enim « Deus dicit, Verbo dicit, et Verbum, per « quod facta sunt omnia, mandatum dicen- « tis exequitur. » Quibus adjungi possunt quæ supra de ministerio notavimus.

Nullum itaque dubium est, quin hæc locutio catholicum sensum possit suscipere. Quod et Pelavius, durus aliqui veterum censor, agnoscit lib. 2, cap. 7, num. 7.

Objiciunt 5°: Justinus asserit in eodem Dialogo Filium Verbum esse à Patre genitum virtute et consilio ipsius, *διουκέναι καὶ βουλήν αὐτοῦ*. Ergo non ex naturâ et necessariò. — Distinguo antecedens: Virtute et consilio ipsius, quatenus virtus quædam pro facultate quilibet agendi accipitur; consilium autem cæcæ et fatali necessitati opponitur, concedo, secus, nego.

Objiciunt 6°: Ibidem statuit Filium sic esse à Patre genitum, ut ignis ab igne accenditur. Atque ignis ab igne accensus distinctam ab eo naturam habet. Ergo simili ratione Filius distinctam à Patre naturam habet. — Distinguo majorem: Sic esse genitum ut ignis, etc., ali-quâ ex parte, concedo; omni ex parte, nego. Ergo hæc comparatio consubstantialitatem arguit; sed perfectam naturæ unitatem, ut non exprimit, ita non excludit. Justinus porro ne quis naturæ diversitatem inde eliceret, ibidem ait non esse dispartitam Patrem inter et Filium substantiam.

Objicit 7° Sandius, Christum à Justino appellari *Angelum creatum*. — Respondeo id apud Justinum nusquam reperiri.

Objiciunt 8° Justinum asseverare, fuisse tempus cum non esset Filius, et genitum idem esse quod *conditum et creatum*. — Respondeo id falsum quoque esse; neutrum enim Justinus unquam dixit. Utrumque dixit auctor Questionum et Responsionum ad Græcos et Eversionis Aristotelicorum dogmatum inter opera Justini; sed utrumque de mundo dixit, non de Christo.

Objiciunt 9° Justinum primum esse qui docuerit Christum ante Beatam Mariam virginem extitisse. Ergo, etc. — Nego antecedens. Præterquam quòd enim Scripturæ illud clarissimè demonstrant, et Ecclesia ante Justinum pro hæreticis habuit Cerinthianos et Ebionitas, qui illud idem negavere, Barnabas Christum prius orbe fuisse, et Hermas omni creaturâ antiquiorem esse disertè pronuntiant.

Tatianus. — Justinus Martyris discipulus fuit Tatianus, qui cum diu apud omnes Catholicos insigni nominis commendatione florisset, in hæresim postmodum infelictè lapsus est. Verùm de sanctissimâ Trinitate rectè semper sensit, adeo ut Caius, jam à nobis memoratus, ipsum inter illustrissimos divinitatis Christi assertores collocet. Et verò, in Oratione ad Græcos, pag. 145, ita loquitur : « Nunc manifestus, inquit, religionis nostræ arcana pandam : Deus erat in principio. Principium autem esse Verbi potentiam accepimus. Et enim Dominus omnium, cum ipse totus esset universi substantia, quatenus nulla adhuc erat facta creatura, solus extabat ; quatenus verò tota vis et potentia ac tam eorum quæ videri possunt, quàm eorum quæ videri nequeunt, substantia erat ipse, cum eo erant omnia ; nam cum ipso per rationalem vim, et ipse, et Verbum, quod in ipso erat, substituit. Voluntate autem simplicitatis illius Verbum prosiit, quod quidem non in vacuum progrediens, primogenitum opus Spiritus fuit. Hunc scimus esse mundi principium ; natus est autem participatione (seu communicatione), non abscissione : quod enim abscinditur, à primo separatur : quod verò communicatur, id functione donatum propterea, nihil imminuit illum à quo vim suam sumpsit. Quemadmodum enim ab unâ facie aliæ multæ accenduntur, nec tamen primæ facis lux imminuitur propter plures inde succensus ; sic etiam Verbum è Patris virtute progressum, non reliquit genitorem Verbi exportem.... Ipse materiam sibi fabricavit.... Non enim initii expers est materia, quemadmodum Deus ; neque ipsa, ut initii expers, parem Deo potentiam habet ; sed facta est, neque ab alio facta, sed ab uno omnium fabricatore producta. » Pag. 146 addit eandem Verbi potentiam seu Verbum ipsum hominem condidisse ; sed posthac reliquisse propter peccatum. Pag. 159 : « Non desipimus, inquit, ó Græci, neque nugæ vobis proferimus, Deum sub hominis formam natum nuntiantes. »

Sic Tatianus, cujus oratio quidem intricata est, sed quoad propositum nostrum non est obscura. 1º Enim illic docet Verbum Dei (quod quidem *principii ac potentie* nomine donat) æternum esse, utpote in quo Deus esset antequàm creatura ulla prodisset. 2º Hoc idem Verbum à Patre distinctum fuisse significat, siquidem in eo erat Pater et cum Patre ipsum

erat. 3º Verbum ex Patre ita genitum esse affirmat, ut non sit divina substantia. Proinde Verbum ejusdem est cum Patre naturæ. 4º Asseverat Verbum ita se habere ad Patrem ut fax accensa se habet ad alteram ex qua accensa est, proinde ejusdem esse cum Patre substantiæ. 5º Hoc ipsum Verbum esse materiam mundi et hominis conditorem pronuntiat. 6º Denique Christum esse Deum sub hominis formam natum. Ergo.

Obijciunt 1º : Tatianus significat Verbum quidem in Patre fuisse ab omni æternitate ; sed in potentia tantum : « Cum ipso, inquit, per rationalem vim (*διὰ λογικῆς δυνάμεως*), et ipse (Deus Pater) et Verbum quod in ipso erat, substituit. » Ergo Tatianus non existimavit Verbum reipsa tunc existisse. — Nego antecedens. Ad probationem distingo : Per rationalem vim substituit Verbum, ut per potentiam productivam, concedo ; quæ nondum ipsum produxisset, nego. Itaque Tatianus duplicem ibi divini Verbi statum aperit : primum ab omni æternitate ad mundi usque originem, alterum ab eo tempore quo condenda fuit rerum universitas. In primo autem statu ait Verbum substituisse intra Deum per rationalem vim, quia nempe per ipsam productum fuerat, et in eâ manebat ; at cum creanda fuerunt omnia, addit Verbum hoc idem x Deo ad extra processisse. Cæterum, quod existimaverit Tatianus jam antea Verbum existisse, et quidem à Patre distinctum, duo sunt quæ manifestè arguant. 1º Quod ita tunc Verbum substituisse affirmet per rationalem vim, ut Pater ipse subsistebat. At Pater verò subsistebat, et solida jam tum haud dubiè erat persona. 2º Quod Verbum jam tum fuisse cum Patre decernat ; si autem cum Patre, profectò non ipse Pater erat.

Obijciunt 2º : At idem innuit Verbum hoc jam tum processisse à Patre, cum orbis condendus fuit. Ergo, etc. — Distinguo antecedens : Jam tum processisse ad extra, concedo ; ad intra, nego. Veteres itaque idem quod nos de æterno Verbi divini statu senserunt ; sed præter primam et æternam ipsius processione, quæ tota interna est, alteram in exercidio mundi temporalem et extrinsecam factam admiserunt, quâ Verbum à Patre prodierit, ut mundum conderet ; quam etiam *generationis* nomine donarunt. Sed de hoc fusiùs infra ad Tertullianum.

Obijciunt 3º : Verbum ita progressum è Patre primigenium ejus opus (*πρῶτον κτίσµα*) vo-

cat. Ergo Verbum est creatura. — Distinguo antecedens : Opus vocat ratione formæ sensibilis et aspectabilis, quam tunc indult, concedo; ratione sui ipsius, et primævæ substantiæ, nego. Igitur iidem veteres existimabant Verbum sub aspectabili quâdam formâ tunc à Patre foras prodiasse ad opificium mundi. Ut ergo Christus postquam carnem assumpsit, *factus* dicitur et *creatus*; ita hoc ipsum de eodem affirmat Tatianus, habitâ ratione illius formæ corporalis, quam initio rerum sibi finxit. Sed de hoc rursus ad Tertullianum.

Miltiades. — Decimus testis accedit Miltiades, celeberrimus olim christianæ religionis defensor, qui eodem ævo quo Tatianus floruit. Quamvis autem nulla jam ipsius opera supersint, compertum tamen habemus ex Caio, à nobis non semel laudato, Miltiadem unum fuisse à præcipuis Ecclesiæ scriptoribus, qui perspicuè et apertè Christi divinitatem eo seculo professi essent ac docuissent.

Athenagoras. — Undecimo loco hic à nobis recensetur Athenagoras, qui egregiam iidem temporibus pro Christianis Apologiam scripsit ad imperatores. In eâ porrò pag. 10, cum de Christo Filio Dei disserere cœpisset : « Nec est, inquit, quòd quis ridiculum putet « Deo Filium à me attribui; non enim, ut « poetæ fabulantur, qui nihilò meliores homi- « nibus deos suos faciunt, vel de Deo Patre, « vel de Filio sentimus. Sed Filius Dei est Ver- « bum Patris in ideâ et operatione. Ab ipso « enim et per ipsum facta sunt omnia; cum « Pater et Filius ita unum sint, ut Filius sit « in Patre et Pater in Filio per unionem et « potentiam Spiritûs. Quòd si vobis, qui in- « tellectûs subtilitate excellitis, altius repe- « tendum videtur, quidnam sibi velit hic Dei « Filius paucis dicam, primigeniam illum esse « Patris progeniem, non quasi factum quid- « dam sit (à principio enim Deus, qui est « æterna mens, habuit ipse in seipso λόγον, « eum æternam sit λογικός) sed ita ut, cum « materiâ concreta omnia, informisque natura « atque terra instar vehiculi subjicerentur, « in illosque crassioribus leviora admixta essent, « ad hoc, ut idea et actus illorum esset, pro- « dierit. » etc. Proinde juxta Athenagoram Christus 1° est Dei Filius ac Verbum; 2° Verbum æternum, quia Deus ab omni æternitate λογικός fuit; 3° Verbum à Patre distinctum, utpote primigenia illius progenies; 4° natura tamen cum ipso unum et idem, cum ambo ita unum sint, ut Pater in Filio et Filius in Patre

existat. 5° increatum ac non factum; 6° universitatis rerum causa ac principium. Quæ omnia simul juncta absolutam catholici dogmatis notionem expriment.

Ibidem pag. 11, diluens calumniam, quâ Christiani à gentilibus onerabantur, quasi athei forent : « Quis igitur non miretur, in- « quit, cum audiat nos qui Deum Patrem « prædicamus, et Deum Filium, et Spiritum « sanctum, eorum in unitate virtutem, et in « ordine distinctionem explicant, *aítheos* vo- « cari? » Hæc plena est Trinitatis confessio : sic enim tres ordine distinguit personas, ut unus sint Deus; et quemadmodum Pater est Deus, sic Filius sit Deus ac Spiritus sanctus, quem loco falsorum numinum Christiani colant et adorent.

Ibidem, pag. 17, ne quis existimaret hanc Patris et Filii distinctionem perfectæ illi monarchiæ officere, quâ orbis regitur, ostendit Athenagoras rectè posse monarchiam cum plurium personarum distinctione consistere; quod illustrat exemplo Marci Aurelii Antonini et Lucii Aurelii Commodi ejus filii, et ab eo in imperii societatem adsciti, qui unâ eademque auctoritate romanum orbem tunc regebant; licet illi non solùm distincti essent, sed unus alteri totam auctoritatem suam acceptam referret. Sic igitur ipsos imperatores alloquens, ait : « Ut vobis enim Pa- « tri et Filio in potestate sunt omnia, regno « divinitus in vos collato; ... sic uni Deo et « Verbo, quod ab ipso est, hoc est Filio inse- « parabili subjecta sunt omnia. » Atque adeò Pater quidem et Filius distinguuntur; sed una tamen utriusque est auctoritas et natura.

Ibidem, pag. 27 : « Deum asserimus, inquit, « et Filium ipsius Verbum, et Spiritum san- « ctum virtute unitos; Patrem et Filium et « Spiritum sanctum. Filius enim Patris mens, « Verbum et sapientia est, et Spiritus effluen- « tia, ut lumen ab igne. » Ubi brevi verborum summâ personarum trium cum discrimen, tum consubstantialitatem dilucidè complectitur Athenagoras. Hinc illuc ad Angelos progrediens, pronuntiat esse potestates à Patre, Filio et Spiritu sancto diversas et à Deo factas; in quo à Filio et Spiritu sancto secernuntur.

Obijciunt 1° : Athenagoras videtur æternum Dei verbum non aliud esse arbitratus, quàm ipsammet Dei rationem ac sapientiam, quâ formaliter rationalis est ac sapiens. Sic enim habet verbis supra allatis : « A principio enim

«Deus, qui est æterna mens, habuit ipse in «*αἰψο λόγῳ*,» cū æternū sit *λογος*,» seu rationalis. Ergo non existimavi Verbum fuisse ab æterno personam peculiarem et à Patre distinctam. — Nego antecedens. Ad probationem distingo ; Habuit Pater in se ab æterno *λόγῳ*, quia æternū fuit *λογος*, seu rationalis; et qui rationalis est, Verbum productū à se distinctum, concedo; quasi Verbum illud ipsa Patris ratio fuerit, nego. Quocirca ita ratiocinatur philosophus ille christianus, non quod Verbum fuerit ipsa Patris ratio, sed quod si æternū fuerit rationalis Pater, ab æterno quoque Verbum istā ratione suā producere debuerit; quā ratiocinandi ratione ipsi etiam theologi utuntur.

Quod si propterea censendus est Athenagoras Verbum à Patre non distinxisse, ejusdem pariter hæreseos accusandus est Athanasius, qui Oratione 2 contra Arianos, Verbi divini æternitatem eodem argumento probat : «Deus ex æterno est, inquit; ex æterno igitur existente Patre, ex æterno quoque existit ejus «*σπινδορ*, quod ipsam est Verbum.» Ac rursum : «Deus existens ex se existens Verbum «*habet*; neque Verbum supervenit, cū prius «*non esset*; neque Pater unquā sine ratione «*fuit*.» Vide eundem orat. 1, 3 et 5. Ita quoque Basilii lib. 4 contra Eunomium; Gregorius Nyssenus lib. 7 contra eundem; Gregorius Nazianzenus orat. 55, et alii quamplurimi, quos Petavius recenset lib. 6, cap. 9, ubi veterum illorum mentem egregiè explicat. «Quod ad veteres «*illos atinet*, inquit, qui sic disputant Ideo «*coæternum*, *συναιδιον* esse Patri Filium, quia «*nunquā Pater sine sapientiā (et ratione)...* «*existit*, rectè ab illis usurpantur ista, si non «*formali*, ut appellant, sensu, sed causali, «*vel illativo* capiantur. Quamvis enim Filius, «*quā Filius est*, non sit illa ipsa sapientia, «*quā Pater est sapiens*, necessariò tamen cum «*illā conjungitur*, ab eāque oritur. Quippe «*sapientia vel intelligentia quæ est in Patre*, «*imò quæ est Pater*, actus est simplex, non «*habitus aut facultas*. Porro actus omnis sapien- «*di intelligentique*, expressam notionem sive «*sapientiam*, hoc est, Verbum necessariò com- «*plectitur*; neque sine illo potest vel animo «*concipi*. Meritò itaque Patres æternitatem «*Verbi ex Patris æternitate deducunt*.» At si hæc, ipso iudice Petavio, valent ad excusandos tot posteriores Patres, quidni eadem defendendo Athenagoras inservient, quem tamen adeò inclementer notat idem Petavius

lib. 1, cap. 3. num. 4 præsertim cū apud Athenagoram non desint perspicua Verbi à Patre distinctionis indicia.

Obijciunt 2° : Subjicit ibidem Athenagoras Verbum è Patre prodixisse, ut actus esset rerum omnium, easque è nihilo educeret. — Distinguo antecedens : E Patre prodixisse ad extra, concedo; quasi tunc primū subsistere cœperit, nego. Idem ergo est, qui Tatiani supra, sensus. Quod autem non sit Athenagoras arbitratus tum demū esse cœpisse Verbum, ex eo patet quod addit, ipsum non esse *factum quid*. Si enim certo tempore à Patre fuisset profectum, in rerum factarum et creaturarum ordinem necessariò veniret.

Obijciunt 3° : At idem S. doctor propter illam Verbi à Patre ad orbem fabricandum progressionem, Verbum ipsum appellat *primam Patris progeniem*. — Distinguo antecedens : Primam Patris progeniem, habita ratione formæ sensibilis quam tunc assumpsit, concedo; quasi tum primū genitum esset Verbum, nego. Quapropter, ut ad Tatianum observavimus, antiqui duplicem Verbi generationem distinxerunt; primam æternam, ad intra latentem et occultam, quā Verbum processit; alteram temporalem, ad extra, et sensibilem, ad mundi creationem. De hac secundā loquitur hic Athenagoras.

Obijciunt 4° : Idem ait Verbum esse in idea et operatione. Ergo Verbum non ante erat, quā operaretur. — Distinguo antecedens : Verbum esse internum in idea, et extrinsecus prolatum in operatione, concedo; secus, nego. Nimirum duobus his verbis geminum Verbi statum complectitur. Primò enim Verbum ab omni æternitate fuit apud Patrem latens in idea, et ex ipsā productum; postea verò ad opificium mundi Verbum idem prolatum est extrinsecus in operatione.

Instant : Idem pronuntiat ibidem, quidquid genitum est, id aliquando cœpisse et desitutum esse. «Res omnis, inquit, vel est ingenta, «*adeoque æterna*, vel genita, adeoque cor- «*ruptibilis*.» At idem statuit Verbum esse genitum, Ergo. — Distinguo majorem : Quidquid genitum est, id est, factum ac creatum, concedo; propriè genitum, nego. Vocem *γεννην* usurpat illic Athenagoras de rebus creatis; atque adeò idem est quod *γενόμενον* seu factum et creatum. At idem negat Verbum esse *γενόμενον* seu factum.

Epipodius martyr. — Duodecimus ordine à nobis allegabitur Epipodius, martyr Lugdunen-

sis clarissimus, quem cum ita affatus esset priores : « Video te juvenem, et nefas est ut in intentione pravi propositi perseveres et percas... Nos deos colimus letitiâ, convivio, cantionibus, ludis;.... vos verò hominem crucifixum, cui placere non possunt qui his omnibus perfruntur; qui lætitiâ reperiit, jejuniis delectatur..... Ad hæc Epipodius : Pietas ista, inquit, crudelitas est; vobiscumque vivere, mors est æterna; cæterum à vobis perire, gloriosum est. Semperiternum verò Dominum nostrum Jesum Christum, quem crucifixum memoras, resurrexisse non nosti, qui ineffabili mysterio homo pariter et Deus, famulis suis trancem immortalitatis insinavit.... Christum cum Patre et Spiritu sancto Deum esse confiteor; dignumque est ut illi animam meam refundam, qui mihi et creator est et redemptor. »

Theophilus Antiochenus.— Sequitur Theophilus, Antiochenus episcopus, eruditus et elegans auctor, qui cum multa ediderit sub finem II sæculi, ex his omnibus tres tantum ad nos pervenere libri, ad Autolyceum inscripti. Libro autem 2, pag. 88, de Patre et Filio, seu Λόγῳ, et Spiritu sancto, quem *Dei sapientiam* vocat, ita loquitur : « Primum omnium, inquit, uno consensu nos (Prophetæ) docuerunt (Deum) ex nihilo omnia creasse. Nihil enim cum Deo stornit; sed cum ipse sibi locus esset, nullius indigens, et ante secula subsistens, voluit hominem, à quo cognoscere, condero. Huc igitur præparavit mundum. Hic factus est, ac proinde egens est; ille verò infectus, nullius rei eget. Deus igitur in suis visceribus τὸν Λόγον habens, ipsum unà cum sapientiâ suâ proferendo, genuit ante hæc universa. Hunc Λόγον administrum habuit operum suorum; et omnia, quæ condidit, per ipsum fecit. Hic principium dicitur, quia dominium habet in omnia, quæ per ipsum facta sunt. Hic igitur existens Spiritus Dei, descendit in Prophetas, per quos tam de mundi creatione, quàm de reliquis omnibus locutus est. Non enim erant Prophetæ, cum mundus crearetur; sed Sapientia Dei, quæ in ipso est Verbum ipsius sanctum, (Λόγος αὐτοῦ ἁγίος) ipsi semper affuit. » Ibi, ut patet, Theophilus sentit, 1º Verbum Patri æterno semper affuisse, hoc est, ab omni æternitate. 2º Verbum idem à Patre distinguit; ait enim hunc Λόγον fuisse in visceribus Patris, et ab ipso genitum esse, et unà cum ipso fuisse antequàm mundus crearetur, uno

verbo ei semper affuisse, αὐτῷ συμπροσὺν αἰῶνα. Jam verò, ut subtiliter ac verè notat Athanasius Oratione 2 contra Arianos, omne coexistens, non sibi ipsi, sed alteri coexistit. 3º Unidemque Verbo à Patre genito mundi opus attribuit et Prophetarum vaticinia. Ergo orbem condidit et Prophetas afflavit. Proinde verus est ac summus Deus.

Ibidem, pag. 94, Trinitatem in Deo conceptis verbis agnoscit ex Deo, Verbo et Sapientiâ (seu Spiritu sancto) constantem : hujusque sanctissimæ ac divinæ Trinitatis, videlicet Dei et Verbi ipsius, ac Sapientiæ, figuram fuisse tres illos dies, qui in mundi creatione solis ac lunæ procreationem antecesserunt. At, quod rectè observat Gregorius Nazianzenus orat. 15, « Trinitas autem non est inæqualium rerum enumeratio (quid enim alioqui prohibeat quin et decadem, et centuriam, et myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? multa quippe, multoque plura his in numerum cadunt); sed æqualium et honore parium complexio. »

Ibidem, pag. 100, Athenagoram Imitans, de Filio Dei sic habet : « Nec arbitraris, inquit, ut poetas et fabularum scriptores perhibent, Deorum filios ex concubitu esse natos; sed intellige, ut veritas docet, τὸν Λόγον æternum existentem, atque insitum in corde Dei. Antequàm enim quidquam factum esset, hunc consiliarium habuit, ut qui mens et prudentia ejus sit. Cum verò jam condere, quæcumque deliberaverat, institisset, hunc Λόγον genuit prolatum, primogenitum omnis creaturæ; non quasi Verbo (τῷ Λόγῳ) ipse exinanitus fuerit; sed Verbum gignens, cum Verbo suo æternum conversatus est. Hæc docent nos sacræ litteræ et omnes sancto Spiritu afflati, quorum de numero est Joannes, ad hunc modum disserens : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*, significans in principio solum fuisse Deum, et in eo Verbum. Postea infert : *Deus erat Verbum; omnia per ipsum facta sunt, et sine eo factum est nihil*.... Deus existens Verbum, utpote ex Deo genitum, etc. Itaque Theophilus hic docet 1º Christum, seu Verbum Dei, ab omni æternitate Patri coexistisse, ut Filium ipsius. 2º Hoc ipsum Verbum fuisse pariter à Patre distinctum; ait enim Verbum illud fuisse Patris consiliarium, et ab ipso genitum, et cum illo ab omni æternitate fuisse. 3º Per illud Verbum omnia esse facta. 4º Verbum idem Deum esse disertissimè definit.

Obijciunt 1° : Theophilus Antiochenus ibidem significat Verbum non fuisse ab æterno à Patre distinctum ; ait enim nihil aliud ipsum fuisse quàm mentem et prudentiam seu sapientiam. Ergo. — Distinguo antecedens : Mentem et sapientiam à Patre genitam ac personalem, concedo ; formalem ac essentialem, nego. Itaque Scripturæ Christum appellant *Dei sapientiam*, nec pauci Patres post concilium Nicænum *sapientiam genitam*. His autem si istud licuit, et legitimus sensus tribuitur, multò magis eadem æquitate gaudere debet Theophilus.

Instant : Hoc idem Verbum Theophilus appellat *insitum corde Dei*, ἐνδιδόκον. Atqui ita appellari consuevit ratio ipsa. Ergo. — Distinguo majorem : ἐνδιδόκον, quòd intrinsecus maneret in corde Dei, necdum foras prodisset concedo ; quòd nondum distingueretur, nego. Ibidem decernit hoc Verbum fuisse consiliarium Dei. At consiliarius non est idem cum eo cujus consiliarius esse dicitur.

Obijciunt 2° : At ibidem subjungit Verbuni esse tunc à Patre prolatum et genitum, cum mundus jamjam condendus esset. — Distinguo antecedens : Prolatum foras et genitum extrinsecus, ratione formæ tunc assumptæ, concedo ; quasi nondum genitum foret, nego. Hoc ipsum est de quo ad Tatianum et Athenagoram verba jam fecimus, et de quo infra ad Tertullianum plenius facturi sumus. Duplicem Verbi originem veteres illi admisserunt ; unam æternam et immanentem ; alteram certo temporis affixam et extrinsecus prodeuntem, quam *generationem* non semel, inò frequentius quàm alteram, nominaverunt. Licet autem Theophilus primam originem Verbi hoc nomine non donet, id tamen agnovit. Verbum enim quatenus in Patre erat, *Filium ipsius* vocat ; Filius autem sine generatione non est.

Instant : Ariani in eo hæretici habiti sunt, quòd licet Verbum ἐνδιδόκον, seu immanens, ab æterno, in Deo admitterent, Christum dicerent esse Verbum prolatum et prolatione generatum, quando cuncta creanda fuerunt. Atqui illud idem docet Theophilus. — Distinguo majorem : Quòd Christum dicerent esse Verbum prolatum, sed distinctum ab immanenti, quod æternum erat, concedo ; idem cum æterno immanente Verbo, nego. Ariani Verbum quidem, seu λόγον, in Deo æternum et insitum admittēbant ; sed illud à Patre non distinguebant. Nihil enim aliud erat juxta ipsos,

quàm ratio ipsa et sapientia formalis Dei ; atque in eo primùm hæretici erant. Deinde verò in eo insuper errabant, quòd Verbum immanens et æternum distinguerent ab eo, quod prolatum est in opificio mundi. Cum autem affirmarent Christum esse hoc postremum Verbum, inde consequens erat Christum non esse æternum, sed Verbum aliquod factitium à primo illo creatum.

Jam verò Theophilus alique veteres longè distant ab his deliramentis. 1° Enim Verbum quidem æternum et immanens in Deo agnoscunt, sed illud distinguunt à Patre. 2° Verbum hoc ipsum æternum et immanens à Patre prodissse addunt ad opificium mundi, et hunc Christum esse ; unde perspicuum est ipsos admisisse Christum cum æternitatem tum distinctionem. Ut paucis rem totam complectamur, Ariani duplex Dei Verbum admisserunt, primum increatum, æternum et immanens, sed à Patre non distinctum ; alterum temporale, creatum et à Deo alienum ; et hunc esse Christum pronuntiāverunt. Antiqui autem unum idemque Verbum esse definierunt ; sed duplicem ipsius statum distinxerunt. Quà in parte leviter à consuetà theologiarum scholarum ratione abierunt. Vide Bullum sect. 3, cap. 4, num. 2, pag. 328 ; et cap. 7, num. 4, p. g. 363.

Obijciunt 3° : Theophilus catholico more non exposuit Trinitatem. Scilicet ibidem eam ex Patre, Filio et Sapientia constat. Atqui hæc non est Trinitas quam Ecclesia novit. Ergo. — Distinguo majorem : Et Sapientia, id est, Spiritu sancto, concedo ; sapientia essentiali et formali, nego. Nomen ergo *Sapientia* in Deo multifariam sumitur : ac 1° quidem pro eà quæ communis est tribus personis, ut et ipsa natura, cujus est attributum ; 2° peculiari jure pro secundà personà, seu Verbo, propterea quòd ex intellectu procedit ; 3° tandem apud veteres sæpè nomine illo designatur Spiritus sanctus ; quod pluribus eorum testimoniis confirmare operosum non foret. Sic enim præter Theophilum, loquuntur Irenæus lib. 2, cap. 55 ; et lib. 4, cap. 37 ; Origenes lib. 6 contra Celsum, pag. 232 ; Hippolytus homil. de uno Deo et trino, etc. Porro Theophilus Sapientiam hic distinguit à Patre et Filio ; proinde necessariò eà voce intelligit Spiritum sanctum, quomodò et ibidem rursus, cùm ait Deum initio rerum protulisse ex sese Verbum et Sapientiam, hoc est, Filium et Spiritum sanctum, quibus Scripturæ adscribunt mundi creationem : *Verbo*

Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.

Irenæus. — Quæ hucusque dicta sunt, non confirmat modò, sed etiam mirum in modum illustrat Irenæus, Polycarpi discipulus, Lugdunensis episcopus, sed et sanctissimus martyr. Libro enim 1, cap. 2, cùm antea exposuisset insana Valentini commenta, catholicæ fidei summam sic contra opponit: « Ecclesia, inquit,.... ab Apostolis..... accepit eam fidem, quæ est in unum Deum Patrem,.... et in unum Jesum Christum Filium Dei incarnatum pro nostrâ salute, et in Spiritum sanctum,.... ut Christo Jesu, Domino nostro et Deo..... omne genu curvetur, coelestium, terrestrium et infernorum. » Quo in loco Irenæus ex Symboli communi fide et Ecclesiæ doctrinâ Christum esse Deum ab omnibus adorandum pronuntiat. Ibidem, cap. 19, tradit omnia à Patre simul ac Filio seu Verbo, et Spiritu sancto creata esse: « Cùm teneamus, inquit,.... regulam veritatis, id est, quia sit unus Deus omnipotens, qui omnia condidit per Verbum suum... ex eo quod non erat,.... quemadmodum Scriptura dicit: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*.... Omnia per ipsum fecit Pater;... non per Angelos, neque per virtutes aliquas abscissas ab ejus sententiâ, (ut Gnostici somniabant); nihil enim indiget omnium Deus; sed per Verbum et Spiritum suum omnia faciens et disponens et gubernans, et omnibus esse præstans. » Ibi removel ab opere creationis mundi quicquid Deo extraneum est; in operis autem istius communionem unâ cum Patre admittit Filium et Spiritum sanctum. Ergo ambo non alterius sunt à Patre naturæ.

Libro 2, cap. 18, adversus Gnosticos pugnans, qui aiebant, ut cap. 16 notaverat, ex Deo emissam esse Enneam, et ex Enneâ Nun, et deinceps ex his λόγον (seu Verbum): « Lationem prolativi hominum verbi transferunt in Dei æternum Verbum, et prolationis initium donantes et genesis.... Et in quo distabit Dei Verbum, imò magis ipse Deus, cùm sit Verbum, à verbo hominum, si camdem habuerit ordinationem et emissionem generationis? » Quibus sanè verbis definit Verbum Dei esse æternum ac Deum, eoquo tanquàm hæreticos arguit, qui ipsi initium darent, divinaque ex humanis æstimarent. Ibidem, lib. 2, cap. 43, Valentinianorum arrogantiam reprimens, qui rerum omnium no-

mina sibi vindicabant: « Si.... aliquis non invenerit causam omnium, quæ requiruntur, cogitet quia homo est in infinitum minor Deo.... Non enim infectus es, ô homo, neque semper coexistebas Deo, sicut proprium ejus Verbum. » Ergo Verbum Dei creatura non est; sed infectum et increatum Deo semper coexistit. Ibidem, cap. 47, Gnosticos rursum perstringens, qui divina humanis molientes sanciebant Verbum Dei initii expers non esse, et quamdam in processionibus seu probolis successionem ac seriem admittebant, decernit contra Verbum Dei ab hominum Verbo duplici ratione secerni. Ac 1° quidem, quòd Verbum Dei æternum sit, et Deo semper coexistit, cùm hominum verba nec ipsis coexistant, et è silentio procedant. 2° Quòd Verbi Dei processio simul ac semel absoluta sit, cùm homines verba sua nonnisi per partes proferant, etc. Ibidem, cap. 55: « Unus Deus fabricator hic est,.... qui fecit ea per semetipsum, hoc est, per Verbum et Sapientiam suam (seu Spiritum sanctum) cælum et terram, et maria, et omnia quæ in eis sunt..... Semper autem coexistens Filius Patri olim et ab initio semper revelat Patrem, et Angelis,.... et omnibus, quibus vult revelare Deus. » Itaque Deus fecit omnia per semetipsum, et tamen ea fecit per Verbum suum. Quod cùm ita sit, consequens est Verbum Dei esse ipsum Deum. At æterni Patris Filius est hoc ipsum Verbum, et idem Patri semper coexistit. Proinde Christus Filius Dei non solum æternus est, sed et verus Deus.

Libro 3, cap. 6, ostendit neminem alium in Scripturis Deum nominari aut Dominum nuncupari, nisi solum verum Deum, Patrem omnium, et Verbum ejus: « Neque Dominus, inquit, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, definitivè et absolutè Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus; neque Dominum appellassent aliquem ex suâ personâ, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem, et Filium ejus, qui dominium accepit à Patre suo omnis conditionis; quemadmodum habet illud: *Dixit Dominus Domino meo: Seda à dextris meis*.... Patrem enim Filio collocatum ostendit.... Verè igitur cùm Pater sit Dominus, et Filius verè sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione signavit eos, et iterùm in eversione Sodomitarum Scriptura ait: *Et pluit Dominus super Sodomam... ignem et sulphur à Domino de*

« *caelo*. Filium enim hic significat, qui et
 « *Abrahæ collocutus sit*.... Similiter habet
 « *illud : Scies tua, Deus, in æternum*.... *Di-*
 « *lexisti justitiam, et odisti iniquitatem; pro-*
 « *pterea vocavit te Deus, Deus tuus*; utroque
 « enim *D i* appellatione significavit Spiritus,
 « et eum, qui ungitur, Filium, et eum qui
 « ungit, id est, Patrem.... Nemo igitur alius...
 « *Deus* nominatur aut *Dominus* appellatur, nisi
 « qui est omnium Deus et Dominus,.... et
 « hujus Filius Jesus Christus, Dominus no-
 « ster.... Cum autem eos qui non sunt filii no-
 « minat, non in totum, quemadmodum præ-
 « dixi, Scriptura ostendit illos deos, sed cum
 « aliquo additamento et significatione, per
 « quam ostenduntur non esse filii. » Quocirca
 Christus non minus verè est Deus ac Domi-
 nus, quàm Pater. Capite autem 8, idem pro-
 sequens argumentum : « Manifestum est quo-
 « niam neque Prophætæ neque Apostoli alium
 « Deum nominaverunt aut Dominum appella-
 « verunt, præter verum et solum Deum....
 « Non enim tantum hic (diabolus), sed nec
 « quidquam ex his quæ constituta sunt et in
 « subjectione sunt, comparabitur Verbo Dei
 « per quod facta sunt omnia, qui est Dominus
 « noster Jesus Christus. Quoniam enim sive
 « Angeli, sive Archangeli, sive Throni, sive
 « Dominationes, ab eo, qui super omnes est
 « Deus, et constituta sunt et facta per Ver-
 « bum ejus, Joannes quidem significavit. Cum
 « enim dixisset de Verbo Dei : *Quoniam erat*
 « *in Patre*, adjecit : *Omnia per ipsum facta*
 « *sunt, et sine eo factum est nihil*.... David
 « quoque :.... *Ipsa præcepit, et creata sunt*;
 « *ipse dixit, et facta sunt*. Cui ergo præcepit?
 « Verbo scilicet, per quod, inquit, *cæli fir-*
 « *mati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus*
 « *æorum*. Altera autem sunt, quæ constituta
 « sunt ab eo qui constituit, et quæ facta sunt
 « ab eo qui fecit. Ipse enim infectus, et sine
 « initio, et sine fine, et nullius indigens,
 « ipse sibi sufficiens, et adhuc reliquis omni-
 « bus, ut sint, "hoc ipsum præstant. Quæ
 « verò ab eo sunt facta, initium sumpserunt.
 « Quæcumque autem initium sumpserunt,....
 « et subjecta sunt, et indigent ejus qui se fe-
 « cit, necesse est omnino uti differens voca-
 « bulum habeant, apud eos etiam, qui vel
 « modicum sensum in discernendo talia ha-
 « beant; ita ut is quidem qui omnia fecerit
 « cum Verbo suo, justè dicatur *Deus* et *Dom-*
 « *inus* solus; quæ autem facta sunt, non jam
 « ejusdem vocabuli participabilia esse, neque

« justè id vocabulum sumere debere, quod est
 « creatoris. » Ergo juxta Irenæum *Dei* ac *Do-*
mini nomen in Scripturis non tribuitur, nec
 meritò tribui potest, nisi ei qui verus est so-
 lusque Deus, qui infectus est, ac sine initio,
 qui fecit omnia, ita ut ne Angelis quidem
 summis adscribi queat, propterea quòd illi
 creaturæ sunt. Ut autem creaturæ infinito
 semper intervallo distant à creatore, sic ne-
 cesse est ut diverso nomine appellentur. Jam
 verò juxta eundem Irenæum, non solum
 æterno Patri, sed et Filio ejus Jesu Christo,
Dei ac *Domini* vox in Scripturis attribuitur,
 et quidem meritò. Proinde juxta Irenæum
 Christus verè est Deus. Notandum est autem
 Irenæum arbitrari sententiam suam hanc de
 nomine *Dei* tam perspicuum esse ut commu-
 nis sensus expertes esse, qui aliter existimant,
 vir aliqui modestissimus, affirmet.

Ibidem, cap. 18, adversus Cerinthianos
 disputans, qui alium esse Jesum, alium Chri-
 stum opinabantur, et Jesum insuper non esse
 Deum statuebant : « Ne alium quidem Jesum,
 « inquit, alterum autem Christum suspicare-
 « mur fuisse, sed unum et eundem sciremus
 « Deum esse. Hoc ipsum interpretatus est
 « Paulus scribens ad Romanos... De Israel
 « dicit : *Quorum patres, et ex quibus Christus*
 « *secundum carnem, qui est Deus super omnes,*
 « *benedictus in sæcula*. » Quæ quidem adeò per-
 spicua sunt, ut commentariis non egeant.

Ibidem, cap. 20, adversus Gnosticos Chri-
 sti æternitatem negantes : « Ostendo mani-
 « festè, inquit, quòd in principio Verbum
 « existens apud Deum, per quem omnia fa-
 « cta sunt, qui et semper aderat generi hu-
 « mano, hunc in novissimis temporibus....
 « passibilem hominem factum, exclusa est
 « omnia contradictio dicentium : Si ergo tunc
 « natus est, non erat ante Christus. Ostendi-
 « mus enim, quia non tunc cepit Filius Dei,
 « semper existens apud Patrem. »

Libro 4, cap. 8 : « Omnia, inquit, men-
 « sura et ordine facit Deus, et nihil non
 « mensum apud Deum, quoniam nec incom-
 « positum. Et benè qui dixit, ipsum immen-
 « sum Patrem in Filio mensuratum. Mensura
 « enim Patris Filius, quoniam et capit eum. »

Quid expressius aut significantius? Inde
 enim consequens est Filium esse infinitum
 pariter et immensum, uno verbo æqualem
 Patri. Ibidem, cap. 11 : « Dominus noster,
 « inquit, et magister in eâ responsione quam
 « habuit ad Sadducæos et resurrectionem

« ostendit, et Deum manifestavit, dicens eis... : *De resurrectione...* inquit, *mortuorum non leystis quod dictum est à Deo dicente : Ego cum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob... Non est Deus mortuorum, sed viventium; omnes enim ei vivunt.* » Per hæc itaque manifestum fecit, « quoniam is qui de rubo locutus est Moysi, et manifestavit se esse Deum patrum, hic est viventium Deus. Quis enim est vivorum Deus, nisi qui est super omnia Deus, et super quem non est alius Deus ? quem et Daniel Propheta... annuntiavit, dicens :... *Dominum Deum meum adorabo, quoniam hic est Deus vivus.* Qui igitur à Prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vivorum Deus, et Verbum ejus (*ἀὶώς*) qui et locutus est Moysi, qui et Sadducæos arguit, et resurrectionem donavit.... Resurrectio autem ipse Dominus noster est, quemadmodum ipse ait : *Ego cum resurrectio et vita....* Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus, qui et locutus est Moysi, qui et patribus manifestatus est. » Ergo Christus, non minùs quàm Pater, est vivorum Deus, id est, Deus qui est super omnia Deus, et super quem alius non est Deus. Ibidem, cap. 14 : « Ab omnibus accipit testimonium (Christus), quoniam verè homo, et quoniam verè Deus, à Patre, à Spiritu, à Angelis,.... ab hominibus, et ab apostolicis spiritibus, » etc. Sic ille in brevem summam colligens omnia quæ vel Christi divinitatis, vel ejus humanitatis esse possunt argumenta. Ibidem, cap. 37, ostendens quòd solus Deus hominem efflaxerit, non verò Angelì, ut eorum temporum hæretici comminiscerentur : « Discimus, inquit, quoniam est tantus Deus, et ipse est, qui per semetipsum... fecit.... omnia.... et hic est de quo Scriptura ait : *Et plasavit Deus hominem ad imaginem....* Non ergo Angeli fecerunt nos, nec Angeli potuerunt facere imaginem Dei, nec alius quis præter Verbum Domini.... Nec enim indigebat horum Deus ad faciendum, quæ ipse apud se præstiterat fieri, quasi ipse suas non haberet manus. Adest enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus, per quos et in quibus omnia liberè et spontè fecit, ad quos et loquitur dicens : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Ipse et à semetipso substantiam creaturarum.... accipiens. » Quapropter Deus solus condidit mundum et hominem. Atqui utrumque

cum Patre condidit Filius et Spiritus sanctus, qui Patri semper affuerunt. Ergo Filius et Spiritus sanctus non modò æterni sunt, sed etiam naturà divinà præditi.

Hactenus Irenæus, qui copiosè, ut patet, Christum et Beatà virginem Marià priùs extitisse, et æternum ac verum Deum esse variis in locis docet. Ubi observandum insuper est ad hæc adstruenda sanctum martyrem plurima Scripturæ testimonia asserre, et quidem eo sensu quo nos etiam usurpavimus ut eadem demonstraremus, quod et in aliis Patribus notari potest ; sed eà de re semel adnuisse sufficiat.

Irenæi porrò libros ordine percurramus, nullà habità proprii argumenti ratione, ut nimirum doctrinæ ipsius series sibi semper constans omnium oculis subiceretur. Jam verò si quis singula ad suum peculiare caput revocare velit, res in promptu est. 1º Enim Christum Marià virginem priùs extitisse docet supra, lib. 1, cap. 19 ; lib. 2, cap. 33 ; lib. 3, cap. 6, 8 et 20 ; lib. 4, cap. 11 et 37. 2º Eundem esse æternum ostendit supra, lib. 2, cap. 18, 43 et 55 ; lib. 3, cap. 20 ; et lib. 4, cap. 37. 3º Ipsum esse verum Deum firmat supra, lib. 1, cap. 2 et 19 ; lib. 2, cap. 18, 43 et 55 ; lib. 3, cap. 6, 8 et 18 ; lib. 4, cap. 14, 14 et 31.

Nemo itaque jam non videt quàm meritiò reponat Irenæum Hieronymus supra, inter Ebionis debellatores ; Calus autem inter insigniores Christi divinitatis testes.

Obijciunt 1º : Irenæus cap. 49, lib. 2, ait Patrem esse super omnia, et majorem Filio. Ergo.—Distinguo antecedens : Majorem Filio quatenus homo est, concedo ; quatenus Deus est, subdistinguo : Majorem impropriè et habità ratione originalis, concedo ; propriè, nego.

Instant : Ibidem Filio tribuit ignorancem dicii judicii. Ergo. — Distinguo antecedens : Quatenus homini, concedo ; quatenus Deo, nego. Ibidem enim de Christo penès potiore naturam spectato : « Spiritus Salvatoris, qui in eo est, inquit, scrutatur omnia et altitudines Dei. » Vide et lib. 2, cap. 25, ubi ignorantiam à Christo longè submovet.

Obijciunt 2º : Idem, lib. 4, cap. 17, asserit Patrem præcepisse Filio, et Filium Patris fuisse ministrum in opificio mundi. — Distinguo antecedens : Impropiè, concedo ; propriè, nego. De utroque capite consule quæ ad Justinum disputavimus.

Clemens Alexandrinus. — Irenæi æqualis fuit Clemens Alexandrinus, vir cum sanctitate, tum eruditione clarissimus, scholæ Alexandrinæ præfectus, ac Pantæni quidem Indorum apostoli discipulus, Origenis autem magister. Eadem porro de Christo ille docet, quæ hæcendis apostolici scriptores. Etenim in Protreptico, seu Exhortatione ad Gentes, ipso serè in limine: « *Gratia Dei salutaris* (inquit ex Apostolo ad Titum, cap. 2, vers. 11, 12 et 13) « *omnibus hominibus apparuit, docens nos ut abnegantes impietatem et secularia desideria, moneat, et iustè, et piè vivamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, et manifestationem gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi.* Hoc est canticum novum, manifestatio quæ nunc refulsit in nobis, Verbi quod erat in principio et prius fuit. Apparuit autem nuper, qui prius erat Salvator; apparuit qui est in eo qui est, quoniam Verbum, quod erat apud Deum, per quod omnia sunt facta, doctor apparuit; Verbum quod olim vitam in creatura ut opifex dederat, postea tanquam magister se manifestavit, benè videre docuit, ut æternam vitam postea tanquam Deus suppeditaret. » Quo in loco omnia simul complectitur Clemens. Asserit enim 1° Christum fuisse, priusquam carne assumptâ appareret; 2° eum esse mundi conditorem; 3° ab omni æternitate seu in principio extitisse apud Patrem; 4° eum esse qui est, et versatum esse apud Patrem, qui pariter sit ille qui est; proinde utrumque esse ejusdem naturæ; 5° Christum esse magnum illum Deum, cujus gratia nobis apparuit, et cujus adventum expectamus; 6° tandem ipsum, cum ut mundi opifex vitam nobis dederit, et ut magister optima ad vitam instituendam præcepta, postea ut Deum nobis insuper felicitatem æternam esse largiturum. Quo nihil est cumulatius. Ibidem, pag. 66, gentiles invitans ut in Christum credant: « *Crede, homo, ei qui passus est, et ei, qui adoratur, Deo vivent; credite, servi, mortuo; credite, omnes homines, ei qui solus Deus est omnium hominum.* » Quæ sanè sunt eximta. Inde enim liquet Christum esse simul hominem et Deum; passum hominem, et Deum viventem, adorandum; mortuum simul, et unicum humani generis Deum. Ibidem, pag. 68: « *Verbum divinum, inquit, qui est manifestissimè verus Deus, qui universorum Domino exæquatus, quoniam erat ejus Filius, et Verbum erat in Deo;* » quibus verbis nihil splendidius est. Ibidem, pag. 74:

« *Æternus hic est, inquit, Jesus, unus magnus pontifex unus etiam Dei, qui idem et ejus Pater est.* » Hic Filii æternitatem apertissimè deprædicat.

Pædagogii libro 1, cap. 5, postquam annotavit de Christo intelligi oportere hæc Isaïæ, cap. 9, verba: « *Et vocabitur admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, etc.*, sic exclamat: « *O magnum Deum! ô perfectum puerum!* Filius in Patre, et Pater in Filio. » Ibidem, cap. 6, pag. 92, Christum appellat « *Verbum perfectum, ex perfecto Patre natum,* » ubi perspicue æqualem in Patre et Filio perfectionem agnoscit. Ibidem, pag. 102, de tribus personis divinis sic habet: « *Unus quidem est universorum Pater; unum etiam est Verbum universorum; et Spiritus sanctus unus, qui et ipse est ubique.* » Itaque singulis divinam in omnia auctoritatem, et ubique diffusam Immensitatem ex æquo adscribit. Ibidem, cap. 7: « *Noster Pædagogus sanctus Deus Jesus, Verbum, quod est omnis humanæ naturæ dux; ipse hominum amator Deus est pædagogus.* » Ibidem, pag. 110, asserit Christum esse illum pædagogum, qui Abrahamo, Jacobo, et Moysi se videndum præbuerit. Ibidem, cap. 8, totus in eo est ut probet omnes Dei Patris proprietates (absolutas nimirum) bonitatem, justitiam, et cæteras Filio esse communes, ob ejusdem naturæ communionem: quod fusè prosequitur, et in ipso fonte legendum est; prolixior enim disputatio est, quam ut integra à nobis referatur. Verum, ut aliquod ejus specimen demus, sic probat Christum nihil odisse, et omnium salutem velle, ut Deus Pater nihil odit, et omnium hominum salutem vult. « *Si quid, inquit, odio habeat Verbum, id vult non esse; nihil est autem, cui ut sit non det Deus. Nihil ergo habet odio Deus, sed neque Ἀγῶς (Verbum); ambo enim unum sunt, id est, Deus.* » Tum dissertationem ita concludit: « *Verissimè itaque compertum est quod qui est universorum Deus, unus solus sit bonus, justus opifex, nempe Filius in Patre, cui gloria in secula seculorum. Amen.* »

Lib. 3, cap. 7: « *Nullius rei indigens est, inquit, qui Verbum habet Deum omnipotentem.... Verbum enim possessio est, cui nihil deest, et est causa omnis copię.* » Denique ad finem hujus operis, pag. 266: « *Propitius, inquit, esto tuis, ô Pædagoge! pueris, Pater, auriga Israel, Fili et Pater, unum ambo: Domine.... Soli Patri et Filio, Filio et Patre*

« Pædagogus et magister Filio, unâ cum sancto
 « Spiritu per omnia uni, in quo omnia, per
 « quem omnia unum per quem est quod sem-
 « per est (seu æternitas), cujus sunt gloria et
 « secula; qui est undequaque bonus, undequa-
 « que pulcher, undequaque sapiens, undequa-
 « que justus; cui gloria nunc et in secula secu-
 « lorum; amen. » Ubi Patris et Filii et Spiritus
 sancti consubstantialitas luce clarius exprimitur,
 ut et Christi æternitas, quam insuper
 subjecto hymno disertius celebrat, his verbis
 ad Christum directis :

*Verbum perenne,
 Ævum infinitum,
 Lux æterna.*

Hujusmodi verbis hymni in honorem Christi
 compositi ipsiusque divinitatem prædicantes,
 in antiquâ Ecclesiâ usitatissimi fuerunt, ut
 supra notavimus ex Plinio, Caio, et synodo
 Antiochenâ.

Stromatum lib. 4, pag. 517: « Justis appro-
 « pinquat Dominus, et nihil eum latet ex no-
 « stris cogitationibus;..... Dominum Jesum
 « dico, qui omnipotente suâ voluntate cordium
 « nostrorum inspector est. » Ergo Christus et
 omnipotens et cordium scrutator est; quæ
 duo veri Dei propria sunt. Ibidem, pag. 537,
 de Christo Filio Dei: « Est infinitus, inquit,
 « et idèd Verbum dictum est A et Ω, cujus
 « solius finis sit principium, et qui rursus
 « desinit in id quod est desuper princi-
 « pium. »

Lib. autem 7, non longè à principio, Christum
 vocat tempore et principio carentem, princi-
 pium et primitias eorum quæ existunt. Ibidem,
 p. 714, Christi præsentiam ubique diffusam ejus-
 que perspicacis vim, vel minima quæque attingentem,
 solis exemplo illustrat: « Sicut enim
 « sol, inquit, non solum cælum et totum mun-
 « dum illuminat;... sed etiam per fenestram et
 « parvum foramen vel in latina penetralia do-
 « morum lucem emittit; ita Verbum undequa-
 « que diffusum vel minima ex his inspicit quæ
 « in vitâ geruntur. » Christus itaque immensus
 est, et omnia vel absconditissima novit. Proinde
 est Deus.

Quapropter Caius apud Eusebium supra,
 jure Clementem annumerat his, quorum in
 libris Christi divinitas adstruitur.

Objicies 1°: Clemens Alexandrinus, lib. 4
 Strom. pag. 537, asserit non Patrem, sed Fi-
 lium, sub demonstrationem cadere posse:
 « Deus quidem, inquit, sub demonstrationem
 « non cadit, adeoque neque sub scientiam;

« Filius verò sapientia est et scientia, et veri-
 « tas, et quæcumque sunt cognata istis. Proin-
 « de demonstrationem habet et enarrationem. »
 Ergo Filius Patre inferior est. — Distinguo
 antecedens: Sub demonstrationem Pater non
 cadit per sese, et, ut loquuntur, immediatè,
 sed per Filium revelari debet, concedo; secus,
 nego. Respicit Clemens ad illud Joannis, c. 1,
 v. 18: *Deum nemo vidit unquam; unigenitus Fi-
 lius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit:* et
 eodem, quo Evangelista, modo exponendus
 est. Sic etiam Tertullianus de Animâ, cap. 1:
 « Cui, inquit, veritas comperta sine Deo?
 « Cui Deus cognitus sine Christo? Cui Chri-
 « stus exploratus sine Spiritu sancto? Cui Spi-
 « ritus sanctus accommodatus sine fidelis sa-
 « cramento? »

Objiciunt 2°: Strom. lib. 5, pag. 591, Chri-
 stum vocat ἀποκρίσιτον σοφίαν, *primocreatam*
Sapientiam. Ergo Christus creatura est. —
 Distinguo antecedens: *Primocreatam*, id est,
 primogenitam, concedo; id est, ex nihilo edu-
 ctam, nego. Respicit Clemens ad Proverb., c.
 8, v. 22, juxta græcum codicem, et ad Eccli.
 24, 14, ubi *Sapientia creata* esse dicitur; et
 eodem modo, quo Scriptura et septuaginta
 Interpretes, verbum hoc usurpavit, id est, pro
generatione, ut ad ea loca ostendimus, quomo-
 dò non semel alii veteres acceperunt; unde
 Valesius in notis ad Eusebium, p. 8: « Certè
 « veteres theologi, inquit, ac præcipuè ii qui
 « ante Nicæni concilii tempora scripserunt, per
 « vocabulum σοφίαν, non solum creationem in-
 « tellexerunt, quæ ex nihilo fit, sed omnem
 « generaliter productionem, tam quæ ab æterno
 « esset, quàm quæ in tempore. »

Objicies 3°: Libro 6 Strom. pag. 644, ex
 Apostoli Petri scriptis apocryphis hunc allegat
 locum: « Unus enim est reverà Deus, qui fecit
 « principium universorum, significans primo-
 « genitum Filium. » Ergo Filius Dei factus sive
 creatus est. — Distinguo antecedens: Qui
 fecit, id est, genuit, concedo; id est, ex nihilo
 creavit, nego. Apud Græcos igitur *facere* et
gignere liberos, promiscuè accipiuntur et idem
 sonant; unde eò loci explicationis causâ sta-
 tim additur, *significans primogenitum Fi-
 lium*.

Objicies 4°: Libro 7 Strom. naturam Filii
 distinguit à naturâ Patris; non enim eandem,
 sed propinquam esse statuit: « Perfectissima,
 « inquit, pag. 702, et sanctissima maximèque
 « principalis, et quæ maximè Imperat, et est
 « maximè regia et longè beneficentissima, est

« natura (φύσις) Filii, quæ est soli omnipotenti conjunctissima. » — Distinguo antecedens : Naturam, id est, personam Filii, concedo; naturam, id est, essentiam; nego. Vox itaque φύσις, quam usurpat Clemens, essentiam quidem ac substantiam ipsam vulgò sonat; sed aliquando de personâ dicitur, etiam ab iis qui Arianae impietati quàm maximè infensi fuerunt. Sic Alexander, Alexandriae præsul, qui Arium ex Ecclesiæ gremio primus excussit in Epis., ad Alexandrum Constant. apud Theodoretum lib. 1, cap. 4 : « Inter quæ duo (Patrem scilicet et res creatas), inquit, media interveniens unigenita natura (φύσις) Verbi, per quam Pater universa condidit ex nihilo, ex ipso verò Patre progenita est. » De quo Valensius ad hunc locum. Sic etiam Synesius hymno 3, Spiritum sanctum alloquens : « Terminus es, inquit, naturarum, parentis et partæ. »

Instant : Patrem ibi vocat *solum omnipotentem*. Ergo. — Distinguo : Solum omnipotentem Deum, seu Deum, qui solus est omnipotens, concedo; solum omnipotentem personam, nego. Libro enim 3 Pædag., c. 7, supra, Verbum pariter vocat omnipotentem.

Obijciunt 5° : Idem Clemens ibid. pag. 703, asseverat Christum voluntati Patris servire, « Neque, inquit, alio prohibitus unquam fuerit, qui est omnium Dominus, maximè cum boni et omnipotentis Patris voluntati servit. » Ergo. — Distinguo antecedens : Patris voluntati servire improprie, quia ipsam exequitur, concedo; proprie, quasi Patre inferior sit, nego. Vide quæ ad Justinum eâ de re disseruimus. Probat verò ibi Clemens Christum in procurandâ hominum salute impediri nullatenus posse. Ac 1° quidem à creaturis, utpote qui earum supremus sit Dominus; 2° non à Patre, quippe cujus voluntatem hoc in opere impleat.

Victor, romanus pontifex. — Secundum seculum claudet Victor, romanus pontifex, qui non solum eandem Apostolorum fidem tenuit, sed etiam Theodotum Coriariæ, qui Christi divinitatem impio ausu temeraverat, ab Ecclesiâ semovit; quod perhibet Caius apud Eusebium lib. 5, cap. 28 : « Quomodò non pudet eos, inquit (Artemonis discipulos), huiusmodi calumniam adversus Victorem concinnare (quasi ille Christum non pro Deo, sed pro puro homine habuisset), cum certò sciant Theodotum Coriariæ, qui defectionis illius oparens et auctor fuit, primusque Christum

nudum esse hominem asseruit, per Victoris rem à communione Ecclesiæ ejectum fuisse. Nam si, ut aiunt, Victor eadem sentiebat quæ illorum docet impletas, cur Theodotum illorum ducem ab Ecclesiâ semovit? »

Victoris autem iudicium omnis Ecclesiâ probavit.

E SEculo III.

Nec pauciores nec minùs luculentos Christi divinitatis assertores, tertium seculum nobis suppeditat, qui appellandi sunt.

Caius, ecclesiæ romanæ presbyter. — Ac primus quidem prodit Caius, doctissimus ecclesiæ romanæ presbyter, et Christi divinitatis fortissimus vindex, à nobis jam sæpè memoratus. Scilicet ineunte seculo III Theodoti Coriariæ impietatem instauravit Artemas, quem idcirco statim è sinu suo Ecclesiâ expulit; unde elucet quænam tunc temporis foret Ecclesiæ de Christo fides.

Porro adversus hanc eandem hæresim, quæ Christum merum hominem esse dicebat, Caius librum insignem scripsit; cùmque illius sectæ principes vetustissimam illam esse jactarent, Victoremque romanum pontificem secum sensisse gloriarentur, impium hoc mendacium sic retundit apud Eusebium lib. 5, cap. 28 : « Affirmant, inquit, priscos quidem omnes et ipsos Apostolos ea quæ nunc ab ipsis dicuntur..... docuisse; ac prædicationis quidem veritatem esse custoditam usque ad Victoris tempora;... à Zephyrini autem temporibus, qui Victori successit, adulteratam fuisse veritatem. Ac fortassè id quod dicunt credibile videretur, nisi eis refragarentur primò quidem divinæ Scripturæ, deinde fratrum quorundam scripta, Victoris ætate antiquiora, Justinum intelligo, et Miltiadem, et Tatianum, ac Clementem, aliosque quàm plurimos, in quorum omnium libris Christi divinitas adstruitur. Nam Irenæi quidem et Melitonis et reliquorum scripta quis est qui ignoret, in quibus Christum Deum atque hominem prædicarunt? Psalmi quoque et cantica fratrum jampridem à fidelibus conscripta Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo. Cùm igitur tot abhinc annis ecclesiastica doctrina prædicata sit, qui fieri potest, ut omnes usque ad Victoris tempora eam quam isti dicunt, doctrinam promulgaverint? Quomodò eos non pudet ejusmodi calumniam adversus Victorem concinnare? » Ita ille, cujus testimonium auro pretiosius est. Ex eo enim discimus, 1° Christum pro Deo

vero tunc ab omnibus Catholicis agniti esse; 2° qui id negarent, illic ab Ecclesiâ fuisse ejectos; 3° qui adversus ejusmodi hæreticos pugnabant, illis armis usos esse quæ jam usurpamus, nimirum Scripturæ testimoniis, et veterum omnium, Justin, Tatiani, Miltiadis, Clementis, Irenæi, Melitonis auctoritatibus; 4° Christi divinitatem hymnis ac canticis omnium Ecclesiarum perpetuâ consuetudine palam ac publicè semper fuisse celebratam.

Tertullianus. — Calum excipit Tertullianus, qui licet obscurus esse solet, et peculiaries loquendi rationes affectet, non minùs tamen perspicuè quàm nervosè, quidquid de Christo profiteamur, suis in libris expressit.

Ac 1° quidem Christum Mariâ virgine priùs extitisse multis ostendit. Libro enim contra Judæos ex professo probat Christum veteribus Patriarchis apparuisse. Sic cap. 9: « Qui ad Moysen loquebatur, inquit, ipse erat Filius Dei, qui et semper videbatur. » De carne Christi cap. 6, ait Christum carnem è Mariâ nascendo traxisse, qui primò Abraham visus fuerat in carne non natâ, quia non moriturus: « Inter Angelos, inquit, ipse Dominus apparuit Abraham sine nativitate cum carne..... » Sed vos hoc non recipitis (hæretici), non enim Christum recipientes, qui jam tunc et loquitur, et liberare, et judicare humanum genus ediscebat in carnis habitu, non natæ adhuc, quia nondum morituræ. »

Libro 2 contra Marcionem, cap. 27: « Propter istum, inquit, Christum semper egisse in Dei Patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum Patriarchis... In hæc.... dispositus est à Patre,... ediscens jam inde à primordio.... hominem, quod erat futurus in fine. » Libro 3, cap. 6: « Nos quidem certi sumus, inquit, Christum semper in Prophetis locutum, Spiritum scilicet creatoris,... qui ab initio vicarius Patris in Dei nomine et auditus sit et visus. »

Libro contra Praxeam, cap. 16: « Filius... est, inquit, qui ab initio judicavit,... pluens super Sodomam et Gomorrhiam ignem et sulphurem Dominus à Domino. Ipse enim et ad humana semper colloquia descendit, ab Adam usque ad Patriarchas et Prophetas,... interrogans Adam, quasi nesciens: « Ubi es?... tentans Abraham, » etc.

3° Christi æternitatem non minùs luculenter adstruxit. Verùm ut id clariùs intelligatur, tollaturque omnis ambiguitas verborum, ob-

serva à Tertulliano Christum, penès potiorem naturam spectatum, pro vario statu ac respectu variis nominibus insigniri, nec modò Deum vocari, sed et *Dei Spiritum, rationem, sermonem, σοφίαν*, et *Filium*, de quo ipse lectores monitos esse voluit initio libri de Oratione: « Dei Spiritus, inquit, et Dei sermo, et Dei ratio, sermo rationis, et ratio sermonis, et Spiritus, utrumque Jesus Christus, Dominus noster. »

Ac 1° quidem eum *Spiritum Dei* dixit, quia nempe *Deus spiritus est*, Joan. 4, 24. Ut ergo Christus est Deus ex Deo, sic spiritus ex spiritu nominari potest; eoque magis ita à Tertulliano nuncupatur, quòd apud Jeremiam Threnorum 4, vers. 20, legoret: *Spiritus personæ ejus Christus Dominus*. Hoc autem quasi ipsum Christi fundum, et primarium, ut scholæ loquuntur, constitutum habuit Tertullianus. Unde Apolog. cap. 21: « Nos, inquit, sermoni atque rationi, Itemque virtuti, per quam omnia molitum Deum ediximus, propriam substantiam Spiritum inscribimus. » 2° *Rationem Dei* ipsum appellavit; quâ voce significari noluit eam, quæ Deo inest, intelligendi facultatem; sed potius quod ex eâ per intellectionem efflorescit, hoc est, verbum internum ac conceptum, græcè λόγος, ab ipso hujuscæ intellectionis principio distinctum. Namque contra Praxeam cap. 5: « Quæ ratio, inquit, sensus ipsius est. » Quod ibidem hominis exemplo illustrans, qui est Dei Imago: « Quodcumque cogitaveris, inquit, sermo est; quodcumque senseris, ratio est. » Atque istud est alterum in quo Tertullianus propriam Christi hypostasim collocavit; utrumque enim Christus semper fuit, Spiritus scilicet Dei, et ejusdem ratio, et utrumque habet ex fundo suo ac necessariè, ita ut nunquàm aliud esse potuerit. 3° *Sermonem Dei* dixit, nempe externum, quia à Patre æterno velut extra prodiit Christus, ut rerum universitatem conderet, quando dixit Deus: *Fiat*, etc. Qui ergo priùs Spiritus Dei et hactenus ratio intrinsecus latens fuerat, idem tunc sermo Dei evasit; eo serè modo quo sermo dicitur, cum ex ore loquentis progreditur cogitatio ad aures aliorum. Quòd itaque Christus sit spiritus et ratio Dei, id ipsi essentiale est, et perpetuò ipsi adfuit. At quòd sermo sit, illud est ipsi accidentale, et sermo nonnisi certo tempore esse cœpit. Titulus ergo sermonis Dei rationi ac Spiritui Dei accessit, ut accideus substantiæ solet; et quomodò substantia accidentium fulcrum est, ita sermonis

Dei velut substantia ac fundamentum fuit Spiritus et ratio Dei; Christus enim per esse est ratio et Spiritus Dei. At non dictus est *Dei Sermo*, juxta Tertullianum, nisi propter opificium mundi, cujus gratia ex Deo Patre prodit. Inde est quod contra Praxeam cap. 5, Sermo ratione consistere dicatur et eam priorem ut substantiam suam agnoscere: et cap. 7, Spiritus Sermoni inesse; et cap. 8, Sermo Spiritu structus esse, et Sermonis corpus esse Spiritus; et cap. 26, Spiritus esse substantia Sermonis; et supra, Apolog. cap. 21, Sermoni Spiritum tanquam substantiam inscribi. 4° Eundem *Dei Σόφια* seu *Sapientiam* vocat, quatenus ad idem creationis opus à Patre æterno emissus est, quo tempore conditam eam affirmat, propter illud Prov. 8, 22, apud Septuaginta de Sapientia: *Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua*. Vide librum contra Hermogenem, cap. 3. 5° *Dei Filium* eum nominat, quatenus à Deo ex utero ante luciferum genitus est, et ex ipso extrinsecus ad eandem mundi fabricam est progressus. Hoc enim *nativitatis ac generationis* nomine Tertullianus donavit.

Quapropter ex his quinque titulis duo semper et necessariò Christo convenerunt ex Tertulliani mente; tres autem posteriores ex accidenti velut accesserunt, quamvis unusidemque sit qui his omnibus insignitur. Atque hæc quidem à communi usu abhorrent; sed eò magis Tertulliano sapient. Interim verissima ea sunt, et ex dicendis modò ac infra lucem accipient.

Verum jam afferamus loca, quæ Christi æternitatem indicant. Libro contra Praxeam, cap. 5, ipsum ejusque assecclas refellens, qui Filium cum Patre confundebant: « Sed quia, inquit, duos unum volunt esse, ut idem Pater et Filius habeatur, oportet et totum de Filio examinari, an sit, et qui sit, et quomodò sit.... Aiunt quidem et Genesim in hebraico ita incipere: *In principio Deus fecit sibi Filium*. Hoc ut firmum non sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa Dei dispositione, seu statu, quæ fuit ante mundi constitutionem ad usque Filii generationem. Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia; solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Cæterum ne tunc quidem solus; habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet,..... quæ ratio sensus ipsius est. Hanc Græci λόγος (Verbum

dicunt, quo vocabulo etiam Sermonem appellamus. Idedque jam in usu est nostrorum, per simplicitatem interpretationis, Sermone[m] dicere in primordio apud Deum fuisse, cum magis *rationem* competat antiquiores haberi; quia non *sermonalis* à principio, sed *rationalis* Deus, etiam ante principium; et quia ipse quoque Sermo ratione consistens, priorem eam ut substantiam suam ostendat. Tamen et sic nihil interest; idque quò facilius intelligas, ex te ipso ante recognosce, ut ex imagine et similitudine Dei,.... quam habes et tu in temetipso rationem.... Vide cum tacitus tecum Ipse congrederis, ratione hoc ipsum agi intra te, occurrente et tibi cum sermone ad omnem cogitationem tui motum, et ad omnem sensus tui pulsum. Quodcumque animo cogitaveris sermo est, quodcumque senseris ratio est. Loquaris illud in animo necesse est, et dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, quæ cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secunda quodam modo in te est sermo, per quem loqueris cogitando.... Ipse sermo alius est. Quantò ergo plenius hoc agitur in Deo,.... quòd habeat in se etiam tacendo rationem, et in ratione sermonem? Possum itaque non temerè præstruxisse, et tunc Deum, ante universalitatem constitutionem, solum non fuisse habentem in semetipso.... rationem, et in ratione Sermonem, quem secundum à se faceret, agitando intra se. Hic quidem Tertullianus peculiarem sibi theologiam explicat, docens Christum non semper fuisse quatenus Filium et quatenus Sermonem; sed tamen apertè definit ipsum, quatenus Dei rationem et Verbum internum esse æterno Patri cœvum. Sed ut Tertulliani mens magis elucescat, duo ostendenda sunt. Primum est, Dei Patris rationem hanc à Deo distinguere. Alterum, eandem æternam statuisset. At utrumque liquet. Ac primum quidem; ait enim Deum Patrem ab æterno non fuisse solum, quia secum habuit ejusmodi rationem; proinde ratio illa ab ipso distinguitur; aliàs solus omnino fuisset. Deinde una eademque res est apud Tertullianum, quæ *ratio Dei* et *Filius Dei* appellatur. Atqui ex professo docet ibi Tertullianus Filium alium esse à Patre. Tandem una etiam eademque res est, quæ primò *Dei ratio* fuisse, et postea *Sermo* evasisse ab ipso dicitur. Atqui rem illam, quæ *Sermo* nominata est, Tertullianus à Patre distinguit. Ait enim

Sermonem illum *secundum* esse et *aliud* esse à Patre; et hoc exemplo hominum illustrat, apud quos alius est sermo ab eo qui loquitur. Ergo rationem hanc Dei Patris ab ipso perspicuè distinguit Tertullianus. At secundum non minus constat; nempe hanc *Dei* rationem ab ipso ut æternam agnoscere. Pronuntiat enim eam fuisse in Deo Patre, non solum in principio, sed etiam ante omne principium; uno verbo semper in Patre fuisse, quia semper rationalis fuit Deus. Imò disertè constituitur apud Christianos obtinuisse eà ætate, ut ipse Sermo diceretur apud Patrem in primordio, hoc est, ab æterno, fuisse; quod non interesse, et de nomine tantum controversiam esse admonet. Itaque nihil certius est quam Christi æternitatem tunc ab Ecclesiâ esse agnitam.

Ibidem, cap. 8, de eodem Christo disserens, quem promiscuè *Dei Spiritum* et *Sermonem* vocat: « *Quis scit, inquit, quæ sint in Deo, nisi Spiritus, qui in ipso est? Sermo autem à Spiritu structus est, et ut ita dixerim Sermonis corpus est Spiritus. Sermo ergo et in Patre semper, sicut dicit: Ego in Patre; et apud Deum semper, sicut scriptum est: Et Sermo erat apud Deum; et nunquam separatus à Patre aut alius à Patre, quia: Ego et Pater unum sumus.* » Illic Tertullianus Sermonem ipsum esse æternum statuit, vel quia communem loquendi rationem sequitur, vel quia Spiritus ille Dei, qui Sermo deinceps nuncupatus est, ab omni æternitate exiit. Sed perinde est nobis. Christus enim est Spiritus ille simul et Sermo. Dicit quidem ipsum non esse alium à Patre, non quòd à Patre non distinguatur, sed quòd naturâ non differat à Patre, ut infra patebit.

Ibidem cap. 13: « *Ipsum plus est quod in Evangelio..... invenies: In principio erat Sermo, et Sermo erat apud Deum, et Deus erat Sermo. Unus qui erat, et alius penès quem erat.* » Ergo Christus est Deus, et à Patre distinctus est, et in principio, hoc est, ab æterno, apud Patrem fuit. Ibidem, cap. 21: « *Ipsa..... præfatio Joannis Evangelizatoris demonstrat, quòd retrò fuerit (Christus) qui caro fieri habebat: In principio erat Sermo, et Sermo erat apud Deum, et Deus erat Sermo; hic erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt..... Nam si hæc non aliter accipi licet quàm quomodò scripta sunt, inde dubitanter alius ostenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit; alium sermonem an esse, alium Deum; licet et Deus*

« *Sermo, sed quâ Dei Filius,* » etc. Ibidem cap. 27, probat Christum Filium Dei, dum carnem assumpsit, non fuisse in se mutatum, quia Deus est; Deus autem idem semper fuit erit. « *Utrumne, inquit, quâs transfiguratus in carne an indatus carnem? Imò indutus. Cæterum Deum immutabilem et informabilem credi necesse est ut æternum. Transfiguratio autem est interemptio pristini. Omne enim quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse quod erat, neque incipit aliud esse. Sermo autem Deus, et Sermo Domini manet in ævum, perseverando scilicet in suâ formâ,* » etc. Quid luculentius? conceptis enim verbis asserit Tertullianus Christum, Dei Sermonem, esse Deum; Deum porro æternum esse et immutabilem, neque unquam desinere esse quod fuit, neque incipisse esse id quod est; sed semper in suâ formâ perseverare. Proinde Christum non potuisse mutari, quando carnem assumpsit. Ergo Tertullianus Christi æternitatem admisit.

Denique Tertullianus, ut mox demonstrabimus, Christum esse Deum non modò subobscurè, sed etiam perspicuè tradit. At idem Tertullianus proprium Dei censum esse æternitatem affirmat. Libro enim contra Hermogenem, qui docebat materiam esse æternam: « *Quis alius Dei census, inquit cap. 4, quàm æternitas? Quis alius æternitatis status, quàm semper fuisse et futurum esse, ex prærogativâ nullius initii et nullius finis? Hoc si Dei est proprium, solius Dei erit.* » Ergo Tertullianus non potuit Christum pro æterno non habere.

3^a Idem Christi cum Patre, et consequenter sanctissimæ Trinitatis, consubstantialitatem luce meridiana claritas docuit. Apologetici enim cap. 32, exponens paucis quis esset Christus: « *Necesse est, inquit, pauca dicere de Christo ut Deo..... Jam ediximus Deum universitatem hanc mundi verbo, ratione et virtute molitum. Apud vestros quoque sapientes, λόγον, id est, sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis;... et nos etiam sermoni, atque rationi, itemque virtuti, per quam omnia molitum Deum ediximus, propriam substantiam spiritum inscribimus, cui et Sermo insit prænuntiati et ratio adit disponenti, et virtus præsit perficienti. Hunc ex Deo prolatum didicimus et prolatione generatum, et ideirò Filium*

« Dei, et Deum dictum EX UNITATE SUBSTANTIÆ.
 « Nam et Deus spiritus; et cum radius ex sole
 « porrigitur, portio ex summâ; sed sol erit in
 « radio,..... NEC SEPARATUR SUBSTANTIA, SED EX-
 « TENDITUR. ITA DE SPIRITU SPIRITUS ET DE DEO
 « DEUS, UT LUMEN DE LUMINE ACCENSUM..... ITA
 « QUOD DE DEO PROPECTUM EST, DEUS EST, ET
 « DEI FILIUS, ET UNUS (DEUS) AMBO. Ita et de
 « Spiritu Spiritus, et Deo Deus, modulo alte-
 « rum non numero, gradu non statu fecit, et à
 « matrice (divinitatis) non recessit, sed exces-
 « sit. Iste igitur Dei radius..... delapsus in
 « Virginem,... nascitur homo Deo mixtus;
 « caro spiritu instructa, nutritur, adolescit,
 « docet, operatur, et Christus est.» Quid ad
 hanc fidei professionem adjici potest? Ea enim
 tam diserta est, ut ipsis Patribus Nicænis ad
 symbolum condendum prævisse videatur.
 1º Enim Christum *Dei Spiritum, rationem, ac*
Sermonem nominat, ut supra monuimus.
 2º Eundem esse mundi conditorem statuit.
 3º Ipsum non semel *Deum* dicit, et propter
 utriusque naturæ, divinæ scilicet et humanæ,
 conjunctionem, *hominem Deo mixtum*. 4º Cur
 Deus sit non secus ac Pater, id repetit ex
 unitate substantiæ, quæ utrique communis
 est; unde et colligit ambos unum esse Deum.
 5º Christum Patri consubstantialem eo modo
 esse pronuntiat, quo radius est soli, et lumen
 luminis ex quo accenditur, quorum eadem est
 natura. 6º Ipsum tamen à Patre distingui,
 non numero quidem divinitatis, quasi alius sit
 Deus; sed modulo, quia, si ita loqui fas est,
 à Patre in ipsum transfusa divinitas est, et
 quia filio alter est divinæ naturæ modus;
 distingui non statu, quia eadem est amborum
 natura ac conditio; sed gradu, quia secundus
 est à Patre Filius.

Libro de Carne Christi, cap. 5, enucleatius
 adhuc utramque Christi naturam ob oculos
 ponit: « Itaque, inquit, UTRIQUE SUBSTANTIÆ
 « (divinæ scilicet et humanæ) census hominem
 « et Deum exhibuit; hinc natum (seu factum),
 « inde non natum (seu non factum); hinc car-
 « neum, inde spirituale; hinc infirmum, inde
 « præfortem; hinc morientem, inde viventem;
 « QUÆ PROPRIETAS CONDITIONUM DIVINÆ ET HUMA-
 « NÆ, ÆQUA UTIQUE NATURÆ VERITATE cujusque
 « dispuncta est, eadem fide spiritus et carnis.»
 Ergo Tertullianus Christum esse censuit, non
 modò hominem factum, carneum, mortalem;
 sed etiam Deum non factum, spiritalem, et
 vivum; Deum, inquam, substantiâ ac naturâ
 divinâ præditum, idque verè ac propriè.

Libro de Resurrectione carnis, cap. 6 :
 « Sermo... Deus, inquit, qui in effigie (formâ)
 « Dei constitutus, non rapinam existimavit
 « parari Deo.» At Christus Sermo ille est.
 Ergo Christus est Deus formâ divinâ præditus,
 et Patri æterno æqualis.

Libro 3 contra Marcionem, cap. 6, ipsum
 alloquens: « Non negans, inquit, Filium et
 « Spiritum et SUBSTANTIAM creatoris esse Chri-
 «stum ejus, concedas necesse est eos, qui
 « Patrem non agnoverint, nec Filium agnoscere
 « potuisse, PER EUSDEM SUBSTANTIÆ CONDITIO-
 « NEM.» Ibi enim probat eos qui non cognove-
 runt Patrem, nec potuisse cognoscere Chri-
 stum, quem *Spiritum, et substantiam creatoris*,
 et *Filium* nuncupat, quia, cum una eademque
 sit utriusque natura, qui unum cognoscere,
 non potest, nec potest alterum. Libro 4,
 cap. 25: « Omnia sibi tradita dicit (Christus)
 « à Patre, inquit. Credas si creatoris est Chri-
 «stus, cujus omnia; quia non minori se tradi-
 « dit omnia Filio creator, quæ per eum con-
 « didit, per Sermonem suum scilicet.» Ibi
 Tertullianus revincit Marcionem, qui sentiebat
 Christum non esse creatoris, sed Dei, quem
 à creatore distinguebat; probat autem Chri-
 stum esse creatoris, quia omnia ipsi tradita
 sunt à Patre. Unde colligit Patrem esse crea-
 torem, quippe qui omnia tradiderit Filio.
 Jam verò subdit Tertullianus Patrem hæc
 tradidisse Filio, qui se minor non sit. Ergo
 Christus non est minor Patre. Proinde verus
 est ac summus Deus.

Libro contra Praxeam, ejusque discipulos
 qui sanctissimæ Trinitatis personas confun-
 debant: « Nos, inquit, cap. 2,..... unicum
 « quidem Deum credimus, sub hac tamen dis-
 « pensatione, quam æconomiam dicimus, ut
 « unicus Dei sit, et Filius Sermo ipsius..... per
 « quem omnia facta sunt..... Hunc misum à
 « Patre in virginem, et ex eâ natum hominem
 « et Deum... et cognominatum Jesum Chri-
 «stum..... qui exinde miserit Paraclætum,
 « sanctificatorem fidei eorum, qui credunt in
 « Patrem et Filium et Spiritum sanctum.»
 Ergo Christus homo simul et Deus est. Ibidem
 hæresim istam perstringens: « Perversitas...
 « hæc, inquit, quæ se existimat meram veri-
 « tatem possidere, dum unicum Deum non
 « aliàs putat credendum, quàm si ipsum eum-
 « demque et Patrem et Filium et Spiritum
 « sanctum dicat; quasi non sic quoque unus
 « sit omnia, dum ex uno omnia PER SUBSTANTIÆ
 « SCILICET UNITATEM et nihilominus custodiatur

«œconomiae sacramentum, quæ unitatem in
 «TRINITATEM DISPONIT, tres dirigens, Patrem,
 «Filium et Spiritum sanctum; tres autem
 «non statu, sed gradu; nec substantiâ, sed
 «formâ; nec potestate, sed specie; unius
 «autem substantiæ, et unius status, et unius
 «potestatis; quia unus Deus, ex quo et gradus
 «isti et formæ et species in nomine Patris et
 «Filii et Spiritûs sancti deputantur.» Hæc est
 omnibus numeris absoluta fidel confessio;
 non solum enim naturæ unitatem, sed et per-
 sonarum Trinitatem agnoscendam esse prædi-
 cat, ita ut una in tribus substantiâ et pote-
 stas, unusque omnium status esse intelligatur.
 Personarum autem singulares proprietates
 Tertullianus ibi vocat *gradus, formas et species*.
 Ibidem, cap. 4: «Filium, inquit, non aliunde
 deduco, sed de substantiâ Patris.» Ergo Fi-
 lius est Patri consubstantialis. Ibidem, cap. 7:
 «Procedendo, inquit, Filius factus est primo-
 «genitus, ut ante omnia genitus, et unigeni-
 «tus, ut solus ex Deo genitus, propriè de
 «vulvâ cordis ipsius.» Quod eandem consub-
 stantialitatem arguit. Ibidem, cap. 8: «Prola-
 «tum dicimus Filium à Patre, sed non sepa-
 «ratum. Protulit enim Deus Sermonem... si-
 «cut radix fruticem, et fons fluvium, et sol
 «radium. Nam et istæ species probolæ sunt
 «earum substantiarum ex quibus prodeunt.»
 Ibidem, cap. 13: «Apostolum, inquit, sequor,
 «ut si pariter nominandi fuerint Pater et Fi-
 «lius, *Deum* Patrem appellem, et *Jesum Chri-*
 «*stum Dominum* nominem. Solum autem Chri-
 «stum potero *Deum* dicere, sicut idem Apo-
 «stolus: *Ex quibus Christus, qui est*, inquit,
 «*Deus super omnia benedictus in ævum omne*.
 «Nam et radii solis seorsum solem vocabo,
 «solem autem nominans, cujus est radius,
 «non statim et radius solem appellabo. Nam,
 «etsi soles duos non faciam, tamen et solem
 «et radius ejus tam duas res et duas species
 «UNUS ET INDIVISÆ SUBSTANTIÆ NUMERABO, QUAM
 «DEUM ET SERMONEM EJUS, QUAM PATREM ET FI-
 «LIUM.» Ergo Pater et Filius sunt unius ejus-
 demque ac indivisæ substantiæ. Ibidem,
 cap. 17, demonstrat omnia, quæ Deo Patri
 insunt, attributa in Filium peræquè compe-
 tere. «Nomina Patris, inquit, *Deus omnipotens*,
 «*altissimus, Dominus virtutum, rex Israelis, qui*
 «*est*.... Hæc dicimus et in Filium competisse,
 «et in his Filium venisse, et in his semper
 «egisse, et sic ea in se hominibus manife-
 «stasse. *Omnia, inquit, Patris, mea sunt*. Cur
 «non et nomina? Cum ergo legis *Deum omni-*

potentem, et altissimum, et Dominum virtutum,
et regem Israelis, et qui est, vide ne per hæc
 «Filius etiam demonstretur, suo Jure Deus
 «omnipotens, quæ sermo Dei omnipotentis.»
 Ergo Christus est Deus omnipotens, altissi-
 mus, etc., perinde ac Pater. Ibidem, cap. 22:
 «*Unum sanus*, dicens (Christus) inquit, *ego et*
 «*Pater*, ostendit duos esse, quos æquat et
 «jungit.» Ergo Christus æqualis est Patri.
 Ibidem, cap. 25: «Connexus Patris in Filio,
 «inquit, et Filii in Paracleto, tres efficit co-
 «hærentes, alterum ex altero, qui TRES UNUS
 «SUNT, NON UNUS, quomodò dictum est: *Ego et*
 «*Pater unum sanus*; AD SUBSTANTIÆ UNITATEM,
 «NON AD NUMERI SINGULARITATEM.» Ergo Patrem
 inter et Filium et Spiritum sanctum substan-
 tiæ unitas intercedit.

Lib. de Pudic. cap. 21: «Est, inquit, Trinitas
 «unius divinitatis Pater et Filius et Spiritus
 «sanctus.» Brevis quidem est hic locus, sed il-
 lustrissimus, in quo trium personarum con-
 substantialitas clarissimè describitur.

Atque hæc quidem Tertullianus in operibus
 indubitatis; quæ profecto adeò splendida sunt,
 ut ad fidem nostram illustrandam, ut ipse loqui-
 tur de Resurrectione carnis cap. 47, «solis
 «radio scripta esse videantur.»

Nunc subjungendus est auctor carminum
 Tertulliano adscriptorum, qui aut ipse Ter-
 tullianus est, aut alius scriptor vetustissimus.
 Hic itaque lib. 5, cap. 9, ita loquitur de Filio:
Hic Deus, hic et homo verus, verumque locutus,
De Patre principium, genitum de lumine lumen,
Spiritus et Verbum Patris sub imagine virtus,
Cum Patre semper erat, unitus gloriâ et ævo.

Ipsa ferè sunt Tertulliani verba; idem verò
 est sensus. Nemo autem non videt consubstan-
 tialitatem Christi cum Patre, et æternitatem
 illi declarari.

Obijciunt 4º: Tertullianus Christum esse
 æternum non agnoscit, sed eum tunc natum,
 conditum et factum esse putavit cum orbem
 condidit Deus. Libro enim contra Hermoge-
 nem, qui materiam æternam esse sentiebat,
 cap. 3, cum hæreticus ille ex eo colligeret
 materiam æternam esse debere, quia Deus ab
 æterno Dominus fuit, Dominus autem esse
 non potuit, nisi res aliqua esset, cujus Do-
 minus foret, respondet Tertullianus, Deum
 quidem semper Deum fuisse, quia divinitas
 ipsius substantia est; non autem semper Do-
 minum fuisse, quia *Dominus* nomen vox est
 quæ potestatis exercitium sonct. Jam verò
 Dominum semper non fuisse probat, ne

aiunt, à simili, quia nec semper iudex, nec semper Pater fuit : « Et Pater Deus est, inquit, et iudex Deus est; non tamen ideo Pater et iudex semper, quia Deus semper. Nam nec Pater potuit esse ante Filium, nec iudex ante delictum; fuit autem tempus cum et delictum, et Filius non fuit, quod iudicem, et qui Patrem Dominum (Deum) faceret. Sic et Dominus non ante ea, quorum Dominus existeret; sed Dominus tantum futurus quandoque; sicut Pater per Filium, sicut iudex per delictum, ita et Dominus per ea quæ sibi servitura fecisset. » Ibidem, cap. 18, refellens eundem qui materiam ingenitam esse contendebat, eaque usum esse Deum ad opificium mundi : « Si necessaria est Deo materia, inquit, ad opera mundi et ut Hermogenes existimavit, habuit Deus materiam longè digniorem et idoneiorem, non apud philosophos æstimandam, sed apud Prophetas intelligendam, σοφίαν suam scilicet (Christum Dei Sapientiam). Hæc denique sola cognovit sensum Domini : *Quis enim scit quæ sunt Dei et quæ in ipso, nisi Spiritus qui in ipso?* σοφία autem Spiritus, hæc illi consiliarius fuit... Quis non hanc... potius commendet? materiam... materiaram, non sibi subditam, non statu diversam,... quali Deus potuit eguisse, sui magis quàm alieni egens? Denique ut NECESSARIAM SENSIT ad opera mundi, statim eam CONDIT ET GENERAT in semetipso. *Dominus, inquit, condidit me initium viarum earum in opera sua.... Prior... abyssus genita sum.* Agnoscat ergo Hermogenes idcirco etiam σοφίαν Dei natam et conditam prædicari, ne quid innatum et inconditum præter solum Deum crederemus. Si enim intra Dominum quod ex ipso et in ipso fuit, sine initio non fuit, σοφία scilicet ipsius exinde nata et condita ex quo in sensu Dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari; multò magis non capit sine initio quidquam fuisse, quod extra Dominum fuerit. Si verò σοφία eadem Dei Sermo est,... sine quo factum est nihil,... quale est, ut Filio Dei Sermonem unigenito et primogenito ALIQUID FUE-
rit PRÆTER PATREM ANTIQVUS?... Ita et hoc nomine materiam Deopreponit Hermogenes, et præponendo eam Filio. Filius enim Sermo, et Deus Sermo, et : *Ego Pater et unum sumus*; nisi quòd SUSTINERIT æquo ANIMO Filius eam præponi sibi, quæ Patri adæquatur. »

Libro contra Praxeam, cap. 5 : « In principio, inquit, Deus fecit sibi Filium... In usu

est nostrorum, inquit,... Sermonem dicere in primordio apud Deum fuisse, eùm magis rationem competat ANTIQVIOREM HABERE, QUAM NON SERMONALIS A PRINCIPIO, sed rationalis Deus etiam ante principium... Deus nondum Sermonem suum miserat,... quem SECUNDUM se faceret, agitando intra se. » Ibidem, cap. 6 : Hæc vis, inquit,... etiam in σοφίᾳ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione Dei, sive Sermonis? Itaque σοφίαν quoque exaudi, ut SECUNDAM PERSONAM CONDITAM. Prius : *Dominus creavit me initium viarum in opera sua. Priusquàm terra fieret, ante omnes colles generavit me*, in sensu scilicet suo condens et generans. Dehinc assistentem eam iras SEPARATIONE COGNOSCE. *Cùm pararet, inquit, cælum, aderam illi simul...* Nam ut primum Deus voluit ea, quæ cum σοφίᾳ ratione... disposuerat intra se, in substantias et species suas edere, IPSUM PRIMUM PROTULIT SERMONEM, habentem in se individuas suas rationem et σοφίαν, ut per ipsum fierent universa. » Ibidem, cap. 7 : « Tunc igitur etiam ipse Sermo SPECIEM ET ORNATUM SUUM SUNIT, sonum et vocem; cùm dicit Deus : *Fiat lux*. Hæc est natiuitas perfecta Sermonis, dùm ex Deo procedit conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine σοφίᾳ, *Dominus condidit me initium viarum*; DEHINC GENERATUS AD EFFECTUM : Cùm pararet cælum, aderam illi simul. Exinde eum PATEM Sibi FACIENT, de quo procedendo FILIUS FACTUS EST... Ergo, inquit, das aliquam substantiam esse Sermonem?... Planè... Quæcumque ergo substantia Sermonis fuit, illam DICO PERSONAM, ET ILLI NOMEN FILII VINDICO, et dùm Filium agnosco, SECUNDUM A PATRE DEFENDO. » Ibidem, cap. 10 : « Pater Filium facit. » Ibidem, cap. 11 : « Probamus, inquit, illum (Patrem) sibi Filium fecisse Sermonem suum. » Sic et Apologet. cap. 21 : « Hunc, inquit, ex Deo PROLATUM dicimus et PROLATIONE GENERATUM. » Ergo Tertullianus existimavit Verbum à Patre tunc demùm processisse, cùm universa fabricari oportuit.

Distinguo consequens : Tùm demùm processisse processionem secundarià et externà, concedo; primarià et internà, nego. Tertullianus igitur, ut alii non pauci ipso antiquiores, Tatianus videlicet, Athenagoras et Theophilus, quorum sententiam jam exposuimus, duplicem Verbi divini statum admiserant, duplicemque processionem; primam internam, quæ Deus de Deo, Spiritus à Spiritu, utique Dei

Verbum è Patre prodierit, atque illam æternam: alteram externam, sensibilem, certoque duntaxat tempore factam, quâ ad opificium mundi è Patre foras progressum fuerit. Idem eodem quo Tertullianus tempore docebat Hippolytus martyr homil. de uno Deo et trino: « Deus, » inquit, cum solus esset, ... voluit mundum « efficere, et mundum cogitans ac volens, et « dicens effectit... Nihil antea erat præter « ipsum; ipse solus multus erat; nec enim « erat sine ratione, sine sapientiâ, sine consilio... Quando voluit et quomodo voluit, « ostendit Verbum suum temporibus apud eum « definitis per quem omnia fecit... eorum quæ « facta sunt, ducem, consiliarium, operarium « GENERAVIT Verbum; quod Verbum cum in se « haberet, essetque mundo creato inaspectabile, « FECIT ASPECTABILE, emittens priorem vocem « et lumen ex lumine generans, deprompsit « ipsi creaturæ Dominum, sensum suum; et « qui prius ipsi tantum erat visibilis, mundo « autem invisibilis, hunc visibilem facit... « Verbum hoc, ... sive sensus, ... prodiens in « mundum, OSTENSUS EST FUERIT DEI. »

Novatianus de Trinitate, cap. 34, hoc ipsum postea tradidit: « Ex quo (Deo Patre) inquit, « quando ipse voluit, Sermo Filius NATUS EST, « qui non in sono percussis aeris, aut tono cœ- « tæ de visceribus vocis accipitur; sed in sub- « stantiâ prolata à Deo virtutis agnoscitur; « ejus sacræ et DIVINÆ NATIVITATIS arcana « nec Apostolus didicit, nec Prophetes com- « perit... Hic ergo cum sit genitus à Patre, « semper est in Patre... Semper enim in Pa- « tre, ne Pater non sit semper Pater. Quia et « Pater illum etiam præcedit, quod necesse « EST PRIOR SIT, quâ Pater sit; quoniam ante- « cedat necesse est eum, qui habet originem, « ille qui originem nescit... Hic ergo, quando « Pater voluit, processit ex Patre, et qui in « Patre fuit, processit ex Patre, ... et cum Pa- « tre postmodum fuit, quia ex Patre processit, « SUBSTANTIA SCILICET ILLA DIVINA, cujus nomen « est Verbum, per quod facta sunt omnia et « sine quo factum est nihil. »

Ita quoque Lactantius variis in locis. Institutionum enim lib. 2, cap. 8: « Cum esset, » inquit, Deus ad excogitandum prudentissimus, ad faciendum solertissimus, antequam « ordiretur hoc opus mundi, ... PRODUXIT SIMILEM SUI Spiritum, qui esset virtutibus Dei « Patris præditus. »

Libro 4, cap. 6: « Deus, ... inquit, ante- « quam præclarum hoc opus mundi adoriretur,

« sanctum, incorruptibilem Spiritum GENVIT; « quem *Filium* nuncuparet... Videlicet ipse est « Dei Filius, qui per Salomonem locutus est « ea: ... *Deus condidit me in initio viarum suarum in opera sua ante secula.* » Ibidem cap. 9: « Quomodo igitur procreavit? ... Sanctæ literæ docent... illum Dei Filium, Dei esse « Sermonem... Sermo est Spiritus cum voce « aliquid significante prolatus... Ille verò cum « sit et ipse Spiritus, tamen cum voce ac sono « ex Dei ore processit, sicut Verbum... Merito « igitur *Sermo et Verbum Dei* dicitur, quia Deus « procedentem de ore suo vocalem Spiritum, « quem non viro, sed mente conceperat, « inexcogitabili quâdam majestatis suæ vir- « tute ac potentiâ, in effigiem, quæ proprio « sensu ac sapientiâ vigeat, comprehendit. »

Hæc autem illi veteres è Scripturis erui posse arbitrabantur, quæ duplicem Christi statum, alterum æternum, alterum temporalem, præ se ferre videbantur. Primò enim Scripturæ Christum, ut Deum Deique Verbum, ab omni æternitate in Deo Patre extitisse ubique clamant. Eadem ipsum nihilominus paulò ante mundi opificium è Patre prolatum esse et prodiasse, imò gentium, fundatum, et conditam tunc fuisse non semel prædicare videntur. Passim enim perhibent Deum protulisse tunc Sermonem per quem omnia facta sunt. Psal. 32, 9: *Dixit et facta sunt.* Prov. 8, 22, juxta septuaginta Interpretes, quorum versione utebantur: *Dominus condidit me initium* (sive *in initio*) *viarum suarum in opera sua.* Versu 23: *Ante secula fundavi me.* Versu 24: *Ante omnia generavi me.* Eccli. 24, 5: *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam.* Ibidem versu 14: *Ab initio et ante secula creata sum.* Psal. 100, 4: *Ex viro ante luciferum genui te.* Quæ cum ita sint, ex his antiqui colligebant Christum tunc à Patre extrinsecus processisse ad cuncta creanda; atque adeò præter æternam ipsius è Patre originem, aliam ejusdem temporalem et externam ex eodem progressionem admittebant.

Hæc autem doctrina à vulgari quidem theologia nostræ ratione non mediocriter abhorret; sed nedum hæresim Arianam juvet, eam contra elidit. Quamvis enim Ariani, periurè ac veteres illi, Christum ut Dei Verbum tunc à Patre prodiasse definirent ad universa condenda, longè tamen alio sensu id dicebant. Ipsi enim Verbum hoc meram creaturam esse statuebant, quæ tunc easse coepisset. At verò antiqui Christum ut Deum et Dei Verbum ab

omni æternitate existisse sentiebant. Deinde autem eundem è Patre, in quo, et cum quo semper fuisset, processisse arbitrabantur ad opus mundi, ut supra ad Theophilum Antiochenum animadvertimus. Hinc illi etiam ipsi, qui ab Ariana impietate quàm maximè alieni fuerunt, eandem hanc doctrinam de secundariâ et temporali Verbi è Patre progressionem ad mundi opificium adsciscere non dubitârunt.

Constantinus Magnus in epistolâ ad Nicomedienſes, quâ in Arianos vehementer invehitur apud Gelasium in actis Nicænæ synodi, parte 3 : « Dei Filius, inquit, Christus, omnium opifex..... GENITUS EST, imò potiùs processit ipse, cùm semper in Patre esset, ad ea ordinanda quæ ab ipso facta sunt. »

Athanasius Oratione contra Gentes : « Deus, inquit, uniformiter existit, neque compositus est. Quapropter et ejus ὁμοῦς uniformiter existit, neque compositus, sed unus est unigenitusque Deus, qui etiam ex Patre..... progressus, cuncta exornat et continet. » Oratione autem 3 contra Arianos, qui Christum esse creaturam colligebant ex eo Apostoli loco ad Coloss. 1, ubi appellatur *primogenitus omnis creaturæ* : « Quod autem, inquit, *primogenitus creaturarum* appellatur, id non idèd fit, quasi ipse cæteris creaturis coæquetur..... sed ob Verbi ad creaturam condescensionem, id nomen illi inditur. Non enim idem potest esse unigenitus et primogenitus, nisi diverso respectu. Ut unigenitus quidem habeatur ob generationem ex Patre; primogenitus verò ob condescensionem ad creaturas, quòdque MULTOS SIBI FRATRES CREAVIT..... Hoc verò quod primogenitus dicitur, connexam habet rursùm creationis causam, quam subintulit Paulus dicens : *Quoniam per ipsum creata sunt omnia.* »

Zeno Veronensis, quem IV seculo post Arium vixisse ac acrispisse eruditè existimant, sermone 1, de æternâ Filii Dei generatione : « Quem, inquit, ante omnia secula Pater in profundo sacræ suæ mentis arcano insuspicabili ac solâ sibi notâ conscientiâ, Filii non sine affectu, sed sine revelamine amplectebatur. Igitur..... sapientia sapientiam, omnipotentia omnipotentiam propagat; de Deo nascitur Deus, de ingenito unigenitus..... procedit in nativitate, qui ERAT, antequàm nasceretur, in Patre. » Sermone 2 : « Cujus ex ore, inquit, ut rerum natura, quæ non erat,ingeretur, prodivit unigenitus Filius, cordis ejus nobilis inquilinus; exinde visi-

« BILIS EFFECTUS, quia humanum genus visitatus erat. » Sermone 3 : « Principium, fratres, inquit, Dominus noster incunctanter est Christus, quem ante omnia secula Pater adhuc in semetipso..... non sine affectu, sed sine discrimine amplectebatur. Sed excogitationum ut ordinem instrueret rerum ineffabilis illa virtus,... è regione cordis eructat Verbum. De Deo nascitur Deus..... Quomodò autem generatus sit, qui processit, dementis est opinari. Namque temperat se propter rerum naturam Filius, ut æternæ maiestatis Dominum non possit mundi istius mediocritas sustinere. Cùm Imperat Pater orbem fieri, opus cum dicto completur à Filio. »

Marinus Victorinus lib. 1 contra Arium : « Duplex, inquit, generatio ejus (Christi)..... una quidem in filietatem..... alia autem in carnem venire. Illa quidem sola generatio à Deo potentiae manifestatio; ista autem acceptio magis carnis, non generatio..... Hinc Pater qui Intus; hinc Filius qui foris. » Idem, hymno primo : « Tu cùm quiescis, Pater es; cùm procedis, Filius. »

Denique Rupertus lib. 1 comment. in Genesim, cap. 10 : « Quid, inquit, in eo quod dictum est : *Dixit Deus*, nisi generationem Verbi æterni, Verbi Deo consubstantialis..... intelligere debemus? Verè enim sine voce natum, et omnia potentialiter continens, Verbum tunc Pater actualiter generavit, quando coelum et terram creavit..... Eructavit ergo cor Patris verbum bonum, et ex utero, id est, de substantiæ suæ secreto ante luciferum genuit illud, quando dixit : *Fiat lux.* »

Sic illi concilio Nicæno posteriores scriptores, quos Arianae lue infectos idèd fuisse nemo cordatus unquam suspicabitur. Cur ergo propterea in suspicionem vocabantur veteres, qui longè securius loqui potuerunt?

Verùm ut quid illi omnes senserint de hæc Verbi divini ex Patre extrinsecus processione penitiùs intelligatur, observandum est juxta ipsos Verbum tunc speciem aliquam corporalem ac substantiam externam, imò humanam fortassè formam ac naturam induisse et assumpsisse, eo ferè modo quo posthàc Patriarchis se contuendum dedit, aut etiam è beatâ Virgine prodiit. Tertullianus enim contra Praxeam, cap. 7 : « Tunc Sermo, inquit, speciem et ornatum suum sumit, sonum et vocem, cùm dicit Deus : *Fiat lux.*..... Ergo, inquit, das aliquam substantiam esse Sermone? ..

« Quid est enim, dices, Sermo, nisi vox et sonitus oris... cæterum vacuum nescio quid, et inane, et incorporeum? At ego nihil dico de Deo inane et vacuum prodire potuisse, nec carere substantiâ quod de tantâ substantiâ processit et tantas substantias fecit. » Hippolytus supra : « Deus, inquit, Verbum cum in se haberet, essetque mundo creato inaspectabile, fecit aspectabile... Qui prius... invisibilis, hunc visibilem facit. » Novatianus ibidem, supra : « Sermo Filius natus est... inquit, non in sono percussu aeris.... sed in substantiâ prolata à Deo virtutis. » Lactantius : « Deus, inquit, procedentem de ore suo vocalem Spiritum, quem non utero, sed mente conceperat in effigiem, quæ proprio sensu ac sapientiâ vigreat, comprehendit. » Athanasius idcirco ait Verbum tunc descendisse creaturis, quæ divinam majestatem ferre non potuissent, et eam speciem assumpsisse, quæ ipsi homines fratres faceret. Zeno Veronensis pariter Christum tunc visibilem esse effectum, et propter rerum naturam se temperasse.

Inde est quòd Tertullianus, quâ ratione homo sit creatus à Deo describens, de resurrectione carnis, cap. 5, sic loquatur : « Caro, inquit, et Sermo Dei constitit propter formam, ne quid sine Sermone.... et amplius manu (Dei) propter prolationem, ne universitati compararetur. » Putat enim Deum, à quo homo formatus est, manibus tunc instructum fuisse, quibus tantum opus fingeret. Ita quoque Prudentius in Apotheosi.

Instant 1° : At Tertullianus, aliquæ mox recensiti, hanc initio mundi à Patre processionem, ipsam esse Verbi generationem ac nativitatem profitentur. Ergo nondum à Patre processerat, nec ex ipso genitus erat. — Distinguo antecedens : Generationem sensibilem et nativitatem extrinsecus factam, concedo; quasi antea à Patre non processisset, nego. Ut ergo veterum illorum sententia magis ac magis illustretur, notandum est, 1° omnes illos, nullo excepto, Christi æternitatem, ejusque ab omni æternitate distinctionem à Patre, agnovisse; quod de unoquoque sigillatim aut evicimus aut evincemus. 2° Ipsos non potuisse ita sentire, quin aliquam ejusdem Verbi æternam processionem ac originem simul admitterent. Etverò haud dubiè agnoverunt. 1° Enim duos illi deos ingentos esse non crediderunt. 2° Tatianus, Athenagoras et Theophilus Antiochenus eum in hoc æternitatis statu *Patris*

Verbum vocant. At verbum ex illius mente necessariò procedit, cujus verbum est. 3° Tertullianus contra Praxeam, cap. 26, postquam apertè definiisset Christum, quatenus est Dei Spiritus, ab æterno fuisse, sic subdidit : « Sicut ergo Sermo Dei non est ipse, cujus est, ita nec Spiritus, etsi *Deus* dictus est, non tamen ipse est cujus est dictus.... et idè Spiritus Deus, et Sermo Deus, quia ex Deo; non tamen ipse ex quo est. » Etverò passim Christum ex *Deo Deum* appellat; quod sine origine nec consistere nec intelligi potest. 4° Hippolytus similiter pronuntiat Christum sic ex Deo Patre Deum processisse, ut lumen à lumine; et qui in Patre semper fuerat, ex Patre exiisse. 5° Novatianus conceptis verbis eum ab æterno Filium fuisse à Patre genitum et natum statuit. « Hic ergo, inquit cap. 31, cum sit genitus à Patre, semper est in Patre. Semper autem sic dico, ut non innatum, sed natum probem.... Semper enim in Patre, ne Pater non semper sit Pater. » 6° Justinus in Apologiâ, quæ dicitur prima, cum semper Patri coexistisse, ut ab ipso genitum, affirmat pag. 44. De cæteris idem esto iudicium. Ergo omnes antiqui æternam ejusmodi processionem agnoverunt : plures etiam memorarunt, idque conceptis verbis. Alii verò non item; seu quòd occasio data non esset, seu quòd Scripturas sequerentur, quæ de æterno Christi statu vix ac ne vix quidem *generationis* aut *processionis* nomen, quemadmodum ab ipsis usurpabantur, adhibent. 3° Eosdem nihilominus *generationis* nomine donasse eam, quam insuper admiscere, Verbi à Patre progressionem ad orbem fabricandum; quin et ita locutos esse, quasi hæc sola esset propriè dicta generatio ac nativitas. Ita Athenagoras supra; Tertullianus hic, et alii postea. Cujus quidem locutionis variæ causæ esse potuerunt. Prima, quòd Scripturæ en, quo supra expositæ sunt, sensu acceptæ, eodem *generationis* vocabulo passim utantur. Secunda, quòd juxta vulgarem loquendi consuetudinem, liberi tum demum *gigni* et *nasci* dicantur, cum in auras extrinsecus prodeunt; *geniti* autem et *nati* non dicantur, quamdiù intra parentum viscera latent,isque continentur. Non mirum itaque si tunc Verbum esse genitum ac natum affirmare non dubitaverint, cum ex æterno Patris sinu, et de ipsius cordis vulvâ, ut loquitur Tertullianus, ad condendam mundi machinam effusum est. Cæterum si propterea vocandi sunt in crimen veteres, eadem criminatione involvendi

sunt Patres posteriores, etiam ii qui Arianam hæresim protriverunt. Eadem enim *generationis* voce progressionem illam appellant, non modò Constantinus Magnus et Rupertus, sed et Athanasius, Marius Victorinus et Zeno Veronensis supra. Atqui hi extra omnem erroris auspicionem positi sunt. Ergo et alii absolventi sunt. Quin et Marius Victorinus aliquid habet longè durius. Comparans enim primam illam Verbi à Patre processionem principio rerum, cum altera ejusdem ex Beatà Virgine, quæ carnem assumpsit, videtur hanc primam, non autem secundam, *generationis* nomine donandam esse, affirmare.

Instant 2°: At Tertullianus addit ante hanc processionem initio mundi factam, Christum Dei Filium, Dei Sermonem ac Sapientiam non extitisse. Hinc enim est quod ait, *TEMPUS FUISSE CUM FILIUS NON ESSET; PATREM NON SEMPER FUISSE PATREM; materiam, si æterna esset, FILIO FORTE ANTIQUIOREM; SOFIAN NON SINE INITIO ESSE; DEUM NON FUISSE SERMONALEM A PRINCIPIO, seu ab æterno; RATIONEM DEI ANTIQUIOREM ESSE DEI SERMONE; Filium procedendo (ad extra) factum esse, et ejusmodi prolatione ESSE GENERATUM.* Ergo non putavit Christum esse æternum. — Distinguo consequens: Non putavit Christum esse æternum, quatenus Filium Dei, et Sermonem, et Sapientiam, concedo; Christum, qui Filius est Dei et Sermo et Sapientia creatrix mundi, non esse per sese æternum, nego. Aliud est Christum esse per sese æternum, aliud æternum eum esse sub omni respectu; Christus enim potest credi æternus esse, etiam si talis non existimetur omni ex parte. Ita Catholici consentiunt æternum eum esse; nec tamen sentiunt eum esse talem, quatenus homo est: quia videlicet æternæ ejus naturæ ac personæ humanitas certo duntaxat tempore accessit. Porro ita exponendi sunt Tertullianus aliquæ veteres. Cùm enim Christum, ut in se est et habita ratione primigeniæ suæ naturæ, considerant, eum ubique initio expertem esse prædicant quamvis initium eidem aliunde assignent, habita ratione eorum quæ postea ipsi acciderunt. Ergo veteres Christum in se spectatum variis nominibus exornant, eumque *Deum* vocant, *Dei Verbum*, *mentem*, *rationem*, *prudentiam*, *spiritum*, *sermonem*, *Filium*, *et sapientiam mundi effectricem*. Sed omnia hæc nomina ipsi non tribuunt sub eodem respectu; alia enim sunt, quæ ipsi adscribant, quatenus ab æterno fuit in Patre; alia quæ referant

ad eum statum, aut potius ac illud tempus quo inter exordia mundi à Patre extrinsecus processit.

Christum igitur, habita ratione æterni ipsius apud Patrem status, appellant 1° *Deum de Deo*; 2° *Dei Verbum*; 3° *Dei Spiritum*; 4° *Dei mentem*; 5° *Dei rationem*; ut apud Athenagoram, Tatianum, Theophilum Antiochenum, Tertullianum, Hippolytum, Novatianum, et cæteros videre est.

At verò, quatenus à Patre prodiit ad fabricam mundi, eundem vocant, 1° *Sapientiam conditam*; 2° *Primogenitum creaturæ*; 3° *Sermonem prolatum*; 4° aliquando Filium ac puerum; quæ cùm apud cæteros occurrant, tùm apud Tertullianum præsertim, ut monuimus.

1° Itaque Tertullianus Christum vocat sub eo respectu *Sapientiam mundi effectricem*: Idque propter illud Prov. 8, juxta septuaginta Interpretes: *Dominus condidit me*, etc. Non quòd Christus ab æterno non esset vera Dei sapientia; sed quòd nondùm esset illa Sapientia condita per quam facta sunt omnia. 2° Sub eadem consideratione nomen *Sermonis Dei* Christo tribuit, quia Sermo est Verbum extrinsecus prolatum. Christum ergo, quatenus in Patre ab æterno fuit, *Dei rationem et spiritum* dicit, sed Verbum idem factum esse *Sermonem* arbitratur, cùm ex intimo mentis sinu foras prodiit ad molendam rerum universitatem. Hinc ait Deum non fuisse sermonalem à principio, sed rationalem etiam ante principium; quia videlicet Christum ab æterno habebat intra se, ut rationem suam et verbum internum; sed eum extra non emittebat tanquàm sermonem, nisi cùm omnia facta sunt. 3° Tandem videtur etiam Tertullianus existimasse Christum non dici Filium Dei, nisi propter externam illam à Patre progressionem; proinde ante illam non fuisse propriè loquendo Dei Filium; in quo jurisconsultorum loquendi rationem, ut aliàs frequenter, æmulatus est. Illi enim solum, quamdiù intra parentis viscera latet, *matris portionem* vocant; *Filium* verò nonnisi postquam ex utero in lucem prodiit, quæ *generatio et natiuitas* propriè nominatur. Cùm igitur Christus ad hanc usque progressionem externam semper intra Dei sinum fuisset, hinc sæpè eum *portionis* nomine donat, ut modò declarabimus; postquam autem è vulva cordis Dei exiit, eum nomine *Filii* insignit. hancque extrinsecus factam à Patre processionem, eà de causâ *generationem* et perfectam Christi *natiuitatem*

appellat. Antea enim velut conceptus quidem videbatur Tertulliano, sed nondum censebatur natus, quod nondum apparuisset.

Hoc autem in negotio Tertullianum nonnulli alii secuti sunt, saltem ex parte: Hippolytus supra: « Verbum hoc, inquit, » « prodiens in mundum, ostensum est puer » « Dei. » Idem: « Nec enim Verbum per se, » « inquit, et sine carne perfectus Filius erat, » « cum tamen esset perfectum Verbum unigenitus. » Quibus verbis longius progreditur, quam Tertullianus; ait enim Christum non fuisse perfectum Dei Filium, antequam carnem assumeret. Novatianus: « Quando ipse » « voluit, Sermo Filius natus est. » Lactantius lib. 4, cap. 6: « Antequam, inquit, » « opus mundi adoriretur, Spiritum genuit, quem Filium nuncupavit. Quin et » « post concilium Nicænum, » Zeno Veronensis sermone 1: « De Deo, inquit, nascitur » « Deus, procedit in nativitatem, qui erat, » « antequam nasceretur, in Patre. » Quæ sunt Tertulliani dictis planè similia. Conceptis enim verbis definit tempus quoddam fuisse, cum nondum natus esset Filius Dei. Marius Victorinus lib. 1: « Hinc Pater, inquit, qui » « intus; hinc Filius, qui foris. »

Denique Rupertus: « Verbum tunc Pater » « actualiter generavit, quando cælum et terram creavit. »

Id quidem insolens ac mirum primâ fronte videtur; sed quamvis illi locutione tendens à nobis et aliis vulgò Patribus dissideant, re tamen ipsâ consentiunt. Apertè enim profitentur eum, qui tunc natus est, et factus est Filius Dei, jam ante fuisse ab omni æternitate, ut Deum de Deo, ut Dei Verbum ac rationem, ut Dei Spiritum. Quocirca, juxta veteres illos, Christus quidem in se, seu, ut scholæ loquuntur, specificativè spectatus, est æternus; sed non reduplicativè, quatenus est Dei Sermo extra prolatus, aut Dei Filius, externâ in lucem processione generatus ac natus. Id autem adèd verum est, ut non semel asserat Dei Filium ac Sermonem esse æternum, sed præcipuè contra Praxeam cap. 27, quia nimirum Spiritus ille, qui primò fuit Deus de Deo, Deique Spiritus ac ratio, et postea in Sermonem et Filium Dei evasit, ab omni æternitate extitit. Hinc ibidem, cap. 42: « Filio, inquit, nondum apparente. » Quo innuit Filium quidem ante mundi originem fuisse; sed nondum tamen apparuisse. Quin et contra Hermogenem, cap. 18, ubi tam disertè

pronuntiat Sapientiam principio rerum à Deo esse conditam, eo, inquam, ipso in loco, agnoscit eandem non esse æterno Patri subditam, non statu ab ipso diversam. Porro, si creatura mera esset, quæ tunc cœpisset extare, ea profectò æterno Patri subdita fuisset, et diversæ omninò ab ipso naturæ ac conditionis. Ergo creatam eam simul et incretam, temporalem et æternam esse arbitratus est. Et verò, in libro de Carne Christi, cap. 5, disertè statuit Christum hominem simul et Deum esse; hinc natum, inde non natum, seu initii expertem, etc.

Instant 3º: Hæc non possunt intelligi de processione ad extra. Tertullianus enim contra Hermogenem, cap. 18, de illâ loquens, ait: « Eam statim condit et generat in semetipso. » Ergo, etc. — Nego subsumptum. Ad probationem, distingo antecedens: Condit et generat in semetipso, quod non recesserit à Deo Patre, concedo; quod non excesserit, seu formam extraneam non assumpserit, nego. Sic ipse loquitur Apolog. cap. 2: « A matrice, inquit, non recessit; sed excessit. » Hinc modò separationem admittit, modò submovet, ut infra patebit.

Instant 4º: Tertullianus contra Praxeam, cap. 6, definit tunc, id est, initio mundi, esse cœpisse secundam sanctissimæ Trinitatis personam. Ergo antea non erat persona. Respondeo 1º, id liquidò non asserere Tertullianum: hæc enim sunt ejus verba: « Ita quoque » « cœpiam exaudi, ut secundam personam conditam. » Quæ quidem illa possint accipi, ut duntaxat significant sapientiam effectricem mundi, quæ secunda sanctissimæ Trinitatis persona intelligenda est, fuisse tunc conditam, eo nempe, quo aperuimus, sensu. Respondeo 2º, si quis obfirmato animo contendat ex Tertulliano tunc Christum in secundam personam evasisse, id interpretandum fore de personâ, jurisconsultorum more, non autem theologorum ritu, acceptâ. Namque juxta theologos persona est quodlibet individuum rationis compos ac per se subsistens. Tollis autem semper et ab æterno fuit Christus, etiam juxta Tertullianum, qui non semel eum esse verum Deum et æternum agnoscit. At juxta jurisconsultos filii, quamdiù intra parentum viscera includuntur, non censentur personæ; imò pro personis non habentur, nisi quando extra processerunt, et jus aliquod sibi proprium habent. At Christus initio mundi duntaxat à Patris sinu egressus est, tumque

jus demum habere cœpit, quasi peculiare ac proprium, in eam formam, quam sibi intimo nexu conjunxit. Itaque hoc sensu aliquatenus dici posset tunc in personam evasisse; quod longè clariùs affirmare veritus non est Novatianus de Trinit. cap. 31, ubi ait Christum, dum processit ex Deo ad opera mundi, secundam personam effecisse. Porro, quod narrant omnes, in jure romano versatissimus fuit Tertullianus, et jurisprudentiæ locutionum retinentissimus. Jam verò suam de illo personæ et Filii nomine meitem exponit ibidem, cap. 7, dum sic loquitur: « Quæcumque ergo substantia Sermonis fuit, illam dico personam, et illi nomen Filii vindico; et dum Filium agnosco, secundum à Patre defendo. » Hinc et Tertullianus affirmat quòd Pater Filium fecerit secundum à se, agitando intra se.

Instant 5º: Aliquam separationem Filii à Patre tunc esse factam Tertullianus putavit, contra Praxeam, cap. 6: « Deline inquit, asistentem eam ipsâ separatione cognosce. » Atqui, si Christus est Deus, nunquàm potuit à Patre separari, quocum eandem naturam habeat necesse est. — Distinguo majorem: Separationem, id est, extrinsecus processionem ac distinctionem, concedo; id est, divisionem, nego. Senper enim divisionem illam excludit: imò passim et separationem. Apol. cap. 24: « A matrice, inquit, non recessit, sed excessit. » Hoc ipso in libro contra Praxeam, cap. 8: « Sermo, inquit, et in Patre semper, et nunquàm separatus à Patre.... Prolatum dicimus Filium à Patre, non separatum. » Capite 9: « Inseparatos ab alterutro Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum testor. » Ibidem « duos distinctione, non divisione, » Patrem et Filium pronuntiat; capite 19: « Pater et Filius duo non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione. »

Instant 6º: At Tertullianus passim agnoscit Christum tunc esse factum, conditum, et creatum. — Distinguo: Conditum, factum et creatum, quatenus est sapientia mundi effector, et Filius extra progressus, id est, ratione formæ creatæ, quam tunc induit et sibi conjunxit, concedo; quatenus est Deus à Deo, Spiritus à Spiritu, etc., uno verbo, ut in se est, nego. Non diffiteor igitur hæc passim à Tertulliano dici, quâ ratione Tatianus supra professus est Dei Verbum ita extrinsecus prolatum, fuisse primum divini Spiritus opus, quo etiam modo Lactantius ipsum et conditum

et procreatum esse asserit; sed ita loquuntur habitâ ratione formæ illius aspectabilis et creatæ, quam sibi conjunxit, non autem habitâ ratione primæ illius naturæ; ad eum ferè morem, quo Christus propter assumptam à Beatâ Virgine carnem factus non semel in Scripturis esse dicitur. Cæterum aliâ ex parte Christum eundem pro increato habent; in primis autem Tertullianus de carne Christi, cap. 5. Inde etiam est quòd Athenagoras ait Verbum quidem tunc à Patre processisse, ita tamen ut non sit quid factum. Ergo, juxta veteres, Verbum Dei factum simul est et non factum, creatum et non creatum, sub diverso respectu. Per sese, et habitâ ratione primæ suæ naturæ increatus est et non factus; ut verò factus dicitur, conditus et creatus, habitâ ratione formarum creatarum, quas postea assumpsit, sive principio rerum ad condendum orbem, sive progressu temporis ad humanum genus reparandum.

Obijciunt 2º: Tertullianus Filium Dei portionem sæpè appellat. Apolog. cap. 21: « Portio, inquit, ex summâ. » Libro 3 contra Marcionem, cap. 6: « Cujus (divinitatis), inquit, si plenitudo intellecta non est (Pater), multò magis portio. » Contra Praxeam, cap. 9: « Pater enim tota substantia est; Filius verò derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur: Quia Pater major me est. » Ergo Filius non habet divinitatis plenitudinem; atque adeò verus ac summus non est Deus. — Distinguo antecedens: Filium appellat portionem, quòd una sit duntaxat divinitatis persona eaque derivata, non verò omnis quæ Deus est; quòd à Patre totius divinitatis fonte sit, eoque origine posterior, et eatenus etiam minor, ei tamen consubstantialis, concedo; quasi Filius sit à Patre separatus, eoque naturâ ac conditione inferior, nego. Nimis comparationes id genus non sunt ad vivum rescandæ; sed ex auctorum mente ac scopo benignè interpretandæ sunt; in quibusdam enim quadrant; sed in aliis deficiunt. Jam verò, cum Tertullianus secundam Trinitatis personam Filium, toties portionem vocat, eò duntaxat significare voluit, 1º ut portio sola et per se totum non facit, sic Filium non esse id omne quod Deus est, sed alias præterea esse personas, quod Praxeas negabat. 2º Ut portio à toto procedit, sic Filium à Patre esse. 3º Ut portio ex toto decerpta, eo est posterior, ita Filium esse Patre origine posteriorem. 4º Ut portio minor est

toto, sic Filium esse, eadem originis ratione, æterno Patri minorem, quod plurimi Patres, etiam post synodum Nicenam, dicere non re-
fugerunt, eò quòd Patrem esse, ac totius di-
vinitatis fontem, videretur esse quædam di-
gnitas, quâ prima persona secundæ præstaret.
5° Ut portio distinguitur à toto; sic Filium à
Patre distingui. 6° Ut portio ejusdem est ratio-
nis cum toto, sic unam eandemque esse Pa-
tris et Filii naturam. Verùm in aliis similitudo
locum non habet; quasi nempe, ut portio à
toto divisa est et naturam habet sibi peculia-
rem, minorem, et reipsà diversam ab eo unde
deciditur, sic Filius sit à Patre separatus, et
propriâ sibi, minore, distinctâque naturâ in-
structus. 1° Enim, ut mox demonstravimus,
constanter ubique prædicat Filium non esse à
Patre separatum. 2° libro 4 contra Marcio-
nem, cap. 25, pronuntiat Filium non mino-
rem esse Patre, naturâ suâ videlicet; alibi
verò Filium esse parem Patri statuit, ut vidi-
mus. 3° Unam eandemque esse ac prorsus in-
divisam Patris substantiam perpetuò asserit.
4° Non agnovit in divinitate plures gradus,
quasi una sit major, altera minor. Contra
Hermogenem, cap. 7: « Neque enim, inquit,
« proximi erimus opinionibus nationum, quæ
« si quando coguntur Deum consilieri, tamen
« et alios infra illum volunt. Divinitas autem
« gradum non habet, utpote unica; mi-
« nor se nunquàm poterit esse. » Alibi tamen
gradus agnoscit varios, nempe adversus Pra-
xeam, cap. 2; sed inter personas ipsas pro-
pter originem, non verò in naturâ. 5° Iisdem
in locis, quæ objiciuntur, satis ipse mentem
suam explicat. Cap. 21 Apolog.: « Hunc ex
« Deo, inquit, didicimus. genera-
« tum, et ideo Filium Dei et Deum di-
« ctum ex unitate substantiæ. Portio ex
« summa. nec separatur substantia, sed
« extenditur. » Libro 3 contra Marcionem,
cap. 6: « Si plenitudo intellecta non est, in-
« quit, multò magis portio, certè quàm plenu-
« dinis consors. » Contra Praxeam, cap. 9:
« Dico, inquit, diversitate alium
« Filium à Patre, sed distributione; nec divi-
« sione alium, sed distinctione, quia non sit
« idem Pater et Filius. » Ergo Tertullianus
agnovit Filium, quem dicit *portionem*, unam
habere cum Patre substantiam, quæ non se-
paretur, plenitudine divinitatis, non minùs
quàm Patrem, præditum esse, et ab eo qui-
dem esse distinctum, sed nullatenùs divisum.
Propterea autem cum Filium *portionem* nomi-

nat, jurisconsultorum more loquitur, ut su-
pra animadvertimus.

Objiciunt 3°: Idem Tertullianus contra Pra-
xeam, c. 14, asseverat Patrem esse invisibi-
lem, Filium verò visibilem. Atqui hoc extra-
naturæ diversitatem consistere non potest. —
Distinguo majorem: Filium verò visibilem,
quatenùs persona est, quæ mitti possit, et for-
mam aspectabilem assumere, eanique reipsà
assumpsit, concedo; naturâ suâ, nego. Id ex
locl ipsius lectione patet. Ibidem enim Filium
quoque naturâ suâ esse invisibilem monet.
« Dicimus enim, inquit, Filium suo nomine
« eatenùs esse invisibilem, quâ Sermo et Spi-
« ritus Dei, ex substantiæ conditione; vi-
« sibilem autem fuisse ante carnem. in vi-
« sione. et in somnio. » Sed hæc de re ad
Justinum plenius disputatum est.

Objiciunt 4°: Tertullianus contra Praxeam,
cap. 12, ait Patrem Jussisse Filio ut mundum
conderet, et Patri Filium paruisse. Atqui
Deus nulli parere potest. — Distinguo ma-
jorem: Id est, ipsius voluntatè executum esse,
ut ipsius Verbum, adeòque Deum, concedo;
servi ad instar, nego. Contra Hermogenem
enim cap. 18, disertè asserit *οφείαν* non fuisse
ideo Patri subditam. Sed de eo rursus ad
Justinum.

Objiciunt 5°: Rufinus in Apologâ pro Ori-
gene, tom. 9 Hieronymi, ait Tertullianum de
Trinitate non rectè sensisse. — Respondeo 1°
ita loqui Rufinum propter eum de Trinitate
libellum, qui inter opera Tertulliani exstat,
hoc verò opus Tertulliani non esse. Respon-
deo 2°, cujuscumque sit is liber, catholicum
eâ in parte esse; atque adeò deceptum esse
Rufinum; quod profectò mirum non est.

Origenes. — Jam veniendum est ad Orige-
nem, extimæ quidem pietatis et eruditionis
infinitæ virum, sed de quo tantâ animorum
contentione à viris cum doctis tum sanctis
haetenùs disputatum est, ut quamvis magnæ,
attamen dubiæ famæ sit. Cum enim adhuc vi-
veret, adversarios habuit Demetrium Alexan-
drinum et plures alios Ægypti præsules; post
mortem verò, cum non paucos obscuro nomi-
nis viros, tum inprimis Methodium martyrem,
Eustathium Antiochenum, Marcellum Ancy-
ranum, Pacomium abbatem, Theophilum
Alexandrinum, Epiphanium, Hieronymum, et
œcumenicæ V synodi Patres, aliosque innu-
merabiles; quibus accenseri possunt præ cæ-
teris inter recentiores Petavius et illustrissi-
mus Huetius.

Alterâ verò ex parte fautores ac patros vivus habuit Alexandrum Hierosolymitanum, Theotistum Cæsariensem, Dionysium Alexandrinum, Firmilianum Cæsariensem, Gregorium Thaumaturgum, et Athenodorum ejus fratrem; mortuus autem defensores nactus est Pamphilum martyrem, Eusebium Cæsariensem, Athanasium, Basilium, Gregorium Nazienzenum, Gregorium Nyssenum, Didymum Alexandrinum, Titum Bostrensem, Joannem Hierosolymitanum, Rufinum; è recentioribus verò Joannem Picum Mirandulanum, Jacobum Merlinum, Erasmus, Sixtum Senensem, Claudium Espenseum, Gilbertum Genebrardum, Stephanum Binetum et Halloxiu. Atque hos postremos theologi passim nunc sequuntur, adeò ut apud omnes ferò jam obtineat, ut ab Ariana impietate et Socinianorum partibus Origenes vindicetur. Quin etiam non parùm Ecclesiæ interesse multè existimant, ut Origenes non putetur primum hoc religionis dogma de Christi divinitate palàm ac publicè impugnasse, qui non solum in Ecclesiæ catholice sinu ad mortem usque permansit, sed etiam cum plerisque illius ætatis sanctissimis, doctissimis ac celeberrimis Ecclesiæ episcopis, communionis et ætioris amicitiae vinculo conjunctus vixit, imò et admirationi ipsis fuit. Atque id eò magis observandum est, quòd, cum Origenes mirificè exagitaretur, multaque ei obijcerentur, nunquàm tamen ullus circa Trinitatem erroris, quamdiù vixit, insinulatus fuerit. Quid enim, inquit, an nullo tunc loco habebatur Christi divinitas? An liberum tunc fuit ipsam vel confiteri vel impetere? An Ecclesia, an sancti, an docti rem istam parùm curabant? Absit. Imò historia ecclesiastica docet nunquàm eos impunè tulisse, qui præcipuum hoc fidei caput violare attentârunt. Ergo pariter, inquit, Origenes omnibus odio et execrationi fuisse, si reipsâ Christi divinitatem impugnasset et evertisset, in his præsertim operibus, quæ omnium manibus terebantur.

Ut verò omnem Origenis à se defensi invidiam depellant, varias illi vias ineunt. Alii enim contendunt Origenem nunquàm propter hoc de Christi divinitate caput, sed propter alia duntaxat ab Ecclesiâ fuisse damnatum; alii Origenis scripta hæreticorum manu adulterata esse et interpolata; alii alia obtendunt. Quæ quidem, quòd hujus loci non sunt, non persequemur. Absit nimis, ut in tantis tam illustrium virorum dissidiis

judicium nostrum interponere velimus. Ut omnium Patrum memoriam, sic omnium conciliorum decreta veneramus. Legitimas habuerint antiqui causas Origenis damnandi, cum id ad institutum nostrum non pertineat, inquirere animus non est. his certè multasuppeteant, quæ ad nos usque non pervenerunt. Itaque sepositâ majorum nostrorum auctoritate, ac prætermisissis, quæ olim utrinque allata sunt, momenti, lubet Origenem, non cujusmodi olim fuit, sed qualis nunc est, expendere. Cum enim Sociniani in ea ipsa Origenis scripta, quæ Ecclesiâ nobis servavit, pugnent, operæ pretium erit ejus judicium tueri, et quos hic adversarij struunt, triumphos dissipare.

Quia verò constat Origenis operibus multa esse alienâ fraude inserta, et quæ latine tantum extant, magis suspecta sunt; ipsum, prout jam græcè legitur et nobis obijcitur à Socinianis, spectabimus, et argumento, ut aiunt, ad hominem demonstrare conabimur Origenem, nedum Ariani ac Sociniani faveat, ab eorum doctrinâ longè esse alienum.

1º Non semel nec obscure docet Christum extitisse antequàm à Beatâ Virgine carnem assumeret, præcipuè contra Celsum, lib. 3 et 6. Sed eximius est eâ de re locus, lib. 5, ubi, «Dei Filius, inquit, primogenitus omnis creaturæ, etsi nuper homo factus esse videatur, non tamen idèò novus est; novit enim hunc «Scriptura sacra creaturis omnibus vetustiore».

2º Ipse etiam æternitatem prædicat. Tomo enim 1 in Joannem, hunc Davidis locum interpretans: *Filius meus es tu; ego hodiè genui te*: «Dicitur, inquit, ad illum à Deo, cui semper est hodiè. Neque enim est vespera Dei, neque mane;..... sed tempus, ut ita dicam, simul se extendens cum illâ ipsius ingenità et sempiternâ vitâ. Ipsi dies est hodiè, in quâ genitus est Filius; sic non invento «originis ipseus principio, sicut nec diei.» Ergo Christus semper fuit, nec ullum habuit initium existendi. Libro 5 contra Celsum. Christum Dei sapientiam idèò vocat *splendorem æterni luminis*. At splendor æterni luminis æternus ipse necessariò est. Ergo

At necesse non est ut illam nos ex Origene consecutionem extundamus; hanc enim Origenes ipse apud Athanasium in libro de Decretis Nicænæ synodi, verbis sanè disertissimis exposuit. «Si (Filius) est, inquit «ibi Origenes, imago invisibilis Dei, ipsa quoque imago invisibilis fuerit. Imò hoc

« quocumque ausum addere, cum sit similitudo
 « Patris, non fuisse aliquando cum non esset.
 « Quando enim Deus, qui secundum Joannem
 « lux dicitur (Deus enim, inquit, lux est),
 « splendorem non habuit propriae gloriae? ut
 « quis auderet FILIO INITIUM ADSCRIBERE, QUASI
 « ANTEA NONDUM EXISTENTI? Quando autem non
 « erat ineffabilis illa, innominabilis, inenarra-
 « bilisque paternae hypostasis imago?...
 « COGITET SECUM, QUICUMQUE AUDEBIT DICERE:
 « ERAT ALIQUANDO QUANDO NON ERAT FILIUS, SE
 « HOC IPSUM DICERE: SAPIENTIA ALIQUANDO NON
 « ERAT, RATIO NON ERAT, VITA NON ERAT. » Sic
 Origenes, quo nullus unquam, etiam post
 concilium Nicaenum, Christi aeternitatem lu-
 culentius exprimere potuit. Imò quasi impium
 hoc Arii effatum: *Fuit aliquando cum non erat*
Filius, praevidisset, tantò autè errorem hunc
 praefocavit; et hisdem argumentis utitur, qui-
 bus hoc Arii dogma refellere solent Patres sy-
 nodo Nicæna posteriores.

Idem ibidem: « Fas non est, inquit, neque
 « periculo caret, propter imbecillitatem nostram
 « spoliare, quantum in nobis est, Deum uni-
 « genito suo, semper secum existente Verbo,
 « spoliare item suâ sapientiâ in quâ letabatur.
 « Inde enim colligeretur eum non semper leti-
 « tatum fuisse. » Denique adde constabat olim
 Origenem ubique Christi aeternitatem prædi-
 casset, ut Socrates lib. 7, cap. 6, miretur
 Timotheum quemdam, Origenis admiratorem,
 in Arianorum castris permanere voluisse,
 quia « Origenes coeternum ubique fatur
 « Filium Patri. » Adde Origenis locum à Mar-
 cello Ancyrano laudatum, et ab Eusebio lib. 1,
 cap. 4, relatum, in quo Origenes perspicue
 definit Filium et Spiritum sanctum esse Pa-
 tri coeternos.

3° Christi non solum aeternitatem, sed etiam
 divinitatem et cum Patre consubstantialitatem
 agnovit. Libro enim 1 contra Celsum, de
 Magis agens: « Ferentes dona, inquit, ei qui
 « componebatur, ut sic loquar, ex Deo et ho-
 « mine mortali, symbola obtulerunt, aurum
 « tanquam regi, myrrham ut morituro, ut Deo
 « thus. » Christum ergo non modò hominem,
 sed etiam Deum fuisse sentiebat. Ibidem cum
 Celsus Christianos irriteret, qui hominem
 in cruce suffixum adorabant, ac diceret san-
 guinem Jesu non fuisse cruorem qualis divi
 solet esse beatis: « Nos, inquit, ipsi Jesu cre-
 dentes de divinitate quidem, quæ in eo erat,
 « dicenti: *Ego sum via, veritas, et vita*, et si
 « quid est his simile; de corpore verò in quo

« erat humano sic loquenti: *Nunc me queritis*,
 « *interficere, hominem qui veritatem vobis locutus*
 « *sum*, aimus eum fuisse quiddam compositum
 « (ex utroque). » Ubi eadem quæ supra senten-
 tia est, et quemadmodum in Christo corpus,
 sic divinitatem esse pronuntiat Origenes.

Ibidem, pag. 52: « Habuit Christus, inquit,
 « quiddam divinius sub humanâ specie, quod
 « erat propriè Dei Filius, Deus Verbum,
 « virtus, sapientiaque Dei. » Christum ergo
 esse propriè Dei Filium, ac Deum agnoscit.
 Lib. 3 objicienti Celso, quòd Christiani Jesum
 mortali corpore constantem crederent esse
 Deum, idque piè sibi viderentur facere:
 « Sciunt isticriminatores, inquit, hunc Jesum,
 « quem ab initio Deum Deique Filium credi-
 « mus, ipsum esse Verbum, ipsam veritatem,
 « ipsam sapientiam. Cæterum mortale ejus
 « corpus, et humanam in eo animam, » etc.
 Ibi Christum ab initio fuisse cum Dei Verbum,
 tum Deum affirmat. Atque ut verum esse
 Deum significet, locutione Platonicâ Christum
 esse *ipsum Verbum, ipsam veritatem, ipsam sa-*
pientiam, αὐτολόγον, αὐτολήϊαν, αὐτοσοφίαν,
 definit; quomodò nempe Plato Deum supre-
 mum αὐτογενὲν, *ipsum bonum* appellat. Nota-
 dum verò Origenem non tantum Christum
 pro Deo habuisse, sed etiam fuisse hanc om-
 nium Christianorum fidem, atque id vel ipsis
 philosophis gentilibus compertum fuisse.

Libro 4, cum Celsus Christianos argueret,
 qui Deum à cælo descendisse ad carnem assu-
 mendam putant, et inde diceret consequens
 esse ut Deus mutationi subesset, et è felice
 miser evasisse existimetur: « Ad hæc, inquit
 « Origenes, satis responsum erit, si dixerò
 « quomodò in Scripturis accipiat *descensus*
 « Dei ad homines, ad quem nullâ mutatione
 « opus est, ut Celsus putat nos opinari, nec
 « versione....., è felice in infelicem.....
 « Immutabilis enim in suâ essentia ma-
 « nens condescendit rebus humanis..... Nos
 « certè è sacris litteris Deum immutabilem
 « esse discimus, ubi legitur: *Tu autem idem ipse*
 « *es*; et: *Non immutor*... Id autem quod ad
 « homines descendit, in formâ Dei substituit,
 « et propter amorem humani generis se ipsum
 « exinanivit,..... absque ullâ tamen mutatio-
 « ne..... Quòd si Verbum Deus immortalis,
 « quia corpus mortale animaque humanam
 « assumpserit, Celso idcirco immutari videat-
 « ur, discat Verbum manere Verbum suâ sub-
 « stantiâ, nec pati quidquam eorum, quæ
 « corpus aut anima patitur; condescendere

« lumen interdum non valentibus ejus claritas
« tem ac splendorem divinitatis intueri, ac
« veluti carnem factum, loqui corporaliter. »
Quid expressius? Concedit enim Celso, quod
ille aiebat, Deum nempe à cœlo descendisse,
Christum scilicet; sed negat eò mutatum
fuisse, quia etsi homo factus est, attamen
Deus semper mansit, et naturam divinam
perpetuò illibatam servavit. Ergo Christus
naturâ divinâ præditus est. Ibidem, pag. 171,
similem aliam calumniam diluens: « Adhuc,
« inquit, responderi potest distinguendo Verbi
« divini naturam, qui Deus est, et Jesu ani-
« mam. » Quid clarius?

Libro 5, causam afferens cur Christiani
Deum, et Filium Dei Christum, non solem,
lunam et astra, ut cæteri homines, adora-
rent: « Non decebat eos, inquit, qui gene-
« rosè omnem creaturam transcendere didi-
« cerant;.... contendebantque studiis ferven-
« tibus ad immarcescibilem illam sapientiam,
« aut jam perceperant eam, eam, inquam,
« quæ æternæ lucis splendor est, obstupe-
« scere ad solis, lunæ, stellarumque lumen
« sensible, in tantum ut propterea se infério-
« res existimarent; cum ipsi habeant tantam
« lucem intelligibilem, lucem veram, lucem
« mundi, lucem hominum, eaque adorarent.....
« Non autem quòd contemnamus tam egregia
« Dei opera;.... sed quòd agnoscamus Dei et
« Filii ejus unigeniti..... præcellentem divi-
« nitatem. » Itaque una eademque est Dei
Patris et Filii divinitas, quæ sola adoratione
supremâ digna sit; et Christus ab omni crea-
turâ distinguitur.

Libro 6: « Neque eum, inquit, qui factus
« non est, et naturæ omnis factæ est primo-
« genitus, quisquam pro dignitate potest nôsse,
« sicut Pater ipse, qui genuit; neque Patrem
« quisquam, sicut animatum ejus Verbum. »
Illic Verbum Dei non factum esse, sed increa-
tum pronuntiat. Ibidem, cum Celsus definisset
Deum, utpote infinitum, esse prorsus incom-
prehensibilem, sic respondet Origenes: « Dis-
« tinguo, inquit, significatum, et dico al in-
« telligatur de ratione, quæ vel inserta est
« nobis, vel à nobis se exerit, hæc non esse
« Deum comprehensibilem. Sin de illâ quæ
« erat in principio, et erat apud Deum, et ipsa
« erat Deus, alius hæc Deum esse comprehen-
« sibilem. » Deus ergo non nisi à Deo compre-
hendi potest; at Pater comprehenditur à Filio.
Ergo Filius est Deus.

Idem in Catenâ Corderii in Joannem, ad

caput 1, versu 1, Filium Dei vocat *verum om-
nium conditorem*, qui est secundum essentiam
Deus Verbum. Denique, cum Beryllus, Bo-
strensis episcopus, in errorem prolapsus esset,
diceretque Christum non extitisse antequàm
è Mariâ nasceretur, et cum tunc à Patre di-
vinitatem accepisse, priùs autem non fuisse
peculiarem personam divinitate præditam,
statim accersitus est Origenes in catholice
fidei subsidium, eamque sic asseruit, ut Be-
ryllus erroris convictus veritatis manus dederit;
quod refert Eusebius lib. 6, cap. 33, et
Valesius exponit in Notis. Ergo cum universâ
Ecclesiâ sentiebat Origenes non solum ante
Beatam Virginem extitisse Christum; sed
ipsum etiam semper fuisse personam peculia-
rem ac distinctam, divinitate præditam.

Objicies 1^a: Origenes tom. 2 in Joannem,
Iis, qui ne unum Deum negare viderentur, vel
Patrem et Filium eandem esse personam, vel
alienum à Patris essentiâ Filium esse statu-
bant, sic occurrit: « Dicendum est illis, inquit,
« quòd *αὐτόθεος* quidem *Deus ille* est cum arti-
« culo, propter quod et Salvator inquit:.... *Ut*
« *cognoscant te illum solum verum Deum*. Quid-
« quid verò est præter hunc, qui *αὐτόθεος* dici-
« tur, participatione et communione divini-
« tatis illius deificatum est. » Ergo Filius non
est *αὐτόθεος*. — Distinguo consequens: Non est
αὐτόθεος, hoc est, Deus à se, concedo; hoc est,
non est verus Deus, nego. Vox igitur illa pro-
priè *Deum à se* significat; unde optimo jure
Filio adjudicatur, ut theologi vulgò tenent.
Attamen alii Filium *αὐτόθεον* dicunt, quòd sit
verus Deus, ut Origenes ipse eundem appellat
αὐτόθεον, id est, *ipsissimum Filium*, et *αὐτοεργίαν*,
seu *ipsissimam Sapientiam*.

Instabis 1^a: Indicat ibidem solum Patrem
dici *Deum* cum articulo. — Distinguo: Ob
prærogativam personalem, quâ fit ut fons sit
totius divinitatis, concedo; quâ fit ut fons sit
totius divinitatis, concedo; ob naturam supe-
riorem, nego. Certè ibi Origenes conceptis
verbis damnat eos, qui negant « Filii divinita-
« tem, ponentes ipsius.... substantiam.... ex-
« stere aliam à Patre. »

Instabis 2^a: Filium Iis accenset, qui com-
munionem et participationem divinitatis Patris
deificati sunt. Ergo non est verus Deus. —
Distinguo antecedens: Accenset Iis, qui par-
ticipationem divinitatis Patris deificati sunt, sed
non ali eodem modo esse deificatum, quo
alii deificati, concedo; et eandem omnibus
promiscuè deificationem tribuit, nego. Ergo
Filius, Spiritus sanctus, Angeli, judices, sancti

quidem omnes participatione deificati sunt; sed alii, Filius nempe et Spiritus sanctus, participatione substantiali; alii autem participatione accidentali. Vide Huetium in notis ad hunc locum.

Instabis 3°: Ibidem ait solum Patrem esse illum verum Deum.—Distinguo: Verum Deum à se, concedo; simpliciter, nego. Id autem non immeritò dici posse hoc sensu confitetur Athanasius in Oratione contra Sabellii gregales.

Instabis 4°: Ibidem varios divinitatis gradus videtur distinguere, tres enim esse ordines statuit eorum, quid divinitatem venerantur: primus est eorum, qui colunt universorum Deum; secundus eorum, qui in solum Christum defixi sunt; tertius aliorum, qui solem, lunam et astra adorant. Ergo, etc.—Distinguo antecedens: Varios gradus ab aliis admissos, concedo; quos probet, nego. Errorem enimaliorum ibi exponit.

Obijcies 2°: Origenes ibidem impugnat quemdam à Noeti scholâ, qui docebat non esse essentiam (ὁυσίαν) quamdam peculiarem ac subsistentem Spiritûs sancti, à Patre et Filio distinctam; sed eundem illum esse cum Patre. Contra autem sic loquitur: « Nos autem, inquit, qui tres personas (ἑστέρας τρεῖς) esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum persuasi sumus. » Ergo admittebat Origenes essentiam seu naturam in Spiritu sancto à Patris et Filii substantiâ distinctam, atque adeò in tribus personis tres naturas.—Distinguo consequens: Distinctam essentiam, scilicet hypostasim seu subsistentiam, concedo; id est, naturam, quomodò nos vulgò intelligimus, nego. Ut Origenis sententia nitidius elucescat, observandum est 1°, illum non esse, qui nomen illud ὁυσίαν usurpet; sed hæreticum Patripassianum, qui eâ loquendi ratione conficere conabatur Spiritum sanctum non esse à Patre et Filio distinctum. 2° Vocem ὁυσίαν praeis illis temporibus non ita affixam fuisse naturæ significandæ, ut non etiam aliquando personam significaret. Certè Pierius apud Photium codice 419 Patrem et Filium duas ὁυσίας appellavit; de quo Photius iudicium ferens: « Plurima, inquit, præter ea quæ hodie in Ecclesiâ obtinent, veteri more tradit. » De Patre tamen et Filio plè credidit, nisi quòd « substantias (ὁυσίας) duas, totidemque naturas (φύσεις) dicit, substantias et naturas nomine, » ut ex his quæ locum antecedunt et consequuntur manifestum est, pro hypostasi, non ut Arii sectatores, usus. » Quod etiam de naturæ seu φύσεως vocabulo supra notavimus ad

Clementem Alexandrinum, qui fuit Origenis magister, ut Pierius fuit Origenis discipulus. 3° Origenem, dum huic hæretico responderet eumque refellit, ne qua superesset ambiguitas, loco nominis ὁυσίας vocem ἁποσείσεως adhibere, ac docere juxta Ecclesiam catholicam, tres contra esse in Deo hypostases. 4° Eundem hoc ipso in opere tom. 12 in Joannem apertè declarare quænam esset hæreticorum illorum et Ecclesiæ catholicæ hæc in parte sententia. De hæreticis enim loquens: « Existimant, inquit, numero non differre Filium à Patre, sed utrumque unum, non modò substantiâ, sed et subjecto existentes, secundum quasdam notiones diversas, non secundum hypostasim, Patrem et Filium dici. » Tum nomine Ecclesiæ sic reponit: « ad hos dicendum, inquit, alium esse Filium à Patre. » Ibi ὁυσίαν et ἁποσείσεως nomina perspicuè distinguit; et ex eo liquet Catholicos docuisse Patrem et Filium unum esse substantiâ, sed hypostasi et subjecto differre; hæreticos contra pugnasse, ut non modò substantiâ, sed etiam subjecto et hypostasi, unum quid esse censerentur, nec nisi penè notiones diversas distinguarentur.

Instabis: Vox hypostasis istâ ætate idem omninò sonabat, quod nunc naturæ vocabulum, ut ex professo probat Petavius lib. 4 de Trinitate, cap. 2. Ergo, cùm Origenes tres hypostases confiteatur, eo ipso tres naturas agnoscit.—Distinguo: Idem sonabat aliquando et apud quosdam, cæto; semper et apud omnes, nego. Hypostasim certè pro personâ sumpsit Hippolytus in libro contra Noetum, et Dionysius Alexandrinus apud Theodoretum lib. 4 cap. 4, aliique, ut eruditè adversus Petavium demonstrat Bullus sect. 2, cap. 9, num. 41. Interim constat Origenem, hic hypostasim ab ὁυσία secernere.

Obijciunt 3°: Origenes lib. 5 contra Celsum, docet Christum non eodem observationis genere venerandum esse quo Patrem: « Omnes deprecationes, inquit, ... et gratiarum actiones fundendæ sunt rerum omnium Domino » per majorem omnibus Angelis summum pontificem Verbum et Deum. Verbum etiam illud deprecatur sumus, ... et ei gratias agemus, ... modò intelligamus quomodò hæc accipiantur vel abusivè, vel propriè. » Ita quoque lib. 8. Ergo preces propriè duntaxat ad Deum diriguntur, nonnisi autem abusivè ad Christum.—Distinguo consequens: Nonnisi abusivè ad Christum, ut mediatorem, cæto; ut

Deum, nego. Itaque Origenes contendit ad eum duntaxat preces propriè dirigi, qui primus est fons eorum bonorum quæ expectamus. Talis autem est solus Deus. Innuit verò ad eum abusive tantum et impropriè dirigi, qui mediator est, ejus interventu bona illa ad nos usque perveniunt. Talis autem est Christus, quatenus est summus noster pontifex, quâ ratione eum hic spectat Origenes. Propriè ergo rogatur, in quem ultimum preces desinunt; impropriè, per quem preces transeunt ac deferuntur ad summum gratiæ auctorem. Porro cum Pater hoc in negotio Dei personam sustinere censeatur, Christus autem mediatoris, hinc non tantum Origenes ita loquitur, sed etiam synodus III Carthaginensis can. 23 decrevit, ut cum ad altare assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio; quod etiamnum Ecclesia observat. Petavium vide lib. 3, cap. 7, num. 15. Cæterum, Origenes ibidem agnoscit pag. 237 et 239, Christum eodem quo Patrem supremo cultus genere esse afficiendum; quod nos supra retulimus.

Instabis: Ibidem, pag. 258, Christum appellat *secundum Deum*. Ergo, etc. — Distinguo antecedens: Id est, secundum, qui sit Deus, concedo; id est, alterum à Patre Deum, nego. Recole quæ ad Justinum observata sunt. Et certè ibi Origenes, ne quis perperam id acciperet, notat secundum illum omnibus perfectionibus esse præditum, et ipsam esse rationem, justitiam, sapientiam, etc.

Objicies 4°: Ibidem, pag. 258, innuit Origenes Filium non esse bonum, quomodo Deus est bonus. « Servator noster et Dominus, inquit, appellatus aliquando *præceptor bonus*, « ad Patrem suum remittens eum qui se sic appellârat, inquit: *Quid me dicis bonum?* « *nemo bonus nisi unus, nempe Deus Pater*. Quod « si meritò id, ut imago bonitatis Dei, dilectus « Patris Filius, annon justius sol diceret adoratoribus suis: *Quid me adoras? Dominum « Deum adorabis*. » Ergo. — Distinguo antecedens: Non esse bonum à se, quomodo est Pater, concedo; non esse bonum simpliciter, nego. Quidquid est Filius, illud est à Patre. Non mirum igitur si bonitatem remittat ad Patrem tanquam ad fontem; sed non ideo negat Christum eadem bonitate esse præditum. Tam enim est ipsamet bonitas, quam ipsamet ratio, ipsamet sapientia, ipsamet veritas, ipsamet justitia, quæ singula Christo tribuit supra.

Objicies 5°: Idem Origenes lib. 6, pag. 317, ait Verbum esse « proximum mundi opificem;

« Patrem verò eo ipso... quòd... Verbo jusserit.... esse primum opificem. » Ergo. — Distinguo antecedens: Proximum opificem, quòd quæ Verbo Dei facta sunt, ea ipsi ut auctori proximo atque, ut loquuntur, immediato adscribat, concedo; quasi naturâ inferor sit Patri, et tamen proximus, nego. Quo autem pacto dicatur Pater jussisse Filio, consul: quæ ad Justinum respondimus.

Objicies 6°: Libro 8, pag. 386, exponens quomodo Pater et Filius sint unum inter se, nonnisi de concordia, consensu, et voluntatis identitate mentionem facit. « Religiosè colimus, inquit, Patrem veritatis, et veritatem « Filium, duos quidem hypostas; unum verò « concordia, consensu voluntatisque identitate. » Ergo naturæ unitatem non admisit. — Nego consequentiam. 1° Enim voluntatis identitas naturæ unitatem arguit. 2° Qui unum ait, propterea non negat alterum, quod alibi præsertim affirmet. Jam verò, testibus Pamphilo martyre et Rufino, conceptis verbis, definit Origenes personas divinas esse *hypostas*, consubstantiales. Ergo eâ de causâ Origenes non potest in crimen vocari. Hilarius certè in lib. de Synodis, Antiochenam fidel formulam, quæ idem ait, calumniam non habere pronuntiat.

Objicies 7°: Ibidem, pag. 387, negat Christum esse universorum Deum. « Esio autem, inquit, non deesse quosdam, ut in tam numerosâ credentium multitudine, qui discrepantes ab aliis, temerè affirmant quòd Servator sit ille universorum Deus (Græcè qui « super omnes seu omnia est); nos certè hoc « non facimus, qui credimus ipsi dicenti: *Facter major me est*. » Ergo. — Distinguo antecedens: Negat Christum esse universorum Deum, hoc est, esse Patrem, cui hic titulus adscribitur, concedo; quasi reipè non sit super omnia Deus, nego. Ille ergo perstringit, ut alibi non semel, eos hæreticos, qui personas divinas confundebant, et Filium esse eundem omnino cum Patre contendebant. Patrem vero non nominat; sed vulgari titulo describit. Scilicet Pater, utpote fons totius divinitatis, plerumque hac locutione designatur. Sic Paulus loquitur ad Ephesios cap. 4, v. 5; Irenæus lib. 2, cap. 4, etc. Licet autem id tribuatur Patri per appropriationem, ut aiunt, reverà tamen in Filium pariter competit: *Deus enim super omnia* simili jure nominatur ad Rom. 9. Ergo.

Objicies 8°: Origenes in Psalmum 4, teste Hieronymo epist. 59, cap. 1, et Epiphanius hæ-

resi 64, num. 8, Christum vocavit Deum γεννῆτον, id est, factum. — Distinguo : γεννῆτον, id est, genitum, et à principio quodam ortum, concedo; id est, creatum, nego. Voces hæ γεννῆτος et γεννῆτος jam quidem non idem sonant; prima enim factum, altera genitum nunc propriè significant; sed apud veteres persæpè confunduntur; quo factum est ut alii Patres Christum dicerent esse ἀγέννητον, quòd increatus sit; alii contra γεννῆτον, quòd genitus sit; alii γεννῆτον simul et ἀγέννητον : alii γεννῆτον et ἀγέννητον. Vide Ignatium martyrem Epistolà ad Ephesios; Hippolytum fragmento 60, apud Anastasium; Athenagoram in Apologià; Petavius lib. 5, cap. 1; Huetium Origenian. lib. 2, pag. 43; Bullum pag. 75, 162, 178 et 340. Sed quod ad rem nostram propius spectat, idem Origenes alibi, nempe lib. 6 contra Celsum, pag. 287, disertè pronuntiat Christum esse ἀγέννητον.

Obijcies 9°: Multa sunt ex Origene excerpta apud Hieronymum epist. 59 ad Avitum, Epiphanium hæresi 64, et alios, quæ Arianismum planè sapiant. Ergo. — Respondeo multa quoque esse ex Origene deprompta apud Pamphilum, Eusebium, Athanasium, Rufinum, Socratem, etc., quæ Arianam impietatem jugulent, quæque aliis opponi queant. Sed isthæc non expendimus; scripta enim duntaxat Origenis, qualia ad nos usque à majoribus transmissa sunt, consideramus.

Hippolytus Portuensis. — Eadem quæ Origenes ætate floruit Hippolytus martyr et episcopus Portuensis, Irenæi et Clementis Alexandrini quondam discipulus, qui non minus quàm cæteri catholicam fidem testimonio suo confirmat. In opusculis enim de theologià et incarnatione contra Beronem et Helicen, apud Anastasium Bibliothecarium in Collectaneis pag. 210, Christum dicit, « Deum infinitum simul et circumscriptum hominem esse, et intelligi utriusque substantiam perfectè habentem. » Ibidem, pag. 211, docet divinitatem Christi ex incarnatione nihil detrimenti passam esse : « Divinitas, inquit, ut erat ante incarnationem, est et post incarnationem, secundum naturam infinita, incomprehensibilis, impassibilis, inalterabilis, inconvertibilis, per se potens, et, ut totum dicam, substantiale quid subsistens, quod solum infinite virtutis bonum sit. » Ibidem, pag. 228, divinitati Christi tribuit « veras omnes divinae naturæ proprietates, scilicet imprincipialitatem (principii carentiam), infactionem, infi-

nitatem, sempiternitatem, incomprehensibilitatem; » ut barbarè, sed fideliter, græca expressit Anastasius.

Alterum idem Hippolytus scripsit opus contra Noetum; cujus vel ipse titulus est luculentum fidei nostræ argumentum. Inscríbuitur enim : Homilia de Deo trino et uno, et de mysterio incarnationis contra hæresim Noeti. In ipso autem opere sic loquitur : « Deus solus cum esset, nihilque sibi cœvum haberet... mundum volens et dicens effecit... Satis igitur nobis est scire... nihil esse Deo cœvum. Nihil erat præter ipsum. Ipse solus multus erat. Nec enim erat sine ratione (σινε λόγῳ seu Verbo)... Quando voluit et quomodo voluit, ostendit Verbum suum temporibus apud eum definitis, per quem omnia fecit... Eorum quæ facta sunt duce, consiliarium et operarium generabat Verbum, quod Verbum cum in se haberet, essetque mundo creato inaspectabile, fecit aspectabile, emittens priorem vocem, et lumen ex lumine generans, deprompsit ipsi creaturæ Dominum, sensum suum; et qui prius ipsi tantum erat visibilis, mundo autem invisibilis, hunc visibilem facit : atque ita assistit ei alius. » Ergo Verbum Dei Patris ipsi cœvum est, et in ipso fuit ante omnem creaturam; fuit autem ab eo distinctum, siquidem Deus tunc, et solus simul et multus fuisse statuitur. Ibidem : « Cum alium, inquit, dico (Filium à Patre), non duos Deos dico, sed tanquam lumen ex lumine et aquam ex fonte, aut radium à sole. Una enim virtus ex toto; totum verò Pater, ex quo virtus, Verbum.... Omnia igitur per ipsum facta sunt : ipse solus ex Patre genitus. » Proinde Christus, licet à Patre distinctus, unus idemque est cum illo Deus, eique consubstantialis. Ibidem : « Pater, inquit, mandat; Verbum perficit; œconomia consensionis redigitur ad unum Deum. Unus enim est Deus, qui mandat Pater, qui obedi Filius, qui docet scientiam Spiritus sanctus. »

Denique in libro de Antichristo sic pios inducit alloquentes Christum : « Stupende, quando te vidimus nudum, et operuimus? » Immortalis, quando te vidimus peregrinum, et collegimus? Amator hominum, quando te vidimus infirmum aut in carcere, et venimus ad te? Tu es ille semper existens. Tu una cum Patre initii expertus es, et cœternus Spiritus. Tu is es qui ex nihilo omnia creasti. » Ubi Christus ab æterno extitisse concessis verbis asseritur.

hæc quidem opera non esse Hippolyti volunt, quia optarent, Sociniani. Sed eos revincit Bullus, quem adeat qui hæc de re dubitare noluerit.

Obijcies 1°: Lib. contra Noetum ait Patrem esse propriè Deum super omnia. — Distinguo antecedens: Quia fons est totius divinitatis, concedo; quasi habeat aliam ac superiorem divinitatem; nego. De his mox ad Originem diximus.

Obijcies 2°: Ibidem: «Pater mandat, inquit, Verbum perficit.» Ergo Pater Filio superior est. — Distinguo antecedens: Mandat impropiè, concedo; propriè, nego. Statim enim subdit: «Unus est enim Deus; qui mandat Pater; qui obedit Filius.» De quo ad Justinum supra.

Obijcies 3°: Hippolytus ibidem ait Verbum tunc demùm à Patre processisse, cum mundum fabricavit. Ergo antea non erat. — Distinguo antecedens: Ad extra, concedo; ad intra, nego. Ibidem enim asserit Verbum illud apud Patrem prius fuisse, et idcirco Deum unum simul et multum extitisse. Sed id ad Tatianum et Tertullianum plenius exposuimus.

Auctor Constitutionum apostolicarum. — Plerique eruditè existimant III seculo prodixisse Constitutionum apostolicarum opus. Quamvis autem non leve suspicio sit multa huic operi ab heterodoxis esse inserta, ut notant Patres Trullani can. 2, alique post eos passim, quo factum est ut à plurimis rejectum fuerit, attamen multa supersunt argumenta, quæ probent primùm illius auctorem catholicè de Christo et de Trinitate sensiisse. 1° Enim Epiphanius hæres. 70, num. 10, testatur ævo suo nihil fuisse in ejusmodi opere à fide alienum. 2° Auctor ipse lib. 2, cap. 24, Christum appellat *Deum Verbum*, et *Adami et Evæ conditorem*. 3° Conceptis verbis asserit ibidem, eum esse naturâ suâ impassibilem ut Deum. 4° Ibidem lib. 6, cap. 11, ait «Christianos credere, juxta Apostolorum doctrinam, unum esse Deum, «unius Filii Patrem, non plurius, unius Patris racteli (fontem) per Christum; rerum verò aliarum creatorem.» Ubi Filium et Spiritum sanctum à creaturarum numero eximit. Ibidem: «Christum non tantummodò hominem «profitemur, inquit, sed Deum Verbum,» etc. 5° Ibidem lib. 7, cap. 15, solemnem Ecclesiæ orationem describens: «Nos omnes, inquit, «congrega in regnum cælorum, in Christo «Jesu Domino nostro, cum quo tibi gloria,

«honor, et veneratio et Spiritus sancto, in «secula. Amen.... Libera ab adversario, ab «omni inimico; quoniam tibi gloria, laus, «majestas, cultus, adoratio, et Filio tuo Jesu «Christo,... nostro Domino, Deo ac Regi, et «sancto Spiritui, nunc et semper, et in secula «seculorum. Amen.»

Obijciunt 1°: Idem lib. 7, cap. 41, Deum Patrem vocat *solum verum Deum omnipotentem*. Ergo Christum pro Deo omnipotente non habuit. — Respondeo 1° jampridem, ut mox notavimus, observatum esse à Patribus Trullanis aliisque doctis interpolatas fuisse ejusmodi Constitutiones ab heterodoxis; atque adeò mirum non fore, si quædam ibi occurrerent eum catholicâ fide non coherentia. — Respondeo 2° ad antecedens: Patrem vocat *solum Deum omnipotentem*, vocat per appropriationem, concedo; quòd solus talis sit, nego. Ibidem enim continuò addit Patrem esse quidem Filii genitorem, sed rerum aliarum creatorem.

Obijciunt 2°: Photius in Bibliothecâ, cod. 112 et 113, ait auctorem illum non posse nisi ægrè ab Ariana hæresi vindicari. — Respondeo Photium in his, quæ de veteribus tulit, judiciis, duriores et minùs æquum esse; atque adeò non esse audiendum.

Obijciunt 3°: Auctor operis Recognitionum, qui idem cum priori esse censetur, Arianum virus non semel in operibus suis effudit. — Respondeo 1°, non unum esse utriusque operis parentem. 2° Recognitiones longè minoris esse auctoritatis. 3° Easdem ut fallis et erroribus refertas ab antiquis explodi.

Cyprianus. — Iisdem temporibus extitit Cyprianus, Carthaginensis episcopus, et Africæ, imò totius Ecclesiæ, splendidissimum lumen, Christique fortissimus martyr, qui eandem de Christo fidem, quam nos, ubique professus est. Pauca duntaxat speciminis ergo loca profereamus.

Epistolâ itaque 63 ad Cæcillum, de sacramento calicis: «Quidam, inquit, vel ignoranter, vel simpliciter in calice Domini sanctificando, non hoc faciunt, quod Jesus Christus, Dominus et Deus noster fecit et docuit.» Epistolâ 75 ad Jubaiantum, de hæreticorum baptismo disserens: «Si, inquit, baptizari quis apud hæreticos potuit, utique et remissam peccatorum consequi potuit. «Si peccatorum remissam consecutus est et sanctificatus est, templum Dei factus est. «Quæro cujus Dei? Si creatoris, non potuit, «qui in eum non credidit; si Christi, nec ha-

« jus fieri potest templum, qui negat Deum
« Christum; si Spiritus sancti, cum tres unum
« sint, quomodo Spiritus sanctus placatus esse
« ei potest, qui aut Patris, aut Filii inimicus
« est? » Tres personas ibi recenset, et unam-
quamque Deum esse decernit; Christum autem
non modò Deum esse statuit, ut supra, ipsique
templum ascribit perinde ac reliquis, sed etiam
disertè statuit eum non posse Dei esse tem-
plum, qui Christi divinitatem negaverit.

Libro 2 Testim. adversùs Judæos, cap. 5,
probat quòd Christus idem sit Angelus simul
ac Deus qui Abrahamo, Jacobo, Moyse, etc.,
apparuerit. Ibidem, cap. 6, quòd Christus sit
Deus ex professo adtruit variis Scripturæ te-
stimoniis, ac præsertim hoc Isaie: *Adorabunt
te, et in te precabuntur, quoniam in te Deus est,
et non est alius Deus præter te; in ex enim
Deus,.... Deus Israel Salvator;* Item isto Jere-
miæ: *Hic Deus noster, et non deputabitur alius
ab illo;* rursum isto Psalmi 44: *Thronus tuus,
Deus, in secula seculorum.... Dilexisti justitiam...*
propterea unxit te, Deus, Deus tuus, etc.; Item
isto Joannis: *In principio erat Verbum, et Ver-
bum erat apud Deum, et Deus erat Verbum;* præ-
terea Thomæ confessione: *Dominus meus et
Deus meus.* Ad hæc isto Pauli ad Rom. 9: *Ex
quibus Christus secundum carnem, qui est super
omnia Deus, etc.,* ut et his Apocalypæos ver-
bis: *Ego sum A et Ω, initium et finis. Ego si-
tienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis; et ero
ejus Deus, etc.,* quæ eadem omninò sunt ar-
gumenta, quibus Christi divinitatem supra
stabilivimus. Ibidem, cap. 10, ostendit quòd
et « Homo et Deus Christus (sit) ex utroque
« genere concretus. » De idolorum vanitate:
« Filius Dei mittitur,.... hic in Virginem illa-
« bitur,.... Deus cum homine miscetur; hic
« Deus noster, hic Christus est. »

Novatianus. — Extat Inter opera Tertulliani
quidam de Trinitate liber, cujus auctor puta-
tur esse Novatianus, is qui Novatianorum schi-
sma et hæresim condidit. Equidem non tanti
est ejus auctoritas, quippe qui ab Ecclesiâ
proscriptus sit. Quia tamen nullius circa Tri-
nitatem erroris insinulari solet, ejus in Chri-
sti divinitatis gratiam testimonium non dedi-
gnabimur, ut liqueat omnes antiquos in eo
capite consensisse.

Capite igitur 11, de duplici Christi naturâ
sic disserit: « Tam Scriptura, inquit, Deum
« annuntiat Christum, quàm etiam ipsum ho-
« minem annuntiat Deum. Tam hominem de-
« scripsit Jesum Christum, quàm Deum quo-

« que descripsit Christum Dominum; quoniam
« nec Dei tantum illum Filium esse proponit.
« sed et hominis; nec hominis tantum dicit,
« sed et Dei referre consuevit; ut dum ex
« utroque est, utrumque sit; ne si alterum
« tantum sit, alterum esse non possit. Ut enim
« præscripsit ipsa natura hominem creden-
« dum, qui ex homine sit, Ita eadem natura
« præscribit et Deum credendum esse, qui ex
« Deo sit; ne si non et Deus fuerit, cum ex
« Deo sit, jam nec homo sit, licet ex homine
« fuerit; et in alterutro utrumque periculo-
« tur, dum alterum altero fidem perdidisse
« convincitur. » Quis adeò cæcutiat ut non
videat naturam Christi divinam enucleatè ac
significanter illic exprimi? Ibidem, cap. 23:
« Si homo tantummodò Christus, inquit, quo-
« modò dicit: *Ex Deo prodii et veni,* cum con-
« stet hominem à Deo factum esse, non ex
« Deo processisse? Ex Deo autem homo, quo-
« modò non processit, sic Dei Verbum processit.
« Deus ergo processit ex Deo, dum qui processit
« Sermo Deus est, qui processit ex Deo... Si homo
« tantummodò Christus, quid est quod ait: *Ego
« et Pater unum sumus?* Quomodò enim, *Ego et
« Pater unum sumus,* si non et Deus est et Filius,
« qui idcirco unum potest dici, dum ex ipso
« est.... per quod et Deus est. » Proinde
Christus non est duntaxat homo, sed etiam
Deus; Deus, inquam, non factus, sed à Deo
procedens, uno verbo idem cum Patre. Capi-
tibus autem 25, 26 et 27, asserit Christum
esse illum Deum, qui veteribus patriarchis
apparuisse memoratur.

Objicies 1°: Novatianus lib. de Trinit. cap.
31: « Necesse est, inquit, ut Filius Patre mi-
« nor sit. Ergo, etc. — Distinguo antecedens:
Minor habitâ ratione originis, concedo; natu-
ræ, nego, sic enim subjungit: « Dum in illo
« esse se scit, habens originem, quâ nasci-
« tur. »

Objicies 2°: Idem ibidem ait Verbum è Pa-
tre processisse initio mundi, Sermonem tunc
esse prolatum, tunc Filium natum esse, et
secundam personam tunc evasisse. — Respon-
deo ista nos esse interpretatos, cum Tertul-
lianum expenderemus, ac de processione tan-
tùm externâ accipi ea oportere. Etenim idem
ipse auctor ibidem, alteram Verbi nativitatem
agnoscit, quæ ante omne tempus, id est, ab
æterno fuerit. Præterea autem definit Patrem
fuisse semper Patrem, et idcirco Filium in eo
semper fuisse.

Objicies 3°: Idem ibidem: « Pater, inquit,

« illum etiam (Filium) præcedit. » Ergo Filius non est ab omni æternitate. — Distinguo antecedens : Præcedit origine, concedo; tempore, nego. Sic enim subjicit : « Quod necesse est prior sit, quâ Pater sit; quoniam antecedit necesse est eum, qui habet originem, ille qui originem nescit. » Consule Pamelium et Pelavium lib. 2, cap. 2, num. 17; et lib. 6, cap. 11, num. 11.

Objicies 4° : Narrat Rufinus in Apologiâ pro Origene Pneumatomachos sub finem IV seculi, cum sibi persuasissent hunc auctorem causæ suæ favere, ipsius opus Cypriani operibus insertum Constantinopoli vulgasse, quasi illius martyris foret, ut incautos tanti nominis auctoritate fallerent; sed quosdam Catholicos fraudem detexisse; non enim hoc opus Cypriani esse, sed Tertulliani, qui de Trinitate non rectè sensisset. — Respondeo Pneumatomachos per summum nefas id operis supposuisse Cypriano, ut impietatem suam imperitis propinarent; sed Catholicos duplici in parte illuc esse hallucinatos; ac 1° quidem cum putarunt hunc librum esse Tertulliani, quem Hieronymus Novatiano adscribit; 2° cum ita facile concesserunt hunc Pneumatomachorum errori patrocinari. Sed quidquid sit, id non ad præsentem controversiam, verum ad illam, quæ de Spiritûs sancti divinitate instituitur, pertinet.

Gregorius Thaumaturgus. — Insigne per eam ætatem Ecclesiæ decus ac columen fuit S. Theodorus, seu Gregorius, episcopus Neocæsariensis, ob vitæ sanctimoniam, doctrinæ integritatem, exalatus pro Christo labores, et miraculorum frequentiam ac celebritatem Magnus et Thaumaturgus vulgò appellatus. Quænam autem ejus fuerit de Christo fides, ut non pauca, sic non obscura extant monumenta.

1° Enim in Confessione fidei, quam edidit Gerardus Vossius, et ex ipso autographo retulit olim Gregorius Nyssenus in ipsius vitâ : « Unus Deus, inquit, Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis, et potentiæ et charactæris sempiterni, perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti, unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, ... potentia universæ creaturæ effectiva, Filius verus veri Patris, sempiternus sempiterni, unusque Spiritus sanctus, ... in quo manifestatur Deus Pater... et Deus Filius, ... Trinitas perfecta, quæ gloriæ et æternitate ac regno atque imperio non dividitur, neque abalienatur. Non igitur

creatum quid aut servum in Trinitate : neque superinductitium aliquid, et adventitium, quasi prius non existens, posterius verò adveniens. Non ergo defuit unquam Filius Patri, neque Filio Spiritus; sed immutabilis et invariabilis eadem semper manet Trinitas. »

2° In eâ, quam in Origenis laudem habuit, Oratione, postquàm dixerat Deum Patrem à nullo, ut par est, laudari posse, de Filio sic loquitur : « Sed nos, inquit, laudationes... in omnium regem... relinquamus... Salvatori primogenito ejus Verbo, omnium opifici et gubernatori, quia... cum in ipso existat, et ipsi verè atque omnino unitus sit, nullum est periculum, ne, ... ac si quis ab eo alienus esset, ... paternam virtutem non assequatur, vel... volens... Patrem suâ laudatione destituat. Huic soli possibile est... omnes... laudum numeros adimplere; utpote quem ipse omnium Pater unum secum faciens, et per ipsum tantum non se circumambiens, virtute suâ usquequaque æquali honorat quodammodò et honoratur; quod quidem primus solusque ex omnibus sortitus est unigenitus ejus, ille, qui in ipso est, Deus Verbum. » Itaque Christus Dei Verbum, 1° est rerum omnium opifex; 2° à Patre non alienus seu extraneus; 3° est cum Patre unum quid, et Patri ita æqualis, ut eum tantum non circumambiat; 4° virtutem habet et honorem cum ipso æqualem; 5° Deus est.

3° Basiliius epist. 79, et Gregorius Nyssenus ipsius frater in Thaumaturgi vitâ, non solum perhibeat ipsum de Trinitate et Christo rectè sensisse, urbemque Neocæsariensem ab ipso institutam in catholica fide perstitisse, sed et gloriantur quòd eam, quam ipsi profitebantur, fidem, ab admirabili illo præseule per parentes ad se usque traductam accepissent.

Objicies : Gregorius idem in Disputatione adversus Ælianum Gentilem, Christum appellavit *creaturam* et *facturam*, teste Basilio epist. 64, ad Neocæsarienses. Ergo. — Distinguo antecedens : Christum appellavit *creaturam* et *facturam*, disputando et sermonem ad hominis ethnici captum accommodando, concedo; definiendo, subdistinguo : Christum hominem, concedo; secus, nego. Audiendus Basiliius ibidem : « Hoc, inquit, non dogmaticè, neque affirmando; sed concertantis more in disputatione... ab eo dictum esse, intelligere nequiverunt.... Porro cum Gentilem ad fidem

adducere niteretur, non existimavit sibi circa verba accuratius discepiandum esse; sed alicubi consuetudini ejus, quem ad fidem induceret, nonnihil condonandum esse, ne fortè necessariis reluctaretur. Unde etiam multas inveniēs illi voces, quæ jam hæreticis plurimum addunt roboris, ut *creatura*, *factura*, et similia; multa etiam, quæ de incarnatione dicta sunt, ad divinitatis rationem referunt, qui imperiti, quæ scripta sunt, audiunt, quale et hoc ipsum est, quod ab ipsis circumfertur. Eadem ergo viâ, quâ eos, Basilius Gregorii Thaumaturgi fidem adversus obrectatores asserit.

Dionysius Alexandrinus. — Origenis discipulus fuit eum Gregorio Thaumaturgo, S. Dionysius, Alexandrinus præsul, celeberrimi nominis vir, quem Eusebius, Basilius, alique *magnum* vocant. Quamvis autem aut nihil aut vix quidquam superet eorum, quæ plurima olim conscripsit, non dubiè tamen ipsius de Christo rectæ fidei extant argumenta.

1º Enim cum in Ægypto Sabelliana lucis exorta esset, et ad eam profligandam quasdam litteras scripsisset, in quibus videbatur, dum hæreticos personas divinas confundentes oppugnabat, in oppositas partes nimium inflexisse, et earum separasse naturam; plures eo commoti Dionysium Alexandrinum apud romanam Sedem accusarunt, quod de sanctâ Trinitate et Christo perperam sentiret.

Varia autem erant istius criminationis capita. 1º Quod ubi ageret de Deo, Patrem nominans, de Filio tacuisset, quasi à Patre conjunctus foret. 2º Quod Christum creaturam seu facturam esse significasset, et dixisset Patrem ita se ad Filium habere, ut agricola ad vitem, et navium fabricator ad scapham; ex quo consequens erat Filium à naturâ Patris esse alienum. 3º Quod Filium Patri consubstantialem, *ὁμοούσιον*, esse non agnovisset.

Præerat tunc Ecclesiæ romanæ Dionysius summus pontifex, qui, synodo coactâ, injuriam Christo factam indignè tulit, et concilii nomine statim ad Dionysium omnium sententiam rescripit. Quod ubi accepit Dionysius Alexandrinus, illiè apologiam exaravit, quam misit ad romanum episcopum, et in quâ calumnias sibi impactas tam dilucidè diluit, ut omnibus satisfeceret. Quæ quidem omnia discimus, cum ex aliis scriptoribus ecclesiasticis, tum præsertim ex Athanasio in Commentario de Synodo Arimin. et Seleuc., et in libro peculiari quem de sententiâ Dionysii Ale-

xandrini ex professo adversus Arianos edidit.

Ad primum ergo criminationis caput ita respondet Dionysius Alexandrinus ibidem, apud Athanasium: « Singula, inquit, illa nomina, de quibus locutus sum, inseparabilia à se invicem sunt, nec dividi queunt. Patrem cum dico ante mentionem Filii, sub Patris vocabulo etiam Filium significavi; contra si in mentione Filii Patrem omiserim, tamen ille sub nomine Filii præintelligi debuit. Spiritum sanctum adieci; sed ita ut simul adjunxerim undenam ille et per quem venerit. Sed isti ignorant Patrem à Filio alienari non posse... Quomodo igitur qui istis nominibus utor, suspectus habear, quasi dividi omnino ista separarique existimaverim? » Tum addit: « Indivisibilem et indeminutam Trinitatem in unitatem colligi. »

Ad secundum reponit, cum Christus hinc quidem sit à Patre factus, quoad naturam humanam scilicet, illinc ab eodem, quoad divinam genitus, se utrumque commemorasse, et variis similitudinibus illustrasse, ut Filius à Patre distinctionem demonstraret; sed priorem partem obiter tantum ac leviter perstrinxisse, allatis exemplis agricolæ et navium fabricatoris; sed in alterâ præsertim se esse immoratum. « Cæterum ergo, inquit, cum dixissem quædam genita, et facta quædam intelligi, horum quidem (quæ ad humanam naturam pertinent), ut minoris momenti exempla tantum in transcurso recensui. Postquam enim, » etc.

Ad tertium verò, quod gravissimum erat, ita respondet: « Postquam enim dixeram neque plantam esse in agricolâ, neque in navium fabricatore scapham, deinceps in rebus congruis et accommodatioribus longiorem moram impendi, quæque magis genuina erant plenius enarravi (quæ scilicet spectant ad Filium, ut ex æterno Patre genitum), varis adinventis argumentis, quibus ostendi crimen, quod deferunt contra me, falsum esse, quasi qui non dixerim Christum esse Deo consubstantialem. Nam tametsi dico me id nomen non reperisse, nec legisse alicubi in sacris Scripturis, argumenta tamen mea, quæ postmodum subjunxi, et ab illis tacita sunt, ab hac sententiâ non dissonant. Nam et humanum partum pro exemplo adduxi, et haud dubiè congenerem, idque in verbis meis addens, omnino parentes eo solo alios esse à liberis, quod ipsi liberi sui non sint.... Scio

« autem et benè memini, me plurimas ex cognatis rebus similitudines conguessisse. Nam et plantam dixi à semine aut radice provenientem aliud (aut aliam) esse ab eo unde germinascit, et tamen cum eo rursus esse similis naturæ; et fluvium à fonte promanentem, aliam formam nomenque accipere; neque enim fontem *fluvium*, neque fluvium *fontem* appellari; et tamen ambos existere, et fontem instar Patris esse, fluvium verò esse ex fonte aquam. Cæterum hæc et istiusmodi à me scripta, quasi cæcutescentes dissimulant se vidisse, duobusque vocabulis malè compositis, velut saxis eminus me lapidare conantur. »

Quæ quidem in historiâ eximia sunt, cum peculiaris ac propriæ Dionysii, tum omnis eo ævi Ecclesiæ de Christo sententiæ monumenta. 1° Enim Dionysius Alexandrinus objecta sibi doctrinæ capita non admittit, nec confitetur aut defendit; sed contra falsò sibi imposita esse conqueritur, eaque execratur et à se amovet ac depellit. 2° Ad primum respondens asserit Filium non esse à Patre alienum et ab eo separari non posse, ut nec ab utroque Spiritum sanctum, et cum ex eis unus nominatur Deus, cæteros simul intelligi oportere, quia indivisibilis est et indeminuta Trinitas, eaque in unitatem colligitur; proinde juxta ipsum Filium et Spiritum sanctum unus idemque sunt cum Patre Deus. 3° Secundum caput expendens, cum ad probandam Filii à Patre distinctionem dixisset Filium à se vocari *vitem*, Patrem verò *agricolam*; porro agricolam alium esse à vite, ut et navium fabricator alius est à scaphâ; atque eâ de re insimularetur, quasi Christum pro facturâ et creaturâ haberet; reponit hæc de naturâ humanâ accipienda esse. Ergo alteram in Christo agnoscebat naturam, penes quam esset non factus seu increatus. 4° Cum argueretur quòd non dixisset Christum esse Patri consubstantialem, respondet se verbo quidem non dixisse, sed hoc ipsum tamen reipsâ adstruxisse, adductis ad id varis exemplis, parentum videlicet, qui cum liberis suis ejusdem sunt naturæ, et ab his non distinguuntur, nisi quia liberi sui non sunt; fontis et fluvii, qui ex unâ eademque aquâ constant; plantæ et radicis, quæ à se mutuo non differunt, nisi quia planta ex radice germinascit. Ergo Dionysius sentiebat Christum esse reverâ Patri consubstantialem. 5° Denique hinc liquet universam tunc Ecclesiam non modò idem sensisse, sed etiam illud pro ne-

cessario dogmate habuisse. Simul enim atque voces Dionysio exciderunt, quæ consubstantialitatem hanc violare videbantur, *Aegyptus* commovetur, Dionysius deferitur tanquam læsæ fidei reus, synodus Romana indignè fert, tandem purgare cogitur Alexandrinus præsul. Proinde in eam fidem omnis Ecclesia consensiebat.

2° Cum eâdem ætate Paulus Samosatenus Ebionis, Theodori Coriarii et Artemonis, Christi divinitatis hostium, errorem instaurare aggressus esset, et adversus ipsum synodus Antiochena congregaretur, rogatus quidem est Dionysius Alexandrinus, ut ei præset; sed cum præ senectute et infirmâ valetudine non posset, epistolam scripsit ad Antiochenos contra Pauli Samosatani impietatem, quem ne salutavit quidem, utpote quem pro hæretico et ab Ecclesiâ sine alieno jam haberet. Eusebius lib. 7, cap. 27: « Dionysius,..... inquit, rogatus ut ad concilium veniret, adventum quidem suum distulit, senectutem et infirmitatem corporis excusatus. Cæterum, quid ipse de hac quæstione sentiret per epistolam indicavit. » Ipse verò Patres hujus synodi apud eundem ibidem, cap. 30: « Ad Dionysium,.... inquit, litteras dedimus:..... ille scripsit quidem Antiochiam; sed erroris ducem, ne salutatione quidem dignatus est, neque ad eum nominatim, verum ad universam Antiochenam Ecclesiam litteras suas direxit. » Hieronymus in Catalogo script. Eccles. in Dionysio Alexandrino: « Adversus Paulum Samosatenum, inquit, ante paucos dies, quam moreretur, insignis ejus (Dionysii) fertur epistola. » Ergo Dionysius Alexandrinus existimabat Christum non esse merum hominem, sed etiam Deum, contra quàm Paulus Samosatenus.

Elverò etiamnum extat quedam sub ipsius nomine epistola contra Paulum Samosatenum, de quâ viri eruditi inter se litigant an genuina sit; quidquid verò statuatur, eandem saltem doctrinam præ se fert. In eâ enim 1° appellat Christum « increatum et creatorem. » 2° « Illum qui naturæ Dominus est et Verbum Patris, quem sancti Patres consubstantialem Patri dixerunt. » 3° « Immutabilis est Christus, inquit, quatenus est Dei Verbum. » 4° « Deus est super omnia, inquit, per fugium nostrum. » 5° « Qui super omnia Deus est, inquit, Dominus et Deus Israel Jesus Christus. »

3° Cum Ariani jactare insolenter complacent

Dionysium Alexandrinum sibi favere, ejusque patrocinio mirificè gloriarentur, librum singularem de hoc argumento scripsit magnus Athanasius, ejus non ita multò post in eadem sede successor, in quo evincti idem cum Nicænis Patribus Dionysium sensisse.

Obijcies: Basilius Magnus epist. 43, et Gennadius Massiliensis libro de Dogmatibus eccles. cap. 4, Arianae impietatis Dionysium postulant. — Respondeo 1º utrumque videri omninò ignorasse, quæ in sui defensionem post similem accusationem scripsit Dionysius, et quæ de ejus sententiâ ex professo disputavit Athanasius, qui, hæc in parte, multis de causis, longè potioris est, quàm quivis alius, auctoritatis. Respondeo 2º Basilium postea in libro de Spiritu sancto, cap. 29, de eo ita honorificè meminisse, ut longè probabilissimum sit ipsum deinceps legisse vel audisse quod in sui defensionem scripserat Dionysius.

Cæterùm de hæc Athanasii et Basilii circa Dionysium Alexandrinum dissensione legendi sunt Photius, codice 232; Petavius libro 1, capite 4; Bullus pag. 234, etc.

Dionysius, romanus pontifex. — Adjungendus est Dionysio Alexandrino ejusdem nominis romanus pontifex, ad quem prior delatus est. Is porrò adversus Sabellianos epistolam eruditam scripserat, hodiè non superstitem; sed quoddam ex ea excerptum nobis servavit Athanasius in libro de Decretis synodi Nicænae; apud quem romanus præsul, cùm Sabellii errorem refutasset, contra aliam hæresim oppositam sic pugnat. « Deinceps, inquit, adversus eos similiter dicam, qui dividunt, et secant, et evertunt religiosissimum dogma Ecclesiæ Dei; monarchiam in tres quasdam virtutes partientes et divisas hypostases ac deitates tres. Nam audio quosdam apud vos esse catechistas et doctores divini Verbi, qui illius sunt opinionis auctores, qui ex diametro, ut sic dicam, pugnant cum Sabellii placitis. Illic enim blasphemant, Filium ipsum asserens esse Patrem, et et converso Patrem esse Filium; at isti tres quodammodò Deos prædicant, dùm sanctam monadem dividunt in tres hypostases peregrinas, à se invicem planè separatas. Etenim necesse est uniri omnium Deo Dei Verbum, et in Deo manere et habitare Spiritum sanctum. Jam verò divinam quoque Trinitatem in unum, velut in caput quoddam et summam, omnipotentem Deum, universorum dico, colligi et coalescere prorsus est necesse.... Cæterùm non minùs culpaveris

« eos qui Filium Dei opus existimant, et Dominum factum esse, sicut cætera, opinantur; « cùm sacra eloquia generationem ei congruentem et decentem, non autem formationem et creationem testimoniis suis attribuant. « Blasphemia igitur non vulgaris, sed maxima habenda est, si quis Dominum (Christum) quodammodò quasi manufactum dicat. Si enim factus est Filius, erat igitur quando ille non erat. Atqui ille semper erat.... Si igitur factus est Filius, erat quando.... non erat.... Id autem absurdissimum est.... Non igitur dividenda est in tres deitates admirabilis et divina unitas, neque sub nomine creationis minuenda est dignitas et immensa Domini majestas; sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem et in Christum Jesum Filium ipsius, et in Spiritum sanctum; « uniri autem universorum Deo Verbum: *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus*, et: *Ego in Patre, et Pater in me est*. Ita enim et divina Trinitas, simulque sancta prædicatio monarchiæ conservari possunt. » Hæc ibi Dionysius Romanus, quæ certè commentariis non egent. Ut enim à Sabellianis personas divinas confundi, et Trinitatem tolli non patitur; sic nec ab aliis naturam earum dividi, aut everti unitatem; Filium quidem genitum esse asserit, sed non creatum; eundem æternum pronuntiat, et cum Patre et Spiritu sancto unum Deum. Ergo.

Obijcies: Dionysius, romanus præsul, ibidem probat Christum quidem esse æternum; sed hæc ratione nimirum, quòd Christus sit Verbum et Sapiëntia Patris, absurdissimum verò sit Patrem his unquam caruisse. Unde consequens est, juxta ipsum, Christum esse ipsammet Patris æterni intelligentiam, ab ipso non distinctam. — Respondeo ridiculum fore qui existimet Dionysium hoc sensisse, Sabellianamque hæresim, dùm eam impugnat, docuisse. Quòd autem probet Christum esse æternum, quia alioqui Deus sine ratione et sapiëntiâ extitisset, id nec insolens est, nec absurdum, ut ad Athenagoram advertimus.

Patres synodi Antiochenæ. — Adversus Paulum Samosatenum variæ synodi Antiochiæ habitæ sunt. Porrò in postremâ, antequam is episcopali gradu et Ecclesiæ communione amoveretur, sex episcopi primarii ad eum epistolam conscripserunt, quæ etiamnum extat tom. 2 Biblioth. Patrum græco-latinae; ubi postquàm testati sunt se tradere fidem quam acceperant ab initio, habuerantque traditam

« et conservatam in Ecclesiâ catholicâ, usque
« in hodiernam diem per successionem ab
« Apostolis, qui et oculis suis viderunt, et ad-
« ministri facti sunt verbi, prædicatam ex lege
« et Prophetis et novo Testamento, » Christum
esse definunt « Sapientiam et Verbum, virtu-
temque Dei ante secula existentem, non solâ
« præscientiâ, sed substantiâ et subsistentiâ
« Deum, Dei Filium. » Ibidem : « Hunc cre-
« dimus, inquit, cum semper Patri coexi-
« steret, paternam implêsse voluntatem in
« rerum omnium creatione. » Ibidem : « In
« universâ Ecclesiâ, inquit, quæ sub cælo
« est, creditur Deus esse (Christus), qui se
« ipsum exinanivit ab eo statu, in quo Deo
« æqualis fuit et homo simul, idque ex semine
« Davidis, quod ad carnem pertinet. »

Post damnatum verò Paulum Samosatenum,
totius concilii nomine scripta est epistola en-
cyclica ad omnes fideles et Ecclesiæ ministros,
in quâ præsules statuunt teste Athanasio lib.
de Synodis, « Christum non ex homine factum
« esse Deum (quod Paulus Samosatenus som-
« niabat); sed cum Deus ac Dei Verbum et Fi-
« lius esset ante omnia, factum esse postea
« carnem, et accepisse formam servi. »

Objicies 1°: Iidem episcopi, qui primum
consensum Antiochiæ adversus Paulum Samo-
satenum habuerunt, ut probent Filium esse
distinctum à Patre, quod Paulus negabat per-
inde ac Sabellius, aiunt Patrem præcepisse
Filio ut orbem conderet; Filium verò Patris
implevisse voluntatem. Ergo. — Distinguo an-
tecedens: Præcepisse impropiè, concedo;
propriè; nego. Consule quæ ad Justinum dis-
seruimus.

Objicies 2°: Postremæ synodi adversus
eundem Paulum coactæ Patres vocem *homo-*
ousion seu *consubstantialis*, rejecerunt, testibus
Athanasio in lib. de synod. Arimin. et Seleu-
ciensi; Basilio epist. 300; et Hilario lib. de
Synod. ad finem. Ergo, etc. — Distinguo
antecedens: Vocem hanc rejecerunt eo sen-
su, qui Catholicis à Paulo objiciebatur, con-
cedo; eo sensu quo postmodum à Nicænis
Patribus est suscepta, nego. Ergo vox ista
per sese significat substantiæ communionem,
et de iis dicitur quæ ejusdem sunt inter se
naturæ; sed cum in rebus creatis una ea-
demque omnino essentia pluribus simul inesse
nequeat, id factum est, ut ea *homoousia* seu *con-*
substantialia vocarentur, quæ ita ejusdem ge-
neris erant, ut unum tamen ab altero, vel
partitione, vel profluvio, vel propagatione ori-

retur: propagatione quidem, ut ab radicibus
germen; profluvio, ut ex parentibus filii; par-
titione autem, ut auri glebæ duæ vel tres,
quemadmodum Socrates ait l. 1. c. 6. Ex hæc
autem pervulgatâ vocis notione ansam arripit
Paulus Samosatenus ad Catholicos accusandos.
Cum enim non secus ac Sabellius divinas per-
sonas confunderet, ac præterea diceret Chri-
stum esse merum hominem, qui postea in
Deum evasisset, eo utebatur argumento, nem-
pe quòd si Filius non esset idem omnino quod
Pater, sed ex ipsius substantiâ genitus foret,
hinc consequens esset Filium esse corporum
more, Patri *homoousion* seu consubstantialem.
Eo autem sensu, qui Catholicis falsò affingeba-
tur, vocabulum hoc rejecerunt Antiocheni
Patres. Sed cum has corporum imperfectiones
et affectiones vox illa per sese non signifi-
cet, sed tantum unam eandemque naturam;
voce autem illâ usi fuissent antiqui Ecclesiæ
doctores ad asserendam Christi divinitatem;
hoc ipsum nomen nativo ac legitimo conse-
cratum sensu vetustaque consuetudine intel-
lectum, non admiserunt modò, sed etiam in
fidei veluti tesseram susceperunt Nicæni Pa-
tres; eoque magis, quòd Ariani reliqua omnia
eluderent. Primò enim decreverant fidei pro-
fessionem ex solis Scripturæ sententiis con-
dere. Sed cum nulla esset loquendi formula
quam Ariani non detorquerent, vox illa, ut
omni exceptione major, ad omnia effugia præ-
cludenda, symbolo inserta est. Hæc autem sin-
gula Athanasius alique perhibent.

Ac 1° quidem priscos Ecclesiæ doctores hanc
vocem in explicandâ Christi divinitate usur-
passe, Origenem videlicet, Dionysium Alexan-
drinum, Theognostum et alios, testes sunt
Pamphilus martyr in Apologiâ Origenis; Eu-
sebius in Epist. ad Cæsarienses, apud Socra-
tem lib. 1, cap. 8; Athanasius in lib. de Decre-
tis Nicænæ synodi, et de sententiâ Dionysii
Alexandrini, etc.

2° Patres Antiochenos vocabulum hoc, licet
jam vitatum, eo tantum sensu repudiâsse,
qui à Paulo Samosateno per calumniam Ca-
tholicis adscribebatur; alio autem sensu Pa-
tres Nicænos illud idem adhibuisse, asserunt
Athanasius et Basilius locis supra citatis.
« Etsi, inquit Athanasius, amborum concilio-
« rum Patres diversimodè de *consubstantiali*
« mentionem fecere, non tamen propterea ab
« illis dissidere debemus; sed illorum mentem
« ac sententiam scrutari. Quod si fecerimus,
« omnino inveniemus ambas synodos inter ac

« consentire. Qui enim Samosatenum sustine-
 « runt, hanc vocem, *consubstantialē*, corporali-
 « ter accipere. Cū scilicet Paulus sophisti-
 « cari vellet, et diceret : Si non ex homine
 « Christus Deus factus est, igitur consubstan-
 « tialis est Patri; unde necessariō sequitur tres
 « esse substantias; unam quidem quæ prior
 « sit, reliquas verō duas ex eā oriundas; ideō
 « quæ meritiō vitantes illud sophisma Pauli,
 « dixerunt Christum non esse consubstantiali-
 « tem. Non enim ita se habet Filius ad Patrem,
 « ut ille cogitabat. Illi verō qui Arianam hære-
 « sim anathemate perculserunt, cū Pauli
 « calliditatem animadvertissent, neque hoc
 « modo in rebus incorporeis, præsertim in
 « Deo, *consubstantialē* accipiendum esse con-
 « siderassent, atque ante oculos habentes
 « Dionysii exempla, et inprimis unitricem
 « Servatoris vocem : *Ego et Pater unum su-*
 « *mus*, ... his de causis meritiō inducti sunt, ut
 « Filium *consubstantialē* dicerent, » Basilus :
 « Qui convenerunt in causā Pauli Samosatēni,
 « inquit, vocem hanc, ut minūs congruam ac-
 « cusatam, eiecerunt. Dixerunt enim illi, *ho-*
 « *moousiō* vocem, notionem et substantiæ, et
 « eorum quæ ex ipsā sunt, representare nobis;
 « ita ut substantia distributa, *homoousiō* appel-
 « lationem imperiat illis, in quæ distributa
 « fuerit. Hoc quidem verissimum est de ære
 « ac numismatibus inde cūctis; at in Deo Patre
 « et Deo Filio nec substantia est antiquior,
 « nec utrique superposita intelligitur. »

3° Patres Nicænos vocabulum hoc symbolo
 inseruisse eo consilio, ut omnes Arianorum
 tricas everrerent, et omnia eorum effugia præ-
 cluderent, perhibet Athanasius in Epistolā ad
 episcopos Africanos, apud Theodoretum libro
 primo Historiæ, capite octavo. Quocirca eo
 tempore vox *homoousiō* ab ipsis hæreticis non
 usurpabatur, nec ut hæretica à Patribus Antio-
 chenis habita est; sed in ore Catholicorum
 suppressa est, ac silentio involuta, quod ea,
 licet per se sana et orthodoxa, apud Imperitos
 in invidiam vocaretur passim, et ideō fidei cat-
 holicæ obesse tunc non nihil posset.

Instabis : Imō verō Paulus Samosatenus eā
homoousiō voce ad errorem suum firmandum et
 exponendam divinarum personarum confu-
 sionem utebatur. Hilarius enim supra : « Male,
 « inquit, *homoousiō* Samosatenus confessus est;
 « sed numquid meliūs Ariani negaverunt? »
 Ergo proscripta est ut hæretica. — Respondeo
 Hilarium hic deceptum videri. 1° Enim Atha-
 nasius et Basilus, quibus Antiocheni concilii

mens et historia notiores erant, disertē perhi-
 bent hanc vocem non à Paulo Samosateno,
 sed à Catholicis contra usurpari solitam.
 2° Reverā nec Paulus Samosatenus nec Sabel-
 lius eam vocem accommodare poterant imple-
 tati suæ, quam potius evertēbat. Utrinque
 enim hoc vocabulū ferit, hinc Arium, inde
 Sabellium; quod Epiphanius notat hæresi 69,
 num. 79 : « Ut serpens, inquit, bituminis odo-
 « rem refugit; sic Arius et Sabellius illam
 « veritate constantem consubstantialis profes-
 « sionem exosam habent. » Basilus autem
 causam hujus rei affert epistolā eādem 500 :
 « Vox ista, inquit, et Sabelliū impletatem
 « corrigit, tollit enim *homoousiō* identi-
 « tatem, perfectamque personarum notionem
 « inducit. Non enim idem sibi ipsi consubstan-
 « tiale est, sed alterum alteri. » 3° Sabelliani
 Patrem et Filium et Spiritum sanctum non
homoousiō, sed *synousiō* appellabant aut *tau-
 nousiō*. De quo Petavius libro 4, capite 5, num.
 16 et 17.

Theognostus. — Circa hæc tempora floruit
 Theognostus Alexandrinus quem Athanasius
 virum disertum et admirabilem nominat in
 libro de Decretis Nicænæ synodi, et in illud :
Quicumque dixerit verbum in filium hominis, etc.
 Ediderat ille libros Hypotyposeon, qui dudum
 perierunt; sed ex 2° hujus operis libro egre-
 gium locum Athanasius ibidem laudat, in quo
 vetus hic scriptor ita loquitur : « Filii substan-
 « tia, inquit, non est extrinsecus inventa, aut
 « ex non existentibus superinducta; sed ex
 « Patris substantiā progenita, ut à luce ju-
 « bar, ut ex aquā vapor. Neque enim vapor
 « idipsum est quod aqua, neque jubar id-
 « ipsum quod sol; sed neque alienum. Ver-
 « bum fluxus est paternæ substantiæ, id-
 « que ita ut interim substantia illa Patris divi-
 « sionem non patlatur. Quemadmodū enim
 « sol non diminuitur suis ex se effusis radiis,
 « ita nec substantia Patris immittitur, imagi-
 « nem sui Filium progignens. » Si Filii natura
 non est extrinseca Patri, eadem est; si ex
 nihilo non esteducta, increata est; si Filius
 ex substantiā Patris genitus est, ac processit
 ut jubar à sole, et vapor ex aquā, idem Patri
 est consubstantialis; denique si nulla sit sub-
 stantiæ divisio Patrem inter et Filium, sub-
 stantia utriusque una sit necesse est.

Idem eodem libro 2, apud Photium codice
 106, statuit Filium vi et efficaciam non esse
 circumscriptum.

Objicies 4° : At Photius ibidem testatur

Christum à Theognosto creaturam esse vocatum quatenus propriè Filius Dei est. — Respondeo 1º Photium, ut jam monuimus, hoc in capite veteribus esse iniquiorem; quocirca magis audiendus est Athanasius, qui rectam ejus fidem prædicat. — Respondeo 2º Theognostum id dixisse ex aliorum sententiâ, quorum mentem primò exponebat; non ex suâ, quam ad finem libri duntaxat aperiebat, ut discimus ex Athanasio.

Objicies 2º: Juxta Photium ibidem, Theognostus sensit Verbum solis ratione præditis præesse. Ergo non existimavit Verbum rebus omnibus dominari. — Distinguo antecedens: Verbum ut Verbum et per appropriationem, concedo; ut Deum et reipsâ, nego. Vide Huetium lib. 2, pag. 46, ad similem Origenis sententiam, quâ aiebat Patrem pervadere quidem quæcumque sunt: Filium verò duntaxat rationis participes; Spiritum autem ea tantùm quæ salutem adepti sunt.

Pierius. — Tertio seculo desinente Pierius, Alexandrinus presbyter, tantâ sermonis elegantia, tantâ eruditionis ac scriptorum copiâ emicuit, ut junior Origenes vulgò diceretur. Et nunc quidem nihil superest eorum quæ edidit; sed ex Photio, qui nonnulla ex ipsius operibus legerat, accipimus eum de Christo catholicè sensisse. Codice enim 219 de eo sic habet: «Plurima autem, inquit Photius, præter ea, quæ in Ecclesiâ hodiè obtinent, veteri fortassis more, tradit (Pierius); de Patre et tamen et Filio piè credit, nisi quòd substantias duas totidemque naturas dicit: *substantias et naturas* nomine (ut ex his quæ locum antecedunt et consequuntur, manifestum est) pro *hypostasi*, non ut Arian sectatores, et usus.» Hæc de Pierio Photius, rigidus aliqui veterum censor, et Origenis discipulis haud satis æquus, adeò ut evidentissimam fuisse oporteat Pierii de Christi divinitate sententiam.

Methodius martyr. — Inclaruit eodem ævo doctrinâ et sanctitate Methodius martyr, Origenis primùm adversarius, dein admirator. Multa ille scripserat, quorum summam exhibet Photius in Bibliothecâ; sed ex tot operibus unum duntaxat, idque non omninò purum atque integrum, ad nos usque pervenit, Symposii seu Conviviî nomine insignitum. Quapropter ut Methodii sententiam investigemus, ea quæ apud veteres extant excerpta consulenda sunt. Jam verò apud Theodoretum dialogo 1, Christum appellat «Dominum et Filium,

«qui non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo.» Apud Photium autem codice 235, in libro *ἀπὸ τῶν γεννῶν*, adversus Origenem disputans aut Origenis interpolatorem, qui putabat mundum semper esse debuisse, ut Deus semper Dominus ac immutabilis esse censeretur, primò decernit nihil esse æternum, nisi idem sit simul increatum; nihil uno verbo æternum esse præter Deum. Deinde verò ita de Christo loquitur, exponens illud Mosis: *In principio fecit Deus celum et terram*: «Is qui principium ipsam dixerit Sapientiam, non aberrabit; dicitur enim:..... *Dominus condidit me initium viarum earum et ad opera sua; ante secula fundavit me; erat enim consequens..... omnia quæ creata sunt, esse hæc posteriora, cum per ipsam facta sint.*» Ibidem verò explicans hæc Joannis verba: *In principio erat Verbum*: «Principium, inquit, à quo germinavit verissimum Verbum, dicendum est esse Patrem, universi conditorem, in quo erat; illud autem: *Hoc erat in principio apud Deum, potestatem sive dominationem Verbi, quam habuit apud Patrem, etiam antequam mundus crearetur, significare videtur; cum potestatem Filium appellet.*» Ergo Filius Dei non est à numero rerum creatarum; ante eas exiit; proinde æternus est, et ipse idem mundi conditor.

Apud eundem Photium in Symposio, interpretans hunc Psalmi locum: *Filius meus es tu; ego hodiè genui te*: «Observandum est hic illud, inquit, *Filium suum esse*, indefinitè et sine tempore dictum. *Es enim Filius*, ipsi dixit; et non, *Factus es*, declarans neque novam seu recentem ipsum adeptum esse filiationem, neque finem habuisse eum, qui prius existerit, sed eundem semper esse.» Ergo Christus, ut initii, sic finis expertus est; idem semper fuit ac erit; proinde verò æternus est. At idem Methodius supra statuit nihil esse æternum præter Deum. Ergo Christum verum esse Deum sentiebat.

Objicies: Idem apud Photium, codice 237, Patrem et Filium duas potestates vocat. Ergo. — Respondeo, *duarum potestatum* nomine, duas personas potentes à Methodio fuisse intellectas, quod ad Justinum interpretati sumus.

§ seculo IV.

Pauli jam restant ad concilium usque Nicænum scriptores à nobis expendendi, quod ab initio IV seculi ad hanc usque synodum non multi exiit. Quinque igitur duntaxat

a nobis memorabuntur, Arnobius videlicet, Lactantius, Lucianus Pamphilus et Eusebius.

Arnobius.—Quartum seculum aperit Arnobius Afer, qui cum Siccæ sub Diocletiano principe rhetoricam docuisset, septem libros adversus gentiles scripsit, in gratiam christianæ religionis, antequam ab episcopis ad baptismum vocaretur. In his porro communem Ecclesiæ de Christo doctrinam non aliam fuisse tunc, quam nunc sit, perspicue demonstrat.

Libro enim 1°, cum gentiles Christianis vito verterent quod Christum « Hominem natum.... et crucis supplicio interemptum, « Deum fuisse contenderent.... et quotidianis « supplicationibus adorarent, » sic respondet Arnobius : « Etiam esset id verum, inquit, « tamen pro multis et tam liberalibus donis, « quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici « (gentilium more) appellarique deberet. Cum « verò Deus sit re certâ et sine ullius rei dubitationis ambiguo, inficlaturos arbitramini « nos esse, quam maximè illum à nobis coli?... « Ergone, inquiet aliquis.... Deus ille est « Christus? Deus, respondebimus, et interiorum potentiarum Deus. » Ergo Christus non tantum ob beneficia vocatur Deus, sed etiam quia revera talis est. Ibidem, pag. 12 : « Atque qui constituit Christum, inquit, sine ullis « adminiculis rerum, sine ullius ritûs observatione vel lege, omnia illa quæ fecit, nominis sui possibilitate (potestate) fecisse; et « quod proprium, consentaneum, dignum fuerat Deo vero, nihil nocens aut noxium, sed « opiferum, sed salutare.... potestatis mirificæ « liberalitate donâsse. » Proinde Christus verus est Deus. Ibidem, pag. 14 : « Christus, « inquit, æqualiter bonis malisque subvenit... « hoc enim est proprium Dei veri,... benignitatem suam negare nulli. » Ibidem, pag. 15 : « Nihil, inquit, ut remini, magicum,... nihil « fraudis delituit in Christo... Deus ille sublimis fuit, Deus radice ab intimâ; Deus ab « incognitis regnis.... missus est. » Ibidem, pag. 18, sic ex vulgari Christianorum mente loquuntur gentiles : « Sed si Deus, inquam, « fuit Christus, cur in formâ est hominis visus, et cur more est interemptus humano? » Ita autem respondet Arnobius : « An, inquit, « aliter potuit invisibilis illa vis et habens nullam substantiam corporalem, inferre et « commodare se mundo, conciliis interesse « mortalium, quam ut aliquod tegmen materiæ « solidioris assumeret?.... Assumpsit igitur

« hominis formam,.... ut videri posset et « conspici.... Sed more est hominis interemptus? Non ipse. Neque enim cadere divinas in res potest mortis occasus.... Quis « est ergo visus in patibulo pendere?... Homo « quem induerat, et secum ipse portabat. » Unde consequens est, juxta Arnobii mentem, Christum esse simul verum Deum et verum hominem, ex naturâ divinâ, quæ videri et pati non posset, et humanâ, quæ in oculos et penas incurreret, compositum.

Objicies : Arnobius in toto opere inculcat Deum esse ingenitum, et Deum non esse, qui matris utero aliquando conclusus fuerit. Ergo non putavit Christum esse Deum.—Distinguo antecedens : Debere Deum esse ingenitum; hoc est, æternum et increatum, nec Deum esse qui matris utero aliquando conclusus esset, nec antea extitisset, concedo; secus, nego. Ita Arnobius loquitur adversus gentiles, qui meros homines sibi similes, ortum et interitum expertos, pro diis stultè habebant.

Lactantius.—Arnobii discipulus fuit Lactantius, quem ob eloquentiam *Tullium Christianum* non immeritò vocaveris. Hic magistrum imitatus, septem quoque libros Institutionum scripsit adversus gentiles, quibus etsi nonnulla hinc et inde assuta esse videantur, eaque non bonæ notæ; attamen ubi ex professo quis fuerit Christus defuit, ipsius divinitatem apertè profitetur.

Libro itaque 4, cap. 13 : « Summus igitur « Deus, inquit, ac parens omnium eam religionem suam transferre voluisset, doctorem « justitiæ misit de cœlo : sed nasci « eum voluit tanquam hominem, ut per omnia « summo Patri similis existeret. Ipse enim « Deus Pater.... ἀνάτωρ atque ἀνάρτωρ à Trismegisto verissimè nominatur.... Idcirco « oportuit Filium his nasci, ut ipse fieret « ἀνάτωρ atque ἀνάρτωρ. In primâ enim « nitate spiritalli ἀνάρτωρ fuit, quia sine officio « matris à solo Deo Patre progeneratus est; « in secundâ verò carnali ἀνάτωρ fuit, quoniam « nam sine patris officio, virginali utero procreatus est.... Factus est et Dei Filius per « Spiritum, et hominis per carnem, id est, « Deus et homo.... Deum fuisse et hominem « ex utroque genere permixtum Prophetis vaticinantibus discimus. Isaias Deum fuisse « testatur his verbis : Adorabunt te, et te « precabuntur, quoniam in te Deus est, et non « alius Deus præter te. Tu enim Deus es, et nesciebamus, Deus Israel salvator.... Item pro-

pheta Jeremias sic ait : *Hic Deus noster est , et non deputabitur alius absque illo..... Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Item David in Psalmo 44 : Thronus tuus, Deus, in secula seculorum; dilexisti justitiam,..... propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis, » etc. Illic sanè Christi duplex generatio ac natura clarissimè depingitur, ipsiusque divinitas ilidem omninò stabilitur argumentis, quæ nos olim usurpavimus. Uno verbo Christus non tantùm Deus esse dicitur, sed etiam is Deus, præter quem nullus est alius; proinde aut Pater non est Deus, aut Christus idem est Deus cum Patre.*

Ibidem, cap. 29 : « Fortassè, inquit, quærat aliquis quomodò, cùm Deum nos unum colere dicamus, duos tamen esse asseveremus, Deum Patrem, et Deum Filium, quæ asseveratio plerosque in maximum impingit errorem, quibus cùm probabilia videantur esse quæ dicimus, in hoc uno labare nos arbitrantur, quòd et æternum et mortalem Deum fateamur. De mortalitate jam diximus; nunc de unitate doceamus. Cùm dicimus Deum Patrem et Deum Filium, non diversum dicimus, nec utrumque secernimus, quia nec Pater sine Filio (esse) potest, nec Filius à Patre secerni..... Cùm igitur et Pater Filium faciat, et Filius Patrem, una utrique mens, unus spiritus, una substantia est. Sed ille quasi exuberans sors est; hic tanquàm defluens ex eo rivus : ille tanquàm sol; hic quasi radius à sole porrectus..... Denique unum Deum esse, tam Patrem quàm Filium, Isaias in illo exemplo, quod superius posuimus, ostendit, cùm diceret : *Adorabunt te, et in te precabuntur, quoniam in te Deus est, et non est alius Deus præter te. Sed et alio loco similiter ait : Sic dicit Deus, rex Israel, et qui eruit eum Deus æternus. Ego primus et ego novissimus, et præter me nemo Deus. Cùm duas personas proposuisset Dei regis, id est, Christi, et Dei Patris,.... intulit : Et præter me non est Deus; cùm posset dicere, præter nos; sed fas non erat plurali numero separationem tantæ necessitudinis fieri; unus est enim solus, liber, Deus summus, carens origine, » etc. Ergo Christus verus est Deus et unius substantiæ cum Patre; proinde Deus æternus et initio carens.*

Objicies 1° : Lactantius, lib. 2, cap. 8, et lib. 4, cap. 6, prænuntiat Filium Dei inter exordia mundi fuisse procreatum.— Respondeo ista à nobis fuisse exposita ad Tertullianum.

Objicies 2° : Ibidem asserit Filium Dei aliquando non fuisse : « Sicut mater, inquit, sine exemplo genuit auctorem suum, sic ineffabiliter Pater genuisse credendus est cònter-num. De matre natus est qui ante jam fuit; de Patre qui aliquando non fuit. » — Respondeo mendum hic aliquid subesse; ista enim implicant, quòd Christus sit Patri cò-æternus, et tamen aliquando non fuerit. Fortassis vera est lectio, quam romana editio exhibet : « Qui aliquando non defuit. »

Lucianus Antiochenus.—Illustre tum temporis martyrium fecit Lucianus, ecclesiæ Antiochenæ presbyter, cùm in omni genere doctrinæ, tum in Scripturis potissimum versatus, quarum etiam peculiarem editionem adornavit, quæ *Lucianea* vocatur, et à pluribus Ecclesiis in publicum usum assumpta fuit. Atque is quidem ad Arium usque integri ac laudatissimi nominis fuit; sed cùm Arius erupisset, ad eumque fortè se adjunxissent plures, qui Luciani discipuli fuerant, idèoque sese invicem *Lucianistas* vocabant, in suspicionem adductus est Lucianus, quasi impletatis istius semina tradidisset. Quin et fama mendax labem aliam aspersit, quasi nimifrùm Lucianus propter Samosateniani erroris contagia ab Ecclesiæ communione diu fuisset segregatus, quod ex variis rumoribus acceptum asserit Alexander, Ecclesiæ Alexandrinæ præsul, in Epistolâ ad Alexandrum episcopum Constantin., apud Theodoretum lib. 4 Hist. cap. 4. Verùm, ut testatur Eusebius, Antiochiæ vicinior, et qui in ipsius vitam ex professo inquisiverat lib. 8, cap. 13 : « Per omnem vitam optimus ejusdem Ecclesiæ presbyter fuit Lucianus. » Quicquid verò de hac re sit, in Ecclesiæ saltem sinu sanctissimè et gloriosissimè mortem oppetiit.

Porrò, antequàm martyrium faceret, àdæl formulam condiderat, in quâ de Christo ita loquitur, apud Athanasium lib. de synodis Arimin. et Seleuc. ac Socratem lib. 2, cap. 10 : « Credimus, inquit, juxta evangelicam et apostolicam traditionem, in unum Deum Patrem omnipotentem..... et in unum Dominum Jesum Christum Filium ejus unigenitum, Deum per quem omnia facta sunt, genitum ex Patre ante omnia secula, Deum ex Deo..... perfectum ex perfecto..... nec mutationi obnoxium, nec conversioni..... qui erat in principio apud Deum Deus Verbum... per quem omnia facta sunt, et in quo omnia subsistunt..... et in Spiritum sanctum.....

« sicut et Dominus noster Jesus Christus præcepit discipulis dicens : *Ite et docete omnes gentes, baptizantes cunctos in nomine Patris et Filii et Spiritûs sancti*; Patris, inquam, verè Patris, et Filii verè Filii, et Spiritûs sancti verè Spiritûs sancti; ita ut hæc vocabula non sint nuda, et sine re vocabula, sed quæ accuratè expriment propriam uniuscujusque personam, ordinem ac gloriam; adeò ut personis quidem tres sint, consensu autem unum. » Quod postremum à Luciano notatum est contra Sabellianos, qui tres personas confusione quid unum esse arbitrabantur; *consensus* autem vocabulum naturæ unitatem non excludit, sed distinctionem significat.

Quin hæc genuina sit Luciani fidei formula vix ac ne vix quidem dubitari potest. Jam verò tota catholica est, ut egregiè ac sigillatim demonstrat adversus Arianos Hilarius in libro de Synodis. Et sanè si *ὑποούσιον* vocabulum demas, quod ibi expressum non est, et istis temporibus nondum in fidei tesseram erat adhibitum, ei planè similis est, quæ postmodum in Nicænâ synodo condita fuit. Attamen in suspicionem à plerisque Catholicis vocatur hæc Luciani confessio, tum quòd Ariani se Luciani discipulos esse jactarent, ejusque nomine gloriarentur, tum quòd iidem ipsam primi vulgaverint, ut Nicænæ opponerent. Cùm enim plurimi præsules Arianâ lue contaminati, aut ei faventes, jussu Constantii Imperatoris ad encæniam ejusdem Ecclesiæ convenissent, ibique edidissent aliquam fidei formulam à Nicænâ, quam aboleri cupiebant, diversam, eaque jejuniore visa esset, hanc ipsam Luciani professionem, quam manu ipsius scriptam ibidem repererant, in lucem protulerunt, ac postea iterum amplexi sunt. De quo Athanasius et Socrates supra, necnon et Sozomenus lib. 3, cap. 5; et lib. 6, cap. 12. Atque hæc quidem Arianorum perfidiam jugulabat; sed nihil curabant illi, modò symbolum quoddam à Nicæno discrepans invaderent, et vocem *ὑποούσιον* expungerent, magnum denique impietati suæ possent nomen obtinere. Sed hæc auctoritatem Luciani arguunt; fidem autem sanctissimi martyris non violant.

Pamphilus martyr. — Accedit Pamphilus, ecclesiæ Cæsariensis presbyter ac martyr, ab Eusebio in libro de Martyribus Palæstinæ, cap. 11, mirificè commendatus. Et is quidem nihil proprii operis edidit, ut notat Hieronymus lib. 3 Apolog. adversus Rufinum; sed ta-

men cùm Origenis esset studiosissimus, cumque variorum errorum ac præcipuè circa Trinitatem incusari cerneret, conjunctâ cum Eusebio Cæsariensi operâ, in ejusdem Origenis gratiam Apologiam conscripsit quinque libris constantem, quibus sextum Eusebius postmodum adjecit, ut constat ex eodem Eusebio lib. 6 Historiæ, cap. 33, et Photio codice 118. Primus ex quinque Pamphilii libris latine versus est à Rufino, hodièque extat inter opera Hieronymi tomo 9. In eo autem opere Pamphilus, dùm Origenis fidem tuetur, suam ipsius et totius Ecclesiæ doctrinam luce clariùs demonstrat. Ut enim ostendat Origenem de sanctissimâ Trinitate et Christo catholicè sensitse, multa affert Origenis loca, in quibus asserit, 1° nullam esse naturam, quæ non recipiat malum, exceptâ Dei naturâ; Filii autem ac Spiritûs sancti naturam, perinde ac Patris, nullius mali capacem esse; 2° trium personarum naturam ex æquo immutabilem esse et æternam; 3° Christum esse Deum ex Deo, solum, non adoptione, sed naturâ Filium; 4° ipsum esse de substantiâ Patris genitum, adeoque *ὑποούσιον*, id est, unius cum illo substantiæ; 5° non fuisse Patrem antequàm Filius esset; sed coæternum esse Filium Patri, et extra ullam initium esse generationem Filii Dei. Ergo hæc Pamphilus totaque tunc Ecclesia pro certis ac necessariis dogmatibus habebant; et qui ab iis discessisset, ille à rectâ fide alienus esse et in errore gravissimo versari existimabatur.

Eusebius Cæsariensis. — Ultimus jam restat expendendus Eusebius Cæsariensis, historiæ ecclesiasticæ parens, de cujus fide varia sunt judicia, aliis ipsum hæreseos Arianæ postulantiibus, aliis contra pro Catholico habentibus, Eusebium accensant, licet non eadè omnes ratione, 1° Alexander, ecclesiæ Alexandrinæ episcopus, is qui Arium primus damnavit, in Epist. ad Alexandrum Constantinop. præsullem; 2° Athanasius de Synodis Arinola et Seleuc., de Decretis synodi Nicænæ, et in Epist. ad episcopos A'ricæ; 3° Marcellus Ancyranus in libro contra Arianos; 4° Hilarius libro 4 ad Constantium, num. 5; 5° Epiphanius in hæresi Meletianorum; 6° Hieronymus lib. 1 et 2, adversus Rufinum, Epistolâ ad Ctesiphontem, et in alterâ ad Minervium et Alexandrum; 7° Antipater Bostrorum episcopus, lib. 1 adversus Eusebii Apologeticum pro Origene; 8° Patres VII synodi act. 6; 9° Photius in Biblioth. cap. 13 et 127, et epist. 144 ad Constantinum patricium; 10° Zonaras in Historiâ

Constantia; 11° Nicephorus lib. 8 Hist. cap. 37; 12° Sophronius, et ex eo Suidas; 13° ex recentioribus Baronius in Annalibus, ad annum 340, num. 38. et Petavius lib. 1 De Trinitate, cap. 11.

At Eusebium excusarunt et pro Catholico habuerunt vel etiam laudarunt, 1° Constantinus Magnus ad vitæ usque finem, ut patet ex variis ejus ad Eusebium epistolis, quas idem Eusebius refert in Vita Constantini; 2° Gelasius, in sede Cæsariensi Eusebii successor, qui Eusebii nomen sacris in diptychis constanter retinuit, et Theophilus Alexandrinus, qui nihilominus cum ipso communionem ecclesiasticam coluit, teste Eulogio Alexandrino in Invektiva contra Acephalos, apud Photium codice 237; 3° Gelasius papa, aut quisquis est alius, auctor libri de duabus Naturis; 4° Pelagius II papa, epist. 3 ad episcopos Istriz; 5° Socrates Hist. lib. 2, cap. 21; 6° Gelasius Cyzicenus in lib. 2 de synodo Nicænâ; 7° Auctor Quæstionum veteris ac novi Testamenti, inter opera Augustini, cap. 125; 8° auctor libri de Luminaribus Ecclesiæ, in collectaneis Bedæ et inter opera Hieronymi; 9° auctor Chronici Alexandrini pag. 582; 10° Inter recentiores Sixtus Senensis in Bibliothecâ sanctâ, verbo *Eusebius*; Valesius in Prolegomenis ad Eusebii Historiam; Elias Du Pin in Bibliothecâ ecclesiasticâ, saltem maximâ ex parte; omni verò ex parte ejusdem Bibliothecæ censor doctissimus monachus Benedictinus, Mathæus Petitdidier; necnon inter heterodoxos Bullus passim in Defensione fidei Nicænæ.

Imò Eusebium ut sanctum prædicarunt, vel etiam coluerunt, 1° Victorinus Aquitanus in Canone paschali; 2° Auctor Epistolæ ad Chromatium et Heliodorum, quæ præfigitur Martyrologio Hieronymiano; 3° Velus auctor Passionis sancti Valeriani; 4° Usuardus in Martyrologio; 5° Nevelo monachus Corbeiensis in Martyrologio manuscripto; 6° Notkerus in Martyrologio; 7° Manecharius, seu Warnacharius, in Epist. ad Ceraunium Parisiensem episcopum; 8° codex manuscriptus Ecclesiæ Parisiensis 800 et amplius annorum; 9° Ecclesia Lemovicensis in antiquo Missali anni 1483, in Breviario anni 1587, et in Calendario et altero Breviario MUSS.; 10° Petrus in Catalogo Sanctorum, alique quos Baronius arguit in notis ad Martyrologium romanum, die 21 junii; 11° denique idem, qui supra memoratus est, Elias Du Pin.

Porro qui Eusebium defendunt, præter illa

quæ ex ejus scriptis erunt momenta, deas prætexunt benignioris sui judicii causas; prima est, quòd, ut ait Valesius, constans juris regula sit, in dubiis æqualem potius ac mitiorem sententiam amplecti oportere; secunda, quòd, ut observat Bibliothecæ ecclesiasticæ censor, optandum sit, ut hæreticorum numerus, quantum fieri potest, minuat, nec tantus vir Arianis ac Socinianis eo gloriantibus dedatur. Quin etiam illud ad fidei catholicæ firmitatem ac gloriam facit, inquit, si Eusebius, qui alioqui Arianorum partibus implicatus adeò fuit, eorum tamen doctrinam approbare nunquam potuisse deprehendatur.

In tantâ opinionum de Eusebio diversitate nostram non est decidere litem. Itaque varia duntaxat utriusque partis momenta ita proferemus, ut nihil in alterutram præstemus, aut in nos recipiamus, sed lector quam veritati propiore inveniit, eam arbitratu suo eligere deinceps queat. Quocirca jam afferenda sunt, quæ Eusebium rectè de Trinitate sensisse persuadere possint.

Primum ducitur ex Apologiâ Origenis, quam unâ cum Pamphilo martyre elaboravit. Non potuit enim Origenem ab objectis ipsi circa Christi æternitatem ac divinitatem erroribus purgare, quin suam ipse sententiam his contrariam proderet, ut supra animadvertimus. Secundum deducitur ex libris de Præparatione evangelicâ, quos anno 315 circiter edidit. Libro enim 7, c. 15, pag. 324, asserit Christum Dei Verbum ac primogenitum non aliunde, quam ex ipso Patre genitum esse; pag. 235, eundem appellat Deum Verbum; ibidem Patrem cum ipso communicasse ea omnia, quæ immenso virtutum suarum ac facultatum sinu complectitur. Tertium ex libris de Demonstratione evangelicâ, quos eodem tempore elucubravimus. Libro enim 4, cap. 1, de Christo et Hebræis loquens, qui ab ipso exciderunt: « Ab eodem, inquit, procul labuntur, quippe qui et divinam illius naturam ignorant. »

Ibidem, de duplici Christi generatione: « Cum autem, inquit, de illo duplex sit ratio; altera quidem recentior fuerit, quippe quæ heri ac nuper ad homines introducta sit; altera verò omni tempore omnibusque sæculis antiquior. » Ibidem cap. 2, pag. 146: « Itaque omniun quæcumque sunt, inquit, scitum suum primum subministrat, primo genitum videlicet Sapientiam, ... ipsam rationem, ipsam sapientiam, ... ipsam pulchram,

« *ἰπεὺν*que bonum (*αὐτολόγον, καὶ αὐτοσοφίαν,*
 « *αὐτοαλλὸν καὶ αὐτοαγαθὸν*)... Itaque non im-
 « meritò oracula theologicè loquentia Deum
 « genitum illum enuntiant, tanquàm eum qui
 « divīnæ naturæ solus in se ipso ferat imagi-
 « nem, propter quam Deum quoque et esse
 « illum et dici, ejus videlicet, quæ quod pri-
 « mum est refert, expressæ similitudinis gra-
 « tiā. » Ibidem capituli tertii titulum ita concin-
 navit : « Quòd non plures supremi Dei Filii,
 « sed unus solus de Deo Deus jure à nobis
 « predicari soleat. » Ibidem : « Cùm unus sit
 « Pater, inquit, Filium quoque unum, non
 « plures, esse oportet; unumque perfectum,
 « solum genitum Deum de Deo. » Ibidem,
 postquàm ex Scripturis dixit Christum esse
 splendorem luminis sempiterni, id est, Patriæ
 æterni, et splendorem esse eorum luminis,
 quod sine eo esse non potest : « Theologia,
 « inquit pag. 149, docet esse Filium, qui ge-
 « nitus sit; non illum quidem qui certis tem-
 « poribus non fuerit, posterius autem ait
 « natus; sed qui sit ante tempora æterna at-
 « que anteciat, et tanquàm Filius unà cum
 « Patre semper degat; qui unicus sit, qui
 « Verbum, qui Deus de Deo, non diræptione
 « aliquà, aut sectione, aut divisione de sub-
 « stantià Patris productus; sed qui de Patris
 « consilio ac virtute ab ævo, aut potius ante
 « omne ævum, essentiam sit nactus, modo
 « quodam, qui neque verbis comprehendì,
 « neque ratione colligi à nobis possit; siquidem
 « *generationem ejus*, inquit, *quis enarrabit?* » Ibi-
 dem, cap. 10, pag. 165, de incarnationis
 necessitate fusius disserens : « Christus,...
 « inquit, strenuissimè naturam nostram in-
 « gressus, ad homines accessit, ac Deum ho-
 « minis specie, ingens miraculum ostendit....
 « Sic... Deus Verbum Filius hominis diceba-
 « tur... Interim tamen nusquàm desinens esse
 « quod erat; sed in homine pariter Deum
 « conservans. » Ibidem cap. 11 : « Reliquam
 « vitam omnem, inquit, eadem ratione per-
 « egit, nunc quidem similem naturæ nostræ
 « infirmitatem, nunc verò ipsum Dei Verbum
 « præ se ferens, dùm ingentia quædam atque
 « admirabilia tanquàm Deus efficit,... et qui à
 « multis non cognitur Deus Verbum, eum
 « ipsum factis planissimè demonstrat. » Ibi-
 dem, cap. 12 : « Tanquàm homo corpus de
 « morte sepeliendum reliquit, ab eodem verò
 « corpore tanquàm Deus discessit. » Ibidem,
 capituli 13 hunc titulum præfixit : « Quòd Chri-
 « stus in eà naturà, quæ nec pati nec lædi

« potest quæque incorporea est, permanserit,
 « etiam quo tempore factus est homo. » Ibi-
 dem, pag. 169 : « Corporeis quidem hominum
 « oculis, inquit, quæ per corpus ab ipso sic-
 « bant, intuenda comparabat,... illis qui non
 « aliter quàm sic duntaxat ipsius divinitatem
 « sentire poterant... Ipse interim rursus et
 « materiæ expers, et incorporeus manens,
 « cujusmodi etiam pridem apud Patrem erat,
 « neque mutans essentiam, neque perdens
 « quod suæ ipsius naturæ proprium erat, ne-
 « que aut corporis vinculis impeditus, aut à
 « suâ divinitate dejectus : ... sed neque illi qui
 « illic quidem, ubi ipsi humanum vas aderat...
 « degeret tantum, in aliis verò universi parti-
 « bus esse prohiberetur. Et enim tunc quoque
 « cùm inter homines versabatur, nihilominus
 « omnia complebat, interim et cum Patre et in
 « Patre idem erat, et omnium rerum pariter
 « in eodem tempore, tam cœlestium quàm ter-
 « restrium, curam gerebat, nusquàm ab illà
 « præsentia, quæ cunctis rebus adest nostro
 « more exclusus, neque divina ne ageret more
 « suo impeditus. » Ibi proficitur Eusebii
 Christum esse Deum, divīnâ naturâ præditum,
 Deum de Deo, et ex Patris substantiâ geni-
 tum, æternum, et immensum, uno verbo ve-
 rum Deum simul et hominem.

Libro 5, in præmio, pag. 202 : « Affirma-
 « mus, inquit, illum esse unicum Dei Filium
 « et substantiale Dei Verbum. » Ibidem, c. 1,
 generationem Verbi ex professo exponens,
 ait 1º pag. 213 : « Neque secundum projectio-
 « nem, neque secundum diductionem aut
 « divisionem aut diminutionem aut sectionem,
 « aut omninò secundum aliquid eorum, quæ
 « in geniturâ mortali exigi solent, ineffabilem
 « illius procreationem cogitari oportere... ne-
 « que secundum eas animalium procreationes,
 « quæ apud nos visuntur, essentiam de essen-
 « tiâ, animamque divisibilem aut separabilem,
 « Filium de Patre partiendo aut dividendo,
 « proditisse, potè dici posse. Partes enim nullas
 « habet, insecabileque est. » 2º Pag. 214 :
 « Non posse etiam dici ex nihilo genitum esse
 « Filium eadem ratione quâ reliqua quæ facta
 « sunt, quòd alia Filii generatio, alia per Fi-
 « lium aliarum rerum creatio. » 3º Pag. 215,
 ut quod exemplum ex rebus creatis duci queat,
 posse dici Fillum esse « ingeniiti Patris na-
 « turæ, atque ineffabilis essentiz,... quasi
 « fragrantiz quamdam, ac lucis splendorem
 « eundem ex infinitis seculis seu potius ante
 « omnia secula extitisse; Patri coexistentem

« et corvum, ut suus semper est unguento
« bonus odor et luci splendor. » 4° Ibidem,
Verbum esse imaginem Dei Patris, sed longè
alià, quàm vulgares imagines, ratione. Cùm
enim in illis, quæ visuntur imaginibus, aliud sit
natura, aliud similitudo, nec imagines naturæ
sua exemplar, sed specie tantum representent;
contra Verbum imaginem Patris appellari, « non
« quòd Patris speciem quamdam referat, sed
« ipsum essentialis ejusdem communione expri-
« mat, καὶ αὐτοσυνία τῷ πατρὶ ἀποκτείναντες, »
quod expletam Patrem inter et Filium naturæ
identitatem sonat.

Sic Eusebius ante concilium Nicænum non-
dum exortà Arii hæresi; quo tempore profectò,
quid de Christo sentiret ex intimo pectore
sponte aperiebat.

Quantum depromitur ex illis quæ in synodo
Nicæna egit ac scripsit. 1° Enim cùm adversus
Arii impietatem communis fidei formula con-
denda esset, istam suâ sponte protulit Euse-
bius: « Credimus in unum Deum, Patrem
« omnipotentem,... et in Jesum Christum,...
« Deum de Deo, lumen de lumine, ante
« omnia secula ex Deo Patre genitum, per
« quem omnia facta sunt. » Hanc autem for-
mulam summopere laudavit imperator Con-
stantinus, atque omnes episcopos, ut eam reci-
perent, hortatus est. Et reverà quæ postmodum
suscepta est, ab eâ vix differt. 2° Cùm synodo
visum esset alia nonnulla addere, quibus Aria-
norum error pressius elideretur, symbolum
communi omnium Patrum consensu editum
est, in quo præterea definitur Filium esse con-
substantialiorem Patri, ὁμοούσιον. Jam verò Euse-
bius non statim quidem assensus est, quòd
quædam ambiguitas vocabulo inesse videretur;
sed cùm vocis nativa vis et synodi mens ipsi
expositæ essent, cum aliis in eam fidei formu-
lam concessit; quâ de re epistolam scripsit
ad Cæsarienses, in quâ asserit hanc esse suam
fidem, quam semper professus fuerat ac do-
cuerat. Imò addit vocem ὁμοούσιον seu consub-
stantialia, apud veteres fuisse usitatam in ex-
plicandâ Christi divinitate; quæ omnia refe-
runtur à Socrate lib. 1, cap. 8, et à Theodo-
reto lib. 1, cap. 12 et 13.

Ex quo liquet Eusebium hactenus semper
de Christi divinitate rectè sensisse, nec aliam
Nicæna fidem esse explanatam, quam quæ ab
ipso ad hæc usque tempora prædicata fuerat.
Et verò, quam ibi confessus est, eam deinceps
non revocavit; tantumque abest ut Nicænam
synodum unquam elevaverit, ut eam contra

miris laudibus semper efferat, et Patrum
omnium in eandem fidei formulam consen-
sionem extollat. Neque eum unquam Incu-
savit Athanasius, quòd symbolo Nicæno non
bonâ fide subscripsisset, aut aliud postea do-
cuerit.

Quantum itaque colligitur ex illis quæ post
Nicænam synodum ad mortem usque conscrip-
sit. 1° Enim Historiæ ecclesiasticæ, quam
paulò post edidit, libro 10, cap. 4, Christum
non modò adorandum esse decernit, sed etiam
verè Deum, atque ut græcè significantibus lo-
gitur αὐτόθεον: « Adeò ut, inquit, Servator
« noster Jesus Christus, solus ex omnibus qui
« ab omni ævo unquam extiterunt, ab ipsis
« orbis terrarum summis principibus,... tan-
« quàm summi omnium Dei naturalis Filius, ac
« per se Deus, αὐτόθεός, adoretur, idque meritò. »
Quod iterùm ibidem repetit: unde Valesius:
« Notandus est, inquit, in primis hic locus, in
« quo Eusebius Christum vocat αὐτόθεον, id est,
« per se ac verè Deum. Hic enim unicus locus,
« meo quidem iudicio, sufficit ad repellend. »
« omnes calumnias eorum, qui Eusebium no-
« strum Ariani dogmatis labe aspersum fuisse
« crediderunt... Est autem hæc locutio Plato-
« nica. Nam ut Plato αὐτάρακτον vocat, quod
« est verè et per se bonum; sic Eusebius αὐτόθεός
« dixit, qui est verè ac per se Deus. »

Libro 3° de Vitâ Constantini, Nicæni con-
cilii historiam narrat, et quanto in pretio eam
haberet synodum, luculenter aperit. 1° Enim
cap. 6, ipsam vocat « divinam quandam pha-
« langem adversus dæmonem instructam. »
2° Eandem œcumenicam et ex omnibus terræ
partibus conflata esse agnoscit, cap. 7.
3° Præsulum, qui eò convenerant, laudes re-
censet cap. 9, eosque, prout par erat, exor-
nat. 4° Omnium Patrum in eandem fidem
miram conspirationem capite 14 describit,
affirmatque hanc de hæresi reportatam victo-
riam Constantino visam esse parem ei, quam
de idololatriâ retulerat. An verò de illâ sy-
nodo ita locutus foret, si aliam à suâ fidem
sanxisset?

De Laudibus Constantini, cap. 2, coæternum
Christo unumque cum Patre regnum attribuit.
« Unigenitus, inquit, Dei Sermo à seculis
« principio carentibus ad infinita usque et in-
« terminata secula regnat cum Patre. » Ibi-
dem, cap. 6, sacrosanctam Trinitatem agno-
scit, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, ex
unâ et æquali naturâ pariter increatâ et initiâ
experte constantem. Postquàm enim de su-

micro ternario multis disseruit : « Porro ternarius, inquit pag. 818, justitiam primus hominibus ostendit, æqualitatem docet; quippe qui principium, medium ac finem habet æqualia. Atque hæc mysticæ sacrosanctæ et regię Trinitatis imaginem referunt, quæ cum in naturâ, oriûs ac principii experte, consistat, omnium, quæ ortum habent, substantiarum semina, rationes, causasque in se continet. » Ibidem denique, cap. 14, Christi incarnationem, duplicem naturam, divinam scilicet et humanam, immortalitatem, omnipotentiam non eadem tantum ratione, sed etiam iisdem verbis describit, quæ supra, ex libro 4 Demonstrationis evangelicæ, cap. 13, retulimus.

In opere contra Sabellium, lib. 1, pag. 13 : « Deus non vocem genuit, sed Filium; non sermonem, sed vitam; non dictum, sed Deum..... Filius autem non in primo die, neque in quarto, neque in totum in die, neque in horâ, neque in temporibus, neque in seculis; hæc enim per Filium; non tamen Filius in his. » Paginâ autem 21 : « Cognito Dei, inquit, æterna vita est :..... ita enim et Dominus pronuntiat : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum : et quem misisti Jesum Christum.* Verus Deus est Pater, in eo quod non natus est; et verus Filius est, in eo quod est unigenitus. Non enim mendacium genuit verus; sed verus Pater Deus non natus; verus Deus Filius unigenitus. Nam et illud quod dictum est : *Solus habet immortalitatem, verum est; à semetipso enim solus habet; sed, sicut Pater vitam habet in semetipso, ita et Filius dedit vitam habere in semetipso.* Unus ergo non natus, et unus unigenitus, et unus Spiritus sanctus. Hæc dicit una Ecclesia; hoc consignatur in uno baptismo; hæc scripta sunt in sanguine martyrum, et ante martyres in sanguine Christi. » Quid illustrius?

Libro autem 2 : « Ab hoc sanè non nato (Patre), inquit, manente quod est, indivisus,.... impassibilis, unigenitus est Filius natus..... *Serva non natus, cum Patre..... serva unigenitus, cum Filio; neque jam eris incertus quemadmodum Deus, et Deus, et non Dei (plures).* Quia enim retines, unus Deus non natus, et unus Deus unigenitus, ideò non Dii. » Ibi unum et eundem cum Patre Deum esse Christum constituitur.

Libro 1, cap. 8, de ecclesiasticâ theologiâ, Ecclesiæ fidem de Patre et Filio ita proponit :

« Ecclesia, inquit,..... confiteri docet et credere in unum Deum Patrem omnipotentem,.... ad eundem quoque modum Dei Filium unigenitum agnosce,.... non illum certè eundem cum Patre; at cum Patre coexistentem ac per se subsistentem, Deum de Deo, lumen de lumine. » In eo autem notat Christianos à Judæis et gentilibus distinguere; à gentilibus quidem, unum Deum adorando; à Judæis virò, plures in uno Deo personas admittendo. Ibidem, cap. 9 : « Atque ideò, inquit, reprehendi nec immeritò debent illi, qui ausi sunt illum *creaturam* nominare, eumque dicere à non ente, quemadmodum et cæteræ producuntur creaturæ, progeneratum. Nam qui, quæso, ita esse potest Filius, qui Dei unigenitus,.... si eundem cum reliquis creaturis naturam sortietur? hoc enim pacto, ipsorum potius esset frater, quàm Filius Dei..... Enimverò longè aliter de eo divina oracula prædicaverunt.... Dominum..... atque herum, conditorem atque Deum et Salvatorem agnoscit (Scriptura)..... Quisquis igitur illum de non entibus productam affirmaverit creaturam, nomen ei nudum (Filii) tantummodò largitri deprehenditur; reverà autem Filium esse pernegare. Nam qui de non existentibus generatus est, is certè Dei Filius esse reverà nequit, non magis quàm quidvis aliud creatum. » Proinde Christus, juxta Eusebium, naturâ suâ increatus est. Ibidem, cap. 10 : « Qui secundum veritatem Dei Filius est,.... quid mirum si.... et Deus fuerit? de Deo si quidem quid aliud gigni possit, quàm quod ipsi per omnia sit simillimum? Condit equidem civitatem rex, non gignit;.... gignere verò Filium, non condere dicitur :..... ad eundem modum universorum Deus, Filii sui Pater, mundi conditor..... optimo jure appellatur..... (Marcellus Ancyranus) ne duos videretur Deos profiteri, ad Filii processit abnegationem, hypostasim ipsius inficiando. Illi verò (Ariani), cum concedant hypostases duas, unam ingentiam creatam alteram de non existentibus, unum quidem substituunt Deum; at nullus interea illis Filius habetur, non unigenitus, non Dominus, non Deus; neque enim quidquam habet secundum eos cum paternâ divinitate commune; sed per omnia componitur cum creaturarum turbâ, in hoc quod de nihilo procreabitur. Sed non ad istum modum Ecclesia. Nam Filium Dei prædicat Deum, atque Dominum verissime

« Filium esse atque Deum docet; non communi quādam cum multis ratione..... de quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis*..... sed prout par erat illum solum dic'. qui ex illo Patre genitus, in formā Dei erat..... Quo circa, ab Ecclesiā docti sumus illum solum adorare, nōpote qui Dominus, Servator et Deus illius existat. » Quid hāc disputatione plenius ad adstruendam Christi divinitatem simul et cum Patre æterno consubstantialitatem? Ibidem, cap. 11: « Quod si autem ve-reantur, inquit, ne duos Deos pronuntiāsse videatur, sciant oportet, quod, licet Filium profiteamur Deum, unus tamen sententiā nostrā Deus sit, ille nimirum, qui solus principio erat..... qui propriam à se possidet divinitatem..... qui Filium participem efficit suæ vitæ et divinitatis..... quem..... Deum universorum, consortem sui quoque imperii declaravit. Ille à Deo edocta Ecclesia illum Deum.... agnoscit.... nec quidquam aliud genitum inter creaturas Deum appellare dignatur. Solum illum quippe Deum novit, quem solum de se genuit Pater. »

Adde lib. 2, cap. 23, et lib. 3, cap. 2, ubi ne Christus esse creatura existimetur, hunc capituli 8 Proverb. locum: *Dominus condidit me*, non de creatione, sed de ordinatione ac constitutione intelligendum esse suse disputat. Quā quidem dissertatione præcipuum Arianæ hæreseos fundamentum subruit. Extabat insuper olim quoddam Eusebii opus, atque, ut videtur, epistola quædam ad Eustathium Antiochenum, apud Socratem lib. 1, cap. 23, ubi Eusebius aiebat Filium Dei propriam hypostasim et subsistentiam habere, Deumque in tribus hypostasibus unum esse seque à Nicænā fide ne latum quidem unguem velle recedere.

Sextum argumentum suppeditat Apologia ab Eusebio de hoc argumento edita, et ad omnes episcopos missa, cujus meminit Gelasius Cyzicenus lib. 2 de Nicænā synodo, cap. 1, et Photius epist. 144 ad Constantinum patricium. Cū enim multi suspicarentur eum Arianā impietate laborare, hanc ex professo edidit, ac testatus est, « Si quæplam protulisset unquam aut scripsisset Arii doctrinam tantillum subolentia, ea se protulisse aut scripsisse, non ex impio illius sensu, sed ex nimio curiosa, parumque sollicitā simplicitate, » nempo dū Sabellianæ hæresi impugnandæ totus esset. Quæ Eusebii verba

Idem Gelasius refert. Quis igitur æquis rerum æstimator Eusebio ita se defendenti et excusanti fidem habendam esse non judicet?

Atque hæc sunt, quæ in favorem Eusebii adducuntur.

Multa autem contra Petavium opponit, quæ breviter attingemus. Objicit 1º: Eusebius pluribus in locis varias assignat divinis personis essentias seu naturas. Sic lib. 7 de Præpar. evang. cap. 12, Verbum appellat *naturam alteram à Patre*, *ὑποκρίνουσιν*, ut et cap. 15, ubi Spiritum sanctum pro *tertiā naturā* ac *potestate* habet: « Patrem consequatur, inquit, Verbi divini potentia :..... deinde post secundam illam naturam, lunæ quasi loco, « sancti Spiritūs natura succedat. » Cū autem Marcellus Ancyranus eum idcirco reprehendisset, quod dixisset alieubi Verbum esse alium Deum essentiā et potestate *ὁμοίαν* τῷ πατρί *ὁμοίαν* à Patre distinctum, Eusebius etiam post synodum Nicænā lib. 1 contra eundem, cap. 4, hanc accusationem non amolitur, nec duas tresve essentias *ὁμοίαν*, respuit. — Distinguunt antecedens: Nōmine *ὁμοίαν* seu *essentiā* pro re subsistente accepto, concedunt; ut vulgò sumitur, negant. Veteres igitur cū hæreticos impugnarent, quorum alii Verbum Dei esse quid inane ac vacuum, humani sermonis ad instar, sentiebant, alii verò personam esse peculiarem inficiabantur; ut contra illud esse quid substantivum ac per se subsistens significarent, *ὁμοίαν* seu *substantiā* vocem usurparunt, quæ non ita *essentiā* significandæ addicta erat, ut non etiam *personam* significare posset. Et certè Petavius ipse, qui tantoperò Eusebium propterea exagitat, faletur lib. 4, cap. 1, quā plurimos cū veteres, tam synodo Nicænā recentiores, eo sensu vocabulum hoc accepisse, Ignatium videlicet martyrem, Pierium, Athanasium, Gregorium Nyssenum, Epiphanium et reliquos, aientes Filium esse essentiā genitā, Patrem et Filium duas esse essentias. Ita quoque ecclesiasticæ Bibliothecæ auctor ad Origenem, et in Compendio doctrinæ trium priorum seculorum, ubi etiam laudat Gregorium Nazianzenum et alios, qui, post exortam Arii hæresim, dicere non dubitarunt Patrem esse primā essentiā seu naturā; Filium verò secundā. Utrique præleverat Photius codice 119, ut animadvertit Valesius ad librum 1 Historiæ Eusebii, cap. 2. Quapropter æquitas non patitur, Inquunt, ut ob id damnetur Eusebius, quod in aliis excusatur, quorum cum in scriptis veratissimæ

esset, eorumdem loquendi rationem sequebatur, praesertim cum multa alia sint, quae Eusebii causam hinc juvent, 1° quod alibi eandem in Patre et Filio essentiam (ταυτοουσιαν) admittit; 2° quod Patrem et Filium unum esse eundemque Deum passim praedicet; 3° quod cum alibi, tum maxime in libris contra Marcellum, et de ecclesiastica Theologia, Sabellianorum impietatem oppugnet, qui eadem ratione *ὁμοίας* nomen usurpabant, et ut indicarent personas divinas non esse distinctas, aiebant eas esse *μονοουσιους*, quod ex Athanasio in Expositione fidei liquet, seu *ὁμοίας* uniri, quemadmodum loquitur ipse Eusebius lib. 3 de eccles. Theologia, cap. 19. Sicut ergo Athanasius ibidem negat Patrem et Filium esse *μονοουσιους*, nempe juxta Sabellii mentem; ita non mirum si eodem modo contra ipsum affirmet Eusebius Filium esse *ὁμοίαν* seu *essentiam* singularem; maxime cum libro 3 de eccles. Theolog. cap. 19, quam mox dixerat *ὁμοίαν*, statim appellat *hypothesis*. Adde cap. 2 lib. 1 Hist., ubi Filium vocat contra Sabellianos *essentiam*, *ὁμοίαν*, ante mundi exordia viventem atque subsistentem.

Instabis 1°: At Eusebius Patrem vocat *primum Deum*, Filium verò *secundum*. Ita lib. 11 Præpar. evang. cap. 18, ex Numenii doctrinâ, quam probat; et cap. 20 ex Platone; et lib. 1 Hist. eccles. cap. 2; et lib. 5 Demonstr. evang. cap. 4, 5 et 6, etc. Ergo. — Distinguo antecedens: Primum et secundum Deum, id est, primum et secundum, qui sit Deus, concedo; ita ut plures Deos esse naturâ distinctos velit, nego. De quo consule quæ ad Justinum et Origenem, qui eodem modo locuti sunt, observavimus. Eusebius sanè passim duas has personas, imò tres unum esse Deum statuit; sic libro eodem Præparat. evang. cap. 18: «Primus, inquit, et secundus et tertius Deus, unus Deus.» Libro autem 5 Demonstr. evang. cap. 4, definit Filium esse naturâ suâ Deum, perinde ac Patrem: «Idem naturâ Deus, inquit, et idem unigenitus Filius existit... At enim etsi naturâ unigenitus «Filius Deusque noster celebratur, non tamen «à seipso Deus; sed ex Deo Patre unigenitus «Filius, et idcirco Deus.» Tum addit: «Hic autem à Patre habet ut sit Deus, ut..... «cùm una in ambobus..... divinitas intelligatur, et unus sit Deus.» Hinc etiam cum Marcellus Ancyranus ex eadem loquendi ratione Invidiam Eusebio conflare voluisset, quasi multos agnosceret Deos, hanc à se

Invidiam depellit lib. 1 contra Marcellum, cap. 4, quod ejusmodi insania ethnicis propria sit.

Instabis 2°: Libro 7 Præpar. evang. cap. 15, asserit, ut *alia est claritas solis, alia lunæ, alia stellarum*, «ita de incorporarum illarum naturarum (*ὁμοίαν*) ordine esse sentiendum, «ita ut prima sit vis immensa Dei omnipotentis, tum Patrem consequatur Verbi divini potentia, denique post secundam illam naturam, sancti Spiritus natura succedat, tertium locum obtinens.» Ergo varios in divinis personis gradus agnoscit. — Distinguunt consequens: Ratione originis, concedunt; ratione naturæ, negant. Sic Tertullianus contra Praxeam cap. 2, pronuntiat alium esse à Patre Filium, non statu, sed gradu; neque tamen idcirco varios in ipsam divinitatem gradus important aut Tertullianus aut Eusebius.

Instabis 3°: Idem lib. 5 Demonstr. evang. cap. 5, Patrem appellat *majorem Deum*: ibidem paulò post, *Deum potius*. — Distinguunt antecedens: Habitat ratione originis, quæ juxta antiquos peculiarem Patri dignitatem affert, eò quod totius divinitatis fons sit, concedunt; secùs, negant. De quo adeundus est Bullus sect. 4, ubi ex professo hanc Filii subordinationem, cum à priorum seculorum Patribus, tum ex Ecclesiæ doctoribus, Nicæno concilio recentioribus, prolixè probat.

Objicies 2°: Eusebius passim solum Patrem verum esse Deum statuit, et Christum non esse verum illum Deum. 1° Enim Athanasius in libro de Synodis Arimin. et Seleuc.: «Eusebius Cæsareæ Palæstinæ, inquit, ad Ephraionem scribens episcopum, non veritus est palàm dicere Christum non esse verum Deum.» 2° Eusebius ipse lib. 7 Præparat. evang. cap. 15: «Ipse, inquit, Dei unigenitus, uti Patrem suum et solum verum esse Deum agnoscamus, et solum colamus, suâ nos oratione cohortatur.» Libro autem 5 Demonstr. evang. cap. 4, pag. 327: «Itaque suo jure, inquit, unus ille est Deus, qui non ab altero accepit.» Libro 1 de eccles. Theol. cap. 11, de Patre: «Quem, inquit, solum unicum verum Deum credere nos docet (Christus), quem se majorem profitetur.» Lib. 2, cap. 7: «Unus Deus, inquit, apud Ecclesiam prædicatur Filii Pater.» Ergo. — Distinguunt antecedens: Solum Patrem esse verum Deum à se, concedunt, simpliciter, negant. Durior quidem est hæc locutio; sed ut minuatur invidia, observant 1° non abai-

milieu primâ fronte extare Joannis 17, 3, ubi Christus ait de Patre, *ut cognoscant te solum verum Deum*; quod cum de personâ Patris intelligeret Eusebius, non secus ac alii non pauci, haud mirum si toties exinde dicere veritus non sit, solum Patrem esse verum Deum. Nihil enim aliud eo significare voluit, quàm quod Scriptura ipsa præ se ferebat, ut videbatur; quod ipsemet Eusebius ait libro 1 contra Marcellum, cap. 4. 2° Eundem Eusebium, cum id ipsi Marcellus Ancyranus objecisset, indeque collegisset, juxta Eusebii mentem, Christum non esse verum Deum, hanc eriminationem à se procul amovisse, suamque eâ de re sententiam ac fidem clarius exposuisse, libro 2 de eccles. Theol. cap. 23: « Quamvis, inquit, Servator ipse solum verum Deum esse Patrem doceat, inquitens *ut cognoscant te solum verum Deum*; attamen citra ullam hæsitationem dicendum est ac confitendum, ipsum quoque (Fihum) esse verum Deum; sed tanquàm imaginem Dei, eoque nomine talem, ut nempe vox illa *solum Patri* « ut archetypo servetur. » 3° Ne quid dubii superesse posset, ipsum alibi insuper, quid hæc de re sentiret, luculenter aperuisse. Libro 1 contra Sabellium: « Verus Deus est Pater, inquit, in eo quòd non natus est; verus Filius est, in eo quòd est unigenitus; non enim mendacium genuit verus; sed verus Pater Deus, non natus; verus Deus Filius, unigenitus. Nam et illud quod dictum est: *Solus habet immortalitatem, verum est*; à semetipso enim solus habet, sed: *Sicut Pater vitam habet in semetipso; ita et Filius dedit vitam habere in semetipso.* » Libro autem 2: « *Ut cognoscant te solum verum Deum*, inquit, non quia non verè est unigenitus Filius Dei; sed quia à semetipso, et ex semetipso, et per semetipsum (si tamen ita dici debet) fons et principium omnium bonorum est Pater, qui genuit talem bonam progeniem. Bonus enim Filius est; sed cedit bonitatem suo genitori, non mentiens, sed sciens unde est. » Ergo. 4° Eusebio non defuisse quosdam ex antiquis qui Joannem ita essent interpretati, potissimum verò Origenem, de quo supra. 5° Nonnullos etiam consecutis temporibus Patres ab ejusmodi sententiâ non abhorruisse; quin et magnus Athanasius oratione contra Sabelli gregales, non longè ab initio, concedit Patrem jure dici *solum Deum*, quòd solus ingenuus sit, ut solus fons divinitatis. Id pari ratione fatetur Hilarius libro 3 de Trinit., et quo pacto id

Filii divinitati non officiat, ostendit. Quod autem ad Athanasium pertinet, qui ait Eusebium negasse in epistola ad Euphratorem, Christum esse verum Deum, intelligendus est eo, quem declaravimus, sensu, ne secum ipse pugnare videatur. Verba Eusebii synodus VII repræsentat.

Instabis 1°: Eusebius de eccles. Theol. lib. 1, cap. 11, et lib. 2, cap. 23, statuit non esse plures Deos, quia non sunt plures ingenui. Ergo solum ingenuum, hoc est, Patrem, pro Deo habuit. — Distinguunt antecedens: Quia non sunt plures ingenui, ex eo consequens esse statuit non esse plures Deos, concedunt; quia solus ingenuus est Deus, negant. Itaque Eusebius rectè ratiocinatur; si enim plures essent ingenui, forent necessariò plures Dii, neque enim alter cum altero naturam suam communicaret. At generatione eadem natura communicatur; quò sit ut in Patre ingenuo et Filio genito eadem sit natura divinitatis, atque adeò unus sit Deus. Vide Petavium lib. 4, cap. 15.

Instabis 2°: Idem lib. 7 Præpar. evang. cap. 15, omnem Christianorum cultum ac religionem ad Patrem referri oportere statuit. Ergo. — Distinguunt antecedens: Ad Patrem ut ad primum principium, ad quod Filius ipse omnia refert, concedunt; quasi solus sit adorandus, aut Filio superiorem naturam habeat, negant. Libro enim 2 de eccles. Theol. cap. 7, pag. 111, conficitur Filium honorificandum esse, sicut Patrem, ut et alibi.

Instabis 3°: Hoc ipso in capite 7, lib. 2 de eccles. Theol. definit Patrem esse Deum Filii et caput, additque Filium Patri idcirco honorem, venerationem et adorationem exhibere et gratias agere; quod idem antea dixerat lib. 4 Demonstr. cap. 5, et lib. 5, etc., imò et paulò antea, l. 1, cap. 11. — Distinguunt antecedens: Et hæc de Christo ut homine ait, concedunt; ut Filio Dei æterno, subdistinguunt: Habitat ratione originis; propter quam omnia refert Christus ad Patrem, tanquàm omnium fontem, concedunt; quasi ipse eadem cum Patre naturâ præditus non sit, negant. De quo legendum est præsertim libri 3 de eccl. Theol. caput 7, ubi patefacit quâ ratione ista capiantur. Docet enim hinc quidem Patrem, ut peculium quoddam deitatem imprincipiatam et ingeneratam habere; illinc Christum eandem habere à Patre sibi communicatam; hinc eundem Christum Patri rerum omnium gloriam deferre; illuc Patrem

vice versâ gloriam Filio reddere, utpote pariter universorum Deo, etc. Ita olim Gregorius Thaumaturgus in Expositione fidel, quam laudavimus, dixerat Patrem à Filio honorari, et vicissim Filium à Patre.

Instabis 4°: Lib. 7 Præpar. c. 13 et 15, solum Patrem esse ait Deum universorum. — Distinguunt antecedens: Ratione originis, quâ sit ut sors ac principium sit divinitatis, et aliquatenus etiam eâ ratione Deus Verbi ac Spiritus sancti, concedunt; quasi aliunde Filius non sit etiam Deus universorum, excepto Patre, negant. Libro enim 1 de eccles. Theol. cap. 11, pag. 70, Christum etiam Deum universorum nominat; libro autem 2, cap. 7: «Pater, inquit, ipsius quoque Filii Deus esse docetur:.... Filius autem, quando cum Patre comparatur, non jam Patris ipsius Deus dicitur, sed Filius, » etc. Sed de his ad Justinum et Origenem.

Obijcies 3°: Eusebius lib 4 Demonstr. evang. cap. 1 et 4, et lib. 1 de eccles. Theol. cap. 8, asseverat Filium tunc esse à Patre productum ac emissum, cum omnia condere voluit. Ergo. — Distinguunt antecedens: Productum ad extra et progressum, concedunt; ita ut primò esse cœperit, negant. Consultantur loca ipsa, quæ opponuntur, quæque ad Tertullianum hæc de re disputata sunt; tandem quæ de Eusebii circa Christi æternitatem mente disseruimus supra. Adjice caput 2 libri 2 de eccles. Theol., ubi docet quâ ratione non possit idè creatum dici.

Instabis 1°: At idem lib. 4 Demonstr. cap. 3, ait Patrem Filio præexistisse. Postquam enim Verbum Dei cum splendore è luce orto comparavit, in quo Verbum et splendor discrepent aperit: «Splendor, inquit, simul existit cum lumine, illudque quodammodò complet: at Pater præexistit Filio, et ante generationem ejus subsistit, quâ solus ingenuitus est. » Ita quoque lib. 5, cap. 1. Ergo non putavit Verbum aliâ ex parte esse Patri coæternum. — Distinguunt antecedens: Præexistisse prioritate originis, concedunt; nature aut temporis, negant. Mentem enim suam statim interpretatur, cum addit: «Quâ solus ingenuitus est; » multò autem apertius, cum ad ejusdem capituli finem asserit Filium Patri semper coexistisse, nec de eo dici posse, quòd aliquando non fuerit et postea esse cœperit; quod inter argumenta protulimus. Cæterum idem serè quod Eusebius, dixerat antea Novatianus, dixitque postea Zeno Veronensis.

Instabis 2°: Ibidem in eo distinguit splendorem luminis à Verbo, quòd splendor «non ex proposito et voluntate luminis splendet, sed secundum quiddam quod ad essentiam illius inseparabiliter accedit: Filius verò ex essentia et proposito Patris imago Patri existit; volens enim Deus Filii Pater existit. » Ergo. — Negant consequentiam. Eo enim duntaxat excludere voluit cæcam necessitatem; atque hoc sensu non pauci Patres Verbum ex Patris voluntate prodixisse scripserunt. Vide Justinum et alios supra, necnon et Petavium lib. 6, cap. 8.

Instabis 3°: Ibidem, cap. 1 et 4, Filium Patris instrumentum vocat. Ergo. — Distinguunt: Instrumentum, quia Verbo fecit omnia Deus, concedunt; quasi naturâ inferior sit Filius Patre, negant.

Instabis 4°: Libro 5, cap. 1, ait Verbum esse γεννῆτόν, quod factum significat. — Respondent γεννῆτόν et γέννησιν idem esse eò loci quod γεννῆτόν et γέννησιν, seu genitum et generationem, quibus postremis vocabulis ibi passim utitur; eas autem cum aliis confundit, ut alii plerique veteres. Cæterum ibidem affirmat Verbum è Patris substantiâ ita genitum esse, ut nulla substantiæ divisio aut partitio facta fuerit.

Instabis 5°: Non semel pronuntiat Patrem Imperasse Filio, et Filium Patri ministrasse. Sic libro 7 Præpar. evang. cap. 14; libro 5 Demonstr. evang. cap. 1; de eccles. Theol. lib. 1, cap. 1, et 20; lib. 1 Hist. cap. 2. Ergo. — Respondeo hæc esse à nobis ad Justinum, Irenæum et Tertullianum, qui eandem loquendi rationem usurpant, exposita. Vide Valesium ad cap. 2 Hist. Eusebii.

Instabis 6°: Patrem invisibilem, Filium verò visibilem esse statuit, lib. 5 Demonstr. cap. 1, et Hist. eccles. lib. 1 cap. 2, et lib. 2, cap. 7. Ergo. — Respondent eodem modo Eusebium exponendum, quo Justinum, etc.

Instabis 7°: Libro 1 de eccles. Theol. cap. 20, demonstratione 7, pag. 90, appellat Patrem verbi doctorem; Verbum autem Patria dictipulum esse significat. Ergo. — Distinguunt antecedens: Impropiè, quia Pater Verbo rerum omnium notitiam communicavit, concedunt; sectis, negant. Nempe ex hoc Joannis loco cap. 8, 29: *Sicut docuit me Pater, hæc loquor*, vincebat Christi à Patre distinctionem. Consule Petavium ipsum lib. 2, cap. 4, num. 3 et 9.

Instabis 8°: In libris Demonstrationis evan-

gelicæ, asserit Christum esse honorandum propter Patrem in illo habitantem : de quo Mathæus Petitdidier, Bibliothecæ eccles. censor, pag. 21. — Distinguunt antecedens : Propter Patrem in ipso habitantem per naturæ ejusdem communionem, concedunt ; per gratiæ duntaxat donum, negant. Verò itaque Christum adoramus propter naturam divinam, quæ ipsi inest, quamque à Patre accepit.

Instabis 9° : Libro 2 de eccles. Theol. cap. 7, ait Patrem et Filium non esse honore pares : « Nam neque illas hypostasies, inquit, honore pares ponimus. » Ergo. — Distinguunt antecedens : Ratione originis, quæ primas quadamtenus defert Patri, unde post verba citata addit : « Neque ambas principio carentes, aut ingenitas ; sed unam ex illis ingentiam sine principio existentem, alteram verò genitam (ponimus), » concedunt ; ratione naturæ aut cultûs exhibendi, negant. Ibidem enim definit paulò post Filium esse eadem ratione adorandum, quâ Patrem, et quidem verbis ita disertis, ut nihil possit esse illius : « Illum, inquit, adorare veluti Deum et colere Ecclesia ipsius docet : disertis verbis ipsum honorare jubet (Pater,) non tanquam Prophetas, non velut Angelos, aut Angelis similes potestates ; sed quemadmodum ipsum Patrem. » Legatur integrum caput, et qui luculentiora ad rem istam verba excerptis, doctissimus idem monachus Benedictinus pag. 24.

Instabis 10° : Idem lib. 4 Demonst. evang. cap. 6, in Oratione de Laudibus Constantini cap. 11 ; lib. 1 contra Marcellum, cap. 1, et lib. 2 de eccles. Theol. cap. 7, ait Filium esse medium inter Deum et creaturas, Patrem ad creaturas per sese non accessisse, quòd ipsius majestatem ferre non potuissent ; sed omnia Filio, tanquam ipsis propiori ac velut intermedio administranda tradidisse. Ergo. — Distinguunt antecedens : Medium ratione originis, concedunt ; ratione naturæ, negant. Cum veteres cernerent in Scripturis omnia dici per Filium facta et administrata, et hujus rei causas quærerent, istam inter alias protulerunt, quòd nimirum Filius Patrem inter et creaturas velut medius esset, et creaturis propior foret, cum ab iis omni ex parte distet Pater. Duo enim sunt in Patre, natura videlicet divina et ingenti titulus ; utraqûe autem ex parte longè à creaturis abest Pater, cum creaturæ multò inferiorem naturam habeant, et productæ sint ; Filius verò naturâ quidem

ab iis sejungitur, non sectis ac Pater ; sed in eo cum creaturis aliquatenus convenit, quòd sit productus et originem sui agnoscat. Hæc ratione *medius* appellatur. Cum autem hæc eadem ratio faciat ut mitti possit, seu formam extraneam assumere, inde etiam collegerunt ipsum solum debuisse omnia, quæ ad creaturas pertinent, administrare. Hæc autem adeò innoxia sunt, ut eadem usurpent Alexander, ecclesiæ Alexandrinæ præsul, in Epist. adversus Arium, apud Theodoretum Hist. lib. 1, cap. 4, et post ipsum Athanasius Oratione 5 contra Arianos : « Nec intelligunt, inquit, multum interesse inter Patrem ingentum et res ab illo creatas ex nihilo, inter quæ duo media interveniens unigenita natura Verbi, per quam Pater universa condidit ex nihilo, ex ipso vero Patre progenita est. »

Instabis 11° : Libro 1 Hist. cap. 2, Christum nominat *secundum rerum auctorem*, ut et libro 16 in Oratione quam habuit in dedicatione ecclesiæ Tyri, et in aliâ quam habuit in tricennialibus Constantini, ut in notis ad hoc 2 caput observat Valesius. Ergo. — Distinguunt antecedens : Quòd secunda persona sit, concedunt ; quòd sit è numero causarum secundarum, negant. Justinus sanè in Dialogo cum Tryphone, non semel ita loquitur, ut monet Bibliothecæ ecclesiasticæ censor, pag. 20.

Obijcies 12° : Eusebius in synodo Nicænâ *consubstantialis* vocem admittere aliquandiu recusavit. — Distinguunt : Recusavit iisdem de causis, quæ olim Antiochenos præsules impulerant, ut hoc ipsum nomen supprimerent, veritus nempe ne corporum affectiones in Deum ac Filii generationem invehentur, concedunt ; quòd non crederet Filium esse unum et eundem cum Patre Deum, eademque divinitate præditum, negant. Ipse enim in Epist. ad Cæsarienses, causam hanc assignat, cur non nihil hæsitaverit, apud Socratem lib. 1, cap. 8, et Theodoretum lib. 1, cap. 12. Cæterum Eusebius jam longè antea *καὶ κοινὴ φύσις* admiserat.

Instabis 13° : In hac eadem Epistolâ testatur se hæsitavisse, cum Patres Nicæni dixissent Filium esse *genitum non factum*, γενόμενα ἐκ κενότητος ; sed in eo acquiescisse postquam rescivit hoc verbo *factum* designatam esse *creationem*. — Respondent dubitandi ansam Eusebio præbuisse id, quod supra observavimus, nempe quòd Græci hoc verbum etiam usurpent de generatione liberorum. Cæterum hoc

ipsam argumento est ab Eusebio Christum pro increato esse habitum.

Instabis 2° : Ibidem causas admodum dilutas affert, cur anathematismis synodi Nicænæ, quibus proscribuntur Arii pronuntiata : *De non extantibus esse Filium*, et : *Fuisse aliquando tempus cum non esset Filius*, consenserit. Att enim se ideo subscripsisse, quod peregrinus essent voces, in Scripturis non usitate. — Respondent Eusebium hic quidem Ario nimium indulgisse; sed ejus tamen errorem non approbare. Indulsit autem, vel quod amicus esset, vel quod non ita competam haberet ipsius impietatem, vel quod nonnullos veteribus aliquid istiusmodi protulisse nosset.

Instabis 3° : Ad ejusdem epistolæ finem, apud Theodoretum, asseverat Filium, antiquam gigneretur actu ex Patre, in ipso potentia tantum fuisse. — Respondent 1° esse quid non absimile apud Marium Victorinum lib. 4 contra Arium, quod profert Petavius lib. 4, cap. 4, necnon et apud vetustiores. Respondent 2° hanc epistolæ clausulam non extare apud Socratem Theodoretum antiquiorum, nec apud Epiphanium scholasticum. Respondent 3° eam videri supposititiam, quod multis adstruere conatur Bullus sect. 5, cap. 9, num. 3. Et verò, Socrates, lib. 2, cap. 21, fidenter affirmat Eusebii accusatores « probare non posse ipsum Filio Dei initium subsistentem tribuisse. » Adde quod lib. 4 contra Marcellum, cap. 4, ipsum reprehendat, quod dixisset Filium ante mundi creationem in Patre, potentia duntaxat existisse, nec per se substatuisse ab illo distinctum.

Instabis 4° : At antea Eusebius epist. ad Alexandrum Alexandrinum, quæ refertur in synodo VII, actione 6, excusans Arianos, Christum vocaverat *creaturam perfectam*, etc. Ergo, etc. — Distinguunt antecedens : Creaturam improprie, concedunt; proprie, negant. Ita loquebatur, quia Sapientia in Scripturis creatam se dicit; de qua locutione supra dictum est. Cæterum non extat hæc epistola, ut de eâ certius judicium ferri possit.

Obijcies 5° : Idem Eusebius Eustathium Antiochenum deponendum curavit, quod *Ἰεροσολαίμης* prædicaret, et acerrimus fidei Nicænæ adversus Arianos vindex esset, ut narrat Socrates lib. 4, cap. 24, et Sozomenus lib. 2, cap. 10. — Distinguunt antecedens : Deponendum curavit, quod ita *ἐκείνου* prædicaret, ut ad Sabellianam hæresim deflectere Eusebio videretur, concedunt; ob hanc præ-

cise *ἐκείνου* professionem. negant. Itaque Eusebius quidem inter Judices sedit, cum depositus est Eustathius; sed quæ de causâ ipsum damnaverit inquirendum est, an odio catholice fidei, an contra propter errorem ipsi adscriptum. Quamvis enim Eustathius exinde ut vir summus et integerrimæ fidei præsul ab omnibus in Ecclesiâ habitus sit, et jure, his tamen nebulosis temporibus, quædam esse potuerunt, quæ Eusebium fefellerint. At 1° constat Eusebium in Eostathium non tulisse sententiam, eo nomine, quod Nicænam fidem tueretur; in.ò contrâ professum esse unâ cum aliis, ut refert Socrates, se à Nicænâ fide nullatenus recedere; ad hæc Filium Dei peculiarem esse personam, Deumque in tribus personis unum esse. 2° Certum est, inquit, insuper Eustathium fuisse hæreseos Sabellianæ accusatum, et eam ob rem à sede Antiochenâ exturbatum : « Eustathium deponunt, » inquit, ut qui Sabellii dogmati potius quàm « synodi Nicænæ decretis insisteret. » Atque hæc quidem criminatio laud dubiè mera erat calumnia; sed tamen Eustathius fortè in asserendâ *ἰεροσολαίμης* voce non ita dilucidè mentem aperiebat, ut omnem Sabellianismi suspicionem à se procul amoveret. 3° Observandum est, quod ejusmodi criminationi colorem et pondus addere poterat, Eustathium hujus impietatis mediâ in synodo fuisse postulatam à Cyro Bercæ urbis episcopo, prorsus catholico, et fidei Nicænæ egregio defensore, cujus causâ multa ab Arianis passus est, ut scribit Athanasius Epistolâ ad solitariam vitam agentes, et notat Valesius ad Socratem, pag. 14. Prolinde si Eustathium citra fidei suæ dispendium accusare potuit Cyrus, quidni et eadè illasâ, Eusebius illum damnare potuit, uterque deceptus? 4° Denique Eustathii magister fuerat Marcellus Ancyranus, qui palam et apertè Sabellianam hæresim propugnabat; hæc ergo eadem causa accedere potuit, cur Eustathius eodem in luto hædere existimaretur. Vide Bullum sect. 2, c. 4, n. 9.

Obijcies 6° : Post synodum Nicænam Eusebius cum Arianæ hæreseos principibus junctus semper fuit, et Athanasium Ecclesiæ catholice columen unâ cum his insectatus est, vexavit ac proscripsit. — Respondent Eusebium reipsâ factione Arianum extitisse, et Arianorum partibus implicitum; sed questio est, inquit, an eorum interea fidem probaverit; quod non apparet. Imò verò illi ipsi Arianæ hæreseos antesignani fidem Nicænam

ubique ostentabant, nec, quamdiù vixerunt Constantinus Magnus et Eusebius, aliam fidei formulam ediderunt.

Objicies 7° : Eusebius de Spiritu sancto perperam sensit, l. 7 Præpar. evang. cap. 15, et l. 3 de eccl. Theol. c. 6; quod etiam confitetur eccles. Bibl. censor. Ergo et de Filio. — Negant consequentiam. Unum enim ex altero non necessariò consequitur. Præterea, etsi difficultas sint, quæ de Spiritu sancto obijciuntur, fortè tamen explicari possent, eoque magis, quòd alibi unam semel unam in tribus personis divinitatem admiserit; sed de Spiritu sancto nulla hic controversia est. Atque hæc sunt, quæ ad Eusebium quoquomodò excusandum adducunt ejus patroni. Qui autem his Eusebium non satis purgari, et ambigua hinc et inde dicta ex ipsius studiis, partibus, ac factis æstlmari oportere senserit, is ad tuendam opinionem suam objecta in probationes convertat, et judicio suo fruatur.

Argumentum II, ex synodo Nicænâ, et Patrum eâ posteriorum testimonio, propriâque Arianorum confessione.

Ex synodo Nicænâ. — Quam lucusque priorum seculorum traditionem exposuimus, hanc decreto suo firmavit et sanxit, adversus Arium Christi divinitatis hostem, prima synodus œcumenica, anno 325 Nicææ sub imperatore Constantino Magno habitâ, cui ex omnibus christianis orbis partibus episcopi numero 318, et innumerabiles alii Ecclesiæ ministri affuerunt. Symbolum enim tunc conditum est, quod referunt Athanasius in Epistolâ de Fide ad Jovinianum; Eusebius in Epistolâ ad Cæsarienses; Socrates Historiæ lib. 1, cap. 8, et alii. In eâ autem Patres unanimi consensu definierunt (1), «Christum esse Filium Dei

(4) Hic exscribere juvat Symbolum Nicænum, prout refertur apud S. Athanasium, de Decretis Nicænæ synodi Epistolâ. En concilii verba: «Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium effectorem, et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantiâ Patris; Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero; genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, sive quæ in cælo, sive quæ in terrâ sunt; qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, homo factus est, passus est, et resurrexit tertiâ die, ascendit in celos, et veniet judicaturus vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, illos verò qui dicunt:

«genitum ex Patre unicum (hoc est, ex sub. stantiâ Patris), Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.» Cùm itaque certum sit unumquemque præsullem ecclesiæ suæ doctrinam eò attulisse, nec minùs constet omnes simul congregatos in eandem hanc fidem conspirasse, inde luculentum et indubitatum efflorescit, omnium eo tempore ecclesiarum in profitendâ Christi divinitate consensionis argumentum. Porro, quam tunc temporis sententiam profitebantur, eam à majoribus acceperant. Ergo Ecclesia ab omnî ævo Christum esse Deum verum, Patri æterno, consubstantialem crediderat.

Verùm ut his majus robur accedat, observandum est. 1° Ecclesiam esse columnam et firmamentum veritatis, 2 Tim. 3, 15, cui Christus promiserit sese affuturum usque ad consummationem sæculi, Matth. 28, 20; ita ut adversus eam portæ inferi nunquàm prævalere queant, Marci 16, 18. Errorem itaque ac mendacium admittere non potest, et viam Dei in veritate semper docet; qui verò eam non audit, is tanquàm ethnicus et publicanus, jubente Christo, habendus est.

2° Hoc de Christo dogma semper primum ac præcipuum fuisse christianæ religionis caput, quod ab ipsis fide rudimentis singuli discerent, adeò ut nemini ignotum foret.

3° Qui Nicæam Patres convenerunt ac symbolum ediderunt, eos fuisse viros doctissimos, aut etiam sanctissimos; proinde ipsos nec ignorare potuisse hoc fidei fundamentum, nec illud evertere voluisse. Qui autem egregias Patrum Nicænorum laudes nôsse voluerit, consulat Athanasium epistolâ ad Epictetum, et in alterâ ad Africanos; Phæbadium, in libro contra Arianos; Epiphanius hæresi 68, cap. 4; Ambrosium epist. 15; Marium Victorinum lib. 1; Rufinum, lib. 1, cap. 2 et 4; Socratem Hist. lib. 1, cap. 8; Theodoretum lib. 1 Hist. cap. 6; Leonem variis in locis; Chrysostomum oratione 53, tom. 5; et ex recentioribus Tillemontium. Unus nobis sufficiet Eusebius Cæsariensis, minimè suspectus testis, de Vitâ Constantini lib. 3, cap. 7. «Ex

«Fuit aliquando cùm non esset, et: Antequàm genitus est non erat, et: Ex non existentibus, sive ex nihilo, factus est; vel qui Dei Filium ex aliâ hypostasi vel substantiâ esse, aut creatum esse, aut mutari, vel converti posse sentiunt, anathemate ferit catholica Ecclesia.» (Ed.)

« omnibus, inquit, ecclesiis, quæ universam
« Europam, Africam atque Asiam impleve-
« rant, il, qui inter Dei ministros principem
« locum obtinebant, simul convenère. » Capite
autem 9 : « Porro ex his Dei ministris, inquit,
« alii sermone sapientiæ, alii gravitate vitæ
« et laborum tolerantia eminebant; alii mode-
« stia et comitate morum erant ornati; ac
« nonnulli quidem eorum ob profectam ætatem
« maximo in honore erant; nonnulli et corpo-
« ris et animi juvenili vigore entebant. » Capite
denique 14 addit eos ita in hoc de Christi
divinitate dogma conspirasse, ut unius fidei
consonantia apud omnes obtineret.

4º Non tantum omnes, qui concilio aderant,
episcopos in id consensisse; sed omnes ubi
gentium ecclesias à quibus missi fuerant, in
hoc Nicænæ synodi decreto spontè statim ac-
quiescisse, et per longum temporis intervallum,
nullà reclamante, perstitisse. Quamdiu enim
vixit Constantinus imperator, nullus eam fidei
temerare tentavit formulam, et Ariani nonnisi
post ejus mortem in hoc facinus eruperunt.
Ergo antiquam et communem omnium fidem
Nicænà synodus sanxit. Quis ergo non mire-
tur, quis patienter ferat Socinianorum impiam
temeritatem, qui in augustissimam hanc syno-
dum impotenter debacchari non dubitant, tot-
que venerandos Patres palàm accusare non
verentur, quòd antiquam fidem ab Apostolis
profectam, et in Ecclesià per tria secula con-
servatam pessumdederint, novamque orbi
christiano per nefas aut inscitiam obtruse-
rint?

*Ex testimonio Patrum Nicænà synodo poste-
riorum, ipsorumque Arianorum confessione.* —
Sed ut liquidius adhuc pateat quantum ab
Arii deliramentis abfuerint priorum trium se-
culorum Patres, ea jam expendenda ratio est,
quæ seculo IV Catholicos inter et hæreticos
super eo capite disputatum sit. Cum enim
notior tunc esse posset mens veterum, cum
ob recentiorem memoriam, tum propter ple-
norem librorum et monumentorum illius æta-
tis, quam nunc supersit, copiam; si fidei cat-
holicæ vindices, traditionis et antiquitatis
auctoritatem, ut sibi certissimè farentem,
perpetuò ac confidenter Arianis objecerint,
idque negare ausi non fuerint Ariani, sed
contra confessi fuerint; utrumque sanè indu-
bitatum argumentum est, non novam in Ni-
cænà synodo fidem, sed antiquam ac primæ-
vam sanctam esse. Atqui utrumque verissi-
mum est, et faciliè probari potest.

1º Enim Alexander, ecclesiæ Alexandrinæ
episcopus, de primis Arianæ impietatis asse-
dis loquens, et quid, cum eis antiqui Patres
et Ecclesiarum consensus opponerentur, re-
spondere solerent aperiens, in Epistola ad
Alexandrum Constantinop. apud Theodoretum
lib. 1, c. 4 : « Qui nullos ex antiquis, inquit,
« sibi comparari volunt, nec eos quibus nos
« ab ineunte ætate magistris usi sumus, ex-
« æquari sibi patiuntur; sed nec ullum ex om-
« nibus, qui hodiè sunt collegæ nostri, ad me-
« diocrem scientiam pervenisse censent; solos
« sapientes,.... solos dogmatum inventores se
« esse jactantes, sibi que solis ea revelata esse,
« quæ nemini unquam mortalium in mentem
« venerint. » Ergo non modò Catholici con-
tendebant antiquitatem omnem sibi favere
ubique; sed etiam illud Ariani ipsi non diffi-
tebantur, seque dogmatum suorum inventores
esse non dissimulabant.

2º Athanasius in libro de Decretis Nicænæ
synodi, num. 27, pag. 253 tom. 1 edit. Bened.,
post multa ex antiquis Patribus adducta testi-
monia : « En igitur, inquit, nos quidem hanc
« sententiam (de Verbi divini consubstantiali-
« tate) à Patribus ad Patres transisse demon-
« stramus; vos autem, ô novi Judæi,.... quos
« Patres, qui vestris oculis faverint, exhibere
« potestis? nullam ceriè prudentem et sapien-
« tem unquam proferetis; omnes enim à vobis
« abhorrent, præter unum diabolum, qui....
« vestræ defectionis pater et auctor extitit. »
In libro autem de Synodis Arimin. et Seleuc.
num. 4, pag. 718, tom. 2 : « Adeò ut, inquit,
« isti (Ariani).... dicant : Nobis primò revela-
« tum est, et à nobis Christianorum fides in-
« cipit. » Ibidem, num. 5, de Patribus Nicæ-
nis : « De paschate quidem ita scripsere : *De-
« creta sunt quæ sequuntur* : tunc enim decre-
« tum est, ut omnes morem gererent; de fide
« verò nequaquam dixere : *Decretum est*; sed :
« *Sic credit catholica Ecclesia*,.... ut declara-
« rent non recentiorem, sed apostolicam esse
« suam sententiam : quæque illi scripto tradi-
« dere, non ab illis inventa, sed ea ipsa sunt
« quæ docuerunt Apostoli. »

3º Hilarius lib. 1 ad Constantium Augustum;
num. 5, pag. 1220 : « Quis non videt, inquit,
« quis non intelligit? post quadringentos ferè
« annos.... novella nunc et teterrima lues....
« Ariana effusa est. Ita illi, qui ante credide-
« runt, inanem spem immortalitatis habuerunt?
« Nuper didicimus commenta hæc fuisse in-
« ventia. »

4° Basilus l. 1. ad v. Eunom. t. 3, p. 5, cum hæreticus iste doctrinæ suæ novitatis conscius, initio operis sui lectores rogasset, ne antiquitati nimium tribuendo, posterioribus aures obsecrarent, sic contra respondet « Quid tu nar-
ras? Non dabimus plus antiquitati? Non re-
verebimur Christianorum multitudinem, tam
eorum qui sunt, quàm eorum qui fuerunt,
ex quo Evangelium prædicatum est? Nullam
rationem dignitatis eorum habebimus, qui
omni spirituali gratiâ claruerunt, quibus tu
omnibus inimicam hanc impietatis malam
viam et hostilem nuper excogitasti? sed
claudentes simul oculos animi, exterminatâ
ex animo cujuslibet sancti viri memoriâ,....
cavillationibus tuis mentem nostram suppo-
nemus?... omnes traditionem fidei, quæ
omni præterito tempore sub tot sanctissimis
viris evicit, commentis vestris impiis postpo-
nemus? »

5° Gregorius Nyssenus oratione 3 contra eundem, tom. 2, pag. 126: « Sufficit ad nostri sermonis demonstrationem, inquit, quòd
habeamus à Patribus venientem ad nos tra-
ditionem, velut hæreditatem quamdam per
successionem ex Apostolis per sanctos se-
quentes transmissam, » etc.

6° Antiquis Patribus adeò diffidebant Ariani, ut cum olim ad componenda dissidia à Theodosio imperatore publica disputatio inter eos, qui Christi consubstantialitatem et æternitatem protestabantur, et Arianos, qui ipsi initium tribuebant, indicta esset, et his ex illorum consilio proposuisset imperator, an veterum Patrum iudicio in dirimendâ litē stare vellent, in id Ariani consentire noluerint, ut Socrates cap. 40, lib. 5, et Sozomenus lib. 7, cap. 12, perhibent. Nempe, inquit idem Socrates, « compertum erat veteres studiosè caviisse, ne principium existentie Filio tribuerent; quippe qui censerent illum Patri cœternum esse. » Quod cum non ignorarent Ariani, hæc conditione in disputationem descendere non ausi sunt.

Exverò, cum initio III seculi Artemas effatire non esset veritus, Christi divinitatem prius Ecclesiæ doctoribus ignotam fuisse; eandem traditionis auctoritatem ipsi opposuit Caius, singulorum Patrum opera et Ecclesiæ hymnos allegans, in quibus ab omni ævo in Ecclesiâ Christi divinitas prædicabatur, ut supra vidimus. Quocirca eam traditione adversus hæreticos eâ in parte pugnamus, liadem armis utimur, quibus ma-

jores nostri eosdem olim feliciter debellaverunt (1).

(1) Inexpugnabili sanè huic probationi quam, SS. Patrum scripta discutiendo, peritâ manu auctor extruxit, aliud, brevius quidem atque facilius, sed non idèò minus firmum et stabile, addere juvat argumentum, quod præscriptionis dicitur. Sic autem proponi potest: Christi divinitas et cum Patre consubstantialitas in totâ Ecclesiâ tenebatur, quando, ineunte seculo IV, Arius perversa sua dogmata spargere incœpit; ergo fides hæc semper in Ecclesiâ viguit, et ab Apostolis fuit tradita. « Antecedens ex historiâ « Arianismi certum est, inquit Liebermann de « Trinit. part. 1, cap. 2, art. 1, § 2. Vix enim « impietatem suam spargere cœpit Arius, cum « totus statim christianus orbis in eum sur- « rexit, paucissimis tantum episcopis exceptis, « qui hæreticâ pravitate infecti erant. In con- « cilio Nicæno, ex omnibus Ecclesiæ partibus « congregato, à trecentis episcopis magnâ con- « sensione definitum est, Filium Patri esse « consubstantialem: *Credimus in unum Deum,* « *Patrem omnipotentem.... et in Filium.... con-* « *substantialem Patri.* »

Igitur superest tantum ut probemus conse-
quens et consequentiam; quo nihil facilius est.
Enimverò consequens et consequentia neces-
sariò admitti debent, si invictè demonstretur
uniformem hanc Ecclesiæ fidem non ex aliquâ
mutatione prodixisse; atqui in promptu est hu-
jusmodi demonstratio. Nam vel novum illud
dogma clanculùm et insciis omnibus irrepisset,
vel palàm fuisset invehitum; atqui neutrum di-
ci potest. 1° Quidem non latenter et furtim
irrepsit: id enim vel subito, vel longo temporis
decursu contigisset; porro utraque suppositio
absurda est. Prior quidem: nam absurdus ni-
hil dici potest, quàm in omnibus simul Eccle-
siis, non minus loco quàm hominum indole et
moribus disjunctis, in omnibus provinciis, ur-
bibus, vicis, repente mutatam, nomine etiam
animadvertente, doctrinam quam quisque ab
infantia hauserat, et in quâ institutus fuerat,
adeò ut ne minime quidem mutationis suspicio
remaneret. Id inficiari non auderent adversa-
rii. Nec minùs absurda est posterior. Agebatur
enim de re gravissimâ, ex quâ scilicet tota Re-
ligionis christianæ summa pendeat; non scitu
dilicili, sed obvii, et omnibus Ecclesiæ ritibus
et cæremoniis consignatâ, atque adeò quasi
positâ ante omnium oculos, non speculativâ ac
indifferenter, sed graves quotidianasque obliga-
tiones inducente, à quibus nullus fidelium
eximi poterat; posito enim quòd Christus sit
Deus, quotquot erant Christiani cujuslibet æta-
tis et conditionis, debebant necessariò, et qui-
dem quotidie, ut scribit Plinius ad Trajanum,
honores illi divinos exhibere: porro sine ma-
nifestâ absurditate supponi nequit circa rem
hujusmodi mutationem ita obscurè et latenter
irrepisse per omnes orbis christiani partes, ut
nemo promus innovationis sive ortum, sive
progressum animadverterit; quis enim in ani-
mum inducet suum alios alia pastores aliquan-
do in universâ Ecclesiâ docuisse, discrepan-
tem insuper in rebus fidei sentiendi rationem
extitisse inter ejusdem urbis cives, inter so-
dales et amicos, patrem et filium, propinquos
et familiares, imò verò eosdem homines aliter

Sed hæc de variis cùm à Scripturâ, tùm à traditione Christi divinitatis argumentis satis dicta sint. Quod si quis est, cui ista non sufficiant, haud certò scio quid ei satis futurum

atque aliter pro diversis temporibus credidisse, et à primævâ quæ inibiti erant fide, ad novam aliquam devenisse credendi formam, neque tamen id à quoquam fuisse intellectum atque perspectum? Ergo 1° dici nequit illud dogma latenter et furtim, inasctis omnibus, irrepsisse.

2° Nec magis dici potest, dogma huiusmodi palam fuisse invectum. Nam communi hominum indoli prorsus repugnat, ut omnes, non modò pastores Ecclesiæ, sed etiam fideles, positivitâ conscientiâ, nulloque religionis sensu impediti, in consilium ad eò flagitiosum et impium consenserint. Verùm etiam singulus, talem consensionem possibilem fuisse in Ecclesiis ejusdem omninò communionis; at certè nullo pacto supponere licet in eam simul fuisse inductas varias sectas, quæ, jam tum rupto unitatis vinculo, nihil avidius querebant et arripiebant, quàm occasiones Ecclesiam catholicam criminandi et redarguendi.

Sed parvipendamus prædicta argumenta, et innovationis manifestæ possibilitatem, contra omnem quidem rationem, concedamus, saltem eam non extitisse omninò fatendum est. Enimverò huiusmodi factum cùm esset tanti momenti, universale et stupendum penitus, certissimis neque etiam prave constaret monumentis. Extarent libri quibus nova doctrina exposita fuisset, argumentis confirmata et propagata; quis enim sibi persuadeat ex tot hominibus, qui illius per orbem universum propagationi curam adhibuissent, nullum extitisse quem ad mandandum literis novi dogmatis rationes et momenta impelleret, sive zelus opinionem suam latius atque citius diffundendi, sive discutiendi præjudicia, objectaque diluendi aut præcavendi necessitas, sive laudis acquirendæ studium, sive etiam desiderium suspicionem et accusationem levitatis, Inconstantia, imò verò hæreseos et impietatis declinandi? Extarent itidem scripta quibus novello errore inipugnato et confutato, pristina veritas continuâ traditionum serie aliisque rationum momentis vindicaretur; nam quisquis vel tantillum perspectum habet quanta sit hominum in suis opinionibus tenendis pertinacia, præsertim ubi agitur de opinionibus ab infantiâ acceptis et ad Religionem attentibus, is faciliè intelliget fieri non potuisse, ut avitam fidem patienter ferrent à se avelli, neque ipsius propugnationem omni conamine susceperent. Extarent historiæ quibus memoraretur quis tantæ mutationis auctor, quantum ipsius ingenium, quæ virtutes aut vitia, quis zelus, qui labores et successus, quibus inprimis usus esset adjutoribus, quorum opere et industriâ res prosperè cessasset, quæ difficultates superatae, quinam, veritatem propugnando, obstitissent, quis motus undique excitatus, quotandem modo, sedatis omnium mentibus, devictâ ubique veritate, error tranquillò dominari incœpisset; namque hujus generis innovatio mundum universum invadere non potuit, quin existerent non leves in Ecclesiâ commotiones et perturbationes, ut omnium sensu

mit. Cùm enim singula per sese ineluctabili robore et eximâ perspicuitate sint; simul collecta tantum sibi mutuo posuimus tantamque lucem præbent, nullam ut aliud extet religio-

rum experientiâ compertum est: nimirum fanges fuisset animorum æstus, effervescerent dissensiones inter diversas Ecclesias et provincias, imò inter ejusdem civitatis aut etiam familiæ membra, alios alios de hæresi criminantibus, novatores solemnioribus quorundam saltem pastorum judiciis condemnati essent, et ab Ecclesiæ communione repulsi; quæ sanè facta hujus naturæ sunt, ut de iis historiæ tum publicæ, tum privatae silere nequeant; atqui nulla huiusmodi scripta supersunt, quæ novam doctrinam defendant aut impugnent, nulla historia quâ hæc facta referantur, nulla quibus consignentur monumenta, nullum denique remanet ullius perturbationis eâ de re in totâ retrò seculorum serie vestigium, et nemo adhuc adversariorum istius mutationis auctorem, tempus et circumstantias assignare potuit. Quin etiam eventus ad eò stupendi memoria ita obliterata erat IV seculo, ut Catholici in suæ causæ patrocinium præcedentium Patrum traditionem confidenter invocarent, quemadmodum fidem faciunt opera SS. Athanasii, Basilii, Gregorii, Nysseni, Hilarii, etc.; Ariani autem tali iudicio stare recusarent, prout referunt Socrates et Sozomenus; ergo dici nequit innovationem palam et manifestè fuisse peractam; aliud nec clanculùm atque latenter; ergo fides divinitatis Christi, quam Ecclesia ineunte seculo IV tenebat, non ex aliquâ mutatione ducebat originem; ergo semper vixit in Ecclesiâ, et ab Apostolis tradita est; ergo ab omnibus qui Catholici dici et esse volunt etiamnum admitti debet.

Probatur demum ratione theologicâ, quæ scilicet si omnes prolifigantur, qui Christum esse Messiam, seu Prophetam et Dei Legatum ultrò fatentur. Sine impietate et absurditate dici nequit Christum fuisse insignem fraudum artificem, qui suâ potestate abusus sit ad decipiendos homines, et divinos honores sibi asserendos, Deumque ipsum ejus insuper fallaciæ fautorem et approbatorem extitisse; atqui si Christus non sit Deus, hæc duo absque ullâ tergiversatione asseri debent. 1° Quidem Christus insignis esset deceptor. Etenim nihil non egit ut Dei famam et nomen sibi compararet, nedùm divinos à se repelleret honores, seque merum hominem esse ingenuè fateretur, quemadmodum fidem Dei legatum et ministrum decebat, proutque SS. Joannes Baptista, Paulus et Barnabas sese gesserunt. Nimirum non modò se omnibus prophetis antecellere prædicat, sed etiam tantum ab eis distare, quantum filiusfamilias à domesticis solet, affirmare non dubitat, Matth. 21. In omnibus ferè sermonibus Patrem suum dicit Deum, nec eo quidem sensu quo Deus Pater est omnium humanum, sed peculiari et germanâ significatione, siquidem se Filium Dei unigenitum gloriatur, Joan. 3. Asserit etiam se mundi salvatorem mundique lucem. Si ipsi fides, via est, veritas et vita; ipsi tradita est omnis potestas in cælo et in terrâ; vita æterna est ut illuc cum Patre cognoscant; sine ipso nemo fru-

nus christianæ caput, quod pluribus, disertioribus ac firmiter momentis, innitatur.

OBJECTIONES. — Nonnulla iis opponi possunt ex Liberio summo pontifice, Osio Cordubensi,

etiam ferre potest, aut etiam aliquid facere; ipse dat vitam æternam et flumina aquæ vivæ, quam si quis biberit, in æternum non sitiet. Insuper verò omnia sibi cum Patre esse communia pronuntiat, se itidem in Patre, et Patrem in se manere, seque unum esse cum Patre, atque adeo qui ipsum videt videre et Patrem. Ex his et aliis similibus multis audientes, ut par est, intelligunt ipsum se Deo æqualem, atque Deum facere; ipse verò in hæc eos opinione confirmat, nedum ab eâ revocare, quantum in se est, conetur; Petrum enim, ob præclaram suæ divinitatis confessionem, amplissimis honoribus donandum promittit; Thomam autem exclamantem: *Dominus meus, et Deus meus*, dulcibus quidem reprehendit verbis, non quod se Deum consteatur, sed quid tam serò id crediderit; Judæis tandem indignantibus quod se Deum vendicaret, tantum abest ut id neget, ut contra vividius, operum suorum testimonium invocando, inculcare satagat. Quid insuper aptius ad idem confirmandum excogitari potest, quam quod sapientissime repetit, Filium honorandum esse, sicut honoratur Pater, eadem ratione in se credi oportere, quâ in Deum creditur, unumquemque paratum esse debere, ut animam suam pro ipso ponat, omnibusque omnino renuntiet? Postquam autem his Apostolos suos documentis imbuisset, jubet eos eadem docere omnes gentes. Hi verò talibus formati institutionibus, ubique confidenter prædicant Christum esse Filium Dei incarnatum, qui in principio apud Deum existeret, per quem omnia facta sunt; proindeque ipsum Deum esse verum, super omnia benedictum in secula, et cætera hujusmodi luculentissima. Ergo 1º si Christus Deus non foret, non minori impietate quam impudentiâ ad homines decipiendos suâ potestate abusus fuisset.

2º Suæ fraudis approbatorem et fautorem habuisset Deum. Enimverò si Christus Deus non esset, ut quid Deus tot et tam magnifica prophetarum oraculis, tantæque figurarum serie eum jam ab origine mundi prænuntiasset? Nemo enim nescit illum fuisse à rerum fœdè principio primis parentibus, et postea singulis patriarchis promissum, procul salutatum atque expectatum ab omnibus justis, deinde verò præfiguratum cæremoniis et sacrificiis antiquæ legis, à cunctis penè claris conspicuisque hominibus qui Hebræicæ gentis decus et ornamentum unquam existerunt, adumbratum, ab omnibus denique prophetis annuntiatum tanquam generis humani unicam spem, Redemptorem mundi, lumen doctoremque gentium, desiderium collum æternorum, novi et eximii cujusdam fœderis conditorem, quem gentes essent deprecaturæ, cujus ipsi roges pulverem pedum lingent, quem adorarent omnes Angeli Dei, cujus adventu cælum et terra commoverentur, quem rediiva comitaretur aurea ætas, qui à dextris Dei Deus ipse sederet, et cujus thronus esset in seculum seculi mansurus.

Ariminensi concilio, et ratione quæ breviter dissolvenda sunt.

Ex Liberio summo pontifice. — Objicies itaque 1º: Liberius diu quidem Nicænæ synodi

Quomodo tantam ipsi Deus tribuisset potestatem, ut ejus nutu claudi ambularent, viderent cæci, mortui resurgerent, demones ejicerentur, calcabile sese præberet pelagus, tota natura mirâ docilitate obediret; præsertim verò ut hæc omnia cujuslibet generis miracula, non ope instrumenti velut Moyses, non multis conatibus, non suscitatus Deum precibus, non veluti alicujus minister, sed uno voluntatis jussu et tanquam propria virtute pararet?

Qui factum est ut ipsius vita, non sine Dei nutu, inter stupendas penitus transigeretur circumstantias, v. g., ut vix natum exultantes Angeli celebrarent, novo sidere duce Magi à longè adoraturi adducerentur, adhuc pueri sapientiam mirarentur doctores, vox cælitus delapsa his Filium Dei declararet, illo in extremis posito, sol obscuraretur, defuncto autem commoveretur universa natura, quasi obstupescens suum lugeret Auctorem, aperirentur monumenta, mortui resurgerent, frangerentur saxa, ipse verò tertiâ die, ut prædixerat, surgeret è sepulcro, et tandem, multis cernentibus, propria virtute cælum ovans conscenderet, tanquam rex qui in proprium regnum revertitur?

Demum quâ de causâ omnia promissa omnesque quas ediderat prophetiæ, post ejus mortem, jubente Deo ad amissum implerentur, nempe Spiritus sanctus in Apostolos descenderet, inauditus priscis temporibus donum miraculorum ipsis conferretur, illisque Christi divinitatem prædicantibus fidem adhiberet orbis universus, civitas sancta præfixo tempore, nullâque ex prædictis circumstantiis omiſsa, destrueretur, etc.?

Quis enim non videat Deum tam diutino tamque magnifico prophetiarum et figurarum apparatu viam errori præparasse, tantâ Christo concessâ potestate, et adeo stupendis circumstantiis vitâ ejus illustratâ, se fraudis concinndæ præbuisse participem; denique ab eo prædicta et promissa diligentissimè exsequendo, ultimum fallaciæ quasi apposuisse sui patrociniæ sigillum, cum præsertim quo tempore Christus apparuit, homines proclives admodum essent in idololatriam, virosque egregios divinis sæpissimè honoribus decorarent? Ergo fatendum est Christum esse Deum.

Sic iterum contrahi potest hæc probatio: Vel Christus est Deus, vel insignis est et impius deceptor; atqui deceptoris nota procul ab eo releganda est; ergo, etc. Major demonstratur ex eo quod Christus ejusdem se naturæ cum Deo non obscure declaraverit, nedum negaret, ut jam diximus; minor verò idè indubitata haberi debet, quod Deus eum, vel antequam nasceretur, amplissimis honoribus dignum ostenderit; natum autem et cum hominibus conversantem infinitâ donaverit potentia et continuâ protectione prosecutus fuerit; mortui denique sese in omnibus ostenderit approbatorem. Vide Massillon, serm. de Divinit. Christi, in diem Circumcisionis, et Albadie, tract. de Divinit. Christi. (Ed.)

fidem, et Athanasium ejus vindicem defendit; sed cum anno 355 Berœam in exilium missus esset à Constantio imperatore, tandem in Arianorum partes concessit anno 357, et Syrmienti fidei formulæ ab his exaratae, sibi quæ à Demophilœ Berœensis urbis episcopo oblatae, et Athanasii damnationi, subscripsit; quæ de re epistolas dedit ad episcopos orientales, quæ extant apud Hilarium in fragmentis, cap. 6, num. 5. Ergo fides Nicæna ab omnibus non est suscepta. — Respondeo 1° catholicam fidem, nedum ex unius viri, quantalibet dignitate præfulgentis, facto pendeat; sic esse subnixam Dei verbo omniumque Ecclesiarum traditione ac consensu, ut everti nullatenus queat. Respondeo 2° Libertum exiliû tædio victum, et recuperandæ Sedis amore fractum, id fecisse; quæ autem per vim sunt, ut monet Athanasius de hoc negotio agens, non tam haberi debent ut subscribentium, quam subscribere cogentium sensa. Qui ergo voluerit genuinam ac sinceram Liberii mentem explorare, videat quid, cum liber esset, sponte suâ senserit. Porro, quod indubitatum est, antequam relegaretur, pro Nicænâ synodo et Athanasio semper pugnavit, ipsique imperatori fortiter obstitit; postquam autem exilio solutus est, quod vi adactus fecerat, id rescidit. Ergo. Respondeo 3° constare quidem inter eruditos Libertum Syrmienti formulæ et Athanasii damnationi subscripsisse; sed incertum esse cuinam ex Syrmientibus formulis assensus fuerit. Nimirum Syrmii tres diverso tempore, nec ejusdem impietatis, editæ sunt ab episcopis Nicænæ synodo adversantibus fidei professiones; prima anno 354; secunda anno 357; tertia anno 359: de quo consule Baronium in Annalibus; Potavium in Animadversionibus ad Epiphanium; Valesium in Notis ad Sozomenum, lib. 4, cap. 14; gallicum scriptorem vitæ S. Athanasii, in Notis, Blondellum in Primatu; et Tillemontium.

Prima igitur anno 354 græcè conscripta est à Marco Arethasio, aut potius ab Orientalibus in concilio Syrmienti, contra Photinum ejusdem urbis episcopum, eadem cum Sabellio et Paulo Samosateno sentientem, coepto. In hac autem formulâ præsules *homoioioi* quidem seu *consubstantialis* vocabulum tacent, nec Arii errorem damnant; sed tamen Christum esse Deum ex Deo confluentur, eique formulæ viginti septem adjungunt anathematismos, in quibus veram ei æternitatem ac divinitatem tribuere videntur, nisi quod anathemati-

simo 17 eum Patri subjectum dicunt, quod Arianam insaniam sapit. Hinc varia existerunt de eâ sanctorum Patrum judicia. Sanctus enim Hilarius in lib. de Synodis, illam in catholicum sensum interpretatur. Hinc Philastrius de Hæres. cap. 65, illius auctores *episcopos sanctos* vocat; hinc Vigilius Tapsensis eandem synodum *catholicam totius Orientis* appellat lib. 5 contra Eutychem. Athanasius autem contra hanc ipsam formulam enumerat inter varias illas Arianorum fidei professiones, quæ non minus eorum impietatem, quam inconstantiam arguerent.

Secunda fidei formula Syrmientis anno 357 à nonnullis occidentalibus episcopis, præsertim Valente, Ursacio, Germinio ac Potamio condita est, et ab Athanasio in libro de Synodis Arimin. et Seleuc. rejecta, necnon et ab Hilario de Synodis, num. 11, sub hoc titulo repudiata: *Exemplum blasphemiae apud Syrmium per Osium et Potamium conscriptae*; quod nempe à Potamio profecta esset, et ab Osio subscripta. Etverò impietate plena est ejusmodi fidei formula. In eâ enim 1° solus Pater *Deus* dicitur, et quidem *Filius Dei*, ut Filius ab ipsâ divinitate submoveatur. 2° Idem solus declaratur æternus, invisibilis et immortalis. 3° Non tantum *homoioioi* seu *unius substantiæ*, sed etiam *homoioioi* seu *similis substantiæ* vox interdicitur. 4° Filius Patri subjectus prædicatur, etc. Denique tam apertus erat hujus formulæ error, ut eam non modò impugnarint ac condemnarint in synodo Ancyranâ semi-ariani præsules orientales, Basilii Ancyranus et alii Nicænæ synodi inimici; sed etiam apud imperatorem effecerint, ut ab ipsis auctoribus revocaretur.

Tertia tandem formula Syrmientis anno 359 operâ ejusdem Basilii Ancyrani prodit in lucem, anni notam et consules in fronte inscriptos habens, quod inauditum hactenus fuerat, et arguebat Arianorum fidem, esse *fidem temporum, non evangeliorum*, ut acutè observat S. Athanasius in libro de Synodis Arimin. et Seleuc. In eâ dicitur Filius Patri per omnia similis; *substantiæ* verò et *consubstantialis* nomina expunguntur (1).

(1) Operæ pretium est hic referre trium formularum Syrmientium verba, quæ ad scopum præsentem pertinent, ut traduntur à S. Athanasio, Epist. de Synodis. Hæc habet prima: « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, et in unigenitum ejus, Filium, Dominum nostrum, Jesum Christum, ex Patre natum ante omnia secula;

His positis, non mediocriter est inter eruditos controversia cuienam ex his tribus formulis subscripserit Liberius; an primæ, quæ tolerabilior est et ab Hilario catholicum in

Deum ex Deo, lumen ex lumine, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlis et quæ in terrâ, visibilia et invisibilia; qui Verbum est et Sapientia, lux vera et vita, qui in novissimis diebus propter nos homo factus est.....

1. Eos porrò qui dicunt Filium ex non exstantibus, aut ex aliâ substantiâ, et non ex Deo esse, aut tempus vel seculum fuisse cùm non existeret, alienos à se agnoscit sancta et catholica Ecclesia.....

2. Si quis negaverit Christum Deum, Filium Dei esse ante seculum, et Patri ad universorum creationem ministrasse; sed ex quo tempore ex Mariâ genitus est, Christum ac Filium appellatum fuisse, et tunc incoepisse Deum esse, anathema sit.

Prima hæc formula græcè edita est in secundo concilio Syrmientiensi, an. 351. Eam velut catholicam exponit S. Hieronymus lib. de Synodiâ, uti reverè est, si in se spectetur, licet à Semiarianis exarata, et ideo inter Arianorum formulas à S. Athanasio recensita.

Secundâ verò latine edita est item Syrmii, an. 357, in conventu paucorum episcoporum, et est purè Ariana. Hæc autem continet: Cùm nonnulla putaretur esse de fide disceptatio, diligenter omnia apud Syrmium tractata sunt et discussa, præsentibus Valente, Ursacio, Germinio et cæteris. Unum constat Deum esse, et unicum Filium ejus, Jesum Christum Dominum, Salvatorem nostrum, ex ipso ante secula genitum; duos autem deos nec posse, nec debere prædicari, quia ipse Dominus dixit: *Ibo..... ad Deum meum et Deum vestrum.....* Quod verò quosdam aut multos movebat de substantiâ, quæ græcè *ὁμοία* appellatur, id est, ut expressius intelligatur, *ὁμοούσιον*, aut quod dicitur *ὁμοούσιον*, nullam omninò fieri oportere mentionem, nec quemquam prædicare, eâ de causâ et ratione quòd nec in divinis Scripturis contineatur, et quòd super hominis scientiam sit..... nulla ambiguitas est majorem esse Patrem. Nulli potest dubium esse Patrem honore, dignitate, claritate, maiestate et ipso nomine Patris majorem esse Filio.... majorem Patrem, Filium subjectum cum omnibus his quæ ipsi Pater subiecit. Patrem initium non habere, invisibilem esse, immortalem esse, impassibilem esse; Filium autem natum esse ex Patre, Deum ex Deo, lumen ex lumine.....

Tertiâ denique edita est etiam latine Syrmii octo annis post secundum concilium, scilicet an. 359. Hæc in eâ leguntur: Credimus in unum solum ac verum Deum Patrem omnipotentem, creatorem et opificem omnium; et in unum unigenitum Filium Dei, ante omnia secula, ante omne principium et ante omne tempus quod excogitari potest, et ante omnem comprehensibilem substantiam, impassibiliter ex Deo genitum; per quem secula condita, et omnia facta sunt; natum unigenitum, solum ex solo Patre, Deum de

sensum accipitur; an secundæ, quæ planè hæretica est; an tertiæ. Valestinus arbitratur eum tertiæ subscripsisse; Blondellus secundæ, cui ex parte assentitur Petavius, Haronius et cæteri primæ. Ut autem quid vere propius esse nobis videatur, aperiâmus:

Dicimus 1º Liberium non subscripsisse tertiæ Syrmientiensi formulæ. Ut enim historia docet, Syrmientiensi formulæ subscripsit Liberius ut ab exilio revocaretur, et quidem cùm Beroæ degeret. At non tantum ab exilio revocatus fuerat; sed etiam Romam redierat cùm hæc tertiâ Syrmientis formula edita est. Liberius nempe tertio exilii anno sedem suam recuperavit, ut refert Athanasius capite 37, alique scriptores, hoc est, anno 358. Hæc autem tertiâ formula nonnisi anno 359 exarata est.

Dicimus 2º Liberium non subscripsisse secundæ formulæ impiæ Syrmientiensi. Probatur multiplici formulæ hujus secundæ et illius in quam consensit Liberius, discrimine, 1º quòd ea formula, cui Liberius subscripsit, ab Orientalibus condita fuerit, non ab Occidentalibus. Hinc enim est, quòd Liberius ad Orientales epistolas dederit, ut quid à se factum esset, significaret, testeturque se eorum fidei formulæ subscripsisse. At secundâ formula ab episcopis Occidentalibus conscripta fuerat. 2º Quòd hæc à Liberio subscripta formula, apud Hilarium dicatur esse edita à Basilio Ancyrano, Theodoro Heracleensi, et Sylvano Tarsensi. Atqui, ante secundam Syrmientensem formulam, obierat Theodorus Heracleensis, anno nimirum 355. Eandem acriter impugnâvit Basilius Ancyranus, et illam in synodo Ancyranâ condemnâvit. Denique Sylvanus Tarsensis ipsam non potuit approbare, cùm catholicis foret, multaque eâ de causâ ab Arianis passus fuerit. Ergo subscripta à Liberio formula non est impia Syrmientis secundâ. 3º Quòd in hæc ipsâ à Liberio subscriptâ formulâ non compareant nomina Germinii Syrmientis episcopi, Ursacii, Valentis, et Potamii; quæ tamen legebantur in secundâ for-

Deo, similem Patri suo, qui ipsum genuit.... Nomen autem substantiæ, quòd simpliciter à Patribus positum, à populisque minime intellectum, offensionis causa sit, quòd etiam in Scripturis non contineatur, de medio tolli, et nullam omninò substantiæ mentionem in Deo deinceps faciendam esse placuit, quòd divinæ Scripturæ nusquam de Patris et Filii substantiâ meminerint. Patri autem Filium secundum omnia similem dicimus, quemadmodum Scripturæ dicunt alique docent. (Ed.)

mulā Syrmienſi ab ipsis compoſitā. 4° Denique, quōd viginſi duo epiſcopi à Liberio reſeantur, qui formulam illam edidiſſent, cui ipſe ſubſcripſerat. At ſex tantūm epiſcopi conſiderant ſecundam Syrmienſem formulam (1).

Superest igitur ut primæ Syrmienſi formulæ ſubſcripſiſſe dicatur Liberius. Quod cum ita ſit, fatendum quidem eſt Liberium in hoc negotio graviter peccāſſe; ſed tamen idcirco Arianam hæreſim approbāſſe dici non poteſt. Atque illud haud dubiè fuit, quod labantem ac fractum ejus animum in ruinam impulit. Oblatam ſibi formulam reſpexit Liberius; nihil in eā planè Arianum deprehendit; putavit itaque ſine ullā hæreſeos labe eam ſuſcipi poſſe, et pacis cauſā ſuſcipi oportere. Suſcepit; et hoc utroque prætexit nomine culpam. Sic enim homines vulgò ſibi

(1) « Si Liberius ſecundæ formulæ ſibi à Demophilō oblata ſubſcripſiſſet, cum hæc Arianam impietatem undequaque reſpiret, haud dubiè nihil ampliùs ab illo exigere debuſſent Ariani, et ab exilio ſtatim à ſubſcriptione revocatus ille fuiſſet: atqui tamen non ita contigit. Liberius enim ad epiſcopos Orientales ſcripſit (Epistolam refert ſanctus Hilarius fragmento 6), rogans ut pro eā quæ apud imperatorem valeat gratiā, ſuum ab exilio redditum obtineant, quem non priùs obtinuit, quàm alteri cuidam formulæ, tum cum ab imperatore Syrmium vocatus eſt, ſubſcripſiſſet; hæc autem formula non erat ſecunda Syrmienſis, ipſimet Conſtantio imperatori inviſa; ſed collectio quædam fuit tum formulæ adverſus Photinum editæ, tum illius quæ in ſynodo Antiochenā in enenſiis ſancita fuit, ut conſtat ex Sozomeno, lib. 4 liſt. c. 15. » Ita Turnelius, quæſt. 4, art. 2, ſect. 4. Addi etiam poteſt alia probatio ex Billuaro deſumpta. Sic habet ille: « Liberius Berœæ Syrmium vocatus à Conſtantio, ſubſcripſit alteri formulæ ſibi ab eodem Conſtantio oblata, ex conſilio Baſilii Ancyranī et aliorum Seminariorum: atqui 1° cum Anomæi, ſeu puri Ariani, vulgāſſent, Liberium Berœæ, non ſecus ac Oſium, damnaſſe *ἐπιούριον*, ſeu *ſimilem*, et ſuſcepſiſſe *ἀντιόχον*, ſeu *diſſimilem*, quod erat dogma hæreticum in ſecundā formulā traditum, Liberius, ut huic falſo rumori occurreret, ſubſcripſit formulæ quæ tunc illi oblata fuit, et cui ſubſcripſit, anathema contra eos qui negant Filium eſſe Patri ſimilem in ſubſtantiā, teſte Sozomeno lib. 4, c. 15. Ergo neque Berœæ, neque Syrmii ſubſcripſit Liberius formulæ quæ negabat Filium eſſe ſimilem Patri in ſubſtantiā, qualls erat ſecunda formula Syrmienſis. 2° Rumorem quem Anomæi paſſerant, Liberium Berœæ damnaſſe *ἐπιούριον*; et ſuſcepſiſſe *ἀντιόχον*, Sozomenus vocat falſum; atqui non fuiſſet falſus, ſi Liberius Berœæ ſubſcripſiſſet ſecundæ formulæ, utpote quæ idipſum hæreticum dogma continebat; ergo. » Tract. de Trinit. digreſſa. hitoric. de Liberii lapſu. (Ed.)

ipſi malè blandiuntur, et indignam animi imbecillitatem publici boni obtentu tegunt.

Instabis 1° : S. Hilarius formulam hanc Liberii *perfidiam Arianam* vocat : « Hæc eſt, » inquit, *perfidia Ariana*. » At ſola Syrmienſis ſecunda ſic appellari poteſt. Ergo ſecundæ ſubſcripſit Liberius. — Distinguo antecedens : Quod à perfidiis profecta eſſet, et eo quidem conſilio atque animo ut ſymbolum Nicænum aboleretur, quōdque hoc facto Liberius ad Arianorum partes defeceſſet, concedo; quod verbis ipſam hæreſim propinaret, nego. Scilicet Hilarius perfidiam eſſe ſentiebat quamlibet formulam fidei præter ſymbolum Nicænum. Sic enim in Conſtantium, num. 24 loquitur : « Quidquid præter fidem unam eſt, » inquit, *perfidia*, non *fides* eſt. »

Instabis 2° : At idem Hilarius lib. de Synod. primam Syrmienſem formulam probat et excuſat. Ergo non potuit eandem vocare *perfidiam*, niſi ſecum ipſe pugnaret. — Reſpondeo non ſecum propterea pugnare Hilarium. In libro enim de Synodis formulam ſpectat quoad ſola verba; in Fragmentis autem intendit in auctorum mentem et conſilium, et in ſubſcriptionis conſectaria. Porro hæc prima Syrmienſis formula, ſi nudum verborum corticem conſideres, nihil admodum mali præ ſe fert; at ſi penitiùs introſpicias auctorum conſilia et ſubſcriptionis conſectaria, perfidiā plena erat. Illic monachi Benedictini : « Neque inſconſtantie arguendus eſt Hilarius, inquit, quod eandem fidei confeſſionem, cum laudāſſet aliās, nunc acriter carpat ac reprehendat. Namque ut illi digni ſunt laude, qui à malo recedunt, ita qui à bono deficiunt, meritò eſt vituperandi. At verò Orientalibus Filium ex nihilo et intra tempus exiſtiſſe olim aſſerentibus, poſtea verò Syrmienſis fidei confeſſione, Ancyranis decretis illuſtrata, ante tempora et ex Dei ſubſtantiā conſiſtentibus, ad veram fidem accedere fuit, et quodammodo catholicos evadere; contra Liberio Syrmienſis fidei confeſſione ſanctam conſubſtantialis fidem ſupprimenti, à verā fide deficere fuit, et perfidum et hæreticum quoddam ratione fieri; hæreticis enim communicans, et credendi legem, quam hæretico ſenſu tuebantur, quamvis intellectu catholico ab eis recipiens, hæreſis partes communicabat, catholicus fide et interiori conſcientiā, communionē ac fortè etiam rumore publico hæreticus. » Quo de ru-

more legendus Sozomenus libro 4, capite 15.

Instabis 3°: Propter hanc subscriptionem Hilarius ibidem anathema dicit Liberio, eumque apostatam fuisse significat. At neutrum fecisset, si Liberius formulam verbis catholicæ Syrmienensis formula. — Nego minorem. Licet enim Liberius in solam primam Syrmienensem formulam consensisset, potuit tamen Hilarius triplici de causâ ei anathema dicere, eumque apostasiæ incusare: ac 1° quidem, propterea quod aliam à Nicænâ fidei formulâ è manibus Arianorum accepisset, et suppressisset vocem *homoconitov*, quæ in communem fidelis catholicæ tesseram suscepta fuerat; 2° quod in Arianorum partes transisset; 3° quod Athanasium damnasset eo tempore, quo Athanasii causa in publicam totius Ecclesiæ causam evaserat (1).

Instabis 4°: S. Hieronymus de Script. eccl. capite 97, de Fortunatiano Aquileiensis agens: « In hoc, inquit, habetur detestabilis, quod Liberium.... ad subscriptionem hæreticos compulit. » In Chronico autem: « Li-

(1) « Alii conjiciunt, inquit Turnelius, quæst. 4, art. 2, sect. 4, citata verba Hilarii fortè alienâ manu ad marginem exscripta, exinde in textum irrepsisse. Alii denique suspicantur, verba ista ab Hilario in quâdam volatili ac dissutâ chartâ, simul cum Epistolâ Liberii ad Orientales, descripta primùm fuisse, operi historico, quod tunc mente volebat, suo tempore, cum absolveretur, inserenda. Ita ferè assolent qui grande aliquod opus meditantur, fragmenta quædam, sententias, verba, prout sese menti obijciunt, obviæ chartæ mandare ad memoriam, et usum suo tempore applicandum; non rarè autem contingit aliqua ex his quæ collecta fuerant memorialia reipsâ non usurpari, sed rejici. Ita factitatum conjiciunt in causâ præsentis. Hilarius, lectâ Liberii ad Orientales plenâ ignaviæ Epistolâ, rapit eam charitâ tradidit, adjectâ istâ indignantis animi notâ: *Anathema Liberio*, quæ tamen subindò procul dubio suppressisset, si opus absolvisset, quod tunc meditabatur. At illud reverà non absolvit: fragmenta duntaxat quædam dissuta, nec satis ordinata reliquit.... Conjecturæ istud est fundamentum, librum Fragmentorum, omnium judicio, scriptum ab Hilario fuisse, quæ tempore Liberius sibi restitutus Ecclesiæ fidem egregiè tuebatur; ac incredibile videri ut ei jam correcto, imò etiam acerrimo fidei patrono, tot anathemata diceret Hilarius, qui Orientalibus necdum rectè sentientibus, quia tamen ad veritatem propius accederent, lib. de Synodis ita pepercit, ut nec laudes negarit. Verba sunt eruditorum Benedictinorum, præfat. in lib. Fragm. S. Hilarii. Eandem conjecturam probaverat, sequenti fecerat jam an. 1712, Queanellius, in responsione ad D. de Witte. » (Ed.)

berius, inquit, tædio victus exilii, in hæreticam pravitatem subscribens, Romam quasi victor intravit. » Sic etiam Auxilius l. 1, cap. 25: « Quis nesciat, inquit, quod Liberius, heu! proh dolor! Arianæ hæresi subscripsit? » Ergo. — Respondeo ista dici, quod Liberius deseruisset symbolum Nicænum, suscepisset formulam Arianorum, subscripsisset Athanasium, et cum hæreticis societatem iniisset.

Instabis 5°: Probabilissimum est eam à Demophilis fuisse oblatam Liberio formulam, quæ eodem ipso tempore confecta erat; non verò aliam, quæ ante sex annos prodierat in lucem. At anno 357 lapsus est Liberius, et eodem hoc anno confecta fuit secunda formula Syrmienensis; prima verò edita fuerat anno 351. Ergo longè vero similis est secundam fuisse Liberio oblatam, quàm primam, et secundam potius quàm primam subscripsit Liberius. — Respondeo 1°, secundam quidem formulam eodem anno esse confectam, quo lapsus est Liberius; sed non constare priore fuerit lapsu formula, an contrâ. Respondeo 2°, etiamsi prior esset hæc formula Liberii lapsu, non esse verisimile eam hoc ipso anno fuisse Liberio oblatam ob locorum distantiam; Beroæ enim subscripsit Liberius: at Syrmii edita non est secunda formula, nisi sub anni finem. Respondeo 3° offerri potuisse Liberio secundam formulam, nec tamen ab eo subscribi propter apertam impletatem. Potuit ergo Demophilus id à Liberio postulare, nec impetrare; quo repudiato ei alteram mittiorem obtulerit, cui Liberius subscripsit. Cæterum observandum est Liberium, cum vi potius ac metu, quàm voluntate subscripsisset, à lapsu postea surrexisse, et prioris ignaviæ maculam ingenti fortitudine postmodum eluisse. Nimirum cum omnes Ariminensis synodi Patres miserabiliter decepti Arianis cessissent, ipse immotus stetit, et Nicænâ fidem adversus omnes cum apertos Arianorum impetus, tunc occultas aliorum insidias, strenuè propugnavit.

Ex Osio Cordubensi. — Objicies 2°: Osius Cordubensis, venerabilis ille senex et confessor, Nicæni symboli auctor et fortissimus vindex, pater episcoporum, totque conciliorum præses, Nicænâ fidem ejuravit, secundam enim formulæ Syrmienensi subscripsit. Hinc Hilarius in libro de Synodis, num. 41, eam vocat exemplum blasphemæ pro Osium et Potamium conscriptæ; et libro contra Constantium cap. 23, Arij deliramenta appellat.

De quo insuper consule Phœbadium Aginensem libro contra Arianos; Epiphanium hæresi 73; Severum Sulpicium lib. 2 Hist., inprimis autem Athanasium in Apologiâ contra Arianos, num. 90; de Fugâ suâ num. 5; et in Epist. ad monachos, num. 45. Ergo. — Respondeo id quidem verum esse, nec ullum eâ ætate fuisse luctuosiorum cuiusvis episcopi lapsum; sed tria tamen ad eum quoquo modo excusandum animadvertenda, 1° centenarium fuisse Osium, cum ad subscribendum exilio, ærumnis, plagis, et mortis metu, à Constantio imperatore coactus est. « Quid igitur mirum, si fractus animo senex ac tempore imbecillis, ad quoddam temporis spatium illis cesserit? » ut Athanasius loquitur. « Si, ut loquitur Illarius de Synodis, num. 87, nihilum sepulcri sui arians, in ruinam præceps actus sit, defendenda res est, non miranda. » 2° Osius, licet secundæ Syrmicensi formulæ subscriberet, et cum Ursacio ac Valente communicaret, nunquam tamen Athanasium voluisse condemnare. 3° Osius non ita multò post resipuisse, et quod per vim fecerat, revocasse. « Eam rem, » inquit Athanasius Epist. ad monachos, « nimè neglexit senex; instante quippe morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit, Arianamque hæresin ferit anathemate, vœtuitque, ne quis illam reciperet. » Unde S. Augustinus, lib. 1 contra Parmenianum, cap. 4, Osius adversus Donatistarum calumnias defendit, eumque in medio Ecclesiæ sine mortem oppetisse significat.

Instabis 1°: Faustinus et Marcellinus in Libello precum, quem obtulerunt Imperatori Theodosio, testantur Osius, cum in hæresi pertinax esset, et catholicos episcopos vexaret, in Hispaniâ à Deo percussum infelicitè obiisse. Ergo. — Respondeo eos non esse audiendos, quippe qui Osio aliisque eâ ætate lapsis ita infensi forent, ut, cum universa Ecclesia ipsos benignitè suscepisset, nefario schismate ab eâ segregari, quàm cum iis reconciliari maluerint. Eò autem minus audiendi sunt, quòd nullus ejusdem ævi scriptor ipsis adstipuletur.

Instabis 2°: Isidorus Hispalensis, seu quisquis alius, in libro de Viris illustribus, capite 14, eandem historiam refert. Ergo. — Respondeo illum auctorem hanc fabulam hausisse ex impuro illo Faustini et Marcellini schismaticorum fonte, qui primi illam in Osi odium procuderunt.

Ex concilio Ariminensi. — Obiicies 3°: Fa-

tres synodi Ariminensis in fidei formulam ab Arianis conditam sibi oblatam, rejectâ Nicænâ, consenserunt. Ergo. — Distinguo antecedens: Vi ab imperatore illatâ fracti, et ambiguis verbis præ nimâ simplicitate ab Arianis delusi, concedo; quòd doctrinam Arianam probarent, et Nicænâ desererent fidem, nego. Quod ut clariùs innotescat, hujus concilii historia paucis attingenda est.

Scilicet cum anno 359 Constantius imperator ad componenda omnia, quibus orbis christianus quatiebatur, dissidia, œcumenicum concilium convocare statuisset, illud ex votis et consilio Arianorum partitus est in duo, quorum alterum ab Orientalibus Seleuciæ, alterum ab Occidentalibus Arimini haberetur. Ariminum itaque convenerunt quadringenti circiter præsules, à quibus octoginta tantùm Arianis partibus implicati erant. Felicissima fuerunt synodi initia; cum enim Ursacius et Valens Arianæ episcopi suorum omnium nomine Patribus proposuissent tertiam Syrmensem formulam ab imperatore prolatam, in quâ vocibus *dei* et *deum* omissis, Filius *Patri similis* dicebatur; eam omnes unanimi consensu respuerunt, et damnatâ Arii hæresi, Nicæno symbolo firmiter inhærendum esse decreverunt, Ursaciumque ac Valentem bis repugnantes anathemate perculerunt; quibus gestis, legatos miserunt ad imperatorem, qui ipsi actorum omnium rationem redderent.

Sic Patres Ariminenses. Sed tam læta exordia tristes exitus consecutus est. Synodi enim legatos in conspectum suum diu admittere noluit Constantius. Postmodum autem eosdem diuturniori expectatione jam fatigatos, minis, precibus, promissis, falsis rumoribus, cæterisque id genus artibus sic adortus est, ut eosdem tandem in partes suas adduxerit. Formulæ enim Arianæ, in quâ Filius tantùm dicebatur *similis Patri*, subscripserunt, et vocibus *dei* et *deum* exterminatis, latam à synodo in Ursacium ac Valentem sententiam rescidère. Quod ubi Arimini compertum est, omnes illic Catholici in legatos insurrexerunt; eosque in perfidiâ et ignaviâ poenam à communione Ecclesiæ turpiter ejecerunt. Sed eosdem ipsi non multò post imitati sunt. Cum enim nihil non moliretur imperator, ut omnes episcopos in suam sententiam pertraheret, Tauro prætoris præfecto, cui concilii cura demandata erat, scripsit ut eos urbe conclusos teneret, donec ei fuissent obsecuti; consulatùm insuper pollicitus, si rem adoptatam finem perducerei.

Institit igitur Taurus, et synodi Patres longioris ab Ecclesiis suis absentiae tædio, omnique ærumnarum genere ac fame ita vexavit, ut plerique animo deficere cœperint.

Ariani ubi id animadverterunt, quosdam callidè submiserunt, qui corda cæterorum sollicitarent pacis obtentu, aientes rem esse deploRANDAM, quòd ob duas voces à Scripturis non sanctitas, omnes Ecclesiæ turbarentur; episcopos Orientales in formulam consensisse; nisi Occidentales eidem manus darent, nullam unquam concordiam esse posse, et æterna fore certamina; satius esse si pacis causâ omnes ubivis gentium episcopi in unam eamdemque fidei formulam, quæ nihil haberet erroris, conspirarent.

Cùm verò his aures præbuissem Catholici, tum accesserunt cæterorum nomine Ursacius ac Valens, professique sunt se Arianos non esse et penitus ab eorum blasphemis abhorre-re; porrò fidei formulam catholicâ ratione conceptam ab Orientalibus, imperatore auctore, oblatam, cum piaculo repudiari. Quis discordiarum finis foret, si quæ Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret? postremo, si quid minùs plenè dictum præsentî fidei formulâ videretur, Ipsi adderent, quæ addenda putarent; præbituros se his quæ essent adjecta consensum.

Favorabilis promissio pronis omnium animis excepta, nec ultra nostri repugnare ausi, jam quoquo modo finem rebus impone cupientes. Itaque damnatur Arius, et in unumquodque ejus doctrinæ caput singula anathemata dicuntur à Catholicis; interrogatque Valens et Ursacius spontè annuunt, et cum catholico concilio singulis anathema dicunt. Imò etiam Patri æqualis et sine initio Dei Filius pronuntiatur. Tum Valens, tanquàm nostros adjuvans, subjecit sententiam cui inerat occultus dolus: « Dicamus, inquit, si placet, Filium Dei non esse creaturam sicut cæteras creaturas. » Placuit, fœdissimeque audientes fraus professionis. Etenim his verbis, quibus similis esse cæteris creaturis Filius negabatur, creatura tamen, potior tantùm cæteris, pronuntiabatur. Ita neutra pars vicisse se penitus aut victam putare poterat, quia fidei ipsa formula pro Arianis, professiones verò postea adjectæ pro nostris erant, præter illam quam subjunxerat Valens, quæ tum non intellecta, serò animadversa est.

His gestis concilium solvitur; læti omnes ad provincias revertuntur. Sed dolus diu non

latuit. Cœperunt enim Valens et Ursacius palmas suas jactitare, dicentes se Filium creaturam non negasse, sed similem cæteris creaturis. Ad has triumphantium Arianorum voces oculos aperuerunt episcopi Ariminenses. « Ingenuit totus orbis, et se esse Ariam miratus est. » Sed ut opportunum tanto malo remedium adhiberetur, errorem ac nimiam simplicitatem suam palam ac publicè confessi sunt; quæque ab ipsis partim vi, partim fraude extorta fuerant, cæteri per orbem catholici præsules, inprimis verò Liberius summus pontifex, resciderunt. De hoc infelici concilio lege Athanasium de Synodis; Hilarium in Fragmentis; Hieronymum in Dialogo contra Luciferianos; Sulpitium Severum lib. 2 Hist.; Sozomenum lib. 4; Theodoretum lib. 2, è quibus ista excerpimus.

Ex his porrò liquet Ariminenses Patres in hæresim non fuisse prolapsos; formula enim, in qua pacis causâ consenserant, nihil hæreticum præ se ferebat, si verba consideres; in reliquis autem cùm Arianam impietatem damnare studerent, ab Arianis fuere præ nimiam simplicitate decepti (1).

(1) Formula cui Patres Ariminenses subscripserunt, ipsa est quam tertiam Syrmienensem superius diximus, quæ in se spectata Ariana minimè est.

Elverò et si Patres Ariminenses, ait Billuarius III digress. historica de Concil. Arimin., hæresi Arianæ subscripsissent, eamque falsè professi, id foret vel ratione formulæ Syrmienensis (tertix), vel ratione propositionis subdole insertæ à Valente, quòd *Filius non sit creatura, sicut alia creatura*, quibus subscripsere: atqui neutrum dici potest; ergo. Prob. minor, et 1º quantum ad formulam Syrmienensem, quâ dicebatur *Filius similis Patri*, nihil fidei contrarium continebat, secundùm sensum obvium verborum, ut exponit Hieronymus Dial. contra Luciferian.: « Sonabant, inquit, verba pietatem, et inter tanta mella præconfi nemo venenum innotum putabat. » In eâ quidem silebatur nomen *consistentiæ* et *consubstantialis*; sed, inquit ibid. Hieron., « verisimilis ratio præbebat, quia in Scripturis, aiebant, non invenitur, et multos simpliciores novitate und scandalizatis, placuit auferri. Non erat cura episcopis de vocabulo, cùm sensus esset in tuto. »

Quantum ad propositionem subdole insertam à Valente, quòd *Filius non sit creatura sicut alia creatura*, non significat absolutè quòd sit creatura, de eo enim quòd non est creatura, potest verò dici quòd non sit creatura sicut alia creatura, ita ut sensus sit: « Non est ens creatum, sicut alia entia quæ sunt verè creata, sicut de Justo verè dicitur: Non obsecundat suis passionibus, sicut alii peccatores, id est, sicut alii homines qui sunt peccatores. Et licet et alia videatur insinuare quòd ipse etiam sit creatura, atque ideo propositio

Instabis: Dicitur tamen Ariminensis concilii Patres haeresi subscripsisse. Sic enim loquitur summus pontifex Liberius epist. 44 ad Orientales; S. Basilius epist. 52 ad Athanasium; Ambrosius in caput 6 Lucæ, Facun-

sit saltem æquivoca, quia tamen in formulâ Syriensi expressè dicebant heterodoxi se credere in unigenitum Dei Filium, qui ante omnia secula et ante omne principium natus est ex Deo, et Valens in publico cœtu anathema dixerat Ario et negantibus Filium esse ex Patre ante secula genitum, esse similem Patri, esse æternum cum Patre, Patres orthodoxi, non arbitrati dolum in labilis sacerdotum, nullatenus putaverunt præfatâ propositione significari Filium esse creaturam, sed ò contra non esse creaturam, et creaturas omnes dignitate præcellere. »

Imò verò, licet formulâ cui subscripserunt Ariana fuisset, non forent tamen propriè et formaliter hæretici, sed materialiter tantùm. Id apertè demonstrat eorum agendi ratio tum ante, tum post subscriptionem datam. Nam, ut ait Montagnus quest. 4, art. 2, sect. 2, « bono, simplici ac catholico animo subscripsisse (eos) formulæ sibi ab Arianis oblatae constat ex cautionibus quas adhibuerunt priusquam subscriberent. Scilicet, ut observat S. Hieronymus, cùm rumor sparsus fuisset, Ursacium et Valentem suis ambiguis vocibus errorem involvere, oblatae formulæ subscribere recusarunt Patres Ariminenses, donec Ursacius et Valens publicis declarationibus professi fuissent se ex animo Arianam impietatem detestari.

« Denique detectis, hæreticorum fraudibus, pristinam subscriptionem revocarunt Patres. Scilicet cùm Ursacius et Valens alique Arianarum partium socii triumphos agerent, ac ubique inclamarent episcopos Occidentis secum de fide consentire, se Filium Dei non creaturam negasse, sed similem cæteris creaturis, tum ad fraudem reclamantur Patres Ariminenses, et Arianorum blasphemias detestati sunt. « Concurrerant episcopi, inquit « S. Hieronymus, Ariminensibus dolis irretitis... contestantes corpus Domini et quiddam in Ecclesiâ Dei sanctum est, se nihil mali eius suâ fide fuisse suspicatos. Putavimus, aiebant, sensum congruere cum verbis; nec in Ecclesiâ Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde clausum esse, aliud labiis « proferri timuimus.... multaque alia quæ brevitate studio prætereo, flentes asserabant, « parati et subscriptionem pristinam, et omnes « Arianorum blasphemias condemnare. »

« Atque hinc idem S. Hieronymus ab omni hæreseos labe Patres Ariminenses vindicat. Etenim Luciferianis conquerentibus de Catholicis, quòd dictos episcopos in pristinas sedes recepissent, « cur, responderet, obdunassent « eos qui Ariani non erant? Cur Ecclesiam « seinderent in concordia fidei permanentem? « Cur denique credentes benè, obdinatione « suâ facerent Arianos? » Eosdem ab errore in animo concepto excusant S. Gregorius Nazianz. Orat. 21, S. Damasus S. pontifex in Epistolâ synodicâ ad episcopos Illyrici, Sulpitius Severus, etc. » (Ed.)

« dus Hieronimianensis, lib. 5, cap. 3; Augustinus epist. 50; imò et Hieronymus in eodem Dialogo, verbis modò adductis: « Ingemuit totus orbis, « et se esse Arianum miratus est. » — Distinctio antecedens: Quòd subscripserint formulæ ad impietatem suam subdòle insinuandam ab Arianis confectæ et à Nicænâ diversæ; præterea verò consenserint in verba ambigua, à se quidem catholico sensu intellecta, sed pravo potius intelligenda, concedo; quòd errorem ipsi scientes ac prudentes comprobaverint, nego. Hæc enim ipsa Hieronymi verba: « Ingemuit totus orbis, et se esse Arianum miratus est, » satis arguunt mentem Ariminensium præsulum. Non enim ingemissent, nec se factos Arianos mirati essent, si errorem et impietatem Arianorum voluissent approbare. Et sanè Hieronymus eodem in Dialogo, istos præsules defendit et ab hæresi vindicat. Ait quidem eos fuisse dolis Ariminensibus irretitos ac deceptos; sed non fuisse Arianos; in concordia fidei permansisse; benè credidisse; hæreticos non fuisse. Athanasius pariter, optimus harum rerum iudex, Epist. ad Rufinianum, testatur eos nunquàm transiisse ad impietatem; sed œconomia quâdam et pacis Ecclesiæ studio formulæ fidei sibi oblatae subscripsisse. Id autem adòd verum est, ut eòdem Lucifer Caralitanus, vir acris ingeni ac zeli ferventioris, Ariminenses episcopos Ecclesiæ communione et sedibus suis juxta canones pellendos contenderet propter perfidiam, cæteri omnes contra oblectati fuerint orientales et occidentales episcopi, communique decreto sanctum sit, eos in honoribus suis suscipi oportere, quòd nunquàm illi verè hæresim fuissent amplexati. Sed obstinatus in sententiâ suâ mansit Lucifer, et à totâ Ecclesiâ sese deplorando schismate segregavit, quod ejus nomine Luciferianum est appellatum. Huic autem Lucifero adhæserant Faustinus et Marcellinus, qui in Ostiam supra adducti sunt.

Objectiones à ratione. — In his, quæ à ratione ducuntur adversùs mysterium sanctissimæ Trinitatis, et speciatim contra Christi divinitatem, momentis potissimùm se jactavit Cretellus sect. 2, lib. 2. Sed præcipua jam dissolvimus. Itaque pauca nunc supersunt, paucis attingenda, quibus etiam nonnulla alia mantissæ loco adjiciemus.

Obiectio 4^a: Si Christus est Deus Patri æterno consubstantialis, ipse sul erit Pater. Is enim est alterius Pater, ex cujus naturâ alter gignitur. Atqui, si Filius eandem habet cum Patre

essentiam, ex sua ipsius naturâ genitus est. Ergo est sui ipsius filius. — Nego sequelam majoris. Ad probationem distinguo majorem : Is est Pater, ex cujus naturâ, et à quo gignitur alter, concedo ; ex cujus naturâ, sed à quo non gignitur, nego. Duo enim hæc simul necessaria sunt ; natura quidem ut fundum et principium quo ; persona autem tanquam principium quod. Natura enim nec gignit nec gignitur, sed persona. Porro Filius, etsi ex eâ naturâ procedat quam habet, non tamen à seipso originem ducit.

Instabis : Is censendus est Pater, cujus est actio quâ generatio fit. Atqui actio quâ intra Deum generatio fit, non minùs est Filii quàm Patris. Divina enim generatio fit per intellectionem. Atqui intellectio in Patre et Filio eadem est. Ergo. — Nego minorem. Ad probationem distinguo majorem : Divina generatio fit per intellectionem notionalem, id est, paternitate affectam et contractam, concedo : essentialem præcisè, nego. Filius autem unam et eandem habet quidem cum Patre intellectionem essentialem ; sed propria Patris est intellectio notionalis. Verùm hæc ex dictis erunt planiora.

Objicies 5° : Qui Filius est, idem non potest esse æternus. Qui enim produclitur, ex non ante fit ens. Proinde prius debet non existisse, et deinde ad existentiam pervenire. Ergo. — Nego majorem. Ad probationem distinguo : Quod produclitur ex nihilo, concedo ; è substantiâ ipsâ divinâ, nego.

Objicies 6° : Si Verbum generatur per intellectionem Patris, nondùm perfecta est generatio. Cùm enim intellectio divina necessaria sit, eadem semper manet æternùmque manebit. Atqui absurdum dictum est nondùm esse perfectam Verbi divini generationem. Ergo. — Distinguo majorem : Nondùm perfecta est, id est, nondùm transacta est, concedo ; id est, aliquid ei deest, nego. Ab æterno igitur Filius genitus est, et semper gignitur et æternùm generabitur ; quod juxta sanctos Patres designat hæc Patris æterni sententia : *Ego hodiè genui te* : semper enim est illud hodiè. De quo consule Origenem hom. 6 in Jeremiam ; Augustinum epist. 174 ; Cyrillum lib. 10 Thesauri ; Gregorium Magnum lib. 29 Moralium, cap. 1 ; Rupertum lib. 6 de Glorificatione Trinitatis, cap. 6 ; atque, ut compendio dicam, Petavium lib. 5 de Trinitate, cap. 9, num. 15. Cæterùm non ideo huic generationi aliquid deest, non magis certè quàm

Dei cognitioni, quæ eadem semper manet.

Instabis : Vel Filius gignitur existens, vel non existens. Neutrum dici potest ; non primum, si enim existit, nihil necesse est ut gignatur ; non secundum, aliàs è nihilo educeretur. Ergo nullus in Deo est Filius. — Respondeo gigni existentem, sed vi ipsius generationis, non ante ipsam.

Objicies 7° : Qui aliquid se prius agnoscit, is æternus esse non potest. Atqui Filius aliquid se prius agnoscit, nempe Patrem. Ergo. — Distinguo majorem : Se prius duratione, concedo ; origine, nego. At Pater origine solâ prior est Filio. Sic splendor solis est origine posterior, sed non tempore. Jam verò Verbum Dei non potest non esse æternum ; alioqui ab æterno non intellexisset Patrem ; Verbum enim intellectioni cœvum est.

Objicies 8° : Qui ab alio pendet, is non potest esse Deus. At Filius pendet à Patre. Effectus enim à causâ suâ pendet. Atqui Pater est causa Filii. Ergo. — Nego minorem (1). Ad probationem nego iterùm minorem. Pater enim Filii quidem principium est, sed non causa. Scilicet causa est principium influens in aliud, ut ex scholæ pronuntiatu compertum est. At Filius non est aliud à Patre ; quandoquidem habet eandem cum ipso naturam. Alius ergo est, quia alia persona est ; non aliud, quia una eademque est natura. Porro id solum ab altero pendere dicitur, quod ab ipso naturam productam accipit. Jam verò Filius naturam quidem accipit à Patre ; sed communicatam duntaxat, non autem productam.

Instabis : Actorum 20, dicitur beatus esse dare quàm accipere. Ergo beator est Pater, qui naturam suam communicat, quàm Filius qui eam accipit à Patre. — Distinguo antecedens : Beatus est dare eleemosynam egeno, concedo ; naturam filio, subdistinguo : Quàm accipere cum dependentiâ, concedo ; citra dependentiam, nego.

(1) Filius quidem lato sensu à Patre pendet, nimirum quatenus ab eo, tanquam à principio, dimanat ; non autem sensu stricto, ut in objectione intelligitur, qui aliquam juris et perfectionis inæqualitatem arguat ; si enim posteriori modo Filius à Patre penderet, vel quoad existentiam, vel quoad liberum suæ voluntatis arbitrium : porro neutrum dici potest ; non pendet quidem quoad existentiam, cùm essentialè planè sit tum Filio ut gignatur, tum Patri ut Filium producat : nec quoad liberum voluntatis arbitrium, quasi Patris jussa Filius exsequi, propriè loquendo, teneatur ; siquidem una est utrique numero voluntas, propter naturæ identitatem.

(Ed.)

Obijcies 9° : Pater æternus necessarîo substantiâ differt à Filio. Ab eo enim differt, quâ ingenuus est. At ingenuum esse est substantia. Vel enim est substantia, vel accedens. At non est accedens; nullum enim accedens in Deo esse potest. Ergo. — Nego majorem (1). Ad probationem distinguo minorem : Ingenuum esse negativè, substantia est, concedo; ingenuum esse privativè, nego. Illud est ingenuum negativè, quod nec ex propriâ, nec ex generali ratione in Deo principium agnoscere potest; talis autem est natura divina. Illud verò est ingenuum privativè, quod licet ex specificâ suâ ratione nullum principium agnoscat, potest tamen ex ratione quâdam generali principium aliquod agnoscere; talis est persona Patris; licet enim nullum principium habere possit, quatenus est Patris, ipsa tamen ratio personæ in Deo principium per se non excludit. Proinde ingenuum negativè est ipsa natura divina; ingenuum autem privativè non est substantia, sed proprietas Patris.

SECTIO V.

An is de Christi divinitate articulus saluti necessarius sit.

Hactenus Socinianos impugnavimus. Nos

(1) Respondere malim : Nego majorem. Ad probationem nego etiam majorem. Ingenuum non est substantia, neque tamen accedens esse potest, quod in Deo nullum est; sed est relativum aliquid, aut potius relationis alicujus negatio : porro relationes divinæ, si minùs realiter et identicè, at certè virtualiter ab ipsâ divinâ substantiâ distinguuntur, nec inter accidentia computari debent. Falsum est itaque quod subditur ad probationem, ingenuum vel ad substantiam pertinere, vel ad accidentia, quasi quidquid de Deo dicitur vel substantia esset, vel accedens aliquid. Audiatur S. Augustinus eandem hanc objectionem ab Ariano propositam acutissimè confutans, lib. 5 de Trinit. cap. 5, 5, 6, 7 : « Si quidquid de Deo dicitur secundum substantiam dicitur, ergo quod dictum est : *Ego et Pater unum sumus*, S. Joan. cap. 10, v. 30, secundum substantiam dictum est. Una est igitur substantia Patris et Filii. Aut si hoc non secundum substantiam dictum est, dicitur ergo aliquid de Deo non secundum substantiam; et ideo jam non cogimur secundum substantiam intelligere ingenuum... In Deo autem nihil secundum accedens dicitur.... Quamobrem dicitur ad aliquid... secundum relativum.... Sicut enim genitus non ad se ipsum dicitur, sed quod ex genitore sit; ita cum dicitur ingenuus, non ad seipsum dicitur, sed quod ex genitore non sit ostenditur. In eodem tamen prædicamento, quod relativum vocatur, utraque significatio vertitur : quod autem relativè pronuntiatur, non indicat substantiam. Ita, quamvis diversum

exciplunt alii, quos Semi-Socinianos meritò dixeris. Cum enim nostram de sanctissimâ Trinitate doctrinam verissimam esse fateantur, eam tamen salutem non esse necessariam, nec inter fundamentales fidei articulos reponendam arbitrantur. Proinde cum iis, qui illam negant, communionem et societatem haberi non solum posse, sed etiam oportere definiunt. Ita sentiunt, qui apud Batavos *Remonstrantes* appellantur. Ita opinatur eorum princeps Simon Episcopus lib. 4 Institut. theol. sect. 2, cap. 54. Hi ergo satia esse ad salutem decernunt, si quis Deum, et Christum tanquam ejus legatum, noverit, etisque sub utroque nomine debitum honorem impendat, modò præterea servet omnia novæ legis mandata. Duobus autem ad id statuendum momentis utuntur. Primum est, quod salus non speculative notionibus, sed practicis potius præceptionibus contineatur, juxta illud Christi, Matth. 19, 17 : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Alterum, quod primis Ecclesiæ temporibus nullum sit hujus fidei necessitatis vestigium. Catholici autem contrà non modò non admittunt ejusmodi distinctionem inter articulos fidei fundamentales et non fundamentales, sed etiam, quamvis admitteretur, contendunt hoc dogma inter præcipuos et salutem necessarios numerandum esse; adeo ut citra æternæ vitæ jacturam, non solum negari, sed etiam ignorari non possit (1).

« sit genitus et ingenuus, non indicat diversam substantiam. » (Ed.)

(1) Fatentur omnes Catholici, sine salutis dispendio, à nemine posse rejici et impugnari SS. Trinitatis Incarnationisque mysteria juxta doctrinam symboli quod S. Athanasii dicitur, ubi sic pronuntiat : *Quam (fidem) nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit*, proindeque ab æternâ vitâ procul dubio arcendos esse infideles positivos, quod divina hæc documenta repudiant, quia id bonâ fide fieri nequit. Atverò quod infideles negativos spectat, si qui sint qui absque suâ culpâ hæc mysteria penitus ignorent, non una est theologorum sententia. Communior fortassis ea est, quam auctor hic, sicut initio tractatûs, amplectitur, videlicet ab Evangelii promulgatione necessariam omnibus esse, et quidem necessitate mediâ, explicitam SS. Trinitatis et Incarnationis fidem; attamen non pauci sunt, etiam inter insigniores scholæ magistros, qui doceant horum mysteriorum fidem explicitam esse quidem necessariam necessitate præcepti, atque adeo ad eam omnes, quantum possunt, habendam teneri; implicitam verò duntaxat esse de necessitate mediâ necessariam, idcirco etiamnum salvandos esse, si qui sint, qui revelatam veri Dei cognitionem habentes, cum pro suo modulo fideliter colunt, et speciem ali-

ASSENTIO. — Hoc de Christi divinitate dogma inter præcipuos ac salutis necessarios fidei articulos est recensendum.

Probatur 1° ex naturâ veræ religionis et primario decalogi præcepto. 1° Enim certum est necessariam esse ad salutem mandatorum Dei observationem. Hinc Christus Matth. 19, 17: *Si vis, inquit, ad vitam ingredi, serva mandata.* 2° Extra controversiam est esse aliquod de colendo Christo præceptum ad salutem quoque necessarium. Joan. 5, 22: *Pater non judicat quemquam, ait ipse Christus; sed omne*

quam à peccato liberationis in mente retinent. Posteriorem hanc opinionem non minùs quàm aliam esse probabilem dicit D. Goussier, *Épisc. Petrocor.* in opere Gallico cui titulus est: *Justificatio Theologiæ moralis B. Liguarii*, p. 212. Itē quidem verâ non omnino solidis rationibus prior sententia nititur, ut notat D. Bouvier tract. de Decalogo, c. 1, art. 1, § 2, punct. 2. Unde, inquit, multi nunc eam rejciunt, contenduntque fidem explicitam Trinitatis et Incarnationis, post sufficientem Evangelii promulgationem, necessariam esse ad salutem ex præcepto, non verò ex necessitate medi. Hinc inferunt 1° adultos in infantia baptizatos et mysteria Trinitatis et Incarnationis invincibiliter ignorantes, nihilominus justificari et salvari posse, modò fide supernaturali credant Dei Redemptoris et alterius vltæ existentiam, parati quælibet alia revelata credere, si ea cognoscerent; 2° ipsos infideles juxta legis naturæ dictamen viventes, quibus revelatio evangelica nondum innotuit, per fidem implicitam in Christum, et Dei remuneratoris expliciam, salvari posse; cā viâ enim Cornelius fuit justificatus, inquit de Lugo, quia Evangelium nondum erat perfectè promulgatum respectu ejus: porrò Evangelium similiter non satis est promulgatum respectu illius qui prædicta mysteria invincibiliter ignorat; et bonitati ac providentiæ divinæ repugnat, ut talem hominem rectè viventem damnet; 3° nihil inde pretio redemptionis Christi detrahi; nam sola inculpabilis ignorantia excusatur, et aliunde fides supernaturalis Dei remunerantis cum fide implicitâ in Christum difficilè inveniri potest, seclusâ speciali Dei assistentiâ, ubi lumen Evangelii nondum affulsit; ergo. Vide Liguorium, qui plurimos doctores in utramque partem citat, libro 2 de Præcept. virtutum theol., tract. 1 de Præcepto fidei, cap. 1, n. 2. Vide etiam Bergierum Dict. theol., verbo *fides*, art. 6.

Ex his patet quæcumque in præsentī sectione auctor dicit, contra Socinianos quidem valere, qui divinitatem Christi ipsamque Trinitatem non necessariò, etiam ab his ad quos Evangelica revelatio pervenit, credi debere existimant; at saltem dubium esse utrùm ejus argumenta vim habeant demonstrandi explicitam Trinitatis et Incarnationis fidem vel ipsi infidelibus negativis prorsus esse ad salutem necessarium: quod memoriâ diligenter retinendum est in totâ hâc quæstione expendendi.

(Ed.)

judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Patrem, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem. Philipp. 2, 8: *Deus, inquit, exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum.* 3° Non minùs constat solum Deum esse adorandum; Deut. 6, 13: *Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies.* Quod non solum cap. 10, v. 20, sed etiam Matth. 4, 10, repetitur à Christo: *Scriptum est, inquit, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Quo quidem in loco duo occurrunt, quorum unum imperatur, alterum verò prohibetur. Deus enim adorari jubetur; simul autem velatur ne ejusmodi adoratio alteri, quàm Deo impendatur. Et verò, ne hoc fiat ubique sollicitè admonet. Exodi 34, 14: *Noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen ejus, Deus est æmulator.* Capite autem 20 antea dixerat: *Ego Dominus Deus tuus... Non habebis Deos alienos coram me... Non adorabis ea (idola), neque coles. Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios.* Proinde id sub gravissimâ penâ interdict. Neque verò idola tantùm submovet, sed quælibet alium à se. Isaïæ enim 42, 8: *Ego Dominus, inquit, hoc est nomen meum; gloriam meam alteri non dabo.* Capite 45, 6: *Ego Dominus, inquit, et non est alter.* Versu 18: *Ego Dominus, et non est alius.* Versu 22: *Ego Deus, et non est alius.* Capite 48, v. 11: *Gloriam meam alteri non dabo.* Inde etiam est, quòd maledictos esse pronuntiet, qui spem suam in homine collocant. Jeremiæ 17, 5: *Maledictus homo, inquit, qui confidit in homine.*

Et verò ratio ipsa id docet. Ac 1° quidem Deum, ut omnium auctorem, esse supremo quodam cultûs genere prosequendum. 2° Hoc idem honoris et cultûs genus nulli unquàm creaturæ deferri posse. Cum enim varii sint honoris gradus pro variâ rerum excellentiâ ac dignitate, nemo esse potest qui ad parem Deo honorem ac cultum unquàm evehatur. Quantumlibet enim aliquis sit virtute et auctoritate excellens, infinito semper intervallo à Deo superatur; nec quisquam esse potest, cui tantùm debeamus, quantum Deo. Ergo oportet ut Deus eximium quemdam ac singularem sibi quæ proprium ab hominibus cultum accipiat; et licet eadem essent extrinsecus honoris Deo et creaturæ exhibiti signa, non posset cultus inferior non esse longè diversus; cum longè alius necessar. dicit de Deo

quàm de creaturâ mentis sensus, longèquæ alius in eum, quàm in ullam creaturam, animi affectus. Ergo est aliquod supremi cultûs genus, quod Deo dependendum est, ei que soli convenire potest.

Quæ cum ita sint, nemo salutem consequi potest, qui Deusne sit Christus, an non, ignorat (1). Id enim sciat necessarium est, ut nempe congruum honorem ac cultum ei deferat, et in alterutram primæ ac maximæ mandati partem non peccet, Deum videlicet non adorando, aut alium quàm Deum adorando. Cùm enim oporteat aliquem honorem et cultum Christo exhiberi, idque necessariè; sit autem duplex honoris ac cultus genus, supremum nempe Deo proprium, et inferius creaturæ conveniens; par utrinque periculum est ac pœna, si ut Deum non adoret qui Deus sit, aut ut Deum adoret qui Deus non sit. Quid ergo sit Christus prius nôsse debet, quàm ullum ei cultum exhibeat. At cultus iste ad salutem necessarius est. Ergo et Christi ut Dei notitia necessaria simul est.

Probatur 2° ex naturâ christianæ religionis, et baptismi conditione. Christus enim in cœlum jam ascensus, Matth. 28, 19: *Euntes*, inquit apostolis, *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritûs sancti*. Quibus verbis apud Marcum cap. 16, 16, hæc addit: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui verò non crediderit, condemnabitur*. Ergo fides ab eo requiritur ad salutem adipiscendam, qui in nomine Patris et Filii et Spiritûs sancti baptizatur. Quodnam verò esse potest aliud primum fidei hujus objectum, quàm illæ ipsæ personæ in quarum nomine baptizatur? Debet ergo eas nôsse, et in eas credere, antequàm baptizetur; nisi verò crediderit, condemnabitur. Ergo ad salutem sanctissimæ Trinitatis notitia omninò necessaria est; adeoque et divinitatis Christi fides.

Et verò, quod antea monuimus, in baptismo quoddam fœdus initur Deum inter et hominem. Deus quippe homini pollicetur gratiam, præsidium et vitam æternam; homo autem Deo spondet fidem, cultum, obedientiam. Itaque is nihil antiquius habere debet, quàm ut noverit quænam sit natura Patris et Filii et Spiritûs sancti, in quorum nomine baptizatur, ut quid cuique debeat nôrit. Si enim in-

(1) Nemo quidem salutem consequi potest, qui Deusne sit Christus, an non, ignoret suâ culpâ, aut cognitum non colat; si autem absque suâ culpâ ignorat, valdè dubium est utrùm salvari queat.

(Ed.)

ter se æquales sunt, inesse quoque debet fidei, cultui et obedientiæ æqualitas; sin minus, in his discrepans modus est necessariò adhibendus. Ergo hæc notitia baptismi præest necesse est. Obsequium enim nostrum, ut ait Apostolus Rom. 12, 1, debet esse rationabile. Atque hæc sanè causa est cur idem Apostolus Act. 19, 2, quosdam alloquens, qui se dicebant baptizatos, et Spiritum sanctum nihilominus ignorabant, admirans et obstupescens: *In quo ergo, inquit, baptisati estis?* hoc indicans trium personarum notitiâ baptismi præviâ esse oportere.

Hæc autem, quæ modò diximus, mirificè illustrantur ex duplici ritu in omni quondam Ecclesiâ usitato, adeoque ab Apostolis haud dubiè profecto. 1° Enim ante baptismum hinc quidem abrenuntiatio, illinc adscriptio à catechumenis exigebatur. Illi enim primò ad Occidentem versâ facie diabolo renuntiabant; deinde verò ad Orientem conversi sese adscribebant Deo, quod Græci ἀπορτίειν et συντίειν vocant. Cujus quidem consuetudinis mentionem faciunt auctor Constitutionum apostolicarum, lib. 7, cap. 41; Tertullianus de Coronâ militis, cap. 3; Origenes Commentario in Epistolam ad Rom.; Acta martyrum Scillitanorum apud Ruinartium pag. 80; Cyprianus epist. 7; Basiliius de Spiritu sancto, cap. 27; Gregorius Nazianzenus orat. 40, in sanctum Baptisma; Ambrosius de Mysteriis, cap. 2, et in Exameron lib. 1, cap. 4; auctor operis de Sacramentis, apud eundem lib. 1, cap. 2; Cyrillus Hierosolymitanus catechesi mystagogicâ 1; Hieronymus in 1 Tim. cap. 6; Chrysostomus hom. 21 ad populum Antiochenum; Dionysius, vulgò Areopagita, de ecclesiâ Hierarch. cap. de baptismo; Salvianus lib. 3 de Providentiâ; Beda in caput 8 Tobie, et omnes omnium rituales Ecclesiarum. De quo ritu consuli insuper possunt à recentioribus, Vicecomes, Menardus, Thomasius, Cotelerius, ad supradictum Constitutionum locum; Martinus de Baptismo, cap. 1, art. 13, num. 5; Bullus de Necessitate credendi in Christum, cap. 4, pag. 77; à Græcis Cabasilas in Expositione liturgiæ, cap. 1, etc.

Quænam verò esset hujusce renuntiationis et adscriptionis sententia, nos docent imprimis: 1° Hieronymus in caput 6 Anos, ad finem: *in mysteriis, inquit, primùm renuntiamus ei qui in Occidente est,.... et sic versi ad Orientem, pactum inimus cum Sole justitiæ, et ei nos servituros promittimus.* 2° Theodore-

tes in *Cantica*: « Reminiscere, inquit, sacræ mystagogiæ, in quâ qui initiantur post tyranni abrenuntiationem et regis confessionem, » etc. 3° Cassarius Arelatensis serm. 264 Appendixis, tom. 5 Augustini: « Consideret, » inquit, unusquisque.... quod in baptismi sacramento promissit, et quia pactum cum Domino fecit.... quando interrogatus est.... « Abrenuntias? » etc. 4° Pirminus abbas tom. 4 Analectorum Mabillonii: « Fratres, inquit, » ad memoriam vestram reducimur, quale pactum in ipso baptisterio cum Deo fecimus; cum interrogati singuli: *Abrenuntias diabolo?* » etc. 5° Severus, patriarcha Alexandrinus, in ordine baptismi: « Abrenuntio Satanæ ego qui baptizor, inquit, et.... consentio tibi, Christe Deus.... Consteor quod que et credo et baptizor in te, et in Patre tuo, et in Spiritu sancto. » 6° Isaac, catholicus Armenus, *invektivâ* 1: « Conversus, » inquit, ad Orientem, socius cum Deo pepigit. »

Proinde loco diaboli, ejus ejurabant imperium catechumeni, se uni Deo deinceps mancipabant, id est, Christo, qui aliquando solus in eo ritu nominabatur, aut Patri simul ac Filio et Spiritui sancto, qui vulgò disertè exprimebantur. Verùm sive unius Christi, sive trium simul personarum divinitatem agnosceret tenerentur, utrumquoad rem nostram perinde est. Quod etiam non obscure significat Lucianus, seu quis alius, in *Dialogo*, cui nomen est Philopatris. Hic enim auctor, profanus quidem et christianæ religionis inimicus, sed ejus tamen morum ac consuetudinum non imperitus, catechumenum inducit, cum ipsi nomen dare vellet, à Triphone, doctoris christiani personam sustinente, petentem: « Quemnam jurabo? » cui Triphon respondens: « Deum, inquit, altè regnantem, magnum, immortalem.... Filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus, » et ex uno tria hoc tu Jovem puta: hunc existima Deum. » Ex hoc enim quivis intelligit hunc fuisse tunc in Ecclesiâ morem, ut qui ad baptismum venirent, hi pro Jove aliisque falsis numinibus, Trinitatem deinceps, hoc est, trinum ac unum Deum adoraturos se esse profiterentur.

2° (Quod priori affine est) iidem catechumeni fidem ac symbolum edocebantur diligenter, et paulò ante baptismum, super iis interrogati, quid crederent aperire tenebantur; quod legere est apud plurimos veteres, Cy-

prianum epist. 70; Dionysium Alexandrinum *Historiæ* Eusebii lib. 7, cap. 8 et 9; auctorem actorum S. Genesii martyris à Ruinartio editorum; Hilarium ad *Matth.* 15; Ambrosium de *Mysteriis* cap. 5; Optatum lib. 5 contra *Parmenianum*; Cyrillum Hierosolymitanum *cateches.* mystag. 2; Cyrillum Alexandrinum lib. 12 in *Joan.* cap. 64; Augustinum de *Animâ* et de ejus origine cap. 10; Leonem serm. 4 de *Nativitate Domini*; Felicem III papam epist. 3 ad *Petrum Fullonem*; ad hæc apud omnes ritualium librorum auctores et interpretes.

In istâ porrò fidei formulâ, sanctissimæ Trinitatis confessionem nunquam omittebant catechumeni, et in tres personas, tanquam unum Deum, credere se testabantur. Brevi enim hæc erat ac vulgaris formula: « Credo in Deum Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, » seu ut græcè clariùs habetur: Πιστεύω αὐτῷ Θεῷ, τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, id est: « Credo in Deum qui est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, » De quo consule Episcopium ipsum, et Bullum supra, et pag. 153; In symbolo autem orientali antiquissimo, quod fusiùs explicat Cyrillus, *Cateches.* 6 et sequentibus: « Credo in unum Deum Patrem omnipotentem,.... et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum,.... Deum verum, per quem omnia facta sunt,.... et in Spiritum sanctum, » etc. Idem est omnium aliorum sensus.

Unde Cyrillus idem, *Catechesi* 2, catechizandos alloquens: « Interrogatus est, inquit, unusquisque, si credit in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti; et confossi estis. »

Ambrosius de *Mysteriis* cap. 5: « Descende disti (in fontem), inquit; recordare quid responderis, quòd credas in Patrem, credas in Filium, credas in Spiritum sanctum. » Vetustissimum *Ecclesiæ Gallicanæ Sacramentarium*, referens interrogationes fieri solitas, apud *Thomasium*: « Credis, inquit, Patrem et Filium, et Spiritum sanctum unius esse virtutis?.... Credis Patrem et Filium et Spiritum sanctum ejusdem esse potestatis?... Credis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.... Deum esse perfectum? »

Ad hanc autem fidei confessionem respiciens Tertullianus adversus *Praxeam*, c. 13: « Et Pater Deus, inquit, et Filius Deus, et Spiritus sanctus Deus, et Deus unusquisque. » Sic et *Cyprianus* *Epist.* ad *Jubaianum*: « Si baptizari quis apud hæreticos po-

« fuit, inquit,..... templum Dei factus est.
 « Quæro cujus Dei? si Creatoris, non potuit
 « qui in eum non credidit; si Christi, nec hu-
 « jus fieri potest templum, qui negat Deum
 « Christum; si Spiritus sancti, cum tres unum
 « sint, quomodo Spiritus sanctus placatus ei
 « esse potest, qui aut Patris aut Filii inimicus
 « est? » Quocirca christianæ religionis et bap-
 ptismatis prima ea lex ac conditio fuit, ut qui
 ad eam accederent, illi sanctissimam Trinita-
 tem nossent ac confiterentur.

Jam verò nullus extra religionem christi-
 anam, nullus baptismi expert salutem potest
 adipisci (1). Ergo nullus citra hanc fidem vi-
 tam æternam consequetur; quod ex Eccle-
 siæ et aliorum symbolorum mente conceptis
 verbis definit illud, quod Athanasii nomine
 circumfertur: « Quicumque vult salvus esse,
 « inquit, ante omnia opus est ut teneat ca-
 « tholicam fidem; quam nisi quisque integram
 « inviolatamque servaverit, absque dubio in
 « æternum peribit. Fides autem catholica hæc
 « est, ut unum Deum in Trinitate, et Trini-
 « tatem in unitate veneremur, » etc.

Probatum 3° speciatim ex necessitate fidei
 in Christum Dominum Jesum, non modò ut
 in Christum seu Messiam et legatum Dei, sed
 etiam ut in verum et unicuique Dei Filium, uno
 verbo, ut in Deum; cujus quidem necessitatis
 cum plurima sint in Scripturis testimonia, ea
 duntaxat brevitate causâ afferemus, quæ ex
 Joannis Evangelio et Epistolâ primâ desu-
 muntur.

Sed ut eorum vis nitidiùs percipiatur, ob-
 servandum est Joannem cum Evangelium, tum
 Epistolam hanc scripsisse adversùs grassantes
 jam tum hæreses; quæ duæ potissimùm erant,
 una quæ Christum non verum hominem, sed
 specie tenùs duntaxat fuisse; altera quæ ip-
 sum contrà nonnisi merum hominem extitisse
 definebat; quas inter, velut olim inter duos
 barones, Servator noster adhuc pati videba-
 tur, quod elegantissimè ait auctor libri de
 Trinitate, Novatiano adscripti, cap. 30.

Prima Gnosticorum fuit, qui Docetæ, seu
 Phantasiastæ Ideò dicti sunt, quòd Christum
 merum fuisse hominis simulacrum, et illum

(1) Nullus baptismi expert salutem potest
 adipisci, si baptismum recipere ultrò neglexe-
 rit; atverò si baptismum non potuerit susci-
 pere, non omnis spes est ablata salutis; re-
 manet enim charitas perfecta, quæ quando-
 quidem baptismi votum includit, certam ad
 eundem viam parat. Vide tractatum de Bap-
 tismo. (Ed.)

putativè duntaxat apparuisse arbitrarentur, ut
 loquitur Irenæus lib. 3, cap. 18.

Hanc Marcion postea amplexus est. Præter-
 ea verò idem Gnostici Verbum quidem in
 Deo admittebant, seu *Λόγον*, sed ipsum longè
 infra Deum collocabant, adeò ut magnitudi-
 nem ignoraret; quod idem Irenæus monet
 l. 2, c. 48, et Tertullianus post ipsum l. con-
 tra Praxeam c. 8: « Valentinus, inquit (ex
 « isto grege), probolas tuas discernit et segre-
 « gat ab auctore, et ita longè ab eo ponit ut
 « Non patrem neciat. »

Secunda Cerinthi fuit et Ebionis (1), qui
 Jesum nonnisi hominem fuisse, et ante Bea-
 tam Mariam virginem nullatenus extitisse as-
 severabant; ipsum proinde non Deum, sed
 creaturam; non Filium Dei verum et ex ipso
 genitum, sed adoptivum; non unicum, sed
 aliorum more à Deo adscitum ob virtutem
 opinabantur.

Huic autem impietati proprios addiderat er-
 rores Cerinthus, Gnosticorum deliriis affines.
 Existimabat enim ille alium esse Deum sum-
 mum, alium mundi conditorem; alium esse
 Christum, alium Jesum. Itaque infra summum
 Deum, seu summam principalitatem, quem-
 dam admittebat virtutum cœlestium ordinem,
 à quibus per apostasiam et defectionem, in-
 vito Deo, omnia facta essent; ab aliis quidem
 superiora, ab aliis autem infima. Altam verò
 insuper agnoscebat virtutem cœlestem ac spi-
 ritualem, nomine *Christum*, qui à summo Deo
 missus, in Jesum illapsus esset aliquando, et
 per quoddam temporis spatium ab eo reces-
 sisset.

Quapropter Cerinthus Jesum à Christo dis-
 tinguebat ac separabat; de quo Irenæus l. 1,
 c. 25 et 28; l. 3, c. 11, 18, 21; l. 4, c. 59;
 l. 5, c. 1.

Ebion autem Jesum pro Christo habebat;
 sed, ut diximus, perinde ac Cerinthus, eum
 non Filium Dei, non Deum, sed purum ho-
 minem fuisse statuebat; quod idem Irenæus
 et alii testantur.

Jam verò quòd contra primam hæresim,
 videlicet Docetarum, Evangelium et primam
 Epistolam conscripserit Joannes, cum res ip-
 sa clamat, tum Irenæus idem disertè perhibet
 lib. 3, cap. 18. Quòd autem adversùs secun-
 dam styli quoque direxerit, ipsemet iterum
 Irenæus asserit ibidem et cap. 11: « Volens,
 « inquit vir sanctus, per Evangelii annuntia-

(1) Vide de Ebione et Cerintho annotata
 circa tractatùs initium. (Ed.)

tionem auferre eum, qui à Cerintho insemi-
natus erat hominibus, errorem, etc. » Quod
etiam Hieronymus tradit in libro de Script.
eccles. in Joanne : « Joannes Apostolus, in-
quit, Evangelium scripsit, rogatus ab Asiæ
episcopis, adversus Cerinthum aliosque hæ-
reticos, et maxime tunc Ebionitarum do-
gma consurgens, qui asserunt Christum
ante Mariam virginem non fuisse. »

De utraque verò testis est Tertullianus de
Præscript. cap. 43 : « In Epistolâ, inquit,
(Joannes) eos maxime Antichristos vocat,
qui Christum negarent in carne venisse, et
qui non putarent Jesum esse Filium Dei.
Illud Marcion, hoc Ebion vindicavit. » Quo
quidem in loco diligenter notandæ sunt hæ
voces *Filius Dei*; ex quo intelligimus hunc
fuisse communem Ebionitarum loquendi ra-
tionem, cum negare vellent Christum esse
Deum; proinde hæc verba *Filius Dei et Deus*,
tanquam idem sonantia apud catholicos et
hæreticos ejusmodi promiscuè fuisse usurpa-
ta; adeò ut apud hæreticos *Christum non esse*
Deum, et *Christum non esse Filium Dei*, idem
prorsus esset; apud Catholicos contra *Chri-*
stum esse Filium Dei, et *Christum esse Deum*,
pro uno eodemque acciperentur.

Quocirca non alius Joanni fuit in Epistolâ
primâ, quam in Evangelio scopus. Hinc mira
utriusque consensio, non in sententis modo,
sed etiam in verbis; quod jampridem anti-
advertit Dionysius Alexandrinus apud Euse-
bium lib. 7, cap. 25 : « Evangelium, inquit,
et Epistola sibi mutuò consonant, et eodem
ordiantur modo; sic enim incipit Evange-
lium : *In principio erat Verbum*; Epistola ve-
rò : *Quod fuit ab initio*; in illo dicitur : *Et*
Verbum caro factum est, et habitavit in nobis,
*et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unige-
niti à Patre*, hæc verò eadem habet (Epi-
stola) paululum immutata : *Quod audivimus*,
et quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus,
et et manus nostræ contrectaverunt de Verbo
vita, et vita manifestata est. Hæc enim ille
veluti modulationis præludia præmittit ad-
versus eos qui Dominum in carne advenis-
se negabant, » etc. Hinc observatio nostra
de Joannis proposito magis ac magis confir-
matur.

Forrò, ex hæc observatione, proluxa quidem,
sed tamen necessariâ, dici non potest quanta
lux utrique Joannis scripto et dicendis acce-
dat. Utrobique enim Apostolus primò descri-
bit quid sit Christus; tum quæ fides in eum

requiratur, distinctius aperit. Primò, inquam,
Christi personam describit Apostolus, et quâ
ratione in illam duæ simul naturæ, divina vi-
delicet et humana, confluerint, docet. Sic
Evangelii cap. 1, v. 1, adversus commune
Cerinthi et Ebionis dogma, qui Christum non
fuisse ante Mariam decernebant : *In principio*,
inquit, *erat Verbum*, hoc est, jam à mundi ini-
tio; sic enim *principii* seu *initii* vox absolutè
sumpta in Scripturis ubique usurpatur, ut Gen.
1, 1; 2, 8; Hebr. 1, 10; Psalmo. 101, 26;
Math. 19, 4, etc. Ibidem, aliam perstringens,
nempe Gnosticorum hæresim, Verbum à Pa-
tre sejungentium : *Et Verbum*, inquit, *erat*
apud Deum. Ibidem, ad Cerinthum et Ebi-
onem rediens : *Et Deus*, inquit, *erat Verbum*.

Ibidem, versu 3, contra specialem insaniam
Cerinthi et Gnosticorum, qui alium esse
Deum, alium mundi creatorem statuebant :
Omnia, inquit, *per ipsum facta sunt*. Ibidem,
adversus eosdem qui alium esse rerum super-
riorum, alium inferiorum conditorem vole-
bant : *Et sine ipso*, inquit, *factum est nihil*
quod factum est. Quod etiam optimus Joannis
Interpres Irenæus, utpote Polycarpi, qui Joan-
nem audierat, discipulus, jampridem obser-
vavit lib. 5, cap. 18. Ibidem, versu 11, eos-
dem conficiens qui sentiebant Christum à coe-
lo venisse in mundum, tanquam in alienum
opus, ut homines nempe à Creatoris servitute
liberaret : *In mundo erat*, inquit, *et mundus*
per ipsum factus est.... In propria venit, et sui
eum non receperunt. Quod quidem ex eodem
Irenæo discimus l. 5, c. 11. Ibidem versu 14,
adversus eos omnes, ut monet idem Irenæus
Ibidem, hoc est, tam Gnosticos, qui carnis
humanæ veritatem in Christo non agnosce-
bant, quam Cerinthianos et Ebionitas, qui ip-
sum non nisi purum hominem esse decerne-
bant, postquam de Verbo pronuntiaverat quodd
Deus esset : *Et Verbum*, inquit, *caro factum*
est, et habitavit in nobis. Quod idem saltem ex
parte notat Dionysius Alexandrinus, supra.
Ibidem, Cerinthi et Ebionis doctrinam confi-
ciens : *Et vidimus*, inquit, *gloriam ejus, gloriam*
quasi unigeniti à Patre, etc.

Ita etiam in epistolâ 1, c. 1, v. 1, Cerinthi
et Ebionis impietatem revincens : *Quod fuit ab*
initio, inquit, Ibidem, adversus Gnosticos Do-
cetas : *Quod audivimus*, inquit, *quod vidimus*
oculis nostris, quod perspeximus quod manus no-
stræ contrectaverunt de Verbo vita, ut docet
Dionysius Alexandrinus, supra. Ibidem, ver-
su 2, contra hos ipsos : *Et vita* (substantialis

nempe, seu Verbum), inquit, *manifestata est*. Quòd enim *vita* nomine Verbum intelligat, ex ipso colligitur Evangelii capite 1, vers. 4, et hæc ipsa Epistola cap. 5, vers. 20; ad hæc ex Tertulliano contra Praxeam, cap. 15, et Dionysio Alexandrino, supra. Ibidem, contra utrosque: *Annuntiamus, inquit, vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis*. Ibidem, adversus peculiare Cerinthi et Ebionis dogma: *Ut et vos, inquit, societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et cum Filio ejus Jesu Christo*.

Sic ergo describit quis sit Jesus Christus; postea verò subdit, quæ spectatim in eum fides ad salutem requiratur. Evangelii enim cap. 3, v. 14, ad Ebionem respiciens Apostolus, Christum inducit ita loquentem: *Sicut Moyses, inquit, exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam*. Versu autem 18: *Qui credit in me, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei*. Versu 36: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum*. Capite autem 17, v. 3, adversus Cerinthum, qui Jesum non esse Christum sentiebat, sic Christum refert aientem: *Hæc est, inquit, vita æterna, ut cognoscant te (ô Pater) solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum*. Cap. 20, v. 31, Ebionis et Cerinthi hæresim simul feriens: *Hæc autem scripta sunt, inquit Evangelista operis sui scopum aperiens, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus*.

Ad salutem igitur consequendam necesse est, ut contra utrumque agnoscamus Christum esse Filium Dei, hoc est, Deum.

Nec dicas cum Episcopo ad vitam æternam satis esse, si quis Christum esse Filium Dei credat; jam verò Socinianos confiteri Christum esse Dei Filium, non quidem naturâ, sed gratiâ, utpote quem habeant pro homine excellentissimo, à Deo in Filium et legatum adscito. Namque Servator noster eo sensu habendus est Filius Dei, quo loquebantur Christus et Apostolus. Atqui Christus 1º, cùm se Filium Dei dicebat, eo ipso se esse Deum significabat, quod adeò perspicuum erat, ut Judæi, quantumvis stupidi, id intelligerent, idòque eum ut blasphemum lapidibus vellet obruere, Joan. cap. 10, v. 35, 36, etc. 2º Joannes ipse ad æternam quoque generationem

respiciebat, cùm Jesum esse Filium Dei toties pronuntiabat. Eo enim modo ipsum esse Filium Dei inculcabat, quomodo Filius Dei ab Ebione et Cerintho negabatur. Contra hos enim scribebat, Cerinthus non indicabatur Jesum esse Filium Dei adoptivum, ut nec Ebion; sed eo tantùm sensu, ipsum nolebant esse Filium Dei, quòd verus ipse Deus foret; Ergo contra Joannes edicit ad salutem requiri, ut Jesum pro Filio Dei vero ac naturali, hoc est, pro Deo, habeamus. 3º Non tantùm Joannes postulat ut quoquo modo credamus Jesum esse Filium Dei; sed etiam ut agnoscamus eum esse unigenitum à Patre. Hæc porrò vox duo complectitur, primum, quòd Jesus è Patre genitus sit; alterum quòd solus eâ ratione sit Filius Dei. Hinc Tertullianus adversus Praxeam, cap. 7, ista nomina expendens *primogeniti et unigeniti*, quæ Christo tribuuntur: « Primogenitus, inquit, ut ante omnia gentius; et unigenitus, ut solus ex Deo genitus, propriè de vulvâ cordis ipsius. » Ista autem duo Filium non adoptivum, sed naturalem arguunt. Si enim ex Deo genitus est, naturâ certè et non gratiâ Filius est. Qui enim adoptivi filii sunt, ii à Patre æterno geniti non fuerunt; sed cùm à parentibus suis essent geniti, postmodum à Deo benignè in filios sunt assumpti. Deinde, si solus est Filius Dei, sanè non est adoptivus; hoc enim modo solus non esset, sed multos haberet ejusdem dignitatis consortes, licet non pari gradu; quotquot enim sunt, fuerunt et futuri sunt justi, ii totidem sunt filii Dei adoptivi. Ergo, cùm Joannes non modò dicat Christum esse Filium Dei (quod tamen satis fuisset, habitâ ratione questionis Catholicos inter et Ebionitas agitatæ), sed etiam addat unicumque necessarium esse ad salutem, ut credat in Filium Dei unigenitum, profectò apertè indicavit neminem posse salutis æternæ compotem esse, qui Christi divinitatem ignoraret aut negaret. Verùm id dilucidius adhuc patebit ex Epistola 1, in quâ Idem Apostolus hoc ipsum argumentum resumit.

Itaque, postquam cap. 1, descripsit quid sit Christus, capite 2, v. 18, ad prædictos hæreticos accedens, de his primò generatim sic loquitur: *Filioli, novissima hora est, et sicut audistis quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt.... Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis; nam si fuissent ex nobis, permanissent utique nobiscum*. Ex quo colligimus eos ab Ecclesiâ fuisse separatos, tanquam Christi inimicos et hostes, quibuscum nulla

Christianis esse posset societas. Quod etiam notârunt olim Irenæus et Tertullianus, supra. Versu autem 22, Cerinthum primò solum, deinde ipsum etiam Ebionem percellens : *Quis est, inquit, mendax, nisi is qui negat quoniam Jesus est Christus? hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium. Omnis qui negat Filium nec Patrem habet.* Proinde, qui ejusdem est, quoad hoc caput, cum Ebione sententiæ, is Antichristus est, nec Patrem habet. At Sociniani tales sunt. Versu 24, sic pergit : *Vos, inquit, quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Si in vobis manserit, quod audistis ab initio, et vos in Filio et Patre manebitis. Et hæc est repositio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.* Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos. Ergo catholica fides de hoc capite ad vitam æternam prorsus necessaria est; et qui aliter docent, ut seductores fugiendi sunt.

Capite 3, v. 23, utrumque adhuc confgens : *Hoc est mandatum ejus (Dei), ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi.* Capite 4, v. 1, 2 et 3, Gnosticos ex aliâ parte aggrediens, ut animadvertit Polycarpus, Joannis discipulus, in Epistolâ ad Philippenses : *Charissimi, inquit, nolite omni spiritui credere; quia multi pseudoprophetae esierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus Dei; omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est.* Ibidem, adversus Cerinthum : *Omnis spiritus, addit, qui solvit Jesum, ex Deo non est; et hic est Antichristus, etc.* Versu 6 : *In hoc cognoscimus spiritum veritatis et spiritum erroris.* Ibidem, versu 9, contra Ebionem : *In hoc, inquit, apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* Versu 15 : *Quisquis confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo.* Per Christum itaque vivere non possumus, nec in Deo manere, nisi contra Ebionem asseramus et confiteamur Jesum esse Filium Dei, et quidem unigenitum. Hæc enim vox non est leviter prætermittenda; magnam enim habet emphasim, et ad æternam Ipseus generationem necessariò est referenda : quod Episcopus Ipse vidit, in eo secum et cum Apostolo pugnans, dùm hinc quidem adversus Socinianos probat Christum esse Filium naturalem Dei, adeoque verum Deum, illine verò necessarium illud Idem cum Apostolo non judicat ad salutem. Vide Bullum de Necessitate credendi in Christum, pag. 92.

Capite 5, v. 1, peculiarem Cerinthi assertionem redarguens et damrans, ut nos docet Irenæus lib. 3, cap. 18 : *Omnis, inquit, qui credit quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est.*

Ibidem, versu 5, eundem et Ebionem notans : *Quis est, inquit, qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei?* Versu 10 : *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo. Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus, et hæc vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, habet vitam; qui non habet Filium, vitam non habet.* Hæc scribo vobis, ut scialis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filii Dei.... *Hic est verus Deus et vita æterna.* Quid expressius? Ibi enim Apostolus contra Cerinthum et Ebionem multis modis inculcat Christum esse Filium Dei, verum Deum, et vitam æternam; porro hanc vitam non posse haberi, nisi in ipsum hæc fides habeatur. Ergo Sociniani alique omnes qui hæc in parte Ebioni assentiuntur, il haud dubiè extra salutis viam errant.

Probatur 4° Patrum auctoritate, qui rectam de Christi divinitate fidem salutis prorsus necessariam esse definiunt. 1° Enim Ignatius in Epistolâ ad Ephesios, de iis loquens, qui Christum in carne Deum non agnoscebant : « Hos oportet, inquit, ut beatias declinare. » Ibidem : « Ne igitur, inquit, quis vos seducat. » Ibidem : « Talis, inquit,.... in ignem inextinguibilem ibit, similiter et qui audit ipsum. » 2° Irenæus l. 3, c. 21, de Cerinthianis et Ebionitis agens : « Perseverantes, inquit, in servitute pristina inobedientie moriuntur :..... Ignorantes..... eum, qui..... est Emmanuel, privantur munere ejus, quod est vita æterna; non recipientes autem Verbum incorruptionis, perseverant in carne mortali, et sunt debitores mortis, antidotum vite non accipientes. » 3° Origenes lib. 1 de Principiis, apud Pamphilum, in Apolog. Origenis tom. 9 Hieronymi, distinguens ea quæ Apostoli tanquam necessaria omnibus, etiam rudioribus, prædicaverunt, ab aliis quæ minùs necessaria sunt, in priori ordine reponit catholicam de Christi divinitate fidem : « Species, inquit,..... istæ sunt, primò quòd unus sit Deus :..... deinde, quia Jesus Christus ante omnem creaturam natus ex Patre est, ... qui..... novissimis temporibus.... Incarnatus

« est, cum Deus esset, et homo factus, mansit
 « quod Deus erat. » Paris ergo necessitatis ista
 duo sunt juxta Origenem: primum, quod unus
 sit Deus; alterum, quod Christus, cum esset
 Deus, novissimis temporibus incarnatus sit.
 4° Tertullianus in hac Trinitatis fide novi
 Testamenti substantiam collocat, et eâ Chri-
 stianos à Judæis sejungi docet libro contra Pra-
 xeam, sub finem: « Cæterum, inquit, judaice
 « fidei ista res, sic unum Deum credere, ut
 « Filium annumerare ei nolis, et post Filium,
 « Spiritum. Quid enim erit inter nos et illos,
 « nisi differentia ista? Quid opus Evangelii?
 « Quæ est substantia novi Testamenti?.... Si
 « non exinde Pater et Filius, et Spiritus san-
 « ctus, tres crediti, unum Deum sistunt? Vide-
 « rint igitur Antichristi, qui negant Patrem et
 « Filium, » etc. Proinde qui istâ fide carent,
 judice Tertulliano, illi ad novum fœdus non
 pertinent; et Antichristi habendi sunt, qui
 eam negant. 5° Cyprianus in Epistolâ ad Ju-
 bavianum, de hæreticorum baptismo: « Si,
 « inquit, baptizari quis apud hæreticos po-
 « tuit, templum Dei factus est. Quæro cu-
 « jus Dei? si Creatoris, non potuit, qui in
 « eum non credidit; si Christi, nec hujus ser-
 « vitem templum, qui negat Deum Christum;
 « si Spiritus sancti, cum tres unum sint, quo-
 « modò Spiritus sanctus placatus ei esse po-
 « test qui aut Patris aut Filii inimicus est? »
 Ergo juxta Cyprianum, gratiæ et salutis expers
 est, quicumque non confitetur Christi divini-
 tatem. 6° Auctor libri de Trinitate inter opera
 Tertulliani, qui Novatianus vulgò easo existi-
 matur, c. 12: « Osee propheta ait ex personâ
 « Patris, inquit, *Salvabo eos in Domino Deo*
 « *ipsorum.* Si Deus salvare se dicit in Deo, non
 « autem salvat nisi in Christo Deus; cur ergo
 « homo dubitet Christum Deum dicere?....
 « Imò, si non salvat nisi in Deo Pater Deus,
 « salvari non poterit à Deo Patre quisquam,
 « nisi confessus fuerit Christum Deum. »
 7° Dionysius, romanus pontifex in Epist. con-
 tra Sabellianos, apud Athanasium in lib. de
 Decretis synodi Nicænæ, nostrum de sanctis-
 simâ Trinitate dogma appellat augustissimum
 omnium, quæ in Ecclesiâ prædicantur; de
 his autem qui Filium creaturam esse dicebant:
 « Blasphemia igitur non vulgaris, sed maxima
 « habenda est: si enim factus est Filius,
 « erat igitur quando ille non erat. » Itaque ut
 blasphemus haberi vult, qui Christo divinita-
 tem abrogare ausi fuerint. 8° Auctor libri de
 rectâ Confessione Justino adscripti: « Non

« simplex, inquit, Patris et Filii glorificatio sa-
 « lutem nobis affert: sed sana Trinitatis con-
 « fessio eorum, quæ plis reposita sunt, bono-
 « rum fructum donat. » 9° Auctor Epistolæ
 ad Heronem diaconum, Ignatio afflicto: « Si
 « quis, inquit, hominem nudum dicit Domi-
 « num, Judæus est, Christi occisor. » Idem in
 Epistolâ ad Antiochenos: « Omnis, inquit, qui
 « unum annuntiat Deum in interemptione di-
 « vinitatis Christi, Filius est diaboli, et inimi-
 « cus omnis justitiæ. »

Vanum esset ac superfluum reliquos atte-
 xere; quapropter ab his referendis superscede-
 bimus.

Probatur 5° perpetuo Ecclesiæ usu quæ è
 gremio suo semper expulsi eos omnes qui ca-
 tholicam de SS. Trinitate fidem violare, vel
 unius è tribus personis divinitatem impugna-
 re attentârunt. Primo enim seculo eruperunt Ce-
 rinthiani et Ebionitæ; hos autem tanquàm
 Antichristos et seductores extra Ecclesiam
 posuit Insectatur Joannes Apostolus. Eosdem
 pro hæreticis habebant illi Ecclesiæ catholice
 episcopi, qui Joannem, ut adversus eos scri-
 beret, impulerunt. Cavendos eos esse mone-
 bat Ignatius Epistolâ ad Ephesios. Ipsi ana-
 thema dicebat Irenæus lib. 1, cap. 25; lib. 3,
 cap. 21; lib. 5, cap. 21, etc. Hos ipsos Origenes
 in Epistolam ad Titum, ut pestes fugiendos
 esse docet. Sic Eusebius lib. 5, cap. 27, Ebio-
 nitæ in dæmonis ditionem reductos esse
 pronuntiat. Uno verbo ab omnium ecclesiarum
 communione segregati sunt. Unde Hieronymus
 epist. 89 ad Augustinum: « Si hoc verum est,
 « inquit, in Cerinthii et Ebionis hæresim delabi-
 « mur, qui... à Patribus anathematizati sunt. »
 Certè Epiphanius, Theodoretus, Philastrius,
 Augustinus et alii in hæreticis recensendis utro-
 que commemorârunt. Secundo seculo exeunte
 Theodotus Bysantinus, cum Ebionitarum exi-
 stentem errorem renovare aggressus esset, à
 Victore episcopo romano tanquàm impius ex
 Ecclesiæ sinu ejectus est; quod testatur vetus-
 tissimus scriptor Caius apud Eusebium lib.
 5, cap. 28, ubi etiam narrat sceleratam historiam
 Natalis ejusdem confessoris qui cum in Theo-
 doti partes transisset et à Deo graviter admo-
 nitus ad Ecclesiam redire voluisset, vix ac ne
 vix quidem admissus fuit. Tertio seculo eam-
 dem hæresim instauravit Artemas, qui perinde
 ac alii Ecclesiâ motus est. Quod Patres synodi
 Antiochenæ adversus Paulum Samosatenum
 declarant, apud Eusebium lib. 7, cap. 30. Cum
 enim Paulum Ecclesiæ communione et gradu

episcopali movissent : « Illic verò, inquit, « ad Artemam scribat; et qui cum Artemâ sentiunt, cum illo communicent. » Eâ enim loquendi ratione indicant ipsum cum Catholicis deinceps non esse communicaturum. Eodem seculo extitit Paulus ille Samosatenus, qui in concilio posteriore Antiocheno non solum exactoratus, sed etiam omni Ecclesiæ societate propter eandem causam interdictus est; quod alibi memoravimus, et ostendunt verba Patrum Antiochenorum jamjam à nobis laudata. Quarto seculo Christi divinitatem Arius, Spiritus autem sancti Macedonius impugnaverunt. Quâ autem ratione in eos animadverterit Ecclesia neminem latet. Arius enim in primâ synodo œcumenicâ, Nicænâ videlicet; Macedonius autem in secundâ, id est, Constantinopolitanâ, ab omnibus catholicis præsulibus propterea proscripti sunt.

Probatur 6° ratione. Nulla enim Ecclesiæ christianæ societas esse potest cum impiis et idololâtris. Ut enim ait Apostolus 2 Cor. 6, 15: *Quæ participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidei cum infidei? qui autem consensus templo Dei cum idolis?* Atqui aut Sociniani impii sunt, aut reliqui Christiani idololâtræ. Vel enim Christus est verus Deus, vel non; nihil enim potest esse medium. Porro, si Deus est, ut profectò est et fuisse demonstravimus, impii sunt Sociniani et quicumque ipsi divinitatem detrahunt; si verò Deus non est (quod absit), idololâtræ necessariò sunt reliqui omnes Christiani, qui ipsum ut verum Deum adorant, cum mera creatura sit. Ergo Socinianos inter ac reliquos Christianos nulla intercedere societas et communio potest. Quapropter is de Christi divinitate articulus inter præcipuos ac capitales omninò numerandus est.

OBJECTIONES. — Obijcies 1° cum Socino in cap. 1 Evangelii Joannis, Episcopo, supra, etc.: Religio christiana non in speculationibus posita est, sed in observatione mandatorum Dei, juxta illud Christi Matth. 23, 7 : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Atqui hoc dogma mera speculatio est. Ergo. — Nego 1° majorem. Fides enim, ut à charitate distinguitur, speculativa est. At fides omninò necessaria est. Ut enim ait Apostolus ad Hebr. 11, 5: *Sine fide impossibile est placere Deo.* Elverò credere Deum esse, et quidem unum, non minùs speculatio est, quàm credere Christum esse Deum. Atqui, ut ibidem docet Paulus, *Accedentem ad Deum oportet credere quia est.* Neque verò illud

negant ipsi met Sociniani; quin etiam illi contententur unicuique ad salutem necessarium esse, ut in Jesum Christum tanquam Dei legatum credat; quod non minùs speculativum est, quàm alterum. Denique salus in Scripturis fidei persæpè adscribitur, et dammandus ille frequenter pronuntiatur qui non crediderit, ut liquet ex his quæ supra attulimus. Ergo falsa est prima illa Socinianorum et Remonstrantium assertio. Nego 2° minorem. Non enim illud dogma ad speculationem tantùm, sed etiam ad praxim spectat. Pro variâ enim de Christo sententiâ, varius esse debet ejus cultus; adeò ut inde aut impietas aut idololatria consequatur. Quis autem dicat impietatem et idololatriam ad praxim non pertinere? Certè idololatria, ut ait Tertullianus in eo, quem de illâ scripsit, libro, principale est crimen generis humani, et summus seculi reatus. Ut autem ait Sapiens Proverb. 11, 5: *In impietate sua corrumpit impius.* Ergo, etc.

Obijcies 2°: Justinus in Dialogo cum Tryphone Judæo, pag. 267, duo statuit, primum est, Jesum posse credi Christum, etiamsi non credatur Deus, nec ex virgine natus; alterum, quosdam extitisse à Christianorum cœtu ac societate, qui ipsum non Deum, sed hominem duntaxat ex hominibus genitum esse arbitrantur. « Verumenimverò, inquit, ô Trypho, « stat illud, hunc esse Christum Dei, etiamsi « probare nequeam... ipsum... esse Deum, et « genitum... ex virgine... Quod si non demon- « straverò ... in hoc errasse me tantùm æquum « fuerit dicere, non verò negare hunc esse « Christum illum, etiamsi tanquam homo ex « hominibus genitus videatur, et electione « Christus factus esse asseratur. Sunt enim « nonnulli... ex genere nostro (ἀπὸ τοῦ ἡμαρτίνου) confidentes ipsum esse Christum; sed « hominem ex hominibus genitum esse affirmant. Quibus ego minimè assentior. Neque « sanè plerique eadem mecum sentientes illud « dixerint, siquidem non hominum traditionibus ac doctrinis jussus sum à Christo credere; sed eis quas beati Prophetæ promulgârunt, et ipse Christus docuit. » Ex quo Episcopus ita primò arguit: Ergo Justinus Christum pro Messia haberi et coli posse certâ fide credidit, etiamsi negaretur esse Filius Dei æternus. — Distinguo consequens: Pro Messia haberi ex sententiâ Judæorum, concedo; ex mente Christianorum, nego. Est igitur illud, ut vocant, argumentum ad hominem. Nempe Judæi, quem Messiam expectant, hunc merum

hominem esse futurum opinantur. Atque id etiam profitetur eodem in loco Trypho Judæus pag. 268: « Omnes nos, inquit, Christum hoc minem ex hominibus nasciturum præstola-
mur. » Cum ergo jam probasset Justinus Jesum esse verum Messiam, et urgeret Justinum Trypho ut eundem Deum esse et ex virgine natum ostenderet, respondet sanctus ille martyr ex Judæorum doctrinâ stare illud posse, quod Jesus sit Christus, quamvis aliunde probari non posset ipsum esse Deum et ex virgine natum. At ibi non loquitur ex sententiâ suâ, neque ex mente Christianorum, cum ipse postmodum ex Prophetarum testimoniis evincat Messiam Deum esse, et ex virgine nasci omnino oportere; itaque secum ipse pugnaret.

Instabis 1°: At Justinus notat quosdam fuisse tum Christianos, qui Jesum pro Christo haberent, licet ipsum nec Deum, nec ex virgine natum esse confiterentur. Ergo hæc ambo se jungi possunt etiam ex sententiâ Christianorum; nec unum ab altero pendet. — Distinguo antecedens: Quosdam Christianos nomine tenens, et judæis opinionibus addictos, concedo; Christianos catholicos et in Ecclesiâ positos, nego. Ergo Ebionitas illic indigitat Justinus; quod eruditè ostendit Bullus in libello de fidei in Christum Necessitate, cap. 7. Illi porro Jesum quidem pro Christo habebant; sed ipsum esse nudum hominem, communi hominum ritu ex Mariâ et Joseph prognatum asserebant. Præterea verò, cum ex Judæis essent oriundi, et præjudicatis opinionibus nimium addicti, legem Mosaicam salutis prorsus necessariam esse decernebant, ut testatur Epiphanius hæresi 3, num. 30. At iidem Ebionitæ, ut supra probavimus, extra Ecclesiam erant, et à salute longè alieni apud omnes Catholicos habebantur. Cum tamen illi Christianos sese appellarent, propter commune illud nomen Justinus ait eos esse è genere Christianorum; quomodo in Apologiâ 2 de Simonianis et Gnosticis, omnium hæreticorum perditissimis, loquens: « Omnes, inquit, qui ab his prodeunt Christiani vocantur. » Planè quemadmodum philosophi, quibus cum non sint communia dogmata, nomen tamen, quod à philosophiâ dicitur, commune est. Quamquam Bullus idem in hoc Justinii loco mendum cubare suspicatur, unius litterulæ mutatione corrigendum. Putat enim pro ἡμετέροις, nostro, scribendum esse ὑμετέροις, vestro; ita ut Justinus notet hos Ebionitas esse ex genere Judæorum. Ex verò, paulò ante de iisdem Ebionitis disserens Justinus, et

Tryphonem alloquens: « Quod si qui, inquit, ex gente vestra sunt, ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, in hunc Christum se credere dicentes. » Quod cum ita sit, probabilissimum est Justinum easdem etiam postea voces de iisdem usurpare voluisse.

Instabis 2°: At indicat Justinus se cum his Christianis societatem ac communionem coluisse. — Nego antecedens. Indicat quidem se et alios plerosque Christianos ab iis dissentire; sed de communione ac societate ne verbum quidem facit. Neque id mirum, cum de his obiter tantum mentionem faceret, in aliud intentus.

Cæterum, cum Ebionitis nec communione junctus fuit, nec jungi potuit. Et quidem junctus non fuit. 1° Enim vix eruperant, cum ab Apostolo Joanne, ut Antichristi et seductores, atque extra Ecclesiam positi, hortantibus episcopis, transfixi sunt. Quis autem sibi persuadeat Justinum de Ebionitis aliud quam Apostolum Joannem et Ecclesiam sensisse? 2° Idem ipse Justinus in eodem Dialogo, pag. 253, eosdem Ebionitas tacito nomine perstringens: « Sunt, inquit, et fuerunt permulti qui athea et blasphema et dicere et facere docuerunt, et in nomine Jesu progressi. Alii namque alio modo blasphemare docent factorem universitatis, et, qui ab eo venturus vaticinilis promulgatus est, Christum, et Deum Abrahami et Isaac et Jacobi, cum quibus nihil nobis est communis, atheos et impios. esse scientibus, quippe qui pro eo ut Jesum colant et adorent, nomine duntaxat conflantur, et Christianos se eo modo dicant, quo plerique omnes in gentibus nomen Dei inscribunt manufactis operibus. » Tales autem erant Ebionitæ et Cerinthiani. Ergo cum iis nullam communionem habuit. 3° An communionem colisset cum iis qui contra disertam Evangelii sententiam et constantem Ecclesiæ fidem Christum ex virgine natum non esse, et circumcisionem salutis prorsus necessariam esse opinabantur? quod nec Sociniani, nec Episcopius unquam facerent.

Deinde verò cum Ebionitis communionem habere non potuisset Justinus, etiam si maximè voluisset. Nec enim ullum potest esse dubium, quin istiusmodi hæretici ab Ecclesiæ catholicæ conventibus summopere abhorrent; 1° quia circumcisionem ut salutis necessariam usurpabant: quod Ecclesia non recipiebat. 2° Quia in singulis Catholicorum synaxis Christus ut Deus hymnis et orationibus

agnoscebatur, ut monitum est *supra* ad Plinium Juniores II seculo. Non potuissent igitur Ebionitæ catholicis conventibus interesse, quin Christi divinitatem agnoscerent : quod avversabantur. 3º *Iidem* ex quatuor Evangelistis unum duntaxat, Matthæum videlicet, et quidem mutilatum, admittebant; Joannem verò præsertim refugiebant, ut qui contra eos ex professo scripisset. De quo Irenæus lib. 4, cap. 26; lib. 3, cap. 24; et Epiphanius hæresi 31. Itaque cum quatuor Evangelia in suis coetibus religiosa, ut sacros ac planè divinos libros, Ecclesia quotidie legeret, non potuissent eis adesse, quin eadem approbarent. 4º Non verebantur Paulum appellare *apostatam*, omniaque ipsius scripta respuebant, ut docent Irenæus et Epiphanius modò allegati. Atqui hæc apud Catholicos ubique frequentabantur, ut divinitus inspirata. Ergo Ebionitas inter et Catholicos communio aut societas intercedere non poterat. Denique Joannes *supra* : *Ex nobis*, inquit, *prodierunt, sed non erant ex nobis; nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.*

Verùm hæc de Christi divinitate cum è Scripturis, tum è traditione ac ratione dicta sunt; quam quidem controversiam qui copiosius pertractatam habere voluerit, is adeat à nostris Petavium de Trinitate lib. 4, 2 et 3; Thomasinum de eodem argumento; illustrissimum episcopum Meldensem adversus Juræum; Cordemoyum adversus Socinianos; Florium in *theol. eccl.*; Tillæmontium in *Originibus ecclesiasticis*; Eliam Du Pin in *Bibliothecâ*; ex heterodoxis autem Josue Placæum; Bullum in *Defensione fidei Nicænæ*; Wigbium, etc.

ARTICULUS III.

An Spiritus sanctus sit verè Deus æterno Patri consubstantialis.

Duo sunt hujusce contra Socinianos controversiæ capita. 1º Enim ibi definiunt Spiritum sanctum non esse personam, sed merum accidens à Deo distinctum, meramve qualitatem creaturis inditam, aut nudam Dei efficaciam. 2º Multò magis insistantur cum esso personam divinam æterno Patri consubstantialem.

Utrumque negabant (1) quidem inter veteres Pneumatomachos nonnulli; sed alii plerique ex eâ sectâ Spiritum sanctum personam esse fatebantur; at creatam à Filio autumabant.

(1) Prius negabant Sabelliani, et posterius Macedoniani.

(Ed.)

SECTIO I. — An Spiritus sanctus sit persona.

Si Spiritus sanctus est substantia quædam, idem non potest esse nisi substantia spiritalis, eaque completa, atque adèd veri nominis persona; quocirca ut Spiritum sanctum esse personam adversus Socinianos evincamus, satis erit si eum non merum accidens aut meram Dei efficaciam esse demonstraverimus.

ASSERTIO. — Spiritus sanctus non est accidens aut mera Dei efficacia; sed vera ac propriè dicta persona.

Probatior 1º ex locis quæstione III, *supra*, prolatis, quæ Spiritum sanctum cum Patre et Filio exhibent, ut postremam sanctissimæ Trinitatis personam. Primus est *Matth. 3, 13*; *Marci 1, 10*; et *Lucæ 3, 22*, ubi cum baptizaretur Christus, narrant Evangelistæ auditam fuisse vocem Patris è caelo, Spiritum autem sanctum apparuisse et descendisse super ipsum corporali specie sicut columbam, atque visum esse. Non enim accidentia, qualitates, gratia, etc., id genus, formas corporales assumunt, in hisve apparent aut videntur; sed id personarum proprium est. Secundus est *Matth. 28, 19*, ubi jubet Christus suos baptizari in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ridiculum autem foret aliquem dici baptizari in nomine cujusdam qualitatis. Tertius *Joannis 14, 16*, ubi Christus : *Ego*, inquit, *rogabo Patrem, et alium Paracletum (seu consolatorem) dabit vobis. Et c. 15, 26* : *Cum venerit Paracletus*, inquit, *quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me*, etc. Ille enim tria sunt quæ distinctam personam sonant. 1º Enim dicitur alius à Patre et Filio; 2º consolator; 3º testis. Quartus est *1 Joannis cap. 5, v. 20*, ubi : *Tres sunt*, inquit *Apostolus, qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus*. Quid enim manifestius est, quàm ibi Spiritum sanctum duabus aliis personis annumerari, tanquam veram et ejusdem rationis personam, ab his distinctam? Nisi enim Spiritus sanctus persona sit, non jam tres, sed duo duntaxat testes futuri sunt.

Probatior 2º ex actionibus personarum propriis, quæ constanter in Scripturis Spiritui sancto tribuuntur. Solarum enim personarum est 1º loqui, et quidem tanquam principalem causam, per alium tanquam aliquod instrumentum; 2º docere; 3º testimonium dicere; 4º revelare futura; 5º intelligere et scrutari profunda Dei; 6º præcipere ut aliqui ad mini

sterium ecclesiasticum assumantur, eosque reipsâ assumere, et in gradu suo constituere; 7° largiri dona spiritalia pro sua voluntatis arbitrio. Intelligentia enim ac voluntas, cæteraque id genus, quæ ex his consequuntur, solis personis inesse possunt; in accidentia verò non eadunt. Atqui hæc singula aliæque ejusmodi, Spiritui sancto in Scripturis adscribuntur; ac primum quidem Matth. 10, 19 : *Cum iraderent vos, inquit Christus, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini :..... non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Joan. 16, 13 : *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem..... Quæcumque audiet loquatur.* Act. 2, 4 : *Repleti sunt omnes (Apostoli) Spiritu sancto, et ceperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.* Secundum Joan. 16, 13 : *Docebit vos omnem veritatem.* Tertium Joan. 13, 26 : *Ille testimonium perhibebit de me; ut et Epist. 1, cap. 5, v. 20.* Quartum Joan. 16, 13 : *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis.* Quintum 1 Cor. 2, 10 : *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scis quæ sunt nominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Sextum Act. 13, 2 : *Ministrantibus autem illis Domino... dixit illis Spiritus sanctus : Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.* Capite autem 20, v. 28 : *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos.* Septimum 1 Cor. 12, 11. Postquam enim Apostolus varia recensisset gratiarum fidelibus collatarum genera : *Hæc autem omnia, inquit, operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.*

Nec dicant Sociniani ista metaphorice de Spiritu sancto dici, ut aliàs aliquando dicuntur de his quæ non sunt personæ. Sic enim Rom. 3, 15, lex dicitur loqui; 1 Joan. 2, 27, unctio docere; ibid. cap. 5, v. 20, spiritus, aqua et sanguis testimonium perhibere. Præterquam quòd enim non omnia, quæ attulimus, de ejusmodi rebus affirmantur, et maxime propria, 1° metaphoræ raræ sunt et infrequentes; unum enim dicitur de re quâpiam obiter et per transennam; aliud de aliâ aliquando; at ista perpetuò et constanter de Spiritu sancto lacerantur. 2° Metaphoræ adhibentur, ubi res aliunde perepicua est, nec ulum occurrit errandi periculum; sic nullus est errandi locus, ne lex, ne aqua pro personis accipiantur. At non ita est de Spiritu sancto. Ipsa enim *Spiritus* vox propriè substantiam

aliquam sonat. Cum autem ipsi attribuuntur quæcumque sunt personarum, nemo est qui eo ipso non inducatur, ut putet ipsum reipsâ esse personam. Id autem adeò verum est, ut omnes passim Christiani, etiam hæretici, de Spiritu sancto ita senserint. 3° Metaphoræ inter arguendum et docendum usurpantur, non autem ubi res gestæ narrantur. At Lucas historiam nudâ ac simpliciter oratione describens, Spiritum sanctum inducit ut loquentem, præcipientem, aliquos ad munia ecclesiastica assumendum, sibi quæ addicentem. Ergo.

Probatur 3° ex his locis ubi Spiritus sanctus unâ cum Patre et Filio veris utique personis conjungitur, tanquam individuum, et ejusdem conditionis comes, in his, quæ extrinsecus fiunt. Ita Matth. 28, 19, in formulâ baptismi, 1 Joan. 5, 20, in testimonio ferendo, et 2 Cor. 13, 13, in faustis appellationibus : *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio Spiritûs sancti, sit cum omnibus vobis, etc.* Cum enim Pater et Filius veri nominis personæ sint, cur Spiritus sanctus exciperetur?

Probatur 4° ex aliis, ubi Spiritus sanctus à donis spiritalibus distinguitur, tanquam eorum fons, auctor, principium ac causa. Quamvis enim illa dona non semel Spiritûs sancti nomine intelligantur, quòd ab ipso proficiantur, attamen idem Spiritus sanctus frequenter ab illis etiam seceratim, ne ullus esset error locus. Lucæ 4, 14 : *Et egressus est Jesus in virtute Spiritûs sancti.* Act. 1, 8 : *Accipietis virtutem supervenientis Spiritûs sancti in vos.* 1 Cor. 12, 4 : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus.* Versu autem 3 : *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* In his enim locis Spiritus sanctus à donis suis distinguitur, sicut in modò ab his distinguitur à Patre et Filio. Ergo nec est Pater, nec Filius, nec donum aliquod spiritale.

Probatur 5° his omnibus momentis, quibus modò ostendimus Spiritum sanctum esse Deum. Non potest enim Deus esse, quin simul persona sit.

Ista porro omnia argumenta ad majorem vim simul conjungenda sunt. Nullum enim cujusvis rei exemplum proferri potest, cui hæc singula constanter attribuantur, et quæ tamen non sit persona. Neque verò ulla supererit via, quâ aliquis, v. g., persona fuisse demonstrari possit, si hæc tollas. Unde enim probamus Christum veri nominis personam extitisse? quia nempe inter homines apparuit

et visus est, quia locutus est et docuit, quia Apostolos assumpsit, etc. Ergo lisdem de causis idem statui oportet de Spiritu sancto.

Objicies 1°: Spiritus sanctus vocatur passim *Spiritus Dei*. At qui dicitur spiritus alicujus, is non est persona ab eo distincta. — Distinguo minorem: Qui spiritus alicujus dicitur, is non est persona ab eodem distincta, si *spiritus* nomen pro ipsâ ejus essentiâ aut ipsius parte sumitur, concedo; secus, nego. Multis itaque modis *spiritus* alicujus dicitur. Sic enim 1° *spiritum angeli* seu *angelicum* nominamus ipsum Angelum: proinde istud nomen pro ipsâ essentiâ Angeli accipitur. 2° *Animam spiritum hominis* appellamus cum Apostolo, et ita est ipsius pars. 3° Angeli vocantur *spiritus Dei* in Apocalypsi cap. 3, v. 1, quo loco vox ista personas à Deo distinctas significat. 4° Ventus ingens *spiritus Dei* nuncupatur Gen. 1, 2, ubi spiritus Dei non persona quidem est eo sensu, sed suppositum à Deo prorsus diversum. Quocirca nihil est, cur qui spiritus alicujus dicitur, idem non sit persona ab eo distincta. Jam verò Spiritus sanctus dicitur quidem *Spiritus Dei*; sed non est ipsa Dei essentia, nec ipsius pars, ut constat. Ergo debet esse persona à Deo distincta.

Instabis 1°: 1 Cor. 2, 11, Spiritus Dei comparatur cum hominis spiritu. Atqui hominis spiritus non est persona ab eo distincta. Ergo nec à Deo Spiritus Dei. — Distinguo antecedens: Comparatur in eo quod noverit profunda Dei, ut spiritus hominis novit omnia, quæ in ipso sunt, concedo; comparatur quoad naturam, nego. Conferitur ergo quoad cognoscendi, sed non quoad subsistendi modum. Etverò inde consequens foret Spiritum Dei esse partem intrinsicam, ex quâ simul cum aliâ Deus componeretur.

Instabis 2°: Spiritus Dei ibidem dicitur esse in Deo seu in Patre. Atqui nulla persona in alterâ est. Ergo. — Nego minorem. Christus enim de se ait: *Ego in Patre, et Pater in me est*. Uterque tamen veri nominis persona est.

Objicies 3°: Spiritus sanctus nuncupatur *donum Dei*; v. g., Act. 8, 20. Atqui donum non est persona. Ergo. — Distinguo minorem: Donum non est persona semper, concedo; aliquando, nego. 1° Enim Christus Joan. 6, sæpè testatur se esse datum hominibus à Deo. Adde Isaiæ cap. 9 et ejusdem Joannis cap. 4, v. 10. An ideo non erit persona? 2° Christus idem Gal. 4, 4, *semetipsum dedisse* dicitur pro peccatis nostris. Etverò nihil obstat quoni-

nâs persona quæpiam alteram dono det, aut semetipsa; quapropter rectè Spiritus sanctus dicitur *donum Dei*, id est, Patris et Filii; imò potest et sui ipsius dici donum.

Objicies 3°: Spiritus sanctus dicitur effundi Act. 2, 4 et 33. Atqui effundi non competit personæ. — Nego minorem. Tam enim persona potest dici in aliquos effundi, quàm eâ quodam Indul. Atqui Christiani in baptismo dicuntur Christum induere.

Instabis: At ibidem significatur Spiritus sanctus esse distributus singulis Apostolis. Atqui una eademque persona in multis distribui non potest. — Nego majorem. Non enim legitur illic Spiritus sanctus esse distributus aut divisus; sed Apostoli dicuntur esse repleti Spiritu sancto. Porro, licet gratiæ dona dividantur, unus tamen idemque est Spiritus sanctus, ut monet Apostolus 1 Cor. 12, 4 et 11.

Objicies 4°: Spiritus sanctus dicitur duplicari, extingui, etc. 4 Reg. 2, 9: *Dixit Eliseus* (Eliz): *Obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus*. 1 Thessal. 5, 19: *Spiritum nolite extinguere*. Atqui hæc in personam non cadunt. — Respondeo ibi *Spiritus* nomen pro ipsius donis et charismatibus sumi, quod non est infrequens, ut jam animadvertimus. Sed alibi ab iisdem distinguitur Spiritus sanctus.

SECTIO II.

An Spiritus sanctus sit persona divina Patri et Filio consubstantialis.

ASSERTIO. — Spiritus sanctus est verus Deus.

ARGUMENTA. — Spiritus sancti divinitatem et ipsius cum Patre et Filio consubstantialitatem aliquot generalibus momentis jam stabilivimus quæst. III, art. 1 et 2; sed nunc specialia quædam attexenda sunt cum è Scripturis, tum è traditione.

§ 1. *Argumenta primi ordinis.* — *E Scripturarum auctoritate.*

I. *E nominibus et naturâ Dei.* — Probatur itaque 1°: Ille est verus ac summus Deus, qui in veteri quidem Testamento *Jehovah*, in novo autem simpliciter *Deus* est dictus, et reipsâ fuit olim Israelis Deus. Atqui Spiritus sanctus utroque hoc nomine insignitur, et Israelis Deus fuisse perhibetur.

Major constat ex dictis supra. Minor autem pluribus adstrui potest Scripturæ testimoniis.

Ac 1° quidem ex 2 Reg. cap. 23, v. 2, ubi David: *Spiritus Domini* (hebraicè *Jehowâ*) locu-

tus est per me, et sermo ejus per linguam meam. Versu autem 3, quis sit ille Spiritus continenter exponens: *Dixit Deus Israel mihi, locutus est fortis Israel, etc.* Similis est sententia Isaïæ 6, 9: *Et dixit Dominus exercituum (Jehovah de quo paulò ante): Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere.* At id de Spiritu sancto interpretatur Paulus Act. 28, 25: *Benè Spiritus sanctus locutus est per Isaïam..... dicens: Vade, etc.* Elverò passim dicitur Deus esse locutus per Prophetas, v. g., Lucæ 1, 70: *Sicut locutus est (Deus Israel) per os sanctorum, qui à seculo sunt, prophetarum ejus.* Et Hebr. 1, 1: *Olim Deus loquens patribus in prophetis.* At idem ille Deus statuitur esse Spiritus sanctus Act. 1, 11: *Oportet, inquit Petrus, impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David. 2 Petri 1, 21: Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Unde sic argumentamur: Qui locutus est per prophetas, est verus Deus, nullusque præter verum Deum per os eorum locutus est. Atqui Spiritus sanctus locutus est per prophetas. Ergo Spiritus sanctus est Deus. Jam verò idem ille Spiritus sanctus à Patre et Filio distinguitur, et tanquàm ab utroque alius exhibetur in plurimis novi Testamenti locis quæstione III allatis; præsertim verò Joannis 14, 16. Ergo Spiritus sanctus vera est persona divina, à Patre et Filio distincta.

3º Ex Psalmo 77, 41, ubi David de israelitis loquens: *Tentaverunt Deum, inquit, et sanctum Israel exacerbaverunt;* quod Psal. 94 ipsemet Deus testatur, versu 9: *Tentaverunt me, inquit, patres vestri.* At tentasse Spiritum sanctum iidem dicuntur Isaïæ 63, 10: *Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt et affligerunt Spiritum sancti ejus (hebraicè Spiritum sanctum ejus.)* Hebr. 3, 7: *Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus,..... Tentaverunt me patres vestri.* Hinc sic disputamus: israelitæ tentaverunt solum Deum in deserto; alibi enlin demonstravimus Moysen non fuisse ab iis tentatum. Atqui lidem tentaverunt Spiritum sanctum. Ergo Spiritus sanctus est Deus.

3º Ex eodem capite 63 Isaïæ, vers. 10, 11, 12, 13 et 14, ubi Spiritus sanctus asseritur fuisse israelitarum in deserto ductor. Atqui Deut. 32, 12, solus Deus ejus ductor fuisse pronuntiatur; *Dominus (hebraicè Jehovah) solus dux ejus fuit.* Ergo Spiritus sanctus est Jehovah, id est, verus Deus.

4º Ex Actorum cap. 5, v. 3, ubi S. Petrus sic ex Ananiam effatur: *Anania, cur tentavit sata-*

nas cor summi mentiri? Spiritui sancto..... non es mentitus hominibus, sed Deo. Unde sic colligimus: Ananias mentitus erat Spiritui sancto. At statim Petrus rem explicans addit, non hominibus, sed Deo mentitum esse. Ergo Spiritus sanctus est Deus. Qui locus, ut brevissimus, ita luculentissimus est.

Neque verò est quòd Crellius dicat, 1º Græce esse mentiri Spiritum sanctum, seu eum fallere; 2º Spiritus sancti nomine apostolos intelligi, quos decipere volebat Ananias, et in quibus erat Spiritus sanctus. Utrumque enim vanum est. Ac primum quidem, si ve voces, si ve rem ipsam aspectes. Mentiri enim alicui græcè dativo vel accusativo in Scripturis promiscuè exprimitur. De quo consule Deuter. 32, 29; Psal. 63, 3; Isaiam 57, 11. Deinde verò si ve Spiritui sancto mentiri, si ve fallere Spiritum sanctum voluisse dicatur Ananias, perinde est nobis. Is enim, cui mentiri, vel quem fallere voluit, appellatur Deus. Secundum verò ridiculum est. Quis enim unquàm fando audiit Apostolos Spiritus sancti nomine fuisse insignitos? Præterea verò Apostoli à Spiritu sancto ibi discernuntur: *Non es mentitus hominibus, sed Deo, inquit Petrus.* Ergo.

5º Ex 1 Cor. cap. 12, v. 3, 4, 6 et 11: *Nemo, inquit Apostolus, potest dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Divisiones verò gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministrationsum sunt; idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem verò Deus qui operatur omnia in omnibus. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* Quocirca juxta Apostolum Deus est ille, qui hæc omnia operatur in omnibus. Atqui juxta eundem, qui isthæc operatur est Spiritus sanctus. Ergo Spiritus sanctus est Deus.

II. Ex attributis divinis. — Probatur 2º: Ille est Deus, cui conveniunt Dei proprietates; atqui Spiritui sancto conveniunt Dei proprietates. Ac 1º quidem æternitas. Is enim æternus est, à quo mundus est conditus. Atqui à Spiritu sancto conditus est mundus, ut mox ostendemus. Ergo. 2º Immensitas; Psal. 138, 7: *Quò ibo à Spiritu tuo, et quò à facie tuà fugiam?* etc. Sap. 1, 7: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.* 3º Vis ad intelligendum infinita, et rerum omnium notitia; 1 Cor. 2, 10: *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* Joan. 16, 13: *Cùm venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* 4º Omnipotentia; Psal. 32, 6: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et*

Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. Lucæ 4, 35 : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi* (1) *obumbrabit tibi.* 5° Majestas suprema, quæ sola templum apud Christianos habere potest; 1 Cor. 3, 16 : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Et cap. 6, 19 : *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?*

III. *Ex operibus Deo propriis.* — Opera Deo propria, vel naturæ sunt, vel gratiæ, uti jam observavimus, ubi de Christi divinitate. Quæ autem gratiæ sunt, ea vel ad Christum, vel ad singulos fideles, vel ad totam Ecclesiam spectant. Porro, ut rectè monet Didymus lib. 4 de Spiritu sancto, quorum una est operatio, una est substantia. Quapropter, si, quæ Patri et Filio opera tribuuntur, eadem adscribantur Spiritui sancto, nullum est dubium, quin Spiritus sanctus sit Deus. Jam verò eadem ipsi opera tribuuntur. Ac 1° quidem creatio; Psal. 32, 6 : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* 2° Rerum omnium conservatio; Psal. 105, 30 : *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* 3° Christi conceptio; Luc. 1, 25 : *Spiritus sanctus superveniet in te.* 4° Ejusdem unctio et missio; Isaiæ 61, 1 : *Spiritus Domini super me, ed quidd ungeris Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me; et Lucæ 4, 18, et Act. 10, 37.* 5° Ejusdem sanctificatio, Lucæ 4, 1 : *Plenus Spiritu sancto.* Ut enim ait Cerealis contra Maximinum cap. 11 : « An non Deus est, qui implet Deum? » 6° Hominum à peccatis liberatio; 1 Cor. 6, 11 : *Absti estis... in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.* 7° Gratiæ collatio; Act. 10, 45 : *In nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* 8° Justificatio; 1 Cor. 6, 11, supra : *Sanctificati estis,.... justificati estis.... in Spiritu Dei nostri.* 9° Charitatis diffusio; Rom. 5, 5 : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* 10° Adoptio fidelium in filios Dei; Rom. 8, 14 et 15 : *Quicumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei.* 11° Libertas filiorum Dei; 2 Cor. 3, 17 : *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas.* 12° Corporum resurrectio; Rom. 8, 11 : *Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum à mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum à mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum*

(1) Sunt qui hæc verba, *virtus Altissimi*, de Filio aut de Patre intelligenda putent, ut supra annotavimus.

(Ed.)

ejus in vobis. 13° Patratio miraculorum, quibus Ecclesia à Christo fundata est; Matth. 12, 28 : *Si in Spiritu Dei, inquit ipse Christus, ejicio daemonia.* 14° Vocatio, constitutio et missio Ecclesiæ ministrorum; Act. 13, 2, et 28, 30, supra.

IV. *Ex cultu ipsi debito.* — Probatur 4° : Ille est verus Deus, cui supremum patriæ cultum, adorationem et fidem debemus. Atqui talis est Spiritus sanctus. 1° Enim baptisma confertur in nomine Spiritus sancti, perinde ac Patriæ et Filii. At in baptismate fidem, obsequium, cultum, adorationem iis spondemus, quorum in nomine baptizamur, ut declaravimus quæst. III, art. 2, supra. Ergo. 2° Qui templum habet, haec debetur adoratio. Atqui Spiritus sanctus, ex modò dictis, in nobis templum habet. Ergo.

§ 2. *Argumenta secundi ordinis.* — *Ex traditione.*

Quæ ex traditione nobis momenta suppetant, ea vel ex generalibus quibusdam Ecclesiæ usibus ac judicio, vel ex specialibus Patrum testimoniis eruuntur.

Argumenta generalia. — *Ex variis Ecclesiæ consuetudinibus, ejusque judicio.*

Quatuor sunt ex traditione deprompta argumenta, quæ generatim probant Spiritum sanctum in Ecclesiâ pro vero Deo semper habitum esse.

Primum petitur ex baptismatis formulâ, in qua Patri et Filio adjungitur Spiritus sanctus, tanquàm unius cum utroque nominis ac naturæ. Hoc argumentum veteres maxime urgent, Athanasius oratione 3 contra Arianos, et ad Serapionem; Didymus lib. 2 de Spiritu sancto; Hilarius lib. 2 de Trinit.; Gregorius Nazianzenus orat. 3; Basilii lib. 5 contra Eunomium; Ambrosii lib. 4 de Spiritu sancto cap. 14; Augustinus tract. 6 in Joannem; Theodoretus lib. 5 contra hæres. cap. de Spiritu sancto, etc.

Secundum ex cultu christianæ religionis proprio. Cùm enim majores nostri primis seculis tanquàm aethi traducerentur, Justinus, Athenagoras et alii, id falsum esse nomine omnium Christianorum prædicaverunt, quippe qui falsorum numinum loco Patrem, Filium et Spiritum sanctum, ut verum et unum Deum adorarent, quorum verba, ubi de Christo, laudavimus

Tertium ex antiquissimo *δοξολογίας* seu glori-

ficationis ritu, quo Idem Patri, Filio et Spiritui sancto honor, eademque gloria deferatur (1). Hic autem ritus antiquissimus est, ut ex Ignatii et Polycarpi actis suprâ; Clemente Alexandrino itidem suprâ; Constitutionibus apostolicis, cap. 33, etc., liquet; et ubique receptissimus erat, ut constat ex S. Basilio lib. de Spiritu sancto, cap. 25. De hac autem δοξολογία vide Bullum sect. 2, cap. 3, num. 6 et 11.

Quartum ex Macedonii ac Pneumatomachorum proscriptione. Simul enim illi eruperunt, ab omni Ecclesiâ tam orientali quàm occidentali pro hæreticis habiti sunt, ideòque in secundâ generali synodo damnati (2).

(1) Hæc doxologia triplici præsertim modo antiquitâs terminabatur, nimirum: *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*; vel: *Cum Filio et Spiritu sancto*; aut etiam: *Per Filium in Spiritu sancto*. S. Basilius ostendit, libro de Spiritu sancto, c. 25, istarum particularum, in, cum et per, usum promiscuum esse; proindeque eandem Spiritui sancto gloriam conferri, quovis modo exprimitur, sive in Patri et Filio, sive cum Patre et Filio, sive demùm per Patrem et Filium, atque veteres quosdam hæreticos confutat, qui Spiritum sanctum Deum esse negabant, ex eo quòd Scriptura sacra nequaquam tradit Spiritum glorificari cum Patre et Filio, sed tantùm in Patri et Filio. Non paucos ex veteribus laudat, qui de his doxologiis mentionem habuerant, nempe S. Irenæum, S. Clementem Romanum, S. Dionysium Alexand., Origenem, Julium African., etc. (Ed.)

(2) Unanims illa Ecclesiæ fides vel ex eo maximè sit manifesta, ait Turnellius, q. 4, art. 3, quòd statim ac quis Spiritus sancti divinitatem impugnare palam ausus est, pro hæretico habitus fuit, pulsus ab Ecclesiâ, nec aliâ viâ potuit Ecclesiæ communioni resitui, quàm abjuratâ hæresi. Ita in concilio Alexandrino anno 362 ab hæreticis ad Ecclesiam redeuntibus postulabatur ut execrarentur Arianam hæresim, tum eos qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam. Ita S. Basilius, epist. 78, non prius Eustathium Sebastenum in communionem suam accevit, quàm Spiritus sancti divinitati subscripsisset. Idem erga Paulinum Antioch. observavit S. Epiphanius, hæresi 77.

Verùm quid plura? Nam hæc Ecclesiæ catholicæ fides clarè et expressè declarata fuit in conciliis Nicæno primo et Constantinopolitano item primo. Scilicet « Nicænum concilium, addit idem theologus ibidem, in Symbolo fidei proficitur se credere in Spiritum sanctum: eadem igitur in Spiritum sanctum fides exigitur, quæ in Patrem et Filium; præcipuum autem fidei nostræ objectum Deus est; ergo Spiritus sanctus, in quem credere tenemur, est Deus verus et summus.

Concilium Constantinopolitanum primum, quod est secundum œcumenicum adversus Macedonianos congregatum, expressius adhuc in Symbolo fidei Spiritus sancti divinitatem adstruit his verbis: « Credimus in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, ex Patre

Argumenta specialia. — Ex disertis Patrum testimoniis.

Hæc Patrum testimonia duntaxat indicabimus, quòd ea fusè allata sint, partim quæst. III, art. 1, arg. 2, ubi de sanctissimâ Trinitate; partim quæst. IV, sect. 4, ubi de Christi divinitate ex professo disputavimus. 1º Itaque Justinus Apolog. 2: « Filium, inquit, et Spiritum sanctum (unâ cum Patre) colimus et adoramus. » 2º Athenagoras in Legatione pro Christianis: « Quis non miretur, inquit, cùm audit, nos, qui Deum Patrem prædicamus, et Deum Filium, et Spiritum sanctum... atheos vocari? » 3º Theophilus Antiochenus lib. 2 ad Autolycum, Trinitatem conceptis verbis adstruit constantem ex Patre et Verbo et Sapientiâ (seu Spiritu sancto), Patri cœternis. 4º Irenæus lib. 4, cap. 14, bis Spiritum sanctum distinguit à Patre et Filio tanquàm personam verè subsistentem. Ibidem cap. 17, Spiritum sanctum et Filium asserit esse productiones Patris ab omnibus creaturis diversas.

« procedentem et cum Patre et Filio adorandum et glorificandum, qui locutus est per prophetas. » Et in Epistolâ synodicâ ad episcopos Occidentis, centum et quinquaginta Patres Græci, quos inter aderat S. Gregorius Nazianz., qui coram synodo egregiam habuit orationem, sic loquuntur: « Ita fides tum à nobis, tum à vobis, tum ab omnibus qui verbum veræ fidei dei non pervertunt, approbari debet; quippe cùm et antiquissima sit, et lavacro baptismatis consentanea, et nos doceat credere in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est, in divinitatem, potentiam et substantiam unam Patris et Filii et Spiritus sancti, æqualem dignitatem et cœternum regnum in tribus perfectissimis hypostasibus, sive in tribus perfectis personis; adeò ut neque quidquam loci detur pestiferæ Sabellii hæresi, quâ confunduntur personæ, hoc est, proprietates tolluntur; neque blasphemia Eunomianorum, Arianorum aut eorum qui Spiritum sanctum oppugnant, quidquam habeat ponderis, quæ quidem essentiam, naturam, sive divinitatem, discludit, et Trinitati, quæ in creata, et consubstantialis, et cœterna est, naturam posteriùs genitam, aut creatam, aut quæ sit alterius essentia, inducit. » Scripta fuit hæc Epistola, sicut ipsa inscriptio præse fert, « reverendissimis fratribus ac collegis, Damaso, Ambrosio, Britoni, Valeriano..... et cæteris sanctis episcopis in magnâ urbe Româ convocatis. » Quo tempore scilicet Orientales Constantinopoli congregati fidem divinitatis Spiritus sancti adversus impietatem Macedonii vindicabant, eam et occidentales sub Damaso summo pontifice Romæ coacti prædicabant et adstruebant; et ita ex communi consensu Ecclesiæ utriusque, verè œcumenicum evasit concilium Const., quod 150 duntaxat episcopis constabat. » (Ed.)

ibidem cap. 37, eos esse Patri cœvos definit. Lib. denique 5, c. 12, « Spiritum sanctum in « Deo deputari; afflatum autem hominibus « datum, seu animam, in conditione et facturâ « ostendi ait; » id est, Spiritum sanctum in Deum seu pro Deo reputari, animam autem esse creaturam. 5° Clemens Alexandrinus Pædagog. l. 1, c. 5, Spiritum sanctum Deum esse, et ubique esse decernit. Libro autem 3, ad finem, Spiritum sanctum esse unum quid cum Patre et Filio, et eadem gloriâ donandum esse statuit. 6° Tertullianus contra Praxeam cap. 9: « Tertius est, inquit, Spiritus à Deo (Patre) « et Filio, sicut tertius à radice fructus ex « frutice:.... nihil tamen à matrice alienatur, à « quâ proprietates suas ducit,... ita Trinitas per « consertos et connexos gradus à Patre decur- « rens, et monarchiâ nihil obstrepat, et *οὐκ ἐκχωρεῖται* « statum protegit. » Paulò ante cap. 2, Patrem, Filium et Spiritum sanctum tres esse pronuntiaverat, « non statu, sed gradu; non substan- « tiâ, sed formâ; nec potestate, sed specie; « unius autem substantiæ, et unius statûs, et « unius potestatis. » Adde lib. de Pudiciâ, cap. 21, ubi sic ait: « Trinitas est unus divi- « nitatis Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. 7° Hippolytus martyr scripsit de uno Deo ac trino, Patre, et Filio, et Spiritu sancto. 8° Auctor Constitutionum apostolicarum lib. 6, cap. 11, Spiritum sanctum, perlucet ac Filium, à creaturarum ordine eximit. 9° Cyprianus epist. 73, ad Jubaianum, tres personas distinguit, quarum unaquæque est Deus, Pater, Christum et Spiritum sanctum. 10° Gregorius Thaumaturgus in Confessione fidei, Trinitatem admittit ex Patre, Filio et Spiritu sancto, in quâ nihil sit creatum aut servum, sed quæ gloriâ, æternitate, regno, atque imperio non dividatur. 11° Dionysius Alexandrinus in Apologiâ suâ Spiritum sanctum Patri ac Filio accenset, ubi agitur de consubstantialitate. 12° Denique Dionysius Romanus Epist. contra Sabellianos, divinam Trinitatem ex Patre, Filio et Spiritu sancto coalescentem in unum Deum universorum colligi pronuntiat.

Objectiones à Scripturâ. — *Obijcies 1°:* Spiritus sanctus nunquàm in Scripturis dicitur Deus. Atqui Deus diceretur, si esset. Ergo. — *Respondeo 1°:* Nego majorem. Spiritum enim sanctum in Scripturis Deum apertè nominari multis testimoniis comprobavimus. *Respondeo 2°:* Etiam si conceptis verbis non ita appellaretur, non idcirco divinitas ejus

negari posset, quæ ex aliis capitulis satis insuper elucet; quantò magis cum locuples Ecclesiæ traditio, quæ altera fidei regula est, accedat!

Obijcies 2°: Spiritus sanctus apud Joannem cap. 16, dicitur loqui non à semetipso, sed quæcumque audierit à Patre et Filio. Atqui id in Deum non cadit. — Nego minorem. Christus enim Deus est; et tamen dicitur à semetipso non loqui. Igitur neuter à semetipso loquitur, quia neuter est à semetipso. Nempe id originem arguit; cum enim Filius quidquid habet, id à Patre acceperit, et Spiritus sanctus ab utroque, nihil docet Filius, nisi quod à Patre, nihil Spiritus sanctus, nisi quod ab utroque hauserit.

Obijcies 3°: Rom. 8, 26, Spiritus sanctus dicitur postulare pro nobis: *Spiritus*, inquit, *adjuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus sicut oportet nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Atqui Deus nihil petere potest aut postulare gemitibus inenarrabilibus. — Distinguo majorem: Postulat pro nobis, id est, facit ut postulemus, concedo; Ipsemet postulat, nego. Nam hoc ipso in loco: *Spiritus*, inquit Apostolus, *adjuvat infirmitatem nostram; et paulò ante, versu 15: Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater.* Idè ergo Spiritus dicitur postulare pro nobis, quia nos juvat ut oremus, et in eo, seu ejus ope, clamamus; unde ad Gal. 4, 6, dicitur clamare: *Quoniam autem estis filii*, inquit Apostolus, *misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater.*

Obijcies 4°: Spiritus sanctus creatus est: Amos enim 4, 13, apud Septuaginta dicitur Deus formare tonitrua, et creare Spiritum. — Distinguo: Id est, ventum, concedo; id est, Spiritum sanctum, nego. Hinc vulgatus interpret: *Ecce, inquit, formans montes, et creans ventum.*

Instabis: Joannis 1, 3, dicitur de Verbo: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ergo et Spiritus sanctus. — Distinguo antecedens: Omnia quæ facta sunt, ut paulò post exponitur his verbis: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*, concedo; omnia sine ullo discrimine, nego. Aliàs se ipse et Patrem fecisset.

Objectiones à Patribus. — *Obijcies 1°:* Auctor apostolicarum Constitut. lib. 2, cap. 26, episcopum cum Patre, diaconum cum Christo, et diaconissam cum Spiritu sancto comparat:

additque Spiritum sanctum à se ipso quidquam non loqui aut facere; sed expectare Christi voluntatem. Ergo Spiritus sanctus inferior est utroque. — Distinguo antecedens : Quoad aliqua, concedo; quoad omnia, nego. In eo itaque confert, quòd ut Spiritus sanctus nihil præter Dei Patris et Christi voluntatem facit, sic nec diaconissa quidquam sine episcopo aut diacono agere debeat. Dicitur autem Spiritus sanctus expectare voluntatem Christi, quia eam executioni mandat.

Obijcies 2° : Veteres Pneumatomachi, teste Rufino in Apologiâ pro Origene, jactabant auctorem libri de Trinitate, qui inter opera Tertulliani extat, et vulgò adscribitur Novatiano, ipsi autem Cypriano tribuebant, de Spiritûs sancti divinitate secum idem sensisse. — Distinguo antecedens : Jactabant immeritò, concedo; jure, nego. Diserta enim sunt hujus auctoris pro Spiritûs sancti divinitate testimonia, supra à nobis allata.

Obijcies 3° : Adeò verum est Spiritum sanctum primis temporibus pro Deo habitum non esse, ut nec IV seculo vocaretur Deus, etiam post Nicænam synodum. Hinc beatus Hilarius (quod Erasmus notat in suis de Trinitate libris) Spiritum sanctum nunquàm donat hoc nomine. — Nego antecedens. Quod pluribus eorum temporum testimoniis constat, Athanasii nimirum, Gregorii Nazianzeni, etc. Quod autem pertinet ad Hilarium, is quidem Spiritum sanctum non vocat Deum in his libris; sed quod idem est, creaturam non esse definit lib. 12, ad finem; in commentariis autem ad Matthæum, cap. 33, de formulâ baptismatis agens : « Baptizantur, inquit, in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs sancti, ut quorum una est divinitas, sit una largitio, nomenque Trinitatis est unus Deus. »

Obijcies 4° : Basilii censuit Dei nomen sancto Spiritui non esse tribuendum, ut patet ex oratione 20 S. Gregorii Nazianzeni in ipsius laudem. — Distinguo antecedens : Non esse tribuendum œconomiz causâ, concedo; quòd ipsum non putaret esse reipsâ Deum; nego. Quocirca 1° certum est Basilium rectè semper de Spiritu sancto sensisse, ut liquet ex hac ipsâ Gregorii Nazianzeni oratione. 2° Non minùs constat eum anathema illis semper dixisse qui Spiritum sanctum in creaturarum ordinem redigerent, ut perspicuum est ex ipsius epistolis 79 et 80, etc. 3° Eundem per omnem vitam Spiritui sancto ea omnia semper adscripsisse, quæ Dei propria sunt; quin et

generatim ubique prædicare consubstantialem esse sanctissimam Trinitatem, ut norunt qui ejus opera vel à limine salutârunt. Quando ergo existimavit à nomine *Dei* Spiritui sancto tribuendo abstinendum esse per aliquod temporis intervallum, id œconomiz causâ fecit, donec hæretici furori et potentiz suæ decoxisent. Calamitosi enim temporibus vivebat Basilii. Hinc Arianî in Catholicos debacchantur; illinc fremebant Semi-Arianî Pneumatomachi. Cùm igitur periculum foret, ne si vires utrique conjungerent, omnes catholici præsules à sedibus suis exturbarentur ingenti Ecclesiæ malo, Basilii aliquantis per temporis cedendum esse ratus est, et hæc *Dei* voce supersedendum, modò aliunde recta sententia teneretur. Basilium quidem eâ de causâ multi à Catholicis in crimen vocârunt : ejus tamen consilium ac prudentiam laudaverunt alii, imprimis verò S. Athanasius et Gregorius Nazianzenus. Quidquid sit, si in eo peccasset Basilii, imprudentia tantum foret, non error. Sed de his consule gallicum scriptorem, qui Basilii et Gregorii Nazianzeni vitam eleganter non minùs quàm eruditè contexuit, lib. 4, cap. 20.

Objectiones à ratione. — Obijcies 1° : Si Spiritus sanctus esset Deus, non minùs ad eum preces suas vetus Ecclesia direxisset, quàm ad Patrem. Atqui is usus non fuit. — Nego majorem. Ad solum enim Patrem preces publicas dirigendas esse censuit antiquitas; non quòd Filium et Spiritum sanctum non haberet pro divinis personis; sed quòd Pater sit fons divinitatis, et in salutis nostræ negotio Dei partes sustineat; cùm Filius spectetur tanquàm mediator, per quem habemus accessum ad Deum; Spiritus autem sanctus tanquàm earundem precum principium et auctor.

Obijcies 2° : Synodus ipsa Constantinopolitana non definivit Spiritum sanctum esse Deum, sed duntaxat Dominum cum Patre ac Filio adorandum et glorificandum. — Respondeo synodo satis visum esse, si Spiritûs sancti divinitatem reipsâ assereret. Ut enim ait Gregorius Nazianzenus, non in verborum sono, sed in mente et sententiâ veritas sita est.

Obijcies 3° : Spiritus sanctus, si est Deus, vel est genitus, vel ingenuitus. Neutrum dici potest; si enim genitus est, idem est Filius; si ingenuitus, idem est Pater. — Respondeo nec esse genitum nec ingenuitum, sed spiratum.

ARTICULUS IV.

An divinarum trium personarum unica numero sit natura.

Hactenus Patrem, Filium et Spiritum sanctum sibi invicem consubstantialia esse evicimus; sed cum ea vox, quæ naturæ ejusdem communionem sonat, de his etiam dici possit quorum una duntaxat specie, non autem numero natura sit, pluribus, v. g., hominibus, aut auri fragmentis; ut instituta à nobis quæstio absolvatur, indagandum insuper est, an una non specie modò, sed etiam numero natura sit trium personarum.

Et quidem utrovis modo *consubstantialis* vocabulum accipitur, eo revincuntur Arianæ, qui Patrem à Filio et Spiritu sancto toto genere suo differre arbitrabantur, cum Patrem solum esse Deum; Filium verò et Spiritum sanctum meras esse creaturas definirent; sed non continuò expugnatus fuerit Tritheitarum error, qui, licet Patrem, Filium et Spiritum sanctum pro personis verè divinis ac consubstantialibus haberent, eos tamen esse tres deos siebant, ob naturam divinam in singulis numero distinctam eo, quo apud homines natura multiplex est, modo.

ASCERTIO. — Una numero in tribus personis natura est.

Probatur 1° à Scripturâ, quæ 1° ubique unum esse Deum prædicat. 2° Passim prohibet ne plures dii esse existimetur. 3° Patrem, Verbum et Spiritum sanctum tres ex unâ parte esse, ex alterâ verò unum quid esse pronuntiat; in quâ denique Deus Ille qui singulari numero de se ipse loquitur, vetat ne quis alius præter ipsum agnoscat, ut ex supra dictis manifestum est. Porro, si natura divina reipsâ multiplex foret, 1° non esset propriè unus Deus, quemadmodum non est propriè unicus homo. 2° Nullum esset periculum, nullus error, si plures dii agnoscerentur. 3° Pater, Verbum et Spiritus sanctus non minùs naturis quàm hypostasibus suis distinguerentur. 4° Denique, qui apud prophetas loquitur singulari numero de se, sive sit Pater, sive Filius, sive Spiritus sanctus, non posset alios deos excludere. Ergo.

2° Multa ad id probandum à Patribus et traditione momenta eruantur. 1° Quòd veteres non modò unum esse Deum ubique clament; sed etiam ut impios et stulto gentiliū errore imbutos insectentur, qui plures deos invehabant: Ihermas nimirum lib. 2, mandato 1; Tertullianus contra Praxeam, sæp. 13; Dionysius

Romanus Epist. contra Sabellianos: Eusebius lib. 1 de eccles. Theolog. cap. 8, et lib. 1 contra Marcellum, cap. 4; Athanasius oratione 5 contra Arianos; concilium Sardicense apud Hilarium in lib. de Synodiâ; Basiliius epist. 141; Gregorius Nazianzenus oratione 37; Nysenus oratione catech.; Epiphanius hæresi 69, num. 77; Fulgentius ad Arianorum objecta num. 7, etc. Jam verò gentiles plures ejusdem rationis deos agnoscebant.

2° Quòd cum explicant cur non sint plures dii, hanc causam afferant, quòd nempe unica sit natura divina, non multiplex; in quam nullus numerus cadat aut cadere possit; simplex eademque omninò in omnibus, non divisa in singulis; non distributa, sed singularis; non similitudine, sed identitate communis. Justinus in Dialogo cum Tryphone, pag. 358; Tatianus in oratione ad Græcos, pag. 145; Clemens Alexandrinus lib. 3 Pædagog. ad finem: « Placare tuis, ô pædagoge, pueris, ... » Fili et Pater, unum ambo, Domine. » Tertullianus contra Praxeam, cap. 2: « Unicum » Deum (hæresis) non aliàs putat credendum, » quàm si ipsum eundemque et Patrem et Filium et Spiritum sanctum dicat; quasi non » sic quoque unus sit omnia, dùm ex uno omnia, per substantiæ scilicet unitatem, et » nihilominus custodiat œconomix sacramentum, quæ unitatem in Trinitatem disponit, » tres dirigens, Patrem et Filium et Spiritum » sanctum; tres autem, non substantiâ, sed » formâ; ... unus autem substantiæ. » Cap. 12: « Si te adhuc numerus scandalizat Trinitatis, » quasi non connexæ in unitate simplici, quomodò unicus et singularis pluraliter loquitur? » Cap. 19: « Si Filium nolunt secundum à Patre reputari, ne secundus duos faciat deos dici, ... rationem reddidimus, quæ » dii non duo dicantur, ... quia etsi Deus dicatur (Filius), ... non idèò duos deos faciat, sed » unum, hoc ipso quòd et Deus ex unitate » Patris vocari habeat. » Vide cap. 9 et 22. Dionysius Alexandrinus apud Athanasium, in Epist. de sententiâ Dionysii, et Damascenus; Dionysius Romanus apud eundem Athanasium; Gregorius Thaumaturgus in Expositione fidei; Theognostus apud Athanasium in lib. de Decretis fidei Nicænæ, num. 25: « Filius » inquit, ... est aliquid emanans ex Patris substantiâ, ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpeffa. » Lactantius lib. 4 Institut. cap. 29; Osius in synodo Nicenâ, apud Gelas.; Cyzicu. libro 1, capite

12, tomo 2 Conc. pag. 174; Eusebius supra; Athanasius ipse in lib. de Synodis: « Si, inquit, « unam agnoscimus et solam Patris deitatem, « hujusque Verbum esse Filium,..... quare « propterea non dicimus duos deos, sed unum « Deum? quia unica est species divinitatis. » Synodus Alexandrina anno 362 in Epist. synodica; Marius Victorinus hymno 3; Hilarius in Psal. 122: « Sequentes..... Evangelia,.... divinitatis unitatem in innascibili Deo, et in unigenito Deo, secundum proprietatem atque naturam, cum fide et veritate profitemur. » Lib. 7 de Trinit. num. 13: « Non duos deos « connumerat nomen unum, quia unus atque « Indifferentis naturæ unum Deus nomen est. « Cum enim et Pater Deus est, et Filius Deus « est, et proprium naturæ divinæ nomen in « utroque sit, uterque unum sunt; quia cum « subsistat Filius ex nativitate naturæ, unitatem conservat in nomine; nec ad professionem duorum deorum nativitas Filii creditur fidem cogit, quæ Patrem et Filium, ut « unus naturæ, ita unus proficitur et nominis. » Vide et lib. 8, necnon lib. de Synodis. Basilus epist. 43 et 141: « Illis, qui nobis per « calumniam trium deorum doctrinam ac fidem obijciunt, respondeatur nos Deum non « *numero*, sed *naturâ* unum consiliter. Quid « quid enim numero dicitur unum, unum re « verâ, aut simplex naturâ non est. Deum autem « simplicem et incompositum confitentur « omnes. » Gregorius Nazianz. orat. 31: « Una « his tribus (personis) natura Deus est,..... « quibus et simplex natura, et eadem essentia « est; his propriâ quoque unus vox convenit. » Orat. 37: « Alius Pater, alius Filius, alius « Spiritus sanctus:..... atque ita inconfusa « trium personarum distinctio in unâ divinitatis naturâ..... conservatur..... *Tria hæc « unum, si divinitatem species, et unum tria, si « proprietatûm rationem habeas..... Si Deus, « inquam, et Deus, et Deus, quid causæ esse « potest quin tres sint dii?..... Nobis Deus « unus est, quoniam una deitas,..... etiam si « tres personas credimus. » Nysenus supra; Damasus in Anathematismis, apud Theodoretum in Historia Tripartita; Ambrosius lib. 4 de Fide, cap. 2; l. 4, c. 2, l. 3, c. 3: « Pater « et Filius, quia unus substantiæ sunt, non « duo dii, sed unus Deus. » Vide in Symbolum Apostolorum cap. 5; in Exhortatione ad electum; de Dignitate conditionis humanæ, cap. 2; Hieronymus epist. 57 ad Damasum: « Tota « secularium litterarum schola nihil aliud hy-*

« postasin, nisi *ὁὐκ ἓν* novit. Et quis, rogo, « ore sacrilego tres substantias prædicabit? « una est Dei et sola natura, quæ verè est. » Philastrius hæres. 45: « Trium itaque personarum una est,.... substantia,.... et divinitas sempiterna,.... ut in distinctione nominum ac trium personarum, non sit aliqua naturæ diversitas. » Maximinus Taurinus hom. 6 in Epiphaniâ: « Nunquàm separari ab invicem poterit, quod deitate est indivisum. » Gaudentius Brixianus serm. 7 de Exodo: « Unus est Deus, ubi deitatis nulla divisio est,.... « Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum legimus, non deos, quia deos « non sint dici unitas maiestatis. Est enim « sola in Trinitate personarum distinctio, « non naturæ diversitas. » Augustinus lib. 1 de Trin. cap. 4; lib. 5, cap. 8, et lib. 7, cap. 2, 3, 6; de Agone christiano, cap. 15: « Nec « eos audiamus, inquit, qui indignantur et « stomachantur, quia non tres deos colendos « cõfitemur. Nesciunt enim quid sit una eademque substantia, et phantasmatis suis illuduntur, quia solent videre corporaliter tria animalia, vel quæcumque corpora tria locis suis esse separata; sic putant intelligendam substantiam Dei, et multum errant. » Paulinus epist. 27 ad Victorium: « Fides,.... co « æternam Trinitatem unus divinitatis et substantiæ..... testatur..... ita ut..... unitatem « Trinitatis sine confusione jungens, et Trinitatem ipsius unitatis sine separatione distinguens. » Isidorus Pelusiota lib. 2, epist. 143; Proclus in Epist. ad Armenos; Cyrillus lib. 4 contra Julianum, et lib. 10, et Dialogo 6 de Trinit.; Boetius in libro: *Quomodo Trinitas est unus Deus, et non tres dii?* Fulgentius ad objectionem 7 Arianorum; synodus Toletana an. 589; synodus Mediolanensis initio; Sophronius Hierosolymitanus Epist. ad Sergium, ibidem, act. 3; Anastasius Sinaita lib. 4 de relictis Dogmatibus; Cæcilius Dial. 1, interrog. 3; Theodorus Abucara opuse. 4; Hermenopolus in Professione fidei orthodoxæ; Cyparisiota, decade 9, cap. 9, etc.

3° Quod naturæ unitatem ternario hypostasem numero opponant. Id autem ineptum foret, si quot sunt personæ, totidem essent naturæ. Athenagoras in Legatione, pag. 10 et 11; Tertullianus contra Praxeam cap. 2, supra; Hippolytus martyr lib. contra Noetum; Dionysius Romanus in Epistola contra Sabellianos; Eusebius lib. 4 de eccles. Theol. cap. 10; Athanasius Oratione 5 contra Arianos;

Gregorius Nazianzenus Orat. 37; Amphilechius apud Damascenum; in Eclogis cap. 1; Epiphanius Hæresi 62, num. 1; Basilii Orat. contra Sabellianos; Ephrem in Confessione, etc.

4° Quòd in eo personas divinas à creatis distingui enucleatè decernant, cùm in his tot sint naturæ quot personæ, in Deo autem non item. Gregorius Nazianzenus Orat. 37: «Tres personæ nec voluntate scinduntur, aut potentia dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ dividis rebus contingunt, hic quoque reperitur; sed *individa* in dividuis, ut uno verbo dicam, est *divinitas*.... Quid autem, dixerint fortassè? nonne apud ethnicos quoque deitas una est.... atque apud nos genus universum humanitas una est? et tamen dii non sunt unus, quemadmodum et multi homines. At illic communitas unitatem habet cogitatione solâ considerabilem; singularia autem et tempore et affectionibus, et atque adeò potentia et facultate, plurimùm inter se divisa sunt.... At nostræ doctrinæ non eadem est ratio... sed horum (Patris, Filii et Spiritûs sancti) quodlibet unitatem habet, non minùs ejus cum quo conjungitur, quàm sui ipsius respectu, propter essentialitatem et potentiam identitatem.» Ambrosius lib. 5 de Fide, cap. 3: «Patrem et Filium asserendo uniusesse deitatis, non duos deos, sed unum Deum dicimus.... quia ubi plures sunt, ibi aut naturæ aut voluntatum et operationum est differentia. Denique... duo homines dicuntur, quia licet unus naturæ sint jure nascendi; tamen et tempore et cogitatione et opere et loco distant; et ideo non potest unus homo dici in significatione et numero duorum, quia unitas non est, ubi est diversitas; unus autem Deus dicitur.... Unde (homines)... nihil habent inter se, quod possit ad unitatem individue substantiæ pertinere... Pater autem et Filius, quia unus substantiæ sunt, non duo dii, sed unus Deus.» Augustinus in Psal. 68, concione 1; Rufinus in Symbolum; Cyrillus Dial. 6 de Trinit.: «Intelligitur Deus Pater in se subsistere; subsistit verò Filius quoque peculiariter. Verum et tamen licet propriam hypostasim uterque habeat, distinctionem tamen (naturæ) propriam non admittant. Neque enim sejungitur à Patre Filius, quemadmodum Angelus ab Angelo, et inter nos hic ab illo.... alioqui enim essent quoque duo dii; sed cùm una et sola sit ac intelligatur deitas, viventem et

subsistentem in Patre Filium videbimus, et vice versâ in Filio Patrem.» Damascenus lib. 1 de Fide orthodoxâ cap. 11, etc.

5° Quòd in hæc naturæ divini unitate et trium personarum distinctione mysterium esse agnoscat supra humani ingenii vires positum. Cyrillus Alexandrinus lib. 11 in Joan. pag. 996: «Si nihil inter nos et Deum est discriminis, divina nostris metamur; sin autem incomprehensibile est intervallum, cur naturæ nostræ defectus canonem ac normam Deo præfuerint, ex eis quæ nobis impossibilia sunt, necessitati subijcientes naturam omni necessitate potiore?» Thalassus monachus Ecatont. 4, etc.

6° Quòd Trinitas, simul atque eruperunt, tanquàm hæreticos è gremio suo excusserit Ecclesia. De quo vide concilium VI, act. 11; Maximum martyrem supra; Anastasium Sinaitam lib. 1 de rectis Dogmatibus; Sophronium Hierosolymitanum Epist. ad Sergium, act. 3 concilii VI, Nicephorum, et alios qui hujus hæreseos meminerunt.

7° Quòd, cùm Eusebius olim ex hymno in martyrum honorem cani solito, hæc verba: *Te Trina Deitas*, suppressi jussisset, ne triplex deitas per summum errorem agnosceretur, alii omnes in eo quidem cum ipso consenserint, quòd ea maxima impietas foret, sed tamen voces illas esse retinendas censuerint, quòd ad personas duntaxat designandas pertinerent. Vide historiam IX seculi.

8° Quòd synodus Lateranensis contra Joachimum abbatem, definierit, «unam quamdam esse rem simplicissimam, quæ veraciter est Pater et Filius et Spiritus sanctus.... quæ non est generans, neque genita, neque procedens,» etc.

3° Accedit ratio, quæ apertè demonstrat plures Deos esse non posse, quòd videlicet plura esse non possint infinita, omni ex parte à se invicem distincta. Vel enim illa distinguerentur, vel non. Si non distinguerentur, non essent plura; si autem distinguerentur, non essent infinita; haberet enim unumquodque aliquid, quod alteri deesset et quo ab ipso secerneretur.

OBJECTIONES. — Objicies 1°: Tertullianus contra Praxeam, cap. 13, causam afferens cur Pater et Filius et Spiritus sanctus non dicantur tres dii, ait id fieri, ne licentiâ istâ martyria in Ecclesiâ deficerent. «Cæterùm, inquit, si ex conscientia, quâ scimus *Dei* nomen et *Domini* et *Patris* et *Filii* et *Spiritus*

convenire, Deos et Dominos nominaremus, extinxissemus faces nostras, etiam ad martyria timidiore, quibus evadendi quoque pateret occasio, jurantibus statim per Deos et Dominos, ut quidam hæretici quorum dii plures. Itaque Deos omnino non dicam nec Dominos. Ergo Tertullianus sensit plures quidem reipsa Deos dici posse ob divinitatis partitionem; sed dici tamen non debere ne exinde certa incommoda consequerentur. — Nego consequentiam. Hanc enim Tertullianus causam affert, sed non unicam; imò naturæ divini unitatem inter alias recenset. Nempe cum Tertullianus evicisset Filium à Patre distingui, et utrumque Dei nomine pariter insigniri; ex eo autem Praxeas collegisset duos à Catholicis deos prædicari; respondet Tertullianus, dato, non concessio, si ita loquerentur Catholici, id non citra aliquam auctoritatis à Scripturâ petitiæ speciem facturos: « Si tam durus es, inquit, puta interim, et ut adhuc amplius hæc putes, accipe et in Psalmo duos deos dictos: *Thronus tuus, Deus*, » etc. Sed cum Praxeas instaret et urgere, ut plures igitur deos ubique prædicarent Catholici; Tertullianus reponit id non licere, 1° quia ex quo constituta est christiana religio, nunquam id ab Apostolis in Scripturis usurpatum est; 2° quia differentiam esse oportet inter cultores unius et plurimæ divinitatis; 3° quia martyribus evadendi occasio pateret. Cæterum longè abfuit Tertullianus ut naturam in Patre, Filio et Spiritu sancto divisam esse autumaret, ut olim multis ostendimus.

Objicies 2°: Ambrosius lib. 5 de Fide cap. 1, 2 et 3, adversus Arianos disputans, qui ex eo quod Filius statueretur esse Patri consubstantialis, consequens esse contendebant Patrem et Filium duos esse deos, sicut homo Pater et ipsius Filius sunt duo homines; excipit, ita loqui nefas esse, quod Scripturæ duos deos nunquam prædicent, aliunde verò omnes homines rectè unum hominem dici propter ejusdem naturæ communionem. Ergo. — Distinguo antecedens: Excipit inter alia, concedo; excipit hoc unum, nego. Nimis Ariani, cur si Pater et Filius sint consubstantiales, duo dici debeant dii, causam hanc adduxerant, quod Scripturæ pluralem numerum maxime usurpent, ubi agitur de rebus consubstantialibus. Ad id autem respondet S. Ambrosius 4°: « Si legimus Scripturas divinas, inveniemus, inquit, pluralitatem magis in ea cadere, quæ diversæ discretæque sub-

stantiæ sunt, hoc est *ἁπονομία*: » quod ex illadem Scripturis probat. 2° Addit in Scripturâ singularem contra numerum adhiberi passim, ubi sermo est de rebus consubstantialibus; sic, v. g., Adamum et Evam unum hominem et unam carnem nominari. 3° Denique, etiam plures homines dicantur, non posse tamen tres deos dici, quia videlicet homines illi « nihil habent inter se quod possit ad unitatem individui substantiæ pertinere; in Deo autem generalis unitas sit,.... nec divini unitas substantiæ, separetur,.... et quod est unius substantiæ, separari non possit. » Itaque hoc ipso in loco sententiam nostram adstruit Ambrosius. Quid si adjicias cætera quæ inter argumenta indicavimus?

Objicies 3°: Quidam Patres aiunt tres personas esse unius substantiæ, quo modo sunt tres aureæ molis particule. Augustinus in Psalmum 68: « Dicimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius substantiæ esse. Quid est unius substantiæ? v. g., si aurum est Pater, aurum est Filius, aurum est Spiritus sanctus. » Eusebius vulgò Emissenus, homilia 4 de Symbolo: « Sic complectitur unitas Trinitatem, inquit, quo modo, verbi gratia, si trium solidorum personæ uno ejusdem auri exprimantur metallo. » Atqui in his non est una numero natura. — Distinguo majorem: Quo modo auri particule aliquæ ex parte, concedo; omni ex parte, nego. Non igitur accurata est comparatio, nec ulla ejusmodi esse potest. Cæterum id satis erat ad vocem *ἁπονομία* seu *consubstantialis*, exponendam, et Arianos revincendos; quod unum illic Patres spectant.

Objicies 4°: Multi ex antiquis naturam humanam pluribus communem cum naturâ divinâ quoad unitatem conferunt. Scilicet Cyrillus Alexandrinus lib. 9 in Joan. et dial. 1 de Trinit.; Maximus martyr dial. 1 de Trinit.; Damascenus lib. 3 de Fide, cap 6 et 8; Theodorus Abucara opuse. 2 et 38; Theorianus in Disputatione cum Armenis; eorumque omnium princeps Gregorius Nyssenus in duobus opusculis, altero adversus Græcos de communibus notionibus, altero ad Ablabium de hac quæstione: *Cur non dicantur tres dii*, ubi ex professo de hoc argumento disserit. Atqui natura humana una est specie duntaxat, non numero. Ergo et divina. — Distinguo majorem: Comparant aliquæ ex parte, concedo; omni ex parte, nego. Quocirca observandum est 1° illos veteres doctores, unâ cum aliis omnibus,

pro certo habuisse, et illic etiam disertè docuisse, naturam divinam prorsus esse unicam, non multiplicem pro variis personis: proinde constat nihil apud eos esse, quod ex hac parte nobis adversetur. 2° Quando naturam humanam cum divinā comparant, non idē utramque conferre, ut ostendant naturam divinam in singulas personas esse divisam, sed contra ut persuadeant, quemadmodum natura divina unica est in multis, sic unam in multis hominibus naturam humanam esse; adeo ut propriè dici non possit plures homines esse; quod si tamen plures appellantur, id abusione quādam sermonis fieri. Ita Gregorius Nyssenus lib. de communibus Notionibus: « Neque enim Petrum et Paulum, inquit, et Barnabam tres dicimus, id est, substantias, dicimus, sed unam, et unam dicentes substantiam, cujus est Pater, et Filius et Spiritus sanctus, consentaneè dictus unum Deum. Quisam igitur Petrum et Paulum et Barnabam tres nominamus homines, cum sint unius essentiae, quam vocabulum *homine* indicat?.... Ideo plures et pauciores homines dicere cogimur, quia mutatio ipsa personarum et varietas communem loquendi extorquet usum, etiam præter ipsam essentiae rationem; ita ut cum personis essentias quodammodo numeremus. Est igitur Petrus et Paulus et Barnabas secundum id, quod est homo, unus homo:.... dicuntur autem multi homines abusione quādam, et non propriè. » Cyrillus Alexandrinus lib. 9 Comment. in Joan.: « Petrus est Petrus, et non Paulus; et Paulus non est Petrus. Verumtamen indistincti manent naturā. Una est enim in ambobus ratio substantiae, et eadem citra varietatem nullam habent, quæ ad naturalem unitatem colligantur. » Et dial. 4 de Trinit.: « Non est fas in hominibus qui unam et eandem consubstantialitatis nacti sunt rationem, unam et unam dicere substantiam, et unicuique rei tribuere veluti propriam quādam ac peculiarem rationem eam, quæ ad communitatem pertinet. » Maximus martyr dial. 4 de Trinit.: « Petrus, Paulus et Timotheus tres hypostases sunt, et humanitas una.... Quemadmodum non sunt duæ humanitates Petri et Pauli, sic non sunt.... divinitates duæ Patris et Filii.... Etenim nos aliam et aliam habemus hypostasim, sed non aliam et aliam humanitatem. » Joannes Damascenus libro 3 de Fide orthodoxā, cap. 7: « Sciendum est numerum esse differen-

tium rerum. Impossibile est enim ea numerari, quæ in nihilo differunt; at secundum id quod differunt numerantur; veluti Petrus et Paulus secundum quod uniantur, non numerantur. Quippe ratione naturæ unitæ duæ naturæ dici minimè possunt; at hypostasi cum differant, duæ hypostases dicuntur. » Theodorus Abucara in opusculo 3: « Si velimus numerare Petrum et Paulum et Joannem, non dicimus tres homines; quoniam horum quidem unusquisque homo est, sed homo non est ullus istorum.... Eodem modo demonstratur Patrem et Filium et Spiritum sanctum non esse tres deos, licet horum quilibet Deus sit perfectus. »

Itaque nedum assertionem nostram infringant, ei potius favent. Si quis autem error ibi sit, is non contra fidem est, sed contra communia philosophiæ placita, juxta quæ nulla est in rerum universitate natura, quæ reverà una sit et communis, quod illi veteres admisisse videntur. Eò autem delapsi sunt antiqui illi scriptores præ nimio Arianis repugnandi studio. Hæretici enim illi perpetuè à Catholicis quærebant, cur si plures essent personæ, quarum unaquæque est Deus, non essent pariter plures dii; quandoquidem ubi tres sunt humanæ personæ, ibi quoque sunt tres homines. Duplex patebat ad respondendum via: prima, eaque facilis ac obvia, si diceretur aliam esse divinæ, aliam humanæ naturæ rationem; humanam enim multiplicari pro personis, at non divinam; et ita vulgè responderunt veteres, ut liquet ex supra dictis, ipsique adeo Cyrillus et Damascenus; altera, si diceretur ne de hominibus quidem pluralem numerum usurpari debere, quoniam una omnibus natura inest; varias enim esse personas, et varia individua, sed naturam humanam prorsus eandem in his omnibus simul esse; atque hanc etiam viam idem aut alii interunt, ut omni ex parte Arianis os occluderent. Id quidem à vulgari philosophiæ nostræ usu abhorret; sed si admittatur, nihil nobis officit 3° Tandem adde non paucos ex his, qui ita locuti sunt, vixisse in Ecclesiæ catholicæ sinu, post expulsos ab eā Trithelitis. Adeo verum est illos hac loquendi ac disputandi ratione istam hæresim stabilire noluisset.

Cæterum Petavium de his consule libro 4, cap. 9, et 14; Thomassinum tract. 2, cap. 27, 28, etc. (1).

(1) Vide primam Appendicem, ad calcem tractatus.

Quaestio quinta.

De divinis processionibus.

Quandoquidem tres sunt in Deo personæ, distinctæ quidem inter se, sed ejusdem prorsus naturæ et omnino æquales, Pater, Filius, et Spiritus sanctus; Filius autem ac Spiritus sanctus nec esse, nec intelligi possint sine origine, ordo rerum jam poscit ut de eorum processionibus disseramus. De iis autem quinque articulos instituemus: 1° de nomine et definitione divinarum processionum; 2° de earum existentia et numero; 3° de earumdem proprietatibus; 4° de ipsarum principiis; 5° de earum discrimine.

ARTICULUS I.

De nomine et naturâ divinarum processionum.

Procedere, ut vulgò sumitur, est ab uno loco in alium migrare. Hinc translatum est illud verbum ad significandam rei alicujus ex alterâ emanationem seu productionem. Est autem ea duplex, una transiens, altera immanens. Transiens dicitur, eam effectus extra causam, à quâ procedit, positus est, ut inter homines filius est extra patrem. Immanens, eam res producta intra principium suum habitat. Hæc autem iterum duplex distinguitur, physica nempe seu imperfecta, et metaphysica seu perfecta: physica et imperfecta est, quando terminus productionis à principio suo pendet, et naturâ, utpote accidens, ab ipso differt: sic eum homo cogitat, verbum ex ejus mente procedit, et intra eam manet; sed juxta communem et antiquam philosophandi rationem effectus est physicus et accidentalis ab homine pendens, naturâque ab eodem discrepans; metaphysica autem seu perfecta est, quæ citra dependentiam et naturæ differentiam sit; sic Verbum divinum à Patre æterno manare fides docet. Ejusmodi autem processionem Græci non infrequenter appellant *προβολήν* (latinè *prolationem*) cujus quidem vocabuli varia, ut ita dicam, sors et fortuna fuit, non indigna quæ à nobis memoretur.

Primo enim ea vox, quæ per sese unius rei ex alterius substantiâ emanationem sonat, v. g., fructuum à radice emissionem, ut Basilii Epist. catholicâ, et Socrates, lib. 1, cap. 6, notant, sine ullâ hesitatione ad exprimendam divinarum personarum originem, ut aptissima ab antiquissimis Ecclesiæ Patribus adhibita

est; quod Tertullianus contra Praxeam, c. 8, testatur.

Sed mox odiosa plerisque evasit ob pravum ipsius apud Valentinianos usum. Valentinus quippe, ut discimus ex Irenæo lib. 1, et Tertulliano contra Praxeam, cap. 8, et contra Valentinianos, cap. 12, pleroma quoddam seu plenitudinem divinitatis ex triginta Æonibus conflata admittebat; hos autem Æonas ex Bytho, seu æterno Patre, per varios gradus, et nescio quæ conjugia, nec sine ipsius substantiæ divisione propagatos esse opinabatur; eodem autem ita separabat ab auctore, et ita longè ab eo ponebat, ut Æon patrem nesciret. Eos autem Æonas velut ex aere collatio in honorem et gloriam Patris pulcherrimum pleromatis sidus, fructumque perfectum compegisse Jesum; addo ut Servator noster ex omnium desolatione, et ex decerptis ab unoquoque partibus constructus esset. Hujusmodi porrò productiones *προβολαίς* appellabat. Hinc tanta voci isti infamia adhæsit, ut ipsam plurimi Patres rejecerint. Sic Origenes hanc eliminandam censet lib. 1 de Principiis, cap. 2, quod divinam naturam in partes sciet, et Deum Patrem, quantum in se est, dividat. Athanasius in Expositione fidei, de Verbi generatione agens: « Verbum, inquit, non elocatione pronuntiatum, non cogitatione in animo conceptum, non perfecti profluvium, non segmentum impatibilis naturæ, non *προβολήν*, seu prolationem, sed Filium per sese absolutum confitemur. » Adjunge Didymum lib. 2 de Spiritu sancto; et Cyrillum Alexandrinum hom. 12 paschali, ubi *προβολήν* ita exponit, ut eam, quæ seminis decisione sit, generationem propriè solum significet.

Quod cum intelligerent hæretici, qui aut personarum divinarum distinctionem evertabant, aut æternam Verbi generationem inficlabantur, hæc nominis istius infamia tanquam opportuna occasione uti sunt, ut aliquem impletati suæ colorem oblinerent. Callidè enim simulabant se eâ duntaxat de causâ ab his Ecclesiæ dogmatibus alienos esse, quod sine *προβολῇ* quâdam neutrum consistere posset; *προβολήν* verò omnem inter Valentinianorum deliria esse relegandam. Hinc passim suos adversarios, hoc est, fidei nostræ vindices, et Catholicos omnes jactabant esse Valentinianâ tæbe contaminatos.

Ita Praxeas id objicit Tertulliano, c. 8 libri contra ipsum. Postmodum Arius et ejus assecræ hoc ipsum exprobraverunt orthodoxis, ut

rudioribus fucum facerent. Arius enim, in eâ Epistolâ, quam refert Hilarius lib. 6 de Trinit., profitatur se propterea Filium Patri *ὑποκείμενον* negare, ne, ut Valentinus, prolatione natum asseveret; Asterius verò apud Eusebium in libro 1 contra Marcellum, Eusebii Nicomedienſis Arianorum antesignani mentem explicans, ait juxta ipsum, Filium non fuisse è substantiâ Patris genitum, ne hæreticorum more *ὑποβολὴν* admitteret, neve Deus gignens et Filius genitus corpora esse censerentur et corporum passionibus obnoxii. Sic effectum est, ut ea vox apud plerosque sanctos Patres infamiâ laboraverit. Sed cùm alii considerarent, nomen hoc ex sese minimè malum esse, etsi quæ inessent humanæ generationi imperfectiones, eas ex hominum naturâ, non ex verbo isto proficisci; imò *ὑποβολὴν* aptissimam esse ad substantialem Verbi et Spiritûs sancti emanationem exprimendam; hoc vocabulum nihilominus usurpârunt, legitimo videlicet sensu intellectum. Irenæus enim ab eo se alienum non ostendit, dùm lib. 2, cap. 48, sic loquitur: « Si quis itaque nobis dixerit: Quomodo ergo Filius prolatus est à Patre? dicemus ei, quia prolationem istam, sive generationem, sive nuncupationem,..... aut quomolibet quis nomine vocaverit, generationem ejus inenarrabilem existentem mecum novit, » Tertullianus autem contra Praxeam, c. 8, objectam insuper ab hoc hæretico criminationem diluens: « Hoc, inquit, si quis putaverit me *ὑποβολὴν* aliquam introducere, id est, prolationem rei alterius ex alterâ, quod facit Valentinus,..... primò quidem edicam tibi: Non ideo non etiam utatur et veritas vocabulo isto, et re ac sensu ejus, quia et hæresis utitur? imò hæresis potius ex veritate accepit quod ad mendacium strueret. Prolatus est sermo Dei, an non? Hic et mecum gradum figo; si prolatus est, cognosce *ὑποβολὴν* veritatis, et viderit hæresis, si quid de veritate imitata est. Jam nunc queritur quis quomodo utatur aliquâ re et vocabulo ejus. Valentinus *ὑποβολὰς* suas discernit et separat ab auctore, et ita longè ab eo ponit, ut *Non* patrem nesciat,..... Apud nos autem solus Filius Patrem novit, » etc. Ergo nec pravus Valentinianorum usus, nec Patripassianorum criminationes obstiterunt, quominus ea vox à primis etiam Patribus usurparetur. Sed IV seculo longè frequentiori in usu fuit, quòd nempe Arii, Filium è Patris substantiâ prodixisse negantis, errorem jugularet. Sic

Gregorius Nazianzenus orat. 53, Patrem æternum non modò *genitorem*, sed etiam *prolatorem* vocat; ita alii quoque benè multi.

Quod cùm ita sit, mirum utique esse non debet, quòd id nomen, prodigatis hæresibus istis et omni ambiguitate sublâtâ, postea apud omnes vulgò theologos græcos obtinuerit ad significandam Filii, et præsertim Spiritûs sancti originem. De quo videndus est Joannes Damascenus, græcæ theologiæ princeps, lib. 1 de Fide, c. 13.

Quocirca processio, de quâ agimus, est æterna unius personæ divinæ ab alterâ seu à duabus simul origo ac productio.

ARTICULUS II.

De existentia et numero processionum divinarum.

Quatuor hic observanda sunt, 1° *processionis* nomen dupliciter accipi, ac 1° quidem ut commune est Filii et Spiritûs sancti productioni; uterque enim procedere dicitur; 2° quatenus est speciale ac proprium Spiritûs sancti productioni; cùm enim ambo distinguantur, Filius quidem dicitur *gigni*, Spiritus autem sanctus simpliciter *procedere*.

2° Patripassianos et Arianos omnem à Deo ablegatæ processionem. Ac 1° quidem Patripassianos, quippe qui personas confunderent, et earum distinctionem perimerent. 3° Arianos, cùm illi Filium et Spiritum sanctum, non personas divinas et æternas, sed meras creaturas esse decernerent.

3° Macedonianos unam duntaxat agnovisse in Deo processionem, nempe Filii. Cùm enim illi de Filio rectè et catholicè sentirent, ipsum scilicet esse verum Deum de Deo; Spiritum sanctum in creaturarum ordinem redigebant. Super quo consuli possunt Epiphanius hæresi 73, num. 11; Philastrius, cap. 20; Augustinus de Hæresibus; Leo papa serm. 4 de Nativitate, cap. 5; Cassianus lib. 1 de Incarnatione, cap. 2; Zonaras et Balzamon in can. 1 synodi Constantinop., etc.

4° Valentinum contrâ, longè plures quàm duas in Deo admisisse processionem. Ut enim supra meminimus, pleroma quoddam divinitatis ex triginta *Æonibus* constans excogitaverat, aut ab aliis inventum amplexus erat. Inter superiores autem *Æonas* conjugia quædam comminiscabatur, ex quibus inferiores prodirent; de quo fasè Irenæus lib. 1.

ASSERTIO I. — Est in Deo processio.

Probatur 1° ex Scripturis, quæ disertem

huiusmodi processionis mentionem faciunt. Psal. 2, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu ; ego hodiè genui te*. Non enim potest sine aliquâ processione intelligi generatio. Psalm. 106, 3 : *Ex utero ante luciferum genui te*. Eccl. 24, 5 : *Ex ore Altissimi prodivi*, inquit de se Sapientia. Michæas 5, 2, de Christo : *Egressus (seu origo) ejus, inquit, ab initio, à diebus æternitatis*. Joannis 8, 42, de se ipse Christus : *Ego, inquit, ex Deo processi et veni*. Prioribus enim verbis æternam originem suam, posterioribus autem temporalem in mundum missionem designat. Joannis 15, 26, de Spiritu sancto idem Christus : *Cum autem venerit Paracletus, inquit, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis, qui à Patre procedit*.

Adde alia Scripturæ loca de Filio Dei unigenito, quæ supra attulimus. Neque enim Filius esse aut cogitari potest, quin ex Patre procedere simul concipiatur.

Probatur 2° ex symbolis ; ac 1° quidem ex Nicæno, in quo Filius dicitur *Deus de Deo*, et Spiritus sanctus *de Patre procedere* affirmatur ; 2° ex Athanasiano, in quo « Filius à Patre solo esse, Spiritus autem sanctus à Patre et Filio non factus nec genitus, sed procedens » esse pronuntiat.

Probatur 3° testimoniis Patrum quos superiori quæstione allegavimus ad probandam Filii ac Spiritus sancti divinitatem, quippe quam habent à principis suis secum communicatam, nec aliâ profectò quàm processione viâ.

Probatur 4° ratione multiplici. Prima petitur ex divinæ naturæ fecunditate. Est enim illa perfectio quædam summa, quâ carere Deus non debet, et cui vulgò aptatur illud Isaïæ 66, 9 : *Numquid ego, inquit Deus, qui alios parere facio, ipse non pariam ? si ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero ?* Quam in rem Athanasius, Oratione 2 adversus Arianos : « Quòd si non fecunda est, inquit, sed sterilis, divina substantia, ut illi volunt, sit tanquàm lux non illuminans, aut fons siccus, quomodo eos non pudet, cum procreatricem efficaciam illi tribuant, ac detracto eo quod secundum naturam est, non erubescant id præ se ferre, quod ex voluntate pendet ? » Sic etiam Cyrillus l. 5 Theauri : « Perfectus est, inquit, non solum quia Deus, sed etiam quia Pater. Quare qui Deum negat Patrem esse, is fecunditatem aufert à naturâ divinâ, ut jam perfecta non sit, quæ generandi virtute carcat. » Accedit

Damascenus lib. 1 de Fide, cap. 8, ubi : « Impossibile est, inquit, Deum fecunditate naturali destitutum dicere. Porrò fecunditas in eo sita est, ut ex ipso, hoc est, ex propriâ substantiâ, secundum naturam similem generet. » Ita illi fide prælucente et ipsâ innixi ratiocinantur.

Secunda desumitur è divinarum personarum distinctione. Constat enim, et non ita pridem probavimus, tres esse in Deo personas. Atqui omnis earum distinctio in processione et origine fundatur. Cum enim eandem naturam habeant, eò solum distingui possunt, quòd altera alteri eam communicet. Nimirum in personis divinis duo tantum mente secerni queunt, substantia videlicet et relatio originis, v. g., in Patre natura divina et paternitas. At personæ divinæ non distinguuntur per substantiam, utpote quam omnes unam omnino habeant. Ergo distinguuntur duntaxat originis relatione, paternitate nimirum, filiatione, etc. Hinc natum est illud scholæ celeberrimum effatum : *Omnia in divinis sunt unum et idem, ubi non obviat relationis oppositio*. Quod etiam docent Patres, et in primis Augustinus tract. 59 in Joannem, ubi : « Hoc solo, inquit, numerum insinuant, quod ad invicem sunt. » Ergo processio in Deo admittenda necessariò est.

Tertia est, quòd, ubi est ordo, debeat esse aliquid primum. At inter personas divinas est ordo. Ergo debet esse quædam inter eas prima. Non potest autem esse prima, nisi ratione originis. Cæterà enim æquales sunt tres istæ personæ.

Obijcies 1° : Processio cum Deo pugnat. Deus enim est à se. Atqui non potest admitti processio in Deo, quin Deus ab alio sit. Ergo nulla esse potest persona divina, quæ ab aliâ originem trahat. — Nego antecedens. Ad probationem distinguo majorem : Deus est à se, id est, natura divina à se est, concedo ; id est, quælibet persona divina à se est, subdistinguo : Eo sensu quòd causam non habeat à quâ producatur et pendeat, concedo ; eo sensu quòd principium nullum agnoscat, iterum subdistinguo : Quoad naturam suam, concedo ; quoad hypostasim, nego. Porrò cum Deus dicitur ens à se, spectatur pendens naturam absolutè et confusè ; non verò hæc aut illa persona specialim designatur. Attamen quælibet persona potest etiam dici non esse ab alio, nempe eo sensu, quòd ab aliquâ causâ extrinsecâ non producatur. Atque id præsertim intelligi-

tur à philosophis, cum Deus ens à se definitur. Ita enim definitur, quòd sit ens necessarium, non verò contingens, cujus generis sunt reliqua omnia ab ipsius arbitrio suspensa. Cæterum ipsæ personæ, quæ ab aliis procedunt, nullum agnoscunt principium, etiam originis, quoad naturam suam, à quo illa producantur.

Instabis 1°: Atqui persona, quæ est Deus, nullum potest agnoscere principium. Deus enim est primum principium. Atqui primum principium à nullo alio procedere potest; aliàs non esset primum. Ergo. — Nego subsumptum. Ad probationem distingo majorem: Deus est primum principium creaturarum, concedo; eo sensu quòd nulla persona in Deo esse possit, quæ ab alià originem ducat, nego.

Instabis 2°: Si quæ sit in Deo persona, alteram quasi principium habens, erit simul primum principium et non erit. Atqui hæc pugnant. — Distinguo majorem: Erit et non erit primum principium sub diverso respectu, conc.; sub eodem, nego. Sic pugna solvitur.

Objicies 2°: Non potest ulla cogitari processio immanens in Deo, quin aliqua sit, aut potius multiplex in Deo potentia passiva. 1° Enim ejusmodi potentia concipi debet in his personis quæ naturam divinam accipiunt. 2° Debet etiam concipi in Patre Filium in sinu suo recipiente. Atqui potentia passiva Deo indigna est, et ab ipso penitus removenda. — Nego majorem. Omnis enim potentia passiva aut aliquando caret eo actu quem recipit, aut eo saltem carere potest; alioquin non esset propriè dicta potentia. At Filius et Spiritus sanctus nec naturâ divinâ unquam caruerunt, nec eâ carere potuerunt; nec Pater sine Filio, nec uterque sine Spiritu sancto unquam esse potuit. Ergo.

Assessio II. — Duæ sunt in Deo processiones.

Probatur 1° Scripturarum testimonio jam allatis, in quibus non modò Sapientiæ æternæ Verbiq; divini, sed etiam Spiritûs sancti processio memoratur. Probatur 2°: Tot sunt processiones, quot sunt in Deo personæ procedentes. Atqui duæ sunt in Deo personæ procedentes, Filius nempe ex Patre, et Spiritus sanctus ab utroque. Pater enim, utpote fons divinitatis, à nullo procedit. Probatur 3° ex numero facultatum in Deo immanenter operantium. Tot enim sunt processiones immanentes, quot sunt ejusmodi facultates. Atqui hæc duæ sunt, intellectus nimirum et voluntas.

Objicies 1°: Intellectus et voluntas, et utriusque facultatis operationes in Deo non distinguuntur. Ergo non potest ab his multiplex esse processio. — Distinguo antecedens: Non distinguuntur realiter, concedo; virtualiter, nego. At distinctio virtualis sufficit. Sic misericordia et justitia non nisi virtualiter in Deo distinguuntur; et tamen distincti sunt realiter misericordiæ et justitiæ effectus, poenæ nimirum ac præmia. Sic unus idemque sol plures ex sese radios effundit, et simul alia indurat, alia liquefacit. Nempe non eadem requiritur in principiis, quæ in terminis reperitur distinctio. Ab uno enim eodemque principio plura procedere possunt. Porro, intellectus et voluntas in Deo non distinguuntur, quia non opponuntur; processiones verò (passivæ scilicet, si ita loqui fas est) seu intellectûs et voluntatis termini, Filius et Spiritus sanctus distinguuntur, quia sibi invicem opponuntur, cum Spiritus sanctus à Filio originem habeat.

Objicies 2°: Quod infinitum est, id unum sit necesse est. Atqui processio, si qua sit in Deo, infinita est. Ergo necessario una est. — Distinguo majorem: Quod infinitum est in omni genere, concedo; in certo duntaxat genere, subdistinguo: Unum est in isto eodem genere, concedo; ita ut excludat aliud infinitum in alio genere, nego. Deus, quia infinitus est in omni genere, idem quoque unus est; sed processio duplicis est generis, altera nempe per intellectum, altera per voluntatem; atque adeò unaquæque debet esse tantum in suo genere infinita. At quo in genere infinita est, in eo pariter est una. Sic processio quæ fit per intellectum, infinita est in genere intellectionis et in eo genere ita exhausta divinam intelligendi facultatem, ut una necessario sit, nec alteri ejusdem generis relinquat locum. At idcirco non excludit alterius generis processionem, eam nimirum quæ fit per voluntatem, quæ in suo quoque genere infinita est et una.

Instabis: At prima processio totam communicat naturam divinam termino producto. Ergo non est alteri locus. — Distinguo antecedens: Totam et non totaliter, id est, et non omni modo quo communicari potest, concedo; totaliter seu omni modo, nego. Reverà processio prima totam naturam divinam communicat cum Filio; proinde Deus est verus ac perfectus. Sed hanc ei communicat solummodo per intellectum. Jam verò natura divina alio insuper modo communicari potest, hoc est, per voluntatem. Ut enim per intellectum fecunda

est, sic etiam per voluntatem; uno verbo tota communicatur natura; tota intensivè, non extensivè, ut consuetis loquendi formulis utamur.

Assertio III. — Non sunt in Deo plures quàm duæ processiones.

Probatur 1° ex Scripturis, quæ duas duntaxat recensent. Probatur 2°: Tot sunt tantummodò processiones, quot sunt personæ procedentes. Atqui duæ sunt duntaxat personæ divinæ procedentes. Tres enim sunt omninò in Deo personæ. At Pater, utpote prima persona, ab aliâ non procedit. Ergo duæ tantùm supersunt, quæ ex aliquo principio procedere queant. Probatur 3°: Ut duæ sint solùm processiones, satis est quòd in Deo sint duæ duntaxat facultates immanenter operantes, et eæ necessariò ac semper agant. Non possent enim plures quàm duæ cogitari processiones, nisi vel quia plures essent quàm duæ facultates, immanenter operantes; vel quia eæ non omnem necessariò vim suam exercent, ut nempe locus alteri supersit; vel quia cùm agere cœpissent, postea desinerent, ut cùm libuisset iterùm agere, novus exurgeret actionis terminus. Atqui 1° non sunt plures, quàm duæ facultates immanenter operantes, intellectus nempe et voluntas. 2° Eæ facultates necessariò agunt. Neque enim Deus continere se potest ab intelligendâ et amandâ essentiâ suâ. 3° Semper agunt, cùm non possit Deus ab eo abstinere. Ergo.

Objicies 1°: Præter intellectum et voluntatem est in Deo bonitas. Ergo ex eâ debet aliqua oriri processio. — Nego consequentiam. Bonitas enim non est facultas activa, nec quidquam ex sese operatur. Si quis tamen eam ad aliquod causæ genus esse revocandam pertinaciter contendat, causa certè efficiens et produciens non erit; sed finalis tantùm, eò quòd moveat ad agendum (1).

Instabis 1°: Potentia saltem in Deo est, eoque operativa. Ergo. — Distinguo antecedens: Operativa ad extra, concedo; ad intra, nego.

Instabis 2°: Est in Deo memoria. Atqui ea est immanens facultas. Ergo triplex esse debet processio. — Distinguo maiorem: Est in Deo memoria metaphoricè, concedo; propriè, nego. Non est igitur admittenda in Deo memoria, quia nihil obliviscitur. Dicitur autem in Scripturis recordari ἀπομνησκῆσθαι, quòd agat homi-

num more, qui quod oblitus fuerant, recordantur.

Objicies 2°: Filius non minùs intelligendi quàm volendi facultatem à Patre accipit. Atqui cum volendi facultate accipit spirandi vim. Ergo et cum intellectu debet accipere simul generandi facultatem. — Nego consequentiam et paritatem. Discriminis causa est, quòd accipiat intelligendi facultatem jam sui ipsius productione exhaustam, non autem accipiat voluntatem termini sui processione exhaustam, juxta nostrum videlicet intelligendi modum. Nempe, licet tres personæ sint simul natræ et duratione seu eternitate, non sunt tamen simul origine. Filius enim prior est origine, quàm Spiritus sanctus; proinde tria possunt distingui originis instantia: primum in quo solus cogitur Pater; secundum in quo sit etiam Filius; tertium in quo producat Spiritus sanctus. Generatur autem Filius per intellectum; et cùm ipse sit hujus intellectionis terminus infinitus, hanc facultatem exhaurit: proinde non potest illa facultas quidquam insuper producere. At nondùm concipitur volendi facultas, utpote posterior, exhausta. Cùm ergo voluntatem hanc nondùm exhaustam accipiat Filius, et eandem quam habet Pater, unà cum ipso producit eâ viâ Spiritum sanctum. Ut enim est inter facultates quidam ordo, sic etiam est inter ipsas personas.

Objicies 3°: Fœcunditas, quæ in generandi ac spirandi facultate posita est, summa est, ut non ita pridem dictum fuit, in Deo perfectio. Ergo, si generandi facultas desit Filio, et utraque Spiritui sancto, ambo carebunt summâ aliquâ perfectione. Atqui personis divinis nulla deesse potest perfectio. — Distinguo antecedens: Summa est perfectio in naturâ divinâ, concedo; in personâ divinâ, subdistinguo: Quæ eam habet, concedo; perfectio quæ in qualibet esse debeat, nego. Quocirca confitemur 1° summam hanc esse naturæ divinæ perfectionem, quòd utroque modo fœcunda sit. Fatemur 2° hanc esse pariter summam in Patre perfectionem, ut et in Filio, quòd spirandi vim habeat. Sed in Patre perfectio utraque relativa est, ut et in Filio spirandi vis ipsi cum Patre communis. At perfectiones relativæ personarum divinarum, nec postulant, nec possunt esse in singulis omnes (1). Relata enim sibi opponuntur, et sese

(1) Neque enim aliter quàm per facultates intellectus et voluntatis bonitas Dei sese diffundit et exercetur.

(Ed.)

(1) Quasi à priori ratio hæc est, ait Tur-
nelius, quæst. 2, art. 2, quòd omnis divina-

invicem excludunt. Quocirca paternitas, v. g., quæ perfectio est primæ personæ, non potest esse in Filio; aliàs Filius non esset. Perfectio igitur est secundùm quid simplex, eò quòd cum æquali pugnet; non enim minor est perfectio Filio quòd generetur, quàm Patri quòd generet; et sic de Spiritu sancto. Quòd autem Filius Verbum aliud non generet, et Spiritus sanctus alium voluntatis terminum non producat, id non ex defectu oritur, sed contra ex infinità eorum perfectione. Ideò namque Filius, qui est Verbum Patris, non generat aliud Verbum, quia ipse est Verbum infinitum, adæquans totam naturæ divinæ in eo genere fecunditatem. Sic et Spiritus sanctus cum divinam exhauriat voluntatem, non potest alium producere ejusdem voluntatis terminum. Quam porro quisque perfectionem relativam non habet formaliter, hanc habet identicò, propter naturæ ejusdem communionem, ut supra declaravimus. Hæc autem omnia tradunt Patres.

Sic Gregorius Nazianzenus oratione 37: « Neque, inquit, Filio aliquid deest ad hoc ut sit Pater (nec enim defectus est filiatio); nec tamen propterea Pater est; alioquin eadem ratione Patri aliquid deerit, nec enim Pater Filius est; sed hæc defectum profectò non arguunt. » Ibidem verò sic addit: « Filius non est Pater; sed hoc est quod Pater; neque Spiritus sanctus est Filius; sed hoc est quod Filius. Tria hæc unum divinitate sunt, et unum hoc proprietatibus sunt tria. » Ambrosius lib. 4 de Fide, cap. 4, Arianos hoc momento utentes coarguens: « Generavit, inquit, Pater; non generavit Filius. Quod hic argumentum est inæqualitatis? Generatio enim paternæ proprietatis est, non potentiae. » Augustinus denique lib. 3 contra Maximinum Ariamum, cap. 12, num. 2: « Absit, autem, inquit, ut quomodò putas, ideò sit Pater potentior Filio, quia creatorem genuit Pater, Filius autem non genuit creatorem. Neque enim non potuit, sed non

rum personarum perfectio sit ab essentiâ, non à personalitate. Paternitas quippe, filiatio, spiratio, sive activa sive passiva, proprietates sunt personales, ac relativum quid sonant; relationes verò in suo formali conceptu perfectionem non expriment, saltem ab essentiâ distinctam. Cum igitur eadem omninò sit in tribus personis divinis substantia seu essentia divina, non potest una esse alterâ perfectior.... Quòd si etiam daremus relationes esse perfectiones, una tamen alterâ perfectior dici non posset, cum unaquæque in suo ordine summa sit et infinitè perfecta. » (Ed.)

oportuit. Immoderata enim esset divina generatio, si Filius nepotem gigneret Patri; quia et ipse nepos, nisi avo pronepotem gigneret, secundùm vestram mirabilem sapientiam, impotens diceretur..... Non impleteretur generationis series, si semper alter ex altero nasceretur, nec eam perficeret ullus, si non sufficeret unus. » De quo Magistrum Sententiarum vide lib. 1, dist. 7.

Obijcies 4°: Attributa divina, ipsaque primæ personæ paternitas, ex divinâ essentiâ procedunt. Atqui hæc processio non est eadem cum processione Filii aut Spiritus sancti. Ergo alia ab istis duabus admittenda est. — Distinguo majorem: Ab essentiâ divinâ procedunt, ut à radice, idque emanatione tantùm virtuali, concedo; ut à principio productivo, et emanatione reali, nego. Hic quærimus quot sint processiones realiter distinctæ, tum inter se, tum à principiis, à quibus oriuntur. Tales autem tantummodò duæ sunt. Namque attributa, eisi fluere dicuntur ab essentiâ, nec ab eâ nec inter se distinguuntur; cogitantur ergo quasi ab eâ ut radice fluant; sed eam non agnoscent ut principium aliquod reale à quo producantur.

ARTICULUS III.

De divinarum processionum proprietatibus.

ASSENTIO. — Divinæ processiones sunt immanentes, substantiales, necessariæ, æternæ, metaphysicæ, et omnis imperfectionis expertes.

Ac 1° quidem immanentes sunt. Earum enim termini intra principia sua manent, v. g., Filius in Patre est. Unde Joan. c. 1, v. 1, *Et Verbum erat apud Deum*. Versu autem 18: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Hujus verò rei causa est, quòd processionem istam sint ab intellectu et voluntate, quæ immanenter operantur, ut ipsi etiam philosophi docent.

2° Sunt substantiales (1). Hoc enim est discrimen Deum inter et creaturas, quòd, juxta pervulgatam philosophandi rationem, creaturæ cum intelligunt ac volunt, nonnisi accidentales terminos producant. Verbum enim ab humanâ mente cogitando efformatum, accidentale est, non substantia. At verò termini intellectus et voluntatis Dei per se subsistunt,

(1) *Substantiales* hic sonat idem ac *subsistentiales*, si dici fas est; hujus enim vocis ea vis est, ut significet processionum divinarum terminos esse per se subsistentes, seu veras et propriè dictas personas. (Ed.)

et veræ sunt personæ, eadem cum principio suo substantiâ præditæ.

3° Necessariæ sunt. Non potest enim Pater non intelligere ac comprehendere se et quidquid secum est connexum, aut intelligendo non producere Verbum suum sibi æquale. Sic nec potest non amare se, utpote summum bonum, et hoc amore non producere voluntatis istius terminum, hoc est, Spiritum sanctum. Non ergo voluntate liberâ et accidentali Filium suum genuit Pater, quod Ariani putabant, et aliis disertiùs expresserat Eunomius, quem refellit Augustinus lib. 15 de Trinit. c. 20.

4° Æternæ sunt. Nullum enim fingi potest punctum, in quo se vel non intellexerit, vel non amaverit Deus. Hinc sancti Patres probant Filium ac Verbum Dei esse æternum, quòd, nisi hoc admitatur, consequens sit Patrem aliquando fuisse sine ratione ac sapientiâ, non quòd Filius sit ipsa sapientia Patris, quâ formaliter est sapiens; sed quia sapientia et intellectio Dei, nunquàm potuit esse sine proprio ac nativo termino suo.

5° Sunt metaphysicæ, hoc est, citra omnem mutabilitatem, dependentiam, aut naturæ diversitatem, in quo differunt ab illis quæ in creaturis cernuntur. Cum enim creaturæ aliquid efficiunt, id non potest fieri, quin aliqua mutatio interveniat, cum in principio sese movente et agente, tàm in termino recens productio; quia etiam id quod producitur, à principio suo pendet, et distinctam ab ipso naturam sortitur. At contrâ Pater citra ullam mutationem producit Filium suum, nec ab ipso Filius pendet, et eandem prorsus cum ipso habet naturam.

6° Omnis imperfectionis sunt expertes. Neque enim generatio divinæ, v. g., ejusdem est cum humanâ conditionis, aut iisdem imperfectionibus obnoxia. Quapropter fecum faciebant Ariani, qui humana ad Deum transferentes contendebant, si qua admitteretur in Deo generatio, consequens fore, ut in Deo corpus et substantiæ divisio agnoscerentur; quos Patres confutant passim. Sic Athanasius in lib. de Decretis Nicænæ synodi: « Aliter, inquit, se habet hominum generatio, aliter Filius à Patre oritur. Etenim progenies hominum partus est quodammodo gignentium; quoniam natura ipsa corporum non est simplex, sed fluida et ex partibus composita: Deus autem cum sit impartibilis, est et passionis expertus Filii Patris. » Gregorius Nazianzenus orat. 33: « Tuas illas, inquit, fluxiones et di-

visiones.... abjice, ac de incorporatâ illâ naturâ, quasi de corporeâ, disputare desine; atque ita fortasse dignum aliquid generatione divinâ concipere animo queas. » Cui Ambrosius concinens l. 1 de Fide, c. 5: « Non hæc sunt, inquit, in Deo corporaliter aestimanda. » Incomprehensibiliter generator Filius, impossibilem generat Pater; et tamen ex se generavit, et ante omnem intellectum generavit Deus verus Deum verum. »

Ut autem divinæ generationis imaginem aliquam adumbrarent, eam vulgò comparant luci quæ ex sole, aut igni qui ex alio igne oritur. Quo exemplo utuntur cum veteres à nobis supra laudati, tàm Nicæni præsules in Symbolo, ac deinceps vulgò sancti Ecclesiæ doctores. Hilarius libro 6 de Trinitate: « Vera fidei professio est, inquit, ita Deum ex Deo natum, ut lumen ex lumine, quod sine detrimento suo naturam præstat ex sese, ut det quod habet, et quod dedit habeat. » Libro autem 7: « Quæro nunc, inquit, utrum divisio ac separatio sit, cum ignis ex igne est? Aut numquid absconditur natura, ne moaneat, aut non sequitur natura, ne insit, cum accenso lumine ex lumine per quemdam quasi nativitatæ profectum, naturæ nulla defectio sit, et tamen sit lumen ex lumine? » Ita quoque Victor Utiensis in Professione fidei.

Sed in hoc exemplo cavenda est luminis divisio, ne eodem videlicet modo naturæ distinctio inter Patrem et Filium cogitetur. In quo erravit quidam Hieracas, cuius meminit Hilarius eodem in libro 6: « Hieracas, inquit, nesciens unigeniti nativitatem, nec evangelicorum sacramentorum virtutem adeptus, unus lucernæ duo lumina prædicavit, ut lychnorum bipertita divisio substantiam Patris et Filii emularetur. » Ergo diligenter attendendum est ut luminis identitas nihilominus servetur: quod monet Athanasius eodem de Decretis synodi Nicænæ libro: « Quando audimus, inquit, consubstantialiam (Filium), nequaquam delabentes ad humanos sensus partitiones et divisiones deitatis cogitemus, sed, tanquàm de incorporalibus agentes, unitatem naturæ et identitatem lucis non dividamus. »

ARTICULUS IV.

De principiis divinarum processionum.

NOTANDA. — Ut controversia ista dilucidius innotescat, observandum est 1° philosophos

actionis duo principia vulgò distinguere, alterum *quod*, cui scilicet actio ipsa adscribitur, et illud est suppositum; unde hoc effatum manavit: *Actiones sunt suppositorum*; alterum quo, id est, formam, quâ suppositum agit. Principium autem quo rursus in proximum et remotum dividitur; remotum est natura, quæ principium est omnis motus; proximum verò est potentia seu facultas, cujus propriè est actio; sic cum homo intelligit, principium quod est ipse homo; principium quo remotum est ipsius natura intelligens; principium autem quo proximum est mens seu intellectus. 2° Quamvis in Deo, utpote simplicissimo, natura, intellectus, voluntas, intellectio, volitio, sint reipsâ quid unum et idem, et cum his relationes ipsæ, quæ aliàs à sese invicem quantens oppositæ distinguuntur, ut olim, ubi de attributis Dei, ostendimus; attamen solent theologi facilitatis gratiâ, atque ut sanctissimæ Trinitatis mysterium commodius explicent, singula ista mente secernere, atque ita varia divinarum processionum principia statuere (1).

Varie opinionones. — Constat 1° apud omnes theologos principium *quod* esse ipsammet personam producentem; sic principium *quod* generationis Filii est Pater, qui solus propriè generare dicitur. Sed cum nonnulli quondam extiterint hodièque sint theologi, qui naturam Patris à Filii naturâ numero distinxerint, et utriusque essentialiam à Spiritûs sancti substantiâ, atque ad eò dicere non dubitaverint naturam Patris propriè etiâ generare, de eo paucis disputandum erit.

2° Non minùs indubitatum est in scholis naturam esse principium *quo* remotum: sed difficultas est per quid proximè in actum

(1) « Idque cum fundamento in re, inquit Montagnus quæst. 5, art. 4, propter summam scilicet divinæ naturæ perfectionem, quâ fit ut, etsi omnino simplex, pluribus tamen distinctis æquivalet. » Imò verò, ut addit Turnehus, quæst. 2, art. 3, tanti commodi et utilitatis est distinctio illa virtualis in divinis, ut sine illius subsidio impossibile omnino foret mysterium Trinitatis et Incarnationis intelligere. Quare enim communicatâ Filio essentiali, non communicatur simul persona Patris, quæ ab essentiali realiter non distinguitur? Quare Pater divinus incarnatus non dicitur, nec reversè est, licet una et eadem sit ipsius natura cum Filio, qui incarnatus est; et hæc natura non sit, ut dictum est, realiter à personis distincta? Non alia certè ratio proferri à nobis potest, quàm quòd inter naturam et personam sit virtualis distinctio, quâ fit ut communicetur natura, non communicetur persona, et una persona incarnetur, alterâ non incarnatâ. »

(Ed.)

erumpat; de quo plures sunt sententiæ. Prima est Durandi, qui in 1, dist. 6, quæst. 2, et dist. 7, putat naturam esse principium divinarum processionum, per suam infinitatem ac fecunditatem, ad eò ut præcisè per mentem intellectu et voluntate, nihilominus Filius et Spiritus sanctus ex eâ procedere censerentur. Secunda est S. Bonaventuræ ibidem, qui censet principium *quo* proximum cujuslibet processionis esse solam relationem et respondentem, v. g., paternitatem respectu Filii. Tertia est reliquorum vulgò theologorum, qui statuunt intellectum et voluntatem esse principia proxima divinarum processionum; actiones verò productivas esse intellectionem et volitionem.

Verùm, cum generandi facultas et generatio Patri, spiratio autem Patri et Filio propriæ sint, unus verò in personis tribus sit intellectus, una intellectio, una voluntas, una volitio omnibus communis, atque ista coherere non videantur, ut ab hoc nodo sese extricent iidem theologi, duplicem intellectionem et volitionem distinguunt, essentiali unam, quæ omnibus peræquè competat, notionalem alteram, quæ solis personis producentibus conveniat.

Sed inde quæstio enascitur, quo pacto essentialia à notionalibus discrepent. Henricus igitur Gandavensis quodlibeto 6, quæst. 1; Scotus in 1, dist. 2, quæst. 7; Durandus in 1, dist. 7, quæst. 2, arbitrantur (licet non unâ ratione rem exponant), notionales esse quosdam actus distinctos ab essentialibus. Cum ergo alius sit actus intelligere, alius dicere seu Verbum producere, alius velle, alius spirare, non mirum est, inquirunt, si intelligere et velle tribus personis insint, dicere autem soli Patri, et spirare Patri ac Filio solis conveniant. Cæteri verò existimant essentialia et notionales non distingui ut actus à se planè diversos; sed notionales actus nihil aliud esse quàm ipsammet essentialia, quantens connotant relationes sibi proprias. Itaque generationem, esse ipsammet divinam intellectionem quantens adjunctam habet paternitatem, ad eò ut intellectio notionalis ab essentiali se tota non differat, sed tantum ut includens ab inclusâ; quia scilicet notionalis est ipsammet essentialis, et præterea aliud quidpiam complectitur, nempe relationem.

Sed hinc alia lis emergit de ejusmodi relatione. Dubium enim est quæ illi partes tribuendæ sint. Nimirum quidam definiunt eam esse comprincipium, ita ut cum intel-

lectu in Filii productionem influere cogitur; alii autem contendunt eam esse duntaxat quamdam conditionem productioni necessariam.

ASSECTIO I. — Non potest dici propriè essentia essentiam, natura naturam, substantia substantiam generare et producere in Deo.

Probatur 1° his omnibus testimoniis Patrum qui suprâ asserunt unam esse et eandem trium personarum essentiam, naturam ac substantiam. Atqui quod propriè gignit ac producit, ab eo distingui debet quod gignitur et producit. Probatur 2° speciatim ex illo auctore, qui sub Bedæ nomine commentarios edidit in Boetii libros de Trinitate, et ex Euthymio parte I Panopliæ, tit. 7, in fine, ubi: « Gigni, inquit, non est naturæ, sed hypostasis. Nam si esset naturæ, neutiquam in eadem naturâ genitum consideraretur et in genitum. » Probatur 3° ex concilio Lateranensi sub Innocentio III. Cum enim Petrus Lombardus in Sententiis suis dixisset, « quoniam summa quædam res est Pater, Filius, et Spiritus sanctus, et illa non est generans, neque genita, neque procedens; » ipsum autem idcirco hæreseos et insaniam arguisset Joachimus abbas, statuens contrâ inter Patrem, Filium et Spiritum sanctum non intercedere unitatem naturæ propriè dictam ac veram, sed collectivam tantum, et similitudinariam, quemadmodum dicuntur multi homines unus populus, atque adeo naturam unam gignere alteram; summus pontifex hanc Joachimi abbatis doctrinam confidens: « Nos, inquit, cap. 2, sacro approbante concilio, credimus et confitemur, cum Petro Lombardo, quod una quædam summa res est essentia... quæ veraciter est Pater et Filius, et Spiritus sanctus: ... et illa res non est generans, neque genita, neque procedens; sed est Pater qui generat, et Filius qui gignitur, et Spiritus sanctus qui procedit. » Probatur 4° omnium exinde theologorum consensione (1); quo in loco consulendi sunt præsertim S. Thomas I partem, quæst. 59, art. 5, et in opusculo contra Græcorum errores cap. 4; Andreas Latinorum theologus in synodo Florentinâ sess. 19; Franciscus Mayronis in scholiis ad lib. 16 Augustini de Trinit. cap. 20; hæc autem verissima scho-

(1) Ratio non minus decretoria quàm simplex vulgò affertur, videlicet essentiam sive in Deo, sive in creaturis, non per se et immediate, sed per suas tantum agere facultates.

(Ed.)

larum decreta temerè exagitat recens auctor, nempe Faydit, qui dum eas castigare suscipit, in gravem ipse Trithemitarum errorem imprudenter prolabitur.

Obijcies 1°: Non pauci veteres Filium vocant essentiam de essentia, aut sapientiam de sapientia, aut etiam voluntatem de voluntate; Athanasius oratione 5 contra Arianos; Epiphanius in Ancorato pag. 781; Augustinus l. 7 de Trinitate, cap. 2; Fulgentius de Fide ad Petrum c. 2. Ergo. — Distinguo antecedens: Quod ista omnia sint in ipsum communicatione à Patre derivata, concedo; quod ipsa in eo propriè genita et producta sint, nego.

Instabis: At illud vulgatissimum est apud antiquos in Deo esse naturam gignentem et naturam genitam, substantiam Filii à Patre natam esse, sapientiam de sapientia esse oriundam, et cætera id genus; sic enim loquitur Ignatius Martyr epist. 5; Justinus apol. 2; Clemens Alexandrinus Strom. l. 1, 4 et 5; Tertullianus contra Praxeam cap. 8, et contra Hermogenem cap. 19; Gregorius Nyssenus lib. 2 et 12 adversus Eunomium; Hilarius lib. 9 de Trinit., lib. de Synodis et de Fide Orientalium; Epiphanius hæresi 76, ad argumentum 5 Aetii; Augustinus lib. 2 de Trinit. c. 7; lib. 7, cap. 3 et 6; lib. 15, cap. 7 et 15; Idacius in præfatione operis contra Warimadum; Fulgentius de Fide ad Petrum cap. 2; synodus Toletana XV; Anselmus Monolog. c. 33, etc. Imò Sapientia ipsa Proverb. 8, 23: *Nondum erant abyssi, inquit, et ego jam concepta eram.* Ergo natura propriè dici potest generans et genita. — Distinguo antecedens: Naturam gignentem et genitam, substantiam natam, sapientiam oriundam, id est, personam naturâ, sapientia et cæteris id genus præditam, seu in concreto, concedo; id est, naturam, substantiam et sapientiam in abstracto, subdistinguo: Gignentem et genitam, id est, sese communicantem et communicatam, concedo; id est, propriè productam, nego. Triplici sensu usurpari potest hæc locutio, 1° ita ut nomina abstracta formarum, naturæ videlicet, substantiæ, sapientiæ, etc., pro concretis, id est, personis ipsis, ut sæpè sit, accipiantur; 2° ita ut gignere et gigni nihil aliud sit quàm communicare et communicari; 3° ita ut natura in abstracto sumatur (quæ maximè propria significatio est), et gignere idem est ac producere juxta vulgarem notionem. Duplex prior interpretatio catholica est: tertia

verò probari non potest. Primam asserunt Petrus Lombardus in 1, dist. 5; S. Thomas 1 parte, quæst. 39, art. 5, et reliqui vulgò scholæ doctores. Secundam præfert Petavius lib. 6 de Trinit. cap. 12, eamque veterum menti magis esse consentaneam putat. Nos utramque amplectimur; ita ut primam ad antiquiorum dicta, secundam ad recentiorum sententias referendam esse existimus.

Objicies 2°: Ricardus Victorius lib. 6 de Trinit. cap. 23, Lombardum tacito nomine perstringit, quòd neget substantiam gignere substantiam. — Distinguo antecedens: Hæc in parte à Lombardo solâ loquendi ratione discrepans, concedo; quasi naturam reipsâ gigni voluerit, nego. Lombardus igitur habitâ ratione vulgaris notionis, quam *generationis* nomen præ se tunc ferebat, id est, distinctionis, volebat dici substantiam gignere substantiam, quia unica substantia in Deo est: Patres verò aliter loquentes explicari oportere statuebat; Ricardus autem contrâ censebat veterum dictis esse inhærendum, ita ut generatio pro communicatione sumeretur, nec ullum discrimen inveheret. Re itaque ipsâ concordabant, sed de loquendi modo altercabantur. Lege Petavium ibidem, num. 3.

Objicies 3°: Idem natura humana in abstracto non generat, quia scilicet in abstracto non existit, sed tantum in individuis multiplicata. Ergo, cum natura divina existat contrâ in abstracto, potest per se ipsa generare. — Nego antecedens. Quòd enim natura humana communis non generet, id non oritur duntaxat ex eo quòd in solis individuis existat, sed ex eo maxime quòd, si alteram generaret, jam duæ essent naturæ humanæ communes; quod absurdum est. Jam verò quantò absurdius fuerit duplicem esse naturam divinam, id est, infinitam (1)!

Assertio II. — Natura divina, præcisè per mentem intellectu et voluntate, non est per sese principium divinarum processionum.

Probat 1° Quia, ut modò ostendamus,

(1) Falsum insuper omninò est quod in consequente supponitur, nempe divinam naturam existere in abstracto. Etenim, ait Turnelius q. 3, art. 3, « existit illa et subsistit reipsâ in tribus personis, per personales et hypostatice earum proprietates contracta, non aliter; atque philosophi, qui Deum unum concipiebant, ignoratâ personarum trinitate, non concipiebant haud dubiè essentiam divinam abstractam ab omni individuo seu personâ, sed confusè Deum tanquàm personam subsistentem sibi animo representabant. » (Ed.)

juxta Scripturam et Patres, Filius quidem per intellectum, Spiritus autem sanctus per voluntatem procedit. Probat 2°: Quia hæc opinio toti incommoda secum importat, ut merito ab omnibus theologis explosa sit. Hæc enim posita explicari non potest, 1° cur *Filius* Verbum dicatur, non item Spiritus sanctus; quod enim reponit Durandus, ita *Filius* dici, quia videlicet est primus à Patre procedens, quemadmodum Verbum in hominibus prius in mente effingitur, quàm voluntas in actum erumpat, id dilutum ac frigidum est; 2° cur Filius esse censeatur origine prior, quàm Spiritus sanctus; 3° cur Spiritus sanctus à Filio potius procedat quàm Filius à Spiritu sancto; 4° cur duæ sint tantum processionis, non plures, non infinitæ; 5° cur processio Filii potiori jure *generatio* appelletur, quàm Spiritus sancti. Si enim sola natura divina per sese sit ex æquo principium utriusque processionis, nihil assignari potest, quo una ab alterâ ita distinguatur; et cum natura una sit, humana mens non capit, cur non exhauriatur infinitâ aliquâ processione; quòd si unâ non exhauritur, cur duabus exhauriatur? quidam infinitas eadem ratione admittit? Atque hinc est quòd alii hanc Durandi doctrinam temeritatis, alii erroris, alii hæreseos notâ configant.

Objicies 1°: Natura divina, seclusis per mentem intellectu et voluntate, fecunda esse intelligitur, quatenus infinita est. Ergo his præcisè concipi debet ut principium divinarum processionum. — Distinguo antecedens: Fecunda radicaliter et remotè, concedo; proximè, nego. Non enim cogitatur fecunditatem istam exerere, nisi per proprias sibi facultates.

Instabis: Naturæ creatæ per sese agunt et producunt. Ergo multò magis divina. — Nego antecedens. Media enim semper intercedit naturam inter et actionem potentia seu facultas.

Objicies 2°: Multi à sanctis Patribus indicant naturam esse principium generationis Filii. Hilarius enim libro de Synodis. ad anath. 24: « Omnibus, inquit, creatis substantiam » Dei voluntas attulit; Filio verò natura dedit. » Idacius Præfatione operis contra Varimadum, ait naturam de se Filium generare; Augustinus lib. 15 de Trinit. cap. 20, Christum esse Filium Dei naturâ; Damascenus lib. 1 de Fide cap. 8 et 13, generationem esse opus naturæ. Ergo. — Distinguo antecedens: Esse principium remotum, concedo; unicum, nego. Quocirca Patres illi, cum hæc et similia dicunt, non

ad nostram quæstionem spectant, sed ad fidei dogma, quo Christus naturâ suâ Dei Filius esse creditur, in quo ab hominibus reliquis et Angelis differt, qui creati sunt, et gratiâ duntaxat à Deo in filios asciti; ita verò adversus Arianos et ejusdem generis hæreticos loquebantur. Cæterum Hilarius non fideliter describitur (1).

Instabis 1° : Idem et alii passim prædicant Filium à substantiâ Patris genitum esse. — Distinguo : E substantiâ quam generatione secum communicatam acceperit, concedo ; à substantiâ, quasi ex uno, quod habuerit, generationis principio, nego. His enim ac similibus verbis nihil aliud significare voluerunt majores nostri, quàm Christum non ex nihilo esse creatum, sed ex ipsâ Dei substantiâ, quam generatione acceperit cum Patre eandem.

Instabis 2° : Veteres plerique definiunt Filium à toto Deo procedere. Ergo ex naturâ. — Distinguo antecedens : E toto Deo procedere, eo sensu quòd totam divinitatem habeat, non autem aliquam ejus duntaxat partem, idque adversus hæreticos, qui contrarium docebant, ut olim monuimus, concedo ; quòd non sit aliqua peculiaris facultas per mentem ab essentia distincta, ex quâ proximè prodire intelligatur, nego.

Instabis 3° : Ad id non distinguunt illi ejusmodi facultates, ut etiam asserant Filium à Patre voluntate esse genitum. Justinus Apolog. 2; Marius Victorinus lib. 1 adversus Ariam, etc. — Distinguo antecedens : Voluntate, id est, spontaneâ naturæ inclinatione, non cecâ necessitate, concedo ; quasi voluntas sit principium proximum ejus processionis, nego. Igitur ex antiquis non pauci, quod non diffitemur, ita locuti sunt, quos cum imitati essent præsules synodi Syriensis adversus Photinum, anathematismo 35; Hilarius libro de Synodia, id scriptum esse testatur, ne data hæreticis occasio videretur, ut necessitatem Deo Patri gignendi ex se Filii adscriberent, tanquàm naturali lege cogente, invito se ediderit. Ita ergo locuti sunt adversus quosdam hæreticos. Sed cum alterâ ex parte Ariani eadem loquendi ratione uterentur, ut significarent Filium non naturaliter, nec ex ipsâ sub-

stantiâ Patris, sed ex libero illius decreto prodixisse, plerique alii definiunt Filium non esse voluntate genitum : v. g., Athanasius oratione 2 et 4 adversus Arianos; Gregorius Nazianzenus orat. 33; Nyssenus lib. 4 contra Eunomium; Epiphanius hæresi 69, etc. De quo consulendus est Petavius lib. 6, cap. 8.

Instabis 4° : Imò verò asserunt Filium à Patris voluntate procedere. Sic Patres synodi XV Toletanæ, alique ibidem à Petavio laudati, quibus etiam multi adjici possent. — Distinguo antecedens : Procedere à Patris voluntate in sensu identico, quia nempe in Deo essentia, intellectus et voluntas sunt quid unum, ut fidem Toletani præsules exponunt, concedo ; in sensu virtuali, nego.

Assertio III. — Solæ relationes non sunt principia divinarum processionum.

Probatur 1° ex omnibus Patribus, quos modò vidimus asserere Filium ex naturâ et essentia Dei generari. Damasceni verba afferre sat erit : « Generatio, inquit lib. 4 de Fide, cap. 8, « sempiterna est, ut quæ naturæ opus sit. » Probatur 2° ex S. Anselmo, qui de processione Spiritus sancti disputans, Monologii cap. 54, aliàs 52 : « Non ex eo procedit (Spiritus sanctus) » inquit, in quo plures sunt Pater et Filius, « sed ex eo in quo unum sunt. Nam non ex « relationibus suis, quæ plures sunt (alia enim « est relatio Patris, alia Filii) : sed ex ipsâ suâ « sententiâ, quæ pluralitatem non admittit, emit- « tunt Pater et Filius tantum pariter bonum. »

Probatur 3° ratione. Principia enim divinarum processionum actiosa esse debent. Atqui relationes naturæ suâ nihil omnino agunt, nec ipsarum est agere. Ergo.

Et verò, relatio, v. g., paternitatis, vel spectatur quatenus est forma hypostatica Patris, vel quatenus est respectus ad Filium. Jam verò, quatenus est forma hypostatica, Patrem quidem constituit, sed nihil omnino producit; quatenus autem recipit ad Filium, non est ipso origine prior, relata enim sunt simul naturâ et cognitione, ut vulgare fert scholæ adagium; principium autem debet concipi ut origine prius eo quod producat.

Objicies 1° : Non pauci ex antiquis existimant Patrem ex hypostasi suâ Filium generare. Atqui hypostasis Patris in relatione posita est. Ergo. — Distinguo majorem : Id est, ex semetipso tanquàm ex principio quod, concedo ; id est, ex relatione tanquàm ex principio quo, nego. Hæc enim verba usurpant ad declarandam Filii cum Patre consubstantialitatem.

(1) Sic se habet S. Hilarii textus : « Omnis creatoris substantiam voluntas Dei attulit; sed naturam Filio dedit ex impassibili ac non natâ substantiâ perfecta nativitas. » Fatendum tamen S. Doctorem mox subjungere : « Nec dissimilem sui edidit natura naturam; » quod à verbis objectis parum differt. (Ed.)

Objicies 2° : Illud solum est processions Filii principium, à quo solo habet prima persona ut sit Pater. Atqui id habet à solâ paternitate. Ergo. — Distinguo majorem : A quo ut principio agendi ac generandi habet, ut sit Pater, concedo ; à quo ut formâ hypostaticâ, nego. Prima ergo persona habet ut sit Pater, 1° à naturâ divinâ, quæ ex se fecunda est ; 2° ab intellectu, per quem fecunditas ista sese exerit ; 3° à paternitate, ut propriâ formâ hypostaticâ, quâ constituitur. Porro, ne in creaturis quidem illud est principium generationis, quod est forma hypostatica generantis. Homo enim per vim suam, non per hypostasim generat.

Objicies 3° : Principium processionis debet distingui à producto. Atqui solæ relationes in Deo distinguuntur. Ergo. — Distinguo majorem. Principium *quod*, concedo ; principium *quo*, subdistinguo : Penes aliquid sui, aut sibi adjunctum, concedo ; omni ex parte, nego. Igitur in Deo distingui debet principium *quod*, seu persona producens à termino producto ; principium etiam *quo* debet aliquâ ex parte ab eodem distingui (principium enim distinguitur ab eâ re cujus est principium), sed non omni ex parte ; imò verò cum principium *quo* sit forma in quâ debet assimilari terminus productus personæ producenti, quò magis una erit forma, eò perfectior erit assimilatio, ac proinde generatio.

ASSERTIO IV. — Intellectus et voluntas sunt principia proxima divinarum processionum.

Probatur 1° ex Scripturis.

1° Enim Sapientia cap. 7, de se ipsâ loquens : *Ego*, inquit, *ex ore Altissimi prodivi*. Os autem Altissimi nihil aliud esse potest quàm mens et intellectus, quo Pater dicit et loquitur. 2° Joannes in Evangelio, cap. 1, v. 1, et in Epistolâ 1, cap. 5, v. 7, et in Apoc. 19, 3, Filium vocat *Verbum Dei*. Atqui Verbum è mente propriè procedit. Ergo.

Jam verò si Filius ex mente procedit, consequens est ut Spiritus sanctus è voluntate procedere existimetur. 1° Enim idcirco in Scripturis charitas et bonitatis opera ei ascribuntur, quæ ad voluntatem pertinent. 2° Si ex unâ facultate una persona fluat, ordo postulat ut altera ex alterâ facultate similiter maneat. 3° Si non procedat è voluntate Spiritus sanctus, vel procedit ex ipsâ naturâ immediatè, vel ex eadem quâ Filius, intelligendi facultate. At non ex naturâ ; sic enim prior esset ejus processio quàm Filii, cum natura cogitetur esse facultatibus suis prior. Non ex intellectu ; ita

enim Spiritus sanctus veri quoque nominis Verbum foret. Ergo.

Probatur 2° ex Patribus. 1° Enim Tatianus in Oratione ad Græcos, asserit Filium Dei, utpote Patris Verbum, per rationalem vim substituisse. 2° Athenagoras in Legatione pro Christianis, Filium esse Dei Verbum in ideâ, et idèò Verbum, quia Pater est rationalis. 3° Irenæus lib. 2, cap. 48 : « Deus, inquit, totus existens mens, et totus existens λόγος, quod cogitat, hoc et loquitur ; et quod loquitur, hoc et cogitat. » Ergo è cogitatione Verbum oritur, 4° Clemens Alexandrinus in Admonitione ad gentes, pag. 62 : « Filius, inquit, mentis legitimus divinum illud Verbum. » 5° Tertullianus contra Praxeam cap. 5, eâ de causâ Filium appellat *Dei rationem*, quòd cogitando Pater illum producat. 6° Basilios hom. 6 in caput 1 Joannis : « Cur Verbum dicitur ? inquit, ut ostendatur ex mente processisse. » 7° Gregorius Nazianzenus orat. 56 : « Verbum porro dicitur, inquit, quia ita se habet ad Patrem, ut sermo ad mentem. » 8° Gregorius Nyssenus Epist. contra Apollinarem : « Generatur, inquit, in corde, id est, interiorius in mente, Verbum, generatione quâdam incomprehensibili atque incorporeâ. » 9° Augustinus, postquàm de Verbo diutius disseruisset lib. 15 de Trinit., tandem cap. 13 : « Verbum, inquit, natum est... de Patria scientiâ, de Patris sapientiâ. » Vide et lib. 9. 10° Cyrillus lib. 6 Thesauri, assertionè 5 : « Si stultum est, inquit, arbitrari nihil ab humano intellectu prodire, quia et Dominus hoc asserit, et res ipsa clamat, quomodò non erit absurdum supremum intellectum, qui Deus est, quique omnem intellectum excedit, infœcundum opinari, aut generationem ipsius corporum legibus subicere ? præsertim cum noster intellectus non corporis more generet. » Vide et lib. 7, cap. 1. 11° Proclus de Fide ad Armenos : « Verbum, inquit, ex illâ mente inseparabiliter et procedens et manens est Filius. » 12° Fulgentius lib. 3 ad Monimum, cap. 7 : « Sic est Verbum, inquit, apud Deum, sicut est in mente verbum..... Cum enim mens apud se verbum habet, utique cogitando habet ; quia nihil aliud est apud se dicere, quàm apud se cogitare. Cum ergo mens cogitat,... cogitando intra se verbum generat. » Quod autem pertinet ad Spiritum sanctum, Patres iidem significant illum è voluntate procedere ; quâ de re potissimum disputat

Augustinus lib. 6 de Trinit. cap. 12, et lib. 15, cap. 17, ubi Spiritum sanctum idcirco notat appellari *amorem, dilectionem, charitatem*, non autem *Filium*, quia voluntas imaginem sui ut mens non efformat.

Probatur 3^a duplici ratione. — Prima est, quod divinæ processiones sint productiones ad intra; proinde debeant ab his facultatibus proximè manare, quæ solæ operantur ad intra. Atqui intellectus et voluntas sunt in Deo ejusmodi facultates. Ergo. — Secunda est, quod ea sententia cæteris anteposenda sit, quæ reliquis est aptior ad varia mysterii sanctissimæ Trinitatis capita exponenda. Atqui talis est nostra sententia. Hæc enim posita, quam fieri commodissimè potest, explicatur, 1° cur secunda persona dicatur *Verbum*, non item tertia; quia nempe secunda sola per intellectum procedit; 2° cur processio Filii prior sit quàm Spiritus sancti; intellectus enim actio voluntati semper præit; 3° cur Spiritus sanctus procedat à Filio, non contrà; eò quod nimirum Filius eo, quo procedere cogitatur, instanti originis voluntatem à Patre accipit, nondum ullâ productione exhaustam; 4° cur duæ sint processiones, non plures, cum processiones tot esse debeant, quot facultates; 5° cur processio Filii generatio potius esse censeatur, quàm Spiritus sancti, quia videlicet actio intellectus vi suâ assimilativa est, non item voluntatis.

Objicies 1°: Intellectus et voluntas non sunt productivæ substantiarum ac personarum. Ergo Filius ac Spiritus sanctus non procedunt ab intellectu et voluntate. — Distinguo antecedens: Intellectus et voluntas finita, concedo; infinita, nego. Intellectus enim et voluntas in Deo producere debent ad intra. In Deo autem nullum accidens est. Ergo quicquid in eo produciatur, substantia et persona est.

Objicies 2°: Tam principia processionum distingui inter se debent, quàm ipsi processionum termini. Atqui intellectus et voluntas realiter non distinguuntur; Spiritus autem sanctus et Filius realiter distinguuntur. Ergo intellectus et voluntas non sunt principia processionum Filii ac Spiritus sancti. — Nego majorem. Multis enim exemplis evidenter probari potest ex unâ eademque re plura non solum à se invicem distincta, sed etiam omnino diversa, posse procedere: sic ex uno Deo infinita rerum genera profecta sunt. Causa autem, cur processionum quidem termini realiter inter se distinguantur, non verò princi-

pia, est quod in divinis ibi sit duntaxat realis distinctio, ubi intercedit relationis oppositio. At inter principia divinarum processionum nulla intercedit relationis oppositio; unum enim ab altero non produciatur. Contrà verò Spiritus sanctus produciatur à Filio.

Objicies 3°: Intellectio et volitio sunt tribus personis communes. Atqui actio generativa debet esse propria Patri; spiratio autem Patri et Filio. Ergo illæ non sunt in intellectione et volitione positæ; atque adeò processionum, illarum principia non sunt intellectus et voluntas. — Distinguo majorem: Intellectio et volitio essentielles, concedo; notionales, nego. Porro, Filius et Spiritus sanctus procedunt ex actibus notionalibus.

Objicies 4°: Si intellectus est principium processionis Verbi, nihil est cur Spiritus sanctus non producat cum Patre idem Verbum, siquidem habet eundem intellectum. Atqui hoc falsum est. Ergo. — Nego majorem. Nam Pater, cum sit prima persona, et in primo originis instanti habere concipitur intellectum voluntatemque fœcundam, primò producit intellectus terminum, qui secunda est persona. Hæc autem persona secunda, cum intellectum à Patre accipiat sui ipsius productione exhaustum, Verbum aliud à se non producit quidem; sed cum in illo secundo originis instanti, nondum positus esse intelligatur voluntatis terminus, hunc simul cum Patre producit, quia unam eandemque habet cum ipso voluntatem. In tertio verò originis instanti, quo tertia persona procedit, jam utraque facultas exhausta est per duplicis termini infiniti productionem. Proinde nihil illa ad intra amplius producere potest.

Assumptio V. — Intellectus et voluntas non sunt principia divinarum processionum per actus essentielles, sed per notionales, quibus scilicet relationes propriæ adjunctæ sint.

Probatur ex Patribus, qui generandi potentiam propriam esse Patri statuunt. Ambrosius libro 4 de Fide cap. 4: «Generatio paternæ proprietatis est, inquit, non potentia.» Fulgentius de Fide ad Petrum cap. 2: «Proprium Patris est, inquit, quod Filium genuit.» Atqui intellectus et volitio essentielles sunt omnibus personis communes, non quibuscumque propriæ. Ergo (1).

(1) Præterea id ipsâ ratione constat; nam, ut ait Montagnus, q. 5, art. 4, «principium quo processionum debet esse simul et distinctum à termino producto, et assimilativum; porro in Deo sola intellectio et volitio non dis-

ASSERTIO VI. — Relationes adjunctæ intellectui et volitioni essentialibus, non sunt comprincipia influentia, sed tantum conditiones ad productionem necessariæ.

Probatur eadem, quæ assertio III, ratione. Relationes enim nihil agunt aut operantur.

ASSERTIO VII. — Intellectio et volitio notionales ab essentialibus non discrepant, ut actus ab actibus, sed duntaxat ut includens et inclusum.

Probatur 1°: Quia si differrent ut actus ab actibus, alia esset actio intelligere, v. g., alia dicere, seu Verbum producere; sicque Verbum esset quidem terminus dictionis paternæ, sed non Intellectionis divinæ. Atqui Verbum est terminus divinæ Intellectionis, ut ex Patribus modò allatis patet, et ratio ipsa postulat. Ergo. Probatur 2°: Si Intellectio et dictio duo forent intellectûs diversi actus, vel diversa haberent objecta, vel si unum duntaxat, illud saltem diversâ ratione attingerent. Atqui utrumque falsum est; aliàs Filius et Spiritus sanctus aut non omnia nôssent, quæ cognoscit Pater; aut aliâ saltem ratione nôssent, quo perfecta æqualitas perimeretur. Ergo.

Objicies 1°: Actio productiva distingui debet ab eâ quæ productiva non est. Atqui actio notionalis productiva est; non item essentialis. Ergo. — Distinguo majorem: Debet distingui vel ratione sui, vel ratione alicujus adjuncti, quod includat, concedo; ratione sui præcisè, nego.

Objicies 2°: Si dicere idem est quod intelligere, quicumque intelligit, is etiam dicere censendus foret, seu Verbum producere. Atqui hoc falsum est. Filius enim et Spiritus sanctus non minùs quàm Pater intelligunt; nec tamen Verbum ullum producunt. Ergo. — Distinguo antecedens majoris: Si idem est ex omni parte, concedo; si idem est tantum in ratione actûs, nego. Porro dicere et intelligere, sunt quidem unus et idem intellectûs actus: sed dicere relationem habet adjunctam, nempe paternitatis, quæ impedit quominus dicere Filio conveniat aut Spiritui sancto.

ARTICULUS V.

De discrimine processionis Filii ac Spiritûs sancti.

Ex dictis jam liquet eò processionem illas tinguitur à terminis productis, quibus communis est; sola etiam relatio non est assimilativa; imò relationibus personæ à se invicem distinguuntur; ergo Intellectio, volitio et relatio simul sunt in Deo proximum et immediatum principium divinarum processionum. (Ed.)

differre, quòd una ab intellectu, altera à voluntate fluat. Sed ultra progredimur, et inquirimus an sola processio Verbi dicenda sit generatio, et quâ de causâ.

Generatio autem definitur: *Origo viventis à vivente principio conjuncto in similitudinem naturæ* (1). 1° Vocatur origo, id est, emanatio, processio; quod commune est cujuslibet productionis nomen. 2° Additur *viventis*, ut à generationis proprietate submoveantur quæcumque vitæ expertia sunt, etiam si aliunde à viventibus oriuntur; sic ungues, capilli, calculi, si accuratè loqui voluerimus, non dicuntur generari. 3° A *vivente*, quia nempe non est veri nominis generatio, nisi utrumque, gignens videlicet et genitum, vitâ prædeditum sit; sic Adamus è luto factus quidem, sed non genitus affirmatur. 4° *Principio conjuncto*, quo quidem duo significantur: 1° Illud unde procedit aliud vivens, ut propriè censeatur ex eo generari, debere esse principium activum illius productionis; 2° eidem debere conjungi per aliquid sui; sic, cùm liberi procreantur, parentes agunt, et aliquam substantiæ suæ partem cum his communicant. Deficiente autem primâ conditione, Eva ex Adam costâ elaborata, ipsius filia dici non potest, quòd in eo opere Adamus passivè solum se habuerit. Quia autem secunda deest, angeli et homines nequeunt dici ex Deo geniti esse. Licet enim vivant et à Deo vivente proficiantur, nihil tamen habent in se divinæ substantiæ. 3° *In similitudinem naturæ*, quibus verbis duo pariter indicantur, 1° ad generationem requiri ejusdem naturæ, saltem specificæ, communionem; sic vermes è corpore humano erumpentes non dicuntur ab homine generari, quòd eandem, specie saltem, cum ipso naturam non habeant; 2° actionem, quæ generatio nuncupatur, in hanc naturæ similitudinem naturâ suâ tendere oportere. Ea enim propria vis est generationis, ut simile quid naturâ edat. Satis autem est, si eò tendat per sese, quamvis forè effectum non sortiatur; ita multi jure dicuntur ab equis esse geniti.

SECTIO I.

An generatio dici debeat Verbi processio, et quidem sola.

ASSERTIO I. — Processio Verbi dicenda est generatio.

Probatur 1° ex Scripturis. Ac 1° quidem ex illis locis, ubi hoc vocabulum usurpatur. Psal.

(1) Vide quæ dicta sunt de generatione in primâ dissertatione præviâ. (Ed.)

2, 7 : *Ego hodie genui te*. Sic et Paul. 109, 3 : *Ex utero ante luciferum genui te*. Et Isais 53, 8 : *Generationem ejus quis enarrabit* (1) ? 2° Ex aliis, ubi prima quidem persona *Pater*, secunda autem *Filius* appellatur. Ea enim processio jure dicitur *generatio*, cujus principium est *Pater*, terminus verò *Filius*. Atqui, etc. Sic Joan. 3, 35 : *Pater diligit Filium*, etc. Ergo.

Probatur 2° ex constanti Ecclesie fide et Patrum traditione quam supra representavimus.

Probatur 3° ratione. Ea enim processio rectè *generatio* appellatur, quæ est origo viventis à vivente principio conjuncto in similitudinem naturæ. Atqui talis est Verbi processio. 1° Enim est origo, ut vel ex ipso nomine liquet; 2° *Vivens à vivente*: Joan. 5, 26 : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso*; 3° *Principio conjuncto*. Non enim partem aliquam duntaxat substantiæ Patris habet Filius, sed totam substantiam; Joan. 10, 30 : *Ego et Pater unum sumus*. Et versu 38 : *Pater in me est*; 4° *In similitudinem naturæ*. Ad Hebræos enim 1, 3, nominatur *figura substantiæ ejus*, idque ipsa vi processionis, ut paulò post declarabitur.

Obijcies: *Generatio mutationem, substantiæ divisionem, ac multiplicationem includit*. Atqui hæc in Deum non cadunt. Ergo. — Distinguo majorem: *Generatio imperfecta, qualis est humana, concedo; generatio ex sece, ac generatio, nego*. Ista enim generationis allata mox nullo non complectitur. Quod autem speciatim pertinet ad naturæ multiplicationem, certò, si generatio eò tendat ut simile naturà producat, tantò illa perfectior est, quantò magis natura erit eadem.

Assumptio II. — *Sola Verbi processio dici debet generatio*.

Probatur 1° ex Scripturis, quæ non solum nunquam tribuunt hoc nomen alteri processioni, sed etiam conceptis verbis definiunt Verbum esse Filium Dei unigenitum; Joannis Evang. cap. 1, v. 14 et 18; c. 3, v. 16 et 18; 1 Epist. c. 4, v. 9.

Probatur 2° ex symbolis apostolico, Nicæno, Constantinopolitano, Athanasiano, ut vulgò nominatur, aliisque fidei professionibus, quæ aut apud Patres, aut in conciliis occurrunt. Ubique enim Christus dicitur Filius Dei unicus, aut unigenitus.

(1) Jam notavimus, q. 1, art. 1, in eo textu non de æternâ Verbi generatione mentionem fieri, ut probabile est, sed de filiis ab ipso generandis.

(Ed.)

Probatur 3° Ecclesie judicio, quæ pro læteticis semper habuit eos, qui plures Filios admitterant in Deo. Tales fuere Valentiniiani, teste Irenæo lib. 1, cap. 1; talis Marcion, ut perhibent Justinus Apolog. 2; Tertullianus lib. 4 adversus ipsum, cap. 6; Athanasius in Sabellianos; Optatus lib. 4. De quo consule Cotelierum ad lib. 6 Constit. cap. 11.

Probatur 4° unanimi Patrum consensu. Quà in parte consulendi sunt inprimis Clemens Alexandrinus lib. 1 Pedag. cap. 3, pag. 102; Canon apostolicus 41, aliis 49; auctor Constitut. apostol. lib. 6, cap. 11; Eusebius lib. 4 Demonstr. evang. cap. 3, etc.

Obijcies 1° : Christus dicitur *primogenitus Dei*. Atqui primogenitus fratres habet filios ex eodem Patre genitos. Ergo præter Verbum est aliquis alter in Deo Filius, nempe Spiritus sanctus. — Distinguo majorem : Dicitur primogenitus, quòd nullus ante ipsum genitus sit, concedo; habita ratione aliorum consequentium, subdistingue : Inter creaturas, è quibus Deus filios sibi postmodum adscivit, concedo; respectu Spiritus sancti, nego. Primogenitus ergo in Scripturis appellatur is ante quem nullus genitus est, licet nullus exinde filius consecutus fuerit; sic Maria dñm in lucem Christus edidit, dicitur peperisse primogenitum suum. Si autem dicitur Christus *primogenitus Dei* respectu aliorum consequentium filiorum, id de creaturis intelligendum est, non de Spiritu sancto; vocatur enim idcirco *primogenitus omnis creature*.

Instabis 1° : Vel Spiritus sanctus genitus est perinde ac Verbum, vel est ingenuus. Atqui non est ingenuus. Ita enim solus Pater nuncupatur. — Nego majorem (1). Spiritus enim sanctus nec genitus est, nec ingenuus, sed procedens, seu non genitus.

Instabis 2° : Qui vivens de vivente principio conjuncto procedit, naturâ similis principio suo, is meritò *genitus* nominatur. Atqui talis est Spiritus sanctus. Ergo. — Distinguo majorem : Si naturâ similis sit principio suo vi processionis divinæ et formaliter, concedo; si materialiter tantum et identicè, nego. Hæc ex dicendis illustrabuntur.

SECTIO II.

Cur sola processio Verbi dicenda sit generatio, non autem Spiritus sancti.

Ardua est hæc questio, et ipsa, ut ita dicam,

(1) Spiritus sanctus innatus est per exclusionem generationis; Pater verò per exclusionem processionis cujuscumque.

(Ed.)

mysterii viscera rimatur. Quocirca, ne modestiæ fines videamur transilire, cautio est adhibenda.

Notanda. — 1° Itaque observandum est, nullam hujus discriminis causam, quæ evidens sit, et undequaque satisfaciatur, assignari posse. Id enim arguunt omnia illacum Scripturæ tum Patrum loca, quæ olim fusè allegavimus, ut demonstraremus hoc mysterium supra omnem humanæ mentis captum esse positum. Deinde hoc ipsum spectatim plurimi veteres constentur. Hippolytus martyr de hoc arcano disserens humil. contra Noetum : « Apud se, inquit, « Pater servat, revelaturus tunc sanctis, qui « ut faciem ejus videant digni erunt. » Athanasius epist. 1 ad Serapionem : « Hæc, inquit « (quod nempe Verbum Filius sit, at Spiritus « sanctus non item), sufficiunt fidelibus. Hoc- « usque enim humana pertingit cognitio; huc- « usque cum ventum est, Cherubim pennis « obvelant faciem ejus. » Basilius in oratione contra Sabellianos : « Filius, inquit, à Patre « per generationem, Spiritus verò ex Deo « modo arcano et ineffabili. » Gregorius Nazianzenus orat. 23 : « Nam si rationem inquit- « ris, inquit, quid illis relinques, quos solos « cognoscere invicem, et à se ipsis cognosci « Scriptura testatur, aut illis etiam noscendum, « qui postea divinitus illuminabuntur ? » Augustinus lib. 3 contra Maximinum cap. 14 : « Quid inter nasci et procedere, inquit, inter- « sit..... explicare quis potest?..... Hæc scio; « distinguere autem inter illam generationem « et hanc processionem nescio, non valeo, « non sufficio. »

3° Ejusmodi rationem non esse curiosè ac contentiosè indagandam, et in susceptis adversus hæreticos importunitis hæc in parte instantes pugnâ, ab ullâ id genus proferendâ, abstinendum esse; majores enim nostri exemplis suis et verbis id nos docuere. Irenæus lib. 2, cap. 48, adversus hæreticos disputans, qui Verbi generationem exponere se posse gloriabantur : « Inenarrabilis, inquit, generatio ejus cum sit, quicumque nituntur generationes et prolationes enarrare, non sunt « compotes sui, ea, quæ inenarrabilia sunt, « enarrare promittentes. » Athanasius oratione 2 contra Arianos, qui omnia scrutari volebant, in eosque Catholicis erant molesti : « Ludos, « inquit, curiositatibus suis infames agunt, « voluntque scrutari profunda Dei, quæ nullus « scit, nisi Spiritus Dei. » Oratione autem 3 : « Indecorum est quærere, inquit,... quomodo

« generat Deus, et quis sit modus generationis Dei. Insanus enim sit, qui talia audeat... « Sed ut tale aliquid sciscitari implum est, et « eorum proprium, qui ignorant Deum; Ita « neque fas est in Filii perceptandâ generatione eandem audaciam sumere. » Basilius homil. 29 : « Credis gentium esse ? ne quære « quomodo... Sin audire me non vis, sed contentiosè pergis, rideo te, vel potius temeritatem tuam desleio. » Gregorius Nazianzenus oratione 1, de Filio : « Quomodo, inquit, gentis est ? id enim indignabundus repeto, Dei « generatio honoretur silentio. » Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 11 : « Deum quidem, « inquit, habere Filium crede. Quinam verò id « fiat, ne curiosè quærito. » Cur autem ita gerere nos debeamus aperit Augustinus, seu quis alius auctor libri contra Felicianum, cap. 8 : « Hoc, inquit, fides credat, intelligentia non « requirat, ne aut non inventum putet Incredible, aut repertum non credat singulare. »

Scilicet hæretici, dum nihil afferunt quod perspicuum sit et animos omnino persuadeat, fidem catholicam irrident, et è scholarum certaminibus triumphos agunt; quò sit ut in errore suo pervicaciores sint, et alios in eandem secum ruinam trahant, quasi his duntaxat fides nostra innitatur.

3° Modestè tamen inter Catholicos hujus rei causam investigari, et verisimilem afferri posse. Sancti enim doctores, qui hæreticorum temeritatem divina pervadere tentantium, tam acriter retundebant, non solum sine ullâ reprehensione, sed etiam laudabiliter in hoc discrimine enucleando, quantum fieri potest, versati sunt, pluresque illius explicandi vias tradiderunt: præcipuas recensebimus. 1° Enim Augustinus idè Verbum esse Filium, non autem Spiritum sanctum asserit, quòd Filius ex uno quidem procedere queat, non possit autem procedere è duobus, nisi ex Patre et matre; unde consequens foret Spiritum sanctum, qui à Patre et Filio procedit, si Filius diceretur, habiturum esse Filium pro matre, quod absurdissimum est. « Utrumque intelligit, inquit lib. 15 de Trinit. cap. 28, quantum à talibus, quales nos sumus, intelligi « potest, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus sanctus; quoniam « si et ipse Filius diceretur, amborum utique « Filius diceretur, quod est absurdissimum. « Filius quippe nullus est duorum, nisi patris « et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium aliquid tale suspicio-

« mur. » etc. Augustino præverant Basilius epist. 43 et Gregorius Nyssenus lib. 1 contra Eunomium. Eundem verò assecati sunt auctor opusculi de Trinitate et de Unitate Dei, cap. 3; Paschasius diaconus lib. 1 de Spiritu sancto, cap. 12; Isidorus Originum l. 7, etc.... 2º Idem Augustinus l. 5 de Trinit. c. 14, aliam rationem affert; propterea nempe Spiritum sanctum non dici Filium, quia processit non ut natus, sed ut datus: « Exiit, inquit, non quomodo natus, sed quomodo datus: et ideo non dicitur Filius. » Quam sententiam non pauci deinceps usurpant ex antiquis. 3º Alii alias causas adduxerunt, quas apud Petavium de Trinit. lib. 7, cap. 13, vide; v. g., ne si duo Filii in Deo admitterentur, infinita filiorum multitudo, ut apud homines, ita in Deo cogitaretur; ne si Spiritus sanctus esset Filius, putaretur Patris æterni nepos, etc.

Quod cum ita sit, illud sanè vitio verti non debet theologis, quòd in id accuratius incubuerint, cum his tot ac tanti viri exemplo suo præluxissent. Sed cum hæc in parte quisque pro virili desudat, in varias sententias abierunt.

Varie opiniones. — Prima est Richardi Victorini lib. 6 de Trinit. cap. 18; Alensis parte 1, quæst. 42, membro 2, et nonnullorum aliorum, qui putant Verbum dici Filium, quia à Patre naturam fecundam accipit, non item Spiritus sanctus, quia fecundam non accipit.

Secunda est S. Bonaventuræ in 4 sentent. dist. 13, quæst. 2; Richardi de Medià-Villà ibid. art. 1, quæst. 3, qui triplicem distinguunt ex Deo procedendi rationem; ac 1º quidem secundum voluntatem, quo modo creaturæ à Deo productæ sunt; 2º præter naturam, quo pacto Eva ex Adamo facta est; 3º secundum naturam, ut Seth ab Adamo procreatus est. Censent porro Filii processionem secundum naturam fieri debere, non secundum voluntatem. Cum ergo Spiritus sanctus à voluntate manet, ipsum non posse esse Filium definiunt.

Tertia est Scoti ibidem, quæst. unica, Aureoli, et aliorum, qui alunt Verbi processionem seipsa esse generationem; Spiritus autem sancti processionem seipsa esse spirationem; neque aliud esse querendum hæc in parte.

Quarta est Bartholomæi Torres, episcopi Canariensis, quæst. 27, art. 2; Vasquesii 1 parte, disp. 113, cap. 7, et aliorum quo-

rumdam, qui existimant Verbum quidem esse Filium, non item Spiritum sanctum (1); quia videlicet Filius cum debeat esse similis Patri, omnes ejus characteres etiam personales exprimat necesse est: proprium autem est Verbi, ut hujusmodi imago Patris sit, cum sit expressa ipsius similitudo, eo ipso quòd Verbum est.

Quinta est Suaresii lib. 11 de Trinit. c. 6, n. 14, Isamberti, etc., qui statuunt ideo Verbum esse Filium, quia à Patre procedit sub ratione intellectionis actualis, quæ est ultima Dei differentia, et veluti gradus ejus constitutus. Itaque cum intellectionem istam vi processionis suæ accipiat Verbum, vi ejusdem processionis naturam divinam accipit; adeoque vi processionis suæ procedit in similitudinem naturæ cum Patre; quod non similiter Spiritui sancto convenit, utpote qui procedat per voluntatem.

Sexta est denique S. Thomæ quæst. 27 et 54, Cajetani, Capreoli, Ferrariensis, Banesii, qui opinantur ideo Verbum esse Filium, quòd nempe procedat per intellectum, cujus hæc propria vis est, ut terminum sibi assimilet, Spiritum autem sanctum non esse Filium, eò quòd à voluntate procedat, cujus natura non est ut similem terminum producat.

ASSERTIO I. — Filius eò non censetur genitus, quòd à Patre naturam fecundam accipiat, nec naturæ similitudo generationis definitione expressa, in ejusmodi fecunditate sita est.

Probatur 1º ex naturâ generationis in universum, quæ fecunditatem per sese non postulat, nedum eam in notione suâ includat. Sic multi generantur, nec tamen illi fecundi sunt; sic non pauci liberi verò geniti reperiuntur, naturâ tamen suâ steriles. Quamvis autem fecunditas in quolibet genito reperitur, non eò certè censetur genitus. Eò enim quâpiam Filius esse censetur, quò si-

(1) Quia licet uterque vi processionis Patri similis sit in naturâ, Filius tamen solus procedit ut Patris imago. Itaque isti theologi distinguunt rationem imaginis à similitudine naturæ, arbitantes non ipsam duntaxat naturam, sed etiam notionales seu personales Patris characteres imagine exprimi; atque Filium non ideo præcisè genitum volunt quòd vi processionis Patri similem habeat naturam, quòd vel ipsi Spiritui sancto convenit; sed quia insuper notionales et personales Patris proprietates representat, estque ejus imago, utpote per intellectum procedens, quòd non convenit Spiritui sancto. (Ed.)

milem naturam accepti à Patre; fecunda autem ne sit, annon, de eo ne cogitur quidem, quia videlicet prius est genitum esse Filium, quàm fecundum esse, et fecunditas generationi velut extrinseca et adventitia esse existimatur.

Probatur 2° speciatim ex naturâ divinæ generationis. 1° Enim si Verbum, ut Filius sit, debet esse fecundum, ita debet esse fecundum, ut Pater fecundus est. At Filius perfectio non est eo modo fecundus, quo Pater. Nam Pater ita fecundus est, ut et per mentem Filium producat, et per voluntatem Spiritum sanctum. Atqui non est ita fecundus Filius, utpote qui per intellectum nihil producat, nec alterum filium gignat. 2° Si Filius eo genitus esse statueretur, quò fecundus est, et producit Spiritum sanctum, eo esset Filius quò spirator. Atqui hoc falsum est; prius enim esse Filius cogitur, quàm spirator; deinde verò Filius est per respectum ad Patrem; spirator autem per respectum ad Spiritum sanctum. Ergo.

Probatur 3°, quia si in istâ fecunditate reponeretur naturæ similitudo quam generatio poscit, inde consequens foret, 1° Spiritum sanctum nullatenus esse naturâ similem cum Patre et Filio; siquidem nullâ ex parte fecundus est; 2° Filium non habere perfectam cum Patre naturæ similitudinem, cum non habeat eandem fecunditatis rationem. Atqui neutrum dici potest, idque catholicis auribus intolerabile foret; 3° longè perfectiorem esse in hominibus quàm in Deo generationem, quia apud homines Filius eadem prorsus generandi facultate præditus est quâ Pater; quod Filio Dei non competit. Atqui hoc absurdum est. Ergo.

Objicies 1°: Quod convenit omni filio, illud est de naturâ generationis. Atqui fecunditas omni filio sive creato, sive increato convenit. Ergo. — Distinguo majorem: Quod convenit ut primarium generationis constitutum, concedo; ut appendix easque non omnino necessaria, nego. Itæc ex primâ probatione intelliguntur.

Objicies 2°: Eò Filius divinus constituitur, quò similitudinem habet cum Patre, quam non habet Spiritus sanctus. Atqui fecunditas solâ Filius quamdam habet cum Patre similitudinem, quam non habet Spiritus sanctus. Cæterâ enim prorsus similes sunt. — Distinguo majorem: Si illud in quo posita est hujusmodi similitudo sit quid primum in

generatione, concedo; si duntaxat secundarium quid, nego. Porro fecunditas est aliquid duntaxat secundarium. Ita è cæco nascatur cæcus, non ideò magis erit filius, quàm alter, qui non sit cæcus. Differt autem Filius à Spiritu sancto non modò per fecunditatem istam; sed etiam per peculiarem sibi processionis rationem. Fecunditas verò ad intrinsecam generationis notionem non pertinet, sed processionis modus.

ASSERTIO II. — Non ideò Verbi processio dicitur generatio, quòd sit secundum naturam; processio verò Spiritus sancti non item, quòd sit secundum voluntatem.

Probatur multifariâ. 1° Enim non intelligitur cur processio Verbi sit secundum naturam, non item Spiritus sancti, cum una per intellectum, altera per voluntatem fiat. 2° Procedere secundum naturam vel idem est quod procedere necessariò, non autem liberè, vel idem est quod procedere ex fecunditate naturæ divinæ. Atqui neutro ex capite ullum est discrimen Filii inter ac Spiritus sancti processionem. Spiritus enim sanctus necessariò, non liberè producit, et perinde ac Filius ex naturâ divinâ, ut principio remoto, procedit. 3° Videntur illius sententiæ auctores in voce ambigua ludere, dùm aiunt, hinc quidem, unum esse ex Deo procedendi modum, nempe secundum voluntatem, quâ ratione creaturæ ab ipso proficiuntur; illinc autem eum, qui ita procedit, non posse esse verum Dei Filium. Nam duo sunt modi ex Deo procedendi secundum voluntatem; ac 1° quidem liberè et ad extra, quo modo creaturæ procedunt eùm creantur; 2° ad intra et necessariò per communicationem divinæ naturæ, quo modo solus Spiritus sanctus procedit. Relspâ non potest esse Dei Filius naturalis, qui ab ipso procedit secundum voluntatem liberam, dùm ad extra ab ipso creatur; sed difficultas semper manet, cur alter procedendi secundum voluntatem modus ad generationem non sufficiat, quandoquidem ille videatur meritò dici *genitus*, qui è vivente vivens, et naturâ similis procedit.

ASSERTIO III. — Multò minus propositum difficultati faciunt satis, qui respondent Filii processionem seipsâ esse generationem, et Spiritus sancti processionem seipsâ esse spirationem.

Probatur. Quia idem modus semper superest. In eo enim quæstionis cardo vertitur, cur Verbi processio sit seipsâ generatio, non

item Spiritus sancti. Hanc autem causam, quam inquirimus, illi nullatenus aperiant.

ASSERTIO IV. — Filius non ideò dicitur genitus quòd à Patre procedat, ut ipsius imago per mentem expressa.

Probatur. Vel enim illa imaginis ratio posita est in reali naturæ similitudine, vel in intentionali naturæ Patrie ac personalium ipsius characterum expressione. Atqui neutrum asseri potest. Non prius, tum quia illius opinionis auctores hancce realem naturæ similitudinem sufficere non putant ad generationem; tum quia si satis illa esset, non appareret ratio cur Spiritus sanctus non esset Filius perinde ac Verbum, cum naturâ perinde similis sit Patri. Non posterius, tum quia hæc intentionalis representatio ad generationem non requiritur, ut ex generationis definitione compertum est, et ex humanâ generatione speciatim innotescit, quæ certè non tendit in ejusmodi similitudinem intentionalem, nec eam efficit; tum quia illa intentionalis representatio ad generationem non sufficit. Si quis enim homo seipsum noseat, intentionalem id genus sui imaginem ac representationem efflagit; nec tamen ideò dicitur generare; nec fœtus ille mentis propriè *filius* nominabitur. Adde quòd characterum personalium Patrie representatio non sit necessaria ad generationis notionem, et citra eam filius esse possit. Quotusquisque enim est filius qui corporis lineamentis ac conformatione patrem omnino exprimat? An verò non erit ideò veri nominis filius? Imò eo ipso filius est, quòd ab ipso naturam eandem accipit.

Objicies 1°: Plurimi sunt sancti Patres, qui affirmant Verbum esse Filium Patris, eò quòd ipsius sit imago, quorum testimonia Vasquez laudat, et prolixiùs refert Petavius. — Distinguo antecedens: Quòd ipsius sit imago naturalis, et quidem vi processionis, concedo; intentionalis, qualis mente effingi solet, nego. Constat enim veteres illos ad naturæ similitudinem perpetuò respexisse, ut illicò deprehendat, qui eorum verba expendere voluerit.

Objicies 2°: Eò magis aut minùs dicitur quispiam esse patris alienjus filius, quò magis aut minùs eum representat. — Distinguo antecedens: Populari more, concedo; accuratè loquendo, nego. Potest enim quispiam alterum representare, nec tamen ejus esse filius; contra autem potest esse quis filius ejus, cui nec vultu, nec corporis conformatione similis sit.

Objicies 3°: Si ad generationem sufficit naturæ ejusdem communicatio, ignis ex altero accensus dicitur ex eo genitus, ejusque filius. Atqui hoc insulsum est. — Nego majorem. Ad generationem enim in universum necessaria est naturæ ejusdem viventis communicatio; ad filium autem constituendum vivens rationale. At ignis non vivit; multò autem minùs est rationalis.

ASSERTIO V. — Verbum divinum non est propterea Filius Dei, quòd per intellectum procedens, vi originis istius intellectionem accipiat actualem, tanquam propriam Dei naturam.

Probatur. Hæc enim doctrina falso innititur fundamento, quòd nempenatura Dei in intellectione actuali reponenda sit. Id enim, ubi de divinis attributis, propugnari non posse demonstravimus, quia natura est in re quolibet quid primum, fonsque cæterorum; intellectio verò actualis priorem se agnoscit intelligendi facultatem; facultas autem ipsa naturam.

ASSERTIO VI. — Positâ communi philosophandi ratione, nulla probabilior causa afferri potest, cur Verbum divinum sit Filius, non verò Spiritus sanctus, quam quòd Verbum divinum per intellectum procedat, vi suâ in naturâ assimilantem, Spiritus autem sanctus per voluntatem, ejus eadem proprietas non sit.

Probatur 1° ex Scripturis. Dùm enim illæ Verbum appellant *Filium*, cum verò, qui non est Verbum, non vocant *Filium*, satis arguunt *Filium* esse, quia Verbum est; Spiritum autem sanctum eò non esse *Filium*, quò non est Verbum.

Probatur 2° ex Patribus. Theophilus enim Antiochenus lib. 1 ad Antiochum: « Sapientiam si dixerò (Christum), inquit, Filium ejus dico. » Clemens Alexandrinus in Protreptico: « Verbum, inquit, genuinus est mentis Filius. » Ambrosius lib. de Incarnatione Christi cap. 3: « Si multa Verba, inquit, multi Filii. » Augustinus in Psal. 44 ad hæc verba: *Eruclavit cor meum verbum bonum; dico ego*, etc. « Ipsum dico, inquit, generationem Filii significat. » Tractatu 44 in Joannem: « Eo ipso Filius, inquit, quòd Verbum. » Tract. 48: « Verbum Dei, inquit, semper cum Patre, et semper Verbum; et quia Verbum, ideò Filius. » Epist. 49, ait Christum dici Verbum et ideò Filium, quia Verbum. Denique lib. 9 de Trinit. cap. 12, ideò Verbum esse Filium asseverat non autem Spiritum sanctum,

« quia mens notitiam suam gignit, cum se
« novit, et amorem suum non gignit, cum se
« amat. » Adde Athanasium orat. 2 et 3 contra
Arianos; Basilium homil. in cap. 1 Joan.; Gre-
gorium Nazianzenum orat. 36; Isidorum Pe-
lusiotam lib. 4, epist. 141; qui adversus Aria-
nos disputantes ex eo colligunt Christum esse
verum Dei Filium, quod sempiternum ipsius
sit Verbum. Agmen claudet Anselmus Mono-
logii cap. 8, ubi, « Verbum, inquit, mox ut
« consideratur, ac prolem esse ejus à quo est
« evidentissimè probat, promptam præferendo
« Patris imaginem; at amor apertè se prolem
« negat. »

Probatur 3° ratione. Generatio enim est ac-
tio quæ tendit in naturæ similitudinem. At-
qui intellectio divina vi suâ tendit in similitu-
dinem substantialem. Intellectio enim ge-
neratim tendit in aliquam similitudinem,
quam efformet. Ut autem similitudo duplicis
est generis, altera intentionalis tantum, altera
substantialis, atque hæc perfecta est, illa im-
perfecta; sic duplicis generis est intellectio,
creata videlicet ac divina, hæc quidem perfe-
cta, illa autem imperfecta. Ut ergo intellectio
generatim vi suâ tendit in aliquam generatim
similitudinem producendam, et intellectio
creata seu imperfecta vi suâ tendit in simili-
tudinem imperfectam seu intentionalem; sic
intellectio divina seu perfectissima vi suâ
tendit in similitudinem perfectam seu substan-
tialem; proinde generatio est.

Jam verò voluntatis divinæ non est eadem
ratio. Voluntatis enim proprius focus non est
similitudo quæpiam aut unitas; sed pondus,
impulsus et affectus. Uno verbo voluntas ge-
neratim tendit per se duntaxat in unitatem
tantum metaphoricam, non veram, non rea-
lem, non propriè dictam; atque adeò volun-
tas, etiam perfectissima, vi suâ non tendit
nisi in unitatem metaphoricam. In eo quidem
genere perfectissimam, sed tamen intra me-
taphoricæ unionis genus semper inclusam.
Differentia enim specifica, ut aiunt logici,
genus quidem extendit, sed non mutat. Atqui
ad generationem requiritur similitudo realis
et substantialis, unitas naturæ vera, non me-
taphorica. Ergo voluntas divina poterit quidem
producere pondus, affectum et impulsu in-
finitum; nunquam verò similitudinem realem
aut veram naturæ unitatem. Proinde ejus ac-
tio nunquam poterit esse generatio.

Obijces 1°: Non minus voluntas divina si-
mitem in naturâ producit, quam intellectus.

Non minus enim Spiritus sanctus similis est
Patri et Filio in naturâ quàm Filius Patri.
Ergo nullum discrimen est. — Distinguo ante-
cedens: Non minus producit similem in
naturâ, sed non eodem modo, concedo; eo-
dem, nego. Terminus enim intellectionis divi-
næ naturâ similis est Patri vi processionis suæ
formaliter; quia intellectio perfectissima ex
se tendit in ejusmodi similitudinem. At termi-
nus voluntatis divinæ non est similis in naturâ,
nisi materialiter et identicè, quia nempe reperit-
ur in Deo, et quidquid est in Deo, Deus est. Qua-
propter, si fieri posset ut esset perfectissima
quædam intellectio, quæ non esset divina,
nihilominus eadem produceret substantialem
principi et objecti sui similitudinem. At nisi
voluntas perfectissima eadem foret divina,
terminus quidem ipsius esset perfectissimus
in ratione affectus et impulsus, sed non ideò
substantialis ille foret, aut naturâ idem cum
principio aut objecto suo.

Instabis 1°: At intellectus Patris non pro-
ducit substantialem similitudinem, nisi quia
divinus est; sicut voluntas ejusdem Patris
similem in naturâ producit terminum quia
divina est. Ergo utriusque eadem ratio est.
— Nego antecedens et paritatem. Discriminis
autem ratio est, quòd omnis intellectus, ut
sic, tendat vi suâ in aliquam similitudinem.
Intellectio itaque et similitudo duo quædam
superiora genera sunt sibi mutuò responden-
tia, et à speciebus suis ex æquo abstrahentia,
et per differentias específicas sibi invicem con-
venientes contracta. Intellectio enim genus
quoddam est cujus duæ sunt species, creata
videlicet seu imperfecta, et divina seu perfe-
cta. Pariter similitudo quoddam est genus,
cujus duæ sunt species; imperfecta nimirum,
seu intentionalis, et perfecta, seu substantia-
lis. Similitudo generatim respondet intelle-
ctioni in universum; similitudo intentionalis
seu imperfecta speciatim respondet intelle-
ctioni imperfectæ et creatæ; similitudo autem
substantialis seu perfecta speciatim respon-
det intellectiōni perfectæ seu divinæ. Ut igitur
Intellectio generatim vi suâ tendit in simili-
tudinem generatim, ita intellectio imperfecta vi
suâ tendit in similitudinem intentionalem et
imperfectam, et intellectio perfecta seu divina
in similitudinem perfectam seu substantialem.
Quocirca, intellectus quidem Patris non pro-
ducit similitudinem substantialem, nisi quâ
divinus est; sed quâ divinus est, vim propriam
in eodem genere addit intellectui generatim,

et similitudinem inchoatam ac veluti suspensionem determinat actione suâ ad similitudinem substantialem. Jam verò non est idem ferendum de divinâ voluntate iudicium. Voluntas enim genus quidem est abstrahens à perfectâ, seu divinâ, et imperfectâ, seu creatâ; quod autem voluntati generalim responderet, non est unitas generatim et abstrahens à metaphoricâ et substantiali; sed contra voluntati generatim spectatæ respondet unitas quædam determinata, id est, metaphorica. Amor enim generatim non nisi metaphoricè amantem et amatum unit, hoc est, per affectum. Cum ergo species generi subjectæ illud necessariò participant, nec extrâ exire possint, quantumlibet sit perfecta voluntas, vi suâ non tendet nisi in unitatem metaphoricam, cui ex genere suo ambæ addicuntur. Quocirca intellectio divina, formaliter quatenus est actio perfectissima, vi suâ terminum assimilât in naturâ; contrâ autem volitio divina vi suâ non habet terminum naturâ similem, quatenus est actio divinæ ac perfectissimæ voluntatis præcisè, sed quatenus recipitur in naturâ divinâ, quæ omnia sibi identificat (1).

Instabis 2°: Si voluntas generatim ex sese tenderet tantum in unitatem metaphoricam, nullus cuiuslibet voluntatis terminus posset esse unus, nisi metaphoricè, cum principio suo et objecto, atque adeò Spiritus sanctus, qui huiusmodi terminus est, nunquam posset esse Deus. Atqui Spiritus sanctus est Deus. — Distinguo majorem: Terminus voluntatis cuiuslibet non posset esse unus, nisi metapho-

(1) Alia fieri solet instantia, quæ sic fermè à Billuaro exponitur, dissert. 2, art. 5: «Est de ratione amoris perfectissimi producere unionem perfectissimam; atqui unio perfectissima est identitas substantialis; ergo. — Respondeo: Distinguo majorem: Est de ratione amoris perfectissimi producere unionem perfectissimam amantis cum re amatâ, concedo; unionem perfectissimam ipsius amoris seu impulsus cum amante aut re amatâ, nego. Amor enim seu impulsus, qualiscumque sit, nihil est aliud, quàm via et tendentia ad unionem, non sui ipsius, sed amantis cum amatò; hic autem non est questio de unione amantis cum re amatâ, sed de unione ipsius amoris cum ipso amante vel objecto amatò: non enim Spiritus sanctus est amans, aut res amatâ, sed est amor et impulsus amantis in rem amatam. Amantes sunt Pater et Filius, res amatâ essentia divina; Spiritus sanctus est terminus amoris amborum. Undè quòd sit unum et idem cum essentiâ divinâ amatâ, non provenit formaliter ex eo quòd sit amor procedens à voluntate, sed ex eo quòd sit actus immanens in Deo, et quòd quicquid est in Deo sit substantialiter Deus.» (Ed.)

ricè, ratione suæ processionis et formaliter, concedo; materialiter et ratione subjecti in quo recipitur, si ita loqui fas est, nego.

Instabis 3°: Homo fictus nunquam potest evadere homo verus. Ergo pariter terminus, qui ex se non est nisi metaphoricè unus, non potest unquam evadere substantialiter unum quid cum principio suo. — Nego consequentiam et paritatem. Ratio autem disparitatis est quòd homo fictus nullâ ex parte habere possit aliquid quo fiat homo verus. At Spiritus sanctus in Deo procedit; quicquid autem in Deo est, Deus est.

Objicies 2°: Spiritus sanctus formaliter et per se est Deus divinaque persona. Ergo ut talis procedit. — Nego consequentiam. Aliud enim est Spiritum sanctum talem esse, aliud verò talem procedere vi suæ processionis. Sic Eva per se et formaliter erat homo; nec tamen homo fuit vi originis suæ; poterat enim ex Adami costâ aliud quidvis fieri.

Objicies 3°: Spiritus sanctus est Deus et persona divina ab alio. Ergo Deus est et divina persona vi suæ processionis. — Nego consequentiam. Ut enim ab alio sit Deus et divina persona, satis est quòd ab alio sit, et habeat divinam naturam, quocumque tandem modo habeat, sive formaliter ex vi processionis suæ, sive materialiter tantum et identicè; ut autem esset Deus et divina persona vi suæ processionis, necesse foret ut ipsius processio ex sese in personam et substantiam tenderet, quod voluntati non convenit.

Objicies 4^a: Spiritus sanctus vi suæ processionis in Deo procedit, vel ut quoddam accidens, vel ut quoddam subsistens. Atqui non procedit ut quoddam accidens. Ergo ut persona subsistens, eaque divina. — Nego majorem. Præcisè enim procedit tantum ut terminus infinitus influenti amoris. Quòd autem sit subsistens, id non habet ex vi processionis suæ, sed suæ, ut ita dicam, in Deo immanentis et receptionis, quia Deus omnia quæ in ipso sunt, sibi identificat. Quapropter terminus voluntatis generatim est pondus aut impulsus, isque vel finitus vel infinitus pro variâ voluntatis conditione. Quòd autem sit accidens aut subsistens, id non haurit ex propriâ differentia, sed ex subjecto. Aliæ enim differentis sunt propriæ, intrinsecæ, et quæ intra eandem lineam genus propagant ac continuant; aliæ autem sunt extrinsecæ, utrum et de subjectis petitis. Sic color generatim per albi rationem contrahitur, tanquam

per propriam et intrinsicam sibi quæ subjectam differentiam, et ita speciatim albus dicitur; at cum marmoreus, naturalis, artificialis, argenteus dicitur, ista à subjectis, quibus inest, ducuntur. Ita quoque intellectio generatim contrahitur per imperfectam seu creatam, et per increatam seu perfectissimam, tanquam per proprias differentias, sicut similitudo dividitur in imperfectam, seu intentionalem, et perfectam, seu substantialem. Quando igitur intellectio generatim tendit in similitudinem generatim, id ex se habet; cum tendit intellectio imperfecta in similitudinem imperfectam seu intentionalem, id habet ex propria sua et intrinsicâ differentia; quemadmodum, cum intellectio perfectissima tendit in similitudinem perfectissimam, seu substantialem, id ex propria pariter differentia accipit. At voluntas generatim, quod satis inculcari non potest, non tendit nisi in unum metaphoricè; proinde quantumcumque perfecta voluntas cogitetur, ea intra unitatem metaphoricam ex sese semper concluditur. Quod autem terminus hujus voluntatis, qui vi processionis suæ debet tantum esse unum quid metaphoricè, fiat unum realiter ac verè, quod sit subsistens, quod persona, eoque differat ab accidentali, id à subjecto suo habebit, non præcisè ab origine putat.

Obijcies 5°: Intellectio generatim non tendit, nisi in similitudinem intentionalem. Ergo intellectio divina non aliam ex sese nata est similitudinem efformare. — Nego antecedens. Tendit enim duntaxat in similitudinem generatim. Unde si intellectio est perfectissima, tendit in perfectissimam similitudinem, seu substantialem.

Obijcies 6°: Si pater seipsum et naturam suam cognoscendo Verbum exprimit naturâ sibi simile, oportet Verbum idem naturâ simile esse rebus omnibus quas simul Pater cognoscit, et ex quarum cognitione Verbum illud producit. Atque hoc absurdum est. Ergo. — Nego sequentiam. Pater enim res alias noscit in naturâ suâ ac seipso, atque adeo cum res aliæ non sint objectum ejus cognitionis, nisi quatenus eas in naturâ seque ipso tanquam fonte continet, non debet rerum aliarum, sed sui ipsius solummodò imaginem producere.

Quæstio sexta.

De divinarum personarum proprietatibus ac relationibus.

ARTICULUS I.

An admittendæ sint in singulis personis divinis quædam proprietates, et in quo illæ positæ sint.

Duo hic in controversiam veniunt, primum, an in singulis personis quædam sint proprietates, quibus quasi formis constituentur ac distinguantur; alterum, an illæ in relationibus unicuique peculiaribus sitæ sint.

1° Enim Præpositivus, qui inter exordia theologiæ scholasticæ floruit, teste S. Thomæ quæst. 32, art. 2, et quæst. 40, art. 1, negavit ullas esse divinarum personarum proprietates, quibus constituerentur ac distinguerentur, ulpote quæ se ipsis tales forent. Eum secutus est Gregorius Ariminensis in 1, dist. 26 et 27. Eundem, qui in theologicas scholas styllum acuit recens scriptor; sed aliâ de causâ, quod nempe statuat Filium nihil aliud esse quam ipsam essentiam Patris productam.

2° Joannes de Ripa antiquus pariter theologus in 1, dist. 26, proprietates quidem admittit, sed eas esse absolutas, non relativas putat.

ASSECTIO I. — Admittendæ sunt in singulis personis quædam proprietates, quibus illæ constituantur ac distinguantur.

Probat 1° ex Patribus, quorum is fuit perpetuus ab ineunte Ecclesiâ sensus. Tertullianus enim contra Praxeam, cap. 2, de divinis personis agens: « Tres (sunt), inquit, non « statu, sed gradu; nec substantiâ, sed formâ; « nec potestate, sed specie. » *Speciem* quippe, *formam*, et *gradum* appellat, id quod unicuique personæ proprium est, ipsamque constitui, et ab aliâ distinguit. Basilii lib. 2 contra Eunomium: « Proprietates personarum, inquit, « notæ quædam et formæ; quæ in substantia « considerantur, dividunt quod est commune « propriis characteribus; at ejusdem communionem substantiæ non discindunt. » Gregorius Nazianzenus orat. 32: « Tres sunt personæ, inquit, non naturis, sed proprietatibus, distinctæ. » Ita et orat. 23, 24, 29, 37, 39. Adde Gregorium Nyssenum lib. 1 contra Eunomium; Chrysostomum orat. 3 contra Anomæos; Isidorum Pelusiotam lib. 2, epist. 42; Leontium de Sectis, Initio, Damascenum lib. 1 de Fide, cap. 10, etc.

Probatur 2° ex conciliis. 1° Enim VI synodus act. 11, probavit epistolam Sophronii patriarchæ Hierosolymitani, in qua ait esse ejusmodi proprietates personarum divinarum figurativas. 2° Synodus Toletana II in Professione fidel, asserit unionem hypostaticam factam esse in singularitate personæ, non in unitate naturæ divinæ, in id quod proprium est Filii, non quod commune Trinitati. 3° Synodus Lateranensis sub Innocentio III, capite *Firmiter*: « Sanctissima Trinitas, inquit, secundum communem essentialiam est indivisa, secundum verò personales proprietates discreta. » 4° In Florentinâ sess. 1, pronuntiatur « divinas personas per suas proprietates differre. » Quod sess. 18 Joannes, Lathorum theologus, omnium nomine fusiùs persequitur.

Probatur 3° ex usu Ecclesiæ. In præfatione enim missæ de sanctissimâ Trinitate sic canit: « Ut in personis proprietas, in essentiâ unitas, et in maiestate adoretur æqualitas. »

Probatur 4° ratione. In his enim agnoscendum est aliquid proprium quo constituentur ac distinguantur, quæ non se totis quidem differunt, sed aliquâ saltem sul parte. Atqui personæ divinæ non se totis quidem à se invicem differunt, una enim est omnium essentialia; sed aliquâ sul parte. Ergo præter hanc communem essentialiam oportet aliquid agnoscere, quo singulæ constituentur ac distinguantur.

Objicies 1°: Christus Joan. 10, 30 : *Ego, inquit, et Pater unum sumus*. Ergo. — Respondeo cum Augustino id intelligi de essentiâ: « *Unum sumus*, inquit lib. 6 de Trinit. cap. 3, dictum est secundum essentialiam, non secundum relativum. »

Objicies 2°: Joannis 14, 8 : *Philippe, inquit Christus, qui videt me, videt et Patrem*. At si quid foret Patri proprium, qui videret Filium, non continuò videret Patrem. Ergo. — Distinguo majorem: Videt et Patrem, propter naturæ ejusdem communionem et necessariam utriusque connexionem, concedo; quòd nihil sit illi proprium, nego. Augustinus tract. 70 in Joannem num. 2 : « Dictum est, inquit, *Qui me videt, videt et Patrem*, non utique ut ipse sit Pater, qui Filius, sed quòd à Patris similitudine in nullo prorsus discrepet Filius. »

Objicies 3°: Christus Joan. 16, 45, testatur omnia, quæ Patris sunt, sua esse. Ergo nihil est proprium. — Distinguo antecedens: Omnia absoluta, concedo; relativa, nego. Gregorius Nazianzenus orat. 24 : « Omnia, inquit, quæcumque habet Pater Filii sunt, exceptâ

causâ; quidquid item Filii habet, idem quoque Spiritus sancti est, si filietatem excipias. »

Objicies 4°: Hebr. 1, 3, Christus vocatur *imago et figura substantiæ Patris*, seu, ut græcè est, *ὁμοεικὸς*. Ergo omnia exprimit, quæ Patris sunt. — Distinguo antecedens: Quòd eandem naturam habeat, eòque ipsum referat, concedo; quòd nihil uterque propriè habeat, nego. Damascenus orat. 3 de Imaginibus: « Imago nativa est, inquit, per omnia et similis, exceptâ ingeniiti proprietate et paternitate. »

Objicies 5°: Plerique omnes Patres asserunt unam esse trium personarum formam. Athanasius orat. contra Sabellii gregales; Augustinus epist. 241, etc. Ergo non sunt variæ formæ, quibus constituentur ac distinguantur. — Distinguo antecedens: Unam formam, id est, naturam deitatis, concedo; id est, nullam esse proprietatem, nego. Omnium mentem breviter explicat Augustinus ibidem: « Una forma, inquit, quia una deitas. »

Objicies 6°: Si quid esset Patri proprium quod non inesset Filio, multa essent in Patre distincta. Atqui omnia quæ in Patre sunt, ea sunt quid unum et idem. Ergo. — Distinguo majorem: Essent distincta virtualiter, concedo; realiter, nego. Distinctio autem virtualis ad id satis est, cum æquivalcat reali.

Asseratio II. — Personarum ejusmodi proprietates, quibus illæ constituuntur ac distinguuntur, sunt relationes ipsis peculiare.

Probatur 1° ex Scripturis, quæ, ubi personas propriis nominibus designant, vocabula relationes sonantia usurpant, Patris nimirum, Filii et Spiritus sancti.

Probatur 2° ex Patribus.

Basilii epist. 349 : « Communis est, inquit, divinitatis ratio; hypostasis verò cernitur in proprietate paternitatis, filietatis et virtutis sanctificantis. » Gregorius Nazianzenus orat. 23 : « Communis est, inquit, Pater quidem et Filio et Spiritui sancto divinitas; proprium autem est, Patris quidem esse ingeniitum; Filii verò, generatio; Spiritus sancti, processio. » Oratione autem 24 adhuc clariùs. Admonet enim, cum legitur illud : *Ego et Pater unum sumus*, essentiali conjunctionem ob oculos habendam; cum autem Patris et Filii et Spiritus sancti nomen auditur, proprietates tres esse cogitandas. Gregorius Nyssenus in libro de communibus Notionibus : « Non tempore, inquit, dividuntur

« à se invicem personæ divinitatis, neque loco, « non voluntate, non studio;.... sed hoc solum quod Pater Pater est, et non Filius; Filius est Filius, non Pater; similiter et Spiritus sanctus neque Pater neque Filius. » Augustinus tractatu 39 in Joannem : « Hoc solo, inquit, numerum insinuant, quòd ad invicem sunt, non quòd ad se sunt. » Fulgentius in libro de Trinit.: « Relativa nomina, inquit, Trinitatem faciunt; essentialia verò nullo modo triplicantur. » Boetius in libro de Trinit.: « Substantia, inquit, continet unitatem; relatio multiplicat Trinitatem. » Concilium Toletanum VI : « In relatione personarum, inquit, numerus cernitur. » Anselmus libro de Processione Spiritûs sancti : « Unitas, inquit, non amittit aliquando suam consequentiam, ubi non obviat aliqua relationis oppositio. » Unde manavit illud scholæ effatum : *Omnia in divinis esse unum, ubi non obviat relationis oppositio*. Synodus denique Florentina in Decreto fidel, eâ de causâ statuit : « Omnia, quæ Patris sunt, ipsum Patrem uni- genito Filio suo, gignendo dedisse, præter esse Patrem. »

Probatur 3° ratione, eâque evidenti. Id enim per quod unaquæque persona constituitur ac distinguitur, debet esse ipsi proprium ac singulare. Atqui in divinis absoluta omnia communia sunt, nec ulla est distinctio, nisi ubi obviat relationis oppositio. Ergo (1).

Quâ verò ratione tres personæ divinæ relationibus constituantur ac distinguantur, post hæc enucleatius aperiemus. Ut autem tres personæ sunt, sic accuratè loquendo tres sunt duntaxat proprietates, quales hic intelligimus, paternitas nimirum, filiatio et spiratio passiva, quia hæ solæ divinas personas constituunt. Quatuor tamen vulgò proprietates theologi enumerant, addendo nimirum innascibilitatem, quæ personæ Patris propria est; sed tunc proprietas non sumitur pro eo quod personam constituit, sed pro eo quod uni personæ peculiare est.

(1) En altera et quidem apertissima ratio, quæ etiam ostendit rem proximè ad fidem accedere. Fides enim docet solum Filium fuisse incarnatum; proindeque unionem Verbi cum naturâ humanâ non immediatè in eo quod tribus personis divinis commune est, scilicet naturâ, factam fuisse, sed in eo quod est Filio proprium et singulare, id est, in personâ; ergo Filius habet proprium et peculiare aliquid quo constituitur et distinguitur ab aliis personis, quod de Patre et Spiritu sancto pariter dici potest.

(Ed.)

ARTICULUS II.

De existentia, essentia, perfectione et numero divinarum relationum.

Hic non disputamus de relationibus Dei ad creaturas, sed de his quas habent tres personæ divinæ ad se invicem. Cum autem constet ex his, quæ modò disseruimus, aliquas esse in divinis personis relationes, superest duntaxat ut quæramus, 1° an illæ sint reales, non tantum secundum esse in, sed etiam secundum esse ad, id est, non solum quatenus personis insunt, sed etiam quatenus alias respiciunt; 2° an dici debeant perfectiones; 3° quot sint.

Sed ut pateat quinam illi sint quibuscum certaturi sumus, observandum est 1° recentiorum illum auctorem, qui eo animo de Trinitate scripsit, ut scholæ principes carperet, et theologiam ab ipsis, ut quidem ait, pessumdatam instauraret, arbitrari nullas esse in personis divinis relationes reales. 2° Paludanum in 3, dist. 4, quæst. 2, et Capreolum in 4, dist. 33, art. 1, existimare relationes divinas esse quidem reales secundum esse in, non verò secundum esse ad. 3° Scotum quodlibeto 5, Durandum in 3, dist. 4, quæst. 3, num. 13, et nonnullos alios sentire eas non esse perfectiones. 4° Nullum esse de numero relationum dissidium, omnesque theologos unanimi consensione quatuor admittere.

ASSERTIO I. — Relationes divinarum personarum sunt reales.

Probatur 1° ex doctrinâ Patrum mox expositâ. Quidquid enim constituit ac distinguit veram ac propriè dictam personam, illud reale esse debet. Atqui personæ divinæ relationibus suis constituuntur ac distinguuntur. Ergo. Probatur 2° ratione. Ubi enim vera est ac realis origo unius ab altero ejusdem naturæ, ibi verus est, realis ac mutuus producentis ac producti respectus. Atqui in Deo ejusmodi sunt origines.

Objicies 1° : Augustinus lib. 7 de Trin. cap. 4, comparat relationem Patris cum eâ quam herus habet ad servum suum. Atqui hæc non est realis. Ergo. — Resp. : Positâ minore, distinguo majorem : Comparat in eo quòd sit relatio ac respectus, concedo; in eo quòd sit relatio ejusdem conditionis, nego. Id liquet ex hujus capitis lectione. Nihil enim aliud ibi spectat Augustinus, quàm ut declaret in Deo alia esse absoluta, alia relativa; absoluta, ut esse magnum, sapientem, etc.; relativa, ut esse Patrem, Verbum, imaginem, etc. Quod hominis

exemplo illustrat, in quo hominem esse, absolutum quid est; dominum verò esse atque herum, est aliquid relativum.

Instabis: Ibidem lib. 5, cap. 16, relationem Dei confert cum variâ et arbitrariâ relatione nummi ad pretium à principibus ligendum. Atqui relatio nummi ad pretium est relatio rationis. Ergo. — Distinguo majorem: Relationem Dei ad creaturas, concedo; Dei Patri ad Filium, etc., nego. Itaque de relationibus divinarum personarum verba illic non facit; sed explicat quomodo Deus sine ullâ sui mutatione creaturarum Dominus evaserit. « Si nummus, inquit, potest nulla sui mutatione toties ad pretium dici relativè, ut neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in ejus naturâ vel formâ, quâ nummus est, mutationis fiat; quanto facilius de illâ incommutabili Dei substantiâ debemus accipere, ut ita dicatur relativè aliquid ad creaturam! ut quamvis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ Dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturæ ad quam dicitur. »

Obicies 2°: Quidquid reale est, aut substantia est aut accidens. Atqui relationes illæ nec sunt substantia divina, nec possunt esse accidentia. Ergo non sunt admittendæ. — Distinguo majorem: Substantia est aut accidens, aut modus proprietate substantiæ, concedo; necessariò substantia ipsa aut accidens, nego. Quæ ex philosophis nota sunt. Hinc Augustinus lib. 5 de Trinit. cap. 5: « Quamvis, inquit, diversum sit Patrem esse et Filium esse, non est tamen diversa substantia, quia hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum; quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile. » Divinarum ergo personarum relationes non extrinsecus adveniunt, nec mutationi obnoxie sunt, atque adeò non sunt accidentia. At non sunt etiam divina ipsa substantia simpliciter; hæc enim est communis, illæ propriæ. Quocirca cogitandæ sunt tanquam formæ quædam internæ ac modi substantiales, ab essentiâ, non quidem realiter, sed virtualiter, distincti; proinde non physica est, sed metaphysica ad summum divinarum personarum ex essentiâ communi et singulari proprietate compositio.

Obicies 3°: Relata mutuam à se invicem dependentiam includunt. Atqui dependentia in Deum non cadit. Ergo. — Distinguo majorem: Id est, mutuam connexionem et exigen-

tiam, concedo; dependentiam propriè dictam, nego.

Obicies 4°: Licet Deus creaturas produxerit, nullam tamen relationem realem ad illas habet. Ergo nec ad Filium à se genitum. — Nego consequentiam et paritatem. Discrimen est quòd actio, per quam creaturas produxit Deus, sit ipsi extrinseca ac transiens; proinde denominationem tantum extrinsecam creatoris ipsi possit indere. At productiones divinarum personarum sunt internæ, substantiales, æternæ, et terminos habent ejusdem naturæ.

Asseratio II. — Divinæ relationes sunt reales etiam secundum esse ad.

Probatur 1° ex testimoniis Patrum mox allegatorum, qui ubi de distinctione personarum divinarum agunt, relationes spectant secundum esse ad. Probatur 2° ratione his innixâ. Principium enim distinctionis realis debet esse reale. Atqui divinæ personæ eo solum à se invicem distinguuntur quod ad se sint, ut iidem Patres et synodi definiunt. Ergo.

Asseratio III. — Relationes illæ sunt perfectiones.

Probatur 1° ex Patribus. 1° Enim Cyrillus lib. 4 Thesauri cap. 6, ait perfectum esse Patrem, non solum quâ Deus est, sed etiam quâ Pater. 2° Damascenus lib. 4 de Fide, cap. 11, conceptis verbis perfectiones appellat divinarum personarum proprietates. Adde S. Thomam, quæst. 40, art. 5.

Probatur 2° ratione multiplici. 1° Enim quidquid veri nominis est ens, illud est quædam perfectio. Atqui reales sunt divinæ relationes. Ergo. 2° Quod constituit divinam personam in proprio suo esse, id oportet esse perfectionem quamdam summam, et suo in genere infinitam. Atqui divinæ personæ relationibus constituuntur. Ergo. 3° Quod personis divinis fecunditatem tribuit, perfectum quid est. Atqui relationes ad fecunditatem divinarum personarum pertinent. Ergo. 4° Quod perficit, illud est perfectio. Atqui substantia relativa Filii naturam humanam sibi conjunctam perficit. Ergo. 5° Quod adoratur, illud perfectio est excellentissima. Atqui relativæ divinarum personarum proprietates ab Ecclesiâ et Patribus dicuntur adorandæ. Ergo (1).

(1) Apprimè quidem auctor demonstrat relationes divinas, etiam secundum esse ad, esse perfectiones; at non in eo præcisè versatur difficultas. Cum enim divinæ relationes, etiam

Objicies 1° : Si relationes personis propriæ sunt perfectiones, erit in unâ personâ perfectio quædam quæ alteri non inerit. Atqui nulla est persona divina, quæ omnes completi non debeat perfectiones. Ergo. — Distinguo majorem : Quæ alteri non inerit directè et formaliter, concedo; indirectè, materialiter et identicè propter naturam divinam, cui omnes simul insunt, nego. De quo olim quæst. III, art. 4, ad objectiones à ratione petitas, disseruimus.

Objicies 2° : Si relationes sint perfectiones, vel sunt perfectiones simpliciter simplices, vel simplices secundum quid. Atqui neutrius generis sunt. Ergo. — Concessâ majore, quam multi negant, alentes esse quid medium, nempe perfectiones simplices, nego minorem, et dico esse perfectiones simplices secundum quid, non quòd ullam involvant imperfectionem; sed quòd æqualem excludant ab eodem subiecto perfectionem. De quo ibidem, et in tractatu de Attributis.

ASSERTIO IV. — Quatuor sunt in Deo relationes, paternitas, filiatio, spiratio activa et passiva.

Probatur. Quia quælibet processio duplicem omnino postulat relationem, unam producentis ad productum, alteram producti ad producentem. Atqui duæ sunt in Deo processiones, una Filii, altera Spiritûs sancti. Ergo quatuor omnino esse debent relationes: prima paternitatis Filium respicientis; secunda filiationis ad Patrem spectantis; tertia spirationis activæ, quâ Pater et Filius simul respiciunt Spiritum sanctum; quarta spirationis passivæ,

secundum esse *ad*, sint aliquid reale in Deo existens, nec à divinâ essentiâ realiter distinctum, nemo est qui unquam negaverit absolutam essentiæ divinæ perfectionem ipsis, vel secundum esse *ad*, communicari et inesse. Verùm questio est an, præter absolutam essentiæ perfectionem, quam in se imbibunt, aliam vi et ratione sui esse *ad* habeant relativam et virtualiter à priori distinctam, sicut attributa absoluta, v. g., Sapientia, Bonitas, præter perfectionem essentiæ, aliam virtualiter ab eâ distinctam et sibi propriam habent. Vel iterum quæstio est an relationes divinæ, non modò quatenus sunt relationes et ab essentiâ virtualiter distinctæ, sed etiam vi conceptûs sui relativi aliquam perfectionem habeant, quæ huc conceptui relativo sit propria, et non oriatur à perfectione absolutâ essentiæ, sed ab eâ virtualiter distinguatur. Affirmant nonnulli, ut Suarez, Gabriel, Contenson, Bancel, etc.; negant verò alii, ut Cajetanus, Capreol. Billuart, etc. Vide postremum hunc theologum, eâ de quæstione abstrusâ, dissert. III, art. 5, et dissert. IV, art. 2.

quâ Spiritus sanctus ad utrumque refertur.

ARTICULUS III.

De distinctione divinarum relationum cum à se invicem, tum ab essentiâ.

Relationes mox expositæ conferri possunt vel secum invicem vel cum essentiâ; si autem secum invicem componuntur, vel comparantur cum relationibus sibi oppositis, v. g., paternitas cum filiatione; vel cum relationibus sibi non oppositis, sed, ut loquuntur, disparatis, v. g., paternitas et filiatio cum spiratione activâ.

Multi olim divina attributa ab essentiâ realiter distinxerunt, ut monuimus in tractatu de Attributis. Durandus verò, quod ad institutum nostrum propius pertinet, in 1, dist. 13, quæst. 2, num. 14, paternitatem filiationemque à spiratione activâ realiter distinguit.

ASSERTIO I. — Relationes divinæ cum essentiâ comparatæ ab eâ realiter non distinguuntur.

Probatur 1° his omnibus momentis, quæ olim adduximus, ubi egimus de divinarum attributorum ab essentiâ distinctione, et inde sunt ab eo repetenda, qui plenior hâc de re disputationem habere voluerit. Probatur 2° hoc apud omnes recepto effato : *Omnia videlicet in divinis esse unum, ubi non obviat relationis oppositio*. Atqui nulla oppositio essentiam inter et relationes intercedit.

ASSERTIO II. — Relationes originis ab oppositis sibi realiter distinguuntur.

Probatur : 1° Enim ea realiter distinguuntur, quæ sibi invicem opponuntur : neque enim potest aliquid esse sibi ipsi oppositum. 2° Quæ constituunt personas realiter distinctas, debent esse à se invicem realiter distincta. Atqui relationes ejusmodi sunt.

ASSERTIO III. — Relationes divinæ ab his, quæ tantum disparatæ sunt, realiter non distinguuntur : v. g., paternitas et filiatio non distinguuntur à spiratione activâ.

Probatur 1° ex concilio Lateranensi sub Innocentio III, cap. *Damnatus*, extra. de summâ Trinit. Ibi enim definitum est non esse in Deo quaternitatem. Atqui, si paternitas et filiatio distinguerentur à spiratione activâ, in Deo foret rerum distinctarum quaternitas, nempe paternitas, filiatio, spiratio activa, et spiratio passiva. Probatur 2° ex constanti eodem, quod jam laudavimus, pronuntiato. In divinis enim omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio. Atqui, inter

relationes disparatas non obviat ejusmodi oppositio. Ergo.

Objicies 1° : Quæ terminos habent realiter distinctos, ea realiter sunt distincta. Atqui paternitas, v. g., et spiratio activa terminos habent realiter distinctos, Filium videlicet et Spiritum sanctum. — Nego majorem. Non enim tanta requiritur in principiis distinctio, quanta reperitur in terminis, quemadmodum non semel animadvertimus.

Objicies 2° : Spiratio activa, quas in Filio est, à Patre in ipsum processit. Ergo à paternitate distinguitur. — Distinguo antecedens : Processit à Patre ut principio eam communicante, non secus ac naturam divinam, concedo; producente, nego.

Objicies 3° : Spiratio passiva nullam habet oppositionem cum paternitate et filiatione, et tamen ab his realiter distinguitur. Ergo. — Distinguo antecedens : Non habet immediatam, concedo; mediatam, nego. Paternitas enim et filiatio postulant spirationem activam, quæ mediante opponuntur Spiritui sancto.

Objicies 4° : Tam spiratio activa in Patre, mediante paternitate, opponitur filiationi, quam filiatio, mediante spiratione activâ, opponitur spirationi passivæ. Atqui. Ergo, etc. — Nego majorem ac paritatem. Cujus quidem negationis duplex est causa. 1° Est, quod paternitas sit prior spiratione activâ, non contrâ; proinde paternitas non intercedat media inter spirationem activam et filiationem. 2° Est, quod Filius, mediante spiratione activâ, producat Spiritum sanctum, contrâ vero Pater, mediante spiratione activâ, non producat Filium, atque adeo nulla esse possit inter illas relationes oppositio, nec immediata, nec mediata.

ARTICULUS IV.

De officio divinarum relationum.

Jam probavimus supra in universum divinas personas constitui relationibus ac distingui; sed explicandum nunc superest an solæ relationes id præstent, et quâ ratione.

Ut autem controversiæ cardo clarior appareat, observandum est 1° in humanâ generatione activâ tria reperiri, ac 1° quidem personam generantem, 2° actionem quâ producit filium, 3° relationem ex illâ efflorescentem generantis ad genitum; tria simul occurrere in passivâ, sed ordine inverso : 1° enim est generatio passivâ, tanquam via ad terminum tendens; 2° est ipsa persona producta, id est, filius;

3° respectus est mutuus filii ad patrem. Quæ quidem omnia pariter extant, servatâ proportionem, in omnibus rerum productionibus.

2° In Patre divino, præter paternitatem, esse innascibilitatem, seu ingeni rationem, quæ distincta est et propria ejus notio. Neque enim Pater eò cognoscitur ingenuus, quod Pater est, cum una eademque persona cogitari possit simul et alteram generare, et ab alterâ genita esse, quod utrumque apud homines cernitur.

3° In Patre et Filio, præter paternitatem et filiationem, quibus constitui videntur, esse spirationem activam, quâ ambo propriè Spiritui sancto opponuntur.

4° Relationes, cum personis insint simul et eas ad alias referant, posse concipi sub duplici respectu, 1° secundum esse *in*, seu quatenus insunt, 2° secundum esse *ad*, seu quatenus alias respiciunt.

5° Relationes divinas, si ut in se ipsas sunt, spectentur, easdem simul tribus officiis fungi. 1° Enim constituunt divinas personas; 2° actus notionales determinant ad productionem, et ad eam requiruntur; 3° personas ad se invicem referunt. Sed cum hæc munia per mentem distingui possint ac debeant, hinc relationes illæ, juxta nostrum intelligendi modum, per inadæquatos conceptus spectantur, 1° ut formæ quædam hypostaticæ, 2° ut origines, 3° ut actu referentes.

6° Ex his duas non mediocres difficultates enasci, primam, quo pacto fieri possit ut paternitas, v. g., constituat personam Patris, cum paternitas ex generatione exurgat, eaque sit posterior, generatio autem personam Patris supponat jam constitutam, siquidem actiones sunt suppositorum, alteram, quâ ratione Pater et Filius per paternitatem et filiationem, quibus constituuntur, à Spiritu sancto distinguantur, cum non per eas, sed per spirationem duntaxat activam ipsi opponantur. 7° Denique, harum difficultatum pondere pressos theologos in varias partes acindi, et in diversas opiniones abire (1).

(1) Qui difficillimam hanc questionem altius scrutari voluerit, adeat Turnellum, quæst. 3, art. 3, ubi probare nititur personas divinas in ratione communi personæ constitui per relationes, secundum esse inspectas, seu prout sunt formæ hypostaticæ; in ratione autem talis personæ, per relationes, inspectas secundum esse *ad*; adeat etiam Billuartum, dissert. 4, art. 2, ubi, pro solâ suâ subtilitate, duplicem in esse *ad* distinguit conceptum, quorum priori duntaxat personarum divinarum constitutionem adjudicat; adeat præsertim Joannem à S. Thomâ, dissert. 16, art. 1. (Ed.)

1. Est Vasquezii disp. 150, cap. 5, qui propterea definit primam personam, non per paternitatem, sed per innascibilitatem constitui. 2° Richardi Victorini et S. Bonaventuræ in 1, dist. 26, art. 1, quæst. 3, arbitrantium divinas personas originibus constitui ac distinguui. 3° Ferrariensis lib. 4 contra gentes, cap. 24 et 27, et Capreoli in 1, dist. 26, qui existimant personas divinas, non iisdem relationibus constitui ac distinguui. 4° Est Suaresii lib. 3, c. 6 et 7, statuentis personas constitui ac distinguui per relationes secundum suum esse *ad consideratas*. 5° Est nonnullorum è recentioribus, qui censent divinas personas iisdem relationibus constitui ac distinguui, sed non eodem modo consideratis; iis enim per esse *in* constitui, et per esse *ad* distinguui. 6° Aliorum, qui decernunt relationes divinas secundum suum esse *in* esse simul constitutivas et distinctivas.

ASSERTIO I. — Pater non constituitur per innascibilitatem, seu ingenti rationem.

Probatur 1° ratione S. Thomæ quæst. 40, art. 3, ad 3. Ingenti enim ratio nihil ponit, ut loquitur, seu nihil est positivum; sed negativè tantum dicitur. At constitutum divinx personæ non potest in negatione quâpiam consistere. Ergo. Probatur 2° aliâ ratione. Si enim innascibilitas sit aliquid positivum, vel illud est absolutum vel relativum; nihil enim medium intercedit. At 1°, si quid absolutum sit, eo non potest persona divina constitui. Divinas enim personas absolutis proprietatibus non constituit, suprâ jam demonstravimus. 2° Si relatio sit, vel distinguitur à paternitate, vel non; si distinguitur, ergo plures erunt quàm quatuor relationes; si autem non distinguitur, ergo in sententiam nostram hoc recidit. Proinde non potest innascibilitas assignari, ut quæ Patrem constituat.

Objicies: Non pauci Patres ingenti rationem asserunt tanquàm proprietatem, quâ constituitur ac distinguitur Pater. Gregorius Nazianzenus orat. 25; Hilarius lib. 12 de Trinit.; Damascenus lib. 1 de Fide, cap. 2, etc. — Distinguo antecedens: Ingenti rationem, ut est quid idem reipsâ cum paternitate, concedo; ut concipitur ab ipsâ distincta, nego. Duo enim sunt hujus responsionis argumenta, 1° quòd Patres ad istas scholæ minutias non descendunt; 2° quòd in locum innascibilitatis paternitatem longè frequentius substituant, ut videre est apud Petavium lib. 4, cap. 10.

ASSERTIO II. — Divinx personæ non constituntur per origines.

Probatur 1°: Quod posterius aut prius esse concipitur, quàm persona constituta, illud non potest personam constituere. Atqui origines sunt aut posteriores aut priores personis. Generatio enim, v. g., posterior est personâ generante, eamque supponit; prior autem est Filio, quia ex eâ exurgit. Probatur 2°: Quod constituit divinas personas, debet cogitari ut forma quædam hypostatica et permanens. At origines concipiuntur ut quidam fluxus ab unâ personâ ad alteram.

Objicies: Patres non semel constitutionem et distinctionem divinarum personarum ab originibus repetunt; v. g., Gregorius Nazianzenus orat. 37: « Quòd unus, inquit, genitus non sit, et alter sit genitus, et quòd alter procedat, hoc effectum est ut alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus appelletur. » Ita quoque Cyrillus Alexandrinus dial. 1 de Trinit.; Augustinus lib. 1 de Fide et Symbolo, cap. 9, etc. Ergo. — Distinguo antecedens: Ab originibus, quales sunt reipsâ, concedo; quatenus virtualiter distinguuntur, et præcisè spectantur, nego. Patres ergo in sensu reali loquuntur, non in sensu virtuali ut aiunt scholæ.

ASSERTIO III. — Eædem omninò relationes constituunt ac distinguunt divinas personas.

Probatur 1° ex eo quòd in rebus omnibus, ut philosophi notant, idem sit constitutum et distinctivum. Probatur 2° eâ ratione, quâ innititur illud scholæ placitum, scilicet: *Non potest constitui res aliqua, præsertim persona, quin per se et in se sit una*. At quo una est, eo indivisa est in se, et divisa à quolibet alio. Ergo eo distinguitur, quo constituitur.

Objicies: Pater et Filius constituuntur per paternitatem et filiationem; nec tamen per illas à Spiritu sancto distinguuntur, sed per spirationem activam. Ergo non eædem sunt relationes, quæ constituant simul ac distinguant divinas personas. — Nego majorem. Pater enim et Filius per paternitatem et filiationem non solum constituuntur, sed etiam distinguuntur à Spiritu sancto; ad quod satis est quòd utraque postulet ex sese spirationem activam, quæ immediatè Spiritui sancto opponitur. Hinc enim consequens est primum distinctionis fontem, ac primam radicem esse in Patre paternitatem; in Filio autem filiationem. At profectò paternitas et filiatio ex se postulant apirationem activam, eum non supponent voluntatem ullâ termini productione exhaustam. Ergo.

Assensio IV. — Relationes secundum esse ad consideratæ non constituunt nec distinguunt divinas personas.

Probatur. Eo sensu relationes non constituunt nec distinguunt divinas personas, quo sensu eas supponunt esse jam constitutas. Atqui relationes secundum esse ad consideratæ supponunt personas jam constitutas; una enim persona ad alteram referri non potest, nisi sit; prius quippe est esse, quàm referri. Id verò omnium clarissimè liquet in Patre. 1° Enim cogitatur esse Patris persona. 2° Generare concipitur. 3° Generatione produci Filius intelligitur. 4° Denique Pater referri ad Filium, et Filius ad Patrem. Proinde persona Patris antè intelligitur constituta, quàm Filius concipiatur productus, ad quem refertur. Relationes enim secundum esse ad simul sunt, nec altera alteram antevertere potest. Jam verò, etsi Pater non sit Filio prior tempore, naturâ, aut dignitate; eo tamen prior est origine et ordine; atque adeò non potest constitui per relationem, quatenus ipsum refert ad Filium jam productum.

Assensio V. — Divinæ personæ constituuntur ac distinguuntur per relationes secundum esse *in* spectatas.

Probatur 1° ex confutatione aliarum omnium opinionum. Probatur 2° auctoritate S. Thomæ quæst. 40, art. 4, ubi: « Proprietas personæ Patris, inquit, potest considerari dupliciter, uno modo ut est relatio; et sic secundum intellectum supponit actum notionalem; quia relatio, in quantum huiusmodi, fundatur supra actum; alio modo secundum quod est constitutiva personæ; et sic oportet quod præintelligatur relatio actui notionali, sicut persona agens præintelligitur actioni. »

Probatur 3° efficaci ratione. Cum enim jam demonstraverimus relationibus divinas personas constitui, et quo constituuntur, eodem distinguì, vel utrumque sit per relationes secundum esse *in*, vel secundum esse *ad* consideratas. At non constituuntur per relationes secundum esse *ad*. Ergo per relationes secundum esse *in*. Et verò constitutivum est quid primum in re. At relatio prius est secundum esse *in*, quàm secundum esse *ad*.

Obijcies 1°: Si relatio constituat personam divinam, ejus est velut forma hypostatica. Atqui id esse non potest. Ergo. — Nego minorem.

Instabis 1°: Si personalitas divina in rela-

tione posita esset, nomen *personæ* relativè diceretur. Atqui ex Augustino lib. 7 de Trinit. cap. 6, nomen *personæ* ad se, non autem relativè dicitur. — Ergo. Distinguo minorem: Nomen *personæ*, juxta generalem et confusam significationem, ad se dicitur, non relativè, concedo; juxta specialem in Deo ac distinctam notionem; nego.

Instabis 2°: Relatio supponit rem jam constitutam. Ergo ipsam non potest constituere. — Distinguo antecedens: Relatio accidentalis, concedo; substantialis, subdistinguo: Secundum esse *ad*, concedo; secundum esse *in*, nego.

Obijcies 2°: Si Pater constituatur relatione paternitatis, debet concipi Filius esse antequàm generetur. Debet enim concipi esse, simul atque concipitur esse Pater. At persona Patris debet concipi esse, antequàm generet. Ergo. — Distinguo majorem: Si constituatur relatione paternitatis secundum esse *ad*, concedo; secundum esse *in*, nego. Non debet enim concipi Filius esse, nisi cum Pater actu referatur ad ipsum, quia relata, secundum hanc rationem, sunt simul naturâ et cognitione. At Pater, juxta aliam rationem, debet concipi ut persona jam constituta, antequàm generet.

Instabis 1°: At relatio non est, nisi referat. Ergo non potest constituere Patrem, antequàm generasse Filium et ad eum referri cogitur. Distinguo antecedens: Nisi referat in actu primo aut secundo, hoc est, nisi referat reipsâ aut ad referendum apta intelligatur, concedo; nisi simul esse et referre actu cogitur, nego. Prius enim est relationem subiecto inesse, quàm illud ad terminum referre. Prius est uno verbo esse *in*, quàm esse *ad*.

Instabis 2°: At nullum aliud est munus, nullus alius formalis effectus relationis, quàm actu referre. — Ergo. Distinguo antecedens: Relationis accidentalis, concedo; substantialis, subdistinguo: Secundum esse *ad*, concedo; secundum esse *in*, nego.

Instabis 3°: Paternitas, quatenus est hypostatica forma Patris, et secundum esse *in* spectata, vel relatio est, vel non, sub illo respectu; si relatio non sit, immeritò desinitur relationibus constitui divinas personas; si relatio sit, necesse est ut sub illo respectu referat. — Respondeo paternitatem esse relationem, sed non sub explicito relationis conceptu.

Obijcies 3°: Relationes secundum esse *in* consideratæ non distinguunt personas à se

invicem. Ergo nec constituunt. — Nego antecedens.

Instabis 1°: Juxta antiquos doctores, eo tantum divinæ personæ distinguuntur, quod ad se invicem sint. Ergo. — Distinguo antecedens: Eo realiter spectato distinguuntur, concedo; eo formaliter spectato, nego. Nihil enim aliud volunt Patres, quam relationibus constitui ac distingui personas divinas; atque id sanè verissimum est. Sed non decernunt eas distingui per relationes illas secundum esse ad spectatas. Eo enim respectu jam supponunt eas in se constitutas, atque adeò distinctas.

Instabis 2°: Non distinguitur Pater à Filio, nisi cum est Filius. At quando cogitatur relatio secundum esse in constituere Patrem, tunc in illo rationis Instanti nondum Filius esse concipitur; debet enim Pater 1° constitui; 2° generare; 3° denique ex illà generatione Filius efflorescit. Ergo non distinguitur Pater à Filio per relationem secundum esse in consideratam. Distinguo majorem: Non distinguitur explicitò et actu, concedo; radicaliter et verè, nego. Eo enim ipso quòd constituitur in se, eo, inquam, ipso, sit indivisus in se et divisus ab alio quolibet, licet nondum esse intelligatur ullus alius à quo distinguatur. Sic Adamus cum solus homo esset, per differentiam suam propriam divisus erat à quolibet alio, qui esse posset, licet nondum actu à quoquam distingueretur, eò quòd nullus tunc foret.

Quæstio septima.

De divinarum personarum notionibus.

Quæ in scholis non leviter agitari solet de notionibus, quæstionem vix attingunt nonnulli, quòd eam non magni ad sanctissimæ Trinitatis mysterium momenti esse, totamque ex theologorum arbitrio ac placitis ferè pendere existiment. Sed nos non omitemus; et quæ spinosa atque intricata plerisque apparet, planam atque apertam, quantum in nobis erit, faciemus.

ARTICULUS I.

An quædam admittendæ sint in Deo notionēs.

Notio, juxta S. Thomam, est ratio propria cognoscendi personam divinam, seu aliquid peculiare, quo personæ divinæ à se invicem dignoscuntur. Proinde concipitur instar for-

mæ cujusdam abstractæ, quæ veluti notā insigni ac caractere, persona una vel duplex ab alterâ distinguatur. Præpositivus, cujus non ita pridem mentio facta est, censuit, ut refert S. Thomas quæst. 32, art. 2, non esse admittendas in Deo ejusmodi notionēs, ratas videlicet abstracti à concreto distinctionem non posse cum infinità Dei simplicitate consistere.

ASSERTIO. — Admittendæ sunt in divinis personis notionēs.

Probatur 1° ex Patribus 1° Enim Justinus Martyr, seu quisque alius, in Expositione fidei, certas id genus notas et signa commemorat, quibus personæ divinæ innotescant, et à se invicem distinguantur. 2° Basilius lib. 2 contra Eunomium, proprietates, ut ita dicam, notificativas, *ὑποστατικὰς ἰδιότητας*. Et epist. 43, signa notionalla recenset. 3° Gregorius Nyssenus lib. 4 contra Eunomium iisdem verbis utitur. 4° Cyrillus Alexandrinus lib. 1 Thesauri cap. 5, asserit generare esse Patris notionem. 5° Augustinus lib. 5 de Trinit. cap. 5: «Alia, inquit, notio est quæ intelligitur genitor, alia quæ ingentus.» Quamvis enim ibi Augustinus de notione formali, seu de ideâ, loqui videatur, eo tamen aperte significat aliquid esse in Patre, quod hisce notionibus respondeat.

Probatur 2° ratione. Quamvis enim quæ in singulis personis sunt, ea omnia reipsâ sint quid unum et idem, certum est tamen ea non esse ejusdem omnino rationis. Fides enim docet alia esse quæ tribus personis simul communia sint, alia quibus personæ à se invicem distinguantur. Eadem fides docet alio Patrem referri ad Filium, alio ad Spiritum sanctum. Sic Filius aliâ ratione Patrem, aliâ Spiritum eundem sanctum respicit. Ut igitur hæc Catholicis exponantur, et hæreticis alterutrum impugnantibus occurratur, varia, pro humano more et nostræ mentis captu, quæ ad divinam usque simplicitatem assurgere non potest, distinguenda fuerunt, instar formarum quarundam, quarum ope isthæc singula ritè explicarentur. Sic dicimus personas divinas naturâ suâ esse quid inter se unum; sed proprietatibus suis à se invicem differre, Patrem paternitate respicere Filium, spiratione activâ Spiritum sanctum. Cum itaque hinc in Deo sit hujusce discriminis fundamentum, illinc verò necessitas nobis incumbat, profectò nihil fuit cur vereretur Præpositivus ne ista cogitandi et loquendi ratio divinæ simplicitati

officeret. Nudum enim id Dei perfectioni repugnet, summam contra ejus perfectionem arguit, quod una eademque res simplicissima tot officiis, tot distinctis aliis rebus æquivalet. Distinctio enim non realis, sed virtualis tantum inter ista agnoscitur.

ARTICULUS II.

Quot notiones divinarum personarum admittendæ sint.

De hoc secundo capite propria lis est. Quocirca, ut dirimatur, observandum est, 1° omnes theologos consentire jam in id, ut quinque duntaxat admittantur notiones, in Patre nimirum innascibilitatem et paternitatem, in Filio filiationem, in utroque simul spirationem activam, et in Spiritu sancto spirationem passivam. 2° Nihil tamen hæc de re ab Ecclesiâ esse definitum, atque adeo, modò aliâ fides in vado sit, aliter sentire fas esse. 3° Scotum liberâ hæc sentiendi facultate usum, sextam notionem addidisse, nempe inspirabilitatem in Filio. 4° Ad legitimam notionem quinque conditiones à theologis requiri.

1ª Est (1), ut sit reipsâ aliquid unum; si quid enim esset ex variis complexum ac compositum, aut notio nullatenus foret, aut multiplex foret notio. 2^a Ut sit quiddam proprium uni vel duplici tantum personæ; notiones enim usurpantur ad dignoscendas personas à se invicem; non possunt autem eo dignosci, quod omnibus simul commune est. 3^a Ut ad originem pertineat. Cum enim penes origines solummodò distinguendis personis inservit, id ad originem spectet necesse est. 4^a Ut sit quædam dignitas, aut dignitatem saltem sonet. Quandoquidem enim *persona* nomen est dignitatis, ejusdem generis esse oportet, quo illa nobis tanquam peculiari titulo innotescit. 5^a Ut sit aliquid permanens, et, si ita loqui fas est, inflexum; non quiddam fluens ex eâque manans. Persona enim est aliquid per se et in se subsistens, stabile ac fixum. Proinde quod ipsam constituit aut distinguit aut in notitiam deducit, ejusdem debet esse conditionis. Etverò debet ipsa intelligi, antequam

(1) Perस्पicuitas postulat ut, relicta primâ auctoris conditione, dicatur: 1ª Est, ut sit formalitas, seu ratio quædam unius et ejusdem completæ proprietatis, non inadæquata et partialis, sed totalis et adæquata. Etenim inadæquatæ formalitates sufficienter cognoscuntur, cognitâ proprietate completâ, in quâ includuntur. Hinc ratio doni in Spiritu sancto non est notio, quia sufficienter in spiratione passivâ inclusa cognoscitur. (Ed.)

illud cogitetur quod ex ipsâ proficisci statuitur.

Atque hæc sunt conditiones, quas unanimi consensu, nec sine causâ, constituerunt theologî. Qui autem has mente memori repostas habuerit, is nullo negotio diluet, quæcumque contra communem scholarum sententiam opponi queunt.

ASSECTIO I. — Quinque sunt notiones admittendæ, scilicet innascibilitas, paternitas, filiatio, spiratio activa, et spiratio passiva.

Probatur 1° ex Patribus qui totidem enumerant, v. g., Basiliius epist. 43, et Damascenus lib. 1 de Fide, cap. 9.

Probatur 2° generali ratione. Tot enim admitti oportet notiones, quot necessariæ sunt ut divinæ personæ cognoscantur, et à se invicem distinguantur. Atqui ad id quinque prædictæ requiruntur. 1° Enim ut tres personæ à se invicem distinguantur, quatuor necessariæ sunt relationes, ut jamdudum probavimus. Deinde verò, ut Pater omni ex parte cognoscatur, innascibilitas adjungi debet. Duo enim Pater habet, nempe quod aliarum personarum principium sit, et quod à nullo ipse principio sit, quæ quidem, juxta nostrum concipiendi modum, à se invicem discrepant, nec unum ex altero intelligitur, ut acutè notavit olim Augustinus l. 5 de Trinit. c. 6: « Non ideò quis Pater, inquit, quia ingenuitus, nec ideò ingenuitus quia Pater. » Etverò potest aliquis esse alterius principium, et ipse tamen principium habere. Cum ergo æternus Pater non eò præcisè intelligatur esse omnis principii expertus, quod principium sit, præter paternitatem quâ Filium, et spirationem activam, quâ Spiritum sanctum producere concipitur, innascibilitas adjicienda est, ut ipse à nullo oriri sciat. Hæc enim potissimæ sunt notionum partes, ut certum personarum numerum fiant.

Probatur 3° speciatim, eò quod singulæ mox assignatæ, conditiones omnes habeant ad legitimam notionem requisitas. Nihil enim est ex his quod non sit reipsâ unum ac proprium; nihil quod ad originem non pertineat, et dignitatem non sonet; nihil denique quod permanens ac stabile non sit.

Obijcies 1°: Non plures esse debent notiones, quam proprietates et relationes. Atqui tres sunt duntaxat personales proprietates, quatuor autem relationes. Ergo. — Nego majorem. Ista enim variis de causis admittuntur. Proprietates enim sunt quibus divinæ per-

sonæ constituuntur; relationes quibus opponuntur; notiones verò quibus perfectè cognoscuntur. Cum itaque tres sint solummodò personæ, tres duntaxat earum constitutivæ proprietates admittendæ sunt; cum duæ sint tantum processiones hinc et inde oppositionem importantes, consequens est quatuor omninò relationes esse posse; sed ut omni ex parte cognoscantur, opus est innascibilitate. Ut enim, quia Filius est à Patre, non ideò intelligitur esse principium Spiritûs sancti, atque adeò in ipso, ut innotescat omni ex parte, præter filiationem agnoscitur spiratio activa; sic Pater, eò quòd Filium habeat, non statim intelligitur nullum habere principium; quod ut percipiatur, innascibilis seu principii expers esse admittitur.

Objicies 2°: Non sunt admittendæ in unâ eademque personâ plures notiones. Vel enim illæ distinguerentur, vel non; si distinguuntur, persona composita est; si non distinguuntur, una potest dici esse alia (1). Atqui paternitas non potest dici esse spiratio activa. Ergo. — Nego majorem. Ad probationem dico eas non distingui, quia non opponuntur. Ad id autem quod additur, si ita est, unam posse dici aliam, distingo: Una potest dici esse alia in sensu identico et reali, concedo; in sensu formali, nego. Porro, quæ pertinent ad origines et fundantur in actu quodam, ut loquuntur echoe, sumuntur vulgò in sensu formali, ac proinde juxta communem loquendi rationem, de se invicem non dicuntur. Quæ regula maximè observanda est.

Objicies 3°: Innascibilitas in notionum numerum venire non potest. Ergo non sunt quinque notiones. — Nego antecedens, cum omnibus ad legitimam notionem necessariis conditionibus instructa sit.

(1) Diversæ quidem personæ notiones non distinguuntur identicè, id est, quoad entitatem; cum enim sibi invicem non opponuntur, neque ulla distinctio, juxta vulgare effatum, esse potest, ubi non obviat relationum oppositio, eadem sit omnibus entitas necesse est; distinguuntur autem formaliter, et per mentis abstractionem, quia scilicet sub variis respectibus considerari possunt, diversasque ideas in mente excitant: sic paternitas concipitur tanquam forma Patris constitutiva, innascibilitas autem ad omnimodam aseitatem ordinem dicit: porro hæc distinctio formalis infinitæ Dei simplicitati non nocet. Nam simplicitas solâ partium compositione destruitur: atqui notiones non sunt divinæ essentiae partes diversæ; esse enim invicem ita includunt, ut una non minus dicat, quam duæ simul junctæ.

(Ed).

Instabis 1°: Notio debet esse aliquid reale. Atqui innascibilitas est mera negatio principii. Ergo. — Distinguo: Reale quoad entitatem suam, concedo; quoad significandi modum præcisum et inadequatum, nego. Porro innascibilitas idem omninò reipsa est cum paternitate et ratione primi principii, quæ certè positiva sunt, licet negativo nomine exprimantur, et juxta præcisum suum conceptum, originem duntaxat negare videantur.

Instabis 2°: Notio debet esse perfectio. Atqui ejusmodi non est innascibilitas. — Distinguo majorem: Debet esse perfectio per sese, concedo; juxta præcisam suam rationem, subdistinguo: Aut perfectionem aliquam sonare, concedo; necessariè perfectio esse, nego. Ad notionem igitur satis est, si juxta vulgarem concipiendi modum, dignitatem aliquam et perfectionem sonet; talis autem est innascibilitas; summæ enim dignitatis et perfectionis esse censetur, quòd aliquis sit à se, non ab alio.

Instabis 3°: Si Innascibilitas perfectionem sonet, imperfectio erit esse ab alio, atque adeò imperfecti erunt Filius ac Spiritus sanctus. — Nego sequelam. Utrumque enim perfectio est, et quidem infinita in divinis personis. Quæ enim inter ipsas fons est divinitatis, et quæ divinitatem accipit, infinita esse debet.

Instabis 4°: Erit saltem aliquid in Patre dignitatem ac perfectionem sonans, quod non erit in Filio. Atqui hoc absurdum est. Ergo. — Respondeo 1° veteres Patri peculiarem quandam dignitatem adscripsisse, quòd totius fons divinitatis et origo est. Respondeo 2° eandem hanc difficultatem de spiratione activâ, quæ in Patre et Filio est, imò de paternitate, filiatione et ipsâ spiratione passivâ moveri posse, siquidem illæ omnes relationes sunt maximæ perfectiones. Respondeo 3°: Distinguo majorem: Quod non erit in Filio formaliter, concedo; identicè, nego. Filius igitur formaliter spectatus non habet quæ propria sunt Patri; ut nec Pater ea, quæ Filii sunt; sed sua omnia vicissim habent ambo per ejusdem naturæ communionem, cui omnia identificantur.

Objicies 4°: Spiratio activa non debet notionibus accenseri. Ergo. — Nego antecedens.

Instabis 1°: Notio debet aliquid esse proprium. Atqui spiratio activa contrà est quid-

plano commune. — Distinguo majorem : Debet aliquid esse proprium uni vel duabus saltem personis, concedo; uul tantum, nego. Notiones enim adhibentur ad divinas personas distinguendas. Pater porrò et Filius à Spiritu sancto per hanc spirationem activam distinguuntur. Neque obstat quòd illa sit ambobus communis; est enim ipsis propria, quatenus Spiritum sanctum respiciunt. Potest eum aliquid esse proprium simul ac commune pro vario respectu.

Instabis 2° : Si spiratio activa sit notio, cum notio sit aliqua positiva perfectio, perfectiores erunt Pater et Filius, quam Spiritus sanctus. Spiritus enim sanctus unam duntaxat notionem habet, duas Filios, totidem Pater, aut potius tres. — Respondeo 1° eandem hanc difficultatem in relationes recidere. Duas enim habent Pater et Filius, unam duntaxat Spiritus sanctus. Respondeo 2° : Nego sequelam. Eandem enim perfectiones habet Spiritus sanctus identicè; quod ejusdem omninò est perfectionis. Neque enim perfectius quiddam est isthæc habere formaliter, quam identicè.

Asserit II. — Non sunt plures quam quinque notiones.

Probatur 1° ex Patribus superiori assertionem adductis. Plures enim non numerant. Probatur 2° unanimi scholarum consensione, cui repugnare non levis videtur esse temeritatis. Probatur 3° ratione. Nulla enim præter allegatas supra notiones afferri potest, quæ omnes conditiones requisitas habeat.

Objicies 1° : Omnipotentia est notio peculiaris Patris, ut sapientia Filii. — Nego antecedens. Ista enim sunt attributa per se tribus simul personis communia.

Objicies 2° : Origines debent esse notiones, generatio videlicet activa et passiva, quandoquidem personas distinguunt. — Nego antecedens. Origines enim sunt velut actiones fluentes, ac veluti viæ ab una personâ ad alteram. Notio autem debet esse quid permanens.

Instabis : Non minùs generatio activa et generatio passiva inter notiones recensendæ sunt, quam spiratio activa et passiva. Atqui spiratio activa et passiva inter notiones enumerantur. Ergo. — Distinguo minorem : Spiratio activa et spiratio passiva sumptæ pro relationibus personarum, concedo; sumptæ pro originibus, nego. Spiratio itaque activa, v. g., relatio simul est ac origo seu via quâ producitur Spiritus sanctus; non accensetur autem inter notiones quatenus

origo est, sed quatenus est relatio Patri et Filio infixæ. Relatio autem illa *originis* vocabulo exprimitur, quòd nomina desint propria. At in Patre et Filio origines et relationes distinctis vocibus exponuntur. Relationes enim sunt paternitas et filiatio; origines autem generatio passiva et activa.

Objicies 3° : Tam inspirabilitas et ingenerabilitas admitti debent in Patre, tanquam notiones distinctæ, quam innascebilitas. Ergo. — Nego antecedens et paritatem. Discrimen est quòd innascebilitas, juxta vulgarem cogitandi rationem, dignitatem et perfectionem sonet, non item Ingenerabilitas et inspirabilitas. Nullatenus enim produci, nullum omninò habere principium, et esse à se, spectantur ut aliquid honorificum et eximium; sed hoc vel illo speciali modo non producti, id ad perfectionem pertinere non existimatur; aliàs in homine forent eò plures perfectiones, quò plures sunt modi quibus non producitur. Perfectionis ergo esset quòd non, ut angeli, creetur; quòd, ut Adamus, è limo non surgatur; quòd, ut plantæ, è radice non surgat, etc., quòd ridiculum est. At non generari et non spirari, est certo quodam modo non produci. Ergo neutrum dignitatem aut perfectionem significat.

Objicies 4° : Fontem esset otius divinitatis proprium est Patri et dignitatem arguit. Ergo ista notio in Patre insuper est agnoscenda. — Distinguo antecedens : Et id paternitate et spiratione activâ jam continetur, concedo; secùs, nego.

Objicies 5° : Ingenerativitas, seu non posse producere alterum Filium, debet admitti tanquam notio singularis in Filio. — Nego antecedens. Id enim instar perfectionis alicujus non concipitur in Filio, quòd non possit generare, imò, juxta pervulgatum sentiendi morem, illud potius pro imperfectione haberetur; sed neutrum est verum.

Instabis : At summa perfectio est, quòd totam generandi facultatem exhauriat. Atqui Filius idcirco est ingenerativus, seu Filius generare non potest, quòd totam generandi facultatem exhauriat. Ergo ingenerativitas summa quedam est in Filio perfectio. — Distinguo majorem : Summa perfectio est, quæ filiatione includitur, concedo; à filiatione distincta, nego. Quapropter ingenerativitas, si confusè concipitur, nullam ex se perfectionem significat; si autem distinctè, quatenus est in Filio divino, perfectionem quidem continet, sed ea perfectio filiatione sa-

us intelligitur. Eo enim ipso quòd Verbum cogitur à Deo produci, eo, Inquam, ipso satis intelligitur unum esse posse, quia debet esse infinitum. Quocirca Ingenerativitas confusè accepta non est notio; distinctiùs autem intellecta non est notio à filiatione distincta.

Obijcies 6°: Inspirabilitas tam debet esse in Filio notio quædam peculiaris, quàm in Patre Innascibilitas. Ut enim à nullo Pater produci-
tur, sic per spirationem Filius non produci-
tur.—Nego antecedens. Ut enim modò proba-
vimus, aliquo speciali modo non produci, id
dignitatem et perfectionem non sonat.

Instabis: At eò inspirabilis est, quòd per
Intellectum procedat. Atque intellectu divino
procedere, est summa perfectio. Ergo.—Dis-
tinguo minorem: Summa perfectio quæ fila-
tione includitur, concedo; ab eà distincta, nego.

Obijcies 7°: Secunda persona non modò Fi-
lius est ac spirator, sed etiam Patris Verbum,
imago, etc., hisque cognoscitur. Ergo Verbi et
imaginis ratio tanquàm peculiaris notio adjun-
genda est.—Nego consequentiam. Quòd enim
Verbum sit et Imago Patris, filiatione satis ex-
primitur, cùm Filius omninò sit Imago Patris
sui, et Filius non sit nisi quatenus est Verbum.

Obijcies 8°: Principii ad Intrà productivi
ratio non minùs communis est Patri et Filio
quàm spiratio activa, nec minùs eos à Spi-
ritu sancto distinguit. Ergo non minùs inter
notiones recensenda est.—Distinguo antea-
cedens: Communis est per mentem, concedo;
reipsà, subdistinguo: Et ista principii ratio
spiratione activà includitur, concedo; ab eà
distinguitur, nego. Istæ igitur principii com-
munis ratio, vel per mentem exprimitur, vel
taliter cogitur, qualis reipsà est: si spectatur
quatenùs per mentem concipitur, non est
notio, cùm notio debeat esse in re ipsà; si
autem spectatur quatenùs est reverà in Patre
et Filio, à spiratione activà non distinguitur.

Obijcies 9°: Tam improductivitas debet esse
in Spiritu sancto peculiaris notio, quàm in
Patre Innascibilitas. Ut enim notio Patris esse
censetur, quòd à nullo producat, et prima
sit Trinitatis persona, ita Spiritus sancti pro-
pria notio esse existimanda est, quòd nul-
lum producat, et ultima sit ejusdem Trinita-
tis persona.—Nego majorem et paritatem.
Una enim conditio deest, quòd scilicet non
producere, dignitatem et perfectionem non
arguat, juxta nostrum concipiendi modum;
non produci autem contrà arguat perfectio-
nem.

Instabis: At ideò Spiritus sanctus non pro-
ducitur, quòd sit terminus ultimæ facultatis di-
vinæ ad Intrà productivæ, eamque exhauriat.
Atqui istud est summa perfectio.—Distinguo
minorem: Summa perfectio spiratione passivà
inclusa et expressa, concedo; ab eà distincta,
nego. Vide supra, object. 5.

Obijcies 10°: Ingenerabilitas in eodem san-
cto Spiritu est notio quæ à Filio distinguitur.
Eò enim distinguitur à Filio, quòd pariter non
generetur.—Nego majorem. Non est enim
notio, quia non sonat dignitatem ac perfec-
tionem. Certo enim modo non produci, non
habetur, juxta communem judicandi rationem,
tanquàm perfectio.

Obijcies 11°: Spiritus sancti propria quæ-
dam est ratio, quòd sit Dei donum, amor,
vinculum, etc. Ergo.—Distinguo antecedens:
Peculiaris ratio spiratione passivà contenta
et satis significata, concedo; distincta, nego.

Obijcies 12°: Innascibilitas non minùs Spi-
ritus sancto competit, quàm Patri. Spiritus
enim sanctus non nascitur nec generatur. Ergo,
si Innascibilitas est in Patre notio, eodem jure
eadem esse debet in Spiritu sancto.—Distinguo
antecedens: Innascibilitas sumpta pro ingene-
rabilitate, concedo; sumpta pro omnimodà
improductivitate, nego. Innascibilitas porrò
peculiarem Patris notionem non constituit, nisi
quatenùs producibilitatem et omne principium
subinovel. Non ergo eadem est in Patre et
Spiritu sancto.

Obijcies 13°: Sicut spirare commune est
Patri et Filio, ita Filio et Spiritui sancto com-
mune est produci. Ergo utrumque pari jure
in notionum numerum venire oportet.—Nego
consequentiam. Discrimen est quòd spirare,
quod commune est Patri et Filio, sit aliquid
reipsà unum ipsis conveniens. At produci com-
mune non est Filio et Spiritui sancto, nisi per
mentem; reipsà enim diversà ratione produ-
cuntur. Atquod per mentem effingitur, id no-
tionibus accenseri non potest, quia mens non
notiones efformat, sed eas in rebus ipsis sup-
ponit.

Quæstio octava.

De iis quæ personis divinis communia sunt.

Persona à Boetio libro de duabus naturis esse
definitur *natura rationalis individua substantia,*
seu *subsistentia*.

1° Dicitur *substantia* seu *subsistentia*, id est,

aliquid per se subsistens; quod argumento est *personæ* nomen accidentibus non convenire. 2° Additur *individua*, id est, maxime singularis, completa, et alteri tanquam supposito incommunicabilis. 3° *Naturæ rationalis*, hoc est, in eo naturarum genere, quæ rationis sunt ac intelligentiæ participes. Illud enim est discriminis appositum inter et personam, quod suppositum sit vox generalis, quæ de substantiis quibuscumque completis dicitur, sive rationis expertes sint sive compotes; *personæ* verò vocabulum sit dignitatis nomen, iis proprium quæ intelligentiæ præditæ sunt.

Duo igitur includit persona, naturam videlicet intelligentem, et ultimum illius complementum, quo velut obsignetur, et incommunicabilis efficiatur, quodque *personalitas*, *subsistentia* et *hypostasis* appelletur; sed *personæ* nomen directe per se et primario *personalitatem* sonat. Hinc, eâ multiplicatâ, plurali numero offertur. Jam verò quid sit ultimus ille terminus, seu subsistentia, seu hypostasis, et naturæ quid addat, an sit aliquid ab ipsâ realiter distinctum, an modus, an negatio, non attinet hic curiosius scrutari, cum id ex professo expendant in metaphysicis philosophi, et theologi ubi de incarnatione.

Circa hæc autem nomina duo supererunt observanda: primum est, *hypostaseos* ac *subsistentiæ* nomen apud antiquos passim pro personis ipsis sumi; alterum est, olim gravem et fluctuosam extitisse de *hypostaseos* voce controversiam. Cum enim *hypostasis*, ex vi nominis sit idem omnino quod *substantia*, et à veteribus modò pro *naturâ*, modò pro *personâ*, vox illa accepta fuisset, post concilium Nicænum quæstio inter Catholicos exorta est, an una hypostasis, an triplex dicenda foret, quæ quidem in tantum erupit incendium, ut eo omnis penè Oriens conflagraverit. Deplorandum id dissidium fuit, quod viros orthodoxos et sanctos ita commisit, ut illi sese invicem tanquam hæreseos fautores accusarent. Qui enim unam hypostasim agnoscebant, ille Sabellii partes fovere; qui multiplicem, ille Arii causam adjuvare dicebantur. Sed motus isti tandem compositi sunt; et unanimi omnium consensione firmatum est, ut *hypostaseos* nomen deinceps non nisi de *personâ* aut ejus *subsistentiâ* intelligeretur. Super eo consulendi sunt Athanasius, Basiliius, Hieronymus, ac præ cæteris Petavius lib. 4, cap. 1 et 4.

Nunc ad propositum nostrum accedamus. Hic porro non ea duntaxat persequi institui-

mus quæ omnibus simul personis, sed etiam quæ pluribus earum competunt; atque adeò agemus de illarum attributis absolutis, existentia, subsistentia, circuminsessione et mixtione.

ARTICULUS I.

An omnia divinitatis attributa tribus personis communia sint.

Duo hic quærentur: primum an omnes absolutæ divinitatis proprietates, v. g., omnipotentia, bonitas, sapientia, justitia, etc., ex æquo tribus personis competant; alterum, an non tamen ex his aliquæ certis de causis merito quibusdam personis attribui, et, ut loquantur, appropriari possint.

Assertio I. — Omnes absolutæ proprietates divinitatis tribus personis sunt communes.

Probatur 1° ex iis quæ de Filio et Spiritu sancto supra disseruimus. Inter alia enim demonstravimus utrumque illud cum Patre proprietatibus esse præditum.

Probatur 2° generali quodam ac deserto Scripturæ testimonio; Joannis enim 16, 15: *Omnia quæcumque habet Pater, inquit Christus, mea sunt.* At eadem est ratio Spiritûs sancti. Ergo. Probatur 3° ex Patribus, qui id, datâ qualibet occasione, aut etiam ex professo docent, ut supra non semel animadvertimus. Probatur 4° ratione. Cum enim proprietates illæ sint naturæ appendices, ubicumque natura est communis, ibi communes quoque esse proprietates oportet. Atqui natura divina eadem est in tribus personis. Ergo. Id autem eodem jure intellige de his omnibus, quæ extrinsecus sunt, operibus. Cum enim illa ab omnipotentia profisciscantur, et eadem omnibus personis inest omnipotentia, hinc manavit illud vulgare scholæ pronuntiatum: *Indivisa videlicet esse opera sanctissimæ Trinitatis ad extra.*

Assertio II. — Sunt quædam proprietates absolutæ, quæ certis personis specialiter attribui merito possint, v. g., Patri omnipotentia, et quæ hinc consequuntur; Filio sapientia, et quæ ejusdem sunt generis; Spiritui sancto bonitas, charitas, et quæ ad eundem ordinem spectant.

Probatur 1° Scripturarum usu frequentissimo. Pater enim Eccli. 24, 2, idè appellatur *creator omnium*. Joannis 14, 10: *Pater in me manens, inquit Christus, ipse facit opera.* Hinc etiam 1 Cor. 8, 6, dicitur is esse *ex quo omnia*, quia nempe primum omnium principium est,

ex quo cætera tam divina quàm creata prodierunt. Filius simili ratione, quia per intellectum à Patre processit, vocatur non solum proprio nomine *Verbum*, sed etiam peculiari titulo *Dei sapientia*, Prov. 8; Eccli. 24, 1; 1 Cor. 1, 24; necnon et *Dei virtus* ibidem, eò quòd omnia per Verbum facta sint. Denique eadè de causâ ibidem, c. 8, v. 6, *is per quem omnia*. Sic Spiritus sanctus 1 Joannis 4, 6, *charitas* nominatur, ut quidem sentiunt Patres. Ei certè tribuuntur charitatis in nos diffusio, Rom. 5, 5, et 15, 30; hominum sanctificatio, Rom. 1, 4; 2 Thessal. 2, 12; 1 Petri 1, 2, ut et reliqua, quæ eodè referuntur, et à nobis, ubi de Spiritu sancto, sigillatim exposita sunt.

Probatur 2° Ecclesie traditione et Patrum testimoniis. 1° Enim in symbolis Deus Pater hac ratione nuncupatur omnipotens, creator cœli et terræ; Christus, is per quem omnia facta sunt; Spiritus sanctus, per quem locuti sunt prophete. 2° Clemens Romanus supra Christum appellat sceptrum majestatis Dei; Tatianus mundi principium; Theophilus Dei mentem ac prudentiam. 3° Propterea Origenes apud Photium cap. 8, et Theognostus apud eum codice 106, dixerunt pervadere quidem Patrem quæcumque sunt; Filium verò duntaxat rationis participem; Spiritum autem ea tantum quæ salutem adepti sunt. De quo legendi sunt Huetius Origenian. lib. 2, pag. 46 et 47, et Bullus in Defensione fidei Nicænæ, sect. 2, cap. 10, num. 9. Inde etiam est quòd idem Origenes in caput 1 Joannis, et Methodius apud Photium codice 235, rerum quidem creationem Patri, exornationem autem Filio, utpote sapientiæ ascribant. 4° Augustinus lib. 15 de Trinitate cap. 17, id ex professo exponens: « Sicut unicum Dei Verbum, inquit, propriè vocamus nomine *sapientia*, cùm sit universaliter et Spiritus sanctus et Pater ipsa sapientia; Ita Spiritus sanctus propriè nuncupatur vocabulo *charitatis*, cùm sit universaliter charitas et Pater et Filius. » 5° Paschasius diaconus lib. 4 de Spiritu sancto, cap. 9, idem versans argumentum: « Quantum in Scripturis sanctis, inquit, manifestissimè deprehenditur, alia Pater ipse per se, alia specialiter per Filium, alia per Spiritum sanctum, licet sub privilegio potentie communis, operatur. Quia sumus, ad Patrem propriè referri videtur: quòd verò rationis et sapientiæ... capaces sumus, illi specialiter qui est ratio et sapientia, id est, Filio, deputatur;

« quòd autem vocati regeneramur, innovati sanctificamur, per divina eloquia personæ Spiritus sancti evidentè adscribitur. »

Probatur 3° ratione. Id enim sit convenienter originibus et accommodatè ad personas, necnon ad earum manifestationem conducit. Cur autem et quo pacto id fiat, ita doctè et subtiliter explicat S. Thomas, ut nihil suprâ: quæcirca operæ pretium erit ad ipsum fontem lectores remittere, 1 part., quæst. 39, art. 7 et 8.

ARTICULUS II.

An una sit trium personarum existentia absoluta, an triplex etiam relativa.

Quidam è recentioribus, ut animadvertit Suarez in 3 part., disp. 11, sect. 1, eò visi sunt propendere ut nullam in Deo communem et absolutam existentiam agnoscerent. Plures autem contrà ex antiquioribus censuerunt, præter existentiam absolutam et communem divinitatis, tres esse relativas, quarum singulæ singulis personis competant. Ita Richardus à S. Victore lib. 4 de Trin. cap. 16; Scotus in 1, dist. 11, quæst. 2, quibus superiore seculo accesserunt Suarez lib. 3, cap. 5, et Isambertus noster quæst. 30, disp. 2, art. 2.

ASSERTIO I.—Est quædam in Deo existentia absoluta et communis.

Probatur. Illud non potest, divinitati denegari, quod in ipsius notione includitur. Atqui existentia, et quidem necessaria, in ipsâ divinitatis notione includitur. Deus enim est ens à se, ut ipsemet ait Exodi 3: *Ego sum qui sum*. Ergo.

ASSERTIO II.—Non sunt variz (1) ac distinctæ pro numero personarum existentiz relative.

Probatur ex Patribus. 1° Enim Athenasius in Epist. ad Africanos, existentiam cum essentia confundit. Atqui tres non sunt essentiz personarum divinarum. Ergo. 2° Augustinus lib. 7 de Trinit. cap. 6; « Non est aliud, inquit, Deo esse, et Patrem esse. » Proinde eadè existentia Pater est, quâ Deus est. 3° Dionysius, vulgò Areopagita, de divinis Nominibus, cap. 2: « Unicum est, inquit, in... Trinitate, et commune supersubstantialia existentia, superdivina deitas, superbona bonitas. » Ibi enim comparat existentiam

(1) Opinionem contrariam defendere nititur Turnellius quæst. 5, art. 2; sed illum planè confutat Billuartus dissert. 3 art. 4; quos lege, si libet. (Ed.)

cum ipsâ divinitate. Ut ergo triplex divinitas non est, sed una communis, ita existentia. 4° Sophronius act. 11 synodi VI, identitatem substantiæ et cogitationem existentiae promiscuè usurpat. 5° Damascenus in *Dialecticâ* ex philosophorum placitis essentiam et existentiam unum quid et idem esse pronuntiat.

Probaturs insuper duplici ratione. 1° Enim existentia appendix est naturæ; atque adeò ubi unica natura est, ibi unica debet esse existentia. 2° Absurdum est duplicem uni eisdemque rei existentiam tribuere. At singulæ personæ et natura divina sunt quid unum et idem inter se. Ergo non oportet aliam esse naturæ, aliam personæ cujuslibet existentiam.

Obijcies 1°: Non pauci Patres existentias tres commemorant: v. g., Basilus lib. 4 contra Eunomium, propriam Filii existentiam admittit; Cyrillus Alexandrinus dial. 3 de Trinit. peculiarium existentiarum proprietates; Damascenus de duabus Christi Voluntatibus, diversam cujusque personæ existentiam. Ergo. — Distinguo antecedens: Existentias tres, id est subsistentias, concedo; existentias, ut à nobis sumuntur, nego. Nimirum *ὑπόστασις* seu *existentiæ*, et *ὑποστάσις* seu *subsistentiæ*, vocabula apud Græcos sæpissimè confunduntur, ut notat Petavius lib. 4 de Trinit. c. 2, n. 12. Itaque non est mirum, si hoc sensu tres existentias antiqui recensuerint.

Obijcies 2°: Augustinus lib. 7 de Trinit. cap. 4: « Aliud est, inquit, Deo esse, aliud « Patrem esse. » Ergo alia est personæ Patris existentia, alia deitatis. — Distinguo antecedens: Aliud est, id est, alia notio, concedo; id est, alia existentia, nego. Nihil enim aliud sibi vult illic Augustinus, quàm *Dei* ac *Patris* voces diversa significare.

Obijcies 3°: Quælibet productio tendit ad existentiam. Ergo, ubi sunt plures productiones, ibi multæ sunt existentiae. — Distinguo antecedens: Ad existentiam vel producendam vel communicandam, concedo; producendam, nego. Productio igitur sic tendit in existentiam, ut in naturam. At necessariò non tendit in naturam producendam; aliàs plures essent divinarum personarum naturæ.

Obijcies 4°: Unaquæque res suam habet existentiam. Atqui divinæ personæ sunt res à se invicem distinctæ. — Distinguo majorem: Suam vel propriam vel communem, concedo; propriam, subdistinguo: Si naturam propriam habeat, concedo; secus, nego. Res per existentiam non distinguuntur; proinde necesse

non est ut existentia multiplicitas rerum distinctionem comitetur.

Instabis: Relationes, ut à naturâ divini præcisæ, sunt aliquid; non enim sunt nihil. Atqui quod est quidpiam, illud propriâ existentia præditum est. Ergo relationes divinarum personarum, propriam habent existentiam, etiam quatenus à naturâ divinâ præcisæ et abstractæ cogitantur. — Distinguo majorem: Sunt aliquid, id est, aliquæ reales proprietates ac naturæ divinæ modi, concedo; id est, aliquid seorsim existens, nego. Ex hoc enim consequens foret propriam eodem jure assignari oportere existentiam omnipotentia, sapientia, bonitatis et justitiæ divinæ. Illic enim singula, quatenus à naturâ divinâ secerantur, sunt aliquid, et non sunt merum nihil.

ARTICULUS III.

An triplex sit subsistentia relativa; an etiam una communis et absoluta.

Subsistentia definiri solet ultimus substantiæ terminus, quò fit ut per sese et in se subsistat, nec alteri tanquam supposito communicari possit.

Quotuplex autem subsistentia sit in Deo in scholis disputatur, et de eo variae sunt opiniones; prima est eorum qui unicam agnoscunt subsistentiam absolutam; nullam verò relativam. Ita Durandus in 1, dist. 1, quæst. 2, num. 12; Scotus in 1, dist. 1, quæst. 26, etc. Illi enim arbitrantur duo in personâ esse distinguenda, primum, quòd in se subsistat, non in alio; alterum, quòd alteri sit incommunicabilis. Jam verò consent personas divinas ab absolutâ subsistentiâ id habere, quòd in se subsistant; à relativis autem, quòd alteri supposito non communicentur. Itaque unam agnoscunt subsistentiam absolutam, tres verò incommunicabiles relativas. Secunda est aliorum, qui quatuor subsistentias admittunt, unam videlicet absolutam, et tres insuper relativas: sic Cajetanus 1 parte, quæst. 29, art. 4, et quæst. 39, art. 4; Suarez lib. 4, cap. 4, etc. Tertia denique Alepsis 3 parte, quæst. 2, membro 3; Bonaventuræ in 3, dist. 2, art. 1, quæst. 3; Henrici Gandavensis 3, parte, quæst. 53; Richardi, Capreoli, et reliquorum vulgò theologorum, qui tres duntaxat subsistentias, easque relativas, in Deo constituent; nullam verò absolutam.

Sed de nomine ferè quæstio est. Si enim subsistentia, ut vulgò solet, accipiat, nul-

lus esse potest dubitandi locus, quin tres sint tantum subsistentiæ. At quartam addunt supradicti theologi, quod velint subsistentiam posse etiam sumi pro perseitate excludente dependentiam ab aliquo; quo sensu subsistentiam adscribunt absolutam divinitati, cum illa per sese, et quatenus à relationibus præceditur, à nullo pendeat et per se existat. Verum immerito. Cum enim de loquendi ratione agitur, ea pars est amplectenda, quæ traditioni maximè consentanea est. Quatuor autem subsistentias seu hypostases nullus unquam è veteribus admisit.

ASSERTIO I. — Tres sunt in Deo subsistentiæ.

Probatur 1° ex Patribus: Athanasius, seu quis alius, sermone de Deiparâ: « Unum Deum, » inquit, in tribus subsistentiis prædicamus, « in quibus una sit substantia. » Ambrosius in Symbolum Apostolorum, cap. 2: « Catholice cum est, inquit, ut et unum Deum secundum unitatem substantiæ fateamur, et Patrem, » et Filium et Spiritum sanctum in suâ quemque subsistentiâ sentiamus. » Ibi subsistentiam ad instar formæ unicuique propriæ exprimit, quâ per sese subsistere intelligatur. Cyrillus Alexandrinus Dial. de Trinit. lib. 3: « Omnis fidei nostræ sermo hæc tendit, ut unam videamus deitatis naturam, quæ in tribus subsistentiis propriè subsistit. » Faustus Rhegiensis epist. 5: « Sicut in subsistentiâ triplex est, inquit, ita in substantiâ simplex. » Paschasius diaconus l. 1 de Spiritu sancto, cap. 4, tres pariter esse definit hypostases vel subsistentias; sed non tres substantias. Synodus V generalis collat. 8, anathematismo 1: « Si quis, inquit, non confitetur unam deitatem in tribus subsistentiis seu personis adorandam, anathema sit. » Sophronius patriarcha Hierosolymitanus in Epistola quæ refertur et probatur act. 11 synodi VI: « Trinitatem, inquit, in unitate credimus; » Trinitatem quidem tribus subsistentiis; unitatem verò singularitate divinitatis. » Romana synodus sub Agathone act. 4 ejusdem VI synodi, unitatem quidem essentiae, Trinitatem verò personarum seu subsistentiarum profiteatur. Synodus Mediolanensis, quæ in eodem VI concilio allegatur, definit simili ratione Trinitatem esse unius essentiae, uniusque substantiæ in tribus subsistentiis. Theodorus patriarcha Hierosolymitanus act. 3 VII synodi, verba Sophronii usurpans in Synodico suo: « Trinitatem, inquit, in unitate credimus; Tri-

nitatem quidem tribus subsistentiis; unitatem verò singularitate divinitatis. Divisa est enim numeratis subsistentiis, et numerata personarum diversitatibus; Identitate autem substantiæ et naturæ unita omnino partitio nem non recipit. »

Allos adjungit Petavios lib. 4 de Trinit., c. 3; ex quibus liquet hanc esse majorum nostrorum constantissimam loquendi rationem, à quâ temerè discedunt illi, qui tres subsistentias non agnoscunt.

Nec dicas subsistentias illis sumi in concreto, seu pro personis. 1° Enim quamvis sic vulgò accipiatur, nonnulli sunt tamen, qui eas pro personarum formis accipiant, ut Ambrosius supra, et modò Theodorus Hierosolymitanus subsistentias usurpant pro ipsarum personarum diversitatibus et proprietatibus, quibus constituuntur ac numerantur. 2° Eo ipso quod tres subsistentiæ in concreto, ut alunt, admittuntur, eo, inquam, ipso tres esse indicantur subsistentiæ in abstracto, seu, ut recens loquitur theologus, tres subsistentiâlitates; conereta enim ex formis propriis et subjectis constant.

Probatur 2° ratione. Ubi enim tres sunt personæ, ibi tres necessariò agnoscendæ sunt personalitates. Atqui personalitas nihil aliud est, quàm subsistentia naturæ rationalis. Ergo in naturâ divinâ tres omnino sunt subsistentiæ.

ASSERTIO II. — Illæ tres subsistentiæ sunt relativæ.

Probatur 1° ex Patribus. Illi enim, qui mox memorati sunt, iidem subsistentias idem esse quod personarum proprietates ac formas significant. Personarum autem proprietates et formas esse relativæ supra demonstravimus. His adde Gregorium Nazianzenum, orat. 39, quem refert Faundus Hermianensis lib. 1: « Deum cum nomino, inquit, uno lumine illustramini et tribus; tribus quidem secundum uniuscujusque proprietates, seu subsistentias, » etc. Probatur 2° ratione multiplici. 1° Enim sola relativa in Deo multiplicatur, ut probavimus. Atqui plures sunt subsistentiæ. Ergo eæ sunt relativæ. 2° Cum Verbum caro factum est, naturæ humanæ conjunctio cum Deo facta est in subsistentiâ Verbi, ut definit VI synodus act. 8. At facta certè est in subsistentiâ relativâ. Si enim facta esset in subsistentiâ quâdam communi et absolutâ, tres simul personæ censendæ essent incarnatæ. Ergo subsistentia relativa in Filio

admittenda est. Si autem in Filio, eodem jure in Patre et Spiritu sancto. 3° Denique relationes in Deo iis omnibus officiis funguntur, quibus subsistentia in aliis omnibus rebus; relationes enim constituunt ac complent personas divinas, easque incommunicabiles aliis efficiunt. Ergo.

Obijcies 1°: Augustinus lib. 7 de Trinit., c. 4: « Omnis res, inquit, ad seipsam subsistit; quantum magis Deus! » Ergo nulla est relativa subsistentia. — Distinguo majorem: Subsistit, id est, existit, ut cap. 5 declarat se hanc vocem accipere, dum ait: « Hoc est Deo esse, quod subsistere, » concedo; subsistit subsistentiæ propriè dictæ, nego. Subsistentiam ergo illic pro substantiâ usurpat, quanquàm et relationes non sunt subsistentiæ secundum esse ad, sed secundum esse in.

Obijcies 2°: Relatio supponit subsistentiam. Ergo non potest esse ipsa subsistentia. — Distinguo antecedens: Relatio accidentalis, concedo; substantialis, nego.

Obijcies 3°: Spiratio activa est etiam relatio subsistens. Ergo, ut quatuor sunt relationes, ita quatuor relativæ subsistentiæ. — Nego consequentiam. Aliud enim est spirationem esse relationem subsistentem, aliud esse subsistentiam. Non est autem subsistentia, 1° quia non est propria uni personæ; 2° quia non constituit personam, ut supra observavimus; sed constitutam supponit.

ASSECTIO III. — Non est admittenda in Deo quarta subsistentia, quæ absoluta sit et communis.

Probatur 1° ex Patribus, inter quos nemo est qui quatuor subsistentias seu hypostasas admisserit. Tria enim temporum intervalla scerni possunt in usurpandâ hypostasæ voce: 1°, cum ante ulla de eâ controversias molas variè ab antiquis accipiebatur, modò scilicet pro naturâ, modò pro personâ, aut ejus differentia ac veluti formâ; 2° seculo IV, quo magnâ animorum contentione de eâ Inter Catholicos certatum est, quod non ita pridem retulimus; 3° exinde, postquàm motus compositi sunt. Atqui his variis temporibus nulla unquàm à quoquam de quatuor hypostasis nuntio facta est. Primo enim temporis intervallo, qui hypostasim cum essentiâ confunde-bant, hi unam duntaxat agnoscebant hypostasim; qui verò aliter, tres duntaxat. Secundo autem temporis intervallo ingentia quidem hinc et inde certamina fuerunt, unane an triplex hypostasis dicenda foret; de quartâ verò

nilhil unquàm auditum. Tertio tandem, ex quo turbæ illæ desierunt, omnes Catholici in id consensere, ut tres hypostasas agnoscerent, et eas reipsâ constanter, tum in scriptis, tum in conciliis admisserunt, nec ulli unquàm de quatuor subsistentiis seu hypostasis quidquam in mentem venit. Ergo (siquidem à communi veterum, cum sentiendi, tum loquendi ratione discedere theologi non debent, et vocum novitates fugiendas esse monet Apostolos, nobisque, ut ait Augustinus lib. 10 de Civit. Dei, cap. 23, ad certam regulam loqui fas est) non sunt profectò quatuor subsistentiæ seu hypostasas in Deum invehenda.

Probatur 2° speciatim Cyrilli Alexandrini et Sophronii Hierosolymitani auctoritate. Hic enim act. 13 synodi VI, ait in Deo neque substantiam confundi, neque ad unam subsistentiam posse deduci. Ille verò suprâ asserit naturam divinam propriè subsistere tribus personarum subsistentiis. Ergo non subsistit per communem aliquam et absolutam subsistentiam.

Probatur 3° ratione. Illud enim non est admittendum, quod non solum inutile et noxium est, sed etiam pugnam seu contradictionem involvit. Atqui talis est subsistentia absoluta. 1° Enim inutilis est. Quidquid enim illa præstaret, id abundè præstant subsistentiæ illæ relativæ, quas esse admittendas probavimus; constituunt enim personas, easque complent, et per oppositionem suam easdem incommunicabiles faciunt. 2° Noxia foret, utpote quæ quatuor in Deum supposita, quatuorque personas induceret. Subsistentia enim generatim ubicumque occurrit, suppositum facit; quando autem in naturâ intelligentiæ compotè reperitur, personam constituit; is quippe est necessarius et formalis ejus effectus. Ergo, si præter subsistentias tres relativæ, quæ tres constituunt personas, quarta est admittenda quæ divinitatem subsistere faciat, quartum inde suppositum et quarta persona exurgeret. Nemo autem est qui quatuor in Deo supposita quatuorve personas agnoscere audeat.

Nec dicat Cajetanus hanc absolutâ subsistentiâ fieri suppositum imperfectum seu dimidiatum. 1° Enim si subsistentia vera sit, suppositum pariter veri nominis esse oportet, et quandoquidem natura est rationalis, veri quoque nominis persona. 2° Summa Dei perfectio ejusmodi dimidiatum suppositum non patitur.

Tertia denique ratio est, quòd subsistentiâ ita absoluta contradictionem involvat. Sub-

sistentia enim est ultimus naturæ terminus et ultimum ejus complementum, quo alteri tanquam supposito incommunicabilis efficitur. Talis ergo esse deberet subsistentia absoluta. At talis esse non potest. 1º Enim non est ultimus naturæ divinæ terminus, nec ultimum ejus complementum, siquidem illi ultrà accedit relativa insuper subsistentia, quæ completur ac terminatur. Ergo. 2º Non facit eam incommunicabilem. Natura enim divina, prout abstrahitur à divinis relationibus, non est incommunicabilis; imò non solum communicabilis est, sed etiam reipsa communicatur. Ergo.

Nec dicas subsistentiæ hoc quidem esse munus, ut substantiam faciat per se existere; non verò ut eam faciat incommunicabilem. Nam 1º vulgaris contrà ac receptissima hæc est subsistentiæ definitio, quæ dicitur ultimus substantiæ terminus, eam alteri tanquam supposito incommunicabilem efficiens; à communi autem notione et perpetuo usu non est leviter ac temerè recedendum. 2º Nullus assignari potest alter subsistentiæ effectus, quàm ultimam substantiam complere eamque incommunicabilem facere. Quis enim alius assignari potest? An quoddam substantia existat? at id habet per existentiam suam. An quoddam instar accidentis non inhaereat? at id substantiam habet ex se; natura enim humana in Christo, sublatà per mentem subsistentiæ Verbi, non est accidens.

Objectiones 1º: Non pauci Patres unam esse omnium personarum subsistentiam seu hypostasim definiunt: Hieronymus Epist. ad Damasum; Augustinus de Trinit. lib. 7, etc. Atqui hæc absoluta esse debet. Ergo. — Distinguo majorem: Unam subsistentiam seu hypostasim, id est, substantiam, concedo; id est, ultimum substantiæ complementum, nego. Jam enim non semel monuimus hæc ætate grave dissidium extitisse de *hypostaseos* vocabulo, aliis illud pro *substantiâ*, aliis pro *personâ* sumendum esse contendentibus. Priores partes tuebantur Hieronymus et Augustinus unam cum pluribus aliis.

Objectiones 2º: Romana synodus sub Agathone aet. 4 concilii VI, pronuntiat unam esse trium subsistentiarum subsistentiam. — Respondeo mendum esse antiquæ versionis latinæ; legendum verò esse, unam trium subsistentiarum substantiam.

Objectiones 3º: Natura divina, quatenus intelligitur ante relationes personales et ab iis abstrahitur, est infinita, atque adeo omni perfectionis genere ornata. Atqui subsistentia est

aliqua perfectio. — Distinguo majorem: Infinita in genere essentiae, concedo; in omni genere, nego. Igitur, ut præscindit à relationibus, spectatur ut mera Dei essentia; proinde eatenus debet esse infinita; sed non idcirco debet cogitari ut subsistens, quia nondum intelligitur ut completa et terminata; hoc enim in statu nondum ei inesse concipiuntur relationes, quibus completur ac terminatur. Certè, si ex eo quoddam infinita sit, deberet includere subsistentiam, quia perfectio illa est, deberet quoque includere relationes divinas, cum illæ sint etiam perfectiones; quod tamen est contra hypotheseim; ab iis enim fingitur abstracta, et iis prius intellecta.

Objectiones 4º: Subsistentia absoluta est perfectio quædam. Ergo inesse debet essentiae etiam ante relationes. — Distinguo majorem: In creatis, concedo; in Deo, nego. Esset enim in Deo inutilis et noxia, et pignora importaret.

Objectiones 5º: Etiam si de relationibus divinis non cogitetur, attamen concipitur Deus. At vox illa *Dei* concreta est; proinde non solum formam, sed etiam subjectum significat. Quocirca independentè à relationibus aliquid in Deo subjectum intelligitur. Atqui illud subjectum habens divinitatem, est aliquid subsistens. Ergo independentè à relationibus est aliqua in Deo subsistentia. — Respondeo vocem illam *Dei* formam quidem et subjectum significare, sed diversâ ratione, formam nempe directè et clarè; subjectum verò confusè tantum et indirectè (1). Quapropter subjectum eà designatum sunt tres personæ, sed obscurius expressæ. Elverò hoc subjectum vel est triplex divina persona, vel commune quoddam suppositum, seu communis persona. Atqui nulla est in Deo persona communis, nullo commune suppositum.

Objectiones 6º: Subsistentia prior est facultatibus et operationibus. Atqui nulla esse potest in Deo subsistentia prior facultatibus et operationibus, nisi absoluta; relativæ enim ex operationibus ipsis efflorescunt. Ergo. — Distinguo majorem: Subsistentia creata, concedo; divina, nego. Cujus discriminis hæc

(1) Fieri potest ut quis Deum, præcisè relationibus, directè sibi videatur concipere tanquam subjectum, et per se subsistentem; sed is error est, qui tum ex humanæ mentis infirmitate, tum ex inaccessâ sublimitate mysterii nascitur; non enim reverà Deus, nisi in tribus personis, subsistit; mentisque nostræ abstractiones nihil novi ipsis rebus addere possunt. (Ed.)

ratio est, quodd in rebus creatis facultates et actiones, juxta vulgarem philosophandi rationem, habeantur pro accidentibus, adeoque supponere debeant substantiam in suo genere jam completam ac constitutam. At in Deo facultates, operationes et termini operationum sunt substantiæ. Subsistentia autem non potest esse substantiâ, quam terminat, prior. Ergo non potest esse prior facultatibus, operationibus et processionum terminis. Hæc certè argumentandi ratio subsistentias relativas funditus tolleret, et suppositum aliquid absolutum personamque communem invelheret.

Instabis : Actiones sunt suppositorum. Ergo suppositum prius esse debet actionibus. — Distinguo antecedens : Actiones quibus propriè aliquid producit, concedo ; secus (1), nego. Porro, si actiones spectentur in Deo, quatenus aliquid illa producit, illa prius intelligitur suppositum ; sic persona Patris concipitur jam constituta, cum generat. Generatio enim est intellectio notionalis. Jam verò intellectio notionalis non est citra relationem paternitatis. Prius autem illa relatio concipitur, ut forma hypostatica, quam ut origo. Idem puta de Filio respectu Spiritûs sancti. Sanè adversarii nullum in Deo suppositum admittunt, quod intellectu et intellectione prius esse cogitetur. Quid ergo sibi volunt, cum hæc nobis obtendunt ?

Obijcies 7° : Deus à suis relationibus præciscus, est aliquid subsistens ; non enim est accidens. Atqui non est eo in statu subsistens per subsistentias relativas, à quibus præciscitur. Ergo per subsistentiam aliquam absolutam. — Distinguo majorem : Est aliquid per se subsistens, id est, per se existens, et non inhærens, et independens à subjecto, concedo ; id est, ultimò completum, terminatum et incommunicabile, nego. Sic humanitas in Christo per sese, et quia substantia est, independenter à personalitate Verbi, est aliquid per se existens, et non inhærens ; sed non idcirco propriam habet subsistentiam, quâ terminetur ultimò ac compleatur, cum ejusmodi complementum habeat à Verbi hypostasi.

Obijcies 8° : Personæ divinæ conveniunt in

(1) Actionibus propriè dictis, quibus aliquid realiter producit, ut sunt creatio, generatio et spiratio activæ, hic opponuntur actiones impropriè dictæ, quibus aliquid non, propriè loquendo, producit, sed quasi derivatur ab alio, ut à radice ; qualia sunt attributa divina et ipsa paternitas, quæ velut derivatur ab essentiâ. Priores sunt suppositorum, ut patet ; non autem posteriores. (Ed.)

ratione communis subsistentiæ. Ergo datur subsistentia ipsis communis. — Distinguo antecedens : Conveniunt in ratione subsistentiæ communis per mentem, concedo ; reipsâ, nego. Subsistentia enim reipsâ non potest esse communis, cum incommunicabilitatis contrâ origo sit.

Obijcies 9° : Gentiles philosophi et Judæi cum Deum concipiunt, eum in animo informant ut subsistentem. Atqui non concipiunt ut subsistentem subsistentiis relativis ; plures enim in Deo personas non agnoscunt. Ergo ut subsistentem subsistentiâ quâdam absolutâ, quæ una sit, ut una est natura. — Distinguo minorem : Non concipiunt ut subsistentem subsistentiis relativis, atque id per errorem, concedo ; secus, nego. Mirum est ex errore argumentum veritatis ab adversariis peti. Inde profectò eodem jure sequeretur esse aliquam personam communem, seu potius unicam. Deum enim gentiles philosophi ac Judæi tanquam personam unam infinitis perfectionibus præditam concipiunt.

Etverò, si accuratè expendantur mox allata momenta, nullum ferè esse apparebit, quod subsistentiam absolutam adstruere videatur, nisi simul suppositum commune, et personam communem adstruat. Hoc tamen adversarii nolunt admittere. Cur ergo primum obtrudere conantur, à quo secundum separari ac divelli non potest ? Aut utramque simul constentur aut neutrum.

ARTICULUS IV.

De circuminsessione divinarum personarum.

Circuminsessio, quam Græci περιχώρησις vocant, est substantialis unio rerum sibi invicem in existentium. Duplex autem illa est, perfecta et imperfecta. Perfecta est earum rerum, quæ sibi invicem ita insunt, ut sese mutuò pervadant ac penetrent usquequaque, nec altera ullibi sit extra alteram. Imperfecta est eorum, quæ ita sibi invicem insunt, ut unum tamen altero latius pateat ; talis est circuminsessio quam inter duas Christi naturas, divinam nimirum et humanam, agnoscunt Gregorius Nazianzenus orat. 51 ; Theodorus Raithuensis de Incarnatione, et Joannes Damascenus lib. 3 de orthodoxâ Fide, cap. 5.

Assertio. — Admittenda est divinarum personarum circuminsessio.

Probatur 1° ex Scripturis. Joannis enim 10, 38 : *Pater in me est, inquit Christus, et ego in Patre.* Capite autem 14 10 : *Pater in me manens, ipse facit opera.*

Probatur 2° ex Patribus: 1° Enim Athénagoras suprà docet esse in Patre Filium, et in Filio Patrem unione et virtute Spiritûs sancti. 2° Tertullianus contra Praxeam, cap. 25: « Connexus Patris in Filio, et Filii in Paraceto tres efficit coherentes, qui tres unum sint, non unus. » 3° Dionysius Romanus supra: « Necease est, inquit, uniri omnium Deo Dei Verbum, et in Deo manere et habitare Spiritum sanctum. » 4° Dionysius Alexandrinus itidem supra: « Ignorant (obtretractores), inquit, Patrem à Filio alienari non posse,.... neque Filium à Patre,.... siquidem *Patris* vocabulum communionem declarat; in amborum verò manibus esse Spiritum sanctum, qui neque à mittente, neque à ferente segregari possit. » 5° Gregorius Thaumaturgus in Laudatione Origenis idcirco pronuntiat Patrem à Filio tantum non circumambiri. 6° Basiliius epist. 42: « Neque enim potest, inquit, aliqua ullo pacto excogitari vel sectio vel divisio, ut sive Filius abaque Patre intelligi, sive Spiritus à Filio sejungi queat. » 7° Hilarius lib. 8 de Trinit.: « Pater in Filio est, inquit, et Filius in Patre, per inseparabilis naturæ unitatem. » 8° Ambrosius lib. 10 in Lucam, ad cap. 20: « Pater Deus, inquit, et Filius Deus; sed unus Deus, quia Pater in Filio, et Filius in Patre. » 9° Hieronymus in c. 3 Ezechielis: « Filius, inquit, est locus Patris, et Pater locus est Filii, dicente Domino Salvatore: *Ego in Patre, et Pater in me.* » 10° Augustinus lib. 6 de Trinit. cap. 10: « In summâ Trinitate, inquit, tantum est una (persona), quantum tres sunt, nec plus aliquid sunt duæ, quam una. Ita et singula sunt in singulis, et omnia in singulis et in singulo. » 11° Cyrillus Alexandrinus eadem de causâ statuit lib. 7 Thesauri, Patrem esse Filii locum naturalem. 12° Dionysius, vulgò Areopagita, de divinis Nominibus, cap. 2: « Una est, inquit, et communis mutua in sese invicem..... hypostaseon mansio et habitatio,.... supra omnem modum unita, et ac nullâ parte confusa, quemadmodum facium lumina (ut sensibilibus et apposis utar exemplis) quæ in unâ domo sunt, et tota in se totis invicem sunt pura atque sincera.... Itaque vides in domo, cum plures sunt faces, in unum lumen conjuncta esse omnium lumina,.... cum tota sint in totis sine mixture temperata. » 13° Fulgentius de Fide ad Petrum, cap. 1: « Per hanc, inquit, unitatem naturalem, totus Pater in Filio et Spiritu

sancto, totus Filius in Patre et Spiritu sancto est, totus quoque Spiritus sanctus in Patre et Filio; nullus horum extra quemlibet ipsorum est. » 14° Damascenus de orthod. Fide, cap. 11: « In se invicem insunt hypostases, non ut confundantur, sed ut sibi hæreant, secundum Domini sermonem dicentis: *Ego in Patre, et Pater in me*..... indivisa enim in divisib., ut uno verbo dicam, est divinitas. Planè quemadmodum in tribus ab invicem contiguis solibus..... una est luminis commixtio et conjunctio. » Libro autem 3, cap. 5: « Eisdem (personas).... et unitas et in se invicem sine ullâ confusione commean-tes novimus (*συνυποστάτοι*)..... Quamvis enim per se quæque subsistat,.... tamen unita sunt essentiali. » 15° Tandem Euthymius in Panoptâ, parte 1, tit. 2: « In se autem invicem inesse (personas) dicimus, inquit, tum ob earum mutua coherentiam, et quod invicem continent, tum quòd loco circumscribi capique nequeant, tum denique quòd una sit illorum divinitas. »

Quæres undenam propriè ac proximè repetenda sit illa divinarum personarum circumin-sessio. — Resp. 1° propriè ac proximè, atque, ut aiunt, formaliter repetendam esse ex ejusdem naturæ communione; quod indicant Hilarius, Ambrosius, Fulgentius, Damascenus et Euthymius supra; quibus adjungi possent Cæsarius ad q. 3, Cyrillus Alexandrinus libro 12 Thez.; Bernardus serm. 3 de Verbis Isaïæ, etc. Respondeo 2° consequenter vel antecederet posse desumi ex originibus et communi immensitate. Origo enim, cum sit immanens, causa est cur Verbum et Spiritus sanctus in principiis suis residere debeant, et principia in terminis, propter naturæ ejusdem communionem; immensitas autem communis facit ut ubicumque una persona est, ibi sint et aliæ. Hinc plurimi Patres istam divinarum personarum mutua in sese invicem habitationem ex utroque illo fonte derivant, ut videre est supra apud Euthymium, et latius apud Petavium lib. 4, cap. 16, num. 13; et lib. 5, cap. 9, num. 3.

Neutra tamen est ratio formalis. Nam 1° quod spectat ad originem, ea quidem postulât ut termini sint in principiis, non autem ut principia terminis suis vicinissimè inexistant, nisi addatur ejusdem naturæ consequens communicatio. 2° Immensitate sublata, divinæ personæ nihilominus in sese invicem esse meritò cogitantur. Elverò duarum Christi naturarum est

circuminsessio; nec tamen communis est ambabus immensitas.

De circuminsessione eruditè scripserunt Genebrardus lib. 2 de Trinit.; Bellarminus lib. 2 de Christo, cap. 5; Petavius lib. 4, cap. 16, et Bullus sect. 4, ad finem.

ARTICULUS V.

De missionis divinarum personarum.

Articulum hunc nonnullis quaestionibus concludemus. Quæres itaque 1º an divinis omnibus personis mitui competat. — Respondeo omnibus quidem competere ut veniant, ut mittantur autem, quibusdam duntaxat. Ac 1º quidem omnes personæ ad creaturas venire possunt. Joannis enim 14, 23 : *Si quis diligit me, inquit Christus..., Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* 2º Non omnes mittuntur. Ut enim observat Augustinus lib. 2 de Trinit. c. 5 : « Pater nusquam legitur missus; » quod idem inculcat lib. 4, cap. 20; et lib. contra serm. Arian. cap. 4; et post ipsum Fulgentius in Fragm. lib. 8 contra Fabianum; Alcuinus lib. 3 de Trinit. cap. 4. Photius tamen codice 277, asserit juxta Chrysostomum Patrem esse à Spiritu sancto missum; sed fallitur Photius, ut docet Petavius lib. 8 de Trinit. cap. 1, num. 14. Etenim aliud est *venire*, aliud *mitti*. Potest enim quis à se ipso venire; non potest autem, nisi ab alio, mitti. 3º Quibusdam tamen missio convenit, ut Filio et Spiritui sancto. Ac 1º quidem Filio; Joannis 8, 16 : *Qui misit me Pater.* Galat. 4, 4 : *Misit Deus Filium suum.* Deinde autem Spiritui sancto; Joannis 15, 26 : *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre.* Et cap. 16, 7 : *Mittam eum ad vos.*

Quæres 2º quid sit missio. — Respondeo (1) esse processionem ac destinationem unius personæ ab aliâ ad effectum aliquem temporalem. Duos enim complectitur respectus, videlicet ad mittentem, et ad rem quam operatur. Prior originem notat; posterior effectum peculiarem propter quem persona mittitur, ut animadvertit S. Thomas quest. 43. Neque verò aliter vocem hanc Scriptura de divinis personis usurpat.

Ex quo colliges missionem, partim quidem

(1) Processio quidem est conditio ad missionem prærequisita; sed non est propriè quasi pars constitutiva missionis; unde rectius de Æniri missio videtur, unius personæ à personâ ex quâ procedit destinatio ad aliquem effectum temporalem. (Ed.)

esse æternam (nempe penès processionem), partim verò temporalem (propter opus certo tempore factum); sed cum, ut acutè observat Isambertus noster, æterna processio, utpote per sese indeterminata et indifferens ad mitui et non mitui, materiæ rationem habeat, effectus autem temporalis, utpote processionem ad missionem determinans, instar formæ sit; propterea missionem simpliciter dicendam esse temporalem, et in tempore fieri, juxta illud Galat. 4, 4 : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Et istud Joannis 7, 39 : *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.* Quod etiam arguunt hæc futuri temporis verba mox allata : *Mittam vobis à Patre; et : Mittam eum ad vos.* Quidam tamen Patres missionem designant esse æternam processionem. Cyrillus lib. 2 in Joan. cap. 5, et lib. 4; Gregorius Magnus hom. 26 in Evangelia, etc.

Sed istud *missionis* nomen improprie usurpant. Cæteri enim Patres convenienter Scripturis missionem esse temporalem decernunt. Gregorius Nazianzenus orat. 38; Chrysostomus hom. 39 in Joan. et alii, quos Petavius recenset supra, num. 4.

Quæres 3º an missio sit quid notionale et certis personis proprium, an commune toti Trinitati. — Respondeo esse quid notionale. Vel enim activè sumitur vel passivè; si activè, solius est mittentis personæ; si passivè, solius est missæ. Nec dicas effectum esse communem toti Trinitati; opera enim ad extra toti Trinitati esse adscribenda. Nam effectus ille communis quidem est efficienter, ut aiunt; sed non habitualiter; v. g., humana Christi natura opus fuit totius simul Trinitatis; sed peculiaris tamen erat hujus naturæ habitudo cum secundâ personâ, quæ eam hypostaticè sibi conjunxit. Idem judica de aliis omnibus.

Quæres 4º an personæ ab iis solis mittantur, à quibus procedunt. — Respondeo ita esse. Nec enim unquam aliter Scriptura loquitur. Etenim mittere, quamdam, si ita loqui fas est, auctoritatem sonat. Nulla autem est in divinis personis auctoritas, nisi penès originem quâ una allam producit. Patres apud eundem Petavium ibidem vide eodem modo ratiocinantes. Equidem Isaiæ 61, 1, Christus de Spiritu sancto loquens : *Ad annuntiandum, inquit, misit me.* Sed de Christo ut homine et præconis officio fungente, ea esse intelligenda, nemo est qui non agnoscat.

Nonnulli sunt tamen à veteribus qui dicant ipsum etiam Verbum missum esse à Spiritu sancto; v. g., Ambrosius lib. 2 de Fide, cap. 4, in Symbolum cap. 6, et lib. 3 de Spiritu sancto, cap. 1, etc. Sed li minus accuratè locuti sunt. Sunt et alii, qui asserant Filium à se ipso esse missum; v. g., Augustinus lib. 2 de Trin. cap. 5. Sed *missionis* nomine effectum illum significant, quem missio complectitur. Is porro reipsa est ab omnibus simul personis.

Quæres 5^a quotuplex sit missio. — Respondeo duplicem esse; visibilem unam, qualis Filius fuit in incarnatione, et Spiritus sancti in Christi baptismo, dieque Pentecostes; invisibilem alteram, de qua Scripturæ variis in locis; sic Sapiens 9, 10, de Sapientiâ: *Mitte illam de cælis sancta;* et versu 17, de Spiritu sancto: *Miseri Spiritum sanctum tuum.* Galat. 4, 6: *Mittit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra.*

Quæres 6^a an Filius et Spiritus sanctus mitti invisibiliter dicantur, quoties in animis hominum aliquid operantur. — Respondeo non mitti propriè, nisi ad habitandum; proinde nonnisi cum gratiâ sanctificante, quod subtiliter explicat S. Thomas quæst. 43, art. 3.

Quæres 7^a an in huiusmodi missione invisibili mittantur tantum penès dona ab iis perfecta, an etiam penès substantiam: ita ut nova et inexplicabilis inde exsurgat divinarum istarum personarum, quoad substantiam, cum animâ unio. — Respondeo eos mitti etiam secundum substantiam, quod et Scripturarum auctoritate et Patrum testimoniis fusè adstruit Petavius lib. 8, cap. 4, 5, 6 et 7 (1).

(1) Non existimandum est cum Magistro Sententiarum lib. 1, dist. 17, Spiritum sanctum ipsam esse charitatem et sanctificantem gratiam, nullumque inesse præterea charitatis habitum; in hoc enim duplex, nec levis quidem, error continetur. Nam concilium Trid. sess. 6, can. 11, sedulò gratiam hanc à Spiritu sancto distinguit, nec obscurè illam esse habitum quemdam supponit, quamvis à nomine habitus absteineat. Id porro non traditioni tantum, sed ipsi etiam Scripturæ concinit, in qua charitas velut qualitas animæ inherens et à Spiritu sancto producta ubique exhibetur, v. g., Rom. c. 5, v. 5: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Eadem de causâ cum omnibus ferè theologis minime probandam putamus Petavii opinionem, qui docet quidem contra Magistrum Sententiarum creatos quosdam charitatis aliarumque virtutum habitus existere, sed nihilominus contendit Spiritum sanctum ipsam esse formam quâ in-

Quæstio nona.

De divinis personis sigillatim.

ARTICULUS PRIMUS.

De Patris personâ.

Quæ ad Patrem spectant, ita jam nota

mediatè justis sumus. Non satis est enim doctissimo viro creatos et supernaturales virtutum habitus admisisse, nisi etiam immediatam nostræ justificationis formam huiusmodi esse habitum, et à Spiritu sancto, velut effectum à causâ, distingui fateatur.

At verò non inde concludendum, quoad dona duntaxat mitti Spiritum sanctum, non quoad ipsam personam et substantiam; ubi enim inestimabile justitiæ donum in animam effuderit, ipse in eam statim illabitur ad mandandum, simulque cum eo mittitur Filius. Pater autem non mittitur quidem, sed venit tamen, ut vulgò aiunt; quod facili negotio probari potest.

4° Quidem id apertè docet Scriptura sacra: *Si quis diligit me, ait Christus Joan. 14, 23, diligetur à Patre meo, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus;* ergo quoties anima exornatur charitate, atque adeò gratiâ justificante, quæ, nisi sit ipsa charitas, ab eâ saltem separari non potest, juxta scholæ doctrinam, toties in eam descendit immensa Trinitatis majestas. Idem clamat discipulum quem diligebat Jesus, 1 Epist. c. 4, v. 16: *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Hinc alibi dicitur, Rom. 5, 5: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Hinc centies declaratur divinis oraculis Spiritum sanctum in hominibus iustis habitare, v. g., Joan. 14: *Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum.... Apud vos manebit et in vobis erit;* 1 Corint. 6: *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo?* Joan. 7: *Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.* Hi omnes textus, innumerique alii quos proferre facile esset, adeò clarè ipsam Spiritus sancti personam et substantiam nobis, quocumque tandem modo, communicari significant, ut ad ejus charismata et dona, nisi per vim et distorsionem, omnino restringi nequeant.

2° Maximum etiam robur huic propositioni accrescit ex doctrinâ Patrum et clarissimorum theologorum. Infinita propemodum et luculenta veterum Patrum loca eam in rem congestit doctissimus Petavius lib. 8, c. 4, 5, 6, 7. Eximia etiam scripsit, ut eandem sententiam assereret, Cornelius à Lapide in v. 4 Epist. 2 S. Petri c. 1, ubi plurimos appellat idipsum expressè docentes, inter quos SS. Ambros., August., Leon., Bonavent., Thom., Suar. Hic postremus eam doctrinam ita certam esse contendit, ut contrariam censeat esse erroream.

5° Ipsa ratio auctoritati aliquantulum suffragari videtur. Nam gratia sanctificans perfe-

sunt, ut sola ipsius nomina supersint exponenda.

Primum porro est *ingeniti* (græcè ἀγεννῆτος); ex quo innumerabiles adversus catholicam fidem nodos texuerunt veteres hæretici, maxime verò Ariani; atque inter hos potissimum Eunomiani: Cùm enim Dei naturam in *ingeniti* nomine sitam esse contenderent, inde colligebant, 1° solum Patrem esse Deum, utpote qui solus ingenitus sit; 2° Filium eadem de causâ non esse Deum, utpote genitum; 3° eundem esse Patri dissimilem, cùm nihil ab ingenito diversum magis esse posse videatur, quàm quod genitum est; 4° se omni ex parte Deum mente comprehendere, ex his postremi jactabant; imò se tam plenè Deum nosse, quàm Deus ipse se novit, quòd hanc Ingeniti notionem perfectè se capere gloriarentur.

Verùm ut hæc futilis argutiæ dissolvantur, observare pretium erit, 1° duas esse voces, sono quidem et scribendi ratione serè similes; sed quæ in diversum planè sensum trahi queant, *γεννῆτος* videlicet et *γεννῆτον*, hisque oppositas ἀγεννῆτος et ἀγεννῆτον. 2° Has ipsas voces accipi posse vel strictiùs et accuratiùs, vel minus accuratè. 3° Si strictiùs et accuratiùs sumantur, his diversa omninò significari. Sic enim *γεννῆτος* idem est quod *creatum*, et ἀγεννῆτος idem quod *increatum*; *γεννῆτον* verò idem est quod propriè *genitum*, et ἀγεννῆτον idem quod *ingenitum*. Hoc sensu quælibet persona divina est ἀγεννῆτος, quòd increata sit; atque ita Filium appellat Origenes lib. 6 contra Celsum; nulla est enim *γεννῆς* seu *creata*; solus denique

etissimam amicitiam Deum inter et animam constituit: porro amicitia perfectissima, præsertim si sit spiritualis, amicos inter se modo perfectissimo unire debet ac copulari; proindeque gratia sanctificans intimam Spiritûs sancti in homine justo præsentiam postulat. Ideirco si Deus non esset ubique, nec animæ intimè conjunctus, jam realiter præsens illi fieret, in eaque quasi in templo, palatio ac thalamo suo substantialiter inhabitaret, atque veluti cum sponsâ castè deliciaretur. Quin etiam arctior est unio Spiritûs sancti cum animâ, quàm ipsius conjugale vinculum, et rectius eum unione animæ et corporis conferretur. Nam sicut anima corpus vivificat, et ad ampliorem dignitatem evehit, ita Spiritus sanctus est principium vitæ spiritualis animæ, illamque elevat ad statum qui omnem ordinem naturalem transcendit, unde S. Petrus asserit gratiam sanctificantem esse donum *pretiosum* et omnium *maximum*, 2 Epist. c. 4, v. 4. Oh! si scirent homines donum Dei, illud ob turpem sæpius et momentaneam voluptatem non amitterent, aut saltem amissum diligentius recuperare conarentur. (Ed.)

idem Filius hæc eadem notione est *γεννῆς*, quòd solus generatione producat. Hoc discrimen inter *γεννῆτον* et *γεννῆτον*, post synodum Nicænam præsertim, usurpatum est, ut observat Damascenus libro 1 de Fide, capite 9. Itaque Verbum esse *γεννῆτον*, id est, *genitum*, affirmabant; *γεννῆτον* verò dicere refugiebant, ne creatum esse putaretur. 4° Si minus accuratè capiantur, easdem voces promiscuè usurpari, ac secum invicem confundi; ita ut productionem quamlibet ex æquo significent; et *γεννῆτον* quidem de generatione, *γεννῆτον* verò de omni productione, etiam eâ quæ sit per creationem, intelligatur. Atque ita vetustiores Patres passim locuti sunt. Et hinc est, 1° quòd in Scripturis et apud antiquos creaturæ dicantur esse *γεννῆς*. 2° quòd Spiritus sanctus ab Eusebio *γεννῆς* accenseatur; 3° quòd Filius vocetur ab Origene, Eusebio, etc., *γεννῆς* Θεός. 4° quòd ei contra à plerisque ἀγεννῆς tribuatur, aut tribui posse censeatur, Ignatio videlicet Epist. ad Ephesios; Hippolyto martyre fragm. 60 apud Anastasium Bibliothecarium; Athanasio de Synodis pag. 709, et orat. 2 contra Arianos; Gregorio Nysseno lib. 1 contra Eunomium, etc. Scilicet ἀγεννῆτον et ἀγεννῆτον confundebant, et utroque nomine Christum insigniri posse statuebant, quòd increatus sit. Quin et ipsa ad latinos scriptores transiit. Tertullianus enim de Carne Christi, cap. 5, ἀγεννῆτον exprimens, vocavit Christum *non natum*, id est, non factum; Irenæi autem vetus interpres lib. 4, cap. 17, Spiritum sanctum, non secus ac Filium, *Patris progeniem* appellat, quod Irenæus hæc dubiè *γέννημα* dixerat.

5° Quod ex mox dictis consequens est, *Αγεντι* vocabulum tripliciter posse sumi, 1° prout excludit creationem; 2° prout excludit generationem; 3° prout submovet omne productionis genus. Primo modo commune est tribus simul personis; et inde est quòd Christus non rarè ἀγεννῆς et ἀγεννῆς nuncupatus fuerit; secundo sensu commune est Patri et Spiritui sancto, quem ideirco ἀγεννῆτον appellat Hieronymus apud Magistrum Sententiarum lib. 4, dist. 43; eo sermè modo quo Adamus ab ignoto quodam scriptore apud Chrysostomum hom. 59, tom. 5, vocatur *ingenitus*, quòd generatione non sit productus; tertio autem sensu proprium est naturæ divinæ ac Patri æterno.

6° Eandem hanc vocem, quatenus removel quodlibet productionis genus, non eadem ratione de naturâ divinâ et Patre usurpari. D.

hoc enim privativè, de illà verò negativè dicitur. Scilicet negatio est absentia formæ in subjecto ad eam nullatenus apto, ut absentia visus in lapide; privatio verò absentia ejusdem formæ in subjecto ad eam vel ex ratione suâ specificâ, vel ex genericâ saltem apto; sic absentia visus non solum in homine, sed etiam in talpâ, *cæcitas* nominatur, quia nimirum ex specificâ suâ conditione homo est visioni aptus, talpa autem ex genericâ saltem, id est, quatenus animal; cum animal generatim nullam involvat ad videndum repugnantiam. Jam verò natura divina repugnantiam ex sese et omni ex parte habet ut producat; proinde ingeniata est negativè; Pater autem privativè duntaxat, quia licet ut prima ac talis persona eandem repugnantiam includat, eam tamen non habet præcisè ut persona divina generatim, quandoquidem ratio personæ in Deo non excludit per sese omnem productionem; si enim per sese excluderet, nulla foret persona divina, quæ produci posset. Quòd enim *ingeniti* nomen nihil positi, sed negationem solum aut privationem sonet, vox ipsa satis arguit, et jamdudum notârunt Patres, quos Petavius refert lib. 5, cap. 2, num. 5, et cap. 3, quem de toto hoc argumento consule ibidem, necnon et Iluetium lib. 2 Origen. et Bullum in Defensione fidei Nicænæ sect. 2, cap. 2, num. 6, cap. 8, num. 3; cap. 9, num. 9; et sect. 3, cap. 5, num. 3.

Sed hæc de primo nomine sufficiant nobis.

Secundum est nomen *Patris*, quod alteri multis de causis anteponendum est. 1° Enim *Patris* nomen in Scripturis est usitatissimum; *ingeniti* verò vox in his non occurrit. 2° Hæc quidem apud vetustiores infrequens est, illud autem ubique apud eos reperitur. 3° *Patris* vocabulum est simplex; *ingeniti* verò infinitis cavillationibus obnoxium. 4° Ita judicârunt Patres. Athanasius oratione 2 contra Arianos; Basilus lib. 1 et 4 contra Eunomium; Gregorius Nyssenus lib. 1 contra eundem. De quo audeundus est idem Petavius lib. 5, cap. 2, num. 13, et cap. 3, num. 14.

Hoc porrò *Patris* nomen de Deo notionaliter et essentialiter dicitur; ac notionaliter quidem, per respectum ad æternam Verbi generationem, quo modo proprium est Patri; essentialiter verò per respectum ad creationem, vel ad gratuitum hominum in Dei filios adoptionem; quo sensu commune est toti Trinitati, Jobi 38, 18: *Quis est pluvius pater?* Malu. 4 9. *Pater noster*. Paternitas verò

notionalis non solum aliâ quilibet nobilior est, sed etiam reipsâ prior, ut liquet. Unde Paulus Ephes. 3, 14: *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis et in terrâ nominatur*. Attamen quoad appellationem, homines prius dicti sunt *Patres*, quàm Deus, et ab hominibus ad Deum id vocabulum manavit, ut monet S. Basiliius lib. 5 contra Eunomium.

Tertium nomen est *principii*, quod de Patre, tanquàm proprium, solet usurpari: non quòd solus ille sit principium creaturarum. Ut enim ait Augustinus epist. 103, « non sunt separata opera inseparabilis Trinitatis; » aut quòd solus inter divinas personas principii ad intrinsecam producentis rationem obtineat: Filius enim cum ipso est principium Spiritus sancti; sed quòd solus ille sit principium sine principio. « Principium enim, inquit Bernardus lib. 5 de Consideratione, cap. 6, propriè est, quod principio caret. » Hinc Pater ab Augustino lib. 4 de Trinit. cap. 30, concilio Toletano XI, et Florentino sess. 14, vocatur *principium totius deitatis*, à concilio autem Wormatiensi *principium totius Trinitatis* appellatur, non quòd ipse solus, aut naturæ divinæ principium sit, sed per distributionem accommodam, quòd sit principium cæterarum personarum, quæ in uno Deo sunt.

Notandum tamen est, 1° principium græcè ἀρχὴ dici; sed cum ἀρχὴ non solum originem, sed etiam initium existendi sonet, Filium aliquando à græcis Patribus ἀρχὴν vocari, quòd æternus sit. 2° Cùm omnia facta sint per Verbum, Filium habuit ratione creaturarum, non rarò peculiari jure principium et ἀρχὴν ab antiquis nuncupari; quod apud Tatianum supra extat, et pluribus probat Petavius lib. 5, cap. 5.

Quartum est *causæ*, quod Græci passim adhibent, et olim non pauci inter Latinos usurpare non dubitârunt, v. g., Marius Victorinus lib. 1 adversus Arium; Hilarius lib. 11 et 12 de Trinit.; Augustinus lib. 83 Quæstionum num. 16; quia et Anselmus lib. de Processione Spiritus sancti, necnon et Richardus Victorinus lib. 5 de Trinit. cap. 7. Nempe illi *causam* idem omnino esse cum *principio* statuebant. At contrariis exinde usus apud Latinos invaluit; quòd nimirum *principii* nomen visum fuerit esse generalius, et in universum significare id unde simpliciter aliquid sit; nullam verò in terminum dependentiam, aut naturæ

diversitatem involvere; contrà verò causa sit propriè principium influens esse in aliud (1), quod naturæ discrimen arguit. De quo lego S. Thomam in opusculo contra Græcos, synodum Florentinam in litteris unionis, et sessione 23, denique Petavium lib. 5, num. 7.

Quintum est *auctoritas*, quod apud veteres Ecclesiæ latinæ doctores occurrit, Hilarium lib. 9 de Trinit.; Phœbadium Aginnensem contra Arianos; Augustinum serm. 11 de Verbis Domini secundum Matth.; Prudentium in Apotheosi; Faustum Rhegiensem, etc. Sed cum ambigua vox esset, et Patrem inter ac Filium æqualitatem tollere nonnullis videretur, illàque idè libenter uterentur Ariani, eam sub distinctione, ut aiunt, recepit Augustinus lib. 3 contra Maximinum, cap. 5 et 14; planè autem rejectit Cerealis contra Maximinum, cap. 9: nunc ab eà vulgò, et quidem tutius, abstinetur.

Sextum est *ἀνθρώπος*, seu *Dei à se*, quod ipsi tanquam peculiare adscribit Origenes suprà, eò quòd ipse quidem à nullo, reliquæ verò personæ divinitatem ab ipso secum communicatam habeant. Idem tamen vocabulum de Christo alio sensu dicitur ab Eusebio suprà, etc.

Cætera omittimus, quæ ex dictis satis superque comperta sunt.

ARTICULUS II.

De personâ Filii

SECTIO I.

De variâ Filii nominibus.

Plura sunt secundæ personæ vocabula, quorum alia ipsi sunt propria; alia per appropriationem duntaxat peculiaria; alia denique ipsi cum aliis personis communia.

Primi generis sunt isthæ: Primum *Filii*, quòd solus generatione procedat; atque hoc omnium est in Scripturis usitatissimum. Secundum est *Verbi*, quòd ex intellectu originem suam ducat: Joan. 1, 1; ejusdem Epist. 1, cap. 5, v. 7; et Apoc. 19, 13; græcè *Λόγος*. Pater tamen aliquando vocatur *Λόγος*; et *Verbum*, v. g., ab Irenæo lib. 2, cap. 43; Ambrosio lib. de Filii Divinitate cap. 5; et Mario Victorino lib. 3 contra Arium. Verùm illa vox ibi sumitur non notionaliter, sed essentiali-

(1) Causæ, prout nunc accipitur, respondet effectus. Cum igitur Filius factus nullatenus dici queat, absonum videtur nomen causæ Patri applicare, ad significandum ab ipso Filium genitum esse. (Ed.)

ter pro ratione et intelligentiâ, eoque sensu ab illdem Filius *Verbum de Verbo* appellatur. Eadem quoque ratione Spiritus sanctus à nonnullis nominatur *Verbum Filii* ac *Verbi*. Sic enim loquuntur Marius Victorinus lib. 3 contra Arium; Basilus lib. 5 contra Eunomium; Idacius contra Varimadum, quòd nempe intelligentiâ quædam sit de secundâ personâ procedens.

Ad hoc porrò nomen referri oportet vocabulum *rationis* et *sermonis*, quo secundâ persona frequenter à veteribus insignitur. Aptior autem est *Verbi* vox quàm *Sermonis*, quòd *Verbum* sit internus mentis foetus; *sermo* autem vox extrinsecus prolata.

Tertium est *Imaginis*. Nempe imago est similitudo ad repræsentandum expressa; atque adeò tria postulat, 1° ut aliquà ex parte conveniat cum eo, cujus imago est, et ex aliâ differat; 2° ut ab ipso originem trahat, quod Augustinus monet lib. de Genesi ad litteram; 3° ut vi processionis suæ hanc similitudinem habeat. Isthæ autem soli secundæ personæ competunt. Itaque nomen *imaginis* reverà *Filio* tanquam peculiare tribuitur, Coloss. 1, 15; ut et *characteris* ac *figuræ*, Ihebr. 1, 3, *splendoris*, ibidem; *candoris* *lucis æternæ*, Sap. 7, 25; *speculi sine maculâ Dei majestatis*, ibidem versu 26. Atque sic passim antiqui Ecclesiæ doctores Filium nuncupant. Nonnulli tamen Spiritum sanctum *Filii imaginem* vocant; sed improprie loquuntur. Esi enim naturâ similis sit Filio, et ab ipso procedat, hanc tamen similitudinem vi originis suæ non obtinet. De quo vide Petavium lib. 7, cap. 7.

Secundi generis sunt voces *Sapientis* (1) ac *virtutis Dei*. Ita enim vulgò dicitur Filius, cum in Scripturis, tum in Patribus, v. g., Tertulliano Apologet. cap. 21, etc.

Tertii generis sunt 1° nomen *ἀνθρώπος*, quod Filio tribuit Eusebius suprà, quia Deus est verè ac per se; sed cum vox eadem significet insuper eum, qui Deus est à se, Christum esse *ἀνθρώπον* negat Origenes itidem suprà. Neque enim Filius divinitatem aut essentialitatem habet à se, quod Calvinus alique ejusdem sectæ imperiti dixerunt. quos idcirco *Auto-*

(1) Filius dicitur Patris Sapientia, non quòd sit ipsamet sapientia per quam Pater sapiens est; nam sapientia quæ sapiens est ad essentialitatem pertinet, proindeque tribus personis communis est; sed quòd terminus est sapientis et intelligentis Patris. Itaque, quando dicitur Patrem Verbo intelligere, sensus est, Verbum Patris intelligentis terminum esse, non verò ipsam intelligentiam. (Ed.)

theanos theologi nostri appellavere. De quo vide Llandanum dial. 2; Genebrardum lib. 4 de Trinit.; Bellarminum lib. 2 de Christo, cap. 19; Petavium lib. 6, cap. 11.

2° Vocabulum *Spiritus*, aut *Spiritus sancti*. Id enim ad intelligenda veterum scripta diligenter observandum est (quod insolens multis fortè videatur) olim nimirum à priscis Ecclesie Patribus, et à nonnullis etiam post Nicenam synodum, Filium non semel *Spiritus* aut *Spiritus sancti* nomine fuisse appellatum. Ita enim ipsum ipsiusve divinitatem vocant Barnabas in Epistola sua, num 6; Hermas lib. 3, similitudine 5; Ignatius in titulo Epistolæ ad Smyrnæos; Justinus Apolog. 2; Tatianus Oratione ad Græcos; Irenæus lib. 5, cap. 1, Tertullianus Apologet. cap. 21; Cyprianus de idololorum Vanitate; Lactantius lib. 4, c. 6 et 8; Phæbadius lib. adversus Arianos; Epiphanius lib. 3 adversus hæreses, etc., ut notat Grotius ad Marcel cap. 2, vers. 8, et post ipsum Bullus sect. 1, cap. 2, num. 3, etc. Quod quidem ex variis Scripturæ locis deprompserant; nimirum ex Threnis Jeremiæ cap. 4, vers. 7, juxta Septuaginta, Marci 2, 8, Hebr. 9, 14; 1 Petri cap. 3, vers. 18, 19, 20, etc. Quæ cum ita sint, immerito sanè Tertullianus et Lactantius, ob eam loquendi rationem in crimem vocati sunt, quasi de Spiritu sancto non rectè senserint, ut olim notavimus.

SECTIO II.

Ex quarum rerum cognitione Verbum procedat.

Quæ cognoscit Pater, ea sunt, 1° essentia divina; 2° attributa absoluta ejusdem naturæ; 3° attributa relativa, ac divinæ personæ; 4° res possibiles; 5° futura omnia. Constat apud omnes theologos Verbum procedere ex cognitione essentiae divinæ et absolutorum attributorum; sed de reliquis variæ sunt opiniones.

I. Est Scoti in 1, dist. 22, quæst. 1 et alibi, existimantis Verbum ex nullâ aliâ, quàm divinæ essentiae ejusque absolutorum attributorum, cognitione procedere. — II. Puteani, qui ad quæst. 34 et 35 S. Thomæ, definit illud insuper procedere ex cognitione Patris, non verò cæterarum personarum aut rerum creaturarum. — III. Vasquesii 1 parte, disp. 142, cap. 3, ubi statuit Verbum præterea produci ex cognitione sui ipsius; sed nullatenus ex cognitione Spiritus sancti aut reliquorum. — IV Turriani disp. 28, dub. 3, ac nonnullorum aliorum, qui Spiritus sancti cognitionem

pari jure requirunt ad Verbi divini processionem; sed possibilitatem notitiam ad eam concurrere non putant. — V. Cajetani, Gonetii et aliorum vulgò Thomistarum, qui censent Verbum quidem etiam produci ex cognitione possibilitum, sed non ex notitiâ futurorum (1). — VI. Est cæterorum, qui decernunt Verbum ex rerum omnium divinarum ac creaturarum, quæcumque illæ sint, notitiâ, formaliter ac per se procedere.

ASSERTIO I. — Verbum divinum procedit ex cognitione divinæ essentiae et attributorum ipsius absolutorum.

Probatur 1°: Cum enim verbum quodlibet ex cognitione procedat, Verbum sanè divinum ex illius saltem rei cognitione procedere debet, quod est objectum primum divinæ intellectionis. Atqui essentia divina omnesque ejus dotes absolutæ sunt primum divinæ cognitionis objectum. Ergo. Probatur 2° unanimi scholarum consensione.

ASSERTIO II. — Verbum præterea procedit ex cognitione Patris, seu ex eâ notitiâ, quam de se ipso habet Pater.

Probatur. Verbum enim procedit ex illius objecti cognitione, quod exprimit ac representat. Atqui Verbum vi processionis suæ Patrem exprimit ac representat, utpote quod ipsius imago sit. Probatur 2°: Ex eâ enim notitiâ procedit Verbum, quam habet Pater cum ipsum producit. Atqui quantumlibet finxeris varia rationis instantia in divini Verbi processione, Pater sui ipsius notitiam habuisse censendus est, cum Verbum ex sese emisit. Eo enim ipso instanti, etiam rationis, Pater intelligendus est se nosse, quo censetur esse. Atqui prior est origine Pater, quàm Filius. Ergo et prius origine se movit, quàm ipsum

(1) Cajetanus et alii Doctores, qui eandem opinionem tenent, non absolute negant Verbum ex cognitione futurorum procedere; fatentur enim illud ex futurorum notitiâ procedere per accidens et concomitanter; sed negant tantum illud ex eâ cognitione per se et directe procedere. Quod ut accuratius intelligatur, sciendum est aliquid per se et directe ex alio procedere, quando ex eo procedit tanquam ex formali principio, id est, tanquam ex principio quod aliquam ipsi entitatem confert, seu etiam quod ita per se concurrat ad ipsius productionem, ut, eo deficiente principio, aliquid entitatis ipsi deesset; procedere autem per accidens et concomitanter, quando ab eo procedit, non tanquam ex principio formali et influente in ipsius entitatis productionem, sed tanquam ex aliquo, quod in principio formali per accidens contineatur inclusum.

(Ed.)

gignat. Proinde illum ex sui ipsius notitiâ procreat.

ASSERTIO III. — Verbum procedit etiam ex cognitione sui ipsius ac Spiritûs sancti.

Probatur 1°: Verbum enim divinum procedit ex perfectissimâ et comprehensivâ divinæ essentialis notitiâ; aliâs enim non esset Verbum infinitum ac perfectissimum, siquidem aliud eo perfectius cogitari posset, illud nempe quod ex ejusmodi comprehensivâ cognitione procederet. Atqui non potest essentia divina comprehensivè cognosci, quin tres personæ divinæ cognoscantur. Ad comprehensivam enim rei cujuspiam cognitionem, necessum est, ut tota quanta est, tam intensivè quàm extensivè cognoscatur; atque adeò ea saltem cognoscantur quæcumque in ipsâ sunt formaliter. Atqui persona quælibet est formaliter in naturâ divinâ. Etverò natura divina non potest perfectè et comprehensivè cognosci, nisi saltem clarè cognoscatur, ut subsistens. Atqui non potest cognosci clarè ut subsistens, nisi cognoscantur tres personæ, quandoquidem illa nonnisi per relativæ personarum hypostasises subsistit.

Probatur 2°: Verbum enim procedit ex cognitione comprehensivâ Patris. Atqui Pater non potest comprehensivè cognoscere seipsum, quin simul cognoscat Filium et Spiritum sanctum. 1° Enim relata sunt simul naturâ et cognitione. At tres personæ divinæ ad se invicem mutuò referuntur. Ergo. 2° Non potest Pater sese cognoscere, quin videat in se vim generatricem, et spirationem activam. Atqui neutram potest intueri, quin ambarum simul terminos videat, Filium nempe ac Spiritum sanctum. Ergo Verbum non potest procedere ex cognitione Patris, quin simul procedat ex cognitione sui ipsius ac Spiritûs sancti. Ista porrò cognitio est intuitiva, seu rerum existentium. Filius enim ac Spiritus sanctus, utpote personæ divinæ, non possunt cognosci nisi ut existentes, et quidem necessariò, ut ex Dei notione compertum est. Jam verò ad argumenti utriusque vim perinde est, sive personæ habeantur tanquàm objectum cognitionis divinæ primarium, sive tanquàm secundarium duntaxat; cognitio enim comprehensiva ad utrumque sese extendit, et utrumque complectitur, quia omnia includit, quæ in re sunt, aut cum eâ sunt necessariò connecta.

Obijcies 1°: Verbum est imago illius objecti ex cujus cognitione procedit. Atqui non est

imago sui ipsius aut Spiritûs sancti. Ergo ex sui ipsius ac Spiritûs sancti notitiâ non procedit. — Distinguo majorem: Est imago vel intentionalis, vel naturalis, concedo; naturalis, subdistinguo: Si ab ipso insuper active producatur, concedo; secûs, nego. Duplex igitur est imago, intentionalis videlicet, ac naturalis; intentionalis est objecti quod cognoscitur, mente expressa similitudo, quo modo verbum quodlibet est imago cujuslibet illius objecti, ex cujus cognitione efformatur; naturalis autem est, quæ naturam similem habet principio à quo producit; quales sunt imagines parentum liberi ab ipsis procreati. Verbum ergo representatio est intentionalis eorum omnium, ex quorum notitiâ producit; sed solius Patris est imago naturalis.

Instat: Objectum activè concurret ad verbi cujuslibet productionem. Ergo Verbum divinum activè ab eo producit, ex cujus, tanquàm objecti, notitiâ procedit. — Nego antecedens; quod ex philosophiâ compertum est.

Obijcies 2°: Cognito ex quâ procedit Verbum prius esse debet intelligi, quàm ipsum Verbum. Ergo non ex sui ipsius cognitione ac Spiritûs sancti procedit; alioqui seipso ac Spiritu sancto simul prius foret ac posterius. Objectum enim simul est cum cognitione, aut potius ipsâ prius est. Ergo primò se ipso prius esset, ut objectum, et posterius, ut objecti cognitio factus; deinde prius est Spiritu sancto, utpote illius principium; posterius autem esset, si ex ipsius notitiâ procederet. — Distinguo antecedens: Cognito debet prius esse prioritate à quo, concedo; prioritate in quo, nego. Prioritas à quo, est prioritas originalis, quâ sit ut unum ab alio procedat, sive eo naturâ, tempore aut ratione sit posterius, sive non; prioritas autem in quo est quâ unum altero prius existit, aut existere meritò cogitatur. Inter divinas porrò personas admittitur quædam prioritas à quo, sed non in quo, quia æqualiter sunt æternæ: atque adeò prioritas à quo rectè consistit ac coheret cum simultate in quo. Itaque Pater et ejus cognitio sunt priores quàm Filius, prioritate à quo, quia Verbum ex his activè procedit; sed non idcirco objecta ipsa priora esse censenda sunt, istâ etiam prioritate à quo, quia nimirum ex ipsis activè non procedit, sed tantum objectivè. Ex quo patet quomodo Filius non sit se ipso prior, et quomodo Spiritus sanctus non sit prior Verbo, etiamsi Filius et Verbum, cum ex suo, tum ex

Spiritus sancti notione objectivâ producatur. Cæterum, cum Filius et Spiritus sanctus non minus sint æterni quàm Pater, nullum potest aut debet fingi instans, in quo non extiterint, atque adeo in quo non cogniti fuerint à Patre. Cum igitur eos à primo, ut ita loquar, æternitatis puncto cognoverit Pater, et Verbum ex eâ cognitione produxerit, quam habuit cum illud generavit, utique Verbum suum ex istiusmodi notitiâ expressit.

Instabis 1°: Objectum præintelligitur cognitioni. Ergo. — Distinguo antecedens: Cognitioni mentium creaturarum, concedo; Dei, nego. Omnia enim in Deo peræquæ sunt æterna.

Instabis 2°: Juxta nostrum concipiendi morem, Pater debet prius ea intelligere ex quorum cognitione producit Verbum, quàm ipsum Verbum existat. Ergo et ea prius debent esse concipi, quàm existat Verbum. — Distinguo antecedens: Juxta nostrum concipiendi morem imperfectum et emendandum, concedo; qui rectus sit et rebus ipsis consentaneus, nego.

Instabis 3°: Personæ divinæ ex quarum cognitione Pater Verbum exprimit, debent concipi jam existere eo instanti, quo primum, si ita loqui fas est, intellexit Pater. Atqui Pater haud dubiè prior est Filio. Ergo Filius ipse ac Spiritus sanctus prius debent concipi extitisse, quàm Verbum produceretur. — Nego consequentiam. Transitur enim à prioritate à quo ad prioritatem in quo. Pater quippe Filio quidem prior est origine, et prioritate à quo; sed non ideò prius extitit quàm Filius: si autem non prius extitit quàm Filius, quomodo Filius seipso prior extitisse putabitur, aut eo Spiritus sanctus?

ASSERTIO IV. — Verbum divinum procedit ex cognitione rerum possibilium.

Probatur 1° ex Patribus, quorum omnium instar erit Augustinus lib. 11 Confess. cap. 7, ubi de Verbo divino loquens: « Sempiternè, » inquit, dicitur, et eo sempiternè dicuntur « omnia; » Verbo autem omnia dici, idem est quod ex omnium rerum cognitione Verbum produci. Ergo. Probatur 2° ratione. Verbum enim procedit, ut jam notavimus, ex comprehensivâ divinæ essentiae notitiâ. Atqui non potest cognosci comprehensivè essentia divina, quia simul omnipotentia, quæ ipsius est proprietas, comprehendatur. Non potest autem comprehendere omnipotentia divina, quin simul ea videantur, quæ cum ipsâ necessariò con-

nexa sunt, et quidem eodem modo, quo sunt connexa. At possibilia non modò in universum, sed etiam sigillatim cum omnipotentia divinâ connexa sunt; in quo differt omnipotentia divinâ à potentiis et facultatibus creaturarum, quæ cum objectis suis generatim duntaxat consideratis connexæ sunt. Porro cognitio ista rerum possibilium merè abstractiva est, quia rerum est non existentium.

Objicies 1°: Essentia divina, et quæ in eâ sunt formaliter, prius videntur à Patre, quàm res possibles. Atqui pro illo priori instanti, Verbum ex Patris notitiâ procedit. — Nego majorem. Essentia quidem est objectum primum cognitionis; res verò possibles duntaxat secundarium, quia non videntur nisi in essentiâ; sed utrumque objectum simul ac semel à Patre cognoscitur, sicut imago simul cum speculo conspicitur, licet speculum causa sit videndæ imaginis. Nullum ergo assignari potest instans, in quo, antequam res possibles cognoscantur, procedat Verbum.

Objicies 2°: Priores erunt res possibles quàm Verbum, si ex earum cognitione Verbum exurgat. Atqui, etc. Ergo, etc. — Nego sequelam majoris. Alioqui concedere deberent adversarij Spiritum sanctum esse priorem Verbo, et Verbum esse se ipso prius, cum fateantur ipsum ex omnium personarum cognitione procedere. Non sunt ergo res possibles Verbo priores, quia nulla illa est quàm originis prioritas in Deo; prioritas autem originis non objecto competit, sed principio; unde solus Pater eâ ratione prior est Verbo.

Objicies 3°: Si Verbum ex cognitione rerum possibilium ab æterno processit, ab æterno quoque ad eas respectum habuit. Atqui Deus ab æterno respectum non habuit ad creaturas. — Distinguo minorem: Respectum fundatum in actione transeunte, qualis est creatio, gubernatio, etc., concedo; fundatum in actione immanente, nego. Omnis ergo respectus Dei ad creaturas fundatus in aliquâ actione transeunte, temporalis est, non æternus; sed aliqua esse potuit æternus ab actione immanente orfundus. Is porro est duntaxat respectus rationis, non realis.

ASSERTIO V. — Verbum procedit etiam ex cognitione futurorum (1).

(1) Hic probare intendit auctor Verbum ex cognitione futurorum, non modò per accidens et concomitanter, sed etiam per se procedere. Plures autem existant iis quæ congerit argumentis prius quidem optimè demonstrari, non verò posterius; atque adeo in oppositum

Probatur 1° ex Scripturis. Ex eâ enim cognitione oritur Verbum, quam ipse communicavit Pater. Atqui Pater rerum omnium tam divinarum quam creaturarum et omnium futurorum ac faciendorum scientiam Filio communicavit vi generationis. Lucæ 10, 22 : *Omnia, inquit, mihi tradita sunt à Patre meo.* Joan. 5, 19 : *Non potest Filius à se facere quiddam, nisi quod viderit Patrem facientem... Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei, quæ ipse facit;* cap. 7, v. 17 : *Mea doctrina, non est mea, sed ejus qui misit me;* cap. 8, v. 28 : *A me ipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor;* cap. 14, v. 10 : *Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor, etc.* Quæcumque igitur ad salutem pertinentia mysteria docebat; quæcumque de rebus venturis edebat vaticinia; quæcumque id genus operabatur, horum omnium scientiam, quæ ipsi inerat, sicut et potestatem, ad Patrem æternum referebat. Ergo utramque ab eo communicatam acceperat.

Probatur 2° ex Patribus. 1° Enim plerique veteres non aliâ de causâ Patrem Filio præcepisse ut cuncta faceret, docuerunt, quàm quòd ipsi rerum omnium faciendarum notitiam ac voluntatem suam ei communicaverit, ut ad Justinum ostendimus. 2° Gregorius Nazianzenus orat. 36 : *« Manifestum est, inquit, quòd rerum earundem faciendarum formas imprimit Pater (Filio); exequitur autem Verbum, »* etc. 3° Basilii lib. de Spiritu sancto, cap. 8, hæc præcipiendi rationem exponens ait, *« non esse heri vocem; sed, ut dignum est, voluntatis trajectionem, velut formæ ejusdam expressionem in speculo à Patre in Filium sine tempore dimanantem. »* 4° Ambrosius lib. 2, cap. 4, de ejusmodi scientiâ loquens : *« Dedit generando (Pater), non largiendo. »* 5° Augustinus lib. 15 de Trinit. cap. 12, 13, 14 et 15, definit Verbum

esse genitum ex eâ omni scientiâ et cognitione quam habet Pater; et quam rerum omnium scientiam Filius habet, hanc à Patre nascendo ipsum accepiisse. Sic, postquàm de futuris prolixè disputavit cap. 14 : *« Novit omnia (Filius), inquit, quæ Pater; sed ei rōsse, de Patre est, sicut esse; et idē... quiddam est in eâ scientiâ, de quâ genitum est (Verbum), et in ipso est; quod autem in eâ non est, nec in ipso est... Novit itaque omnia Deus Pater in se ipso, novit in Filio, sed in se ipso tanquàm se ipsum; in Filio tanquàm Verbum suum, quod est de his omnibus, quæ sunt in se ipso. Omnia similiter novit et Filius, in se scilicet, tanquàm ea quæ nata sunt de his, quæ Pater novit in se ipso; in Patre autem, tanquàm ea de quibus nata sunt. Sciunt ergo invicem Pater et Filius; sed ille gignendo, iste nascendo. »* Vide Petavium lib. 2, cap. 4, num. 6; et lib. 6, cap. 4, num. 8.

Probatur 3° ratione. 1° Enim Verbum ex cognitione Patris procedit, qualis est cùm generatur. Atqui ab æterno Patre, cùm Verbum gignit, futura omnia novit. 2° Ex earum rerum notitiâ gignitur Verbum, quas exprimit, ac representat. Atqui res omnes representat Verbum divinum; aliâ non esset infinitum, nec ad omnia se extenderet. 3° Verbum producit cognitione comprehensivâ naturæ divinæ, atque ad eò procedit ex notitiâ eorum omnium, quæ in eâ sunt formaliter. Atqui decreta de rebus futuris, earumque notitiâ ab omni æternitate in Deo fuit. Ergo.

Obijcies 1° : Anselmus Monologi cap. 30, sic loquitur : *« Sive Deus cogitetur, nullâ aliâ existente existentia, sive aliis existentibus, necesse est Verbum illius cœternum illi cum ipso esse. »* Ergo idem esset Verbum, etiamsi nulla omnino forent futura. — Distinguo consequens : Idem esset Verbum quoad entitatem (1), concedo; quoad representatio-

abesset sententiam. Porro sic eam confirmare conantur : Ex hoc tantummodò Verbum per se procedere dicendum est, quòd in ipsius entitatem producendam directè aliquid confert : atqui futurorum cognitio nihil directè in producendam Verbi confert entitatem; ergo. Et verò cùm necessario Verbum procedat, non potest per se procedere ex cognitione liberâ et contingenti, quam non esse in Deo absolutè non repugnat; ergo. Demùm illud non per se et directè ad productionem Verbi concurrat, quo sublato, idem prorsus esset Verbum : atqui sublata futurorum cognitione, Verbum idem remaneret; ergo. Vide Turnellum quæst. 6, art. 2, Gonetum disput. 9, art. 1 et 3, Billuartum, dissert. 5, art. 5. (Ed.)

(1) De hac ipsâ auctoris responsione sic habet Billuartus, dissert. 5, art. 3 : *« Dùm respondet doctissimus Witasse, Verbum in hac hypothesi invariantum manere, quoad entitatem, non quoad representationem quam de facto habet; concedit hæc responsione quod intendimus, scilicet cognitionem futurorum non concurrere per se ad productionem Verbi, quoad ejus entitatem, seu essentiam, sed tantum quoad representationem accidentalem, quam habet ex hypothesi. »* Hinc apparet non impossibile esse sententias speciei contrarias conciliare. Etenim probabile est de solo nomine controversiam moveri, videlicet ex eo quòd voces, *procedere per se*, diversimodè intelligantur. (Ed.)

nem, subdistinguo : Quoad representationem divinæ essentia, divinarumque personarum, concedo ; quoad eandem representationem, quam nunc habet, nego. Posita enim rerum futuritione, eas exprimit Verbum ; secus autem non eas repræsenteret. Anselmus porrò capite sequenti definit Patrem, eodem illo Verbo, quo dicit se ipsum, dicere quaecumque fecit ; nec tamen Verbum dei posse creaturarum Verbum aut imaginem, quia eas tantum repræsenterat, quatenus sunt in essentia Dei.

Instabis 1° : At saltem ex eo sequitur Verbum necessariò non procedere ex huiusmodi notitiâ. Ergo non procedit ex eâ formaliter. — Distinguo antecedens : Necessariò, id est, necessitate absolutâ, concedo ; hypotheticâ, nego. Cùm res futuræ potuerint à Deo non decerni, necessitas nulla fuit absoluta, ut Verbum ex earum notitiâ procederet ; sed posito quòd decreta fuerint, et à Patre cognitæ, debuit eas exprimere. Est enim Verbum expressio totius notitiæ Patris. Idem itaque iudicium ferendum est de Verbo, quod de hac Patris notitiâ. Sicut igitur Pater potuit res futuras non cognoscere, quia potuit eas non decernere ; sed posito quòd decreverit, eas necessariò nòsse debuit ; ita Verbum eas repræsenterare.

Instabis 2° : Objectum, ex cuius notitiâ Verbum originem trahit, debet esse ejusdem cum ipso necessitatis. Atqui tales non sunt res futuræ. Ergo. — Distinguo majorem : Objectum primarium, id est, divina essentia, concedo ; secundarium, nego. Verbum enim non objecti, sed cognitionis conditionem sequitur, quoad necessitatem essendi, licet objecti conditionem sequatur, quoad repræsentandi necessitatem. Itaque, si cognitio necessaria est quoad entitatem, Verbum quoque ita necessarium est. At cognitio Dei omninò necessaria est quoad se. Equidem cognitio illa potuit ad futura non extendi ; sed eodem jure Verbum potuit ea non exprimere. Non est ergo Verbum necessarium quoad omnimodam suam representationem ; sicut cognitio non est necessaria, quoad omnem suam terminationem, nisi hypotheticò, ut modò declaravimus.

Instabis 3° : Verbum non procedit ex rebus creatis. Ergo non procedit ex futurarum rerum cognitione. — Nego consequentiam. Aliud enim est procedere ab aliquo, aliud procedere ex notitiâ rei alicujus. Id enim ex quo Verbum procedit, ipse est principium producti-

vum ; id autem ex cuius cognitione procedit, est tantum objectum. Porrò creaturæ quidem sunt objectum illius cognitionis à qua procedit Verbum ; sed solus Pater est ipsius principium.

Objicies 2° : Verbum non procedit ex eâ notitiâ, quæ supponit Verbi productionem. Atqui notitiâ rerum futurarum talis est. Supponit enim decreta libera. At decreta libera sunt à totâ simul Trinitate. Ergo. — Nego minorem. Notitiâ enim illa tam æterna est, quàm Verbi productio. Ad id autem quod additur : Decreta libera sunt à Trinitate totâ, distinguo : Sed simul à Patre, ut eorum ac divinitatis fonte, concedo ; secus, nego. Non igitur negamus decreta illa esse Filii et Spiritus sancti ; sed neque negari potest ea esse ex Patre. Cùm ergo à Patre sint, in Filium ab ipso transfunduntur, ut Patres docent. Eadem tamen simul etiam efformat Filius, quia eandem cum ipso voluntatem habet. Hæc enim simul consistere possunt ; neque unum cum altero pugnat.

Objicies 3° : Si Verbum ex cognitione liberâ gignatur, liberè gignetur. Atqui Verbum liberè à Patre gigni, Arianorum est error. Ergo. — Distinguo majorem : Liberè gignetur pendè accidentariam quandam representationem, concedo ; pendè entitatem, nego. Arianorum autem error fuit, Verbum esse quid pendè entitatem suam creatum libero Dei decreto, non secus ac reliqua omnia. Cùm autem generatio naturam spectet absolutè, dei non debet Verbum ullatenus esse liberè genitum.

Objicies 4° : Posset dici Pater fundamentaliter, non verò formaliter Filio communicasse futurorum notitiam, et rerum faciendarum voluntatem, eo videlicet sensu, quòd ipsi essentiam suam communicaverit, in quâ postea Filius ipse unâ cum Patre de rebus futuris decreta ediderit, ac consequenter eas noverit ; non verò quòd ipsi notitiam hæc formalem et decreta ipsa edita indiderit. Ergo gratis asseritur Filius ex ejusmodi notitiâ procedere. — Nego antecedens. Formalem enim communicationem postulant ea cùm Scripturæ tùm Patrum loca, quæ allegavimus.

ARTICULUS III.

De personâ Spiritus sancti.

Sectio I

De nominibus Spiritus sancti.

Tertia sanctissimæ Trinitatis persona vocatur

1° *Spiritus sanctus*. Ita quippe passim in Scripturis nominatur. Quamvis enim Pater et Filius sint spiritus, et ambo sint sancti, non seorsus ac tertia persona, ac proinde tota Trinitas appellari jure possit *Spiritus sanctus*, ut observat Augustinus lib. 5 de Trinit., ea tamen vox tertitæ personæ, tanquam propria, multis de causis attribuitur. Ac 1° quidem quia (1) *Spiritus* vocabulum per sese motum et impulsum sonat; Spiritus autem sancti processio ex amore fit, cujus id est peculiare, ut amantem voluntatem in rem amatam ferat, inclinet et impellat. 2° Quia cum Spiritus sanctus commune sit vinculum Patris et Filii, nomen utrique commune merito ei adscriptum est, ut ex nomine quod utrique commune est, utriusque communio significetur, ut ibidem loquitur idem Augustinus. 2° *Charitas* (2),

(1) « Spiritus sanctus, ait Habertus c. 7, procedit per voluntatem, estque terminus divini amoris... Amor autem est quedam voluntatis aspiratio, seu impulsio, in rem amatam, à quâ spiratione dicitur Spiritus sanctus, quasi sancti spiratus... quo (verbo *sanctus*) designatur puritas summa amoris ex quo procedit. »

(2) Spiritus sanctus dicitur *amor* et *charitas*, tum quia per voluntatem procedit, unde amor vulgò nasci creditur, tum quia terminus est, et quidem subsistens ac personalis, mutui amoris Patris et Filii. Hinc patet Spiritum sanctum non esse ipsum formaliter amorem quo Pater et Filius amantes essentialiter constituentur; essentialis enim iste amor tribus personis communis est; neque etiam formaliter amorem quo Pater et Filius sese mutuò diligunt; sed, ut diximus, terminus est hujus amoris. Proinde hæc propositio, Pater et Filius sese et omnia diligunt Spiritu sancto, non est vera, nisi eo sensu quod Pater et Filius, sese et omnia diligendo, Spiritum sanctum producant.

Item Spiritus sanctus nuncupatur *vinculum*, *nexus*, *unio*, *complexus*, *osculum* Patris et Filii, quia est terminus amoris quo sibi invicem uniuntur, colligantur, sese complectuntur et osculantur.

Hic vulgò quærent theologî ex quarum rerum amore procedat Spiritus sanctus, et communis respondent, 1° Spiritum sanctum per se procedere ex amore omnium quæ in Deo sunt formaliter, scilicet ex amore substantiæ, attributorum et personarum. Ratio est quia, utpote infinitus amoris terminus, ex perfectissimo amore procedere debet: atqui amor perfectissimus esse nequit, nisi ad hæc omnia extendatur. 2° Ipsum per accidens et concomitantè procedere ex amore creaturarum futurarum. Procedit quidem; amor enim ex quo procedit, cum sit perfectissimus, omnia complectitur amabili; per accidens verò tantum et concomitantè; cum enim ipsius processio necessaria sit, esse debet amor ex quo procedit necessarius; porro amor creaturarum absolute necessarius non est, siquidem liberè creati sunt. 3° Tandem eum non procedere

unio, *vinculum*, *complexus*, etc., qui quidem tituli notionales sunt, eò quod Spiritus sanctus à Patris et Filii voluntate, tanquam amor, procedat, eosque conjungat. Vide Athenagoram suprà; Augustinum lib. 43 Confess. cap. 9, et lib. 15 de Trinit. cap. 16, 17, etc. 3° *Dei domus*, quod ipsi certâ ratione singulare est. Esi enim tota Trinitas se ipsa dare queat, et Filius in Scripturis non semel legatur esse nobis datus; hoc tamen de Spiritu sancto propriè dicitur, quia nimirum duo postulat donum, si strictius hoc nomen accipiat; ac primum quidem, ut à dante proficiatur ac distinguatur; alterum, ut ex voluntatis inclinatione procedat. Jam verò hoc postremum Spiritui sancto propriè competit ex originis suæ ratione. Porro Spiritus sanctus ut donum, ab æterno ex Patre et Filio processit, licet in tempore duntaxat donatus fuerit; quod idem docet Augustinus lib. 15 de Trinit. cap. 15. 4° *Paracletus*; quo nomine insignitur non semel apud Joannem, propterea quod, cum ascendisset Christus in cælum, in Apostolos monitos, tristemetque Ecclesiam, tanquam consolator delapsus sit. 5° *Dei sapientia*, quod, (etsi nonnullis mirum fortè videbitur, quia is est pervulgatus Filii titulus), apud veteres tamen est frequentissimum; sic enim eum nuncupant Theophilus Antiochenus lib. 2 ad Autolyceum, pag. 94; Irenæus lib. 4, cap. 17; Origenes lib. 6 contra Celsum, pag. 232; Hippolytus de Deo uno et trino. De quo consulo Petavium lib. 7 de Trinit. cap. 12, num. 17, ubi Spiritum sanctum ita dictum putat, quod ab illo sapientiæ donum in angelos et homines diffundatur.

SECTIO II.

An sicut ex Patre, ita ex Filio procedat Spiritus sanctus.

Sex erunt hujus sectionis capita. 1° Enim quæremus quænam origo et quis progressus fuerit hujus controversiæ; 2° An reverà Spiritus sanctus à Filio procedat; 3° An, si non à Filio procederet, ab ipso distingueretur; 4°

ex amore possibilem. Etenim cum amare sit bonum velle, nullumque bonum reipsâ velit Deus entibus nunquam futuris, licet possible sint; siquidem nihil ipsis unquam daturus est; inde manifestè sequitur nullam esse possibilem amorem; proindeque Spiritum sanctum ex eo amore non posse procedere. Circa quod notandum, quamvis Deus non amet ipsa entia possible, eorum tamen possibilitatem illum amare; siquidem hæc possibilitas reatè in divinâ essentiâ existit. (Ed.)

An symbolo Constantinopolitano rectè inserta sit vocula, *Filioque*; 5° Quandonam addita sit; 6° Denique an Spiritus sanctus ex Patre et Filio tanquàm ab uno principio procedat.

CAPUT PRIMUM. — *De origine et progressu hujus controversiæ.*

Jam apud omnes constat Spiritum sanctum à Patre procedere. De quo tamen Catholicos inter et eos, quorum dux Eunomius extitit, Arianos, non levis olim quæstio fuit. Cùm enim hi Filium et Spiritum sanctum in creaturarum ordinem redigerent, de utriusque origine ita statuebant, ut Filium à solo Patre factum, Spiritum autem sanctum vicissim Filii proprium opus esse contenderent. Quà de re legendi sunt inprimis Basilus lib. 2 contra Eunomium; Epiphanius hæresi 76; Raturum sermo apud Augustinum tom. 8; Ratramnus Corbeiensis lib. 2 contra Græcos; Bellarminus lib. 2 de Christo, cap. 21, etc. Hanc autem impletatem ut confoderet Constantinopolitana synodus œcumenica, symbolo Nicæno has voces inter alias intexit: *Qui à Patre procedit*; quod cùm Christus ipse longè antea pronuntiasset, is error brevi concidit, qui ad Patrem pertinet.

Sed postea enatus est alter de ipso Filio, à quo Spiritum sanctum non procedere Græci arbitrabantur. Quæ quidem lis cùm antiquissima sit ac summa animorum contentione agitata, et utramque Ecclesiam non modò sæpè commiserit, sed etiam hactenus disjungat, de ipsius origine ac progressu pauca delibanda sunt, ut quid unquoque seculo ad hanc rem pertinens occurrat, omnibus innotescat.

Quinto igitur seculo, circa annum 430, cùm Cyrillus Alexandrinus in Nestorium scribens, anathematismo 9, eos non esse Catholicos designasset, qui dicerent Spiritum sanctum non proprium Filii, sed ab ipso alienum; Theodoretus, qui Joanni Antiocheno, Nestorii amico ac fautori, adhærebat, in hujus anathematismi confutatione respondit, id quidem esse rectum, si Spiritus sanctus ideò dicatur proprius Filii, quòd ipsi consubstantialis sit; si verò ita intelligatur, ut ex Filio et per Filium existentiam habeat, id esse blasphemum et impium. Ex quo eruditi plures, Hugo Etherianus lib. 2 contra Græcos; Bellarminus lib. 2 de Christo, cap. 21; Petavius lib. 7 de Trinit. cap. 4, Garnierius dissert. 3 de Fide Theodoret cap. 1, et alii colligunt Theodoretum extitisse primum

illius erroris, qui in Græcorum animis tam altas radices egit, architectum; de quo postea. Quidquid verò sit, septimo sanè seculo, circa annum 640, Græci jam insurgent in Latinos Spiritum sanctum à Filio procedere docentes, quorum adversus populares suos patrocinium idcirco suscepit à græcâ gente scriptor S. Maximinus, martyr celeberrimus, in Epist. ad Marinum; de quâ Manuel Calecas, Josephus Melhonensis, et ex lis Petavius lib. 7, cap. 2, num. 2.

Sed octavo seculo longè acrior exarsit disputatio; quo factum est ut eâ de re plures sub Pipino et Carolo Magno synodi in Galliâ, Italiâ, et Germaniâ habitæ fuerint. Prima est Gentiliacensis ad Lutetiam anno 787, in quâ, ut ait Ado in Chronico, quæstio ventilata est inter Græcos et Romanos de Trinitate, et utrùm Spiritus sanctus, sicut procedit à Patre, ita procedat à Filio. Secunda Foro Juliensis anno 791, in quâ Paulinus Aquileiensis doctissimam de hoc argumento orationem habuit. Tertia Francfordiensi, quæ omnium est celebratissima; de quo Cointium et conciliorum collectionem consulte.

Ineunte verò nono seculo cùm eadem ferveret contentio, duæ aliæ insuper habitæ sunt. Una est Aquisgranensis anno 809, ex quâ Carolus Magnus epistolam scripsit de hac lite, quam monachus quidam Hierosolymitanus, nomine Joannes, moverat, uti narrant idem Ado, Adelmus in Annalibus, et Petavius lib. 7, cap. 4, num. 2. Hunc autem Joannem esse Damascenum, insignem illum Ecclesiæ contra Iconoclastas defensorem, existimat Pithæus in libro de Processione Spiritus sancti. Altera est Arelatensis anno 813, quam vide capitulo 1.

Verùm sub ejusdem seculi finem hic ignis in apertum incendium erupit operâ Photii pseudopatriarchæ Constantinopolitani, viri quidem eruditum, sed scelestum, qui tanquàm Græcorum schismatis auctor habendus est. Ille enim cùm, ob effectum à Constantinopolitana sede ignatum à Nicolao summo pontifice damnatus esset, non modò in ipsum sententiam retorisit, sed etiam virulentas adversus eundem et omnes Latinos litteras conscripsit, in quibus hoc eis inter alia objicit, quòd Spiritum sanctum à Filio procedere definirent. Objecta capita Nicolaus misit ad Hincmarum Remensem, aliosque episcopos Gallos, rogans ut quid eis respondendum esse arbitrantur, ad se conscriberent. Paruerunt nostri, Græcæque confutârunt Odo Bellovacensis ut disch-

mus ex epist. S Hincmari; Æneas Parisiensis, cujus opus extat tom. 7 Spicilegii; sed omnium accuratissimè Rattramus Corbelenensis monachus quatuor libris, quos ejusdem Spicilegii tom. 2 edidit Lucas Dacherii. Sed Græci nihilominus exinde Photio adhæserunt, et in hunc errorem ita deinceps conspirarunt, ut hæc potissimum tessera à Latinis sejuncti sint.

Undecimo autem seculo instaurata pugna est et perfectum schisma, in centore præsertim Michaelæ Cerulario, Constantinopolitano itidem patriarchâ, et favente Constantino Monomacho imperatore. Michael enim ambitione immoderatâ amplificandæ dignitatis æstuans, et irâ inflammatus in Latinos, ubique promulgare cepit eos omnes ut ab Ecclesiæ sinu exclusos spectari oportere, quòd et fidem temerare, et voculam *Filioque* in symbolum intrudere ausi essent. De quo Leo IX summus pontifex in epist. ad annum 1054; Anselmus lib. de Process. Spiritûs sancti; Sigebertus ad eundem annum; Baroniûs, etc.

Cùm ergo discordiæ lues magis ac magis in dies angeretur, ut tanto malo necessarium ac congruens remedium adhiberetur, varia subinde concilia ad reconcilandos animos et sopiendam controversiam coacta sunt. Ac 1° quidem Barensæ in Italiâ anno 1097 sub Urbano II, summo pontifice, ubi Anselmus instigne sibi peperit nomen in defendendâ adversus Græcos Spiritûs sancti à Filio processione; de quo etiam, rogante Hildeberto Conomanensi, opusculum scripsit, ut discimus, cùm ex Eadmero, ipsius vitæ auctore, et Guillelmo Malmesburiensi, tam ex Hildeberto, epistolâ 5, etc. 2° Lateranensæ IV Romæ sub Innocentio III anno 1215, cui unâ cum aliis non paucis Ecclesiæ Græcæ præsulibus interfuerunt patriarchæ Constantinopolitanus et Hierosolymitanus, et in quo ad concordiam cum Latinis illi redierunt, ut liquet ex ejusdem concilii capitulo 4, Godefrido Colonensi monacho, etc. 3° Lugdunensæ II in Galliâ anno 1274 sub Gregorio X, in quo pax à concilio Lateranensi sancita, quæ non satis firma steterat, inter utramque Ecclesiam redintegrata est, annuente potissimum Michaelæ Palæologo, Græcorum imperatore, cujus et græcæ Ecclesiæ episcoporum nomine legati ad summum pontificem et synodum missi errorem palàm ejurarunt, ac symbolum, cui insertæ erant hæc voces, *Filioque*, unâ cum Latinis in sacris solemnibus ritu decantârunt, ut constat ex actis

concilii; Trithemio in Chronico Hirsaugiens. Blondo decade 2, lib. 8; Guaguino lib. 7; Matthæo Westmonasteriensi, etc., quibus consonant scriptores Græci, Pachymeres lib. 5; Nicephorus Gregoras lib. 5, etc. 4° Florentinum anno 1439, sub Eugenio IV, Græcis imperante Joanne Palæologo, qui eò ipse accessit cum patriarchâ Constantinopolitano aliisque benè multis Ecclesiæ græcæ præsulibus, quos inter eminebat eruditionis famâ Bessarion, qui cùm, agnito errore gentis suæ, in Latinorum partes transisset, in cardinalium ordinem est cooptatus. In eâ igitur synodo, post varias ac prolixas de Spiritûs sancti processione dissertationes, Græci tandem in eandem cum Latinis fidei formulam consensere, uno oblectante Marco Ephesino, qui Græcorum causam ibi acriter propugnauerat. Cùm autem hic gratiâ plurimùm valeret apud suos, in patriam reversus, eorundem animos pro innatâ levitate facilè pervertit, et ab inito fœdere revocavit (1).

CAPUT II. — *Quid de Spiritûs sancti processione à Filio sit statuendum.*

ASSERTIO. — Spiritus sanctus à Filio procedit.

(1) Marcus Ephesinus non omnes Græcos à fœdere revocavit; sed, ut ait Billuartus, diss. 5, art. 4, c multos in suas partes pertraxit. Nulla tamen fuit edita fidei professio contraria Florentinæ; unde error eorum qui inter Græcos nunc à nobis dissident, censeri debet personalis, et non totius Ecclesiæ Græcæ.

Nota (etiam) Græcos non negasse, nec negare omnem respectum Spiritûs sancti ad Filium; concedunt namque Spiritum sanctum esse Spiritum Filii, et esse à Patre per Filium; imò quòd sit à Filio, quòd effluat, scaturiat, emanet, spiretur à Filio, non tamen quòd procedat ab illo; quia existimant id importare duo principia, nec Patrem et Filium esse unicum illius processionis principium, eò quòd procedere apud ipsos designet processionem ex principio quòd ab alio non procedit; unde videtur quæstio quasi de nomine, nata ex ignorantia vel protervia; quia si quis rectè consideret, inveniet verbum processionis inter omnia quæ ad originem qualemcumque pertinent communissimum esse, et minùs quàm quodvis aliud modum originis determinare; utimur enim eo ad designandum qualemcumque originem, sicut quòd linea procedat à puncto, radius à sole, rivus à fonte, et similiter in quibuscumque aliis. Unde quòd quomodocumque est ab alio, potest dici ab illo procedere, non tamen quòd quomodocumque et alio procedit, potest dici ab illo effluere, spirari, generari, mitti, vel emanare. Hoc ipso itaque quòd conceditur Spiritum sanctum esse aliquo modo à Filio, necessariò concedi debet quòd ab illo procedat. » (Ed.)

Probatur 1° ex Scripturis, ex quibus quadruplex hujus rei argumentum exprimi potest. Ac 1° quidem ex his locis in quibus Filius ea omnia habere dicitur quæ habet Pater. Joann. 16, 15: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Ibidem cap. 17, v. 10: *Mea omnia tua sunt, et tua mea sunt*; quod verum esse oportet, salvâ tamen in utriusque proprietate distinctivâ ac constitutivâ. Unde Augustinus ad hæc verba; Gregorius Nazianzenus orat. 24; Cyrillus in Responsione ad Orientalium objecta, ad anathema 9; Damascenus orat. 3 de Imaginibus, et alii vulgè Patres colligunt omnia, quæ Patri insunt, eadem Filio competere, exceptâ paternitate. At Pater habet vim spirandi Spiritum sanctum, eaque non est paternitas. Ergo illam eandem vim habet cum Patre Filius. 2° Specialiùs ex eodem capite 16. Nam ibi Christus de Spiritu sancto loquens: *Non loquatur, inquit versu 13, à semetipso; sed quæcumque audiet loquatur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis*. Ex his enim verbis perspicuum est, 1° Spiritum sanctum non locuturum, nisi quod audierit à Filio; 2° eundem scientiam suam à Filio accipere; 3° causam, cur scientiam hanc à Filio accipiat, istam esse, quòd quæcumque habet Pater, eadem habeat Filius. At scientia in Deo non distinguitur ab ejus essentia ac naturâ. Ergo Spiritus sanctus à Filio naturam suam accipit. Unde Augustinus tract. 99 in Joan.: « Ab illo audiet, inquit, à quo procedit; audire illi scire est; scire verò esse. » Quod adeò verum est, ut Græci ipsi Patres arguant ex hoc loco Spiritum sanctum à Filio procedere; Epiphanius in Ancorato num. 67; Cyrillus lib. 11 Comment. in Joan., etc., quos refert Petavius l. 7, c. 5.

Nec obstat quòd dicat Christus futuro tempore: *Accipiet*. Nam Christus 1° loquitur de Spiritu sancto, non quatenus ab ipso produciatur, sed quatenus ab ipso mittendus erat; missio autem temporalem effectum sonat, qui tunc futurus erat, et ad quem Christus respiciebat. 2° Ut ait Augustinus ibidem, « in eo quod sempiternum est, ejusvis temporis pronatur verbum, sive præteritum, sive præsentis, sive futuri, non mendaciter ponitur, quia quod æternum est, et fuit, et erit, et est; fuit, quia nunquam defuit; erit, quia nunquam deerit; et est, quia semper est. » Illicusque Augustinus.

3° Ex his locis, in quibus Spiritus dicitur mitti à Filio; Joannis 15, 26: *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre*. Ibidem, cap. 16, 7: *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos*. At misale originem arguit, ut supra docuimus. Elverò missio aut per imperium, aut per consilium, aut per originem fit. At Spiritus sanctus non mittitur à Filio, ut servus per imperium; nec per consilium, ut à sapientiore mittitur, qui minus sapit; ergo per originem. Denique ita dicitur Spiritus sanctus mitti à Filio, quo modo à Patre, Joannis 14, 26. At idèò mitti dicitur à Patre, quia ab ipso procedit. Ergo, etc.

4° Tandem ex his, ubi Spiritus sanctus dicitur Spiritus Christi sive Filii; Act. 16, 7: *Non permittit eos Spiritus Jem*. Rom. 8, 9: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*. Galat. 4, 6: *Misit Deus Spiritum Filii sui, etc.* Eo autem modo dicitur Spiritus Filii his in locis, quo in aliis dicitur Spiritus Dei et Patris; Matth. 20: *Spiritus Patris vestri... loquitur in vobis*; et Rom. 8, 11: *Quod si Spiritus ejus, qui sanctificavit Jacobum à mortuis, habitat in vobis*. Unde sic arguimus: Idèò Spiritus sanctus dicitur Spiritus Patrie, quia ab illo spiratur; ergo pariter à Filio spiratur, eùm Filii Spiritus eodem jure nominetur. Nulla alia certâ potest afferri causa cur ita appelletur. Si enim, ut quidam Gensculi somniant, idèò dicitur Spiritus Filii, quòd ipsi consubstantialia sit, et à Patre cum Filio procedat, profectò Verbum tam dici deberet, aut saltem posset *Filius Spiritus sancti*, quàm Spiritus sanctus vocetur Spiritus Filii. Atqui hoc absurdum est. Ergo.

Probatur 2° ex Patribus omnium Græcis tam Latinis, qui ante exortum schisma floruerunt. Ac primò quidem ex Græcis, quorum in hac causâ potior est apud populares auctoritas. 1° Enim Athanasius orat. 3 contra Arianos, num. 24, tom. 1, pag. 574 edit. Bened.: « Quæcumque Spiritus habet, inquit, hæc à Verbo habet. » Epist. 9 ad Serapionem num. 20, pag. 669, de Spiritu loquens: « Ex Verbo, inquit, quod ex Patre esse conceditur, effluget, et ab eodem mittitur ac datur. » Epist. 3 ad Serapionem num. 4: « Qualem scimus proprietatem esse Filii ad Patrem, eandem ad Filium habere Spiritum sanctum comperimus; et quemadmodum Filius dicit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*; ita hæc omnia per Filium in Spiritu esse deprehen-

« demus. » Libro autem de humanâ Christi Naturâ : « Noverat (David), inquit, apud Patrem Filium esse fontem Spiritûs sancti. » Quæ clarissima sunt. 2° Basilus lib. 2 adversus Eunomium, qui productionem Spiritûs sancti soli Filio adscribebat, statuit contra etiam à Patre esse Spiritum sanctum, 4° quia nulla Filii operatio à Patre divisa est : « Nec est aliquid in rebus, quod Filio insit, et à Patre alienum sit : Omnia, inquit, mea, et tua sunt, et tua mea. Quomodò ergo Spiritûs causam et originem unigenito soli attribuit? » 2° Quia non sunt duo principia, sed unum omnino : « Si igitur, inquit, duo principia invicem opposita statuens, ista loquitur (Eunomius), cum Manichæo et Marcione conteretur. » 3° Quia Apostolus utrumque conjungit, Patrem nempe et Filium, aliis modò Spiritum esse Patris, modò Filii : « Que pacto autem dividere Spiritum à Deo non habet manifestam periculum, Apostolo conjunctim nobis tradente, et modò Christi Spiritum dicente, et modò Dei? » Libro autem 5, dednit, ut Filius est Verbum Patris, ita Fili Verbum esse Spiritum sanctum, quia ex Deo est per Filium. Cùm autem hæretici, ex eo quòd Spiritus sanctus à Filio procedat, colligerent ipsum dici oportere *Fili Filium*, respondet Basilus non tamen idcirco dicendum esse *Filium Filii* : « Quia licet ex Filio effulgere ostendat (Apostolus), cùm *Fili Spiritum*, sicut Dei (Patris) ipsam nominavit,... *Filium* verò *Filii* dicere cavit, ut unus sit Pater Deus,... et unus Filius æternè nâ generatione generatus,... unus autem et Spiritus sanctus. » Quo loco, ut liquet, tota disputatio in eo velut cardine vertitur, quòd Spiritus sanctus à Filio procedere apud omnes censeretur.

5° Gregorius Nyssenus lib. 4 contra Eunomium : « Ut Patri, inquit, conjunctus est Filius, et cùm ex illo esse habeat, non tamen posterior existit; sic etiam Spiritus sanctus proximè hæret Filio, qui solâ cogitatione, secundam rationem principii, prius consideratur productione Spiritûs sancti,... adeò ut, detractâ principii ratione, nullâ re sancta et Trinitas à se ipsâ dissideat. » Ibi enim perspicuè docet Filium esse principium Spiritûs sancti, eoque solo Filium ab ipso distingui, quia in Deo sola origo mutue personarum distinguit. Quod et in Epistolâ ad Abilabium conceptis verbis pronuntiat. At cordè Spiritus sanctus à Filio distinguitur. Ergo ab ipso originem trahit.

4° Didymus Alexandrinus lib. 2 de Spiritu sancto, illa Christi verba exponens : *Non enim loquatur à semetipso*, « hoc est, inquit, non sine me et Patris arbitrio,... quia non ex se, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum, quòd subsistit, à Patre et me illi est, » etc.

5° Epiphanius hæresi 62, num. 5 : « Semper cum Patre Filioque Spiritus est; non Patris veluti frater, non Patris nepos; sed à Patre procedens, et accipiens à Filio; à Patre Filioque non alienus, sed ex eadem substantiâ eademque divinitate ex Patre et Filio. » Hæresi, 74 num. 7 : « Spiritus sanctus, inquit, ex ambobus oritur, Spiritus à Spiritu. Deus enim est Spiritus. » Ibidem num. 10 : « Spiritus à Patre, inquit, procedit, et à Filio accipit. » In Ancorato, num. 8 : « Spiritus Patris, inquit, et Spiritus Filii,... Inter Patrem Filiumque medius, ex Patre et Filioprocedens. » Ibidem num. 87 : « Cùm Christus, inquit, ex Patre credatur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, sive ab ambobus, ut Christus his verbis asserit : *Qui à Patre procedit*; et : *Hic de meo accipiet*. » Ibi sanctus ille doctor non modò idem quod nos docet, sed etiam lisdem Scripturæ testimoniis adstruit, ut alii suprâ.

6° Cyrillus Alexandrinus lib. 4 de Adoratione : « Spiritus, inquit,... est... Patris et Filii, qui substantialiter ex utroque, nimirum ex Patre per Filium profuit. » Libro 10 Comment. in Joannem, postquàm asseruit Spiritum sanctum nosse quæcumque sunt Filii, hanc causam affert : « Nullo docente, inquit, scit omnia, quæ sunt ejus, ex quo et in quo est. » In Epistolâ autem ad Nestorium : « Quamvis Spiritus, inquit, in subsistentiâ propriâ sit, quatenus Spiritus est, non Filius; est tamen ab ipso non alienus. Profunditur autem ab ipso, non minus profectò quàm ex Deo et Patre. » Libro denique 34 Thesauri : « Cùm ergo Spiritus sanctus, inquit, in nobis existens conformes nos efficit Deo, procedat autem ex Patre et Filio, perspicuum est divinæ ipsum esse substantiæ, substantialiter in ipsâ et ex ipsâ procedentem. »

7° Anastasius Sinaita lib. 4 de rectis Dogmatibus : « Dominus, inquit, ostendens ex semetipso Spiritum existere, insuflans discipulis dixit : *Accipite Spiritum sanctum*. »

Atque hæc speciminis loco sufficiant ex l'a-

tribus græcis. Deinde verò ex Latinis inter alios laudantur, 1° Tertullianus contra Praxeam, cap. 4 : « Fillum, inquit, non aliunde deduco, sed de substantiâ Patris : ... Spiritum non aliunde puto, quàm à Patre per Filium. » 2° Marius Victorinus lib. 1 contra Arium, de Filio et Spiritu sancto disserens : « Duo ergo et isti, inquit, alius ex alio; ex Filio Spiritus sanctus, sicut ex Deo Filius; conrationa-liter et Spiritus sanctus ex Patre. » 3° Hilarius de Trinit. lib. 2, verba faciens de Spiritu sancto : « Loqui de eo non necesse est, inquit, quia de Patre et Filio auctoribus con-suetudus est. » 4° Ambrosius lib. 1 de Spiritu sancto cap. 10 : « Spiritus quoque sanctus etiam procedit à Patre et Filio, non separatur à Patre, non separatur à Filio. » In opere autem de Symbolo, cap. 3 : « Spiritus sanctus, inquit, verè Spiritus est, procedens quidem à Patre et Filio, sed non est ipse Filius, » etc. Vide et cap. 1 et 4, etc. 5° Augustinus lib. 4 de Trinitate : « Nec possumus dicere, inquit, quòd Spiritus sanctus et à Filio non procedat. Neque enim frustra idem Spiritus et Patris et Filii Spiritus dicitur. » Adde lib. 13, cap. 17 et 26, et tract. 99 in Joannem. 6° S. Leo epist. 93, dicit esse alium qui genuit, alium qui genitus est, alium qui de utroque processit. 7° Idacius contra Varimadam, Spiritus sancti originem declarans : « Certa, inquit, et manifesta origo Spiritus sancti Pater et Filius. » 8° Gennadius Massiliensis lib. de eccles. Dogmatibus, cap. 1 : « Credimus unum esse Deum, inquit, Patrem et Filium et Spiritum, Patrem eò quòd Filium habeat, Filium eò quòd Patrem habeat, Spiritum sanctum eò quòd sit ex Patre et Filio procedens. » 9° Fulgentius lib. de Fide ad Petrum, cap. 11 : « Firmissimè tene, inquit, et nullatenus dubites... Spiritum sanctum, qui Patris et Filii unus est Spiritus, de Patre et Filio procedere. » 10° Vigilius contra Eutychen lib. 1 : « Audi manifestius, inquit, proprium Patris esse genuisse, et proprium Filii natum esse, proprium verò Spiritus sancti procedere de Patre Filioque. »

Allos, qui adjici poterant, prætermittimus.

Ex his autem in promptu est Græcorum duplex effugium præcludere. Primum est, suprà laudatos Patres qui aiunt Spiritum sanctum à Filio procedere aut mitti, nomine Spiritus sancti intellexisse dona ab ipso collata,

quæ eadem sunt Patris et Filii. Alterum est, à plerisque non dici Spiritum sanctum è Filio, sed per Filium procedere. Aiunt enim per Filium idem esse ac cum Filio. Non itaque significari eo Spiritum sanctum è Filio procedere, sed è Patre simul cum Filio, seu non secus ac Filius ipse à Patre procedit. Sed utrumque vanum est.

Ac primum quidem. Præterquàm quòd enim Scripturæ de Spiritu sancto, ut est auctor donorum et ab ipsis distinguitur, sermonem habent; antiqui verba faciunt, 1° de personâ Spiritus sancti, de cujus productione controversia erat; ut Athanasius, Basilios, Gregorius Nyssenus. 2° Ubi aiunt Spiritum sanctum è Filio esse, agebant speciatim de ejus æternâ origine, et internâ propriâque distinctione, ut Gregorius Nyssenus. 3° Alii addunt vocem hanc *substantialiter* aut similem, ne quis id de accidentali perperam interpretaretur. 4° Eadem ratione loquuntur de Spiritus sancti processione è Filio, quâ de Patre. At de Patre processio, quoad personam, suam originem ducit. Ergo. 5° Statuunt Spiritum sanctum eodem modo de Filio procedere, quo Filius ipse ex Patre est. 6° Non de inmissione, sed de existentia conceptis verbis alii disputant. Ergo, etc.

Secundum verò : nam hæ particule *ex* et *per* idem sonant; quod olim ex Scriptoris adversus Socinianos ostendimus, quodque adversus Arianos (eodem discrimine utentes, ut conficerent Filium, per quem omnia facta esse leguntur, non ejusdem esse naturæ cum Patre, ex quo Paulus asserit esse omnia) jamdudùm notarunt Patres, v. g. Basilios, lib. de Spiritu sancto, cap. 2. Absurdum porrò est et inusitatum, quod comminiscuntur Græci *per* et *cum* idem omninò esse. Fatendum itaque est particulam *ex* arguere potius primum fontem. Atque inde est, quòd tot antiqui decernant Spiritum sanctum è Patre per Filium procedere. Ejusdem verò locutionis causa altera fuit, quòd nempe, cùm Eunomius olim soli Filio Spiritus sancti productionem adscripsisset hæreticis obviendi studio, Catholici plures non tantum inculcare cœperint Spiritum sanctum etiam è Patre procedere, sed insuper à Filio non prodire, nisi per virtutem acceptam à Patre, seu à Patre per Filium; non quòd Filius solus Spiritum sanctum proximè producat, Pater autem remotè duntaxat; sed quòd cùm uterque æquo proximè producat, Pater tamen non

producat, nisi per virtutem cum Filio communicatam; Ita ut Patrem inter et Filium medius interjaceat. Hæc ergo tunc prudens erat loquendi ratio. At nunc altera, quæ dicitur Spiritus à Filio procedere, prudentior est, quòd Græci exinde intervenerint, qui priori hæc loquendi ratione, *per Filium*, perperram abutantur.

Probatur 5^a ex conciliis. 1° Enim Cyrilli Epistolam ad Nestorium, in quâ, ut vidimus, disertè definit Spiritum sanctum à Filio non minùs quàm à Patre procedere, approbârunt quinque generalia concilia, III seu Ephesinum act. 4; IV seu Chalcedonense act. 5; V collat. 6 et 8; VI act. 48; VIII act. ultimâ. 2° Idem statuerunt concilia recentiora ex utraqûe Ecclesiâ coacta; Lateranense IV sub Innocentio III; Lugdunense II sub Gregorio X; et Florentinum (1) sub Eugenio IV. 3° Plurima alia accedunt, Toletanum I anno 400 in Profess. fidei; Bracarense I anno 412; Bracarense II an. 563; Toletanum III an. 589 cap. 2; Toletanum IV anno 633; VI anno 633; XI anno 675; XII anno 681; XIII anno 683; XVII anno 694; Gentiliacense anno 767; Forojuliense anno 791; Francofordiense anno 794; Aquisgranense anno 809; Arelatense anno 815; Barensense anno 1097; Constantinopolitanum anno 1280, tomo 11 concil.

Probatur 4° duplici ratione. 1° Enim Filius, cum ipsius processio sit prior processione Spiritûs sancti, à Patre fecundam voluntatem, needùm termino exhaustam, accipit. Atqui, si accipit voluntatem fecundam, debet non secûs ac Pater Spiritum sanctum ex eâ producere. 2° Si Spiritus sanctus à Filio non procederet, ab ipso non distingueretur. Atqui haud dubiè distinguitur. Sed de hoc rursus infra.

Objicies 1^a: Scripturæ quidem testantur Spiritum sanctum à Patre procedere, Joan. 15, 26. At idem non perhibent de Filio. Ergo. — Nego consequentiam. 1° Enim satis est si hoc ipsum perhibeant verbis idem sonantibus. Atqui id præstant. 2° Græci præter Scripturas, traditionem nobiscum agnoscunt, tanquàm alteram fidei nostræ regulam; quæ tota nobis sævet.

Objicies 2^a: Constantinopolitana synodus I, quæ est œcumenica II, dùm in symbolo originem Spiritûs sancti explicaret, de solo Patre

mentionem fecit. Ergo. — Distinguo antecedens: De solo Patre mentionem fecit, quia de eo solo quæstio erat, nec ullum erat de Filio dubium, concedo; quòd Filium excludi vellet, nego. Hæc igitur est synodorum religio, ut nihil definiant, ac multò magis ut in Symbolum nihil inferant, nisi quod omninò necessarium est. Jam verò, ut monuimus initio capituli superioris, nullus tunc error erat de Spiritûs sancti processione à Filio; sed Eunomius negabat ipsum à Patre esse; quod in causâ fuit cur hoc, non istud, tunc definiretur et symbolo insereretur. Cùm autem alter de Filio exortus est, alia additio facta est, et symbolo pariter indita.

Objicies 3^a: Theodoretus negat Spiritum sanctum à Filio procedere. 1° Enim in Confutatione anathematismi 9, quòd Spiritus sanctus ex Filio aut per Filium existentiam habeat, id tanquàm impium et blasphemum explodit. 2° In Epist. ad monasteria, ubi in Cyrillum invehitur: « Blasphemat, inquit, teste Hugone Etheriano, et in Spiritum sanctum, dùm non ex Patre solo illum asserit procedere juxta Domini vocem; sed ex Filio eundem habere existentiam. Hi sunt Ægypti partus, et malo patre deteriora germina. » 3° In Expositione Epist. ad Rom. c. 8, v. 11: « Spiritum sanctum, inquit, et Dei appellavit et Christi (Apostolus): non quòd, ut volunt hæretici execrandi, ex Deo per Filium creatus sit; sed quia ejusdem est cum Patre et Filio substantia. Et ex Patre quidem procedit, juxta evangelicam doctrinam; ejus autem gratia iis, qui digni sunt, per Christum suppeditatur. » 4° In Epistolam 4 ad Cor. 2, 12, ad hæc verba: *Non spiritum mundi accepimus, sed..... qui ex Deo est*: « Dei nomen, inquit, in nomen Patris commutat, ad excludendam processionem à Filio; sed ipse qui à Patre procedit Spiritus, occulta mysteria nos docuit. » 5° Denique hæret. Fabul. lib. ult. cap. 3, ubi ex professo exponit quid de Spiritu sancto sit credendum, ejus quidem à Patre processionem commemorat, non autem à Filio. Ergo eam non admisit.

Respondeo hæc sanè difficillima esse, sed ad sublevandam tamen Theodoretî (1) causam multa posse observari. 1° Græcos iis serè non minùs premi quàm Latînos. Græci enim hæc formulâ *per Filium* utuntur libentissimè; utrumque autem *ex Filio* et *per Filium* pariter

(1) Legatur concilium Florentinum, in quo præsens quæstio multùm agitata fuit et diligenter examinata.

(Ed.)

(1) De Theodoro to vide, si lubet, Turnellium, q. 6, art. 3.

(Ed.)

negat Theodoretus. — 2° Theodoretum ille respicere, non ad quæstionem Græcos inter et Latinos jam agitatam; sed ad eam, quæ olim fuerat Catholicos inter et Eunomianos, qui aiebant Spiritum sanctum esse proprium Filii opus, aut *ex Deo per Filium creatum esse*; hæc enim postrema verba extant apud Theodoretum in Epistolam ad Rom. Hæreticos autem huiusmodi nominatim persequitur in Epist. ad monasteria, quæ tomo 5 concil. legitur, et tomo 5 Theodreti in Epist. ad Rom. et in lib. ult. hæret. Fabul. c. 3. — 3° In hanc reipsâ sententiam à Theodoro accepta esse B. Cyrilli verba, quasi Cyrillus ibi ad Eunomium ac Macedonium accessisset. In Epistolâ enim ad monasteria: « Blasphematur verò, inquit, et Spiritum sanctum, non ex Patre ipsum procedere dicens, sed ex Filio esse,.... propinquat Macedonii propinquæ culturæ. » — 4° Quam Theodoretus locutionem adversus Cyrillum usurpat, eandem adversus Pneumatomachos jam antea usurpari consuevisse, ut discimus ex symbolo Theodori Mopsuesteni, apud Marium Mercatorem. — 5° In hæc eadem Epistolâ ad monasteria, qualis in conciliis et apud Theodoretum occurrit, non reperiri exclusivam particulam *solus*, quâ potissimum innuitur Hugo Etherianus. — 6° In Comment. in Epist. ad Cor. non extare hæc verba: *Ad excludendam processionem à Filio, nec antecedentia*, in quibus tamen vis fieri potissimum solet. — 7° Theodoretum, cum infinitos habuerit adversarios, oculatos profectò ac vigilantissimos; cum Cyrillus ex professo in eo reprehendendo totus esset; cum synodus V nihil eorum prætermiserit quæ Theodoretum in invidiam adducere possent, hæcque adversus Cyrillum scripta speciatim damnaverit, à nemine tamen ullius circa Spiritum sanctum erroris fuisse tunc accusatum. Quis autem sibi persuadeat id futurum fuisse, si reverà errasset in eo, quod tanti momenti erat, capite, cum levissima quæque ei obijcerentur? quod quidem momentum non in Græcos valet, qui responderent idèò non fuisse accusatum erroris, quòd rectè doceret; sed in eos à Latinis scriptores, qui Theodoretum cum Theodoro Mopsuesteno Græcorum errori initia fecisse autumant. De his autem liberum esto penès lectorem iudicium.

Objicies 4°: S. Maximus martyr, cum Latini in Epistolâ synodica dixissent Spiritum sanctum à Filio procedere, atque id Græcis displicuisse, Latinos excusat in Epistolâ ad

Marinum, quia etsi asserant Spiritum à Filio procedere, non idcirco tamen sentiunt ipsum esse principium Spiritus sancti, quod solus est Pater. Ergo. — Distinguo antecedens: Non sentiunt esse principium, id est, primum fontem, concedo; principium simpliciter, nego. Vide Petavium lib. 7, cap. 17, num. 12, ubi monet hanc principii notionem apud Græcos esse pervulgatam.

Objicies 5°: Damascenus lib. 1 de Fide orthodox. cap. 11: « Spiritum sanctum, inquit, et ex Patre esse statuimus, et *Patris Spiritum* appellamus. At verò eum non ex Filio esse dicimus, sed *Filii Spiritum* nominamus. » Ergo juxta Damascenum Spiritus sanctus non ex Filio, sicut ex Patre, procedit.

Respondeo 1° quosdam è nostris concedere Damascenum in eo errore esse versatum; de quo videndus est S. Thomas quæst. 36, art. 3, Ethæus, etc. Respondeo 2° posse tamen ita benignè explicari, ut juxta ipsum Spiritus sanctus à Filio, tanquam à primo originis sue fonte, non procedat; quo sensu ex Patre procedit. Hunc enim primum fontem designat particula *ex*, ut jam notavimus, et ex Demetrio Caleca et Bessarione animadvertit Petavius lib. 7, cap. 17, num. 8. Et verò Damascenus ibidem Patrem comparat soli, Filium radio, Spiritum autem sanctum splendori qui ex radio oritur. Capite autem 13 definit Spiritum sanctum esse imaginem Filii, sicut Filius imago est Patris: « Imago Patris est Filius, inquit, ac Filii Spiritus. »

Objicies 6°: Rusticus diaconus libro contra Acephalos: Spiritus, inquit,.... utrum.... à Filio eodem modo, quo à Patre, procedat, et nondum perfectè habeo satisfactum. Ergo de ejusmodi saltem processione dubitavit. — Respondeo hanc dubitationem non in rem ipsam, sed in modum cadere. Cæterùm, si de re ipsâ dubitavit, unus inter Latinos eâ in re hæsit.

Objicies 7°: Cum in Galliis agigaretur quæstio de Spiritus sancti à Filio processione, et symbolo Constantinopolitano insertum esset vocabulum *Filioque*, super utroque capite legati Romam missi sunt ad Leonem III summum pontificem. Atqui Gallos improbavit Leo. Ergo. — Distinguo minorem: Improbavit quoad additionem symbolo factam, concedo; quoad fidem de Spiritus sancti à Filio processione, nego. Imò verò professus est idem se cum Gallis hæc in parte sentire, ut videre est in actis legationis, tom. 2 conc. Galliæ, et apud Cointium ad annum 810.

CAPUT III. — AN, si Spiritus sanctus à Filio non procederet, ab ipso distingueretur.

Hanc adversus Græcos rationem superiori capite protulimus, quod nempe, si Spiritus sanctus à Filio non procederet, ab ipso non distingueretur. Quæ, si quid valet, ostendit à Græcis, quantum in ipsis est, everti mysterium Trinitatis. Sed hanc illi validam esse negant; imò vim ejus infringunt inter nostros nonnulli, ut Henricus quodlib. 3, quæst. 9, et Scotus in 1, dist. 44, qui existimant Spiritum sanctum à Filio distinctum iri, etiamsi ab ipso per impossibile, ut aiunt, non procederet.

ASSENTIO. — Spiritus sanctus à Filio non distingueretur, si ab ipso non procederet.

Probatur 1º ex Patribus, qui id aut disertè pronuntiant, aut saltem ea doctrinæ principia constituunt, ex quibus illud perspicuè eruitur. 1º Enim Gregorius Nazianzenus orat. 37, de Filio et Spiritu sancto disserens: « Mutua, inquit, eorum relationis differentia, diversa ipsis nomina procreavit; » id est, eos distinguit. At non esset relatio Filii ad Spiritum, aut vicissim, si Spiritus sanctus à Filio non procederet. 2º Gregorius Nyssenus lib. 4 contra Eunomium, suprâ: « Detractâ principii ratione, inquit, nullâ re sancta Trinitas à se ipsa dissidet. » Epistolâ ad Ablabium: « Differentiam, inquit, quæ ex ratione principii ejusque quod est à principio, minime denegemus; quo uno alterum ab altero discerni comprehendimus. » Proinde unicam distinctionis divinarum personarum causam esse putat relationem originis, quâ altera ab alterâ procedit. Atque adeò juxta ipsum non distingueretur à Filio Spiritus sanctus, si ab ipso non procederet. 3º Augustinus tract. 39 in Joannem: « Hoc solo numerum insinuant, quod ad invicem sunt. » Atqui respectum non haberet ad Filium Spiritus, si ab ipso non oriretur. 4º Conciliorum Toletanorum I et XI Patres in Professione fidei: « Credimus, inquit, Spiritum sanctum esse Paraclitum, qui nec Pater est nec Filius, eò quod sit à Patre Filioque procedens. » Ubi originem tanquam veram distinctionis causam assignant. 5º Denique Anselmus de Processione Spiritus sancti: « Relationis oppositio, inquit, pro- hibet Patrem, Filium et Spiritum de se invicem dici. » Ibidem: « Nec unitas, inquit, amittit aliquando suam consequentiam, ubi non obviat aliqua relationis oppositio; » id est, in Deo omnia sunt unum, ubi non inter-

cedit relationis oppositio. At si Spiritus sanctus à Filio non procederet, nulla esset inter utrumque relationis oppositio; essent enim non oppositæ, sed disparatæ duntaxat amborum relationes. Ergo.

Probatur 3º multiplici ratione. 1º Enim, ut modò observavimus, eo in casu relationes Filii et Spiritus sancti essent tantùm disparatæ, sicut paternitas et spiratio activa. Ergo non magis realiter à se distinguerentur relationes Filii et Spiritus sancti, quàm paternitas et spiratio activa. 2º Eadem esset ratio terminorum voluntatis et intellectus, si ii non opponerentur, quæ est actionum utriusque facultatis. Atqui actiones intellectus et voluntatis in Deo à se invicem non distinguuntur, quia non opponuntur. Ergo nec termini ipsi Filius et Spiritus sanctus distinguerentur. 3º Denique, reverâ tanta est naturæ divinæ simplicitas, ut in eâ omnia debeant esse quid unum omnino, nisi ubi res ipsæ repugnant. At non repugnant nisi per oppositionem. Nulla porrò est oppositio, citra originis unius ab alterâ relationem.

Objicies 1º: Anselmus de Processione Spiritus sancti, cap. 3, definit Filium et Spiritum sanctum eò præcise distingui inter se, quod diverso modo procedant, unus nascendo per intellectum, alter procedendo per voluntatem: « Habent utique à Patre esse Filius et Spiritus sanctus, inquit; sed diverso modo, quia alter nascendo, alter procedendo.... Et ideo.... etsi per aliud non essent plures Filius et Spiritus sanctus, per hoc solum essent diversi. » Atqui, licet Spiritus sanctus à Filio non procederet, nihilominus ex voluntate procedere cogitaretur, ut et Filius ex intellectu. Ergo etiam in eo casu, juxta Anselmum, à sese invicem ambo differrent.

Respondeo 1º de hoc Anselmi loco varias esse opiniones theologorum. Alii enim putant eum ita reipsâ sensisse; alii admisisse tantùm eo in casu, Filium inter et Spiritum sanctum distinctionem rationis; alii tandem ipsum quidem ex diversâ origine repetere utriusque distinctionem; sed eò esse diversam originem, quod Spiritus sanctus à Filio procedat. Verùm his prætermisiss, respondeo 2º: Distinguo majorem: A diverso processionis modo distinctionem Filii ac Spiritus sancti repetit in hypothesi Græcorum, concedo; absolvis et juxta propriam mentem, nego. Græcorum igitur mentem ibi exponit, et quid illi concedere ac confiteri debeant, aperit. Cæterùm toto

huc opere, ipse postmodum illud præsertim agit, ut demonstret Spiritum sanctum, quia à Filio distinguitur, ab ipso procedere. Hinc et librum suum ita concludit: « In hoc itaque quod Deus ad Deum dicitur, personarum adæmittit pluralitatem et diversitatem. »

Obijcies 2°: Eo in casu remaneret eadem personarum distinctio, in quo idem adhuc superesset earundem personarum constitutum ac distinctivum. Atqui posito quod Spiritus à Filio non procederet, res ita esset; constitutum enim ac distinctivum Filii est filiatio; Spiritus autem sancti est spiratio passiva. Atqui hoc in casu filiatio et spiratio passiva esset. Ergo. — Nego minorem. Filius enim distinguitur ac constituitur per filiationem; sed quatenus adjunctam habet aut habere postulat spirationem activam. Distinguitur enim à Patre per filiationem præcisè; sed à Spiritu sancto nonnisi mediante spiratione activâ, per quam ei opponitur. Non esset ergo in Filio idem, quod nunc est, constitutum ac distinctivum omni ex parte. Similiter spiratio passiva nunc non distinguit nec constituit adæquatè Spiritum sanctum, nisi quatenus utrumque, Patrem scilicet et Filium, respicit; iam eâ autem hypothesi non respiceret Filium. Ergo.

Obijcies 3°: Etiam si Spiritus sanctus à Patre non procederet, ab ipso tamen distingueretur. Ergo pariter à Filio distingueretur, quamvis ab ipso originem non duceret. — Esto antecedens, quod multi negant, nego consequentiam. Ad distinctionem enim in Deo satis est oppositio mediata, ut liquet ex paternitate et filiatione, quæ à spiratione passivâ realiter distinguuntur, licet ei mediata duntaxat opponantur. Jam verò Pater opponeretur mediata Spiritui sancto, nempe mediante Filio, cui spirationem activam tribuisset. Proinde eo in casu Spiritus sanctus mediata procederet à Patre. Itaque ab ipso distingueretur, etiam si ab eo proximè non procederet. Atenim, si non procederet à Filio Spiritus sanctus, nec immediatè nec mediata ei opponeretur Filius. Namque eo in casu Spiritum sanctum non produceret Pater per vim aliquam sibi à Filio datam.

Obijcies 4°: Etiam si Filius non procedat à Spiritu sancto, attamen ab ipso distinguitur. Ergo pari jure Spiritus sanctus ab eo distingueretur, quamvis ab ipso non procederet. — Nego consequentiam et paritatem. Disparitas est, quod, etiam si Filius non procedat à Spi-

ritu sancto, est tamen inter utrumque relationis oppositio, quæ in origine fundatur. Filius enim est principium Spiritus sancti. At si tollas processionem Spiritus sancti à Filio, jam nulla est inter utrumque relationis oppositio, cum nulla sit unius ab altero origo.

Obijcies 5°: Etiam si Spiritus sanctus à Filio non procederet, attamen esset terminus processionis ex voluntate procedentis, sicut Filius esset terminus processionis ex intellectu. Atqui illæ processionēs diversæ sunt ac distinctæ. Ergo et termini à se invicem distincti forent. — Distinguo minorem: illæ processionēs sunt distinctæ formaliter et virtualiter, concedo; realiter, nego. Sicut igitur inter intellectionem et volitionem divinam nulla est distinctio realis, sed rationis tantum, quia sibi invicem non opponuntur; sic nulla esset inter utriusque terminos, nisi eorum alter aliunde ab altero procederet. Non enim præcisè distinguuntur, quia unus per intellectum, alter per voluntatem procedit, sed quia terminus intellectus cum voluntatem accipiat fecundam, is terminus voluntatis producit; ex quo relationis exurgit oppositio.

Obijcies 6°: Filiatio et spiratio passiva nunc non opponuntur inter se; et tamen distinguuntur. Ergo etiam tunc distinguerentur. — Distinguo antecedens: Non opponuntur directè et immediatè, concedo; mediata, nego. Filiatio enim opponitur spirationi passivæ, mediante spiratione activâ quam habet adjunctam.

CAPUT IV. — An rectè addita sit symbolo Constantinopolitano vocula, Filioque.

Cum symbolum sit publica fidei tessera, consequens est, 1° summâ religionē esse observandum, ut ad ostendendam unius fidei perpetuitatem semper idem, quantum fieri potest, perseveret; 2° si quæ in eo faciendæ sit mutatio, eam non privatâ, sed publicâ tantum auctoritate in illud esse inferendam. Itaque ad quodlibet additamentum inserendum duo necessaria sunt, nempe potestas legitima, et justa necessitas. De quibus jam est in presenti negotio disputandum.

ASSECTIO. — Rectè addita est symbolo vocula, *Filioque*.

Probat. Ad id enim duo tantum requiruntur, potestas idonea, et causa gravis. Atoutraque hæc intervenit. Ac 1° quidem potestas

maxima, nempe Ecclesiæ; 2° urgens necessitas, nimirum error de Spiritûs sancti à Filio processione exortus, aliive eodem spectantes. Ergo id fieri potuit ac debuit; eoque magis quod post exortum hunc de Spiritûs sancti à Filio processione errorem, symbolum errandi occasionem imperitis præbere facillimè posset. Probatur insuper exemplis conciliorum Nicæni ac Constantinopolitani. Iisdem enim de causis hæ voces, *Filiusque*, decursu temporis Symbolo sunt adjectæ, propter quas olim à Nicænis Patribus et Constantinopolitanis aliæ in idem symbolum contra Arii ac Macedonii impii dogmata inculcatæ fuerant. Atqui nemo dixerit non rectè has ab Ecclesiâ fuisse insertas. Ergo nec aliud ferri potest de aliis iudicium. Eadem enim semper manet auctoritas Ecclesiæ; et similis ratio obtinebat. Probatur denique decreto synodi Florentinæ, quæ, post excussam diligenter hinc et inde controversiam, consentientibus Græcis simul ac Latinis, ita pronuntiavit: « Definimus, inquit, « explicationem verborum illorum, *Filiusque*, « veritatis declarandæ gratiâ, et imminente « tunc necessitate, licitè et rationabiliter fuisse « Symbolo appositam. »

Obijcies 1°: Ephesina synodus œcumenica, parte 3, act. 6, edixit, « alteram fidem nemini licere proferre, vel conscribere, aut componere, præter eam quæ definita est à sanctis Patribus Nicææ congregatis cum sancto Spiritu. Qui autem ausi fuerint aut componere fidem alteram, aut proferre,..... hos, si quidem sunt episcopi aut clerici, alienos esse, episcopos ab episcopatu, et clericos à clericatu, decrevit; si verò laici fuerint, anathemati subijci. » Atqui additio illa *Filiusque* peregrina est, et in symbolo Nicæno, seu, quod idem est, Constantinopolitano non erat. Ergo eam fieri non licuit. — Distinguo majorem: Non licet alteram fidem proferre, id est, contrariam, concedo; consentaneam, subdistinguo: Non licet ulli privato, concedo; Ecclesiæ ipsi, nego. Duo ergo sunt quæ synodus Ephesina prohibet, et alia duo quæ significat.

1° Enim prohibet ne altera fides præter Nicænam prostratur, id est, ne quid contrarium huic fidei inducatur. Quod autem ea mens synodi fuerit, non alia, ex multis colligitur. 1° Enim id satis arguit occasio, quâ decretum illud editum est. Nempe cùm Charisius, Philadelphie presbyter, quoddam concilio symbolum obtulisset, novum, ac erroribus inquinatum, cui Nestorius ejusque sequaces subscribere

cogebant eos qui ad Ecclesiam revertebantur, id sanxit synodus. Propositum itaque Patribus fuit ejusmodi temeritatem comprimere, et nova id genus symbola explodere. 2° Synodus Ephesina ad eam abfuit à rejiciendâ quâlibet fidei professione, quæ consentaneam esset Nicænæ, ut cùm Charisius idem propriam fidei suæ formulam à Nicænâ et Constantinopolitanâ diversam, eodem tempore præsulibus exposuisset, Charisium eundem benignè ipse exceperit, ut ex eadem actione constat, et monet Julianus cardinalis sess. 11 synodi Florentinæ. 3° Cùm Joannes Antiochenus, qui synodo Ephesinæ et Cyrillo ejus duci acriter diuque adversatus fuerat, restituta pace, in concordiæ signum suam fideli professionem, quæ multa addebat symbolo Nicæno, ad eundem Cyrillum misisset, non solum idem Joannes fidenter pronuntiat se novam fidei formulam à Nicænâ diversam non condere, eamque tantum exponere se, sed etiam Cyrillus ipse Joannem mirificè laudat, eamque fidei professionem amplectitur. At nemo sanè synodi Ephesinæ mentem meliùs nosse potuit quàm Cyrillus. Ergo non quamlibet aliam fidei professionem, etiam Nicænæ conformem, rejicere voluit. 4° Synodus Chalcedonensis paulò post Ephesinam coacta, postquam symbolum Nicænum et Constantinopolitanum recitavit act. 5, prolizam adjecti fidei expositionem adversus peculiare Eutychie errorem; et nihilominus exinde canonem Ephesium laudans: « Definivit sancta synodus, inquit, alteram « fidem nulli licere proferre, aut conscribere:..... eos autem, qui audent componere « fidem alteram,..... hos, si episcopi fuerint, » etc., ut suprâ. Ergo non existimabat synodus œcumenica Chalcedonensis nihil adici licere, quod fidei consentaneum foret. 5° Cùm summus pontifex Leo I ad revincendam ejusdem Eutychie impietatem, in Epistolâ doctissimâ ac elegantissimâ fidei declarationem edidisset, eamque Epistolam nonnulli rejiciendam esse clamarent, quia juxta canonem Ephesium non licebat quidquam præter Nicænam fidem inducere novi, synodus Leonis defensionem suscepit in Allocutione ad imperatorem, notavitque synodi quidem Nicænæ formulam principali loco esse oportere; attamen nullatenus esse vetitum, ut cùm novi emergunt errores, novæ fidei expositiones cudantur: « Ne quis, inquit Patres, Epistolæ ejus seriè accuset, asserens quod non liceat cuiquam exponere fidem, præter Patres qui

apud Nicæam concorditer convenerunt; unam quidem esse velut principali loco 318 Patrum doctrinæ confessionem, lex nobis Ecclesie præcepit.... his autem qui doctrinam rectam pervertere moliantur,..... oportet occurrere, » etc. 6° Synodus VII, act. 7, postquam symbolum Constantinopolitanum promore recitavit, peculiarem præfert adversus Iconoclastas fidei expositionem, nec ideo in decretum Ephesinum se quidem committere rata est. Ergo synodus Ephesina non vetuit ne, exponendam fidei causam, quidquam novi antiquæ fidei formulæ addideretur; cum erinde contrâ, mos semper fuerit nova pro loco et necessitate eis annexere. Uade S. Maximus martyr apud Josephum Melitonensem pro concilio Florentino: « Omnes, inquit, post Nicænam synodum.... Patres, atque omnis synodus orthodoxorum,..... non aliam omnino fidei definitionem induxerunt, eo ipso quo de eisdem verbis aliquid inseruerant, ut vos affirmatis, strenuè delirantes, et penitus insensentes; sed ipsam ut primam et unicam à 318 Patribus sanctam, firmam et ratam esse voluerunt, explicantes eam, ac velut apertius explanantes, propter eos, qui illam omni quo dogma pravis interpretationibus ad suam detorquebant impietatem. »

2° Si confiteamur synodi Ephesina verba etiam ad quolibet novas fidei formulæ extendi debere, addendum est hunc canonem ad privatos spectare, non ad Ecclesiam ipsam. Atque hic sanè proprius est hujus canonis scopus, qui si teneatur, omnis difficultas ruit. Quod etiam ad privatos tantum pertineat hæc prohibitio, ne à quoquam nova fidei formula in publicos usus edatur, non pertineat autem ad Ecclesiam, id perspicuum est, 1° quidem ex occasione illâ, quâ natum est illud decretum, ut modò observabamus; 2° ex ipsis decreti verbis: « Hos, si quidem sunt episcopi, aut clerici, » etc. 3° Ex penâ depositionis aut anathematis adjunctâ; neque enim synodus Ephesina anathemati subicere voluit Ecclesiam universam; 4° ex re ipsâ: Ecclesia enim semper eadem est, nec ipsa sibi suam auctoritatem eripere potuit, aut unquam voluit. Si ergo Ecclesia tempore Arii potuit nonnulla ad symbolum Apostolorum addere, et alia tempore Macedonii, quidam eadem semper facultate polleat? Hæc ergo duo prohibuit Ephesina synodus, sed hoc præsertim postro-

rum.

Verum alia dno Insuper significavit: pri-

mum est symbolum novam non esse condendam; alterum, si quid unquam antiquo Symbolo insereretur, illud fieri non oportere, nisi gravi urgente necessitate.

Instabis 1°: Synodus ipsa Ephesina noluit Symbolo inserere vocem *Deiparæ*, licet opportuna admodum esset ad frangendum Nestorii errorem. Ergo id argumento est nihil adjici voluisse, etiam fidei consentaneum, nec à privati modò, sed etiam ab Ecclesiâ. — Distingue antecedens: Noluit inserere, quod id non esset necessarium, concedo; quod esset vetitum, nego. Scilicet in Symbolo Christus clarissimè prædicatur *Deus de Deo, natus ex Mariâ virgine*. Proinde necessaria non erat additio vocis *Deiparæ*.

Instabis 2°: Cyrillus in Epist. ad Joann. Antiochenum, tom. 3 Concil. pag. 1412, pronuntiat se non passurum, ut ab aliquo fides illa, seu fidei symbolum, concutatur, quod à sanctis quondam Patribus Nicænis editum est: « Neque enim aut nobis, inquit, aut ulli omnino alteri vel unam vocabulam ibi positam immutare, aut unam etiam syllabam præterire permittimus. » — Nego consequentiam. Aliud enim est symbolum convellere, aut ejus voces immutare; aliud est quidpiam fidei consentaneum inserere.

Instabis 3°: In synodo Chalcedonensi act. 2, cum judices proposuissent ut nova fidei formula, quæ symbolis Nicæno et Constantinopolitano consentanea esset, ipsis adjungeretur, præules contrâ clamârunt: « Expositionem alteram nullus facit; neque tentamus, neque audemus exponere. Docuerunt enim Patres, et in scriptis custodiuntur quæ ab eis sunt exposita, et citra ea dicere non possumus. » Ergo ne synodo quidem generali fas est novam fidei expositionem condere. — Distingue consequens: Cum necesse non est, concedo; si aut necesse, nego. Antiquitatis ergo studio ac reverentiâ ita clamabant præules, ne nova in dies symbola cuderentur, citra nullam necessitatem, quod judices postulabant; satis enim dilucidè Eutychis error, de quo agebatur, aliquot symbolo confusus fuerat, cum hinc Christus in eo dicitur *Deus*, illinc autem additur ipsum esse *factum hominem*: his quippe verbis duplex Christi natura aperte adstruitur, quam Eutyches negabat.

Instabis 4°: Synodus VII œcumenica post illatum symbolum Nicænum et Constantinopolitanum act. 7: « Hæc est fides Apostolorum, inquit... Nos leges Patrum custodimus;

« nos eos, qui addunt quid, vel adimunt, de Ecclesiâ anathematizamus. » Ergo non licet quidquam addere. — Distinguo antecedens: Post allata symbola Nicænæ et Constantinopolitanæ synodorum, nullaque his adjuncta ad fidei declarationem, et præsertim contra Ieonoclastas, concedo; post allata illa symbola, nihilque his adjectum, nego. Hoc itaque exemplum nobis omnino favet. — Instabis 5º: Cùm Carolus Magnus ex synodo Aquisgranensi legatos misisset ad Leonem III, ut ipsum consuleret super processione Spiritûs sancti à Filio, et additione voculæ, *Filioque*, Symbolo factâ, et in ecclesiis Gallicanis decantari jam solitâ, quoad primum caput respondit Leo pontifex se idem cum Gallis sentire, nempe Spiritum sanctum à Filio procedere: « Ita sentio, inquit, ita teneo; » sed quod spectat ad alterum, hanc improbat additionem, et ut non amplius decantaretur, ipsis auctor fuit; ac propterea in duabus argenteis tabulis, quas ad confessionem S. Petri reposuit, symbolum Constantinopolitanum sine hac additione exarari voluit. De quâ memorabili historiâ post Smaragdum abbatem, qui colloqui acta eodem ævo scriptis mandavit, Anastasium Bibliothecarium in Leone III, Magistrum Sententiarum lib. 1, distinct. 44, legi possunt & recentioribus Baronius, Binius, Sirmundus, et Colinius in Annalibus Francorum ad annum 810. — Distinguo antecedens: Hanc additionem improbat, tractando, non definiendo, quòd ipsi videretur nulla hactenus hujus faciendæ additionis sat gravis necessitas, aut ad eam faciendam sat magna auctoritas accessisse, concedo; quasi existimaret nullatenus eam fieri posse, nego. 1º Enim fassus est Leo III legatis, se multum ab eo abesse ut diceret hanc additionem ab Ecclesiâ fieri non posse; factam tamen non probat, quia à quibusdam duntaxat ecclesiis hactenus invecta fuerat. 2º Ut indicaret se circa id nihil pronuntiare velle, conceptis verbis monuit eosdem legatos se ista non affirmando, sed cum his tractando duntaxat disserere. At postmodum gravior longè necessitas fuit, et omnia Ecclesia in eandem additionem conspiravit.

Quod autem Symbolum sine ejusmodi additione exaraverit, et in Ecclesiâ palam proponi jusserit, id fecit studio antiquitatis, non quòd censeret aut statuere vellet nihil unquam in illud inseri posse.

Obijcies 2º: Non potuit hæc additio fieri, inconsultis Græcis. Attamen inconsultis his

facta est. Ergo. — Nego majorem. Satis enim est si, cùm ab universâ occidentali Ecclesiâ admissa est, id non ignoraverint Græci, nec tamen reclamaverint; cùm autem reclamare cœperunt, jam non essent audiendi, sed ab errore et schismate revocandi. At utrumque verum est. Nono enim demùm seculo hæc additio apud universam Ecclesiam occidentalem obtinuit, paulò ante Photium, qui cùm hæc de re graves querelas instituisset, ne à suis quidem popularibus catholicis auditus est. Postea enim habitum est ex utrâque gente concilium VIII œcumenicum, in quo res tantâ utrinque concordia gestæ sunt, ut ne leve quidem expostulationis vestigium appareat. Postmodum quidem reclamârunt; sed eo tempore schismate inquinati erant. Non debebat igitur additio jampridem facta, post rescindi; sed potius ob errorem contrarium confirmari, nec debebant Græci tunc audiri, sed corrigi. Non enim hic de eo tempore disputamus, quo hæc additio primum invecta est à nonnullis duntaxat ecclesiis, quibus tamen sua non defuisse ad id agendum idonea momenta persuasum habemus.

CAPUT V. — *Quandonam hæc additio, Filioque facta sit.*

Hæc in parte, tria sunt sedulò discernenda. Aliud enim est querere quandonam hæc vocula, *Filioque*, in quasdam fidei professiones inferri cœperit; aliud quandonam in symbolum Constantinopolitanum manaverit; aliud denique quandonam symbolum Constantinopolitanum cum ejusmodi additamento decantari consueverit. Porro hic potissimum investigamus quandonam hoc vocabulum in symbolum Constantinopolitanum invectum fuerit; de quo variz sunt opinionones.

I. Est eorum qui id adscribunt concilio ipsi Constantinopolitano, ratè voculam hanc nunquam ab ejus symbolo abfuisse. Ita illi, quos tacito nomine Petavius refert lib. 7, cap. 2, num. 2; quâ in sententiâ versatum quoque esse conjicit num. 4 Ratramnum Corbelessem, lib. 2 contra Græcos; sed immeritò, ut saltem nobis videtur. — II. Est Manuella Caleca, qui in libro contra Græcos existimat hanc additionem esse factam eadem ætate, jussu Damiani summi pontificis, et auctoritate cujusdam numerosæ synodi tunc habitæ. — III. Est Andreæ Colossensis scas. 7 concilii Florentini; Bellarmini lib. 2 de Christo, cap. 24, et quorundam aliorum, qui arbitrantur

eam VII seculo, circa tempora concilii VI œcumenici, in ingenti quadam occidentalis Ecclesiæ synodo sanctam. Quò fortè referri potest S. Thomas, qui I parte, quæst. 36, art. 2, ait hanc additionem opus esse ejusdam magnæ synodi, ejus tempus non assignat. — IV. Est Juliani cardinalis in concilio Florentino, mutationem hanc VII œcumenicæ synodo attribuentis, ex vetusti ejusdam historici fide, quem Martinum Polonum esse quidam affirmant. — V. Est longè plurium, qui summo pontifici Nicolao I id adscribunt. Ita inter cæteros Petavius lib. 7, cap. 2. — VI. Est Mainburgi, qui scripsit de historiâ schismatis Græcorum, quique in Benedictum VIII et XI sæculum hoc rejicit. — VII. Denique est communis theologorum, quæ statuit hanc additionem paulatim obtinuisse, paucis primò auctoribus, multis sequentibus exinde, omnibus tandem consentientibus.

ASSERTIO I. — Hæc vocula non est à concilio Constantinopolitano in symbolum inserta.

Probat. 1º Enim ubicumque occurrit symbolum Constantinopolitanum in antiquis monumentis, v. g., in actis concilii Ephesini aut Chalcedonensis, vox ista non apparet. 2º Si id esset opus synodi Constantinopolitanæ, cum ex Græcis illa tota constaret, Græci-que omnes eam amplectantur, nulla omnino quæstio foret.

ASSERTIO II. — Hæc additio non est Damasi pontificis.

Probat. 1º Enim nulla est uspiam hujus instituti à Damaso facti mentio. 2º Aut nunquam Græci reclamassent, aut citius reclamassent. 3º Leo III, summus pontifex, IX seculo ineunte, huic additioni non tantoperè restitisset, nec potuisset symbolum sine hac additione palam proponere, ut morem, qui hactenus obtinuerat, illibatum servaret. Nec dicas esse quoddam symbolum inter opera Hieronymi Damaso adscriptum, in quo hæc vocula compareat. Est enim hoc opus suppositum, et longè recentioris ævi.

ASSERTIO III. — Non est facta hæc additio in numerosâ quadam Latînorum synodo circa tempora concilii VI.

Probat. 1º Enim nullum extat hujus synodi vestigium. 2º Nec Leo III repugnasset, nec tanta ipsum inter et Gallicos episcopos altercatio extitisset.

ASSERTIO IV. — Non est facta hæc additio consensu utriusque Ecclesiæ in VII synodo.

Probat. 1º Enim illa non legitur in hu-

jus synodi codicibus. 2º Græci statim à synodo VII reclamare non essent ausi. 3º Anastasius Bibliothecarius, qui synodi VII acta latine vertit, paulò postquam habita fuit, hanc additionem non commemorat. Nec dicas venerandum quemdam VII synodi codicem in synodo Florentinâ fuisse adversus Græcos prolatum, in quo hæc additio extabat. De quo vide synodum ipsam VII in collectione conciliorum, et synodum Florentinam sess. 5. Namque hic codex, quantumvis antiquus, haud dubiè interpolatus fuerat; nec unus est contra reliquos omnes audiendus.

ASSERTIO V. — Ineunte V seculo, hoc vocabulum ab Hispanis in proprias fidei professiones inferebatur.

Probat. 1º Enim extat in concilio Toletano I, in Professione fidei adversus Priscillianistas, tom. 2 conc. 2º In concilio Bracarensi I, tom. 2 Conc. 3º In concilio Hispalensi, tom. 3 Conc. 4º In concilio Bracarensi II, tom. 3 Conc.

ASSERTIO VI. — Apud eosdem Hispanos in symbolo Constantinopolitano extabatsub finem VI seculi, ac publicè decantari tunc apud eos cœpit, Idemque mos deinceps obtinuit.

Probat. prima pars ex actis III concilii Toletani anni 589. Ibi enim symbolum Constantinopolitanum cum hac additione legitur.

Probat. secunda pars ex canone 2 ejusdem synodi, ubi constituit, « ut per omnes ecclesias Hispaniæ et Galliciæ, secundum formam « orientallum Ecclesiarum, concilii Constanti- « nopolitani 150 episcoporum symbolum recitetur, ut priusquàm Dominica dicatur oratio, voce clarâ à populo decantetur. » Nempè Justinus II anno 565 in Oriente edixerat, teste Joanne Biclarienti, « ut symbolum Constantinopolitanum.... in omni catholica Ecclesiâ « à populo concineretur, priusquàm Dominica « dicatur oratio. » Et ante ipsum Timotheus patriarcha Constantinopolitanus anno 510 eandem consuetudinem in Ecclesiam suam induxerat, ut perhibet Theodorus Lector lib. 2 Collect. De quo cardinalis Bona de Rebus liturgicis lib. 2, cap. 8, num. 2.

Probat. tertia pars ex conciliis Toletanis consequentibus à nobis suprâ allegatis, et ritumissæ Mosarabici; de quo Mabillonius in Præfatione rerum liturgicarum lib. 4, cap. 4, num. 10.

ASSERTIO VII. — Tam additio, quàm decantandæ additionis consuetudo, ab Hispanis ad Gallos et Germanos VIII saltem seculo manserunt.

Probatur prima pars de additione, ex conciliis Forojuliensi et Francofordiensi : de quibus cap. 2, *suprà*.

Probatur secunda pars de Symboli cantandiritu, 1° ex Valafrido Strabone, qui in libro de Rebus eccles. cap. 22, asserit : apud Gallos et Germanos, post dejectionem Felicis hæretici, sub gloriosissimo Carolo Francorum rege damnati, idem Symbolum latius et crebrius in missarum cœpisse officiis iterari. At si postea latius et crebrius, ergo antea, licet non ita crebrò, nec tot in locis, mos idem invaluerat. Damnatus est autem Felix anno 792 in concilio Ratisbonensi. 2° Ex missâ à Flacco Illyrico editâ, quam VIII seculo non esse recentiorum plures eruditi existimant. In eâ enim Symbolum cum additione hæc recitatur. 3° Ex actis legationis ad Leonem III post concilium Aquisgranense anno 810. Ex his enim constat eam consuetudinem non modò viguisse ab aliquo saltem temporis intervallo; sed etiam id egisse Gallos, ut ea à Sede apostolica probaretur; de quo dissentientes vide Mabillonium *suprà*, cap. 3, num. 6, et Cointium.

ASSECTIO VIII. — Nono ineunte seculo, utrumque apud Gallos frequentabatur; nondum autem erat in usu Romæ.

Probatur utraque pars ex actis legationis ad Leonem III, cujus historiam nuper retulimus.

ASSECTIO IX. — Sub finem seculi IX, Sedes apostolica additionem istam in Symbolum admaiserat.

Probatur 1° ex Photio, qui inter cætera id obijcit Nicolao I, summo pontifici, ac Latinis omnibus : « Præter illa, inquit, quæ commemoravimus,.... sacrum etiam Symbolum... falsare aggressi sunt. » 2° Ex Ratramno Corbeiensis, qui criminationem hanc diluit lib. 2, cap. 2. Ibi enim postquam demonstravit Symbolo apostolico, à synodis Nycænâ et Constantinopolitanâ esse nonnulla addita, de particulâ *Filioque* sic pergit : « Sed neque, inquit, episcoporum 150 tanta constat auctoritas, ut quod illis licuit (nempe addere quidpiam), non liceat tam romano pontifici, quàm uni-
versis Christi Ecclesiis. » Illic enim, ut patet, quod de romano pontifice, et latius Ecclesiâ dixerat Photius, id fatetur Ratramnus; sed factum defendit. 3° Ex Manuele Calecâ, qui testis est Photium id romane præsuli exprobrasse. 4° Ex S. Antonino In Chronico, parte 3, tit. 22, cap. 13, num. 10, ubi rem istam enucleatè narrat. De quo etiam Pithæus

in lib. de Processione Spiritûs sancti. Hanc quidem de Symbolo criminationem ipse Nicolaus non refert in Epistolâ suâ ad Gallos; sed hoc ipsius silentium tot disertis testimoniiis non præponderat. Quòd autem id neget in concilio Florentino, sess. 7, Andreas Colossensis, hoc assertionis nostræ veritatem non convellit; sed argumento potius est ipsum in hæc historię parte non satis fuisse versatum.

ASSECTIO X. — Symbolum idem anno 1014 sub Henrico I imperatore et Benedicto VIII summo pontifice Romæ decantari cœpit.

Probatur 1° auctoritate Bernonis Augiensis, qui, instigante imperatore, id à summo pontifice fieri cœpisse perhibet; de quo insuper consuli possunt Baronius ad hunc annum; Bona lib. 2, cap. 8, num. 2; et Mabillonius l. 1, cap. 2, num. 6.

ASSECTIO XI. — Sub Gregorio X in concilio Lugdunensi anno 1274, eadem hæc additio utriusque Ecclesiæ consensu probata est.

Probatur ex actis concilii, et illa, quos *suprà* allegavimus, auctoribus.

CAPUT VI. — An Pater et Filius sint unum idemque principium Spiritûs sancti.

Gregorius Ariminensis in 1, dist. 12, quæst. 1, et Durandus dist. 29, quæst. 2, arbitrantur Patrem et Filium duo esse principia Spiritûs sancti.

ASSECTIO. — Pater et Filius sunt unum Spiritûs sancti principium (1).

Probatur 1° auctoritate Patrum.

1° Enim Basilius, lib. 2 contra Eunomium, *suprà*, disertè definit eos non esse duo principia. 2° Augustinus, libro 5 de Trinit. cap. 4 : « Fatendum est, inquit, Patrem et Filium principium esse Spiritûs sancti; non duo principia. » 3° Anselmus in opusc. de Processione Spiritûs sancti, cap. 9 : « Sicut non credimus, inquit, Spiritum sanctum esse de hoc unde duo sunt Pater et Filius, sed de hoc in quo unum sunt; ita non dicimus duo ejus principia, sed unum principium. »

Probatur 2° decretis conciliorum. Ac 1°

(1) Agitur de principio quo, id est, quæritur utrùm actio per quam Spiritus sanctus producit, una eademque sit in Patre et Filio. Principium autem quod videtur esse duplex, ut notat Theologus Tolosanus. Principium enim quod est persona cui actio tribuitur : at qui actio quâ producit Spiritus sanctus, duabus tribuitur personis, licet duæ istæ personæ in eâ actione, et quatenus spirantes, non distinguantur. Eo fortassis sensu, intelligi debent Durandus et Gregorius Ariminensis. (Edi.)

quidem Lugdunensis cap. unico, de summâ Trinitate in sexto, ubi : « Damnamus, inquit, et reprobamus omnes, qui temerario ausuasserere præsumpserint, quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio, tanquam ex duobus principis, et non (1) tanquam ex uno, processit. » 2° Florentini, in Formulâ unionis, ubi : « Definimus, inquit, Spiritum sanctum ex Patre et Filio, tanquam ab uno principio et unicâ spiratione, procedere. »

Probatur 3° ratione. Vox quippe illa *principium* substantiva est, atque adeo directè ac præcipuè *formam* significat. Ergo plurali numero dici non debet, nisi ubi multiplex est forma, quâ principia agant. At Pater et Filius sunt principium Spiritûs sancti per spirationem activam. Ea autem unica est. Igitur Pater et Filius sunt unum ejus principium, non duo principia.

Objicies 1° : S. Hilarius de Trinit. lib. 2, Patrem et Filium vocat auctores Spiritûs sancti. Ergo sunt duo principia. — Distinguo antecedens : Duos auctores adjectivè, hoc est, duas personas ipsum producentes, concedo; substantivè ac propriè, nego. Lege S. Thomam quæst. 36, art. 4.

Objicies 2° : Non pauci sunt Patres, qui dicant Filium esse proximè ex Patre; Spiritum verò sanctum mediâtè tantum, eoque amborum originem distinguant; Gregorius Nyssenus Epist. ad Ablabium, et lib. 4 contra Eunomium, etc. Cyrillus lib. 4 Theauri; Anastasius Sinaita, etc. De quo Petavius libro 7, c. 44. Ergo Pater non eadem ratione, quâ Filius, est principium Spiritûs sancti, atque adeo non sunt unum et idem principium. — Distinguo antecedens : Filium esse proximè, Spiritum verò sanctum mediâtè, mediatione suppositi

(1) Nec quemquam moveat vox illa, *tanquam*, quasi adhiberetur ad restrictionem aliquam, sive attenuationem, insinuandam; usurpata est enim duntaxat ad copulanda inter se alia verba, et clarius significandum Patrem et Filium rationem principii, et quidem unius, habere respectu Spiritûs sancti, quo ferè sensu dicitur Joan. 4 : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre*. Ratio evidens est : nam Græci objiciebant Latinis *tanquam* grave inconveniens (en exemplum ejusdem generis), quod duo Spiritûs sancti principia statuerent; Latini autem id omninò negabant. Proinde si particula, *tanquam*, ad correctionem et imminutionem usurparetur, sensus esset Spiritum sanctum re quidem à duobus principis procedere, sed quæ unius tamen vicem et speciem gererent; quod obiectum non solveret difficultatem, sed potius dolosam equivocationem rebus fidei perfidè admixtam et insertam argueret. (Ed.)

et existentiz, concedo; mediatione virtutis et actionis, nego. Eò itaque Filius dicitur esse proximè à Patre, quòd prima sit persona à Patre producta; Spiritus verò sanctus mediâtè, quòd postrema sit persona, à Patre quidem procedens, sed interposito Filio, à quo simili ratione producit; non verò quòd Spiritûs sancti productionem propiè attingat vi suâ Filius, quàm Pater.

Objicies 3° : Augustinus lib. 15 de Trinit. cap. 17 et 27, et tract. 99 in Joan., ait Spiritum sanctum principaliter procedere à Patre. Ergo non est unum et idem cum Filio principium; alioquin nullum esset inter ambos discrimen. — Distinguo antecedens : Principaliter, hoc est, tanquam à primo fonte spirationis, concedo; quasi non sit una eademque spirandi vis, nego. Statim quippe mentem suam explicat in hunc modum : « Ideò addidi, *principaliter*, quia... Filio... hoc quoque Pater dedit. » Quod autem Augustinus *principaliter* vocat, hoc idem *naturaliter* appellat in libro dogmatico, et *propriè* Petrus Damiani opuse. 58, cap. 7.

Objicies 4° : Spiratio non minùs relationem postulat, quàm actionem voluntatis. Ergo non minùs Pater et Filius dici debent duo principia propter duas relationes suas, quàm unum principium propter unam eademque voluntatis actionem. — Nego consequentiam. Licet enim spiratio relationem simul et actionem voluntatis significet, eas tamen diverso modo complectitur; nempe actionem voluntatis ut actionem productivam, quæ propriè constituat principium; relationem verò, ut conditionem duntaxat adjunctam et quadamtenus extrinsecam. Non vulrum igitur si unum principium ambo dicantur propter unam eandemque actionem, non duo principia, propter duplicem relationem (1).

(1) Ille quæritur utrùm dici possit Spiritum sanctum à Patre per Filium procedere.

Respondeo cum Billuarto diss. 5, art. 6, affirmative; sic enim locuti sunt Patres Græci, et inter Latinos S. Hilarius lib. 12 de Trinitate. Ratio est quia Filius habet à Patre quòd ab eo procedat Spiritus sanctus; ergo potest dici quòd Pater per Filium spiraret Spiritum sanctum, sive, quod idem est, quòd Spiritus sanctus procedat à Patre per Filium; quo etiam sensu dicitur de operationibus ad extra, Joan. 4 : *Omnia per ipsum facta sunt.* Ita Billuartus.

Cavendum tamen est ne hæc loquendi ratio pravo sensu accipiat, quasi nempe significaretur, Filium esse veluti facultatem, aut ministrum, aut etiam instrumentum, quo Pater Spiritum sanctum produceret; atque adeo

Quæstio Decima.

De loquendi ratione in exponendo sanctissimæ Trinitatis mysterio observandâ.

Quæ ad voces varias pertinent in hoc explicando mysterio usurpari solitas, ea, quantum necesse est, in antecessum, prout occasio se dedit, occupavimus (1). Quocirca id duntaxat

Spiritum sanctum mediâtè solum à Patre, immediâtè verò à Filio procedere. Enimverò jam dictum est spirationem communem esse Patri cum Filio, qui ideoque sunt unum Spiritus sancti principium. Igitur sensus est Filium ex suâ generatione habere, ut producat Spiritum sanctum, id est, spirationem activam ex Patre in Filium vi originis unanare. (Ed.)

(1) Nonnulli theologi, ut Franciscus Amicus Societatis Jesu, tract. de Deo Trino, disputat. 29, fusè admodum de præsentî materia loquuntur, multasque regulas statuunt, quæ sive ob earum multitudinem, sive ob verborum obscuritatem et subtilitatem quæstionis, non magnam lucem afferunt: imò verò quibusdam videri potest his obscuritatem, potius quàm lucem, diffundi. Unde satius duximus, non eas quidem regulas penitus omittere, sed ad tres tantum illas reducere, quæ alias omnes propemodum complectantur.

Regula prima: Cavendum summooperè est à locutionibus quæ distinctionem tum naturæ, tum attributorum absolutorum, significant. Ratio aperta est: unica enim in Deo natura est et essentia, neque etiam absoluta attributa multiplicantur. Hinc 1º dici nequit, in Deo est *triplicitas*, neque, *Deus est triplex*. Nam juxta communem usum, voces istæ non solas personas, sed ipsam multiplicant naturam: Sectis dicendum de verbis, *trinitas* et *trinus*, quæ, sic usu volente, non naturam, sed solas personas multiplicare intelliguntur. Hinc 2º dici non potest: *Aliud est Pater, aliud Filius*; atrectè dicitur: *Alius Pater, alius Filius*; pronomina enim neutrius generis substantiam indicant, utpote informia, generis autem masculini pronomina, utpote quæ formata sunt, personam directè respiciunt. Hinc 3º dici nequit divinas personas esse à se invicem alienas, extraneas, separatas, diversas, disjunctas; quæ nomina distinctionem et diversitatem in ipsâ naturâ et substantiâ significant. Item dici non debent similes naturæ, quia id plures esse naturas supponit. Verum rectè dicitur eas esse distinctas, discretas, oppositas. Hinc 4º dici nequit in Deo tria esse individua; plura enim individua diversam numerum naturam indicant, siquidem individuum est aliquod indivisum in se et divisum à quolibet alio. Hinc 5º dicere nefas est: *Essentia generat*, aut *generatur, producit, aut producitur*; hæc enim, ait Theologus Tolosanensis c. 4, supponere videntur aliam esse essentiam quæ generat, aliam quæ generatur. Dici tamen potest: *Deus generat, Deus producitur*, eò quod ibi vox, *Deus*, non sumitur absolutè pro essentia divinâ, sed relativè tantum pro unâ speciali personâ, quæ verè Deus est.

zât superest, ut de nominum substantivorum et adjectivorum offerendorum ratione pauca annotemus.

ARTICULUS I.

Quæ ratione offerri possint ac debeant nomina substantiva concreta.

Nomina substantiva eò potissimum ab adjectivis acernuntur, quod cum adjectiva subiectum directè, et formam indirectè tantum, nimirum ut ei adjacentem, significant; substantiva contrâ formam ipsam directè, et subiectum nonnisi confusè arguant. Hinc est quod nomina substantiva plurali numero non offerantur, nisi ubi forma ipsa multiplicatur; adjectiva autem contrâ subiectorum conditionem sequantur; atque ut hæc singularia sunt, vel multiplicia, ita singulari vel plurali numero usurpentur.

Jam verò nomina substantivorum, quæ de Deo dicuntur, non unum est genus. Alia enim sunt quæ propriè pertinent ad essentiam et quæ tribus personis communia sunt, v. g., nomen *Dei*; alia quæ ad personarum distinctionem spectant; alia denique, quæ tam de personis, quàm de essentiâ possunt dici, ut *res*, *ens*, etc., quæ à philosophis *transcendentia* appellantur. Quibus positis,

Asserimus 1º nomina substantiva, quæ transcendentia sunt, pro vario sensu quo accipiuntur, vel singulari vel plurali numero

Regula secunda: Cavè admodum vitandum est quidquid personarum distinctionem tollit; sicut enim una est natura, ita tres sunt in Deo personæ realiter distinctæ. Hinc 1º dici nequaquam debet: *Deus est solus*, vel *solitarius*; nam hæc verba non deorum tantum, sed etiam personarum pluralitatem excludunt; at dici potest: *Deus est unus*; in hæc enim phrasî vox, *unus*, in divinam naturam, non in personas cadit. Hinc 2º dici nequit: *Filius unus est cum Patre*; quia sic excluderetur Spiritus sanctus; sed dici posset: *Filius cum Patre unus est*; namque vocabulum istud tunc ad ipsam substantiam referretur.

Regula tertia: Prorsus fugiendæ sunt loquendi rationes, quibus tollitur personarum æqualitas; cum enim divinæ personæ eandem numerum naturam habent communem, æquales omnino sunt inter se. Hinc dicere non licet: Personæ divinæ sunt discrepantes, disparæ, disparatæ, dissimiles, differentes, et cætera hujusmodi, quæ naturæ differentiam exhibent.

Cæterum quicumque de SS. Trinitate sermonem habet, diligenter attendat necesse est, quis sit communis loquendi usus, et quanam rerum adjuncta. Sunt enim ambigæ quædam locutiones, quas sapiens quisque vitare debet, aut saltem explicare, ne fortè aliis scandalum generet, auresque fidelium temerè offendant. (Ed.)

efferrî posse. Sic Damasus in Epistola synod. ad Illyricos missâ; Gelasius Cyzicenus in actis Nicænæ synodi, parte 2, cap. 12; Augustinus lib. 1 de Doctr. Christ. cap. 5, ut et tractatu 11 in Joannem, et concilium Lateranense in Decreto fidel, tres personas definiunt esse unam rem; contrâ Anselmus in libro de Incarnatione Verbi, cap. 3, et Theodorus Abucara opusc. 2, tres esse res pronuntiant.

ASSENUMUS 2° nomina substantiva, quæ ad Patris et Filii ac Spiritûs sancti distinctionem referuntur, plurali numero esse efferenda; sic dicimus esse tres personas.

ASSENUMUS 3° nomina substantiva, quæ ad communem unitatem spectant, non esse plurali numero usurpanda; Ita tres Deos non dicimus. Attamen apud veteres nomina ejusmodi substantiva non semel adjectivè sumuntur, aut plurali numero efferuntur. Ita Justinus aliquæ supra, Filium ac Spiritum sanctum vocant *secundum ac tertium Deum*, id est, secundam et tertiam personam, quæ divinitatem habeat; sic Methodius apud Photium codice 235, Patrem et Filium appellat *duas potestates*, id est, duas personas omnipotentia præditas, etc.

ARTICULUS II.

Quomodo efferrî debeant nomina adjectiva.

Nomina adjectiva, cùm subjectum propriè

significent, quando de Deo usurpantur, in quo tres sunt personæ, plurali numero efferrî debent. Ita symbolum, quod vulgò Athanasii dicitur, ait tres personas esse sibi invicem coæternas, licèt una sit in tribus æternitas, etc. Sed, ut modò notabamus nomina substantiva non infrequenter à veteribus adjectivè accipi; sic observandum est nomina adjectiva non rarò contrâ sumi substantivè, quod sit ubi singulari numero efferuntur. Ita Augustinus tract. 39 in Joan.: « Non sunt tres dii, inquit,.... non sunt tres omnipotentes. » Symbolum Athanasii pari ratione negat *diei tres æternos, increatos, immensos, omnipotentes*; quod et prohibet synodus Toletana XI in fidei Professione. Ita quoque Fulgentius in libro de Trinit., definit non esse tres bonos; quo modo etiam loquitur Alcuinus quæst. 6 de Trinit. Porrò nomina hæc cùm singulari numero efferuntur, substantivè accipi, non adjectivè, argumento est certo et evidenti symbolum idem Athanasianum. Postquàm enim absolutè pronuntiavit non esse tres æternos, sed unum æternum, nihilominus addit tres personas esse sibi invicem coæternas.

Sed hæc sufficiant de mysterio sanctissimæ Trinitatis, cui sit benedictio, et honor et gloria, et potestas in secula seculorum. Amen.

Appendix prima.

Hujusmodi quandoquidem tota ferè tractatus summa in eo posita sit, ut tres simul in unica simplicissimâque substantiâ admittantur personæ; existimavimus nos gratum aliquid lectoribus atque utile præstituros, si in tanti momenti quæstionem plenius pertractandam incumberemus. Nobis igitur iterùm demonstrandum est, talem esse divinæ substantiæ opulentiam, ut, citra ullum unitatis dispendium, in tres personas infinitas dilatetur, atque adeo nec unitati fecunditatem, nec fecunditati unitatem officere. Eâ de re Thomassinus plurima luculentissimè quidem scripsit capita, in eximio suo tractatu de SS. Trinitate. Ad propositum nostrum satis erit selecta quedam ex his hic tradere, quibus augeatur fides, spes dilatetur, ignescat charitas, tota

denique mens ad cœlestia quasi rapiatur. Proferemus igitur fragmentum capitis 4, integrum caput 5 cum maximâ parte capitis 6 et 28. Ut aliquem verò institamus ordinem, hæc omnia ad duo capita revocabimus. In priori referuntur quæ generatim probant in Deo unitatem et fecunditatem simul consociari; posterius autem constabit ex his quæ specialius demonstrant, divinarum personarum unitatem esse omnium perfectissimam, cùm sit reciproca immissio, seu inexistencia, sive etiam consubstantialitas.

CAPUT PRIMUM.

Nec unitati Dei fecunditatem, nec fecunditati unitatem officere.

Ut Thomassinus ordinem, quantum fieri po-

test, retineamus, præsentem quæstionem solvemus primùm ex Patribus Græcis, deinde verò ex Latinis; unde duplex erit articulus.

ARTICULUS PRIMUS.

Deum esse unitatem ipsam summè secundam. Ex Patribus Græcia.

I. Athanasio una est et plena Divinitas; Unitas et plenitudo Deitatis in Patrem et Filium extenditur à Patre in Filium influens. Nec enim Unitati illi competere potest, ut sterilis sit, cùm plenitudo sit; nec plenitudini, ut dividatur, cùm Unitas sit. Patris substantiam non ex parte accipit Filius, quia ejus substantias dos propria et natura est, ut plenitudo et infinitas sit. Deus unus, primus et solus est, sed cùm illa unitas plenitudo sit, non ex parte, sed sese ut est effundens; qui inde generatur Filius, Deus, unus, primus, et solus ipse est, quia tota est Deitatis paternæ plenitudo. Athanasius Orat. 4 cont. Arian.: « Non autem ex parte aliquà forma Deitatis conficitur, sed ex integrà Deitate Patris, essentia Filii consurgit, et solidus Deus: ideòque, cùm par esset Deo, non rapinam arbitratur, esse se æqualem Deo. » Et infrà: « Unus enim solus Deus et primus est. Neque ea ad demolitionem Filii referuntur, absit: est enim ille ipse in uno primo et solo, ut unius, solius, et primi unicum Verbum, sapientia et splendor. Est autem ipse et primus et plenitudo primæ et unicæ Deitatis, in totum interim ipse plenus ac integer Deus. Ἐστὶ καὶ πᾶντες καὶ αὐτὸς καθ'αυτὴν τῆς τοῦ πατρὸς καὶ μόνου Θεότητος. »

II. Unitas enim cùm partes non habeat, aut tota et eadem habetur, aut non habetur; sine suâ plenitudine non habetur. Vide autem, ut Idem Athanasius sic unum et unum Patrem esse et Filium prædicet, ut dualitatem non admittat; aut si admittat, mox retractet; ut duos numero esse fateatur, sed ita ut unum substantia sint. Ita enim ipsi quidem in substantiâ suâ duo non sunt, sed unum; duo autem à nobis dicuntur, duo numerantur, quia id nostræ infirmitati indulgetur, naturam inenarrabilem narranti. En verba Athanasii in Oratione adversus Sabellianos: « Habes igitur Filium, habes Patrem, ne extimeris dualitatem: naturâ enim distincti non sunt: neque item, qui de duobus loquitur, abalienat genitum à genitore. Neque ob alteram illam insaniam, quâ dicunt, unam non posse esse duorum Deitatem, ideò nefas dictu existimaveris, unum esse Deum, quia et Pater

qui unus est, sit Deus: et Filius qui alter est, sit Deus: cùm ille utpote Fillus, identitatem habeat cum Patre, ipse interim tamen Pater non est, sed unitus naturâ cum Patre, ut duos quidem numero esse, unam tamen in ambobus perfectam essentiam constituas. Duos autem non bifidos ex duabus partibus; sed duos prorsus integros: eò quòd integer sit et perfectus Filius ex integro et perfecto Patre, character paternæ substantiæ. »

Perspicis, ut Patrem et Filium agnoscat, dualitatem deprecetur; quòd in summâ et principe unitate unum sint omnia, eoque dualitas non faciliè admittatur. Quippe ubi natura, ubi substantia una est, et summè una est, dualitas non est. Fatetur numero duos esse, sed unam amborum perfectam essentiam; eam porro esse perfectionem et integritatem, et unitatem amborum, ut nihil sit in Patre, quòd non manet in Filium: nihil in Filio, quòd non manet à Patre: ita quippe necesse est, quando unitas ab unitate manat, quando unitas sese qualis quantaque est effundit et dilatat. Id valent illa Christi verba: *Ego et Pater unum sumus. Ego in Patre, et Pater in me est. Qui videt me, videt et Patrem.* Ex summæ Unitatis foecunditate et prole, manifestissimè id totum elucescit. Unde paulò post Athanasius: « Qui igitur in genitore genitus? aut rursus genitor in genito? quomodò ille in isto? aut iste in illo? Quoniam iste talis est qualis ille, et ille talis qualis iste; atque ita sit ut duo unum sint, eò quòd non divarient, neque disjungantur, neque sub aliâ specie, aut sub diverso caractere Filius intelligatur; sed quòd Deus sit quemadmodum et Pater. »

III. Et rursùm non multò post, ut Pater et Filius, Unitas et partus Unitatis, dici potius debeant unus et unus, quàm duo, vel dualitas. Cujus ressanè permira illa, sed tamen expeditissima ratio ab Athanasio statim suggeritur, quòd unitas à seipsâ non deficit, foecunditate suâ non perimitur: non obscuratur, sed illustratur; non dividitur, atque ita nec dualitas sit; ita enim perimeretur. Universa plenitudo Deitatis et Unitatis, ita est in Patre, ut sit et in Filio: et vicissim sic in Filio, ut et in Patre: propterea quòd non possit vel Unitas esse, nial plenitudo sit; nec plenitudo esse, nisi Unitas sit. Igitur in Patre Filium esse, et Patrem in Filio, hoc nihil est aliud, quàm illum qui ex Deo genitus est, naturaliter talem esse, qualis et

« genitor Pater, eumque ostendere paternam
 « formam in se, et se vicissim ostendi in pa-
 « ternâ substantiâ. Unus igitur et unus : dua-
 « litas, non divisa est naturâ; cùm sit indefi-
 « ciens ad suam integritatem. Universa enim
 « plenitudo et integritas Deitatis est Pater,
 « ut Pater : universa item plenitudo Deitatis
 « est Filius, ut Filius : quandoquidem ambo-
 « rum una forma intelligitur, quæ integrè se
 « in utroque et solidè exhibet. » Ideo et fiden-
 « tissimè sic mox pronuntiat sanctus Pater,
 « frustra de Unitatis amore et tuitione sese ja-
 « clare eos qui infesti sunt catholicæ de Trinitate
 « doctrinæ. Unitas enim qualiscumque demùm,
 « quæ Trinitati hypostaseon non potest sociari,
 « illa Judaica, jejuna, imperfecta et sterilis uni-
 « tas est, et ad extremas quasdam angustias
 « arctata. Vel in ipsis enim naturis creatis, sive
 « corporeis, sive incorporeis, bifariâ unum
 « dicitur; unum egestate et privatione omnium,
 « aut pend omnium, longissimè dissitum ab eo
 « quod universitate unum est. Unus est mundus,
 « unus est sol, sui generis universitate. Unum
 « est animalculum quodlibet et pulvisculi gra-
 « num, sed egestate unum est. Unus est Deus
 « universitate, quia unum omnia est, nec ejus
 « unitatis amplitudini pugnat, ut hypostasibus
 « trina sit. » Nullus igitur repudians hanc Tri-
 « nitatem, unitatem existimet se invenire pos-
 « se, sed in Trinitate unum existimet. »

IV. Ab hac Athanasii doctrinâ non recede-
 « bat Gregorius Nazianzenus, ex quo non pœ-
 « nitent hæc primùm decerpisse, tum postea
 « paulò accuratius expendisse, Orat. 13 : « At
 « ego Deitatis principium temporis expers, in-
 « separabile atque infinitum statuens, et prin-
 « cipium, et ea quæ à principio manant, pari
 « honore prosequor : illud, quia talium est
 « principium; hæc, quia tali modo, et talia, et
 « ex tali, nec tempore, nec naturâ, nec cultu
 « et veneratione distincta; unum divisim exi-
 « stentia, et conjunctim divisa, dictu licet
 « mirum : non minùs ob relationem, quam
 « inter se habent, laudanda, quàm unumquod-
 « que per se acceptum et intellectum; perfe-
 « ctam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate
 « mirum ob divinitas motâ, binario autem
 « superato; propterea quòd Deitas supra ma-
 « teriam et formam sit, ex quibus corpora
 « constant : Trinitate verò propter perfectio-
 « nem definitâ; hæc enim prima binarii com-
 « positionem superat, ut nec Deitas angusta
 « maneat, nec in infinitum diffundatur. Illud
 « enim parcum ac jejunum : hoc confusum.

« Illud Judaicum prorsus : hoc ethnicum, ac
 « multorum deorum cultum redolens. »

Principium Deitatis Nazianzeno Pater est,
 Θεόπρος ἄρχη : quæ à principio manant, τὸ ἐκ
 τῆς ἀρχῆς, Filius et Spiritus sanctus. Tria illa
 unum divisim existunt, ἐν ὅτῃ διαρκήτως : et
 conjunctim divisa sunt, καὶ διακείμενα συνε-
 μέτως : summæ venerationis cultu prosequenda
 sunt, tum propter relationem quam inter se
 habent, ut omninò sejungi non possint : tum
 sigillatim etiam et sejunctim spectata. Nec
 enim in eis nisi una, summa et simplicissima
 Unitas est, eadem in tribus, eadem in uno
 trium quolibet; eadem, inquam, et perfecta
 et tota. Nec enim aliter Unitas summa et opu-
 lentissima esset. Ita perfecta est ex tribus per-
 « fectis Trinitas : τρίας τελεία ἐκ τελείων τριῶν.
 « Scilicet Unitate ob divinitas motâ : μονάδος μὲν
 « κινήσεως διὰ τὸ παύσειν. Hoc ipsum illud est
 « Augustini offatum : Trinitatem exurgere divi-
 « narum hypostaseon ex copiosâ unitatis magni-
 « tudine. Quod autem ait Nazianzenus, ob divi-
 « tias motam esse Unitatem, hoc ipsum est quod
 « supra jam non semel ex aliis Patribus audivi-
 « mus, dilatam esse Unitatem, et ita adplen-
 « duisse Trinitatem. Motione enim res quælibet
 « dilatatur, dilatatione movetur et fundit sese.

V. Si quæras autem quare Unitas sese mo-
 « vens, atque ita ad dualitatem progressa, non
 « ibi rursus conquieverit, ut jam hypostases
 « essent duæ, nec plures essent, Pater et Filius,
 « respondet Nazianzenus, non ut rationem et
 « causam tam ineffabilis arcani nobis aperiat,
 « sed ut ne illaudatum illud arcanum præter-
 « mittat; quando jam illud animadvertum à no-
 « bis est, hymnos hos esse potius, quàm sermo-
 « nes nostros de Deo uno et trino. Respondet,
 « inquam, Nazianzenus, dualitate designari na-
 « turas materiales et divisibiles, quæ materiâ et
 « formâ constant, binarioque suo divisioni et
 « interitui obnoxii sunt. Ideò unitatem sese
 « moventem ac dilatantem progressam esse ultra
 « binarium, adeoque ad Trinitatem pertigisse,
 « quæ jam perfecta et indivisibilis est. Certè vel
 « illi ipsi qui de numeris olim accuratissimè
 « scripsere, ternarium præ cæteris admirati
 « sunt. Addit denique sanctus doctor, æquum
 « pulchrumque fuisse, ut in plures hypostases
 « se dilaret unitas, non ut in infinitum multi-
 « plicaretur. Parcum enim et jejunum esse, ac
 « Judaicum, intra unam cohiberi personam :
 « superfluum autem, confusum et gentilitium in
 « plures pluresque effundi. Quæ mihi quidem
 « videntur à Gregorio dicta, non quò plenam

nobis hic intelligentiæ lucem accenderet; sed ut quod, etiamsi tantum probabile et plausibile, mens humana parturit, id quoque Deo consecraret: gnarus aliqui trium non amplius personarum prædicationem traditionemque invaluisse jam inde ab humani generis ortu, ut infra declarabitur: nec de rationibus et demonstrationibus ad id excogitandis magnoperè laborandum esse. Postquam enim declaratum est certissimis rationibus, Unitatem illam summam, quæ Deum maxime decet, et quæ constantissimè Deus ipse est, non solam, non solitariam, sed amplissimam et opulentissimam esse in suo etiam ipsius sinu, et in duas saltem personas dilatari: jam facillimè acquiescit sobrius et cordatus quisque, ut non plures in eâ esse quam tres personas, Scripturæ, Traditioni, consensui assentiamur Ecclesiarum et antiquissimæ et universali.

VI. Audiendus rursùm nobis est et commentandus Gregorius: « Ego contra unam vocem, eamque brevem et compendiosam, habeo; Trinitas verè Trinitas est, fratres. Trinitas porrò non diversarum rerum enumeratione est. Quid enim aliqui prohibeat, quin et decadem, et centuriam, ac myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? multa quippe multoque his plura in numerum cadunt: sed æqualium et honoræ parium complexio, nomine scilicet ea quæ naturâ unita sunt, connectente, nec, quæ solutionem nesciunt, per dilatantem numerum dissipari sinente. Sic sentimus, sic animo affecti sumus, ut, quam relationem atque ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgatâ mente hominibus, quibus, vel in hac vitâ, vel in posterum Trinitas id patefecerit, noscendum relinquamus. » Audis Trinitatem verè Trinitatem esse, atque ideo rerum diversarum enumerationem non esse, sed æqualium et honoræ parium complexionem. Nec enim Trinitas illa numerus est, sed unitas explicata. Hinc illa trium æqualitas, consubstantialitas, coeternitas, identitas. Nal enim hæc adsint, jam numerus erit; jam disjungi à seipsâ, jam dispergi ac separari poterit. Hæc ut capiantur, et amplitudine quâdam mentis, et puritate opus est. Cùm se dilatet enim divina Unitas, quidni et mens nostra illi utcumque intelligendæ et capiendæ sese dilatet? Ut se dilatet autem, opus est, ut creata omnia, creatorumque omnium imagines à se ejiciat, quòd nihil horum satis aptari Deo possit. Porrò hæc ipsa creaturum

omnium imaginum ejectio, ut Deo uno impletur mens, illud ipsum enimverè est, quod puritas mentis dicitur.

VII. Hùc quoque pertinent, quæ allo loco habet Idem Nazianzenus, Orat. 39: « Deum porrò cùm dico, uno eodemque triplici lumine perstringamini: triplici quidem, quantum ad proprietates sive hypostascs, si cui hoc verbum magis arridet, sive personas; neque enim de vocabulis dissidebimus, quamdiu syllabæ ad eandem sententiam ferent: uno autem, quantum ad substantias, hoc est, divinitatis rationem. Distinguitur enim indistinctum, ut sic loquar, et distinctum connectitur. Unum enim in tribus divinitas est, et tria unum, ea, inquam, in quibus divinitas est; vel ut magis propriè dicam, quæ Divinitas est. Excessus autem ac defectus missos faciamus; nec per unionem confusionem, nec rursùm per divisionem separationem efficientes. Aequo enim intervallo à nobis absint, et Sabellii contractio, et Arii divisio; mala ex diametro opposita, et impietate paria. Quid enim necesse est Deum vel malè connectere, vel ad inequalitatem scindere? »

Est igitur non tantum Trinitas, sed et Deitas unum idemque triplex fumen: *ἐν φάει καὶ τρία*. Tres enim vel proprietates, *ἰδιότητες*, vel hypostascs, vel personæ, *πρόσωπα*, cùm tres hæc voces promiscuè habendæ sint: Tres, inquam, personæ unitate naturæ constringuntur, sive hanc Deitatem, sive substantiam dicas. Ea verò et distinguitur indistinctè, et distinctim connectitur. Unum enim in tribus divinitas est, et tria unum. Quæ omnia eodè vergunt, ut unitas capiatur, quantum dabitur, et suæ simplicitatis retinentissima, et in tres personas sese dilatans. Sabellius eam dilatationem non capiebat, ideoque tres personas in unam contrudebat. Arius eam unitatem non aspiebat, ideo in sinum Deitatis etiam dispaes et creatas personas intrudebat. Unitas ut se dilatet, et pluribus personis opus est; et ut Unitati hæc dilatatio non officiat, consubstantialia sint hæc personæ, necesse est. Ita enim Deus nec malè connectitur, quod audebat Sabellius, nec ad inequalitatem scinditur, hoc enim Arius.

VIII. Venio ad Basilium à Gregorio suo nunquam discedentem. Sic ergo ille verbis aliis non aliam doctrinam tradit, Orat. 27. cont. Sabell.: « Licet enim numero duo sint Pater ac Filius, naturâ tamen divisi non sunt,

« neque qui duas personas dicit, statim alienationem inducit. Unus Deus est et Pater, unus Deus et Filius, non dii duo. Quoniam identitatem habet Filius ad Patrem. Non enim aliam in Patre divinitatem intueor, et aliam in Filio; neque aliam illius, et aliam huius naturam pono. Ut igitur perspicua tibi sit personarum proprietates ac differentia, numera seorsum Patrem, seorsum quoque Filium. Ne verò in errorem plurium deorum deficias, unam in utroque essentiam confitere. Hoc pacto et Sabellius cadet, et Anomæus conteretur. »

Igitur fatetur duos esse Patrem et Filium, et duos numero dici posse, *δύο τῶ ἀριθμοῦ*. Etsi enim numerus nec sit ullus in Deo, nec esse possit, propter numerorum multiplices imperfectiones, id tamen hominibus indulgendum fuit, ut humano ingenio et more, ut humanis verbis de Deo loquerentur, quæ non ipsi, sed ipsis essent accommodata. Itaque Scripturæ ipsæ, quæ nostris scilicet utilitatibus serviebant, in has voces nobis præstiterunt; præformanturque nobis non solum quid de Deo crederemus, sed et quid loqueremur; ne æterno lingua nostra silentio damnetur de summo Bono suo. Tres ergo in Scripturis divinis divinarum personarum numerantur, tres numero dicuntur. At ne qua inde fidei nostræ labe inveniat, sic Pater et Filius dicuntur duo esse in numero, ut non dividantur naturæ, φύσις, ut negetur duos deos esse posse, vel dici; ut identitatem Filius dicatur habere ad Patrem, ταυτότητα ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα. Idque propterea quòd non aliam habeat Pater atque Filius divinitatem aut naturam. Quæ hic ταυτότης dicitur, non consubstantialitas, non æqualitas tantum est, sed identitas; id quippe postulat ratio summæ et principis Unitatis, ut ne eam quidem sectionem admittat, quæ inter consubstantiales et æquales substantias reperitur.

Eòdem referenda sunt et hæc Basilii, quæ ab eo paulò post subjiciuntur, plenam in singulis personis esse Divinitatem, adeòque summam esse trium inter sese identitatem, summam unitatem, quâ major alia cogitari non possit, etsi possit pauperior ac jejunior. Plenitudo hæc et perfectio Deitatis, ut in singulis personis sit, quod dicitur esse, eòsum est ut earum unitas illa sit, quæ tres personas indivisè complectatur. « Est quidem Pater perfectam habens ac nullius indigam essentiam, radix et fons Filii ac sancti Spiritus existens. Est verò et Filius in plenâ divinitate vivens Verbum, et progenies Patris,

« nullâ in re deficiens. Plenus est autem et Spiritus, non pars alterius, sed perfectus, et totus in seipso considerandus: conjunctus quidem indivisè Patri est Filius, conjunctus item Filio est Spiritus. » Et paulò post: « Quandocumque igitur sanctam Triadâ conjungamus, noli quasi tres unius cujusdam rei inseparabilis partes cogitare; imple nani- que est hæc cogitatio; sed trium perfectorum et incorporalium inseparabilem conjunctionem intellige. » Nec plena, nec perfecta foret persona quilibet, aut personæ cunjuncta unitas, si non totam illam, et totam illam eandem complecteretur aliarum personarum plenitudinem, perfectionem et unitatem.

IX. Eòdem revolvuntur, quæ habet alibi Basilii in libro de Spiritu sancto, ubi illud monet, ut ne cui religio sit in percensendis divinis personis numeros adhibere: sed ne inde occasionem quisquam scelestus capiet plures deos invehendi. Nec enim ubi personas divinas numeramus, ea est illarum, vel numerorum compositio. Non dicimus unum, duo, tria; non dicimus primum, secundum, tertium. Sed ubi tres numeravimus, illos statim summæ arctissimæque unitati includimus, quòd unus, unus, et unus tres quidem dicantur à nobis; sed unum sint essentiæ et substantiæ unitate simplicissimâ. « Quòd si et numerus adhibendus est, nequaquam est per eum depravanda veritas. Aut enim silentio honorantur ineffabilia, aut plè numerantur sancta. Unus Deus et Pater, et unus unigenitus Filius, et unus Spiritus sanctus. Unamquamque personam singulariter offerimus: cæterùm ubi numerandum est, haudquaquam in doctè numerando eas proferimus, quasi plures deos intelligamus. Neque enim juxta compositionem numeramus, ab uno ad plura facientes Incrementum, ut dicamus, unum, duo, tria, neque primum, secundum, ac tertium. Ego enim Deus primus, et ego posterior. Secundum autem Deum nunquam antehac, ac ne hodie quidem audimus, eò quòd Deum ex Deo adorantes, etiam propriatatem profitemur personarum, manemusque in uno principatu; non dissipantes divinæ naturæ rationem in multitudinem subdivisam: eò quòd unam in Deo Patre, et Deo unigenito formam, ut ita loquar, et contemplamur, inseparabili Deitatis essentiali unitam. Filius enim in Patre, et Pater in Filio, quandoquidem hic talis est, qualis ille; et ille, qualis hic: atque hæc quidem

« in parte unum sunt. Itaque juxta persona-
rum proprietatem, unus sunt et unus; at
« juxta communem naturam, unum sunt
« ambo. »

Nec multò post advertit Basilus. sic et Spi-
ritum sanctum unum dici, non quomodo
creata natura vel persona quælibet una est;
sed sicut Pater unus est, Filius unus est, atque
adeò Spiritum sanctum Patri et Filio tam in-
timum, tam conjunctum esse, quàm unitas
unitati conjunctissima est. « Neque enim unus
« est è vulgo, sed quemadmodum unus est
« Pater, et unus Filius, ita et unus est Spi-
ritus sanctus; à creaturarum naturâ tantum
« semotus, quantum probabile est singularem
« numerum à compositis distare. Patri verò et
« Filio in tantum unitus est, quantum consortii
« habet unitas cum unitate. »

X. Nec ab his abluunt, quæ habet Diony-
sius libro de divinis Nominibus: « Oportet
« itaque et nos à multis ad unum virtute divinæ
« unitatis conversos, singulariter laudare to-
« tam et unam Divinitatem; unum, quod est
« omnium causa, ante omne unum et multitu-
« dinem. » Et paulò post: « Quod autem est
« unum supra substantiam, et quod est unum,
« et omnem numerum definit, ipsum est et
« unius, et numeri, et omnis rei principium
« et causa, et numerus, et ordo. Quamobrem
« et Unitas quæ laudatur, et Trinitas quæ est
« Divinitas supra omnia, non est Unitas. neque
« Trinitas à nobis, aut alto quopiam eorum
« quæ sunt cognita; sed ut quod in ipsâ est
« supraquàm in unum copulatum, et foecundi-
« tatem Dei verè laudamus; trinum et unum
« Deum nominamus illum qui supra omne
« nomen est. »

Ubi perspicis Unum illud quod Deus dici-
tur, et est, totam et unam esse Deitatem,
τὴν αὐτὴν καὶ μίαν Θεότητα: unum esse omnium
causam et ante unum, ante multitudinem. Si
tres personæ divinæ unum essent illâ unitate
duntaxat, quâ tres homines, verbi gratiâ, et
consubstantiales sibi, et absolutissimè æquales
unum sunt, non illa esset tota et una Divinitas;
imò nec tota esset, nec una; unicuique enim
trium horum deesset, quidquid substantiæ et
perfectiōis adesset aliis: Itaque tota non
esset: imò nec una esset, tot ab aliis unitati-
bus sibi æqualibus divisa. Nec certè ante
omne unum esset, nec ante multitudinem;
quin multitudo esset longè infra unum de-
jecta. Denique cum ex Dionysio Deitas illa sit
vel Unitas, vel Trinitas, quam ne cogitare

quidem possimus, non ergo illa est, quæ tres
suas hypostases dividi sinat, uti dividuntur,
verbi gratiâ, tres angeli: vel in unam conflēt,
ut una est angeli cujuslibet hypostasis; sed illa
potiùs est, quæ tam trina sit, quàm trinum an-
gelorum; et longè præcellentius simplicius-
que una sit, quàm cujuslibet angeli. Ita enim
erit *plusquàm unita divina foecunditas*: ὑπερπλεον-
μέων τὸ θεογενέων: ita erit supra omne nomen,
et supra omnem essentialiam, ὑπερὸν ὀνόμαζον, ὑπερ-
οὐσιον. Ita denique veritati constabunt, nec
exaggeratè dicta videri poterunt, quæ mox
ibidem subjicit Dionysius: « Nulla autem Uni-
tas, vel Trinitas, neque numerus, neque
« unitas, vel foecunditas, nec aliud quidpiam
« eorum quæ sunt, aut eorum quæ alicui exi-
« stentium sunt cognita, explicat arcanum
« illud, omnem rationem et mentem superans
« superdeitatis, superessentialiter supra omnia
« superexistentis; hujus neque nomen neque
« rationem est assignare, sed inaccesum omni-
« bus eminent. »

Ab his non dissonant quæ disserit Pachy-
meres in c. 1 de div. Nom.: « Deus superemi-
« net, quia non substantia, sed supra substan-
« tiam, et infinitus existit; neque mens est,
« sed supra mentem unitas. Unitatem verò
« audiens, ne quis cogitet diversorum quo-
« rundam ad unitationem concursum; non
« enim de talibus modò sermo est, sed de Deo
« prorsus incomposito, et supra ea quæ unius
« substantiæ sunt unito. Nam quid uno magis
« simplex, et unius substantiæ est? tamen Dei
« unitas supereminenter supra idipsum est, et
« omnibus mentibus inconceptibile est illud
« unum, quod ibi mentem superat. » Hinc rur-
sus Pachymeres inferiùs: « Hinc in omnibus
« fermè divinis Scripturis Deum sanctè collau-
« datum cernimus, ut monadem quidem et
« unitatem, quoniam monas incomposita est
« et individua, unitas autem unitiva est, et
« unita, et unifica, ut repræsentet Dei indivi-
« duitatem. »

ARTICULUS II.

De eodem ex Patribus Latinis.

I. Agmen ducet Hilarius, qui unitatem mo-
ventem se, aut se dilatantem, dum contempla-
tur, eo ipso Patrem intuetur et Filium; est
quippe Pater summa Unitas, quæ dum se di-
latat ac propagat, hæc ipsa propagatio ejus et
dilatio, progenies ejus est, et Filius. Non
potest autem consubstantialis non esse parenti
hæc progenies, quæ ipsissima est Patris sub-

stantia, incorruptibiliter et ineffabiliter sese dilatans. Missio eadem dici potest. Nam Unitas sese movens ac extendens, et mituens dici potest, quâ unitas; et missa, quâ propagata. Ita in Deo totum unum est. « Missi autem et mittentis significatio hic non aliud, quàm Patrem et Filium docet: cæterum veritatem non adimit naturæ, neque in Filio peremit nativæ Divinitatis proprietatem: quia nemo ambigit naturam auctoris in Filii nativitate connasci: ut ex uno consistat in unum, quod per unum non discernatur ex uno; atque ita unum sint per quod unus ex uno est. » De Trinit. l. 4.

Quæ eadem paulò prolixius infra, l. 7, ab eodem sancto Patre edisserantur his verbis: « Hoc est illud: *Dei Filius sum*; hoc est illud: *Ego et Pater unum sumus*; hæc est nativitatis natura, hoc salutaris fidei sacramentum, non dividere quod unum sunt, nec nativitatibus adimere naturam; et ex vivente Deo viventis Dei veritatem confiteri. Non enim ex compositis atque inanimis Deus, qui vita est, et subsistit. » Et mox: « Totum in eo quod est, unum est. Ut quod spiritus est, et lux et virtus et vita sit: et quod vita est, et virtus et spiritus. Nam qui ait: *Ego sum, et non demutor*, non demutatur ex partibus, nec fit diversus ex genere. Hæc enim quæ superius significata sunt, non ex partibus in eo sunt, sed totum hoc in eo unum et perfectum omnia Deus vivens est. Vivens igitur Deus, et æterna naturæ viventis potestas est: et quod cum sacramento scientiæ suæ ex eo nascitur, non potuit aliud datum esse, quàm vivens. Nam cum ait: *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem*; docuit vitam in se per viventem Patrem inesse. Deinde cum dicit: *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit vitam habere in semetipso*, omnia viva sua ex vivente testatus est. Quod autem ex vivo vivum natum est, habet nativitatis profectum, sine novitate naturæ. Non enim novum est, quod ex vivo generatur in vivum. »

Ubi vides Unitatem Dei et Deum ipsum, vitam et viventem, sese movere et dilatare; nam vitâ motus est: hæc porro vitâ, hæc motio et dilatatio Unitatis, ipsamet est generatio Filii. Nam vivere Deo idem est ac intelligere; intelligere unum atque idem est, ac Verbum, Sapientiam, Filium generare. Est quidem Deus supra hæc omnia et nomina sua, et verba, ac cogitata nostra; sed his tamen

illum, sin minus elucidare, certè adumbrare necesse nobis et beatum fuit, dum ulterius nihil possumus. Unitas ergo vivens, eoque se dilatans, et sese movens, vitam vivit, quæ et ipsa Unitas est; et vitâ hæc ejus ipsa intellectio, Verbum, Sapientia, Filius ejus est, ineffabiliter unum cum ipso. Quam enim vivens vitam vivit, illa et ab eo gignitur, et unum idemque cum ipso est. Nec enim vivens vitam vivit, nisi eam quæ ipsemet est. Ita unum, totumque in Deo vivens et vitâ, Pater et Filius est. Ita Pater Filium mittit, dum vivens vitam mittit, emitit. Ita Pater in Filio, et Filius in Patre est, quia vivens in vitâ, vitâ in vivente est: quò magis liqueat quàm non possint hæc non Unitatis ipsius naturæ consentire. Ita perspicua et indubitatissima patet Filii cum Patre, cum immensitas, tùm æternitas. Si Pater enim æternum vivit, æternam utique vitam vivit, et hæc vitâ Filius ejus est. Si nullo fine clauditur vivens Pater, nullo etiam clauditur vitâ quam vivit, Filius quem generat. Denique sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso; quia sicut Pater vitam vivit, et vivendo vitam generat, Verbum et Filium; ita Filius vitam vivit, et propagat ex semetipso Spiritum sanctum.

II. Cum his præluceat dogmatibus Scriptura, Traditio, Catholicæ toto orbe Ecclesiæ fides, nihil dubitationis in animo cujusquam residere potest. Sed sepositis his veritatibus adminiculis, viderunt et philosophi Unitatem in summo rerum et causarum fastigio locatam, opulentissimam, fecundissimam, viventem, sese explicantem et dilatantem etiam in se ipsâ, et hanc suam vitam, intelligentiæ utique et sapientiæ vitam viventem, adeoque intra se eam sapientiæ vitam æternam propagantem, et propagando generantem. Ubi verò duplex ista lux copulatur, et illa auctoritatis, et hæc intelligentiæ qualiscumque, jam lumen tantum effunditur, quo vitæ hujus nostræ mortalis caligo suavissimè sanctissimèque illustratur.

Premittit et hoc argumentum Leo Magnus ab Unitate sumptum, ubi ait nihil quemquam rectè sentire de Trinitate, nisi unum idemque sit totum, quod sentit. Quantumcumque enim Trinitas personarum cogitetur, à verâ Trinitate, quæ est Deus, recedi, nisi summa et individua Unitas teneatur. Videri quidem alicui poterit Leo solam urgere personarum æqualitatem: at ne hæc quidem constabit æqualitas, nisi sit identitas; nec identitas, nisi sit et

summa Unitas. Si summa sit enim et plenissima Pater Unitas, nec idem cum illo Deus, nec æqualis illi Filius erit, nisi in Filio sit illa ipsa Unitas summa, quæ unum et omnia, unum omnia est, unum omnia in se præcontinet, et ex se effundit; denique ita unum omnia est, ut par illi sit nihil, et nihil secundum. Etsi enim nostro more secundus quandoque dicatur Filius, est tamen verè primus, ut totum Patrem, totam Patris substantiam in sese continens et summam illam Unitatem, quæ secundas tenere nunquam potest, usque adeò essentialiter primas tenet. Leo Mag. Serm. 3 de Pentec. : « Quantumcumque illud est quod humano intellectu de essentiali paternæ deitatis attingitur, nisi unum atque idem est, cum vel de Unigenito ejus, vel de Spiritu sancto cogitatur, non piè sapitur; sed nimis carnaliter caligatur; et ipsum quod de Patre congruenter sentiri videbatur, remittitur, quia à totâ Trinitate receditur, si in eâ unitas non tenetur. Nullâ autem ratione verè est unum, quod aliquâ est inæqualitate diversum. » Et mox : « Nam cum illis et sempiternitas sit communis et deitas, nec omnipotens Pater, nec incommutabilis æstimatur, si aut minorem se genuit, aut quem non habuit, habendo profecit. »

III. Non pigebit et ex Boetio aliquid delibasse in hanc rem nostram; ex libello nempe ejus de Unitate et Uno. Luculentè enim prorsus, sic in summo rerum et causarum omnium vertice Unitatem primam et simplicissimam, et foecundissimam tamen ille locat, ut ex eâ manent omnia, ad illam revocentur, illam imitentur omnia, pro suo quæque gradu et modo, alia perfectiùs, alia imperfectiùs, longè perfectiùs naturæ intelligentes et rationales, ut quæ omnium proximæ sint primæ Unitati; et quanquam formâ et materiâ et ipsæ constant sui generis, indivisibilis hæc tamen utraque sit, nec dissolvi unquam possit, cum res corporeæ ex materiâ et formâ componantur lege dispari, et prorsus divisibili ac solubili; propterea quòd longius abcesserunt à summâ arce unitatis et simplicitatis, in regionem veluti quamdam longinquam distimilitudinis. Cùm intelligentes ergo et rationales angelorum hominumque substantiæ mediam quamdam stationem obtineant inter naturam divinam et corpoream, æquum est unitatem divinæ naturæ incomparabiliter antistare supra earum et naturam et unitatem; quod non aliter meliùs cogitari potest, quàm ut divina

Unitas et summè una sit, et plures hypostases complectatur, cùm naturæ angelicæ ita in plures scindantur hypostases, ut in unam individuum unitatem nunquam possint earum plures coalescere. Hinc trahi posse visa mihi sunt hæc Boetii verba, ex mediâ, ut apparet, Aristotelis Philosophiâ; ne nobis invidiam quisquam faciat, quasi uni Platoniorum philosophiæ addictis. « Esse, et unum inseparabiliter comitantur se, et videntur simul naturâ; quia enim creator unus est, ideò rebus quas condidit hoc in munere dedit, ut unaquæque esset etiam una. » Et paulò post : « Forma ergo existens in materiâ, quæ perficit et custodit essentialiam cujuslibet rei, unitas est descendens à primâ Unitate, quæ creavit eam. Prima enim et una unitas, quæ est unitas sibi ipsi, creavit aliam unitatem, quæ est infra eam. » Et rursùm : « Quantò enim unaquæque unitas propinquior fuerit primæ et veræ Unitati, tantò materia formata per eam erit magis una, et simplex; et è converso, quantò remotior fuerit à primâ Unitate, tantò erit multiplicior et compositior; et ob hoc unitas quæ duxit ad esse materiam intelligentiæ, est magis una, et simplex, et non multiplex nec divisibilis essentialiter; sed si divisibilis est, hoc siquidem accidentaliter est, et ideò hæc unitas simplicior, et magis una est omnibus unitatibus quæ ducunt ad esse cæteras substantias, eò quòd immediatè adhæret primæ unitati quæ creavit eam. Sed quia Unitas subsistens in materiâ intelligentiæ, est unitas simplicitatis, ideò necessariò unitas subsistens in materiâ animæ, quia infra eam est, crescit et multiplicatur, et accidit ei mutatio et diversitas; et sic paulatim descendendo à superiori per unum gradum materiæ, inferior unitas augetur et multiplicatur, quousque pervenitur ad materiam, quæ sustinet quantitatem, scilicet, substantiam hujus, quæ quia à primâ unitate remotissima est, etc. Et aliquantò post : « Forma enim est quasi lumen, eò quòd sicut per lumen res videtur, sic per formam cognitio et scientia rei habetur, non per materiam; sed hoc lumen in quibusdam est clarius, in quibusdam obcurius, prout materia, cui infunditur forma, est clarior et obcurior. Quò enim materia fuerit sublimior, fit subtilior, et penetratur tota à lumine, et ideò substantia ipsa sapientior et profectior, sicut intelligentia et rationalis anima. » Ac denique : « Non uno modo, sed

« pluribus, dicitur aliquid ab unitate unum.
« Unum enim aliud est essentia simplicitate
« unum, ut Deus. Aliud simplicium cognitione
« unum, ut angelus et anima, quorum unum-
« quodque est unum conjunctione materiæ
« formæ. Aliud est continuitate unum, ut ar-
« bor et petra. »

IV. Audiendus nunc nobis hic est Ber-
nardus de Considerat. lib. 3, cap. 7, 8 :
« Non est compositus Deus, merum simplex
« est. Et ut liquidò noveris, quid simplex di-
« cam, idem quod unum. Tam simplex Deus,
« quàm unus est. Est autem unus, et quomodo
« aliud nihil, si dici possit, unissimus est. »
Si unus est Deus, quo modo nihil aliud ; si
unissimus est, suffragante Bernardo ; si ita
habet philosophia, ipsâ ita commendante na-
turâ, ita vociferante ipso rationis lumine,
ipso naturæ instinctu ; ergo ita unus est, ut
plures hypostases distinctas suâ unitate uni-
ssimâ complectatur. Quam enim cumque aliam
illi unitatem appinxis, non hæc erit, quo
modo nulla alia, non hæc erit unissima, non
hæc erit sibi fecundissima, quando ab uni-
tate relligata pendet fecunditas.

Rursus autem idem paulò post, c. 8, Ber-
nardus sic luculentissimè : « Dicamus itaque
« tres, sed non ad præjudicium unitatis. Di-
« camus unum, sed non ad confusionem Tri-
« nitatis. Neque enim nomina vacua sunt, nec
« absque significantiâ cassæ voces. Quærit
« quis quomodò illud, quod catholicum esse
« dicimus, possit esse ? Sufficiat ei tenere sic
« esse. Atque hoc non rationi perspicuum,
« nec tamen opinioni ambiguum, sed fidei
« persuasum ; sacramentum hoc magnum est,
« et quidem venerandum, non scrutandum.
« Quomodò pluralitas in unitate, et hæc uni-
« tate ? aut ipsa unitas in pluralitate ? Scrutari
« hoc temeritas est, credere pietas est, nôsse
« vita, et vita æterna est. » Fatetur Bernar-
dus necdùm nobis esse perspicuum. quo-
modò summa illa et individua naturæ unitas
cum personarum Trinitate cohercat, id credi
debere vehementissimè affirmat ; cùm et æquis-
simum et perspicuum sit, nobis mortale hoc
ævum agitantibus, impervium et inexplora-
tum esse debere, quod Deus, quod in Deo
summun est. Quanquàm autem perspicuum
etiam nobis esse dixerimus, quòd et unus et
unissimus sit Deus, et sic unus quomodò
aliud nihil ; adeoque quòd ejus fecunditas
summæ unitati nihil detrahat ; non tamen
perspicuum nobis ex eo fit, quomodò id se

habent. Longè aliud est enim, quòd sit quid-
piam, et quomodò sit. Quòd fecunditas uni-
tati, unitas fecunditati in Deo non pugnet,
non certum tantùm nobis esse potest, sed et
manifestum. At quomodò id ita se habeat,
nulli mortali facillè manifestatur.

V. Sed audiendus jam rursus hic est Ber-
nardus eo ipso loco, cùm varias unitatis spe-
cies et classes pernumerasset, nec Boetii lo-
cum supra positum omisisset. « Verùm hæc
« omnia quid ad illud summum, atque, ut ita
« dicam, unicè unum, ubi unitatem consub-
« stantialitatis facit ? Huic uni quodvis illorum
« si assimiles, erit quoquo modo unum ; si
« compares, nullo. Igitur inter omnia quæ rectè
« unum dicuntur, arcem tenet unitas Trinita-
« tis, quâ tres personæ una substantia sunt.
« Secundo loco illa præcellit, quâ è converso
« tres substantiæ una in Christo persona sunt.
« Porro hæc et quæcumque alia dici una pos-
« sunt, summæ illius unitatis imitatione, non
« comparatione, una appellari, vera sobriaque
« probat consideratio. Nec abducimur ab hæc
« unitatis professione, assertionem trium, cùm
« in hæc Trinitate non recipiamus multiplici-
« tatem, sicut nec solitudinem in unitate.
« Quamobrem cùm dico unum, non me Tri-
« nitatis turbat numerus, qui essentiam non
« multiplicat, non variat, nec partitur. Rur-
« sum cùm dico tria, non me arguit intuitus
« unitatis, quæ illa quæcumque tria, seu illos
« tres, nec in confusionem cogit, nec in sin-
« gularitatem redigit. »

Pulcherrima sunt hæc, ubi ait sanctus
Pater, in summâ unitatis arce regnare Trini-
tatem, quæ ita una est, ut tres ejus personæ
una substantia sint. Si non aliter enim una
substantia essent, quàm tres angeli, aut tres
homines, aliàs absolutissimè æquales, unum
etiam naturâ sunt, jam non teneret Trinitas
una arcem illam unitatis, naturis omnibus
creatis inaccessam. Illud quoque seriò peni-
tandum est, quòd secundo loco præcellentis-
simam illam unitatem constituit Bernardus,
quâ duæ Christi naturæ, divina et humana,
vel tres, corpus, anima rationalis, Deitas,
in unam copulantur hypostasim. Quamquàm
enim hæc unitas secunda ab illâ primâ defi-
ciat, unissima tamen et ipsa potest dici,
quòd ea non sit alia, quàm ipsa Verbi hypo-
stasis, inviolabiliter individuum unitatis suæ perfe-
ctam humanitatem vindicans, sibi que socians.

VI. Sunt et præstantissima quæ idem Ber-
nardus alibi disputat adversus Abaelardum iu

Epistolâ ad Innocentium II papam datâ. Illud ibi primùm jure conqueritur, quòd scholasticis calliditatibus innutritus, nihil esse in Deo etiam profiteretur, ejus ipse non haberet rationes in animi sui penu. Illud verò fidei christianæ inimicum esse declarat Bernardus, quæ Deum utique erehit, quæ evertum proficitur supra id omne, quod vel sermone, vel mente attingere possumus. « Et dùm paratus est de omnibus reddere rationem, etiam quæ sunt supra rationem et contra rationem præsumit, et contra fidem. Quid enim magis contra rationem, quàm ratione rationem conari transcendere? Et quid magis contra fidem, quàm credere nolle quicquid non possit ratione attingere? » Bernard., Epist. 190. Cùm ergo Trinitatem ipsam divinam perspicuis ille rationibus explanare niteretur, gradus, modos, numeros in eâ comminiscabatur, atque ita profanus novator totum illud arcanum labefactabat sacramentum. « Et sic promittens intellectum auditoribus suis in his etiam quæ sublimiora et sacratiora profundo illo sinu sacræ fidei continentur, ponit in Trinitate gradus, in maiestate modos, numeros in æternitate. »

Longè aliam nos pergitur viam, qui etiam rationis lumen, et conscientiæ innatæ radios à Creatore insitos, etiam sanioris philosophiæ si qua sint præsidia, non repudiemus, hæc ipsa tamen omnia fidei famulari cogimus, et avitarum traditionum sanctorumque Patrum auctoritati sese accommodare. Quinimò nulas in medium afferimus rationes, nisi quas sancti Patres jam olim nobis suppeditarunt. Cùm verò id unum maximè moliamur, ut Unitati summæ totum tribuamus, et ad eam omnia referamus, ne eâ quidem aspergi poterimus suspicione, quasi gradus, modos et numeros in Trinitate ponamus.

VII. Sic autem rursus aliquantò post Bernardus, et præclarissimè, et ante dictis convenienter: « Ille verò dignè pro suâ possibilitate divinam æstimat magnificentiam, qui nil in eâ cogitat dispar, ubi est totum summum; nil distans, ubi totum est unum, nil chians, ubi totum est integrum; nil denique imperfectum, vel egens, ubi totum est totum. Totum nempe est Pater, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus. Totum Filius, quod ipse, et Pater, et Spiritus sanctus. Totum Spiritus sanctus, quod et ipse et Pater et Filius. Et totum unum est totum, nec superabundans in tribus, nec imminu-

etum in singulis. Nec enim verum summum, quæ bonum quod sunt, inter se particulatim dividunt, quoniam nec participatim id possident; sed hoc ipsum essentialiter sunt. Nam quod alter ex altero, vel alter ad alterum veracissimè dicitur, personarum sanè designatio est, non unitatis divisio. Licet namque in hæc ineffabili et incomprehensibili Deitatis essentiâ, alter et alter, id quidem requirentibus proprietatibus personarum, sobriè catholicèque dicatur, non tamen ibi est alterum et alterum; sed simplex unum; ut nec præjudicium faciat unitati Trinitatis confessio; nec proprietatum sit exclusio, vera assertio unitatis. »

His verbis: *Totum summum, totum unum, totum integrum, totum totum*, illud certissimè declaratur, quod hîc hactenùs adstruimus, totum hoc arcanum quantum quantum est, non esse nisi Unitatis summæ copiosam magnitudinem, infinitatem, dilatationem, fecunditatem, citra vel minimum unitatis, aut simplicitatis detrimentum. Inde enim illud efficitur, ut et tria sit illa Unitas, et summè una. Ita singula quælibet trium personarum non minùs totum est, quàm tota earum Trinitas: quia et tribus et singulis eadem inest summa et simplicissima, et opulentissima Unitas. Nec enim summa illa Unitas particulatim dividitur, sed et tota sibi est, et tota singulis in personis est; quod summæ Unitatis et opulentissimæ, ea sit vis, ea indoles, ut dividi non possit; tum quia summooperè una est; tum quia summa omnium plenitudo est. Quod enim Pater ad Filium, Filius ad Patrem sit, non ea est Unitatis divisio, sed dilatatio, et ejusdem ad seipsam relatio. Totum ergo illud est *simplex unum*, immensæ et infinitæ Unitatis divitias exhaustas in tres personas explicans et dilatans.

VIII. Quando excidit nobis articulo superiore Eulogius episcopus Alexandrinus, hîc saltem audiendus nobis est, ne articulum hunc, præter morem nostrum, contraxisse, aut decurtasse videamur. Ita ergo habet ille apud Photium in Bibliothecâ, codice 230: « Indivisus enim Pater à suâ ipsius sapientiâ et virtute sanctificantis Spiritûs, in unâ naturâ adorandus; nec in unum atque unum Deum dividendus, quemadmodum in nobis, qui incommunicabili proprietatum discrimine et differentiâ operationis distinguimur et separamur, totâque divisione ab invicem per differentiam subsistimus. Quapropter

« non est in illâ, ut in nobis dicendum, hoc
 « hujus esse primum, aut aliud hujus secun-
 « dum, aut tertium. Unitas enim verò est Tri-
 « nitas, et Trinitas unitas. Nec quia unitas
 « est, idcirco contrahit Trinitatem. Nec quia
 « Trinitas, dividit unitatem. Neque enim unum
 « in divinâ substantiâ, ut in rebus creatis ac-
 « cipimus, in quibus nec unum propriè est
 « intelligere. Nec enim unum numero in nobis,
 « etiam propriè est unum. »

Hinc patet ita indivisum esse Patrem à sa-
 pientiâ et charitate suâ, à Filio et Spiritu
 sancto, ut non possit dividi in unum et
 unum Deum; aut in primum, secundum et
 tertium, ut in angelis et hominibus usuvenit.
 Sic enim æquales et consubstantiales possunt
 esse tres angeli, itemque tres homines,
 et unum naturâ, ut tamen et dicantur et
 sint unus, et unus et unus; primus et secun-
 dus et tertius. At nihil ejusmodi est in Deo,
 quia *Unitas est verò Trinitas; et Trinitas Uni-
 tas; Μὴνὰς δὲ τῆς ἑνότητος, καὶ τῆς τριότητος ἡ Μὴνὰς.* Et
 quia *nec Unitas contrahit Trinitatem, nec Tri-
 nitas dividit Unitatem.* Discriminis ratio in
 promptu est; natura nempe creata quælibet
 vix una numero sibi est; nedùm possit, cum
 aliis sibi simillimis, sed distinctis hypostasi,
 una esse. Quàm multa enim sunt in angelis
 singulis, quàm multa in quolibet homine,
 quæ prohibeant, ne unitatis cumulatissima
 gloria tribui illis possit.

IX. Ab his non discrepat Nazianzenus, orat.
 24, tomo I, ubi ait: « Caput autem sermonis
 « hoc sit: cum Seraphinis divinam gloriam
 « prædica, tres sanctitates in unam dominatio-
 « nem contrahentibus, primamque essentiali-
 « tatem hactenus indicantibus. » *Κεφάλαιον τοῦ λόγου.*
 Recapitulatio hæc est: « Seraphinis tres san-
 « ctitates in unam dominationem contrahenti-
 « bus; » vel unam dominationem, aut domi-
 « natricem Dei naturam in tres sanctitates di-
 « latantibus: συναρμόνιον τῶν τριῶν ἀπόστατος εἰς μίαν
 κυριότητα. Unde et mox idem Nazianzenus ait
 à Paulo, qui in tertium cælum abreptus ali-
 quando fuerat, quamlibet Deitatis personam
 promiscuè nunc ante, nunc post alias; nunc
 se junctum, nunc conjunctum nominari; non-
 nunquàm tres, aliàs enam, vel duas memorari;
 quòd ita præjudicatum sit, unâ earum quâlibet
 reliquas omnes et contineri, et intelligi, et
 nominari; quòd unum ineffabile et simplici-
 simum sit tota illa Trinitas, ideòque nec à
 seipsâ quoquo modo possit sejungi. « Sed eam-
 « dem personam nunc prænumerans, nunc

« connumerans, nunc subnumerans: quorsum
 « hoc? nempe ut naturæ æqualitatem osten-
 « dat: nonnunquàm etiam trium, interdùm
 « duorum, aut unius mentionem facit: tan-
 « quàm videlicet reliquæ personæ simul se-
 « quantur. »

Alibi verò, orat. 40, idem Gregorius ita pri-
 mum quasi præfatur de divinâ naturâ, quæ
 lux ipsa est summa et inaccessa, quam nec
 mente, nedùm sermone assequimur; qui
 mundi intelligibilis sol est, et sensibili sole
 utcumque conjectandus, purgatis tantùm ocu-
 lis mentis contemplandus et amandus, atque
 amore ipso magis magisque manifestandus:
 sibi uni comprehendendus; sui luminis extra
 se in homines et angelos paucillulùm effun-
 dens; in tres hypostases dispensatus et indi-
 visus; infinitam amplitudinem suam in unitate
 et identitate possidens; non copiâ opulentus,
 sed unitate, et unius luminis effulgentiâ.
 « Ac quidem Deus summum et inaccessible
 « lumen est, quod nec mente percipi, nec ver-
 « bis explicari potest; naturam omnem ratio-
 « ne præditam illuminans; hoc in intelligibi-
 « libus, quod sol in sensibilibus; eò se magis
 « contemplandum nobis præbens, quò accura-
 « tius animos purgaverimus; eò rursus magis
 « amandum, quò magis contemplati fuerimus;
 « eò denique magis cognoscendum, quò magis
 « amaverimus. » Et ibidem confestim: « Sese
 « ipse speculans et comprehendens, ac perexi-
 « guò ad externa diffundens. Lumen porrò hoc
 « dico, quod in Patre et Filio et Spiritu sancto
 « consideratur: quorum opulentia, naturæ
 « identitas est, atque una eademque splendoris
 « prosulatio. » Pulcherrima sunt hæc Nazian-
 zenii verba: « Quorum opulentia nature iden-
 « titas est: ὅν δὲ πλοῦτος ἡ συμφύτα. » Hæc enim
 opulentia, illa ipsa est copiosa magnitudo Unitatis
 apud Augustinum. Et rursùm: *τὸ ἐν ἑαυτῷ
 τῆς λαμπρότητος*, una eademque effulgentia
 splendoris. Unus enim cùm sit sol, in radio-
 rum lumen explicat et dilatat ipse se; et per
 hoc radiorum lumen rursus dilatat sese in
 illam infinitam lucem, quæ ea pervadit, ad
 quæ radii non pertingunt. Hæc est illius Unitatis
 dilataio et magnificentia, sive magnitudo;
 velut imago quædam Solis intelligibilis, qui
 multò præstantiùs Unitatem suam simplicissi-
 mam dilatat, et exporrigit in plures hypostases,
 velut in plura lumina, ex quibus unus tamen
 Sol, unum lumen exsurgit, unum et imuen-
 sum.

Non paulò splendidiора sunt tamen hæc in

serius Nazianzeni verba ad eandem trinæ et tamen simplicissimæ Unitatis intelligentiam, si quæ sperare id detur : « Trium infinitorum infinitam conjunctionem ; Deum unumquemque, si separatim consideretur ; ut Patrem, sic Filium ; ut Filium sic Spiritum sanctum ; servatâ suâ cuique proprietate ; Deum rursus tria hæc, si simul cogitentur ; illud, propter eandem essentiam ; hoc, propter unum principatum. Vix unum animo concepi, cum statim tribus circumfulgeo. Vix tria distinguere incipio, cum ad unum statim sublimis feror. » Si unum quodpiam trium menti meæ se obijciat, id totum mihi esse videtur, atque impletur oculi, majorque etiam pars oculorum aciem fugit. Illius magnitudinem comprehendere nequeo, ut ei, quod reliquum est, plus tribuam. Quod si rursus tria hæc animi consideratione contraxero, unum splendorem cerno, utpote qui lumen unitum distinguere, aut dimetiri nequeam. »

Tria ergo sunt infinita, quæ videlicet infinitate ipsâ suâ in unitatem coalescant naturæ. Quid enim non complectatur, quid extra se relinquat, quod infinitum est ? Ideo statim subditur infinita conjunctio, sive Unitas : ἕν ἐστὶν ἀπείρην ἀπείρων συμπλοκήν. Ipsa enim infinitas unum cogit esse, quod infinitum est. Si plura enim essent, singula utique finita essent, et eorum unum quodque tum reliqua excluderet, tum ab illis excluderetur. « Deus unusquisque et separatim consideretur, servatâ suâ cuique proprietate ; Deum rursus tria hæc, si simul cogitentur. » Deus ergo Pater, etsi seorsim unus consideretur, duas alias hypostasies in se continet, quia unus est Unitate illâ infinitâ, quæ universalitas dicitur, et unum omnia est. Nec aliter de Filio, vel de Spiritu sancto sentiendum ; quia et ipse illa eadem Unitas est, copiosissimæ magnitudinis opulentia complectens omnia, adeoque tres etiam hypostasies divinas complectens. Illud propter eandem essentiam, ἑνὶν δὲ τὸ θεοῦσιν, hoc est, unaquæque sigillatim persona Deus est, et totus Deus est, quia non alia est ejus unius substantia, quàm trium personarum, sed ipsissima una est ; ideò et in unâ quolibet Trinitas est. Hoc propter unum principatum : τὸν δὲ τὴν μοναχίαν. Hoc est, tres conjunctim personæ unus Deus est, quòd ad Patrem, ut ad principium et fontem totius Deitatis personæ duæ aliæ referantur, ut ab eo manantes, et ad eum recurrentes. « Vix unum animo concipi, cum statim tribus circumfulgeo. » Uni-

cuique enim earum personarum insunt reliquæ duæ ; ut ne cogitari quidem serè possint, quin omnes statim animo occurrant. Ecquis enim Patrem cogitaverit, sine Filio, aut Filium sine Patre ? Ecquis Spiritum sine spirante, vel spirantem sine Spiritu ? In uno ergo quolibet tres adsunt, insuntque : « Vix tria distinguere incipio, cum ad unum statim sublimis feror. » Illa quippe Trinitas ita Trinitas est, ut non sit numerus ; ut sit etiam unitas et simplicitas ; ut non sit nisi amplitudo, magnitudo, et dilatatio inviolabilis Unitatis. « Si unum quodpiam trium menti meæ se obijciat, id totum mihi esse videtur ; atque impletur oculi, majorque etiam pars aciem oculorum fugit. » Exempli gratiâ, si Pater occurrat animo, verissimè unus ille id totum est ; tum quòd tota in eo Deitas sit, tota summæ Unitatis opulentia ; tum rursus quòd in Patre etiam et sit et cernatur Filius ac Spiritus sanctus ; itaque solius Patris cogitatione et lumine sic totus impletur mentis oculus, ut nec id totum capiat, nedùm aliud quid simul capere possit. Ita habet res et de Filio et de Spiritu sancto. « Hujus magnitudinem comprehendere nequeo, ut ei, quod reliquum est, plus tribuam. » Hoc est : Ne totam quidem magnitudinem Unitatis in personâ Patris capere sufficio ; non ergo in mentem venire potest, ut quod Patri defuerit, id duabus aliis tribuam personis ; quin Patrem video omnia anticipasse in seipso, ut ne cogitari quidem possit superesse aliquid, quod aliis personis sigillatim adscribatur ; cum has ipsas personas Pater in seipso prægestet, quia ex seipso in seipso effundit. Id enim etiam persuadet Unitatis infinita magnitudo. « Quòd si rursus tria hæc animi consideratione contraxero, unum splendorem cerno, utpote qui lumen unitum distinguere aut dimetiri nequeam. » Hoc est, cum vel maximè enitor tres personas considerare, tres enim certissimè sunt, non possum quin statim Unitas trium simplicissima impleat totamque occupet mentem meam ; est enim illa Trinitas ipsamet Unitas, sed opulentissima ; ipsamet simplicitas, sed copiosissima ; itaque quodcumque in his contuitus lumen fueris, si cætera inde abscondas luminâ, jam ipsum, jam divinum non erit lumen.

Propè aberat ab hac doctrinâ Isidorus Pelusiota, cum hæc scriberet l. 2, ep. 1, 2 : « Minimè quidem oportet divinitatis naturam Judæorum more in unum Deum ac Patrem contrahere, verùm in sanctam atque ejus-

«dem essentia Trinitatem quasi dilatare. Si-
«quidem personarum qualitatem atque hy-
«postaseon proprietatem distinguentes, per
«essentia identitatem, eam rursum in unum
«Deum contrahimus. » Judaicæ ergo penuriae
est Deitatis naturam in unum Deum ac Patrem
contrahere : Τὸ Θεῶντος φύσιν συστῆλαι : Chri-
stianæ et fidel et magnanimitatis est eam in
sanctam et consubstantialem Trinitatem quasi
dilatare : Καταρτύνειν ὡς παρ εἰς ἄλλαν, καὶ ὁμοούσιον
τριάδα. Hæc dilatio unius Deitatis in Trini-
tatem, illa ipsa est magnitudo, opulentia, infi-
nitas Unitatis divinæ; hæc contractio ipsissima
est trium personarum in unitatem simplicitati-
mam copulatio.

Sed longè præclarior est proxima Pelusotæ
epistola, ubi illud primum testificatur, quando
unus dicitur Deus, non ad unitatem, quæ nu-
merorum exordium est, spectari, sed ad Trini-
tatis mysterium. « Nam qui unum Deum esse
«dicit, non ad unitatis numerum, verum ad
«Trinitatis mysterium concurrit, » epist. 143.
Tum multis ille probat usque adeò unius et
trinæ Deitatis doctrinam in veteri etiam Tes-
tamento commendari, ut et Philo Judæus ita
professus sit, et eà de causâ genti ipsi Judaicæ
bellum penè indixerit. Unum hic illud ex eà-
dem epistolâ adjiciam, ubi ait Isidorus, gen-
tilitium caso plures in Deo naturas, easque
pugnantes comminisci; Judaicum esse unam
Deo hypostasim, seu personam tribuere. At
Deitatem in sanctam Trinitatem dilatare, πλε-
τόνως; et statim hypostases in unam substan-
tiam colligere, τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν οὐσίαν συν-
γῆν, id sanum et certissimum esse dogma :
« Etenim varias ac dissidentes naturas docere,
«gentilitium est; unam autem personam, seu
«hypostasim, Judaicum. At personas in san-
«ctam Trinitatem dilatare, atque in unam es-
«sentiam colligere, rectissimum ac verissimum
«dogma est. »

CAPUT II.

*Divinarum personarum unitatem esse omnium per-
fectissimam, cum sit reciproca immetatio, at-
que adeò consubstantialitas.*

I. Perspicuum est non ita posse tres homi-
nes, Petrum, Paulum et Barnabam, unum
hominem dici, sicut tres divinæ personæ unus
Deus dicuntur et sunt; propter hanc etiam rationem,
quod divinæ hypostases sese mutuò
immetant, sintque in singulis singulæ et omnes,
quod quadrare nullis creatis personis potest.
Ordinem à Cyrillo. Ita enim ille ratiocina-

tur, non posse Filium creatis accenseri natu-
ris, cum Creator earum ipse sit, et ideo sit,
quia Patrem et totam ejus potestatem in se
manentem habet. Sicut ipsemet ait : *Ego in
Patre, et Pater in me. Pater in me manens, ip-
se facit opera.* Ubi liquidum hanc inexistenti-
am Patris in Filio, non ejus generis esse, atque
sunt immetationes aliquorum inter se corpo-
rum, liquidorum, sive aridorum; non ejus
etiam generis, atque immetationes animarum
et corporum; nam penitissimè ineunt animæ
sua corpora, ut ea substantivè perficiant ve-
getentque; non ejus etiam generis, quo Di-
vinitas Verbi humanitatem assumptam immetat,
ut ad unitatem suæ personæ illam asciscat;
sed longè alterius case generis, et cui nihil
usquam par esse possit, aut secundum. Scilicet
ut tota Patris potestas, vita, substantia,
sapientia, essentia, ipsissima sit essentia, sub-
stantia, sapientia, vita, potestas Filii. Ea est
sententia Cyrilli in his verbis, tomo 5, parte 1.
« Non ergo opus est, neque creatura ob id cre-
«andi facultatem habens, quia non veluti una
«creaturarum est; sed quia cum proprium ger-
«men essentia Patris, totum illum in seipso
«ostendens, habet quoque creandi potestatem,
«ut Pater. »

II. Ita Cyrillus in Thesaurò. A quibus non
abhorrent, qui leguntur apud illum in Dia-
logo 3 de Trinitate; ideo unum esse Deum
tres hypostases, quia consubstantiales sunt; et
ideo consubstantiales esse, quod in propriâ
naturâ habeat Pater Filium, Filius Patrem,
uterque Spiritum sanctum, Spiritus sanctos
vicissim utrumque. Ita quælibet persona cæ-
teras in se includit, gestat, ostendit. « Con-
«substantialitatis rationem in hoc adjutricem
«et auxiliatricem adhibebimus, quæ dualitatem
«in hypostasibus in unum quiddam constrin-
«git; et quod diffundi videtur in proprieta-
«tem singularem ac peculiarem, in identita-
«tem utique contrahere potest; ut neque du-
«pliciter de simplici et incompositâ prorsus
«naturâ à quovis prædicetur, neque depre-
«hendatur dualitatem in hypostasibus tollere,
«quod timeamus ne videamur simplicitatis ra-
«tionem lædere. Quod autem vera sint ea quæ
«de consubstantialitate dicuntur, testimonia
«de Filio ex sacris litteris nobis prolata de-
«clarant. Solus enim existens Pater naturâ
«et verè Deus, solum existentem Deum natu-
«râ verè Filium ad subsistendum in propriâ
«hypostasi et ad naturalem identitatem aliter
«non admisisset, nisi caset ipse quidem ex

« ipso et in ipso; haberetque vicissim Filius
« in propria naturâ genitorem, atque idcirco
« censerentur dici et esse unum. » Et paulò
post: « Qui videt me, videt et Patrem. Ego
« et Pater unum sumus. Quod quidem verum
« est. Quandoquidem enim ex Dei et Patris
« substantiâ Filius effulsit, existit ipse quidem in
« suo Patre, sed in se manifestat per identita-
« tem naturalem etiam genitoris substantiam. »

III. Ac luculentissimè rursum dialogo 7 simplicissimam Dei naturam sive Trinitate hypostaseon quodammodo dilatarî, ἡσυχασμένην: ac rursum unitate naturali, et omnimodâ identitate ad unum concurrere, πρὸς τὴν συντήρησιν: quamlibet denique personam reliquis in sese possidere. « Simplex itaque et incompressa est
« illa omnium suprema natura, hypostaseon
« quidem proprietatibus, et personarum ac
« nominum differentiis dilatata, et in sanctam
« tendens Trinitatem: verumtamen unitate
« naturali, et omnimodâ identitate, ad unum
« quiddam concurrere, Dei nimirum nomen
« et rem. Ita ut et in unoquoque tota intelli-
« gatur natura, unâ cum ejus proprietate, hy-
« postaticè nimirum. Manet enim unumquodque
« id quod est, unione cum aliis naturali, illa
« quoque possidens in suâ naturâ. Est enim
« Pater in Filio, et sancto Spiritu: similiter
« quoque, Filius et Spiritus, in Patre et in se
« mutuo. »

Jam verò in Commentariis in Evangelium Joannis, ita corporeas aliquas Cyrillus ablegat imaeationes, ut alias accersat magis appositae ad aperiendam Patris et Filii mutuò sese immanentem identitatem substantiæ, ἐνότητά οὐσίας, naturalemque unitatem et similitudinem, τὴν κατὰ φύσιν ἐνότητα καὶ ὁμοότητα. Sic ergo ille:
« Ipse alicubi Salvator ait, se esse in Patre et
« Patrem similiter in ipso. Sed patet omnibus,
« non esse illud intelligendum, sicut corpus in
« corpore, aut vas in vase, ita Patrem in Filio
« contineri, aut vicissim hunc quodammodo
« Patri imponi; sed hunc in illo, et illum in
« hoc esse videri, seu in identitate substantiæ
« per omnia simili, et naturali unitate ac si-
« militudine; veluti si quis in Imaginæ formam
« suam contemplans et exquisitam vultus sui
« similitudinem admirans, verè clamare dica-
« tur: Ego in hac tabellâ, et tabella in me est.
« Aut quemadmodum si dulcis qualitas mellis
« impressa linguæ de seipsâ dicat: Ego in
« melle, et mel in me est: Aut si calor ex igne
« naturaliter prodians, emissâ voce dicat:
« Ego in igne, et ignis in me. »

Alibi verò inferius idèd Patrem in Filio et vice versâ Filium in Patre, et esse ait et videri, intelligique, quia quod proprium est Patris essentiae, τὸ εἶναι αὐτὸ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, pervadens in Filium, ostendit in ipso Patrem. Tota enim plenitudo paternæ Deitatis, cum ipsamet summa sit simplicitas, ita Filio à Patre communicatur, ut totus in Filio sit Pater, quantus maximus est, idèdque videatur Pater in Filio:
« Unde Filius alicubi ait se in Patre qui-
« dem esse; sed habere vicissim Patrem in
« seipso. Quod enim proprium est Patris sub-
« stantiæ naturaliter pervadens in Filium,
« ostendit in ipso Patrem; Pater autem vicis-
« sim habet in seipso Filium per omnia aequali
« substantiæ identitate radicatus infixum, et
« ex ipso quidem genitum; non tamen per
« divisionem ullam, sive disjunctionem loca-
« lem, sed inexistentem et semper coesi-
« stentem. »

IV. Hauserat hæc Cyrillus à summo illo et splendidissimo Ecclesiæ Alexandrinæ lumine, Athanasio, qui Patrem in Filio, Filium in Patre esse dicit, propterea quòd Patris divinitas Filii sit, Filii divinitas Patris sit, una sit utriusque divinitas; et idèd qui videt alterum, utrumque videat. Est enim Filius imago Patris absolutissima, in quâ Pater videtur. « Qui
« enim, inquit Athanas., Orat. 4 contra Arianos, eo modo cognitum habet Patrem et
« Filium unum esse, ille quoque cognitum
« habet Patrem in Filio, et Filium in Pa-
« tre esse. Nam Filii divinitas Patris est,
« illaque ipsa in Filio consistit; et qui illud
« comprehendit, is quoque sibi persuasum ha-
« bet, quòd qui vidit Filium, viderit et Patrem;
« quippe cum in Filio sit, et conspiciatur Pa-
« tris divinitas. »

Illud quoque mox addit Athanasius plenitudinem divinitatis Patris ipsam esse Filii essentiam; nec enim ex parte, sed totum Deum esse Filium. Τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐστὶ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅλος Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱός. Quo nihil aptius dici potuit, scilicet naturæ divinæ essentiam et proprietatem positam esse in summa totius essentiae et omnium bonorum plenitudine, in summam quamdam unitatem et simplicitatem collectâ; ut non possit non persona quælibet divina complecti personas alias et totam earum substantiam, cum plenitudo dici non possit, quæ his careat. « Non autem ex parte
« aliquâ forma Deitatis conficitur, sed ex in-
« tegrâ Deitate Patris essentia Filii consurgit,
« et solidus Deus; idèdque cum par caset Deo,

« non rapinam arbitratur, esse se æqualem
« Deo. »

V. Ideò et quanquàm omnes homines quodammodò unus homo sint, et hos Christus peculiaritèr adhuc adunare laboraverit et ipsos sibi invicem et sibi ipsi, negat tamen Athanasius ita unum esse eos posse, sicut Pater et Filius unum naturà sunt. Affectu nos unanimi sumus, et voluntatis studio, eoque utomque imitatur propositam nobis in exemplum naturæ unitatem in Patre et Filio. Unde ibidem Athanasius: « Nobis igitur dissimile est Verbum, quod tamen simile est suo Patri. Quæ propter illud quidem naturà et ex vero unum est cum suo Patre: nos autem invicem inter nos cognati, et ex uno omnes progeniti, et una omnium hominum natura, unum inter nos affectu et animo efficitur, habentes pro archetypo exemplari Filii cum Patre naturalem unitatem. » Et infra: « Volens nos vero, et firmo, et indissolubili invicem affectu conciliatos esse, ex sese mutuatus est exemplum, et dicit: *Ut sint unum, quemadmodum et nos;* utque in nobis est indivisibilis unitas, ita quoque et ipsi addiscentes ex nobis indivisibilem nostram naturam, inter se perpetuò concordiam servant: certior enim imitatio hominibus, quæ ductum rerum naturalium sequitur. »

Denique hanc esse in Patre et Filio substantiæ verisimam identitatem, quam mutuà amoris reciprocatione homines imitentur, ita idem paulò post Athanasius: « Verbum igitur verè et essentialiter identitatem naturæ cum Patre obtinet: *Τὸν ὁντως καὶ ἀληθῶς ταύτην τῆς φύσεως τῶ Πατρὶ ἔχει.* » Nobis autem datum est, ut imitemur: *Ego in illis, et tu in me.*

VI. Inexistentia ergo personarum divinarum mutua, ipsa est totius earum substantiæ unitas indivisa, quod longè perfectius et mirabilius est, quàm plurium disciplinarum in eadem hominis mente infusio. Eo exemplo utitur Athanasius, producto in medium Daniele, cuius ingenium omnibus Chaldæorum disciplinis imbutum fuerat; producto et Salomone, in cuius mente disciplinæ et scientiæ omnes videbantur domicilium sibi fixisse. Immeatio sit quandoque mutua corporum; at longè intimior est hæc disciplinarum in hominis mente penè infinitarum immeatio; sed ne hæc quidem, ut ait Athanasius, ad illam accedit, quâ personæ divinæ sibi mutuò insunt; eò maximè, quòd una est verè et simplicissimè trium substantia.

ita enim sit, ut quælibet persona et ipsa sit quod est, et totam aliarum plenitudinem complectatur, utque in quælibet quælibet videatur cum suis proprietatibus omnibus. Audi Athanasium ipsum in Oratione contra Sabellianos: « Nam et Patersuum esse ad plenum possidet, et citra ullum defectum, et est radix et fons Filii et Spiritûs sancti. Idem quoque Filius est, vivitque in plenà integrâque Deitate, ut Verbum et germen Patris sui citra ullum defectum. Plenus quoque Filio Spiritus sanctus, non pars alienius, sed integer per se; atque ita verè Trinitas coadunata est sine ullis intervallis. Nihil enim est quod illos distineat; coexistunt æternaliter, cum nullum ævum intercedat. Formam porrò unam et eandem ex se reddunt, Patre quidem in Filio spectabili, Filio verò et in Spiritu intelligibili, et ab homine in participatum recepto. » Et mox: « Accipiamus igitur indivisam coexistentiam, invicem sibi coexistentibus sine ullo intervallo: et tres cum reverà sint, unam formam intelligamus; quæ quidem incipit à Patre, sed resplendet in Filio, apparet rursum et demonstratur in Spiritu sancto. »

VII. Edidit Basilius luculentam contra Sabellianos Orationem, ex quâ pauca hic statim libabo, in quibus certissimè propositum illi fuit Athanasium imitari, et tantum non ipsissima ejus verba exscribere. « Est quidem Pater perfectam habens ac nullius indigam essentiam, radix et fons Filii ac Spiritûs sancti existens; est verò et Filius in plenà divinitate, vivens Verbum, et progenies Patris, nullà in re deficiens. Plenus est autem et Spiritus, non pars alterius, sed perfectus et totus in seipso considerandus. Coniunctus indivisè Patri est Filius, coniunctus item Filio est Spiritus. »

Subjicit mox Basilius, non ita cogitandas nobis esse tres divinas personas unius naturæ, tanquàm unius rei inseparabilis partes; sed velut tria perfecta et incorporalia, quæ non in morem corporum sese immeent; non in modum disciplinarum uni menti inhærentium sibi etiam cohererant; sed ut tria perfecta, quorum perfectissima plenitudo id flagitat, ut quidquid substantiæ et perfectionis in quolibet eorum est, sit et in aliis; non simile, non æquale tantum, sed prorsus idem. Si non eadem enim summa unius perfectio esset et in aliis, non esset summa, non esset tota in singulis plenitudo perfectionis. « Quandocumque igitur sanctam Triada conjungimus, noti

« quasi tres unus cujusdam rei inseparabilis
« partes cogitare; impia namque est hæc cogi-
« tatio : sed trium perfectorum et incorpora-
« lium inseparabilem conjunctionem intel-
« lige. »

VIII. Distinguit alibi Basiliius notiones per-
sonales ab essentialibus Dei perfectionibus; et
notiones quidem, *προσωπικαί*, ut quod Pater à
nullo sit, quod Filius à Patre genitus sit, quod
Spiritus sanctus procedat; has, inquam, no-
tiones communicari negat; at cæteras abso-
lutas dotes omnes ita communes tribus esse,
ut ex his ne cogitari quidem possit persona-
trium una, quin cæteræ proinde adsint, et
obversentur. « Hujus gratiâ, inquit epist. 43,
« in communicatione τῶν ὑποστάσεων nullam dicimus
« habere convenientiam aut communionem
« notiones istas in Trinitate consideratas. » Et
mox : « Juxta illa verò, infinitum esse, et in-
« comprehensibilem, et increatum, et nullo
« loco circumscriptum, et quidquid hujusmodi
« est, nulla est variatio in naturâ illâ vivificâ,
« in Patre, inquam, et Filio et Spiritu sancto;
« sed continua quædam in illis et indivisa
« communicatio intelligitur. Et quibuscumque
« sanè cogitationibus majestatem quisquam
« unius earum, quæ in Trinitate creduntur
« personæ, contemplabitur, per easdem ad con-
« templandam sine omni variatione et Patris
« quoque, et Filii, et Spiritus sancti gloriam
« accedet. » Et aliquantò inferitis : « Si quis
« verè Filium apprehenderit, habebit et ipsum
« utrinque, hinc Patrem illius, illinc Spiritum
« sanctum unâ compactum. Neque enim à Pa-
« tre abscindi poterit qui semper est in Patre :
« neque à proprio Spiritu sejungetur unquam,
« qui in ipso operatur omnia. Consimiliter et
« qui Patrem assecutus fuerit, et Filium unâ
« cum illo et Spiritum sanctum eadem virtute
« assecutus est. Non enim potest aliqua ullo
« pacto excogitari vel sectio, vel divisio, ut
« sive Filius absque Patre cogitari, sive Spi-
« ritus à Filio sejungi queat, sed ineffabilis quæ-
« dam in istis, et quæ nullâ cogitatione appre-
« hendi poterit, tam communio, quàm discre-
« tio deprehenditur, quâ neque per differen-
« tiam τῶν ὑποστάσεων continuatio naturæ dis-
« sipatur, neque per eam secundum ὑποστάσεων
« communionem proprietas notionum confun-
« ditur. »

IX. Unus superest ex Græcis expendendus
nobis hic Damascenus. Observat ille alia re,
alia ratione et cogitatione unum esse, vel
plura. Homines re et non ratione tantum plu-

res esse. Sui enim seorsim quisque eorum
compos est corporis, suæ similiter quisque
animæ. Ad hæc loco, tempore, ætate, mori-
bus, ingenio, instituto differunt. Reapsè ergo
plures sunt. At cogitatione unâ intelligitur
esse eorum natura, cum singuli quique homi-
nes animalia sint rationalia et mortalia; sin-
guli carnem habeant animâ rationali et intel-
lectuali vegetatam. Ubi hæc quæ communia
illis omnibus sunt, animo sese nostro obji-
ciunt, communem aliquam formam nobis in-
tùs fabricamus in mente nostrâ, quæ omnes
illos amplectatur, omnibus consentiat. At in
Deo totum contra est. Tres enim Personæ,
Pater, Filius et Spiritus sanctus reipsâ unum
sunt, unus Deus, una natura et substantia,
et ipsamet essentia simplicissimæ unitatis.
Quæ naturam consecretantur dotes omnes al-
solutæ Deitatis, unum et ipsæ atque idem
sunt. At hypostases ipsæ et hypostaseon pro-
prietates, Paternitas, Filiatio, Processio pas-
siva reipsâ distinguuntur inter sese, quamvis
ab ipsâ naturâ communi, intellectu et cogita-
tione tantum differant. Ita ergo habet Damas-
cenus (orthod. Fid., lib. 1, c. 11) : « Operæ
« prelium est nosse, aliud esse re considerare,
« et aliud ratione atque intelligentiâ. In omni-
« bus sanè creaturis, distinctio suppositorum
« reipsâ consideratur; re enim Petrus à Paulo
« distinctus concipitur. Communio autem et
« naturæ affinitas et unio ratione et intelli-
« gentiâ consideratur. Mente enim concipimus
« Petrum et Paulum ejusdem naturæ esse, et
« unius naturæ communionem habere. Quia-
« que enim eorum est animal rationale mor-
« tale; et quisque eorum caro est animata,
« animâ quidem rationali et intellectuali. Hæc
« igitur communis natura ratione est conside-
« randa. Nam supposita non in se invicem sunt.
« Proprium quidem est unumquodque, et in-
« dividuum; igitur per seipsum separatum.
« Habet etiam plurima ipsam ab altero diri-
« mentia. Nam ea loco distinguuntur, et tem-
« pore discrepant, et sententiâ dirimuntur, et
« robore et formâ, videlicet figurâ, et habitu,
« et complexione, et dignitate, exercitio, et
« omnibus insitis proprietatibus. Maximè au-
« tem omnium differunt, quòd non in se in-
« vicem, sed seorsum existunt. Unde et duo
« et tres homines dicuntur, et multi. Hoc au-
« tem in omni conspici creaturâ promptum
« est. »

Ita ille de naturis creatis, ubi vides illud à
Damasceno diligenter observari, ita differre

humana supposita, ita esse plures homines, non unum, quod nequaquam illi sese immeent, quod nequaquam alii in aliis sint: Οὐ γὰρ ἀποστάσεις ἐν ἀλλήλοις σὺν. Nec enim posse eas sibi mutuò inexistere hypostases humanas, eum tot intercedant discrimina, tot rerum penè omnium dissidia. Itaque hominum pluralitas et distinctio non intellecto, sed re ejusmodi est.

Jam verò ut in Deo res sese longè aliter habeat, sic ibidem mox ille: « In sanctâ autem et « supersubstantiali, et omnia transcendentî, et « incomprehensibili Trinitate è diverso compe- « ritur. Nam istè commune et unum re consi- « deratur, propter coeternitatem et identitatem « substantiæ et operationis et voluntatis, et con- « siliî conspirationem, et propter potestatis et « virtutis et bonitatis identitatem, non dixi simi- « litudinem, sed identitatem, et propter unam « motionis exuberantiam. Una enim est substan- « tia, una bonitas, una virtus, una voluntas, « unus actus, una potestas, una et eadem, non « tres ad invicem similes; sed una et eadem, « trium personarum motio; unaquæque enim « ipsarum se habet ad aliam nihilo minus « quàm ad seipsam. Hoc autem est, quia se- « cundùm omnia unum sunt Pater, Filius et « Spiritus sanctus præter ingignentiâ, gi- « gnentiâ, et processionem. Ratione autem « et intelligentiâ hoc distinctum; nam unum « agnoscimus Deum in solis quidem proprie- « tatibus Paternitatis, Filietatis et Processio- « nis, secundùm causam et causale, et perso- « nalem perfectionem, id est, existentiam mo- « dum, differentiam intelligimus. »

Vides hic in Deo omnia unum esse, non jam cogitatione, sed re; ne similitudine quidem tantùm, sed identitate: ταυτότητα. Expressè enim Damascenus: *Non dixi similitudinem, sed identitatem. Οὐκ εἶπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ ταυτότητα.* Ex summâ autem illâ omnium in tribus unitate fit ut sibi immanent et inexistant personæ: « Immanentes et in se invicem, per- « sonæ existunt, non quod confundantur, sed « quod se inhabitent quidem secundùm Domini « sermonem inquitentis: *Ego in Patre, et Pater « in me.* » Id enim proprium est unitatis, id proprium est Divinitatis. Individua est in di- « viduis divinitas, ut aiebat supra Nazianzenus, et hic ex eo Damascenus, et perinde ac si tres soles inessent sibi mutuò, et unum solem constituerent. « Impartilis enim in partientibus, « ut paucis absolvam, Divinitas, et sicuti in « tribus ad invicem contiguâ solidibus, et indi-

« stanter se habentibus, una est luminis com- « mixto et conjunctio. »

X. Venio ad Latinos, et præ cæteris ad Hil- larium, qui duos negat esse Deos, Patrem et Filium, quia nec Pater sine Filio potest esse, nec Filius sine Patre, quia denique in Patre Filius, in Filio Pater est. Natura quippe Dei- tatis ista est, ut sit summa et infinita bonitas, summa fecunditas, atque adeò æqualis sibi prolis fecunda. Non potest summa bonitas non esse fecundissima et supprodiga, nec id potest, inquam, nisi prolis sibi æqualis parens sit. Ita dilucidum et expeditum est quod ait Hilarius, Patrem et Filium duos non esse deos, sed unum Deum, quia Pater sine Filio ne cogitari quidem potest. Perinde est enim ac si diceret, essentiam ipsam summæ bonitatis et fecunditatis, esse effundentem in prolem et bonitatem sibi pa- trem, non esse duas summas bonitates, sed unam, quia nec una summa fecundissima bonitas intelligi, vel cogitari ritè potest, sine æquali sibi prole. Verissimè ergo ait Hilarius, tunc à nobis duos prædicatum iri deos, si duos patres, vel duos filios diceremus; nequaquàm autem si unum constituamus Patrem, verè et plenissimè Patrem, hoc est, fructu fecunditatis et paternitatis suæ non carentem. An potest enim vel cogitari Pater sterilis et sine prole? Nemo mentis compos id dixerit. Ergo si Deus illud est quo melius cogitari non po- test; summa autem bonitas et fecunditas, suo et pari sibi fructu non carens, id ait quo melius cogitari non potest: inde fiet ut nec Deus satis dignè cogitetur, ni cogitetur ut Pater, et non disparis sibi prolis Pater. Deus dignissimè pro virili nostrâ cogitatus, habet in se Patris nomen, id est, amplissimæ bonitatis et fecunditatis. Patris nomen habet in se etiam Filii nomen. Atque quantumcumque enitatur, ut unum cogitemus Deum et Patrem, nec Deum rectè cogitare possumus sine Patre, nec Patrem sine Filio; et ubi Filius Patri adjun- gitur Deo, non deitas multiplicatur, sed Patris explicatur fecunditas, sine quâ nec Pater esset.

Hæc est certissimè Hilarii doctrina, cujus aurea nunc nobis hic interenda sunt verba (de Trinit. l. 7): « Filius in Patre est et in Filio « Pater, non per transfusionem refusionemque « mutuam, sed per viventis naturæ perfectam « nativitatem. Ita in Deo Patre et in Deo Filio « neque duos connumerabis deos, quia unum « uterque sunt; neque singularem prædicabis, « quia uterque non unus est. Non habet igitur « fides apostolica duos deos, quia nec duos

« patres habet, nec duos filios. Confitendo Patrem confessa Filium est: credens in Filium, credidit et in Patrem, quia et nomen Patris habet in se Filii nomen. Non enim nisi per Filium Pater est: et significatio Filii, demonstratio Patris est, quia non nisi ex Patre sit Filius. In unius itaque confessione non unus est, dum et Patrem consummat Filius, et Filii ex Patre nativitas est. »

Pulcherrima hæc sanè sunt, nec minùs præclara quæ sequuntur in eandem sententiam, quam vix satis unquam vel elucidare poterimus, vel inculcare. Si posset Pater sine Filio prædicari, vel credi, tunc duos prædicaret deos, qui utrumque prædicaret Deum. Ubi verò unum prædicat Deum Patrem, utique unum Deum prædicat, etai Pater sine Filio, nec casè, nec intelligi possit. Semel uno constituto Deo Patre, ne Ariani quidem reclamabunt. An verò postea prohibere poterunt, quin Patrem sequatur Filii nativitas, quin Filium sequatur consubstantialitas cum Patre? Id volebat Christus, cum aiebat: *Ego in Patre, et Pater in me*, id est, non potest ita solus dici, vel credi Deus Pater, quin eà fide et confessione Filii divinitas contineatur. Nec enim Pater sine Filio est; nec Filius sine consubstantialitate. Non potest ita unus dici Deus, ut solitarius sit, si modò Pater est. Nunquam enim sine Filio est Pater, ideoque nunquam solitarius. Id volebat Christus, etiam cum aiebat: *Ego et Pater unum sumus*; quasi dixisset: Ne potest quidem concipi Pater Deus unus, quin prolis sibi consentaneæ Pater sit, ut jam proles hæc contineatur in Patris Dei nomine, ut unus cum eo Deus: « Duos itaque prædicet deos, qui potest unum prædicare sine uno: aut singularem Deum doceat, qui possit negare unum uni per naturæ virtutem, et per sacramentum generationis et nativitatis non inesse. Naturam quoque discrepantem diversamque deputet ad utrumque, qui nesciat Patrem et Filium quòd unum sint prædicatos. Deleant hæretici evangelicam Filii de se professionem: *Ego in Patre, et Pater in me*; et: *Ego et Pater unum sumus*, ut possint vel duos deos prædicare, vel solum. Non sunt naturarum significationes in naturæ unius proprietate; nec duos deos Dei ex Deo veritas perficit; nec singularem Deum Dei patitur nativitas; nec non unum sunt, qui in invicem sunt. »

Nec facilè prætereunda, quæ hic subiecit Hilarius, vicissim inesse Patrem Filio, Filium

Patri; quia ita ex Patre Filius est, ut totus in eo Pater sit, atque adeò et ipse totus in Patre; ita unus ex uno est, ut totus ex toto sit; nec quidquam sui sibi servet Pater, quod non transfundat in Filium: id enim decet summè bonum, summum bonum summè foecundum, summum Patrem. Una eademque et indissimilis est natura Dei, essentia ipsa summæ bonitatis, et foecunditatis, quæ ut in Patre, ita et in Filio est; ideoque unus Deus est Pater cum Filio in unà et eadem secum naturâ genitæ summæ unitatis et bonitatis, quam multiplicari posse ne in cogitationem quidem cadit. « In invicem autem sunt, cum unus ex uno est: quia neque unus uni aliud ad generationem, quàm quod suum est dedit; neque unus ab uno aliud per nativitatem obtinet, quàm unius. Apostolica igitur fides, sive Patrem prædicabit, prædicabit Deum unum; sive Filium constabitur, constabitur Deum unum; quia et eadem atque indissimilis Dei natura sit in utroque; quod dum et Pater Deus et Filius Deus est, et unum sit naturæ nomen utriusque, unus utrumque significat. Nam ex Deo Deus, vel in Deo Deus, nec duos deos perficit cum unus ex uno in naturæ nomine unus maneat. »

XI. Ab his non dissonabant, quæ disputabat Anselmus in Epistolâ de Processione Spiritûs sancti adversus Græcos. Observabat autem ille, ut punctus puncto, linea lineæ, superficies superficiei additur quandoque ita, ut non existat inde nisi unus punctus, una linea, et una superficies; cuiusmodi possent et alia addi exempla; ita lumen lumini, æternitatem æternitati addi, et unum tamen esse lumen, unam æternitatem; nec enim plures possunt esse æternitates, vel plura lumina veritatis. Ita et Deo Patri Deum adjungi Filium, qui ab eo nascitur, et Deum Spiritum sanctum, qui ab eo procedit; nec inde tamen existere nisi unum Deum, quia et Deus nascens in eo est de quo nascitur, et Deus procedens in eo est de quo procedit. Certè linea ubi lineæ, et superficies ubi superficiei additur, maior fit et linea et superficies, tamen una persistat. Non tamen ad Deum idem trahi potest, quia in Deo nulla quantitas est, nullæ partes; sed totus est, quidquid est; ideoque unus est, quidquid est. Audi Anselmum, post exempla proposita puncti, lineæ et superficiei: « Hoc itaque modo quamvis non sint plures æternitates, si tamen dicitur æternitas in æternitate, non est nisi una æternitas; et lumen in lu-

« mine, unum tantum lumen est. Eodem modo
 « quæcumque de Dei dicuntur essentialia, si in
 « se replicentur, nec quantitatem agent,
 « nec pluralitatem admittunt. Quoniam autem
 « Deus est æternitas, sicut extra æternitatem
 « nihil est omnino, ita extra Deum penitus
 « non est aliquid. Atque sicut æternitas non
 « est nisi una æternitas in æternitate, sic Deus
 « in Deo unus est, solus est Deus. Habemus
 « autem ex verâ fide, Deum esse de Deo
 « nascendo: et Deum de Deo procedendo; sed
 « quoniam non est aliquid extra Deum, cum
 « nascitur Deus de Deo: vel cum procedit
 « Deus de Deo, non erit nascens vel procedens
 « extra Deum, sed manet in Deo. Quoniam
 « ergo Deus in Deo non est, nisi unus Deus;
 « cum nascitur Deus de Deo, unus solus est,
 « Deus gignens et genitus: cum procedit Deus
 « de Deo, unus tantummodò Deus est, et pro-
 « ducens, et de eo qui procedit. Unde inevita-
 « biliter sequitur, quoniam Deus nullas habet
 « partes, sed totus est quicquid est: unum
 « eundemque, et non alium et alium Deum
 « totum esse Patrem, totum esse Filium, to-
 « tum esse Spiritum sanctum. Quare Pater et
 « Filius et Spiritus sanctus, per hoc quia cum
 « est Deus, in Deo non est nisi unus Deus, ser-
 « vant in Deitate ad similitudinem unius ho-
 « minis singularitatem. »

XII. Non infortiâ videri possit cuiusdam An-
 selmi secutus esse Augustinum, qui tamen
 non paulò luculentiori exemplo rem illustrat,
 plurium virtutum in eadem animâ habitan-
 tum, atque ita sese immanentium; non eo so-
 lum sensu, quòd in unâ habitent indivisibilis
 animæ rationalis substantiâ; sed etiam quòd
 ipse ita distinctæ sint, ut aliæ alias complec-
 tantur, si sui ordinis perfectionem consecutæ
 sint. Fortitudo, prudentia, temperantia, jus-
 titia, et distinctæ virtutes sunt, et in sui ve-
 lati quodam apice indistinctæ. Nec enim suis
 numeris absoluta habebitur fortitudo, exem-
 pli gratiâ, nisi prudens, et temperans et iusta
 sit. Nec alter se res habet in tribus aliis. Ergo
 hæc virtutes ita sese mutuo immanent, non tan-
 tum quòd omnes in unius animæ spiritali sub-
 stantiâ domicilium nactæ sint, sed quòd aliæ
 in aliis sint, et in singulis universæ; alloqui
 ne sint quidem, quod sunt, vel esse debent
 in generis sui perfectione. Quantò ergo magis
 eodem se res habebit modo in divinæ et in-
 commutabilis naturæ Dei multiplici simplici-
 tate, et simplici multiplicitate! « Si enim vir-
 « tutes quæ sunt in animo humano, quavis

« alio atque alio modo singulæ intelligantur,
 « nullo modo tamen separantur ab invicem,
 « ut quicumque fuerint æquales, verbi gratiâ,
 « in fortitudine, æquales sint et prudentiâ, et
 « temperantiâ, et justitiâ. Si enim dixeris
 « æquales esse istos fortitudine, sed illum
 « præstare prudentiâ, sequitur ut hujus forti-
 « tudo minus prudens sit, ac per hoc nec for-
 « titudine æquales sunt, quando est illius for-
 « titudo prudentior. Atque ita de cæteris
 « virtutibus invenies, si omnes eadem consi-
 « deratione percurras. Non enim de viribus
 « corporis agitur, sed de animi fortitudine.
 « Quantò ergo magis in illâ incommutabili
 « æternæque substantiâ incomparabiliter sim-
 « pliciore quàm est animus humanus, hæc ita
 « se habent! Humano quippe animo non hoc
 « est esse, quod est fortem esse, aut pruden-
 « tem, aut justum, aut temperatum. Potest
 « esse enim animus, et nullam istarum habere
 « virtutum. Deo autem hoc est esse, quod est
 « fortem esse, aut justum esse, aut sapientem
 « esse, et si quid de illâ simplici multiplicitate,
 « vel multiplici simplicitate dixeris, quo sub-
 « stantia ejus significetur. »

Fortitudo ne fortitudo quidem erit, nisi sit
 prudens, temperans et iusta; et hinc Dei ut-
 cumque auguranda in multiplicitate simplici-
 tas, et ex mutua omnium inexistentiâ unitas.
 Sed ulterius progreditur Augustinus, declara-
 ratque divina attributa longè perfectiùs alia
 aliis inesse, et unum omnia esse, puta bonita-
 tem, sapientiam, magnitudinem. Nam eadem
 est Dei bonitas, quæ sapientia, et vicissim;
 eadem est magnitudo, quæ sapientia et boni-
 tas. Non mole enim, sed virtute bonitatis et
 sapientiæ magnus est Deus. Ita igitur hæc sibi
 mutuo insunt, ita et plura et unum sunt, ut
 alia ab aliis sejuncta ne cogitari quidem pos-
 sunt. Ad eundem modum insunt sibi Pater et
 Filius et Spiritus sanctus, ut ne cogitari qui-
 dem Pater possit sine Filio, qui ab eo nasci-
 tur; nec Spiritus sanctus sine illo principio,
 à quo spiratur et procedit. Inde fit, ut quan-
 quàm solus quandoque dicatur Pater, quia so-
 lus Filium gignit, non tamen verè solus vel
 esse, vel cogitari possit sine Filio, cum in Pa-
 tre Filius non possit non comprehendi. « Deus
 « verò multipliciter quidem dicitur magnus,
 « bonus, sapiens, beatus, verus, et quicquid
 « aliud non indignè dici videtur; sed eadem
 « magnitudo ejus est, quæ sapientia; non enim
 « mole magnus est, sed virtute. Et eadem bo-
 « nitas, quæ sapientia et magnitudo, et ea-

« dem veritas quæ illa omnia. Et non est ibi
« aliud beatum esse, et aliud magnum, aut sa-
« pientem, aut verum, aut bonum esse, aut
« omnino ipsum esse. Nec quoniam Trinitas
« est, ideo triplex putandus est; alioquin mi-
« nor erit Pater solus, aut Filius solus, quam
« simul Pater et Filius. Quamquam non inve-
« niatur quomodo dici possit aut Pater solus,
« aut Filius solus, cum semper atque insepa-
« rabilitate et ille cum Filio sit, et ille cum Pa-
« tre; non ut ambo sint Pater, aut ambo Fi-
« lius, sed quia semper in invicem, neuter
« solus. »

Probat et alibi Augustinus æqualem unum-
que esse cum Patre Filium, ab exemplo hoc
eodem virtutum sibi mutuo æqualium, sibi
inexistentium. Nec enim minor potest esse
Pater Filius, vel quantitate, vel qualitate quâ-
libet, cum in Deo nec quantitas esse possit
ulla, nec qualitas. An ergo Patre minor dice-
tur Filius potestate, vel prudentiâ, vel forti-
tudine? At id dici non potest. Tum quia si
minor esset Filius potestate, quam prudentiâ,
invidus esset Pater; si minor esset prudentiâ,
quam potestate, injustus esset Pater, qui po-
testatem prudentiæ, prudentiam potestati non
æquasset; tum quia in Deo hæc omnia unum
sunt, idipsum sunt, nec aliud in illo potes-
tas, quam sapientia; aut aliud sapientia,
quam justitia et potestas. Quinimod virtutes hæc
omnes in rationali et intellectuali naturâ po-
tius ejusmodi sunt, quam in Deo, in quo non
sunt nisi eminentissimæ, eâ et ratione et sim-
plicitate et unitate, quæ ne intelligi quidem à
mortalibus potest, etsi possit utcumque of-
ferri. Prorsus hæc omnia in naturas intelle-
ctuales à summâ illâ sapientiæ luce, ab illâ
summâ unitatis divinæ arce effunduntur; et
per ea vult se Deus à nobis coli, cogitari, dici;
cum ipse super hæc omnia sit, et ultra hæc
omnia. « Quid ergo dicturus es? ait Augustin.
« Serm. 40 de Temp. c. 6, 7. Si potestate æqua-
« les sunt, sed minor Filius prudentiâ, injustus
« est Deus, si minori prudentiæ potestatem
« dedit æqualem. Si prudentiâ æquales sunt,
« sed minor est Filius potestate, invidus est
« Deus, quia æquali prudentiæ potestatem de-
« dit minorem. In Deo autem omne quod di-
« citur, idipsum est. Neque enim in Deo aliud
« potestas, et aliud prudentia, et aliud forti-
« tudo, et aliud justitia, aut aliud castitas.
« Quidquid horum de Deo dicis, neque aliud
« et aliud intelligitur, et nihil dignè dicitur,
« quia hæc animarum sunt, quas illa lux per-

« fundit quodammodo, et pro suis qualitati-
« bus afficit, quo modo, cum oritur corpori-
« bus lux ista visibilis, si auferatur, unus est
« corporibus omnibus color, qui potius dicen-
« dus est unus color; cum autem illata illus-
« traverit corpora, quamvis ipsa unitis modi
« sint, pro diversis tamen corporum qualita-
« tibus, diverso eos nitore aspergit. Ergo ani-
« marum sunt istæ affectiones, quæ benè sunt
« affectæ ab illâ luce, quæ non afficitur, et
« formatur ab illâ quæ non formatur. Et statim
« ibidem: Tamen ista de Deo dicimus, fratres,
« quia non invenimus melius, quod dicamus.
« Dico justum Deum, quia in verbis humanis
« nihil melius quod dicamus, invenio. Nam est
« ille ultra justitiam. »

Harum quidem virtutum nominibus non
rarò Scriptura Deum nobis designat; sed et
eadem illum quandoque dicit et irasci, et prio-
ris alicujus consilii poenitere, ut hinc admo-
neamur, tam illa à Deo, quam hæc remo-
venda, si qua Deo dignè loqui moliamur. Etsi
enim horum alia aliis longius absint à Deo,
absunt tamen ab eo omnia longissimè; et su-
per hæc omnia invenitur à nobis *silentium inef-
fabili cordis voce laudandum*. Mirificè consentit
hoc silentium cum unitate et simplicitate Dei,
quæ jubet ab eo removeri omnia, quæ utcum-
que naturis creatis competere possunt. « Jus-
« tum quidem Deum dicis; sed intellige ali-
« quid ultra justitiam, quam soles et de homine
« cogitare. Sed Scripturæ justum dixerunt,
« propterea et poenitentem dixerunt, et nes-
« cientem, quod jam non vis dicere. Quomodo
« ergo illa quæ jam exhorres, intelligis pro-
« pter infirmitatem tuam dicta, sic et ista quæ
« magnipendis, pro aliquâ firmitate validiore
« dicta sunt. Qui autem et ista transcenderit,
« et de Deo, quantum homini conceditur, di-
« gnè cogitare cœperit, inveniet *silentium inef-
« fabili cordis voce laudandum*. » Ita ergo virtu-
tes et dotes omnes divinæ mutuo sese immanent,
ut in unitatem quamdam summam redigantur;
ut eo exemplo intelligamus divinas hypostases
ita sibi inesse mutuo, ut in unam summam et
inseparabilem naturæ unitatem colligantur.

Appendix secunda.

COMPENDIUM TRACTATUS DE SS. TRINITATE, AD
USUM EORUM QUIBUS DOCTRINAM CHRISTIANAM
FIDELI POPULO TRADERE ET EXPLICARE MUNUS
INCUMBIT.

Priusquam ad id veniamus, quod in præsent

Appendices præcipuum esse videtur, pauca quædam præmittenda nobis occurrunt, de necessitate christianam plebem docendi, non modò quæ SS. Trinitatem spectant, sed etiam quæ ad alia Religionis præstantiora mysteria atque dogmata pertinent: postea verò summatim exponemus quæ de Trinitate dicenda sint; demùm brevis aliquid de docendi ratione subjungemus. Idcirco tota Appendix tribus sectionibus absolvetur.

SECTIO PRIMA.

De necessitate docendi ea quæ ad SS. Trinitatem atque mysteria et dogmata pertinent.

Præcis Ecclesiæ temporibus, qui populi christianis pabulo cœlestis doctrinæ pascendis vacabant, præcipuam in eo ponebant operam, ut divina mysteria planâ assiduâque expositione in eorum animis altius defigerent. Non equidem indormiebant in tradendis morum disciplinis rectæque vitæ semitâ monstrandâ; verùm fidei dogmata, ne sublimioribus exceptis, libentius exponebant; et nihil non moliebantur ut ea, ex summis veluti regionibus demissa, vulgi intelligentiæ accommodarent; rati scilicet inter christianas virtutes præcipuum quodam sensu locum tenere fidem, utpote quæ non cæterarum modò fundamentum est, sed etiam, ubi idoneis est institutionibus informata, mentes grandioribus assuefacit cogitationibus, à terrenisque ad cœlestia sursùm rapit. Quinimò ex his dogmatibus præclarissimas regulas atque efficacissimas bene vivendi incitamenta facili admodum illatione deducebant. Res enim credendæ intimâ connexionem cum rebus agendis colligantur; et nedùm mysteria habenda sint velut speculativæ tantùm et infructuosæ quædam veritates, quæ parùm ad mores pertineant, ut arbitrantur non pauci etiam pastores, nihil est quod magis ad informationem vitæ conferat, atque vehementius ad virtutes incitet.

« Nous ne connaissons aucun dogme enseigné par la vraie religion, inquit Bergierus, Dict. theol. verbo *dogma*, auquel il ne s'ensuive des conséquences morales, et qui ne soit un motif de vertu. S'il en est un qui puisse paraître purement spéculatif, c'est celui de la sainte Trinité; mais, sans ce mystère, celui de l'Incarnation et de la rédemption du monde par le Fils de Dieu, ne peuvent pas subsister. Soutiendra-t-on que le bienfait de la rédemption ne nous engage à rien, que ce n'est point un motif de reconnaissance

« envers Dieu, de zèle pour notre propre salut et pour celui du prochain? » Et verbo *Mysteria* sic habet: « Si l'on retranche du Symbole chrétien le mystère de la sainte Trinité, tout l'édifice de notre religion s'écroule; la divinité de Jésus-Christ ne peut plus se soutenir; les effusions de l'amour divin à notre égard se réduisent à rien. Ce mystère ne nous est point proposé comme un dogme de foi purement spéculatif, mais comme un objet d'admiration, d'amour, de reconnaissance. Dieu, éternellement heureux en lui-même, a créé le monde par son Verbe éternel; c'est par lui qu'il le conserve et le gouverne. Ce verbe divin, consubstantiel au Père, a daigné se faire homme, se revêtir de notre chair et de nos faiblesses, habiter parmi nous, pour nous servir de maître et de modèle; il s'est livré à la mort pour nous; il se donne encore à nous sous la forme d'un aliment, afin de nous unir plus étroitement à lui. L'Esprit divin, amour essentiel du Père et du Fils, après avoir parlé aux hommes par les prophètes, a été envoyé pour nous éclairer et nous instruire; communiqué par les Sacraments, il opère en nous par sa grâce, et préside à l'enseignement de l'Eglise. Ces idées sont non-seulement grandes et sublimes, mais affectueuses et consolantes; elles élèvent l'âme et l'attendrissent. Dieu, tout grand qu'il est, s'est occupé de nous de toute éternité; tout son être, pour ainsi dire, s'est approprié à nous. L'homme, quoique faible et pécheur, est toujours cher à Dieu; par les excès de sa bonté pour nous, nous pouvons juger de la grandeur du bonheur qu'il nous destine. Il n'est pas étonnant que cette doctrine ait fait des saints. Que l'on ne vienne plus nous demander à quoi servent les mystères..... Nous sommes bien mieux fondés à dire: De quoi servirait la religion, sans ces augustes objets de croyance? » Nam, ut alibi dicit. « S'il n'y avait point de dogmes à croire, sur quoi porterait la morale? » Vide etiam Frayssinous Colloq. in mysteria, part. 2.

Mysteria igitur non immeritò spectari possunt vel tanquàm firmum et stabile fundamentum in quo doctrina moralis universa nititur, vel tanquàm uberrimè totidem fontes, unde omnia scaturient principia, quæ morum disciplinam irrigant atque fecundant. Hinc enim tot insignium virtutum semina jam ab

Ecclesiae incunabulis effluerunt, quæ paganis etiam, christiano nomini infensissimis, movebant admirationem, præclaramque laudem Religioni conciliabant. Hinc tantus gloriae Dei dilatandæ zelus, quo incitati Apostolorum imitatores innumeri, relictis omnibus, ad extremas oras inter pericula et adversa pervenerunt, ut Evangelii lumen undique diffunderent. Hinc præsertim illa nunquam satis miranda fides, quæ, neglectis tyrannorum minis, spretisque suppliciis, inter medios euses ignesque intrepida permansit, tandemque omnimodam persecutorum rabiem superavit.

Absit quidem à nobis ut acti temporis immo-
dici laudatores, præsentis verò criminatores esse velimus; at certè nemo negare ausus fuerit non pristinum esse jam fidei robur, non primævum charitati fervorem, non cæteris demùm virtutibus primigenium Christianismi succum et recentem quasi medullam. Quænam autem hujus rei causa assignanda est? Non unicam sanè adscribendam putamus; verùm existimamus hanc cæteris annuerandam esse, quòd fidelibus christiana dogmata raritus jamdudùm exponi à verbi divini præconibus consueverunt; unde factum est, ut pluribus in locis, licèt homines sint disciplinæ secularibus cæteròquin exculti, vix tantùm fidei et cognitionis mysteriorum remaneat, quantum ad salutem requiratur.

Ne fucum tamen sibi faciant quibus commissa est animarum cura; communior enim opinio esse videtur explicitam præceptorum mysteriorum cognitionem omnibus esse necessitate mediæ necessariam; et licèt opposita sententia non minus probabilis multis appareat, saltem inconcussam apud omnes est illam cognitionem esse de necessitate præcepti; proindeque gravissimam pastoribus obligationem incumbere, ut divina hæc mysteria fideles sibi commissos doceant. Quomodò enim populi credere possent, nisi audierint? Aut quomodò audient sine prædicante? Rom. 10. Quam igitur excusationem habebunt pastores, qui, non ut aliis tradant, depositum custodiunt, sed pseudosapientiam more, de quibus Apostolus ad Rom. 1, veritates istas *in injustitiâ detinent*?

Neque dicas excelsiora hæc esse dogmata, quàm ut fidelium captui inter concionandum accommodari valeant. Si enim usque adeò vulgi intelligentiam transcendunt, ut quid Deus ea jubet ab omnibus credi? Numquid injustus est ut impossibilia præcipiat? Et certè

maiorne vis ingenii hominibus iis inerat, quibus priorum seculorum doctores verbum fidei annuntiabant? Nemo id dixerit. Et tamen, ut supra diximus, utque norunt omnes in eorum scriptis legendis tantillùm versati, toti sunt ut dogmatum scientiam fidelibus imprimant. Quid autem in his diutius immoremur exempla, cum ad probandum magis idonea in promptu habeamus? Nam enim præstantiori pollebant intelligentiâ Judæi et gentiles, quibus ipsi Salvatoris primi discipuli hanc doctrinam evangelizabant? Nonne gentium Apostolus fotebatur inter recenter conversos ad fidem non multos esse sapientes, non multos mobiles, 1 Corinth. 1? Nec ideo minùs ex pleno corde undequaque profunde sublimis hujus sapientiæ flumina, quæ in ipso fonte putaverat. Enimverò quisquis divinarum ipsius Epistolarum non omninò jejunos est, comperit habere debet nullum esse dogma aut mysterium, quantumvis obscurum, quod non totis viribus inculcare conetur. Nunquàm eum videas informandis moribus animum intendentem, quin priùs dogmata quædam exposuerit, ex quibus demùm benè vivendi principia derivat; quæ etiam eò majorem persuadendi vim habent, quòd ex sublimiori fonte dimanant; quemadmodùm torrentis undæ tantò citatiori feruntur impetu, quantò excelsior est locus unde labantur.

At verò quid plura de Apostolis et Ecclesiarum doctoribus? Ipse qui hominum mentes finxit, deditque omnibus intellectum, qui etiam unus est Magister noster, ita discipulos suos compellabat, quando misit eos in mundum, ut bonum doctrinæ semen diffunderent: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs sancti*, id est, quam à me acceptis doctrinam omni creaturæ quæ sub cælo est confidenter prædicatæ; in primis autem inculcate omnibus, quicumque sint, sive sapientes, sive indocti, excelsum fidei mysterium Patris, et Filii, et Spiritûs sancti, et qui illud crediderint, baptizentur, ut salvi fieri possint.

Vana igitur futilis est allata plerùmque excusatio, et fatendum est fideles, etiam indoctos, ad mysteriorum cognitionem satis explicitam assurgere posse. Fieri quidem potest ut primas his de rebus tractationes non omninò intelligant; quid enim mirum si ea primò capere non valeant, de quibus nunquàm ferè, nisi à teneris, cum rebus intellectualibus percipiendis vix erant idonei, audierunt? At

paulatim talibus documentis assueti, ad difficiliora tandem intelligenda apti efficiuntur; et si frequentius hæc auribus eorum ingeminetur, in dies firmior evadet illorum fides, mens erigitur, christianarum virtutum incitabitur zelus, Deoque juvante, mores ad evangelicam perfectionem reformabuntur.

His omnibus accedit et alia ratio, quæ non parùm oratores sacros ad sermones de divinis mysteriis sæpius ad populum habendos impellere deberet. Delectationem dico atque voluptatem, quæ his rebus meditandis et pertractandis annexa est. Quid enim jucundius esse potest pastoribus, quàm cum subditis sibi populis de his colloqui mysteriis, quorum contemplatione ipsi in cælo Angeli suavissimè pascuntur? Quid verò christianæ plebi dulcius, quàm tales audire sermones, quibus juvenibus, æternæ felicitatis gaudia veluti præcipiant? Namque cum hæc est vita æterna, ut cognoscant solum verum Deum, et quem misit Jesum Christum, Joan. 17, 3, cognitio Dei ejusque mysteriorum jure dici potest felicitas hujus vitæ prægustatio quædam atque primitiæ. Et inde est quòd plurimi Sancti nullà re se tantà dulcedine perfundi affirmarent, quantà meditationibus, quæ circa Deum contemplandum versantur. « Quid enim pulchrius, quidve dulcius, ait S. Augustinus Medit. c. 37, quàm, « inter tenebras hujus vitæ multasque amaritudines, divinæ dulcedini inhære, et illic « teneri mente, ubi vera haberi gaudia certissimum est? » Et continuò in has voces atque suspiria erumpit: « Dulcissime, amantissime, « pulcherrime, quando te video? quando apparebo ante faciem tuam? quando satiabor « de pulchritudine tuâ?... Anima mea omnia « quæ creata sunt transcendat, et perveniat « ad te; atque in te solo oculos fidel figat, tibi « inhiat, tibi intendat, te meditetur, te contempletur, te sibi ante oculos ponat, verum « et summum bonum, et gaudium sine fine « mansurum. » Illustrissimus Bossuetus ad loquendum de SS. Trinitate inductum se postremà hæc ratione fatetur, quam sic adornat, Sermone de myst. SS. Trin. ab initio: « Quand « je considère en moi-même l'éternelle félicité « que notre Dieu nous a préparée; quand je « songe que nous verrons sans obscurité tout « ce que nous croyons sur la terre, que cette « lumière inaccessible nous sera ouverte, et « que la Trinité adorable nous découvrira ses « secrets; que là nous verrons le vrai Fils de « Dieu sortant éternellement du sein de son

« Père, et demeurant éternellement dans le « sein du Père; que nous verrons le Saint- « Esprit, ce torrent de flammes, procéder des « embrassements mutuels que se donnent le « Père et le Fils, ou plutôt qui est lui-même « l'embrassement, l'amour et le baiser du Père « et du Fils; que nous verrons cette unité si « inviolable, que le nombre n'y peut apporter « de division, et ce nombre si bien ordonné, « que l'unité n'y met pas de confusion; mon « âme est ravie, Chrétiens, de l'espérance « d'un si beau spectacle, et j'en puis que je ne « m'écrie avec le Prophète: *Que vos tabernacles sont beaux, ô Dieu des armées! mon « cœur languit et soupire après la maison du « Seigneur*, Psal. 83. Et puisque notre unique « consolation dans ce misérable pèlerinage, « c'est de penser aux biens éternels que nous « attendons en la vie future, entretenons-nous « ici-bas, mes Frères, des merveilles que nous « verrons dans le ciel, et parlons, quoique en « bégayant, des secrets et ineffables mystères « qui nous seront un jour découverts dans la « sainte cité de Sion, dans la cité de notre « Dieu, que Dieu a fondée éternellement, Psal. « 47. »

His momentis, ni fallor, satis demonstratur, pastoribus, qui munus suum explere velint, satagendum esse, ut claros et nitidos interdum sermones ad populum habeant de mysteriis, inter quæ primum locum tenet mysterium sanctissimæ Trinitatis, atque etiam de præcipuis Religionis dogmatibus. Si autem id semel persuasum habeant, nullum dubium est, quin theologiæ pars dogmatica majori in honore apud illos habeatur.

SECTIO II.

Quid in sacris concionibus dicendum sit de SS. Trinitatis mysterio.

Quidquid de SS. Trinitatis mysterio inter concionandum dicendum est, pertinet vel ad explicandam mysterii naturam, vel ad exponendum quid SS. Trinitati à fidelibus debeatur. Igitur in duo capita commodè dividitur secunda hæc sectio.

CAPUT PRIMUM.

Quid dicendum circa mysterii naturam.

Mysterii natura complectitur generalia quædam, quæ SS. Trinitati in universum spectatæ conveniunt, deinde verò quædam singulis personis propria atque specialia. De quibus seorsim in duplici articulo agendum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Quid dicendum circa SS. Trinitatem generatim consideratam.*

Huc recurrit alia divisio; mysterium enim in genere duobus constat, nempe naturæ divinæ unitate et trinitate personarum. Idcirco duplex erit paragraphus.

§ 1. *Quid dicendum circa divinæ naturæ unitatem.*

Ante omnia, ita dilucidè demonstretur necesse est, unicam in Deo naturam, seu, quod idem est, unicum esse Deum, ut ex dicendis postea de trinitate personarum, nemini, quantumvis obtuso sit ingenio, in mentem venire queat, tres deos prædicari. Ad id præcavendum non parùm juvabit, si concionator, à confutando polytheismo ducens exordium, ejus absurditatem veluti subjiciat oculis, ipsique ridiculum lepido, sed gravi tamen, sermone aspergat. Dein verò miseram ethnicorum vicem ex animo dolens, sermonem peritè transferet ad christianam Religionem, cujus beneficium insigne celebrabit, commendabitque documenta, concitatus ac nervosè dicendi vehementiâ ostendens, ejus voce fugatam toto penè orbe tam diutini erroris densam caliginem, inectum veritatis lumen, idola confracta, ignotumque antea Deum unicum ubique debitis laudibus celebratum fuisse. Subinde inconcussas planasque unitatis Dei probationes, tum ex Scripturis, tum ex traditione, tum ex Ecclesiæ liturgiâ et definitionibus, tum ex populorum ferè omnium nunc consensione, tum ex ipsâ ratione proferet. Plurimam demùm ponet operam in exponendâ unitate hujus infinitæque naturæ opulentia; cui rei maximè inserviet præclarum quod ipse sibi Deus nomen assumpsit, Moysem alloquens Exod. 3: **EGO SUM QUI SUM.** Sic dices filiis Israel: **QUI EST** misit me ad vos. Nullum enim nomen est Deo dignius, nullum aptius ad significandum Deum esse ens planè infinitum, quod videlicet omnes perfectiones, nullâ exceptâ, in se complectatur. Cætera entia aliquo modo determinata sunt et circumscripta, atque adeò quando nos ipsos definire volumus, solemus dicere: Ego sum *hic* vel *ille*; Deus autem simpliciter et absolutè pronuntiat: **EGO SUM**; id est: Ego sum cui nihil omnino deest; Ego sum, non sapiens modò, sed ipsa substantialis Sapientia; Ego sum ipsamet potentia, bonitas, pulchritudo, justitia, charitas veritasque, et si qua alia est perfectio; Ego sum ex quo

omnia, per quem omnia et in quo omnia. Vide eâ de re Bossuetium Elev. in myster. prim. hebdom. medit. 3; Fenciontum, Demonstr. exist. Dei, part. 2; D. Laurentie, Introductio, ad Philosophiam, cap. 8, divis. 1.

§ 2. *Quid dicendum circa personarum trinitatem.*

Ex dictis de infinitâ naturæ divinæ opulentia, mens jam ad ipsius sæcunditatem admittendam nitrum in modum præparatur, nec adeò ipsi supra fidem videri debet, quòd in tres personas dilatetur, quibus constituendis sufficiens prorsus existat. Statim igitur probandum occurrit, 1° tres in Deo personas esse, realiter à se invicem distinctas. Non desunt loca in Scripturis, quibus id evinci valeat; sed præsertim ea premenda sunt, quibus tres personæ divinæ exhibentur simul aliquid operantes, ut sit, v. g., in ipsâ Verbi incarnatione, Luc. 1, 35, in Baptismo Christi Matth. 3, 16 et 17, et in promissione Spiritus sancti, Joan. 14, 16. Potentissimæ etiam nec obscuræ probationes suppetunt ex Ecclesiæ fide, quæ non in symbolis et conciliorum decretis tantum, sed et in precibus ejus atque omnibus ferè cæremoniis relucet. Non parùm item ad rem faciet aliquos SS. Patrum textus selectos, commendatâ prius eorum auctoritate, proferre. Nisi orationem contrahendi necessitate constringeremur, quàm multos hic atque eximios citare possemus! At placulum fuerit præstantissimum hunc locum omittere, in quo clarissimus noster Bossuetius, mirâ concinnitate solitæque eloquentiâ, quosdam tum veteris, tum novi Testamenti textus secum invicem conferens, atque raptim perstringens, vividam et dilucidam inde eruit SS. Trinitatis demonstrationem. Nullum fortassis exemplum afferri potest, aptius ad ostendendum quâ ratione diversa Scripturæ verba cum aliis alia componi debeant, ut ipsis ex mutuâ collatione novum lumen et robur accrescat. Sic habet vir illustrissimus Oratione in histor. univers. part. 2, c. 19: « Ils (les Apôtres) ont ordonné de se répandre par toute la terre pour instruire les nations, et les baptiser au nom du Père, du Fils et du Saint-Esprit, Matth. 28... Les gentils sont appelés à la connaissance de Dieu par les ordres de Jésus-Christ ressuscité: une nouvelle cérémonie est instituée pour la régénération du nouveau peuple; et les fidèles apprennent que le vrai Dieu, le Dieu d'Israël, ce Dieu un et indivi-

sible, auquel ils sont consacrés par le baptême, est tout ensemble Père, Fils et Saint-Esprit.

Là donc nous sont proposées les profondeurs incompréhensibles de l'être divin, la grandeur ineffable de son unité, et les richesses infinies de cette nature, plus féconde encore au dedans qu'au dehors, capable de se communiquer sans division à trois personnes égales.

Là sont expliqués les mystères qui étaient enveloppés, et comme scellés dans les anciennes Écritures. Nous entendons le secret de cette parole : *Faisons l'homme à notre image*, Genès. 1; et la Trinité marquée dans la création de l'homme, est expressément déclarée dans sa régénération.

Nous apprenons ce que c'est que cette Sagesse conçue, selon Salomon, Proverb. 8, devant tous les temps dans le sein de Dieu, Sagesse qui fait toutes ses délices, et par qui sont ordonnés tous ses ouvrages. Nous savons qui est celui que David a vu engendré devant l'aurore, Ps. 109; et le nouveau Testament nous enseigne que c'est le Verbe, la parole intérieure de Dieu, et sa pensée éternelle, qui est toujours dans son sein, et par qui toutes choses ont été faites.

Par là nous répondons à la mystérieuse question, qui est proposée dans les Proverbes, 30 : *Dites-moi le nom de Dieu, et le nom de son Fils, si vous le savez*. Car nous savons que ce nom de Dieu si mystérieux et si caché, est le nom de Père, entendu en ces sens profond qui le fait couvevoir dans l'éternité Père d'un Fils égal à lui, et que le nom de son Fils est le nom de Verbe; Verbe qu'il engendre éternellement en se contemplant lui-même, qui est l'expression parfaite de sa vérité, son image, son Fils unique, l'éclat de sa clarté, et l'empreinte de sa substance, Hebr. 1.

Avec le Père et le Fils nous connaissons aussi le Saint-Esprit, l'amour de l'un et de l'autre, et leur éternelle union. C'est cet Esprit qui fait les prophètes, et qui est en eux pour leur découvrir les conseils de Dieu, et les secrets de l'avenir; Esprit dont il est écrit Isai. 48 : *Le Seigneur m'a envoyé, et son Esprit*, qui est distingué du Seigneur, et qui est aussi le Seigneur même, puisqu'il envoie les prophètes et leur découvre les choses futures. Cet Esprit qui parle aux prophètes, et qui parle par les prophètes,

est uni au Père et au Fils, et intervient avec eux dans la consécration du nouvel homme.

Ainsi le Père, le Fils, et le Saint-Esprit, un seul Dieu en trois personnes, montré plus obscurément à nos pères, est clairement révélé dans la nouvelle alliance. Instruits d'un si haut mystère et étonnés de sa profondeur incompréhensible, nous couvrons notre face devant Dieu avec les Séraphins que vit Isai. 6, et nous adorons avec eux Celui qui est trois fois saint.

C'était au Fils unique, qui était dans le sein du Père, Joan. 1, et qui, sans en sortir, venait à nous, c'était à lui à nous découvrir pleinement ces admirables secrets de la nature divine, que Moïse et les prophètes n'avaient qu'effleurés.

Probandum est 2° tres illas divinas personas prorsus æquales esse; quod facile evincetur ex iis Scripturæ locis, ubi vel promiscuè laudantur, vel ex æquo operantes exhibentur, ut, v. g., Isai. 6, 3, Genes. 1, 26, Matth. 28, 19; sed præcipuè ex certâ et expressâ Christi declaratione, qui absque ullâ tergiversatione sic pronuntiat: *Ego et Pater unum sumus*, Joan. 10, 30; *Omnia quæcumque habet Pater meum*, ibid. 16, 15, et cætera hujusmodi. Hæc quidem solum Filium spectant, at procul dubio et de Spiritu sancto dici possunt, qui semper eodem ponitur loco, et pari honore dignus exhibetur. Illam verò personarum æqualitatem non satis erit generalim comprobasse, nisi divinarum proprietates recenscantur per singulas, et tribus personis communes declarentur. Ad id multùm proderit Symbolum Athanasianum. Juvat hic proferre luculenta quædam ex SS. Patribus, quæ non modicam utilitatem habebunt ad demonstrandam divinarum personarum æqualitatem. Agmen ducet S. Basilii, qui lib. 3 contra Eunomium sic habet: « Fuitne unquàm homo sic audax, qui divinarum dogmatum innovationes induceret? Cur enim necesse est, si dignitate ac ordine tertius est Spiritus, naturâ quoque ipsum tertium esse? Namque ipsum secundum esse à Filio, pietatis sermo fortasse tradit; naturâ verò tertium nulli, nec à divinis Scripturis docti sumus, nec ex antecedentibus possibile est consequenter colligi. Nam quemadmodum Filius ordine quidem à Patre secundus est, quoniam ab illo est, et dignitate, quoniam origo atque causa essendi Pater ipsi est, et quo-

« niam per ipsum accessus et adductio ad
« Deum Patrem; naturā verò nullo modo se-
« cundus, quoniam in utroque una est Deitas;
« ita videlicet et Spiritus sanctus, et sic di-
« gnitate et ordine secundus à Filio est, ut
« illud concedamus; non tamen verisimiliter
« alienā ipsum esse naturā inde consequetur. » Et aliquantō post: « Sic profectō et
« Spiritus sanctus, dignitate quidem ordinis
« tertius est. Accepimus enim ipsum tertium
« à Patre et Filio numeratum, cum ipse Do-
« minus in traditione salutaris baptismi ordi-
« nem tradiderit his verbis: *Envies baptizate
« in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*
« In naturam autem tertiam à Filio ac Patre
« dejectum Spiritum, nullibi audivimus. »

Audiat nunc Ambrosius ita Patrem compellens lib. 4 de Fide, c. 4: « Ad te nunc,
« omnipotens Pater, cum lacrymis verba con-
« verto. Ego te quidem inaccessible et in-
« comprehensibilem dixerim; sed Filium tuum
« minorem non ausim dicere. Nam cum illum
« splendorem gloriæ et imaginem substantiæ
« tuæ legerim, vereor ne minorem imaginem
« tuæ dicendo substantiæ, minorem substan-
« tiam tuam dicere videar, cujus imago sit
« Filius, cum plenitudo tuæ divinitatis omnis
« in Filio sit. Immensum te, Filiumque tuum,
« et Spiritum sanctum, incircumscriptum,
« inestimabilem, inenarrabilem legi libenter,
« credo libenter. Et ideo æstimare non pos-
« sum, ut examinare possim. »

Nec minus præclara sunt sequentia S. Augustini epist. 66: « Hæc Trinitas unus est
« ejusdemque naturæ atque substantiæ, non
« minor in singulis, quàm in omnibus; nec
« major in omnibus, quàm in singulis; sed
« tanta in solo Patre, vel in solo Filio, quanta
« in Patre simul et Filio; et tanta in solo
« Spiritu sancto, quanta simul in Patre, et
« Filio, et Spiritu sancto. Neque enim Pater
« ut haberet Filium de seipso, minuit seipsum;
« sed ita genuit de se alterum se, ut totus ma-
« neret in se; et esset in Filio tantus, quan-
« tus et solus. Similiter et Spiritus sanctus
« integer de integro, non præcedit unde pro-
« cedit, sed quantus cum illo, tantus ex illo,
« nec minuit eum procedendo, nec auget hæ-
« rendo. » His concinunt quæ lib. 6, c. 10,
de Trinit., addit: « In illā enim Trinitate sum-
« ma origo est rerum omnium, et perfectissi-
« ma pulchritudo, et beatissima delectatio.
« Itaque illa tria, et ad se invicem determinari
« videntur, et in se infinita sunt. Sed hic in

« rebus corporeis, non tantum est ita una,
« quantum tres simul; plus aliquid sunt duæ,
« quàm una res. Cæterum in illā summā Tri-
« nitate tantum est una, quantum tres simul;
« nec plus aliquid sunt duæ, quàm una. Et in
« se infinita sunt. Ita et singula sunt in sin-
« gulis, et omnia in singulis, et singula in
« omnibus, et omnia in omnibus, et unum
« omnia. Qui videt hoc, vel ex parte, vel per
« speculum, et in ænigmate, gaudeat cogno-
« scens Deum, et sicut Deum honoret et gra-
« tias agat. Qui autem non videt, tendat per
« pietatem ad videndum, non per cæcilitatem
« ad calumniandum; quoniam unus est Deus,
« sed tamen Trinitas. »

Ab his non discrepat Zeno Veronensis Ser-
mone in hæc verba: *Cum tradiderit regnum
Deo et Patri:* « Totum Pater, totum possidet
« Filius, unus est quod amborum est, quod
« unus possidet, singulorum est, Domino ipso
« dicente: *Omnia, quæcumque habet Pater,
« mea sunt; iterum: Pater, omnia mea tua
« sunt, et tua omnia mea;* quia Pater in Filio,
« et Filius manet in Patre; cui affectu, non
« conditione, charitate, non necessitate de-
« corè subjicitur; per quem Pater semper
« honoratur. Denique inquit: *Ego et Pater
« unum sumus.* Unde non diminutivā, sed reli-
« giosā, ut dixi, subiectione, est Filius Patri
« subjectus: cum quo originalis, perpetuæque
« regni una possessio, coæternitatis, omni-
« potentiæque una substantia, una æqualitas,
« una virtus majestatis augustæ, unito in lu-
« mine una dignitas retinetur; si quid enim
« Filio detraxeris, ad Patris cujus habet to-
« tum, injuriam pertinebit: nec est in illo
« aliquid, quod sit inferius; quia sicut Pater,
« nec plus potest habere, nec minus; alter
« enim in alterius plenitudine infusus est; ut
« sit omnia in omnibus Deus benedictus Pa-
« ter in Filio, Filius in Patre cum Spiritu
« sancto. »

Legi merentur quæ de inenarrabili divina-
rum personarum æqualitate egregiè scripsit
Bossuetius Meditat. in Evang. dieb. 23, 24,
58, 70 et 71.

ARTICULUS II. — *Quid dicendum circa speciales
singulis personis proprietates.*

Tot erunt in præsentī articulo paragraphi,
quot sunt in SS. Trinitate distinctæ personæ.

§ 1. *Quid de Patre dicendum.*

Ille erit demonstrandum Patrem esse pri-

num principium, totius Trinitatis fontem, radicem unde cetero personæ efflorescunt, originem cujuslibet entis atque perfectionis, ex quo nempe dimanat omnis paternitas in cœlo et in terrâ, item omnis potentia, denique omne donum perfectum. Hæc abundè probant Scripturæ et Patres universi. Maximè verò omnium celebranda erit infinita illa fecunditas, quâ Filium sibi prorsus similem et æqualem ab æterno generat. Audiamus eâ de re Bossuetium sublimia, ut assolet, meditantem, *Elevat. in myst. hebdom. 2*, elev. 1 : « Pourquoi Dieu n'aurait-il pas de fils ? Pourquoi cette nature bienheureuse manquerait-elle de cette parfaite fécondité qu'elle donne à ses créatures ? Le nom de Père est-il si déshonorant et si indigne du premier être, qu'il ne puisse lui convenir selon sa propriété naturelle ? *Moi qui fais enfanter les autres, ne pourrais-je pas enfanter moi-même.* Isai. 66 ? Et s'il est si beau d'avoir, de se faire des enfants par l'adoption, n'est-il pas encore plus beau et plus grand d'en engendrer par nature ? »

« Je sais bien qu'une nature immortelle n'a pas besoin comme la nôtre, mortelle et fragile, de se renouveler, de se perpétuer, en substituant à sa place des enfants, qu'on laisse au monde quand on le quitte ; mais en soi-même, indépendamment de cette nécessaire réparation, n'est-il pas beau de produire un autre soi-même par abondance, par plénitude, par l'effet d'une inépuisable communication, en un mot, par fécondité, et par la richesse d'une nature heureuse et parfaite?... »

« Dieu le Père n'a pas besoin de s'associer à quelque autre chose que soi, pour être père et fécond : il ne produit pas hors de lui-même cet autre lui-même ; car rien de ce qui est hors de Dieu n'est Dieu ; Dieu donc conçoit en lui-même ; il porte en lui-même son fruit, qui lui est coéternel... Sa conception n'est pas distinguée de son enfantement ; le fruit qu'il porte est parfait dès qu'il est conçu, et jamais il ne sort du sein qui le porte. Qui est porté dans un sein immense, est d'abord aussi grand et aussi immense que le sein où il est conçu, et n'en peut jamais sortir. Dieu l'engendre, Dieu le reçoit dans son sein, Dieu le conçoit, Dieu le porte, Dieu l'enfante ; et la Sagesse éternelle, qui n'est autre chose que le Fils de Dieu, s'attribue, dans Salomon, Prov. 8, et d'être conçue, et d'être enfantée, et tout cela n'est que la même chose :

« Dieu n'aura jamais que ce Fils ; car il est parfait, et il ne peut en avoir deux : un seul et unique enfantement de cette nature parfaite en épuise toute la fécondité, et en attire tout l'amour. C'est pourquoi le Fils de Dieu s'appelle lui-même l'Unique, le Fils unique, *Unigenitus*, Joan. 1 ; par où il montre en même temps qu'il est Fils non par grâce et par adoption, mais par nature. Et le Père, confirmant d'en haut cette parole du Fils, fait partir du ciel cette voix : *Celui-ci est mon Fils bien-aimé, en qui je me suis plu*, Luc. 19 : c'est mon Fils ; je n'ai que lui, et aussi de toute éternité je lui ai donné, et lui donne sans fin tout mon amour. »

§ 2. Quid dicendum de Filio.

Infinita propemodum sunt quæ de Filio dici possent ; sed præcipuis laudibus ornanda est æterna ejus generatio, quæ ex Patris substantiâ, ipsi non impar, inò et consubstantialis, ante Luciferum effulget ; unde dicitur *vapor virtutis Dei, emanatio claritatis omnipotentis Dei sincera, candor lucis æternæ, speculum sine maculâ Dei majestatis, imago bonitatis illius*, Sapient. 7, *splendor gloriæ et figura substantiæ ejus*, Hebr. 1. Non prætermitti debent quædam alia nomina, inde derivata quod per intelligentiam generatur ; vocatur nempe Intelligentiâ Dei, Sapientiâ et Verbum. Egregias hujus descriptiones in divinis Libris reperire est, præcipuè verò Proverb. 8, Sapient. 6 et 7 ; Eccli. 1, et Baruch. 3. Quàm pulchra sunt etiam quæ scripsit Bossuetius de Filio Dei æternæque ejus generatione ! Legantur imprimis Serm. de Trinitatis mysterio, punct. 1, ab initio, et *Elevat. in myst.*, hebd. 2, elev. 2, 3, 4 ; hebd. 12, elev. 7, 8, 9 et 10, ex quibus quædam non proferre non possumus. « Où vais-je me perdre, inquit hebd. 12, elev. 7, dans quelle profondeur, dans quel abîme ! Jésus-Christ avant tous les temps peut-il être l'objet de nos connaissances ? Sans doute, puisque c'est à nous qu'est adressé l'Évangile. Allons, marchons sous la conduite de l'aigle des Évangélistes, du bien-aimé parmi les disciples,.... de Jean, enfant du tonnerre, Marc. 3, qui ne parle point un langage humain, qui éclaire, qui tonne, qui étourdit, qui abat tout esprit créé sous l'obéissance de la foi, lorsque par un rapide vol fendant les airs, perçant les nues, s'élevant au-dessus des Anges, des Vertus, des Chérubins et des Séraphins, il entonne son

«Evangile par ces mots : Au commencement était le Verbe, Joan. 1. C'est par où il commence à faire connaître Jésus-Christ. Hommes, ne vous arrêtez pas à ce que vous voyez commencer dans l'Annonciation de Marie. Dites avec moi : Au commencement était le Verbe. Pourquoi parler du commencement, puisqu'il s'agit de celui qui n'a point de commencement ? C'est pour dire qu'au commencement, dès l'origine des choses, il était ; il ne commençait pas ; il était ; on ne le créait pas, on ne le faisait pas ; il était, et qu'était-il ? Qu'était celui, qui sans être fait, et sans avoir de commencement, quand Dieu commença tout, était déjà ? Était-ce une matière confuse, que Dieu commençait à travailler, à mouvoir, à former ? Non, ce qui était au commencement était le Verbe, la parole intérieure, la pensée, la raison, l'Intelligence, la sagesse, le discours intérieur ;... discours où est substantiellement toute vérité, et qui est la vérité même.

«Où suis-je ? Que vois-je ? Qu'entends-je ? Tais-toi, ma raison, et sans raison, sans discours, sans images tirées des sens, sans paroles formées par la langue, sans secours d'un air battu, ou d'une imagination agitée, sans trouble, sans effort humain, disons au dedans, disons par la foi, avec un entendement, mais captivé et assujéti : Au commencement, sans commencement, avant tout commencement, au dessus de tout commencement, était celui qui est, et qui subsiste toujours, le Verbe, la parole, la pensée éternelle et substantielle de Dieu. Il était, il subsistait ; mais non comme quelque chose détachée de Dieu ; car il était en Dieu (ibid.). Et comment expliquerons-nous, être en Dieu ? Est-ce y être d'une manière accidentelle, comme notre pensée est en nous ? Non, le Verbe n'est pas en Dieu de cette sorte. Comment donc ? Comment expliquerons-nous ce que dit notre aigle, notre Evangéliste ? Le Verbe était chez Dieu, apud Deum ; pour dire qu'il n'était pas quelque chose d'inhérent à Dieu, quelque chose qui affecte Dieu, mais quelque chose qui demeure en lui, comme y subsistant, comme étant en Dieu une personne, et une autre personne que ce Dieu en qui il est. Et cette personne était une personne divine ; elle était Dieu (ibid.). Comment Dieu ? Était-ce Dieu sans origine ? Non ; car ce Dieu est

«Fils de Dieu ;... toujours produit, toujours dans son sein.... Dieu comme lui ; car le Verbe était Dieu (ibid.) ; Dieu en Dieu, Dieu de Dieu, engendré de Dieu, subsistant en Dieu ; Dieu, comme lui, au-dessus de tout, béni aux siècles des siècles. Amen. Il est ainsi ; dit S. Paul, Rom. 9. Ah ! je me perds ;... je ne puis plus dire qu'Amen, il est ainsi ; mon cœur dit : il est ainsi, Amen, i

Si nunc quæras Imaginés quasdam et similitudines æternæ Fili generationis, quid venustius et elegantius excogitari potest, quàm ista hebd. 2, elev. 3 ? «Voyez cette délicatesse de vapeur, que la mer doucement touchée du soleil, et comme imprégnée de sa chaleur, envoie jour et nuit, comme d'elle-même, vers le ciel, sans diminution de son vaste sein.... Ainsi, dit Salomon, la Sagesse, que Dieu engendre dans l'éternité, est une vapeur de sa toute-puissante vertu, et une très-pure émanation de sa clarté, Sapient. 7....

«Considérez cet éclat, ce rayon, cette splendeur, qui est la production et comme le fils du soleil ; elle en sort sans le diminuer, sans s'en séparer elle-même, sans attendre le progrès du temps. Tout d'un coup, dès que le soleil a été formé, sa splendeur est née et s'est répandue avec lui, et on y voit toute la beauté de cet astre. Ainsi, disait Salomon, la Sagesse, sortie du sein de Dieu, est la délicatesse de la très-pure émanation, le vif rejaillissement, l'éclat de sa lumière éternelle, ibidem ; ou, comme parle saint Paul, Hebr. 1, c'est le rayon resplendissant de la gloire de Dieu, et l'empreinte de sa substance....

«Lorsqu'un sceau est appliqué sur de la cire, cette cire, sans rien détacher du sceau qui s'imprime en elle, en tire la ressemblance tout entière, et se l'incorpore, en sorte qu'on ne peut plus l'en séparer. Regardez-la bien ; aucun trait ne lui est échappé ; et cependant tout est demeuré dans le sceau, sous lequel elle a pris sa forme. Ainsi le Fils de Dieu a tout pris du Père, sans lui rien ôter ; il en est la parfaite image, l'empreinte, l'expression tout entière, non de sa figure, car Dieu n'en a point, mais, comme parle saint Paul, de sa substance.... Il en porte les traits ; c'est pourquoi il dit, Joan. 14 : Qui me voit, voit mon Père....

«La Sagesse, éternellement conçue dans le sein de Dieu, est un miroir sans tache de sa majesté, et l'image de sa bonté, Sap. 7. C'est

« quelque chose de trop grossier pour le Fils
 « de Dieu, que l'impression d'un cachet, ou
 « que l'expression de la ressemblance dans une
 « image, qu'on taille avec un ciseau, ou qu'on
 « fait avec des couleurs. La nature a quelque
 « chose de plus délicat; et voici dans de claires
 « eaux et dans un miroir, un nouveau secret
 « pour peindre et faire une image. Il n'y a
 « qu'à présenter un objet; aussitôt il se peint
 « lui-même, et cet admirable tableau ne dé-
 « génère par aucun endroit de l'original; c'est
 « en quelque sorte l'original même..... Pour
 « achever ce portrait, on n'a pas besoin du
 « secours du temps, ni d'une ébauche impar-
 « faite; un même instant le commence et
 « l'achève »

Et elev. 4 : « Tout cela est mort.... Dieu a
 « fait une image plus vive de son éternelle et
 « pure génération. Et afin qu'elle nous fût
 « plus connue, c'est en nous-mêmes qu'il l'a
 « faite. Il l'a faite lorsqu'il a dit, Gen. 1 : *Fai-*
 « *sons l'homme....* Il voulut faire quelque chose
 « qui fût vivant comme lui, intelligent comme
 « lui, saint comme lui, heureux comme lui. »

§ 3. *Quid dicendum sit de Spiritu sancto.*

Postquam clarè et dilucidè, quantum hu-
 mana imbecillitas sinit, expositum fuerit quâ
 ratione Spiritus sanctus ex mutuo Patris et
 Filii amore procedat, vividâ subicietur expli-
 catio nominum, quibus, ob divinam suam pro-
 ceptionem, insigniri ab hominibus solet. Ni-
 mirum amor vocatur, eò quòd substantialis est
 amoris terminus, atque adeò totus veluti
 amor. Nuncupatur vinculum amoris, sive
 quòd fructus infinitus est mutui amoris Patris
 et Filii, quos ideò quasi inter se colligare
 videtur; sive quòd rationales creaturas intimâ
 æcum invicem unione conjungere per conti-
 nuam gratiæ suæ communicationem nititur.
 Paracletum illum dicimus, ad confitendum ex
 ipso, tanquam ex fonte inexhausto, omnes pro-
 fluere consolationes, quibus hujus vitæ tris-
 titias et mœrores levare posse confidimus.
 Denique doni quandoque nomen obtinet,
 quia Spiritus sanctus amor est, ex quo proce-
 dunt omnia dona. Hic, nec intempestivè, sub-
 jungi posset expositio quædam donorum et
 fructuum Spiritûs sancti, de quibus Cursus
 completi Theolog. tom. 10, append. 4, habe-
 tur. De illis quæ Spiritui sancto propria sunt
 vide Bossuetum Elev. in myster. hebdom. 2,
 elev. 5, et Medit. in Evang. dieb. 23, 24, 25
 et 71.

CONCLUSIO PRIMI CAPITIS.

Priusquam ad aliud sermo transferatur, non
 abs re erit, quæ fusiùs in primo hocce capite
 dicta fuerint, compendiosâ oratione contrahere,
 ut uno intuitu omnia dilucidè perceptantur.
 Ad ea verò audientium captul faciliùs accom-
 modanda, appositè adhibebitur una aut altera
 SS. Trinitatis imago, ex rebus notissimis de-
 sumpta. Unum hic juvat exemplum citare ex
 Bossuetii Sermone de SS. Trinitate.

« Comme la Trinité très-auguste, inquit, a
 « une source et une fontaine de divinité, ainsi
 « que parlent les Pères grecs, un trésor de vie
 « et d'intelligence, que nous appelons le Père,
 « où le Fils et le Saint-Esprit ne cessent ja-
 « mais de puiser; de même l'âme raisonnable
 « a son trésor qui la rend féconde. Tout ce
 « que les sens lui apportent du dehors, elle le
 « ramasse au dedans, elle en fait comme un
 « réservoir, que nous appelons la mémoire; et
 « de même que ce trésor infini, c'est à dire,
 « le Père éternel, contemplant ses propres
 « richesses, produit son Verbe, qui est son
 « image, ainsi l'âme raisonnable, pleine et
 « enrichie de belles idées, produit cette parole
 « intérieure, que nous appelons la pensée, ou
 « la conception, ou le discours, qui est la
 « vive image des choses. Car ne sentons-nous
 « pas, Chrétiens, que, lorsque nous concevons
 « quelque objet, nous nous en faisons en nous-
 « mêmes une peinture animée, que l'incompa-
 « rable saint Augustin appelle *le fils de notre*
 « *cœur, filius cordis tui*, de Trin. lib. 11, cap. 7?
 « Enfin, comme en produisant en nous cette
 « image qui nous donne l'intelligence, nous
 « nous plaisons à entendre, nous aimons par
 « conséquent cette intelligence; et ainsi de ce
 « trésor, qui est la mémoire, et de l'intelligence
 « qu'elle produit, naît une troisième chose,
 « qu'on appelle amour, en laquelle sont ter-
 « minées toutes les opérations de notre âme;
 « ainsi du Père, qui est le trésor, et du Fils,
 « qui est la raison et l'intelligence, procède
 « cet Esprit infini, qui est le terme de l'opé-
 « ration de l'un et de l'autre; et comme le
 « Père, ce trésor éternel, se communique sans
 « s'épuiser, ainsi ce trésor invisible et inté-
 « rieur, que notre âme renferme en son pro-
 « pre sein, ne perd rien en se répandant; car
 « notre mémoire ne s'épuise pas par les con-
 « ceptions qu'elle enfante, mais elle demeure
 « toujours féconde, comme Dieu le Père est
 « toujours fécond. » Lege etiam ejusdem Orat.

in hist. univ., 2 part. c. 49; elev. 6, 7 et 9 hebdomadae. 2, necnon D. Frère Homo per Revelat. cognit., lect. 2 et 3. Alia similitudinum exempla inferius proponuntur sect. 5.

CAPUT II.

Quid SS. Trinitati à fidelibus debeatur.

Ad quatuor praesertim erga SS. Trinitatem tenentur fideles, videlicet fidem, spem, amorem et imitationem, de quibus separatim disputandum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Quid de fide SS. Trinitatis dicendum.*

Tria sunt à pastoribus circa fidem SS. Trinitatis exponenda, 1° ejus necessitas, 2° illius rationi congruentia, 3° ejus utilitas.

§ 1. De fidei SS. Trinitatis necessitate.

Jam diximus fidem hujusce mysterii planè necessariam ad salutem esse, sive necessitate mediæ, ut multis placet, sive saltim necessitate præcepti; quod diligenter inculcandum est fidelibus, ut planè cognitum habeant, tum dubia de hoc mysterio procul esse propulsanda, tum etiam gravem sibi incumbere obligationem quæ ad illud pertinent, quantum in se est, discendi, et sibi subditis hujus cognitionis copiam faciendi. Probationes habentur in ipso Tractatu, quæst. 4, art. 2, sect. 5; nam quæ ibi dicuntur de necessitate fidei in Christi divinitatem, pari jure dici possunt de necessitate credendi SS. Trinitatis mysterium.

§ 2. De fidei SS. Trinitatis congruentiâ cum ratione.

In præsentî paragrapho demonstrandum est, eos qui firmâ fide SS. Trinitatis mysterium tenent, rationis legibus parere, nedùm temerè et irrationabili modo se gerant. Promptæ quidem sunt invictæ penitus probationes; quid enim rationi consentaneum magis esse potest, quàm Dei revelantis imperio obtemperare, solemnibus cedere universæ Ecclesiae definitio-nibus, documenta tandem atque vestigia sequi tot præstantissimorum doctorum, qui à temporibus apostolicis continuè serie hanc fidem non tradiderunt modò, sed ipsi ex animo constanter adhæserunt? Ut autem hæc SS. Patrum auctoritas major appareat, concionator summam eorum eruditionem, præcellens ingenium, morum gravitatem et vitæ integritatem, cum tot impiorum temeritate, dissolutâ vivendi ratione et stupendâ in rebus ad religio-

nem pertinentibus ignorantia, conferre poterit.

Posteaquàm hæc fuerint gravi probationum, pondere confirmata, nec jam timendum erit ne vacillet auditorum fides, tunc generaliiori quodam modo, et absque speciali singularum objectionum expositione, dici poterit: At objiei solent ab impiis et christianæ Religionis desertoribus plurimæ difficultates, quæ vix ab humanâ ratione solvi queant. Et confestim reponendum, falsum omninò esse eas difficultates planè esse insolubiles, nullam enim esse, quam torrente veritatis sole non in fumum æpiùs redegerint Patres atque theologi, qui idcirco ab hujus mysterii fide non sunt vel tantisper revocati: præterea nihil magis forsitan ad mysterii certitudinem et fidem confirmandam idoneum esse, quàm has ipsas difficultates; doctrinam enim de SS. Trinitate, si ab homine aliquo esset, ne minimam quidem cum ratione repugnantiam speciem præ se habituram fuisse, neminem videlicet tam ineptum esse, qui, dum alios fallere instituit, ipsis à ratione in speciem absona credenda proponat: imò verò adeò sublimem esse doctrinam hanc, atque supra humanæ intelligentiæ vim positam, ut nullus mortalium eam invenire et cōfingere unquàm potuisset: et certè maximè decuisse infinitam Dei intelligentiam, aliquid soli sibi notum in thesauris scientiæ retinere; item summam decuisse ipsius majestatem, hominum mentes subjicere fidei jugo et obsequio; et supremam Sapientiam, ita permixtas luminis tenebras in rebus Religionis relin-quere, ut humana sanari posset superbia, et locus merito daretur; tandem ad infinitam Dei naturam pertinere, ut veluti obvolvatur mysteriis, et *lucem inhabitet inaccessibilem*, 1 Timoth. 6; mirum igitur esse hominem, qui pulvis est et cinis, immensam Dei majestatis altitudinem scrutari audere, quem tremens adorare deberet. Deinde, converso ad Deum sermone, fidentiiori vocis sono vehementiori-que dicendi copiâ, actum fidei eliciat concionator, quo fidem sensus audientium animis altius imprimantur. Hic ad exemplum proponere juvat pulcherrima hæc verba Ludov. Franc. D'Argentan, Colloc. theologiæ, 6, art. 2: « O Dieu de majesté, que vous êtes admirable dans ce grand mystère, et que la bassesse de l'esprit de l'homme est éloignée de comprendre toutes vos merveilles! Mais je n'en réjouis, ô mon Dieu, je sens mon cœur tout comblé de joie, de ce que vous êtes un Dieu

præulatum talibus documentis assueti, ad difficiliora tandem intelligenda apti efficiuntur; et si frequentius hæc auribus eorum ingeminentur, in dies firmior evadet illorum fides, mens erigetur, christianarum virtutum incitabitur zelus, Deoque juvante, mores ad evangelicam perfectionem reformabuntur.

His omnibus accedit et alia ratio, quæ non parùm oratores sacros ad sermones de divinis mysteriis sapienti ad populum habendos impellere deberet. Delectationem dico atque voluptatem, quæ in rebus meditandis et pertractandis annexa est. Quid enim jucundius esse potest pastoribus, quàm cum subditis sibi populis de his colloqui mysteriis, quorum contemplatione ipsi in cælo Angeli suavissimè pascuntur? Quid verò christianæ plebi dulcius, quàm tales audire sermones, quibus juvenilibus, æternæ felicitatis gaudia velut præcipiant? Namque cum hæc est vita æterna, ut cognoscant solum verum Deum, et quem misit Jesum Christum, Joan. 17, 3, cognitio Dei ejusque mysteriorum jure dici potest felicitas hujus vitæ prægustatio quædam atque primitiæ. Et inde est quòd plurimi Sancti nullà re se tantà dulcedine perfundi affirmarent, quantà meditationibus, quæ circa Deum contemplandum versantur. « Quid enim pulchrius, quidve dulcius, ait S. Augustinus Medit. c. 37, quàm, inter tenebras hujus vitæ multasque amaritudines, divinæ dulcedini inhiare, et illic teneri mente, ubi vera haberi gaudia certissimum est? » Et continuò in has voces atque suspiria erumpit : « Dulcissime, amantissime, pulcherrime, quando te videbo? quando apparebo ante faciem tuam? quando satiabor de pulchritudine tuâ?..... Anima mea omnia quæ creata sunt transcendat, et perveniat ad te; atque in te solo oculus fidei figat, tibi cihiet, tibi intendat, te meditetur, te contempletur, te sibi ante oculos ponat, verum et summum bonum, et gaudium sine fine mansurum. » Illustrissimus Bossuetus ad loquendum de SS. Trinitate inductum se postremâ hâc ratione fatetur, quam sic adornat, Sermone de myst. SS. Trin. ab initio : « Quand je considère en moi-même l'éternelle félicité que notre Dieu nous a préparée; quand je songe que nous verrons sans obscurité tout ce que nous croyons sur la terre, que cette lumière inaccessible nous sera ouverte, et que la Trinité adorable nous découvrira ses secrets; que là nous verrons le vrai Fils de Dieu sortant éternellement du sein de son

« Père, et demeurant éternellement dans le sein du Père; que nous verrons le Saint-Esprit, ce torrent de flammes, procéder des embrassements mutuels que se donnent le Père et le Fils, ou plutôt qui est lui-même l'embrassement, l'amour et le baiser du Père et du Fils; que nous verrons cette unité si inviolable, que le nombre n'y peut apporter de division, et ce nombre si bien ordonné, que l'unité n'y met pas de confusion; mon âme est ravie, Chrétiens, de l'espérance d'un si beau spectacle, et j'en puis que je ne m'écrie avec le Prophète : *Que vos tabernacles sont beaux, ô Dieu des armées! mon cœur languit et soupire après la maison du Seigneur*, Psal. 83. Et puisque notre unique consolation dans ce misérable pèlerinage, c'est de penser aux biens éternels que nous attendons en la vie future, entretenons-nous ici-bas, mes Frères, des merveilles que nous verrons dans le ciel, et parlons, quoique en bâgayant, des secrets et ineffables mystères qui nous seront un jour découverts dans la sainte cité de Sion, dans la cité de notre Dieu, *que Dieu a fondée éternellement*, Psal. 47. »

His momentis, ni fallor, satis demonstratur, pastoribus, qui munus suum explere velint, satagendum esse, ut claros et nitidos interdum sermones ad populum habeant de mysteriis, inter quæ primum locum tenet mysterium sanctissimæ Trinitatis, atque etiam de præcipuis Religionis dogmatibus. Si autem id semel persuasum habeant, nullum dubium est, quin theologiæ pars dogmatica majori in honore apud illos habeatur.

SECTIO II.

Quid in sacris concionibus dicendum sit de SS. Trinitatis mysterio.

Quidquid de SS. Trinitatis mysterio inter concionandum dicendum est, pertinet vel ad explicandam mysterii naturam, vel ad exponendum quid SS. Trinitati à fidelibus debeatur. Igitur in duo capita commodè dividitur secunda hæc sectio.

CAPUT PRIMUM.

Quid dicendum circa mysterii naturam.

Mysterii natura complectitur generalia quædam, quæ SS. Trinitati in universum spectatæ conveniunt, deinde verò quædam singulis personis propria atque specialia. De quibus seorsim in duplici articulo agendum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Quid dicendum circa SS. Trinitatem generatim consideratam.*

Huc recurrit alia divisio; mysterium enim in genere duobus constat, nempe naturæ divinæ unitate et trinitate personarum. Ideo duplex erit paragraphus.

§ 1. *Quid dicendum circa divinæ naturæ unitatem.*

Ante omnia, ita dilucidè demonstretur necesse est, unicam in Deo naturam, seu, quod idem est, unicum esse Deum, ut ex dicendis postea de trinitate personarum, nemini, quantumvis obtuso sit ingenio, in mentem venire queat, tres deos prædicari. Ad id præcavendum non parùm juvabit, si concionator, à confutando polytheismo ducens exordium, ejus absurditatem velut subiciat oculis, ipsique ridiculum lepido, sed gravi tamen, sermone aspergat. Dein verò miseram ethnicorum vicem ex animo dolens, sermonem peritè transferet ad christianam Religionem, ejus beneficium insigne celebrabit, commendabitque documenta, concitati ac nervosè dicendi vehementiā ostendens, ejus voce fugatam toto penè orbe tam diutini erroris densam caliginem, inunctum veritatis lumen, idola confracta, ignotumque antea Deum unicum ubique debitis laudibus celebratum fuisse. Subinde inconvulsas planctusque unitatis Dei probationes, tum ex Scripturis, tum ex traditione, tum ex Ecclesiæ liturgiâ et definitionibus, tum ex populorum ferè omnium nunc consensione, tum ex ipsâ ratione proferet. Plurimam demùm ponet operam in exponendâ unicæ hujus infinitæque naturæ opulentiâ; cui rei maximè inserviet præclarum quod ipse sibi Deus nomen assumpsit, Moysen alloquens Exod. 3: *EGO SUM QUI SUM. Sic dices filiis Israel: QUI EST misit me ad vos.* Nullum enim nomen est Deo dignius, nullum aptius ad significandum Deum esse ens planè infinitum, quod videlicet omnes perfectiones, nullâ exceptâ, in se complectatur. Cætera entia aliquo modo determinata sunt et circumscripta, atque adeò quando nos ipsos definire volumus, solemus dicere: Ego sum *hic* vel *ille*; Deus autem simpliciter et absolutè pronuntiat: EGO SUM; id est: Ego sum cui nihil omnino deest; Ego sum, non sapiens modò, sed ipsa substantialis Sapientia; Ego sum ipsamet potentia, bonitas, pulchritudo, justitia, charitas veritasque, et si qua alia est perfectio; Ego sum ex quo

omnia, per quem omnia et in quo omnia. Vide eâ de re Bossuetium Elev. in myster. prim. hebd. medit. 3; Fenelonium, Demonstr. exist. Dei, part. 2; D. Laurentie, Introductio, ad Philosophiam, cap. 8, divis. 4.

§ 2. *Quid dicendum circa personarum trinitatem.*

Ex dictis de infinitâ naturæ divinæ opulentiâ, mens jam ad ipsius fecunditatem admittendam mirum in modum præparatur, nec adeò ipsi supra fidem videri debet, quòd in tres personas dilatetur, quibus constituendis sufficiens prorsus existat. Statim igitur probandum occurrit, 1° tres in Deo personas esse, realiter à se invicem distinctas. Non desunt loca in Scripturis, quibus id evinci valet; sed præsertim ea premenda sunt, quibus tres personæ divinæ exhibentur simul aliquid operantes, ut sit, v. g., in ipsâ Verbi incarnatione, Luc. 1, 35, in Baptismo Christi Matth. 3, 16 et 17, et in promissione Spiritûs sancti, Joan. 14, 16. Potentissimæ etiam nec obscuræ probationes suppetunt ex Ecclesiæ fide, quæ non in symbolis et conciliorum decretis tantum, sed et in precibus ejus atque omnibus ferè cæremoniis relucet. Non parùm item ad rem faciet aliquos SS. Patrum textus selectos, commendatâ prius eorum auctoritate, proferre. Nisi rationem contrahendi necessitate constringeremur, quàm multos hic atque eximios citare possemus! At placulum fuerit præstantissimum hunc locum omittere, in quo clarissimus noster Bossuetius, mirâ concinnitate solitæque eloquentiâ, quosdam tum veteris, tum novi Testamenti textus secum invicem conferens, atque raptim perstringens, vividam et dilucidam inde eruit SS. Trinitatis demonstrationem. Nullum fortassis exemplum afferri potest, aptius ad ostendendum quâ ratione diversa Scripturæ verba cum aliis alia componi debeant, ut ipsa ex mutuâ collatione novum lumen et robor accrescat. Sic habet vir illustrissimus Oratione in histor. univers. part. 2, c. 19: « Ils (les Apôtres) ont ordonné de se répandre par toute la terre pour instruire les nations, et les baptiser au nom du Père, du Fils et du Saint-Esprit, Matth. 28... Les gentils sont appelés à la connaissance de Dieu par les ordres de Jésus-Christ ressuscité: une nouvelle cérémonie est instituée pour la régénération du nouveau peuple; et les fidèles apprennent que le vrai Dieu, le Dieu d'Israël, ce Dieu un et indivi-

« sible, auquel ils sont consacrés par le baptême, est tout ensemble Père, Fils et Saint-Esprit.

« Là donc nous sont proposées les profondeurs incompréhensibles de l'être divin, la grandeur ineffable de son unité, et les richesses infinies de cette nature, plus féconde encore au dedans qu'au dehors, capable de se communiquer sans division à trois personnes égales.

« Là sont expliqués les mystères qui étaient enveloppés, et comme scellés dans les anciennes Écritures. Nous entendons le secret de cette parole : *Faisons l'homme à notre image*, Genès. 1; et la Trinité marquée dans la création de l'homme, est expressément déclarée dans sa régénération.

« Nous apprenons ce que c'est que cette Sagesse conçue, selon Salomon, Proverb. 8, « devant tous les temps dans le sein de Dieu, Sagesse qui fait toutes ses délices, et par qui sont ordonnés tous ses ouvrages. Nous savons qui est celui que David a vu engendré devant l'aurore, Ps. 109; et le nouveau Testament nous enseigne que c'est le Verbe, la parole intérieure de Dieu, et sa pensée éternelle, qui est toujours dans son sein, et par qui toutes choses ont été faites.

« Par là nous répondons à la mystérieuse question, qui est proposée dans les Proverbes, 30 : *Dites-moi le nom de Dieu, et le nom de son Fils, si vous le savez*. Car nous savons que ce nom de Dieu si mystérieux et si caché, est le nom de Père, entendu en ces sens profonds qui le fait concevoir dans l'éternité Père d'un Fils égal à lui, et que le nom de son Fils est le nom de Verbe; Verbe qu'il engendre éternellement en se contemplant lui-même, qui est l'expression parfaite de sa vérité, son image, son Fils unique, l'éclat de sa clarté, et l'empreinte de sa substance, Hebr. 1.

« Avec le Père et le Fils nous connaissons aussi le Saint-Esprit, l'amour de l'un et de l'autre, et leur éternelle union. C'est cet Esprit qui fait les prophètes, et qui est en eux pour leur découvrir les conseils de Dieu, et les secrets de l'avenir; Esprit dont il est écrit Isai. 48 : *Le Seigneur m'a envoyé, et son Esprit*, qui est distingué du Seigneur, et qui est aussi le Seigneur même, puisqu'il envoie les prophètes et leur découvre les choses futures. Cet Esprit qui parle aux prophètes, et qui parle par les prophètes,

« est uni au Père et au Fils, et intervient avec eux dans la consécration du nouvel homme.

« Ainsi le Père, le Fils, et le Saint-Esprit, un seul Dieu en trois personnes, montré plus obscurément à nos pères, est clairement révélé dans la nouvelle alliance. Instruits d'un si haut mystère et étonnés de sa profondeur incompréhensible, nous couvrons notre face devant Dieu avec les Séraphins que vit Isai. 6, et nous adorons avec eux Celui qui est trois fois saint.

« C'était au Fils unique, qui était dans le sein du Père, Joan. 1, et qui, sans en sortir, venait à nous, c'était à lui à nous découvrir pleinement ces admirables secrets de la nature divine, que Moïse et les prophètes n'avaient qu'effleurés. »

Probandum est 2° tres illas divinas personas prorsus æquales esse; quod facillè evincetur ex iis Scripturæ locis, ubi vel promiscuè laudantur, vel ex æquo operantes exhibentur, ut, v. g., Isai. 6, 3, Genes. 1, 26, Matth. 28, 19; sed præcipuè ex certâ et expressâ Christi declaratione, qui absque ullâ tergiversatione sic pronuntiat : *Ego et Pater unum sumus*, Joan. 10, 30; *Omnia quæcumque habet Pater mea sunt*, ibid. 16, 15, et cætera hujusmodi. Hæc quidem solum Filium spectant, at procul dubio et de Spiritu sancto dici possunt, qui semper eodem ponitur loco, et pari honore dignus exhibetur. Illam verò personarum æqualitatem non satis erit generatim comprobasse, nisi divinarum proprietates recensceantur per singulas, et tribus personis communes declarentur. Ad id multùm proderit Symbolum Athanasianum. Juvat hic proferre luculentâ quædam ex SS. Patribus, quæ non modicam utilitatem habebunt ad demonstrandam divinarum personarum æqualitatem. Agmen ducet S. Basilii, qui lib. 3 contra Eunomium sic habet : « Fuitne unquam homo sic audax, qui divinarum dogmatum innovationes induceret? Cur enim necesse est, si dignitate ac ordine tertius est Spiritus, naturâ quoque ipsum tertium esse? Namque ipsum secundum esse à Filio, pietatis sermo fortassè tradit; naturâ verò tertii uti, nec à divinis Scripturis docti sumus, nec ex antecedentibus possibile est consequenter colligi. Nam quemadmodùm Filius ordine quidem à Patre secundus est, quoniam ab illo est, et dignitate, quoniam origo atque causa essendi Pater ipsi est, et quo-

nam per ipsum accessus et adductio ad
Deum Patrem; naturā verò nullo modo se-
cundus, quoniam in utroque una est Deitas;
ita videlicet et Spiritus sanctus, et sic di-
gnitate et ordine secundus à Filio est, ut
illud concedamus; non tamen verisimiliter
alienus ipsum esse naturā inde consequen-
tur. » Et aliquantō post: « Sic profectò et
Spiritus sanctus, dignitate quidem ordinis
tertius est. Accepimus enim ipsum tertium
à Patre et Filio numeratum, cum ipse Do-
minus in traditione salutaris baptismi ordi-
nem tradiderit his verbis: *Evangelium baptizate
in nomina Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*
In naturam autem tertiam à Filio ac Patre
dejectum Spiritum, nullibi audivimus. »

Audiat nunc Ambrosius ita Patrem compellens lib. 4 de Fide, c. 4: « Ad te nunc,
omnipotens Pater, cum lacrymis verba con-
verto. Ego te quidem inaccessibilem et in-
comprehensibilem dixerim; sed Filium tuum
minorem non ausim dicere. Nam cum illum
splendorem gloriæ et imaginem substantiæ
tuæ legerim, vereor ne minorem imaginem
tuæ dicendo substantiæ, minorem substan-
tiam tuam dicere videar, cujus imago sit
Filius, cum plenitudo tuæ divinitatis omnis
in Filio sit. Immensum te, Filiumque tuum,
et Spiritum sanctum, incircumscriptum,
inenarrabilem, inenarrabilem legi libenter,
credo libenter. Et ideo æstimare non pos-
sum, ut examinare possim. »

Nec minus præclara sunt sequentia S. Au-
gustini epist. 66: « Hæc Trinitas unus est
ejusdemque naturæ atque substantiæ, non
minor in singulis, quàm in omnibus: nec
major in omnibus, quàm in singulis; sed
tanta in solo Patre, vel in solo Filio, quanta
in Patre simul et Filio; et tanta in solo
Spiritu sancto, quanta simul in Patre, et
Filio, et Spiritu sancto. Neque enim Pater
ut haberet Filium de seipso, minuit seipsum;
sed ita genuit de se alterum se, ut totus ma-
neret in se; et esset in Filio tantus, quan-
tus et solus. Similiter et Spiritus sanctus
integer de integro, non præcedit unde pro-
cedit, sed quantus cum illo, tantus ex illo,
nec minuit eum procedendo, nec auget hæ-
rendo. » His concinunt quæ lib. 6, c. 10,
de Trinit., addit: « In illā enim Trinitate sum-
ma origo est rerum omnium, et perfectissi-
ma pulchritudo, et beatissima delectatio.
Itaque illa tria, et ad se invicem determinari
videntur, et in se infinita sunt. Sed hic in

rebus corporeis, non tantum est res una,
quantum tres simul; plus aliquid sunt duæ,
quàm una res. Cæterum in illā summā Tri-
nitate tantum est una, quantum tres simul;
nec plus aliquid sunt duæ, quàm una. Et in
se infinita sunt. Ita et singula sunt in sin-
gulis, et omnia in singulis, et singula in
omnibus, et omnia in omnibus, et unum
omnia. Qui videt hoc, vel ex parte, vel per
speculum, et in ænigmate, gaudeat cogno-
scens Deum, et sicut Deum honoret et gra-
tias agat. Qui autem non videt, tendat per
pietatem ad videndum, non per cæcitatem
ad calumniandum; quoniam unus est Deus,
sed tamen Trinitas. »

Ab his non discrepat Zeno Veronensis Ser-
mone in hæc verba: Cum tradidit regnum
Deo et Patri: « Totum Pater, totum possidet
Filius, unus est quod amborum est, quod
unus possidet, singulorum est, Domino ipso
dicente: *Omnia, quæcumque habet Pater,
mea sunt*; iterum: *Pater, omnia mea tua
sunt, et tua omnia mea*; quia Pater in Filio,
et Filius manet in Patre; cui affectu, non
conditione, charitate, non necessitate de-
corè subjicitur; per quem Pater semper
honoratur. Denique inquit: *Ego et Pater
unum sumus*. Unde non diminutivā, sed reli-
giosā, ut dixi, subiectione, est Filius Patri
subjectus: cum quo originalis, perpetuique
regni una possessio, coæternitatis, omni-
potentiæque una substantia, una æqualitas,
una virtus majestatis augustæ, unito in lu-
mine una dignitas retinetur; si quid enim
Filio detraxeris, ad Patris cujus habet to-
tum, injuriam pertinebit: nec est in illo
aliquid, quod sit inferius; quia sicut Pater,
nec plus potest habere, nec minus; alter
enim in alterius plenitudine infusus est; ut
sit omnia in omnibus Deus benedictus Pa-
ter in Filio, Filius in Patre cum Spiritu
sancto. »

Legi merentur quæ de inenarrabili divina-
rum personarum æqualitate egregie scripsit
Bossuetius Mediat. in Evang. dieb. 23, 24,
58, 70 et 71.

ARTICULUS II. — Quid dicendum circa speciales singulis personis proprietates.

Tot erunt in præsentī articulo paragraphi,
quot sunt in SS. Trinitate distinctæ personæ.

§ 1. Quid de Patre dicendum.

Ille erit demonstrandum Patrem esse pri-

mum principium, totius Trinitatis fontem, radicem unde cæteræ personæ efflorescunt, originem cujuslibet entis atque perfectionis, ex quo nempe dimanat omnis paternitas in cælo et in terrâ, item omnis potentia, denique omne donum perfectum. Hæc abundè probant Scripturæ et Patres universi. Maximè verò omnium celebranda erit infinita illa fecunditas, quâ Filium sibi prorsus similem et æqualem ab æterno generat. Audiamus eâ de re Bossuetium sublimia, ut assolet, meditantem, Elevat. in myst. hebdom. 2, elev. 1 : « Pourquoi Dieu n'aurait-il pas de fils ? Pourquoi cette nature bienheureuse manquerait-elle de cette parfaite fécondité qu'elle donne à ses créatures ? Le nom de Père est-il si déshonorant et si indigne du premier être, qu'il ne puisse lui convenir selon sa propriété naturelle ? *Moi qui fais enfanter les autres, ne pourrai-je pas enfanter moi-même.* Isai. 66 ? Et s'il est si beau d'avoir de se faire des enfants par l'adoption, n'est-il pas encore plus beau et plus grand d'en engendrer par nature ?

« Je sais bien qu'une nature immortelle n'a pas besoin comme la nôtre, mortelle et fragile, de se renouveler, de se perpétuer, en substituant à sa place des enfants, qu'on laisse au monde quand on le quitte ; mais en soi-même, indépendamment de cette nécessaire réparation, n'est-il pas beau de produire un autre soi-même par abondance, par plénitude, par l'effet d'une inépuisable communication, en un mot, par fécondité, et par la richesse d'une nature heureuse et parfaite?...

« Dieu le Père n'a pas besoin de s'associer à quelque autre chose que soi, pour être père et fécond : il ne produit pas hors de lui-même cet autre lui-même ; car rien de ce qui est hors de Dieu n'est Dieu ; Dieu donc conçoit en lui-même ; il porte en lui-même son fruit, qui lui est coéternel... Sa conception n'est pas distinguée de son enfantement ; le fruit qu'il porte est parfait dès qu'il est conçu, et jamais il ne sort du sein qui le porte. Qui est porté dans un sein immense, est d'abord aussi grand et aussi immense que le sein où il est conçu, et n'en peut jamais sortir. Dieu l'engendre, Dieu le reçoit dans son sein, Dieu le conçoit, Dieu le porte, Dieu l'enfante ; et la Sagesse éternelle, qui n'est autre chose que le Fils de Dieu, s'attribue, dans Salomon, Prov. 8, et d'être conçue, et d'être enfantée, et tout cela n'est que la même chose :

« Dieu n'aura jamais que ce Fils ; car il est parfait, et il ne peut en avoir deux : un seul et unique enfantement de cette nature parfaite en épuise toute la fécondité, et en attire tout l'amour. C'est pourquoi le Fils de Dieu s'appelle lui-même l'Unique, le Fils unique, *Unigenitus*, Joan. 1 ; par où il montre en même temps qu'il est Fils non par grâce et par adoption, mais par nature. Et le Père, confirmant d'en haut cette parole du Fils, fait partir du ciel cette voix : *Celui-ci est mon Fils bien-aimé, en qui je me suis plu*, Luc. 19 : c'est mon Fils ; je n'ai que lui, et aussi de toute éternité je lui ai donné, et lui donne sans fin tout mon amour. »

§ 2. Quid dicendum de Filio.

Infinita propemodum sunt quæ de Filio dici possent ; sed præcipuis laudibus ornanda est æterna ejus generatio, quâ ex Patris substantiâ, ipsi non impar, imò et consubstantialis, ante Luciferum effulget ; unde dicitur *vapor virtutis Dei, emanatio claritatis omnipotentis Dei sincera, candor lucis æternæ, speculum sine maculâ Dei majestatis, imago hominis illius*, Sapient. 7, *splendor gloriæ et figura substantiæ ejus*, Hebr. 1. Non prætermitti debent quædam alia nomina, inde derivata quod per intelligentiam generetur ; vocatur nempe Intelligentia Dei, Sapientia et Verbum. Egregias hujus descriptiones in divinis Libris reperire est, præcipuè verò Proverb. 8, Sapient. 6 et 7 ; Eccli. 1, et Baruch. 5. Quàm pulchra sunt etiam quæ scripsit Bossuetius de Filio Dei æternæque ejus generatione ! Legantur imprimis Serm. de Trinitatis mysterio, punct. 1, ab Initio, et Elevat. in myst., hebdom. 2, elev. 2, 3, 4 ; hebdom. 12, elev. 7, 8, 9 et 10, ex quibus quædam non proferre non possumus. « Où vais-je me perdre, inquit hebdom. 12, elev. 7, dans quelle profondeur, dans quel abîme ! Jésus-Christ avant tous les temps peut-il être l'objet de nos connaissances ? Sans doute, puisque c'est à nous qu'est adressé l'Évangile. Allons, marchons sous la conduite de l'aigle des Évangélistes, du bien-aimé parmi les disciples,.... de Jean, *enfant du tonnerre*, Marc. 3, qui ne parle point un langage humain, qui éclaire, qui tonne, qui étourdit, qui abat tout esprit créé sous l'obéissance de la foi, lorsque par un rapide vol fendant les airs, perçant les nues, s'élevant au-dessus des Anges, des Verus, des Chérubins et des Séraphins, il entonne son

«Evangile par ces mots : *Au commencement était le Verbe*, Joan. 1. C'est par où il commence à faire connaître Jésus-Christ. Hommes, ne vous arrêtez pas à ce que vous voyez commencer dans l'Annonciation de Marie. Dites avec moi : *Au commencement était le Verbe*. Pourquoi parler du commencement, puisqu'il s'agit de celui qui n'a point de commencement ? C'est pour dire qu'au commencement, dès l'origine des choses, *il était* ; il ne commençait pas ; *il était* ; on ne le créait pas, on ne le faisait pas ; *il était*, et qu'était-il ? Qu'était celui, qui sans être fait, et sans avoir de commencement, quand Dieu commença tout, était déjà ? Était-ce une matière confuse, que Dieu commençait à travailler, à mouvoir, à former ? Non, ce qui était au commencement *était le Verbe*, la parole intérieure, la pensée, la raison, l'intelligence, la sagesse, le discours intérieur ;... discours où est substantiellement toute vérité, et qui est la vérité même.

«Où suis-je ? Que vois-je ? Qu'entends-je ? Tais-toi, ma raison, et sans raison, sans discours, sans images tirées des sens, sans paroles formées par la langue, sans secours d'un air battu, ou d'une imagination agitée, sans trouble, sans effort humain, disons au dedans, disons par la foi, avec un entendement, mais captivé et assujéti : *Au commencement, sans commencement, avant tout commencement, au dessus de tout commencement, était celui qui est, et qui subsiste toujours, le Verbe, la parole, la pensée éternelle et substantielle de Dieu. Il était, il subsistait ; mais non comme quelque chose détachée de Dieu ; car il était en Dieu* (ibid.). Et comment expliquerons-nous, *dire en Dieu* ? Est-ce y être d'une manière accidentelle, comme notre pensée est en nous ? Non, le Verbe n'est pas en Dieu de cette sorte. Comment donc ? Comment expliquerons-nous ce que dit notre aigle, notre Evangéliste ? *Le Verbe était chez Dieu, apud Deum* ; pour dire qu'il n'était pas quelque chose d'inhérent à Dieu, quelque chose qui affecte Dieu, mais quelque chose qui demeure en lui, comme y subsistant, comme étant en Dieu une personne, et une autre personne que ce Dieu en qui il est. Et cette personne était une personne divine ; *elle était Dieu* (ibid.). Comment Dieu ? *Était-ce Dieu sans origine ? Non ; car ce Dieu est*

Fils de Dieu ;... toujours produit, toujours dans son sein.... Dieu comme lui ; car le Verbe était Dieu (ibid.) ; Dieu en Dieu, Dieu de Dieu, engendré de Dieu, subsistant en Dieu ; Dieu, comme lui, *au-dessus de tout, béni aux siècles des siècles. Amen. Il est ainsi*, dit S. Paul, Rom. 9. Ah ! je me perds ;... je ne puis plus dire qu'*Amen, il est ainsi* ; mon cœur dit : *il est ainsi, Amen.* »

Si nunc quæras Imaginés quasdam et similitudines æternæ Fili generationis, quid venustius et elegantius excogitari potest, quàm ista hebd. 2, elev. 3 ? « Voyez cette délicatesse de vapeur, que la mer doucement touchée du soleil, et comme imprégnée de sa chaleur, envoie jour et nuit, comme d'elle-même, vers le ciel, sans diminution de son vaste sein.... Ainsi, dit Salomon, la Sagesse, que Dieu engendre dans l'éternité, est une vapeur de sa toute-puissante vertu, et une très-pure émanation de sa clarté, Sapient. 7....

«Considérez cet éclat, ce rayon, cette splendeur, qui est la production et comme le fils du soleil ; elle en sort sans le diminuer, sans s'en séparer elle-même, sans attendre le progrès du temps. Tout d'un coup, dès que le soleil a été formé, sa splendeur est née et s'est répandue avec lui, et on y voit toute la beauté de cet astre. Ainsi, disait Salomon, la Sagesse, sortie du sein de Dieu, est la délicatesse de la très-pure émanation, le vif rejaillissement, l'éclat de sa lumière éternelle, ibidem ; ou, comme parle saint Paul, Hebr. 1, c'est le rayon resplendissant de la gloire de Dieu, et l'empreinte de sa substance....

«Lorsqu'un sceau est appliqué sur de la cire, cette cire, sans rien détacher du sceau qui s'imprime en elle, en tire la ressemblance tout entière, et se l'incorpore, en sorte qu'on ne peut plus l'en séparer. Regardez-la bien ; aucun trait ne lui est échappé ; et cependant tout est demeuré dans le sceau, sous lequel elle a pris sa forme. Ainsi le Fils de Dieu a tout pris du Père, sans lui rien ôter ; il en est la parfaite image, l'empreinte, l'expression tout entière, non de sa figure, car Dieu n'en a point, mais, comme parle saint Paul, *de sa substance*.... Il en porte les traits ; c'est pourquoi il dit, Joan. 14 : *Qui me voit, voit mon Père*....

«La Sagesse, éternellement conçue dans le sein de Dieu, est un miroir sans tache de sa majesté, et l'image de sa bonté, Sap. 7. C'est

« quelque chose de trop grossier pour le Fils
« de Dieu, que l'impression d'un cachet, ou
« que l'expression de la ressemblance dans une
« image, qu'on taille avec un ciseau, ou qu'on
« fait avec des couleurs. La nature a quelque
« chose de plus délicat; et voici dans de claires
« eaux et dans un miroir, un nouveau secret
« pour peindre et faire une image. Il n'y a
« qu'à présenter un objet; aussitôt il se peint
« lui-même, et cet admirable tableau ne dé-
« génère par aucun endroit de l'original; c'est
« en quelque sorte l'original même.... Pour
« achever ce portrait, on n'a pas besoin du
« secours du temps, ni d'une ébauche impar-
« faite; un même instant le commence et
« l'achève. »

Et elev. 4 : « Tout cela est mort.... Dieu a
« fait une image plus vive de son éternelle et
« pure génération. Et afin qu'elle nous fût
« plus connue, c'est en nous-mêmes qu'il l'a
« faite. Il l'a faite lorsqu'il a dit, Gen. 1 : *Fai-*
« *sons l'homme....* Il voulut faire quelque chose
« qui fût vivant comme lui, intelligent comme
« lui, saint comme lui, heureux comme lui. »

§ 5. *Quid dicendum sit de Spiritu sancto.*

Postquam clarè et dilucidè, quantum hu-
mana imbecillitas sinit, expositum fuerit quà
ratione Spiritus sanctus ex mutuo Patris et
Filii amore procedat, vivida subiicitur expli-
catio nominum, quibus, ob divinam suam pro-
cessionem, insigniri ab hominibus solet. Ni-
mirum amor vocatur, eò quòd substantialis est
amoris terminus, atque adeò totus veluti
amor. Nuncupatur vinculum amoris, sive
quòd fructus infinitus est mutui amoris Patris
et Filii, quos idèò quasi inter se colligare
videtur; sive quòd rationales creaturas intima
secum invicem unione conjungere per conti-
nuam gratiæ suæ communicationem nititur.
Paracletum illum dicimus, ad constendum ex
ipso, tanquam ex fonte inexhausto, omnes pro-
fluere consolationes, quibus hujus vitæ tris-
titia et mœrores levare posse confidimus.
Denique doni quandoque nomen obtinet,
quia Spiritus sanctus amor est, ex quo proce-
dunt omnia dona. Hic, nec intempestivè, sub-
jungi posset expositio quædam donorum et
fructuum Spiritûs sancti, de quibus Cursus
completus Theolog. tom. 10, append. 4, habe-
tur. De his quæ Spiritui sancto propria sunt
vide Bossuetium Elev. in myster. heb. 2,
elev. 3, et Medit. in Evang. dieb. 23, 24, 25
et 71.

CONCLUSIO PRIMI CAPITIS.

Priusquam ad aliud sermo transferatur, non
abs re erit, quæ fusiùs in primo hocce capite
dicta fuerint, compendiosè oratione contrahere,
ut uno intuitu omnia dilucidè percipiantur.
Ad ea verò audientium captui faciliùs accom-
modanda, appositè adhibebitur una aut altera
SS. Trinitatis imago, ex rebus notissimis des-
umpta. Unum hic juvat exemplum citare ex
Bossuetii Sermone de SS. Trinitate.

« Comme la Trinité très-auguste, Inquit, a
« une source et une fontaine de divinité, ainsi
« que parlent les Pères grecs, un trésor de vie
« et d'intelligence, que nous appelons le Père,
« où le Fils et le Saint-Esprit ne cessent ja-
« mais de puiser; de même l'âme raisonnable
« a son trésor qui la rend féconde. Tout ce
« que les sens lui apportent du dehors, elle le
« ramasse au dedans, elle en fait comme un
« réservoir, que nous appelons la mémoire; et
« de même que ce trésor infini, c'est à dire,
« le Père éternel, contemplant ses propres
« richesses, produit son Verbe, qui est son
« image, ainsi l'âme raisonnable, pleine et
« enrichie de belles idées, produit cette parole
« intérieure, que nous appelons la pensée, ou
« la conception, ou le discours, qui est la
« vive image des choses. Car ne sentons-nous
« pas, Chrétiens, que, lorsque nous concevons
« quelque objet, nous nous en faisons en nous-
« mêmes une peinture animée, que l'incompa-
« rable saint Augustin appelle le *fil* de notre
« *cœur*, *filius cordis tui*, de Trin. lib. 11, cap. 7?
« Enfin, comme en produisant en nous cette
« image qui nous donne l'intelligence, nous
« nous plaisons à entendre, nous aimons par
« conséquent cette intelligence; et ainsi de ce
« trésor, qui est la mémoire, et de l'intelligence
« qu'elle produit, naît une troisième chose,
« qu'on appelle amour, en laquelle sont ter-
« minées toutes les opérations de notre âme;
« ainsi du Père, qui est le trésor, et du Fils,
« qui est la raison et l'intelligence, procède
« cet Esprit infini, qui est le terme de l'opé-
« ration de l'un et de l'autre; et comme le
« Père, ce trésor éternel, se communique sans
« s'épuiser, ainsi ce trésor invisible et inté-
« rieur, que notre âme renferme en son pro-
« pre sein, ne perd rien en se répandant; car
« notre mémoire ne s'épuise pas par les con-
« ceptions qu'elle enfante, mais elle demeure
« toujours féconde, comme Dieu le Père est
« toujours fécond. » Lege etiam ejusdem Orat.

in hist. univ., 2 part. c. 19; elev. 6, 7 et 9 libel. 2, necnon D. Frère Homo per Rerelat. cognit., lect. 2 et 3. Alia similitudinum exempla inferiùs propoventur sect. 3.

CAPUT II.

Quid SS. Trinitati à fidelibus debeatur.

Ad quatuor præsertim erga SS. Trinitatem tenentur fideles, videlicet fidem, spem, amorem et imitationem, de quibus separatim disputandum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Quid de fide SS. Trinitatis dicendum.*

Tria sunt à pastoribus circa fidem SS. Trinitatis exponenda, 1º ejus necessitas, 2º illius rationi congruentia, 3º ejus utilitas.

§ 1. *De fidei SS. Trinitatis necessitate.*

Jam diximus fidem hujusce mysterii planè necessariam ad salutem esse, sive necessitate mediæ, ut multis placet, sive saltim necessitate præcepti; quod diligenter inculcandum est fidelibus, ut planè cognitum habeant, tum dubia de hoc mysterio proculesse propulsanda, tum etiam gravem sibi incumbere obligationem quæ ad illud pertinet, quantum in se est, discendi, et sibi subditis hujus cognitionis copiam faciendi. Probationes habentur in ipso Tractatu, quæst. 4, art. 2, sect. 8; nam quælibet dicuntur de necessitate fidei in Christi divinitatem, pari jure dici possunt de necessitate credendi SS. Trinitatis mysterium.

§ 2. *De fidei SS. Trinitatis congruentiâ cum ratione.*

In præsentî paragrapho demonstrandum est, eos qui firmâ fide SS. Trinitatis mysterium tenent, rationis legibus parere, nedùm temerè et irrationabili modo se gerant. Promptæ quidem sunt invictæ penitus probationes; quid enim rationi consentaneum magis esse potest, quàm Dei revelantis imperio obtemperare, solemnibus cedere universæ Ecclesiæ definitio- nibus, documenta tandem atque vestigia sequi tot præstantissimorum doctorum, qui à temporibus apostolicis continuâ serie hanc fidem non tradiderunt modò, sed ipsi ex animo constanter adhæserunt? Ut autem hæc SS. Patrum auctoritas major appareat, concionator summam eorum eruditionem, præcellens ingenium, morum gravitatem et vitæ integritatem, cum tot impiorum temeritate, dissolutâ vivendi ratione et stupendâ in rebus ad religio-

nem pertinentibus ignorantia, conferre poterit.

Posteaquàm hæc fuerint gravi probationum pondere confirmata, nec jam timendum erit ne vacillet auditorum fides, tunc generaliori quodam modo, et absque speciali singularum objectionum expositione, dici poterit: At objici solent ab impiis et christianæ Religionis desertoribus plurimæ difficultates, quæ vix ab humanâ ratione solvi queant. Et confestim reponendum, falsam omninò esse eas difficultates planè esse insolubiles, nullam enim esse, quam torrente veritatis sole non in fumum sæpiùs redelegerint Patres atque theologi, qui idcirco ab hujus mysterii fide non sunt vel tantisper revocati: præterea nihil magis forsitan ad mysterii certitudinem et fidem confirmandam idoneum esse, quàm has ipsas difficultates; doctrinam enim de SS. Trinitate, si ab homine aliquo esset, ne minimam quidem cum ratione repugnantiam speciem præ se habituram fuisse, neminem videlicet tam ineptum esse, qui, dùm alios fallere instituit, ipsis à ratione in speciem absona credenda proponat: imò verò adeò sublimem esse doctrinam hanc, atque supra humanæ intelligentiæ vim positam, ut nullus mortalium eam invenire et confingere unquàm potuisset: et certò maximè decuisse infinitam Dei intelligentiam, aliquid soli sibi notum in thesauris scientiæ retinere; item summam decuisse ipsius majestatem, hominum mentes subjicere fidei jugo et obsequio; et supremam Sapientiam, ita permixtas lumini tenebras in rebus Religionis relinquare, ut humana sanari posset superbia, et locus merito daretur; tandem ad infinitam Dei naturam pertinere, ut veluti obvolvatur mysteriis, et *locum inhabitet inaccessibilem*, 1 Timoth. 6; mirum igitur esse hominem, qui pulvis est et cîalis, immensam Dei majesticam altitudinem scrutari audere, quem tremens adorare deberet. Deinde, converso ad Deum sermone, fidentiiori vocis sono vehementiori- que dicendi copiâ, actum fides eliciat concionator, quo iidem sensus audientium animis altius imprimantur. Hic ad exemplum proponere juvat pulcherrima hæc verba Ludov. Franc. D'Argentan, Colloc. theologiæ, 6, art. 2: « O Dieu de majesté, que vous êtes admirable dans ce grand mystère, et que la bassesse de l'esprit de l'homme est éloignée de comprendre toutes vos merveilles! Mais je m'en réjouis, ô mon Dieu, je sens mon cœur tout comblé de joie, de ce que vous êtes un Dieu

« si grand, et de ce que vous renfermez en
 « vous des perfections infinies, que nul autre
 « que vous ne saurait comprendre. Hélas! si
 « vous n'étiez que ce que la faiblesse de notre
 « esprit humain pourrait concevoir, vous ne
 « seriez pas Dieu, parce que vous ne seriez pas
 « infini. Je ne demande pas à vous entendre,
 « ni à vous comprendre clairement, ô divins
 « oracles; mais je demande à vous croire fer-
 « mement. Oui, je m'attache à vous à l'aven-
 « gle, je ferme les yeux pour vous croire sans
 « vous voir, ni sans concevoir rien de vos
 « ineffables grandeurs. Mais un jour viendra
 « que vous me les ouvrirez au ciel, pour voir
 « clairement, pour envisager à découvert, et
 « pour admirer éternellement toutes ces mer-
 « veilles, qui suspendent dans un ravissement
 « éternel l'esprit de Dieu même. Oh! quand
 « viendra cet heureux moment, après lequel
 « je ne veux cesser d'aspirer? *Quando veniam,*
 « *et apparebo ante faciem Dei*, ps. 41.

Et ibid. art. 3 : « Taisez-vous, langues des
 « mortels; humiliez-vous, esprit humain;
 « anéantissez-vous, mon âme, en la présence
 « de cette majesté infinie; c'est par l'hom-
 « mage d'une ferme foi, d'une profonde humi-
 « lité et d'un respectueux silence, qu'elle veut
 « être honorée, et non par les vains efforts
 « que vous pourriez faire pour comprendre
 « quelque chose de ses grandeurs. Ne voyez-
 « vous pas aussi que Dieu ne vous commande
 « pas dans sa loi de le connaître clairement,
 « mais de l'aimer très-ardemment? Contentez-
 « vous de fermer les yeux pour marcher avec
 « soumission dans les ténèbres de la foi; mais
 « dilatez votre cœur pour le désirer, pour
 « soupirer après lui, et pour l'aimer de toutes
 « vos forces. Il ne vous est pas accordé en
 « terre de le connaître tel qu'il est; c'est le
 « privilège des bienheureux qui sont dans le
 « ciel. »

§ 3. De utilitate fidei SS. Trinitatis.

Non operosum erit ostendere plurimam in
 SS. Trinitatis fide utilitatem reponi. Enim-
 verò nihil efficacius esse potest ad contunden-
 dam hominis superbiam, ex qua omnia penè
 ipsius mala derivantur. Cum insuper humana
 ratio supra modum sit jugi impatiens, quanta
 meritum aegre eos manet, qui Deo, intel-
 lectu majora revelanti, ultrò se submiscent
 Ita enim gratum Deo esse istud rationis obse-
 quium Ecclesia existimat, ut in commenda-
 tione animæ præcipuum misericordiæ et veniæ

obtinendæ motivum exhibere non dubitet,
 quod qui in extremis positus jam ante ju-
 dicem stabit, in SS. Trinitatem firmiter cre-
 diderit. « Ne memineris iniquitatum ejus an-
 « tiquarum;... sed memento miserationum
 « tuarum, et gloriæ nominis tui; licet enim
 « peccaverit, tamen in te credidit, teque Deum
 « et Salvatorem suum unà cum Patre et Spi-
 « ritu sancto fideliter adoravit. » Illud pon-
 etum claudet vehemens adhortatio, quæ fideles
 incitabuntur ad firmitus in dies SS. Trinitatis
 mysterio adhærendum, spe fore ut, evacuata
 demùm fide, discussis mysteriorum umbris,
 Deum facie ad faciem videant, lumenque in
 lumine contemplantur, et eò quidem pleniùs
 atque perfectiùs, quò magis fuerint in fide sta-
 biles et confirmati, dum in terris agerent.

ARTICULUS II. — *Quid dicendum de spe in SS. Trinitatem.*

Ostendendum statim ab initio, non immeritò
 SS. Trinitatem postulare, ut in se omnem
 spem nostram fidenti animo reponamus; quan-
 doquidem ipsius natura bonitas est, divitiæ
 autem omnium bonorum plenitudo. Re qui-
 dem verà omnia bona, quæ sive ad ordinem
 naturalem pertinent, sive ad supernaturalem,
 ex hoc fonte inexhausto profluunt, ita ut nihil
 sperare possimus, quod ab eo non manaverit.
 Nulla certe potiori de causâ, quàm ut id nobis
 frequenter in memoriam revocet, Ecclesiæ
 consuetum est, ut omnes orationes suas et
 cæremonias, præsertimque sacramenta, invo-
 cato nomine SS. Trinitatis, ordiatur et absol-
 vat. Ut autem huic motivo ex naturâ SS. Tri-
 nitatis in se spectatâ vis aliqua addatur, fusiùs
 recenseri poterunt quæ ex singulis divinis per-
 sonis beneficia suscepimus. Dein operæ præ-
 tium erit vividâ dicendi ratione commonstrare
 quàm felix sit Christianorum conditio, quibus
 talis ac tanta spes inter hujus vitæ pericula et
 adversa permissa est. Huic capiti demùm fi-
 nem imponet actus spei in SS. Trinitatem fer-
 ventissimus.

ARTICULUS III. — *Quid de amore erga SS. Trinitatem dicendum.*

Huc affluit magna rationum copia, ad per-
 suadendum et inspirandum amorem erga SS.
 Trinitatem; id enim expostulant tum summa
 et infinita ipsius perfectio, quæ omnes in se
 amabilitates complectitur, tum innumera be-
 neficia quæ in nos ab incunabulis indesinen-
 ter congressit. Inter cætera verò, speciali digna

est attentione mirabilis illa unio, ad quam nos secum his jam in terris exeruerunt divinæ personæ, donec intimius in cœlis in unum consummemur. Pater scilicet nos in filios adoptavit; Filius autem dedit semetipsum pro nobis, et in sui mystici corporis membra nos assumpsit; Spiritus sanctus in sua nos templa consecravit, et copiosam in nos effudit sanctitatem. Si quis igitur nunc SS. Trinitatem toto cordis affectu non amat, quanta sit ejus ingratitude dici non potest.

ARTICULUS IV. — *Quid dicendum de SS. Trinitatis imitatione.*

Cùm quædam imitanda sunt quæ tribus personis conveniunt, quædam verò quæ sunt singulis propria, duo erunt in præsentî articulo paragraphi.

§ 1. *De imitatione SS. Trinitatis generatim.*

Probatâ generali Deum imitandi necessitate, juxta Christi sententiam Matth. 5, 48 : *Perfecti estote, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est*, aliaque Scripturæ loca, explicandum erit quæ et qualis esse debeat hæc imitatio; non enim vult Deus ut ipsum in omnibus imitemur, sed in quibusdam tantum; sic ferre nequit supremum ejus dominium summamque independentiam nos æmulari; at infinitam charitatem, patientiam, justitiam, sanctitatem, cæteras denique virtutes nos imitari jubet, quantum possumus. Vide Bossuetum Sermone 1 in Festum Annuntiationis part. 1, Elev. in myster. hebdom. 4, elev. 6. Hic juvat exscribere eximium quemdam locum ex opere cui titulus : *Homo per Revelationem notus*, auctore D. Frère. « Les traits de la divinité, inquit lect. 2, sont dans ses perfections; et la ressemblance divine dans l'homme est dans la participation à ces perfections. Ainsi Dieu est saint; que l'homme soit saint, et il porte la ressemblance divine. Dieu est miséricordieux; que l'homme soit miséricordieux, il a le trait divin; et pour tout dire en un mot, Dieu est parfait; que l'homme s'efforce d'être parfait, il possédera l'empreinte ineffable de Dieu, et fera reluire ainsi en lui-même la ressemblance du Créateur.

« Écoutez saint Ambroise nous exprimant cette pensée, dans son livre de *Conditione dignitatis humane* : « De même que Dieu, qui a créé l'homme à son image et à sa ressemblance, étant la charité par essence, est bon et juste, doux et patient, pur et miséricor-

« dieux, et orné de toutes les autres perfections que l'Écriture lui attribue; ainsi l'homme a été créé pour posséder dans son cœur la charité de son Dieu, pour être comme lui bon et juste, doux et patient, pur et miséricordieux. Plus l'homme est rempli de ces vertus, plus il s'approche de Dieu, plus il porte l'image de son Créateur. Mais si, dégénéré de cette noble ressemblance, il s'égare dans la voie du vice et du crime, voie qui le détourne de sa fin, voie qui le sépare de son Dieu, alors on verra s'accomplir en lui ces paroles de l'Écriture : *L'homme élevé au comble de l'honneur et de la gloire, n'a point compris sa dignité; il s'est comparé aux animaux dépourvus de raison, et il leur est devenu semblable*. Quel plus grand honneur pour l'homme, que d'être créé, pour ainsi dire, orné du glorieux vêtement des mêmes vertus que ce grand Dieu, duquel il est dit dans l'Écriture : *Le Seigneur a régné; le Seigneur s'est revêtu de sa gloire*, c'est à dire de l'éclat de toutes ses perfections, et de la beauté qui résulte de leur assemblage ? Est-il pour l'homme un plus grand déshonneur, est-il un plus déplorable excès de misère, que de se dépouiller de toute la gloire que lui procure la ressemblance de son Créateur, pour se ravalier lui-même jusqu'à se rendre semblable aux animaux sans raison ? »

§ 2. *De imitatione singularum personarum.*

1° Cùm Pater se suo contuitu beat, ut canit Ecclesia Hymn. Fest. omn. SS., et in istâ contemplatione, quâ Filium suum producit, à diebus æternitatis sibi complacet, eum si velimus imitari, oportet ut in scientiâ Dei, quantum in nobis est, crescere nitamur. Hæc autem cognitio acquiritur creaturarum, in quibus summæ ejus perfectiones relucent, frequenti consideratione; sacræ Scripturæ et SS. Patrum lectione religiosâ, meditandî divinam naturam assiduitate, et præsertim orationis quotidiano usu. « Quelle est, inquit Lud. Franc. d'Argentan, colloq. 6. art. 5, la fin de nos plus douces espérances ? N'est-ce pas de passer toute l'éternité sans faire autre chose que de contempler les grandeurs de Dieu et d'aimer sa beauté de toute notre âme dans l'heureux séjour de la béatitude, où tous les saints ne font autre chose ? Eh ! comment pourrions-nous trouver notre parfaite béatitude dans un exercice que nous n'aurons point goûté ni pratiqué, ni presque pas mé-

« me connu durant le cours de notre vie mortelle ? Qu'est-ce, à vrai dire, que le temps, sinon l'apprentissage de l'éternité ? Quoi ! Je croirai que je n'aurai qu'une seule chose à faire éternellement, tenir mon esprit et ma volonté uniquement attachés à Dieu, et que tout le reste ne me sera rien en comparaison ; et je la regarderai à présent comme la moindre et la dernière de mes affaires, lui préférant presque tout le reste ? Quoi ! je serai persuadé que de contempler et d'aimer Dieu, sera le souverain plaisir de mon âme, durant toute l'éternité ; et à présent je n'y prends aucun goût ? L'oraison, qui est un essai de cette souveraine béatitude, me semble ennuyeuse ; je la considère presque comme une occupation inutile, et je pense que c'est un temps perdu ! O ignorance des mortels, que vous êtes extrême ! O aveuglement des hommes, que vous êtes digne de larmes ! Hélas ! saurions-nous rien faire de plus grand, dans le temps, que ce qui doit faire toute la grandeur de l'éternité ? »

3° Quod autem ad Filium attinet, quasi primaria ipsius proprietates est, ut Patris naturam omnino referat, perfecta que sit illius imago ; ac proinde illum imitabimur, si integram in nobis et illas custodiamus imaginem Dei, quam gerimus ; si eam virtutum atque perfectionis zelo excolere, et amplius in dies exornare studeamus.

3° Tandem Spiritus sancti ille imitator existit, qui ita se dilectioni Dei et proximi tradit, ut totus veluti amor efficiatur. Igitur qui divino huic Spiritui similis esse exoptat, dilectionem in omnibus spiret, nihil nisi amorem loquatur, dilectionem cunctis insinuet, fiat quasi dilectionis stimulus, et amoris vinculum inter homines.

Hæc sunt quæ fidelibus de SS. Trinitate exponenda iudicamus. Non existimamus tamen omnia omnibus pariter explicari debere ; sed pastoris aut prædicatoris uniuscujusque erit perpendere, quid auditorum suorum intelligentiæ accommodatum sit, quid verò eorum captum excedat. Omnes autem persuasum habeant paucissima esse, de quibus sermo, si simplex sit et nitidus, ad vulgarem sensum descendere omnino non possit.

SECTIO III.

De ratione docendi ea quæ ad SS. Trinitatis mysterium pertinent.

Si humana tantum et naturalis augustissimi

huius mysterii fides hominum mentibus instillanda foret, necessario confugiendum esset ad solita argumentationum momenta, ut ad illud credendum adducerentur ; verum fides supernaturalis et divina toto cœlo à naturali distat, nec iisdem rationibus suaderi debet ; non enim humanæ artis aut industriæ opus est, sed Dei, qui solus in hominum mentes supernaturale lumen inferre, eorumque voluntates ad assentiendum suâ gratiâ inclinare potest. Quapropter quidquid de SS. Trinitate dicendum est, minus rationibus naturalibus nil debet, quàm revelatione ; atque ex Traditionis et Scripturarum fontibus necesse est pura veritatis flumina derivari in sermones, qui de his rebus habentur ; alioquin inutiles essent et infructuosi. *Prædica verbum*, ait Apostolus 2 Tim. 4, non humanum sanè, sed divinitus hominibus datum, verbum vitæ æternæ, verbum gratiæ ; quod utile est ad docendum præ omnibus. Ipsi enim singularis inest persuadendi vis et efficacia, et, Deo sic ordinante, potentissimum est ad destruendum omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et ad redigendum in captivitatem omnem intellectum in obsequium Christi, 2 Cor. 10. His armis instructus concionator habebit os et sapientiam cui non poterunt resistere adversarii, Luc. 21.

Non hæsitans ergo loquatur, non timida voce, sed cum dignitate et potestate, confusus nimirum illius auctoritate pro quo legatione fungitur. Quando Christus cœlestem suam doctrinam tradebat, erat docens sicut potestatem habens, et non sicut Scribæ et Pharisei, Matth. 7 ; ita esse gerere debet prædicator, præsertim ubi de SS. Trinitatis mysterio sermo est. Nam Christus, cui data est omnis potestas in cœlo et in terrâ, Apostolis eorumque successoribus dixit : *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ; docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi*, Joân. 20, Matth. 28. Judeus scandalizetur, Græcus irideat, cui hæc doctrina stultitia est ; quod stultum est Dei sapientius est hominibus, 1 Cor. 1. Cæterum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes, ibid., ut fides non sit in sapientiâ hominum, sed in virtute Dei, ibid. 2.

Audiat Lud. Fr. d'Argentan in hanc rem pulchrè disserens Colloq. 6, art. 4 : « Quel conseil profond de la divine sagesse, inquit,

« de vouloir que les Apôtres commençant à instruire le monde par le mystère adorable de la Trinité, quoiqu'il soit le plus incompréhensible de nos mystères, et le plus capable d'étonner, et même de rebuter tout esprit qui n'aurait encore aucune teinture de la foi !

« Pourquoi n'a-t-il pas ordonné qu'ils commençassent par quelque chose de plus sensible et de plus aisé à entendre, afin de conduire peu-à-peu leurs esprits à se soumettre à la croyance de ce mystère ? C'est qu'il y a bien de la différence entre la science qui nous vient du ciel, et celle qui naît de la terre. Quand on nous apprend les sciences humaines, on commence par les principes, qui nous sont les plus connus, et dont tout le monde demeure d'accord ; et puis on nous éclaire peu à peu, nous conduisant à des vérités plus profondes et plus cachées, que nous n'eussions pu concevoir, si on les eût proposées d'abord. Cette conduite est nécessaire, quand il s'agit des sciences acquises, parce qu'il faut que l'esprit tire sa science de lui-même, et que, raisonnant sur des principes qu'il connaît naturellement, il développe des conséquences qu'il ne voyait pas. Mais la science qui nous vient du ciel, va d'un pas tout contraire ; l'esprit humain n'en a pas les principes dans lui-même ; ils sont tous renfermés dans l'esprit de Dieu, qui en est le trésor infini. Elle ne se produit pas en nous par la force des raisonnements ; il ne faut qu'écouter simplement ce que Dieu nous dit, et le croire d'une ferme foi. Elle ne descend pas de l'esprit Dieu dans notre esprit, pour dépendre de nos lumières naturelles ; elle vient pour les éclipser, pour régner en souveraine et pour commander. Elle ne se présente pas au jugement de l'homme, pour être examinée comme par son juge ; mais elle vient pour l'instruire comme son disciple. C'est pour cela qu'elle entre dans une âme avec majesté, et qu'elle lui présente d'abord le plus éclatant et le plus incompréhensible de tous nos mystères, afin de le captiver davantage, lui imprimant un plus grand respect.

« Aussi les Apôtres, qui ont été les premiers docteurs qui nous ont enseigné cette divine sagesse du ciel, eurent la commission de leur divin Maître de nous parler avec autorité comme des oracles : *Exentes doctores omnes gentes* : Allez, instruisez tous les hom-

mes qui sont sur la terre. Il ne leur dit point : Préparez-vous, disputez contre eux, et tâchez par de vives raisons, de les faire entrer dans vos sentiments. Cela serait bon, s'il était question d'une science humaine ; mais la divine ne dispute point ; elle enseigne avec autorité. Il ne leur dit point : Allez, exhortez-les, et leur persuadez par une puissante éloquence, de recevoir votre doctrine. Cela serait bon, s'il s'agissait d'inspirer quelques sentiments naturels, ou d'émouvoir les passions humaines ; mais la foi parle simplement, et veut que l'on croie fidèlement tout ce qu'elle propose. Il ne leur dit pas même : Insinuez-vous doucement dans leurs esprits, et leur proposez au commencement des choses plausibles ; battez-les d'abord, et leur procurez de grands avantages, pour les gagner peu à peu, avec tous les artifices dont vous pourrez vous aviser. Rien de tout cela ; mais il parle en maître et en souverain : Allez, instruisez-les, soyez les maîtres de tous les hommes qui sont au monde, et les faites vos disciples : *Docete omnes gentes*. Apprenez-leur d'abord qu'il est nécessaire de croire un Dieu en trois personnes, le Père, le Fils et le saint Esprit.

« Mais, Seigneur, lui eussiez-vous dit, toutes les nations de la terre se rendront-elles assez dociles, pour s'aller aussitôt soumettre volontairement à vos apôtres, qui sont des hommes simples et grossiers, afin d'être enseignées par eux ? Mais tant de sages politiques, et tant de savants philosophes, qui sont les appuis de la religion païenne, voudront-ils bien être les disciples de simples pécheurs, quand ils viendront leur proposer des choses inouïes et inconcevables à l'esprit humain ? Mais enfin tant de riches, tant de nobles, tant de puissants, et tant d'esprits fiers, qui se croient les maîtres du monde, et qui se font écouter des peuples comme des oracles, et comme s'ils étaient les dieux de la terre ; tous ces gens-là iront-ils rendre aussitôt cette humble déférence à des hommes pauvres et abjects, qu'on ne connaît point, et qui n'ont nulle autorité qui paraîsse, de les écouter, de les croire, et de recevoir tout ce qu'ils diront comme des vérités certaines, sans les concevoir ni les entendre ?

« Vous verrez, vous eût-il répondu, vous verrez la force invincible de la foi divine. Ce que jamais la science des plus beaux esprits n'aurait su faire entendre à personne ; ce

que l'éloquence des plus grands orateurs n'aurait pu persuader à un seul homme : et enfin ce que la puissance absolue des plus grands monarques n'aurait pu gagner sur l'esprit humain, la foi divine l'obtiendra doucement, sitôt qu'elle paraîtra au monde toute éblouissante des lumières éternelles de cette grande vérité : *il y a un seul Dieu en trois personnes, le Père, le Fils et le saint Esprit*. Et ne voyons-nous pas que tant de millions des plus beaux esprits, des plus savants et des plus nobles qui fussent au monde, se sont soumis à croire avec une profonde humilité, mais avec une très-ferme foi, des vérités si profondes et si obscures, seulement parce que la foi les a enseignées ; tandis que tout ce qu'il y a eu de plus grands philosophes de l'antiquité, avec toute la force et l'évidence de leurs raisonnements, en proposant même des choses plausibles, et qui flattaient les inclinations humaines, n'ont jamais pu obtenir des hommes, de marcher dans leurs lumières, ni d'adopter leurs sentiments !

Eh ! d'où vient que la foi divine gagne plus d'esprits par ses ténèbres, que la science humaine par son évidence, sinon qu'elle porte en tête le mystère adorable de la très-sainte Trinité ? Et comme c'est le tout-puissant mystère qui opère tout au dedans de Dieu, c'est aussi lui qui opère tout au dehors de Dieu sur les âmes. C'est lui qui fait naître des enfants adoptifs de Dieu au sein du baptême. La grâce n'en produit pas un seul, qu'il ne préside à sa naissance, *baptisantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* ; comme si les trois personnes divines qui avaient concerté ensemble sur la première formation de l'homme, quand elles dirent : *Faisons l'homme à notre image et ressemblance*, convenaient de nouveau pour le reproduire ici, le réformant plus noblement à leur ressemblance, lorsqu'il naît de nouveau à la vie divine, comme une vivante image du Père, du Fils et du Saint-Esprit. C'est lui qui est le flambeau des fidèles, pour les conduire dans les voies de Dieu. C'est lui qui est la force et la défense du chrétien.

Vides quanta mysteriis, et maximè mysterio SS. Trinitatis, à Deo virtus indita sit, ad hominum mentes occupandas et fidei mancipandas obsequio ; proindeque quanta prædicatores, dum ista, rationi licet in speciem repugnantia, populis exponunt, fiducia de-

cent ? Vides quàm parùm proficiant in talibus concionibus *persuasibilia humanæ sapientiæ verba*, quæ idcirco respuebat Apostolus 1 Cor. 2 ?

Attamen ne quaquam inde concludendum putet, nullam diligentiam aut præmeditationem in hujusmodi orationibus postulari. Etenim quamvis humanâ arte et eloquentiâ divina fides cordibus infundi nequeat, quæ non intelligat de tanto mysterio temerè et inconsultè dicere nefas esse, ne sermonis inconsiderantiâ fidei aditus præcludatur ? Imò verò cum de rebus agatur quæ non ita plerùmque sunt vel ad credendum vel ad intelligendum faciles, summâ prudentiâ opus est, tum in præcavendis quæ opponi possunt difficultatibus, ne incautè dicta in offensio nem cedant infirmis ; tum in orationis partibus ordinandis, ut ex aptâ rerum dispositione copiosius lumen ipsis affundatur ; tum in verbis eligendis, ut illa potissimè adhibeantur, quæ præ cæteris idonea sunt ad veritates animis audientium accommodandas et insillandas. Ipse etiam stylus nonnihil curæ exigit ; nimia enim in dicendo incuria rerum gravitati ac dignitati haud equidem congrueret, fastidiumque nata esset movere audientibus. Procul sanè removeri debent exquisitiora et ambitiosa ornamenta, non autem naturalis quidam et minimè fucatus nitor, quo sit ut res cæteroquin arduæ cum majori voluptate et delectatione audiantur. Inter omnia verò ornamenta nullum congruum ; imò necessarium, magis est, quàm sapiens et consideratus delectarum similitudinum usus, quo nihil efficacius fingi potest, ad obscuras quæstiones planas faciendas, et in mentibus defigendas. Quamobrem utilissimum nobis visum est, hic exhibere plurimas similitudines, quas adhibere solebant SS. Patres ad explicanda quæ ad SS. Trinitatem pertinent, quasque Thomassinus eruditissimè collegit et egregiis commentariis illustravit. Convenientius simul et luculentius absolvi non posse existimamus præsentem appendicem ipsamque tractatum de SS. Trinitate. Sic igitur habet vir doctissimus, cap. 48 et 26 :

« I. Emerget luminis aliquid ad explanationem unius et trius Deitatis, si splendidissima ejus vestigia in naturis primùm intellectualibus persequamur, et tum postea in materialibus. Exercetur et acuitur mens in his vestigiis considerandis, et his veluti gradibus sensim provehitur, ut in fide tanti sacramenti robore-

tur, et ad ejus intelligentiam, sin minùs attingat, certè propius in dies accedat. Jam audiamus Augustinum ita loquentem, et hæc nobis sublustria hujus tanti arcani vestigia indigitantem Confess. l. 13, c. 11: « Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non eloquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ cum de illà loquitur, sciat quid loquatur. » Non despondet intelligentiam, sed nec de eà desperat. Raram dicit animam, non dicit nullam, quæ Trinitatem intelligat. Illud certè monet: ad eam per contentionem et rixas minime perveniri sed pace pietate, meditatione, sedulâ mentis exercitatione circa ea vel symbola, vel vestigia, quæ nos ad illud penetrare perducant, qualia sunt illa tria, esse, nôsse, velle, quæ ita tria sunt, ut unum sint; non ut summa illa Unitas Trinitasque, sed ut ejus pulcherrimum speculum ac simulacrum, cui insuefacti, ulterius postea forsitan eluctabuntur, vel supernè potius allicientur. « Et contendunt et dimicant, et nemo sine pace vidit visionem istam. Vellem ut hæc tria cogitarent homines in seipso. Longè aliud sunt ista tria, quàm illa Trinitas. « Sed dico, ubi se exerceant, et probent, et sentiant quàm longè aliud sunt. Dico autem hæc tria, esse nôsse, velle. »

« II. Hos certè nobis supra præscripsimus modestiæ et sobrietatis limites, ut exercitamenta tantùm aliqua proponeremus, easque ex sanctis Patribus decerneremus; ut ex his sentiantur, quàm procul simus ab illà luce, et ita pro nostro modulo nos illi sensim aptemus, quò eam nondùm quidem in seipso, sed in splendidissimis quibusdam veluti speculis intueri possemus. Inter ea specula et lucidissima trinæ Unitatis simulacra non postremum locum obtinet, quod hic nobis ab Augustino representatur. « Dico autem hæc tria, esse, nôsse, velle. Sum enim, et novi, et volo; sum sciens et volens; et solo esse me et velle; et volo esse, et scire. In his igitur tribus quàm sit inseparabilis vita, et una vita, et una mens, et una essentia, quàm denique inseparabilis distinctio, et tamen distinctio, videat qui potest. Certè coram se est, attendat in se, et videat, et dicat mihi. Sed cùm invenerit in his aliquid et dixerit, non jam se putet invenisse illud quod supra ista est incommutabile, quod est incommutabiliter, et vult incommutabiliter. »

« Nemo nostrùm est, qui non hæc tria intra se sit, sentiat et experiatur, et qui non videat

hæc tria ita distincta esse, ut conjunctissima sint, et singula singulis immeent, ut mirum in modum et tria sint, et unum nihilominus sint. Quis enim non ita hæc cum Augustino sciat sentiatque, et intùs ex insitâ conscientia dicat: *Sum, novi, volo; sum sciens et volens; Scio esse me et velle; Volo esse et scire?* Ita hæc reciprocè commeani, nec possunt à se disjungi. Nec aliud intelligeretur, si diceretur, vivere, intelligere, velle; nam esse animæ vita est; cùm vix capi possit antè anima esse, cui postea accedat vivere. Essentia ergo animæ vita; et hæc non qualiscumque vita, sed intelligentia est; nec exsueca et jejuna intelligentia, sed affectu et amore, pro rerum quæ intelliguntur meritis, ebria. Vivere ergo, intelligere, amare, una et triplex vita est, distincta, sed inseparabilis.

« Pulcherrima hæc est Trinitatis imago, sed imago, et quidem nonnihil decolor, donec perveniat ad illam viventem essentiam, quæ ut est, ita et vivit, et intelligit, et vult incommutabiliter; et hoc est ejus esse, totum vivere, totum intelligere, totum amare. Ecqua enim summa essentia, quæ non sit et vita? Ecqua vita, quæ non sit intelligentia? Ecqua intelligentia, quæ non amando delicietur? Tria ergo hæc in singulis sunt; simplicia sunt et multiplicia; unum sunt et tria; tria sunt, non sectione unitatis, sed magnitudine et fecunditate. Sed quis hæc facillè cogitet? quis in eà cogitatione diù consistat? In hujus ergo inaccessi arcani imagine naturis intellectualibus appietâ consultissimum est oculos defigere, et ita ad divinorum intelligentiam præparari. Ita sanè Augustinus, qui hæc eadem rursus non multò post inculcat nobis, mente per orationem ad Deum arrectâ; ubi et illo nostram infirmitatem solatio levat, quòd æquum non sit, ut quemadmodùm se scit incommutabile lumen, ita sciatur à natura creatâ, quæ nec lumen est, nec incommutabilis, sed supernè illuminata et commutabilis. « Nam sicut omninò tu es, tu scis solus, qui es incommutabiliter, et scis incommutabiliter, et vis incommutabiliter. Et essentia tua scit et vult incommutabiliter, et scientia tua est et vult incommutabiliter, et voluntas tua est et scit incommutabiliter. Nec videtur justum esse coram te, ut quemadmodùm se scit lumen incommutabile, ita sciatur ab illuminato commutabili. Ideoque anima mea sicut terra sine aquâ tibi; quia sicut se illuminare de se non potest, ita se

« satiari de se non potest. Sic enim apud te
« fons vitæ, quomodo in lumine tuo videbimus
« lumen. » Confess. I. 15, c. 10.

« III. Præluxerat Ambrosius Augustino in
hæc omnia. Ita enim ille animam senserat esse
pulcherrimam imaginem Trinitatis, quod ubi-
que tota esset in suo corpore, tota in toto, tota
in singulis partibus; ideòque non major, non
minor usquam; sed tanta in minoribus, quanta
in maioribus, quanta in omnibus. Senserat et in
eo esse hanc imaginem, quod instar Dei animæ
esset, viveret, saperet; intelligeret, saperet,
amaret; et hæc tria esset ipsa, etsi una et
simplex esset. Ita enim Deus vivit, sapit, amat,
ut hæc tria unum sint; unum quia ex uno;
ita sunt duo, ut ipsum sint, quod ipsum est;
etsi non ipse sint, ut nec ipse ipsa est. Sanè
nec in animâ sapere et amare idem est omni-
nino quod esse, etsi separata hæc non sunt.
Ambrosius, tomo I: « Nec enim (anima) in
« maioribus corporis sui membris major, et
« in minoribus minor, sed in minimis tota,
« et in maximis tota. Et hæc est imago unitatis
« omnipotentis Dei, quam anima habet in se.
« Quæ quoque quamdam sanctæ Trinitatis habet
« imaginem. Primò in eo, quia sicut Deus est,
« vivit, et sapit, ita anima secundum suum
« modum est, vivit, et sapit. »

« Hæc Ambrosius in libro de Dignitate
conditionis humanæ, ubi hæc paulò inferius et
non paulò elegantius addit: « Ideò autem di-
« citur Deus Pater, quia ipse est ex quo, et
« sapientia est quæ ordinantur omnia, et
« dilectio quæ se volunt omnia ita mane-
« re ut ordinata sunt. Ex quo ergo, et qui ex
« eo, et quo se diligunt ipsa duo, tria sunt;
« et illa tria ideò unum, quia sic sunt ex uno
« illa duo, ut tamen ab eo non sint separata;
« sed ex ipso sunt, quia non à se, et in ipso,
« quia non separata; et ipsum ipsa quod ipse;
« et ipsum ipse quod ipsa; et non ipsum ipsa
« qui ipse; et non ipsa ipse quæ ipsa. Ista duo
« Deus est, et ipse Deus tria est, et unumquod-
« que horum trium Deus est, et omnia tria illa
« non dii, sed Deus est. »

« Denique in eundem sensum addit Ambro-
sius Deum esse vim illam ineffabiliter magnam,
innumerabiliter sapientem, incomparabiliter
suavem; ita distinctis his tribus, ut indivulsa
sint. Magnitudo enim Dei ipsa est ejus sapien-
tia et beatitudo; rursum Sapientia Dei ipsa est
ejus amplitudo, et inexhausta suavitas; deni-
que Infinita sapientiæ suavitate magnus est
Deus; à quo et anima habet ut et ipseus ma-

gnitudo, sapientia, felicitas ita tres sint, ut et
unum sint; quamquam non ita tria sint, ut tres
sint personæ, sicut in Deo; nec ita unum sint,
ut hæc unitas possit tres personas in unam
individuum vincire naturam. Sed distare ima-
ginem necesse est à veritate. « Deus dicitur vis
« illa ineffabiliter magna, et innumerabiliter
« sapiens, ut scriptum est: Magnus Dominus
« aoster, et magna virtus ejus, et sapientiæ ejus
« non est numerus, et incomparabiliter suavis,
« ut alibi dicit: Suavis Dominus universis, et
« miserationes ejus super omnia opera ejus.
« Ex quâ, et per quam, et in quâ sunt omnia
« quæ sunt, reguntur omnia quæ sunt, conti-
« nentur omnia quæ sunt. »

« Aliam, si tamen aliam, oculis ibidem Am-
brosius objicit mox imaginem, mentis, intelli-
gentiæ, sive scientiæ et amoris. Mens enim
scire gignit, et amat scire; et hæc tria una
anima sunt. A mente gignitur scientia; à
mente et scientiâ proficiscitur amor scientiæ.
Una est ergo et suo quodam modo trina mens,
sese primùm intelligens, diligensque. Utcum-
que hæc imitantur creatricem omnium unita-
tem et Trinitatem; sed illud assequi non pos-
sunt, ut tria hæc tres distinctæ hypostases
sint, et unitas hæc ita omnipotens sit, ut tres
personas in unitatem constringat naturæ in-
dividuæ. « Mens ergo scire gignit, et amat
« scire quod scit. » Et statim ibidem: « Illud
« enim scire mens gignit, et cum genitum est,
« scientia potest dici. Sunt ergo jam duo, mens,
« et quod ipsa mens scit: restat tertium utrius-
« que commune. Omnis mens quidquid scit,
« amat. Amor non minùs quàm inter duo est,
« amantem et quod amatur. Unus est ergo
« amorum amor, qui et tertius est. Non au-
« tem potest negari, hoc totum unam esse ani-
« mam, et unam animam hæc tria esse. Sicut
« enim hæc tria verè una anima sunt, sic non
« minùs verè una anima est hoc unum, hoc
« alterum, et hoc tertium. Comparat igitur se
« hæc creatura tam eminens Creatori suo su-
« pereminenti sibi, excepto hoc, et multùm
« supra se amoto, quòd omnis bonitas, et omne
« bonum, et omnis bonitatis et boni dulcedo
« Creatoris à seipso est; creatura verò non so-
« lum quod est, sed etiam quod talis est, ab alio
« est, non à se; et ipsa quod est, semper est. »

« Turbata nonnihil sunt quæ sequuntur,
sed nihil caliginis est in his quæ paulò post
habentur, ubi declarat Ambrosius in his ali-
quod æternitatis et incommutabilitatis con-
sortium, aliquam saltem umbram agnoscere

posse, et ita animam *suo quodam modo incommutabilem* esse posse, cum postquā esse cōperit, et sit, et sciat semper, semper esse et scire velit; quin et hanc scientiam et hunc amorem ex sese semper gignat. « Nam semper anima est postquā esse cōperit, et scit, et scire vult. Comparat ergo, ut dixi, se anima eo modo quo potest, Creatori suo, ut dicatur mens Pater, quia gignit scire: dicatur scire Filius, quia ex alio est, et non est aliud quā ipsum, ex quo est: dicatur amor Spiritus sanctus quia amborum est eorum qui se amant. Unde in nostris Scripturis scēpius amor, id est, charitas, quæ in Deo est erga nos, et quæ à nobis in Deum, Spiritus ipse appellatur. Et hæc de imagine. »

« IV. Accuratius hanc eandem similitudinem pertractavit Augustinus in operosissimo illo opere, quod de Trinitate inscripsit, et ubi non dissimulat ipse hoc sibi fuisse propositum, ut quod fide jam tenebat, diligentius et ulterius quæreretur; nec ita inveniri à se posse speraret, in hac mortali statione, quin superesset semper quod quæreretur. Hanc nobis propositam regulam non piget nos ad fastidium usque inculcare, quia nec Augustinum piguit, et quia non nescimus, ita non paucos fidei suæ inhærescere, ut agrè ferant, si qui huic præsidia, huic lucis incrementa aliqua à se quæri, et comparari profiteantur. Non aliud cerè fuerit, quā totam sanctorum Patrum, necnon et scholarum theologiam labefactare. Audiendus de hoc ipso Augustinus de Trinit. l. 9, c. 1: « Tutissima est enim quærentis intentio, donec apprehendatur illud quod tendimus, et quod extendimus; sed ea recta intentio est, quæ proficiscitur à fide. Certa enim fides utcumque inchoat cognitionem, cognitio verò certa non perficitur, nisi post hanc vitam, cū videbimus faciem ad faciem. Hoc ergo sapiamus, ut noverimus tutiorem esse affectum vera quærendi, quā incognita pro cognitis præsumendi. Sic ergo quæramus, tanquā inventuri; et sic inveniamus, tanquā quæsituri. Cū enim consummaverit homo, tunc incipit. De credendis nullā infidelitate dubitemus, de intelligendis nullā temeritate affirmemus: in illis auctoritas tenenda est, in his veritas exquirenda. »

« V. Mens quælibet, ut ait Augustinus, et seipsam novit, et per seipsam se novit; corpora per corporeos oculos, mentes aliorum ex seipsa, seipsam per sese novit, ut sibi in-

tima et sibi intus semper præsentissima. Nec enim aliorum mentes per ipsas, sed per seipsam novit, quæ non potest non se nosse, ubi tantisper se in se recipit, et cogitat, et cogitare se advertit. Nec tantū seipsam mens novit, sed et amat. Et hoc totū ipsamet est, hæc tria ipsa est, et in his tribus una est, sese in sese intelligendo et amando retorquens; una existens, intelligens et amans hæc tria, esse, intelligere, amare. Unum hīc est principium, mens, vita, et vitalis essentia; ab eo manant alia duo, et ad id referuntur, intelligere et amare: « Ubi ergo Trinitas? Attendamus quantum possumus, et invocemus lucem sempiternam, ut illuminet tenebras nostras, et videamus in nobis, quantum simur, imaginem Dei. Mens enim amare seipsam non potest, nisi etiam se noverit; nam quomodo amat quod nescit? Aut si quisquam dicit ex notitiā generali, vel speciali mentem credere se esse talem, quales alias experta est, et idcō amare seipsam, insipientissimè loquitur. Unde enim mens aliquam mentem novit, si se non novit? neque enim ut oculus corporis videt alios oculos, et se non videt, ita mens novit alias mentes, et ignorat semetipsam. Per oculos enim corporis corpora videmus. » Et paucis interjectis: « Mens ergo ipsa sicut corporearum rerum notitias per sensus corporis colligit, sic incorporearum rerum per semetipsam. Ergo et semetipsam per ipsam novit, quoniam est incorporea; nam si non se novit, non se amat. »

« Est quidem in his tribus aliquid discriminis, sed quo minimè perimatur eximīa quædam unitas. Nam etsi duo sunt mens et notitia sui, et rursus mens et amor sui, denique notitia et amor sui, est tamen una et suo quodam eximio modo simplex mentis natura seipsam intelligentis et diligentis; ipsa in se una, hæc tria, perfecta, et æqualia. Unde rursū Augustinus in cap. 4: « Sicut autem duo quædam sunt, mens et amor ejus, cū se amat, ita quædam duo sunt, mens et notitia ejus, cū se novit. Igitur ipsa mens et amor et notitia ejus, tria quædam sunt, et hæc tria unum sunt, et cū perfecta sunt, æqualia sunt. » Et mox: « Mens verò cū seipsam cognoscit, non se superat notitiā suā, quia ipsa cognoscit, et ipsa cognoscitur. Cū ergo se totam cognoscit, neque secum quidquam aliud, par illi est cognitio sua: quia neque ex aliā naturā est ejus cognitio, cū

« seipsam cognoscit. Et cum se totam, nihil
« amplius percipit, nec minor, nec major est.
« Rectè igitur diximus, hæc tria, cum perfecta
« sunt, esse consequenter æqualia. »

« VI. Porro hæc tria, mens, notitia sui,
« amor sui, et singula in seipsis sunt, et singula
« ad alia referuntur; est enim mens in seipsa,
« et ad se dicitur, quanquam, ut noscens, ad
« notitiam suam, ut amans ad amorem suum
« referatur. Ita et notitia in seipsa est, et ad se
« dicitur, etsi ad mentem referatur; anima
« enim noscere se novit, et intelligere se intel-
« ligit; atque ita notitia et intelligentia sulmet
« notitia et intelligentia est. Ita denique et amor
« in se et ad seipsum est, quia quisquis amat
« amare se amat, atque ita amorem suum amat,
« quanquam ad mentem amantem amor referat-
« tur. Hæ sunt pellucide divinarum personarum
« imagines, sive umbræ, quatenus illæ, et in
« seipsis sunt, et ad se invicem referuntur. « At
« in illis tribus, cum se novit mens et amat
« se, manet Trinitas, mens, amor, notitia, et
« nullâ commixtione confunditur; quamvis et
« singula sint in semetipsis, et invicem tota
« in totis, sive singula in binis, sive bina in
« singulis. Itaque omnia in omnibus. Nam et
« mens est utique in seipsa, quoniam ad seip-
« sam mens dicitur; quamvis noscens, vel no-
« ta, vel noscibilis, ad suam notitiam relativè
« dicatur. Amans quoque, et amata, vel ama-
« bilis, ad amorem referatur, quo se amat. Et
« notitia quamvis referatur ad mentem co-
« gnoscentem, vel cognitam, tamen et ad seip-
« sam nota et noscens dicitur. Non enim sibi
« est incognita notitia, quæ se mens ipsa cog-
« noscit. Et amor, quamvis referatur ad men-
« tem amantem, cujus amor est, tamen et ad
« seipsum est amor, ut sit etiam in seipso;
« quia et amor amatur, nec alio nisi amore
« amari potest, id est, in seipso. Ita sunt hæc
« singula in seipsis. » Ibid. c. 5.

« Rursus mens amans in amore suo est, et
« amor in mente; et mens noscens in notitiâ
« suâ est, et notitia in mente; utque uno verbo
« rem conficiam, et sui sibi conscius est amor,
« et notitia sui amans est; et cum notitia hæc,
« tum amor ipsamet mens est, sui cum primis
« gnara, sui amans; cum ne aliam quidem rem
« ullam vel noscere possit, vel amare, quin ar-
« cano sui sensu, et noscere se noscat, et amare
« se amet. Quanquam enim non semper ad hæc
« seriò advertant homines, Implicita sunt tamen
« hæc omnia menti culcumque intelligenti et
« amanti. « In alternis autem ista sunt, quia et

« mens amans in amore est, et amor in aman-
« tis notitiâ, et notitia in mente noscente.
« Singula in binis ita sunt, quia mens quæ se
« novit et amat, in amore et notitiâ suâ est;
« et amor amantis mentis, seseque scientis, in
« mente notitiâque ejus est; et notitia mentis
« se scientis in mente atque in amore ejus est,
« quia scientem se amat, et amantem se novit.
« Ac per hoc et bina in singulis, quia mens
« quæ se novit et amat, cum suâ notitiâ est in
« amore, et cum suo amore in notitiâ; amor
« quippe ipse et notitia simul sunt in mente,
« quæ se amat et novit. »

Denique hæc tria tota in totis sunt, quia
« totam se tota mens amat, totam novit; totum
« amorem suum amat et novit; totam notitiam
« suam novit et amat. Tria ergo hæc suo modo
« perfecta sunt, nec divelli à se mutuo possunt;
« et relativè ad invicem dicuntur, et in unâ
« subsistunt animæ substantiâ. « Tota verò in
« totis quæmadmodum sint, jam suprà ostē-
« dimus, cum se tota mens amat, et totam no-
« vit, et totum amorem suum novit, totamque
« amat notitiam suam, quando tria ista ad se
« ipsa perfecta sunt. Miro itaque modo tria
« ista inseparabilia sunt à semetipsis, et tamen
« eorum singulum quodquod substantia est, et
« simul omnia una substantia, vel essentia,
« cum relativè dicantur ad invicem. » Et in-
« fra: « Cum itaque se mens novit et amat,
« jungitur ei amore verbum ejus. Et quoniam
« amat notitiam, et novit amorem, et verbum
« in amore est, et amor in verbo, et utrum-
« que in amante atque dicente. »

« VII. His affinia sunt quæ inferiùs disputat
« sanctus Pater, de memoriâ, intelligentiâ, et
« voluntate, quæ eodem propè modo et tria
« sunt, et unum, et sua sibi sunt, et ad se sunt,
« et tamen ad invicem referuntur; ita distincta
« sunt, ut sese mutuo immeet; ita innexa et
« implicata, ut tamen distinguantur; porro ita
« animæ perspecta et manifesta sunt, ut tam-
« non possint eam latere, quam non possit la-
« tere seipsam. Utrumque enim de mente suâ,
« opinentur quandoque homines, alia alii quasi-
« somniantes, et quæ per sensus corporeos il-
« lapsa sibi sunt, suæ intus menti perperam
« affligentes, ubi ab his avocamentis in seipsos
« se referunt, se ipsos intus consulunt et au-
« diunt, non possunt non omnes sentire et con-
« sentire, mentem suam vim esse, quæ memi-
« nerit, intelligat, velit. De cæteris, quæ
« extrinsecus, affluerunt, imaginibus, an ani-
« ma sit aer, ignis, sanguis, celestis quædam

substantia, controversatur; nihil de his sibi anima nuntiat, ubi sese percunctatur. Memoriam, intelligentiam, voluntatem se esse, et videt et sentit, et in seipsa hæc se esse videt et sentit. Cætera ergo amandari æquum est, ut adventitia quædam signa; hæc sola retinenda, quorum conscia ipsa sibi est, et in quibus statim comperit miram prorsus Trinitatis imaginem. Sic ergo Augustinus de Trinitate. l. 1, c. 10: « Non enim quidquam illi est se ipsa præsentius, sicut cogitat vivere se et meminisse et intelligere et velle se. Novit enim hæc in se, nec imaginatur quasi extra se illa sensu tetigerit, sicut corporalia quæque tanguntur. Ex quorum cogitationibus si nihil tibi affingat, ut tale aliquid esse se putet, quiddam ei de se remanet, hoc solum ipsa est. Remota igitur paulisper cæteris, quorum mens de se ipsa certa est, tria hæc potissimum considerata tractemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem: In his enim tribus inspicere solent etiam ingenia parvulorum, cujusmodi præferant indolem. Quamto quippe tenacius et facilius puer meminit, quantumque acutius intelligit, et studet et ardentius, tanto est laudabilior ingenii. »

« VIII. Subiicit mox idem tria hæc, memoriam, intelligentiam, voluntatem, non tres esse vitas, sed unam; non tres mentes, sed unam; non tres substantias, sed unam; quod vita, mens, substantia sint, absolutè et ad se esse; quod memoria, intelligentia et voluntas sint, ad aliud referri; ad illud scilicet quod meminit quis, quod intelligit, quod vult. Quod ergo ad se sunt, unum sunt, una vita, una mens, una substantia, et essentia; at quod relativè sunt, tria sunt. Æqualia denique inter se sunt, cum unum substantia et natura sint, et reciproce sese immeet, implicentque. Meminit enim unusquisque nostrum, et meminisse se, et intelligere, et velle; idemque intelligit et intelligere se, et meminisse, et velle; denique vult unusquisque et velle se, et intelligere et meminisse. Quæ cum imago pulcherrima sit unius et Trinitatis, et ipsa sit animæ substantia, facillè intelligit anima rationalis in ipso mentis sacrario, quantum natura ejus à naturâ divinâ superatur, tanto æquum esse superari hujus imaginis præstantiam ab ineffabili illâ divinæ substantiâ Trinitatis; ut minus jam stupeat tres relativas Dei hypostases in unitatem divinæ naturæ simplicissimam coalescere. Iterum ergo ibidem Augustinus: « Hæc igitur tria, memoria, intelligentia, vo-

luntas, quoniam non sunt tres vitæ, sed una vita; nec tres mentes, sed una mens; consequenter utique nec tres substantiæ sunt, sed una substantia. Memoria quippe, quod vita, et mens et substantia dicitur, ad seipsam dicitur. Quod verò memoria dicitur, ad aliquid relativè dicitur. Hoc de intelligentiâ quoque et de voluntate dixerim. Et intelligentia quippe et voluntas ad aliquid dicuntur. Vita est autem unaquæque ad seipsam, et mens, est essentia. Quocirca tria hæc eo sunt unum, quo una vita, una mens, una essentia. Et quiddam aliud ad seipsa singula dicuntur, etiam simul, non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo verò tria, quo ad se invicem referuntur: quæ si æqualia non essent, non solum singula singulis, sed etiam omnibus singula, non utique se invicem caperent. Neque enim tantum à singulis singula, verum etiam à singulis omnia capiuntur. Memini enim me habere memoriam, et intelligentiam, et voluntatem; et intelligo me intelligere, et velle atque meminisse; et volo me velle, et meminisse, et intelligere: totamque meam memoriam, et intelligentiam, et voluntatem simul memini. »

« IX. Eandem observaverat jam Ambrosius pulcherrimisque explinxerat coloribus Trinitatis imaginem in anima rationali, et in substantiâ quavis intellectuali; ut quæ unus naturæ sit, et tres in se habeat dignitates, intellectum, voluntatem, et memoriam. In hunc sensum torquet Ambrosius illa maximi in lege præcepti, quæ jubemur diligere Deum ex toto corde, et ex totâ animâ, et ex totâ mente. Quin et hoc ille addit, ut à Patre generatur Filius, et ab utroque procedit Spiritus sanctus, ita ex intellectu generari voluntatem, et ex his ambobus procedere memoriam. Denique ex his tribus consurgere animæ perfectionem, et ejusmodi esse hæc tria, ut disjungi et dissociari à se nequaquam possint. « Est quoque et alia Trinitas in eâ, quâ ad imaginem sui conditoris, perfectæ quidem et summæ Trinitatis, quæ ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto, condita est. Et licet unus illa naturæ est, tres tamen in se dignitates habet, id est, intellectum, voluntatem, et memoriam. Quod idem, licet aliis verbis, in Evangelio designatur, cum dicitur: *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ mente tuâ*, id est, ex toto intellectu, et ex totâ voluntate, et ex totâ memoriâ. Nam sicut ex Patre generatur

« Filius, et ex Patre Filioque procedit Spiritus sanctus, ita ex intellectu generatur voluntas, et ex his item ambobus procedit memoria, sicut facile à sapiente quolibet intelligi potest. Nec enim anima perfecta potest esse sine his tribus, nec horum trium unum aliud, quantum ad suam pertinet beatitudinem, sine aliis duobus integrum constat. »

« Ambrosius reliqua ejusdem imaginis lineamenta ita nobis describit: « Et sicut Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus est, non tamen tres Dei sunt, sed unus Deus tres habens personas, ita et anima intellectus, anima voluntas, anima memoria, non tamen tres animæ in uno corpore; sed una anima tres habens dignitates: et atque in his tribus ejus imaginem mirabiliter gerit in suâ naturâ noster interior homo, et ex quibus quasi excellentioribus animæ dignitatibus jubemur diligere conditorem, ut in quantum intelligitur diligatur, et quantum diligitur, semper in memoriâ habeatur. Nec solus sufficit de eo intellectus, nisi fiat in amore ejus voluntas: imò nec hæc duo sufficiunt, nisi memoria addatur, quæ semper in mente intelligentis et diligentis maneat Deus: ut sicut non potest esse momentum quo homo non utatur vel fruatur Dei bonitate et misericordiâ, ita nullum debeat esse momentum quo præsentem eum non habeat memoria. »

« X. Ex Græcis nunc obiter audiemus Cyrillum Alexandrinum. Ita ergo ille ratiocinatur: Si mens creata Verbum sibi suum gignit, quid divina? Si nefas est hominis mentem sterilitate damnare, si suos illi, et quidem purissimos partus auferre piaculum est, si non potest non pulcherrimam illa sui imaginem suo sibi in sinu formare, quid mens divina? quantum hujus Verbum erit indubitatus, Verbi partus incorruptior, mentis seu Patris in Verbo imago splendidior? Ita præstantissima Dei Verbum suum, imaginem suam, Filium suum gignentis declaratio in mente humanâ spectari potest. « Si mens humana, inquit in Thesouro, citra ullam divisionem, verbum quod profertur ex seipso, gignit, neque quicquam ipsa ex illâ verbi prolatione patitur, sed verbum quidem in mente, mens in verbo cernitur, et æternum ab altero depingitur, et nemo sani iudicii dixerit mentem unquam absque verbo fuisse; neque mens unquam fuerit quæ verbum non habeat. Verbum autem dicimus non in universum quod linguâ profertur, verum

etiam et quod mente intellectualiter agitur; ita etiam nemo dixerit, non esse omnino in Deo proprium ipsius Verbum, quod ex integro Patre imaginem refert, et in Patre ob essentiali incommutabilitate animo cernitur. » Et infra: « Si ergo impium est dicere mentem humanam fructum nullum proferre, cum id Dominus ipse testetur, et res ipsa probet, quo pacto non absurdum fuerit dicere supremam omnium mentem in frugiferam esse; et fecunditate quæ ei convenit privare? aut si dicant generare, corporeis legibus subjicere, atque ita perinde ac corpus generare; cum ne mens quidem quæ in nobis est corporeo modo generet? At verò qui universa transcendit longèque superat Deus, quo pacto non mentem etiam generationis modo superabit, non amissione, aut fluxu cujusquam, quod ei prius inerat, sed illustratione, citra ullam divisionem, ex seipso gignens Filium, secundum ineffabilem atque inenarrabilem divinæ generationis modum. »

« XI. Ingenitum, tametsi à Deo creatum, dixit alicubi Augustinus, ignem, genito à se splendori consubstantiali et coævum esse; atque ideo hæsitare neminem jure posse, quin et Pater consubstantiali et coæternum Filium possit Deus Deum generare. « Quomodo ignis in substantiâ suâ, inquit Epist. 188, in quâ est à Creatore creatus, est quidem Ingenitus, sed genito à se splendori consubstantialis est et coæternus. » Sed quàm pulchra sunt, quæ ille alibi disputat contra Arianos ab exemplo ignis et splendoris ejus! « Concedite, quæso, Creatori, quod ipse præstitit creaturæ. Ecce ignis et splendor duo sunt. Alter ex altero est, nec sine altero alter est. Ignis Pater, splendor Filius. Unus sine conjuge Pater, alter sine matre Filius. Nec dividi alter ab altero potest; et cum sit alter ex altero, initium tamen alterius esse non potest sine altero. Hoc posse à Creatore tributum est creaturæ: quid potest ipse Creator? Accedat paganus, accedat Sabellianus, videat Arianus; contemplantur lucernam, in ipsâ videant, quod in Deo videre non possunt. » Ita ille in Sermone adversus quinque hæreses.

« Ab his non recedebat Ambrosius libro 1 de Fide: « Dicit aliquis: Quomodo generatus est Filius? quasi sempiternus, quasi Verbum, quasi splendor lucis æternæ, quasi simul splendor operatur ut nascitur? Apostoli istud exemplum est, non meum. Noli

« ergo credere quòd fuerit vel momentum ali-
« quod, quo fuerit sine sapientiâ Deus, aut
« sine splendore lux. »

« Pulcherrimè autem Hilarius, lib. 7, com-
« parationem ignis exequitur, qui ab igne pro-
« silit, et in igne manet, unus cum eo ignis, à
« quo nascitur; multa quidem ille in se habet,
« lucem, splendorem, calorem, vim urendi,
« mobilitatem; at hæc omnia unus ignis. Non
« supra fidem ergo erit, si qua ejusmodi, imò
« et si qua his mirabiliora dicantur de Deo.
« Affert autem pro parte fidei hujus significa-
« tionem, ignis in se ignem habens, et in
« igne ignis manens. Nam cùm sit in eo splen-
« dor luminis, naturæ calor, virtus urendi,
« mobilitas æstuandi, totum tamen ignis est.
« Et hæc universa una natura est. Habet qui-
« dem ex infirmitate quòd per materiam sub-
« sistit ac vivit, et cum eâ per quam vixerat
« defecit; sed hoc quod incomparabile Dei est,
« ex comparationum parte cognoscimus; ut
« non incredibile in Deo sit, quòd pro parte
« aliquâ in terrenis reperitur elementis. »

« Pergit Hilarius: Ignis de igne, lumen de
« lumine, unus tamen ignis, unum lumen,
« ubi nihil dividit, nihil separari potest: demus
« Creatoris naturæ et dignitati amplius etiam
« his aliquid: « Quæro itaque nunc, utrùm
« divisio ac separatio sit, cùm ignis ex igne
« est. Aut numquid abscinditur natura, ne
« maneat; aut non sequitur natura, ne inait,
« cùm accenso lumine ex lumine, per quem-
« quam quasi nativitatis profectum, naturæ
« nulla defectio sit, et tamen sit lumen ex
« lumine? Aut numquid hoc non manet in eo,
« quod ex sese sine defectione subsistit? Aut
« non hoc inest in eo, unde non recisum est,
« sed cum unitate substantiæ naturalis exivit?
« Et quæro an non unum sint, cùm lumen ex
« lumine nec divisione separabile sit, nec ge-
« nere naturæ? Et hæc, ut dixi, ad intelli-
« gentiam fidei tantùm comparata sint, non
« etiam ad Dei dignitatem. »

« XII. Placuit et Cyrillo Alexandrino ea
« comparatio, cui et illam adjunxit dulcedinis ex
« melle manantis. Ita enim ait ille capiendâ esse
« hæc Christi verba de Spiritu sancto: *Non lo-
« quetur à semetipso, sed quæcumque audim, lo-
« quetur; quia de meo accipiet*; perinde ac si mel
« de dulcedine suâ diceret: Nihil ex seipso de-
« liearum præbebit, sed à me capiet omnia. « Non
« loquetur, inquit, ex se ipso, sed quæcumque au-
« dierit loquetur, quia ex meo accipiet. Perinde
« enim est ac si mel de qualitate naturali, quæ

« sibi inest, dicat: Nihil ex seipsâ gustantium
« sensui immittet, sed ex meo accipiet; trans-
« eunte videlicet naturaliter substantiarum, ut
« ita dicam, qualitate, in ea quæ inseparabi-
« liter ex eis procedunt: quemadmodum, ut
« modò diximus, dulcedo ex melle, calor ex
« igne, refrigeratio ex aquâ. Non est igitur
« Spiritus ex participatione, ut hæretici opi-
« nantur; sed potius naturaliter atque essen-
« tialiter. »

« XIII. Redeo ad Hilarium, lib. 6, ad Græ-
« cos mox reversurus. Sic ergo ille affirmat
« aliquando somniâsse Hierarcham, Patrem et
« Filium instar esse geminæ lucernæ, vel po-
« tius unius lucernæ duobus luminibus, seu
« lychnis, unius olei substantiâ utrumque ri-
« ganto. At contra Hilarius declarat Filii ex Pa-
« tre non seriem, non tractum, non connexio-
« nem esse, sed progeniem, sed nativitatem;
« cæterum hujusmodi similitudinem naturæ cor-
« poreæ ab excellentiâ divinâ procul esse. « Hie-
« rarchas nesciens Unigeniti nativitatem, nec
« evangelicorum sacramentorum virtutem ad-
« ceptus, unius lucernæ duo lumina prædi-
« cavit, ut lychnorum bipartita divisio sub-
« stantiam Patris et Filii æmularetur; quæ ex
« unius vasculi unguine accenderetur in lu-
« men; tanquàm esset substantia exterior, ut
« oleum in lucernâ continens luminis utrius-
« que naturam; vel certè ut lampas papyro
« eidem intexta, utroque capite luceret, es-
« setque media materies, lumen ex se utrum-
« que protendens. Hæc stultitiæ humanæ error
« invexit, dùm quod sapiunt, ex se potius
« quàm Deo sapiunt. » Et aliquantò post:
« Nihil corporale secundùm nos, nihil inane
« in Dei rebus est; quod Deus est, Deus to-
« tum est. Nihil in eo nisi virtus, nisi vita,
« nisi lux, nisi beatitudo, nisi spiritus est.
« Materias hebetes natura illa non recipit, ne-
« que ex diversis constat, ut maneat. Deus
« est, ut Deus quod est permanet, et perma-
« nens Deus Deum genuit. Non continenter ut
« lampas et lampas, aut lychnus et lychnus,
« exteriore naturâ. Unigeniti ex Deo Dei nati-
« vitas non series est, sed progenies; non
« tractus est, sed ex lumine luminis natura.
« Unitas est, non ex connexione porrectio. »

« XIV. Augustinus verò id certè præ se fert,
« neminem molestè ferre debere, si diceremus
« nihil prorsus esse in universâ creaturâ, quod
« Creatori comparemus, sive naturam ejus spe-
« citemus, sive nativitatem. Si supra omnem
« enim comparationis aleam est tota Dei sub-

stantia, quid Dei de Deo natiuitas? « Natiuitas
« Creatoris fortassè similitudinem in creaturâ
« non habet? Quânto enim superat ea quæ
« sunt hic, in eo quod ibi est, tantò superat
« ea quæ hic nascuntur, in eo quod ibi natus
« est. Omnia per Deum hic sunt. Et quid ta-
« men est comparandum Deo? Sic omnia quæ
« hic nascuntur, illo efficiente nascuntur. Et
« sic forsitan non invenitur aliqua similitudo
« natiuitatis ejus, quomodò non invenitur et
« substantiæ ejus, et immutabilitatis, divini-
« tatis, maiestatis ejus. »

« Sic ille in Sermonibus de Verbis Domini:
et idem mox tamen similitudinem pròmit
splendoris ab igne efulgentis, ab illo nascenti-
tis, et illi cœvæ; mox enim ut ignis est, est
et ejus splendor; nec quisquam tam obtusus
est, qui non id capiat, cum ita Deo visum
sit *inseminare omni animæ initia intellectûs,*
initia sapientiæ, ut ex his initiis audeat all-
quando anima consurgere ad ineffabilem Dei
magnitudinem propius iuspiciendam. « Inter-
« rogo autem ego, et dico: Fulgor ab igne
« existit, an ignis à fulgore? Omnis anima
« mihi respondet: *Voluit enim Deus inseminare*
omni animæ initia intellectûs, initia sapientiæ;
« omnis mihi anima respondet, et nemo dubi-
« tat, quòd splendor ille de igne existit, non
« ignis de splendore. Ponamus ergo ignem
« patrem illius splendoris; quia jam prælocuti
« sumus cœvæ nos quærere, non cœternæ.
« Sic lucernam accendere cupio, nondum est
« ibi ignis, nondum est ille splendor. Mox
« autem ut accendi, simul cum igne et
« splendor existit. Da mihi hic ignem sine
« splendore, et credò tibi Patrem fuisse sine
« Filio. »

« XV. Ad Græcos retorquenda oratio est, et
ante alios, ad Athanasium contra Arian. orat.
4, qui summâ quâdam perspicuitate et eleganti-
tâ ita docet Patrem esse in Filio et Filium
in Patre, quo modo lumen in radio est, qui ab
eo fluit, radius in lumine, à quo fluit; cum
una sit utriusque natura, ex hoc in illum
emanans. Ita etiam et mens et ratio unum
sunt, fons et flumen; una utrobique substan-
tia, una natura, jugiter effundente se suaque
omnia mente in rationem, fonte in flumen,
sole in splendorem. « *Ego in Patre et Pater*
in me. Est enim Filius in Patre, quatenus
« intelligere conceditur, eò quòd quidquid
« est Filius, id universum sit proprium sub-
« stantia Patris: veluti ex lumine proradiatio,
« et fluxus ex fonte; ut qui Filium videat,

« id videat quod est Patri suum ac proprium;
« ac intelligat, quod Filius sit, eam essentiam
« ex Patre esse; atque ita eum in Patre exi-
« stere. Estque vice versâ Pater in Filio; eò
« quòd id quod est Patri proprium ac suum,
« idipsum sit Filius; ut in radiis sol, mens in
« ratione, fons in flumine; atque ita quis vi-
« dens Filium, videt id quod proprium est
« substantiæ Patris, et intelligit Patrem in Fi-
« lio esse. Nam cum species deitasque Patris
« essentia sit Filii, benè consequitur, ut Filius
« in Patre existere dicatur, et Pater in Fi-
« lio. Idèoque meritò, cum antea dixisset:
« *Ego et Pater unum sumus,* subintulit ista:
« *Ego in Patre, et Pater in me,* ut iden-
« titatem divinitatis unitate essentiæ demon-
« straret. »

XVI. Non solum et ejus splendoris, sed du-
plicis, aut etiam triplicis solis comparatione
delectabantur Marcionitæ, quasi tres divini
hypostases in unâ deitate essent, sicut tres
soles sibi quis annexit, reciprocè immeantes.
His ab Athanasio vehementer resistitur, quòd
ita tres Patres et tria principia in exitum
fidel catholicæ, unum Patrem, unum princi-
pium, unum Deum complectentis inveheren-
tur. Nec enim tres illi soles ita prædicaban-
tur, ut unus esset, à quo alii procederent in
unitatem substantiæ. Erat ergo magis accom-
modata comparatio cum sole uno, unoque
splendore ejus et calore. Quanquàm enim
esset et hic quod claudicaret, occurrebatur
tamen Trideltis Marcionitis. « Non enim, in-
« quit ibid. Athanasius, quemadmodum exem-
« plo supradicto similitudineque ostenditur,
« tria principia, aut tres patres introducimus,
« sicuti Marcionitæ; cum non tres soles ad
« comparisonem adducamus, sed unicuique
« solem ejusque splendorem, unamqueque ex
« ambobus lucem: ita unum principium agno-
« scimus, Conditorumque dicimus, non alium
« modum, quàm unius Numinis rationem ha-
« bere, eò quòd ex ipso soboles nata sit. » Et
infra non minùs eleganter: « Et Pater qui-
« dem à nemine, Filius autem à Patre habet.
« Ut enim si ipsum jubar loquatur: *Omnia*
mihi donavit lux, ut illustrarem, et ex me ipso
lucem non præbeo, sed ut lux voluit; ea si di-
« ceret, non indicaret se aliquando non ha-
« bere; sed lucis se quiddam esse proprium,
« lucisque omnia sua esse. Ita id quoque multò
« magis in Filio intelligendum est: nam om-
« nia Pater dedit Filio; et rursùm, omnia Pa-
« ter possidet in Filio; Filioque possidente,

« Pater vicissim ea retinet. Ut enim Filii divinitas est, ita Pater in Filio universali rerum providentiâ consulit. Horum igitur verborum istiusmodi intellectus est. »

« XVII. Copiosius hæc omnia, idemque inculcentissimè edisseruit Gregorius Nyssenus contra Eunomium l. 1, et illud semel præfatus has comparationes non putidè nimis urgendas esse, ut accuratissimè omnia consentiant, tum deinde tres unius Dei naturæ hypostases, non soli tantum ejusque radio et radii luci comparat, sed multò lubentius soli alium ex sese solem prorsus sibi æqualem gignentem, ut ex his jam duobus tertius oriatur sol, nec lumine dispar, nec majestate. Ita summa unitas, summa æqualitas trium constituitur, cùm una sit omnium origo à Patre, una et communis natura luminis. « Per ea quæ menti cognita et familiaria sunt, decurrentes, à Patre per Filium ad Spiritum sanctum accedimus. Nam in consideratione sancti luminis constituti, lumen illud, quod ex ipso continuè procedit, cognovimus; videlicet tanquam radium cum sole pariter subsistentem, cujus esse causam à sole habet, sed existentia simul est cum sole, non posteriore demùm tempore adjecta; verum simul ac sol apparuit, ipse etiam radius inde resplenduit. Quin potius (non enim necesse est, ut qui imagini serviunt, calumniatoribus, allati exempli minùs aptè accommodantione, dent contradicendi occasionem), non radium ex sole, sed ex ingenito sole alium solem mente ac cogitatione apprehendimus; qui simul cum primo per generationem exiterit, in omnibus primo æqualis, pulchritudine, potentiâ, splendore, magnitudine, fulgore, breviter, omnibus aliis, quæ in sole insunt. Et rursus aliud tale lumen ad prædictum modum constituemus, nullo temporali intervallo à lumine genito abscissum, sed per ipsum equidem effulgens, principium verò suæ hypostaseos à primævo lumine accipiens: lumen quidem et ipsum est ad similitudinem præconcepti luminis lucens et illuminans, et omnia alia quæ luci competunt efficiens. Neque enim in hoc ipso est luminis à lumine aliqua distinctio, seu variatio, quando in illuminandi gratiâ et virtute nullus planè adest defectus, utpote omni perfectione cum Patre et Filio ad summum usque evectum; quodque cum Patre et Filio numerari et nominari, et per se ipsum ad lumen, quod in Patre et

« Filio luesse intelligitur, adducere omnes, qui illius participes fieri possunt, consuevit. »

« XVIII. Ab his non discedit Dionysius, de divin. Nom. c. 2, cui tamen hoc loco unum illud propositum erat, ut divinarum personarum mutuam exponeret inmeationem, non ut earum origines aperiret. Unam ille observat esse lucem plurium in eadem domo accensarum lampadum, ita ut una sit omnium lux, indistinctè distincta. Quis enim unius lumen secreverit ab aliarum luminibus, quamdiu in fisdem ædibus lucent? at vel extinctâ, vel asportatâ unâ lampade, unius illius lumen extinguitur, vel auferitur, quo testatum sit antea etiam illud à cæterarum luminibus discretum indiscretè fuisse. « Divinarum personarum in seipsis, si ita loqui fas est, mutua mansio, et collocatio, in totum supraquàm copulata in unum, et non confusa in parte ullâ; sicut lumina lampadum, ut exemplis sub sensum cadentibus et familiaribus utar, quæ sunt in unâ domo, et tota sunt in se totis vicissim, non permixta, ac per se extant, perfectè inter se mutuò sigillatim distincta, conjuncta in unum discretè, et discreta conjunctim. Si quidem in domo cernimus, in quâ multæ lampades exstant, in unum quoddam lumen cunctarum lumina coalescere, splendoremque unum individuumque preferre; neque quisquam, ut arbitror, potest unius lampadis lumen ab aliarum ex aere cuncta lumina continente secernere, atque alterum absque altero videre, quòd tota totis sine confusione eontemperata sint. »

« XIX. Ne quis verò fastidiosior has parvi faciat similitudines, illas ex sacris litteris depromit Athanasius, quæ nos hoc documento imbuerunt, corporearum etiam naturarum universitati inscripta esse lineamenta, cùm frequentia, tum etiam splendida divinarum perfectionum, imò etiam originum, relationum, hypostaseon. Totâ hæc pulchritudine, dicam audaciùs, forsitan et verius, totâ hæc eruditione scatent naturæ etiam sensibiles; sed oculos desiderant eruditos, eruditas aures mentis, ut videamus, ut audiamus, quid illæ nobis de Deo uno et trino ostendant, quid loquantur. Hos oculos, has aures excitant Scripturæ, si vel his animam advertamus. En Athanasii verba: « Ne igitur interroges, sed solum ex sacris litteris condiscas. Sufficiunt enim quæ in illis reperias documenta. Fons igitur et lux nominatur Pater. Me, inquit, reliquerunt, fontem aquæ viventis; et

« seipsam cognoscit. Et cum se totam, nihil amplius percipit, nec minor, nec major est. Recte igitur diximus, hæc tria, cum perfecta sunt, esse consequenter æqualia. »

« VI. Porro hæc tria, mens, notitia sui, amor sui, et singula in seipsis sunt, et singula ad alia referuntur; est enim mens in seipsa, et ad se dicitur, quantum, ut noscens, ad notitiam suam, ut amans ad amorem suum referatur. Ita et notitia in seipsa est, et ad se dicitur, etsi ad mentem referatur; anima enim noscere se novit, et intelligere se intelligit; atque ita notitia et intelligentia sui met notitia et intelligentia est. Ita denique et amor in se et ad seipsum est, quia quisque amat amare se amat, atque ita amorem suum amat, quantum ad mentem amantem amor referatur. Hæc sunt pellucidæ divinarum personarum imagines, sive umbræ, quatenus illæ, et in seipsis sunt, et ad se invicem referuntur. « At in illis tribus, cum se novit mens et amat se, manet Trinitas, mens, amor, notitia, et nulla commixtione confunditur; quamvis et singula sint in semetipsis, et invicem tota in totis, sive singula in binis, sive bina in singulis. Itaque omnia in omnibus. Nam et mens est utique in seipsa, quoniam ad seipsam mens dicitur; quamvis noscens, vel nota, vel noscibilis, ad suam notitiam relativè dicatur. Amans quoque, et amata, vel amabilis, ad amorem referatur, quo se amat. Et notitia quamvis referatur ad mentem cognoscentem, vel cognitam, tamen et ad seipsam nota et noscens dicitur. Non enim sibi est incognita notitia, quæ se mens ipsa cognoscit. Et amor, quamvis referatur ad mentem amantem, cuius amor est, tamen et ad seipsam est amor, ut sit etiam in seipso; quia et amor amatur, nec alio nisi amore amari potest, id est, seipso. Ita sunt hæc singula in seipsis. » Ibid. c. 5.

« Rursus mens amans in amore suo est, et amor in mente; et mens noscens in notitia sua est, et notitia in mente; utque uno verbo rem efficiam, et sui sibi conscius est amor, et notitia sui amans est; et cum notitia hæc, tum amor ipsamet mens est, sui cum primis gnara, sui amans; cum ne aliam quidem rem ullam vel noscere possit, vel amare, quin arcano sui sensu, et noscere se noscat, et amare se amet. Quantum enim non semper ad hæc seriò advertant homines, implicita sunt tamen hæc omnia menti cuiusque intelligenti et amanti. « In alternis autem ista sunt, quia et

« mens amans in amore est, et amor in amantis notitia, et notitia in mente noscente. Singula in binis ita sunt, quia mens quæ se novit et amat, in amore et notitia sua est; et amor amantis mentis, seseque scientia, in mente notitiæque ejus est; et notitia mentis se scientis in mente atque in amore ejus est, quia scientem se amat, et amantem se novit. Ac per hoc et bina in singulis, quia mens quæ se novit et amat, cum sua notitia est in amore, et cum suo amore in notitia; amor quippe ipse et notitia simul sunt in mente, quæ se amat et novit. »

Denique hæc tria tota in totis sunt, quia totam se tota mens amat, totam novit; totum amorem suum amat et novit; totam notitiam suam novit et amat. Tria ergo hæc suo modo perfecta sunt, nec divelli à se mutuo possunt; et relativè ad invicem dicuntur, et in unâ subsistunt animæ substantiâ. « Tota verò in totis quemadmodum sint, jam supra ostendimus, cum se tota mens amat, et totam novit, et totum amorem suum novit, totamque amat notitiam suam, quando tria ista ad se ipsa perfecta sunt. Miro itaque modo tria ista inseparabilia sunt à semetipsis, et tamen eorum singulum quodquod substantia est, et simul omnia una substantia, vel essentia, cum relativè dicantur ad invicem. » Et infra: « Cum itaque se mens novit et amat, jungitur ei amore verbum ejus. Et quoniam amat notitiam, et novit amorem, et verbum in amore est, et amor in verbo, et utrumque in amante atque dicente. »

« VII. His affinia sunt quæ inferiùs disputat sanctus Pater, de memoriâ, intelligentiâ, et voluntate, quæ eodem propè modo et tria sunt, et unum, et sua sibi sunt, et ad se sunt, et tamen ad invicem referuntur; ita distincta sunt, ut sese mutuo immeant; ita innexa et implicata, ut tamen distinguantur; porro ita animæ perspecta et manifesta sunt, ut tamen non possint eam latere, quam non possit latere seipsam. Utcumque enim de mente sua, opinentur quandoque homines, alia illi quasi somniantes, et quæ per sensus corporeos illapsa sibi sunt, suæ intus menti perperam affingentes, ubi ab his avocamentis in seipsos se referunt, se ipsos intus consulunt et audiunt, non possunt non omnes sentire et consentire, mentem suam vim esse, quæ meminerit, intelligat, velit. De cæteris, quæ extrinsecus, affluerunt, imaginibus, an anima sit aer, ignis, sanguis, celestis quædam

substantia, controversitur; nihil de his sibi anima nuntiat, ubi sese percunctatur. Memoriam, intelligentiam, voluntatem se esse, et videt et sentit, et in seipsa hæc se esse videt et sentit. Cætera ergo amandari æquum est, ut adventitia quædam signenta; hæc sola retinenda, quorum conscia ipsa sibi est, et in quibus statim comperit miram prorsus Trinitatis imaginem. Sic ergo Augustinus de Trinitate. l. 1, c. 10: « Non enim quidquam illi est se ipsa præsentius, sicut cogitat vivere se et meminisse et intelligere et velle se. Novit enim hæc in se, nec imaginatur quasi extra se illa sensu tetigerit, sicut corporalia quæque tanguntur. Ex quorum cogitationibus si nihil sibi affingat, ut tale aliquid esse se putet, quidquid ei de se remanet, hoc solum ipsa est. Remotis igitur paulisper cæteris, quorum mens de se ipsa certa est, tria hæc potissimum considerata tractemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem: in his enim tribus inspicere solent etiam ingenia parvulorum, cujusmodi præferant indolem. Quamto quippe tenaciùs et faciliùs puer meminit, quantumque acutiùs intelligit, et studet ardentius, tantò est laudabilioris ingenii. »

« VIII. Subiicit mox idem tria hæc, memoriam, intelligentiam, voluntatem, non tres esse vitas, sed unam; non tres mentes, sed unam; non tres substantias, sed unam; quòd vita, mens, substantia sint, absolutè et ad se esse; quòd memoria, intelligentia et voluntas sint, ad aliud referri; ad illud scilicet quod meminit quis, quod intelligit, quod vult. Quòd ergo ad se sunt, unum sunt, una vita, una mens, una substantia, et essentia; at quòd relativè sunt, tria sunt. Æqualia denique inter se sunt, cum unum substantià et naturà sint, et reciproce sese immanent, implicentque. Meminit enim unusquisque nostrum, et meminisse se, et intelligere, et velle; idemque intelligit et intelligere se, et meminisse, et velle; denique vult unusquisque et velle se, et intelligere et meminisse. Quæ cum imago pulcherrima sit unius et Trinitatis Deitatis, et ipsa sit animæ substantia, faciliè intelligit anima rationalis in ipso mentis sacrario, quantum natura ejus à naturà divinà superatur, tantò æquum esse superari hujus imaginis præstantiam ab ineffabili illà divinæ substantiæ Trinitatis; ut minus jam stupeat tres relativas Dei hypostases in unitatem divinæ naturæ simplicissimam coalescere. Iterum ergo ibidem Augustinus: « Hæc igitur tria, memoria, intelligentia, vo-

luntas, quoniam non sunt tres vitæ, sed una vita; nec tres mentes, sed una mens; consequenter utique nec tres substantiæ sunt, sed una substantia. Memoria quippe, quòd vita, et mens et substantia dicitur, ad seipsam dicitur. Quòd verò memoria dicitur, ad aliquid relativè dicitur. Hoc de intelligentiâ quoque et de voluntate dixerim. Et intelligentiâ quippe et voluntas ad aliquid dicuntur. Vita est autem unaquæque ad seipsam, et mens, est essentia. Quocirca tria hæc eo sunt unum, quo una vita, una mens, una essentia. Et quidquid aliud ad seipsa singula dicuntur, etiam simul, non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo verò tria, quo ad se invicem referuntur: quæ si æqualia non essent, non solum singula singulis, sed etiam omnibus singula, non utique se invicem caperent. Neque enim tantum à singulis singula, verum etiam à singulis omnia capiuntur. Memini enim me habere memoriam, et intelligentiam, et voluntatem; et intelligo me intelligere, et velle atque meminisse; et volo me velle, et meminisse, et intelligere: totamque meam memoriam et intelligentiam, et voluntatem simul memini. »

« IX. Eandem observaverat jam Ambrosius pulcherrimisque expinxerat coloribus Trinitatis imaginem in anima rationali, et in substantiâ quavis intellectuali; ut quæ unus naturæ sit, et tres in se habeat dignitates, intellectum, voluntatem, et memoriam. In hunc sensum torquet Ambrosius illa maximi in lege præcepti, quæ jubetur diligere Deum ex toto corde, et ex totà animà, et ex totà mente. Quin et hoc ille addit, ut à Patre generatur Filius, et ab utroque procedit Spiritus sanctus, ita ex intellectu generari voluntatem, et ex his ambobus procedere memoriam. Denique ex his tribus consurgere animæ perfectionem, et ejusmodi esse hæc tria, ut disjungi et dissociari à se nequaquam possint. « Est quoque et illa Trinitas in eà, quæ ad imaginem sui conditoris, perfectæ quidem et summæ Trinitatis, quæ ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto, condita est. Et licet unius illa naturæ est, tres tamen in se dignitates habet, id est, intellectum, voluntatem, et memoriam. Quod idem, licet aliis verbis, in Evangelio designatur, cum dicitur: *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totà animà tuà, et ex totà mente tuà*, id est, ex toto intellectu, et ex totà voluntate, et ex totà memoriâ. Nam sicut ex Patre generatur

« Filius, et ex Patre Filioque procedit Spiritus
« sanctus, ita ex intellectu generatur volun-
« tas, et ex his item ambobus procedit memo-
« ria, sicut faciliè à sapiente quolibet intelligi
« potest. Nec enim anima perfecta potest esse
« sine his tribus, nec horum trium unum ali-
« quod, quantum ad suam pertinet beatitudi-
« nem, sine aliis duobus integrum constat. »

« Ambrosius reliqua ejusdem imaginis li-
« neamenta ita nobis describit: « Et sicut Deus
« Pater, Deus Filius, Deus Spiritus san-
« ctus est, non tamen tres Dei sunt, sed
« unus Deus tres habens personas, ita et ani-
« ma intellectus, anima voluntas, anima me-
« moria, non tamen tres animæ in uno corpo-
« re; sed una anima tres habens dignitates:
« atque in his tribus ejus imaginem mirabili-
« ter gerit in suâ naturâ noster interior homo,
« ex quibus quasi excellentioribus animæ di-
« gnitatibus jubemur diligere conditorem, ut
« in quantum intelligitur diligatur, et quan-
« tum diligitur, semper in memoriâ habeatur.
« Nec solus sufficit de eo intellectus, nisi fiat
« in amore ejus voluntas: imò nec hæc duo
« sufficiunt, nisi memoria addatur, quâ sem-
« per in mente intelligentis et diligentis ma-
« neat Deus: ut sicut non potest esse momen-
« tum quo homo non utatur vel fruatur Dei
« bonitate et misericordiâ, ita nullum debeat
« esse momentum quo præsentem eum non
« habeat memoria. »

« X. Ex Græcis nunc obiter audiemus Cy-
« rillum Alexandrinum. Ita ergo ille ratiocinat-
« ur: Si mens creata Verbum sibi suum gignit,
« quid divina? Si nefas est hominis mentemste-
« rilitate damnare, si suos illi, et quidem pu-
« rissimos partus auferre piaculum est, si non
« potest non pulcherrimam illa sui imaginem
« suo sibi in sinu formare, quid mens divina?
« quantum hujus Verbum erit indubitatus, Verbi
« partus incorruptior, mentis seu Patris in Ver-
« bo imago splendidior? Ita præstantissima Dei
« Verbum suum, imaginem suam, Filium suum
« gignentis declaratio in mente humanâ spectari
« potest. « Si mens humana, inquit in Thesauro,
« citra ullam divisionem, verbum quod pro-
« fert ex seipso, gignit, neque quicquam ipsa
« ex illâ verbi prolatione patitur, sed verbum
« quidem in mente, mens in verbo cernitur, et
« alterum ab altero depingitur, et nemo sani
« iudicii dixerit mentem unquam absque verbo
« fuisse; neque mens unquam fuerit quæ ver-
« bum non habeat. Verbum autem dicimus non
« in universum quod linguâ profertur, verum

« etiam et quod mente intellectualiter agita-
« tur; ita etiam nemo dixerit, non esse om-
« ninò in Deo proprium ipsius Verbum, quod
« ex integro Patre imaginem refert, et in Pa-
« tre ob essentialis incommutabilitatem animo
« cernitur. » Et infra: « Si ergo impium est
« dicere mentem humanam fructum nullum
« proferre, cum id Dominus ipse testetur, et
« res ipsa probet, quo pacto non absurdum
« fuerit dicere supremam omnium mentem in-
« frugiferam esse; et fecunditate quæ ei con-
« venit privare? aut si dicant generare, corpo-
« reis legibus subicere, atque ita perinde ac
« corpus generare; cum ne mens quidem quæ
« in nobis est corporeo modo generet? At verò
« qui universa transcendit longèque superat
« Deus, quo pacto non mentem etiam genera-
« tionis modo superabit, non amissione, aut
« fluxu cujusquam, quod ei prius inerat, sed
« illustratione, citra ullam divisionem, ex
« seipso gignens Filium, secundum ineffabi-
« lem atque inenarrabilem divinæ generationis
« modum. »

« XI. Ingenitum, tametsi à Deo creatum, dixit
« alicubi Augustinus, ignem, genito à se splendori
« consubstantialem et coævum esse; atque ideo
« hæsitare neminem jure posse, quin et Pater
« consubstantialem et coæternum Filium possit
« Deus Deum generare. « Quomodò ignis in sub-
« stantiâ suâ, inquit Epist. 188, in quâ est à
« Creatore creatus, est quidem Ingenitus, sed
« genito à se splendori consubstantialis est et
« coæternus. » Sed quam pulchra sunt, quæ
« ille alibi disputat contra Arianos ab exemplo
« ignis et splendoris ejus! « Concedite, quæso,
« Creatori, quod ipse præstitit creaturæ. Ecce
« ignis et splendor duo sunt. Alter ex altero
« est, nec sine altero alter est. Ignis Pater,
« splendor Filius. Unus sine conjuge Pater,
« alter sine matre Filius. Nec dividi alter ab
« altero potest; et ehm sit alter ex altero,
« initium tamen alterius esse non potest sine
« altero. Hoc posse à Creatore tributum est
« creaturæ: quid potest ipse Creator? Acce-
« dat paganus, accedat Sabellianus, videat
« Arianus; contemplantur lucernam, in ipsâ
« videant, quod in Deo videre non possunt. »
« Ita ille in Sermone adversus quinque hæreses.

« Ab his non recedebat Ambrosius libro 1
« de Fide: « Dicit aliquis: Quomodò generatus
« est Filius? quasi sempiternus, quasi Ver-
« bum, quasi splendor lucis æternæ, quasi
« simul splendor operatur ut nascitur? Apo-
« stoli istud exemplum est, non meum. Noli

« ergo credere quòd fuerit vel momentum ali-
« quod, quo fuerit sine sapientiâ Deus, aut
« sine splendore lux. »

« Pulcherrimè autem Hilarius, lib. 7, com-
« parationem ignis exequitur, qui ab igne pro-
« sistit, et in igne manet, unus cum eo ignis, à
« quo nascitur; multa quidem illo in se habet,
« lucem, splendorem, calorem, vim urendi,
« mobilitatem; at hæc omnia unus ignis. Non
« supra fidem ergo erit, si qua ejusmodi, imò
« et si qua his mirabiliora dicantur de Deo.
« Affert autem pro parte fidei hujus significa-
« tionem, ignis in se ignem habens, et in
« igne ignis manens. Nam cùm sit in eo splen-
« dor luminis, naturæ calor, virtus urendi,
« mobilitas æstuandi, totum tamen ignis est.
« Et hæc universa una natura est. Habet qui-
« dem ex infirmitate quòd per materiam sub-
« sistit ac vivit, et cum eâ per quam vixerat
« deficit; sed hoc quod incomparabile Dei est,
« ex comparationum parte cognoscimus; ut
« non Incredible in Deo sit, quòd pro parte
« caliquâ in terrenis reperitur elementis. »

« Pergit Hilarius: Ignis de igne, lumen de
« lumine, unus tamen ignis, unum lumen,
« ubi nihil dividi, nihil separari potest: demus
« Creatoris naturæ et dignitati amplius etiam
« his aliquid: « Quæro itaque nunc, utrum
« divisio ac separatio sit, cùm ignis ex igne
« est. Aut numquid abscinditur natura, ne
« maneat; aut non sequitur natura, ne insit,
« cùm accenso lumine ex lumine, per quem-
« quam quasi nativitalis profectum, naturæ
« nulla defectio sit, et tamen sit lumen ex
« lumine? Aut numquid hoc non manet in eo,
« quod ex sese sine defectione subsistit? Aut
« non hoc inest in eo, unde non recisum est,
« sed cum unitate substantiæ naturalis exivit?
« Et quæro an non unum sint, cùm lumen ex
« lumine nec divisione separabile sit, nec ge-
« nere naturæ? Et hæc, ut dixi, ad intelli-
« gentiam fidei tantùm comparata sint, non
« etiam ad Dei dignitatem. »

« XII. Placuit et Cyrillo Alexandrino ea
« comparatio, cui et illam adjunxit dulcedinis ex
« melle manantis. Ita enim ait ille capiendâ esse
« hæc Christi verba de Spiritu sancto: *Non lo-
« quetur à semetipso, sed quæcumque audiat, lo-
« quetur; quia de meo accipiet*; perinde ac si mel
« de dulcedine suâ diceret: Nihil ex seipso de-
« lecliarum præbebit, sed à me capiet omnia. « Non
« loquetur, inquit, *ex se ipso, sed quæcumque au-
« dierit loquetur, quia ex meo accipiet*. Perinde
« enim est ac si mel de qualitate naturali, quæ

« sibi inest, dicat: Nihil ex seipsâ gustantium
« sensui immittet, sed ex meo accipiet; trans-
« enate videlicet naturaliter substantiarum, ut
« ita dicam, qualitate, in ea quæ inseparabi-
« liter ex eis procedunt: quemadmodum, ut
« modò diximus, dulcedo ex melle, calor ex
« igne, refrigeratio ex aquâ. Non est igitur
« Spiritus ex participatione, ut hæretici opi-
« nantur; sed potiùs naturaliter atque essen-
« tialiter. »

« XIII. Redeo ad Hilarium, lib. 6, ad Græ-
« cos mox reversurus. Sic ergo ille affirmat
« aliquando somniâsse Hierarcham, Patrem et
« Filium instar esse geminæ lucernæ, vel po-
« tiùs unius lucernæ duobus luminibus, seu
« lychnis, unius olei substantiâ utrumque ri-
« gante. At contra Hilarius declarat Filii ex Pa-
« tre non seriem, non tractum, non connexio-
« nem esse, sed progeniem, sed nativitatem;
« cæterùm hujusmodi similitudinem naturæ cor-
« poreæ ab excellentiâ divinâ procul esse. « Hie-
« rarchas nesciens Unigeniti nativitatem, nec
« evangelicorum sacramentorum virtutem ad-
« ceptus, unius lucernæ duo lumina prædi-
« cavit, ut lychnorum bipartita divisio sub-
« stantiam Patris et Filii æmuleretur; quæ ex
« unius vascali ungulne accenderetur in lu-
« men; tanquàm esset substantia exterior, ut
« oleum in lucernâ continens luminis utrius-
« que naturam; vel certè ut lampas papyro
« eidem intexta, utroque capite luceret, es-
« setque media materies, lumen ex se utrum-
« que protendens. Hæc stultitiæ humanæ error
« invexit, dùm quod sapiunt, ex se potiùs
« quàm Deo sapiunt. » Et aliquantò post:
« Nihil corporale secundùm nos, nihil inane
« in Dei rebus est; quod Deus est, Deus to-
« tum est. Nihil in eo nisi virtus, nisi vita,
« nisi lux, nisi beatitudo, nisi spiritus est.
« Materias hebetes natura illa non recipit, ne-
« que ex diversis constat, ut maneat. Deus
« est, ut Deus quod est permanet, et perma-
« nens Deus Deum genuit. Non continenter ut
« lampas et lampas, aut lychnus et lychnus,
« exteriori naturâ. Unigeniti ex Deo Dei nati-
« vitas non series est, sed progenies; non
« tractus est, sed ex lumine luminis natura.
« Unitas est, non ex connexione porrectio. »

« XIV. Augustinus verò id certè præ se fert,
« neminem molestè ferre debere, si diceremus
« nihil prorsus esse in universâ creaturâ, quod
« Creatori comparemus, sive naturam ejus spe-
« cietur, sive nativitatem. Si supra omnem
« enim comparationis aleam est tota Dei sub-

stantia, quid Dei de Deo natiuitas? « Natiuitas
 « Creatoris fortassè similitudinem in creaturâ
 « non habet? Quânto enim superat ea quæ
 « sunt hic, in eo quod ibi est, tantò superat
 « ea quæ hic nascuntur, in eo quod ibi natus
 « est. Omnia per Deum hic sunt. Et quid ta-
 « men est comparandum Deo? Sic omnia quæ
 « hic nascuntur, illo efficiente nascuntur. Et
 « sic forsitan non invenitur aliqua similitudo
 « natiuitatis ejus, quomodò non invenitur et
 « substantiæ ejus, et immutabilitatis, divini-
 « tatis, maiestatis ejus. »

« Sic ille in Sermonibus de Verbis Domini:
 et idem mox tamen similitudinem promit
 splendoris ab igne effulgentis, ab illo nascentis,
 et illi cœvæ; mox enim ut ignis est, est
 et ejus splendor; nec quisquam tam obtusus
 est, qui non id capiat, cum ita Deo visum
 sit inseminare omni animæ initia intellectûs,
 initia sapientiæ, ut ex his initiis audeat al-
 quando anima consurgere ad ineffabilem Dei
 magnitudinem propius inspicendam. « Inter-
 rogo autem ego, et dico: Fulgor ab igne
 existit, an ignis à fulgore? Omnis anima
 « mihi respondet: *Voluit enim Deus inseminare*
« omni animæ initia intellectûs, initia sapientiæ;
« omnis mihi anima respondet, et nemo dubi-
« tat, quòd splendor ille de igne existit, non
« ignis de splendore. Ponamus ergo ignem
« patrem illius splendoris; quia jam prælocuti
« sumus cœva nos quærere, non cœterna.
« Sic lucernam accendere cupio, nondùm est
« ibi ignis, nondùm est ille splendor. Mox
« autem ut accendi, simul cum igne et
« splendor existit. Da mihi hic ignem sine
« splendore, et credo tibi Patrem fuisse sine
« Filio. »

« XV. Ad Græcos retorquenda oratio est, et
 ante alios, ad Athanasium contra Arian. orat.
 4, qui summâ quâdam perspicuitate et elegantiâ
 ita docet Patrem esse in Filio et Filium
 in Patre, quo modo lumen in radio est, qui ab
 eo fuit, radius in lumine, à quo fuit; cum
 una sit utriusque natura, ex hoc in illum
 emanans. Ita etiam et mens et ratio unum
 sunt, fons et flumen; una utrobique substan-
 tia, una natura, jugiter effundente se suaque
 omnia mente in rationem, fonte in flumen,
 sole in splendorem. « *Ego in Patre et Pater*
« in me. Est enim Filius in Patre, quatenus
 « intelligere conceditur, eò quòd quidquid
 « est Filius, id universum sit proprium sub-
 « stantia Patris: veluti ex lumine proradiatio,
 « et fluviu ex fonte; ut qui Filium videat,

« id videat quod est Patri suum ac proprium;
 « ac intelligat, quod Filius sit, eam essentiam
 « ex Patre esse; atque ita eum in Patre exi-
 « stere. Estque vice versâ Pater in Filio, eò
 « quòd id quod est Patri proprium ac suum,
 « id ipsum sit Filius; ut in radiis sol, mens in
 « ratione, fons in flumine; atque ita quis vi-
 « dens Filium, videt id quod proprium est
 « substantiæ Patris, et intelligit Patrem in Fi-
 « lio esse. Nam cum species deitasque Patris
 « essentia sit Filii, benè consequitur, ut Filius
 « in Patre existere dicatur, et Pater in Fi-
 « lio. Ideòque meritò, cum antea dixisset:
 « *Ego et Pater unum sumus*, subintulit ista:
 « *Ego in Patre, et Pater in me*, ut iden-
 « titatem divinitatis unitate essentiæ demon-
 « straret. »

XVI. Non solis et ejus splendoris, sed du-
 plicis, aut etiam triplicis solis comparatione
 delectabantur Marcionitæ, quasi tres divini
 hypostases in unâ deitate essent, sicut tres
 soles sibi quis sinxerit, reciprocè immanentes.
 His ab Athanasio vehementer resistitur, quòd
 ita tres Patres et tria principia in exitium
 fidei catholicæ, unum Patrem, unum princi-
 pium, unum Deum complectentis inveheren-
 tur. Nec enim tres illi soles ita prædicaban-
 tur, ut unus esset, à quo alii procederent in
 unitatem substantiæ. Erat ergo magis accom-
 modata comparatio cum sole uno, unoque
 splendore ejus et calore. Quancum enim
 esset et hic quod claudicaret, occurrebatur
 tamen Trideltis Marcionitis. « Non enim, in-
 quit ibid. Athanasius, quemadmodum exem-
 « plo supradicto similitudineque ostenditur,
 « tria principia, aut tres patres introducimus,
 « sicut Marcionitæ; cum non tres soles ad
 « comparisonem adducamus, sed unicum
 « solem ejusque splendorem, unicamque ex
 « ambobus lucem: ita unum principium agno-
 « scimus, Conditoremque dicimus, non alium
 « modum, quàm unius Numinis rationem ha-
 « bere, eò quòd ex Ipso soboles nata sit. » Et
 infra non minùs eleganter: « Et Pater qui-
 « dem à nemine, Filius autem à Patre habet.
 « Ut enim si ipsum jubar loquatur: *Omnia*
 « *mihi donavit lux, ut illustrarem, et ex me ipso*
 « *lucem non præbeo, sed ut lux voluit*; ea si di-
 « ceret, non indicaret se aliquando non ha-
 « bere; sed lucis se quiddam esse proprium,
 « lucisque omnia sua esse. Ita id quoque multò
 « magis in Filio intelligendum est: nam om-
 « nia Pater dedit Filio; et rursum, omnia Pa-
 « ter possidet in Filio; Filioque possidente,

« Pater vicissim ea retinet. Ut enim Filii divinitas est, ita Pater in Filio universali rerum providentiâ consulit. Horum igitur verborum istiusmodi intellectus est. »

« XVII. Copiosius hæc omnia, idemque luculentissimè edisseruit Gregorius Nyssenus contra Eunomium l. 4, et illud semel præfatus has comparationes non putidè nimis urgendas esse, ut accuratissimè omnia consentiant, tum deinde tres unius Dei naturæ hypostases, non soli tantum ejusque radio et radii luci comparat, sed multò lubentius soli alium ex sese solem prorsus sibi æqualem gignentem, ut ex his jam duobus tertius oriatur sol, nec lumine dispar, nec majestate. Ita summa unitas, summa æqualitas trium constituitur, cum una sit omnium origo à Patre, una et communis natura luminis. « Per ea quæ menti cognita et familiaria sunt, de currentes, à Patre per Filium ad Spiritum sanctum accedimus. Nam in consideratione ingentis luminis constituti, lumen illud, quod ex ipso continuè procedit, cognovimus; videlicet tanquam radium cum sole pariter subsistentem, cujus esse causam à sole habet, sed existentia simul est cum sole, non posteriore demùm tempore adjecta; verùm simul ac sol apparuit, ipse etiam radius inde resplenduit. Quin potius (non enim necesse est, ut qui Imaginì serviunt, calumniatoribus, allati exempli minùs apti accommodantione, dent contradicendi occasionem), non radium ex sole, sed ex ingenito sole alium solem mente ac cogitatione apprehendemus; qui simul cum primo per generationem exiterit, in omnibus primo æqualis, pulchritudine, potentiâ, splendore, magnitudine, fulgore, breviter, omnibus aliis, quæ in sole insunt. Et rursum aliud tale lumen ad prædictum modum constituemus, nullo temporali intervallo à lumine genito abscissum, sed per ipsam equidem effulgens, principium verò suæ hypostaseos à primævo lumine accipiens: lumen quidem et ipsum est ad similitudinem præconcepti luminis lucens et illuminans, et omnia alia quæ luci competunt efficiens. Neque enim in hoc ipso est luminis à lumine aliqua distinctio, seu variatio, quando in illuminandi gratiâ et virtute nullus planè adest defectus, utpote omni perfectione cum Patre et Filio ad summum usque evehctum; quodque cum Patre et Filio numerari et nominari, et per se ipsum ad lumen, quod in Patre et

« Filio inesse intelligitur, adlucere omnes, qui illius participes fieri possunt, consuevit. »

« XVIII. Ab his non discedit Dionysius, de divin. Nom. c. 2, cui tamen hoc loco unum illud propositum erat, ut divinarum personarum mutuam exponeret inmeationem, non ut earum origines aperiret. Unam ille observat esse lucem plurium in eadem domo accensarum lampadum, ita ut una sit omnium lux, indistinctè distincta. Quis enim unius lumen secreverit ab aliarum luminibus, quamdiù in iisdem ædibus lucent? at vel extinctâ, vel asportatâ unâ lampade, unius illius lumen extinguitur, vel aufertur, quo testatum sit antea etiam illud à cæterarum luminibus discretum indiscretè fuisse. « Divinarum personarum in seipsis, si ita loqui fas est, mutua mansio, et collocatio, in totum supraquàm copulata in unum, et non confusa in partem ullâ; sicut lumina lampadum, ut exemplis sub sensum cadentibus et familiaribus utar, quæ sunt in unâ domo, et tota sunt in se totis vicissim, non permixta, ac per se existunt, perfectè inter se mutuo sigillatim distincta, conjuncta in unum discretè, et discreta conjunctim. Si quidem in domo cernimus, in quâ multæ lampades existunt, in unum quoddam lumen cunctarum lumina coalescere, splendoremque unum individuumque proferre; neque quisquam, ut arbitror, potest anius lampadis lumen ab aliarum ex aere cuncta lumina continente secernere, atque alterum absque altero videre, quòd tota totis sine confusione contemplata sint. »

« XIX. Ne quis verò fastidiosior has parvi faciat similitudines, illas ex sacris litteris depromit Athanasius, quæ nos hoc documento imbuerunt, corporearum etiam naturarum universitati inscripta esse lineamenta, cum frequentia, tum etiam splendida divinarum perfectionum, imò etiam originum, relationum, hypostaseon. Totâ hæc pulchritudine, dicam audaciùs, forsitan et verius, totâ hæc eruditione scatent naturæ etiam sensibiles; sed oculos desiderant eruditos, eruditas aures mentis, ut videamus, ut audiamus, quid illæ nobis de Deo uno et trino ostendant, quid loquantur. Hos oculos, has aures excitant Scripturæ, si vel his animum advertamus. En Athanasii verba: « Ne igitur interroges, sed solum ex sacris litteris condiscas. Sufficiunt enim quæ in illis reperias documenta. « Fons igitur et lux nominatur Pater. *Me,* inquit, *reliquerunt, fontem aquæ viventis;* et

« rursum in Baruch : *Quid est, Israel, quod in terrâ inimicorum tuorum hæres, reliquisti fontem sapientiæ ?* Et secundum Joannem : *Deus noster lux est.* Dicitur et Filius, respectu quidam fontis latius, fluvius, siquidem fluvius Dei repletus est aquis; respectu verò lucis, splendor, Paulo ita dicente : *Qui est splendor gloriæ et forma substantiæ ejus.* » Et paulò post : « Rursum cum Pater fons sit, Filiusque proinde flumen appelletur, nos qui inde bibimus, Spiritum sanctum bibere perhibemur. Scriptum est enim, quòd uno Spiritu potati sumus; potantes autem Spiritum, Christum bibimus. » Hæc ille in Epistolâ ad Serapionem datâ, ut addoceret, Spiritum sanctum non esse creaturam.

« Sed nusquam dilucidius hanc similitudinem executus est Athanasius, quàm in Expositione fidei, ubi docet non esse proponendas nobis tres divinas hypostases tanquàm seorsim per seipsas distinctas et divisas, quemadmodum in corporeâ hominum naturâ, ne gentillum more plures deos colere videamur; sed ita divisas, sicut fluvius à fonte genitus, ab eo non dividitur, etiamsi duæ sint species, duo nomina. Neque enim Pater Filius est, aut Filius Pater; sicut neque fons fluvius est, aut fluvius fons est; sed una utriusque est aqua, quæ à fonte in fluvium propagatur: ita enim et divinitas una eademque à Patre in Filium indivisim continuatur. « Neque tres substantias seorsum distinctas, ut corporaliter in hominibus sit, cogitamus; ne deorum pluralitatem ad instar gentium sapere videamur. » Sed veluti ex fonte fluvius exortus non dividitur, tametsi duæ sint species, duo sint nomina. Neque enim Pater Filius est, neque Filius Pater; nam et Pater Filii Pater est, et Filius Patris Filius est; ut enim fons, fluvius non est: neque à diverso fluvius, fons est: uterque tamen una et eadem aqua, quæ ex fonte in flumen propagatur, ita quoque ex Patre in Filium Deitas perenniter et indivisim continuatur. »

« XX. Ne sileant hic nobis Latini, elegantissimè Arnobius etsi paulò diversè hanc descripsit similitudinem venæ, fontis et fluvii. Hic jam Filius fons est, quia vena est Pater, à quâ fons fluit. Porro hujus similitudinis descriptio obscurari potius à me poterit, quàm illustrari, si verbis illam meis aggrediar explanare. Sic ergo Arnobius Junior in conflictu suo cum Serapione de Deo trino et uno : « Dicit Arnobius : Unde fons ? Qui responden-

tes : De venâ terræ. Arnobius dixit : Vena hæc unde nascitur fons, Patris locum opportunè in vestrà mente deplingat, ut sit Pater vena, Filius fons, qui natus est de venâ : de venâ verò et fonte non nascitur fluvius, sed procedit. Aliud est nasci, aliud est produci. Quidquid ad vivificandum pertinet, et ad medendum, et ad lavandum unius ejusdemque substantiæ est: sed tripartitæ personæ, ut sit vena Pater generans Filium, quem diximus fontem; ex venâ verò et fonte non nascens, sed procedens fluvius sit Spiritus sanctus. Sitque secum connexa pergens, ut unum sint tres; et sic verò tres, ut verò unum sint. Filius ergo idem fons vitæ simul cum fluvio eodem Spiritu sancto procedente ex Patre et Filio, circuit universa orbis terræ spatia, sitientes potans, ariditates infundens, terras rigans, sordes diluens. »

« XXI. Placuit et Augustino hæc eadem similitudo, nonnihil aut dissimilis. Ille enim de Fide et Symbolo, c. 9, maluit fontem spectare, et fluvium de fonte manantem, et potionem aquæ de fluvio haustam. Una in his tribus substantia, aqua : una origo, fons; procedit fluvius à fonte, Filius à Patre; potio ab utroque, Spiritus sanctus à Patre et Filio. Magna ergo similitudo; sed est et dissimilitudo non mediocris. Eadem enim aqua quæ nunc fons est, erit postea fluvius, erit denique potio. Non potest autem similiter fieri, ut idem sit aliàs Pater, aliàs Filius, aliàs Spiritus sanctus. « Quodcumque ergo de singulis interrogati, respondeamus Deum esse, de quo quæritur, sive Patrem, sive Filium, sive Spiritum sanctum; ut tamen non tres deos à nobis colli quisquam existinaverit. Nec miram quòd hæc de ineffabili naturâ dicuntur, cum in his etiam rebus quas corporeis oculis cernimus, et corporeo sensu dijudicamus, tale aliquid accadat. Nam cum de fonte interrogati, non possimus dicere quòd ipse sit fluvius; nec de fluvio interrogati, possumus dicere quòd sit fons : et rursum potionem quæ de fonte vel fluvio est, nec fluvium nec fontem possumus appellare, tamen in hac trinitate aquam nominamus; et cum de singulis quæritur, singillatim aquam respondemus. Nam si quæro utrū in fonte aqua sit, et in fluvio, nihil aliud respondetur, et in illâ potionem non poterit esse alia responsio : nec tamen eas tres aquas, sed unam dicimus. Sanè cavendum est, ne quisquam ineffabilem

« filius majestatis substantiam, sicut fontem
 « istum visibilem atque corporeum, vel fluvium
 « vel potionem cogitet. In his enim aqua illa
 « quæ nunc in fonte est, exit in fluvium; nec
 « in se manet; et cum de fluvio vel fonte in
 « potionem transit, non ibi permanet, unde
 « sumitur. Itaque fieri potest ut eadem aqua
 « nunc ad fontis appellationem pertineat, nunc
 « ad fluvii, nunc ad potionis, cum in illâ Tri-
 « nitate dixerimus, non posse fieri ut Pater
 « aliquando sit Filius, aliquando Spiritus san-
 « ctus. »

« Hujus similitudinis vitio speravit Augusti-
 nus posse se medicinam facere adhibita simi-

litudine aliâ radicis, roboris et ramorum in
 arbore. Nam hæc quæ radix est, non potest
 aliud quàm radix esse, non robur, non ramus,
 et vicissim. « Sicut in arbore radix non est ni-
 « si radix, nec robur, nisi robur, nec ramos
 « nisi ramos possumus dicere. Non enim id
 « quod dicitur radix potest dici robur et ramus;
 « nec lignum quod pertinet ad radicem, potest
 « alio etiam transitu nunc in radice esse, nunc
 « in robore, nunc in ramis, sed tantummodò
 « in radice; cum illa regula nominis maneat,
 « ut radix lignum sit, et robur lignum, et ramus
 « lignum, nec tamen tria ligna dicantur, sed
 « unum. » (EDITORES.)

LEIBNITZII VITA.

LEIBNITZIUS (Guillelmus-Godofredus), Lip-
 siæ natus est tertiâ julii die, anno 1646,
 parentibus familiæ decoribus et litterarum
 ornamento conspicuis, patre Frederico Leib-
 nitzio, facultatis philosophicæ assessore ac
 doctrinæ moralis doctore publico. Cum totus
 in studium exardesceret, adolescens admo-
 dum, in patris bibliothecam omnigenis libris
 refertam sese abscondit; ubi lectioni medita-
 tionique penitus immersus, non uni discipli-
 narum generi inhæsit, sed quidquid suppedi-
 tabat paterna supellex, supra ætatis vires
 judicio instructus, ita versavit, ut è recepta-
 culo mundum ingressus, pœseos, historiæ,
 philosophiæ, matheseos, juris medicinæque
 nec non theologiæ cognitione jam splende-
 sceret. Academiæ Scientiarum Parisienses
 Londinensesque eum sibi consociatum vo-
 luerunt. Ipse instituendæ Berolini acade-
 miæ Scientiarum instigator fuit et primus
 præses.

Leibnitzius theologus erat, non modò qua-
 tenus philosophus, sed in strictâ vocabuli si-
 gnificatione; id est, seriò Patres scholasticos-
 que scrutatus, varias theologiæ partes, quas
 philosophi plerique funditus ignorant, minu-
 tatim didicerat. Eodem anno 1671, quo
 utramque motû abstracti et concreti theoriam
 explanavit, argutissimum refellit Socinianum,
 nomine Wissowatium, Socini nepotem, in
 opusculo cui titulus : *Sacrosancta Trinitas per
 nova inventa logica defensa*. Optimè astruit au-

ctor rectam logicam, nedum hujusce mysterii
 fidei adversetur, adversa Socinianorum ar-
 gumenta omninò pessumdare. Quòd si ratio
 nulla doceat probetque mysteria, in hoc ta-
 men cum revelatione consentit, ne contradi-
 ctoria vel impossibilia habeantur. Duas præ-
 terea Epistolas scripsit de *Trinitate et defini-
 tionibus mathematicis circa Deum, Spiritus, etc.*
 Quæ omnia, etsi à proposito nostro interdum
 aliena videantur, et nescio quid formâ insol-
 litum præ se ferant, utilia simul et curiositate
 digna fore duximus. Quapropter hæc per mo-
 dum ultimæ appendicis, ac pro totius de
 SS. Trinitate tractatus coronide subjicere li-
 buit. Non nostrum hic cætera Leibnitzii opera
 recensere : sufficiat memorasse 1º *Essais de
 Théodicée sur la bonté de Dieu et sur la liberté
 de l'homme*, etc.; 2º *Harmonie préétablie*. In
 utroque opere multa subtilitate magis quàm
 veritate nitent; multa verò ostendunt altitu-
 dinem ingenii ac judicii maturitatem. Cæte-
 rum, quanvis Catholicorum fidei ultrò faveret,
 civitatis sorte magis quàm animi affectibus
 Lutheraniæ sectæ addictus usque permansit.
 3º *De origine Francorum disquisitio*, quam re-
 fellerunt P. Tournemine et D. Vaissette Be-
 nedictinus. Leibnitzius gallicam linguam per-
 callebat et scribebat feliciter, ut videre est
 in libro supra memorato : *Essais de Théod-
 dicée*.

Obiit Hanovriæ 14 novembr., anno 1716,
 ætatis septuagesimo.

Sectio prima.

DEFENSIO TRINITATIS

PER NOVA REPERTA LOGICA, CONTRA EPISTOLAM ARIANI.

RESPENSIO AD OBJECTIONES WISSOWATII CONTRA TRINITATEM ET INCARNATIONEM DEI ALTISSIMI.

I. Quia objectiones et responsiones pristinas non vidi, judicare non possum, an contradictionem sententiæ Antitrinitariæ probaverint vel diluerint.

II. Dicis ex Virgilio :

Aspice nam mage sit nostrum penetrabile telum.
Ego ex eodem respondeo : Postquam arma Dei ad Vulcania ventum est, mortalis mucro glacies ceu futilis ictu dissiluit.

III. Ad argumentum I, præmitto in genere, quod et in sequentibus observandum est; copulas in syllogismorum præmissis vulgò non rectè concipi. (Hæc observatio etiam prodest ad distinguendum affirmativam à negativâ; v. g., qui non credunt damnantur; Judæi non credunt; ergo damnantur. Videtur esse syllogismi minor negativæ, sed non est, quia syllogismus sit talis: Qui sunt illi, qui non credunt, damnantur; Judæi sunt illi qui non credunt; ergo damnantur.) Distinguendum autem inter propositiones per se et per accidens; v. g., rectè simpliciter dicimus: Omnis homo est albus. Et si verum sit, quia albedo humanitati immediatè non coheret. Sed dicendum: Omnis qui est homo, est albus. Quæ etiam ex parte observavit Johannes Raven Berolinensis in peculiaribus suis de copulâ Speculationibus. Deinde observandum est ex eodem fundamento omnes propositiones singulares esse virtute latentis signi universales, quod et ab auctore dissertationis de Arte combinatoriæ est annotatum; v. g., hæc propositio: Petrus Apostolus fuit primus episcopus Romanus, signis et copulâ rectè positis ita formabitur: Omnis qui est Petrus Apostolus fuit episcopus Romanus.

Juxta hæc igitur formabimus primum argumentum: Omnis qui est unus Deus Altissimus, est Pater ille, ex quo omnia. Filius Dei non est Pater ille ex quo omnia. Ergo Filius Dei Jesus Christus non est is, qui

est unus Deus Altissimus. Ita syllogismus erit in *camestres*. — Respondeo distinguendo: Per omnia intelliguntur vel creaturæ, vel etiam simul Filius. Si creaturæ cæteræ tantum, concedo majorem, quòd omnis ille, qui est unus Deus Altissimus, sit Pater ille, ex quo omnia, scilicet omnes creaturæ. Et ita negatur minor, quòd Filius Dei non sit Pater ille, ex quo omnia, scilicet omnes creaturæ. Quia vos ipsi conceditis, omnes creaturas per Filium creatas esse. Si verò sub omnium voce intelligitur etiam ipse Filius, tunc concedam minorem, quòd Filius Dei non sit Pater ille, ex quo omnia, nempe ipse etiam Filius, negabitur major, quòd omnis ille, qui est unus Deus Altissimus sit Pater ille ex quo omnia, etiam Filius, oriuntur. Nos enim donec contrarium melius probetur, manemus in hac sententiâ, quòd Filius et S. Spiritus sunt ille qui est unus Deus Altissimus, et tamen non sunt Pater ille, ex quo omnia, et in his ipse Filius et Spiritus S., quoque oriuntur.

IV. Non est scriptoribus ea necessitas imponenda, ut ejus dicendi etiam maxima occasio est, id statim dicant.

V. D. Paulus, I. e., per Patrem, ex quo omnia, et Dominum, per quem omnia, potest intelligere, unum idemque ens, nempe Deum Altissimum. Nam alioqui jure naturali, qui pater, idem dominus est liberorum, et præpositiones *ex* et *per* non ita disparatæ sunt, ut prohibeantur ita loqui: Ex quo sunt omnia, per eum quoque sunt omnia. Nam et Paulus alibi de uno eodemque Deo Altissimo duas has particulas unâ cum tertiâ in, simul enuntiat, cum inquit: *Ex quo, per quem et in quo sunt omnia*. Quam phrasin quidam ad adumbrationem Trinitatis meritò trahunt; verùm non est meum argumentari, sed respondere.

VI. Non necesse est, ut Paulus, I Cor. 8, 6, et Petrus, Act. 2, 36, vocem, *Dominum*, de Christo eodem respectu usurpent: potest ille de Christo quatenus Deus est, hic, quatenus homo est loqui.

VII. Non vacat nunc loca citata omnia evolvere, et ex ipsis exculpero; si qua in illis difficultas latet, ostendatur.

VIII. Argumentum, quod implicite proponis, ne dissimulemus, esset tale: Omnis per quem ille, qui est unus Deus Altissimus, facit omnia, is non est Deus Altissimus. Filius Dei est ille, per quem ille, qui est unus Deus Altissimus, facit omnia. Ergo Filius Dei non est Deus Altissimus. In hoc argumento negatur major. Potest enim Deus Altissimus, nempe Pater, per Deum Altissimum, nempe Filium, omnia facere, et tamen non per seipsum, licet per eum, qui etiam est id quod est ipse. Et ita respondimus, opinor, argumento primo; ut tamen ad oculum constet, nervum ejus incisum esse, aliud ad ejus imitationem fabricabimus: Omne trilineum habet pro abstracto immediato trilineitatem. Triangulum non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Habet enim trianguleitatem potius, quæ si cum trilineitate esset immediatè idem, esset etiam idem anguleitas et lineitas, quæ demptâ ternitate remanent. Jam verò anguleitas et lineitas adeò non sunt idem, ut possint etiam duæ lineæ sine angulo esse, v. g., parallelæ. Ergo triangulum non est trilineum, quod est absurdum. — Respondeo ex fundamento præmisso, majorem ita formandam: Omne quod est trilineum, habet pro abstracto immediato trilineitatem: et sic negatur major. Nam et triangulum est trilineum, et tamen non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Hoc principio adhibito, scholasticorum tædiosis circa suppositiones præceptis carere possumus; v. g.: Animal est genus; Petrus est animal; ergo Petrus est genus. — Resp. majorem non esse universalem; neque enim is qui est animal est genus.

IX. Argumentum secundum, ut formale sit, sic formandum est. Qui est ille qui nescivit diem judicii, is non est ille, qui est Deus Altissimus. Filius Dei nescivit diem judicii. Ergo Filius Dei non est ille qui est Deus Altissimus. Et sic negatur major. Nam potest quis ex nostrâ hypothesis simul esse ille, qui nescit diem judicii, nempe homo, et ille, qui est Deus Altissimus. Quæ hypothesis nostra, quòd idem simul possit esse Deus et homo, quandiù non evertitur, tandiù contrarium argumentum petit principium. Quidlibet autem possibile præsumitur, donec contrarium probetur.

X. Interpretes textum contorquentes nihil

ad nos, utri plus textum torqueant, et ex pluribus interpretationibus possibilibus eligant improbabiliorem, dummodò sibi favcat, alibi demonstrandi occasio erit.

XI. Vulgatam hanc responsionem, neque qui se Catholicos, neque qui Evangelicos, neque qui reformatos vocant, quod sciam, aver-santur.

XII. 1° Disparata neque de se neque de eodem tertio prædicari non posse planè nego, dummodò, quæ circa copulam admodum, servantur. Elsi enim minis benè dicatur: Ferrum est lignum, et anima est corpus; tamen potest casus contingere, in quo rectè dicatur: Quoddam quod est ferrum (scilicet ex parte), id est, lignum (scilicet ex alia parte). Nec absurdum est, eundem esse et non esse Deum Altissimum pro diversis partibus; nec video cur non pars de toto propriè prædicari possit, dummodò reduplicatio addatur, vel subintelligatur. Propriè enim totum nihil aliud est quàm singulæ partes de eodem prædicatæ cum unione, v. g.: Homo est anima et corpus. Quidquid autem anima et corpus est, illud utique est anima et idem utique corpus. Quidni liceat resolvere copulationem in duas simplices: Homo est anima, et homo est corpus? Igitur similiter, si ex nostrâ hypothesis, Christus est unum ex Deo et homine, licebit dicere: Christus est Deus et homo, et ita: Christus est Deus et Christus est homo.

2° Quod obijciunt, Inconveniens esse, ut Christus simpliciter intelligatur dixisse, se nescire, idè quia pars sui inferior nescivit; id cur inconveniens sit, non video. In primis eo tempore, quo functio parti inferiori ordinariè inesse solita et subtracta est. Sciendum enim ordinarium quidem esse, ut divinitas scientiam humanitatis sibi conjunctas perficiat, si non per communicationem ejus numero idiomatis, saltem per excitationem accidentis novi. Id tamen quod ordinarium est in statu humilitatis Christi, antequàm humanitas ejus reciperetur in gloriam suam, ei subtrahatur. Quæ res multùm ventilata est inter theologos quosdam Lutheranos, qui et libros scripsere.

Potest ea subtractio intelligi *ecstaseos*, quo tempore anima functiones, quas alioqui corpus peragit, nempe ratiocinari, cogitare, exequitur, quasi separata sine corporis concursu. Eo igitur tempore durantis *ecstaseos* non ineptè dicetur hominem non ratiocinari, etiam si

pars (Jus ignobilior, nempe corpus tantum, à ratiocinatione cesset, quia functio illa, quam anima ordinariè per corpus peragit, et quam homo ordinariè efficit, quatenus ex animà et corpore unitus est; nunc ab eo non quatenus anima et corpus est, et ita non quatenus homo est, sed tantum quatenus anima est, peragitur. Similiter igitur Christus rectè dicetur aliquid nescire, quando functionem sciendi non per Deitatem cum humanitate ut aliàs, et ita nec quatenus Deus homo est, et ita nec quatenus Christus est, exercet.

XIII. Ad verba: *An ipsi concedunt*, imò concedemus Filium Dei non creasse mundum, etc., dummodò subaudiatur: Secundum humanitatem.

XIV. Quæris 2° cur divinitas secretum de tempore extremæ diei non communicaverit humanitati sibi tam arcè unitæ. Ideò, inquam, quia eam nondum glorificatam humiliari et pati oportuit.

XV. 3° Argumentaris: Persona Filii divina scivit diem iudicii. Persona Filii est Filius. Ergo Filius scivit diem iudicii; concedo. Quomodò ergo nescivit? scivit Deus, nescivit homo.

XVI. 4° Repetitur quod supra objiciebas, quod parti inferiori competit, toti non tribuendum simpliciter; responsum est num. XII.

XVII. Objicis 5°, Filium Dei nescivisse diem iudicii, quatenus est Filius Dei, quia opponitur hic Patri. — Resp. etiam humanitatem non ineptè dici Filium Dei, quamvis ei non imputetur, quia et vos qui *homousion* Patri negatis, tamen Filium Dei dicitis.

XVIII. In argumento illo negatur minor, quòd Filius Dei etiam secundum deitatem non sit Pater Jesu Christi, imò tota Trinitas rectè dicitur Pater Jesu Christi hominis. Ideò miror, cur opponens dicat minorem esse apud omnes in confesso.

XIX. Argumentum illud esset tale: Quicumque non facit omnia à seipso, ille non est omnipotens. Filius Dei non facit omnia à seipso. Ergo. — Negatur major. Perinde ac si argumentari vellem: Pater non facit omnia per seipsum, sed per Filium, ut vos conceditis. Ergo non est omnipotens. Imò sunt causæ sociæ in agendo, etsi altera sit prior natura in essendo.

XX. Potest esse Deus Altissimus etiam, qui omnia ab alio habet, quando nimirum in al-

terius potestate non est ipsi denegare. Et non minus Filius Patri, quàm Filio Pater est necessarius. Cùm enim propriè Pater sit intellectivum, Filius intelligibile, et Spiritus S. intellectio, et in æternis atque divinis idem sit esse et posse, non erit intellectivum in Deo, quod non actu intelligat; intellectio autem sine intelligibili esse non potest. Contra nulum erit intelligibile in Deo, quod non intelligatur, et ita non habeat correspondens sibi intellectivum. Igitur ut secunda persona sine secundâ esse non potest.

XXI. Ad argumentum tertium, respondeo concedendo totum: Deus Altissimus est singulare, nec prædicatur de multis; sed hoc nihil officit Trinitati. Nam is qui est Deus Altissimus (seu persona Dei Altissimi) potest nihilominus de multis prædicari; quia is, qui est Deus Altissimus seu persona divinitatis est universale, non singulare. Ex hoc etiam apparet, quòd etsi tres sint, quorum quilibet est id quod est Deus, tamen non sunt tres dñi. Non est enim ter unus Deus ab altero distinctus, sed est ter unus, quorum quilibet est id quod est Deus, seu ter una persona. Igitur nec tres dñi sunt, sed tres personæ. Quamquam hæc vulgò observata non sit temerè reperire.

XXII. Non potest dici, Deum ita strictissimè unum esse, ut non dentur in eo realiter seu ante operationem mentis distinctia. Si enim mens est, impossibile est, quin sint in eo intelligens, intellectum et intellectio, et quæ cum his coincidunt: posse, scire et velle. Horum verò reale discrimen non esse implicat contradictionem. Cùm enim formaliter differant, erit eorum differentia rationis ratiocinatur; talis autem differentia habet fundamentum in re; erunt igitur in Deo tria fundamenta realiter distincta. Vellem huic argumento responderi: Neque hoc imperfectionem in Deo infert, quia multitudo et compositio per se imperfecta non est, nisi quatenus continet separabilitatem et ita corruptibilitatem totius; sed separabilitas hinc non infertur. Quin potius supra num. XX demonstratum est, impossibile esse et implicare contradictionem, ut una Deitatis persona sine aliâ existat. Nec multiplicatur Deus. Quemadmodum enim, si differunt realiter in corpore magnitudo, figura et motus, non sequitur ideò etiam necessariò tria esse corpora, unum quantum, alterum figuratum, tertium motum; cùm idem lapis cubitalis rotundus et gravis esse possit: ita si

differant realiter in mente iudicium, idea et intellectio, non sequitur tres esse mentes, cum una sit mens, quæ quando reflectitur in se ipsam, est id quod intelligit, id quod intelligitur, et id quod intelligit et intelligitur. Nescio an quidquam clarius dici possit.

XXIII. Formabo syllogismum ut sit formalis ex præsuppositis: Quicumque est Deus ille Altissimus unicus individuus, est Pater Filii Dei Domini Jesu Christi. Deus ille Altissimus unicus individuus est Filius Dei Dominus Jesus Christus. Ergo Filius Dei Dominus Jesus Christus est Pater Filii Dei Domini Jesu Christi.

XXIV. Nego Deo Altissimo, aut potius ei qui est Deus Altissimus, repugnare esse ab alio. Vid. supra XX.

XXV. Non est absurdum, Deum Altissimum, aut potius eum qui est Deus Altissimus, generari. Sempternam substantiam in tempore generari absurdum est, non verò est absurdum, eum esse generatum ante datum quodlibet tempus, id est, ab æterno. Deo Altissimo, aut potius ei, qui est Deus Altissimus, potest quis prior esse naturâ, non tempore; alius nempe qui etiam est Deus Altissimus. Nam non datur alius et alius Deus, sed alius et alius, qui est Deus.

XXVI. Quando Deus Deum generat, generat eum qui est idem numero Deus cum ipso, etsi non simpliciter sit idem numero cum ipso. Non generat eundem numero Deum, sed eum qui est idem numero Deus, licet sit alia persona.

XXVII. Si Filius Dei generabatur ex substantiâ Patris ab æternitate, aut desitit gene-

rari, aut non desitit; si non, adhuc generatur, et ita nunquam est, semper sit; si: desitit generari, finem temporis habet ejus generatio, adeoque et initium temporis; ergo non est æterna.—Resp.: Desitit generari, et tamen illa generatio non habet finem temporis; nam et incæpit et desitit generari ante quodlibet tempus. Simul enim generari incæpit et desitit.

XXVIII. Queris an tota an non tota Trinitas sit incarnata?—Resp. non tota. Ergo, inquis, Trinitas à se divisa est, scilicet diversa continet. Quid tum? Ergo et Deus à se divisus est; hoc non sequitur, sed divisi à se, scilicet differentes sunt illi qui sunt Deus.

XXIX. Syllogismum formas: Deitas quæ est in Deo Patre, non est incarnata. Deitas quæ in Deo Filio, est incarnata. Ergo deitas, quæ est in Deo Filio, non est deitas ea quæ est in Deo Patre; ergo dantur plures deitates.—Nego minorem. Non deitas, sed personalitas potius Filii Dei incarnata est, i. e., Filius Dei incarnatus est non quia Deus, sed quia Filius.

XXX. Nodos te proposuisse non nego, et quidem quantos maximos quispiam tul similis possit. Reperto simul principio illi, id est, naturâ copulæ propositionis in syllogismo, videmur nobis eos perfectè solvisse. Idem tibi visum iri, si rectè attendas, non dubito. Tum verò dabis, opinor, gloriam Deo; dabis hoc veritatî, et sententiam orbi christiano tot seculis receptam non absurdam consiltebere. Sin aliter sentis, effice, ut aut nos, cur dissentias, aut tu, cur dissentire non debeas, ambo tandem sentiamus.

Sectio secunda.

DUE EPISTOLÆ AD LOEFFLERUM,

DE TRINITATE ET DEFINITIONIBUS MATHEMATICIS CIRCA DEUM, SPIRITUS, ETC.

Epistola prima.

I. Consilium tractandæ materiæ theologiæ gravis laudo. Angli ordinem meritò non se-

queris, sed an mathematicum commodè sequi possis, dubito, cum res minus rationibus quàm vindicatione textuum Scripturæ et ecclesiasticæ antiquitatis transigatur. Prætor

definitiones et axiomata ponuntur interdum observationes, quæ facti sunt, et ex historia sumuntur, itemque hypotheses. Sed postremæ istæ minis sunt frequentes, et reddunt etiam demonstrationem non nisi hypotheticam. Propositiones aliæ potius ad conclusiones sunt referendæ, quæ ex illis principiis demonstrantur. Sed ut verum fatear, nescio, an satis apud vos in hac materiâ plausibilis futura sit methodus mathematica. Facilis certè esse non potest, et præstat præstare quod promittas, quam promittere demonstrationes quas non præstes.

II. Artem certè demonstrandi paucissimi tenent, et plerique paralogismos consunt sub demonstrationis schemate.

III. Definitio illa, quod spiritus sit substantia immaterialis, dicit tantum, quid non sit, non, quid sit. Deinde possunt esse substantiæ immateriales, quæ non sunt spirituales, ut secundum aliquos spatium est substantia, et tamen non est materiale quiddam, sed materia potius collocatur in spatio. Etsi ego reverà non putem spatium esse substantiam, definitiones tamen tales esse debent, ut ab omnibus possint admitti; spiritus rectius videtur definiri *substantia immaterialis ratione prædita*.

IV. Non inutiliter in disputatione quædam referes pertinentia ad historiam libri, quem refutas. Nimirum fuisse exemplaria ejus, durante Parlamento anni præcedentis, ab ignota manu inter ipsos Parlamentarios sparsa, atque ideo ad rogum damnata; multum autem famæ habuisse, jactantibus Antitrinitariis, comburi talia facilius quam refutari; veritatem autem comburi non posse.

V. Cum Sherlockius, theologus celebris apud Anglos, de Trinitate nuper scripsisset, et tres substantias sui conscias statuisset, nonnullis visus est inclinare ad tritheismum.

VI. Contra Wallisius, explicans Trinitatem per tres ejusdem substantiæ relationes, visus est aliis confusionem inducere personarum. Et hoc ab Antitrinitariis per sparsos libros, utique est exprobratum, sed reverà conciliari hæc sententiæ possunt, si rectè intelligantur.

SCELETON DEMONSTRATIONIS.

Definitiones, seu explicationes terminorum.

Def. 1. Deus est substantia perfectissima, seu omnes habens perfectiones.

Def. 2. Spiritus est substantia immaterialis intellectiva.

Def. 3. Angelus est spiritus completus.

Def. 4. Plures personæ in eadem numero substantiâ absolutâ significant plures substantias singulares intelligentes essentialiter relativas.

Axiomata, seu propositiones universales, quæ non indigent probatione.

Ax. 1. Inter perfectiones est esse communicativum. Hic in ecthesi adduci potest, quod vulgò dicitur, bonum esse communicativum sui.

Ax. 2. Ubi de periculo salutis agitur, proprietas verborum sensusque Ecclesiæ verè catholicæ non debet deseri sine manifestâ necessitate.

Hypotheses ab adversariis concessæ.

Hyp. 1. Scriptura sacra, qualem Protestantibus admittunt, est verbum Dei. Hanc hypothese ab adversariis concessam esse constat; nam eandem Scripturam, quam Protestantibus admittunt, eam admittunt etiam Antitrinitarii, exceptis tamen paucissimis textibus, quos in dubium revocant, qualis est ille Joannis de tribus qui testimonium perhibent. Sed de eo nunc non quæritur.

Hyp. 2. Patri competit divinitas summa. In hoc omnes Antitrinitarii nobiscum consentiunt.

Lemmata prædemonstranda.

Lem. 1. Deus est unicus. — Demonstratio: Si plures essent dii, aut easdem involverent perfectiones, et ita nullum inter eos esset discrimen, atque adeo esset tantum Deus unicus, quod intenditur; aut haberent diversas, et ita alter non haberet omnes perfectiones, id est, non esset perfectissimus, quod est contra Def. 1; idem etiam ostendi potest ex lemmate sequenti.

Lem. 2. Solus Deus omnes alias res creat ex nihilo, et quidem tam initio quam continuatâ creatione conservativâ, quandiu subsistunt. — Demonstratio: Nisi solus Deus alias res crearet ex nihilo et quidem dicto modo, res aliquando quasdam suas realitates seu perfectiones haberent aliunde; sed debent omnes et semper accipere à Deo, quia alioqui ejus communicatio esset limitata, adeoque ejus perfectio, (per Ax. 1) quod est contra defin. 1.

Lem. 3. Creatura non potest esse creandi instrumentum. — Demonstratio: Nam omnis creatura continuè creatur (per lem. 2); ergo

quævis cum aliâ quâvis simul creatur, adedque ad ipsam creandam non occurrit operando.

Hic in ecthesi seu scholio explodendus est Arianus, qui Christum facit creaturam, sed primariam, per quam creatæ sint aliæ creaturæ, cui opinioni etiam favet auctor novi libri, inscripti Seder Olam, qui etiam vult, Messiam ab initio fuisse quodammodò medium inter Deum et cæteras creaturas, ita ut per ipsum omnia sint creata.

Lem. 4. Solus Deus est æternus. — Demonstratio. Nam omnia alia creantur à Deo (per lem. 2); ergo non habent existentiam ex suâ essentiâ seu existendi necessitatem, id est (per Def. 5), non sunt æterna.

Lem. 5. Secundùm proprietatem verborum, solus Deus supremus dicitur religiosè adorandus. Hoc ostendendum est ex locis Scripturæ, et illustrationis majoris causâ ex locis Patrum.

Propositiones.

Prop. 1. Scriptura sacra tribuit Christo attributa solius Dei veri seu summi. Hæ proprietates Dei summi sunt, esse æternum (per lem. 4); esse creatorem aliarum rerum omnium (per lem. 2); omnia per ipsum esse facta, quod non potest intelligi de creaturâ, tanquàm creandi instrumento (per lem. 3), etc. Sed hæc et alia similia Scriptura S. tribuit Christo, ut prolatus textus docent.

Prop. 2. Scriptura sacra tribuit Christo, quæ propriè magis et aptè explicantur de Deo summo, quàm de creaturâ. Talia sunt, esse Filium Dei excellenti modo, esse characterem hypostaseos divinæ, esse genitum ante secula, opponi angelis in universum et dilis inferioribus, etc., quæ ostendenda sunt locis Scripturæ, simulque demonstrandum, hæc loca aptissimè de Deo summo intelligi, nec nisi violentè aliosum trahi. Huc pertinet initium Evangelii Joannis. Adhibeatur etiam interpretatio sacræ antiquitatis ad hæc illustranda.

Prop. 3. Nulla est necessitas in locis divinitatem Christi indicantibus recedendi à proprietate verborum. Hic respondendum est effugiis adversariorum et objectionibus, quibus ostendere conantur, ex propriâ verborum acceptione sequi absurditates, et eadè operâ occurreretur novo Ariano Anglo.

Prop. 4. Christus est adorandus. Hoc ostendatur ex Scripturâ et Ecclesiâ antiquâ verè catholicâ.

Prop. 5. Antiquitas verè catholica Christo tribuit summam divinitatem. Hoc ostendendum est ex locis veterum etiam ante concilium Nicænum et contraria diluenda.

Prop. 6. Summa divinitas Christo est attribuenda. Nam Scriptura sancta, quæ est verbum Dei, tribuit Christo attributa solius Dei veri seu summi (per prop. 1); itemque ea, quæ propriè magis et aptè explicantur de Deo summo (per prop. 2); idemque facit antiquitas verè catholica (per prop. 5), et speciatim ei attribuitur adoratio (per prop. 4); quæ propriè de solo Deo summo est intelligenda (per lem. 5). Est autem hic negotium, in quo de periculo salutis agitur, cùm agatur de cultu Dei supremi zelotæ. Itaque sine necessitate, quæ hic nulla est (per prop. 3), non est recedendum à proprietate verborum Dei et sensu Ecclesiæ verè catholicæ (per ax. 2); divinitas igitur suprema Christo esttribuenda.

Prop. 7. Christus non est Angelus. Quia ei attribuitur divinitas suprema (per prop. 6); Angelus autem est quidem substantia immaterialis intellectiva (per def. 2), sed tamen creata (per def. 3); nec dici potest divinitatem ejus habitare in naturâ angelicâ, quia non angelos, sed tamen Abraham assumpsit, ut ait Scriptura.

Hic in ecthesi vel scholio refutari potest fusiùs paradoxum Neo-Arlani Angli, qui vult, Christum esse angelum propriè dictum, seu (per def. 1, 2, 3) substantiam immaterialem intellectivam, completam creatam, et responderi potest ejus qualibuscumque argumentis.

Totidem propositiones eadè planè methodo possunt formari de Spiritu S., et ita prodibunt propositiones 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, tantùm pro Christo substituendo Spiritum S. Et in prop. 14, ubi probabitur Spiritum S. non esse angelum, refutari poterit Sandil paradoxon (refutatum etiam à Wittichio), quod per Spiritum S. intelligatur chorus angelorum.

Prop. 15. Pater, Filius et Spiritus S. sunt personæ inter se diversæ. Hoc ostendendum est contra Sabellianos et Socinianos.

Prop. 16. Deus est unica numero substantia absoluta cum Trinitate personarum. — Unicum esse Deum seu unicam talem esse substantiam absolutam, ostensum est lem. 1; tres tamen sunt, quibus suprema seu vera divinitas competit. Pater (per hyp. 2), Filius (per prop. 7), et Spiritus S. (per prop. 14), et horum quilibet à quolibet est diversus (per prop. 15), nec dantur plures omnium conce-

sione. Sunt autem substantiæ singulares intelligentes essentialiter relativæ per relationes paternitatis, generationis et processûs, ex dictis Scripturæ sensuque Ecclesiæ verè catholicæ, ideòque dicuntur tres personæ divinitatis in eadem scilicet substantiâ singulari absolutâ perfectissimâ, seu (per def. 4), Deo, scilicet absolutè sumpto.

Scholion. Natæ sunt nuper in Angliâ lites inter ipsius Ecclesiæ Anglicanæ theologos celebres, quos idè Neo-Arianus noster suggillat. Scilicet Wallisius personas distinguit relationibus, ideòque Arianus ei imputat, quòd diversitatem tollat, nec aliter intelligat, quàm cùm in humanis idem respectu diverso duplicem personam sustinet Patris et Filii. Sherlockius, dicens, in Deo tres esse substantias aut conscias, eidem Ariano visus est inducere tritheismum; imò et nonnullorum suæ partis reprehensione incurrat. Sed charitatis est. durids fortassè dicta, quantum licet, in optimam partem interpretari. Et utraque sententia sanum sensum recipit. Sunt enim tres substantiæ, diversæ quidem, non tamen nisi relationibus essentialibus, non verò attributis essentialibus absolutis. Hinc demonstratio unitatis Dei in tem. 4, non tollit pluralitatem personarum. Etsi enim non nisi una substantia detur, habens omnes perfectiones tam absolutas quàm respectivas, nempe Deus absolutè sumptus, possunt tamen in hac dari plures personæ perfectionibus relativis differentes.

Epistola secunda.

I. Quoniam voluisti mathematicè scribere, cogitandum fuit de definitionibus, quales volunt mathematici, in quibus nihil poni debet facilè, quod ex ipsâ definitione jam tum potest demonstrari.

II. Itaque etsi certo modo dici possit, Spiritum in definitione Dei poni posse, ut genus; qui tamen mathematicè scribet, potius mentione Spiritûs in definitione abstinere, quia substantiam perfectissimam spiritualem esse, potest demonstrari. Et hinc etiam tutò poteris Spiritum explicare post definitionem Dei, etsi Deus sit spiritus, quia hoc prædicatum ex definitione à te positâ derivatur.

III. Optimè notasti definitionem æternitatis nostram esse causalem et magis à priori. Et sequitur ex eâ non tantum vulgaris descriptio quòd sit permanentia interminabilis, sed etiam Boetiana, quòd sit tota et perfecta si-

mul, quæ ex solâ interminabilitate permanentiæ non ita sequitur. In ipsâ autem Boetianâ descriptione incommoda est mentio vitæ et possessionis. Nam vita non magis aptè ingreditur definitionem ejus, quàm spiritualitas definitionem Dei nostram.

IV. Quod ad personas divinas attinet, tutissimè feceris, si nihil posueris, nisi cum præside tuo prius communicatum; est enim materia delicatissima. Compendia theologica dicunt, personam esse subsistentem *ὑποστάσιον*, non verò tantum subsistentiam aut subsistendi modum appellare solent; relationes personales sunt potius *ῥέπειν ὑπαρξίῳ* quàm ipsæ personæ. Sed quoniam istæ in divinis potius nostro modo cognoscendi, quàm re ipsâ distinguuntur, posset fortassè abstinere utroque et dicere: Plures personæ in eadem numero substantiâ absolutâ singulari intelliguntur per plures in eâ modos subsistendi relativos incommunicabiles. Relativi et absoluti mentionem libenter addo, ob rationes quæ ibi apparent. Tutius autem sic loqueris, meo iudicio, quàm si personas dicas esse modos, et ex his entia modalia seu incompleta facias, simulque etiam formulas loquendi, quæ nimis concretæ videri possunt, evitabis, et rem tamen ipsam consequere, cùm id omne exprimas, per quod persona constituitur.

V. Mathematicorum mos est, definitiones ita concipere, ut nihil eas ingrediatur, quod dubitationem vel difficultatem recipiat, et sit tamen in illis id omne quod sufficiat ad controversias deinde decidendas. In expositione seu scholiis reddes rationem tuarum definitionum, ut intelligatur, receptas definitiones ex istis fluere, has verò esse positas tanquàm eorum compendia et magis aptas ad demonstrandum, imò simul ad hoc sufficientes. Denuò inspicies, quæ tibi miseram, video, me lemma, quòd solus Deus sit æternus, demonstrasse ex definitione æternitatis meâ; ipse autem notabis, non ita commodè posse demonstrari ex vulgaribus. Si voles mutare definitionem personæ eo modo, quo dixi, poteris etiam mutare aliquid in propositione XVI, ubi pro verbis: *Sunt autem substantiæ singulares intelligentes essentialiter relativæ*, potes ponere: *Intelliguntur autem per modos subsistendi relativos incommunicabiles* (1), seu

(1) Ut viro Illustrissimo in hac causâ suâ constet auctoritas rerumque divinarum cognitio, quædam definitionem vocis personæ illustrantia addere cognato visum est. Dux ejus

per relationes ; ut et ibidem in scholis , pro verbis : *Sunt enim tres substantiæ diversæ* , potes dicere : *Sunt enim tres diversi* , seu , etc. Ilæc idè scribo , quo minis alios veri usûs terminorum sæpè non admodum gnaros offendas ; aliqui enim optimè dicti poterit , unamquamque personam esse subsistentem seu substan-

tiatæ sunt definitiones , quarum altera dicit , esse substantiam , altera modum . Utraque rectè se habet et approbanda est , modò notetur , vocem personæ vel concretivè vel abstractivè accipi posse . Priori modo est substantia singularis completa Intelligens certo subsistendi modo eoque Incommunicabili determinata ; posteriori est subsistentia seu modus subsistendi incommunicabilis substantiæ singularis completæ et intelligentis . Si quis velit *Patrem* definire , respiciendo ad *Filium* , voce personæ concretivè acceptâ , dicat : Est substantia singularis , completa , intelligens , certo subsistendi modo determinata eodemque incommunicabili et ipsi proprio , qui paternitas seu ἀγνομία . Et si *Filium* : Est substantia singularis , completa , intelligens , certo subsistendi modo , qui est generatio passiva . Quâ ratione etiam definitio Spiritûs S. confici poterit . Absit verò , ut inde colligatur ,

tiam singularem ; et constat , quòd humanitas subsistat per substantiam τὸ ἀνθρώπου (1) .

ut fit à Trithellis : Ergo tres sunt dii Deusque est compositus . Est enim in illis unum materiale , nempe singularissima Deitas , etsi formaliter in personis singulis alio modo subsistens . Quâ ratione distinguuntur , non ut aliud atque aliud , nec ut alia atque alia essentia , nec solum ut alius atque alius modus , quoniam quælibet persona agit et operatur , et quævis est Deus Israelis , sed personæ concretivè acceptâ , ut una res ab unâ eademque re cum diverso modo habendi et subsistendi ante omnem intellectûs operationem . Perstat nihilominus personarum distinctio , ut modus eminens à modo opposito et incommunicabili , quæ est personæ in abstracto . Ex quo etiam intelligitur Sherlockium à Trithismo , et Wallisium à Sabellianismo posse absolvi .

(Edit. Genev. 1768 , in-4°.)

(1) Graves cognato fuere causæ , cur disputationem de Trinitate methodo mathematicâ conscriptam exhibere interniserit ; à quo tamen Neo-Arianus est refutatus . Factum id in disputatione anno 1697 , dace Joan. Ben. Carpzovio habitâ , in quâ locus Rom. 9 , 5 , de divinitate Christi est expositus , è locis doctorum veteris Ecclesiæ illustratus , et verus ejus sensus stabilitus . (Edit. cit.)

REMARQUES

SUR LE LIVRE D'UN ANTITRINITAIRE ANGLAIS ,

Qui contient des considérations sur plusieurs explications de la Trinité ,

Publié l'an 1693-4.

Premièrement je demeure d'accord que le commandement du culte suprême d'un seul Dieu est le plus important de tous , et doit être considéré comme le plus inviolable . C'est pourquoi je ne crois pas qu'on doive admettre trois substances absolues , dont chacune soit infinie , toute-puissante , éternelle , souverainement parfaite . Il paraît aussi que c'est une chose très-dangereuse pour le moins de concevoir le Verbe et le S.-Esprit comme deux substances intellectuelles inférieures au grand Dieu , et néanmoins dignes d'un culte qui approche du culte que les païens rendaient à leurs dieux , ou qui le surpasse plutôt . Ainsi je crois qu'on ne doit rendre des honneurs divins qu'à une seule substance individuelle , absolue , souveraine et infinie .

Cependant l'opinion Sabellienne , qui ne considère le Père , le Fils et le S.-Esprit , que comme trois noms , comme trois regards d'un même être , ne saurait s'accorder avec

les passages de la sainte Écriture , sans les violenter d'une étrange manière . Aussi faut-il avouer que de même les explications que les Sociniens donnent aux passages , sont très-violentes . Quant à nous , lorsqu'on dit : Le Père est Dieu , le Fils est Dieu , et le S.-Esprit est Dieu , et l'un de ces trois n'est pas l'autre , et avec tout cela , il n'y a pas trois dieux , mais un seul ; cela pourrait paraître une contradiction manifeste ; car c'est justement en cela que consiste la notion de la pluralité . Si A est C , et B est C , et si A n'est pas B , ni B n'est pas A , il faut dire qu'il y a deux C , c'est-à-dire : si Jean est homme et si Pierre est homme , et Jean n'est pas Pierre , et Pierre n'est pas Jean , il y aura deux hommes , ou bien il faut avouer que nous ne savons pas ce que c'est que deux . Ainsi , si dans le Symbole attribué à S. Athanase , où il est dit que le Père est Dieu , que le Fils est Dieu , et que le S.-Esprit est Dieu , et que

cependant il n'y a qu'un Dieu, le mot ou terme de *Dieu* était toujours pris au même sens, tant en en nommant trois dont chacun est Dieu, qu'en disant qu'il n'y a qu'un Dieu; ce serait une contradiction insoutenable. Il faut donc dire que dans le premier cas il est pris pour une personne de la Divinité, dont il y en a trois, et dans le second pour une substance absolue, qui est unique. Je sais qu'il y a des auteurs scholastiques qui croient que ce principe de logique ou de métaphysique : *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se*, n'a point de lieu dans la Trinité. Mais je crois que ce serait donner cause gagnée aux Sociniens en renversant un des premiers principes du raisonnement humain, sans lequel on ne saurait plus raisonner sur rien, ni assurer aucune chose. C'est pourquoi j'ai été fort surpris de voir que des habiles gens parmi les théologiens scholastiques ont avoué que ce qu'on dit de la Trinité serait une contradiction formelle dans les créatures. Car je crois que ce qui est contradiction dans les termes, l'est partout. On pourrait sans doute se contenter d'en demeurer là, et de dire seulement qu'on ne reconnaît et n'adore qu'un seul et unique Dieu tout-puissant, et que dans l'essence unique de Dieu il y a trois personnes, le Père, le Fils ou Verbe, et le S. Esprit; que ces trois personnes ont cette relation entre elles, que le Père est le principe des deux autres; que la production éternelle du Fils est appelée *naissance* dans l'Écriture, et celle du S.-Esprit est appelée *procession*; mais que leurs actions extérieures sont communes, excepté la fonction de l'Incarnation avec ce qui en dépend, qui est propre au Fils, et celle de la Sanctification, qui est propre au S.-Esprit d'une manière toute particulière.

Cependant les objections des adversaires ont fait qu'on est allé plus avant, et qu'on a voulu expliquer ce que c'est que *personne*. En quoi il a été d'autant plus difficile de réussir, que les explications dépendent des définitions. Or ceux qui nous donnent des sciences ont coutume aussi de nous donner aussi des définitions; mais il n'en est pas ainsi des législateurs, et encore moins de la Religion. Ainsi la sainte Écriture aussi bien que la tradition nous fournissant certains termes, et ne nous en donnant pas en même temps les définitions précises, cela fait qu'en voulant expliquer les choses, nous sommes réduits à faire des hypothèses possibles, à peu près

comme on en fait dans l'astronomie. Et souvent les jurisconsultes sont obligés d'en faire autant, cherchant à donner au mot un sens qui puisse satisfaire en même temps à tous les passages et à la raison. La différence est que l'explication des mystères de la Religion n'est point nécessaire, au lieu que celle des lois est nécessaire pour juger les différents. Ainsi en matière de mystère, le meilleur serait de s'en tenir précisément aux termes révélés, autant qu'il se peut. Je ne sais pas assez comment s'expliquent MM. Cudworth et Sherlock; mais leur érudition, qui est si connue, fait que je ne doute point qu'ils n'aient donné un bon sens à ce qu'ils ont avancé. Cependant j'oserais bien dire que trois esprits infinis, étant posés, comme des substances absolues, ce seraient trois dieux, nonobstant la parfaite intelligence, qui ferait que l'on entendrait tout ce qui se passe dans l'autre. Il faut quelque chose de plus pour une unité numérique; autrement Dieu, qui entend parfaitement nos pensées, serait aussi uni essentiellement avec nous, jusqu'à faire un même individu. De plus ce serait une union de plusieurs natures, si chaque personne a la sienne, savoir, si elle a sa propre infinité, sa science, sa toute-puissance; et ce ne serait nullement l'union de trois personnes qui ont une même nature individuelle, ce qui devrait pourtant être.

Je n'ai point vu non plus ce que M. Wallis et le docteur S-lit, qui ont été cités ici, ont écrit sur ce sujet, et je ne doute point qu'ils ne se soient expliqués d'une manière conforme à l'orthodoxie; car je connais la pénétration de M. Wallis, qui est un des plus grands géomètres du siècle, et qui ne se démentira jamais, de quelque côté que son esprit se puisse tourner, outre que l'auteur de ce livre avoue que l'explication de M. Wallis a eu l'approbation publique. Cependant j'ose dire qu'une personnalité semblable à celle dont Cicéron a parlé, quand il a dit : *Tres personas unus sustineo*, ne suffit pas. Ainsi suis-je comme assuré que M. Wallis aura encore ajouté autre chose. Il ne suffit pas non plus de dire que le Père, le Fils et le S.-Esprit diffèrent par des relations semblables aux modes, tels que sont les postures, les présences ou les absences. Ces sortes de rapports attribués à une même substance ne feront jamais trois personnes diverses existantes en même temps. Ainsi je m'imagine que ce M. S-lit, quel qu'il puisse

être, ne se sera point contenté de cela. Il faut donc dire « qu'il y a des relations dans la substance divine, qui distinguent les personnes, puisque ces personnes ne sauraient être des substances absolues. Mais il faut dire aussi que ces relations doivent être substantielles, qui ne s'expliquent pas assez par de simples modalités. » De plus il faut dire que les personnes divines ne sont pas le même concret sous différentes dénominations ou relations, comme serait un même homme, qui est poète et orateur, mais *trois différents concrets respectifs dans un seul concret absolu*. Il faut dire aussi que les trois personnes ne sont pas des substances aussi absolues que le tout.

Il faut avouer qu'il n'y a aucun exemple dans la nature, qui réponde assez à cette notion des personnes divines. Mais il n'est point nécessaire qu'on en puisse trouver, et il suffit que ce qu'on en vient de dire n'implique aucune contradiction ni absurdité. La substance divine a sans doute des privilèges qui passent toutes les autres substances. Cependant, comme nous ne connaissons pas assez toute la nature, nous ne pouvons pas assurer non plus qu'il n'y a, et qu'il n'y peut avoir aucune substance absolue, qui en contienne plusieurs respectives.

Cependant, pour rendre ces notions plus aisées par quelque chose d'approchant, je ne trouve rien dans les créatures de plus propre

à illustrer le sujet, que la *réflexion des esprits*, lorsqu'un même esprit est son propre objet immédiat, et agit sur soi-même, en pensant à soi-même et à ce qu'il fait. Car le redoublement donne une image ou ombre de deux substances respectives dans une même substance absolue, savoir de celle qui entend, et de celle qui est entendue; l'un et l'autre de ces êtres est substantiel, l'un et l'autre est un concret individu, et ils diffèrent par des relations mutuelles, mais ils ne font qu'une seule et même substance individuelle absolue. Je n'ose pourtant pas porter la comparaison assez loin, et je n'entreprends point d'avancer que la différence qui est entre les trois personnes divines, n'est plus grande que celle qui est entre ce qui entend et ce qui est entendu, lorsqu'un esprit finit par penser à soi, d'autant plus que ce qui est modal, accidentel, imparfait, et mutable en nous, est réel, essentiel, achevé et immuable en Dieu. C'est assez que ce redoublement est comme une trace des personnalités divines. Cependant la S. Ecriture, appelant le Fils, Verbe ou *Logos*, c'est-à-dire verbe mental, paraît nous donner à entendre que rien n'est plus propre à nous éclaircir ces choses, que l'analogie des opérations mentales. C'est aussi pour cela que les Pères ont rapporté la *volonté* au S. Esprit, comme ils ont rapporté l'*entendement* au Fils, et la *puissance* au Père, en distinguant le *pouvoir*, le *savoir* et le *vouloir*, ou bien le Père, le Verbe et l'Amour.

MONITUM

Nihil hic de R. P. Perrone, utpote in vivis etiamnum agente, dicemus, nisi quòd Jesuita est, ac professor in Collegio Romano. Ipse *Theologia*, licet Romæ nondum absoluta, in alio jam Italice loco necnon in Belgii typis

denuò mandatur. Et hinc quidem non exigua viri laus exurgit; magis verò subsequens tractatus eum apud lectores nostros commendabit.

TRACTATUS DE CULTU SANCTORUM.

Prooemium.

Quæ sub generico tractatus de cultu sanctorum nomine complectimur, reducuntur ad eorum cultum, invocationem, ad eorum item

reliquiarum honorem, ad usum denique ac venerationem imaginum. In totidem propterea capita lucubrationem hanc distribuimus. Quandoquidem autem ex germanâ cultûs notionè totus aut magna saltem ex parte pendet felix

altus disceptationis quam aggredimur, ex hæc propterea auspicabimur quæ adversus Protestantibus dicturi sumus.

CAPUT PRIMUM.

DE VARIA CULTUS ACCESSIONE ET DIVISIONE.

Cultus nomine venit honor ille qui Deo tribuitur, aut creaturis Dei intuitu ac respectu deferitur. Variis porro vocabulis honor iste designatur, *adorationis*, videlicet, *respectus*, *venerationis*, *reverentia*, *servitutis*, quæ quidem denominationes aut synonymæ sunt, aut saltem indiscriminatim in vulgari sermone usurpantur.

Licet verò promiscuè voces istæ adhibeantur, non unus tamen idemque est cultus vel honor, qui Creatori ac creaturis deferitur. Et enim cum honor juxta B. Thomam l. 2, q. 2, a. 2, sit « signum et testimonium quoddam illius excellentiæ, quæ est in honorato, » inde fit, ut pro diversitate ejusmodi excellentiæ diversus pariter sit honor vel cultus quem Deo vel creaturis tribuimus. Deo nempe utpote supremo rerum omnium Domino atque infinitum creaturas omnes excedenti, cultum supremum, absolutum ac propriè dictum deferimus, creaturis verò nonnisi propter Deum seu in ordine ad Deum, relativum idcirco et impropiè dictum honorem impendimus, quatenus scilicet ad Deum referuntur, ac de divinis bonis participant. Appositè Petavius l. 15 de Incarn. c. 2: cultus, inquit, seu adoratio propriè non convenit nisi uni Deo, quemadmodum uni Deo propriè competit notio *entis*, et ipse est fons, principium omnium honorum ac perfectionum. Sequitur proinde nonnisi Deo propriè convenire cultum, honorem, adorationem. Quòd si cæteris tribuitur, id fit tantum *εὐχαριστία*, seu κατὰ ὄψιν, id est, secundum habitudinem: et ἀναλογία, seu per analogiam quamdam. Quod explicat exemplo ducto à sanitate, quæ propriè nonnisi convenit animanti; quòd si de cæteris usurpatur, ac tribuitur, id non fit nisi quatenus ea ad illud principale referuntur: et ut eadem res sunt sanitatis causæ efficientes ac conservantes, vel indicia tantum vel vestigia, vel quocumque alio modo ad illud pertinent; sic herbæ dicuntur sanæ; sana item ambulatio, quia salubres sunt, id est, sanitatem conciliant quam sibi inhærentem non habent: nonnulla item sana dicuntur, quia sanitatis duntaxat indicium præbent.

* Sic, ait ipse, adoratio et cultus eo tantum sensu creaturis deferitur, quatenus nempe ad

Deum referuntur, cui soli propriè excellentia competit cujus cultus testificatio est, nempe κατὰ ὄψιν, et reliquiis vel imaginibus secundo loco et per analogiam κατ' ἀναλογίαν.

Duplex proinde inprimis distinguitur cultus, *latriæ* atque *duliæ*; quæ voces quavis pariter *servitutem* significant, cum tamen earum prior referatur ad *subjectum* seu ad ipsos colentes, qui adorationem Deo propriam servitutem ac dependentiam profitentur, posterior verò ad *objectum* quod colitur, sanctos scilicet, qui servi Dei sunt, ritè ad utriusque cultus genus significandum usurpantur. Dulis cultus bifariam rursum dividitur, in simplicem nempe *duliæ* cultum, et in cultum *hyperduliæ*, quo B. Virgo speciali ratione honoratur præ sanctis cæteris, quos illa meritis ac dignitate longè antecellit.

Animadvertendum præterea est hunc ipsum *duliæ* cultum, si spectetur quatenus ad sanctos refertur et in ipsis sistit, sub hoc respectu dici posse absolutum. Etsi enim sancti participatam, ut diximus, excellentiam habeant, reapse tamen in suo genere habent, honoris propterea ac religiosi cultus capaces sunt. Contra verò imagines et reliquias, quæ nullam ex sese excellentiam capiunt ob quam honorem ac cultum mereantur, impropiè tantum coli et adorari dicuntur, eò quòd veneratio nostra minimè in iis sistat, sed per eas transeat ad prototypum; quare totus hic cultus relativus est.

Pro diversâ ratione quâ cultus seu adoratio tribui potest, fit ut cultus in *interiorem* et in *exteriorem* distinguatur, prout scilicet vel solo animo, vel corporis insuper significatione præbatur. Interior, qui in solâ mente consistit, sensus complectitur existimationis, admirationis, grati animi et obsequii erga illum quem talibus sensibus dignum ducimus; exterior verò qui corporis administratione perficitur, gestu, e. g., capitis inclinatione, submersione poplitis, etc., signa exhibet interiorum animi nostri sensuum, seu interioris cultus nostri.

Porro ex signis exterioribus alia communia sunt creatori ac creaturis, qualia, e. g., sunt prostrationes, preces, etc.; alia Deo soli reservata sunt, nec nisi ipsi soli deferri possunt, qualia sunt sacrificia, vota, jurajuranda, templorum inauguratio ac cætera ejusmodi.

Cum verò ex claris his notionibus solutio pendeat plurium difficultatum quas in nos Protestantibus intorquent. juverit rem istam totam

declarare exemplo petito ex cultu civili. In politicâ scilicet societate alium honorem deferimus regi, alium regni proceribus. Regi enim supremum honorem impendimus, absolutum ac propter seipsum : en speciem cultûs, ut ita loquar, *civilis latræ*; proceres verò plus minùsve honoramus juxta dignitatem quam à principe obtinent, vel majorem aut minorem cum ipso propinquitatem, vel relationem habent, ideòque non per se, sed propter regem propriè eos colimus, et en cultum *dulciæ civilis*. Rursùm principia effigim ac simulacrum, seu etiam legatos veneramus non propter se, sed propter principem quem referunt; en specimen cultûs *civilis relativi*. Prosterminur, caput inclinamus vel genua flectimus tum coram rege tum coram aulicis, quin parem iisdem honorem deferre intendamus, ex quo manifestum sit discrimen exterioris cultûs totum pendere ex intentione illum deferentis. Patet igitur diversam istiusmodi cultuum distinctionem et enumerationem ex ipsâ rerum naturâ prodire ac in ipsâ fundari. Totum siquidem quod reperitur discrimen inter cultum civilem ac religiosum unicè petitur ex diversitate objecti ac motivi.

Ex præjactis principiis colligimus 1° unum idemque vocabulum diversam planè significationem præ se ferre posse, ideòque posse usurpari ad diversi generis cultum designandum. Sanè in Scripturis legimus patriarchas, prophetas, aliosque religiosissimos viros *adorâsse* Deum, Angelos, reges, principes, populum ipsum et coram ipsis se prostravisse, ut passim legitur de Abraham, Loth, Jacob, Joaze, David, Nathan, etc. (1), quin tamen vel levis suspicio oriri possit sanctissimos hos viros eundem honorem Deo ac creaturis detulisse, aut se turpissimo idololatræ crimine commaculasse. Non igitur ex identitate vel vocis vel actûs judicium ferri debet de identitate cultûs, sed ex notione quæ voci subjicitur et ex intentione agentis diversitas cultûs repetenda est. Exinde liquet perpetuo paralogismo uti Protestantes, dùm urgent adversùs Catholicos loca illa Scripturarum in quibus *adoratio* uni Deo tribuenda præcipitur. Ecquis enim Catholicorum ignorat unum Deum esse adorandum? Stupidos profectò se produunt aut malæ fidei, dùm hæc adversarii Catholicis ingerunt, perinde ac si ipsi alios præter Deum

adorarent, dùm sanctos honore prosequuntur. Imò ex statuto principio et illud inferitur, nunquàm Catholicos superstitionis in cultu quem sanctis tribuunt argui posse. Si enim cultus pendet ab intentione colentis, et hæc à fide quam colens proficitur, nisi Catholicus contra fidem quam proficitur agere velit, impossibile ipsi est, ut idololatriâ se commaculet, cùm juxta professionem suam unus Deus sit latrâ colendus, creaturas autem, quæcumque sint, nonnisi cultu inferioris ordinis atque ut servos Dei colere decet, nempe cultu *dulciæ* adorandæ sint.

Quoniam verò Protestantes suos libentissè audiunt, præstat propterea eos domesticâ auctoritate convincere. Sic igitur scribit quidam ipsorum theologus : « Si Loth se prosternant devant les deux anges, qui le visiterent, c'est une civilisé, qu'il fait à des étrangers; si Jacob se prosternant devant Esau, c'est la déférence qu'un cadet a pour son aîné; si Salomon se prosternant devant Baïzabab, c'est un fils qui honore sa mère; si Nathan se prosternant devant David, c'est un sujet qui offre ses respects à son prince. Mais si un homme se prosternant, en priant Dieu, alors c'est la créature qui adore son créateur; et quand on a traduit les termes, que l'on a rapportés, tantôt par *adorer*, tantôt par *se prosterner*, ce n'est pas la signification du mot qui a déterminé les interprètes, c'est la nature du sujet qui les a conduits dans le choix de ces expressions. Je suppose qu'un Israélite se fût prosterné, en abordant son roi, personne ne l'aurait accusé d'idolâtrie. S'il en eût fait autant devant une idole, ce même acte corporel aurait passé pour un acte d'idolâtrie. Pourquoi? Parce qu'on aurait jugé, par son action, qu'il regardait l'idole comme une vraie divinité, et qu'il avait pour elle les sentiments que suppose l'adoration, prise dans le sens restreint que ce terme a dans notre langue. Que faut-il donc penser de ce que font les Catholiques, pour honorer les saints, les reliques, les bois de la croix? Ils ne nieront pas que ce culte extérieur ne ressemble en tout à ce qu'ils font pour honorer Dieu extérieurement. Mais ont-ils des saints et de la croix les mêmes idées qu'ils ont de Dieu? Je ne crois pas qu'on puisse justement les en accuser. Par-là même, il me semble qu'on ne doit pas les qualifier d'idolâtres.... Si l'on se bornait à dire qu'un culte rendu à des êtres qui vraisemblablement ignorent tout ce qu'on fait pour

(1) Confer Genes. 18. 2; 19. 1; 25. 7; 21. 26. 48 52, etc. Jos. 5. 15. 1 Reg. 24. 9, etc.

les honorer ; que des prières adressées à des créatures, qui ne sont pas en pouvoir de faire ce qu'on leur demande, est un culte déraisonnable, je n'hésiterais pas à y souscrire ; mais je ne voudrais pas accuser les Catholiques d'idolâtrie. » *Encyclopédie d'Yverdon*, t. 4. art. *Adorer*.

2° Colligimus, rectè juxta diversam notionem ejusdem vocabuli posse istud vel recipi vel repudiari pro diverso sensu quo assumitur. Hinc videmus ab antiquis Patribus voces *adorationis*, *venerationis*, etc., rejectas esse cum applicarentur honori seu cultui qui tribuebatur creaturis, angelis, e. g., vel sanctis, etsi hos honore et cultu dignos haberent, ut inferius ostendemus ; idèò autem illas voces repudiabant, quia ethnici, cum quibus res ipsis erat, in sensu *adorationis latreuticæ* eas usurpabant, doctrinam tamen catholicam aliis vocibus exponebant.

3° Colligimus rectè ad omnem ambiguitatem tollendam adscitas à recentioribus esse voces *latræ* et *dulæ*, ad ritè distinguendum cultum supremum ac soli Deo debitum ab inferiori quo angeli vel sancti honorantur. Fundamentum enim hujus distinctionis in ipsâ rei naturâ habetur, ut ex dictis patet, atque in auctoritate S. Augustini, qui et hanc distinctionem agnovit et iisdem vocabulis expressit dicens : « Non eo modo, quo jubemur per charitatem « servire invicem, quod est *δουλεύειν*, sed eo « modo, quo tantùm Deo servitur, quod est « *græcè λατρεύειν*, » de Trin. l. 4, c. 6, al. 15 ; et cont. Faust. l. 20, c. 15 ; de verâ Relig. c. 55 ; de Civit. Dei l. 8, c. 23, et l. 10, c. 7 ; Confess. l. 10, c. 42 ; Enarr. in ps. 96. Quod demùm vel ipsi Protestantes agnoverunt, ex quibus Gerardus Vossius sic scribit : « Eos « qui distinctionem hanc (inter latræ et dulæ) probant, minimè improbamus, *partim* « quia vitanda est viro prudenti omnis logomachia, *partim* quia nec inutile videtur, si « cultibus toto genere differentibus, qualis est « Dei et creaturæ ad *onymiam* vitandam diverse imponantur nomina ; *partim* quia ne « que ab eâ abhorruit Augustinus. » In Append. ad disp. 1. de Incarn. Cui inter alios potest addi Leibnitzius, qui in Systemate theologico, p. 188, præclarè scribit : « Itaque censent viri pii et prudentes dandam esse operam ut omnibus modis discrimen infinitum « atque immensum inter honorem, qui Deo « debetur et qui sanctis exhibetur, quorum *latræ* et *dulæ* hunc *dulæ* post Augustinum

« theologi vocant, non tantùm inculcetur audientium ac discentium animis, sed etiam « externis signis, quoad licet, ostendatur. »

Hæc si probè teneantur, operosum non erit plerasque disjicere difficultates quas Protestantibus magno molimine congresserunt adversus catholicam doctrinam. Fucum enim per eas faciunt Imperitis ; cum agatur de argumento populari, hoc maxime abusi sunt ad incautos decipiendos atque ad eos retinendos ne dicam in turpissimâ hæreticâ sectâ, sed verius in apostasiâ à religione christianâ, ejusmodi protestantismus in suâ essentia spectatus, reipsa est.

(Dum protestantismi coriphæi sub palliato prætextu se minimè commaculandi idololatriæ labe cum Ecclesiâ Romanâ, id est, Ecclesiâ catholicâ, ab eâ se separârunt, principium statuerunt fundamentale, quod necessariò extremam debebat inferre perniciem ipsi Religioni christianæ. Sensim ac sine sensu ejusmodi principium spiritûs privati, seu independentiæ à quâvis auctoritate evolutum fuit, ac suos fructus attulit. Peperit enim Anabaptistas, postea Socinianos, deinde methodistas, Chrestianos, Antinomios, demùm rationalistas, quibus Scripturæ sacræ non sunt nisi mythographia, scriptores sacri totidem illusi, Christus ipse magnus deceptor et seductor. Sic enim Deus spiritu vertiginis superbos ejusmodi homines percussit, ut videntes non viderint de abyso in abyssum miserè proruentes.)

CAPUT II.

DE RELIGIOSI SANCTORUM CULTUS HONESTATE AC PIETATE.

Protestantes cum Vigilantio, Fausto Manichæo à sanctis Hieronymo et Augustino confutatis causam communem agentes in impugnando sanctorum cultu ac rejiciendo tanquàm idololatriæ, imple, superstitioso modum omnem excesserunt. Præter sectas omnes, quæ ex protestantismo prodierunt, atque in rejiciendo sanctorum cultu unanimes sunt, adversarios habemus incredulos, qui se philosophos nuncupârunt, inter quos eminent Beausobrius, Hlist. de Maniché et du manichéisme, t. 2, lib. 9, cap. 5, p. 679, seqq. ; Middletonius (1), Gibbonius (2), diabolares denique scriptores reli-

(1) Middleton's *Letters from Rome*, etc., id est, Middletoni Epistolæ Romæ datæ, ostendentes exactam conformitatem inter papismum et paganismum, seu religionem Romæ præsentis à paganis suis antecessoribus derivatam.

(2) Gibbon. *Storia della decadenza dell' impero Rom.* trad. dall'ingl. c. 45, seqq.

qui, qui sordes omnes verrere, declamationes probra, loca denique communia furiosorum hominum congerere nedum desinunt in tantâ, quâ gloriantur, politionum litterarum luce ac morum suavitate et comitate quam affectant. (Inter ceteros gregarios ejusmodi disputatores qui his annis maniacum furorem ostenderunt adversus sanctorum cultum, eminet Breckenridge Americanus in disputatione cum R. Hughes, cf. *Controversy between Rev. Messrs Hughes and Breckenridge*, etc., seu *Controversia inter DD. Hughes et Breckenridge* circa questionem: *Estne religio protestantium vera Christi religio?* Philad. 1833, ed. stereotyp. contr. n. 4, p. 33, et alibi.) Cum tamen nec unum argumentum novum protulerint, aut in medium proferant quod millies à catholicis scriptoribus protitum jamdudum non fuerit, nobis non restat nisi ipsis denuò opponere quæ à tot doctissimis viris scripta sunt.

Cum verò ex benè constituto controversiæ statu felix disputationis progressus tantum haberi possit, idèò ex præmissis dicimus controversiam minimè versari inter nos et adversarios nostros circa modum, quo sancti colendi sunt, sed circa rem ipsam; nùm scilicet possimus honestè ac piè per aliquod signum religionis testari excellentiam quam in sanctis deprehendimus ob virtutes quas cum in vivis agerent, ipsi exercuerunt et amicitiam quam cum Deo fruuntur, necne. Catholici affirmant, adversarii negant. In hoc propterea sensu sequentem adstruimus propositionem.

PROPOSITIO. — *Pius et omni idololatriæ labe immunis est religiosus sanctorum cultus.*

Omni prorsus idololatriæ culpâ vacare, imò potius pium esse cultum quem Catholici sanctis tribuunt constat ex sacris litteris, quæ illum commendant, ex vetustissimâ Ecclesiæ traditione et consuetudine, necnon ex ipsâ intimâ rei naturâ, atque adversariorum agendi ratione.

In primis enim Scripturæ patriarchas, judices, prophetas exhibent religioso cultu angelos et sanctos viros prosequentes. Omissis enim, quæ de Abraham et Loth ac Jacob referuntur, factis, Balaam Num. 22, 31, ut vidit angelum stantem... adoravit eum prout in terram. Jesue cum audivisset virum quem viderat stantem evaginato gladio esse principem exercitus Domini, cecidit prout in terram, et adorans ait, etc., Jos. 5, 15. Honorem seu cultum istum religiosum esse, seu in ordine ad Deum, minimè verò solum civilem exinde constat, quod pa-

triarchæ optimè noverint, eos civiliter non conversari, sed Dei nuntios esse atque cum Deo amicitia conjungi. Cf. in criticis sacris quod Grotius scribit in cap. 19, v. 10, Apocalypsa. de Hebræorum more angelos adorandi. Ex his patet non deesse nobis, ut supponere videtur Hengstenberg, fundamenta biblica de veneratione et cultu angelorum. Idem dicatur de adoratione illâ quam Eliseo tribuit mulier Sunamitis, postquam propheta excitavit filium ejus à mortuis, 4 Reg. 4, 37. Vix enim ut vidit Sunamitis ingens miraculum ab Eliseo patratum, corruit ad pedes ejus eumque adoravit; itaque non simplicem hominem, sed qualitatem viri sancti et thaumaturgi in illo mulier venerata est. Cum igitur objectum ac motivum istius adorationis religiosum fuerit, meritiò concludimus Sunamitidem, non civilem, ut Protestantes nonnulli autumant, sed religiosum prorsus cultum Eliseo præstitisse.

Namquid verò aliquando actus istos improbarunt Scripturæ? Haudquaquam sanè: præterquam quod enim viros istos (si Balaam excipias, qui tamen juxta receptam consuetudinem se gessit) pietate ac religione spectatissimos nobis semper exhibent, Deum ipsum ejusmodi cultum expressè aliquando præcipientem inducunt. Sic Exodi 23, 20, Deus alloquitur populum suum: *Ecce ego mittam angelum meum qui præcedat te... observa eum, et audi vocem ejus nec contemnendum putes... et sit nomen meum in illo*; sic Josue, l. c., princeps exercitus Domini, non solum approbavit sibi exhibitam adorationem, sed præterea Josue præcepit: *Solve calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, sanctus est.* Eadem præterea Scripturæ Deum exhibent vindicem contumeliæ servis suis illatæ; etenim ad Elæ nutum ignis è cælo descendit ad binos illos principes quinquagenarios absumendos, qui ad prophetam non eâ quâ par erat reverentiâ accesserunt; quare tertius quinquagenarius utpote timens Deum curvavit genua contra Eliam et precatus est eum, 4 Reg. 1, 13. Ita pueri Bethel Eliseum irridentes ab ursis lacerati sunt, lib. 2, 28, seqq. Quibus apertè Deus ostendit quâ ratione velit honore affici servos suos. Quin itaque dicamus viros pietate insignes idololatriæ labe se commaculasse dum cultum angelis et sanctis tribuerunt, aut Deum jussis ac prodigiis idololatriæ crimen honestare voluisse, fatendum est pium sanctumque esse cultum istum, atque ab omni prorsus superstitionis idololatriæ noxâ immunem.

Sanctorum hūdem cultum ab ipsis rei christianæ primordiis in Ecclesiā obtinuisse non minus vel alter testis adest, sed facta ineluctabilia ac certissima documenta. Etenim istius cultus monumentum sunt 1° festi dies in sanctorum martyrum honorem ac memoriam instituti, de quibus mentio fit lib. 8 Constitut. apostolicar., c. 33, ubi recensentur dies quibus « ferendum erat famulis » enumerantur autem inter ceteros dies festi sanctorum : « In diebus vacent Apostolorum, inquit;... in die Stephani protomartyris ferientur, atque in diebus ceterorum sanctorum martyrum, qui Christum vitæ suæ anteposuerunt » (1). festus pariter consuetudinis agendi festos dies sanctorum martyrum meminit Ecclesia Smyrnenensis apud Eusebium (2) scribens ad Ecclesiam Pontii : « Quo etiam in loco nobis convenientibus concedet Deus natalem ejus (Polycarpi) martyrii diem cum hilaritate et gaudio celebrare; » ejusdem festi mentio fit in acta S. Pionii (3). 2° Cultus sanctorum per universam Ecclesiam recepti à primis seculis monumenta indubia sunt sacrificia, quæ in martyrum solemnibus in ipsorum honorem Deo offerebantur, de quibus præter S. Jo. Chrysostomum et Augustinum (4) testes sunt locupletissimi Tertullianus et Cyprianus. Tertullianus enim lib. de Coronâ, c. 3 : « Oblationes, inquit, pro defunctis, pro natalitiis annuâ die facimus » (5).

(1) Apud Cotelier. T. 1, p. 415. Porro Constitutiones apostolicæ prodierunt sec. 3 Ecclesiæ, quas magni faciunt viri eruditi Albaspinæus, de Marca, Petavius, etc.

(2) Lib. 4 Hist. Ecc. c. 15, edit. Valesii, qui refert integram hanc epistolam à Jac. Usserio primum editam. Cum verò S. Polycarpus martyrio functus sit sub Antonino Pio, hoc documentum spectat ad II Ecclesiæ seculum, cum vix ab ejus morte conscripta sit. Cf. P. Aloivium, S. J. Illustrium Ecclesiæ orientalis scriptorum vitæ et documenta Duaci 1633, t. 1, not. ad vitam S. Polycarpi, c. 15.

(3) Apud Ruinartium Acta martyrum sincera Veronæ 1751, p. 118, ubi, n. 2, legitur : « Secundo itaque die sexti mensis, qui dies est 4 id. martias, die sabbati majore, natale Polycarpi martyris celebrantes genuimus, Pionium... vis persecutionis invenit. » Passus est autem S. Pionius an. Christi 250.

(4) S. Jo. Chrysost., hom. 21 in Act. Apost., n. 4, Opp. ed. Maur. tomo 9; S. August. serm. 273, cap. 12, Opp. ed. Maur. t. 5, et alibi passim.

(5) Confer ib. adnot. Rigaltii, qui observat per natalitia intelligi à Tertul. solemnitates fieri solitas in honorem MM., quo scilicet die mundo mortui, cælo nati sunt. Confer etiam La Cerdâ S. J. in notâ ad h. l., in quâ eruditè germanum Tertulliani sensum defendit adversus Junium

S. verò Cyprianus : « Sacrificia, scribit, pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones et dies anniversariâ commemoratione celebramus » (1). 3° Ejusdem cultus documenta pariter suppeditant altaria ac templa seu sacella, quæ *confessiones* aut *martyria* nuncupabantur in sanctorum martyrum honorem ac memoriam erecta (2). 4° Documenta sunt publica et vulgatissima sanctorum invocatio, et honor sanctorum reliquiis exhibitus, de quibus paulò infra ex instituto agemus. Non igitur singulares tantummodò testes in medium proferimus ad ostendendam ubique receptum fuisse tribus prioribus Ecclesiæ seculis sanctorum cultum, sed monumenta publica et vulgatissima, quæ extenuari ab adversariis nullâ solidâ ratione possunt. Si quem tamen desiderium tangit consulendi singulatim vetustiorum Patrum testimonia, eum remittimus ad Bellarminum, 1 lib. de Beatif. et Canon. SS., c. 13, et Petavium lib. 14 de Incarn. c. 10, seqq. Confer etiam Trombellium diss. cit., cap. 1, seqq. Concludendum interea est, vel nullum omninò in sanctorum cultu superstitionis atque idololatriæ vestigium reperiri, vel superstitionem et idololatriam in Ecclesiâ unâ cum Ecclesiâ ipsâ cœpisse.

Verùm ex ipsis Protestantium principiis ita rem nostram confitemur : admittunt ipsi cultum civilem ad civiles seu politicas ac naturales dotes et virtutes honorandas. Ergo, jure inferimus, admittendus pariter est cultus religiosus ad supernaturales virtutes ac dotes sanctorum

(1) Epist. 34 ed. Maur.; vid. in h. l. adnot. 13 Pamelii. Illustre item monumentum suppeditat istius consuetudinis synodus Laodicena, quæ can. 51 : « Non oportet, inquit, in quædragessimâ martyrum natalitia celebrari, sed eorum in sabbato et dominicâ tantum memoriam fieri, » in collect. Conc. Labb. t. 4, col. 1520. Confer ibid. notas Binii. Aliud monumentum exhibet concil. Gangrense, can. 20. Trombellius can. reg. in op. de cultu sanctorum, Bonon. 1740, vol. 2, diss. 6, cap. 12, seqq., pluribus prosequitur quæ in celebratione festorum SS. MM. fieri consueverant

(2) Confer Eusebium Hist. ecc., lib. 2, c. 23, qui refert fragmentum Cæii presbyteri ex libro quem is scripserat adversus Proculum patrum Cataphrygum sectæ, ubi sic hæreticum hominem perstringit : « Ego verò Apostolorum trophæa possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrent tibi trophæa eorum qui ecclesiam illam fundaverunt : Εγω δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω διῆξαι ἐν γὰρ θελήσει; ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανόν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὀστίαν, ἐφύσους τὰ πρόπαια τῶν ταύτων ἰδρυσμένων τὴν ἐκκλησίαν. Floruit autem Caius tempore Zephyrii.

propriis honore debito prosequendas. Imò, quemadmodum honor ille, qui aulæ proceribus exhibetur quin principis honori ac reverentiæ ei debitæ quidpiam detrahat, illam potius statuit atque confirmat, sic, quin cultus quem sanctis tribuimus quidpiam detrahat supremo honori et cultui qui Deo debetur, eum potius perficit ac mirificò confirmat; mancus enim quemadmodum esset honor ille quo Deum prosequimur, si colere dedignaremur amicos ejus unà cum ipso in cœlesti aulâ regnantes; eò vel magis, quòd in Dominum ultimò redundet honor servorum, qui quidem honor Ideò religiosus nuncupatur, quia Dei intuitu et causâ sanctis defertur.

Illic demùm viderunt cordatiores Inter Protestantes ipsos. Cæteris enim omissis, in medium proferam verba Leibnitzii, qui scribere non dubitavit: « Generaliter tenendum... neque cultum sanctorum aut reliquiarum probari, nisi quatenus ad Deum refertur, nullumque Religionis actum esse debere, qui in honorem unius omnipotentis Dei non resolvatur ac terminetur. Itaque cum sancti honorantur, hoc ita intelligendum est quemadmodum in Scripturâ dicitur: *Honorificati sunt amici tui, Deus*, et: *Laudate Dominum in sanctis ejus*, » System. theol. ab Emeryo, edit. Paris., 1819, pag. 160; et iterùm p. 170: « Certum est secundo christianæ Ecclesiæ seculo jam natalitia martyrum celebrata et apud monumenta eorum sacros conventus fuisse institutos; » ex quibus rectè inferit p. 172 et seq.: « Verendum autem est ne qui ita sentiunt (idolatriam esse cultum sanctorum) viam aperiant ad omnem rem christianam convellendam: nam si jam ab illis temporibus horrendi errores in Ecclesiâ prævaluerunt, Arianorum et Samosatenum causa mirificò juvatur, qui originem erroris ab illis ipsis temporibus computant, atque obscurè defendunt Trinitatis mysterium et idolatriam simul invaluisse... Judicandum cuique relinquo quòd res sit evasura: quinimò procedet ulterius suspicio audacium ingeniorum: mirabuntur enim Christum promissis tam largum erga suam Ecclesiam, tantum hosti generis humani indulsisse, ut, unâ idolatriâ profligatâ, succederet alia, et ex sedecim sæculis vix unum aut duo sint in quibus vera fides utcumque inter Christianos sit conservata, cum Judaicam ac Mahumeticam religionem videamus tot sæculis satis puram ac eundem fundatorum instituta perstiasse.

« Quo igitur loco manebit consilium Gamalælis, qui de christianâ Religione et providentiæ voluntate ex eventu judicandum dicebat; aut quid de ipso christianismo judicabitur, si lapidem hunc Lydium parum adeò sustineret? » Quibus verbis ingenuus hic Protestans non modò catholicam veritatem adstruxit, sed præcipua argumenta complexus est, quibus eadem fulcitur.

Difficultates. — I. Obj. : 1° Cultus sanctorum adversatur primo Decalogi præcepto Deut. 6, 13: *Dominum Deum tuum times, et illi soli serves*. Quod Christus renovat, Matth. 4, 10, illis verbis: *Dominum tuum adorabis, et illi soli serves*. 2° Hoc autem præcepto quicumque cultus et honor creaturis adimitur et uni Deo reservatur, ut illud exponit Apostolus 1 Timoth. 1, 17, dicens: *Soli Deo honor et gloria*. 3° Sanè Deus proficitur apud Isaiam 42, 8, nolle se gloriam suam alteri communicare illis verbis: *Gloriam meam alteri non dabo*. Ergo utpote superstitiosus et Verbo Dei contrarius quicumque sanctorum cultus rejici debet.

Resp. : Nego antecedens. Ad duas verò priores probat., distinguo: Ex adductis verbis uni Deo reservatur cultus seu honor supremus, patriæ, et propriè dictus, concedo; Inferioris ordinis, dulcis ac impropiè dictus, nego. Uti enim patet ex scopo et contextu, in objectis locis sermo est de solo supremo cultu, ac propriè dictâ servitute; adjicitur siquidem l. c. Deut. : *Et per nomen illius jurabis*. Et clariùs adhuc Deut. 5, 7, ubi idem præceptum traditur: *Non habebis deos alienos in conspectu meo*. Cum verò cultus quem nos sanctis tribuimus ejusmodi non sit, nec eis cultum deferamus nisi in ordine ad Deum, atque intuitu ipsius Dei, liquet nihil commune habere præceptum istud cum sanctorum cultu. Ut aliquid proficerent adversarii, ostendere deberent vel cultum quem sanctis Catholici tribuunt esse supremum, vel supremo huic Dei cultui cultu illo sanctorum quidpiam detrahi, quod cum efficere nequeant, perperam Catholicos damnant velut idolatriæ reos, et primi decalogi præcepti infractores. Appositò Catechismus Rom. : « Quis adeò demens est, inquit, qui edicente rege, ne se pro rege quavis generat, aut regio cultu atque honore affici patitur, continuò putet nolle regem suis ut magistratibus honos deferatur? »

Ad secundam: Idem responsum esto; si enim Apostolus quemcumque honorem creaturis adimere voluisset, cit. loc., non scri-

psisset Rom. 12, 10 : *Honore invicem prave-*
nientes; 1 Tim. 5, 17 : *Presbyteri duplici ho-*
nore digni sunt, et alibi passim. Confer. Bern-
nard. à Piconio, qui verba Apostoli de gratia-
rum actione exponit, ob misericordiam sibi
exhibitam et aliis in se ostensam. Illud verò
soli Deo exponit, qui unus et solus est. Ex
quo patet nihil hæc verba commune habere
cum scopo à Protestantibus intento de exclu-
sione sanctorum à gloriâ et honore. Vidimus
præterea patriarchas aliosque viros in veteri
lege conspicuos prostravisse coram angelis,
regibus ac viris sanctis, quin propterea in re-
prehensionem incurrerint.

Ad tertiam, distinguo : Alteri, id est, *sculpti-*
ffibus, seu falsis diis, ut ibidem subditur, con-
cedo ; indiscriminatim, subdistinguo : Gloriam
quæ soli Dei proprias sit, concedo ; quæ conve-
nire possit creaturis juxta dicta, nego.

Inst. : Atqui omnis reipsa et cujuscumque
ordinis cultus, qui angelis vel sanctis tribuat-
ur, à Scripturis prohibetur ; etenim 1° Apo-
stolus Coloss. 2, 18, scribit : *Nemo vos sedu-*
cat, volens in humilitate et religione angelorum,
quæ non vidit ambulans. Vetuit igitur ne ullâ
ratione Angeli colerentur. 2° Quare cum
Joannes angelum sibi apparentem adorare
vellet, talem honorem angelus recusavit di-
cens, Apocal. 19, 10 : *Vide ne feceris : con-*
servus tuus sum... Deum adora. Eadem ratione
se gessit Apostolus Petrus cum centurione,
Act. 10, 25, 26. Ergo.

Resp. : Nego min. Ad primam prob. distin-
guo : Cultu falso et superstitioso, esto ; ritè in-
tellecto, nego. Transmisimus primum distin-
ctionis membrum, cum nondum inter exposi-
tores exploratum sit, quid illis verbis signifi-
care Apostolus intenderit. Nam alii contem-
dunt his perstringi superstitiosum angelorum
cultum tum bonorum tum malorum (1). Alii
volunt solum excludi cultum superstitiosum et
idololatricum angelorum bonorum, qui cense-
bantur mediatores inter Deum et homines
juxta placita Platoniorum, et quidem ad Chri-
sti exclusionem, quod indicare videntur verba
immediatè sequentia, et non tenens caput. Alii
arbitrantur his argui Christianos judaizantes,
nimis scilicet Mosaicæ legi addictos et legali-
bus observantiis, sub prætextu quòd lex per
ministerium angelorum data sit. Favere huic
sententiæ videtur contextus ; dixerat enim

(1) Confer Trombellium op. cit. diss. 4,
n. 8, ubi diversas interpretationes recenset et
expendit.

Paulus ante Apostolus : *Nemo vos judicet in*
eibo aut in potu, etc. Alii demum existimant
carpere Apostolum « studium singularis san-
ctitatis, nempe pharisaicæ, quæ crebris je-
juniis et exquisitis exercitationibus aliis cer-
nebatur, » quæ est expositio ipsorum biblio-
rum Protestantium (1). Quæcumque demum
admitatur expositio, patet nil commune habere
Paulinum textum cum legitimo angelorum
cultu, qualis ab Ecclesiâ catholicâ admittitur.

Ad secundam, distinguo : Adoratione im-
propriè dictâ, quæ in humilis obsequii signo
consisteret, concedo ; propriè dictâ seculariæ,
nego. Alioquin damnare deberemus Joannem
apostolum et evangelistam tanquàm idololatriæ
reum, qui non solum in loco objecto, sed
iterum, ibid. 22, 9, cecidit ad angeli pedes ut
adoraret eum, et rursùm prohibitus est. Ita-
que meritò Grotius ad b. l. : « Non dicit (ange-
lus) προσκύνησεν (adorationem) soli Deo licitâ
« exhiberi : repugnat enim tota vetus histo-
ria.... sed benignè agit, ut si quis collega
« collega dicat : Serva hunc honorem regi. » Id
ipsum dicatur de Petro recusante obsequium
Cornelii centurionis, quâ agendi ratione B.
Petrus Cornelium monuit, ut gratiam omnem
Deo acceptam referret ex quo omne bonum
descendit, seque professus est non esse nisi
Dei ministrum, qui eum ad salutem elegerat.

II. Obj. ex traditione : 1° Laodicena synodus
can. 35, districtè prohibet « Christianos, re-
« licitâ Dei Ecclesiâ, abire et angelos nominare,
« vel congregationes facere ; si quis ergo in-
« ventus fuerit huic occultæ idololatriæ vacare,
« anathema sit. » 2° Damnant eundem cultum
Origenes, lib. 5 cont. Celsum, n. 8, seqq., et
lib. 7, n. 62, seqq. ed. Maur., et Theodoretus,
Comment. in Ep. ad Coloss., quibus assen-
diuntur Patres reliqui, dum 3° monent *diligi*
quidem et *honorari* ab Ecclesiâ sanctos, non

(1) Ita quidem Carolus Rosenmüller, qui in
Schol. in N. T. in h. l. scribit : « ὁ προσκύνησις τῶν
« ἀγγέλων est studium singularis sanctitatis,
« nam, Act. 28, 5, Paulus τὴν ἀρχιερατικὴν
« αἰτίαν τῆς ὑποδείξεως ὁμοσεύας non cultum di-
« cit, sed studium singularis sanctitatis phari-
« saicæ, quæ crebris jejuniis et exquisiti-
« exercitationibus aliis cernebatur, et v. 25,
« hujus capitis Paulus pro ὁμοσεύας τῶν ἀγγέλων
« substituit ἰδωλοπροσκύνησιν, quam dubitari non
« potest fuisse in fugiendis cibis, quos lex Mo-
« saica interdixisset, et similibus institutis. »
Quare rejicit, seu retractat suam interpreta-
tionem quæ magis olim ei placuerat de cultu
angelorum. Cf. edit. 5, 1806. Ex his planè
concidit præcipuum argumentum quo tanto-
perè Protestantes usi sunt ad impugnandum
cultum angelorum et sanctorum.

autem coli, ut patet ex Epist. Ecclesiæ Smyrnenensis, ex Hieronymo, Epist. 109, al. 53, n. 1, tum cont. Vigilant., n. 5; et Augustino, Serm. 273, al. 101, necnon in lib. de verâ Relig., cap. 55, al. n. 108, 110. 4° Dùm palam iterum profitentur à se sanctos minimè coli propter religionem, sed tantùm amari et honorari propter imitationem, ut idem loquitur S. Augustinus, de verâ Relig., n. 108. 5° Dùm docent illud honoris genus ad sanctos pertinere, quo viventes probitate spectatos amamus, ut rursùm loquitur Augustinus, lib. 20, cont. Faust., c. 21, et cum ipso Cyrillus Alex., lib. 6 cont. Julian. 6° Dùm affirmant se nullum sanctis deferre cultum, qui in iis sistat, sed in eis Deum tantummodò honorare, Theodoret. serm. 8 de curandis Græc. affect., etc. 7° Nec aliter res esse poterat; distinctionem enim inter cultum supremum et inferiorem, seu patriæ et dulciæ, quem recentiores scholastici invexere, penitus veteres ignorarunt. Quin igitur Patres idololatriæ instimulemus, satendum est nullum cultum propriè dictum sanctis eos detulisse.

Resp. ad primam: Distinguo. Synodus Laodicensa cultum immodicum et superstitiosum prohibuit, concedo; cultum legitimum, nego. Talem porrò fuisse scopum concilii Laodicensi in cit. canone ostendunt argumenta tum interna tum externa. Interna quidem, ejusmodi sunt 1° quæ ex ipsis verbis canonis eruuntur, ex quibus patet perstringi eos qui relicta Dei Ecclesiâ, congregationes facere, occlusæ idololatriæ vacare, seu in cœtibus clandestinis se colligere audebant; 2° quod ex can. 41 ejusdem synodi habetur, in quo hujus concilii Patres admittunt legitimum cultum martyrum, ac tempus determinant quo martyrum festivitibus vacare fideles possunt; Ita enim se habet, quod « non oportet in quadragesimâ martyrum natales peragere, sed sanctorum martyrum facere commemorationes in sabbatis et dominicis. » Confer Acta Concil. Hard., T. 1, col. 789. Porrò eadem est ratio cultus angelorum et sanctorum. Argumenta externa suppeditat historia, ex quâ novimus viguisse tunc temporis in illâ provinciâ superstitiosam sectam, quæ juxta platonica principia angelis uti divinitatis mediatoribus cultum tribuebat. Id testatur Theodoretus, qui in Commentariis in Ep. ad Coloss., explanans Apostoli verba: *Nemo vos seducat*, etc., hæc scribit: « Et in hodiernam usque diem vides videri apud illos et eorum finitimos

« oratoria S. Michaelis. Illi ergo hoc consuebant, atque humilitate utentes, dicentes « universorum Deum nec cerni nec comprehendere, nec ad eum posse perveniri: et oportere per angelos divinam sibi benevolentiam conciliare. » Ex quibus tum germanus sensus objecti canonis Laodicensi liquet, tum male eorum Protestantium fides, qui absolutè ab eâ synodo damnatum angelorum cultum esse affirmant. Sic enim inter cæteros Wegscheider fidenter scribit § 102: « Postquàm assentientibus pluribus Patribus à synodo Laodicensi an. 363 habitâ, adoratio angelorum improbatâ erat, Ambrosius eam denuò commendasse videtur (opp. t. 1, p. 146, de Viduis): *Angeli sunt obsecrandi pro nobis, qui nobis ad præsidium dati sunt.* Τυπητικὴν προσκύνῃσιν honorificam venerationem, non λατρίαν conc. Nicæn. 2, an. 787, habitum angelis præstandam esse decrevit; similiter conc. Trid. sess. 25; Catech. Rom. p. 3, c. 2, § 9, seqq.; Petav. Dogm. theol. 2, 69, seqq. Duo hic habemus, 1° impudentiam scilicet hujus rationalistæ affirmantis à Laodicensâ synodo improbatam esse angelorum adorationem in sensu quo eam denuò commendavit S. Ambrosius; 2° ejus confessionem, quod tam synodus Nic. II, quàm conc. Trid., Catechismus Rom. ac Pelavii nonnisi Inferioris ordinis cultum ac venerationem angelis tribuendam tradiderint.

Ad secundam; Nego. Etenim Origenes, l. c., refellit Celsum calumniantem Christianos, eâ fermè ratione quâ nunc Protestantes Catholicos laceant, quasi ipsi angelos uti deos haberent et colerent. En ipsius verba l. 5 cont. Cels.: « Nusquàm tamen ibi (in Scripturis) præceptum reperias, ut qui Deo debetur cultus, eodem prosequamur eos (angelos), quorum nobis ministrandi Delque dona asserendi negotium est. » Cæterùm Origenes ib. l. 8, n. 13, apertè ritè intellectum angelorum cultum admittit. En ejus verba, quibus respondet propositæ sibi à Celso difficultati: « Ex eo quod cum Deo Filium ejus colamus, consequens esse (putat Celsus), ut non Deum solum, sed etiam ejus ministros colendos esse sentiamus; si intellexisset, inquit, quinam sint post Dei Unigenitum verè ministri Dei, ut Gabriel, Michael, et alii Angeli atque Archangeli, et eos colendos esse dixisset; fortassè, et repurgatis cum significatione illius vocis colere, tum ejus qui colit officii, hoc loco pro momento attulissem ea quæ de hoc argumento assequi intellectu potui. » Quare Kei-

Ius et Origenem recenset inter Patres à suis Protestantibus accusatos hujus *erroris*, admissi nempe cultus angelorum, neque aliam evadendi viam invenit nisi tanquam spurium traducere locum qui ipsi adversatur. Quod quidem mirum est in tantâ criticæ luce. (Car. Aug. Theoph. Keilii Opuscula academica edita à Jo. David Goldhorn Lips. 1821, sectione poster. cap. 3, sec. 2, de *Angelis bonis eorumque cultu*. Confer pag. 550, seqq.; demum p. 560, cùm retulisset Origenis testimonium ex Homil. 1 in Ezech.: *Veni, angele*, etc., quodcumque se vertit ut ejus vim eludat, confugit et ipse ad rhetoricam apostrophem, postea verò concludit: « Ecquis tandem sibi persuadeat, hæc ab Origene scribi potuisse? » Tanta est vis anticipatorum judiciorum et spiritus sectæ!

Sed neque Theodoretus adversatur cultui Angelorum, cùm non perstringat nisi eos qui Angelos habebant velut præcipuos rerum nostrarum curatores, delatoresque nostrarum precum, quasi Deus vel ignoraret preces nostras, vel obsequia nostra ad se immediatè deferri nollet, ut ex adductis ejus verbis manifestum sit. Id ipsum dicatur de Patribus reliquis, quorum testimonia expendit Petavius, lib. 2 de Angelis, capp. 9 et 10, ubi etiam egregiè ostendit Theodoretum cum cæteris Patribus consentire circa Angelorum cultum et invocationem; tum de Incarn. l. 14, cap. 14, seqq.

Ad tertiam: Distinguo. Non autem *coli* in sensu ethnicorum adversus quos Patres agebant concedo; in sensu catholico, nego. Ut enim monuimus, nondum determinatâ *technologia* seu vocabulorum vi, videntur interdum veteres omnem cultum angelorum et sanctorum rejicere, dùm negant *colendos* eos esse, *adorandos*, *venerandos*, etc. At his vocibus utebantur ad excludendos angelos et sanctos à supremo latræ cultu, qui profectò uni Deo debetur. His enim vocibus utebantur ethnici, qui nullam inter cultum supremum et inferiorem distinctionem agnoscebant. Aliis autem verbis catholicam de sanctorum cultu doctrinam designabant, dùm profitebantur eos *diligere*, *honorare*, *charitate* et *dilectione* cum iis conjungi, aliæque ejusmodi. Factis demum publicis, festorum scilicet celebratione in martyrum honorem, monumentorum erectione, invocatione, aliisque superiùs commemoratis quid sentirent satis ostendebant. Hæc igitur æquivocatione sublatâ, corrumpunt quæ magnâ diligentia et vano apparatu adversus nos collegerunt Protestantes, inter quos do-

num in scenam prodit Keilii, qui non videretur tristissima testimonia congerere, ut seriò ostendat « fuisse constantem Ecclesiæ antiquioris doctrinam, neminem præter unum « Deum religioso cultu esse prosequendum. » Loc. cit. p. 550, ubi plura testimonia congerit à Bellarmino, Petavio, Nat. Alex., Trombellio aliisque jamdiù disjecta; atamen perinde ac si ineluctabile argumentum adversus catholicam doctrinam opponeret, triumphum canit. Cæterum vix ullum ex tot quæ affert, testimoniis Græcorum ac Latinorum Patrum est, quod scopum attingat quem sibi auctor proposuit. Non aliud siquidem omnia illa testimonia evincunt, nisi quod Catholici omnes ultrò profitentur, nulli creaturæ deferendos esse honores divinos. Omitto malam ejusdem fidem in diversis auctoritatibus proferendis. Atque ita quidem Protestantes sec. 19 catholicam doctrinam impugnant!

Ad quartam: Distinguo: Id est, non propter solam religionem, sed etiam, imò potissimum propter imitationem, concedo; propter solam imitationem, nego. Constituto enim principio de honore sanctis debito, ut à conclonatoribus sit, inculcabant Patres potiore obsequii nostri partem collocandam esse in imitatione virtutum quas sancti exercuerunt, « ut imitari « non pigeat, quod celebrare delectat. » Quæ Augustini verba sunt, et cultum supponunt, non autem excludunt, cùm loquatur de *solemnitatibus* martyrum.

Ad quintam, concedimus sanctos mortuos eodem cultûs genere honorandos, quo sanctos vivos colimus, « sed illos (mortuos) tantò « devotiùs, quantò securiùs post certamina « superata, » ut idem loquitur Augustinus, lib. 20 cont. Faustum Man. c. 21 ed. Maur. Sed et hic præstat animadvertere, S. Augustinum, quem contendunt adversarii detraxisse sanctorum cultui eò quòd passim scribat sanctos nos tantum amare ac dilectione prosequi, aut non in alio quàm in dilectione et amore consistere cultum quem eis deferimus; præstat, inquam, animadvertere eandem propositâ ratione eum esse locutum cùm ageret de cultu ipsius Dei. « Quid autem, ait, est pietas, « nisi Dei cultus? et unde ille colitur nisi *charitate*? » epist. 167, n. 11, et alibi. « Porro, « inquit, pietas cultus Dei est, nec colitur ille « nisi amando, » ep. 140, n. 45. Quis autem propterea inde inferat cultum propriè dictum S. doctorem Deo denegasse? Quòd si diverso ritu et apparatu sanctos vivos honoramus

Ideo est, quia ita exposcit sanctorum humilitas, et quia plerumque vera eorum sanctitas nos latet. Eisdem interdum honoribus sanctos viventes coli quibus veneramus sanctos vitam functos, non uno exemplo ostendi posset. Satis sit illud adducere quod Theodoretus, lib. 5 Hist. Eccl. cap. 34, ed. Vulg., refert de S. Joanne Chrysostomo ab exilio revocato, cui *universa cereas faces præferentes* obviam venerunt τὰς ἐκ πυρὸς λαμπάδας προβάπτοντας.

Ad sextam : Distinguo : Profitentur se Deum in sanctis colere et laudare utpote auctorem donorum omnium quibus sancti ditati sunt, concedo ; ad excludendum honorem sanctis debitum, nego. Honorem servorum in Dominum demum terminare et nos profitemur ; verum hoc non impedit quominus sanctos in se colamus, quos ita Deus ipse honorificare dignatus est. Cum enim honor et cultus ex dictis sit testificatio illius excellentiæ, quam in aliquo deprehendimus, hoc ipso patet sanctos dignos cultu esse, qui propriâ excellentiâ donantur.

Ad septimam : Distinguo : Patres non usurpârunt ante S. Augustinum voces *latriæ* et *duliæ* ad duplex cultûs genus distinguendum, tr. vel concedo ; Ignorârunt cultûs ipsius distinctionem, nego. Etenim ex unâ parte certum est Patres angelos et sanctos coluisse, ut omnia documenta evincunt superitis adducta ; ex alterâ autem pariter est manifestum, Patres cultum supremum angelis aut sanctis minime detulisse : alioquin turpissimo idololatriæ crimine se commaculassent, quod vel suspicari de tot sanctissimis viris nefas est. Quare sequitur necessariò Patres intrinsecam ejusmodi cultûs distinctionem agnovisse, etsi aliis vocibus eam designaverint. Sanè Origenes declarat « repurgatis cum significatione illius vocis, *colere*, tum ejus, qui colit, officis » posse angelis cultum tribui. Demum S. Augustinus, aliquæ catholicæ doctrinæ defensores, non solùm discrimen attulerunt, ac certa discriminis argumenta inter utrumque cultum, sed voces ipsas *latriæ* ac *duliæ* usurpârunt. Hæc ratione retuderunt ethnicorum et Manichæorum accusationes, quibus illi Catholicos impetebant, quòd, rejectis numinibus, suos martyres substituissent. Confer S. Hieron. cont. Vigil. n. 5, ubi stultum huic Protestantium præformatorem interrogat : « Quis enim, ô insanum caput, aliquando « martyres adoravit ? Quis hominem putavit « Deum ? » Tum S. August., qui lib. 8 de Civ. cap. 27, sic loquitur : « Nec tamen nos eis-

dem martyribus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia constitulimus : quoniam non hîc, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus « sanè memorias eorum tanquàm sanctorum « hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certârunt.... Quis « autem audivit aliquando fidelium stantem « sacerdotem ad altare etiam super sanctum « corpus martyris ad Dei honorem cultumque « constructum, dicere in precibus : Offero tibi « sacrificium, Petre, vel Paulo, vel Cypriane ? » etc. Eadem ferè repetit lib. 20 adv. Faustum, c. 21, et ep. 44.

CAPUT III.

De sanctorum invocatione.

Controversia quæ agitur inter Catholicos et Protestantés circa sanctorum invocationem non respicit hujus invocationis necessitatem ; omnes enim Catholicî fatentur ad salutem absolutè necessariam non esse sanctorum invocationem (1). In eo igitur totus versatur controversiæ cardo, an sanctorum invocatio *licita* ac *utilis* sit, uti declarat concilium Tridentinum adversus heterodoxos, qui in Ecclesiam insurrexerunt, ac si ipsa rem superstitiosam, Deo et Christo injuriosam, imò et idololatricam permitteret et approbaret.

PROPOSITIO PRIMA. — *Licita ac utilis est sanctorum invocatio, quod ex sacris litteris inprimis evincitur.*

Ad fidem catholicam spectat hæc veritas, quam Tridentina synodus sess. 25, declarat, dum præcipit episcopis fideles docere, « sanctos, unâ cum Christo regnantes orationes suas pro hominibus Deo offerre ; bonum atque *utile* esse suppliciter eos invocare ; et « ob beneficia impetrandâ Deo per Filium ejus « Jesum Christum Dominum nostrum, qui « solus noster Redemptor et Salvator est, ad « eorum orationes, opem auxiliumque confugere. » Ex quibus verbis discimus 1° Invocationem sanctorum bonam ac utilem esse. 2° Opem et beneficia non à sanctis, sed à Deo ad eorum intercessionem expectanda esse. 3° Orationes et intercessionem sanctorum Inni meritis Christi Jeau, qui solus noster Redemptor et Salvator est, ac propterea solus Mediator propriè dictus, qui talis nempe sit tum naturâ, tum officio ac nitatur, propriis meritis.

(1) In se scilicet spectata. Fieri enim potest ut quis teneatur ex Ecclesiæ præcepto sanctos invocare, ut ii qui sacra faciunt, et qui ad horas canonicas persolvendas adstricti sunt, etc.

Sancti enim improprie tantum, ac secundarii, mediatores sunt, qui nihil nisi per Christi merita nobis comparare atque obtinere possunt. 4° Denique discimus invocationem sanctorum habendam esse ad instar dominici cujusdam, quo facilius impetremus ipsorum intercessione opem quam à Deo per Christi merita efflagitamus.

Iste autem sensu licitam, bonam ac utilem esse sanctorum invocationem, sacræ litteræ in primis ostendunt, quæ duplex nobis suppeditant argumentum ineluctabile ad causam catholicam tuendam, alterum in invocatione viventium, alterum in intercessione angelorum et sanctorum.

Passim enim legimus viventes se commendasse orationibus viventium; ergo possumus nos orationibus sanctorum qui cum Deo et Christo regnant commendare, seu pia ac licita est sanctorum invocatio. Antecedens vix probatione indiget; Apostolus enim in omnibus ferè Epistolis fidelium precibus se commendat; Rom. 15, 30 : *Obsecro, scribit, vos, fratres, per D. N. J. C. et per charitatem sancti Spiritus, ut adjuvatis me in orationibus vestris pro me ad Deum.* » Ephes. 6, 18 : *Vigilantes, inquit, in omni instantiâ, et obsecratione pro omnibus sanctis.* 1 Thess. 5, 25 : *Fratres, orate pro nobis*, et alibi passim. Consequentia verò ex se profluit; nulla enim ratio assignari potest, quare bonum, licitum ac utile sit ad orationes viventium confugere; inutile verò, malum et illicitum sit censendum confugere ad orationes eorum qui in cœlis sunt; quare invocatio viventium non derogat divinæ benignitati, nec ullâ per eam injuriâ afficiatur Christus Jesus mediator et salvator noster, invocatio autem sanctorum cum Deo regnantium derogat divinæ bonitati et Christo sit injuriosa. Quod si excipiant, sanctos ignorare preces ac vota nostra, quæ quidem unica exceptio est quæ fieri posset, reponimus ex eadem divinâ revelatione nobis constare, saltem Deo manifestante, Angelis et sanctis ea innotescere; alioquin quomodo Angeli super peccatore poenitentiam agente gaudere possent, ut Christus Luc. 15, testatur? Quomodo preces nostras Deo possent offerre (Tob. 12, 12; Apocal. 8, 3), nisi viventium preces et cordis vota, Deo ipsis manifestante, cognoscerent? Quaquaversum igitur spectetur ejusmodi argumentum, tanta ejus est vis, ut nunquam Protestantibus se ab eo possint expedire. Bellarmin. de Beat. et Canon. sanct. lib. 1, c. 21, rectè

admonet : « Et hoc argumentum adversarii nunquam solvere potuerunt. » Vide etiam P. Viti Erbermanni S. J. in hunc locum Bellarmini vindicias adversus Amesium.

Alterum argumentum quod sacræ litteræ pro sanctorum invocatione præbent, in istorum intercessione consistit; intercessio enim et invocatio sunt relativæ, quarum priori positâ, altera ponatur necesse est : siquidem intelligi nequit, quomodo sancti pro nobis intercedere possint, dona ac beneficia impetrare, nos autem nequeamus eorum intercessionem implorare et exposcere. Jam verò de sanctorum intercessione passim sacræ litteræ loquuntur. Nam Zachar. 4, 12, ita angelus pro populo Israelitico Deum deprecatur : *Dominus exercituum, usquequò non misereberis Jerusalem et urbium Juda quibus iratus es?* Eundem porro angelum id impetrâsse pro quo Deum exoraverat patet ex verbis proximè sequentibus : *Et respondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria; ac paulò post : Propterea hæc dicit Dominus : Revertar ad Jerusalem in misericordiis; domus mea ædificabitur in eâ.* Angelum quoque pro ejusdem populi reditu Deum orâsse ex Daniele, c. 10, discimus, illius partes adjuvante Michaeli uno ex principibus, dum princeps Persarum utrique obsisteret, et quod optabat obtinuisse. Exinde patet quænam sollicitudo angelorum fuerit, ut pro suo quisque populo deprecaretur.

Non minùs clara sunt quæ in Scripturis habentur circa sanctorum vitâ sanctorum intercessionem; ex libro enim 2 Mach. 15, 12, seqq., edocemur tum Oniam tum Jeremiam viâ jam functos curâsse Judæorum res, eos adjuvisse, et dato Judæ aureo gladio à Jeremiâ promissam fuisse victoriam; edocemur præterea utrumque orâsse pro populo Judæorum, et hæc de causâ Jeremiam ab Oniâ fratrum amatorem appellatum fuisse. Prælii autem faustissimus exitus illorum impetrationem comprobavit ac « dignum fide somnium. » Quare meritò Grotius locum istum commentariis illustrans scripsit : « Erat hæc Judæorum, si non omnium, certè plerorumque opinio, animos exutos corporibus non omnem perdere eorum, quos hic reliquere memoriam curamque, quin et preces eos ad Deum fundere pro populo, et iis quos charos habuere » (1). In

(1) Tom. 6 Crit. sacr., in ejus rei confirmationem profert auctoritatem Josephi Flavii, à quo inducitur Abraham alloquens filium suum Isaacum jamjam immolandum :

« Ubi autem Deus cum precibus et sacro

novo autem fœdere B. Petrus haud obsecrè pollicetur se post mortem intercessurum pro fidelibus apud Deum scribens : « *Dabo autem operam et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciat, »* 2 Pet. 15; quæ quidem verba non secus ac illa, quæ in Apoc. 5, 8, leguntur de viginti quatuor senioribus, « *qui procidebant coram Agno habentes singuli... phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum,* » de verâ intercessionem videntes plerique omnes interpretati sunt.

Difficultates. — 1. Obj. 1° ex Apostolo ad Tim. 2, 5 : *Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Ergo Christo unico mediatori nostro injuriam irrogat qui præter ipsum alium invocatur. 2° Nec minor injuria Deo ipsi inferitur ab eo qui ad sanctorum patrocinium confugit; nam sicut in unum Deum credere, ita unum Deum invocare debemus dicente eodem Apostolo, Rom. 10, 14 : *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt ?* 3° Sanè Deum et quidem solum esse invocandum constanter Scripturæ inculcant; sic 1 Paral. 16, 8, et Ps. 104, 1, legitur : *Confitemini Domino, et invocate nomen ejus.* Eadem igitur ratione invocandum est nomen Domini, quâ constat eam ejus omnipotentia ac bonitas; quis porro neget has proprietates soli Deo competere? Ergo.

Resp. ad primam : Distinguo : Unus est mediator primarius, concedo; secundarius, nego. Responsio patet ex iis quæ præmissimus circa naturam et officium mediationis Christi respectu mediationis angelorum et sanctorum, quæ in primariâ illâ fundatur. Alioquin non minor injuria irrogaretur Christo per invocationem viventium, quæ tamen toties in Scripturis commendatur, et ad quam confugit, ut vidimus, idem Apostolus, etsi unum prædicet Christum Jesum Dei et hominum mediatorem.

Ad secundam : Nego. Ad prob. autem, distingo : Sicut in unum Deum credere, ita unum Deum invocare debemus invocatione, quæ fidei professionem includat et supremum in res omnes dominium, concedo; invocatione, quæ in solâ intercessionem consistat, nego. Ludunt propterea in ambiguo, dùm Protestantes hæc nobis opponunt ad excludendam sanctorum invocationem. Duplex enim distinguitur invocationis genus, aliud proprium divinitatis,

« *dimissam animam tuam suscepit et apud se locaverit, tu mihi id eris cujus præcipue causa te educaui, adjutor et senectutis solacium, Deum mihi pro te exhibens.* »

quo ipsam cognoscimus ut fontem bonorum omnium; aliud intercessionis, quâ auxilium tantum et præsidium quærimus ad facilius obtinendum quod à Deo poscimus et ab eo expectamus. Aliâ sanè ratione beneficium et opem à principe efflagitamus, aliâ autem ab aulico, dùm ejus patrocinium et officium interponimus apud principem. Confer S. Th. 2-2, q. 83, a. 4 : « *Oratio, ait, porrigitur alicui dupliciter. Uno modo quasi per ipsum implenda. Alio modo sicut per ipsum impetranda. Primo quidem modo soli Deo orationem porrigitur, quia omnes orationes nostræ ordinari debent ad gratiam et gloriam consequendam, quæ solus Deus dat, secundum illud ps. 83 : Gratiam et gloriam dabit Dominus. Sed secundario modo orationem porrigitur sanctis angelis, et hominibus, non ut per eos Deus nostras petitiones cognoscat, sed ut eorum precibus et meritis orationes nostræ sortiantur effectum... et hoc etiam patet ex ipso modo quo Ecclesia utitur in orando. Nam à sanctâ Trinitate petimus ut nostri miseretur : ab aliis autem sanctis quibuscumque petimus, ut orent pro nobis.* » Quàm clara hæc sunt et rectæ rationi consentanea! Attamen Fell episcopus Oxoniensis, ut mox videbimus, absolute pronuntiat : *Deus qui rogat, ille facit.* Verum quæri posset à Fell, num in Britannia reus fieret læsæ majestatis, qui intercessionem alicujus ministri apud regem interponeret ad aliquod officium obtinendum?

Ad tertiam : Distinguo : Sensu jam exposito, concedo; aliàs nego. Responsio patet ex modò dictis; in eandem enim incidunt adversarii vocis ambiguitatem.

II. Obj. : Scripturæ nos docent omnem fiduciam in Deo ejusque Christo esse collocandam; ad Deum confugiendum nobis esse in necessitatibus nostris, non autem ad sanctos; Nam 1° Christus apostolos, Matth. 6, 9; Luc. 11, 2, sic orare docet : *Pater noster*, etc.; et Joan. 16, 23, ita rursum eos alloquitur : *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis, et alibi sæpè; hinc Paulus, Hebr. 4, 16 : Ademus, inquit, cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur.* 2° Nullum propterea extat in sacris litteris mandatum aut exemplum invocationis sanctorum; 3° quin potius Jer. 17, 5 : *Maledictus, dicitur, homo qui confidit in homine.* Ergo.

Resp. : Distinguo : Quæ tamen optimè consistit cum invocatione sanctorum, concedo; quæ cum eâ consistere nequeat, nego. Etenim iust

hæc simul conciliari possent, sequeretur neque ad viventium preces nos confugere posse, quod tamen adversarii non contendunt. Tota igitur fiducia nostra in Deo collocanda est; ad ipsum est recurrendum in necessitatibus quibus urgemur. Nec alius unquam fuit Ecclesiæ catholicæ sensus, quæ orationes suas ad Deum fundit, ut quod poscit ab eo obtineat tanquam bonorum omnium fonte ac largitore (1). Nunquam sanctos agnovit tanquam gratiarum et donorum dominos et arbitros, ut eam calumniantur hæretici, nec eos proinde deos facit (2). Quod si sanctorum patrocinium implorat ac interponit apud Deum ad facilius obtinendum quod postulat, id absque detrimento illius fiduciæ quam in Deo collocat, facere consuevit. Cæterum ipsa didicit quandoque Deum ad sanctorum intercessionem concedere, quæ ob demerita nostra nullo modo largiretur. Non nisi ad Jobi intercessionem placari Deus voluit amicis ejus. Ad preces Abraham sanitatem restituit Abimelech, uxori ejus et ancillis; ad orationem Moysis victoriam populo Israelitico contulit pugnanti adversus Amalech, ut innumera alia exempla præteream, quibus referta est Scriptura. Adde orationes quibus sanctorum opem imploramus ad Deum demum referri, cum sanctos non exoremus nisi ut ipsi nobis per Christi merita à Deo impetrent quod ab ipso postulamus. Tali autem Invocatione magis nostra in Deo fiducia firmatur.

Ad primam prob. distinguo : Et hæc aliaque his similia evincunt nos posse ad Deum immediate recurrere, concedo; excludunt sanctorum invocationem, nego. Nempe tum hæc

(1) Reipsa Ecclesia, ut patet ex publicâ liturgiâ, semper ad Deum dirigit orationes suas etiam cum opem seu intercessionem alienius sancti efflagitat, ex. gr. : *Concede, quæsumus, omnipotens Deus; præsta, quæsumus, ut intercedente, etc.*, et quidem per merita Christi, semper concludens easdem orationes usitatâ formulâ *per D. N. J. C.*; vel *per Christum D. N.* Huic praxi congruit decretum concilii Trid. sess. 25, quo constat ipsos sanctos supplicare, et omnia impetrare. « Per Christum, qui solus noster Redemptor et Salvator est. »

Confer Bossuetum de Professoribus Confess. Augustinæ ad repetendam unitatem catholicam disponendis, p. 2, c. 3, art. 1, et alibi.

(2) Sic in Apolog. Confess. August. art. 21 de invoc. sanctorum p. 224, seqq. : « Quidam planè tribuunt divinitatem sanctis, videlicet quod tacitas cogitationes mentium in nobis cernant; » additur ibid. præterea : « Faciunt (Catholici) ex sanctis mediatores redemptionis; » superius retulimus verba Falli. At hæc omnia totidem calumniæ sunt à quibus longè distat Catholicorum doctrina.

tum alia ejusmodi testimonia quæ congerere solent adversarii dum catholicam doctrinam impugnant ad rem præsentem minimè spectant, cum nullo modo quæstionem hæc attineant. Neque enim Catholici negant posse quemlibet pro lubito Deum ipsum adire ac rogare; sed quæstio in eo versatur num licitum ac utile sit sanctos præterea invocare ut nos adjuvent orationibus suis apud Deum. Porro in adductis locis de hæc quæstione ne verbum quidem, nec magis ea excludunt invocationem sanctorum cum Christo regnantium, quam invocationem in terris degentium, admissam tamen ab adversariis. Ad orationem dominicam speciatim quod attinet, rectè observat Bellarminus Christum cum docuit Apostolos orare, non de eo, qui orandus est, sed de iis rebus quæ petendæ sunt admonere discipulos voluisse. Satis enim constabat Deum esse orandum, et solum etiam Deum, cum Auctor donorum quæritur; sed de modo orandi seu de petendis rebus Apostoli ambigebant, cum dicerent apud Luc., l. c. : *Doce nos orare.*

Ad secundam : Distinguo : Nullum extat mandatum, quia de re liberè agitur, concedo; nullum extat exemplum, nego. Plura enim exempla ex Scripturis adduximus.

Ad tertiam : Distinguo : *Et à Domino recedit cor ejus*, ut ibid. subditur, concedo; ut majori cum fiducia Deum adeat, ut in casu nostro, nego. Jeremias enim in adducto testimonio comminatur maledictionem in eum qui Deum prorsus deserens in homine tantummodò fidei, ut ex recitatis ejus verbis liquet.

PROPOSITIO II. — *Eadem veritas ex traditione et Ecclesiæ praxi ostenditur.*

Angelos et sanctos vitâ functos pro nobis intercedere, adeoque piam utilemque esse illorum invocationem, traditio antiquissima nos docet ac perpetuus Ecclesiæ usus. Ut enim omittamus concilia œcumenicâ Chalcedonense, Constantinopolitanum III, et Nicænum II, nec non Sacramentaria Leonianum, Gelasianum, Missalia Gothicum et Francicum, quæ sunt totidem certissima documenta praxis Ecclesiæ universalis sæc. V et VI circa sanctorum invocationem, testes habemus antiquissimos istius pii catholici usus.

Ac primò quidem hujus fidei testem appellamus Origenem, qui lib. 8 contra Celsum loquens de angelis et animabus cum Deo regnantibus ait : « Adjuvant eos, qui summum Deum colere volunt, illum eis conciliant.

« suas illorum precibus adiungunt preces, simul cum eis postulant. » Sed non minus luculentum catholicæ doctrinæ circa invocationem sanctorum suppeditat idem Origenes in lib. de Oratione, ubi scribit : « Obsecratio et postulatio et gratiarum actio non absurdè potest et sanctis offerri : harumque duæ, postulatio, inquam, et gratiarum actio, non sanctis modò, sed et hominibus ; obsecratio verò sanctis tantùm, si quis Paulus aut Petrus inveniat, ut adjuvent nos, dignosque efficiant, qui fruamur concessâ ipsis remissionum peccatorum potestate... Quòd si hominibus sanctis illæ preces offerendæ sunt, quantum magis Christo, » etc. ? Sibi propterea constans sic Hom. 4 in Ezech. n. 7, angelum suum invocât : « Veni, angele, suscipe sermonem conversum ab errore pristino » (1). Et hæc ex Origene seculi III scriptore attulisse sufficit (2).

Verùm non minùs clara sunt, quæ in rem nostram eodem seculo scribit S. Cyprianus ad Cornelium : « Memores nostrî invicem simus... utrobique pro nobis semper oremus... et si quis istine nostram prior divinæ dignationis celeritate præcesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio, pro fratribus et sororibus nostris apud misericordiam Patris nostri cesset oratio » (3). Et ipse pariter in proximam

hanc doctrinam deduxit virgines ac martyres invocando ; ita enim concludit Cyprianus librum de flabit virginitatis : « Tantùm meminitote tunc nostrî, cùm incipiet in vobis virginitas honorari » (4).

Duobus his tertiis seculi scriptoribus addendus Eusebius, qui quamvis seculo quarto floruerit, loquitur tamen de sanctorum invocatione tanquàm de consuetudine in Ecclesiâ receptissimâ ; disserens enim de sanctorum sepulcris, lib. 43 de Præpar. Evang. c. 41, hæc habet : « Nam et eorum sepulcra celebrare et preces ibi, vota que nuncupare, et beatas illorum animas venerari consuevimus ; idque à nobis meritò fieri statuimus. » Et reipsâ indubia extant documenta, et facta certissima II et III sæculi, quæ Eusebii assertionem confirmant. In vetustissimis enim S. Ignatii M. Actis legitur quòd apparuerit per quietem Ignatius nuper martyrio functus ; « super orans nobis » (2). Acta martyrum Scyllitanorum, qui an. 200 passi sunt, his verbis clauduntur : « Consummati sunt Christi martyres mense julio, die septimo decimo, et intercedunt pro nobis ad Dominum Jesum Christum » (3). Eadem leguntur in Actis S. Maximi, qui an. 250 martyrio coronatus est (4), et in Actis S. Theodoti, qui an. 303 martyrium

struxit. Confer. edit. Maurin. opp. ejusdem S. Cyp. in præfat., § 15. De eo verò quod subdit : « Deos qui rogat, ille facit, » superius diximus. Adversus autem interpretationem Ritigaltii in hunc ipsum locum confer Petavium, lib. 14 de Incarn. c. 10, § 2, seq.

(1) Et hunc locum eludere conatur editor Oxon., quasi S. M. loquatur de virginitate, quæ incipiat honorari cùm ad confessionis decus pervenerit ; cùm tamen manifestum sit S. Cyprianum non solas martyres alloqui, sed omnes generalim virgines, ac proinde nem martyrii sed virginitatis coronam indicare. Quare nisi recepta esset in totâ Ecclesiâ invocatio sanctorum, ut eam viguisse certissima monumenta testantur, nunquàm Cypriano in mentem venisset virgines et martyres in antecessum precari et invocare, prout scitè animadvertit edit. Maurinus, l. c.

(2) Passus est S. Ignatius an. 112 æræ Christ. juxta Norisium ; juxta Pagium verò, Pearsonium et Dodwellum an. 116. Confer ejusdem S. Martyris Acta apud Ruinart. op. cit.

(3) In urbe Carthagin. martyrio perfuncti sunt ; eorum acta juxta Ruinartium conscripta sunt ab auctore coævo ac teste oculato.

(4) Qui sic allocutus est proconsulem Optimum : « Gratia Christi me saluum faciet in æternum, omnium sanctorum orationibus, qui in hac colligatione certantes vestras superaverunt insanias, nobisque virtutum exemplâ reliquerunt. » Ibid.

(1) Hic est locus ad quem eludendum mirè se torquet Keil et omnes vias frustra tenat evadendi, ac modò recurrit cum Dallao ad apostrophem rhetoricam, modò ad contradictionem in quam Origenes incurreret si hæc ita se haberent, modò denique ad ejus loci obscuritatem, etc.

(2) Confer Hom. 26 in Num. n. 6, ubi scribit : *Quis enim dubitat quòd sancti quique Patrum, et orationibus nos juvent ?* ed. cit. t. 5, p. 373. Hæc omnia Keilius silentio præterit utpote nimis sibi molesta.

(3) Ep. 67, edit. Maur. Quem quidem locum sic exponit Fellus editor Oxoniensis : « Sensus videtur esse, alterutro ex nobis obeunte, sive ego, qui Carthagini præsum, sive tu, qui Romæ præsides, superstes fuerit ejus, cui in vivis diutius esse contigerit, pro utraque Ecclesiâ perseveret, et supersit apud Deum oratio ; » deinde pergit : « Interim minimè dubitamus, animas celo receptas precibus Deum Opt. Max. sollicitare ut in terris agentium misereatur : sed non inde conficitur, preces ad sanctos fundi debere. Deos, qui rogat, ille facit. » Ast hoc est pervertere sensum auctoris ad propriæ sectæ errores stabilendos. Non enim commendat S. Cyprianus precandi munus ei qui superstes fuerit, seu, ut exponit Fellus, ei cui in vivis diutius esse contigerit ; sed ei qui prior præcesserit ; ex quâ observatione corrumpit planè editoris hujus animadversio quam fallaci fundamento super-

subiit (1). Pervulgata sunt ea quæ de B. Potamienæ intercessione refert Eusebius; promiserat enim B. Virgo se intercessuram apud Dominum pro Basilide ejus pudicitie defensore; exitus autem ostendit gratiam pro qua Deum rogaverat impetrasse, apud Euseb. Hist. Eccl. I. 6, c. 5. Receptissima proinde dicenda est à priscis ipsis Ecclesiæ seculis praxis sanctos invocandi, siquidem, ut superius monuimus, intercessio ex parte sanctorum et invocatio ex parte nostrâ relativæ sunt, et sanè Justina Virgo sec. III, Gregorio Nazianzeno teste, ut se à Cypriani adhuc pagani magicis artibus liberaret « Virginem Mariam supplex « obsecravit, ut periclitanti virgini suppetias « ferret. » Orat. 18, n. 19.

Iis accedit liturgiarum auctoritas, quæ etsi seculo tantum IV conscriptæ sint, publicam tamen et receptam universalis Ecclesiæ praxim et fidem exhibent, quæ anterioribus seculis in eâ viguit (2); in his enim scripto consignata non sunt, nisi quæ de manu, ut ita dicam, ad manum non interruptâ traditione ad seculum IV pervenerunt. Inter cæteras eminet liturgia, quæ S. Jacobi nomine inscribitur; in eâ porro legitur: « Præcipuè verò sanctos et « gloriosæ semper Virginis beatæ genitricis « Dei memoriam agimus. Memento illius, Domine Deus, et per ejus orationes puras et « sanctas, parce et miserere nobis, et exaudi « nos. » Eadem occurrunt in liturgiis à S. Petro et S. Marco nuncupatis; eadem prorsus in liturgiâ S. Jo. Chrysostomi. Quibus addi debent Ordo Romanus editus à Mabillonio in Museo Italico, Sacramentarium S. Gregorii M. ac Missalia superius recensita. Hæc inter cæteros exhibet Joseph. Aloys. Assemanus in opere Codex Liturgicus Ecclesiæ universæ, Romæ, 1751, vol. 4, 5, 6, sive tom. 4 part. 1, 2, 3 Nec non B. Jos. Mar. card. Thomasii opp. edit. à Jos. Blanchino, t. 1, fol. Rom. 1741, et Lud. Muratorius Liturgia Rom. vetus duob. vol. fol. Venet. 1748.

Sed non minùs illustre est testimonium, quod habetur in Catechesi mystagoga à S. Cyrilli Jerosol., qui liturgiam explanans ait: « Postea recordamur eorum qui obdormie-

« runt: sanctorum patriarcharum, propheta-
« rum, apostolorum, martyrum, ut Deus eorum
« precibus et legationibus orationem nostram
« suscipiat. » Porro liturgiæ exhibent fidem publicam et communem totius Ecclesiæ, publicè enim recitabantur; idipsum dicitur de catechesibus mystagogicis quibus publicè fideles instituebantur: impossibile proinde erat per eas inducere innovationem contra fidem ab omnibus ad id temporis receptam. Multò verò minùs possibilis censenda est talis innovatio, cum agatur de innovatione juxta adversarios summoperè perniciosâ, cujusmodi ea esset, quæ Ecclesiam in superstitionem atque publicam idololatriam coniecisset; atque id quidem nemine reclamante ex tot viris sanctitate et doctrinâ spectatissimis.

Atque hinc exurgit argumentum præscriptionis quod planè opprimit adversarios. Ipsi enim fatentibus, seculo IV, universam Ecclesiam jam invaserat hæc superstitio, id est, seculo IV, receptus ab Ecclesiâ universâ erat cultus et invocatio sanctorum (1); ergo, concludimus, jamdiu recepta erat sec. III. Etenim si innovatio contigisset, hæc vel exemplò per totius christiani orbis conspersionem facta esset, vel sensim ac sine sensu. Prius verò asserere absurdum est ac omnem fidem superat; posterius verò impossibile omnino fuit. Nec enim clanculùm introducta est, ut vidimus, sed in publicis Christianorum cœtibus obtinuit, ac publicis instructionibus. Plures sec. IV persecutionibus Diocletiani, Maximiani, Maximini, Maxentii, Galerii et Licinii supervixerant, sub iisque passim erant, ac mutili interfuerunt concilio Nicæno. Disciplina tunc temporis recepta postulabat « secundum regulas Patrum bis in anno in unum convenire « per singulas provincias episcopos, ubi singula

(1) Hoc quippe fatentur centuriatores Magdeburg. centur. 4, c. 4; Witaker cont. Bellarm.; Hospinianus p. 1 Hist. sacram. lib. 2, c. 7, et alii Calvinistæ, clamantque, pro invocatione sanctorum jam IV seculo ferè omnes Patres stare, Athanasium, Basilium Nazianz., Chrysost., Ambros., Hieronym., August., eoque in hoc cum papistis errasse. Quis verò pius et prudens, ut optimè arguit Vitus Erbermannus in vindic. Bellarm., non malit cum quarti et quinti seculi (in quibus quatuor concilia œcumenica celebrata fuere) sanctissimis Patribus desipere, quàm cum istis neo-evangelicis sapere? Et si idololatriæ immersa fuit Ecclesia quarti et quinti seculi, consequenter adultera facta est, nec fidem meretur in decretis quatuor concil. generalium. Confer card. Perroninum in replicat. ad Jacob. VI Britannicæ regem, p. 611 seqq.

(1) Hic enim cum vidisset fratres suos stantes, eos consulitur: « Deinceps, inquit, in cœlis cum fiducia pro vobis Deum deprecabor. »

(2) Confer Euseb. Renaudotii Liturgiarum orientalium collectio. Paris, 1716, vol. 1, disert. de Liturg. orient. orig. et antiquit. capp. 2 et 3

« quæ emerſerint, corrigantur, » ut ſtatuit conc. Chalcedonenſe can. 19. Rurſum provinciales ſynodi communicare debebant cum univerſi orbis epiſcopis per epiſtolas encyclicas (1). Si qua igitur fuiſſet in cultu et invocatione ſanctorum innovatio, aliqui ſaltem ex tot ſanctiſſimis ac doctiſſimis epiſcopis, quibus ætas illa maximè floruit (2), reclamàſſent. Aſt tantùm abeſt ut adverſus eam epiſcopi reclamaverint, ut potiùs Faustum et Vigilantium huius invocationis impugnatores, tanquàm hæreticos et novatores unanimi conſenſione ab Eccleſià rejecerint, atque ſcriptis impugnaverint. Non igitur ex parte Eccleſiæ, ut Beausobrius, Dallæus, Gibbonius aliique contendunt, innovatio extitit, ſed ex parte Fauſti et Vigilanti, qui illam invocationem ubique receptam adorti ſunt. Idem argumentum valet pro ſeculo tertio et ſeculo ſecundo, donec perveniamus ad ipſos apoſtolos.

Sed jam præſtat id ipſum conficere ex conſeſſione ipſorum adverſariorum. Centuriatores Magdeburgenſes ingenuè fatentur veſtigia huius ſuperſtitionis occurrere in teſtimoniis priorum Patrum, id eſt, ſeculi III. Veggſcheider fatetur eodem ſeculo cœpiſſe Eccleſiam in paganismum declinare (3), quod pariter ſentiunt Sociniani paſſim. Atque hinc factum putamus ut cordatores demùm inter Proteſtantes ſuffragium tulerint pro doctrinà Eccleſiæ catholicæ circa ſanctorum invocationem. Inter hos eminent Leibnitzius, Systema theol., p. 161, ſeqq.; Starckius, *Encretiens philoſophiques, ou le banquet de Théodule, trad. de l'allemand*; Paris, 1818; pag. 318, ſeqq.; nec non Horiſy, Albertus Haller. Lavator, Plank, Schuhkraft, Brown, Auguſti, quorum teſtimonia nuper collegit Eaſlinger, *Apologie de la religion cathol. par des auteurs proteſtants*, etc. Vide *Annales de ſcience religieuſe*, Romæ 1836, vol. 2, num. 6, pag. 372, ſeqq.

Veritati demùm catholicæ ſuffragatur ratio

(1) Confer can. 5 conc. Nic., et can. 20 concilii Antioch. an 341. Vid. Decret. Gratiani diſt. 18. S. Leo M. ep. 16, c. 7, edit. Ballerin., ubi S. pontifex hanc regulam inculcat « pro cuſtodia concordiſſimæ unitatis. »

(2) Nulla ætas tot doctiſſimos Patres tulit, quot eo tempore; ſec. nempe IV et V, flourerunt tum in Eccleſià orientali, tum in Eccleſià occidentali.

(3) § 92: « Formulam illius dogmatis (Trinitatis), inquit, publicè receptam... neque Eccleſiæ doctores eſſinxerunt ante ſec. III exitum, quo quidem tempore ad paganismi errores auſcipientes procliviorẽ fuiſſe Eccleſiam conſtat. »

ipſa quæ ex intimâ rei naturâ deducitur atque ex analogiâ eorum quæ in uſu quotidiano apud nos ſunt. Nemo ſiquidem eò uſque inſanit, ut reum habeat læſæ maiestatis eum qui aulicum ſuppliciter oraret, ut ſuam apud regem mediationem ac officium interponat ad aliquid faciliùs obtinendum; quare igitur dicendus reus erit læſæ maiestatis divinæ, qui ſanctos utpote Dei amicos et in aulâ cœleſti degentes invocat, ut aliquid ab ipſo per Chriſti merita faciliùs impetret? Quid dulcius eâ cogitatione fingi animo poteſt, quæ ex doctrinâ de invocatione ſanctorum provenit? Ille enim proſitemur, nos qui in exilio degimus in arcâ communionis eſſe cum mundo cœleſti ad quem deſtinati ſumus; hæc nos quodammodò perſentimus minimè ſeparatos omnino per mortem eſſe ab illis qui cum viverent nobis chariſſimi erant; hæc demùm nos mediatores et interceſſores imò et amicos devotiſſimos habere lætamur apud Deum eos ipſos qui jam in Dei ſinu ineffabili illâ felicitate fruuntur, quæ nobis pariter ſervata eſt, quamque à longè expectantes ſalutamus. Quapropter in ſolâ Eccleſiâ catholicâ plena invenitur illa ſanctorum communio, quam in Symbolo apoſtolicò proſitemur, quæ non tantùm in bonorum operum communicatione, ſed præterea in mutuo charitatis vinculo et interceſſionis ac ſubſidii reſpectivè conſiſtit.

Difficultates.

I. Obj.: Patres, qui à Catholicis pro ſuâ ſententiâ afferri ſolent teſtes idonei non ſunt: 1º tum quia ſi unum vel alterum excipias, qui ad tertium ſeculum ſpectant, reliqui omnes eâ vixère ætate, quâ omnium mentes impia ſuperſtitio pervaserat; 2º tum quia conſtat eoſdem in erroribus sæpè sæpiùs fuiſſe verſatos. 3º Accedit pleroſque veteres invocationem uni Deo vindicàſſe, ut Ignatius, Clemens Alex. et Irenæus; aut etiam 4º alios quolibet ab eadem excluſiſſe, ut Origenes, et Tertullianus, atque Athanaſius. Ergo.

Reſpondeo: Nego antecedens. Ad primam probationem, reſpondeo 1º: Nego unum tantùm vel alterum Patrem à nobis in medium adduci. Etenim præter Patres plura indubia facta ex tribus prioribus Eccleſiæ ſeculis in doctrinæ noſtræ confirmationem protulimus. Reſp. 2º: Admiſſâ Proteſtantium exceptione, negamus quidpiam ipſos exinde proſicere adverſus cauſam catholicam, quia eiſi nonniſi paucos lædamus Patres trium priorum ſecu-

lorum pro illius ætatis monumentorum inopiâ, illi tamen rem nostram apprime conficiunt, quia nemine reclamante, de eo ritu tanquàm de more penes omnes Ecclesias recepto loquuntur.

Quod verò attinet ad Patres illos qui sæculis IV et V floruerunt, in memoriam revocanda sunt, quæ de præscriptione diximus, ac de illius ætatis disciplinâ et adjunctis, quæ nullâ ratione introduci novitatem aliquam impune patiebantur. Addimus præterea Catholicos hæc agendi ratione imitari œcumenica concilia, quæ ad asserenda veræ fidei dogmata adversus novatores testimonia depromere consueverunt à citimis potius, ac recentis memoriæ doctoribus, quàm à vetustioribus. Ita se gesserunt synodi Ephesina et Chalcedonensis, necnon V et VI œcumenicæ (1). Quod pariter ex Patribus præstiterunt Augustinus, Theodoretus, Cyrillus aliique passim disputantes adversus hæreticos suâ ætate exortos. Nondum enim, ut oppositè animadvertit Petavius, frigidum illud et insulsum audiri cœperat calumniæ genus, quod postremis hisce temporibus excogitatum est, ut ad primum ac secundum seculum, aut verò tertium et quartum controversorum capitulum disceptatio revocaretur.

Ad secundam : Distinguo : Erroribus obnoxii fuerunt Patres seorsim sumpti et cum propria darent, seu ex privato eorum sensu loquerentur, tribuo; simul sumpti et cum testes se exhibent fidei in Ecclesiâ receptæ ac suffragio præsertim Ecclesiæ potiuntur, nego. Vide Petav., § 6.

Ad tertiam : Ad exclusionem dæmonum, vel æonum, aut deorum ethnicorum juxta adversarios quos perstringebant, concedo; ad exclusionem sanctorum de quibus nec verbum habent, nego. Etenim S. Ignatius nunquàm

(1) In Ephesino Doum natum esse de Virgine, non simplicem hominem, probatur ex Cypriano, Petro Alex., Athanasio, Julio papâ, Felice item papâ, Theophilo Alex., Ambrosio, Gregorio Naz. Nyss., Basilio, Attico et Amphilochio, ut patet ex act. 1 ejusd. synodi. Porro ex his vetustissimus est S. Cyprianus, qui non plenis ducentis annis antecessit Ephesinæ synodi tempus, cæterorum erat memoria recentior. In synodo Chalcedonensi appellantur ad fidem faciendam de distinctione naturarum adversus Eutychianum errorem auctores vix toto seculo anteriores : unus etiam proximè ante sex annos vitâ functus, nimirum S. Cyrillus Alex. Eandem agendi rationem tenuerunt quinta synodus, necnon œcumen. sexta, quæ omnes juxta canonem adversariorum nostrorum rejiciendæ forent.

dixit in Epist. quæ obijciuntur ad Philadelphiensem scriptâ : « Virgines solum Christum in orationibus, ut legebat Molinæus, ante eos habete, etc. » ; hæc enim verba sunt pseudo-Ignatii. Vide Cotelierum, PP. Apost., vol. 2, p. 80. Verus autem Ignatius indirectè saltem adstruit sanctorum invocationem se fratrum orationibus commendans; scribit enim in eadem Epist., c. 8 : « Quibus iustissimè cari cupio per preces vestras. » Clemens in septimo Stromatum perstringit gentiles, qui inanes deos exorabant (1); Irenæus denique lib. 2, Valentinianos confutat, qui æonas suos et falsos angelos invocabant et operam dabant incantationibus (2). Quid cum istis commune habet invocatio sanctorum ?

Ad quartam : Distinguo : Allos quoslibet excludunt ab illâ invocatione, quæ propria est solius Dei utpote bonorum omnium largitoris, concedo; ab illâ invocatione quæ in interesse alone consistit, qualem angelis et sanctis Catholici tribuunt, nego. Enimverò Origenes lib. 8 contra Celsum, n. 37, de illâ solâ in-

(1) Præstat integrum ejusdem textum exhibere, quem detruncatum affert Molinæus c. 7 : « Extrema, inquit, est inscitia, ab his qui non sunt dii, tanquàm à diis petere : vel ea petere, quæ non conducunt, dum per bonorum speciem, nobis mala postulamus. Unde meritiò, cum sit bonus Deus, ab ipso solo et bonorum alia dari, alia conservari petimus et tam nos, quàm Angel. » Opp. edit. Potteri tomo 2, p. 853. Venet. 1757. Addo in toto libro 7 pro certo sumere Clementem angelos pro nobis et nobiscum orare.

(2) Confer quæ adversus Grabium scripsit in h. l. Massuet not. (1). Ostendit enim S. Martyrem tum hic, tum in cap. præced. vera Ecclesiæ miracula hæreticorum præstigiis opponere, aliisque puris et mundis orationibus et invocatione D. N. J. C.; alia fraude universâ, ut ipse sanctus loquitur, et ad inspirationem apostaticâ (malorum scilicet angelorum, quos angelos apostatas vocare solet) et operatione dæmoniâ et phantasmate idolatriæ fieri probat. Verba enim quæ obijci Molinæus apud S. Irenæum, n. 5, ita se habent : « Nec invocationibus angelicis facit aliquid (Ecclesia catholica), nec reliqua pravâ curiositate, sed mundè, et purè, et manifestè orationes dirigens ad Dominum, qui omnia fecit, et nomen D. N. J. C. invocans. » Confer propterea ejusdem Massueti diss. 5, art. 9, § 109. Quis verò post hæc non miretur malam fidem Keilii, qui audet iterum hoc Irenæi testimonium Catholicis obijcere adversus angelorum invocationem ? Iluc redit tota vis argumenti istorum hæreticorum hominum : S. Irenæus ostendit Ecclesiam catholicam operam non dare incantationibus magicis per dæmonum invocationem; ergo Ecclesia catholica angelos sanctos non invocabat. Optimè !

vocatione agit, quæ Deo vero propriè convenit, quamque ethnici diis suis velut bonorum auctoribus etsi supremo inferioribus deferre solebant. Tertullianus, l. c., gentilium criminationibus occurrit, qui iniquo animo ferebant Christianos pro salute imperatorum diis non supplicare. Athanasius demùm Arianos arguit, quòd Christum creaturam esse putantes, hæreticorum more qui nunquàm sibi constant, Deum tamen ipsum appellarent, eumque tanquàm aliquid creaturæ prestantius adorarent. Vide Petav. l. c, cap. 16.

II. Obj. : 1º Sancti etsi pro nobis intercedant, non possunt tamen à nobis invocari; 2º invocatio enim ad supremum illud cultûs latreutici genus pertinet, quod solius Dei est proprium; 3º præterea sancti vota nostra precesque non audiunt, juxta illud Isa. 63, 16 : *Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos*, aut Eccles. 9, 5 : *Mortui nihil noverunt amplius*. Ergo.

Resp. ad primum : Nego : Nulla enim ratio assignari potest quare sancti invocandi non sint, si pro nobis intercedere possunt, ut post Calvinum, Kemnitium aliosque Protestantés concedit Molinæus. Ridiculum sanè esset asserere aulicum quempiam posse nobis opem ferre per suam apud principem intercessionem, nec posse nos tamen ejus patrocinium efflagitare. Hinc Patres reipsà tum de invocatione, tum de intercessionem promiscuè loquuntur.

Ad secundum : In sensu Catholicorum superius exposito, nego ; alioquin nec vivos invocare possemus.

Ad tertium : Distinguo : Sancti vota nostra precesque non audiunt virtute propriâ, tribuo ; divinâ virtute aut ex ejus manifestatione, nego. Quomodò verò sancti preces nostras cognoscant, an in Verbo, ut aliqui contendunt, an verò ex peculiari Dei manifestatione, ut plerique volunt, aut aliâ quâlibet ratione, nostrum inquirere non est. Ad causam nostram sufficit, quòd eas certò cognoscant, ut ex dictis constat. Meritò Grotius, diversis perpensis modis seu rationibus à Patribus ac theologis indicatis ad explicandam hanc sanctorum notitiam, concludit : « Itaque « iniquè faciunt Protestantes, qui idololatræ « damnant eos qui multorum veterum sententiam secuti putant, nostrarum necessitatem et precum notitiam aliquam ad martyres pervenire (1). » Adversus Burnetum (1) Ad Consultat. Cassandri tomo 4, quibus

autem et Gibbonium, qui existimant ideo sanctos ignorare necessitates nostras, quia inertes ac somnolenti jacent nondùm Dei aspectu fruenter, recolantur quæ suo loco adversus hunc errorem disputavimus, nempe tract. de Deo creat. n. 631, seqq.

Verba autem Isaïæ, Clerico ipse interprete, non aliud significant, quàm « Deum multò potiore jure patrem Hebræorum dici quàm Abrahamum aut Jacobum », cui assentiuntur Protestantés alii non pauci.

Textus Ecclesiasticus, ut ex serie orationis patet, hunc sensum præ se fert : vivos adhuc possunt respicere ac in melius mutari, quod mortui non possunt. Quid autem hæc ad scopum Protestantium conferant non video.

II. Obj. : Sanctorum invocatio inutilis est ac superstitiosa : 1º inutilis quidem ex parte Dei, qui cum paterno præ sanctis omnibus nos prosequatur amore, satis per se prospicit necessitatibus nostris absque alienâ intercessionem ; 2º superstitiosa est ex parte nostrâ, cum per illam diffidentie indicium præbeamus ; sed 3º superstitiosa ex alio capite ejusmodi invocatio censenda est, cum sæpè sæpius contingat nos opem implorare, aut eorum qui nunquàm fortassè extiterunt, aut eorum quorum saltem sanctitas dubia est ; 4º ethnicam insuper superstitionem sapit sanctos singulos pro singulis morbis aut beneficiis rogare ; 5º ed vel magis quòd sancti nihil jam possint à Deo impetrare, cum nec mereri quidpiam valeant. Ergo.

consonant ea quæ scripsit Leibnitzius in cit. Syst. theol., p. 194. « Cum igitur beatæ mentes multò magis nunc rebus nostris intersint, quàm quando in terris vivebant, multoque omnia præsentius intueantur (nam homines pauca tantum, quæ in conspectu geruntur aut ab aliis nuntiantur cognoscunt), cum charitas earum aut voluntas juvandi longè sit ardentior, denique cum preces earum longè sint efficaciores, quàm quas olim fundebant in hac vitâ, constat autem quantum Deus etiam viventium intercessionibus tribuerit, et utiliter nos fratrum preces nostris conjungi expectamus : non video quomodò crimini dari possit compellere felicem animam vel sanctum angelum, ejusque intercessionem vel auxilium postulare... præsertim si cultus ille consideretur tantum ut exigua accessio summi illius, qui in unum Deum rectè dirigitur, etc. » Demùm Thom. Brown, dum disserit de medici religione, concludit in rem nostram : « Ad eum quod spectat, qui rejicit invocationem SS., atque inficiatur ipsos res quæ in terris geruntur agnoscere, eum quæso, ut mihi explicare velit textum hunc Evangelii : *Gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore penitentiam agente.* »

Respondeo : Negò antecedens. Ad primam prob. : Distinguo : Deus per se prospicit necessitatibus nostris, seu dona largitur absque aliorum intercessione, ut plurimum, concedo, *semper*, nego. Sæpè enim legimus in Scripturis Deum ad aliorum intercessionem concessisse, quod alloquin non fuisset concessurus. Hoc autem, productis in medium exemplis, superius ostendimus. Addo hoc argumentum pariter impetere Intercessionem viventium.

Ad secundam : Distinguo : Diffidentia indicium præbemus quæ se teneat ex parte nostrâ tribuo; quæ se teneat ex parte Dei, nego. De paterno enim Dei in nos amore nulla nobis suboriri potest dubitatio, sed ad nos quod attinet, quos gravat sarcina peccatorum, quique nos Dei beneficiis sæpè indignos præbemus, utique opportunum ducimus sanctorum suffragis supplicationes nostras communire.

Ad tertiam : Distinguo : Et dubium de existentia talium sanctorum, aut sanctitatis afficit praxim, quæ accidentaliter est ac res meræ disciplinæ, concedo; afficit cultum ipsum, nego. Tot sancti existunt de quorum existentia aut sanctitate nec ipsi Protestantes dubitant, hos propterea tutò invocare poterunt. Atque hic sedulò animadvertendum est sæpè ab adversariis duo permisceri quæ distingui omninò debent, *acta* nempe sanctorum, et sanctorum quorum acta præferuntur, existentiam. Fieri enim potest ut acta spuria sint, sancti autem reipsà extiterint; e. g., omnes ferè critici recentiores tanquàm supposititia habent Acta S. Dionysii Areopagitæ, S. Mariæ Magdalenæ, S. Marthæ, etc. Numquid propterea ex eo quòd ejusmodi acta ut spuria rejiciuntur, dubitare poterimus de existentia aut sanctitate Dionysii, Mariæ Magdalenæ, aut Marthæ? Porò quod his contigit, pluribus aliis sanctis contingere potuit. Præterea distingui debent sancti, qui invocantur aut coluntur ab universâ Ecclesiâ, ab iis qui cultum non obtinent nisi in Ecclesiis particularibus. De nonnullis istorum forsitan aliquando dubium suboriri posset; ast de primis nonnisi summâ temeritate dubitaretur.

Ad quartam : Distinguo : Si exclusivè singulis sanctis aliquod tribueretur beneficium ipsorum intercessione obtinendum, tribuo; si pro divisione gratiarum, quas, ut loquitur Apostolus, Deus dividit prout vult, unus præ alio invocetur pro singulari dono, quo unusquisque à Deo præditus est, nego. Frustra propterea hic stylum oratorium exercent Pro-

testantes, aut etiam increduli in recensendis sanctis, qui vel ad peculiare morbos depellendos, vel ad peculiare beneficium impetrandum invocari solent. Albert. Fabricius in Bibliographiâ antiquariâ cap. 8, § 23 et seq., plures insumit paginas in catalogo texendo sanctorum tutelarum, et præfecturæ, ut ipse vocat, sanctis in Ecclesiâ Romanâ tributæ. Ex eo proinde prout sicut scriptoribus Protestantibus, qui eum subsecuti sunt, repertorium quærere ut illuderent Catholicis. Ast ejusmodi ars apud cordatos auctores adeò viluit, ut si excipias gregarios quosdam nullius nominis scriptores, vix jam reperiatur, qui ad eam confugiat.

Ad quintam : Distinguo : Sancti impetrare nihil possunt ex meritis præsentibus et propriis, concedo; ex meritis Christi, vel meritis propriis antecedentibus, seu veriùs ratione amicitie et charitatis perfectæ, quâ cum Deo copulantur, nego. Neque enim docent Catholici sanctos gratias à Deo obtinere merito strictè sumpto, seu *de condigno*, ut vocant; sed solum docent eos impetrare precibus suis merito *de congruo*, quod fundatur in amicitia, quâ feliciter cum Deo fruuntur, prout et sancti viventes pariter impetrare possunt.

Dices : Catholici à B. Virgine, quam interdum *deam* vocant, immediatè dona et gratias poscunt; e. g., cum ei has preces dirigant : *Mala nostra pelle; Jesum post hoc exilium ostende*, aliasque ejusmodi non paucas, ut cum eam vocant *spem* nostram, etc.; id ipsum dicatur de sanctis reliquis.

Respondeo nunquàm ab Ecclesiâ B. Virginem *deam* esse nuncupatam; quòd si nonnulli eam vocem usurpant, ab Ecclesiâ improbatum sunt (1). Dùm verò vel à B. Virgine vel à sanctis dona aut gratias Catholici exposcere videntur, semper subintelligitur, mediante ipsorum intercessione (2); id ipsum dicatur de

(1) Ita respondet auctor protestans art. cit. Encyclopædiæ Eburoduni (Yverdon) : « Il est pourtant vrai que le titre de *déesse* est échappé à quelques-uns d'entre eux, en parlant de la sainte Vierge; mais ce n'est pas l'Eglise qui a tenu ce langage, ce sont de simples particuliers, » etc.

(2) Juvet et hanc responsionem communire verbis alterius Protestantis, nempe Leibnitzii, qui in Syst. theol. p. 160, ita scribit : « Cum invocantur sancti, auxiliumque eorum expetitur, semper subintelligendum consistere auxilium eorum in precibus quas pro nobis magnâ efficaciam fundunt, quemadmodum et Bellarminus notavit : *Juva me, Petre* » aut *Paule*, nihil aliud significare debere,

eo quod opponunt adversarii de spe aliaque ejusmodi, quæ nullum alium sensum patiuntur.

Si quis cuperet monumenta antiquitatis consulere pro cultu, invocatione et intercessionem sanctorum ex re lapidariis, adeat I. B. Gener Theol. scholas.-dogm. Romæ 1773, tom. 4, p. 194, seqq. Plura alia nuper effossa dabit cl. Nic. Wiseman. *Lectures on the principal*, etc., seu: Lectiones circa præcipuas doctrinas et usus Ecclesiæ catholicæ. Lond. 1836; tum ejusdem: Epistolæ ad Jo. Poynder circa ejus opus: *Papismus in concordia cum paganismo*, ibid. 1836, p. 38, seqq. Hic adnoto Middletonio, Poyndero in parallelismo, sive collatione instituendâ inter ritus et usus Ecclesiæ catholicæ cum ritibus et usibus ethniciismi prævisse Marangonum in op. *Delle cose gentilesche e profane trasportate ad uso ed ornamento delle chiese*: In-4º. Romæ, 1744; licet mente longè diversâ. Adeo verum est Catholicos nihil timere ex ejusmodi parallelismo (1)!

CAPUT IV.

DE RELIQUIARUM CULTU.

Reliquiarum nomine, severiori sensu seu primario, sanctorum exuvias, cineres, ossa, etc., sensu autem latiori seu secundario, quidquid ex iis quæ ad eos pertinuerunt, ac de se aptum est ad piam eorundem sanctorum excitandam memoriam, significare consuevimus. Magno istas in honore ac pretio Catholici habent, qui propterea insimulantur à Protestantibus velut superstitiosi. Germanum Ecclesiæ sensum circa sacrarum reliquiarum cultum adversus eosdem novatores concilium Tridentinum adstruit his verbis: «Sanctorum et martyrum, et aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quæ viva membra fuerunt Christi, et templum Spiritûs sancti, ab ipso ad æternam vitam suscitanda et glorificanda, à fidelibus veneranda esse (episcopi doceant); per quæ multa beneficia à Deo hominibus præstantur; ita ut affirmantes, sanctorum reliquiis venerationem atque honorem non deberi; vel eas, aliaque sacra monumenta à fidelibus inutiliter honorare, quam, ora pro me, aut juva intercedendo pro me.» Vide de hoc argumento Scheffmacher S. J. *Lettres d'un théologien de l'université catholique de Strasbourg sur les six principaux obstacles à la conversion des Protestants*. Strasbourg 1732. *Quatrième lettre sur l'invocation des saints*.

(1) Vide et Zaccariæ dissertationem de veterum Christianarum Inscriptionum usu, in nostri Theologiæ Cursus tomo 5.

TH. VIII.

rari; atque eorum opis impetrandæ causâ sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandos esse, prout Jampridem eos damnavit, et nunc etiam damnat Ecclesiæ, » sect. 25, de invoc., etc. Totum porro relativum esse ejusmodi sacrarum reliquiarum cultum jam admonuimus. Ad expositam igitur Ecclesiæ catholicæ doctrinam vindicandam ste accedimus.

PROPOSITIO. — *Sanctorum reliquæ et monumenta utiliter ac piè à fidelibus honorantur.*

Ad fidem catholicam pertinet, ut ex auctoritate concilii Tridentini declaratione constat.

Religiosi autem hujus cultûs et honoris vestigia in Scripturis passim reperiuntur; missa verò facientes quæ in veteri Testamento occurrunt (1), Mathi. 9 sanata describitur mulier illa hæmorrhœissa, quæ solam Christi vestimenti umbram magnâ fide tetigit; Act. 5, 15, infirmi in plateas ejiciebantur, ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis, et cap. 19, 12, legitur quoddam super languidos deferrentur à corpore ejus (Pauli) sudaria, et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur.

Atque hinc factum est, ut ab ipsis Ecclesiæ primordiis maximo semper in pretio ac honore sanctorum exuvias habuerint Christi fideles. Ne autem confusionem pariat congeries documentorum quæ pro sacrarum reliquiarum cultu exhibent tria priora Ecclesiæ secula, ea in peculiarias classes distribuimus, quæ totidem invictissima argumenta suppeditant adversus Protestantes.

Prima itaque horum documentorum classis complectitur Christianorum sollicitudinem in sanctorum reliquiis colligendis, cujus testis est Epistola Ecclesiæ Smyrnenensis, quæ refert Christianos omnes sollicitos fuisse in colligendis S. Polycarpi reliquiis (ut communicarent sancto cadaveri) (2), hoc est, ut eas cultu re-

(1) Exod. 13, 19, coll. Eccli. 49, 18; 4 Reg. 13, 21, coll. Eccli. 48, 14; 4 Reg. 23, 17, 18.

(2) Κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκί, ut habetur apud Euseb. Hist. Ec. l. 4, c. 15. Quæ quidem phrasis de sumpta est ex Apostolo Rom. 12, 13, jubente sanctorum necessitatibus communicare. Hic autem locus in primis notabilis est, ut observat Valesius, quippe qui vetustissimam Christianorum consuetudinem, ac præterea rationem ejus ostendit. Ideo enim reliquias martyrum aliquas habere tanto studio optabant, ut cum iisdem etiam mortuis communicarent. Nec contenti eâ communione sanctorum quam catholica Ecclesia proficitur, per fidem scilicet, spem et charitatem; per sacras etiam eorum

ligioso prosequerentur. Id ipsum legimus in Actis S. Ignatii M., in quibus ejusdem reliquiae ingenti curâ nec sine vitæ discrimine à Christianis collectæ, vocantur « Thesaurus inæstimabilis Ecclesiæ relictus » (1), ut plurima alia ejus generis omittam. Testes insuper receptæ istius sollicitudinis sunt ipsi fidei christianæ hostes, qui fassi sunt vereri se, ne Christiani, relicto Christo, Polycarpum deinceps adorare inciperent. Vide Epistolam Eccl. Smyrn. apud Euseb.; hinc martyrum cadavera, ne à Christianis colerentur, gladiatorum corporibus commiscebant, in amphitheatris feris, in aquis piscibus ut vorarentur exponebant; ac ne quidpiam eorum superesset, quod Christiani colere possent, eadem comburere et cineres in ventum dispergere consueverunt. Vide Trombellium de Cultu sanct. diss. 7 et 8.

reliquias et pignora cum ipsis communicare cupiebant. Itaque eorum reliquias in cœmeteriis honorificè condebant; ibique quotannis convenientes, anniversarium martyrii diem celebrabant, hæc ratione cum defuncto martyre perpetuò communicantes, ut testatur hæc ipsa epistola. Certè Optatus lib. 2. Schismat. Donat. p. 48, ed. Albaspin. Paris, 1631, illud Apostoli, prout olim legebatur Rom. 12, 13, « memoriam sanctorum communicantes » ita interpretatur, ut idem significet quod offerre ad sepulcra martyrum. Nec aliter sumit Hilarius in lib. contra Constantium sub finem. De hac communione loquitur Marcellinus presbyter in libello precum ad Valentin. imperat. Et hæc quidem de cultu publico reliquiarum, quæ in cœmeteriis recondebantur. Fuit et alius mos subsequenti ætate, ut singuli fidelium reliquias martyrum quascumque nancisci potuerint, domi honorificè servarent. Vide Vales. loc. cit.

(1) Apud Ruinart. Acta MM. sinc. p. 19, ed. Veron.: *Θεσαυρὸν ἀτίμητον τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ καταλείψαντα*. Ubi animadvertendum ex his ipsis actis constare tantum exiisse primis fidelibus martyrum reliquias colligendi studium, ut evidenti quandoque se mortis periculo exponerent. Legitur enim, lib. n. 5, optasse S. Ignatium « ut nulli fratrum gravis « fieret ob suarum reliquiarum collectionem. » Prudentius describit inaginem à se Romæ visam in catacumbis martyrii S. Hippolyti, in qua plurimi cernebantur Christiani reliquias colligentes. In musæo Christian. antiquit. ad Vatican. omnia asservantur instrumenta quibus pagani martyres exercruciverunt atque laniarunt; plura item ex illis collecta invenire est in nostro musæo kircheriano Coll. Rom.; in omnibus ferè antiquis hujus urbis ecclesiis nonnulla suis documentis munita instrumenta occurrunt. Argumento igitur est Christianos antiquiores permagni ea fecisse, imò et in veneratione habuisse, ut apertè liquet ex verbis S. Leonis M. in Natal. S. Laur.: « Nam quid « non ad victoris gloriam ingenium tuum repperit, quando in honorem transierunt triumphi « etiam instrumenta supplicii? »

Altera classis complectitur monumenta erecta super reliquiis sanctorum, cujusmodi erant cubicula, martyria, memoriz, altaria, de quibus latè scribit Baronius (1). Inter hæc autem monumenta præcipuam venerationem ac celebritatem semper obtinuerunt, quæ Romæ erecta sunt in honorem apostolorum Petri et Pauli super eorum cineribus. Hæc porro à Christianis jam tempore S. Zephirini ostendebantur ad confundendos hæreticos, ut testatur Eusebius. Ossa S. Polycarpi « gemmis « pretiosissimis chariora (ut legitur in cit. « Epist. Ecclesiæ Smyrnenis) et quovis auro « pretiosiora sepulta sunt ubi decebat. » Quo in loco convenientibus Christianis ejus martyrii diem celebrabant.

Tertia classis exhibet studium primorum Christianorum atque Ecclesiæ universæ in discernendis martyrum cineribus à reliquorum fidelium exuviis. Ut enim distinguerentur martyrum corpora, solebant apponere super eorum sepulcris palmæ effigiem, interdum verò piscis aut columbæ unâ cum vasis vitreis seu ampullis plenis sanguine, ut apud Bosium, Rom. Sotter. l. 1, cap. 20, et l. 3; Aringhium, Roma subterranea novissima, tomo 2, l. 4, c. 48, videre est, atque Boldettum, qui insuper eadem signa velut specificas martyrii notas adstruit ac tuetur adversus Mabillonium et Papebrochium, Osservazioni sopra i cimiteri de' santi martiri lib. 1, cap. 58, seqq., præsertim verò cap. 45. His sæpè adiciebant inscriptiones ac monogrammata, de quibus pariter datâ operâ scripsit cit. Boldetti.

Quarta demùm classis comprehendit obsequia, quibus primi Christiani sanctorum reliquias prosequerentur. Hæc autem erant sacrificia, quæ in ipsorum honorem Deo offerebantur super eorum sepulcris, ut ostendit laudatus auctor, c. 10. Hujus consuetudinis monumenta indubia exhibent Acta S. Stephani papæ, et Constitutiones apostolicæ (2).

(1) Ad an. 326, à n. 7 ad 12. Plura etiam in hanc rem scribit auctor minimè suspectus cl. D'Agincourt *Storia dell' arte coi monumenti*. Prato 1826, 2 vol. circa cubicula, martyria, confessiones, quæ in subterraneis Rom. inveniuntur cum omnibus insignibus cultus catholici quem Ecclesia hactenus oppressa tyrannorum impotenti dominatu tanquam suavitate verni temporis hilarata è situ ac latebris explicare cepit, ac lacertos suos exerere; hoc est, palam dogmata sua et instituta proferre.

(2) Apud Coteler. op. cit. tomo 1, lib. 6, c. 50, ubi legitur: « Congregamini in cœmeteriis, lectionem sacrorum librorum facien-

Inter hæc obsequia et actus summæ venerationis erga martyrum reliquias reconseri debet osculum, quod imprimabatur martyrum ossibus, quodque celebre evasit ex historiâ Donatistarum. Nam ob indiscretam Lucillæ factionis semine devotionem, quæ os cujusdam martyris non vindicati ante sacram synaxim deosculabatur, originem habuit dirissimum illud schisma, quod per tria integra secula Ecclesiam Africanam afflixit; vide Optatum Milev. Hist. schism. Donat. lib. 1, pag. 40, ed. cit.; idem dicatur de osculo, quod imprimabatur martyrum vinculis. Vide Mamachium (Origin. et Antiquit. Christ. tom. 1, lib. 1, § 27; Ruinart. præf. gener. in Acta MM., § 70. Porro osculum, ipso Beausobrio satente (1) nisi ratio habeatur intentionis illud imprimantis, summus erat ex naturâ suâ venerationis et adorationis gradus. Concludendum igitur ex his omnibus, aliisque non paucis, quæ consultò ne longior sim silentio prætereo, colligi aut universam Ecclesiam ab ipso ævo apostolico ac proinde ab institutione suâ, idololatram ac supersticiosam fuisse, quod nec adversarii admittunt, aut piam sanctamque esse sacrarum reliquiarum venerationem, quam ex apostolicâ traditione semper Ecclesia professâ est.

Ad hæc accedit ratio ipsa, quæ ex intimâ rei naturâ, atque ex communi hominum sensu ac agendi ratione petitur. Impossibile enim est, ut quempiam ob dotes quibus fulget, aut gradum quem obtinet, aut præclaram virtutem quâ excellit, amore atque existimatione prosequamur, quin simul in pretio habeamus, quæ ad eum spectant et ejus excitant recordationem. Quare vel ipsi Protestantes summo studio sibi comparant, quod noverint ad aliquem clarissimorum virorum qui magnam de se elatârunt admirationem pertinuisse, ac

« tes, atque psallentes pro defunctis martyribus... eucharistiam offerte in ecclesiis vestris et in cœmeteriis. » Cf. ejusdem Cotelerii notas 72, 75; etenim plura alia asserit documenta hujus antiquæ consuetudinis, et exponit quo sensu diceretur olim psallere et offerre pro martyribus, ostenditque pluribus documentis id perinde esse ac psallere et offerre Deo in gratiarum actionem ob victoriam ipsâ concessam, eis gratulari, etc.

(1) Hist. de Manich. et du Manichéisme t. 2, p. 661, ubi de osculo scribit: « Le baiser fut chez les anciens idolâtres une des cérémonies de l'adoration; » et p. 663: « La cérémonie de baiser jusqu'au pavé des temples était le plus haut degré de l'adoration, et la plus profonde humiliation d'une pure créature raisonnable pût descendre. »

de illius possessione gloriantur (1). Quidni igitur idem seramus judicium quoad illos quos novimus omni virtute excelluisse, et amicos Dei fuisse, ac præterea cum Deo regnare credimus? Religio ea suppeditat inclementia, ut in pretio habeamus sanctorum exuvias, qualia profectò nulla alia aut moralis aut politica virtus suppeditare potest. Docet enim nos eas ad illos spectasse, qui viva jam fuerunt membra Christi Jesu ac templa Spiritûs sancti, eas olim fore excitandas, ut unâ cum animabus in cœlis gloriâ æternâ coronentur. Promovet præterea reliquiarum sacrarum cultus in Christi fidelibus ardens studium sanctos imitandi. Hinc Deus ipse ad hunc cultum magis ac magis honestandum innumera prope ac ingentia miracula patravit, quorum testes oculos se exhibent Patres gravissimi atque sanctissimi, Ambrosius, Augustinus, uterque Gregorius, Joannes Chrysost., Hilarius, Paulinus, Asterius, Theodoretus, Eulogius, aliique permulti, quos recenset ac expendit Petavius (2); quique ea referunt ut facta vulgatissima et coram populi immensâ multitudine quandoque patrata.

Hic porro animadvertendum est, argumentum, quod ex miraculis ducitur à Deo patratis per sanctorum reliquias, hûc demùm referri, ut necesse sit aut nos fateri, reliquiarum venerationem omni superstitione vacare ac Deo acceptam esse, aut ad unum omnia quæ perhibentur miracula persanctorum exuvias patrata rejicere tanquàm totidem fabulas. Posteriorem hanc dilemmatis partem amplexi sunt Dalæus, Middleton et Gibbon cum Beausobre. Ast præterquàm quòd hæc agendi ratio nos cogit admittere aut hebetudinem atque mentis stuporem qui vel puerum dedeceret, aut fraudem ac manifestam *sycophantiâ* notam in tot sanctissimis ac doctissimis viris, Ambrosio scilicet, Augustino, Hilario, Paulino, Jo. Chrysostomo, Astorio, Theodoretò, Eulogio aliisque prope innumeris, qui omnes spectatissimi sunt antiquitate, integritate, eruditione, ac doctrinâ; numquid omnia quæ referuntur

(1) Profectò cum ipsi in Italiam veniunt, magnâ sedulitate inquirere solent aliquid ex iis quæ olim ad aliquot præstantiorum virorum pertinuerunt, adeò ut secum deferant vel ipsorum libros, vel chartulas, aut instrumenta, imò etiam quiddam parietis ex cubiculo quod illi incoluerunt, aut aliquid ejusmodi.

(2) Lib. 14 de Incarn. cap. 13, seqq. Vide etiam Ruinart. l. c., § 71; Mabillon, præf. in sec. 2, Benedict., n. 70, seqq.

miracula censi debent impossibilia. Inversuilia et absque exemplo in sacris litteris? Qui voluit honorem conciliare Petro et Paulo adhuc in carcere mortis hujus detentis, ita ut ingentia patrala fuerint prodigia ad umbram Petri (Act. 5), et ad contactum semicinctiorum corporis Pauli (Act. 19), non potuit eadem operari per *vasa possessa in honorem usque ad mortem ab his ipsis sanctis*, postquam eos in coelis coronavit? Quid in hoc quod fidem superet aut risum moveat excogitari potest? Vide tom. 2 de Unitate eccles., lib. 12, cap. 29, FF. de Walemburch. Colon. Agrip. 1671. Vide etiam Petav. l. c.

Quod demum spectat ad validissimum præscriptionis argumentum, quod exsurgit pro sacrarum reliquiarum veneratione ex usu seu praxi ubique receptâ in universâ Ecclesiâ seculis IV et V, et confessione ipsorummet Protestantium, recolantur quæ cap. 1, prop. 2, adnotavimus, cum huc pariter referantur.

Difficultates.

I. Obj. : 1° Deus Moysis corpus abscondit ne ab Hebræis coleretur; ergo facto ipso ostendit nullum cultum sanctorum cineribus esse deferendum; 2° et reverâ Christus Pharisæis exprobrat erectionem monumentorum in honorem prophetarum illis verbis : *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui ædificatis sepulcra prophetarum et ornatis monumenta iustorum*, Matth. 23, 29. Ergo.

Respondeo ad primum : Distinguo antecedens : Abscondit Deus corpus Moysis ne à Judæis cultu superstitioso coleretur, tribuo; ad damnandum reliquiarum cultum, nego. Transmissimus autem primum distinctionis membrum, cum non certò constet quo demum fine Deus voluerit latere Moysis sepulcrum, cum ipsemet seu per angelos Moysis corpus sepeliverit, ut ibid. legitur. Vide Natal. Alex., diss. 25 in sec. 5, q. 1, assert. 1. Verum et hoc dato, cum nimis populus ille propensus esset ad idololatriam, ideo rectè Deus voluit quodcumque objectum scandali ab oculis ejus remove.

Cæterum accuratè dogma à disciplina distinguendum est; illud nobiscum retinebant Hebræi, licet circa usum aut disciplinam, quâ actu alicujus prophetæ aut sancti alterius viri reliquæ honorantur, diversâ ratione se gesserint ob motum nuper allatum. Sanctorum porrò reliquias honore dignas esse non semel

Deus in veteri Testamento factis ipsis significavit; ut cum ad contactum ossium Elisæ mortuum excitavit (4 Reg. 13, 21); de quo Eccli. 48, 14, dicitur : *Mortuum prophetavit corpus ejus*; aut cum per Elisæ pallium Jordanis fluente divisit (4 Reg. 2, 14). Quod cum optimè intellexerit Josias, cum pervenisset ad sepulcrum prophetæ, qui altaris Bethel destructionem prædixerat, dum cæterorum cineres dispergeret, venerationis gratiâ erga virum sanctum intactum ipsum reliquit dicens : *Dimittite eum, nemo commoveat ossa ejus* (ib. 23, 18). Spectatâ tamen illius populi indole, temperamento quodam opus erat circa rationem ejusmodi honorem ac venerationem tribuendi. Vide FF. de Walemburch., loc. cit. § 15 et seqq.

Ad secundum : Distinguo : Id est, hypocrisis ac perversam eorum agendi rationem, concedo; erectionem ipsam in se spectatam, nego, ut colligitur ex verbis Christi immediatè sequentibus : *Et dictis : Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum... et vos implete mensuram patrum vestrorum*. Appositè propterea S. Joan. Chrysost. ita Christi Domini objecta verba exponit, homil. 74 in Matth. n. 1 : « Non quia ædificant, nec quia patres suos accusant, *væ illis* dixit; sed quia ita facientes et ita docentes patres suos condemnare audebant, cum ipsi pejora committerent. » Sanè nunquam improbatum fuit Simon eò quod parenti suo Mathathie ac fratribus suis magnificum extruxerit sepulcrum in Modin. (1 Mach. 13, 27, seqq.)

II. Obj. : 1° Alium extat circa sacrarum reliquiarum venerationem silentium apud Patres trium priorum seculorum, etsi dimicare deberent adversus Gnosticos martyriorum refragatores. 2° Nec nisi tardiùs inductus est ritus condendi reliquias martyrum sub altaribus, eas gestandi in publicis supplicationibus, aut in thecis collocandi, aed statim terræ mandabantur à vetustissimis Christianis martyrum corpora, ac diligentissimè sepeliebantur. 3° Quinimò Patres ethnicis exprobrabant sepulcrorum et mortuorum religionem, altarium et templorum super sepulcris consecrationem, ut Clemens Alex., Tertullianus, Minutius Felix, alique passim : ergo ex ethnicis superstitiosis hic cultus ad Ecclesiam pervenit.

Resp. ad primum : Distinguo : Quod tamen silentium abundè suppleant facta publica ac

tentatissima quæ superius commemoravimus, concedo; aliter, nego. Longè profectò validiora sunt ad aliquid probandum facia ipsa, quàm singularia testimonia. Innumera porrò facta, tribus prioribus Ecclesiæ seculis ac documenta occurrunt quæ invictè Ecclesiæ fidem ac praxim per id temporis obtinentes circa sacrarum reliquiarum venerationem ostendunt, ut ex allatis probationibus evincitur. Nec aliter Patres sentire potuisse circa ejusmodi cultum vel ex eo probatur, quòd inseparabilis sit sacrarum reliquiarum veneratio à veneratione quam hi ipsi Patres erga sanctos profitebantur; altera enim ex altera profuit, ita vel ipsius naturà exposcente.

Quòd si hæreticis resurrectionem impugnantibus non opposuerunt Patres receptum reliquiarum cultum, idèò est, quia ipsum urgere non poterant adversùs illos qui indirectè saltem rejiciebant pariter dogma istud, cujus velut fundamentum est futura corporum resurrectio. Idipsum dicatur de iis qui adversùs Gnosticos disputabant. Etenim si Gnostici martyris refragabantur, à fortiori oppugnare debebant martyrum cultum, eorumque reliquiarum venerationem. Vide Muratorii Dissert. de Sanctorum MM. natalibus Mediol. 1697, tom. 4 *Anecd.*, p. 195.

Ad secundum : Distinguo : Ita exposcentibus rerum adjunctis, non omnes ritus qui postea obtinuerunt, adhibebantur in reliquiarum veneratione, concedo; illi saltem ritus non vixerunt quos rerum adjuncta patiebantur, nego. Et hic pariter distingui debet dogma à disciplinà. Idem tribus prioribus seculis dogma vixisse post allata documenta in dubium revocari nequit. Disciplina autem ad quam ritus diversi referuntur, varia esse potest prout postulant aut ferunt diversa temporum, locorum, aut personarum adjuncta. Jam verò quomodò potuissent primi Christi fideles, dirissimà sæviēte persecutione, in publicis supplicationibus deferre martyrum reliquias? Cavere præterea debebant à nonnullis ritibus usurpandis, ne ethnicis, inter quos agebant, ansam eos calumniandi præberent. Quæ tamen pro temporum angustiis præstare potuerunt ad propria sensa erga sacras reliquias patefacienda non omisere, ut superius dicta ostendunt. Datà autem Ecclesiæ pace, illicò publicas hujusmodi cultus testimonies varià ratione exhibuerunt, iis ipsis probantibus, qui ad tertium seculum pertinuerunt. Innumera prope habentur do-

cumenta, quibus constat vix datà per Constantinum Ecclesiæ pace illicò summo honore ac publico cultu sanctorum reliquias ubique prosecutos Christianos fuisse. Huc referuntur expostulationes Fausti ac Vigilanti, qui ærè ferentes sanctorum exuvias tot honoris significationibus coll, criminali sunt Ecclesiam, quòd verteret Idola in martyres. Audiatur S. Hieronymus scribens adv. Vigil. n. 5 : « (Vigilanti) martyrum reliquias pretioso operiri velamine : et non vel pannis, vel cilicio colligari, vel projici in sterquilinum.... Ergo sacrilegi sumus, quando apostolorum basilicas ingredimur? sacrilegus fuit Constantinus imperator, qui sanctas reliquias Andreæ, Lucæ et Timothei transtulit Constantinopolim? » etc. Alia plura vide apud FF. de Walemburch, l. c.

Ad tertium : Distinguo : Veteres Patres mortuorum ac sepulcrorum religionem ethnicis exprobrabant, utpote ex propriis eorum principis superstitionem, concedo; in se, nego. Ethnicis siquidem idèò illa omnia circa suorum mortuorum sepulcra præstabant, quòd putarent illorum animas oberrare circa sepulcra. « Aut dæmones sive genios ac deos esse » tradit S. Augustinus, lib. 9 de Civit. Dei, c. 11; qui præterea lib. ult. c. 10, refert paganos templa et aras mortuis extruxisse et dicasse velut numinibus, quæ profectò longè abeunt à Catholicorum fide.

Ad id verò quod addunt adversarii de ritibus quos Ecclesia ab ethnicis mutuata est, reponimus, quòd etsi fateremur aliquot ex ritibus quibus sanctorum reliquias cultu prosequimur cum ethnicorum ritibus aliquando fuisse communes, vel ab ipsis ad Christianos pervenisse, nihil tamen proficere adversarios. Ritibus enim, ut ita dicam, materiales, seu per se indifferentes sunt, totamque moralitatem suam ab objecto, adjunctis, ac sine illos usurpantium desumunt. Cùm igitur eorum objectum mutatum sit, cùm diversa planè sit mens, diversus sit finis, quem sibi Christiani in iis ritibus proponunt, evidens est identitatem rituum, si quæ sit, nullà ratione Catholicorum cultui derogare. Sanè Middletonius cum Spencerò censet Judaicos ritus longè ante ab Ægyptiis fuisse usurpatos, atque à Moysè, Deo jubente, fuisse adoptatos (1). In hac hypothesi cultus

(1) Joan. Spencerus de Legibus Hebræorum ritualibus, edit. 3, Lips. 1705, libro 3, quem dissertationibus octo satis prolixis absolvit ad evincendum ritus et mores gentium in legem fuisse translatos, item sacrificia, purificatio-

prædilecti populi Dei, juxta principia quæ adversarii adversus Catholicos urgent, fuisset impurus, superstitiosus ac sacrilegus, quod tamen negant. Ex confessione præterea ipsius Gibbonii, satius fuisset indulgere victoribus christianis, ut per sacros ritus sufficienter purificatis profanorum templorum parietibus, cultus veri Dei expiaret vetus idololatriæ crimen, quâ ratione servata fuissent insignia illa antiquitatis monumenta, quod reipsâ pluribus templis factum est (1). Jam verò quod in templis, in multis pariter gentilium superstitionibus contigit, inquit card. Baronius (2), ut earum usus sacris ritibus expiatus et sacrosanctus redditus in Dei ecclesiam laudabiliter introductus sit. « Deus enim, appositè inquit S. Joan. Chrysostomus ob deceptorum salutem ac coli passus est per ea, per quæ demones illi tante coluerant, aliquantò in melius inflectens, ut eos paulatim à consuetudine reduceret, et ad altiorem philosophiam perduceret (3). » Quare Beausobrii, Middleto-

nes, neomenias, arcam et cherubim, templum, urim et thummim, hircum dentium emissarium. Hoc porro constituto, illud validissimum in rem nostram conficimus argumentum : Vel Spencerus opere suo propositum quod sibi præstituit, assecutus est, ostendendo rituum Mosaicorum et Egyptiacorum identitatem vel non. Si primum dicas, ergo, infero, identitas rituum paganorum cum ritibus à Deo probatis, imò et adscitis, non officit Religionis sanctitati, ita ut tanquam superstitionis hæc haberi possit; sin alterum affirmes, ergo : similitudo quæ intercedit inter ritus profanos et sacros tanta esse potest ut identici videantur, quin tamen inferri possit alios ab aliis depromptos fuisse aut derivatos; neque similitudo, aut etiam identitas materialis rituum ullam arguit inter ipsos necessitudinem, ut propterea ritus, quos usurpat Ecclesia catholica in sanctorum cultu, accusari queant superstitionis aut idololatriæ. Quodcumque se veriant adversarii, hæc demùm deveniendum est. Perperam igitur Beausobrius et Middletonius cum gregariis auctoribus qui eos secuti sunt, allaborarunt in parallelismo instituendo inter ritus paganos et ritus catholicos, ut hos insinulent superstitionis et idololatriæ reos.

(1) Romæ reipsâ potissimum servata sunt ethnicorum templa eâ ratione expiata, inter quæ eminet Pantheon. Sed consulendus de hoc argumento Jo. Marangoni Op. cit. *Delle cose gentilesche*, etc., capp. 43, 44, 51, 52, 53, 54, 55, ubi innumera ferè recenset. Vide etiam D'Agincourt op. cit. tomo II, p. 53, seqq.

(2) In Not. ad Martyr. Rom. die 2 febr. Vide eundem In Annal. ecclesiast. ad an. 46, n. 23, seqq.

(3) Vide eruditam Dissert. P. Fassini. *De veterum quorundam Christianorum nominibus*. Venet. 1772; vld. etiam Muratorii Dissert. 18. *de Veterum christianorum sepulchris*, tom. I *Anec-*

nil, aliorumque qui eos exscripserunt, inopportuna eruditio est, siquidem invicta semper manet responsio Hieronymi ad eandem Faustum ac Vigilantii expostulationem, quam denuò in nos intorquet Gibbonius : « Vertitis idola in martyres. Quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili cum videamur cum idolis honore venerari ? Illud fiebat idolis, et idcirco detestandum est ; hoc sit martyribus, et idcirco recipiendum est. » Lib. cont. Vigilant. n. 8, opp. edit. Valars. t. 2.

Hic porro notandum est SS. Patres dùm adstruunt cultum sanctorum eorumque reliquiarum, sollicitè patefacere Christi fidelibus ingens discrimen, quod intercedit inter cultum quem Deo et cultum quem sanctis deferrebant. Inter cæteros S. Augustinus ut refelleret Faustum, qui immeritò idololatriæ Catholicos insinulabat eò quòd sanctos eorumque exuvias magnifico rituum apparatu colerent, in medium affert argumentum ineluctabile petiit ex sacrificio, quod semper spectatum fuit universali omnium consensu tanquam nota specifica ad recognoscendam et colendam divinitatem. Affirmat propterea S. Doctor à Christianis sacrificium soli Deo offerri, nunquam autem sanctis. Libro siquidem 28 cont. Faust. c. 21, fidenter interrogat : « Quis enim antistitem in locis sanctorum cererum assistens altari, aliquando dixit : *Offere mihi tibi, Petre aut Paule aut Cypriane ?* Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit; ut ex ipsorum locorum admonitione major effectus exsurgat ad acuendam charitatem et in illos quos imitari possumus. Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis et societatis, quo et in hac vitâ coluntur sancti homines Dei..., sed illos tantò devotius quantò securius post superata ceretamina. »

Cùm Beausobrius hoc se argumento premi persentiret, nullam aliam evadendi viam invenit, quam inficiandi ætate S. Augustini panis et vini eucharistici oblationem velut sacrificium creditam fuisse. Ast in hac hypothesi S. Doctor responsum dedisset Fausto sensu communi destitutum. Vide Murator. de Rebus liturgicis cap. 16 et seqq., ubi luculenter ostendit adversus Basnagium perpetuum utriusque Ecclesiæ orientalis et occidentalis consensum in profitendo dogmate de veritate sacrificii in dot. p. 185, seqq. et Saxium in Diss. de SS. Geivastii et Protasii corporibus.

Eucharistiae oblatione. Extat hæc Dissertatio in op. cit. vol. 1. Vide etiam Dissertat. 3 Tout-
tel de doctrinâ S. Cyrilli Illerosolymit. cap. 12.

Jam verò, juxta Beausobrium, « les idées de
« S. Augustin sur le culte des martyrs.....
« sont assez pures (Hist. etc. tom. 2, p. 681),
« mais nous nous tromperions infiniment, si
« nous jugions par-là des idées, et de la prati-
« que des peuples. Il en était du christianisme
« de S. Augustin, comparé à celui des peuples,
« comme du paganisme des philosophes com-
« paré de même à celui des peuples. » Id est,
nos falleremur existimantes omnes Christianos
IV et V sæculi fuisse totidem Augustinos in theo-
logiæ doctrinâ et peritiâ, aut inter hæreticos
vel etiam nonnullos inter Catholicos non existi-
tasse, « qui luxuriosissimè super mortuos bibe-
rent. » (Aug. de Mor. eccl. c. 50), ve-
riusimum est. Ast quòd pastorum et populo-
rum cœtus non haberet ideas satis puras circa
cultum MM. eorumque reliquiarum, hoc
constanter negamus, neque unquam aut Beau-
sobrius aut Gibbonius contrarium evincunt.
S. Augustinus non de se solum, sed in genere
dicit, *quis auditis*, etc., et alloquens gregem
suum, *quando auditis ?.... nunquam auditis,
non fit, non licet* (serm. 101 de divers. c. 7).
Quid porrò commune habent pauci otiosi phi-
losophi sine missione, sine auctoritate, sine
populis sibi commissis, patriâ et ætate inter
se remotissimis cum prodigioso doctorum et
pastorum numero Ecclesiæ catholicæ, ut con-
ferri inter se possint ?

III. Obj. : 1° Superstitiosum est mortuorum
ossa et cineres venerari, in quibus nulla est
excellentiâ, etiam veræ omnes ac genuinæ sah-
ctorum, quæ circumferuntur, reliquiæ suppo-
nerentur; 2° sed quot supposititiæ ! 3° Quo-
nam abusus in earum cultum irrepsère ? Ergo.

Respondeo ad primum : Distinguo : Non ha-
bent mortuorum ossa ac cineres excellentiam
obquam per se et cultu absoluto colantur, con-
cedo ; ob quam colantur cultu relativo, nego.
Habent enim sanctorum exuviæ excellentiam
relativam, quia, ut superius innuimus, fuerunt
corpora eorum, qui viva Christi membra exti-
terunt et Spiritus sancti templa, quique nunc
jam beatâ immortalitate potiti cum Christo
regnant ; propterea et ipsæ aliquando ad æ-
ternam vitam excitandæ sunt et glorificandæ.
Hinc fit, ut quemadmodum absque stultitiæ
labe uti chara pignora habemus res eorum,
quos vel absentes vel extinctos adhuc diligi-
mus, ita absque labe superstitionis honore

prosequamur, seu cultu relativo veneremur
eorum corpora, quorum præclara gesta sha-
picimus et gloriæ gratulamur.

Ad secundum : Aliquot martyrum aut sancto-
rum reliquiæ vel dubiæ, vel supposititiæ sunt,
tribuo ; omnes, aut quot saltem adversarii fin-
gunt, nego. Hoc verò satis est. Hæc porrò dif-
ficultas non attingit cultum ipsum, quem ad-
struimus, sed praxim. Ecclesiæ autem semper
sollicita fuit in veris à dubiis ac falsis reliquiis
secernendis. Tridentina synodus decrevit non
« esse novas reliquias recipiendas nisi reco-
« gnoscente et approbante episcopo, » et qui-
dem cum his cautionibus quas sapienter præ-
scribit sect. 25. Impossibile porrò est omnes
omninò fraudes quæ irrepere possent præcave-
re. Cæterum cum hic cultus totus relativus sit,
ut sæpius monuimus, nullum detrimentum
aut fidellum pietas aut religio capere possunt.
Appositè Leibnitzius : « Quoniam, inquit, pil-
« tantum affectus res est, nihil refert, etiam si
« fortè contingeret reliquias, quæ pro veris
« habentur, supposititias esse (1). » Atque hoc
quidem in hypothesi adversariorum ; cæterum
tot falsæ non habentur, quot ipsi commin-
cuntur. Vide in hanc rem Dissertazioni del
P. Anton Maria Lupi poste in luce da Franc.
Antonio Zaccaria Faenza 1785, tomo 1, Dias. 4,
ubi § 125, seqq., præclare et eruditè ostendit
falsum esse quod à Burneto aliisque cum eo
scriptum est in locis subterraneis (vulgò *cata-
combe*) sepultos fuisse paganos ; neque confundi
debere cœmeteria Christianorum cum *puticulis*
ethnicorum Romanorum.

Ad tertium : Distinguo ; Abusus irreperunt
ex parte privatorum et ideò tollendi ac corri-
gendi sunt, concedo ; ex parte Ecclesiæ, nego.
Religionis corruptelam quovis tempore Eccle-
sia detestata est et emendare curavit. Adde
nihil esse quo interdum homines abusi non sint
aut saltem abuti nequeant. Stultum porrò con-
siliū esset velle rem ipsam tollere ad abusus
omnes præcavendos, qui vel humanâ imbecil-
litate, vel ex destinatâ malitiâ oriri possent.

CAPUT V.

De sacrarum imaginum usu ac veneratione.

Ex præscripto concilii Tridentini, imagines
Christi, Delparæ Virginis et aliorum sancto-
rum in templis præsertim habendæ ac reti-

(1) Syst. theol. pag. 198. Et hinc ruunt om-
nes declamationes nonnullorum Protestantium,
præsertim verò Breckenridge in cit.
controversia.

nendæ sunt, eisque debitus honor et veneratio impertienda : « Non quòd credatur inesse ali-
qua in iis divinitas vel virtus, propter quam
sint colendæ; vel quòd ab eis sit aliquid pe-
tendum; vel quòd fiducia in imaginibus sit
figenda, veluti olim fiebat à gentibus, quæ
in idolis spem suam collocabant, sed quo-
nilam honos qui eis exhibetur refertur ad
prototypa, quæ illæ repræsentant; ita ut per
imagines, quas osculamur et coram quibus
caput aperimus et procumbimus, Christum
adoremus, et sanctos, quorum illæ simili-
tudinem gerunt, veneremur, » sess. 25. Quo-
tiam verò ex sacrarum imaginum hostibus alii
usum ipsum imaginum insectantes eas destrue-
bant et Iconoclastæ propterea nuncupati sunt;
alii verò illarum usum admittentes ad templo-
rum ornatum et decorem vel historiam, cultum
tantùm ac venerationem impugnant, quique
iconomachi vocantur, cujusmodi sunt recentio-
res Protestantes, idcirco adversùs utrosque
doctrinæ catholicæ vindicias sumere debemus.
Ne tamen dicendorum copia confusionem in-
gerat, in duas propositiones rem totam disper-
tiemur, in quarum alterà ex Scripturâ, in al-
terà verò ex traditione probationes catholice
dogmatis promemus.

PROPOSITIO I. — *Sacrarum imaginum usum ac
venerationem licitam ac piam esse sacræ lit-
teræ ostendunt.*

Ac primò quidem ad sacrarum imaginum
usum quod attinet, illum Dei ipsius mandato in
veteri Testamento obtinuisse constat ex iis quæ
Exod. 25, 18, 19, leguntur, cum scilicet Deus
jussit duos extrui aureos Cherubim ex utràque
tabernaculi parte et super arcam testimonii,
dicens : *Duos quoque Cherubim aureos et produ-
ctiles facies, ex utràque parte oraculi. Cherubim
unus sit in latere uno, et alter in altero.* Sic
Num. 21, 8, mandavit Dominus Moysi ut fa-
ceret serpentem æneum ac poneret eum pro
signo; qui percussus aspexerit eum, vivet, ut
illud legitur. At verò serpentem æneum
Christi in crucem elati signum seu imaginem
fuisse, declarat ipsemet Salvator noster Joan.
3, 14, dicens : *Sicut Moyses exaltavit serpen-
tem in deserto, ita exaltari oportet Filium ho-
minis.* Porro si licitus ac salutaris fuit veteris
figuræ usus, quæ futuram Christi passionem
obumbrabat, cur noxius erit et illicitus usus
imaginis Christi in cruce passi?

Non minùs luculenter eadem sacræ litteræ
licitam ac piam evincunt earundem imaginum

venerationem. Arcam enim, quæ Dei præsen-
tiæ symbolum præ se ferebat, maximâ vene-
ratione prosecutos esse veteres Hebræos inter
cætera Josue exemplum ostendit, qui, ut le-
gitur Jos. 7, 6, *scidit vestimenta sua, et promus
cecidit in terram coram arcâ Domini usque ad
vesperam, tam ipse quàm omnes senes Israel.*
Magno præterea apparatu ac religiosa pompâ
eamdem arcam à Davide publicâ ac solemnî
supplicatione translata primùm è domo Ahi-
nadab, ac deinceps de domo Obededom in ci-
vitatem David exhibet liber 2 Reg. cap. 6.
Quinimò ex Ps. 98, 5, patet cultum istum
erga arcam Domini ex Dei ipsius mandato quo-
dammodò profluxisse iis verbis : *Exaltate Do-
minum Deum nostrum et adorate scabellum pe-
dum ejus, quoniam sanctum est. Scabelli autem
nomine arcam significari constat ex 1 Paral.
28, 2, ubi David de seipso dicebat : Cogitavi
ut ædificarem domum, in quâ requiesceret arca
fœderis Domini, et scabellum pedum Dei nostri.*
Vel itaque dicendum licitum ac pium, idè-
que omni prorsùs idololatriæ ac superstitione
immunem imaginum usum ac venerationem,
vel idololatriam ac superstitionem à Deo ipso
præscriptam et commendatam fuisse; quòd si
postremum hoc absurdum ac impium cogitatu
est, immeritò ac per summam calumniam
iconomachi protestantes ineptis obrectatio-
nibus quotidie Catholicis insultant, eosque
traducunt tanquàm totidem idololatrias ac su-
perstitiosos, eò quòd imaginibus Christi, Dei-
paræ cæterorumque sanctorum honorem illum
deferunt, quem Deus ipse quoad arcam et
propitiatorium et verbis et factis in sacrâ lit-
teris commendavit (1). Constat igitur ex dictis
sacrarum imaginum usum et venerationem li-
citam ac piam sacras litteras perhibere; quod
primum nobis ostendere propositum erat.

Difficultates.

Obj. : 1° Deus, Exod. 20, 4, seqq., omnem
imaginum usum et cultum apertè prohibuit,

(1) Dolendum planè est ætate hâc nostrâ,
in tantâ nempe bonarum artium, scientiarum,
ac omnigenæ eruditionis copiâ, quam extol-
lunt præsertim Protestantes, inveniri adhuc
qui obsoletas nœnias refricent deidololatriâ in
cultu catholico, prout factum vidimus à mi-
nistis Gevenensibus in « Catéchisme sur les
principales controverses que nous avons avec
l'Eglise Romaine. » 1821. Multò verò magis mi-
rum esse debet hæc obtrudi ab hominibus qui
rejiunt mysteria omnia Trinitatis, Incarna-
tionis, divinitatis Christi Domini, peccati
originalis, seu ab iis, qui purum deismum
ac rationalismum profitentur.

dicens : *Non facies tibi sculptile , neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper , et quæ in terrâ deorsum , nec eorum quæ sunt in aquis sub terrâ . Non adorabis ea neque coles .* Ergo tam usus , quàm cultus sacrarum imaginum divinæ legi adversantur . 2º Sanè si consuetudo est optima legum interpres , cum synagoga ac veteres Judæorum doctores vi illius præcepti omnem rejecerint cujuscumque imaginis usum ac venerationem , nulla superesse potest dubitatio de sensu hujus primi Decalogi præcepti . 3º Ac reipsâ hoc sensu mandatum istud Patres omnes priorum seculorum interpretati sunt , ut Clemens Alex. , lib. 5 Stromat. ; Tertullianus lib. de Spectac. c. 13 , et lib. de Idololat. c. 3. ; Justinus in Dialog. cum Tryphone ; Origenes lib. 4 cont. Celsum . Horum singulorum testimonia à Dallæo post alios plures objecta confer apud Nat. Alex. diss. 5 in sec. VIII , tum apud Petav. lib. 15 de Incarn. c. 6 . 4º Præsertim cum imaginibus ac simulacris Christianorum ea omnia aptari possint , quæ paganorum idolis cum prophetis Patres citati exprobrabant , quòd scilicet eadem materiâ constarent ac vascula communia , quòd insensibilia ac irrationabilia essent ; quòd denique super illis mures , hirundines , araneæ jocarentur et bidificarent . Ergo .

Resp. 1º : Ergo Protestantes , qui saltem sacrarum imaginum ac simulacrorum usum admittunt , infractores sunt primi Decalogi præcepti ; adductæ enim probationes non minùs venerationem , quàm usum ipsum imaginum impetunt . Viderint ipsi quomodò sibi cohæreant .

Respondeo 2º ad primum : Distinguo : Prohibuit Deus omnem similitudinem et sculptile falsorum deorum , vel earum rerum , quæ pro Deo haberi possent , concedo ; omnem omninò similitudinem ac effigiem absolutè , nego . Et enim id patet 1º ex contextu qui ita se habet : *Ego sum Dominus Deus tuus.... Non habebis deos alienos coram me . Non facies tibi sculptile , neque omnem similitudinem.... Non adorabis ea neque coles : ego sum Dominus Deus tuus fortis , zelotes , visitans iniquitatem patrum in filios , in tertiam et quartam generationem eorum qui oderunt me .* Evidens igitur est hic non agi nisi de imaginibus atque sculptilibus deos falsos , ætra , aut animalia referentibus , quæ tunc temporis ubique gentium ac in Ægypto , et à Zabienis præsertim colebantur , ad quas idololatriæ species hic textus manifestè alludit (1) .

(1) Si hanc expositionem confirmaremus

Ab his autem detertere Deus populum suum volebat . Agitur propterea de cultu latræ , et absoluto , qui nihil commune habet cum dogmate catholico de imaginibus Christi aut sanctorum , quæ coli non debent nisi cultu relativo .

Patet 2º ex eo quòd verba ista unum idemque mandatum constituent de uno Deo colendo , ad deorum , quicumque demùm ii fuerint , eorumque simulacrorum exclusionem ; alioquin non decem , sed undecim essent Decalogi præcepta . Vide Bellarm. lib. 2 de Beat. et Canonis. sanct. c. 7 , n. 3 , seqq. Petav. de Incarnat. lib. 15 , c. 6 , § 3 , seq. , ubi et illud probè notat non esse confundendam imaginem *Εἰκόνα* cum *εἰδωλό* , effigie rei non existentis . Cavendum propterea hic à Roberto Stephano , Scapulâ , aliisque lexigraphis Protestantibus . Cæterùm , ut ad illud à quo discessimus , redeamus , ipsi Protestantes , saltem Lutherani , nobiscum consentiunt in partitione præcepto-

auctoritate Catholicorum , utpote suspectam rejicerent adversarij . Placet itaque eam communire auctoritate auctorum protestantium . Rosenmüller in Scholiis veteris Testamenti in h. l. sic scribit : « Hæc lege ostendere voluit Deus Israelitis , se variarum religionum mixturam , et præter suum etiam aliorum deorum cultum nullo modo probare . Erat enim hæc vulgatissima illorum temporum superstitio , ut homines præter ejus terræ , quam habitabant , Deum , etiam aliarum deos coli posse ac debere putarent : » et in v. 4 , ad illa verba : *Non facies tibi sculptile , etc. , rursum scribit idem auctor .* « Facile intelligitur , non omnes veteri imagines , ut quidam interpretes voluerunt , sed tantùm imagines tum ipsius Dei veri , tum aliorum deorum ; erant enim in ipso templo imagines , e. c. , cheruborum . » Vide Michaelis Jus Mosaic. p. 5 , § 250 . Josephus Antiquit. lib. 3 , c. 5 , § 5 : *Secundum præceptum docet nullius animalis simulacrum adorandum et sanè hoc versu præcipuè innuit videtur animalium cultus inter Ægyptios usitatissimus .* Triplicem , ut ita dicam , Ægyptiorum idololatriam paucis verbis complexus est Philo in libro de Decalogo , etc. Demùm in v. 5 , *non adorabis ea , etc. ,* hæc habet : « Id est , nullo cultu eos afficies , ne legi fraus fiat . Ut nullam omninò imaginem , quæ coleretur , statui voluit Deus , ita non modò inflexionem corporis , sed omnem illarum cultum vetuit : *Ego sum Jova , Deus tuus , Deus perfidiæ in ipsum commissæ impatiens .* Ut NPP de marito dicitur , qui rivalem pati nequit , sic Deus socium in cultu , quem ab hominibus postulat , ferre non potest . Atque hoc ipsum hic significare vult Israelitis ; neque enim se coli tantùm jubet , sed se solum , negatque se passurum sibi alienos deos conjungi , aut partem cultus sibi soli exhibendi in ulla simulacra Deorum alienorum transferri , » vol. 2 , Lips. 1822 . Vide etiam Michaelis Jus Mosaicum p. 1 , § 33 .

rum, ac tria priora ad primam tabulam referunt, septem posteriora ad secundam tabulam; quare et ipsi vers. 3, 5, pro uno eodemque præcepto habent.

Hinc ridendum se prodit procax Breckenridge, dum in controversiâ quam habuit cum Hugues, n. 4, pag. 35; et aliâ sæpè insinuat auctores Catechismi Romani, quod suppresserint aliquot verba *secundi*, ut ipse cum suis *reformatis* vocat, præcepti, quo prohibentur imagines earumque cultus. In omnibus editionibus, quas ipse consulere potui, integra reperi ejusmodi verba. Cæterum adeo puerilia hæc sunt, ut vix commemorari debeant. Effrons hic provocator seculo ad minus toto se à præsentis polemicæ statu dissitum ac non minus catholicæ, quam protestantiæ doctrinæ ignarum ostendit.

Patet 3° ex facto ipso: etenim si Deus quodcumque omnino sculptile, vel similitudinem aut imaginem fieri prohibuisset hoc præcepto, profectò neque arcam, neque cherubim aut æneum serpentem fabricari jussisset; multò minus permisisset populum suum prosternere se coram arcâ, eamque in publicâ supplicatione deferre.

Ad secundum: Distinguo: Si reipsâ de hæc consuetudine ac praxi non interruptâ constaret, esto; si non constat, imò contrarium documenta ipsa evincant, nego. Porro certum est antiquiores Hebræos alio sensu verba Decalogi quæ obijciuntur, intellexisse, ac deduxisse in praxim. Si enim de usu imaginum sermo sit, luculentum exemplum occurrit 3 Reg. 6, 7, in eo quod fecit Salomon in templo Domini in quo extruxit cherubim, leones ac boves, palmas aliæque ornamenta. Deus autem non solum non improbavit ejus agendi rationem, sed gloriâ ac majestate suâ templum implevit. Vide 2 Paralipom. 7, 1, seqq.; ex quo refellitur Josephus Flavius, qui lib. 8 Antiqq. violatæ legis Salomonem accusat, eò quòd in templo palmas, leones et boves collocari curaverit.

Si autem de veneratione loquamur, vidimus quâ ratione se gesserint Josue ac senes Israel, et David cum universo populo. Dixi antiquiores Hebræos; nam non abnuimus synagogam post reditum à captivitate Babylonicâ severiorem hæc in parte fuisse; verum id non tam ex vi legis repeti debet, quàm ex peculiari sollicitudine quam habuit, ne populus in superstitionem delaberetur, quâ factum est, ut tum circa hunc articulum, tum circa alios non

pauca, ad firmiorem legis custodiam constitutiones sanxerit, quas Rabbini vocant *sepen legis divinas*. Quòd refertur jussio illa, c. g., quâ præscribebatur, ut in flagellatione triginta novem tantum ictus infligerentur. Vide Petav. de Incarn. lib. 15, c. 6, § 6, seqq. Non semper eadem Hebræis stetit sententia circa vim primi præcepti Decalogi, et circa imaginum usum. Seldenus in op. de Jure naturæ et gentium juxta leges Hebr. lib. 2, c. 6, ostendit Hebræos à primævâ severitate paululum recessisse.

Ad tertium: Distinguo: Loquuntur citati Patres de ethnicorum idolis ac simulacris falsorum numinum, concedo; absolutè juxta sensum Catholicorum, nego. Ex toto enim contextu patet scriptores illos agere de idololatriâ quam impugnabant; ac proinde tum ex subjectâ materiâ, tum ex adversariorum indole, quos perstringebant, apertè colligitur, ipsos nec verbum habere, quod feriat catholicam doctrinam, prout magis etiam constabit ex inferiis dicendis. Quòd si nonnulli inter ipsos visi sunt sensisse, per primum Decalogi præceptum omnem reipsâ prohibitum fuisse imaginum usum, præterquam quòd non sibi constiterunt (1), reponimus de imaginibus Dei locutos esse, prout censet Natalis Alexander, diss. 6 in sec. 8, § 1, 7, quod inverisimile non videtur pro illorum temporum peculiaribus adjunctis. Etenim cum ethnici deorum suorum imaginibus fingendis assueti essent, Patres in alteram partem deflexerunt.

Ad quartum: Nego. Meritò Patres hæc urgebant adversus ethnicos, qui vel idola totidem deos esse autumabant, vel saltem in illis divinam quamdam putabant inesse virtutem. Hæc enim omnia à Catholicorum fide toto cælo distant, qui nullam intrinsecam excellentiam aut virtutem in imaginibus agnoscunt; alioquin hæc ipsa urgeri potuissent adversus arcam, cherubim et æneum serpentem, siquidem super istis pariter mures et araneæ jocari poterant, et aves nidificare.

(1) Nam Tertullianus, qui in libro de Idololatriâ c. 3, seq., autumaverat Deum in Decalogo omnem prorsus imaginem, ac rei cujusque similitudinem fieri interdixisse in lib. 2 cont. Marcionem, cap. 23, ut se extricet à difficultate sibi propositâ, quòd Deus mandaverit, quòd fieri interdixerat, respondet legem non in totum vetuisse fieri similitudinem aliquam, sed eam tantummodò, quæ ad hoc fieret, ut pro Deo coleretur. Idipsum dicatur de Clemente Alex. aliisque de quibus confer. Petav. loco citato.

PROPOSITIO II. — *Usus ac veneratio sacrarum imaginum ex traditione evincitur.*

Ac primò usum sacrarum imaginum tribus prioribus Ecclesiæ seculis obtinuisse, certa et antiquissima monumenta nullam jam dubitationem relinquunt. Post tot eruditorum labores, qui omnem impenderunt operam in christianis antiquitatibus inquirendis ac illustrandis, talem evidentiam historicam hoc argumentum adeptum est, ut contemni potius quàm refelli mereantur qui adhuc in ejus negatione insistunt. Cùm igitur vix non obruamur ejusmodi monumentorum copiâ, nobis satis erit hic ea indicare, ne longius quàm par sit, in re non necessariâ, excurramus.

1° Pones archæologos compertum est primos Christianos consuevisse symbolis exprimere mysteria religionis imaginum ope. Sanò annulorum referentium imaginem piscis, vel columbæ, quibus christiani viri utebantur, meminit Clemens Alex., lib. 3 Pædag. c. 11, tom. 1, p. 289, edit. cit. (De pisce hæc habet P. Halloixius in *Illustrium seculi secundi script. vitis* p. 143: « Clemens agens de an- « nulla Christianorum obsignatoris, suadet « inter alia, ut piscis figura in illis insculpa- « tur, non aliâ, opinor, de causâ, quàm ut « memores sint aquarum baptismi, in quibus « tanquàm pisciculi, vitam acceperint, in « Christo Jesu post veterem hominem reuati. » Est etiam notissimam, *ⲛⲓⲥ* symbolum olim christiani nominis fuisse, quoddam istius litteræ essent initiales *ⲛⲓⲥⲟⲩ* *ⲭⲣⲓⲥⲟⲩ* *ⲓⲛⲟⲩ* *ⲛⲁⲣⲓⲥⲟⲩ*. Conf. Tertull. de Baptismo c. 1. (Plura ejus rei monumenta proferunt Aringhius opere citato, præsertim toto lib. 3. Ac Buonarro- tius, *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro*, Firenze 1716, qui præterea reliqua veterum testimonia collegerunt.

2° Symbola ista in lapidibus, lucernis, gemmis, picturis, sarcophagis occurrunt, in quibus etiam potiora veteris Testamenti facta expressa reperiuntur, quorum præcipua post Bosium et Aringhulum collegit Mamachius, *Origin. et Antiqq. christ.*, Romæ 1751, lib. 3, cap. 1, § 3, seqq. Ad novî autem Testamenti symbola quod spectat, illustria sunt ea quæ sæpè sæpius in cœmeteriis reperiuntur. Talia sunt Christi imago in monte consistentis, ex quo quatuor flumina originem habent, ejusdemque Salvatoris crucem aut virgam gestantis figuræ, quæ passim etiam in divinis operi- bus conspiciuntur, de quibus eruditè scrip-

sit Bottarius, *Sculture e pitture sacre estratte dai cimeteri di Roma*, Romæ 1757, trib. vot. in-fol. Item imago Christi sub figurâ boni pastoris vel pascentis vel succollantis ovem in vitris, in lucernis, in sarcophagis, in parietibus, in gemmis, in calicibus passim reperitur; plura hujus symboli monumenta proferunt præter laudatos scriptores Boldettus, Casalius atque Ciampinius, Boldetti oper. cit. lib. 2, cap. 11, seqq.; Casalius de veteribus christian. Ritibus, Romæ 1647; Ciampini vetera monumenta, Romæ 1690, p. 1, cap. 17, seq. Hujus præterea consuetudinis meminit Tertullianus, qui in lib. de Pudiciâ c. 7, scribit: « Procedant ipsæ picturæ calicum « vestrorum, si vel in illis perlucebit inter- « pretatio pecudis illius; » et iterum ibid. c. 10: « Si fortè patrociniabitur pastor, quem « in calice depingis. »

3° Ad hæc accedunt vetusta monumenta de aliis symbolis, quibus Christum, resque ab eo gestas prisce Christi fideles expresserunt, ac B. Virginem, angelos, sanctos referunt, necnon figuras animalium, plantarum, domorum, navis, anchoræ, doliorum, aliarumque ejusmodi rerum, de quibus præter citatos auctores fusè scripserunt Blanchinius, in eruditis notis in Prolegomena ad vitas RR. PP. Anastasii Bibliothecarii, 1723, tom. 2, cap. 4, tum ibid. opusc. 16, et alibi passim; tum vol. 3, proleg. opusc. 2; et Fabrettus, *Inscription. antiquar.*, Romæ 1699, cap. 8, pag. 545, seqq. et Fogginius, de Romano D. Petri itinere et Apostolatu, Florent. 1741, exercitat. 20, pag. 453, seqq. et Marangonus *della cose gentilesche*, etc., cap. 72, alique archæologi sacri, quos congescit magno numero Mamachius op. cit. lib. 3, § 20, seqq., et quibus sese adjecerunt qui non ita pridem de pingendi aut sculpendi arte juxta antiqua monumenta scripserunt. D'Agincourt op. cit. *Storia dell' arte*, vol. 4, pag. 69, seqq., plures imagines commemorat à se repertas in subterraneis Rom. elaboratas jam à tempore primæ persecutionis. Ex harum imaginum stylo quem contulit cum imaginibus à se pariter repertis in sepulcro familiæ Nasoniorum, nempe Ovidii, extra portam Pinciam, collegit eas spectare ad sec. 2 æræ christianæ. Ex quo duo inferimus, 1° usum imaginum jam à primo et secundo seculo in Ecclesiâ viguisse, ideoque non à Basilidianis aut Gnosticis hunc usum Ecclesiam mutuatum esse, ut nonnulli recentiores Protestantes inscitè autumârunt,

sed cum ipsâ cœpisse; 2° cultum imaginum, ut animadvertit idem auctor, ab interitu liberâsse artes sculpturæ atque picturæ, quarum Protestantes nunc studiosissimi sunt. Sanè Roma bonarum artium semper extitit domicilium. Sic etiam Winckelmann, de quo postea. Exploratum est igitur, receptissimum penes Christianos fuisse imaginum usum tribus prioribus Ecclesiæ seculis.

Ex hoc porro imaginum usu, quem obtinuisse ostendimus ab ipsis Ecclesiæ primordiis, faciliè colligimus earum pariter viguisse in Ecclesiâ venerationem. Etenim cum imaginum veneratio relativa sit ad venerationem prototyporum, eo ipso quòd Christiani Christum ac sanctos venerarentur, ut ex demonstratis constat, in veneratione pariter habuerunt eorum imagines. Adeò enim hæc inter se connexa sunt, ut unum sine altero vix aut ne vix quidem subsistere possit, quod vel ex ipsâ Protestantium agendi ratione patet, qui cum vellent imaginum venerationem tollere, cultum ipsum sanctorum abstulerunt.

Sed non desunt documenta positiva, quæ ostendant tribus prioribus Ecclesiæ seculis imaginum venerationem viguisse. Constat enim ethnicos passim accusasse Christianos quòd cruces adorarent, quasi in illis (juxta ipsorum principia), divinitas quædam lateret. Sic enim loquitur Cæcilius ethnicus apud Minucium Felicem in Octavio: « Et qui hominem summo supplicio pro facinore puniunt, et crucis ligna feralia eorum cæremonias fabulatur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur; » Biblioth. PP. § 9, edit. Ven. tom. 2, pag. 386; et iterum: « Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, etiam non adoranda, sed subeunda cruce, » ibid. § 12, p. 387. Id ipsum postea object Julianus apud S. Cyrillum, lib. 6 contra eundem, dicens: « Crux lignum adoratis, ejusque signa in fronte formatis, et postibus ædium insculptis; » item Celsus apud Origenem lib. 2, n. 47, ex quo insuper patet ethnicos existimasse, omnes crucifixos à Christianis coli, ut annotant Maurini editores in hoc loco. Evidens proinde est jam ab ipso Ecclesiæ initio coli à Christianis cruces consuevisse, quæ res cum in ethnicorum pervenisset notitiam, effecit, ut illi cruces in deorum numero à Christianis haberi contenderent.

Quod de cruce dictum est, de cæteris imaginibus dici debet, quas in veneratione vete-

res Christianos habuisse, præter ea quæ in medium allata sunt, satis apertè evincit usus eas servandi in ecclesiis, seu cubiculis in cœmeteriis positis. In cœmeterio enim Prætextati adhuc vetus cubiculum ubi mysteria celebrabantur, visitur pictum, in ejus fornice eminet imago Salvatoris; eadem pariter occurrunt in cœmeteriis Callixti, S. Agnetis, Priscillæ, ac sanctorum Petri et Marcellini in viâ Lavicanâ. Præterea id ipsum evincunt vitra, in quibus jam à sec. 3 exhibetur B. Virgo cum puero Jesu *nimbus*, seu aureolis et coronis redimita; his siquidem honore seu cultus significatur, quo B. Virginem in imaginibus ejus primi Christiani prosequabantur. Ant. Maria Lupi S. J., op. cit., tom. 1, dissert. 8, pag. 242, seqq., describit vitrum repertum in cœmeterio Callixti sanguine adhuc adpersum, in quo exhibetur B. Virgo in throno sedens elevato, ac super genibus tenens infantulum Jesum. Infantulo Jesu adstat diaconus cum flabello. Porro tum infantis Jesu, tum B. Virginis caput nimbo, seu aureolâ circumdatum est, quo quidem signo vel primi Christiani sunt ad significandam venerationem peculiarem erga Christum Jesum ejusque matrem. Nimbus enim usurpabatur ab ethnicis ad nomina sua condecoranda: deinceps verò imperatorum imaginibus apponebatur post ipsorum apotheosim. De imaginibus, quæ capita radiatis orbiculis, lunulis, vel corollis prædita exhibent, præter Joan. Nicolai in diss. de *Nimbus*, fuse et eruditè egerunt Buonarruotii *Osserv. sopra i frammenti di vetri*, pag. 65, seqq. et Ciampinius, *vetera Monumenta*, c. 14. Jam verò ostendit Lupius hoc vitrum referri non posse nisi ad epocham persecutionibus Diocletiani, imò et Decii ac Valeriani anteriorem. Plura alia vitra exhibitia imagines Salvatoris, et sanctorum nimbus in capite ornatas, conf. apud Boldetti lib. 1, cap. 39. Ex his igitur aliisque non paucis ejusmodi monumentis, quæ afferri possent, luculentissimè constat tum usum, tum venerationem seu cultum sacrarum imaginum antiquissimum esse, atque ab ipsis apostolicis temporibus ad Ecclesiam pervenisse.

Sed demùm ipsa natura rei ad hanc admittendam sacrarum imaginum venerationem quodammodò nos ducit, imò et impellit. Fieri enim nequit, pro diversâ ratione quâ erga aliquem affecti sumus, amore scilicet aut odio, existimatione aut contemptu, quin

hisdem animi sensibus feramur erga imagines aut simulacra quæ prototypum referunt. Hinc receptum est, ut cum nostrum erga quempiam amorem aut odium patefacere volumus, honoremus aut destruamus illius imagines ac simulacra, quod ex quotidiano experimento fieri comperimus. Quare, si ipsis fatentibus adversariis, principum aut doctorum virorum, et eorum qui bonè de patriâ meriti sunt, ob civile, litterarium, aut naturale ac morale aliquod motivum imagines ac simulacra civiliter honorare possumus, cur Christi et sanctorum imagines ob motivum religiosum religiosè venerari et hanc venerationem externis signis ostendere non poterimus? Militat autem peculiaris ratio pro hac religiosâ veneratione; siquidem nos, utpote sensibus præditi, ita à naturâ comparati sumus, ut imaginibus, quæ sub sensus cadunt, magis permoveamur ad excitandos in nobis devotionis seu pietatis sensus eosque fovendos. Quemadmodum enim turpibus imaginibus mali in nobis affectus excitantur, sic ex conspectu imaginum Christi, Deiparæ aut Sanctorum, magis incalescunt pii animi motus. Velle propterea omnes sacras imagines removere, aut iis debitam abolere venerationem, perinde esset ac igni sacro fomentum subducere et prorsus extinguere.

Ad præcavendas verò difficultates, præstat animadvertere cum Petavio 1° imagines ad Religionis essentiam minimè pertinere, sed ex eorum per se genere esse, quæ ad salutem absolutè necessaria non sunt, ac propterea in potestate esse Ecclesiæ, ut ea vel adhibeat vel abieget, pro eo atque satius esse existimaverit, cujusmodi ea sunt quæ *positivi* vulgò *juris* dicuntur. Hinc pro locorum, temporum ac personarum adjunctis interdum adscitas, interdum verò ablegatas imagines ab antiquis videmus. 2° Quod diximus de imaginibus in se spectatis et earum veneratione, de ritu seu exterioribus hujus venerationis significationibus, pari ratione dicendum esse, cum hæc ad disciplinam spectent, ac subsint Ecclesiæ regimini, quæ eas moderari potest prout magis expedire judicaverit (1). Sanè

(1) Quæ si attendisset Beausobre, minimè ei excidissent quæ habet lib. 2 Hist. cit., cap. 4, § 6, ubi, relictis verbis ex concilio Nicæn. II: *Inducit* (Leucus Carinus) *Lycomedem coronantem imaginem Apostoli, quemadmodum Græci sua idola*; subdit: « Et, si cela est vrai, il faut que le Saint-Esprit ait abandonné dans cet endroit le sacré concile à

comperimus aliis temporibus Ecclesiæ aliud indulsisse quod aliis veterat, cum res tamen in se salva semper consistat.

Difficultates.

1. Obj.: 1° Veteres Patres ethnicis exprobrant simulacrorum cultum; ergo hæc non colebantur à Christianis; alioquin facile ethnicis fuisset hæc ipsa intorquere in Christianos. 2° Adde ethnicos crimini vertisse Christianis quod ipsi « nulla haberent nota simulacra, » apud Minucium in Octavio; eadem objiciebat Celsus apud Origenem lib. 3, n. 17. 3° Neque id christianos apologetas inficiatos esse, qui 4° profitebantur se nec crucem quidem colere, neque aliud quodcumque simulacrum; hinc est 5° quod quatuor prioribus seculis in veterum ecclesiarum instrumentis et sacræ suppellectilis recensitionibus nullæ prorsus imagines occurrant. Ita Dallæus lib. de Imagin.; vide apud Nat. Alex. Dissert. 6, in sec. 8. Ergo.

Resp. ad primum: Distinguo consequens: Non colebantur à Christianis simulacra seu potius imagines (1) eo cultus genere et eâ ratione

« son esprit particulier; car, depuis ce temps, à rien n'a été plus catholique, que la coutume de couronner les images. » Conf. quæ in hunc concilii locum adnotat Christianus Lupus dissert. de septimâ synodo, actione 5, ubi inter cætera scribit: « Paganismi extinctio abstulit offensionem et scandalum, atque ita coronandi ritus ex impio et gentili factus est pius, religiosus, christianus. » Operum edit. Venet. 1724, fol. tom. 3, pag. 243. Addo, hic non agi de definitione concilii, sed de verbis prolatis à solo Joanne monacho. Ita Beausobre abutitur bonâ lectorum fide.

(1) Etsi ad rem ipsam quod attinet, perinde sit imagines ac simulacra habere et venerari, attamen permisceri inter se hæc nequeunt. Usus enim sacrarum imaginum receptissimus, ut vidimus, à primordiis Religionis christianæ fuit, simulacrorum autem rarissimus extitit, ita ut vix de iis documenta inveniamus. Meminit quidem Eusebius Hist. Ecc. lib. 7, c. 18, statuas quam Christo Domino apud Panædem erexerat mulier illa quæ sanata est à sanguinis fluxu; attamen rarior fuit earum usus in ecclesiis. Hinc Græci vix in suis templis statuas habent, contra verò imaginum usus et cultus perinde apud ipsos est ac apud Latinos. Quare mirum esse non debet, si videamus ab ethnicis exprobrari Christianis, quod non haberent *simulacra*, Christianos verò id non inficiari; ast de imaginibus nec verbum occurrit. Cæterum clarissimus Winckelmann *Storia dell' arte presso gli antichi*, Prato 1832, tomo 3, c. 2, § 25, commendat statuam maiorem S. Hyppoliti M. sedentis, quæ in Bibl. ad Vat. reperitur. Putat eam jam à

quæ ab ethnicis colebantur, concedo. Nulla ratione colebantur, subdistinguo: In nonnullis provinciis, tribuo; nullibi, nego. Veneratio enim seu cultus sacrarum imaginum penes Christianos nullus censi potest, si conferatur cum eo cultu quo ethnici idola sua prosequabantur. Ethnici enim simulacra sua cultu absoluto ac supremo, et ingenti apparatu adorabant; Christiani autem, illâ præsertim ætate ne imitari viderentur gentiles, alieni omnino erant ab exteriori illâ pompâ ac ritu. Imagines enim non habebant nisi ut sibi referrent prototypa ad quæ cultum suum referebant, et quidem in ordine ad Deum. Constituto siquidem monotheismo tanquam basi totius Religionis, reliqua non erant nisi adminicula, quibus nonnisi parçè, spectatis rerum adjunctis, utebantur; quandoque etiam nullo modo, ne criminatibus locum darent, aut periculo objicerentur relabendi in superstitionem, à quâ vix emerant per ethnicismi abjurationem. Vide Petavium loco cit. Quapropter ethnici in Christianos intorquere non poterant, quæ isti illis exproabant in simulacrorum cultu.

Ad secundum: Distinguo: Quæ scilicet ipsis innotescerent, concedo; quasi nulla Christiani haberent, nego. Vidimus enim Christianos in cryptis, in cœmeteriis, in ædiculis imagines servasse, ac plurimum cavisse ne in ethnicorum notitiam venirent. Cæcilius propterea querit ab Octavio cur Christiani occultare et abscondere quiddam illud colunt, magnopere nituntur, cum honesta et semper publico gaudeant, scelera secreta sint.)

Addo non magis urgere ejusmodi expostulationem usum imaginum, quam altarium et templorum; etenim sic loquitur Cæcilius, l. c.: « Cur nullas aras habent? Tempia nulla? « Nulla nota simulacra? » Quod tamen adversarii non contendunt.

Ad tertium: Distinguo: Eadem ratione quâ inficiati haud sunt se non habere altaria et templa, concedo; aliâ ratione aut sensu, nego. Certo enim certius est primos fideles et ædes sacras et altaria habuisse, ut innumera illius ætatis documenta testantur (1); attamen cum

tempore Alexandri Severi imperatoris fuisse elaboratam. De hac loquitur pariter Vignoli. Blanchinius autem ejus effigiem exhibet in edit. Anastasii cit., tomo 2, p. 159, seqq.

(1) Vide Ciampini *Vetera monumenta*, qui catalogum exhibet ecclesiarum, quæ vigente adhuc persecutione erectæ sunt tato cap. 18. Fateor non omnia quæ hic auctor profert ad

ad mentem ethnicorum responderent apologetæ, nec vellent res christianas ipsis prodere, ideo non negabant quod ipsis ab ethnicis opponebatur. Porro quod dictum est de altaribus et ædibus sacris, idem dicendum est de imaginibus, quandoquidem eadem ratione circa istas sese gesserunt, cum certum pariter sit ex adductis documentis eas Christianos habuisse, et quidem in ipsis locis sacris, uti ostendimus.

Ad quartum: Distinguo: Profitebantur se neque crucem, neque aliud quodcumque colere simulacrum in sensu adversariorum, concedo; ratione nullâ, nego. Liquet enim ex contextu, se eo tantum sensu affirmasse non colere cruces, quasi deos aut divinitatis partes eas esse existimarent. En verba Octavii apud Minucium Felicem: « Cruces, inquit, nec colimus nec optamus. Vos planè, qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes forsitan adoratis » (1). Ita-

critices severioris amussim redacta esse; attamen nonnulla videntur satis firmata. Verum hoc elenchi dimisso, utpote minus tuto, certo certius est primis seculis ante ipsam persecutionem Diocletiani, Christianos ubique terrarum sacras ædes, seu ecclesias habuisse. Origenes, tract. 28 in Matth. n. 38, testatur ætate suâ ecclesias incensas esse à persecutoribus. Item Hom. 10, n. 3, in Jesu Nave loquitur de ornatu ecclesiarum et altarium. Ecclesiarum pariter meminit Hom. 11 in Numeros. Arnobius lib. 4 adv. gentes circa finem conqueritur immaniter diris ab ethnicis conventicula, in quibus nummus oratur Deus. Lactantius lib. 5, n. 2, refert dirutum templum Dei, quod Nicomedie erat; ibid. n. 11, loquitur de Ecclesiâ in urbe Phrygiæ ab ethnicis jussu præsidis combustâ. Idem in libro de Mortibus persecutorum, eversas in orbe christiano ecclesias ubertius commemorat. Eusebius item Hist. Ecc. lib. 8, c. 13, et Lactantius iterum lib. cit. de Mort. persec., c. 13, apertè tradunt in Galliis ante Diocletiani persecutionem ecclesias extitisse. Optatus Milev. lib. 2 pag. 42, quadraginta basilicas commemorat, quæ Romæ vivebantur ante eandem persecutionem; meminit ecclesiarum pariter, quæ per id temporis fuerunt in Africâ. Vopiscus in Vita Aureliani epistolam hujus imperatoris exhibet, in quâ mentio fit ecclesiarum Christianorum; et hæc satis sint, ne ea proferam, quæ ex Tertulliano produci possent de Idol. c. 7, et Adv. Valent. cap. 2, et ex Cypriano, qui epist. 53, al. 59, ad Cornel., opponit ecclesiam Capitolio, et altare Domini aris idolorum. Vide edit. Maur. Origenis in not. ad lib. 8, cont. Celsum, n. 17. Nardini Roma ant. lib. 8, c. 11, reg. 14, pag. 415; præterea ostendit Christianos vel ante Alexandri Severi ætatem ecclesias, sive publica templa Romæ habuisse.

(1) § 29. Vide in hunc locum adnotationem Gallandii. Vide etiam Diar. erudit. Ital.

que hoc unum negat Octavius, coll nempe à Christianis cruces, quâ ratione coli ab ethnicis idola solebant, alia non negat, sed silentio præterit. Idipsum patet ex contextu Apologetici Tertulliani, ubi irridet gentiles, qui rudem palum informeque lignum deam, scilicet Palladem Atticam, aut Farream Cererem esse dicebant, Deique propterea loco habebant: « Nos, ait ipse, si fortè, integrum et totum Deum colimus » (1); perinde ac si diceret: Si crucem, ut vos asseritis, velut Deum colimus, quod falsum est, non palum rudem (cujusmodi Pallas Attica erat aut Ceres Farrea), qui pars crucis sit, sed integram crucem, atque adeò integrum Deum adoraremus.

Ad quintum: Distinguo: In illis peculiaribus ecclesiis quarum suppellectilis recensio conservata est, tribuo; in nullis omninò, nego. Nam hæc assertio est contra factum luculentissimè demonstratum. Fieri proinde potuit, ut in illis provinciis, in quibus ecclesiæ illæ constitutæ erant, ita exposcentibus rerum adjunctis, nondum introductus esset usus collocandi imagines in templis, prout et in aliis provinciis contigisse videbimus. Recolantur quæ sub finem propositionis adnotavimus.

Attamen non pauca occurrunt monumenta, ex quibus certi efficimur, imagines per id temporis in ecclesiis appendi consuevisse. Præter ea quæ attulimus de ædiculis, Romæ in cœmeteriis erectis, in quibus semper occurrunt imagines vel Christi vel Apostolorum, aliorumque sanctorum martyrum, notum est, quod scribit S. Basiliius epist. 340 de imaginibus ad Julian. Apost.: « Unde et characteres imaginum eorum (sanctorum) honoro et osculor eximè, cùm hæc traditæ sint à sanctis apostolis, nec sint prohibitæ, imò in omnibus ecclesiis nostris depictæ sunt, » opp. ed. Maur. tom. 3, p. 463. Vide etiam Hom. in sanctos quadrag. MM., n. 2, ibid. tom. 2, p. 149. Hinc in septimâ synodo, act. 4, Gregorius Pessinuntis episc. laudat hæc verba Isidori Pelusiote: *Templi ratio nulla est quod non coronat imago. Exempla plura dabit J. Grancolas in opere: Les anciennes liturgies, tom. 2, 4re partie, p. 62, seqq.*

II. Obj.: 1° Patres hæretici Gnostici et Carpocratiani imaginum venerationem crimini verterunt, ut Irenæus, lib. 1, cap. 25, n. 6, ed.

tom. 27, pag. 394, seqq.; Trombell. de cultu SS. tom. 2, P. 3, p. 373.

(1) Cap. 16. Vide in hunc locum La Cerdæ,

Mass. Epiphanius, hæres. 27, et Augustinus, lib. de Hæres., cap. 7. 2° Quapropter concilium Illiberitanum can. 56, ita constituit: « Placuit picturas in ecclesiis esse non debere, ne quod colitur et adoratur, in parietibus depingatur » 3° Eusebius pariter nefas esse judicavit Christi imaginem pingere, Epist. ad Constantiam August. 4° S. Epiphanius verò scidit in Anablatensi ecclesiâ « velum pendens à foribus ecclesiæ et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cujusdam... » contra auctoritatem Scripturarum, » Epist. ad Joannem episc. Hierosol. opp. ed. Petav. tomo 2, p. 317. 5° Hinc licet Gregorius Magnus in epistolis ad Serenum datis ipsum reprehenderit eò quòd imagines frerit, laudavit tamen ejus « zelum, ne quid manufactum adorari possit, » Epist. 105 lib. 9, indict. 2, ed. Maur. Ergo.

Resp. ad primum: Distinguo: Patres hæretici crimini verterant imaginum usum ac venerationem superstitionem et ab Ecclesiæ sensu abhorrentem, concedo; in se spectatam, nego. Teste enim S. Epiphanio, recensiti hæretici imagines sacrificialis colebant, quod sanè idololatriæ scelus est; cum imaginibus præterea Christi et Apostolorum imagines Homeri, Pythagoræ cæterorumque profanorum conjungebant (1). At ab his omnibus Catholicis longè absunt.

Ad secundum: Distinguo: Vetuit synodus Illiberitana picturas fieri in ecclesiis pro temporum illorum ratione, tribuo; quasi picturas per se illicitas esse putaverit, nego. Transmisimus primum membrum, eò quòd nondum penes criticos exploratum sit quidnam præcisè eo canone synodus prohibuerit, et alii in alias

(1) Hæres. 27, n. 6, edit. Pet. Ea ejus verba: « Sed ejusmodi imagines (Jean Christi) occultas habent, nec non et philosophorum quorundam, ut Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, aliorumque, quibus eas quas dixi Christi effigies miscent, et erectas simul omnes adorant, ad easque gentilium ritus insistant... Quinam verò sunt gentiles ii ritus alii quàm sacrificia, cæteraque generis ejusdem? » Patet igitur hic agi de formali, ut alunt idololatriâ. Iisdem penè verbis utitur S. Irenæus l. c., in quem confer annotat. Feuardenil qui adversus Calvinum et Bezam germanam S. Irenæi mentem tuetur, ostenditque receptum usum et cultum sacrarum imaginum in ecclesiâ tribus prioribus sæculis. Eadem quoque refert Theodoret. lib. 7 Hæret. fabul., qui præterea inter imagines, quas adorabant Carpocratiani, recenset statuas Simonis Magi in Jovis figuram, et Helenæ in Minervæ speciem constructas, S. Augustinus adiecit imagines Pauli et Homeri.

abeant sententias (1). Cæterum dirissimâ persecutione Hispanam ecclesiam adhuc affligente, censuerunt Patres illius synodi ejusmodi adoptare temperamentum, quod tenera Christianorum conditio exposcere videbatur.

Ad tertium : Nego. Quæ enim sub Eusebii nomine circumfertur data ad Constantiam Epistola, genuinus Eusebii sœtus non est. Vide Fetavium, l. 15 de Incarn. c. 15, § 9.

Ad quartum : Distinguo : Ut rudi Anablatensium ingenio consuleret, quibus fortassè periculo esse poterat illa effigies, quo sensu, saltem indirectè affirmavit imaginum usum esse contra Scripturarum auctoritatem, tribue. Per se ac directè, nego. Cum enim nos lateant omnia illius facti adjuncta, difficile est rectum de eo ferre judicium. Nondum fortassè receptus erat apud Cyprios usus retinendi imagines in ecclesiis, prout jam vigeat in ecclesiis Ponti, Cappadociæ, Antiochiæ et Constantinopolis, ut testes sunt Gregorius Nyssenus (2), Basiliius (3), Joan. Chrysostomus (4), cum quibus S. Epiphanius erat communione conjunctus. Non desunt, qui factum istud S. Epiphanius nœvis

(1) Has recenset eruditus card. de Aguirre in Collectione maximâ conciliorum omnium Hispaniæ, Romæ 1693, tomo 4, pag. 562, seqq. Ostendit porro luculentissimè agi in hoc canone de imaginibus Dei, qui profectò prout in se est pingi nequit. Idipsum jam præstiterat doctus Albaspinæus in adnotat. ad hunc canonem in calce opp. S. Optati, p. 208. Quod verba ipsa canonis ostendunt, dum concilii Patres rationem reddunt, quare in parietibus imagines pingi non debeant ; « ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur. » Ubi apertum est agi de eo quod adoratur cultu latræ, nempe Deo. Addo stupidos sese prodere hæreticos, qui tantâ fiduciâ obijciunt hunc canonem, quin advertant, quòd si ageretur de imaginibus sanctorum, ut ipsi contendunt, haberi in eo apertissimum testimonium de recepto tunc temporis sanctorum cultu, quod tamen ipsi omnino inficiantur. Quòd si veritas tantum Dei imagines eo canone velint, hoc ipso causâ cadunt, cum pingi non posse Deum prout in se est, eum nempe qui est immensus, invisibilis, incircumscriptus, uno ore fateantur Catholici omnes. Sed confer de Aguirre in hunc can. Attamen vix est inter Protestantés etiam recentiores, qui non jactet hunc canonem adversus doctrinam catholicam ! De imaginibus Dei, aut Trinitatis symbolicis mox dicemus.

(2) Orat. de S. Theodoro opp. ed. Paris 1615, tom. 2, p. 1011, ubi agit de imaginibus MM. in templo positis.

(3) L. c. ex Epist. ad Julian., in quâ profiteatur præterea se venerari imagines, utpote ab Apostolis traditas.

(4) De laudibus Meletii opp. ed. Maur. t. 2, p. 519.

adscribant ; si tamen verum est, quod plures negant ; vide Bellarm. loco cit. Cæterum novatores ipsi, quos impugnamus, contra auctoritatem Scripturarum imagines in templis retinerent, quod profectò non admittunt.

Ad quintum : Distinguo : Cultu supersticioso et absoluto, concedo ; relativo, prout in Ecclesiâ catholicâ receptus est, nego. Ejus mens patet ex his quæ scripsit ad Secundinum : « Et nos quidem, inquit, non quasi ante divinitatem, ante illam (Christi imaginem) prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed et in throno sedentem recordamur. » Lib. 9, epist. 52, indict. 2, ed. Maur.

III. Obj. : 1° Synodo Nicænæ II, decernenti sacrarum imaginum cultum eruditus restitit librorum Carolinorum auctor ; restitit præterea concilium Francofordiense ex toto fermè Occidente congregatum ; restitit denique conventus Parisiensis. Nicænum ergo decretum occidentalis Ecclesia minimè recepit. 2° Quod quidem meritò factum est ; Catholici enim imagines adorantes prosternunt se coram ligno ac telâ ; invocant creaturas atque à servis, minimè verò à Domino auxilium præstolantur (1). Ergo.

R. Ad primum : Distinguo : Synodo Nicænæ restitit librorum Carolinorum auctor, synodus Francofordiensis et Parisiensis conventus errore facti decepti, concedo ; debitum cultum decernenti, nego. Nempe tam auctor librorum Carolinorum, quàm utraque synodus duplici errore facti decepti sunt ; ac primò quidem in eo, quòd falsò putaverint synodum Nicænâ non fuisse ab Adriano pontifice approbatam ; deinde verò in eo quòd perperam existimaverint, synodum decrevisse eandem tribuendam esse sacris imaginibus « adorationem, quæ sit secundum latræ » et deferretur SS. Trinitati, prout præ se ferebat antiqua barbara versio illius concilii. Utrouque postea errore patefacto, Galli et Germani Nicænum decretum admiserunt. Vide Natal. Alex. diss. cit. §§ 7, 8, 9, 10.

(1) Ita Cellerier in op. : *Sermon sur l'excellence du culte réformé*, Genève 1819, ubi inter cætera scribit : « Dans le culte catholique les Chrétiens se prosternent devant le bois et la toile ; ils invoquent les créatures. C'est des serviteurs et non du maître, qu'ils attendent le secours. » Porro non sine ingenti animi voluptate accept Cellerier, ejuratis sæcæ erroribus, catholicam fidem ante mortem amplexum esse. Utinam ipsum imitaretur Brockenridge, qui eadem opponit !

Quod speciatim attinet ad auctorem librorum Carolinorum atque ad conventum Parisiensem, nonnulli censent cum Pelavio eos reipsâ errasse circa cultum ipsum, mediamque tenuisse viam inter errorem Iconoclastarum et dogma Nicænum, loco cit., c. 16, § 11. Verùm de libris Carolinis confer Tromb. l. diss. 10. Alii autem cum Natali Alexandro existimant Gallos veram fidem tenuisse circa venerationem imaginum, nec disceptasse nisi circa modum adorationis à concilio Nicæno sancitum juxta dicta. Quod quidem nobis verisimilius videtur.

Ad secundum, distinguo : Catholici prosterunt se coram ligno ac telâ, quatenus præ se ferunt imaginem prototypi, concedo; coram ligno ac telâ in se spectatis, nego. Alioquin cum Josue ac seniores prostraverunt se coram arcâ, se prostravissent coram ligno. Cùm aliquis præ gaudio gessit et exiit coram matris aut sponsæ effigie, coram telâ exiliret. Qui expuerat in simulacrum Theodosii, expulset in lapidem, et Antiochenses ac Thessalonicenses qui ejusdem statuas frugerunt, non nisi lapides pariter fregissent ac deiecissent.

IV. Obj. : Quamvis relativus sit Imaginum cultus, non idèò propterea superstitione valet. 1° Enim ethnici relativo cultu imagines ac simulacra prosequabantur, uti ex ipsorum testimoniis patet apud S. Augustinum in psal. 113, atque ex facto ipso, cùm idola multiplicarent, quin deos multiplicatos arbitrantur, nec adèò stolidi erant ut lignum et lapides deos esse existimarent. Patres nihilominus eosdem idololatriæ incusabant. 2° Quare Catholici pariter ejusdem criminis rei sunt censendi, quoniam et ipsi, quamvis imagines et simulacra minimè deos esse putent, agnoscunt tamen excellentiam quamdam in imaginibus, quo fit ut unam præ aliâ colant, longas peregrinationes arripiant ad singulares aliquas venerandas, cùm tamen domi fortassè formosiores possideant; eas velis tegunt, miracula fingunt, aliaque ejusmodi peragere consueverunt, quæ abjectam superstitionem redolent. Ergo.

Respondeo: Nego antecedens; ad primam probationem, distinguo : Nonnulli, quin tamen essent ab idololatriâ immunes, tribus; ethnici generalitè sumpti, seu multitudo, nego. Etenim præter auctoritatem Scripturarum, innumera propè testimonia ac documenta ex antiquitate sacrâ et profanâ suppetunt, quæ inculenter ostendunt gentes omnes, quidquid

de nonnullis singulatis Individuis sit, in idolis aut totidem deos, aut saltem virtutem divinam his insidentem agnovisse. Illic, quod consequens est, et ex illedein pariter eruitur documentis, constat, gentiles cultu absoluto ac latrentico idola veneratos esse, ut suo loco ostendimus. (Quoniam verò nonnulli Protestantes adhuc huic difficultati insistent, asseram quæ in hanc rem scripsit Leibnitzius : « Verùm enimverò, inquit, etsi usus loquendi effecerit, ut dicatur honor-
« imagini adhibitus, respèctè tamen non resina-
« nima et incapax honoris, sed prototypon
« honoratur coram imagine aut per imaginem,
« quemadmodum concilium (Tridentinum) ho-
« norem imaginibus habendum interpretatur;
« et hinc factum arbitror, quòd scholastici
« disputaverint, imaginem Christi illo ipso
« summo patriæ cultu adorari, quo ipse Chri-
« stus Deus. Actus enim, qui adoratio imaginis
« dicitur, reverà est adoratio ipsius Christi,
« occasione, intuituque imaginis, et obverso
« ad eam corpore quasi ad ipsum Christum, ut
« illius præsentia manifestius exhibetur, ma-
« gisque animus ad contemplandum Dominum
« elevetur : nemo enim sanus cogitabit : Da
« mihi, ô imago, quod peto; tibi, ô marmor
« aut lignum, gratias ago; sed : Te, Domine
« adoro, tibi laudes cano. Posito igitur nullam
« aliam admitti venerationem imaginum, quàm
« quæ sit veneratio prototypi, non magis in eâ
« erit idololatria, quàm in veneratione quæ Deo
« et Christo exhibetur, sanctissimo ejus nomi-
« ne pronuntiato. Nam et nomina sunt nova,
« et quidem imaginibus longè inferiores; rem
« enim multò minùs repræsentant. Itaque cùm
« dicitur imaginem honorari, non id aliter
« intelligi debet, quàm quo modo dicitur, in
« nomine Jesu genua flecti, nomen Domini
« benedici, nomini ejus gloriam dari : et coram
« imagine externâ adorare, non magis repre-
« hendendum est, quàm adorare coram ima-
« gine internâ, quæ in phantasîâ nostrâ de-
« picta est : nullus enim alius usus est
« externæ imaginis, quàm ut interna, ex-
« pressior fiat. Sapienter verò monuit con-
« cilium ut, ne credatur virtus aliqua sive
« divinitas ipsi imagini inesse, atque inhabi-
« tare; quemadmodum Trojani putabant, Pal-
« ladio ablato, urbem casuram, et Romani deos
« ex templis hostium, conceptis quibusdam
« verbis evocabant, et cum imagine ipsum
« Deum transferri credebant, aut quemadmo-
« dum sculptum signum alicujus Dei gestatum

« successus prosperos asserre quondam apud
« ethnicos persuasio erat, quas imaginum su-
« perationes Arabes in quibusdam figuratio-
« nibus ac talismanibus, Judæi in nominibus
« scriptis aut pronuntiatis imitabantur, quæ
« utique est iconolatria aut onomatolatria. »
Syst. theol. pag. 142, seqq.)

Addo idololatriam necessariò fluere ex polytheismo, ipsique intimam esse, cum tanquam totidem dii per eum colantur, qui vel nunquam extiterunt, ejusmodi sunt omnes divinitates abstractæ, Febris, e. g., Fortuna, Fatum, etc., vel qui fuerunt in censu creaturarum, e. g., Saturnus, Jupiter, etc. Nonnisi serò à nonnullis philosophis, ut cohonestarent polytheismum et idololatriam jamjam fatiscientem, atque ut se à Christianorum argumentis, quibus premebantur subducerent, allegoricæ interpretationes diversorum numinum excogitatæ sunt.

Absque animadversione dimitti hic nequit mala adversariorum fides ac pessima agendi ratio, qui ut ethnicos ab idololatriæ crimine liberent, toti in eo sunt, ut ostendant illos nonnisi cultu relativo simulacra veneratos esse; ut autem idololatriæ Catholicos insimulent, tradent cultum relativum imaginum idololatricæ superstitione nullâ ratione vacare.

Ad secundum, distinguo: Catholici unam imaginem præ aliâ colere seu venerari consueverunt propter causas aliquas extrinsecas, concedo; propter virtutem eidem insitam seu propter se, nego. Nemo enim Catholicorum ignorat, imagines in se spectatas nihil habere, quare una præ aliâ coli mereatur. Extrinsecæ igitur sunt et accidentales causæ omnes, quibus aliquis permovetur ad unam potius quam ad aliam venerandam: nempe sive quòd Deus dignatus fuerit per aliquam prodigia perpetrare et gratias elargiri; sive quòd ad alicujus conspectum ferventem in se affectum excitari quicquam experiat. Istæ enim atque huiusmodi alie causæ non parùm influunt ad peculiarem ejusmodi venerationem nonnullis imaginibus conciliandam.

Exinde ratio petitur illarum peregrinationum, quas interdum Catholici instituunt ad longinqua sanctuaria, ut vocant. Has quidem maligno dente carpunt Protestantes, ast perperam: siquidem eas à remotissimis temporibus usque receptas fuisse novimus (1), et à sanctis-

sinis viris institutas (1) neque imagines venerandi causâ tantum arripiebantur, aut ad recolenda angusta religionis nostræ monumenta, verum etiam ut hæc viatores ratione se duris poenitentia laboribus exercerent. Sic legitur in officio S. Joan. Cantii lect. 2 Noct., eum quater Romam venisse, « tum ut « sedem Apostolicam, cui maximè addictus « fuit, honoraret, tum ut sui (sic enim aiebat) « purgatorii poenas, expositâ illic quotidie peccatorum veniâ, redimeret. »

Hæc omnia domestico ipsis Protestantibus testimonio libet adstruere; adversus autem synodum Pistoriensem eò meliùs adhuc ejusmodi testimonium urgemus, ut pateat non defuisse inter A catholicos, qui rectius de his senserit quam synodus ipsa. Sic igitur rursus scribit op. cit. p. 148 Leibnitzius: « Censendum est « equidem pietatis aliquando esse, loca quædam sacra præ aliis vel liberè, vel ex voto, « visere, aliaque id genus obire, quoniam ipsum « cæteraquæ circumstantiis propositis singulæ « res pars sunt honoris: et laudanda est præparatio animi sibi aliquam poenam legemque « certam dicentis, aerii propositi ac zeli nostri « peculiaris ostensio, et cum publicâ concurrentium hominum pietatis significatione « privata conspiratio ad Dei honorem; et « locus ipse divinis beneficiis insignis recordatione illâ et commemoratione fortius movet « animum, et sacro quodam horrore percillit: « quod ne Protestantes quidem quibus sepulcrum Domini adire datum est, dimiserit me- « mini. »

Si superstitionem saperet pietas tabulas velo obducere, hujus superstitionis auctor Deus ipse esset, qui Exod. 40, 3, mandavit Moysi, ut demitteret velum ante arcam; superstitionis reus fuisset Salomon qui, ut legitur 2 Paral. 3, velum demisit ante altare aureum. Notum est in antiquis ecclesiis partem interiorem

adversus Petrum Molinæum. Opp. auctoris edit. Ratisbon. 1754, tom. 4, part. post. Vid. etiam Encycl. Bened. XIV, dat. 16 junii 1749.

(1) Præter exempla quæ affert cit. Greiserus libb. 4 et 2, recentia habemus in S. Carolo Borromæo, qui petiit Varallum ad venerandum illud sanctuarium; in S. Francisco Salesio, qui Augustam Taurinorum ad venerandum sacram Sindonem se contulit; in S. Joan. Cantio, qui tum Hierosolimam, tum Romam non semel peregrinatus est ad inviscenda loca sacra, ac limina Apostolorum. Quare synodus Pistoriensis, quæ cum Protestantibus has peregrinationes improbat, se parvipendere venerandam antiquitatem et exempla sanctorum ostendit.

(1) Confer Jac. Gretseri S. J. eruditum et copiosum opus de sacris Peregrinationibus in quatuor libros distributum cum appendicibus

ab exteriori velis et tentoris separatam fuisse (1); velis tecta erant martyrum sepulchra, quæ cùm mutarentur, dono mittebantur ad peculiare personas pietate ac dignitate insignes (2). Mirum proinde est synodum Pistoriensem hunc usum carpsisse. Conf. Guasco Bizon. Ricciano, etc., art. *Mantellini*. Et hic juvat subicere nonnullas propositiones ejusdem synodi cum censuris, quibus damnatæ sunt in Constit. *Auctorem fidei*, quæ huc referuntur:

« LXX. Præscriptio, quæ generaliter et indistinctè inter imagines ab Ecclesiâ auferendas, velut rudibus erroris occasionem præbentes, notat imagines Trinitatis incomprehensibilis propter sui generalitatem, temeraria, ac pio per Ecclesiam frequentato mori contraria, quasi nullæ extant imagines SS. Trinitatis communiter approbatæ, ac tunc permittendæ. — LXX. Item doctrina, et præscriptio generalitè reprobaans omnem specialem cultum, quem alicui speciatim imaginî solent fideles impendere, et ad ipsam potius quàm ad aliam confingere, temeraria, perniciofa, pio per Ecclesiam frequentato mori, tum et illi providentiæ ordinî injuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoria sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique prout vult (ex August. ep. 78, clero, senioribus et universæ plebi Ilipponens). — LXXI. Item, quæ velat ne imagines, præsertim B. Virginis, ullis titulis distinguantur, præterquàm denominationibus, quæ sint analogæ mysteriis, de quibus in sacrâ Scripturâ expressa sit mentio; quasi nec adscribi possent imaginibus piæ aliæ denominationes, quas vel ipsismet publicis precibus Ecclesiâ probat et commendat, temeraria, piarum aurium offensiva, venerationi B. præsertim Virgini debita injuriosa. — LXXII. Item, quæ velut abusum extirpari vult morem, quo velatæ asservantur certæ imagines, temeraria, frequentato in Ecclesiâ, et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria. »

Miracula demùm non fingunt Catholici, sed ea referunt, quæ publicè, totâ spectante interdùm civitate patrata fuerunt, et circa quæ processu à legitimâ auctoritate constructi sunt. Velle autem omnia miracula negare, eò quòd nonnulli privatâ auctoritate, aut falso

(1) Conf. Ant. Mariam Lupi op. cit. *Disser. epistolare postuma intorno a battisteri antichi*, § 81, seqq.

(2) Boldetti op. cit. lib. 1, cap. 9, ad datâ operâ de velorum usu in templis egit Roswedus S. J., p. 849, seqq., ad Paulinum.

rumore decepti, aliquot falsa evulgaverint, perinde est ac velle omnes nummos suspectos habere, aut etiam rejicere, eò quòd nonnulli falsarii nummos supposuerint aut adulteraverint.

Dices: Saltem nefas erit Dei aut SS. Trinitatis imagines pingere ac in templis fidelium venerationi exponere, ne deceptionis aut erroris periculo obfiscantur.

Resp.: Distinguo: Pingi nequeunt imagines Dei aut Trinitatis in se aut in suâ naturâ, concedo; sub formis symbolice sub quibus interdùm Deus, aut quælibet divina persona apparuit, atque prout pingi in Ecclesiâ ejusmodi imagines consueverunt, nego. Absolum profectò esset velle Deum aut Trinitatem pingere ad expruendam ejus naturam; at nemo Catholicorum est, qui id intendat in his imaginibus. Cùm autem Deus sive in veteri, sive in novo Testamento corporè specie visus sit, nihil prohibet quominus sub eâ formâ in quâ apparere dignatus est, pingi possit. Sanè in vetustis musivis operibus, quæ reperiuntur in ædiculis Christianorum, ac in cœmeteriis, sæpè occurrunt ejusmodi imagines. S. Paulinus Nolanus describens imagines basilicæ S. Felicis, inter cæteras et hanc recenset SS. Trinitatis, epist. 32, ad Sever.: :

Pleno coruscat Trinitas mysterio

Stat Christus agno, vox Patris cælo tonat

Et per columbam Spiritus sanctus fuit.

Ad avertendum autem erroris cujuscumque periculum, satis erit populum ritè instituere (Vid. Bellarm. lib. 2 de imagin. cap. 8). Hinc inter cæteras propositiones damnatas ab Alex. VIII, et hæc habetur: « Dei Patris sedentis simulacrum nefas est christiano in templo collocare. » (Vid. Viva, S. J., *Damnatarum thesion theologica Trutina*, p. 3, in prop. 23 ab Alex. VIII damn.) Quare meritò Pius VI, eisdem affinem propositionem synodi Pistoriensis iterùm proscripsit.

CAPUT VI.

DE CRUCE.

Supervacaneum quodammodò videri poterit, peculiarem instituere quæstionem de Cruce, post ea quæ de reliquiarum ac imaginum cultu disputavimus. Vel enim agitur de vivificâ Cruce ipsâ, cui Christus affixus est, et in censum ea venit sacrarum reliquiarum, inter quas principem locum obtinet: vel agitur de Cruce quæ ad illius conformationem configurata est, et hæc inter imagines sacras est computanda.

Cum tamen Crux proprios adversarios nacta sit, ac mos jam obtinuerit de eâ ex professo agerè, ne videamur à majorum instituto discedere, breviter præcipua saltem attingemus, quæ ad hoc argumentum referuntur. Ea autem sunt, ut innuimus, tum Crux ipsa dominica, tum ejus imago, tum denique Crux quæ in signo transeunte consistit; quæ quidem omnia unicâ propositione complectimur, ne longius argumentum istud protrahamus.

PROPOSITIO. — *Omni superstitione vacat tum cultus quem Catholici Cruci dominicæ, ejusque imagini deferunt, tum usus crucis signi, quod passim ab ipsis usurpatur.*

Ad fidem catholicam spectat hæc propositio, ut patet ex decretis superius allatis circa reliquias et imagines, et ex damnatione Stauromachorum, Claudii nempe Taurinensis sec. IX, aliorumque qui eum secuti sunt, ut Petrus de Bruis, Wicleffus, aliique obscuri nominis hæretici. Horum vafritiem adoptarunt Lutherus, Calvinus eorumque asseclæ. (Conf. Belarum. lib. 2 de Imag. c. 26; Gretser. in erudito opere de Cruce tribus vol. fol. ed. cit.)

Sic verò assertam propositionem per partes evincimus: statim ac seculo Ecclesiæ IV, vivifica Christi Crux ab Helenâ reperta est, ut referunt gravissimi ejusdem ætatis scriptores (1), colli cepit, ab Helenâ primum, teste S. Ambrosio, qui ejusdem pietatem summo-perè commendat, Orat. de Obitu Theod. n. 46, ac deinceps in universo christiano orbe. Cujus rei luculentissimum documentum ex eodem S. Doctore habemus scribente ibid. n. 48: « Sapiens Helena, quæ Crucem in capite regum locavit, ut Crux Christi in regibus adoretur. » Eadem habet S. Cyrillus Hierosolym., qui et illud addit: « Lignum illud sanctum Crucis testatur (Deum esse Christum), quod hodiè apud nos cernitur; et per eos, qui cum fide particulam ex illo capiunt, totum istinc orbem terrarum ferè complevit. » (Catech. 10, n. 19: τὸ ξύλον τὸ ἔργον τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖ μέγιστα σήμερον πρὸς ἡμῖν φανερούμενον,

καὶ διὰ τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων ἐνταῦθεν τὴν εὐκοιμένην πᾶσαν σχεδὸν ἤδη πληρώσαν. Ac rursùm catech. 4, n. 10, et catech. 13, n. 4. Conf. not. Toutteii ad hunc locum, ubi vindicat miraculum à Cyrillo et Paulino commemoratum, quòd crux licet toties per frustula inde decerpta immolari deberet, tamen nullum detrimentum fuerit passa. Ex quo cadunt, quæ Salmasius et ex eo Breckenridge ore profano dixerunt, posse ex reliquiis crucis, quæ circumferuntur, aut sylvam ceduum exsurgere, aut navem extrui.) Id ipsum testantur S. Joan. Chrysostomus in lib. quòd Christus sit Deus, n. 9, Theodoretus, S. Paulinus Nolanus, adeò ut verè scripserit Rusticus Diaconus tom. 4 Bibl. PP. de la Bigne col. 1154: « Clavos quibus confixus est (Christus), et lignum venerabile Crucis, omnis per totum mundam Ecclesia absque ullâ contradictione adorat, » cui consonat S. Joan. Damascenus, lib. 4 de Fid. orthod. cap. 11.

Nec mirum est, lignum ipsum Crucis, in quâ fixus est redemptor hominum, et quam salutaris rore sui sanguinis aspersit, quæque præcipuum promerendæ nostræ salutis instrumentum fuit, ut propterea σωτήριος, id est, salutaris propriè nominetur, quod Theodoretus observat quæst. 26 in Genes., in tantâ veneratione fuisse, cum videamus vel à primis seculis in summo honore ac pretio ejus effligem Christi fideles habuisse. Exinde enim conficta illa ab ethnicis in Christianos calumniam, cruces omnes ab illis adorari, de quâ superius egimus. Non enim de nihilo, ut animadvertit Petavius lib. 13, c. 11, § 4, apud gentes rumor iste percrebuerat, cruces omnes, etiam noxiorum, à Christianis in honore cultoque haberi, neque hoc illis potuissent unquam objicere, nisi certas venerari ipsos viderent.

Deus ipse crebris miraculis hunc sibi cultum acceptum esse testatum voluit. Hòc si quidem refertur celebris illa, quæ vigilantì Constantino imperatori visio in cælo facta est, quain refert Eusebius de Crucis triumpho cum inscriptione: *Hoc vince*, l. 4 de Vita Constant. c. 28; tum jussu à Christo eidem per quietem apparente datum, ut ad signi illius similitudinem quod viderat, fabricandum curaret vexillum, quo tanquam præsidio certissimo uteretur in præliis contra impetus hostiles; prout reipsâ imperator effecit ac *Labarum* nuncupavit, sibi quæ salutare esse perpetuò expertus est. Illic pariter spectant, quæ de pro-

(1) S. Ambrosius in Orat. funebri Theodosii imp.; S. Paulinus Nolan. ep. 31, n. 5, ed. Murat. Veron. 1736, ad Sulpit. Severum; Sulpitius ipse lib. 2 sac. Hist. c. 34; Socrates lib. 1, c. 17; Theodoretus lib. 1, cap. 18; Sozomen. lib. 2, c. 1, et 2, ac citra Helenæ mentionem Eusebius lib. 3 Vita Constant. c. 30, de quo conf. Bolland., tom. 3 augusti p. 563, § 8. seqq. ed. Antwerp. p. 75, et S. Cyrillus Hierosolym. in Ep. ad Constantinum, n. 5; hic porro fuit testis ocularis; Rufinus Hist. Eccl. lib. 1, c. 7 et 8.

digiosa Crucis effigie in Judæorum vestibus impressa referuntur, cum ipsi, jubente Juliano Apostata, templum Hierosolymitanum instaurare aggressi sunt.

Patres propterea effusi sunt in Crucis cultu extollendo, quorum testimonia vulgata sunt ac omnium manibus teruntur, quin necesse sit ea recensere. Novimus insuper ex certissimis documentis, Crucis effigiem in altaribus antiquitùs collocatam fuisse, ac proinde cultu veneratos eam fuisse primos Christi fideles. In excavationibus Pompeianis intra cubiculum illius domus, quæ Pansam habuit dominum, in pariete cui marmoratum est inductum, toreuma Crucis effigiem exhibens repertum est. Paries, qui illi est à regione, exhibet imagines larum, quibus ethnici suas domos tuebantur. Ea urbs an. 79 à Christi nativitate fuit et combusta et obruta. Primis verò Ecclesie temporibus, non rarò evenisse credimus, ut in eodem tecto una atque eadem gens et Christianos et ethnicos numeraret inter suos.

Restat ut aliqua demùm adjiciamus circa illud, quod Tertullianus vocat *signaculum frontium*, seu quod Crucis signum transiens dicitur ac manûs agitatione formatur, et robus quandoque benedicendis adhibetur. Antiquissimum esse ejus usum in Ecclesiâ non negant Protestantes, dummodò tamen veluti nuda cæremonia et ad fidei professionem instituta spectetur. Atqui ad emerendam præterea utilitatem aliquam hæc cæremonia instituta est. Etenim nec nudam nec oculosam, sed ad multas opportunitates efficacem, existimatum fuisse ab ipsis Ecclesie primordiis piam hanc cæremoniam evincunt trita illa Tertulliani verba, quæ afferri solent ad ostendendam signi latius antiquitatem: « Ad omnem et progressum, ait ipse, atque promotum; ad omnem aditum et exitum; ad vestitum, calcium, ad lavaera, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia; quæcumque nos con- versatio exercet, frontem Crucis signaculo terimus. » Lib. de Coronâ mil. c. 3 ed. Rigalt., post quæ immediatè subdit cap. 4: « Harum et aliarum disciplinarum si legem et expositules Scripturarum, nullam invenies: traditio tibi prætendetur auctrix, » etc.; ex quibus patet hunc usum ex traditione apostolicâ descendere. Quomodò autem ad omnes ejusmodi usus adhibitum fuisset signaculum istud, si ad solam fidei professionem, ut Casaubonus contendit, usurpabatur?

Hoc insuper signo fugari solitos dæmones,

et admiranda quædam fuisse peracta, multis iterùm Patrum tum testimoniis, tum exemplis intelligimus. Epiphanius enim, Gregorius Nazianz. atque Nyssenus, Athanasius, Cassianus, Joan. Chrysost., Prudentius aliique passim apud Gretserum, à cap. 20 ad 29, testantur ac plurima item prodigia per salutare hoc signum patrata fuisse, maleficas incantationes dissipatas, morbosque depulsos. Quinimò et aquam eodem crucis signo ac benedictione consecrare veteres consuevisse adversus dæmonum magorumque præstigias, eamque pietatem ingentibus interdum miraculis gratam sibi esse Deum ostendisse iidem antiqui Patres sæpissimè produnt. Conf. Petav de Incarn. lib. 15, c. 10; Mabillon. Præf. in sec. 4 Bened. § 3.

Ex his igitur patet dominicam Crucem omni esse veneratione dignam, omnique honore, non quidem propter se, verùm propter placularem hostiam, quæ ab ipsâ pendit, ex quâ ingens Deo gloria parva est, summa nobis utilitas, plenusque relatus est de morte ac inferno triumphus.

De naturâ verò cultûs deferendi vexillo crucis disputant theologi. Quidam enim ex scholasticis putant sive veram Crucem, sive ejus imagines latriæ cultu esse venerandas, ut Damascenus, Bonaventura, Angelicus Doctor, alique. Ast Bellarminus scribit hunc loquendi modum offendere aures Catholicorum, tum etiam præbere occasionem hæreticis libris blasphemandi, lib. 2 de Imag., à cap. 20 ad 25, ubi accuratè argumentum istud totum expendit ac per appositas propositiones quid verius videatur statuit, ac diversas opiniones conciliat. Quapropter cum cæteris theologis docet neque veram Christi crucem, neque ejus imaginem per se adoratione latriæ esse colendam. Latriæ namque cultus creaturæ deferri nequit, multò minùs rationis experti, cuiusmodi crux est. Hæc sententia clarè deducitur ex actis 1 et 7 concilii Nicæni II.

Quòd si honor imaginis transit in exemplar, idem tamen honor non est imagini impendendus ac prototypo. Ita major debetur regis personæ reverentia ac ejus imaginì aut vestimentis.

Dùm Ecclesia canit: *O Crux, ave, spes unica...* O Crux adoranda, per Crucem Christum significat à quo salutis præsidia petimus, non ab ipsâ cruce; vel innuit nos expectare fructum crucis, id est, æternam salutem per merita Christi, qui cruci affixus est.

Difficultates.

Obj. 1°: Crux dolorem et ignominiam attulit Christo ejusque discipulis; non est igitur colenda. 2° Quòd si Cruci deferendus cultus censetur ob illius cum corpore Christi contactum, Jordanis igitur aquæ, Palæstinæ terræ, asello cui insedit Christus, quin et servi Christum percutientis manus, ac Judæ labiis cultus erit tribuendus; quæ absurdissima sunt. 3° Saltem nulla ratio est, cur crucis imaginem speciali ratione venerari debeamus, quia refert dominicam Crucem; alioquin et omnia præsepia, columnæ omnes, spinæ, flagella pariter colenda essent. 4° Demùm negari nequit, magicæ artis esse, characteribus ac signis divinam tribuere virtutem, ut Catholici faciunt, qui vim fugandi dæmones, morbosque dispellendæ cætera ejusmodi ipsi tribuunt Crucis signo. Ergo.

Resp. ad primum: Distinguo consequens: Si ratio haberetur ignominie aut doloris, quem Crux Domino attulit, concedo; si habeatur ratio illius gloriæ, quæ ex ignominia et dolore parita est Christo, atque emolumentorum, quæ nobis provenerunt, nego. Ad hanc verò gloriam et ad hæc emolumenta Catholici oculos et animum intendunt, dum cruci honorem et cultum deferunt.

Ad secundum, nego cons. et paritatem. Non solum enim ob corporis Christi contactum verà Christi crux cultum seu venerationem meretur singularem, verùm etiam, quia selecta à Christo fuit tanquàm instrumentum, quo salutis nostræ hostes devicit *palam triumphans eos in semetipso*, ut loquitur Apostolus Coloss. 2, 14, et in quo affixum fuit et deletum chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Eadem verò ratio non est Palæstinæ terræ, etc., neque tantæ sunt virtutis, ut ponere valeant ob oculos nostros Christi passionem, nec proinde possemus istorum cultu animi nostri grati sensus erga Christum significare.

Manus autem servi Christum percutientis et labia Judæ proditoris monumentum exhibent immanis impudentiæ, et nequitie abominandæ, ac moralem præ se ferunt indecentiam, ob quam non colenda, sed detestanda sunt. Nec prætereundum est, quòd cultus, qui rationali individuo deferitur, ut superius adnotavimus, sit absolutus ac terminetur in ipso, non verò sit tantum relatus. Excipiendus tamen casus in quo aliquis alium representat, ut cum legatus refert personam principis.

Ad tertium, nego iterum paritatem. Ratio enim disparitatis in eo est, quòd cruces per se unice institutæ sunt ad representandam veram Christi Crucem, non item verò præsepia, spineta ac cætera hujusmodi, quæ ad alios usus adhibentur. Quòd si eo fine præsepia, columnæ, etc., pingerentur vel sculperentur ut Christi Domini mysteria, nativitatæ, e. g., vel passionis referrent, tunc ea veneratione aliqua digna esse non inficiaremur.

Ad quartum, .distinguo: Magicæ superstitionis esset tribuere virtutem signo ipsi, præscindendo à virtute Christi, concedo; secus, nego. Itaque Catholici non signo ipsi in se spectato efficaciam tribuunt, sed quatenus illud refert passionem Christi, ac tacitam salutem supponit Christi Domini invocationem.

Cruci porro virtutem et gloriam, ad eamque honorandam incitamenta eloquenter illis verbis edixit Chrysostomus homil. 3 de Cruce et Latrone: « Crux prius, condemnationis et supplicii nomen erat; at nunc res est venerabilis et desiderabilis. Crux antea dedecoris et poenæ argumentum erat; nunc gloriæ et honoris est occasio... Crux caput nostræ salutis; Crux infinitorum honorum argumentum... hæc reconciliationem Dei cum hominibus instituit.. Propter hanc dæmones fugiunt, diabolus profigitur. Propter hanc humana natura cum angelicâ vivendi ratione contendit. »

BEAUDEAU VITA.

BEAUDEAU (Nicolaus), canonicus regularis et prior Sancti Laudi in Normannia, necnon curiali mitrâ urbis Widziniski in Polonia insignitus, Ambaciæ (Amboise) natus est die 23 aprilis anni 1750. OEconomistarum par-

tibus addictus, ipsorum doctrinæ patrocinator est, variis editis operibus, quorum præcipuum, sub diarii formâ vulgatum, hunc titulum præfert: *Les Ephémérides du clergé, ou Chronique de l'esprit national*, 1768 et seq.,

63 vol. in-12. Laborum consortem habuit marchionem de Mirabeau, ad mensem usque maium 1768, quo nempe tempore illud opus suum fecit B. Dupont de Nemours. Aurelianus duci devinctus aliquandiū adhæsit Baudeau.

Præter opus supra memoratum, quamplurimæ insuper extant ipsius elucubrations, quarum unam à nobis donuè typis mandatam hic appellare sufficiat, nempe : *Analyse de l'ouvrage du pape Benoît XIV sur les béatifications et canonisations*. Istud porro compendium tanti apud æternâ laude dignum pontificem Benedictum XIV valuit, ut illud summo stu-

dio comprobaverit, rescriptâ ad auctorem gallico idiomate epistolâ, ejus hæc tantum, brevitatâ causâ, citabimus : « Nous l'avons trouvé si sensé et si exact que les chapitres et endroits que nous en avons lus nous font espérer que ce qui en reste à examiner ne sera point inférieur à ce qui en paraît déjà en public. » Lucem primò asperxit totum opus, in-12, anno sequenti, nempe 1759, factis jam functo Benedicto XIV, ejus honorificum breve in hæc primâ editione impressum est.

Oblit Baudeau circa annum 1792, infelici casu mente prorsus alienatus.

ANALYSE DE L'OUVRAGE DU PAPE BENOÎT XIV

SUR LES BÉATIFICATIONS ET CANONISATIONS.

livre premier,

Qui contient des principes généraux et des notions préliminaires.

CHAPITRE PREMIER.

De l'origine des canonisations, ou des honneurs déferés dans l'Eglise primitive aux SS. Martyrs, et depuis aux SS. Confesseurs.

§ I. — La canonisation des Saints et les solennités qui l'accompagnent, ne devaient point être épargnées par les sectaires des derniers siècles, dans leur déchaînement contre la discipline de l'Eglise catholique. C'est pour jeter un ridicule sur des usages si pieux, qu'ils en ont cherché l'origine dans l'apothéose des païens, comparaison odieuse et si éloignée de la vérité, qu'elle mérite à peine quelques mots de réfutation. Le sénat de Rome idolâtre s'arrogeait, il est vrai, le droit d'inscrire au nombre de ses dieux des hommes qui souvent n'étaient fameux que par l'excès de leurs vices. Dans d'autres temps, dans d'autres climats, les fausses divinités s'étaient multipliées par la superstition des peuples stupides, et l'imposture des prétendus oracles; par l'orgueil des souverains et l'adulation des sujets; enfin, par la tendresse aveugle des pères ou des fils, assez puissants pour faire exécuter leurs

volontés les plus bizarres et les plus impies.

A Rome, l'autorité publique intervenait à la consécration des nouveaux dieux, avec un appareil peu capable d'en imposer au vulgaire, même le plus crédule. Un siècle, un paon, une colombe, s'envolaient du bûcher, qui réduisait en cendres les restes inanimés d'un empereur ou d'une impératrice. Des témoins juraient au sénat qu'ils avaient vu sous cette forme l'âme du souverain s'élancer vers le ciel. C'en était assez pour lui décerner les honneurs du culte divin. Telle fut l'apothéose des Romains. A-t-on pu trouver dans une cérémonie si profane le moindre trait de ressemblance avec ces lois pleines de religion et de gravité, que l'Eglise s'est prescrites pour la canonisation des Saints? Oserait-on dire encore qu'elle confond dans un culte aveugle la créature avec le créateur? C'est une calomnie grossière, dont les auteurs de la prétendue réforme n'ont point rougi de la charger; mais nos controversistes l'en ont mille fois vengée. Ces honneurs qu'elle rend sur la terre aux Saints couronnés dans le ciel, ne sont-ils pas subordonnés à l'hommage suprême qu'on doit à la Divinité? N'est-ce pas à la vertu la plus sublime qu'ils sont réservés? N'est-ce pas sur l'examen le plus scrupuleux qu'est appuyée la décision qui les autorise? Les fidèles des premiers siècles nous ont donné l'exem-

ple de ce respect profond pour les témoins de la foi de Jésus-Christ, et les amis de Dieu. C'est là que nous faisons gloire de trouver des modèles.

§ II. — Dans les jours de persécution, les combats des martyrs fournissaient aux Chrétiens des spectacles de Religion. Ils accouraient en foule, pour être les témoins de ces victoires. Ils recueillaient les restes vénérables de ces victimes, avec une avidité qui les décelait quelquefois aux tyrans. On s'assemblait dans la suite autour de ces dépôts sacrés, pour célébrer le jour de leur triomphe. On y lisait l'histoire de leur confession et de leurs souffrances. Les actes qu'on en avait dressés entretenaient un commerce d'édification entre les Eglises éloignées. Les monuments les plus authentiques et les plus vénérables par leur antiquité nous instruisent de ce détail. On le trouve tout entier dans la Lettre des fidèles de Smyrne aux Philadelpiens, sur la mort de saint Polycarpe leur évêque, disciple de saint Jean l'Evangéliste. « Les Juifs, disent-ils après le récit de sa détention et de sa mort, inspirèrent à Nicétas de prier le proconsul qu'on ne donnât point de sépulture à Polycarpe, de peur que les Chrétiens ne quittassent le Crucifié pour honorer le corps du bienheureux martyr. Ils ne savaient pas que nous ne pouvons jamais quitter Jésus-Christ, qui a souffert pour le salut de tous ceux qui se sauvent par tout le monde, et ni en honorer un autre en sa place; car nous l'adorons parce qu'il est le Fils de Dieu. Mais nous regardons les martyrs comme ses disciples et ses imitateurs, et nous les honorons avec justice, à cause de leur affection invincible pour leur maître et leur roi. Pour nous, ajoutent-ils quand ils ont raconté comment on brûla le corps de saint Polycarpe, nous retirâmes ses os plus précieux que des pierreries, et nous les mîmes où il était convenable; où le Seigneur nous fera la grâce de nous assembler comme il nous sera possible, pour célébrer avec joie la fête de son martyr. Que ne pouvons-nous pas conclure d'un langage si clair? On croyait donc déjà, dans les plus beaux jours de l'Eglise naissante, qu'on devait honorer les Saints; on conservait donc alors leurs reliques comme des trésors? On s'assemblait donc déjà, pour célébrer des fêtes le jour de leur mort: tout ce qui nous reste de monuments des trois premiers siècles, at-

teste de même le culte des saints martyrs. On pourrait compiler des volumes immenses de ces témoignages.

§ III. — Le nom de confesseur se donnait alors aux Chrétiens, quand ils avaient fait une profession publique de la foi devant les persécuteurs. C'étaient des soldats de Jésus-Christ, éprouvés par les supplices, à qui souvent il ne manquait que le dernier coup de la mort. On a étendu ce titre, depuis la paix de l'Eglise, aux fidèles qui s'endorment dans le baiser du Seigneur, après une vie passée dans la persévérance de toute justice, ou l'exercice d'une pénitence laborieuse. Ces saints confesseurs sont entrés plus tard en partage des honneurs que la Religion accorde à ses héros. Saint Martin de Tours paraît en avoir joui le premier, du moins en Occident. On peut rapporter au commencement du Ve siècle l'établissement de sa fête. Elle était ancienne dans son Eglise quand on y célébra le premier concile, l'an 461. « Cet illustre pontife ne donna point son sang pour la foi, » dit Sulpice-Sévère, son historien et son disciple, « mais il ne lui manqua rien que l'occasion de le répandre. Il eut toutes les vertus, et par conséquent il mérita toute la gloire des martyrs. » C'est sur le même principe que l'Eglise entière s'est appuyée pour faire honorer la mémoire de ses enfants les plus illustres, lorsque Dieu lui-même a pris plaisir à les glorifier dans le monde par des miracles éclatants. C'est aussi dans ces maximes de la plus ancienne doctrine, qu'il faut chercher l'esprit des formalités qu'on observe dans la canonisation des Saints.

CHAPITRE II.

De l'autorité du Pape dans les canonisations.

§ I. — Le culte des anciens martyrs fut comme le premier cri de la Religion, dans les témoins oculaires de leurs combats. L'Eglise vit avec joie ces transports d'admiration, source d'une sainte jalousie, qui multiplia souvent ses triomphes. Mais toujours attentive à mettre un frein au zèle indiscret, elle ne permit jamais à la multitude des fidèles de donner à son gré des objets à la vénération publique. La confession la plus éclatante et la mort la plus glorieuse ne suffirent point alors, pour consacrer authentiquement la mémoire d'un athlète de la foi chrétienne. On attendait qu'il eût été proclamé par la voix des premiers pasteurs; il leur appartenait de l'é-

ler le premier encens sur son cercueil, et c'était de leur main que son nom devait être inscrit dans les fastes ecclésiastiques. De là ce titre distinctif de martyrs approuvés, *martyres indicati*, pour désigner ceux que l'autorité légitime vengeait de l'ignominie de leur supplice, en les mettant en possession des honneurs qu'on doit aux Saints. De là ces diacres chargés par état de noter le jour de leur mort, d'en recueillir les actes, et d'en faire le rapport à l'évêque diocésain. S. Cyprien semble faire allusion à ces usages de l'ancienne discipline dans quelques-unes de ses lettres.

On reconnaît l'exercice et l'usage de cette puissance pontificale dans ce trait fameux du grand saint Martin : Un tombeau dans le voisinage de Tours était devenu l'objet d'une dévotion populaire, et quelqu'un même des anciens évêques l'avait accrédité par la consécration d'un autel. Le lieu n'en parut pas moins suspect au saint prélat : il interroge les premiers du clergé. Leur silence et celui de toute l'antiquité sur le nom du prétendu martyr et sur l'histoire de sa mort confirment ses premiers soupçons ; mais il n'ose encore prononcer ; il s'abstient seulement d'approuver ce culte mal éclairé. Bientôt une révélation vient à son secours, et, dans ce fameux sépulcre, il découvre aux yeux de tout son peuple les cendres d'un brigand supplicié pour ses crimes.

C'est pour éviter de semblables profanations que les évêques se réservèrent le droit de préconiser les martyrs, et qu'ils se firent un devoir d'examiner leurs titres, avant d'ordonner ou de permettre que la fête en fût célébrée. Prévenir le jugement épiscopal par des hommages prématurés, ce fut toujours une faute grave dans les premiers siècles de l'Eglise, qu'on punissait avec sévérité. Nous en trouvons un exemple bien marqué dans Optat de Milève : Lucille, dont tout le monde sait l'histoire, fut traitée sans ménagement, comme coupable d'un péché scandaleux, parce qu'elle s'opiniâtait à rendre, même publiquement, les honneurs du culte aux reliques d'un martyr véritable, mais qui n'était pas encore approuvé. Rien de plus formel que le témoignage de cet ancien écrivain pour constater la différence que mettait entre les martyrs l'approbation solennelle des prélats, si semblable, par les caractères essentiels, aux jugements de canonisation que l'Eglise prononce aujourd'hui.

§ II. — Le culte des saints confesseurs, plus récent dans son origine et moins appuyé des preuves incontestables de leur sainteté, plus sujet par conséquent à l'illusion, devait encore moins être livré à la discrétion du vulgaire que celui des martyrs : aussi voyons-nous un grand nombre d'anciennes lois ecclésiastiques pour réprimer les dévotions arbitraires. Un concile de Cologne, cité par Ives de Chartres dans son Décret, interdit aux fidèles toute marque publique de vénération pour des Saints nouveaux, avant qu'on se fût assuré de l'agrément de l'évêque diocésain. Les empereurs chrétiens usèrent en cette occasion de leur autorité pour soutenir celle de l'Eglise, témoin le capitulaire de Charlemagne de l'an 801, qui contient la même défense.

On n'a jamais pu méconnaître la sagesse de ces réglemens ; aussi trouvons-nous partout une fidélité inviolable à les observer. Des fêtes ordonnées par les prélats, des reliques exposées par eux à la vénération des fidèles, des translations qu'ils en ont faites eux-mêmes ou qu'ils en ont permises : ce sont toujours les premières époques dans l'histoire du culte des Saints, jusqu'aux temps postérieurs, où le droit de l'établir fut attribué sans partage au Saint-Siège Apostolique de Rome.

§ III. — Il serait assez difficile de fixer à cet usage une date certaine. La plupart des canonisations faites par l'autorité du Pape, qui remontent avant le Xe siècle, souffrent de grandes contestations. Tout le monde convient que dans le concile de Latran, l'an 993, Jean XV mit au nombre des Saints le bienheureux Uldaric, évêque d'Ausbourg, à la prière de Luitolphe, un de ses successeurs. Mais on trouve encore depuis cette époque une foule de Saints universellement honorés, quoique leurs noms n'eussent été consacrés que par des prélats particuliers.

Alexandre III est donc reconnu communément pour l'auteur de cette réserve. On cite une de ses décrétales comme la première loi solennelle en cette matière : « N'ayez pas à l'avenir, dit ce pontife, la présomption de décerner à cet homme un culte religieux ; quand il aurait fait une multitude de miracles, il ne vous est pas permis de l'honorer sans l'agrément de l'Eglise Romaine. » Les canonistes français et plusieurs italiens, entre autres Bellarmin, ont vu dans ces paroles l'établissement d'un droit nouveau, qui paraît même n'avoir été généralement adopté que

long-temps après. Quoi qu'il en soit, cette réserve a, depuis des siècles entiers, la force d'un usage universel ; quelques provinces de l'Eglise Gallicane, aussi jalouses de maintenir les prérogatives de l'épiscopat que zélées pour la gloire du premier Siège Apostolique, déclarent même expressément dans un concile de Vienne, en demandant au pape Grégoire IX la canonisation de S. Etienne de Die : « Que l'excellence des mérites connus dans les services de Dieu n'autorise point les fidèles à « les honorer publiquement après leur mort ; « mais qu'il faut à leur culte l'approbation du « souverain pontife. »

C'est pour des raisons importantes que nulle Eglise n'a réclamé contre ce changement de discipline. La sainteté de ceux qu'on donne pour objets à la vénération publique ne pouvant jamais être trop assurée, c'est un avantage pour la Religion que la sentence de l'évêque diocésain reçoive, par les enquêtes des commissaires apostoliques, par les discussions du tribunal Romain et par le jugement du Saint-Siège, promulgué dans tout le monde catholique, une authenticité qui ne laisse rien à désirer : d'ailleurs, un décret solennel, émané de l'autorité supérieure et qui s'étend à tout l'univers, annonce d'une manière plus éclatante et plus uniforme la gloire des bienheureux ; les fidèles répandus dans le monde entier apprennent plus tôt à profiter de leurs exemples et de leur intercession.

§ IV. — On attendait autrefois la célébration d'un concile pour canoniser les Saints. Uldaric le fut par Jean XV, dans celui de Latran ; saint Gérard par Léon IX dans un concile Romain, et saint Sturme par Innocent II dans le second de Latran. Cet usage avait alors force de loi. Le Pape Urbain II déclare dans une de ses lettres qu'il faut des miracles attestés par des témoins oculaires et le consentement d'un synode général ; mais cette coutume est abolie ; le pape prononce seul la sentence : il est vrai que le consistoire général tient en quelque sorte lieu des anciens conciles, puisqu'on y prend les avis de tous les évêques qui se trouvent dans la capitale du monde chrétien.

CHAPITRE III.

De la soumission qu'on doit aux jugemens de béatification et de canonisation.

Célébrer les vertus des Saints par les hommages d'un culte public ; respecter leur mé-

moire, les monuments de leur piété, les restes de leurs dépouilles mortelles ; implorer avec confiance leur intercession auprès de Dieu, c'est une des premières leçons que l'Eglise catholique donne à ses enfants, depuis l'établissement même du christianisme. On a vu de temps en temps des sectes hérétiques, envieuses de la gloire dont les Saints jouissent sur la terre, attaquer ouvertement ou s'efforcer de saper en secret le dogme précieux de notre croyance. Des anathèmes multipliés ont repoussé ces entreprises audacieuses : les Pères du concile de Trente n'ont fait que répéter contre cette impiété les condamnations portées par ceux de Chalcedoine, de Constantinople, et par le second de Nicée. On ne pourrait donc, sans être ennemi de la foi, refuser aux Saints ces honneurs, et nous enlever leur secours. Mais ne faudrait-il pas être insensé pour disputer aux premiers pasteurs de l'Eglise le droit de décerner ces triomphes, et de prononcer sur la sainteté qui les mérité ? Ne serait-ce pas le comble du désordre que d'attribuer à la multitude un pouvoir dont il lui serait si facile et si funeste d'abuser ? Ne faudrait-il pas être aveugle pour méconnaître dans les règles établies par la cour de Rome tous les moyens que la sagesse humaine, animée par l'esprit le plus pur de la Religion, est capable de suggérer, afin d'éviter jusqu'aux moindres soupçons de fraude ou de méprise ? On pourra s'en convaincre dans cet Abrégé même, qui ne les représente qu'imparfaitement.

Il faudrait, en effet, supposer par une déflance criminelle que le Saint-Esprit manque à l'Eglise de Jésus-Christ dans une décision où la pureté du culte est si fort intéressée, pour croire qu'il ne prend aucune part à des conseils où l'on invoque si souvent ses lumières, avant d'inscrire de nouveaux noms dans les fastes sacrés. Tout le monde catholique convient que c'est une indécence scandaleuse, une témérité pleine d'injustice, d'affecter des doutes, et d'exciter des disputes en cette matière ; que c'est alarmer sans raison la piété des fidèles, attenter à la gloire des Saints, et autoriser l'impiété des hérétiques qui s'en déclarent les ennemis.

CHAPITRE IV.

Du culte autorisé par la béatification et la canonisation.

§ I. — On a réduit à sept articles tous les

bonneurs que l'Église fait rendre aux Saints canonisés. Premièrement, leurs noms sont inscrits dans les calendriers ecclésiastiques, les martyrologes, les litanies, et les autres diptyques sacrés; secondement, on les invoque publiquement dans les prières et dans les offices solennels; troisièmement, on dédie sous leur invocation des temples et des autels; quatrièmement, on offre en leur honneur le sacrifice adorable du corps et du sang de Jésus Christ; cinquièmement, on célèbre le jour de leur fête, c'est-à-dire l'anniversaire de leur mort; sixièmement, on expose leurs images dans les églises, et ils y sont représentés la tête environnée d'une couronne de lumière qu'on appelle *auréole*; septièmement, enfin, leurs reliques sont offertes à la vénération du peuple, et portées avec pompe dans les processions solennelles. C'est dans tout l'univers chrétien que ce culte est autorisé par le décret de leur canonisation. Quand le souverain pontife a déclaré leur sainteté, c'est un devoir pour tous les fidèles de la reconnaître, et de leur payer le juste tribut de respects dus à cette qualité sublime.

§ II. — La béatification, au contraire, n'est regardée que comme le préliminaire d'une canonisation; c'est une espèce de permission provisoire, restreinte par sa nature à l'étendue des lieux ou à la qualité des personnes. Les serviteurs de Dieu reçoivent, en conséquence de ce jugement, le titre de bienheureux: une ville, une province, un ordre, un diocèse, peuvent alors les honorer sous ce nom; quelquefois on approuve un office particulier, qui ne se récite qu'en secret sans préjudicier à celui du jour; mais il faut un indult du Pape pour ériger des autels en leur nom, et même pour exposer dans une église ou leurs portraits ou leurs reliques.

Un décret du Pape Alexandre VII, de l'année 1659, défend absolument d'étendre aux béatifiés les honneurs qu'on rend légitimement aux Saints canonisés.

CHAPITRE V.

De la congrégation des Rites.

§ I. — Depuis que l'Église Romaine fut mise en possession de prononcer sur les honneurs qu'on doit aux Saints, elle dut avoir un tribunal où ces matières fussent discutées avec toute la maturité que mérite leur importance. La congrégation des Rites, qui doit son établissement à Sixte-Quint, est particulièrement oc-

cupée de ce grand objet: il partage ses attentions avec le détail des offices et des cérémonies ecclésiastiques qui lui donnent son nom.

Des cardinaux choisis par le Pape sont les juges du premier ordre. Il ne paraît pas que le nombre en soit déterminé. Dans l'institution on en trouve cinq; mais dans les actes postérieurs, on en voit sept pour l'ordinaire, et quelquefois jusqu'à neuf. Ces prélats ont à leur tête un président perpétuel. Et dans chaque procès de béatification, le Pape nomme un d'entre eux à l'office de rapporteur. Ils prêtent tous serment de garder sur les procédures un secret inviolable, et de remettre au secrétaire de la congrégation toutes les lettres de recommandation qui leur sont adressées. On leur permet de se choisir deux théologiens ou canonistes, dont ils prennent les avis; mais ces conseillers ne sauraient abuser de leur confiance, parce qu'ils jurent aussi d'observer le même secret.

§ II. — Les juges du second ordre portent le nom de consultants, et prêtent le même serment que les cardinaux. Ils sont à la nomination du Pape; mais plusieurs officiers de la cour Romaine ont ce titre, attaché de droit à leur charge. Le maître du sacré palais, le sacristain de la chapelle pontificale, l'auditeur du Pape, l'assesseur de l'inquisition, sont consultants nés; de même que les trois plus anciens auditeurs de Rote, qui ont retenu ce privilège depuis que les procès de béatification et de canonisation ont passé de leur tribunal à celui de la congrégation des Rites. Ces auditeurs ont droit de se choisir un conseiller, comme les cardinaux. Les autres consultants ne le peuvent sans dispense.

C'est l'usage à Rome que certains ordres religieux fournissent toujours des membres à ce conseil; les Dominicains, les Mineurs, les Barnabites, les Servites et les Jésuites, sont en possession de cet honneur.

§ III. — La congrégation a ses officiers. Les uns d'une qualité supérieure, avec droit de suffrage et rang de consultants. Tels sont, premièrement, le promoteur de la foi, dont la fonction ressemble à celle de procureur, ou d'avocat-général dans nos cours souveraines. C'est lui qui représente la partie publique; il élève des doutes, et fait naître des difficultés qu'il faut résoudre; mais il opine comme juge, contre le sentiment même qu'il proposait comme promoteur, quand le droit ou les faits sont suffisamment éclaircis. Secondement, le

secrétaire de la congrégation, qui prend soin aussi d'annoncer aux prélats qui la composent, le jour des assemblées, et les matières qu'on y doit traiter. Troisièmement, enfin, le protonotaire apostolique, qui remplissait autrefois la charge du précédent, et qui se fait encore en son absence.

Les officiers subalternes sont, premièrement, le sous-promoteur, qui sert de conseil et de vice-gérant au promoteur de la foi. Il jure le secret, il fait l'extrait des procédures et des mémoires; il en signe les originaux et les copies, imprimées ou manuscrites; et il est présent à toutes les informations, vérifications ou reconnaissances d'écritures. Secondement, le notaire de la congrégation, qui dresse tous les actes authentiques, et veille à la garde des archives renfermées dans le Vatican. Il en tire par ordre du cardinal rapporteur, ou à l'instance du promoteur, les anciennes procédures des canonisations. Autrefois on les communiquait aux procureurs en original; mais à présent on n'en délivre que des copies. Troisièmement, les procureurs du sacré palais, qui peuvent seuls écrire dans les causes de béatification ou de canonisation. Innocent XI leur avait défendu d'entreprendre plus de quatre instances à la fois, mais ils n'observent pas ce règlement à la rigueur. Quatrièmement, les avocats consistoriaux, qui traitent dans ces procès les questions de droit, et qui dressent les mémoires. C'est de ce corps qu'on tire toujours le promoteur de la foi. Mais comme il est peu nombreux, et que les douze canonistes qui le composent sont pour l'ordinaire employés à d'autres fonctions, la congrégation des Rites approuve d'autres avocats pour tenir leur place. Enfin on appelle des interprètes, quand il est nécessaire, pour les actes dressés en des langues étrangères; des médecins, des physiciens et des mathématiciens, quand les circonstances l'exigent. On observe même d'en nommer un pour soutenir l'affirmative, et un autre pour la négative, afin de mieux éclaircir les doutes les plus importants.

Urbain VIII avait défendu d'imprimer les procédures. Alexandre VII l'a permis; mais on n'en tire que soixante exemplaires, qui sont signés et paraphés par le sous-promoteur. C'est à l'imprimeur de la chambre Apostolique à faire l'édition. L'original manuscrit, outre la souscription du sous-promoteur, doit être muni de celle du secrétaire et du sceau de la congrégation.

Il y a des solliciteurs qui se chargent de poursuivre en cour de Rome l'expédition des causes de béatification ou de canonisation. Autrefois les consultants prenaient cet emploi; mais ils ne l'acceptent plus, depuis une défense de Clément XI.

§ IV. — La congrégation des Rites tient tous les mois des assemblées ordinaires, dans le palais pontifical; pour lors, elle n'est composée que des cardinaux, du promoteur de la foi, du protonotaire, du maître des cérémonies, et du secrétaire. Mais c'est dans les séances ou congrégations extraordinaires que se traitent principalement les articles les plus importants des causes de béatification ou de canonisation. On en distingue de trois sortes : congrégations antipréparatoires, préparatoires et générales.

La congrégation antipréparatoire se tient dans le palais du cardinal rapporteur, pour le mettre lui-même plus parfaitement au fait de l'affaire dont il est chargé. Les consultants lui donnent tour-à-tour leur avis; mais il ne déclare point le sien. La congrégation préparatoire s'assemble dans le palais pontifical, pour instruire des circonstances et difficultés de la cause tous les cardinaux du tribunal. Chacun des consultants y porte son suffrage; mais les prélats n'assistent que pour les écouter. La congrégation générale est honorée de la présence du Pape. Les consultants y parlent debout, et sortent aussitôt. Mais ils se tiennent dans l'antichambre, tout prêts à rentrer, s'ils sont appelés. Les cardinaux disent ensuite leur sentiment.

On discute dans les assemblées extraordinaires quatre sortes de questions, ou de doutes, comme on dit à Rome. Les uns sont comme des préliminaires, les autres sont définitifs. Avant la béatification, on demande : 1° Si la qualité requise des vertus chrétiennes est bien attestée, premier doute préliminaire; 2° si le nombre compétent des miracles est suffisamment prouvé, second doute préliminaire; 3° on demande s'il est expédient de procéder à la béatification, vu les procédures, les preuves et les réponses aux objections; c'est le premier des doutes définitifs. 4° Après la béatification et la reprise d'instance, on demande s'il faut procéder à la canonisation : c'est le quatrième doute.

Autrefois on tenait tous les ans trois congrégations générales, selon le décret d'Urbain VIII, et dans chacune on agissait trois de ces

questions. Aujourd'hui l'on n'en tient que deux chaque année, dans lesquelles on discute au long un des doutes préparatoires des vertus ou des miracles, et sommairement une des questions définitives de béatification ou de canonisation.

Les instances moins importantes, qui s'élèvent dans le cours d'un procès de canonisation, sont terminées par des sentences interlocutoires, dans les congrégations ordinaires de chaque mois; et ces jugements sont ratifiés par le souverain pontife, avant qu'on tienne les deux assemblées qui précèdent la congrégation générale.

CHAPITRE VI.

Des anciennes formalités.

§ I. — Rien de plus simple que les procédures dont les siècles antérieurs nous ont conservé le souvenir. Un concile général devait porter, comme on l'a vu, l'arrêt de canonisation. On y lisait la vie du serviteur de Dieu, qui contenait le recueil et la preuve de ses vertus. On ajoutait les dépositions authentiques des témoins oculaires, pour attester ses miracles, et le synode décidait s'il devait être mis au rang des bienheureux. Les Papes crurent dans la suite devoir prendre des précautions qui rendissent l'examen plus rigoureux et la sainteté plus constatée.

Tel fut, jusqu'au pontificat d'Urbain VIII, l'ordre de ces discussions. Premièrement, la cour de Rome, sollicitée par des personnes graves qui demandaient un jugement de canonisation, prenait un délai suffisant pour connaître à fond la validité des témoignages qu'on lui produisait; ce temps écoulé, le Pape, dans un consistoire secret, communiquait aux cardinaux les requêtes qu'on avait présentées, et les raisons qu'on avait alléguées. Secondement, il ordonnait à quelques évêques, voisins des lieux, de faire une information juridique sur le bruit commun de la sainteté de ceux qu'on lui préconisait et sur la renommée publique des miracles opérés par leur intercession. Cette procédure des commissaires était examinée dans un consistoire secret. Si le Pape et les cardinaux la trouvaient concluante, on donnait une commission nouvelle aux anciens délégués, ou à d'autres à leur place, pour informer dans un plus grand détail, non seulement en général sur la réputation de miracles et de sainteté, mais encore sur la vie tout entière des serviteurs de Dieu, sur cha-

cune des vertus en particulier, et sur chacun des miracles qui devaient être proposés. Troisièmement, ces enquêtes étant remises au Pape, sa sainteté les distribuait à des hommes habiles; quelquefois à ses chapelains, et plus récemment à des auditeurs de Rote, pour en faire l'extrait et le rapport. Ces premiers examinateurs réduisaient les preuves à des questions sommaires, qui devaient être jugées par les cardinaux, et ils y discutaient assez au long les raisons et les difficultés. Quatrièmement, quand tous les doutes avaient été résolus à l'avantage des solliciteurs, sur le rapport d'un évêque, d'un prêtre et d'un diacre, tous trois membres du sacré collège, on tenait le consistoire public, où tous les évêques étaient appelés; on chargeait ordinairement sept ou huit de ces prélats de faire une exposition détaillée de la cause. Ces discours d'appareil occupaient tout le temps de la première séance, et l'on indiquait un autre consistoire pour prendre les suffrages. Dans la suite, un seul avocat consistorial fut chargé de faire l'exposition de la cause au premier consistoire public; il se résumait en peu de mots dans le second, et les prélats donnaient tour à tour leur avis. Cinquièmement, enfin, le Pape, ayant prescrit un jour pour la solennité de la canonisation, se rendait, avec toute sa cour, à l'église marquée, qu'on ornait avec la plus grande pompe. Il y faisait lui-même le récit abrégé du procès; il exhortait tous les assistants à demander pour lui les lumières du Saint-Esprit; et après la prière, il dictait à haute voix la sentence définitive.

§ II. — Si ces formalités furent observées avec exactitude pour les canonisations, il paraît d'ailleurs qu'on était bien moins scrupuleux pour les béatifications. On donnait alors assez facilement des permissions particulières d'honorer quelques serviteurs de Dieu dans certaines églises, d'en réciter l'office, et d'exposer publiquement leurs reliques à la vénération des fidèles. On se contentait souvent d'expédier un bref, pour autoriser ce culte, qui n'était pas général.

Mais il ne faut pas croire qu'on accordât de semblables permissions, sans aucun examen, et sans un juste discernement; on trouve les preuves du contraire dans plusieurs de ces lettres apostoliques, où l'on fait une mention expresse du soin que le Pape s'était donné pour être assuré de la sainteté de ceux à qui ces honneurs étaient déferés. Si ces précau-

tions ne sont pas exprimées dans les autres, on n'en doit pas inférer qu'elles n'ont pas été prises.

CHAPITRE VII.

Des nouvelles formalités.

§ I. — Les procédures, qui sont aujourd'hui les préliminaires indispensables d'un jugement de béatification et de canonisation, sont longues et rigoureuses. Nous en donnerons ici seulement une description abrégée : chaque partie principale sera traitée dans la suite avec le détail qui convient à notre extrait.

Les premières instructions sont dressées sur les lieux par l'évêque diocésain. Il commence le procès par deux instances différentes. La première est une information pour constater la renommée publique des vertus et des miracles. La seconde est une perquisition exacte pour assurer qu'on a fidèlement exécuté les décrets d'Urbain VIII, qui défendent de rendre aucun culte public aux serviteurs de Dieu, quand ils ne sont encore ni béatifiés ni canonisés. L'ordinaire est absolument le juge en ces deux causes ; il les commence de son propre mouvement, et doit porter sa sentence. S'il négligeait de le faire, on lui renverrait de Rome ses procédures, pour qu'il décidât lui-même.

Ses enquêtes et ses jugements sont donc portés à la cour du pape, et déposés chez le notaire de la congrégation des Rites. Les solliciteurs de la cause en demandent l'ouverture par une requête qui se présente à l'une des séances ordinaires ; les cardinaux y répondent à-peu-près ainsi : « Soient ouvertes les procédures, avec les formalités accoutumées. » Il faut citer le promoteur de la foi, et produire des témoins admissibles, qui reconnaissent la signature et le sceau du prélat diocésain. Ils sont interrogés par le notaire ; et l'ouverture se fait en présence du cardinal président de la congrégation. Alors on demande au Pape qu'il nomme un cardinal rapporteur, et des interprètes, s'il en est besoin. Les écrits de la personne proposée doivent être examinés aussitôt après l'approbation des sentences de l'ordinaire. Si ces ouvrages sont exempts de reproche, le Pape signe la commission, qui permet, à l'instance des solliciteurs, que la congrégation des Rites travaille à l'instruction du procès de béatification ; mais il faut que dix ans entiers se soient écoulés depuis que les actes dressés par l'évêque diocésain ont été portés à Rome.

§ II. — La signature de la commission apostolique, ouvre la vaste carrière des informations qui doivent être faites par l'autorité du souverain pontife. Toute procédure entreprise depuis par l'ordinaire des lieux, est nulle de plein droit.

Souvent on diffère jusqu'à la signature de la commission, d'informer sur l'observation des décrets d'Urbain VIII ; en ce cas, c'est par l'autorité du Pape que les enquêtes se font sur les lieux, et c'est à la congrégation des Rites qu'il appartient d'en décider. Lorsque l'évêque diocésain a prévenu ce tribunal, par le jugement qu'il est en droit de rendre sur cette matière, les solliciteurs, après la signature, demandent aux cardinaux un décret d'attribution, qui nomme trois évêques pour informer en général, comme délégués du S.-Siège, sur le bruit commun des vertus et des miracles. Les actes sont envoyés tout cachetés au secrétaire de la congrégation, qui les remet au notaire ; c'est en présence du promoteur et par ordre de la congrégation que le protonotaire en fait l'ouverture.

Quand ces premières enquêtes des commissaires apostoliques ont été vérifiées dans les séances ordinaires de la congrégation des Rites, on demande un nouveau décret d'attribution, pour informer en détail sur chaque vertu particulière, et sur chacun des miracles à proposer. Cette seconde procédure est examinée comme les précédentes ; si la congrégation la trouve en bonne forme, on passe à l'examen des doutes, ou questions définitives ; premièrement des vertus, secondement des miracles. Mais on ne procède à la discussion des premières, en cour de Rome, que cinquante ans après le décès de la personne préconisée.

L'approbation des vertus est donc décidée dans les trois congrégations extraordinaires dont nous avons parlé, antipréparatoire, préparatoire et générale. Quand elle est déterminée, les miracles sont examinés de même, le nombre en est fixé, dans la rigueur, à deux seulement ; mais on en propose très-souvent davantage. Dans ces assemblées générales, le souverain pontife recueille les opinions, et se règle sur l'avis dominant, qui doit réunir au moins les deux tiers des voix ; mais c'est le Pape seul qui prononce en secret devant le promoteur et le secrétaire de la congrégation des Rites.

§ III. — Après la sentence définitive sur les

doutes des vertus et des miracles, on délibère dans une congrégation générale sur la béatification, c'est-à-dire qu'on décide s'il convient d'y procéder. Après avoir pris les avis, le Pape demande à l'assemblée le secours de ses prières; on tient ensuite les trois consistoires, dont nous parlerons; et enfin, quand Sa Sainteté le juge à propos, elle mande au secrétaire des brefs d'expédier celui de la béatification, indiquant le jour et le lieu de la solennité.

Après la béatification, il faut qu'il s'opère de nouveaux miracles, pour qu'on puisse travailler à la canonisation; quand les solliciteurs de la cause s'en sont assurés, on demande alors la reprise de l'instance, et un nouveau décret d'attribution pour informer, par l'autorité apostolique, de ces miracles nouvellement opérés, on les discute, comme les premiers, dans trois congrégations extraordinaires, et enfin on examine, dans une assemblée générale, et dans les consistoires, s'il est à propos de faire la canonisation. Autrefois on revenait sur la question des vertus, procédure inutile qu'on a supprimée.

Dans les causes des martyrs, à la place du doute de sainteté, on agit celui du martyre même et de sa cause; on y examine aussi des miracles, qui peut-être ne sont pas absolument nécessaires, mais du moins très-utiles, pour mettre la sainteté des athlètes de la foi dans un plus grand jour; c'est l'usage le plus sûr, et la pratique ordinaire.

§ IV. — Il y a des cas privilégiés, selon la bulle d'Urbain VIII. Lorsque des serviteurs de Dieu sont en possession d'un culte public, par un indult du Pape, par une permission de la congrégation des Rites, par le consentement de l'Eglise universelle, par l'autorité des Pères et des écrivains ecclésiastiques, ou enfin par une tradition immémoriale; cet usage, qui forme en leur faveur un titre de prescription, s'appelle *béatification équipollente*. Nous avons dit que dans les causes ordinaires, l'évêque doit juger d'abord si les décrets d'Urbain VIII ont été fidèlement observés. Dans les causes d'une béatification équipollente, c'est à lui pareillement à constater, par une procédure, le cas privilégié. Cette sentence du prélat diocésain tient lieu de toutes les autres, et l'on procède aussitôt à l'examen des vertus et des miracles, pour la canonisation.

CHAPITRE VIII.

Des solennités d'une canonisation, et des dépenses qu'elles exigent.

§ I. — Les trois assemblées générales de la congrégation des Rites dont nous avons parlé, ne doivent point être regardées comme le dernier tribunal où se traitent les affaires de béatification ou de canonisation. Après que les doutes y sont résolus, il faut encore trois consistoires, avant que le souverain pontife prononce définitivement. Le premier est un consistoire *secret*; le second est *public*; le troisième est, en quelque sorte, mixte; aussi l'appelle-t-on *semi-public*: c'est assés l'usage d'attendre long-temps à les tenir; de là quelquefois il arrive que le Saint-Siège vient à vaquer pendant ces délais; mais les procédures n'en souffrent point; le nouveau pontife reprend toujours la cause au même état où son prédécesseur l'avait laissée.

Dans le consistoire *secret*, c'est le Pape qui traite de la béatification ou de la canonisation, à la tête du collège entier des cardinaux. Le secrétaire a soin de distribuer auparavant quelques feuilles imprimées qui contiennent un abrégé de la vie des personnes proposées, avec une courte énumération de leurs vertus et de leurs miracles. Le président de la congrégation des Rites fait son rapport en peu de mots; chacun des prélats donne son avis. Dans le consistoire *public*, outre le sacré collège et tous les évêques, on convoque les consultants et les officiers de la congrégation des Rites, les protonotaires, les auditeurs de la chambre Apostolique, les avocats consistoriaux, le gouverneur de Rome, les ambassadeurs des princes catholiques, et les députés des villes du domaine pontifical. Dans cette assemblée nombreuse, un des avocats consistoriaux fait une harangue détaillée sur les mérites du serviteur de Dieu, dont la sainteté doit être déclarée. Ce discours occupe toute la séance; et quand on canonise plusieurs Saints à la fois, on tient pour chacun un consistoire public. Le troisième, qu'on appelle *semi-public*, n'est composé que des cardinaux et des évêques qui se trouvent alors à Rome. Le Saint Père demande tour-à-tour le suffrage des prélats; ils prononcent chacun un petit discours qui contient quelques maximes générales sur les vertus ou miracles dont ils se servent pour appuyer leur avis.

§ II. — C'est le Pape qui désigne l'Eglise

qu'il a choisie pour les cérémonies d'une béatification ou canonisation; c'est pour l'ordinaire dans la basilique du Vatican qu'elles sont célébrées. L'usage s'est établi très-sagement d'en faire plusieurs à la fois; on observe, en nommant ces nouveaux Saints dans les prières ou les décrets, les degrés de la hiérarchie ecclésiastique; et quand les dignités sont égales, on suit le droit de l'ancienneté.

Tout l'appareil de la fête commence donc, quand Sa Sainteté le juge à propos, par une procession solennelle, où l'on déploie pour la première fois la bannière des nouveaux Saints qu'on va béatifier, ou canoniser. Le Pape, assis sur son trône, dans la basilique, reçoit les hommages ordinaires de sa cour. Le maître des cérémonies conduit ensuite aux pieds de Sa Sainteté le procureur de la cause, et l'avocat consistorial, qui demandent la béatification ou la canonisation.

Alors le secrétaire des brefs ordonne à l'assemblée de joindre ses prières à celle du Saint-Père; et on chante les *Litanies*. La même demande se fait une seconde fois, et l'on chante l'hymne *Veni Creator*; enfin, après la troisième instance de l'avocat, le même secrétaire déclare que c'est la volonté du Pape d'y procéder sur-le-champ. L'avocat en requiert des lettres apostoliques en bonne forme; Sa Sainteté les accorde, et le plus ancien des protonotaires prend à témoin toute l'assemblée; l'on entonne le *Te Deum*. Dans l'oraison qui suit, dans la confession que chante le diacre officiant, dans l'absolution que donne le Pape, les noms des nouveaux saints sont récités avec les autres; et la messe solennelle est célébrée par le souverain pontife en leur honneur.

Le décret de canonisation est conçu en ces termes : « A la gloire de la très-sainte Trinité, « pour l'exaltation de la foi catholique et l'accroissement de la Religion chrétienne; en « vertu de l'autorité de Jésus-Christ, des saints « apôtres S. Pierre et S. Paul, et de la nôtre; « après une mûre délibération et de fréquentes « invocations de la lumière céleste, du consentement de nos vénérables frères, les cardinaux, patriarches, archevêques et évêques « présents à Rome. Nous déclarons que les « bienheureux N. N. sont Saints, et nous les « inscrivons, comme tels, dans le catalogue « des Saints. Au nom du Père, et du Fils, et du « Saint Esprit. Ainsi soit-il. » Tandis qu'on chante le Symbole à la messe pontificale, il

se fait des offrandes singulières; un cardinal évêque présente deux cierges; il est accompagné d'un orateur qui porte un cierge d'une main et de l'autre une corbeille dorée, qui renferme deux tourterelles.... Un cardinal prêtre offre deux grands pains, l'un argenté, l'autre doré; l'orateur qui le suit porte un cierge et deux pigeons blancs, dans une corbeille argentée.... Un cardinal diacre apporte deux barils pleins de vin, l'un doré, l'autre argenté; l'orateur offre un cierge et une corbeille peinte, pleine de petits oiseaux de toute espèce. Si l'on était curieux de donner quelque sens mystique à ces offrandes, on n'aurait qu'à lire les auteurs Italiens, comme Ange de Roca, Jean-Baptiste Marus et autres.

§ III. — Avec tant de formalités et de procédures juridiques, il serait impossible de parvenir sans frais à la canonisation d'un Saint : les dépenses sont grandes, il en faut convenir; mais c'est un frein nécessaire pour réprimer mille demandes indiscrètes dont l'Eglise romaine serait accablée. Loin de regarder ces contributions avec des yeux avides, on voit au contraire depuis long-temps la cour pontificale travailler efficacement à la réduction de ces droits, qu'elle ne peut retrancher entièrement à ses officiers.

Dans les informations, les juges n'ont jamais aucun salaire; ceux des notaires groffiers sont taxés par chaque feuille de grosse, et on a réglé jusqu'au nombre de mots et de syllabes qu'elles doivent contenir. Le promoteur, pensionné par le Pape, a de plus pour son honoraire un ducat d'or par chaque séance; les procureurs, les avocats consistoriaux et les imprimeurs, sont taxés de même. Le sous-promoteur a pareillement sa rétribution fixe de trente ducats par chaque doute.

Les cardinaux et les consultants ne reçoivent plus de présents; on leur donne seulement un portrait du Saint; on leur fournit en argent la chappe de camelot rouge qui leur est due, comme le rochet, le surplis; et les livrées aux autres prélats, officiers et domestiques de la cour du Pape.

On donne à la sacristie du Vatican 500 ducats pour une béatification, 1000 pour une canonisation; des présents aux avocats consistoriaux, aux secrétaires des brefs, et à d'autres. Mais pour éviter l'embarras insupportable de ces distributions, on en charge un homme de confiance, qui sait les droits et les usages.

Il faut payer les tapisseries, les échafauds et les peintures dont l'Eglise est ornée le jour de la fête; les principales vertus et les miracles les plus éclatants y sont représentés. Les tableaux sont dévolus au chapitre du Vatican, de même que tous les restes d'une multitude infinie de bougies, qu'il faut prodiguer pour l'embellissement de la basilique. On fournit encore tous les ornements qui servent à la messe pontificale; ils doivent être précieux, et le Saint-Père en fait présent à quelque Eglise de Rome. Enfin on orne splendidement la Confession des saints Apôtres. La pompe d'un si beau jour exige qu'on répande l'or et l'argent à pleines mains : d'ailleurs, avant que d'y parvenir, il faut plusieurs années de procédures qui précèdent le jugement définitif; les travaux de ceux qu'on emploie pour les dresser, méritent une bonne récompense. On peut hardiment désirer la malignité la plus envenimée de trouver aucun gain sordide, aucune trace de monopole, aucun trait d'avarice, dans toutes ces dépenses. La somme est grande, il est vrai (cinquante mille écus de notre monnaie suffiraient à peine); mais si l'on considère la multitude des formalités, la longueur des procès et l'éclat qu'il faut donner à la solennité, on trouvera, je pense, qu'elle n'est pas excessive.

Titre second,

Qui contient le détail des formalités judiciaires.

CHAPITRE PREMIER.

Des procédures de l'ordinaire en général.

§ I. — On ne peut contester aux prélats diocésains le droit d'instruire et de juger définitivement, dans les deux premières instances dont nous avons parlé. Le saint concile de Trente, les décrets d'Urbain VIII, et l'usage constant de la congrégation des Rites leur en confirment la possession.

Il ne faudrait pas remonter jusqu'aux temps les plus reculés pour trouver l'origine de ces premières procédures; elles n'étaient point usitées, ou du moins la nécessité n'en était pas indispensable, comme aujourd'hui. Le simple rapport et les instances de quelques personnes graves, d'un prince, d'un prélat, ou d'un ordre entier, par exemple, suffisaient alors pour introduire une cause en cour de

Rome et pour obtenir les commissions d'informer par l'autorité du Pape : cette pratique est abolie. Désormais le Saint-Siège n'est proprement saisi de l'affaire que par la signature de la commission apostolique; mais avant même qu'on la demande, il faut avoir fait approuver par la congrégation des Rites les actes et les jugements de l'ordinaire.

Les informations qui sont faites par son autorité, portent sur deux objets, comme nous l'avons indiqué. Le premier est la renommée publique de vertus et de miracles; le second est l'observation des décrets d'Urbain VIII. Il serait inutile de répéter ici que, sur le premier chef, la sentence du prélat doit absolument être portée, mais qu'il peut s'abstenir de prononcer sur le second, et qu'alors l'instance du culte est terminée par l'autorité de la cour romaine.

Sous le nom d'Ordinaire des lieux, on entend en cette matière l'évêque diocésain, non seulement celui qui possède en son territoire le corps des serviteurs de Dieu qui doivent être proposés, mais aussi tous ceux qui tiennent sous leur juridiction les lieux où les miracles sont opérés, et les résidences des témoins qu'il faut examiner. A Rome c'est le cardinal vicaire du Pape. Les évêques élus peuvent, avant leur sacre, faire les enquêtes, et juger, dès là, que la puissance juridique leur est dévolue. Dans la vacance des sièges, c'est au chapitre cathédral, ou à ses vicaires généraux, que ce droit appartient. Les administrateurs donnés à une Eglise pour quelque temps par le Saint-Siège, en jouissent de même. On a voulu le contester aux autres prélats inférieurs qui sont en possession d'une autorité comme épiscopale, dans un territoire séparé; mais il semble que la question est décidée maintenant en leur faveur. Autrefois on approuvait des procédures faites par un nonce apostolique, dans les pays de sa nonciature; par un grand-vicaire de l'évêque, sans délégation spéciale à cet effet; par les supérieurs réguliers, dans les ordres exempts : on les tiendrait aujourd'hui pour nulles de plein droit.

§ II. — Une lettre circulaire de l'année 1631, destinée de la part de la congrégation des Rites à tous les évêques du monde, renfermait à peu près l'essentiel des formalités qui doivent s'observer dans les procédures des ordinaires. Quelques décrets d'Innocent XI ont ajouté deux conditions, en sorte qu'on

pourrait les réduire à présent à dix : premièrement, pour éviter toute précipitation, il faudra que le bruit public atteste, pendant quelque temps, des vertus héroïques, et des miracles bien marqués, avant qu'on pense à commencer les procédures. Secondement, l'évêque lui-même présidera, s'il est possible, à toutes les enquêtes. Quand il est obligé de commettre à sa place un de ses vicaires généraux, ou quelqu'un des principaux de son clergé, ce juge délégué doit se faire assister d'un docteur en théologie, et d'un licencié en droit canon. Si le soin de recevoir les enquêtes était confié par l'ordinaire à un autre évêque, le prélat, pour y procéder, n'a pas besoin d'autres associés. Troisièmement, celui qui reçoit les dépositions doit à chaque article les contresigner avec les témoins mêmes qui les souscrivent. Quatrièmement, on doit exiger de chaque déposant un rapport bien circonstancié des faits ; il ne suffit pas de lire aux autres le témoignage du premier, et de le faire approuver par leur consentement, il est ordonné de les entendre eux-mêmes, et de rédiger au long leurs réponses. Cinquièmement, on prendra serment du notaire, et de celui qui fait la fonction de promoteur, aussi bien que des témoins ; ils jureront tous de garder un profond silence sur le contenu des interrogatoires. Sixièmement, on doit écrire au Pape pour notifier à Sa Sainteté la procédure et le jugement. Septièmement, on envoie, le plus tôt qu'il est possible, toutes les écritures copiées en bonne forme et bien cachetées, à la congrégation des Rites. Huitièmement, il faut conserver avec soin, dans les archives de l'Eglise cathédrale, les originaux enfermés dans une cassette bien scellée, sous plusieurs clés différentes, que l'on dépose chez des personnes notables. Neuvièmement, outre les témoins présentés par les parties qui sollicitent l'information, l'évêque doit en interroger d'office plusieurs autres, autant qu'il s'en pourra trouver en état de répondre. Dixièmement, enfin, on ne peut insérer les attestations, ou autres actes extrajudiciaires dans les écritures authentiques.

Telles sont les ordonnances qui doivent servir de règle. Il ne faut pas croire cependant que la moindre omission annule entièrement les procédures et la sentence ; il faudrait que ce fût un défaut capital, capable d'invalider, dans la rigueur du droit, tout autre jugement. Il est au moins très-expédient de se conformer

dans la pratique, non seulement à ces lois, mais encore à toutes celles qui regardent les commissaires députés par la cour de Rome, que nous détaillerons plus bas.

§ III. — Reste à savoir quel fonds on fait dans le tribunal supérieur, sur les preuves qui résultent des enquêtes de l'ordinaire ; il ne s'agit point dans cette question des deux articles qui les regardent proprement, c'est-à-dire, de la renommée publique de vertus et de miracles, et de l'observation des décrets d'Urbain VIII. Ils sont juges en cette matière, mais ils joignent communément quelques détails particuliers sur des miracles plus éclatants, ou sur des vertus plus marquées ; on peut donc demander si les preuves des faits constatés dans ces premières instances sont admissibles ou non, dans le doute final, sur les vertus ou sur les miracles ? Quelques auteurs ne les reconnaissent que pour des indices ; d'autres voudraient les faire passer pour des convictions parfaites ; mais on tient un juste milieu dans l'usage présent de la congrégation. Ces témoignages, réunis à ceux des informations faites par l'autorité du Pape, forment ensemble une certitude entière ; on les regarde, pour ainsi dire, comme un supplément réciproque, surtout lorsque les circonstances du temps ou des personnes réduisent absolument les commissaires apostoliques à l'impossibilité d'entendre eux-mêmes des témoins oculaires qui comparaissaient dans les procédures de l'évêque diocésain.

CHAPITRE II.

Des décrets d'Urbain VIII, dont l'observation doit être prouvée.

§ I. — Désérer solennellement les honneurs que l'Eglise réserve pour les saints, à ceux qui ne sont point encore préconisés par son jugement, c'est une témérité digne de blâme et de punition. Un culte privé qui se borne à l'opinion de leurs mérites et de leur bonheur, au respect pour leur vertu, à la confiance en leurs prières, ne peut d'ailleurs être interdit ; on le rend, dès cette vie même, aux serviteurs de Dieu qui se distinguent du commun des fidèles par une conduite exemplaire. Mais ne peut-on rien au-delà pour témoigner sa vénération à ceux qu'une sainteté plus éclatante, une mort glorieuse, et des miracles bien avérés, semblent nous indiquer comme des modèles à suivre, et des intercesseurs à supplier ? Tout le monde convient assez qu'on peut en

quelque sorte laisser un libre cours à la dévotion du peuple chrétien, qu'il suffit de tenir la bride au zèle aveugle, et de réprimer la présomption. Mais quelles sont les justes bornes qu'il faut poser, et qu'on ne peut passer sans crime? C'est une question délicate, qui fut agitée vivement à Rome sous le pape Clément VIII. Il paraît qu'elle fut réduite à vingt-quatre articles, et que les opinions étaient alors fort partagées; l'affaire fut même assoupie par ordre du pontife, et les doutes proposés ne furent point résolus.

C'est au Pape Urbain VIII que la décision était réservée; dans son décret du 13 mars 1625, qu'il fit envoyer à tous les évêques, non-seulement il interdit en général tout culte public, mais encore il défend en particulier, premièrement, de peindre les personnes mortes en odeur de sainteté, la tête couronnée du cercle de lumière, qu'on appelle *aureole*; d'exposer leurs tableaux dans les lieux saints, autels, églises et chapelles. Secondement, de publier des histoires de leur vie, des relations de leurs vertus et de leurs miracles, sans l'approbation de l'évêque diocésain, assisté de personnes doctes et pieuses. S'il arrive, dans le cours de ces ouvrages, qu'on donne à son héros le titre de *Saint* ou de *Bienheureux*, il ne faut l'entendre que de la perfection et de l'excellence de ses mérites, sans vouloir prévenir le jugement de l'Eglise, qui peut seule donner un véritable éclat à sa gloire et à sa sainteté. Les auteurs de pareils écrits doivent mettre à la fin de leur livre une protestation, dont la forme est prescrite à cet effet : on la trouve à la suite de notre Analyse. Troisièmement, enfin, il est défendu d'orner leurs tombeaux comme ceux des vrais Saints, d'y suspendre des lampes allumées, des images et des offrandes.

Telles sont les principales prohibitions portées par la loi fameuse du Pape Urbain VIII. Pour achever d'éclaircir cette matière, on peut consulter la réponse du cardinal Bellarmin aux objections que sa doctrine à cet égard avait causées. « Je n'ai point amplifié, dit-il; au contraire, j'ai plutôt modéré les honneurs qu'on peut rendre aux pieux serviteurs de Dieu qui ne sont pas canonisés : j'ai dit qu'on ne pouvait pas les proclamer ouvertement comme Saints, les invoquer publiquement, les nommer dans les *Litanies* et *Prières* solennelles; ériger des autels ou des églises à leur mémoire; les peindre avec la couronne de gloire; placer leurs tableaux dans les tem-

ples; célébrer leurs fêtes avec la pompe des offices ecclésiastiques, et honorer publiquement leurs reliques : mais aussi j'ai dit, et je le répète encore, que l'Eglise ne défend rien au-delà de ces pratiques d'un véritable culte. Je soutiens donc toujours que les simples fidèles peuvent en particulier regarder comme bienheureux ces serviteurs de Dieu c'est-à-dire, les estimer dignes des honneurs de la canonisation, et en ce sens, leur donner même le titre de Saints; qu'on peut être pénétré pour eux de la vénération qu'inspire la sainteté; qu'on peut dans ses besoins les invoquer avec confiance, et solliciter leur intercession auprès de Dieu; qu'il est permis de célébrer une espèce de fête, ou de réjouissance le jour de leur mort; permis enfin de garder leurs images avec dévotion, et de conserver leurs reliques avec décence, mais hors des lieux sacrés. » Nous ne devons rien ajouter à ce petit fragment; il contient un précis tel qu'il fallait à notre extrait : il a d'ailleurs l'approbation du souverain pontife; et la pratique de la congrégation des Rites est conforme au sentiment que Bellarmin y développe.

C'est donc au célèbre décret de 1625 qu'il faut rapporter l'origine du procès qui s'instruit, pour certifier que le culte ainsi prohibé n'a point été rendu. Le mépris de cette loi, violée par un seul homme indiscret; le défaut même de sentence définitive sur cet article, rend nulle absolument toute autre procédure, tout jugement, ou déclaration portée par quelque autorité que ce puisse être : les infracteurs clercs ou laïcs, réguliers ou séculiers, sont aussi sujets à des peines canoniques, telles que l'excommunication, la suspension et l'interdit. Mais pour procéder juridiquement aux enquêtes, et prononcer une sentence qui ne soit point rejetée par la congrégation des Rites, le prélat diocésain, assisté de son promoteur et d'un notaire ecclésiastique, doit premièrement faire comparaître des témoins dignes de foi, qui déposent, avec serment et selon toutes les formalités de droit, qu'ils ont vu plusieurs fois le tombeau de la personne proposée, ses images et ses reliques, sans aucune marque de culte public. Secondement, il doit citer à son tribunal et interroger exactement tous ceux qui pourraient avoir vu des portraits, tels qu'il est défendu d'en faire, ou des actes de vénération prohibés par le décret. On doit surtout examiner les personnes qui peuvent

naturellement être suspectes, comme intéressées à la canonisation. Troisièmement, le prélat doit faire afficher aux portes des églises, et dans les autres endroits publics, une ordonnance pour enjoindre, sous peine de censures, à tous ceux qui sauraient ou qui soupçonneraient quelque preuve de culte, de venir le révéler dans un temps prescrit. Quatrièmement, il fera lui-même la visite du tombeau, des églises, des monastères, maisons et autres lieux où l'on pourrait imaginer que ces honneurs auraient été ci-devant rendus, ou le seraient encore à présent, et dressera sur la place même son procès-verbal en bonne et due forme. Cinquièmement, il s'assurera pour le moins par des attestations bien sûres, encore mieux par des actes authentiques des autres évêques, s'il y avait quelques indices ou quelques conjectures qui demandassent d'informer aussi dans leur territoire. Sixièmement, enfin, il prononcera sa sentence définitive.

Nous avons dit que ces procédures, ainsi dressées, doivent au plus tôt être envoyées en cour de Rome : on en demande l'ouverture à la congrégation des Rites. Dans la rigueur, on devrait agiter un doute sur leur validité, dans les assemblées générales et devant tous les consultants ; mais on obtient communément une dispense du Pape, et les actes sont examinés dans les séances ordinaires par les seuls cardinaux, en présence du promoteur, dont ils essuient toutes les critiques. Si les preuves y sont concluantes, et l'observation des décrets suffisamment justifiée, quelque défaut de formalité dans le prononcé de l'ordinaire n'obligerait point à recommencer les informations ; mais, sans avoir égard à son jugement, la congrégation dirait elle-même que l'observation des décrets est bien constatée, et qu'on peut passer outre.

CHAPITRE III.

Des cas privilégiés.

§ I. — Les prohibitions d'Urbain VIII, ainsi qu'il s'en est expliqué lui-même, ne doivent point s'étendre aux bienheureux qui sont universellement honorés dans l'Eglise ; le culte qu'on leur rend doit subsister en son entier. La prescription est un titre en leur faveur qui leur tient lieu de béatification. Quand elle est constatée par la sentence de l'ordinaire, ou des commissaires apostoliques, on procède aussitôt à la canonisation, après l'examen des vertus particulières et des miracles. Ce n'est

pas qu'il faille toujours un nouveau jugement de canonisation, pour autoriser les hommages que reçoivent des Saints reconnus depuis plusieurs siècles, ou dans tout l'univers chrétien, ou dans quelques Eglises ; le laps de temps, avec la permission au moins tacite des puissances, suffit pour les rendre légitimes ; on n'a pas besoin pour eux de nouvelle déclaration, et il ne serait pas convenable de révoquer en doute leur sainteté, proclamée selon toute l'autorité des anciennes formalités. Mais dans les causes plus récentes, nées depuis la réserve entière au Saint-Siège Apostolique, depuis le siècle qui précéda le pontificat d'Urbain VIII, ou plus sûrement encore depuis son célèbre décret de l'année 1623, on peut être plus assuré de n'obtenir jamais une bulle de canonisation, si l'on omet l'instance du cas privilégié, quand elle doit avoir lieu. Dans les procès de cette nature, il n'est pas nécessaire d'informer sur le bruit public ; il serait impossible de prouver l'observation des décrets sur le culte prohibé ; mais à la place de ces deux jugements, le prélat diocésain, ou les juges délégués, prononcent sur les titres produits, que l'affaire doit être traitée comme une exception aux règles communes, ou sur le pied d'un cas privilégié. La sentence et les actes sur lesquels elle est fondée, sont examinés avec soin dans les séances ordinaires de la congrégation des Rites, et discutés par le promoteur. L'approbation de ces procédures s'appelle en style de ce tribunal, une *béatification équipollente*.

§ II. — C'est alors que le culte introduit auparavant reçoit enfin le sceau de l'autorité la plus authentique. Mais pour le mériter, il faut qu'il se trouve appuyé de quelqu'une des raisons suivantes, dont une seule suffit pour fonder cette instance du cas privilégié. Premièrement, le consentement unanime de l'Eglise ; c'est à ce titre que tous les Saints anciennement décorés de cette auguste qualité, jouissent des prérogatives d'un culte religieux. En établissant de nouveaux usages, les souverains pontifes n'entendirent jamais préjudicier à des droits si justement acquis ; mais il ne paraît pas qu'on puisse désormais appliquer cette règle à des cas plus récents. Secondement, le témoignage et l'autorité des saints Pères, ou des écrivains ecclésiastiques. On ne trouve point d'exemple que cette preuve seule ait été produite avec fruit dans des causes nouvelles. Régulièrement parlant, saint Bernard est le dernier des saints Pères. Les

auteurs modernes auraient peine à se concilier une déférence telle qu'on l'a pour les anciens ; on exigerait du moins que leurs attestations fussent bien appuyées, bien claires, bien concluantes ; et il ne semble pas vraisemblable qu'on puisse les produire ainsi, sans justifier en même temps la prescription juridique d'un culte immémorial ; ce qui fait rentrer ce second moyen dans le suivant. Quoiqu'il en soit, on tient pour assuré que les éloges donnés à des personnes vivantes, les titres d'honneur, attachés par la coutume, ou accordés par respect à leur dignité ; les relations vagues, les visions et les révélations mêmes (si ce n'est celles des autres Saints, quand elles sont bien indubitables), ne doivent faire aucune impression sur des juges éclairés. Troisièmement, le culte immémorial, ou la possession de cent ans et plus avant le décret d'Urbain VIII de l'année 1623, ou la bulle de confirmation de 1634 ; c'est à cette époque qu'il faut remonter. Il est inutile de dire qu'une prescription, qui se prend plus de deux siècles avant nos jours, ne se prouve plus par témoins, mais par les actes et les monuments ; des autels élevés, des tombeaux décorés, des tableaux exposés dans les temples, des reliques distribuées, des translations solennelles, des visites épiscopales, des fondations et legs pieux, des témoignages publics d'historiens et d'auteurs ; ce sont les pièces de conviction qu'on avait produites, toutes les fois que la cour de Rome a reconnu le cas privilégié du culte immémorial. On ne doit pas cependant, dans une pareille instance, négliger d'entendre les témoins les plus anciens et les mieux instruits. Par leur déposition, on montre que la possession dure depuis longtemps, sans nulle interruption ; car on leur fait attester, non-seulement ce qu'ils ont vu de leurs propres yeux, pendant cinquante ou soixante ans, mais encore ce qu'ils ont appris pendant leur jeunesse des vieillards de ce temps-là. Si l'on joint les preuves qui résultent de leurs réponses à celles qu'on a tirées des titres et des monuments, il s'en forme une certitude parfaite sur la prescription. Quatrièmement, enfin, un indult du Pape ou une permission de la congrégation des Rites. On ne conteste point au Saint-Père le droit d'accorder de semblables grâces, même sans l'appareil des formalités judiciaires, après un examen sérieux, quoique privé des preuves qui le déterminaient. Tout ce qui se rapporte au culte public et solennel, comme

nous l'avons détaillé, rend par soi-même le cas privilégié, quand il est autorisé par le consentement du souverain pontife ; mais il faut que la sainteté soit reconnue directement et par un décret formel, écrit ou de vive voix, n'importe, pourvu que dans le dernier cas on le certifie par une enquête et des témoins dignes de foi.

C'est ainsi qu'Urbain VIII explique lui-même en ses décrets les exceptions qu'il convient de mettre aux défenses générales, de déferer des honneurs publics aux serviteurs de Dieu, qui ne sont encore ni canonisés ni béatifiés. L'évêque diocésain, ou à son défaut les commissaires députés par le Saint-Siège, après la signature de la commission Apostolique, dressent sur ces principes le procès qui doit assurer que le cas est privilégié. Ces juges citent les témoins, les examinent et les entendent sur le culte immémorial et la tradition de leurs pères ; ils vérifient les actes et les autorités qu'on produit ; ils visitent par eux-mêmes les monuments qui leur sont indiqués ; ils en dressent des procès-verbaux sur les lieux. Enfin, après avoir pesé les preuves, ils prononcent que l'on doit procéder dans la cause sur le pied d'exception aux règles du non-culte, et qu'ils ont trouvé de vrais fondements à une béatification équivalente. La congrégation ordinaire est comme le second tribunal où leur sentence doit être ratifiée ; mais le souverain pontife est le dernier et le suprême arbitre qui décide en dernier ressort.

CHAPITRE IV.

Des deux instances sur la renommée publique de vertus et de miracles.

§ 1. — Dans toute cause de béatification ordinaire, les enquêtes de l'évêque diocésain et sa sentence définitive sur la renommée publique de vertus et de miracles, sont les premières procédures. Les commissaires chargés d'informer par l'autorité pontificale recommencent aussi la même instance, quand le Saint-Siège et la congrégation des Rites sont entièrement saisis de l'affaire ; c'est l'opinion commune du peuple fidèle, le bruit des prodiges et la bonne odeur des mérites qui déterminent en effet la cour de Rome à procéder elle-même selon l'ordre des formalités qu'elle s'est prescrites. On s'en rapportait autrefois au simple témoignage de quelques personnes puissantes et constituées en dignité ; mais on veut à présent, avant de compromettre l'autorité su-

prême, un jugement en règle, porté par l'ordinaire des lieux en connaissance de cause; et pour éviter toute illusion, on s'en assure de nouveau par le rapport juridique des juges délégués de la congrégation.

Il faut donc que la sainteté de celui qu'on propose soit proclamée depuis long-temps par la voix unanime, qu'on le juge d'un commun accord digne des honneurs de la béatification; que cette persuasion universelle s'appuie sur des raisons solides, que le même cri public atteste par conséquent des actions héroïques et des merveilles éclatantes; que le sentiment favorable ne soit point démenti d'ailleurs par des accusations sérieuses, des soupçons graves, et des doutes capables d'en imposer à la partie la plus éclairée des citoyens. Ainsi, l'idée de la multitude aveugle et du vulgaire grossier ne mérite point par elle-même le nom de renommée publique : on sait combien le peuple est sujet à se laisser surprendre. Les prélats doivent être attentifs à démêler à travers ses empressements les causes qui le font mouvoir. C'est le pur esprit de la Religion qui répand la vraie réputation de sainteté; elle seule persévère et croît de jour en jour : c'est à ces progrès et à cette solidité qu'on la reconnaît. L'erreur ne triomphe pas long-temps; la fourberie se démasque tôt ou tard; les préjugés se dissipent facilement : la vérité seule est inaltérable et se soutient par elle-même.

§ II. — Les solliciteurs d'une cause doivent donc produire aux juges ordinaires et aux commissaires Apostoliques des témoins qui méritent leur confiance et des preuves par écrit, capables de fixer tous les doutes. Ces dépositions et ces monuments forment ensemble une certitude complète sur la renommée. Dans l'enquête, suivant l'usage de la congrégation des Rites, on doit faire comparaître, pour le moins, six ou huit personnes : non-seulement on exige l'assurance de leur catholicité, mais encore on veut qu'elles soient de bonnes mœurs et recommandables par leur piété; qu'elles aient assez de lumières pour distinguer l'éminence des vertus qui caractérisent les Saints, pour discerner les vrais miracles des événements ordinaires, pour ne pas s'abuser enfin sur la réputation même dont il s'agit; on examine jusqu'aux motifs qui pourraient dicter en entier leur réponse ou l'altérer : en un mot, rien de ce qui donnera du poids à leur témoignage ne

doit être négligé. Quand les prélats se sont convaincus par de semblables précautions que les témoins cités sont dignes de croyance, ils prennent leur serment, et leur font déposer ce qu'ils ont vu et ce qu'ils ont appris des autres. Le concours des peuples autour du tombeau, les vœux adressés, les guérisons publiées, les actions de grâce solennellement offertes, les bonnes œuvres et les pratiques de piété racontées avec éloge, citées pour exemple ou relevées comme merveilleuses, tous ces différents objets doivent entrer dans les interrogatoires et dans les réponses. La vénération publique doit porter sur ces fondements; c'est par ces traits qu'elle se déclare. Il n'est pas nécessaire que tous les témoins attestent unanimement le même fait, ni même que deux s'accordent entièrement; il suffit, pour cette instance, qu'ils se réunissent en général, et qu'il résulte de leurs rapports, quoique différents, une même certitude sur la renommée des miracles et de la sainteté. La preuve testimoniale est souvent étayée par celles que fournissent des écrits publics; alors l'évidence est complète. Des historiens accrédités, des auteurs estimables par leurs dignités, leur science, leur vertu, s'accordent-ils à remarquer les actions éclatantes d'un serviteur de Dieu, à publier ses mérites, à décrire les prodiges qui lui sont attribués; ces témoignages sont insérés dans les procédures, et servent au jugement. La vie de celui qu'on propose a même son autorité pour cet objet, quand elle est composée sur des mémoires originaux ou par un témoin oculaire, et qu'elle est approuvée par l'évêque diocésain, par des docteurs, et surtout par des personnes graves qui confirment les récits de l'écrivain. Les hommages offerts par le respect et la reconnaissance trouvent aussi leur place dans les informations, quand le souvenir s'en est perpétué par des actes en forme ou par des monuments durables. A toutes ces marques de vénération, les juges reconnaissent le consentement général du peuple chrétien, qui doit, pour ainsi dire, avoir depuis long-temps dressé lui-même leur sentence, et prévenu par ses desirs l'arrêt de canonisation.

CHAPITRE V.

De l'examen des ouvrages, et de la commission apostolique.

§ I. — Il arrive souvent qu'on propose à la cour de Rome des serviteurs de Dieu dont les

ouvrages sont publics, ou du moins dont les écrits pourraient se répandre après leur béatification. Ne serait-ce pas en quelque sorte accrédi ter l'erreur, que de paraître même concevoir une opinion favorable de leur sainteté, pendant que leurs livres, déshonorés par une doctrine hétérodoxe, rendraient leur foi suspecte ? La sage prévoyance de l'Église Romaine l'empêche de tomber dans cette contradiction, toujours indécente en elle-même, et qui serait souvent dangereuse dans ses effets. Avant d'introduire la cause dans la congrégation des Rites, on examine scrupuleusement jusqu'aux moindres opuscules qui peuvent intéresser ou la règle des mœurs ou les vérités de la Religion : les décrets d'Urban VIII, qui l'ordonnent formellement, n'ont que perpétué l'usage très-constant de ses prédécesseurs. Une censure exacte et rigoureuse de toutes les compositions connues de la personne préconisée par les actes de l'évêque diocésain, fournit donc la matière d'une troisième instance préparatoire qui précède toujours la signature de la commission apostolique. Si des livres entiers ou des fragments considérables échappaient aux premières perquisitions, aussitôt qu'ils sont découverts, on arrête le cours des autres procédures en tout état de cause, et l'on s'occupe uniquement de la révision de ces nouvelles pièces : il faut indispensablement les juger, avant de passer outre.

C'est le cardinal rapporteur qui se charge principalement de cette discussion. Il choisit des théologiens habiles en nombre suffisant, et l'on remet entre les mains de ces docteurs des exemplaires fidèlement collationnés, afin qu'ils en disent leur avis, après les avoir lus très-attentivement d'un bout à l'autre. Pour s'assurer de l'exactitude et de l'intelligence de ces examinateurs, on demande qu'ils donnent par écrit le résultat de leur travail. Il ne leur suffit pas de déclarer en général leur sentiment sur la doctrine, avantageux ou désavantageux ; ils doivent ajouter le catalogue des œuvres qu'on leur a confiées et l'analyse raisonnée de chacune en particulier, indiquant le sujet, le plan et la manière de l'exécution. Chaque article principal est développé dans ce rapport, et les difficultés qui peuvent arrêter y sont traitées au long. On fait observer à ces censeurs un secret inviolable sur l'objet de leur commission. Si les sollicitateurs découvraient quelqu'un de ceux que le cardinal en

a chargés, son Éminence en nommerait sur-le-champ un autre à sa place.

Quand les suffrages des réviseurs ont été remis cachetés au rapporteur de la cause, le prélat les propose aux autres dans une séance ordinaire de la congrégation ; s'il s'y trouve des doutes graves, on prend tout le temps nécessaire pour les résoudre avec maturité ; les cardinaux sont même prévenus avant les assemblées par des mémoires qu'on leur distribue. S'il ne s'agissait, au contraire, que d'ouvrages peu considérables, qui ne demandent point de si longues formalités, on se contente de les lire dans la congrégation, qui les approuve ou les condamne. Le promoteur de la foi, dans cette instance comme dans toutes les autres, prend toujours le parti le plus rigide : on veut surtout avoir à Rome, pour cet examen, les originaux mêmes des livres, quand ils ne sont pas imprimés, ou que l'édition n'est point faite du vivant de l'auteur et de son consentement. Nous n'avons pas besoin de dire que le tribunal suit toutes les règles de la plus saine critique pour distinguer les écrits véritables de ceux que l'ignorance ou la mauvaise foi tenteraient de supposer aux serviteurs de Dieu morts en odeur de sainteté.

Une erreur formelle contre les dogmes catholiques, une opinion peu conforme à la pureté des préceptes évangéliques et capable de donner atteinte aux bonnes mœurs, un système suspect par sa nouveauté, principalement sur des questions frivoles, un sentiment qui choque celui des saints Pères et du commun des Chrétiens, ce sont des taches ineffaçables pour lesquelles on impose un éternel silence à la cause proposée. Une protestation générale de l'écrivain, avec la soumission la plus sincère de toutes ses opinions à l'autorité de l'Église catholique, l'empêche sans doute d'être criminel même en s'égarant, mais elle ne peut le soustraire à cette loi rigoureuse d'exclusion ; la congrégation des Rites exige de sa part une rétractation expresse et solennelle. La faute, ainsi couverte, tourne à son avantage, loin de flétrir sa mémoire. Les erreurs sont l'apanage de l'humanité ; la vertu même n'est pas au-dessus des faiblesses de l'esprit : mais c'est un vrai mérite d'avouer son ignorance ; il y a de la grandeur d'âme dans l'humilité qui s'en déclare publiquement coupable.

§ II. — La signature de la commission apostolique suit toujours de près l'approbation

des ouvrages. Ce premier acte est le fondement de toutes les procédures qui se dressent au nom du souverain pontife : c'est alors que la cause est dévolue tout entière au tribunal suprême, et qu'il n'est plus permis aux prélats diocésains de s'immiscer d'eux-mêmes dans les poursuites, à peine de nullité de toutes leurs écritures. Par cette commission, le Pape donne pouvoir à la congrégation des Rites de travailler à l'instruction du procès proposé. C'est en conséquence de cette permission que les juges sont délégués, qu'ils informent sur les lieux, et que leurs enquêtes sont examinées dans les séances ordinaires. Pour obtenir la signature, on présente une requête raisonnée dont les preuves sont tirées des actes envoyés par l'évêque diocésain et approuvés par la congrégation. Le promoteur prend communication de cette pièce avant qu'elle paraisse ; il ne manque jamais d'opposer des difficultés, c'est aux sollicitateurs à les résoudre. Dans la rigueur du droit, il ne faudrait les proposer que dans l'assemblée générale ; mais on demande communément une dispense au Pape, et la congrégation ordinaire en décide. Quand les cardinaux ont jugé que la commission peut être expédiée, le procureur lui-même en dresse le projet ; le secrétaire le porte contresigné du sous-promoteur à Sa Sainteté, qui l'approuve par le seul mot *placet*, il nous plaît, écrit de sa main, avec la première lettre de son nom propre.

Pour que le Pape accorde cette expédition importante, neuf conditions essentielles doivent avoir été remplies. Premièrement, les instances des sollicitateurs doivent être appuyées par des lettres et des prières souvent répétées des princes, des prélats, et des autres personnes constituées en dignité ; secondement, l'ordinaire des lieux doit avoir terminé de son autorité propre les deux procès dont nous avons parlé, sur le bruit public de vertus et de miracles, sur l'observation des décrets d'Urbain VIII, ou tout au moins la première de ces instances ; troisièmement, ces actes, présentés à la congrégation, doivent avoir été trouvés concluants, sans nullité, sans défauts essentiels ; quatrièmement, il faut que dix années entières soient révolues depuis qu'ils ont été remis entre les mains du secrétaire ; cinquièmement, que tous les traits, lettres, méditations et semblables écrits des personnes proposées, soient approuvés solennellement après un sérieux examen ;

sixièmement, que la renommée de sainteté soit surtout bien constatée ; septièmement, que la requête présentée pour obtenir la signature ait été vue par le promoteur et débattue dans une congrégation générale, à moins qu'on ne soit dispensé de cette formalité ; huitièmement, qu'il ne se trouve aucun obstacle, aucune difficulté considérable contre l'introduction de la cause ; neuvièmement, enfin, que l'évêque diocésain certifie par ses lettres que la bonne odeur des vertus et le bruit des prodiges n'a fait que croître de plus en plus depuis les dix ans écoulés, au lieu de diminuer et de s'éteindre. Telles sont les règles invariables dont l'exécution est confiée particulièrement au promoteur, qui ne souffre jamais qu'on la néglige impunément.

CHAPITRE VI.

Des commissaires apostoliques, et de la reprise d'instance.

§ I. — C'est à la congrégation des Rites qu'appartient le droit de nommer des juges délégués par l'autorité pontificale pour dresser sur les lieux les dernières informations. Ceux qui poursuivent la cause demandent le décret d'attribution par une requête dans laquelle ils doivent eux-mêmes désigner quelques prélats voisins qui leur paraissent les plus propres à remplir cette commission. Le promoteur peut récuser ceux qui sont indiqués, et s'en faire proposer d'autres ; quand la congrégation entière trouve, au contraire, qu'ils sont admissibles, le secrétaire expédie les lettres de leur délégation : alors le procureur de la cause rédige par écrit les articles qui doivent diriger l'instruction du procès ; il y range sous différents titres les faits qu'il faudra constater pour mettre en évidence les vertus principales et les miracles qu'on a dessein d'employer pour preuve de sainteté. Ces mémoires ou positions, comme on dit à Rome, servent à dresser l'interrogatoire qu'on fera subir aux témoins. Le promoteur, qui prend connaissance de toutes ces écritures préparatoires, compose sur le même fond une ample instruction en forme de lettre pour celui qu'il destine à tenir sa place sur les lieux ; on l'appelle *vice-promoteur*, et sa fonction est très-importante. Les serments que doivent prêter les juges, les officiers et les témoins, sont insérés dans cette missive ; on la renferme sous une même enveloppe avec le décret d'attribution signé du notaire de la congrégation, du proto-

notaire, du président et du secrétaire, avec une copie des articles réduits par le procureur, ainsi que de l'interrogatoire. Les originaux de toutes ces pièces restent dans les archives de la congrégation, et le notaire a soin de cacheter le paquet où toutes ces expéditions sont contenues.

Les commissaires apostoliques sont communément trois évêques; on manque rarement à mettre de ce nombre celui qui possède en son diocèse le tombeau des serviteurs de Dieu proposés; la commission n'est même adressée qu'à ce prélat, quand il s'agit de poursuivre par l'autorité du Pape l'instance préparatoire du non-culte. Dans les autres informations, c'est une clause ordinaire que des trois juges qui sont nommés, la présence de deux seulement suffit pour autoriser toutes procédures; au défaut d'un des évêques, on subroge souvent deux dignitaires ou chanoines de l'église cathédrale: un vicaire général paraît avoir le privilège, en cette qualité, de représenter seul son évêque. Les commissaires peuvent subdéléguer dans les cas prescrits par le droit, c'est-à-dire, lorsque l'attribution tombe sur leur dignité et non sur leur personne: alors leurs successeurs mêmes les remplacent dans cette fonction.

Les actes des juges nommés par la congrégation ou de ceux qui tiennent leur place, commencent par l'ouverture des décrets d'attribution, qui forment le titre de leur autorité; suivent l'acceptation et le serment qu'ils prêtent eux-mêmes, et qu'ils reçoivent des officiers qui serviront sous eux: savoir, du vicaire-promoteur, du notaire apostolique, qui leur sert de greffier, et de celui qui rédige, collationne ou transcrit les procédures, enfin du procureur de la cause, qui doit être institué par un instrument public et spécial, pour mettre en avant les articles et les faits qu'il faudra constater. On n'admet à tous ces emplois que des ecclésiastiques dont la qualité doit être prouvée: l'introduction d'un laïque annule toutes les écritures; ils promettent d'observer un secret profond sur toutes les procédures, sur les interrogatoires et les réponses.

Les commissaires apostoliques doivent ajourner les témoins qui leur sont indiqués, ou qu'ils jugent eux-mêmes à propos d'entendre; ils reçoivent leurs dépositions absolument dans le jour, l'heure et le lieu marqués par leur assignation, jamais dans des endroits

profanes, mais dans une église, une chapelle, ou du moins une sacristie; sans doute, pour imposer plus de respect aux répondants, et leur inspirer plus d'horreur du parjure. Les autres actes judiciaires s'expédient dans la salle d'audience qui sert à la justice contentieuse de l'ordinaire. On commence par faire jurer sur les saints Évangiles tous ceux qui comparaissent, premièrement, qu'ils déclareront la vérité, sans rien taire ni déguiser; secondement, qu'ils ne communiqueront à personne les demandes qu'on leur aura faites et les réponses qu'ils auront données. Après ce serment, on les examine sur leurs qualités, leur âge, leur foi, leurs lumières; enfin, on leur propose les articles rédigés par le procureur, les interrogatoires dressés par la congrégation, ou tout autre objet que les juges imaginent convenable; s'ils refusent d'obéir à la citation, on les frappe des censures les plus terribles. L'indiscrétion de ceux qui violeraient le secret est aussi punie d'un anathème dont l'absolution est réservée tellement au Pape, que lui seul en propre personne peut en absoudre, hors le cas de mort. Les juges mêmes sont soumis à cette excommunication, s'ils se rendent coupables d'un pareil crime. A la fin de chaque séance, on arrête et l'on signe les registres qui doivent être cachetés jusqu'à la prochaine assemblée. Toute pièce extrajudiciaire insérée dans ce procès le rendrait nul, suivant les décrets d'Innocent XI. Quand l'information est complète, on en fait la clôture par la souscription et les sceaux de tous les juges délégués, du procureur, du vicaire-promoteur et du notaire greffier. Le dernier acte de leur juridiction est la visite et l'ouverture du tombeau, dont ils font un procès-verbal bien exact et bien circonstancié: si le lieu de la sépulture est absolument ignoré, cette circonstance doit être constatée.

L'original de toutes les écritures est conservé dans les archives de l'évêque diocésain: on en fait copier un exemplaire bien lisible, n'importe par quel écrivain; mais il doit être collationné, devant les juges mêmes, par le secrétaire de la commission, et par un autre notaire apostolique. Cette copie sera munie des signatures et armoiries de tous les juges délégués, et de leurs officiers. C'est précisément l'authenticité de ces souscriptions qu'on doit certifier à la cour de Rome, quand les procédures y sont portées. Il est nécessaire que des témoins dignes de foi reconnaissent

les caractères ; ce qui serait long et difficile, s'il s'agissait d'une multitude de seings différents. Mais pour éviter l'embarras, le notaire seul déclare, à la fin de tous les cahiers, que les signatures précédentes sont véritables et authentiques ; et il donne la description de tous les sceaux ; son rapport est attesté par un acte de légalisation de son évêque, et c'est avec le cachet du prélat qu'on ferme le paquet entier. Par ce moyen, il ne s'agit plus à Rome que de vérifier cette écriture et ces armoiries, dont la reconnaissance emporte celle de toutes les autres. Enfin, les commissaires écrivent à la congrégation une lettre commune pour lui rendre compte de leurs procédures, et pour exposer au long comment les témoins entendus méritent une entière croyance. Ces dépêches sont portées par un courrier exprès, dont on prend le serment qu'il s'acquittera fidèlement de sa commission : c'est au secrétaire de la congrégation qu'il remet ses papiers, pour qu'ils passent ensuite entre les mains de son notaire.

§ II. — Dans les décrets d'attribution, suivant l'usage présent, on donne aussi la commission de procéder aux compulsoires, perquisitions de livres, et comparaisons d'écritures. Si cette clause était omise, on en obtiendrait des lettres particulières. On suit les règles de droit en pareille procédure. Il ne paraît pas qu'elles aient rien de particulier dans le cas présent. Les solliciteurs produisent des témoins dignes de foi pour autoriser les pièces de comparaison dont on veut se servir. On appelle des experts pour déclarer l'entière conformité des écritures produites avec celles qui ont été reconnues par le ministère public, civil ou ecclésiastique. Les uns et les autres prêtent serment. Les cahiers examinés sont signés, cotés et paraphés à chaque page ; on les enveloppe et on les porte tous cachetés en cour de Rome, avec le procès-verbal de leur exhibition et de leur examen. Enfin les juges font collationner les manuscrits avec les imprimés, et confronter entre elles les différentes éditions ; ordonnant même, par une proclamation, à tous ceux qui posséderaient quelques pièces ou quelques ouvrages, de les rapporter au greffe de la commission apostolique.

§ III. — Il nous reste à parler de la reprise d'instance, ou du procès de canonisation qui se poursuit après toutes les solennités d'une béatification. Il faut, pour introduire de nou-

veau la cause dans la congrégation des Rites, une nouvelle signature du Pape : on ne l'obtient qu'en assurant qu'il s'est opéré des miracles tout récents, et que le bruit de la sainteté s'augmente de plus en plus. La requête des solliciteurs, qui contient cette exposition, est présentée d'abord dans une séance ordinaire de la congrégation ; elle est appuyée par des attestations extrajudiciaires des prélats, sur l'accroissement de la vénération publique, et sur le bruit des prodiges. Le cardinal rapporteur fait un détail sommaire des nouveaux faits miraculeux ; et le tribunal approuve presque toujours, sans difficulté, la demande. Le promoteur lui-même n'élève aucune contestation ; il se réserve pour les procédures qui suivront. Ainsi le souverain pontife signe la commission pour la reprise de l'affaire. Les informations sur les derniers miracles se font en conséquence par les juges délégués, et de l'autorité pontificale. On suit dans ces enquêtes la même forme que dans les précédentes. Autrefois on exigeait un nouveau jugement de l'ordinaire sur la renommée publique : on se contente aujourd'hui d'une lettre ou d'un certificat de sa part.

CHAPITRE VII.

Des preuves et des témoins.

§ I. — Les causes de béatification ou de canonisation se traitent en toute rigueur comme les affaires criminelles ; c'est le principe général de la congrégation des Rites. Il faut donc que les faits soient prouvés avec la même exactitude, et les procédures examinées avec autant de sévérité que pour la punition des crimes. Les témoignages suspects ou peu concluants, qui ne suffiraient pas pour condamner à mort un accusé, sont, par les mêmes défauts, incapables de fonder une déclaration de sainteté. Cette pratique si sage est appuyée sur l'importance de la matière et sur le préjudice que porterait à la Religion même un jugement indiscret. Ainsi l'on demande pour les témoins les conditions suivantes. Premièrement, ils doivent être deux ou trois pour le moins qui parlent unanimement sur le même fait et sur ses circonstances. Une déposition solitaire (comme on dit en terme de barreau) ne prouve rien selon le droit. Deux ou trois rapports qui se contredisent ouvertement, se détruisent par cette raison les uns les autres. Ceux qui diffèrent seulement, mais dans les articles essentiels, se rendent mutuellement

suspects. Au contraire, ceux qui se réunissent en quelque sorte à un même but, se servent de supplément et d'appui, plutôt que d'obstacle. Ils ne donnent point cependant une entière certitude, ils perfectionnent seulement celle qui vient des dépositions uniformes. On écoute, par exemple, des gens qui veulent raconter différents traits d'une même vertu ; mais pour preuve complète, il faut que quelques actions principales et particulières soient déclarées chacune par deux ou trois témoins, conformes dans leur narration. Secondement, il faut que les personnes interrogées disent ce qu'elles ont vu de leurs yeux, entendu de leurs oreilles. On ne reçoit que rarement et difficilement des témoins par ouï-dire, qui ne sauraient donner que des connaissances du second ordre. Si ces dépositions peuvent quelquefois établir la certitude des vertus, étant jointes aux passages formels des écrivains contemporains et non suspects, au bruit public accrédité par la partie la plus pieuse et la plus éclairée du peuple ; et enfin aux monuments et aux preuves parlantes, comme la congrégation a paru l'admettre dans des causes où le laps de temps ne permettait pas d'espérer d'autres preuves : du moins est-il certain qu'elles n'ont aucune force pour certifier les miracles. Troisièmement, enfin, on veut dans les déposants l'âge, les qualités et les connaissances nécessaires, selon toutes les règles du droit ecclésiastique et civil. On exige en outre qu'ils soient catholiques, qu'ils sachent discerner les vertus et les miracles : on pèse d'ailleurs tous les reproches que la raison et les circonstances peuvent fournir contre la vérité de leurs dépositions.

On ne rejette pas les attestations des confesseurs, mais on ne les demande jamais ; encore moins souffre-t-on qu'ils violent le sceau sacré du sacrement de Pénitence, en révélant les fautes ou les péchés qu'ils ont connus : on leur permet seulement de découvrir, s'ils le veulent, selon leur conscience, des vertus particulières, des grâces extraordinaires, et une intégrité merveilleuse qu'ils auraient trouvées dans leurs pénitents.

§ II. — Les annalistes, les historiens et les auteurs de toute espèce, doivent-ils être mis au nombre des témoins qui font une preuve parfaite ? C'est une question à décider, suivant leur mérite et celui de leurs ouvrages, par les principes de la critique.

Un témoin oculaire, dont la déposition est

consignée dans ses écrits, mérite, ce semble, une entière confiance de la part des juges, quand sa droiture et son habileté ne sont pas soupçonnées. On préfère cependant ceux qui paraissent aux enquêtes, à cause du serment qu'on leur fait prêter, de l'examen qu'ils subissent, et de l'interrogatoire sur lequel on les fait répondre. Les écrivains les plus estimés n'obtiennent que le second rang ; on les compare aux témoins par ouï-dire, qui ne forment qu'un complément de preuve, ou une présomption. C'est ainsi qu'on les reçoit, quand ils ont toutes les qualités d'un bon historien, les lumières, la bonne foi, l'impartialité. Ceux qui n'écrivent que ce qu'ils ont appris de gens dignes de confiance, paraissent à peu-près sur la même ligne, et sous le titre de contemporains ; mais ceux qui ne travaillent que sur des mémoires incertains, des traditions populaires et d'autres monuments, n'ont par eux-mêmes que l'autorité des sources dans lesquelles ils ont puisé. Les compilateurs peuvent déterrer les vieilles chroniques, les publier et les éclaircir par des notes ; mais ils ne peuvent dépouiller, ni revêtir ces compositions du caractère d'authenticité. Un manuscrit n'en est pas moins respectable pour n'avoir pas encore reçu les honneurs de l'impression, s'il a d'ailleurs les marques d'un bon ouvrage. Quelques fautes d'un auteur, quelques variations dans les dates ou les circonstances, ne le font point mépriser entièrement : il faudrait être bien étranger dans l'étude de l'histoire, même de nos jours, pour ignorer l'origine de ces petites erreurs et l'impossibilité presque absolue de les éviter.

§ III. — C'est sur de semblables maximes qu'on met à Rome dans la balance les preuves et les autorités, quand on agit les doutes des vertus et des miracles. Les procédures des commissaires apostoliques renferment toutes les pièces de conviction. Ces actes sont examinés d'abord sur la forme, dans les assemblées ordinaires de la congrégation ; mais ensuite on en tire les articles principaux, afin de décider dans les trois congrégations extraordinaires si les faits sont suffisamment justifiés. Nous avons dit qu'on y discutait la sainteté même, c'est-à-dire, les vertus qui en sont le fondement, et les miracles qui en sont la preuve ; ainsi nous allons voir dans les livres suivants quelle est la perfection qui doit caractériser les Saints, et quels sont les miracles qui les font connaître.

Après avoir détaillé la forme, autant que le genre de cet ouvrage le permet, nous allons essayer de traiter de même le fonds des procès de béatification et de canonisation.

Siècle troisième,

*Qui traite des fondements de la sainteté,
c'est-à-dire des vertus héroïques et du
martyre.*

CHAPITRE PREMIER.

*Du degré d'héroïsme nécessaire aux vertus des
Saints.*

§ I. C'est dans l'empire de la Religion qu'il faut chercher les vrais héros. L'antiquité païenne se vante, il est vrai, d'en avoir formé par l'amour de la gloire, ou par les leçons sublimes de sa philosophie. Nous n'en vions point aux hommes illustres de la Grèce et de l'Italie, la grande réputation dont ils jouissent depuis tant de siècles. Pourquoi leur serions-nous des crimes de leur courage et de leur générosité? Que ce soient en eux des vertus, quelquefois fausses et nécessairement stériles, du moins ont-elles pu n'être pas toujours des vices. La grandeur d'âme qui les a distingués mérite nos regrets et notre admiration. C'est un sentiment que l'humanité nous inspire et que la foi ne désapprouve pas.

Mais cet éclat si vif que jettent tant de guerriers et de législateurs, dans les fastes d'Athènes, de Lacédémone et de Rome, s'éclipse bientôt en présence de nos héros du christianisme. C'est au milieu des croix, des brasiers ardents, des ongles de fer, qu'il faut chercher dans nos martyrs cette fermeté réfléchie qui se joue des plus affreux supplices, et qui brave l'appareil d'une mort lente, cruelle, ignominieuse, appareil plus terrible que le trépas même. C'est dans le fond des déserts arides de la Thébaïde, dans ces tombeaux obscurs, où nos saints pénitents s'en-sevelissent tout vivants, quelquefois à la fleur de l'âge, qu'il faut chercher le vrai mépris du monde, de la fortune et des plaisirs. Sagesse mieux affirmée, moins fastueuse et plus inébranlable que celle du portique.

Cette vertu qui rend l'homme semblable aux intelligences les plus pures, et le rapproche de la Divinité, ne fut qu'un fantôme dans l'école de Platon. C'est une réalité dans celle de Jésus-Christ. Ouvrez les annales de

l'Eglise. C'est dans l'âge le plus tendre, dans le sexe le plus délicat, dans les conditions les plus humbles, comme dans les états les plus augustes, que vous trouverez cette élévation de sentiments qui distingue les grandes âmes, et qui fait l'honneur de l'humanité. Souvent tous les caractères d'héroïsme, dont il ne fallait qu'un seul trait pour immortaliser dans le monde, se trouvent réunis dans un de nos Chrétiens illustres, et portés tous ensemble à ce degré d'excellence que les plus sages du paganisme ne aurent pas même imaginer.

Cette grandeur des Saints inspire un respect profond pour la Religion de Jésus-Christ, et ces exemples si frappants sont bien propres à ranimer la ferveur éteinte, et à confondre la lâcheté des Chrétiens pusillanimes. C'est la vue de l'Eglise, quand elle nous étale avec pompe les conquêtes de ses apôtres, les victoires de ses martyrs, le zèle de ses pasteurs, le courage de ses vierges, et la mortification de ses solitaires. C'est le même esprit qui l'anime dans les fêtes qu'elle célèbre à leur gloire. Ce tribut légitime qu'elle nous fait payer à leurs vertus, est tout-à la fois, et pour eux un hommage auquel ils sont sensibles, et pour nous une leçon à laquelle il est difficile de résister.

§ II. — Une vertu médiocre n'entrera donc jamais en partage des honneurs du culte public. On peut avec une charité véritable, mais peu éclatante, couler des jours paisibles dans les délices de l'innocence; mais ce n'est pas assez pour devenir l'objet de la vénération commune. Cet état de médiocrité ne rend point un Chrétien étranger pour le royaume des cieux; mais il ne lui mérite point une place distinguée dans l'histoire du christianisme. Semblables à des citoyens ou à des guerriers obscurs, qui ne rendent à la patrie que des services ordinaires, et qui n'ayant aucun droit à l'immortalité, reçoivent pendant leur vie toute la récompense de leurs travaux, les justes qui meurent ainsi sans éclat dans le baiser du Seigneur, jouissent dans le ciel de ses miséricordes ineffables. Mais leur mémoire s'éteint sur la terre, et ils tombent bientôt dans l'oubli. Le tableau d'une perfection commune grossirait sans fruit les ouvrages des écrivains ecclésiastiques. Peu capable de réveiller notre ferveur, il n'exciterait en nous aucune émulation. Il faut à la tête des traits qui l'étonnent, qui la ravissent, qui la confondent. C'est à la vue de ces grands modèles.

qu'on est pénétré d'une sainte ardeur et d'une bonte salutaire. L'Eglise attend ces fruits de tous ceux qu'elle propose à notre vénération.

§ III. — Cet héroïsme qui caractérise les Saints, plus facile à sentir qu'à décrire, est comme l'empreinte générale que doivent porter toutes les vertus de ceux qu'on canonise. C'est lui qui donne à leurs mérites le poids qu'on ne saurait assez apprécier. Des obstacles puissants à surmonter, des ennemis redoutables à vaincre, des violences continuelles à se faire à soi-même ; voilà l'objet du courage des Saints. Des entreprises vastes, des desseins importants, des travaux rudes et constants ; voilà celui de leur zèle. Des sacrifices amers à la nature, des épreuves rigoureuses, de longs supplices ; voilà la matière de leur pénitence. Un goût sensible pour la prière, des effusions fréquentes d'un cœur embrasé d'amour, des transports d'une âme affamée de la justice, des efforts soutenus pour atteindre au comble de la perfection chrétienne ; voilà l'exercice continuel de leur piété.

Une vie passée d'abord dans le dérèglement, dans l'hérésie, dans l'irrégularité, mais consacrée dans la suite aux bonnes œuvres, à la retraite, à la mortification, et à ces pieux excès qu'inspire la crainte des jugements éternels, ou le regret amer d'avoir offensé la bonté suprême, loin d'être une tache ineffaçable, qui rende ces saints pénitents indignes de nos hommages, est au contraire un exemple plus efficace pour les pécheurs. La composition a souvent fait de vrais héros ; mais il faut que leur retour dans la voie des préceptes évangéliques porte ce caractère sublime, pour qu'il couvre aux yeux des hommes la multitude de leurs iniquités, et qu'il change en vénération l'horreur qu'inspirent leurs crimes.

§ IV. — D'après ces principes, l'Eglise romaine veut qu'on justifie l'excellence héroïque des vertus pratiquées par ceux qu'on lui propose, pour être inscrits dans les Diptyques sacrés. Ce n'est pas assez pour elle qu'on lui montre quelques œuvres éclatantes, ou certaines vertus portées même à la plus haute perfection. La sainteté doit être entière ; et pour imposer silence à la cause, il ne faudrait qu'un seul vice capable d'en ternir l'intégrité.

L'esprit de la Religion ne souffre point de mélange ni de vicissitudes. Il doit percer partout dans les Saints, et bannir jusqu'à l'ombre de l'imperfection, autant que le permet la fragilité de la nature. Le mérite d'un héros

du christianisme doit donc être pur et sans tache. C'est-là son caractère. Il doit être inaltérable et persévérer, avec des progrès sensibles, jusqu'à son dernier soupir. C'est le second trait qui le fait reconnaître. Cette constance portée jusqu'au tombeau, fait aussi un des principaux objets de l'attention des Juges, dans la discussion des vertus. Nous allons détailler toutes les perfections dont on exige la preuve, et toutes les précautions qu'on emploie pour s'en assurer. Nous ne craignons point de dire que l'impiété même ne peut refuser son suffrage à la sagesse qui dirige cet examen, ni son respect à la sainteté qui sort victorieuse de ces épreuves.

CHAPITRE II.

Des vertus théologiques, et du degré d'héroïsme qu'elles doivent avoir dans les Saints.

§ I. — La Religion de Jésus Christ a des vertus qui lui sont propres, et qui distinguent les disciples de l'éternelle vérité, des sectateurs du mensonge. Tous les efforts de la sagesse humaine sont impuissants, quand il faut élever une âme à ces qualités sublimes qui caractérisent un Chrétien.

La nature a mis dans nos cœurs un germe d'inclinations précieuses qui nous sollicitent à la justice, à la tempérance, à la générosité. Les passions peuvent étouffer ces bienheureuses semences, elles ne les empêchent que trop de produire leurs fruits. La raison aussi peut aider à leur développement, et les rendre fécondes. L'esprit évangélique les porte au comble de la perfection. C'est lui qui les purifie, qui les ennoblit. Les vertus théologiques semblent appartenir d'une manière plus spéciale à la révélation. La charité, qui est la plus excellente d'entr'elles, en perfectionnant tous les autres dons, leur communique le mérite qui nous acquiert le droit à la vie bienheureuse, pour laquelle nous sommes destinés. Ce sont des vertus divines. On leur en a donné le nom, et elles méritent ce titre. Premièrement par leur origine. C'est l'Esprit-Saint qui les inspire. Secondement par leur objet. C'est la vérité et la bonté suprême qu'elles ont en vue. Troisièmement par leurs effets, elles nous transforment pour ainsi dire en Dieu, en nous rapprochant de la divinité, autant que la nature le permet. Ces vertus réunies sont le fondement des mérites et le principe des bonnes œuvres. C'est à cette source qu'il faut remonter pour en connaître

le prix, et c'est aussi par cette discussion que commence l'examen d'une vie qu'on doit proposer pour modèle à des Chrétiens.

§ II. — La foi soumet l'esprit au joug de l'autorité divine, qu'on ne peut secouer sans crime et sans folie. Son flambeau nous éclaire pour lire dans les secrets ineffables de l'Eternel ; mais les trésors de la majesté souveraine sont trop immenses, pour que les mortels puissent en sonder toute la profondeur, sans être opprimés par le poids de sa gloire.

L'intelligence humaine, qui se confond et se perd à la vue de nos mystères, doit donc adorer en silence les ténèbres augustes qui les environnent. Un jour viendra, les voiles seront déchirés, et nous verrons sans nuage. Mais sur la terre, ces énigmes sacrées de la révélation doivent être l'épreuve de notre obéissance, et l'objet de notre vénération. Le baptême, qui est le sacrement de la foi, grave ces principes dans notre âme ; il nous rend agréables à Dieu, enfants de Jésus-Christ, et dignes cohéritiers de son royaume. Au contraire, l'infidélité présomptueuse, inconstante et pusillanime, nous rend en quelque sorte étrangers et profanes au christianisme ; c'est-à-dire que par elle, ou nous sommes exclus de l'Eglise, ou nous restons dans son sein, comme des enfants dénaturés dans la famille de leur père, ou des sujets rebelles dans l'empire de leur prince.

Mais ce n'est pas assez d'être au nombre des enfants de l'Eglise, pour mériter une place parmi les Saints qu'elle honore. S'il faut que la foi toujours agissante opère de grandes choses, même dans les justes ordinaires, par quelles actions héroïques ne doit-elle pas éclater dans ceux à qui la religion rend les honneurs du culte public ! Dans les martyrs elle triomphe au milieu des tortures ; dans les hommes apostoliques elle éclate par l'ardeur du zèle le plus infatigable, par les succès des travaux les plus longs et les plus pénibles, par le mépris généreux des plus grands dangers. Mais pour se distinguer elle n'a pas toujours besoin des combats de la persécution, ou des devoirs de la sollicitude pastorale. Jusque dans les derniers rangs de la hiérarchie ecclésiastique, on reconnaît ses héros à leur obéissance inviolable aux puissances de l'Eglise ; à leur indignation contre les corrupteurs de la saine doctrine ; à leur attendrissement sur les maux dont le christianisme est affligé par les attentats du libertinage et de l'impété ; à la joie qui

les transporte, quand la Religion catholique fait de nouvelles conquêtes ; enfin à leur persuasion intime des dogmes sacrés, qui leur fait préférer publiquement les vérités saintes à toute connaissance humaine.

Ces traits, réunis avec la soif de la justice, caractérisent une foi dont la source est divine, et dont les effets sont dignes de nous servir d'exemple.

§ III. — L'espérance est notre consolation pendant ces jours d'exil, que nous sommes condamnés à passer sur la terre. Elle fait d'apparaître en quelque sorte à nos yeux l'espace qui nous sépare du ciel, et nous introduit, comme par avance, dans le séjour des délices inépuisables. Si elle nous inspire une crainte salutaire, à la vue de notre faiblesse et de nos imperfections, elle nous ranime par une douce confiance, à la vue des promesses d'un Dieu plein de miséricorde, qui veut être appelé notre Père, et des mérites du sang adorable de son Fils, mort pour notre salut.

L'impie, qui ne voit rien au delà du tombeau, n'a de soins que ceux de la vie présente. Il met son appui dans un bras de chair, et n'attend que de lui-même, ou des hommes qui lui ressemblent, sa gloire et son bonheur.

Les Chrétiens charnels et mondains perdent, pour ainsi dire, de vue leur patrie céleste. Ils croiraient acheter trop cher cet héritage, s'il leur en coûtait le sacrifice de leurs passions et de leurs plaisirs. Au contraire, les cœurs vraiment fidèles soupirent sans cesse après la récompense qui leur est promise, et s'efforcent de la mériter, en faisant fructifier les grâces qu'ils demandent et qu'ils obtiennent. Mais l'espérance des Saints est encore plus généreuse. Elle avilit, elle efface, elle anéantit à leurs yeux tout ce qui n'est pas le salut. Elle franchit tous les obstacles, elle affronte tous les périls, elle oublie tous les besoins, elle embrasse toutes les souffrances, et voit venir la mort avec joie. Un dépouillement, une patience, une résignation héroïque, sont les effets qui l'annoncent, et qui ravissent d'une juste admiration.

§ IV. — La charité nous unit à Dieu, par les sentiments d'une obéissance filiale, d'une gratitude sans borne, et d'un amour à toute épreuve. En resserrant les liens de la Nature et ceux de la société, qui doivent unir les hommes, elle entretient, ou fait naître partout le bonheur et la tranquillité publique.

C'est par cette vertu que sont distingués les

enfants de Dieu. Le défaut de charité manifeste les enfants du démon. C'est elle qui donne le prix aux vertus morales et aux actions les plus éclatantes. La foi et l'espérance ont leur mérite sans doute. Elles nous disposent à la vie spirituelle de la grâce. Mais il n'est jamais ni justification, ni salut, sans la charité. Aussi le double précepte de la sainte dilection renferme-t-il seul la loi, les prophètes, toute la substance de l'Evangile; et la gloire dont les bienheureux sont revêtus dans le ciel est proportionnée à l'amour dont ils étaient embrasés dans le monde. Cet amour que l'Esprit-Saint nourrit dans leurs âmes, répand sur toutes leurs actions un éclat qui trahit leur humilité. Le zèle de la maison du Seigneur les dévore, et ils ne respirent que pour son service. Tantôt réunis au peuple Chrétien, qu'ils remplissent d'édification, ils font assidûment retentir nos temples du chant des cantiques sacrés; tantôt livrés en secret aux délices de la contemplation, ils sont absorbés dans les grandeurs éternelles; tantôt ils viennent avec empressement puiser pour eux-mêmes l'esprit de feu dans les sacrements de la nouvelle alliance; tantôt ils s'efforcent de la répandre avec la bonne odeur de Jésus-Christ, par leurs discours et leurs exemples.

A ces hommages dignes de Dieu, qui les reçoit avec complaisance, l'Eglise reconnaît les élus. La justice et la bienfaisance, qui régissent toute leur conduite, excitent par les actions les plus généreuses, le respect et la reconnaissance. Exactes à tout devoir, soumis à toute autorité, fidèles à tout engagement, compatissants pour les malheureux, indulgents pour les faibles, patients pour ceux-mêmes qui les outragent, ils ne connaissent jamais ni ennemis, ni rivaux. Faut-il, au contraire, endurer la faim, la soif, la persécution, pour soutenir l'innocence opprimée? Faut-il se dépouiller de tous ses biens, et se réduire soi-même à l'indigence, pour soulager ses concitoyens dans une calamité publique? Faut-il surmonter toutes les répugnances de la nature, et affronter les horreurs des maladies les plus contagieuses, pour sauver la vie de ses frères? Ces efforts ne rebutent point la bienveillance générale des Saints, toujours éclairée, toujours courageuse.

Tels sont les héros de la charité.

§ V. — C'est ainsi que les vertus propres du christianisme doivent s'élever ensemble, par un heureux accord, jusqu'à la perfection

la plus sublime, pour former les Saints. L'Eglise Romaine, qui se fait un devoir de refuser ses hommages aux vertus médiocres, exige un caractère de grandeur dans la foi, dans l'espérance, et dans la charité de ceux qu'on lui propose. C'est le premier objet de son attention et de l'examen qu'elle fait des vertus, après les questions préliminaires sur la validité des procédures quant à la forme.

Les solliciteurs de la cause cherchent dans la vie des serviteurs de Dieu, dont ils poursuivent la béatification, ces traits frappants qui caractérisent l'héroïsme des trois vertus théologiques, suivant l'esprit même du christianisme, et la pratique de la congrégation des Rites, que nous avons tâché d'indiquer en général. Ces actions plus remarquables, mises en avant par le procureur de la cause, sont insérées dans les interrogatoires que font subir aux témoins les commissaires députés par le Saint-Siège. Elles sont ensuite tirées de leurs procédures, avec les preuves qu'on en a trouvées, pour former des articles dans l'extrait qu'on donne aux consultants et aux prélats, lorsqu'il en faut venir au doute des vertus. Ceux qui défendent la sainteté des serviteurs de Dieu souffrent à cet égard, de la part du promoteur de la foi, quatre contestations qu'ils doivent éclaircir avec une égale évidence. Premièrement, si les œuvres éclatantes sont suffisamment vérifiées par les enquêtes et les dépositions des témoins. Secondement, si ces belles actions prouvent l'héroïsme des vertus qu'il faut établir, et sont au-dessus d'une perfection commune. Troisièmement, si les mérites des personnes proposées ont toujours été purs et sans tache, en sorte qu'on n'ait point contre eux de reproches capables de ternir l'éclat de ces vertus. Quatrièmement, si l'état de justice est le dernier de leur vie mortelle, et s'ils ont persévéré avec la même gloire dans le service de Dieu, jusqu'à leur dernier soupir.

A ces conditions, on admet comme certaine la preuve des vertus théologiques et du degré d'héroïsme requis pour autoriser une béatification.

CHAPITRE III.

Des vertus morales, et du degré d'héroïsme qu'elles doivent avoir dans les Saints.

§ I. — Les devoirs de la Religion ne dispensent point un Chrétien de ceux que la raison prescrit à tous les hommes. Le sentiment intérieur de la loi naturelle est au contraire le

fondement de la morale évangélique; et les préceptes qui sont mêlés dans l'Écriture aux oracles de la révélation, ne sont, pour ainsi dire, qu'un développement de ceux qui naissent avec nous, gravés dans tous les cœurs. Les droits de la pudeur et de l'équité, trop souvent violés par les passions, n'en sont pas moins attestés par une voix secrète et incorruptible, dans toutes les consciences. L'homme n'a pas besoin d'un autre maître pour apprendre à les connaître. Mais le meilleur de tous les maîtres, pour apprendre à les pratiquer, c'est la grâce de Jésus-Christ. La foi ajoute de nouvelles lumières à celles de la raison, et leurs clartés réunies dissipent avec moins de peine les illusions de la cupidité. L'espérance, toujours mêlée de crainte et de défiance de soi-même, en excitant à la bienfaisance, réprime la vanité qui pourrait en naître. La charité, qui commande aux passions, assure à la sagesse un empire sur l'esprit et sur le cœur d'un vrai fidèle; et c'est ainsi que les vertus de la Religion élèvent les vertus morales au comble de la perfection. Il faut que les héros du christianisme soient aussi des héros de l'humanité. La prudence, la justice, la force et la tempérance, qu'on appelle *vertus cardinales*, doivent briller dans ceux qu'on propose à la cour de Rome, de cet éclat qui caractérise la vraie grandeur d'âme, digne d'être offerte en spectacle à tout l'univers.

§ II. — La prudence est le fruit le plus doux de la raison, cultivée par la réflexion et l'expérience. C'est un flambeau qui luit pour éclairer l'esprit dans toutes ses démarches. Il montre le but où l'on doit atteindre, la carrière qu'il faut parcourir, les moyens qu'on peut employer, et les dangers qui sont à redouter. La fausse prudence de la chair, si réprouvée dans l'Évangile, s'égare dès le premier pas, et se trompe dans le choix de l'objet qu'elle se propose. Au lieu de chercher le royaume des cieux et sa justice, l'infidèle, qui ne connaît pas le bonheur de la vie future, et le mauvais Chrétien, qui l'oublie, poursuivent avec ardeur la gloire et les délices du monde. Ils se lassent en vain dans les voies difficiles de l'iniquité, dont le terme fatal est la mort éternelle. Plus sage en son choix, la prudence du Chrétien n'envisage pour point de vue que le ciel. Tout ce qui conduit à ce terme est un trésor pour elle; tout ce qui peut en éloigner ou retarder sur la route, est un

piège à ses yeux. Mais la prudence héroïque des Saints est distinguée, par une habileté supérieure, dans l'ouvrage du salut. C'est par l'état qu'ils ont embrassé, par le plan de conduite qu'ils se sont tracé, par les obstacles qu'ils ont su franchir, et les succès qu'ils se sont procurés, que leur vraie sagesse est mise dans tout son jour.

Il n'est point de serviteurs de Dieu qui ne doivent se distinguer par de semblables traits d'intelligence dans l'économie de leur sanctification, s'ils sont préconisés pour les honneurs de la béatification. Ceux que la Providence appelle au ministère sacré, pour l'édification du corps mystique de Jésus-Christ, ou qu'elle charge du poids de la puissance temporelle, pour la paix des états et le bonheur des hommes, se montrent encore plus avantageusement, par la grandeur de leurs vues, la justesse de leurs jugements, et la droiture de leurs procédés. Ces actions éclatantes appartiennent à ceux qui sont dépositaires de l'autorité. Mais dans tous les états, la prudence du serpent doit toujours avoir pour compagne la simplicité de la colombe. Cette aimable vertu nourrit dans le cœur la candeur et la paix; elle met la droiture et la vérité sur les lèvres; elle répand sur le front la sérénité d'une joie pure et les grâces de l'affabilité.

§ III. — La justice conserve les droits de la nature et de la société civile, dont elle remplit les devoirs.

C'est par elle que nous rendons à Dieu les hommages souverains qu'il exige; à nos parents, à nos bienfaiteurs, le respect, la tendresse, le dévouement que le sang réclame, ou que les services demandent; aux puissances, les honneurs, l'obéissance et le zèle qui leur sont dus; à ceux qui nous sont soumis, la bonté, la patience, la générosité qu'ils ont droit d'attendre; à tous les hommes enfin, la bienveillance, l'équité, la modération, et surtout les ménagements les plus scrupuleux, pour tout ce qui peut intéresser leur honneur, leur fortune ou leur félicité. Rien de plus sacré pour un Chrétien, que ces obligations. Rien de plus doux pour les Saints, que de les remplir. Le monde se pique d'une probité qu'il oublie souvent, quand il peut y manquer avec impunité et sans déshonneur. Le vrai fidèle, qui l'aime avec moins de faste, ne se permet pas même de la violer par ses désirs. Il sait que son Juge lit au fond des cœurs. Mais les Saints enchoriassent encore sur cette exacti-

tude, par leur ardeur et leur empressement.

§ IV. — La force du Chrétien s'exerce contre les ennemis de son salut. Elle emploie son courage à repousser les assauts de la chair, du monde et du démon ; sa patience à souffrir les adversités, les persécutions et les tourments ; son ardeur à réprimer les persécuteurs de la foi, à défendre les droits de l'Eglise, et à venger l'honneur de la Religion.

Une intrépidité plus généreuse encore distingue les Saints du commun des fidèles. Ils bravent tous les dangers, renversent tous les obstacles, essuient toutes les rigueurs, et s'exposent sans hésiter à la mort même la plus cruelle, quand la loi l'ordonne, ou que la charité les y sollicite. Ce n'est pas seulement dans les martyrs que cette grandeur d'âme paraît au milieu des supplices. Tous les Saints ont des combats à livrer, des victoires à remporter. C'est par la grandeur de leurs efforts, ou la persévérance de leurs travaux, qu'on juge de leur courage. Il faudrait être étranger dans l'histoire du christianisme, pour n'avoir pas admiré mille fois ces exemples d'une constance que rien ne peut ébranler.

§ V. — La tempérance doit être regardée comme un antidote contre les passions, qui sont les maladies de notre esprit. La cupidité désordonnée se transforme pour infecter nos âmes en mille façons différentes. Si le cœur se laisse entamer, il n'est point d'excès où l'habitude invétérée du dérèglement ne puisse entraîner.

L'orgueil enivre, l'avarice dévore, la sensualité captive. Médecin charitable, la sagesse fortifiée par le secours de la Religion, nous met en main le fer et le feu pour circoncire nos cœurs, et réprimer l'impétuosité des désirs criminels. Elle oppose l'humilité aux transports de l'amour-propre, le détachement aux sollicitudes de l'intérêt, et la mortification aux attraita des plaisirs criminels.

La tempérance des philosophes païens n'eut pour objet que la santé du corps, l'éclat de la réputation, et la tranquillité de l'âme, ou tout au plus cette imperturbabilité stoïque, qui ne fut peut-être qu'une belle chimère. Le Chrétien, éclairé par les lumières de la révélation, ne s'étudie pas à n'avoir point de passions. Il sait que la concupiscence est l'apanage de la nature dégradée ; mais il met tous ses soins à s'en rendre le maître, par le secours de la grâce, en restituant à la raison l'empire qu'elle eut autrefois sur ses désirs, et qu'elle n'au-

rait jamais dû perdre. Mais c'est surtout dans les Saints qu'il faut admirer la profondeur de l'humilité, l'étroitesse du détachement, et la grandeur de la mortification. Leurs discours, leur maintien, leur conduite, annoncent qu'ils se regardent comme un pur néant en la présence de Dieu, comme des serviteurs inutiles dans la maison du Seigneur, et comme des membres à charge à la société. Ils embrassent avec avidité tout ce qui les humilie ; ils fuient avec soin tout ce qui les élève. Non contents de s'aneantir à leurs propres yeux, ils ensevelissent soigneusement leurs bonnes œuvres dans le silence, et voudraient avoir tout l'univers pour témoin de leurs faiblesses. Le désintéressement des Saints n'est pas moins admirable. Leur trésor est dans le ciel à l'abri de tous les événements, et toute l'opulence de la terre ne leur paraît qu'une charge incommode. Tantôt on les voit se dépouiller de toutes leurs richesses par un seul sacrifice, qui leur assure à jamais, dans les sables de la pauvreté volontaire, une tranquillité parfaite. Tantôt fixés par des liens respectables au milieu des embarras du siècle, ils s'y regardent uniquement comme les dépositaires et les économes de leur propre fortune. Prenant à peine pour eux-mêmes le plus étroit nécessaire, ils en prodiguent le reste avec un saint empressement aux pauvres de Jésus Christ. La pénitence des héros du christianisme est encore plus étonnante. Le seul récit des pieux excès auxquels se livrent la composition et la ferveur, effraie l'esprit, attendrit le cœur, et fait frémir la nature. Les ténèbres des cavernes les plus profondes, la rigueur des climats les plus insupportables, la contrainte des postures les plus gênantes, l'austérité des jeûnes, la continuité des veilles, l'opiniâtreté des travaux, le poids des chaînes et des cuirasses de fer, les pointes des haïres, la rudesse des cilices, les coups redoublés, les plaies multipliées, offrent un spectacle qui saisit d'horreur quiconque n'est pas animé du même zèle que les Saints. Eux, au contraire, au milieu de ces souffrances ne croient jamais en faire assez, pour expier l'énormité de leurs désordres, ou pour conserver le dépôt précieux de leur innocence.

La loi naturelle inspire à tous les hommes l'horreur des abominations prosrites par la raison et la pudeur. La religion ajoute encore des lois plus précises, et exige une intégrité plus scrupuleuse. Selon l'Evangile, un instant,

un désir, un regard, peut la violer. Instruit de la délicatesse de cette vertu, et de la fragilité de sa chair, le Chrétien met une garde de circonspection sur ses sens, et veille sans cesse à l'entrée de son cœur pour la fermer au poison subtil de la sensualité, et pour repousser la tentation aussitôt qu'elle se présente. Mais le zèle des Saints ne se contente pas de cette défense contre un ennemi domestique qui peut tout à coup devenir un tyran, il lui faut des combats plus rudes et des triomphes payés de leur propre sang.

§ VI. — Les vertus morales, ainsi sanctifiées par les influences de la religion, achèvent de caractériser les grands hommes que l'Eglise doit célébrer dans ses annales, et qu'elle honore sur la terre. La discussion des quatre vertus cardinales et de leur héroïsme, succède aussi dans la pratique de la congrégation des Rites, à celle des trois vertus théologales.

Ce sont les mêmes lois pour l'examen des faits, la réduction des articles, et le détail des preuves. L'ordre des questions est aussi le même entre les solliciteurs de la cause et le promoteur de la foi, pour les quatre difficultés dont nous avons parlé dans le chapitre précédent.

CHAPITRE IV.

Des vertus d'état, et du degré d'héroïsme qu'elles doivent avoir dans les Saints.

§ I. — Dieu veut que tous les hommes soient sauvés, et viennent à la connaissance de la vérité. Le royaume des cieux est ouvert à ceux qui savent le conquérir sans distinction d'état, et sans acception de personne. On a vu des Saints sur le trône, comme dans les déserts de la Thébaïde, dans la plus affreuse indigence, comme dans la grandeur la plus opulente. Mais l'étendue des devoirs prescrits s'accroît ou se resserre, et pour mieux dire, se diversifie en mille manières, suivant les conditions et les rangs qu'on occupe sur la scène du monde. Les vertus du monarque et celles du solitaire, les obligations des célibataires et celles des époux, les travaux d'un pontife et ceux d'une vierge chrétienne, n'ont de commun, pour ainsi dire, que l'esprit général de la religion, qui doit les animer, et l'espérance du bonheur éternel, qui doit en être le motif. On n'est souvent que trop libre dans son choix pour manquer la place que Dieu paraissait nous destiner, en résistant à la vocation la mieux marquée. C'est un malheur d'autant

plus déplorable qu'il est pour l'ordinaire sans remède. Mais que notre sort soit réglé par la sagesse, ou décidé légèrement par le respect humain; il n'en est pas moins vrai qu'en prenant un état, on s'impose des obligations indispensables. En vain on se proposerait d'atteindre à la perfection des autres états. Ces efforts seraient inutiles, si dans le même temps on ne s'exerçait aux vertus du sien. Les Saints y doivent exceller autant, et peut-être plus encore, que dans les autres, qui conviennent indistinctement à tous les fidèles.

§ II. — L'examen des vertus d'état est donc un objet important qui fixe l'attention de la congrégation des Rites. Il serait trop long d'accumuler ici le détail de ces devoirs, il suffit de savoir qu'on exige non-seulement une exactitude parfaite à les remplir, mais encore un zèle, un courage, un goût sensible, qui rendent héroïque cette fidélité.

Nous avons tâché d'indiquer les effets les plus sublimes des vertus qui marquent la vraie sainteté. Quelques-uns de ces traits frappants ornent toujours la vie des serviteurs de Dieu qu'on présente à la cour de Rome, pour obtenir le décret de leur béatification; mais il ne faut pas croire qu'il soit absolument nécessaire de les trouver tous réunis. On doit reconnaître des degrés de mérites sur la terre, même dans les Saints, puisqu'il est des degrés de gloire dans le ciel. Chaque Saint a son caractère et ses vertus qui lui sont en quelque sorte propres, parce qu'elles sont plus marquées dans sa conduite. C'est de celles-là principalement qu'il faut attendre des actions héroïques. Mais, en général, suivant le droit établi dans la congrégation des Rites, toute pratique des vertus qu'on examine, est censée porter l'empreinte du véritable héroïsme, quand elle est accompagnée d'ardeur, de facilité, de plaisir et de dangers. Ces quatre conditions décident, et les solliciteurs de la cause doivent s'attacher à établir clairement ces caractères. Le promoteur de la foi fait tout son possible pour les détruire. Cet officier, toujours contraire à la mémoire des Saints, s'exerce principalement sur la difficulté qu'on a de fixer ce juste milieu dans lequel consistent toutes les vertus. Il ne manque jamais de les rapporter à quelque extrémité vicieuse. Le zèle, selon lui, ne sera qu'aigreur ou témérité; la modération, que respect humain; le détachement, qu'indolence; la fermeté, qu'indiscrétion. Il opposera le précepte de S. Paul aux époux qui vécurent en

continence; la parole de Jésus-Christ à ceux qui n'ont pas tout quitté pour le suivre. Il accusera de délicatesse et d'impénitence ceux qui ne se seront pas livrés aux dernières rigueurs de la mortification; et au contraire, il condamnera, comme homicides d'eux mêmes, ceux qui se seront consumés par les austérités. Il est facile de repousser ces attaques. Le tribunal qui prononce est trop éclairé pour méconnaître la vérité. Le promoteur de la foi lui-même rend hommage au mérite, quand il revient à la fonction de consultant, attachée de droit à la sienne.

§ III. — Pour la rigidité des preuves, la réduction des articles, l'examen des témoins, les formalités des citations, des interrogatoires, des écritures et des jugements incidents, nous devons renvoyer à la description abrégée de toutes ces procédures, que nous avons donnée dans le second livre de cette Analyse. Tout est renfermé, comme en un seul mot, dans le principe si sage et si respectable que nous avons dit être le fondement de toute la forme judiciaire, en matière de béatification. Les faits ne sont jamais reçus, dans la congrégation des Rites, comme suffisamment établis, s'ils ne sont prouvés avec la même exactitude et la même évidence, pour le moins, qu'on exige dans les tribunaux les mieux réglés et les plus indulgents, pour infliger aux criminels la peine de mort, par le plus rigoureux supplice.

CHAPITRE V.

Du martyre.

§ I. — Les témoins de la divinité de Jésus-Christ, qui scellent de leur sang la profession publique de leur foi, n'ont pas besoin d'un autre titre pour mériter notre admiration et nos hommages. Donner sa vie pour soutenir la vérité de la religion, c'est le comble de la charité chrétienne, et le chef-d'œuvre du véritable héroïsme. Aussi l'Eglise a-t-elle toujours cru que le martyre expiait toutes nos faiblesses, et lavait même la tache héréditaire du premier crime, la mort suppléant aux eaux salutaires du Baptême, à la grâce de la Pénitence, et aux œuvres mêmes de la satisfaction. Ce sentiment est fondé sur l'Evangile. Jésus-Christ a promis de prendre en main, devant le tribunal de son Père, la cause de ceux qui défendraient la sienne devant le trône des tyrans et les sièges des persécuteurs. On a rendu les hommages du

culte public aux enfants massacrés par Hérode. On a cru ces premières victimes assez purifiées par leur sacrifice, quoiqu'involontaire. Mais dans un adulte simplement catéchumène, on exigerait le désir sincère d'être lavé dans la piscine salutaire; et s'il avait eu la facilité de se faire baptiser, sans se mettre en peine d'en profiter, cette négligence imposerait à sa cause un silence éternel. Sur le même principe, un pécheur public dont le crime serait bien constaté, et qui volerait au supplice pour la foi, mais qui dédaignerait de se soumettre au pouvoir des clefs spirituelles, pour être absous dans le tribunal de la Pénitence, et purifié par la grâce avant que d'être offert en holocauste, paraîtrait indigne des honneurs de la canonisation.

Ceux qui manquent absolument des ressources du ministère évangélique, ou qui ne marchent à la mort qu'après s'être fortifiés par l'aliment céleste, passent en un instant des mains de leurs bourreaux dans le sein de Jésus-Christ. L'Eglise Romaine assurée de leur bonheur, s'ils ont souffert uniquement et véritablement pour la foi, ne met jamais leurs vertus au creuset, comme celles des confesseurs. A la place de ce doute, on substitue la question de leur martyre même; c'est-à-dire, qu'on examine premièrement s'ils ont subi le dernier supplice; secondement s'ils ont été mis à mort pour la Religion; troisièmement, enfin, s'ils ont enduré volontairement la peine qui leur était imposée. Chacun de ces trois articles mérite de nous quelque discussion.

§ II. — On a donné quelquefois le nom de martyrs, même dans l'Eglise primitive, à des Chrétiens qui, ayant recouvré leur liberté par des circonstances dont le concours faisait souvent éteindre le feu de la persécution, n'avaient point expiré dans les tourments, et qui survivaient au contraire longtemps à leurs combats. Mais le titre le plus ordinaire de ces soldats de Jésus-Christ, est celui de confesseurs, devenu plus commun dans la suite; et dans l'usage présent de l'Eglise, ils n'obtiendraient point celui de martyrs. C'est la mort seule qui le donne, de quelque manière qu'on l'ait reçue, ne fût-elle même que la suite d'un long exil, ou d'un rude travail infligé comme une peine par le persécuteur. On exceptera seulement de cette loi d'exclusion ceux qui sont délivrés par miracle du trépas, ou rendus insensibles aux

tortures. Ces prodiges ne les ont jamais frustrés de la palme glorieuse que l'Eglise décerne.

§ III. — Le motif de la condamnation est le principal objet à discuter dans la cause d'un martyr. Il faut que le tyran soit véritablement excité par la haine de la Religion, et que le Chrétien ne meure que pour elle. On reconnaît la nature de la persécution souvent aux termes de la sentence, aux discours des juges, à leurs menaces et à leurs promesses, ou du moins à l'espèce de délit qu'ils veulent punir; par exemple, quand ils ne reprochent aux accusés d'autres crimes que d'avoir accompli les devoirs de la Religion, ou d'avoir constamment refusé de participer aux abominations prosrites par la loi sainte.

Il est arrivé quelquefois que la fureur industrielle des persécuteurs empruntait la voix de la plus horrible calomnie pour se déguiser, et pour charger de forfaits affreux les fidèles innocents qu'ils voulaient perdre. Ce fut l'artifice du cruel Néron et de Julien l'Apostat. Mais l'Eglise connaissait trop bien l'esprit de ses ennemis, pour prendre le change. Elle connaissait trop bien ses enfants, pour leur refuser la justice qui leur était due, et que les sages mêmes du paganisme leur rendaient. Témoin la lettre de Pline le jeune à l'empereur Trajan.

De la part de celui qui souffre la mort, il faut non-seulement une volonté véritable de répandre tout son sang pour le nom de Jésus-Christ, mais encore la légitimité bien avérée de ce motif. L'erreur avec l'intention la plus pure, ne fait point un martyr. Des opinions fausses ou simplement problématiques, soutenues jusqu'au sacrifice de la vie comme une vérité de foi, ne donnent point droit à ce beau titre. Mais on le mérite aussi bien en défendant les préceptes de la morale et les droits de la justice ou de l'honneur, et en mourant pour ne les pas violer, qu'en combattant pour les dogmes de la doctrine chrétienne, et pour l'unité de l'Eglise.

§ IV. — Le martyr doit avoir souffert avec une résignation entière. Ceux qui seraient tués dans la fuite, ou les armes à la main pour défendre leur vie, ne seraient dignes d'aucuns honneurs. On peut, il est vrai, sans crime, se dérober à la persécution, ou résister à ceux qui voudraient nous massacrer en haine de la foi. Mais alors on ne tient point un rang parmi ses athlètes. Au cou-

traire, on a vu quelquefois dans des Chrétiens un excès de courage qui les portait à courir eux-mêmes au-devant des supplices, à exciter des persécutions publiques ou particulières par des démarches d'éclat, et à se donner la mort, presque par leurs propres mains, en se précipitant eux-mêmes. L'Eglise a toujours condamné cette ardeur indiscrète, comme une témérité dangereuse, qui paraissait plutôt le fruit de l'orgueil que l'effet de la charité. Nous lisons même qu'elle fut souvent suivie d'une honteuse apostasie. C'est pour cela qu'on a refusé constamment à ceux qui semblaient ainsi se martyriser eux-mêmes, les prérogatives du culte solennel. On excepte cependant ceux qui paraissaient véritablement animés par une inspiration particulière de l'E-sprit-Saint dans de semblables démarches: par exemple, quand elles étaient accompagnées de révélations et de miracles; quand elles étaient nécessaires ou du moins très-convenables, pour venger l'honneur de la Religion, pour soutenir le courage des fidèles, pour éviter des maux plus grands que la mort, comme serait la prostitution des vierges chrétiennes; enfin pour réparer le scandale d'une défection précédente. Alors on a tout lieu de croire que ce zèle vient de l'esprit de Dieu, quoiqu'il paraisse outré dans ses effets.

Mais si la persécution est venue chercher le martyr, et qu'il ait voulu s'exposer au combat, l'Eglise Romaine avant de l'inscrire dans ses Dyptiques, veut être assurée qu'il a reçu la mort en vue de la Religion, et qu'il a persévéré jusqu'à son dernier soupir dans cette offrande libre et volontaire de sa vie. Pour le prouver, il faut avoir des témoins de son supplice, qui répondent de toutes ses actions jusqu'au temps où l'on a dû le perdre de vue. S'il a persisté dans ce moment à confesser la foi, on suppose qu'il est mort dans les mêmes sentiments, à moins qu'on n'ait d'ailleurs des preuves ou des soupçons fondés qu'il s'est démenti dans la suite.

Ces trois articles, la mort, la cause et l'acceptation, caractérisent ainsi le vrai martyr. La procédure, l'ordre et les conditions des enquêtes, sont les mêmes que pour l'examen des vertus, dont celui-ci tient la place. Nous avons dit que dans l'un et l'autre cas, la preuve doit être appuyée par des miracles bien avérés. C'est la matière qu'il nous reste à traiter.

Siècle quatrième,

Qui traite des preuves de la sainteté, c'est-à-dire des miracles et des grâces extraordinaires.

CHAPITRE PREMIER.

Des Miracles en général.

§ 1. — Les lois de la nature sont l'ouvrage de la Divinité. L'ensemble des créatures et la dépendance, ou l'empire mutuel des parties du monde, liées entre elles par des rapports visibles et nécessaires, élèvent notre esprit jusqu'à la connaissance du premier Être.

L'intelligence humaine admire le spectacle magnifique de l'univers. Elle conçoit une partie de la sagesse qui l'anime, et le ravissement dont elle est pénétrée à cette vue, développe ou grave en nous l'idée du Créateur. Cet Être suprême est inaccessible aux mortels en sa propre essence. Mais il est visible aux yeux de notre âme, dans les merveilles qui nous frappent, parce qu'on ne peut méconnaître sans folie l'harmonie générale, et qu'on ne peut l'apercevoir sans remonter à sa source, et sans avouer que c'est un esprit éternel, immense, incompréhensible, qui en est l'auteur. Il ne faut aussi qu'un coup d'œil rapide sur les objets qui nous environnent, pour y reconnaître des règles constantes et des bornes qui semblent être posées par la main du Tout-Puissant. L'expérience mille fois répétée des mouvements qui se succèdent en si grand nombre, observant toujours dans leurs variétés mêmes l'uniformité la plus marquée, nous montre avec évidence l'enchaînement des causes et des effets.

À la vue de cette marche inaltérable, qui se découvre si facilement, l'homme observateur ose poser des principes, prévoir la suite des événements, et commander en quelque sorte le résultat des circonstances ; et les êtres de toute espèce paraissent empressés à suivre, avec la fidélité la plus inviolable, la route qu'il leur a tracée. C'est par ces traits de constance et de régularité, qu'on distingue les lois nécessaires de la nature. Il est vrai que la plupart nous échappent, parce que nos regards passent rarement la superficie des objets, et qu'ils ne s'étendent jamais au delà d'un cercle étroit, qui n'est peut-être qu'un point dans la vaste étendue de l'univers. Mais

cette ignorance n'ôte rien de leur certitude aux lois qui paraissent à portée de la raison et de nos sens. Un flambeau n'en éclaire pas moins nos yeux, quoiqu'il brille dans un espace resserré.

Ce serait donc le comble de l'absurdité, de révoquer en doute les règles les plus sûres, parce qu'il plaît à la Providence de nous cacher les autres. Que mille ressorts secrets agissent de concert pour opérer toutes les révolutions, ou qu'un seul principe aussi fécond en lui-même qu'il est caché pour nous, donne l'origine à tous les mouvements divers, et la naissance aux productions qui décorent tour à tour la scène du monde ; il n'en est pas moins vrai que dans l'ordre des temps et des phénomènes, les hommes de tous les siècles ont vu comme nous les mêmes effets être amenés par les mêmes causes, et les mêmes circonstances annoncer les mêmes changements.

De là naît invinciblement dans tous les esprits l'idée de la nature et de ses lois. C'est une connaissance qu'on ne peut attaquer sans renverser tous les fondements de la certitude, sans disputer à la raison tout son empire, sans priver absolument l'homme de toute son intelligence, et sans le réduire au seul instinct comme les bêtes.

L'ordre dans lequel nous connaissons ces règles uniformes, n'est peut-être que la suite de notre expérience, et le précis de nos observations. Mais elles ne sont pas moins dans leur fondement et dans la vérité de leur existence, les fruits de la science éternelle qui les dispose ; et c'est principalement par ces traits que Dieu se manifeste aux mortels.

§ II. — Le Créateur est donc, au jugement de la raison, le seul maître de la nature. C'est lui qui fait toute sa force, et qui marque à son gré les limites de cet empire. Mais l'ordre général qu'il a réglé par sa puissance, dès le commencement du monde, il peut à son gré le suspendre ou le renverser, selon qu'il est écrit dans les décrets éternels de sa sagesse infinie. C'est un attribut de sa grandeur, et le domaine inaliénable de sa puissance. Il est ridicule d'opposer l'immutabilité du premier Être à ces coups de son autorité, qui suspendent le cours des événements ordinaires, comme si la variété de ses ouvrages supposait nécessairement qu'il est capable de varier lui-même. Ce serait une erreur plus grossière encore, de soutenir avec Spinoza que la Divi-

nité même n'aurait pas le pouvoir d'opérer des prodiges, parce qu'on aura voulu définir la nature, le cercle entier de tous les êtres et de toutes les formes qui se succèdent. Quand même on ferait grâce aux principes arbitraires d'un système fondé sur l'abus des idées abstraites, et des mots consacrés pour les exprimer, il n'en résulterait jamais qu'un changement dans le langage. On sera toujours forcé par l'évidence à distinguer dans la suite des révolutions, celles qui présentent toujours un même enchaînement, de celles qui paraissent au contraire directement opposées à toutes les expériences.

Ces faits qu'on appelle *merveilleux*, à cause de l'étonnement et de l'admiration qu'ils inspirent, sont en quelque sorte le langage extraordinaire de la Divinité, comme les lois constantes de la nature sont les voix éclatantes qui publient sans cesse sa gloire.

§ III. — C'est principalement pour établir la Religion chrétienne, que les miracles les plus authentiques et les plus inouis ont été accumulés. Quel enchaînement de prodiges dans l'Égypte, dans le désert, dans la terre de Chanaan, pour briser les fers d'Israël, pour assurer le Testament de l'ancienne alliance, et pour fonder l'empire de ce peuple choisi par préférence à tous les autres, pour conserver le premier dépôt de la révélation ! En vain l'impiété voudrait y méconnaître le doigt du Tout-Puissant. Le temps et le nombre, l'ordre et la dépendance, le merveilleux et la publicité des événements, confondent tous ses raisonnements.

Que l'incrédule aille à la source, qu'il connaisse tous ces miracles et qu'il les rassemble sous un même point de vue. S'il en avait été pendant quarante ans le spectateur et l'objet, et s'il avait éprouvé sans cesse, pendant un si long intervalle, tout ce que l'histoire sacrée nous atteste, n'avouerait-il pas que c'est Dieu qui a parlé ? Oserait-il résister à sa volonté consignée dans le renversement de toute la nature ? Qu'il se le demande à lui-même, et sa conscience lui répondra mieux que nous. L'unique ressource qui paraîtrait lui rester, serait d'attaquer l'authenticité des livres saints, et de la tradition qui nous les a conservés, ainsi que les monuments et les témoignages de tous les siècles, qui déposent unanimement en leur faveur. Mais les défenseurs de la Religion ont repoussé mille fois avec succès les faibles efforts que l'esprit d'erreur n'a pas

rougi de faire contre ces garants de la foi chrétienne.

L'Évangile de Jésus-Christ, préparé par tant de figures et prédit par tant de prophètes, sous l'empire de la loi Judaique, s'annonçait lui-même par des prodiges plus grands encore. Qu'on se mette à la place des Apôtres, depuis le premier moment de leur vocation jusqu'au dernier de leur vie, qu'on se rende propre tout ce qu'ils ont vu, tout ce qu'ils ont fait, tout ce qu'ils ont senti dans leur esprit et dans leur cœur, et qu'on décide si la Divinité ne s'est pas montrée par la profondeur de la sagesse et la plénitude de la puissance.

§ IV. — Ces miracles, qui sont en quelque sorte, à notre égard, les remparts de la révélation, sont aussi comme le modèle, et pour ainsi dire, la pierre de touche de tous les autres.

Dieu pouvait sans doute assurer le triomphe de la Religion sans cet appareil imposant. Il n'avait qu'à le vouloir, et nous naîtrions tous fidèles. Il permet au contraire que notre foi soit l'effet de notre choix pour être par-là plus méritoire. C'est un don de son amour ; mais on est maître de le rejeter : heureux ceux qui se livrent au doux penchant de la grâce ! Elle leur rend la foi si facile, que souvent ils n'ont aucun besoin de toutes ces preuves que les docteurs font valoir, avec tant d'avantage, contre les ennemis de l'Eglise. Mais l'Eternel, qui multiplia les prodiges pour l'établissement de sa loi, les avait disposés dans les conseils de sa miséricorde et de sa justice, pour attirer les regards des nations, pour confondre les ennemis de la révélation, pour consoler les fidèles, pour affermir les pusillanimes, et pour nous disposer à reconnaître dans tous les temps, à ces marques sensibles, ce qu'il voudra nous annoncer.

Les miracles sont donc l'expression de ses volontés particulières, les signes de sa colère et de sa tendresse ; et le moyen le plus ordinaire dont il se sert pour venger sa gloire, ou pour établir celle de ses serviteurs, qu'il veut honorer à la face du monde entier.

CHAPITRE II.

Caractères des vrais miracles.

§ I. — Puisque les lois de la nature ne doivent leur origine qu'à la volonté suprême, elle seule a sans doute le pouvoir d'en suspendre l'activité. Si quelquefois de simples mortels ont paru commander aux éléments, et

détruire pour quelques instants l'ordre inviolable de l'univers, c'est Dieu qui les avait choisis pour être les instruments de sa puissance.

Il prête cette force quand il lui plaît. Le Juste en est le plus souvent dépositaire. Mais quelquefois elle a brillé dans les pécheurs, parce que celui qui la donne, sait obliger l'iniquité même à servir sa justice. Les démons ont été contraints plus d'une fois d'être les ministres de cette autorité qu'ils détestent. De pareils miracles ne perdent rien de leur poids et de leur sainteté, par l'indignité des instruments qui sont employés. C'est toujours le Saint des Saints qui les ordonne et qui les opère. Mais aussi les intelligences créées participent en quelque sorte, par la dignité de leur être, à l'empire de l'Eternel sur les créatures. C'est le souffle de Dieu même qui les anime, et cette portion, ou du moins cette image de l'esprit vivifiant qu'il leur inspire, conserve des traits qui marquent son origine. De là cette raison, qui comprend une partie du mécanisme de l'univers. De là ce génie plein d'efficacité, qui se rend maître de la matière, et qui la force à se prêter aux idées que l'esprit humain a conçues, pour donner en quelque sorte un corps à nos pensées. Par cet art nous ajoutons, pour ainsi dire, au pouvoir de la nature; et tous les jours nous donnons à des êtres, que Dieu seul peut tirer du néant, des formes qui ne doivent leur existence qu'à la force de notre esprit, et à sa domination sur tous les corps sensibles.

Cependant la raison seule nous fait soupçonner, et la foi nous rend indubitable qu'il est au-dessous de nous des êtres intelligents, plus parfaits encore. Affranchis, dès leur création, des liens qui nous attachent à la terre, leurs idées ne dépendent point, comme les nôtres, des organes sujets aux altérations les plus humiliantes, et leur activité n'est pas bornée, comme la nôtre, dans la sphère étroite de ces faibles instruments que nous fournit la nature, ou que l'art nous suggère. Les propriétés de ces esprits supérieurs et leur existence même seraient pour nous des mystères, si la révélation ne nous apprenait à les connaître. Instruits par la Religion chrétienne d'une révolution étonnante, nous savons que tous les chœurs célestes furent autrefois éprouvés, qu'une partie demeura fidèle, et que ceux-là, rangés autour du trône de Dieu, sont les glorieux exécuteurs de ses comman-

dements. Les autres se révoltèrent, et leur crime, aussitôt puni qu'il fut commis, leur a creusé des abîmes éternels de supplices et de désespoir. Ces anges dégradés conservent encore dans leur malheur les tristes restes du premier éclat qu'ils eurent dans leur création. Ils ne voient que d'un œil jaloux la nature humaine destinée à les remplacer au séjour des béatitudes éternelles. Ils réunissent tous leurs efforts pour l'entraîner dans leur chute, et le premier péché, malheureusement suivi de tant d'autres, fut l'ouvrage de leur envie et de leur haine. La bonté suprême enchaîne quelquefois cette rage des démons, et suspend les effets de leur malice. Mais elle permet souvent qu'ils emploient toutes les ressources de leur intelligence. Alors ils peuvent produire des effets qui nous étonnent, par le merveilleux le plus frappant. Ils savent, par la rapidité des mouvements qu'ils donnent à la matière, ou par des forces inconnues pour nous, qu'ils ont l'adresse de mettre en jeu, faire illusion à nos sens, et se jouer de notre crédulité. Ces prestiges imitent en quelque sorte les vrais miracles. Les historiens sacrés et profanes nous en ont conservé le souvenir; et l'on n'a point rougi de les opposer aux véritables merveilleuses, qui confirment notre foi. Mais rien n'est plus faible que cette comparaison, ni plus facile à détruire.

§ II. — Les prodiges opérés pour l'établissement de la Religion, l'emportent sur les plus célèbres de ceux qu'on vante avec tant d'emphasis en faveur de l'idolâtrie et du mahométisme, autant et plus encore que le ciel n'est élevé au-dessus de la terre; et l'éclat qui sort des miracles de Jésus Christ et de Moïse, fait éclipser la prétendue réputation des autres, mieux que le soleil n'efface en plein midi la plus reculée des étoiles.

Deux règles fort simples, mais bien sensibles, puisqu'elles sont empruntées de la raison même, et puisées dans la nature de la certitude humaine : premièrement, si ces événements arrivaient sous nos yeux, serions-nous en effet nécessités à croire que Dieu lui-même nous parlerait? ou, tout au contraire, pourrions-nous suspendre notre persuasion et notre obéissance? Première question à décider par l'oracle intérieur de la conscience. Secondement, est-il constant que ces prodiges sont arrivés? Les monuments et la tradition qui nous les attestent, sont-ils incontestables et authentiques?

C'est à cette double épreuve qu'il faut mettre également tous les miracles. On voit ceux de l'erreur s'évaporer à ce creuset, comme ces viles substances qui nous offrent quelquefois le brillant des métaux, sans en avoir la fixité. Tout au contraire ceux de la Religion, non-seulement résistent à tout examen, mais encore ils en sortent plus éclatants. Il n'est personne de bon sens qui voudrât persister dans l'incrédulité, s'il avait éprouvé par lui-même ce que Dieu fit par Moïse, et ce que Jésus-Christ opéra. Mais il n'est personne qui puisse révoquer en doute la vérité des témoignages qui nous attestent ces merveilles, quand il aura compris la force invincible des raisons qui concourent à nous en assurer.

C'est en parlant de ces deux principes, qu'on se pénètre aussi d'un souverain mépris pour les faux miracles. La plupart ne sont appuyés que sur des bruits populaires, des récits vagues, faits par des écrivains faibles et superstitieux, ou que sur des impostures manifestes; comme ceux d'Apollonius de Tyane, dont l'historien est si pleinement convaincu de contradiction et de mensonge. D'autres méritent à peine, par eux-mêmes, d'occuper un instant l'attention d'un esprit raisonnable, tant ils ont peu de rapport avec l'idée de la grandeur et de la vérité souveraine. Ainsi quand on pose scrupuleusement ces miracles au poids de la conviction intérieure, le sentiment qui nous en reste, c'est que la plupart sont absolument incapables de persuader entièrement, et que les autres n'ont pas la moindre apparence d'authenticité.

Parmi les premiers, cependant, on en peut remarquer plusieurs qui passent en effet toutes les forces de la nature humaine. On n'y reconnaît pas à la vérité le bras du Tout-Puissant, qui n'a pas plus de peine à contredire formellement les lois de la nature, qu'à les conserver dans leur état. Mais aussi l'on y trouve des événements extraordinaires et merveilleux, qu'il n'est jamais en notre pouvoir de produire. Quand ils sont opérés pour confirmer l'erreur, ou pour s'opposer aux victoires de la Religion, nous ne balançons pas à les attribuer aux esprits malfaisants; les incrédules qui nous les objectent rient de cette réponse. Ils pensent que c'est un triomphe pour eux de nous y réduire, et ils n'hésitent point à l'appeler une défaite. Mais ils n'en prouvent cependant ni le ridicule, ni l'insuffisance. Rien au contraire de plus facile que

d'en établir la solidité. Quoi! La raison ne dit-elle pas qu'il peut exister des intelligences pures, et qu'elles auraient sur la matière plus d'empire que nous? L'existence de ces esprits et le soulèvement de plusieurs d'entr'eux contre les hommes, contre la foi, contre les bonnes mœurs, n'est-ce pas un des dogmes contenus dans la révélation? Cette révélation n'est-elle pas elle-même appuyée sur des fondements inébranlables? Lors donc qu'on vient attaquer la foi par de prétendus prodiges, on est en droit de répondre qu'ils sont dans l'ordre même de la Religion, puisqu'elle enseigne à les prévoir, et qu'elle avertit de se mettre en garde contre leur séduction.

§ III. — Il faut donc partir de ce point, comme d'un centre fixe et permanent, pour juger tous les faits merveilleux. L'éternelle vérité n'est jamais en contradiction avec elle-même. La foi chrétienne et l'Eglise sont ses ouvrages, fondés par les prodiges les plus grands et les plus incontestables. Cette supériorité des miracles opérés en faveur de la Religion étant si sensible, on ne peut raisonnablement leur en opposer d'autres. Cette opposition seule doit faire rejeter ces prétendus prodiges comme des illusions de la crédulité, ou des prestiges des démons.

De là sont nées ces règles pleines de sagesse et de clarté, qui servent de guide à l'Eglise Romaine, pour discerner les vrais miracles. Cinq qualités principales en font le caractère. Premièrement *l'efficacité*. L'esprit d'erreur est borné dans son pouvoir, tandis que l'autorité de Dieu n'a point de limites. Souvent le merveilleux que le démon suppose n'a qu'une vaine apparence, parce qu'il fascine les sens ou séduit l'attention par des ressemblances, tandis qu'un vrai miracle opère dans la réalité. Secondement la *durée*. Souvent le prestige n'a qu'un instant, et tout rentre aussitôt dans l'ordre. Troisièmement *l'utilité*. Dieu ne prodigue point sa puissance en vain. Des traits puérils et des changements qui n'aboutissent qu'à causer de la frayeur ou de l'étonnement, sont indignes d'occuper un homme raisonnable, à plus forte raison d'être produits par un ordre particulier de la Providence. On peut encore moins supposer que la sagesse suprême se prête à des scènes indécentes ou ridicules, semblables à celles dont on a quelquefois voulu repaître la populace; de même qu'il serait impie de croire qu'elle favorise des desseins injustes et pernicieux. Quatrièmement le

moyen. C'est par la prière, l'invocation de l'adorable Trinité, de la sainte Mère de Jésus-Christ, ou des âmes bienheureuses, que s'opèrent les vrais miracles. C'est par de pieux desirs et des œuvres méritoires, qu'on les obtient. Les faux prodiges se font par des évocations du démon, des artifices honteux, et des actions extravagantes. Cinquièmement *l'objet principal.* Dieu ne peut avoir en vue que sa gloire et notre bonheur. Le triomphe de la vérité, le règne de la justice, sont les seuls motifs dignes de sa bonté, toujours infiniment sage.

Tous ces principes, dont l'application est si facile et si concluante, se réduisent à celui-là seul qui contient tout dans sa fécondité. Le maître de la nature est le Dieu de la vérité, non le Dieu du mensonge. Il a parlé manifestement par mille et mille prodiges pour fonder la Religion catholique. Il est impossible qu'il agisse ou qu'il parle pour la démentir.

CHAPITRE III.

Des miracles, par rapport aux causes de béatification ou de canonisation.

§ I. Ce n'est pas pour prodiguer les honneurs du culte public, que l'Eglise Romaine est en possession du droit de les décerner. Des vertus héroïques, démontrées par des actions éclatantes que les témoignages authentiques rendent incontestables, suffiraient peut-être pour certifier la sainteté des serviteurs de Dieu qui les ont pratiquées. Ce sont des modèles à imiter, s'ils ont persisté, jusqu'à la mort, dans l'accomplissement de toute justice. Mais il est difficile de prouver cette persévérance, et pour ôter jusqu'aux moindres soupçons, un zèle plus prudent et plus sévère attend encore que le Ciel lui-même se déclare par des prodiges sensibles en faveur de ceux que les hommes doivent honorer. L'intérêt de la Religion exige cette rigidité. Les âmes bienheureuses qui jouissent des délices du ciel, sans être proclamées sur la terre, n'en sont point offensées.

Il faut donc des miracles pour édifier les Chrétiens, pour attirer la confiance des peuples, et pour fermer la bouche aux ennemis de la Religion. Ce n'est point une témérité d'attendre ces preuves de la sainteté. Jésus-Christ lui-même a promis que ses disciples fidèles opéreraient des prodiges, chasseraient les démons, et guériraient les maladies. L'ex-

périence de tous les siècles nous apprend que Dieu se plaît à glorifier ainsi parmi nous ceux qui l'ont aimé davantage.

§ II. — Nous avons établi, dès le premier livre, la nécessité des miracles dans les causes de béatification et de canonisation, non seulement pour les confesseurs, mais encore pour les martyrs. On a vu que la première information dressée par l'évêque diocésain avait pour objet le bruit public des vertus et des miracles. Cette procédure est suivie d'une pareille, par les délégués du S. Siège, aussitôt après que la cour de Rome est saisie de la cause par la signature de la commission apostolique.

Il serait inutile de répéter que le nombre des miracles est fixé dans la rigueur à deux seulement, pour autoriser la béatification ; ce qui n'empêche pas que la congrégation des Rites n'en examine et n'en approuve très-souvent un plus grand nombre. Il en faut dans la suite deux nouveaux pour obtenir la reprise d'instance, et procéder à la canonisation. Dans le détail des précautions qui rendent les preuves indubitables, nous avons dit que les témoins doivent être oculaires, et à l'abri de tous soupçons ; c'est-à-dire tels qu'ils soient admissibles, dans la rigueur du droit, pour une procédure de crime capital, et qu'ils déposent uniformément, au moins deux ou trois, sur le même fait et la même circonstance.

§ III. — Tous les prodiges, quoique véritables, n'offrent pas à l'esprit humain le même caractère de puissance, ou de merveilleux. Quelques-uns paraissent exiger tout le bras du Créateur, parce que la nature entière est incapable de les produire. C'est le premier ordre des miracles. D'autres, moins étonnants, pourraient s'attribuer à ces intelligences pures, dont le savoir et l'activité sont au-dessus des nôtres. C'est le second genre. Il est aussi des révolutions que l'homme lui-même peut occasionner, par les secours de l'art ; ce ne sont alors que des événements ordinaires. Mais quelquefois le concours des circonstances les fait recevoir au nombre des miracles ; et c'est la troisième espèce.

Ceux du premier ordre n'ont pas besoin d'autre règle que du témoignage de la raison, qui reconnaît l'empreinte de la divinité. C'est ainsi que la résurrection d'un mort passe pour un prodige indubitable. On applique à ceux de la seconde classe tous les principes qui

font distinguer l'œuvre de Dieu des prestiges du démon. Nous avons détaillé ces caractères dans le chapitre précédent. Mais on ajoute, pour ceux du troisième rang, des lois qui les mettent à l'abri de toute erreur, et qui ne permettent pas de les confondre avec les effets de l'art, ou le cours ordinaire de la nature.

C'est ainsi que les guérisons sont admises au rang des vrais prodiges, pourvu qu'elles soient revêtues de sept conditions absolument indispensables : premièrement, que les infirmités soient considérables, dangereuses, invétérées, qu'elles résistent communément à l'efficacité des remèdes connus, ou du moins qu'il soit long et difficile avec ce secours, d'en extirper la cause. On peut se souvenir que la congrégation des Rites commet cet examen aux plus intègres et aux plus habiles des médecins. Secondement, que la maladie ne soit point encore à son dernier période, en sorte qu'on en puisse raisonnablement attendre le déclin. Troisièmement, qu'on n'ait point encore employé les moyens ordinaires, dont la médecine ou la pharmacie font usage, ou du moins qu'on soit assuré par le temps et les circonstances, que leur vertu ne peut influer dans le bien-être du malade. Quatrièmement, que la convalescence soit subite et momentanée; que les douleurs ou le danger cessent tout à coup, au lieu de diminuer avec le temps et par degrés, comme dans les opérations de la nature. Cinquièmement, que la guérison soit entière et parfaite, une délivrance ébauchée n'étant point digne du nom de miracle. Sixièmement, qu'il ne soit point survenu de crise ou de révolution sensible, capable d'opérer seule. Septièmement, enfin que la santé soit constante, et que la rechute ne suive pas tout à coup. Autrement on n'aurait qu'un instant de relâche, au lieu d'un soulagement entier et merveilleux.

La congrégation des Rites exige rigoureusement le concours et la preuve de ces circonstances, pour approuver les guérisons qu'on lui propose; et le promoteur de la foi ne néglige aucune des difficultés que peuvent lui suggérer la nature du mal, et les connaissances que les experts lui fournissent, pour mettre, s'il se peut, en défaut la sagacité des sollicitateurs. Mais s'ils établissent bien clairement, par les enquêtes, qu'à l'invocation des serviteurs de Dieu dont ils poursuivent la cause, de vrais malades ont recouvré subitement une santé parfaite, indépendamment

des remèdes ordinaires, un miracle de cette espèce, quoique du troisième ordre, n'en a pas moins toute l'autorité nécessaire pour fonder un décret de béatification ou de canonisation.

§ IV.—On doit ranger aussi dans cette classe, et constater d'après les mêmes principes de discernement, la délivrance des possédés par l'intercession des Saints : la conservation de leurs corps dans les tombeaux, quand ils n'ont éprouvé ni la corruption, ni le dessèchement; et que, loin d'être réduits en poudre, ils conservent encore la chair même; les odeurs merveilleuses qu'ils exhalent, les liqueurs salutaires qu'ils répandent, les apparitions enfin, qui semblent annoncer leur gloire et leur pouvoir dans le ciel.

Deux objets principaux sont comme la base des discussions qui s'agitent à cet égard dans la congrégation des Rites : premièrement, les faits sont-ils bien prouvés? C'est le langage et la qualité des témoins qui décident, quand les actes qui contiennent les dépositions ont toute l'autorité d'une procédure juridique. Secondement, ces faits sont-ils surnaturels? On en juge par l'examen des circonstances, par une science consommée des lois ordinaires de la nature et des ressources de l'art; enfin par les suffrages des philosophes, des médecins, des jurisconsultes et des théologiens les plus habiles, chacun dans le ressort de sa profession.

CHAPITRE IV.

Des grâces extraordinaires.

§ I. — Les miracles opérés après la mort des serviteurs de Dieu, sur leurs tombeaux, avec leurs reliques, ou par leur invocation, sont, au jugement de l'Eglise, une preuve complète de leur sainteté, quand on a trouvé à leur vertu ce degré d'élévation qui caractérise les héros de la Religion. Il n'en est pas de même des prodiges qu'ils ont eux-mêmes opérés pendant leur vie, pour la confirmation de la foi. Ce don de miracles peut être confié, comme tous les autres, aux plus grands pécheurs; et Jésus-Christ nous avertit dans l'Evangile qu'il méconnaîtra devant le tribunal de son Père, au grand jour des rétributions, plusieurs de ceux qu'il aura lui-même employés pour chasser les démons, et guerir les malades en son nom. Ainsi, dans la rigueur, ces grâces extraordinaires (*gratis datur*) ne sont point un indice assuré de la sainteté de ceux qui le

possèdent, même dans le degré le plus éminent.

Il n'en est pas moins vrai, cependant, que dans le cours ordinaire des lois de la Providence, le juste est le plus souvent l'instrument dont Dieu se sert avec prédilection. Ce pouvoir est un ornement à la vertu, qui donne du relief à son héroïsme, et qui nous inspire malgré nous le respect le plus profond. Aussi, dans la pratique de la congrégation des Rites, après la discussion la plus sévère des perfections chrétiennes, quand on a reconnu dans les serviteurs de Dieu proposés pour les honneurs de la béatification, ces mérites accomplis qui font les saints, on se prête sans peine à l'examen des grâces extraordinaires qui les ont fait admirer sur la terre.

On en distingue de plusieurs espèces, et l'on doit à chacune des attentions particulières, pour ne pas confondre des effets naturels avec les mouvements de l'esprit de Dieu.

§ II. — La première loi fondamentale, commune à toutes ces grâces, c'est l'utilité de la Religion et l'avantage des bonnes mœurs, puisque Dieu ne les accorde, suivant la doctrine de l'Apôtre, que pour l'édification de l'Eglise et la sanctification des élus. Tout autre motif rend suspectes les actions mêmes les plus merveilleuses. Mais aussi ces grâces, qui sont le don de science et de sagesse, de persuasion et de miracles, de prophétie et de discernement des esprits, de l'usage des langues et de leur intelligence, comme les extases, les ravissements, les visions, les apparitions et les révélations, que l'on peut ranger sur la même ligne, ont leurs règles et leurs caractères propres établis d'après les principes de la raison et de la foi, qui confondent l'erreur et font reconnaître la vérité. Ainsi la science et la sagesse qui viennent du S.-Esprit, n'ont pour objet principal que le salut. Souvent, par exemple, on a vu des hommes sans lettres et sans éducation dissenter des mystères augustes du christianisme avec tant de précision et de profondeur, que les docteurs consommés dans l'étude étaient ravis d'admiration, et les adversaires les plus dangereux de l'Eglise couverts d'opprobre.

Une doctrine si pure et si lumineuse, puisée dans la contemplation des vérités sacrées, paraît évidemment la récompense et le fruit de la foi la plus vive. Ainsi les prédictions des Saints sont des oracles absolus et formels, sans équivoque, sans incertitude, confirmés

par des événements bien constants qu'ils ne pouvaient avoir appris, ni de la raison, ni du témoignage des sens, ni par l'art des conjectures, ni par le rapport des autres hommes. Ainsi les extases et les ravissements ne sont pas des suites naturelles, ni des maladies, ni des remèdes, ni des tempéraments, ni des circonstances; mais une prédilection singulière de l'esprit d'amour, qui se plaît à transporter une âme sainte, à l'élever pour quelques instants au-dessus de la nature humaine, et à lui faire en quelque sorte éprouver un avant-goût des joies célestes.

§ III. — Mais il serait immense de parcourir dans cet essai tous les traits qui caractérisent les vrais prodiges, opérés par les Saints pendant les jours de leur exil sur la terre, ou par leur intercession après qu'ils ont reçu leur récompense. Ce détail plein d'instruction et d'agrément dans l'ouvrage immortel que nous avons analysé, perdrait toute sa grâce entre nos mains. Nous avons cru trop difficile pour nous de le mettre au goût de nos lecteurs, dans un simple extrait.

On peut donc se contenter de conclure comme nous, avec une entière certitude, que la doctrine qui sert de base aux jugements de la congrégation des Rites, et qu'on trouve exposée, selon toute son étendue, dans les quatre livres du souverain pontife, est le chef-d'œuvre de la raison éclairée par le véritable esprit de la Religion. C'est de ces deux sources réunies que coulent tous les principes qu'on érige en règles invariables, après la plus mûre délibération et qu'on applique dans la suite, avec une exactitude qui n'a peut-être point d'exemple dans les tribunaux les plus revêtés.

CHAPITRE V.

EPILOGUE.

§ I. — Si la foi de l'Eglise catholique et les pratiques de sa discipline sont rejetées par les acéteurs, c'est qu'ils ignorent pour la plupart les dogmes que nous professons, et l'esprit qui dirige nos cérémonies. La canonisation des saints est un exemple bien frappant de cette injuste prévention, dont il semble que la probité seule devrait les faire rougir. Ils accusent de superstition et d'idolâtrie le culte que nous rendons sur la terre aux bienheureux; ils regardent les procédures de la congrégation des Rites comme un jeu concerté, pour en imposer plus gravement au peuple crédule; enfin ils se déchaînent sans pudeur

contre les souverains pontifes, comme s'ils étaient les auteurs de toutes les supercheries qu'ils supposent dans toutes les procédures. Rien de plus injuste et de plus téméraire que ces trois préjugés. On a pu le voir dans la suite des règles que nous venons d'exposer.

Premièrement, l'origine des jugements de béatification et de canonisation est respectable pour les protestants mêmes. Ne font-ils pas gloire de nous rappeler aux premiers siècles de l'Eglise, et d'adopter toute la discipline de ces temps voisins de Jésus-Christ et des Apôtres ? Mais on leur a montré, dans le commencement de cet essai, toutes les pratiques du culte religieux qu'on rend aux Saints, établies clairement par les monuments les plus assurés et les plus vénérables de l'histoire ecclésiastique. Ils ont pu voir les bienheureux invoqués avec confiance, leurs reliques honorées avec affection, leurs fêtes solennisées avec la plus grande pompe, dans les premiers âges du christianisme. Ces honneurs n'étaient point alors une idolâtrie. Jamais les mérites des Saints n'ont été regardés comme indépendants de ceux de Jésus-Christ, et leur autorité n'a jamais paru tirer sa force que de la miséricorde infinie du Tout-Puissant. Quand il couronne leurs vertus, il ne récompense que ses propres dons. Toute la grandeur des Saints vient de la grâce; mais leur gloire et leur pouvoir n'en sont pas moins réels, quoiqu'ils n'effacent jamais la distance incompréhensible de la créature au Créateur. Nos hommages sont encore réglés sur ces dogmes, aussi clairement professés par nos docteurs que par les disciples de S. Polycarpe, dans sa lettre citée dès le premier chapitre de cet ouvrage, et par les Pères de tous les temps.

Comment se peut-il faire que ces vérités, si vénérables dans la bouche des anciens, deviennent des blasphèmes dans la nôtre ? Et par quel sort des sentiments et des actions unanimement applaudis dans les plus beaux jours du christianisme, sont-ils des abominations dans notre siècle ? C'est aux ministres de la prétendue réforme à nous expliquer ce mystère.

§ II. — Secondement, les procédures de la congrégation des Rites, loin de mériter la censure des ennemis de la cour de Rome, sont dignes au contraire de leur admiration et de leur étonnement. C'est la sagesse la plus profonde qui dicte les lois de cette jurisprudence, et l'attention la plus scrupuleuse qui les fait observer.

On ose défler la malignité la plus ingénieuse, d'inventer pour démasquer l'imposture ou prévenir l'erreur, des moyens plus assurés et plus prompts que ceux qui sont mis en œuvre dans toutes les informations des commissaires, et les jugements de ce tribunal. On emploie tout ce que la religion du serment a de plus sacré, et la crainte des censures ecclésiastiques de plus imposant, pour tirer la vérité de la bouche des témoins. On s'assure de leur capacité, de leurs mœurs et de leur désintéressement, par toutes les précautions que la prudence humaine a jamais pu suggérer. On agit avec tant de lenteur et de maturité; on revient si souvent, et avec tant d'application sur les mêmes objets, qu'on n'a rien à craindre de la précipitation ni du zèle enthousiaste. Qu'on suive le détail des actes juridiques, indiqués seulement en gros dans le second livre de cette Analyse, et l'on concevra l'authenticité des faits, qui sont constatés par tant de preuves. Quand on considère les procès de l'ordinaire, et l'examen qu'ils subissent à Rome; les nouvelles enquêtes des commissaires apostoliques sur les mêmes sujets, qu'on discute avec la même sévérité; les informations particulières sur les vertus et sur les miracles; l'héroïsme qu'on exige dans celles-là; les caractères qu'on requiert dans ceux-ci; les articles qui sont rédigés à Rome; les doutes qu'on agite dans les congrégations; les chicanes du promoteur de la foi; les disputes qu'on excite entre les médecins et les autres experts qu'on appelle à ces questions; on ne peut qu'être effrayé de cette multitude d'obstacles qu'il faut vaincre, pour parvenir à mettre en évidence la sainteté des serviteurs de Dieu dont on poursuit la béatification.

Si quelqu'un veut encore douter de l'authenticité des preuves qui résultent de ces actes si solennels, il faut donc qu'il érige un nouveau tribunal dans l'univers, qu'il indique à tous les hommes un autre ordre de certitude pour les faits, et qu'il déteste comme des monstres de cruauté, les magistrats qui discernent des peines contre les coupables, dans toutes les sociétés du monde. Si c'est une extravagance d'en venir à ce point d'incrédulité sur les faits, comme tous les gens sensés en conviendront sans peine, il faut donc que les calomniateurs de l'Eglise Romaine avouent qu'ils n'ont blâmé sa discipline, que pour en avoir ignoré jusqu'ici les maximes.

Troisièmement, enfin, quand même, par

impossible, on pourrait supposer quelque illusion ou quelque supercherie dans toute l'affaire d'une canonisation, il est impossible absolument qu'elle vienne de la cour de Rome. Et ce sera toujours l'injustice la plus odieuse de l'en rendre responsable.

La congrégation des Rites délègue des prélats pour dresser sur les lieux toutes les informations générales et particulières. On leur envoie des articles pour les diriger dans les interrogatoires qu'ils doivent faire subir aux témoins. Ces articles contiennent des faits bien clairs et bien positifs, mis en avant par les solliciteurs de la cause. Ces faits établissent ou les vertus héroïques, ou les miracles. C'est aux juges délégués à recevoir les dépositions, et aux témoins à dire s'ils ont vu ou non ce qu'on leur demande. Les actes sont portés à Rome, et là d'abord on les examine sur la forme, pour savoir si les règles de la procédure ont été bien observées; secondement, si les faits sont bien justifiés. C'est de là que dépend toute la force de la certitude, et la cour de Rome n'influe en rien sur cet article.

Si les témoins pris à serment, et interrogés aux pieds des autels, étaient assez malheureux pour se parjurer, ou si l'on supposait les commissaires assez impies pour prévariquer dans un ministère si saint et si peu susceptible de l'intérêt des passions; il faudrait tout au plus déplorer la faiblesse humaine. Mais on ne pourrait s'en prendre, ni aux cardinaux, ni aux consultants de la congrégation. Tout ce qu'on trouve de leur part dans la suite des enquêtes, c'est une exactitude portée jusqu'au scrupule, même le plus minutieux en apparence, pour maintenir toutes les règles; c'est un enchaînement de difficultés qui ne finissent point, pour éclaircir tout jusqu'à l'évidence, et dissiper les moindres nuages.

§ III. — Les frais immenses qu'exigent tant d'écritures et tant d'officiers différens, qu'il faut employer pour les dresser, ne doivent point encore être un sujet de reproche de la part des adversaires de l'Eglise catholique. Ces actes juridiques sont multipliés, pour assurer les faits qu'ils paraissent révoquer en doute. S'ils trouvent qu'on en fait trop, ils avoueront donc que la certitude est établie par des précautions excessives. Ils seront obligés de rendre hommage à l'exactitude de la cour de Rome, et de nous accuser de trop de défiance, au lieu de nous reprocher notre crédulité. Les

principes et les procédures de la congrégation des Rites sur les vertus et les miracles, qui règlent la forme et le fonds des procès de béatification et de canonisation, ne peuvent donc être trop approfondis. Cette connaissance fait seule l'apologie de l'Eglise Romaine et de sa discipline.

Ceux qui ne sont pas convaincus de cette vérité, ne peuvent manquer de l'être par la lecture entière des livres de Benoît XIV, si pleins d'érudition et de sagesse, si dignes d'un pontife dont les hérétiques et les incrédules eux-mêmes respectent les talents et les vertus. Nous osons croire même que notre Analyse peut servir à leur inspirer plus de respect pour des usages si religieux, et quelque défiance pour de faux pasteurs qui ne cessent de les calomnier. Nous avons tâché de rassembler en cet essai les maximes générales qui servent, pour ainsi dire, de fondement et de base aux jugemens de béatification et de canonisation. C'était notre intention de saisir un juste milieu, dans le détail des règles fondamentales et des procédures juridiques, pour en donner à nos lecteurs une idée claire et distincte, sans être obligé de passer les bornes que nous nous étions proposées.

Nous savons que notre siècle est ennemi des longs ouvrages; d'ailleurs nous n'avons destiné cet Abrégé ni aux savants, ni aux théologiens, ni aux prélats: ce serait leur rendre un mauvais office que de les empêcher de connaître par eux mêmes ces traités dont nous avons fait nos délices. Ils y trouveront tant de science et tant d'érudition, qu'ils sentiront aisément l'insuffisance de notre extrait.

Ce n'est pas sans regret que nous nous sommes imposé la nécessité de dépouiller la doctrine que renferme cet ouvrage, des ornemens qui la rendent si respectable et si précieuse dans l'original. Nous avons cru que le commun des lecteurs nous en saurait gré. C'est à ceux qui ne cherchent qu'une instruction moins pénible et moins approfondie, que nous adressons cet essai. Nous serons satisfaits s'il pique leur curiosité, parce que nous espérons que les vrais fidèles y trouveront un sujet d'édification, et les ennemis de la Foi un remède contre leurs préjugés.

Le tribunal de la congrégation des Rites et sa jurisprudence ont été, ce me semble, trop ignorés jusqu'ici. C'est ce défaut de lumières

qui, peut être, a trop accrédité les railleries des incrédules et des hérétiques. Dieu veuille qu'on apprenne ici à les mieux connaître, pour leur porter tout le respect qu'ils méritent ! Puissions-nous obtenir ce fruit de cet opuscule, que nous offrons à Dieu comme les prémices de notre plume !

Appendice.

N° PREMIER. — *Taxe des avocats et procureurs qui sont employés dans les procédures des béatifications et des canonisations, renouvelée par la congrégation des Rites, et approuvée par notre S.-Père le pape Innocent XI, le 15 octobre 1678.*

ART. PREMIER. — Pour l'inventaire général de toute la procédure, on doit quatre *scudis* (1) par chaque centaine de feuillets de grosses; chaque feuillet contenant deux pages, chaque page vingt-quatre lignes, et la ligne seize syllabes.

ART. II. — On pourra donner jusqu'à vingt *scudis*, mais pas davantage pour les premières écritures qui se font dans chaque doute de vertu ou de miracles.

ART. III. — Pour les réponses qu'on donne dans ces mêmes doutes, on peut payer jusqu'à dix *scudis*, et pour toutes les autres pièces considérables d'écritures qu'il faut faire dans les autres questions incidentes, on ne pourra donner au delà de dix *scudis*.

ART. IV. — Pour les écritures d'introduction de la cause, et de reprise d'instance, on ne peut donner au delà de quinze *scudis*.

ART. V. — Pour les copies de toutes les écritures, on paie quinze *bajochs*, la feuille de grosse réduite selon l'article premier.

ART. VI. — Pour le sommaire qui se fait à chaque doute, on doit cinq *bajochs* par feuille de grosse, réduite suivant l'article premier.

ART. VII. — Pour les mémoires de quelque espèce qu'ils soient, grands ou petits, on ne doit pas plus de douze *jules* par chaque, excepté les écritures d'introduction de la cause et de reprise d'instance, qui portent le nom

(1) Il faut observer pour l'évaluation des monnaies romaines, employées en cette taxe, que le *bajoch* ou sol romain vaut seize deniers de notre monnaie; le *carolin* sept *bajochs* et demi; le *jule* dix *bajochs*; et le *scudi* dix *jules* ou cent *bajochs*.

de mémoires, et qui sont taxés à l'article quatrième.

ART. VIII. — Pour la première copie des sommaires ci-dessus ou des mémoires, il n'est dû que six *bajochs* par feuille, conforme à l'article premier.

ART. IX. — Pour la plaidoirie devant toute la congrégation des Rites, les consultants assemblés, on ne doit pas au delà de trois *scudis* entre le procureur et l'avocat : devant la congrégation ordinaire seulement, les plaidoyers ne se paient que la moitié de la même somme.

ART. X. — L'honoraire des avocats est de dix *scudis*, pour leurs écritures et pour la plaidoirie, le même que celui des procureurs.

ART. XI. — Pour la minute de quelque commission que ce soit, on ne doit pas plus de quinze *jules*, et pour les deux copies qui se donnent, l'une au cardinal rapporteur, et l'autre au secrétaire de la congrégation des Rites, il est dû six *bajochs* par feuille conforme à l'article premier.

ART. XII. — Pour la comparution du procureur devant le cardinal rapporteur, ou devant le promoteur de la foi, l'honoraire est de douze *jules*.

ART. XIII. — Pour la plaidoirie devant notre S.-Père le Pape, et l'auditeur de Sa Sainteté, on ne doit que trois *scudis* au procureur et autant à l'avocat.

ART. XIV. — Pour les assignations et citations, il n'est rien dû que la taxe ordinaire des huissiers.

ART. XV. — Les copies des oppositions du promoteur de la foi, seront faites aux frais des parties qui doivent ensuite les porter au promoteur qui les leur rendra munies de son sceau, pour qu'ils les distribuent aux cardinaux, au protonotaire, au secrétaire et aux consultants.

ART. XVI. — Pour quelque travail, voyage ou écriture que ce soit, qui ne seront point exprimés dans la présente taxe, on fera régler l'honoraire par le cardinal président de la congrégation.

Ces règlements seront imprimés, publiés et observés, sous peine d'interdiction perpétuelle des avocats ou des procureurs, et même de plus graves peines, à la volonté des cardinaux de la congrégation.

N II. — *Taxe du notaire de la congrégation des Rites, pour tous les actes qu'il doit dresser dans un procès de béatification ou de canonisation, approuvée le même jour que la précédente.*

ARTICLE PREMIER. — Le notaire ne tiendra registre que des actes judiciaires, sans y inscrire tout du long les procès-verbaux d'interrogation des témoins, et dans les jugements qu'il enregistrera, il n'allongera point la copie par des périphrases ou des répétitions.

ART. II. — Par chaque centaine de feuilles de son registre conforme à l'ordonnance de notre S.-Père le Pape Paul V, il ne lui sera dû que quatre scudis; défense à lui de ne rien exiger au delà, ni pour la collation, ni pour les apostilles, ni pour quelque raison que ce puisse être.

ART. III. — Les instances et recommandations des princes, des ordres religieux, des universités ou d'autres personnes, dans les causes de béatification ou de canonisation, qui sont remises au notaire par le secrétaire de la congrégation, ne doivent point être couchées tout du long sur le registre, mais elles y doivent seulement être indiquées en cette forme. *Le roi de.... demande par ces lettres du.... l'introduction de la cause; et les originaux doivent être gardés dans les archives. Le notaire en expédiera les copies toutes les fois qu'il en sera requis, et elles seront payées conformément à la taxe de l'article suivant; mais avant de les déposer dans les archives, il en fera trois copies, l'une pour le cardinal rapporteur, la seconde pour le secrétaire de la congrégation, et la troisième pour le promoteur. On les paiera deux jules chaque.*

ART. IV. — Pour la copie des actes faits en cour de Rome ou ailleurs, on ne doit pas au delà de sept bajochs et demi, par feuillet contenant deux pages, chaque page vingt-quatre lignes, chaque ligne seize syllabes.

ART. V. — Pour la copie authentique de tout procès fait, par l'autorité du Pape, ou par celle de l'ordinaire, il n'est dû au notaire que sept bajochs et demi, par feuille conforme à l'article ci-dessus.

ART. VI. — Tous les registres, écritures et copies se doivent faire en bon papier, et en caractères nets et lisibles; autrement le notaire sera tenu de les faire transcrire sans aucune rétribution.

ART. VII. — Les procès qu'on a dressés sur les lieux, ou par l'autorité apostolique, ou par celle de l'évêque diocésain, ne doivent point être enregistrés, quand même ils auraient moins de vingt feuilles d'écriture. Il sera seulement permis de les apostiller en marge s'ils ne l'ont pas été.

ART. VIII. — Pour apostiller en marge les écritures, il est dû dix jules, par centaine de feuilles. Ces apostilles indiquent sommairement, et article par article, le contenu de ces actes. Si ceux qui viennent en Cour de Rome n'en ont point, il faut les suppléer.

ART. IX. — Pour une séance de six heures, employée à collationner des procédures ou des écrits quelconques, on doit au notaire un scudi, et à celui qui collationne avec lui, le prix dont on sera convenu. Pour son acte de collationné, il ne doit prendre que cinq jules de la première copie; mais si les parties veulent en faire tirer d'autres, il ne peut se faire payer que cinq bajochs par feuille, et pour l'acte de collationné vingt-cinq bajochs de chaque copie.

ART. X. — Pour les compulsoires on doit douze jules, suivant l'ordonnance de notre S.-Père le Pape Paul V.

ART. XI. — Pour les décrets d'attribution, et commission d'informer par autorité apostolique, il est dû dix écus pour tous droits. Les articles et modèles d'interrogatoires sont dressés gratis, jusqu'à la concurrence de quinze feuilles. Ce qui est au delà de ce nombre, se paie à raison de sept bajochs et demi la feuille.

ART. XII. — Pour le compulsoire, et copie collationnée de quelque acte que ce soit, qui exige un transport du notaire hors de son étude, il peut prendre pour sa course et trois heures de son temps, huit jules, pour l'acte de collationné, cinq jules, et pour la copie sept bajochs et demi par feuille.

ART. XIII. — Quand il faut compulser les livres imprimés et les collationner, le notaire est tenu d'en faire note seulement à la fin du procès, sans en faire copie ou registre tout du long.

ART. XIV. — Pour tout examen des témoins, qui se fait en une séance, on paie trois jules; et si cet examen exige plusieurs séances, il n'est dû que deux jules pour chaque session; hors de l'étude on paie le double.

ART. XV. — Pour les lettres de prorogation,

qui, peut être, a trop accrédié les railleries des incrédules et des hérétiques. Dieu veuille qu'on apprenne ici à les mieux connaître, pour leur porter tout le respect qu'ils méritent ! Puissions-nous obtenir ce fruit de cet opusculé, que nous offrons à Dieu comme les prémices de notre plume !

Appendice.

N^o PREMIER. — *Taxe des avocats et procureurs qui sont employés dans les procédures des béatifications et des canonisations, renouvelée par la congrégation des Rites, et approuvée par notre S.-Père le pape Innocent XI, le 15 octobre 1678.*

ART. PREMIER. — Pour l'inventaire général de toute la procédure, on doit quatre *scudis* (1) par chaque centaine de feuillets de grosses; chaque feuillet contenant deux pages, chaque page vingt-quatre lignes, et la ligne seize syllabes.

ART. II. — On pourra donner jusqu'à vingt *scudis*, mais pas davantage pour les premières écritures qui se font dans chaque doute de vertus ou de miracles.

ART. III. — Pour les réponses qu'on donne dans ces mêmes doutes, on peut payer jusqu'à dix *scudis*, et pour toutes les autres pièces considérables d'écritures qu'il faut faire dans les autres questions incidentes, on ne pourra donner au delà de dix *scudis*.

ART. IV. — Pour les écritures d'introduction de la cause, et de reprise d'instance, on ne peut donner au delà de quinze *scudis*.

ART. V. — Pour les copies de toutes les écritures, on paie quinze *bajochs*, la feuille de grosse réduite selon l'article premier.

ART. VI. — Pour le sommaire qui se fait à chaque doute, on doit cinq *bajochs* par feuille de grosse, réduite suivant l'article premier.

ART. VII. — Pour les mémoires de quelque espèce qu'ils soient, grands ou petits, on ne doit pas plus de douze *jules* par chaque, exceptés les écritures d'introduction de la cause et de reprise d'instance, qui portent le nom

(1) Il faut observer pour l'évaluation des monnaies romaines, employées en cette taxe, que le *bajoch* ou sol romain vaut seize deniers de notre monnaie; le *carollin* sept *bajochs* et demi; le *jule* dix *bajochs*; et le *scudi* dix *jules* ou cent *bajochs*.

de mémoires, et qui sont taxés à l'article quatrième.

ART. VIII. — Pour la première copie des sommaires ci-dessus ou des mémoires, il n'est dû que six *bajochs* par feuille, conforme à l'article premier.

ART. IX. — Pour la plaidoirie devant toute la congrégation des Rites, les consultants assemblés, on ne doit pas au delà de trois *scudis* entre le procureur et l'avocat : devant la congrégation ordinaire seulement, les plaidoyers ne se paient que la moitié de la même somme.

ART. X. — L'honoraire des avocats est de dix *scudis*, pour leurs écritures et pour la plaidoirie, le même que celui des procureurs.

ART. XI. — Pour la minute de quelque commission que ce soit, on ne doit pas plus de quinze *jules*, et pour les deux copies qui se donnent, l'une au cardinal rapporteur, et l'autre au secrétaire de la congrégation des Rites, il est dû six *bajochs* par feuille conforme à l'article premier.

ART. XII. — Pour la comparution du procureur devant le cardinal rapporteur, ou devant le promoteur de la foi, l'honoraire est de douze *jules*.

ART. XIII. — Pour la plaidoirie devant notre S.-Père le Pape, et l'auditeur de Sa Sainteté, on ne doit que trois *scudis* au procureur et autant à l'avocat.

ART. XIV. — Pour les assignations et citations, il n'est rien dû que la taxe ordinaire des huissiers.

ART. XV. — Les copies des oppositions du promoteur de la foi, seront faites aux frais des parties qui doivent ensuite les porter au promoteur qui les leur rendra munies de son sceau, pour qu'ils les distribuent aux cardinaux, au protonotaire, au secrétaire et aux consultants.

ART. XVI. — Pour quelque travail, voyage ou écriture que ce soit, qui ne seront point exprimés dans la présente taxe, on fera régier l'honoraire par le cardinal président de la congrégation.

Ces réglemens seront imprimés, publiés et observés, sous peine d'interdiction perpétuelle des avocats ou des procureurs, et même de plus graves peines, à la volonté des cardinaux de la congrégation.

N° II. — *Taxe du notaire de la congrégation des Rites, pour tous les actes qu'il doit dresser dans un procès de béatification ou de canonisation, approuvée le même jour que la précédente.*

ARTICLE PREMIER. — Le notaire ne tiendra registre que des actes judiciaires, sans y inscrire tout du long les procès-verbaux d'interrogation des témoins, et dans les jugements qu'il enregistrera, il n'allongera point la copie par des périphrases ou des répétitions.

ART. II. — Par chaque centaine de feuilles de son registre conforme à l'ordonnance de notre S.-Père le Pape Paul V, il ne lui sera dû que quatre scudis; défense à lui de ne rien exiger au-delà, ni pour la collation, ni pour les apostilles, ni pour quelque raison que ce puisse être.

ART. III. — Les instances et recommandations des princes, des ordres religieux, des universités ou d'autres personnes, dans les causes de béatification ou de canonisation, qui sont remises au notaire par le secrétaire de la congrégation, ne doivent point être couchées tout du long sur le registre, mais elles y doivent seulement être indiquées en cette forme. *Le roi de... demande par ces lettres du... l'introduction de la cause; et les originaux doivent être gardés dans les archives. Le notaire en expédiera les copies toutes les fois qu'il en sera requis, et elles seront payées conformément à la taxe de l'article suivant; mais avant de les déposer dans les archives, il en fera trois copies, l'une pour le cardinal rapporteur, la seconde pour le secrétaire de la congrégation, et la troisième pour le promoteur. On les paiera deux jules chaque.*

ART. IV. — Pour la copie des actes faits en cour de Rome ou ailleurs, on ne doit pas au-delà de sept bajochs et demi, par feuillets contenant deux pages, chaque page vingt-quatre lignes, chaque ligne seize syllabes.

ART. V. — Pour la copie authentique de tout procès fait, par l'autorité du Pape, ou par celle de l'ordinaire, il n'est dû au notaire que sept bajochs et demi, par feuille conforme à l'article ci-dessus.

ART. VI. — Tous les registres, écritures et copies se doivent faire en bon papier, et en caractères nets et lisibles; autrement le notaire sera tenu de les faire transcrire sans aucune rétribution.

ART. VII. — Les procès qu'on a dressés sur les lieux, ou par l'autorité apostolique, ou par celle de l'évêque diocésain, ne doivent point être enregistrés, quand même ils auraient moins de vingt feuilles d'écriture. Il sera seulement permis de les apostiller en marge s'ils ne l'ont pas été.

ART. VIII. — Pour apostiller en marge les écritures, il est dû dix jules, par centaine de feuilles. Ces apostilles indiquent sommairement, et article par article, le contenu de ces actes. Si ceux qui viennent en Cour de Rome n'en ont point, il faut les suppléer.

ART. IX. — Pour une séance de six heures, employée à collationner des procédures ou des écrits quelconques, on doit au notaire un scudi, et à celui qui collationne avec lui, le prix dont on sera convenu. Pour son acte de collationné, il ne doit prendre que cinq jules de la première copie; mais si les parties veulent en faire tirer d'autres, il ne peut se faire payer que cinq bajochs par feuille, et pour l'acte de collationné vingt-cinq bajochs de chaque copie.

ART. X. — Pour les compulsoires on doit douze jules, suivant l'ordonnance de notre S.-Père le Pape Paul V.

ART. XI. — Pour les décrets d'attribution, et commission d'informer par autorité apostolique, il est dû dix écus pour tous droits. Les articles et modèles d'interrogatoires sont dressés gratis, jusqu'à la concurrence de quinze feuilles. Ce qui est au-delà de ce nombre, se paie à raison de sept bajochs et demi la feuille.

ART. XII. — Pour le compulsoire, et copie collationnée de quelque acte que ce soit, qui exige un transport du notaire hors de son étude, il peut prendre pour sa course et trois heures de son temps, huit jules, pour l'acte de collationné, cinq jules, et pour la copie sept bajochs et demi par feuille.

ART. XIII. — Quand il faut compulser les livres imprimés et les collationner, le notaire est tenu d'en faire note seulement à la fin du procès, sans en faire copie ou registre tout du long.

ART. XIV. — Pour tout examen des témoins, qui se fait en une séance, on paie trois jules; et si cet examen exige plusieurs séances, il n'est dû que deux jules pour chaque session; hors de l'étude on paie le double.

ART. XV. — Pour les lettres de prorogation,

subrogation de juges, et nouvelles commissions, qui ne s'expédient que par le commandement du cardinal président de la congrégation des Rites ou du rapporteur, on doit quinze jules en tout.

ART. XVI. — Pour quelque citation que ce soit, qui s'expédie seulement chez le notaire, et qui s'exécute hors de Rome, il n'est dû que trois jules, et dix pour celles qui s'exécutent à Rome avec inhibitions en vertu de commission apostolique.

ART. XVII. — Pour le double de toute écriture privée ou publique, avec la souscription et les sceaux, on ne doit point au-delà de cinq bajochs par feuille.

ART. XVIII. — S'il se trouve des travaux, voyages ou écritures à faire par le notaire, qui ne soient point exprimés dans la présente taxe, son honoraire sera réglé par le cardinal président, et le notaire ne pourra rien demander ni recevoir avant que son Éminence en ait décidé.

ART. XIX. — Dans toutes les procédures de béatification et de canonisation, on observera très-exactement pour les commissions, attributions, enquêtes et autres actes, la forme prescrite par notre S.-Père le Pape Urbain VIII. l'an 1642.

ART. XX. — Le notaire sera tenu de tenir un registre exact de tout ce qu'il recevra de ses émoluments, sous peine de privation de son office.

ART. XXI. — Il sera fait deux livres journaux, l'un de tous les actes qui s'expédieront dans les causes de béatification ou de canonisation, l'autre de toutes les questions qui seront controversées; dans ces livres journaux, on indiquera sommairement les procédures ou les contestations; et il sera permis à toutes les personnes intéressées, d'en prendre communication quand il leur plaira, sans aucune rétribution quelconque pour le notaire.

ART. XXII. — Il ne sera permis au notaire de tirer de son étude aucune pièce originale ou procédure; mais il sera tenu d'en délivrer une copie simple ou en forme aux parties, selon qu'elles le demanderont.

ART. XXIII. — Si la partie qui a produit une pièce originale à elle appartenant, veut la retirer des mains du notaire, lui en laissant une copie collationnée, il est dû trois jules pour la restitution.

ART. XXIV. — Toutes les fois que les parties voudront voir, sans déplacer, une pièce

de production ou de procédure, le notaire sera tenu de les satisfaire sans nulle rétribution.

ART. XXV. — Sachent toutes les parties que le secrétaire de la congrégation expédie gratuitement tout ce qui sort du secrétariat, et qu'on ne doit absolument rien au notaire pour toutes ces expéditions.

ART. XXVI. — Le notaire ne peut demander aucun salaire pour aller lire les citations.

ART. XXVII. — Le notaire de la congrégation des Rites est tenu d'observer les règlements ci-dessus, et il doit faire serment sur les saints Évangiles de l'exécuter ponctuellement sous peine de parjure, de privation d'office, de restitution de deniers, pris au-delà de la taxe, et de plus griève punition à la volonté de la congrégation.

N° III. — *Taxe de l'imprimeur de la chambre apostolique, et des correcteurs pour l'édition des mémoires qu'on distribue dans les procès de béatification et de canonisation, avec la taxe des interprètes qu'on commet pour les actes écrits en langue étrangère.*

ART. PREMIER. — Quoique notre S.-Père le Pape Urbain VIII, de glorieuse mémoire, ait défendu par son décret du 30 janvier 1631, qu'on imprimât nul mémoire ou écritures concernant les causes de béatification ou de canonisation, avant le jugement définitif, cependant l'expérience a fait voir depuis, que la négligence ou l'ignorance des copistes causait beaucoup d'erreurs dans ces écritures, beaucoup de difficultés aux juges et de dépenses aux parties; en conséquence, notre S.-Père le Pape (Alexandre VII), par son décret du 9 avril 1661, permet et ordonne que tous les mémoires, sommaires, oppositions du promoteur de la foi, réponses et répliques, et tous les autres actes concernant les causes de béatification et de canonisation, soient imprimés, nonobstant les décrets à ce contraires, auxquels Sa Sainteté déroge par le présent, quant à ce point.

ART. II. — Pour que le présent décret puisse avoir son plein et entier effet, Sa Sainteté donne à l'imprimeur de sa chambre apostolique, le privilège exclusif d'imprimer lesdits mémoires, sommaires, opposition du promoteur de la foi, réponses, répliques et autres actes concernant les causes de béatification et de canonisation : ordonne Sa Sainteté que pour chaque feuille imprimée desdites écritures avec les apo-

stilles, frais de correction, de papier et d'impression, il ne soit payé que quinze jules par feuille.

ART. III. — La feuille d'impression contiendra quatre pages, la page cinquante-quatre lignes, et la ligne soixante-cinq lettres ou environ. Le papier sera beau et bon, et le caractère bien net, avec un plus petit pour les apostilles.

ART. IV. — Il ne sera tiré que soixante exemplaires de toutes les pièces imprimées dans les procès de béatification ou de canonisation; à moins que le secrétaire de la congrégation n'en demande un plus grand nombre; auquel cas, chaque exemplaire, au delà des soixante, ne sera payé que trois jules par feuille.

ART. V. — Tous les exemplaires imprimés seront souscrits par le secrétaire de la congrégation, et munis de son sceau. Défenses sont faites à toutes personnes de quelque qualité et condition qu'elles puissent être, d'en avoir et retenir aucun exemplaire qui n'ait pas été vu et approuvé par cet officier, à peine de cinq cents écus d'amende.

ART. VI. — Ces pièces ne doivent point être mises à l'impression, sans avoir été vues par le sous-promoteur, auquel il sera dû par les sollicitateurs de la cause un carolin par chaque feuille d'impression, et n'auront besoin desdites écritures d'autre approbation que de celle du sous-promoteur, excepté celles du promoteur qui ne doivent être souscrites que de lui seul.

ART. VII. — Dans la somme de quinze jules, attribuée à l'imprimeur pour chaque feuille, sont compris deux carolins pour les correcteurs d'imprimerie, qu'il faudra déduire si l'imprimeur n'est pas chargé de cette correction.

ART. VIII. — Dans les actes écrits en langue étrangère, quand il est besoin de nommer des interprètes, c'est au cardinal rapporteur qu'il appartiendra de faire ce choix. Son Éminence fera prêter à celui qu'il aura nommé, serment de remplir fidèlement cette commission, et il lui sera donné un carolin d'honneur pour chaque feuille; le cardinal rapporteur chargera secrètement une personne docte de recevoir le travail de cet interprète.

N° IV. — *Protestations prescrites par notre S.-Père le Pape Urbain VIII, pour être mises à la tête et à la fin des livres qu'on fait imprimer sur la vie, les vertus et les miracles des serviteurs de Dieu, qui ne sont ni béatifiés, ni canonisés.*

Première protestation. (Qui se met à la tête du livre.)

« Notre S.-Père le Pape Urbain VIII, ayant défendu, par ses décrets des 13 mars 1625 et 5 juillet 1634, d'imprimer sans l'examen et l'approbation de l'évêque diocésain, aucuns livres contenant les actions, les miracles et les révélations des personnes mortes en odeur de sainteté, ou regardées comme martyrs; ayant en outre statué par son décret du 5 juin 1631, que dans le cas où l'on donnerait à ces personnes le nom de saint ou de bienheureux, on serait tenu de déclarer qu'on n'emploie ce titre que pour exprimer l'innocence de leur vie et l'excellence de leur vertu, sans nul préjudice de l'autorité de l'Eglise catholique, à laquelle seule appartient le droit de déclarer les saints, et de les proposer à la vénération des fidèles: en conséquence de ces décrets auxquels je suis sincèrement et inviolablement soumis, je proteste ici que je ne reconnais pour Saints, pour Bienheureux, ou pour vrais Martyrs, que ceux auxquels le S.-Siège apostolique accorde ces titres; et je déclare que tous les faits rapportés dans ce livre n'ont qu'une autorité privée, et qu'ils ne peuvent acquérir une véritable authenticité, qu'après avoir été approuvés par le jugement du souverain pontife. »

Seconde protestation. (Qui se met à la fin du livre.)

« Je prie le lecteur d'observer que dans ce livre j'ai rapporté beaucoup de traits qui prouvent la sainteté de la personne dont j'ai fait l'histoire. J'y ai raconté des choses qui passent la nature, et qu'on pourrait regarder comme de vrais miracles. Mon intention n'est pas de donner ces faits comme approuvés par la sainte Eglise Romaine, mais seulement comme certifiés par des témoignages privés. En conséquence donc des décrets de notre S.-Père le Pape Urbain VIII, je proteste ici que je n'entends attribuer à la personne dont j'ai fait l'histoire, ni la qualité de Bienheureux, ni celle de Saint, reconnaissant l'autorité de l'Eglise Romaine, à laquelle seule appartient le droit de déclarer ceux qui sont Saints; j'ai

tends avec respect son jugement, auquel je me soumetts de cœur et d'esprit, comme un enfant très-obéissant. »

N° V. — *Formules du serment qu'on fait prêter aux juges et aux témoins.*

SERMENT DES JUGES.

« Je jure et promets sur les saints Evangiles de remplir fidèlement la commission qui m'est confiée de dresser les procédures nécessaires à la béatification et canonisation du serviteur de Dieu N.... selon la forme prescrite par les décrets de la sacrée congrégation des Rites, et principalement de ceux que notre S.-Père le Pape Innocent XI a confirmés. Je jure et promets de encore garder religieusement le secret, tant sur le contenu des interrogatoires, que sur les réponses des témoins, et de n'en communiquer avec personne, qu'avec les autres juges, le notaire et le sous-promoteur députés dans la cause; et ce sous peine de parjure et d'excommunication (*lata sententia*),

dont je ne pourrais me faire absoudre que par le Pape lui-même en personne, à l'exclusion même du grand pénitencier. Ainsi je jure et promets, ainsi Dieu m'ait en aide et ses saints Evangiles. »

N. B. Après que les juges délégués ont prêté ce serment, ils reçoivent celui du vice-promoteur et du notaire, qui est le même pour la forme.

SERMENT DES TÉMOINS.

« Je jure et promets sur les saints Evangiles de dire la vérité, tant sur les interrogatoires que sur les articles qui me seront proposés, et encore de garder inviolablement le secret sur lesdits interrogatoires et articles, comme sur mes réponses et dépositions; sous peine de parjure et d'excommunication majeure (*lata sententia*) dont je ne pourrais être absous que par le Pape en personne à l'exclusion même du grand pénitencier, excepté à l'article de la mort. Ainsi je jure et promets, ainsi Dieu m'ait en aide et ses saints Evangiles. »

THOMASSINI VITA.

THOMASSINUS (Ludovicus) Aquæ Sextilis in Provinciâ natus est anno 1619, ex antiquâ necnon ecclesiasticis forensibusque muniis inclytâ familiâ. Expleto vix quarto decimo ætatis anno, Oratorianæ societati adscriptus, postquàm humaniores litteras philosophiamque professor edocuisset, theologiam Salmurii professus est, Scripturæ sacræ, Patrum ac conciliorum auctoritatî, tanquàm conclusionum suarum basi, potissimum innixus. Et hanc juxta methodum, Lutetiam accersitus, anno scilicet 1654, theologiæ positivæ colloquia habuit in seminario dicto *Sancti Maglorii*, cui operi, eventu maximè prospero, incubuit ad annum 1668.

Nec in rebus tantum theologicis apprime versatus fuit P. Thomassinus, sed et liberallium artium non imperitus, his utendi modum edocere voluit, inani verò propemodum labore, quippe qui ad hæc minùs idoneus, plurima vulgavit opera, quæ, præter nonnullas utiles sanè animadversiones, nonnisi supervacuis rebus et næniis escant.

Eminuit autem singulare P. Thomassinî ingenium in opere quod gallico primùm idiomate vulgatum, exoptante postea summo pontifice Innocentio XI, in latinum sermonem convertit auctor, nempe: *De Disciplinâ ecclesiasticâ*, 3 vol. in-fol. 1706. Inter alia quæ scripsit opera hic tantum memorabimus *Theologica Dogmata*, latinè per vices edita an. 1680-84-89, 3 vol. in-fol., gallicè verò plurimis voluminibus in-8°. Non pauca selegimus ex P. Thomassinî Theologicis Dogmatibus ad nostrum supra de Trinitate tractatum mirè spectantia. Quæ omnia aptè, ut putamus, coronabuntur, simulque ad Incarnationem congruenti modo sermo transibit, egregium *de Adventu Christi* tractatum subiiciendo, in quo, sicut et in cæteris operibus, auctor noster, stylo licet paulò graviore, et fusiori forsam calamo, quæstiones eximias de divinis decretis circa Messiam apud homines adventum, luculenter admodum et eruditè dissolvit.

Obiit doctissimus P. Thomassinus die 25 decembris, anno 1695, ætatis 76.

DE ADVENTU CHRISTI.

Cur in medio annorum, sive in plenitudine temporum, non maturiùs, non tardiùs, naturâ se nostrâ induerit Deus Verbum.

CAPUT PRIMUM.

Eccur Verbum caro factum sit in medio annorum, seu in plenitudine temporum. Ac primò inquiritur, quo Dei consilio et quo hominum compendio lex ante gratiam præstructa sit.

1. Non scrutandæ majestatis cæstro agimur, nec in Dei consilia Inverecundiùs tentamus irrepere; sed in lege Dei noctu et interdium meditari, et ab initio memores esse mirabilium ejus inardescimus. Non curiositati obsequimur, sed torporem excutimus, atque inertiam. Non quæ velit, irrulmes; sed quæ prolicet veritas, sequimur. Mirari ergo aubit atque adeò rimari juvat, ecquid causæ fuerit, quam ob rem eûm nostros miserari labores æterno pendè se Deus consilio statuisse, non temporiùs adfuerit, et

morbum peccati lue afflatum inter ipsa sui exordia opprimere præverterit: sed serpere eum et grassari passus sit complura annorum seculorumque volumina, et quaquaversum jacebat, humani generis viscera depasci ac depopulari; et tum demùm post tantas strages, ubi omnia videbantur conelamata, suppetiæ tulerit. *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et sapientiæ ejus non est numerus. Mirabilis in sanctis suis et sanctus in omnibus operibus suis.* Sed in hoc operum suorum fastigio, in sapientiæ suæ operis pretio, in sanctitudinis suæ et magnitudinis summò documento, necessum est præcipuam quendam et præ cæteris admirabilem sapientiæ et æquitatis laudem affectaverit. In hæc arcana non gestiens antevolabî curiositas, non humana sibi quidquam indu-

gebit conjectandi solertia : sed quâ deificæ Scripturæ auctoritas, quâ sanctorum Patrum Dei Spiritu afflatorum, ab eoque in divini consilii conscientiam adscitorum, fax prælu-
xerit, pietas sequax audebit.

2. Et quia plurimæ sunt in Mosaicæ legis consilio interpretando Scripturæ, et consonantes ipsis sibi que Patrum sententiæ, non abs re fuerit, ut reor, hinc auspicari, quâ se plurima lux ingerit. Cùm ergo depopularetur exitialis morbi vis genus humanum, cur veram et efficacem medicinam procrastinavit Deus, legem autem interim edixit, quâ ad eò non levaretur, ut vehementissimè malum exacerbaretur? *Lex enim propter transgressionem posita est. Lex subintravit ut abundaret delictum. Littera occidit. Nihil ad perfectum adduxit lex. Conclussit Scriptura omnia sub peccato. Virtus peccati lex. Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces. Peccatum, occasione accepta per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam.* Atque ut reliqua ex eodem Paulo complura in eandem sententiam armata prætervolem, ex his abundè liquet, an levamenti quidquam per legem accesserit humanæ genti ubique locorum ægrescenti. Elicat enim dilucidè exasperatam potius esse et propemodùm desperatam vim morbi post legem datam.

3. Curabatur nihilo secius jam tum genus humanum ab omnipotente medico. Adventabat, quin aderat jam Verbum Deus, sensimque et gradatim per Incarnationis suæ præludia quædam homini medebatur. Suæ nimirum ægritudinis homines admonere, inopinos, imprudentes, amabili sui insanî delusos, sibi tanquàm bellè et feliciter habentibus gratulantes. Caput ergo nostræ ægritudinis eùm istud esset, quòd ægritudinem naturam esse ipsam interpretaremur, et sanitatem non aliam suspicaremur, quàm morbum ipsum, atque ad eò medicum propulsaturi videremur; prius videlicet curationis gradus, primæque medici partes in eo erant, ut dementia illa depelleretur, ut sua ægroto ægritudo pateret, ut medicum vel cunctantem invocaret, vel invocatum et spontaneum saltem pateretur. Et quidem usque ad eò necesse erat, sui morbi admoneri et convinci ægrotum, ut ipsam nudari, ostentari, quin et exasperari ægritudinem expediret, ut vel sic sanari posset. Quid ergo sempiterna lex Deus Verbum moliebatur, diu per Moysen aliasque sui præsultrices umbras præciperet, nisi ut hoc primum medi-

cine suæ beneficium, vel invitis et reluctan-
tibus impingeret, quò minùs pertinaces dehinc eos in reliquâ curatione, sibi præstaret? Non ergo moras nectebat medicus, non tergiversabatur, non cunctatione beneficentiam suam obumbratum aut detritum ibat : sed properabat imminerebatque, quantum morbi nostri natura patiebatur. Si enim repentinus irrulsset, repulsus utique fuisset ab homine morbi sui nescio, et de suæ sibi valetudinis prosperitate intùs plaudenti.

4. Ut enim porrò homini morbum lex nudaverit, in aperto res est. Ante legem enim, quid fas, quid nefas esset, minùs internoscebat; itaque aut nullâ, aut rarâ et perobscurâ peccati conscientia pungebatur. At legis radio perfusus, pristinas suas tenebras sordesque perdidit et exhorruit. Accinxit ergo se nervosque contendit, ut ex illâ sæce emergeret, et hic jam ejus superbia atque infirmitas prodita est. Erat enim superbie ejusdam incredibilis, de viribus suis confidere et ferocire, aoloque sibi lucis seu legis auxilio supernè suppeditato, justitiæ totius reliquam suis viribus gloriam arrogare. Conanti ergo legem implere, nec valenti, sua patuit, sua simul detumuit superbia : sua patuit, sua medicum et auxiliatorem omnipotentem invocare compulsa est infirmitas. Legis ergo medicina tempestivè adhibita est, quæ ignorantie, quæ superbie, id est, penitissimis morbi radicibus stirpitùs excisis atque elisam sanitatem initiaret, et infirmitatem reliquam denudaret, præpararetque efficaciori adjutorio gratiæ medicinalis.

5. Arcanam hanc theologiam ex illimibus divinatorum oraculorum fontibus hauserunt nobisque propinârunt sancti Patres. A Latinis initium ducemus, eisque ducem Augustinum præponemus. Is ergo apertissimè : « Et putamus nos facillè justos esse posse, quasi viribus nostris, antequàm acciperemus mandatum. Adveniente autem mandato peccatum revisi, ego autem mortuus sum. Hoc ait Apostolus. Data est enim lex hominibus, non quæ salvaret eos jam, sed per quam cognoscerent, in quâ ægritudine jacebant. Audi verba Apostoli : Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide sem Christi daretur credentibus; veniret gratia post legem : inveniret hominem non solùm jacentem, sed jam citam constentem, et dicentem : Miser ego homo, »

« *quis me liberabit de corpore mortis huius?* » Ut
 « opportunè veniret medicus ad convallē
 « plorationis, et diceret: Certè cognovisti,
 « quia cecidisti: audi me, ut surgas. qui me
 « contempsisti, ut caderes. Data est ergo lex
 « ut ægrum de morbo convinceret, qui sibi
 « sanus videbatur, ut peccata demonstra-
 « rentur, non ut auferrentur. Demonstrato
 « peccato per datam legem, auctum est pec-
 « catum, quia peccatum est et contra legem.
 « *Occasione, inquit, acceptā, per mandatum, pec-*
 « *catum operatum est in me omnem concupi-*
 « *scientiam.* Quid est occasione acceptā per man-
 « datum? Acceptum mandatum quasi viribus
 « suis conati sunt facere homines: victi con-
 « cupiscentiā, mandati etiā ipsius trans-
 « gressione rei facti sunt. Sed quid ait Apo-
 « stolus? *Ubi autem abundavit peccatum, su-*
 « *perabundavit gratia:* id est, auctus est mor-
 « bus, commendata est medicina. » Legis ergo
 utilitas in hominem plurima manavit, per
 quam effectum est, « ut æger de morbo con-
 « vinceretur, qui sanus sibi videbatur; » ef-
 « factum est, « ut peccata demonstrarentur, »
 « etsi nequedū auferrentur; effectum est de-
 « nique, ut post legem « gratia inveniret homi-
 « nem non solum jacentem, sed etiā confi-
 « tentem, et dicentem: *Miser ego homo, quis*
 « *me liberabit de corpore mortis huius?* » hoc
 est, ut homo morbi sui jam certus et pud-
 bandus invocaret liberatorem. Aderat ergo
 jam tum in lege medicus Christus homini, à
 quo ignorantie portentosissimæ tenebras ef-
 fugabat, cujus insaniam de sanitatis ludibrio
 sibi blandientem diluebat, cujus superbiam de
 imaginariis quibusdam viribus insolescentem
 elidebat, cui humilitatem et confessionem et
 liberatoris votum inserebat. Magnæ erant
 prorsus et egregiæ jam tum istæ, cœlestis me-
 dicinæ non procrastinæ, sed præsentissimæ
 et ægro incumbētis partes. Idem Augustinus:
 « Danda itaque fuerat lex quæ manifestius sibi
 « ipsum ostenderet hominem: ne superbus
 « animus humanus à seipso iustum se esse
 « posse putaret, et ignorans Dei iustitiam, id
 « est, quæ homini ex Deo est, et suam volens
 « constituere, id est, quasi suis viribus par-
 « tam, iustitiæ Dei subjectus non fieret.
 « Oportebat itaque ut addito mandato, cujus
 « vox est: *Non concupisces,* superbo peccatori
 « etiā prævaricationis crimen accederet;
 « atque ita gratiæ medicinam non sanata per
 « legem, sed convicta infirmitas quæreret. »
 Scitè sanctus doctor et valdè convenienter

Paulinæ theologiæ, per legem aut non sana-
 tam, id est, non persanata fuisse, sed con-
 victam infirmitatem. Nam sanitatis portio non
 poenitenda in eo ipso sita erat, ut infirmitas
 convinceretur. Convinci enim haud poterat,
 nisi illuminaretur quæ prius tenebrescebat:
 humiliaretur, quæ superbiebat; medicum in-
 vocaret, à quo ante abhorrebat. Ubi cœcitas,
 ubi superbia, ubi contumacia sanatur, infir-
 mitas, ut reor, sanatur, etsi nondum persana-
 tur. Etenim ut morbi, ita sanitatis gradus
 et incrementa secerni necesse est. Ne con-
 queramur ergo de medico quod temporius non
 affuerit; affuit et sanitatis stillas jam inde ir-
 roravit, ubi primum ægrolavimus.

6. Nec inconsultò putes excidisse id nobis,
 quod sæpè inculcavimus, humano generi per
 legem initiata esse cœlestis medicinæ beneficia.
 Quamquam enim Mosaisca lex angusto satis li-
 mite arctaretur, nec extra genus Abrahæ se
 per orbem effunderet: erat tamen lex anti-
 quior, et intimior, hominum mentibus natu-
 raliter insita, atque ingenta, quæ obligabantur
 et cujus prævaricatione constringebantur om-
 nes etiā extra genus Abrahæ peccatores
 terræ. Huius ergo legis omne hominum genus
 complectentis non dispar erat ratio atque Mo-
 saicæ. Perinde enim etsi tenuis et illa, quid
 jus, quid fas esset, hominem edocebat, et præ-
 cupiditatum impotentia deficientem, objurga-
 bat, humillabat, supernum medicum invocare
 adigebat. Augustinus: « Quid intellectui su-
 « mus in Psalmo 118 dictum esse: *Præcari-*
 « *cantes æstimari omnes peccatores terræ,* nisi
 « intelligamus aliquam legem non per Moysen
 « datam, secundum quam sunt prævaricatores
 « cæterarum gentium peccatores? *Ubi enim lex*
 « *non est, nec prævaricatio.* Quæ ista lex est?
 « nisi fortè illa, de quâ idem dicit Apostolus:
 « *Gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ*
 « *legis sunt, faciunt: hi legem non habentes,*
 « *ipsi sibi sunt lex.* Secundum hoc ergo quod
 « dicit: *Legem non habentes, sine lege pec-*
 « *verunt, sine lege peribunt;* secundum id verò
 « quod ait: *Ipsi sibi sunt lex,* non immeritò
 « prævaricatores æstimantur omnes peccatores
 « terræ. Nullus enim est, qui faciat alteri in-
 « iuriam, nisi qui fieri sibi nolit. Et in hoc
 « transgreditur naturæ legem, quam non si-
 « nitur ignorare, dum id quod facit, non vult
 « pati. Numquid autem lex ista naturalis, non
 « erat in populo Israel? Erat planè, quoniam
 « et ipsi homines erant. Sine lege autem na-
 « turali essent, si præter naturam humani

« generis esse potuissent. Multò magis ergo
 « prævaricatores facti sunt lege divinâ, quâ
 « naturalis illa, sive instaurata, sive aucta,
 « sive firmata est. » Quantumcumque porrò
 lex illa naturæ obsolevisset, et improbitatis
 colluvione obscuraretur, non exoleverat ta-
 men penitus, nec detrita ita erat, ut non præ-
 varicationis reatu constringerentur, quicum-
 que illius repagula transilirent. Cùm ergo lex
 Mosaitica legem illam universalem vel labantem
 instaurasset, vel nutantem firmasset, vel novâ
 præceptorum congerie subtruxisset, non autem
 abrogatam renovasset, nec quasi extin-
 ctam excitasset, per utramque Deus Verbum
 non disparem humano generi condiebat me-
 dicinam, sed hinc evidentiùs, illie obocuribz;
 illie invisibiliter, hinc visibiliter; et ideò visi-
 bilitèr in populo Israel atque manifestissimè,
 ut vel hinc clareret, quòd invisibiliter et se-
 cretè vulnèra humani generis infatigabili
 artio suâ medicandi ubique gentium æternus
 medicus contrectaret. Pergit Augustinus: « At
 « per hoc nullo prorsus excepto prævaricatores
 « æstulantur omnes peccatores terræ. Omnes
 « autem peccaverunt et egent gratiâ Dei. Omnes
 « igitur prævaricantes gratia Salvatoris inve-
 « nit, alios magis, alios minùs. Quantò enim
 « legis major in quocumque cognito, tantò
 « minor peccati excusatio. Quantò minor pec-
 « cati excusatio, tantò manifestior prævarica-
 « tio. Restabat ergo ut omnibus non sua, sed
 « Dei, id est, à Deo donata justitia subveniret. »
 Et donique omnes ubique gentium homines
 in eandem navim compingit, unamque om-
 nium causam esse ita declarat ibidem: « Præ-
 « varicantes reputavi omnes peccatores terræ:
 « propterea dilexi testimonia tua: Tanquàm
 « diceret: Quoniam lex sive in paradiso data,
 « sive naturaliter insita, sive in litteris pro-
 « mulgata, prævaricatores fecit omnes peccatores
 « terræ, propterea dilexi testimonia tua, quæ
 « sunt in lege tuâ, de gratiâ tuâ, ut non sit in
 « me justitia mea, sed tua. Lex enim ad hoc
 « prodest, ut militet ad gratiam, » etc. Vis
 ergo non dissimilis erat, et scopus idem legis,
 seu naturaliter insitæ, omnibus ubique homi-
 nibus, seu specialiter Hebræis indolitæ, ut ex
 ejus prævaricatione genus humanum suæ in-
 firmitatis admoneretur, convinceretur, humi-
 liareretur, ad Deum medium confugere com-
 pelleretur. Sed de his alibi prolixiùs disse-
 remus.

7. Rursus idem Augustinus: « Quid est
 « enim: *Dissipaverunt legem tuam*, nisi præ-

« varicationis iniquitate ejus integritatem non
 « custodierunt? Oportebat ergo ut superbia et
 « de libertate arbitrii sui præsumptibus lex
 « daretur, quâ prævaricatâ, quicumque com-
 « puncti humiliarentur, non jam per legem,
 « sed per fidem, ad subvenientem currerent
 « gratiam. Dissipatâ ergo lege tempus fuit, ut
 « per unigenitum Filium Dei misericordia mit-
 « teretur. » Et infra ibidem: « Quid enim mi-
 « rum, si bona imperat bonus Dominus? Imò
 « verò idipsum est omnino mirandum, et car-
 « ita sit, perscrutandum, quòd cùm Deus bo-
 « nus bona præceperit, eis tamen dederit bo-
 « nam legem, quos eadem lex vivificare non
 « posset, nec ulla esset ex bonâ lege justitia.
 « Si enim data esset lex quæ posset vivificare,
 « omnino ex lege esset justitia. Cur ergo data
 « est, quæ vivificare non posset, et ex quâ
 « nulla esset justitia? etc. *Manifestatio*, inquit,
 « *verborum tuorum illuminat, et intelligere facit*
 « *parvulos*. Quid est parvulus, nisi humilis et
 « infirmus? Noli ergo superbire, noli de tuâ,
 « quæ nulla est, virtute præsumere, et intel-
 « liges quare sit à bono Deo bona lex data,
 « quæ tamen vivificare non possit. Ad hoc
 « enim data est, ut de magno parvulum face-
 « ret; ut te ad faciendam legem vires de tuo
 « non habere monstraret; ac si inops, indigus
 « et egenus ad gratiam confugeres et clama-
 « res: *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus*
 « *sum*, etc. Ita, Domine, ita fac, misericors
 « Domine, impera quod non possit impleri;
 « imò impera quod nonnisi per tuam gratiam
 « posset impleri: ut cùm homines per suas vi-
 « res id adimplere nequiverint, omne os ob-
 « struatur et nemo sibi magnus videatur. »
 Frustra sunt igitur, quibus in mentem venit,
 exaggeratiùs impossibilitatem legis intentare,
 quasi consultò insidiaretur homini Deus, et
 illuderet magis quàm consuleret. Consilio me-
 dicinæ et de Christi sanguinis præsumptâ be-
 neficentiâ, legem Mosaicam curandæ homi-
 num ignorantie superbiæque opportunissimam
 temperaverat Deus, et jam tum redimebat
 homines, jam tum sanabat, gradatim curatio-
 nis nostræ et largitiis suæ gradus atque au-
 gmenta dispensans, à beneficiendo tamen et a
 Christo suo prærogando nusquàm cessans.
 Nam quod legis jugum importunius graviusque
 servilibus Hebræorum cervicibus illiserat,
 non ingravandis, non emulandis peccatis
 invigilabat, sed prodendis et ex latibulo con-
 scientiæ in apertum, in lucem, in pudorem,
 in medici manum proferendis. Ipsa enim na-

tare lex eongenita, animorumque fibris intimis conserita, nihil forsitan molliora, aut cecilliora præcipiebat. Una enim Dei proximi-que charitas omnes officiorum fines, omnes omnium legum anfractus complectitur, omnes difficultatum nodos et infirmitati nostræ penitus insuperabiles nexus implicat. Id homines minus advertebant, eoque incautiùs peccabant, minus de peccatis suis suffundebantur. Accessit lex Mosæica, patentius factum est, quod antea obscurius erat hominis flagitium.

8. Non ergo uni legi Mosis adhærescit tota hujus rei invidia, ut hinc quasi confletur invidia Deo ipsi. Eadem infamia respergeretur in legem naturæ, in conscientiam animæ, si qua hinc infamia vel invidia in Deum legis Mosæicæ auctorem ebulliret. At quis suam ipse naturam, quis conscientiam, quis animæ substantiam, quis substantiæ suæ innatam legem carpat, aut in invidiam vocet? Nec ergo in crimen vocanda est lex Mosæica, quæ legis naturalis explicatio et confirmatio quædam erat: ejusque prævaricatores clancularios latere et sibi suppalpari non patiebatur. Nam quod lex Mosis plura cæremoniarum et judiciorum onera præter legem insitam aggeraverat, ne id quidem invidiosius aggerendum est. Nam et homini in beato innocentie domicilio tametsi summa aspirabat libertas, nec aura antem ulla servitutis tantæ felicitati obstrepebat; arboris tamen alienius fructu interdictum erat illi: nec ille cæremonialis legis justus de legis naturalis illibata sinceritate quidquam derogabat. Quin et Mosi inter ipsa decalogi dictata, quo pura putaque naturæ lex continetur, feriatio sabbati à Deo indicta est, ut vel hinc commissura et cognatio utriusque legis intelligeretur. Et sanè cum corpore et animo compaginetur homo, id quoque lex naturalis et ingenua præcipit, ut obedientia Deo debita corporeo etiam aliquo externoque præcepto astringatur. Et quidem quantò ab extremis expeditior, et ad intima projectior hominis anima, in Deumque arrecta magis est, tantò paucioribus foras vinculis est obliganda; quamdium tamen corpus animale vegetat et necessario deorsum nutu aliquo adhuc vergit, non potest, non debet ab externo obsequio penitus feriari, ne non tam servitutem corporalem declinasse, quàm corpori suo spiritalem libertatem invidiasse videatur. Externæ enim religionis moderatâ frequentatione, non serviliter deprimitur animus, sed ex animi collegio

corpus ad intelligibiles rapitur sursum delicias, et præter, aut supra naturam suam, æternæ divinæque vitæ rorem aliquem delibat. Et hic modus est hominis nondum spiritale, sed animale corpus obveniens: hic scopus est conjugii, corpus inter et animam divinis legibus fœderati, ut natura corporea aliqui bruta et exanimis, intelligibilem et divinorum per æse insolens, ad eorum gustum aliquem per animæ consortium proveheretur.

9. Idem rursùm Augustinus: « Non data est lex quæ posset vivificare, sed quæ ostenderet peccata peccatori. Peccator enim oblitus erat se, nec videbat se. Data est illi lex ut videret se. Fecit reum lex, liberavit lator legis. Lator enim legis imperator est, etc. Principalis itaque auctor latorque legis Mosæicæ non alius erat quàm imperator Christus, qui peccatorem ipsum sibi nudabat, et suffundebat, ut pertæsum sui et salubriter prostratum atque elisum, denique sanaret. Alibi quoque medicinalem legis efficaciam pulchrè describit: « *Ut eos qui sub lege erant, redimeret. Sub lege enim erant, quia premebat eos lex, conditio eos premebat, convincendo de reatu, non salvando, et quidem mala prohibebat. Sed quia illi vires non habebant per seipsos justificandi se, clamandum erat ad illum, quo modo clamabat, etc. Miser ego homo, quis me liberabit?* etc. Erant omnes homines *sub lege*, non *in lege*: jam illà deprimente, illà de reatu convincente. Illa finxit spinam. Illa fecit eor compungi. Ipsa admonuit, ut reum se quisque agnosceret, et pro veniâ clamaret ad Deum. » Et alibi: « *Bonum est ergo humiliari peccatorem, et nemo est insanabilior eo qui sibi sanus videtur, etc. Superbiebant Judæi, humiliati sunt,* » etc. Et rursùm: « *Quis ergo dedit legem? Ille dedit legem, qui dedit et gratiam. Sed legem per servum misit, cum gratiâ ipse descendit. Et unde facti sunt homines sub lege? Non implendo legem, etc. Omnes ergo homines sub lege constitutos, reos facti lex, et ad hoc illis super caput est, ut ostendat peccata, non tollat. Lex ergo jubet, dator legis miseretur. In eo quod lex jubet, conantes homines implere viribus suis quod à lege præceptum est, ipsâ suâ temeritate et præcipiti præsumptione ceciderunt: et non sunt cum lege, sed sub lege facti sunt rei. Et quoniam suis viribus implere non poterant legem, facti rei sub lege, imploravo-*

erunt liberatoris auxilium : et reatus legis fecit aegritudinem superbis. Aegritudo superbiorum, facta est confessio humiliorum. Jam constituentur ægroti quia ægrotant : venit medicus et sanat ægrotos. » Et infra : *Lex subintravit ut abundaret delictum.* Hoc proderat superbis ut abundaret delictum. Multum enim sibi dabant, et quasi viribus suis multum assignabant, et non poterant implere iustitiam, nisi adjuvaret illos qui jusserrat. Superbiam illorum volens domare Deus, dedit legem : tanquam dicens : Ecce implete, ne putetis deesse jubentem. Non deest qui jubeat, sed deest qui impleat. Si ergo deest qui impleat, unde non implet ? quia natus cum traduces peccati, etc. Lex minabatur, non opitulabatur ; jubebat, non sanabat ; languorem ostendebat, non augebat, sed illi præparabat medico venturo cum gratiâ et veritate. Tanquam ad aliquem quem curare vult medicus, mittat primò servum suum, ut ligatum illum inveniat. Sanus non erat et sanari nolebat, et ne sanaretur, sanum se esse jactabat. Missa est lex, ligavit eum, invenit se reum, jam clamabat de ligaturâ. Venit Dominus, curat amaris aliquantum, » etc. Si insanabilior nemo est eo qui sibi sanus videtur ; si sanus non erat homo, et sanari nolebat, et ne sanaretur, sanum se esse jactabat ; si medicus curare illum volens Christus, primò misit servum suum, ut lege ligaret eum, et vulnera ostenderet, adduceretque ut medicum pateretur, cuperet, invocaret, quis de lege, quis de medici contatione conqueratur ?

10. Non cunctabatur enim qui curare jam tum volebat, qui per servum ligabat ægrotum, qui per legem excutiebat insaniam, contumaciam, superbiam. Ut quid ergo dicitur lex jussisse, non juvisse ? peccata ostendisse, non abstulisse ? objecisse, non ejecisse ? Juvabat enim vel jubendo : auferre atque ejicere incipiebat, ostendendo atque opprobrando. Minabatur, non opitulabatur, et tamen ipsum minari, erat opitulari. Præparabat enim medico, sanitatis cupiditatem insinuat ægro, humilitatem confessionemque inspirabat, jubendo, minando, convincendo ; ergo jubendo juvabat, minando opitulabatur, convincendo humiliabat et sanitatem prælargiebatur. Si medicus ipse Deus cum carne suâ assumptâ affuisset, num amplius quidquam ei per rerum modos gradusque statos ordinisque leges liceisset ? Num ante sanasset, quam sanitatis

egere suavisset ? Num ullam prius aegritudinem quam ipsam insaniam aegritudinis inficiatricem, sanitatis recusatricem prodigasset ? Num vulnera prius sanasset, quam nudasset ? Num beneficia sua ita præcipuisset, ut et sibi gloriam, et homini gratitudinem interciperet ? Ita enim comparata est hominis natura et indoles, ut nisi malorum sensu et experientiâ, boni suavitatem non gnet : miserix et servitutis longo cruciatu adducatur, ut felicitatis et libertatis beneficium beneficiumque largitorem suscipiat. Cum ergo sensim stillatimque hominis curatio promovenda esset, ne præcipitata ipsum falleret, et in superbix vel ingrati animi recidiva et aliquantò exitialiora ipsum discrimina conjiceret ; ne ægrè feramus si dignitati suæ medicus noster consuluit, nullo nostro dispendio, suæ gloriæ non modico incremento. Primas enim illas et quasi prælusorias medicinæ partes per servum suum obire atque implere, per seipsum autem postea vim totam morbi opprimere, et sanitatem cumulatissimam instaurare, erat ex ejus dignitate. Ided, *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* In quæ verba Augustinus : « Per servum lex data est, reos fecit : per imperatorem indulgentia data est, reos liberavit. *Lex per Moysen data est* ; non sibi aliquid ampliùs servus assignet, quam quod per illum factum est. Electus ad magnum ministerium, tanquam fidelis in domo, sed tamen servus, agere secundum legem potest,olvere de reatu legis non potest. *Lex ergo per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* etc. Quis Dominus ? Ipse Christus, qui præmisit legem per servum, ut veniret ipse cum gratiâ et veritate. » Non per seipsum, sed ipse tamen, per servum, sed Dominus ipse, vim suam legi servoque inserens, præstitit humano generi tum quiddid per seipsum in suâ carne præstare potuisset per æternas suas decori ordinisque leges. Quid enim ampliùs tum Ipse, si sanitatis exordia, non finem moliretur, quam ægrum de aegritudine, insanum de insanâ convicisset, pudfecisset, humilitate et confessione imbuisset, gratiæ præparasset ? Id per servum, id per legem præstitit ; nullo ergo nostro detrimento si suæ prospexit majestati, quid de ejus procrastinatione expostulamus ? An non utilitate nostrâ, sed ejus injuriâ delectamur ? An displicent beneficia, nisi beneficientem dehonestant ?

11. Sunt et alia hujus necessaria dispensa-

tionis argumenta, eaque non paulò illustriora. Illud imprimis uno saltem verbo hic stringendum, quòd Verbum in carne ipsà suà premere seipsum, seque usque adeò cohibere non posset, ut sola initia sanitatis perficeret. Præcludia illa curationis nostræ abundè per sui umbras vacuasque imagines exerebat, corporali autem suâ maiestate atque præsentia non poterat nisi in lucis et libertatis plenitudinem erumpere. Ordinem ergo decoremque beneficii sui corripisset, si votorum nostrorum præpropere festinationi obsecundasset. Sed de his alibi.

12. Quid ergo, inquiet aliquis, Paulus Apostolus, quid fidus ejus interpret Augustinus, tam multus est et tam densus, atque atrox in legis inutilitate, imperfectione, et propemodum in perniciem per eam invectâ persequendâ? Nimirum Paulo reserat cum Judæis legem prætendentibus, ut gratiæ adiutorium dissiparent. Res erat Augustino cum Pelagianis, Judaicæ superbæ discipulis, et legis obtentu pariter in excidium christianæ gratiæ conspirantibus. Utrisque ergo legem à Christo et Christi gratiâ divellentibus, et quasi adversariam objectantibus, non injuriâ legis ipsius, per se solitariè et seorsim spectatæ inutilitas, infirmitasque inculcatur. Nam medicinalis beneficii prolusio quædam et portio nequaquam utilis erat lex, si ab expectatione reliquæ curationis non disjungeretur. At si prælusione illâ contentus, reliquam et principalem respuas sanationis efficacitatem, id est, si suis adversis Christum beneficiis pugnes, si gratiam gratiæ præcœquis anticipationibus oppugnes, in tuam perniciem jam cedet lex, et toto illo infelicitatis elogio onerabitur. Audi Augustinum: «Superbia Judæorum præsumptum tanquàm de viribus suis et de justitiâ operum suorum, gloriabatur de lege, quòd ipsi legem acceperint, aliæ gentes non acceperint: in quâ lege, non de gratiâ gloriabantur, sed de litterâ. Lex enim sine gratiâ, sola littera est; manet ad convincendam iniquitatem, non ad dandam salutem.» Vides in quos detonet Paulus: nempe in eos qui in lege, non de gratiâ gloriabantur, sed de litterâ: et litteram soli acquiescentes, gratiam repudiabant. Illis inutilis, his exitialis lex erat, non legis, sed ipsorum vitio; non legislatoris, seu Moisis, seu Christi consilio, sed ipsorum indomabili supercilio, et humilitatis ac confessionis impatiëntiâ. Ibidem Augustinus: «Quid tibi profuit littera, quam non impleas? Quare autem non

impleas? Quia de te præsumis. Quare non impleas? Quia negotiator es, et opera tua extollis. Nescis necessariam esse gratiam adjuvantis, ut impleatur præceptum jubentis. Ecce jussit Deus, age quod jussit. Incipis agere, quasi ex viribus tuis, et cadis: et manet super te littera puniens, non salvans. Meritò lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta.» Et paulò post: «Sed data est lex, ut reos vos faceret, rei facili timeretis, timentes indulgentiam peteretis, jam de viribus vestris non præsumeretis, de litterâ vos non extolleretis,» etc. Non igitur lex deprimitur, nisi quando ultra modum suum extollitur à superciliosis virium suarum admiratoribus, et gratiæ Christi adversariis. Rursum peccata per legem vehementius conflagrâsse, ita scribit: «Peccator enim et antea erat, sed antequàm legem audiret, peccatorem se esse nesciebat, legem audivit, peccatum vidit, conatus est vincere, superatus atque prostratus est, factus est et legis prævaricator, qui fuit antea nescius peccator. Hoc dicit Apostolus: *Lex peccatum est, absit, sed peccatum non cognovi nisi per legem*, etc. Minor erat concupiscentia, quando ante legem securus peccabas; nunc oppositis tibi obicibus legis, fluvius concupiscentiæ quasi frenatus est, paulatim siccatus: sed increpente impetu, qui te ducebat obicibus nullis, obruit te obicibus ruptis. Concupiscentia tua minor erat, quando tuam movebat libidinem: omnis est, quando transcendit legem.» Duplici ex capite ingravescere visa est habes nostra post legem, auctore secundum Paulum Augustino: tum quòd qui prius peccator tantum erat, postea erupit et prævaricator: tum quòd in vetitum nixa sit concupiscentia, ut assolet, effractisque legis obicibus effrenatior luxuriaverit. Num ergo lex ad morbi curationem non valet, sed ad exacerbationem? Quinimò ibidem: «Ideò non viciasti, quia de te præsumpsisti.» Conferenda ergo tota culpa est in Judæorum superbiam, quæ de suis etiam remediis et de legis pharmaco ægrescebat. Et rursum: «Conclusti Scriptura omnia sub peccato. Quomodo conclust? Ne vagareris, ne præcipitareris, ne mergereris. Cancellos tibi fecit lex, ut non inveniendò quâ exires, ad gratiam convolares.» Proderat igitur et salutis vertebat, et de arte medicinæ emergebat illa ipsa morbi per legem exulceratio. Consultius enim erat illatâ legis luce prævaricatorem

fieri et sanari, quàm peccatorem de tenebris suis sibi blandiri et desperatum consensescere. Consultius erat, concupiscentiam irritari et ultra modum efferari, atque ita tandem sui hominem suppudescere et pœnitere et confugere ad medicum, quàm modestius insanire et curationem fastidire. Nec inauditum culquam vel inusitatum videri debet, quod corporum medicinæ quotidie usuvenit, ut concullatur et effervescat tum maximè morbi vis, cum curatur. Et rursum Augustinus : « Data est ergo lex illa, ut inveniretur infirmitas. Parum est hoc. Non solum ut inveniretur, sed etiam ut augetur : et vel sic medicus quæreretur. Si enim levis morbus esset, contemneretur : si morbus contemneretur, medicus non quæreretur : si medicus non quæreretur, morbus non finiretur. » Quin etiam hoc ipsum crassiori et minùs accurato loquendi genere dicitur, per legem acriùs concupiscentiam exarsisse : inerat enim et priùs flamma eadem, sed delitescerebat : erupit, emicuitque, non quæ nulla erat, sed quæ dolosis cineribus supposita erat : fallerebat, cœpit non fallere. Nam etiam in vetitum niti, adversùs repagula inolescere, quod prohibearis, acriùs concupiscere. Id quantum quantum mali est, inest concupiscentiæ, et fallit, si desit occasio. Per legem perfectum est, ut non falleret ; id ergo curationi profuit. Quod autem per legem ex peccatore prævaricator evasit, erat ante legis occultæ et intimæ prævaricator, tametsi occultior. Per legem ergo malum non tam ingravatam quàm patefactum est : sed ingravi visum est, ubi ejus gravitas in lucem et in infamiam protracta est. Idem Augustinus : « Prævaricationis gratiâ posita est lex, ut te faceret prævaricatorem ? Quare ut me faceret prævaricatorem ? Quia noverat Deus superbiam tuam : noverat quia dicebas : Oh si sit qui doceat ! Oh si sit qui mihi ostendat ! Ecce lex tibi dicit : Non concupisces ; cognovi legem dicentem : Non concupisces ; surrexit concupiscentia quam non noveras : inerat enim, sed nesciebatur ; cœpisti conari vincere quod inerat, et apparuit quod latebat. Superbe, per legem factus es prævaricator ; agnosce gratiam, et esto laudator. » Undecumque ergo lex spectetur, tota ad sanitatem hominis vergit, tota de consilio medicinæ est, tota humilitatem Christo amicam dicat ; unde idem : « Quia leviori ægritudine contemnebatur adiutorium medicinæ, crevit morbus

et quæsitus est medicus. Quid ergo lex ? Prævaricationis gratiâ posita est, unde humiliaretur cervix superbiorum, multum sibi tribuentium, etc. Et alibi : « Ad hoc enim lex data, ut superbo infirmitatem suam non tam faceret, ut vulnera ostenderet peccatorum, quæ gratiæ benedictione sanaret. » Et hoc quidem adversùs Judæos temperamento agendum est, ut et sequestratâ Christi gratiâ, legis infirmitas intentetur : et advocatâ Christi gratiâ, legis ad eam manu ducentis utilitas atque necessitas non dissimuletur.

13. Jam autem ad Pelagianos Judæorum placè gentilitis orationem convertamus. Insidiosè prorsùs Julianus suam circa hæc sententiam aperit aut occultat potius apud Augustinum : « Opus malæ voluntatis, sicut ante legem peccatum erat, ita post legem cœpit esse transgressio. Quamvis non eo proposito legem Deus tulerit, ut mortales fierent ejus sanctione pejores. Neque enim lex peccatum, aut causa peccati ; sed mandatum sanctum et justum et bonum. Verùm quia delinquentium pravitas, eos ferro, quo curari debuit, vulneravit, obstititque consilio Dei, ut inde periclitaretur, unde debuerat sanari, dicit Apostolus de effectu rerum, opinionem divini consilii quo data lex fuerat, injuriam pertulisse : et quis non fuit is proventus emendationis humanæ, in quo lator legis intenderat, sed in plurimis evenire contraria, eò usque ait profecisse studia peccatum, ut non ob aliud videretur data lex esse, quàm ut improbi improbiore fuerint, et ad peccatum prævaricatio jungeretur. » Multiplex fraudulentia in his verbis latitat, quam tamen omnem ad hoc unum caput revocare possis, quòd solâ lege curari sanarique potuisset et debuisset Israelitis innuatur, idque fuisse Dei consilium, eamque spem cum legem promulgavit ; sed cum suo Deus consilio frustratus et spe fuisset, quòd plerique lege vulnerarentur magis quàm curarentur, tum demùm incarnandi Verbi decreta processisse. Quo Judæico dogmate nihil protervius, nihil christianæ fidei infestius. Nam si ex lege justitia, ergo Christus gratis mortuus est. Si cuiquam uni ex lege solitariâ salus obvenit, ergo non pro omnibus Christus mortuus est. Adversùs istiusmodi salutis nostræ hostes, dogmatis interpolatores, legis adversùs gratiam vindices, cogitur Augustinus perorare animosius in legem, non ut legem, sed ut solitariam, ut gratiæ adversam, ut adversùs Christum ar-

matam, ut Judaicâ, vel Pelagianâ superbâ circumvallatam. Ille ergo Pelagianum illud virus his verbis exoscat : « Tu dicis ita, qui consilium Dei in dandâ lege non ipsum sapis, quod Apostolus Paulus ostendit; et ad eas blasphemias ipse te impingis, ut dicas opinionem divini consilii, quo data lex fuerat, injuriam pertulisse; tanquàm aliud factum est, quàm Deus futurum fuerat opinatus; neque hoc prævenit latâ lege, quod lator legis intenderat. Deum igitur præscium omnium futurorum, secundum tuam sapientiam sua sefellit intentio. Non attendis quod scriptum est : *Multa cogitationes in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum.* » Cùmque ex Apostolo declarasset scopum legis : « *Ecco quod est consilium datæ legis.* » Quis autem nescit, non lege, sed hominum vitio, in legesubintrante abundasse delictum? Sed hoc vitium quo prohibita plus delectant, et sit virtus peccati lex, non sanat nisi vivificans spiritus, non littera occidens; quæ tamen ad hoc utilis fuit, quia cùm ipsa occideret per prævaricationem, crescente per prohibitionem cupiditate peccandi, vivificantem spiritum fecit inquiri : et hominem de sua virtute lethaliter confidentem, adiutorium gratiæ compulsi querere. » Consilium igitur Dei non id erat, ut garriebant Judæis consentanei Pelagiani, ut per legem meram et à Christi gratiâ speciali abruptam quisquam omninò sanaretur et servaretur; non id erat etiam ut Calvinianus aliquis blatterabat, ut in inevitabiles peccatorum nexus implicarentur homines; sed id erat quantum Scripturæ fax inextincta præluceat, ut hominum improbitas sua sponte in vetitum præceptum, et ingenitæ jam legis prævaricatrix, sed de nescio quo ignorantis velo futiles sibi excusationes prætexens, legis cujuslibet patentissimæ peræquæ prævaricatrix ex ingenio suo futura, hinc intelligeret non lumen sibi tantum, sed et robur deesse, idque à Deo supernò mendicandum esse. Non ergo Deus ipsas prævaricationes aggerare meditabatur; sed insitam hominum ex parentali lue concupiscentiam, quaslibet leges transgressuram gnarus, clam si clam, palam si palam, leges edicerentur, maluit ex apertis transgressionibus hominem humiliari, ad gratiam compelli et sanari, quàm clandestinis immori incuratum et desperatum. Ita non eruentum, sed mite Dei consilium in dandâ lege, et per Christi sanguinem partiæ salutis initia prærogans, aperitur, quod alibi sexcenties Au-

gustinus idem admonet : « Lex itaque doceo et jubendo, quod sine gratiâ impleri non potest, homini demonstrat suam infirmitatem, ut quærat demonstrata infirmitas salvatorem, à quo sanata voluntas possit quod infirma non posset. Lex igitur adducit ad fidem, fides impetrat spiritum largiorem, etc. » Ideò lex pædagogus vocatur, sub cujus minacissimâ aeveritate qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Et alibi : « Illic igitur utilitas legis, quia ostendit hominem sibi ipsi, ut sciat infirmitatem suam, et videat quemadmodum per prohibitionem augeatur potius carnalis concupiscentia, quàm sanetur. Appetuntur enim ardentius, quæ ventantur, etc. Non ergo erat consilii divini, ut augeretur improbitas, sed ut quæ latebat, patesceret, ut quò evidentior, eò gravior turpiorque appareret, et sui puderet ipsam. Non erat etiam consilii divini, ut solâ lege quisquam persanaretur, sed ut insanabilis esse desineret. Porro lex ipsa, cùm pædagogus esset, cùm velut intra cancellos coarctaret, ne ad profana numina execrarent, cùm ad fidem adduceret, cùm ad gratiam cogeret, cùm ad Christum compelleret, erat utique jam procemialis quædam Christi medicina. Et rursus alibi : « Innocens sibi homo videbatur, et ex ipsâ superbâ innocentiae falsæ, insanior fiebat. Ad domandam ergo superbiam et ad denudandam, danda est lex, non ad liberandos ægrotos, sed ad convincendos superbos. Ad hoc data est lex, quæ proderet morbos, non quæ tolleret, etc. » Utilis ergo erat lex ad prodenda peccata, quia reus homo abundantius factus ex prævaricatione legis, posset edomata superbâ, implorare auxilium miserantis. » Et alibi : « Demonstranda enim fuerat homini scditas languoris ejus, cui contra iniquitatem suam nec præceptum sanctum et bonum profuit, quo magis aucta est iniquitas, quàm minuta, quandoquidem lex subintravit, ut abundaret delictum, ut eo modo convictus atque confusus videret, non tantum doctorem sibi esse necessarium, verum etiam adiutorem Deum; quo ejus itinera dirigantur, ne ei dominetur omnis iniquitas, et confugiendo ad opem divinæ misericordiæ sanetur; atque ita ubi abundavit delictum, superabundavit gratia, non peccantis merito, sed supervenientis auxilio. »

14. Sed audiendus potissimum est Augustinus in expositione Epistolæ ad Galatas, ubi

legem et à Christo prærogatam, et quarquàm ingravescens ad tempus ægitudine, sanitati restaurandæ accommodatissimam utilissimamque fuisse ita demonstrat: « Superbienti ergo « populo lex posita est, ut quando gratiam charitatis nisi humiliatus accipere non possit, « et sine hac gratiâ nullo modo præcepta legis impleret, transgressione humiliaretur, « ut quæreretur gratiam, nec se suis meritis « saluum fieri, quod superbum est, opinaretur: « ut esset non in suâ potestate et viribus justus, sed in manu mediatoris justificantis « impium. Per angelos autem ministrata est « omnis dispensatio veteris Testamenti, agente « in eis Spiritu sancto, et ipso Verbo veritatis « nondum incarnato, sed nunquàm ab aliquâ « veridicâ administratione recedente. » Audin' quàm perspicuè doceat legem Mosaicam per angelos dispensatam, sed « agente in eis Spiritu sancto, et ipso Verbo veritatis? » Quamquàm enim nondum incarnatus esset Deus Verbum, per Spiritum tamen suum et per administratos angelos præmuniebat sibi viam, et gratiæ suæ prægustationes quasdam præseminabat. Et alibi: « Ubi ergo non est gratia « liberatoris, auget peccandi desiderium prohibito peccatorum. Quod quidem ad hoc « utile est, ut sentiat anima, seipsam non sibi « sufficere ad extrahendum se de servitute « peccati, atque hoc modo detumescens atque extinctâ omni superbiâ, subdatur liberatori suo, » etc. Et alibi rursum: « Unde « *subintravit lex, ut abundaret delictum, et ubi « abundavit delictum, superabundavit gratia;* id « est, ut acciperet homo præcepta, superbè « de suis viribus confidens, in quibus deficiens « et factus etiam prævaricator, liberatorem Salvatoremque requireret, atque ita « eum timor legis humilem factum, tanquàm « pædagogus ad fidem gratiamque perduceret. »

Possem plura acervare: quanta enim horum reges apud Augustinum sit, neminem præterit, qui scripta ejus primoribus saltem labris delibaverit. Aflatim hæc quæ supra et penè ad nauseam usque, nisi quanti hæc momenti sint ad Christi medicinam intelligendam, seriò advertatur. Amarulentis hominum quippe querelis de compendinato tamdiù adventu medici, et de morbi interim exulceratione, necessariò occurrendum ita fuit, ut nunquàm abfuisse medicum, nunquàm à medendo cessasse, ante adventum carnis suæ, Spiritu suo Verbo veritatis præsumpto etiam carnis cru-

cisque suæ merito adfuisse atque profuisse semper humano generi constaret, et ipsam legem non æmulam gratiæ ejus fuisse, sed amicam et præluseriam, prænuntiaticam, pollicitatricem; ipsam legem denique Paulo atque Augustino etiam auctoribus suo ex ingenio non cumulandis peccatis, sed prodendis, nutlandis, exprobandis, peccatoribus autem suffundendis, et ad medicum ac liberatorem perducendis inserviisse.

CAPUT II.

Consilio medicinæ, et merito sanguinis Christi, legem olim dispensatam esse, ex eo rursum demonstratur, quòd etiam nunc post Christi adventum eadem ratio medicinæ perduret, et ante legem ac sub lege prius stimulus quàm sub gratiâ.

1. Conticescet, ut arbitror, expostulatio de legis morositate atque inutilitate, et de Christi tam sero adventu, si planum fiat, ne nunc quidem aliam inliri aut teneri posse medendi rationem. Equid enim præmaturâset Christus incarnari, quando nihilò seciùs per eadem vestigia salus et medicatio nostra promovenda fuisset?

Ubi primùm ergo à veritate defluxit homo, et in corporalia peccato suo se impexit, exinde ferream hanc sibi ipse et ineluctabilem necessitatis legem infixit, ut nisi per flexuosos quosdam spinososque anfractus ad pristinam beatitudinem revocari non possit. Itaque primò ante legem in insitiâ veri æquique tenebrosus gemit. Deinde lege illustratus, sed infirmitate viriumque inopiâ constrictus torpet, jam sciens, nec volens; aut volens, nec valens rectè facere. Tertiò aspirante gratiâ infirmitati suæ oblectatur, pronæ in deterius cupiditati reluctatur et vincit, ac rectè facit. Postremò in pacem recipitur, ubi jam caro immortalitatem induta, nihil reinitur spiritui.

2. Hanc viam rationemque curationis et omni universim humano generi, et singulis speciatim hominibus necessariò subeundam, et Scripturæ indicunt, et sancti Patres pronuntiant, et rerum ipsa natura ratioque insita confirmat. Audi Augustinum: « Ex quo apprehendimus quatuor esse differentias etiam « in uno homine, quibus gradatim peractis, in « vitâ æternâ manebitur. Quia enim oportebat « atque id justum erat, ut posteaquàm natura « nostra peccavit, amissâ beatitudine spiritali, « quæ paradisi nomine significatur, animales « carnalesque nasceremur: prima est actio

ante legem, secunda sub lege, tertia sub gratiâ, quarta in pace. Ante legem actio est, cum peccatum ignoramus, et sequimur carnales concupiscentias. Sub lege est actio, cum jam prohibemur à peccato, et tamen consuetudine ejus victi peccamus, quoniam nos nondum adjuvat fides. Tertia actio est, quando jam plenissimè credimus liberatori nostro, nec meritis nostris aliquid tribuimus, sed ejus misericordiam diligendo, jam non vincimur delectatione consuetudinis malæ, etc. Quarta est actio, cum omnino nihil est in homine quod resistat spiritui, sed omnia sibiimet concorditer juncta et connexa, unum aliquid firmâ pace custodiunt. Quod fiet mortali corpore utificato, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, etc. Quibus ille substruit selecta Scripturæ loca, singulorum graduum discrimini accommodata. Prima enim statio ante legem, cum ex legis inestitâ imprudens homo peccat, apertè describitur à Paulo, cum ait : *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit*, etc. *Usque ad legem enim peccatum in hoc mundo fuit, peccatum autem non deputabatur, cum lex non esset*. Et hæc quidem ad universitatem humani generis exporriguntur. Et quia singulorum eadem ratio est atque universorum, nec dissimilis curatio, eadem statio jam singulari homini assignatur his verbis : *Sine lege enim peccatum mortuum est. Ego autem vivebam aliquando sine lege*. Iterum secunda statio sub lege ab eodem Paulo declarata satis superque est locis supra vexatis : *Lex propter transgressionem posita est*, etc. *Lex subintravit, ut abundaret delictum*, etc. Quæ ne ad genus humanum et non ad singulos pertinere hallucineris, affectavit idem Paulus semetipsum, seu quemcumque singularem hominem in exemplum adducere : *Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces. Ocasione autem acceptâ, per mandatum, peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam*, etc. *Inventum est mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem*, etc. *Scimus quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum*, etc. *Miser ego homo, quia me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum*, etc. Et illa rursùm : *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati quæ est in membris meis*. Quibus allegatis Augustinus subjungit : *Hæc usque sunt verba hominis sub lege*

constituti, nondum sub gratiâ : qui etiam si nolit peccare, vincitur à peccato. Invaluit enim consuetudo carnalis, etc. Jam reliquas stationes duas nihil necesse est locis Scripturæ ullis illustrare, quòd ad hujus capituli argumentum minus spectent.

3. Porro ex his perspicuum sit illam curandi legem quatuor distinctam gradibus, et quasi ætatibus, non ad humanum genus tantum, sed ad singulos homines pertinere : atque adeò Christum cum Individuâ comite suâ gratiâ nonnisi tertiam ætatem agentibus singulis hominibus adventare. incarnari, nasci. In ipsâ enim hodiè christianâ republicâ, toto orbe jamdiù florentissimâ, singulis nobis eadem ferè ratio medicinæ subeunda est, quæ deleantur iniquitates et sanentur languores nostri. Et prius infantia quædam animæ exigenda in altâ quâdam nocte ignorantis, cui juris æquique ne facula quidem ulla nisi rarissima interlucet. Tum inde in adolescentiam eropimus, cui ratio, cui lex, cui lux irradiat, sed natalium, sed consuetudinis corruptela deprimit, æstuantiorque in illo ætatis fervore cupiditas in obstantibus insanit. Ubi de priori ignorantia, et de obiectâ tum cupiditate pudor, humilitas, propriarum virium desperatio, superni auxilii votum speique enascitur, tum demum tertia ætas per Christi et gratiæ medicinalis adventum initatur. Obusior esset aut nullus beneficii per gratiam collati sensus, si inexpectata neque invocata adfuisset. Obusior esset beneficii per legem collati sensus, nisi in ignorantis caligine prius jacuissemus. Geminus hic morbus ignorantis et infirmitatis ut sentiretur, ut dignosceretur, ut utriusque curatio adverteretur, ut grato animo recoleteretur, ut superbis undique insidiant, undique occurreretur, necesse fuit seorsim et sigillatim prius hunc per legem, deinde illum per gratiam curari. Qui ergo de tarditate incarnati Verbi exostulat, exostulet ille idem quòd beneficiis divinis non simul et semel obrutus ita sit, ut et sibi eorum sensus interciperetur; exostulet quòd prius infantis, deinde adolescentis tirocinia fuerint sibi ponenda, quàm ad virile robur maturesceret, exostulet, quòd ætatum discrimina non turbentur, quòd pueritiæ non insit proprium juvenis decus; quòd juvenis desit maturitas; exostulet quòd modi rerum, quòd temporum curricula, quòd temporalium succedaneæ modulationes non tumultuariè permisceantur. Si autem sibi per incrementorum gradus tum

corpore, tum animo decurrendos, intelligit, et assentitur ab imo ad summum, à defectu ad profectum, à morbo ad sanitatem reptandum esse; acquiescat et ceteros homines, atque adeò et universos eodem ordine promo- veri. Ut enim docet idem Augustinus, « quod « in uno homine rectè educato, ordine naturæ « disciplinæque contingit, hoc proportionem « in universo genere humano fieri per divi- « nam providentiam, peragique, pulcherri- « mum est. » Et rursus concludens de quolibet et de toto genere hominum: « Neque lex mala « est quam ostendit homini in quibus peccato- « rum vinculis jaceat, ut per fidem implorato « liberatoris auxilio, et solvi, et erigi, et fir- « missimè constitui mereatur. In primâ ergo « actione quæ est ante legem, nulla pugna est « cum voluptatibus hujus seculi. In secundâ « quæ sub lege est, pugnamus, sed vincimur. « In tertîâ pugnamus et vincimus. In quartâ « non pugnamus, sed perfectâ et æternâ pace « requiescimus. »

Eleganter idem Augustinus quadripartitam hanc exequitur curationis disciplinam, tam singulis quàm universis hominibus exigendam, in expositione quarundam propositionum ex Epistolâ ad Romanos: « Itaque quatuor istos « gradus hominis distinguamus, ante legem, « sub lege, sub gratiâ, in pace. Ante legem « sequimur concupiscentiam carnis. Sub lege, « trahimur cum eâ. Sub gratiâ, nec sequimur « eam, nec trahimur ab eâ. In pace, nulla est « concupiscentia carnis. Ante legem ergo non « pugnamus, quia non solum concupiscimus et « peccamus, sed etiam approbamus peccata. « Sub lege pugnamus, sed vincimur. Fate- « mur enim mala esse quæ facimus, et fatendo « mala esse, utique nolumus facere; sed quia « nondum est gratia, superamur. In isto gradu « ostenditur nobis quomodò jacemus, et dùm « surgere volumus, et cadimus, gravibus affli- « gimur. Inde hoc dicitur: *Lex subintravit, ut « abundaret delictum*, etc. Sic ergo jacens cum « se quisque cognoverit per se ipsum surgere « non valere, imploret liberatoris auxilium. « Venit ergo gratia, quæ donet peccata præ- « terita, et conantem adjuvet, et tribuat chari- « tatem justitiæ, et auferat metum, » etc. Et nostrum ergo quilibet cum ex ignorantia pro- babitur, vel cum deterâ ignorantie nube, ex penurâ virium lapsus et affligitur, quod nulli non ferè contingit diutulè et sæpiusculè ante justificationem, eatenus ante legem et sub lege est, eodemque gradu etat atque gens tota is-

raelitarum ante legem, vel sub lege, id est, ante Verbi Dei in terras allapsam. Tam ergo approbare universalem hanc, quàm particula- rem illam divinæ medicinæ disciplinam invi- tamur, quâ non tam Christus, non tam gratia retardatur, quàm dispensatur et stillatim af- funditur, ne temerè et repentinè si infunda- tur, obruat magis quàm relevet.

4. Idem Augustinus: « *Eccæ triennium est,* « *quod venio ad hanc arborem, et fructum in eâ* « *non invenio*, etc. Tinquàm per triennium Do- minus visitavit genus humanum, hoc est, « tribus temporibus. Quibus? Primum tem- « pus ante legem, secundum tempus in lege, « tertium, quod modò est, tempus est gratiæ. « Nam si non visitavit genus humanum ante « legem, unde Abel, unde Enoch, unde Noe, « unde Abraham, Isaac, Jacob, quorum Do- « minum se dici voluit? Et cujus omnes gen- « tes erant, quasi trium hominum Deus esset. « Et ego nunc, inquit, *Deus Abraham et Isaac et « Jacob*. In lege autem si non visitaret, ipsam « legem non daret. Post legem venit et ipse « pater familiæ, passus est, mortuus est et « resurrexit, Spiritum sanctum dedit, Evange- « lium per totum orbem terrarum prædicari « fecit, et adhuc quædam arbor infructuosa « permansit. » Quo in loco illud sedulò obser- vandum est, non ita has profectuum spirita- lium ætates ab aliis alias esse discretas, ut non aliquo pacto permisceantur. Nam quam- diu humanum genus ante legem in tenebris volutabatur, erant tum temporis singulares nonnulli quibus privatim jam lex diluxerat; erant quibus Christus cum gratiâ affulserat, id est, erant qui sub lege, erant qui sub gratiâ clam versabantur. Nec aliter cum sub lege esset genus humanum, erant singulatim qui- bus nequedùm lex irradiaverat; erant et quo- rum in visceribus jam per gratiam Christus informatus erat. Quo minùs mirum sit, si et nunc sub gratiâ sint quibus nequedùm lex affulserit, sint quibus adhuc innasci Christus per gratiam suæ plenorem ubertatem procras- tineat. Itaque ipsa quidem species extrema et patens humani generis, quasi hominis unius ita adgubernatur, ut per ætatum progressus à pueritiâ ad juventam, à juventâ ad maturita- tem proficiat, id est, ab inscitiâ ad legis periti- am, et inde ad legis charitatem. Sed interim cum quolibet homine privatim illa eadem me- dicinæ cœlestis disciplina intus dispensatur; ut et liceat excutere infantie caliginem, et adolescentiæ pruriginem, atque ad virilem

justitiæ charitatem, id est, ad Christi complexum eluctari, nisi suâ ipse seu inertia, seu malitiâ spem suam corrumpat, et residua præfocet incrementa. Nec eâ de re cuiquam fas est movere controversiam. Nam exempla ex Scripturis quæ id evincant prompsit Augustinus nonnulla, ex quibus par est de reliquis conicere, Abel, Enoch, Noe, Abraham, Isaac, Jacob ante legem, non legis tantum lumine, sed et immenso quodam gratiæ et charitatis igne conflagrârunt. Moyses, Phinees, David, Elias, Prophetæ, sub lege cum essent, gratiæ et Christi ipsorum pectora inhabitantis muneribus florentissimi fuerunt.

5. Ex his paucissimis quos Scriptura memorat, plures alios coniciendos esse, præsumptis Christi donis ditatos, infra manifestabitur. Longè complures sanè nunc sub gratiâ contuemur et plangimus, quibus nequedum Christus exortus est, quibus nequedum lux effulsit, qui cupiditatibus ne repugnant quidem, aut inbelles enervæque frustra repugnant. In quo satis argumenti est, ut à temporum vinculis Christum eximamus, ut à locorum, dierumque servitute Incarnationem ejus intelligamus singulari quodam suo modo immunem esse, et de divinæ æternitatis afflatu, seculorum voluminibus superiorem eminere, omnibus adesse ætatibus quæ dignæ sunt, nonnisi indignis abesse; non tempore, sed temporum temporaliumque contemptu concillari et attingi: antequàm palam fieret, clam adfuisse: postquàm facta est, adhuc expectari à compluribus; atque ita stabilem constare, ut nec ab absentibus desideretur, cum dignis adsit, et à præsentibus fugiat, cum indignis abest. Nec inficias timus semel in plenitudine temporum carni nostræ copulatum esse hypostaticè Dei Verbum, et hoc tantum sacramentum, in quo cardo et summa est universæ salutis, illi articulo temporis illigatum fuisse, et inde exorsum in reliqua deinceps secula coppositis gratiæ suæ flumina effudisse. Sed cum Paulo sapere conamur illud: *Jesus Christus heri et hodiè, ipsa et in secula*: de quo plura inferius. Hic prælibasse obiter id unum contenti erimus, ita illo temporis momento peractum esse Incarnationis sacramentum, ut spiritaliter, ut utiliter, ut salubriter in hesternâ et retrò, in crastina et ultra omnia secula peractum fuerit et peragendum sit. Dominatur enim in omnia tum tempora, tum temporaria Verbum Deus et Verbum caro. Nam non deitas tantum Verbi, sed et caro Verbi in om-

nia retrò perinde, ut in omnia post seculum principatur. Abest nunc à nobis in eorum recepta, nec tamen abest (ut de sacrificio Ecclesiæ sileam) cujus efficaciam persentiscimus, cujus absentia ipsa qualiscumque nobis salnifera et medicinalis est. Viget enim illud æternumque vigeat, dum temporum labentur vices, quod Apostollis semel dixit: *Expedit vobis, ut ego vadam; si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos*. Abest ergo nunc nobis et absens tamen efficaciter adest, ipsâque suâ absentia adest et opitulatur. Quin ergo et adfuisse auguramur illis olim ante legem et sub lege specie tenus agentibus, reapse autem totam Christi et gratiæ ejus plenitudinem anticipantibus? Quin et adfuisse ominamur olim ante legem et sub lege reapse degentibus, sed legis absentia ad legem, gratiæ penuria ad gratiam optandam accelerandamque incitatis, et ita jam legem gratiamque occupantibus? Aderat enim utrisque, et his postremis aderat proderatque ipsâ etiam sui absentia. Luculentissimè idem Augustinus superiora omnia complexus est: « Regnat enim carnalis cupiditas, ubi non est Dei charitas. Sed cum in alissimis ignorantia tenebris nullâ resistente ratione, vivitur secundum carnem, hæc sunt prima hominis. Deinde cum per legem cognitio fuerit facta peccati, al nondum divinus adjuvat Spiritus, secundum legem volens vivere vincitur, et sciens peccat, peccatoque subditus servit; id agente scientia mandati, ut peccatum operetur in homine omnem concupiscentiam, cumulo prævaricationis adjecto. Atque ita quod scriptum est implatur: *Lex subintravit, ut abundaret delictum*. Hæc sunt secunda hominis. Si autem respexerit Deus, ut ad implenda quæ mandat, ipse adjuvare credatur, et agi homo coeperit Dei Spiritu, concupiscitur adversus carnem fortiore robore charitatis, ut quamvis sit adhuc, quod homini repugnet ex homine, nondum totâ infirmitate sanata, ex fide tamen justus vivat, justique vivat, in quantum non credit malæ concupiscentiæ, vincente dilectione justitiæ. Hæc sunt tertia bonæ spei hominis. In quibus si pia perseverantia quisque proficiat, postrema pars restat quæ, post hanc vitam in requie spiritûs, deinde in resurrectione etiam carnis implebitur. Hæc quatuor differentiarum prima est ante legem, secunda sub lege, tertia sub gratia, et quarta in pace plenâ atque perfectâ. » Sic ille de cujuslibet sigillatim hominis progres-

atione philosophatur, qualem omnes vel in nobis, vel in aliis experimur, per quatuor istiusmodi stationes necessariò utique temperatam.

6. Ea enim rerum natura est, ea lex æterna, is modus naturæ humanæ in infantiam, hoc est, in boni inscitiam et impotentiam præcipitatæ. Conari, juvari que supernè opus habet, non simul et semel omninò, non uno temporis puncto; nihil enim ejusmodi in naturâ corporalium temporaliumque vicissitudinibus mancipata, sed contanter, et per intervalla ætatum. Cùm ergo ita necesse sit singulorum procurari salutem, quid si non aliter universorum etiam salus instruat? Quid enim pulchrius quàm ut omne genus hominum instar habeat unius hominis? Reapse enim unius stirpis omnes surculi sumus, atque ita in unum hominem omnes compaginamur. Et inter ipsa profana hominum studia, ubi non illa eadem ætatum dispensatio enitescit? Urbes enim, republicæ, imperia, nascuntur, adolescent, virile quoddam adipiscuntur robur, ac demùm consenescent. Artes, disciplinæ, et id genus alia, exoriuntur, augescunt, maturescunt, exolescunt. Nempe quæcumque sunt hominis, non aliam, quàm ipsam hominis indolem referre et redolere possunt. Quid ergo auctor naturæ Deus in sanandâ naturâ nonne et ipse ingenio naturæ sese attemperabit? Reparare enim, non immutare, non pervertere naturam instituit. Non itaque cogamus ipsum, vim ut afferat naturis à se conditis: nam si vim allaturus fuisset, nequaquàm ita condidisset. Itaque quas ita formavit, ut per ætatum curricula progredierentur, ita etiam sibi reformandas præfixit et præjudicavit. Quocirca Augustinus statim ita pergit ibidem ne verbulo quidem interjecto: « Sic est et Dei populus ordinatus per temporum intervalla, sicut Deo placuit, qui in mensurâ, numero et pondere cuncta disposuit. Nam fuit primitus ante legem, secundò sub lege quæ per Moysen data est: deinde sub gratiâ, quæ revelata est per primum mediatoris adventum. Quæ quidem gratia nec antea defuit, quibus impartiri eam oportuit, quamvis pro temporis dispensatione, velata et occulta. Neque enim antiquorum quæcumque iustorum, præter Christi fidem, salutem potuit invenire. At verò nisi et illis cognitum fuisset, non potuisset nobis per eorum ministerium aliàs apertius, aliàs occultius prophetari. » Ex eo itaque quòd singulorum ætates spirituales, cor-

poralibus consentaneæ per illa profectuum discrimina provehuntur naturali quâdam necessitatis lege, inde sit ut et idem modus in universo genere administrando teneatur. Qui ergo gravatè fert non temporis Deum carni nostræ illapsum esse, perinde insolus est, ac qui non plenam legis et rationis lucem infantibus inter ipsa crepundia allucescere quiritaretur; aut non eandem adolescenti atque provectoris ætatis homini inesse consilii morumque moderationem. Ut enim dispunctis demùm infantis tenebris, adolescentis procellis sedatis, ratio et sapientia ac justitia non adsplendet tantum homini, sed et dominatur ac regnat in quolibet homine, ita nonnisi post eandem caliginem ac cupiditatum tempestatem abactam ab humano genere, potuit Christus, qui sapientia et justitia nobis à Deo factus est, advolare.

7. Sed ut monuit Augustinus, « hæc Christi gratia nec ante defuit, quibus impartiri eam oportuit, quamvis pro temporis dispensatione, velata atque occulta. » Singulis itaque vel ante legem, vel sub lege versantibus, vel adfuit, vel adesse potuit gratia Christi, nisi eam à se repudiassent intempestivo noctis et sordidæ voluptatis amore. Rursùm ille serius et necessitatem horum profectûs nostri graduum ita describit: « Aliud est non pugnare et esse in pace verâ atque perpetuâ; aliud pugnare et vincere; aliud pugnare et vinci; aliud nec pugnare, sed trahi. Sunt enim homines prorsus qui non pugnant, qualis est iste de quo loquitur. Cùm enim dicit: *Malitiam non odio habuit*, quomodò pugnat contra eam quam non odit? Iste à malitiâ trahitur, nec pugnat. Sunt autem qui pugnare incipiunt, sed quia de viribus suis præsumunt, ut ostendat illis Deus, quia ipse vincit, si se homo subjungit Deo, et pugnantes vincuntur; et cùm quasi cœperint tenere justitiam, fiunt superbi et eliduntur. Isti pugnant et vincuntur. Quis est autem, qui pugnat et non vincitur? Qui dicit: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*, videt repugnantem legem legi mentis suæ; videt repugnantem, sed non de viribus suis præsumentem, ideo iste victor erit. Quid enim sequitur? *Infelix ego homo, quis me?* etc. *Gratia Dei per Jesum*, etc. Præsumit de eo qui jussit ut pugnet, et vincat hostem adjutus à jubente. » Hæc singulis, hæc universis ratio disciplinæ necessariò præfixa est, post labem peccato inveciam, ut mali experimento

et tædio homini concupiscere et tenaciùs constringere adigantur; rudisque infantie et tumultuosæ juventæ scopulos prætervecti in Christi sinum, in gratiæ, in sapientiæ et justitiæ portum cupidius lætiùsque invehantur.

8. Pulcherrimè autem Augustinus hanc alibi argumentationem contextit : Quia omne pulchrum à summâ pulchritudine est, quod
« Dens est, temporalis autem pulchritudo rebus
« decedentibus succedentibusque peragitur;
« hævet autem decorem suum in singulis quibusque hominibus singula quæque ætas, ab
« infantia usque ad senectutem. Sicut ergo
« absurdus esset qui juvenilem tantum ætatem
« vellet esse in homine temporibus subdito;
« invideret enim cæteris pulchritudinibus,
« quæ cæteris ætatibus suas vices atque ordinem gerunt : sic absurdus est, qui in isto
« universo genere humano, unam ætatem desiderat. Nam et ipsum tanquam unus homo
« suas ætates agit. Nec oportuit divinitus venire magistrum cujus imitatione in mores
« optimos formaretur, nisi tempore juventutis.
« Ad hoc valet quod Apostolus dicit : *Sub lege
« tanquam sub pædagogis parvulos custoditis,
« donec veniret cui servabatur, qui per prophetas
« promissus erat.* Aliud enim est quod divina
« providentia quasi privatim cum singulis agit,
« aliud quod generi universo tanquam publicè
« consulit. Nam et quicumque singulari ad
« certam sapientiam pervenerunt, nonnisi ab
« eadem veritate, suarum sigillatim ætatum
« opportunitate illustrati sunt. A quâ veritate
« ut populus sapiens fieret, ipsius generis humani
« mani opportunâ ætate homo susceptus est. »
Quo uno ex loco totam hujus capituli doctrinam libet exculpere, et ad certa capita substringere, ut quamvis singulis singula non substruantur auctoritatis et rationis præsidia, quod implicata invicem consertaque sint sibi omnia, ordo tamen et series distincta rerum animò teneatur. Inde ergo liquet 1° naturam rationalem ita implexam esse corpori, ut corporum legi temporumque quadamentis subficiatur. Quanquam enim è spiritualium et intangibilium, ideoque ex æternorum choro sit, infima tamen in summo illo ordine est, adeoque inferiori seu corporeæ naturæ et temporali ciuitati, eique propior jam, et consentanea. Hinc est enim quòd et discurrere animo ac ratiocinari, nisi temporum excursu non possit. Denique nisi consentiret naturæ corporeæ natura rationalis, non utique in tam arctum cum eâ conjugium devolveretur. Liquet 2° naturam

rationalem non sentienti tantum, sed et vegetanti naturæ esse læderatam, adeoque vegetantis legibus obnoxiam. Nec id peregrinum illi aut insuave suspicamur esse, cum non quasi exoticæ cuiusdam naturæ vegetanti copuletur, sed anima vegetans ipsa sit, eademque rationalis. Itaque nisi suæ ipsam naturæ substantiæque pœniteat, quod dictu nefas, tam libenter vegetantium quàm suo ipsius ingenio obsequetur. Liquet 3° post suum maximè lapsum, animas rationales corporalium temporaliūque servituti obstrictas fuisse. Nam quæ prius summis tantum, ut ita dicam, vestigiis insistebant corporibus temporibusque, eminebantque penitus et dominabantur, toto autem vertice supra extabant in hærebantque æternis, affligerunt se ipsæ, ac demerserunt in amorem, hoc est, in nexum mancipiumque naturæ corporalis et temporalis. Liquet 4° decus omne corporeum et temporale succedentibus rebus peragi, ætatumque vicissitudine explicari. Quia enim sunt et à summo sunt, ideoque summa et summè non sunt, summam æternitatem imitari possunt temporalia, assequi non possunt. Dùm ergo conantur et deficiunt, aliq̃ue fluunt; dùm proficiunt, nec tamen perficiuntur, fluunt. Hic modus, hoc decus est imum, non summum, ideoque sue in genere approbandum, non calumniandum. Liquet 5° animam rationalem maximè peccato allisam in temporalia per varias ætatum vices consensu quodam cum suo corpore puerascere, adolescere, juvenescere. Cui enim obtingere potest sapientiæ perfectio, nisi priorum ætatum immaturitatem quamdam permenso et elapso? Ineptit enim et balbutit anima cum corpore, et utrique penè simul accedit robur et perfectio. Liquet 6° pædagogum non statim infantibus, inter cunas reptantibus, sed pueris velut in rationis diluculo quodam positis imminere : at magistrum ad sapientiæ summum eolumen proveceturum, juventæ robustiorique ætati adjungi. Quanquam enim ætates istæ corporum sint magis quàm animarum, animarum tamen ad sapientiam progressionem, nisi per eas ætates liceat, non procedunt. Liquet 7° totum genus humanum instar habere unius hominis. Id enim jubet naturæ corporeæ et vegetantis, id temporum corporumque lex. Ita enim homines alii ex aliis et universi demùm ab uno, tanquam rami surculique alii ex aliis, et ab unâ demùm omnes radice ac stirpe pullulascunt. Ita et urbium, et regnorum, ita et artium ac disciplinarum, etsi in his domi-

natur maximè animæ immortalis natura, ortus quidam est, et rudimenta quædam infantie, et juvenia, et denique senectus. Postremò cum singulos homines per has ætates exigi decorum sit, ipsum universum genus non poterit decentiori venustiorique administratione dispensari, quàm quæ singuli reguntur. Liqueat 8° summam sapientiam atque iustitiam Deum Verbum non decuisse prius humano generi plenissimè atque hypostaticè sociari, quàm infantie nugis excussis et adolescentie intemperis ædatis, opportuna ad sapientie iustitiaeque maturitatem juvenia affluisset. Quod enim singulis est rationis et æquitatis ubertas juvenie accommodata, id universæ humanitatis fuit Verbi Dei seu incommutabilis sapientie et iustitiae illapsus. Utque non ab utero recentibus, non pueritiæ tyrocinia exigentibus, sed juvenibus tempestivum est sapere: ita humano generi infantiam sine lege, pueritiam sub lege tanquàm sub pædago, in umbris sapientie quibusdam emenso, et robustam demùm quamdam juventam assecuto, tempestivum fuit plenissimà divinæ sapientie copiâ et ipsâ sapientie iustitiaeque substantiâ perfundi. Liqueat 9° nec suam infantie rationem et sapientiam deesse. Subtrahit enim, quantum necesse est pro ejus ætatis opportunitate, et præclarior si non affulget tum ratio ac sapientia, idipsum rationis et sapientie est. Pueritiæ autem jam illustrior legis ac rationis lux fulget, nec potest uberior, nisi ætatum limites et totum hujus generis decus evertatur. Tot non aliter affuisse Christum hominibus ante legem et sub lege existimamus, quàm eâ mediocritate quæ illas ætates addecebat. Liqueat 10° corporeæ naturæ legibus servire debuisse divini Verbi corporationem. Ideo enim et in suâ carne omnes humanæ naturæ ætates emetiri voluit, et nec infantie cunas, nec pueritiæ crudelitatem fastidiit. In quo argumentum, in quo etiam sacramentum erat, quo nobis constaret, eandem in universo genere hominum ætates incommutabilem sapientiam transigere decuisse.

9. Et hactenus quidem de quadripartitâ hominum tum singulorum, tum universorum ætate, satis copiosè, vereor etiam ne plus satis et forsân tædiosè dissolverimus. Nunc operæ pretium est perpendere nonnihil dissonantem ejusdem Augustini doctrinam, sexcentis alibi iteratam de sex diebus seu ætatibus, quarum sextam domum adventu suo Christus illuminavit, et hanc quidem, mundi senectam. Aperta

enim dissonantia est tertie atque sextæ ætatis, juvenie atque senectæ. « Finis autem seculorum tanquàm veteris hominis, cum totum genus humanum tanquàm unum hominem constituerit, sextâ ætate signatur quæ Dominus venit. Sunt enim ætates sex etiam in uno homine, infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, gravitas et senectus. Prima itaque generis humani ætas est ab Adam usque ad Noe. Secunda à Noe usque ad Abraham, qui articuli sunt evidentissimi et notissimi. Tertia ab Abrahamo usque ad David, sic enim Matthæus Evangelista partitur. Quarta à David usque ad transmigrationem in Babylo-niam. Quinta à transmigratione in Babylo-niam usque ad adventum Domini. Sexta ab adventu Domini usque in finem seculi speranda est, quæ exterior homo tanquàm senectute corrumpitur, qui etiam vetus dicitur, et interior renovatur de die in diem. Inde requies sempiterna est, quæ significatur Sabbatho. Huic rei congruit quòd homo sexto die factus est ad imaginem et similitudinem Dei. » Sic ille, qui et ad singularum istiusmodi ætatum quasdam proprietates venandas ex sacris litteris pergit ibidem. Sed prolixius id ipsum felicitasque l. 4 de Genesi contra Manichæos: ubi et à sex diebus orbis conditi sex istas ætates ætatumque notas expiscatur. Volupè erit audire hominem ipsas Scripturæ medullas intimasque venas perserutantem: « Video enim per totum textum divinarum Scripturarum sex quasdam ætates operosas, certis quasi limitibus suis esse distinctas, ut in septimâ speretur requies: et eadem sex ætates habere similitudinem iatorum sex dierum, in quibus ea facta sunt, quæ Deum fecisse Scriptura commemorat. Primordia enim generis humani in quibus istâ luce frui cœpit, bene comparantur primo diei quo Deus fecit lucem. Hæc ætas tanquàm infantia deputanda est ipsius universi seculi, quod tanquàm unum hominem proportionè magnitudinis suæ cogitare debemus. Hæc tenditur ab Adam et usque ad Noe generationibus decem. Quasi vespere hujus diei sit diluvium, quia et infantia nostra tanquàm oblivionis diluvio deletur. » Hæc de primâ ætate. Jam de secundâ: « Et incipit mane à temporibus Noe secunda ætas tanquàm pueritia, et tenditur hæc ætas usque ad Abraham aliis generationibus decem, etc. Hæc ætas non diluvio deletur, quia et pueritia nostra non oblivione tergitur de memoriâ. Sed nec ista ætas se-

« secunda generavit populum Dei, quia nec pueritia apta est ad generandum. » Jam de tertiâ ætate : « Mane ergo fit ab Abraham, et succedit ætas tertiâ similis adolescentiæ. Et benè comparatur illi tertiæ, quo ab aqua terra separata est. Ab omnibus enim gentibus quarum error instabilis et vanis simulacrorum doctrinis tanquàm ventis omnibus mobilis, maris nomine benè significatur : ab hac ergo gentium vanitate et hujus seculi fluctibus separatus est populus Dei per Abraham, tanquàm terra cum apparuit arida, id est, sitiens imbrem coelestem, etc. Hæc ætas potuit jam generare populum Deo, quia et tertiâ ætas, id est, adolescentia, filios habere jam potest. Et ideo ad Abraham dictum est : *Pactum nudiarum gentium posui te*, etc. Hujus vespere est in populi peccatis, etc., usque ad malitiam pessimi regis Saut. » Jam ad quartam progreditur : « Et inde fit mane regnum David. Hæc ætas similis juventuti est, et reverà inter omnes ætates regnat juvenis, et ipsa est firmamentum et ornamētum omnium ætatum : et ideo comparatur quarto diei, quo facta sunt sidera in firmamento cœli. Quid enim evidentiùs significat splendorem regni, quàm solis excellentia ? etc. Hujus quasi vespere est in peccatis regum, quibus illa gens meruit captivari atque servire, » etc. Hæc de quartâ. Ad quintam confestim pergit : « Et fit mane transmigratio in Babyloniam, etc. Quinta ætas, declinatio à juventute in senectutem ; nondum senectus, sed jam non juvenis. Et benè comparatur illi diei quinto, quo facta sunt in aquis animalia et volatilia cœli, postea quàm illi homines inter gentes tanquàm in mari esse cœperunt, et habere incertam sedem et instabilem, tanquàm volantes aves. Sed planè erant ibi etiam celi magni, id est, illi magni homines, qui magis dominari fluctibus seculi, quàm servire in illâ captivitate potuerunt, etc. Hujus quasi vespere est, multiplicatio peccatorum in populo Judæorum, quia sic excecati sunt, ut etiam Dominum Jesum Christum non possent agnoscere. Mane autem fit prædicatione Evangelii per Dominum nostrum Jesum Christum, » etc. Et tandem ad sextam ætatem pertingit : « Incipit sextus dies, in quo senectus veteris hominis apparet. Hæc enim ætate illud carnale regnum vehementer attritum est, quando et templum dejectum est, et sacrificia cessaverunt, etc. In istâ ætate tanquàm in senectute veteris

« hominis homo novus nascitur, qui jam spiritaliter vivit, etc. Tunc fit homo ad imaginem et similitudinem Dei, sicut in istâ sextâ ætate nascitur in carne Dominus noster, etc. Senectus verò sicut in nobis nullo statuto annorum tempore definitur, sed post illas quinque ætates quantum quisque vixerit senectuti deputatur : sic et in istâ ætate seculi, non apparent generationes, ut etiam sit occulus ultimus dies, quem utiliter Dominus latere oportere demonstravit. » Et postremò his iisdem ætatum vicibus transigi singulorum vitam concludit, cum consentaneo spiritualium profectuum incremento : « Habet etiam unusquisque nostrum in bonis operibus et rectâ vitâ tanquàm distinctos sex istos dies, » etc. Ex quibus perspicis primis creationis mundi diebus inseminata fuisse posterorum curricula seculorum, iisdemque vestigis orbem excurrere, quibus à Deo primum erupit. Si quæ autem inter hæc videantur culquam subaustere penè ludicra, et nimis ad pueriles lusus inclinata ; meminerit, quæso, lusisse in orbe terrarum sapientiam, et delicias suas in filiis hominum legisse, non tam suæ magnitudini, quàm nostræ infantie concinentes. Cæteroquin totâ mundi fabricâ, et in omni Scripturæ paginâ ad nostram infirmitatem inclinât se Dei sapientia, et puerascit balbutitque nobilitem, et si fari licet, ludos agit satis festivos, quibus nobis blandiatur, et æternitatis arcana mollitè instillet. Ludit et deliciatur cum homine humanitè ; nam si divinitus omnia peragat, terreat, et obruet, conteretque. Itaque cum reliqua vita nostra ludus et fabula sit, ne hic præposteram austeritatem affectemus, sed Deo repuerascere, et imitari stultum Dei, beatius et sapientius hominibus esse ne dubitemus.

19. Porrè nihil dissonare hanc posteriorem et illam priorem temporum ætatumque partitionem, auctor est satis idoneus Augustinus ipse, qui utramque sibi conciliat : « Et sextâ ætate generis humani Filius Dei venit, et factus est filius hominis, ut nos reformaret ad imaginem Dei. Ea quippe nunc ætas agitur, sive millenni anni singulis distribuuntur ætatibus, sive in divinis litteris memorabiles atque insignes quasi articulos temporum vestigemus, ut prima ætas inveniatur ab Adam usque ad Noe, inde secunda usque ad Abraham, etc. Hunc senarium numerum quamdam temporis gerere figuram, etiam in illâ ratione tripartitæ distributionis agnoscimus, quæ

« unum tempus computamus ante legem alterum sub lege, tertium sub gratiâ, » etc. Inest enim, non obest ternario senarius, cùm ternarii partes explicatæ et connumeratæ senarium perficiant. Insunt et sex ætates istæ tribus illis, si tres istæ in plures subsecuntur. Sed dùm id fixum statumque permaneat, quod caput est hujus dogmatis, quamdam in ignorantia ante conterendam ætatem, quàm ratio et lex dilu-cescat : et rursus quamdam ante in fervore cupiditatum, quàm plenius regnet sapientia ; et quamdam denique priùs in regno sapientiæ, quàm corporis corruptionem devoret incorruptibilitas ; dummodò fixum id maneat, jam integrum erit harum ætatum singulas vel aliquas saltem in pluculas alias partiri. Nec enim omnibus una placuit vulgare etiam ætatum hominis divisio.

CAPUT III.

Timore priùs sub lege pueritiam quamdam humani generis regendam fuisse, quàm charitate per Christum ejus juvenia imbueretur ; nec aliter etiam nunc consuli singulis post Christi adventum.

1. Cognata hæc sunt, nec faciliè dissocianda, lex, pædagogus, timor, pueritia. Nec enim pueri nisi timore legum à pædagogis aguntur ad bonum aut à malo refrenantur. Et rursùm non dissimiliter consanguinea sunt, nec unquam à se divellenda hæc quatuor, lex, magister, charitas, juvenia. Nec enim juvenes excoctâ pueritiæ seu adolescentiæ cruditate, ad legis obsequium à magistro, nisi charitate legis ipsius et amore justitiæ inclinandi sunt. Pueri ergo timore, juvenes charitate incitantur aut inhibentur : ita naturâ instituti, ita potius naturâ post peccatum adulteratâ pœnaliter comparati sumus. Tam intempestivum est rudem adhuc ætatem et penè silvestrem charitate tentare, quàm adultiorem metu efferare. Humano igitur generi vel infantiam, vel pueritiam adhuc suam decurrenti, importunum fuisset magistrum absolutissimum Christum sapientiæ et charitatis lenociniis circumfluentem ingerere. Id enim ætatis insolens est politioris sapientiæ, absoluti magisterii impatiens, charitatis cantus et spiritalis indocile. Sapientis ergo et charitas Christus illi ætati ed aderat, quod easo procrastinabat. Erat enim sapientiæ et charitatis semetipsam suspendere et differre, viam autem sibi per rudimenta quædam puerilis disciplinæ : timoris præmunire.

« Nunc verò quoniam pietas timore inchoatur, charitate perficitur : populus timore constrictus tempore servitutis in veteri lege, multis sacramentis onerabatur, » ait Augustinus. Et rursus idem alibi : « Hæc disciplina de quâ nunc agimus, quæ animi medicina est, quantum Scripturis ipsis divinis colligi licet, in duo distribuuntur, coercionem et instructionem. Coercitio timore, instructio verò amore perficitur, ejus dico cui per disciplinam subvenitur : nam qui subvenit, nihil horum duorum habet, nisi amare. In his duobus Deus ipse cujus bonitate atque clementiâ sit omnino ut aliquid simus, duobus Testamentis veteri et novo, disciplinæ nobis regulam dedit. Quanquam enim utrumque in utroque sit, prævalet tamen in veteri timor, amor in novo, quia ibi servitus, hic libertas ab Apostolis prædicatur, etc. Primum timeat, deinde diligat Deum ; hi mores sunt optimi, per quos nobis etiam ipsa provenit, ad quam omni studio rapimur, agnitio veritatis. » Ista ergo ratio medicinæ, non voluntaria, non temeraria, non arbitrio cujusquam demutabilis in illam, sed necessaria et invariabilis est, naturæ quippe ipsius humanæ genti attemperata. Nisi enim susdeque omnia vertere nisi gradus et ætates intervertere velis, et juventam pueritiæ prævertere, id est, naturam ipsam evertere funditis, non poteris nisi juventæ amorem inspirare, non poteris nisi timore infrenare pueritiam ; non poteris denique ad charitatem nisi per timorem, perinde ut ad juventam nisi per pueritiam gressum et progressum moliri. Qui tenor cùm in singulis hominibus necessariò servandus sit, nihil concinnius fieri potuit, quàm ut in toto etiam humano genere teneretur, et emineret in tam conspicuo et perenni monumento cœlestis in nostrâ curatione disciplina.

2. Rursùm idem Augustinus : « Initium sapientiæ timor Domini. Et timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Proinde præmissus timor in cor nostrum, pellit inde consuetudinem malorum operum et servat charitati locum ; quâ tantum domini veniente, ut illa insideat, abscedit. Ergo qui timetis Dominum, laudate eum, ut Deum non serviliter, sed liberè colatis ; eum amare discite quem timetis ; et poteritis laudare quod amatis. Timentes enim Deum homines veteris Testamenti, propter litteram terrentem et occidentem, nondum habentes spiritum vivificantem, curabant

« cum sacrificiis ad templum. » Non discriminat causam publicam et privatam, singulis et universis idem indicit initium, idem incrementum sapientiæ et iustitiæ, initium à timore, incrementum ab amore repetendum, nec aliter constare naturarum mutabilitum leges. Quia enim non summè et immutabiliter sunt, à summo et incommutabili bono à quo sunt, id mutabilitatis suæ solatium sunt assecutæ, ut ad meliora in dies promoveantur. Hoc mutabilitum decus, hic honor, ut proficiant, ut crescant; hoc artificis ingenium, ut à malo bonum eliciat, ut dedecus decore redimat, ut mutabilitatem tota proficiendi gloria compenset. Si ergo crescere, si proficere, si perfici compendio est et ornamento, ne humanam naturæ, vel in singulis, vel in toto genere invidemus; ut non quæ ætatum annorumque, eadem sint et spiritualium virtutum augmenta. Puerascat et timeat, juvenescat et amet, senescat in canitiem quamdam sapientiæ, et perfectionis ejus apicem cumulet immortalitas. Porro sisti ei Christus qui veritas, qui plenitudo sapientiæ, qui charitas est, et propinari non debuit, nisi juvenescenti. Nec enim pueri est culmen sapientiæ involare, nec timoris est iustitiæ ipsam incommutabilem complecti: nec tam injuriosi nos erimus ut ad puerorum greges, vel ad timoris elementa prima summam sapientiam et iustitiæ amplexum ablegemus. Quocirca idem Augustinus: « Vide quemadmodum non utcumque ait: *Quis nos separabit à Christo*; sed ostendens unde coheræamus Christo: *Quis nos*, inquit, *separabit à charitate Christi*? Charitate igitur Christo, non pœnæ timore coheræemus. Deinde commemoratis eis quæ videntur habere violentiam, nec tamen habent valentiam separandi, ita conclusit, ut eandem diceret charitatem Dei quam dixerat Christi. Et quid rest, à charitate Christi, nisi à charitate iustitiæ? De illo quippe dictum est: *Qui factus est nobis sapientia à Deo, et iustitia, et sanctificatio, et redemptio.* » Christo igitur, id est, iustitiæ et sapientiæ non inhæretur per timorem, sed per amorem: timor ad illum suspirat, ad illum festinat, sed non pervenit nec contingit, nisi charitate inflammatus et devoratus. Amore inhæretur, non timore. Amoris enim est amplecti, osculari, constringere, inhærerere. Ergo illi hominum ætati offerendus erat Christus, quæ amore inflammescere poterat, non quæ non poterat nisi metu rigescere.

3. Quid enim puerilis his carnalis illius populi vocibus ad Moysen: *Loquere tu nobis, et non loquatur ad nos Deus, ne quando moriamur.* In quæ Augustinus: « Multum et solidè significatur ad vetus Testamentum timorem potius pertinere, sicut ad novum dilectionem. « Quamquam et in vetere novum lateat, et in « novo vetus pateat. » Et hunc eorum terrorem pædagogus mox intendit: *Constantes estote, propterea enim venit Deus ad vos, tentare vos, ut sit timor ejus in vobis, ne peccetis.* In quæ idem Augustinus: « Sic illi cohibendi « fuerant à peccatis, utique timendo, ne pœnas sensibiles paterentur, quia nondum poterant amare iustitiæ. » Timere per ætatem poterant, amare iustitiæ nondum poterant; igitur à longè ostendenda et promittenda erat iustitiæ Christus, non propinanda, non obtrudenda. Timeri enim possunt et quæ absunt: et penè satius est abesse, quæ timentur. At amanti præsentia largienda statim est. Alioqui si pueris, si timore solo imbutis iustitiæ oggeras, et de illis et de illâ malè mereris. Illorum enim dedecus ingravescit, qui nec præsentem iustitiæ amare possunt, et hujus dignitas contaminatur, cum puerorum ineptias, cum servilis timoris sordes perferre jubetur. Amantibus ergo hujus hominum ætati medetur Christus, dum se ei denegat, nec tanta illam adventus sui amandi utique non timendi invidia onerat. Quod idem Augustinus ex Apostolo confirmat: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus: Abba, Pater.* « Quia eodem Spiritu Dei, id est, « digito Dei, quo lex in tabulis lapideis conscripta est, timor incussus est eis qui gratiam nondum intelligebant, ut de suâ infirmitate atque peccatis per legem convincerentur, et lex illis fieret pædagogus, quo perducerentur ad gratiam, quæ est in fide Jesu Christi. » Quocirca Christum exauctorat Magistri summi et absolutissimi nomine ac munere, et ad viles illum sordidasque pædagogi vices subeundas amandat, qui ad pueros adhuc, nedum qui ad infantes pueritiæ limina necdum ingressos remittit. Unde idem Augustinus: « Inchoatio ergo quedam facta est sub « pædagogo, ut magistro perfectio servaretur, « cum tamen idem Deus et pædagogum parvulis dederit, legem illam scilicet per Samuel suum; et magisterium grandioribus, id est, Evangelium per Unicum suum.

4. Iterum autem quam nefas sit Christum

nobis sapientiam et justitiam sempiternam et summam, nisi infantiae, nisi pueritiae nugae egressis, nisi jam sapere, jam aeterna amare per aetatem valentibus, nisi timore diuturno purgatis et defaecatis à vitiorum colluvione, nisi in plenitudine temporum, in medio annorum vegetam et amatricem juventam exercitibus donari, idem sanctus Pater declarat : *« Quam multa multitudo dulcedinis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te, perfectisti sperantibus in te ! Quid est, Abscondisti timentibus te, perfectisti sperantibus, nisi quia illis qui timore poenarum suarum volunt justitiam constituere quae in lege est, non est justitia Dei dulcis, quia nesciunt eam ? Non enim gustaverunt eam. In se enim sperant, non in ipso : et ideo eis absconditur multitudo dulcedinis Dei, quoniam timent quidem Deum, sed illo timore servili, qui non est in charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorem. Ideo sperantibus in eum perficit dulcedinem suam, inspirando eis charitatem suam, ut timore casto, non quem charitas foras mittit, sed permanente in seculum seculi, cum gloriantur, in Domino glorientur. Justitia Dei quippe Christus est, qui factus est nobis, sicut dicit Apostolus, sapientia à Deo, et justitia, ut quemadmodum scriptum est : Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Hanc Dei justitiam, quam donat gratia sine meritis, nesciunt illi qui suam justitiam volunt constituere, et ideo justitiae Dei, qui Christus est, non sunt subjecti. In qua justitia est multa multitudo dulcedinis Dei. »* Audin' justitiam Dei, Christum esse, charitatem esse ? Audin' hujus dulcedinis multam et incredibilem esse magnitudinem ? Audin' ab hac dulcedine procul esse qui timent, nec amant ? Quando ergo nec justitia Christus sine plurimâ dulcedinis irroratione infundi potest, nec dulcedinis hujus à charitate stillantis gustum ullum habere possunt pueri solo adhuc timore constricti, inde patet non potuisse Christum nisi perfuncto suâ aetate, dilapsoque timore, et in ejus vacuum locum succedente charitate incarnari. Sed si Scripturae, si Augustini verba, si ipsam rationis medullam penitus introspicias, etsi timor Christo, id est, charitati viam sterneret, inerat tamen illi quo Christus etsi non auferretur, differretur tamen. Timore enim solo perclusus quis, viribus suis multum fidit, suaeque industriae salutem debere se facile imaginatur.

8. Id porro à charitate et suavitate justitiae,

sive à Christo, immane quantum discrepat. Ea enim primaria est dulcedinis à charitate et justitia rorantis vena, ea prima est Christi servatoris irrigatio, quod se sibi homo surripit, Deo se commitit, ab illo salutem et justitiam omnem expectat. Pro temporis ergo opportunitate adhuc timentibus, et ita flagitio abstinentibus praerat quidem et affulgebat Christus justitia nobis à Deo factus : sed sui fiducia adhuc ineptientibus, fontem supernae justitiae necdum sitientibus, procul erat, et nonnulli à longè imminebat. Unde rursum idem sanctus Pater : *« Quamvis multi quod imperat lex, facere videantur, timore poenae, non amore justitiae, quam dicit Apostolus : Justitiam suam quae ex lege est, tanquam sit imperata, non data. Si autem data est, non dicitur justitia nostra, sed Dei, quia sic fit nobis, ut sit nobis à Deo. Dicit enim : Ut inveniar in illo, non habens justitiam meam, quae ex lege est, sed eam, quae ex fide est Jesu, justitiam ex Deo, etc. Quia ex lege justitia dicitur, quae sit propter legis mandatum ; justitia ex Deo dicitur, quae datur per gratiae beneficium, ut non sit terribile, sed suave mandatum, sicut oratur in Psalmo : Suavis es, Domine, et in tua suavitate doce me justitiam tuam, id est, ut non formidine poenae serviliter cogar esse sub lege, sed liberâ charitate delecter esse cum lege. Praeceptum quippe liber facit, qui libens facit. »* Ubi advertis primò suavitatem justitiae à timentibus longè exulare. Timori enim insuavis potius et amara adhaerescit mœstitia. Coelestem ergo justitiam et sapientiam Christum ineffabili suavitate diffluentem non capiebat timor et timori dedicata aetas.

6. Advertis secundò timori servitutem coherere : serviliter enim fit quod poenae formidine fit. Timor servorum stimulus est, charitas filiorum. At plenitudo justitiae et veritatis Christus abhorret mirum quantum à servitute. Veritas enim liberatrix et ipsa libertas est. *Et veritas liberabit vos.* Veritas Filius est, Filii autem est à servitute absolvere. Quamquam ergo timor antecursor quidam sit ad justitiam, quamquam servitus initiatio quaedam sit ad filiorum libertatem ; quamdiu tamen et timor et servitus constat, libertas et filiatio, veritas et justitia Christus ostendi et promitti potest, exhiberi non potest. Advertis tertio inesse timori (imò non timori, sed timent), et timentum tantum, non amanti, sed nos pinguius hic loquimur) tumorem quemdam

et fiducia sui, quâ efficitur, ut iustitia illa qualiscumque ex timore mero efflorescat, hominis potius quàm Dei esse in homine videatur, utpote quam poenæ formido exprimat, nonquam Dei supernæ charitas imprimat. Sola quippe charitas hominem seipso cœvit, et Deo subijcit. Timor ergo moras obijcit Christo, et ejus adventum retardat, tantùm abest ut accelleret. Est enim Christus à Deo, non à nobis, factus nobis iustitia et sanctificatio et redemptio. Christum ergo seu sapientiam et iustitiam cœlitus indultam, et singulari gratiæ largitate divinitus donatam, retardat magis quàm prolecat timor, suæ sibi iustitiæ opifex et admirator.

7. Cùm esset autem in timore quo Christus retardaretur, erat et quo appropinquaret. Siat enim illud inconcussam veritatis oraculum: *Initium sapientiæ timor Domini*. Initium, non perfectio, non cumulus. Initio autem inest, quod perfectio et differatur, et accelleretur. Nam initia perfectio subsequi debet, non comitari. Si subsequitur autem, intelligitur et aliquantulum differri et nihilò secius appropinquare. Porro insociabilis est cum initio progressus, cum rudimentis perfectio: insociabilis, inquam, ut præsens adset, non ut subsequens instet. Augustinus: « ipsi sunt tanquàm in compedibus, et tanquàm in vinculis ferreis. Unde hoc? Ne progredierentur ad illicita, compedes acceperunt, compedes sapientiæ, compedes verbi Dei. Quare ergo vincula ferrea et non aurea? Ferrea sunt, quamdiù timent: ament, et aurea erunt. Audistis modò Apostolum Joannem: *Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foràs mittit timorem*, quia timor tormentum habet, hoc est, vinculum ferreum. Et tamen nisi timore incipiat homo Deum colere, non perveniet ad amorem: *Initium sapientiæ timor Domini*. Incipit ergo à vinculis ferreis, finitur ad torquem aureum. Dictum est enim de sapientiâ: *Et torquem aureum circa tuam cervicem*. Non tibi imponeret torquem aureum, nisi primum in compedibus ferreis te alligasset. Sed cœpisti à timore, consummaris à sapentiâ. Quàm multi sunt, qui propterea nolunt mœfacere, quia gehennas timent, quia cruciatus timent, et nondùm amant iustitiâ! Ut sapientiam, ut iustitiâ, ita Christum timor, et in genere humano universim, et in singulis speciatim, necessarîo subsequenter præcedit, non præsentem sinit.

8. Atque ut perspicua fiat hæc tota ratio-

natio, ita paucis illam fas est complecti. Tunc singulis innascitur et informatur in animæ quodam utero penitissimo Christus, cùm post servilis timoris perutilia elementa, jam amare sapientiam et iustitiâ incipiunt, et amando possidere. Nec enim aliter fruimur iustitiâ, quàm amando; et amor ipse fruitio est. Tunc ergo inesse atque inhospitari incipit in singulis nobis iustitia, et ipse Christus, qui veritas et iustitia est, qui factus est nobis à Deo iustitia, et sanctificatio, cùm exhausto timoris tirocinio charitas inardescit. Timor enim ad iustitiâ prælusio est, ad sapientiam initiatio quædam est, ad charitatem præcursor est, ad Christum præcursor est, non ipsa autem iustitiæ forma, non sapientiæ copia, non charitatis, non Christi præsentia. Cùm ergo universalitas hominum, tanquàm homo unus aliquis, dispensanda sit, tunc illi offerendus fuit Christus, cùm post puerilia timoris rudimenta et ea quidem diuturna, quia hominis tot sæcula decursuri non poterat non prolixior esse quolibet ætas, ad sapientiam et charitatis perfectionem ematuruit. Quod enim singulis est forma ipsa iustitiæ, et inhabitatio Christi, quâ cumulata iustificantur, cùm vitiorum flammis timore salubri refrigeratis, cœlesti jam igne incalescunt; id ipsum universo generi hominum fuit Verbi incarnatio, cùm naturæ humanæ per legem seu pedagogum, per timorem, per servitutis vincula diù cohibita et purgata, infusa tandem est, et substantivè inserta incommutabilis iustitia Deus Verbum. Quod verò reclamare posset aliquis, timore quidem sterni hor et complanari ad sapientiam et iustitiâ, nempe intelligibilem, internamque, non autem ad eandem corporatam, incarnatamque, ac proinde nec ad Christum; esse enim consentaneum ut qui timuit legem, atque ita à vitis desuevit, et amore turpem excussit, sensim ad amorem castum et intelligibilem inardescat, at carnis Christi ne umbram quidem hic apparere ullam, si quis eo moveatur scrupulo, ita non satis advertit animum ad ea quæ superiùs non semel hæc de re commentati sumus. Homini videlicet in corporalia lapsa per peccatum jam nec sapientiam, nec iustitiâ occurrere, nisi corporalibus sacramentis quasi obnubilatam. Sol enim iustitiæ intelligibilis quo priùs puri purè fruebamur, sordidas ac lippientes nunc oculorum oculorum nostrorum acies fatigat et avertit, nisi quâdam sensibilibus velorum seu nubium opacitate temperetur. Et hæc prima-

ria est humilitatis, quâ ad justitiam, quâ ad Christum accedimus, inchoatio. Unde enim excidimus, eò redire non posse, nisi se nobis temperet et largiatur sapientia, salubriter desperamus, et eò impensius speramus. Alioqui timor ipse subarrogans esse videtur, et de suis viribus ineptè serox, nisi adventantis Christi et humilitatem præseminantis gratiâ mansuescat.

9. Sociari autem non posse perfectionem justitiæ cum timore servili, quo pueri quamdiù pueri sunt, id est, quamdiù à servis nihil differunt, imbuuntur, atque adeò nec prius Christum incarnari, nec plenæ justificationis formam cuiquam obtingere potuisse, quàm timor et timori consecrata ætas expungeretur, Augustini sententia est constantissima et manifestissima. Ex silvâ densissimâ contextuum, carpam paucissimos quibus id elucescat. « Timor legem non implebat, amor implevit. Timuerunt homines et non impleverunt, amaverunt et impleverunt. Timebant homines et rapiebant res alienas; amaverunt et donaverunt suas. » Et alibi: « *Scimus enim, inquit, quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum.* In quo satis ostendit non posse impleri legem, nisi à spiritualibus, qui non sunt nisi per gratiam. Spirituali enim legi quando fit quisque similior, id est, quantò magis et ipse in spiritualem surgit affectum, tantò eam magis implet. Quantò magis eâ delectatur, jam non sub ejus onere afflictus, sed in ejus lumine vegetatur, » etc. Et id ipsum pulchrè argumentatur allegoricè Scripturæ interpretatione: « Magna oritur quæstio, quomodò illas tabulæ, quas erat Moyses Deo utique præsciente fracturas, non hominis opus esse dicantur, sed Dei: nec ab homine scriptæ, sed scriptæ digito Dei. Posteriores verò tabulæ tandiù mansuræ ac in tabernaculo et templo Dei futuræ, jubente quidem Deo, tam ab homine exeisæ sunt, quàm ab homine scriptæ. An fortè in illis prioribus gratia Dei significabatur, etc. An fortè ideò magis in illis prioribus vetus significatum est Testamentum, quia Deus ibi præcepit, sed homo non fecit? Lex enim posita est in veteri Testamento, quæ convinceret transgressores, quæ subintravit, ut abundaret delictum. Non enim implebatur timore, quæ non impletur nisi charitate. Et ideò dicitur opus Dei, quia Deus legem constituit, Deus conscripsit, nullum opus hominis, quia

« homo Deo non obtemperavit et eum potius reum lex fecit. In secundis autem tabulis homo per adjutorium Dei tabulas fecit, atque que conscripsit, quia novi Testamenti charitas legem fecit. Unde dicit Dominus: *Non veni legem solvere, sed adimplere.* Dicit autem Apostolus: *Plenitudo legis charitas.* Et: *Fides quæ per dilectionem operatur.* » Et rursum alibi: « Ita hanc differentiam duo Testamenta significata esse diximus, ut in veteri Testamento lex commendaretur tanquàm opus Dei, ubi homo nihil fecerit, eò quòd lex timore non posset impleri: quoniam cum verè sit opus legis, charitate sit, non timore, quæ charitas gratia est Testamenti novi. Ideò in secundis tabulis homo legitur conscripsisse verba Dei, quia homo potest facere opus legis per charitatem justitiæ, quod non potest per timorem pænæ. » Hoc genus alia quàm densa apud Augustinum, et singulis ferè paginis obvia sint, neminem fallit, qui ejus libros pervolaverit.

10. Sed ne subrepat error, duplex præceptorum genus dispendendus est, quorum alteri obeundo paratior est timor. Idem Augustinus: « Non sicut Judæi qui timore ista implere cogebantur, non illo casto permanente in sæculum sæculi, sed quia timebant præsentem vitam suam: et ideò quædam opera legis implebant quæ in sacramentis sunt; illa verò quæ ad bonos mores pertinent, omninò non poterant, non enim implet ea nisi charitas. Quia et hominem si propterea non occidit aliquis, ne et ipse occidatur, non implet præceptum justitiæ, sed si ideò non occidat, quia injustum est, etiam si id possit facere impunè, non solum apud homines, sed etiam apud Deum. » Magnum sanè momentum hæc sancti doctoris verba afferunt, ad hujus rei elucidationem. Præcepta quippe meris cæremoniis, judiciis, sacramentisque externis illigata implebat timor, quia hæc justificationes erant carnis; nec in his legis æternæ et justitiæ incorruptibilis pulchritudo effluat et toto corde amanda collucebat: at præcepta ad bonos mores atinentia, legibus æternæ dictata, non implebat timor etiam tum cum implere videbatur, quia non implentur, hoc est, non perfectè implentur, nisi cum justitia ipsa adamatur. Quanquam illa etiam præcepta in sacramentis posita, si intelligi à pueris potuissent, ad bonos mores et ad justitiæ spiritualis inviolabilem pulchritudinem referri comperirentur. Pergit ille

ibidem : « *Sed per charitatem*, inquit, *servit*
invicem. Qui enim per charitatem servit,
libere servit, et sine miseriâ, obtemperans
Deo, cum amore faciendo quod docetur,
non cum timore quod cogitur. *Omnis enim*
lex, inquit, *in uno sermone impleta est*, in eo
quod diliges proximum tuum tanquam teipsum.
Omnem ergo legem nunc dicit ex his operi-
bus quæ ad bonos mores pertinent. Quia et
illæ quæ sunt in sacramentis, cum benè
à liberis intelliguntur, nec carnaliter obser-
vantur à servis, ad illa duo præcepta refe-
rantur necesse est, dilectionis Dei et pro-
ximi. Rectè itaque accipitur ad hoc pertinere
quod etiam Dominus ait : *Non veni legem*
solvere, sed adimplere; quia erat ablaturus
timorem carnalem, spirituales autem cha-
ritatem daturus, quæ solâ lex impleri potest.
Plenitudo enim legis charitas, ut quando fi-
des impetrat Spiritum sanctum, per quem
charitas Dei diffusa est in cordibus operan-
tium justitiam, nullo modo quisquam ante
gratiam fidei de bonis operibus gloriatur.
Quapropter istos iactantes se de operibus
legis, ita refellit Apostolus, dùm ostendit
opera vana sacramentorum umbras futu-
rorum fuisse, quas jam adventu Domini,
libero hæredi necessarias non esse monstra-
vit. Opera verò ad bonos mores pertinentia
non impleri, nisi dilectione per quam fides
operatur. Ubi vides quàm inculcatè con-
tendat legem non impleri nisi charitate, quan-
tùm ad ea attinet præcepta, quæ morum san-
ctitati prosperant. Impleri enim Augustino
idem est ac plenissimè et perfectè impleri. In
eâ enim voce sonat plenitudo, nempe justitiæ
et charitatis, quæ Paulo dicitur plenitudo le-
gis. Quotidm illa etiam quæ in caeremoniis
et figuris jacent, in sui medullâ charitatem
seu Dei, seu proximi cum gestarent et insi-
nuarent intelligentibus. Ideò plenè et perfectè
non implebantur à timentibus. Quæ cum ita
sint, nemini obscurum jam est, illi ætati
seu singulorum seu universorum, quam ad-
huc rudem timor merus occupat, inseri non
posse justitiæ perfectionem, inspirari non
dùm posse charitatem, incorporari non posse
Christum.

II. Quid causæ autem sit, quamobrem ve-
rissimæ perfectæque justitiæ et timori servili
non conveniat, ex ipsâ timoris naturâ edocuit
nos idem sanctus doctor. « Quia et quicum-
que faciebant, quod lex jubeat, non adju-
vante Spiritu gratiæ, timore poenæ facio-

bant, non amore justitiæ : ac per hoc coram
Deo, non erat in voluntate, quod coram
hominibus apparebat in opere : potiusque
ex illo rei tenebantur, quod eos noverat
Deus malle, si fieri posset, impunè commit-
tero. » Et alibi venas hujus rationis altius
rimans, atque apertè expromens : Inani-
ter autem putat victorem se esse peccati,
qui poenæ timore non peccat. Quia etsi non
impletur foris negotium malæ cupiditatis,
ipsa tamen intra cupiditas intus est hostis.
Et quis coram Deo innocens invenitur, qui
vult fieri quod vetatur, si subtrahas quod
timetur? Ac per hoc in ipsâ voluntate reus
est, qui vult facere quod non licet fieri, sed
ideò non facit, quia impunè non potest
fieri. Nam quantum in ipso est, mallet non
esse justitiam peccata prohibentem, atque
punientem. Et utique si mallet non esse
justitiam, quis dubitaverit, quod eam si
posset, auferret? Ac per hoc quomodò ju-
stus est, justitiæ talis inimicus, ut eam si
potestas detur, præcipientem auferat, ne
comminantem vel judicantem ferat? Inimi-
cus ergo justitiæ est, qui poenæ timore non
peccat : inimicus autem erit, si ejus amore
non peccat. Tunc enim verè timebit peccare.
Nam qui gehennas metuit, non peccare
metuit, sed ardere. Ille autem peccare me-
tuit, qui peccatum ipsum sicut gehennas
odit. Ipse est *timor Domini castus, perma-
nens in seculum seculi*. Nam ille timor poenæ
tormentum habet, et non est in charitate,
eumque perfecta charitas foras mittit. Tan-
tùm porrò quisque peccatum odit, quantum
justitiam diligit, quod non poterit lege ter-
rente per litteram, sed spiritu sanante per
gratiam. » Quo uno ex loco elicere potes
quanto timor ille initialis poenarum à chari-
tate discrepet intervallo et à justitiâ absolutâ.
Timore arcetur malum, non mali cupiditas.
Timore manus cohibetur ab opere, non cor,
non animus ab amore flagitii. Timore non
amatur justitia, sed injustitiæ impunitas. Ti-
more non peccare timet quis, sed ardere.
Timore antehabetur impunitas peccandi pul-
chritudini justitiæ. Timore plus metuitur
poena quàm injustitia. Timore denique occul-
tatur, non extinguitur furtivum justitiæ
quasi odium, quo si cui potestas detur, præ-
cipientem justitiam auferat, ne comminan-
tem vel judicantem ferat. » Quæ tota animi
sub timore adhuc jacentis præparatio, nemo
non videt quàm immaniter dissidet à chari-

latis et iustitiæ veritate. Hæc quippe vitia timentis sunt, non timoris. Timoris enim est, quòd malæ cupiditates comprimuntur, quòd ipsa cessatione operis et desuetudine aboliscunt paulatim, et charitati via panditur. At timentis vitium est, quòd cum necdum per charitatem amet iustitiam, iustitiæ clandestinus est infimicus; quòd ardere magis metuit, quàm peccare; quòd opera iustitiæ cum facit, subinvius facit, quia non amat iustitiam; denique cum solo timore poenæ serviat iustitiæ, interpretando penè dici potest, quòd animus ita affectus mallet non esse iustitiam. Hæc vitia sunt non timoris, sed timentis. Hinc autem ostenditur, quantum abhorreret ab adventu Christi illa ætas, cujus teneritudini et infirmitati solus timor erat consentaneus. Nam quæ humani generis ætas, timoris adhuc puerilibus tirocinis atterenda erat, quæ iustitiæ veræ adhuc immatura erat, quæ clanculum adversaria erat iustitiæ, quæ intus in ipsis affectuum radicibus maluisset non esse iustitiam, quæ auferendæ iustitiæ clandestinâ cupiditate non carebat. Illi utique ætati committendus non erat Christus, iustitiæ et charitatis plenitudinem secum advehens. Rursus Conc. II in Psal. 118: « Qui timore poenæ, non amore iustitiæ, opus legis facit, profectò invitatus facit. Quod autem invitatus facit, si posset fieri, mallet utique non juberi, ac per hoc legis, quam vellet non esse, non est amicus, sed potius inimicus, » etc. Parco pluribus.

12. Quod autem hinc perperam suspicari posses, inutilem ergo aut etiam exitialem esse timorem merum, hæc quoque hallucinatio existimanda est. Est enim timor iste bonus, utilis, pueritiæ spiritali necessarius, ad charitatem, ad sapientiam et iustitiam necessariò præstruendus. Unde Augustinus: « Modò cum dicis mihi, gehennam timeo, ardorem timeo, in æternum puniri timeo, quid dicurus sum? Vanè times, malè times? Non audeo, quando quidem ipse Dominus, ablato timore, subiecit timorem, ubi dixit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, etc.; *sed cum timeate qui habet potestatem et corpus et animam occidere in gehennam ignis; ita dico vobis, hunc timeo*. Cum ergo Dominus timorem incusserit, et vehementer incusserit, et et repetendo verbum, comminationem geminaverit, dicturus ego sum, malè times? Ita non dicam. Planè time, nihil meliùs times, nihil est quod magis timere debeas. »

Et alibi: « Non timet ne perdat amplexus pulcherrimi sponsi, sed timet ne mittatur in gehennam, bonus est et iste timor, utilis est. » Et alibi: « Si ergo salubriter non solum bonitatem, verum etiam severitatem Dei sancta Scriptura commendat, quoniam et amatur Deus utiliter, et timeatur, » etc. Ubi bonum utilemque timorem gehennæ non pronuntiat tantum diseriò, sed invictè probat, quòd passim sacræ litteræ ut illecebras bonitatis ad proliciendum amorem, ita severitatis flagella ostendent ad timorem incutendum: quòd Christus timorem gehennæ iterum iterumque inculcaverit: quòd cùm timere natura sit hominis, ut et amare, lætari, tristari, etc., non incasum, sed boni ælicujus consequendi causâ impetus isti sint naturaliter insiti. Cùm ergo mala timenda sint, et nihil meliùs times, nihil est quod magis timere debeas, quàm corporis et animæ gehennam. Illa ergo vulnera quæ superiùs nudata sunt in animo timentis, non à timore inflictæ, non timori ipsi impressa sunt, sed ex antiquâ et inolitâ aegritudine residua sunt in animo hominis, et à timore sanari usquequaque non potuere. Inest enim naturaliter ex originali contagio, fervet etiam vehementius ex consuetudinis sætæ cupiditas mali, odium iustitiæ. Huic morbo timor gehennæ medicas manus admoveat, et quanquàm ei penitus profligando non sit par, medetur tamen ex parte, et saluberrima aspergit fomenta. Cùm enim ab opere saltem peccati reinrenat manus, desuetudinem tandem peccandi creat, flammamque voluptatis illicitæ sedat; ut quantò proclivius posthac est, abstinere à delectationibus carnis, tantò pronior et paratior sit animus ad coelestes delicias degustandas et amandas. Morbi igitur æstus quemdam fervidiorem sanat timor, reliquias charitati supervenienti sanandas præparat. Unde Augustinus: « Nisi timore incipiat homo Deum colere, non perveniet ad amorem. *Initium sapientiæ timor Domini*. » Et alibi: « Si nullus timor, non est quâ intret charitas. Sicut videmus per setam introduci linum, quando aliquid sultur. Seta prius intrat, sed nisi exeat, non succedit linum. Sic timor primò occupat mentem; non autem ibi remanet timor, quia idèò intravit, ut introduceret charitatem. » Et ibidem: « Ergo incipiat timor, quia *initium sapientiæ timor Domini*. Timor quasi locum præparat charitati: cùm autem cœperit charitas habitare, pellitur ti-

« mor, qui et præparavit locum. Quantum enim illa crescit, ille decrescit, et quantum illa sit interior, timor pellitur foras. » Et alibi: « Præmissus timor in cor nostrum pellit inde consuetudinem malorum operum, et servat charitati locum, quâ tanquàm dominâ veniente, ut illa insideat, abscedit. » Et rursum: « Habent timorem, et per timorem continent se à peccato. Fit consuetudo justitiæ, et incipit quod durum erat, amari, et dulcescit Deus, et jam incipit homo justè vivere, propterea non quia timet penas, sed quia amat aeternitatem. » Vides quanta timoris utilitas, quanta necessitas medicinæ, quæ per illum inchoatur. Invehit enim timor desuetudinem malorum operum, et oblivionem paulatim conciliat pestiferæ voluptatis, atque ita animus amore et voluptate carere nescius, ad amorem et voluptatem celestium proclivior efficitur. In naturâ rationali sen privativam, seu universim curandâ, hic necessariò gradus, hic modus tenendus est; Ita corporum, Ita animorum morbi, Ita vicia curantur, Ita virtutes ingenerantur. Christo ergo tanquàm dominæ sapientiæ et charitati parandus erat locus per timorem, non ipse cum timore pariter et tumultuariè præcipiendus erat. Finis enim legis Christus, cumulus sapientiæ Christus, non initium; plenitudo charitatis Christus, non rudimentum. Aderat tamen etiam sub lege Christus, cum sibi locum parabat: aderat, cum per antecursorem suum timorem præstruebat sibi adiutium: aderat cum rudem pueriliam accommodato tibi ætati timore regebat, et ad juventutem sui patientem roborabat.

13. Et hic obiter illud advertendum, de donis et gratiis Christi hunc quoque timorem servilem et charitati prævium censendum esse. Audi Augustinum eundem: « Adulter non fuisti in illâ vitâ tuâ præteritâ plenâ ignorantie, nondum illuminatus, nondum bonum et malumque discernens, nondum credens in illum qui te nescientem regebat, hoc tibi dicit Deus tuus: Regebam te mihi, servabam te mihi. Ut adulterium non committeres, suasor defuit: locus et tempus defuit, et ut hæc deessent, ego feci. Affuit suasor, non defuit locus, non defuit tempus; ut non consentiret, ego terrui. Agnosce ergo gratiam ejus, cui debes et quod non commisit. » Andis gratiam hanc quoque Dei esse cum abest mali perpetrandi occasio, vel cum non abest occasio, sed adest et timor qui as-

sensum cohibeat. Audis cum deterremur utcumque à malo, à Deo nos terreri. Audis generatim Dei gratiæ deberi et quicquid non peccatur. Quæ autem gratia, nisi Christi gratia, ejusque sanguine comparata? Quo Deus sibi nos regit, sibi servat, nisi Christi præsidio? Ad hæc indubitatum est Pauli Apostoli testimonium: *Non enim acceptis spiritum servitutis iterum in timore, sed acceptis spiritum adoptionis filiorum*, etc. Ubi timor à Spiritu sancto inspirari et quidem ab eodem à quo et charitas profluit, insinuat. Ut quid enim illud iterum, nisi ut idem Spiritus iterum effusus declaretur, sed in amore jam, qui prius in timore. Unde idem Augustinus: « Proinde non arbitror alium quàm eundem significari, ubi dicit Apostolus: *Non enim acceptis spiritum servitutis iterum in timore, sed acceptis spiritum adoptionis in quo clamamus: Abba, Pater*. Quia eodem Spiritu Dei, id est, digito Dei, quo lex in tabulis lapideis conscripta est, timor incussus est eis qui gratiam nondum intelligebant, ut de suâ infirmitate atque peccatis per legem convincerentur, et lex illis fieret pædagogus, à quo perducerentur ad gratiam, quæ est in fide *Jesu Christi*. » Et rursum idem alibi: « Dicit aliquis: Alius est spiritus servitutis, alius spiritus libertatis. Si alius esset, non diceret Apostolus, *iterum*. Idem ergo spiritus, sed in tabulis lapideis in timore; in tabulis cordis, in dilectione. » Et quid apertius illo Isaiæ loco, ubi memoratur *Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et spiritus timoris Domini*? Quod nimirum, ut Paulus ait, unus Spiritus sit, qui operetur hæc omnia, et distribuat singulis prout vult. Præterea initium sapientiæ et justitiæ à timore repetendum est; at præter Christi gratiam ecquod non augmentum tantum, sed vel initium cuiquam salutis? Augustinus idem: « Rarissimè accidit, imò verò nunquàm, ut quisquam veniat, volens fieri Christianus, qui non sit aliquo Dei timore percussus. » Et alibi: « Nisi timore incipiat homo Deum colere, non perveniet ad amorem. » Et rursum: « Si nullus timor, non est quâ intret charitas, etc. Timor ideo intravit, ut introduceret charitatem, etc. » Timor locum præparat charitati, etc. Quis porro ad nomen Christo dandum incitatur, nisi qui audit à Patre, nisi Pater traxerit eum, nisi Christus ipse eum trahat qui exaltatus à terrâ, omnia traxit ad seipsum? Si ergo ti-

more privum trahitur, à Christo timor iste et à Patre cœlitus inseritur. Item si timore incipit homo Deum colere, hoc divini cultus exordium, Deo utique ipsi accepto ferendum est. Denique locum timor preparat charitati; ut Christus via ad semetipsum ipse est, nec enim vita tantum est, sed et via ad vitam: ut ad illum, nisi per illum non veniatur. Adde quod timor ab Augustino Scripturas interpretante, prædicatur subinde, bonus, utilis, saluberrimus. At omne bonum, desursum est descendens à Patre luminum: omne bonum ab incommutabili bono; sed omne bonum ad sempiternam salutem utcumque conducibile, à Christi nobis sanguine scaturit, quia non est aliud nomen sub cœlo in quo oporteat nos salvos fieri. Severitate Dei corda mortalium saluberrimo timore quatuntur. An verò non salubre tantum, sed et saluberrimum aliquid est, quod ex aliis quam ex Salvatoris fontibus in nos dimanet? Ita quod nefas, Servatoris nomen Christo sin minus abrogaretur, certè magnà ex parte detereretur. Ad hæc non tantum timore ad Christum adducitur, quisquis ab ejus fide alienus et profanus adhuc extitit, sed et fideles ab anteaactæ vitæ contaminationibus resipientes, non alio ferè quam timoris vinculo ferreo ad illum primò pertrahuntur. Si ergo viribus liberi arbitrii, si amoris sive insano, si ut summum generall cuidam providentiæ Dei imputatur iste timor, nec à Christi sanguine hauritur, salutis nostræ procuratæ gloriæ non mediocri Christus fraudatur. Augustinus nec ipsum Paulum Apostolum nisi timore domitum autumat, ad charitatem profectisse: «*Quem major timor compulsi ad charitatem, ejus perfecta charitas foras mihi timorem.*» Et alibi universim ad Fideles: «*Noli timere penam, sed ama justitiam. Nondum potes amare justitiam, time vel penam, ut pervenias ad amandam justitiam.*» Et idem alibi: «*Fac, fac, vel timore penæ, si nondum potes amore justitiæ.*» Hæc salutis exordia de suo non habet homo qui de suo non habet nisi peccatum; qui sibi non est, nisi dux in præceps.

14. Quibus ergo legem, quibus timorem, quibus pedagogum Christus, quibus salutis initia, et ad charitatem perfectamque justitiam necessarias præparationes largiebatur, illis utique non se negabat, illos jam suo irrorabat sanguine, illis gratiam suam prærogabat, non tam largè quam nunc, sed pro

modulo illius ætatis hominum, et infantie spiritali sufficientem. Erat quippe ipsa lex, erat timor lege incussus; erat spiritus timoris Domini, erat timor bonus, utilis, saluberrimus; erat timor non forinsecus tantum intentatus, sed intus incussus, et inspiratus; idèoque spiritus Domini et spiritus timoris dictus; erat hic, inquam, timor auxilium idoneum et huius generis humani ætati religiosè degendæ planè sufficiens. Non ea erat Christi gratia palmaris et præcellentissima, non sapientiæ et justitiæ copia exuberans, quæ ipsa Christi incarnatio et adventus scaturire largissimè atque juventam quamdam Ecclesiæ inundare debebat: sed pueritiæ ad juventam properanti, nondum pertingenti, ad ubertatem sapientiæ et justitiæ progredienti, nondum progressæ, opportuna erant et omnino sufficientia illa timoris auxilia. Et qui id inficiatus fuerit, perinde erret, ac si eos qui nunc timore divino percussi à peccatis abstinent, et perfectiori se gratiæ justitiæque percipiendæ purgant, neget hoc quidquid est virium, à Christi meritis mendicare. Nempe non ea tantum Christi gratia est, quæ plenissima et largissima fuit; sed ut ad hanc perveniatur, obsecuri quidam et exiliiores rivuli, veltium stillulæ et rores corrivandi sunt. Paulo certè Apostolo cum timorem Christus ipse præsens iacuebat, et ita in cor ejus charitati suæ iter aperiebat, non cumulum tantum, sed et primordium hujus beneficii de sanguine sul lateris fundebat.

15. Quod autem in Pauli verba Jurare addictus Augustinus, justitiam quæ ex lege ac timore penæ est, non Dei, sed nostram creberrimè vocet justitiam, nihil quidem offest, quominus timor divini gratiæ sit assignandus. Ita enim et Apostolus et Augustinus non tam ex suâ, quam ex superbientium adhuc Judæorum sententiâ loquebantur. Judæi enim justitiam suam quæ ex lege est, volentes constituere, justitiæ Dei non erant subjecti. Suam ergo illi justitiam volebant constituere: hæc eorum erat sententia, superbæ et mendacii palam rea. Nam et hæc qualiscumque prælibatio justitiæ, hæc abstinentia à malo, hæc malorum operum magis quam desideriorum desuetudo, divino et ipsa adjutorio accepta erat referenda. Quamvis multi quod Imperat lex facere videantur, timore penæ, non amore justitiæ, quam dicit Apostolus justitiam suam quæ ex lege est, tanquam sibi imperata, non data. Si au-

item data est, non dicitur iustitia nostra, sed « Dei, quia sic fit nostra, ut sit nobis ex Deo. » Non ait non datam, sed tanquam imperatam, non datam; nempe ex eorum sensu qui sibi videntur suis viribus facere quod lex imperat. Unde rursùm Augustinus: « Lege Dei proposita, quisquis tuerit et suis viribus eam implere se posse putaverit, et fecerit quod lex jubet, non amando iustitiam, sed timendo poenam, fuit quidem secundùm iustitiam quæ ex lege est, homo sine querelâ, etc. » Vides ut sensum exprimat ferocientis Iudæi qui suis viribus legem implere se posse fudit. Amant enim homines Dei dona, tanquàm sua et à se sibi procreata venditare.

16. Iterùm potest iustitia ex lege et timore profecta, hominis magis quàm Dei dici, quòd per eam sibi magis homo consulat, suam amore implicatus adhuc hæreat, in Dei causâ et amore adhuc hebescat. Itaque hominis est, quia ad Deum nequedùm perfectè arrecta est. Sed id ipsum tamen Dei donum et Christi gratiæ munus est, quod homo foris sparsus, semet in se prius colligit, et ita gradatim à se in Deum poterit tandem aliquando eluctari. Nec enim se Deo reddit homo, nisi se prius in semet ab externis in quæ peregrinatur avocamenti recipiat. « Non furatur, non adulterat, non dicit falsum testimonium, non fuit homicidium, non concupiscit rem proximi sui. » Potest hoc, potest fortassis. Unde? Timore poenæ. Quanquàm qui timore poenæ non concupiscit, puto quia concupiscit, etc. Si talis es, adhuc iustitia tua est: quâ iustitiâ tibi consulis, ne torquearis. Quid magnum est, poenam timere? Quis enim non timet? « Quis latro, quis acceleratus, quis nefarius? » Attende quâ de causâ hominis iustitiâ dicat, quæ timore constat, nempe quia homo sibi consulis, ne torqueatur.

17. Iterùm potest iustitia hominis magis quàm Dei dici, ea quæ uno timore servili conciliatur, quòd tenuis adeò et obscura sit, præ eâ cuius speculatiter largitor est Christus, cum charitatem inspirat, ut homini magis quàm Deo sit adscribenda. Ita enim puerorum conatus imbelles etsi nonnullo iuvamine aliunde fulciantur, ipsorum tamen infirmitati non ægrè tribuuntur, nec magnopere de his sibi vindicandis laborat magister, qui illos sibi præparat. Sed omninò ita necessarium erat eos adoriri et elidere, qui legis iustitiæ et timoris disciplinæ ita acquiescebant, ut Christi fidem, ut iustitiæ perfectioris spem, ut chari-

tatis divinæ ubertatem refellerent et suggillarent. Huiusmodi enim erant ad quos Paulus, ad quos Augustinus pertinebat, legisque imbecillitatem, et non timoris quidem, sed conjuncta tamen timori dedecora denudabat. Quod enim ubi timore solo lex implebatur, coram Deo non erat in voluntate, quod eorum hominibus apparebat in opere: potiusque ex illo rei tenebantur, quòd eos noverat malle, si fieri posset impunè, committere: item quod potuit esse intus in affectionibus pravis prævaricator legis, et tamen conspici eua opera legis implere, vel timore hominum, vel ipsius Dei, sed poenæ formidine, non dilectione et delectatione iustitiæ: quòd id genus alla tanquàm occulta dedecoris, et penitiores ægritudinis fibras in lucem proferat Augustinus, non hæc in timoris, sed in superbiæ suggillationem pertinent, quam timor non omninò extruxerat. Sed ita traduci decebat eos, qui de solo timore, tanquàm de plenâ sanitate insanissimè sibi blandiebantur. His enim conducebat ostendi quanta cupiditatum flamma adhuc æstuaret, timore tanquàm cinere doloso dissimulata magis, quàm extincta. Quanquàm enim timor cœperit sanare, non tamen persanavit. Laudabilia itaque timor est, et ad initia iustitiæ et sanitatis sufficiens, sed prælocandis clandestinis desiderijs et concupiscentijs omnibus planè impar; nec id mirum, cum nec charitas Christi et iustitia hujus vitæ omnes hos igniculos valeat consopire. Ut ergo iustitia charitatis, quâ per Christum hîc iustificamur, donum Dei est amplissimum, etsi fomites cupiditatum non extinguat: ita et donum erat Dei, Christique sanguine constabat timor, quanquàm radices altissimas cupiditatum non revelleret omninò.

18. Sed ut invictius constet timorem illum servilem Dei donis et Christi gratijs annumerandum fuisse, ne eos tantùm spectemus, qui tanti muneris pulchritudinem, vel contumaciâ, vel superbiâ suâ foedabant. Alios intueamur, qui imbecillitatem suam experti, omne salutis præsidium in celesti adjutorio sibi situm esse profitebantur, nec tamen tanto gratiæ ubere perfundebantur, ut ad perfectam assurgerent charitatem. His sanè timor adhuc incumbabat, non jam venditor suarum virium, sed superni adjutorii postulans incrementum. In hoc gradu sunt complures hodiè et quotidie, qui reverà sub lege sunt, etsi tempore novi Testamenti, quos solus timor ad præcepta urget, nec tamen suis quid-

quam impugnant conatibus, sed ad charitatem puramque justitiam instrenuè quidem, et tepidè, sed tamen suspirant et connituntur. Dùm in vestibulo charitatis sub pædago timore, vel singulus quisque, vel genus humanum spiritalem suam exerit pueritiam, et ad juvenile robur decusque aspirat, et nondùm tamen attingit, oro te, nonne timor iste Dei donum est? Nonne Christi sanguinis pretium est? Nonne Christi mortis accepto ferendum est? Quibus ergo lex et timor exprimebat confessionem, humilitatem, et liberatoris desiderium vehemens, illis non statim Christus, aut cumulata aderat justitia; erant illi adhuc sub lege, sed quis illos neget gratiis Christi illi ætati sufficientibus non frustratos fuisse?

20. Illi ætati sufficientes consultò dixi gratias, quòd non de singulis, sed de universis disseramus; aut si de singulis, non totam eorum vitam, sed id tantùm attendamus tempus, quo eam ætatem pergunt, quæ pueritia spiritalis vocitatur. Ut enim singulis hominibus dùm in primis merent incipientium castris, et rudimenta pietatis adhuc ponunt, non deest gratia Christi sufficiens, si salubri concutiantur timore, eoque intra præceptorum Dei obedientiam coerceantur, et paulatim desuescant à vitis prioribus, et carnalium delectationum longam potent oblivionem, et ita bibendæ dulcedini charitatis sese comparent. Ita universo generi humano, ad justitiæ robustam quandam juventam nondùm pro vecto, sed proficienti, supponebant utique opportuna et penitus sufficientia auxilia, cùm et forinsecus intentabatur et intrinsecus inspirabatur spiritus timoris Domini, quo intra officii cancellos ita contineretur, ut vel præcepta impleret, vel sicubi non posset, humili confessione adiutorium supernum invocaret. Quòd autem tum singuli, tum universi quamdiù in hoc gradu stant, sub lege, nondùm sub gratiâ esse dictitantur, perspicuum est gratiam hinc nuncupari illam singularem et præcellentem, quâ invictè vitium debellatur et justificatio infunditur. Alioqui enim qui repugnant vitis, qui desuescunt à vitis, qui timore præceptis serviunt, qui incipiunt Deum colere ante timore, ut possint postea et amore, qui proficiunt, hi utique sub gratiâ sunt saltem aliquali. Porro quòd genus humanum aliquandiù sub lege, nondùm sub gratiâ fuerit, inde vix, aut nec vix effici potest, ulli penitus homini privatim idonea ad absolutam

justitiam auxilia defuisse. Nam ut genus humanum, ita singulus quisque ad eam potuit ætatem promoveri, cui ea sunt præstò auxilia.

CAPUT IV.

Temporalibus prius Dei beneficiis inescandam fuisse humani generis pueritiam, quàm æternis juvenia ejus cumaretur. Temporalia æternorum umbris et figuris honestanda fuisse.

1. Aptum est, ut vides, nexumque superioribus argumentum hujus capituli. Nam legi, pueritiæ, timori temporalia congruunt, sicut charitati et sapientiæ politici æterna. Et illud quidem jam in confesso est, et omnibus præjudicatum, humanæ naturæ, saltem in inferiora per peccatum revolutæ, revocandum esse gradum per ætatum et profectuum intervalla, non uno impetu atque uno temporis puncto summum sapientiæ et sanctitudinis apicem invadendum. Rimandi sunt ergo gradus et explorandi profectuum spiritalium, ut per eos homo provehatur, non præcipitur. At in divinorum incuriam, et in temporalium cæcam effrenemque libidinem homini prolapsa, is erat primus resipiscentiæ gradus optandus, ut hæc ipsa temporalia in Dei censu et nutu esse intelligeret, ab eo promerenda, illi accepta referenda. Ita enim ad Deum reflecteret se homo carnalis, Deo subesse assuesceret, ab eo pendere, spem et præsidium in eo suum locare, et aliquandò majora et potiora his, Deoque digniora, æterna videlicet bona expectare et exorare se posse confideret. Hoc planè fuit Testamentum vetus, hic ejus scopus, hæc primis humanæ naturæ ad meliora respirantis profectibus tempestiva medicina. Si roges autem, quid hæc ad Christum? In promptu est, temporalia æternorum simulacra esse. Nam quamdiù immergitur animus in corporalia, nullo ad superna nutu, nulloque nisu se surrigens, ab æternorum memoria longius longiusque evagatur. At ubi aliquo sursum vinculo suspensus et Dei memor, temporalibus innatat, jam penè supernatat, et non potest non aliquos æternorum bonorum fulgores ab his imis, sed summorum tamen vestigiis, resiliences excipere, quibus ad æternitatis desiderium stimuletur. Ita ergo Testamento veteri illigatum erat novum, quia temporalibus Dei donis non poterant non adumbrari et respondere æterna, et corporalibus spiritalia, atque adeò Christus ipse, qui æter-

nilas, qui veritas, qui spiritalis et æterna felicitas est. Sed ut expressior esset Christi, id est, spiritalis justitiæ et felicitatis imago, totam ejus dispensationem futuram, à temporalibus ad æterna nos per temporalia sua gesta novaturam, in illâ temporali veteris Testamenti administratione per umbras et figuras creberrimas expinxerat Deus. Ut nimirum quicquam in Deum suspensi, ab ejus nutu penduli temporalia illa bona perciperent, superscriptis his Dei quosdam nutus, et mutos hortatus adverterent, quibus de meliori felicitate per mediatorem impetrandâ admonebantur. Atque ut ne quid divini præsidii desideraretur, turbæ populorum tanquàm puerorum promiscuæ interserebantur Prophetæ et adultioris sapientiæ aliquanti, qui clanculùm æternorum intelligentiæ et charitatis igniculos spargerent. Augustinus : « Volens itaque Deus ostendere et etiam terrenam temporalemque felicitatem et suum donum esse, nec aliunde nisi ab ipso et sperari oportere, prioribus seculi temporibus et dispensandum judicavit Testamentum vetus, et quod pertineret ad hominem veterem, à quo et ista vita necesse est incipiat. Sed illæ felicitates Patrum, Dei beneficio concessæ prædicantur, quamvis ad istam vitam transitoriam et pertinentes. Illa quippe terrena munera in manifesto promittebantur et tribuebantur : et in occulto autem illis omnibus rebus novum Testamentum figuratè prænuntiabatur et capiebatur intelligentiâ paucorum, quos eadem gratia prophetico munere dignos fecerat. Dispensabant ergo illi sancti pro congruentiâ et temporis Testamentum vetus, pertinebant verò ad Testamentum novum. Nam et quando et temporalem felicitatem agebant, æternam et veram et præferendam intelligebant ; et istam ministrabant in mysterio, ut illam consequerentur in præmio. Et si aliquando patiebantur adversa, ad hoc patiebantur, ut evidentiissimo divino adjutorio liberati, glorificarent Deum bonorum omnium largitorem, non solum sempiternorum, quæ piè sperabant, verum etiam temporalium, quæ prophetice gubernabant. » Homini in terrena lapsæ hæc erat prima salutis spes, si terrenorum etiam dominatorem dispensatoremque Deum esse persuaderetur. Hæc est prima naturæ lapsæ reparatio, hæc ergo Christi reparatoris prima affulgescentia, hæc ejus sanguinis prima gratia, ut naturæ auctor agnosceretur.

2. Terrenæ felicitatis amator sectatorque

perditissimus, jam hinc ab illo emergere incipit baratro, cum vel illius felicitatis arbitrum auctoremque Deum verum suspicit ; jam hinc ergo æstimanda sunt salutis ejus auspicia, jam tum numeranda veritatis seu Christi in ejus animo nascentis et prima æternæ salutis fundamenta jacentis initia. Si qui autem terrenis usque adeò inhærent, ut Deum hæc administrantem et per hæc ulteriùs ad æterna provocantem mirari ac venerari fastidirent, suâ nimirum culpâ hi peribant. Nam alii quidam, tametsi pauciores in terrenâ hæc felicitate forinsecundâ ministrandâ, intelligibilia intus et æterna bona toto pectore meditabantur, et præmaturâ spe jam præsumebant. Idem itaque in utroque Testamento Christus, eadem æternorum bonorum charitas et felicitas, ibi operitûs, hic apertitûs ; illic obscuritûs, hic elucidiatûs ; illic sub temporalium velo, hic penè sine velo. Augustinus : « Eadem quippe sunt et in veteri et in novo : ibi obumbrata, hic et revelata ; ibi præfigurata, hic manifestata. Nam non solum sacramenta diversa sunt, et verum etiam promissa ibi videntur temporalia proponi, quibus spiritale præmium occultè significetur : hic autem manifestissimè et spiritualia promittuntur et æterna. Temporalium autem bonorum atque carnalium, et spiritualium atque æternorum, quæ clarior et certiorque distinctio est, quàm passio Domini nostri Jesu Christi, in cujus morte satis constitit, non ita terrenam transitoriamque et felicitatem à Domino Deo pro magno munere et prædicandam et optandam ? Quandoquidem et in unigenito Filio suo quom tanta illa perpeti voluit, longè aliud à se peti expectarique et oportere apertissimâ distinctione declaravit. » Eadem ergo si sunt in utroque Testamento, quis querelarum jam locus ? Eadem utrobique sonant æternæ veritatis oracula, charitatis hortamenta : quid ergo illorum vicem dolemus ?

3. At, inquit, quæ nunc revelata patent, tunc obumbrata latebant : assentior equidem, sed ne attendas tantum, quod figurarum velo, attende etiam quòd cupiditatum fumo illa tum obumbrabantur : et nunc non tam figurarum explanatione, quàm cupiditatum serenatione et charitatis illuminatione pateant. Argumento est quòd vel tum si qui à terrenis voluptatibus expeditiores erant, il in illâ opacitate umbrarum æternam veritatem Christum intuebantur et osculabantur ; et nunc si quos carnis æstus adhuc obnubilat, il in lumine

Evangelii inanes umbras et temporales tranquillitas vident et incassum prehensant. Ergo velantur et revelantur arcana sapientiæ pro sua cuique fumigantium cupiditatum vel obtenebratione, vel serenatione. Si autem prætereunda vela aliqua sacramentorum et figurarum Deus videatur, consulit hominibus, dum cæcipientibus obumbrat ea quibus præstricti magis excæcarentur, et perspicacibus revelat, quibus vegetati recreentur. Humano igitur generi Christum jam tum Deus representabat, sed illum sibi obnubilabat infantia et adolescentia hominum, tenebrosis libidinibus adhuc ebulliens, Deumque cogebat intolerabili suo fulgori umbratica quædam temperamenta circumjicere. Prodest enim ea dissimulari integumento aliquo, quæ nudata conculcarentur, non sine conculcantis perniciæ. Insaniebant homines terrenarum libidinum vesaniâ. Persuaderi poterat illis, has delicias à vero Deo denari, non ab homine, non ab idolo. Spernendas autem omnino, et abjiciendas, pro illius ætatis hebetudine persuaderi non poterat. Nihil ergo conducibilis fuit, quàm ea sacra illis concinnari, quibus terrena felicitas à Deo petenda palam prædicaretur, omnino fastidienda clam insinueretur, ut illud tenentibus, hoc quoque sensim adhæreret.

4. Et totus hic orbis corporeis sensibus nostris undique obviis, undique irruens, aliud carnalibus, aliud spiritualibus concionatur; carnalibus easim et à carnis fœculentiâ aliquantulum emergere entitentibus, et Deum esse, et naturæ totius opificem esse, et ab ejus largitate terrenas opes blanditiisque omnes promerendas esse persuadet. At spiritualibus præterea insinuat hæc materialia non esse, nisi intelligibilia obsoleta imitamenta, et temporalia æternorum, mutabilia immutabilium; his innitendum, ad illa connitendum; his umbram, illis veritatem; his ludibria sensuum, illis germanam animi felicitatem contineri. Carnalibus ergo liber iste naturæ velatus est, spiritualibus revelatus, idem tamen utriusque, non aliâ magis quàm suarum cuique cupiditatem tempestate obscuratus, aut enubillatus tranquillitate. Non aliter Scripturæ codex, non aliter generis humani et orbis à Deo administrati regimen singulos convenit, singulos alloquitur, pro intimo cuiusque affectu; incipientibus exordia pietatis dicat, temporalium usum temperare et ad Deum auctorem reflectere; proficientibus altiora inspirat decreta,

de æternorum veritate ambienda et temporalium omnium contemptu emergenda: porro quæ proficientibus insusurrat, eadem et incipientibus susurrat, sed surdis canit auribus, idèdque tacere existimatur, cum non taceat, sed minus exaudiat. Atque ut videas quàm non susurrarentur, sed intonarentur etiam validissimè carnali populo æternitatis oracula, adverte quàm frequenter oculis subjicerentur, et pii miseris temporalibus conflictati, et impii terrenis bonis circumfluentes. Sed ad hæc illa adhuc ætas obsurdesebat. Angustia: : « Et idèd regna terrena et bonis ab illo dantur, et malis, ne ejus cultores adhuc in propectu animi parvuli, hæc ab eo munera quasi magnum aliquid concupiscant. Et hoc est sacramentum veteris Testamenti, ubi cultum erat novum, quod illic promissa et dona terrena sunt, intelligentibus et tunc spiritualibus, quamvis nondum in manifestatione prædicantibus, et quæ illis temporalibus rebus significaretur æternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Et præclare rursum: « Nam perductus est populus ad patriam promissionis. Numquid semper statueram? Si hoc esset, non esset figura. » sed res. Quia verò figura erat, ad temporale quiddam perductus est ille populus. Si ad temporale quiddam perductus est, oportebat ut deficeret, et defectu suo cogeretur quærere, quod nunquam deficeret. Synagoga ergo, id est, qui Deum ibi piè colebant, sed tamen propter terrenas res, id est, propter ista præsentia. Sunt enim impii qui præsentium rerum bona à demonibus quærent. Hic autem populus idèd melius erat gentibus, quod quamvis præsentia bona et temporalia, tamen ab uno Deo quærebat, qui est creator omnium et spiritualium et corporalium, etc. Ad Deum ergo populus iste carni mancipatus retorquebatur, hoc primum facillimo vinculo, suarum scilicet cupiditatum, quas nisi Dei nutu terrenis bonis satiari non posse admonebatur. Sed hinc rursum illiciebatur ad ulteriora, ad spiritualia, fugâ scilicet temporalium quibus inhiabat. Temporalia enim cum essent, nec stare, nec constare poterant. Aderat ergo tota Christi disciplina, aderat medicina plenissima, cum temporali felicitate præsentem, ad Deum ejus auctorem invitabantur, et eadem dilabente, ad Deum æternorum bonorum principem incitabantur; sed carnales prius illam, nonnisi seriùs istam curationis suæ partem capiebant. Ille porro status est,

hæc natura totius rerum temporalium universitatis. Temporalis enim pulchritudo blanditur, ut ad Deum opifcem suspiciamus; sed ejusdem fugacitas vellicat, ut ad æterna suspiremus. Ibidem paulò post : « Postea verò populus iste intellexit, quid eum admoneret Deus quærere, cùm ista temporalia subtraheret servis suis, et donaret ea inimicis suis blasphemis, impiis; admonitus intellexit, quia præ omnibus quæ dat Deus et bonis et malis, et aliquando aufert et bonis et malis, præ omnibus servat aliquid bonis. Quid est, servat aliquid bonis, quid illis servat? Scipsum. »

5. Usque adeò autem implicata erat, usque adeò explicabat se et emicabat in veteri Testamento æternitas veritatis et charitatis et totus Christus, ut nisi huc se converterent, nec in illà possent consistere carnali Synagogà. Ubi enim terrena bona quibus inhiabant, et sibi subtrahi, aut suffugere, et idolorum cultoribus copiosius affluere conspiciebantur, nisi ad Christi spem sempiternam et æternitatis felicitatem confugerent, animumque et vota sua converterent, necesse utique erat, ut ad idola delaberentur. Sine Christo ergo illud temporale Testamentum non consistebat. Augustinus : « Hortamur illos, ut filii sint hominum, qui sub tegmine alarum ejus sperant, et misericordiam illam desiderant, quæ in cælo est, et quæ annuntiata est per nubes. Sed csi non possunt adhuc, interim vel temporalia bona non desiderent nisi ab uno Deo, et sic in veteri Testamento serviant, ut ad novum perveniant. Nam et populus ille terrena desideravit, regnum Jerusalem, subjectionem inimicorum suorum, abundantiam fructuum, salutem propriam, salutem filiorum suorum. Talia desiderabant et talia accipiebant. Sub lege custodiebantur. Desiderabant à Deo bona quæ dat et inmensa, quia nondum ad illos venerat filius hominis, ut essent filii hominum. Tamen jam habebant nubes annuntiantes filium hominis. Venerunt ad illos Prophetæ, annuntiaverunt Christum, et erant ibi quidam qui intelligebant, et spem futuram habebant ut acciperent misericordiam quæ in cælo est. Erant ibi qui non nisi carnalia desiderabant et terrena, temporalemque felicitatem. Ipsi habebantur pedes ad facienda vel adoranda idola. Quando enim illos admonerat et flagellabat in his omnibus quibus delectabantur, et auferebat ea, patiebantur famem, bella, pestilentias,

« morbos, et convertebantur ad idola. Talia bona quæ pro magno à Deo desiderare debebant, ab idolis desiderabant et dimittebant Deum. Attendebant enim ipsis bonis quæ quærebant, abundare impios et sceleratos, et putabant se frustra Deum colere, quia non dabat mercedem terrenam. » Vides veteri Testamento usque adeò novum insertum et concatenatum fuisse, ut qui in hoc hebescerent, in illo statim titubarent et corruerent. Vides Christum et evangelicam fidem non ita obscurè, ut quidam suspicantur, adumbratam tunc fuisse, sed satis perspicuè, quando nec ipsa litteræ temporalitas à Christi spe alienata constare poterat. Vides id Testamenti utriusque libro, quod orbis ipsius et naturæ decursu, peragi, sed aliquantò evidentius.

6. Nam temporalium omnium fuga spontanea, jam Deum horum dominatorem Intelligentes, admonet, æternorum etiam largitorem esse, et hæc potius ab illo captanda. Id ipsum manifestius duo Testamenta vociferantur, cùm Deus Hebræis olim temporalis, quæ promiserat, subtraheret, ut ad æterna proligeret; cùm Prophetas ad hæc hortatores suggereret, cùm postea in unigenito Filio incarnato de temporalium contemptu et æternorum amore legem solemnior, exemplum efficacius, auxilium invictius dedicavit. Ita ergo naturæ rerum, et ipsi humanæ rationi accommodatissima est hæc tota Dei per utrumque Testamentum providentia; semper et ubique à temporalibus ad æterna et ipsa temporalium voce, facundià, evidentià ad æterna nos proliciens; per Christum ad Christum nos inescans; per sapientiæ et justitiæ temporalia involucria, quasi per carnem quamdam Verbi, et denique per ipsam carnem Verbi, ad Verbi æternitatem, et demùm ad Verbi Patrem nos perducens.

7. Et ipsi enim incarnato Christo carnaliter primum, inde spiritualiter inheremus. Ubique enim gradus pueritiæ et juventutis, ac ætatum discrimina et vices incrementorum discerni æquum est. Augustinus : « Hæc omnia ad terrenam felicitatem pertinent. Sed quare ipsa primò promitti oportebat? Quia non primò quod spiritale est, sed quod animale, postea inquit spiritale. *Primus homo de terrâ terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Quæ ille terrenus, tales et terreni, qualis cælestis, tales et cælestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem ejus qui de cælo est.* Ad imaginem terreni pertinet vetus Testamentum, ad imaginem cælestis novum

« Testamentum. Sed ne quisquam putaret ab alio factum esse hominem terrenum, ab alio celestem, idè Deus ostendens se esse utriusque creatorem, etiam utriusque Testamenti se esse voluit auctorem, ut et terrena promitteret in veteri Testamento, et celestia in novo Testamento. Sed tamdiu primus homo terrenus es, quamdiu terrena sapia. Num tota hæc mundi fabrica non satis argutè Deum prædicabat omnium architectum et administratorem? Sed quia jam ad hanc mundanam eloquentiam occallescebant homines, id ipsum Deus disertius per veteris Testamenti dispensationem voluit inculcare. Num temporalis creaturæ fluxus inhærentes sibi et prehensantes quasi desideriorum manus fallens aut discerpens, non satis apertè ad æterna intelligenda et diligenda reflectebat? Sed id ipsum per calamitates Judæis olim inflicta, et per ipsam Christi vitam mortemque efficacius nos Deus adducit. Et quamvis utroque utrumque addoccat, qui utriusque patientes sunt, prima tamen quasi elementa, Dei nempe ut temporalium largitoris culturam parvulis et carnalibus prius et facilius persuadet. Pergit ibidem : « Numquid quoniam puero dantur puerilia quædam ludicra, quibus puerilis animus avocetur, propterea grandescenti num non excutiuntur è manibus, ut aliquid jam utilius tractet, quod grandem decet? Verùm tamen tu ipse dedisti filio tuo, et nuce parvulo, et codicem grandis. Non ergo, quia illa quasi ludicra puerorum Deus per novum Testamentum excussit de manibus filiorum, ut aliquid utilius daret grandescenibus, propterea priora illa non ipse dedisse putandus est. » Vides quàm necessariò indulgendum sit aliquid tenellæ ætati. Miramur et quasi insolens stupemus interdum Testamentum vetus, et anxie ferimus quoddam non statim Christum cum gratiâ et Evangelio Deus emittere maturârit. Et tamen, ut notat Augustinus, id ipsum nos quotidie facitamus. Nam parvulis nostris et carnalibus et spiritualibus, non statim porrigimus sublimioris sapientiæ codices, non solidos cibos, sed crepundia, sed lac, atque fomenta eorum teneritudini coaptata. Hæc hominis natura, hoc decus nostrum, hic modus est. Ita singuli regimur privatim, quin ergo et omnes universim? Num aliud omnes et universi, quàm homines sumus? Num etiam universi mutabilitati non subjacemus? Num mutabilitatis flumini innatanibus consili providentia potest, quàm ut ipso decursu suo, et

perfectum vicissitudine ad æternitatis immutabilitatem provehantur? Nonne et in Christo alii sunt parvuli, quibus carnis et lactis blandimenta subministrantur; alii adulescentes, quibus caro non prodest quidquam, sed spiritus est qui vivificat, et qui ne Christum quidem secundum carnem jam norunt? Sed de his postea. Pergit Augustinus : « Denique omnia quæ Judæis promissa fuerant, ablata sunt. Ubi est regnum eorum, ubi templum, ubi unctio? etc. Jam perdidit terrena, et nondum quærit celestia. Inherere ergo terrenis quamvis ea Deus donet, non debet, etc. Nam si pro magno ea daret, malis ea non daret. Idè autem ea voluit dare et malis, ut discant boni aliud ab eo quærere, quod non dat et malis, etc. Si illi inexcusabiliter terrenis inhæserunt, quibus ipsum novum Testamentum nondum fuerat revelatum, quantò inexcusabilius terrena sectantur, quibus jam promissa celestia in novo Testamento revelata sunt? » Inexcusabiles etiam tum erant, qui terrenis inhærebant, etiam nondum revelato novo Testamento, quia lucem novi Testamenti sua ipsis velabat atque offuscabat cupiditas. Nam fugacitas ipsa temporalium nativa, crebra calamitatum quibus eos Deus erudiebat incuratio, bonorum terrenorum plenior plerumque apud malos quàm apud bonos et securior copia, administratio denique tota et orbis et synagoga, contemni terrena, amari celestia hortabatur, Christum et Evangelium offerebat. Non deerat ergo Christus ante suum adventum adventans; per ipsas cupiditatum blanditias, cupiditatum excidium indicens; per temporalium ærumnas æternitatis charitatem concilians; et litteræ vel creaturæ involocro, tanquàm sapientiæ intelligibilis prælusoriâ corporatione, evangelicam prædicationem toto orbe perpetuans, et per omnes ætates propagans.

8. Et quàm consentaneum erat, ut illi ætati quæ solo timoris freno poterat circumagi et ad bonum agi, solo etiam temporalis felicitatis gustu pietas rudis præformaretur! Nam affinia et conjuncta sunt ista, amor temporalium possidendorum, et amittendorum eorundem timor. Augustinus : « *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Præceptum Domini lucidum sine velamento carnalium observationum, illuminans hominis interioris aspectum. Timor Domini castus, permanens in seculum secus.* » Timor Domini, non ille sub lege posuitis, et temporalia bona sibi subtrahi perhorrescens,

« quorum dilectione anima fornicatur; sed
 « castus, quo Ecclesia sponsum suum quanto
 « ardentius diligit, tanto diligentius cavet of-
 « fendere: et ideo non foras mittit consum-
 « mata dilectio timorem hunc, sed permanet
 « in seculum seculi. » Quàm sinitimus ergo est
 « puerili ætati timor, tam cognata ei tempora-
 « lium illecebrarum suavitas. Et id rursus de-
 « clarat Augustinus: « Cùm enim charitas le-
 « gem impleat, prudentia verò carnis commo-
 « da temporalia consecrando, spiritali charitati
 « advesetur, quomodò potest legi Dei esse
 « subjecta, id est, libenter atque obsequenter
 « implere justitiam, eique non adversari,
 « quando etiam dùm conatur, vincatur necesse
 « est, ubi invenerit majus commodum tempo-
 « rale de iniquitate se posse consequi, quàm
 « si custodiat æquitatem? Sicut enim prima
 « hominis vita est ante legem, cùm nulla ne-
 « quitia et malitia prohibetur, neque ullà ex
 « parte pravis cupiditatibus resistit, quia non
 « est qui prohibeat; sic secunda est sub lege
 « ante gratiam, quia prohibetur quidem, et
 « conatur à peccato abstinere se, sed vincitur,
 « quia nondùm justitiam propter Deum et pro-
 « pter ipsam justitiam diligit, sed eam sibi vult
 « ad conquirendum terrena servire. Itaque ubi
 « viderit ex alià parte ipsam, ex alià commo-
 « dum temporale, trahitur pondere tempora-
 « lis cupiditatis, etc. Tertia est vita sub gra-
 « tià, quando nihil temporalis commodi justit-
 « iæ præponitur, quod nisi charitate spiritali,
 « quam Dominus exemplo suo docuit et gra-
 « tià donavit, fieri non potest. » Ætati igitur
 « illi crudæ et immaturæ, temporalium tanquàm
 « puerilium blandimentorum, vel amittendorum
 « timor, vel fruendorum amor, aculeus erat ido-
 « neus, quo stimularentur ad justitiam, eique
 « quantum illa ferebat ætas, id est, pueriliter et in-
 « constanter adhærerent. Puerorum est enim
 « propria levitas et alternatio. Itaque justitiam
 « non propter seipsam, sed propter temporalia
 « commoda sectabantur; quocirca et ab illà de-
 « flebant, ubi horum major copia aliunde af-
 « fulgebat. Erat utique hæc pietatis mira imbe-
 « cillitas, sed gradus tamen modusque, illi ætati
 « accommodus, et ad ulteriora trajecturus.

9. Non erat autem è dignitate Christi, ut
 tum ad terras devolaret; ipsum enim decebat
 dedicatorem esse et principem ejus ætatis, quâ
 justitia propter seipsam, ideoque constanter
 diligitur. Quid enim Christus aliud, quàm justit-
 iæ sempiternæ in animam, in mentem, in cor,
 in totum hominem et in intimas ejus medullas

illapsio penitentiæ, et inextinguibilis conglu-
 tinatio? At temporalia adhuc sectantibus et
 eorum amore Deo famulantibus non inhabitat
 justitia, sed foris alludit, et ostendit se, afflic-
 que ad se his tanquàm crepundiis. Unde idem:
 « Propter mercedem terrenam atque carna-
 « lem Dei mandata facere conabantur, neque
 « faciebant, quia non ipsa, sed aliud diligebant,
 « Unde illa non erant opera voluntum, sed
 « onera potius invitum. Cùm verò ipsa man-
 « data diliguntur *super aurum et lapidem pre-
 « tiosum multum*, omnis præ ipsis mandatis
 « terrena vilis est merces; nec ullà ex parte
 « comparantur quæcumque alia hominis bona
 « his bonis, quibus ipse fit bonus homo. » Vi-
 des non illabi homini justitiam, non incarnari,
 quamdiu terrenâ mercede pueriliter inescatur,
 sed circumvolitare, ut ita dicam, et extrinse-
 cûs sese ostendere. Et rursus idem: « Illi
 « etiam quicumque ibi erant, sola quæ ibi Deus
 « pollicetur, terrena promissa sectantes, et
 « quid pro novo Testamento ea ipsa significant
 « ignorantes, eorum adipiscendorum amore,
 « et amittendorum timore, Dei præcepta ser-
 « vabant, imò non servabant, sed sibi servare
 « videbantur. Neque enim fides in eis per dile-
 « ctionem operabatur, sed terrena cupiditas,
 « metusque carnalis. Sic autem præcepta qui
 « facit, procul dubio invitus facit, ac per hoc
 « in animo non facit. Mavult enim omnium non
 « facere, si secundum ea quæ cupit aut metuit,
 « permittatur imponere. Ac per hoc in ipsâ vo-
 « luntate intus est reus, ubi ipse qui præcipit,
 « inaspicit Deus. » Ab his ergo longè adhuc ab-
 erat justitia, procul sapientia, et ad eos tamen
 adventabat: illis exerebat se, nondùm insere-
 bat: admovebat sibi, nondùm conglutinabat;
 præparabat, nondùm inhabitabat, nondùm in-
 carnabatur. Videbantur illi sibi servare man-
 data, nec servabant, quia pueriliter servabant,
 non viriliter; serviliter, non liberaliter. Ser-
 vabant utique quantum fluxæ et evanidæ ætati
 congruebat, non quantum ipsius justitiæ di-
 gnitati.

10. Umbratica ergo erat eorum justitia,
 nondùm veritas, unde et justitiæ ac sapientiæ
 seu Christi umbris et figuris pascebantur,
 nondùm solido corpore. Et infra: « Verum
 « hæc planè magna distantia est, quod faciunt
 « ista sub lege positi, quos littera occidit, ter-
 « renam felicitatem vel cupiditate adipiscendi,
 « vel timore amittendi, et ideo non verè fa-
 « ciunt, quoniam carnalis cupiditas quâ peo-
 « catum augetur, cupiditate aliâ non sanatur.

Non vera illi justitia, sed inchoata, et praelusio conatusque potius justitiæ, quam justitia; quamobrem et Christus illis simulatus adumbratusque exhibebatur, ac sui quasi periculum faciens, seque per umbras veri insuefaciens verò aliquando cum hominibus congregari. Convinebant hæc omnia, cum et temporalis felicitas æternæ imaginem ac sponsonem, et carnalis justitia spiritalem, et Christi figura multiplex ejusdem corporacionis veritatem præcurreret præluderetque. Ne quis autem ferat iniquiuz hunc morositatem, neu præfestinationò Christum incarnari jubeat. Primævæ enim ætatis teneritudini nisi sensim et gradatim sapientia instilletur, nisi lenocinantibus temporaliū voluptatum illecebris, umbra potius justitiæ quàm vera justitia primum inspiretur, spes futuræ perfectionis non præmaturatur, sed præfocatur. Unde ibidem: « Deinde quia « Testamentum vetus pertinet ad hominem veterem, à quo necesse est hominem incipere, « novum autem ad hominem novum, quo debet homo ex vetustate transire, Ideò in illo « sunt promissa terrena, in isto promissa celestia: quia et hoc ad Dei misericordiam « perlinuit, ne quisquam vel ipsam terrenam « qualemcumque felicitatem nisi à Domino « creatore universitatis, putet cuiquam posse « conferri. Sed si propter illam colatur Deus, « servilis est cultus, pertineus ad filios ancillæ. »

11. Necessarium est cum primis et non incuriosè pensandum hoc temperamentum, illustrando autem huic dogmati nostro accommodatissimum. Ne justitiam eorum, qui sub lege divinis obsequabantur mandatis, non alio tum quàm temporalium honorum delinimento illecti, æquo plus vel extollamus, vel deprimamus. Erat enim illa puerilis adhuc et servilis, erat infirma et vacillans, erat umbratica et personata justitia, quæ non ipsius propter se justitiæ pulchritudinem, sed illius umbras in temporali felicitate descriptas prosequabatur. Ideò ab Augustino extenuatur; imò illius justitiæ compos homo ab Augustino reus agitur, ut animo adhuc ad iniquitatem, si modò impunè liceat, propendens, et voluntatis in ima projectæ vulnera premens magis, quàm sanans. At illa tamen justitia erat initialis, rudique ætati idonea, quæ ad Deum proficere incipiens, in umbris justitiæ ipsam aliquando justitiam propter se amplecti meditabatur: reatum animi tollens, at tollere incipiens: vulnera animæ non persanans, sed sanare incipiens.

Ergo illi justitiæ id evenit quod rerum optimarum initiis. Hæc enim et perstringi ac vilipendi possunt, si in eis conquiscentes aliquis ad ulteriora excutere se et eniti pigritetur: et summopere extolli, si nixus et industria sese exorat, ut ad columnen perveniat. Nemo autem conqueri debet de cunctatione perfectioris justitiæ, quando viderit initia quædam ad eam jam surgere, et initia quidem, sed tamen ad eam servere. Quin etiam censetur jam adesse summa justitia, quando in suis initiis adest, quando concipitur, quando nascitur, quando adolescit, etsi nondum juvenescit. Itaque et Christus ante legem, et sub lege jam tum aderat, quia seminabatur, quia nascebatur, quia initia et fundamenta summæ sapientiæ jaciebantur et justitiæ, quia tantus vel tantillus aderat, quantus vel quantillus per illam ætatem et suam et nostram adesse poterat. Et in suâ enim carne cum nasci orbique illucere dignatus est, mortalitatis et mutabilitatis nostræ vices subiit, exordia et progressionem excurrit, et in infantia etsi non eminebat, erat tamen summa virtus et sapientia Patris. Ita et in humani generis infantia et pueritia jam inde à mundi exordio, sapientia et justitia à Deo nobis factus crescebat et confortabatur Christus, et quanquàm non tota sese foris explicaret, inerat tamen vel in sui processu maturitas et summus apex sapientiæ. Quanquàm enim veterem hominem Deo nascentem et repuerascentem justitiæ omnes agerent extrinsecus, et eam quasi personam à Deo tum sibi ipsam sustinerent, singuli tamen intus succrescere poterant ad maturum juventæ robur, et ad mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut nihil eis deficeret ejus gratiæ et charitatis perfectæ quam suâ nobis morte Christus accumulavit. Nam singulorum juvenia spiritalia, dummodò latitaret, aut emicaret rariùs, nihil universali vel infantie vel pueritie derogabat, quàm pulchritudo universitatis jubebat tum dispensari. Itaque extitè tunc Patriarchæ, Prophetæ, alique non pauci, quos ætatem plenitudinis Christi assecutos intusque defunctos esse nemo ambigit. Ex eo ergo quòd tunc sub lege, vel ante legem degeret genus humanum, non ex eo effici potest cuiquam defuisse interioris gratiæ Christi valida auxilia, quia poterant singuli privatim sapientiæ et justitiæ Christi juventam vegetam latenter agitare, cum patenter universi veteris hominis intercunas reptantis et tardiùs ad divina proficientis partes acutarent.

12. Sed cum ex Augustino multa et penè nimis multa hactenus pronipsimus, nihil aptius hoc uno loco : « Sicut autem unus hominis, ita humani generis, quod ad Dei providentiam pertinet recta eruditio, per quosdam articulos temporum, tanquam ætatur. profecit accessibus, ut à temporalibus ad æterna capienda, et à visibilibus ad invisibilia surgeretur. Ita se ut etiam illo tempore quo visibilia promittebantur divinitus præmia, unus tantum colendus commendaretur Deus, ne mens humana vel pro ipsis terrenis vitæ transitorie beneficiis, cuiquam nisi vero animæ creatori ac Domino subderetur. » Et paulò post : « Optimè igitur anima humana ad hanc terrenis desideriis infirma, ea ipsa quæ temporaliter exoptat bona infirma atque terrena, vitæ huic transitorie necessaria, et præ illius vitæ sempiternis beneficiis commendanda, non tamen nisi ab uno Deo expectare consuevit, ut ab illius cultu etiam in istorum desiderio non recedat, ad quem contemptu eorum et ab eis aversione perveniat. » Quo uno textu disceptata hactenus omnia continentur, quæ ad duo summa capita restringimus, à quibus reliqua apta nexaque sunt. Nempe hanc esse rerum omnium visibilibus naturam, hanc legem, hanc Dei in his condendis voluntatem, ut ab his invisibilium æternitas intellecta conspiciatur; itemque hunc esse animis in ima effusis primum emersionis et restaurationis gradum, si imis incumbant ut ad superna resurgant; si cupiditatibus ipsis suis ad finiendas cupiditates pertrahantur; si terrena quæ sola sapiunt, à Deo petere ita insuescant, ut Deo consuescant familiarius, ab eoque divina sapere atque amare tandem adducantur. Cum ergo ea sit natura rerum visibilibus à Deo instituta, ut ad invisibilia alliciat, cum nos præposterè visibilibus pulchritudine pellecti ab invisibilibus defluxissemus; quando per visibilia rursus et terrena ad intelligibilia et æterna gradatim revocari cœpi-mus, tum cœpit restitui rerum natura, tum Christus naturæ reparator orbi affulgere et aspirare cœpit. Ergo ne ea quidem prima restitutio qualiscumque nisi Christi sanguine procurata est. Rursùm cum primus sit ad Deum accessus, quanquam nondùm proximus, sed satis longinquus, accessus tamen animæ ad Deum: cum Dei antea immemor et terrenis deliciis immersa, has ipsas à Deo fundi, et ab eo petendas esse addocet et assignat, et hic quoque salutis recuperatæ

primus, vel recuperandæ progressus Christo incarnato imputandus est. Unde idem : « Benigna et paterna indulgentia hæc donet quæ non vult remanere in filiis suis jam grandisculis, iam proficientibus. Donat ergo pueris nuces, quibus servat hæreditatem. Ludentibus et de quibusdam ludicris se oblectantibus, cedit paterna pietas, ne deficiat ætatis infirmitas. » Hæc benigna indulgentia, et paterna pietas Dei, cum ad æternam salutem desitura sit demùm, Christi sanguine utique conciliatur. At et humanum genus illo gradu ad Christum aliquando suscipiendum promovebatur à Deo, et singulis quibusque plerumque prima spiritalis curationis auspicia indidem ducuntur : « Dicimus ita esse ista munera Dei, ut tamen sint infirma; et in comparatione salutaris confessionis non solum amittenda, sed ultrò etiam projicienda; carnalibus tamen hæc amantibus et nondùm capientibus promissa cœlestia, ne ab idolis et dæmonibus ita peterent, utiliter à Domino Deo esse pollicita. » Avocari ab idolis et ad Deum verum reflecti, jam diluculum erat sanitatis, quod à Christo medico irradiabatur. Et alibi eos idem exagitant qui æterna Deo, temporalia dæmonibus regenda, largiendaque assignabant : « Contra istam opinionem divina providentia vigilavit, ut ostenderet Deus ad se pertinere ista omnia et in sua potestate esse, non solum æterna quæ in futurum promisit, verum etiam temporalia quæ in terrâ dat quibus voluerit, et quando voluerit oportune, sciens cui det, cui non det, tanquam medicus medicamenta, sciens melius morbum ægroti, quam ipse ægrotus. Ut ergo Deus hoc ostenderet, distribuit tempora veteris ac novi Testamenti. In veteri Testamento promissiones sunt rerum terrenarum, in novo autem regni cœlorum. » En quàm apertè de arte et consilio medicinæ hanc veteris etiam Testamenti dispensationem profectam esse docet. Et medicamenta utique appellari debent, quibus impietas et idololatria profligabatur, aut prævertebatur. Religionis et sanctimonie hoc caput, hoc fundamentum est unum Deum profiteri, portenta spuriorum numinum execrari. Hæc via prima salutis. Non ergo cuiquam nisi per Christum pandenda. Et rursùm : « Synagoga ergo, id est, qui Deum ibi colebant, sed tamen propter terrenas res, propter ista præsentia. Sunt enim impii qui præsentium rerum bona à dæmonibus quæ-runt. » Si illos Dei propter temporalia bona

cultores cum his impiis conferas eadem mendicantibus à suis idolis, jure merito pios pronuntiabis, ut Deo vero addictos, ut impietatis gentilitiæ puros, ut divinæ providentiæ devotos, ut Deo congregari et consuescere incipientes, ut suâ hâc cum vero et æterno Deo familiaritate in verorum et æternorum bonorum gustum et amore proclivius inclinandos, atque adeo ut sempiternæ salutis jam prima limina prætergressos, non sine Christi Salvatoris idoneâ opitulatione et his initiis sufficiente. Si rursum eosdem conferas cum iis qui Deo propter æternorum, et propter ipsius Dei charitatem famulantur, atque adeo his illos ex adverso objicias, ut nunquam in horum gregem asciscendos, non immerito illorum vicem dolebis et objurgabis inertiam, quod cœptæ sanationis initia non promoveant, quod reliqua vulnera incurata dissimulent, quod sordescant adhuc nefariarum cupiditatum illuvie, quod non tam Deum quam avaritiam suam colant, id enim colitur quod diligitur; quod denique verissimæ Christi gratiæ et medicinæ totius ægritudinis expugnatrici reluctantur. Inter illos gratulantes, et hos iisdem conviciantes, videtur compugnantis quædam interesse, nec ulla tamen est, nisi in speciem et verbo tenens. Nam et auspicatis initiis gratulandum est convalescere incipientium, et iisdem vehementer condolendum atque illacrymandum, si reliqua respuatur et potissima medicina, perfectæque sanitatis spes abjiciatur. Perspicuum est et quotidianum in iis experimentum, qui vel ex morbo corporali recreari incipiunt, et mox ægrescunt deterius: vel ex morbo animæ prælusoris quibusdam poenitentis remediis relevari et revalescere aliquantulum, si postea ex incuriâ vel contumaciâ resorbentur in eandem voraginem.

CAPUT V.

Quæ hactenus de humani generis pueritiâ, legis, timoris et temporalis mercedis imbuendâ tractantur, et ita ad Christum manuducendâ, disputata sunt uno ex Augustino, reliquorum Patrum astipulatione muniuntur.

1. Quia cæteros omnes hâc in parte unus superavit Augustinus ubertate et copiâ quâdam incredibili, id in causâ fuit, ut quatuor superioribus capitibus obmutuerint reliqui Patres, et disceptandæ hujus controversiæ partes illi uni mandaverint. Nunc ne elingues, aut ab ejus sententiâ alieni videantur cæteri cuiquam, singulorum aut sanè complurium astipulatio

hic obiter audienda: nefas est enim promulgari à quoquam, nedum ab Augustino, doctrinam non à majorum auctoritate, et ab ipsis usque apostolicis fontibus haustam et ad posterum derivatam ac derivandam. Nefas est et ab instituto hujus nostri operis alienum, unius à Patrum senatu sententiam ita solam amplecti, aut solam ostentare, ut cæterorum, vel assensus contemni, vel dissensus dissimulari existimetur.

2. Porro in reliquorum Patrum assertione explanandâ, consultius visum est et brevitati accommodatis, quæ hactenus distinximus, ea permiscere, et legem, timorem, temporalis felicitatis illecebram, tanquam puerilium elementorum congeriem quamdam promiscuam, unâ pertractare. Ita enim intexta sunt permixtaque hæc omnia, ut nisi magno temporis impendio seponi non possint. Illud etiam præfandum excusandumque necessariò est, non inutiliter replicari antedicta, et penè nauseantibus quædam iterum, iterumque ingeri. Quæ enim ita à nobis refricantur sæpius, etsi in speciem protrita et obvia videri possint, reapse tamen abdita sunt, recondita sunt, profundioris egent indaginis, acumen totum ingeni et penè oculum contemplationis desiderant, ut non extrinsecus delibentur, sed in medullâ introspectantur. Itaque eò abstrusiora sunt, quò promptiora videntur et incautos fallunt, fugiuntque dñm teneri putantur. Experior et ipse, quàm faciliè elabatur, nec vel cogitando, vel scribendo comprehendi se et alligari patiantur à nobis. Unum illud est maxime in quo cardo vertitur hujus meditationis, de Christi adventu in plenitudine temporum, quòd nempe homo et quilibet sigillatim et omnis universim puerilibus ante quibusdam imbuendus sit per legem, per timorem, per terrenas blanditias rudimentis, quàm ei infundatur et incarnetur æterna et summa sapientia ac justitia Christus; et singulis autem et universis gradatim tantumdem incorporetur et inhumanetur Christus, quantum ab imo surgentes in sapientiâ et justitiâ proficiunt: tunc autem verissimè incarnetur, cum perfectioris sapientiæ et justitiæ capaces jam sunt. Hæc summa, hoc caput est, hinc religata pendent, huc collimant omnia, hoc sexcentis inculcatum jam supra est, hoc frequentius post hæc inculcabitur. An ergo recoetâ erambe nauseantibus objicitur? An temporis, an operæ, an lectorum fastidio illuditur? Non desunt alia in quæ excurramus, sed hic, hic sistere et vel fastidiosos remo-

rari jurat et consultum est. Hoc enim quô magis obivum videtur, hoc abstrusius est, hoc magis fallit. Hoc sapientiæ, hoc intelligentiæ, quantula in incarnationis incomprehensibili sacramento radiare et explicare se potest, summum lumen, summum columen est. Hoc in sanctorum Patrum de inhumanatione Verbi doctrinâ luculentissimum, hoc reconditissimum est. Hoc arcanum, ut sentio equidem, vel à limine salutare paucissimi, penitus invadere ac perlustrare vix unus aut alter potest. Itaque nescitans ego ipse et palrans mihi videor fores tentare et pulsare, penetralibus inhiare, non illabi; idè quodammodò luctor et conor irrepere, ac statim reperi mihi sentio, nec spem tamen præsecari.

3. Gratior Augustino suffragator et libentior nullus accedet quàm Ambrosius, fortassè nec copiosior. Quo etiam aptius mitigari poterit ea, quæ in Augustinum quasi asperioris hujus doctrinæ principem et primum architectum, invidia conflagraverat? Aspera enim audire non debet ea doctrina, quam Ambrosius melle dulcior fuderit; nec invidiosius imputabitur Augustino, quod illi Ambrosius, quod Ambrosio, ut postea patebit, aviæ theologiæ trames irrigavit. Ambrosius ergo epistolâ ad Irenæum sic habet: «Decursâ lectione Apostoli non perfunctiore, motus es, quia au-
«disti hodiè lectum: *Lex enim iram operatur;*
«ubi autem non est lex, nec prævaricatio. Unde
«et consulendum arbitratus es, cur lata
«sit lex, si nihil proderat, imò oberat: quæ
«operaretur iracundiam et prævaricationem
«introduceret. Equidem secundum interro-
«gationem tuam certum est, non fuisse legem
«necessariam quæ per Moysen data est. Nam
«si naturalem legem, quam Deus creator in-
«fudit singulorum pectoribus, homines servare
«potuissent, non fuerat opus eâ lege, quæ in
«tabulis scripta lapideis, implicavit atque in-
«nodavit magis humani generis infirmitatem,
«quàm elaqueavit atque absolvit.» Cùmque
«elegantèr disseruisset de eâ lege intimâ, quæ
«non scribitur, sed innascitur, nec aliquâ
«percipitur lectione, sed profuso quodam na-
«turæ fonte in singulis exprimitur:» secun-
«dum quam in extremo judicio omnes homines
«distinguentur, hæc subdit: «Solvit hanc legem
«Adam qui voluit sibi arrogare quod non ac-
«ceperat, ut esset sicut creator et conditor
«suus, etc. Ergo quia per inobedientiam præ-
«rogativa naturalis legis corrupta atque inter-
«dicta est, idè scriptum legis existimatum est

«necessarium, ut vel partem haberet, qui
«universum amiserat; et cui perierat quod
«nascendo assumpserat, discendo saltem co-
«gnosceret et custodiret. Simul qui causa de-
«jectionis ejus superbia fuit, superbia autem
«orta est ex prærogativâ innocentiae: debuit
«ea lex ferri, quæ subditum Deo et subjectum
«redderet.» Scopum legis propalare aggressus,
«et ei respondere, qui ex Apostolo argumenta-
«batur obfuisse potius, quàm profuisse; illa-
«queasse, non exolvuisse legem: duas statim
«depromit legis utilitates non mediocres, pri-
«mum ut corruptam peccato legem innatam
«renovaret, et naturam jam reparare cõpiaret:
«deinde ut frangeretur hominis superbia, et
«Deo cervix ejus mollita subiceretur. *Lata est
«ergo lex, primum ut excusationem tolleret, ne
«quis dicoret: Peccatum necevi, quia præscriptum
«non erat, quid caverem. Deinde ut omnes subditos
«faceret Deo agnitione peccati.* Ex quo planum
«est consilio medicinæ, et Christi gratiâ jam
«hominibus admovente medicas manus suas,
«jam suum Christo rorante sanguinem di-
«tatum esse legem. Auxilii enim genus est, lex et lux.
«Quâ si contingat detegi malè latentes morbos,
«et exagitari, et dùm curari incipiunt, nonnihil
«ad tempus exacerbari, id quoque arti et be-
«neficio medicinæ adscribendum est, et be-
«nevolentiae divinæ mala nostra nobis beneven-
«tentis.

4. Quid enim beneficentius, quid divinæ
«misericordiæ convenientius, quid Christi gra-
«tiæ speciosius, quàm de malefacientibus bene-
«facere, et de insanâ sanare, de exulceratione
«morbi morbum profligare, et demum, quod
«mortis ejus singulare decus est, de peccato
«damnare atque interficere peccatum? Unde
«ille consequenter: «Universorum itaque culpa
«operata est subjectionem, subjectio humili-
«tatem, humilitas obedientiam generavit. Ita-
«que quia superbia culpam contraxerat, è
«contrario culpa obedientiam generavit. Unde
«lex scripta quæ videbatur superflua, facta
«est necessaria, ut peccatum peccato solve-
«ret.» An ergo dubium esse poterit, morti
«Christi legem accepto ferendam, quæ mortem
«Christi imitabatur, imò per quam mors Christi,
«ut sibi familiare est, peccato peccatum sol-
«vebat?

At, inquit, per legem abundavit peccatum,
«ergo obfuisse, non profuisse, adeoque nec
«Christi sanguine delibuta fuisse censenda est.
«Respondet Ambrosius, non ibi hærendum in
«salebroso nimis loco, quòd per legem abunda-

rit peccatum, sed ultra pergendum cum Apostolo, *ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia*. Itaque legi non abundantia peccati, sed redundantia gratiæ imputanda est. Hæc enim redundantia gratiæ non illa tantum interpretanda est ubertas gratiæ per Christum et post Christum plenior, quanquam et ad hanc lex deduxerit: sed illa etiam confessio, illa humilitas quæ ex agnitione peccati jam non amplius latentis emergebat. Perinde enim est ac si mellinæ quæ primum summa morbi rabies tentatur et concutitur, ut aliis remediis postea expugnetur, hanc mali concussi effervescentiam imputaret aliquis, et non illam quoque mali posteriorem expugnationem. Utraque illi tribuenda est, sed hæc magis quam illa, quia hæc ejus scopus et finis est: « Sed ne rursus aliquis deterreatur et dicat, Incrementum peccati factum esse per legem, et legem non solum non profuisse, sed etiam obfuisse arbitretur, habet quo suam solari possit sollicitudinem, quia etiam per legem superabundavit peccatum, *superabundavit et gratia*. Quid sit hoc, intelligamus. Superabundavit peccatum per legem, quia *per legem agnitio peccati, et cepit mihi obesse, scire id quod per infirmitatem vitæ non possem*. Ad cavendum enim prodest præscire, sed si cavere non queam, offuit nosse. Versa ergo lex in contrarium. Tamen ipso peccati incremento, facta est mihi utilis, quia humiliatus sum. Unde et dixit David: *Bonum mihi, quod humiliatus sum*. Humiliando autem me, solvi vinculum errati superioris, quo Adam et Eva exuerant omnem propriæ seriem successionis. » Vides superabundantiam gratiæ, nempe humilitatem ex lege fluxisse, Ideoque legem non obfuisse, sed obesse visam esse, ut post prodesset. Quod apertius statim subjicit: « Crevit quidem culpa per legem: sed et culpæ auctor superbia soluta est, idque mihi profuit. Superbia enim culpam invenit, culpa autem gratiam fecit. » In illo tumore tota vis morbi fervebat. Per legem tumor superbiæ detumuit, non sine vulnere, sed huic vulneri gratulandum est et medico percutienti ut sæset, et percutiendo sananti.

5. Et ne hujus utilitatis à lege profluentis et ad Christum deducentis exortes opineris alias gentes penitus fuisse, idem Ambrosius ibidem lege naturali non penitus obliteratâ, legis etiam scriptæ famâ aliquâ omnem in orbem deductâ et disseminatâ, universo generi humano eandem à Deo docet adhibitam fuisse medici-

nam. « Ea igitur lex non scribitur, sed innascitur, etc. Quam debuimus vel futuri judicii metu servare, cujus testis conscientia nostra tacitis cogitationibus apud Deum ipsa se prodit, quibus vel redarguitur improbitas, vel defenditur innocentia. Itaque cum semper pateat Domino, tum maximè in die judicii manifestabitur, quando occulta cordis in examen venient, quæ putabantur latere. » Non latebant ergo, sed putabantur latere; Ideoque secundum ingentiam hanc legem prævaricatores erant omnes peccatores terræ; hæc lex occultius, sed aliquatenus tamen reos convincebat, et ad humilitatem, ad confessionem, ad opem superni liberatoris implorandum coarctabat. Rursus ibidem paulò infra de lege Mosaicâ non obscuris rumusculis omnem orbem pervagatâ: « Ut omnes subditos fecit, quia non solum Judæis data est, sed etiam gentes vocavit. Proselyti enim ex gentibus sociabantur. Neque verò exceptus videri potest, qui vocatus defuit. » Ita ergo omnes gentes aura Mosaicæ legis perflaverat.

6. Pueritiæ generis humani non potuisse consultius provideri, quam legis terrore tantum pædago admoto, quo sensim mansuesceret ad jugum Christi, et præceptorum ejus portionem primum aliquam subiret, eorumque corticem litteræ lamberet, atque ita demùm insuesceret convalesceretque ad ferendam ejus plenitudinem et medullam charitatis degustandam, idem tradit: « Non otiosè dixit Apostolus, quia *lex pædagogus noster fuit in Christo*. Pædagogus cujus est, maturioris, an adolescentis, aut pueri, hoc est, ætatis infirmæ? Pædagogus ergo, sicut interpretatio latina habet, doctor est pueri, qui utique imperfectæ ætati non potest perfecta adhibere præcepta, quæ sustinere non queat, etc. Sciebat duræ cervicis populum Judæorum, lapsum, humilem, perfidiæ promptiorem, etc., lubrico quodam infantie levem et immemorem præceptorum. Et Ideò legem tantum pædagogum mobili plebis ingenio, et menti adhibuit infirmæ, ipsaque legis præcepta moderatus, aliud legi voluit, aliud intelligi, ut insipiens saltem quod legeret, custodiret, et à præscripto litteræ non recederet: sapiens intelligeret divinæ mentis sententiam, quam littera non resonaret; imprudens servaret legis imperium, prudens mysterium. Ideò lex severitatem gladii habet, tantum pædagogus baculum, ut imperfectæ plebis infirmitatem pœnæ saltem denunti-

«tione deterreat, etc. Ergo sicut pueris, ita
«Judæis mandata sunt non plena præcepta,
«sed ex parte: et velut unam membri sui par-
«tem mundam servare præcepti sunt, qui
«totum corpus suum mundum servare non
«poterant.» Medicinale hoc utique et salubre
atque Salvatoris Christi gratiâ temperatum
regimen est, quo pueri, qui charitate nondum
per ætatem possunt, saltem metu agantur:
qui spiritum et mysterium legis nondum valent,
litteram et imperium servant. Et ne mollior
tibi videatur, atque ab Augustini sensu
alienior Ambrosius, audi eadem aliquantò
duriùs lucrepantem: «Idèò lex non prævaluit,
«quia carnem non mortificavit. Idèò quasi
«umbra præteriiit, idèò etiam obumbravit nos
«à sole justitiæ, coacervavit crimina, non de-
«levit, etc. Accessit vinculum, non solutio:
«caddita est peccatorum agnitio, non remissio.
«Peccavimus omnes qui poteramus excusatio-
«nem prætereundere per ignorantiam, os ob-
«structum est omnibus. Profuit tamen mihi,
«cepi confiteri quod negabam; ceppi delictum
«meum cognoscere, et injustitiam non ope-
«rire, ceppi pronuntiare adversum me injusti-
«tiam meam Domino, et tu remisisti impietates
«cordis mei.» Non legi imputanda nisi ex oc-
casione illa criminum coacervatio, sed crimi-
num agnitio, et detestatio, et confessio, et
timoris aut charitatis etiam, sed adhuc tenen-
toris et immaturæ ad Deum liberatorem con-
versio. Nondum enim sub gratiâ, sed sub lege
sunt adhuc, qui lege admoniti crimina sua
agnoscunt, exhorrent metu divini iudicii, con-
fitentur, veniam et opem orant supernam,
nonnulli etiam charitatis aurâ tepescunt, non
ita fervent adhuc, ut vitia quibus repugnant,
etiam expugnent. Hæc hominis pueritia est,
hæc stultio sub lege, nondum adulta juvenia,
nondum perfecta justitia, nondum charitas
foras mittens timorem, nondum Christus. Imò
jam Christus, sed sibi prævius, semet præ-
currrens, antelucanos præseminans quosdam
carnis suæ gratiæque radios. Quocirca nec
Moyses olim in terram promissionis Israelitas
induxit, sed Josue qui Jesu nomen præferebat,
auctoritatem præsignabat in veram et celestem
patriam perducendi. Quod argumento pos-
teris erat, non lege, sed gratiâ cælum adiri:
«Idèò nec Moyses eos induxit, nec legis hoc
«existimetur esse, sed gratiæ, » ut ait Amoro-
sius. Quod et à reliquis Patribus ferè omnibus
animadvertum est. At quamquam Moyses non
perduxerit, adduxit tamen, et adinovit proximè,

et longo profectionum proectu inmatrem
quandam utilitatem contulit, etsi salutis sum-
mam non attulit.

7. Sub Moyse, hoc est, sub lege fuerunt,
non ii tantum qui in deserto per varias strages
deleti sunt, sed et ii, imò ii maximè, qui dictis
ejus obsequentiores ad ipsa terræ promissæ,
id est, ad salutis limina perducti ab eo sunt,
et mox à Jesu in repromissam hæreditatem
inducti. Illi enim cervicosi non tam sub lege
seu sub Moyse, quàm contra legem Moysemque
erant, uti et nunc plerique non tam sub gra-
tiâ sunt, quàm adversus gratiam furiantur. At
seuque Mosaicæ dominationis et legis verè
sub lege erant, nondum sub Jesu, nondum
sub gratiâ, sed ad Jesum tamen et ad gratiam
sub legis imperio et adjutorio iter carpentes,
iter celerantes. Ergo hinc auguraberis, non
legis commoda ex his conjectanda, qui adver-
sus eam ferociebant, et insanius tumebant,
ut nec Moysis utilitas ex his qui in deserto
pœnas defectionis luerunt: sed ex his qui ex
lege admoniti et conterriti, peccata agnove-
runt, horruerunt, declinarunt, infirmitati suæ
opem supernam exorârunt. Ita ergo sit ut in
Apostoli, in Patrum monumentis, legis utilitas
nunc elevetur, nunc commendetur, citra com-
pugnantiam: quia desertoribus extialis, se-
quacibus salutifera et Christi anticiatrix
quædam fuit lex. Idem Ambrosius: «Quod
«quærebat Israel, hoc non est consecutus. Quare
«non sit consecutus, agnosce, quia se justifi-
«ficare cupiebat, quia operum suorum jactan-
«tiam requirebat, quia fidem non detulit, nec
«gratiam recognovit; et idèò electio conse-
«cuta est, quæ vocantem audivit, audientem
«suscepit.» Quo utrumque genus complexus
est; legis enim ad Christum vocantis vocem
audierunt qui ex eâ humilitati sunt, non au-
dierunt quibus aures tumor obturavit.

8. Sed ipsum nomen pædagogî, quo lex à
Paulo decoratur, quantum legi debeamus, et
quàm tetram ingrati animi notam subeant,
qui eam convellunt, apertè satis insinuat.
Unde idem Ambrosius: «Lex secundum Apo-
«stolum, pædagogus est parvulorum, donec
«ad perfectiæ fidei maturiorem quandam ve-
«niamus ætatem, etc. Ergo sanctus Propheta,
«qui adhuc in legis justificatione vivebat, vi-
«debat autem fulgorem Evangelii, quasi me-
«mor veteris disciplinæ legis, tanquàm pæ-
«dagogo utili gratiam reservabat. Considera
«aliquem excedentem ex Ephebis, in divitiis
«et honoribus constitutum, pædagogo suæ

« honorificentiam reservatam habere, cujus
 « officii informatum se esse cognosceret, ut
 « maturiorem regere possit ætatem. Monet
 « siquidem etiam ipsa lex, ut his quæ nobis
 « aliquando profuerunt, nequaquam esse de-
 « beamus ingrati. » Puerili enim disciplinæ
 tota deinceps consecutura debetur quodam-
 modò incrementorum perfectio. Pædagogus
 debemus quòd pædagogo jam non utamur :
 legi et timori debemus, quòd in eam ematu-
 ruerimus justitiæ charitatem, ut terribilimen-
 tis illis jam incitandi non simus : lacti tem-
 poralium blanditiarum debemus, quòd solido
 nunc veritatis æternæ cibo vescamur. Ergo
 « utili pædagogo gratiam reservemus. » Quæ
 utilitas non in eo tantum versata est, quòd
 superabundavit culpa, quam superabundatior
 gratia obruit et obliteravit ; sed in eo etiam
 et in eo potissimum, quòd sub pædagogi ter-
 rore ab opere peccati desueverimus, et inde
 etiam ab amore ; quòd imperio subesse didi-
 cerimus, atque ita assueverimus et mysterio ;
 quòd obedientiæ cervicem duriorum inflexe-
 rimus, ut emollitam et libentiorum charitati
 postmodum inclinaremus, in quo Christi gra-
 tiæ vestigia extant illustriora.

9. Legis etiam officia ominari possumus
 quàm salutaria humano generi fuerint, ex eo
 uno qui personam ejus videtur sustinuisse,
 Joanne Domini præcursore. Audiamus Am-
 brosius, cui eà in re Patres unanimi consen-
 sione suffragantur : « Factum est autem, ut
 « sanctus Baptista Joannes poenitentiam præ-
 « dicaret. Et ideò plerique sancto Joanni ty-
 « pam legis imponunt, eò quòd lex peccatum
 « denuntiare potuit, donare non potuit. Lex
 « enim unumquemque qui viam gentium se-
 « quebatur, revocat ab errore, restringit à
 « crimine, poenitentiam suadet, ut gratiam
 « consequatur. *Lex autem et Propheta usque
 « ad Joannem* : Joannes autem prænuntius
 « Christi. Itaque lex Ecclesiæ prænuntia, et
 « gratiæ prævia est. » Personam ergo legis ge-
 stabat, vices obibat Joannes, perinde ut lex
 Christo præcurreret, gratiam prænuntiabat ;
 peccata ostendebat, non abolebat ; oppugnari
 jubebat, non expugnabat : terrorem, non
 amorem indebat. At quis Joannem ambigat de
 hominibus bene meritum esse ? Quis hoc
 ipsum quod revocaret ab errore, quod restrin-
 geret à crimine, quod poenitentiam suaderet,
 inter beneficia Christi numerare abnuat ? Gra-
 tiæ, charitati, Christo viam complanare, ob-
 stantia repagula superbiam perfringere, quis

gratiæ munera esse dissimulet ? Erat itaque
 Joannes in hoc ipso suo munere defungendo,
 perinde ut reliqui omnes justii, Christi portio,
 erat Christi membrum et gratiæ Christi pecu-
 liare documentum. Et quando singuli eadem
 arte curantur quæ universi, cum suis in sin-
 gulis nobis Christo præcurrit Joannes, poen-
 itentiæ præco, terroris et judicii ostentator,
 nonne hæc Christi gratia sentitur esse exi-
 mia, quòd ita gratiæ præparamur ? Nec enim
 gratiæ nisi per gratiam, nec Christo nisi per
 Christum præparamur. Ergo erat in lege, erat
 in Joanne Christus, erat gratia, sibi præ-
 currens, sibi viam aperiens et explanans.
 Idem Ambrosius : « Et fortassè hoc myste-
 « rium in hac vitâ nostrâ hodièque celebratur.
 « Præcurrit enim animæ nostræ quædam vir-
 « tus Joannis, cum credere paramus in Chri-
 « stum, ut paret ad fidem animæ nostræ vias :
 « et de vitæ istius tramite tortuoso, rectas
 « semitas nostri faciat commeatus, ne anfractu
 « labamur erroris, quo omnis vallis animæ
 « nostræ virtutis fructibus possit impleri, et
 « omnis secularium altitudo meritum, Domi-
 « no se humili magis timore prosternat, celestem
 « nihil sublime esse posse, quod fragile est. »

10. Postremò tandem ne totum hæc trans-
 feram Ambrosium, audi quid referat : « Lex
 « enim ligavit sibi, ut absolveret cupiditati-
 « bus. » Et alibi : « Et ideò lex necessaria. *Per
 « legem enim peccatum agnovi. Si lex non fuisset,
 « peccatum lateret. Agnoscendo peccatum, ve-
 « niam peto. Per legem enim genera peccato-
 « rum, prævaricationis quoque crimen agnosco.
 « Curro ad poenitentiam, gratiam consequor.
 « Lex ergo auctor est boni, quæ mittit ad gra-
 « tiam. » Et rursum : « Illi qui infirmi sunt,
 « adhuc quodam lacte legis potantur, et ideò
 « per legis tramitem ducuntur ad gratiam :
 « audiunt quæ legis sunt, ut ultra legem, le-
 « gem sequendo procedant. Hic Ecclesia fun-
 « datior, non lacte imbuitur, sed cibo vesi-
 « tur. Cibus enim validior est charitas. » Num
 lac quo ad solidum cibum roboramur, alio ex
 fonte quàm ex Christo profuit ? Num lac istud
 aliud, quàm Christi sanguis est ad infantie
 blandimentum temperatus ? Num currere ad
 gratiam, etiam qui currit adhuc, nondum sub
 gratiâ sit, aliunde quàm de gratiâ est ? Et de-
 nuò : « Ideò lex data, promissa gratia, ut lex
 « peccatum ex parte rescicaret, gratia omne
 « donaret. » At peccatum vel ex parte reso-
 care, gratiæ est, Christi muneris est. Sed quia
 tantilli beneficii auctorem prædicari Christum,*

non satis est à dignitate ejus qui universam salutem confert, ideò gratia Christi non solet dici, nisi quæ justitiam et salutem imperit plenior. Itaque legem profuisse et salubre ex eà redundasse, sufficiensque ad ejus ætatis justitiam auxilium, ex Ambrosio jam indubitatum est, nec dubitari etiam potest, quin suam ex eo de his sententiam deprompserit Augustinus. Utque id extra omnem dubitationis aleam constituatur, audi eundem Ambrosium, duriora illa verba Augustino dictantem et simul emollientem : « Quid autem est quod tibi non contulit Dominus? Legem dedit, peccatum prodidit, adjunxit gratiam. Lex peccatum denuntiavit, sed in conditione lubrica penitus cohibere non potuit. Cognovi enim peccatum quod nesciebam, cognovi concupiscentiam esse peccatum; et hæc occasione, peccati æra cumolata sunt, etc. Cognitio culpæ quæ mihi profutura videbatur, hæc nocuit, ut scirem quod vitare non poteram. Peccatum enim prodidit, et per bonum denuntiationis suæ, peccati istius cumulavit invidiam. » Cujusmodi alia complura ad eandem duritiam districta habet illo capite et sequenti : et tamen vide ut hæc statim mitiget et excuset : « Sicut ergo bonum est antidotum, etiamsi imprudens, aut intemperans non bonum : sic bonum mandatum, etiamsi intemperans non bonum est; ergo bonum mandatum quod alicui mors est. » Et ibidem paulò ante : « Quid miraris igitur, si lex quibusdam morti sit, cum morti sit et Domini salutaris adventus per quem redempti sumus? Infidelis enim mortem sibi querit ex gratiâ, manet autem man- » dati gratia. » Quo nihil efficacius dici potuit. Nam uti mors Christi, ita et lex antidotum fuit, sanandæ animarum ægritudini temperatum, sed illud præ isto incomparabiliter excellentius. Antidotum mortis Christi quorundam ægritudo recruduit, quin ergo et legis?

11. Et hactenus de lege potissimum : nunc de timore delibanda sunt paucula quædam ex eodem Ambrosio, ut liqueat quantum illi consentiat Augustinus, et quantum uterque eisdem speciem horridior, et in timorem velut eruentis et atrox, reapse tamen ejus saluberrima in nos officia non dissimulet, quibus ad Christum deducamur. Ambrosius ergo : « *Lex pædagogus est*, pædagogus ad magistrum ducit; *magister noster solus est Christus*. Pædagogus timetur, magister viam salutis ostendit. Timor ergo ad charitatem perducit,

« *libertas ad fidem, fides ad charitatem, charitas acquirit adoptionem, adoptio hæreditatem*. Ergo ubi fides, ibi libertas : servus enim sub metu, liber ex fide. Ille sub litterâ, iste sub gratiâ ; ille in servitute, iste in spiritu. Ubi autem spiritus Domini, ibi libertas. Si igitur ubi fides, ibi libertas, ubi libertas, ibi gratia : ubi gratia, ibi hæreditas ; Judæus autem litterâ, non spiritu, in servitute est, qui non habet fidem, non habet spiritus libertatem. Ubi autem nulla libertas, nulla gratia ; ubi nulla gratia, nulla adoptio : ubi nulla adoptio, nulla successio. Tanquam clausis ergo tabulis, cernit hæreditatem, non possidet, auctoritatem non habet lectionis. » Non potuit timor servilis contumeliosius exagitari, et tamen non siletur laus quod ad charitatem perducit, ac proinde et ad omnem bonorum exuberantiam charitatis indivulsè coherentem. Rursus idem Ambrosius : « Initium esse sapientiæ timorem Domini, dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi seculo renuntiare? Quia sapere secularia, stultitia est, etc. Etenim vera sapientia à timore Dei incipit : nec est sapientia spiritalis sine timore Dei : ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata, standique accipit firmitatem : ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur in pectore timentis Dominum, ne labatur verbum de corde viri, ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu. » Equidem cum audio timorem esse initium sapientiæ, audire mihi videor, timorem esse quoddam præludium Christi, imò quoddam ejus initium qui sapientia est. Jam ergo sapientia Christus per timorem legis nascebatur, jam initia quædam incarnationis suæ prætentabat. Cum audio rursus et vehementer assentior, non insemnandum esse Dei verbum, nisi eorum pectoribus, quos timor jam concessit, Deoque auritos et sequaces fecit, alioquin fore ut sterileseat, vel ab infimis volucris auferatur : audire mihi videor, et consequenter assensuros omnes arbitror, non inferendam, aut incorporandam humano generi prius fuisse ipsam sapientiæ Verbi hypostasim, quam timor præisset, atque ad obsequium homines indixisset. Ita enim constat initium sapientiæ esse timorem Dei. Et ibidem rursus : « *Vivet animus*

« meū, et laudabit te, et iudicia tua adjuvabunt
 « me. Ego infirmus, ego peccator, timeo ju-
 « dicia Dei propter conscientiam delictorum.
 « Mihi terrorem afferunt, me exagitant, san-
 « ctos adjuvant. Sed tamen juvabunt etiam
 « peccatorem, licet diverso modo. Sanctus
 « adjuvabitur, dum probatur: peccator adju-
 « vabitur, dum humiliatur, dum castigatur,
 « ut peccata solvat duplicia: dum opus ejus
 « exuritur, ut ipse salvus fiat, sic tamen quasi
 « per ignem. » Ubi videtur duplicem iudiciorum
 Dei timorem discriminare, alterum iustorum,
 alterum peccatorum, ut illi recreentur, hi hu-
 miliantur, et castigentur, atque à sordibus
 suis excoquantur, utrique adjuvantur. At hu-
 miliari, castigari, excoqui, præviam quædam
 Christo venturo et gratiæ præludia sunt, et
 jam tamen præsumptæ sunt Christi ejusque
 gratiæ irrigationes. Quippe eò intuemur, eò
 tela omnia intorquemus, ut legem, ut timo-
 rem, et ad salutem conduxisse, et de Christi
 profluxisse gratiæ fontibus, et ipsi Christo
 incarnando præcurrere debuisse, et in ante-
 cursoribus suis his jam prænatum, jam præ-
 mortuum latuisse Christum, utpote agnum
 à constitutione mundi et natum et occisum,
 stabilimus. Sed jam nimis multa ex Ambrosio.

12. Hieronymus ab eadem doctrinâ nec vel
 latum unguem, quod aiunt, deflexit. Etenim
 hæc Apostoli verba exponens: *Quid igitur lex?*
propter transgressionem posita est, donec veniret
semen, cui promissum erat, ordinata per angelos
in manu mediatoris, hæc habet: « Propter trans-
 « gressiones, inquit. Post offensam enim in
 « eremo populi, post adoratum vitulum, et
 « murmur in Dominum, lex transgressionem
 « prohibitura successit. *Iusto quippe lex non*
est posita: iniquis autem et non subjectis,
 « impis et peccatoribus: et, ut altius repetam,
 « post idololatriam, cui in Ægypto fuerant
 « mancipati, ritus colendi Deum et delinquen-
 « tium poena sancita est, in manu mediatoris
 « Christi Jesu, quia omnia per ipsum facta sunt,
 « et sine ipso factum est nihil. Non solum cæ-
 « lum, terra, mare, et universa quæ cernimus,
 « sed etiam illa quæ per Moysen duro populo
 « quasi jugum legis imposita sunt. Postquam
 « ob nostram salutem de Virginis utero digna-
 « tus est nasci, Dei et hominum homo Chri-
 « stus Jesus sequester est dictus. Antequam
 « verò humanum corpus assumeret, et esset
 « apud Patrem in principio Deus Verbum, ad
 « omnes sanctos, ad quos factus est sermo
 « Dei, Enoch videlicet, Noe, Abraham, Isaac,

« et Jacob, et postea Moysen et cunctos Pro-
 « phetas, quos Scriptura commemorat, sine
 « addimento hominis, quem necdum assun-
 « pserat, mediator tantummodò nuncupatur. »
 Ubi aliquam multa non incuriosè perpenden-
 da. Primò quòd legem propter transgressionem
 positam commentatur, quasi prohibitoriam,
 non cumulataram transgressionem: ob præte-
 ritas, ut in posterum vitentur, non ob futuras
 prævaricationes, ut crescant et ingravescant.
 Nam etsi transgressionem postea increbuerint,
 non de legis aut legislatoris consilio, sed de
 hominum perversitate id profectum est, de
 quâ tamen legislator hominibus ipsis consu-
 luit. Itaque hæc interpretatio Augustinianæ et
 Ambrosianæ non repugnat. Secundò legem
 non à Mose, sed per Moysen atque etiam per
 Angelorum ministerium, à Christo datam ar-
 gumentatur Hieronymus. At à Christo quid
 nisi salutiferum, suavitate et gratiâ ejus con-
 ditum? Num à Christo daretur quod homini-
 bus impedimento esset, non adjumento? Ter-
 tiò nequedum hominem induerat Deus Chri-
 stus, et jam tamen Christus, jam mediator
 nuncupatur in sacrâ Scripturâ, in illâ antiqui
 Testamenti dispensatione moderandâ. Nimi-
 rum ut obvium promptumque vel fidelis nostræ
 thronibus est, quia carni suæ præludebat,
 hominibus congrédi prægestiebat et insuesce-
 bat, carnis suæ merita et beneficia hominibus
 prærogabat. Ergo si tanquam mediator legem
 sanciebat, non impedimenta utique, sed sub-
 sidia struebat nobis ad salutem, nec gratiæ
 suæ remoras objiciebat, sed rivulos in ante-
 cessum spargebat. Quartò ita ad Moysen, ut ad
 Enoch, ad Noe, ad Abraham, et ad Prophetas
 posteriores fiebat Verbum Dei, nempe ut his,
 ita illi, et forsitan copiosius illi, salutis non
 privatæ tantum, sed publicæ adminicula suffi-
 ciebat.

13. Et ne Hieronymum causeris à supra
 laudatâ Patrum sententiâ deviâsse, adverte
 quæ paulò post inferat: « Nunc autem propter
 « transgressionem, ut supra diximus, posita lex,
 « magis arguit eos peccatores, quibus post ro-
 « missionem in custodiam, et ut ita dicem,
 « in carcerem data est: ut quia per arbitrii
 « libertatem noluerant innocentem expectare
 « promissum, legalibus vinculis præpediti, et
 « in servitutem mandatorum redacti, custodi-
 « rentur in adventum futuræ in Christo fidei,
 « quæ fluem repromissionis afferret. Nec verò
 « æstimandum Scripturam auctorem esse pec-
 « cati, quia omnia sub peccato conclusæ di-

« eatur, cum mandatum quod ex jure præcipitur, ostendat potius argualiter peccatum, quam sit causa peccati. Quomodo et iudex non est auctor sceleris, nequam homines vincendo; sed concludit eos, et nocentes sententiae suae auctoritate pronuntiat, ut debitos poenae, indulgentiae postea, si voluerit, principalis absolvat. » An potuit quidquam in legem jactari saevius et probrosius? Carcer dicitur et vinculum servitutis, et sententia reus pronuntians, auctoritas poenae reus addicens. Et hæc tamen clam innuunt exordia gratiae latitantis. Vincula enim hæc præpediunt, ne ad idola defluas. Carcer iste custodit in adventum futuræ in Christo spei. Sententia hæc non tam poenam quam humilitatem ineunt nocentibus, quâ indulgentiam principalem promereantur. Unde postea: « *Itaque lex pædagogus noster.* » Pædagogus parvulis assignatur, « ut lascivens refrenetur aetas, et prona in vitia corda teneantur, dum tenera studiis eruditur infantia, et ad majores philosophiæ ac regendæ reipublicæ disciplinas, metu poenae coercita præparatur, etc. Itaque et Moysi lex lascivienti populo ad instar pædologi severioris apposta est, ut custodiret eos, et futuræ fidei præpararet, etc. » Perspicua legis utilitas, ut freno timoris lasciviam pueritiæ coerceat à vitiis, utque futuris præpararet fidel et charitatis augmentis. « Quod si quis post consummatum ætatis suæ tempus, quando jam hæres et liber et filius appellatur, voluerit esse sub pædago, sciat se non posse legibus parvuli vivere. » Poterat utique dum parvulus erat, sub legis et timoris freno vivere, quia illi ætati hæc sufficiebant adjumenta: at si volet quis in puerilibus rudimentis consenescere, jam non legis, non timoris, sed inertiae suæ vitio præposterus et ineultus peribit: quæ enim parvulo sufficientia, adulto aut adolescere per naturam jussu sufficientia handquaquam sunt. Ita jure laudatur lex et comes ejus timor, pueritiæ composita, cui sufficit: vituperatur, juveniæ comparata cui non sufficit. Nam ita lac, ita pædagogus pueris commendatur, viris suggillatur; quia illis competit et sufficit, his nec competit nec sufficit. Quod autem universa gens hominum de lege et de viribus suis superbientium peccavit Christum et fidem gratiamque ejus repudiando, id singuli homines peccarunt, cum de pueritiâ et de legis timorisque rudimentis adolescere ad amorem sapientiæ respuerunt.

14. Jam ibidem paulò post: « Rectè hi sub tutoribus et actoribus esse dicuntur, qui habentes spiritum timoris, nondum metuere spiritum libertatis et adoptionis accipere. » Aetas enim infantiae ad peccata formidat, pædagogum metuit, non confidit esse se liberum, licet per naturam domina sit, etc. « Parvulus iste tamdiu sub tutoribus est atque actoribus, donec legitimum perfecti viri tempus impleverit. Legitimum autem tempus, sicut Romanis legibus viginti quinque annorum spatio terminatur, ita ad humani generis perfectionem Christi reputatur adventus. Statim ut ille venerit, et omnes in virum perfectum creverimus, pædagogus à nobis tutorque discedunt. » Tutores actoresque parvulis, non ut repagula quædam salutis, sed ut necessaria pueritiæ et saluberrima præsidia circumponuntur. Et statim: « Cùm essemus parvuli, eramus sub elementis mundi hujus servientes, etc. Alii elementa mundi, legem interpretantur Moysi et eloquia Prophetarum, quod hæc quasi initia, et exordia litterarum, Dei timorem, qui sapientiæ principium est, suscipiamus. » Et infra: « Legem nobis Moysi infirma et egena elementa dicentibus, occasionem inveniunt hæretici, ut detrahant creatori, qui mundum condiderit et legem sanxerit. Quibus nos respondebimus id quod supra diximus: *Infirma his esse et egena elementa*, qui ad ea post Evangelii gratiam revertuntur. Antequam verò præfinitum tempus veniret à Patre, non tam infirma et egena elementa appellata esse, quam mundi. Denique priusquam Christi in toto orbe Evangelium coruscaret, habuerunt suum fulgorem præcepta legalia: postquam verò majus evangelicæ gratiæ lumen effulsit, et sol justitiæ toti mundo se prodidit, stellarum lumen absconditum est, et earum radii caligaverunt. Ita ut Apostolus in alio loco diceret: *Nam nec glorificatum est, quod glorificatum fuit in hac parte, propter excellentem gloriam.* Quod aliis verbis nunc loquitur, ut dicat: *Lex Moysi quæ ante Evangelium dives et opulenta, et clara fuit, post adventum Christi, ad comparationem ejus, quasi infirma et egena, imminuta atque destructa est ab eo qui major fuit Salomone et templo, et Jonâ.* Quod enim scriptum est: *Illum oportet crescere, me autem minui*, non tam ex Joannis, quam ex legis personâ dictum puto, quia semper cedunt minora majoribus, et perfecta initia præponuntur. » Ubi advertis quorsum atti-

neant illa omnia, vel ab Apostolo, vel ab aliis postea in legis extenuationem ventilata. Nimirum ibi Evangelio præhaberi à quibusdam cœpit lex, vel post Evangelium pertinaciter retineri, tum præ istius splendore et majestate illius obscuritas patefacta est. Prius enim legis tanquam stellarum lex splendebat; sed ea utique non potuit non hebescere atque evanescere, ubi primum sol evangelicus illuxit. Infirma ergo et egena elementa contemptim appellantur legis præcepta, sed post exortum Christi. Nam prius « opulenta et clara et dives « erat lex Moisi » : cessitque lex gratiæ et Evangelio, non ut hostile quid et impediens, sed ut initium perfecto, ut minus majori, ut bonum meliori, ut lucidum lucidiori, ut timor charitati.

15. Sed ne tergiversetur aliquis, et hos commentarios non tam suis quam alienis et maximè Origenis sententiis suffarcinasse Hieronymum causetur, ejusdem epistolam ad Alagiasiam excutiamus, ubi hunc eundem Pauli de lege locum versat in hunc modum et in eundem sensum : « Quomodo medicina non « est causa mortis, si ostendat venena morti- « fera, licet his mali homines abutantur ad « mortem, et vel se interficiant, vel insidien- « tur inimicis, sic lex data est, ut peccatorum « venena monstret; et hominem libertate suâ « abutentem, qui prius ferebatur improvidus « et per præcepta ferebatur, frenos legis re- « tineat, et compositis doceat incedere gressi- « bus : ita ut serviamus in novitate spiritûs et « non in vetustate liberæ; id est, vivamus sub « præcepto, qui prius in modum brutorum « animalium dicebamus : *Manducemus et bibe- « mus, crus enim moriemur*. Quod si subin- « trante lege, quæ docet quid facere, et pro- « hibet quid non facere debeamus, vitio no- « stro et incontinentiâ feramur contra scita « legalia, videtur lex causa esse peccati, quæ « dùm prohibet concupiscentiam, quodam- « modò eam inflammare cognoscitur. Secula- « ris apud Græcos sententia est: Quidquid « licet, minus desideratur. Ergo è contrario, « quidquid non licet, fomentum accipit desi- « derii. Unde et Tullius de parricidarum sup- « pliciis apud Athenienses Solonem scripsisse « negat, ne non tam prohibere, quam com- « monere videretur. Igitur lex apud contem- « ptiores et legum præcepta calcantes, videtur « esse occasio delictorum, dùm prohibendo « quod non vult fieri, ligat eos vinculis man- « datorum, qui prius absque lege peccantes,

« non tenebantur criminibus. » Impotentius in omne nefas debacchatam esse, lege acceptâ, concupiscentiam, in vetita æstuantiores, agnoscit, et tamen legem ait esse medicinam, ait datam, ut præcipites per abrupta freno retineret, ut serviremus Deo in novitate spiri- tûs. Et tamen eodem prævaricationis reatu constrictum fuisse extra Israelitas omne ho- minum genus, ex legis insitiæ transgressionem, ut legem Mosaicam nemo in invidiam vocare possit, quin et legi naturæ contumeliosus sit, paulò post ita docet : « Ista hominum est qui « hanc legem nesciat. Unde omnis mundus sub « peccato, et conversi homines prævaricatores « sunt legis, » etc. Itaque eadem ubique terra- rum divina medicina humano generi propina- batur, sed apertius apud Israelitas, ut homines lege irretiti, et prævaricationum laqueis im- plicati, liberatorem votis accerserent, et ac- celerarent. Ut ergo legi insitiæ aliquantulum debet unusquisque, si respiscat à vitis, quæ illa exprobat jugiter et compungit : ita legi Mo- saicæ debebatur manifestis humilitas confi- tentium et ad liberatoris gratiam confugien- tium. Unde ibidem paulò post : « Cùmque vi- « deretur extrema desperatio, imò aperta con- « fessio, omnem hominem diaboli laqueis ir- « retiri, conversus in se Apostolus, imò homo « in cuius personâ Apostolus loquitur, agit « gratias Salvatori quòd redemptus sit san- « guine ejus, » etc. Et in epistolâ ad Geron- tiam de Monogamiâ, ut famuletur lex Evan- gelio, et ejus veluti tirocinium aut rudimen- tum sit necessarium, ita perhibet : « Hæc « dicimus non separantes legem et Evange- « lium, ut Marcion calumniatur, sed unum et « eundem suscipientes Deum, qui pro varietate « temporum atque causarum, principium et « finis, serit, ut metat; plantat, ut habeat « quod succidat; jacet fundamentum, ut ædi- « ficationi, consummato seculo, culmen im- « ponat. » Denique timoris utilitatem venturæ charitati pectora nostra adornantem, declarat in epistolâ ad Damasum : « *Quanti mercenarii « in domo Patris mei abundant panibus! ego au- « tem hic fame pereor*. Mercenarios secundum « alium intellectum eos advertimus ex Judæis, « qui ob præsentia tantum bona, legis præce- « pta custodiunt. Hi justi sunt, et misericor- « des, non ob ipsam justitiam, et ob ipsum « misericordiæ bonum, sed ut à Deo terrenæ « felicitatis et longæ vitæ præmium conse- « quantur. Qui autem ista desiderat, meritò « compellitur ad obsequium præceptorum, ne

eorum prævaricatione quæ jussa sunt, ca-
reat concupitis. Porro ubi metus est, non est
dilectio. Perfecta quippe dilectio foris mittit
timorem. Nam qui diligit, non idè imperata
custodit, quia aut timore poenarum, aut
præmissi aviditate compellitur, sed quia hoc
ipsum quod à Deo jubetur, est optimum. »
Non dissimulat quàm immaniter dissideat
amor justitiæ à timore poenæ, seu à temporalis
boni cupidine : sed eos tamen qui vel timore
amittendi, vel spe comparandi temporalis boni
Deo obsequuntur, meliore loco esse approbat,
quàm qui exleges et abruptis obicibus in
omne facinus evagantur. Itaque gradatim de-
sertores primùm sicut servi, aut mercenarii,
et ita filiorum dignitati præparentur, id est,
Christo suscipiendo.

16. Hilarius parcius fuit in eâ sententiâ ex-
promendâ, non tamen omninò obmutuit.
« Juvenis insolens per observantiam legis, et
« finem legis qui Christus est, nesciens, et
« justificatum se in operibus existimans, et
« non intelligens venisse eum ad oves perditas
« domûs Israel, et impossibile esse legi per fi-
« dem justificationis servare credentes, » etc.
Et alibi : « Movet Scribas remissum ab homine
« peccatum, hominem enim tantùm in Jesu
« Christo contuebantur : et remissum ab eo,
« quod lex laxare non poterat. Fides enim sola
« justificat. » Et infra : « Legis deinde difficul-
« tatibus laborantes et peccatis seculi oneratos
« ad se advocat, dempturumque se laborem
« onusque promittit Christus, » etc. An potest
legis inutilitas apertius denudari ? Nec tamen
aliud hic sonat, quàm non potuisse perfectionem
justitiæ Christum obtingere, quamdiù lex
rerum potiebatur, sed nec potuisse obtingere,
nisi priùs rerum lex potiretur. Ut enim nisi
prænuntius anteiret Joannes, Christum non
venturum Scripturæ præmonuerant ; ita nisi
præcurrens lex, timorque, et sapientiæ ac
justitiæ viam stravisset, non potuisse Chris-
tum representari, et Scripturæ et ipsa natura
medicinæ dictabat. Unde Hilarius ibidem :
« Sed præbetur in his, quæ à Joanne gesta
« sunt intelligentia amplior, et cum facti effi-
« cientiâ, gratia in eo expressa sentitur : ut
« Propheta ipse ipso quoque conditionis suæ
« genere prophetaret ; quia in eo forma legis
« elata est. Christum enim lex annuntiavit, et
« remissionem peccatorum prædicavit, et re-
« gnum celorum spopondit, et Joannes totum
« hoc opus legis explevit. Igitur cessante jam
« lege, quæ peccatis plebis inclusa et populi

« vincula vitia, ne Christus posset intelligi,
« vinculis et carcere continebatur. Ergo ad
« Evangelia contuenda lex mittit, ut infideli-
« tas fidem dictorum contempletur in factis :
« et quod intra eam peccatorum fraude sit
« vinculum, per intelligentiam libertatis evan-
« gelicæ absolvatur. »

17. Cyprianus in præfatione libri ad Quir-
timum adversùs Judæos : « Complexus sum verò
« duos libellos, unum quo ostendere nixi su-
« mus Judæos secundùm quæ fuerant ante
« prædicta, à Deo recessisse, et indulgentiam
« Domini, quæ sibi et pridem data, et in po-
« sterum promissa fuerat, perdidisse. » Ubi in-
dulgentiâ et promissam olim Israëlitis osten-
dit, nempe copiosius, et jam tamen datam,
mediocriter videlicet. At Tertullianus libro de
Virginibus velandis paulò post initium : « Ni-
« hil sine ætate est, omnia tempus expectant.
« Denique Ecclesiastes : *Tempus*, inquit, *omni*
« *rei*. Aspice ipsam creaturam paulatim ad
« fructum promoveri. Granum est primò, et
« de grano frutex oritur, et de frutice arbu-
« scula enititur. Deinde rami et frondes inva-
« desunt, et totum arboris nomen expandi-
« tur, inde germinis tumor, et flos de germine
« solvitur, et de flore fructus aperitur. Is quo-
« que rudis aliquandiù et informis, paulatim
« ætatem suam dirigens, eruditur in mansue-
« tudinem saporis. Sic et justitia, nam idem
« Deus justitiæ et creaturæ, primò fuit in ru-
« dimentis, natura Deum metuens ; dehinc
« per legem et Prophetas promovit in infan-
« tiam ; dehinc per Evangelium efferebat in
« juventutem : nunc per Paracletum compo-
« nitur in maturitatem. » Insula hæc clausula,
et de posteriori hominis errore et Paracleti fa-
bula frutescens ; cæterùm hanc et præceces,
reliqua erunt longè elegantissima, et ad Au-
gustini mentem atque ad hujus doctrinæ illu-
strationem appositissima. Extra æternum enim
et incommutabile, rerum omnium vices sunt
et tempora profectuum, incommutabilitatem
et æternitatem auctoris Dei æmulantia et se-
quentia, nec penitus assequentia. Id in rerum
naturâ totâ spectatur, inde et de gratiâ con-
jectura exprimitur : idem enim naturæ gratiæ-
que auctor est, ars eadem omnium opifex, et
ad justitiæ intelligibilis imaginem totius crea-
turæ corporeæ tanquàm simulacri fabricator
et fictor. Ergo ut natura, sic et justitia primò
fuit in rudimentis, id est, ante legem, ubi
contra ignorantiam luctabatur ; deinde per
legem progressa est in pueritiâ quamdam,

jam bellaturientem adversus vitia, nequedum victricem: postea per Evangelium efferebunt in juventutem bellacem et victricem: postremo denique profligatâ mortalitate, ita enim stertentis Tertulliani insomnia castiganda sunt, componetur in maturitatem, seu in pacem. Cæterùm hæ sunt ætates justitiæ, hæ sunt ætates et incrementa Christi. Non deerat ante legem, vel sub lege Christus, aderat Christus, aderat justitia, sed in rudimento infantitiæ, sed in progressu pueritiæ, necdum in fervore juventutis. Cùm ergo lex esset justitiæ jam profectus quidam et ad ulteriora conatus, erat utique salutis statio quædam opportuna, non infida, non adversa. Idem rursus in Scorpilaco, cùm lapsus primi parentis narrasset, « Dominus sustentato fervore delicti, donec tempore medicina temperatur, paulatim remedia composuit: omnes fidei disciplinas et ipsas æmulas vitio, verbum mortis verbo vitæ rescindentes, auditum transgressionis et audita fidei limantes: ita et cùm mori præcepit medicus ille, veterum mortis excludit. » Ubi claret ex quo primum homo ex peccati ægritudine decubuit, jacuitque, nunquàm cessasse divinam medicinam, sed tempore condiendam temperandamque paulatim fuisse, et illud ipsum quod statim cœlitus detonuit, mortis edictum, non tam de justitiæ consistorio, quàm de medicinæ officinâ manasse, ut mors in mortis et peccati medelam aliquando verteretur. Et alibi: « Nam etsi putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi verò cœlestes: benè quòd cœlum nullius alterius usque adhuc Dei apparet, nisi cujus et terra. Benè quòd creator vel minora promisit, ut facilius illi et de majoribus credam, quàm qui nunquàm de minoribus prius fidem liberalitatis suæ struxit. » Ubi patet terrenas olim promissiones non eum in finem collimasse, ut cupiditas aleretur, sed ut parvuli facibus immersi ad Deum se quomodocumque surrigerent, terrena ab eo expectarent, assuescerent Deo credere, Deo fidere, et paulatim emergentes, aliquando etiam æterna sperare auderent. Et alibi rursum: « Ecce autem et testimonium perhibet legi, et causa delicti eam excusat. Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit. Erubescet, Marcion: absit. Abominatur Apostolus criminacionem legis. Sed ego delictum non scio, nisi per legem. O summum ex hoc præconium legis, per quam liquit peccatum latere? Non ergo lex seduxit, sed peccatum

per præceptum occasionem. Quid Deo imputas legis, quod legi ejus Apostolus imputare non audeat? Atquin et accumulatur, lex sancta, et præceptum ejus justum et bonum. » Præconium hinc legis elicit, quòd per eam eliquescat delictum et nudetur vulnus, quod prius latitans et incuratum computrescebat. Denique de freno legis seu de timore quid sentiat Tertullianus, planum satis ipse facit, cùm timorem appellat, *fundamentum salutis*: et salubri timore percitus, necdum fide imbutus, ait timore fieri *candidatos Dei*. Ita et Judæus sub lege status erat per timorem, Dei jam et Christi candidatus.

18. Hactenus retrò supra Augustini ætatem vestigia fleximus, ut hujus doctrinæ tramitem exploraremus; nunc ad suppres vel minores obiter excurramus, ne duriusculos ex ejus lectione evasisse quis suspicetur. Paulinus Nolanus episcopus ad Severum: « Dispositis in ordinem suum seculis ab Adam usque ad Moysen, mortis potestas licentiâ bacchante regnaverat; et de lege intellecto, nec evitato peccato, creverat hoc regnum, etc. » En ut per legem intellecto, nec evitato peccato, crescebat regnum mortis. Quid immitius? Sed ausculta, quæso, ut id alibi delinias epistola ad Amandum: « Ipse Dominus fecit nos, qui etiam refecti, jam ab initio per omnia quæ operatus est, et locutus in sanctis suis, salutis nostræ, id est, reparationis humanæ sacramenta molitus. Nam justum Abelem illicò reparavit sancta generatio in Seth, qui ore consimili formatum ad imaginem Dei retulit Patrem. Inde per cæteros à primo fonte decurrens permanavit vena justitiæ: et quamvis interveniente diluvio, in uno quidem, attamen justo universalitatis peremptæ seminarium stetit, jam tunc operante mysterio unici redemptoris: ut per unum reconciliatio proveniret, quia per multos offensæ venisset. Sed iterum generis humani processu, relabente justitiâ, et crescentibus simul gentibus atque criminibus, ne rursum iniquitas hominum, generis mereretur interitum, rursùm electus qui Pater fidei vocaretur, à quo et promissio regni et regis æterni semel emergeret. Quod multiplicatum fide gentium Christus implevit, qui Patriarchis visus, per legem præformatus, per Prophetas prælocutus, et ipse adfuit, ut adimpleret legem et Prophetas: et quam lex operibus non valuerat conferre medicinam, gratia daret. Jam enim corpus

« omne, id est, universum genus hominum » ita pervaserat peccatum, ut neque malagma « debilibus et sauciis, nec ligatura prodesset, » etc. » Nec hic recantat quæ prius asseruerat; lege enim et operibus non potuisse conferri medicinam disertè affirmat. Et tamen ait Dominum jam inde ab initio refecisse quæ fecerat, et salutis nostræ sacramenta molitum per Sethum, Noe, Moysen, Prophetas. Ait veniam aliquam justitiæ à primo fonte decurrentem permanasse, nec abruptam omnino esse unquam, aut exaruisse. Ait per egregios istos fidei et justitiæ apices, non ipsis privatim, sed humano generi Deum consuluisse. Ait per hæc omnia ubique visum, ubique operatum, ubique præformatum fuisse Christum, quem ne cogitare quidem possis, nisi gratiæ delibutum, gratiæ diffuentem. Ait legem et prisca illa omnia sacramenta instar habuisse malagmatis et ligaturæ, quibus nimirum sanitas præludi posset et initiari, non perfici. Nec nos aliud molimur, quàm ut totum illum ante legem et sub lego statum, salutiferum et medicinale humano generi probemus, nec impedimentis, sed adiumentis Christi gratiæ aliquibus saltem instructum, prima videlicet salutis fundamenta jacentibus.

19. Prosper ipsa Augustini penè verba exscribit : « *Mirabilia testimonia tua*, etc. Multa « mirabilia sunt testimonia legis ipsius, quorum « utilitas et justitia altissimè latet, cum quaeritur quare data sit lex quæ vivificare non potest, et ex quâ non justificaretur omnis caro « coram Deo. Merito ergo hanc altitudinem « scrutatus est, qui intellexit per legis difficultates id egisse misericordiam Dei, ut « qui legem implere non poterant, converterentur ad gratiam, et divinâ ope apprehenderent, quod propriis viribus assequi non « valebant. » Subtexit et multa deinceps, contexta ex Augustini verbis suo supra loco in hunc Psalmum relatis. Et alio loco : « *Notas fecit vias suas Moysi*, etc. Magnum mirandum « que mysterium est, idcò datam legem ut « crescente peccato humiliarentur superbi, « humiliati confisterentur, confessi sanarentur. Istæ sunt viæ occultæ, quas notas fecit « Moysi per quem legem dedit, » etc. Tempero calamum, ne plura ex eodem istiusmodi deerpantur; Imbecillitatem legis non celat, sed tamen ex misericordiâ Dei indulgiam esse non abnuat, et humilitatem, confessionem, timorem hominibus sub lege degentibus ut ad gratiam conspirarent, contulisse : ea porro

eius salutem non totam redintegrant, utcumque tamen resarciunt, relevantque. Etenim idem ipse rursus : « *Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazion*. Id agit gratia ut « mandata Dei dilectione impleantur, quæ implei timore non poterant. » Illic ergo tota ferè vergit de legis difficultatibus exposulatio, quòd merum timorem inspiret, quo non impletur lex per charitatem implenda. At timore impleri legem ab incipientibus, satis est, abundè est : timore pueros abstinere à delictis, et intra officii lineas coarctari, hic pueritiæ modus, hoc decus, hæc salus est. Impletur ergo lex timore, sed à pueris, sed ab incipientibus : non impletur, sed à viris, sed à perfectis, his enim amor conciliandus est. Audi eundem Prosperum : « Legimus principium esse sapientiæ timorem Domini. Et legimus donum Dei hanc esse virtutem. Timor Domini, inquit, super omnia se superposuit. Beatus homo cui donatum est habere timorem Domini. Cum ergo timor Dei principium sit sapientiæ, quæ virtus haberi potest sine sapientiâ, cujus ex timore principium est? Beatus Petrus apostolus, gratia vobis, inquit, et pax adimpleatur in recognitione Domini nostri Jesu Christi, qui nunc omnia nobis « divinâ virtute suâ, quæ ad vitam et pietatem « pertinent donavit. » Vides quanti faciat timorem, ut donum Dei, ut Christi beneficium, ut initium sapientiæ, ut fundamentum omnium virtutum esse illum affirmet? An ergo timore lex nullatenus implebatur? implebatur enīnverò, sed ut ab incipientibus, non ut à perfectis, ut à Christi gustum, id est, initium sapientiæ jam præsummentibus, non ut à Christum totum et totam complexis sapientiam. Hædem ferè testimoniis Scripturæ timorem esse donum Dei et gratiæ Christi beneficium probat auctor librorum de vocatione gentium, inter opera Prosperi. Quibus intextus est etiam Julianus Pomerius, ut quem operæ pretium est audire de timore disputantem in hæc verba : « Si ille quem timor in bono pudicitiae tenet, « atque is cui facultatem morchandi negat occasio, vivo pudicè consuescant, in virtutem « plerumque de necessitate proficiunt : et paulatim ipsius pudicitiae delectatione crescente, « pudici veraciter fiunt, et ita proficiunt, ut « jam non sermone, sed virtute sordes impudicitiae detestantes, non timore poenæ carnalibus incentivis obsistant, quæ est incipientium proprium, sed execratione peccati « refrenent inquietos carnis affectus, quod

« est existitatis consummatæ fastidium. » Audio quàm molliter gradus struatur à timore poenæ ad amorem justitiæ; audis illum esse incipientium proprium, hunc consummatorum. An ergo Christus aliunde salutem nostram auspicari debuit, quàm ab initio, id est, à timore, ut ad fastigium perduceret, id est, ad amorem? struenda et expolienda paulatim fuit nostra perfectio, ut ejus primùm lineamenta quædam rudia per timorem describerentur, postea manus ultima per amorem adjiceretur ab eodem Christo, qui heri et hodiè, qui alpha et omega, qui primus et novissimus, qui principium et finis est. Et infra Idem Pomærius cùm multiplicem timoris utilitatem executus esset prolixius, et ita Christianos ab omni scelere deterruisse, subdit: « Sed nos jam si videtur ab his terribilibus malis, quæ fidelium mentes salubri terrore concutunt, atque ab omnibus vitiosis delectationibus abducunt, et quæ amatores voluptatum suarum tunc suæ damnationis experimento probabunt, quando jam quod est omni infelicitate miserius, se emendare non poterunt: ab his, inquam, terrificis et tristibus malis, ascendamus ad illa sublimia, quibus proficientium mentes in spem promerendæ beatitudinis assurgunt, abjuratisque terrenis cælestia concupiscunt. Et quoniam proficere cupientes, à salubri timore incipiunt, et ad charitatem proficiendo perveniunt, nos quoque, » etc. Quis mentis compos, quis fidei orthodoxæ concors, fideles *salubri terrore concussos, à salubri timore incipientes, atque ab omnibus vitiosis delectationibus sese abducentes*, needùm charitate succensus, sed ad illam proficientes, id est, sub lege adhuc positos, abneget jam Christi gratiæ rores antelucanos præbère? Quis illos non docteri Christi adventu, non orbari incarnationis fructu, quantus incipientibus sufficit, non constiteatur? Quod autem Idem scriptor habet: « Non omnis timor haberi debet in vitio, sed ille tantum de quo scriptum est, quia timor poenæ nam habet: cæterum timor iste, de quo dicitur: *Timor Domini expellit peccatum, et timor Domini sanctus permanens in seculum seculi*, non est inter vitia numerandus, sed potius intelligendus est vitii inimicus. » Hoc, inquam, clementius accipiendum est, ne superiori ejus sententiæ obstrepat. Timor enim neuter inter vitia reputandus est, uterque inter Dei dona recensendus, sed ille servilis et amoris expertus, cò vitiosus videri

potest, quod quibus inhæret, vitiosi adhuc illi sunt, nequecùm à vitis omnibus flammâ charitatis excocti et expiati. Unde et hic timor ejiciendus est tandem, ut locum cedat charitati perfectæ: ejiciendus autem non esset nisi vitiosus quodammodò, id est, imperfectus esset. Sed qui incipientibus honestus est, proficientibus vitiosus est: qui pueris decorus est, adultiores dedecet. Timor ergo ille instar lactis, pueris laudi datur, adultis vitio vertitur. Agebat hic autem Pomærius de adultis, ut puta de hominibus sapientiæ numeros omnes assecutis, à quibus an affectus omnes extirpandi radicibus, an moderandi tantùm essent, id controvertebatur. Planum est autem ab istiusmodi exulare penitus debere timorem illum servorum et puerorum peculiarem, vitioque illis vertendum, inserendum autem timorem alium charitati consanguineum et longè laudabillorem.

20. Eandem terit viam Fulgentius: « In hoc mediatore Dei et hominum et humanæ naturæ status reparatus est, et implendæ legis est consummatus effectus: quia nec sibi sufficere ad virtutem ullatenus potuit naturalis infirmitas, quæ utique ex quo omnes dies defecerunt, et in irâ Dei defecimus, lumine simul et virtute privata, in tantum natura cæca sine lege peccat, ut peccare se nesciat, propter quod dicitur, *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupiscea*. Legalis quoque auditus non solum neminem de potestate tenebrarum eripuit, quin etiam de peccatoribus cumulum prævaricationibus adiecit. Sine gratiâ quippe fidei, gravius lex agnita, quàm ignota contemnat. » De integrâ hic agitur sanitate et perfectâ justitiâ, quæ nec ante legem, nec sub lege versanti cuiquam contingit, ut perperam garriebant Pelagiani, gratiæ Christi gloriam hanc et palmam extorquentes. Nam justitiæ et sanitatis umbratilia quædam atque prælusoria initia et ante legem, et sub lege versanti humano generi, et singulis hominibus non desunt, dùm supernæ sollicitudinis et stimulata conscientia de suis tenebris erubescit, de legis inscitia angitur, vel legi agnitæ etsi nondùm amorem, jam tamen timorem et obsequium qualecumque vovet. Et hæc Christi gratiæ medicinalis prima sunt testamenta: unde idem Fulgentius: « Medicus itaque noster peritus et bonus, gratis ad vitam reducturus mortuos ac sanitati reddiurus ægros, ipse languentium salus et resurrectio mortuorum, in eo vivi-

«ficandis ac sanandis hominibus insuperabili
«bonitate consultit, in quo medicinam se
«nobis idem medicus fecit. Sed ut ordinem
«sue curationis sapientia Dei sapienter ex-
«pleret, prius præceptum dedit per legem ju-
«stitiæ, quo suam infirmitatem ægrotus agno-
«sceret, daturus effectum per gratiam, quo
«infirmus sue infirmitatis salubriter conscius,
«non jam confidens in virtute sua tumesceret,
«sed ipsum fontem vitæ salutisque cognos-
«cens, ab ipso sibi vitæ salutisque beneficium
«postularet: nec suam jactans superbo corde
«justitiam, sic se putaret alienum à morbo,
«tanquam non egeret curationis auxilio, etc.
«Sed vulnera sua contriti cordis humilitate
«respicens, veraciter exclamaret: *Sana ani-
«mam, quia peccavi tibi*, etc.» Totus igitur
legis apparatus à medico Christo, jam à primis
orbis cunabulis, morbum nostrum curante
præstruebatur, et initia salutis jam præfun-
dante, cum legem daret, cum salubrem im-
primeret formidinem, cum propriarum virium
retunderet jactantiam, cum tumorem sanaret,
cum ad humilitatem et superioris auxilii peti-
tionem coaretaret: quomodo si quis negotii salutis
fundamenta esse, aut si quis ab alio quam à
Christo reparationis nostræ uno architecto
poni potuisse affirmet, in meridianâ luce
persus cæcutit. Et rursum infra idem Ful-
gentius: «Hæc igitur inter litteram jubentem
«et spiritum vivificantem, id est, inter legem
«gratiamque distantia est, quia lex convenit,
«gratia convertit hominis voluntatem, ut bo-
«num velimus. Illa clamat, hæc donat: Illic
«voluntati hominis incutit justitiæ divina ter-
«rorem, hic infundit misericordia charitatem.
«Per illam accepit voluntas spiritum servitu-
«tis in timore, per istam accepit spiritum
«adoptionis filiorum, etc.» Ubi vides legem
non crepare tantum forinsecus, aut intentare
flagella, sed intus in animum infundere ti-
morem illum bonam, utilem, saluberrimum,
donum Dei. Quippe per legem, accepit volun-
tas spiritum servitutis in timore, ut per spi-
ritum timoris Domini provehatur ad spiritum
sapientiæ et adoptionis filiorum.

31. Gregorius Magnus in hanc sententiam
pulcherrimè detorquet ista verba Job: *Auferat
à me virgam suam, et pavor ejus non me terreat.
Loquar et non timebo eum, neque enim possum
metuens respondere*. In quâ ita philosophatur
alludens ad notissimam Scripturæ historiam:
«Auctor quippe humani generis Deus quasi
«mortuum puerum dicit, cum extinctos nos

«iniquitatis aculeo miseratus aspexit. Et quia
«per Moysen, terrorem legis protulit, quam
«per puerum virgam misit. Sed puer cum ha-
«cui mortuum suscitare non valuit, quia
«Paulo attestante: *Nihil ad perfectum adduxit
«lex*; ipse autem per semetipsum veniens, et
«super cadaver se humiliter sternens, etc.
«Super mortuum septies oscitat, quia per
«apertionem divini muneris, gratiæ septilor-
«mis spiritum, in peccati morte jacentibus as-
«pirat. Moxque vivens exigitur, quia is quem
«terroris virga suscitare non potuit, per amo-
«ris spiritum puer ad vitam rediit.» Et paucis
interpositis: «Respondere homo tot beneficiis
«debet, sed tamen respondere metuens non
«valet, quia humani generis conditorem qui
«adhuc humiliter formidat, proculdubio non
«amat. Nam tunc solum Deo vera obsequia red-
«dimus, cum eum propter amoris fiduciam non
«timemus; cum nos ad bona opera affectus,
«non metus dirigit; cum malum nostræ menti
«jam non placet, etiamsi liceat. Nam qui à
«perversitatis opere ex timore restringitur,
«perversa libenter ageret, si liceret. Nequa-
«quam ergo veraciter rectus est, qui adhuc à
«perversitatis desiderio liber non est.» Quan-
«diu igitur solo timore avocamur à peccando,
«servilis est hæc justitia, per servos concilianda,
«non per Filium, cujus est manumittere, ex
«libertatem aspirare: perfunctoria est hæc ju-
«stitia, nondum verissima, nondum inhabitans,
«et in animæ venas infusa, nondum interiori-
«bus desideriis infusa, idcirco nequedum re-
«dolens æternam sapientiam et justitiæ Verbi
«hypostaticè humanitati copulatam, sed adhuc
«foris et umbratilius consulentem, et circùm
«alludentem magis quam inhospitantem. Cum
«enim Verbi divinitas incarnata est, non opera,
«sed desideria etiam peccati exsufflavit; non
«umbraticam, sed intimam et sincerissimam
«inspiravit justitiæ; et quia in dies pergit in
«singulis carnis concupiscentias et desideria
«peccandi residua profligare, in singulis etiam
«quotidiè pergit incarnari, in singulis parturi-
«tur et formatur Christus. Illud enim docu-
«mentum, illud imitamentum, illud beneficium
«est justitiæ et sapientiæ hypostaticæ in viscera
«humanitatis personaliter infusæ, quod jam
«non timore foris obsidet, sed amore intus in-
«sidet et inhæret justitiæ. Sed ordinis lex et
«verum modus jubet, ut alludat ante justitiæ
«quam combibatur: obsident atque invadat
«et insideat: et terrore prius colibeat, ex-
«scindatque peccatorum sentes, quam regiam

amoris solum inferat. Unde idem hæc verba elucidans : *Simplex, et rectus, et timens Deum, et recedens à malo*, hæc tradit : « Bonè autem dicitur : *Timens Deum et recedens à malo* : Quia sancta electorum Ecclesia simplicitatis suæ et rectitudinis vias timore inchoat, sed charitate consummat : cui tunc est funditus à malo recedere, cum ex amore Dei cœperit jam nolle peccare. Cum verò adhuc timore bona agit, à malo penitus non recessit, quia eo ipso peccat, quod peccare vellet, si inultè potuisset. Rectè ergo cum timere Deum Job dicitur, recedere etiam à malo prohibetur : quia dum metum charitas sequitur, ea quæ metu relinquitur, etiam per cogitationis propositum culpa calcatur. Et quia ex timore nunquodque vitium premitur, ex charitate autem virtutes oriuntur, » etc. Nondum recessit, sed recedit à malo, qui timore non peccat : prius est recedere, quam recessisse ; prius ergo timor quam charitas, prior lex quam Christus, non generi tantum humano, sed singulis etiam. Nam singuli quocumque demum, vel ævo, vel loco, vel gradu sint, vias justitiæ timore inchoant, charitate consummant. Cum autem, ut ait Gregorius, « sancta electorum Ecclesia simplicitatis suæ et rectitudinis vias timore inchoat, » num hæc primordia sua sibi debet, an Christi gratiæ ? Christo haud dubio debet redemptori, quod à vitis utrumque redimatur vel timore. Et tamen illa non propriè dicitur Christi gratia, quia singulari privilegio Christi gratia prædicari debuit, quæ gratiarum princeps et palmaris est, charitas. Unde idem Gregorius : « In veteri lege Ecclesia posita Christum exoptabat et expectabat, » etc. Vult ergo sponsum foris sponsa invenire, et deosculari, quia concupiscit sub lege posita, ut per carnem appareat, ut ei per amore serviat, cui prius non accepta gratia, plus timore, quam amore serviebat. » Gratiæ erat quod timore serviret ; gratiæ erat quod Deo consuesceret, quod adventum ejus, quod claritatem concupisceret, quod gratiam desideraret, quod desiderare concupisceret : et tamen ait Gregorius : « Non accepta gratia, » quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est : ut gratia dulcior seu charitas gratiæ nomine insigniatur, non illa præcox et immatura, rudis et rudimentis inipientium properata ; sed illo tamen puerili gratiæ elemento, illo timoris spiritu, ut justitia, ita Christus inchoabatur, veniebat,

formabatur. Quocirca idem Gregorius : « Tertiò Dominus vineæ ad ficulneam venit, quia naturam generis humani ante legem, sub lege, sub gratiâ, expectando, admonendo, visitando requisivit. Dixit autem ad cultorem vineæ : *Ecce anni tres sumus, ex quo venio ficulam querens in ficulneâ hâc, et non invenio.* » Venit ante legem, quia per naturalem intellectum, quid unusquisque exemplo aus, qualiter erga proximum agere debuisset, innotuit. Venit in lege, quia præcipiendo docuit. Venit post legem per gratiam, quia pietatis suæ præsentiam exhibendo monstravit. Sed tamen in tribus annis fructum se non invenisse conqueritur, quia quorundam pravorum mentes nec inspirata lex naturalis corrigit, nec præcepta eradiunt, nec incarnationis ejus miracula convertunt. » Vides quod pertineant illæ duæ ætates generis humani, ante legem et sub lege, nempe ad inchoandam curationem, legis insitæ, legis additæ beneficio, et utrique apto terrore. Non ergo cumulandis peccatis illæ serviebant, non impedimenta gratiæ ingerebant, etsi « quorundam pravorum mentes » neutra lex vel tantulum emendare per terrorem potuerit, sed exasperare magis visa sit. Per illas ergo leges veniebat humano generi Christus, veniebat Salvator, qui tertiò venit. Adventus enim per carnem tertius fuit et gratiæ plenissimus, sed tertius, ut nec gratia primo et secundo defuerit, nec tertio omnibus profuerit : ut enim insitæ, et scriptæ, ita et evangelicæ legi « quorundam pravorum mentes » pertinaciter illuserunt. Et ne mitior æquo tibi videatur Gregorius in exponendo legis consilio, adverte ad ea quæ habet : « Sed quia lex peccata indicare potuit, non auferre, non quisquam veterum Patrum, non legislator Moyses humani generis redemptor extitit, etc. Ad hoc quippe illi missi sunt, ut in cordibus hominum viam huic sapientiæ prædicando præpararent : neque ut pro ea, sed per eam subjectos populos regerent. » En indicabat peccata lex, non auferrebat : convincebat, non absolvebat ; et tamen viam sapientiæ Christo præparabat, quia timor initium est sapientiæ ; quia qui desuescit ab opere, lentescit et à desiderio peccati ; quia qui corticem lambit justitiæ, medullam aliquando degustabit ; quia denique qui lacte pueritiæ vescitur, ad solidas juventæ delicias adolescit. Rursus idem Gregorius legem et timorem deprimere plus æquo videtur : « Judaicus populus servus fuit, qui non amore illi obsequ-

« hatur Dñmo, sed timore servili. Lex nam-
 « que sub ultionis persecutìone populum te-
 « nuit, ut quisquis sub illà peccaret, protinus
 « morte puniretur; nec Israelitica plebs ex
 « amore, sed Domino serviebat ex timore.
 « Nunquàm autem impleri iustitia potest per
 « timorem, etc. Justus esse non valet in con-
 « spectu Dei, qui ei non per dilectionem, sed
 « per formidinem servit. » Num in legem, vel ti-
 « morem acerbius quidquam potest fulminari?
 Et rursùm: « Aliter admonendi sunt, qui fla-
 « gella metuunt, et propterea innocenter vi-
 « runt, etc., ut si malis veraciter carere desi-
 « derant, æterna supplicia perhorrescant,
 « neque in hoc suppliciorum timore perma-
 « neant, sed ad amoris gratiam nutrimento
 « charitatis excrecant, etc. Nam si pœnam
 « non metueret, culpam proculdubio perpe-
 « traret. Ignorat itaque mens gratiam liberta-
 « tis, quam ligat servitus timoris. Bona enim
 « pro semetipsis amanda sunt, et non pœnis
 « compellentibus exequenda. Nam qui propter
 « ea bonum facit, quia tormentorum mala
 « metuit, vult non esse quod metuat, ut au-
 « dacter illicita committat. Unde luce clariùs
 « constat, quòd coram Deo innocentia amit-
 « titur, ante cujus oculos desiderio peccatur. »
 Satin' hæc sapiunt Augustinianam circa hæc
 austeritatem? Et tamen idem Gregorius ibidem
 timoris medicinalis bonum non tacet, cùm
 perniciosa quosque et freni impatientes
 illicò docet, qui terrore consternandi et à pec-
 cando revocandi sint. Et rursùm alibi: « Hunc
 « ergo tanti pavoris iudicem ante oculos po-
 « nite, hunc venturum timeate, ut hunc cùm
 « venerit, non timidi, sed securi videatis.
 « Timendus ergo est, ne timeatur. Terror
 « ejus nos ad usum bonæ operationis exerceat,
 « metus illius vitam nostram à pravitate com-
 « pescat. » Nobis ergo etiam, nobis Christus
 non gratiam, non charitatem tantùm, sed et
 terrorem sui inicit, et ita à pravitate com-
 pescit, ita in bonâ operatione exerceat, ita ti-
 meri vult ut ametur; timeri vult, ne timeatur.
 An ergo tunc nihil confert? An nihil salutis
 tunc inchoat nostræ, nil suæ gratiæ, nil sui
 sanguinis irrorat? Ergo et priscis illis cùm
 terrorem per legem suggererat, adventum
 suum, gratiam, crucemque suam prærogabat,
 jam incarnatus illis, jam oculus illis erat ab
 origine mundi. Jam cùm terreret, advenerat,
 etsi venturus expectabatur; ut et nobis venit,
 etsi venturus terreat. Non implebant illi ju-
 stitiam, sed inchoabant, quia noadum pleni-

tudo legis charitas aderat, sed timor initium
 sapientiæ Dei amatriæ: inchoatio autem ju-
 stitiæ Christus est nascens, perfectio justitiæ
 ætas est plenitudinis Christi. « In viâ etenim
 « Dei à timore incipitur, ut ad fortitudinem
 « veniatur. » Et alibi: « Ex timore bonum opus
 « aggredimur, sed ex initio timoris ad vincu-
 « lum perducimur magnæ charitatis. » Timor
 ergo charitati prævius, Christus est Christo
 prævius, gratia est præveniens et subveniens:
 Christo enim non præparat animum nisi Chri-
 stus; ipse viâ, ipse veritas; ad illum, per
 illum itur; salutem idem incipit, idem perficit,
 ejus gratia sufficit, sive cùm incipit,
 sive cùm perficit; sufficit ad incipiendum
 incipiens, sufficit ad perficiendum perfici-
 ens. Præposterus est, qui sufficientem negat
 eam, quæ incipit, quia non perficit: sufficit
 enim tum incipere, etsi non sufficit
 perficere; sed si non abjicias incipientem,
 non desiderabis perficientem. Sufficit gratia
 lactis parvulo, sufficit timor Judæo: non suf-
 ficit juveni, non sufficit perfecto. Sed vitio
 ejusque sit, si abjectâ lactis gratiâ, ad ju-
 ventis cibum et maturitatem non adolescat.
 Eodem jure præposterus et præstinitus dici
 debet, qui Christi adventum acceleratum
 fuisse cuperet; acceleranda enim initia sunt,
 non fastigia: Incunabula priùs quàm incre-
 menta. At omnium vota Christus antevertit,
 qui sol, id est, justitiæ consummatæ cuna-
 bula statim post peccatum, ante legem et sub
 lege deinceps curare et provelere maturavit.

22. Video quàm longè ultra metas exspatietur
 hæc dissertatio, missos ergo faciam reli-
 quos, ut uni Bernardo sit locus. Ille ergo ita
 habet: « *Particeps ego sum omnium timentium*
te. Vides quia præcedit timor, ut sequatur
 « justificatio? Forsitan ergo timore vocamur,
 « amore justificamur. Denique justus ex fide
 « vivit, illà proculdubio quæ operatur ex dile-
 « ctione. Audiatur itaque in sui vocatione pec-
 « cator quod timeat, et sic accedens ad solem
 « justitiæ, videat illuminatus quod diligat.
 « Quidnam est illud? *Misericordia Domini ab*
æterno et usque in æternum, super timentes
eum. » Et paulò post: « Dñm quisque vocatus
 « per timorem, justificatus per amorem, præ-
 « sumit se esse de numero beatorum, sciens
 « mirum quia quos justificavit, illos et magni-
 « ficavit. Quid enim? Audit se vocari, cùm ti-
 « more concutitur; sentit et justificari, cùm
 « amore perfunditur et de magnificatione dili-
 « get? Initiatur, provehitur et de solâ consu-

inatione desperabit? Nempe si *initium sapientiae timor Domini*, in quo dicta est esse nostra vocatio, quid nisi proventus in sapientia est amor Dei, is duntaxat qui interrim ex fide est, ex quo et nostra sit justificatione? Quid item nisi consummatio in sapientia est, ipsa quam in fine speramus de divina illa, et deificâ visione glorificatio? Vides quo loco sit timor apud Bernardum, nempe nec summo, nec nullo. Timore non justificamur, sed vocamur; non provehimur, sed initiamur sapientiae. Quis initiat, quis vocat nos, nisi Christus crucis suae sanguine? Si iustitia et sapientia nostra Christus est, num vocatio ad iustitiam, num initiatio ad sapientiam aliud quam Christi in nobis quædam jam portio, quædam velut præsumpta nativitas est? Et sermone de villico iniquitatis, triplicem Christi adventum non aliter quam supra Gregorius, ita breviter tangit: « Illud non semel aut iterum, sed tertio jam comminatur Dominus villico suo, videlicet ante legem, sub lege, sub gratia, etc. Et infra quadruplicem timorem ita distinguit: « Et notandum, quod timor iste quadriformis est, scilicet mundanus, servilis, initialis, et filialis sive castus. Mundanus, qui facit recedere à malo per evitationem poenae. Servilis, qui facit à malis abstinerere per evitationem poenae, mali reitens voluntatem. Initialis timor gehennae, de quo dicitur per Prophetam: *Initium sapientiae timor Domini*. Filialis, de quo per eundem dicitur: *Timor Domini sanctus permanet in seculum seculi*. In duabus his formis utilis est hominibus semper, in aliis minimè. » Ubi servilem timorem videtur bipartiri in eum, cui comes est expressa peccandi voluntas, ut poena ingruat; et eum qui voluntatem quoque peccandi ejurat, metu poenae, non opus tantum, sed ipsum desiderium peccandi insectantis; et hunc postremum permagnae utilitatis esse affirmat, quippe quo ipsa peccandi desideria refutentur, etsi non exurantur penitentia. Est autem hæc distinctio permagni sanè momenti, ad illam difficultatis molem evertendam, quæ nos urgebat, qui utilis et bonus sit timor, cui conjuncta est peccandi voluntas, si impunè liceat. Si enim expressa voluntas peccandi lasciviat, næ haud magni faciendæ est hujus timoris utilitas. Si autem hæc voluntas non tam læstè quàm subest, non exprimitur, sed opprimitur, erumpit, sed cohibetur, obstreperit, sed ejuratur, tum sanè timor est approxime utilis, et vocantis nos Dei, gratiæque

Christi justificantis prævia quædam aura. Unde idem Bernardus: « *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia.* » Ex quibus verbis innuitur quod triplicem gratiam divinitus accipimus: unam, quæ convertitur; alteram, quæ in tentationibus adjuvatur; tertiam, quæ probati, remuneramur. Prima nos initiat, per quam vocamur; secunda provehit, quæ justificamur; tertia consummat, quæ glorificamur. Illa ergo etiam quæ vocamur, quæ initiamur, quæ nondum justificamur, etsi timoris est, gratia tamen est, et de plenitudine Christi scaturit. Nihil plus ergo mirandum est cur non prius carnem induerit, quàm cur ut singulos, ita genus humanum prius vocaverit per timorem, ut postea justificaret per amorem. Rursum idem Bernardus sermone de Cantico Ezechiae, filium à servo et mercenario ita discriminat: « Denique audi vocem filii: *Dominus, salvum me fac*: quare? Fortè ne ardeat in inferno? Fortè ne fraudetur præmio? Non, inquit, sed *Psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vite nostrae in domo Domini*. Non, inquit, quæro salutem, ut poenas vitæ, aut ut in cælo regnem: sed ut te in æternum laudem, etc. Et qui timet ire ad portas inferi, et qui Deum cupit videre propter quietem sui, uterque profectò quærit quæ sua sunt. Porro quæ Psalmos cantare desiderat in domo Domini, non sua vel pericula fugit, vel lucra appetit, sed illum proculdubio diligit, quem laudare gestit cunctis diebus vitæ suæ. » Non dissimulat novos timoris, sua quærentis lucra, sua fugitantis damna: unde et mulctat illum, ne justitiæ plenitudine, ne personæ veritatis, ne Christi præsentia potlatur, sed spe, sed vocatione ejus tantum recreetur. Nam qui timet aut sperat, et necdum ipsam propter se amat justitiam, nunquàm ille interior in arcana sapientiæ, nunquàm in ipseus justitiæ corpus, nunquàm ad incarnati Verbi substantiam amplexandam perveniet: sed ad ejus fores pulsabit. Idem ibidem paulò ante: « *Pater filiis notam faciet veritatem tuam*. Non revelatur servo veritas, quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Sed nec mercenarius rapitur ad contemplandam veritatem qui propriam quærit utilitatem. Filio autem *Pater notam faciet veritatem*, etc. » Quod cõrelabitur, quod pronuntiavit Augustinus, non patere nunc viam ad veritatem, nisi per charitatem. Corpus ipsum itaque et substantiam veritatis incarnatæ amplecti non potuit lu-

manum genus, nisi ubi perlapsum eas aetates quæ freno timoris inhibendæ fuerant, ad juventam amoris jam maturam appulisset. Et ipsa rerum natura ut nunc quidem comparata est, pueros ut hebetes ad amorem, ita obtusos ad contuitum sapientiæ efformat; juvenes autem tam diligendæ, quàm intelligendæ eisdem tempestivos.

23. Et sermone de triplici coherentiâ vinculorum, etc.: «Est qui clavis configitur Domino majestatis, quem timor Dei ligat, qui non expavescit ad vultus hominum, sed ad memoriam gehennalium tormentorum. Et hic quidem peccare non metuit, sed ardeat.» Gravi convitio timorem pulsat, quod non culpam, sed poenam exhorreat. Et tamen eo nos jam Deo religari non tacet. Et sermone de diversis afflictionibus animæ: «Jam verò secundo statu incipit esse sub Domino, qui tanquam servus carcerem timet, et metuit ne subigatur poenis. In quo sanè statu conversio est, exitusque à seculo, et introitus vitæ. Unde et legis: *Principium sapientiæ timor Domini*. Et alius Propheeta: *A timore inquit, tuo concepimus, et parturivimus spiritum salutis*.» Timore igitur concipitur, et formari incipit in nobis salus et salvator Christus. Sermone autem de donis Spiritûs sancti: «Prima gratia est timor Domini, etc. Sine hac gratiâ, primâ gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare, vel manare potest.» Est igitur timor inter Christi gratias numerandus. Et inter sermones parvos: «Prædicant mira de dulcedine regni, intonant horrenda de terrore supplicii; sit summus auditoribus de utroque timor, ne vel illo fraudentur, vel isto plequantur, etc. Et illi quidem duo prædicti timores de futuro sunt valdè utiles. Sed est et alius timor de præsentî valdè probabilior, quo timet homo et semper est pavidus, ne interna gratia dæeratur.» Ubi claret evangelicâ etiam lege timorem prius incuti, quàm insinuetur amor; ergo et nunc quibusdam nempe incipientibus, adhuc lex incumbit, adhuc imminet timor, adhuc promittitur Christus, illis incorporandus, illis informandus, necdum corporatus, aut informatus. Sed pulcherrimè, quoniam *hæc via agitur non gressu corporis, sed affectu mentis*, hinc concludit quatuor affectibus menti nostræ insitis tanquam rotis invehî nos provehique ad Deum debere. «Habet currus ille quatuor rotas, illas scilicet quatuor animi affectiones notissimas:

amorem et lætitiâ, timorem et tristitiâ. «Amant enim reprobi temporalia, et lætantur cum malefecerint; sed hunc amorem et hanc lætitiâ sequitur timor et tristitiâ sempiterna. «Electi verò quibus dicitur: *Mundus gaudet, vos verò contristabimini, sed tristitiâ vestra convertetur in gaudium*; ponunt primas rotas timorem et tristitiâ, posteriores amorem et lætitiâ. Ipsa enim commutatur timor in charitatem, tristitiâ in lætitiâ sempiternam.» Hæc salus, hæc Christus vehitur, et invehitur quadriga affectuum, nec aliter via hæc confici poterat quàm gressibus, id est, affectibus animarum. Itaque ipsi rerum naturæ, ipsi animarum rationalium texturæ, ipsis visceribus naturæ intellectualis apprimè consentit tota ratio dispensationis Christi ante legem, sub lege, sub gratiâ. Nec inelegantius est quod idem ibidem paulò post nos docet: «Deus licet unus sit, et unus sit, tamen non sui varietate, sed animi nostri mutatione, gustantibus nobis diversos videtur habere saporis. Sapiit enim timenti, justitiâ et potentiam: sapiit amanti, bonitatem et misericordiam. Unde et alibi ait: *Semel locutus est Deus, duo hæc audisti, quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia*. Idem quippe est audire hoc, quod gustare, quia utrumque sit unâ et simplicissimâ mente. Itaque *semel locutus est Deus*, quia unum genuit Verbum. «Cæterùm nos per unum verbum, duo hæc audimus, sive sapimus, *quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia*. At is quidem penitus insipiens est, cui nec timorem Deus sapit, nec amorem. Discat quantum vult, ego sapientem non dixerim dùm nec timebit, nec diliget eum. Quomodò enim dixerimus in sapientiâ consummatum, quem video nec initiatum? nam *initium sapientiæ timor Domini*, etc. Conticescant jam ergo querelæ de tarditate medici nostri: non ille tardiùs ac nos, sed nos ad illum lentius properavimus; aut non ille tardiùs venit, sed nos temporis venientem, pigriùs tardiùsque excepimus. Unus enim est, unum loquitur Deus et semel loquitur, sed nos pro varietate nostrâ non unum, non semel totum illum sapimus. Nunquàm non occurrat mentibus hominum amanda effectum potius quàm timenda veritas et justitiâ Christus, sed ægro animi nostri, dùm puerascimus, palato sapiit timor, non sapiit amor ejus. Nostra igitur hæc est, non illius tarditas. Adest quem sapiamus, non adest quo sapiamus, non adsumus ipsi qui sapiamus,

quia foris peregrinamur et per insulsa terræ condimenta lascivimus. Et tamen si vel timorem sapimus, utcumque sapimus, pueriliter sapimus, nondum viriliter, et hoc est initium sapientiæ, quâ gratiâ vel non utuntur, vel carent, qui nec timent, nec amant.

24. Et haec tunc de timore Christi necessario præserto; jam de lego aliquâ ex eodem Bernardo stringamus: *«Dies diei eructat verbum, Deus Pater animæ rationali per fidem illuminatæ. Et nox nocti indicat scientiam, creatura irrationalis animæ rationali nondum per fidem illuminatæ. Unde Apostolus: Invisibilia Dei, etc. Unde nos dicimus, verbum indicatum, verbum inspiratum, verbum eructatum. Primum fecit cognitionem, secundum conversionem, tertium vivificationem. Primum obfuit, secundum non profuit, tertium vivificavit. Primum obfuit, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, etc. Secundum non profuit, quia non data est lex, quæ posset vivificare. Tertium vivificavit, quia per crucem redemit. Primum totum deforis, secundus foris et intus, tertium totum intus. Et nota quia quod eructatur, de plenitudine eructantis cum quodam substantiæ ipsius sapore profertur: et ideo sapientia incarnata dicitur, habens in se plenitudinem, in miraculis cognitionem, in doctrinâ conversionem, in passionem vivificationem.»* Triplici hoc magisterio humanum genus imbutum est, creaturæ, legis, Christi. Quid austerius quàm cum dicitur primum obfuisse, secundum non profuisse? An obfuit, quo data est cognitio? An non profuit, quo facta est conversio? Obfuit vita cognitioni dispar, sed ipsa cognitio profuit. Non profuit inertia in initis conversionis pigrescens et ad amorem torpens, sed ipsa conversio proderat. Ergo illud obfuisse, hoc non profuisse dicitur, quia salutis culmen, nec illud, nec istud attingit sine terrore. Alioqui et Christus ipse cognitionem et conversionem prius effudit quàm vivificationem; et in his omnibus profuit. Proderat ergo et ante, cum longioribus intervallis ætatum ante legem et sub lege cognitionem et conversionem vivificando quandoque humano generi infundebat.

25. Ad Græcos jam descendimus obiter audientes; et nos enim poenitet pudetque tantæ hujus prolixitatis. Justinus Martyr in Dialogo cum Tryphone: *«Quid illud, nonne Scripturæ eisdem prouocativum est, pacturum Deum*

aliud sædus præter id quod in monte Moreb pepigerat? Vetus Testamentum cum timore, tremoreque acceperant patres vestri. Ita ut ne audire quidem Deum valerent. Ergo illud alterum Deus pollicitus est, non quale prius, sed tradendum sine pavore, tremore, fulguribusque, per quod ostenderetur illud mandatum sempiternum, quod convenire humano generi universo Deus novit; ceterum superiora fuisse accommodata duritiæ populi vestri, sicut ipse Deus per Prophetas suos exclamabat.» Strictum supradicta omnia confirmat, sed nullo duriori convitio vel legem vel timorem onerat; quin accommodatum et medicinale illud innuit fuisse ad populi adhuc puerascentis hebetudinem temperamentum. Irenæus: *«Veniens autem lex quæ data est per Moysen, et testificans de peccato, quoniam peccator est, regnum quidem ejus abstulit, latronem et non regem eum delegens, et homicidam eum ostendit. Oneravit autem hominem qui habebat peccatum in se, reum mortis ostendens eum. Spiritualis enim cum lex esset, manifestavit tantummodò peccatum, non autem interemit: dominabatur peccatum, sed homini.»* En ut lex regnum peccati abstulerit, nec tamen ita abstulerit ut non homini dominaretur. Abstulit regnum, dum tyrannum, non regem esse aperuit, hominemque ad jugum ejus excutendum, armavit; non abstulit penitus, quia non eam virium copiam suffecit homini, quæ ad ejus libertatem plenam desiderabatur. Itaque lege instructus homo pugnavit, sed non vicit. Valere tamen etsi nondum ad vincendum, jam tamen ad pugnandum, nonnullus gratiæ viriumque nec poenitendus modus est interim, si vel maximè spe non videtur auxilii potioris. Et alibi idem: *«Ipse quidem nullus horum est indigens Deus, est enim semper plenus omnibus bonis, etc. Facilem autem ad idola reverti populum, erudiebat per multas advocaciones, præstruens eos perseverare et servire Deo, per ea quæ erant secunda ad prima advocans, hoc est, per typica ad vera, et per temporalia ad æterna, et per carnalia ad spiritalia, et per terrena ad cœlestia. Quemadmodum dictum est Moysi, quoniam facies omnia juxta typum eorum quæ vidisti in monte. Quadraginta enim diebus discebat tenere sermones Dei, et characteres cœlestes, et imagines spirituales, et præfigurationes futurorum, quemadmodum et Paulus ait: Bibebant enim de spiritali petra,*

« *petra autem erat Christus.* » Et statim : « Per
« *typos ergo discebant timere Deum, et perse-*
« *verare in obsequiis ejus. Itaque lex et disci-*
« *plina erat illis, et prophetia futurorum.* »
Lex igitur erat illis disciplina, per quam di-
scebant timere Deum et perseverare in obse-
quii ejus : per temporalia enim insituebantur
perseverare et servire Deo, æterna quandoque
largituro ; sed is gradus proficiendi retinendus
erat rudioribus, ut per secunda ad prima, per
temporalia ad æterna, per typica ad vera pro-
moverentur. Tota ergo hæc erat disciplina
salutis, et sanitatis. Nazianzenus : « *Quando-*
« *equidem nos ab initio per peccatum lapsos,*
« *atque à voluntate usque ad idolorum cul-*
« *tum ac nefarios cruores, surreptos et cir-*
« *cumscriptos, propter viscera misericordiæ*
« *Dei patris nostri, tanti opifici sui, id est,*
« *hominis, jacturam facere non sustinentis,*
« *revocari atque in veterem statum restitui*
« *oportebat ; hanc in eo instaurando rationem*
« *initam esse existimamus, ut acriore atque*
« *asperiore medicinâ improbatâ, (ut quæ non*
« *modò fidem non factura, sed propter con-*
« *tractum temporis diuturnitate tumorem,*
« *fortassè etiam morbum exulceratura esset)*
« *leni ac facili medicamenti genere ipsius re-*
« *scriptis procuraretur : nec enim plantam*
« *incurram subitam inflexionem, mandisque*
« *erigentis violentiam ferre : sic enim potius*
« *fore ut lædatur atque infringatur, quàm ut*
« *erigatur : nec equum præferocem ac jam*
« *ætate aliquantò proveciorem, freni tyranni-*
« *dem perferre, nisi blandâ quâdam et adula-*
« *bundâ manu permulceatur ; propterea nobis*
« *adjumenti causâ lex datur, velut maceria*
« *quædam inter Deum et idola interjecta, ab*
« *his quidem nos abducens, ad illud autem re-*
« *vocans. Ac paulùm quidem primò indulget,*
« *ut majus accipiat. Sacrificia ad tempus con-*
« *cedit, ut Deum in nobis inserat : ac postea*
« *cùm commodum fuerit, ipsa quoque sacrifi-*
« *cia de medio tollat ; mira sapientia ac taci-*
« *tas subtractiones, animos nostros sensim im-*
« *mutans atque ad Evangelium traducens, jam*
« *ad obediendum exercitatos et assuefactos.*
« *Sic igitur atque his de causis lex scripta*
« *introducitur, ad Christum nos colligens,*
« *etc.* » Hic est scopus legis, non aggerare
peccata, non obicem vel sepem obicere salutis,
non morbum exacerbare, sed mederi gradatim,
sensim avocare ab idolis, ad Deum recolligere,
obedienciæ insuefacere, ita ad Evangelium et
ad Christum homines traducere. Ab his uti

que ordiendum erat, non ante præcipiendum
Verbi incarnatio. De timore autem quid sentiat,
audies ex eodem alibi : « *Atque et veteris et*
« *novi Testamenti libros omnes ita permedita-*
« *tus, ut ne unum quidem quispiam aliud, etc.*
« *Nam et timor Domini principium est sapien-*
« *tiæ, velut primum quoddam incunabulum :*
« *et sapientia cùm timorem excesserit, atque ad*
« *Dei amorem nos subvexerit, ex servis jam*
« *amicos ac filios efficit.* » Christi ergo in nobis
seu sapientiæ incunabulum timor est ; hinc
grandescimus et ex servis in filios juvenesci-
mus, nam pueri servorum instar sunt. In lego
ergo ut timoris, ita et Christi cunabula erant,
erant et incrementa amoris, sed in penetrall :
unde idem : « *Moyse autem et ascendit, et in*
« *nubem ingreditur, et leges ac tabulas arci-*
« *pit, vulgò quidem literæ ; his autem qui supra*
« *vulgus assurgunt, spiritus.* » Lex una et in
fronte timorem puerilem, et in corde amorem
gestabat filialem. In vitiis ergo erant hominum
ætales et mentis ægritudines, ut in cortice
solam timoris asperitatem lamberent, non in
reconditum charitatis mel esse aliis insinua-
rent. Sed hoc genere medicinæ divinæ quid
sapientius, quid humanius, quid humanatæ
sapientiæ convenientius ? « *Quid Dei voces è*
« *monte auditis ? Quid duplicem legem, alteram*
« *liberalem, alteram spiritualem ?* » ait idem
Nazianzenus.

26. Nec ab illo suus dissonat Basilus. « *Ti-*
« *meat Dominum omnis terra, etc.* Jam quando
« *timor Domini initium est sapientiæ, qui ter-*
« *rena sapiunt, per timorem erudiuntur. Ti-*
« *mor enim quasi quidam introductorius ne-*
« *cessariò ad pietatem condiscendam assumi-*
« *tur. Charitas verò à timore instructivo*
« *exercitatos suscipiens, perficere solet.* » Aper-
tissimè monet non aliam esse viam, quàm
timoris, quâ pueri terrena sapientes ad cele-
stium gustum et sapientiam Christum profici-
scentur ; Ideòque legem timoris conciliatricem
necessariò præmittendam Christo fuisse. Et
alibi hæc verba expendens : *Venite, filii, audite*
me, timorem Domini docebo vos, filios hos esse
ait, in quibus utpote collapsis, Christus iterùm
parturiendus, iterùm formandus est : « *Filii*
« *mei, quos iterùm parturio donec formetur Chri-*
« *stus in vobis. Igitur venite, filii, audite me.*
« *Quid tamdiù pater hic spiritalis docturus*
« *est ? Timorem, inquit, Domini, docebo vos.* »
Ex quo semine primùm Christus in nobis sim-
gulis, et in universâ naturâ humanâ formetur,
seu reformetur, nempe timore. Et eo utique

Christus formatur, salus reformatur, non larva, non obex salutis: nec amore sui quinquē e hunc sibi parit, sed studio cœlitus adjuto, cœlitus edocto: « Timor verò salutaris et qui sanctitatis operarius est; timor item qui studio acquiritur, non qui per affectionem imprimatur animæ, » etc. Moxque describit terrificum Christi iudicium, et tandem hunc locum ita concludit: « Illic tu time et huiusmodi timore eruditus, quasi quodam freno abaree animam, et inhibe ad vitiosam concupiscentiam propendens. » Quam utiliter autem timor secundo adventui Christi nos præparat, tam salubriter et Judæos primò instruebat. Et in proœmio regularum fusiis disputatarum, eos qui metu, qui spe, qui charitate ad officium urgentur discriminat, servos, mercenarios, filios, omnes autem pro suo quemque modulo ornât laudibus, tanquàm à præceptis divinis non unquàm vel tantisper deviantes. Quibus gemina sunt, quæ habet Gregorius Nyssenus: « Nam qui vult omnes esse salvos et venire ad agnitionem veritatis, ostendit hic perfectissimum et beatum modum salutis, eum dico qui sit per charitatem. Nam nonnullis sit etiam salus per timorem, quando metuentes ad minas supplicii gehennæ separamur à malo. Sunt etiam aliqui qui propter spem mercedis repositam iis qui piè vixerunt, se rectè et ex virtute gerunt, non charitate bonum possidentes, sed expectatione remunerationis. Sed qui animo currit ad perfectionem, expellit quidem timorem; est enim ejusmodi servilis affectio, propterea quòd non propter charitatem permaneat apud Dominiuum, propter flagrorum autem metum non aufugiat: despiciit autem ipsas quoque mercedes, ne videatur mercedes pluris facere quàm eum qui donat lucrum: diligit autem ex toto corde et animà et potestate non aliquid aliud ex iis quæ ab ipso sunt, sed eum ipsum qui est fons bonorum. » Non tacuit Nyssenus nævos timoris, aut spei à charitate disjunctas, in quos alibi rhetoricari velis, copiosè involvi poteris, nec plura tamen dicas, quàm tribus ille verbis strinxit. Nam timor plus ardere metuit, quàm peccare: spes ista rudior plus dona quàm donantem miratur. Et tamen timore et spe salutem obvenire nonnullis, dummodò in timore consenescent, sed hinc ad charitatem gradum faciant, atque adedò salutaria hæc esse dona et de Christi consensu irrigata profitetur. Et rursùm Nyssenus: « Cæterùm illorum in

« quibus conveniente studio mens aucta est, quippe infantiam reliquerunt, duplex hic discrimen discimus. Etenim animæ sunt quidem illæ concorporeæ Verbo, tam hæ, quàm illæ. Verùm nonnullæ per amatoriam quasi quamdam affectionem cum eo conglutinantur, cujus generis erat Davidis et Pauli anima; quarum illa, inquit: *Mihi adherere Deo bonum est*; hæc verò: *Nemo nos separabit à charitate*, etc. Aliæ autem supplicii metu adulterii conatus vitant. Nam et ipsæ manent incorruptæ in integritate et sanctificatione, sed metu magis quàm desiderio adductæ, nullum flagitium admittunt. Quæ igitur per affectionem quamdam perfectiorem, desiderio incorruptæ integritatis, cum Dei puritate quasi commisceantur, reginæ propter regni societatem appellantur: quæ autem minarum metu virtutem colunt, concubinæ vocantur. » Vides quàm non timori sit sola laus suffraganda, qui cum Verbo fecit esse concorporeos, qui in integritate et in sanctificatione perseverat, qui castitatem sui cum Verbo conjugii tuetur illibatam, etsi regnum charitatis necdum adipiscatur. Quid autem incarnatio Verbi est quàm ejus cum naturâ nostrâ individuum conjugium? Non ergo ejus expertes erant Judæi in synagoga, quos timor utcumque conglutinaverat conjugaveratque Verbo. In calce etiam opusculi de Vita Mosis, ultra metum, supra spem, ad apicem charitatis grassari hortatur, tanquàm ad perfectionem.

27. Subit animum exceptio nonnullorum, qui nihil æquè durum vel acerbum in legem crepare Græcos conqueruntur, atque Latinos, maximè verò Augustinum, idèque hos propius abesse à Paulino dogmate, quod totum adversus legem stringi et desævire videtur. Istiusmodi querela comprimitur, si prodeat extremus Cyrillus: Ille enim legis damna et lucra unus complexus est elegantissimè, ita ut non potuerit claudi aptius hæc dissertatio. « Igitur lex quidem damnavit mundum, conclusit enim Deus omnia per ipsam sub peccato, ut scribit Paulus; et nos poenæ obnoxios esse ostendit, Salvator autem ipse nos potius liberat. Non enim venit ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus. Deinde lex gratiam quoque hominibus dabat, ad cognitionem Dei utique illos vocans et ab idolorum cultu errantes abducens; et quid pravum, quidve rectum esse, edocens, si non perfectè, at pædagogico more et cum fructu. Veritas et gratia per

« unigenitum, non in typis bonum nos edocet,
 « neque per umbram res salubres nobis expri-
 « mit : sed claris apertisque præceptis , et ad
 « perfectam fidei cognitionem deducit. Lex
 « spiritum servitutis dabat ad formidinem ,
 « Christum spiritum adoptionis , etc. Lex cir-
 « cumcisionem carnis quæ nihil est, inducit :
 « Dominus autem noster spiritus et cordis cir-
 « cumcisionem per fidem conciliat, etc. Paulus
 « absolvit paucis verbis illam de lege et Salva-
 « toris gratiâ questionem, dùm ait : *Nam si*
 « *ministratiioni damnationis gloria est, multò ma-*
 « *gis abundat ministrerium justitiæ in gloriâ.* Mi-
 « nisterium enim damnationis vocat præce-
 « ptum Mosaleum, ministerium verò justitiæ
 « Salvatoris gratiam, etc. Igitur cùm lex con-
 « demnans data sit per Moysen, gratia verò
 « justificans facta sit per unigenitum, » etc.
 Adversari hæc sibi et adversâ fronte collidi po-
 terant fortassis videri, quæ nunc in laudem,
 nunc in vituperium legis jactantur, nisi jam
 sapienti eorum concentus à nobis esset patefa-
 ctus. Lex enim damnavit mundum, conclusit
 sub peccato, ministerium mortis fuit, et reli-
 quo id genus infelicitatis elogio infamata est,
 cùm eam à Christo divellere, et tanquàm red-
 integrandæ salutis nostræ parem vindicare
 eam sibi solitariam machinati sunt homines.
 At rursùm lex « gratiam hominibus dabat ; ad
 « agnitionem Dei illos vocabat, ab idolis abdu-
 « cebat, justitiæ normam præscribebat, sin-
 « nius perfectò, at pædagogum more et cum fru-
 « ctu : » quando Christo præstruebatur, et ab
 illo finire, ad illum vergere, illi præstare in-
 telligebatur. Nec aliter accipiendi sunt quæ
 infra idem Cyrillus in legem peritonat : « Non
 « enim missus sum, inquit Christus, ut sacro-
 « rum ille interpretas Moyses, ut lege terrarum
 « orbem condemnem, neque ad peccatum redar-
 « guendum mandatum fero, nec servilli fungor
 « ministerio, sed qualem Dominum decet, ex-
 « hibeo benignitatem. Ut Filius et hæres Pa-
 « tris servitute homines libero, condemnatri-
 « cem legem in justificantem gratiam commuto,
 « suorum criminum eatenus constrictis peccata
 « remitto : salvaturus orbem terrarum, non
 « condemnaturus veni. Oportebat enim Moy-
 « sen, ut famulum condemnatricis legis mini-
 « strum esse, me verò, ut Filium ac Deum exe-
 « cratione legis orbem terrarum vindicare et
 « benignitatis exuberantiâ infirmitatem mundi
 « curare. » Num atrocius potuit in legem per-
 orare? Sed illicò vehementem illum impetum
 excusat causa : « Salvator cernebat Nicodemum

« Mosaleis affixum legibus, et veteri mandato
 « mordicis adhærere, et ad regenerationem spi-
 « ritualem quodammodò exhorrescere, atque
 « ad novam et evangelicam vitam torpere, »
 etc. Tunc ergo in legem invehi fas est, tunc
 in timorem bacchari, quando iis ita assignuntur
 aliqui pertinaciter, ut ad Christum, vel ad cha-
 ritatem proscire pigritentur, vel penitus des-
 perent : nec illa ut tirocinia, sed ut summa
 perfectionis culmina venditare ausint. Ita enim
 aliquando in hac pueritiæ stomachari necesse
 erit, ut in quantoslibet sub pædagogo prove-
 ctus, si quis iis acquiescere animum induxerit,
 et ad juventutem solidiorem cibum nauseet, vel
 magistrum dictata virilis sapientiæ daturum
 contemnat. Ita in medicinæ primos conatus
 quamlibet auspiciatos bilem emovere par erit,
 si quis reliqua et quidem validiora ac sanitati
 in totum reparandæ pernecessaria respuat. Ex
 adverso autem hæc initia eximilis quibusdam
 laudibus ornanda erant, si ut initia, ut majo-
 rum præludia in spem nisumque ulteriorem fer-
 veant. Idem Cyrillus : « Vita secundum legem
 « à Judæis colebatur : à gentibus verò vita se-
 « cundum justitiam nullo modo cognosceba-
 « tur, » etc. Et paulò post : « *Creavit me,* inquit,
 « *initium viarum suarum :* vias hic nominat le-
 « gislatorum Moysen et Prophetas, quibus velut
 « principium quoddam ac caput et potestas
 « constitutus est Christus. Quæ ab illis dicta
 « sunt, ad evangelicæ prædicationis novitatem
 « trajucens, idque cum proprietate absolutâ.
 « Lex enim dicit : *Non mæchaberis ;* Christus
 « autem : *Ego dico vobis, non concupisces.* Vias
 « autem sanctos vocavit, quippe qui suis admo-
 « nitionibus ad Deum ducere possint ; » Moyses
 ergo seu lex, via erat quæ ad Deum perduce-
 ret ; erant et Prophetæ, sed his præerat Chri-
 stus, initium viarum. Ad eam enim omnes viæ
 convergebant, atque inprimis lex. Et rursùm :
 « Angeli legem edixerunt, sed lex nihil perfecit.
 « Filius autem perfecit opus Patris. Perfectus
 « enim est in pietate, qui ipsius legibus instru-
 « ctus est. » Lex aliquid fecit, non perfecit ;
 cœpit, non ad umbilicum deduxit. Quantò
 Christos vel Moysen vel Angelos legis promul-
 gatores antecellit, tantò legi præstat gratia
 evangelica, ut Paulus ad Hæbreos, et ex eo
 Cyrillus, loco citato argumentatur. At Christo
 nil derogatur, quin arrogatur plusculum, si ut
 ipse perficeret, alii cœpisse et delibasse hoc
 operæ pretium existimentur. Nam et Moyses
 et Angeli portiones quedam Christi fuere, ut
 non immeritò ei collaborasse, et prælutoriam

quamdam suam operam ei navasse putentur. « Et Angelis quidem ut servis inferiorem administrationem tribuit; Filio autem eam quæ Filio et Domino congruat. Nam in melioribus, ut inquit Scriptura, *repromissionibus sanctus est.* » Cum lex ergo condemnare, pœnam exigere, interficere perhibetur, non aliud innuitur, quàm quòd vivificandi plenitudinem; ut Christus, non habeat; itaque condemnet, quos à damnatione non absolvit; perimat, quos preceptos non vivificat; quamvis enim tentet et incipiat vitam et libertatem largiri, nil tamen perficit. Ergo Christo conjuncta, vivificat, quia vitæ quædam exordia prælibat, quæ Christo perficienda transmittit; Christo autem adversa condemnat, quia legis insitæ transgressores clandestinos prodit. « Melior est itaque qui justificat, quàm qui condemnat; melior qui veniam largitur, quàm qui pœnam exigit. « Melior est eo, qui peccatum in carne condemnare non potuit, is qui hoc præstitit Filius. »

CAPUT VI.

Præceptis minoribus ante informanda erat humani generis pueritia per sapientiæ servos, quàm majoribus ab ipsâ per sese sapientiâ imbueretur juvenus.

1. Finitimum est et conjunctum hoc quoque superioribus argumentum, et ita illigatum, ut jam hujus semina veluti quædam præjecta sint. Pueris enim non tantùm lex instar pædagogii, non tantùm timoris flagella, non tantùm temporalium blandimenta exhibenda sunt, ut in officio persistent, sed ipsa etiam præcepta quibus onerantur, rudi ætati admodum sunt, ne virilem sapientiam præcoquis irritisque conatibus prævertere compulsi, incassum fatiscant. Præcepta autem puerili teneritudine admensa, ut ipsa per sese sapientiâ carnem humanam induta instillaret, inconcinnum penitus atque indecorum fuisset. Nec enim sapientiâ ipsa premere ita se potest atque infringere, ut has minutias, et extremam hanc balbutiem eloquatur. Si balbutire eam cogat quandoque amor in filios, at per pueros, per servos suos balbutiat, per Moysen, per Angelos, per Prophetas legalia præcepta, tanquàm conamina magis quædam, quàm verba medietur et deponat. Aut si et ipsam quoque, ut parentem amantissimam decet balbutire, et parvulus alludere, atque blandiri humiliter et pœnè desipere, non poterit tamen ita dissimu-

lare atque ejurare seipsam, quin grandius aliquid balbutiat, quin virile interserat quidpiam, quin evangelicam saltem stultitiâ sapiat. Nam lex evangelica nobis quidem à pueritiâ nugacitate adhuc recentibus, grande aliquid et virile sonat, maturamque præ se ferre videtur sapientiæ perfectionem: at ipsi sapientiæ ea nihil aliud quàm balbuties est, et puerilis sapientiæ, id est, amabilis insipientiæ sapientiâ conantis et ambientis ausus.

2. Non potuit profundius delabi, non potuit amplius dillingere atque abnegare seipsam scriptura et incommutabilis sapientiâ et justitiâ Christus, quàm ut hanc evangelicam justitiâ, nostro quidem sensu, maturitatem, suo autem judicio, id est, veritatis ipsius oraculo, infantiam dictaret. Ergo his rudiora si prius necessum fuit mandata immaturiori cuidam nostræ ætati præcipi, per servos et ministros suos convenientius id præstitisse permittatur. Augustinus: « Quisquis autem idèd negat utrumque Testamentum ab uno Deo esse posse, quia non eisdem sacramentis tenetur populus novæ, quibus Judæi tenebantur, vel adhuc teneantur, potest dicere non posse fieri, ut unus pater familiâ justissimus aliud imperet eis quibus servitutem duriorē utilem judicat, aliud eis quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem præcepta vitæ movent, quòd in veteri lege minora sunt, in Evangelio, et majora, et idèd putatur non ad unum Deum utraque pertinere, potest qui hoc putat, perturbari, si unus medicus alia per ministros suos imbecillioribus, alia per semetipsum valentioribus præcipiat ad reparandam vel obtinendam salutem. Ut enim ars medicinæ cum eadem maneat, neque ullo pacto ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo; ita divina providentiâ cùm sit ipsa omninò incommutabilis, mutabili tamen creaturæ variè subvenit, et pro diversitate morborum aliis alia jubet aut vetat, ut à vitio unde mors incipit, et ab ipsâ morte ad naturam suam et essentiam, ea quæ deficiunt, id est, ad nihil tendunt, reducat et firmet. » Antiquam ergo legem conclonavit et protulit ars medicinæ incommutabilis sapientiâ Christus, et jam tum mederi cœpit infirmiori ætati per ministros suos, ut eidem paulò valentiori faciæ his sumentis, postmodum plenissimam curationem et salutem adveniens ipsa inferret. Præcepta igitur legis, etsi typica sint et adumbrata, etsi cum moralia sunt, jejuna sint et molliora, at-

que duris cordibus attemperata, sunt tamen medicinalia, sunt de unâ summâ arte medicinæ condita, sunt illi ægritudini tempestiva, sunt salutifera. Ne ergo Christum maturius carni intrudere celeremus; aderat, cum ars medicinæ aderat; aderat quantum adesse proderat; si plus adfuisset, obfuisset, et ægros onerâset, non relevâset.

3. Pulchrum est et eruditum quod in rem istam disputat Augustinus idem de Hebræis qui per fraudem spoliare Ægyptios ab eodem Deo jussi vel permissi sunt, qui Christianos instituit, nemini fraudem facere, nec fraudem fraude retaliari, et sua dilargiri, nedum aliena concupiscere. Nempe illud pueris lentè, ulcumque tamen proficientibus, hoc viris robustâ quâdam et succulentâ virium exuberantiâ ad virtutis apicem appropriantibus congruebat. « Quisquis duorum Testamentorum dispensationes pro temporum congruentiâ, generis humani diligenter ætatibus distributas intuetur, satis quantum existimo intelligit, quid propriè priori ætati generis humani, quid posteriori conveniat. Divinâ enim providentiâ pulchrè omnia moderante, ita universa generationum series ab Adam usque ad finem sæculi administratur, tanquàm unius hominis, à pueritiâ usque ad senectutem, temporis sui tractum ætatis gradibus terminantis. Et idè virtutum etiam gradus in moribus, donec veniatur ad summam hominis perfectamque virtutem, oportet eum distinguere, qui divinis lectionibus piè animum intendit: ne foris cum invenerit aliquando parva parva, aliquando majora majoribus imperari, repntans in comparatione majorem, peccata illa esse quæ minora sunt; non arbitretur decuisse ut talia Deus hominibus imperaret. » Hæc ille primùm fundamenta jact. Postea ad rem quæ præ manibus erat, pertractandam accedens, ait: « Quantum ad decipiendum attinet, summa et perfecta virtus est, neminem decipere, atque illum exhibere quod dictum est: *Sit in ore vestro, Est, est, Non, non*: sed quia hoc eis imperatum est, quibus jam regnum cælorum promissum est; magna autem virtus hæc implere majora, quibus debetur hoc præmium: *Regnum enim cælorum vim patitur, et qui vim faciunt diripiunt illud*; querendum est quibus gradibus ad istam summitatem perfectionemque veniatur. In quibus utique gradibus inveniantur illi, quibus adhuc terrenum regnum promittebatur, quo promisso tanquàm

« parvuli præluderent, et ab uno Deo abundanter qui est omnium Dominus, interim terrenis gaudiis quibus adhuc inhiabant, inpetratis, inde proficientes et in spiritu succrescentes, auderent etiam sperare celestia. Sicut ergo summa et prope divina virtus est, neminem decipere, sic ultimum vitium est, quemlibet decipere. Ab hoc ultimo vitio ad illam summam virtutem tendentibus, gradus est, neminem quidem vel amicum vel ignotum, sed tamen inimicum aliquando decipere. Unde etiam illud, etc.: *Dolus an virtus, quis in hoste requiratur?* etc. Sed quoniam et ipse hostis plerumque potest injustè decipi, veluti cum pactum sit de temporali pace, quas inducias vocant, et non servatur fides, et cætera talia. Multò est purgator, summæque illi virtuti propinquior, qui quanquàm velit hostem decipere, non eum tamen decipit nisi auctoritate divinâ. Deus enim novit vel solus, vel certè longè excellentiùs quàm homines atque sincerius, quâ quisque penâ præmione sit dignus, etc. Quapropter cum et Ægyptii deceptione digni essent, et populus Israel pro illâ ætate generis humani in tali adhuc gradu morum constitutus esset, ut non indigne hostem deciperet, factum est, ut juberet Deus, vel potius pro illorum cupiditate permitteret, ut vasa aurea et argentea, quibus adhuc terrenæ rei appetitores inhiabant, et peterent ab Ægyptiis non reddituri, et acciperent quasi reddituri. »

4. Ad illam ergo virtutis altitudinem quæ dolos funditus exsecat et penitus extirpat atque elidit, gradus est proficientium, si non suos, non amicos, nonnisi hostes decipiat, et fraudem referat magis quàm inferat, idque nonnisi prævio jussu aut permissu Dei, qui lux veritatis et justitiæ est. In hoc gradu sisti homines et ita altius protrudi decebat. Quid pulchrius autem quàm eos esse ætatum, qui sunt virtutum gradus? Quid venustius virtutum progressionem? Quid admiratione nostrâ dignius, quàm virtutum initia, incrementa, fastigia? Quo luculentiori ornamento illustrari potuit nostra et singulorum et universorum in communi mutabilitas per varios ætatum tractus necessariò exigenda, quàm si virtutum unâ proficientium et easdem percurrentium ætates comitatu honestaretur? Quid speciosius quàm non temporum hunc tam esse fluxum, quàm influxum virtutum? Non tam mutabilitatem per annos decurrentes exerci, quàm immutabilitatem per virtutes

unâ progredientes inseri? Radix enim immutabilitatis est sapientia, iustitia, virtus. Ergo annorum lapsus cum virtutum compari illapsu, non solam explicantis se mutabilitatis venustatem præfert, sed longè digniorem implicantis se et regnantis immutabilitatis pulchritudinem ostentat. Nostri itaque utilitibus apprimè ad eum modum consulitur.

5. Sed sinamus ipsum quoque sibi consulere, qui nobis consulit. Si enim rationem habet nostri, dùm maioribus majora, minoribus minora præcipit, æquum est, ut et sui rationem habeat, dùm maioribus majora non præcipiet, nisi major, nec minoribus minora, nisi minor. Refert enim non tantum quibus, sed et à quo præcepta dentur; nec pueritiæ regendæ accommodata lex nisi parvis, nec nisi ab eo dictari debet, qui illi ætati consentaneus et penè allinis est. Idèò enim et in Christi disciplinâ, si quid per indulgentiam adhuc mollius et nostram ad imbecillitatem inflexum quandoque, atque à legis æternæ rigore remissius est, id quoque carni Christi, per quam infantia quædam adhuc nostra lactatur, imputandum est. Ita enim aiebat Christus, multa sibi et ampliora supercesse suis præcipienda, sed illos tunc ferendo non esse; at ubi virtute ex alto induti, invictum pariter animo robur induissent, tunc illa ardua et castigatissima veritatis præcepta, non jam à Verbo carne, sed à Verbo Deo et carne etiam absorptâ in Deo edocendos. Itaque caro ipsa Verbi temperamentum erat accommodum, non tantum quo obumbraretur ejus divinitas intelligenda, sed etiam quo coaptaretur et lactesceret nobis sanctitas ejus et lex præscribenda. Nec lex Christi accuratissimè et absolutissimè, aut intelligitur, aut eligitur, aut diligitur, nisi à beatis patriæ supernæ incolis, quibus jam nullo carnis obumbranda erit velo. Cæterùm si nudâ Deitate explicatur legis æternæ perfectio et plenitudo; si Deitatis carne propria explicatur legis æternæ temperles evangelica, tanquàm proxima summæ illius derivatio plenitudinis, simulatio perfectionis, ceriè longè degener ab his et decoloratior legis Mosacæ mollioribus, non potuit nisi per umbras carnis Verbi, hominibus inter crepundia adhuc ineipientibus explicari. Pergit ibidem Augustinus: Quod primò in terrenis rebus est gradus ad celestem iustitiam, qui jam infirmioribus imperatur, Dominus ostendit, cum ait: *Si in alieno fideles non fuistis, vestrum quis dabit vobis?* Et quòd pro suis gra-

diis animæ doceantur, ipse Dominus demonstrat dicens: *Multa habeo vobis dicere, sed nunc non potestis portare illa.* Et Apostolus cum ait: *Et ego, fratres, non potui vobis loqui, quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus; hæc vobis potum dedi, non escam: sed neque adhuc potestis. Adhuc enim estis carnales.* Illi erant sub gratiâ, non sub lege, jam initiati Christo et evangelicæ legi, quos ita Paulus affatur, et tamen illos lacte potat, non escâ, utpote pueros et carnales: longè tamen proveciores erant, quàm Hebræi sub lege, et præ his in viros penè adoleverant. Itaque his hæc erat caro Christi, illis umbra Christi: hi carnales, quòd carnem Christi adhuc, nequedòm æternam Verbi sapientiam aspererent, illi quòd nec carnem Christi, sed solas ejus umbras; hi Evangelium caperent, sed nonnullis blanditiis ex indulgentiâ mitigatum, illi nonnisi inflexam et assentientem suæ duritiei legem Mosaicam. Verbum igitur carne indutum et temperatum nostræ ægitudini, non poterat tamen remissioem aut indulgentiorem ullam legem auctoritate suâ dictare quàm evangelicam; Mosaicam autem nonnisi per umbras sui poterat. Etenim Verbi, sapientiæ, sanctitatis et legis æternæ nonnisi umbra et simulacrum est lex Mosacea; at ejus veluti caro quædam propria et corpus est lex evangelica; nempe illa tam discolor est, quàm umbra à luce deficit: hæc tam concolor est et tam cognata temperies, quàm caro ad animam; sed utrobique tamen temperies est, et coudescensus. Claudit tandem illam quæstionem Augustinus: Quod enim in istis secundum gradus suos actum est, hoc in universo genere humano agi cognoscimus, ut alia carnali populo, alia spiritali pro temporum congruentiâ juberentur. Non ergo mirum si hostem decipi dignum decipere jussi sunt, qui erant adhuc digni hostem decipere. Non enim jam erant idonei, quibus diceretur: *Diligite inimicos vestros*; sed tales erant, quibus tantummodò dici poterat: *Diliges proximum tuum, et oderis inimicum tuum.* Adhuc enim ille proximus quàm latè intelligendus esset, non erat temporis tradere. Inchoatio ergo quædam facta est sub pædago, ut magistro perfectio servaretur, cum tamen idem Deus et pædagogum parvulia dederit, legem illam scilicet per famulum suum, et magistrum grandioribus, id est, Evangelium per Unicum suum. Lex pueri, lex à pædago tradenda, Verbi et sapientiæ et justitiæ summæ nonnisi umbra-

nica imago est et vacua ludibundaque simulatio. Itaque cum à Verbo incarnato temporibus optas illam fuisse promulgatam, nugæ agie, nec carnem corpusque Verbi ab ejus umbrâ discriminas. Perinde enim est ac si queraris, quod umbra Verbi non sit caro Verbi. Ad hæc erat illa lex servitutis, nempe pueris qui à servo nil differunt, dum id ætatis sunt, imposita, nec ad charitatem filiorum, nec ad libertatem nudæ ac sinceræ veritatis assurgebat. At Verbum per suam carnem edicere legem non poterat, nisi libertatis. Est enim Filii libertas propria: est filiatio Verbi nostræ carni insita, ut suâ illam libertate impertiat: est generositas quedam humanæ naturæ universæ jam tum inspirata, cum Verbo consociata est, ut jam servire respuat, et nec Deo nisi liberaliter servire dignetur. Lex ergo servitutis per servos seratur, Filius non potest nisi libertatem largiri et sancire, atque ita non potest, nisi illi ætati consentire, quæ libertati matura jam est. Ideo lex antiqua plerumque Moisi nomine prenotatur, nunquam Christi, etiam à Verbo Christo per Moysen et per Angelos lata sit: nec enim dignatur nisi suas umbras et vicarios administros umbraticæ legis gloriâ honorare. Et Christus ipse: *Audistis quia dictum est antiquis, etc. Ego autem dico vobis, etc.* Palam et conspicuè et penè ambitiosè, si fari licet, vindicat sibi auctoritatem et gloriam legis evangelicæ, utpote jam liberalis et purgatoris, et quæ Verbo temperamentum quidem aliquid adhuc obduceret, non tamen, ut umbra, sed ut caro ejus.

6. Consonantia etiam est minorum præceptorum non tantum cum pueritiâ eorum quibus præliguntur, aut cum dignitate eorum à quibus præscribuntur, sed etiam cum timore, vel spe mercedis, quibus illa ætas stimulis urgebatur. Majora enim legis æternæ scita timori servili, vel delectationis temporalis spei non congruebant, utpote quæ solâ perfectiæ æternitatis charitate observantur. Augustinus: « Si queritur quid significet mons, benè intelligitur significare majora præcepta justitiæ, quia minora erant quæ Judæis data sunt. « Unus tamen Deus per sanctos Prophetas et famulos suos secundum ordinatissimam distributionem temporum, dedit minora præcepta populo, quem adhuc timore alligari oportebat, et per Filium suum majora populo, quem charitate liberari convenerat. Cum autem minora minoribus, majora majoribus dantur, ab eo dantur, qui solus novit congruen-

tem suis temporibus generi humano exhibere medicinam. Nec mirum est quod dantur præcepta majora propter regnum cælorum, et minora data sunt propter regnum terrenum, ab eodem uno Deo qui fecit cælum et terram. « De hæc ergo justitiâ quæ major est, per Prophetam dicitur: *Justitia tua sicut montes Dei.* « Et hoc benè significat quod ab uno magistro, solo docendis tantis rebus idoneo docetur in monte. » Hæc minorum ergo majorumque legum dispensatio in congruentiam medicinæ refundenda est: et lex Mosaica de hæc medicinæ arte prodibat. Vides autem, quam finitima hæc sibi sint, populus aduktor, lex perfectior, charitas, libertas, regni æternitas, Filius magister et legislator; et rursus quàm conjuncta sint ista, grex puerorum, lex junior, timor, servitus, temporales deliciæ, servus pædagogus. Hæc præire, illa subsequi necessariò debent, neutra permisceri debent. Sed tota maximè defœdabitur illa providentiæ pulchritudo, si pueris non servum pædagogum, sed Filium unigenitum magistrum invehas. Hic enim suum servum apparatus et cognatam pompæ magnitudinem inferens, æternitatem, charitatem, legis æternæ fulgorem, temporalium aspernationem, parvulos onerabit, territabit, obruet.

7. Illis assonat Ambrosius: « Cessavit circumcisio partis, ubi refulsit circumcisio universalitatis, etc. Superest nunc illa questionis portio, utrùm debuerit pars præmiti, quàm esset ventura perfectio. Qui locus facilis est ad diluendum, si consideremus quibus pars mandata sit, quibus servata perfectio. « Pars enim mandata est secundum legem populo Judæorum, illi durâ cervice, illi infirmo, illi qui Deum suum non cognovit. « Quod ergo partem non potuerit sustinere, quomodo perfectionem servare potuisset? « Ut si puerulum litteris imbuas, à singulis litterarum elementis inchoandum est tibi, ut à singulis apicibus ad syllabas, à syllabis eum per ordinem ad nomina orationemque deducas. Nec potest quisquam mare navigare intrepidus, nisi qui ante in fluminibus navigaverit. Denique si quid aut conficiendi itineris aut levandi oneris puero velis, propectoque mandare, numquid æquandæ onera sunt, aut æquandus labor? Ita igitur noveris, his perfectionem circumcistonis esse servatam qui Christi institutis validioribus idonei videntur, etc. Prius enim semper quod ex parte est, deinde quod perfectum.

veste Paulo. Ergo præire necessum fuit portiones Christi, particulas sapientiæ et justitiæ, minutias inhumanatæ veritatis, ut postea suo loco adventaret ipsa incarnatæ veritatis perfectio. Sed et nunc quoque eisi perfectionem assecuti præ antiquis videamur, tamen ex parte cognoscimus et ex parte diligimus, nec totum sapientiæ aut charitatis lumen succendetur, nisi cum vitæ cœlestis copia mortalitatem nostram occidet. Idem Augustinus alibi: « Oportuit igitur circumcisionem ex parte fieri ante ejus adventum, qui totum circumcideret hominem. Ex parte debuit assuescere humana conditio, quemadmodum in id quod perfectum est, crederetur. » Et alibi: « Sed nunc profuit circumcisio, cum Christus adhuc perfecta differret, cum parvulus esset populus credentium. Venit non parvulus, sed perfectus in omnibus Dominus Jesus. Circumcisus est primò secundum legem, ne legem solveret; postea per crucem, ut legem impleret. Cessavit ergo quod ex parte est, quia venit quod perfectum est. Crux enim in Christo non unum membrum, sed totius circumcidit superfluas voluptates. » Et Hieronymus legem à Christo non solutam, sed adimpletam interpretatur: « Sive quòd de se per alios prophetata compleverit, sive quòd ea quæ ante propter infirmitatem audientium rudia et imperfecta fuerant, suâ prædicatione compleverit, iram tollens, et vicem talionis excludens, et occultam in mente concupiscentiam damnans. » Amputare et circumcidere satis egerat Moyses vitia, quòd primus ille esset labor; at inserpentes animum medullis eorum fibras persequi sigillatim, atque elidere, ut ne una quidem existeret; iræ clancularias effervescentias, vindictæ furtivas prurigines, cupiditatum radices fallentes extirpare funditus, nec ipse poterat, et ut ipse posset præstare, non poterat ea a se pati. Non poterat intestina hæc lues elui atque expiari, nisi sanctitas ipsamet veritatis substantiæ infunderet se victrixque insisteret naturæ nostræ; nec rursus poterat se infundere atque insidere venis intimis naturæ nostræ per hypostaticam copulam, quin pestes illas omnes exsufflaret. Reciproca hæc sunt et ultrò citròque commeantia. Eo ergo tempore non erat inserenda adhuc nobis deitas, quo luxuries serpentium vitiorum circumcidenda prius erat, quàm ad ipsam exsecandam radicem deveniretur. Gregorius Magnus: « Car-

« Moysæ, lex in campestribus data est, et sanctis Apostolis Dominus in monte sedens, summa et spiritalia præcepta locutus est. Ut ex locis videlicet monstraretur, quia et illis tanquàm carnalibus mandata minima dabantur in valle terrarum; et isti tanquàm spiritaliter et sancti in monte mandata cœlestia audirent: quatenus apertè monstraretur, quòd ascendentes corde ad cœlestia, infima mundi relinquerent, et in mentis culmine starent. » Ut prius est ima vallium quàm ardua montium pervadere, ita molliora prius quàm asperiora vitæ præcepta peragrandam sunt. Quid est autem Christum ad populos in imo adhuc jacentes ablegare, quàm ex suo illum monte, seu ex summo sapientiæ fastigio detrahare?

8. Sed nequaquàm suffugiet nos Tertullianus, cujus hoc præclarum est: « Nam olim et oculum pro oculo et dentem pro dente repetebant, et malum malo fœnerabant. Nondum enim patientia in terris, quia nec fides. Scilicet interim impatientia occasionibus legibus fruebatur. Facile erat absente Domino patientiæ et Magistro. Qui postquàm supervenit, et gratiam fidei patientia composuit, jam nec verbo quidem lacessere, nec fatuè quidem dicere sine iudicii periculo licet. » Sed ille primus erat patientiæ gradus, quo vindicta modum in hunc temperabatur, ut non plus referretur, quàm illatum erat damnum: secundus ut malum bono repensaretur. Primus secundo præformandus fuit, secundus utpote perfectissimus à perfectissimo Magistro Christo informandus. Unde item Tertullianus: « Non enim aliud Christus in omnes præcepit, quàm quod creator in fratres. Nam etsi maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior eâ quæ ante debetur in proximos, etc. Quòd si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, ejusdem erit secundus gradus cujus et primus, facilius quàm ut ejus sit secundus, cujus non existit primus. Ita et creator secundum naturæ ordinem, in proximos docuit benignitatem, emissurus postea in extraneos; et secundum rationem dispositionis suæ, primò in Judæos, postea et in omne genus hominum. » Prior est ea charitas atque humanitas, quæ proximis, quàm quæ extraneis dependitur: hæc perfectior, sed illa prior: ab illà ergo ad hanc gradus molierendus fuit. Apage autem ut Christo demandetur charitas in proximos, et nondum in extraneo susci-

tanda, cum ipse charitas substantiva et universalis sit, cum magisterium ejus numeros omnes veritatis et justitiæ impleat, cum nihil ei sit extraneum, cum omnem ille humanitatem infinito quodam charitatis suæ sinu complexus sit. Non ergo incarnari tum poterat, cum charitas adhuc suam insinuare nobis plenitudinem nequedum poterat.

9. Quod autem præcepta illa quàmlibet impolita, elimarent tamen humanum genus paulatim, et ad perfectionem seu ad Christum promoverent, planum facit Hugo Victorinus: « Si crederetis, inquit, Moysi, crederetis forsitan et mihi. Quid enim in Moysen nisi elegem, et quid in lege nisi timorem Dei intelligere debemus? Et quid in Christo nisi gratiam et veritatem accipimus? Quid est ergo Moysi credere, nisi acceptæ legis mandata fideliter observare? Observare autem mandatum, hoc est verè timere Deum, sicut scriptum est: *Qui timet Deum nihil negligit.* Et in Psalmo: *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis.* Quid est autem Christo credere, nisi confiteri et agnoscere gratiam et veritatem Dei, hoc est, redemptionem humani generis et salutem omnium per Christum compleri, et in Christo consistere, eamque cum amore et devotione suscipere? Dicatur ergo contumacibus et transgressoribus legis qui timorem Dei ante oculos non habebant, et idè viam pacis, hoc est, Christum non agnoscebant; dicatur: « *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi,* » ac si diceret: Si servassetis legem, intelligeretis veritatem; si audivissetis præceptorem, cognosceretis salvatorem. Scio quidem quod me Deum cognoscere non potest, qui à me illuminatus non est: et idè vos non creditis, quia à me illuminati non estis; ego autem idècirco vos ad me cognoscendum non illuminò, quia vestram contumaciam et prævaricationem scio: et dignum est ut me præsentem jam non cognoscatis, ejus præcepta prius ad vos per Moysen missa servare nolaistis. Audiant hoc illi qui præcepta Dei non custodiunt, et tamen secreta Dei se comprehendere posse præsumunt. » Quis ergo jam exposulandi locus non septus et oclusus est? Vel enim timori et minoribus præceptis servierunt, et ita ad veritatem et charitatem Christi perfectam tandem evecti sunt; vel timoris et legis frenos respuerunt, atque quod Christi exortes sint, suæ contumaciæ debent. Ita enim et olim et etiamnum, ita

ipso rerum et naturarum ordine inconcussis statumque est, ut qui credit Moysi, credat et Christo; qui credit Christo, crediderit prius Moysi; qui Moysen conspuit, Christo terga vertat; qui Christum despiciatur, Moysen autè conculcaverit: hoc est, ut per legis jejuniata et quasi puerilia elementa ad evangelicam justitiæ amussin, et per timoris angustias ad latitudinem charitatis evadatur; nec Evangelii aut charitatis seu Christi exors sit penitus, nisi qui prudens et volens obvia sibi et oblata timoris legisque initia fastidierit. Viget lex eadem in eos etiam qui jamdudum sub Christi vexillo faciunt stipendia. Quod timori ejus et præceptis deditiores sunt, è in penetralia quædam charitatis ejus et in altiora legis evangelicæ lumina intimius illabuntur, ut sibi quidem videantur hactenus Christi expertes, sub legis et timoris jejunitate languisse, nunc autem illucescere sibi et incarnari Christum, legemque et charitatem ejus hactenus inexpertam nunc denique sibi infundi. Lex enim inviolabiliter fixa et rata hæc est peregrinanti à Deo post peccatum rationali naturæ, ut ad veritatem Christum non pertingat nisi per charitatem, nec ad charitatem nisi per timorem, nec timorem nisi ementitum personatumque gerat, nisi legis mandatis famuletur, et quidem minoribus, quia majora charitati uni pervia sunt, imò cum charitate concreta quodammodò et conflata sunt. Hæc via terenda, hæc lex subeunda, et ante legem Christum expectantibus, et sub gratiâ Christum jam tenentibus et tamen adhuc expectantibus, cumulatius sibi illustriusque venturum, et tam copiosè super-venturum, ut necdum venisse, aut necdum sibi venisse videatur. « Si igitur Judæi viam pacis, hoc est, Christum, idècirco cognoscere non potuerunt, quia timorem Dei in custodiendo mandata ante oculos habere noluerunt, patenter nobis ostenditur, quod per experimentum boni operis, apertissimè pervenitur ad agnitionem veritatis, » ait Hugo ibidem.

10. Nec pigebit Guillelmum Parisiensem episcopum ad dicendam sententiam citasse. Pulcherrima sunt enim quæ ille habet tractatu de sacramento Eucharistiæ: « *Reprobatio fit præcedentis mandatis propter infirmitatem ejus et inutilitatem,* etc. Et si quærat quare tot millibus annorum sustinuit Deus imperfectionem istam et diminutionem in cultu suo, quare non prius gloriæ suæ et saluti

nostræ consulit, jam pro parte respondi-
mus in isto. Si enim elementa et quasi al-
phabetam perfectionis divini cultûs, vix
paucissimi in mundo, id est, sola gens He-
bræorum miraculis inducta, totque et tantis
flagellis quodammodò compulsa recipere po-
tuit, cum etiam esset in hæc quasi hæredi-
tariâ Patrum ereditiōne adjuta; quantò for-
tius mundus totus et communitas hominum
ad tantam perfectionem ineptus fuit! Susti-
nit ergo Deus illam imperfectionem in
cultu suo, donec veniat plenitudo temporis:
quemadmodum sustinet imperitiâ in pue-
ris, parvitatem in seminibus vegetalibus, et
in omnibus animalibus, donec per incre-
menta, magnitudo suæ perfectionis eis ad-
veniat. Et ut quæstionem istam ampliùs enu-
cleemus, non alia est quàm si quærat,ur,
quare nascuntur homines parvuli, et non
potiùs viri perfecti atque barbati? Et quare
ponuntur ova ab animantibus ovariantibus, et
non potiùs animalia perfecta ex eis nascun-
tur? Natus est enim Dei cultus et vera reli-
gio in mundo, quodammodò ut semen, et
quodammodò ut parvulus, propter imper-
fectionem, et ineptitudinem communitatis
hominum. » Quippe ea est non natura insti-
tuti, sed poena dammati hominis, ut non in
matris modò, sed et in suo merore ac detri-
mento pariat,ur, edaturque in lucem sordidus,
brutus, insipiens, nec nisi per longa ætatum
intervalla erudiri, et expoliri in usum aliquem
sapientiæ et religionis possit.

11. Bellulò hæc etiam ludit Prudentius ad-
versus Symmachum :

*Sic ævi mortalis habet se mobilis ordo,
Sic variat natura vices. Infantia repit,
Infractus titubant pueri gressusque animusque.
Sanguine præcalido fervet nervosa juvenus.
Mox stabilita venit maturi roboris ætas.
Ultima consiliis melior, sed viribus ægra,
Corpore succumbit, mentem purgata senectus.
His genus humanum per dissona tempora fluxit
Curriculis ævum mutabile. Sic hebes inter
Primitias, mersumque solo titubavit, et instat
Quadrupedis, pueri lactantia viscera traxit.
Mox tenerum docili ingenio jamque artibus aptum
Noecendis, variâ rerum novitate politum est.
Inde tumens vitiis, calidos adolevit in annos,
Donec decocto solidaret robore vires.
Tempus adest ut jam sapiat divina, serenæ
Mentis consilio, vivaciùs abdita solers
Quærere, et æternæ tandem insigilare salutis.*

Ita ille majestatem theologiæ nostræ legibus

metri subjugavit, nec dedecoravit. Porro inde
liquet fluxisse id quidem de poenâ peccati,
quòd penè marcidior ipso corpore animus,
per easdem ætatum vices rotatur et expolitur
ac corpus: at de Christi gratiâ id fluere, et
ætatum decursus ad sapientiam etsi tardius,
utcumque tamen properet. Ex quo fit ut
Christi magis quàm hominis ejuslibet illæ
censendæ sint ætates; ita enim ab orbis con-
ditu ad ejusdem exitum, nascitur, crescit per
varia augmentorum curricula et maturescit
Christus. Quoniam ergo lex vetus, et Testa-
mentum vetus veteri homini soleat non im-
meritò adscribi, illa tamen etiam erat homi-
nis jam præluseria quædam innovatio et Chri-
sti proinde ætas. Agebatur enim vetus homo
forinsecus, sed et exercebatur paulatim ipsa
vetustas, et ex parte circumcidebatur, etsi
nondum ex toto: novitas autem paulatim stil-
latimque combibebatur et præseminabatur
Christus. In veteri etiam homine, jam olim
Christo licet initiati, nosmet reputamur, non
corpore tantum, sed et eâ animæ portione
non minimâ quæ concupiscit adhuc adversâs
spiritum, et primitias suæ sortem religatas
suo pondere deprimit. Ætatem ergo Christi
aliquam nos agimus, agimus et veteris homi-
nis; nec vicem nostram ita dolemus ob reliquias
vetustatis, quin ob primitias novitatis abe-
riores congratulemur et nobis et nostro libe-
ratori Christo, atque innovatori, in perfec-
tissimam aliquando nos libertatem innova-
turo, et jam nunc ad eam nos innovanti, sed
gradatim. Ita ergo et sub lege agebatur ætas
Christi aliqua eui rudior, agebatur et veteris
hominis, sanè quàm nunc plenior; nec illi
suam sortem ita lamentabantur, ob compe-
rendinata absolutissimæ innovationis suæ tem-
pora, quin et sibi et Christo plauderent, à
quo innovari se per legem Mosaicam, et hoc
gradu ad evangelicam saltem intus et clancu-
lariè innovandos se sentiebant.

12. Ne Græcos videamur studio omisisse,
unius aut alterius suffragium auxemus. Atha-
nasius initium Epistolæ ad Hebræos expo-
nens: « Deinde etiam narratio haberetur de
nostrâ curâ ac dispensatione, deque ultimis
et temporibus, ad contextum argumenti perti-
nebat ut diceret, Deum neque superioribus
et ætatibus tacuisse, sed locutum esse per
Prophetas; et ubi Prophetæ suo officio per-
functi essent, et lex per Angelos sua edicta
prænuntiasset, et Dominus ad nos immi-
grasset, et ad administrandum accessisset,

« tunc demum subintulit : *Tantò melior Angelus factus*, etc., ostendere volens, quantò Dominus præ servo excellat, tantò functione et officio servorum, Filii administrationem meliorem esse. » Et infra : « Spectent saltem gratiam per Filium datam, et cognoscant ipsam ipsis rebus probari contestatum : que reddi, alium diversumque esse à rebus creatis, solumque verum Filium in Patre, et Patrem in ipso existere. Lex quidem per Angelos enuntiata est, sed nullum perfecit, cùm opus haberet præsentia Domini ut Paulus dixit : *Verbi autem præsentia absolvit opus Patris*. » Et ibidem statim : « Et tunc quidem nihil nisi formulæ, delineationesque erant, quæ ostendebantur, nunc autem veritas exhibita est, » etc. Et infra : « Tunc enim veluti obnoxius judicabatur mundus à lege, nunc autem Verbum iudicio in se translatum et corpore pro nobis exercuciato, salutem omnibus comparavit. Id respiciens exclamavit : *Joannes : Lex per Moysen*, etc. Melior porrò gratia quàm lex, et veritas præstantior quàm umbra. Illud autem melius, non poterat per alium nisi per Filium, qui sedet ad dexteram Patris effici. » Et paulò ante : « Ad Verbi incarnationem et oeconomiam respiciens, illum non similem esse prioribus nuntiis ac legatis ostendere voluit ; ut quantàm natura discreparet ab illis, qui antea missi erant, tantò magis gratia per eum et ab eo data intelligeretur, eximia et excellentior præ angelorum ministeriis. Servorum enim erat repescere duntaxat fructus, Filii ac Domini gratiam debili facere, et vineam ad alios transferre. » Viderint jam illi, quibus quàm popularibus, tam inanibus ramusculis persuasum, præjudicatumque est, clementiores esse Græcos Latinis Patribus, et gratiæ Christi plus æquo liberaliores ; viderint, inquam, num durius quidquam jaculatus unquàm sit Augustinus, quàm quod modò ex Athanasio deprompsimus : cujus verba totidem propè verbis expressisse videtur Cyrillus, sic ut nihil opus sit et hunc allegari, ne actum agamus. Porrò quantumlibet extenuetur lex præ Christi gratiâ, non possunt tamen ejus commoda et interspersa ei gratiæ Christi quædam ramenta ita premi aut dissimulari, quin subluceant. Quanquàm enim tam immani intervallo lex Mosæ ab evangelicâ distet atque deficiat, quàm Moses à Christo, quàm servus à filio ; ut servus tamen filii quædam umbra et spes est, ut Moyses Christi quædam imago et portio

est, ita lex Mosæ gratiæ evangelicæ quædam portio ; quædam erat anticipata profusio. Ergo tam nihil deteritur de amplitudine gratiæ Christi, si exordia quædam ejus et conamina legi et agentibus sub lego prærogantur, quàm de majestate Christi nihil minuitur, si Moysi, si Prophetis quædam ab eo derivata concedantur dignitatis et sanctimonie ornamenta. Quinimò ut nihil magnificentius Christo est, dùm ei vel angeli vel sancti quilibet componuntur, atque incomparabiliter postponuntur, quàm quòd horum quoque ab illo profluxerit omnis opulenta, sine quâ nequidem ut postponderentur, componi cum eo potuissent, ita nec gratiæ Christi decus ullum, quo legi Mosæ antistat, ampliùs excogitari potest, quàm quòd nonnisi gratiæ præviâ quædam et præsumptâ irradiatione lex Mosæa refulgeret. Neque enim ita Moyses vel Prophete Christo comparantur, tanquàm æmuli et adversi, qui tamen necessariò denique substernantur, sed tanquàm amici et imitatores qui non assequi, sed utcumque vel à longè sequi laborent : ut membra capiti, ut rivuli fonti suo, ut rami suæ radici, ut radii soli, ut plenitudini derivationes. Cedit autem in gloriam capitis, si membra non emaruisse, sed succo vitali ab eo abundare, nec tamen eam eo exundare dicuntur. Ita fonti laus inde queritur, non si exaruisse, sed si ab eo fluentes rivuli affluere, nec tamen præ illo effluere memorentur. Similiter ergo et lex Mosæ, non æmula Christi gratiæ aut adversaria imaginanda est, sed ejus prælibatio quædam, quæ què laudabilius ornatiorque erit, eò plus gratiæ debeat, eò ampliùs gratiam illustrabit. Erat enim consentaneum ut quemadmodum Christus Moysen et Prophetas tanquàm sui portiones præmisit et de suâ opulentiâ pro suo quemque modulo locupletavit, ita Moysi legem et Prophetarum ministeria de ministerii sui gratiâ et plenitudine aspergeret.

CAPUT VII.

Insufacienda erat primum gens humana per figuras et umbras, postea per corpus proprium contrectare Deum et contueri.

1. Expostulationis hujus, quam reperentimus jamdiù, metu quodam solent homines abripi, qui nunquàm satis attentè pensarunt, quàm intolerabilis sit homini lapsus divinitas. Est enim verò divinitas omnium penitus malorum omnipotentissima quædam medicina, sed nisi temperetur coapteturque ægro: aulis im-

hecillitati, si intempestivè et præfatinatò infundatur, non ægritudinem tantum, sed ægrotum conficiet et devorabit. Est lex æterna salutis anchora tutissima, sed nisi temporaliter sonet homini in temporalia lapsò, fallit, nec exauditur. Est charitas cupiditatum omolum victrix et debellatrix, sed nisi timore viam sibi aperiat, refellitur excluditurque. Est æternitas merces et illecebra immortalibus animabus accommodatissima et efficacissima: sed nisi terrenis affixas refingat per terrena quædam blandimenta, et ad se revocet, nihil proficit. Est sapientia totius sanitatis amussim quædam perfectissima, sed nisi parvulis balbutiat aliquid seque infringat per pueriles præceptiunculas, nunquam se adultis insinuabit. Est ad eundem penitus modum divinitas rationabilium naturarum cumulus felicitatis, sed lipplentibus iisdem nisi obaubleat sese, lumen inferet, non quo recreentur, sed quo præstrictæ excæcentur. Porro non quodlibet temperamentum cullibet ætati et imbecillitati hominum opportunum est. Quò enim pinguior infantia, eò crassioribus nebulis opacanda illi lex divina est. Itaque caro assumpta à Verbo, velum quidem illa fuit, quo lux ejus nimia frangeretur et adultis hominibus aptaretur; sed parvulos onerasset obruissetque ipsa illa lux, quæ carnis velum per rumpebat.

2. Ferendo ergo divinitatis lumen insuefaciendi fuerunt homines per densiores quasdam figurarum nebulas, quas pauculi admodum radii trajiciebant et perlucebant. Nam, ut spero, non diù illudet tibi crassa illa quæ subire potest imaginatio, carnem Christi densius fecisse umbraculum, atque opacius figuris Moisaicis propheticisque, quas sua statim levitas et fugacitas discutebat. Quò leviores enim et fugaciores erant illæ umbræ et quasi perfectoriæ, eò parcius illis se Verbi deitas permiscebat. At carni quam suam et sui accessionem et seipsum esse voluit, infudit se et inundavit plenissimè. Nec poterat Verbi deitas carni se substantivè et hypostaticè insinuare, quin per eam trajiceretur et perlucere tanta lucis copia et majestas, quantam ferro non possent mortalium oculi, nisi diutinà nubecularum et sublustrium ejus imaginum contemplatione roborati. Vide his ut hæc nobis prælineaverit Irenæus: *« Unicusque autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Sed quoniam qui omnia in omnibus operatur Deus est; qualis est et quatenus est, invisibilis et innumerabilis est omnibus quæ ab eo facta sunt: incognitus*

enim nequaquam; omnia enim per Verbum ejus discunt, qui est unus Deus Pater qui continet omnia, qui omnibus esse præstat, quemadmodum in Evangelio scriptum est: Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Enarrat ergo Filius ab initio Patrem, quippe qui ab initio est cum Patre, qui et visiones propheticas et divisiones charismatum et ministeria sua et Patris glorificationem consequenter et compositè ostenderit humano generi apto tempore ad utilitatem. Ubi est enim consequentia, illic et constantia; et ubi est constantia, illic et pro tempore; et ubi pro tempore, illic utilitas. » Audin' non posse naturam rationalem divinam visione in totum fraudari extra interitum suum, idèdque cum invisibilis sit natura Deitatis, jam inde ab initio enarratam esse Patris, ostensamque Deitatem à Verbo ejus consocio et consorte, sed consequenter, compositè, aptoque tempore, nimirum per visiones primùm propheticas, per variegata ministeria divinarum præconum, inde per carnem suam, denique apertè in gloriâ revelatum iri? Nam nisi gradatim fieret hæc dispensatio, nulla nobis utilitas constaret.

3. Et idipsum statim apertius: *« Et propterea Verbum dispensator paternæ gratiæ factus est ad utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, Deum autem exhibens hominem; et invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando fieret homo contemptor Dei, et ut semper haberet ad quod proficeret: visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum, ne in totum deficiens à Deo homo, cessaret esse. Gloria enim Dei vivens homo: vita autem hominis visio Dei. »* Vita quippe non hominis, sed animantis est, quæ in corporalibus et corruptibilibus deliciatur. At vita rationalis, quæ vita hominis est, de incorruptibili et intelligibili cibo toleranda utique est. Cumque vita hominis per incrementa proficiat, dimittenda illi proinde est per varios provectus visio Deitatis. Prophetis ergo primùm dilargienda, ut iis innixæ plebes commanso et quasi transfuso per eos hoc cibo sustententur, et proficiant ad id, ut omnes aliquando visione Dei pascantur. Quoniam ergo Spiritus Dei per Prophetas futura significavit, præformans nos et præaptans ad id ut subdit Deo simus, futurum autem erat ut homo per sancti Spiritus beneplacitum videres;

« necessariò oportebat eos per quos futura
 « prædicabantur, videre Deum, quem ipsi
 « hominibus videndum intimabant, etc. Quem-
 « admodum et Isaias ait : *Regem Dominum Sa-*
 « *baoth vidi oculis meis*, etc. » Ad id ut apertè
 aliquando videretur, gradus erat, ut ænigma-
 ticè, seu propheticè : ad id ut ab omnibus,
 gradus erat, ut à paucis quibus cæteri incum-
 berent, videretur Prophetis. Omnium enim
 hominum una causa, una penè substantia est.
 Vidimus ipsi quod in amicis vidimus : illorum
 experimentis oculisque perinde ut nostris in-
 hæremus. Et etiamnum divina paucissimi vi-
 dent hominum, paucissimi intelligunt, quibus
 reliquorum fides agglutinatur : vident enim
 et intelligunt quodammodò, qui videntibus
 intelligentibusque conserti implicatique inhæ-
 rescunt. Ita et olim humanum genus erudieba-
 tur ad Deum videndum, cum optimates quippe
 et eximii, ac reliquorum capita et oculi Deum
 videbant, et umbraticè primùm videbant, ut
 illucidè videre aliquando suslinerent. Coibat
 hominum familiaritas cum Deo, et Deus ho-
 minibus congregi assuescebat, cum plebulum
 capita rebus divinis informabantur. *Non igitur*
manifestè ipsi faciem Dei videbant Prophetæ,
sed dispositiones et mysteria, per quas inciperet
homo videre Deum.

4. Et quoniam cachinnari ad hæc solent
 homines opinionum suarum plus justo aman-
 tes, et contemptim interrogare, num Deo in-
 agrum non fuerit, eandem homini perfectione-
 nem atque ad divina contuenda perspicacita-
 tem impartiri statim in illo, atque postea,
 hujus quoque cavillationis impetum retundit
 idem Irenæus : « Si hoc dicat aliquis : Quid
 « enim ? Non poterat ab initio Deus perfectum
 « fecisse hominem ? sciat quoniam Deus qui-
 « dem cum semper sit idem, et innatus, quan-
 « tùm ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quæ
 « autem facta sunt ab eo, secundum quod postea
 « factoris initium habuerunt, secundum hoc
 « et minora esse oportuit eo qui se fecerit.
 « Nec enim poterant infecta esse quæ nuper
 « facta sunt : propter quòd autem non sunt
 « infecta, propter hoc et idè deficiunt à per-
 « fecto. Secundum enim quod sunt posteriora,
 « secundum hoc et infantilia : et secundum
 « quod infantilia, secundum hoc et insueta et
 « inexercitata ad perfectam disciplinam. Quem-
 « admodum enim mater potest præstare per-
 « fectam escam infanti, ille autem adhuc non
 « potest robustiorem se percipere escam, sic
 « et Deus ipse quidam potens fuit homini

« præstare perfectionem ab initio, homo au-
 « tem impotens percipere illam : infans enim
 « fuit. Et propter hoc Dominus noster novis-
 « simis temporibus recapitulans in seipso om-
 « nia, venit ad nos, non quomodò ipse poterat,
 « sed quomodò nos illud videre poteramus. Ipsa
 « enim in suâ inenarrabili gloriâ ad nos venire
 « poterat, sed nos magnitudinem gloriæ suæ
 « portare non poteramus. » Hæc sunt arcana
 illa divinæ dispensationis consilia, quæ Ire-
 næus ab Apostolorum discipulis, à Christo ipso
 exprompta acceperat. Natura quippe rationalis
 quæ ex nihilo ad esse semel provecta est,
 hinc proficendi, id est, ab imis ad superiora
 surgendi, non ipsam perfectionem uno impetu
 et quasi congenitam obtinendi necessitatem
 subiit. Itaque ad Dei visionem, qui ejus bea-
 titatis summus est apex, per varia profectuum
 curricula impellitur. Alioquin nostræ etiam
 post Christi adventum soris succensere debue-
 ramus. Nam ne nunc quidem nota patet nobis
 Deitas, nec nisi sub carnis involucro. Si au-
 tem non gravatè nec indignanter ferimus,
 eandem aperiri nobis patriam lucis, sed ad
 eam nos variis sacramentis purgari : si ubi
 plusculùm illa subaperire se et subtrahere
 furtim raptimque videtur proficientibus nobis,
 hinc gratulamur præsentì, et avidius inhiamus
 futuræ visioni, non priori irascimur frustra-
 tioni, quæ frustratio sanè non erat, sed pur-
 gatio : quin ad eundem modum veteris Testa-
 menti hominibus adgaudemus, quòd erude-
 rarentur in dies, et elimarentur pedetentim
 per varia figurarum sacramenta, ad Deum in
 carne aliquando potiendum.

5. Nam in totius naturæ conditæ ambitu
 atque in omnium decursu seculorum, nihil
 venustius, nihil admirabilius quàm quòd homo
 ad Deum semper proficiat, hominem Deus ad
 se semper provehat ? Quid enim hæc largitate,
 quid illa felicitate magnificentius ? Homo Deus
 non est ; ergo homo semper deificetur, Deus
 hominem semper deificet. Insita naturæ creatæ
 mutabilitas felicius verti, compensari, ornari,
 liberari non potuit. At verò ad id necesse est,
 ut hæc deificatio homini stillatim irroretur,
 non temerè infundatur. Irenæus iterum :
 « Novo enim Testamento cognito et prædicato
 « per Prophetas, et ille qui illud dispositurus
 « erat secundum placitum Patris prædicabatur,
 « manifestatus hominibus quemadmodum vo-
 « luit Deus, ut possint semper proficere cre-
 « dentes in eum, et per Testamenta maturè
 « scire per affectum salutis. Una enim sanus

est, *nis* Deus qui formavit hominem :
 « præcepta autem multa et non pauci gradus,
 « qui adducunt hominem ad Deum. » Et infra :
 « Quomodo autem vocem Scripturæ testifi-
 « cantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo om-
 « nia semper per Verbum revelata et ostensa
 « fuissent credentibus : aliquando quidem col-
 « loquente eo cum suo plasmate, aliquando
 « autem dante legem, aliquando verò expro-
 « brante, aliquando verò exhortante, ac dein-
 « cept liberante servum suum et adoptante in
 « filium, et apto tempore incorruptibilem hæ-
 « reditatem præstante ad perfectionem homi-
 « nis. Plasmavit enim eum in augmentum et
 « incrementum, quemadmodum et Scriptura
 « dicit : *Crescite et multiplicamini*. Et hoc Deus
 « ab homine differt, quoniam Deus quidem
 « facit, homo autem fit : et quidem qui facit,
 « semper idem est : quod autem fit, et initium
 « et medietatem, et adjectionem et augmen-
 « tum accipere debet. Et Deus quidem bene
 « facit, bene autem fit homini. Deus quidem
 « perfectus in omnibus, ipsi sibi æqualis et
 « similis, totus eum sit lumen et totus mens :
 « homo verò perfectum percipiens et augmen-
 « tum ad Deum. Quemadmodum enim Deus
 « semper idem est : sic et homo in Deo in-
 « tentus, semper proficiet in Deum ; neque
 « enim Deus cessat aliquando in benefaciendo
 « et locupletando hominem ; neque homo ces-
 « sat beneficium accipere et ditari à Deo.
 « Exceptorium enim bonitatis et organum
 « clarificationis ejus homo, gratus ei qui se
 « fecit, » etc. Vides quàm latè serpat, et quàm
 « invictè regnet illa et vox Dei, ad homi-
 « nem, *Crescite* : Exinde enim homo per omnia
 « decedentium et succedentium temporum vo-
 « lumina nihil aliud quàm impluitur divinis be-
 « neficiis, irrigaturque jugiter, et crescit. Itaque
 « tota vetus in lege et in figuris dispensatio à
 « Verbo administrabatur in hominis augmentum,
 « in hominis salutem. Crescebat homo in Deum,
 « benefaciebat homini Deus, nec posteriora legis
 « evangelicæ et uberioris Christi gratiæ, et ve-
 « ritatis in carne conspicuæ incrementa capere
 « homo potuisset, nisi prioribus illis augmentis
 « confortatus.

6. Atque si veri patientes animos, non con-
 tentionis et rixarum amantes nanciscamur,
 hoc illis etiam deponere atque insurrare li-
 cebit arcantum Irenæi dogma ; illas nempe
 Verbi per multiplicem figurarum varietatem
 apparitiones olim, quibus carni suæ prælude-
 rat et quodammodo prægestiebat, inhumana-

tionem totidem fuisse, et corporatorem, quibus
 coaptabat se Verbum illis tum hominibus,
 qualem poterant pro suâ vel infantia, vel pue-
 ritia ferre. Corporascebat enim reverà Ver-
 bum, et hominis plerumque formam sibi ob-
 ducebat, atque ita se objectabat hominibus
 brevi, sed beatâ usurâ fruendum, non omni-
 bus, sed selectioribus, et cæterorum principi-
 bus. Nec in carne suâ omnibus se contractan-
 dum præstitit, sed paucis egregiis, quibus
 cæterorum fides inniteretur. « Sic et initio
 « Deus quidem potens fuit dare perfectionem
 « homini, ille autem nunc nuper factus, non
 « poterat illud accipere, vel accipiens capere,
 « vel capiens continere. Et propter hoc coin-
 « fantiatum est homini Verbum Dei, cum esset
 « perfectus, non propter se, sed propter ho-
 « minis infantiam, sic capax effectus, quemad-
 « modum illum homo capere potuit. » Coin-
 fantiari, nonne id ipsum est quod incarnari,
 et per corporatorem hætescere infantia nos-
 træ ? Ab initio autem Verbum coinfantiatum
 est. Non ergo præcædunt diutius queramus
 Verbi corporatorem, quæ ab initio statim
 facta est jugiter, nec fieri unquàm desinit desi-
 netque. Nunquàm enim cessavit, aut cessabit
 Verbum intelligibilem et intolerabilem nobis
 in infantiam revolutis lucem suam opacare et
 attemperare per corporea involucria, id est,
 per corpus, per carnem suam. Quod autem
 prius umbraticum, postea verà carne, quod
 prius perfunctorio, postea solido et perenni
 corpore et in æternum suo sese Verbum indu-
 at, parciusque vel copiosius perluceat, unus
 habetur ratio salutis nostræ, per mediores
 ad sublimiores gradus agendæ, non præcipi-
 tandæ. Porro ipsa qualiscumque corporatio
 Verbi et cum hominibus congressio, nonnisi
 de misericordiâ descendit, et gratiarum rore
 permadescit. Ergo qui ad adventum Verbi in
 carne splendidissime clarescat, priores ejus io-
 figurarum nubeculis corporatorem plus nimio
 premunt, atque ut gratiæ penitus infuscundat
 et ingravandis quàm sublevandis hominum
 morbis aptiores infamant, quid, oro, aliud
 quàm pro Christo adversus Christum digla-
 diantur ? Verbum enim ipsum idemque, pos-
 tea in carne, prius aliter et aliter corporasce-
 bat. Æquum est, ut qui de carne suâ exunda-
 turus erat gratiarum flumina, de carnis prolu-
 sionibus rores gratiarum aliquos stillaret. Car-
 ni ipsi hinc accedet gloriæ quamplurimum. Nec
 enim ambigam de carnis Verbo propriè et
 hypostaticè copulatæ opulentia et gratiarum

ubertate, si vel ipsas carnis umbras et temporales Verbi corporationes beneficiorum stillis rorasse comperero. At si priores Verbi corporationes et ad hominem congressiones, inanes positās gratiarum audiam, non immeritō forsitan anceps animi dubiusque putabo, in posteriora verioris corporationis liberalitate confutandā.

7. Hæc conferri debet quod monet Athanasius: « Quandoquidem in sapientiā Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis servare credentes. Non enim ampliās ut superioribus creaturis per imaginem et umbram sapientiæ ejus, quæ in rebus deprehenditur, voluit Deus insanescere: sed ipsam veram sapientiam carnem jussit assumere, et hominem fieri, mortemque crucis sustinere, ut per fidem quæ in eum est, omnes jam credentes servari possint. Eadem ipsa est illa sapientiā Dei, quæ prius per imaginem sui rebus creatis inditam, quā de causā creari dicitur, manifestavit seipsam, et quæ per se suamque indolem Patrem nobis manifestum reddidit, postmodum ipsa et Verbum et ratio Dei caro facta est, » etc. Ubi creatam ab initio illam sapientiam in Proverbiis, Verbum ipsum interpretatur, quod in naturā rerum corporeā quodammodo creabatur; quia eo cœu amictu velabatur et revelabatur, tanquā corporata et infusa ipsi naturæ universi, et inde cœu ex vestis suæ pelluciditate perlucebat sapientiā. Quantō magis ergo creabatur et corporascebat Dei sapientiā in veteris instrumenti universā dispensatione! Si autem ab initio creabatur in creaturis corporeis sapientiā ad salutem hominum, ut per ea quæ facta sunt, intellecta conspiceretur divinitas, quantō magis salubres hominibus et gratiæ muneribus scatentes erant ex Verbi apparitiones, quæ reparationi hominis jam serviebant!

8. Basilios quoque præclarō hoc ipsum: « Quemadmodum doctiores facere solent in instituendis discipulis, ita nos in exercitatione pietatis dñm ad perfectionem inducimur, primū percepta facillioribus et nostro modo congruentibus ad incomprehensibilem scientiam paulatim introducē fœmus; Deo qui nostra gubernat, oculos nostros velut in tenebris enutritos, paulatim ad magnum illud lumen assuefaciendo subvehente. Dñm enim parci in infirmitatē nostrā in profundā opulentā sapientiæ suæ, itaque imperscrutabilibus iudiciis, placidam hanc nobisque ac-

commodam adhibuit institutionem, ut prius corporum umbras intueremur, et in aquas solem cerneremus, consuefaciens, ne prout nōs spectaculo puræ lucis offensi caligaremus. Ad consimilem enī rationem, tum lex umbram habens futurorum, tum per Prophetas facta delineatio quæ est veritatis ænigma, exercitia mentis excogitata sunt, quibus oculi cordis nostri præpararentur, ut ab his facilis nobis transitus esset ad reconditam in mysterio sapientiam. » Hæc duo illa existunt emicantque perspicuē, quæ jamdiū inculcamus: nempe nec Christum priorī illi ante carnem ejus ætati hominum defuisse, nec vacuum gratiæ ejus statum illum regnumque legis effluxisse. Aderat enim sequē spectandum fruendumque exhibebat, qualem quantumque illa ætas plenioris boni impatiens ferre poterat, nempe in umbris sui consuefaciens paulatim homines, ut lucem puram aliquando paterentur. Jam verō quōd dñm procrastinatur incarnatio, gratiæ fluentia non usquequaque cohiberentur, liquet vel ex eo quōd ipsa procrastinatio in numero gratiæ sit. Parcebatur enim lippitudini hominis, ne jaculo coruscantis è suā carne deitatis confoderetur, et interim per umbras curabatur, et soli in umbris adumbrato et sublucenti alludere interim atque consuescere condecebat. Non ergo ad desperationem morbi et ingravescentiam spectabat, sed ad ejus curationem opportunam celeritas.

9. Illis affinia sunt quæ disputat Nazianzenus: « Enīverō legem universam futurorum atque eorum quæ animo et ratione intelliguntur, umbram fuisse divinus Apostolus ante nos pronuntiavit. Ac Deus etiam qui Moysi ante oracula edidit: *Vide, inquit, ut omnia facias juxta exemplar quod tibi in monte ostendimus*; ea mirrū quæ aspectu sentiuntur, quasi adumbrationem quandam et delineationem earum rerum, quæ oculorum sensum fugiunt, esse ostendens. Atque illud persuasum habeo, nihil temerē atque inconsideratē, nihil humiliter, denique nihil Deo legislatore et ministro Moyse parū dignum, constitutum esse, etc. Nam in ipso quoque monte Deus hominibus apparet, partim de speculā suā ipse descendens, partim nos ex terrenā depressione in altum evehens: ut à creatā naturā leviter saltē, et quatenus tutum est, incomprehensibilis ille concipiatur. Neque enim aliter terreni corporis ac mentis vincitæ crassities Deum concipere possent, ni-

« si divinitus adjuvetur. » Adjumenta ergo erant ad Deum pro capta mentis intelligendum, illa omnia legalium Sacramentorum spectacula. Adjumenta, inquam, et Deo digna auctore, quem nefas est nisi beneficium imaginari: et Moyse ministro, quem nisi beneficiorum interpretem haud licet prædicare: et Christo mediatore, qui illa omnia sibi præstruebat, nec poterat vel umbras sui ullas expingere, quin suæ illas pulchritudinis et opulentiae radiis donisque conspergeret.

10. Sed humani generis statum tunc temporis, Deo videndo inhiantem, et necdum idoneum, ideòque non crudeliter, sed medicinaliter, in divinorum simulacris adumbratis exercitandum, purgandumque et ad patientiam superni luminis firmandum, nemo descripsit feliciter quàm Cyrillus. « Christi cognitio legalem institutionem longè antecellit; « clariorem enim habet prædicationem et ad « cognitionem se extendit legi inusitam. Quo- « circa ipse etiam sacrorum antistes Moyses « precabatur, idque frequenter, ut certamque « umbræ expertem ejus qui est, cognitionem « acciperet, ideòque ipsum omnium servatorem « Deum compellabat: *Ostende mihi teipsum, « apertè videam te.* Quin etiam jussit petram « perfodere, et per angustissimum foramen, si « vellet, contemplari. Quo nobis Deus, opinor, « ænigmaticè subindicat legem discipulis suis, « exiguam Dei cognitionem irradiare, ac veluti « per foramen, lucem istam propemodùm im- « mittere. Unum etenim tantummodò Deum « esse credi volebat, errantes ab imaginariis « deis avocans: quo pacto autem in se habeat « se divina et ineffabilis natura, non clarè de- « monstravit, quemadmodùm salutaris illa « prædicatione per Christum. Cognito enim Fi- « lio, credimus natum esse et processisse à « Patre, tanquàm radice: et genimiois gloria « genitoris naturam velut in tabulâ depingens, « efficit ut mentis oculus res intellectu et ora- « tione superiores assequatur. Proinde ad Pa- « trem ac Deum qui in cœlis est, aiebat: *Ma- « nifestavi nomen tuum hominibus,* etc. Evange- « lica itaque præconia institutioni legali longè « antecellunt, quæ unum quidem esse Deum « duntaxat veteribus prædicabat. Deitatis verò « naturam ad Trinitatem secundùm hypostasim « nequaquàm extendebat, ac rursus in natura- « lem unitatem colligebat. » Ostendi Christus non poterat nisi fidem professis unitus trinæque Deitatis. At, quæso, num fides illa resi- dere poterat in eorum animo, qui pueriliter

vacillabant in unius Dei religione, et subinde ad plurium numinum adulteria revolvebantur? Ergo nihil inhumanius in hos consuli poterat, quàm si palàm incarnata Verbi hypostasis, Deitatisque Trinitas ingereretur, nictitantibus, lapsantibusque identidem in spuriam deorum colluviem. Medietuale his ergo temperamentum fuit, ut umbraticè exhiberetur, et paulatim insinuaretur id à quo si statim erumperet, statim resilerent. Si violentius irruisset, refutaretur Christus à contumacibus; per cuniculos igitur, per umbras irrepsit, noctu penè insidiatus est et illapsus, qui per diem non fessellisset. Nec aliis artibus grassatus est postquàm carnem sibi nostram conjunxit: nam hominem se primò mirificum probavit, ut postea Deus terrificus crederetur, et Apostoli eadem ferè triverunt vestigia in ejus fide orbi terrarum inseminandâ. Fessellit ergo Deitas per carnem; ita et olim fallebat per umbras, piâque fraude imponebat hominibus, tanquàm ægris limphatisque, ut sanari se et citari sine- rent; nec credere cunctarentur quod credidissent, nec in lucem refellerent, quod in umbris essent amplexati, nec de die aversarentur, quod noctu tantoperè profuisset.

11. Nec nos præterit, quod emunctioris maris hominibus jam olim suboluit, latere hinc molem ingentem et penè inexpugnabilem difficultatis. Nam qui his sacramentis nebulisque legalibus informabantur ad Christum convenienter his postea amplectendum, il ab eo agminatim resilierunt, et hactenùs illum detestantur, nec nisi senescente seculo sperantur redituri. At gentiles hujus tantæ morositatis expertes, exleges, inter idolorum vitiorumque veprea hactenùs silvescentes impu- nèque lascivientes, ad Christi lumen illicè certatim catervatimque convolarunt. Qui ergo non ruit et in frustra dissilit tota illa operosæ argumentationis machina? tota illa negotiosæ ad Christum contingendum substructionis fabrica, qui non ludibrio erit? Nec equidem dissimulo, acumine et mentis robore aliquantulò opus esse, ut non de priore sententiâ sinat se dejici, quisquis vel obiter vel supinè in Patrum volutandis lucubrationibus versatus est. At qui altius in eorum dogmata pervadenda velificatus erit, et penitiora inspexerit adyta hujus doctrinæ, is hâc mole non deterrebitur. Nam primùm quidem ex infra dicendis liquebit, permagnam in Israelitas ipsos utilitatem redundasse ex Mosaicis sacramentis; idque argumento ejus rei est, quòd ex illis qui nomen

Chirieto dederunt, Israelitæ, ut notavit Augustinus, christianæ sanctimonie, temporaliū abdicationi, amorī æternorum impensis se dederunt, quàm ethnicorum Ecclesiæ alibi terrarum. Nec enim de aliis quàm de Judaicis Ecclesiis proditum est, sua singulos vendidisse, et ad Apostolorum pedes contulisse pauperibus eroganda. Deuō non adeo pauci ex Israelitis, atque plerūque jactari solent, Christi fidem complexi sunt; semel tria millia, iterū quinq̃ue millia, et deinceps turmatim complures accessisse Christo comperies, si Acta Apostolica, si Eusebii historia, aliæque id genus monumenta evolvas. Sed non tantū momenti in his omnibus est, ad exsufflandam hujus dubitationis nebulam, quantum in eo uno, in quo caput et summam hujus dogmatis verti jam non semel monuimus, nempe de universali generis humani tanquā unus hominis, non de singulorum curā et providentiā hic disceptari. Disjuncta enim est singulorum atque universitatis ratio. Universitas enim hominum, tanquā unus ingens et ubique gentium sparsus, et omnes temporum tractus pervadens homo, ad gubernaturā Deo, per ordinatā ætatum profectuumque intervalla. At singuli breviori gyro et loci et temporis coarctantur, et intra eas tamen angustias, easdem profectuum ætates compendiosius explicant. Quæ cum ita habeant, jam perspicuum est, illi humani generis ætati quæ in umbraculis figurarum Deum pati atque intueri condocēfecta fuerat, eam succedere debuisse, quæ Deitatem in proprio corpore radiantem verē incarnatam contemplaretur. Atque ut res ea constet, nihil opus est, eosdem ipsos singulares homines qui prius adumbratis imaginibus innutriebantur, ad verum corpus in quo plenitudo Deitatis inhabitabat, contractandum accessisse. Non enim id, nisi paucissimis eorum contingere potuit. Præmortui enim omnes per diutinos tot sæculorum decursus, et in figuris umbraticis, sub lege ad exitum usque hinc suum exercitati, Christi carnem illi quidem non attigerunt. Qui item post Christi hinc demigrationem in cœlos, prognati editique sunt in hujus mortalis vitæ usuram, ii nec visu, nec tactu, nec sensu ullo carnem Christi delibare potuere. Ergo secerenda est singulorum ratio ab universitate: idque unum mordicus tenendum, ut publicè universum genus ab umbris opacantibus Deitatem promovendum fuit ad evidentiorē ejusdem in propriā carne lucem, ut et hinc

ad eandem etiam sine velo carnis intuendam fruendamque aliquando perficeretur: ita singulorū quancumque demū incurant universitatis ætatem, privatim per eandem ætatem curricula volvi, et umbratilibus primū divinitatis initiari simulacris, ut crescant proficiantque ad ejusdem in propriæ carnis naturā completum. Quorsum enim attinet in re manifestā tricarī et tenebras luci offundere? Hæc rerum natura est, hic ordo necessarius, hæc lex inexorabilis atque indeclinabilis naturarum, vel sorte, vel penā suā mutabilitati illigatarum, et à regione longinquā dissimilitudinīs ad patriam lucis anhelantium, ut et publicè universi, et privatim singuli per gradus quosdam ab imis ad media, à mediis ad summa se enrrigant, et lentè crescere quàm præcipites elidi malint. Notabilis est et conspicua, quia videlicet publica in universo genere humano, hæc graduum profectuumque discriminatio; obscurior est quia privata in singulis, sed necessariò auguranda, quia ea est rerum natura, ea est lex æterna, ea est Patrum doctrina, ea est una ratio ita dispensandæ universitatis, quod singuli ita regantur. An autem etiam gentilibus præseminatus umbraticis quibusdam sacris esset antea Christus, ut ad eum postea evidentius promulgatum confertim advolarent, accuratori indagine id postea pervestigabitur: nunc refricabo id unum brevissimè, quod supra semel et iterū submonuimus, legem naturaliter insitam easdem penō vices, quanquā paulō jejuniis et occultius, obtisse apud ethnicos, atque penēs Hebræos Mosalicam. Nam ante legem erant ethnici, quibus lex innata densior nocte ignorantie aut vitiorum caligine obrebebatur: quæ ubi seu per philosophiam, seu quocumque allo modo non sine supernis auxiliis, paululū diluxisset, tum secunda hæc erat statto sub lege, ejus prævaricatores erant omnes peccatores terræ; ejus instinctu Deo saltem, ut omnium sensibilibus moderatori ac distributori morigerari incitabantur; ejus præcepta primū facillora, inde sensim elimatiōra patefebant; ejus de Deo sensus consensusque congenitus primū umbrosior et implicior, pedetentim magis ac magis illuminabatur. In has progressionē ultrò explicat se natura rationalis, ut non injuriā ita de gentilibus ominemur, ad Christum postea conversis, aut suo vitio non conversis; vel ad Christum posthac convertendis, aut suo vitio non convertendis.

Sed ea apud Hebræos divinis auxiliis instructiores multo erant etiam illustriora.

12. Latinorum jam Patrum testimonia Græcorum doctrinæ substruamus. Hilarius : « Non perimunt naturæ veritatem cœlestis misericordię sacramenta : sed nec sanctorum fidem species, quas ad fidei visionem coaptantur, eludunt. Sacramenta enim legis mysterium dispensationis evangelicę præfigurant, ut Patriarcha videat et credat, quod Apostolus contempletur et prædicet. Namque cum lex umbra sit futurorum, veritatem corporis umbrę species expressit. Et Deus in homine, et videtur et creditur et adoratur, qui secundum plenitudinem temporis esset in homine gignendus, etc. Ad veritatem verò nascendi familiaritas proficit assumptio ad contemplandum formę. Illic homo per Deum secundum naturę nostrę infirmitatem videndum assumitur : hic pro naturę nostrę infirmitate, nascitur quod erat visum. Accipit umbra corpus, et species veritatem, et visio naturam. » Ubi multifariam vides quàm consentiret rerum naturę et ordinis legi, ut umbraticę primò prælinearetur, quod perficeretur postea ; ut in umbrâ præmeditaretur Verbum, et post in vero corpore sese experiretur ; ut homo in figurarum elementis prædisceret sacramentum, cujus majestatem inopinatò fulgurantem exhorruisset, Christus enim in lege occultabatur ceu throno quodam regio, ubi tantus talisque singulis vel panderetur, vel abderetur, qualem quantumque singuli ferre possent. Hilarius idem : « Quia non in lege Christus, sed lex sanctificaretur in Christo, in quâ veluti sedes thronusque sibi positus sit. » Cui succinnit Ambrosius : « Quotidiè videns drachmam, attende imaginem : hoc est, videns legem, attende in lege imaginem Dei Christum. Quia ipse imago Dei invisibilis et incorruptibilis, luceat tibi velut in speculo legis. Conflere eum in lege, et ut eum in Evangelio recognoscas. » Sed elegantissimè Hugo Victorinus : « Volens ergo Deus ab hac distractione corda nostra colligere, et ad interna gaudia contemplanda revocare, foris loquitur, ut nos intus redire admoneret. Sed quia mens visibilibus amota nescit tam citò ad invisibilia consurgere, idcirco voluit ipse quædam etiam visibilibus exhibere miracula, in quibus nostrum affectum enutriret, et suam nobis charitatem commendaret. Hęc autem sunt specialiter illa quę ad reparationem hominis perti-

nent, etc. Hęc igitur operatus est Deus, ut qualem erga nos haberet dilectionem, ostenderet, et nos ab amore hujus mundi ad amorem sui revocaret. Hęc igitur opera ita moderari voluit, ne infinita essent, ne animum nostrum qui colligendus erat, in occupatione suâ distraherent ; tamen multa essent, ut eundem animum perfectus adhuc stabilitatis impatientem, rerum varietate delectarent. Propterea elegit unam gentem et unum locum, ubi sacramenta non ad unius gentis tantum, sed ad salutem totius mundi pertinentia initiaret, ut unitas ubique commendaretur, ut humanus animus intus et foris ad unitatem revocaretur ; ut sicut ab uno Salvatore est salus omnium, ita etiam ab uno loco et uno populo manaret salutis initium. »

CAPUT VIII.

Sacramentorum corporalium multitudine et obsecratione domandum primò fuit interim, dum puerascit genus humanum, et ita Christo imitandum.

1. Luminosissima charitas, veritas ipsissima est, nec in veritatis abditiore penetralia, nisi charitas pervadit. Ergo sacramentorum divinatorum veritas illi demum ætati patere debebat, quę charitatis ignem ferre posset. Illi autem pueritię hominum, cui timor adhuc conductibilis erat et necessarius pædagogus, quàm non poterat charitas, tam nec poterat veritas patentior indulgeri. Sed ut timor ad charitatem pandit aditum, ita timori conjuncta sunt sacramenta et umbracula quædam veritatis, per quę ad veritatem tandem attingatur. Ideò igitur veteri populo gravis sarcina incubuit et servile onus sacramentorum, quę pauci intelligerent et diligerent ; plures eò timerent ampliùs, quò minùs intelligerent ; et hoc timore intra servilis saltem officii metas constringerentur, et averterentur ab omnimodà à Deo defectione. Augustinus : « Initium sapientię timor Domini, et timor non est in charitate, etc. Proinde præmissus timor in cor nostrum, pellit inde consuetudinem malorum operum, et servat charitati locum, etc. Timentes enim Deum hominibus veteris Testamenti propter litteram terrenam et occidentem, nondum habentes spiritum vivificantem, currebant cum sacrificiis ad templum. Et quamvis in figuram futuri sanguinis quo redempti sumus, tamen nescientes, quid per eos præfiguraretur, cruentas victimas immolabant. Vides illi

timori contexta esse hæc figurarum onera, non multitudine tantum, sed ignorantione maxime sui deprimentia, atque consternantia homines, crudam adhuc et longævam pueritiam acutantes. Ergo ut timoris, ita et sacramentorum onerumque servilium utilitas erat permagna jam Christo dedicans hanc matrem, et poenæ formidine ad ejus charitatem, et per charitatem ad veritatem præformans.

2. Quoniam autem ipsa corporaliū signorum viscera non introspiceret puerilis Judæorum hebetudo et levitas, non poterat non aliquam tamen luculam intelligentiæ supersparsam haurire. Nam ea saltem capiebant omnes quàmlibet carnales ad Dei cultum signa pertinere, Deo religare, ad Dei amorem promerendum conducere. Id autem caput est et fastigium unum religionis intelligentiæ: nec potest non exinde summa derivari utilitas ad germanam aliquando religionem et intelligibilem veritatis charitatem eliciendam. Augustinus: « Ea demum est miserabilis animæ servitus et signa pro rebus accipere: et supra creaturam corpoream, oculum mentis ad hauriendum æternum lumen levare non posse. Quam tamen servitus in Judæo populo, longè à cæterarum gentium more distabat. Quandoquidem rebus temporalibus ita subjugati erant, ut unus eis in omnibus commendaretur Deus. Et quoniam signa rerum spirituum pro ipsis rebus observarent, nescientes quò referrentur, id tamen insitum habebant, quòd tali servitate, uni omnium, quem non videbant, placerent Deo. Quam custodiam tanquam sub pædago parvulorum esse scribit Apostolus. » Hæc igitur servitus ad filiationem gradus erat, ideòque necessariò præcurrenda, et diviniæ adscribenda erat gratiæ. Nam universim his signis benevolentiam unius et veri Dei promereri se posse, non sine Dei adjutorio, non sine ingenti compendio illis persuadebatur.

3. Sed quanta esset signorum istiusmodi crassa et pingui intelligentiâ utcumque observatorum utilitas, eodem facit abundè Ecclesia de Hebræis ad Christum conversis primùm conflata. Ea enim celestium dogmatum quantò avidior, quantò capaciior facta esset per Moysi ritus umbras, inaudito et nunquam aliàs aut alibi gentium prodito testata est documento ejurationis omnium temporalium. Augustinus ibidem: « Sed qui crediderunt, ex quibus et facta est prima Ecclesia Hierosolymitana, et satis ostenderunt quanta utilitas fuerit eo

modo sub pædago custodiri, ut signa quæ temporaliter imposita erant servientibus, ad unius Dei cultum qui fecit cælum et terram, opinionem observantium religarent. Namque illi quia proximi spiritualibus fuerunt, in ipsis enim temporalibus et carnalibus vocibus atque signis, quamvis quomodo essent spiritaliter intelligenda nescirent, quia unum tamen didicerant venerari æternum Deum, tam capaces extiterunt Spiritus sancti, ut omnia sua venderent, eorumque pretium indigentibus distribuendum ante Apostolorum pedes ponerent, seque totos dedicarent Deo tanquam templum novum, cujus terrænæ imagini, hoc est, templo veteri serviebant. Non enim hoc ullas Ecclesias gentium fecisse scriptum est: quia non tam propè inventi erant, qui simulacra manufacta deos colebant. Et si quando aliqui eorum, illa tanquam signa interpretari conabantur, ad creaturam colendam venerandamque referebant. » Si quia sacramentis Moysi, quoniam serviliter, inauriti fuerant, per eos proximi spiritualibus fuerunt, tam capaces fuerunt Spiritus sancti, ut sua omnia excuterent, seque totos Deo dicarent; eximia ergo quedam utilitas ex illâ institutione emergebat: ea ergo erat Christi illos sibi instruendis, sibi admoventis, sui capaces efficientis gratia. Quid ergo quiritaris decessante Christo, qui nunquam cessavit viam suam, id est, seipsum qui via est, hominibus informare? Num cessat nunc Christus, si quos sui capaciores efficit, aut si quos spiritualibus proximis esse procurat? Quamdiù ad Christum incrementa sunt, nihil est quod de ejus cunctatione expostules. Non cunctabatur Christus venire, cum Hebræos ita imbuebat, ut ex his excitaret sibi postea non discipulos tantum, sed discipulorum magistros, et Apostolos, et Evangelii omnem in orbem invictos propagatores. Nam ut ex gentilibus coaluerint turbæ Ecclesiarum, at ex Hebræis, ex Moysi scholâ effulserunt apices et principes fidei.

4. Ergo ne sibi ipsi pugnet Augustinus, paulò humanius accipienda sunt quæ alibi duritius videtur in carnales legalium sacramentorum observatores increpuisse. « Accepit ergo ille populus legem digito Dei scriptam in tabulis sanè lapideis, ad significandam duritiam cordis illorum, quo legem non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes à Domino, magis carnali timore, quam spiritali charitate tenebantur: legem

« autem non implet nisi charitas. Ideo multis
« sacramentis visibilibus onerati sunt, quo
« servili iugo premerentur, in observationi-
« bus ciborum, et in sacrificiis animalium, et
« in aliis innumerabilibus, quæ tamen signa
« erant rerum spiritualium, ad Dominum Jesum
« Christum, et ad Ecclesiam pertinentium;
« quæ tunc à paucis sanctis et intelligebantur
« ad fructum salutis, et observabantur ad con-
« gruam temporum; à multitudine verò
« carnalium, tantummodò observabantur,
« non intelligebantur. » Decocta hęc et dilapi-
« data videtur illa utilitas omnis, quam supra
« ipsemet vendiderat, ex signis Mosaicis in eos
« ipsos refluens, qui ea non intelligentes, obser-
« vabant tamen. Sed ne conficitur ipse secum,
« tenenda est illa concordie regula superiùs jam
« sæpè et ad nauseam usque inculcata. Prosunt
« hæc signa incipientibus et prima facientibus
« fundamenta religionis per timorem: at ubi
« superstruenda est fundamentis ulterior jam
« pietas et perfectio charitatis, nil prosunt,
« imò obsunt eatentis, quòd in initis pertinaci-
« ter hære, in puerili consensu, fun-
« damentis indormiscere, præposterum et exi-
« tiale est. Ita legem timor implet, et non
« implet: implet pro modulo incipientium, non
« implet pro officio proficientium, aut eorum,
« quibus probrosum est semper incipere, nec
« unquam proficere, et ideò deficere.

5. Et nobis sanè non illa omnis signorum
« corporalium servitus abeterna est, etsi post
« Christum allevata vehementer et nobilitata at-
« que illustrata est. Unde Augustinus: « Primò
« itaque tenere te volo, Christum leni iugo
« suo nos subdidisse et sarcinæ levi. Unde sa-
« cramentis numero paucissimis, observatione
« facillimis, significatione præstantissimis,
« societatem novi populi colligavit. » Et idem
« alibi: « Illoc verò tempore postea quàm resur-
« rectione Domini nostri Jesu Christi manifes-
« tissimum indicium nostræ libertatis illuxit,
« ne eorum quidem signorum quæ jam intelli-
« gimus, operatione gravi onerati sumus: sed
« quedam pauca pro multis, eademque facili-
« facillima, et intellectu augustissima, et ob-
« servatione castissima ipse Dominus et apo-
« stolica tradidit disciplina. Quæ unusquisque
« dum percipit, quò referantur, imbutus
« agnoscit: ut ea non carnali servitute, sed
« spiritali potius libertate veneretur. » Et
« alibi: « Verbum enim consummans et abbre-
« vians faciet Dominus super terram. Remotis
« enim innumerabilibus et multiplicibus sa-

« cramentis quibus Judaicus populus premeba-
« tur, per misericordiam Dei factum est, ut
« brevitate confessionis fidei ad salutem per-
« veniremus. » Et rursùm idem: « Proinde
« prima sacramenta quæ observabantur et ce-
« lebrabantur ex lege, prænuntiativa erant
« Christi venturi, quæ cum suo adventu Chri-
« stus implevisset, ablata sunt, et ideò ablata,
« quia impleta; non enim venit legem solvere,
« sed adimplere. Et alia sunt instituta, virtute
« majora, utilitate meliora, actu facilliora,
« numero pauciora, tanquàm justitiæ fidei re-
« velatæ et in libertatem vocatis filiis Dei, iugo
« servitutis ablato, quod duro et carni dedito
« populo congruebat. » Et rursùm: Mutata sunt
« sacramenta, facta sunt facilliora, pauciora,
« salubriora, felicitiora. » Et rursùm alibi:
« Propter quod ita divinæ pietatis dispensa-
« tione actum est, ut Interior homo qui remo-
« vatur de die in diem, non adhuc sub lege
« positus, sed jam sub gratiâ, exoneratus sar-
« cinis innumerabilium observationum, quod
« erat reverà grave iugum, sed duræ cervici
« convenienter impositum, facilitate simplicitatis
« fidei, et bonæ spei, et sanctæ charitatis,
« quidquid molestiarum exteriori homini fo-
« rinsecus intolisset ille princeps qui missus
« est foràs interiori gaudio leve fieret. » Hic, ut
« vides, sacramenta novæ legis copiosè ornan-
« tur, nec tamen ingravescent, sed exoneratur
« potius invidia atque inutilitatis infamia, quæ
« priscis illis à Moyse institutis inhæserat. Uti-
« mur enim nos paucioribus, illi pluribus sacra-
« mentis; nos evidentioribus, illi obscurioribus;
« nos efficacioribus, illi minùs efficacibus; nos
« facillioribus, illi operosioribus; sed tamen ut
« illi, ita et nos sacramentis seu signis rerum
« utimur et constringimur: et lenè ac suave,
« lenius ac suavius hoc nostrum iugum est, sed
« tamen iugum est: et facillimum onus, sed ta-
« men onus. Quid ergo hinc efficitur, nisi hîc
« plus, quàm illic, sed illic tamen utilitatem
« quoque carpi non modicam. Si prodest enim
« nobis leviori iugo premi, proderat et illis gra-
« viori. Si salubris est ista adhuc signorum ser-
« vitus adultioribus, erat et illa operosior pue-
« ris salutifera. Sed gradus servandi erant, ut à
« iugo timoris signorumque pondere graviori,
« ad charitatis iugum lenius sarcinamque levio-
« rem progredieremur.

6. Et dilucida res erit si primam scaturigi-
« nem adeas sacramentorum visibilibus, per quæ
« ad invisibilia reflectamur. Humi enim pondera
« peccatorum et cupiditatum mole allisi, quò

cecidimus, illic incumbimus, ut surgamus. Per corporalia ergo in quas cecidimus, supra corporalia ad intelligibilem veritatis claritatem enititur. Et quidem quod defixi magis sumus terreno luto, hoc pluribus adminiculis istiusmodi sublevandi sumus: hoc paucioribus, quod expeditiores jam et in auram veritatis superam exaltiores; sed quia pondus cupiditatis insitæ non nisi cum mortali corpore, cui penitissimè concrevit, excutitur, non possumus à necessitate corporalium signorum, dum stadium hujus metimur mortalitatis, penitus explicari. Plura ergo erant olim, pauciora nunc hæc sacramentorum adminicula, nulla penitus erunt in beatâ patriâ, quia olim emergere incipiebant ex illâ voragine vitiorum, nunc ex parte emerimus, tunc hinc penitus excussi, in plenam respirabimus veritatis libertatem. Hæc compendiarie est ratio corporalium omnium signorum, sed inde claret quàm necessariò multitudinè signorum ad eorum paucitatem promovendum fuerit genus humanum, ut à paucitate ad omnimodam libertatem quandoque expeditur.

7. Nec absudit Augustini illa ratio, quâ agnorum corporalium necessitas omni indicitur religioni. « In nullum autem nomen religionis seu verum seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur: quorum sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum, et idèò contempta sacrilegos facit. Implè quippe contemnitur, sine quo non potest perfici pietas. » Hæc ille, ac postea ad christiana Mosaicaque sacramenta descendit. Universim autem negat colere aut coalescere posse religionem ullam sine sacramentis visibilibus, « quorum vis inenarrabiliter valet plurimum, » nec contemni citra impietatem potest, quia per eam pietas perficitur. Perficiebatur autem pietas per sacramenta Christum promittentia; ad Christum, ne foràs evagarentur, concludentia. Etsi enim ea non omnes enucleare possent, generatim tamen ea ad unum verum Deum promerendum, et grande aliquod ejus arcanum continendum valere, persuasum illis erat. Unde rursus Augustinus: « Quapropter christiana libertas eos quos invenit sub signis utilis, tanquàm propè inventos, interpretatis signis quibus subditi erant, elevatos ad eas res, quarum illa signa erant, liberavit. Ex his factæ sunt Ecclesiæ sanctorum sacramenta. » Non intelligebant ea signa, et tamen

jam propè erant, quia rem ipsam et veritatem propius amplexabantur, quàm in signo sui jam osculari assueverant, quàm in signo latere, etsi non videbant, obscurè tamen subodorabantur. Et rursus: « Qui autem non intelligit, quid significet signum, et tamen signum esse intelligit, nec ipse premitur servitute. » Enimverò quotusquisque de plebe christianâ medullam omnem signaculorum in Ecclesiâ frequentatorum perscrutatus est? et illis tamen inhæret subestque, nec frustra inde juvari se, Deoque conciliari sperat. Ergo et in Mosaicâ gente « Sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum, » et carnalium mentes Deo conciliabat, et Christo palam universis, clam singulis adventanti, in plenitudine temporum, id est, in juventutis limine post profligata puertitæ primordia, coaptabat.

8. Atque ut indubitatiùs fiat profuisse mirum in modum sacramenta legalia, et in iis medicinæ Christi partem non mediocrem delivisse, idèòque non præmaturandum fuisse carnis Christi adventum, cum jam advenisset, jam moderetur, audi eundem rursus Augustinum, quem quasi adversæ sententiæ patronum venditare solent. « Non ergo lex data est, ut peccatum auferret, sed ut sub peccato omnia concluderet. Lex enim ostendebat peccatum esse, quod illi per consuetudinem cæcati, possent putare justitiam, ut hoc modo humiliati, cognoscerent non in suâ manu esse salutem suam, sed in manu mediatoris. Maximè quippe humilitas revocat, unde nos dejecit superbia. Et ipsa humilitas est accommodata percipiendæ gratiæ Christi, qui singulare humilitatis exemplum est. Ne quisquam hîc tam imperitiè dicat: Cur ergo non profuit Judæis quòd per angelos legem ministrantes in manu mediatoris dispositi sunt? Profuit enim quantum dici non potest. Quæ enim gentium Ecclesiæ venditarum rerum suarum pretia ad pedes Apostolorum posuerunt, quod tot millia hominum tam repenti fecerunt? Nec turbæ infidelium considerandæ sunt. Omnis enim area multis partibus ampliozem habet paleam quàm frumentum. » Audin' ut asserat, profuisse, « quantum dici non potest, » idque evincat ex eo quòd multa hominum millia terrenis omnibus valedixerunt, quod nunquàm Ecclesiæ præstiterunt gentilium, tam salutiferis sacramentis minimè innutriti: um? Ergo per corporea sacramenta etiam qui eorum voces intus intelligendi acumine non pervide-

bant, informabantur, juvabanturque ad corporalia omnia aliquando abjicienda, et quasi in vestibulum spiritus charitatis perducebantur. Rursum domabantur, et humilabantur hac gravi signorum sarcinâ, et ea erat humilitas medicinalis quâ ad Christum liberatorem confugere stimulabantur : non aliter quàm nobis residua signorum corporeorum sarcina, stimulus est, ad eternitatem veritatis intelligibilis vehementius concupiscendam. Sed illud in primis adverti cupio quod notat post Lucam Augustinus, etsi plures ex Hebræis à fide Christi resisterint, multa tamen eorum millia palmam ei accessisse; ut hinc conicere liceat, et clam olim compluseculos sigillatim per illa sacramentorum suffulcimenta sublevatos intus fuisse ad Christi venturi fidem hauriendam. Nam exterior hæc et universalis administratio, delineatio est expressioque clandestinæ singulorum curationis. Et inculcat hoc ipsum paulò post Augustinus de legis eximiâ utilitate : « Prius autem quàm veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ postea revelata est. Ut enim tam propè inventirentur, etiam de proximo ad Deum venditis suis rebus accederent, quod Dominus eis præcepit, qui vellent esse perfecti lege ipsâ factum est, sub quâ custodiebantur, conclusi in eam fidem, id est, in adventum ejus fidei, quæ postea revelata est. Conclusio enim eorum erat, tum timor unius Dei. »

9. Eò utique spectabat quod Christus ad discipulos aiebat apud Joannem : *In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui metit, et alius est qui seminat : ut et qui seminat, simul gaudent et qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis. Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* In quæ verba Augustinus : « Quò ergo erant messores mittendi ? Ubi jam Prophetæ prædicaverant, ipsi enim seminatores. Nam si ipsi non seminatores, unde ad illam mulierem pervenerat : Scio quia Messias veniet ? Jam ista mulier fructus maturus erat, et erant albæ messes et falces quærebant. Misi vos quoque metere, quod vos non seminastis. Alii seminauerunt, et vos in labores eorum introistis. Qui laboraverunt ? Ipse Abraham, Isaac et Jacob. Legite labores eorum. In omnibus laboribus eorum prophetæ Christi, et ideo seminatores. Moyses et ceteri Patriarchæ et omnes prophetæ, quanta pertulerunt in illo frigore quando seminabant ? Ergo jam in Judæa messis parata erat. Merito ibi tanquàm matura seges fuit, quando

« tot hominum millia prelia rerum suarum afferebant, et ad pedes Apostolorum ponentes, expeditis humeris à sarcinis secularibus, Christum Dominum sequebantur. » Non infugifera ergo nec otiosa fluxerunt illa ante Christum secula ; seminabatur enim Christus, seminabatur gratia à Moyse, à Prophetis ; surgebant et adolecebant hæc semina, jamque maturæ erant et falci tempestivæ, cùm messores immisit Christus Apostolos. Non extenuandi ergo semper, sed extollendi quandoque sunt etiam Moyses et Prophetarum labores, quorum tam copiosæ messes albescebant, et Apostolorum votis abundè respondebant. Sed quò labores illi Abrahæ, et Isaci, et Jacobi, et Moysis, et Patriarcharum, et Prophetarum, tot retrò evolutis seculis exantlati, ad seminandum per prophetiam Christum, si nonnisi extinctis omnibus illis quos excoluerant, tam serò post venturus erat Christus et messores immissurus ? An tot illæ olim messes ipso Patriarcharum Prophetarumque tempore et opere maturæ, messorum apostolicorum inopiâ aut tarditate emarcuerant ? Minimè gentium : sed quod jam sæpius replicavimus, quod publicè et visibiliter in universo humano genere peragitur, id ipsum privatim et invisibiliter in singulorum salutis procuratore transigi augurandum est. Itaque et illæ segetes temporibus Moysis et Patriarcharum et Prophetarum, sacramentis legalibus propheticiis que elaboratæ excolatæ que ad maturitatem excoctæ, etsi non eadem copiâ, aliquâ tamen memorum invisibili curâ, in Christi horrea, id est, ad salutis cumulum provehebantur.

10. Et quandoque quidem incredibilem quamdam paucitatem perhibent sancti Patres extitisse eorum, qui Christum in Mosais sacramentis intelligerent. Augustinus : « Christi adventu sexta ætas agitur ut jam spiritalis gratia quæ paucis tunc Patriarchis et Prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gentibus, etc. » Et ibidem : « Carnalis populus agens veterem hominem exceptis paucis intelligentibus Patriarchis et Prophetis, et nonnullis latentibus sanctis carnaliter vivens, carnalia præmia desiderabat à Domino Deo, et in figurâ spiritalium bonorum accipiebat. » Et in expositione Epistolæ ad Galatas : « Sed hæc justitia fidei, quia non pro merito data est hominibus, sed pro misericordiâ et gratiâ Dei, non erat popularis, antequàm Dominus homo inter homines nasceretur. Semen autem cui promissum est,

« populum significat, non illos paucissimos, « qui revelationibus ea futura cernentes, « quamvis per eandem fidem salvi fierint, po- « pulum tamen salvum facere non poterant. » Et rursus : « Adjunctis etiam sibi illis quam- « vis paucissimis, qui ex fide Domini ante am- « bon adventus ejus salutem gratiæ perce- « perant, » etc. Ubi vides quàm affectatè paucissimos semper memoret. Cui succinit Bernardus : « *Æterni connubii cecinit sacra- « menta Salomon, etc., jucundo elogio, figu- « rato tamen. Nimirum velabat et ipse instar « Moysi faciem suam, non minùs forsitan in « hac parte fulgentem, eò quòd illo adhuc in « tempore, nemo, aut rarus erat, qui revelatà « facie gloriam istam speculari sufficeret. » Et rursùm : « Non latuit sanctos et ante adventum « Salvatoris Deum super mortalium genus co- « gitare cogitationes pacis. Nec enim faceret « verbum super terram, quod non revelaret « servis suis Prophetis. Erat tamen verbum « hoc absconditum à multis. Fuit namque in « tempore illo rara fides in terris, et tenuis « admodùm spes in pluribus quoque illorum, « qui expectabant redemptionem Israel. » Quin etiam conscios hujus arcani tam salutariferi pau- « cos illos, seu Prophetas, seu alios quolibet, clam illud habuisse, et cæteris penè invidiasse, ne tanta felicitas propalata evulgaretur, in- « nuere videtur idem Bernardus : « *Vox turturis « audita est in terrâ nostrâ. Donec homines pro « Dei cultu mercedem tantùm in terrâ, et tan- « tùm terram acceperunt, illam utique lecto « et melle manantem, minimò se cognoverunt « peregrinos esse super terram, nec more tur- « turis ingemuerunt, veluti patriæ reminiscen- « tes, etc. Ita tandùm non est vox turturis au- « dita in terrâ nostrâ, » etc. Et paulò infra : « Fuit et in tempore Patrum vox ista gemen- « tium, sed rara, et penè quemque suus go- « mitus. Unde et dicebat quis : *Secretum meum « mihi, secretum meum mihi.* Sed et qui alebat : « *Gemitus meus à te non est absconditus, pro- « fectò monstrabat absconditum esse, qui soli « Deo non esset absconditus. Et idè tunc dici « non potuit : Vox turturis audita est in terrâ « nostrâ, quoniam secretam adhuc pauperum « jam tunc in multitudinem non exivit. At ubi « palàm clamatum est : Quæ sursum sunt qua- « rite, ubi Christus est in dexterâ Dei sedens, « ad omnes jam coepit pertinere gemitus iste « turtureus, et una omnibus esse gemendi ra- « tio, quia omnes sciebant Dominum, secun- « dùm quod in Hieremiâ legitur : *Et cognoscent****

« *me omnes à minimo usque ad maximum,* » etc. Quod prædocuerat Augustinus sæpculæ, re- « gnum cælorum non cepisse palàm nisi à Chri- « sto prædicari.

11. Nihilò tamen seciùs fidem ipsi sancti Patres alibi contestantur, non obruisse silen- tio tam necessarij ad hominum salutem my- sterij conscientiam sanctos illos veteris Testa- menti homines, sed eandem fidem spemque suam pro virili in cæteros etiam diffudiasse. Porro si nunc complasculi, nunc paucissimi dicantur, vel à sanctis Patribus, vel à nobis eorum vestigia lambentibus, salutem conse- cuti esse ante Christi in carne adventum : nulla in eo rerum, etsi aliqua verborum pugna sit. Comparatione enim plurium, vel paucio- rum, idem paucissimi sunt, et complasculi. Neminem fugit, verissimè dici electos nunc paucissimos, nunc innumerabiles. Qui in- numerabiles enim albi sunt, idem comparatione reproborum paucissimi sunt. Hæc præfati ad rem veniamus et ad Patrum suffragia. Idem Bernardus : « *Erat verbum hoc absconditum à « multis.* Fuit namque in tempore illo rara fides « in terris, et tenuis admodùm spes in pluribus « quoque illorum, qui *expectabant redemptio- « nem Israel.* Qui verò præciebant, ipsi et præ- « dicabant Christum in carne venturum, et « eum ipso pacem. Unde quidam eorum : *Et « paz erit, inquit, in terrâ nostrâ cùm venerit.* « Imò per ipsam Dei gratiam homines recupe- « raturos cum omni fiducia, sicut divinitus ac- « ceperant, prædicabant, etc. Cæterùm illis « prænuntiantibus pacem, moram autem fa- « ciente auctore pacis, nutabat populi fides, « cùm non erat qui redimeret, neque qui sal- « vum faceret. Itaque causabantur homines « moras, quòd ille toties nuntiatas needùm « veniret, princeps pacis, » etc. Non igitur tam arcto silentij vinculo arcanum hoc premebatur, quandoquidem « qui præciebant, prædicabant, « et cum omni fiducia prædicabant; » et : « Po- « puli fides nutabat; » erat ergo et in populi fides, sed nutans et infirma, non nulla : et quidem non ex paucitate vel invidiâ præconum Christi, sed ex ejus cunctatione nutabat. Fati- gabantur enim tam diutinâ expectatione po- pulares animi, et dubitationis ac desperationis fluctibus plerùmque mergebantur. Rursus idem Bernardus : « Quid, non amatus est à Patriar- « chis et Prophetis Christus? Est, sed non « prius, quàm visus est, etc. Neque enim non « viderunt, quem præviderunt, etc. Sed dico : « Numquid omnes Prophetæ? Quasi omnes vi-

«dero voluerint, aut fuerit omnium fides. Sed
«eum qui viderunt, aut Prophetæ fuerunt, aut
«Prophetis acquiescentes. Et credidisse enī,
«vidisse est. Non modò namque qui per pro-
«phetiæ spiritum, sed et qui per fidem videt,
«si quis ipsum quoque dicat videre in spiritu,
«mihi non videtur errare.» Non Prophetæ
«igitur tantum, sed et qui Prophetis prædican-
«tibus acquiescebant, ii Christum videbant. Sed
«nusquàm apertius suam circa hæc mentem ape-
«ruit Bernardus, quàm ubi vanum quemdam
«refellit circa hæc blatteronem, qui hominibus
«veteris quàm novi Testamenti lucem et con-
«scientiam ampliorem prodigebat mysteriorum
«Christi: «Ecce enī in hac assertionē suā
«dum pares in scientiā facit omnes, qui ven-
«tura sperabant, iis qui præterita legunt, Deum
«profectò aut nimis parcum prædicat, aut ni-
«mis largum, oculum discretionis ex nullā
«parte aperiens. Aut enim numerum electo-
«rum illius temporis sub paucitate redigit ra-
«rissimorum spiritualium, quos pro suæ sancti-
«tatis speciali excellentiā insignes illustresque
«illis temporibus extitisse, ac singulari munere
«Spiritus, singula uti ventura erant prævidere
«certissimè potuisse Scriptura commemorat;
«et sic nimis abbreviat manum Dei, dum præ-
«ter paucos illos perfectissimos, neminem eo
«tempore putat potuisse salvari. Aut certè si
«et illa tempora multitudinem salvandorum
«etiam præter istos habuisse non diffitetur,
«magnam, sed inauditam divini muneris lar-
«gitem veteri populo collatam asserit, siqui-
«dem omnem multitudinem omnia quæ de
«mysterio nostræ redemptionis superius enu-
«merata sunt, liquidò præcognovisse constite-
«rit. Cùm enim ex his quippiam tunc nec
«scriptum manifestè, nec publice prædicatum
«fuisse manifestum sit, restat ut fateamur
«omnia omnibus revelata fuisse: et sic omnes
«spirituales, omnes perfectos, omnes extitisse
«Prophetas, quotquot ab adventu Domini retrò
«justi et salvi fuerunt. Fuit itaque antiquis
«temporibus aut perrara salus, aut nimirum
«numerosa perfectio. Quorum quidem quodlibet
«sapere, discretionis terminos excedere
«est. Ab utroque scopulo cavet sibi, caven-
«dumque præcipit Bernardus, ne vel rarissimos
«tantum tunc salutem consecutos jactemus,
«nempe mysteriorum Christi tam planā quàm
«quæ nunc est, luce ac notiā perfusos: aut
«eorum etiam multitudinē salutem annuamus;
«et eandem et æquè enucleatam atque nunc,
«Christianæ fidelū illuminationem. Illud enim

clementiæ Dei obstreperit, hoc novi Testamenti
«prærogativæ adversatur, ut prolixius ibidem
«disputat Bernardus. Itaque tutum est, et ab in-
«gruente hinc et hinc mendacii naufragio redu-
«ctum, «etiam illa tempora multitudinem sal-
«vandorum habuisse præter illos paucos
«perfectissimos;» nec tamen inauditam divini
«muneris largitatem veteri populo collatam;»
«sed plerisque tum salutem obligasse, citra
«accuratiorem Christi mysteriorum diligentiam.
«Nam nec Prophetæ tunc omnes omnia vide-
«bant, sed alii alia. Deinde illud prærogativæ
«populo christiano vindicandum est, ut copio-
«sore Christi luce et salutis instrumento fruatur.
«Rursum illud è dignitate Christi est, ut
«ejus carnis adventu plurima lux orbi illuxerit.
«Denique ne nunc quidem de futuro Christi
«adventu in gloriā eliminatam omnes sententiam
«asseculi sumus, nec tamen despondemus ani-
«mum. Unde Bernardus ibidem: «Alioqui quid
«opus erat foris videre carnem et carnis audire
«sermones, si jam intus à Spiritu fuerant per-
«fectè instructi de omnibus: præsertim cùm
«Dominus dicat: *Caro non prodest quidquam.*
«*Spiritus est qui vivificat?* Quod si Prophetæ et
«qui illustriores videbantur in illo populo,
«non omnes omnia liquidò æqualiter agnoscere
«potuerunt, sed alii plus, alii minus, prout eis
«*Spiritus dabat dividens singulis prout volebat,*
«idque absque præjudicio suæ sanctitatis at-
«que perfectionis, quantò magis simplices
«quique justī sine detrimento suæ salutis,
«salvationis tempus, modum, et ordinem ne-
«scire potuerunt, quæ tamen certā spe et fide,
«uti promissa fuerant, firmissimè tenuerunt?
«Quantū hodièque profectò in populo chri-
«stiano, vitæ æternæ seculique futuri quod
«indubitabiliter credunt et sperant et arden-
«ter desiderant, formam tamen ac statum ne
«cogitare quidem vel tenuerit norunt? Ita
«ergo multi ante Salvatoris adventum, Deum
«omnipotentem tenentes et diligentes suæ sa-
«lutis gratuitum promissorem, credentes in
«promissione fidelem, sperantes certissimum
«redemptorem, in hac fide et expectatione sal-
«vati sunt, licet quando, et qualiter, et quo
«ordine salutis repromissa fieret, ignorarent.»
«Constante urget Bernardus ut fides, ut spes,
«ut salutis multis, non paucissimis, multitudinē,
«non solis Patriarchis et Prophetis et paucis
«latentibus sanctis aperta fuerit ante Christum
«legalium opo sacramentorum. Ad illud autem
«stabilendum quamplurimum præsidii est in
«hac ejus sententiā, quod salutis tum necessaria

haudquaquam esset eliquatim Christi mysteriorum elucidatio, sed affatim esset crassa illa et pervulgata tum credulitas, quâ « multi Deum « omnipotentem tenentes, et diligentes suæ « salutis gratuitum promissorem, credentes in « promissione fidelem, sperantes certissimum « Redemptorem, in hac fide et expectatione « salvati sunt. » Pingui enim huic fidei formulæ inest implicataque atque opacata delitescit Verbi incarnatio, crux, mors, resurrectio, gratia. Sed illa opacitas legalium propria sacramentorum salutis nihil tum officiebat. Nec potest ea sententia invictiâs fulciri, quàm nostro etiam nunc experimento. Nam resurrectio carnis, Judicium, Christi adventus in gloriâ, beatæ patriæ felicitas, tanquàm fidelis nostræ salutisque certa monumenta à nobis tenentur, sed eorum omnium explicatio diligentiorque cognitio omnino nos præterit; nec minùs fortassè à rei veritate et magnificentiâ degenerat quidquid de his sigillatim opinamur, quàm quod de Christo ominabatur crassa illa et obtusa vulgi Mosaiici fides, à splendore incarnatæ maiestatis Verbi deficiebat. Profert ibidem Bernardus in suæ sententiæ patrociniū suffragium Bedæ: « Denique Beda apertè docet, « aperta omnia omnibus nequaquam fuisse quæ « de Christo futura erant, quod tu quoque « testimonium in tuâ epistolâ posuisti. Unum, « inquit, idemque Dominicæ crucis trophæum, « prius Prophetæ et Moyses quàm Apostoli « noverant et prædicabant; sed Prophetæ hoc « aliquoties figuratis velatisque sermonibus; « Apostoli autem Apostolorumque successores « patefactâ luce Evangelii semper apertè prædicabant, ita ut nunc omnis populus christianus scire et confiteri debeat fidem quam « eo tempore pauci admodum et perfectiores « quique noverant; quamvis omnis populus « Dei etiam tunc ejusdem mysteria fidei in « legalibus cæremoniis typicè portabat. » Assensit Beda Apostolos semper publicè, Prophetas autem aliquoties adumbratè Christi mysteria prædicasse. Prædicabant ergo et Prophetæ sæpius adumbratè, rarò publicè, privatim autem instantissimè Christi fidem in mysterio. Et sanè ita comparatum naturâ est, ut pueris sub lege agentibus nonniâ adumbratè objiciantur adultioris justitiæ decreta, aut si perspicuè, perrarò id fiat. Nec enim deterrendi sunt, sed alliciendi et paulatim consuefaciendi. Absterrentur autem si palàm, si jugiter ingerantur accuratiora sanctitatis placita, quæ eorum vires magnoperè adhuc sup-

rant: at ubi ea commodè dissimulantur, et ex parte tantum patent, vel aperiuntur quidem, sed rariùs, sed privatim validioribus quibusque, nulla hinc desperationis formido, sed spes profectus multa ostenditur. Per umbras enim pellucet quandoque veritas, et tanta patet, quanta capi tum potest, et major subinde patet, quia major in dies capi potest, et tandem tota capitur, quia sui familiaritate animum sibi devinxit.

12. Sed quoniam illa Bernardi epistola ex quâ tam multa decerpimus, ad Hugonem Victorinum mittebatur, hujus quoque sensus explorandus est. Ille ergo hæc habet: « Ante « legem dixit Deus se esse, sub lege unum; « sub gratiâ trinum, ut paulatim cresceret « cognitio veritatis. » Et infra: « Sic per tempora crevit fides. Ante legem Deus Creator « credebatur et ab eo salus, et redemptio « expectabatur: per quem verò et quoniam « modo eadem salus implenda ac perficienda « foret, exceptis paucis quibus hoc scire singulariter in munere datum erat, à cæteris etiam « fidelibus non cognoscebatur. Sub lege autem « persona Redemptoris mittenda prædicabatur, « et ventura expectabatur: quæ autem ipsa « persona foret, hoc est, an homo, an angelus, « an Deus, nondum manifestabatur. Soli hoc « cognoverunt, qui per Spiritum singulariter « ad hoc illuminati fuerunt. Sub gratiâ autem « manifestè ab omnibus jam et prædicatur, et « creditur, et modus redemptionis et qualitas « personæ Redemptoris. Semper tamen in « Ecclesiâ Dei ab initio fides fuit Incarnationis « et Passionis Christi: quia ab initio nunquam « defuerunt, qui hoc cognoverunt. Alii salvabantur, quia horum perfectioni fide simpliciter « jungebantur, et eos benè operando sequebantur. » Et hic periude ut Bernardus, ut Beda inter studiosissimos Augustini non postremus est, paucis secundus est, et vides tamen quàm latè explicet, et quàm largè multiplicet illos paucissimos, qui salutis tum compotes fiebant. Complanat enim ipsis viam latissimam et in quam confluere possit non selecta paucitas, sed multitudo copiosa, hominum nempe Deo adherentium creatori, liberatori, beatificatori, et plenæ libertatis ac felicitatis largitori quandoque futuro, horum autem peculiarem vestigationem non attingentium, sed paucis peritioribus et sanctoribus incumbentium horumque auctoritate et exemplo componentium vitam. Et rursus idem Hugo: « Hæc sunt quibus nihil nunquam minùs recta fides habere

potuit, ut unus Deus credatur factor omnium et hominum Salvator. Interrogatus autem postea: « Qualem fidem habuerunt antiqui de Salvatore venturo, maxime il qui circa primordia seculi existentes, nondum adhuc Scripturas in quibus adventus ejus promittebatur, acceperant. » Ad hæc responde: « Non necesse est, ut dicamus omnibus, qui tunc fideles erant, adventum ejus in carnem, crucem et resurrectionem manifestè revelatum fuisse. Cum etiam Apostoli qui eum præsentem in carne viderunt, quorum fides et justitia ab ipso Salvatore prædicatur, hoc ignorasse legantur. Credebant tamen se salvari per eum, quomodo et quando ei placisset. Sed quòd morte illius redimendi essent, exceptis paucis quibus hoc à Deo revelatum fuerat, eos ignorasse ex hoc patenter ostenditur, quòd et Petrus Domino mortem suam prædicanti contraire nititur: et cæteri Apostoli omnes in morte ipsius desperasse leguntur, idè ut ipsi propter crucem jam desperantes dicerent. *Nos autem sperabamus quòd ipse esset redempturus Israel.* Qui enim eo vivente redemptionem speraverant, postea autem ipso moriente desperant, patenter ostendunt, quia quòd per mortem ejus redimendi fuerant, nescierunt. » Quod argumentum Hugonis ineluctabile prorsus videri potest. Nam Apostoli jam baptismo abluti, jam Eucharistiâ pasti, jam mundi à Christo prædicati erant, et de morte tamen ejus orbi salutiferâ ac resurrectione adhuc ancipites pendebant, imò adhuc increduli, tametsi ab eo salutem se adepturos non dubitabant. Ex quo tandem concludit ad salutem fuisse satistum, ut Deus creator hominum crederetur, idemque Salvator venturus: et fuisse tunc fidem cognitione parvam et magnam constantiâ: sicut à contrariò nunc multi fidem habent cognitione magnam, et constantiâ parvam. » Sed ne nobis blandiamur ineptius: « Apud Deum pretiosior est magna fidei constantia, quàm cognitio magna. »

43. At in summâ sententiarum ait quosdam sentire quòd nullus de antiquis potuit salvari, nisi ista quatuor ad minimum crederet: scilicet Christum venturum, moriturum, resurrecturum, et ad judicium venturum: eosque suæ sententiæ patrocinium accersere ex plurimis Augustini et aliorum Patrum testimoniis. Nam Augustinus aperit: « Ut sciamus etiam antiquos justos quicumque esse potuerunt, nonnisi per eandem fidem libe-

ratos per quam liberamur et nos; fidem scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænuntiabatur, sicut à nobis facta annuntiatur. Idè enim Christum hominem dicit, cum sit et Deus, de quis existimet antiquos justos per Deum tantummodò Christum, id est, per Verbum quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis ejus, quæ et homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ista destrui non potest, de quâ et alibi dicit: *Per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectio mortuorum.* » Et idem alibi: « Habentes autem, inquit Apostolus, eundem Spiritum fidei, etc. Non diceret eundem, nisi et illorum idem ipse esset spiritus fidei. Sicut autem illi quando idem Sacramentum occultum erat, credebant Christi incarnationem futuram, sic et nos credimus factam. Et à nobis autem et ab illis futurus expectatur ad judicium adventus ejus. Non est enim aliud Dei mysterium nisi Christus, in quo oportet vivificari mortuos in Adam, etc. » Et alibi: « Et ita à sanctis Patribus dispensatio susceptæ carnis futura credebatur, sicut à nobis facta creditur. Tempora variata sunt, non fides. » Et rursum: « Non enim quisquam præter istam fidem quæ est in Christo Jeau, sive ante ejus incarnationem, sive postea reconciliatus est Deo, cum sit ab Apostolo verissimè definitum: *unus enim Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* » Hujusmodi testimonia ex Augustino congeri possent longè plurima. Cui sententiæ suffragatur et Gregorius Magnus: « Rectè quoque exterius limen illos Patres designat, qui ab ipsâ incarnatione Redemptoris nostri per intervalla temporum longius constiterunt. Et quidem ab Abel sanguine, passio jam coepit Ecclesiæ: et una est Ecclesia electorum præcedentium atque sequentium. Sed tamen quia discipulis dicitur: *Multi reges et Prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis et non viderunt*: antiquis Patribus quasi foris stetisse est, Redemptoris nostri præsentiam corporaliter non vidiisse. Exterius igitur, sed tamen non divisi à sanctâ Ecclesiâ fuerunt, quia mente, opere, prædicatione ista jam fidei sacramenta tenuerunt, istam sanctæ Ecclesiæ celsitudinem conspexerunt, quam nos non adhuc præstolando, sed jam habendo conspiciamus. Sicut enim nos in præteritâ passione Redemptoris nostri, ita illi per fidem in eadem venturâ sunt salvati. Illi ergo foris, non ex-

« tra mysterium, sed extra tempus. » Et rursus idem rei hujus rationem indigitat luculentam, et jam sæpè animadversam, quòd mens hominis post peccatum flaccida et fatiscens non possit diutius in contemplandâ Deitatis luce desigi, nisi carnis assumptæ adminiculo subinde recreetur. « *Sicut aquila volans ad escam.* Mors quippe est aquilæ uti reverberatâ acie radios solis aspiciat: sed cùm refectionis indigentia urgeretur, eandem oculorum aciem quam radiis solis inflexerat, ad respectum cadaveris inclinat: et quanvis ad alta evolet, pro sumendis tamen carnis terram petit. Sic videlicet, sic antiqui Patres fuerunt, qui in quantâ humanitatis infirmitas admittibat, creatoris lucem erectâ mente contemplati sunt, sed incarnandum hunc in fine mundi præscientes, quasi à solis radiis ad terram oculos deflexerunt: et quasi de summis ad ima veniunt, dùm hunc Deum supra omnia et hominem infra omnia agnoscunt. »

14. Atque ut unum saltem à Græcis tantquam reliquorum consensionis sive fessorem representemus, accedet Gregorius Nazianzenus: « *Ac simul mysticus et arcanus hic sermo est, mihi quidem atque omnibus Dei amore præditis admodum probabilis, neminem videlicet eorum qui ante Christi adventum numeros omnes virtutis impleverunt, id clura Christi fidem esse consecutum.* » Quamquam enim Verbum suo postea tempore liberè promulgatum ait, puris tamen animis etiam ante intonuit. » Hanc omnium Dei amorum, atque adeò omnium Ecclesiæ Græcæ lumen, unanimem esse consensionem perhibet. Parco pluribus arcanis. Hinc ergo multi argumentantur ad salutem nullipatuisse aditum nisi per fidem enucleatam Verbi incarnati, passi, rediivi.

15. Perstat tamen Hugo in sententiâ, nec isto auctoritatum pondere deterretur, utpote quod in suas potius partes inclinari posse sperat. « *Alii quibus magis assentimur, dicunt eos fidem Christi velatam in mysterio habuisse: et quod alii quibus revelatio facta erat, sciebant, et credebant, hoc isti, etsi nescirent, credebant; commiserant animi illis fidem suam.* Unde in Job: *Boves arabant et asinæ pascebantur juxta eos.* Isti erant asinæ pascentes juxta boves. Sicut hodiè in Ecclesiâ multi simplices, etsi ita distinctè nesciant Trinitatem assignare, credunt tamen quia in fide et humilitate adhærent illis qui

« hoc et sciunt et credunt, » Itaque Augustini Patrumque aliorum auctoritatem, et receptissimam illam non vellicat sententiam, nulli salutis æternæ januam nisi Christi mediatoris fide patuisse: sed eam humanius interpretatur Hugo, et Christi mediatoris fidem salutis idoneam ominatur eam tum fuisse, quæ simplicius et involutius Deum non creatorem tantum, sed futurum etiam plenissimè salutorem venerabatur; innitebatur autem solerioribus nonnullis salutis illius mysteriorum scrutatoribus, eisque acquiescebat. Quin et ipse Augustinus non Prophetas tantum in latibulo conscientiæ, sed et populos eorum institutione imbutos fuisse Christi fide consensit, quæ non nisi radiis admodum esse tum potuit et trunca. Sic enim habet: « *Venerunt ad illos Prophetæ, annuntiaverunt Christum. Et erant ibi quidam qui intelligebant et spem futuram habebant, ut acciperent misericordiam quæ in celo est. Erant ibi qui non nisi carnalia desiderabant et terrena, etc.* » Ut nunc ergo, ita et tunc, quamvis nec tam publicè, nec tam explicatè annuntiabatur à Prophetis Christus æternorum bonorum auctor, alii acquiescebat; alii adversabantur. Cùm autem non adeò explicatè annuntiaretur, nec tam explicatâ fides reposebatur. Et rursùm: « *Profecto erant etiam in illo populo, qui intelligerent, habentes fidem quæ postea revelata est, non ad legis litteram, sed ad gratiam spiritûs pertinentem.* Non enim sine ipsâ fide fuerunt, qui ejus in Christo futuram revelationem prævidere, et prænuntiare potuerunt, cùm et illa vetera sacramenta significativa fuerint futurorum. An soli Prophetæ habebant hanc fidem, non et populus? Imò verò etiam qui Prophetas fideliter audiebant, eadem adjuvabantur gratiâ ut intelligerent quod audiebant. » Et paulò post hoc ipsum confirmat Apostoli testimonio: « *Sed non, inquit, in omnibus illis beneplacitum est Deo. Omnes quidem eundem cibum spirituales manducaverunt, et eundem potum spirituales biberunt, id est, spiritate aliquid significantem, sed non in omnibus illis beneplacitum est Deo.* Cùm dicit: *Non in omnibus,* erant ergo ibi aliqui in quibus beneplacitum est Deo. Et cùm essent omnia communia sacramenta, non communis erat omnibus gratia quæ sacramentorum virtus est. Sicut et nunc; nam revelatâ fide quæ tunc velabatur, omnibus in nomine Patris et Filii et Spiritûs sancti baptizatis commune

est lavacrum regenerationis, sed ipsa gratia
 cuius ipsa sunt sacramenta, quæ membra
 corporis Christi cum suo capite regenerata
 sunt, non communis est omnibus. Nam et
 hæretici habent eundem baptismum, et
 falsi fratres in communione catholici nomi-
 nis. Ergo et hic rectè dicitur: *Sed non in
 omnibus illis beneplacitum est Deo.* Quæ Au-
 gustini verba disertè favent sententiæ Ber-
 nardi et Hugonis, non paucissimos tantum,
 sed aliquantam populi multitudinem per Mo-
 saica sacramenta propheticiis vocibus eluci-
 data ad fidem Christi, et ad salutis spem ad-
 mittentium. Sed evangelica veritas non obscurè
 patrociniatur. Subinde enim existunt emi-
 cantque vestigia fidei in Christum, non legis
 peritis, aut sacerdotibus tantum, sed ipsis
 etiam populorum turbis evulgata. Hæc erat
 utique fides illa caliginosior, redemptionis à
 Deo per hominem præstandæ conscia, sed
 singularium quorumque dogmatum ignara.
 Nec discrepat Hieronymus: « Sic igitur et san-
 ctos Prophetas et Moysen ambulantes Spiritu
 et Spiritu viventes non sub lege, sed quasi
 sub lege vixisse, ut ipsi viderentur quidem
 esse sub lege, sed eos qui sub lege erant,
 crucifacerent et ab humilitate litteræ ad al-
 tudinem spiritûs provocarent. » Quamquam
 ergo littera ipsa veteris instrumenti quia lit-
 tera est, non aliud sonare videatur, quam
 temporalitatem; nunquam tamen non affuerunt
 Prophetæ, qui spiritualiter interpretarentur
 vivæ vocis magisterio, et de populo sequaces
 inorigerosque quoslibet spiritali Christi fide et
 charitate æternorum imbuerent.

16. Sed meritò subtexetur his Irenæus, qui
 quanto essent emolumento ad Christi fidem
 prehensandam prophetica sacramenta, aper-
 tum facit exemplo Eunuchii, quem Philippus
 brevissimo tempore docuit, tinxit, dimisit.
 Nihil enim aliud deerat ei, qui à Prophetis
 fuerat præcatechizatus, non Deum Patrem,
 non conversationis dispositionem, sed solum
 adventum ignorabat Filii Dei, quem cum
 breviter cognovisset, agebat iter gaudens,
 præco futurus in Æthiopiâ Christi adventûs.
 Quapropter non multum laboravit circa eum
 Philippus, quia erat in timore Dei præceptus
 à Prophetis. Propter hoc autem et Apostoli
 oves colligentes, quæ perierant domûs Israel,
 de Scripturis alloquentes eos, ostendebant
 Jesum crucifixum, hunc esse Filium Dei
 vivi, et magnam multitudinem suadebant,
 quæ tamen habebat timorem ad Deum, et

« unâ die baptizati sunt hominum tria millia,
 et quatuor, et quinque. » Et rursus: « Prop-
 ter hoc et Paulus gentium Apostolus cum es-
 set: *Plus eis*, inquit *omnibus laboravi.* Illis
 enim facilis catechizatio fuit, videlicet cum
 ex Scripturis haberent ostensiones, et qui
 Moysen, et Prophetas audiebant, et facillè
 recipiebant primogenitum mortuorum, et
 principem vitæ Dei eum, qui per extensio-
 nem manuum dissolvebat Amalech, etc. Qua-
 propter plus laborabat, qui in gentes Aposto-
 latum acceperat, quàm qui in circumcissione
 præconabant Filium Dei. Illos enim adjuva-
 bant Scripturæ, quas confirmavit Dominus,
 et adimplevit, talis veniens, qualis et præ-
 dicabatur. Hic verò peregrina quædam eru-
 ditio et nova doctrina, deos gentium non
 solum non esse Deos, sed idola esse dæmo-
 niorum, etc. » Adverte quàm necessariò
 adornanda priùs fuerit lex Mosaiica, et ingens
 illa umbrarum propheticarum corporalium-
 que sacramentorum suppellex, quæ pauci pe-
 nitissimè intelligerent, plures crassius quidem,
 utcumque caperent tamen, plerique omnes ad
 Dei cultum et ad grande aliquid significandum
 spectare gnari essent, omnes propemodum ve-
 nerarentur, et aliis circa ea oculatioribus se
 committerent. Hinc enim proclives fiebant
 omnes ad Christum complectendum. Hinc mi-
 nus desudandum fuit in Israelitis quàm in
 ethnicis Christo conciliandis. Hinc Eunuchus
 statim ut Philippum audit, tinctus est, et in
 Evangelicum præconem emersit. Hinc crede-
 bant Apostolis terna semel, et quina millia
 Mosais sacramentis priùs imbutorum. Hinc
 qui ex Hebræis in Ecclesiam influxère, cæteris
 longâ intercapedine antestârunt. Hinc He-
 bræorum sub lege ante Christum examina
 memorantur fuisse, qui in fastidio tempora-
 lium, in æternorum contemplatione facillè pri-
 mas tulisse videntur. Hinc inter exordia chri-
 stiani nominis erant Hebræorum sectæ, quæ
 nostris ascetis tam propè abfuerunt, ut non-
 nullis imposuerint, aut si fides eis arroganda
 sit, et maxime Hieronymo ita asserenti post
 Eusebium, in christianos monachos profece-
 rint. Sed ut ut ea res se habeat, liquet oppidò
 hallucinari eos, qui solos paucissimos ex Moy-
 sis sectatoribus et non aliquantam etiam mul-
 tudinem per legalia sacramenta ad tempora-
 lium fugam et æternitatis charitatem exarsisse
 existimant, etsi quamquam et hæc multitudo
 paucissimorum fuisse dici possit, si ratio ha-
 beat longè majoris numeri, vel tunc repro-

horum, vel sub evangelicâ lege electorum.

17. Unum superest contestandum, nihil à nobis ex animi nostri sententiâ dictum esse de eâ fide quâ olim ad salutem ante Christi in carne adventum exigebatur. Lubentius enim nos in medio relinquimus rem illam totam, suoque iudicio unumquemque frui permittimus. Illud unum nobis propositum erat, quid eâ de re Bernardus, quid Hugo, fidissimi Augustini et sagacissimi interpretes, statuisent, propalare, ut qui pro adversâ et rigidior sententiâ digladiantur, et Augustino commilitone ac duce Invictos se putant, intelligant hanc tanti ducis victoriæque fiduciam infringi sibi et extorqueri posse. Astipulatorem Bernardo addere licebat Rupertum: « Et quidem Moyses et Prophetæ, alii plus, alii minus secundum placitum Spiritûs sancti dividuntis singulis prout vult, sacramenti hujus habuere notitiâ, sed qualiter hoc à populo subtegere deberent, in uno Moyse omnibus significatum est. Ubi enim cognitionem secretorum cœlestium accepit, facies ejus secundum similitudinem mentis refulsit, sed splendorem eundem non valentibus sustinere filiis Israel, velamine operuit, etc. Sed et Prophetæ palam annuntiare prohibiti sunt, unde uni illorum dicitur: *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis.* Et alibi dictum est: *Tu ergo signa visionem,* etc. Item: *Vade, Daniel, quia clausi signatique sunt sermones usque ad tempus præfinitum.* » Non ergo credere id jubebatur, quod studiosè celabatur populus: ea enim inhumanitas inaudita prorsus fuisset. Quomodo enim credent sine prædicante? Unde statim ibidem: « Igiter fides quidem exigebatur à populo Israel, scilicet ut crederent, quòd Deus Patrum suorum, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob unus et solus verus Deus esset, et quòd in semine Abraham benedicendæ omnes gentes essent: sed illud ab eis exigi non poterat, quod non eis erat annuntiatum, ut crederent scilicet quod hoc modo vel tali ordine benedictiones illæ implendæ forent in Christo. » Quin et Christus ipse affirmat, peccati puros insontesque fore, nisi affuisset ipse, et opera patrasset nulli præterea cuiquam concessa. Sed quoquo se modo res ista habeat, nostro instituto id unum abundè est, quod in confesso penes omnes est, legalibus sacramentis homines tam propè ad Christum admotos fuisse, ut illum emicantem protinus amplexati sint, ejusque fidei ac legis sancti-

moniæ se totos incredibili quodam animi æstu dediderint. Inde enim extendere licet quid de singulis sit censendum, qui ante ejus adventum perdiu exculti perpoltique fuerant iisdem sacramentis. Nam nec his defuisse Christus conjectandus est, quando non frustra totus ille sacramentorum apparatus omnibus retrò hominum ætatibus, tanquàm pædagogus ad Christum fuerat: et quod in universi generis administratione publicè spectatur, id ipsum privatim in singulorum curatione suspicandum est.

CAPUT IX.

Non potest Christus à mortalibus nisi adumbratus teneri: quocirca et Mosaicis sacramentis etiam umbraticis, continebatur; et nostris etiam veterioribus, adhuc tamen obumbratur.

1. Nec Christi magnitudinem, nec mortaliū infirmitatem satis exploratam expensamque habent, qui de ejus tamdiū comperdinato adventu quiritantur. Non potest ille à mortalibus nobis nisi adumbratus teneri, ex quo id quoque solatii emergit, ut et dùm adumbratur, teneatur. Christum ergo nos quidem tenemus et contrectamus, sed in sacramento, sub velamine, obumbratum. Non exhibebatur Israelitis nisi sub sacramentorum velis dissimulatus, ergo et tunc tenebatur. Quid ergo horum injuriam, jacturamque tam amarulenti prosequimur? Illustriora sunt nobis umbracula, id est, sacramenta quàm illis: sed sacramenta sunt tamen et umbracula. Id potius dolendum, id toto lacrymarum flumine lamentandum est, quòd ab umbraculis ad puram lucem ejus contuendam nondum progredimur. Nam ab umbrâ ad umbram, ab obscuriore ad sublustriorem progredi, optatum id quidem fortunatumque est; sed ab umbrâ ad puri luminis beatos haustus elucari, id enimverò optatissimum, id votorum omnium remis velisque, ut ita dicam, contendendum est.

2. Quòd ergo legalium sacramentorum tegumentis non obumbraretur tantum, sed et contineretur Christus, atque adeò tanquàm Christi inanibus indolendum eis non sit; qui horum sacramentorum adipe pascabantur, Augustinus nos docet ex Apostoli Pauli loco: « *Nolo enim vos, ait Apostolus, ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes per Moysen baptisati sunt in nube et in mari; et omnes eundem cibum spiritalem manducaverunt.* »

ret omnes eandem potum spiritalem biberunt.
 « Bibeant enim de spiritali consequente eos petrâ, petra autem erat Christus. Idem itaque in mysterio cibus et potus illorum qui noster : sed significatione idem, non specie : quia idem ipse Christus illis in petrâ figuratus, nobis in carne manifestatus est. » Audin eundem illis nobisque cibum potumque Christum appositum propinatumque esse? Audin in mysterio utrisque, specie tantum significante paulò diversâ, non diversâ significatione? Nam quòd Christus illis in petrâ figuratus, nobis in carne manifestatus est, est id quidem ingentis loco privilegi Christianis, sed et ipsis tamen in carne obumbratus est. Erat enim et caro ipsa umbra quædam, quæ se nobis Verbum contemperabat. Et ipsa caro rursùm cùm Verbi umbrâ esset fulgidior, subducenda hinc fuit, et densioribus sacramenti velis obnubenda. Ergo idem nobis atque illis cibus potusque, utrisque figuratus, sed aliter atque aliter.

3. Quantuli autem refert, diversis sacramentis coli, dùm idem et æquè sanctum est, quod colitur? Perinde ferè est ac diversis verbis proferri unam eandemque sententiam. Signa enim variari nihil plus obest prodestque, quàm verba; quia et signa non aliud quàm quædam sui generis verba sunt. At ab orbis conditu, sive ab hominis lapsu unum eundemque Christum, hoc est, sapientiam Dei incommutabilem, humane ægritudinis reparatricem, omnia penitus religiosa personavere sacramenta, et etiamnum personant omnia. Ergo non ipsa in culpam vocanda est sacramentorum diversitas, sed hominum perversitas in vitio est, quæ sacrorum signorum vocibus obscurdescit, et voluptatum limo se inexplicabiliter immergit. Augustinus : « Respondeant ita nihil interesse pro diversâ temporum locorumque congruentiâ, quàm diversis sacramentis colatur, si quod colitur sanctum est : sicut nihil interest, pro diversâ linguarum auditorumque congruentiâ, quàm diversis sonis dicatur, si quod dicitur verum est. » Et paulò post : « Quamobrem cùm Christum dicamus Verbum Dei per quod facta sunt omnia, sub cuius regimine universa creatura spiritualis et corporalis proportionem temporum locorumque administratur, cujus moderandæ et gubernandæ quid, quando et ubi circa eam fieri oportet, sapientia et scientia penes ipsum est ; profectò et antequàm propagaret Hebræorum

gentem, per quam sui adventus manifestacione congruis sacramentis præfiguraret, et ipsis temporibus Israelitici regni, et deinde cùm se in carne de virgine acceptâ mortalibus mortaliter monstravit, et deinceps usque nunc cùm implet omnia, quæ per Prophetas ante prædixit, et ab hinc usque ad finem sæculi quo sanctos ab impiis dirempturus est, et sua cuique retributurus, idem ipse Filius Dei, Patri cœternus et incommutabilis sapientia, per quam creata est universa natura et cujus participatione omnis rationalis anima fit beata. Itaque ab exordio generis humani quicumque in eum crediderunt, eumque utcumque intellexerunt et secundùm ejus præcepta piè et justè vixerunt, quandolibet et ubilibet fuerint, per eum procul dubio salvi facti sunt. Sicut enim nos in eum credimus, et apud Patrem manentem, et qui in carne jam venerit, sic credebant in eum antiqui, et apud Patrem manentem, et in carne venturum. Nec quia pro temporum varietate nunc factum annuntietur, quod tunc futurum prænuntiabatur, idè fides ipsa variata, nec salus ipsa diversa est. Nec quia una eademque res aliis atque aliis sacris et sacramentis vel prædicatur aut prophetatur, idè alias atque alias res, vel alias atque alias salutes oportet intelligi. Quid autem quando fiat quod ad unam eandemque fideliùm liberationem pertineat, consilium Deo tribuamus, nobis obedientiam teneamus. Proinde aliis tunc nominibus et signis, aliis autem nunc, et prius occultius, postea manifestius : et prius à paucioribus, postea à pluribus, una tamen eademque religio vera significatur et observatur. » Nequaquàm piguit locum tam prolixum exscribere, quòd eo summa contineatur hujus doctrinæ. Una quippe eademque, invariata et invariabilis religio et salus extitit exhibitque sempiterna Dei sapientia et incommutabilis justitia Verbum Dei, nature rationalis et stantis sustentatrix et lapsæ restauratrix, quibuscumque domum illa se nostræ vel nativæ exilitati, vel adjectitiæ infirmitati attemperare atque opacare instituerit modis. Omnis quippe varietas in signis et sacramentis versatur, quibus illa vel nobis se coapat, vel nos ad se sustollit; cùm veritas, cùm religio, cùm sanctitas, cùm salus et beatitas una eademque invariabiliter omnibus seu locorum seu temporum tractibus dominetur. Itaque nemo impotentiùs desleat antecessorum vicem, nam et ipsis eadem in-

commutabilis sapientia vivificatrix et non sine humaniore ad nos condescensu reparatrix obversa est; nemo successorum felicitati præsidentius plaudat, nam nec ipsis nisi eadem, nec nisi sub signorum involueris auxiliari poterit sapientia. Si autem prius occultis, nunc manifestis, prius paucioribus, nunc pluribus expandit sinum suum sapientia, religio, salus, est quod gratulemur, non quod conqueramur. An enim invidemus nostris profectibus? qui autem proficiamus, nisi meliusculè deinceps quàm prius habeamus? An uberiori in dies divinæ in nos beneficentiæ obrectabimus et intercedemus? Quis autem largiùs beneficiat, nisi priorem mediocritatem posterior vincat copia? An aurescens in dies spiritualium opum copiosior ubertas, non tam ob præsentem nos exilarabit opulentiam, quàm ob priorem inopiam contristabit? Quin potius in mentem venit, priorem illam inopiam dici, quod præsentī ubertati comparetur et cedat: porro ipsam sibi non inopiam, sed lautam sibi uberemque visam esse. Succurrat denique hanc ipsam publicam beatitatem homini generis, ab occultioribus ad splendidiorem, à paucioribus ad ditiorem sapientiæ societatricis sacramenta ac dona proficientis, nullius calamitati, sed singulorum non dissimili felicitati vertendam esse auspicandamque: quod unumquemque omnari debeamus privatim eandem profectuum ætates emeliri atque exhaurire potuisse.

4. Non dissident ab antedictis quæ alibi profert Augustinus idem: «*Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones*, etc. Ante adventum ipsius, venerunt Prophetæ. Numquid fures et latrones fuerunt? Absit: Non præter illum venerunt, quia cum illo venerunt. Venturus præcones mittebat, sed eorum corda quos miserat, possidebat. Vultis nosse quia cum illo venerunt? Quid est ipse semper? Carnem quippe accepit ex tempore. Quid est ergo semper? *In principio erat Verbum*. Cum illo ergo venerunt, qui cum Verbo Dei venerunt. *Ego sum*, inquit, *via, veritas et vita*. Si ipse est veritas, cum illo venerunt, qui veraces fuerunt, etc. Ante adventum Domini nostri Jesu Christi præcesserunt iusti, sic in eum credentes venturum, quomodo nos credimus in eum qui venit. Tempora variata sunt, non fides. Quia et ipsa verba pro tempore variantur, cum variè declinantur, etc. Quo minus mirum est, si per Prophetas olim et postea per carnem

suam, unum idemque personaverit Verbum Dei, unamque et eandem religionem ac salutem promulgaverit. Idem enim et incommutabiliter idipsum est Verbum Dei, animarum rationalium et stantium incolumitas, et lapsarum medicina, et resurgentium sospitas; per Prophetas quos insidebat, per carnem suam quam gerebat, prout homines capere valebant, æternitatis semitam ostendebat.

5. Et paulò post ex Apostolo idem probat: «*Ut scias autem quod una sit fides, audi dicentem: Habentes eundem spiritum fidei et nos credimus*; sic et alio loco: *Nolo vos, inquit, ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt*, etc. *Omnes eandem escam spiritalem manducaverunt*, etc. Mare Rubrum significat baptismum, Moyses ductor per mare Rubrum significat Christum, populus transiens significat fideles, mors Ægyptiorum significat abolitionem peccatorum. In signis diversis eadem fides, sic in signis diversis quomodo in verbis diversis, quia verba sonos mutant per tempora: et utique nihil aliud sunt verba quàm signa. Significando enim verba sunt. Tolle significationem verbo, strepitus inanis est. Significata sunt ergo omnia, etc. *Eundem potum spiritalem biberunt*; si spiritalem, eundem: nam corporalem, non eundem. Quid enim illi bibeant? Bibeant de spiritali sequente petrâ; *petra autem erat Christus*. Videte ergo, fide marente signa variata. Ibi petra Christus, nobis Christus quod in altari ponitur: et illi pro magno sacramento ejusdem Christi habuerunt aquam profluentem de petrâ, nos quid bibamus, norunt fideles. Si speciem visibilem intendas, aliud est: si intelligibilem significationem, *eundem potum spiritalem biberunt*. Quotquot ergo illo tempore crediderunt vel Abraham, vel Isaac, vel Jacob, vel Moysi, vel aliis Patriarchis, aliisque Prophetis Christum prænuntiantibus, oves erant et Christum audierunt, etc. Præcis igitur non tantum Patriarchis et Prophetis, sed eorum etiam auctoritati accedentibus populis, idem infundebatur, qui nobis spiritus fidei, idem spiritalis cibus potusque Christus esitandus potandusque porrigebatur, sub cortice sacramentorum legallium: ergo ne cunctatorem Christum querelis fatigemus; non cessabat enim qui vorandum hauriendumque se publicè largiebatur. An quod alia species tunc signorum esset quàm nunc, ferimus gravatè? Sed nil capessitur detrimenti, si variato signo cadem

invariata veritas exhibetur. An non radio solis illustrius manifestiusque est, non visibili specie, quæ alia et alia fuit, sed intelligibili significatione, quæ invariabiliter eadem atque una fuit, totum salutis et gratiæ fructum contineri? Nobis, non illis ipsa Christi caro vescenda offertur. Sentio quantum id beneficii et prærogatiæ sit; sed est quo facturam suam solentur, qui expertes tanti boni fuere. Nam et caro ipsissima Christi sacramentum veritatis et charitatis atque intelligibilis unitatis est: quibus ergo sine illo sacramento res ipsa sacramento significata, veritas, charitas, unitas, spiritalis cibus potusque animarum immortalium Christus propinabatur, nimis impotenter illi suam vicem dolere non debebant. At non eadem largitate spiritalis gratia inundabat, quando sacramentis aliis, quam carne Christi ipsissima infundebatur? Assentior, sed nec nunc per carnem Christi tanta in nos fuit, quanta dissipatis velis per deitatem Christi revelatam olim infuset; nec tamen has moras tam querulo, aut æstuante animo ferimus, sed acquiescimus nos in hæc penè ariditate prius purgari atque expiari, quam in illum torrentem voluptatis demergamur.

6. Nihil elegantius autem fieri potuit, nec ad rem quæ versatur nunc à nobis illuminandam appositius hoc contextu ejusdem Augustini: « Suffecerat ut diceret: *Cibum spiritalem manducaverunt*. Eundem, inquit, eundem non invenio quomodo intelligam, nisi eum quem manducamus et nos. Quid ergo, ait aliquis, hoc erat manna illud quod ego nunc accipio? Ergo nihil modò venit si ante jam fuit. Ergo evacuatum est scandalum crucis? Quomodo ergo eundem, nisi quia addidit *spiritalem*? Nam qui manna illud sic acceperunt ut tantummodò indigentiae suæ corporali satisfieri putarent, et ventrem suum pasci, non mentem, nihil magnum manducaverunt: factum satis est eorum indigentiae. Alios Deus pavit, aliis aliquid nuntiavit. Illi tales cibum corporalem manducaverunt, non cibum spiritalem. Quos ergo dicit *patres nostros cibum spiritalem eundem* manducavisse? Quos putamus, nisi qui verè patres nostri fuerunt? Imò patres nostri non fuerunt, sed sunt: omnes enim illi vivunt, etc. Erant enim ibi, qui quod manducabant intelligebant: erant ibi, quibus plus Christus in corde, quam manna in ore sapiebat. Quid de aliis loquamur? unde erat primitivus ipse Moyses famulus Dei fidelis in tota domo ejus, sciens quid di-

« dispensaret, et quia illo tempore sic dispensari deberent clausa præsentium, aperta futurorum. Breviter ergo dixerim: Quicumque in manna Christum intellexerunt, eundem quem nos cibum spiritalem manducaverunt: quicumque autem de manna solam saturitatem quaesierunt, patres infidelium manducaverunt et mortui sunt. » Quid Christus nisi spiritalis cibus? Quid nunc in Ecclesiæ sacramento nisi animas saginat intelligibili pabulo veritatis indeficientis? Quid etiam cum carnem ejus præsentissimam esitamus, nisi spiritalem escam comedimus, nec dentes ventremque paramus, sed fidem? Quid nisi plus sapit in ore Christus quam panis? Quid in ipsissima ejus carne manducanda, nisi spiritus est qui vivificat? Quid caro ejus nonne asportanda hinc in cælum et oculis nostris subducenda fuit, et in sacramento densissima velorum nube involvenda, ut spiritali intelligentiæ et spiritali amore jam illam prosequeremur? Ergo non adeò malè consultum in illos est, quibus vel irruente prophetico spiritu, vel ipso Prophetarum hortatu dabatur eundem spiritalem cibum manducare, et in manna, in aqua, in reliquis sacramentis unum Christum sapere, Christo saginari. Sic etiam eundem potum. Petra enim Christus. Eundem ergo potum quem nos, sed spiritalem, id est, qui fide capiebatur, non qui corpore hauriebatur. Audisti eundem potum. Postea erat Christus. Non enim alter Christus tunc, alter nunc. Altera quidem illa petra, alter lapis, etc., idem tamen Christus, etc. Eundem ergo cibum, eundem potum, sed intelligentibus et credentibus. Non intelligentibus autem illud solum manna, illa solum aqua, ille cibus esurienti, potus iste sitienti, nec ille nec iste credenti, credenti autem idem qui nunc. Tunc enim Christus venturus, modò Christus venit: *venturus* et *venit* diversa verba sunt, sed idem Christus. » Ad cibum spiritalem, quanti interest, venturus sit, an venerit? Nam spiritalis fides, charitasque, immortales et æternitatis vi imbuitæ sunt vires quædam, temporibusque servire nesciæ. Itaque tam facile futura anticipant, quam præterita revocant, et seu præterita seu futura tanquam præsentia sibi sistunt. Alioquin Christi mysteria ut illis necdum advenerant, ita nobis effluerint: non dissimili ergo dispendio afficeremur, nisi quod optatius plerumque hominibus est, fruenda expectare, quam dilapsa recordari et incassum desiderare. Ergo si nobis non effluere

runt, quia fidei de ingenio et afflatu æternitatis vigeni, nihil effluit, nihil perit: nec illis etiam deerant, quæ ventura erant, quia fidei eadem omnipotentia repræsentabantur. Fidei autem sola signorum diversitas perparum offit, dum rei significatæ non diversa permittitur usura. Unde Augustinus: « Quod ex utroque intelligitur, fortassis unum est; at illa ex quibus intelligitur, diversa sunt: tanquam si nomen Domini et auro et atramento scribatur. »

7. Atque ut cardinem ipsum rei indigitemus, audiamus rursus Augustinum: « Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est, sacrum signum est. Unde ille poenitens apud Prophetam, vel ipse Propheta Deum querens peccatis suis habere uti proptium: *Si voluisses, inquit, sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis; sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies.* Intueamur quemadmodum ubi Deus dixit nolle sacrificium, ibi Deum ostendit velle sacrificium. Non vult ergo sacrificium trucidati prioris, sed vult sacrificium contriti cordis. Nam si ea sacrificia quæ vult, quorum hoc unum est, *cor contritum et humiliatum* dolore poenitentiae, nollet eis sacrificiis significare, quæ velint sibi delectabilia desiderare putatus est, non utique de his offerendis in lege veteri præcepisset, etc. » Quo uno exemplo, ut alia id genus innumera omittam, promptum est, ipsam Scripturæ veteris litteram, et verbis ipsis vulgatissimis quæ vulgi ore diebus et momentis penè singulis terebantur, disertè inculcari et decantari tum solita fuisse fidei spiritualis et charitatis, id est, totius christianæ disciplinæ præcepta et summa fastigia. Quæcumque igitur in ministerio tabernaculi sive templi multis modis de sacrificiis leguntur divinitus esse præcepta, ad dilectionem Dei et proximi significandam referuntur. *In his enim duobus præceptis, uti scriptum est, tota lex pendet et Propheta.* » Et tempestivè satis inter ipsa sacrificia concrepabant Psalmi, quibus eorum spiritualis interpretatio et ad æternorum charitatem traductio continetur. Qui ergo ad hæc calcarea occallescebant, et præsentibus tantum astupebant signis, non illis Christus deerat, sed ipsi Christo præsentis et personantis terga vertebant, non aliter quam nunc in manifestissimâ æternorum luce inter christianas aras caligant plurimi, et nonnisi temporalia meditantur.

8. Illis consentanea sunt quæ sentit Ambrosius: « *Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte.* Ordo conveniens est, ut primò diligas legem, secundò ut mediteris. Qui diligit ex voluntate facit mandato legis; qui timet, invitatus observat. Hanc disciplinam docendi etiam Dei justitiam in lege accepimus. Sic enim scriptum est: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus est; et: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, etc.* Denique lex voluntarios quærit, quia *lex Domini, irreprehensibilis convertens animam.* Nemo autem convertitur, nisi qui voluntate convertitur. Ideoque *die et nocte* in lege meditatur, in quo non tam continua legendi postulatur intentio, quam servandæ legis affectus. Ille enim plenè meditatur, qui ipse sibi lex est, scriptum in corde suo opus legis ostendens, etc. Meditatur ergo legem vitæ nostræ, lex enim exemplar est et umbra cælestium, umbra futurorum bonorum, quæ is qui credit in lege, in Evangelio recognoscit. » Et aliquantò post: « Utrumque ergo poculum bibe, veteris et novi Testamenti, quia in utroque Christum bibis. Bibe Christum, quia vitis est; bibe Christum, quia petra est, quæ vomuit aquam, etc. Bibe Christum, ut bibas sermones ejus. Sermo ejus Testamentum est vetus; sermo ejus Testamentum est novum. Bibitur Scriptura divina et devoratur Scriptura divina, cum in venas mentis ac vires animæ succus Verbi descendit æterni. Hoc Verbum bibe, sed ordine suo bibe. Primum bibe in veteri Testamento: inde fac citò, ut bibas in novo Testamento. » Hæc si contextas quæ apud illum sparsa latius paulò sunt et nonnullis aliis intertexta ad eundem tamen sensum spectantibus, efficies id profectò, quod volumus. Videlicet in veteris Testamenti paginis, præceptisque omnibus et sacramentis, etsi non tam manifestè quàm nunc, apertè tamen satis emicuisse, legis charitatem magis quàm poenæ formidinem sectandam, æterna, non umbratica tantum bona concupiscenda, et Christum denique, qui bonorum æternorum charitas et charitatis æternitas est, in omnibus sacramentis bibendum devorandumque. Id lex, id Psalmi, id Prophetæ sonabant et consonabant, nec ullum nisi sua obsurdefaciebat cupiditas. Et libro de his qui mysteriis initiantur, de Eucharistiâ verba faciens: « In illo sacramento Christus est, quia corpus est Christi: non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Unde et Apo-

« stulus de typo ejus ait: *Quia patres nostri*
 « *escam spiritalem manducaverunt et potum spi-*
 « *ritalem biberunt.* Corpus enim Dei, corpus est
 « spiritale; corpus Christi, corpus est divini
 « Spiritus, quia Spiritus Christi, ut legimus,
 « *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* »
 Quod ergo eandem nobiscum antiqui escam
 comederunt spiritalem tantum, non etiam cor-
 poralem, non tanto eis cedebat detrimento,
 quanto visum est nonnullis. Nobis enim emo-
 lumento est, non quod corporalem, sed quod
 spiritalem devoramus. Est enim corpus ipsum
 Christi, etsi verissimum et presentissimum,
 spiritale tamen, utpote corpus Dei: spiritali-
 ter edendum, fide tangendum, charitate glu-
 tiendum: nam etiam dum caro ejus manduca-
 tur, spiritus est qui vivificat, spiritalis satietas
 expetit, Christus spiritus et spiritalis immor-
 talitatis alimonia cogitur. Itaque Abraham,
 Moysesque videre diem Christi, idem alii com-
 pares compotesque ejusdem fidei, vel eorum
 magisterio incumbentes, nec videre tantum,
 sed gustavere et bibere Christum, spiritalem
 mentium refectionem.

9. Nec abs re erit paucula ex Leone Magno
 delibare, quibus liqueat, quam non desideret
 fides velut absentia, quæcumque vel in præte-
 ritum jam defluerunt, vel in futurum expe-
 ctando prospiciunt. Nam mysteria Christi,
 ut antiquis futura, ita nobis præterita, neu-
 tris adfuisse vel adesse putabuntur, si rerum
 species extrema nos remoratur. At fide tamen
 involamus in plurima retrò secula, et tanquam
 præsentia adesse jubemus; perlostramusque
 præteriti temporis recessus invios, et tamdiu
 refugia arcana: tamque feliciter id nobis cedit,
 ut nihilominus ex his carpamus gratiarum,
 quam si coram jam nunc nostros ob oculos
 gererentur: quinimò haud paulò plus spiritalis
 lucri inde colligimus, quam il qui auriti ocu-
 latique et iidem multi increduli testes, adver-
 sarii que fuerunt, cum peragerentur. Quin
 ergo et prisci Patres ejusdem fidei omnipotente
 quâdam et omnipotente amplitudine occupâ-
 rint futura, quæ nos præterita revocamus,
 et anticipârint, quæ nos renovamus? Ita ergo
 habet Leo Magnus: « Sacram Dominicæ Pas-
 « sionis historiam, evangelicâ ut moris est,
 « narratione decursam, ita omnium vestrum
 « arbitror inhæsisse pectoribus, ut unicuique
 « audientium ipsa lectio, quædam facta sit vi-
 « sio. Habet enim hanc potentiam fides vera,
 « ut ab his mente non desit, quibus corporalis
 « præsentia interesse non potuit: et sive in

« præteritum redeat, sive in futurum se cor-
 « credentis extendat, nullas sentiat moras tem-
 « poris cognitio veritatis. » Ita æquum est do-
 minari temporibus fidem et amorem æterno-
 rum: et de afflatu æternitatis id valere, ut vel
 omnia tempora sibi colligat et repræsentet,
 vel in omnia tempora sese insatigabiliter et in-
 victè diffundat. Quin æquum est, ipsa Christi
 mysteria quæ ita temporis sunt alligata, ut
 æternitatem spirent, temporalitatem exurant,
 temporibus imperitare, nec annorum legibus
 premi, id est, nec prætereundo obliterari,
 nec adventando desiderari, sed jugi et invictâ
 præsentia perennare.

10. Nec præterita tantum sentire concessum
 nobis est, sed et futura occupare, ut et Patri-
 bus nostris copiam faciamus futura quoque
 sibi Christi carnis sacramenta præsumpsisse.
 Christo enim conresuscitati sumus, et conse-
 sores paterni throni adsumus, et vita nostra
 abscondita tibi est cum Christo in Deo: nec
 jam secundum carnem sapimus, aut vivimus,
 nec quemquam secundum carnem novimus,
 sed conversatio nostra in cælis est. Non expecta-
 tione fatigamur, non cessatione suspendimur,
 sed animosâ fide, audaci spe, victrici charitate,
 jam videmus quod visuri sumus: jam tenemus,
 quod speramus; jam æternitatem præcipuimus.
 Idem Leo: « Non hæsitamus diffidentia, nec
 « incertâ expectatione suspendimur, sed acce-
 « pto promissionis exordio, fidelis oculis, quæ
 « sunt futura jam cernimus: et naturæ prove-
 « ctione gaudentes, quod credimus, jam tene-
 « mus. Non ergo nos rerum temporalium oc-
 « cupent species, nec ad se contemplationem
 « nostram à cælestibus terrena deflectant, » etc.
 Quod ergo familiare sacris est litteris, ut tem-
 porum discrimina perturbentur, et tanquam
 præterita memorentur, quæ futura adhuc pen-
 dent; vel objiciantur ut præsentia, quæ vel
 jam olim, vel nondum fluxerunt, non supini-
 tas ea est, sed curiosior et arcana diligentia:
 nec eò tantum intenta, ut Deo adesse omnia,
 et abesse nihil innuat; sed etiam ut Pro-
 phetarum oculi, omniumque eorum auctoritati
 innitentium, demonstrantur in altam quamdam
 velut speculam æternitatis erecti, superexistare
 atque eminere temporum per varias vices cir-
 cumfluentium flumini, atque ea coram simul
 spectare sibi præsentia, quæ non possunt nisi
 longo decedentium succedentiumque annorum
 lapsu explicari. Audeamus in hanc fidei arcem
 assurgere, et ita esse comperiemus. Si autem
 abjiciamus animos, et temporis atque parti nos

manicipemus, illam fidei universa ambientis ac pervadentis amplitudinem, velut inter speciosa deliramenta recensendam turpiter delirabimus.

11. Et rursùm ut intelligas non infringi novi Testamenti laudes singulares, et gratias illi specialius et copiosius assignatæ gloriæ, tamen Christum antiquis etiam fidelibus indulgeatur, audi Irenæum hujus nodi ambages explicantem : « Legite diligentius id quod ab Apostolis est Evangelium nobis datum, et legite diligentius Prophetas, et invenietis universam actionem et omnem doctrinam et omnem passionem Domini nostri prædicatam in ipsis. Si autem subito vos hujusmodi sensus ut dicatis: Quid igitur novi Dominus attulit veniens? Cognoscite quoniam omnem novitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim ipsum prædicabatur, quoniam novitas veniet innovatura et vivificatura hominem, etc. Semetipsum attulit, et ea quæ prædicta sunt bona, in quæ concupiscebant Angeli intendere, et donavit hominibus. » Aderat antiquis Christus, et tamen expectabatur; aderat et tamen adventit. Aderat obumbratus, expectabatur et adventit revelatus: idem tamen in umbrâ, qui post sine umbrâ. Sed et nunc quoque cum advenerit, cum adsit, expectatur tamen, et adventat, et adventit. Advenit enim et adest præclarioribus quidem, sed nonnullis tamen adhuc nubilis velatus; ubi ergo et hæc dissipabit, tunc adventiet, et quia paulatim et in dies dissipat, semper venit, semper veniet. Ei enim qui nusquam abest, incommutabili sapientiæ Verbo Deo, venire non aliud est quam manifestari. Quia ergo et apparuit simul et latuit, quia latebras suas nequedum omnes rexit, quia diebus singulis magis magisque sese reteggit, idcirco non immerito existimatur semper venisse, semper venire, semper venturus esse. Nec nostrum est, nisi insolentissimè insanimus, vel nostris profectibus vel divinorum beneficiorum incrementis invidere atque obstrepere. Unde idem ibidem : « *Iota unum aut unus apex non transibit à lege et Prophetis quoad usque omnia fiant.* » Omnia enim ipse adimplevit veniens, et adhuc implet in Ecclesiâ usque ad consummationem, à lege prædictum novum Testamentum. » Adhuc implet legis umbras, implebitque usque ad consummationem sæculi, adhuc sese reteggit retegetque, adhuc venit venietque, donec ad contemplationem Patris ab omnibus serenatam nubeculis cum toto

suo corpore perveniat: tunc enim denique, ut ipse ait: *Non jam in parabolis loquetur ad nos, non parabolarum, quibus adhuc obnubilamur, umbras tunc ullas discussurus et sese manifestaturus, ac proinde adventurus expectabitur: sed patèr de Patre annuntiabit nobis, cuius Verbum et species est.* Dùm autem ægros nos adhuc experimur, et infinitæ lucis Verbi nequedum patientes, in beneficii numero est, si suffunderetur se nobis nonnihil, et obnubat, primum timore et densioribus umbris, deum amoris aspergine et illustriore umbrâ carnis propriæ, imò carne propriâ, atque ita demùm apiet nos, obfirmetque ad puræ lucis patientiam. Unde idem : « Et quoniam non otiosè, nec frustra, ut obvenit, datum est prius Testamentum, sed illos quidem quibus dabatur in servitutem Dei concurrens, ad utilitatem eorum, non enim indiget Deus ab hominibus servitutem: typum autem cœlestium ostendens, quoniam nondum poterat homo per proprium visum videre quæ sunt Dei: et imagines eorum quæ sunt in Ecclesiâ præfigurans, ut firma ea quæ secundum nos est fiat fides, et prophetiam futurorum continens, ut disceret homo præcium esse omnium Deum. Talis discipulus verè spiritalis, recipiens spiritum Dei, qui ab initio in universalis dispositionibus Dei affuit hominibus, et futura annuntiavit, et præsentia ostendit, et præterita enarrat. »

12. Et sanè quid præclarior quam ut ab exordio sæculi ad finem usque Christus omnia in omnibus adimpleatur? Quo autem adimpletur, nisi ut ipse ad implendam legem venisse se contestatus est, dùm timorem amore mutat, dùm umbras luce repensat, figuras veritate enubilat? Omnia ergo olim erat, omnia nunc est, omnia in omnibus multò præcellentius. Olim, ut ait Sedulius: *Christus erat pante, Christus petra, Christus in undis*; et omnia Christus erat: nunc multò magis Christus omnia in omnibus adimpletur; et multò maxime in beatâ patriâ erit Christus, erit Deus omnia in omnibus, cum jam nihil supererit adimplendum, quia nihil jam non plenum, nihil figuratum, nihil vacuum. Quamdiu autem mortalem vitam viamque terimus, quia via hæc est et non meta, necesse est, ut vacet aliquid et figurati supersit, quod impleatur, ut Christus omnia in omnibus adimpleatur. Eandem viam insistimus christianam, quam olim Mosaica gens, eodem collimanus: propius quam illi absumus, sed absumus à metâ; proVectores in viâ

sumus, sed in viâ sumus; hæc via, hæc meta Christus est; per ipsum ad ipsum omnes imus, nequedum pervenimus. Ut quid ejusdem viæ socios tanquam inusitatum aliquid stupemus? Explicabant et illi viam, umbras paulatim Christus implebat et illuminabat, multò manifestior per Prophetas quam per Mosaicam legem, sicut manifestior per carnem quam per Prophetas, sed nec sic tamen penitus manifestans seipsum. Ambrosius: « Igitur sancta Ecclesia quæ typo mulieris istius evangelicæ figuratur, cujus farina nos sumus, Dominum Jesum in interioribus nostræ mentis abscondit, donec animi nostri secreta penetralia color sapientiæ cœlestis obducant. Et quia in Matthæo legimus, *tribus mensuris absconditum esse fermentum*, congruere visum est, ut Dei Filium crederemus absconditum in lege, adoportum in Prophetis, evangelicis prædicationibus adimpletum, ut perfectam fidem nobis acquirat ex omnibus, et scriptorum collatione formatus, in nobis qui sumus corpus ipsius, omnia in omnibus impleatur. Ipse enim erat Verbum Dei et mysterium absconditum à seculis et à generationibus, quo nihil potest ad expressionem perennitatis ejus attestatus dici. Erat enim profectò ut absconditus sacrilegis, manifestus in sanctis, prædestinatus ante secula, servaretur ad gloriam. »

15. Verùm ut ampliùs elucescat quàm verò Christus advenisset hominibus vetus Testamentum implentibus, operam dabimus, ut etiam nunc expectari eum et nondùm advenisse demonstramus. Ita enim cùm certò constet Christum advenisse, si tamen venturus expectatur, persuaderi poterit advenisse et jam tunc, etiam venturus expectabatur. Et ne te longis morer anfractibus, ne nunc quidem totam Christi veritatem, sed imaginem assecuti sumus; cùm ergo veritas ipse sit, nondùm totus advenit. Si autem tenemus Christum in imagine, quin teneretur olim et in umbrâ? Quid enim umbra quàm imago quædam jejuni? Quid imago quàm umbra quædam sublustrior? Sed nec umbra, nec imago ipsa veritas, sed veritatis expectatio quædam est. Ambrosius: « Verumtamen in imagine pertransit humo. In quâ imagine ambulat homo? In eâ utique ambulat, ad cujus similitudinem factus est, id est, ad imaginem Dei. Christus autem est imago Dei, etc. Christus ergo imago Dei venit ad terras, ut jam non in umbrâ ambularemus, sed in ima-

gine. In imagine autem ambulat homo, qui sequitur Evangelium, etc. Primum ergo umbra præcessit, secuta est imago, erit veritas. Umbra in lege, imago in Evangelio, veritas in cœlestibus. Umbra Evangelii et Ecclesiæ in lege: imago futuræ veritatis in Evangelio, veritas in judicio Dei. Ergo quæ nunc celebrantur in Ecclesiâ, eorum umbra erat in sermonibus Prophetarum, umbra in diluvio, umbra in Rubro mari, quando baptizati sunt patres nostri in nube et in mari, umbra in petrà, etc. Sed jam discessit umbra noctis et caliginis Judæorum, dies appropinquavit Ecclesiæ, videmus nunc per imaginem bonam et tenemus imaginis bonam. Modesta prorsus et castigata ad veritatis amussim est hæc gloriatio. Umbram noctis et caliginem Judæorum discessisse gratulatur, sed veritatem nondùm illuxisse profiteatur nisi in imagine. Videmus nos et tenemus sed per imaginem, sed imaginis bona, illi per umbram, et umbræ bona; umbra Christus, imago Christus, utrobique Christus, sed magis veritas Christus, qualis nec videtur adhuc, nec tenetur à nobis. Ergo si jam venit, quando per imaginem solam venit, quin venerit et olim per umbras? Si jam venit, etsi adhuc veritas expectatur, quin olim venerit cùm imago expectaretur? Nam immaniùs distat veritas ab imagine, quàm ab umbris imago. Imò umbra et imago promiscuè quandoque habentur, ut vel hic apud Ambrosium statim: « Tunc videbimus cùm imago transierit, veritas venerit; tunc jam non per speculum, sed facie ad faciem ea quæ sunt perfecta videbuntur. Ascende ergo, homo, in cœlum, et videbis illa quorum umbra hic erat, vel imago. Videbis non ex parte, non in ænigmate, sed in consumptione, non in velamine, sed in luce. » De sacerdotio Christi hic sermonem instituerat, negat à nobis videri nisi ex parte, in speculo, in ænigmate, sub velamine, necdùm in luce, necdùm in veritate. Ergo ne nostrorum incuriosi, aliena damna plus justo quiritemur; ne tam doleamus, quòd illi in umbrâ tamdiu jacuerint; sed quòd nos in ænigmate, sub velo, in speculo, ex parte Christum videamus adhuc et teneamus, imò nec videamus, nec teneamus, sed videndum tenendumque suspensi, jejuni, inopesque expectemus, id amaro animo, id impatientius feramus. Ne cœlum undamus invidiâ, quòd prius illis tam serò Christum irrorârit: sed nosmet undamus, plangamusque pectora, quòd nonnisi

imaginem ejus et speculum, necdum veritatem plenamque lucem ferre possimus. Nam quod ab umbrâ ad imaginem progressi sinus, id plurimum est; sed ab imagine ad veritatem inenarrabile interest adhuc interstitium.

14. Ne Christum lacessamus, in causâ enim nos sumus et illius et hujus adventûs tarditatis. Tunc enim umbra, nunc imago veniebat, venique Christus qui ipse veritas est, quia nos quamdiû corpore gravamur corruptibili, in umbrâ mortis sumus. Velamen seu umbræ seu imaginis, non sua Christo cunctatio, sed nostra imposuit lippitudo. Idem Ambrosius: « *Vivam et custodiam verba tua.* Vivam, ait, « quasi nondum vivens. Hic enim in umbrâ « vivimus; ergo ista vita in corpore, umbra « est vitæ, atque imago, non veritas. Denique « in imagine ambulat homo, et in regione um- « bræ mortis consistimus. Sed si quis non ad « terrena oculos mentis intendat, sed ad spi- « ritualia erigat, ut possit dicere: *Spiritus ante « faciem nostram Christus Dominus*, dignus erat, « qui dicat: *In umbrâ ejus vivemus.* Christus « enim vita est, et ideò qui in umbrâ Christi « vivit, in umbrâ vitæ est. Meritoque alibi dicit « sanctus Domino: *In umbrâ alarum tuarum « protege me.* Omnes ergo etiam sancti in um- « brâ sunt, quamdiû sunt in corpore. Non « perfecti vident, sed in parte cognoscunt. » Antiquis ergo comparati, ex umbris emer- sisse videbamur in nescio quam imaginis resplendentiam. Sed quàm perfunctoria hæc lux sit, hic demum patuit, ubi nos in umbrâ Christi, in umbrâ vitæ adhuc delitescere indicat, quod imago illa non aliud quàm sub- lucidior umbra sit. Ut autem his umbris nos nunc purgamur et assuescimus luci puræ, ita et prius a suis. Una ergo illorum et nostra hæc communis conditio est, et omnium rationalium naturarum à veritate lapsarum statio quædam expiatoria, et medicinalis, ubi per ænigmata et specula et particulas veritatis purgamur roboramurque ad illius plenitudinem lucis iterum fruendam.

15. Atque ut altius ineamus in hæc arcana adyta, et eliquatius pervideamus, quid illæ umbræ, quid hæc imago, quid illa cui suspiramus Christus veritas: umbra erat justitiæ et sapientiæ Christi, timor servilis seu initialis; Imago est amor filialis, sed et initialis; nondum plena veritas, quia necdum plena charitas. In cœlestibus jam non umbra, non imago, sed nuda veritas, quia pura putaque charitas, nulla cupiditas. Initium sapientiæ timor, ergo

et umbra sapientiæ. Aliqualis enim justitia et sapientia in timente Deum, sed valde umbratica et tenebrosa in nondum amante. Progressus in sapientiâ et ejus jam imago, qualiscumque charitas: sed quia hæc charitatis delibatio est, non plenitudo, primitiæ non cumulus, justitiæ sitis et fames potius quàm satiatio; peccatorum magis remissio quàm virtutum possessio, ideò imago potius sapientiæ et justitiæ quàm veritas; umbra magis vitæ quàm vita; Christi magis umbra quàm Christus. Et rursum in præceptis legalibus ad duritiam, ad pueritiam hominum emollitis initium et umbra sapientiæ, ideòque umbra Christi erat; et aliqualis tamen sapientia, ideòque et Christus erat. At in legibus evangelicis non jam umbra, quia nec tanta indulgentiæ mollities, sed jam imago justitiæ et imago Christi est, nequedum tamen veritas, nequedum plenitudo Christi, quia necdum inflexam et inexorabilem legis æternæ normam ferre possumus. In cœlestibus mera erit veritas, quia legis æternæ nullo temperamento obumbrabitur sanctitas. Denique mysteria Christi et sacramenta, olim umbrosiora, nunc imaginum instar speciosiora, in cœlo vera et sine sacramentis, id est, sine velis ipsa veritas. Horum documentum in Christi incarnatione elucet. Nec enim in Verbi majestate radians venit, sed carnis obscuritate obnubilatus. Ergo sapientia, justitia, sanctitas, veritas quod Verbum est, non nisi obumbrata ad nos venit in evangelicâ etiam charitate, in evangelicâ lege, in evangelicâ mysteriorum illustratione, ut quanquàm venerit, multò magis ventura expectetur, et expetatur. Ambrosius ita nos docuit: « Cùm Sanctus ipse dicat: « *Placebo Domino in regione vivorum.* Quia per- « fectè hic placere nemo potest: ubi etiam si « fieri possit ut sua peccata non habeat, in « ipsâ tamen regione mortuorum vivendo, pu- « rificatione indiget, quæ à contagione eum « regionis hujus absolvat. In umbrâ igitur hic « vivimus et ideò in umbrâ custodimus verba « Dei. Et ut exemplo utamur, utique ante era- « mus sub umbrâ legis quando custodiebamur « neomenias et sabbata, quæ sunt umbra fu- « turorum, etc. Nos quoque secundum Evan- « gelium nunc viventes, umbram sequimur « verborum Dei, etc. An nescimus quoniam « Verbum Dei veniens in hunc mundum, non « sicut Verbum advenit, quale in principio « erat, quale erat apud Deum, sed *extinuit* « semetipsum *formam servi accipiens.* Venit in

« nube levi, et cùm esset virtus Altissimi, ob-
 « umbravit Mariæ, ut transfiguraret corpus hu-
 « militatis nostræ, conforme fieri corpori gloriæ
 « nostræ. Sicut ergo ille mutavit formam, cùm ex
 « Virgine nasceretur, ita et nobis sermones
 « Dei transfigurati videntur, cùm leguntur in
 « Evangelio, cùm species eorum videtur in
 « Scripturis, quasi per speculum, quia tota
 « veritas hic non potest comprehendì. Cùm
 « autem venerit quod perfectum est, non jam
 « per descensionem, non per speciem ut trans-
 « figurati, sed integrè atque expressè veritate
 « resplendent. » Quo nihil Ambrosio dignius,
 nihil altitudini ad quam enitumur, accommoda-
 tius dici potuit. Liqueat enim non in veritatis
 maiestate venisse ad nos, aut verò venire ad-
 huc potuisse Verbum Dei, sed exinanitum,
 nube levi, non tam densa ut olim, sed leviori,
 nube tamen obductum et obumbratum; et
 convenienter transfigurata quoque, et per spe-
 culum, per condescensionem obumbrata ar-
 cana veritatis, præcepta sanctitatis nobis ex-
 hibuisse, nondum integrè atque expressè ve-
 ritate, utpote quæ hic tota non possit compre-
 hendi. Itaque cùm Verbum sit veritas, cùm sit
 legis æternæ sanctitas, exinanitum obumbra-
 tumque illud esse, ut nobis se coaptaret, non
 aliud est quàm cælestium et arcanorum veri-
 tatem et præceptorum austeritatem obnubi-
 landam infringendamque adhuc fuisse, ut ferri
 à nobis et sustineri utcumque posset. Venit
 ergo, sed ventura adhuc sustinetur Verbi ve-
 ritas : si autem venit cùm in nube levi venit,
 quin venerit etiam cùm in paulò densiori et sa-
 cramentorum et mandatorum nubilo veniebat?

16. Rursus idem Ambrosius, idem efficit
 ipsa ex Christi verbis : « Si manseritis in verbo
 « meo, cognoscetis veritatem, et veritas liberabit
 « vos. Si manseritis, inquit, cognoscetis. Vides
 ergo quia non à principio potuit cognoscere,
 « quicumque Deum timens, verbum ejus audi-
 « vit. » Aliud ergo erat Christum tenere et
 manere in ejus verbis, aliud et posterius co-
 gnoscere illum veritatem et veritatis intuitu à
 servitute hæc corporalium expediri. Nam qui
 exinanitum tenet Christum, et verba ejus pa-
 riter exinanita inflexaque ad nostram nunc
 ægritudinem, nondum ille potest, sed exerci-
 tatur, imbuiturque ut possit aliquando pati
 lucem veritatis, et bonum libertatis : id est,
 sub Christo expectat Christum, et umbroso
 ejus adventu insituitur firmaturque ad verio-
 rem splendidioremque ejus adventum. Alibi
 conglobat Ambrosius ad hoc ipsum varia Scri-

pturæ loca : Scire autem Christum vita est
 « sempiterna, quæ nunc justis præstò est in
 « umbrà, in futuro autem erit facie ad faciem.
 « Spiritus enim ante faciem nostram Christus
 « Dominus, cui diximus, in umbrà ejus vive-
 « mus in gentibus. In umbrà alarum ejus spe-
 « ravit David : in umbrà ejus concupivit et
 « sedit Ecclesia. Si tantum, Domine Jesu, con-
 « fert umbra tua, quantum veritas afferet?
 « Quemadmodum vivemus, quando jam non
 « erimus in umbrà, sed in ipsà vità? Nunc enim
 « vita nostra abscondita est cum Christo in Deo.
 « Cùm autem Christus, inquit, apparuerit vita
 « nostra, tunc et nos cum eo apparebimus in glo-
 « rià. » Vides quàm constanter conspirent Scri-
 pturæ utriusque fœderis, consonentque ne-
 quedum aliud nobis, quàm umbram Christi
 contigisse : nec id ægrè ferendum, quòd Chri-
 sti vel umbra deliciis spiritualibus scatens, et
 initiandæ nostræ hinc felicitati abundè sit; item
 quòd ita stationi hinc quam occupamus consu-
 lendum sit, ut futuræ cui inhiamus felicitatis
 copia propria et peculiaris esse permittatur.
 Quantum ergo futuræ vitæ accumulamus lucis
 et veritatis et perfectionis, tantum necesse est
 hinc detrahimus. Itaque illic nostram vitam
 absconditam cum Christo in Deo proflitemur,
 hic non vitam, sed umbram vitæ : non Chri-
 stum, non veritatem, sed umbram Christi et
 veritatis condonatum esse. Ergo cùm alibi ait
 Ambrosius : « Quoniam in lege nemo justificabi-
 « tur : intelligis utique quia justificatio legis,
 « species est et imago, non veritas ; secundum
 « veritatem ergo et perfectionem nemo justi-
 « ficatur in lege secundum speciem justifica-
 « tur. » Cùm hæc, inquam, ait Ambrosius, non
 sibi obviat, pugnatve secum; sed justitiam legis
 comparat evangelicæ, ut imaginem veritati :
 cùm rursus evangelicam cælesti componit alibi
 sæpiusculò, illam ut imaginem, hanc ut veri-
 tatem describit.

17. Sed quis penetralium suorum scrutator
 non videt, non erubescit semetipsum adhuc
 carnalibus implicatum desideris, in carne ad-
 huc ambulare, adhuc carne contra spiritum
 concupiscere, adhuc servili timore coercionem
 esse, adhuc pondere cupiditatis deorsum
 vergere, adhuc ad scintillas puræ lucis præ-
 stringi, nictitare et inhorrescere, adhuc cæ-
 lestis amoris igniculos subinde terrenis libi-
 dinibus præfocare? Et quamdiam corruptibili
 corpore implicati peregrinamur à Domino, etsi
 sub gratiâ, non jam sub lege sumus, hoc loco
 sumus, ita affecti, ita comparati sumus. Ergo

nondum advenit, nondum advenire potuit Christus veritas, Christus charitas, Christus libertas, sed Christus umbra, Christus imago veritatis et libertatis, umbra et imago sui. Ambrosius: « Quod enim carnale, servile, quia animæ caro servit, liberum innocentia facit, culpa vernaculum. Oportuit ergo per speculum et in ænigmate fieri spiritualia. *Nunc enim per speculum videmus, tunc facie ad faciem.* » Nunc secundum carnem militamus, tunc spiritu videbimus divina mysteria. Et ideo veræ legis character in nostris moribus exprimitur, qui in Dei ambulamus imagine, quoniam iam legis umbra transivit. Umbra Judæis carnalibus, imago nobis, veritas resurrecturis. « Tria enim hæc secundum legem esse cognovimus, umbram, imaginem, veritatem. Umbra in lege, imaginem in Evangelio, veritatem in iudicio. Sed Christi omnia et in Christo omnia; quem nunc secundum veritatem videre non possumus: sed videmus quasi in quâdam imagine, futurorum umbram in lege perspeximus. » Umbra, imago, veritas, Christi omnia et in Christo omnia. Ergo sub lege versantibus non aberat Christus. At Christum veritatem, non umbram, illis imprecari? Imprecare et nobis, ad quos nondum venit Christus veritas. Non sapit quid sit veritas, quid justitia, qui sibi tanquam ista nacti palpant, reliquis ut frustratis indolet. Ut summum, imaginem, non veritatem nacti sumus, quamdiu hic degimus. Nam quamdiu adversus veritatem concupiscimus et bellamus, quamdiu in carne sumus et carnem sapimus, quamdiu non nisi per speculum et in ænigmate intueri veritatem et scintillas quasdam charitatis sentire possumus, tamdiu à veritate procul sumus.

18. Utque totum ante Ambrosium exhauriamus, quàm ad aliorum descendamus fontes, longè elegantissimum ejus testimonium derivemus ex commentariis ejus in Psalmos. Ibi enim demonstrat ipsam Christi carnem, totumque in carne adventum, cui umbræ omnes Mosaicæ Prophetiæque famulabantur, non aliud quàm umbram fuisse, ad hoc indultam ut ad veritatem concupiscendam, et ad veriorum ejus in plenitudine æternitatis, non jam in plenitudine temporis, adventum ambiendum accelerandumque nos inflammaret. « Veni, Domine Jesu, sed jam non in umbrâ sed in sole justitiæ. Si umbra profuit, si passionis tuæ umbra protexit, si corporis umbra salvavit, quantum conferre poterit charitas

aperta virtutis. Per umbram lepra curata est, per umbram quoque illius femine quæ simbram vestis dominicæ attigit, sanguis stetit; per umbram te vidimus, quando non habebas speciem, neque decorem. Umbra tua caro fuit, quæ nostrarum æstus refrigeravit cupiditatum, etc. Et quid dicam de umbrâ Domini, quando et Apostolorum umbra sanabat? Veniente etenim Petro unusquisque offerebat ægros suos, quos transeuntis Apostoli umbra reddidit sanitati. Audi quia caro Domini umbra erat. *Ecce Dominus sedet super rubem levem et veniet in Ægyptum.* David dicit: *Sub umbrâ alarum tuarum protege nos.* Factus est igitur exinanitus umbra nobis, quos sol iniquitatis exusserat. Vidimus ergo eum in umbrâ ejus, cum adhuc fides prima procederet. Sed nunc jam totum illuminat mundum, et tamen adhuc eum per sui corporis, quæ est Ecclesia, umbram videmus, nondum facie ad faciem. Neque enim oculi corporis divinitatis possunt recipere fulgorem. » En quàm affectatè totam illam Christi in verâ carne dispensationem, totam ejusdem in corpore suo quod est Ecclesia, per orbem universum explicantem se in dies magis magisque manifestationem, pertendit umbram esse, umbram justitiæ, nondum solem, umbram divinitatis, nondum fulgorem, umbram libertatis. Quo ergo veteris Testamenti homines superamus, nisi carne Christi et Ecclesiæ amplitudine? Et tamen hæc umbræ sunt. Ergo ne percellamur stupore, si tamdiu umbræ orbem in omnem se protenderint, cum ne nunc quidem nisi in umbris tametsi paulò lucidioribus versemur, dicamusque cum Ambrosio: « Veni, Domine Jesu, sed jam non in umbrâ, sed in sole justitiæ. »

19. Libet Bernardum Ambrosii lambentem vestigia et singula penè verba legentem spectare: « Talem se obtulit Apostolis Apostolicum Dominus, ut jam non invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellectu conspicerent, sed ipse facie ad faciem videretur, qui omnia fecit. » Ecce quantà se ostendit magnificentiâ. Expectares haud dubio ipsam veritatem, non imaginem spectatum iri. Ausculta parùmper: « Et quia discipuli carnales erant et Deus Spiritus est, nec benè convenit spiritui et carni, umbrâ corporis sui temperavit se eis, ut objectu vivificæ carnis viderent Verbum in carne, solem in nube, lumen in testâ, cereum in laternâ. Spiritus enim oris nostri Christus Dominus, cui diximus: *In umbrâ tuâ vivemus*

« *inter gentes. In umbrâ, inquit, tuâ, inter gentes, non inter Angelos, ubi purissimum lumen purissimis oculis intuebimur. Unde et virtus Altissimi obumbravit Virgini, ne nimio splendore præstricta, divinitatis fulgur etiam singularis aquila tolerare non possit.* » In umbrâ ergo Christi vivimus, non in sole, et inter gentes, non inter Angelos : et anterioris umbrarum densitatis solatium caro Christi, nimbria tamen et ipsa est; priorum nubium enubilatio humanitas Christi, nubes et ipsa est. Nostra enim puritas priorum inquinamentorum purgatio, impura adhuc et sordida est; nostra charitas prioris timoris progressio, veræ charitatis umbra est, et plurimo adhuc timore scatet, quia nondum perfecta est; nostra justitia veræ justitiæ conatus est; nostra mundities, adhuc multis sordibus squallet; nostræ cupiditates adhuc bulliunt et exhalant nebulas fuscantes intercludentesque nobis serenitatem veritatis. Avebat, aetque ardebat jam olim ab initio ardetque etiamnum sol justitiæ Christus exere se nobis, et purus puris allucere, sed nostris nos illum umbris nebulisque opacamus. Sed in quo potissimum sita esset illa umbra statim aperit Bernardus : « Ad hoc autem carnem proposuit, ut omnem cogitatum eorum ab humanis rebus ad carnem suam, quâ et mirabilia dicebat, et mirabilia faciebat, adunaret; et sic de carne transferret ad Spiritum, quia Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. » Et alibi : « Minime tamen vel nubes ipsa levis esse potuit otiosa; sed eâ quoque usus est in salutem : et discipulorum animos qui nec ad fidei intellectum sine aliquâ mutatione affectûs poterant promoveri, nec assurgere adhuc ad spiritualia prævalebant, in suæ carnis provocavit affectum, ut amore quodam humano, operanti mira, mira loquenti homini adhærerent, amore utique carnali adhuc, sed tam valido, ut cæteris omnibus prævaleret, etc. Cæterùm non ut remaneret in carne, sed ut transferretur in Spiritum, totus ab eo in illam carnem discipulorum fuerat collectus affectus, ut dicere esset aliquando : *Et si cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus*, etc. » Carni Christi agglutinatus amor, est quodammodò humanus adhuc, et carnalis, nondum spiritualis omninò, necdum Deo spiritui, necdum Verbo sapientiæ et justitiæ adhærescens. Est ergo umbraticus amor, umbræ Christi affixus, sed necessarius ad homines carnales excutiendos à carne, et in spi-

ritalem penitus charitatem trajiciendos. Dùm tranamus autem hujus mortalitatis pelagus, carne Christi trajicimur, carne, id est, umbrâ vectamur, meræ Deitatis veritati per beata, sed rara brevitaque momenta, insilimus, illicò resiliimus : ergo in umbrâ vivimus, et umbræ vehiculo ad Solem veritatis et charitatis sinceræ trajicimur.

20. Humanum ergo genus ab orbis conditu, vel à suo statim lapsu ad meridiem charitatis et veritatis intelligibilis suspirare ipsum, et à Deo destinari dirigique cœpit : sed quas Sol huic objecerat nebulas densissimas, oculoque nostro obduxerat nostra aegritudo, paulatim eæ enubilandæ fuerunt, et enubilatæ sunt, et enubilantur adhuc in dies; cùmque fugerint omnia nubila, tunc patria lucis se aperiet. Idem Bernardus : « Meritò proinde canit Ecclesia, non illa quidem Ecclesia sanctorum quæ in excelsis et in splendore est, sed quæ interim peregrinatur in terris : *Sub umbrâ ejus*, ait, *quem desideraveram sedi, et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Lucem quippe meridianam ubi pascit sponsus sibi petierat indicari, sed repressa est, et pro plenitudine luminis, umbram, pro satietate interim guttum recepit. Denique non ait : *Sub umbrâ ejus quam desideraveram* : sed, *sub umbrâ ejus quem desideraveram, sedi.* Neque enim Ipsius expetierat umbram, sed ipsum profectò meridiem, lumen plenum de lumine pleno. » Acutè suo more notat, cùm non umbra ejus, sed ipse, id est, meridies flagrantissimæ veritatis desideraretur, non ipsum tamen se, sed sui umbram, vel seipsum carne adumbratam indulsisse, quòd nostra infirmitas plus cuperet, quàm caperet.

21. Denique Bernardo est umbra caro Christi, est umbra fides nostra carni affixa Christi : lux est divinitas, lux est intellectus : « *Sub umbrâ ejus quem desideraveram, sedi.* Umbra ejus, caro ejus; umbra ejus, fides. Mariæ obumbravit proprii filii caro, mihi Domini fides. Quanquàm et mihi quoque quodamodò non obumbrat caro, qui in mysterio manduco eam, etc. Et Propheta : Spiritus, inquit, ante faciem nostram Christus Dominus, et in umbrâ ejus vivimus inter gentes. In umbrâ in gentibus, in luce cum Angelis. In umbrâ sumus, quandiù per fidem ambulamus, et non per speciem. Et idè justus in umbrâ, qui ex fide vivit. At qui vivit ex intellectu, beatus est, quia non in umbrâ jam, sed in lumine. Justus erat David et ex fide vivebat,

« eum dicebat Deo : *Da mihi intellectum et da-
cam mandata tua, et vivam* : sciens successu-
rum fidei intellectum, intellectui revelandum
lumen vite et luminis vitam. » Omnia ergo
hujus vite sacramenta, cum fidei solatia, sub-
sidiaque sint, umbratica utique sunt, quia et
ipsa fides umbra est. Caro ipsa Christi fidei
fulcimentum, umbra est. Non ergo ex umbris
evasimus, qui attingimus ad carnem Christi.
Nec tantum umbra est, sed littera est, in qua
versamur adhuc, ex eodem Bernardo : « Habeo
et ego Verbum, sed in caſe ; et mihi appo-
nitur veritas, sed in sacramento. Angelus ex
adipe frumenti saginatur et nudo saturatur
grano : me oportet interim quodam sacra-
menti cortice esse contentum, carnis sur-
fure, litteræ paleâ, velamine fidei. Et hæc
talita sunt, quas gustata afferunt mortem, si
non de primitiis spiritûs quantulumcumque
accipiant condimentum. Prorsus mors mihi
in olâ, nisi ex Prophetæ farinulâ dulcoretur.
Denique absque spiritu et sacramento ad
judicium sumitur, et caro non prodest quid-
quam, et littera occidit, et fides mortua est. »
Ne plus æquo vel antiquis insultemus vel no-
bis suppalpemus, ne plus æquo vel illis indo-
leamus, vel adgaudeamus nobis, et nos adhuc
quodam sacramenti cortice, carnis surfure,
litteræ paleâ, velamine fidei oportet esse con-
tentos. » Et hæc quidem conduntur aliquan-
tulum de primitiis spiritûs, alloqui sacramen-
tum ad judicium sumitur, *caro non prodest
quidquam*, littera occidit, et fides mortua
est. » Sed nihilo seciûs, ut idem pergit,
quantilibet abundantia spiritûs pinguescant
ista, non pari omnino jucunditate sumitur
cortex sacramenti et adeps frumenti, fides
et species, memoria et præsentia; æterni-
tas et tempus, vultus et speculum, imago
Dei et forma servi. »

22. Præter hæc illis videtur Origenes ho-
miliâ II ex interpretatione Hieronymi in Can-
tica Canticorum : « *In umbrâ ejus concupivi et
sedî. Quam pulchrè non ait, in umbrâ il-
lius concupisco, sed : In umbrâ ejus concupivi
et non, sedeo, sed, sedî. Si quidem in prin-
cipio non possumus cum eo proprium con-
ferre sermonem; verum in principio, ut ita
dicam, quâdam majestatis illius umbrâ per-
frui. Unde et in Prophetis legitur : Spi-
ritus faciei nostræ Christus Dominus, cui dixi-
mus : In umbrâ mortis ejus vivemus in genti-
bus. Et ab umbrâ ad umbram aliam, trans-
migramus. Sedentibus enim in regione umbræ*

*mortis lux orta est eis. Et transeamus ab um-
brâ mortis ad umbram vite. Semper istius-
modi sunt profectus, ut in exordio desideret
quispiam, saltem in virtutum umorâ consis-
tere. Ego puto ideò et nativitatem Jesu ab
umbrâ cœpisse, et non in umbrâ, sed in
veritate finitam. Spiritus, inquit, sanctus au-
perveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit
tibi. Nativitas Christi ab umbrâ sumpsit exor-
dium. Non solum autem in Mariâ ab umbrâ
ejus nativitas cœpit, sed et in te, si dignatus
fuerit, nascitur sermo Dei. Fac igitur ut
possis capere umbram ejus : et cum umbrâ
fueris dignus effectus, veniat ad te, ut ita
dicam, corpus ejus, ex quo umbra nascitur.
Nam qui in modico fidelis est, et in majoribus
fidelis erit. In umbrâ ejus concupivi et sedî.
Vides quia non semper in umbrâ stetit, sed
inde ad meliora transierit, dicens : *Et fructus
ejus dulcis gutturi meo.* » Hæc Hieronymus,
sive Origenes. Perspicuum est autem ex his,
non tanquam insolentem et inusitatam, sed
tanquam rerum naturæ consonantissimam
spectandam esse hanc humani generis sub Dei
moderamine dispensationem, ut ab umbris
ad umbras proficamus, et ita demum ap-
temur futuræ post hanc exhaustam morta-
litate beatitudinis luminî. Nam semper
latiusmodi sunt profectus, ut in exordio se-
per desideret quispiam saltem in virtutum
umbrâ consistere. » A modicis enim et um-
braticis ad veriores et solidas virtutes progredi
optatissimum est. Item in principio non po-
sumus proprium cum Verbo conferre ser-
monem : sed quâdam majestatis illius umbrâ
perfrui. » Igitur et mens et voluntas
nostra in umbrâ quâdam sapientiæ et justitiæ
necessariò et ex ineluctabili ordinis lege tiro-
cinia ponere adiguntur. Porro tota hæc vita
quam hic exigimus, tirocinium est, infantia
est, umbra est. Nam etsi adolescere, et juve-
nescere, et maturescere quandoque spirituali-
ter hic dicamur, reapè tamen non sunt isti
nisi alii aliis superstructi gradus infantie,
quos nobis ipsi blandientes, gloriosis nomini-
bus honestamus. Quamdiu enim Christi carne
et nondum nudo Verbo fruimur, quid, oro,
quam infantie nostræ per carnem lactescit
sapientia et Verbum Dei? Ergo umbris virtu-
tum pascimur, sed in dies præclarioribus; et
umbris sapientiæ paulatim dilucentibus,
sed umbris tamen, quamdiu mortale metimur
hoc curriculum. Virtus autem et sapientia
nobis Christus homo est nunc : itaque in carne*

eius lambinus umbrosa quædam virtutum et sapientiæ lineamenta. Ideo ille noctu nascitur, ideo ut in Mariâ nasceretur, illi obumbravit : ut et in nobis nisi per umbras nunc quidem nasci se non posse insinuaret. Erant porro et in veteri lego, erant in figuris et sacramentis Mosaicis, erant in timore servili et initiali, erant in religione utcumque uni Deo addicta, erant, inquam, primæva quædam lineamenta sapientiæ, erant rudimenta justitiæ, quanquàm umbratilia : et tunc ergo Christus per umbras nascebatur. Erat et illa littera Verbi caro ; erat et illa umbra, umbra Christi ; erat et ille timor, umbra justitiæ ; erat ille pædagogus, umbra veri magistri Verbi incommutabilia. Audiamus rursus Hieronymum : « Origenis itaque hæc verba sunt : Difficilis locus est, et ita nobis disserendus videtur. Qui liber est, et altiori sensu spiritum et veritatem sequitur præcedentes, et typos contemnit et litteram, non idcirco debet minores despicere, et occasionem dare his qui non possunt sentire sublimius, de se penitus desperandi. Licet enim infirmi sint, et caro comparatione spiritus appellentur, caro tamen Christi sunt. Si enim intelligit mysterium charitatis infirmioribus servientis, faciat aliquid propter infirmos, etc. Neque ergo spiritualis laceret Christi carnes, » etc. Ubi qui litteræ adhuc hærent Christiani, nec possunt altiori sensu spiritum et veritatem sequi, usque adeo carni Christi affligi dicuntur, ut caro ipsa Christi sint. Nam Christus spiritus gestat omnes spiritales, ex hisque tanquàm ex membris quibusdam suis coalescit : Christus caro gestat omnes istos carnales, pios quidem sed adhuc carnis umbras, necdum spiritus lumina consectantes.

23. Utque his omnibus succinat Augustinus, adverte quid ille de nostris in Ecclesiâ sacramentis sanciat : « Non enim signacula illa damna nata sunt, sed succedentibus opportunioribus doceaserunt. Nam sicut circumcisionem abesse tollit primus adventus, sic baptismum aufert secundus adventus. » Ut illa ergo, ita et ista auferenda sunt adventu Christi sacramenta, quia et illa et ista umbratica, et ad veritatem prolusoria. Expectabatur sacramenta sacramentis, obcuriora clarioribus, plura paucioribus mutaturus, expectatur sacramenta penitus omnia ablaturus ; suspendimur ergo adhuc in adventum ejus longè splendidissimum. Et alibi : « Cum ergo tradiderit regnum Deo et Patri, id est, cum credentes et viventes

ex fide, pro quibus nunc mediator interpellat, perduxerit ad contemplationem, cui percipiendæ suspiramus et gemimus, et transierit labor et gemitus, jam non interpellabit pro nobis, tradito regno, Deo et Patri. Hoc significans : *Hæc vobiscum locutus sum in similitudinibus ; veniet hora quando non jam in similitudinibus loquar vobis, sed manifestus de Patre nuntiabo vobis*, hic est : Jam non erunt similitudines, cum visio fuerit facie ad faciem. » Tota ergo hæc sub Christo, sub gratiâ, quam tetimus vita, similitudinibus et parabolis distinetur, umbris operatur, et dum summo suo bone, carne Christi pascitur, non nisi umbrâ Verbi, et obumbratâ sacris velaminibus carne pascitur. Et rursum : « Alligamenta medicinalia sunt contritionis nostræ sacramenta interim temporalia, quibus habemus consolationem : et ista omnia quæ loquimur vobis, ipsa quæ sonant et transeunt, quid quid in Ecclesiâ geritur temporaliter, alligamenta sunt contritionum. Quemadmodum enim medicus perfectâ sanitate detrahit ligaturam, sic in illâ civitate Jerusalem, cum æquales Angelis facti fuerimus. » Hinc discit, melius nobis quidem prospectum esse, quàm olim sub lege, sic tamen ut perinde ut tunc, sacramentis nostris, non aliter quàm alligamentis quibusdam vinciamur. Solatia enim sunt hæc miserorum, non gaudia beatorum. Insignia sunt hæc libertatis nostræ, eademque residuæ vincula servitutis. Libertas enim est fidei eademque servitus. Quia libertas fidei ea est, quæ liberatorem ad singula momenta invocet. Ne ergo anxii inquiramus, occur temporis non venerit, sed queramus quòd temporis non veniat, et vinculis nos his omnibus absolvat.

24. Juvabit, ut spero, Paschaio etiam Radberto aures animosque advertit, edisserenti nostram in carne Christi potissimam prerogativam, et ex eâ modum gloriationi nostræ ponenti, ne plus nimio efferamur. « Sed si veraciter inspicimus, jure simul figura et veritas dicitur : ut sit figura vel character veritatis, quod exterius sentitur, veritas verò quidquid de hoc mysterio interius rectè intelligitur, aut creditur, etc. Unde Paulus : *Qui cum sit splendor gloriæ*, etc. Cum dicit : *Qui cum sit splendor gloriæ*, divinitatis consubstantialitatem prædicat. Cum verò : *Figura vel character substantiæ ejus, humanitatis designat naturam, ubi corporaliter pleniendo inhabitat divinitate*, etc. Quia sicut

per characteres vel figuras litterarum, infantia nostra prius gradatim pertingit ad lectionem, deinde ad spirituales Scripturarum sensus et intelligentiam, sic ex humanitate Christi ad divinitatem Patris pervenitur, et ideo jure figura vel character substantiæ illius vocatur. » Caro igitur Christi figura est divinitatis, et veluti elementum quo infantia nostra lactatur, ut crescat ad intellectum et contultum æternorum. Ergo adhuc infantiam agimus, adhuc figuris et umbris lactamur, adhuc temporalibus æternorum figuris Christus nobis adminiculatur. Et ne figurâ istâ tam præclarâ et oppidò quàm præclarissimâ, carne Christi ferociamus, aliis rursum illa figuris, umbrisque spissioribus vallata est, ut ne figurâ quidem divinitatis, et umbrâ, nisi umbrosioribus figuris et sacramentis septâ potiamur. « Quid enim aliud sunt figuræ litterarum, quàm characteres earumdem, ut per eas vis ac potestas, ac Spiritus prolatio oculis demonstretur? Sic itaque formatur Verbum caro, ut per carnem nostra infantia ad divinitatis intelligentiam nutriatur, etc. Quia nostram infantiam per se ad spiritalia interioris intelligenda provehit, et sensibus nostris, ut ea quæ in illo sunt capiamus, visibilem se ostendit. Sed quia illum secundum carnem cœlos oportuit penetrare, ut per fidem illuc in illo renati, confidentius sequi appeterent, reliquit nobis hoc sacramentum visibile, figuram et characterem carnis et sanguinis, ut per hæc mens nostra ad invisibilia et spiritalia capeenda, per fidem uberius nutriatur. » Ne autem suspicio subeat cujusquam animum, arrodi à nobis nova sacramenta, aut veteribus usquequaque cœquari, ex Algero adscribamus hæc pauca, quæ habet ille adversus eos qui Eucharistiam meris umbris constare delirabant : « Quid ergo dignius contulisset Christus, quàm Moyses, Filius Dei in domo propriâ, quàm servus in alienâ? Si autem umbram umbrâ mutaret, nec compleret, quando vel à quo veritas veteribus sacramentis figurata et promissa, complenda esset, si ille qui veritas est, non veritatem, sed umbram, pro umbrâ daret? Dedit ergo suæ Ecclesiæ veritatem, Christus corpus suum et sanguinem. » Hoc sapimus, hoc profiteamur, veritas Christus venit in verâ carne, verâ carne Ecclesiam suam pascit quotidie visibilibus velis operatâ : hoc gratiæ singularis munere ditescimus, et eminens jejunitati Judaicorum sacramentorum, immane

quantum. Sed ista carnis veritas in sacramento velanda fuit, sed ipsa carnis veritas extra sacramentum, ipsa sacramentum est, et figura atque umbra divinitatis. Itaque nec nisi velatâ carnis veritate pascimur, et ipsa carnis veritas revelata dùm spectabatur in terris, sordido humilitatis schemate velabatur, et denique quocumque modo spectemus carnis veritatem revelatam, nonnisi velum et figura divinitatis illa est. Et eò hæc vergunt, ut hinc altius infligas animo, quàm non possit ægramens hominis vel in ipso curationis suæ progressu, vel in ipso valetudinis reviviscentis incremento, sapientiam et justitiam veram, nisi sub sacramentorum visibilibus, sub corporalium involuero, sub timoris elemento, sub litteræ rudimentis comprehendere.

CAPUT X.

Caro ipsa Christi, quæ novi Testamenti summa hinc interim beatitas est, vel asportanda hinc fuit, vel hinc velanda, ut non carnaliter, sed spiritaliter, et qualiter etiam à patriarchis et prophetis diligere poterat, diligeretur.

Emergit illa hinc nobis quæstio, ex cujus indagine affluat utilitas eximia, nec medioeris jucunditas. Ecquid causæ sit, quomobrem cum non aliter se nostræ aegritudini Deus Verbum inflectere atque attemperare potuerit, quàm carnem humanam induendo, atque ita se oculis cordibusque nostris obvium et comprehensibilem ingerendo, hanc tamen statim carnem oportuerit rursum subduci nobis, surripique, vel ipso mortalitatis atque stupendæ humilitatis schemate, quamdiu homo inter homines congressus est; vel sacramentalium velorum nube, cum migraturus hinc esset, nec abesse tamen vel carne vellet; vel denique reditu in cœlos ad paternam dexteram. Quid enim aliud quàm triplex hæc fuga, triplexque furtum est deificæ illius carnis, nobis ostensæ magis quàm concessæ? An tamen diu promitti debuit, quod tam brevi donaretur fruendum? An boni tam furtim et tam parè potuendi tam diutinâ expectatione cruciandi fatigandique fuimus? Tam brevis usura caro stetit, quæ tanto desiderandi et tam diuturno æstu redempta est. Sed si necessarium illud erat temperamentum, quo nobis se lux æterna admoderaretur videndam, ecquid illo confestim frustrati sumus? Ecquid tam brevem ejus usuram assecuti sumus, ut repentinam æternamque doleremus jacturam? Si illud erat collarium nostræ curandæ lippiitudini asper-

gendum, eequid eo fraudamur? Eequid antiqui illi suspirabant futuræ, nos recordamur præteritæ, pauci præsentem viderunt carnem, fidemque serè contumaces et intractabiles? Quid istud medicinæ est, quod procul esse et longè seponi satius sit, quod tum magis medetur, cum fugit? cujus absentia præsentiam utilitate superat? cujus vel desiderium vel recordatio absentis, pluribus prodest, quàm conspectus præsentis? quod invocandum sit, si abest; subtrahendum, cum adest?

2. Hæc igitur quæstio est hic ventilanda, ut ex ejus elucidatione clarescat, quàm caro Christi tantumdum serè posset sui spe olim, quàm postea sui fructu, et nunc sui recordatione nostris mederi infirmitatibus. Et quia res ista non acumine ingenii, non rationum solertiâ, sed Scripturæ sacræ, sed sanctorum Patrum sententiis et pietatis magis quàm curiositatis viribus disceptanda est, nostro more, Patrum Scripturas enucleantium suffragia corrademus, et in eâ si quid exculpi in rem nostram possit, inquiremus.

3. Primam in aciem prodibit Augustinus, eximius præ cæteris nodi hujus expugnator: « *Sede à dextris meis donec ponam*, etc. Sede non solum in alto, sed et in occulto: excel-
« *«* lens ut domineris, latens ut credaris. Quæ
« *«* enim esset merces fidei, nisi lateret quod
« *«* credimus? Merces autem fidei est, videre
« *«* quod credidimus antequàm viderimus. Sicut
« *«* autem Scriptura personat: *Justus ex fide*
« *«* *vivit*. » Prima hæc est objecti dubii enodatio. Verbi caro, non oculis, non manibus, sed fide fuit contrectanda: nec enim curiositati, sed pietati quæsita fomenta sunt: nec carni nostræ solatia, sed menti per incarnationem sunt parata. Mens nostra peccati lue ita contahuerat, ut non jam nisi corporalia et imaginari et amplecti posset: ergo Verbum incarnatum complectatur mens, non manus, non oculus. Sese in se recipiat mens, et credat quod non videt, imò quod ipsa videt; sed non videt corpore foris, quod intus videt. Ita enim jam à sensu advocatur, jam à sensibilibus expedit: incipit et sanari per carnis non carnalem intuitum.

4. Et ibidem illicò: « Mirabile ergo mysterium Christi sedentis in dextera Dei. Occul-
« *«* tatum est ut crederetur: subtractum est,
« *«* ut speraretur. *Spes enim salvi facti sumus*. Spes
« *«* autem quæ videtur, non est spes. Quod enim
« *«* videt: quis, quid sperat? Si autem quod non
« *«* videmus, speramus, per patientiam expe-

« *«* clamus. » Consanguinea fidei spes, absentis rei et ipsa quoque sustentatur, et de bono patientiæ saginatur, quo illam præsentia extruderet. Caro ergo Christi non extrudendæ, sed firmandæ spei nostræ perinde ut fidei comparata, etiam cum adfuit, abesse debuit, ut crederetur, ut expectaretur salubrius, quàm cerneretur, aut palparetur. Quid ergo tam impotenter conclamatur prior ætas ex absentia carnis Christi, quæ vel cum adest, abesse cogitur, ut credatur et speretur? Credere illi et expectare poterant futuram ut nos absentem et penè præteritam, quia futura, non aliud quàm absens est.

Et ibidem postea: « Cæterum forma servi
« *«* cum hic esset, visa est ab impiis. Viderunt
« *«* eam et qui crediderunt: viderunt eam et
« *«* qui occiderunt. Ne aliquid magnum putes
« *«* videri formam illam, viderunt amici, vide-
« *«* runt et inimici. Et quidam videntes inter-
« *«* fecerunt, quidam non videntes crediderunt.
« *«* Hanc ergo formam servi, quam hic jam in
« *«* humilitate viderunt et pii et impii, videbunt
« *«* et in judicio pii et impii, etc. Ipsa forma
« *«* servi in judicio conspicua erit et justis et
« *«* injustis, et piis et impiis, et fidelibus et infi-
« *«* delibus. » Vides quàm sedulo urgeat, et
quantis rationibus pugnet, « ne aliquid ma-
« *«* gnum putes videri formam illam servi. » Non
ergo magnum aliquid damnum experti sunt, qui ante perfuncti sunt hujus vitæ stadio. Illam enim formam viderunt et impii, viderunt et qui crucifixerunt: illam rursus in judicio videbunt impii, videbunt et qui peremerunt. Illam formam qui viderint et crediderint, paucissimi sunt: qui non viderint et tamen crediderint, longè plurimi et tum retrò, tum postea innumerabiles. Cavesis ergone plus æ quo dolcas, vel te vel alios hoc non vidisse, quod videre impii potuere et poterunt; quod qui videre, plures persecuti sunt; quod qui non viderunt, plures amplexati sunt.

5. Et ibidem paulò ante: « Id igitur in for-
« *«* ma servi et præsentem tunc viderunt servi,
« *«* et absentem nunc credunt servi. Hoc credi-
« *«* mus de formâ Dei, servi, quod possumus
« *«* capere dum adhuc sumus servi. Hoc est enim
« *«* illud lac parvulorum, quod temperavit, panem
« *«* trajiciens per carnem. Nam panis ille ange-
« *«* lorum in principio erat Verbum. Ut tamen
« *«* panem angelorum manducaret homo, Creator
« *«* angelorum factus est homo. Ita nobis Verbum
« *«* incarnatum factum est receptibile, quod
« *«* recipere non valeremus, si Filius æqualis Deo

« non se exinaniret *formam servi accipiens*. Ut ergo utcumque capere possemus eum, qui non posset capi à mortalibus, mortalis factus est ad mortales, ut peractâ suâ morte faceret immortales, et aliquid daret inspiciendum, aliquid credendum, aliquid post videndum. Suspiciendam dedit formam servi præsentibus, non solum oculis videndam, sed etiam manibus contractandam. Cum eadem formâ ascendit in cælum. Credere nobis jussit, quod illis videre concessit. » Per carnem admensa se nobis est et tanquam parvulis latescere voluit Deitas veritatis: et tamen illa servi forma inspicienda obiter exhibita est, et statim in cælos sese proripuit, ut jam non videretur, sed crederetur. Nimirum semel vidisse est satis, quod semper deinceps recorderis. Itaque humanum genus illam formam servi, cui tamdiu venturæ suspiraverat, oblatam vidit cursim, raptimque, exinde fide, recordatione veneratur. Non singularis enim, sed universalis spectanda hic est divinæ dispensationis providentia, quâ humanum genus sic ut unum hominem regit. Itaque diutinæ expectationi exhibitum semel est videndum, quod diutinæ etiam recordationis sinu deinceps per fidem servaretur. Quando enim foris visibilis assumebatur caro, videnda et foris erat, et contractabilis contractanda, et corporea omnibus corporis sensibus lambenda ac dissuavienda erat, ut infirmitati nostræ omnimodis fieret satis, ut sensibus illaberetur sua felicitas Deus caro, affricaretur sua sanctitas, ut recordationi sua esca sufficeretur, conspecta vel semel Dei caro. Sed ad universum genus humanum illa Verbi corporatio pertinebat, nam singulis aliâs et aliter privatim corporatur, nascitur, adolescit, ut infra dicemus. Ergo in Apostolis cæterisque tum fidelibus, nos præsentem Christi carnem vidimus, nos eorum oculis conspeximus, nos eorum manibus palpavimus: illi in nobis absentem credunt, visam recordantur. Quin ergo et retrò commeeat ista corporis unus societas et amicitia? Quin et Patriarchæ, Prophetæ cæterique olim fideles, in posterorum suorum corporibus corporato Deo perfruii sunt? Quin et Apostoli nosque omnes in antiquis nostris parentibus expectaverimus? Ita nemo frustratus est Christi carne, quam videt, quisquis credit et credendo videntibus incorporatur; quam palpat, quisquis sperat, et sperando palpatibus sociatur; quam tenet quisquis recordatur, et recordando his qui

viderunt adhærescit. Ita in omnia temporum volumina supereminet præsensque imminet Christi caro, dum quam cernunt oculi, quam tractant manus, totum corpus videt et palpat per omnes temporum lapsus dispersum et co-hærescens.

6. Idem rursus alibi Augustinus: « *Sedit ad dexteram Patris*, venturus est iudex: audiunt et teneant. Respondes: Quem tenebo, absentem? Quomodo in cælum manum mitte tam, ut ibi sedentem teneam? fidem mitte, et tenuisti. Parentes tui tenuerunt carne; tu tene corde, quoniam Christus absens, etiam præsens est. Nisi præsens esset, à nobis ipsis teneri non posset. Sed quoniam verum est quod ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi*, et abiit, hic est; et rediit, et nos non deseruit: corpus enim suum intulit cælo, majestatem non abstulit mundo. » Sensui corporis se semel objecti, illic evasit, ut ne sensu corporis teneatur, ut quo potest modo, corde et fide teneatur. Nam ut mederetur animæ in sensus suos projectæ, nec nihil indulgere, nec plus æquo indulgere debuit. Si nihil indulgeret, nec corporale quidquam objiceret, non eam proliceret. Si nimis indulgeret, et sensus corporis oblectaret diutius, non eam expediret à sensibus, nec sanaret. Ergo indulgeat, se tantisper videndum, ut sensibus mancipatos deliciat; mox subtrahat se credendum, ut à sensibus abducat ad cor. Abiit et hic est; rediit nec nos deseruit, abiit ab oculis, non excessit ab animo etiam carnis majestas. Nam cum famelicâ cogitatione allambimus mysteria Verbi incarnati, ipsa carnis absentis præsens majestas tenetur.

7. Idem alibi: « *Exultavit ut gigas ad currendam viam*. Non enim tardavit, sed cucurrit, clamans dictis, factis, morte, vitâ, descensu, ascensu, clamans ut redeamus ad eum. *Et discessit ab oculis*, ut redeamus ad cor, et inveniamus eum. Abscessit enim, et ecce hic est. Noloit nobiscum diu esse et non reliquit nos. » Tam brevem et mortalis vitæ usuram ipse cepit, et sui copiam mortalibus fecit Christus, non tardavit, sed cucurrit, noloit nobiscum diu esse, ne morbum indulgentia foveret, non levaret, ne hos carnis oculos pluris faceremus, et sensibilibus altius immergeremur, si se sensibilibus potendum diutius propinaret. Ergo brevî vitæ mortalis curriculo, velut ad momentum ostendit se humano generi à mundi exordio ad ejusdem,

exitum. *Ætates suas explicavit, et inde ab oculis abscessit ut rediremus ad cor. Vidit ergo humanum genus et totum vidit corporalibus oculis illam carnem, quam prius expectatione, quam nunc recordatione colit ac veneratur.*

8. Sed luculentissimè idem Augustinus alibi ex ipsis Christi verbis aliis scrutatur et interpretatur arcanas hujus dispensationis rationes. *« Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram, et ego vos consolabor, meâ corporali præsentiâ exhibitâ humanis sensibus vestris, quam parvuli capere poteratis. Nunc autem vado ad eum qui misit me, etc. Sed quia locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum, etc. Id quod exterius in Christo videbant, amittere metuebant, et quia se amissuros illum vera denuntiantem dubitare non poterant, contristabatur humanus affectus, quia carnalis desolabatur aspectus. Noverat autem ille quid eis potius expediret, quia visus interior ipse est utique meus, quo eos consolatur Spiritus sanctus, non cernentium corporibus ingesturus corpus humanum, sed seipsum credentium pectoribus infusus. Ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego vadam; si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Tanquàm diceret: Expedit vobis ut hæc forma servi auferatur à vobis. Caro quidem factum Verbum habito in vobis, sed nolo me carnaliter adhuc diligatis, et isto lacte contenti, semper infantes esse cupialis. Expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Si alimenta tenera quibus vos alui non subtraxero, solidum cibum non esuriatis: si carni carnaliter hæseritis, capaces spiritûs non eritis. »* Vides ergo quo numero habenda sit carnis Christi carnalis præsentiâ, rudi infantie lactandæ idonea et utilis ad brevissimum tempus est, noxam allatura nisi contrahatur et subtrahatur. Præsens enim carnaliter diligitur, quæ ut carnalem profliget amorem, de Spiritu sancto concepta et à Verbo suscepta est. Ergo rudimento hoc infantie carent, qui eâ carent præsentiâ, sed ad spiritalem charitatem rudimenta adsunt et alia quamplurima. Nam timor sub lege, littera legis et id genus alia; erant utique rudimenta et quasi puerilia quædam blandimenta, quibus hominum infantia ad spiritalem Christi amorem inescaretur. Si carnalem hunc Christi carnis amorem eadem velis censurâ insectari

ac lancinare, ac legalem timorem, seu metum gehennæ, vereor ne etiam aliquas ejus labeculas denudes. Nam ab amore casto justitiæ nonnihil semotus est, amore adhuc sui plurimo sordescit, et tamen spiritualis utcumque est, etsi carnalis dicitur, bonus est, ad spiritalem charitatem præursor quidam necessarius est. Erat ergo et antiquis in legis litterâ, in timore, in temporali mercede à Deo pendulâ, erat caro quædam Christi, cortex Verbi, amor carnalis ad spiritalem præursor et dux, puerile denique tirocinium, quo carnem Verbum spiritualiter diligere inscuerent. Nam et nunc nobis ad eandem spiritalem Christi carnis charitatem introducendis, non desunt consentanea ut Apostolis quædam subsidia pueriliaque blandimenta, seu timoris, seu amoris carnalis, seu illecebrarum latentium patentiumve, quæ et ipsa instar habent carnis Christi, quatenus per hæc corporascit nobis et latescit Verbi sapientia.

Et ibidem: *« Quid est ergo, si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, nisi: Non potestis capere spiritum quamdiù secundum carnem persistitis nōsse Christum? Unde ille qui jam ceperat Spiritum, etiam noveramus, inquit, secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus. Etiam quippe ipsam carnem Christi non secundum carnem novit, qui Verbum carnem factum spiritualiter novit. »* Non eâ fugit oculos caro Christi, ut nesciatur, aut oblivione deleatur, sed ut ne secundum carnem cogitetur à nobis. Est enim Verbi caro, nec tam perpendendum quòd caro sit, quàm quòd Verbi caro sit, idèquæ ipsa etiam caro non secundum carnem, sed secundum Spiritum et secundum Verbum cogitanda et magnificienda est. At quamdiù carnales adhuc sumus, carnem Christi sensibus nostris representatam non possemus nisi carnaliter cogitare atque ambire, quia projectior adhuc est in sensus suos corporeus mens nostra. At ubi spirituales evaserimus, colorumque incolæ, tunc non poterimus illam nisi spiritualiter ut Verbi carnem intelligere et diligere, idèquæ tunc nobis representabitur. Ergo nunc quidam abesse illam, aut oculos sensusque in sacramento præsentem fallere, conducibile est, ut occultiores oculos suos sensusque interiores excolat anima, quibus carnem Verbi ut Verbi invisibilem videat, incomprehensibilem comprehendat.

9. Multos reges et Prophetas concupisse videre, quod videbant Apostoli, indubitatum

est ipsius oraculum veritatis. An ergo eo subrouatur ante dicta omnia? Haud equidem reor. Nam idem ipse Christus alibi ait, beatos esse præ illo, qui quod viderat, crediderat, eos qui non vidissent et credidissent. Unde Augustinus: « Et quoniam ista vox infidelium esse consuevit: Quomodo credimus, quod non vidimus? Ideo credentium iustitiam sic oportuit definiri: *Quia vado ad Patrem, et jam non videbitis me; beati enim qui non vident et credunt.* » Nam et qui viderunt Christum, non in eis laudata est fides eorum, « quia credebant quod videbant, id est, Filium hominis, sed quia credebant, quod non videbant, id est, Filium Dei. Cùm verò et ipsa forma servi subtraheretur eorum aspectibus, tum verò ex omni parte impletum est: *Iustus ex fide vivit.* » Non ista igitur conflictantur, nisi in fronte, et in verborum quodam cortice. Nam reges et Prophetæ videre carnem illam concupiverant, non ut certius crederent, sed eam quam invictè crederent, ut propius fruerentur: à quibus longè illic deficiebant, qui ut crederent, vix ista carnis præsentis admirabilitate expugnabantur. Beatum est enim illam carnem credere, et antequàm videris; beatius est videre, postquàm credideris. Beatum est illam carnem primò secundum carnem sapere, et ita latari, ut posthac et secundum spiritum illam sapias: beatius autem est illam carnem non nisi spiritaliter etiam absentem sapere, ac deinde ejus etiam præsentiam non nisi spiritaliter potèndà beari. Ergo si cardinem ipsum desiderii quo flagrabant reges et Prophetæ, altius inspicias, non carnalem illi carnis deficiæ intuitum, nec animale fructum concupiscebant, sed spiritalem, et eum ipsum quo non omninò carebant, sed explicationem propiusque, qualem ex ipsa ejus præsentia demetere se posse sperabant. Igitur eam fortasse de causâ, eoque compendio, concupiscentibus videre regibus et Prophetis, caro Christi dilata est, atque Apostolis videntibus est ablata, quia absens concupiscitur spiritaliter, præsens carnaliter diligere periclitatur. Nam et in nobis quòd beatitudinem aliquando extollamus eorum, qui Christum in terris viderunt palparuntque, carnem redolet hic affectus, et tamen spiritalior est et à sensu corporis defæciat, quàm si videremus ipsi et tractaremus. Ex spiritali enim existimatione et dilectione, quâ fervemus in Christum, hic pullulascit affectus. Atque ut uno

verbo rem ut est dicam, quàm profuit auferri Apostolis carnem Christi, tam fortassis profuit differri antiquis: et beatius ipsis erat absentem spiritaliter expetere, quàm præsentem carnaliter tenere: Itaque altius consulens Deus, non faciebat, quod petebant, ut perficeret quod volebant, et cardinem desiderii ipsâ desiderii dilatione implebat. Rursus idem Augustinus: « Non autem esset meritum grande credentium, et beatitudo gloriosa, « si semper Dominus in resuscitato corpore humanis oculis appareret. Spiritus ergo sanctus hoc magnum munus attulit credituris, ut eum quem carnalibus oculis non viderent, à carnalibus cupiditatibus mente sobriâ, et spiritalibus desideriis ebrîa suspicerent. Unde Dominus ait, etc.: *Quia vidisti, credidisti, beati qui non vident et credunt,* etc. Unde figuram Ecclesiæ gestanti mulieri, cùm ei post resurrectionem ad pedes crederet: *Noli me tangere,* inquit; *non enim ascendi ad Patrem.* Quod mysticè dictum intelligitur: Noli me per corporeum contactum carnaliter credere: spiritaliter autem credis, id est, fide spiritali me tangis, cùm ascendero ad Patrem, quia *beati qui non vident et credunt.* »

10. Si nobis minùs obest, quia non videtur Christus, dummodò audiatur, minùs antiquis oberat non videntibus, sed audientibus Christum; nec audientibus tantum, sed exhibentibus, loquentibus, nec manu tantum, aut linguâ calamine loquentibus, sed toto corpore, et ipso vitæ genere ac decursu eloquentibus. Augustinus: « Dominus noster Jesus Christus, quod discipulis suis loquebatur, illo tempore scribebatur, et nobis audientibus parabatur. Audivimus ergo verba ejus. Quid enim nobis prodesset si videretur et non audiretur? Nec modò aliquid obest, quia non videtur et tamen auditur. » Nihil igitur antiquis oberat, quòd non videretur, eum audiretur caro Christi, cùm scriberetur audienda. Quin audiri quàm videri, eò compendiosius, quò spiritalius; eò autem spiritalius, quò fidel propius; nam fides ex auditu, non ex visu. Visu videretur caro Christus, auditu auditur veritas Christus, nec sine carne tamen, cùm audiri et à carnalibus utcumque percipi non possit veritas, nisi corporascens. Idem Augustinus: « Nos itaque sic audiamus Evangelium, quasi præsentem Dominum. Nec dicamus: O illi felices qui eum videre potuerunt, quia multi in eis qui

« viderunt, et occiderunt. Multi autem in nobis qui non viderunt, et crediderunt. Quod enim pretiosum sonabat de ore Domini, et propter nos scriptum est, et nobis servatum est, et propter nos recitatur, et propter posteros recitabitur, et donec seculum finiatur. Sursum est Dominus, sed etiam hic est veritas Dominus. Corpus enim Domini, in quo resurrexit, uno loco esse potest: *Veritas ejus ubique diffusa est.* » Ubique diffusa est veritas ejus, non tantum ut intelligatur, sed ut audiat, ut aures corporis personet, nempe veritas corporata Christus ex Evangelio personans. Eadem antiquis veritas caro, seu veritas incarnata non videnda, sed, quod tutius optatiusque est, audienda, credenda, intelligenda, diligenda offerebatur.

11. Superioribus Augustini sententis pronus assentitur Gregorius Magnus: « *In lectulo meo per noctes quæsi, quem diligit anima mea. In lectulo quippe et per noctem dilectus quæritur, quia nimium invisibilis conditoris species, repressâ omni corporeæ visionis imagine, in cubili cordis invenitur. Unde et eisdem suis dilectoribus veritas dicit: Regnum Dei intra vos est.* » Et rursum: « *Si ego non abiero, Paracletus non veniet. Ac si aperit diceret: Si ab intentionis vestræ oculis corpus non subtraho, ad intellectum vos invisibilem per consolatorem Spiritum non perduco.* » Sed illud in primis egregium quod idem alibi observat, quamdiu mysteria sua Christus in carne mortali, vel etiam immortalis in terris degens adhuc explicabat, paucissimos ei accessisse: ubi carne hinc receptâ, per orbem deltas ejus cœpit prædicari, tum gentes turmatim ad ejus Ecclesiam confluisse. « *Incarnato enim, passo et resurgente Domino, pauca pennata animalia fuerunt, quia rari valde extiterunt qui celestia desiderarent, et virtutum pennis se in alta suspendarent. Sed postquam divinitatis ejus prædicatione in mundo diffusa est, quanti jam parvuli, quanti graviores, quanti fortes juvenes, quanti imbecilles, quantæ conversæ peccatrices, quantæ annosæ virgines, per fidem, per spem, per amorem, ad celestia evolant, quis dicere, quis æstimare sufficiat?* » Cujus divini consilii recessum quis perustrare possit, quis speret? Carne Christi ejusque hic mortalitate seminabatur omnis illa spiritualium viro-
rum copia, parturiebat, procreabatur, et tamen tum rarissimâ fuere, postea longè plu-

res, denique innumerabiles. Serebat qui falli non poterat, et magna tum sterilitas; pariebat, qui sterile scire non poterat, et tamen rarissima tum soboles. Nempe innuebatur illi carni salutem deberi totam, nec illi tamen adhærescendum esse plus nimis; præsentiam illius profuisse, sed amplius absentiam: fecunditatem ejus incredibilem esse, sed nulli loco, nulli tempori alligatam; unde iam in præterita et futura tempora, quàm in præsentis, et alibi ubique locorum plures inenarrabiliter, quàm ibi parturiebat. Itaque carnis ejus in terris præsentia absentiam et præteritam et futuram absolvebat, excusabat, compensabat, optabiliorem et fecundiorē esse faciebat. Nam quod ejus nunc absentia saluberrima est, quod olim fuit, id quoque ejus præsentia debetur. Et istud utique magnificentius digniusque Christo est, dum in terris adest, non terrenis se legibus astrictum esse demonstrare, nec vim suam in præsentia tantum, vel loca, vel tempora spargere, sed temporibus locisque dominari, in lapsa retrò secula copiam beneficiorum suorum refundere: in ventura longis lapsibus tempora manum injicere, prolem suam et spiritualium virorum agmina parturire, et in omnes temporum locorumque fines remotissimos proseminare. Quæ cum ita sint, quid de tempore vel in antecessum, vel postea litem movemus Christo, qui nulli tempori defuit, utpote temporum in carne etiam suâ dominator?

12. Sed nemo secundum Augustinum copiosis hæc pertractavit Bernardo; ex quo pauca tamen summatimque stringemus quod plura jam alibi sparserimus, ad hanc eandem rem attinentia: « *Et nota amorem cordis quodammodo esse carnalem, quod magis erga carnem Christi, et quæ in carne Christus gessit, vel jussit, cor humanum afficiat. Hoc repletus amore, facili ad omnem de hujusmodi sermonem compungitur, etc. Astat oranti hominis Dei sacra imago, aut nascentis, aut lactentis, aut docentis, aut morientis, aut resurgentis, aut ascendentis, et quidquid tale occurrerit, aut stringat necesse est animum in amore virtutum, vel carnis exturbet vitia, fuget illecebras, desideria sedet. Ego hanc arbitror præcipuam invisibili Deo fuisse causam, quod voluit in carne videri et cum hominibus homo conversari, ut carnalium videlicet qui nisi carnaliter amare non poterant, cunctas primò ad suæ carnis salutarem amorem affectiones retraheret, atque ita*

gradatim ad amorem perduceret spiritualement. Nonne denique In hoc gradu adhuc stabant, qui aiebant: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te?* Solo profectò corporalis præsentiæ amore reliquerat omnia, adeò ut secularis futuræ passionis et mortis ne audire quidem verbum æquanimiter sustinerent; sed nec gloriam ascendentis postmodum nisi cum gravi mœrore suscipere, etc. Itaque in solâ interim gratiâ præsentiæ suæ carnis, eos ab amore omnis carnis suspenderat. Monstrabat autem postea eis altiore amoris gradum cum diceret: *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam.* Et infra: *Licet ergo donum et magnum donum Spiritus sit istiusmodi erga carnem Christi devotio, carnalem tamen dixerim hunc amorem, illius utique amoris respectu, quo non tam Verbum caro jam sapit, quàm Verbum sapientia, Verbum iustitia, Verbum veritas, Verbum sanctitas, pietas, virtus,* etc. Contineo calanum, ne totum exscribam sermonem illum, quo fusissimè et elegantissimè hujus placiti medulla enucleatur. Porrò ex his quæ carpeimus, plus satis clarescit, hunc amorem carnis Christi, seu quam præsentem contrectabant Apostoli, seu quam ut præsentem sibi effingant et imaginantur, qui in eodem spiritalis pueritiæ statione consistunt, longè differre à spiritali amore, quo prosequuntur adultiore Verbum sapientiam, et veritatem, et iustitiam. Itaque prior ille amor, carnalis adhuc est, nondum est amor sincerus iustitiæ, et quod eo amore sit, nondum sit amore mero iustitiæ. Et tamen donum est Christi, donum est Spiritus sancti, eoque etiam utcumque spiritalis dici potest: et virtutibus affigit animum, et à vitis suspendit, sed hæc omnia nondum perfectà, sed pueriliter, et quantum fundamenta ponentibus satis est. Quin ergo et antiquis sub lege condonamus vel amorem, vel timorem quemdam Dei nondum spiritualement, sed carnalem, nondum ipsi iustitiæ et sapientiæ, sed involucro euldam ejus, vel simulacro, et tanquàm vesti, tanquàm carni Verbi adhærentem, quo virtutibus addicerentur, refrigerentur à vitis, de gratiâ et sanguine Christi et de donis Spiritus sancti manantem, pueritiæ pietatis contentaneum? Viden multa interesse discrimina, et hunc carni Christi deditum amorem, et vel præsenti, vel quasi præsenti agglutinatum, aliquantò esse castiorem; sed uterque tamen puerilis affectus, uterque incipientium, uterque proficiendi pignus quoddam est, uterque ab

amore iustitiæ puro diversus, uterque carnalis uterque Dei donum.

13. Sed illud ibidem mihi adverte, quòd eodem loco sunt apud Bernardum tum Apostoli præsenti carni Christi inhiantes, tum deinceps fideles omnes, carnis Christi mysteria et gesta quelibet sibi quasi renovantes cogitando, hisque penitus se infigendo. Non absurdè tamen bisicaretur hæc statio, nam provectior est, et à carne absolutior qui præterita sibi refricat, quàm qui præsentiæ tenacius retentat carnis deificæ solatia. Nam ab hoc præsenti carnis lacte in totum nos Christus abduxit, sequestratâ aut velatâ suâ carne, ut proficeremus: at illo repræsentiendæ sibi in cogitationis aulâ vel nativitatîs, vel crucis Christi solatio et fulcimento, non omnes ille avocat, imò paucissimos et fortassis nullos mortales. Ideò enim residet in mortalibus quiddam semper puerile, et carnis deificæ lacte refovendum: etiam enim devolent quandoque ad puras libandas veritatis et iustitiæ incorruptibilis auras, rara illa hora est et brevis mora, resorbenturque in hæc ærumnosis ponderibus, et consuetudinis sarcinâ degravantur ad lactis necessaria fomenta. Prodest autem eis abesse, aut oculos fugere carnem Christi. Nam ea est via, non meta; utendum eâ, non fruendum; trajiciendum per eam est, non ei acquiescendum. Præsenti autem carni Christi decliviùs illaberemur et inhiæsceremus, eâque interdum frui, non uti, supinitas quædam nostra periclitaretur. Rursus idem Bernardus: *Grande mysterium: Nisi ego abiero, Paracletus non veniet ad vos.* Ilane invisâ Paracleto præsentiæ Christi, aut contubernium Dominicæ carnis Spiritus sanctus horrebat, quæ ne concipi quidem, nisi eo superveniente potuerit? Quid est ergo: *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet?* Nisi carnis præsentiæ vestris subtrahatur aspectibus, spiritalis gratiæ plenitudinem occupata mens non admittit, non recipit animus, non capit affectus. Et paulò infra, ad Eliæ raptum alludens, quo duplicatus discipulo est Spiritus sancti affluxus: *Duplicavit spiritum visio abeuntis, ut intellectui spiritali spiritalis jungeretur affectus, cum ipsâ utique, sul potissimum inhierebat, carne, raptus in cælum, quod evidentiùs in Apostolis invenitur impletum, etc.*

Postremò idem Bernardus alibi: *Verbum panis Angelorum, factus est pabulum juvenitorum, ut habeat carnis sœnum quod ru-*

« quousque per hominem Deum priori redditus
« dignitati, et ex pecore rursus conversus in
« hominem, cum Paulo dicere possit: *Etsi*
« *cognovimus Christum secundum carnem, sed*
« *nunc jam non novimus.* Quod sanè non arbitror
« quempiam dicere posse veraciter, nisi qui
« priùs cum Petro ex ore veritatis illud item
« audierit: *Verba quæ ego locutus sum vobis,*
« *Spiritus et vita sunt. Caro autem non prodest*
« *quidquam.* Alioqui qui in verbis Christi vi-
« tam invenit, carnem jam non requirit, et
« est de numero bestiarum, qui non viderunt
« et crediderunt. Nec enim opus est vel lactis
« poculum, nisi utique parvulo, vel fœni pa-
« bulum jumento. » Si Israelitis aliud vel fœni
« pabulum, vel lactis poculum, quàm caro Chri-
« sti, nempe ante carnem Christi olim exhibe-
« batur, quia utique nonnisi pretio sanguinis
« Christi emptum, et ad eosdem usus, nempe
« ad infantilæ rudimenta informanda adhibebatur,
« non usquequaque conclamata illorum sors, aut
« desperata salus erat. Nam illud omne quo in-
« fantia lactabatur, carnis Christi instar erat et
« caro Christi, caro Verbi quædam erat; velata
« illa quidem, sed nec nunc nobis nisi velata
« offertur, idque non ut ei parcatur, sed ut con-
« sulatur nobis. Conducit enim ut nunc affectu
« sumus, velari illam carnem: cum enim nudam
« se hominibus exhibuit, aut pueriliter eam ad-
« amârunt, aut hostiliter insectati sunt. Itaque
« passibile illud schema, quod sibi necessariò
« circumjecerat, ut mortalibus congrederetur,
« etsi veli experta primò aestimetur, velum ta-
« men ipsum est, spissius opaciusque. Eo enim
« ita dissimulatum fallebat homines Verbum
« caro, ut ab hominibus vel amore puerili; vel
« odio hostili exciperetur. Nunc autem melius
« consultum est, ut nec hostes provocet, et
« suorum amorem roboret perficiatque.

14. Atque ut ad Augustinum à quo exorsi
« sumus, reflectatur hæc disputatio, advertit
« quid ille dicat: « Adhuc enim discipuli Domi-
« num carnaliter diligebant, quandoquidem
« etiam ne oculum amitterent, formidabant.
« Unde Petrum revocantem se à passione Sa-
« tanam appellat, quòd non asperet, *quæ Dei*
« *sunt, sed quæ hominum.* » Vides quò evadat
« fructus iste, quo fraudabantur antiqui, quo
« fruebantur Apostoli, carnis Christi contin-
« gendæ, videlicet ut qui ei placentium indul-
« geret, gravissimo convicio flagellaretur, et
« tanquàm profanus hospesque coelestis sapien-
« tiam castigaretur. Verùm hæc de carne Christi
« ex Patrum sententiis decepta, parè usur-

panda, populis haud evulganda, ne hanc non
« suæ infantis infirmitatem, sed nostram ali-
« quam inimicam sinceræ pietati temeritatem
« interpretentur. Ita nos haud abs re horum
« consuevisis monet Bernardus: « *Qui autem*
« *non offendit in verbo, ille perfectus est vir, so-*
« *lido pane vesci cibo idoneus, et licet in sudore*
« *multis sui, panem Verbi comedit, absque of-*
« *fensione.* Sed et securus ac sine scandalo
« loquitur Dei sapientiam duntaxat inter per-
« fectos, spiritualibus spiritualia comparans,
« cum tamen infantibus sive pecoribus cautus
« sit, pro capto quidem eorum, tantummodò
« proponere *Jeum Christum et hunc crucifixum.*
« Unus tamen idemque cibus ex coelestibus pa-
« scuis, suaviter quidem et remunerat à po-
« core, et manducatur ab homine. »

CAPUT XI.

*Tota veteris Testamenti et Scriptura et dispen-
satio, quædam erat Incarnatio Verbi adum-
brata, et ea quæ puerili pietati sufficeret.*

1. Duo hic aggredimur eliquanda: primùm
« Scripturam veterem instar habuisse prælusori-
« æ ejusdem Verbi Incarnationis et tantum
« quantam ætas illa tunc capiebat: deinde ipsam
« populi totius providentiam et agubernatio-
« nem, Christi mysteriorum quædam fulas
« anticipatam representationem, ut utrinque
« non mediocri solatium abundetis qui priora
« illa ante Christi carnem secula exegerunt.

2. Quòd autem Scriptura vetus incarnatio
« sit quædam Verbi, copiosè alibi declaratum
« est, cum hinc viam sterneremus corporati-
« verissimæ Verbi Dei in animos et in fidem ho-
« minum insinuandæ, quod post lapsum suum
« homo, divina jam et æterna non cogitare,
« non loqui, non scribere possit, nisi sub quo-
« dam sensibilibus figurarum, parabolarum,
« metaphorarum, verborum denique corpora-
« lium integumento, et hæc jam sit proœmialis
« quædam æternæ Deitatis corporatio, veluti
« præcentrix et præsultrix alterius verioris per
« veram carnem corporati-
« onis. Quæ cum ita sint,
« et multiplici Patrum astipulatione munita sint,
« non ergo defuit Incarnatio Patriarchis et Pro-
« phetis omnibusque tum fidelibus. Erat enim
« illis littera et Scriptura, quædam Verbi caro,
« quæ se illis cooptaret, quæ sensibile se pro-
« jectis in sensus objiceret, sibi agglutina-
« ret eos, et à sensibus abduceret. Sed quia ad am-
« plitudinem Christi res ista conferre nonnihil
« potest, libet rursùm corradere paucula dein-
« tegre suffragia sanctorum Patrum.

3. Rupertus : « Genuit antiquus Pater æquè antiquum Filium, et ideo diligit eum, fecitque ei tunicam polymitam. Quenam hujus Filii tunica, nisi sancta legalis et prophetica Scriptura? Cujus enim ob causam, cujus ob testimonium vel gloriam, nisi hujus Filii sui, texerunt digiti Dei omnem Scripturam? » Tunica Verbi caro est, tunica Verbi Scriptura est, caro Verbi Scriptura est. Sed apertius Idem alibi : « *Antequàm parturiret, peperit. Quoties ad aliquem Prophetarum sive Patriarcharum Verbum Dei factum est, tolles Sion peperit Verbum Domini, non aliud quàm quod beata Virgo concepit, et carnem factum peperit. Unde hic unus illorum Isaias dicit, à timore tuo, Domine, concepimus et peperimus, spiritum salutis tuæ fecimus super terram.* » Nota et celeberrimis animabus sanctis est ista veritas, quòd verè Deus amator fidei animæ, ut sponsus sponsæ copuletur, atque ab illo per amoris spiritum suscepto semine imprægnata, loquendo, prophetando et quod magis est, scientiam Dei scribendo, mater Verbi est, antequàm omnis Scripturæ universalitatem, omne Verbum suum Deus in utero Virginis coadunaret. Ipsa Virgo prius mente quàm carne concepit; prius ore prophetando, quàm ventre parturiendo peperit. eligitur falsum est ante Mariam non extitisse Christum. Nam antequàm carnem ejus parituri, peperit ore Prophetarum beata Sion unum eundemque Christum, unum idemque Dei Verbum. » Nonne hæc est corporatio Verbi et inhumanatio, cùm ore Prophetarum paritur visibile et carnalibus sensibile Dei Verbum? Mater Verbi est incarnati, quisquis sapientiam et justitiam incommutabilem Verbum corde concipit, ore parturit, et corpore quodam verborum librorumque obvelat. « Sic Scriptura omnis legalis et prophetica condita est. » Est ergo Scriptura legalis et prophetica, Verbum ipsum Dei corporatum. Quin nec Virgo ventre peperisset Christum, nisi ad eundem modum mente prius illum conceperet. Ex quo rectè infert Rupertus ante Mariam extitisse Christum : nam beata Sion unum eundemque Christum, unum idemque Dei Verbum ore Prophetarum pariebat. » Et corporaliter utique pariebat, loquendo, prophetando, et quod magis est, scientiam Dei scribendo. »

4. Idem non minùs luculentè alibi : « Quid autem Scripturam sanctam nisi Verbum Dei esse credimus? Planè multa sunt verba, di-

gesta calamo Prophetarum, sed unum est Dei Verbum, universitas Scripturarum : Verbum, inquam, unum, quod velut semen de legitimo viro suo Deo fideles animæ conceperunt, et ore facundo parientes, signis quibusdam, id est, litteris, ut nobis cognoscendum transmitterent, tradiderunt. Cùm igitur Scripturam sanctam legimus, Verbum Dei tractamus, Filium Dei per speculum in ænigmate præ oculis habemus. Et reverà, si benevoli lectores sumus, legendo vel audiendo accendimur, legendo vel audiendo ad amorem Dei proficimus. Nonne ergo de Scripturâ sanctâ nobis amor Dei processit? Quid autem est amor Dei nisi Spiritus Dei? Proccedit donum ex Patre, ut per Scripturam intellectam cognoscamus Filium Patris : procedit nobis amor ex intelligentiâ Scripturæ, ut amemus Patrem Filii et diligamus Filium Patris. Nonne ergo jam nobis etiam hoc modo Spiritus sanctus ex Patre Filioque processit? » Iterùm iterùmque vocat universitatem Scripturarum Verbum Dei, sed signis, id est, litteris vestitum, ut ad carnales transmittatur. Annon ergo hæc quædam incarnatio Verbi est? Nónne vel sic præ oculis habetur cerniturque per speculum in ænigmate sapientia incommutabilis? Nonne et cùm in carne spectabatur coram, nonniã per speculum, in ænigmate, sub velo carnis, tanquàm sub litterâ quâdam, vel Scripturâ vivâ spectabatur? Sed quod in hoc contextu elegantissimum est, ne hæsites, an Scriptura sit Verbum Dei corporatum, en ore quodam suo inspirat et insufflat tibi Spiritum sanctum, sicut Christus insufflavit Apostolis corporaliter, quem intelligibiliter et æternè ex suâ substantiâ fundit. Cùm enim in lectitandis sacris codicibus incalescis subinde celesti quodam amoris igne, à verbo Dei quod tractas, dimanat Spiritus sanctus. Quo ergo fraudabantur ante Christi adventum, qui sub lege erant fideles, cùm et ipsi integrum esset corporato Dei verbo frui, illud amplecti, illud meditando osculari die et nocte, et ejus Spiritus insufflatione inflammari.

5. Et ibidem idem rursus corporatum Verbum esse Scripturam demonstrat, non minùs præclarè ex eo quòd de Spiritu sancto concipiat, et ab æterno non dissimiliter gignatur Patre in tempore. « Multa ejusmodi sunt in Scripturis propheticiis, ubi virum sive maritum, Ecclesiæ seu Synagogæ se Deus esse asseruit, etc. Actu quippe vir esse intendebat rationalis creaturæ humanæ, id est,

«illum sibi ex eo generare, quod et facere incipiebat, cum hæc et hæc diceret per Moysen et Prophetas mitteret. Electas nimirum et probatas fidei de gente illa animas, vir Deus complexibus suis, complexibus castis spiritaliter Deus Spiritus sanctus admiscebat, et in impetu hujus amoris sui, hujus Spiritus sancti, semen suum de secretis suis, Verbum suum de profundo cordis sui incutiebat illis. Susceptum in anima fidei Verbum veritatis, ora sibi prophetantia sumpta voce corporeâ laxabat, fidemque ab auditoribus exigebat. » De Spiritu sancto concipiebatur Christus Mosaiæ legi temporibus, nascebatur, concionabatur ei, à fidelibus obtemperabatur, ab infidelibus obstrepabatur. Quid ergo de Christi dispensatione tum desinebat? Aliter quidem, et expressius et efficacius, sed eadem tamen ipsa per carnem suam exhibuit. Cur autem nunc efficacius largitusque, nunc parcius et jejuniis se suasque prodigat dona, postea inquireretur, vel potius inquirendum non esse docebatur; interim aggaudeamus illi nobisque, quod nullis se temporibus omnino negaverit; nullis non se largius quam dici posuit, indulserit, etsi aliis aliter, et aliis largius adhuc sese effuderit.

6. Nec minus pulchrum quod ibidem discriminatur Mariæ conceptus partusque virgineus à propheticiis olim conceptibus partibusque, quod illa immenso et ineffabili quodam mentis sinu totum Verbum, totum Spiritum capere potuerit, ut ad carnem usque ipsam hæc copia redundaret: cum Prophetæ cæterique Scripturæ sacræ parentes portionem tantum Verbi et delibationem quamdam Spiritus sancti ceperint. «Neque enim hæc bestia Virgo à particularem, ut singuli illorum Verbi gratiam, sed universam isto Spiritu sancto superveniente suscepit ex eo Verbi Dei substantiam, et prophetissa singularis facta est, et plenam Spiritus sancti gratiam suscipiens, et totum Dei Verbum, Deum verum prius et mente quam ventre suscipiens. » Ergo et Prophetissa fuit Maria, et Dei matres fuere Prophetæ: sed cum hi non nisi particularem, illa universam Dei Verbi substantiam caperet, hinc ista in carne, illi in Scripturâ Christum pepererunt.

7. Et quanquam in carne de Mariâ semel natus ad omnium salutem abundè sufficiat, de integro tamen illum adhuc nasci de theologorum cordibus calamisque necesse est laudentibus sæculis, ut iterum iterumque et in-

fatigabiliter nasci perseveraret, qui nasci ab exordio temporum nunquam cessavit. Idem Rupertus: «In principio erat Verbum. Ecco veritas quæ de terrâ orta est, carnem de Virgine assumens, ut nos à diabolo liberaret, eadem de virginali Joannis animâ generatur: vocem corpoream induens, ut pro nobis contra omnem hæreticam pravitatem dimicaret. Qui enim de corde suo Verbum bonum eructavit in uterum Virginis, ut Deus invisibilis, visibilis et verus homo fieret: ipse castis complexibus suis ascitam sibi dilecti Joannis animam eodem Verbo imprægnavit, ut Verbum ineffabile per vocem litteramque ejus audibile et intelligibile procederet. » Hæc sanè Verbi de theologorum seu sacrorum interpretum corde atque ore nativitates, ab illâ ejusdem principali de Mariâ nativitate religatæ jugatæque pendent. Nam quia Verbum humanæ se naturæ insere, vitamque et incorruptionem et sanctimoniam incommutabilem suam, id est, se ipsum insere semel statuit, hinc humanis se etiam cogitationibus, sermonibus, verbis, litteris, signisque corporeis innumerabilibus, quæ nostræ naturæ consentanea sunt, prolixè induluit. Itaque Verbum incomprehensibile cogitatur, ineffabile enarratur, quia incorporeum corporascit, qui intelligibile incarnatur. Semel incarnari opus fuit, ut retrò et post innumerabiliter per humana cogitata, verba, scripta incarnaretur. Incassum autem semel incarnatum, nisi singulorum sensis animisque immisceatur.

8. Denique si Rupertum perconteris quid sit Scriptura, scitò respondebit: «Et quis dubitet librum ejusmodi, scilicet sacram Scripturam, librum esse vel rectè dici Beliorum Domini? Quid enim aliud continetur vel agitur in libris sanctis, nisi bellum et certamen Verbi Dei, ad destructionem peccati et mortis? » Atque, ut postea dicemus, id scribebatur in sacris codicibus, quod gerebatur. Gerebantur ergo bella Domini, et toto illo temporum decursu bellabat Verbum Dei, et de morte ac peccato victorias reportabat. Ab initio quippe temporum nunquam ferata est sapientia, quin insipientiam; nunquam justitia cessavit, quin injustitiam, vel clam, vel palam, vel in totum, vel ex parte debellaret. Semper enim veritas invicta, etiam tum cum cæcutientibus vinci visa est: semper justitia victrix, vel tum etiam cum conculari visa est: toto orbe terrarum sapientia et justitia

lia sectatorum suorum inter ipsa adversa felicitate, adversariorum etiam in secundis rebus infelicitate vicit, vincetque, triumphavit et triumphabit. Hæc sunt bella Domini, hæc victoriæ Verbi Dei, hoc Verbum Dei Christus bellator et triumphator, in orbe conspicuus oculatis, in Scripturâ conspicuus spiritalibus et fide oculatis.

9. Ut ad alios nunc Patres veniamus, Hilarius: « Lex autem sub velamento verborum spiritualium nativitate Domini nostri Jesu Christi, et corporalitatem, et passionem, et resurrectionem locuta est. » En quid tota lex loqueretur. Et Hieronymus: « *Faciamus hic tria tabernacula*, etc. Erras, Petre, et sicut alius Evangelista testatur, nescis quid dicas. Noli tria tabernacula quærere: cum unum sit tabernaculum Evangelii, in quo lex et Prophetæ recapitulanda sunt. » Et Augustinus: « Quia enim ab uno vero et summo Deo resiliens evanueramus in multis, discias per multa et inhærentes in multis, oportebat nutu et imperio Dei miserantis, ut ipsa multa venturum conclamarent unum, et à multis conclamatus veniret unus, et multa contestarentur venisse unum, et à multis exonerati veniremus ad unum. » Quid conducibilis quàm ut ab uno vero bono delapsi in multa, per hæc ipsa inter quæ afflicti jacebamus multa moneremur unum venturum, qui à multis redemptos, uni nos redintegraret: veniret illud unum, multitudinis amores profigitatum: multa contestarentur venisse unum, ut ipsa multitudo unus redemptoris, vel venturi, vel qui venerit, fidem faciens, à multitudine nos advocaret? Illud vetus, hoc novum Testamentum est, illo multa venturum Christum, hoc multa venisse contestantur; utròbique igitur Christus est unus à multitudinis cupiditatibus nos abducens, et ad unum verum recolligens. Et infra idem: « Ecce ad quod missus est Filius Dei: imò verò, ecce quid est missum esse Filium Dei. Quæcumque propter faciendam fidem quâ mundaremur ad contemplandam veritatem, in rebus ortis ab æternitate probatis, et ad æternitatem relatis temporaliter gesta sunt, aut testimonia missionis hujus fuerunt, aut ipsa missio Filii Dei. Sed testimonia quædam venturum prænuntiaverunt, quædam venisse testata sunt. Factum quippe creaturam per quem facta est omnis creatura, omnem creaturam testem habere oportebat. Nisi enim multis

« missis prædicaretur unus, non multis dilectis teneretur unus. » Huc omnia temporaliter ab æternitate prolata et ad æternitatem relata pertinent, ut missionem Filii Dei tententur, aut ipsa missio sint. Omnia enim creatura Creatoris sui adventum contestari ambit. Nunc venisse, olim venturum esse loquebantur creaturæ, loquebantur Scripturæ et loquuntur. Nusquàm ergo Christus absuit, qui ut veritas, ut spiritus, ut fide vivificus, tum maximè adest, cum prædicatur. Unde idem: « Præter hanc viam quæ partim cum hæc futura prænuntiantur, partim cum facta nuntiantur, nunquàm generi defuit humano, nemo liberatus est, nemo liberatur, nemo liberabitur. » Veritas quippe et fides absoluta est à temporum vinculis, et omnibus seculis una et invariata præstò est. Sive inhumanata ergo, sive inhumananda scribatur deitas verbi, eadem veritas, eadem humanitas Verbi, eadem dignatio Dei, eadem dignitas hominis scribitur et tenetur. Et alibi rursum: « Utrumque scriptum est, et de Christo scripsisse Moysen, et omnes qui ante Christum venerunt, fures fuisse et latrones. Venisse quippe ita vult intelligi, quia missi non sint. Nam qui missi sunt, sicut Moyses et sancti Prophetæ, non ante ipsum, sed cum ipso venerunt, quia non eum per superbiam præcedere voluerunt, sed eum per ipsos loquentem humiliter portaverunt. » Loquebatur ergo et scribebat seipsum per Prophetas Christus ipse. In omnibus ipse venebat; nemo ante illum venit, quia in omnibus ipse venebat. Nec tantum ipse scribebat et scribebatur, sed solus scribebatur, ut et solus scribebat. Etenim ait ipse de Moyse: *De me enim ille scripsit*. Non ait, etiam de me, sed absolutè, de me. Quia nonnisi de ipso Moyses scripsit, nonnisi de seipso ipse per Moysen et per quoscumque alios scripsit. Quid enim Verbum sonet, nisi seipsum et eum cujus Verbum est? Quid Verbum voci conjugatum sonet, quàm seipsum sono illigatum? Unde rursum ibidem: « Et Evangelii quidem tam eminens est auctoritas, et tam fundata veritas, ut etiam si nos propter tarditatem intelligentiæ nostræ nulla inveniremus à Moyse scripta de Christo, non solum esse aliqua, sed ad Christum omnia pertinere quæ scripsit, quia non ait: *Et de me scripsit*; sed: *De me ille scripsit*, credere deberemus. » Denique quantoperè Christum saperet Scriptura vetus hinc conijce, quòd sine Christo prorsus desperet, seu

qui nonnihil proficiant, paucissimi ad culmen usque sapientiæ conitantes, sintque multò plures semper carni servientes quàm spiritui, et illi utique ut plures, ita manifestiores. Quæ autem Ecclesia peperit Abel, et Enoch, et Noë, et Abraham, ipsa peperit Moysen et Prophetas tempore posteriore ante adventum Domini: et quæ istos, ipsa et Apostolos et Martyres nostros et omnes bonos Christianos. Omnes enim diversis quidem temporibus nati apparuerunt, sed societate unius populi continentur, etc.

11. Quid quòd et evangelica quoque Scriptura, in quâ delitescere Christus non dubitatur, littera tamen carnalibus est, et quidem occidens, nisi spiritu vivificetur? Hieronymus: *Quomodo Christus Jesus ex maledicto nos legis liberavit, factus pro nobis maledictum: ita de maledicto quoque Evangelii, quod statutum est super eos qui ejus præcepta non fecerint, eruit nos, factus pro nobis ipse maledictum.* Et mox: *Sunt qui duo Testamenta et aliter intelligant, ut Scripturam divinam tam veterem quàm novam juxta diversitatem sensûs eorumque sententiam qui legunt, aut ancillam interpretentur, aut liberam, et eos qui adhuc litteræ serviant, et spiritum timoris habeant in servitute, de Agar Ægyptiâ velint esse generatos; eos autem qui ad altiora conscendant, et allegoricè velint sentire ea quæ scripta sunt, filios esse Saræ, quæ in lingua nostrâ *ἡ ἀγαθή*, id est, princeps interpretatur genere femulino. Et hoc ob eam necessitatem se asservunt usurpare, quia iniquum sit Moysen et Prophetas cunctos de ancillâ, quolibet verò gentilium de liberâ intelligere procreatos. Unde melius esse, ut non solum de his qui in Ecclesiâ sunt, pro diversitate intellectuum alios servos, alios liberos arbitremur, sed etiam de uno eodemque homine, quamdiu sequatur historiam, ancillæ eum esse filium: cum autem aperiente Jesu Scripturas, incensum fuerit cor ejus, et in fractione panis inspexerit eum quem antea non videbat, tunc et ipsam Saræ filium nominari. Prout ergo quisque, vel timore, vel amore religionem colit, vel litteræ corticem, vel spiritûs penetralia lambit, ita et vel legem adhuc aspicit in Evangelio, vel in lege Evangelium degustat, et vel servus est inter libertatis, vel liber inter servitutis insignia; utrobique autem Christus est idem unusque, quem sensus cuique timor inter terrena adhuc reptans obvelat, vel amor revelat, sublimia*

Spiritus arcana perlustrans. Nam cum idem Christus vel litterâ legis, vel carne suâ in Evangelio amictus, ab aliis carnaliter, ab aliis spiritualiter, imò ab uno eodemque homine nunc carnaliter, postea spiritualiter capiat, quin etiam uno eodemque tempore, ab uno eodemque homine varios profectuum gradus percurrente, ex parte carnaliter adhuc, ex parte jam spiritualiter intelligatur, hinc apparet penès ipsos homines longè maximam partem hujus tantæ discrepantiæ residere; ut enim quisque affectus est, carnali caro, spiritali spiritus est; terrestri terrenis obvolutus sacramentis, et legis, seu littoræ carne, celestibus pellucidus mysteriis est, et carnis ipsius sæ spirituali luce circumfusus. Unde ibidem rursùm Hieronymus: *Hodie quoque hi qui in Christo parvuli sunt, et vivunt carnaliter, persequuntur eos qui ex aquâ et spiritu nati sunt, et cum Christo resurgentes, ea quæ sunt quæ sursum sunt, non deorsum.* Faciant quod volunt: cum Ismaële persequantur Isaac, ejicientur foras cum ancillâ matre Ægyptiâ, nec accipient hæreditatem, quam solus qui de repromissione natus est, consequetur. Magnam, ut vides, partem eorum qui evangelicæ legi sunt mancipati, sub lege, sub litterâ adhuc legis sordescere pronuntiat, et à Christo atque à libertate alienos extorresque esse.

12. Subolet et nobis hæc apud Hieronymum magis, quàm Hieronymi esse posse, utpote quæ Origenem prorsus redoleant, et nonnullo ejus hallucinationum sapore respersa videri possint. Sed liquidò nobis et indubitatè sui animi sententiam prodit Hieronymus epistolâ ad Paulinum: *Totum quod legimus in divinis litteris, nitet quidam et fulget etiam in cortice, sed dulcius in medullâ est. Qui edere vult nucleum, frangat nucem. Revela, inquit David, oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tuâ. Si tantus Propheta tenebras ignorantie constituitur, quâ nos putas parvulos et penè lactentes, inscitæ nocte circumdari? Hoc autem velamen non solum in facie Moysi, sed et in Evangelistis et in Apostolis positum est. Turbis Salvator in parabolis loquebatur; et contestans mysticum esse quod dicebatur, aiebat: Qui habet aures audiendi, audiat. Nisi aperta fuerint universa quæ scripta sunt, ab eo qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit, claudit, et nemo aperit; nullo alio reserante penduntur.* En, non solum in facie Moysi, sed et in Evangelistis et Apostolis velamen positum est, et Christus parabolas lo-

quitur, et tota Christi dispensatio parabola est, carnem ceu quamdam litteram promens, spiritum ceu litteræ medullam premens. Denique littera occidit inhærentes sibi, et caro non prodest quidquam, carnem etiam Christi carnaliter tantum sapientibus, sed utrobique spiritus est qui vivificat. Nam seu creatura, seu scriptura, seu caro, quid aliud quam Incommutabilis sapientiæ et Intelligibilis Verbi integumenta quædam, quibus illa et aperit se nobis et operit, quia videndam se fruendamque per hæc temperat. Sed si in Integumento hæres, si fracto nucleo medullam non invadis, si hæres in egenis mundi elementis, al stertis in litterâ, si pigrescis in carne, caro nihil proderit, littera occidet, creatura à Creatore avertet.

13. Sed disertissimè Gregorius Magnus : « *De plenitudine ejus omnes accepimus*. Alia quidem est plenitudo Verbi, alia libri. De plenitudine quidem Verbi accipere, nonnisi electi possunt, de plenitudine verò Scripturæ possunt et reprobi. Liber namque beati Joannis Apostoli, et liber Pauli Apostoli plenitudines quidem sunt, quæ de eis habentur. Eorum nimirum verba Paulus sive Joannes scripsit : sed quod quisque scripsit, loquens in eis Verbum inspiravit. Qui ergo verbum Scripturæ accipit, non in amore sed in scientiâ, de plenitudine accipit non Verbi, sed libri. Et quia rem mortuam accipit, in ejus ipse acceptione non vivit. Sed quid dico Scripturam mortuam? Non est mortua tantum, sed interficiens. Nam scriptum est : *Littera occidit, spiritus autem vivificat*. Hoc quidem facit omnis divina littera. Nam littera corpus est : hujus verò corporis vita, Spiritus. Vivificatum quippe et vivificans corpus accipit, qui litteram legit, et in amore intelligentiæ mentem reficit. » De Scripturis novi Testamenti verba facit Gregorius, atque rem mortuam illas esse, nec his accipiendis quemquam vivere : imò non mortuam tantum, sed interficientem, eo sensu, quo littera occidit : et littera merum corpus est, et veluti caro, quæ nisi à Verbo vivifcetur, non prodest quidquam, utpote exanimus et exsanguis. Igitur non tanti refert in quale Verbi involucrum incurrat quis, sive in creaturam ante legem, sive in Scripturam sub lege, sive in carnem sub gratiâ, quam quali animo et affectu, carnali an spiritali, terrenorum cupido bibuloque, an cœlestium incurrat. Si enim in involucre hæreat, conelamatum de eo est ; si in adytis spiritus et charitatis illabatur, præclare cum eo agitur ;

Inspirata enim à Verbo incarnato charitas, suæ originis laud ignara esse poterit. Quanquàm enim creatura ante legem fuerit veluti Scriptura quædam et veluti corpus Verbi ; quanquàm lex instar habuerit carnis Verbi, quæ illud se opacaret conspiciendum lippientibus tunc plurimum hominibus ; quanquàm caro Christi veluti Scriptura sit, quæ se et Patrem eloquitur Deus Verbum, et tanquàm orbis quidam melior et nova creatura, unde per visibilia invisibilis deitas intellecta conspiciatur ; à solâ tamen carne seu à verissimâ Verbi incarnatione promanat gratia et charitas, quæ à creaturæ, vel Scripturæ, vel carnis cortice ad spiritus vitam et suavitatem unusquisque traducitur.

14. Quid autem, si non Scriptura tantum vetus, sed ipsa totius populi dispensatio, quædam esset Christi adventantis promulgatio? Num satis conspicuus non erat Christus, quem non unus, aut alter Propheta adumbraret dictis gestisque suis, sed totus ille populus, tanquàm catholicus quidam Propheta gestaret, exereretque? Augustinus : « Ut propagaretur populus Dei, in quo præmitterentur Prophætæ Christi, cum et ipse populus per ea, quæ in figurâ contingebant illis, sive in his qui scirent, sive in iis qui illa nescirent, nihil aliud esset, quàm Propheta Christi, ex quo nasceretur etiam caro Christi. » Et alibi : « Priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam observanda præcepta sunt. Tempus enim erat, quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetari oporteret ea, quæ posteriori tempore fuerant revelanda. » Et alibi : « Oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysei et Prophetis et Psalmis de me. Non itaque spes nostra in temporalium rerum promissione defixa est : quandoquidem nec ipsos illius temporis sanctos et spiritales viros Patriarchas et Prophetas his terrenis rebus fuisse deditos credimus. Intelligebant enim, revelante sibi Spiritu Dei, quid tempori illi congrueret, et quibus modis Deus per illas res omnes gestas et dictas, futura figuranda et prænuntianda decerneret, magisque desiderium eorum de novo Testamento erat. Sed præsens functio corporalis ad significanda nova ventura pollicitationibus veteribus præbebatur. Ita illorum hominum non tantum lingua, sed et vita prophetica fuit. Carnalis autem populus promissis vitæ præsentis inhærebat. De quo tamen etiam populo nihilominus significa-

«bantur futura.» Quanta hic renidet sapientiæ pulchritudo? Videlicet dùm populus et universitas hominum ipsa Propheta Christi est; hinc enim et magnitudo Christi eminet, et genus humanum honestatur, et non modico respicitur sanctitate. Item dùm universitas generis humani suo omni temporum gestorumque decursu demonstrat perspicuè, et quasi in propatulo vociferatur, se superno egere liberatore; nec defuturam suæ inopiæ providentiam Dei tam largam alioqui et pervigilem pollicetur. Item dùm peculiare Israelitarum regimen id apertius testaturque facit ex gestorum sacramentorumque suorum documentis, quod universa creatura non tacet, vanitati subesse omnia et ingemiscere, donec in primævam integritatis innocentiam restituatur. Sic enim suppetias tulit Scriptura creaturæ, lex naturæ, Christusque ipsæ naturæ reparator est. Item sicut non deest Sapientia creatrix, nec abest unquam, dùm sub naturæ latet velamine et non latet, quia natura ipsa rerum non aliud est quam Sapientia ipsa, variegatâ hæc veste creaturarum sese implicans explicansque; ita nonquam defuit, nusquam abfuit sub lege etiam Christus, quia populus ipse sub lege administratus, Christus ipse erat prophético hoc se tegumento detegens. Item dùm hinc patet, quam intus in ore, et in corde cuique homini sit Christus, quando ipsa hominis vita quædam est Christi propheta. Nam etsi ob specialia quædam sacramenta populus ille propheta esset Christi, unusquisque tamen homo, ut sapientiæ opificium et delibatio, ut justitiæ manceps, aut transfuga, lineamenta non obscura Christi præ se fert, quem gestat, vel quo eget, sine quo deformis, quo se formari postulat etiam inopinus nesciusque, quem inopiâ suâ invocat, ad quem ignarus suspirat, ut liberaturum ab his æramnis, ut verorum bonorum largitorem. Item dùm planum sit, ex quo genus humanum à veritate prelapsum est, quâ patet orbis terrarum, omni seculorum excursu, totam hominum universitatem per scientes et nescientes contestatam esse, et proclamantem, non posse non appeti felicitatem votis omnibus, non esse in his terrenis sitam felicitatem, quæ occidunt, quæ desiderio sul cruciant, quæ fastidio amarescunt; non esse felicitatem nisi gaudium de veritate et justitiâ incommutabili; non posse illam felicitatem humanis viribus pertingi, ut nunc sunt fractæ et accisæ; extendendum ergo precibus à Deo esse liberatorem, et veræ huius datorem felicitatis.

TM. VIII.

15. Istud omne non verbis non scriptis, sed gestis et quidem omnibus et publicè ipsâ universæque sui dispensatione ab initio rerum proclamavit et etiam nunc proclamat genus humanum, ad terrena subinde nauseabundum, et alia subinde atque alia stimulaute clandestinâ verorum et æternorum siti concupiscens. Istud peculiariùs proclamabat Israeliticus populus, singulari ad id quodam regimine Dei delineatus, cujus ea erat summa, ut terrenorum fructu fastidium movente, fugamque maturante incitarentur homines ad æterna æternorumque auctorem suspirare. Item dùm per malos etiam prophetatur Christus, per carnales spiritualis felicitas prædicatur, per ægros medici necessitas et præstantia, denique per vitia ipsa commemoratur et perversis tenebrosisque, non aspernandis tamen quibusdam vestigiis, sanctitas et justitia adumbratur. Familiare enim fuit Augustino atque Patribus in ipsis etiam peccatis et vitiosis cupiditatibus explorare notas aliquas distortæ divinorum imitationis. Ad eum ergo modum et per malos malorum omnium profligator Christus prophetabatur. Postremò tandem hinc amplitudo Christi et immensitas quædam ejus gloriæ exprimitur, cum unus omnia est, unus omnia implet, unus omnia in omnibus adimpletur; unus à populis, ab universitate generis humani ostenditur, gestatur, repræsentatur, actitatur; omnium virtutes ejus portiones sunt; omnium vitia, illius distorta imitamenta sunt; omnium peccata, illum liberatorem, omnium ægritudines illum medicum incantant; omnium cupiditates, sui met fastidio et cruciatu illum invocant; omne denique genus humanum toto orbe jacens quasi unus ingens ægrotus per nescientes scientesve illum, ut medicum verum optat, illum somniat, illum propheta, illum exspectat.

16. Et tam explicata est Christi propheta in illâ vel Scripturæ, vel populi veteris serie, ut non posset alioqui illa non anilium fabularum ignominia penitus infamari. Nam si Christi sensum inde extirpes, jam delirius nihil, nihil insulsius poterunt mulierculæ fabulari. Si ad alia etiam cum Philone et Judæis quibusdam allegoriam contorquere voles, in nugamenta quædam perridicula deflues cum hisdem. Ita saserit, et probat Augustinus: «Itaque isti Judæi qui Christum nolunt talibus rerum non solum dictarum, sed etiam gestarum figuris prænuntiatum videri, coguntur à nobis discere, quid illa significant, quæ nobis aliquid

« significare concedunt, tamen divinæ auctoritatis libros ab ineptiarum fabularum ignominia non defendunt. Vidit hoc Philo quidam, vir liberaliter eruditus, etc. » Profert ex Philonis allegorisi ad gustum cæterarum, hoc unum quod eum cætera aræ interpretatus utcumque esset, « ubi ventum est ad ostium quod in aræ latere factum est, etc. Inferiores corporis partes, quibus urina et simus egeruntur, illo ostio significari ausus est credere, ausus et dicere, ausus et scribere: non mirum si, ostio non invento, sic erravit. » Non difficiles tantum explicatus, sed nullos, exitus omnino nullos habebat illa prophetia tota nisi ad Christum: præter hunc, ad sordes, ad anilia deliramenta deveniebatur. Ita Christus implicabat se hominibus, ita singulos ad seipsum coarctabat, ut nemo illum ignorare posset, nisi qui semet nescire posset. Si enim se, si sua quisque gesta dictaque seriò advertisset, ipse sibi ad Christum, ad medicum, ad liberatorem dux hortatorque fuisset. Quia in re hoc primum dico, illorum hominum non tantum linguam, verum etiam vitam fuisse propheticam: totumque illud regnum gentis Hebræorum magnum quemdam, quia et magni cujusdam, fuisse Prophetam. Quocirca quod ad eos quidem attinet, qui illic erant, eruditi corde in sapientia Dei, non solum in iis quæ dicebant, sed etiam in iis quæ faciebant; quod autem ad cæteros ac simul omnes illius gentis homines, in iis quæ in illis vel de illis divinitus fiebant, prophetia venturi Christi et Ecclesiæ perscrutanda est. *Omnia enim illa, sicut dicit Apostolus, figuræ nostras fuerunt.* » Eratque hoc totum cum primis consentaneum, ut per temporalia cuique etiam quæ ipse gereret, significarentur æterna, nisi strepitu vanitatis suæ sibi ipsi obscureretur. Ea enim est natura temporalium, ex Dei conditoris servatorisque destinatione, ut æternorum vestigia atque documenta sint, ad ea invitent, ad ea vel suâ ipsorum fugâ contradant. Idem Augustinus: « Post regnum acceptum, quia terrena acciperant coperunt meritò peccatorum suorum oppugnari, expugnari et captivari. Ad extremum eversa est et ipsa civitas. Tales erant et illæ promissiones non perseveranturæ, per quas tamen figurabantur futuræ promissiones perseveranturæ, ut ille omnis decursus temporalium promissionum, figura esset et quædam prophetia futurorum. »

17. Postremò ne quid vacuum et inane Chri-

sti usquam vel unquam esset flagitiòsè etiam facta tenebrosis quibusdam imitationibus nobis ejus magnitudinem innuebant. Familiare est hominibus non ineruditis etiam, nec pietatis expertibus, ad hæc exhorrescere, nec facillè sanctis Patribus acquiescere, adulteria nonnunquam interpretando ad Christi mysteria delineanda intorquentibus. Sed si præjudicialium opinionum laqueis expedire se ipsi vel tantillum enitantur, faxo ut hic eorum horror diluatur, ac lubentes in hæc Patrum interpretationes assentiantur. Pulchrò rem istam disceptat Augustinus: « Priùs præloquendum est, ne quemquam parvæ considerationis offendant, quod de quibusdam malis operibus hominum in Scripturis sanctis, quedam non mala, sed bona futura significantur. Serrat enim ubique divina providentia virtutem bonitatis suæ, ut quemadmodum ex adulterorum concubitu formatur et nascitur homo, de hominum opere malo, bonum opus Dei: de fecunditate seminum, non de turpitudine vitiorum: ita et in Scripturis prophetiis non tantum bona hominum, verum etiam malè facta narrantibus, quoniam prophetica est ista narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum, etiam futurorum bonorum, non peccantiæ opere, sed scribentis. » Hæc est prima ratio, quòd Dei providentia servare ubique pertendat virtutem bonitatis suæ et de malis hominum operibus, bona ipse faciat, bona doceat. Nam de malis bonè facere, ampliùs aliquid est, quàm bona significare. Si ergo divinæ bonitatis insigne est, ut de malis bonè faciat, minus mirum est, si de malis bona significet. Quæ autem bona aptius de malis significabit, quàm ea ipsa per quæ mala expientur? Ita enim decet ut bonus, et ipsum bonum bonè consulat de malis, et bona faciat et bona designet ac portendat, per quæ malitia tandem omnis labefactetur. Consultissimum ergo fuit, ut malis operibus significarentur aliqua Christi mysteria malorum omnium expurgatoria. Pergit porrò Augustinus.

18. Ibidem: « Neque enim Judæ cum ad Thamar concupiscentiâ victus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat, ut inde aliquid significaretur, quod ad salutem hominum pertineret: sicut nec Judas ille qui Dominum tradidit, hoc intendit, ut aliquid inde generetur, quod ad eandem salutem hominum pertineret. Porrò si de tam malo opere Judæ illius tam bonum opus Dominus

« fecit, ut ejusdem suæ passionis sanguine nos
« redimeret; quid mirum si Propheta ejus, de
« quo ipse ait: *De me enim ille scripsit*, ex
« malo facto Judæ ipsius, boni aliquid signifi
« cavit, ut suo ministerio nos doceret? » Ut
« Creatori igitur, ita et Reparatori Christo so
« lemne est, magnificum est, mala nostra bene
« vertere, in bona mala convertere potius quam
« mala omnino prævertere. Quin id tantò Re
« paratori familiarius erit, quantò ipse, si fari
« licet, bonum ejusmodi est amplissimum, ex
« mali occasione expressum. Ubi enim abundavit
« peccatum, superabundavit gratia: peccati In
« felicitas compensata est Verbi incarnati et Re
« paratoris felicitate; hominum facinore effusus
« est sanguis Christi, quo omnium facinora ablu
« antur. Ergo cum incarnatio, cum passio, cum
« totum quod Christus est, immensum et infini
« tum quoddam summumque sit bonum, ex eor
« tum omnipotenti bonitate, quæ in malis bene
« vertendis quam in iisdem penitus anteverten
« dis pulchrior et admirabilior elucet, jam nihil
« est quòd miremur, si sacramenta Christi per
« aliqua hominum flagitia significantur.

19. Et rursus ibidem: « Ad significanda au
« tem aliqua bona nihil interest, facta illa qui
« bus ea significantur, seu bona, seu mala sint.
« Quid enim meâ interest, cum nolo aliquid le
« genda cognoscere, utrum ex minio reperiam
« scriptos nigros *Æthiopes*, et ex atramento
« candidos *Gallos*? » Universim enim hoc valet,
« signis longè diversissimis res quaslibet posse si
« gnificari: nec in signis explorandam esse ipso
« rum naturam, sed significationem. Si autem
« facinorosos homines actusve ad sancta et coe
« lestia quæpiam significanda rapi stomachus
« tuus non ferat, subeat quod monitos jam nos
« esse voluit Augustinus, non signorum, sed si
« gnificantium et significatorum naturam digni
« tatemque ponderandam esse. Nam mali et mala
« non id intuentur, nec id ex se valent, ut boni
« vel umbris illis expingantur et decorentur; sed
« summum bonum Deus, sed summus omnium
« malorum debellator Christus, id valet, id af
« fectat, ut nihil sui omnino vacuum esse sinat,
« ut radios suos vel in ipsa adversariorum tene
« brarum regna invictissime jaculetur: ut malo
« ipsi suæ potestatis, suæ victoriæ insignia super
« scribat. Idem rursus Augustinus: « Ita de
« peccato nostro quod in homine peccatore
« ipsa natura nostra commisit, et genus hu
« manum, factum est magnæ decus orna
« mentumque terrarum: et tam decenter di
« vine providentiæ præparatione administratur

« ut ars ineffabilis medicinæ ipsam vitiorum
« foeditatem in nescio quam sui generis pul
« chritudinem vertat. » Ars porro ineffabilis
« medicinæ cui potius quam Christo vindicanda
« est? Ejus ergo est, ipsam vitiorum turpitudi
« nem in aliquam tantò admirabiliorem, quantò
« inopinatiorem pulchritudinem convertere. Ec
« qua autem venustas de vitiorum deformitate
« amplior elaborari potest, quam si per ipsa
« vitia moneamur, undeaversimus, et quò de
« beamus redire conversi? Prolixè Augustinus
« disputavit, ut virtutum divinarum perversam
« distortamque imitationem vitia omnia præ se
« ferant, atque ita ostendant Deum omnium esse
« Creatorem, nec esse quo omnimodè ab eo re
« cedatur: ostendant et Reparatorem, cum vera
« imitatio non nisi ex ejus medicinali gratiâ
« possit provenire. « Quapropter si et ipsa su
« perbia veræ libertatis et veri regni umbra
« est, etiam per ipsam nos commemorat divina
« providentia, quid significemus vitiosi, et
« quò debeamus redire conversi. » Hæc planè
« divina providentia aurem nobis vellicans,
« submonensque vel per ipsa vitia nostra, quò
« convertenda sit mens nostra, ut veras capiet
« virtutes, quarum umbris illuditur, hæc, in
« quam, providentia est humanissima et salutis
« nostræ architecta, atque adeò Reparatoris no
« stri propria et peculiaris. Non igitur jam
« quisquam plebeio hoc se ludificari sinet præ
« judicio, nefas esse ut per hominum flagitia
« Christi mysteria adumbrentur. Nam si vitiosi
« significamus grande et medicinale aliquid, et
« illud ipsum nobis innuimus, quo appulsi vitia
« omnia exuimus et germanis vestemur virtu
« tibus, sanè vitiosi Christum nobis vitiorum
« omnium expugnatorem significamus.

In hac sententiâ est et Ambrosius; cui ex
« re esse visum est, etiam Patriarcharum pec
« cata in Scripturis consignari, ut « Instruant
« Patriarchæ non solum docentes, sed etiam
« errantes. » Sed id non ad significationem at
« tinet mysticam vitiorum. Aptius est illud:
« Nec imputandum est ei peccatum, quia non
« fuit in eo dolus malitiæ, sed lapsus erroris:
« deinde quia non fuit improbitalis æstus, sed
« umbra mysterii. » Excusabantur quodammo
« dò crimina, quæ umbram prægestabant myste
« rii Christi. Nam cum in eo sit propitiatio pec
« catorum non nostrorum tantum, sed etiam
« totius mundi, jam tum vim quamdam medici
« næ spirabat ipsa umbra mysterii. Unde ait
« Ambrosius imputandum Davidi non esse adul
« terium, id est, condonatum penitentis fuisse,

quia in eo erat umbra mysterii, id est, quia umbra mysterii quam praeferbat, vim quamdam expiaticam in antecessum de mysterio ipso praesumptam irrigabat. Quod sanè parè admodum et modestè sumendum, nec praesumendum à nobis fuisset, sed Ambrosio nefas est obloqui.

20. Rursus Ambrosius: «Intelligimus jus quoddam et summum prophetiae, quæ more necis, foris amara, dura in medio, tenera intus est et fructuosa. Etsi igitur in historia amariora auditis, in typo dura cognoscitis, sperate tamen in mysterio fructuosa. Adulterium, inquam, in typo salutis est factum: non enim adulterium omne damnandum est. Denique ad Prophetam dictum est: *Vade, accipe tibi uxorem fornicariam*. Dominus jubet cum eâ quæ fornicaria fuerit, esse conjugium: cujus conjugii fructus est Christus. Namque filio qui ex fornicatione est natus à Domino nomen impositum est Israel, quod est divina generatio. Sic ille praefatur subjunctæ mox de Incarnatione Verbi doctrinæ: «De divinis autem non audio, licet epium; adulterium nominare, ne quem vel sonus sermonis offendant, licet sensus veneratior in promptu sit: quod potest tamen cantibus dici, etsi non expressis. Ex disparibus copulis contubernium pluri factum est, quando scilicet, *Verbum caro factum est*. Non sunt legitima consortia divinitatis et carnis: nec ut quodam sœdere convenientè naturæ, caro animæ, et anima carni, ita etiam divinitas et caro justî servant quodammodo tori legem. Suscepit carnem Deus, assumpsit animam, per inusitatum nec legitimam Incarnationem, consortium fecit esse legitimum, ut sit *Deus omnia in omnibus*. Si cujus adhuc ab his refugiat, abhorreatque animus, pensitet iterum iterumque, scelera quælibet ex improbitate quidem hominum ultrò effervescere, non posse tamen nisi permittente atque ordinante Deo procedere. Ne jam ergo pendamus quò peccati libido collineet, sed quò permittentis et peccantium ruinas ordinantis Dei sapientia bonitatem intueatur. Nullum quippe tantum est bonum, quod non meritò suspicemur Deo observari, et designari in malis seu permittendis seu ordinandis. Pulcherrimum semper et ubique est Dei regnum: nec opus nostræ est, vel in primis, vel in imis illud vel tantisper deturpare. Itaque à nobis quidem turpitudine designari et parturiri potest, at pulchritudinis

summa lex erumpere illam non patietur, nisi ut ampliore inde aliquam pulchritudinem exprimat. Unde idem Ambrosius rem eandem cursim perstringens: «Mysterium igitur in figurâ, peccatum in historiâ. Culpa per hominem, sacramentum per Verbum.»

Assentitur Hieronymus: «Si illa et cætera his similia quæ in Scripturis sanctis legimus facta, poterit approbare, sed aliud quid significare contenderit; ergo et metrix ista mulier, et illa adultera mulier, quæ aut Prophætæ jungebatur, aut servatur à Prophætâ, non turpem stupri conjunctionem sed sacramenta indicant futurorum.» Quo ex loco id argumenti elicies, quando hæc flagitiorum sœditas Prophætis et Patriarchis affricabatur, quando passim in sacris codicibus respergitur, hinc facilem emergere conjecturam, grande aliquid per hæc significari. Nam sacræ litteræ quarum finis Christus est, quæ unum illum meditantur, unum personant, quæ intelligentibus spiritus et vita sunt, non quasi sordidarentur flagitiorum narratione, nisi et hinc documenta quædam ad Christum elicerentur. Prophætæ autem fornicariis feminis exosi peræquè et infesti, non his utique, jubente maxime Deo, committerentur, nisi ut propheticum, hinc aliquod extrueretur sacramentum. Itaque non Scripturis, non earum scriptoribus sordes et infamiam illinit Deus, sed significandi Christi omnimodâ nos cumulat varietate.

Assentitur et Gregorius Magnus: «Sic pie-rumque res quælibet per historiam virtus est, per significationem culpa; sicut aliquid quando res gesta, in facto causa damnationis est, in scripto autem prophetia virtutis.» Statimque progreditur ad Davidis flagitium enucleandum. Et quid attinet tricare? Illud ipsum Judæ cum Thamar adulterium in Christi genealogiâ memoratur, ut de peccatoribus nasci peccatorum Redemptor monstretur; et ne miremur si ex adulterio, Christi prophetia exoriatur, cum indidem Christi ortum ducat genitrix.

Assentitur denique Bernardus: «In operibus Domini et minoribus capaces animos exterior consideratio pascit; et qui magis exercitatos habent sensus, solidiorem intus cibum inveniunt et suaviorem, tanquam adipem, medullamque frumenti. Sunt enim et exteriori specie delectabilia et interiori virtute multò delectabiliora: quemadmodum et ipse exterioribus quidem speciosus erat forma præ filiis hominum, interioribus autem tanquam cau-

« dor lucis æternæ etiam ipsis supereminens
 « vultibus angelorum, etc. Non sic apud Patres
 « veteris Testamenti reperies. Nam et in ope-
 « ribus eorum decora et delectabilis est signi-
 « ficatio mystica; ipsa tamen si per se consi-
 « derentur, inveniuntur aliquando minds di-
 « gna, ut sunt facta Jacob, adulterium David
 « et multa similia. Pretiosa quidem sunt fer-
 « cula, sed vasa non adeo pretiosa. Et fortassè
 « propterea dictum est: *Tenebrosa aqua in*
 « *nubibus aeris*, quoniam tenebrosæ nubes illæ
 « fuerunt. Et subiunctum est de Domino:
 « *Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt.*
 Non atrocita tantum illa, et rara, ut adulteria
 et homicidia, sed et alia innumerabilia, non
 adeo nefariè gesta, alicunde tamen terrenis
 contaminata cupiditatibus, ut sunt Jacobi non-
 nulla, ad Christi significationem vocat Bernardus.
 Et sanè cùm vetus homo tum gereretur,
 cùm terrenis cupiditatibus largiùs indulgere-
 tur aliquid, cùm ipsi Patriarchæ sanctissimi in
 opæ, in uxores sese effunderent, et ita servi-
 rent tempori, cùm temporalis esset tota illa
 et temporalibus affixa dispensatio, et inde
 tamen æternorum significatio strueretur, non
 poterat non aliquando per maculosa quedam
 gesta Christus adumbrari. Et id eximium
 Christo ipsi servandum erat, ut temporalia ejus
 gesta omnia sic æternorum veritatem et sancti-
 moniam significarent, ut et ipsa ab omni sorde
 peccati pura essent et incontaminata. Nam et
 facta Christi foris conspicua, interioris ejus
 divinitatis atque æternitatis erant imitamenta,
 atque intelligentibus argumenta: Sed ut in-
 culpatus ipse, ita et species ipsa exterior
 factorum ejus omnium intemerata erat; ut
 labis omninò expers præter ipsum nullus vel
 Patriarcharum fuit, ita et horum facta etiam
 alienius culpæ affinia, ad Christum nihilo seclùs
 significationem destinabantur.

CAPUT XII.

*In Scripturâ et dispensatione veteris Testamenti
 nunquàm latuit charitas veritatis; nunquàm
 non adfuit; id porro unum, id totum Christus,
 id salus est.*

1. Charitatem Dei et proximi Scriptura
 vetus legis et Prophetarum etiam atque etiam
 commendabat, non accuratis tantum et sigilla-
 tum informatis præceptionibus, sed toto, ut ita
 dicam, corpore ipso et contextu operis eam
 unam parturiebat. Id quippe innuebat Chri-
 stus, cùm maximum Dei mandatum et alterum
 ei coniunctum de geminâ dilectione edisserere

aggressus, submonuit, hinc pendere legem et
 Prophetas; hoc est, quidquid in legis, quidquid
 in Prophetarum voluminibus per longos rerum
 sermonumque et sacramentorum anfractus
 dispersum erat, ad unam convergere Dei et
 proximi dilectionem. At nec ipsa Christi lex
 aliud quidquam complectitur, nec Christus ipse
 à nobis aliud esse intelligitur, quàm charitas ve-
 ritatis et veritas charitatis. Ergo incassum tam-
 diù abfuisse Christum ejulamus, cùm nunquàm
 abfuerit, cùm nusquàm non conspicabilem se
 ingesserit, nunquàm non hominum aures per-
 sonuerit lex charitatis, quæ salus, quæ Christi
 lex, quæ Christus ipse est. Augustinus: « Certè
 « nemini dubium est, nec aversi vos ita estis
 « à vero, ut non intelligatis, si diligere Deum
 « et proximum bonum est, quod negare nemo
 « potest, quidquid in his duobus præceptis
 « pendet, vituperari jure non posse. Quid ergo
 « in his pendeat, ridiculum est, si à me quæ-
 « rendum esse putas. Ipsum Christum audi,
 « audi, inquam, Christum, audi Dei sapien-
 « tiam. *In his, inquit, duobus præceptis tota lex*
 « *pendet et omnes Prophetæ.* » Non abnuit quia
 vituperationi pateat quidquid in sacris litteris
 à præcipiendâ charitate cessaverit. At nihil
 hinc vacare, omnia eò conspirare, atque adeo
 omnia extra omnem calumniam aleam posita
 esse ex ipsâ Christi auctoritate argumentatur.
 Et idem: « Omnia igitur præcepta divina
 « referuntur ad charitatem de quâ dicit
 « Apostolus: *Finis autem præcepti charitas, de*
 « *corde puro, et conscientiâ bonâ, et fide non*
 « *factâ. Omnis itaque præcepti finis est charitas;*
 « id est, ad charitatem refertur omne præ-
 « ceptum. Quod verò ita sit, vel timore pœnæ,
 « vel aliquâ intentione carnali, ut non refera-
 « tur ad illam charitatem, quam diffundit Spi-
 « ritus sanctus in cordibus nostris, nondum
 « sit quemadmodum fieri oportet, quamvis
 « fieri videatur. Charitas quippe ista Dei est
 « et proximi. Et utique *in his duobus præceptis*
 « *tota lex pendet et Prophetæ.* Adde Evange-
 « lium, adde et Apostolos. Non enim aliunde
 « vox ista: *Finis præcepti est charitas; et:*
 « *Deus charitas est.* » Si Christi, si evangelica,
 si apostolica præceptio omnis unam Dei et
 proximi charitatem molitur: si indidem pen-
 dent lex et Prophetæ: ergo temporibus legis
 et Prophetarum Christus, Evangelium, apo-
 stolica doctrina, charitatis, inquam, prædica-
 tio non silebat, quin ex omnibus paginis, ex
 omnibus Scripturarum angulis, ex omnibus
 penè apicibus personabat.

2. Et rursum idem : « Deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in Scripturis audiat, quod carnaliter sonet, etiamsi non intelligit, credat tamen spiritale aliquid significari, quod ad sanctos mores futuramque vitam pertineat. Hoc autem breviter discet, ut quidquid audierit ex libris canonicis, quod ad dilectionem æternitatis, et veritatis, et sanctitatis, et ad dilectionem proximi referre non possit, figuratè dictum, vel gestum esse credat, atque ita conetur intelligere, ut ad illam geminam referat dilectionem. » Vel apertè ergo vel figuratè hoc unum meditantur sacræ litteræ, ut quemdam in animis nostris succendant amorem æternitatis et veritatis et sanctitatis : amoremque item proximi ; parituri ergo in nobis amorem unius et trius Deitatis, quantum illam intelligi diligique sufficit pro suo cuique tempore, omnibus peregrinationem hanc mortalem emeticantibus. Omnis quippe religio ex illis libris in animos nostros irrepens, quemdam æternorum præ temporalibus gustum, quemdam verorum præ fucatis fallacibusque bonis saporem, quemdam veræ sanctimonix suavitatem ingenerat, et is est æternitatis, veritatis et sanctitatis amor, in Dei lingines obvias, seu in proximum quasi innatà quâdam proclivitate propendens. Non charitas enim, sed fucus, sed larva charitatis, est, al Deum diligere te speres, nec diligas æternam veritatem, veram æternitatem, æternam et veram sanctitatem. Id vetus Scriptura suadet, id jubet, nunc apertè, nunc opertè, sic tamen ut ex apertis opera patefiant.

3. Et rursum idem Augustinus : « Ut intelligatur legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudo et finis esse dilectio rei, quæ fruendum est, et rei quæ nobiscum eâ re frui potest : quia ut se quisque diligit, præcepto non est opus. Hoc ergo ut nosceremus atque possemus, facta est tota pro salute nostrâ per providentiam divinam dispensatio temporalis, quâ debemus uti, non quasi mansoriâ quâdam dilectione atque delectatione, sed transitorîâ potiùs tanquam viâ, tanquam vehiculorum, vel aliorum quorumlibet instrumentorum, vel si quid congruentius dici potest, ut ea quibus ferimur, propter illud ad quod ferimur, diligamus. Quisquis igitur Scripturas divinas vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita ut isto intellectû non edidit istam geminam charitatem Dei et proximi, non intellexit. » Omnis Scriptura, omnis Dei dispensatio temporalis,

ipsa Christi incarnatio, quando et hæc temporalis dispensatio est, non aliud quàm machina quædam est, ad hoc excitata, ut ad fastigium nos promoveat charitatis. Si ergo Scriptura vetus charitatem insinuat, quid præterea desiderari poterat ? An Christus aliud adventu suo conciliavit humano generi ? An ore suo quidquam præter eandem charitatem sanxit, quàm ore Prophetarum, quàm voce Scripturæ totius ipsemet promulgâret ? Nam quod Christus eam non chartis jam, sed cordibus inscribit, inscribebat et olim iis, qui auritos se sequacesque ejus per legem et Prophetas mandatis exhibebant : inscribit et nunc, cùm incarnatio ejus tam præterita est quàm olim futura erat. Valet enim ille tam in præteritum, quàm in futurum omnipotentem gratiæ suæ vim diffundere.

4. Et rursum : « Discussa ergo præcepta, aut eadem omninò inventiuntur, aut vix aliqua in Evangelio, quæ non dicta sint à Prophetis. Præcepta eadem, sacramenta non eadem, promissa non eadem. Videamus, quare ? Præcepta eadem quia secundum hæc Deo servire debemus. Sacramenta non eadem, quia alia sunt sacramenta dantia salutem, alia promittentia Salvatorem. » Audin præcepta eadem ? Audin et causam ? « Quia secundum hæc Deo servire debemus. » Invariabilis est enim quædam religio legis æternæ et justitiæ norma incommutabilis, quæ non alia et alia aliis et aliis temporibus locisque est, vel esse potest, sed eadem usque et ubique constat, et inexplicabilibus atque adamantinis nexibus rationalem omnem naturam obligat inclinaturque ad Deum ex toto corde, proximum tanquàm seipsum diligendum. Omnia præcepta hinc effluunt, et huc refluunt. Ideò præcepta eadem. Quocirca cassa erat Judæorum carnalibus delectamentis devinctorum causatio, quasi temporalium tantum vel amittendorum formidine, vel consequendorum cupidina imbuerentur, non ullo autem æternorum sapore. Cassa hæc, inquam, erat tergiversatio, nam Deum diligendum et utique propter se non propter temporalium bonorum quisquilias diligendum, utique diligendum, idèque propter se diligendum, quia non diligitur nisi quod propter se diligitur : utique diligendum ex toto corde et ex totâ animâ et ex totâ fortitudine, ut citra culpam non posse aliò derivari vel tantilla amoris guttula inculcari : Deum, inquam, diligendum ante omnia lex divina urgebat et publicè contestabatur. Unde idem ibidem paulò post : « Hæc dicimus, ut omnes

« de novo Testamento discatis non inhære-
« terrenis. Si enim illi inexcusabiliter terrenis
« inhæserunt, quibus ipsum novum Testamen-
« tum nondum fuerat revelatum : quantò inexcusabilius
« terrena sectantur, quibus jam
« promissa cœlestia in novo Testamento reve-
« lata sunt? »

5. Rursum Augustinus : « Dominus Deus
« noster fidem in quâ vivimus, et ex quâ vivi-
« mus, per libros sanctos, Scripturas sanctas
« multipliciter nobis varietate diffudit : sacra-
« menta quidem verborum variata, fidem ta-
« men unam commendans. Una enim eadem-
« que res idèò multis dicitur modis, ut modum
« ipse dicendi propter fastidium varietur, sed
« propter concordiam una fides teneatur. »
Una fides, nempe quæ per dilectionem opera-
tur, ex hac enim et in hac vivimus, una cha-
ritas, una religio, una salus temporibus locis-
que omnibus constanter dominatur, quia legis
et justitiæ incommutabilis naturas rationales
regentes inconcussam hoc imperium est : at
illa variis sacramentis implicatur et explicatur,
id est, quasi variis verbis et signis profertur,
prout digerendæ temporum pulchritudini, et
venustando seculorum concentui opportunum
duxerit ratio providentiæ. Incarnatio porrò
Verbi, et vita hic ejus in carne, temporaliter-
que gestorum mysteriorum series, vel olùm
promissa, vel post exhibita, vel nunc commemo-
rata ; olim prophetis libris, post hominum
oculis, nunc evangelicis litteris consignata ;
hæc est varietas sacramentorum multiformis,
et tanquàm variegata quædam Dei ad homines
eloquentia, ad unam tamen justitiæ charitatem
complectendam semper et ubique conspirans.
Diluendo enim fastidio necesse erat ut quando
una res dicenda semper erat, non uno modo
diceretur. Unum enim Verbum Dei cum sit,
innumerabili creaturarum varietate expingitur
et representatur : ita et una Dei charitas lex-
que justitiæ æterna cum sit, multiformi diver-
sitate sacramentorum exprimitur, ut inculca-
tione et urgentius, atque citra nauseæ periculum
amatoribus jam multitudinis et ab unitatis
simplicitate palantibus hominibus imprimatur.
« Tali ergo modo eadem dicuntur, et faciunt
« nos dulciter cogitare quæ novimus, et
« eadem ipsa libenter audire, quia modus
« dicendi variatur, et res antiqua ipso modo
« dicendi renovatur. » Antiqua sacramenta,
quasi antiquata sunt quædam verba ; jam eâ
vetustate exoleverunt illa, et recentioribus
censere locum ; sed antiquatis tamen illis,

eadem quæ novis significabatur charitas veri-
tatis : quæ nec antiqua ipsa est, nec nova ; et
semper antiqua, semper nova est, quia incommu-
tabilis et æterna est. Novata ergo sunt sa-
cramenta, sed non novata charitas, quæ tam
antiqua quàm æterna est ; antiquata sunt ve-
tera sacramenta, tanquàm verba obsoleta, sed
non antiquata charitas, quæ semper nova,
quia indeficiens et innovans est.

6. Idem Augustinus : « Quidquid dubitatio-
« nis habet homo in animo auditis Scripturis
« Dei, à Christo non recedat ; cum ei fuerit
« in illis verbis Christus revelatus, intelligat se
« intellexisse. Antequàm autem perveniat ad
« Christi intellectum, non se præsumat intel-
« lexisse. » *Finis enim legis Christus est, ad
justitiam omni credenti.* Contextenda sunt hæc
duo Pauli : *Finis præcepti charitas ; et Finis
legis Christus.* Inde enim emicat, finem unum
legis præceptique divini esse Christum, esse
charitatem. Quibus gemina sunt et illa ubi
dicitur, plenitudo legis charitas, cum plenitudo
legis sit Christus, qui venit non legem sol-
vere, sed adimplere. Quibus denique non dis-
sonant hæc duo Augustini loca, ubi nunc ait,
intellecto Christo patere indubitanter cujus-
libet Scripturæ loci intellectum ; nunc autem,
non ante locum ullum Scripturæ diluxisse
censendum, quàm lux aliqua et flagrantia cha-
ritatis inde scintillet. Quorsum hæc ? Propterea
ut tum dilucere Christum intelligas, cum ru-
tilat charitas : tum charitatem affulgere, cum
renidet Christus. Dei enim ad nos, nostra ad
Deum, nostra invicem reciproca charitas Chri-
stus est. Ecqua enim vel Dei ad nos, vel nostra
ad Deum reciprocatio charitatis post lapsum
nostrum, nisi ex Dei indulgentiâ et humanitate
venire saltem in mentem potest ? Quæ ho-
minis ad hominem propter Deum et propter
æternitatem justitiæ infucata charitas, nisi
ex eodem fonte indulgentiæ diviniæ ? Quæ
denique usquàm vera et sincera charitas, nisi
originis suæ conscia, de cœlo se et de gratiâ
Salvatoris nostri Dei nasci gnara ? Id porrò
totum Christus est, et quisquis ita Deum vel
proximum diligit, is Christum tenet.

7. Movere posset aliquem hæc doctrina,
majestatis Christi tuendæ studiosiorem, quasi
non satis consultum illi esset, si cum charitate
quasi unum et idem promiscuè habeatur. Sed
hunc scrupulum eximet idem Augustinus :
« Supereminens via charitatis tenet eos, qui
« propriè pertinent ad regnum cœlorum. Ergo
« præceptum charitatis super cœlos, super

omnes libros. Et enim subduntur libri, ei
 militant omnes linguæ Sanctorum, et omnes
 motus dispensatorum Dei, et animæ, et cor-
 poris. Supereminens est enim via, et meritò
 protegit in aquis superiora cœli, quia nihil
 invenis eminentius charitate in divinis li-
 bris. Num parùm magnificum Christo est,
 quòd sit super omnes libros, quòd ei subdan-
 tur libri, quòd ei militent omnes linguæ San-
 ctorum, et omnis motus naturarum rationalium
 divinis ministeriis defungentium? Quod nihil
 denique eminentius illo sit? At hunc dignitatis
 summum apicem debet Christus charitati,
 debet sibi quòd ipse charitas sit. Et rursus
 idem: «Videbitis hoc vos audire, quod jam
 non veratis, sed ideò multipliciter dicta sunt,
 ut varietas locutionis fastidium tolleret veri-
 tatis. Quod enim amplius audituri, vel salu-
 bris cognituri estis, quàm: *Diligas Domi-
 num Deum tuum ex toto*, etc.: *Diligas proxi-
 mum*, etc.? Sed ne putetis hæc duo præcepta
 parva esse, in his duobus præceptis tota læ-
 x pendet et Prophetæ. Quidquid ergo salubriter
 mente concipitur, vel ore profertur, vel de
 quolibet divinâ paginâ exculpitur, non habet
 finem nisi charitatem, etc. In nullis Scrip-
 turis aliud inquiratis, nemo vobis aliud præ-
 cipiatur; quidquid obscurum est in Scripturâ,
 hæc ibi occulta est: quidquid ibi planum
 est, hæc ibi aperta est. Si nusquam aperta
 esset, non te pasceres; si nusquam occulta,
 non te exerceeret. Num studiosis quidquam
 desiderabis ad Christi amplitudinem suscipien-
 dam? Quidquid salubriter vel mente concipi-
 tur, vel ore profertur, vel utcumque ex sacris
 litteris exculpitur, ad charitatem pertinet, ad
 Christum pertinet, quia Christus ipse charitas
 est.

8. Sed volupe erit audire ab eodem, ut
 quæcumque in Scripturis præcipiuntur, ad
 charitatem Christi præstruantur, non tantum
 proptrio illo et vel tyronibus notissimo sensu,
 quem prævit Paulus, quòd omnia sigillatim
 præcepta ad unam recolligantur Dei et proxi-
 mi dilectionem: sed aliâ speciali ratione et
 paulò reconditiore. Etenim præcepta omnia
 tanquam collyria sunt quorum mordacitate
 cruciatur, sed interim purgatur ad videndum
 et amandum supernum veritatis lumen acies
 mentis, nostræ terrenis cupiditatibus sordi-
 busque oblinitæ. Nam à contuitu et fruitione
 veritatis Incommutabilis Christi non arcet
 nos, nisi lipplitudo nostra tantæ lucis impa-
 tiens. In variis præceptis scintillat quædam

lucula justitiæ et veritatis, cui contuendæ
 paulatim insuescit et ad amplioris luminis
 patientiam firmatur oculus mentis nostræ:
 sed et ipsâ difficultate obtemperandi, ipso ti-
 moris divini flagello torquetur, curatur, et à
 terrenarum cupiditatum laqueis expeditur, ut
 ad charitatem veri luminis emergat aliquan-
 do. «Et cum exercemur nos in ipsis, et rursus
 quasi reflectimur pondere nostro ad ista
 consueva, tales sumus, quales lipplentes ehm
 producuntur ad videndum lumen, etc. Cum
 viderint fulgorem, reverberantur quodam-
 modò, etc. Quid ergo facit medicus? Revo-
 cat ad solita, et addit collyrium, ut ad illud
 quod visum est et videri non potest, deside-
 rium nutriat, et ex ipso desiderio curetur
 plenius, et si qua mordacia reparandæ sani-
 tati adhibentur, fortiter ferat, ut amore illius
 lucis accensus, etc. Quæ sunt collyria? Noli
 mentiri, noli perjurare, noli adulterari, noli
 furari, noli fraudare. Sed consuevi, et cum
 aliquo dolore à consuetudine revocaris: hoc
 est quod mordet, sed sanat. Nam dico tibi
 liberius ex timore et meo et tuo; si curari
 restiteris, et esse idoneus ad fruendum hæc
 luce neglexeris, valetudine oculorum tuorum
 tenebras amabis, et amando tenebras in te-
 nebris remanebis, et remanendo in tenebris,
 etiam in tenebras exteriores proficeris: *Ibi
 eris fletus et stridor dentium*. Si nihil in te
 faciebat amor lucis, faciat timor doloris. »
 Perspicue hic advertis quid conferat timor,
 quid præceptorum congeries, quid tota vetus
 Scriptura; nempe nutrit augetque qualem-
 cumque amorem justitiæ et lucis æternæ, cui
 omnis religio inhiat fruendæ: et caligantem
 infirmæ mentis aciem atque tantæ lucis ma-
 jestate reverberari solitam, hæc collyriorum
 acrimoniâ dum mordet, sanat: dum torquet,
 purgat, redintegratque fruendæ luci veritatis
 et justitiæ, id est, Christi.

9. Nec inde multum abludit, quod alibi do-
 cet, Scripturas omnes novas veteresque ad
 hæc duo summam capita revocari posse,
 quòd Christi mortem et resurrectionem tra-
 dant. At quid hæc duo nobis, nisi à tempora-
 libus ad æterna fugam per charitatem insi-
 nuant? Mortuus est enim peccato Christus et
 nos ei commortui: revixit justitiæ, vivit Deo,
 et nos ei consurreximus, id est, terrenis cu-
 piditatibus mortui sumus, ut Deo, ut justitiæ
 vivamus, in novitate Spiritûs. Id ergo unum
 molitur Scriptura, ut doceat mori peccato,
 vivere Deo; mori, et resurgere; cupiditates

jugulare, charitatem alere; et ita terris abreptos in celestis luminis vitam et fructificationem nos promovet: « *Aperuit illis Scripturas, et ostendit eis, quia oportebat pati Christum, et impleri omnia quae de illo scripta sunt in lege Moysi, et in Prophetis, et in Psalmis: omnem Scripturam circumplexus est. Quidquid illarum Scripturarum est, Christum sonat, sed si aures inveniat. Quid autem ostendit Dominus scriptum de se in lege Moysi et in Prophetis et in Psalmis? Quid ostendit? Ipse dicat. Breviter hoc Evangelista posuit, ut nos noscamus, quid in tantâ latitudine Scripturarum credere, et intelligere debeamus. Certâ multae sunt paginae et multi libri, hoc habent omnes, quod dixit Dominus breviter discipulis suis. Quid est hoc? Quia oportebat pati Christum et resurgere tertia die.* » Quod valeant autem hæc duo summa capita dispensationis Christi temporalis, mori et reviviscere, sexcenties alibi ex Paulinis oraculis interpretatus est Augustinus, nempe terrenæ emori, spiritali concupiscentiæ renasci, et ita ad Christum, ad lucis æternæ veritatem fruendam redintegrari. Unde idem: « *Quisquis novit natum esse se, ut audiat, quia puer est et infans, avidè inhiat uberibus matris et citò orescit. Est autem mater Ecclesia: et ubera ejus duo testamenta Scripturarum divinarum. Hic sugatur lac omnium sacramentorum temporaliter pro æternâ salute nostrâ gestorum, ut nutritus et roboratus perveniat ad manducandum cibum, quod est: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Lac nostrum Christus humilis est, cibus noster est idem ipse Christus æqualis Patri.* » Ubera duo, duo sunt testamenta, è quibus sugitur et potatur lac, id est, Christus humilis, Christus moriens et resurgens, hominibusque temporali hac dispensatione lactescens: et hoc lacte roboratus animus vesci jam potest solido cibo, Christo sublimi, Verbo Deo. Ergo extat in totâ latitudine Scripturarum unus Christus, moriens et resurgens, et hoc lacte alas nostræ charitatis nutriendi, ut audeat aliquando in puræ nudiæque veritatis lucem flagrantissimam evolare.

10. At rursûs alibi Augustinus quæcumque in Scripturis memorantur, quæcumque temporaliter usquàm geruntur, vehicula esse ostendit quibus ad finem aliquem trajiciamur, ubi sistatur via, ubi figatur meta votorum, ubi conquiescat. Ille autem finis non est nisi

charitas, non est nisi veritas Christiana. Nam finis legis Christus, et finis legis charitas ex Apostolo. Sed finis naturæ rationalis est veritas; ibi autem acquiescere, hæc est charitas. Id Scriptura sonat, id natura ipsa rerum associat, id consonat ipsa maximè mentis nostræ conscientia, nullo se fine arctari sinens, nullâ suum impetum frenari metâ ferens, donec limpidissimæ veritatis gaudio perfruatur: « *Veni ad Christum, vides inde finem omnis consummationis. Quis est iste finis? Paulum interroga: Finis autem præcepti est charitas de corde puro et conscientia bonâ et fide non fictâ.* » Alio loco: « *Plenitudo legis charitas.* » Quid tam finitum et terminatum quam plenitudo? etc. *Finis legis est Christus ad justitiam omni credenti.* Et quid est finis? Christus, quia Christus Deus, et finis præcepti charitas et Deus charitas. Ibi tibi finis est et alibi via est. Noli hærere in viâ, et non pervenire ad finem. Ad quidquid aliud veneris, transi, donec pervenias ad finem. Quid est finis? *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Adhæcisti Deo, finisti viam, permanebis in patriâ. Intendite: pecuniam aliquis quaerit, non sit tibi finis, transit tanquàm peregrinus, etc. Quidquid propter aliud quaeritur, non est tibi finis. Quidquid propter se et gratis quaeritur, ibi est finis. » Finis ergo legis, finis præcepti jure merito Christus est, charitas est, quæ Christo veritati incommutabili adhæretur, quia sola veritatis beatitudo, sola charitas veritatis propter se quaeritur, gratis quaeritur, reliqua propter ipsam: id Scriptura tota canit, natura et conscientia tanquàm gemina Scripturæ et germana soror, ab eodem parente et institutore Deo informata, succinit. Quocirca non Scripturæ tantum, sed naturæ etiam vocibus, et conscientia intus magisteris obseveruerint, necesse est, ii qui temporalibus voluptatibus sese ingurgitantes, Christi seu venturi, seu in celos jam recepti, et rursûs venturi, veritatisque semper presentis, et charitatis semper ad se invitantis nos, delicias aspernentur, in tantum etiam fortassis, ut nec ullas esse putent.

11. Istiusmodi complura Augustinus uno complexus est sermone: « *Divinarum Scripturarum multiplicem abundantiam latissimamque doctrinam sine ullo errore comprehendit et sine ullo labore custodit, cujus cor plenum est charitate, dicente Apostolo: Plenitudo legis est charitas.* Si ergo non vacat omnes paginas Scripturarum revolvere, tene

« charitatem et in eâ invenies omnem scientiam, etc. Nec dubitari potest, quin templum Dei sit homo, in quo habitat charitas. Dicit enim et Joannes : *Deus charitas est. Ipso quoque Dominus pascens nos verbo veritatis, quod est ipse panis vivus qui de caelo descendit; mandatum, inquit, novum do vobis ut diligatis invicem.* » Et iterum : « *In hoc scient omnes quia discipuli mei estis, si vos invicem dilexeritis, etc. Mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.* Qui ergo contra mortis vetustatem, attulit vitæ novitatem, ipse contra vetus peccatum opponit novum mandatum. Quapropter quisquis vetus peccatum vis extinguere, mandato novo, extingue cupiditatem, et amplectere charitatem. Sicut enim *radix omnium malorum est cupiditas, ita radix omnium bonorum est charitas.* Totam magnitudinem et latitudinem divinatorum eloquiorum secunda possidet charitas, etc. Docet enim nos unus cœlestis magister, et dicit : *Diliges, etc. In his duobus præceptis universa lex pendet et Prophetæ.* Si nunc ergo non vacat omnes paginas sanctas perscrutari, omnia volumina sermonum evolere, Scripturarum secreta penetrare, tene charitatem; ibi pendent omnia, ibi tenebis etiam quod ibi non didicisti. Si enim nōsti charitatem, aliquid nōsti, unde et illud pendet quod fortē non nōsti et in eo quod in Scripturis non intelligis. Charitas patet in divinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus. » Excute minutatim, et pondera voces omnes proximioris hujus loci, omnia ibi effulgebunt quæ supra indigitavimus. Liqueat enim totam Christi doctrinam, unâ charitate contineri. Liqueat totam Christi dispensationem morte et resurrectione ejus constare, et ad hæc cætera revocari : mortem porrō ejus non aliō pertinere quàm ad extinguendam temporalium cupiditatem, resurrectionem ad exsuscitandam æternorum charitatem. Liqueat totum Christum seu docentem, seu sese exhibentem, vel mortalibus mortalem, vel ad immortalitatem reditivum, non aliud quàm legem et normam charitatis esse. Liqueat Scripturas non novas tantum, sed et veteres, quantas quantas sunt, totas Christo, totas charitati vacare, et non aliud esse charitati quàm Christo, aut Christo quàm charitati describendæ, ostendendæ, promittendæ, exhibendæ vacare. Liqueat interpretem Scripturarum cuique præsentissimam et intimam, eandemque fidissimam et perspicacis-

simam esse posse charitatem quam nihil latet, quam ea etiam quæ latent, non latent. Nam etsi quid latet, si modō tamen charitas ibi patet, nihil latet. Quidquid enim illud est quod latet, sinu suo non gestat nisi charitatem, quæ patet. Liqueat in vitio igitur esse et suæ sibi jacturæ auctores, quicumque ex Scripturis Christum non eliciunt, charitatem non exprimunt; nam si charitas non adest, quæ illuminet, tenebrescit cupiditas, per quam profigitur charitas, et obnubilatur veritas. Suas ergo tenebras voluntariæ imputet cupiditati, quisquis valedixit charitati luminosissimæ. Liqueat etsi sacramentis omnibus tum nova, tum antiquis utcumque obumbretur charitas, eam tamen perspicuè et præclarissimè tum in novis, tum in antiquis litteris illucescere, ut nec Christus ipse novum Testamentum condens et ejus brevium unâ charitate concludens, potuerit disertioribus, quàm iis ipsis vocibus eam promulgare, quas lex Mosaica in fronte prægestabat : *Diliges Dominum, etc.* Et quamquàm hæc videretur eximia fore legis evangelicæ prærogativa, nempe charitas timori succedens, eam tamen in legem et Prophetas Christus ipse refudit, quos inde pendere contestatus est. Quæ ergo tam clarè aures hominum circumsonabat charitas, ea una erat Scripturarum interpres, ea Scripturarum omnium loco una erat et sufficiebat; ea Sacramentorum omnium vel lucem præferebat, vel vicem obibat, ea erat Christi tota doctrina, et vita, ea erat mors et resurrectio Christi : ut nemo imperitiam suam obtendere jam possit. Liqueat denique si lateat charitas in divinis sermonibus, in causâ esse, ut ait Augustinus, quod non teneatur in moribus. Unde idem rursus : « *Deus charitas est. Qui habet charitatem, Deus in illo manet, et ipse in Deo.* Si charitatem habes, Deum habes. Quid habet dives, si charitatem non habet? Pauper si charitatem habet, quid non habet? Tu fortē putas quod ille sit dives, cujus arca plena est auro, et ille non sit dives, cujus conscientia plena est Deo? Non ita est, fratres. Ille verè dives esse videtur, in quo Deus habitare dignatur. Quid enim de Scripturis poteris ignorare, si te charitas, id est, Deus cœperit possidere? Quid enim de bonis operibus non poteris implere, si fontem bonorum operum merueris in corde portare? » Hoc verbum abbreviatum, Christus, charitas. Ne anxie inquiras, qui potuerit ante adventum suum inter affectus veteris instrumenti umbras, Verbi

incarnatio, passio, resurrectio innotescere et credi : tam proum hoc erat, tam cuique in ore, ad manum, in corde, quàm terrena non concupiscere, et æterna temporalibus amando auteferre. Ut nunc ergo, ita et tunc; et rursus ut tunc, ita et etiam nunc, suo quisque arbitrio et libertatis nutu, imis affigitur, à supernis et æternis refugit, suas alit cupiditates, fastidit charitatem volens et sciens, atque ita suis se immergit tenebris, ut non videatur veritas, non spectetur lux, et ecce ante nos est: non teneatur clavis, quâ Scriptura tota pate-scere, quâ Christus totus infundi posset. Postremò præstantissimè id ipsum evincit Augustinus: « Quid est quadragenarium numerum implere? Continere se ab amore hujus se-culi. Continentia à rebus temporalibus, ne perniciosè amentur, quasi jejunare est ab isto seculo. Ideò Dominus quadraginta diebus jejunavit, et Moyses et Elias. Qui ergo dedit servis jejunare posse, quare noluit ampliùs, quàm dederat servis, nisi quia in isto quadragenario numero est mysterium jejunii, continere ab isto seculo? Quid est hoc dicere? Quod ait Apostolus: *Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo*. Ipse ergo implet numerum quadragenarium. Et quid ostendit Dominus? Quia hoc Moyses fecit, hoc Elias, hoc Christus, hoc et lex, hoc et Prophetæ, hoc et Evangelium docet: ne aliud putes esse in lege, aliud in Prophetis, aliud in Evangelio. Omnes Scripturæ nihil te aliud docent, nisi continentiam ab amore seculi, ut amor tuus currat in Deo, etc. Ergo in quadragenario numero continentia à seculo est. Hæc est legis plenitudo. Legis autem plenitudo charitas. » Sentio quàm invidiosa sit ista uno ex Augustino tanta copia et prolixitas, sed ubi de charitate disceptatur, quis possit ejus ubertatem, quis ignem torrentis impetum sistere? Cùm ergo lex, cùm Prophetæ, cùm tota veteris Testamenti etiam per temporales illecebras dispensatio continentiam à seculo suaderet, et charitatem incitaret ad æterna, et hæc summa sit Evangelii, hæc tota Christi opulenta, si qui tum in carne stertebant, Christi et æternorum charitatis exortes, nimirum non temporis intercapedo, non incarnationis tarditas, sed sua ipsi cupiditas Christum intercludebat.

12. Ambrosius: « Dicit Apostolus: *Per charitatem spiritus servite invicem*. Timor legis est, charitas Evangelii. Denique *initium sa-*

pietatis timor Domini. Plenitudo autem legis charitas. Tamen et ipsa lex dicit: *Et in hoc verbo omne mandatum instauratur*; et in isto uno, inquit, sermone impletur: *Diligis proximum tuum*. Hoc est igitur quod proposuimus, quia etsi ex lege servitus, tamen secundum legem libertas. Charitas enim libertatis, timor servitutis est. Est igitur et charitas legis, et servitus charitatis, sed lex charitatis præ-nuntiata est, charitas Evangelii piæ servitutis arbitra est. Non superflua itaque lex quæ tanquàm pædagogus prosequitur infirmiores. Infirmitatem dico morum, non corporum. Infantes enim sunt, qui fari Dei verbum nesciunt, qui opera ejus non recipiunt. » Aliquidò hic sanctus Pater declarat, legis veluti cardinem universæ in unâ charitate verti; sed si timor strideat, terreæque, in causâ esse non legem, sed hominum infirmitatem et infantiam quamdam, quæ ipsi charitatis mandato nisi pœnarum formidine morigerari nesciat. Itaque hominum infirmitas legem obliquat et detorquet, lex autem ipsa indulgentiùs se nobis adaptans, quos nondum potest amore, timore interim vincit. Evangelicam igitur charitatem lex reposcit, sed infantia hominum solum adhuc timorem conatur, et ipsa sibi Christum procrastinat. Quod evidentissè facit Ambrosius idem: « Exploduntur hi, qui sibi legisperiti videntur: qui verba legis tenent, vim legis ignorant: et ex ipso primo legis capitulo docet Christus esse legis ignaros, probans quòd in principio statim lex et Patrem et Filium prædicaverit: incarnationis quoque Dominicæ annuntiaverit sacramentum dicens: *Dilige Dominum Deum tuum*; et: *Dilige proximum, sicut teipsum*. Unde Dominus ait ad legisperitos: *Hoc fac et vive*. At ille qui nesciret proximum suum, quia non credebatur in Christum, respondit: *Quis est meus proximus?* Ita qui Christum nescit, nescit et legem. Quomodò enim potest scire legem, cùm veritatem ignoret, cùm lex annuntiet veritatem? » Audis satis clarè sine Christo verba legis teneri, vim legis non teneri; audis si nesciatur Christus, nesciri legem. Audis et Patrem et Filium lege prædicari et incarnationis Dominicæ sacramentum: audis veritatem et veritatis charitatem lege exhiberi, idque esse Christum. Audis denique nec primum legis capitulum impleri posse, videlicet dilectionem, quin teneatur Christus, quia Christus et Deus ille et proximus ille est, qui diligit lege præcipitur. Charitas enim in proximo Deum,

et in Deo proximum, sive hominem in Deo, et Deum in homine diligens, Christum quodammodò meditatur, qui Deus in homine, et homo in Deo, seu Deus et homo, unus idemque est; et quà Deus, quà homo, hominibus omnibus implicatus et concorporatus, charitatem omnem seu Deo seu hominibus propter Deum impensam in sese recolligit.

13. Hieronymus: « Tantum enim bonum est charitas, ut omnis lex in illà recapitulatur, etc. Nec difficile est docere quomodò universa præcepta, non occides, non adulterabis, non furaberis, et cætera his similia, unà charitatis observatione teneantur. Hoc ostendere arduum est, quomodò hostiæ quæ quæ in Levitico sunt præceptæ, et ciborum vel abstinencia, vel permissio, eùm alia munda, alia immunda; solemnitatum quoque jugis per annum recursus in unò charitatis præcepto recapitulentur. Nisi fortè quis illò se transferat, ut asserat legem spiritualem esse: et imaginibus et exemplaribus nos celestium deservisse, antequàm verus Pontifex advenisset. Qui postquàm semel seipsum offerens victimam suo sanguine nos redemit, omnis illa priscae legis varietas et difficultas in ipsius super homines dilectione completa est. In tantum quippe Pater amavit mundum, ut Filium suum charissimum et unigenitum daret pro nobis. » Non mandata tantùm moralia, sed et ciborum delectui, atque istiusmodi morositatibus aliis dicata, quin et festorum, sacrorumque ritus omnes ad charitatem insinuandam spectasse indubitanter affirmat: Idque automatim revincit unò hoc argumento, quòd ad Christi sacrificium delineandum digesta ea essent omnia, quod summæ Dei charitatis monumentum est. Ergo tota lex charitatem et Christum, ut unum et idem aliquid hominum mentibus pro virili informabat. Nec latuit Hieronymum illa hujus totius dogmatis causa, apud Augustinum ellipticissimè declarata, quòd amor pondus sit animæ, illam totam agens ordinansque; quòd item amor omnium animæ affectuum rector et imperator quidam sit, atque ita vitæ humanæ quæ his affectibus tota circumagitur, orbiter summus: quòd denique nullus anima possit ab amore qualicumque vacare in totum, sed eam necesse sit vel desipere terreno, vel coelesti amore divina sapere. Unde nulla hominì instituendo lex præfigi potest, nisi quæ amorem ejus deterqueat à terrenis ad divina, ab imis ad summa, id conscientia animæ ipsi

identidem objectat, id ex creaturarum inspectione, id ex Scripturarum qualicumque perrotatione suspicatur saltem, nec nisi ingravescente quodam libidinum pondere ne id advertat, ne perpendat, ne sequatur, prohiberi potest. Hieronymus epistolà ad Celantiam: « Qui non diligit me, sermones meos non servat. » Grandem vim obtinet vera dilectio. Et qui perfectè amatur, totam sibi amantis vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius charitate. Nos si verè Christum diligimus, si ejus nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omninò debemus agere, nisi quod illum velle cognoscimus. » Et epistolà ad Eustochium de Virginitate servandà: « Difficile est humanam animam aliquid non amare, et necesse est, ut in quocumque mens nostra trahatur affectus. Carnis amor spiritus amore superatur. Desiderium desiderio retingitur. Quid quàm inde minuitur, hinc crescit. » Ut ut sibi homines assententur, se suæque omnia uno amoris imperio agi vertique, possunt non cogitare, aliò cupiditatum fluctibus abrupti, non possunt ignorare. Utcumque lex divina insonet, si amore, si amoris saltem amore non obsequuntur, consilii sibi ipsi sunt suæ à Deo defectionis, cui amore non inclinantur, sed longè ab ipso ad ima reclinantur. Ubi autem amorem justitiæ supra eas vires advertunt, illi suspirandum, ejus largitori Deo vota nuncupanda, id est, invocandum Christum esse admonetur. Hinc Tertullianus libro de Patientià: « Dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus. » Et Paulinus epistolà ad Severum: « Et solam illam quæ plenitudo est Evangelii charitatem. »

14. Ex Græcis autem Irenæus primùm monet, nil lege priorum Patrum choro opus fuisse, ut quorum animis nondùm exolevisset charitatis lex innata: « Quare Patribus non disposuit testamentum? Quia lex non est posita justis. Justis autem Patres virtutem Decalogi conscriptam habentes in cordibus et animabus suis: diligentes scilicet Deum qui fecit eos, et abstinentes erga proximum ab injustitiâ, propter quod non fuit necesse admonere eos correptoriis litteris, quia habebant in semetipsis justitiâ legis. » Ac cùm augescente nequitia lex charitatis inscripta mentibus hominum abolesceret, refricandam illam fuisse mox ait, et ideo à Deo quidem editam immediatè esse legem Decalogi, quæ amore uno constat ordinate, utpote in-

variabilem fixamque in æternum natoris rationalibus legem : reliqua verò quæ adumbranda vel exercitanda pro tempore charitati adjiciebantur, et non usque duratura erant, à Moysè ipso promulgata esse : « Cùm autem hæc justitia et dilectio quæ erat erga Deum cessasset in oblivionem et extincta esset in Ægypto, necessariò Deus propter multam suam erga homines benevolentiam semetipsum ostendebat per vocem, et eduxit de Ægypto populum in virtute, ut rursus fieret homo discipulus et sectator Dei, etc. Erga Deum dilectionem præsciebat, et eam quæ ad proximum est, justitiam insinuabatur, ut nec injustus, nec indignus sit Deo præstruente hominem per Decalogum in suam amicitiam et eam quæ circa proximum est concordiam, etc. In quam vitam præstruens hominem, Decalogi quidem verba ipse per semetipsum omnibus similiter Dominus locutus est, etc. Servitutis autem præcepta separatim per Moysen præcepit populo, apta illorum eruditioni, sive castigationi. » Hinc inferit non aliam à Christo incarnato legem promulgatam, quam illam ipsam charitatis, quam ipsemet olim ante carnem suam edixerat. Cùm enim idem ipse sit, cùm lex charitatis invariata et æterna sit, hanc unam sive incarnandus, sive incarnatus sanxit; quia tamen caro ipsa Verbi scaturigo est gratiarum ejus omnium in homines, per eam astrinxit artius nexum charitatis, ut perfectior nunc quam olim, non alia tamen quam olim lex nos constringat charitatis. « Decalogi quidem verba ipse per seipsum omnibus similiter Dominus locutus est. Et ideo similiter permanent apud nos, extensionem et augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem ejus adventum. Servitutis autem præcepta separatim per Moysen, etc. Hæc ergo quæ in servitutem et in signum data sunt illis, circumcinxit novo libertatis Testamento. Quæ autem naturalia et liberalia et communia omnium, auxit et dilatavit sine invidia largiter, donans hominibus per adoptionem, Patrem scire Deum et diligere eum ex toto corde, etc. Auxit etiam et timorem. Filios enim plus timere oportet quam servos et majorem dilectionem habere in Patrem, etc. » Lex ergo charitatis, quia naturalis, liberalis, communis omnibus, nunquam cessavit, ea una à Christo rogata est, sive ante carnem, sive in carne, sive ante legem clam, sive sub lege palam, sive in carne sub gratiâ manifestius

largiusque. Nam lex illa à Christo non potuit, nisi amplius commendari post carnem suam hominibus ultra proficientibus. Sed et olim cùm proficere singulos lex charitatis, seu insita, seu scripta juberet, penes singulos erat, ut ad Christi carnem vel properarent, vel lentescerent, atque ita sua illos non Christi tarditas fatigaret.

Cyrillus his consentaneus est : « Ait Christus : *Mandatum novum do vobis ut diligatis invicem*. At quomodò hoc novum mandatum esse dixit, qui per Moysen veteribus præcepit : *Diliges Dominum Deum tuum, etc., et proximum sicut teipsum*. Ecce enim charitate erga Deum primo loco posita, mutuam aliorum erga alios dilectionem subintulit, alteramque alteri conjunxit, etc. Sed novitatem sermonis intendens, suamque dilectionem aliquid majus ac præclarior habere quam vetus illa in proximos dilectio, subjunxit statim : *Sicut ergo dilexi vos, ut et vos diligatis invicem, etc.* Lex enim præcepit diligere fratrem sicut seipsum, Dominus autem noster dilexit nos, plusquam seipsum. » Igitur ex Cyrillo amplificata est à Christo et ulterius protracta lex charitatis, non quasi innovata : quasi dicas, adolevisse Christum et ætatis incrementa fecisse, non tum exortum, aut natum esse primum, ut qui ante legem et sub lege existeret jam, et infantiam saltem quandam in hominum genere agitare. Ut autem Christus ipsa sit charitatis lex, quæ et antea viveret foveretque homines, tum autem per charitatis incrementa adoleverit, affirmat idem Cyrillus paulò post : « Quid fabrilis artis peritus, nonne ideo se artem apprime callere dixerit, quia fabro usus sit magistro? Eodem modo qui charitatis erga Deum plenam in seipsis vim habent, nullo negotio cognoscendum præbebunt se charitatis exstitisse discipulos, sive Christi qui perfectissimam in se charitatem continet. Sic enim dilexit mundum, ut et animam pro ipso posuerit, etc. Cùm enim Deus sit charitas juxta Joannis vocem, quippe qui sit charitas, hoc est, naturalis et unicus ac verus Dei Filius, charitas etiam ipse manifestus est : non pompâ verborum conspicuam habens dignitatem, sed operibus ipsis ac rebus fructum se esse substantiæ Patris ostendens. » Et paulò post : « Itaque ipsemet erit charitatis fructus, et cùm sit etiam ipse charitas, sicuti Pater ex quo est Filius, nostris per charitatem animis insinietur et mutuam charitatem mordicus am-

plecti, conjunctionis et familiaritatis cum ipso notas bonis imprimit. » Non potuit efficacius demonstrari Christum mera charitas esse, et ipsa natura ac substantia charitatis, doctrina ejus unâ charitate concludi, vita operumque series unius charitatis esse monumentum: charitatem à Deo sibi promulgari Israeliticus audisse: populus, charitatem è Scripturis fulgurantem vidisse, id est, Christum et ipse tenere potuisse, nisi sua ipsi cæcitas atque durities à cœlestibus aversum ad terrena afflisset. Promptum esset et alios græcæ theologiæ optimates percunctari et consonantes his eorum audire sententias, nisi longius nos evectos nimia hæc jam prolixitas deterreret. Compendiosius dicam ne potuisse quidem eos circa hæc ullo dubitationis ambiguo æstare; quòd tota naturæ humanæ in Deum religio et justitia invariabilis unâ charitate contineatur; quòd Christus quantus quantus est, mera sit Dei hominumque charitas; quòd charitatem ante cætera scisceret atque imperaret tota vetus Scriptura; quòd denique neminem Mosaicis legibus, imò naturalibus notitiis imbutum latere posset, eam charitatem quam nostris viribus assequi haud ulla spes superesset, præcibus à Deo ruinæ nostræ reparatore expugnandam esse. His ita fixis et conclusis, jam efficitur invictissimè id quod capite isto moliebamur, nulli in veteribus Scripturis defuisse saltem Christi, id est, charitatis infantiam, nisi suâ ipsius spontaneâ surditate et terrenarum libidinum absurditate.

CAPUT XIII.

Verbum Deus ante carnem suam ad omnes ubique gentium extra Israelen populos visis congruis veniebat, et præcoquis futuræ incarnationis suæ beneficiis quibusdam irrorabat.

1. Jamdiù est quòd unis insudamus Israelitis, eisque præseminatum Christi mysterium prærogatumque sanguinem, imò Christum ipsum ante carnis suæ præsentiam repræsentatum philosophamur cum sanctis Patribus. Tempestivum jam est et ad alios per orbem dissipatos latissimè populos, et per errorum devia, per vitiorum abrupta præcipientes, respectare: atque inquirere, ecquid tamdiù illos Christus adventu suo, etiam umbraticæ ejus spe defraudarit et etiamnunc plerosque fraudet, aut num quâ eos suæ lucis gratiæque aspergine irroret? Cæterùm Jampridem nos illam alibi usurpatam non hîc tencmus disputandi rationem, quæ in varia capita atque argu-

menta dispescatur, viâ et methodo peruvili et præclariore. Ex quo enim orsi sumus indagare arcana divinæ providentiæ consilia in procrastinando Christi adventu, quasi nihil affirmare, nihil argumentari constitutum nobis esset, sola Patrum suffragia conteximus, et eorum sensa nudare atque admirari visum sumus. Consultò id à nobis factum est. Lubrica est enim quæstio hæc tota, et salebris undique obsita. Vestigia ergo Patrum ponè legere, singulorum calculos rogare et expendere et magni pendere, ab affirmandi temeritate, et à nostrarum opinionum evulgatione longissimè abesse tutissimum nobis et consultissimum visum est. Itaque antedictorum omnium fides, fideique periculum sit penès eos auctores quorum verba ipsa excerpimus: Idonei erunt ipsi sîdejussores. Si quorum nos sensa minùs assecuti sumus, aut interpretando detorsimus, et ita nostrum aliquid interserimus, id totum expungi chartis, animisque obliterari non assentimur tantùm, sed obsecramus.

2. Sed multò nunc cautius incedendum nobis est et suspensis ingrediendum vestigiis, in hujus capitis argumento. Est enim gentium ratio quàm Israelitarum multò caliginosior, et intempestæ nocti haud absimilis. Rarissima Scripturarum lumina, pauca Patrum testimonia ad eorum res nobis aperiendas præeunt, conjecturis plurimus superest locus, quibus statum nobis est nihil admodum indulgere. Est enim in his tanti momenti rebus non tam admiranda solertia, quàm fugienda conjectandi temeritas. Itaque multò pressius legemus vestigia anteeuntium, nobisque qualemcumque auctoritatis vel rationis faciem præferentium vel Patrum vel magni nominis auctorum. Eorum scita proferemus, placita nostra omninò nulla erunt, aut si quâ incautis erumpant, hinc jam ejurabuntur.

3. Non inscita sunt quæ variis locis circa rem istam philosophatus est Nicolaus à Cusâ S. R. E. cardinalis, scriptis rebusque in Ecclesiâ et pro Ecclesiâ gestis notissimus. « Omnis motus clauditur terminis speciei, quiescit enim omnis res in naturâ suâ specificâ. Species enim est cœlum quoddam ambiens omnem Individualem motum suæ naturæ, etc. « Non est oculus inquietus, quia non audit, aut quia non gustat, etc. Solùm appetit videre et in videndo habere omnem perfectionem quæ per oculum desiderari debeat, etc. « Sic nec homo potest appetere, quòd sit al-

«terius speciei, aut Angelus, etc. Vellet igitur homo in suâ humanitate quam extreme non vellet, consequi omnem perfectionem. Homo autem habet vitam. Non igitur vellet homo aliud quàm habere perfectam et indeficientem vitam, etc. Sic appetit intelligere perfectè omne intelligibile. Nam sicut videre est vita oculi, ita intelligere est vita animæ intellectivæ, etc. Sic velle nunquàm est satiable per acquisitionem bonorum, nec omne bonum acquiratur. Non igitur quietatur homo, nisi attingat in humanitate suâ vitam quæ est ratio omnis vitæ; veritatem quæ est ratio omnis veri intelligibilis; bonum quod est ratio omnis boni et appetibilis. Et cùm homini insit hic motus à naturâ humanitatis suæ, hinc sequitur in ipsâ humanitatis specie, quietem motûs attingere posse hominem, qui nec frustra movetur, nec extra speciem. Humanitas autem est una per quam omnes homines sunt homines, etc. Motus igitur humanitatis meæ est, ut in homine meæ humanitatis consequar quietem. Sed cùm nihil majus aut mellus dici, excogitare possit, quàm id quod me quietare debet, scilicet vita sine corruptione, veritas sine fallaciâ, bonum sine omni malo: tunc dico, hoc esse Deum. Deus enim est id maximum et id optimum quo majus aut melius concipi nequit: sed tale, quies est atque terminus motûs, spiritus intellectualis. Hinc motus humanitatis meæ est, ut in homine meæ humanitatis attingam Deum. Reperio igitur in meipso hominem humanitatis meæ qui ita est homo, quod est et Deus. Et hic est homo in quo solum ego in meâ humanitate quietem attingere valeo: quies enim Deus est. Homo igitur ille qui est et Deus, est ille ad quem omnes homines secundum naturam humanitatis moventur. Et hic est Christus Jesus benedictus. Hic Jesus fuit occultus, desideratus omnibus gentibus, et venit in hunc mundum post longam expectationem. » Hæc ille, quæ compendio possunt ad ista summa capita reduci. Primò nativo impetu omnes homines concupiscere, vitam sine defectione, veritatem sine fallaciâ, voluptatem imperturbabilem: id est, non mori, non falli, non dolere. Rursùm vitam hanc æternam, et veritatem voluptatemque inexpugnabilem, non esse nisi Deum. Ad hæc insitum id etiam esse ut nostræ ipsimet speciei hæc tanta insit felicitas, nec aliunde sit mendicanda. Nam individua cujusque speciei intra ejus fines ita co-

arcentur, ut inde evagari ne votum quidem aut spes ulla sit. Ex quibus conglobatis perhætur, in votis esse omni homini, ut homo saltem aliquis et in eo natura hominum universa ceu in vertice suo sit vita indeficiens, veritas nunquàm errans, suavitas inexhausta, id est, ut homo Deus sit. Cùmque insita insusurrataque à naturâ non possint frustrabilia esse desideria, hinc omnibus hominibus etiam inopinantibus inesse in animi recessu interius desiderium Christi et spem eo potiundi. Hoc est enim quod ait Cusanus, « ad eum omnes homines secundum naturam humanitatis moveantur; » hoc est quod ait: « hanc fuisse oculi cultum desideratum omnibus gentibus, et venisse in hunc mundum post longam expectationem; » hoc est quod paulò post addit: « Hic est igitur princeps ille, quem omnis creatura ingemiscens desiderat. Omnis enim creatura desiderat meliori modo esse quod potest: et hoc aliter esse nequit quàm in homine omnes naturas inferiores, in intellectuali suâ complicante, qui sit et Deus, etc. Nihil igitur aliud est, quod omnia desiderant, quàm caput principiumque nostrum Dei Filium, primogenitum omnis creaturæ, per quem omnis creatura inesse existit, et in quem redire expectat, et gemit, quousque redeat ad quietem. Vide ergo quomodo Christum in nobis reperimus, et quod ipse est perfectio nostra, omnia adimplens quæ appetimus et motum nostrum quietans, quando nos in ipsâ nostrâ humanitate, in ipso divinam vitam et omne desideratum attingimus. » Ita vult Cusanus omnem creaturam, omnem hominem in ipso felicitatis appetitu innato ad Christum suspirare, quod Christus unus ea felicitas sit, quam omnia naturaliter concupiscant, nempe summa et indissociabilis copula Deitatis cum naturâ creatâ. Sic illi Christus est, desideratus omnium gentium, sic omnis creatura ingemiscit et parturit, revelationem filiorum Dei per Christum complendam expectans; sic cuique Christus proximus est in ore et in corde, ut ait Paulus, sic, ut ait Christus ipse, regnum Dei intra nos est: sic, ut alibi dicitur, redeant prævaricatores ad cor, et ibi vulnerum medelam omnium nanascuntur, quæ foris sparsi per deliciosas lassitudines exceperunt. Porro his accedet aliquid luminis, si advertas homini post lapsum suum familiare fuisse et inolitum, ut Deum et felicitatem suam in rebus corporeis venaretur, nec ullam tamen corpoream naturam suæ an-

teponeret. Quaquaversum patebat genus humanum per omnes terrarum tractus, et Deum et beatitudinem quærebat, et à naturis corporeis extricare mentem suam non poterat, et naturis corporeis facile semet antestare intolligebat, ideòque Deos, aut saltem majorum gentium Deos nonnisi humanà formà aut fingebat, aut plangebant, aut sculpebat. Nonne hinc Cusano largieris, omnibus hominibus præjudicatum præsumptumque fuisse, nonnisi in Deitate humanatà, universæ felicitatis summam esse collocatam? Nam quòd adulterinis numinibus operam darent, ea erat erroris fallacia de consuetudine superfundens sese, nec tamen valens opprimere penitus innatum sensum consensumque unius veri summi nominis; cui inter angustias deprehensi, et naturæ, non consuetudinis instinctum tunc aequantes, vota faciebant. Omnes ergo illæ fictitiorum Deorum superstitiones, non aliud erant quàm deviantia quedam et distorta incarnationis imitamenta, sed indubitata testimonia insiti omnibus hominibus; seu ex naturæ, seu ex ægritudinis ingenio præjudicii, non posse homines nisi in Deo humanato conquiescere. Accedet rursus aliquid lucis sententiæ Cusani, si advertas illam hominum pronitatem naturaliter incumbentem in æterni, verissimi, et suavissimi, boni aucupiam, cùm motus quidam sit, à Deo cleri atque foveri. Movet enim Deus hominem, ut alibi prolixius statuitur, ad universale bonum, quod Deus ipse eat, eternitas, veritas, voluptas summa et incommutabilis, et ex hac Dei meliore illa proficiscitur hominis æstuatio et contentio ad bonum sibi comparandum, quo nec mori, nec falli, nec dolere posse consequatur. Cùm ergo ex ægritudine sua homo jam nequeat, nisi sensibilia vel mente vel amore complecti, et tamen Deo cliente inclinatur ad æternæ veritatis charitatem imperturbabilem aucupandam, hanc in sensibilibus aucupatur; rectè, si ad Deum verum in sensibilia misericorditer inclinatum; obliquè et distortè, si ad commentitios Deos respiciat. Deus enim quo prius cooperat, etiam post lapsum pergens movere et impellere, movet impellitque ad veri boni auctorem et restauratorem Christum, id est, ad æternitatem veræ charitatis sensibili naturà hominis obvolutam: et homo aeger impulsus ad remedium detergens aliò, et ægritudini suæ indulgens largius, in profanas religiones laesivit.

4. Iterum idem Cusanus: « Cùm omnes

ratione vigentes participant de ipsà sapientia, et non sit adeò sapiens in mundo, quin videatur in eo aliquis defectus propter quem cognoscatur sapientior possibilis; hæc autem possibilitas nisi in effectum perveniat, non est id à Deo factum quod est possibile fieri et delecti perfectio. Ideò si debet in effectum pervenire, necesse est, quòd divinæ et incorruptibilis sapientiæ plenitudo inhabilet illum corporaliter seu essentialiter uti est; non accidentaliter, seu participativè, sed corporaliter, sic quòd omnes sapientes participatione illius sapientiæ sint tantum id quod sunt. Et hunc in lumine naturæ in quo omnium defectum videmus, in ejus comparatione, omnes sapientes prævidisse futurum potuerunt tanquàm plenitudinem divitiarum et thesaurum desiderabilium. Hanc plenitudinem virtutis vivificantis, Christum regem regum, opera quæ fecit circa medellam sensibilis rationalis vitæ, venisse ostenderunt quæ nemo ante eum operatus est. Non longè discrepat hæc Cusani argumentatio ab illà quam præluserant Platonicæ philosophi, sed quam Augustinus creberrimè usurpavit et christianæ inseruit philosophiæ. Videlicet justitiam, sanctitatem, æqualitatem non visum iri nobis in quolibet homine, vel opere etiam singulari quocumque, vel abundare, vel delectare, nisi ante oculos observaretur animi nostri summa quedam et numeris omnibus absolutissima, atque infinita forma justitiæ, sanctitatis, et æqualitatis, cujus accessu vel recessu de rebus et naturis omnibus sententiam ferre auderemus. Atqui post peccati nostri labem cumque in corporalia, non jam valemus formam illam æternam et infinitam justitiæ et veritatis, id est, Verbum Dei, in suà aursum naturà et luce contueri, sed corporeà et maxime humanà illam naturà necessariò vestimus. Non tam justitiam enim ipsam à materia explicatam intelligimus, quàm hominem aliquem justissimum et qui ipsissima justitia sit, imaginamur. Et amabo te, nonne hic est quem Christum nos appellamus? Ergo, ait Cusanus, « Hunc in lumine naturæ in quo omnium defectum videmus in ejus comparatione, omnes sapientes prævidisse futurum potuerunt. » Cùm enim singulos ferè homines fastidimus ut aliquantulum semper delirantes ab eà regulà justitiæ, quam mente versamus, subest unque desiderium, subest vaticinium ejus hominis, qui nec transversum unguem deviet, sed ipsissima justitia sit.

5. Et ibidem paulò post : « Aliquid igitur supra omnem mensuram comprehensionis desiderat nobilis spiritus et ingemiscit, quia id quod maximè desiderat, apprehendere nequit. Unde cum hoc desiderium apprehendendi vitam in suâ aternitate et immortalitate omnibus nobilibus intellectualibus spiritibus insit, qui scilicet suam vitam intellectualiter intelligere summè cupiunt ; tunc cognoscunt illum qui de gratiâ suâ hanc dedit nobilem immortalis desiderii naturam, quòd non dedit eam tali desiderio ferridam sine spe assequendi. Nam aliàs esset dare tormentum, quod optimo Deo non est adscribendum, qui solam novit dare bona. Unde omnes Prophetæ et sapientes etiam ex gentibus, videntes ex se non posse ad hoc quod spiritus desiderat, attingere, etiam scientes non frustra hoc eis desiderium inesse, affirmârunt illum qui dedit hoc tale naturæ intellectuali desiderium, etiam gratiam assequendi daturum. Hæc autem gratia quæ est suppletio defectuum naturæ, necessariò erit in aliquo gratia generationis, per quem gratia regenerationis in omnes veniet. Nemo autem dubitat si possit artem vivificandi sciret, quòd tunc viveret semper, quia non sineret se ad mortem venire quam tantùm abhorret. Quare veteres exoptârunt quòd ars vitæ immortalis, quæ ab omnibus appetitur, inveniretur cognata uni per gratiam generationis, qui ipsam omni spiritui intellectuali posset communicare. Deus autem est vita immortalis et ars vitæ est sapientiâ, seu Filius ejus. Unde hic est Salvator qui regenerat nos lumine sapientiæ seu artis immortalis, ad assequendum ultimum desideriorum. » Vides, ni fallor, quid machinetur Cusanus, scrutari videlicet fibras interiores innati ejus desiderii, quo felicitatem, quo sapientiâ summam et immortalem ardemus consequi, ilque implicatum vestigare Christi liberatoris desiderium velot innatum. Inexpugnabilenim naturæ instinctu flagrant homines in summæ et indefectibilis sapientiæ assecutionem ; immortaliter enim vivere avent, et vivere non aliud magis censent quàm sapere, unde et aliorum omnium quàm mentis et rationis jacturam æquius tulerint. Hoc immortale desiderium non frustra inesse persuasum est, imò faciliè præjudicatur de gratiâ suâ illud nobis inseruisse auctorem naturæ, tanquàm pignus reliquæ liberationis. Si enim naturam nostram post lepeum omnino abjecisset, nec ullam reparationis spem residuam superesset

nobis voluisse : Deus, hoc etiam abscondisset desiderium, quod non magis pristinæ amissæque felicitatis argumentum est, quàm ejusdem recuperandæ pignus et jam rudimentum. Ergo cum ex illo sensu et desiderio insito displicent nobis sapientissimi quique homines, ut aliqua ex parte semper titubantes, nec implentes usquàm omnes numeros ejus sapientis, quem oculo mentis contemplamur, tum auguramur affore in aliquo homine incorruptibilem et infinitam sapientiâ ipsam, ab eoque in reliquos homines dimanaturam. Quapropter, ait Cusanus, « Sapientes etiam ex gentibus, videntes ex se non posse ad hoc quod spiritus desiderat, attingere, etiam scientes non frustra hoc eis desiderium inesse, affirmârunt illum qui dedit hoc tale naturæ intellectuali desiderium, etiam gratiam assequendi daturum. » Nimirum ista naturæ ægræ et ægritudinis suæ remediùm præsentis desideria haud ulla existerent, si natura insanabiliter ægrotaret. Si autem insanabilis non est, ab auctore suo curatum iri certa spes est. Nam si ab auctore suo desperata abjiceretur, non immeritò existimaretur insanabilis.

6. Eodém redeunt quæ alibi habet idem Cusanus : « Verbum Dei in nobis posuit sui similitudinem. Cum αὐτός, seu ratio, in rationali spiritu lucere voluit, in quo posuit desiderium veritatis, desiderium vitæ et legem æternam per quam potest intrare in veritatem et vitam. Christus est Verbum, quod est veritas, vita, et via. Appetimus autem veritatem, Christum igitur appetimus. Appetimus vitam, Christum appetimus. Querimus quâ viæ percingamus ? Christus est via, quia Deus est charitas. Charitas est via ad veram vitam. Omnes hæc in ratione nostrâ characterizat sentimus : quia nemo est qui non afficiatur ad veritatem, nemo est qui non optet immortalitatem, nemo est qui non amet. Sed in hoc mundo ignoramus quid veritas, quid vita, quid via, lex seu charitas ; unde Christus intravit in hunc mundum, ut nobis hæc omnia ostenderet. » Appetimus et ad appetendum utique à Deo incitamus ; quid enim vitæ, quid motûs, quid maximè ad superna ambienda stimuli, nisi ab illo suggereretur ? Appetimus ergo vitæ aternitatem : veritatis incorruptibilitatem, id porro Christus est. Via ad hanc consequenda est charitas, nec id nos lateat, nam lex æterna, lex interna et fibris animi à Deo inscripta charitas est : et charitas Christus est. Si ergo pura et intaminata à terrenis

cordibus servarentur ab hominibus hæc munusculum divinorum exordia nulli penitus in concessa, quantum aut quam nihil à Christo distarent! Nam agilitudinis et virtutum inopie post peccatum contractæ ipsa nos monet experientia, clamat conscientia, adeoque ad invocandam cœlitus reparitoris Dei gratiam stimulat. Num Christus in carne aliud hominibus quam æternitatis et veritatis charitatem persuasit? Cum ergo singulis invisibiliter hominibus clandestinos subdit aculeos Christus idem, ut æternitatem vitæ, ut pulchritudinem veritatis incommutabilis ament, ut ambulant, ut caducia antehabeant, nonne ad eos tum venit? Nonne eis se ostendit, et adventus sui gratias aspergit? Plenus id quidem per carnem suam peregit, sed non omnes debent totâ perfundi plenitudine, ille maxime qui aspergitur et exordia gratiarum ejus aspernantur.

7. Idem: « Spiritus noster rationalis participat et rationem rationis divinæ. Et ob hoc, quod ex lumine illo divino quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, ea in nobis in potentia apprehensionis per innata desideria esse sentimus, quæ Verbum incarnatum se esse fatetur, scilicet veritatem, vitam et viam. Si enim divina ratio ad cuius imaginem nostra ratio creata est, et à quâ lumen rationis habet, se illa esse fatetur: non mirum si nos magno desiderio inclinamur ad veritatem, ad vitam scilicet veram et indeficientem. Et in nobis est lex æterna, ut in suâ imagine, quæ est via ad veritatem et vitam. Sed quia ratio nostra quæ est lex de luce divinâ, lucet in tenebris huius corporeæ atque carneæ substantiæ, etc. Hanc ignorantiam nostram miseratus Deus misit in carnem, ipsam rationem absolutam, sive Verbum aut Filium consubstantialem, ut nos instrueretur, quomodo desideratam veritatem et vitam, quæ non est in hoc mundo, attingere valeamus. » Vides quam expressè asserat: ex lumine illo divino, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, esse in nobis per innata desideria ea ipsa quæ Verbum incarnatum se esse fatetur, scilicet veritatem, vitam et viam: ergo per innata desideria inest Christus, idque ex beneficio Christi ipse, seu luminis viri quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: per hæc ergo luminaria, per hæc desideriorum rudimenta venit Christus ad singulos homines, vult veritas, vita, lex æter-

na, et infirmis objectat se vel am plectendam, vel ut vires augeat invocandam. Et ista, amabilia, desideria, nisi hiata cupiditatum subter ebullientium obfuscarentur, atque devorarentur, quid nisi incitationes quædam ad superna bona et æterna Christi munera? Nam desiderare, utique aliquid amare est, et incitari atque impelli. Ad Christum ergo veritatem et iustitiam impellitur homo per illa irradicata à Verbo desideria: unde idem Cusanus: « Cum se attingit voluntas veritati, tunc efficitur unum corpus cum Jesu, qui est veritas ab initio. »

8. Postremo idem Cusanus in Dialogo de pace fidei: « Omnes homines non nisi æternam vitam in suâ naturâ humanâ desiderant et expectant, et ad hoc purificationes animarum et sacra instituerunt, ut se illi æternæ vitæ in suâ naturâ melius adaptent. Non appetunt homines beatitudinem, quæ est ipsa æterna vita, in aliâ quam propriâ naturâ. Homo non vult esse nisi homo, etc. Hæc autem felicitas nisi fructu et unio vitæ humanæ cum fonte suo, unde scilicet emanat ipsa vita, et est vita divina immortalis. Hoc autem quomodo esset possibile homini, nisi in aliquo communis omnium natura ad talem unionem elevata concedatur, per quem tanquam mediatorem omnes homines ultimum desideriorum consequi possint? Et hic est via, quia homo per quem accessum habet omnis homo ad Deum, qui est finis desideriorum. Christus ergo, qui præsupponitur per omnes qui sperant ultimam felicitatem se assecuturos? » Etenim dum stat in veritate homo integer innocentique, Verbo uni adherescere ut regi, ut magistro, ut mediatori ad Patrem, ut beatitudini suæ et veritati. At ex illâ integritate præcipitatus in hanc sensibilibus phantasmatum servitutem, jam ubique somniat sibi sensibilem regem, magistrum, mediatorem, beatificatorem: nec tamen obliterari potuit, aut potest adhuc innata, et ingeminata identidem à superno illuminatore et stimulatore Deo anticipatio, præsumptioque veritatis et vitam et charitatis incommutabilis, ex quâ pendet et cui clam suspirat. Hinc porro perspicuum est quid efficiatur: nempe expectare atque inhiare homines homini alieni, qui vita, veritas, et charitas voluptasque castissima et indeficiens ipse ait, omnesque homines ad sui societatem asciscat. Eò intuebatur omnis illa superstitio hominum in deos relatorum, qui et homines essent et dii, qui et dii essent et ad unum summum Deum mediatores. Ut enim

perversa pietatis imitatrix impietas, et veritatis simulatrix falsitas pro uno vero qui interlucebat, plures deos insaniebat: ita pro uno vero qui caliginosus radiabat, plures adulteros mediatore, deos eodemque homines somniabat, utrobique rea et distorta veri imitatrix, veri luminis desertrix. Idem Cusanus statim: «Optimè hæc placeant. Nam si intellectus humanus credit se assequi posse unionem ad sapientiam ubi æternam vitæ suæ pastum adipiscatur, præsupponit alicuius altissimi hominis intellectum unionem illam altissimè assecutum, et hoc altissimum magisterium adeptum, per quod quidem magisterium se sperat similiter ad sapientiam illam aliquando perventurum. Si enim hoc non crederet possibile in aliquo etiam hominum omnium altissima, in vanum speraret. Et quoniam omnium spes est aliquando consequi posse felicitatem, propter quam est omnis religio: nec in hoc cadit deceptio, quia hæc spes omnibus communis est, ex cognato desiderio, et quam sequitur religio, quæ pariformiter omnibus consequenter cognata existit: hinc video hunc magistrum et mediatorem, naturæ humanæ supremam perfectionem, et principatum tenentem, ab omnibus præsupponi. Omnibus religionibus etiam aberrantibus præfundatam vult Cusanus esse quamdam anticipatam Christi Dei atque hominis præsentationem. Ut enim omnibus superstitionibus præstruebatur insitus viri Dei unius sensus, cui quia spiritaliter adglutinari pigritabantur carnales et corporeis deliciis excantati homines, hinc fiebat ut in plures deos luxuriarent: ita mediatorum spuriarum colluvies quos sibi gentiliū insaniam fabricabat, non aliunde acatebat, quàm quòd præjudicatum esset quidem et quasi intus à Deo insurratum omnibus hominibus in aurem interiorem, opus sibi esse mediatore, qui homo idem et incommutabilis esset sapientia: sed seu desidia, seu fatuitate, seu superbiâ abrepti, non tam cœlitus hunc expectare, quàm ipsi sibi procudere adoriebantur. Uno igitur ex capite utraque serpebat impietas, ut qui pro libidine suâ deos, lidem etiam mediatore sibi commiscerentur; et distorti atque perversè abuterentur supernæ et illuminatione atque motione, quæ naturalia desideria ad veri Dei et veræ sapientiæ per hominem adventantis investigationem agebantur.

9. Hæc Cusani placita non sum nescius quàm multis insolentia visum iri. Ut invidia

ergo in eum concilianda occupetur, vel concitata jam aliquantulum saltem demulcescat, venanda nobis sunt ex sanctis Patribus patrocina, si qua ei propitia et consentanea exprimi possint. Et siquidem quæ ex Patribus accersemus, in idem conspirent, tum nos quoque in eandem sententiam concedemus: sin minus, scitorum suorum periculum subire, et lectorum ulticem censuram illum ferre sinemus. Professi enim sumus tum alibi semper, tum verò hic maximè aliorum decreta à nobis proferri, nostrum nihil esse proprium, aut si quid ejusmodi incogitantibus nobis excidat, id jam nunc à nobis spontaneè ejuratione præfocari.

10. Augustinus præ cæteris excutiendus nobis est, quem ante alios admirari et sequi amat Cusanus. Pulsabatur hæc eadem questione sanctus Pater à gentilibus, ut testatur ipse: «Item alia proposuerunt, quæ dicerent de Porphyrio contra Christianos tantarum validiora decreta. Si Christus se, inquit, salutis viam dicit, gratiam et veritatem, in æque solo ponit animis sibi credentibus redditum, quid egerunt tot seculorum homines ante Christum? etc. Quid actum de tam innumeris animis qui omnino in culpâ nulli sunt, siquidem is cui credi posset, nondum adventum suum hominibus commoderat? etc. Ne dicant lege Judaicâ vetere hominum enraturum genus: longo post tempore lex judæorum apparuit, ac viguit angustâ Syriæ regione; postea verò prorèpsit etiam in fines Italos, sed post Cæsarem Caium, aut eundem ipso imperante. Quid igitur actum de Romanis animabus, vel Latinis, quæ gratiâ nondum adventantis Christi vindictæ sunt, usque ad Cæsareum tempus? Hæc ex Porphyrii officinâ, ut vides, machina proferabatur, quâ Ecclesia Christi à gentilibus arietaretur. Scilicet non faciliè Christo accedebant gentiles eo maximè nomine, quòd ab eo tamdiu abjecti, tamdiu frustrati essent. Non injuriâ ergo tantum studii operæque posuimus nos in hac conterendâ argumentatione, in quâ ethnici tantum sibi adversum nos præsidii esse iactabant. Advertamus ergo qui hunc congressum sustineat et repercutiat Augustinus: «Quamobrem eum Christum dicamus Verbum Dei per quod facta sunt omnia, sub cujus regimine universa creatura spiritalis et corporalis pro congruentiâ temporum et locorumque administratur; cujus moderandæ et gubernandæ, quid, quando, et ubi circa

eam fieri oporteat, sapientia et scientia penes ipsum est. Profecto et antequam propagaret Hebræorum gentem, per quam sui adventus manifestationem congruis sacramentis præfiguraret, et ipsis temporibus Israelitici regni, et deinde cum se in carne de Virgine accepta, mortalibus mortaliter monstravit, et deinceps usque nunc cum implet omnia, quæ per Prophetas ante prædixit, et ab hinc usque in finem seculi, quo sanctos ab impiis dirempturus est et sua cuique retributurus, idem ipse est Filius Dei Patri cœternus et incommutabilis sapientia per quam creata est universa natura et ejus participatione omnis rationalis anima fit beata. Itaque ab exordio generis humani quicumque in eum crediderunt, eumque utcumque intellexerunt, et secundum ejus præcepta pie et justè vixerunt, quandolibet et ubilibet fuerint, per eum proculdubio salvi facti sunt.)

11. In promptu est quid hic studeat Augustinus: nimirum salutem per Christum ante Christi adventum non Hebræicæ tantum genti, sed et reliquis per orbem disseminatis impartiri. Cum enim Christus sit sapientia Dei et justitia incommutabilis supernè radians et hominum mentibus præsidens, quicumque usquam vel unquam in eum crediderunt, vel eum utcumque intellexerunt, eique vitam attemperarunt moreque suos, illi salutem per eum consecuti meritis congiuntur. Nam Verbum Dei, sapientia Dei, lex æterna Christus nunquam feriatæ ab initio, nunquam aregendo, illuminando, ad sese proleclando humano genere cessavit. Et tamen ab initio generis humani aliàs oculis, aliàs evidentiùs sicut congruere temporibus divinitus visum, nec prophetari destitit, nec qui in eum crederent defuerunt, ab Adam usque ad Moysen; et in ipso populo Israel, qui speciali quodam mysterio gens prophetica fuit et in aliis gentibus antequam venisset in carne. Cum enim nonnulli commemorantur in sanctis Hebræicis litteris jam ex tempore Abraham, nec stirpe carnis ejus, nec ex populo Israel, nec ex adventitiâ societate in populo Israel, qui tamen hujus sacramenti participes fuerunt, cur non credamus etiam in cæteris hæc atque illæ gentibus, aliàs alios fuisse, quamvis eos commemoratos in eisdem auctoritatibus non legamus? Ita ille ibidem latissimam pandit januam conjectandi de cæteris extra Israelitam gentibus quibus se Christus ante adventum

suum indulserit. Si pauculos enim eorum sacra Scripturæ monumenta prodiderunt, id eò spectat, ut ex his conjecturam de cæteris faciamus, qui ad occultam Christi mysteriorum consensientiam sunt adsciti. Ex quibus tandem perficit Augustinus: «Ita salus religionis hujus per quam solam veram salutem veraciterque promittitur, nulli unquam defuit qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit. Et ab exordio propagationis humanæ usque in finem quibusdam ad præmium, quibusdam ad judicium prædicatur.»

12. Ad idem collimat et alibi Augustinus: «Nondum enim venerat, scilicet in carne, sicut venit quando post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. Verumtamen ab initio generis humani vel ad arguendos malos, sicut ad Cain, ac prius ad ipsum Adam uxoremque ejus, vel ad consolandos bonos vel ad utrosque admonendos, ut alii ad salutem suam crederent, alii ad poenam suam non crederent, ipse utque non in carne sed in spiritu veniebat, visis congruis alloquens quos volebat sicut volebat.» Et paulo post obscuriori loco Epistolæ Petri hæc aptans: «Quia Christus, inquit, semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos adducat Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. In quo et iis qui in carne conclusi erant, spiritibus adveniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, etc. Quoniam priusquam veniret in carne pro nobis mortuus, quod semel fecit, sæpè antea veniebat in spiritu ad quos volebat, visis eos admonens sicut volebat, utique in spiritu,» etc. Quibus ergo adventus carnis Christi prolatabatur, adventus Christi in spiritu per viam congrua non differebatur, quibus argueret singulos, moneret, consolaretur. Itaque quibuscumque veritas, quibuscumque justitia, castitas et virtutum lux vibravit desuper, vel utcumque scintillavit, ad eos Verbum Christus in spiritu venit, et venturæ carnis suæ fructus quasi præceptos infudit: sive clam et invisibiliter, sive per aliquos visibiliter justos veritatis et sanctimonie dictata atque exempla subministrans. Unde alibi Augustinus: «Venturus præcones mittebat, sed eorum corda, quos miserat possidebat. Vultis nosse, quia cum illo venerunt? Quid est ipse semper? carnem quippe accepit ex tempore. Quid est ergo semper? In principio erat Verbum. Cum illo ergo venerunt, qui cum Verbo Dei venerunt. Ego sum, inquit via, veritas et vita.

« Si ipse est veritas, cum illo venerunt, qui
 « veraces fuerunt. » Et hæc ille quidem de
 Prophetis, quæ nemo non videt consequenter
 porrigenda esse ad omnes qui usquàm gentium
 veraces fuerunt, insidente ipsos Verbo et ver-
 itate incommutabili, et per eos ad aliorum
 hominum respicientiam adveniente. Quotus-
 quisque autem est, vel fuit unquàm cujus oculo-
 rum animumque nunquàm vel scintilla unquàm
 et quantulumcumque lux afflaverit veritatis et
 justitiæ, seu intus radians, seu foris evibrata?
 Nemo, ut reor: quocirca nec ullus hominum
 est qui rationis limina attigerint, quem adventu
 suo Christus Dei Verbum, usquequaque frau-
 daverit. Undè rursus ille: « *In generatione et*
 « *generatione veritas tua, fundasti terram et per-*
 « *manet.* Post cælum enim terram contuitu
 « fidelis mentis aspiens, invenit in eâ gene-
 « rationes quæ in cælo non sunt, et ait: *In*
 « *generatione et generationis veritas tua:* sive
 « omnes generationes istâ repetitione signifi-
 « cans, à quibus nunquàm defuit veritas Dei
 « in sanctis ejus, modò paucioribus, modò
 « pluribus, ut sese temporum varietas habuit
 « vel habebit; sive duas quasdam generationes
 « intelligi volens, unam scilicet ad legem et
 « Prophetas, alteram ad Evangelium pertinen-
 « tium. » Nunquàm defuit veritas, utpote quæ
 non tantum ad legem, ad Prophetas, ad Evan-
 gelium, sed ad omnes penitus generationes
 venerit.

15. Sed præclarissimè idem Augustinus:
 « Quisquis alienigena, id est, non ex Israel
 « progenitus, nec ab illo populo in canonem
 « sacrarum litterarum receptus, legitur aliquid
 « prophetasse de Christo, si in nostram noti-
 « tiam venit aut venerit, ad cumulum à nobis
 « commemorari potest: non quòd necessarius
 « sit, etiamsi desit, sed quia non incongruè
 « creditur fuisse et in aliis gentibus homines
 « quibus hoc mysterium revelatum est, et qui
 « hoc etiam prædicare impulsi sunt, sive par-
 « ticipes ejusdem gratiæ fuerint, sive expertes;
 « sive per malos Angelos docti sunt, quos
 « præsentem Christum quem Judæi non agno-
 « scebant, scimus fuisse confessos. Nec ipsos
 « Judæos existimo audere contendere nemi-
 « nem pertinuisse ad Deum præter Israelitas,
 « ex quo propagatio Israel cœpit esse, repro-
 « bato ejus fratre majore. Populus enim re-
 « verè qui propriè populus Dei diceretur,
 « nullus alius fuit. Homines autem quosdam
 « non terrenâ, sed cœlesti societate ad veros
 « Israelitas supernæ patriæ cives pertinentes

« etiam in aliis gentibus fuisse negare non
 « possunt. Quia si negant facillimè convincun-
 « tur de sancto Job, qui ex gente Idumææ
 « genus ducens, etc. Divinitus autem provisum
 « fuisse non dubito, ut ex hoc uno sciremus
 « etiam per alias gentes esse potuisse, qui se-
 « cundum Deum vixerunt, eique placuerunt,
 « pertinentes ad spiritualem Jerusalem. Quod
 « nemini concessum fuisse credendum est,
 « nisi cui divinitus revelatus est, *unus medi-*
 « *tor Dei et hominum homo Christus Jesus*, qui
 « venturus in carne sic antiquis sanctis præ-
 « nuntiabatur, quemadmodum nobis venisse
 « nuntiatus est: ut una eademque fides per
 « ipsum omnes in Dei civitatem, in domum
 « Dei, in Dei templum prædestinatos perducatur
 « ad Deum. » Extra gregem illius populi, qui
 singulariter populus Dei audiebat, extitisse
 homines quibus Christus in carne venturus
 innotesceret, à quibus etiam per consignata
 litteris vaticinia prædiceretur, autumat Augu-
 stinus, et exemplo beati Job ansam arripit,
 de aliis conjiciendi. Sed quàm latè pateat hæc
 gratia, quàm paucos, quàm multos complectatur,
 id verò non attingit, plerumque ad pau-
 cos revocat hoc beneficium, nempe cumulatae
 solutis.

16. Sed quid hæc ad illa Cusani placita, qui
 Christum innatis etiam et anticipatis natura-
 liter desideris insculpebat? Itaque hæc Augu-
 stini præclara quidem sunt ad rei quam tra-
 ctamus elucidationem, ut liqueat Christum
 etiam ante carnem suam ad gentiles venisse
 per interna veritatis lumina, per externa
 etiam quædam sui vaticinia, selectis ex ipsâ
 gentilitate pauculis vatibus effusa: sed vereor
 ut inde patrocinium pro Cusani decretis ullum
 exculpi possit. Nisi quis humanis agere insti-
 tuerit, et quæ Augustinus effatus est de Ve-
 ritate, de Sapientiâ, de Verbo Christo, in
 Spiritu et Intelligibiliter, vel etiam per visa
 congrua veniente ad homines ubique terrarum
 ab exordio mundi, ea liberalius in Cusani
 suffragationem interpretari volet. Sed multâ
 hic opus est et proluxâ indulgentiâ. Posset et
 ad id conferri quod idem disputat in Confes-
 sionibus, ubi agens de informato naturaliter
 omnibus hominibus beatitudinis desiderio, et
 amore veritatis, in quâ sitam esse beatitatem
 haud usquequaque ignari esse possunt, ait:
 « Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vi-
 « tam quæ sola beata est, omnes volunt;
 « gaudium de veritate omnes volunt, etc. Et
 « cùm amant beatam vitam, quod non est

aliud quàm de veritate gaudium, utique
 amant etiam veritatem. Nec amarent nisi
 esset aliqua notitia ejus in memoriâ eorum.
 Cur ergo non de illâ gaudent? Cur non
 beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis,
 quæ potius eos faciunt miscros, quàm illud
 beatos, quod tenuiter meminerunt. Adhuc
 enim modicum lumen est in hominibus. Am-
 bulent, ambulent, ne eos tenebræ compre-
 hendant. » Ea ut ex appetitu ingenito beati-
 tudinis eliciat notitiâ veritatis ejus summæ
 et incommutabilis, cujus gaudere intulit, ea
 una beatitas est. Et hæc ait esse residui lami-
 nis reliquias quibus si homines obsequantur,
 si ambulent, utique tenebræ penitus effugient,
 et ad veram beatamque veritatis incem Chri-
 stum contingunt. Ergo et hic quædam veri
 luminis Christi, quædam veritatis lux, quæ-
 dam veræ salutis et beatitudinis initiatio in inge-
 mitis naturaliter desideriis ab Augustino de-
 prehensa est. Posset etiam ad id rapi, quod
 sibi ita habet: « Sed quoniam exulavimus
 ab incommutabili gaudio, nec tamen inde
 præcipli atque abrupti sumus, ut non
 etiam in istis mutabilibus et temporalibus
 æternitatem, veritatem, beatitudinem que-
 reremus; nec mori enim, nec falli, nec
 perturbari volumus; missa sunt nobis di-
 vinitus visa congrua peregrinationi nostræ,
 quibus admoneremur, non hic esse quod
 querimus, sed illuc ad ipsa esse redeun-
 dum, unde nisi penderemus, hic ea non
 quæreremus. » En rursum ut innata desideria
 archelare ostendit non ad commentitiam aut
 perfunctoriam, sed ad veram Deltæ æter-
 nitatem, veritatem, beatitudinem, quamvis in
 transcurso æpissimè illudat error, ut in
 infimis querantur, quæ reperire non est
 nisi in summis. Itaque eò collimare totam
 Christi dispensationem ut moneat, adducatque
 ea quidem querere quæ querimus, sed feli-
 cius querere in superis, et invisibilibus, quæ
 dolui et malè fascinati nequicquàm inter hæc
 terrena queritamus. Itaque si Christus non
 aliud molitur, quàm ut redeamus ad eor, si
 non aliud quàm naturæ reparator est, ergo
 qui ante ejus adventum in eor reflectebantur
 aliquantisper, qui innata desideria sua intro-
 spiciebant, qui ponderabant ea, qui superje-
 ctam humum tantisper everrebant, qui se sibi,
 et naturæ meliori reddebant, utique supernè
 adjuti, et veram divinorum æternitatem, veri-
 tatem, voluptatem, sibi ambiendam videbant
 et docebant, si utique Christum ad se in spi-

ritu venientem ex parte aliquâ prehensabant:
 et ibi si hæsissem, si non resillissem ad ista
 ingravescente consuetudinis sarcinâ, utique
 Christum tenuissem. Eodem redit quod idem
 ait alibi: « Quoniam fames mihi erat intus ab
 interiori cibo, tepso, Deus meus, et eâ fame
 non esuriebam, sed eram sine desiderio
 alimentorum incorruptibilium, non quia ple-
 nus eis eram, sed quò inanior, eò fastidio-
 sior. Et idè non benè valebat anima mea,
 et ulcersa projiciebat se foras; miserabiliter
 scalpi avida contactu sensibillum. » Fames
 illi erat interioris cibi, Verbi Dei, et tamen eâ
 fame non esuriebat, quia illam superabat, nec
 tamen exinguebat fames alia peregrina, et de
 eontage vel originis, vel consuetudinis affri-
 cata, et in sensibiles pruriens illecebras. Ut-
 enimque regnaret hæc adventitia terrenorum
 esuries, non obruebatur tamen illa interior et
 penitior atque ipsis animæ venis implicata
 esuries Verbi Dei; quin inextincta et immor-
 talis, premi poterat, opprimi non poterat: nec
 ita premi poterat, quin partes suas alternatim
 ageret, et creberrima nausea adversariam
 suam fatigaret. Hæc fames interior illa est,
 quam Cusanus describit, in veritatem, in
 sapientiam exardescens, nec tamen ut nunc
 res sunt post labem naturæ nostras, eam vel
 somnare potis, nisi sensibilibus tegumentis
 obductam. Itaque sicut hinc Cusani placita
 satis Augustino approbata videantur, benè
 habet: sin minùs, nihil urgeo præterea. Sus-
 penso enim gradu statum mihi est per hæc in-
 cedere, nec quòquam præcipitare assensum.

15. Nunc operæ pretium est animum ad-
 vertere ad auctorem librorum de Vocatione
 gentium. Comptura enim acervata ibi sunt, ex
 quibus hujus opacitas quæstionis non medio-
 criter illuminetur. En ejus verba: « Sed ne in
 præteritis quidem seculis hæc eadem gratia
 quæ per Domini nostri Jesu Christi resurre-
 ctionem ubique diffusa est, et de quâ scri-
 ptum est: *Iduserunt coruminationes tuas orbi
 terre, defuit mundo.* Quamvis enim speciali
 curâ atque indulgentiâ Dei populum Israeli-
 ticum constet electum, omnesque alie natio-
 nes vias suas ingredi, hoc est, secundum
 propriam permisæ sint vivere voluntatem,
 non ita se tamen æterna creatoris bonitas ab
 aliis hominibus avertit, ut eos ad cognoscen-
 dum se atque metuendum, nullis significa-
 tionibus admoneret. Cælum quippe, ac terra,
 et mare omnisque creatura, quæ videri atque
 intelligi potest, ad hanc præcipuè disposita

est humani generis utilitatem, ut natura rationalis de contemplatione tot specierum, de experimentis tot bonorum, de perceptione tot munerum, ad cultum et dilectionem sui imbueretur auctoritas : implente omnia Spiritus Dei, *in quo vivimus, movemur et sumus*. Quoniam etiam longè est à peccatoribus salus, præsentia tamen salutis ipseus ac virtute nihil vacuum est. » Perpende, quæso, expressas auctoris hujus voces, quòd « hæc eadem gratia quæ per Christi resurrectionem ubique diffusa est, » nunquam mundo, nunquam aliis extra Israellem hominibus defuerit. Christus enim Dei Verbum, ut postea per carnem suam, ita prius ad omnes ubique locorum homines *de cultu et dilectione Dei* conclonabatur per creaturæ universitatem, tanquam per sapientiam et iustitiam incommutabilis vestem et pondè carnem quamdam. Eadem utrobique gratia, etiam non eadem gratiæ largitas, sive per carnem, sive per creaturam, ad Dei cultum et dilectionem hominum genus imbuerebat. Ecqua autem gratia nisi per Christum ? Igitur, sicut dicit Propheta : *Miseri cordis Domini plena est terra* : quæ nullis unquam seculis, nullis generationibus defuit, eamque providentiam quâ universitatem rerum administrat et continet, regendis aliisque naturis semper impendit, dispositum habens ex incommutabilis æternitatis consilii, quibus quidque temporibus distribuere, et multiformis gratiæ summos inestabiles ininvestigabilesque mensuras per quæ dona ac sacramenta variaret. Sicut enim ista gratiæ largitas, quæ in omnes novissimè effluxit, non evacuat eam, quæ super unum Israel sub lege roravit, nec præcæsus divitiis fidem præteritis abrogant paritatem : ita nec de illâ curâ Dei quæ Patriarcharum illis propriè præsidebat, concludendum est gubernacula divini misericordiam cæteris hominibus fuisse subtracta. Qui quidem in comparatione electorum videntur obiecti : sed nunquam sunt manifestis oculis quoque beneficia abdicati. » Non ad providentiam ergo tantum creatoris, sed ad misericordiam æternæ utique salutis procuratricem pertinere illa cœli terræque beneficia contentis hic scriptor ; nec corpori, sed animo etiam alendo servire ; nec manifestis tantum, sed occultis etiam Dei muneribus constare. Ad hunc de eadem gratiâ scire autumat et quæ per creaturam, et quæ per legem Mosaicam et quæ per Christi carnem irrigantur no-

bis misericordiam divini beneficia, nec discrimen interesse ullum, nisi ex paritate et largitate. Largior enim utique fluxit ex Christi carne, qui fons ipse gratiæ Deus Verbum hypostaticè humanitati insinuatæ erat. Denique præclarum est quod ait, ut ex ubertate gratiæ christianæ nihil obloquendum est gratiæ Israeliticæ pariori, ita nec cæterorum hominum sortem conclamatum esse, tanquam divinâ penitus gratiâ orbatam, etsi non tantâ cæteri copiam gratiæ, quantâ Israelitæ donarentur. Parior enim Israelitis quàm Christianis, parior cæteris quàm Israelitis affluxit gratia et salus, sed nullos tamen omnino præterit. Nec abjecti à Deo existimandi sunt fuisse cæteri homines, etsi non eâ ubertate perfusi sunt, quâ Israelitæ : sicut nec hi repudiati sunt penitus, quanquam inopes admodum et nudi videantur præ christianæ gratiæ exuberante opulentiâ. Sed et inter ipsos Christianos, alii aliis multò liberalius preluuntur Christi gratiâ, nec alii tamen penitus denudantur : et idem ipse homo nunc exundare, nunc exarescere sibi videtur. Quod argumento est, justitiam et veritatem incommutabilem Christum nulli hominum se in totum subducere, non omnibus se æqualiter præstare : semper ad homines et universos et singulos venire, aliter et aliter aliâ atque aliâ gratiæ suæ copiam, nec ullos tamen penitus defraudare.

16. Quibus quia obstrepere videbatur concio quidam Pauli Apostoli in Actis, advertit ut eam nobis idem ibidem interpretetur : « Legimus in Actis Apostolorum Paulum et Barnabam Apostolos Lycaoniæ dicere : *Viri, quid hæc factis ? Et nos homines sumus mortales similes vobis, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum qui fecit cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt : qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas*. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cælo, datus pluvias et tempora fructifera, impleta cibo et lætitiâ corda vestra. Quod autem hoc testimonium, quod semper Domino deserviunt, et nunquam de ejus bonitate ac potestate contemnit, nisi ipsa totius mundi inenarrabilis pulchritudo, et inenarrabilem beneficiorum ejus dives et ordinata largitio, per quæ humanis cordibus quædam æternæ legis tabulæ præbebantur, ut in paginis electorum ac voluminibus temporum, communis et publicæ divini institutionis doctrinam legeretur ? » Non ad corpus igitur,

non ad terrenæ tantùm vitæ fulcimenta sufficiens, sed « ad testimonium auctoris, » ad æternæ legis tabulas ob oculos hominum ingerendas, ad divinam institutionem omnibus ubique gentibus instillandam comparata erat illa tota et Dei providentia et mundi pulchritudo. Quòd ergo perhibeatur Deus dimisisse omnes gentes ingredi vias suas, non id prohibet, quin illis sui testimonium, et legem æternam, et Christi gratiam objectaret : ut et nunc sinit maximam partem Christo initiatarum turbarum ingredi vias suas, quarum tamen aures christianæ sanctimonix documentis interstrepit. « Cælum ergo cunctaque cœlestia, « mare et terra, omniaque quæ in eis sunt, « consono speciei suæ ordinationisque concentu protestabantur gloriam Dei, et prædicatione perpetuâ majestatem sui loquebantur auctoris : et tamen maximus numerus « hominum, qui vias voluntatis suæ ambulare « permissus est, non intellexit, nec secutus « hanc legem est : et odor mortis ad mortem, « ut etiam in illis visibilibus testimoniis disceretur, quia littera occideret, spiritus autem « vivificaret. Quod ergo in Israel per constitutionem legis et prophetica eloquia gerebatur, « hoc in universis nationibus totius creaturæ « testimonia et bonitatis Dei miracula semper « egerunt. » Quis hic officias quærat ? Quis tergiversetur ? Quod lex, quod Prophetarum chorus Israelitis, hoc cæteris nationibus universis totius creaturæ testimonia semper egerunt ? Ut Israelitæ ergo, ita et cæteræ gentes Christo imbuebantur aliter et parcius, imbuebantur tamen. Lex enim et gratia Christi, ut Mosaicis umbris, ita et creaturæ universæ tegumentis velabatur. Lex Christi charitas eminebat tamen et emicabat, perruptâ et umbrarum Mosaicarum, et naturæ totius opacitate. Lex Moisi à plerisque secus accipiebatur, càmque spiritualis et salutifera ipsa quidem esset, carnalibus fomes erat et incitamentum effrenatus libidinandi. Ita et creaturæ universitas prædicatione perpetuâ Dei gloriam contestabatur illa quidem, et ad ejus charitatem provocabat ; sed hominibus cupiditatum cæstro furialis, inde bacchandi materia et perniciës pululabat. Lex Mosaica, ut et evangelica, per sese odor vitæ ad vitam spirans, plerique odor sit mortis ad mortem ; nec aliter lex æterna paginis elementorum insculpta.

17. Denique perinde ut lex Mosaica prævaricationes accumulabat, et roatu hominem constringebat, coquebatque ipsum sui pertæ-

sum ad Liberatoris misericordiam confugere : ita planè lex æterna per creaturas omnes hominem conveniens, et ex impotentia insitarum libidinum prævaricationes potius adaugens, ad gratiam superni medici implorandam illum adigebat, per visibilia hæc testimonia docens, « quòd littera occideret, spiritus autem « vivificaret. » Quis ergo jam querelarum locus ? An istam prædicationem veritatis et charitatis ex universæ creaturæ decore et concentu circumsonantem, nullâ ex parte Christo accepto ferendam garrient ? Ut quid ergo hæc gratia, hæc misericordia, hæc salus ab hoc Patre creberrimè dicitur ? Ut quid eadem gratia esse fertur, quæ largiùs per Christum à mortuis reducem sparsa est ? Ut quid eadem munia præstare fertur, quæ legis et Prophetarum volumina ? Ut quid quamvis parcior, gratia tamen perinde ut lex, perinde ut Evangelium dicitur ? Ut quid ad Dei cultum et charitatem invitat homines, quod unus Christi munus est, si de Christi censu non est ? Ut quid sapientiæ et justitiæ legem æternam, id est, Christum præfert, ingeritque sapientium oculis, si nihil illi cum Christo ? Ut quid etsi rariores, nonnulli tamen hinc salutis suæ recuperatæ exordia sumpserunt, si hæc de Servatoris beneficio nihil spirant ? Ergo et ista quedam sapientiæ et justitiæ sempiternæ Christi incarnatio est, seu corporatio, non aliter quàm illa Verbi per varias umbras in Israele apparitio. An foris quidem personare per creaturas legem æternam Christum, sed intus nihil gratiæ inspirari dicent ? Ut quid ergo hoc externum testimonium misericordiæ et gratiæ Dei testificandæ opportunissimum, et à Paulo, et ab auctore hujus operis prætenderetur ? Ut quid hoc foris conspicuum, intus vacuum et joane auxillum, iudificandis magis quàm juvandis hominibus instructum, vel à Deo suppeditaretur, vel à Dei præconibus vendicaretur ? Ut quid eadem hæc gratia, eadem esse misericordia jactatur, quæper Christum latius fusa postea est ? Ut quid pauci saltem hinc respicere et Deo sese reddere potuerunt, si nihil interioris roboris afflabatur ? Ut quid præclarè eum illis actum iri arbitramur, si lex Mosaica illis, si Christi Evangelium innotuisset ? num certiores sumus præter exterioris Verbi præconium, adjutorii quoque interioris sufficientem copiam abundaturam ? Ut quid Paulo adversamur dicenti litteram occidere, spiritum vivificare ? vel Christo aienti, carnem non prodessè quidquam, sed spiritum vivi-

care, ut tam in Evangelii quàm in legis et creature prædicatione id valeat? An denique dicent, non Christi humanatam deitatem, non crucem, non mortem resonare à creatorum spectaculo, adeoque nec salutis parandæ accommodam hanc esse prædicationem? Ut quid ergo jactant Patres hanc gratiam, hanc misericordiam, hanc præsentem esse salutem? Ut quid hinc aiunt personari cultum Dei, charitatem Dei, legem æternam, quod unum, quod totum Christus est? Ut quid hic odor vitæ ad vitam spirasse, dicitur ab hoc scriptore, cùm vita nisi ex Christi fide non aspietur? Ut quid idem in voluminibus elementorum cœlorumque, quod in Mosais evangelicisque lectitari aiunt? Ut quid ante legem promulgatam et à Mose descriptam, non alius tot antea justis et Patriarchis liber ob oculos objectabatur, quàm creature, unde salutis necessaria haurirent documenta? Ergo ad prædiscendum tunc Christum quantus salutis curandæ necessariò diacendus erat, nihil opus erat tum legis volumine, sed vel externa, vel interna abundè suppeditabantur digna documenta; vel indignis autem aliqua saltem præstò erant, quorum contemptu aditum sibi ipsis ad ulteriora obstruebant. Nam quibus justitiæ amorem, ut cætera sileam, cœli terræque liber expansus mudebat, Christi atque portionem longè optimam, etsi non totum suadebat: quisquis hinc resillebat vel inertia, vel perversa, reliquam sibi præsecabat Christi fidem gratiamque.

18. Hæc firmanter validissimè contextu eximio sequentium capituli libri ejusdem: « Quæ gratia Dei etsi parcior antea atque occultior fuit, nullis tamen seculis se negavit, virtute unâ, quantitate diversâ, consilio incommutabili, opere multiformi. Nam et in his diebus quibus totum mundum ineffabilem donorum flumina rigant, non idem modus omnibus, nec eadem mensura confertur, etc. Quia nisi insipientissimus de differentiâ divinorum munerum conqueratur? etc. » Et ibidem: « Ut secretissimâ æterni consilii voluntate, voluerit in omnibus super omnes generationes aut super omnes homines, æquales donorum suorum esse mensuras. Siquidem aliter eos juverit, quos ad cognoscendum se, cœli et terræ testimoniis conveniebat: aliter illos quibus non solum elementorum famulatu, sed etiam doctrinâ legis, Prophetarum oraculis, miraculorum signis et Angelorum cooperationibus consu-

lebat: et multo magis aliter misericordiam suam universis hominibus declaraverit, quando Filius Dei factus est illius hominis, etc. Quæ igitur causæ sint harum sub eadem gratiâ dissimilitudinum, quæve rationes, sanctis Scripturis non loquentibus, quis loquitur? » Hæc totâ mole operis sui et argumentationum pondere connititur hic scriptor, ut cogat nos acquiescere non repulsa aliquorum, et aliorum vocationi: sed differentiæ divinorum munerum, sed ingenti sub eadem gratiâ dissimilitudini, sed diversæ quantitati. Eadem ergo gratia, eadem solus, idem Christus nullis se negans, omnibus se vel per creaturam vel per legem, vel per Evangelium præbens, sed mensurâ et quantitate non unâ. Et quàm imperscrutabilis est hæc divinorum munerum differentia, tam indubium est, neminem eorum peultius exortem præteriri. Nec tamen quia nequeunt clausa penetrari, idèò etiam reseratorum est prætereundus introitus. Manifestaverunt enim divinorum aliquorum multæ auctoritates, et continua omnium seculorum experimenta docuerunt, justam Dei misericordiam misericordemque justitiam, nec alendis unquàm corporibus hominum, nec docendis juvandisque eorum mentibus defuisse. » Ut ait ille. Qui aliquantò infra hæc adjicit magni ad hæc ponderis: « Quoniam etsi fuerunt ex alienigenis, quos temporibus legis veritas illustrare dignata sit, tamen tam pauci fuerant, ut vix cognoscantur, an fuerint. Neque tamen ob hoc excusate sunt nationes, quæ alienatæ à conversatione Israel, spem non habentes et sine Deo in hoc mundo sub ignorantie tenebris perierunt, quia hæc abundantia gratiæ, quæ nunc universum mundum rigat, pari antea largitate non fluxit. Adhibita enim semper est universalis hominibus quedam superæ mensura doctrinæ, quæ etsi parciore occultiorisque gratiæ fuit, sufficit tamen sicut Dominus judicavit, quibusdam ad remedium, omnibus ad testimonium. » Parciore, occultior, nonnulla tamen semper gratia Christi etiam ante legem, etiam extra Iaraelem omnibus dispensata est, sufficiens quidem, sed ex quâ tamen paucissimi salutem inter alienigenas sortiti sint. Si nunc enim cùm manifesta et exundantur gratia fuit, non tamen nisi paucissimi sinceritatem et medullam christianæ fidei et salutis assequuntur, quantò pauciores illa tunc parciore gratiæ servabat? Itaque omnes penè vacui et exortes fidei in

Christum dici possunt, quia irroratas ab eo fidei et justitiæ primitiis non ita excoluerunt, ut ad penetrabilia ipsa fidei, ad crucis, ad mortis, ad resurrectionis ejus arcana, vel ad justitiæ perfectionem perducere potuerint. Potuerunt aliqui, ut Cornelius et si qui alii Cornelli similes non injuriâ conjiuntur.

19. Denique idem scriptor eam Scripturæ testimonia plura coniecisset, quibus Israelitis Dei cura affixa fuisse perhibetur : « Quamvis ergo et hæc et multa similia veritatis Scriptura pronuntiet, secundum ipsam tamen credimus et plerumque confitemur, quod nunquam universitati hominum divinæ providentiæ cura defuerit. Quæ licet exceptum sibi populum specialibus ad pietatem direxit institutis, nulli tamen nationi hominum bonitatis suæ dona subtraxit : ut propheticas voces et præcepta legalia convincerentur in elementorum obsequiis ac testimoniis acceptissæ. » Et infra : « Quamvis credamus nullis hominibus opem gratiæ in totum fuisse subtraham. » Et rursum compendio declarans, quid operis sui serie meditati sit evincere : « Elaboratum est enim quantum Dominus adjuvit, ut non solum in novissimis diebus, sed etiam in cunctis retrò seculis probaretur gratiam Dei omnibus hominibus adfuisse, providentiâ quidem pari et bonitate generali, sed multimodo opere, diversâque mensurâ : quoniam sive occultis, sive manifestis ipse est, ut Apostolus ait : *Salvator omnium hominum, maxime fidelium.* » Venit ergo ad universos, et ad singulos homines ab exordio rerum Christus opere multimodo, diversâque mensurâ gratiæ, sic ut neminem adventus sui gratiâ penitus fraudaverit : et propheticas voces præceptaque legalia, id est, sui testimonia in elementorum saltem paginis nulli non homini objecerit.

20. Hieronymus non abhorret ab hæc sententiâ : « Hoc solum à vobis volo discere : *Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei,* etc. Consideremus diligenter quia non dixerit : Volo ex vobis discere, utrum *ex operibus spiritum accepistis*; sed adjecerit, *ex operibus legis.* Sciebat enim et Cornelium Centurionem spiritum ex operibus accepisse, sed non ex operibus legis quam nesciebat. Si autem à contrario dicitur : Ergo et sine auditu fidei accipi Spiritus sanctus potest : nos respondebimus, accepisse quidem eum Spiritum, sed ex auditu fidei et naturali lego, quæ loquitur in cordibus nostris bona quæ-

que facienda et vitanda mala per quam dudum quoque Abraham, Moysen, et ceteros sanctos justificatos retulimus; quam augere deinceps potest operum observatio; legis quoque justitiæ, non tamen carnalis legis quæ præterlit, sed spiritualis quia lex spiritualis est. » Ille verò primas partes sibi vindicat lex innata, et legem scriptam antecedit. Nam ex operibus legis nulli penitus, ex operibus ex lege innata factis obligit Cornelio justificatio : obligit ex his omnibus, quos ubique gentium, quocumque seculorum tracta etsi raros, extitisse, tamen aliquos non temerè suspicamur. Ut enim de Jobo Augustinus colligebat et alios ejusdem sanctimonie floruisse inter vepreta gentilitatis; ita ex Cornelio fas est conjecturam ad alios ejusdem generis porrigere. Sed illud præ ceteris attendendum quod ait Hieronymus Cornelium, « accepisse spiritum ex auditu fidei et naturali lego quæ loquitur in cordibus hominum bona quæque facienda, et vitanda mala : per quam dudum quoque Abraham, Moysen, et ceteros sanctos justificatos retulimus. » Ubi non scriptæ tantum, sed innatæ maxime legis cognatio et consanguinitas cum fide Christi, cum Spiritus sancti gratiâ esse demonstratur : unde et Abraham et ceteri eò superiores justî vel eò etiam posteriores, sed ante legem Mosaicam tamen justificati sunt, non sine aliquâ Christi fide, nec tamen ulâ lege nisi ingenuâ utentes. Unde liquet reliquas gentes legis Mosaicæ alienas collocauisse, quo erat ante legem Mosaicam totum genus humanum, et ipse etiam priorum grex pusillus, nempe in legis innatæ lumine versatus esse, quâ ad Deum et ad Christum ita deduci poterant occultis ejusdem Christi beneficiis, ut legem Mosaicam non desiderarent. Sed rursum idem Hieronymus : « Quærat quispiam si fides non est nisi ex auditu, quomodo qui surdi nati sunt, possunt fieri Christiani? Deum quippe Patrem ex magnitudine et pulchritudine creaturarum potest quis intelligere, et à conditionibus conditor consequenter agnoscitur. Christi autem nativitas, crux, mors, resurrectio nisi ex auditu sciri non potest. » Huc questionem quasi prolusoriè respondet, non emanum fidem ex auditu dici, sed tantum fidem ex auditu, nempe eorum qui audire possunt. Item posse surdis per nutus vel alia id genus significari en ipsæ quæ aliorum auribus committuntur. « Delude etiam hoc, quod Dei sermo cui nihil surdum est, ad eas magis loquatur aures, de quibus

« ipse ait in Evangelio : *Qui habet aures au-*
diendi audiat. Et in Apocalypsi : *Qui habet*
aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.
 « Et Esaias : *Dominus addit mihi auriculam.*
 « Iste est alius homo, cui Deus loquitur in oc-
 « culto : qui clamat in corde credentis : *Abba*
Pater. Et quomodo corpus omnia membra
 « et sensus habet, ita animam quoque universos
 « et sensus et membra habere legimus : et in-
 « ter cætera aures etiam, quas qui habuerit
 « non magnopere indigebit his auribus corpo-
 « ris ad Christi Evangelium cognoscendum. »
 Quamquam non peratrepit aures corporis
 Evangelium Christi, at interiores animæ au-
 res increpat, si modò eas strepitus vanitatis
 non obturaverit veritati. Igitur Evangelium
 Christi antequàm palàm fieret, ante ipsam
 Christi carnem insusurrabat occultis ani-
 marum auribus, sed rarò admittebatur.

21. Denique idem Hieronymus : « *Cùm au-*
tem placuit ei, ut revelaret Filium suum in
me, etc. Non est ipsum, *Revelaret Filium*
meum in me, quod si diceret : *Revelaret Filium*
suum mihi. Cui enim quid revelatur, huic
 illud potest revelari, quod ante in eo non
 « erat. In quo verò revelatur, illud revelatur
 « quod prius fuit in eo, et postea revelatum
 « est. Simile est illud in Evangelio : *Medius in*
vobis stat, quem vos nescitis. » Et alibi : « *Erat*
lux vera que illuminat omnem hominem ve-
nientem in hunc mundum. Ex quo perspicuum
 « sit naturà omnibus Dei inesse notitiam, nec
 « quemquam sine Christo nasci, et non ha-
 « bere semina in se sapientiæ et justitiæ et
 « reliquarum virtutum. Unde multi absque
 « fide et Evangelio Christi vel sapienter fa-
 « ciunt aliquis, vel sanctè, ut parentibus ob-
 « sequantur, ut inopi manum porrigant, non
 « opprimant vicini, non aliena diripiant,
 « magisque iudicio Dei obnoxii fiant, quòd ha-
 « bentes in se principia virtutum, et Dei se-
 « mina, non credant in eo sine quo esse non
 « possunt. » Adverte hîc mihi neminem sine
 Christo nasci; cui revelatur Christus, non
 quasi accersitulum aut peregrinum quid, sed
 tanquam intimum et intestinum naturaliterque
 ingentum revelari; Ideoque non tam illi
 abunde, quàm in ipso et ex ipso revelari; in-
 esse Christum, cui insunt semina sapientiæ
 et justitiæ et cæterarum virtutum, quia vide-
 licet Christus quantus maximus est, non aliud
 est quàm sapientia et justitia; Christi crux,
 et mora sapientia et justitia est, nec sapere
 cuiquam jam aut justum esse post lapsum,

nisi Dei dono, et humilitatis beneficio contin-
 git. Quæcumque porrò gentiles vel sapienter
 vel sanctè gerunt, hæc argumenta sunt insemi-
 natorum sapientiæ et justitiæ, id est, Dei
 et Christi rudimentorum, in quæ excolenda
 si illignaviter incumberent, ad fidem et justitiæ
 perfectionem adolescerent aliquando. Ecce
 autem dubium, ventro et venisse Christum
 omni ævo, et omni loco, ad eos omnes qui
 non sine Christo nascuntur? In quibus reve-
 latur, cùm revelatur : et cùm non revelatur,
 sylvescente vitiorum densitate opprimitur; in
 quorum medio stat, etsi nesciatur.

22. Tertullianus illa decantatissima hîc jam
 subeunt animam ex libro de Testimonio animæ:
 « Non multum refert, an à Deo formata sit
 « animæ conscientia, an litteris Dei, etc. Ut
 « naturæ et Deo credas, crede animæ; ita fiet
 « ut et tibi credas, » etc. Audin' ut animæ con-
 scientiam hîdem Deus decretis inscripserit,
 ac Scripturam ipsam? Ac proinde parùm re-
 ferat, animæ conscientia, an Scriptura consu-
 latur vel audiat, cùm utraque eodem Deo
 parente procreata et informata, idem spiret,
 idem eloquatur. « Cùm enim times fieri Chri-
 « stianus, eam conveni, etc. Cur verba habet
 « Christianorum, quos nec auditos visosque
 « vult? etc. Suspectam habe convenientiam
 « prædicationis in tantâ disconvenientiâ con-
 « versationis, etc. » Nonne hoc est quod aie-
 bat Hieronymus, neminem sine Christo nasci?
 quod Paulus, Christum in nobis revelari? quod
 Joannes, *Medius vestrum stetit?* quod Christus
 ipse, *Regnum Dei intra vos est?* quod supra ex
 Augustino prolixè ostensum, « Intus cordi
 « est, sed cor recessit ab eo? » Animæ porrò
 conscientia, si christianæ prædicationi tam
 consentanea est, per eam ergo Christus ad
 omnes venit, Christus omnes convenit. Si ex
 conscientiâ à Deo exaratæ instinctu etiam
 gentiles verba habent Christianorum, ergo per
 sua ipsorum verba Christus eos circumstrepit.
 « Meritò igitur omnis anima rea et testis est:
 « in tantum rea erroris, in quantum testis ve-
 « ritatis : et stabit ante aulas Dei, die iudicii,
 « nihil habens dicere : Deum prædicabas et
 « non requirebas, etc. Christianum nomen sa-
 « plebas, et Christianum persequeris. » In-
 titia hæc sunt Christi, hæc fidei et carnis ejus
 elementa quædam, nulli non indulta, nulli
 non ad maturitatem quamdam proventura,
 nisi vitiorum sentibus opprimantur. Ante ad-
 ventum Christi in carne non aliter affecti
 erant gentiles, ergo christianum novum sa-

plebant ex aliquâ parte; ergo Christi adventu afflatu aliquo inhalabantur. Nam si tu velle has esse reliquias primævi boni, fructu tuo iudicio : qui autem nihil sibi de massâ damnationis nisi ignorantiam et peccatum obvenisse persuasus est, has potius interpretatur primitias novitatis de innovatore naturæ Christo prælibatas aspersasque omnibus hominibus, quibus si cura et diligentia impendatur, sanctitas tandem et salus maturescat. Nam quidquid ad naturæ reparationem utcumque confert, id omne certum nobis est Christo reparatori acceptum referre, quantumvis de censu naturæ ipsius residuo id quibusdam esse videatur. Verbum quippe Deus idem auctor reparatorque naturæ nostræ, post lapsum nostrum, post incarnationis peragendæ consilium, jam posthac non occurrat nobis nisi carnis suæ vel assumendæ vel assumptæ meritis spargens, imperium stabiliens. Itaque quod tu auctori naturæ imputare voles, id libentius reparatori adsignabimus nos, quodeumque ei reparandæ vel servit, vel destinatur. Rursus idem Tertullianus : « Anima licet carcere corporis pressa, licet institutionibus pravæ circumscripta, licet libidinibus et concupiscentiis evigorata, etc., cum tamen resipiscit ut ex crapulâ, ut ex somno, ut ex aliquâ valetudine, et sanitatem suam patitur, et Deum nominat, etc. Et quod Deus dederit, omnium vox est; iudicem quoque contestatur illum, Deus videt et Deo commendo, et Deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter christianæ! » Non utcumque religiosam, sed christianam naturaliter animam iterum iterumque inculcat Tertullianus. Quamvis enim hæc manifestius eluceant in animæ conscientia, de Deo uno, de iudicio, de æternitate præmiorum poenarumque oracula veritatis, at cætera de cruce, et morte Christi non ita facillè inde depromi possint : contexta tamen ineffabilibus nexibus ita sunt; et ut absolutius nos hinc expediamus, quisquis illa Initia Christi medullitis amplexatus fuerit, quod utique non sine Christo fiet, ad corpus ipsum fidei et plenitudinem christiani mysterii indubitatissime provehetur.

23. Possent è Latinis plures alii adscribi suffragatores, sed ultra modum jam se porrigit hujus capituli moles. Veniamus ergo ad Græcos. Et quidem Origeni fortassè imputari potest, quod legitur apud Hieronymum : « In laudem gloriæ gratiæ suæ, in quâ gratificavit nos in dilecto, etc. Nunc verò in eo quod

absolutè locutus est, dicens : *In dilecto* ita mihi intelligendum videtur, ut subaudiatur ab omnibus. Si enim Christus, ut sæpè jam diximus, sapientia est, justitia, pax, gaudium, continentia et cætera hæc virtutum vocabula, etiam hi qui sequi nequeunt, diligunt : et nullus tam confessi sceleris est, ut non sapientiam et justitiam amare se dicat. Quomodò et de substantiâ Dei omnium hominum consentit opinio, quòd divina sit, et nullius sensu facillè comprehendatur : errat verò unusquisque, dum talem, vel talem eam putat; ita et Christum secundum id quod dicitur versus virtutes sonat, omnes diligunt, licet plures non possint factis probare, quod diligunt. » Nihil absolutius adhuc, nihil ad Cusani mentem appositius occurrerat. Istud enim superest, ut aiebat Augustinus supra. modicum lumen in hominibus, quo justitiam et sapientiam internoscant, magnifaciant, radicibus diligunt, divinum quid esse sentiunt, et è cælo infundendum, et humanæ irrigandum naturæ, et hoc totum Christus est. Interlocuti huic lumini si obsequerentur, si vitam moresque accommodarent, in Christum utique incurrerent tandem. Sed quantumvis ad hoc luminis exordium conveniant, feriuntur tamen ejus impulsu aliquo, et toto Christi adventu non defraudantur, aut improbitati suæ debent, quòd defraudantur. Sed Origenes ipse aperte : « Magis mihi videntur hæc quæ in corde scripta dicuntur, cum evangelicis legibus convenire, ubi cuncta ad naturalem referuntur æquitatem. Quid enim ita naturalibus sensibus proximum, quàm ut quæ nolunt sibi fieri homines, hæc ne faciant aliis? Legi verò Moysi concordare, lex naturalis secundum spiritum, non secundum litteram potest. Nam quæ erit in hac intelligentiâ naturalis, verbi gratiâ, ut octavâ die quis circumcidat infantem, etc. » Ergo lex naturaliter inscripta mentibus evangelicæ convenit, Mosaicæ etiam consonat, quâ spiritualiter hæc, non materialiter sumitur. Lex enim innata charitatem Dei et proximi sancit evidentissimè, ex quo uno lex, Prophetæ, et Evangelium pendet. Quò ergo frustratos causabuntur populos omnes extra Israelis claustra, cum quod Evangelium, quod lex Mosaiica spiritalis sonabat, hoc ipsis in cordis meditullio lex innata, et ipsissima animæ substantia insonaret? Et rursus Origenes idem : « Christiani videntur Celso digni vituperio, quod doceantur odisse vitia et tem-

operare à maleficiis, virtutemque honorare
 « et colere ut à Deo factam et ipsam Dei Filium.
 « Quamvis enim nomen femininum est, non
 « tamen credendum est substantiâ feminam,
 « sapientiam justitiamque, quæ juxta nostram
 « existimationem est Dei Filius, sicut germa-
 « nus ipsius discipulus de eo scriptum prodi-
 « dit: *Quòd factus sit nobis à Deo sapientia et*
« justitia, sanctificatio et redemptio. Ergo etiamsi
 « secundum Deum dicamus, sciant quòd his
 « verbis nihil aliud dicimus, quàm virtutem
 « in se omnes virtutes continentem. » Et
 paulò post: « Si propriè lex accipitur, natu-
 « ralis ipsa est regina omnium. Quamvis qui-
 « dam more latronum discedentium ab officio
 « deficiunt ab eâ, injustè viventes et prædato-
 « riè. Itaque nos Christiani naturalem illam
 « legem reginam omnium agnoscentes, quæ
 « ipsa Dei lex est, conamur juxta eam vivere,
 « valere jussis omnibus illegitimis legibus. »
 Quæ quem in scopum collineant, manifestum
 est. Claret enim Christum Dei Filium ipsam
 esse sapientiam et justitiam, ipsam naturalem
 legem, reginam omnium, cujus nemo in to-
 tum ignarus esse sinitur, naturalis enim est
 lex, id est, naturæ omni rationali inscripta.
 Et alibi Idem: « Qui ostendunt opus legis
 « scriptum in cordibus suis; quis autem
 « scripsit in cordibus eorum, nisi Deus di-
 « gito suo? Legem utique naturalem, quam
 « dedit Deus humano generi et in sanctorum
 « mentibus scripsit: unde et initia sumimus
 « et semina quædam ad perscrutandam capi-
 « mus veritatem, quæ semina si bonè excola-
 « mus, fructum vitæ afferent in nobis in Chri-
 « sto Jesu Domino nostro. » Disertè tradit in
 sanctorum mentibus inscriptam esse digito Dei,
 id est, Spiritûs sancti dono legem illam, ex quâ
 initia sumimus quædam veritatis, quæ si ex-
 colantur, in Christi plenitudinem adolesce-
 mus. Sunt enim in illis inseminata legis pri-
 mitiis rudimenta tantum quædam Christi, ut
 plurimos fallant, et à Christo aliena prorsus
 esse et peregrina videantur; sed si tamen cul-
 tura impendatur, ut in Cornelio et aliis ejus-
 dem sortis, efflorescet totus Christus, et tum
 demum patebit quid in rudè informique se-
 mine delitesceret. Et rursum: « Sicut ipso
 « justitia Christus, ipse veritas, ipse sanctifica-
 « tio, similiter ipse est etiam sustentatio. Et
 « non aliquid justum sine eo, neque patiens,
 « quod in se non habet Christum. » Et rursum:
 « Est ergo aliqua prudentia Dei, quam nolo ut
 « extra Christum requiras. Omnia quippe quæ

« sunt Dei, Christus est; ipse sapientia ejus,
 « ipse fortitudo, ipse justitia, etc. » Ex quibus
 efficitur omnibus advenire, omnibus alluces-
 cere Christum, quibus sapientiæ et justitiæ
 radius aliquis affulgescit: est enim hic adven-
 tantis Solis justitiæ antelucanus præcursor.

24. Justinus Martyr his consonantissima
 scripsit: « Ac Socrati quidem certè, nemo
 « tantum fidei habuit, ut pro placito ejusce-
 « modi mortem perferret. Christo autem qui et
 « à Socrate ex parte est agnitus; ratio enim,
 « seu Verbum, et est, et erit, in universitate
 « rerum existens, » etc. Et infra: « Non quòd
 « alienæ sint à Christo Platonis doctrinæ, sed
 « quòd sibi ipsis non omninò constant: sicut
 « neque aliorum, Stoicorum videlicet, et poe-
 « tarum et historicorum. Pro se enim quisque
 « ex parte nativæ sibi que insitæ divinæ ratio-
 « nis, id quod affine et cognatum alibi esset,
 « cernens, rectè promulgavit. Qui autem hisce
 « contraria de rebus majoris momenti dixe-
 « runt, scientiam consistentem et notionem
 « irreprehensibilem eos consecutos non esse
 « apparet. Quæcumque ergo apud omnes rectè
 « dicta sunt, nostra Christianorum sunt. In-
 « geniti namque et ineffabilis Dei rationem,
 « seu Verbum secundum Deum et adoramus
 « et amplectimur, quoniam nostrâ causâ homo
 « factum est, ut per passionum vostrarum par-
 « ticipationem medicinam nobis faceret. Nam
 « scriptores omnes propter rationis semen
 « illis insitum, perquam tenuiter, ea quæ
 « sint, cernere potuerunt. Aliud est enim se-
 « men alicujus et imitatio pro virili parte con-
 « cessa; aliud ipsum, per cujus gratiam inde
 « provenientem, participatio illa et imitatio
 « existit. » Totus in eo est Justinus, ut Chri-
 stum esse monstret rationem primam, cujus
 plenitudo Christianis, portio, delibatio et se-
 men philosophis aliisque extra specialem Dei
 populum obtigerit. Itaque quæcumque ubique
 gentium, vera et casta justaque vel ex aliquâ
 parte extiterunt, vel gesta, vel dicta, vel
 cogitata, ea Christi segmenta quædam sunt,
 ea christianæ plenitudinis derivationes sunt.
 Nullus ergo Christi in totum expertus et inan-
 is fuit, nemo ejus adventus non affatum aliquem
 percepit. Et alibi de Socrate ob unius Dei con-
 fessionem interempto et de christianis marty-
 ribus verba faciens: « Non modò enim apud
 « Græcos per Socratem à ratione seu Verbo,
 « sed apud barbaros quoque ab ipsamet ra-
 « tione seu Verbo inhumanato et Jesu Christo
 « dicto hæc idololatriæ germina sunt repre-

«bensa.» Et infra: «Christum primogenitum
«Dei esse instituti sumus, et rationem atque
«Verbum esse ejus universum genus hu-
«manum particeps est. Et quicumque vixere
«*πᾶσι τοῖς Χριστιανοὶ* sunt, etiam si athei ha-
«beantur: quales inter Græcos fuere Socra-
«tes, Heraclitus atque illi similes: inter bar-
«baros autem Abraham et Ananias, Aza-
«rias, etc.» Ubi nolum equidem quemquam
vel Socratis, vel cujuscumque sigillatim causæ
ita pertinaciter patrocinari, ut eum certò
asserat eternæ salutis compotem factum. Nec
enim hujus instituti res ea est, et complures
alios à sanctis Patribus comperi, qui et So-
cratis et aliorum philosophorum vitia insectati
sunt acerbissimè, ut insolentem adversum
nos retunderent gentiliū gloriationem. Unum
id Justinus, unum id nostra hæc disputatio
molitur, ut quæcumque veri rectique semina,
quibus omninò nemo hominum ratione uten-
tium frustratus est, à Christo Verbo prius
sine carne, postea incarnato dimanasse in
omnes hominum ætates, et ideo Christum
ad omnes venisse, omnes sui adventus fructu
aliquo aspersisse, et ne plenius cumularentur,
ipsos suâ improbitate intercesuisse, liquescat.

23. Cyrillus Alexandrinus scribens contra
Julianum, hanc impii transfuga adversum
nostrum dogma criminationem refert: «Quòd
«autem Deus Judæorum solum ab initio cu-
«ram gesserit, et sorsista ejus eximia fuerit,
«non Moyses solum et Jesus, sed et Paulus
«dixisse cernitur, etc. Denique Jesum ad eos
«misit, etc. Tot annorum myriadas aut si
«vultis chiliadas in tantâ ignorantia nos præ-
«termisit, simulacris, ut dicitis, servientias,
«quotquot ab oriente sole ad occidentem, et
«à mediis septentrionibus ad meridiem, præ-
«ter exiguam gentem, neque ante his mille
«totos annos in unâ parte Palæstinæ collo-
«catam. Si enim omnium nostrum Deus est
«et omnium: què conditor, cur aspernatus nos
«est? His ille nos querelis insectabatur. Ad-
vertianus ergo quæ in eum regeat Cyrillus:
«Alit Apostolus: *An Judæorum Deus tantum?*
«*Nonne et gentium?* Certè et gentium. Si qui-
«dem *unus Deus*, etc., omnium opifex, et gen-
«tium Deum se esse vel per insitas leges ple-
«nissimè comprobavit, quas omnium curibus
«opifex insculpsit. Quando enim *gentes*, in-
«quit, *quæ legem non habent*, etc., ipsi sibi
«sunt *lex*, qui *extendunt opus legis scriptum in*
«*cordibus suis*. Sed si Judæorum tantum Deus
«esset, non autem etiam gentium et Deus et

«opifex, quomodò qui legem non habent, ipsi
«sibi lex sunt, insitâ disciplinâ eò pervenien-
«tes? Suâ enim sponte natura boni omnis
«cognitione dives est, conditoris nutu hoc
«quoque consecuta. Dignatur ergo providen-
«tiâ suâ non eos modò, qui è sanguine sunt
«Israelis, sed etiam qui ubique terrarum
«sunt.» Hæc prima est Cyrilli responsio.
Rursum autem prolixam declarat Dei munifi-
centiam ante Moysis tempora exhibitam, ante
et post diluvium. Et quidem ante diluvium ait
neminem prorsus dæmonis aut Idolis colendis
deditum fuisse, quòd Scriptura in causis illius
cladis cætera quidem enumeret flagitia, non
tamen idololatriam. Ergo hæc erat divinæ
providentiæ gratia singularis, quæ per insitas
leges humanum genus Deo uni vero religaret,
non ullique sine Christi sanguinis et merito-
rum contemplatione. «Deducunt quidem ab
«Adamo ad Noe decimum ab ipso annos quæ-
«draginta duos supra ducentos his mille. In
«sacris autem litteris neminem prorsus repe-
«riemus eorum qui id temporis extiterunt
«deorum multitudinis criminibus implicatum.
«Nam aliorum quidem rei acti sunt, neque
«frustra invecitâ diluvione perierunt. Idolola-
«triam autem probrum illatum prorsus nullum
«reperiemus.» Ergo hæc erat Christi gratia
in omne genus humanum indiscriminatim ef-
fusa, non ad ullam gentem peculiariter res-
tricta. Tertiò rursus cum idololatria tandem
irrepisset in Noem posteros, ex eorum
turbâ sequestratus est Abraham, et ad germa-
num Dei cultum cum suâ prosapia revocatus.
Non ergo gentium salutem Deus nihil penes
habebat, cum ex earum mediâ colluvie ali-
quos seponeret sibi peculiaribus beneficiis
devinciendos. Quin ante Israelitici nominis
exortum gentes curabat Deus et Christo suo
imbuebat. Nec Israelitica plebs aliud fuit quàm
gentium universitatis portio selectior et spe-
cialius accurata: ut ex curâ et gratiarum
copiâ impensâ huic particulæ, liceat augurari
non intepuisse divina in gentium universalitatem
studia, nec beneficia aruisse. Jam quomodò
«ignoravit ille doctrinarum peritus, Deo curæ
«fuisse salutem gentium? Ecce enim, ecce
«eorum qui per legem et Prophetas instituti
«sunt, radix Abraham extitit, quem vocatum
«dicimus è multitudinis deorum errore, ad
«ejus qui re est et veritate Dei notitiam. Di-
«cimus itaque antiquiorem fuisse etiam voca-
«tione Israelitarum ex Ægypto, eorum do-
«gmatibus et provisionem ejus qui supra em-

enia est Dei, ut et gentium vocatio sit Hebræorum abrogatio. » Ad gentes utique veniebat Christus, cum ad Abrahamum ejusque genus, à medio gentium populo, gentilitiis ritibus et ipsum inquinatum veniebat. Quocirca et alibi Cyrillus : « Unde si rectè rem æstimare volumus, primitiæ vocationis gentium jure merito intelligitur fuisse Abraham et ejus posteri. » Quartò respondet et Moysen in Ægypto versatum perdidit, genusque Israeliticum, unde effricari poterat omnis superstitio ab illà gente : et Jonam ad Assyrios missum esse penitentiam præconem ; et ominari hinc licet quantum orbi terrarum universo potuerit sinceri luminis et genuinæ sanctificationis aspirari, per gentium cum Israelitis, vel Israelitarum cum gentilibus contubernia, per sacerorum librorum in omnem terram evulgationem, per singulorum Prophetarum ad gentiles ablegationem, sive hæc Scriptorum monumentis consignata sint, et ad nos pervenerint, sive consignata sint, sed interciderint, sive silentio sint obruta, et ab exemplo Jonas tantum auguranda. Quò etiam referri debet, id quod plerisque et Græcis et Latinis Patribus cordi fuit, enucleare atque indigitare sigillatim quid exteri scriptores cujuscunque farinae mendicarent à nostratibus, id est, à sacris prophetis scriptoribus. Nam quidquid veri rectique intersparum est seculari litteraturæ, id non tantum à fontibus legis et conscientiæ intimæ à Deo Magistro descriptæ, sed etiam ex aliquâ sacrarum Litterarum derivatione ad externas usque gentes stagnante haustum esse majoribus nostris visum est. « Ostendimus Abraham progeniem, imò ipsum divinum Abraham cum esset alienigena et à Chaldeis oriundus vocatum esse à Deo ad cognitionem veritatis. Quia et Ægypti incolas idolorum cultui addictos, intercedente Moyse, Deus servavit, et ad rectum sincerumque vitæ genus datâ lege instituit. Unde si rectè rem æstimare volumus, primitiæ vocationis gentium jure merito fuisse intelligitur Abraham et ejus posteri. » Missus item est Jonas Propheta Ninivitis prædicaturus, nec ultrò sanè profectus est, verum Deo jubente, ut illud iter capesceret, missus est. » Quod argumenti genus quam latè serpat, nemo non sentit, nisi admodum obtusus. Quantum enim luminis, quantum sinceri cultûs ab Hebræis transfundi posset ad cæteras gentes omnigenis et diversissimis modis quis mente possit vel sermone complecti?

26. Clemens Alexandrinus illud prosequitur paulò liberaliùs, quod modò strictum auigimus argumentum. Audiamus ergo quo apud illum loco sit Græcorum philosophia, ut ab Hebræorum fontibus derivata, portio veritatis Hebræicæ, à Scripturis furtim libata, à Deo gentilibus instar legis donata, quâ ad justitiam excitentur, quâ Christo prepararentur, quâ non aliter quam Hebræi lege Mosaicâ tanquam pædagogo ad Christum manuducerentur. « Ille qui veritatem philosophorum ita sectatus est Plato, ut Hebræicæ veritatis excitavit scintillam. » Et alibi : « Qui Moisi imitator longè optimus est Plato. » Alia id genus complura prætereo, ex quibus affinitas philosophiæ castigatoris cum doctrinâ Mosaicâ, adeoque cum Christo quem unum illa spirabat, non obscurè declaratur. Rursum idem Clemens : « Philosophiam autem non dico Stolicam, aut Platonicam, aut Epicuream, et Aristotelicam, sed quæcumque ab his sectis rectè dicta sunt, quæ docent justitiam cum plâ scientiâ, hoc totum selectum, dico philosophiam, etc. Propterea enim græcâ voce expositæ sunt Scripturæ, ut nullum unquam ignorantium possint prætextum afferre, cum possint quæ apud nos sunt audire, si tantum voluerint. » Et infra : « Versas autem fuisse Scripturas et legis, et Prophetarum, ex Hebræo sermone in linguam græcam aiunt tempore Ptolemæi, etc. Dei enim erat voluntas quæ id ad Græcorum aures consultò comparaverat. Neque verò ab inspiratione Dei erat alienum, qui prophetiam dederat, ut interpretationem quoque tanquam græcam efficeret prophetiam. » Vides quam lavè spargat Scripturas adventûs et gratiam Christi præseminatrice. Invigilabat prorsus Dei providentia in gentium salutem, in Christi sui ubique terrarum promulgationem, cum Scripturas suas evulgabat : ut inde philosophi, inde omnes homines veritatis dogmata expiscarentur. Unde subjicit Clemens : « Sicut etiam Pythagoras multa ex nostris transtulit in suorum dogmatum traditionem. Numerius autem philosophus Pythagoreus apertè scribit : *Quid enim est Plato, nisi Moyses qui loquitur Attici.* »

Idem rursus alibi : « Præterea autem ostendit, quòd idem Deus suppediavit utrumque Testamentum, qui etiam Græcis dedit græcam philosophiam, per quam omnipotens à Græcis gloriâ afficitur. Id autem hinc quoque est manifestum. Ex græcâ quidem cœrtè

disciplinâ, et ex legali in unum genus populi cui salus datur, congregantur qui fidem admittunt, non tempore divisitis tribus populis, ne quis triplices existimet naturas, sed diversis eruditi Testamentis, unius Domini, unus verè Domini verbo. Quod enim quemadmodum Judæos Deus salvos esse voluit, dans eis Prophetas, ita etiam Græcorum spectatissimos propriæ suæ linguæ Prophetas excitatos, prout capere poterant Dei beneficentiam, à vulgo secrevit, præter Petri prædicationem, declarabit Paulus Apostolus dicens : *Libros quoque Græcos sumite, agnoscite Sybillam quomodo unum Deum significet, et ea quæ sunt futura : et Hydasperm sumite et legitis et invenietis Dei Filium multò clariùs et apertius esse scriptum*, etc. Propterea dicit Petrus Dominum dixisse Apostolis : *Egredimini in mundum, ne quis dicat : Non audivimus*. Sed ut in tempore nunc venit prædicatio, ita in tempore data quidam est lex et Prophetæ barbaris, philosophia autem Græcis, aures assuefaciens ad prædicationem. Laudat Clemens libros exolettæ auctoritatis, sed et ejusmodi non unquam etiam à canonicis scriptoribus allegati sunt : aut, ut castigem ipse memet, ex iis tanquam aurum ex stercore nonnulla et luce veritatis et fruge utilitatis commendatissima carperunt canonici auctores. Quod autem ait Clemens, Christum sibi ex gentilibus Prophetas delegisse, id etiam sensit Augustinus, Gregorius, alique, et Jobi exemplo invictissimè demonstratur. Quod verò ait philosophiam Græcis perinde, ut legem Hebræis à Deo misericorditer concessam, vix aut ne vix quidem negari poterit. Deum enim esse, et unum esse atque incorporeum, et castis moribus colendum esse, et à vitis temperandum, Delique muneris esse quidquid rectè sapimus et vivimus, et alia id genus intaminatæ veritatis atque pietatis oracula, in philosophiæ pulpitis quotidie concrepabant. Hæc ergo Dei dona esse, hæc legis instar habuisse, hæc ad Christum evangelicam et longè elliatiorem veritatem rudimenta quædam esse potuisse quis cordatus inficiabitur? Sed illud cavendum quod præfatus semel est Clemens, ne philosophiam interpretemur hanc aut illam peculiarem sectam, sed omnem à quibuscumque demùm indagatam veritatem, hanc philosophiæ nomine insigniamus. Unde idem Clemens fidenter pronuntiat : *Merito ergo Judæis quidem lex, Græcis autem data est philosophia usque ad adventum ; hinc*

autem est universa ac generalis vocatio, ad peculiarem populum justitiæ, per eam quæ est ex fide doctrinam, per unum congregante Domino, qui est unus solus Deus amborum, Græcorum scilicet et barbarorum, vel potius totius humani generis. Viden' ut generalem hanc vocationem dicat, quòd Deus humanum genus miris et innumeris modis haud unquam destiterit ad verum, ad honestum, ad Christum vocare, et per Christum vocare, atque adeò et Christum mittere. Et rursus ibidem : *Dicit Psalmus de Deo : Nulli genti sic fecit, et judicia sua non manifestavit eis.* Illud autem, non sic fecit, fecisse quidem significat, sed non sic. Illud ergo, *sic*, positum est ut fiat comparatio cum nostrâ excellentiâ, etc. Quia etiam Petrus quoque in Actis, in veritate comprehendo, inquit, quòd *Dominus non acceptor personarum est, sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, est ei acceptus.* Et ibidem paulò ante : *Nam Paulus in Epistolis non videtur reprehendere philosophiam, sed eum qui est princeps altitudinis cognitionis non vult amplius recurrere ad græcam philosophiam, eam allegoricè vocans mundi elementa, ut quæ elementa quodammodò doceat, et sit veluti disciplina præcedens veritatem.* Invenitur ergo in philosophiam quandoque Paulus, si Clementem audimus, sicut et in legem, non ut ei notam inurat aliquam infamiae, sed ut ab eâ tanquam à lacte quodam puerili deterreat eos, qui non jam rudibus elementis et præludiis, sed ipsi fastigio veritatis debent inhærere. Quanquàm enim lex antistat philosophiæ, est tamen hæc quoque perinde ut illa, quanquàm non tam cumulatè ut illa, præstructrix quædam et ad Christum initiatrix disciplinæ. Et ibidem : *Quòd si quis dicat, per hominum intelligentiam fuisse inventam à Græcis philosophiam ; atqui invenio Scripturas dicentes : Intelligentiam à Deo missam.* Et paulò ante : *Is autem Deus Verbum, dictus est sapientia ab omnibus Prophetis. Is est magister omnium quæ orta sunt. Is autem ab alto, à primâ mundi constitutione multifariâ multique modis et docuit et perficit.* Unde meritò dictum est : *Ne dixeritis vobis magistrum super terram.* Vides undenam ansas acceperit vera philosophia, etiam si lex sit imago et umbra veritatis. Et ut semel dicam : *Omnis utilitas quæ ad vitam pertinet, supremâ quidem ratione, à Deo omnipotentis qui præest omnibus Patrie, per*

« Deitur per Filium, qui etiam propterea est
 « *servator omnium*, inquit Apostolus, *maximè*
 « *autem fidelium*. » Et infra : « Neque enim
 « qui homo est, potest pro dignitate de Deo
 « dicere, etc. Quanquam qui Deum sibi ad-
 « scribunt Magistrum, vix perveniunt ad Dei
 « notitiam, opera eis ferente gratiâ ad quan-
 « tulameumque cognitionem, » etc. Cohibeo
 « calamum, ne plura ex eodem testimonia et
 « argumenta congeram, quibus efficiatur, non
 « humanæ solertiæ, sed divinæ misericordiæ
 « adscribendam esse qualemcumque philosophiæ
 « ante Christi adventum orbi irradiantem lu-
 « cem ; quippe cùm omnia bona etiam extrema
 « à fonte boni incommutabiles sint ; cùm omnia
 « vera summæ veritatis stillicidia quedam sint ;
 « cùm omne lumen ab increato Verbi lumine
 « deriveur ; cùm magister non sit aut esse pos-
 « sit, nisi Christus incommutabilis Dei sapien-
 « tia ; cùm Dei veritas tam inaccessa et invia
 « sit homini terrenis facibus obliato ; cùm
 « omnis ad veritatem et sanctimoniam initiatio,
 « quamlibet rudis et decolor, non nisi gratiæ
 « medicinali Christi assignanda sit, non homini,
 « suo in censu jam non aliud, quàm peccatum
 « et ignorantiam habenti. Postremò idem Cle-
 « mens philosophiam Christo viam præmunisse,
 « et pædagogî instar ad eum homines inclinasse
 « atque præformasse sic tradit : « Atque erat
 « quidem ante Domini adventum philosophia
 « Græcis necessaria ad justitiam, nunc autem
 « utilis ad Dei cultum et pietatem illis qui fi-
 « dem colligunt per demonstrationem. Quo-
 « niam pes, inquit, tuus non offenderit, si
 « quæ bona sunt, ad Dei providentiam referas,
 « sive Græca sint, sive nostra. Omnium enim
 « bonorum Deus est causa, sed aliorum qui-
 « dem principaliter, ut Testamenti veteris et
 « novi, aliorum autem per consequentiam, si-
 « cut philosophiæ. Fortè autem principaliter
 « tunc etiam Græcis data fuit, priusquàm Do-
 « minus Græcos quoque vocasset. Nam ipsa
 « quoque Græcos pædagogî more docebat, si-
 « cut lex Hebræos ad Christum. Præparat
 « ergo philosophia, et viam muniens, qui à
 « Christo perficitur. » Quis hic nodum in scir-
 « po quærat? *Ἐπαιδαγωγή γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ ἁλθηνεῖον,*
ὥς καὶ ὁ νόμος τοῦς Ἑβραίους, εἰς Χριστὸν:
Προπαρασκευάζει ἡ φιλοσοφία, προετοιμασοῦσα τὴν ὁδὸν
Χριστοῦ τελειούμενον. Et rursus : « Philosophia
 « autem græca veluti præpurgat et præparat
 « animam ad fidem accipiendam, » etc. Ut
 « igitur per legem Hebræos sibi præparabat
 « Christus, et ad eos per lac istud jam prænasci,

ΤΗ. V. III.

sibi quæ præire et adventum suum prævenire
 maturabat : ita, licet parciùs, et sinuosiùs
 ventitabat ad Græcos per philosophiam, per
 quam complura è suis decretis præsemi-
 nabat.

27. Videre mihi videor homines indignante
 supercilio jamdiù frementes, quòd philoso-
 phiam penè consecrerimus, quòd Christum
 ethnicorum sordibus oblinamus, quòd ab Au-
 gustino secessionem moliamur, qui gratiam
 Christi non ita passim prostrare voluit, sed
 paucis eximiiis et electis seponi. Sed incassum
 hæc tota sævit indignatio. Neque enim plus
 æquo extolliur philosophia, si infra legem
 statuitur, quæ tamen nihil ad perfectum ad-
 duxit, quæ infirmis et egenis constabat ele-
 mentis, quæ justitiam nulli plenam contulit.
 Quid autem invidiosum tantoperè videtur, si
 illa qualiscumque delibatio veritatis quam phi-
 losophia olim attigit, Christo accepta refera-
 tur? Cùm tota et plena veritas Christus sit,
 cùm lumen ipse sit, quo omnis homo illumi-
 natur, quid adeò alienum videtur, si rivulus,
 quo philosophia irrigata est, fonti veritatis
 reddatur? Si luminis coruscatio, quo illustrata
 rapitum est, Soli suo refundatur? Si denique
 Christo imputetur quidquid veri, honesti, sa-
 lutiferi usquàm est? Quid invidemus Clementi
 Atheniensi, de philosophiæ gremio in Eccle-
 siam ingresso, si philosophiam et suo experi-
 mento, et quotidianis suorum temporum docu-
 mentis Ecclesiæ vestibulum fuisse contestetur?
 Si qua extra Christum aut vera, aut bona ho-
 minibus coruscasse diceremus, tum verò in
 nos meritò accenderetur indignatio. At si ne-
 minima quidem recti verique lumina esse us-
 quàm patimur, quorum non ipsum gratulemur
 auctorem, viderint, in nos, an in Christum
 ipsum hæc conflagret invidia. Errahit, qui vel
 sola, vel maxima hæc esse Christi gratiæ dona
 dixerit; non qui aliqua, non qui initialia gra-
 tiæ dona esse senserit.

28. Quod autem ad Augustinum attinet, non
 tantum non adversatur ille Clementi, sed et
 vehementer patrocinatur. Et ipsum enim de-
 faciatior quædam philosophia à Manichæorum
 colluvie, à phantasmatum corporeorum sordi-
 bus explicuit, et sinuosiùs ad Ecclesiæ Catho-
 licæ penetralia, certè ad ejus quodammodò li-
 mina appulit. Ipsum audiamus : « Tunc lectis
 « Platoniorum illis libris, postea quàm indi-
 « admonitus quærere incorpoream veritatem,
 « invisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta
 « conspexi, et repulsus sensi, quid per tene-

« bras animæ meæ contemplari non sineret, »
 etc. Illis libris ad incorpoream veritatem,
 ad verum Deum impulsus est, ejusque luce re-
 verberatus et infirmitatem suam intellexit, et
 ad viam comparandi roboris fruendo Deo ido-
 nei quærendam invitari cœpit. Ibidem : « Et
 mirabar quòd jam te amabam, non pro te
 phantasinata; et non stabam frui Deo meo,
 sed rapiebar ad te decore tuo, moxque diri-
 piebar abs te pondere meo, » etc. Et rursùm:
 « Et quærebam viam comparandi roboris, quod
 esset idoneum ad fruendum te, nec invenie-
 bam, donec amplecterer mediatorem Dei et
 hominum, hominem Christum Jesum, » etc.
 An non aperta hæc est ad Christum manu-
 ductio? Cui enim ostenditur veritas, cui beatifica
 patria, cui oculorum lippitudo declaratur, cui
 superni auxilii necessitas, nonne illi umbrati-
 cè Christus ostenditur? Annon hæc eadem
 arte Israelitæ Christo initiabantur? Et his
 enim lex, justitia, sanctitas ostentabatur et
 imperabatur, ut dùm ad eam eniterentur, et
 irritò conatu fatiscerent, supernum peterent
 liberatorem. Illis ergo veritas, his sanctitas di-
 vinitatis per philosophiam et per legem Mosai-
 cam subtrulabat, et lenocinabatur, ut ad se
 pertraheret, ut sequi per invia, ut venire per
 cœnosa cupiditatum non valentes, viam et au-
 xilium gratiæ supernæ implorare compelleret.
 Et quidem philosophis etiam sanctitas veritatis
 moribus æmulanda, et Hebræis veritas sancti-
 tatis intellectu contemplanda sublucebat, ut
 quæreretur, et utrique utrâque arte ad medici
 invocationem provocarentur: sed Hebræis lex
 magis, philosophis sapientia magis cordi erat.
 Et quia ad veritatem beatificam morum casti-
 tate compendiosius, quàm mentis acumine per-
 venit, Hebræi etiam philosophos anteive-
 runt et fidei Christi priores compotes facti
 sunt. Sed Augustino cum Clemente concilian-
 do unus plus satis erit adhuc locus, ubi de an-
 tiquis et recentioribus Platoniciis agens, hæc
 habet: « Illi enim si reviviscerent, quorum isti
 nominibus gloriantur, et invenirent refertas
 ecclesias templaque deserta, et à cupiditate
 bonorum temporalium et fluentium ad spem
 vitæ æternæ et bona spiritalia et intelligibilia
 vocari et currere humanum genus: dicerent
 fortassè, si tales essent, quales fuisse memo-
 rantur: Hæc sunt quæ nos persuadere popu-
 lis non ausi sumus, et eorum potiùs consue-
 tudini cessimus, quàm illos in nostram fidem
 voluntatemque traduximus. Itaque si hanc
 vitam illi viri nobiscum rursùm agere potuis-

sent, viderent profectò ejus auctoritate fa-
 ciliùs consuleretur hominibus: et paucis mu-
 latis verbis atque sententiis Christiani fierent,
 sicut plerique recentiorum nostrorumque
 temporum Platonici fecerunt. » Annon ergo,
 ut aiebat Clemens, pædagogi ad Christum vi-
 cem obibat philosophia, ejus sectatores ple-
 rique in Ecclesiam, ut primùm ea emicuit,
 certatim confluerunt? Annon pædagogi ad
 Christum vicem obibat philosophia, ejus as-
 seclæ paucis mutatis verbis atque sententiis
 Christiani fiebant? Annon pædagogi ad Chri-
 stum munus obibat philosophia, quæ eadem
 nobiscum de Deitate, de animorum immorta-
 litate, de fugâ temporalium, de amore æter-
 norum, de patriâ pacis sentiebat? Annon pæda-
 gogi ad Christum vicem obibat philosophia,
 quæ veritatis æternitatem populis sensibilem
 consuetudine hebescentibus ostendi non posse
 monstrabat, nisi per ejus fidem et morum con-
 sentaneam castitatem ante purgarentur: fidem
 autem sine divinæ auctoritatis personâ huma-
 no generi persuaderi non posse; hanc porrò
 auctoritatem hominibus desleri, cœlitis ergo
 expetendam expectandamque esse convince-
 bat? Quòd autem de cruce, de morte Christi,
 de resurrectione ejus nihil sonet in philosophiâ
 veteri, non ideò de Christo sileatur. Est enim
 Christus non tantùm caro et crucis hostia, et
 mortis domitor, sed etiam Verbum et veritas,
 et lux et morum castitas, et beata æternitas.
 Portio ergo Christi et initiatio ad eum est
 quidquid horum aliqua redolet. Per humana
 Christi ad ejus divina, et vicissim per divina
 ad humana devenitur, per quæ in divinitatis
 arcana penitiùs subeat.

29. Non me contineo quin attezam hic quod
 exciderat ex Gregorio Magno: « Erranti igitur
 homini data est lex: erranti verò sub lege ad-
 ducitur testimonium eorum qui extra legem
 sunt, etc. Circumscripsit nos divina provi-
 dentia, circumvenit excusationem nostram:
 undique concludus est aditus tergiversationis
 humanæ. Homo gentilis, homo sine lege ad
 medium adducitur, ut eorum qui sub lege
 sunt, pravitas confundatur. » Et paulò post:
 « Nec immeritò inter Hebræorum vitas in au-
 ctoritatis reverentiam, vita justì gentilis ad-
 ducitur, quia Redemptor noster sicut ad
 redemptionem Judæorum et gentilium venit,
 ita utrorumque vocibus prophetari voluit:
 ut per utrumque populum diceretur, qui pro
 utroque populo quandoque pateretur. » Gen-
 tilis iterùm iterùmque Job fuisse inculcatur,

qui tamen et justus et Christi Propheta et Hebræis invidiam facturus dicitur à Deo excitatus fuisse, ut nihil ambigas venisse ad gentiles etiam Deum Verbum et futuræ crucis suæ carnisque merita insillasse. Nam Jobi, Melchisedechi, Abimelechi, Cornelii et alia id genus exempla in Scripturis rarissima, latius conjectandi potestatem nobis faciunt. Quibus adde et Augustinum : « Venit hominibus Christus magisterium et adiutorium ad capessendam sempiternam salutem. Magisterium quidem, ut ea quæ hinc ante dicta sunt utiliter vera, non solum à Prophetis sanctis, qui omnia vera dixerunt, verum etiam à philosophis atque ipsis poetis, et hujusmodi auctoribus litterarum, quos multa vera falsis miscuisse quis ambigat ? illius etiam in carne præsentatâ confirmaret auctoritas, propter eos qui illa non possent in ipsâ intimâ veritate cernere atque discernere. Quæ veritas et antequàm hominem assumeret, ipsa aderat omnibus, qui ejus participes esse potuerunt. » Vides unde influxerint quæcumque utiliter vera à gentilibus quibuscumque dicta sunt, nempe ab intimâ et æternâ veritate Christo, qui ante carnem suam omnibus aderat, qui ejus participes esse potuerunt, et utique potuerunt, quos cœnosa cupiditas non penitus excecabat. Quocirca et singulis hominibus et ipsi gentiliū reipublicæ universæ quadrare possunt illæ etiam stationes ante legem, et sub lege, etsi obscurius, etsi occultius. Nam antequàm ratio cuique et lux interna et lux æterna fulgeat, is ante legem degit in intempestâ quadam nocte ; ubi fulserit, tum sub lege est. Similiter antequàm philosophia secularis vel ingenitis veritatis et legis intimæ igniculos excitando ; vel de sacris litteris et de Hebræorum contubernio pleraque mutuando illucesceret orbi, ante legem volutabatur in meris tenebris genus humanum : ubi illoxit, tum quasi sub lege agere visum est. Ita « partim singulis hominibus, partim verò ipsi hominum generi subvenitur, » ut ait idem Augustinus.

30. Verum nemo expressius salutis gratiæque in gentiles effusæ patrocinium est quàm Richardus à Sancto Victore. Itaque et ex ipso aliqua exerpam. « Multi non solum ex Judæis, verum et ex gentibus Christi adventum prænoverant, et cum magno desiderio expectabant, secundum illud : *Eccæ veniet desideratus cunctis gentibus.* Non dicit, *Desiderandus*, sed, *Desideratus*. Ut intelligas in omni gente aliquos aliquando in ejus desi-

derio flagrasse. Erat igitur ejus adventus à multis gentiliū præcognitus et ardentè desideratus. Ad hanc tamen cognitionem paulatim et per intervalla temporum pedetentim ascenderant. Nam primò quidam illorum divinitus illuminati, et naturali ratione edocti intelligebant, quantis tenebris totum penè genus humanum involutum erat, » etc. Fusè deinceps prosequitur ut divinitus illuminati et naturali ratione edocti, » ad Christi cognitionem vel vaticinium perducti sint. Nam quod recta ratio ad æternam salutem frugiferum explorat, id utique Deus revelat. Unde Paulus docet, cum philosophi per ea quæ facta sunt, ad invisibilia divinitatis intelligenda grassati sunt, Deum illis revelasse. Revelat enim sese lux veritatis cum oculo etiam perspicaci affulget. Deo ergo illuminante, et mente hominis indagante, ait Richardus, patuisse quòd Deus verus esset, quòd ejus conspectus et amicitia bearet hominem, quòd ab eâ felici sorte in barathrum quoddam calamitosum delapsi essemus, quòd hinc emergere nostris opibus haud pares essemus, quòd ab unius Dei indulgentiâ tantæ hujus ærumnæ nostræ solatium præstolandum sit. Vides quàm mollis et expedita hæc via esset, quâ Christus adventum carnis suæ antevertens, ad homines singulos veniebat, aut ne veniret, eorum à selsis dispersione atque irrevocabili peregrinatione, vel phantasmatum curarumque temporalium tempestate quâdam propulsabatur. Sive ergo eos spectes, qui explicatius quid de Christo per ipsius Christi prævium lumen intelligebant, sive ad illos te convertas, qui quamvis tenebrosis libidinibus insepulti, nil pensi habebant æterna et interna bona, non tamen poterant vel suborientem identidem temporalium nauseam, vel impetum mentis immortalis ad immortalia et cognata sibi bona irrequietè et infatigabiliter anhelantis, penitus obruere ac suffocare : utrinque constabit, sive scientes, sive inopinos omnes homines ubique locorum ad id suspirasse utcumque, quod Christum nos esse credimus et intelligimus. Unde pulchrè Cassianus : « Cum laor legis clamaverit : *Obsecro, Domine, mitte quem misurus es*, pius utique Propheta et otius in se generis humani affectum habens, eum qui mittendus à Patre ad redemptionem omnium erat, ut quàm celerimè mitteretur, quasi totius à Deo Patre humanæ carnis vocibus postulabat, dicens : *Obsecro, Domine, mitte quem misurus es.* »

CAPUT XIV.

Christus non universis tantum, sed singulis etiam hominibus venit; singulis nascitur, crescit, moritur, resurgit; ideoque non semel, sed semper venit, et etiam nunc, cum venerit jam, venturus expectatur.

1. Hic cardo vertitur orthodoxæ in re istâ doctrinæ. Nec enim tantoperè satagendum de Christi ad universos, quàm de ejusdem ad singulos adventu. Ad universos enim adventus sacramento et pompæ servit: adventus verò ad singulos, et in singulos salutem importat æternam. Non aliter quàm secundi adventus tempus in ambiguo esse nihil obest, quandoquidem cujusque interest, non tam quando universis, quàm quando sibi sigillatim morienti Christus iudex imminet. Ita et primus in carne adventus Verbi ad pompam, ad Sacramenti majestatem certo alicui temporis articulo alligandus ille quidem fuit: sed juvenescente, an senescente mundo, an in ætatis mediotullo potius locandus fuerit, non ita interest scrutari, quia dùm singulis omnium ætatum hominibus adveniat, et innascatur, adolescat et immoritur, resurgat et in cœlestibus coisideat Christus, prælarè satis nobiscum agitur, et omnis æstuatio sedatur. Itaque gratulandum illi est, quibus privatim et invisibiliter informatus est Christus, sapientia et veritas incarnata, etsi longo temporum interstitio à manifesto ejus adventu illi determinati fuerint. Illis ex adverso illacrymandum est, quibus visibiliter Deus in carne apparuit, nec tamen invisibiliter per fidem in eorum mentibus incarnatus est. Ab angustiis igitur temporum extricanda est causa et ratio adventus Christi, id est, sapientiæ et justitiæ incorruptibilis in naturam humanam, et à sensuum corporeorum exilitate in quamdam æternitatis amplitudinem expandenda est. Ex quo Verbi Dei lapsum nostrum miserantis sanctitas et veritas illuminare et castificare homines cœpit, eorumque naturæ illabi, et illapso suo inhærentem peccati mortisque luem expungere, ex tunc venire et incarnari cœpit, et quamdiù id præstare pergit, tamdiù venit et incarnatur, cùmque semper id præstare pergat usque ad exitum sæculi, venire et incarnari perennat, donec tota Christi plenitudo per extremum ejus adventum consummetur, cùm omnes peccati mortisque reliquæ penitus exurentur. Universalis hic autem et perpetuus Christi adventus, qui singulos et universos

complectitur, aptus utique et religatus est ab illo utroque conspicuo et speciali adventu. quo in homine sigillatim et hypostatice assumpto jam venit humilis, et venit iterum in gloria. Sed hæc sancti Patres elegantius illasserent.

2. Ambrosius ita habet: « Quid enim mihi prodest diem scire iudicii? Quid mihi prodest tantorum conscio peccatorum, si Dominus veniat, nisi veniat in meum animum, redeat in mentem meam, nisi vivat in me Christus, in me Christus loquatur? Ergo mihi Christus debet venire, mihi debet adventus ejus fieri. Fit autem Domini secundus adventus in defectione mundi, quando possumus dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est, et ego mundo.* Sed hunc virum talis mundi defectus si in superioribus domus inveniat, ut *conversatio ejus in cœlis sit*, tunc destruetur templum corporale atque visibile, lex corporalis, pascha corporale et pascha visibile, azyma corporalia, et azyma visibilia; audeo dicere: Christus temporalis ut fuit Paulo antequàm crederet, quia in eo cui mundus deficit, Christus æternus est. Huic spiritale templum, lex spiritalis, pascha etiam spiritale, quoniam semel Christus occiditur. Ille epulatur azyma, non ex fruge terrenâ, sed ex fruge justitiæ. Fit ergo huic præsentia virtutis atque justitiæ, præsentia redemptionis. *Christus enim semel* quidem *pro peccatis populi mortuus est, sed quotidie peccata populi redempturus.* » Nescio quid hic sapit de salivâ Origenis, sed bene habet, quòd expiata per Ambrosium sit omnis obliqua suspicio. Adverte autem in aureolo et bracteato hoc toto contextu, quàm nihil admodum de conspicuo ad universos, sed vehementius de peculiari ad singulos, seu primo, seu secundo adventu satagendum sit. Adverte etsi nobis jam Christus venerit, expectari tamen venturum: et qui venturus expectabatur, venire quotidie, si modò exolescat in nobis amor mundi, si corporalia nobis deficient et vilescant, si exterioris hominis cura expuatur, et in interiorem in dies repullascamus. Adverte secundo Christi adventu in nos eadem præstari, quæ primo, sed cumulatius splendidiusque, templum videlicet corporale et visibile destrui, legem corporalem aboleri, pascha corporale desinere, azyma visibilia obliterari, id est, corporalem et typicum cultum abrogari, spiritalem coelestemque inveni, infantiam quamdam Christi et justitiæ crepundia

exeat, statem plenitudinis Christi, id est, sapientiam et justitiam perfici. Adverte hinc semper Christum venire, quamdiu justitia in singulis aliquibus exoritur, vel maturescit, sive ante, sive post solemnem ejus in carne adventum, quamdiu injustitia in singulis deficit: solemnem autem ejus adventum primum in humilitatis schemate, secundum in gloria peragi, quia justitiæ exordia ab humilitate cuique surgunt, pertingunt autem per incrementa quotidiana ad perfectissimæ sanctitatis gloriam.

3. Idem Ambrosius alibi: « Meritò prohibetur tangere Dominum, non enim corporali tactu Christum, sed fide tangimus. Nondum enim, inquit, *ascendi ad Patrem meum*. Id est: Nondum tibi ascendi, quæ *viventem cum mortuis* quæris. » Et infra: « Denique Stephanus supra terram quæsiit, qui stantem te ad dexteram Dei vidit; Maria autem quæ quærebat in terrâ, tangere non potuit; Stephanus tetigit, quia quæsiit in cœlo. Stephanus inter Judæos vidit absentem, Maria inter angelos non vidit præsentem. Sed quare non potuerit illa tangere, Evangelista nos docuit, quia cum te videret, nesciebat quia *tu es*. Meritò tangere non potuit, quæ videre non poterat. Nam qui videt, tangit. » Quod hic de locis, tu de temporibus argumentare, perinde enim ab utrisque absolvenda Christi majestas est. Incredulæ tum Mariæ præsens aderat, nec videri tamen, aut tangi poterat; fideli Stephano longè aberat, et videbatur tamen ab eo, et tangebatur: quia nempè fide videtur, fide tangitur. Itaque distantiam et intervalla, etsi multa sint, fides vincit; etsi nulla sint, interjicit perfidia. Abest ubi non creditur, etsi præsens sit; adeat, ubi creditur, quanquam longè positus. Ita et temporibus fides, temporibus Christi incarnatio dominatur. Illis inter mundi initia veniebat et incarnabatur, à quibus credebatur; illis in plenitudine temporum non veniebat, non incarnabatur, quorum incredulitate ablegabatur. Rursum hic adverte etiam tum resurrexerat Christus, etiam ad Patrem ascendebat, non ascendisse tamen, aut resurrexisse, nisi iis à quibus Deus esse non dubitabatur. Nam qui carnal ejus carnaliter agglutinabantur, his jam quidem natus erat fortassis, jam grandiusculus, sed nondum à mortalitate redivivus, nondum in Deitatis gloriam sublimatus. Unde ibidem: « Ergo ascendisti et nobis, ut te sequamur mentibus, quem oculis videre non possumus.

« Ascendisti Apostolis, quibus dixisti: *Qui me videt, videt et Patrem*. Denique Joannes ubi te quæreret scivit; apud Patrem te quæsiit et reperit, et idè ait: *Et Verbum erat apud Deum*. Ascendisti et Paulo, qui non contentus solus te sequi, nos quoque docuit quem admodum te sequamur, et ubi te reperire possimus, dicens: *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens*. Et ne oculorum magis hoc, quam animorum putaremus officium, addit: *Quæ sursum sunt sapite; non quæ super terram*. Ergo non supra terram, nec in terrâ, nec secundum carnem te quærere debemus, si volumus invenire. Nunc enim secundum carnem jam non novimus Christum. » Quod de ascensione, idem de aliis Christi sacramentis æquum est pronuntiare. Illis ascendit, qui fidei et charitatis ejus apicem summum tenent; illis nascitur, in quibus prima pietatis fundamenta jacit, et ita de aliis. Unde rursus idem: « Eleventur ergo portæ tuæ, ut non Ariano sensu parvulus, non pusillus, non subditus ad te Christus introeat; sed intret in Dei formâ, intret cum Patre, intret eum talis qualis est, et cœlum et omnia supergressus, et mittat tibi Spiritum sanctum. » Expediit tibi ut credas quòd ascendit, et sedet ad dexteram Patris. Nam si eum inter creaturas et terrena impiâ cogitatione detineas, si non tibi abeat, non tibi ascendat, nec Patracletus ad te veniet, sicut ipse dixit: Nam *si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si autem abiero mittam illum ad vos*. Quòd si inter terrena enim requiras, sicut Maria Magdalene requirebat, cave ne et tibi dicat: « *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum*. » Ecce quibus ascendit Christus, nimirum quibus Spiritum sanctum plenissimè immisit, quibus Deus et gloriæ paternæ collega creditur: cæteris enim non ascendit, sed adhuc inter terrena reptat. Itaque et illa Spiritus sancti plenior post receptum in cœlos Christum effusio, solemniter et conspicuè semel facta ad sacramentum universitati hominum condendum, jugiter sit, semper sit, singulis hominibus sit, nisi per ipsos stet. Universim enim privatâ fide et charitate singulis sit Christus, quicquid universis semel factus est ad fidem et charitatem illam semel promerendam, quam singulis impartiret. Quare ibidem paulò post: « Si non credis, non descendit tibi, non tibi passus est. »

4. Illis plaudit Hieronymus creberrimus et

ipse hujus arcani interpretis non sine sapore aliquo haustus ab Origene doctrinæ, et à supplicatione erroris purgatus. « *Qui ædificat in celo ascensionem suam, etc.*, ipse est qui quotidie ædificat in celo ascensionem suam, et dicit in Evangelio : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* : et non solum de costâ Adam in typum Ecclesiæ semel ædificavit Evam, sed quotidie credentes et membra corporis sui ædificat, et de terris ad cælum levat, ut in illis ipse cõscendat. Ascendit Dominus in cælum cum Enoch, ascendit cum Eliâ, ascendit cum Moyse, cujus sepulturæ locus, quia in cælum ascenderat, in terrâ non potuit inveniri. Ascendit cum Paulo, qui vas electionis in Apostolum ex persecutione mutatus est, et de humilibus raptus ad sublimia, ita ut ascenderet ad cælum tertium, et per Spiritum sanctum et Filium perveniret ad Patrem, et audiret verba ineffabilia, mysteria Trinitatis, quæ hominibus audire non licitum est. Iste ergo qui quotidie ascendit in sanctis, » etc. Innuit Hieronymus à dignitate Christi esse, ut non semel, sed semper operetur; non semel, sed semper nascatur, semper resurgat, semper ascendat Christus homo, sicut et Christus Deus cum Patre hactenus operatur, et deinceps insatigabili potestate operabitur. Nam quæ semel creavit, eadem indesinenter recreat aut creare perpetuat, ut æterna sint ejus opera, substantiæ ejus æternitatem æmulantia. Ita non semel, sed semper nascitur, semper ascendit, ut quos semel his sacramentis in seipso creavit, hos indesinenter creare et perficere pertendat. Ut enim omnia in principio rerum creata quidem sunt et seminata, sed explicantibus sese seculorum voluminibus explicantur et illa, jugi quo creatione parturiuntur ac prodeunt, ita in Christo creati, nati, resuscitati, cœlis inventi omnes semel sumus, sed quasi seminaliter : lapsu temporum explicanda sunt hæc semina, ut semper creetur nova hæc creatura. Innuit rursum Hieronymus à dignitate Christi esse, ut quisquis gratiæ nascitur, quisquis peccato moritur, quisquis immortalium gustat reviviscit, quisquis in æternitatis sinum rapitur, Christus nascatur, Christus moriatur, ille resurgat, ille rapiatur : quod intelligibilem bonorum, nostrum sit nihil, quod omnia sint ejus, quod omnia sit ipse, quod omnia in omnibus adimpleatur, quod universalis justitia, et unus justus, quia tota justitia, ipse sit. Innuit tertio paulò post Hieronymus, quod Christus

visibiliter natus sit semel, et mortuus, et exaltatus, eam esse litteram historiæ : quod quotidie nascatur, et moriatur, et suscitetur, hunc esse spiritum, hanc veritatis intelligibilem medullam : et quidem litteræ tanquam fundamento insistendum esse, sed non immorandum ibi, quin ad superna spiritalis intelligentiæ culmina, id est, ad mysteriorum Christi expansissimam quamdam universalitatem exitendum esse. « Et cum historiæ habuerint fundamenta, tunc spiritalis intelligentiæ culmen accipiant; ut verè Christus de virgine natus sit, verè Lazarum mortuum suscitârit, verè ad tactum ejus hæmorrhœissa sanata sit, etc., licet secundum tropologiam quotidie de animâ virginali nascatur sermo divinus, quotidie peccato mortui et vitiorum funibus alligati de sepulcro scelerum suorum juvantur exire, quotidie sanguinis opera constringantur, etc. » Itaque qui morosis trlicantur circa tempus visibilis Christi adventus, in litteræ vepribus desiguntur et idè spinosis lancinantur difficultatibus, à quibus utique extricarent sese, si liberioris intelligentiæ auræ spirare, et invisibilem ad singulos ejus adventum cui visibilis serviebat, singulis omnium ætatum hominibus præstò fuisse contemplerentur. Innuit quartò Hieronymus ibidem, idè singulis nasci, mori, reviviscere Christum, quod singuli ei instar omnium sint, et omnes instar singulorum. Non enim alio pretio universos, alio singulos, sed quo et quanto universos, eo et tanto singulos emit, nempe toto, nempe seipso. Itaque Moysi, Eliæ, Paulo se totum impendit, se totum expandit, se totum quantus quantus est explicuit, implicuitque : illis singulis natus, illis adolevit, etc. Id tenebat Paulus cum diceret : *Dilexit me, et tradidit semetipsum pro me*. Id Scriptura omnis testificatur, cum Hierosolymam cui se Christus totum libavit, et totam Ecclesiam, et singula Ecclesiæ membra interpretari monet. Unde idem Hieronymus : « Quatuor modis intelligi potest Jerusalem, vel hæc quæ Babylonio et Romano igne succensa est, vel cœlestis principum : vel Ecclesia quæ interpretatur visio pacis : vel animæ singulorum, quæ fide cernunt Deum. »

5. Ab his haud dissident, quæ alibi disputat idem Hieronymus, ubi tradit Moysen ceterosque olim justos eadem intus Christi et Evangelii ejus copiam ditatos fuisse atque Apostolos, atque alios Ecclesiæ christianæ filios, sed legalibus tamen sacramentis ex necessarii

tunc dispensatione servasse, non aliter quàm Paulus et comam rasil et nudipedalia exercuit, eùm lex illi antiquata jam esset : « Ut dicamus illos quo modo Paulus factus est Judæis Judæus ut Judæos crucifaceret, et in Cæcis ex voto comam totondit, et nudipedalia atque calvitium Hierosolymis in templo exercuit, et eorum sedaret invidiam, qui causati de eo fuerant, quod contra legem Moysi et Deum faceret Prophetarum : ita et sanctos viros fecisse quidem ea quæ legis erant, sed sensum magis legis secutos esse, quàm literam. Qui non minùs quàm Abraham, sublato de facie velamento, cupierunt videre diem Christi, et viderunt et lætati sunt ; facti infirmo populo infirmi, ut infirmos lucrifacerent, et his qui sub lege erant, quasi essent et ipsi sub lege, ut eos ab idolis quibus in Ægypto assueverant, separarent. Absurdum quippe est Moysen et ceteros confabulatores Dei in eâ fuisse conditione, ut non credamus eis et præfinitum tempus à Patre venisse, et redemptos eos esse de servitute legali, et adoptionem filiorum consecutos, et hereditatem cepisse eum Christo. Quæcumque enim toti generi humano sapientia Dei quasi in Filio præstitit, hæc eadem unicuique sanctorum semper suo ordine et dispensatione largita est. » Hæc summa est, hic apex disputationis hujus, hoc unum meditatur, hic toti conititumur, ut consiet, quòd quæcumque toti generi humano sapientia Dei præstitit, hæc eadem unicuique sanctorum semper suo ordine et dispensatione largita est. » Itaque natalem suum Christus, incrementa ætatis, sapientiæ et gratiæ, mortem, vitæ novitatem, cœli fastigium toti humano generi semel ad ostentationem sacramenti, singulis autem justis exhibet ordine cuique suo et tempore. Itaque Abraham concupivit videre diem Christi, vidit et gavisus est. Diem Christi, utique intelligentiâ irradiatam totam ejus in carne dispensationem videre concupivit Abraham et vidit ; concupière justî quocumque loco et tempore indiscriminatim, vidère et gavisî sunt. Itaque nihil amplius nihil salubrius imprecari illis antiquioribus potes, quàm quod consecuti sunt, nempe Christum, et diem Christi vidisse, et gaudio ejus toto perfusos esse. Itaque plaudendum illis magis est, qui ita Christum in carne non viderunt, ut viderint et gavisî sint, quàm his qui viderunt, sed fide non viderunt, idèòque non viderunt : carnem enim viderunt, non diem, idèòque

gavisî non sunt, sed viderunt et inviderunt, quidam etiam crucifixerunt. Itaque sapientia Dei Christus venit et videtur omni loco, omni tempore ; et carnis ejus dispensatio, quia et ipsa mera est sapientiæ interpretatio, etsi uni loco temporique inserta, radiat tamen et adest omnibus loci temporisque tractibus, et instar sapientiæ, omnibus et singulis integram intinamque se præbet.

6. Rursus idem Hieronymus verba Pauli exponens : « *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis*, etc. Creationis et conditionis nomen ad magna semper solet opera copulari. Verbi causâ illa urbs condita est, et ab initio creatus est mundus, et unusquisque sanctorum per varia dogmata atque virtutes in semetipso mundus est totus ; propterea nunc creati in Christo dicimur et creati in operibus bonis, sive quæ ipsi fecimus, vel facturi sumus, sive in aliis creaturis, ad quæ nostra conversatio transferenda est, ut quæ præparavit Deus in illis ambulemus, etc. In nobis et in Christo per singula opera et profectus creatura atque conditio accipi potest ; ut quotidie in credentibus, quia variè secundùm diversa merita mores dicuntur, et valles, et colles, atque campestria, Christus creatus, natus et conditus sit. » Adverte hic creaturam nos dici in Christo, quia quilibet sanctorum instar habet mundi universi, cui expendit se totum Christus perinde ac mundo. Adverte rursus ut in creaturâ mundi creatur quodammodò et incorporatur sempiterna Dei et incommutabilis sapientia, quæ per visibilia quasi visibilis fit, et his veluti vestibus amictur, et penè corporascit ; ita in novâ creaturâ creari, et iterum iterumque incorporari Christum, ut in singulis sanctis conspicuus ipse sit et penè contractabilis. Adverte rursus creata ab initio ita esse universa, ut creanda tamen in decursu temporum et explicanda ob oculos sint singula : ita in Christo visibiliter nascente et exerente sese, nos quidem omnes creatos fuisse, sed creandos tamen sigillatim esse, ipso in singulis nascente, per temporum curricula. Adverte Deum creasse creanda, et fecisse quæ futura sunt ; condenda enim condebat, quando cardinales causas, unde prodirent omnia, procreabat ; ita creati sunt justî in operibus bonis, quæ præparavit Deus ; nati sunt enim in Christo, antequm nascerentur, et nunc nascuntur in Christo, tandè post adventum suum Christo ad ipsos veniente et

post natalem suum nascente. Adverte creari tantum in mundo futura, non præterita; at in Christo etiam præterita. Nam Christo nascente nascebantur, qui jam olim nati in Christo ante Christi adventum fuerant. Creatio enim utcumque servit tempori, at redemptio temporibus invictius dominatur, et unificatur æternitati. Justitia enim et sapientia in novâ, quàm in primâ creaturâ fulgentior splendet. Ergo justitia et sapientia Christus nullâ temporum ratione habitâ semper nascitur, semper resurgit, eum justitiâ et sapentiâ vel nascitur, vel in novitatem perfectissimam efflorescit. Unde apud eundem Hieronymum : « *Qui facit justitiam.* Justitia Dominus noster est. Justitia enim Domini Dominus noster dicitur, et Salvator. *Beatus ergo qui facit justitiam,* hoc est, qui facit Christum. Quomodo ergo facimus Christum, hoc est, justitiam? Si justè agamus, concipitur in nobis justitia, et paritur ex nobis justitia, et sumus mater justitiæ. Felix et beatus est, qui omni tempore et pater, et mater est justitiæ. » Quasi dicat : Justitia universalis et justitia Christus est; ubicumque ergo et quandomcumque ab orbis initio ad calcem, ab ortu ad occasum justitia vel nascitur, vel perficitur, Christus nascitur et perficitur. Itaque noli anxiam, quòd Christus non ante sit natus; sed angere potius, quòd non ante hominibus justitia arriserit : si enim prius adlulit, prius natus est Christus. Itaque omnis querelarum fons præclusus est, quando Christus justitia illis omnibus nascitur, quibus adlubescit. Itaque non ipsi de Christo, sed Christus de ipsis jure merito conqueritur, quòd per ipsos sua natiuitas suspendatur.

7. Ut hæc autem liqueat de penu Origenis prompta esse, sed approbata et perpurcata ab Hieronymo, accipe et frustulum hoc ex Homil. 2 Origenis in Cantica, ab eodem latinitate donatâ : « Si intelligis Evangelium, ut seculum intelligi Evangelium et prædicari, vides Jesum omnem languorem et infirmitatem non solum eo tempore; quo carnaliter facta sunt, fuisse medicatum; sed hodièque medicantem; et non tantum tunc ad homines descendisse, sed hodièque descendere et esse præsentem. *Eccæ enim, inquit, vobiscum sum usque ad consummationem seculi, etc.* » Et paulò infra : « Semper iustus modi sunt profectus, ut in exordio desideret quiescam saltem in virtutum umbrâ consistere. Ego puto idem et natiuitatem Jesu ab umbrâ cœ-

« pisse, et non in umbrâ, sed in veritate finitam. *Spiritus, inquit, sanctus, experientes in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Natiuitas Christi ab umbrâ sumpsit exordium. Non solum autem in Mariâ ab umbrâ ejus natiuitas cœpit, sed et in te, si dignatus fuerit, nascitur sermo Dei. Fac igitur ut possis capere umbram ejus, et cum umbrâ fueris dignus effectus, veniat ad te, ut ita dicam, corpus ejus, ex quo umbra nascitur. »

Producendus nunc in medium est Origenes ipse, qui hæc in re sæpissimè idemque elegantissimè versatus est. Alicubi illa expendens Christi verba : *Nunc queritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi à Deo*, querit quâ de causâ subditum sit à Christo : *Hoc Abraham non fecit*, cum Christi adventum tot seculis Abraham antecesserit. Respondet et Abraham ætate advenisse Christum, et Abraham visum, auditumque esse, et veritatem propalasse, nec ullis tamen ejus insidiis appetitum esse : « Non enim natus erat Abraham tempore Jesus. Sed dicerem ego juxta doctrinam Servatoris docentis ac dicentis : *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est*, fuisse Abraham tempore hominem, qui veritatem quam à Deo audisset loqueretur, quem tamen Abraham ipse interficiendum non curavit. Et observa quòd homo qui tropicè intelligitur in Jesu, nunquam non advenerit in hanc vitam, et post tempora historię sui ipsius, et antea. » Vides quàm fidenter audeat Christi adventum in omnia temporum ac labentium seculorum volumina explicare atque amplificare, et omnibus omnium ætatum mundi hominibus representare. Semper enim veritas hominibus celitâ insuarrata est, semper à bonis lubentissimè hausta, à malis crucifixa fuit. Unde subdit Origenes peræquè ante Christi in carne adventum atque postea habere locum quod in Actis Pauli legebatur Christus dixisse : *Denuò debeo crucifigi*; ab orbis enim initio ad exitum usque, quicumque veritatem et justitiâ aversantur, sibi metipsis, ut ait idem Paulus, crucifigunt Filium Dei. Crucifigitur enim Filius Dei Christus, quoties veritati et justitiæ gravis inuritur contamelia. Nam et ipsa caro Christi semel in plenitudine temporum, non tam manibus militum, aut vocibus tunc Judæorum, quàm peccatorum qui usquàm et unquàm fuerant, erant, future supererant, vi et grassatione fixa est cruci. Ex adverso sancit omnes quicumque

demum mundi ætate vitam transegerint, cum Paulo dixerunt: *Christo confixus sum cruci: vivit verò in me Christus*. Quapropter Christus seu crucifigendus à malis, seu amplexandus dissuaviandusque à bonis, semper et ubique adfuit, semper et ubique adventum suum representavit. « Vide verò, an non tantum sanctorum qui post Christi adventum fuere, sit vox illa: *Cum Christo crucifixus sum*, sed æquè ad priores etiam pertineat, ne differre dicamus sanctos, qui post Christi adventum fuere à Moyse et Patriarchis. Vox illa quoque: *Vivo ego, jam non ego, vivit verò in me Christus*, æquè etiam dicatur non solum de sanctis, qui post Christi adventum fuere, verum etiam de his qui antea. » Et his tandem subjicit, quod universim valet: « Tradimus enim et docemus, nunquam defuisse sanctis spiritualium Jesu adventum, atque dispensationem. »

8. Et rursus idem Origenes: « Attamen non ignorandum nobis est, Christi adventum antequàm corpore ad terram descenderet, intelligibilem multò ante factum fuisse perceptoribus, minimèque parvulis. Quippe qui à pædagogorum curatorumque curâ ac tutelâ liberi essent, ob oculos habentes plenitudinem eam temporis, quæ mente cernebatur. Ut erant illi Patriarchæ et Moyses ille tantus servus, ac reliqui Prophetæ, qui Christi gloriam contemplati sunt. Cæterum ut ante corporalem et manifestum adventum ad perfectos advenerat, sic etiam post divulgatam ipsius præsentiam ad eos qui etiam nunc sunt parvuli, quia sunt adhuc curatoribus et administratoribus, ac nondum pervenerunt ad temporis plenitudinem, sermones quidam præcursores Christi advenerant, animis puerilibus accommodati, qui jure pædagogi vocentur. At verò ipse Filius, ipse glorificatus Deus Verbum nondum advenit, nimirum expectans ut Dei homines divinitatem illius perceptorum, decentem apparatus faciant. Jam et hoc quoque sciamus necesse est: ut lex umbram continet futurorum bonorum quæ declarantur ab eâ lege quæ annuntiat secundum veritatem, sic etiam Evangelium, quod vel à quibuscumque vulgaribus intelligi existimatur, umbram docet mysteriorum Christi. Atque equidem quod Joannes appellat Evangelium sempiternum, quod propriè dici posset spirituale, apertè viris cordatis et intelligentibus ob oculos ponit omnia de ipso Filio Dei tum mysteria, ab ipsis sermonibus exhibita, tum res, quarum ænig-

ma ipsius actiones erant. » Verborum prolixitatem abundè excusat sententiarum opulentia. Ergo Christi adventus ante ejus carnem quibusdam perfectissimus obligerat: et post ejus carnem non natam tantum, sed cælo etiam in sedem magnitudinis illatam, nonnisi initiatus et prælusus quibusdam est. Nam sive ante, sive post carnis ejus adventum, in omnia quæ retrò, in omnia quæ postea secula, diffundente se carnis hujus et carnalis totius dispensationis gratiâ, initiatus illis omnibus Christi adventus est, qui ipsum secundum carnem tantum aspuerunt, nec penitiores venas sapientiæ et justitiæ invadere ac degustare potuerunt: perfectus verò illis et ex omni parte absolutissimus adventus obtigit, qui carnem ejus spiritaliter, et omnem justitiæ ac sapientiæ medullam ex quodam Evangelii cortice extrahere ac devorare potuerunt. Itaque etiam nunc tametsi in cælis in sollo majestatis regnet, infantiam tamen adhuc in plerisque carnalibus Christianis agit, adhuc concipitur, adhuc nascitur, lactescit, puerascit, balbutit, per præcursores quosdam sui sermones, per hæc puerilibus animis accommodatum. Ex adverso autem antequàm nasceretur, quibusdam perfectioribus jam resurrexerat, jam cælos et thronum gloriæ occupaverat, jam in pleno divinitatis lumine fulgurabat. Quapropter locorum et temporum discrepantia seponenda, atque parvipendenda est, causa ipsa autem penetranda. Omni enim tempore et omni loco, sed aliis et aliis per varios gradus profectuum nascitur, adolescit, moritur, reviviscit et cæli fastigia calcât Christus, et simul hæc omnia, et perverso ordine temporum, hæc omnia, quia non temporum, sed æternitatis ista sunt omnia. Idem alibi rursùm: « Venio ad novum Testamentum, in quo est plenitudo omnium, et inde volo ostendere, quomodò et nos possumus novum Testamentum Domini Jesu nostri Christi habere super carnem nostram. Non enim sufficit solo nomine in verbo hæc dici, sed rebus oportet impleri. Joannes quippe Apostolus dicit: *Omnis spiritus qui confitetur Jesum in carne venisse, à Deo est*. Quid ergo si peccans quis et non rectè agens, confiteatur Jesum in carne venisse, in Spiritu Dei videbitur confiteri? Non est hoc Testamentum Dei habere in carne, sed in voce. Quomodò ergo erit testamentum Christi super carnem meam, requiro. Si mortificaveromembra mea, quæ sunt super terram; si semper mortem Christi in corpore meo circumferam;

« si conplantatus fuero similitudini mortis
 « ejus, testamentum ejus ostendo esse super
 « carnem meam. Quid enim prodest, si in illâ
 « tantum carne, quam de Mariâ suscepit, di-
 « cam venisse Christum, et non ostendam
 « etiam in hac meâ carne, quod venerit? »
 Venit igitur semel in eâ carne quam de Mariâ
 sumpsit: sed qui omnia in omnibus adimple-
 tur, etiam in nostrâ singulorum carne, in
 nostrâ maximè singulorum et universorum
 mente venisse demonstrandus est, per car-
 nis servitutem, mentis imperium. Ita enim Ver-
 bum venit in carnem, quando carnem prius re-
 bellantem menti, mentem sibi sapientiæ utpote
 et justitiæ subjugat. Tunc igitur venit Christus,
 tunc nascitur, tunc moritur, tunc resurgit
 Christus, quando unusquisque hæc ejus sacra-
 menta in seipso explicat, et in carne ac in
 mente suâ Christum indutus demonstrat. Et
 alibi idem: « Non est unus Domini mei Jesu
 « Christi adventus, quo descendit in terras;
 « et ad Isaiam venit, et ad Moysen venit, et ad
 « populum venit, et ad unumquemque Prophe-
 « tarum venit: neque tu timeas, etiamsi Jam
 « cœlo receptus est, iterum veniet. Quia au-
 « tem et ante præsentiam carnalem ad homi-
 « nes venerit, ipsum accipe testem denuntian-
 « tem atque dicentem: *Jerusalem, Jerusalem,*
 « *quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad*
 « *te missi sunt, quoties volui congregare filios*
 « *tuos! Quoties volui!* Non dicit: Non vidi te
 « nisi isto adventu, sed dicit: *Quoties volui!*
 « Et per singulos Prophetarum convertens se:
 « *Ego, inquit, eram Christus, qui loquebar per*
 « *Prophetas. Dixi: Neque tu timeas. Et nunc*
 « *mittitur Jesus Christus. Non mentitur: Vo-*
 « *biscum sum, ait Dominus, omnibus diebus us-*
 « *que ad consummationem sæculi.* » Ad Prophetas,
 ad sanctos quoslibet veniebat, quia nisi for-
 mato in ipsis Christo, nec Prophetæ, nec
 sancti audissent, et per ipsos ad populum,
 ad cæteros homines veniebat, quia sanctus
 quilibet Christi portio est, et voce ejus Chri-
 stus loquitur, et de pectore ejus oracula et
 imperia sua promittit. Et nunc quanquàm cœlo
 receptus, iterum veniet; veniet enim, quo-
 ties sanctitatem cuiquam, id est, seipsum
 inseret, et per eum, et sui membrum, ad cæ-
 teros veniet. Nam iterum jam iterumque
 monui, quòd semel de Virgine nasci et prin-
 cipalem hunc adventum suum commendare
 voluit, id ad sacramentum pertinebat assu-
 mende hominum universalis, ad sacramen-
 tum, inquam, simul et fundamentum sui ad

singulos homines hujus universitatis iterati
 et iterandi innumerabiliter adventus. Unde
 idem: « Venit sermo Domini ad eum, qui de
 « Virgine nascebatur, id est, hominum, sermo
 « semper in Patre manens, ut fierent utraque
 « unum, et consociaretur homo, quem ob sacra-
 « mentum et salutem universæ humanitatis in-
 « dueret, divinitati ejus et naturæ unigeniti Dei. »

9. Utque ne tædiosior sim in expromendâ
 horum ingenti prorsus apud Origenem copîâ,
 unum non ampliùs addam insuper locum:
 « Sic etiam λόγος, id est, ratio dicitur, quid-
 « quid est in nobis à ratione alienum prorsus
 « auferens, et nos præparans convenienter
 « veritati, etc. Nam si ipsum participantes re-
 « suscitamur, illuminamurque, fortassis autem
 « pascimur etiam, vel regimur, quis non videat
 « rationis capaces nos divinitus effici ipso λόγῳ,
 « hoc est, Filio Dei, atque ipsâ ratione, cuncta
 « in nobis à ratione aliena, atque ipsam mor-
 « tificationem, quatenus ratio est, et resurre-
 « ctio, abolente? Quocirca inspicere, an quodam-
 « modò ipsius, quatenus λόγος, hoc est, ratio,
 « participes sint omnes homines, quos eum
 « inventiendi cupidos hæc etiam ratione doceat
 « Apostolus extra se quærere non debere, di-
 « cens: *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendes*
 « *in cælum?* hoc est, Christum ex alto dedu-
 « cere; aut *quis descendet in abyssum?* hoc
 « est, Christum ex mortuis deducere. Sed quid
 « dicit Scriptura? *Prope te Verbum est valdè*
 « *in ore tuo et in corde tuo,* perinde ac si ipse
 « Christus etiam esset Verbum. Quin etiam
 « quando ipse Dominus loquitur: *Nisi venis-*
 « *sem et locutus fuisset eis, peccatum non habe-*
 « *rent;* nunc autem non habent quod prætexant
 « peccato suo; nihil aliud intelligendum est
 « λόγῳ, hoc est, Filium Dei et rationem dicere,
 « quàm eos quibus mondum λόγος, hoc est,
 « ratio completa est, peccatum non habere:
 « sed illos tantum peccato obnoxios esse,
 « qui participes effecti jam ipsius rationis,
 « agunt præter rationes, ex quibus hæc ratio
 « in nobis completur. In quem sensum tantum
 « verum est illud: *Nisi venissem et locutus fuis-*
 « *sem eis, peccatum non haberent.* Age enim de
 « Jesu aspectabili, ut vulgares existimabunt,
 « hoc expendatur, quomodò jam verum ait eos
 « ad quos non venerit, non habere peccatum.
 « Namque omnes qui fuerunt ante Servatoris
 « adventum, ab omni peccato immunes futuri
 « sunt, quoniam non venerit aspectabilis juxta
 « carnem Jesus, » etc. Non ad Judæos tantum
 quibus præsens Christi caro sistebatur ob ocu-

los, sed ad omnes prorsus homines vult hæc Christi verba pertinere Origenes. Et quidem ad illos tantum tunc temporis paucos verborum operumque Christi misericordum oculos aurtosque testes ea referrentur, constaret utique illis sensus genuinus, ab aliis passim interpretibus assignatus. Sed non abs re Origenes altiora allegoricè addita scrutari solitus, effundere illa latius, et ad omnes prorsus homines propugnare laboravit. Quantum enim eat, quod suo Christu adventu reos egerit paucissimos illos, quorum pervicaciè exagitatus est; quantum est ei illos beasse diceretur, qui fide tam ei et pietate adhaeserunt. Non est intra has angustias premenda Christi adventus gloria, nec tam areto limite finienda potestas ejus est. Ea tum loquebatur, ea operabatur, quæ irent in secula et retrò et post omnia. In illo brevi gyro sacramenta condebat omnium et præcedentium et succedentium ætatum. Quasi compendio seriem omnium seculorum describebat. Ea effabatur, quæ personissent, quæ personarent in omnes temporum citra et ultra lapsus. Ea operabatur quorum vis et efficacia nulla temporum moris, nullis vicibus angustaretur. Omnibus enim hominibus, omnibus ætatibus venerat, omnibus verba, omnibus opera, omnibus seipsum dedicabat. Itaque qui tunc vitam mortalem carpebant paucissimi homines, omnium qui ante, qui postea, qui propè, qui longissimè, hominum vicem tenebant. Increduli tunc et fideles pauci personam omnium qui usquam et nunquam fuerant futuri erant, sustinebant. Illis fidelibus omnes gestabantur fideles, illis contumacibus omnes impii inerant, et eorum vocibus manibusque Christum flegebant cruci. Quæ cum ita sint, omnibus venit Christus, omnibus Verbum, et lux sapientiæ justitiæque aliqua exoritur, exortuque suo vel obsequentes beat, vel immorigeros convincit et condemnat. Illi enim rei sunt, illi obnoxii, quicumque adventus ejus lucem floccifecerunt. Christo, id est, rationis, sapientiæ, justitiæ reus est, quisquis impiè agit, nec ullus usquam perit, nisi rationi et justitiæ contumeliosus. Unde idem hæc verba Christi infra exponens: *Nisi credideritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris*, hæc habet: *Verbi gratià, qui credit quod sit justitia, injuriam non inferet, et qui crediderit in sapientiam, is nec fatuum aliquid loquatur, nec faciet.*

10. Antequàm ad Latinos orationem reflectamus, Gregorium Nyssonum antedi-

ctis valdè consentaneum audiemus: Qui enim natus est nobis puer Jesus, qui in eis qui ipsum susceperunt, diversè proficit *sapientià et ætate et gratià*, non est idem in omnibus, sed pro modo ejus in quo est. quatenus is qui ipsum capit, est idoneus, talis apparet, aut infans, aut proficiens, aut perfectus, convenienter botri naturæ, qui non semper cernitur in vite in eadem formà, sed mutat formam cum tempore, florens, vernans, perfectus, maturus, vinum factus. » Pauca copiosè dixit hic sanctus doctor. Eandem enim ætates inducit Christus, quas quisque in Christo gerit, cum nascentibus nascitur, cum perficientibus proficit, cum perfectis perficitur, quia non aliter illi vel nascuntur, vel proficiunt, vel proficiuntur, quàm nascente in ipsis, et perficiente, et perfectà sapientià justitiâque Verbi inhumanati.

11. Quibus succinit Paulinus Nolanus episcopus: *Qui sicut in ipso illo homine quem gestit, ita in nostris mentibus gradus quodam corporeæ ætatis exequitur, nascitur, crescit, roboratur, senescit. Sed orandus, cum in nobis diu aut jngiter parvulus, et infirmus, et pauper sit.* Ergo unicuique venit, cum quisque ad ipsum venit; unicuique nascitur, cum illi revelatur. Quare Chrysologus: *Non ergo conceptione temporum, non passione viscerum, sed Pater Fillum nobis generat, dum revelat.* Verbum enim, sapientia, justitia tunc gignitur, tunc advenit, cum illucescit. Ideò et Verbum caro de Virgine nasci debuit, cujus fide magis quàm ventre ederetur, ut vel sic per fidem cuique advenire et innasci se testaretur. Quibus addo hæc Salviani: *Licet generale sit debitum et speciale, tamen esse non dubium est. Licet sit commune omnium, est tamen peculiariter singulorum: ita ad omnes æqualiter pervenit, quod tamen desinmà unicuique nihil recedit.* Christus enim sicut pro omnibus passus est, sic pro singulis, et cunctis se impendit pariter et singulis; et totum se dedit universalis, et totum singulis. Ac per hoc quidquid passione eud Salvator præstitit, sicut totum ei debent universi, sic totum singuli: nisi quod propè hoc plus singuli quàm universi, quod tantum acceperunt singuli, quantum universi. Ubi enim hoc unus accipit, quod universal, etsi par est mensura, major invidia est. » Quæ in id valent, ut non pretium modò et emolumentum ex Christo tantum ad singulos redeat, quan-

tum ad universos; sed etiam quòd totum se Christus et omnem mysteriorum suorum secretum atque opulentiam perinde singulis explicet atque infundat, ac omnibus. Nec enim prelli et emolumentum passionis suae parti magnitudinem unicuique prodigit, nisi dum unicuique et nascitur et igitur et resurgit. Etenim, ut ait rursùm Paulinus Nolanus, « unus homo » universitatis portio, et universitas unius « forma hominis et causa est. »

12. Fulgentius verò causam hujus decreti altius repetisse visus est. Etenim Deitas immutabilis ad homines mutabiles vel venit, vel rursùm abscedit, vel ascendit, vel descendit, non suà, sed ipsorum, ut par est, mutatione. Adest enim ubique et semper immutabiliter Deus: sed non ei nos semper adsumus, et morum dissimilitudine plerùmque ab ipso præsente peregrinamur. Cùm ergo ad ipsum redimus, tunc ille advenire nobis; cùm illum utcumque pueriliter sapimus, tunc ille ad nos descendere prædicatur; tunc nobiscum ascendere, cùm ad exerta æternitatis culmina exilimus. Immutabili enim ita mutabilis natura agglutinanda est, ut in immutabilitatem ejus ipsa proficiat, non ut in hujus mutabilitatem illa deficiat. Et Christus mutabiles ætatem suarum vices semel visibiliter executus, deinceps totus Deus, et sibi paternæque redditus gloriæ, nec secundùm carnem sapiendus, de ingenio immutabilitatis id quoque obinet, ut ad nos veniat usque et ubique, nascatur, moriatur, reviviscat, non suo jam, sed nostro profectui, venientibus nobis ad ipsum, illi nascentibus, illi commorientibus, illi conresuscitatis: « Quantum ergo ad substantiam » et potentiam suam, ubique est Trinitas » unus Deus, totus totum complens virtute, » non mole; totus in singulis, totus simul in » omnibus creaturis. Quantum verò ad cogitationes nostras descendere ad nos Deus dicitur, cùm sermonem suum ita nobis Divinitas » temperat, ut humano nobiscum more loquens agnitionem et dilectionem suam intima nobis dignatur. Ascendit autem in nobis, quando nos ascendimus per charitatem » et scientiam Deitatis, etc. Talis est Patri et » Filii et Spiritus sancti credendus adventus, etc. Ita cùm venisse vel descendisse » dicitur, divinæ revelationis erga nos gratia » commendatur, et cùm non descendere, sed » ascendere dicitur, profectus nostræ illuminationis agnitionisque monstratur. Talem Dominus Jesus ascensum significavit, quando

« tangendi se facultatem Mariæ Magdalenæ » prohibuit, etc. Quid est enim: *Noli me tangere*, nondum enim ascendi ad Patrem meum, » nisi: Noli hoc in me tantum credere, quod » putas, quia quamdiù in me illa tantum quæ » sunt carnis attendis, æqualitatem meam » cum Patre non sentis? Et reverà nondum » illis Christus ascendit ad Patrem, qui Patri » Filium non constituentur æqualem, etc. Illi » autem verè Filius ascendit ad Patrem, qui » Filium Patri æqualem sempiternitatis et immensitatis paritate non ambigit, etc. Manifestè itaque claret, per illum ad Patrem » ascensum Filii, nostræ potiùs profectum » fidei demonstrari. Nos enim eum quodam » modò in nostris cordibus exaltamus, quando » sic in ejus intelligentiâ crescimus, ut de » illo tanquàm de Deo vero, quæ divinæ celestitudini digna sunt, cogitemus, etc. Sic in » nobis verò exaltatur, quando eum exaltamus, » cùm sit ipse semper altissimus, sicut in nobis sanctificatur, quando eum sanctificamus, » cùm semper ipse maneat sanctus. Nam beatus Petrus admonet nos dicens: *Dominum » verò Christum sanctificate in cordibus vestris.* » Quid est autem Christum sanctificare, nisi » de Christo quæ sancta sunt cogitare? » Hæc non piguit excerpte prolixius ex Fulgentio, ut extergeretur suspicio, atque invidia sedaretur, quæ inde excitari in nos videbatur, quòd Christum semper et ubique easdem iterare moriendi nascendique vices adigeremus, atque ita ipsum infinitæ cuidam et irrequietæ mutabilitati mancipasse videremur. Contra enim est hoc totum. Hinc enim amplior ipsi quædam immutabilitatis gloria vindicatur.

Nam ubi semel ipse mortalis vitæ stadium explicuit, sequè in adytum penetrare retulit incommutabilis Deitatis cum suâ carne, exinde fidenter pronontiam, temporibus ipsum locisque invictissimè omnibus dominari, nec suâ, sed nostrâ mutatione, advenire vel refugere, descendere vel ascendere, nasci vel ex morte renasci; nostri sunt isti ad ipsum profectus, ut ad sapientiam, ut ad justitiam; non ejus vel defectus, vel profectus ullus.

13. Gregorius Papa in eadem penè verba incidit: « Cur tangi non debeat, ratio quoque » additur, cùm subinfertur: *Nondum enim » ascendi ad Patrem meum.* In corde etenim » nostro tunc Jesus ad Patrem ascendit, cùm » æqualis creditur Patri. Nam quisquis eum » æqualem Patri non credit, adhuc in ejus » pectore ad Patrem Dominus non ascendit. »

« Sed longè præclarissimum est quod idem observat, adventum Christi et olim expectatum fuisse, et etiam nunc expectari à nobis, sed alium et alium, illum scilicet prius in humilitate carnis, hunc posteriorem in maiestate gloriæ. Æquum enim est, ut quæ ætatum, eandem perfectum sint vicissitudines, eadem sint augmenta. Itaque prius per umbras carnis, inde per carnem quæ maiestas obumbrabatur, denique in ipsâ veniet maiestate revelatâ. Venit enim semper non tam suo, utpote Deus, quàm nostro per mutationes varias progressu. Itaque cum nonnisi umbras Deitatis pati poteramus, ita ille ad nos veniebat, aut nos ad ipsum, cum per ætatem adultiorem verum Deitatis corpus sustinere potuimus, incorporatus est, id est, nostræ substantiæ natura in unam accessit hypostasim. Cum denique ad cumulum perfectionis quantum possumus adipisci, profecerimus, tunc veniet ad nos in gloriâ, tunc ad ejus gloriæ plenitudinem veniemus. Itaque venire nunquam cessat cessabitque, dum nos ad ipsum per gradus perfectum veniemus: et expectabitur semper venturus, quia non legis tantum finis Christus, sed novi quoque Testamenti finis est. Finis, inquam, est, non finiens, sed perficiens, non consumens, sed consummans. Et quid omnis creatura, seu stans, seu lapsa, quam eniti debet, ut ipsa veniat ad sapientiam et iustitiam, et per id veniat sibi sapientia et iustitia aliis et aliis modis gradibusque sibi accommodatis, ut ferendo sit, donec ad ejus summum gloriæ fastigium sublimetur? Nondum Christi nisi nucleum quemdam carnis et corticem adepti sumus, nondum medullam divinitatis ejus nisi fido odorari potuimus, necdum contueri, necdum amplectari. Itaque ille adhuc nobis venit, quia nos ad ipsum adhuc accedimus, et quanquam venturus semel est conspicibilis in fine seculorum, ille tamen in dies singulos illis ventre occupat, quos à consuetudine sensuum avocat, quos à lipitudine mentis curat, quos puræ et æternæ divinorum lucis patientiores facit esse in dies, quos, si quos tamen, jam fulgurantibus quibusdam repentinis coruscationibus beatæ gloriæ raptim experitur et assuefacit. « Testamentum vetus unum nobis « mediatorem Dei et hominum nuntiavit, et « Testamentum novum eundem nobis nuntiat « in æternâ claritate venturum, quem jam pro « nobis cognovimus incarnatum. Finis autem « utrorumque Christus est, quoniam ipse

« quem lex prædixit, in carne apparuit; et « idem ipse quem nunc Testamentum novum « loquitur, in gloriâ maiestatis apparebit, et « tunc utrorumque finis erit, cum visus in divinitatis suæ potentiâ, omnia quæ sunt « prædicta compleverit. Scriptum namque « est: *Finis legis Christus ad iustitiam omni « credenti.* Finis videlicet non quia consumit, « sed quia perficit, etc. Ecce Evangelium quotidianè legitur, ventura vita prædicatur. Tunc « igitur erit et novi Testamenti finis, cum ea « quæ de se promissit, impleverit. Finitur « verò Testamentum novum, quia perficitur. » Adimplevit legem primo adventu, adimplebit Evangelium secundo. Promissis enim referuntur est Testamentum novum, perinde ut vetus. Veteris promissa veniens implevit, novi promissa veniens implebit, sed et quotidianè veniens adimplet. Ergo semper venit, et semper adimplet. Nam quid promissit, aut promittit usquam, nisi seipsum, sed parvulis parvulum, grandioribus grandior, perfectis perfectum? Implere ergo promissa non aliud est, quàm seipsum magis magisque, iterum iterumque in dies maiorem et illustriorem validioribus repræsentare. Ipsum concupivit ab exordio rationalis naturæ, lumen bonumque suum, ipsum expectavit, ipsum pro virili suscepit, et suscipiendo roborata est, ut invalesceret maiorem maioremque venientem excipere, et tandem summo virium aucta incremento totum in gloriæ apice venientem excipiet. « Quemadmodum enim Dominus noster « Jesus Christus, qui cum Patre et Spiritu sancto præsidet in celo, legem implevit per mysterium incarnationis et perfectæ humanitatis suæ, ita Testamenti novi promissa impleta-rus est, per ostensam gloriæ claritatis suæ. »

14. Quibus apprime consentiant quæ commentatus breviter est Prosper: « *Concupivi « salutare tuum, Domine, et lex tua meditatio « mea est.* Salutare Christus haud dubio est, et « ipsum se concupisse iusti antiqui veracissimè « consentiunt. Ipsum concupivit Ecclesia venturum de visceribus matris. Ipsum concupiscit Ecclesia venturum à dextrâ Patris. Legis autem meditatio nutrit et firmat hoc desiderium, dum testimoniis suis pronuntiat « Christum. » Quid enim Ecclesia, seu universitas naturæ rationalis concupiscat unquam, nisi verum lumen suum, sapientiam, et verum bonum suum, iustitiam? Non participationem tantum ejus, sed ipsam, et per participationem ejus, ipsam substantivè amplectendam? Et

qui concupiscat, nisi quatenus capit dūre carnalis est, in carne opacatam? dūm spiritalis evadit paulatim, spiritalem? dūm perficitur, perfectam? Et quid est justitiam et sapientiam concupiscere, quā jam habere? Amando enim acquiritur, amando possidetur sapientia et justitia. Concupiscere sapientiam, id sapere est. Concupiscere justitiam, id præclarum est justitiæ documentum. Itaque quantum concupiscitur, tantum adest, tantum advenit. Semper ergo concupivit Ecclesia Christum, semper concupiscit, qui semper adveniebat, semper adhuc advenit.

15. Cui necessariò subnectendus est Augustinus: *Defecit in salutare tuum anima mea*: « Bonus est ergo iste defectus. Indicat enim desiderium boni nondūm quidem adepti, sed avidissimè ac vehementissimè concupiti. Sed quis hoc dicit nisi *genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis*? Ab origine generis humani usque ad hujus seculi finem, in eis qui suo quique tempore hic vixerunt, vivunt, victuri sunt, desiderant Christum, etc. Nec tunc ergo quievit hoc desiderium sanctorum, nec nunc quiescit in Christi corpore quod est Ecclesia, usque ad terminum seculi, donec veniat desideratus cunctis gentibus sicut promittitur per Prophetam. Propter quod dicit Apostolus: *Spereset mihi corona justitiæ*, etc., *non solum mihi, sed et omnibus qui diligunt manifestationem ejus*. Hoc itaque desiderium, de quo nunc agimus, de dilectione consurgit manifestationis ejus. De quā item dicit: *Cū Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos cum illo apparebitis in gloriā*. Prima enim tempora Ecclesiæ ante virginis partum sanctos habuerunt, qui desiderarent incarnationis ejus adventum. Ista vero tempora ex quo ascendit in cælum, sanctos habent, qui desiderent ejus manifestationem ad vivos et mortuos judicandos. Neque hoc Ecclesiæ desiderium ab initio usque in finem seculi requievit aliquantulum, nisi quamdiū hic cum discipulis in carne conversatus est, ut totius corporis Christi in hac vitā gementis vox convenienter intelligatur: *Defecit in salutare tuum anima mea*. » Vides ut ante et post virginem partum, omnium aliquo æternitatis affatu percussorum unum ferreat desiderium, una vox erumpat deficientium in expectationem Christi, nec possit hoc desiderio et hac voce superaddere omnis rationalis anima, quamdiū conspectu summi luminis summiq̃ue boni

fraudatur. Itaque ne vicem plus æquo eorum plangamus, qui tamdiū Christum expectarunt, cū et nobis adhuc expectandus sit: ne omni ejus adventu fraudatos nagemur, ex eo quod eum expectarent, cū et nos ejus adventu, quod magis fruimur et ditamur, eò flagrantius illum adventantem concupiscamus. Ecclesia illi inhiavit olim, et etiam nunc inhiat, et concupiscendo deficit, deficiendo convalescit, ut flagrantius concupiscat, et flagrantissimè concupiscendo tandem adipiscatur. Una enim ratio ea est assequendi Verbum Deum, lumen bonumque nostrum, instantissimè concupiscendo, et ita in illum à nobis penitus deficiendo. Cū enim anima in ipsum à seipso defecerit, tunc ab ipso ultimū adveniente perficitur. Illic porro referri possunt complura haud oscitanter pensanda, quamvis à nobis brevissimè tantū libanda sint, et cursim tantū indigitanda. Inde est enim quod prisci Prophetæ non ita curiosè semper utrumque Christi adventum dispescere satagebant, sed plerūque utriusque permiscebant insignia, ut id etiam fraudi fuerit Judæis oculo carnali Scripturas inquinantibus spirituales. Non alium enim quā gloriosum, et quidem mundanū, quæ sola eis sapiebat, gloriā circumfluentem ejus adventum suspicari, humilitatem carnis ejus despiciati sunt. Si adventum autem spiritalis gloriæ, id est, sapientiæ et justitiæ, hominibus à miseriæ barathro emergentibus utique auspicandæ ab humilitate, vel suspicari potuissent, nihil admodū obvisset illa utriusque adventūs confusa descriptio, nihil enim gloriosius duxissent humilitate respiciendi, et labore proficiendi per justitiam ad veram et immortalem gloriam. Inde secundo est quod Isaias et Paulus eadem usurpant verba: « *Oculus non vidit, nec auris audivit, Deus, absque te, quæ præparasti diligentibus te*. » Hæc apud Prophetam incarnationem Verbi; apud Paulum, gloriam beatæ patriæ videntur insinuare. Quorsū hæc? An Prophetæ reluctatur Apostolus, vel ejus mentem assecutus non est? Apoge tam præposterarum suspiciones. Uterque sensus quadrat, uterque genuinus, uterque unus est. Præparavit enim Deus et indulsit naturæ humanæ Verbum suum, speciem gloriæ, sapientiæ et justitiæ beatissimam incorruptibilitatem. Ea incarnatio, ea glorificatio est; is primus, is secundus adventus Christi est; is unus, is catholicus, is jugis, is æternus adventus illapsusque Verbi est in naturam humanam deificandam, bonis omnibus cumqu-

laudam, glorificandam, et ut omnis superflua verborum copia excidatur, nihil aliud quam deificandam: Deitas enim omnium bonorum ubertas et gloria est. Et quando longis ista videntur intervallis dissita et penè dissipata, nostræ istæ angustiae sunt, quibus longo et tædioso tractu morantur tempora secularia, cum quidquid temporale est, æterno breve sit, punctum sit, nihilum sit. Deinde non diù venit, sed diù excipitur Verbi ad nos opulencia veniens: nam semel locutus est Deus, quod nos diù audimus, et semel dedit Filium suum et in eo omnia, quem et quæ nos non simul capimus, sed paucillatim capiendo capaciores evadimus, ut plusculum, et demùm ut totum capiamus. Inde est tertio quòd Prophetæ primum Christi de virgine adventum, his prosequuntur plausibus, his opibus et pacis, sapientiæ, sanctitatisque ornamentis illustrent, quæ nonnisi secundo adventu implebuntur. Nimirùm una illa est ubertas pacis et sanctimoniae, una voluptatis et deificationis copia, quam Christus, quam Christi incarnatio contulit per Deitatis consociationem cum naturâ nostrâ, quam confert, quam conferet, quam in dies perficit; cui inhiamus, cui innatamus, cui magis magisque in dies singulos immergimur, quâ obrui atque absorberi avemus. Itaque illa cui venturæ aspiramus, et hæc Ecclesia præsens, cui affixi hæremus, una eademque est, hic junior, ille maturior; hic ditiore, ille ditata; hic proficiens, illic perfecta; hic augescens, illic ad cumulum aucta. Ut enim idem est Christus, qui ad Ecclesiam venit, et semper venit per varias ætatum progressionem, donec plenus ad capacem plenitudinis perveniat, ita una eademque Ecclesia est, quæ ad Christum venit et semper venit, donec ad mensuram ætatis plenitudinis ejus suæque perveniat. Inde est quartò quòd annuis Ecclesia hic nostra precibus iteratis atque ad exitum usque seculi iterandis adventum Christi præstolatur et accelerat. Utrum autem adventum maturari oret, non satis liquescit ex conceptis orationum ejus verbis. Aliàs enim Judicis, aliàs sanctificatoris adventum maturum orat, eique potentiam Dei, ei corda nostra excitari iterùm iterùmque supplicat. Nihil diligentius hæc indigentia. Indefensis enim votis invocandus, et in nos vocandus est Christus, sapientia et justitia nobis factus, ut quotannis, quot diebus veniat ac semper veniat, sanctificator idem et præmiator ac iudex; iudex vindexque eorum qui ipsius adventum vel respuerunt, vel frustrati sunt,

præmiator autem suorum non aliter, quam quia sanctificator. Equod enim præmium, æqua corona, quam corona justitiæ, ut ait Paulus? Ecqua merces ab eo quam ipsemet, qui merces est magna nimis, ut ad Abraham ait; qui veritas et justitia est, ut in Evangelio ait? Ergo invocatur, ut veniat justitia Christus in dies plenior et cumulator, donec plenissimæ cumulus justitiæ ipsemet adveniat, tum plenus sanctificator et eò præmiator futurus.

16. Hic autem ne subrepat error, ne calumnia perturbet incautos, advertendum sedulo est, quod monuit Augustinus longè aliter mitti atque aliter venire Verbum, ut sit homo, aliter ut sit cum hominibus. « Sed aliter mittitur » Sapientia, ut sit cum homine, aliter missa est, ut ipsa sit homo. In animas enim sanctas se transfert, atque amicos Dei, etc. Cum autem venit plenitudo temporis, missa est, etc., non ut esset in hominibus, aut cum hominibus; hoc enim et antea in Patribus et Prophetis, sed ut ipsum Verbum caro fieret, etc., in quo facto et prædicato salus sit omnium credentium, sperantium, diligentium. » Adventus ille Verbi, ut Christus fieret; hic, ut Christi membra; ille visibilis, hic invisibilis; ille semel, hic semper fit; ille plenissimus, hic ex illo derivatus; ille ad caput totâ plenitudine divinitatis inebriandum, hic ad membra pro modulo derivationis irriganda. Sed tamen utrobique unius Verbi adventus est, et si velis minus cavillari in verbis, unus adventus est in capite primum, tanquam in fonte, cum totâ opulentiæ et plenitudinis majestate scaturientis, inde autem in alios aliosque rivulos sese dispensantis, tanquam in quædam membra. Mitti autem et venire ad singulos Christum, paulò post adjicit Augustinus: « Ab illo mittitur Dei Verbum, cujus caput Verbum, de quo natum est. Mittit qui genuit, mittitur quod genitum est. Et tunc unicuique mittitur, cum eâ quoque cognoscitur atque percipitur, quantum cognosci et percipi potest pro capto et vel proficientis in Deum, vel perfectæ in Deo animæ rationalis. Non ergo eo ipso quo de Patre natus est, missus dicitur Filius, sed vel eò quòd apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde ait: *Exivi à Patre, et veni in hunc mundum*; vel eò quòd ex tempore ejusque mente percipitur; sicut dictum est: *Mitte illam ut tecum sit et tecum laboret.* » Et paulò post: « Cum autem ex tempore ejusque profectus mente percipitur, mitti

« quidem dicitur, sed non in hunc mundum :
 « neque enim sensibilibus apparet, id est, cor-
 « poreis sensibus præstò est. Quia et nos se-
 « cundùm quod mente aliquid æternum quan-
 « tùm possumus, capimus, non in hoc mundo
 « sumus. Et omnium iustorum Spiritus etiam
 « in hac carne viventium, in quantum divina
 « sapiunt, non sunt in hoc mundo. » Vides ut
 militatur et veniat Verbum ad unumquemque à
 quo percipitur, veniat autem non uno ætatis
 et profectus modo, sed « pro captu vel proli-
 « cientis in Deum, vel perfectæ in Deo animæ
 « rationalis. »

17. Eòdem redit quod alibi disserit idem
 sanctus Pater in hunc versum : « *Ostende no-
 « bis, Domine, misericordiam tuam, et salutare
 « tuum da nobis.* Christum tuum da nobis : in
 « illo enim est misericordia tua. Dicamus illi
 « et nos : Da nobis Christum tuum. Jam quideam
 « dedit nobis Christum suum ; adhuc tamen
 « illi dicamus : Da nobis Christum tuum, quia
 « dicimus illi : *Panem nostrum quotidianum da
 « nobis hodiè.* Et quis est panis noster, nisi
 « ipse qui dixit : *Ego sum panis vivus qui de
 « celo descendi.* Dicamus illi : Da nobis Chri-
 « stum tuum. Dedit enim nobis Christum, sed
 « hominem quem novimus ; dedit hominem :
 « eum ipsum nobis daturus est Deum. Homi-
 « nibus enim hominem dedit, quia talem illum
 « hominibus dedit, qualis posset capi ab homi-
 « nibus. Deum enim Christum nullus hominum
 « capere poterat, factus est hominibus homo,
 « servavit se Deum diis. » Datus est nobis
 Christus, et instamus, ut detur : venit, et ur-
 gemus, ut veniat. Datus est et venit homo ; ur-
 gemus ut detur et veniat Deus. An verò datus
 est homo tantùm, et non velatus homine
 Deus ? Datus est utique et venit Deus in ho-
 mine, instatur ut detur, ut veniat suà in specie
 Deus. An non et tunc erit Deus in homine et
 Deus homo ? Erit utique, sed cùm idem ipso
 sibi sit, non idem nobis erit, quia non lidem
 nos erimus. Talis enim datur, quales sunt,
 quibus datur. Datur hominibus homo etsi Deus,
 qui non sapient Deum nisi humanitùs. Dabitur
 tunc eisdem perfectioribus Deus etsi homo,
 qui tunc sapient Deum divinitùs. Non dabitur
 autem tantùm et veniet ad eum modum, sed
 semper datur, quia semper proficiunt à lacte
 carnis ad panem quotidianum et supersubstan-
 tialem divinitatis.

18. Conducat nonnihil illud etiam ad hujus
 questionis enodationem, quod ex Augustino
 alibi adnotavimus, « illud esse quod in sacra-

mentum patenter ostenditur, aliud quod la-
 tenter idem peragitur, et tamen utròque
 unum et idem beneficium largiùs parcissime
 præstatur. « Sicut ergo Domini adventus in-
 « telligitur demonstratio corporalis, tamen
 « ante hanc demonstrationem ipse in omnibus
 « prophetis sanctis tanquàm Dei Verbum et
 « Dei sapientia locutus est : sic et adventus
 « Spiritùs sancti demonstratio Spiritùs sancti
 « est ipsis etiam oculis carneis, quando visus
 « est ignis divinus super eos, et *cæperunt loqui
 « lingua.* Nam si non erat in hominibus Spiritus
 « sanctus ante Domini visibilem clarifica-
 « tionem, quomodò dicere potuit David : *Et
 « Spiritum sanctum tuum ne auferas à me ?* » Se-
 mel ergo venit Spiritus sanctus cum ingenti
 strepitu, qui semper venerat, semper veniet,
 etsi non eadem atque tum fortassis copià,
 non malignà tamen sui effusione : ita semel
 venit Christus in carne visibiliter, qui invisibiliter
 semper venerat, venietque ad dignos
 quoslibet. Sed illud Deo permittendum est, ut
 cùm libuerit et ubi libuerit, patenter edat,
 quod latenter singulis benefacit. « Ut autem
 « quædam latenter, quædam per creaturam
 « visibilem visibiliter Deus operetur, pertinet
 « ad gubernationem providentiæ, quia omnes
 « divinæ actiones, locorum, temporumque or-
 « dines distinctione pulcherrimà peraguntur,
 « cùm ipsa divinitas nec teneatur, nec migret
 « locis, nec teneatur varieturque temporibus. »
 Nec adventus tantùm Verbi in carnem istius-
 modi est, sed omnis ejus dictorum gesto-
 rumque per ætatem seriem explicatio, ut
 patenter semel universis exhibita sit, latenter
 autem singulis in quodam animi recessu lie-
 retur.

19. Quapropter idem rursus alibi : « Veni,
 « hodiè est Christus, tibi quotidie resurgit.
 « Quomodò *Filius meus es tu, ego hodiè genui
 « te.* Hodiè est quando Christus resurgit. *Heri
 « et hodiè ipse est,* Paulus Apostolus ait. » Quo-
 tidie resurgit, singulis resurgit, qui semel
 universis resurrexit. Et rursus idem : « Quid
 « est ergo : Noli me tangere ? Noli credere,
 « quia hoc solum sum quod vides. Ascendam
 « ad Patrem, et tunc tange. Tibi ascendo,
 « quando intellexeris æqualem. Quando me
 « putas minorem, nondùm ascendo tibi, etc.
 « Ecclesia ergo cujus figuram Maria gerebat,
 « audiat quod audit Maria. Tangamus omnes.
 « Si credamus, Jam ascendit ad Patrem, sedet ad
 « dexteram Patris. » Quotidie ascendit, singulis
 ascendit, etsi semel universis ascendit, et non

aliter habet de reliquis ejus mysteriis. Unde rursus: « Proinde quia veritas et pax et justitia Christus est, hunc fide concipite, operibus edite: ut quod agit uterus Mariæ in carne Christi, agat cor vestrum in lege Christi. » Concipitur igitur editurque etiam in singulis et à singulis, utpote iustitia et veritas. Denique exemplo Abrahæ res perspicua sit, qui vidit diem Christi, diem æternitatis Christi, diem Inhumanationis vidit. Diem tum sine testa carnis, tum carnis testâ velatum vidit et gavisus est. Vidit enim ita ut non tam expectantis desiderio fatigatus cruciaretur, quàm eorum tuentis ac possidentis gaudio bearetur. Quocirca idem Augustinus: « Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum, vidit et gavisus est. Magnum testimonium perhibet Abrahæ, Creator Abrahæ: Abraham exultavit, inquit, ut videret diem meum. Vidit, non timuit, sed exultavit ut videret diem meum. Erat enim in illo charitas, quæ foras mittit timorem. Non ait: Exultavit quia vidit; sed: Exultavit ut videret. Credens utique exultavit sperando, ut videret intelligendo, et vidit. Et quid potuit plus dicere, vel quid debuit plus dicere Dominus Jesus Christus? Et vidit, inquit, et gavisus est. Quis explicat hoc gaudium, fratres, si gavisus sunt illi quibus Deus oculos carnis aperuit, quale gaudium fuit videntibus cordis oculis lucem ineffabilem Verbum manens, splendorem plis mentibus refulgentem, sapientiam indeficientem, apud Patrem manentem Deum et aliquando in carne venturum, nec de Patris gremio recessurum? Totum hoc vidit Abraham. Nam quod ait: *Diem meum*, incertum potest esse unde dixerit, utrùm diem Domini temporalem, quo erat venturus in carne, an diem Domini qui nescit ortum, nescit occasum. Sed ego non dubito patrem Abraham totum scisse. » Exultavit ut videret, et vidit: quod concupivit, assecutus est. Exultatio quippe illa charitas fuit, charitas autem oculus est, quo Deus, quo Christus videtur, quo videri prodest. Nam veritatem et sapientiam qui amat videt; et amasse, vidisse est. Ipsa enim charitas Deus est, et hominem inhabitat, et sui ignara non est. Deum ergo et Christum videt charitas, quæ se videt, Dei munus et misericordiæ visceribus effusam.

20. Quæ pulcherrimè executus est Bernardus eundem torquens locum: « Magis verò et ipsam quæ paucis collata videtur gloriam,

nobis quoque ab ipso invenire est reservatum. Quodni reservaret posteris, quam prærogavit antiquis? David rex et Prophetæ exultavit, ut videret Deum istum, et vidit et gavisus est. Alioqui si non viderat, unde psallebat: *Suscepimus*, inquit, *Deus, misericordiam tuam in medio templi tui?* Suscepit hanc misericordiam Domini David, suscepit Simeon. Suscepimus et nos, et quicumque sunt præordinati ad vitam. Siquidem *Christus heri et hodie et in æternum*. In medio enim templi misericordia est, non in angelo, aut diversorio, quia non est acceptio personarum apud Deum. In communi posita est, offertur omnibus, et nemo illius expers, nisi qui renuit. Derivantur aquæ tuæ foras, Domine Deus, et nihominus tamen fons tuus tibi proprius est, et non bibit alienus ex eo. Qui tuus est, non videbit mortem, donec viderit Christum Domini, ut dimittatur in pace. Quidni dimittatur in pace, qui Christum Domini habet in pectore? Ipse enim est pax nostra, qui per fidem habitat in pectore. » Adnota quòd ait Christum et nobis posteris reservatum, et antiquis prærogatum, utpote qui heri et hodie et in æternum sit. Adnota in meditullio quasi temporum, velut in medio templi, Verbum incarnatum esse, ut omnibus præstò esset et præcedentibus et succedentibus, ab omnibus inspectaretur, ab omnibus teneretur. Adnota hanc gratiam in communi positam, offerri omnibus, et neminem illius expertem esse, nisi qui renuit. » Ad singulos enim venit, et nisi rejiciatur, in singulos venit; ut quisquis expers ejus est, non ejus procrastinationi aut fastidio, sed suæ contumaciæ calamitatem suam debeat. Adnota rursus cisi hæc adventus Christi gratia in propatulo sit, et foras etiam derivetur, id est, ad reprobus quoque et foris latrantes canes, esse tamen electos aliquos tanquàm Dei peculiare et extinctos homines, qui non vident mortem, donec viderint Christum, et dimittantur in pace. Adnota tandem Christum advenire singulis, quia inhospitatur singulis, utpote pax intima et charitas et sapientia. Ea enim heri et hodie et in secula est: hæc undique spectatur præsens, hæc in medio templi ubique est, hæc omnibus obvia, hæc nullum præterit, nisi à quo respuitur; hæc semper adest et semper venit, hæc à quibus diiigitur, et videtur et inenarrabili cum ubertate gaudii possidetur; hæc denique nonnisi humanitatis in-

volucro temperata à mortalibus participatur.

21. Et ne Prophetas solos in consortium putes adscribi posse Christi adventus videndi et fruendi, accipe quæ idem Bernardus effudit alio loco : « Quid non amatus est à Patriarchis et Prophetis ? Est, sed non prius quam visus est et ab ipsis pasci inter lilia. Neque enim non viderunt, quem prævident. Nisi quis ita absque spiritu sit, ut videntem spiritu, putet videre nihil. Unde ergo videntes (nam sic Prophetæ appellati sunt), si nihil viderunt ? Inde est quod voluerunt videre, quæ non viderunt. Neque enim poterant velle videre in corpore, quem in spiritu non vidissent. Sed dico : *Namquid omnes Prophetæ ?* Quasi omnes videre voluerint, aut fuerit omnium fides. Sed eum qui viderunt, aut Prophetæ fuerunt, aut Prophetis acquiescentes. Et credidisse enim, vidisse est. Non modò namque qui per prophetas spiritum, sed et qui per fidem videt, si quia ipsum quoque dicat videre in spiritu, mihi non videtur errare. » Non Abraham ergo tantum, non Patriarchis et Prophetis modò, etsi illis amplissimè, sed et iis qui Prophetis acquiescebant, id indultum est, ut gauderent et viderent Christi adventum. Corpore enim carnem Christi nec Abraham vidit : fide autem et spiritu Christi incarnatam deitatem vidit quisquis fidelis tum fuit. Etsi autem corporeos oculos magni pendat, quicumque corporalibus ludibris excantatus est, oculos tamen multò perspicaciores et certiores et voluptatis fontes uberiores habet spiritus quàm corpus, fides, charitasque quàm caro. Utque hanc videndi Christi gratiam, ne sègre feras à nobis in plures publicari, in texam hic quamvis alieno loco auctoritatem Hieronymi : « Siquidem Abraham vidit dñm Christi et lætatus est. Et Moyses majores divitias æstimavit thesauro Ægyptiorum improprium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Et Isaias vidit gloriam Christi, et ut Joannes Evangelista commemorat. Et Judas de omnibus generaliter Commonere, inquit, vos volo, scientes simul omnia, quoniam Jesus populum de terrâ Ægypti salvans, secundò eos qui non crediderunt perdidit. » Vides ut ad populum etiam dispensationem Christi videndam evulget. Sed occultos fidel oculos, quia corporeis posthabemus, idèò vix aut nec vix animum inducimus, cogimusque, ut credamus credendo rem videri. Quid si fidem etiam temporal' certici

velcarni incumbentem, necessariò tamen æternum quid suspicari et odorari ac spirare advertamus, et arcano sensu sapere æternitatem nescio quam sapientiæ et justitiæ : alioqui non fides, sed larva erit fidei : nonne tum demum constabit nobis oculos suos fidei esse, quibus videat æternitatem sapientiæ et justitiæ, et pacem animorum castissimam Christum, cœlitus affulgentem et cœlesti gratiâ lapsis cœcisque irradiandum ? Ea enim istiusmodi sunt, ut credi vix possint, quin aliquatenus intervideantur.

22. Recurrat jam ad eundem Bernardum oratio. Sic ergo ille : « Verumtamen sicut ad operandam salutem in medio terræ venit semel in carne visibilis, ita quotidie ad salvandas animas singulorum in spiritu venit et invisibilis, sicut scriptum est : *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus.* Et ut noveris occultum esse spiritualem hunc adventum : *In umbrâ ejus,* inquit, *viemus inter gentes.* Propterea dignum est, ut si non valet infirmus in occursum tanti medici procedere longius, saltem conetur erigere caput, et aliquatenus assurgere venienti. Non te oportet, ô homo, maria transfretare, non penetrare nubes, non transalpinnare necesse est. Non grandis, inquam, tibi ostenditur via : usque ad semetipsum occurre Deo tuo : propè est enim Verbum in ore tuo et in corde tuo. » Omni ergo tempore, omni loco suum in singulis Christus molitur adventum, nec necesse est tranare maria, aut terrarum tractus immensos emectiri, ut ille ad nos veniat, vel nos ad ipsum : in sinu animæ, in aulâ pectoris res hæc tota peragitur ; in ore, in corde cuique suo Christus præstò est, si ipse sibi homo præstò sit, si receptui canat à deformi in hæc ima pulchrâ sui dispersione. Nec enim navibus atque quadrigis petitur sapientia, sed solo animi nutu studioque. Porro quod de adventu dictum est, seu nativitate Christi in nobis singulis, ad reliqua id ejusdem sacramenta vitæ trahit idem Bernardus : « Sunt quibus nondum passus est Christus, qui labores fugiunt et mortem metuunt usque adhuc quasi verò ille et labores sustinendo, et mortem moriendo non vicerit. Sunt quibus nondum surrexit, qui in laborum anxietate et afflictione penitentis, morte afficiuntur totâ die, nondum spiritali consolatione recepti. sed nisi brevial' fuissent dies illi, quis posset sustinere ? Aliis surrexit Christus, sed nondum ascendit : imò cum eis adhuc plâ dol-

cedine commoratur in terris, his scilicet
 « qui in devotione sunt totâ die, fient in ora-
 « tionibus, etc. Sed oportet hac eis subtrahi,
 « ut discant vesci solito cibo, et expedit eis.
 « ut Christus valeat, et hæc temporalis devo-
 « tio subtrahatur. Sed quando hoc capere
 « poterunt? Desertos se à Domino. privatos
 « gratiâ conqueruntur. Sed expectent, paulu-
 « lum sedeant in civitate, donec induantur
 « solidiore quâdam virtute ex alto, et majora
 « percipiant charismata Spiritûs sancti, sicut
 « Apostoli promitti sunt in gradum altorem
 « et supereminentem viam charitatis ingressi:
 « non jam solliciti quomodo fierent paululum,
 « sed quomodo magnâ quâdam victoriâ de
 « communi adversario triumpharent, et con-
 « cilioarent Satanam sub pedibus suis. » Nemo
 explicatius digressit ætatem Christi et myste-
 riorum seu visibilium in se, seu invisibilium
 in nobis seriem et contextum. Ea enim ipsa
 virtutum contextio est, et per incremento-
 rum vices progressio. Itaque quòd Christus
 nascitur, moritur, resurgit, coelorum con-
 scendit culmina, ea est series conspicua, in-
 visibilium significatrix, auctrixque animæ ad
 virtutum usque fastigia progressionum. Tra-
 sinare verba Bernardi, non possunt nisi per
 illa vestigia adiri ac penetrari latibula altioris
 sapientiæ et charitatis: ergo via illa quam
 Christus mysteriorum suorum tenore conti-
 nuo signavit, trivitque nobis, ea ipsa virtu-
 tum invisibilium, ea sapientiæ et charitatis
 via est. An quòd virtutes Christum æmulen-
 tur, et ejus se imitatione consecrari gaudeant?
 An quòd Christus semet virtutum naturæ ac-
 commodaverit, et ita vitam suam hic tempe-
 raverit, ut qui suarum ætatum, iidem virtu-
 tum gradus essent? An potius quòd Verbum,
 sapientiâ et justitiâ, ipsaque virtutum substan-
 tia sit, et ubi se naturæ nostræ implicuit, per
 eam omnes virtutum, id est, deitatis et justi-
 tiæ et veritatis opes explicavit, ut per humanam
 naturam et in humanâ naturâ explicari et im-
 plicari illas lex æterna, hoc est, ipsemet Deus
 Verbum decernebat? Itaque Verbi per naturam
 humanam vitæque humanæ seriem dispensatio,
 non aliud quàm ipsa est virtutum natura, ho-
 minum naturæ inserta, sese expromens expri-
 mensque visibiliter. Quo minùs mirum est, si
 eadem semita terenda nobis est, ut virtutum
 apicem assequamur, si exprimenda in nobis
 Christi vita sit, quandoquidem res eadem toties
 iteratur, et sapientiâ justitiæque humanæ
 naturæ vitæque cujusquam singulari imprimi-

tur. Id est, Christus iterum iterumque formatur.

25. Ne gravemur et Cusani obiter rogare
 sententiam. Ita ille nobis Christi mortem et
 resurrectionem digerit, ad quæ duo revocari
 facilè possunt omnia vitæ ejus sacramenta.
 « Christi passio est testimonium transitûs à
 « mundo ad Patrem, de corruptibili ad incor-
 « ruptibile, de mortali ad immortale, ut mor-
 « tale induat immortalitatem; de sensibili ad in-
 « tellectuale per victoriam sensibilium hujus
 « mundi, et per transcendens ad stabilem ve-
 « ritatem intellectualis mundi sive cœli. Volen-
 « tem igitur ad immortale desiderium perve-
 « nire, calcare oportet omne desiderium
 « sensuale et corruptibile, et amplecti virtu-
 « tem, atque in Christi vestigiis ambulare. »
 Et paulò ante: « Nemo resurgit ad cognitio-
 « nem veritatis immortalis, nisi qui illam
 « præfert omnibus mundanis. Qui enim non
 « intelligit intellectualiter resurgere, oriri post
 « mortem sensibilem, ac illam vitam novam
 « spiritualem, per infinitum omni delectabili
 « vitæ sensibilis præferendam, ut in Christo
 « testimonium videt, ille non resurgit in Chri-
 « sto, quia sensualiter in Christo mortem non
 « patitur. Quare hic non habet Spiritum Chri-
 « sti, neque ad ultimum desideriorum, scilicet
 « ad unionem cum fonte omnis boni, deside-
 « rii que, scilicet Ipsiùs Dei nostri in Christo,
 « pervenire poterit. » *Oportuit Christum pati
 et resurgere à mortuis.* Hoc breviarium Christi
 est, hæc summa virtutis. Declinare à malo,
 et facere bonum. Mori cupiditatibus, vivere
 justitiæ. *Non concupisces. Diliges Dominum.* A
 sensibilibus fugam maturare et temporalibus
 et caducis, ad intelligibilia omni nîsu contem-
 dere et æterna et incorruptibilia. Quæcumque
 alia via somnietur, devia est, nec ad vitam
 ducit, sed præcipitat in mortis harathrum.
 Utròbique porrò virtus est, et in moriendo his,
 et in resurgendo illis; utròbique Christus, hic
 moritur, illic renascitur; utròbique Christus,
 utròbique virtus, moritur et reviviscit.

24. Video longius nos et ultra modum ex-
 enrrere, sed si fastidioso lectori morem geram,
 vereor ut propitii mihi possint sancti Pa-
 tres, quorum opulentiam promere et ostentare
 aggressus, maximam ejus et longè pulcherrimam
 partem dissimulavero. Finem faciam dicendi, si
 obiter animadvertero ex Gregorio Papâ ver-
 bum Dei scriptis consignatum et quodammodò
 corporatum cum parvulis reptare, cum proli-
 cientibus crescere, cum perfectis in columnæ
 majestatis evadere. Ita ergo et Christus unus

et invariabilis nunc, nostram tamen in nobis omnem implet ætatem, et cum pueris puera-scit, grandescit cum grandibus, cum perfectis perficiuntur : « Et quia unusquisque sanctorum, « quantò ipse in Scripturâ sacrâ profecerit, « tantò hæc eadem Scripturâ sacrâ proficit « apud ipsum, rectè dicitur : Cùm ambularent « animalia, ambulabant pariter et rotæ : et « cùm elevarentur animalia de terrâ, eleva-
buntur et rotæ, quia divina eloquia cum le-
gente crescunt ; nam tantò illa quisque altius
intelligit, quantò in eis altius intendit. Unde
« nec elevantur rotæ, si non elevantur ani-
malia, quia nisi legentium mentes ad alta
profecerint, divina dicta, velut in imis, non
intellecta jacent. » Id ab Augustino sexcenties
replatum est, Scripturam cum parvulis cre-
scere, et pro cuiusque augmento augescere
et ipsam. Et Christus ergo instar Scripturæ
est, et inter pueritiæ cunabula nobiscum jacet,
et ad canitiem quamdam sapientiæ mature-
scit. Et Christi caro litteræ habet speciem,
quâ spiritualis intelligentia opacatur. Unde
Augustinus : « *Uaquequâ, Domine, oblivisceris me
in finem?* » Id est, differs me ad intelligendum
Christum spiritualiter, qui est Dei sapientia,
« et rectus finis omnis intentionis animi. »
Hæc pueritia Christi in nobis est, hæc liuera,
Christi caro, unde cuique auspicandum est
pietatis tirocinium. Hæc senectus Christi in
nobis est, hæc intelligentiæ senilis provectio,
Christus sapientia Dei, cui ut fini suo nostra
omnis intentio famulatur. Et quidem quan-
toslibet feceris quis progressus in curriculo
hoc vitæ caducæ, quânilibet nonnunquam re-
surrexisse ei et ascendisse in cælos Christus
videatur, habet tamen quo enitatur, in ante-
riora anhclans, posteriorum iuniorum ; ha-
bet ulteriora fastigia, quò suspiret, et quorum
comparatione se inter replantis infantie nugas
et sordes jacere ingemiscat. Est enim Christus
incomprehensibilis, et quantumcumque videatur
quis ætatem plenitudinis ejus attingisse,
semper deficit, nisi proficit ; retrò labitur,
nisi residua ad eum assequendum intervalla
placior et expeditius perlabitur. Augustinus :
« *Et ascendit super Cherubim et volavit. Et
exaltatus est super plenitudinem scientiæ, ut
nemo ad eum perveniret, nisi per charitatem.*
« *Plenitudo enim legis est charitas.* Et citò se
« incomprehensibilem esse monstravit dilo-
« cutionibus suis, ne illum corporeis imaginatio-
« nibus comprehendere arbitrarentur. *Volavit
super pennas ventorum.* Illa autem celeritas,

« quâ se incomprehensibilem esse monstravit
« super virtutes animarum est, quibus se
« velut pennis à terrenis timoribus in auras
« libertatis attollunt. *Et posuit tenebras luti-
« bus suis.* Et posuit obscuritatem sacramen-
« torum et occultamspem in corde credentium,
« ubi lateret ipse, non eos deserens. » Ascen-
dit Christus in arcanum quendam sinum in-
comprehensibilitatis. Quotus quisque eum
illuc assequi, imò vel sequi potis est? Adhæ-
reamus ergo carni ejus, ætates et progressus
carnis ejus in nobis impleamus : Verbi lucem
à longè sequamur, utique per charitatem.
Utique charitatis cumulum non attinget hæc
vita mortalis, ita nec finem assecutionis suæ.
Etenim sapientia est, quam intelligere, id
verò est sapere. Non sapit autem sapientia
nisi charitati. Quid enim charitas quàm gustus
et suavitas, sapor et delectatio sapientiæ?

CAPUT XV.

*Christus in Ecclesiâ sponsa et ipse sponsus et
sponsa, caput et membra, Justitia et iustorum
universitas, ab exordio ad exitum usque sæculi,
semper venit et semper veniet.*

I. Conjuncta hæc et consequentia sunt lra
quæ capite superiori pertractavimus. Elique-
scet autem id quod demonstrare institutumus,
si nonnullorum Patrum sententias in interpre-
tando adventu Christi posteriore elucidemus.
Posterior enim et postremus idem adventus
venturi in gloriæ suæ fulgore Christi à nobis
adhuc expectatur, et idem tamen in nobis
quotidiè peragitur, si è senatu Patrum ipsos
antistites audiamus. Ergo non novum, non
mirum cuiquam accidet, si et ante primum
adventum suum, et expectatum fuisse et ve-
nisse tamen constituatur. Quòd autem secun-
dum Christi eundemque postremum adven-
tum in gloriâ jam corpisse, jam peragi, in dies
magis magisque perfici arbitrati sint sancti
Patres, id ex eorum testimoniis suadebitur
et argumentis inde excerptis. Agmini præeat
Augustinus, qui ita argumentatur : « Utraque
« pars erit in omnibus gentibus, altera quæ
« premat, altera quæ prematur. Una quæ di-
« cat : Pax et securitas ; altera in quâ sol ob-
« scuretur, et luna non det lumen suum, et de
« quâ cadent stellæ, et in quâ virtutes cælorum
« moveantur : *Et tunc videbunt Filium hominis
« venientem in nube cum potestate magnâ et ma-
« jestate.* » Quod video duobus modis accipi
« posse : sive in Ecclesiâ, tanquàm in nube
« venientem, sicut etiam nunc venire non

cessat, secundum id quod ait : *Amodo videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, et venientem in nubibus caeli*; sed idem tunc cum potestate magna et majestate, quia major potestas et majestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tantà persecutione vincantur. Sive in corpore suo in quo sedet ad dexteram Patris, in quo etiam mortuus est et resurrexit, et ascendit in cælum, secundum quod scriptum est in Actibus Apostolorum : *His dictis, nubes suscepit eum, et sublatus est ab eis*. Et quia illic etiam dictum est ab Angelis : *Sic veniet quemadmodum vidistis eum, euntem in cælum*. Utramque interpretationem profert in medium, ut vides. Et quidem non ambigit, nec ambigi à quoquam fidei catholicae cupido potest, quin in suo singulari corpore Christus et in nube venturus sit, gloriæ insignibus circumfusus, eumque esse magis obvium sensum non dissimulat Augustinus; sed delitescere aliquando sensum abstrusorem monet, quo apertior non elevetur, sed commendetur potius. Cum ergo scrupulosius trutinatus esset verba singulorum Evangelistarum hæc commemorantium, tandem subjicit : *Tunc ergo scimus propè eum esse, cum viderimus, non aliqua eorum, sed hæc omnia, in quibus hoc est, quod videbitur Filius hominis veniens, et mittet Angelos suos, et de quatuor mundi partibus, id est, de toto orbe terrarum congregabit electos, quod totà horà novissimà facit, veniens suis membris tanquam in nubibus, vel in totà ipsà Ecclesià, quod est corpus ejus, tanquam in nube magnà, fructificante atque crescente, in universo mundo, ex quo cepit prædicare et dicere : Agite poenitentiam, appropinquavit enim regnum cælorum. Ita ut fortassè omnia quæ ab his tribus Evangelistis dicta sunt de ejus adventu, diligentius inter se collata atque discussa, inveniantur ad hoc pertinere, quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia, de quo adventu suo dixit : Amodo videbitis Filium hominis sedentem à dextris Dei, et venientem in nubibus caeli; exceptis his locis, ubi ab eo ille adventus ultimus in seipso, quando est vivos judicaturus et morte vos, ita promittitur, ut propinquare dicatur. Expectatur itaque ultimus ille Christi in seipso adventus, sed interim tamen, ut ait Augustinus, venit, et venire non cessat in membris suis, in Ecclesià suà, in corpore suo per universum orbem effuso et augecente in dies singulos.*

Usqueadeo autem hic adventus uterque Christi aptus sibi et contextus est, ut isdem verus uterque significetur, iisdem signis indigetur.

2. Nunc enim emicante et florescente Ecclesià, ut Christi corpore, videtur Filius hominis sedens à dextris virtutis, nunc mittuntur angeli, nunc venit in nube seu in fidei propagatoribus, nunc congregantur electi ab universo orbe. Idem ergo indiscriminatim utrumque adventum hunc, sive utrumque unius adventus modum describere Evangelia, quia unus venit Christus, etsi membra præeant capiti. Idem regnum cælorum et appropinquasse et pervenisse in evangelicis litteris testatur Christus. Pervenit enim per corpus, appropinquat per caput Ecclesiæ seipsam et prægredientis et subsequens, ob infinitam quamdam amplitudinem suam. Idem in sacris litteris regnum cælorum etiam præsentis temporis Ecclesia appellatur; in eà enim et per eam jam venit, jam regnat Christus, tunc absolutissimè regnaturus, cum eam numeris omnibus et membris suis universis integraverit. Illic quoque appetat quod idem disputat alibi : *Quod Dominus dicit : Sicut enim fulgur exiit ab oriente et pervenit usque ad occidentem, ita erit et adventus Filii hominis, orientis et occidentis nomine totum orbem voluit significare, per quem futura erat Ecclesia, inepiente Evangelio à Jerusalem, secundum illum sensum qui dixit : Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus*. Convenienter enim Ecclesiam nunc fulgur nominavit, quod maximè solet emicare de nubibus. Constituta ergo auctoritate Ecclesiæ clarà atque manifestà, consequenter discipulos admonet, atque omnes fideles et qui in eum credere voluerint, ne schismaticis atque hæreticis credant. Unumquodque enim schisma aut unaquæque hæresis, aut locum suum tenet in orbe terrarum, partem aliquam tenens, aut obscura atque occultis conventiculis, curiositatem hominum decipit. Ad quod perlinet quod ait : *Si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, aut illuc, quod significat terrarum partes et provincias : Aut in penetralibus, aut in deserto, quod significat obscura et occulta conventicula hæreticorum. Quod ergo dixit ab oriente in occidentem perventurum adventum suum, contra illos valet, qui per terrarum particulas nominantur, » etc. Illic, ut vides, adventus Christi describitur; Filius hominis, Christus, fulgur, et hujusmodi alia verba, arctare nos videbantur, ne nisi de corpore judicis Christi*

extremoque adventu exponere fas esset, et hæc tamen omnia ad ejus per Ecclesiam adventum vindicat sanctus Pater. Nimirum jam nunc in gloriâ venit Christus, jam paterni concessus majestas, jam nunc potestas ejus se aperit, cum Dei Filius, cum Deus, cum paternæ majestatis collega creditur, cum toto ex orbe ad eum convolatur, cum certatim ex omnibus superstitionum ludibris, ad Deum, ut ad sapientiam et sanctitatem inviolabilem, sese humanum genus transfert, cum peccatum extirpatur, cum mors conculcatur. Nam extremus adventus nihil aliud quam hæc perficiet, et ultimam veluti manum apponet. Tunc peccati reliquias exuret penditis, tunc mortis germina residua radicibus elidet, tunc perficiet quæ nunc facit, tunc ultimam limam adjiciet operi, quod nunc elaborat; non ergo tunc tantum veniet, sed et nunc venit.

3. Præcinnerat hæc Augustino Ambrosius :
 • *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis, etc.*
 • *Et prophetiæ vera series, et integra causa mysterii, quod et captivi Judæi secundo in Babyloniam Assyriamque ducentur, captivi in toto erunt orbe, quia negaverunt Christum.*
 • *Et Jerusalem quæ videtur, ab hostili exercitu calcabitur, cadentibus Judæis in ore gladii.* Et Judæa omnis à nationibus credituris subjiçietur in ore gladii spiritualis, qui est sermo his acutes, etc. *Tunc sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent.*
 • Plurimæ enim à religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ, quia nihil soli ille justitiæ meæ fide vel minuitur, vel augetur. Et quemadmodum mensuræ curatibus luna, vel terræ oppositu eam fuerit à regione solis, vanescit: sic et sancta Ecclesia, cum lumini celesti vitia carnis obstant, fulgorum divini luminis de Christi radiis non potest mutuari, etc. Stellæ cadent, illi utique resurrectionis gloriâ jam micantes, illi viri sicut luminaria in seculo Verbum vitæ continentes, etc. Excident ergo hominibus Patriarchæ, occident Prophetæ, et si persecutionis acerbitas convalescat. Quæ oportet fieri donec Ecclesia in omnibus virtutibus in singulis plenitudo cumuletur. Ad adventum Christi, ad Ecclesiam hæc ille rapit omnia. Nec immerito. Quanquam enim ad sacramentum et ad ultimam dispensationis pompam necesse sit, conlo delabi corpus Christi Judæis, et in conspicuâ etiam malis majestate representari, gloria tamen et amplitudo Christi, sed adventus ejus in gloriâ

eò maxime continetur, quod ab hominum universitate agnoscitur, diligitur, adoratur, eique errorum, vitiorum, temporaliumque omnium cupiditatum ejuratione litatur, et ejus deinde immortalis ac beatæ sapientiæ et charitatis universa electorum gens immergitur, sibi que vilescens, sui immemor in eum absorbetur. Hæc gloria est Christi, hæc adventus ejus majestas, hoc consilium. Id porro jam tum peragi comptum est, jam exerceri, jam propagari visum est, nec deinceps invalescere desultit, ex quo Christus dixit: *Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus, in majestate et potestate.* Nam quod in sole et sideribus portentosa quædam prodigia ostentanda sint, nec nos imus insicias: sed monemus carnalibus et sensa corporis sola omnia mentientibus, ea magis necessaria esse, quam spiritalibus, qui intra corticem rerum gnari sunt venari medullam quamdam arcani sacramenti. Itaque etiam illa foris signa sint adventus Christi, sed hæc tamen quæ spiritaliter observantur à sanctis Patribus, non paulò plus habent momenti ad Christi gloriam amplificandam. Et fortassis inde est, quod Christus ait: *Amodo videbitis Filium hominis venientem, etc.* Viderunt enim et illi ipsi ad quos tum verba faciebat, hunc ejus adventum per Ecclesiam clarescentis orbe toto, et eo divinam ostentantis majestatem suam, hostes suos Judæos evertentis, electos suos colligentis, sanctificantis, invictosque et mortis contemptores præstantis. Quo quid potentis et majestatis plenius? Iude est etiam fortassis quod vel Christus, vel Evangelista Christi verborum scriptor, ac denique Spiritus sanctus, qui divinus cœciannavit nobis litteras, accuratissimè utique incuriâ adventum Christi illigavit, immiscuitque illis eventis, quæ statim aut paucis post mortem Christi annis contigerunt. Per illam enim ipsam gentis Judæicæ et Hierosolymæ eversionem, per suorum inde in omnes terras non cursuum magis, quam victoriarum spiritualium peragrationem, per Ecclesiæ suæ amplificationem adveniebat Christi gloria, regnum cœlorum propagabatur in sapientiæ et justitiæ triumphis, et in mortis contemptu jam immortalitas præsumebatur.

4. Subjicit ibidem Ambrosius: • *Nam virtutes cœlorum movebuntur, etc.* Fortasse quemadmodum Domini expectatur adventus, ut ejus præsentia in toto fiat vel hominis orbe, vel mundi; quæ sit utique in singulis, cum omnibus affectibus receperint Christum: sic

« etiam virtutes eorum adventu Domini Sal-
 « vatoris ac reditu; est enim virtutum Domi-
 « nus, augmentum gratiæ consequantur, ne-
 « cessæ est, et plenitudine divinitatis plenius
 « se infundente moveantur. » Adventu reditu-
 « que Christi, hoc est, primo et secundo ad-
 « ventu ejus, ait Ambrosius virtutes augmen-
 « tum gratiæ consequi, utpote infundente se
 « plenius divinitate. Eò enim vergebat et ad hoc
 « adornabatur omnis Christi adventus ad homi-
 « nes, ut Verbum, ut sapientiæ et justitiæ Del-
 « tas plenius pleniusque in homines se infun-
 « deret. Cùm ergo ista se plenissimè infuderit,
 « cùm nullum electorum in præteritis relique-
 « rit, is erit tum extremus ejus adventus; sed
 « et adventit interim tandùm quamdiù se infun-
 « dit. Advenit autem in nubibus. Si sciteris
 « quales sint hæc nubes, respondebit ibidem Am-
 « brosius: « Vides illum in nubibus. Non equi-
 « dem puto, quòd in caligine tenebrorù et hor-
 « rore pluviali Christus adveniat. Nubes enim
 « quæ videntur, cælum utique caligandi hor-
 « rore subtexunt. At quomodò *in sole posuit*
 « *tabernaculum suum*, si pluvialis erit ejus ad-
 « ventus? Sed sunt nubes, quæ quia sic opor-
 « tet, cælestis obtexunt mysterii claritatem.
 « Sunt nubes, quæ rore gratiæ spiritalis hin-
 « mescant, etc. Ergo Moses et Josue nubes
 « sunt, etc. Nubes sunt Isaias et Ezechiel, etc.
 « In his nubibus venit Christus, etc. Cùm ergo
 « apparuerit Christus in nubibus, concident se
 « *tribus terræ*. Est enim quidam ordo crimi-
 « num et series peccatorum, quæ Christi di-
 « rimatur adventu. » En quas nubes inscen-
 « dat adveniens Christus, nempe Scripturas,
 « nempe homines sanctos, per quos ros gratiæ
 « cælestis infunditur, per quos obtexitur omnia
 « cælestis mysterii claritas: diffluentibus autem
 « parlatim nubibus, aperit se et rutilat sol veri-
 « tatis, ut plenus nudusque exoritur, qui temper-
 « ratus advenit, et exoritur jugiter. Cùm autem
 « et Moyses, et Josue, et Isaias et illi olim flosculi
 « fructusque præcoces, in eodem recenseantur
 « ordine, ut per illos adveniat et videatur Chri-
 « stus, nihilràm non obscurè innuitur advenisse
 « etiam tum Christum in nubibus, non extremo,
 « non eo quo nunc, sed consentaneo tamen lu-
 « minis sui gratiæque proventu adventuque.

8. Sed quæ extremus ille adventus sonat ju-
 « dicantis terrorem, et sedes una judicantium
 « Apostolorum, exterorumque limatioris per-
 « fectionis sectatorum, advertamus quid de his
 « nos admonens Ambrosius ibidem: « Neque
 « duodecim throni corporalis aliqua sunt rece-

« ptacula sessionis: sed quia sicut secundum
 « divinam similitudinem judicat Christus co-
 « gnitione cordium, non interrogatione facto-
 « rum virtutem remunerans, impletamque
 « condemnans; ita et Apostoli in judicium
 « spiritale formantur remuneratione fidei et
 « execratione perfidiæ, virtute errorem redar-
 « guentes, sacrilegos odio persequentes. »
 « Quanquàm ista manifestiss et magnificentiis
 « speranda supersunt, jam nunc tamen non
 « penitus obscurè præsumuntur. Nam Christus
 « judex ultiorque invisibiliter et non rarè visibi-
 « liter pollet regnare jam nunc, dùm suos vir-
 « tutum ergo remunerat, cumulatque earumdem
 « virtutum plenore copiâ et beatitudine: quæ enim
 « beatitas nisi virtutum plenissima obertas? dùm
 « adversarios vel clam vel palàm excruciat suâ
 « met ipsorum seditate, cæcitate, anxietate.
 « Sedet enim insatigabili lege super illicitas cu-
 « piditates spargens pœnales non cæcitates tan-
 « tum, sed anxietates. Hic ergo anticipatus est
 « jugisque Christi adventus judicantis, præmian-
 « tis, ulciscentis. Sedent et perfecti quique in
 « judicariæ hujus potestatis collegio, suo et ipsi
 « plausu bonis aggratulantes et lætitiis cumulum
 « superfundentes; suo et ipsi canterio omnem
 « impletatem inurentes, et nunquàm intermori-
 « toræ infamiae addicentes. Hæc invisibiliter ple-
 « rumque nunc sunt, sed tamen sunt, nec minùs
 « fieri videntur his, quorum fides et animi pon-
 « dus in invisibilia magis propendet; quorum
 « fides non apparentium non præsumptio incerta,
 « sed substantia jam ipsa est; quorum oculi
 « non in corpore, sed in mente sunt, veritatem
 « invisibilem contemplantes, et eò magis, eò
 « certius esse pronuntiantes, quò invisibilis est.

6. Hieronymus nunc in partes veniat, et
 « hujus ipse sententiæ non dubius suffragator.
 « Ille ergo ita habet: « Quomodò autem il qui
 « rapiuntur in nubibus, rapiantur obviâ in
 « Christo, diligentius contemplandum est.
 « Scimus nubes Prophetas, quibus præcepit
 « Deus, ne pluerent super Israel imbrem,
 « quando impleverunt mensuram patrum suo-
 « rum, et facta est lex et Prophetæ usque ad
 « Joannem Baptistam. Et quia *Deus posuit in*
 « *Ecclesiâ primum Apostolos, secundo Prophetas*,
 « non solum Prophetæ, sed et Apostoli nubes
 « intelligendû sunt. Si quis igitur ascendit ad
 « Christum, ascendit super nubes legis et
 « Evangelii, super Prophetas et Apostolos; et
 « assumptis aliis columbæ, eorumque doctrinâ
 « ad excelsa sublatus, occurrit non deorsum,
 « sed in arce et spiritali intelligentiâ Scriptu-

« rarum. Occurrens autem in spiritualibus et
 « terrena dimittens, sive ille sit dormiens, sive
 « in Christo mortuus, sive vivens et in illius
 « presentiam reservatus, semper cum illo
 « erit, et perfructur verbo Dei et sapientiâ,
 « veritate atque justitiâ. » Quod Paulus ait
 raptum iri nos obviam Christo judici et re-
 muneratori in aera in nubibus, audiri ut san-
 ctus Pater exponat de spiritualis intelligentiæ
 sublimitate quoddam, quâ jam nunc terrenos
 excutimus affectus, corporeis valedicimus sen-
 sibus, Christum non in literâ, non in carnis
 nucleo, sed in medullâ sapientis, non in nu-
 bibus obumbratum, sed in luce quoddam intel-
 ligibili complectimur, ut sapientiam, ut verita-
 tem atque justitiam? Ergo adventus illo vel
 Christi ad nos, vel noster ad Christum, tunc
 quidem absolutissimè fiet, cum intelligentiæ et
 charitatis ubertas ad excoquendum usque et
 innovandum in immortalitatem corpus no-
 strum redundabit: sed et nunc sit, et semper
 fieri implerique pergit. Nec enim ultimus ille
 adventus ad solam corporis à mortalitate re-
 demptionem valebit, et non etiam et penè
 amplius ad plenissimam intelligentiæ et cha-
 ritatis spiritualis inunctionem, ex quâ con-
 venienter effluat ipsa corporis immortalitas.
 Cæterum, ut nunc jam præcipitur adventus
 illius gratia, qui expectatur, ita et ante par-
 tum Virginis expectabatur, sed et antevenie-
 batur prior de Virginis utero Verbi adventus,
 et tunc veniebat idem, qui nunc venit venturus.

7. Non intutum fortassis nunc erit Origenem
 producere in apertum, huc eidem sententiæ
 patrocinantem. Hæc ille Christi verba tra-
 ctans: *Cum venerit Filius hominis in gloriâ suâ*
et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem
gloriæ suæ, et congregabuntur ad eum omnes
gentes, etc. Pancis præmissis hæc disputat:
 « Existimo ergo quoniam erit tempus adven-
 « tûs Christi, quando tanta manifestatio fu-
 « tora est Christi et divinitatis, ut non solum
 « nullus justorum, sed nec aliquis peccatorum
 « ignoret Christum secundum quod est,
 « quando et peccatores cognoscent in con-
 « spectu suo sua delicta, et justî manifestè vi-
 « debunt semina justitiæ suæ, ad qualem eos
 « perduxerint finem. Et hoc est quod dixit:
 « *Congregabuntur ante eum omnes gentes.* Si
 « enim modò quando nec omnes cognoscent
 « Christum secundum quod est, nec ipsi qui
 « videntur cognoscere, palam eum cognoscent,
 « sed in fide tantum, intrant homines in con-
 « spectum ejus, quando agnitionem ejus acci-

« piant per fidem, sicut scriptum est: *Intrate*
 « *in conspectum ejus in exultatione*: quanto
 « magis rectè dicuntur ante eum omnes gen-
 « tes congregandæ et constituendæ, quando
 « palam omnibus tam malis quàm bonis, tam
 « fidelibus quàm infidelibus fuerit factus mani-
 « festus ante oculos mentis eorum jam non
 « fidei aut diligentæ alienius inquisitione
 « repertus, sed ipsius divinitatis suæ manife-
 « statione prælatus. Non in aliquo quidem loco
 « apparebit Filius Dei, cum venerit in gloriâ suâ,
 « in altero autem non apparebit, sed sicut ipse
 « secundum comparisonem fulguris exeuntis
 « adventum suum voluit demonstrare, dicens:
 « *Si dixerint vobis, etc.* Sicut enim fulgur egre-
 « diens ab oriente, propterea quòd omnia im-
 « plet, apparet usque in occidentem, sic cum
 « venerit Christus in gloriâ suâ, proptereaque
 « ubique futurus est, et ipse in conspectu
 « omnium erit ubique, et omnes ubique erunt
 « in conspectu ipsius, et sic constituentur ante
 « sedem gloriæ ejus, hoc est, ante regnum ejus
 « et potestatem dominationis ipsius. Sedes
 « autem ejus, aut certè perfectiores quidam
 « sanctorum dicuntur, de quibus scriptum est:
 « *Quoniam illuc sederunt sedes in judicio*, aut
 « virtutes quædam angelicæ, » etc. Ita ille.
 Nec valent isti, alioqui non valerent, sed ja-
 cerent funditus; non valent, inquam, ad labe-
 factandum corporalem localemque Christi ju-
 dicis adventum, sed ad stabiliendum spirituale
 dogma, quod plerosque præterit, defixos et
 demersos penitus in corporalis adventus stu-
 pore. Videlicet veniet non homo tantum ju-
 dex, sed Verbum, humanâ quidem formâ om-
 nibus promiscuè conspicuum, sed Verbum
 tamen et sapientia et justitia veniet, et nos
 ad ipsum veniemus. Ut ergo seponatur jam
 corporei adventus, quia corporeus erit, con-
 sideratio, cum Verbum sapientia et justitia
 ad animas veniet, et convenient ad ip-
 sum animæ rationales, non locorum emen-
 tione fiet adventus iste, sed luminum progres-
 sione et mentium. Veniet enim Verbum, cum
 innotescet, venient animæ ad ipsum, cum ad
 lucem notitiæque ejus ingredientur. Veniet
 in gloriâ, cum splendidissimè illucescet: ve-
 nient ei congregabuntur omnes gentes, et ipsæ
 impiorum cohortes, cum et ipsas jam non lae-
 bit, sed vel cæcutientes præstringet sapientiæ
 et justitiæ majestas, tantumque singulis de
 suâ asperget lucem, quod tum necesse est, ut
 ipsi seipsos introspiciant, suamque intestinam
 turpitudinem et videant et exhorrescant. Ita

ultrò citròque ventitat Verbum ad animas, animæ ad Verbum, non localibus, sed mentalibus motionibus. Corporeum enim simul adventum conventumque et agnoscimus, et solâ consideratione disjungimus. Quæ cum ita sint, quis jam non perspicit, quanquam cumulatione et præclarior expectetur, fieri jam tamen non obscure illum spiritalem Christi ad animas adventum, jam in nubibus advenire, jam exire ut fulgur, jam ubique parere, jam in judicii sessitare throno, jam congregari ad eum omnes gentes, jam denique magis magisque et bonis et malis adsplendescere incommutabilem Verbi sapientiam et justitiam, quâ illi recreentur, hi ringuntur, hi puniantur, illi in antecessum gloriæ beata lumina prælambant. « Ergo rex seculorum Deus Verbum, qui in formâ factus est hominis, sedebit super hujusmodi sedem gloriæ suæ, et congregabuntur ad eum omnes gentes, jam non dispersæ in dogmatibus multis et falsis de eo, et sic erunt ante eum, » etc., ut illo ibidem pergit.

8. Gregorius Magnus nil dissidet ab antedictis : « Cunctis liquet quod in illâ extremâ requisitione examen publicum facturus est omnipotens Deus, ut alios ad tormenta deserat, alios ad participationem regni celestis admittat. Sed hoc nunc secreto judicio quotidie agitur, quod tunc in publico demonstratur. Nam justè ac misericorditer singulorum corda vel examinans, vel disponens, alios ad exteriora respuit, alios ad ea quæ sunt intrinsecus trahit; hos accendit interna appetere, illos pro voluptatibus suis deserit exteriora cogitare : horum mentem ad superna erigit, illorum per superbiam in infimis desideriis mergit. Aliena autem corda humanis oculis clausa sunt, et nescitur qui repellitur, quia penetrare nequeunt quæ ab unoquoque cogitantur. » Audin' satis exierit diei, « hoc nunc secreto judicio agi, quod tunc in publico demonstrabitur? » Audin' justè et misericorditer singulorum corda jam pensitari, et alios in exteriores tenebras, alios in intimæ lucis gaudia ablegari? Quod ergo nunc fit, tunc fiet, sed manifestius pleniùsque : et quod tunc fiet, nunc jam fit, sed occultius parciusque. Oculos ista desiderant, illos scilicet fide illuminatos.

9. Bernardus : « Hoc est quod quotidie petimus in oratione, cum dicimus Deo : *Adveniat regnum tuum*. Regnum hoc necdum ex toto pervenit in nos. Quotidie tamen paulatim adventat, sensimque in dies magis ac

magis dilatat terminos suos in his duntaxat quorum per Dei adjutorium interior homo renovatur de die in diem. In quantum ergo regnum gratiæ dilatatur, in tantum peccati potestas minuitur. » Subdit pios quosque reliquos velutatis prægravatos ingemiscere et exclamare : « *Adveniat regnum tuum*. Quod non erit vel in ipsis consummatum, quousque peccatum non solum non regnet in mortali eorum corpore, sed nec sit omnino, nec esse possit in immortalis jam corpore. » Cui ambiguum est, regnum illud cujus accelerationem votis prosequimur, adventu Christi in gloriâ contineri? De eo ergo ait Bernardus, « hoc necdum ex toto permisisse in nos, quotidie tamen paulatim adventare, sensimque in dies magis ac magis dilatare terminos suos. » In arcem causæ hujus invadit sanctus Pater. Regnum enim Christi regnum est meræ veritatis et sanctimonix. Id regnum in dies augebit et amplificatur, tum in singulis, tum in universis. Quanquam enim rarefcere videantur nonnunquam justî, non rariores forsân, sed occultiores sunt; aut si rariores, illustriores sunt; aut si nec illustriores et tamen infrequentiores, non poenitendo tamen numero sunt, et priori multitudini accedunt, atque ita accessio sit regno justitiæ. Angescunt enim semper examina piorum, cum anterioribus juniores seu plures seu pauciores, aliqui tamen accumulatur. Cum ergo prece creberrimâ Deum lacessimus, ut regnum Christi adveniat, quod nisi advenisset, non justitia, non sapientia usquam vel tantilla scintillaret; quod nisi advenisset, non vel ut adveniret, optari orarique posset; quod advenisse vel ipse qui orat, conscius et testis est; cum, inquam, flagitamus ut adveniat, postulamus ut consummetur, prout adnotavit Bernardus. Sapientia enim et veritas cultores suos recreatura, hostes suos cruciatura, semper venit, nec venire cessat; semper veniet, donec plenissimam sui his inopiam, illis copiam invehat. Ita et Verbum caro veniebat olim per varias carnis, seu litteræ, seu cujuscumque denum veli et temperamenti obumbrationes, nec venire cessabat, donec venit absolutissimè in carne Verbi propria. Semper enim seu per velum infirmis, seu dimotione veli fortioribus animabus rationalibus venit Verbi veritas et justitia.

10. Eliqueset iterum quod capite isto demonstrandum suscepimus, si evincamus magnum illud sacramentum pietatis, quod, ut ait Paulus Apostolus, manifestatum est in carne.

justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria, in quo omnes utique præsidium auz salutis spemque omnem collocarunt, nullo seculo defuisse, nunquam exhiberi desisse, omnibus præstò semper fuisse hominum ætatibus. Id autem non operosum erit ostendere, si qua fides interpreti addatur Augustino. Constantissimè enim ille hoc de Ecclesià accipit. Est enim Christus Ecclesià, est Christus caput et membra, universitas illa justorum, quæ à cunabulis mundi ad senium usque ejus nunquam usquequàm interire aut evanescere potuit. Hoc sacramentum est pietatis, hujus adventus et proventus est utique optatissimas. Nam si solum capitis adventum perpendas, est in eo quod concupiscas, est et quod contremiscas. *Positus est enim ille in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel et in signum cui contradicetur*. Fuit ille aliis stultitia, aliis scandalum, utrisque odor mortis ad mortem. At sacramentum pietatis est in copulatione corporis cum capite, in capitis ubique locorum in omnes seculorum effluxus dilatazione et resagnatione gratiarum in corpus suum. Ita Augustinus: « Idem Apostolus ait: *Quæ est Ecclesià Dei vivi, columna et firmamentum veritatis*. Et sine dubio magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. » Nempe manifestum est, hoc quod in extremo posuit, etiam nunc nondum esse completum, quantum magis tunc quando ista dicebantur? « Ecclesià quippe tunc assumetur in gloria, quando dicetur: *Venite, benedicti Patri mei, percipite regnum*, et tamen tanquam factum fulset, hoc dictum est quod certo sciebatur futurum. » Ubi antecedentia planum faciunt ad Ecclesiam referenda esse ea quæ alioqui proniores uni capiti Ecclesiæ vindicaremus. De Christo enim sermonem insultuerat, cum eò devolutus est Paulus ut diceret: *Magnum istud esse pietatis sacramentum*. Augustinus autem id totum asserit Ecclesiæ, quam assumptam quoque in gloria dici potuisse affirmat, sicut et alibi conresuscitati et condescendere in cœlestibus jussu ab eodem Paulo pronuntiamur, quod hæc non in dubio pendeant et fluctuentur, sed quod rata fixaque sint ita ut teneantur jam magis quam expectentur. Cui contexti non abs re potest illud quoque quod alibi vocat idem Paulus: *Magnum sacramentum*; ego

autem dico, inquit, in Christo et in Ecclesià. In quæ verba Augustinus: « In ipso exordio Adam et Eva parentes omnium gentium erant, et non tantummodò Judæorum: et quidquid figuratur in Adam de Christo, ad omnes utique gentes pertinebat, quibus salus erat in Christo, etc. *Sacramentum hoc magnum est*. Et ne quis istam magnitudinem sacramenti in singulis quibusque hominibus uxores habentibus intelligeret: *Ego autem dico*, inquit, in Christo et in Ecclesià, quod est hoc sacramentum magnum, erant duo in carne una. » Sacramentum igitur magnum est, non seorsim Christus, non seorsim Ecclesià, sed Christus in Ecclesià; Ecclesià in Christo, Christus et Ecclesià, Christus unus, sed totus, non caput solitarium, non corpus truncatum, sed totius plenitudo.

11. Ne durius autem videatur dictum de Ecclesià, assumptam esse in gloria, audi eundem Augustinum: « Ut sit unus Christus qui descendit et ascendit. Descendit caput, ascendit cum corpore, vestitus Ecclesià suà quam sibi exhibuit sine maculâ et rugâ. Solus ergo ascendit, sed et nos quando cum illo sic sumus, ut in illo membra ejus simus, et nobiscum solus est, et idèd unus et semper unus. » Audin' ut audeat et fidenter pronuntiet caput descendisse, sed cum corpore, hoc est, cum Ecclesià ascendisse? Cuique alibi dicat Christus, unum illum ascendere in cœlum, qui inde descendit, ad id alludens Augustinus et nodum exolvens ait, unum ascendere, sed unum cum membrorum suorum compage. Nam si unus ascendit, et ascensura tamen erat Ecclesià, unus cum Ecclesià et solus erat Christus et cum eâ ascendeat. Ne ergo ambages hic ullas suspicemur, ne verba Pauli ad Timotheum tenebricosiora esse quiritemur, plana sunt et expedita, sed Christi amplitudo atque universitas non satis perspecta et explorata nobis est.

12. Nec enim incuriæ labem quicquam impingere vel Apostolo vel alibi sacris litteris nisi delirus admodum et excors poterit, quod Ecclesiæ et Christi insignia passim confundant. Ea est Ecclesiæ, ea Christi magnificentia, qui non unus aliquis peculiaris imaginandus est justus esse, sed tota justorum respublica, tota sapientum qui usquam et unquam extiterint universitas. Justitia enim et sapientia est Deus Verbum, quocirca nec ulla usquam est sapientiæ et justitiæ stillula, quæ non ejus delibatio sit, quæ non illi fonti se debeat, quæ non illi ut plenitudini insit, quæ

non ipse sit. Est Verbum Deus natura ipsa sapientiae et iustitiae, non particularis, non singularitatis obicibus circumscripta, sed universalis et tota. Ubi ergo in singularem naturam humanam descendit, non potuit quin amplitudinis suae ingenium retineret, et ejus universalitatem sibi consociaret, sibi que consecreret. Justorum ergo universalitas ipse est; justus quilibet portio ejus est. Augustinus idem: « An et ipsa nota sunt quibusdam excellentioribus membris hominis hujus, qui cum suo capite Salvatore totus est Christus. » Et alibi: « Et corpus in capite suo est, secundum Apostolum dicentem: *Et simul resuscitavit, et simul sedere fecit in caelestibus*; et nos ibi sedemus, et ipse hic laborat. Nos ibi sedemus secundum spem, et ipse hic nobiscum est secundum charitatem. Hæc compago tanquam unus hominis facit duos in carne unâ, sponsum et sponsam. » Et rursum: « Quid ergo dedignamur audire vocem corporis ex ore capitis? Ecclesia in illo patiebatur, quando pro Ecclesiâ patiebatur: sicut etiam in Ecclesiâ patiebatur ipse, quando pro illo Ecclesia patiebatur. » Et rursum: « Et multi homines sunt, et unus homo est: multi enim Christiani, et unus Christus. Ipse Christiani cum capite suo quod ascendit in cælum, et unus est Christus. Non ille unus, et nos multi, sed et nos multi in illo uno unum. Unus ergo homo Christus, caput et corpus. » Et deus: « *Sicut enim corpus unum est*, inquit Apostolus, *et multa membra habet, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus, ita et Christus*. Non alit: ita et Christus et corpus; sed: *Corpus unum membra multa, ita et Christus*. Totum ergo Christus. » Et paulò post: « Ut inde videatis quantâ gratiâ pertinetis ad Deum, ut ipse voluerit esse nobiscum unus, qui est cum Patre unus. »

13. Eòdem collineant illa quoque testimonia, quibus duo tantum homines orbem occupare universum, et universam labentium ætatem ac seculorum seriem exhaustire perhibentur. Omnes enim impii in Adam et cum Adam unus homo; omnes iusti in Christo et cum Christo unus homo. Augustinus: « Cecidit primus homo, et omnes qui de illo nati sunt, de illo traxerunt concupiscentiam carnis. Oportebat ut nasceretur alius homo, qui nullam traxit concupiscentiam carnis. Homo et homo: homo ad mortem, et homo ad vitam, sicut dicit Apostolus: *Quoniam quidem per*

hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. » Homo et homo; homo per quem mors, homo per quem resurrectio; homo ad mortem, et homo ad vitam. Et rursum: « In hac causâ duo constituentur homines. Adam, ex quo consistit generatio carnalis; et Christus, ex quo regeneratio spiritalis, etc. *Sicut per inobedientiam unius peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius iusti constituentur multi*. Qui multi? Nisi quos jam paulò ante omnes dixerat: *Vide quemadmodum commendat unum et unum*, id est, Adam et Christum. » Sed loculentissimè idem alibi: « Nec advertitis primum hominem Adam sic olim fuisse defunctum, ut tamen post illum secundus homo sit Christus, cum tot hominum millia inter illum et hunc orta sint. Ideò manifestum est ad illum pertinere omnem, qui ex illâ successionis propaginis nascitur: sicut ad istum pertinet omnis qui in illâ gratiæ largitate nascitur. Unde fit ut totum genus humanum quodammodò sint homines duo, primus et secundus. » Scitè elicit ex Apostolo totum genus humanum non esse nisi homines duos, primum et secundum, Adamum et Christum. Omnes enim ecclesiæ membra sunt Adæ, omnes pii membra sunt Christi. Ergo secundus homo Christus non traxit moras, non feriatas est, non tarditate gratiam suam commendatam voleit, non dilatione, non tergiversatione beneficium suum corripit, sed ut primum lapsus est Adam, et contagione vitæ originalis virus suum universitati seminis sui infudit, protinus adfuit Christus, non totus, quia nec totus tum erat Adam, sed quantus reparandæ labi sufficiebat. Quin ut inspirata divinitus sapientia testatur, adfuit Adamo ipsi sapientiæ Christus, et ex foveâ illâ eum eduxit, et ejus proli Abel, Seth, aliaque medicinalis gratiæ sum uberem largitus est copiam, et in sua ipsius membra hos omnes sibi adacivit et agglutinavit. Usque adeò igitur primi hominis luei secundus non distulit adventu suo curare, ut in ipsum primum hominem secundus lavasset, suo ipsam corpori inseruerit, et jam inde nunquam destiterit corporis sui amplitudinem et membrorum suorum numerositatem et quandam infinitatem explicare.

14. Non obloquimur capitis nostri singularibus ornamentis, quin danus operam pro virum modulo toto hoc opere, ut ejus majestas et opulentia quàm fieri poterit accuratissimè propaleatur. Sed ejus amplitudinem non

injuriam interpretatur ex omnium etiam ejus membrorum infirmitate quadam effusione. Itaque nobis Christus occurrit, ut unus omnes justos complexus, ut genus justorum omne unus ipse; ut quicquid ubique justus quilibet pie et fortiter facit vel patitur, faciens ipse vel patiens unus; ut denique universitas sapientie et justitie plenitudo infusa humano generi, et per membra omnia sibi conserta explicans sese exercitansque. Quando enim nostris mederi erroribus, seque carnem humanam induere paterno Deus misericordie consilio statuit, non illi uni consultum singulariter volebat humanitati, quam suae Verbum hypostasi copulavit, sed universitati electorum prospiciebat, cui cum concorporari decrevisset, non potuit illi ut membrorum suorum multitudinē se insinuare ita ut non conspicui hujus sui corporis caput aliquod conspicabile et ipsum sublimaret, eique ita se infunderet, ut ex eo in reliqua se diffunderet membra. Ergo divina charitas in beneficii sui universalitatem intuebatur, et electorum generalitati divinas opes divinitatis ipsius illapsione dilargiri satagebat. Non immerito ergo Verbum incarnatum Christus illa praeedicatur esse plorum et sapientium universitas, tanquam unus homo catholicus plenitudine deditis et gratiae delibutus, cujus vita, cujus gesta fines terrae quaquā patet, et omnia seculorum volumina occuparunt. Quid ergo attinet quærere, quando venerit, aut cur non serius, vel temporius? Semper enim venit, qui semper fuit, et est, et erit. Quorsum angī, quo potissimum loco et tempore caput ipsum hujus corporis se conspiciendum praeberit? Nam quocumque demum loco vel tempore caput extiterit, nihilo secius membra sua quaquā versum sparsa, sed sibi tamen coherentia, eadem facilitate vegetat, eadem largitate locupletat. Quorsum sollicitari de capitis adventu, cum singulorum satus corporis Christi universalitati illigata sit? Itaque nostrā interest ut in nos et per nos veniat, id elaborandum, id urgendum est; sibi autem venerit caput, ubi et quando collibitum fuerit; perinde enim vitae spiritualis fluentia in nos derivabit, quod nec locorum nec temporum res ista sit. Augustinus: « Proinde ipse Dominus Jesus loquitur in ista prophetia, sed quaedam in membris suis et unitate corporis sui, tanquam in uno quodam homine diffuso toto orbe terrarum, et succrescente per volumina seculorum: quaedam verò in seipso

capite nostro. » En quis sit Christus, unus homo diffusus toto orbe terrarum et succrescens per volumina seculorum. Et rursus: « *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamavi totā die. Non unā die, totā die, omni tempore intellige: ex quo corpus Christi gemit in pressuris usque in finem seculi, quō transceunt pressuræ, gemit iste homo et clamat ad Deum; et unusquisque nostrum pro portione habet clamorem suum in toto isto corpore. Clamasti tu diebus tuis, et transierunt dies tui; successit tibi alius, et clamavit diebus suis; et tu hic, ille alibi. Corpus Christi totā die clamat sibi decedentibus et succedentibus membris. Unus homo usque in finem seculi extenditur. » En quis sit Christus, unus homo ubique terrarum diffusus, usque in finem seculi ab exordio extensus, clamans ad Deum, particeps omnium sapienter et castè timentium, hoc est, diligentium Deum, quia sapientes et justī omnes ejus participatio, ejus particula sunt. Et rursus: « Unus homo cum capite et corpore suo Jesus Christus, etc. Si in membris Christi es, quicumque homo, quidquid pateris ab eis qui non sunt in membris Christi, deerat passionibus Christi. Ideo additur, quia deerat, mensuram implens, non superfundens. Tantum ergo pateris, quantum ex passionibus tuis inferendum erat universae passioni Christi, qui passus est in capite nostro et patitur in membris suis, id est, in nobis ipsis, ad communem hanc quasi rem publicam. Nam quisque pro modulo nostro exsolvimus quod debemus, et pro posse virum nostrarum quasi canonem passionum inferimus, paratoria plenaria: passionum omnium non erit finis, nisi seculum finitum fuerit. Quidquid passi sunt Prophetae à sanguine Abel justī usque ad sanguinem Zachariae, appositum est super hominem, quia praecesserunt adventum incarnationis Christi quaedam membra Christi: sicut in nascente quodam, nondum quidem procedente capite praecessit manus, sed tamen capiti connecebatur et manus. » Exporrigite et amplificate sinum animi tui et cogitationem ad hanc Christi amplitudinem, et dubitationum angustias te facile expedites.*

13. Ne unum opineris Augustinum contemplatione hanc corporis Christi per omnia loca, per omnia secula expansi delectatum esse, cursum ad alios etiam Patres deflectemus, tum Græcos, tum Latinos, eosque comperiemus eadem admiratione perfusos. Ambrosius Impies quo-

quem unum hominem coalescere narrat: « Quis contentus est suo? Cujus non inflamat divitis animus vicini possessio? Non igitur unus Achab natus est, sed quod pejus est, quotidie Achab nascitur, et nunquam huic seculo moritur. Si unus occidat, assurgunt plurimi: plures qui rapiant quàm qui amittant. Non unus Naboth pauper occisus est: quotidie Naboth sternitur, quotidie pauper occiditur. » Et infra: « Quid enim aliud in illà historià, nisi divitum avaritia describitur, quæ est vanum profluvium, quod omnia «*quæ* vii more rapit et nulli usui profutura traducit? Hæc est Jezabel illa, non una, sed multiplex; non unius temporis, sed temporum plurimorum; hæc omnibus dicit, sicut illa dixit viro suo Achab: *Surge et manduca*, etc. » Nulla est avaritiæ, nulla impietatis substantia, cui omnes ejus consortes conglutinentur et in unum concresecant corpus; et tamen imitatione, unum quasi corpus compingitur omnium flagitii societate devictorum; quàm flagitiosis non tam consociare et adunare, quàm divellere et committere. At verò justitiæ et sanctitatis substantia sursùm est, et summè est, et una est, et summè una atque unifica est: quapropter non possunt, quicumque illi conglutinantur, aut eà vegetantur, non in unum et strictissimè unum corpus coagmentari. Idem rursus: « Potest tamen et hic in uno accipi species generis humani. Fuit Adam, et in illo fuimus omnes. Perit Adam, et in illo omnes perierunt. » Non sine ingenti jacturâ aut compendio experimur quàm sint omnes homines unus homo, seu mali malus, seu boni bonus. Omnes enim fuimus ille unus qui peccavit. In illo fuimus, et ille fuimus: unde et illo percuncto perimus, qui illo permanente permansissemus. Non acutè, non tenuiter hoc dictum est, non acuminis nostri specimen, sed experimentum, sed certissima et solidissima veritas, sed rerum natura ita habet, omnes unus fuimus, in illo peccavimus, in illo perimus. Ergo ille Adam qui tum deliquit et perit, superstes adhuc est, et ad exitum usque seculi perpetuabitur ubique terrarum jacens, non magis mole corporis, quàm mole miseriæ mirabilis et miserabilis. Ellicior est ad copulandum et ad vegetandum justitià, quàm injustitià. Ergo et Christus in membrorum omnium compage unus est, seculorum locorumque universà amplitudine ulterior.

46. Sed corporis Christi interminatam vastitatem idem Ambrosius pulchrè alibi prose-

quitur, ubi verba Pauli exponit, aientis, cum Christo fuerint omnia subjecta, tunc et ipsum subjectum iri Patri: « *Quomodo ergo subjecta erunt, sic utique quomodo ipse Dominus dixit: Tollite jugum meum super vos, etc.* Idè subjecta ante non erant omnia, qui nondùm receperant sapientiam Dei, etc. Dicet aliquis: Ergo jam subjectus est Christus, quia plurimi crediderunt? Minimè: quia non in paucis est Christi subjectio, sed in omnibus. Sicut enim si in me concupiscat adhuc caro adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem, non videor esse subjectus, etsi ex parte sim subditus, ita quia omnis Ecclesia unum corpus est Christi quàm diù genus dissentit humanum, Christum dividimus. Nondùm ergo subjectus est Christus, cujus non sunt adhuc subjecta membra. Cum autem fuerimus non multa membra, sed unus spiritus, tunc et ipse subjectus erit, ut per ejus subjectionem sit Deus omnia in omnibus. » Audin' Christi subjectionem non in paucis esse, sed in omnibus? Nec enim paucitas, sed universitas corpus ejus est. Ergo quia ab initio jugum ejus subire quidam, quia sapientiam jam tum quidam recepere, quia Adamus ipse jugo sapientiæ superbam tandem inclinavit inseruitque cervicem: jam tum Christus coepit Patri subjici, quia jam tum coepit aliquos sibi subjicere. Non ergo tum desiderabatur Christus, qui tum erat, tum corpus suum fundabat, tum Patri subjici incipiebat. Et exinde magis magisque subjici perseveravit, in aliis et aliis membris suis, quod humanæ salutis abundè est. Ne ergo adventus ejus quasi tardior incusetur, qui semper fuit, cujus semper aliqua portio adfuit. Universitas enim non tota semel unquam venit, nisi cum jam pervenit et venire destitit. Ne nostras angustias Christo impingamus. Sic venit, ut universitas, ut infinitas venit. Locorum infinitas ubique tota est, hic illicque per portiones sui adest, sed nusquam deest. Temporum universitas semper est, nunc vel tunc sui segmentis implet, sed nusquam deest. Sapientia Christus de censu incircumscriptæ majestatis habet, ut omnia in omnibus adimpleat, et omnia in omnibus adimpleatur. Quod enim sui impartit, non à se desecat, sed quibus impartit, eos sibi adunat. Unde idem Ambrosius: « Uterque eramus in Christo, in quo et summa universitatis et portio singulorum est. » Et eleganter alibi: Rectè ergo fermento Dominus comparatur, qui cum esset specie homo, lu-

« infirmitate parvus, imbecillitate dejectus, tantâ
 « intrinsecus sapientie virtute pollebat, ut
 « doctrinam ipsius mundus ipse vix caperet,
 « qui cum se caput per totum orbem divinita-
 « tis vigore diffundere, statim omne hominum
 « genus in substantiam suam sui potestate sub-
 « traxit, ut et jugum Spiritûs sui sancti in-
 « funderet omnibus, hoc est, Christianos con-
 « cios faceret esse quod Christus est. Nam
 « quoddam homo Dominus Jesus unus et solus es-
 « set in mundo, tanquam fermentum in massâ
 « reconditum, universos homines præstitit
 « esse quod ipse est. » Quid tantoperè laboras
 quo massæ loco condatur fermentum, dum
 tota illi massæ peræque subigatur et concre-
 scat? Sapientie vigor nullo locorum sine clau-
 ditur, nullo temporum lapsu exhaustur;
 in longinqua perinde jaculatur ut in proxima;
 pierinque propinqua præterit, et in procul
 dissita radiat. Quin longinqua propinqua-
 que ipsi sunt omnia, non locorum temporumve
 legibus, sed animorum moribus. Propè abest
 sapientia cordatis ubicunque et quandocum-
 que sint, longè abest excordibus; illis enim
 inest, his deest; et hoc est adesse, vel abesse.
 Itaque illis incarnatus est, illis passus, illis
 revixit, qui inter mundi vel initia vel excidia,
 justitiæ ejus se addidit; nequaquam autem
 illis qui corporalia hæc ejus sacramenta oculis
 contulit, animis averati sunt. Denique idem
 Ambrosius unam esse Christi vitam pronun-
 tiat, quæ per justos omnes vivit, non suam
 ipsorum quolibet, sed Christi vitam in seipso
 explicante. « Itaque septima mundi ætas con-
 « clusa est, octava fluxit gratis, quæ fecit ho-
 « minem jam non hujus mundi esse, sed supra
 « mundum. Jam enim non vitam nostram, sed
 « Christam vivimus. Nobis enim vivere Chri-
 « stus, et mori lacrum. Itaque jam non in carne,
 « sed in fide vivimus Christi. Unde colligimus,
 « quia conclusus est mundi dies. Denique no-
 « vissimâ horâ venit Dominus Jesus, et pro no-
 « bis mortuus est, et omnes in illo mortui sumus,
 « ut vivamus Deo. Non ergo nos qui oramus,
 « vivimus, sed vivit Christus in nobis. » Quæ
 ita physice et verissime habere experti nô-
 rant, qui suam à se vitam quotidie ejurari et
 expugnari consilii sibi sunt: inspirari autem
 vitam aliam, coelestia spirantem, mente et
 corde toto sursum anhelantem, verè vitam
 non hominis terreni et terrenis addicti, sed
 vitam sapientie et justitiæ, vitam Christi.
 Expertus hæc probè callebat Paulus, callet et
 cunctis Pauli imitator, aut præcursor, cum eo

dicere potis: *Mihi vivere Christus est; vivo ego,
 jam non ego; vivit verò in me Christus. Vita
 nostra abscondita est cum Christo in Deo. Con-
 versatio nostra in caelis est, ut qui vivunt jam non
 sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et
 resurrexit.* Expertus hæc affirmabat Ambrosius,
 qui ait, idè novissimâ horâ venisse Christum,
 et conclusum jam esse mundi diem, et se-
 ptimâ corruptibilium vicissitudinum ætate
 præterlapsâ, octavam illuxisse gratiam, quæ
 solâ degitur Christi in omnibus vita, quasi
 jam pateat beata patria, cujus hæc summa
 felicitatis est, ut vitam Dei vivamus. Nec id
 quidem temerè: nam vita Dei quam beati
 vivunt, vita patriæ felicis, non alia est quàm
 sapientiæ et justitiæ exuberantissima; quam
 cum delibare et haurire pro suo quicque mo-
 dulo hinc jam justî præsumant, illam utique
 Dei, illam Christi vitam vivunt. Denique indu-
 bitatiora hæc fient, si memoriâ rependantur,
 quæ alibi de vitâ et sanctitate divinâ sanctas
 animas illabente et vegetante disputantur. Li-
 quiddò enim patebit hanc divinam Verbi vitam
 in hominibus emicuisse, seseque exeralisse,
 quamdiù justî ulli Christi sanguine redempti
 ævum hoc mortale tradiderunt.

17. Hieronymus eadem prorsus sentit:
 « Hæres iste parvulus, qui nihil differt à servo,
 « cum sit Dominus omnium, totum humanum
 « genus usque ad adventum Christi, et ut am-
 « plius dicam, usque ad mundi consummatio-
 « nem significat. Quomodò enim omnes in pro-
 « toplasto Adam needum nati moriuntur, ita
 « et omnes etiam hi qui ante adventum Chri-
 « sti nati sunt, in secundo Adam vivificantur.
 « Atque ita fit, ut et nos legi servierimus in
 « patribus, et illi gratiâ salventur in filiis, etc.
 « Verè enim in Christo omnes unus panis eni-
 « mus, et duo consensus super terram, » &c.
 Et hic videtur enim Augustino duos tantùm ho-
 mines agnoscere, qui omne ævum mundi exhau-
 riant, primum et secundum Adam, veterem
 et novum hominem, nec tam temporum discrimi-
 na, quàm causæ consensionem contemplari.

18. Paulinus episcopus Nolanus: « Ipse, in-
 « quam, Dominus, fecit nos, qui etiam refecit
 « jam ab initio per omnia quæ operatus est,
 « et locutus in sanctis suis, salutis nostræ, id
 « est, reparationis humanæ sacramenta molit-
 « us. Nam Justum Abelem illicè reparavit
 « sancta generatio in Seth, qui ore consumm-
 « formatum ad imaginem Dei retulit patrem.
 « Inde per cæteros à primo fonte decurrens
 « operinavit vena justitiæ. Et quamvis inter-

«veniente dilavio in uno quidem, attamen
«justo universalitatis peremptæ seminarium
«stetit, jam tunc operante mysterio unici
«Redemptoris.» Qui fuerat ergo, ipse recolebat
«ab initio Christus, et sacramenta salutis
«jam inde moliebatur, et erat citra controversiam
«unus ipso vena illa vitæ et justitiæ à
«primo fonte decurrens, permanensque in
«justos omnes. Non deerat ergo Christus, sed ut
«inexhaustum justitiæ flumen per omnes mundi
«seculos generis humanum irrigavit. Et rursum
«ibidem: «Ab initio seculorum Christus in om-
«nibus suis patitur. Ipse est enim initium et
«finitis, qui in lege velatur, in Evangelio re-
«velatur, mirabilis semper et patiens, et
«triumphans in sanotis suis Dominus. In
«Abel occisus à fratre, in Noe irrisus à filio,
«in Abraham peregrinatus, in Isaac oblitus,
«in Jacob famulatus, in Joseph venditus, in
«Moysæ expositus et fugatus, in Prophetis la-
«pidatus et sectus, in Apostolis terrâ marique
«jaciatus, et multis ac variis beatorum mar-
«tyrum crucibus occisus. Idem igitur etiam
«nunc infirmitates nostras et egrotudinem
«portans, quia ipse est homo semper pro no-
«bis in plagâ positus et sciens ferre infirmi-
«tatem, quam nos sine ipso nec possumus
«ferre nec novimus. Ipse, inquam, nunc quo-
«que pro nobis et in nobis sustinens mundum,
«et ut perferendo destruat, et virtutem in infir-
«mitate perficiat. Ipse et in te patitur oppro-
«bria, et ipsum inde odit hie mundus.» Hanc
«Paulini elegantiam et suavitatem quis non
«osculetur? Duo interim argumenta suggerit,
«quamobrem ab exordio ad occasum orbis unus
«Christus existimandus sit sapienter et justè
«vivere, plè et fortiter facere et pati omnia.
«Primum quidem quòd ubi Abel, ubi Seth,
«Noe, Abraham, cæterique justî hominum vel
«odia vel admirationem converterent in se,
«sapientiæ et justitiæ quæ in ipsis refulgebat,
«quæ similes demulcebat, quæ exasperabat dis-
«similes, id totum assignandum sit. Nam ipse
«quà portio erant mundi, et de mundo, in eà-
«dem cum cæteris causâ erant. At quà portio
«erant Christi, reliquorum utpote dissimilium
«odia, vel similitum amorem provocabant. Non
«ipse ergo, sed in illis sapientia et justitia Chri-
«stus hanc totam sustinebat vel odii servitiam,
«vel amoris flammam. Itaque justitia Christus
«in Abel occisus est, in Isaac oblitus, in Jo-
«seph venditus, etc. Deinde, ut notat Paulinus,
«sine Christo hæc tanta cruciamenta pro de-
«lentandâ justitiâ non poterant justî ferre,

nec noverant: Ipse ergo in eis sustinebat
mundum, ut perferendo destrueret, et virtu-
tem in infirmitate perliceret. Quæ non ergo
querelæ jam obstructæ sunt? Nam qui ante
Christi adventum contaminatam sceleribus
vitam exegerunt, Christi, id est, justitiæ por-
tionculas insectati sunt, eoque prodiderunt,
quantò acerbiori odio in ipsam justitiæ pleni-
tudinem effervere, quantisque deservis-
sent crucibus, si copiam sui fecisset: nec eo-
rum dispares fuere, qui ipsam per sese veri-
tatem et justitiam in propriâ carne cruci-
fixerunt. Nec enim aliud in Christo Judæi
delectæ execrati sunt, quàm illam eandem veri-
tatis charitatem, quam eorum majores in
Prophetis, quam injusti omnes in justis ubi-
que gentium et omni tempore, odiorum et
cruciatuum omni immanitate persecuti sunt
et adhuc persequuntur.

19. Gregorius Magnus: «Sicut Redemptor
«noster una persona est cum congregatione
«bonorum, ipse namque caput est corporis, et
«nos hujus capitis corpus, ita antiquus hostia
«una persona est, cum cunctâ collectione re-
«probatorum.» Et rursum: «Redemptorem
«mundi totis suis allegationibus curat sancta
«Scriptura promittere, eumque per electos
«omnes, ut per ejus scilicet membra, studuit
«designare, etc. *A plantâ pedis usque ad verti-*
«*cem* vulnera suscepit, quia sanctam Ecclesiam
«quæ corpus ejus est, non solum per extrema
«et ultima, sed usque ad summa membra per-
«secutione sævens tentator afflixit. Christum
«Scriptura promittebat, et representabat per
«eosdem ipsos, per quos promittebat. Erant
«enim illi ut plurimum non figuræ tantum Chri-
«sti, sed membra; non figuræ tantum, sed veri-
«tates. Veritas enim Ecclesia est, idque tam
«præcellenti gloriâ, ut ejus figuram se quando-
«que esse ipse Christus caput et veritas præ se
«tulerit, et etiam nunc in mysterio præ se fo-
«rat. Ergo qui promittebatur Christus, repræ-
«sentabatur, ne momento quidem temporis in-
«terposito. Sicut etiam nunc promittitur simul
«et tenetur. Promittebatur enim totus cum cor-
«pore suo, in eo enim salus universorum nostra
«constat: non caput solum à corpore sejunctum
«et viduatum, quo nostra potius ruina intentar-
«etur. Et idem Gregorius alibi: «Christus
«cum totâ suâ Ecclesiâ, sive quæ adhuc ver-
«satur in terris, sive quæ cum eo jam re-
«gnat in cœlis, una persona est. Et sicut est
«una anima, quæ diversa corporis membra
«vivificat, ita totam simul Ecclesiam unus Spi-

« ritus sanctus vegetat et illustrat. Sicut nam-
 « que Christus, qui est caput Ecclesiæ, de Spi-
 « ritu sancto conceptus est, sic sancta Ecclesia
 « quæ corpus ejus est, eodem Spiritu repletur
 « ut vivat; ejus virtute firmatur, ut in unius
 « fidelis et charitatis compage subsistat: unde
 « dicit Apostolus: *Ex quo totum corpus per ne-*
 « *xus et conjunctionis subministratum et con-*
 « *structum crescit in augmentum Dei.* Istud est
 « corpus extra quod non vivificat Spiritus.
 « Unde dicit beatus Augustinus: Si vis vivere
 « de Spiritu Christi, esto in corpore Christi. »
 Tam latissimè ergo diffunditur corpus Christi
 in omnes loci temporisque fines remotissimos,
 quàm latissimè vegetat et vivificat Spiritus san-
 ctus. Est enim Spiritus sanctus vita corporis
 Christi, quæ Christus ipse conceptus est, quæ
 vixit, quæ corpus ejus totum irrigatur, ut vivat.
 Ab ortu igitur oris ad ejusdem occasum por-
 rigitur corpus Christi, et vita Christi Spiritus
 sanctus; hæc est enim, ut aiebat Paulinus, vena
 justitiæ, à summo fonte decurrens, et in omnia
 permanens, quæ rigantur, cui permiscuntur et
 in unum confluunt omnes justitiæ derivationes.

20. Leo Magnus: « *Verbum caro factum est et*
 « *habitavit in nobis.* In nobis utique quos sibi
 « Verbi divinitas coaptavit, cujus caro de ute-
 « ro Virginis sumpta nos sumus, etc. Quia in
 « Christo habitat omnis plenitudo divinitatis cor-
 « poraliter, et estis repleti in illo. Totum igitur
 « corpus implet tota divinitas, et sicut nihil
 « deest illius majestatis, cujus habitatione re-
 « pletur habitaculum, sic nihil deest corporis,
 « quod non suo habitatore sit plenum. Quod au-
 « tem dictum est, *et estis repleti in illo,* nostra
 « utique est significata natura, ad quos illa re-
 « pletio non pertineret, nisi Dei Verbum nostri
 « sibi generis et animæ et corpus unisset. »
 Caro Christi nos sumus, quos sibi Verbi divi-
 nitas coaptavit: cum plenitudine divinitatis
 inhabitatur Christus, justī omnes in eo re-
 plentur, quia in commune à membris omnibus
 omnia possidentur, et capitis opulenta gratia,
 non ei ita peculiaris est, quin eam ut suam
 singulæ partes corporis ausint sibi vindicare
 suo quasi jure. Corpus ergo Christi justī sunt
 singuli atque omnes ab exortu rerum, quia
 justī non extitissent, nisi illos sibi divinitas
 jam tum à venturo post capite vegetatos co-
 optasset et inhabitasset. Et alibi idem Leo:
 « Non est ergo dubium naturam humanam in
 « tantam connexionem à Filio Dei esse susce-
 « ptam, ut non solum in illo homine, qui est
 « primogenitus totius creaturæ, sed etiam in

« omnibus sanctis suis unus idemque sit Chri-
 « stus; et sicut à membris caput, ita à capite
 « membra dividi non possint. Quanquam enim
 « non istius vitæ sit, sed æternæ, ut sit Deus
 « omnia in omnibus, tamen etiam modo tem-
 « pli sui, quod est Ecclesia, indivisus habi-
 « tator est. » En incarnationis quanta sit am-
 plitudo, ut non solum in illo homine, qui
 primogenitus est, sed etiam in fratribus ei ado-
 ptatis, in membris, in sanctis omnibus unus
 sit Christus, ut qui omnes ad illam suo quis-
 que gradu et modo pertineant cum Verbo copu-
 lationem. Ergo Christus nusquam orbi defuit.

21. Ex Mario Victorino Afro carpi aliquid
 summam juvabit forsitan; nam ne plura ex
 eo metantur, intercedit impervia quædam opa-
 citas. Adversus Arium hæc ille habet in hanc
 sententiam: « Unde non mirum, quod myste-
 « rio sumpsit carnem, ut carni et homini sub-
 « venerit; sed cum carnem sumpsit, univer-
 « salem λόγον carnis sumpsit. Nam idcirco
 « omnis carnis potestas in carne triumphavit,
 « et idcirco omni subvenit carni, ut dictum
 « est in Isaiâ: *Videbit omnis caro salutare Dei;*
 « et in libro Psalmorum: *Ad te omnis caro ve-*
 « *niet.* Item et universalem λόγον animæ, etc.
 « In Ezechiele: *Omnes anime viæ sunt, ut ani-*
 « *mæ Patris, sic et anima Filii,* etc. Assumptus
 ergo homo totus, assumptus et liberatus est.
 « In isto enim omnia universalis fuerunt, uni-
 « versalis caro, anima universalis, et in cru-
 « cem sublata atque purgata sunt per salu-
 « tarem Deum λόγον, universalium omnium
 « universalem; per ipsum enim omnia facta
 « sunt, qui est Jesus Christus. *Logos* igitur
 « quæ sunt, quæque esse possunt, quæve esse
 « potuerunt, veluti semen ac potentia, existen-
 « tia, sapientia, ac virtus omnium substantia-
 « rum de Deo, » etc. Non necesse est ad alium
 hæc sensum distrahi, quàm supra jam sapi-
 culè insinuatum, omnes homines ad illam
 Verbi copulam cum humanitate, et profluentes
 inde opes spectare, suo quemque ordine et
 modulo. Ratio autem à Mario Victorino re pro-
 mitter, quæ jam indigata est, quod Verbum
 universale sit omnium universalium, quod ra-
 tin, quod potentia, sapientia, sanctitas omnis
 sit et omnium; quod non possit universali
 Verbo angusta habitatio definiri, sed necessa-
 riò universalitas ipsi corporum animarumque
 dedicanda sit, ut si corporascere et humanari
 velit, homo fiat universalis, amplissimus, quasi
 infinitus, omne genus humanum complexus,
 sub uno ipso capite adunatum.

22. Etherius et Beatus : « Et solus Filius est homo, qui cum Patre et Spiritu sancto unus est Deus. Non cum Patre et Spiritu sancto unus est homo, sed cum Ecclesiâ totâ unus est homo, quia caput et corpus una persona est Christus. Ergo nemo dicat : Et ille Christus et nos Christi ; et nos unde dicimur Christi, nisi à Christo ? » Et infra : « Absque mendacio matrem habet naturaliter virginem, et non sic alter homo præter eum cum totâ Ecclesiâ quam redemit sanguine suo, una persona ex tribus substantiis Christus. Qui cum Patre et Spiritu sancto est una substantia, non una persona : sed tres sunt personæ. Cum toto homine Adam quem assumpsit, ipse solus est una persona, et non una substantia. » Huic personæ Christi totam complexæ Ecclesiâ non limites, ne moras, ne absentiam affingas : ejus enim vastitas effusissima has recusat angustias. Prosper in Sententiis : Primus homo Adam sic olim defunctus est, ut tamen post illum secundus homo sit Christus, cum tot hominum millia inter illum et hunc orta sint, etc. Unde fit ut totum genus humanum quodammodo sint homines duo, primus et secundus. » Quæ probè meministi ex Augustino supra esse relata verbis totidem.

23. Claudet agmen Latinorum Cusanus præclarissimâ suffragatione, quam decerpimus ex ejus lib. 3 Exercitationum : « Habemus igitur Salvatorem, qui est mediator, omnia adimplens, primogenitus creaturarum. Hic Jesus à mundi exordio in salvatis membris suis unicam vocem emisit, et gradatim crescentem, quousque maxima fieret in ipso, quando expiravit. Et hæc quidem unica vox est, non esse vitam nisi in Verbo. Et sicut mundus exivit in esse per Verbum, ita quidem in esse per Verbum conservatur et reduellitur ad principium. Hæc autem reversio est, ut inferiora per superiora reducantur ordine suo, primitiæ autem omnium Jesus. Non possunt inferiora ad gustum felicitatis reverti, nisi desinant esse inferiora et spurca, ut sic sint spiritalia et apta. Necesso est igitur si ad gustum felicitatis æternæ reverti volumus, ut veritatem vitæ in suâ puritate et justitiâ huic temporali sensibili motioni præferamus. Hæc est illa magna vox, in mentibus nostris sonans, mentibus nostris à Prophetis insinuata, ut Creatorem unicum veneremur, ut virtutem colamus, ut ad Salvatorem confugiamus in quo apti si-

mus, ut sensibilem vitam nihili faciamus. Postquam hæc vox annis multis insonuit, et continuè crevit usque in Joannem, qui vox clamantis erat in deserto et digito Salvatorem ostendit : vox illa magna incarnata est, et post multos gradus vocis, doctrinæ et miraculorum, omnium terribilium terribissimum, mortem scilicet sensibilem, propter veritatem eligendam esse ostendens, emissâ voce magnâ expiravit. » Quo Cusani dicto nihil equidem exertius, nihil magnificentius me legere usquam in hoc genere memini. Docet autem totum Christum non aliud esse quam Verbum incarnatum, hoc est, vocem substantialem carnali totâ suâ dispensatione vociferantem et inclamantem in aures humani generis, fugâ temporalium ad æterna velificandam esse, vitam hanc sensibilem vitæ justitiæ et veritati posthabendam et impendendam esse. Porro ea ipsa vox id ipsum et ante intonuit per omnes Prophetas, per omnes ubique justos, quorum vita et ratio conversationis in propatulo hoc effabatur, cupiditates temporalium elidendas, ut sola effloresceret charitas æternorum. Vox ergo illa una et universalis à lapsu primorum parentum per omnium justorum jugem perpetuamque conversationem perstrepens, et augescens semper, et demum in ipsâ Christi morte vehementissimè invalescens, quando emissâ voce magnâ expiravit, invictamque veritatis et justitiæ vitam in ipsâ corporis cruciatione atque interfectione vivere testificatus est, hæc, inquam, vox, Christus fuit, hæc æterni Verbi dispensatio in carne fuit, et per carnem provocatio ad æternitatem, hæc Christi fuit prædicatio nullis seculis non subministrata.

24. Quæ Cusani sententia memoriam refreuit pulcherrimi apud Gregorium papam contextûs, eodem ferè recidentis. Quando ergo suffugerat nos ne suo supra loco memoraretur, hic non ineptè collocabitur. « Libet inter hæc mira dispensationis divinæ opera cernere, quomodò ad illuminandam noctem vitæ præsentis, astra quæque suis vicibus in cœli faciem veniant, quousque in finem noctis Redemptor humani generis quasi verus Lucifer surgat, etc. Ad ostendendam innocentiam venit Abel, ad docendam actionis munditiam venit Enoch, ad insinuandam longanimitatem spel et operis venit Noë, ad manifestandam obedientiam venit Abraham, ad demonstrandam conjugalis vitæ castimoniam venit Isaac; ad insinuandam laboris to-

« lorum venit Jacob, ad repēdendam pro
 « malo bonæ retributionis gratiam venit Jo-
 « seph, ad ostendendam mansuetudinem venit
 « Moyses, ad informandam contra adversa fidu-
 « ciam venit Josue, ad ostendendam inter fla-
 « gella patientiam venit Job. Ecce quā ful-
 « gentes stellas in cōlo cernimus, ut inoffenso
 « pede operis, iter nostræ noctis ambulemus. »
 Quæ Cusano vox, ea Gregorio lux, nec injuriā,
 est enim Verbum idem et lumen verum. Om-
 nium virtutum, totius sapientiæ et justitiæ
 officiorum una universalis vox, eademque lux
 Christus est, loca omnia circumsonans, tem-
 pora omnia pertonsans, omnia illuminans per
 justos quoslibet, id est, per sui luminis radios,
 per suæ vocis sibilos, et humani generis ir-
 rumpens surditatem, cæcitatem oppugnans.
 Porrò hi radii solem, hi sibili vocem plenissi-
 mam promittebant adfuturam, et ex parte jam
 exhibebant; etenim membra corpus, partes
 totum, rivuli fontem ita pollicentur ut in ante-
 cessum representent. « Nam cognitioni homi-
 « num divina dispensatio quot justos exhibuit,
 « quasi tot astra super peccantium tenebras in
 « cœlum misit, quousque verus Lucifer surge-
 « ret, qui æternum nobis mane nuntiāns, cæ-
 « teris clariùs ex divinitate radiaret. Quem
 « electi omnes dū benè vivendo præeunt, et
 « rebus, et vocibus prophetando promiserunt.
 « Nullus enim justus fuit, qui non ejus per
 « figuram nuntius extiterit. Dignum quippe
 « erat, ut in semelipsis bonum omnes osten-
 « derent, de quo omnes boni essent, et quod
 « prodesse omnibus scirent. » Non nuntius
 autem tantum, sed et portio Christi erat justus
 quisque; nuntius quippe vocis vox est, et nun-
 tius lucis lux est. Nec enim vox nisi voce si-
 gnificari, nec lux nisi luce præmonstrari po-
 test. Sed vocis majestas levi sibilo, et lucis
 infinitas brevi radio potest præsignari, sic ta-
 men ut simul ex parte et membro sui aliquo
 consignetur. Itaque Christus Verbum univer-
 sale et lumen, semetipsum et prænuntiabat, et
 jam tum præstabat.

25. Libemus nunc paucula à Græcis, à su-
 perioribus haud abhorrentia. Irenæus: « Cū
 « enim et ipsi Prophætæ membra essent Christi,
 « unusquisque eorum secundum quod erat
 « membrum, secundum hoc et prophetationem
 « manifestabat, omnes et multi unum præfor-
 « mant, et ea quæ sunt unius annuntiantes.
 « Quomodo enim per nostra membra operatio
 « quidem nostri corporis ostenditur, figura au-
 « tem totius hominis per unum membrum nōn

ostenditur, sed per omnia; sic et Prophætæ
 « omnes quidem unum præfigurabant, unus-
 « quisque autem eorum secundum quod erat
 « membrum, secundum hoc et dispositionem
 « adimplebat, et eam quæ secundum illud men-
 « brum erat, operationem Christi prophetabat. »
 Vaticinabantur Christum, sed membra Christi;
 ergo semet ipse vaticinabatur, qui præstò ad-
 erat per aliquid saltem sui membra. Vaticinari
 enim ac despondere Christum non poterat,
 nisi Christus. Vocem significare nisi vox, lu-
 cem ostendere nisi lux, veritatem propalare
 nisi veritas, sapientiam demonstrare nisi sa-
 pientia, justitiam promittere nisi justitia non
 potest. Est enim ea natura vocis et lucis, ut
 ipsa sese prodant; est ea utriusque dignitas,
 ut nisi semet ipsa non prodant. Est similiter
 veritas lux, quæ nisi suo in lumine videri ne-
 quit. Ita sapientiam et justitiam expectare aut
 expectandam extollere, id jam sapientiæ spe-
 cimen, ea justitiæ quædam præsumptio est.
 Per sui ergo quædam initia se totum affore
 Christus spondebat, propterea quod ita com-
 paratum impræsentiarum est, ut gradatim ad
 boni emulum promoveamur, et rudimenta
 ipsa sapientiæ gnæviter excolentes, certā hinc
 spe et fideliā ejus pleniorē copiam non de-
 fore ominemur. Tota enim venit, quæ sui mi-
 nutias pro nostro captu in antecessum, quasi
 ad gustum faciendum vel ad irritandam sui fa-
 mem ex hâc præstatione largitur.

Origenes: « Apostolus dicit: *Quia corpus*
 « *Christi unum et membra ex parte.* Christus
 « ergo cujus omne hominum genus et fortasse
 « totius creaturæ universitas corpus est, et
 « unusquisque nostrum *membra ex parte est*,
 « etc. » Universitas totius creaturæ utcumque
 dici potest corporatio quædam esse, et ita cor-
 pus æternæ et intelligibilis sapientiæ, quæ non
 aliter in carnalium oculos incurreret, nisi hâc
 se veste totius creaturæ sensibilis, et hâc ve-
 luti carne obducens, conspicabilem se et penè
 palpabilem objecisset. Sed humanum genus
 Christi corpus est jure quodam speciali, atque
 inter homines græx fidelium. Unde idem Ori-
 genes: « Dicimus ex auctoritate sacræ Scri-
 « pturæ, corpori Christi, quod est Ecclesia Dei
 « pro animâ esse Dei Fillum, membra autem
 « universi corporis esse quoscumque fideles.
 « Quoniam sicut anima vivificat et movet cor-
 « pus, quod ex seipso vivum motum non ha-
 « bet, ita Verbum illud mirâ energiâ corpus
 « suum lucians, ad ea quæ debet facere, mo-
 « vet simul membra Ecclesiæ omnia, nil sine

«ratione facientia.» Hoc corpus Christi est Ecclesia fidelium, cui pro animâ est Verbum Dei. Hæc amplitudo corporis Christi nusquam abest, nunquam deest. Quò enim non pervadit hæc anima? Quando hoc corpus defuit orbi terrarum? Denique quàm nusquam et nunquam abesse possit Christus, eruditissimè exponit idem alibi Origenes: «Ergo primum queramus de peregrinatione ipsius, maxime quia peregrinationi ejus videtur esse contrarium, quod ipse de se discipulis suis promittit dicens: *Ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Item illud: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi.* Et quod Baptista dicit de eo, ubique eum esse demonstrans: *In medio autem vestram stetit, quem vos nescitis.* Propterea dicit aliquis: «Si in medio etiam nescientium se stat, si ubicumque duo vel tres in nomine ejus congregati fuerint, inter eos habetur, si per omnes dies vitæ discipulorum cum eis est, usque ad consummationem seculi, quomodo in istâ parabolâ proponitur peregrinans? Vide si possumus solvere hoc modo quod queritur. Qui enim dicit discipulis suis: *Ecce ego vobiscum sum*, etc. Et item: *Ubi fuerint duo*, etc. Et: *In medio*, etc. Unigenitus Dei est, Deus Verbum, et sapientia, et justitia, et veritas, qui non est corporeo ambitu circumclusus. Secundum hanc divinitatis suæ naturam non peregrinatur, sed peregrinatur secundum dispensationem corporis quod suscepit.» Et paulò infra, cum corpus Christi non esse ubique dixisset: «Si autem peregrinantes à corpore cum Domino fuimus, et ipse tunc erit nobiscum, et pro eo quod per fidem ambulavimus, ut et perspeciem postea ambulemus. Speciem autem dicimus Verbi et sapientiæ, et veritatis, et justitiæ, et pacis, et omnium quicquid est unigenitus Deus. Speciem autem Verbi et speciem sapientiæ intelliges cum intellexeris quod ait Apostolus: *Filii mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Vides ut ubique præsens sit Christus, nempe ut anima corporis sui quod est Ecclesia, ut Verbum, ut sapientia, ut veritas. Ita enim formatur in nobis, ita in medio est nostrum, ita interest cætibz suorum, ita nobiscum est usque ad consummationem seculi. Atqui ita etiam intererat aderatque ante propriam suam carnem; ergo nec ab illis seculis peregrinabatur. Est nimirum veritas et justitia incommutabilis Verbum Deus anima Ecclesiæ,

quæ semper fuit; est forma et vita justorum, quorum etsi non ampla, aliqua tamen semper fuit copia; est corporis Christi non universi tantum, sed membrorum etiam omnium vegetatio. Et quanquam per carnis semel de Virgine assumptæ fonte fluant hæc in cæteros homines Verbi beneficia, non illa tamen seorsim caro, sed *spiritus est qui vivificat*, ab illâ carne etiam ante illam retrò manans, et ubi illa abest, præsens.

27. Dionysius Alexandrinus in Epistolâ ad versûs Paulum Samosatenum, ad quintam ejus quæstionem respondens, et exponens, qui puer Christus cresceret sapientiâ et gratiâ, quod ille veritatis transfuga ad enervandam divinitatis ejus fidem objectabat, hæc habet: «*Crescebat et confortabatur*: et nos interrogas quare et quomodo? Interroga Danielelem, cum dicit: *Lapis sciens est ex monte sine manibus*; et subjungit: *Postquam fregit statuam, factus est lapis mons magnus*, etc. Vide quid Joannes Baptista dicat: *Qui habet sponsam sponsus est*; et paulò post subjungit de Deo crescente: *Illum oportet crescere, me autem minui.* Usque in hodiernum diem Verbum Dei currit et glorificatur, et crescit ac multiplicatur in Ecclesiâ sanctorum. Postquam enim venit homo in mundum, si vita ejus est, verbi gratiâ, unus dies, qui ex duodecim horis constat, fluxerint verò duæ horæ illius diei, deficit qui natus est. Non enim accessio horarum aut annorum est accretio illius hominis, sed potius quotidie deficit. Puer autem Jesus Deus Israel, Deus est idem ipse, et anni ejus non deficient, etc. Verbum Patris est, quod in novissimis diebus genitum est, et auxit, et auget in nobis illuminationem suam. Accretio igitur Dei, ad Ecclesiam pertinet. Scriptum est enim, quod *Ecclesia Dei per totam Judæam et Samariam habebat pacem, et edificabatur, et ambulans in Verbo Domini et consolatione Spiritûs sancti multiplicabatur.* Crescit igitur Verbum Domini quotidie, et multiplicatur Spiritus sanctus in Ecclesiâ Dei. Non igitur homo sicut nos erat, qui crescebat ætate et sapientiâ, sed Deus genitus puer et datus nobis Filius æternus, qui erat ante secula et verè nobis crevit, et crescit quotidie, et anni ejus non deficient. Immutabilis est enim Christus, utpote Deus Verbum.» Libuit hæc aliquantò fusiùs excerpere, ut tantò major eleatur admiratio, quod nodum illum non alio cuneo perfringat Dionysius. Nec enim illum præteribat corpus illud

peculiare, cui Verbi divinitas per hypostaticam se illigavit copulam, naturalibus incrementis per ætatum intervalla in molem ampliorem succrevisse, et sapientiæ documenta in dies illustriora foris explicavisse, ne portentosa aliqui novitate vel homines alienaret, vel propositum humilitatis infringeret; si inter cunas sapientiam virilem et virili etiam depromeret ampliorem. Hæc obvia et expeditissima erat responsio, et abundè Pauli Samosateni retundendis conatibus suffectura. Nec tamen ad eam unquàm declinat Dionysius. Quinimò eum ejusdem generis argumentationunculas complures idem ad divinitatem ex humanitatis infirmitatibus labefactandam torqueret Paulus, vix unquàm ac ne vix quidem aliter Dionysius, quàm hoc eodem responsionum genere eas percussisse comperietur, corpus Christi Ecclesiam interpretando. Et hæc quidem ratio, video quantas in hominum reprehensiones incursura sit, nisi auctoritate tanti viri, et æstimatione atque famæ ejus in posterio propagatæ magnitudine obrectatorum conteratur audacia. At quibus cordi est Christi amplitudo, quibus explorata est ejus necessitudo cum Ecclesiâ, quibus sacramenti ejus universalitas perspecta satis est, si non tam arrodendam quàm admirandam Dionysii theologiam intelligunt. Incrementa enim ætatis et sapientiæ in Verbo incarnato non tam ea exaggeranda erant, quæ in proprio et singulari corpore ab eo explicabatur, quàm quæ in universo Ecclesiæ corpore. Ut enim illud corpus hujus corporis, ita illius incrementum hujus sacramentum erat incrementi et præfiguratio: ut illud corpus huic impendebatur, ita illud incrementum huic serviebat. Illud corpus erat humilitatis, illa incrementa erant obscuritati dicata; hoc corpus est gloriæ, hujus incrementa majestatem deitatis ejus toto orbe concelebrant. Inficiantur ergo divinitatem Verbi, Christi majestatem imminuenti et inter homunciones meros eum recensenti propter illa ætatis et sapientiæ augmenta, opportunè admodum Ingerebantur à Dionysio ea Christi incrementa in universæ Ecclesiæ corpore, ex quibus ejus divinitas conspicuè elucesceret. Ita enim respiciunt quandoque veritatis adulteri et interpolatores, dùm non tam tricandi et disputandi acumine, quàm ingesta ob oculos mysterii majestate percelluntur. Et ex adverso in errorem plerumque deviant, qui sacramenti amplitudinem suspicere et admirari pigrescentes, in solis tricarz et jurgari litteræ am-

bagibus eligunt. Ergo ai Dionysio animum adjiciamus, Verbo Deo qui sapientiæ et gratiæ universitas est, corpus universale Ecclesiæ adaptandum est, in quo infinitatem suam exporrigat, quo locorum temporumque fines remotissimos superet, in quo sapientiæ et gratiæ flumina in dies singulos uberiora profundat, atque ita se Deum verum prodant, qui nunquàm et nunquàm defuerit, qui infiniti corporis universalitatem vegetare et sanctificare sufficiat.

CAPUT XVI.

Solvitur objectio et quedam in speciem conflictatio inter sanctos Patres, aientes modò orbem lege et timore ante fuisse præparandum; modò expectandum ut summa vis morbi tum fureret, ut tunc medicus in orbem ægrum adveniret.

1. Movebit aliquem illa in speciem evidens conflictatio dissentium sanctorum Patrum, quorum alii tum venisse, tum venire debuisse Verbum affirmant, cum acerbissima vis morbi ingravescere cæperat, nec in cumulum ulteriorem improbitas jam exaggerari poterat. Alii ex adverso tum orbi inferre se Christum debuisse autumant, cum lege seu pædago, cum timore seu antecursore charitatis via esset quasi complanata in animos hominum, et aditus patefactus. Num effrenatissimè grassari impietatem, id Christo in nos aditum aperiabat? Num vim morbi sævire vel maximè, id prævium fuit ad efficacissimam medicinam fomentum? Auctor operis de Vocatione gentium: « Cum potius in hominibus illius temporis quo mundi Redemptor advenit, quantò erat propago tardior, tantò sit iniquitas inventa robustior. Probavit hoc Judaici furoris impietas; et quàm apta Evangelio Christi fuerit illa generatio, non solum populi, sed etiam Scribarum et principum ac sacerdotum corda docuerunt: quibus parùm fuit in agnum Dei tollentem peccatum mundi, contra testificationem legis, contra oracula Prophetarum, contra divinarum experimenta virtutum, seditionibus, apulis, alapis, crucis atrocitate sævisse, nisi etiam testes resurrectionis ejus eadem persequerentur insaniâ. » An fuere usquàm æquiora secula, an facinorosiora hominum ingenia, quàm quæ Christum tam innocentem, tam beneficum, tam mirificum, etiam cruce sustulerunt? Sed qui moriturus veniebat, et immolandus, carnifices quærebat? Ubi ergo tota legis et Prophetarum adornatio,

An conciliabat sibi populum, à quo ligendus cruci erat? An sperabat et lege ipsum emendari, et ab eo tamen se, id est, iustitiam Interfici posse? Cùmque idem auctor allegasset, quod in Actis legitur: *Convenerunt in civitate istà adversus sanctum Filium tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus cum gentibus et populis Israel facere quæ manus tua et consilium decreverunt fieri*: hæc deinde argumentatur, quasi inde existat hæc conclusio, captivam potius à Deo esse occasionem temporis quo extrema colluvies impietatis exundabat, ut tum carnem indueret, in quâ à nefaria occideretur, et morte suâ superblentem tum maximè iniquitatem debellaret. Igitur ad manifestandam gratiam Dei, quæ ex æterno ejus immutabilique consilio in salutem omnium gentium disponebatur, non priora quasi incapacia declinata sunt tempora, sed ista electa, quæ tales populos ediderunt, quorum ferox et voluntaria iniquitas non consulendi affectu, sed instructione sævienti persisteret facere, quæ manus Dei et consilium decreverunt fieri, ut mirabilior esset gratia et potentia Dei, quæ de tam duris animis, tam tenebrosis mentibus, tam inimicis cordibus fecit sibi populum fidelem. Quæ ratio luculenta cum primis est, ut id efficiat quod hic auctor meditatur. Ut enim invictissimè atque patentissimè constaret, nullis hominum meritis, sed solo misericordiæ consilio inclinatum esse Deum ad carnem nostram sibi induendam; rursum ut constaret gratiam primariam et specialem, de Servatoris fontibus scatentem, esse, non obnoxiam, non eventus dubiam, sed suâ sponte efficacem et omnipotentissimâ facilitate pollentem, tum venit Christus, tum orbi illuxit, cùm summa et desperatissima iniquitatis licentia orbi universo imperitabat. Gratia eluxit, quæ tam malè merentibus se infudit, quæ tam obstinatos beneficiis emollivit. « Postulavitque plenius, luculentius, verius explicari, quæ merita hominum Christus invenit, et quos sibi mores subjecerit, quæ ad se corda converterit, quando venit moderi non sanis, sed malè habentibus, et *vocare non iustos, sed peccatores*? Fremebant gentes, irascebantur populi, sæviebant reges et potestates, contradicebant superstitiones, et totius mundi relucebant errores. Sed de resistentibus, furentibus, persequentibus, populum suum Christus augebat, ac per vincula, et supplicia mortisque sanctorum roborabatur fides, vincebat veritas, perque universum mundum

« Dominici agri segetis multiplicabatur ubertas. » Si mortì nascebatur, si carniſces venabatur Christus, si gratiæ suæ vim de malè meritis benè merentem, de contumacibus triumphantem ostentare affectabat, quò ergo legis apparatus, quò tot sacramentorum rudimenta, quò figurarum suarum prælineatio, quò timoris ad charitatem introducentis tirocinium?

2. Idem ex aliâ ratione Paulinus efficit: « Jam enim corpus omne, id est, universum genus humanum ita pervaserat peccatum, ut neque malagma debilibus et saucis, nec ligatura prodeisset. Corroboratâ enim vitiorum valetudine, omnem humanæ opis medelam fortior remediis morbus excluserat, et ideo venit qui et venturus est, *conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ*. » Quo non medici tantum gloriæ, sed ægroti utilitati consulitur. Sinenda enim maturescere ægri tudo, ut collecta vis ævi vitia morbi tum denique expugnetur. Cui consonat Gregorius Magnus: « Ad hoc quippe illi sancti missi sunt, ut in cordibus hominum viam huic sapientiæ prædicando præparent, neque ut pro eâ, sed per eam subiectos populos regerent. Quia enim certum erat, quòd per accessum temporum deficiente seculi languores excrescerent, actum est ut æterna Dei sapientia in fine seculorum per semetipsam veniret, ad grandem hunc et nimis infirmitatis ægrotum, id est, per totum mundum jacens languidum genus humanum: ut transmissis prius prædicatoribus quasi quibuedam visitatoribus, tantò postmodum major fieret potentia medici, quantò magis morbus crevisset ægroti. »

Quod idem exequitur accuratius Gregorius Nyssenus Oratione Catechetica, ubi dubitationem adversariorum ita primùm profert: « Dicunt enim: Si quod factum est, honestum erat, et Deum decebat, cur distulit beneficium? Cur autem cùm esset vitium in principio, ejus ad ulteriora progressum non amputavit? » Et statim ad hunc modum respondet: « Per sapientiam beneficium in nos collatum facta est dilatio. Nam in morbis corporalibus, quando aliquis humor pravus et corruptus irrepit ad poros, priusquam in superficie apertum fuerit quidquid est præternaturam, corpori condensantia non adhibent medici medicamenta, sed expectant donec prodierit quidquid intrinsecus delitescit. Postquàm ergo humanæ naturæ semel

incurrit morbus vitii, expectavit medicus universitatis, ut nullum esset reliquum genus morbi immixti naturæ. Propterea non statim post invidiam, et Cain factam fratris cædem homini adhibuit medicinam: nondum enim in lucem prodierant scelera eorum, qui Noemi tempore perierunt, nec Sodomiticæ iniquitatis gravissimus ille morbus caput exuerat, neque Ægyptiorum adversus Deum pugna, etc. Postquam ergo vitium pervenit ad summum, nec erat ullum genus sceleris, quod admittere non ausi essent homines, ut per omnem aegritudinem pervaleret medicina, ea de causâ non incipientem, sed perfectum jam morbum curat. Existere atque erumpere prius morbum necesse erat, et coire pestem ejus totam, atque æstare, ut tum demum invicta supernæ medicinæ vis eam aggrediretur, atque aboleret. Alioqui fefellisset nos, quanto ex interitu asserti per liberatorem essemus, et hinc exitior ingratum animi labes irrepsisset. Porro hæc eadem totidem verbis leguntur apud Cyrillum libro adversus Antropomorphitas. Quæ ex Nysseno Cyrillus exscripsit, an quopiam alio casu id evenerit, aliorum esto iudicium.

3. Augebitur hujus dubii caligo, si Ruperti quoque sententiam attemamus. Ille enim neque præstruendæ et molliendæ Christi in homines viæ per legem et per timorem, neque ut tota vis morbi furere sineretur, ut tota semel posset excindi, has tam diutinas moras præbere docet; sed quod properantem Christum, et venire sponte suâ cupientem flagrantissimè, nostra morarentur delicta. Cur adventum suum tamdiù distulit? Num tardus est, aut segnis? Imò velocissimus in opere suo est, etc. *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capream hinnuloque cervorum, etc. Voca nomen ejus: Accela spolia detrahare, festina prædari, etc.* Quàm longum expendit tempus in faciendo id quod de ipso scriptum est: *A summo caelo egressio ejus, et occursum ejus usque ad summum ejus.* Spatio annorum plusquam triginta duorum, tantam exultando cucurrit viam saliens atque transiliens, tanquam caprea hinnulusque cervorum in uterum meum, de utero ad crucem, de cruce in sepulcrum, de sepulcro rursus in cælum. Propter quem ergo parietem nostrum tamdiù moratus est, qui tam velox in opere est? Nimirum propter parietem inimicitarum, qui non de uno tantum originali peccato, verum etiam de

multis actualibus peccatis congestus est. Et portenta mox aliqua scelerum recenset, quæ singulis ætatibus intercesserunt Christo adventanti et quasi retrò illum egerunt. Post hujusmodi parietem nostrum en ipse stat, id est, propter hæc talia peccata generis nostri, cui repromissus fuerat, ipse justas fecit moras. Hæc ergo jam nova compugnantis est in verborum saltem fronte. Nam peccatis non retardabatur, si opperiebatur ipse contra, ut peccandi licentia summa luxuriaret et tum exsecaretur. Et vicissim si luem ad extremum serpere et augescere sinebat, ut tum veniens eam invaderet et semel excinderet, non ergo eluvione peccatorum venire prohibebatur.

4. Quàm certum nobis est hæc omnia à sanctis Patribus esse pronuntiata, tam persuasum habemus, nonnisi in speciem ea inter se conflictari, reapse autem consentire. An consensus nobis diluxerit, subdubitamus et ipsi; integrum nobis haud tamen est detrectare hanc operam conciliandæ inter sanctos Patres concordiæ. Periculum ergo faciemus, et saltem præclaro conatu nosmet solabimur. In magnis enim saltem voluisse, præclarum est: etiam potuisse beatum est. Fortunabit conatum nostrum ipsa veritas cui insudamus, illis patronis, quibus laboramus conciliandis.

5. Primum ergo, etsi morbus et naturæ et consuetudine inolitus, non solum clam adjuvante Deo intrinsecus, sed etiam palam per justos, per Patriarchas, per Prophetas, per legem et timorem curaretur, ille tamen invalescebat. Ita enim quotidie usuvenit in corporum medicinâ. Prælusoriis delinimentis mitigatur morbus, et tamen in dies efferatur. Nec nihil tamen illa procemialia efficiunt fomenta; nam quamvis superentur æsto morbi, ut eum penitus sopire non possint, extenuant illum tamen et nonnihil committigant, ut quamvis magis magisque ægrescat, non tantus tamen effervescat, quantus si nullis hujusmodi prætentaretur blandimentis. Itaque lex ut pædagogus, timor instar tutoris, figuræ venturi mediatoris, et ejus generis alia medicamenta, legis inaitæ lumina, creaturæ obversantis hortamenta, febrem humani generis leniebant aliquantulum, et venturæ parabant medicinæ absolutiori; nihil tamen secius febris validior his remediis, æstuabat in dies flagrantior, etsi non tam effrenatè fureret, quàm si nullis demulceretur hoc genus præviis medicamentis. Non pugnat ergo quod pugnare

videbatur. Curabatur morbus, et tamen ingravescebat: validiorem desiderabat medicinam, nec tamen illā quasi prælusoriā nihil emendabatur.

6. Secundò abruptiùs responderet aliquis remediis illis prioribus morbum curatum utcumque, vel curari cœptum quidem fuisse, sed tamen ex hominum vecordiā in seipsos sævientium, exasperatum potius esse quàm lenitum. *Per legem enim abundavit peccatum*: et objecto præcepti obice pronior in vitium concupiscentiā immoderatiùs irrumpit effuditque se latius. Itaque opus erat ut et Deus experiretur illa prius pharmaca, et illud efficacissimum non adhiberet, nisi ubi constaret illa non processisse. Itaque nihil pugnæ in eo erit si Deus existimetur et adventui suo plurima præstruxisse, et donec peccata in summam baccharentur, licentiam expectasse.

7. Tertio molliùs alii censebunt, præsultorios illos legis, timoris, et umbraticorum sacramentorum apparatus aliquibus saltem nonnihil contollere levamenti, cæteris hinc magis magisque obdurescentibus. Ita enim contagit ut plurimum in arte medicinæ, iisdem ut alii leventur remediis, alii magis graventur. Igitur veniens Christus invenit et à quibus exciperetur, et à quibus in crucem ageretur. Atque ita evanescit suspicio illa conflictus inter sanctos Patres. Tempestivè enim tunc venit, cùm et legis aliorumque id genus adminiculorum ope complures jam pietatis puerilia rudimenta transegerant, et virili iustitiā jam per ætatem poterant informari: complures autem cultu illo puerili ob suam proterviam magis efferati, in magistrum pædagogo succedentem impetum fecerunt, et immanissimā morte sævlerunt.

8. Quartò quoniam etiam illi ipsi, quos exulcerabant illa, quæ priùs tentabantur remediis, eo ipso fortassis ad implorandum et recipiendum medicum magis inclinabantur. Suū enim indomitā adversus legem et timorem duritiā, morbi sui per ipsa medicamenta exasperatione, monebantur et penè cogebantur summi allecujus medicū omnipotentem gratiam invocare. Itaque et medicamina præseminabantur leniendo morbo, et expectabatur tamen dum morbus vehementissimè ingravesceret, quia morbi per ipsa medicamina exulceratio, humilitatis conciliatricula quædam erat opportunissima, atque hortatrix efficacissima ad medicū opem implorandam.

9. Quintò si detur paulò altius oculos inse-

rere in arcana divini consilii, prælucentibus tamen et nostram excusantibus audaciam sanctis Patribus, exteriori hoc dispensationis Christi sacramento, duo quædam maximè pernecessaria erant hominibus commendanda. Primum quidem adventanti gratiæ Christi præmuniendum esse iter, hoc est, charitati viam complanandam esse per timorem, et consecraria timoris opera. *Initium enim sapientiæ et charitatis, timor Domini est.* Alterum, omne meritum bonum gratiā anteveriri, omnemque imparati segnitie, omnem obdurati cordis contumaciam ejusdem gratiæ efficacitate superari. Charitati et justitiæ non aliter melius coaptare nos possumus, quàm si divinitus adjudi, et pro virili enitumur ei nosmet purgare atque ornare; et tamen conatum nostrum omnem casum esse certò sciamus, et ipsius justitiæ esse, ut gratis se indulgeat, et repagula in nobis omnia perfringat. Horum primum in illis emicuit qui Christum Dei sapientiam et justitiam in sacramentis et timore legis prægustaverant, et ita initiati pronis animis illum exceperunt. Alterum verò in illis demonstratum est apertissimè, quos insanientes atque impotentissimè sævientes in ipsum Christum et in justitiam substantivam, prostravit tamen Christus sibi quæ invictissimè subjugavit. In illis enim et merita bona antevertit omnia, et perviciam domuit. Gemina hæc est ratio quæ in animos iustitiæ, Christus in mundum ingreditur; in alios jam præpuratos utcumque divino timoris tirocinio, et penè obvios atque invitantes illabitur; in alios inopiantes aut tum vel maximè resistentes atque ferocientes irrumpit et omnipotenter dominatur.

10. Sextò, quoniam consignandum id erat in sacramento hoc conspicuo universalis misericordiæ, eos ipsos Hebræos, atque adeo et singulos homines, quantumvis initiatoris legis et timoris præmunitos auxiliis, et Christo excipiendo, justitiæque amplectendæ jam idoneos, fovere tamen adhuc in sinu intimo clamarialas pestes, quæ si erumpant, Christo insidiabuntur, justitiæque cruci suffigant. Singuli enim homines instar habent humani generis, et genus ipsum humanum eodem regimine, quo unusquislibet homo, à Deo administratur. Ne ergo justitiæ legis et timoris initiis plus æquo quidpiam arrogemus; prolusoria enim hæc sunt tantùm, et rudimenta quædam, atque conamina, quæ donec ad Christum et ad justificantis gratiæ complexum proveham-

tur, seminarium adhuc peccatorum, et hostilis in justitiam odii latentes favillas cinerique doloso suppositas circumferunt. Non tantum ergo alii et alii, sed iidem ipsi sunt, qui quamvis legis justitiâ et timoris tirocinio imbuti, nisi gratiâ tamen aliâ validiore, et merita antecunte, et cordis duritiam auferente per Christum advententem cumulentur, violentas ipsi Christo manus inferunt, justitiam crucifigunt, et de lege ac legis timore, id est, de pietatis initiis adversus ipsam pietatem superbiunt, et quibus assurgere in superna debuerant, sis præcipitantur.

11. Septimò, juventæ ætas expedita ad utrumque est, ad justitiam et ad nequitiam robustiorem. Fuerit enim enervis adhuc est, nec nisi imbelles conatus ad utramque conferre potest. Ergo seu penitiùs prolixiusque infundenda hominum pectoribus, seu manibus eorum crucifigenda adventabat sapientia, non debebat nisi juventæ limites ingressis sui copiam facere. Juventam hic autem non aliam, vel in genere universo hominum, vel in singulis interpretor, quàm illam quæ ex Augu-

stino, jam ignorantie puerilis ante legem, jam sub lege secundam ætatem emensa est. Ante legem quippe et sub lege potest officio coli, potest contumeliis affici Christus sapientia et justitia, sed levioribus et penè puerilibus. Quamdiù enim non totam se exhibet, et non nisi sui velut umbram obtendit sapientia pueris adhuc hæbescentibus, non nisi levioribus eorum vel officiis vel contumeliis affici potest. At ubi seipsam verè et totam representat jam adultis, jam maturam exerentibus juventam, tum enim verò eorum vel amorem vel odium concitissimum experitur, et vel in intimas animi medullas admittitur, vel penitus extruditur, et in crucem agitur.

Non hæc porro tantum, hic à me tentata, sed et quidquid tribus theologicorum Dogmatum tomis lucubratum est, audacius, ut sentio, operosiusque, quàm felicius, boni consulet lector benevolus, excusabit clerus Gallicanus, cui nostra hæc omnis opera desudavit, et cujus virgam censoriam lubens excipiet, haud ignara, quàm indivulsis ille nexibus sedi Apostolicæ devinciatur.

MONITUM.

Naturalis rerum series postularet ut finem præsentii tomo imponeremus, et nono statim inchoando daremus operam. Noaum verò volumen, ac proximè sequens decimum, jam dudum impressa sunt. Id enim effecit *Subscriptorum* animus, moræ omnis impatiens, ut numeralem voluminum ordinem intervertere fuerimus coacti, quanquàm sæpè ac iterum usurpatum è nobis foret notum axioma: *Sacitò, si sat bonè*. Hinc verò illud secutum est incommodum, ut nimia celeritate abrepti, magnæ utilitatis et summi etiam momenti res prætermissemus, quas ideò vel silere omninò, vel hoc in loco interponere necesse est, licet meliùs tractatum de Incarnatione, servatâ rerum genuinâ serie, sequi debuerint. Posteriori viam intus, approbandos à lectoribus nos inde sperantes, remque ipsis eò gratiorem præstituros, quòd, ne quid ad suscepti laboris omnimodam perfectionem deesset, neglecta à nobis constanter esse privata commoda palam omnibus pateat.

Ille rursus pro datâ occasione lectorum

nostrorum ingens ac nobile agmen enixè rogamus, ut si quis quamdam hujusmodi aliam omissionem in hoc vel illo nostrorum *Cursuum* volumine fortè deprehenderit, rem nobis deferendam omni studio curet. Quæstiones omissæ in voluminibus nondum editis tractabuntur, quando scilicet affinis occurrerit materies. Nemo enim in theologicis vel minimùm versatus, nescit complures in variis æquè tractatibus agitari posse disputationes. Quòd si indicatis appendicibus congruens locus in decursu non occurrerit, eas ad calcem totius operis postea per modum supplementi dabimus, nihil antiquius habentes, quàm ut numeris omnibus verè completi *Cursus* nostri absolvantur. Nec inde vel minima nobis exsurgit molestia, quòd, proprio sensu abdicato, omnium simul et singulorum auctoritati subjiciamur: consilia enim nos quasi genuerunt; consilia hucusque secuta sunt; ad finem etiam consilia nos comitentur. Ubi consiliorum abundabit auctoritas, superabundabit animi nostri obsequentia.

BILLUART VITA.

BILLUART (Carolus Renatus) Revini, in oppidulo Mosæ adjacenti, non procul à Rocroio, natus est die 8 Januarii anno 1685. Dominicanorum familiæ aggregatus, ibi theologiam magno cum splendore docuit, sodaliumque provincialis ter electus est. In natali loco obiit Januarii die 20, anno 1757. Ediderat *Cursum Theologiæ*, qui primum Leodii prodit 1746-1751, 19 vol. in-8°, typis multoties postea

recusus cum locupletissimis additionibus ex Natali Alexandro plerumque depromptis. Extimium hic de Mysteriis Christi tractatum proposito intento subiecimus, quippe qui ad incarnationem viam non incongruè sternat. P. Billuart complures dedit præterea dissertationes quæ circa opiniones scholasticas versantur.

TRACTATUS DE MYSTÈRIIS CHRISTI ET BEATÆ VIRGINIS.

(D. Th. 3 p. a. Q. 27 ad 60.)

Discutiendis in tract. de Incarnatione quæ spectant unionem Dei et hominis et quæ ad illam consequuntur, gratum fore existimavi lectori pio ac curioso, si speciali tractatu expendere cum Angelico Doctore quæ Filius Dei incarnatus in naturâ humanâ sibi unitâ gessit vel passus est, etiam ista scholarum disputationibus subijci non soleant. Expendemus itaque 1^a ea quæ pertinent ad ingressum ejus in mundum; 2^a ea quæ pertinent ad progressum vitæ ipsius in hoc mundo; 3^a exitum ejus ex hoc mundo; 4^a ea quæ pertinent ad exaltationem ipsius post hanc vitam. Et quia beatissima ejus Mater pertinet ad ingressum ipsius in mundum, ideo sit

num, utrùm B. Virgo mater Dei fuerit sanctificata in utero; secundum, utrùm per hanc sanctificationem fomes fuerit in eâ totaliter sublatus: dicitur fomes appetitus sensitivus, nonsecundum se, sed ut habitualiter inclinatus ad actus contrarios rationi; tertium, utrùm beata Virgo nunquàm peccaverit etiam venialiter; quartum, utrùm habuerit plenitudinem gratiæ.

Dico 1°: Quamvis Scriptura sacra nihil dicat de sanctificatione B. Mariæ in utero, sicut nec de ipsius nativitate, rationabiliter tamen creditur fuisse in utero sanctificatam: an in primo vel secundo Instanti conceptionis, non disputo. Vide quæ dixi de peccato originali (D. Th. q. 27, a. 1, 0).

Prob. Rationabiliter creditur quòd illa quæ genuit Unigenitum à Patre, plenum gratiæ et veritatis, præ cæteris omnibus majora privilegia gratiæ sanctificationis acceperit: unde angelus Luc. 1, ei dixit: *Ave, gratiâ plena*. Atqui invenimus quibusdam aliis hoc privilegium fuisse concessum ut in utero sanctificarentur, sicut Jeremiæ, cui dictum est Jerem. 1: *Antequàm exires de vulvâ, sanctificavi te*; et Joanni Baptistæ, de quo dictum est Luc. 1: *Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris sue*. Ergo. (Ibid.)

Dissertatio prima.

DE BEATISSIMA VIRGINE MARIA, MATRE
CHRISTI.

(D. Th. QQ. 27, 28, 29, 30.)

ARTICULUS PRIMUS.

De sanctificatione beatæ Mariæ Virginis.

(D. Th. q. 27.)

Quatuor in hoc articulo quærentur: pri-

Dico 2° : Per hanc primam sanctificationem fomes non fuit totaliter sublatus in B. Virgine, sed per secundam tantum in conceptione Christi (ibid. a. 3, 0)

1° Quia SS. Patres, S. Leo, Serm. 2 de Nativ., S. Joan. Damascen. lib. 4 Orthod. fid. cap. 15, S. Bernard. Serm. 3 de Purif. et Hom. 3, super *Misera*, dicunt B. Virginem ex conceptione Christi fuisse purgatam et purissimam factam : remanebat ergo tunc in ea aliquid purgandum, non peccatum : ergo infectio somitis. 2° Quia sicut ante immortalitatem carnis Christi resurgentis nullus adeptus fuit carnis immortalitatem, ita inconveniens esse videtur dicere quod ante Christi carnem, in qua nullum fuit peccatum, caro Virginis matris ejus, aut cujusvis alterius fuerit absque fomite, qui dicitur lex carnis seu membrorum. Fuit tamen in beata Virgine ligatus fomes per primam sanctificationem, quatenus per virtutem gratiae et providentiam singularem cohibebantur vires inferiores, ne moverentur contra rationem. Unde sequitur nullum unquam fuisse in beata Virgine motum inordinatum etiam indeliberatum.

Dico 3° : B. Virgo nunquam peccavit etiam venialiter.

Ita communiter SS. PP. et theologi. Unde Trid. sess. 6, can. 25, dicit quod Ecclesia teneat B. Virginem, ex speciali privilegio, in tota vita sua vitasse omnia peccata etiam venialia (ibid. a. 4, 0).

Prob. illos quos Deus elegit ad aliquid ita preparat et disponit, ut ad id ad quod eliguntur inveniantur idonei : beata autem Virgo fuit divinitus electa ut esset mater Dei ; et ideo non est dubitandum quin Deus per suam gratiam eam ad hoc idoneam reddiderit. Subsumo : Atqui non fuisset idonea mater Dei, si peccasset aliquando. Ergo. Prob. subsumptum. 1° Quia sicut honor parentum redundat in prolem, secundum illud Prov. 17 : *Gloria filiorum Patres eorum* ; ita per oppositum ignominia matris redundasset in prolem. 2° Quia singularem affinitatem habuit ad Christum, qui ab ea carnem accepit : dicitur autem, 1 Corinth. 6 : *Quae conventio Christi ad Belial ?* 3° Quia singulari modo Dei Filius, qui est Dei sapientia, in ipsa habitavit, non solum in anima, sed etiam in utero ; dicitur autem Sap. 1 : *In malevolam animam non introibit Sapientia, nec habitabit in corpore subdita peccatis*. Ergo.

Dices 1° S. Chrysost. Hom. 45 in Matth.,

exponens illud Matth. 12 : *Ecce Mater tua et fratres tui foris stant querentes te*, dicit : « Manifestum est quod solum ex vanâ gloriâ hoc faciebant. » Et super illud Joan. 2 : *Vinum non habent*, dicit idem S. Chrysost. Hom. 40 in Joan., quod Mater Jesu volebat jam eum gratiam hominum conciliare, et seipsam clariorē facere per Filium, et fortassis quid humanum patiebatur, quemadmodum et fratres ejus, dicentes : *Manifesta te ipsum mundo*. » Et post pauca : « Nondum enim quam oportebat de eo opinionem habebat. » Atqui constat hoc totum esse peccatum : ergo.

Resp. uno verbo cum auctore, S. Chrysost. In illis verbis excessisse contra communem SS. Patrum et Ecclesiae sensum (ibid. ad. 5).

Inst. : Christus Joan. 2 reprehendit Matrem dicens : *Quid mihi et tibi, mulier ?* Ergo peccaverat. — Resp. hæc verba non esse reprehendentis, sed instruētis circumstantes, se nihil habere commune cum Matre, ubi agitur de miraculis, quæ sunt propria opera divinitatis, non humanitatis quam habebat à Matre. Quod autem quidam SS. Patres dicunt verba Christi esse reprehensionis, intelligendi sunt non de reprehensione propriè dictâ propter culpam, sed de reprehensione quoad apparentiam tantum ; quatenus si verba nudè spectentur, habebant speciem reprehensionis ; seu, ut dicit auctor, ibid., in Matre cohibuit Dominus non inordinatum gloriæ motum quantum ad ipsam, sed id quod ab aliis posset aestimari. Quod autem addit Christus : *Nondum venit hora mea*, quidam intelligunt de horâ seu tempore mortis suæ, quia familiare erat Christo designare suam passionem per hanc vocem, *hora*, in qua debebat agnoscere Matrem. Alii intelligunt de tempore patrândi miracula, quia nondum tunc omnibus innotuerat defectus vini, quod requirebat Christus, ut per hoc miraculum evidentius probaret suam divinitatem.

Dices 2° : B. Virgo poterat orare : *Dimitte nobis debita nostra*. Ergo. — Resp. sic potuisse orare, non in suâ, sed in aliorum personâ.

Dico 4° : B. Virgo majorem præ omnibus aliis, sive angelis sive hominibus, habuit gratiæ plenitudinem, quia quantum aliquid magis appropinquat principio in aliquo genere, tantò magis participat effectum illius principii : atqui Christus est principium gratiæ, secundum divinitatem quidem auctoritativè, secundum humanitatem verò instrumentaliter, et B. Virgo illi fuit propinquissima secundum

humanitatem, quia ex ea accepit humanam naturam. Ergo (ibid. a. 3, 0).

ARTICULUS II.

De B. Virginis parentibus, ortu, educatione et oblatione in templo.

Circa seculum octavum invaluit opinio apud Græcos, deinde apud Latinos quosdam, B. Virginem à parentibus Joachim et Annæ senibus et sterilibus miraculosè in lucem editam esse, eam ætatis suæ anno tertio ex voto parentum in templo fuisse oblatam, ac tunc virginittatis voto se adstrinxisse; traditam Levitis et sacerdotibus ad educationem, in templo, imò in Sancto sanctorum per undecim annos fuisse commoratum et celesti pabulo enutritam, donec annum decimum quartum assecuta, tradita fuerit in matrimonium Josepho virgæ florentis indicio designato, qui virginittatem ejus custodiret, non violaret. Quærimus utrum hæc omnia sint vera.

Dico 1°: Hæc omnia sunt dubia et incerta, quia sunt excerpta ex scriptis partim spurilis et apocryphis, partim recentioris ætatis. Quantum ad S. Greg. Nyssen., qui laudatur, id refert ex historiâ incerti auctoris; similiter Epistola Evodii Apostolorum in sede Antiochenâ successoris, quæ citatur, habetur apocrypha: cæteri sunt recentioris ætatis.

Equidem Baronius multis argumentis probat id fieri potuisse: at non sequitur ita factum esse; imò non fuisse ita factum duo suadent. Primum: Si B. Virgo tanto honore tantique privilegiis fuisset decorata, nunquam Judæi Christo in probrum vertissent ejus Matris vilitatem, ut ejus miracula, sapientiam et virtutes deprimerent, neque dixissent Matth. 13: *Unde huic sapientia hæc et virtutes? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria? Unde ergo huic hæc omnia ista?*

Secundum, quia juxta Apost. Heb. 9, nemini nisi summo pontifici semel in annuicuit Sanctorum sanctorum ingredi ex mandato Dei, Exodi 30 et Lev. 17. Quæ religio vigeat adhuc apud Judæos tempore Philonis, ut ipse testatur in libro de Legatione ad Caium imperatorem. Nullatenus autem est verisimile sacerdotes et levitas admisisse aut tolerasse, contra religionem suam et Dei mandatum, in Sancto sanctorum commorantem puellam, cujus dignitatem et excellentiam ignorabant; neque enim eam futuram Dei matrem sciebant.

At, inquit, quid ergo Ecclesia celebrat die

vigesimâ primâ novemb. sub nomine Præsentationis B. Virginis? — Resp.: Celebrat Ecclesia actum illum pientissimum et generosissimum quæ B. Virgo se adhuc tenerâ ætate voto virginittatis adstrinxit, atque professione vitæ perfectioris se Deo dicavit atque consecravit; quod factum esse in templo creditur. An autem hæc oblatio facta fuerit à parentibus ex voto? an triennis oblata fuerit puella? an in sacerdotum disciplinam tradita? an in Sanctum sanctorum inducta, et ibi undecimannis commorata? an decimo quarto anno ætatis Josepho florecentis virgæ indicio designato in matrimonium tradita? nec dicit nec colit Ecclesia. Imò cum olim in oratione festi Præsentationis legeretur: « Deus qui sanctam tuam Genitricem tabernaculi sancti Spiritûs post trimum in templo præsentari voluisti, » Sixtus V Jussit hanc orationem emendatam sic legi, prout hodiè legitur: « Deus qui B. Mariam semper Virginem Spiritûs sancti habitaculum hodiernâ die in templo præsentari voluisti, præsta, quæsumus, » etc.

Dico 2°: Parentes B. Virginis coluntur ab Ecclesiâ sub nominibus Joachim et Annæ; sed incertum est an sint vera et propria eorum nomina, an ratione mysticæ significationis tantum imposita. Joachim enim hebraicè significat præparationem Domini, Anna significat gratiam. Non pauci putant nomen proprium patris B. Virginis esse Heli, ut dicemus de genealogiâ Christi. Cæterum in id curiosita inquirere superfluum repetat S. Petrus Damianus Serm. 3 de Nativit., quia, inquit, lector nimis inutiliter querit quod Evangelista narrare superfluum duxit.

ARTICULUS III.

De virginitate B. Mariæ.

(D. Th. Q. 28.)

Dico 1°: B. Maria virgo concepit, virgo peperit.

Prima pars est contra Cerinthum, qui dicebat Christum ex semine Joseph conceptum; secunda, contra Jovinianum, qui, licet agnosceret B. Mariam fuisse virginem in conceptu, volebat tamen in partu fuisse corruptam, ut refert S. Aug. Hæres. 82, et l. 1 cont. Julian. e. 2 (Q. 28, a. 1 et 2).

Utraque pars est de fide. Constat 1° ex illo Isai. c. 7: *Ecce virgo concipiet et pariet filium.* Neque dicas cum quibusdam Judæis, vocem hebræam *haaima* non significare virginem, sed

puellam adolescentulam, sive virginem, sive non; observant enim linguae hebraicae periti vocem hanc, *haalma*, cum articulo emphatico *ha*, nullibi usurpari in S. Scripturâ nisi pro puellâ virgine. Allunde Isaias hoc loco prænuntiat portentum ingens et inauditum: quid verò novi et portentum haberet, si puella virum experta sit filium parturâ? Unde Matth. cap. 2, volens probare Christum esse conceptum ex Spiritu sancto, dicit: *Hoc totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium.* 2° Constat ex Symbolis Apostolorum et Constantinopolitano, in quibus dicitur Christus conceptus ex Spiritu sancto, natus ex Mariâ virgine. 3° Constat ex perpetuâ traditione Ecclesiae. Plures congruentias pro utrâque parte affert S. Th. 1 et 2 articulo hujus quæst., quas videre potest curiosus lector. Exiit itaque Christus ex utero clauso penetratione miraculosâ, sicut post resurrectionem intravit ad discipulos januis clausis. Atque hinc sequitur quòd B. Virgo peperit absque dolore; causa enim dolorum in partu est apertura seu fractura claustrorum, quæ hic absuit.

Dices: S. Ambrosius in cap. 2 Luc. dicit de Christo: « Hic est qui aperuit matris suæ vulvam, ut immaculatus exiret. » Ergo.

Resp. quòd ista apertio non significat resecutionem claustrum pudoris virginis, sed solum exitum prolis de utero matris. Unde idem S. Ambrosius l. de Inuit. virg., c. 8, dicit: « Bona porta Maria quæ clausa erat et non aperiebatur; transiit per eam Christus, sed non aperuit. » (Ibid. a. 2, ad 1.)

Dico 2°: B. Maria post partum virgo permansit. (Ibid. a. 3. 0.)

Est iterum de fide contra Helvidium, qui dixit Matrem Christum post partum à Joseph fuisse carnaliter cognitam et alios genuisse filios.

Prob. 1° ex illo Ezech. 44: *Porta hæc clausa erit et non aperietur, et vir non transibit per eam, quia Dominus Deus Israel ingressus est per eam.* Quod exponens S. Aug. serm. 18 de Temp., dicit: « Quid est porta in domo Domini clausa, nisi quòd Maria semper erit intacta? Et quid est, homo non transibit per eam, nisi quòd Joseph non cognoscet eam? Et quid est, Dominus solus intrat et egreditur per eam, nisi quòd Spiritus sanctus imprægnavit eam, et angelorum Dominus nascetur per eam? Et quid est, clausa erit in æternum,

« nisi quòd Maria virgo est ante partum, et « virgo in partu, et virgo post partum? » Eodem sensu allegoricè exponunt hunc locum alii SS. Patres et interpretes. (Ibid. in a. 6. c.)

2° Hæc est Ecclesiae catholicae traditio et fides adeò indubitata et universalis, ut in omnibus suis officiis Mariam semper virginem, virginem prius et posterius, virginem ante partum, in partu et post partum, unanimi consensu celebret; et hoc ipso quo quis profert nomen *Mariæ*, statim virgo intelligitur. « Neque enim, » inquit Epiphanius. Hæres. 78, altera videtur « S. Mariæ vox et virgo. » Unde in quinta synodo generali dicitur: « Mariæ virginitas ante partum, in partu et post partum interminabilis. » 3° Suvadent variae rationes auctoris.

1° Error Helvidii derogat perfectioni Christi, qui sicut secundum divinam naturam Unigenitus est Patris tanquam perfectus per omnia Filius ejus, ita decuit ut esset unigenitus Matris tanquam perfectissimum germen ejus.

2° Hic error injuriam facit Spiritui sancto, cujus sacrarium fuit uterus virginalis, in quo carnem Christi formavit: unde non decebat quòd de cætero violaretur per commixtionem virilem. 3° Derogat dignitati et sanctitati Matris Dei, quæ ingratiissima videretur si tanto Filio contenta non esset, et si virginitatem quæ in eâ miraculosè conservata fuerat, sponte perdere vellet per carnis concubitus. 4° Etiam ipsi Josepho esset ad maximam presumptionem imputandum, si eam quam revelante angelo de Spiritu sancto Deum concepisce cognoverat, pollueret attentaret. Ergo.

Obj. 1°: Matth. 1 dicitur de Mariâ et Joseph: *Antequàm convenirent, inventa est habens de Spiritu sancto*: quod non potest dici nisi de conventuris; sicut nemo dicit de non pransuro, antequàm pranderet. Ergo. 2° Ibid. dicitur: *Joseph accepit uxorem suam, et non cognoscebat eam, donec peperit Filium suum primogenitum*: id est *donec* significat tempus determinatum, quo fit id quod usque ad illud tempus dilatum est. 3° *Primogenitus* non dicitur, nisi qui habet fratres sequentes. 4° Christum reverè habuisse fratres exprimit S. Scriptura, Joan. 2, ubi dicitur quòd Christus descenderit in Capharnaûm cum Matre et fratribus suis. Ergo.

Resp. ad primum cum S. Hieron. lib. cont. Helvid. de Perpet. virg. Mariæ, quòd, licet particula *antequàm* sæpè consequentia indicit, nonnunquàm tamen ea tantum quæ cogitabantur aut solebant fieri ostendit; nec necesse

est ut cogitata vel solita fieri, sicut cum aliquid intervenit quod impedit ne fiant; sicut si diceretur: Antequam nautas in portu pranderent, navigaverunt, non significaretur nautas pransisse in portu postquam navigaverint, sed eos solitos et cogitantes prandere in portu, abitisse impransos. Ita similiter cum Evangelista dicit, *antequam convenirent, inventa est*, etc., non significat quod postea convenirent, sed quod dum secundum opinionem vulgi viderentur conventuri, praevenit conceptio per Spiritum sanctum, ex quo factum est ut ulterius non convenerint. Ad secundum, ex eodem S. Hieron. in Comment. ad 2 c. Matth., quod, quamvis *naque* seu *donec* significet quandoque certum tempus, quandoque etiam significet tempus indefinitum, ut cum dicitur Psal. 115: *Oculi nostri semper ad Dominum, donec miseretur nostri*; non est sensus quod post impetratam misertordiam oculi avertantur à Deo, cum tunc debeant magis converti. Et secundum hunc modum loquendi, significantur ea de quibus posset dubitari, si scripta non fuissent; cetera verò intelligentiae nostrae rellinquuntur. Secundum igitur hunc modum Evangelista scribit Matrem Dei non esse cognitam usque ad partum, de quo posset dubitari; imò contrarium praesumi, ut multò magis intelligamus cognitam non fuisse post partum. (Ibid. ad 3.) Ad tertium, primogenitus in S. Scripturis dicitur ante quem nullus est genitus, sive post eum alii gignantur, sive non. Unde secundum legem primogeniti debebant redimi, antequam aliud nasceretur. (Ibid. ad 4.) Ad quartum, secundum morem S. Scripturae, fratres Domini dicuntur qui erant ejus consanguinei, ut patet de Abraham et Loth, Genes. 13, et de Laban et Jacob, Gen. 29. Quoto autem gradu consanguinitatis, non constat. Plures volunt quod essent filii Cleophae, qui aliter dicebatur Alphæus, fratris S. Joseph, sicque erant secundum opinionem vulgi consanguinei Christi in secundo gradu. Alii dicunt quod essent filii Mariae Cleophae sororis B. Virginis, et sic reipsa erant consanguinei Christi in secundo gradu. (Ibid. ad 5.)

ARTICULUS IV.

De voto virginittis à Deipara emissio.

Quatuor hic quaerimus: primum, utrum Deipara emisit votum virginittis; secundum, cujus conditionis fuerit illud votum, an conditionatum an absolutum; tertium,

quandonam emisit; quartum, an prima emisit.

Dico 1°: Deipara emisit votum virginittis. Est contra Calvinistas, qui inde vident probari vota monastica quae odio habent. (Ibid. a. 4. o.)

Prob. 1°: Ex responso ipsius Deiparae facto angelo nuntianti quod Christum conciperet et pareret: *Quomodo, inquit, fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quibus verbis obicit difficultatem quam patiebatur. Ista autem difficultas non oriebatur ex simplici proposito servandae virginittis, quod propria voluntate mutare poterat; neque ex hoc quod actum cognitionis nunquam exercuerat, partus enim proponebatur futurus ab angelo: non repugnat autem quod quae nondum cognovit virum, postea cognoscat et pariat; neque repugnat quod postea cognoscat, nisi votum virginittis emissum. Hanc ergo impotentiam cognoscendi B. Virgo his verbis exprimit: *Virum non cognosco*, id est, cognoscere non possum: sicut dum abstemius dicit: *Non bibo vinum*, id est, bibere non possum; vel caecus: *Lumen caeli non video*, id est, videre non possum. Unde S. Aug. l. de S. Virginitt. c. 4, dicit: «Hoc profecto non diceret, nisi Deo virginem se ante vovisset.» (Ibid. in a. s. c.)

Si dicas Deiparam non ignorasse Messiam nascturum ex virgine, juxta illud Isai. 7: *Eccae virgo concipiet et pariet*, respondeo id non ipsi statim occurrisse ut ad se pertinens; unde dicitur turbata in sermone angeli. Insuper quomodo id fieri posset (quod Messias nasceretur ex virgine) ante non legerat, inquit Vener. Beda in cap. 1 Luc.

Prob. 2° ex SS. Patribus. Praeter Aug. jam laudatum, S. Greg. Niss. Orat. in diem Natalem Christi, Venerab. Beda supra cap. 1 Luc., S. Bernard. Serm. 4 super *Misus*, S. Edmerus lib. de Excellentia B. Virginis cap. 4, et alii votum B. Virginis adstruunt.

3° Ratio suffragatur. Perfectionis opera magis sunt laudabilia si ex voto fiant, ut docuimus 2-2, ad a. 6, q. 88; atqui virginittas debuit excellere in Matre Dei, propterea quod aliis virginibus proponenda erat in exemplum, et propter alias rationes congruentes, quas refert Auctor a. 1 hujus q.; ergo (Ibid. o).

Dico 2°: Probabile est Deiparam primum vovisse virginittatem conditionatè, si nempe Deo placeret, aut aliud non ordinaret; postea, cognita Dei voluntate, et accepto sponso secundum quod mores illius temporis exigebant,

unâ cum ipso absolutè vovisse. Est expressa sententia S. Th. non solum hic, sed etiam in 4, dist. 30, q. 2, art. 1.

Prob. : Erat Deiparæ justa ratio dubitandi num virginittis votum Deo placeret, imò et timendi ne ipsi displiceret : ergo prudens et religiosa Virgo illud absolutè non emisit, sed conditionatè, si Deo placeret, ne se exponeret periculo displicendi Deo. Prob. ant. : Esto non fuerit tunc præceptum strictum saltem singulis vacandi generationi, cum jam esset sufficienter propagatum genus humanum et multiplicatus populus fidelis ; attamen colere virginittatem, erat adhuc tunc contrarium moribus Israelitarum, præsertim quoad mulieres : ergo Deiparæ justa ratio fuit, etc. Prob. ant. , 4^a auctoritate Patrum : S. Aug. lib. de Bono Viduitatis cap. 7, dicit : « Sanctas feminas et propheticiis temporibus nubere obedientia, et non concupiscentia compellebat. » Idem habet S. Hieron. lib. contra Helvid. c. 10. S. Bernard. Serm. de Virgine, ad illa verba Apoc. : *Signum magnum apparuit in caelo*, dicit B. Virginem vovendo virginittatem, legis Moaicæ decreta transcendisse.

Has autem auctoritates theologi, etiam il qui hic nobis adversantur, exponunt de lege improprie sumptâ pro consuetudine quæ tunc vigeat apud Judæos, ut omnes nubere ad propagationem populi fidelis, item de obedientiâ et necessitate respectivè ad hanc consuetudinem : et bene ex ipso S. Aug., qui lib. de Virginitt. c. 4, expendens votum à Deiparâ nuncupatum, dicit : « Hoc Israelitarum mores et adhuc recusabant. » Ergo secundum SS. Patres, etiam salentibus adversariis, colere virginittatem, erat adhuc tunc contrarium moribus Israelitarum. Prob. 2° idem ant. : Licet habeamus quendam exempla virorum qui tempore Legis manserunt coelibes, ut Josue, Eliaz, Eliazar, etc., nullam tamen legimus mulierem coluisse virginittatem. Id equidem quidam optinantur de Mariâ sorore Moysis, sed apertè contradicit Joseph, lib. 3 Antiquit. c. 3, ubi dicit Mariam fuisse junctam matrimonio Hurî, qui unâ cum Aaron Moysis brachia in monte sustinebat, Exodi 17. Allude unius factam, sicut non facit, ita nec destruit morem. Ergo.

Dicas 1° SS. Patres qui votum virginittatis in Deiparâ agnoscunt, votum simpliciter dicunt, nec distinguunt inter absolutum et conditionatum. 2° Quod est perfectius, est tribuendum B. Virgini ; atqui perfectius est absolutè vovere quàm conditionatè ; ergo. 3° B. Maria

erat virginibus proponenda in exemplum ; istæ autem absolutè vovent. 4° Nulla est ratio quæ cogat agnoscere in B. Virgine votum tantum conditionatum, non præceptum legis Judaicæ vacandi generationi, quia vel nullum fuit, vel saltem spectabat communitatem, non singulos nisi in casu necessitatis, quæ tunc non erat, non matrimonium initum cum S. Joseph, quia essentia matrimonii consistit in jure mutuo ad copulam, non in ipso usu copulæ, qui potest separari à jure ; votum autem absolutum virginittatis non repugnat juri mutuo ad copulam, sed ipsi tantum usui copulæ. Ergo.

R. ad primum : Argumentum est negativum, quod nihil probat. Insuper non erat ratio cur SS. Patres distinguere inter votum absolutum et conditionatum, cum utrumque B. Virgo emisit.

Si dicas : Juxta SS. Patres, B. Virgo emisit votum absolutè ante matrimonium initum cum S. Joseph, quod nos dicimus emissum tantum inito matrimonio ; sic S. Aug. lib. de Virginitt. cap. 4 : « Desponsata est, inquit, viro justo, et non violenter ablato, sed potius contra violentos custodituro quod illa jam voverat. » Et S. Greg. Nyss. in diem Natalis Christi : « Non liberorum causâ Josepho nupsit, quia et imò nefas illi fuit cognoscere virum. »

Resp., laudatos Patres posse intelligi de voto conditionato, si Deus aliter non ordinaret ; quædiu enim id non innotescebat illi, tenebatur voto. Adde quòd hoc argumentum militet tantum contra circumstantiam temporis in quo dicimus emissum votum absolutum, non autem probat quòd ab initio fuerit absolutum.

Ad secundum, distingo minorem : Perfectius est vovere absolutè quàm conditionatè, secundum se, concedo ; attentis circumstantiis, ut si esset periculum displicendi Deo per votum absolutum, nego. Sic autem erat in casu. Adde quòd Deipara etiam voverit absolutè, ut jam dictum est, et quidem ante annuntiationem angeli. Et per hoc patet responsio ad tertium.

Ad quartum, resp. quòd neque ratione præcepti stricti legis Moaicæ, neque ratione matrimonii initum cum Joseph, dicamus Deiparam non vovisse absolutè, sed quia « hoc mores et Israelitarum adhuc recusabant, » ut dicit S. Aug. supra laud.

Iis tamen non obstantibus, sententiam contrariam ut verè probabilem etiam agnoscere

propter rationes mox deductas, et quia à pluribus insignibus theologis etiam Thomistis propugnatur, ita ut videatur hodìe communior. Et quantum ad D. Th., qui videtur apertè contrarius, observat noster Serrius S. doctorem in sententiam voti conditionati fuisse, delusum suppositio testimonio S. Augustini, à Magistro Sententiarum et Gratiano laudato, ejus suppositionem S. Th. in sua ætate propter probatorum codicum penuriam deprehendere non potuit; sic enim S. Aug. loquentem inducunt Magister Sent. lib. 4, d. 30, et Gratianus can. *Sufficiat*, causâ 27, q. 2: « Beata Virgo proposuit se servaturam votum virginitalis in corde: sed ipsum votum non expressit ore; subjecti se divinæ dispositioni; proposuit se perseveraturam virginem, nisi Deus ei aliter revelaret, committens virgo suam virginitalatem divinæ dispositioni; consensit in carnalem copulam, illam non appetendo, sed divinæ inspirationi in utroque obediendo. Postea verò simul cum viro labilis expressit, et uterque in virginitalate permansit. » Quo S. Augustini testimonio, bonâ fide accepto, sententiam firmat S. Th. in q. ult. d. 30, q. 2, art. 1, dicens: « Et hoc est quod Augustinus in litterâ tradit, quod proposuit se perseveraturam virginem, nisi Deus aliter ordinaret. » Attamen nihil horum habet S. Aug., neque lib. de Nupt. et Concup. qui apud Magistrum Sent. citatur in margine, neque lib. de Virginitalate à Gratiano notato.

Cæterum quidquid sit, cum utraque sententia admittat Delparum votivæ absolutæ virginitalatem, et sit tantum disputatio de tempore, an ab initio, an decursu temporis, quando novit ex divinâ revelatione id Deo placere, quod est contra hæreticos hodiernos, restant argumenta eorum solvenda.

Obj.: Præceptum erat in lege vacandi generationi, Gen. 1, v. 28, his verbis: *Crescite et multiplicamini; et replete terram*. Quod Deus repetit post diluvium, ibid. c. 9, v. 1. Ergo Mater Dei non potuit absque transgressionem et peccato votare absolutæ virginitalatem.

Resp. 1° hæc verba non esse Dei præcipientis, sed benedictentis et promittentis fecunditatem, eadem enim legimus cap. ult. v. 22, dicta brutis, quæ non sunt capacia præcepti. 2° Eato fuerit, præceptum istud obligabat tantum per se, directè et primariò communitatem, non privatos nisi in casu necessitatis propter propagationem generis humani et mul-

tiplicationem populi fidelis, ut probavi in tract. de Matrim. dissert. 1, art. 1, § 2, et docet S. Th. in 4, d. 37, q. 3, a. 2, ad 2; tempore autem B. Virginis ex neutro capite necessitas urgebat; sufficienter enim propagatum erat genus humanum, et multiplicatus populus fidelis.

Inst. 1°: Exodi 23, v. 26, legitur: *Non eris infœcunda et sterilis in terrâ tuâ*. Et Deuteronom. 7, v. 14: *Non eris in te sterilis tam in hominibus quàm de gregibus tuis*. Ergo.

Resp. ut ante, 1° non esse prohibitionem colendæ castitatis, sed promissionem futuræ fecunditatis: non enim sterilitas seu fecunditas subiacere potest præcepto, cum non sit in potestate hominis, neque pecora sint capacia præcepti. 3° Si sit præceptum, non afficit singulos nisi in casu necessitatis, qui tum non erat.

Inst. 2°: Saltem in vet. Testam., sterilitas erat probrosa, et instar maledictionis habebatur: Osee 9: *Da eis rubram sterilem*; Rachel, Gen. 30, ubi peperit filium, *absudit*, inquit, *Deus opprobrium meum*; è contra fecunditas pro benedictione et summâ felicitate habebatur: Isai. 26: *Beatus qui habet semen in Sion*; et Luc. 1, Elisabeth propter natum Joannem Bapt., *congratulantur vicini et cognati, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illâ*. Ergo.

Resp.: Distinguo antecedens: Sterilitas ex impotentia in conjugatis, qui cum vellent generare non possunt, erat probrosa, concedo; sterilitas ex electione in virginibus, quæ cum possent generare, nolunt, majoris perfectionis studio, nego. Similiter de fecunditate, est summa felicitas et benedictio in conjugatis, quia assequuntur quod optant in conjugio: at major est felicitas et benedictio servata virginitalis, quia virgines bonum excellentius quod quærun, scilicet carnis incorruptionem, assequuntur, juxta illud Sap. 5: *Felix est sterilis incoïnquinata, quæ nescivit torum in delicto; habebit fructum in respectu animarum sanctarum*.

Quantum ad quosdam Patres qui videntur agnoscere legem vacandi generationi, explicamus supra de lege improprie sumpti pro moribus et consuetudine Israelitarum.

Dico 3°: Constat ex primâ conclusione Delparæ votum virginitalis absolutum emisisse antequàm salutaretur ab angelo, cui idèò respondit: *Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognosco?* id est, cognoscere non possum, ob votum virginitalis, ut exposui loco citato. Si namque votum fuisset conditione suspensum,

si Deo placeret, aut aliud non ordinaret, ex nuntio angeli statim intellexisset id Deo non placere, sed aliud ordinasse, neque respondisset : *Quomodo fiet istud? quoniam virum non cognosco*, id est, cognoscere non possum, cum se sensisset solutam à voto conditionato, conditione non purificatâ.

Qui tenent votum fuisse ab initio conditionatum, dicunt emissum fuisse absolutè post matrimonium contractum cum S. Joseph, alii ante matrimonium. Quo verò ætatis Deiparæ anno, incertum æstimant.

Dico 4° : Juxta quosdam SS. Patres, Deipara mortallum prima virginitatem vovit, eamque ex voto servavit.

Prob.: S. Bernardus Serm. de Virg. in hæc verba Apocal. : *Signum magnum apparuit in cælo*, dicit : « Propositum virginitatis et ipsius quoque propositi novitas virginitatem carnis illustrat, quòd videlicet in libertate spiritûs, legis Mosaicæ decreta transcendens, illibata tam Deo corporis et spiritûs sanctimoniam vovit. » S. Anselmus in Stimulo amoris, dicit Christo : « Descendisti à regali sollo sublimis gloriæ tuæ in humilem et abjectam in oculis suis puellam, primo virginitatis continentiæ voto stigmatam. » Rupertus abbas l. 3 in Cantica : « Qui votum egregium Deo prima vovisti, votum virginitatis, » etc.

ARTICULUS V.

De matrimonio B. Virginis cum S. Joseph.

Verum extitisse matrimonium inter B. Virginem et S. Josephum probavi in digressione historica ad calcem diss. 3 de Matrim. Illuc recurrit lector, et simul conferat art. 5 ejusdem diss. de objecto consensûs matrimonialis. Hoc supposito, restant duæ quæstiones solvendæ : prima, quandonam matrimonium istud fuit contractum ; secunda, quoto utriusque ætatis anno. Unde

Dico 1° : Matrimonium inter B. Virginem et S. Josephum non fuit contractum tribus mensibus post salutationem angelicam, quando nempe B. Virgo reversa ex visitatione Elisabeth apparuit Josepho gravida, et ipse de mysterio fuit instructus ab angelo, ut quibusdam SS. Patribus visum est : sed probabilius contractum fuit antequam B. Virgo salutaretur ab angelo. Ita sentiunt SS. Chrysost. Hom. 4 in Matth. 5, Ambros. in Luc. cap. 1, Bernard. Hom. 2 super *Misus*, Petrus Chrysologus Serm. 175, Th. hic q. 29. a. 2, ad 3, et alii.

Prob. 1° : Ideò secundum SS. Patres, etiam

illos qui hic nobis adversantur, Christus voluit nasci ab uxoratâ, ut Matris honori consulere-tur, ne scilicet haberetur fornicaria : atqui si post tres menses tantum à conceptione juncta sit matrimonio, apparuisset gravida ex concubitu fornicario, sive cum Josepho sive cum altero : ergo.

2° Ideò, juxta eosdem SS. Patres, Deipara juncta fuit matrimonio ut partus ejus celaretur diabolo, dum de Joseph semine et non de virgine putat esse natum : atqui si tribus mensibus post imprægnationem inivisset matrimonium, quando jam apparebat gravida, diabolus non putasset ex Joseph semine esse conceptum : ergo.

Dices : Matth. 4 sic legitur : *Cum esset desponsata mater Jeshu, Maria, Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem, vir ejus, cum esset justus et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere illam. Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens : Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam ; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est ; pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jeshu..... Exurgens autem Joseph à somno, fecit quod præcepit ei angelus Domini, et accepit conjugem suam. Atqui ex toto hoc contextu eruitur quòd tunc solùm Joseph accepit Mariam in conjugem suam, quando ei revelatum est ab angelo mysterium divini fecunditatis : ergo.*

Resp. : Nego assumptum ; quinimò ex hoc contextu attentè perpenso eruitur contrarium. Nam 1° tunc jam Joseph dicitur *vir ejus*, scilicet Mariæ : ergo jam tunc erat Josepho juncta matrimonio. 2° Dicitur, *voluit dimittere illam* ; nemo autem dimittit uxorem quam reipsâ non duxit : « Quam non accepit, inquit S. Ambros. l. 2 in Luc. c. 1, nemo dimittit ; et ideò qui volebat dimittere, fatabatur acceptam. » 3° Dicitur : *Noli timere accipere conjugem tuam*, et postea : *Joseph accepit conjugem suam*. Qui autem in matrimonio primùm jungitur, non dicitur *accipere conjugem suam*, sed *accipere in conjugem suam*. Itaque sensus horum verborum est : *Cum esset desponsata mater Jeshu, Maria, Joseph, non per verba de futuro quæ sponsalia tantum efficerant, sed per verba de præsenti quæ verum matrimonium efficiunt : quo sensu dixit Luc. cap. 2 : Ascendit Joseph à Galilæâ cum Mariâ desponsatâ sibi uxore pregnantæ antequam convenirent, id est, antequam ullam copulam haberent. Joseph autem cum esset*

justus et nollet eam traducere; voluit occultè dimittere illam; id est, eum nollet eam diffamare et in judicium deducere, voluit occultè dimittere illam de domo suâ et convictu. Noli timere accipere conjugem tuam, id est, acceptam retinere in domo et convictu. Quod posset opponi ex his verbis, antequàm convenirent, quasi postea carnaliter convenerint, dilutum est supra, dùm de virginitate B. Mariæ.

Quantùm ad ætatem utriusque conjugis, quidam ex Epist. Evodii in sede Antiochenâ S. Petri successoris, dixerunt Josephum, dùm contraxit matrimonium cum Delparâ, fuisse senem ad minus octogenarium. Et Baronius ex eadem Epist. scribit B. Virginem fuisse quatuordecim annorum; sicque eos exhibere solent pictores. Verùm hæc Evodii Epist. nunc ab eruditis penes omnibus rejicitur ut apocrypha, spuria et nævis atque fabulis referta. Unde

Dico 2°: Joseph dùm cum Mariâ matrimonium inivit, non erat senex octogenarius, sed vir ætate florens. Prob. 1° Ideò, juxta unanimitatem SS. Patrum sensum, Joseph datus est maritus B. Virgini, ut illi esset solatio et præsidio in fovendâ et educandâ prole, in rebus domesticis gerendis, in oneribus matrimonii ferendis, utque pauperem familiam arte et industriâ aleret: atqui hæc præsidia et subsidia à sene octogenario exspectari non poterant: ergo. 2° Item, juxta eosdem SS. Patres, Deus B. Mariam matrimonio jungi voluit, ut ejus honor in tuto poneretur, possetque ejus partus marito tribui ab his qui mysterium ignorarent: atqui in hunc finem congruebat virum esse ætate florentem, non senem effusum; quinimò effusa mariti ætas malè suspicandi de uxore juvenculâ pariente ansam præbuisset.

Dico 3°: Nullum exstat certum antiquitatis monumentum B. Virginem ætatis suæ anno decimo quarto iniisse matrimonium: quòd potius rationi videtur conformius eam tunc fuisse grandiusculam et maturioris ætatis. 1° Quia post aliquot menses à matrimonio contracto, longam et difficilem peregrinationem suscepit in montana Judææ, salutatura cognatam suam Elisabeth. 2° Quia cùm nuberet non libidine aut desiderio prolis impulsâ, sed ut Judæorum moribus se conformaret, nulla erat ratio accelerandi suum matrimonium.

Quo autem præciè ætatis suæ anno et ipsa et Joseph matrimonium contraxerint, incertum planè est.

ARTICULUS VI.

De annuntiatione B. Virginis.

Plura hic occurrunt discutienda: primum, utrùm fuerit conveniens annuntiari B. Virgini incarnationem Verbi in eâ esse perficiendam; secundum, utrùm ista annuntiatio debuerit fieri per angelum; tertium, quis, ex quâ hierarchiâ et ex quo ordine fuerit angelus Gabriel missus ad B. Virginem; quartum, utrùm angelus in humanâ specie apparuerit B. Virgini; quintum, utrùm debito ordine peracta sit salutatio angelica; sextum, ubi et quando sit peracta; septimum, unde orta sit turbatio B. Virginis, de quâ S. Lucas c. 1. Pro quorum resolutione

Dico 1°: Conveniens fuit annuntiari B. Virgini incarnationem Verbi in eâ esse perficiendam. (Q. 30, a. 1, o.) 1° Ut debito ordine priùs Deum mente conciperet quàm corpore: unde S. Aug. l. de Virgin. c. 3, dicit: « Beatior est Maria percipiendo fidem Christi, quàm concipiendo carnem Christi. » Et infra: « Mater propinquitatis nihil Mariæ profuisset, nisi feliciùs Christum corde quàm carne gestasset. » 2° Ut super hoc sacramentum divinitus instructa, posset illius esse certior testis. 3° Ut voluntariè Deo sua obsequia offerret, ad quod promptam se exhibuit dicens: *Ecce ancilla Domini.* 4° Ut obtineretur ejus consensus, quia in hoc mysterio intercedebant sponsalia seu spirituale matrimonium tum inter Verbum divinum et naturam humanam quam induit, tum inter Spiritum sanctum et Mariam quam imprægnavit, tum inter Christum et Ecclesiam quam instituit; ad sponsalia autem seu matrimonium requiritur consensus sponsæ, quem B. Virgo suo et Ecclesiæ totiusque naturæ humanæ nomine dedit. (Ib. a. 2, o.) Item requirebatur iste consensus ut, sicut femina, dando consensum angelo, tentatori ruinæ generis humani initium dedit, sic femina dando consensum angelo salutanti redemptionis generis humani initium daret.

Dico 2°: Annuntiatio B. Virginis convenienter facta est per angelum. (Ibid.) 1° Quia hæc est Dei ordinatio, quòd mediantibus angelis, nisi quid obstat, divina ad homines perveniant. 2° Congruum erat ut, sicut angelo tentatore perierat genus humanum, ita angelo ministrante repararetur. 3° Sic etiam congruebat virginitati Matris Dei: unde S. Hieron. In Sermon. Assumpti. dicit: « Benè angelus ad Virginem mittitur, quia semper est angelis co-

« gnata virginitas ; profectò in carne præter
« carnem vivere, non terrena vita est, sed
« cœlestis. »

Dico 3° : Angelus Gabriel missus ad Mariam, non est supremæ hierarchiæ, sed infimæ primus ex secundo ordine qui est archangelorum. (Ibid. ad 4.) Ad quorum intelligentiam, *observandum est* angelos distribui in tres hierarchias, et quamlibet in tres ordines. Suprema hierarchia continet Seraphinos, Cherubinos et Thronos; media, Dominationes, Virtutes et Potestates; infima, Principatus, Archangelos et Angelos. Prob. Itaque conclusio. 1° Quia Gabriel missus ad Mariam, ab Ecclesiâ et Patribus dicitur passim archangelus. 2° Quia tanti mysterii excellentia requirebat ut illius nuntius esset summus inter eos qui summa nuntiant; atqui spiritus superiorum ordinum non mittuntur ad ferenda nuntia, sed soli archangeli et angeli; archangeli quidem ad summa, angeli ad communia.

Nec obstat dictum S. Greg. Hom. 34 in Evang.: « Summum angelum venire dignum fuerat, qui
« summum omnium nuntiabat. » Per summum enim non intelligit primum omnium, sed primum inter eos qui mittuntur ad ferenda nuntia: unde ibid. paulò ante vocat ipsum archangelum. « Ad Mariam Virginem, inquit, non quilibet angelus, sed Gabriel archangelus mittitur. » Ethoc nomen, ut ibid. addit, « officio suo congruit; Gabriel enim fortitudo Dei nominatur: per Dei ergo fortitudinem nuntiandus erat, qui virtutum Dominus et potens in prælio ad debellandas acreas potestates veniebat. »

Dico 4° : Angelus in humanâ specie apparuit B. Virgini. (Ibid. a. 3, 0.) Id apertè indicat series narrationis Evangelicæ, Luc. 1. Dicitur enim angelus ingressus ad Mariam, cum eâ locutus, et finito colloquio discessisse; quæ omnia externam speciem et quidem humanam referunt. Idem suadent congruentiæ. Prima, quia cùm angelus nuntiaret Deum invisibilem assumptorum visibilem carnem humanam, congruum erat ut invisibilis creatura formam quæ appareret visibili assummeret. Secunda, quia cùm B. Virgo non solum in mente, sed etiam in ventre corporeo Dei Filium receptura erat, non solum ejus mens, sed etiam sensus corporei erant visione angelicâ refovendi. Tertia, ut Maria certior fieret ejus quod annuntiabatur; ea enim quæ sunt oculis subjecta, certius apprehendimus quàm ea quæ imaginamur. Unde S. Chrysost. Hom. 4 in

Matth. dicit, quòd « angelus non in somnia, imò visibiliter Virgini astitit: nam quia « magnam valdè relationem accipiebat ab angelo, egebat, ante tantæ rei eventus, visione solemnî. »

Dico 5° : Salutatio angelica debito ordine peracta est. (Ibid. a. 4, 0.)

Prob. Tria angelus intendebat circa B. Virginem. 1° Quidem reddere ejus mentem attentam ad tantæ rei considerationem, quod facit eam salutando novâ quâdam et insolitâ salutatione, in quâ præmittit ejus idoneitatem ad conceptum, dicens: *Gratiâ plena*; exprimit conceptum mox futurum, dicens: *Dominus tecum*; et prænuntiat honorem inde consequentem, dùm dicit: *Benedicta tu in mulieribus*. 2° Intendebat eam instruere de mysterio Incarnationis in eâ perficiendo: quod facit, tum prænuntiando conceptum et partum: *Ecce concipies et paries*, etc., tum indicando dignitatem prolis concipiendæ: *Hic erit magnus*, etc., tum denique demonstrando modum conceptionis: *Spiritus sanctus superveniet in te*, etc. 3° Intendebat animum ejus inducere ad consensum, quod fecit exemplo Elisabeth et argumento ex omnipotentia Dei deducto: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*.

Observandum quòd angelus proposuerit exemplum conceptûs Elisabeth, non ut B. Virgini quasi incredulæ mysterium Incarnationis persuaderet; iste enim conceptus longè minor erat conceptu quem annuntiabat; sed proponebat ut in aliquo simili mysterio explicaret et rem ipsam confirmaret: sicut angelus nuntians pastoribus Christi nativitatem, dedit eis signum, quamvis ipsi de re indicatâ non dubitarent.

Dico 6° : Salutatio angelica peracta est in civitate Galilææ, cui nomen Nazareth. Ita Luc. 1. Nec obstat quòd Joseph et Maria, utpote Judæ tribules, debuerint habere domum in Judæâ, quæ in partitione terræ sanctæ obtigerat tribus Judæ et Benjamin, non in Galilæâ quæ in sortem tribuum Zabulon et Nephthali cesserat. Non obstat, inquam, quia partitio facta à Josue erat possessionum, non habitationum. Poterant ergo Joseph et Maria habere in Galilæâ domunculam elocata, possessiones verò in Judæâ. Adde quòd post captivitatem Babyloniam, limites possessionum à Josue præscripti non ita fuerint religiosè servati, quin potius omnes susedque permixti.

Dico 7º: Juxta Ecclesiæ traditionem peracta est saluatio angelica vigesimâ quintâ marti: ita ut interconceptionem Christi et ejus natiuitatem, quæ pariter creditur contigisse vigesimâ quintâ decembris, intercesserint novem menses integri. De horâ incertum est; et idè ad memoriam et venerationem hujus sacratissimi momenti, usus obtinuit inter fideles ut ter in die, manè, meridiè et vespere salutationem angelicam recitarent. Non est tamen omninò probabilis illorum opinio qui censent salutationem angelicam peractam esse statim post mediam noctem sub initium diel naturalis. 1º Quia hæc ipsâ horâ Christus natus est, sicque justè completi sunt novem menses gestationis in utero. Quia id significatum videtur his verbis Sap. 48: *Cum quietum silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens Sermo tuus exiliens de caelo à regalibus sedibus, durus debellator, in mediam extermini terram prostravit.*

Dico 8º: Turbatio B. Virginis, de quâ Lucas c. 1, orta est ex aliquo timore, quem ut excuteret angelus dixit: *Ne timeas, Maria.* Quæ fuerit autem causa timoris, varii variam assignant. S. Ambros. lib. 2 de Abraham c. 9, assignat introitum angeli sub specie viri: at non dicitur turbata in introitu ejus, sed in sermone ejus, et non cogitabat quis et qualis esset qui apparebat, sed *qualis esset ista saluatio.*

Alii assignant sublimitatem mysterii ab angelo nuntiati. Verùm sublimitas mysterii non tam timorem quàm admirationem causasset, et hunc timorem, si inde natus esset, non sedasset, sed auxisset angelus dicendo: *Spiritus superveniet in te*, etc. Alii dicunt B. Virginem inde timuisse, quòd dubitaret qualis esset angelus qui loquebatur, an bonus, vel malus qui eam laudando ad superbiam provocaret. Verùm non dicitur, ut jam observavi, cogitasse de salutatore, quis esset, sed qualis ejus saluatio. Quapropter verius videntur sentire qui dicunt eam fuisse turbatam ex eo quòd timeret fractionem voti virginitalis quod priùs emiserat; subintellexerat enim ex his angelici verbi: *Benedicta tu in mulieribus*, prolem concipiendam, eò quòd esset solita in veteri Testamento mulierum benedictio; et cum nondum sciret modum quo id perficiendum esset, timebat ne cum jacturâ virginitalis fieret; unde quærit: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quod posset opponi ex prophetiâ Isai. c. 7, quam non ignorabat

Maria, solum est supra, articulo 4, concl. 1.

ARTICULUS VII.

De morte Deiparæ.

Duo potissimum hic vertuntur in quæstionem: primum, an mortua sit B. Virgo; secundum, ubi sit mortua.

Dico 1º: Certissimè tenendum est B. Virginem esse mortuam. Prob. 1º ex lege generali, quâ statutum est omnibus hominibus semel mori, Heb. 9; et Psal. 88: *Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* Prob. 2º auctoritate Ecclesiæ, quæ in officio Assumptionis pluries agnoscit B. Virginem esse vitâ functam, præsertim in Collectâ ex Sacramentario S. Gregorii depromptâ: *Sancta Dei Genitrix Virgo mortem subiti temporalem; et in Secretâ: Quam pro conditione carnis migrasse cognoscimus.* Prob. 2º ex communi sensu SS. Patrum, quorum nullus ante S. Epiphanium de morte B. Virginis dubitavit.

Levi autem fundamento nixus dubitavit S. Epiphanius, quia nimirum S. Scriptura silet de B. Virginis morte. « Quærant, inquit hæres: 178, vestigia S. Scripturarum, et invenient utique, neque mortem Mariæ, neque an mortua sit, an non mortua; neque an sepulta sit, an non sepulta... Non omninò de fine hoc, et non dico quòd immortalis maneat sit, sed neque affirmo an mortua sit. » Quasi verò necesse sit mortem alicujus exprimi in S. Scripturâ ut crederetur mortuus, dum constat nullum ab eâ lege excipi. Nullius apostolorum, excepto Jacobo, mors exprimitur in S. Scripturâ, idèone dubitamus an sint mortui? Neque locus erat referendi mortem Virginis in Evangelio, quod Christi duntaxat historiam continet usque ad ejus ascensionem; neque in Actis, quæ historiam apostolorum, præsertim Petri et Pauli, tantùm referunt, Epistolæ verò apostolicæ singulares tractant materias quæ nihil attinent ad transitum B. Virginis.

Dices insuper: 1º Mors est pœna peccati originalis: atqui B. Virgo immunis fuit à peccato originali: ergo. 2º Illeoc, Elias, S. Joannes Evangelista, non sunt mortui, quidni eodem privilegio donatam Deiparam dicamus?

Resp. ad primum: Omissâ minore distingo majorem. Mors est pœna peccati originalis tantùm: nego maj.; est insuper nativæ conditionis humanæ tibi relictæ, concedo maj. Equidem Adam ex privilegio justitiæ

originalis fuisset immortalis, et peccando amisit justitiam originalem atque indepromanans privilegium immortalitatis, sicque ex illâ parte mors est poena peccati: sed etsi fuisset creatus Adam absque hoc privilegio, et conditioni naturæ suæ ex qualitatibus contrariis sese destruentibus relictus, mortem etiam subiisset independentem à peccato; Ideoque B. Virgo, etiamsi supponatur à peccato originali immunis, cum tamen non esset justitiæ originalis privilegio donata, mortem subire debuit. Quinimò Christus, in quo certò non erat peccatum originale, nativæ suæ conditioni relictus mortem senescendo subiisset, si ab hominibus non fuisset occisus, ut docet S. Aug. lib. 2 de peccat. Merit. et Remiss. cap. 29.

Ad secundum: Nego consequi. Ille enim et Elias non sunt translati in caelestem patriam, sed in locum æternum mortalibus impervium, donec veniat Antichristus contra quem pugnabunt, et quo devicto morientur, ac tum demum æternam beatitudinem obtinebunt: quæ de B. Virgine dici non possunt. Idem foret dicendum de S. Joanne Evangelistâ, si verum esset quòd non obierit; sed contraria sententia est longè probabilior et communior.

Dico 2°: Quo loco obierit Delpara, an Ephesi, an Jerosolymis, certò definiri non potest, propter probabilitatem utriusque sententiæ.

Obiisse Ephesi suadet potissimum Epistola synodica concilii Ephesini, anno 431 ad clerum et populum Constantinopolitanum, ubi Patres synodici referunt Nestorium damnatum in urbe Ephesi, in qua, inquit, *theologus Joannes et Dei genitrix Virgo sancta Maria*; hoc enim, subintelligendo, est, quod juxta leges linguæ Latinæ et Græcæ eleganter subintelligitur, significat Joannem theologum et B. Virginem esse Ephesi, utique inhumatos; quomodo enim tunc aliter esse possent?

Equidem aliqui dicunt hanc phrasim esse mutilam, et supplendum, vel *aliquando habitaverunt, vel sacras aedes habent, vel magno sunt in honore*; sed ex nullo codice probatur mutilatio, et si subintelligitur est, secundum usum linguæ Græcæ et Latinæ, non est recurrendum ad mutilationem.

Confirmatur. Patres Ephesini idem voluerunt significare, Joannem illuc esse inhumatum; id enim apud ipsos constabat, ut patet ex Epistola Cœlestini papæ, in qua eos hortatur ut Joannis documenta sequantur, *cujus reliquias,*

inquit, *præsentem venerantur*. Et episcopi Orientales qui ad concilium venerant, concurunt injectam sibi moram, ne sanctorum martyrum et singulariter Joannis Evangelistæ reliquias deoscularentur.

Iis non obstantibus remanet dubium, difficile est enim designare tempus quo B. Virgo potuerit venire Ephesum, si reverà venerit. Communiter dicitur venisse cum S. Joanne Evangelistâ. Is autem juxta S. Irenæum l. 3, c. 3, S. Epiphanium hæresi 51, et Acta S. Timothei apud Bollandistas ad vigesimam quartam Januarii, non venit Ephesum, saltem ad habitandum et ad regendam Ecclesiam, nisi valdè senex et post mortem SS. Petri et Pauli, hoc est, anno æræ vulgaris sexagesimo sexto, quo tempore habuisset B. Virgo octoginta quinque annos, supponendo quòd peperit Salvatorem anno ætatis suæ decimo quinto, ut quidam volunt, aut annos nonaginta quatuor, supponendo cum aliis quòd peperit Christum anno ætatis suæ vigesimo quarto. Non est autem verisimile eam tot annis gravatam hoc iter suscepisse. Necesse est ergo dicere S. Joannem priùs venisse Ephesum cum B. Virgine, sed ibi non fuisse commoratum: at quo fundamento id dicatur, non liquet, nec est verisimile Joannem illuc adduxisse B. Virginem, ut statim eam desereret. Insuper Polycrates Ephesiorum episcopus, in Epistola ad Victorem papam, quam refert Eusebius, l. 5 Hist. cap. 24, refert magna sanctitatis lumina Ephesi et in Asiâ extincta, nec B. Virginis meminit.

Respondet Serrius, idèd non meminisse B. Virginis, quia recensendo ista sanctitatis lumina, intendebat probare eorum exemplo pascha esse celebrandum decimâ quartâ martii: eùm autem B. Virgo breve tempus duxerit Ephesi et paulò post adventum obierit, non fuit illi occasio celebrandi illuc paschatis: unde non erat cur Polycrates eam cum aliis pascha decimâ quartâ die celebrantibus laudaret. Verùm hæc ultima faciliùs dicuntur quàm probantur; unde enim scire possunt? Obiisse verò Jerosolymis quidam probant ex D. Dionysio, qui c. 3 de Divinis Nominibus, dicit se cum apostolis et Hierotheo illuc convenisse ad videndum corpus B. Virginis. Sed præterquàm quòd multi hodiè habeant ista scripta ut D. Dionysio supposita ab auctore quodam quinti sæculi, non pauci etiam censent Dionysium sive verum sive fictitium, non loqui de corpore Virginis, sed de sepulcro Christi, et

inde natum errorem quòd legeretur σάματος, corporis, pro σάματος, sepulcri. Ita S. Maximus, Hincmarus, Harduinus, Combetisius, Thomassinus, Tillemontius et alii. Certum itaque argumentum inde peti non potest.

Omitto alia scripta potiori jure reputata apocrypha, ut liber qui appellatur *Transitus B. Virginis* Melitoni Sardensi episcopo suppositus, sermo de Assumptione ab aliquibus S. Hieronymo, ab aliis Sophorino ejus amico affictus, quidam sermones SS. Athanasio et August. falsò adscripti. S. Joannes Damascenus, Andreas Cretensis, Nicephorus referunt ex Euthymio, Juvenalem episcopum Jerosolymitanum anno 451, respondisse Marciano Augusto et Pulcheriæ de corpore Deiparæ sollicitis, ejus sepulcrum Gethsemani prope Jerosolymam esse situm, esse vacuum.

At reponunt alii 1º Euthymium esse auctorem ignotum, cui idèò certa fides adhiberi non potest. 2º Dato Juvenalem sic respondisse Marciano, ipsum majorem fidem non mereri, quippe qui, juxta S. Cyrillum, vir fuit ambitionis immodicæ, adjutor Dioscori in Lactrocinio Ephesino, et qui juxta S. Leonem falsa monumenta supposuit in favorem sui patriarchatus Jerosolymitani. Insuper S. Leo in litteris ad eundem Juvenalem, datis tertio circiter anno post datum, ut dicitur, Marciano responsum de sepulcro Mariano, in quibus ex professo agit de locis Jerosolymorum religione fidelium frequentatis, nihil prorsus habet de sepulcro Deiparæ; quod procul dubio non omisisset, si ex responso ipsiusmet Juvenalis ad Imperatorem jam factum esset celebre.

His igitur omnibus omissis, hujus sententiæ probabilitatem repetimus tantum ex his quæ refert Baronius ad annum 48, n. 49, ubi postquam dixit non multum ante tempora Juvenalis Marianum sepulcrum fuisse repertum, subjungit : « Qui loca illa intuiti sunt, ea-
« demque fideliter descripsere (ciat in mar-
« gine Burchardum l. 1, c. 7, § 47), sanè
« testantur post cladem Jerosolymitanam à
« Romanis illatam, sepulcrum Dei Genitricis
« ruinâ propinquorum ædificiorum sic fuisse
« coopertum et obrutum, ut per gradus cir-
« citer sexaginta pateat ad illum locum des-
« census. Et qui nostris temporibus illuc pere-
« grinati sunt, testantur illud in petrâ excisum
« esse et instar sepulcri Domini, nati lapidis
« coherentiâ, loco immobiliter inhærere. Me-
« minit et Beda de Locis Sanctis, sepulcrum

« Dei Genitricis suis temporibus vacuum cerni
« in dicto loco : unde et miramur quomodò
« illud dicatur Constantinopolim fuisse trans-
« latum. » Hæc Baronius.

Unde non mirum S. Hieronymum et S. Epiphanium, qui loca sancta frequentarunt, mentionem non fecisse sepulcri Mariani (quod est argumentum oppositæ sententiæ), siquidem dicatur post illorum tempora repertum.

Longè magis incertum est quo anno vitæ suæ et Christi obierit B. Virgo. Alii dicunt mortuam esse anno Christi quadagesimo octavo; alii usque ad extremam senectutem devenisse; alii vitâ functam dicunt ipso anno Christi in cælum assumpti; alii anno Christi trigesimo septimo, ætatis suæ quinquagesimo secundo, vel, ut aliis placet, sexagesimo primo.

Placidâ verò morte obiisse, et non martyrio, ut quidam commenti sunt, communissima est sententia. Nec favet contrariæ illud Luc. 2: *Tuam ipsius animam pertransibit gladius*; non enim de gladio materiali intelligendum est, cùm materialis gladius non possit transfigere animam, sed de doloribus, quos, Christo patiente, passa est.

ARTICULUS VIII.

De assumptione B. Virginis.

Dico : Temerarium foret negare B. Virginem esse corpore et animo assumptam in cælum.

Prob. 1º auctoritate Ecclesiæ, quæ in officio Assumptionis inseruit lectiones ex S. Joanne Damasceno et S. Bernardo, in quibus asseritur assumptio corporea B. Virginis, et in Collectâ dicit : *Sancta Dei Genitrix mortem subiit temporalem, nec tamen mortis nexibus deprimi potuit. Per nexus mortis verò intelligit Ecclesia corruptionem corporis, non peccata, ut quidam fingunt; alioquin nihil tribueret B. Virgini præ cæteris sanctis, cùm nullus justorum moriendo deprimatur peccato.* 2º Auctoritate Patrum et theologorum. Sic enim docet S. Greg. Turonensis seculo 6, l. de Miraculis, c. 4; Andreas Cretensis Orat. 2 de laudibus Deiparæ; S. Greg. Mag. ex cujus Sacramentario deprompta est collecta de quâ supra; S. Joannes Damasc. Orat. 2 de Dormitione Deiparæ; B. Petrus Damiani Serm. de Assumpti; S. Bernardus Serm. 1 de Assumpti. Idem unanimiter docent scholastici, S. Th. hic, q. 27, a. 2, in 4, d. 43, q. 1, c. 1, a. 3, et opusc. 6, Hugo à S. Victore l. 3 cruditi.

Theologicæ c. 125; Durandus l. 7 de divinis Officiis, et cæteri communiter. 3º Ex communi sensu fidelium, qui magnâ cum solemnitate festum Assumptionis B. Mariæ celebrant, intelligentes assumptionem corpore et animo. 4º Variis congruentiis: Ita enim exigebat primò plenissimi Filii in Matrem dilectissimam affectus; secundò summa ejus cum Christo conjunctio, ut quæ in vitâ illi corpore et animo adhæsit ab eo post vitam nec corpore nec animo separaretur; tertio dignitas Matris Dei: « Quomodo enim, inquit S. Damasc. citatus, corruptio invaderet corpus illud, in quo vita suscepta est? » quartò sanctitas supereminens omnibus angelis et hominibus.

Quis neget gravem temeritatis notam incurrere eum qui sententiam tot auctoritatibus fultam tamque Matri Dei honorificam, impugnare ausus fuerit? Nihilominus

Dices 1º quosdam antiquos Patres dubitasse an B. Virgo sit corpore assumpta in cælum: S. Epiphanius sec. 4, hæresi 78; S. Idelphonus Tolet. Serm. 6 de Assumpt.; Ven. Beda l. de Locis Sanctis. Imò ipsa Ecclesia Romana eâ de re dubitavit, diu enim usa est Martyrologio Usuardi, in quo ad diem decimam quintam augusti legitur: « Dormitio sanctæ Dei Genitricis Mariæ... quo autem venerabile illud Spiritûs sancti templum nutu et consilio divino occultatum sit, plus elegit sobrietas Ecclesiæ cum pietate nescire quàm aliquid frivolum et apocryphum inde tenendo docere. » Item in solemnî officio legebat olim sermonem de Assumpt. D. Hieronymo auctum, in quo pariter hoc dubium exprimitur. Ergo.

Resp. potiore et pluri faciendam esse assertionem eorum quos pro nobis citavimus, quàm aliorum dubitationem; dubia enim argumenta nihil possunt adversus positiva. Et esto Ecclesia aliquando de eâ re dubitaverit, constat tamen jamdudum acceptis luminibus dubitationem excussisse, et palam profiteri atque colere assumptionem corpoream B. Virginis.

Dices 2º: Plures SS. Patres docent Christum solum resurrexisse non ampliùs moriturum: sic S. Ambros. lib. 1 in Job cap. 6: « Solut ipse (Christus) adhuc resurrectione perpetuâ resurrexit. » S. Avitus Viennensis in Fragmentis: « Christus hactenus solus est qui non moriturus resurrexit. » Ergo.

Resp.: Distinguo antecedens: Plures SS. Patres docent Christum solum resurrexisse

non ampliùs moriturum de lege ordinariâ et summo jure, concedo; ex privilegio, nego. Secundum enim plures alios Patres, S. Ignatium Epist. ad Magnesianos, Origenem in c. 27 Matth., Eusebium l. 4 Demonst. Evang. c. 12, S. Epiphanius hæresi 57, qui surrexerunt cum Christo, ea ascendente in cælum, ipsi quoque cum suis corporibus ascenderunt. Longè verò potiori jure simile privilegium Matri Dei est concedendum.

Dices 3º: Patres Ephesini in Epistolâ synodica ad clerum et populum Constantinopolitanum, de quâ art. præced., dum dicunt, in quâ theologus Joannes et Dei genitrix sancta Maria, eodem modo loquuntur de B. Virgine ac de S. Joanne, ut ibidem diximus; atqui de Joanne intelligunt quòd sint ibi ejus reliquæ, ut patet ex Cœlestino et Patribus orientalibus ibid. citatis: ergo.

Resp.: Distinguo majorem. Eodem modo loquuntur, etc., quoad inhumationem, concedo; quoad reliquias existentes, nego. Patet ex ipso Cœlestino et Patribus orientalibus citatis, qui loquuntur duntaxat de veneratione reliquiarum S. Joannis, non omissuri reliquias B. Virginis, si pariter credidissent eas ibi existere, majorem enim istæ venerationem merebantur quàm illæ.

Disseratio secunda.

DE CONCEPTIONE CHRISTI.

(D. Th. QQ. 31, 32, 33, 34.)

ARTICULUS PRIMUS.

De conceptione Christi secundum se.

Plura hic subjecimus examini: primum, quo instanti salutationis angelicæ Christus sit conceptus; secundum, utrùm assumpserit carnem de Adam; tertium, utrùm de feminâ; quartum, quas partes habuerit B. Virgo in conceptione Christi, quas Spiritus sanctus; quintum, utrùm solus Spiritus sanctus activè egerit in conceptione Christi; sextum, utrùm Spiritus sanctus seu tota Trinitas debeat dici Pater Christi secundum carnem.

Dico 1º: Christus non fuit conceptus sub initium salutationis angelicæ, quando angelus dixit: Ave, gratiâ plena, Dominus tecum; sed in fine, quando B. Virgo præbens consensum, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.

Prob. ex S. Scrip. Luc. c. 1, postquam angelus dixit: *Ave, gratia plena, Dominus tecum*, subdit: *Ecce concipies*. Ergo nondum concoperat. Item: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*; ergo nondum obumbraverat ad conceptum. Ipsa autem B. Virgo interrogat de modo: *Quomodo fiet istud?* ergo nondum factum erat. Item Luc. 2, dicitur ab angelo *vocatum nomen Jesu priusquam in utero conciperetur*; et tamen nondum vocatum erat, dum dixit angelus: *Dominus tecum*. Denique constat angelum fuisse missum ad Mariam ut obtineret ejus consensum; non consensit autem nisi in fine colloquii, dum dixit: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*. Atque ita sentiunt S. Aug. Serm. 18 de Sanctis, S. Greg. Mag. lib. 18 Moral. cap. 27, S. Joan. Damasc. lib. 3 de Fide, cap. 2, S. Bernard. serm. 4 super *Misericordiam*, et alii plures. Unde quæ opponuntur ex quibusdam aliis Patribus, qui videntur contrarium docuisse, benignè sunt intelligenda, et ad sensum rectum flectenda; non enim credendum ipsos censuisse contra aperta S. Scripturæ testimonia.

Qui ergo dicunt B. Virginem concepisse dum salutata est *gratia plena*, etc., intelligunt de integræ salutatione, quæ fuit absoluta dum dixit Virgo: *Ecce ancilla Domini*.

Qui dicunt Christum fuisse conceptum quando dixit angelus, *Dominus tecum*, intelligunt de conceptu mox futuro. Qui denique dicunt Mariam fuisse gratiâ plenam, quia Christum concoperat, non intelligunt conceptum factum antequam salutaretur, quod esset absurdum, sed prædestinationem ad hanc dignitatem; ita ut sensus sit, Mariam fuisse gratiâ plenam, quia hanc plenitudinem requiebat dignitas matris Dei, ad quam erat destinata.

Dico 2°: Christus accepit carnem de Adam. (Q. 31, a. 1, 0.) Constat 1° ex Apost. Heb. 2 dicente: *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit*. Semen autem Abraham sumptum est ex Adam. (Ibid. in a. 1, 0.) 2° Ratione. Christus assumpsit naturam humanam ut eam purgaret; ergo congruum erat ut assumeret illam quæ purificatione indigebat; hæc autem est quæ ex Adam descendit.

Dico 3°: Christus assumpsit carnem de feminâ. Ita Apostol. Galat. 4: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere*. (Ibid. a. 4, 0.)

Idque convenientissimum fuit; licet enim

Filius Dei carnem humanam assumere potuisset ex quâcumque materiâ voluisset, congruum tamen erat ut de feminâ acciperet: 1° quia per hoc tota natura humana nobilitata est; 2° quia per hoc veritas carnis adstruitur; unde S. Aug. Epist. 3 ad Volusianum ait: « Si omnipotens Deus hominem ubicumque formatum, non ex utero materno crearet, sed repentinum afferret aspectibus, nonne opinionem erroris confirmaret, nec hominem verum suscepisse ullo modo crederetur? Et omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer facit. » 3° Quia per hunc modum completur omnis diversitas generationis humanæ; nam primus homo productus est ex limo terræ sine viro et feminâ; Eva producta est ex viro sine feminâ; alii verò homines nascuntur ex viro et feminâ. Unde hoc quantum quasi Christo proprium relinquebatur ut produceretur ex feminâ sine viro.

Dico 4°: B. Virgo more aliarum feminarum præparavit et subministravit materiam, purissimum scilicet sanguinem conceptui aptum: Spiritus autem sanctus hunc purissimum sanguinem deduxit in uterum ex quo sacrum corpus organisatum illic formavit, eique animam creatam insudit; ita ut totum quod efficacis et virtutis est in virili semine, modo excellentiori præstiterit Spiritus sanctus; B. Virgo autem quidquid est corporalis substantiæ subministraverit. (Ibid. a. 5, 0, et q. 32, a. 11.)

Dico 5°: Non solus Spiritus sanctus, sed tota Trinitas activè operata est conceptionem Christi, quia opera ad extra sunt communia toti Trinitati. Attamen appropriatione quâdam specialiter tribuitur Spiritui sancto propter tria: 1° Quia Incarnatio est divini amoris opus, juxta illud Joan. 3: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum Unigenitum daret*. Amor autem tribuitur Spiritui sancto, quippe est amor Patris et Filii. 2° Quia est maximè opus gratiæ: gratia autem tribuitur Spiritui sancto, juxta illud 1 Corinth. 12: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*. 3° Quia per Incarnationem singulariter sanctificata est humanitas Christi: sanctificatio autem etiam tribuitur Spiritui sancto.

Dico 6°: Nihilominus Spiritus sanctus seu tota Trinitas non debet dici Pater Christi secundum carnem, quia ad denominationem Patris requiritur ut generans conferat aliquid de suâ substantiâ ad formationem proles, et quoddam producat in similitudinem suæ na-

turæ; paternitas enim sequitur generationem, generatio autem est origo seu productio viventis à vivente in similitudinem naturæ specificæ: atqui Spiritus sanctus seu tota Trinitas neutrum præstitit in conceptione Christi secundum carnem: nihil enim contulit de suâ substantiâ, nec produxit similem in naturâ: ergo.

ARTICULUS II.

Ex quâ tribu et familiâ ortus sit Christus?

Articulo præcedenti diximus Christum carnem sumpsisse ex Adam: nunc gravior quæstio hoc integro articulo discutienda, ex quâ tribu et familiâ sit ortus. Cùm enim notum sit ex veteri Testamento Messiam futurum de tribu Judâ et familiâ David, Isai. 11, Ps. 88, 151 et alibi, Religionis christianæ hostes, Celsus, Porphyrius, Julianus Apostata, Tatianus et Faustus Manichæus, ut Jesu nostro Messiaæ dignitatem eriperent, dixerunt eum non esse de tribu Judâ et stirpe David, sed ex tribu Levi, idèdque non esse Messiam. Contra quos

Dico: Christus secundum carnem est ex stirpe David. (Q. 31, a.)

Prob. 1°: Certo certius est Josephum esse de tribu Judâ et familiâ David, Luc. 1 et 2, specialiter Matth. 1, ubi ejus genealogia deducitur ab Abraham per Judam, Davidem et Salomonem: atqui Maria ejus uxor erat ejusdem tribûs et familiæ cum sponso suo: ergo et Jesus Mariæ Filius. Prob. min. Lego latâ Num. 36, occasione filiarum Salphaad, prohibitum erat filiabus quæ defectu fratrum erant hæredes parentum, nubere nisi viris suæ tribûs et familiæ. Sic fert lex: *Filiæ nubant quibus volunt, tantum ut suæ tribûs hominibus nubant, ne commisceatur possessio filiarum Israel.* Et adhuc clariùs in Hebræo: *Omnis filia hæreditans hæreditatem* (id est, hæres patris defectu fratrum) *uni de familiâ tribûs patris sui erit in uxorem.* Atqui Maria erat hæres parentum suorum; carebat enim fratribus, et cùm tam ipsa quàm Joseph essent religiosi legum observatores, indubiè secundum hanc legem quâ tenebantur, matrimonium inter se contraxerunt, proindeque erant ejusdem tribûs et familiæ. Ita S. Hieronymus, Chrysostomus, Hilarius, Damascenus et alii.

Dices: Eadem lex lata erat pro viris: dicitur enim ibid.: *Omnes viri ducent uxores de tribu et cognatione suâ, et cunctæ feminae de eadem*

tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis. Quæ tamen lex multas passa est exceptiones etiam in religiosis viris, ut probant varia exempla. Sic Aaron de tribu Levi duxit Josabeth filiam Joram de tribu Judâ, Exodi 6. Sic David de tribu Judâ duxit Michol de tribu Benjamin, 1 Reg. 18. Joaidas de tribu Levi duxit Josabeth filiam Joram de tribu Judâ, Paralip. 23. Ergo ex illâ lege erui non potest B. Virginem fuisse ejusdem tribûs et familiæ cum suo sponso.

Item omnes tribus Israel, Judic. 21, jurârunt se non daturus filias suas in matrim. Benjamitis: quod innuit id jam fuisse antea usitatum, et idèd legem etiam pro puellis non ampliùs vigere.

Resp. ad primum, hanc legem non fuisse generalem, nec spectare omnes viros, sed eos solùm de quibus mota fuerat quæstio coram Moyse, scilicet, ratione quorum hæreditas uxoris devolvenda esset ad aliam tribum et familiam. Quare reciprocâ eo in casu obligationem Deus imponit, ut sicut jubet puellæ hæredi nubere alicui de suâ tribu et familiâ, ita jubet viro huic puellæ proximè cognato cam ducere, nisi cedat jure suo, et alter ejusdem familiæ eam requirenti transferat, ut factum legitur Ruth 4. Id patet tum ex occasione hujus legis, tum ex ejus sine, tum ex textu Hebræo cit., tum ex exemplis citatis in object.

Ad secundum: Fatemur usitatum fuisse ut filia non hæredes, aut hæredes quidem, sed quæ renuntiarent hæreditati suæ, nuberent quibus vellent etiam aliarum tribuum, et illas spectabat juramentum tribuum Israel contra Benjamitas: at B. Virgo erat hæres, ut dictum est, nec est ulla ratio fingendi eam renuntiâsse hæreditati suæ ut nuberet Josepho.

Confirmatur præcedens ratio ex titulo quem Matthæus præfigit genealogiæ Joseph: *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.* Porro si Mater Jesu nihil attineret ad Josephum, non esset *liber generationis Jesu Christi*, sed Josephi duntaxat, sicque falso titulo Matthæus hanc genealogiam decorâset; quod admitti non potest.

Reponit Serrius id fecisse Matthæum ut veluti argumento ad hominem magis urgeret Judæos, qui Christum verum et naturalem Josephi filium habebant, sicque eos convinceret esse filium David. Quasi verò Matthæus adhibuisset mendacium ut veritatem probaret;

est enim in oppositâ sententiâ falsum et mendacium hanc genealogiam esse *librum generationis Jesu Christi*. Quinimô Matthæus Judæos confirmasset in suo errore; sic enim rationati fuissent : Christus est filius David, nec est talis nisi per Josephum : ergo est verus et naturalis filius Joseph.

Prob. 2° et confirmatur præcedens probatio. Maria mater Christi secundum carnem erat verè ex stirpe et familiâ David : ergo et Jesus ejus filius. Prob. ex historiâ evangelicâ. Lucas cap. 3 sic narrat : *Exiit edicium à Cæsare Augusto ut describeretur universus orbis, et ibant omnes, ut profiterentur singuli in suam civitatem* (id est, quæ esset caput familiæ). *Ascendit autem et Joseph à Galilæa de civitate Nazareth in Judæam in civitatem David, eo quod esset de domo et familiâ David, ut profiteretur cum Mariâ desponsatâ sibi uxore prægnante*. Non dicit simpliciter Lucas (quod benè nota) : *Ascendit Joseph in civitatem David cum Mariâ*, quasi eam viæ comitem tantum habuisset; sed dicit : *Ascendit in civitatem David, ut profiteretur cum Mariâ sibi desponsatâ uxore prægnante*. Professus est ergo Maria in civitate David : ergo erat de domo et familiâ David. *Ibant enim omnes, ut profiterentur singuli, in suam civitatem*. Idem probatur ex genealogiâ Christi per B. Virginem secundum Lucam, ut videbimus art. seq.

Prob. 3° ex Evangelio, in quo Christus pluries vocatur filius David, etiam ab iis qui ipsum ex solâ Virgine natum noverant : sic Matth. 1 : *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham*. Sic angelus Luc. 1 : *Dabit ei Dominus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum*.

Sic dicas, etiam Josephum vocari à B. Virgine patrem Jesu, Luc. 2 : *Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te*, licet opinione tantum esset ejus pater : ergo similiter.

Resp. : Nego consequ. Disparitas est quoddam, quamvis Joseph non esset pater Jesu, hoc sensu quoddam ex ejus semine esset ortus, erat tamen ratio cur verè vocaretur pater Jesu, quia scilicet erat sponsus Matris ejus. Jure ergo dicebatur et erat pater Jesu, non ratione copulæ conjugalis, sed ratione matrimonii inter ipsum et Matrem Jesu contracti, et quia Jesus natus erat in fundo ipsius, in eo scilicet corpore ad quod ratione conjugii potestatem habebat. At si Jesus non sit reverà ex semine David, non est ratio cur David dicatur pater ejus.

Prob. 4° ex Apostolo. Rom. 1 de Christo dicit : *Qui factus est ex semine David secundum carnem*. 2 Timoth. 2 : *Memor esto Dominum Jesum resurrexisse à mortuis ex semine David*. Esse verò ex tribu Judâ et non ex tribu Levi, non solum asserit Heb. 7 dicens : *Manifestum est quoddam ex Judâ ortus sit Dominus noster, in quâ tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est*; sed etiam probat dum addit ibid. : *Si consummatio per sacerdotem leviticum erat, quid adhuc necesse fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum Aaron?*

Obj. 1° : Maria erat cognata Elisabeth de filio Aaron : ergo et ipsa erat de eadem tribu et familiâ. 2° Quidam SS. Patres dicunt Christum esse de genere sacerdotali, quod soli tribui Levi addictum erat. 3° Nathan, per quem Lucas deducit genealogiam Christi à Davide, erat filius David adoptivus tantum, non naturalis, sed Uriæ; aut certè erat propheta qui David de adulterio reprehendit : hic autem non erat de tribu Judâ et familiâ David. Ergo.

Resp. ad primum, Mariam fuisse cognatam Elisabeth, non quod ipsa sicut Elisabeth esset ex tribu Levi, sed quia vel aliquis avorum Mariæ duxerat aliquam ex tribu Levi, vel è contra quia aliquis avorum Elisabeth duxerat aliquam ex tribu Judâ.

Ad secundum, eadem ratione quidam Patres dixerunt Christum esse de genere sacerdotali, quia nempe aliquis ex proavis B. Virginis duxerat uxorem ex filio Aaron; nec enim contradixerunt Apostolo dicenti Rom. 7 : *Manifestum est quoddam ex Judâ ortus sit Dominus noster, in quâ tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est*.

Ad tertium, nego ant. pro utràque parte. Et 1° Nathanem per quem Lucas deducit genealogiam Christi, esse verum et naturalem filium David, constat ex 1 Reg. 5, ubi dicitur : *Hæc sunt nomina filiorum qui nati sunt David in Jerusalem, Samna, et Sobab, et Nathan, et Salomon*. Idem legitur 2 Paralip. 3. 2° Iste Nathan filius David natus est in Jerusalem, ut patet ex textu cit. Nathan autem propheta in Gabbath, nec enjus sit tribus certè scitur, licet quidam dixerint esse de tribu Levi

ARTICULUS III

De genealogiâ Christi.

Difficultas est in conciliandâ tum inter

se tum cum veteri Testamento binis Christi genealogiis à Matthæo et Lucâ descriptis, quam duplici §§ resolvere conabimur. Unde sit

§ 1. Conciliantur inter se binæ Christi genealogiæ.

Matthæus cap. 1 Christi genealogiam describit descendendo ab Abraham usque ad Joseph; Lucas ascendendo à Joseph usque ad Adam et Deum. Inter utramque apparent quædam dissonantiæ et contradictiones. 1° Matthæus dicit Josephum fuisse filium Jacob: *Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ*. Lucas dicit fuisse filium Heli: *Joseph qui fuit Heli*. Impossibile est autem unum filium habere duos patres. Hinc 2° avi et proavi in utrâque genealogiâ sunt diversi, exceptis Salathiele et Zorobabele, qui in utrâque genealogiâ reperiuntur, cum hoc tamen discrimine, quod Matthæus assignet illis patrem Jechoniam dicens: *Jechonias genuit Salathiel, Salathiel autem genuit Zorobabel*; Lucas verò assignet illis patrem Neri, dicens: *Zorobabel qui fuit Salathiel, qui fuit Neri*. Denique 3° Matthæus deducit genealogiam Christi à David per Salomonem; Lucas per Nathanaem alterum filium Davidis.

Ad conciliandas has apparentes dissonantias, duxæ sunt viæ. Prima est Julii Africani tertio seculo, dicendo Matthæum descripsisse genealogiam carnalem Josephi; Lucam, legalem.

Pro cujus intelligentiâ, observandum est fuisse legem latam Deut. 25: *Quando habitaverint fratres simul, et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus, et suscitabit semen fratris sui, et primogenitum ex eâ filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus in Israel*. Hæc autem lex non intelligitur de fratribus strictè, qui ex eodem patre et matre nati sunt, sed latiori sensu secundum phrasim solitam S. Scripturæ de cognatis et propinquis, consequenter nec de habitantibus simul in eâdem domo, sed de viventibus simul eodem tempore, ita ut *simul* sit adverbium temporis, non loci. Quomodo enim in eâdem domo habitassent omnes cognati? Neque etiam frater matrimonio junctus, cujus possessio jam erat separata, poterat manere in eâdem domo cum aliis fratribus absque confusione familiarum. Insuper utrumque patet ex historiâ Ruth 4, viduæ Mahalonis; cum enim actum est de jure illam ducendi, contentio

non fuit inter fratres Mahalonis, sed inter ejus cognatos et propinquos, eamque obtinuit Booz, non frater Mahalonis habitans cum ipso, sed ejus cognatus et propinquus. Itaque secundum hanc legem, quæ dicebatur *leviratus*, quia *levir* idem est ac *mariti frater*, Heli absque liberis defuncto, Jacob, sive fuerit frater ejus uterinus, ut quidam volunt, sive cognatus tantum, duxit ejus viduam ex qua genuit Joseph. Erat ergo Joseph filius naturalis Jacob, et filius legalis Heli: unde non mirum si in utrâque genealogiâ recenseantur diversi avi et proavi, quousque perventum sit ad communem stipitem, scilicet Davidem.

Quantum ad Salathielem et Zorobabelem qui in utrâque genealogiâ reperiuntur, dicendum est quod Salathiel erat filius naturalis seu carnalis Jechoniæ, gener verò Neri, et hoc sensu ejus filius, quia filiam unicam Neri duxerat. Iste Salathiel genuit Zorobabel descendentem à Davide per Salomonem ex parte patris, et per Nathan ex parte matris. Zorobabel genuit Abiud, qui ponitur in genealogiâ Matthæi, et Rezas qui ponitur in genealogiâ Lucæ.

Obj. 1°: Si Joseph esset filius legalis Heli, debuisset ejus nomine vocari *Heli* et non *Joseph*, juxta hæc verba legis levitatis: *Et primogenitum ex eâ filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel*. Ergo. 2° Si Joseph fuerit filius Heli legalis tantum, idem dicendum erit de omnibus nominatis in genealogiâ Lucæ: sic Isaac erit filius legalis Abraham, Jacob Isaac, et sic de cæteris. Falsum consequens: ergo. Prob. sequela. De omnibus dicitur eodem modo ac de Joseph: *Qui fuit Mathat, qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham*, etc. Ergo.

Resp. ad primum: Nego sequelam. Quia sensus legis non est quod filius ex secundo matrimonio natus, debeat prioris mariti nomine appellari: non enim natus ex secundo matrimonio Ruth cum Booz, vocatus est nomine prioris mariti *Chelion*, sed *Obed*. Sensus est igitur quod filius ex secundo matrimonio natus, habeatur ac reputabitur filius prioris mariti atque hæres illius constituetur, ut non pereat ejus memoria ex Israel. « Ad hoc vale, inquit S. Aug. lib. 2 Retract. c. 12, ut ejus filius diceretur, non ut hoc, quod ille « vocaretur. »

Ad secundum: Nego sequelam. Ad prob. distingo ant. Dicitur eodem modo quoad aliquid, concedo; quoad omnia, nego. In hoc

ergo est paritas, quod Joseph habeatur filius et hæres Heli, sicut cæteri nominati respectu eorum quorum dicuntur; at est disparitas, quod Joseph id haberet ex privilegio legis, cæteri ex naturâ et carnali generatione. Porro hunc conciliationis modum à Christi cognatis se accepisse scribit Julianus Africanus Epist. ad Aristidem: « Cognati, inquit, Salvatoris nostri, sive ad ostendendam generis sui nobilitatem, sive ut simpliciter rem docerent, veraci utique sermone nobis hæc tradiderunt. » Illicque secuti sunt plures ex antiquis Patribus, Euseb. l. 1 Hist. cap. 7, S. Hieron. ad cap. 1 Matth., Nazianz. in Carmine de Christi genealogiâ, S. Ambros. l. 3 in Luc. c. 1, S. Aug. loco cit., licet de eo antea dubitaverit S. Th. hic q. 31, a. 3, ad 2.

Alter conciliationis modus qui pluribus et etiam nobis arridet, est, ut dicamus Matthæum texere genealogiam Christi per progenitores naturales Joseph, Lucam verò per progenitores naturales B. Virginis, ut is qui vocatur in Evangelio Heli sic Eliathim vel Joachim, pater B. Virginis, socer Josephi; adeoque istorum verborum quibus Lucas incipit suam genealogiam: *Jesus ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli*, duplex est sensus: primus, ut Joseph sit filius Heli, non naturâ, sed jure matrimonii, quia est ejus gener, suæ filius B. Virginis sponsus. Alter, ut *qui fuit* non referatur ad Joseph, sed ad Jesum, sic scilicet: Erat Jesus iacipiens annorum quasi triginta (ut putabatur filius Joseph), qui tamen fuit Heli, et ideò Heli nepos. Et hinc illa diversitas progenitorum in utraq. genealogiâ, donec ad communem stipitem, scilicet Davidem, regressi, in unam postea coaluerint genealogiam.

At dices 1°: Pater B. Virginis vocatur Joachim, non Heli. 2° Secundum genealogiam Lucæ, hoc modo explicatam, Christus non est ortus ex David per Salomonem, sed per Nathan: atqui ex 2 Reg. 7, debuit nasci ex David per Salomonem: ergo.

Resp. ad primum: Dixi superius parentes B. Virginis equidem eam ab Ecclesiâ sub nominibus Joachim et Annæ, sed utrùm hæc sint nomina propria, an ratione mysticæ significationis, quod Joachim significet *preparationem Domini*, et Anna *gratiam*, non constare. Insuper fuit fortè Joachim binomius, ut in pluribus contingit.

Ad secundum: Solutio patet ex his quæ superius dixi, Salathielem scilicet, qui po-

nitur in genealogiâ Lucæ ut filius seu gener Neri, fuisse filium carnalem Jecheonis, qui descendit ex Davide per Salomonem.

Si petas cur Matthæus descripserit genealogiam Joseph, et Lucas genealogiam Mariæ, responsio in promptu est, quia Matthæus scribens Judæis, voluit illorum morem sequi: mos autem Judæorum erat non mulierum, sed virorum genealogias texere, ut testatur S. Hieron. super Matth. c. 1, S. Ambros. l. 3 in Luc., S. Aug. contra Faustum l. 3, c. 2. Lucas verò scribebat Theophilo Antiocheno apud quem nulla erat necessitas sequendi morem Judæorum in texendis genealogiis usitatum.

§ 2. Conciliantur binæ Christi genealogiæ cum veteri Testamento.

Conciliatis inter se binis genealogiis, restant conciliandæ cum veteri Testamento quocum videntur etiam habere quasdam dissonantias.

Prima dissonantia est, quod Matthæus scribat, *Joram genuit Osiã*, cum tamen 4 Reg. c. 8 et 11 legatur: *Joram genuit Ochosiã*, *Ochosiã genuit Joas*, *Joas genuit Amasiã*, *Amasiã genuit Osiã*. — Resp. sensum Matthæi esse, Joram genuisse Osiã mediâ, scilicet mediantibus tribus recensitis 4 Reg., quo sensu Isaïas 51 dixit: *Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quæ genuit vos*. Ideò autem Matthæus hos tres omisit, quia erant ex progenie Achabi (Joram enim genuit Ochosiã ex Athaliâ filiâ Achabi,) cui progeniei Achabi Deus maledixerat 3 Reg. 21. Nec obstat quod Evangelista nominaverit Osiã et sequentes, qui erant etiam ex posteris Achabi; quia maledictio Dei lata contra filios ob peccata parentum, non extenditur ultra tertiam et quartam generationem, Exod. 20.

Secunda dissonantia. Lucas in suâ genealogiâ scribit Arphaxad genuisse Cainan, Cainan genuisse Sale: *Sale qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad*: attamen in veteri Testamento, Gen. cap. 10, v. 24, cap. 11, v. 12 et 13, et 1 Paralip. cap. 1, v. 18, legitur Arphaxad, omisso Cainan, genuisse Sale. Neque reponi potest quod modo dicebam de Joram respectu Osiæ, scilicet Arphaxad genuisse Sale mediâ, mediante nempe Cainan, quia c. 11 Gen. cit. dicitur: *Arphaxad vixit triginta quinque annis et genuit Sale*: porro si genuisset immediatè Cainan et eo mediante Sale, non tantum fulset triginta quinque annorum quando genuisset Sale, sed plurimum

scilicet eorum quos Cainan numerabat quando genuit Sale. Et, quod observandum est, hæc antilogia reperitur in Vulgatâ editione: unde ejus authenticitas non magis faveat uni quàm alteri loco. — Respondeo oscitantiam vel amanuensium, vel typographorum, vel temerè emendantium, irrepsisse in alterutro textu. Neque tamen id officit authenticitati Vulgatæ editionis, tum quia est vitium sive amanuensium, sive typographorum, sive temerè emendantium, non sacrorum scriptorum; tum quia est quid levis momenti, ex quo non est natus sequi error perniciosus contra fidem aut mores; authenticitas enim Vulgatæ editionis in hoc sita est, juxta communio rem sententiam, quòd nihil contineat fidei aut bonis moribus repugnans, ex quo perniciosus error natus sit sequi, ut latè diximus in tract. de Regulis fidei, diss. 1, a. 6.

Ex quâ verò parte steterint, dissentiunt interpretes. Quidam volunt esse in veteri Testamento, quia Septuaginta interpretes interserunt Cainan inter Arphaxad et Sale, sicut Lucas in suâ genealogiâ; sic enim habent: *Arphaxad triginta quinque annorum genuit Cainan; Cainan triginta annorum genuit Sale.* Atque ita censent Euseb., Ambros., Aug., Lipomanus, Canus, Toletus, Bellarm. et alii plures. Alii volunt mendum stare ex parte genealogiæ Lucæ; tum quia facilius est mendum irrepere in uno loco quàm in quatuor locis: in veteri autem Testamento quater omittitur Cainan inter Arphaxad et Sale, in novo semel tantum inseritur; tum quia textus Hebraicus Genesis et Paralipomenon, item Versio Chaldaica et Samaritana similiter omittunt Cainan. Et quamvis hodierna versio Septuaginta Interpretum habeat Cainan, verisimile est esse interpolatam, siquidem Julius Africanus, Irenæus, Origenes et Epiphanius, qui illâ utebantur, in genealogiâ patriarcharum omittunt Cainan. Ita Serrius, et valdè probabiliter.

Tertia dissonantia: Matthæus scribit: *Josias genuit Jechoniam et fratres ejus in transmigratione Babylonis*; et tamen ex 4 Reg. c. 24 et 25, et 1 Paralip. 3, notum est Josiam non genuisse Jechoniam, sed Eliacim seu Joakim, neque ipsum et fratres, scilicet Johanan qui obiit ante patrem, Joachas dictum Sellum, et Mathaniam dictum Sedeciam, genuisse in transmigratione Babylonis, cum ante illam occisus fuerit à Pharaone in Mageddo, 4 Reg. 23. — Respondent quidam, Josiam genuisse

Jechoniam, non immediatè, sed mediatè, mediante scilicet Joakimo; sed hoc non solvit nodum: dicit enim Matthæus Josiam genuisse Jechoniam et fratres ejus; Jechonias autem filius Joachimi non habuit fratres, sed unum tantum nomine Sedeciam, 1 Paralip. 3, v. 16.

Quapropter dicendum est cum aliis, hunc Joakim seu Eliacim quem genuit Josias, esse ipsum Jechoniam quem nominat Matthæus, eò quòd etiam hoc illi nomen esset, cujus fratres, ut jam notavi, erant Johanan, Joachas, aliàs Sedecias. Iste autem Joachim seu Jechonias genuit filium sui nominis dictum Jechoniam et Joachim, item et Sedeciam alterum, 1 Paralip. 3, v. 16. Contingit autem ex scriptorum vitio, Jechoniam non fuisse bis repetitum, seu hunc secundum Jechoniam esse omissum ut filium primi Jechoniæ in genealogiâ Matthæi, quæ ideo sic intelligenda est: Josias genuit Jechoniam seu Joakim et fratres ejus in transmigratione Babylonis; Jechonias autem seu Joakim genuit Jechoniam seu Joachim; et post transmigrationem Babylonis, iste secundus Jechonias genuit Salathiel.

Quantum ad id quod Matthæus dicit: *In transmigratione Babylonis*, intelligitur imminente transmigratione seu circatemus transmigrationis; vel, ut alii dicunt, *in transmigratione* non refertur ad *genuit*, sed ad *fratres ejus*; ita ut sensus sit, genuit Jechoniam et fratres ejus qui fuerunt in transmigratione Babylonis.

Cæteræ apparentes antilogiæ. 1º Matthæus scribit: *Et post transmigrationem Babylonis, Jechonias genuit Salathiel*, quem tamen Jechoniam Jeremias c. 22 scribit virum sterilem. 2º Salathiel 2 Paralip. 35, dicitur genitus in transmigratione, non post transmigrationem Babylonis. 3º Matthæus dicit: *Salathiel genuit Zorobabel*, et tamen 1 Paralip. 3, Zorobabel dicitur Phadaïæ.

Resp. ad primum, Jechoniam dici à Jeremiâ virum sterilem, non absolutè et physicè, cum constet 1 Paralip. 3, multos habuisse filios; sed sterilem secundum quid et moraliter, quia nullum habuit filium qui illi succederet in regiâ dignitate; ita aperte se explicat Propheta: *Scribe, inquit, virum sterilem, qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine ejus vir qui sedet super solium David.*

Ad secundum: Matthæus intelligit post actum transmigrationis: 1 autem Paralip. 3, intelligitur tempus commorationis in Babylone,

quod duravit septuaginta annis, quo tempore Jechonias genuit Salathiel.

Ad tertium, quidam dicunt Salathielem et Phadaïam esse eundem, qui fuit binomius; sed id videtur contrarium S. Scripturæ 1 Paralip. 3, ubi Salathiel et Phadala ponuntur ut duo filii distincti Jechoniæ: *Filii Jechoniæ fuerunt, Asir, Salathiel, Melchiram, Phadaia*, etc. Unde verius videtur Zorobabelem filium Phadaïæ, esse diversum à Zorobabele filio Salathielis.

ARTICULUS IV.

De modo et ordine conceptionis Christi, necnon de perfectione prolis conceptæ.

Petes 1° utrùm conceptio Christi facta sit in instanti. — Resp.: Conceptio Christi quantum ad formationem corporis, in qua principaliter consistit conceptio, facta est in instanti.

Prob.: 1° Agens infinitæ virtutis potest in instanti materiam disponere ad debitam formam; tantò enim agens potest citius materiam disponere, quantò majoris est virtutis: atqui agens per quem formatum est corpus Christi, nempe Spiritus sanctus, est infinitæ virtutis: ergo. 2° Si ante formationem perfectam corporis præcessisset tempore corpus imperfectè conceptum, illud non assumpsisset Filius Dei; non enim debuit assumere aliquid imperfectum, et sic tota conceptio non terminaretur ad ipsum, nec simpliciter et integrè dici posset *Filius Dei conceptus*, quod tamen constitemus in Symbolo Apostolorum.

Dices: Motus localis intercessit in conceptione Christi, scilicet transmissio purissimi sanguinis in locum naturalem generationis, ejus coagulatio, condensatio et configuratio; ad hæc enim omnia requiritur motus localis: atqui motus localis non fit in instanti, cum de ejus ratione sit quòd partes successivè subintrent locum: ergo. — Resp. quæ assignantur in majori non constituere essentiam conceptionis, quæ, ut dixi, consistit principaliter in formatione corporis, sed esse præambula ad illam. Igitur sanguine citissimè coagulato, condensato et configurato, in instanti corpus formatur.

Petes 2° utrùm corpus Christi animatum fuerit in primo instanti suæ conceptionis. — Resp. affirmativè, quia ut conceptio Filio Dei attribuat, terminativè scilicet, sicut constitemus in Symbolo, ut jam dictum est, necesse est ut ipsum corpus Christi à Verbo fuerit

assumptum quando conciperetur: atqui non assumpsit corpus nisi animatum, ut probavimus in tract. de Incarnat. dissert. 7, a. 2, ad q. 6, D. Th. Ergo.

Petes 3° utrùm corpus Christi in primo instanti suæ conceptionis fuerit à Verbo assumptum? (Ibid. a. 2, o.) — Resp. affirmativè: Jam patet ex præcedenti resp. Item quia si caro Christi fuisset concepta antequàm susciperetur à Verbo, habuisset hypostasim præter hypostasim Verbi, quod est contra rationem Incarnationis, secundum quam ponimus Verbum Dei esse unum humanæ naturæ et omnibus partibus ejus in unitate hypostasis. Nec fuit conveniens quòd hypostasim præexistentem humanæ naturæ, vel alicujus partis ejus, Verbum Dei suâ assumptione destrueret; non enim venit destruere humanitatem, sed perficere. Et idè contra fidem est dicere quòd caro Christi prius fuerit concepta et postmodum assumpta à Verbo: unde S. Aug. lib. de Fide ad Petrum cap. 18, dicit: « Firmissimè tene et nullatenus dubites carnem Christi non fuisse conceptam in utero Virginis, priusquàm susciperetur à Verbo. » (Ib. a. 3, o.)

Petes 4° utrùm Christus in primo instanti suæ conceptionis habuerit plenitudinem gratiæ sanctificantis. — Resp. affirmativè, quia abundantia gratiæ sanctificantis animam Christi, derivatur ex ipsâ Verbi unionem, quæ in primo instanti suæ conceptionis facta est, ut modò dicebamus. Ergo. Confer dissert. 8 de Incarnat. art. 1, ad q. 7, D. Th. (Q. 34, a. 1, o.)

Petes 5° utrùm Christus in primo instanti suæ conceptionis habuerit usum liberi arbitrii. — Resp. affirmativè, quia Christus in primo instanti suæ conceptionis habuit spiritualem perfectionem, ut patet ex dictis: atqui perfectio ultima non consistit in potentia seu habitu, sed in operatione: ergo Christus habuit in primo instanti suæ conceptionis illam operationem spiritualem, quæ potest in instanti haberi, qualis est operatio intellectus et voluntatis, in qua consistit usus liberi arbitrii.

Petes 6° utrùm Christus in primo instanti suæ conceptionis meruerit. — Resp. affirmativè. Vide dissert. 19 de Incarnat. art. 1, concl. 2. (Ib. a. 3, o.)

Petes 7° utrùm Christus fuerit comprehensor in primo instanti suæ conceptionis. — Resp. affirmativè. Vide dissert. 10 de Incarnat. art. 1, concl. 2. (Ibid. a. 4, o.)

ARTICULUS V.

De peregrinatione B. Virginis in montana Judææ, ad visitandam cognatam suam Elisabeth.

Lucas cap. 1, narrat quòd postquam angelus discessisset à Marià, ipsa abierit cum festinatione in provinciam Judææ, visura cognatam suam Elisabeth. Quod non debet intelligi factum ipsà die discessus angeli: quamvis enim dicatur iter confecisse cum festinatione, non dicitur tamen suscepisse cum festinatione: quin potius contrarium innuitur, dùm dicitur: *Et discessit ab illà angelus: exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione.* Quæ loquendi formula, in diebus illis, significat non ipsà die quâ discessit angelus iter fuisse susceptum, sed circa id tempus et paucis post diebus.

Circa hanc peregrinationem tria quærentur: primum, quâ de causâ B. Virgo illam suscepit; secundum, utrùm Joseph illam comitatus fuerit; tertium, utrùm exultatio seu motus S. Joannis in utero matris fuerit naturalis et corporis tantùm, ut contingit aliquando naturaliter in infantibus adhuc in utero, an supernaturalis et animi. Ex quibus resolutis quædam corollaria deducemus. Itaque

Dico 1º: B. Virgo hanc peregrinationem non suscepit ut exploraret veritatem dictorum ab angelo, aut ut certior de eâ fieret, ut quidam minùs dignè senserunt: omnimodam enim fidem dictis angeli præbuit, dùm dixit: *Ecce ancilla Domini*, etc., et de firmitate fidelis laudatur ab Elisabeth: *Beata quæ credidisti quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino.* Neque dicas non dubitasse de suâ, sed de Elisabeth imprægnatione; quæ enim majus et difficilius credit, de minori et faciliiori non dubitat.

Suscepit ergo hanc peregrinationem B. Virgo ex speciali instinctu Spiritûs sancti, qui eâ mediante volebat replere suâ gratiâ Elisabeth et Joannem in ejus utero, ac utrique revelare mysterium Incarnationis; quamvis istos fines fortè tunc ignoraret B. Virgo, sed solo animo obediendi divino instinctui hoc iter suscepit.

Dico 2º: S. Joseph non est comitatus B. Virginem in hoc itinere.

Prob.: Joseph post reditum B. Virginis ignorabat adhuc mysterium divinæ ejus fecunditatis, et ideo videns ejus uterum intumescens, volebat illam dimittere: atqui illud probè

novisset, si comes via prodigia quæ patrata sunt in domo Zachariæ vidisset, et audivisset Elisabeth exclamantem: *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui; et unde hoc mihi, ut veniat Mater Domini ad me?* Ergo.

Vel igitur B. Virgo sola perficit hanc peregrinationem propter secretum mysterii, vel sociam adhibuit gravem aliquam matronam, prout honestas postulare videbatur.

Quæ sit autem illa civitas Judææ ad quam accessit B. Virgo salutatura Elisabeth, non certò scitur, cùm S. Scriptura dicat duntaxat eam ivisse in civitatem Judææ. Verisimile est tamen fuisse Cariatharbe, quæ Hebron seu Chobron dicta est; quia civitas in quâ habitabat Zacharias sacerdos, erat sacerdotalis et in monte Juda; nulla autem alia civitas in monte Juda fuit sacerdotalis quàm Hebron. Hæc autem distat à Nazareth viginti sex leucis circiter.

Dico 3º: Exultatio seu motus Joannis in utero matris fuit supernaturalis, et non corporis tantùm, sed etiam animi.

Prob. 1º ex prædicatione angeli ad Zachariam Luc. 1, v. 15: *Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris sue*; quod non alio tempore fingi potest completum, quàm cùm ad adventum Domini exultavit in utero matris. 2º Ex his verbis Elisabeth, ibid. v. 24: *Exultavit in gaudio infans in utero meo*; non utique in gaudio matris, ut quidam fingunt, sed in gaudio suo, ut apertè innuit Lucas his verbis ibid.: *Ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero ejus, et repleta est Spiritu sancto Elisabeth.* Super quæ verba S. Ambros. lib. 2 in Luc. dicit: «Exultavit infans, et repleta est mater; non priùs repleta mater quàm filius, sed cùm filius esset repletus Spiritu sancto, replevit et matrem.» Et S. Aug. Epistol. olim 57 ad Dardanum, nunc 187: «Joannes, inquit, nondùm in hanc editus lucem, tamen exultavit in gaudio, quod utique nisi operatione Spiritûs sancti fieri posse quis credat.»

Ex his colliges 1º, usum rationis tunc acceleratum fuisse in Joanne; quale enim gaudium abeque usu rationis ille esse potuisset?

An autem fuerit instantaneus, an continuatus, non ita constat. Fuisse continuatum saltem quoad intelligentiam mysteriorum tradent Origenes et S. Ambrosius, primus Rom. 9 in Luc., secundus lib. 2 in Luc., ubi scribunt Mariam mansisse tres menses apud Elisabeth, ut

ex ejus præsentiâ proficeret Joannes; nullus autem profectus absque usu rationis. Item Orig. Hom. 10 in Luc. et S. Ambros. loco cit., dicunt Joannem recens natum intellexisse canticum Zachariæ: «Potuit, Inquit S. Ambros., vocem patris natus audire, qui Mariæ salutationem antequam nasceretur audivit.»

Colliges 2° fuisse sanctificatum in utero, cum ibi fuerit repletus Spiritu sancto, sicque mundatum à peccato originali, quocum subsistere non potest sanctificatio. Nec obstat quòd nemo possit renasci, nisi priùs fuerit natus: Id namque verum est duntaxat de regeneratione communi quæ sit per baptismum, non de regeneratione quæ sit miraculosè occultâ Dei virtute.

Dissertatio tertia.

DE NATIVITATE CHRISTI.

(D. Th. Q. 33.)

ARTICULUS PRIMUS.

De nativitate Christi secundum se considerata.

Plura hic occurrunt expendenda: primum, utrùm tribuendæ sint Christo duæ nativitates; secundum, utrùm pariter tribuendæ sint duæ filiationes; tertium, utrùm B. Virgo sit vera et naturalis mater Christi; quartum, utrùm possit et debeat dici mater Dei; quintum, utrùm pepererit sine dolore.

Dico 1°: Tribuendæ sunt Christo duæ nativitates, quia nativitas et omnis generatio comparatur ad naturam sicut motus ad terminum, et motus diversificatur secundum diversitatem terminorum: atqui in Christo sunt duæ naturæ, divîna scilicet et humana; ergo illi tribuendæ sunt duæ nativitates, una quæ æternaliter natus est ex Patre, altera quæ temporaliter natus est ex Matre. Atque ita canit Ecclesia in Symbolo S. Athanasii: *Deus est ex substantiâ Patris ante secula genitus; et homo est ex substantiâ Matris in seculo natus.* Sicque definivit quinta synodus, can. 2., his verbis: «Si quis non confiteatur Dei Verbi esse duas nativitates, etc., anathema sit.» (Q. 33, a. 2, o.)

Hinc inferes, Christum posse dici bis natum. Neque refert quòd prima nativitas non fuerit interrupta, neque quòd secunda non sit ejusdem speciei cum primâ: nam proverbium *bis* non requirit interruptionem tem-

poris: unde qui ab uno episcopatu transit in alium, dicitur bis episcopus, etiamsi nulla fuerit interruptio. Item beatus qui rem intelligit visione beatificâ et cognitione naturali, dicitur bis intelligere, quamvis nulla sit intellectiōis interruptio. Neque etiam proverbium *bis* requirit actus ejusdem omninò speciei, sed sufficiunt duo actus qui in aliquâ communi ratione analogâ conveniunt: unde quamvis generatio et resurrectio differant, attamen homo resurgens dicitur bis productus.

Dico 2°: Sunt in Christo duæ filiationes, sicut sunt duæ nativitates: una æterna, altera temporalis, cum hoc discrimine, quòd relatio filiationis temporalis in Christo non sit realis, sed rationis tantum. (Ibid. a. 5, o.)

Prob.: Subjectum inhæSIONIS filiationis non est natura sola, sed totum compositum ex naturâ et substantiâ, seu suppositum et persona; non enim dicimus quòd natura sit filia, sed quòd subsistens sit filius: atqui in Christo est unicum suppositum, idque divinum, quod non potest esse subjectum inhæSIONIS accidentis realis: ergo.

Neque tamen id obstat quin Christus sit verus et realis filius B. Virginis, quia ad hoc sufficit relatio realis in Matre ad ipsum: sicut licet non sit relatio realis Domini in Deo, sed rationis tantum, est tamen verè et realiter Dominus, ex reali relatione subjectionis creaturarum ad ipsum.

Dico 3°: B. Virgo est vera et realis mater Christi, quia totum præstitit in conceptione Christi quod solent præstare aliæ matres, subministravit scilicet materiam aptam conceptui, ut dixi supra. (Ib. a. 3, o.)

Si dicas, in eâ non fuisse resolutionem seminis feminei, sicut in aliis matribus, — resp. resolutionem seminis feminei non requiri ad conceptionem tanquàm quid necessarium, sed tanquàm quid utile tantum, et ut melius ac perfectius fiat conceptio, quod à Deo potuit suppleri per virtutem Spiritus sancti absque detrimento maternitatis in B. Virgine. Unde Joan. 2 vocatur *Mater Jem*; Luc. 1, *Mater Domini*, et sic alibi. (Ib. ad 3.)

Dico 4°: B. Virgo verè et propriè potest et debet dici Mater Dei. (Ib. a. 4, o.) — Est de fide decidâ in conc. Ephesino contra Nestorium; deinde in conc. Chalcedon. act. 8, et in aliis.

Prob.: Ex eo mulier dicitur mater alicujus, quòd eum conceperit et genuerit: atqui B. Virgo verum Deum concepit et genuit: ergo.

Prob. min. : 1° Juxta S. Script., Christus est Deus ex B. Virgine conceptus et genitus, Luc. 1 : *Quod ex te nascetur, vocabitur* (id est, verè erit et celebrabitur) *Filius Dei*. Et paulò ante angelus nuntiat Mariæ quòd is quem concipiet et pariet, *vocabitur Altissimi Filius*. Ergo. Prob. 2° ead. min. Concipi et generari tribuitur personæ et ad eam terminatur; non enim dicimus naturam concipi aut nasci, sed personam : atqui in Christo est unica persona, eaque divina, ad quam in primo instanti conceptionis assumpta est natura humana in utero Virginis : ergo B. Virgo verè concepit et genuit personam divinam seu Deum, nimirum in naturâ humanâ.

Obj. Actio B. Virginis terminata est ad naturam humanam priusquàm assumeretur à Verbo; prius enim est esse quàm uniri : ergo non potest dici mater Dei nisi improprie, id est, mater illius qui postea factus est Deus. — Respondeo : Distinguo antecedens : Actio B. Virginis terminata est ad humanam naturam priusquàm uniretur Verbo, prioritate naturæ, concedo; prioritate temporis, nego. In eodem enim instanti reali conceptionis in utero B. Virginis, Verbum univit sibi hypostaticè humanitatem ex B. Virgine assumptam, sicque fuit illius conceptionis et generationis terminus. Quapropter non est improprie mater Dei, sive ad sensum Nestorii, eò quòd genuerit hominem in quo postea Deus per gratiam habitaret ut in templo, sive eo sensu quo mulier dicitur mater episcopi, quia genuit eum qui postea episcopus factus est; sed verè et proprie, quatenus ejus actio generativa terminata est ad personam divinam.

Inst. : Divinitas non est assumpta ex B. Virgine : ergo non est mater Dei. — Respondeo : Nego consequens : Ut enim mulier sit et dicatur mater alienjus, non est necesse ut ex se conferat totum quod est in composito, sed sufficit quòd ex eâ assumatur corpus, ut patet in homine cujus anima non est ex matre, quæ tamen dicitur mater hominis : In Christo autem corpus est assumptum ex B. Virgine.

Urgebis : B. Virgo nec est nec dici potest mater Verbi divini : ergo nec Filii Dei. — Respondeo : Omisso antecedente, nego consequens. Disparitas est, quòd à Verbum formaliter significet terminum generationis æternæ per divinum intellectum : at à Filius significat indifferenter terminum generationis sive æternæ sive temporaliæ. Omisi aut., quia multi

promiscuè et sine scrupulo vocant B. Virginem matrem Verbi sicut matrem Dei, et sensu catholico, intelligendo scilicet materialiter, quòd sit mater illius qui est Verbum Patris.

Insistes : Mater debet esse consubstantialis suo filio : atqui B. Virgo non est consubstantialis Christo : ergo. — Respondeo : Distinguo maj. : Mater debet esse consubstantialis filio ex parte, concedo maj. : ex toto, nego maj. Ad cujus sensum distinctâ min. nego consequens. Hujus quidem rei exemplum non habemus in naturâ, quia mysterium est singulare, et si exemplo constaret, singulare non foret, ut ait S. Aug. Ep. 2 ad Volusian.

Inferes : Ergo B. Virgo poterit dici causa Dei, quod non admittitur. — Respondeo : Nego illud., quia à causa magis latè patet quàm à mater : esse enim causa, significat generalem causalitatem totius illius respectu cujus dicitur; esse autem mater, significat peculiarem modum causalitatis, scilicet per generationem.

Dico 5° : B. Virgo peperit absque dolore, quia dolor parentis causatur ex apertione meatuum per quos proles egreditur; Christus autem, ut dixi supra, egressus est ex utero clauso Matris. Deinde decebat ut quæ sine libidine conceperat, sine dolore pareret; adeoque nervi umbilicaris, quo fœtus utero matris cohzret, sectio, absque sensu matris Deo operante facta creditur. (Ibid. a. 6, o.)

Neque tantùm sine dolore, sed cum ingenti jucunditate et lætitiâ peperit B. Virgo, juxta illud Isai. 55 : *Germinans germinabit sicut Lilium, et exultabit lætabunda et laudans.*

Attamen ut æveter partûs proprietates, dicendum est quòd B. Virgo actione et impulsu quodam emisit fœtum per partes genitales, absque tamen violentiâ et labore. Ita censent S. Hieron. contra Helvid. cap. 9, et S. Epiphani. lib. 3 contra Hæreses, atque sic canit Ecclesiâ : *Enixa est puerpera.*

Hinc Inferes, nullam illi fuisse obstetricem quæ parienti opem ferret : « Nulla ibi obstetrix, inquit S. Hieron. cit., nulla muliercularum sedulitas intercessit : ipsa panis involvit infantem, ipsa et mater et obstetrix fuit. » Hinc ridendi sunt pectores qui Virgini parienti obstetricem effingunt, et ei decumbenti ac quasi infirmæ subsidia præbentem.

Utrum verò fuerint sordes in hoc puerperio, sicut in aliis puerperis, negare videntur plures SS. Patres. Aug. Orat. de 5 Hæresibus c. 5, ubi loquens contra Manichæum, qui

nolebat Filium Dei dici filium hominis, à quo ipsum inter alia detestabant humanæ nativitatæ sordes, dicit : « Stulta, unde sordes in « virgine matre, ubi non est concubitus cum « homine patre? unde sordes in ea quæ nec « conceipiendo libidinem, nec pariendo per- « pessa est laborem? unde sordes in domo ad « quam nullus habitator accessit? » S. Fulg. Serm. de Laudibus B. Virginis, loquens de concept. Christi : « O, inquit, conjunctio sine « sordibus facta! Hoc splendore concipitur Dei « Filius, hæc munditiâ generatur. » Bern. Serm. 3 de Purif. inducit B. Virginem sic loquentem : « Quid mihi opus purificatione?... « Nihil in hoc conceptu, nihil in partu impu- « rum, nihil illicitum, nihil purgandum... « Quid in me legalis purificet observatio, quæ « purissima facta sum in ipso partu immacu- « lato? » Si dicas ibi agi de purificatione ab immunditiâ legali, verum est; sed immunditiâ legalis oriebatur ex immunditiâ naturali puerperarum. Pro eadem sententiâ citantur Epiphanius l. 3 cont. Hæres. circa finem; Hildophonsus l. de perpetuâ Virg.; denique S. Hieron., c. 4 cont. Helvid., ubi dicit : « Polluatur « cruore puerpera, obstetrices suscipiant par- « vulum vagientem, maritus lassam teneat « uxorem : sic incipiant nuptiæ, ne evange- « lista mentitus sit; sed absit ut hoc de Matre « Salvatoris et viro justo sit existimandum ! » Unde quod obijcitur ex eodem S. Hieron. c. 9 ejusd. lib. dictum est per transitionem, quasi diceret : Esto ita sit, non idèò erubescemus, qui crucem ignominiosam sustinuisse confitemur.

Non desunt tamen theologi et interpretes, Tostatus, Christianus Lupus, Serrius, qui contrarium opinentur, hoc nixi fundamento, quòd, cum Christus per omnia nobis similis factus sit, atque humanæ naturæ sordes et contumelias toto decursu vitæ non horruerit, illas nascendo horruisse non sit putandus.

Ad SS. Patres respondent, eos esse intelligendos de sordibus animi, non corporis. Verum non ita faciliè hanc solutionem accomodabam quibusdam textibus citatis, ut legenti patet.

ARTICULUS II.

De circumstantiis nativitatæ Christi.

§ 1. De loco Christi nascentis.

Tria hic quærimus : primum, utrùm Christus sit natus in Bethlehem; secundum, utrùm in ipsâ civitate Bethlehem, an in ejus subur-

bio; tertium, utrùm Christo nascenti bos et asinus adfuerint.

Dico 1° : Juxta Evangelistas, Matth. 2 et Luc. 2, Christus natus est in Bethlehem civitate Judæ seu tribus Judæ. Exprimitur civitas Judæ, ut distinguatur ab alterâ Bethlehem tribus Zabulon. (Ibid. a. 7, o.)

Voluit autem Christus nasci in Bethlehem in quâ natus est David, 1° ut ostenderet se esse ex ejus semine, et promissionem ipsi factam esse impletam; quod designat Evangelista, dicens : *Ecce quid esset de domo et familia David.* 2° Quia, ut S. Greg. dicit Hom. 8 in Evang., Bethlehem domus panis interpretatur : Ipes autem est qui ait : *Ego sum panis vivus qui de cælo descendi*; sicque adimpletum est quod prædixerat Michæas 5 : *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur qui sit Dominator in Israel.* Vocat Propheta Bethlehem Ephrata, quia sic antiquitus vocabatur, Gen. 35 et 48.

At fortè quis movebitur quòd Matthæus 2, referens illam prophetiam, scribat : *Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda, etc.*, cum tamen Propheta vocet eam *parvulam in millibus Juda*; quæ videntur contraria.

Respondet S. Hieron., Matthæum prophetiam hanc non retulisse ex se, sed prout rediit fuerat à principibus sacerdotum et Scribis Herodi interroganti ubi Christus nasceretur, eamque vitiationem noluisse corrigere, ut omnibus innotesceret quanta tunc esset in sacerdotibus et Scribis Scripturarum ignorantia. Qui verò existimant Matthæum retulisse prophetiam proprio nomine, dicunt hæc verba prophetiæ : *Parvula es in millibus Juda*, non esse dicta à Michæâ affirmando, sed interrogando; quasi diceret Propheta : *Tunc parvula es in millibus Juda?* nec mirum quòd id non exprimitur in S. Scripturâ, quia Hebræi interrogationis puncta scribendo non habent : unde Matthæus dicendo : *Nequaquam minima es in principibus Juda*, expressit sensum germanum prophetiæ.

Dico 2° : Probabile est Christum natum esse in suburbio Bethlehem, in speluncâ diversorio conjunctâ, brutis animantibus destinatâ.

Colligitur ex S. Scripturâ. 1° Lucas 2 narrat, pastores custodientes vigiliis noctis super gregem suum, seu sub dio cum gregio cubantes, venisse adoratum Dominum; non autem habuissent facilem aditum de nocte intra civi-

tatem probabiliter muris circumseptam; nec facile in civitate puerulum natum invenissent. 2° Quia Herodes jussit occidi omnes infantes, non solum in civitate natos, sed in omnibus finibus ejus, hæc scilicet de causâ quod Bethlehem nomine sciret intelligi non solum ipsam civitatem, sed etiam ejus suburbia. Cæterum ita censent Euseb., qui lib. 7 Demonst. Evang. c. 2, dicit agrum juxta Bethlehem demonstrari, ubi Virgo enixa Infantem deposuit; et Justinus in Dialogo cum Tryphone, qui dicit speluncam in qua natus est Jesus, esse juxta Bethlehemum positam.

Dixi, in speluncâ, diversorio conjunctâ, brutis animalibus destinatâ, seu stabulo. Ita constat ex Luc. 2 dicente: *Reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio*. Erat autem verisimiliter illa spelunca in terrâ vel rupe excisa, ut moris erat in illis partibus; et idèd S. Hieron., Epist. 27, vocat *parvum terræ foramen*. Euseb. lib. 3 de Vitâ Constant. vocat *antrum*, et Venerab. Beda lib. de Locis Sanctis cap. 8, *semiantrum*.

Dico 3°: Christo nascenti adfuisse bovem et asinum antiqua traditio est apud S. Hieron. Ep. 27, S. Greg. Nazianz. Orat. 38 de Nativit. Christi, S. Greg. Nyssen. de Christi Generatione, Paulinum ad Severian. Epist. 11, S. Cyrillum Catechesi 12, S. Aug. contra Judæos cap. 13, etc. Hi nempe hanc sententiam Isai. 1: *Bos cognovit possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui*, quæ sensu literali intellecta, exprobrat populo Judaico ingratitudinem suam erga Dominum præ bobus et asinis qui grati sunt dominis suis, sensu accommodatio applicant bovi et asino qui Christo recens nato in præsepio Bethlehemico astiterunt, eumque sive naturali sive miraculosâ aliquâ reverentiâ agnoverunt et adoraverunt. Idem de hac alterâ sententiâ propheta Habacuc c. 3, secundum Septuaginta: *In medio duorum animalium cognosceris*; quæ licet per duo animalia significet Cyrum et Darium, qui ab Isaiâ duobus animalibus, scilicet asino et camelo, assimilantur, allegoricè tamen Patres variè intelligunt, modò de duobus Testamentis, modò de duobus latronibus, modò de Christo recens nato, in præsepio posito inter bovem et asinum, et à pastoribus agnito.

Atque hanc traditionem recipit Ecclesia, quæ in Officio Nativitatis respons. 4, canit: *O magnum mysterium et admirabile sacramentum, ut animalia viderent Dominum*

« natum jacentem in præsepio! » Et resp. 6 festi Circumcisionis: *« In medio duorum animalium jacebat in præsepio et fulgebat in cœlo. »*

Scio quosdam recentiores, inter quos noster Serrius, habere traditionem pro fabulâ, hæc potissimum ratione, quòd Lucas, qui Christi nativitatem accuratè describit, nihil de bove et asino scribat, et angelus qui pastoribus signa recens nati Salvatoris dedit, non dixit in medio duorum animalium esse positum.

At hæc sunt argumenta negativa, quæ non satis evincunt contra traditionem auctoritate Patrum et usu Ecclesiæ firmatam. Insuper, et Lucas describendo Christi nativitatem, et angelus eam nuntians pastoribus, sufficienter indicaverant locum Christi nascentis, dicendo ipsum jacere in præsepio, nec erat necesse commemorare omnia quæ solent esse in præsepis, scænum, paleas et alia hujusmodi.

Ad SS. Patres qui scribunt bovem et asinum cognovisse possessorem suum et præsepe Domini sui, respondent allegoricè et figuratè locutos fuisse, eoque bovis et asini subjugalium animalium symbolo, pastores genere et religione Judæos ferendo Mosaicæ legis oneri assuetos intellexisse, qui ex dato sibi signo ab angelo natum Salvatorem in præsepio cognoverunt et adoraverunt; vel, ut alii volunt, intellexisse magos et pastores, gentiles et Judæos.

Verùm nulla figura apparet in his quæ cantat Ecclesia, neque in his quæ plures ex laudatis Patribus dicunt. Sic S. Hieronym. Epist. 27, de Paulâ dicit: *« Inde Bethlehem ingressa, in specum Salvatoris introiens, postquam vidit sacrum Virginis diversorium et stabulum in quo agnovit bos possessorem suum et asinus præsepe Domini sui, »* etc. Neque specus, neque diversorium neque stabulum hic ponuntur figuratè: ergo neque bos et asinus. Item S. Greg. Nazianz. Orat. 38 de Nativit.: *« Cognosce, inquit, ut bos, possessorem tuum, et cum asino præsepe Domini tui; cum stellâ currc, cum Magis adora, cum angelis tripudia. »* Numquid verè et litteraliter stella præcessit, Magi adoraverunt, angeli lætantes gaudium magnum nuntiaverunt? Ergo verè et litteraliter bos et asinus Christo nascenti adfuerunt.

Denique cum natus sit Christus in speluncâ brutis animalibus destinatâ, ut omnes conveniunt, nihil miri aut absurdi, quin potius convenientiæ est, si dicatur ibi reperta fuisse quædam animalia.

§ 2. De tempore Christi nascentis.

Tria hic expendenda occurrunt: primum, quo anno à creatione mundi Christus natus sit; secundum, quo mense et quâ die mensis; tertium, quâ horâ diei.

Dico 1°: Secundum communem nunc sententiam, computando sex mundi ætates juxta textum Hebraicum et Vulgatam editionem, natus est Christus anno circiter quater millesimo à creatione mundi. Hic annus erat quadagesimus primus imperii Augusti Cæsaris, sub quo uno principe vivebat orbis universus et profunda paco fruebatur. Porro congruebat eo tempore nasci Christum, qui est pax nostra faciens utraque unum, ut dicitur Ephes. 2, et qui venerat congregare suos in unum, ut esset unum ovile et unus pastor, Joan. 10.

(Q. 35, a. 8, o.) Dixi, computando juxta textum Hebraicum et Vulgatam editionem; quia computando juxta versionem septuaginta Interpretum, longè major est annorum numerus. Sed vitata in hoc communiter creditur editio hæc, quamvis unde vitio provenit incertum sit. Atque hinc factum est quòd Martyrologium Romanum, quod editum fuit tempore quo Ecclesia communiter utebatur editione septuaginta Interpretum, numeret à creatione mundi ad Christum natum annos 5199, quamvis et hic numerus nondum attingat numerum septuaginta Interpretum. Verùm Ecclesia, ad hæc utpote leviora, accuratius disquirenda majestatem suam non dimittit, inquit Cano, sed calculo chronologorum relinquit.

Dico 2°: Universa Ecclesia tam Græca quàm Latina, ex constanti majorum traditione, tenet Christum esse natum vigesimo quinto decembris. Improbanda est itaque opinio Ecclesiarum Ægypti quæ existimant Christum esse natum sexto januarii, et idèd hâc die quatuor mysteria celebrant, scilicet nativitatis Christi, epiphanis, baptismi Christi et primi ejus miraculi in Canâ Galilææ; utpote contraria traditioni universæ Ecclesiæ, et quam aliunde ut minùs fundatam impugnat S. Hieron. in c. 1 Ezechiel.

Dices cum quibusdam heterodoxis, quorum alii vigesimo aprilis, alii vigesimo mali Christum esse natum volunt, verisimile non esse Christum esse natum mediâ hieme: habetur enim Luc. 2, Christo nascente pastores custodivisse vigilas noctis super gregem suum, id est, sub dio cubantes: Id autem fieri non potuit mediâ hieme. Ergo. — Respondeo:

Nego assumptum. Palæstina enim sicut aliæ orientales et australes plagæ sunt temperatissimæ; in quibus etiam mediâ hieme greges sub dio pernoctant, et pastores juxta accubant.

Dico 3°: Natus est Christus mediâ nocte.

Quòd sit natus de nocte, colligitur ex Lucâ qui, narratâ Christi nativitate, immediatè subjungit: *Pastores erant in eadem regione vigilantes et custodientes vigilas noctis super gregem suum.*

Quòd mediâ nocte, constat partim ex antiquissimâ Ecclesiæ praxi, quæ à primis sæculis idèd hâc die sua officia celebrat mediâ nocte; partim ex illo Sapient. cap. 2: *Cum quietum silentium teneret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens Sermotus à regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prostravit.* Quod dictum de Christi nativitate multi Patres interpretantur.

Petes utrùm à Virgine parlente absuerit S. Joseph. — Respondeo verbis S. Petri Dam. Serm. 62: « Adest et Joseph, sed ab utroque remotus, et in excessu mentis miratur, et mirari satis non potest, qualiter sit ad tantæ dignitatis admissus arcanum. » Rectè quidem; non enim verisimile est, quod quidam comminiscuntur, sanctissimum sponsum mediâ nocte absuisse domo, et sponsam partui proximam dereliquisse.

Dissertatio quarta.

DE MANIFESTATIONE CHRISTI NATI.

(D. Th. Q. 36.)

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum manifestatio Christi nati convenienter facta fuerit?

Quæ hâc q. 36 docet S. Th. pro majori parte sequentibus conclusionibus breviter perstringo. Unde

Dico 1°: Non debuit nativitas Christi communiter et promiscuè omnibus manifestari, quia si fuisset omnibus manifestata per signa exteriora cum ostensione signati, adjuncto lumine interiori fidel, sicut fuit manifestata pastoribus, Magis, Simeoni et Annæ, Christus non habuisset persecutores et crucifixores, juxta illud 1 Corinth. 2: *Si cognovissent, nunquàm Dominum gloriæ crucifixissent; inde-*

que impedita fuisset redemptio generis humani, quæ per crucem peracta est.

Dico 2º: Debuit tamen aliquibus manifestari nativitas Christi, tum quia nulli profuisset, si omnibus fuisset occulta, juxta illud Eccl. 10: *Sapientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?* tum quia ordo divinæ sapientiæ est, ut ejus dona et opera non maneant penitus occulta, neque tamen omnibus æqualiter innotescant, sed quibusdam præordinatis, et per eos ad alios perveniant; tum denique quia tolleretur fides si nulli cognitum fuisset istud mysterium, à quo ab aliis posset audiri; *fides enim ex auditu*, Rom. 10: neque sufficiens fuisset Josephi et Mariæ testimonium, quia, cum esset domesticum, fuisset suspectum.

Dico 3º: Convenienter fuerunt electi illi quibus Christi nativitas est manifestata, nempe pastores, Magi, Simeon et Anna, quia cum Christus esset Salvator omnium, ejus nativitas convenientissimè omnibus hominum conditionibus est manifestata, scilicet pastoribus, qui erant Judæi, pauperes et simplices; Magis qui erant gentiles, sapientes, potentes et peccatores; viris et mulieribus, scilicet Simeoni et Annæ, qui erant just; ut significaretur nullam conditionem à salute Christi excludi, juxta illud Coloss. 3: *In Christo Jezu non est masculus et femina, et gentilis et Judæus, servus et liber.*

Si petas ubi ab angelis nuntiata fuerit pastoribus Christi nativitas, — respondeo, juxta S. Hieron., nuntiata fuisse ad turrim *Ader seu Eder*, id est, *Gregis*, sitam inter Bethlehæm et Jerusalem, distantem à Bethlehæm mille passibus, ubi pastores greges suos de nocte pascebant, et inde venisse adoratum Dominum. Ita S. Doctor in Traditionibus Hebraicis ad cap. 35 Gen. et Ep. 27, ubi hæc habet: « *Haud procul inde descendit Paula ad turrim Eder seu Gregis, juxta quam pavit Jacob greges suos, et pastores nocte vigilantes audire meruerunt: Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonæ voluntatis.* »

Quantum ad numerum, tres vulgò numerantur ex Bedâ lib. de Locis Sanctis c. 8. Qui tamen quatuor numerant.

Dico 4º: Non decebat quod Christus per seipsum manifestaret suam nativitatem, quia id derogaret fidei humanitatis; et aliunde voluit nasci nobis similis, omnibus infantibus infirmitatibus obnoxius.

Dico 5º: Convenientissima fuerunt media

quæ divina sapientia assumpsit ut Christi nativitatem manifestaret.

Prob. Manifestatio quæ fit per signa, debet fieri per ea quæ sunt familiaria iis quibus fit manifestatio. Porro justis est familiare et consuetum interiori Spiritûs sancti instinctu edoceri absque signorum sensibilibus demonstratione; et ideò convenienter Simeoni et Annæ tanquàm justis manifestata est Christi nativitas per interiorum instinctum Spiritûs sancti, secundum illud Luc. 2: *Responsum accepit Simeon à Spiritu sancto non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.* Alii verò corporalibus rebus dediti per sensibilia ad intelligibilia deducuntur: unde pastoribus et Magis corporalibus addictis manifestata est Christi nativitas per visibiles apparitiones angelorum et stellæ: pastoribus quidem per apparitionem angelorum, quia apud Judæos frequenter fiebant apparitiones angelorum; Magis autem per apparitionem stellæ, quia erant assueti siderum contemplationi.

Observandum tamen quod hæc stella non fuisset Magis certum signum nati Salvatoris Dei et hominis, nisi præter illam speciem, quæ corporalem incitavit obtutum, fulgentior veritatis radius eorum corda perducisset; non enim ex solâ novæ stellæ consideratione ad tanti mysterii veritatem pervenire poterant.

Dico 6º: Convenienti ordine manifestata est nativitas Christi, primò pastoribus, deinde Magis, postremò Simeoni et Annæ, quia pastores representabant Apostolos et Judæorum primitias; Magi erant primitiæ gentium; justi autem in templo representabant plenitudinem Judæorum. Porro fides Christi primò manifestata est apostolis, deinde plenitudini gentium, postremò in fine seculorum manifestabitur plenitudini Judæorum.

ARTICULUS II.

De Magis Christi nascentis adoratoribus.

Expeditis iis quæ docet S. Th. sex primis articulis hujus q. 36, restant varix difficultates circa ipsos Magos Christi adoratores et stellam quæ eis apparuit.

1º Quænam fuerit hæc stella. 2º Utrum existens in oriente apparuit Magis, an potius existens in Judæa apparuit Magis existentibus in oriente. 3º Utrum duxerit Magos ab oriente in Jerusalem. 4º Cujusnam conditionis fuerint Magi. 5º Upde venerint.

Dico 1° : Stella quæ apparuit Magis, non erat una ex sideribus cælestibus, neque cometa, sed nova stella ex elementari aliquâ materiâ miraculosè formata. Patet, quia ista stella ita movebatur secundùm divinam voluntatem, ut modò staret, modò progredere-tur, modò esset occulta, modò conspicua etiam in meridie : hæc autem non compe-tunt sideribus cælestibus, neque cometis. In-super non fulgebat in cælo stellato, sed in ære terræ vicino; alioquin nec Magos du-cere, nec certam domum eis indicare po-tuisset.

Dico 2° : Hæc stella existens in oriente ap-paruit Magis. Id significare videtur Matthæus c. 1, dicens : *Stella quam viderant in oriente, sitam scilicet*; et illa verba Magorum : *Vi-dimus stellam ejus in oriente*, scilicet ful-gentem.

Si objicias vaticinium Balaam, num. 24 : *Orietur stella ex Jacob*, — resp. hoc vaticinium intelligi de Christo ipso, qui Apocal. 22 vo-catur *stella splendida et matutina*, cujus stella quæ apparuit Magis erat nuntia.

Hanc autem stellam non fuisse visam Ju-dæis colligitur ex Evangelio, quo docemur Herodem nonnisi ex Magis didicisse tempus stellæ. Aliunde, si ex solâ relatione appari-tionis stellæ turbatus fuerit Herodes et omnis Jerosolyma cum illo, quantò magis fuissent turbati si vidissent ipsam stellam ab Jerusa-lem in Bethlehem progredientem!

Dico 3° : Probabilius est hanc stellam duxisse Magos ab oriente in Jerusalem. Prob. 1° ex Matth. c. 2, qui dicit de Magis egressis Jeru-salem : *Et ecce stella quam viderant in oriente antecedebat eos, usque dum veniens staret ubi erat Puer*. Si ab Jerusalem in Bethlehem du-xit, cur non ab oriente in Jerosolymam, cum tunc esset magis necessaria? Si dicas, his verbis, *quam viderant in oriente*, innui stel-lam solùm visam fuisse in oriente, non præ-iussisse, nego *assumptum* : Evangelista namque narrat quod primum factum est, non negat quod inde subsecutum est. Prob. 2° auctoritate Ecclesiæ, quæ in sacro hymno cantat : *Ibant Magi quam viderant stellam sequentes præviam*. 3° Auctoritate Patrum : S. Chrysost. Serm. 13, dicentis : *« Ambulante Mago stella ambulat, dormiente excubat »*; S. Leonis Serm. 2 de Epiph. : *« Magos ad Christum adorandum præ-via stella perduxit »*, et S. Th. hic a. 7, o, qui tamen addit id à quibusdam relinqui sub du-bio. Equidem non desunt clarissimi interpre-

tes, qui nullum in stellâ ab oriente in Jerusa-lem motum agnoscunt, sed sive orienti sive Judææ incubantem, visam fuisse à Magis fixam dicunt; eos autem ex prophetiâ Balaam num. 24, *orientur stella ex Jacob*, intellexisse quid ista nova stella quam videbant indicaret, sicque eos sine ductore venisse in Judæam. In hanc sententiam adducuntur præsertim ex verbis Matth. cit., *stellam quam viderant in orien-te*, ut dixi supra. Fatemur hanc sententiam non esse improbabilem; sed prior est commu-nior, et Ecclesiæ ac Patrum sensui videtur conformior.

Dico 4°, Magos Christi adoratores non fuisse magicis artibus et dæmonum invocatio-nibus addictos, sed philosophos, sapientes, et siderum scientiæ peritos, qui in oriente vo-cantur Magi, communior et probabilior est sententia.

Non fuisse reges simpliciter, qui populis et provinciis supremâ potestate dominantur, probabilius nobis videtur. 1° Quia nullus ve-terum Patrum eis talem regiam dignitatem, sed sapientiam et siderum notitiam attribuit: primus omnium Theophilactus, auctor undeci-mi seculi, hanc eis tribuit. 2° Quia Mat-thæus illos nec regio titulo nec regio appa-ratu adventantes designat, quod non omisis-set ad majorem nascentis Christi gloriam et famam. 3° Herodes ipsos alloquitur ut infe-rioris conditionis homines et cum iis ex im-perio agit : *Mittens eos in Bethlehem, dixit : Ite et interrogate diligenter de Puer, et cum inveneritis, remittite mihi*. 4° Non est veri-simile reges externos ingressos fuisse limites alterius regni, nullis missis nuntiis aut lega-tis; nec Herodes, qui ad simplicem nuntium novi regis Judæorum nati turbatus est, illo-rum Ingressum faciliè permisisset.

Dices : Ecclesia in festo Epiphaniæ usurpat hæc verba Psal. 71 : *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent*; item prophetiam Isaiæ 60 : *Ambu-labunt gentes in lumine tuo, et reges in splen-dore ortus tui*. Ergo. — Resp., hæc utriusque prophetiæ verba dicta esse generalitèr de con-versione regum gentium nationumque bar-bararum ad Christi cultum, ea autem Eccle-sia accommodat suis officiis in festo Epipha-niæ, quia Magi fuerunt primitiæ conversio-nis gentium. Aliàs si de Magis Christi nascen-tis adoratoribus literaliter dicta velis, ne-cesse erit dicere Magos fuisse, non quales-cumque reges, sed reges Æthiopes, Tharsæ-

scæ, Insulenses, Arabes et Sabeos, imò omnes reges terræ ad Christum nascentem in præsepe convolvâsse; dicit enim Psalmista locc cit.: *Coram illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent: reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducens; et adorabunt eum omnes reges terræ.*

Quia tamen sensus communis fidelium est eos fuisse reges, et solo titulo regum festum Epiphaniæ celebrant, nihil obstat quominus dicamus cum pluribus eos fuisse reges seu regulos, secundum phrasim S. Scripturæ, quæ cujusvis oppidi aut certi territorii dominos seu toparchas solet vocare reges, ut patet de quinque regibus quos Abraham debellavit, Genes. 14. Et sic conciliantur sententiæ.

Tres fuisse vulgò creduntur, ex S. Leone Serm. de Epiph. 1, 3, 5 et 6. Incerta eorum nomina, de quibus nihil fuit auditum ante finem duodecimi seculi. Verisimile est singulos obtulisse tria munera, aurum, thus et myrrham; quia cum ea offerrent ut symbola fidei suæ, quæ credebant Christum esse regem, Deum et hominem mortalem, debuerunt singuli omnia hæc tria offerre: aurum ut regi, thus ut Deo, myrrham ut homini mortali in sepulturam ejus.

Dico 5°: Certum est ex Evangelio Magos venisse ex oriente, quod debet intelligi respectivè ad Jerusalem. Sed ex quâ parte orientis, magna est SS. Patrum dissensio. Quidam dicunt eos venisse ex Chaldæâ, in quâ Magorum scientia florebat. Quidam, ut Origenes et Basil. Magnus, ex Mesopotamiâ. Alii, ut Justinus Martyr, Tertull., Epiphani., Hilarius, etc., tenent eos venisse ex Arabia Felice, ubi aurum, thus et myrrha abundant. Alii tandem venisse ex Perside, in quâ Magorum nomen et professio celebris erat, et vigeat nos adorandi cum muneribus: hujus sententiæ sunt SS. Chrysostomus, Clemens et Cyrillus Alexand., et ipse S. Th. hic, a, 7, o.

Cæterum undecumque venerint, extra dubium videtur omnes ex unâ et eâdem regione, eâque orientali venisse. Unde absque fundamento depingitur unus inter illos niger, quasi ex Æthiopiâ vel alterâ regione Africæ esset oriundus. Qui error creditur manasse ex Collectaneis apocryphis Venerabili Bedæ falsò adscriptis.

ARTICULUS III.

De tempore adventûs Magorum.

Suppono cum sententiâ communi contra

paucos, stellam apparuisse Magis non biennio ante Christi nativitatem, sed ipso jam nato. Constat ex verbis Magorum Matth. 2: *Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus, utique nati, non nascituri.*

Hoc supposito, quidam, inter quos Epiphanius, censent Magos adventasse Jerosolymam, subinde Bethlehem biennio post nativitatem Christi. Alii sentiunt non advenisse nisi post purificationem B. Virginis. Novissimè noster Serrius tenet non advenisse nisi vigesimo sexto vel vigesimo septimo januarii, non alio fundamento nixus, quàm quòd falsò putat omnia benè coherere in suâ sententiâ, non in aliis. Contra quos omnes

Dico: Magi advenerunt Jerusalem, subinde Bethlehem die decimo tertio post Christi nativitatem, hoc est, sextâ januarii.

Hic est sensus communis fidelium et Ecclesiæ traditio, quam defendunt celebres auctores, S. Th. hic cit.; Baron. ad annum primum Christi, n. 31 et seq.; Melchior Cano de Locis Theolog. lib. 11, c. 5, ad 5; Jansenius Gand. in Concord. c. 9; Sylvius hic, Turnelius et alii, nec quidquam opponitur quod illam efficaciter impugnet, ut patebit ex sol. obj., quin potius contra duas primas sententias militat hoc efficax argumentum.

Si Magi non advenerunt nisi biennio post Christum natum, aut nonnisi post purificationem B. Virginis et præsentationem Filii in templo, non invenissent puerum Jesum et parentes ejus in Bethlehem, siquidem ex Luc. 2: *Ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, id est, post peractam purificationem Mariæ et præsentationem Jesu in templo, reversi sunt in Galileam in civitatem suam Nazareth.*

Item Matthæus 2 narrat: *Cum natus esset Jesus, ecce Magi ab oriente venerunt.* Atqui si post biennium vel post sex hebdomadas, vel etiam post mensem, non dixisset Evangelista: *Cum natus esset, ecce Magi.* Hæc enim loquendi formula non adhibetur de re tam serâ, sed subitâ et improvisâ, ac præsentî, seu quasi præsentî: sic Genes. 24 dicitur: *Necdum verba compleverat servus Abraham, ecce Rebecca egrediebatur.* Item, cum dixit angelus Mariæ: *Ecce concipies*, ipsa intellexit se statim concepturam, unde è vestigio subdit: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?*

Si dicas cum Serrio, Matthæum eandem loquendi formulam adhibere de iis quæ inter

se plusquàm mense distant; dicit enim c. 2: *Qui reges cùm recessissent, ecce angelus apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum;* et tamen secundùm nos, inter recessum regum et monitum angeli mediant sex circiter hebdomadæ; Ergo,

Resp. ex S. Aug. l. 2 de Consensu Evang. c. 8, Matthæum prætermittit quæ Lucas 2 narrat gesta circa Dominum et Matrem ejus in templo: unde texendo unam narrationem, ex utrâque dicendum et intelligendum est: Qui Magi cùm recessissent, postquàm impleti sunt dies purgationis Mariæ, et peracta omnia secundùm legem Domini, venerunt in Nazareth; et ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, etc.

Obj. 1º: Herodes, teste Matth. 2, à Magis diligenter didicit tempus stellæ quæ apparuit eis; et ut vidit se ab illis esse delusum, occidit jussit omnes pueros à bimatu et infra, secundùm tempus quod exquisierat à Magis. Unde colligitur stellam eis biennio apparuisse antequàm Jerusalem advenirent; stella autem, ut supponimus, non apparuit nisi Christo nato: ergo Magi advenerunt Jerusalem biennio post Christum natum.

Resp. sequelam in antecedente ex verbis Matthæi malè deduci; hæc enim verba, secundùm tempus quod exquisierat à Magis, non referuntur ad istas particulas, à bimatu, sed ad has sequentes, et infra, quas immediatè afficiunt; ita ut sensus sit, Herodem jussisse occidit omnes pueros à bimatu; nec solum illos, sed etiam alios infra bimatum; non tamen omnes, sed secundùm tempus quod exquisierat à Magis: id est, eos solos, licet non bimulos, qui nati essent ante apparitionem stellæ Magis, non verò eos qui post nati essent, quia certò sciebat eos non posse esse Christum: sique non initium, sed terminum occisionis statuit Herodes, secundùm tempus quod exquisierat à Magis.

Urgebis: Ut quid ergo Herodes jussit occidit omnes pueros à bimatu, si Magi advenerint decimo tertio die post Christum natum?

Resp. cum S. Chrysostomo Hom. 7 in Matth., id factum esse pro abundantia cautionis. Quamvis enim Herodes didicisset tempus stellæ, dubitare tamen poterat num natus esset Christus antequàm stella apparuisset. Item suspicari poterat ne puer cui elidera famulabantur, speciem suam paulò supra ætatem transformaret. Similiter quamvis ex principi-

bus sacerdotum et scribis didicisset Christum nasciturum in Bethlehem, hoc tamen non obstante jussit occidit pueros, non solum in Bethlehem, sed etiam in omnibus finibus ejus. Sicut ergo pro abundantia cautionis extendit locum, sic etiam extendit tempus.

Obj. 2º: Matth. c. 2, scribit Herodem statim atque persenait se à Magis esse illum, jussisse pueros occidi: hæc autem cædes nonnisi aliquot diebus post purificationem peracta est, dùm Virgo Deipara illiusque sponsus Jerosolymis discessissent et Nazareth pervenissent, atque inde ab angelo moniti in Ægyptum aufugissent, hoc est, elapso ut minimum mense integro post sextam Januarii, quæ Magos adventasse dicimus: atqui unius mensis spatium non fuit necessarium Herodi ut se à Magis per aliam viam reversis delusum intelligeret, puerorumque cædem ediceret, maxime cùm sexto duntaxat miliari seu duabus leucis Bethlehem distaret Jerosolymis: ergo Magi die sextâ Januarii non adventarunt. Ita Serrius.

Resp.: Nego subsumptum. Existimavit enim Herodes, cùm de Magis nihil audiret, ipsos fallacis stellæ visione deceptos, non invenisse quem natum putaverunt, et erubescere ad ipsum redire. Peractis verò purificatione B. Virginis et præsentatione Jesu in templo, vulgatisque iis quæ de ipso Simeon et Anna dixerant, se sensit delusum; hinc quæsitivum Puerum ad pendendum eum, et cædem innocentum edixit: quod proinde factum est cùm essent Jesus et parentes ejus in Nazareth, ubi ab angelo moniti sunt fugere in Ægyptum.

Obj. 3º: Magi tam brevi temporis intervallo tam longum iter agere nequiverunt, præsertim si ex Perside accessisse supponantur, leucis supra quingentis ab Jerosolymis distante. Ergo. Ita iterùm Serrius.

Resp. 1º, incertum esse unde profecti sint Magi, cùm alii ex Chaldæa, alii ex Mesopotamia, alii ex Arabia, alii ex Perside profectos velint: unde nihil certi ex hoc argumento erui potest contra nostram conclusionem; si enim vel ex Chaldæa, vel Mesopotamia, vel Arabia, non longè à Judæa distantibus, potuerunt facillè pervenire Jerusalem die decimâ tertiâ.

2º Id etiam potuerunt, supposito quòd venerint ex Perside; ex descriptione enim Asiæ tempore Augusti, comperimus Persidem distare à Judæa non quingentis leucis et ultra, ut dicit Serrius, sed centum et quinquaginta leucis circiter. Sed et dato Persidem à Judæa distare quingentis leucis, etiam istud iter de-

com et tribus conficere potuerunt, partim virtute divinâ, partim velocitate dromedariorum, qui juxta Philostratum in vitâ Apollonii, unâ die iter mille stadiorum, id est, quinquaginta leucarum conficiunt, et juxta Aristotelem Hist. animal. c. ult., sunt equis Nisæis velociores.

Obj. 4°: Si Magi ante purificationem venerint, B. Virgo quæ tunc magnam auri copiam ab illis receperat, non oblationem pauperum, sed divitum fecisset. Ergo. — Respondeo: Nego sequelam; quia hanc auri copiam, si fuerit, vel in pauperes jam distribuerat *Mater misericordiae*, vel in sacros usus servabat. Sed quidquid sit, non decebat ut quæ pauper erat conditione et ab omni fastu aliena, oblationem divitum imitaretur, mutaretque conditionem quam sciebat Filio Dei placuisse. Neque dicas, sic transgressam fuisse legem; non enim erat obnoxia legi, ut dicam infra.

Petes quam speciem adorationis Magi exhibuerunt Christo nato, an civilem tantum, an spiritualem et religiosam. — Respondeo exhibuisse spiritualem et religiosam ut homini Deo. Est contra Socinianos. Ita sentiunt Patres, Orig. l. 1 contra Celsum, S. Greg. Nazianz. Orat. 38, S. Ambros. l. 2 in Luc., S. August. Serm. 30 nunc 200 et seq. de Temp., S. Hieron. in cap. 2 Matth. et alii.

Prob. insuper ratione. 1° Multi reges Judæorum nati sunt atque defuncti; item erat Herodes actualiter regnans: atqui tamen nulum eorum Magi adorandum quæsierunt: ergo distinctionem regni Judaici non attendebant, neque regi Judæorum, quales illic esse solebant, hunc magnum honorem, longinqui, alienigenæ et ab eodem regno prorsus extranei, à se deberi arbitrabantur; sed talem esse natum didicerunt, in quo adorando se salutem quæ secundum fidem est consecuturos minimè dubitabant. 2° Magi fuerunt primitiæ gentium in Christum credentium, in quibus apparuit ut in quodam præsidio fides et devotio gentium venientium à remotis ad Christum: atqui fides et devotio gentium fuit et est ad Christum ut hominem et Deum: ergo.

Confirmatur ex muneribus quibus fidem suam in Christum ut regem, ut Deum et ut hominem testati sunt Magi; obtulerunt enim illi aurum ut regi, thus ut Deo, myrrham ut homini mortali. Unde Irenæus l. 3, c. 40, dicit: « Deductos Magos à stellâ ad Emmanuel, per ea quæ obtulerunt munera, ostendisse quæ quis erat qui adorabatur? »

Dices: Moris erat apud orientales venerari hominem se prosternendo et offerendo munera. Insuper verbum *adoro* non semper sumitur in S. Scripturâ pro cultu *latriæ*, ut notant interpretes. Ergo. — Respondeo nos non facere vim in his solis verbis, et *proidentes adoraverunt eum*; neque præcisè in muneribus quoad substantiam; sed tum in auctoritate Patrum, tum in rationibus deductis in primâ et secundâ probatione, et in qualitate munerum. Insuper licet in veteri Testamento verbum *adoro* non semper sumatur pro cultu *latriæ*, vix tamen aut ne vix sumitur aliter in novo Testamento, maximè si adjuncta sit prostratio.

Dissertatio quinta.

DE LEGALIBUS CIRCA PUERUM JESUM SERVATIS, DE FUGA IN ÆGYPTUM, DE CÆDE INFANTUM, NECNON DE INSTITUTO VITÆ CHRISTI USQUE AD SUUM BAPTISMUM.

(D. Th. Q. 37.)

ARTICULUS PRIMUS.

De Christi circumcisione.

Christum fuisse circumcisi fides est Ecclesiæ. Quamvis enim Lucas 2, non dicat expressè fuisse circumcisi, id tamen aperte innuit, dum scribit: *Postquàm consummati sunt dies octo ut circumcideretur Puer, vocatum est nomen ejus Jesus*. Ad quid enim adnotasset, ut circumcideretur Puer, nisi reverà fuisset circumcisi? Adde quòd tum fuerit ipsi impositum nomen, quod non imponebatur nisi in circumcisione.

Neque te moveat quòd dicat: *Postquàm consummati sunt dies octo*, cum tamen non liceret circumcidere puerum post octavum diem à nativitate. Consummatio enim non refertur ad ipsos dies, quasi expletis omnino totis octo diebus sit circumcisi, sed ad numerum dierum, quasi septem dies integri erant completi et octavus inchoatus, qui per synecdochen dicuntur octo dies, phrasi Hebræis familiari, sicut dicitur Marci 8: *Oportet Filium hominis post tres dies resurgere*, id est, tertiâ die. Unde non dixit simpliciter et absolutè Lucas, *postquàm consummati sunt dies octo*, sed, *ut circumcideretur Puer*.

Porro ideo non dixit expressè Christum fuisse circumcisi, sicut expressè dixit nominatum fuisse Jesum, quia circumcisio erat

In usu pro omnibus masculis, et ideo illam ut indubitatam supposuit : impositio autem nominis *Jesus* erat Christo propria, et ideo illius expressè et distinctè meminit. Hoc supposito

Quæritur 1° utrùm Christus debuerit circumcidi ? 2° ubi fuerit circumcisis ? 3° à quo fuerit circumcisis ? 4° quid factum sit de illius præputio ? 5° ubi exstet sacrum præputium ? 6° denique utrùm nomen *Jesus* fuerit Christo convenienter impositum ?

Dico 1° : Quamvis Christus non esset lege circumcisionis summo jure adstrictus, non enim erat obnoxius legi, ut docet auctor a. 4, et nos dicemus infra, convenienter tamen se illi legi subiecit. (Q. 37, a. 1, o.)

Primo, ut ostenderet veritatem carnis humanæ, quam Manes dixit phantasticam, Apollinaris consubstantialitatem divinitati, Valentinus cœlestem. 2° Ut approbaret circumcisionem quam Deus olim instituerat, et ostenderet se esse de genere Abraham, qui circumcisionis mandatum acceperat. 3° Ut Judæis excusationem auferret ne ipsum reciperent, si esset incircumcisis. 4° Ut obedientiæ et humilitatis exemplum nobis præberet. 5° Ut legis onus in se sustinens, alios à legis onere liberaret, secundum illud Galat. 4 : *Misit Deus Filium suum factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret.*

Dico 2° : Si Christus fuit circumcisis, ergo et nos debemus circumcidi. Patet consequ., quia omnis actio Christi est instructio nostra. Respondeo : Nego illationem. Ad prob. Distinguo : Omnis actio Christi est instructio nostra modo et tempore debito, concedo ; secus, nego. Est enim cuique negotio tempus et opportunitas, ut dicitur Eccl. 8. Et alioquin sequeretur quod deberemus observare alia legis Mosaicæ præcepta, quæ observavit Christus. Itaque Christus fuit circumcisis tempore quo circumcisio erat sub præcepto. Nunc autem nec præceptum nec tempus est circumcisionis, quæ distinguebat Judæos à gentibus. Unde hanc Christi actionem in hoc imitari debemus, ut observemus ea quæ sunt nostro tempore in præcepto. (Ibid. ad 2.)

Dico 2° : Christus non fuit circumcisis in templo aut synagoga, sed in speluncâ Bethlehemiticâ, vel in vicinâ domo ad quam fortè SS. parentes cum divinâ prole commigrarunt post peractam descriptionem et evacuata diversoria.

Prob. 1° ex S. Epiphani. Hæres. 20 : « Natus est, inquit, in Bethlehem, circumcisis in spe-

luncâ, oblati in Jerusalem, » etc., et ex Nicephoro l. 4 Hist. cap. 12 : « In die octavo, dominico scilicet, circumciditur in Bethle- hem in domo Joseph, » in quâ nimirum hospitabatur. 2° Nullus locus, sive templum, sive synagoga, erat aliquâ lege determinatus ad circumcisionem, sed solebat fieri in domo parentum, vel in alio quovis loco. Id constat ex Abraham, cui primùm indicta est lex circumcisionis ; ipse enim domi suæ se, filium et omnes vernaculos circumcidit, Genes. 17. Saphora circumcidit filium suum in diversorio, dôm iter ageret, Exod. 4. Josue circumcidit omnem populum, transacto deserto, in valle Præputiorum, Josue 5. Et ne fortè dicas ita peractum esse ante constructionem templi, ipse Joannes Baptista fuit circumcisis in domo parentum ; aderat enim tunc Elisabeth mater ejus, quæ cognatis volentibus Zachariæ nomen infanti imponere, dixit : *Nequaquam, sed vocabitur Joannes* ; Id procul dubio dixit domi ; cum enim esset puerpera octo dierum, non poterat domo exire ut in templum vel synagogam se transferret, cum ex præcepto legis deberet per quadraginta dies manere in sanguine suæ purificationis, Levit. 12. Nec obstat quod Lucas dicat : *Factum est die octavo, venerunt circumcidere puerum* ; Id namque dictum est, non de Zachariâ et Elisabeth, sed de cognatis et amicis, qui vocabant eum nomine patris sui Zachariam.

Dico 3° : Christus non fuit circumcisis à summo pontifice, neque ab alio sacerdote, sed ab alterutro parente, quia ministerium circumcisionis non erat sacerdotaie, imò nec leviticum, sed laicum, quod à parentibus exerceri solebat. Patet tum ex secundâ probatione conclusionis præcedentis, tum ex Act. Apost. c. 7, ubi dicitur Abraham circumcidisse Isaac, Isaac Jacob, Jacob duodecim patriarchas ; et ex 2 Machab. 6, ubi duæ matres dejectæ leguntur de muro, mandato Antiochi, eò quod suos filios circumcidissent.

A quo autem parente fuerit circumcisis ? Libro de verâ Circumcisione inter apocrypha S. Hieron. et lib. de Lamentatione B. Virginis inter apocrypha S. Bernardi, legitur circumcisis fuisse à Mariâ. Verius tamen videtur circumcisis fuisse à S. Joseph ; tum quia Id disertè assertit S. Ephrem Honi. de Transfiguratione, cujus auctoritas potior est quàm operam apocryphorum ; tum quia moris erat apud Judæos ut viri, tanquàm familiarum capita, hoc munus obirent, et non mulieres.

nisi in necessitate. Corrigendi sunt itaque pictores qui nobis exhibent summum pontificem circumcidentem in templo puerum Jesu.

Dico 4°: Secundum communem theologorum opinionem, Christus reliquit in terrâ suum præputium ad venerationem fidelium: unde ad id quod opponitur de integritate corporis Christi resurgentis, respondent tam exigua pars, quæ vix latitudinem ungulæ humanæ æquat, non pertinere moraliter loquendo ad integritatem corporis Christi, maxime si consideretur ut filius Abrahæ et vir iudæus, cui ex lege præputium debebat deesse; sicque eo carere exigebat ejus conditio. Hinc inferes, divinitatem non mansisse hypostaticè unitam præputio, quia non debebat resumî in resurrectione.

Dico 5°: Non potest certò definiri ubinam exstet sacrum præputium, propter pugnantes eâ de re narrationes.

S. Brigitta lib. 6 Revelat. c. 112, scribit servari Romæ. Idem Innoc. III, l. 4 de Mysteriis Missæ, cap. 4, scribens ab angelo delatum fuisse Carolo Magno, qui illud deposuit Aquigrani, et postea translatum à Carolo Calvo Romam in basilicam Lateran., atque depositum in loco qui dicitur *Sancus sanctorum*. Alii dicunt servari Antuerpiæ; alii, licet non negent olim servatum fuisse Antuerpiæ, volunt tamen, furente Calvinismo, inde fuisse sublatum; quod verò non dicunt. Alii Brugis, alii Ancilii servari scribunt. Quidam denique, ut concilient istas pugnantes narrationes, dicunt sacrum præputium divisum fuisse in plures particulas, quæ in variis urbibus fuerunt distributæ. Ridet Serrius Vendelinus hujus conciliationis auctorem: « Quia, inquit, hanc partitionem præputii exiguitas non patitur, quod vix minimæ ungulæ humanæ latitudinem æquat. » Verùm, quamvis hanc partitionem ut veram asserere nolum, non video tamen cur sit ridenda; potest enim ungula humana dividi in quatuor aut quinque partes lenè sensibiles.

Dico 6°: Nomen *Jesu* fuit convenienter Christo impositum; quia *Jesus* idem est ac *Salvator*: Christus est *Salvator* omnium hominum, et quoad animam liberans eos per gratiam à morte peccati, et quoad corpus per immortalitatem in resurrectione conferendam.

Quamvis ergo quibusdam veteris Testamenti, ut Nave, Sirach et Josedech inveniatnr impositum hoc nomen, propter aliquam particularem et temporalem salutem; soli tamen Chri-

sto perfecta et integra ejus significatio convenit, utpote qui solus spiritualem, universalem et æternam salutem attulit. Et idè illi soli est proprium hoc nomen, in quo slectatur omne genu cœlestium, terrestrium et infernorum.

ARTICULUS II.

De purificatione B. Virginis et oblatione pueri Jesu in templo.

Sanctus Lucas, cap. 2, sic narrat: *Postquam impleti sunt dies purificationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.* Ad quorum Intelligentiam, observandum est in veteri Testamento triplicem fuisse legem latam de puerperis, Levit. cap. 12, et alteram quariam de primogenitis, Exodi cap. 13.

Prima lex Levit. 12, hæc est: *Mulier, si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus juxta dies separationis menstruas* (quo tempore domi recludebatur, nec cum quoquam commercium habere poterat, nisi cum eo qui cibum et necessaria afferret, et hic ob hoc ipsum legaliter immundus erat). *Et die octavâ circumcidetur infantulus: ipsa verò triginta et tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ; omne sanctum non tanget, nec ingreditur in sanctuarium donec impleantur dies purificationis suæ.* Siquæ erant quadraginta dies purificationis, septem primi strictiones, cæteri minus stricti. Secunda lex ibid.: *Sin autem feminam pepererit, immunda erit duobus hebdomadibus juxta ritum fluxûs menstrui, et sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ: id est, octoginta diebus; quia juxta Hippocrat., lib. de Naturâ pueri, et Franciscum Valesium de sacrâ Philosophiâ, cap. 18, purgatio parientis feminam diuturnior est quàm parientis masculum.* Tertia lex ibid.: *Cùmque repleti fuerint dies purificationis suæ pro filio sive pro filiâ* (id est, purificationis ab immunditiâ contractâ ex partu filii aut filię), *deferet agnum amiculum in holocaustum* (hoc est, ut Deo gratias agat), *et pullum columbæ sive turturem pro peccato* (scilicet immunditiâ legalii), *ad ostium tabernaculi testimonii, et tradet sacerdoti, qui offeret illa coram Domino, et orabit pro eâ; et sic mundabitur à profluvio sanguinis.* Ita est lex parientis masculum aut feminam. Quod si non poterit offerre agnum, sumi-

duos turtures vel duos pullos columbarum, unum in holocaustum, et alterum pro peccato, orabitur pro eâ sacerdos, et sic mundabitur. Quarta lex est de primogenitis. Exodi 13, his verbis: *Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vulvam in filiis Israel, tam de hominibus quam de jumentis: mea sunt enim omnia*, non solum titulo creationis, sed etiam quia primogenitos Israel à communi strage primogenitorum Ægyptiorum per angelum exterminatorem exemerat: in cujus beneficii memoriam et gratiarum actionem hæc lex lata est.

Per sanctificationem autem in hac ultimâ lege, intellige consecrationem et oblationem factam Deo primogenitorum animalium mundorum ad immolationem, primogenitorum autem hominum ad servitium Dei perpetuum; sed quia Deus loco primogenitorum totius Israelis, qui totâ vitâ alligati fuissent servitio tabernaculi et templi, elegit et substituit solam et totam tribum Levi, ideò primogeniti hominum redimendi erant quinque siclis, Num. 3, hoc est, quinque circiter florenis Belgicis. His præsuppositis,

Quæstio est 1° de cujus purgatione loquitur Lucas c. 2, an matris, an prolis; 2° utrum B. Virgo debuerit purificari; 3° utrum Christus debuerit offerri in templo; 4° quis fuerit Simeon, qui Jesum excepit in ulnas suas, an sacerdos, an laicus.

Dico 1°: S. Lucas his verbis: *Postquàm impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi*, loquitur de purificatione solius matris, non prolis. Prob. 1° ex mente Ecclesiæ, quæ est S. Scripturarum fidelis interpret. Hæc autem in Evangelio Purificationis loco ejus legit Mariæ, et cantat in Evangelio: *Postquàm impleti sunt dies purgationis Mariæ*; non addendo verbo Dei, sed illud explicando. Item in Officiis et Martyrologio vocat Purificationem B. Virginis. Prob. 2° ex ipsis Lucæ verbis. 1° Nulla erat lex purgationis pro primogenitis, sed oblationis tantum, Exodi 13. Erat autem pro puerperis, Levit. 12. Ergo quando Lucas dicit: *Postquàm impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi*, non potest intelligi de purgatione prolis, sed matris duntaxat. Nec obstat quòd in tertiâ lege Levitici statuatur offerendum esse agnum et turturem aut pulum columbæ pro filio sive pro filiâ; quia hæc verba, pro filio sive pro filiâ, non referuntur ad sequentia, deferet agnum, etc., sed ad præcedentia, postquàm impleti sunt dies purga-

tionis ejus; ita ut sensus sit, ut jam notavi: Postquàm impleti sunt dies purgationis ejus pro filiâ sive pro filio, id est, purgationis ab immunditiâ contractâ ex partu filii aut filiæ, deferet agnum, etc. Eodem sensu intelligendum est quòd dicit Lucas ibid. de parentibus Christi, quòd fecerant secundum consuetudinem legis pro eo, et quod canit Ecclesia in Officio hujus festi: *Obtulerunt pro eo Domino*, id est, eò quòd B. Virgo eum pepererat. Eodem sensu intelligendus S. Th. hic a. 3.

2° Nullum erat tempus determinatum in lege pro oblatione primogenitorum. Quamvis enim dicatur Num. 18, *cujus redemptio erit post unum mensem siclis argenti quinque*, hæc redemptio non erat oblatio; imò redimebatur infans, ut familiæ suæ ac reipublicæ civis redditus, ministeriis sacris non adstringeretur, nec fiebat in templo, neque cum cæremoniis: unde in oblatione Christi nulla mentio facta est de ejus redemptione. Erat autem in lege tempus determinatum pro purificatione puerperarum, scilicet quadraginta dies si peperisset masculum, et octoginta si peperisset feminam. Ergo dum Lucas dicit, *postquàm impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi*, manifestum est quòd loquatur de purgatione matris, et non prolis, cujus occasione infans fuit etiam oblatus in templo: unde addit Lucas: *Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum aut duos pullos columbarum*, quæ erat lex puerperarum.

Si fortè dicas, Annam non obtulisse Samuel nisi post triennium et postquàm esset ablactatus: ergo si non ex lege, saltem ex consuetudine triennium erat tempus determinatum pro oblatione primogeniti. Hoc argumento recens auctor Historiæ populi Dei in secundâ parte, contendit probare utramque cærimoniam tam purificationis Mariæ quàm oblationis Jesu, non fuisse peractam nisi post triennium in reditu ex Ægypto. — Respondeo Unicum unius factum neque legem neque consuetudinem adstruere, præsertim cùm in illo singulari facto esset ratio differendi oblationem ad triennium, quæ non currit pro aliis infantibus; sic enim Samuel debebat ex voto matris offerri Domino, ut nunquàm postea recederet à tabernaculo: ad id autem requirebatur certa ætas infantis, et quòd esset ablactatus. Insuper allucinator laudatus auctor, dum putat sacram familiam triennio mansisse in Ægypto; nec enim uno anno integro remansit, ut probabo infra.

Obj. præcipuè : Lucas dicit : *Postquam impleti sunt dies purgationis ejus : et ejus*, secundum regulam grammatices et usum communem, debet referri ad personam de qua immediate facta est mentio : atqui hæc fuit Jesus, de quo dixit Evangelista : *Postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur Puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur*, immediate subjungens : *Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus : ergo.*

Respondeo 1º, equidem ordinariè sic esse ut *et, ejus*, referatur ad personam immediate præcedentem, nisi aliunde eruatur sensus contrarius, ut hic eruitur, tum ex mente Ecclesiæ, tum ex verbis Lucæ collatis cum lege. 2º Observandum est cum quibusdam, integrum periodum de Christo esse ibi insertam velut intra parenthesim ; proindeque *et, ejus*, referendum esse ad personam de qua fuit sermo ante parenthesim : fuit autem sermo de B. Virgine, de qua dixerat Evangelista : *Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.* Ad Mariam ergo, et non ad Jesum, *et ejus* referendum est.

Inst. : Juxta Estium legitur græcè *αὐτῶν*, pluraliter eorum, scilicet matris et filii. Ergo. — Respondeo : Esto fortè in quibusdam codicibus in quos incidit Estius, legatur *αὐτῶν*, Jansenius Yprensis, à Lapide et alii testantur non legi in græco neque *αὐτῶν*, singulariter masculinè, neque *αὐτῶν* pluraliter, sed *αὐτῆς*, singulariter femininè. Insuper magis standum est auctoritati Ecclesiæ quàm textui Græco, maximè non constanti.

Dico 1º B : Virgo legi purificationis non fuit summo jure adstricta, convenienter tamen se illi subjecit. (Ibid. a. 4, o.)

Prob. prima pars : 4º Lex ita fert : *Mulier, si suscepto semine peperit masculum, immunda erit*, etc. ; atqui B. Virgo non peperit Christum ex suscepto semine, sed ex Spiritu sancto ; ergo. Unde S. Bernardus Sermon. 3 de Purific. : « Lex ipsa, inquit, Matrem Domini non includit, quæ non suscepto semine peperit. » (Ibid. ad 2.)

Si dicas, per *semen* intelligi *prolem*, ut familiare est in S. Scripturis ; ita ut sensus sit : *Si mulier, suscepta prole, masculum pepererit*, — respondeo : Quamvis non rarè in S. Scripturis semen sumatur pro prole, sic tamen hic accipi vetat, tum textus Hebraicus qui habet, *si mulier suscepto spermate* ; tum quia Moyses ponit *suscepto semine*, tanquam causam cur mulier sit immunda ; non est autem immunda præcisè

quia prolem edit, sed quia illam edit ex immundo semine ; tum quia parere ex suscepto semine, propriè est edere prolem ex semine susceptam.

Prob. 2º : Idè ex lege debebat mulier purificari, quia immunda erat ex profluvio sanguinis ; sic enim dicit lex : *Mundabitur à profluvio sanguinis.* Atqui profluvius sanguinis non fuit in B. Virgine, quæ sine apertione claustris virginis factum effudit, et in quâ, cum conceperit ex Spiritu sancto, solus fuit sanguis necessarius ad nutrimentum foetus, quo egresso, conversus est sanguis ad ubera, ut lac fieret.

Prob. secunda pars : Decebat ut, sicut Filius, ita et Mater humilitatis et obedientiæ exemplum præberet, legem approbaret, et occasionem calumniæ Judæis eriperet. Ergo.

Dico 2º : Christus legi primogenitorum non erat etiam summo jure adstrictus ; convenienter tamen se illi subjecit. (Ibid. a. 3 et 4, o.)

Quidam probant primam partem ex eo quòd lex dicat : *Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vulvam.* Christus autem nascendo non aperuit vulvam Matris, atque sub lege non comprehenditur. Verùm hæc sententia videtur contraria Evangelistæ, qui hanc legem ipsi Christo adaptat, ut videre est in textu cit., initio articuli. Aperire vulvam igitur, hic nihil est aliud quàm eam sibi perviam facere, ita ut primo nascenti nullo sit impedimento ; sive hoc fiat fractione claustris, ut fit communiter ; sive clauso manente, penetratione miraculosâ, ut singulariter factum est in Christo. Neque iste loquendi modus est inusitatus in S. Scripturis : sic Matth. 3, de Christo baptizato dicit : *Ecce aperti sunt ei cæli, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam.* Et Act. 7, S. Stephanus dum lapidaretur, dicebat : *Ecce video cælos apertos, et Jesum stantem à dextris Dei* ; non quòd soliditas cælorum sit disrupta, sed oculis pervia, nulloque fuerit impedimento quominus et Christus Spiritum descendentem videret, et Stephanus Jesum stantem à dextris Dei.

At, inquies, si ita sit, frustra ergo Moyses addidit, *quod aperit vulvam*, sed satis fuisset dicere *primogenitum* ; hoc ipso enim quo est primogenitus, primus ex utero egreditur. — Respondeo : Nego illationem. Ad prob. distinguo : Hoc ipso quo est primogenitus simpliciter et absolutè, primus egreditur, concedo ; hoc ipso quo est primogenitus secundum quid tantum, nego. Primogenitus simpliciter et absolutè est antequàm nulla generatio sive masculi

sive feminæ præcessit, et iste aperit vulvam: primogenitus secundum quid est qui primus inter masculos nascitur, licet puellæ generatio præcesserit; et iste non aperit vulvam, sed apertam supponit. Quia verò lex erat de primogenitis simpliciter et absolute, ut designarentur, debuit addi, *quod aperit vulvam*.

Alionde igitur petenda est probatio conclusionis. In primis videtur expressa sententia D. Th. hic a. 4, o, ubi dicit: « Christus, licet non esset legi obnoxius, voluit tamen circumcisionem et alia legis onera subire. »

Prob. ratione: Legislator non tenetur suâ lege, non solum vi coactivâ, sed etiam nec directivâ, quando est dispar conditio legislatoris et subditorum respectivè ad legem: atqui sic erat in casu; Christus enim homo Deus erat legislator, et vi unionis substantialis divinitatis ad humanitatem erat sanctus et in servitium Dei perpetuò consecratus, non sic alii primogeniti; sicque non indigebat oblatione seu consecratione legali.

Si dicas: Christo licet substantialiter sancto per gratiam unionis hypostaticæ, necessaria fuit sanctificatio accidentalis per gratiam habituales, ut docent Thomistæ in tract. de incarnat.; ergo pariter ipsi sancto et consecrato substantialiter unionem divinitatis, necessaria fuit consecratio legalis, — respondeo: Nego consequ. Disparitas est, quod præter gratiam unionis, necessaria erat Christo gratia habitualis, quâ posset elicere connaturaliter actus supernaturales; id enim non conferebat gratia unionis, ut latè dixi in tract. de Incarnat. diss. 8, a. 2; consecrationi autem substantiali nihil addebat consecratio legalis, sicque nullatenus erat necessaria. Quando ergo SS. Patres dicunt Christum debuisse subire hanc legem, intelligendi sunt debito decencie, non strictæ obligationis.

Prob. secunda pars. Decebat ut Christus, sicut diximus de sanctissimâ ejus Matre, humilitatis et obedientiæ exemplum præberet, legem approbaret, et occasionem calumniæ Judæis tolleret, quæ præstitit per oblationem sol in templo. (Ibid. a. 3, o.) Postquam narravit Lucas parentes Jesu ipsum tulisse Jerusalem ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini, è vestigio subdit: *Et ecce homo erat in Jerusalem cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel.... Et cum inducerent puerum Joannem parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, et ipse accepit*

eum in ulnas suas, et benedixit Deum, etc. Hinc quæstio est quis fuerit iste Simeon, an sacerdos, an laicus.

Dico 1°: Simeon qui Jesum excepit in ulnas suas, non erat sacerdos, sed vir laicus.

Prob. 1° ex silentio Lucæ, qui, cum alias Simeonis qualitates accuratè describat, nihil de jussacerdotio dicit; item ex silentio utriusque Ecclesiæ Græcæ et Latinæ, quæ in suis Officiis et Martyrologiis Simeonem à sacerdotio non commendant. Idem dic de SS. Patribus, quorum nullus sacerdotii Simeonis meminuit: imò Theophilactus Enarrat. in c. 2 Lucæ, et Euthymius in 4 Evangelia c. 3, disertè dicunt Simeonem fuisse laicum. Prob. 2°: Sacerdotes in interiori parte templi pueros de manibus parentum exceptos offerebant, nec nisi post purificationem matrum; ante enim matres *omne sanctum non tangebant nec ingrediebantur in sanctuarium*, Levit. 13. Atqui Simeon occurrit parentibus Jesu ante fores aut in foribus templi; id enim apertè indicant verba Lucæ: *Et ecce*, inquit, *homo erat in Jerusalem cui nomen Simeon*. Hæc verba indicant rem novam et insolitam, quod non dixisset Lucas de sacerdote: *Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, et ipse accepit eum in ulnas suas*; nondum ergo induxerant, nondum fecerant secundum consuetudinem legis, sicque ante fores vel in foribus ante purificationem Matris.

Dices: S. Aug. Serm. 13 de Temp., dicit: « In templo præsentabatur, et à Simeone sene annoso, probato, coronato agnoscebatur. » Atqui per *coronato*, nihil aliud videtur posse intelligi quàm mitram sacerdotalem; ergo. — Respondeo: Nego min. Quidam dicunt per *coronato*, S. Augustinum allusisse ad hæc verba Epist. Jacobi cap. 1: *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ*; sicque intellexisse non coronam sacerdotalem aut aliam temporalem, sed coronam vitæ æternæ, quam reppromisit Deus diligentibus se. At fortè non absurdè quis intelliget *coronato*, de defectu capillorum in vertice capitis, ut frequenter senibus contingit, ex quo fit quædam corona; idque indicare videntur verba S. Augustini, *sene, annoso, coronato*.

ARTICULUS III.

De fugâ in Egyptum.

Duo hic potissimam inquirimus: primum, unde et quando S. Joseph cum Mariâ et di-

vinâ prole profectus sit in Ægyptum; secundum, quamdiu sacra familia commorata sit in Ægypto. Quasdam etiam quæstiunculas incidentes resolvemus.

Dico 1°: S. Joseph cum Mariâ et divinâ prole profectus est de Nazareth paulò post purificationem B. Virginis et oblationem Jesûs in templo.

Prob. Secundum Lucam 2: *Ut perfecerunt omnia secundum legem Moysi* (id est, statim ac perfecerunt), *reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth.* Ante verò illud tempus non acceperat Joseph mandatum ab angelo fugiendi in Ægyptum; cum enim ex Matth. 2, statim ac accepit, eadem ipsâ nocte consurgens recesserit in Ægyptum cum Mariâ et ejus prole, non potuissent adesse Jerosolymis quadragessimâ die à nativitate ad perficiendum officium purificationis. Ex quibus sequitur quòd nec Bethlehemi nec Jerosolymis acceperit istud mandatum, sed Nazareth, unde profectus est post purificationem.

Quod posset opponi ex Matth., mandatum fuisse datum Josepho fugiendi statim post discessum Magorum, solutum est art. 3 præcedentis diss., post probatos.

Dices insuper: Regressus in Nazareth post purificationem, de quo loquitur Lucas, non fuit præceps, quem statim exciperet fuga in Ægyptum, sed fuit constans et perpetua Nazarethi habitatio Christi unâ cum Mariâ et Joseph; postquam enim dixit Lucas v. 39: *Ut perfecerunt omnia secundum legem Moysi, reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth,* immediatè subjungit v. 40 sequenti: *Puer autem crecebat et confortabatur plenus sapientiâ:* quæ verba indicant non transeuntem, sed permanentem Nazarethi habitationem. Ergo. — Respondeo Evangelistas in suis narrationibus non semper servare ordinem quo res gestæ sunt, ut patet ex instantiâ præcedente, et posset pluribus aliis exemplis probari: cum ergo Lucas omittat fugam in Ægyptum, quam refert Matthæus, hic inserenda est, et verba objecta intelligenda sunt de habitatione Christi Nazarethi post reditum ex Ægypto.

Sed petes quid fugâ opus? Duo enim videntur obstarè. Primum, Christus Dominus omnipotens poterat aliter furorem Herodis declinare. Secundum, si, ut contendimus, erat tunc Nazareth, poterat ibi tuâ trancere, aut in alio loco Judææ, cum Herodes jussisset tantum occidi infantes Bethlehem et in omnibus finibus ejus. — Respondeo ad primum, quòd non conveniebat Christum adhuc infantem

per se edere miracula; tum quia in similitudinem hominum factus, voluit habere infantiam similem infantiae aliorum hominum; tum quia si per se fecisset miracula, derogasset fidei humanitatis. Et Judæi existimassent Incarnationem esse phantasma, atque ante tempus opportunitum ipsum cruci affixissent livore liquefacti; tum quia si in primâ ætate fecisset miracula, Judæi non indignissent alio manifestante, cum tamen Joannes Baptista dicat Joan. 1: *Ut manifestetur in Israel, propterea veni in aquâ baptizans.* Insuper Christus arripuit fugam ut ostenderet se vitam pauperem, ærumnis et periculis plenam assumpsisse, et nobis daret exemplum fugiendi instante persecutione. (Ib. q. 36, ad 3.)

Ad secundum: Quamvis Herodes jussisset occidi infantes Bethlehemi tantum et in ejus finibus, variis tamen aliis artibus et modis per universum regnum suum ipse cum sacerdotibus et scribis, qui pariter fuerant turbati, insidiabatur vitæ infantis, ut scribit S. Hieron. l. 4 Comment. in Matth., præsertim postquam vulgata sunt quæ dixerant et prædixerant Simon et Anna die purificationis: quapropter nullus infanti locus tutus erat intra fines regni Herodis, qui dominabatur non solum in Judæâ propriè dictâ, sed etiam in Galilæâ; solum enim post ejus mortem divisum est regnum in quatuor tetrarchias.

At, inquires, si tot inquisitiones faciebat Herodes, quare non jussit occidi Joannem Baptistam, cujus fama divulgabatur super omnia montana Judææ, propter ea quæ contigerant in illius circumcissione, et quem inde poterat conjicere Herodes esse Christum? — Respondeo quosdam censere Zachariam patrem Joannis Baptistæ fuisse occisum eò quòd puerum suum subduxisset. At id maximè controversum est. Cæterum verisimile est Herodem, auditis quæ de Joanne dicebantur, veritum ne ipse esset Christus, jussisse ipsum occidi; sed divinâ providentiâ factum est ut transferretur in loca deserta, et ibi usque ad obitum Herodis educaretur.

Si ulterius petas quare mandatum fuit fugere in Ægyptum potius quàm in aliam regionem, — respondeo 1°, ex Matth. 2, ut id quod erat dictum per Oseam 11, litteraliter de populo Judaico ut gerente personam Christi, et allegoricè de Christo, per hanc fugam et reditum verificaretur: *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* 2° Quia Ægyptus erat antiquum refugium Israelitarum, cujus Joseph, qui erat

figura Christi, dictus est Salvator, et erant tunc in Ægypto plura millia Judæorum.

Dico 2°: Sacra familia commorata est in Ægypto non novem, aut septem, aut quatuor, aut tribus annis, ut quidam opinati sunt, sed anno necdum integro.

Prob. Reversi sunt in Galilæam dum Archelaüs, defuncto patre suo Herode, regnaret in Judæa; sic enim scribit Matth. c. 2: *Audiens autem Joseph quoddam Archelaüs regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illud ire, et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.* Atqui Herodes Magnus, secundum Josephum, l. 17 Antiquit. c. 11 et 12, miserâ tabe confectus, oblit circa festum Paschæ eodem anno quo edixit stragem infantium: Archelaüs autem ejus filius nonnisi post sex circiter menses regnare incepit in Judæa, non regis, sed tetrarchiæ titulo; ut enim narrat Josephus, totam ætatem post mortem patris Romæ transiegit, ut ab Augusto patris regnum vel partem obtineret. Ponamus nunc, ut ante diximus, S. Josephum secessisse in Ægyptum post purificationem et ante cædem innocentum, verisimiliter circa medium seu finem februarii, numerabiles novem vel decem menses circiter commorationis in Ægypto.

Dices, non constare Josephum rediisse in Galilæam statim ac Archelaüs regnum seu tetrarchiam Judææ administrare cœpit: potuit ergo post tres, vel quinque, vel septem, vel novem annos redisse. — Respondeo id planè constare ex S. Scripturâ; dicit enim Matth. 2, v. 15: *Et erat ibi (in Ægypto) usque ad obitum Herodis.* Et v. 19: *Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit Joseph in Ægypto, dicens: Surge et accipe Puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel; defuncti sunt enim qui querebant animam Pueri. Qui consurgens accepit Puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel: audiens autem quoddam Archelaüs, etc.* Porrò hæc loquendi formulæ non significant longam plurium annorum moram, sed brevem aliquot mensium. Et quomodò verum esset Josephum mansisse in Ægypto usque ad obitum Herodis duntaxat, si tres, quinque, septem vel novem annis post hunc obitum ibi mansisset? Id autem optimè verificatur moraliter loquendo, si post aliquot menses tantum ab hoc obitu ex Ægypto recesserit.

ARTICULUS IV.

An et quæ miracula patrata sint ingrediente Jesu in Ægyptum?

Baronius ad annum Christi primum, duo

narrat et approbat, videlicet incurvationem arboris quæ dicebatur *persis* vel *perseæ*, et commotionem ac concussionem simulacrorum. Serrius hæc ut commenta rejicit, exercitatione 58.

Dico: Quamvis hæc duo miracula ut certò vera non asseramus, non tamen ut commenta rejiciamus, sed ut probabilia facta sustinemus.

Prob. In primis Sozomenus, auctor quinti sæculi, lib. 5 Hist. ecclesiast. cap. 20, dicit: «Memorant arborem esse, quæ *persis* dicitur, Hermopoli, quod est oppidum Thebaidis, cujus fructus aut folium aut particula aliqua corticis ægrotis admoda, morbos à compluribus depulerit: nam traditum est Joseph, cum propter Herodem, assumptis secum Christo et Mariâ sanctâ Deiparâ, fugisset, venisse Hermopolim, atque simul ut portæ appropinquavit, statim arborem, licet planè maximam, adventu Christi turbatam esse, atque ad solum usque se inflexisse et Christum adorasse. Atque hæc quidem, sicut à multis audivi, à me commemorata sunt. Quæ quidem, si quid ego judico, vel significabant jam Christum in urbe adesse, vel, ut est verisimile, non modò arborem quam incolæ propter magnitudinem et pulchritudinem lege gentilitiâ venerabantur, dæmone jam qui ibi colebatur, ob Christum tallum eversorem, qui in eo loco comparebat, perhorrescente, suâ sponte commotam esse; verum etiam omnes Ægyptiorum statuas, adventante tum Christo, juxta prophetiam Isaïæ convulsas. Itaque dæmone inde abacto, arbor, quò rei gestæ testimonium esset, remansit ibi, fidelesque morbis liberavit. Atque ut Ægyptii et Palæstini, satarum rerum, sicut alii singuli aliarum quæ apud ipsos gestæ sunt, testes locupletes existunt.»

Nicephorus l. 10, c. 31, postquàm retulit quæ narrat Sozomenus de arbore perseæ et de simulacris Ægyptiorum, quæ dicit diffuisse, Christi non ferentia adventum, juxta id quod ab Isaïa est dictum, sic concludit caput: «Cæterum dæmone ex arbore eâ expulso, ad certum rei gestæ indicium, prona et inclinata permansit, fide accedentes sanans. Harum rerum Palæstini et Ægyptii idonei fide quæ digni sunt testes.»

Evagrius In Vitâ Patrum l. 2, c. 7, dicit: «Vidimus et alium sanctum virum nomine Apollonium apud Thebaidam in finibus Hermopolis, ad quam civitatem Salvatorem cum Mariâ et Joseph de Judæa filius venisse

tradunt, secundum prophetiam Isaïæ : videmus ergo ibi et templum ipsum in quod ingressu Salvatore, corruisse omnia idola in terram et comminuta esse memorabantur.

Dicit Serrius has auctoritates non facere fidem integram, quia narrant prodigia facta quingentis annis ante eorum ætatem patrata, idque sine testimonio veterum et ex traditione obscurâ. — Respondeo non facere quidem fidem integram, certam et indubitatam, facere tamen probabilem; sunt enim auctores sinceri, probati et fide digni, qui quæ narrant, ab incolis locorum in quibus res gestæ sunt acceperunt : hi autem ex traditione majorum, non observâ, sed quorum erant testes locupletes, idonei et fide digni, et quorum patens exstabat indicium, nimirum ipsa arbor innata. Quot sunt sanè quæ non pro commentis, sed pro probabilibus habentur, quæ non tam solido nituntur fundamento!

Quantum ad id quod dicit Serrius, ea ab istis auctoribus referri absque testimonio veterum, mox examinabitur.

Oraculum autem Isaïæ quod afferunt isti auctores, hoc est cap. 19 : *Ecce Dominus ascendit super nubem levem et ingreditur Ægyptum; et commovebuntur simulacra Ægypti à facie ejus, et cor Ægypti tabescet in medio ejus.*

Respondet Serrius, hoc oraculum litteraliter prænuntiare eversionem Ægypti per Sennacherib et Nabuchodonosor; allegoricè significare Christum aliquando ingressurum mundum, et idololatriam longè latèque diffusam deleturum : idque probare contendit ex S. Hieronymo, qui per Ægyptum intelligit mundum.

Verum, esto S. Hieronymum per Ægyptum intellexisse mundum, non sequitur quòd non possit etiam intelligi terra Ægypti, prout intellexerunt alii Patres et interpretes. Unde Estius in hunc locum dicit : « Hoc de adventu Christi pueri in Ægyptum, quando Herodes eum ad mortem quærebat, plerique interpretantur. » Et Tirinus ibid. dicit quòd S. Athanasius, S. Hieron., S. Aug., Procopius, Theodoretus, Eusebius, Haymo, Hugo, et Lyrarius id allegoricè exponunt de Christo ulnis B. Virginis in Ægyptum invecto. Non ergo sine testimonio veterum locuti sunt laudati historici, quod maxime patet ex deserto testimonio Eusebii illis omnibus antiquioris. Unde

1° prob. 2° ex Eusebio. Is lib. 6 Demonstr. Evang. cap. 2, expendens præfatum oraculum Isaïæ, secundum versionem Aquilæ, hæc habet : « Scriptura dicit : *Ecce Dominus ascendit*

super crassitudinem et venit in Ægyptum. Igitur ipsa hæc prophetiæ particula ad verbum exitum sortita est, quo tempore angelus Domini in somnis visus ipsi Joseph, dixit : « Surge, accipe Puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum, et esto ibi donec dicam tibi. Tunc igitur iste Dominus Deus Verbum, puerilem ætatem ingressus et suo corpori quod ex sanctâ Virgine acceperat conjunctus, in terrâ Ægyptiorum diversatur. » Jam vides Eusebium hanc prophetiam Isaïæ non interpretari de ingressu Christi in mundum, sed in terram Ægypti. Prosequitur : « Illi qui prius incolebant Ægyptum vitiosi pravique demones, per multa secula in simulacris latitantes, animasque Ægyptiorum omnis superstitionis errori addicentes ac subicientes, cum sensissent novam quamdam divinamque virtutem ad se accessisse, illico commoti sunt, et fluctuationem ac perturbationem in seipsis pertulerunt, corque ipsorum et vis intelligendi intrinsecus in ipsis convicta sunt, cesseruntque ac fugata sunt ab eâ virtute quæ, visum effugiens, illos compellebat, et ignis instar ineffabili quâdam ratione adurebat. Et tunc quidem invisibiliter demones talia passi sunt, cum Salvador noster Jesus Christus in Ægyptum cum visibili corpore pervenit. »

Serrius, quod fortè miraberis, contendit hoc testimonio, etsi pro nobis apertissimo, non probari concussa idola Ægyptiorum, sed potius negari; quia, inquit, Eusebius priorem tantum partem oraculi Isaïæ, quæ futurum Domini ingressum in Ægyptum portendebat, ad verbum exitum sortitam esse dicit; alteram autem quæ commota eversa que simulacra prænuntiabat, non item. At si eversorum simulacrorum prodigium reipsâ contigisset, utraque prophetiæ pars ad verbum tunc temporis exitum habuisset.

Verum in primis jugulum sibi petit Serrius, qui prius contendebat prophetiam Isaïæ intelligendam esse de ingressu Domini, non in terram Ægypti, sed in mundum. 2° Non mirum si Eusebius de solâ primâ parte hujus prophetiæ et non de secundâ dixerit, quòd ad verbum sortita esset exitum, quia solam primam et non secundam retulerat : in his autem quæ postea subjungit, alludens ad secundam partem, apertè ostendit etiam fuisse ad verbum impletam, ut legenti patet.

Instat Serrius. Eusebius dicit quidem demones in simulacris latitantes, Christo in

Ægyptum intrante, divinā virtute fuisse commotos, perturbatos, convictos et fugatos, sed intrinsecus tantum et invisibiliter, non autem apertè, externè et manifestè per eversionem idolorum. — Resp. : Rectè quidem Eusebius : quis enim sibi fingat puros spiritus, quales sunt dæmones, posse extrinsecus et visibiliter commoveri, turbari, convinci, fugari ? sed his intrinsecus et invisibiliter commotis, turbatis, convictis, fugatis, benè sequitur simulacra, in quibus latitabant remansisse muta et inertia, atque hoc sensu fuisse concussa, commota et turbata, ut loquuntur Isaias, Eusebius et Sozomenus. Equidem Evagrius dicit omnia *corruisse in terram*, sed loquitur de solis idolis quæ erant in templo in quod ingressus est Christus ; non de aliis idolis *Ægypti*. Neque necesse est intelligere etiam sensu dicto de omnibus omnino idolis *Ægypti* universalitate absolutà, sed accommodà, id est, de pluribus et in pluribus locis.

Urget Serrius : Ipso Baronio teste *Ægypti* idololatria, illiusque fana et simulacra ad annum Christi 389 perennarunt, quo tempore à Theodosio imperatore eversa sunt : ergo commentum est quod dicimus de prodigiis factis ad ingressum Christi in *Ægypto*. — Respondeo : Nego consequ. Non enim dicimus tunc idololatriam *Ægypti* omnino et pro semper cessasse, omniaque ejus fana et simulacra fuisse eversa, sed ingrediente Christo in *Ægyptum*, ac fortè ibi eo commorante, dæmones conturbatos expulsos fuisse è pluribus simulacris, quæ idèd manserunt muta et inertia, atque hoc sensu concussa ac commota : recruduisse autem idololatriam egresso Domino, et redeuntibus dæmonibus simulacra convaluisse non negamus.

ARTICULUS V.

De eadem infantum, et vitæ Christi instituto usque ad suum baptisma.

Tria hic breviter resolvenda occurrunt : primum, quandonam Herodes edixit cædem infantum ; secundum, quot infantes fuerunt occisi ; tertium, quodnam fuit vitæ Christi institutum usque ad suum baptisma.

Dico 1° : Herodes eadem infantum edixit, non biennio post nativitatem Christi, sed statim post purificationem et fugam in *Ægyptum*. Prob. prima pars : Ideò quidam ad biennium differunt cædem infantum, vel quia Herodes jussit occidi infantes à bimatu et infra secundum tempus stellæ quod exquisierat

à Magis, quam inde putant non apperuisse nisi biennio post nativitatem Christi ; vel quia, ut existimant, Herodes de variis criminibus accusatus, ut objecta dilueret, Romam apud Cæsarem pergere coactus est, et ibi biennio commorari. At primum fundamentum concussimus a. 3 diss. præced. Secundum falsum esse constat ex eo quòd, secundum Josephum et Dionem, Herodes iter Romam non suscepit, imò nec suscipere potuerit post diem Christi natalem ; quia ultimo vitæ suæ anno, qui secutus est Christi nativitatem, acerbis et continuis doloribus vexatus fuit. Prob. secunda pars : Tunc indixit Herodes cædem infantum, quando se sensit delusum à Magis : atqui non sensit se delusum à Magis statim ac ipsi recesserunt ; existimavit enim eos fallaci stellâ fuisse deceptos, nec ausos fuisse redire Jerusalem, ne ipsi et toti populo essent ludibrio, sicque putavit id quod Magi dixerant de nato rege Judæorum, esse figmentum. Verùm eum audivit quæ de ipso contigissent in templo die purificationis, tunc se sensit illusum à Magis, et cædem infantum Bethlehemi et in finibus ejus indixit, eorum scilicet qui essent bimuli et inferioris ætatis usque ad illud tempus quo stella Magis illuxerat. Cur autem à bimatu jusserit occidi ? Dixi superius id fuisse ex abundantia cautionis.

Dico 2° : Numerus infantum occisorum est incertus, silentibus eâ de re tam Evangelio quàm antiquis Patribus. Unde ut gratis fictum reputamus quod Græci in suis menologiis referunt, fuisse quatuordecim millia. Nullatenus enim verisimile est in oppidulo et angustis ejus finibus, tot infantes, præter puellas et masculos, qui interea temporis mortui sunt, biennio natos esse.

Hos verò infantes occisos esse verè martyres, si non animo, saltem facto et ex gratiâ Christi, probavimus in tract. de Fortitudine, diss. 1, a. 2, obj. 1, et tract. de Bapt. diss. 1, a. 6.

Dico 3° : Christus usque ad suum baptisma exercuit cum S. Josepho artem fabrillem, quâ posset suæ et parentum inopiæ succurrere, atque humilitatis ac modestiæ exemplum præberet. Prob. : Judæi, quibus notum erat eternum vitæ Christi institutum, ipsum vocabant, non solum *fabri filium*, sed etiam *fabrum*, Marci 6 : *Nonne hic est fabri ?* Atque ita docent S. Aug. lib. 2 de Consens. Evang. cap. 42, S. Basil. in Asceticis, S. Chrysost. Hom. 13 in cap. 13 Matth., et S. Th. ibid.

Si ulterius petas quam artem fabrillem exer-
nerit, an ferrariam, an lignariam, — respon-
deo : S. Hilar. in cap. 14 Matth. et S. Pet.
Chrysologus Serm. 8, dicunt ferrariam. At
S. Justinus his longè antiquior, quippe qui
vivebat secundo sec., in Dialogo cum Thry-
phone, dicit lignariam; cui subscribit S. Am-
bros. lib. 3 in Luc. Insuper Theodoret. lib. 3
Hist. cap. 18, et Sozomenus lib. 2, cap. 23,
referunt quòd, cùm Libanius ethnicus, Juliani
Apostatae familiaris, irridendo petisset à quo-
dam ludimagistro christiano : « Quid agit
« nunc fabri filius ? » intelligens Christum,
respondit ludimagister : « Juliano tuo fere-
« trum fabricatur. » Quod eventu probatum
est ; paulò post enim Julianus fuit occisus et
in feretro ad tumulum delatus.

Dissertatio sexta.

DE JOANNE BAPTIZANTE ET CHRISTO BAP- TIZATO.

(D. Th. Q. Q. 38 et 39.)

ARTICULUS PRIMUS.

De Joanne baptizante.

Occurrunt hic discutienda : 1° utrùm fuerit
conveniens Joannem baptizare ; 2° utrùm il-
lius baptismus esset à Deo ; 3° utrùm confe-
rebat gratiam ; 4° utrùm baptizati baptismo
Joannis, essent postea baptizandi baptismo
Christi.

Dico 1° : Conveniens fuit Joannem bap-
tizare. 1° Ut Christus manifestaretur : unde
ipse Joannes dicit Joan. 1 : *Ut manifestetur
Christus in Israel, propterea veni in aquâ bap-
tizans*; concurrentibus enim turbis ad bap-
tismum, annuntiabat Christum, quod facilius sic
factum est quàm si ad singulos discurrisset,
ut observat S. Chrysost. Hom. 40 in Joan.
2° Ut suo baptismo homines assuefaceret bap-
tismo Christi. 3° Ut homines ad poeniten-
tiam inducens, eos præpararet ad dignè susci-
piendum baptismum Christi. (Q. 38, a 1, o.)

Dico 2° : Baptismus Joannis quantum ad ri-
tum fuit à Deo, qui familiari Spiritus sancti
revelatione Joannem ad baptizandum misit,
juxta illud Joan. 1 : *Qui me misit baptizare in
aquâ, ille mihi dixit : Super quem videris, etc.*
Quantum verò ad effectum, qui nihil aliud erat
quàm mundatio corporis, ut patebit ex sequen-
tibus, erat ab homine, non à Deo, nisi in

quantum Deus operatur in homine (Ibid. a.
2, o.)

Dico 3° : Baptismus Joannis gratiam non
conferabat, idèòque non erat sacramentum.
(Ibid. a 3, o.)

Prob. 1° ex illo Matth. 3, Luc. 3, Marc. 1 :
*Ego baptizavi vos aquâ; ille verb baptizabit vos
Spiritu sancto.* Si autem baptismus Joannis
etiam conferret gratiam, non staret hæc inter
utrumque differentia, cùm aliunde uterque
conferretur in aquâ. Ergo.

Confirmatur. Qui baptizati erant baptismo
Joannis Act. 9, nec acceperant Spiritum san-
ctum, nec an esset Spiritus sanctus audio-
rant.

Prob. 2° : Tota doctrina et operatio Joannis
præparatoria erat ad Christum, sicut ministri
et inferioris artificis est præparare materiam
ad formam quam inducit principalis artifex :
atqui gratia conferenda erat hominibus per
Christum, secundùm illud Joan. 1 : *Gratia
et veritas per Jesum Christum facta est*; ergo
baptismus Joannis gratiam non conferbat,
sed solum ad gratiam præparabat, 1° per do-
ctrinam Joannis inducentem ad fidem Christi;
2° assuefaciendo homines ad ritum baptis-
mi Christi; 3° per poenitentiam ad quam indu-
cebat; erat enlm signum et protestatio poe-
nitentiæ peragendæ ab his qui illum suscipie-
bant.

Dices : Marc. 1 dicitur : *Fuit Joannes in de-
serto baptizans et prædicans baptismum poeni-
tentia in remissionem peccatorum.* Atqui re-
missio peccatorum est per gratiam : ergo. —
Respondeo quòd baptismus Joannis dicatur
baptismus poenitentia, quia, ut jam dictum
est, erat inductivum ad poenitentiam, ut quæ-
dam protestatio quâ profitebantur homines se
poenitentiam acturos : poenitentia autem ducit
ad remissionem peccatorum, non per ipsum
baptisma Joannis, sed per Christum confe-
rendam.

Dico 4° : Baptizati baptismo Joannis, etiam si
habuissent fidem et spem in Christum, erant
postea baptizandi baptismo Christi. (Ibid. a.
6, o.) Sequitur ex præcedenti : Baptismus
Joannis non conferbat gratiam, neque etiam
characterem : atqui fides et spes eorum qui
illum suscipiebant, non poterat hos defectus
supplere : ergo. Unde Act. 19, qui erant bap-
tizati baptismo Joannis, jussu Pauli baptizati
sunt baptismo Christi. — Confirmatur. Chri-
stus Joan. 3 dicit : *Nisi quis renatus fuerit ex
aquâ et Spiritu sancto, non potest introire in re-*

gnum Dei. Atqui solus baptismus Christi erat in Spiritu sancto : ergo. Atque ita sentiunt unanimiter SS. Patres.

Petes utrùm Joannes fuerit baptizatus baptismo Christi. — Respondeo probabilius affirmativè : suadetur ex hoc quòd Christus Matth. 3, Joanni dicenti : *Ego debeo à te baptizari*, respondit : *Sine modo*; quasi dixisset : Fac modò quod peto, faciam postea quod petis. Ita SS. PP., Gregorius Nazianz. Orat. 59, Chrysost. Hom. 42 in Matth., Aug. Serm. 292, Hieron. in cap. 3 Matth. et alii. Interpretari autem cum Serrio SS. Patres non de baptismo, sed de abundantiori effusione gratiæ, est illorum verba ab obvio et naturali sensu gratis detorque, et nostro Doctori contradicere. (Ibid. ad 3.)

Ex his sequitur apostolos etiam fuisse baptizatos baptismo Christi : de quo dixi alibi.

ARTICULUS II.

De Christo baptizato.

Quæritur hic 1º utrùm fuerit conveniens Christum baptizari à Joanne ; 2º quo suæ ætatis anno fuerit baptizatus ; 3º quo loco ; 4º de prodigiis Christi baptismum secutis, nimirum de apertione cœlorum, de descensu Spiritûs sancti in specie columbæ, et voce Patris auditâ.

Dico 1º : Conveniens fuit Christum baptizari à Joanne. 1º Ut tactu mundissimæ carnis suæ aquas sanctificaret ac eis postea vim regenerandi conferret. 2º Ut baptismum Joannis comprobaret. 3º Ut et ipse faceret quod aliis faciendum præcipiebat ; et hoc est quod ipse dicit Matth. 3 : *Sic decet nos implere omnem justitiam*; ut enim S. Ambros. ait lib. 2 in Luc. c. ult. : « Hæc est justitia, ut quod alterum facere velis, ipse incipias, et tuos alios horteris exemplo. » 4º Ut in tantâ multitudine Judæorum qui ad Joannem confluebant, reciperet testimonium Patris, quo suum ministerium majori cum auctoritate postea obiret. (Q. 59, a. 1, et 2, o.)

Dico 2º : Christus baptizatus est anno ætatis suæ circiter trigesimo. Constat ex Luc. cap. 3, ubi cum dixisset : *Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato*, paucis interjectis subdit : *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta*.

Scio aliques referre 20, incipiens, ad ministerium Christi, non ad ejus ætatem ; quasi diceret Evangelista : *Et ipse Jesus erat incipiens* publicum prædicationis ministerium,

quasi annorum triginta. Alii tamen non minùs probabiliter referunt ad ætatem Christi, ita ut sensus sit : Jesus incipiebat esse ferme annorum triginta scilicet completorum ; inchoaverat enim annum trigesimum. Huic sensui favent multi SS. Patres ; Irenæus lib. 2, cap. 39, Justinus in Dialogo cum Tryphone, Eusebius lib. 1 Hist. cap. 10, Hieron. in cap. 1 Ezech., Aug. lib. 2 de Doctrinâ Christianâ, cap. 28, etc. Et hic quidem videtur sensus obivus horum verborum Lucæ 3 : *Anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris... Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta*. Sensus, inquam, obivus est, quòd annus decimus quintus imperii Tiberii Cæsaris, sit annus Christi trigesimus inchoatus.

Sed utut sit, cætera verba Lucæ sufficiunt probandæ conclusioni. *Et ipse Jesus erat... quasi annorum triginta*. Vel enim particula *quasi* sumitur assertivè, ut Joann. 1 : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti à Patre*; et tunc habemus Christum decurrere annum trigesimum, aut ipsum absolvisse et incipere trigesimum primum. Vel sumitur *diminutivè*, quo sensu Christus desinente anno vigesimo nono jamjam inchoaturus erat trigesimum. Vel sumitur *dubitativè*, pro *circiter*, ut sumi solet dum præponitur numero rotundo : sic Matth. 1 : *Mansit autem Maria cum illâ quasi mensibus tribus*, Marci 8, dicuntur *quasi quatuor millia virorum manducasse*, qui Matth. 13, dicuntur *quatuor millia*. Sic autem sumptâ particulâ *quasi*, Christus fuit baptizatus vel desinente anno vigesimo nono, vel decurrente anno trigesimo, vel inchoante anno trigesimo primo. Et idèd posui in conclusione, *anno circiter trigesimo*.

Dico 3º : Christus baptizatus fuit in Jordane prope Bethaniam. Constat ex illo Marci : *Venit Jesus à Nazareth Galilææ, et baptizatus est à Joanne in Jordane*; et ex illo Joan. 1 : *Hæc facta sunt in Bethaniam trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans*. Intellige Bethaniam, non illam quæ Marihæ et Mariæ erat domicidium prope Jerosolymam, sed alteram trans Jordanem, ubi solitus erat fluvii trajectus, et quæ alio nomine vocabatur *Bathabara*; utriusque enim vocis est serè eadem vis : Bethania hebraicè sonat *locus navis*, et Bathabara locus transitus.

Dico 4º : Prodigia, scilicet apertio cœlorum, descensus columbæ, et vox Patris auditâ, non contigerunt dum actualiter baptizaretur Christus, ut solent exhibere pictores, sed ipso ba-

ptizato et orante, juxta illud Matth. 3: *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua, et ecce aperti sunt ei cæli, etc.*, et istud Luc. 3: *Jesu baptizato et orante, apertum est cælum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba in ipsum, et vox de cælo facta est, etc.*

Dico 5°: Jesu baptizato et orante, aperti sunt cæli, non sideres et propriè dicti; hi enim naturaliter scindi non possunt, supernaturaliter autem esset superfluum; sed suprema aeris regio cælis propinqua, quæ in S. Scripturis sæpè cælum appellatur, quatenus dum ejus partes aliquæ hinc inde condensantur, medio aere manente rariore, hiatus apparet ex quo columba descendere cerneretur, et vox Patris audiretur. Matthæus dicit: *Aperti sunt ei cæli*, non quòd ipse solus et non alii viderint cælos apertos, sed quia propter ipsum sunt aperti.

Dico 6°: S. Th. hic a. 7, post. SS. Aug., Hieron. et Anselmum, docet columbam fuisse verum animal; sed in 1, d. 16, a. 3, ad 3, docet contrarium his verbis: « Dicendum quòd columba non fuerit verum et naturale animal, sed tantum similitudo columbæ, visibiliter ostensa in aliqua materiâ ad hoc præparata. Unde et peracto officio, in pristinam materiam reversa est. Nec fuit ibi aliqua fictio, quia illa similitudo columbæ non ostendebatur ad manifestandam aliquam veritatem in ipsâ columbâ, sed ad manifestandas proprietates invisibilis missionis. Et ideo non fuit ipsi falsitas signi, quia signatum respondebat signo et rei similitudini. » Hæc autem sententia est communior.

Porrò descendit Spiritus sanctus in Christum, non ut Christum sanctificaret aut ejus sanctitatem augeret, quippe qui erat perfectè sanctus à conceptione, ut superius dictum est; sed ut significaretur adstantibus præsentia Spiritûs sancti in Christo et in eis qui ejus baptismo baptizarentur; descendit autem sub specie columbæ ad exprimendas proprietates columbinas, quas tum in Christo, tum in baptizatis operatur. Has proprietates fusè explicat auctor hic a. 6, ad 4.

Dico 7°: Christo baptizato, convenienter vox Patris Filium protestantis audita est. Quia in baptismo Christi, quod fuit exemplar seu potius figura nostri baptismatis, debuit demonstrari id quod in nostro baptismate perficitur. Baptisma autem nostrum consecratur invocatione et virtute Trinitatis, secundum

illud Matth. ult.: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs sancti*. Ergo in baptismo Christi convenienter Trinitas demonstratur, quatenus scilicet Filius in humanâ naturâ baptizatur, Spiritus sanctus descendit in columbæ specie, et vox Patris testimonium Filio perhibentis auditur. Hæc autem vox quamvis non fuerit vera et naturalis, quatenus non erat per organa vitæ prolata, erat tamen verus, sensibilis et articulatus sonus, non solum à Joanne, sed etiam ab adstantibus auditus, ut ex eo Joannes posset efficacius testificari de Christo. Ex quo sequitur quòd etiam apertio cæli et descensus columbæ fuerint visi à populo; alioquin si solam vocem audivissent absque alio signo visibili, potuissent adstantes existimare quòd Joannem et non Christum spectaret. Et quamvis ista vox formata fuerit à totâ Trinitate, quia opera Dei ad extra sunt indivisa, per appropriationem tamen attribuitur Patri, quia formata est ut solum Patrem significaret, sicut species columbæ missa est ut solum Spiritum sanctum representaret.

Dissertatio septima.

DE MODO CONVERSATIONIS CHRISTI, NECNON
DE REUS TENTATIONE IN DESERTO.

(D. Th. QQ. 40 et 41.)

ARTICULUS PRIMUS.

Quæ fuerit humana faciei et corporis Christi forma?

Dico: Humana faciei et corporis Christi forma non fuit insigniter venusta, neque insigniter deformis, sed mediocriter pulchra.

Prob. Christus humanam faciei et corporis formam assumpsit, quæ conditioni ac ministerio conveniret; sicut ergo, ut modò dicam, noluit esse dives, ut divitarum contemptum nos doceret, ita insigniter venustus esse noluit, ut vanam esse corporis pulchritudinem demonstraret. Item cum deberet conversari cum hominibus, eos verbis suis ad fidem perducendo, non decuit ipsum esse ita facie deformem, ut aliorum oculos offenderet, et eos à suo consortio removeret; sequitur ergo eum fuisse mediocriter pulchrum. Unde auctor in Psalm. 44, dicit: « Pulchritudinem Christus habuit, secundum quod competebat ad statum et reverentiam suæ conditionis. Non est ergo intelligendum quòd Christus habue-

« rit capillos flavos, vel fuerit rubens, quia hoc non decuit eum. » Et in cap. 53 Isai.: « Christo non erat aspectus magnificus, secundum quod dicitur: Species Priami digna est imperio. »

Obj. 1° contra primam partem concl. illud Psal. 44: *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternam..... Specie tuâ et pulchritudine tuâ, intende prosperè, procede et regna.* Quæ de Christo dicta intelliguntur. — Respondeo hæc verba regis Vasis referri ad divinitatem Christi, vel ad pulchritudinem animi, non corporis. Ita SS. Patres: Basil. in hunc Psal. 44, Theodoret. ibid., Aug. in Psal. 43, 113 et 118, et alii. Et bene ad mentem regis Vasis, insulsum enim foret Christum ob pulchritudinem corporis benedictum esse à Patre, et ipsâ suâ pulchritudine corporali debellasse hostes et sibi ac nobis obtinuisse regnum, ut ferunt verba laudati Psalmi 44.

Inst.: S. Hieron. Epist. 140 ad Principianam dicit: « Nisi habuisset in vultu oculisque quiddam sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent apostoli, nec qui ad eum comprehendendum venerant corruissent. » Et in cap. 9 Matth.: « Fulgor iste et majestas divinitatis occultæ, quæ etiam in humanâ facie relucebat, ex primo ad se venientes trahere poterat aspectu. » Et S. Chrysost. hom. 37 in Matth. « Non enim, inquit, miracula duntaxat faciens admirabilis erat, sed etiam cum simpliciter aspiceretur, ingenti abundabat gratiâ. » Ergo. — Respondeo hæc non spectare nativam Christi cultus formam, sed significare tantum radium, seu, ut dicit S. Hieron., fulgorem divinitatis in ejus facie miraculosè, quando volebat, apparentem; alioquin dicendum foret, et apostolos ad ejus sequelam et fidem attractos fuisse, et milites corruisse, ex ejus oris venustate, quod est ridiculum.

Obj. 2°: Nicephorus l. 1 Hist. c. 40, describit singula oris Christi lineamenta, membrorum compositionem, atque integram corporis formam, eamque excellenter venustam, idque dicit acceptum à veteribus. Item in Epistola alicujus Lentuli ad senatum Romanum describitur etiam venusta forma Christi. Ergo. — Respondeo: Nicephorum, auctorem seculi decimi quarti, nullam horum notitiam habere potuisse, tacentibus Evangelistis et antiquis Patribus; dicit quidem id acceptum à veteribus, sed nullum nominat. Epistola autem is-

tius cujusdam Lentuli, ab omnibus spuria habetur. Adde quòd ejus descriptio non conveniat in omnibus cum descriptione Nicephori.

Obj. 3° præstantissimas Christi et Deiparæ imagines à S. Lucâ depictas, quæ in pluribus templis prostant.

Respondeo his imaginibus fidem adhiberi tanquam à S. Lucâ depictis, tria obstant: primum, quòd septima synodus, secunda Nicæna, et Patres ejus ævi, qui contra Iconomachos tot exempla imaginum conquisierunt et congesserunt, ut dogma de cultu imaginum confirmarent, harum à S. Lucâ depictarum non meminerint. 2° Quia Lucas à Paulo, Coloss. 4, dicitur medicus, non pictor, quo titulo eum decoravit primus, quod sciatur, Metaphrastes seculo nono. 3° Quia Lucas fuit natione Judæus et unus ex septuaginta duobus discipulis, ut volunt SS. Epiph. et Greg. Mag., vel genere gentilis, Antiochiæ natus et à Paulo ad fidem conversus, ut censent Tertull., S. Irenæus, Euseb. et S. Hieron., quodque videtur verius. Si primum, non fuit pictor, quia ars picturæ sicut et sculpturæ erat tunc prohibita Judæis, ut testantur Philo lib. de Decalogo, et lib. de Delegatione ad Calum, Joseph lib. 17 Antiquit. c. 8, et Origenes qui lib. 4 contra Celsum dicit: « In civitatem eorum (Judæorum) nullus pictor admittitur, nullus statuarius, legibus hoc totum genus arcentibus, ne qua occasio præberetur hominibus crassis, neve animi eorum avocarentur de cultu ad res humanas per hujusmodi illecebras. » Si secundum, non potuit Lucas depingere ad vivum quos nunquam viderat, quod saltem de Christo certum est; non enim est credibile hominem ethnicum venisse à Syria Jerosolymam, ut hominem sibi ignotum et cui non credebatur depingeret.

Obj. 4° contra secundam partem concl.: Isaias c. 53, de Christo dicit: *Non est species ei neque decor, et vidimus eum et non erat aspectus, et desideravimus eum: despectum et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem, et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum.* Ergo. — Respondeo juxta SS. Patres, hæc esse intelligenda non de naturali corporis Christi formâ, sed de tempore passionis, quo tot Judæorum injuriis debonestatus erat, ut vix hominis speciem referret; vel, ut interpretatur S. Thibid., Isaias locutus est in personâ impiorum, prænuntians eorum convicia in Christum in cruce pendentem conjuncta.

ARTICULUS II.

Utrum Christus debuisset agere vitam solitariam et austeram?

Dico 1°: Christus non debuit vitam solitariam agere, sed debuit conversari cum hominibus. (Q. 40, a. 1, o.)

Prob. Christus debuit hoc vitæ genus eligere quod conveniret fini incarnationis: atqui fini incarnationis non conveniebat vita solitaria, sed vita communis cum hominibus: ergo. Prob. min.: 1° Christus incarnatus est ad manifestandam veritatem: ergo non debebat se occultare vitam solitariam agens, sed in publicum procedere prædicando. 2° Christus incarnatus est ut peccatores salvos faceret: ergo, inquit S. Chrysost. in cap. 1 ad Timoth., licet in eodem loco manendo posset ad se omnes attrahere ut ejus prædicationem audirent, non tamen hoc fecit, præbens nobis exemplum ut perambulemus et requiramus pereuntem, sicut pastor ovem perditam, et sicut medicus accedit ad infirmum. 3° Venit Christus ut per eum habeamus accessum ad Deum, ut dicitur Rom. 5: ergo convenientius fuit ut cum hominibus familiariter conversando, daret omnibus fiduciam ad se accedendi. Unde dicitur Matth. 9: *Factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus.* Quod exponens S. Hieron. ibid. dicit: « Videbant publicanum à peccatis ad meliora conversum, locum invenisse poenitentiae; et ob id etiam ipsi non desperant salutem. »

Dico 2°: Christus non debuit austeram vitam eligere, quia, ut dictum est, congruum erat fini incarnationis ut Christus non ageret solitariam vitam, sed cum hominibus conversaretur. At qui cum aliquibus conversatur, convenientissimum est ut se eis in conversatione conformet, secundum illud Apost. 1 Cor. 9: *Omnibus omnia factus.* Ergo convenientissimum fuit ut in cibo et potu communiter se, sicut alii, haberet. Et ideo de illo dicitur Matth. 11: *Venit Filius hominis manducans et bibens,* quia utebatur cibo et potu communi sicut alii, cum è contra Joannes dictus sit non *manducans neque bibens*, quia illo victu quo Judæi utebantur non utebatur. Neque tamen existimandum est Christum mollem et delicatam vitam egisse, sed moderatam suo fini accommodatam.

Obj. 1°: Christus multò magis prædicavit perfectionem vitæ quàm Joannes: atqui Joan-

nes austeram vitam duxit, ut suo exemplo homines ad perfectionem vitæ provocaret: ergo. — Respondeo Christum in suâ conversatione exemplum perfectionis dedisse in omnibus quæ per se pertinent ad salutem: ipsa autem abstinencia cibi et potus non per se pertinent ad salutem, secundum illud Rom. 14: *Non est regnum Dei esca et potus;* sed utraque vita est licita et laudabilis secundum diversitatem conditionum, ut scilicet à communi hominum consortio segregatus abstinenciam servet, et ut in societate positus communi vitâ utatur. (Ibid. ad 1.)

Obj. 2°: Christus habuit tantum unicam vestem, et lucebat nudis pedibus, contra usum communem Judæorum: atqui hæc pertinent ad austeritatem vitæ: ergo. Prob. prima pars maj. Christus Matth. 10, prohibet ne discipuli duas tunicas habeant; et Marci 6, *ne induerentur duabus tunicis*: ipse autem dubio procul faciebat quod discipulis præceperat. Ergo. Prob. secunda pars maj. 1° Matth. 10, prohibet Apostolis portare calceamenta; 2° in partitione vestium Christi à militibus, nihil de calceis; 3° Magdalena non potuisset lavare pedes Christi calceati. Ergo. — Respondeo: Nego maj. Ad prob. primæ partis, certum est Christum plures habuisse vestes, nimirum tunicam inconsutilem et alias vestes quas partiti sunt milites. Insuper Joan. 13 dicitur: *Surgens à cænâ, posuit vestimenta sua;* aliquid indubie retinebat, ne nudus appareret. Non ergo Christus prohibuit habere simpliciter duas vestes, sed habere plures vestes ejusdem rationis, volens nimirum ut præter vestes quibus induti erant dum proficiscebantur, alias non deferrent, quas, prioribus sordescitibus, induere possent; quo etiam sensu intelligitur illud Luc. 3: *Qui habet duas tunicas, scilicet ejusdem generis, det non habenti unam tanquam superfluum.*

Ad primam prob. secundæ partis maj., resp. prohiberi apostolis uti calceis totum pedem tegentibus, non sandaliis, ut patet Marci 6. Ad secundum, resp. calceamenta Christi comprehensa fuisse sub nomine vestimentorum, vel, quia vilia, contempta fuisse. Ad tertium: Nihil obstat dicere Magdalenam detraxisse calceos aut sandalia Christi ut ejus pedes lavaret.

ARTICULUS III.

Utrum conveniens fuerit Christum pauperem vitam ducere, et secundum legem conversari?

Dico 1°: Christum decuit in hoc mundo

pauperem vitam ducere. (Ibid. a. 3, o.) 1° Quia hoc erat congruum prædicationis officio propter quod venerat; oportet enim prædicatores verbi Dei, ut sedulo vacent prædicationi, à secularium rerum curâ esse omninò absolutos, quod facere non possunt qui divitias possident. Unde ipse Christus apostolos ad prædicandum mittens, dicit eis Matth. 10: *Nolite possidere aurum neque argentum.* 2° Ne si Christus divitias habuisset, cupiditati ejus prædicatio adscriberetur. Unde S. Hieron. in cap. 10 Matth. dicit quòd, « si discipuli ejus divitias habuissent, viderentur non causâ salutis hominum, sed causâ lucri prædicare. » 3° Ut tantò major virtus divinitatis in conversione orbis ostenderetur, quantò per paupertatem videbatur abjectior.

Dices 1°: Christus debuit eligibilissimam vitam assumere: atqui eligibilissima vita est quæ est mediocris, inter paupertatem et divitias: dicitur enim Prov. 3: *Mendicitatem et divitias ne dederis mihi; tribus tantum victui meo necessaria.* — Respondeo: Nego. min. Ad prob. Ideò Salomon non petiit à Deo neque divitias neque paupertatem, quia sunt homini occasio peccandi, divitiæ superbiendi, paupertas furandi et mentiendi, imò et perjurandi: hæc autem ratio non currebat pro Christo. Insuper non quolibet paupertas est furandi et perjurandi occasio, sed sola illa quæ est contraria voluntati, ad quam vitandam homo furatur et perjurat: paupertas autem voluntaria, qualem assumpsit Christus, hoc periculum non habet. (Ibid. ad 1.)

Dices 2°: Exteriores divitiæ ad usum corporis ordinantur, quantum ad victum et amictum: atqui Christus in victu et amictu communem vitam duxit secundum modum aliorum quibus convivebat: ergo videtur quòd à divitiis et paupertate communem vivendi modum servare debuerit, et non uti maximâ paupertate. — Respondeo: Nego consequ., quia potest aliquis communi vitâ uti quantum ad victum et amictum, non possidendo divitias, sed à divitiis necessaria accipiendo, quod circa Christum factum est; dicitur enim Luc. 8, quòd *mulieres quædam sequebantur eum, ministrantes ei de facultatibus suis.* Unde S. Hieron. in c. 27 Matth. dicit: « Consuetudinis Judææ fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquæ, ut mulieres de substantiâ suâ victum atque vestitum præceptoribus suis ministrarent; sed quia hoc scandalum facere poterat in nationibus, Paulus se abiectione commemorat. »

Sic ergo communis victus poterat esse sine sollicitudine impediens prædicationis officium, non autem divitiarum possessio.

Si petas qualis et quanta fuerit Christi paupertas, — respondeo quòd interdum habuerit aliquarum rerum dominium in communi, id est, cum collegio Apostolorum. Ita definiit Joan. XXII, in Extravag. *Quia quorundam.* Et hoc conformiter S. Script., Joan. cap. 4, vers. 8, cap. 6, vers. 5, cap. 12, v. 6, c. 13, v. 29, ubi legitur collegium Apostolorum habuisse loculos, quos servabant in usum tempore necessitatis.

Interdum verò Christus nullarum rerum habuit dominium etiam in communi. Ita declaravit Nicolaus IV, cap. *Exiit*, de verb. Signific. in 6, etiam conformiter S. Scripturæ, tum Matth. 8, ubi legitur: *Filius hominis non habet ubi caput reclinet*; tum Luc. 8, ubi *sequebantur eum mulieres quæ ministrabant ei de facultatibus suis.*

Utrum verò mendicitatem exercuerit, — respondeo non exercuisse ex professo et regulariter. Sequitur ex dictis; regulariter enim vel habebat loculos in communi, vel ei ministrabatur à mulieribus eum sequentibus. Probabile est tamen petiisse aliquando id quo indigebat, quod est mendicare, ut in triduo quo remansit in Jerusalem sine parentibus Luc. 2, et quando petiit aquam à muliere Samaritanâ, Joan. 4, et aliis. Ita S. Th. Opuscul. contra impug. Relig., c. 7.

Dico 2°: Quamvis Christus non esset legi subjectus, convenienter tamen illam servavit: 1° ut legem approbaret; 2° ut eam observando in seipso consummaret et terminaret, ostendens quòd ad ipsum erat ordinata; 3° ut Judæis occasionem calumniandi subtraheret; 4° ut homines à servitute legis liberaret, secundum illud Galat. 4: *Misit Deus Filium suum factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret.* (Ibid. a. 4, o.)

Dices: Christus sabbato curavit hominem, et ei mandavit tollere lectum suum: atqui id videtur prohibitum lege sabbati, quâ præcipiebatur ut nihil operis in eo fieret: ergo. — Respondeo: Nego min.: 1° Quia lege sabbati prohibebatur tantum opus humanum, non divinum, quale erat sanatio miraculosa hominis. 2° Quia istâ lege non prohibebantur opera quæ erant de necessitate salutis etiam corporalis, Luc. 13 et 14. 3° Quia non prohibebantur opera quæ pertinent ad cultum Dei, Matth. 12. Quòd autem Christus mandavit paralytico ut

suum lectum portaret, ad cultum Dei pertinebat, nempe ad manifestationem et confirmationem miraculi in laudem virtutis divinæ.

ARTICULUS IV.

De tentatione Christi in deserto.

Matth. 4 legitur: *Ductus est Jesus à Spiritu in desertum, ut tentaretur à diabolo.* Dicitur ductus à Spiritu, suo scilicet seu Spiritu sancto. Dicitur, *ut tentaretur à diabolo*, non quòd Christus activam diaboli tentationem intendere, sed tantum eam permitteret et exciperet in loco ad eam opportuno. Potuit autem Christus querere occasionem tentationis, quia inde nullum ipsi imminere periculum peccandi, quod de nobis dici non potest; et ideò nos occasionem tentationis non querere, sed furore debemus.

Querimus itaque circa hanc Christi tentationem, 1° utrùm fuerit conveniens eum tentari; 2° quandonam fuerit tentatus; 3° an diabolus ipsum portaverit supra pinnaculum templi, an tantum duxerit.

Dico 1°: Conveniens fuit Christum tentari: 1° propter nostram cautelam, ut nullus quantumcumque sanctus, se putet securum et immuniem à tentatione; 2° propter exemplum, ut scilicet nos instrueret qualiter tentationes diaboli vincamus; 3° ut fiduciam præberet recurrendi in tentationibus ad ipsum, qui sicut nos fuit tentatus (Q. 41, a. 1, o). — Dices: Tentari est experimentum capere, quod non sit nisi de re ignotà; atqui Christus et ejus divinitas erat nota dæmonibus; dicitur enim Luc. 4, quòd non sinebat dæmones loqui, quia sciebant ipsum esse Christum: ergo. — Resp. quòd dæmones ab initio et ante tentationem non sciebant Christum esse Messiam et Filium Dei; ideò enim eum tentaverunt ut id explorarent; unde dicebat tentator: *Si Filius Dei es.* Postea verò evidentia signorum coacti, ipsum aliquantulum ut Messiam et Filium Dei agnoverunt, non tamen pro certo; cum enim simul viderent in eo signa infirmitatis humanæ, inde, adjuncto pravo affectu, accipiebant occasionem dubitandi. (Ib. ad 1.)

Dico 2°: Tres tentationes visibiles, quas referunt Matth. et Lucas, non nisi post jejunium quadraginta dierum factæ sunt. Patet ex Matth. 4: *Cum jejunasset, inquit, quadraginta diebus et quadraginta noctibus, ab omni scilicet cibo abstinens, postea esurit, et tunc accessit ad eum tentator, nempe visibili specie; propter istam enim esurientem suspicatus est diabolus ipsum*

esse purum hominem, qui non potuit plusquam Moyses et Elias protrahere jejunium, unde audaciam assumpsit ipsum visibiliter per tentationem aggrediendi. (Ibid. a. 3, o.)

Nihil obstat tamen quominus ipsum diabolus, licet non visibilis, aliis modis tentaverit durante jejunio, puta insolite mutando aerem, incitando bestias ut ipsi essent molestæ, etc., quo sensu dicit auctor hic ad 2, ex Ven. Bedæ: « Dominus tentabatur quadraginta diebus et quadraginta noctibus. »

Dico 3°: Utrùm diabolus portaverit Christum super pinnaculum templi, an tantum duxerit, problema esto.

Fuisse portatum videtur innui his verbis Matth. 4: *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi.* Atque ita sentiunt S. Greg. Hom. 16 in Evang. et Ven. Beda in Lucam. Non fuisse autem portatum, sed spontè secutum fuisse diabolum ductorem, innuit Lucas, cap. 4, ubi sic scribit: *Duxit illum diabolus in montem excelsum; et postea: Duxit illum in Jerusalem.* Unde auctor, a. 1 hujus q. ad 2, dicit ex Origene: « Christus sequebatur diabolum, ad tentationem quasi athleta procedens. » Nec obstat verbum *assumpsit*, apud Matth.; dicitur enim de Christo Matth. 16: *Assumens eum Petrus, et cap. 17: Assumit Jesus Petrum, etc.,* ubi non est sermo de transportatione. Similiter non obstat verbum *statuit*; qui enim aliquem in certum locum deduxit, dicitur illum in hoc loco statuisse.

Juxta hanc sententiam, dicendum Christum, ut vitaretur inquisitio vel scandalum aspicientium, effecisse ut à nemine videretur, idque inscio diabolo. (Ib. a. 4, ad 7.)

Si autem petas quomodo diabolus Christo in monte constituto ostenderit omnia regna mundi, — respondeo ostendisse demonstrando digito varias terræ partes in quibus ista regna sunt posita, simulque exponens eorum magnificentiam.

Dissertatio octava.

DE DOCTRINA ET MIRACULIS CHRISTI, REGIONE
DE EJUS TRANSFIGURATIONE.

(D. Th. QQ. 42, 43, 44, 45.)

ARTICULUS PRIMUS.

De doctrinâ Christi.

Quæstio est 1° utrùm convenienter Christus

so'is Judæis prædicaverit, et non gentilibus;
2° utrum omnia publicè docuerit.

Dico 1° : Conveniens fuit prædicationem Christi tam per ipsum quàm per apostolos à principio solis Judæis exhiberi. Et idè Matth. 13, dicit : *Non sum missus nisi ad oves quæ perveniunt domùs Israel.* (Q. 42, a. 1, o.)

1° Ut ostenderet per suum adventum impleri promissiones antiquitùs factas Judæis, et non gentilibus. 2° Quia hoc exigebat debitus ordo, ut Judæis qui erant Deo propinquiores per fidem et cultum unius Dei, priùs doctrina proponeretur, et per eos transmitteretur ad gentes, sicut etiam in celesti hierarchià per superiores angelos ad inferiores divinæ illuminationes proveniant. 3° Ut Judæis auferret calumniandi materiam. « Oportebat, inquit S. Hieron. in cap. 10 Matth., primum adventum Christi nuntiari Judæis, ne justam excusationem haberent, dicentes, idè se Dominum ejecisse, quia ad gentes et Samaritanos Apostolos misit. »

Dico : Christus venit in lumen et salutem non solum Judæorum, sed etiam gentium : ergo non solum Judæis, sed etiam gentibus debuit prædicare. — Respondeo quòd Christus fuerit in lumen et salutem gentium per discipulos suos, quos ad prædicandum gentibus misit. (lb. ad 1.)

Cæterum quamvis Christus per seipsum solis Judæis principaliter et ex officio prædicaverit, et idè Rom. 4 dicitur *minister circumcisions*; ne tamen gentiles viderentur omninò negligi et spes salutis eis præcludi, quibusdam, ob excellentiam fidei et devotionis eorum prædicavit, ut Chananæz Matth. 5, Samaritanæ et Samaritanis Joan. 4. (lb. ad 3.)

Dico 2° : Christus omnia publicè docuit. Constat ex Evangelio Joan. 18 : *Ego palam locutus sum in mundo, etc., et : In occulto locutus sum nihil.* — Explicatur : Tripliciter alicujus doctrina potest tradi in occulto : uno modo ex intentione docentis, qui intendit doctrinam suam non manifestare multis, sive propter invidiam, sive propter inhonestatem eorum quæ docet : neutrum potuit contingere in Christo. Secundo modo doctrina alicujus dicitur tradi in occulto, quia paucis proponitur; nec sic Christus docuit in occulto, quia omnem doctrinam suam vel turbæ tolli proposuit, vel omnibus discipulis in communi, et quidem eà intentione ut omnibus illam communicarent. Tertio modo aliqua doctrina dicitur esse in occulto quantum ad modum docendū, quatenus

obscurè proponitur: hoc sensu potest dici quòd Christus aliqualliter docuerit in occulto, quatenus parabolis utebatur ad annuntiandum mysteria spiritualia Judæis, ad quæ percipienda non erant idonei vel digni: et tamen melius erat eis sic tegumento parabolarum spiritualium doctrinam audire, quàm omninò eà privari. Harum tamen parabolarum apertam et nudam veritatem Dominus discipulis exposcebat, per quos deveniret ad alios qui essent idonei; et ex hac parte non erat occulta.

ARTICULUS II.

Utrum Christus suam doctrinam scripto tradiderit? Ubi de mutuis Abgari ad Jesum et Jesu ad Abgarum Epistolis.

Docet hic S. Th., ibid. a. 4, o, Christum doctrinam suam scripto non tradidisse; tum quia ille est excellentior doctor qui cordi quàm qui chartæ suam doctrinam imprimit; tum quia sic significatum est tantam esse doctrinæ excellentiam, ut scripto tota contineri non possit.

Verùm refertur ab Eusebio, lib. 1 Hist. cap. 13, Epistola Jesu ad Abgarum regem Edessæ in Syrià responsalis ad Epistolam Abgari. Hæc utraque Epistola sic legitur apud Euseb. cit. ex versione Christophorsoni.

Epistola Abgari ad Jesum.

« Abgarus, princeps Edessæ, Jesu Salvatori propitio, qui in confiniis Jerusalem in carne apparuit, salutem.

« Insignes illas virtutes et curationes quæ abs te sine medicamentis et sine herbis factæ sunt, auditione accepi; cæcos enim, ut fama est, videre efficias, claudos ambulare; leprosos mundas, spiritus immundos et dæmones ejicias; eos etiam qui diuturnis morbis pressi sunt sanas; mortuos denique ad vitam revocas. Quæ quidem cum de te audissem, de duobus hisce alterum verum esse cogitabam, et te aut Deum esse et e cœli fastigio delapsum, et aut Dei Filium saltem, qui ista tam stupenda edas miracula. Quapropter hæc ad te scripsi, magnoperè precatus ut laborem ad me accedendi suscipere, huncque, quo crucior, morbum curare non graveris. Etenim audio Judæos tibi obstrepere malevolè, et velle libenter te aliquo magno malo afficere. Est mihi civitas perexigua quidem, sed ornata sanè et illustris, quæ utrique nostrum rerum necessariorum suppedabit satis. »

Epistola Jesu ad Abgarum.

« Abgaro, beatus es qui, cum non videris, in me tamen credidisti; de me enim scriptis proditum est, eos qui me viderunt in me non credere, ut hi qui me non viderunt credant et vitam consequantur. Quod scribis ad me, te velle ut ad te veniam, eas res quarum gratia sum missus, debeo hic necessariò obire, quas cum plenè perfecero, ad eum recipi qui me misit: quo simul ac assumptus fuero, aliquem ex discipulis meus mittam ad te, qui morbo quo tantoperè torqueris faciat medicinam, et vitam tibi suisque imperet. »

Quæstio est itaque inter eruditos non parùm controversa, an illæ duæ epistolæ sint genuinæ, an apocryphæ et supposititiæ.

Dico: istæ duæ epistolæ videntur nobis apocryphæ et supposititiæ. Prob. 1° ex Gelasio papâ, qui in concilio Romano septuaginta episcoporum, sic de illis pronuntiavit: « Epistola Jesu ad Abgarum regem apocrypha. Epistola Abgari ad Jesum apocrypha. »

Respondet Serrius Exercit. 46, post Baronium ad annum 31, declaratam fuisse à Gelasio Epistolam Christi ad Abgarum apocrypham, quia non est posita in canone Scripturarum sacrarum.

Sed contra, Gelasius in concilio Romano declaravit Epistolam Jesu ad Abgarum apocrypham, eodem sensu quo declaravit Epistolam Abgari ad Jesum apocrypham, ut patet ex terminis: atqui non declaravit Epistolam Abgari ad Jesum apocrypham, eò quòd non esset posita in canone Scripturarum sacrarum; de hoc enim non erat quæstio, sed quia erat incerti auctoris, vel dubiæ et suspectæ fidei; est enim hæc communis significatio vocis *apocryphum*: ergo idem censendum de Epistolâ Jesu ad Abgarum.

Prob. 2°: Illa Epistola est evidenter supposititia, in quâ inducitur Christus citans verba Evangelii de se scripti; nullum enim Evangelium fuit scriptum nisi post ascensionem Christi: atqui in hac Epistolâ inducitur Christus citans verba Evangelii de se scripti: ergo. Prob. min. ex verbis Epistolæ: « Abgare, inquit Christus, beatus es, qui cum non videris me, in me credidisti; de me enim scriptis proditum est, eos qui me viderunt in me non credere, ut qui me non viderunt credant et vitam consequantur. » Atqui hoc nullibi reperitur scriptis proditum nisi in

Evangelio, præsertim Joan. 20, ubi refertur Christus exprobrans incredulitatem Thomæ et dicens: *Beati qui non viderunt et crediderunt.*

Prob. 3°: S. Augustinus lib. de Consensu Evang. cap. 7, et S. Thomas post ipsum hic art. 4, docent Christum nihil absolutè scripisse. Hæc sunt verba S. Aug. loco citato: « Sed illud priùs discutiendum est, quod solet nonnullos movere, cur ipse Dominus nihil scripserit, ut aliis de ipso scribentibus necesse sit credere; hoc enim dicunt illi vel maxime pagani, qui Dominum ipsum Jesum Christum culpares aut blasphemares non audent, eique attribuant excellentissimam sapientiam, sed tamen tanquàm homini; discipulos verò ejus dicunt magistro suo ampliùs tribuisse quàm erat..... Cum ergo quaerunt quare ipse non scripserit, videntur parati fuisse hoc de illo credere quod de se ipse scripsisset, non quod alii de illo pro suo arbitrio prædicassent. »

Si dicas cum Serrio, SS. Aug. et Th. loqui de scriptionibus paulò fusioribus, quibus sua gesta et suam doctrinam complexus esset, non verò de Epistolâ quatuor linearum, quâ misurum se duntaxat discipulum monet, qui sanitatem Abgaro laboranti restituit, — respondeo Christum hæc Epistolâ non solùm monere se misurum discipulum ad sanandum Abgarum, sed etiam prædicare sua gesta et miracula atque suam divinitatem, dum approbando Epistolam Abgari in quâ hæc continentur, dicit: « Abgare, beatus es, qui cum non videris me, in me tamen credidisti; de me enim scriptis proditum est, eos qui me viderunt in me non credere, ut hi qui me non viderunt credant et vitam consequantur. » Quid expressius potuisset scribere pro asserendâ suâ divinitate, et quid ampliùs exoptare potuissent apud S. Aug. pagani, qui Jesu de se scribenti credere erant parati?

Confirmatur: 1° Si istæ Epistolæ vias fulsent Patribus genuinæ, illas procul dubio Arianis opposuissent, cum apertum contineant divinitatis Verbi testimonium: nullus tamen illas opposuit. 2° Vix credibile est Christum non mandasse alicui discipulorum ut illum principem adi. et, sicut promittit in Epistolâ, sed Thomam post mortem Christi misisse Thadæum ut fidem Christi prædicaret prout fert historia. 3° Quomodò tam honorificam Christo legationem omnes Evangelistæ omiserunt? 4° Item, quo pacto Epistola Abgari Christo in Judæâ commoranti scripta, Edessam

reversa est? Fert enim historia illam reperitam fuisse cum Epistolâ Jesu in archivis Edessenorum.

Obj. : Eusebius, auctor quarti seculi, lib. 4 Hist. cap. 15, has Epistolas integras refert, atque ait se eas descripsisse ex tabulario urbis Edessenæ, et de verbo ad verbum è Syriacâ linguâ in Græcam vertisse. S. Ephrem Syrus et Ecclesiæ Edessenæ diaconus eod. seculo has Epistolas in suo testamento etiam laudat. Sequenti seculo, Darius comes Ep. ad S. Aug. quæ est inter Augustinianas 23, olim 203, harum etiam Epistolarum meminit. Adstipulantur Procopius lib. 2 de Bello Persico, cap. 12, Evagrius lib. 4 Hist. cap. 26, Nicephorus lib. 2, cap. 7, et alii. — Respondeo Eusebium et S. Ephrem non satis expendisse fidem illorum monumentorum, aut si expenderint, in eorum censurâ fuisse deceptos; magis enim in hac parte standum iudicio Ecclesiæ quæ has epistolas declaravit apocryphas, et rationibus allatis, quàm privatis historicis, præsertim cum inter alias rationes propter quas concilium Romanum declaravit historiam Eusebii apocrypham, hæc una fuit, inquit Cano lib. 11 de Locis theologicis c. 6, quòd has Epistolas in suâ historiâ retulerit.

Quantùm ad alios, cum seculi sint Eusebium et S. Ephrem, non majorem merentur fidem. Adde quòd Darius comes non assertivè, sed ex incertâ famâ loquatur : « Fertur, inquit, » « trapæ seu regis potiùs cujusdam Epistola, » etc. Unde nec S. Aug. inde motus est ut huic Epistolæ fidem adhiberet, ut patet ex tertiâ probatione.

A fortiori rejicienda est tanquàm fabulosa altera narratio præcedenti addita à scriptoribus posterioris ætatis, de imagine Christi linteo impressâ, et ab ipso Christo regi Abgaro missâ; de eâ enim nullum exstat monumentum antiquitatis, et silent Eusebius et S. Ephrem, quam certè non omisissent, si cum Epistolis reperta fuisset in tabulario urbis Edessenæ. Neque refert de eâ imagine fieri mentionem in actis septimæ synodi œcumenicæ; notum est enim quædam documenta dubia, imò et falsa, his actis fuisse inserta pro tuendo imaginum cultu.

ARTICULUS III.

De miraculis Christi.

Considerandum hic 1° de miraculis Christi in generali, deinde in particulari : circa primum, an conveniens fuit ut faceret miracula;

quando incœpit facere miracula; et an sufficienter probent ejus divinitatem : circa secundum, an convenienter fecerit miracula circa dæmones, cœlestia corpora, homines et creaturas irrationales.

Dico 1° : Conveniens fuit ut Christus faceret miracula. (Q. 453, a. 1, o.)

Prob. Duplex est finis miraculorum. Primus et principalis est ad confirmandam veritatem supernaturalem quam aliquis docet; cum enim ea quæ sunt fidei humanam rationem excedant, non possunt per humanas rationes probari, sed oportet ut probentur per argumentum divinæ virtutis; ut dùm aliquis facit opera quæ solus Deus facere potest, credantur ea quæ dicuntur esse à Deo : sicut cum aliquis defert litteras annulo regis signatas, creditur ex voluntate regis processisse quod in illis continetur. Alter finis miraculorum est ad ostendendam sanctitatem seu præsentiam Dei in homine per gratiam Spiritûs sancti, ut dùm scilicet homo facit opera Dei, credatur Deus habitare in eo per gratiam. Atqui utrumque circa Christum erat hominibus manifestandum, scilicet, quòd Deus erat in eo per gratiam, non adoptionis, sed unionis, et quòd ejus doctrina supernaturalis esset à Deo : ergo convenientissimum fuit ut Christus miracula faceret. Unde ipse dicit Joan. 10 : *Si mihi non vultis credere, operibus credite*; et 5 : *Opera quæ mihi dedit Pater ut faciam, ipsa sunt quæ testimonium perhibent de me.*

Dico 2° : Non erat conveniens ut Christus per se visibiliter agens, operaretur miracula ante perfectam ætatem. Consequenter primum miraculum quod sic visibiliter agens operatus est, fuit conversio aquæ in vinum in Canâ Galilææ, juxta illud Joan. 2 : *Hoc fecit initium signorum Jesus in Canâ Galilææ.* (Ibid. a. 3, o.)

Prob. Christus fecit miracula præcipuè in confirmationem suæ doctrinæ : ergo non debuit ante miracula facere quàm docere inciperet. Subsumo : Atqui non debuit docere ante perfectam ætatem, ut supra diximus ad q. 39, dùm de ejus baptismo. Ergo.

Dixi, *per se visibiliter agens*; quia licet miracula quæ contigerunt in ejus nativitate et probabiliter in ingressu Ægypti etiam ipse fecerit, non tamen visibiliter agens illa operatus est.

Dico 3° : Christi miracula sufficienter probant ejus divinitatem : 1° Quia secundum speciem considerata, transcendunt omnem potestatem creatæ virtutis. 2° Quia quantum ad

modum, ea facit Christus, non orando ex indigentia, sicut alii, sed propria virtute et ex Imperio: unde Luc. 6, dicitur quod *virtus de illo exibat et sanabat omnes*. Quod ergo verba orationis aliquando adhibuerit, id fecit non ex necessitate, sed ad exempla et instructionem nostram. 3° Quia hæc miracula faciebat in testimonium veritatis suæ doctrinæ, quæ dicebat se Deum esse.

Hæc itaque tria, non seorsim sumpta, sed simul juncta, probant ipsum esse Deum. Ex eo enim quod Christus fecerit miracula, præcisè non sequitur ipsum esse Deum; sed sequitur ex eo quod ea fecerit in testimonium suæ divinitatis; cum enim miracula sint testimonia divina, certò probant esse vera ea in quorum confirmationem fiunt; alioquin Deus esset testis falsitatis, quod est impossibile.

Dico 4°: Christus convenienter fecit miracula: 1° Circa substantias spirituales, ejiciendo dæmones è corporibus; tum quia id erat prænuntiatum Zachar. 13: *Spiritus immundum auferam de terrâ*; tum ad ostendendum quod excluderet dæmonum potestatem ab hominibus credituris in eum; 2° circa coelestia corpora, ut contigit tempore passionis in defectione solis, ut ostenderet se esse Deum, qui solus potest immutare coelestia corpora; 3° circa homines, eos sanando et resuscitando, ut ostenderet se esse omnium universalem et spiritualem salvatorem; 4° circa creaturas irracionales, ut ostenderet omnia esse sibi subjecta. (Q. 44, a. 1, 2, et 3, et 4, o.)

ARTICULUS IV.

De Christi transfiguratione.

Quæritur hic 1° In quo sita fuerit transfiguratio Christi? 2° an convenienter transfiguratus fuerit? 3° an convenienter adhibiti fuerint testes? 4° ubi peracta fuerit. (Q. 45, a. 1, ad 1.)

Dico 1°: In eo posita fuit transfiguratio Christi, quod manente omnino immutata corporis et faciei substantiæ et figuræ, splendorem clarissimum ad instar solis emisit. Ita S. Hieron. in cap. 17 Matth., Tertull. lib. de Resurrect. carnis, S. Th. hic cit. Idque conformiter S. Scripturæ, Matth. 17, dicenti: *Et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta ejus facta sunt alba sicut nix*. Ubi quamvis Matth. et alii Evangelistæ mentionem tantum faciant faciei, verisimile est tamen totum corpus eodem splendore resplenduisse, eosque per fa-

ciem tanquam per partem corporis magis aspectabilem totum corpus intellexisse: sic saltem sentiunt S. Hieron. in cap. 17 Matth., S. Ambros. de Symbolo cap. 22, et S. Aug. lib. 22 de Civit. cap. 9.

Dices: Transfigurari est figuram mutare: ergo non mansit immutata facies Christi figura. — Respondeo quod, cum figura sit penes superficiem et extremitates corporis, ea quæ pertinent ad superficiem, ut color et claritas, aliquo modo ad aliquam figuram pertinent.

Adde quod non sit eadem significatio hujus vocis *transfiguratio* in sacris Scripturis ac in scriptis profanis. Sic Satanas dicitur se transfigurare in angelum lucis, ex eo solum quod quædam bona in speciem suggerat hominibus ut eos decipiat. Sic 2 Corinth. 11, pseudo-apostoli dicuntur *se transfigurare in apostolos Christi*, ratione similis ministerii externi.

Porro hæc claritas corporis Christi transfigurati fuit claritas gloriæ, qualem habebunt corpora beatorum post resurrectionem, non quidem per modum qualitatis permanentis, sed per modum passionis transeuntis. Et quamvis divinitati Christi et ejus animæ beatæ secundum se deberetur, quia tamen Christus assumpsit, secundum præsentem dispositionem, animam beatam in ordine ad Deum tantum, et non in ordine ad corpus, sed è contra assumpsit corpus passibile non assumptis dotibus gloriæ, ideò hæc ejus claritas censenda est miraculosa, sicut agilitas dum ambulavit super aquas, et subtilitas dum exivit ex utero clauso B. Virginis.

Dico 2°: Convenienter Christus fuit transfiguratus: 1° Ut ostenderet finem ad quem perventurus erat per crucem; 2° ut de cordibus apostolorum crucis scandalum tolleret; 3° ut illos cæterosque fideles ipse gloriæ, cujus tenuis radius fulgebat, ad adversa quæque toleranda excitaret. (lb. a. 1, o.)

Dico 3°: Convenienter inducti sunt testes transfigurationis, tum ex hominibus qui præcesserunt Christum, tum ex his qui eum secuti sunt. Quia transfigurari voluit ut gloriam suam hominibus ostenderet et ad eam desiderandam eos provocaret, ut modò dictum est: atqui ad gloriam æternæ beatitudinis adducuntur homines per Christum, non solum qui post eum fuerunt, sed etiam qui eum præcesserunt: ergo conveniens erat ut de præcedentibus ipsum testes adessent et de sequentibus.

Dico 4°: Ex præcedentibus convenienter

inducti sunt testes Moyses et Elias; ex sequentibus Petrus, Joannes et Jacobus. (Ibid. ad 3 et 4.)

Prob. prima pars. 1° Quia, cum turbæ dicerent Christum esse Eliam aut Jeremiam aut unum ex Prophetis, capita Prophetarum secum ducit, ut saltem hinc appareat differentia servorum et Domini. 2° Quia Moyses legem dedit, Elias pro gloriâ Domini æmulator fuit: unde ex hoc quod simul cum Christo apparent, excluditur calumnia Judæorum accusantium Christum tanquam transgressorem legis et blasphemum, Dei sibi gloriam usurpantem. 3° Ut ostenderet se potestatem vitæ et mortis habere et esse judicem vivorum et mortuorum, per hoc quod Moysen jam mortuum et Eliam adhuc viventem secum ducit. 4° Quia, sicut Lucas dicit, loquebantur cum eo de excessu quem completurus erat in Jerusalem, id est, de passione et morte suâ: et idcirco ut super hoc animos discipulorum confirmaret, inducit eos in medium qui se pro Deo morti exposuerunt; nam Moyses cum periculo mortis se obtulit Pharaoni, Elias verò regi Achab. 5° Quia volebat ut discipuli æmularentur Moysi mansuetudinem et zelum Eliæ.

Prob. secunda pars. Petrus, Joannes et Jacobus erant potiores inter Apostolos: Petrus quidem in dilectione quam habuit ad Christum et in potestate sibi concessâ; Joannes in privilegio amoris quo à Christo diligebatur, propter suam virginitatem et propter prærogativam evangelicæ doctrinæ; Jacobus propter prærogativam martyrii inter Apostolos. Adde conveniens fuisse hos habere testes suæ gloriæ, quos habiturus erat testes suæ infirmitatis et agonizæ in orto. (Ib. ad 4.)

Attamen illis prohibuit aliis nuntiare quod viderant ante suam resurrectionem; ne vel audientibus incredibile appareret pro rei magnitudine, vel à populo impediretur passio Christi.

Dico 5°: Communis opinio est, Christum fuisse transfiguratum in monte Thabor, qui est mons excelsus in Galilæâ. Ita sentiunt S. Hieron. Epist. 27 ad Eustoch. de Epitaphio Paulæ, S. Cyrill. Hierosol. Catechesi 13, S. Damasc. Serm. de Transfig., Beda de Locis sanctis cap. 17, Patres concilii Flor. sess. 4, et alii.

Disseratio nona.

DE PASSIONE CHRISTI.

(D. Th. Q. 46.)

ARTICULUS PRIMUS.

De necessitate, convenientiâ et acerbitate passionis Christi.

Dico 1°: Non fuit simpliciter et absolutè necessarium Christum pati; poterat enim Deus, apud quem non est impossibile omne verbum, alio modo salvare hominem. Erat tamen necessarium secundum quid, scilicet, ex suppositione finis et ordinationis divinæ, quia Deus ordinaverat ut Christus pateretur, et ut sine ejus passione non salvaretur genus humanum. (Q. 46, a. 1, et 2, o.)

Dico 2°: Convenientissimum fuit Christum pati ad liberationem generis humani. (Ibid. a. 3, o.)

Prob. Tantò aliquis modus est convenienter ad assequendum finem, quantò per ipsum plura concurrunt quæ expediunt fini: atque ex hoc quod Christus passus est propter liberationem hominis, plura concurrunt ad ejus salutem præter liberationem à peccato: ergo. Prob. min. 1° Per hoc homo cognoscit quantum Deus ipsum diligit, et inde provocatur ad eum diligendum, in quo perfectio salutis humanæ consistit. 2° Quia per hoc dedit nobis exemplum obedientiæ, humilitatis, constantiæ, justitiæ et cæterarum virtutum, quæ in ejus passione elucet, et quæ sunt necessariae ad humanam salutem. 3° Quia inde major est inducta homini necessitas se à peccato linquere, cum se tanto pretio, scilicet Christi sanguine, redemptum cogitat, secundum illud 1 Cor. 6: *Empti estis pretio magno; glorificati et portate Deum in corpore vestro.* 4° Quia hoc ad majorem hominis dignitatem cessit, ut sicut homo mortem meruit, ita homo moriendo mortem superaret.

Dico 3°: Convenientissimum fuit Christum pati in cruce. (Ibid. a. 4, o.)

1° Ad exemplum virtutis: sunt enim homines qui, quamvis mortem ipsam non timeant, genus tamen mortis horrescunt: ut ergo nullum genus mortis homini rectè viventi metuendum esset, Christus, cui de blasphemâ accusato, secundum legem Judæorum, non crucifixio, sed lapidatio debebatur, in cruce mori voluit, quo supplicio, inter

omnia genera mortis quæ in hac vitâ inferuntur ex lege vel usu, nullum est execrabilius et formidabilius, sive ignominiam sive dolorem spectes. Quantum ad ignominiam, patet, quia apud Romanos nonnisi famosi latrones, apud Judæos verò ex usu recenti, secundum Philonem l. de Spectal. leg., nonnisi homicidæ supplicio crucis plectebantur. Quantum ad dolorem, etiam patet, tum quia cruciarii confliguntur in locis nervosis, ubi maximè viget sensus tactûs, et ipsum pondus corporis pendens continuò dolorem auget; tum propter diuturnitatem cruciatûs, cum non statim moriantur. Unde Cicero Orat. in Verrem: « Facinus est, inquit, vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare; quid dicam in crucem tollere? Verbo satis digno res tam nefaria exprimi nullatenus potest. » 2° Conveniens erat ut peccatum commissum esu ligni vetiti repararetur in ligno: unde illud Ecclesiæ: *Ut qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur*; item, *et medellam ferret, hostia unde luserat*. 3° Quia id genus mortis indicat universalem salvationem generis humani, quatenus crux in quatuor extremitates partita significat virtutem et providentiam illius qui in eâ pependit, ubique diffusam. 4° Quia hoc genus mortis multis figuris respondet. 1° Humanum genus à diluvio arca lignea liberavit; 2° Moyses virgâ ligneâ mare divisit, Pharaonem prostravit, populum Dei salvavit, et salutarem undam de petrâ eliecit; 3° idem Moyses, ligno in aquam misso, aquam amaram in dulcem commutavit; 4° lex Dei arcæ lignæ creditur: ut his omnibus ad lignum crucis per quosdam gradus veniatur.

Dico 4°: Certum est Christum non sustinuisse omnes passionum species quæ ab hominibus inferri possunt; non enim fuit igne combustus, nec gladio percussus, nec excoxiatus, etc. Sustinuit tamen omnes passiones quantum ad genus, hoc scilicet sensu quòd passus sit ab omni hominum genere, in omni bono humano, in omnibus membris et in omnibus sensibus corporis. (Ibid. a. 5, o.)

Passus est ab omni genere hominum, scilicet à gentilibus et Judæis, à masculis et feminis, ut patet de ancillis accusantibus Petrum; à principibus et popularibus, à familiaribus et nois, ut patet de Judâ proditore et Petro eum negante. Passus est in omni bono humano, in suis amicis eum deserentibus, in famâ per blasphemias contra eum prolatas, in honore et gloriâ per irrisiones et contumelias

ei illatas, in rebus suis per hoc quòd vestibus sit spoliatus, in animâ per tristitiam, tedium et timorem, in corpore per vulnera et flagella. Passus est in omnibus membris, in capite pungentium spinarum coronam, in manibus et pedibus fixationem clavorum, in facie alapas et sputa, in toto corpore flagella. Passus est denique secundum omnem sensum: secundum tactum flagellatus et clavis confixus, secundum gustum felle et aceto potatus, secundum olfactum in loco foetido cadaverum appensus patibulo, secundum auditum lacessitus vocibus blasphemantium et iridentium, secundum visum videns matrem et discipulum quem diligebat flentes.

Dico 5°: Si considerentur simul omnes causæ doloris Christi, ejus dolor fuit intensivè major omnibus doloribus præsentis vitæ. (Ibid. a. 6. o.)

1° Dolor vel est sensibilis causatus ex aliquo noceo, vel est interior causatus ex apprehensione alicujus nocimenti, et dicitur tristitia. Causa autem doloris sensibilis in Christo fuit corporis læsio acerbissima, tum propter generalitatem passionis, cum propter genus mortis, ut dictum est duabus præcedentibus conclusionibus. Doloris interioris causa fuit, primò omnia peccata generis humani, pro quibus satisfaciebat patiendo, singulariter peccata Judæorum et aliorum in ejus morte delinquentium; secundò etiam amissio vitæ corporalis, quæ naturaliter est horribilis naturæ humanæ. 2° Potest considerari magnitudo doloris Christi ex perceptibilitate patientis, secundum animam et secundum corpus. Nam secundum corpus Christus erat optimè complexionatus, cum ejus corpus fuerit miraculosè formatum virtute Spiritûs sancti, et idè in eo maximò viguit sensus tactûs, ex cujus perceptione sequitur dolor; anima etiam secundum vires interiores efficacissimè apprehendit omnes causas tristitiæ. 3° Magnitudo doloris Christi potest considerari ex doloris et tristitiæ puritate, atque privatione omnis lenitivi. Nam in aliis patientibus mitigatur et dolor exterior et tristitia interior ex aliquâ consideratione rationis per quamdam derivationem seu redundantiam à superiortibus ad inferiores: quod in Christo non fuit, quatenus mentem et imaginationem non avertit à consideratione illorum quæ tristitiam causare possunt; sed ea omnia attentè consideravit, et simul dimisit unicolique tormentorum agere, et unicuique virtutum agere et

pati quod illis proprium est, ita ut unus actus non impediret alium; nec gaudium unius partis redundaret in aliam; idque maxime, quia passionem illam et dolorem voluntariè assumpsit propter liberationem generis humani à peccato, et ideo tantam doloris quantitatem assumpsit, quæ esset proportionata magnitudini fructus qui inde sequebatur.

Ex his igitur omnibus causis simul consideratis, manifestè apparet quòd dolor Christi fuerit intensivè maximus dolorum presentis vitæ. Dicitur, *ex omnibus causis simul consideratis*, quia si una tantum causa consideretur, posset in aliquibus esse major dolor. Dicitur, *presentis vitæ*, quia hic non agitur de pœnis inferni et purgatorii; licet sectarii dixerint blasphemando, Christum illas sustinuisse in hac vitâ.

ARTICULUS II.

Varia passionis Christi circumstantiæ breviter expendantur. De Judâ proditore.

Petes 1° quantum fuerit conditionis pretium Judæ à Judæis constitutum. — Respondeo juxta S. Scripturam, Matth. 26, constitutos fuisse triginta argenteos. Sed difficultas quid intelligatur per triginta argenteos. Per triginta argenteos vulgò intelliguntur triginta denarii; unde communiter dicitur Christum venditum fuisse triginta denariis; et sic intelligit S. Ambros. l. de Spiritu sancto, c. 18. Denarius autem apud Hebræos æquivalebat decem circiter assibus monetæ gallicæ, et sic Christus venditus fuisset quindecim circiter libris Gallicis.

Verùm interpretes communis et probabilis per *argenteum*, intelligunt siclum, si non specie monetæ, saltem valore; sicque videtur intelligendum ex collatione S. Scripturarum. Enim 3 Reg. 10, ubi narratur emptio à Salomone facta quadrigarum et equorum, dicitur quadrigam quamlibet emptam *esse sexcentis siclis*, equum quemlibet *centum quinquaginta siclis*; lib. autem 2 Paral. c. 4, ubi eadem historia refertur, quadriga quælibet dicitur emptâ *sexcentis argenteis*, et equus quilibet *argenteis centum quinquaginta*; ubi argenteus et siclus pro eodem habentur; sicque passim usurpat S. Hieron. in versione S. Scripturæ. Siclus autem argenti, alio nomine stater, juxta communem æstimationem eruditorum qui hanc de re scripserunt, valebat duas drachmas Hebræicas, quatuor Atticas, seu quatuor denarios, seu quatuor solidos; uno verbo

quadraginta circiter asses; unde Christus venditus fuit sexaginta circiter libris Gallicis.

Oppones 1° illud Amos cap. 2: *Super tribus sceleribus Israel et super quatuor non convertiam eum, pro eo quòd vendiderit pro argento justum, et pauperem pro calceamentis*; hoc est, tam vili pretio, ut vix sufficiat emendis calceamentis: hoc autem dictum de venditione Christi intelligitur: ergo non triginta siclis, sed triginta denariis venditus fuit. — Respondeo quòd si iste locus literaliter intelligatur, neque etiam triginta denariis venditus fuit: superant enim pretium calceamentorum. Est itaque figurata locutio ad magis exprimendam vilitatem pretii respectivè ad dignitatem rei venditæ: sicut apud eundem Amos cap. 8 dicitur: *Possideamus pauperes pro calceamentis*; id est, habeamus pauperes pro re vili.

Oppones 2°: Romæ in ecclesiâ S. Crucis et alibi ostenduntur nummi ex iis quibus venditus est Christus: atqui non superant valorem viginti assium: ergo. — Respondeo in primis non constare esse veros nummos quibus venditus est Christus. Et dato id constare, nihil inde evinci potest contra nos; ante omnia enim probandum foret integram summam triginta argenteorum fuisse Judæ solutam eadem specie monetæ, et non pluribus minutionis monetæ integram summam constalam fuisse: id autem certò quis scit?

Petes 2° quo genere mortis obierit Judas. — Respondeo: Juxta Matth. 27: *Laqueo se suspendit*. Et Act. 1: *Suspendus crepuit medius, et dispersa sunt omnia viscera ejus*.

Verùm Græci referunt ex Papiâ, Joannis Evangelistæ discipulo, Judam suspensio vitam non finivisse, sed dejectum ex arbore supervivisse, tum postea corpore adeò inflatum ut progredi non posset, et ex curru portrans-eunte compressum fuisse, ita ut effunderentur ejus viscera; et sic explicant locum Act.

Verùm non constat ullatenus hæc esse ex Papiâ. Et aliunde sensus obviuS S. Scripturæ est quòd in vel ex suspensio crepuit medius, *suspendus crepuit medius*, sive ex violentiâ strangulationis, sive ex permissione divinâ, sive ex eo quòd ceciderit super ventrem, qui ideo crepuit.

Petes 3° ex quâ patriâ ortus sit Judas. — Respondeo ortum esse ex urbe *Cariot*; et ideo dictus est *Iscariotes*, quasi vir *Cariot*, seu vir natus *Carioti*; is enim Hebræicè idem sonat ac *vir*. Cùm autem fuerit duplex civitas *Cariot*, una in tribu Juda, Jos. 17, altera in tribu Ephraim,

Amos 2 et Jerem. 48; incertum est ex quâ sit oriundus proditor. S. Hieron. existimat ortum esse ex *Cariot* Ephraim; quâ ratione, non explicat: ipsi tamen subscribunt plures interpretes.

DE FLAGELLATIONE.

Joannis 19 legimus: *Apprehendit Pilatus Jesum et flagellavit.* Math. 27: *Jesum flagellatum tradidit eis.* Marci 15: *Tradidit Jesum flagellis caeum.* Monet autem Lucas cap. 23, hanc poenam Christo à Pilato fuisse inflictam, non ut delicto debitam, sed ut hoc supplicio deliniret furorem Judaeorum, et sic Christum à morte eriperet.

Petes 1^a an virgis, an funiculis nodosis, an loris Christus fuerit flagellatus. — Respondeo id non adeò liquere; flagellum enim est terminus communis, significans sive virgas, sive funiculos, sive lora. Id unum notandum est, quòd jure Romano ff. de Pœnis, l. *Significans*, l. *Porcia* et l. *Sempronia*, flagellatio per virgas esset poena liberorum, flagellatio autem per funiculos seu lora esset poena servorum. Verisimile est autem Pilatum virum Romanum ad vile servorum supplicium Christum addixisse.

Petes 2° quantus fuerit numerus plagarum Christo inflictarum. — Respondeo id pariter incertum esse. Quidam dixerunt excussisse quinque millia; sed quâ specie veri non apparet. Nam 1° Pilatus more Romano indubiè processit in suo judicio: more autem Romano taxabatur à iudice numerus plagarum, et unus tantum licet flagellationis minister: um obibat, juxta illud solemne apud Romanos: « Age, licet tor, colliga manus, caput obnubito, virgis caedito. » Non potuit autem unus licet tam brevi spatio tot plagas infligere; non enim Pilatus principes sacerdotum et plebem clamoribus Christi necem deposcentes diu remoratus est. 2° Corpus humanum non potest naturaliter tot millibus plagarum supervivere; et cum juxta hujus sententiae patronos hæ plagæ essent omnes sanguineæ, totius corporis sanguis his non suffecisset. Quantum verò numerum plagarum determinaverit Pilatus, ignoratur. Equidem secundum legem Judaeorum, non poterat excedere quadraginta, sed Romano jure nihil erat determinatum. Ceterum cum milites injussi et ex propriâ malitiâ post flagellationem imposuerint Christo coronam spineam, et ipsum ludibrio habuerint, non negaverim quin, contra legis et iudicis determinationem, plures ad flagellationem

concurrerint, et numerum plagarum determinatum aliquosque auxerint.

Petes 3° an Christus semel tantum fuerit flagellatus. — Respondeo quosdam comminisci Christum duas flagellationes sustinuisse, quia ex formulâ iudicii Romani omnes cruciarii ante crucifixionem flagellabantur. At præcesserat in Christo flagellatio paulò ante, unde ulteriorem non jussit Pilatus; quod inde patet, quia cum in procinctu crucifixionis fieri deberet, nihil de eâ referunt Evangelistæ, qui tamen nullam crucifixionis circumstantiam omittunt.

Petes 4° quomodo Christus fuit flagellatus. — Respondeo: Quamvis secundum legem, Deuter. 25, v. 3, Judæi prostratos humi flagellabant, attamen Christus ligatus ad columnam fuit flagellatus: ita referunt S. Greg. Nazianz. Conc. 1 in Julian., S. Hieron. in Epist. 27, S. Paulinus Epist. 34, Beda de Locis sanctis cap. 15, Greg. Turon. de Gloriâ Martyrum, cap. 2. Eaque columna visitur Romæ in templo S. Prædixis martyris.

DE CORONA SPINEA.

Unicum est dubium, ex quâ materiâ fuerit contexta. Communior sententia est contextam fuisse, non ex juncis marinis, sed ex spinis rubi vel sentis. 1° Quia « spina propriè loquendo, inquit Calepinus, est aculeus sentis vel rubi, quo pungimus. » 2° Quia juncus marinus nullam sive in fuste sive in ramis spinam habet, sed solum ejus acumina in formam spinarum desinunt. 3° Quia non est verisimile milites agentes Jerosolymis, quæ longè distat à litore maris, habuisse ad manum juncos marinos, benè autem spinas ex rubis vel sentibus circa urbem crescentibus.

Verùm his rationibus benè suadentibus opponitur corona spinea Salvatoris, quam S. Ludovicus magno pretio ex barbarorum manibus redemit, et quæ nunc magnâ veneratione Parisiis colitur; hanc enim asserunt ex juncis marinis esse compactam, nec solum frontem cingere ad instar diadematis, sed totum caput ad instar pilei tegere. Hæc, inquit Serrius, omnes Parisini testabuntur. Quæ si vera sint, corrumpunt rationes congruentes, et quæ alibi ostenduntur spinæ coronæ Dominicæ, habendæ erunt ut supposititiæ, quod omnibus suadere haud facile puto.

DE SENTENTIA MORTIS IN CHRISTUM LATA.

Quidam opinati sunt Pilatum non tuisse

sententiam mortis in Christum, sed tantum eum dimisisse arbitrio Judæorum. At obstat quod, Pilato dicente Judæis : *Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum*, illi recusarunt, dicentes : *Nobis non licet occidere quemquam*; sive hoc dicerent ratione solemnitatis paschalis, sive quia agnoscebant ademptam sibi à Romanis hanc potestatem, quam tamen postea usurparunt in occisione S. Stephani. Nisi dicas eum quibusdam, id ipsis permitti à Romanis circa crimina sua tantum lege prohibita. Unde Pilatus sedens pro tribunali, *adjudicavit fieri petitionem illorum*; hoc est, Jesum crucifigendum pronuntiavit, prout illi petebant.

Si quæras cur Judæi Jesum de blasphemiâ accusatum crucifigendum postulaverint, cum secundum eorum legem, Levit. 24, blasphemi non crucifigendi, sed lapidandi erant, — respondeo crucifigendum postulas, quia cum essent Romanis subjecti, et à judice Romano sententiam requirerent, formulas judicii Romani sequi debebant : apud Romanos autem frequens erat crucis supplicium, nusquam lapidatio. Aliunde non de solâ blasphemiâ accusabatur, sed etiam de crimine lesæ majestatis, quod se faceret regem, et prohiberet dare tributum Cæsari.

DE CRUCIS BAJULATIONE ET VERONICA.

Prolatâ à Pilato in Jesum mortis sententiâ, exiit ex chlamyde derisorîâ, et propriis induit vestibus. Crux cui affligendus erat, super humeros ejus imponitur : id enim erat ex formulâ judicii Romani, ut crucifigendus crucem suam portaret saltem usque ad egressum urbis : quod cum pervenit Christus, milites Simonem quemdam hominem Cyrenæum angariaverunt ut tolletet crucem ejus, Matth. 27. Quia verò Lucas 23, dicit milites imposuisse Simoni crucem portare post Jesum, multi opinantur ambos simul portasse, Christo præeunte et partem superiorem portante, Simone sequente et partem inferiorem bajulante, sicque solent representare pictores. Verum reclamant SS. Patres, qui communiter docent Christum onera liberum prævisse, et Simonem solum eo onustum seculum fuisse.

Christum ad locum supplicii pergentem comitantes sunt piæ mulieres plangentes et lamentantes. Fertur autem unam ex eis nomine *Veronicam* sudarium Christo obtulisse, ut faciem sudore et sanguine madentem abstergeret, atque illud à Christo statim recepisse ejus

TH. VIII.

facie impressâ insignitum. Duplex hic occurrit quæstio : prima de ipso facto, an sit verum; secunda, de ipsâ personâ, an vocetur *Veronica*.

Circa primum, tam in Evangelio quam in SS. Patribus et scriptoribus ecclesiasticis usque ad seculum undecimum, altum est de eo silentium. Quod enim Marianus Scotus, auctor undecimi seculi, laudet in hanc rem Methodium, ignoratur quis sit iste Methodius et quando vixerit; non enim est magnus ille Methodius Tyrionum episcopus, cum nihil simile legatur in ejus scriptis, et fabulæ quas ex suo Methodio narrat Marianus tanto viro tribui nequeunt. Ab undecimo seculo plures scriptores ecclesiastici, Marianus Scotus, Lucius dexter, Petrus diaconus, Baronius et alii, imò summi pontifices Nicolaus IV, Clemens VI, VII, VIII et Greg. XIII, suis diplomatibus testantur hanc sacram imaginem servari et coli Romæ in basilicâ Vaticanâ. Quapropter factum neque negare neque asserere ausim.

Quantum ad personam quæ dicitur *S. Veronica*, neque antiqui neque recentiores quos modò citavimus, illam agnoscunt. Equidem hi ipsam imaginem sudario impressam vocant *Veronicam*, sed non mulierem imaginem gestantem. Inde igitur videtur natus error, quod *Veronica* Græcè idem est ac *vera icon*, seu *vera imago*; et cum vulgus audiret nomen *Veronicæ*, existimavit esse nomen non imaginis sudario impressæ, sed mulieris illam gestantis, atque hinc dixerunt *sanciam Veronicam*.

DE CRUCIS MAGNITUDE ET FORMA.

Crucis longitudinem ad quindecim pedes, latitudinem ad octo ascendisse multorum est opinio, sed infundata. Obstat enim 1° quod Christus multo sanguine in flagellatione et coronatione eadem nocte fuso debilitatus, non potuisset solus illam ferre usque ad exitum urbis; 2° quia titulus crucis tribus linguis scriptus in tabellâ non admodum amplâ qualis nunc videtur Romæ, et characteribus haud magnis, vix aut ne vix in tantâ altitudine legi potuisset à prætereuntibus. Dicendum ergo videtur crucem fuisse humilem, octo, aut ad summum decem pedum, prout moris erat pro hominibus vulgaribus, qualem Judæi et Romani reputabant nostrum Christum, utpote fabrum et fabri filium; viris enim eminentioris status cruces eminentiores parabantur.

Major est difficultas de formâ crucis. Baronius ad annum 34, scribit ex S. Irenæo lib. 2,

c. 42, Tertull. Apolog. c. 6, S. Ambros. Serm. 33, S. Aug. Tract. 118 in Joan., et ex sensu universæ Ecclesiæ, ut constet ex antiquis imaginibus, crucis Christi hanc fuisse formam, ut summa pars pali super transversum lignum emineret; putatque de his ambigere, insanis potius quam inscitis adscribendum esse.

Verumtamen crucem Christi habuisse tantum tres extremitates et referre figuram litteræ T, cui postmodum adjectus titulus in tabellâ, quartam extremitatem ostenderit, contendit Serrius exercitat. 55, etiam ex Tertull. lib. 3 cont. Marcion. dicente: « *Ipsa littera Græcorum T, nostra autem T, species crucis est.* » Ex S. Hieron. in c. 9 Ezech., ubi dicit: « *Antiquis Hebræorum litteris, quibusque hodiè Samaritæ utuntur, extrema T crucis habet similitudinem.* » Idem S. Paulinus Epist. 2 ad Severum, Sozomenus lib. 7, c. 15, Rufin. l. 2, c. 29; sed et maximè Innoc. III, sermone habito in conc. Lateran., ubi dicit: « *T est ultima littera Hebræi alphabeti, exprimens formam crucis; qualis erat antequam Domino crucifixæ Pilatus titulum suppone-* » (« *ret.* »)

Rationem addit laudatus Serrius, scilicet, si in eminenti desuper pali parte titulus fuisset affixus, dum Helena Constantini mater tres cruces, scilicet Christi et latronum, disiectumque seorsim titulum invenit, eruitque, nullo hominis redivivi portento fuisset opus ad discernendum è quâ Dominus pendisset, eum vel ipsa effixi olim tituli clavorum vestigia atque foramina in summâ ligni parte exstantia prodidissent. Verum hæc ratio non cogit; potuit enim tabella tituli summitati crucis, non clavis, sed uncis adjici; vel equidem clavis affigi, sed in summitate alterius stipitis seu columinæ supereminentis à retro supremam extremitatem crucis, ut agnoscat ipse Serrius factum in figurâ crucis quam propugnat.

Quantum ad Patres laudatos pro primâ sententiâ, dicit idem scriptor intelligendos esse de titulo recto, crucis palo superaddito, in modum columnæ separatæ, quo sit quadrata forma, sunt quatuor extrema et quatuor dimensiones crucis, ut loquuntur laudati Patres. Verum juxta hanc explicationem, quidem crux apparebit quadrata, quatuor extremorum et quatuor dimensionum; at reverâ non erit in se talis, sicut tamen esse dicunt SS. Patres. Irenæus cit.: « *Ipse habitus crucis, inquit, fines et summitates, id est, extremitates, habet quinque, duos in longitudinem, duos in la-*

titudinem, et unum in medio, ubi requiescit qui clavus configitur. » S. Aug. cit.: « *Lata est quippe in transverso ligno..... longa est à transverso ligno usque ad terram..... alta est in cacumine quod transversum lignum sursum versus excedit.* » Habet itaque utraque sententia suos patronos ex SS. Patribus: primæ autem favet sensus communis fidelium, latente ipso Serrio.

Iosuper habemus ex verbis Irenæi cit., in medio crucis lignum breve seu sedile fuisse fixum, cui insiderit crucifixus. Idem testatur S. Justinus in Dial. cum Tryph.: « *In medio crucis, inquit, defixum est lignum, quod etiam ut cornu eminet, in quo vehuntur et insident qui crucis supplicium subeunt.* » Idem Tertull. l. 2 contra Marcion. Majori certitudine constat suppedaneum scabellum in infimâ parte crucis fuisse aptatum, cui crucifixi pedes suppositi affigerentur. Ita S. Greg. Turon. l. de Gloriâ Martyr. c. 6: « *In stipite recto, inquit, foramen factum manifestum est, pes quoque parvulæ tabulæ in hoc foramen insertus: super hanc verò tabulam tanquam stantis hominis sacræ affixæ sunt plantæ.* » Et Innoc. III, Serm. de Martyre uno: « *Fuerunt autem, inquit, in cruce Dominicâ ligna quatuor, stipes erectus et lignum transversum, truncus suppositus et titulus superpositus.* » Atque ita exhibent antiquæ crucifixi imagines.

DE CRUCIFIXIONE.

Solet depingi Christus cruci humi prostratus et jacenti affixus, tum magno conatu cum cruce elevatus. Attamen probabile est cruci jam erectæ et terræ cuneis infixæ fuisse affixum; sic enim ferebat usus gentilium, apud quos erant familiares hæc loquendi formulæ: *Tollere in crucem, agere in crucem, ascendere in crucem*; unde rex Darius, Esd. l. 4, c. 6, statuit ut *omnis qui hanc mutaverit jussionem, tollatur lignum de domo ipsius, et erigatur, et configatur in eo.* Et S. Athan. Serm. de Pass. diei de Christo: *Veni ad locum ubi erat illi ascendenda crux.*

Certum autem videtur non tribus tantum, sed quatuor clavis Christum fuisse cruci affixum. 1º Quia sic ferebat usus Romanorum, ut discimus ex Plauto in Mustellaneo, dicente: *Affigantur his pedes, his brachia.* 2º Id testatur SS. Patres, Greg. Turon., l. de Gloriâ Martyr. c. 6: « *Clavi Domini, inquit, quod quatuor fuerint, hæc est ratio: duo sunt*

affixi in palmis, et duo in plantis. » S. August. 1. Meditat. c. 6 : « Immaculata Christi » vestigia divis confixa clavis, » 3° S. Brigitta, l. 7, c. 7, refert id sibi revelatum ; et Wadingus in Annalibus Minorum ad annum 1224, testatur S. Francisci stigmata quatuor clavos representare. 4° Huic sententia suffragantur Theodoretus, Rufinus et Cassiodorus, qui inventionem S. crucis ab Helena Constantini matre referentes, dicunt clavos alios freno equino, alios galeæ Constantini fuisse insertos : supponunt ergo fuisse quatuor. Denique hanc sententiam tenent Scaliger, Causobonus et plures alii.

Christum omnino nudum à cruce pependisse, ac ne velatis quidem partibus quas naturalis pudor in nobis obtegit jubet, non pauci sentiunt, ob testimonia SS. Patrum qui passim scribunt Christum fuisse in cruce nudum sicut nascimur, sicut cælum petemus, sicut protoparentes fuerunt in Paradiso : inter quos S. Ambros. l. 10 in Lucam, dicit Christum nudum ascendisse in crucem talem « *quales* » nos auctore Deo natura formavit, et *qualis* » Adam in Paradiso habitavit. »

Hic non obstantibus, in hanc sententiam ægrè descendo : si enim, juxta illius patronos, pictores sint laudandi qui Christum renes velo einctum nobis exhibent, quia, inquit, in hoc pudori consulunt ; quomodo Christus, ipse puritatis auctor et amator, pudori non consulisset, sed suum corpus omnino nudum oculis tot spectantium etiam mulierum exhibuisset, præsertim cum corpus naturale nudum longè magis offendant pudorem quàm ejus imago ? Malim ergo interpretari SS. Patres de nuditate paulò latius acceptà, quàm quisque dicitur nudus qui omnibus vestimentis exuitur, licet genitalibus coopertis aliquo tenui velamine, quod inter vestimenta non computatur. Atque ita sibi revelatum fuisse scribit S. Brigitta, l. 1, c. 10, et l. 7, c. 70.

DE LATRONIBUS CUM CHRISTO CRUCIFIXIS.

Sicut Christus pro nobis maledictum crucis factus est, sic pro omnium salute inter noxios factus noxius crucifigitur, juxta illud Isai. 53 : *Et cum acleratis reputatus est.* Voluit insuper ut in ipsa specie paubili monstraretur illa discretio omnium hominum quæ fiet in judicio generali : unde communiter censent Patres bonum latronem fuisse à dextris et malum à sinistris Christi ; et S. August. Tract. 31 in Joan. : « *Ipsa crux, inquit, si attendas, tribunal fuit ;*

« in medio enim judice constituto, unus qui » credidit liberatus, alius qui insultavit dam- » natus est : jam significabat quid facturus » est de vivis et mortuis, alios positurus ad » dextram, alios verò ad sinistram. » (Q. 46, a. 11, o.)

Corrigendus est hic error popularis, quo multi credunt hos latrones non clavis fuisse cruci affixos, sed funibus alligatos, et ita plerumque depinguntur ; repugnat enim 1° vox *crucifixionis*. 2° Si solus Christus fuisset clavis affixus, Helena Constantini mater facilè ejus crucem ex foraminibus clavorum à crucibus latronum distinxisset, neque opus fuisset miraculo hominis rediivi ex ejus contactu ad eam dignoscendam.

Difficultas est an unus tantum latro, an uterque Christum blasphemaverit. Matthæus c. 27 dicit : *Latrones qui crucifixi erant cum eo, improperebant ei.* Idem Marcus, c. 15. Lucas verò c. 23, dicit unum tantum blasphemasse, altero increpante et suscipiente partes Christi.

Hinc multi Patres dixerunt utrumque ab initio blasphemasse, unum postea ex divinà inspiratione resipuisse. At id videtur minus probabile. 1° Quia si ipse paulò antea blasphemasset, quomodo potuisset exprobrare alteri, ut habetur apud Lucam : *Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es ? Et nos quidem digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit.* 2° Quia debuisset blasphemiam veniam petere à Christo, priusquam peteret admitti in regnum ejus, quod tamen non legitur fecisse.

Probabilis itaque cum aliis Patribus, quorum dux est S. Aug. l. 3 de Consensu Evang. c. 16, dicimus Matthæum et Marcum dixisse *latrones* Indefinitè per syllepsim, ponendo numerum pluralem pro singulari, ut adnotarent, non numerum, sed conditionem blasphemantis. Et hæc loquendi formula non est infrequens in sacris Scripturis. Sic Matth. 2 : *Mortui sunt enim qui querebant animam Pueri,* cum tamen de uno Herode loqueretur. Sic Exodi 32 : *Hi sunt dii tui, Israel,* cum tamen de solo vitulo aureo sit sermo.

Latronem poenitentem nunciis in cruce fuisse conversum, sive ex visis prodigiis tenebris, sive potius ex inspiratione gratiæ, communis est SS. Patrum sententia. S. Aug. lib. 4 cont. Donat., c. 22, et alibi, refert narrationem suo tempore vulgatam, scilicet, latronem poenitentem aquâ fluentem à latere Christi tanquam salutari baptismo fuisse per-usum : cui tamen narrationi fidem integram

non adhibet S. Doctor, et bene; verisimiliter enim latro contractis cruribus erat mortuus antequam Christi latus aperiretur, ex Joan. c. 19. Insuper non indigebat baptismo ad salutem, cum tunc nondum esset in præcepto; et aliunde Christus virtutem suam sacramentis non alligavit. Dixit illi Christus: *Hodie mecum eris in paradiso*, Luc. 23: non terrestri, tali enim paradiso non indiget anima separata; non cœlesti, seu coelo empyreo, nondum enim erat apertum, sed generaliter in loco seu statu felicitatis ex clarâ Dei visione, quæ intuitu mortis Christi statim atque exspiravit concessa est patribus in illo et latroni poenitentibus.

DE LOCO ET TEMPORE CRUCIFIXIONIS.

Constat ex Evangelio Christum crucifixum fuisse Jerusalem, non quidem in ipsâ civitate, sed extraportam in suburbio, hoc est, in monte Calvariae, Hebraice Golgotha. Et utrumque fuit conveniens.

Primum, quia 1° Jerusalem erat locus à Deo electus ad sacrificia sibi offerenda, et hæc sacrificia figurabant passionem Christi quæ est verum sacrificium. 2° Quia cum virtus passionis ejus ad totum mundum diffundenda erat, pati voluit in medio terræ habitabilis tunc agnitæ, id est, in Jerusalem, quæ dicitur umbilicus terræ. 3° Quia maximè conveniebat ejus humilitati, ut sicut turpissimum genus mortis elegit, ita in loco celeberrimo confusionem pati non recusaret. 4° Ut ostenderet à principibus populi Judaici exortam esse iniquitatem occidentum ipsum. (Ibid. a. 10, o.)

Conveniens etiam fuit ut extra portam pateretur. 1° Ut veritas responderet figuræ: nam vitulus et hircus qui solemnissimo sacrificio ad expiationem totius multitudinis offerebantur, extra castra comburebantur, Levit. 16. Unde Apost. Heb. 13 dicit: *Quorum animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra; propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* 2° Ut per hoc daret nobis exemplum exeundi à mundanâ conversatione, unde ibidem subditur: *Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes.* 3° Ut dicit S. Chrysost. de passione, noluit Dominus pati sub tecto nec in templo Judaico, ne putaretur pro illâ tantum plebe oblatum sacrificium salutis; et ideo foras civitatem, foras muros, ut scias sacrificium esse commune.

Occurrit hæc quæstio, unde huic monti, in-

quo Christus passus est, *Calvaria* nomen? S. Th. hic ad 2, docet ex S. Hieron. in e. 27 Matth., etc dictum, non à capite seu Calvariâ Adæ qui esset ibi sepultus, sed à capitibus ibi decollatorum; erat enim locus supplicii communis apud Jerosolymitanos. Huic sententiæ subscribit Isidor. l. 15 Originum cap. 1, Ven. Beda in cap. 27 Matth. Attamen contrariam opinionem tenent S. Cyprian. Tract. de Resurr. Christi, Orig. Tract. 15 in Matth., Epiphani. Hæresi 46, S. Aug. Serm. 71 de Temp., S. Chrysost. Hom. 84 in Joan., S. Athan. l. de Passione, S. Ambros. l. 5 Epist. 19, Tertull. l. 2 Conclonum cont. Marcion., etc., voluntque Adam in hoc monte fuisse sepultum et ab ejus capite seu cranio fuisse dictum *Calvaria*. Quod autem prima sententia opponit, Adam fuisse sepultum in *Hebron*, antea dictum *Cariath-Arbe*, juxta illud Josue 14: *Nomen Hebron antea vocabatur Cariath-Arbe, Adam maximus ibi inter Enacim situs est*; respondetur nomen *Adam* non semper significare primum parentem, sed esse quandoque nomen commune significans quemcumque hominem, vel potius hic esse nomen proprium alicujus gigantis ex stirpe Enac patris gigantum, ut sonant ipsa verba: *Maximus inter Enacim*. Idque suadet ipsum nomen civitatis *Cariath-Arbe*, id est, civitas Arbe. Fuit enim Arbe, Josue 15, pater Enac patris gigantum, et habitavit in Hebron. Unde Joseph l. 5 Antiquit. c. 2, testatur temporibus suis monstrari in Hebron ossa gigantum, qui fuerant ibi sepulti, adeo magna, qualia vix credant qui non viderunt. Caterum ad aliquam conciliationem utriusque sententiæ, nihil vetat dicere hunc montem fuisse dictum *Calvaria*, tum à capite Adæ ibi sepulti, tum à capitibus ibi decollatorum.

Quantum ad tempus crucifixionis, constat ex his quæ dixi de tempore institutionis Eucharistiæ in tract. de Euchar. diss. 2, a. 3, Christum fuisse crucifixum lunâ decimâ quintâ, hoc est, feriâ sextâ, et non lunâ decimâ quartâ seu feriâ quintâ, ut volunt Græci. Quâ autem horâ? Marcus, 15, dicit horâ tertiâ, Joannes, 19, dicit horâ quasi sextâ. Et utrumque verum est; dividebant enim Judæi diem in quatuor horas: prima incipiebat ab ortu solis usque ad nonam; secunda, quæ dicebatur tertiâ, à nonâ ad duodecimam; tertiâ, quæ dicebatur sexta, à duodecimâ ad tertiam; quarta, quæ dicebatur nona, à tertiâ usque ad occasum solis seu

sexam. Christus itaque crucifixus fuit sub finem horæ tertie, id est, paulò ante meridiem, idèdque horà tertlà et quasi sextà.

DE APERTIONE LATERIS.

Joannes 19, narrat quòd cùm milites latro-
rum crura fregissent, ad Jesum cùm venissent,
ut viderent jam mortuum, non fegerunt ejus
crura, sed unus militum lanceà ejus latus aperuit,
et continuò exiit sanguis et aqua. Hunc militem
fuisse Longinum nomine, qui postea martyr
occubuit, tenet communis opinio; sicque In-
sertum legitur in pluribus martyrologiis Latinis
et in Menologio Græcorum. « *Cæsarea in Cappa-
docia*, inquit Martyrologium Romanum, *passio*
« *Longini militis, qui latus Domini lanceà perfo-
« rans dicitur.* » Hanc communem opinionem
impugnat Baronius ad annum Christi 34, n.
131, tanquàm ex apocryphis scriptis haustam;
vultque Longini nomen tribuendum esse non
militi latus Christi aperienti, sed centurioni
Christum è cruce pendentem Filium Dei visis
prodigiis contenti. Baronio subscribit Tillie-
montius, et ex parte Serlius; vultque iste
hunc errorem natum ex sinistra intelligentià
textus Græci, eò quòd lanceæ nomen, Græcè
λόγχη aliquantò corruptum, Longi seu Longini
militis nomen imperitè creditum sit: quasi
Evangelista dixisset: *Unus militum Longinus*
Christi latus aperuit. Verùm non video his
satis efficaciter elevari auctoritatem martyro-
logiorum, Romani scilicet, Usuardi et Adonis,
Menologii Græcorum, Suri, S. Bonaventuræ
et aliorum, communisque sensus fidelium,
apud quos miles qui Christi latus lanceà aper-
uit dicitur Longinus, qui postea martyrium
pro Christo subiit.

Censuræ Baronii subscribimus quoad aliud,
quod quidam ex apocryphis reverà scriptis
narrant et ibidem refert Annallum Parens,
scilicet, hunc militem esse cæcum et ex aquà
et sanguine è latere Christi in ejus oculos sa-
liente visum miraculosè recepiasse, id planè
fabulosum agnoscimus; quis enim credat mi-
litem cæcum à Romanis adhibitu fuisse cus-
todem reorum, et ipsum certo ictu perforasse
latus Christi, ut probaret an esset mortuus?

Item hunc militem pictores effingunt ple-
rùmque equo insidentem, fortè quòd putent
peditem non potuisse attingere latus Christi
ex altà cruce pendentis. Sed perperàm; osten-
dimus enim supra crucem Christi non altam,
sed humilem et mediocrem fuisse, qualem
scilicet viribus et sanguine exhaustus ferre

potuit, cujus idèd latus pedes oblongà lanceà
attingere potuit. Adde, apud Romanos pedites
et non equites lanceis seu hastis usos fuisse,
ut constat ex Tito Livio lib. 4.

Restat inquirere utrùm fluxus aquæ ex la-
tere Christi fuerit miraculosus. Negant medici,
contententes in pericardio imò et in pleurà
contineri aqueum humorem, qui ex alterutro
lato per lanceam naturaliter effluxit. Attamen
miraculum agnoscunt SS. Patres, Ambros.,
Aug., Cyrillus Alex., et alii; fortè quia non
aqueus humor, sed vera aqua effluxit, et non
simul sanguini mixta, sed successivè post san-
guinem fluxit.

DE MARIA MATRE JESU JUXTA CRUCEM STANTE.

Stabat juxta crucem Jenu Mater ejus, inquit
Joannes 19. Stabat, inquam, non ejulans, non
indecorè se gerens, non exanimis humi ja-
cens, aut inter adstantium brachia collapsa;
sed licet lacrymosa et dolorosa, erecto tamen
animo et voluntati divinæ perfectè conformi,
probè sciens hoc sacrificio opus salutis hu-
manæ consummandum esse. Unde S. Ambros.
lib. de Instit. virg., cap. 7, ait: « Stabat juxta
« crucem Mater, et fugientibus viris stabat
« Intrepida. » Ita communiter interpretes an-
tiqui et recentiores; quamvis S. Bonaventura
et S. Laurentius Justin. contrarium scripse-
runt, sed probabiliter delusi apocrypho libello
de lamentatione B. Virginis S. Bernardo sup-
posito.

DE TORTORIBUS CHRISTI.

Serlius acriter contendit ministros passio-
nis Christi tam in flagellatione quàm in cruci-
fixione fuisse Brutios, nunc Calabros; quia,
inquit, cùm primi à Romanis ad Annibatem
defecissent, hæc poenà mulctati sunt ut reor-
um essent tortores: ex quo infert huic ferali
ministerio erga Christum à Romano judice
damnatum inservisse. Verùm esto hanc poe-
nam olim in Brutios fuisse latam; utrùm tamen
duraret adhuc tempore passionis Christi, non
constat. Imò constat tempore Tertulliani non
amplius fuisse in usu; tradit enim lib. de Co-
ronà militis, cujuscumque nationis milites
huic ministerio inservire, dùm suadens ho-
mini christiano ne militet, dicit: « Et vin-
« cula, et carcerem, et tormenta, et supplicia
« administrabit; nec suarum ultor injuria
« rum. »

DE PRODIGIIS CHRISTO IN CAUCE PENDENTE
FACTIS, ET PRIMO DE TENEBRAIS.

Primum inter prodigia quæ Christo à cruce pendente contigerunt, fuerunt tenebræ, quæ ab horâ sextâ ad nonam, hoc est, à meridie ad tertiam pomeridianam factæ sunt super universam terram, Matth. 27, Marci 15, Lucæ 23. Circa quod duplex occurrit difficultas: prima, quomodò istæ tenebræ fuerunt inductæ, an per veram eclipsim quæ sit per interpositionem lunæ ad solem, an per miraculosam radiorum solis subtractionem seu extinctionem lucis, seu per oppositionem alicujus alterius corporis opaci; secunda, an istæ tenebræ fuerunt diffusæ per totum quâ latè patet orbem.

Quantum ad primam difficultatem, S. Dionysius Areopagita Epist. ad Polycarpum, tradit fuisse veram et propriè dictam, sed præternaturalem eclipsim; sic enim, loquens de Apolloniano philosopho, dicit: «Eramus et unâ ambo et stabamus ad Heliopolim (civitas est Ægypti), ac cernebamur, nec inopinatò, cum luna se soli obiciebat; nec enim conjunctionis tempus erat; rursusque cum eadem ab horâ sextâ ad vespèram se mediæ solis lineæ præter naturæ ordinem opponerebat.» Idem habet Epist. ad eundem Apolloniam. Ejusdem opinionis est S. Aug. epist. 80 ad Hesychium. Scio plures hodiè non moveri auctoritate S. Dionysii, quippe qui contendunt opera quæ sub ejus nomine circumferantur esse illi supposita et ab aliquo auctore quinti sæculi fuisse consarcinata, quod non est hujus loci discutere. Unum dumtaxat observabo, auctorem hunc quinti sæculi debuisse impudentem, mendacem et effrontem impostorem esse, cum multa de se narret quæ nonnisi vero Dionysio Areopagitæ conveniunt, ut quòd fuerit discipulus S. Pauli, quòd solis eclipsim Christo patiente viderit, quòd cum Apostolis adfuerit funeribus B. Virginis, quòd scripserit ad S. Joannem Evangelistam, ad Titum, ad Timotheum et ad Polycarpum, etc. Habere autem auctorem istorum operum ut impudentem, mendacem et effrontem impostorem, obstant ipsa opera, quæ nonnisi sanam doctrinam, pietatem et sanctimoniam spirant. Plura alla videri possunt apud Baronium, Spondanum, Natalem Alexandr., et alios contra ævi nostri criticos. SS. Cyprianus, Hieron. et Theophilactus censent has tenebras contigisse, non per veram

et propriè dictam eclipsim, sed vel miraculosâ extinctione lucis, vel oppositione alicujus alterius corporis opaci. Et videtur hæc sententia communior apud interpretes.

Quantum ad secundam difficultatem, stando sententiæ S. Dionysii et S. Aug. de verâ et propriè dictâ eclipsi per interpositionem lunæ, dicendum videtur has tenebras per universum orbem non fuisse diffusas, sed per Palæstinam tantum et regiones vicinas, qualis erat Ægyptus. Cum enim luna sit longè sole et terrâ minor, impossibile est ut lunæ interpositione sol obscuraretur respectu totius orbis. Unde, juxta hanc sententiam, quod Evangelium dicit tenebras factas esse in universam terram, intelligendum est accommodatè de universâ terrâ Judææ et regionum vicinarum, sicut cum Lucæ 2 dicitur: *Exit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis*, non intelligitur totus quâ latè patet orbis, sed ista tantum cui imperabat Augustus. Vel dicendum id fuisse dictum per hyperbòlem.

Stando verò aliorum sententiæ, nihil obstat quominus dicamus tenebras per totum quâ latè patet orbem fuisse diffusas.

At si ita sit, inquires, quomodò fieri potuit nullum scriptorem ex gentilibus harum tenebrarum mentionem fecisse? — Respondeo Phlegontem, Adriani imperatoris libertum, in Historia quam scripsit per Olympiades, harum tenebrarum meminisse. Hujus verba refert Eusebius in Chronico; et ex Eusebio S. Hieron. etiam in Chronico. Hæc sunt: «Quarto autem anno ducentesimæ secundæ Olympiadis, magna et excellens inter omnes quæ ante eam acciderunt, defectio solis facta est. Dies horâ sextâ ita in tenebras noctem versus est, ut stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bithyniâ Nicææ urbis multas ædes subverterit.» Idem refertur in Chronico Alexandriæ. Idem Eusebius in Chronico ibid. refert adhuc alia monumenta ethnicorum, quæ narrant tenebras et motus terræ tempore passionis Christi; dicit enim: «Quo tempore passionis Christi et in aliis ethnicorum commentariis hæc ad verbum scripta reperimus: solis facta defectio et tenebræ super universam terram. Bithyniæ terræ motu concussa, et in urbe Nicæniæ ædes plurimæ corruerunt. Quæ omnia hæc congruunt quæ in passione Salvatoris acciderunt.» Tertullianus in Apologetico, eundem Phlegontem vel alium gentilem indicans,

« dicit : « Eodem quidem momento dies, meridium orbem sole signante, subducta est; « deliquim utique putaverunt, qui id quoque « super Christum prædicatum noscuerunt. Et « tamen eum mundi casum relatum in archivis « vestris habetis. » Similiter S. Lucianus in Actis sui martyrii apud Rufinum, gentiles alloquens: « Perquirite, inquit, in annalibus « vestris, et invenietis temporibus Pilati, « fugato solo, interruptum tenebris diem. »

Malè me habet quòd Serrius Phlegontis testimonium futilibus, ut mihi videtur, rationibus religioni eripere conetur. Vult ergo incertum esse Phlegontem scripsisse de obscuracione solis quæ contigit moriente Christo: 1º quia Origenes dicit quòd hoc testimonium « neminem sapientem movere posset »; 2º quia Phlegon non dicit suum solare deliquim lunà plenà contigisse; 3º quia silet de eo ad tres horas perdurasse; 4º quia narrat terræ motus Nicææ in Bithyniâ factos; silet de terræ motibus factis in Palestinâ; 5º dicit has tenebras contigisse anno quarto olympiadis ducentesimæ secundæ, quæ est morientis Christi incerta epocha. — Resp. ad primum, Origenem contra Celsum Phlegontis testimonium urgere. Aliunde quidquid sit, uni Origeni prævalent Eusebius, S. Hieron., Tertull., Lucianus, Chronicon Alexandriæ, etc. Ad secundum: Uiquid Phlegon meminisset plenilunii, cum non asserat has tenebras contigisse per veram et propriè dictam eclipsem ex interpositione lunæ ad solem, ut imaginatur Serrius? dicit simpliciter Phlegon: « Defectio solis « facta est; » sive autem sol obscuretur per interpositionem lunæ, sive alterius corporis, sive subtractione radiorum aut extinctione lucis, semper est defectio solis. Sed esto Phlegontem intellexisse veram et propriè dictam eclipsem ex interpositione lunæ, non notavit plenilunium, sive quia in monumentis ex quibus id exscripsit non invenit notatum defectu scientiæ astrorum in scriptoribus, sive quia ipse Phlegon in hac scientiâ parùm versatus non attendit an hæc eclipsis esset naturalis vel supernaturalis. Quidquid sit, hæc difficultate non sunt moti Eusebius, S. Hieron. et alii quos citavimus. Ad tertium: Nego consequens: quasi verò ex omissione unius circumstantiæ neganda sit substantia facti. Ad quartum: Phlegon potuit scire motus terræ factos in Bithyniâ et ignorare factos in Palestinâ. Ad quintum: Epocham mortis Christi, secundum communem opinionem, est

tempus notatum à Phlegonte, scilicet annus quartus olympiadis ducentesimæ secundæ, qui incidit cum anno decimo octavo imperii Tiberij et trigésimo tertio anno aëræ communis, quo mortuus est Christus.

DE SCISSIONE VELI.

Matth. 27, legitur: *Jesus autem clamans vocem magnam, emisit spiritum; et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum.* Similiter Marcus 15.

Juxta Josephum de Bello Judaico erat duplex velum: unum exterius, quod separabat atrium in quo consistebat populus, à Sancto, seu loco in quo sacerdotes sacra munia obibant; alterum interius, quod separabat Sanctum à Sancto sanctorum in quod introibant summus pontifex semel in anno. Agnoscunt pariter hoc duplex velum Origenes Tract. 74 in Matth., et Hieron. Ep. ad Hebidiam 150, q. 8; Idque significat Paulus Heb. 9, v. 8, dicens: *Post velamentum autem secundum*, etc. fidem ibidem docent velum exterius, non interius fuisse scissum. Verba sunt Hieron. cit.: « Quærendum quod velum templi scissum sit, « exterius, an interius. Mihi videtur in « scissione Domini illud velum esse conscissum, « quod in tabernaculo et in templo foris positum fuerat et appellatur exterius. Quia nunc « ex parte videmus et ex parte cognoscimus: « cum autem venerit quod perfectum est, tunc « et velum interius dirumpendum est, ut « omnia quæ nunc nobis abscondita sunt, domus Dei sacramenta videamus. » Equidem quidam alii Patres, Cyrillus, Lactantius, Leo magnus, Beda, etc., censent velum interius quod separabat sanctum à sancto sanctorum, fuisse scissum: sed fortè quia non distinguebant duplex velum.

Quid autem mysterii habeat veli scissio? Præter jam dicta ex S. Hieron. de veli exterioris scissione, circa scissionem veli indistinctè varii varia protulerunt. Quidam dixerunt eà significari velamen legalium sacrificiorum et caeremoniarum morte Christi esse dissolutum et revolutum, ita ut etiam ethnici luce Evangelii jam clarè videant quæ tot Judæorum figuris adumbrabantur; alii, abrogationem, ac veluti dissolutionem Synagogæ; alii, Judæi populi dissipationem atque divisionem; alii, passionem Christi esse finitam et animam à corpore esse separatam; alii, luctum templi vestem suam more Judaico conscindentis; alii demum,

jam apertam esse viam cœli, ut exponit Apost. Heb. 9, v. 8.

DE MOTU TERRÆ.

Subjungit immediatè Matth. : *Et terra mota est, et petre scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exscentes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et appaernerunt multis.* Hanc terræ motum non fuisse universalem probabilis est, cum de illo ut tali sileant omnes scriptores tam sacri quàm profani; sed fuit duntaxat in Judæa et in aliquibus provinciis vicinis, ut in Bithyniâ, teste Phlegonte, de quo supra. Idem censendum est de scissione petrarum et aperture monumentorum, quæ isto terræ motu factæ sunt. De his qui tunc surrexerunt dicam infra, dùm de resurrectione Christi.

DE MAGNO PANIS.

Eusebius lib. 5 Præparationis cap. 9, narrat ex Plutarcho lib. 1 de Defect. Orac., quosdam navigantes circa insulas Enchinadas audivisse vocem ex insulâ Praxia clamantem, *magnam Pana esse mortuum*, eademque voce jussam Thamo navis gubernatori ut id denuntiaret ac proclamaret, dùm esset juxta Palodem in Cypro; quod cum ipse fecisset, magnâ voce clamans: *Magnus Pan mortuus est*, subitò innumerabilem gemitus et clamores auditus sunt. Hæc cum Tiberio Cæsari renuntiata essent, is accitos philosophos interrogavit quisnam esset iste Pan, qui responderant sibi videri eum esse qui ex Mercurio et Penelope natus esset. At quomodò tunc mortuus esset iste Pan, qui longè ante jam obierat? Neque potest intelligi de dæmone, qui cum sit purus spiritus, mortui non subjacet.

Aliter ergo intellexerunt scriptores ecclesiastici. Baronius per mortem Panis intelligit mortem Christi, qui est verus Pan, hoc est, universorum Dominus. Sed repugnare videtur Christum constituisse nuntios suæ mortis, scilicet dæmones, quos noluit habere præcones suæ divinitatis, Luc. 4, et voluisse indigiti nomine infamæ Ægyptiorum Idoli. Verius intellexit Eusebius per mortem Panis, eversionem regni dæmonis morte Christi illatam, Idque convenienter instituit Plutarchi, qui ibi agit de defectione oraculorum. Et hæc probabiliora sunt, suppositâ veritate historię, cui, licet à pluribus receptæ, plures etiam eundem detrectant, aut saltem nolunt eam ha-

bere quidquam commune cum morte Christi. Quod nos sub dubio relinquimus.

Dissertatio Decima.

DE CAUSA EFFICIENTE PASSIONIS CHRISTI, ET RUS CAUSALITATE ET EFFECTIBUS.

(D. Th. QQ. 47, 48 et 49.)

ARTICULUS PRIMUS.

De causâ efficiente passionis Christi.

Quæritur hic 1° utrùm Christus fuerit ab aliis occisus, an à seipso; 2° ex quo motivo se passioni tradiderit; 3° utrùm Pater eum tradiderit ad patiendum; 4° utrùm conveniens fuerit ut pateretur à gentilibus vel potiùs à Judæis; 5° utrùm ejus occisores eum cognoverint; 6° quàm grave fuerit eorum peccatum. Pro quorum resolutione,

Dico 1°: Persecutores Christi fuerunt causa directa illius mortis, quia causam sufficientem mortis ei intulerunt cum intentione occidendi et effectu consequente; ex illâ enim causâ mors est subsecuta. (Q. 47, a. 1, o.) Christus autem fuit causa indirecta suæ mortis, quatenus vim illatam suo corpori non impedit, prout poterat, sed acceptavit. Et hoc sensu verum est quod dicit Joan. 10: *Nemo tollit animam meam à me, invito scilicet, sed ego pono eam*.

Dices: Qui ab aliis occiduntur, paulatim debilitatâ naturâ deficiunt, et maximè hoc apparet in crucifixis, qui, ut ait S. Aug. 5 de Trinit. c. 15, *longè morte cruciantur*. Atqui hoc non accidit Christo, nam clamans voce magnâ emisit spiritum, Matth. 27. Ergo. — Respondeo, quòd ut Christus ostenderet quòd passio illata per violentiam, ejus animam non eripiebat, nisi in quantum vellet, naturam corporalem in suâ fortitudine conservavit, saltem quantum ad hoc ut in extremis positus voce magnâ clamaret, quod inter alia miracula mortis computatur. Unde Marci 15: *Videns Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Verè hic homo Filius Dei erat.* (Ibid. ad 2.) Quod autem auctor addit ibidem, id fuisse etiam mirabile quòd citiùs mortuus sit aliis qui simili passione afficiebantur, non intelligit fuisse miraculum, quasi anima corpus deseruerit priusquàm adesset causa sufficiens mortis; sed intelligit id fuisse mirabile in qui ignorabant teneram ejus complexionem, secundum quam vulnera citiùs in eo causarent mortem quàm in aliis. Et hæc de cau-

et mirabatur Pilatus si jam obtisset, Marci 15.

Dico 2°: Christus ex obedientia mortuus est. (Ibid. a. 2, o.) Constat ex Joan. 10, ubi ipse Christus dicit: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; et hoc mandatum accepi à Patre meo, scilicet ponendi animam meam et sumendi eam.* Item ibid. 14: *Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio: surgite, eamus hinc, scilicet ad locum passionis.* Item ex illo Philip. 2: *Factus est obediens usque mortem.* Id autem erat conveniens justificationi hominum, ut sicut per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam iusti constituerentur multi, ut dicitur Rom. 5.

Dices: Christus mortuus est ex charitate, secundum illud Ephes. 5: *Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.* Ergo. — Respondeo, quod eadem ratione Christus passus est ex charitate et obedientia, quia et ipsa charitatis praecepta erga Deum et homines ex obedientia implevit, et obediens fuit ex charitate ad Patrem praeipientem. Plura de rigoroso praecepto moriendi Christo imposito require in tract. de Incarn. diss. 18, art. 4.

Dico 3°: Deus Pater tradidit Christum passioni, juxta illud Rom. 8: *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Et hoc triplici modo. 1° Quia sua aeterna voluntate praedestinavit passionem Christi ad humani generis liberationem; non quidem decernendo ullas actiones Judaeorum erga Christum, quatenus erant peccaminosae, sed decernendo Christum pati à Judaeis, ejusque passionem ordiundo ad nostram redemptionem. 2° In quantum ei inspiravit voluntatem patiendi pro nobis infundendo charitatem. 3° Non protegendo eum à passione, sed exponendo persequentibus. (Ibid. a. 3, o.)

Dico 4°: Conveniens fuit ut Christus à Judaeis pati inciperet, et postea, Judaeis tradentibus, per manus gentilium ejus passio finiretur. Quia sic in ipso modo passionis Christi praefiguratus est ejus effectus; primò enim passio Christi effectus salutis habuit in Judaeis, quorum plurimi in morte Christi baptizati sunt, Act. 2 et 3; deinde Judaeis praedicantibus, effectus passionis Christi transivit ad gentes. (Ibid. a. 4, o.)

Dico 5°: Primates Judaeorum, qui eorum principes dicebantur, cognoverunt Christum esse Messiam in Lege promissum; videbant enim in eo omnia signa quae prophetae futura prae-

dixerant de Messia. Nec obstat quòd Luc. 22, illis interrogantibus an Jesus esset Christus, responderit ipse Christus: *Si vobis dixero, non credetis*: vel enim intelligendum est de Christo ut Filio Dei, ut patet ex interrogatione alterà versu seq.: *Tu ergo es Filius Dei?* vel dicuntur non credere, quia licet signis patentibus convicti essent, voluissent tamen et conabantur ex perversitate cordis ea infirmare. Minores seu plebei qui mysteria S. Scripturae non noverant, non plenè cognoverunt esse Christum seu Messiam. Licet enim aliqui eorum in eum crediderint, multitudo tamen non credidit. Et alii aliquando dubitaverint an ipse esset Christus, propter signorum multitudinem, postea tamen decepti à suis principibus fuerunt, ut non crederent eum esse Christum. Neutri autem cognoverunt esse Deum et Filium Dei naturalem, juxta illud Joan. 16: *Non noverunt Patrem neque me*; cum hoc tamen discrimine, quòd ignorantia majorum non excusaret eos absolutè à crimine, quia erat crassa et quodammodò affectata; videbant enim evidèntia signa divinitatis ipsius, sed ex odio et invidia in ipsum ea pervertebant, et verbis ejus quibus se Dei Filium asserbat, credere volebant, unde ipse Christus de eis dicit Joan. 15: *Si non venissem et locutus eis non fuisset, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Et postea subdit: *Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius facit, peccatum non haberent.* Si quidam Patres, ut S. Chrysost. et Beda, dicant eos agnovisse esse Filium Dei, vel loquantur de Filio Dei, non per naturam, sed per excellentiam gratiae singularis; vel intelligunt eos cognovisse verum Dei Filium, quatenus evidèntia signa hujus rei habebant, quibus tamen propter odium et invidiam assentire noluerunt, ut eum cognoscerent esse Filium Dei. (Ibid. ad 1.)

Dico 6°: Peccatum crucifigentium Christum fuit gravissimum. In principibus quidem, tam ex genere seu objecto, quia erat contra Deum, seu contra eum quem poterant et debebant scire esse Deum, quàm ex parte peccantium, quia maximà malitià illud admiserunt. In popularibus autem, ex genere tantum; minuebatur enim ex parte illorum propter ignorantiam. (Ibid. a. 6, o.) Dixi, *gravissimum peccatum*, id est, valde grave, non autem gravissimum, comparatè ad omnia alia peccata, quia odium Dei, blasphemia, et similia quae sunt formaliter contra Deum, graviora sunt quàm

quæ sunt formaliter contra humanitatem et materialiter tantum contra divinitatem, quale fuit peccatum crucifigentium Christum, ut docet auctor, infra, q. 80, art. 5. Quamvis enim odissent Christum, eum tamen odio habebant formaliter ut hominem tantum, non formaliter ut Deum, quem ignorabant, licet vincibiliter.

ARTICULUS II.

Quomodo passio Christi operata sit nostram salutem.

Dico 1°: Passio Christi operata est nostram salutem per modum meriti. Quia Christus habuit gratiam, quæ est principium meriti, non tantum ut singularis homo, sed ut caput aliorum; Ideoque per voluntariam passionem, non solum sibi, sed suis membris meruit salutem. (Q. 48, a. 1, o.)

Dices: Christus ab instanti suæ conceptionis meruit nobis salutem; singulæ ejus actiones ab initio conceptionis fuerunt infiniti valoris: atqui superfluum est aliquem iterum mereri quod jam antea meruerat: ergo. — Respondeo: Distinguo maj.: Christus ab initio suæ conceptionis meruit nobis salutem, attento valore operum, concedo; attentâ Dei ordinatione, nego. Quamvis ergo singulæ Christi actiones ab instanti conceptionis essent infiniti et plusquam sufficientis valoris ad redemptionem nostram, Deus tamen illas non ordinaverat ad redemptionem nostram absque passione, propter rationes quas deduximus, art. 1, diss. præced., concl. 2. Unde independenter à passione non conferebant jus absolutum et perfectum ad salutem, Ideoque salus nostra tribuitur passioni.

Dico 2°: Passio Christi operata est salutem nostram per modum satisfactionis, quia Christus patiendo exhibuit ut caput nostrum Deo aliquid majus quam exigeret recompensatio totius offensæ generis humani: 1° propter magnitudinem charitatis ex quâ patiebatur; 2° propter dignitatem vitæ suæ quæ erat vita Dei et hominis quam ponebat; 3° propter generalitatem passionis et magnitudinem doloris assumpti, ut explicuimus art. 1, diss. præced. concl. 4 et 5. Hæc autem à supposito divino, à quo procedebant, habebant valorem infinitum tam satisfactorium quam meritum. Quantum ad has duas conclusiones, vide quæ fusè dixi in tract. de Incarnat. diss. 19, de merito et satisfactione Christi.

Dico 3°: Passio Christi operata est nostram salutem per modum sacrificii. quia fuit oblatio rei sensibilis cum sui immutatione, facta in honorem Deo proprium, hoc est, in recognitionem supremi illius dominii et ad ipsum placandum; hoc enim est propriè sacrificium. (Ibid. a. 5, o.) Quod autem hic dicit auctor ex S. Aug. l. 10 de Civit., c. 6, omne opus bonum quod agitur ut charitate inhaereamus Deo, esse verum sacrificium, intelligendum est quod sit verum sacrificium veritate fructus et excellentiæ, non veritate essentiae. Vide plura de passione Christi ut sacrificio in tract. de Incarnat. diss. 19, art. 4, prob. 2, et diss. 20, art. 3.

Dico 4°: Passio Christi operata est nostram salutem per modum redemptionis, quia fuit sufficiens et superabundans satisfactio pro peccato et reatu pœnæ, ut dictum est. Atqui satisfactio quâ quis satisfacti sive pro se, sive pro alio, pretium quoddam est quo seipsum vel alium redimit à peccato et pœnâ: ergo redemptio. Unde Matth. 20: *Filius hominis venit dare animam suam redemptionem pro multis*; et Rom. 3: *Justificati sumus per redemptionem quæ est in Christo Jesu*.

Dices: Nullus emit vel redimit quod suum esse non desit: atqui homines nunquam desierunt esse Dei: ergo. — Respondeo: Distinguo minorem: Homines nunquam desierunt esse Dei quoad subjectionem ejus potestati, concedo; quoad unionem per charitatem, nego. Per peccatum enim facti sumus Deo inimici et ab eo secundum affectum divisi, atque servituti diaboli subjecti.

Inferes: Ergo pretium redemptionis nostræ solvendum et offerendum erat diabolo et non Deo. Prob. illatio: Quicumque emit aut redimit aliquid, pretium solvit ei qui possidet: atqui ex solutione præcedenti diabolus homines possidebat, utpote ejus servituti subiectos, ut dictum est: ergo. — Respondeo: Nego illationem. Ad prob. distinguo min.: Diabolus homines possidebat ut tortor seu minister, ex permissione et ordinatione Dei, concedo; ut judex seu princeps propriâ auctoritate, nego. Ad quorum intelligentiam, observandum est quod homo peccando obligatus erat Deo et diabolo. Quantum enim ad culpam Deum offenderat, et diabolo consentiens se ei subdiderat: unde ratione culpa: non erat factus servus Dei, sed potius ab ejus servitute recedens diaboli servitutem incurerat, Deo ut principe offenso justè id permit-

tente; sed quantum ad pœnam, principaliter homo erat obligatus Deo sicut summo iudici, diabolo autem tanquam tortori. Quamvis ergo diabolus teneret hominem sub servitute et quantum ad pœnam et quantum ad culpam, quia tamen sic erat quantum ad culpam ex permissione Dei per illam offensam, et quantum ad pœnam ex iustâ ejus ordinatione, ita ut diabolus esset tantum in illius minister, ideo non illi, sed Deo pretium redemptionis erat solvendum et offerendum. (Ibid. ad 2 et 3.)

Dico 5° : Christo homini proprium est esse redemptorem strictè sumpsum; quia redimere strictè et propriè, est de suo solvere pretium liberationis : atqui solus Christus solvit rigorosè de suo pretium nostræ liberationis, fundendo scilicet vitam et sanguinem suum : ergo. (Ibid. a. 3, o.) Dixi, *redemptorem strictè sumpsum*, quia si latiori sensu dicatur redemptor is qui est prima causa et auctor redemptionis, dando eum qui solvit, inspirando illi voluntatem solvendi, et cum illo ad omne opus redemptionis operando : hoc sensu tota Trinitas nos redemit; hæc enim dedit nobis Christum hominem, inspiravit illi voluntatem patiendi, et omnes actiones redemptionis humanæ in eo operata est. Et ideo auctor dicit quod : esse immediatè redemptorem, proprium sit Christi in quantum est homo : quamvis ipsa redemption possit attribui toti Trinitati, sicut primæ causæ.)

Dices 1° : Merita sanctorum nobis applicantur per indulgentias, in remissionem pœnarum peccatis nostris debitæ : ergo dici possunt nostri redemptores. 2° Sancti dicuntur nostri mediatores, Galat. 3 : ergo et redemptores. 3° Moyses Act. 7, dicitur redemptor. Ergo. — Respondeo ad primum, merita sanctorum non nos à culpâ et pœnâ æternâ, sed temporali tantum liberare, idque non nisi præsuppositâ redemptione per Christum factâ, et ideo neque secundum rigorem justitiæ. Quando autem dicimus esse proprium Christo esse redemptorem, intelligimus de redemptione à culpâ et pœnâ æternâ, atque secundum rigorem justitiæ. Et hinc patet responsio ad secundum, quia in mediatione non importatur æqualitas et rigor justitiæ, sicut in redemptione. Ad tertium, Moyses dictus est redemptor, non respectivè ad culpam et pœnam æternam, sed ad captivitatem Ægyptiacam, à quâ Israelitas liberavit. Neque id fuit propriè redimere, cum nihil fuerit solum pro liberatione.

Dico 6° : Passio Christi, hoc est, humanitas

Christi, ut aliquando subjecta passioni, salutem nostram operatur efficienter, quia est instrumentum divinitatis. Sic intelligendum esse auctorem cum dicitur passionem Christi causare efficienter nostram salutem, constat, quia ad efficientiam realem et physicam requiritur existentia causæ : non autem amplius existit passio Christi; et ita se explicat S. Doctor, q. seq. a. 1, in fine corp. (Ibid. a. 6, o.)

ARTICULUS III

De effectibus passionis Christi.

Dico 1° : Per passionem Christi liberati sumus à peccato, quatenus Christus, sicut dictum est art. præced., ut caput nostrum per passionem tanquam per pretium redemit nos et membra sua à peccatis; sicut si homo per aliquod opus meritorium quod manu exercet, redimeret se à peccato quod pedibus commisisset. Sicut enim corpus naturale est unum ex membrorum diversitate consistens, ita tota Ecclesia, quæ est mysticum corpus Christi, computatur quasi una persona cum suo capite, quod est Christus. (Q. 49, a. 1, o.)

Cæterum conclusionem sic intellige, non quod passio Christi actu efficaciter omnes homines liberet à peccato; quot sunt enim qui adhuc in eo permanent! sed quod sit causa universalis sufficiens ad redemptionem peccatorum totius generis humani, quæ tamen, ut effectum habeat, debeat applicari : sicut si medicus præpararet medicinam omnis generis morborum sanitivam, nullum sanaret nisi applicatâ seu sumptâ. (Ibid. ad 3 et 4.)

Ex hac concl. sequitur 1° quod per passionem Christi liberati sumus à potestate diaboli, in cujus servitutem incideramus per peccatum. Sequitur 2°, sublato peccato, nos liberari à pœnâ æternâ illi debitâ. Sequitur 3°, nos esse Deo reconciliatos, solutâ causâ inimicitie, quæ erat peccatum. Sequitur 4°, apertam nobis esse januam cœli, sublato impedimento ad ejus ingressum, quod est peccatum. Has omnes sequelas intellige ad sensum datum conclusionis, scilicet, passionem Christi esse causam universalem quæ sit sufficiens ad hos omnes effectus, quos tamen ut actu operetur, debet applicari per sacramenta et bona opera.

Dico 2° : Christus per suam passionem meruit exaltari. Pro quo vide tractatum de incarnatione, dissert. 19.

Dissertatio undecima.

DE MORTE, SEPULTURA ET DESCENSU CHRISTI
AD INFEROS.

(D. Th. QQ. 80, 81 et 82.)

ARTICULUS PRIMUS.

De morte Christi.

Occurrunt in hoc articulo discutenda : 1° an conveniens fuerit Christum mori ; 2° an per mortem divinitas fuerit separata à corpore ; 3° an ab animâ ; 4° an in triduo mortis Christus fuerit homo ; 5° utrùm ejus corpus fuerit idem numero vivum et mortuum ; 6° utrùm mors ejus aliquid operata sit ad nostram salutem. Ad quorum resolutionem,

Dico 1° : Conveniens fuit Christum mori : 1° ut satisfaceret pro nobis, qui propter peccatum adjudicati eramus mortui ; 2° ut ostenderet veritatem naturæ assumptæ ; si enim post conversationem cum hominibus, subito sine morte evanisset, ab omnibus crederetur phantasma ; 3° ut moriendo nos à timore mortis liberaret ; 4° ut resurgendo à mortuis, et virtutem suam ostenderet quâ mortem superavit, et nobis spem resurgendi à mortuis daret. Unde Apostolus, 1 Cor. 15 : *Si Christus prædicatur quòd resurrexerit à mortuis, quomodo quiaam in vobis dicunt quòd resurrectio mortuorum non est ?* Confer dissert. 9, art. 1, c. 2. (Q. 80, a. 1, o.)

Dico 2° : In morte Christi divinitas non fuit separata ab ejus corpore ; sed ipsi mansit hypostaticè unita, ita ut non esset alia hypostasia Verbi Dei et carnis post mortem.

Prob. 1° : Quod per gratiam Dei conceditur ut quid naturâ suâ permanens, nunquàm abque culpâ revocatur ; unde Rom. 11, dicitur quòd sine penitentia sunt dona Dei. Sic gratia adoptionis per quam homines sanctificantur, nunquàm perditur sine culpâ. Atqui gratia unionis per quam divinitas est unita carni Christi in personâ, multò major est gratiâ adoptionis, et etiam magis permanens ex sua ratione, quia hæc ordinatur ad unionem personalem ; gratia autem adoptionis ad quandam unionem affectualem, neque in Christo fuit aut potuit esse ullum peccatum : ergo. 2° Ea quæ sunt humanæ naturæ, non dicuntur de Filio Dei nisi ratione unionis hypostaticæ : atqui de Filio Dei dicitur quod convenit cor-

pori Christi post mortem, scilicet, esse sepultum, ut patet ex Symbolo fidei, in quo dicitur quòd Filius Dei sit *passus, mortuus et sepultus* : ergo divinitas non fuit in morte separata à corpore. Neque etiam fuisse in triduo mortis separatam à sanguine fuso, dixi in tract. de Incarn. dissert. 7, a. 2, in fine. (Ibid. in a. s. o.)

Dico 3° : In morte Christi divinitas non fuit separata ab ejus animâ. 1° Quia anima unita est Verbo Dei per prius et immediatius quàm corpus, siquidem corpus fuerit unitum mediante animâ seu ratione animæ ; Christus enim assumpsit naturam humanam : corpus autem per animam pertinet ad naturam humanam. Atqui in morte Christi divinitas non fuit separata à corpore, ut dictum est : ergo multò minùs ab animâ. 2° De Filio Dei prædicatur quod est animæ, scilicet, quòd descenderit ad inferos : atqui, ut dictum est, ea quæ sunt naturæ humanæ, non dicuntur de Filio Dei, nisi ratione unionis hypostaticæ : ergo.

Dico 4° : Erroneum est dicere Christum in triduo mortis esse hominem, quia cum sit verè mortuus, anima ejus à corpore separata est, in quâ separatione sita est mors et destructio humanitatis, sicut in eorum unionem sita est humanitas. Neque etiam in triduo mortis propriè fuit Christus ; quia Christus dicitur suppositum existens in naturâ divinâ et humanâ ; tunc autem natura humana desierat per separationem animæ à corpore, ut dictum est. Poterat tamen per synecdochè dici Christus, sicut etiam nunc dicimus : S. Petrus.

Dico 5° : Corpus Christi vivum et mortuum fuit idem numero absolutè, quia aliquid dicitur idem numero absolutè, quod est idem supposito : corpus autem Christi vivum et mortuum fuit idem supposito, ut patet ex dictis. Non fuit tamen idem numero omninò et totaliter, quia vita quam amisit in morte, est de essentia corporis viventis : unde non fuit idem numero secundum speciem naturæ humanæ. (Ibid. a. 5, o.)

Si petas utrùm corpus Christi mortuum manserit sine formâ substantiali, — resp. probabilìus negativè, sed assumpsisse formam cadaveris humani, quia secundum principia philosophiæ, materia non potest naturaliter esse sine formâ, nec videtur hic necessitas adstruendi miraculum.

Inferes 1° : Ergo est diversitas corporis ;

2° ergo Verbum dimisit aliquando quod assumpsit. — Respondeo ad primum, esse diversitatem corporis ratione novæ formæ, et ideo non esse idem numero secundum speciem naturæ humanæ, ut dictum est; remanet tamen idem supposito. — Respondeo ad secundum: Nihil repugnat quòd Christus dimiserit id quod non fuit principaliter assumptum, ut fuit forma cadaverica.

Dico 6°: Mors Christi in facto esse nihil operata est ad nostram salutem per modum meriti, quia Christus tunc mortuus, erat extra statum merendi. Si autem per mortem in facto esse intelligamus carnem mortuam, potuit operari efficienter ad nostram salutem, quia remanebat instrumentum divinitatis sibi unitæ. (Ibid. a. 6, o.)

ARTICULUS II.

De sepultura Christi.

Dico 1°: Convenienter Christus fuit sepultus, tum ad comprobendam veritatem mortis; nou enim aliquis in sepulcro ponitur, nisi quando jam de veritate mortis constat: tum quia per hoc quòd Christus de sepulcro resurrexit, datur spes resurgendi per ipsum his qui sunt in sepulcro. (Q. 54. a. 4, o.)

Dico 2°: Convenienti modo Christus fuit sepultus. (Ibid. a. 2.) Juxta Matth. 27 et Joan. 19, Joseph ab Arimathæa cum Nicodemo 1° corpus Christi unxit centum libris aromatum ex myrrhâ et aloes, emptis à Nicodemo; 2° involvit syndone mundâ; 3° posuit in monumento suo novo; 4° hoc monumentum erat in horto vicino; 5° exclusum erat in petrà; 6° advolvît magnum saxum ad ostium monumenti. Hæc autem omnia dicimus convenienter facta.

1° Corpus Christi aromatibus myrrhæ et aloes conditur convenienter moribus Judæorum, qui sic solebant condire corpora, ut diutius conservarentur illæsa. In hujusmodi autem officiis quæ mortuis exhibentur, mos cujuslibet gentis est servandus, inquit S. Aug. Tract. 120 in Joan. (Ibid. ad 2 et 3.) 2° Involvitur sindone mundâ ad decentiam honestatis. (Ibid. ad 3.) 3° Sepellitur in monumento alieno, ut qui domum in vitâ non habuit, post mortem quoque in alieno sepulcro recondetur; item in monumento novo, in quo scilicet nemo antea positus fuerat, ne alius ibi sepulchri resurrexisse fingeretur et crederetur. (Ibid. ad 4.) 4° Hoc monumentum erat in horto, quia nemo sepeliebatur in urbe. 5° Ex-

clusum erat in petrà, sic disponente divinâ providentiâ, ne si ex lapidibus fuisset extractum, suffossis fundamentis, vel dirutis, et repositis lapidibus, raptum à discipulis fingeretur. Si etiam in terrâ fuisset sepultus, dicere poterant: Suffoderunt terram et furati sunt eum. 6° Advolvît saxum magnum ad ostium monumenti, iterum contra calumnias resurrectionis, ut sine plurimorum auxilio reserari non posset monumentum. (Ibid. a. 3, o.)

Dico 3°: Corpus Christi mansit incorruptum in sepulcro, ad ostensionem divinæ virtutis, et ne crederetur mortem ejus fuisse ex infirmitate naturæ et non voluntariam; corruptio enim cujuscumque corporis provenit ex infirmitate naturæ illius corporis, quæ non potest amplius corpus continere in unum.

Dico 4°: Christus fuit convenienter unâ die et duabus noctibus in sepulcro. (Ibid. a. 4, o.) Ratio est, quia istud tempus requireretur et sufficiebat ad probandam veritatem mortis Christi, ut dicam de ejus resurrectione. (Q. 53. a. 2, o.)

Dices: Matth. 12, dicit Christus: *Sicut Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus; ita Filius hominis erit in corde terre tribus diebus et tribus noctibus.* Ergo. — Resp. hic tres dies et tres noctes, scilicet naturales, intelligenda esse per synecdochen, sumendo partem pro toto. Sic ergo primus dies et prima nox computantur ab extremitate diei feriæ sextæ, quâ Christus mortuus et sepultus est, usque ad mediam noctem sabbati; secundus dies et secunda nox, à mediâ nocte sabbati usque ad mediam noctem diei dominicæ; tertius dies et tertia nox, à mediâ nocte diei dominicæ ad auroram ejusdem diei, quâ Christus resurrexit.

ARTICULUS III.

De descensu Christi ad inferos.

Occurrunt hic explicanda: primum, an anima Christi realiter et substantialiter, et non tantum secundum effectum descenderit in infernum; secundum, an convenienter descenderit; tertium, in quem infernum descenderit; quartum, utrùm aliquam moram ibi traxerit; quintum, utrùm SS. patres ab inferno liberaverit; sextum, utrùm etiam damnatos et pueros in peccato originali defunctos; septimum, item et an animas purgatorii.

Dico 1°: Christus, hoc est, anima Christi

realiter et substantialiter descendit ad inferos, et non tantum secundum effectum et operationem. (Q. 52, a. 1.)

Prob. 1° ex Symbolo Apostolorum, in quo dicitur : *Descendit ad inferos*, quod obviè et naturaliter intelligitur de descensu reali et substantiali, et non secundum effectum tantum, sicut intelligit communis sensus fidelium. (2-2, q. 1, a. 9, ad 4.) Hujus autem non meminit Symbolum Nicænum, quia supposuit expressum in Symbolo Apost., et nullus tunc error circa hunc articulum exortus erat qui indigere novâ expressione. 2° Psalm. 15 : *Non relinques animam meam in inferno* : quod Petrus Act. 2, de Christo interpretatur. 3° Ephes. 4 : *Quod autem ascendit, quid est? nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ*. Inferiora autem terræ, inquit S. Hieronym., infernus accipitur. Eo modo ergo juxta Apost. Christus descendit in infernum, quo modo ascendit in cælum; realiter autem et substantialiter ascendit in cælum. Ergo. 4° Tandem hanc doctrinam tradunt concil. Lateran. sub Innoc. III, cap. *Firmiter*, de SS. Trinitate, Symbolum dictum S. Athanasii, S. Ignat. Epist. ad Trallianos; Nazianz. Orat. 2 de Resurr.; Nyssenus, Orat. 1; S. Aug. Epist. 57 et 99, et alii.

Dices cum Durando : 1° Anima separata non potest moveri localiter; 2° substantia spiritalis non est in loco nisi per operationem : atqui anima Christi separata nullam habebat operationem in inferno : ergo. — Respondeo ad primum, quod anima Christi non descendit ad inferos eo genere motus quo corpora moventur, sed eo genere motus quo angeli moventur. (Hic a. 1, ad 3.) Ad secundum, nego min. : Anima enim Christi ut instrumentum divinitatis operata est in inferno, expellendo tenebras exteriores, et hunc locum illuminando. (In 3, d. 22, q. 2, a. 2, q. 1.)

Dico 2° : Conveniens fuit ut Christus descenderet in Infernum. (Q. 52, a. 1, o.) 1° Quia homo per peccatum lucurrerat non solum mortem corporis, sed etiam descensum ad inferos : ergo sicut fuit conveniens ipsum mori ut nos liberaret à morte, ita conveniens fuit eum descendere ad inferos ut nos ab illo liberaret : cum hoc tamen discrimine, quod mors illi pœna fuit, non descensus ad inferos, quia per mortem opus redemptionis consummatum erat, et superabundanter satisfactum divinæ justitiæ : unde descendendo ad inferos, assumpsit quod nobis pœna erat, sed non ut

pœnam sibi, nec sub ratione pœnæ. Observandum semel pro semper quodd, cum dicimus Christum nos liberasse à morte corporis, non est sensus quodd nos liberaverit à necessitate moriendi; morimur enim omnes, sed à necessitate permanendi in morte, quia resurgemus. Et hoc sensu Christus dicitur habere imperium mortis, et mortem moriendo vicisse, juxta illud Osæ 3 : *Ero mors tua, ô mors*. 2° Quia conveniens erat ut victo diabolo per passionem, victos ejus, qui detinebantur in inferno, eriperet, secundum illud Zach. 9 : *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti victos suos de lacu*. 3° Ut sicut potestatem suam ostendit in terrâ vivendo et moriendo, ita etiam potestatem suam ostenderet in inferno ipsum visitando et illuminando, ut sic in nomine Jesu omne genu flectatur, non solum cœlestium, sed etiam Infernorum, Philipp. 2.

Dico 3° : Christus non descendit in Infernum damnatorum secundum præsentiam realem, quia juxta SS. Patres, Hieron. in cap. 4 Epist. 99 et alios, idèò Christus descendit ad Inferos, ut eos qui ibi detinebantur consolaretur et liberaret; nullum autem ex inferno damnatorum consolatus est et liberavit, ut dicam modò. Insuper infernus damnatorum non erat locus conveniens Christo. Descendit ergo in infernum damnatorum secundum effectum tantum, eos arguendo et convincendo de suâ infidelitate et malitiâ; idque per modum locutionis aut manifestationis, quæ inter spiritus non impeditur ex distantia loci.

Obj. Dicitur ex ore divinæ sapientiæ, quæ est Christus, Eccl. 24 : *Penetrabo omnes inferiores partes terræ*. Atqui inter inferiores partes terræ computatur Infernus damnatorum : ergo. — Respondeo quodd Christus, qui est Dei sapientiæ, penetravit omnes inferiores partes terræ, non localiter secundum animam omnes circumeundo, sed effectum suæ potentiæ aliquoties ad omnes extendendo. (Ibid, ad 1.)

Repones : Ephes. 4, Christus dicitur descendisse ad inferiores partes terræ, hoc est, ad infima terræ, ubi est infernus damnatorum. Ergo. — Respondeo 1° solutione præcedenti. 2° Totus infernus in quem descendisse Christum agnoscimus, licet non in omnes sinus inferni, respectu hujus loci, vocatur infimus et profundissimus.

Instas : Act. 2, Petrus dicit : *Quem (Christum) Deus suscitavit solutis inferni doloribus, juxta quod impossibile erat tenere illum ab eo.*

Aiqui dolores inferni sunt in inferno damnatorum: ergo. — Respondeo 1°: In textu Græco loco *inferni* legi *mortis*, juxta quem sensus est eum suscitasse Christum, ipsum solvendo à doloribus seu pœnâ et miseriâ mortis, et vitæ restituendo. — Respondeo 2°: Retinendo lectionem Vulgatæ, Christus solvit dolores inferni, liberando patres, non à pœnâ sensûs quam non patiebantur, sed à pœnâ damni quam patiebantur ex dilatione gloriæ. Potest etiam dici quòd solverit aliquas animas purgatorii à pœnâ sensûs et damni, de quo infra, et hoc sensu intelligendi sunt SS. Patres. Juxta quem distinguenda est minor. Additur: *Juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo*, vel *ed*, quia juxta divinum decretum, Christus non debebat manere in morte, neque in inferno. (Ib. ad 2.)

Urgebis: 1 Petri 3, dicitur quòd Christus *his qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca*. Aiqui increduli erant in inferno damnatorum pœnam damni et sensûs patientes; atque illic agi de descensu Christi ad inferos constat ex cap. seq., ubi dicitur: *Mortuis evangelizatum est*: ergo. — Respondeo in hoc textu sermonem esse de his qui, ut ait Petrus, *fuerant aliquando increduli*, sed tamen in infidelitate non permanserant. Noe enim diluvium annuntians, non omnes in suâ incredulitate perierunt, sed quidam pœnitentes ab incredulitate conversi sunt, licet in pœnam infidelitatis prioris aquis diluvii perierint; et hi erant vel in limbo patrum, vel potiùs in purgatorio, quia limbus non dicitur carcer, sed sinus Abrahæ: his ergo prædicavit Christus et evangelizavit, nuntiando ipsis se esse eorum redemptorem.

Dico 4°: Sicut corpus Christi fuit unâ die et duabus noctibus in sepulcro, tantumdem ejus anima mansit in inferno, scilicet usque ad momentum resurrectionis, ita ut simul anima exiret de inferno et corpus educeretur de sepulcro. Unde Ecclesia in benedictione cerei paschalis cantat: *Hæc nox est in qua Christus ab inferis victor ascendit*. Atque ita sentiunt Patres, S. Irenæus lib. 5 adversus Hæres. cap. 31, S. Nys. Orat. 1 de Resurr., Tertull. lib. de Animâ cap. 55, et alii.

Dico 5°: Christus descendens ad inferos, liberavit SS. patres, 1° exhibendo eis, statim à morte suâ, claram divinitatis visionem, quâ hucusque privati fuerant, nondum

soluti redemptionis nostræ pretio, deinde eos à loco inferni educendo. Et hoc est quod dicitur Zach. 9: *Tu verò in sanguine Testamenti tui educaisti victos de lacu in quo non erat aqua*. Et Coloss. 2: *Exspoliasti principatus et potestates, scilicet infernales, auferendo justos, traduxit eos ab hoc loco tenebrarum in cælum*. Consentunt veteres, Tertull. lib. de Animâ c. 53, S. Aug. Hom. 57, S. Greg. Hom. 22 in Evang., S. Hieron. in cap. 2 Jonæ. Hinc canit Ecclesia: «O verè digna hostia, per quam fracta sunt tartara, redempta plebs captivata, reddita vitæ præmia.» (Ibid. a. 5, o.)

Dico 6°: Christus descendens ad inferos, nullum damnatorum liberavit, quia cum Christus in hoc descensu ageret per virtutem suæ passionis, eos solos liberavit quos passioni suæ conjunctos invenit per fidem charitatis informatam: damnati autem vel non habuerunt fidem de passione Christi, vel illi non fuerunt finaliter conjuncti per charitatem. (Ibid. a. 6, o.)

Neque refert quòd virtus passionis Christi nunc se extendat etiam ad eos qui sunt in peccato. Disparitas est, quòd secundum divinas ordinationes in præsentî vitâ sit locus conversioni et transmutationi à culpâ ad gratiam, secùs post mortem; quia damnati sunt confirmati in malo, sicut beati in bono. Hinc illud: *Ubi ceciderit arbor, ibi manebit*.

Propter eandem rationem, pueri qui cum originali peccato decesserunt, non fuerunt per Christum liberati. (Ibid. a. 7, o.)

Dico 7°: Christus suo descensu ad inferos non liberavit omnes animas à purgatorio. (Ibid. a. 8, o.) Prob.: Descensus Christi ad inferos liberatorius fuit in virtute passionis: virtus autem passionis non habuit tunc majorem virtutem quam nunc habeat: atqui nunc non liberat omnes animas quæ sunt in purgatorio, sed tantùm eas, vel quæ sunt sufficienter purgatæ, vel quibus passio Christi, quæ est velut causa universalis, applicatur per satisfactiones justorum viventium, vel per sacramenta novæ legis ad hoc divinitus instituta: porrò descensus Christi ad inferos, neque fuit satisfactorius, neque medium divinitus institutum ad applicandam virtutem suæ passionis omnibus animabus in purgatorio tunc existentibus: liberavit ergo duntaxat eos qui erant sufficienter purgati, vel etiam qui dùm viverent meruerunt ex congruentiâ per fidem et devotionem ad mortem Christi, ut eo descendente liberarentur. (Ibid. et ad 1 et 2.)

Dices : 1° Eccles. 24, Sapientia dicit : *Illuminabo omnes sperantes in Domino*. 2° S. Aug. in Psal. 33, docet omnes animas electorum per Christi descensum ab inferno esse liberatas. 3° Antiqui Patres dùm loquuntur de iustorum liberatione, nullos excipiunt nisi impios. Ergo. — Respondeo quosdam propter hæc momenta censere quòd, licet descensus Christi per se non liberaverit omnes animas purgatorii, id tamen tunc præstiterit ex privilegio quasi ex indulgentiâ plenariâ. Hæc sententia non est improbabilis : non cogunt tamen nos ejus momenta recedere à sententiâ auctoris. — Unde ad primum : Per illuminationem non necessariò intelligitur absoluta liberatio, sed quædam consolatio et novum gaudium de gloriâ post purificationem statim accipiendâ. Ad secundum : S. Aug. ibi loquitur de animabus in sinu Abraham existensibus, id est, de iustis. Ad tertium : Similiter dici potest antiquos Patres loqui de iustis in limbo, quos nihil à gloriâ retardaret, nisi communis reatus naturæ ex peccato originali.

Dissertatio duodecima.

DE RESURRECTIONE CHRISTI.

(D. Th. Q. 53, 54 et 55.)

Ante omnia observandum est resurrectionem Christi fuisse pluries in veteri Testamento prænuntiata verbis et factis. Verbis. Gen. 49 de Judâ dicitur : *Requiescens accubisti ut leo et quasi leona ; quis suscitabit eum ?* Quod de resurrectione Christi interpretatur S. Ambros. lib. de Benedict. Patriarch. cap. 4, S. Aug. lib. 12 cont. Faust. cap. 42, et alii. Psal. 2 : *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Quibus verbis utitur Paulus Act. 13, ad probandam resurrectionem Christi. Psal. 15 : *Non relinques animam meam in inferno ; nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Quod tam ipse Paulus ibid. quàm Petrus, Act. 2, intelligunt de resurrectione Christi. Sophoniâ 3 : *Exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum*. Quod S. Aug. lib. 18 de Civit. c. 33, interpretatur pariter de resurrectione Christi. Oseâ 3 : *In die tertiâ suscitabit nos*. Quod idem S. Aug. ibid. cap. 28, S. Bernard. Serm. 4 de Resurr., Tertull. contra Judæos interpretantur de resurrectione Christi. Factis. Plura enim figuratè gesta sunt in prænuntiationem resurrectionis Christi futuræ, ut in Isaac immolando et tamen servato, in

Joseph educto de carcere tertio anno ; de quibus Prosper lib. 1 Prædictionum c. 17 et 29 ; in Jonâ tertiâ die de ventre ceti prodeunte, quod suæ sepulturæ et resurrectionis tertiâ die fuisse figuram testatur ipse Christus, Matth. 12 et 16. Hinc Apost. 1 Corinth. 15, jure dicit : *Christus resurrexit tertiâ die secundum Scripturas*.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum necessarium fuerit Christum resurgere.

Necessarium intellige, non simpliciter, sed ex suppositione divinæ ordinationis, prophetiarum, meritum Christi et nostræ utilitatis.

Dico : Necessarium fuit Christum resurgere, propter quinque rationes in Scripturis fundatas. (Q. 53, a. 1, o.)

1° Ad commendationem divinæ justitiæ, ad quam pertinet exaltare illos qui se propter Deum humiliant, secundum illud Lucæ 1 : *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*. Quia igitur Christus, propter charitatem et obedientiam erga Deum, se humiliavit usque ad mortem crucis, oportebat ut exaltaretur à Deo usque ad gloriosam resurrectionem. Unde ex ejus personâ dicitur Psal. 138 : *Tu cognovisti*, id est, approbâsti sessionem meam, id est, humilitatem et passionem, et resurrectionem meam, id est, glorificationem in resurrectione, ut exponit Glossa.

2° Ad fidel nostræ instructionem, quia per Christi resurrectionem, propriâ virtute et in signum suæ divinitatis factam, confirmata est fides nostra circa ejus divinitatem : ut enim dicitur 2 Corinth. ult. : *Est crucifixus est in infirmitate ; sed vivit in virtute Dei*, id est, suâ ; et idè 1 Corinth. 15 dicitur : *Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est fides nostra*. Non quòd fides nostra, etiamsi Christus non resurrexisset, absolutè loquendo, non potuisset esse vera et utilis ad salutem, sed supponendo ea quæ prædicta erant de ejus resurrectione, et quod ipse sæpè promiserat se resurrecturum, si reverà non resurrexit, falsum docuit homines et eos decepit, idèque inanis est prædicatio Apostolorum, inanis et fides nostra, quia utraque falsa.

3° Ad aulevamen spei nostræ, quia dùm videmus Christum, qui est caput nostrum, resurgere, speramus et nos resurrecturos. Unde dicitur 1 Corinth. 15 : *Si Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodò quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est ?*

4° Ad informationem vitæ fidelium, secundum illud Rom. 6 : *Quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Et infra : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur; ita et vos existimate mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo.*

5° Ad complementum nostræ justificationis; quia sicut per hoc quod mala sustinuit, humiliatus est moriendo, ut nos liberaret à malis : ita glorificatus est resurgendo, ut nos promoveret ad bona, secundum illud. Rom. 4 : *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.* Non tamen hoc sensu quod ejus resurrectio meruerit justificationem nostram, non enim erat opus viatoris; neque quod esset duntaxat exemplar nostræ justificationis : sed quia si Christus non resurrexisset, justitiam quam per passionem nobis promeruerat non essemus assecuti; erat enim in divinis decretis sic ordinatum, ut non daretur Spiritus sanctus, nec mitterentur Apostoli ad prædicandum, neque nobis applicaretur generaliter passionis fructus, nisi post resurrectionem, juxta illud Lucæ 4 : *Oportebat enim Christum pati, et resurgere à mortuis tertii die, et prædicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum.* Et illud Joan. 7 : *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.*

ARTICULUS II.

De die et horâ quâ Christus resurrexit.

Christum tertii die à morte sua resurrexisse, indubitata fides est sæpè in S. Scripturis asserta : utrum autem id sit convenienter factum ?

Dico 1° : Conveniens fuit Christum resurgere tertii die. (Ibid. a. 2, o.) Prob. Resurrectio, ut dixi. art. præcedenti, necessaria fuit ad instructionem fidei nostræ : est autem fides nostra de divinitate et humanitate Christi; non enim sufficit alterum sine altero credere : atque ad hoc quod confirmaretur fides de veritate divinitatis ipsius, oportuit quod citò resurgeret, et ejus resurrectio non differretur usque ad finem mundi : ad hoc autem quod confirmaretur fides de veritate humanitatis et mortis ejus, oportuit moram esse inter mortem et resurrectionem ; si enim statim post mortem resurrexisset, videri posset quod ejus mors vera non fuerit, et per consequens nec resurrectio vera : ad veritatem autem mortis manifestandam, sufficiebat quod

usque ad tertiam diem ejus resurrectio differretur, quia non contingit quin infra hoc tempus in homine qui mortuus videtur, cum vivat, appareant aliqua indicia vitæ : ergo.

Dico 2° : Tertia dies quâ Christus resurrexit, fuit prima hebdomadæ, quæ apud nos est dies dominica, diluculo seu sub aurorâ. (Ib. ad 3.) Quantum ad diem, patet, 1° quia cum ex dictis constet esse mortuum die sextâ hebdomadæ et resurrexisse tertii die sequente, consequens est quod resurrexerit primâ die hebdomadæ. 2° Quia mulieres quæ dicuntur in Evangelio venisse ipsâ præfatâ die summo mane ad sepulcrum, invenerunt jam resurrectionem factam; dicuntur enim venisse unâ seu primâ sabbati, id est, primâ die hebdomadæ; quia nomine sabbati apud Judæos, non solum significatur septima dies quieti destinata; sed etiam tota hebdomada septem diebus constans, ut patet ex illo Luc. 18 : *Jejuno bis in sabbato*, id est, in hebdomadâ; impossibile est enim jejunare bis in unâ die.

Quantum ad horam, Christum resurrexisse diluculo seu sub aurorâ, communis est sententia SS. Patrum, Aug. in Enarrat. 2 in Ps. 116, et l. 4 de Trinit. c. 6; Hilarii can. 33 in Matth.; Prudentii in Hymno ad Galli cantum, S. Th. hic et q. 51, a. 4, et aliorum scholasticorum in 3, d. 21. Item est sensus communis Ecclesiæ, quæ cantat cum S. Ambrosio in hymno paschali : *« Aurora lucis surgit... cum « Rex ille fortissimus... victor surgit de fovea. »* Item, et quod præcipuum est, videtur expressum in S. Scripturâ, Marci ult., his verbis : *Surgens autem mane primâ sabbati*; Græcè : *Cum surrexisset mane.* Adde quod si resurrexisset ante illucescentem diem, non fuisset tribus diebus et tribus noctibus in corde terræ, ut dicitur Matth. 12. Quando ergo S. Hieron. q. 6 ad Hebidiam, dicit Christum resurrexisse horâ quâ ipse voluit, et quæ nulli mortalium est cognita, intelligendus est de instanti resurrectionis; aurora enim decurrit per plura instantia.

Obj. 1° : Matth. 28, dicit mulieres venisse ad sepulcrum vespere sabbati : ergo non post sabbatum. — Respondeo per vespem sabbati apud Matth. intelligi ipsam noctem quæ sequitur sabbatum; apud Hebræos enim sæpè tota nox vocatur *vespera*, et totus dies *mane*, ut patet Genes. 1 : *Factus est vespere et mans dies primus.* Sensus ergo Matthæi, qui alludit ad duplex sabbatum, de quo supra, est : *Vesperâ seu nocte sequente sabbatum, quæ lu-*

censit in primâ sabbati seu primâ die hebdomadæ, conformiter ad textum Græcum, in quo sic legitur : *Tardè post sabbatum; et die quæ lucebit in primam sabbati.*

Obj. 2° : Joannes, 20, dicit Mariam Magdalenam venisse ad sepulcrum, *cùm adhuc tenebræ essent* : ergo non diluculo, seu sub aurorâ. — Respondeo : Nego consequens : 1° Quia juxta S. Aug. l. 5 de Consensu Evang. in diluculo, cùm dies incipit tantum illucescere, nondum omnino sunt expulsæ tenebræ, et sic potest dici, *cùm adhuc tenebræ essent.* 2° Quia juxta eundem ibid., mulieres egressæ sunt de domibus suis cùm adhuc tenebræ essent; sed quia hortus in quo sepultus jacebat Christus, erat extra civitatem situs ad occidentem, ad illum non pervenerunt nisi orto jam sole, ut dicit Marcus 16. Intellige tamen ortum solem, non de corpore solis super horizontem, sed de primis radiis tenebras depellere incipientibus.

Quomodo autem Christus, si surrexerit tertiâ die summo mane, manserit tribus diebus et tribus noctibus in sepulcro, ut dicitur Matth. 12, diximus diss. præced. art. 2, in fine.

ARTICULUS III.

De Christo primo omnium resurgente et aliis cum ipso resurgentibus.

Dico 1° : Quamvis plures ante Christum resurrexerint resurrectiones imperfectæ, quæ est liberatio à morte actuali tantum; ipse tamen primus omnium resurrexit resurrectione perfectâ, quæ est liberatio non solum à morte actuali, sed etiam à necessitate, et, quod plus est, à possibilitate moriendi; resurrexit enim ad vitam immortalem : unde, 1 Cor. 15, dicitur : *Christus resurrexit primitiæ dormientium*; Coloss. 1 : *Qui est principium, primogenitus ex mortuis*; Apocal. 1 : *Primogenitus mortuorum.* (Ibid. a. 5, o.) Quantum ad secundam partem tituli, Matthæus c. 27, postquam significavit Christum in cruce animam egisse, inter varia prodigia quæ tunc contigisse narrat, dicit : *Et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt, et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis.* Ubi Evangelista, occasione apertionis monumentorum quæ contigit Christo moriente ex terræ motu, ponit per anticipationem resurrectionem mortuorum ante resurrectionem Christi, cùm tamen nonnisi post illam aut cum illâ facta sit, ut patet ex

eo quod subjungit : *Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus..... apparuerunt multis*; absurdum enim foret dicere eos triduo vivos mansisse in sepulcris sive clausis sive apertis. Item cùm finis resurrectionis eorum esset ut apparendo hominibus Christi resurrectionem testarentur, si non apparuerunt nisi post Christi resurrectionem, nec ante illam resurrexerunt. Quinam autem fuerint sancti qui cum Christo resurrexerunt, non dicit S. Scriptura; sed verisimile est, ut tenet communior opinio, fuisse illos qui specialem respectum habuerunt ad Christum, fuerantque illustres ejus figuræ, ut Abraham, Isaac, Jacob, Moyses, David, Melchisedech, etc., et etiam nonnullos recens defunctos, ut Zachariam, Joannem Baptistam, Simeonem, etc., quia cùm hi essent Judæis noti, aptiores erant ut testarentur illis Christum resurrexisse, et ipsum esse suæ resurrectionis auctorem.

Verum gravior difficultas est utrum ad vitam immortalem resurrexerint, et, ascendente Christo in cælum, ipsi etiam cum suis corporibus in cælum ascenderint; an è contra iterum mortui sint et ad sepulcra sua redierint, communem resurrectionem expectaturi. Primam sententiam tenent S. Ignat. Epist. ad Magnesianos, Orig. in cap. 27 Matth., Euseb. l. 4 Demonst. Evang. c. 12, S. Ambros. super Luc. et alii. Secundam amplectuntur S. Aug. Epist. 99 ad Evod., S. Chrysost. Hom. 28 in Epist. ad Heb.; Theodoret. cap. 11 ejusdem Ep., S. Greg. Mag. lib. 1 Moral. in Job, S. Th. hic, art. 3, ad 2, quamvis junior oppositum teneat in 4, d. 43, art. 3. Huic secunde sententiæ aliquantò mihi probabiliori subscribens,

Dico 2° : Qui cum Christo resurrexerunt, iterum mortui sunt et ad sua sepulcra redierunt, secundò resurrecturi in fine mundi (Ibid. ad 2.)

Prob. 1° : Apost. Heb. 11, dicit justos veteris Testamenti non consecuturos consummatam felicitatem, quæ in glorificatione animæ et corporis sita est, nisi nobiscum, seu communi cœtu fidelium in generali resurrectione. *Hi omnes, inquit, testimonio fidei probati, non acceperunt reppromissionem, Deo pro nobis aliquid melius disponente, ut non sine nobis consummarentur.*

Respondet 1° Sylvius, id verum esse communiter et salvo privilegio. — Sed contra, omnino gratis et absque ullo fundamento fingitur hujusmodi privilegium pro his qui sur-

reterunt cum Christo, imò contra dictum Apostoli. Etenim inter eos qui surrexerunt cum Christo, verisimillimum est, ut diximus, fuisse Abraham, Isaac, Jacob, Moysen, Davidem, etc., et tamen illis non fuisse concessum privilegium consummatæ felicitatis ante generalem resurrectionem expressè tradit Apost. dicens : *Et hi omnes* (quos scilicet nominavit in toto capite; nominavit autem Abraham, Isaac, Jacob, Moysen, Davidem, etc.) *non acceperunt repromissionem.*

Respondet 2º Apostolum posse intelligi de solâ gloriâ animæ, quam patres antiqui non acceperunt sine nobis, id est ante statum novæ legis. Sed contra Apost. loquitur de felicitate consummatâ : *Non sine nobis consummarentur* : felicitas autem consummata in glorificatione corporis simul et animæ sita est.

Prob. 3º : Davidem fuisse de numero justorum qui cum Christo resurrexerunt, jam dictum est : et adhuc ipsam fuisse in sepulcro post ascensionem Domini, constat ex Apostolo Petro, qui Act. 2, die Pentecostes Judæis probat hæc verba Psalmi 15 : *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, de Davide non esse dicta ; quoniam, inquit, *defunctus est et sepultus est, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem.* Quæ ratio nihil probaret, nisi intelligatur continens cum contento, id est, sepulcrum in quo tunc esset corpus Davidis jam corruptum.

Respondet Sylvius quòd sepulcrum quod jam diu continuerat corpus Davidis, esset sufficiens argumentum corruptionis illius, etiam si fortè, cum Apost. Petrus illa diceret, non tunc illud contineret.

Sed contra 1º : Si corpus Davidis non erat tunc in sepulcro, nihil evincebat Petrus ; quia etsi David statim à morte surrexisset, et caro ejus non vidisset corruptionem, posset nihilominus illud monumentum manere. 2º Si sepulcrum vacuum Davidis esset sufficiens argumentum ejus corruptionis, quia illud continuerat, pariter sepulcrum Christi vacuum, quod erat tunc apud Judæos et est adhuc in terrâ, esset sufficiens argumentum corruptionis illius, et retorquere possent Judæi in Petrum dicendo : Ergo de illo dictum non est : *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.*

Prob. 3º : Inter eos qui suscitati sunt cum Christo, fuit indubie Joannes Baptista : atqui caput ejus servatur Romæ : ergo. 4º Communis sensus fidelium est, neminem præter Christum et B. Virginem cum corpore cælos ascendisse.

Obj. cum laudato Sylvio : 1º Sancti qui cum Christo resurrexerunt, non convixerunt cum aliis hominibus, nec omnibus apparuerunt, sed aliquibus tantum, quod est proprium corporum gloriosorum. 2º Surrexerunt in testimonium resurrectionis Christi, quæ fuit ad vitam immortalem. 3º Connaturale est animæ beatæ uniri corpori immortalis. 4º Nul- lum alioquin eis collatum fuisset beneficium, sed potius pœna. Ergo.

Respondeo ad primum, sanctos qui resurrexerunt cum Christo, non convixisse cum aliis, quia ad hoc non fuerunt suscitati, sed duntaxat ut essent testes resurrectionis Christi. Non apparuerunt omnibus, quia non omnibus se conspicuos exhibuerunt. Cæterum esto inde inferretur quibusdam corporum gloriosorum qualitatibus fuisse ex speciali privilegio donatos, has habuerunt non per modum habitus permanentis, sed per modum dispositionis transiens, qualiter habuit Moyses in transfiguratione. — Ad secundum : Fuerunt sufficientes testes resurrectionis Christi per suam resurrectionem realem, nec ad hoc erat necesse ut parem cum Christo immortalitatem consequerentur. — Ad tertium : Connaturale est animæ beatæ in omnibus subijci divinæ ordinationi, et uniri corpori quomodo et quando ipsi placuerit. — Ad quartum : Resurrectio sanctorum facta est non tam in illorum gratiam, quàm in gratiam resurrectionis Christi. Neque secunda mors illis fuit pœna, quia contigit sine ullâ vi et sine ullo dolore, sed simplici separatione animæ à corpore.

Petes utrùm Christus fuerit causa summe resurrectionis. — Respondeo : Christus secundum divinitatem fuit causa efficiens principalis suæ resurrectionis ; instrumentalis autem secundum humanitatem, seu quatenus anima et corpus erant instrumentum divinitatis ; causa denique meritoria fuit per suam passionem. (Ibid. a. 4, o.)

ARTICULUS IV.

De qualitate Christi resurgentis.

Quatuor hic occurrunt expendenda : primum, an Christus resurgendo verum et idem corpus resumpserit ; secundum, an integrum ; tertium, an gloriosum ; quartum, an cum cæ- tricibus. Pro quorum resolutione,

Dico 1º : Christus resurgendo verum et idem corpus resumpsit ; alioquin non fuisset vera resurrectio, illud animæ resurgere dicitur, quod cecidit : corpus autem Christi per mortem ce-

cidit, quatenus anima quæ erat formæ ejus perfectio, fuit ab eo separata: ergo ut esset vera ejus resurrectio, oportuit ut verum et idem corpus iteratò eidem animæ uniretur. (Q. 54, a. 1, o.)

Dices 1°: Verum corpus non potest esse simul cum alio corpore in eodem loco: atqui corpus Christi post resurrectionem fuit simul cum alio corpore in eodem loco, dum intravit ad discipulos januis clausis, Joan. 20. Ergo. 2° Verum corpus ab oculis intuentium non evanescit, nisi fortè corrumpatur, quod tamen contigit Christo, Luc. ult. 3° Cujuslibet veri corporis est determinata figura; sed corpus Christi apparuit discipulis in aliâ effigie, Marci ult. Ergo.

Respondeo ad primum, penetrationem hanc factam fuisse miraculosè virtute divinitatis unitæ, quæ, servatâ quantitate, potest ab eâ separate ejus proprietatem, qualis est impenetrabilitas. Ad secundum: Hæc est dispositio corporis gloriosi, quale habuit Christus, sicut mox dicam, ut sit omninò subjectum spiritui, ita ut omnis actio corporis subdatur spiritus voluntati. Quòd autem aliquid videatur, sit per actionem visibilis in visum; et idè quicumque habet corpus glorificatum, in potestate suâ habet videri quando vult, et non videri quando non vult. Hoc tamen habuit Christus, non solum ex conditione corporis gloriosi, sed etiam ex virtute divinitatis, per quam fieri potest ut corpora etiam non gloriosa miraculosè non videantur. Dicitur ergo quòd Christus ab oculis discipulorum evanuit, non quòd corrumpetur aut resolveretur in aliqua invisibilia, sed quia suâ voluntate deslit ab eis videri, sive præsens, sive abscedens velociter perdotem agilitatis. — Ad tertium: Christus in resurrectione nullatenus mutavit vultus effigiem, quantum scilicet ad lineamenta; nihil enim in ipso inordinatum erat; sed sicut in potestate ejus erat ut corpus suum videretur vel non videretur, ita in potestate ejus erat ut ex ejus aspectu formaretur in oculis intuentium vel forma gloriosa, vel non gloriosa, vel commixta, vel qualitercumque se habens. Adde quòd modica differentia sufficiat ad hoc quòd aliqua videatur in aliâ effigie apparere. (Ibid. ad 3.)

Dico 2°: Corpus Christi resurrexit integrum; quia fuit ejusdem naturæ in resurrectione ac erat ante mortem, ut dixi superius, licet alterius gloriæ: unde quidquid ad naturam corporis humani perinet, ut sunt ossa,

carnes, sanguis et alia hujusmodi, totum fuit in corpore Christi resurgentis. Specialis est difficultas de sanguine, an totum qui effusus est in passione resumpserit. Pro quo vide tract. de Incarn. diss. 7, art. 2, concl. 2, præsertim obj. 2, ubi resolvimus resumpsisse totum sanguinem, moraliter loquendo de sanguine qui sit necessarius ad integritatem corporis, non physicè loquendo de quibusdam minimis particulis sanguinis, sine quibus stat integrum corpus. Altera difficultas est de præputio, an illud resumpserit. Respondi negativè in præsentì tract. diss. 5, a. 7; vide.

Dico 3°: Corpus Christi resurrexit gloriosum. (Ibid. a. 3, o.) Ante probationem, notandum corporis gloriosi quatuor qualitates numerari à theologis, scilicet claritatem, impassibilitatem seu incorruptibilitatem, subtilitatem et agilitatem, juxta illud Apost. 1 Cor. 15: *Sicut stella differt à stellâ in claritate, sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloriâ; seminatur in infirmitate, surget in virtute.* Dicimus itaque corpus Christi resurrexisse his quatuor qualitatibus instructum.

Prob.: 1° Resurrectio Christi fuit exemplar et causa nostræ resurrectionis: atqui sancti in resurrectione habebunt corpora gloriosa, ut patet ex Apost. cit. Ergo multò magis corpus Christi resurgentis fuit gloriosum. Patet consequentia, quia causa est potior causato et exemplar exéplato. 2° Christus per humilitatem passionis meruit gloriam resurrectionis. 3° Anima Christi à principio suæ conceptionis fuit gloriosa per fruitionem perfectam divinitatis, ut supra dixi: fuit autem dispensativè factum ut ab animâ gloria non redundaret in corpus, ut mysterium redemptionis nostræ suâ passione impleteret: ergo peracto hoc mysterio passionis et mortis Christi, statim anima in corpus resurrectione resumptum suam gloriam derivavit.

Dices 1°: Corpora gloriosa sunt propter claritatem fulgentia: atqui corpora fulgentia videntur secundum rationem lucis et non secundum rationem coloris, qualiter tamen visum est corpus Christi; visum est enim sicut prida videbatur: ergo. 2° Corpus Christi in resurrectione fuit palpabile, Luc. ult.; ergo corruptibile, quod enim palpatur corrumpi necesse est, inquit S. Greg. Hom. 26 in Evang., et patet, quia palpabile constat qualitatibus elementaribus, ratione quarum est tangibile.

5° Corpus quod manducat et bibit, est animale et alterabile : atqui Christus post resurrectionem manducavit et bibit cum discipulis : ergo.

Respondeo ad primum quòd, sicut in potestate hominis glorificati est ut corpus ejus videatur vel non videatur, ut dictum est primà concl., ita in potestate ejus est ut claritas ejus videatur vel non videatur : unde potest in suo colore sine aliquâ claritate videri. Et hoc modo Christus discipulis suis post resurrectionem apparuit. (Ibid. ad 1.) Adde quòd, cum omne quod recipitur in aliquo, ad modum recipientis recipiatur, fulgor qui ab animâ derivatur in corpus gloriosum, recipitur secundùm colorem humano corpori naturalem, sicut vitrum diversimodè coloratum recipit splendorem ex illustratione solis, secundùm modum sui coloris. — Ad secundum : Equidem quod est palpabile, est naturaliter corruptibile propter rationem datam : sed ratione dotum gloriosæ sit supernaturaliter incorruptibile. — Ad tertium : Christus manducavit et bibit, non quasi indigens potu et cibo ad nutritionem, sed ut sic naturam corporis resurgentis adstrueret ; et ideò non sequitur quòd fuerit ejus corpus animale et alterabile. Fuit tamen vera comestio, quia per instrumenta naturalia corporis animati : non sic comestio angelorum in assumptis corporibus, ut patet Tob. 12. Si quæras quò evaserit cibus et potus, respondeo evasisse vi caloris naturalis in aerem et vapores, eo modo quo sol absorbit aquas, non ut sibi uniat, sed ut in aerem et vapores resolvat. (Ibid. ad 3, et q. 53, a. 6, ad 1.)

Dico 4° : Christus convenientissimè resurrexit cum cicatricibus. Quod intellige non de nudis signis et vestigiis vulnerum, sed de ipsis patentibus et apertis foraminibus. Quod patet ex hoc quod dicit Christus Thomæ, Joan. 20 : *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas ; et offer manum tuam, et mitte in latus meum.* (Ibid. a. 4, o, et ad 2.)

Id itaque convenientissimum fuit, 1° propter gloriam ipsius Christi, et ut reportati triumphi insignia permanerent ; 2° ad confirmandum corda discipulorum circa fidem suæ resurrectionis, utque eos convinceret idem corpus resurrexisse quod fuerat crucifixum ; 3° ut Patri pro nobis supplicans et apertas cicatrices ostendens, velut perpetuum sacrificium offerret ; 4° ut in extremo judicio has cicatrices hominibus judicandis ostendat, justis quidem ut incentivum gratitudinis et amoris,

reprobis verò in exprobrationem et ignominiam.

Si dicas, aperturas vulnerum contrariari integritati corporis, quia per eas discontinuatur corpus (ibid. ad 2), — respondeo quòd, sicut illa apertura vulnerum sit cum quâdam solutione continuitatis, totum hoc tamen compensatur per majorem decorem gloriæ, ita ut corpus non sit minùs integrum, sed magis perfectum.

Petes utrùm Thomas non tantùm viderit, sed etiam tetigerit vulnera Christi. (Ibid.) — Affirmat auctor ex S. Leone. Idem tradunt S. Ambros. in c. ult. Luc., S. Aug. l. 4 de Trinit. c. 3, S. Greg. Hom. 26 in Evang., et alii. An autem cæteri Apostoli etiam tetigerint, dùm Luc. 24 dictum est eis : *Palpate et videte*, incertum est.

ARTICULUS V.

De manifestatione resurrectionis.

Vertitur hic in quæstionem, 1° utrùm Christus debuerit per se manifestare suam resurrectionem omni populo, et non tantùm aliquibus ; legimus enim Act. 10, quòd se manifestaverit *non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo* ; 2° utrùm fuisset conveniens quòd discipulis videntibus resurgeret ; 3° cui primo apparuit ; 4° utrùm post resurrectionem debuerit continuò conversari cum illis. Sequuntur quædam quæstioneculæ.

Dico 1° : Christus post resurrectionem non debuit se omnibus promiscuè manifestum exhibere, quia quæ sunt supernaturalia excedunt lumen humanum, nec nisi lumine gratiæ cognoscuntur, qualis fuit resurrectio Christi, non solent omnibus revelari, sed aliquibus tantùm, per quos deinde aliis manifestentur. (Q. 53, a. 1, o.) Simili fermè ratione non debuit resurgere discipulis videntibus, quia, secundùm ordinem à Deo institutum, quæ supra naturam sunt denuntiari solent hominibus per angelos. (Ibid. a. 2, o.) Dixi, *solent*, quia aliter aliquando fit, nec dubium est Apostolos plura circa mysteria Trinitatis, Incarnationis et alia accepisse immediatè à Christo vel à Spiritu sancto.

Si petas utrùm ipsi custodes saltem viderint Christum resurgere, respondebo negativè, tum ex ratione datâ, tum quia ex S. Scripturâ primò Magdalensæ apparuit, ut dicam modò ; tum quia custodes dicuntur exterriti, non visione Christi resurgentis, sed angeli descendentes de cælo, terram concutientis et

lapidem revolvētis, ad ostendendum sepulcrum vacuum mulieribus. Et esto fuerint tunc vigiles custodes, in potestate gloriosi corporis Christi erat se exhibere videndum cui vellet.

Dico 2° : Pia et probabilis est sententia quæ dicit Christum à mortuis resurgentem primò apparuisse B. Virgini matri suæ. Ita docent Rupertus abbas, Albertus Magnus, S. Bonaventura et plures recentiores; atque ita suadet pius Filius in amantissimam Matrem affectus. Ad id quod opponitur ex Marci 16: *Surgens mane primâ sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalene*, respondetur tò, primò, non significare prioritatem absolutam, sed secundum quod, scilicet, primò inter discipulos, testes et nuntios resurrectionis, vel primò inter apparitiones ab Evangelistis relatas.

Dico 3° : Equè ad minus probabile est Christum resurgentem primò apparuisse M. Magdalene, quia tò primò, in textu Marci simpliciter positum, videtur secundum sensum obvium importare prioritatem absolutam. Unde Ecclesia in officio S. Mariæ Magdalene cantat : « Celsi meriti, Maria, quæ Solem verum resurgentem videre meruisti mortalium prima. »

Confirmatur 1° ex SS. Patribus Aug., Cyrillo. Bedà et aliis, qui, dùm apparitionum Christi ordinem et numerum recensent, primam omnium Magdalene factam constanter ponunt; 2° ex silentio Evangelistarum circa istam apparitionem factam B. Virgini. Hæc tamen duo non multum urgent. Ad primum enim responderi potest, Patres loqui tantum de apparitionibus recensitis ab Evangelistis. Ad secundum, Evangelistas non recensuisse omnes Christi apparitiones, ut patet ex 1 Corinth. 15, et mox dicam.

Dico 4° : Christus post suam resurrectionem non debuit continuè conversari cum discipulis. (Ibid. 2, 3, o.) Quia circa resurrectionem Christi duo erant discipulis declaranda, scilicet, ipsa veritas resurrectionis, et gloria resurgētis. Ad veritatem autem resurrectionis sufficiebat quòd pluribus ei apparuerit, cum eis familiariter conversatus fuerit, comederit, biberit et se iis palpandum exhibuerit. Ad gloriam resurgētis manifestandam, non conveniebat ut continuè cum eis conversaretur sicut priùs fecerat, ne videretur ad talem vitam resurrexisse qualem priùs habuerat, scilicet mortalem. Unde Luc. ult. dicit eis : *Hæc sunt verba quæ locutus sum ad*

vos, cùm essem adhuc vobiscum, id est, cùm essem adhuc in carne mortali in quâ estis vos.

Potes 1° quot fuerint Christi apparitiones. — Respondeo decem referri ab Evangelistis, juxta observationem S. Aug. lib. 3 de Consensu Evang. in fine; quinque ipsâ die resurrectionis, alias postea. (Ibid ad 5.) Prima itaque facta est Magdalene, Marci ult. Joan. 20; secunda mulieribus à sepulcro redeuntibus, Matth. 28; tertia Petro; duobus enim discipulis redeuntibus ex Emmaüs dixerunt alii simul congregati : *Surrexit Dominus verè et apparuit Simoni*, Luc. 24; quarta, discipulis euntibus in Emmaüs, Luc. ult.; quinta, cùm Dominus intravit ad discipulos januis clausis, absente Thomâ, Luc. 24, Joan. 20; sexta, die octavâ iterum discipulis præsente Thomâ, Joan. 20; septima, ad mare Tiberiadis, Joan. 21, qui vocat eam tertiam, scilicet, ex his quæ factæ fuerant pluribus discipulis simul, vel tertiam inter eas quas ipse recensuit; octava, undecim discipulis in monte Galilee, ubi constituerat illis Jesus, Matth. 28; nona, *novissimè recumbentibus undecim Apostolis Jerosolymis*, Marci ult.; decima denique; ipsâ die ascensionis in monte Oliveti prope Bethaniam, Luc. 24 et Act. 1. Circa nonam difficultas est: plures enim volunt hanc apparitionem fuisse ultimam ex his quæ factæ sunt die resurrectionis, proinde quintam, idque videtur innui in textu; postquam enim Marcus narravit apparitionem factam Magdalene et duobus discipulis euntibus in Emmaüs, quibus ceteri non crediderunt, immediatè subjungit : *Novissimè, græcè postea, recumbentibus illis undecim apparuit, et exprobravit incredulitatem eorum*, etc. Neque verisimile est Christum ipso suæ ascensionis die exprobrasse incredulitatem Apostolis, quia jamdiu antea crediderant. Neque obstat tunc non fuisse undecim Apostolos, sed decem tantum; Thomas enim aberat, ut dictum est, et etiam adfuisse alios ex discipulis, quia à nobiliori parte consensus vocabatur *undecim virorum*, eò quòd post Judæ discessum collegium Apostolorum tot constabat capitibus. Juxta hanc sententiam, non improbabilem, erunt tantum novem apparitiones ab Evangelistis relatae.

Potes 2° ubi Christus caset extra tempus harum decem apparitionum. — Respondeo verisimiliter fuisse aliquando cum dilectissimâ Matre, aliquando cum patribus quos æternâ beatitudine donaverat; certò autem aliquando cum discipulis. Præter enim has decem appa-

ritiones ab Evangelistis recensitas, plures alias factas esse ipsis discipulis ad eorum consolationem et instructionem constat, partim, ut jam dixi, ex Apost. 1 Cor. 15, ubi refert apparitionem factam quingentis fratribus simul, deinde Jacobo, de quibus tamen nulla est mentio apud Evangelistas; partim ex illo Act. 1: *Per dies quadraginta apparens eis et loquens de regno Dei*; id est, de rebus Ecclesiam spectantibus; non enim omnia scripta sunt, inquit Auctor ex Joanne.

Petes 3° quis sensus horum verborum Christi ad Magdalenam Joan. 20: *Noli me tangere; nondum enim ascendi ad Patrem*; cum tamen paulò post permiserit se tangi à mulieribus redemptis à sepulcro, et probabiliter à Magdalena quæ fortè in reditu eas attigerat? — Respondeo sensum litteralem horum verborum esse hunc: Ne nunc moreris in mei amplexu et pedum osculis, sed vade citò et nuntia fratribus meis meam resurrectionem; erit tibi postea sufficiens tempus satisfaciendi tuo desiderio; *nondum enim ascendi*, pro ascendendo, ad Patrem; id est, non decrevi tam citò ascendere ad Patrem et à vobis discedere. Permisit autem paulò post aliis mulieribus illum tangere, sed breviter et non morando, sicut volebat facere Magdalena præ sui amoris fervore, et secundum quod antea consueverat.

Petes 4° quoties Magdalena et aliæ mulieres accesserunt ad sepulcrum. — Respondeo his accessisse; in primo accessu non viderunt Christum, sed angelos tantum, qui dixerunt eis illum resurrexisse, atque id nuntiarent discipulis; quod et fecerunt, Luc. 24, v. 9, 10 et 23. In secundo accessu viderunt Christum, Magdalena prope sepulcrum, aliæ mulieres in viâ dñm redirent à sepulcro, qui pariter dixit eis ut id nuntiarent fratribus suis; quod etiam fecerunt, Joan. 20, Marci 16, v. 10, Math. 28, v. 10.

ARTICULUS VI.

De veritate resurrectionis Dominicæ.

Dico 1°: Christus variis testimoniis et argumentis, seu signis sensibilibus sufficienter probavit veritatem suæ resurrectionis. (Ibid. a. 6, o, et ad 4.) Prob.: Christus veritatem suæ resurrectionis probavit, 1° testimonio S. Scripturarum, Luc. ult.; 2° testimonio angelorum; 3° se oculis discipulorum corporaliter præsentem exhibendo in eadem effigie, conversantem, manducantem, bibentem cum illis, æque ab eis palpatum cum suis cicericibus præbendo;

4° asserendo seipsum esse, atque hanc assertionem miraculis confirmando, ut ingressu ad eos januis clausis, subitaneo discessu ab eorum oculis, stupendâ capturâ piscium, ascensione suâ in cælum, etc. Adde alia miracula quæ tempore vitæ fecit in assertionem suæ doctrinæ, cujus caput erat resurrectio futura.

Dices: Angeli sæpè apparuerunt hominibus in specie humanâ, atque cum illis conversati sunt, manducaverunt et biberunt, et tamen non erant veri homines: ergo apparitiones Christi insufficienter probant ejus resurrectionem. — Respondeo: Quamvis apparitiones Christi seorsim sumptæ non sufficerent ad probandam veritatem resurrectionis, sufficient tamen junctæ aliis argumentis, scilicet testimonio S. Scripturarum et angelorum, atque assertioni Christi miraculis confirmatæ; cum enim miracula sint à Deo, repugnat ejus veritati et bonitati facere miracula in assertionem falsi, ex quo homines invincibiliter in errorem inducerentur. Porro angeli qui apparuerunt in effigie humanâ, non asseruerunt se esse veros homines, et si asseruissent, non sunt patrata miracula ut hoc crederetur.

Dico 2°: Veritas resurrectionis Christi invictissimè probatur testimonio Apostolorum. In primis Act. 2, ipsâ die Pentecostes, Petrus in medio Jerusalem toti plebi annuntiat resurrectionem Christi, quâ unâ prædicatione convertantur ad Christum tria millia Judæorum. Paulò post Act. 3 et 4, pariter in medio Jerusalem prædicat cum Joanne Christum resurrectionis, hujus facti se testes asserunt, et in hujus assertionis veritatem insignem miraculum edunt, sanando claudum ex utero matris, qui quotidie sedebat ad portam Templi ut peteret elemosynam; atque inde convertuntur quinque millia virorum. Stant coram principibus sacerdotum, Sadducis et Phariseis, à quibus interrogati quâ virtute aut quo nomine istud miraculum fecerint, respondit Petrus se fecisse in nomine Jesu Christi. *Quem, inquit, vos crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis.* Prohibent ipsis sacerdotes et magistratus ne ultra loquerentur et prædicarent in nomine Jesu. Petrus verò et Joannes respondentes dixerunt ad eos: *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quàm Deum, judicate; non enim possumus quæ vidimus et audivimus, non loqui. At illi comminantes dimiserunt eos.*

Quid huic testimonio opponere potest humana ratio? Resumamus singula: 1° Ad unam Petri prædicationem publicam quòd Christus re-

surrexerit, convertuntur tria millia Judæorum; ad alteram, quinque millia: quâ virtute, nisi divinâ? Vera ergo prædicabat Petrus. 2° Quâ iterum virtute sanatus est claudus ex utero matris in confirmationem prædicationis Petri? Non diabolicâ, diabolus enim non potest facere vera miracula; et esto posset, non faceret in destructionem sui imperii: ipsum autem maxime intererat ut non crederetur Christus resurrexisse: ergo virtute divinâ. Deus autem non facit miracula in assertionem falsi, ut jam dixi. 3° Quare principes et magistratus non arguunt Apostolos falsi, obijcientes quod ipsimet furati sint corpus Jesu, ut jusserant antea publicari per custodes? Quare eos non cogunt istud corpus reddere? Hoc solo res confecta fuisset, et impostura Apostolorum palam declarata. 4° Tandem quo motivo Apostoli antea tremuli et occulti propter metum Judæorum, nunc sub periculo vitæ suæ toti plebi resurrectionem Christi annuntiant, et coram magistratibus constanter asserunt, indictum de eâ re silentium continent, si sciant reverâ Christum non resurrexisse?

2° Matthæus suum Evangelium et in eo historiam mortis et resurrectionis Christi scripsit octavo circiter anno post mortem Christi, adjunctis pluribus factis publicis, ut quod moriente Christo velum templi sit scissum, quod terra tremuerit, petræ scissæ, monumenta aperta, quod post resurrectionem corpora defunctorum pluribus apparuerint, quod sacerdotes et magistratus signassent ostium sepulcri et munierint custodibus, quos postea induxerunt, numeratâ pecuniâ, ut testarentur ipsis dormientibus corpus Christi ab ejus discipulis fuisse sublatum: hæc, inquam, facta publica et toti Jerosolymæ nota narrat Matthæus, quando vivebant adhuc innumeri testes oculati et auriti qui, si falsa dixisset, exemplo ipsum mendacii arguissent; et tamen nemo illi tunc contradixit, aut certè proferatur auctor hujus ætatis, quo constet ipsi et aliis Evangelistis eadem narrantibus, ab aliquo fuisse contradictum.

3° Cùm certum sit corpus Christi in sepulcro revoluti lapide tertiâ die non fuisse inventum, satendum est vel ipsum resurrexisse, vel ab aliquibus fuisse furtim sublatum. Hoc secundum dici non potest, cùm principes Judæorum omnem curam adhibuerint ne posset auferri, obsignantes scilicet ostium sepulcri et apponentes illi milites custodes. At, inquit, discipuli Jesu illud fortim sustulerunt,

custodibus dormientibus (id enim ut testarentur custodes, dederunt principes illis pecuniam, ut jam dixi). Verùm hoc putidum figmentum apertè relluunt sequentiâ: 1° Dormientes testes adhibent, quod risu potius quàm seriâ refutatione dignum est; quomodo enim rescire potuerunt quod ipsis dormientibus factum est? 2° Post vulgatam Christi resurrectionem, Apostoli adhuc diu manserunt Jerosolymis; si sustulerant corpus Jesu, quare principes Judæorum ab illis illud non repetierunt et spectandum populo non proposuerunt? hoc enim solo facto famam de Christi resurrectione penitus abolevisset. 3° Quis credat Apostolos, viros simplices, rudes, meticulosos et ad vocem ancillæ trepidantes, ausos fuisse subripere corpus Jesu presentibus custodibus, quos, etiam si supponas dormientes, levissimum murmur excitare potuisset? Non poterat autem sine gravi strepitu revoli magnus lapis ab ostio monumenti. Si dicas, Apostolos cuniculos subterraneos egisse, et terrâ suffossâ corpus Christi ab imâ parte sepulcri subripuisse, ad quod non attenderunt custodes; contra est, quod sepulcrum non in terrâ, sed in rupe fuerit excisum: impossibile autem erat abque immenso labore, magno strepitu et longissimo tempore, rupem ab imo scindere, sic, ut per scissuram extraheretur corpus. Et dato id fieri potuisse non excitatis custodibus, remansissent in scissâ rupe furti indiciâ, quæ nullâ arte, neque terrâ ingestâ, neque insertis lapidibus potuissent explorationi Judæorum subduci; sicque apertâ fraudem discipulorum cognovissent, nec fabulam de custodibus dormientibus excogitassent. Insuper dicant quis revolvit lapidem magnum ab ostio monumenti? viderant enim custodes revolutum lapidem; viderant angelos stantes ad sepulcrum, quorum aspectu territi fugerunt, atque totum factum ac vacuum sepulcrum magistratibus denuntiârunt. Porro ut quid opus erat agere cuniculos subterraneos ab imâ parte sepulcri, cùm superiùs esset omnino apertum?

4° Tandem dato, quod omnino incredibile est, Apostolos potuisse quovis modo subripere corpus Christi, quis credat eos id voluisse? Quo enim motivo inducti fuissent ut absque ullâ spe præmii fingerent atrocissimum mendacium resurrectionis, quo toti generi humano illuderent, et Judæorum odium in se concitarent, illudque cum famæ, bonorum et vitæ periculo sustinerent? Is sanè insanos fuisse credat, quisquis eos id attentasse credit.

Concludamus igitur cum S. Aug. contra Judæos : « Aut sepulchrum reddant, aut resurgentem nobiscum adorent. »

Petes utrum resurrectio Christi sit causa nostræ resurrectionis. — Respondeo esse causam efficientem, instrumentalem et exemplarem resurrectionis nostrorum corporum et nostrarum animarum. (Q. 56, a. 1, et 2, o.) Est causa efficiens, non ut est actus qui statim transiit, sed quatenus, secundum quam Christus resurrexit, est instrumentum divinitatis conjunctæ ad suscitanda corpora nostra et justificandas nostras animas. Est autem causa exemplaris, quatenus corpore et animâ conformamur Christo resurgenti. (Ibid. a. 1 et 2.)

Dissertatio decima tertia.

DE ASCENSIONE CHRISTI ET MISSIONE SPIRITUS SANCTI.

(D. Th. QQ. 57 et 58.)

ARTICULUS PRIMUS.

De ascensione Christi secundum se.

Suppositâ fide de ascensu Christi in cælum, de quo pluries S. Scriptura, subjicitur examini, 1° utrum conveniens fuerit Christum ascendere in cælum; 2° cur post quadraginta dies; 3° quâ virtute ascenderit; 4° quis fuerit terminus ascensus; 5° qui effectus et fructus illius.

Dico 1° : Conveniens fuit Christum ascendere in cælum, 1° quia locus debet esse proportionatus locato : cælum autem est locus incorruptionis : terra, generationis et corruptionis : atqui Christus post resurrectionem habebat corpus incorruptibile : ergo. 2° Quia mortis et inferorum victori ac triumphatori hæc sedes regia debebatur. 3° Ad augmentum fidei, quæ est de non visis; ad sublevamen spei, quia per hoc quod Christus ut caput nostrum ascendit in cælum, dedit nobis ut suis membris spem illuc perveniendi; unde ipse dicit : *Vado parare vobis locum*. Item ad incentivum affectûs charitatis in cælestia; unde Apost. Coloss. 3 : *Quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram*. 4° Ut ostenderet doctrinam suam non esse terrenam, sed cælestem; regnum suum non esse temporarium, sed æternum; et ut mittendo Spiritum sanctum doctrinæ suæ confirmatorem, probaret eum ab ipso procedere. Confer concl. quintam. (Q. 57, a. 1, o, et ad 3.)

Dico 2° : Christus convenienter ascendit in cælum post quadraginta dies à resurrectione : 1° Ut efficacius probaret veritatem resurrectionis. 2° Ut absentiam quadraginta horarum quâ moriendo discipulos afflixerat, præsentiam quadraginta dierum compensaret; ab horâ enim nonâ feriæ sextæ quâ mortuus est Christus, ad auroram diei dominicæ quâ resurrexit, numeramus quadraginta circiter horas. 3° Ut sicut Deus Moysi post transitum maris Rubri se visendum exhibuit per quadraginta dies, ut ipsum de mysteriis legis instrueret; sic Christus post transitum maris suæ passionis voluit se per quadraginta dies visendum exhibere Apostolis, ut ipsos de dogmatibus, sacramentis, sacris ritibus, de quibus silet Evangelium, instrueret : unde Act. 1 dicitur : *Per quadraginta dies apparens eis et loquens de regno Dei*, id est, de rebus ad Ecclesiam pertinentibus. (Ibid. ad 4.)

Dico 3° : Christus ascendit propriâ virtute : 1° divinâ, quia est verus Deus; 2° virtute animæ moventis, prout vult corpus glorificatum et dote agilitatis præditum. (Ad 3, o.)

Dices : Matth. ult. dicitur quod Dominus Jesus postquam locutus est discipulis, assumptus est in cælum. Et Act. 1 : *Videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum*. Atqui quod assumitur et elevatur, ab alio videtur moveri : ergo. — Respondeo quod, sicut Christus dicitur propriâ virtute resurrexisse, et tamen est suscitatus à Patre, eo quod eadem sit virtus Patris et Filii, ita etiam Christus propriâ virtute ascendit in cælum, et tamen à Patre est elevatus et assumptus. Nec obstat quod dicatur : *Et nubes suscepit eum*; non enim sensus est quod nubes eum sustentaverit et elevaverit, sed quod subduxerit ab oculis discipulorum; et ideo dicitur : *Nubes suscepit eum ab oculis eorum*. Apparuit autem ista nubes in signum divinitatis, sicut gloria Dei Israel apparebat super tabernaculum in nube. (Ib. a. 4, ad 4.) Statim verò ac subduxit eum nubes, cum antea pedetentim elevaretur, ut melius à discipulis observaretur, uno quasi momento ad instar fulguris immensa cælorum spatia penetravit, et ad cælorum verticem pervenit.

Dico 4° : Probabile est Christum sic ascendisse super omnes cælos, ita pedibus contingat convexum supremi cæli, et totus sit extra cælos, conformiter S. Scripturæ dicenti Eph. 4 : *Ascendit super omnes cælos*; et Heb. 7 : *Pontifex... excelsior cælis factus*. Hanc senten-

tam tenet S. Th. hic a. 4. et post ipsum Cajet. Suarez, à Lapide, etc. Altamen est ad minus æquè probabile Christum ascendisse duntaxat ad supremam partem cœli empyrei, et totum in eo esse; idque etiam conformiter S. Scripturæ, Marci ult. et Act. 1: *Assumptus est in cœlum*; Act. 3: *Quem oportet cœlum suscipere*. Et Psal. 10, cœlum dicitur *sedes Dei*. Atque hanc sententiam tenet S. Th. in 3, d. 22, q. 3, a. 3, dicens: «Non dicitur ascendisse super cœlos, quia extra cœlum empyreum sit, sed quia in altissimam partem cœli empyrei ascendit.» Quem sequuntur Sylvester, Paludanus et communis recentiores. Neque sanè textus laudati pro primâ sententiâ, neque aliqua ratio nos cogunt collocare Christum toto corpore extra cœlum.

Ad primum ergo textum, Eph. 4: *Ascendit super omnes cœlos*, respondeo, cum S. Th. ultimo citato, intelligendum esse quoddam in altissimam cœli partem ascendit: sicut dicimus ascendisse super arborem vel super turrinam, non solum qui verticem transcendit, sed etiam qui altiores ramos vel gradus conscendit, etiam infra verticem hæreat. Ad secundum: Dicitur *Pontifex excelsior cœlis actus*; id est, pontifex puritate superior cœlestibus spiritibus, qui non habet necessitatem quotidianâ quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, ut immediatè subdit Apost. Vel dicitur *excelsior cœlis factus*, quia penetravit omnes cœlos usque ad summum, et sedens ad dexteram Patris, supremum in rebus obinet locum et imperium.

Dico 5º: Effectus seu fructus ascensionis Christi sunt partim ea quæ recensimus in primâ concl., tanquàm motiva illius, scilicet augmentum fidei, spei et charitatis, et missio Spiritûs sancti; insuper apertio regni cœlorum, quorum introitus peccato protoparentis erat nobis oclusus; item officium advocati quod Christus pro nobis erga Patrem exercet, juxta illud 1 Joan. 2: *Advocatum habemus ad Patrem, qui etiam interpellat pro nobis*; denique manifestatio eum supremæ potestatis, maiestatis, gloriæ, triumphi, adimplentionis omnium prophetiarum, ac munificentie in omnes homines, quos omnis generis donis, gratiis, signis, miraculis cumulât, juxta illud Ephes. 4: *Ascendit super omnes cœlos, ut implet omnia.*

ARTICULUS II.

De tempore et loco ascensionis Christi, necnon de ejus sessione ad dexteram Patris.

Dico 1º: Christus ascendit in cœlum quintâ

mai, quæ hoc anno incidit in feriam quintam. Prob. Christus crucifixus est feriâ sextâ, quæ erât vigesima quinta martii; surrexit die tertius, quæ erat dominica dies, vigesima septima ejusdem martii; in Act. Apost. c. 1, numerantur quadraginta dies à die resurrectionis ad diem ascensionis. Ergo contigit ascensio quintâ maii, feriâ quintâ hebdomadæ.

Dico 2º: Probabile est Christum ascendisse in cœlum circa meridiem seu paulò post, quia Lucas Act. 1, postquàm dixit: *Et convalesce præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed exspectarent promissum Patris*; paulò post subdit: *Videntibus illis elevatus est*. Per rō convalescens, intelligitur prandium, quod solet accipi circa meridiem. Scio quosdam loco convalescens, legere, *conversans*, sed insistimus Vulgatæ.

Dico 3º: Christus ascendit in cœlum ex monte Olivet. Prob. Lucas Act. 1, postquàm retulit ascensionem Domini coram discipulis, subjungit: *Tunc reversi sunt Hierosolymam à monte qui vocatur Olivet, qui est juxta Jerusalem, sabbati habens iter.*

Si dicas, eundem Lucam c. ult. Evangelii scribere: *Eduxit discipulos suos foras in Bethaniam, et elevatis manibus benedixit eis; et factum est, diu benedixit illis, recessit ab eis et elevatus est*; — respondeo hæc cum præcedentibus minime pugnare, quia Bethania erat in declivio montis Oliveti sita: transivit ergo Jesus Bethaniam, atque inde ascendit montem, unde et in cœlum elevatus est. Testantur S. Hieron. de Locis Hebraicis, S. Aug. Tract. 47 in Joan.; S. Paulinus Nolanus Epist. 11 ad Severum Sulpitium, Beda de Locis Sanctis c. 7, etc., Christum in monte impressisse terræ pedum vestigia constanter permanentia, et templum ibi ab Helenâ Constantinî matre exstructum nunquàm potuisse contegi. Hæc sunt S. Hieronymi verba loco cit.: «Mons Olivet ad orientem Hierosolymæ, torrente Cedron interfluente, ubi ultima vestigia Domini humo impressa, hodièquæ monstrantur: cumque terra eadem quotidie à credentibus hauriatur, nihilominus tamen eadem sancta vestigia pristinum statum continuò recipiunt. Denique cum ecclesia, in cujus medio sunt, rotundo schemate et pulcherrimo opere cōderetur, summum tantum cacumen, ut perhibent, propter Dominici corporis meatum, nullo modo contegi et concamerari potuit; sed transitus ejus à terrâ ad cœlum usque patet apertus.»

Dico 4º: Probabilius est ascendenti Christo

præter Apostolos adfuisse præsentem B. Virginem matrem Jesu, et ejus cognatos cum aliis mulieribus, quia Lucas Act. 1, postquam descripsit ascensionem Christi coram Apostolis, et dixit eos regressos Jerusalem introisse cœnaculum, immediatè subdit : *Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et Mariâ matre Jesu, et fratribus ejus* : quo contextu innuitur hos ultimos rediisse eum Apostolis à monte Oliveti post ascensionem Christi, et huic adfuisse cum illis.

Dico 5° : Sedere ad dexteram Patris convenit Christo quâ Deo et quâ homini, diverso tamen modo. (Q. 58, a. 1, 2, 3, o.) Prob. Dexterâ Patris non sumitur hic corporaliter sensu Antropomorphitarum, quasi in Deo sint humana membra ; sed metaphoricè pro divinis bonis, scilicet, et gloriâ divinitatis, æternâ beatitudine, atque regnandi et judicandi potestate. Unde sedere ad dexteram Patris, est tranquillè et immobiliter possidere divina bona, nempe gloriam divinitatis, æternam beatitudinem et regalem et judicariam potestatem. Atqui Christus quâ Deus possidet essentialiter gloriam divinitatis, æternam beatitudinem atque regalem et judicariam potestatem, ita ut rē, ad, quod est transitivum, respectivè ad Christum quâ Deum, importet tantum distinctionem personarum et ordinem originis, non gradum naturæ vel dignitatis, in quo est æqualis Patri : Christus autem quâ homo excellenter possidet præ cæteris creaturis æternam beatitudinem atque regalem et judicariam potestatem ; unde Joan. 5 dicitur : *Dedit ei Pater judicium facere, quia Filius hominis est*. Ergo.

Ex primâ parte conclusionis colliges, non posse dici de Patre quòd sedeat ad dexteram Filii et Spiritus sancti, neque de Filio quòd sedeat ad dexteram Spiritus sancti, quia neque Pater à Filio et Spiritu sancto, neque Filius à Spiritu sancto habent originem ; posse verò dici de Spiritu sancto quòd sit ad dexteram Patris et Filii, quia ab utroque habet originem.

Ex secundâ parte conclusionis colliges, sedere ad dexteram Patris, esse proprium Christo quâ homini, quia est in excellenti possessione divinorum bonorum præ cæteris creaturis, etiam angelicis. Unde Apost. Heb. 11 : *Ad quem enim angelorum dixit aliquando : Sede à dextris meis* ?

Quando ergo legimus de sanctis quòd regnabunt cum Christo et sedebunt super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel, intelligendum est hos regnatos et judicatos

ros gradu longè inferiori ad Christum, et tantum quàm ejus ministros.

Dices : Dexterâ est locus dignioris, sinistrâ inferioris : si ergo Christus sit à dextris Patris, Pater est ab ejus sinistris : quomodò ergo Christus non est dignior Patre ? — Respondeo hanc metaphorâ non significari Christum respicere Patrem tantum sinistram, sed tantum medium in supremo throno collocatum, ad cujus dexteram assideat qui est illi proximus : sic 3 Reg. 2, legimus Salomonem matrem suam sibi ad dexteram collocasse, primo scilicet post regem loco.

ARTICULUS III.

De missione Spiritus sancti.

S. Lucas Act. 2 sic narrat : *Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes, scilicet centum ferè viginti, de quibus dixerat cap. præced., pariter in eodem loco, scilicet cœnaculo, et factus est repente de cœlo sonus tantum advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes, et apparuerunt illis dispersitæ linguæ tantum ignis, sedique supra singulos eorum : et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et ceperunt loqui variis linguis prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.*

Ad quorum elucidationem, subjicimus hic examini, 1° de quâ pentecoste loquatur Lucas, an de Judaicâ, an de Christianâ, proinde quâ die descenderit Spiritus sanctus ; 2° quid intelligatur per *dispersitæ linguæ* ; 3° de effectibus missionis Spiritus sancti, et præcipuè de dono linguarum ; 4° quibus effectus receperint.

Dico 1° : Probabilis est Lucam locutum fuisse de pentecoste Judaicâ, non de christianâ ; quia tunc nondum erat instituta pentecostes christiana ut distincta à Judaicâ.

Si dicas, saltem institutam fuisse tunc cum hæc scriberet Lucas, anno scilicet circiter vigesimo octavo post Christum ; adeoque dum ait Spiritum sanctum illapsum esse dum complerentur dies pentecostes, intellexisse dies pentecostes quæ jam suâ ætate celebrabatur ; — respondeo : Nego assumptum, quia ipse Lucas Act. 20, dicit Paulum *festinasse ut, si possibile sibi esset, diem pentecostes faceret Jerusalemis* : intelligit autem pentecosten Judæicam, non christianam, quia christiana ubique celebrari poterat, Judaica autem Jerusalemis tantum : consequenter dum Lucas scriberet Acta Apost., nondum erat instituta pentecostes christiana ut distincta à Judaicâ. Hinc sequitur descensum Spiritus sancti contigisse

d'ò sabbati, non d'ò dominicà, quia quinquaginta dies pentecostes Judaicæ numerabantur à paschate Judaico, non à primâ die, sed à secundâ, quando offerebatur novus manipulus hordeaceus, ut scribit Josephus lib. 3 Antiq. c. 10. Secunda autem dies paschatis hoc anno erat sabbatum, Ideoque abhinc quinquagesimus erat etiam sabbatum.

Si dicas, oblationem primi manipuli hordeacei dilatam fuisse hoc anno ad diem sequentem, quæ apud nos est dominica, quia metere sabbato non licebat: unde numerando quinquaginta dies à tertiâ die paschatis, quinquagesima erit dominica; — respondeo: Nego assumptum. Ad prob. distinguo: Metere sabbato messe communi non licebat, concedo, quia erat opus servile; messe particulari manipuli hordeacei ad offerendum Deo in templo, nego, quia non censebatur opus servile, sed actus religionis: sicut extruere ignem in domibus privatis, erat opus servile lege prohibitum, secus extruere in templo: Idque asserit R. Moyses in Commentariis super Misna.

Confirmatur consecrarium. Petrus Act. 2, probat Apostolos ipsâ die descensûs Spiritûs sancti variis linguis loquentes, non esse ebrios, ut dicebant quidam ex adstantibus, quia erat tantum hora diei tertia, scilicet, ab ortu solis more Judaico computata, id est, hora circiter nona matutina more nostro: *Non, sicut vos aestimatis*, inquit, *hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia*. Atqui hæc ratio nihil probaret si non ponas descensum Spiritûs sancti sabbato, sed die sequenti: ergo. Prob. min. Ideò Apostoli non poterant sabbato esse ebrii horâ nonâ matutinâ, quia cum hac die offerretur sacrificium solemne, non licebat sumere cibum antequàm esset consummatum, ut scribit Josephus in Vitâ suâ; consummabatur autem circa horam sextam seu meridiem: aliis autem diebus quibus non offerbatur sacrificium solemne, licitum erat quâvis horâ manducare. Si ergo non sabbato, sed sequenti die, quâ solemne sacrificium non offerebatur, et erat ideò licitum quâvis horâ manducare et bibere, illapsus sit Spiritus sanctus, imbellis erat ratio Petri, cum non sit impossibile, imò nec rarum, homines esse ebrios circa horam nonam matutinam, quin etiam aliquando summo mane videamus ebrios.

Atque ex verbis Petri citatis habes descensum Spiritûs sancti contigisse horâ ab ortu solis tertiâ, id est, horâ circiter nonâ matu-

tinâ, ut dixi: unde canit Ecclesia: « Dùm « hora cunctis tertia, repentè mundus insonat, « orantibus apostolis, Deum venisse nuntiat. »

Dico 2°: Per dispersitas linguas, intelligimus, juxta communem sententiam interpretum et fidelium, linguas velut igneas distributas supra singulorum capita, inferius coalescentes, sed superiùs divisas ob suam agilitatem et velocitatem, ut solet flamma vel sponte suâ vel vento agitata. Atque hic est sensus obvius et naturalis horum verborum: *Apparuerunt illis dispersitæ linguæ tanquàm ignis, eeditque, scilicet ignis, vel, si vis, Spiritus sanctus sub symbolo linguæ velut igneæ, supra singulos eorum*. Paradoxum itaque existimamus dicere cum Serrio Exercitat. 62, per dispersitas linguas intelligendas esse illorum ipsorum adstantium linguas in ore proprio hiantes visas velut igneas et in duas partes scissas. Mirum sanè fuisset et rē dignum spectaculum quòd ad sonum tanquàm venti flantis, omnes adstantes centum ferè viginti, eodem simul motu oris hiantis conflatæ linguas suas velut igneas et dissectas exhibuissent. Unicum et futile hujus exoticæ opinionis fundamentum profert laudatus scriptor, scilicet, quosdam Patres per linguas dispersitas intelligere divisas et dissectas, atque legere: *Visæ illis linguæ divisæ sicut ignis*. Verùm quid inde? Et nos etiam dicimus divisas super singulorum capita et dissectas in parte superiori ad modum flammulæ vento agitatæ, ut dixi in conclusione.

Dico 3°: Effectus missionis Spiritûs sancti fuerunt: 1° augmentum gratiæ sanctificantis; 2° septem dona quæ vulgò dicuntur Spiritûs sancti, ab Isaia, cap. 11, enumerata: scilicet dona sapientiæ, intellectûs, consilii, fortitudinis, scientiæ, pietatis et timoris Domini, de quibus vide S. Th. 1-2, q. 68; 3° duodecim fructus ex his donis promanantes, quos recenset Apostolus Galat. 6, his verbis: *Fructus autem Spiritûs est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas*, de quibus vide S. Th. Ibid. q. 70; 4° gratiæ gratis datæ, quas novem recenset Apostolus 1 Cor. 12, his verbis: *Alii per Spiritum datur sermo sapientiæ; alii autem sermo scientiæ secundum æmūdum Spiritum; alii fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in uno Spiritu; alii operatio virtutum; alii prophetia; alii discretio spirituum; alii genera linguarum; alii interpretatio sermonum*.

Dico 4° : Donum linguarum sic fuit collatum singulis apostolis, ut et variis nationum linguis loquerentur, et etiam, quandoque unâ linguâ loquentes, à variarum nationum populis audirentur. Prob. prima pars. Act. 2 dicitur : *Ceperunt loqui variis linguis.* 2 Cor. 14, Apostolus dicit : *Omnium vestrum linguâ loquor*; omnium scilicet qui ex variis mundi partibus Corinthum confluabant. Marci 16, id futurum promiserat Christus, *ut linguis loquerentur novis.* Confirmatur. Evangelicæ prædicationi non sufficiebat ut Apostoli audirentur à diversis nationibus, sed etiam necesse ut illas loquentes audirent; aliis non potuissent cum illis miscere colloquia : ergo earum linguas callebant. Prob. secunda pars : Quandoque unus Apostolus pluribus diversarum linguarum hominibus loquebatur, à quibus audiebatur, ut contigit Petro ipsâ die Pentecostes, Act. 2, v. 14. Atqui, licet variis linguis instructi, non poterant tamen multis simul loqui, sed unâ tantum. Ergo. Insuper non videtur negandum Apostolis quod legimus concessum novissimis temporibus S. Vincentio Ferrerio, S. Ludovico Bertrando, S. Antonio Patavino et aliis.

Dices : Si singuli Apostoli aliarum nationum linguas calluissent, aut si loquentes unâ linguâ à diversis nationibus audirentur, non indignuissent interpretibus : atqui secundum SS. Patres, Irenæum, Melitonem, Hieron., Clementem Alex. et alios, Marcus fuit interpretæ Petri et Titus Pauli : imò ipse Paulus, 2 Cor. 11, fatetur se *imperitum sermonis Græcorum*. ergo. — Respondeo : Distinguo maj. : Non indignuissent interpretibus idiomatis, concedo ; sententiarum, nego. Cum enim apostoli ex impetu Spiritus sancti aliquando sublimia et obscura proferrent, horum explicatio interpretibus relinquebatur. Quod autem Apostolus dicat se *imperitum sermonem*, intelligendum est, non de ignorantia idiomatis, sed de elegantia et ornatu ; donum enim linguarum non conferrebat Apostolis ut eleganter loquerentur, ne crederetur homines auribus ad fidem elegantia et ornatu sermonis ; sed ut loquerentur intelligibiliter, quantum opus erat, ut docet auctor 2-2, q. 176, art. 1, ad 1.

Dico 5° : Non solum Apostoli, sed omnes qui erant in cœnaculo centum ferè viginti, acceperunt donum linguarum et alios affectus Spiritus sancti ; dicitur enim Act. 2 : *Repleti sunt omnes*, qui erant in cœnaculo, *Spiritu*

sancto, et *ceperunt loqui variis linguis.* Neque sanè iis negandum est quod ipsia gentilibus ad fidem conversis concedebatur ; legimus autem Act. 10, gentiles ad fidem conversos Apostolorum ministerio, hac gratiâ fuisse donatos.

APPENDICULA

De actis Pilati circa gesta et miracula Christi, ad Tiberium imperatorem missis.

Agnoscimus cum eruditis Acta et Epistolam quæ nunc apud nos circumferuntur sub nomine Pilati ad Tiberium de gestis et miraculis Christi, esse apocrypha et falsa. Hujus furfuris sunt, Epistola quam exhibet Hegesippus quarto vel quinto seculo ; altera quam refert Sixtus Senensis lib. 2 Bibliothecæ sanctæ ; altera quam edidit Florentinus in notis et emendationibus ad Apostolorum indiculum ; altera quam Bollandistæ referunt ad quartam februarii ; altera denique quam profert D. Fabricius ex bibliothecâ Colbertinâ ; utpote in quibus sunt plura apertæ falsitatis indicia, sed et maxime Acta impia et blasphema de gestis Christi sub nomine Pilati ad Tiberium missa, jussu Maximini Imperatoris in odium Christi et ejus religionis fabricata.

Quæstio est ergo utrùm independentè ab his omnibus Actis et Epistolis, Pilatus reverà renuntiaverit Tiberio gesta et miracula Christi, tam quæ vivens operatus est, quàm quæ in ejus morte et post ejus mortem contigere ; atque his motus Tiberius tentaverit apotheosim Christi apud senatum Romanum.

Dico : Probabilissimum est Pilatum nuntiâsse Tiberio Cæsari gesta et miracula Christi, ejus mortem et resurrectionem, atque inde Tiberium tentâsse apotheosim Christi apud senatum Romanum.

Prob. testimonio veterum scriptorum fide dignorum. S. Justinus Martyr, qui occubuit anno 150, Apologiâ secundâ ad Antoninum Imperatorem, prius enarratis Christi miraculis, dixit : « Hæc ita gesta esse cognoscere potes ex actis quæ sub Pilato sunt scripta. » Et postea : « Et quod ista fecerit Christus ex eis quæ sub Pilato sunt conscripta Commentaria, cognoscere potestis. »

Tertullianus in Apologelico contra gentes c. 5 : « Apud vos, inquit, de humano arbitratu divinitas pensatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo jam Deo propitius esse debet. Tiberius ergo, cu-

« Ius tempore nomen christianum in seculum introivit, annuntiatum sibi ex Syria Palæstinâ, quæ illic veritatem ipsius divinitatis revelaverat, detulit ad senatum cum prærogativâ suffragii sui; senatus quia non ipse probaverat, respuit. Cæsar in sententiâ permansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. » Et cap. 21, præmissis gestis et miraculis Christi, subdit: « Ea omnia super Christo Pilatus, et ipse jam pro sua conscientia christianam, Cæsari tunc Tiberio nuntiavit; sed et Cæsares credidissent super Christo, si aut Cæsares non essent seculo necessarii, aut si et christiani potuissent esse Cæsares. »

S. Lucianus martyr sub Decio, videtur eadem Acta indicare, cum diceret ad præsidem: « Consultite annales vestros, et invenietis Pilati temporibus, dum pateretur Christus, mediâ die fugatum solen, et interruptum diem. »

Eusebius seculo quarto, lib. 2 Hist. c. 2: « Cum, inquit, per omnem jam locum de resurrectione et mirabilibus Domini Jesu Christi, et de ascensione ejus ad cælum felix fama loqueretur, ac per omnium aures beati hujus rumoris volveretur opinio: quoniam antiqui moris erat apud Romanos ut provinciarum iudices, si quid fortè novi in his quas regebant provinciis accidisset, vel principi, vel senatui nuntiarent; ut ne ex his quæ gerebantur ignorare aliquid viderentur. De resurrectione à mortuis Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, quæ jam in omnem locum fuerat promulgata, Pilatus Tiberio principi refert; sed et de cæteris mirabilibus ejus, et ut post mortem, cum resurrexisset.... plurimis jam Deus esse crederetur. Tiberius quæ compererat retulit ad senatum. Senatus autem sprevisse dicitur, pro eo quod non sibi prius hujus rei iudicium fuerit delatum, sed auctoritatem suam prævenit vulgi sententiâ: lex etenim erat antiquitûs designata, ne quis apud Romanos Deus haberetur, nisi senatûs decreto atque sententiâ firmatus. Porro autem pro vero hoc erat quod gerebatur, ne divina virtus humanis putaretur assertionibus indigere. Cumque secundum ea quæ supra diximus tenuisset senatus, Tiberius tamen tenuit sententiâ suam, ut ne quid adversus doctrinam Christi contrarium moliretur. » Idem in Chronico ad annum 37.

S. Chrysost. Hom. 26 in Epist. 2 ad Cor.: « Romanorum senatus, inquit, hanc potesta-

tem habebat, ut deos crearet atque consecraret. Quippe cum res omnes à Christo gestæ nuntiatae sunt, Romam misit is qui Judæorum nationi præerat, sciscitans ex ipsis num eum quoque Deum creare placeret. Id verò illi recusarunt, quod iniquo atque infenso animo ferrent, ante decretum suum atque sententiâ, crucifixi potentiam affulgentem, universum orbem ad sui cultum et venerationem attraxisset. »

Eadem scribunt Paulus Orosius lib. 7 Hist. cap. 4, S. Greg. Turonensis lib. 1 Hist. cap. 24, et Nicephorus lib. 2 Hist. cap. 8. Tot autem ac tantis viris fidem detractare temerarium est.

Dices cum Tanaquillo hæretico: 1° Tertullianus, quem alii secuti sunt, hausit quæ scripsit ex Actis apocryphis Pilati. 2° Non est verisimile Tiberium gentilem tentasse apotheosim Christi apud senatum Romanum. 3° Si hoc tentasset, non ausus fuisset senatus illi resistere. — Respondeo ad primum, 1° Justinum esse antiquiorem Tertulliano, à quo proinde nihil accipere potuit; neque Justinum neque Tertullianum, neque Lucianum tam malè famæ et religioni suæ consuluisse, ut fidenter provocarent Romanos ad eorum archiva et annales, quibus, si minùs vera dixissent, faciliè falsitatis argui potuissent.

Ad secundum: Verisimillimum est Tiberium licet gentilem, Christi virtutibus et prodigiis motum, tentasse ejus apotheosim apud senatum Romanum. Adrianus gentilis erat, Alexander Severus gentilis erat, et tamen, teste Lampridio in Vita Adriani, templa Christo erigere decreverant, à quo eos deterruerunt idolorum sacerdotes.

Ad tertium: Non mirum si senatus voluntati Tiberii, quantum ad Christi apotheosim, non consenserit; eâ enim erat animi moderatione erga senatum, teste Suetonio, ut eum suæ sententiæ acquiescere recusantem ægrè non ferret, ubi putabatur adesse justa ratio: multæ verò rationes justæ videbantur senatui, Christi apotheosim rejciendi. Prima est quam referunt auctores laudati, quod inconsulto senatu jam ut deus coleretur, cum tamen ad senatum pertineret deos creare. Secunda, quia cum Christus deberet coli solus, omnes alii dii suâ sede fuissent expellendi. Tertia, quia Romani tunc opibus et imperio florentes, à Christi humilitate et paupertate abhorrebant, eosque pudebat venerari ut deum quem vir Romanus infamî crucis supplicio

affluerat. Sed et mentes nostras aliis erigentes, dicamus cum quibusdam ex laudatis auctoribus, id divino consilio factum fuisse, ne Christus ad instar falsorum numinum divinitatem ab hominibus accipere videretur, neve christiana religio senatus Romani iudicio atque praesidio fundata ac propugnata censeretur.

Hic lectorem monitum velim quod, quamvis in hoc tractatu non paucas celeberrimi viri R. P. Hyacinthi Serry opiniones ex ejus Exercitationibus impugnaverim, ipse tamen etiam in quibusdam aliis mihi fuerit adjumento. Juvat enim reddere cuique quod suum est, nec laboribus alienis velle gloriari.

MONITUM.

Cum ad calcem tractatus de Incarnatione appendicem subjecimus de cultu Sacrosancti Cordis, negativa potissimum dedimus argumenta. Non verò satis foret errorem repulisse, nisi positiva subsequeretur veritatis expositio, ideòque duos scriptores inter recentiores illustrissimos hic exscribemus, videlicet DD. P.

Perrone et J. de Galliffet, episcopum Cenomaneensem, qui rem obiter, sed luculenter tractarunt. Utriusque opera crebris editionibus quas obtinere prorsus digna sunt, valdeque lectores hortamur ad ea sibi comparanda; ibi brevitatem, actualitatem et puritatem doctrinarum invenient.

DE DEVOTIONE ERGA SACRATISSIMUM COR JESU.

(Auctore R. P. Perrone.)

CULTUS SACRATISSIMI CORDIS JESU, PROUT AB APOSTOLICA SEDE PROBATUS EST ATQUE IN ECCLESIA CATHOLICA FREQUENTER CONSECUTUS, PIUS EST, ET OMNI SUPERSTITIONIS LABE IMMUNUS.

Hæc propositio est certa, ut patet tum ex censurâ latâ à Pio VI, in constitut. *Auctorem fidei*, ad propos. 62 synodi Pistoriensis, his verbis conceptâ: « Doctrina, quæ devotionem erga sacratissimum cor Jesu rejicit inter devotiones, quas notat (synodus) velut novas, erroneas, aut saltem periculosas; intellecta de hac devotione, qualis est ab Apostolicâ Sede probata, falsa, temeraria, pernicioosa, pianam aurium offensiva, in Apostolicam Sedem injuriosa; » tum ex censurâ quâ perstringitur prop. 63. Item in eo quod cultores cordis Jesu hoc etiam nomine arguit (synodus), quod non advertant sanctissimam carnem Christi, aut ejus partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione, aut præcisione à divinitate, adorari non posse cultu latræ. Quasi fideles cor Jesu adorarent cum separatione vel præcisione à Divinitate, dum illud adorant, ut est cor Jesu, cor nempe personæ Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exsangue corpus Christi in triduo mortis sine separatione, aut præcisione à divinitate adorabile fuit in sepulcro, captivum, in fideles cordis Christi cultores injuriosa.

Ex his verò censuris deprehendimus 1° obiectum cultûs de quo disserimus esse *ipsum cor*

Jesu, id est, cor personæ Verbi incarnati; 2° cultum qui specialiter cordi Jesu deferitur, esse supremum, seu latræ, quo nempe personam Verbi incarnati adoramus, à quâ nullatenus cor separatur aut separari potest; 3° cultum istum qualis ab Apostolicâ Sede probatus est, omni prorsus esse superstitione immunem.

Cum ejusmodi *objecto* confundi aut permisceri nequit *motivum* ejusdem cultûs. Quod quidem motivum multiplex est, ac 1° quidem quia istud sanctissimum cor exhibitum est à Christo ipso tanquam piarum suarum affectionum sedes, quas nos ab ipso mutuari vult, dicens, Matth. 11, 29: « Discite à me quia mitis sum et humilis corde; » 2° quia cor ex communi hominum sensu, et recepto ac universali loquendi usu à Scripturâ ipsâ consecrato est symbolum amoris, ac propterea cor Jesu est symbolum immensæ illius charitatis et amoris, quo tot ac tanta Christus pro nobis fecit ac perperus est ad nos redimendum, ac illud potissimum, quod pro nobis instituit SS. Sacramentum corporis et sanguinis sui quo pascemur ac potamur. 3° Quia per hoc sanctissimæ cordis symbolum vehementer fideles incalescunt tum ad recolendam Christi morientis passionem, tum ad rependendum eidem Christo amorem et grati animi sensum pro tot beneficiis quibus ab eo affecti et cumulati sunt. Atque hæc sunt, quæ substantiam, ut ita dicam, ac spiritum seu animam ejusmodi

devotionis seu cultûs constituunt, prout toties Romani pontifices declarârunt.

Nunquàm propterea in hoc cultu objectum à motivo separari aut dispediri debet ut plenus ille habeatur. Exurgit enim hic cultus ex utroque objecto *materiali*, ut vocant, et *formali* simul sumptis, seu colitur cor Jesu in se, ac prout est *amoris symbolum*. Cor enim verum et reale seu physicum est subjectum ejusdem symboli, quod quidem-symbolum sine ipso vero corde concipi nequit. Objectum autem *formale*, seu motivum rationem suppeditat quare cor potius, quàm aliud corporis Christi membrum à fidelibus colatur et adoretur, seu cur fideles dirigant speciali modo cultum suum ad cor, quatenus in ejusdem Christi corpore reperitur seu in *totalitate* cum cæteris partibus coexistit, et in personâ Verbi subsistit.

Quibus ad tollendam omnem æquivocationem et præoccupandas difficultates enucleatis, reliquum est, ut veritatem enuntiatæ propositionis vindicemus. Ad hoc porrò conficiendum tria ostendamus oportet, primò cor Jesu in se, seu prout corporea pars est carnis Christi (quod vidimus ab Apostolicâ Sede probatum ex censurâ prop. 43 syn. Pistoriensis constituere objectum materiale hujus cultûs) esse supremo latræ cultu adorandum; deinde objectum formale, seu motivum ejusdem cultûs certum suppeditare fundamentum, quo speciali ratione dirigatur adoratio ad cor Jesu prout symbolum est ejus in nos Immensæ charitatis; teritiò demùm hunc specialem cultum, qui cordi Jesu defertur, tum ratione sui, tum ratione symboli pluri esse atque omni prorsus superstitionis labe immunem. Quæ quidem singillatim breviter ac perspicuè ostendimus.

Ad primum autem quod attinet, facillè evincitur: de fide enim est, ut ex demonstratis constat, unionem hypostaticam immediatè cum totâ Christi humanitate, ac singulis ejusdem humanitatis partibus factam esse, imò hypostaticam unionem Verbi cum humanitate esse rationem formalem quâ humanitas ipsa ac singulæ ejus partes subsistant ac existant in rerum naturâ, seu in concreto. Ergo tum humanitas, tum singulæ ejusdem humanitatis partes colendæ sunt cultu latræ ob divini Verbi personam, ejus propriæ factæ sunt. Sanè triduo mortis Christi tam ejus anima, quàm ejus corpus et sanguis, etsi ab invicem separata essent, colenda erant cultu latræ ob unionem, quæ semper exstitit cum ipsâ divinâ

personâ in quâ subsistebant. Hoc aded evidens est ex fidei principiis, ut vel ipsi accerrimi impugnatores devotionis cordis Jesu id fateri nitro debuerint (1), atque ante ipsos hanc catholicam veritatem enuntiare præstantissimæ theologus Sylvius dùm affirmavit « carnem, et animam Christi, et membra corporis ejus adoranda esse adoratione latræ, » in 3 p. q. 6, apud Gerd. op. cit. p. 340. Ergo.

Ad alterum verò quod spectat, eadè facilitate adstruatur: etenim illud suppeditare certum fundamentum specialis cultûs erga aliquam determinatam partem cujusdam objecti censendum est, quòd ita hanc partem à reliquis distinguit, ut pro eâ talia militent rationum momenta, quæ æquè pro reliquis non valent, neque his communia sunt. Sanè hoc principio ducta Ecclesia probavit cultum *quinque Plagarum* Redemptoris solemnî officio, ac missâ peculiari in cujus orat. post comm. sic orat sacerdos: « Ut qui vulnera D. N. J. C. hodiè devotè colimus. » Nil aliud autem est vultus lateris, ut in eo hæreamus, quod propius cor attingit, nisi latus ipsum vulneratum; et ided hunc cultum probavit Ecclesia, quia etsi includantur hæ partes vulneratæ in toto objecto, quod est corpus Jesu, tamen habent specialem mysticam significationem, et militant pro his specialia rationum momenta, seu motiva, quæ æquè in reliquis non inventuntur. Tale porrò esse motivum, quo speciali ratione cor Jesu præ reliquis corporis ipsius membris determinatè sit colendum, patet tum ex eo quòd Christus ipse, ut vidimus, cor suum velut plarum suarum affectionum sedem exhibuerit, tum proinde ex eo quòd cor aptissimum symbolum sit Immensæ illius charitatis, quâ Christus dilexit nos, et seipsum tradidit pro nobis, quæ quidem charitas à fidelibus sub hoc symbolo speciali ratione recolitur. Ad hanc porrò memoriam excitandam potissimùm intenderunt summi pontifices in hujus cultûs approbatione, prout probârunt festum quinque Plagarum, aliæque festa, quæ ad specialem quamdam Christi corporis partem referuntur ob mysticam illam significationem quam præ se ferunt, quæque peculiarem exhibent in speciali eo cultu defixam recordationem mysterii cujuspiam, insigniæ cujusdam redemptionis beneficii.

(1) Sic enim Blasius in opuse. quod *De festo cordis Jesu, dissertatio commentaria*, 1771, inscribit, cap. 12: « Cor Jesu, inquit, propriè et per se sumptum ob hypostaticam unionem capax est adorationis latræ. »

Postremum, ex his quæ nobis probanda proposuimus, scilicet ejusmodi cultum pium esse, atque ab omni superstitione immunem, non est nisi corollarium, quod necessariò consequitur ex præmissis. Nam si cor Jesu, nempe cor personæ Verbi incarnati adorari debet cultu latræ; alio mysticam significationem sedis amoris et charitatis cujus cor symbolum est, licet in ipsum determinatè specialem cultum dirigere, prout determinatè in quamdam corporis partem dirigitur in cultu *quinque vulnerum*; omninò sequitur cultum sacratissimæ cordis Jesu qualis ab Apostolicæ Sede probatus est et in Ecclesiâ receptus, pium esse atque ab omni superstitione immunem.

Notandum denique est cum clarissimo Gerdilio, quod cum singularis pars, in quam adoratio dirigitur, non adoretur, nisi propter unionem hypostaticam cum personâ Verbi, profectò intelligitur in adoratione, quæ huic parti exhibetur, adorari ipsam Verbi personam, atque adedò Christum totum, cujus persona alia non est nisi persona Verbi. Quo fit, ut cum Christus totus in eâ sui corporis parte adoratur, nullo pacto ab ejus partis adoratione amoja et exclusa intelligi debeat humanitatis totius adoratio. Et reverè, nemo unquam reperietur pius cordis Jesu cultor, qui dum cor Jesu adorat, utpote est cor Jesu, in eo adorationis cultu non intendat personam ipsam Christi, atque adedò divinitatem ejus, totamque sacrosanctam humanitatem comprehendere. Ob speciale tamen motivum, ut sæpius diximus, quod militat pro corde Jesu, tum ratione sui, tum ratione symboli, determinatè dirigitur cultus ad ipsum cor, quin reliquæ partes, quæ toti insunt, excludantur. Hinc patet nullam oriri posse suspicionem aut divisionis, aut exclusionis in ejusmodi cultu, prout sibi adversarii fingunt. Confer Gerd. op. cit. p. 348, ubi genuinum sensum aperit verborum Pii VI, quibus nonnulli pravè uti sunt, quæ continentur in Rescripto dato ad Pistoriensem episcopum Ricci.

Quibus si accedat non posse quempiam verum catholicum superstitionis damnare cultum in universâ Ecclesiâ receptum et innumeris propè spiritalibus privilegiis et indulgentiis auctum et cumulatam à summis pontificibus ab illaque summopere commendatam, cujusmodi esse constat cultum cordis Jesu, apertè colligitur et planè patet propositum nostrum ac veritas asseritæ propositionis. Confer Gerd. op. cit. p. 372, seqq. Confer etiam

77. VIII.

Faure, *Saggi teologici per formare un errata corrige*. Saggio II. Lugano 1773; necnon Emm. Marques *Defensio SS. cordis Jesu*, Venet. 1781. Jo. Fel. Henr. Fungel in op. « Il culto dell' amor divino, ossia la diozione al SS. Cuore di Gesù. Trad. dal franc. corredata di annotazioni da Luigi Mozzi, » Bologna 1782. His omnibus præverat P. Joseph de Gallifet S. J. « De cultu sacrosancti cordis Dei ac D. N. J. C. in varis christianj orbis provinciis propagato. » Romæ 1736.

Difficultates.

L. Obj. : 1° Cultus cordis Jesu, prout à S. Sede probatus est, non habet pro objecto nisi solam Christi charitatem sup. sensibili cordis symbolo exhibitam; perperam igitur et contra ejusdem S. Sedis apertam declarationem cor ipsum reale, materiale, seu physicum Christi Jesu aditurus tanquam ejusdem cultus objectum. 2° Sanè in hujus festi decreto sacra rituum Congregatio declarat per ejusmodi cultum « *symbolicè* renovari memoriam illius divini amoris, quo Unigenitus Dei Filius humanam suscepit naturam; » Decret. S. Rit. Congreg. 6 Febr. 1785. 3° Quod clarius adhuc in lectionibus hujus festi inculcatur illis verbis : « Quam charitatem... ut fideles sanctissimi cordis symbolo devotius ac ferventius recolant; ejusdemque fructus uberius percipiant, Clemens XIII pontifex maximus ejusdem sanctissimi cordis festum quibusdam petentibus ecclesiis celebrare permisit, » lect. 3 secundi noct. 4° Quare de solo cultu symbolico exponit card. Gerdilius sensum quo sacra rituum congregatio et Rom. pontifex approbaverunt ejusmodi devotionem, Grégoire Hist. des sectes religieuses, loc. cit. Ergo.

Resp. ad primum : Nego; illum enim cultum probavit S. Sedes, quem probandum simpliciter petierunt episcopi regni Poloniæ, et archiconfraternitas sub hoc titulo cordis Jesu in Urbe erecta. Jam verò, fatentibus ipsis adversariis, episcopi Poloniæ et archiconfraternitas in Urbe non petierunt approbationem cultus symbolici, sed cultus veri et physici cordis Jesu *sem propriè sumpti* (1); respondit enim S. Rituum Congregatio : « Annuendum precibus censuit. » Rursùm ille cultus à S. Sede probatur, quem alius probare recusaverat, dicendo : *Prævio recessu à decisio*; atque cultus quem probare recusaverat, eisdem ad-

(1) En verba Blasii ex ejus Diss. communis, Prolus. p. 15 et 16 : « Petium fuit Officium et Missa pro cultu cordis *propriè sumpti*. »

versariis latentibus, non est cultus symbolicus, sed cultus cordis propriè sumpti (2). 3° Suo decreto non aliud intendit S. congregatio quàm *ampliare* cultum jam longè latèque in Ecclesiâ receptum. En rursùm decreti verba: « Simul- que intelligens (S. Congreg.) hujus officii et missæ celebratione non aliud agi, quàm *ampliare cultum jam institutum*; » jam verò, iisdem adversariis latentibus, cultus *receptus* non erat symbolicus, sed veri et carnei cordis Jesu. Ita Blasius. « Porro, inquit, cultus cordis carnalis Jesu non nudiustertius, sed seculo superiore vertente duxit exordium à revelatione, quæ facta perhibetur in Galliis V. Margaritæ Alacoque. Revelationem ex ore ejusdem excepit P. La Colombière Soc. Jesu... de institutione hujus festi non multò post agi ceptum est; » ib. Prolus. p. 12. 4° Si qua adhuc super- fuisset dubitatio circa sensum S. Sedis, sub- lata est ex censurâ, quam retulimus prop. 63, synodi Pistoriensis. 5° Demùm evincitur ex ipsâ agendi ratione adversariorum, qui non aliâ de causâ profitentur se impugnare ejus- modi cultum, quàm quòd per ipsum introdu- catur divisio in Christi humanitate, ut ex di- cendis magis patebit. Falsum igitur est quod adversarii assumunt.

Ad secundum, sive ad primam prob. distin- guo: *Symbolicè* nempe per *cor Jesu*, quod est amoris symbolum, concedo; Independentè ab ipso corde propriè dicto, nego. Vidimus enim adorari cor Jesu prout symbolum est charitatis, idèoque tum *ratione sui* tanquàm objectum materiale, tum *ratione symboli* tan- quàm objectum formale, seu motivum. Non alium porro esse sensum citati decreti patet per se, et ex toto contextu. Ejusmodi enim tenoris est rescriptum S. Congr. datum die 26 jan. 1765. Instantia petitionis *Polonia*, concessionis officii et missæ propriæ in hono- rem SS. cordis Jesu.—« Resp. Congregatio *pro gratiâ*, pro episcopis regni Poloniæ, qui spe- cialiter supplicârunt, necnon pro archicon- fraternitate sub tit. SS. cordis Jesu. » Die verò 6 febr. ejusd. anni relatum rescriptum excepit decretum ejusd. Sac. Congregat. typis vulgatum his verbis: « Instantibus pro con- cessione officii et Missæ SS. cordis Jesu ple- risque reverendissimis episcopis regni Polo- niæ, necnon confraternitate Urbis hoc sub

« titulo erecta, Congregatio S. Rituum habita
« die 26 Januarii hujus anni (1765), probè no-
« scens cultum cordis Jesu jam hodiè esse per
« omnes ferè catholici orbis partes, soventibus
« earum episcopis, propagatum, sæpè etiam à
« Sede Apostolicâ decoratum millenis indul-
« gentiarum Brevibus datis ad innumeras pro-
« pemodum confraternitates sub titulo cordis
« Jesu canonicè erectas, simulque intelligens
« huius officii et missæ celebratione non aliud
« agi quàm ampliare cultum jam institutum, et
« symbolicè renovari memoriam illius divini
« amoris, quo Unigenitus Dei Filius humanam
« suscepit naturam, et factus obediens usque
« ad mortem, præbere se dixit exemplum ho-
« minibus quòd esset mitis et humilis corde :
« his de causis referente eminentiss. et reve-
« rendiss. D. Card. episc. Sabinensî, audito
« R. P. D. Cajetano Forti promotore fidei,
« prævio recessu à decisis sub die 30 julii 1729,
« annuendum precibus censuit episcoporum
« regni Poloniæ, et dictæ archiconfraterni-
« tatis Urbis, deliberatura deinde de officio et
« Missâ ritè approbandis. Quod quidem Con-
« gregationis votum per me Secretarium re-
« latum SS. D. N. Clem. P. XIII. Sancti-
« tas sua, hujus etiam decreti tenore perle-
« cto, in omnibus approbavi, hac die 6 febr.
« 1765. »

Resp. ad tertium seu ad secundam prob. : Nego. Etenim ex adductis verbis, sanctissi- mum cor Jesu est symbolum sub quo fideles de- votibus ac serventiis recolunt Christi Jesu cha- ritatem; jam verò symbolum est realiter distin- ctum à re quæ per symbolum refertur, cum nihil possit esse symbolum sui ipsius; ergo dùm con- ceditur festum cordis Jesu, conceditur festum cordis ejus realis et propriè dicti ut symboli amoris et charitatis. Talem autem et non alium sensum esse ejusmodi verborum magis patet ex eo quod ibi dicitur: « Quibusdam petenti- bus ecclesiis; » porro nulla ecclesia petierat festum cordis symbolici, sed omnes, ut osten- dimus, petierant festum veri ac realis cordis Christi. Denique id ipsum manifestum sit tum ex ipsâ lectione S. Bernardi, quæ in tali festo recitatur, in quâ sermo est de corde Christi *vulnerato*, tum ex ejusdem Officii hymnis, Sic enim S. Bernardus, seu potius ignotus auctor *Vitis mysticæ* seu *Tractatus de passione Domini*, cujus verba proferuntur in lect. 3 secundæ nocturni festi SS. cordis Jesu, quæ ita se ha- bent: « Ad hoc enim perforatum est latus
« tuum.... ad hoc vulneratum est cor tuum...

(2) Audiatur iterum Blasius: « S. Congre- gatio an. 1697, 1727 et 1729, abstinendum censuit à concessione officii et missæ pro cultu cordis propriè sumpti. » Ibid.

« et propterea vulneratum est, ut per vulnus
« visibile vulnus amoris invisibile videamus. »
inter opp. S. Bernard. edit. Mabillon, vol. 3,
col. 447. In hymn. verò ad vesp. :

Percussam ad hoc est lanceâ

Pasamque ad hoc est vulnera,

Ut nos lavaret sordibus.

Undâ fluente et sanguine.

Et in hymno ad Laudes :

Te vulneratum charitas

Ictu patenti voluit,

Amoris invisibilis

Ut veneremur vulnera.

Quæri hile potest ab osoribus cordis *Jesu*, an
aqua et sanguis fluxerint ex corde symbolico,
et num cor symbolicum fuerit lanceâ percus-
sum et vulneratum?

Ad quantum : Nego. Adversarius, qui id as-
serere non erubescit, aut nunquam legit opu-
sculum Gerdilii, in quo clarissimus auctor
propugnat censuram Pii VI adversus notas
Felleri, aut apertè mentitur.

II. Obj. : Nisi dicatur probatus à S. Sede
cultus cordis symbolici, plura sequerentur
absurda, ac 1° introduceretur cultus materia-
lis ac directus ad unam determinatam partem
adorabilis Christi corporis; 2° Induceretur
nestorianismus per divisionem adorationis
uniuscujusque naturæ, ac propterea tribue-
retur altera adoratio Deo et altera homini,
quùm Ecclesia definierit unicam adorationem
Verbi incarnati esse admittendam; 3° Dei
cultus foret secundarius et concomitans cul-
tum novæ hujusce devotionis (Grég. I. c.). Er-
go. Respondeo : Nego antecedens. Ejusmodi
enim absurda commentita sunt, quæque ab
adversario finguntur. Etenim

Non sequitur primum absurdum de cultu,
ut vocat, *materiali*; alioquin *materialis* quoque
vocandus esset cultus qui sacrosanctæ Chri-
sti Domini humanitati defertur, quod à fide
catholica abhorret. Si igitur *materialis* dici
nequit cultus istius humanitatis, quare ma-
terialis censenda erit adoratio, quæ ejusdem
humanitatis partes coluntur, cùm fundamen-
tum seu ratio formalis talis adorationis sit
unio hypostatica quæ immediata facta est cum
toto corpore et singulis partibus ejus? Audia-
tur Sylvius in 3 p. q. 23, art. 2 : « Quare
simpliciter, inquit, dicendum est carnem
« et animam Christi, sicut et membra cor-
« poris ejus, adoranda esse adoratione latræ,
« quæ quidem eis debetur ratione hypostasis
« Verbi Dei, à quâ et in quâ sustentantur »

Adoratur enim *cor Dei* seu personæ Verbi.
Adde hanc propositionem utpote *injuriousam*
cultoribus cordis *Jesu* fuisse proscriptam in
Const. *Auctorem fidei*; hinc à nullo siccero
catholico teneri potest.

Non sequitur secundum, induci nempe ne-
storianismum per duplicem adorationem Dei
et hominis. Hæc enim non est nisi calumniæ
tortes repulsa, ac demùm damnata pariter in
synodo Pistoriensi, quæque à nobis præoccu-
pata est cùm statum quæstionis aperiremus.
Siquidem unâ eademque adoratione colitur
cor divini Verbi incarnati, seu potius per-
sona Christi in corde suo.

Non denique sequitur tertium. Si enim unâ
eademque adoratione colitur Deus-homo in
corde suo, eâ ratione quâ diximus, et osten-
dimus adorandam cultu latræ Christi huma-
nitatem *in se*, licet non *propter se*, sed propter
Verbum per quod et in quo eadem humanitas
subsistit, et ita subsistit, ut sine tali substi-
tentiâ nec concipi possit in rerum naturâ
ejusmodi humanitas, jam patet quàm stultum
sit asserere ex cultu cordis *Jesu* consequi
cultum Dei fore secundarium. Qui hoc obji-
ciunt, non advertunt se pariter impetere cul-
tum qui tribuitur Christi corpori et sanguini
in Eucharistiâ. Cùm enim unâ eademque ado-
ratione Christi humanitas adoretur cum divi-
nitate, non potest distingui objectum prima-
rium et secundarium ejusmodi cultûs. Sed
recolantur superius dicta in prop. anteced.

III. Obj. : Saltem purgari nequit hic cultus
à superstitione. Nam non intelligitur, 1° quo-
modò adoranda sit pars, quæ jam adoratur in
toto, nempe in Christi corpore; 2° quomodò di-
rigatur cultus ad cor, quin introducat divi-
sio, ac quædem laniatio et disceptio in ejus-
dem Christi corpore? 3° quare potius cor coli
debeat, quàm oculi, pedes, manus, etc. ?
ut arguebat sapientissimus pontifex Benedi-
ctus XIV. 4° Sed falsum præterea est, quod
assumitur ab hujus cultûs patronis, cor esse
affectionum sedem; exploratum siquidem apud
recentiores physiologos est in systemate
nervo residere principium sensationum et
motuum qui à voluntate pendent. Voluntas
enim in nervos agit ac per eos anima sentit;
nervi, autem ut plerique contendunt, originem
ducunt à medullâ spinali, ut vocant, seu, ut
aliis placet, à cerebro; juxta alios à diaphrag-
mate repelli debent, nullatenus verò à corde.
Etenim cor non est nisi musculus, qui syste-
matè sanguineo inservit. Ex ejusmodi verò

opinionum diversitate non ineptè quispiam quærit num non expediat festum instituere sacræ glandulæ, sacri cerebri, etc., ex quo eorum cultores cerebellistæ, aut pinealistæ, etc., nuncuparentur. 5° Si his addatur ejusmodi cordis Jesu cultum incognitum planè fuisse toti antiquitati, 6° ejus introductionem turbas ubique excitasse, 7° ter à sacrâ Rituum Congregatione rejectum demùm nonnisi machinationibus factiosorum cessasse, ut eum permitteret; 8° patebit jure merito inter superstitiosas devotiones hunc cultum esse recensendum, ejusque patronos *cardicolas*, seu *cardialatras*, *sectarios* dictos esse. Ita Grégoire p. 248, seq. Ergo.

Respondeo : Nego antecedens ; ad primam prob., dicimus eadem ratione colli cor Jesu, quâ speciali cultu donantur *sacra vulnera*, nempe ob mysticam significationem immensæ charitatis Christi, ac cætera motiva, quæ superius recensuimus. Confer card. Gerdil. op. cit. p. 374, seqq., notâ 1, ubi ostendit nulum posse ab adversariis discrimen afferri inter cultum à S. Sede jam antea probatum *quinque vulnerum* et cultum cordis Jesu, prout spectatur ut pars humanitatis Christi, seu organum peculiare ; summâque sedulitate disjicit, quæ ab iisdem discrimina excogitata sunt, ut hujus argumenti vim eluderent. Id ipsum dici potest de cultu pretiosissimi Christi sanguinis, aliisque ejusmodi festis, quæ officio ac missâ propriâ celebrantur.

Ad secundum : Nego. Sed, ut pariter exposuimus, unâ eademque indivisibili ac indivisibili adoratione adoratur Christus, seu Verbi persona incarnata in corde suo, quin vel cætera membra corporis Christi excludantur. Nam adoratur cor in humanitate quæ subsistit in divinitâ Verbi personâ. Confer Muzzarelli *Dissertat. intorno alle regole da osservarsi per parlare e scrivere con esattezza e con proprietà su la divozione e sul culto dovuto al ss. cuore di G. C.* Romæ 1806, in quâ clarissimus auctor hoc argumentum plene evoluit.

Ad tertium, resp. : Quia pro pedibus, manibus, etc., illud non militat peculiare motivum mysticæ significationis aut charitatis symboli quod militat pro corde. Falsum porrò est quod dicitur de Bened. XIV, cum debuisset dici Prosper Lambertinus, qui hæc objiciebat cum promotoris fidei officio fungeretur, ac propterea ex proprio munere contrarias partes sustinens, ut in ejusmodi causis fit. Totam actorum seriem ipsemet refert in ext-

mio opere de *Beatif. et Canonizat. Sanctorum* lib. 4, p. 2, c. 3, n. 19, seqq. Cæterum Benedictus XIV, nempe summus pontifex pluribus indulgentiis ditavit cultores cordis Jesu, et ejusmodi cultum semper fovit atque promovit. Cujus rei fidem faciunt tum archiconfraternitas SS. cordis Jesu in Urbe instituta à B. Leonardo à Portu Maurilio, atque ab eodem pontifice approbata, cui præterea nomen dedit, tum litteræ quas in formâ *Brevis* dedit Galliarum reginæ an. 1748, tum plures indulgentiæ ab eo concessæ cultoribus cordis Jesu. Hinc patet fraus quâ primum usus est episc. Ricci dum scripsit : « Che il gran. Pontefice Benedetto XIV, ci assicura, che la Chiesa ricusò per tre volte di prestarsi al fautore e promotore di questa divozione, non avendo mai permesso, che s'introducesse la festa ; » postea verò alii eum imitati sunt.

Ad quartum : Nego suppositum ; siquidem veram rationem attulimus ex mysticâ significatione, seu amoris et charitatis symbolo quod præ se fert cor, et quia Christus ipse *velut* piarum affectionum suarum sedem cor suum proposuit. Itaque non dicitur *absolutè* cor esse affectionum sedem, sed quòd tanquam affectionum sedes exhibeatur à Christo. Non est propterea cur salebrosam physiologicam quæstionem attingamus, utrùm cor reipsâ sedes affectionum sit ac *sensitivitatis*, ut vocant, necne, cum nihil referat ejusmodi quæstio ad institutum nostrum, quod ab illâ est omninò independens. Hinc cætera ruuntquæ adversarius congerit ex superioribus physiologis circa diversas sententias in quas ipsi distrahuntur circa originem nervorum et sensitivitatis sedem ; nec nisi falsâ suppositione innixus potuit ore profano asserere quod non ineptè quispiam quærat, an non melius foret festum instituere *sacræ glandulæ*, etc. Sanè nunquam Deus præcepit hominibus ut eum diligerent *ex toto cerebro*, *ex toto diaphragmate*, etc., sed præcepit ut diligerent eum *ex toto corde*.

Ast neque istud concedendum est quod auctor is pro certo sumit physiologiam nobis adversari. Rata enim apud recentiores physiologos hæc sunt. 1° Cor omnium musculorum corporis nostri nobilissimum esse, cum organum præcipuum sit, imò centrum systematis vascularis, seu sanguinei, atque, ut modò loquimur, *irrigatorii*, quòd unâ cum systemate nerveo præest vitæ corporis animalis. Confer clarissimum Laurent. Martini *Lezioni di fisiologia*, Torino 1827, lex. 43, *sistema sanguigno*

tom. 4. 2° Juxta certissimas anatomicas observationes ac repetita experimenta, eorum magnam nervorum copiam instructum esse. Nonnulli physiologi dubitarunt utrum cor nervis esset instructum; Beherendius ulterius progressus prorsus nervos cordi negavit, ac clarissimus Scarpa magnam nervorum cardiacorum copiam ita demonstravit, ut jam nemo inveniat, qui de hac re quæstionem moveat, aut dubium. Vide ib. et lex. 42, *Sistema nervoso*. 3° Omnes nervi systematis partes suam habere efficaciam, existere per se; neque à cerebro, aut spinali medullâ omnimodò pendere (1), ac propterea, quod consequens est, cordis actionem neque à cerebro, neque à medullâ spinali dimanare; excitari tamen, si stimuli hisce partibus applicentur, cum omnes partes ejusdem systematis amicè inter se conspirent, et aliæ aliis partem suæ efficientiæ communicent, omnesque ad totius systematis actionem aliquid conferant (2). 4° Exploratum præterea apud eosdem est cor præ ceteris musculis inextensibilitate, ut loquuntur, contractilitate, irritabilitate, atque exquisitiori quâdam sensitivitate donari ob nervos, quos vocant sympathicos, quibus abundat. Hinc 5° motus cardiacos animi affectionibus ac passionibus, præsertim si vividiores eæ sint, ita subesse, ut subito cor vel subsiliat lætitiâ, vel angatur mœrore; ac propterea ejusmodi motus cardiacos solâ pathematum animi vi et efficaciâ perverti, totumque irrigatorium systema perturbari (3); quòd si pathema vehemens et con-

(1) Confer eundem lib. lex. 47, *Muscoli*, tum in op. *Elementa physiologiae*, Taurini 1835, lib. 4, pag. 23-34, ubi affert experimenta Wilsonii, ex quibus constat cordis actionem neque à cerebro, neque à medullâ spinali dimanare. Plures enim nervi à gangliis prodeunt; sic plerique nervi cardiaci ex ganglio sub corde posito originem habent. Ex his patet quibus melius competat *cerebellista*, aut *pinealista* denominatio, an nobis scilicet, qui plerosque nervos cardiacos ex gangliis repetimus cardiacis et respectivo plexu, an verò Grégoire, qui omnes nervos repetit cum suis à cerebro, aut encephalo, et medullâ spinali, in quo non meliorem physiologum, quàm theologum se præbet.

(2) Ibid. tum p. 25, seq., ubi Bichat, Richerandii aliorumque hypothèses falsitate laborare ostendit, qui nervi systematis sensiferi centrum in encephalo collocant.

(3) Ibid. p. 31. Vide præterea *Dictionnaire abrégé des sciences médicales*, Milan. 1825, art. *passion*, p. 357, seqq., necnon *Physiologie des passions*, par J. L. Anbert. Paris. 1825, duobus vol. in-8. Ex ejusmodi perturbatione quam systema irrigatorium ab animi affectionibus patitur, explicatur sudor sanguineus Christi

sians fuerit, morbosam affectionem et organicum interdum vitium in corde ingenerari, quandoque verò et mortem ipsam, ut suo loco pathologi docent (4). Hæc autem aliæque non pauca consultò à nobis prætermittimus, ne in alienam provinciam excurrere videamur ad theologum non pertinentem, et à quâ, ut diximus, cultus iste nullo modo pendet, satis evincunt, cor animi affectionibus maximè affici eo ipso quòd in nervo systemate sensitivitatæ et affectionum sedes collocatur, ac sub hoc respectu verè cor dici et esse affectuum organum et instrumentum præcipuum, imò et sedem (2).

Ad quintum, distinguo: Quod festi celebrationem, concedo; quoad rem ipsam, nego. Alioquin innumeræ propè ejusmodi devotiones hoc prætextu excludi ac respuì deberent, quæ cum primùm peculiari festo et officio cohererebantur, novæ erant. Confer Marques. cit. p. 4. consecr. propos. 9, art. 4. Addehanc difficultatem æquè premere cultum cordis symbolici, quem tamen adversarius cum aule commendat.

Domini in horto, de quo S. Luc. 22, 44; nam systole et diastole, quæ duos præcipuos constituunt cordismotos qui sanguinis circulationi inserviunt, perturbatæ sunt in functionibus suis, et anormales effectus phænomenon illud produxerunt. Haud me latei Hilarius Pictav. lib. 10 de Trin. n. 41, prodigiis accensere ejusmodi sudorem sanguineum, dum scribit: « Contra naturam est sudare sanguinem. » Verum non modò Aristoteles in *Ilist. anim.* lib. 5, cap. 19, et de animal. partibus. lib. 3, c. 8. Galenus, seu quisquis auctor est libri de *Utilitate respiratoria*, Theophrastus Eresus in tract. de *Sudoribus*, sed etiam post restauratas litteras in Italiâ Collus de *Sanguine Christi*, Greg. Leti in vitâ Sixti V, lib. 6. Saporitius in *Ephemeridibus Germanicis* an. 1712, in Galliâ Maldonatus in *Matth.* 26, 37. Fagonius facultatis parisiensis medicus in thesi an. 1665. Marvilius *Miscellaneorum* tom. 3. Tuanus *Historiarum* lib. 2, in Germaniâ Schenckius observat. 158, lib. 6; in Helvetiâ Conradus Lycostenes in *Prodigiorum ac ostensorum Chronico*, alique viri docti non pauci suis temporibus mares ac feminas vel morbo sollicitas, vel animi mœrore confectas, sanguine sudasse, sive quòd ipsi viderint, sive diligenter exploratâ veritate testantur. Vide Calmetum dissert. de sanguine Christi Sudore. Quæ Ideò attulimus, quia mirificè rem nostram confirmant.

(1) Confer inter alios cit. *Dictionarium*, l. c. p. 354, et Allen Burns *Osservazioni sopra più frequenti malattie del cuore*, trad. dall' inglese. Milano 1816.

(2) Non quatenus cor centrum est systematis irrigatorii, sed, ut diximus, ob quantitatem et qualitatem nervorum quibus instructum est.

Ad sextum, distinguo : Ex parte Jansenistarum eorumque gregalium, concedo ; ex parte plorum Catholicorum , saltem postquam ab Apostolica Sede probatus est, nego. Quot oppositiones non sustinuit festum Conceptionis B. Virginis ? Vide P. Victor à Cabal. O. Min. ref. in opere de superstitiosa timiditate vitandâ. Quod festum Corporis Christi ? Sanè de posteriori hoc festo apud Bollandianos legitur : « Festivitatem illam positam fuisse in ruinam et resurrectionem multorum, et in signum cui contradiceretur, innumerabiles habuisse et contradictores et atrocissimos impugnatores. » In vitâ B. Julianæ Leodiensis ad diem 5 april. lib. 2, cap. 3, edit. Antwerp. pag. 464 ; integrum caput illud legi meretur. Egregiam navarunt operam in promovendo ac tuendo hoc festo PP. incliti Ord. Præd. qui propterea plurimorum invidiam subierunt. Quid inde ? Festum Corporis Domini à S. Sede probatum perseverat, et nomina impugnatorum, utpote in pulvere exarata, levioris auræ impetu perierunt ; idem contigit et continget de festo SS. cordis Jesu deque ejus impugnatoribus. Loquor autem de iis qui sedis Apostolicæ decretis restiterunt.

Ad septimum, distinguo : Et hæc agendi ratio ineluctabile est documentum summæ prudentiæ, cælestæ ac maturitatis, quibus commendatur S. Rituum Congregatio, concedo ; aliquid officit ipsius causæ merito, quando

approbata est, nego. Et sic cætera concidunt, quæ de machinationibus postulatorum adjecta sunt, inter quos auctor quem impugnamus ipsum involvit piissimum Rom. pontificem Clementem XIII. « Dans le temps, inquit, « qu'on poursuivait cette affaire, on se demandait à Rome : Quels sont les solliciteurs ? et « tout bas, on se disait : C'est le pape. » Ita hic inverecondus Jansenista, et episcopus *convensionalis*, de ejus notitiis biographicis, obstinata pervicaciâ in schismate usque ad mortem, ob quam ei denegata sunt sacramenta, de ejusdem præterea funere et scandalis, quæ inde orta sunt, confer *l'Ami de la Religion*, an. 1834, vol. 66, in respectivis articulis.

Ad octavum, distinguo : Eadem ratione quâ Catholicos lacescebant Apollinaristæ, dùm eos vocabant *anthropotras* seu *hominicolas*, concedo ; jure merito, nego. Mirum est non animadvertisse ejusmodi homines partium studio abreptos ac per hanc appellationem enusam communem agere cum Apollinaristis, qui præterea eadem fermè argumenta urgebant adversùs Catholicos Christi humanitatem prout subsistit in divinâ Verbi personâ adorantes, quæ factiosi isti impugnatores urgent adversùs cultum cordis Jesu. Vide Petav. lib. 15, cap. 3, seqq., et Gerdil. op. cit.

(Perrone, Prælect. Theol. tract. de Incarn. part. 2, cap. 4, prop. 2)

De Cultu

IMMACULATI CORDIS MARIE, MATRIS DEI JESU.

(AUCTORE J. DE GALLIFFET.)

CAPUT IV.

Appendix de cultu sanctissimi et immaculati Cordis MARIE Matris Dei Jesu.

Constituto semel in Ecclesia, afflante Spiritu sancto, cultu ac festo Cordis Jesu ; consequens erat ut, ejusdem Spiritus instinctu, constitueretur adhuc cultus et festum Cordis MARIE. Hæc porro consequentia quam justa sit, ac divinis consiliis consentanea, apparebit ex sequenti animadversione, qua capitis hujus initium facere operæ pretium erit. Nulla certe Mariæ gloriosior, nulla servis illius jucundior ac gratior accidere potest. Scilicet, Christus Jesus immenso Matris amore ductus, eam sibi in rebus omnibus conjunctissimam ac simillimam esse voluit ; et quantum licuit effectit, perpetua rerum suarum cum illa communicatione. Bona

quippe omnia sibi propria, modo quodam mirabili, cum matre, omni tempore, omni loco, omni rerum statu ita divisit, ac partitus est, ut id omne quod ipse natura sua ac proprio jure possidet, illud idem Mater ipsa, filii gratia ac communicatione possideat, quantum naturæ creatæ fragilitas patitur. Prærogativas dico, qualitates, nomina, titulos, privilegia, virtutes, perfectiones, divitias, gloriam, potentiam, imperium, ac denique, quod hic peculiariter intendimus, honores omnes ab Ecclesia delatos. Rem hanc, hominum sano et Angelorum attentione et admiratione dignissimam, atque ad finem a nobis intentum, ut videbitur, accommodatam, paulo attentius perpendamus. Oculos itaque mentis, si placet, in Mariam convertamus : hancque ipsius cum filio indissolubilem

conjunctionem, primo, ante secula condita inspiciamus. Nimirum in decretis divinæ Providentiæ: cujus primum ac præcipuum opus, Jesus ipse utique fuit, simul cum Virgine Matre. Hæc, ab æterno ante omnem creaturam, simul cum filio præcognita, præelecta, prædestinata. Hæc, cum filio causa finalis saltem secundaria productionis rerum omnium: nam omnia propter Filium et propter Matrem simul, condita esse, indicant cuncta illa Sapientiæ loca, quæ cum a Patribus, tum ab Ecclesia Mariæ constantiter adaptantur. *Prodivi primogenita ante omnem creaturam. Dominus possedit me in initio viarum suarum.... ab Æterno ordinata sum.... nondum erant Abyssus et ego jam concepta eram... quando præparabat cælos aderam* (nimirum ut causa finalis). *Cum eo eram cuncta componens*, etc.

Mirum sane accidere debet, quod ista divinæ Sapientiæ oracula, Verbum æternum proprie respicientia; Mariæ, ab ipsa veritatis magistra Ecclesia, palam ac publice accommodentur: præsertim quum ejusmodi publica accommodatio, non sine peculiari Spiritus sancti Ecclesiam assidue dirigentis inspiratione, facta fuisse credenda sit. Quid vero Spiritus sanctus, quid Ecclesia significare voluerit, dum eisdem præcise coloribus ac lineamentis Matrem adumbrarunt, quibus Filius a divina sapientia in Scripturis effingitur: nisi hanc quam dicimus admirabilem Filii cum Matre conjunctionem, ac similitudinem in omnibus tum creationis operibus, tum redemptionis mysteriis: communem quodammodo utrique tribuentes potestatem, ac dominationem super omnes creaturas; communemque influxum gratiarum ad salutem et perfectionem conducentium?

Jam si eandem sanctissimam Virginem post rerum productionem considerare pergas, conjunctionem illam seu similitudinem cum Filio, ab ipso statim mundi exordio, ac deinceps in toto veteri Testamento expressam perpetuo reperiēs: in promissionibus Patriarchis à Deo factis: in oraculis Prophetarum: in figuris ac symbolis antiquæ legis. In his enim pene omnibus Mariam invenies cum Filio promissam, prænuntiatam, figuratam.

Verum hæc conjunctio nusquam admirabilior apparuit, quam in lege nova: in ipsa videlicet rerum prædictarum ac promissarum executione. Illic velim consideres Verbi incarnati mysteria omnia, Incarnationis, Nativitatis, Infantia, etc., in omnibus ac singulis Matrem ita cum Filio junctam reperiēs, ut nihil esse conjunctius possit. In Incarnatione, Verbum divinum ac in Matris visceribus menses novem ita condidit,

ut rem unani et eandem, juxta humanum loquendi morem, cum illa quodammodo constituere visus sit. Infantiam totam inter brachia Matris transegit, virgineo sinu perpetuo fatus, affususque sacris uberibus. Vitam privatam cum Matre 30 ipsos annos consumpsit, eodem tecto, eadem mensa, iisdem bonis, eadem fortuna utens: imo Matris imperio, filiorum more, subditus et obediens. Ecquæ major aut magis intima conjunctio esse, aut etiam fingi possit? Similem plane reperire est in aliis omnibus Christi seu prædicantis, seu patientis, seu resurgentis mysteriis. Etenim labores omnes suos, dolores, opprobria, gaudia, ita Filius Matri communicavit, ut omnia sibi cum illa esse communia, semper et ubique voluerit, et ostenderit.

Sed ad majora transeamus: hanc Mariæ cum Filio assimilationem contemplerur in virtutibus, perfectionibus, prærogativis, nominibus, titulis, qualitatibus, privilegiis, potestate, imperio, gloria, ac demum in honoribus ab Ecclesia utrique delatis. Et primo quidem in virtutibus. Jesum itaque ex una parte considera, hominum omnium humillimum, mitissimum, patientissimum, obedientissimum, castissimum, innocentissimum, charitate ac misericordia plenissimum, denique sanctissimum: ex alia Mariam conspice Filio in eisdem virtutibus ita similem, ut ipsa quoque homines omnes humilitate, mansuetudine, patientia, obedientia, castitate, innocentia, claritate, misericordia, sanctitate, infinito quodam intervallo vincat ac superet.

2° In titulis ac qualitatibus. Vide quam exacte respondeant Matris qualitates ac tituli, qualitatibus ac titulis Filii. Jesus Rex noster: Maria Regina nostra. Jesus Dominus noster: Maria Domina nostra. Jesus advocatus et mediator noster: Maria advocata ac mediatrix nostra. Jesus Pater noster: Maria Mater nostra. Jesus spes nostra, vita nostra, refugium nostrum, auxilium et solatium nostrum: Maria spes nostra, vita nostra, dulcedo nostra, refugium, solatium, et auxilium nostrum, etc.

3° In prærogativis ac privilegiis. Jesus natura impeccabilis: Maria impeccabilis gratia. Jesus omni peccato tum originali tum actus jure proprio immunis: Maria immunitate eadem singulari privilegio gaudens. Jesus auctor gratiæ. Maria Mater gratiæ. Jesus misericordiæ Pater: Maria misericordiæ Mater. Jesus virgo: Maria virgo. Jesus in sepulchro incorruptus: Maria eadem post mortem prærogativa donata. Jesus a mortuis tertia die resurgens: Maria eodem dierum spatio ipsa quoque a mortuis rediit.

Jesus in cœlum corpore et anima ascendens : Maria eodem modo in cœlos assumpta. Jesus ad dexteram Patris sedens : Maria ad dexteram Filii collocata. Jesu omnis potestas a Patre data : Mariæ omnis quoque a Filio potentia concessa. Pater gloriam omnem suam et imperium eum Filio divisit : Filius hanc ipsam gloriam et imperium Matri secum voluit esse communia.

4° Denique in honoribus ab Ecclesia Jesu ac Mariæ delatis : quod ad rem hujusce capitis propriam proxime pertinet. Scilicet nullum est obsequiū aut officii genus ab Ecclesia ad honorem Filii institutum, cui simile ad Matrem venerandam inductum non reperiatur. Orbem terrarum inentis oculis perlustra, et cum debita admiratione animique voluptate recognosce, nullam esse mundi partem, ubi Jesu nomen cognitum ac prædicatum sit ; quin ibidem Mariæ nomen simul cum Filii nomine annuntiatum quoque fuerit. Nullam esse gentem quæ Jesum Dei Filium agnoverit, quin Mariam indivisim Dei Matrem confessa, ac venerata sit. Templum nullum Jesu consecratum fuisse ; in quo monumentum aliquod ad Mariæ gloriam constitutum non inveniat. Neminem in Ecclesiâ extitisse, qui amore Jesu singulariter arserit, quin ardore simili erga Mariam incensus fuerit : quod omnium Sanctorum exempla declarant. Ut omnino dicere liceat ; Jesum neque coli, neque amari voluisse sine perpetuo Matris consortio. Certe, ut Mariæ nomen in ore fidelium, a nomine Jesu inseparabile sit. Ut Matris præconium Filii laudibus quotidie in divinis officiis misceantur et confundantur. Ut mysteria omnia vitæ Christi, ab incarnatione incipiendo usque ad Ascensionem, totidem sollemnitatibus ab Ecclesiâ celebrentur : et quomodo idem honor, cunctis mysteriis vitæ sanctissimæ Matris, a Conceptione ad Assumptionem, similiter deferatur. Nullam demum in Ecclesia exoriri novam festivitatem, nullum officium, aut exercitium ad honorem et cultum Filii ; quin similis continuo festivitas, officium, aut exercitium ad honorem et cultum Matris excitetur. Et inducatur : exemplo sint ; festivitates Nominis Jesu : Nominis Mariæ. Gaudiorum Jesu : Gaudiorum Mariæ. Excellentiarum Jesu : Excellentiarum Mariæ. Dolorum et Passionis Jesu : Dolorum et Passionis Mariæ. Quod in aliis similibus celebratibus, et exercitiis, constanter et absque variatione in Ecclesia scitatum, attentus quisque lector reperiet. Ergo, ut tandem id quod intendimus, quodque initio hujusce capitis asseruimus, concludamus : semel instituto cultu ac festo Cordis Jesu, consequens erat juxta

consuetam Spiritus sancti in Ecclesia gubernanda Providentiam, ut similis cultus seu festum ad honorem Cordis Mariæ institueretur.

Et vero ita factum esse gaudemus : jam enim suavissimus ille Cordis Mariæ cultus, tota Europa una cum cultu Cordis Jesu propagatus est. Imo ita rem Jesus disposuit, ut primum templorum omnium, in suimet Cordis honorem excitatum (quod fuit Constantiis castris in Normannia in seminario Episcopali), illud idem in honorem Cordis Mariæ simul dedicatum sit : atque uno eodemque momento, utrique sanctissimo Cordi simul et indivisim honos adhiberi cœperit. Namque ibidem, in ambotum honorem, festum solenni pompa per octiduum celebratum est : constitutaque confraternitas sacræ Cordibus assidue colendis destinata : quam Clement X, Sum. Pont., brevi Indulgentiarum decoravit, an. 1674, die 4 octob. Pontif. 5. Clemens IX eundem favorem jam impertierat, anno 1668, 28 april. Abbatæ regię S. Casariæ in civitate Arelatensi : in qua singulis annis, Cordis Mariæ festum solenni ritu celebratur. Ex eo vero tempore, sanctissimus ac suavissimus cultus in aliis plurimis civitatibus, Provinciis, ac Régniis dilatatus est ; in Gallia, Belgio, Germania, Polonia, Bohemia, Lituania. In Ecclesiis tum secularibus, tum regularibus virorum ac mulierum : ut patebit ex indice brevium Indulgentiarum variis confraternitatibus, sub illo sacro nomine constitutis, a summis Pontificibus concessorum : quem sub finem secundæ partis exhibebimus. Demum hoc loco omittendum non est ordinem S. Benedicti in Gallia, officium divinum ad honorem Cordis Mariæ proprium ac peculiare continuasse, sub ritu 2° claus. 8 Februarii recitandum : quemadmodum de Corde Jesu supra retulimus. Quod, ex additamento Breviarii hujus Ordinis proprii, Parisiis apud Petrum de Bats via Jacobea edito, certissime constat.

Jam si rationibus agendum sit, ad persuadendum quanta sit hujusce cultus erga Cor Mariæ soliditas, æquitas, suavitas, utilitas, sanctitas, non aliis certe utemur argumentis, quam illis ipsis quæ superius attulimus, quum de Corde Jesu disseruimus. Etenim ubi a Corde Jesu discesseris, quid demum reperies aut sanctius, aut dulcius, aut nobilius, aut sublimius quam Cor Mariæ ? Quod quum simillimum sit Cordi Jesu ; quidquid de hujus excellentia dictum est, c. 1, l. 2, Cordi Mariæ accommodatum, ejus quoque excellentiam commendabunt. Sive enim hanc excellentiam metiri velis ex dignitate personæ : sive ex perfectione animæ, cui Cult

conjunctum est: sive ex gratis infusus: sive ex virtutibus, quarum sedes est atque origo: sive ex functione, ad quam factum destinatumque est, nimirum ut amore Jesu ineffabili, indesinenter ac in æternum arderet: sive demum ex gloria, quam suis affectionibus Deo creat: evidens est, nihil existere inter puras creaturas, seu in cœlo, seu in terra, hoc virgineo corde perfectius, pretiosius, sanctius, excellentius, Deo et Jesu Christo gratius. His adde nihil esse nostri amantius, aut in nos beneficentius. Agitur enim de Corde Matris nostræ, Domine nostræ, Regine nostræ, Advocate nostræ, Auxilii nostri, Refugii nostri, Consolationis nostræ. Agitur de Corde amore nostri gladio doloris transfixo, cunctosque Cordis Jesu dolores pro nostra salute susceptos, affatim participante. Hæc si quis attente consideraverit, ac luce divina perfusus perpenderit, sentiet profecto fatebiturque, nihil esse veneratione, et amore nostro dignius, sanctissimo Corde Mariæ. O si venter qui Jesum portavit beatus est, si beata ubera quæ lactaverunt, ac proinde veneratione dignissima, quid, amabo, dicendum de Corde, quod amavit?

Cogita nunc, si Pater æternus in cultu Cordis Filii sui, ut supra vidimus, tantopere sibi complacet, dubitari non posse quin ei gratissimus etiam accidat cultus Cordis Mariæ: ob mutuum utriusque sanctissimi cordis conformitatem. De Jesu vero, quis dubitet venerationem Cordis sanctissimæ ac dilectissimæ Matris adhibitam, ipse debere esse gratissimam: quum in eo sacrosancto Corde amore sui ineffabiliter incenso, super omnia creata suavissime conquiescat?

Neque desunt ad hæc confirmanda exempla Sanctorum; imo etiam divinæ revelationes. In operibus B. Mechthildis, de cujus eximia sanctitate supra diximus, hæc habentur, lib. 1, c. 34: 1. Post hæc datum est ei salutare Cor Virginis et gloriosæ, in his septem articulis, in quibus nobis utilissimum fuit præ omnibus cordibus, et post Christum: et 4.º in desiderio quod præ omnibus Patriarchis et Prophetis maxime habuit ad Christi humanitatem. 2.º In amore, quia per amorem ardentissimum et humillimum Mater Dei est effecta. 3.º In dulcissima pietate, qua tam affectuose parvulum Jesum enutrivit. 4.º In studiosa conservatione verborum Christi. 5.º In exemplo patientiæ passionis Christi. 6.º In sedula oratione et desiderio pro Ecclesia. 7.º Quod quodvis proficit in cœlo et apud sanctissimam Trinitatem nostra desideria promovere.

In revelationibus S. Gertrudis hæc de Corde Mariæ leguntur, lib. 4, c. 3: Videbatur blandus ille ac floridus puellulus (Jesu), æterni Patris Filius unicus, Cor matris Virginis cum summa voluptate sugere. Quo dabatur intelligi, quod sicut Christi humanitas virgineo lacto nutrebat, ita ejus divinitas suavissime in hoc innocentissimo et amantissimo Corde conquiescebat, eoque frui delectabatur.

Eodem lib. 4, c. 12, hæc referuntur. Tempore Matutini, dum cantaretur *Ave Maria*, visum est illi (Gertrudi) tres quasi rivulos prorumpere, unum ex Patre æterno, alterum ex Filio, tertium ex spiritu Sancto, qui Cor Virginis Matris penetrarunt: ex quo deinde egredientes, cum vehementi impetu, unde primo processerant, revertebantur. Quo influxu sanctissimæ Trinitatis in beatam Virginem significabatur, eam post Patrem esse potentissimam, post Filium sapientissimam, post Spiritum sanctum benignissimam.

Vidimus supra, venerabilem illam Matrem Mariani de Incarnatione, Dei donis, ac virtutibus eximiis ornatissimam, solitam esse, Cor Mariæ a Corde Jesu in suo cultu nunquam disjungere; sed utrumque simul, instinctu divino, venerari: utens apud Jesum Corde Mariæ, eadem ratione, qua Corde Jesu apud Patrem æternum uti consueverat. Fuit mos B. Hermanni, Ordinis S. Dominici, singulis diebus Cor Mariæ salutare, ejusque in honorem Salutat. angelicam recitare. Denique Virgo illa Parodiensis, de qua toles mentio facta est, Cordis Jesu studiosissima, simili prorsus affectu Cor Mariæ complectebatur. Hinc hand dubie P. Claud. La Colombière suum erga Cor Mariæ studium hausit: ut patet ex oratione, quam ad sacrosancta Corda Jesu et Mariæ, in exercitiorum suorum diario conscripsit.

Nos itaque his exemplis atque rationibus adducti, cultum sacrosancti Cordis Mariæ, a cultu divinissimi Cordis Jesu ne separemus; Cor utrumque sanctissimum æque ac suavissimum intimis præcordiis complectamur, veneremur, diligamus: utrique nos totos tradamus et consecremus. Adeamus ad Patrem æternum per Cor Jesu: ad Jesum vero ipsum per Cor Mariæ. Per Cor Jesu reddamus Deo Patri quæ infinitæ illius majestati, justitiæ, misericordiæ debemus. Per Cor Mariæ reddamus Filio, quæ infinitæ illius dignitati, clementiæ, beneficiæ, benevolentiæ et amoris immenso debemus. Omnia a Patre æterno impetrahimus per Cor Jesu: a Jesu ipso per Cor Mariæ cuncta pariter consequemur.

BREVISSIMUM TRACTATUS DE INCARNATIONE COMPENDIUM,

*Ad usum eorum quibus doctrinam christianam fideli populo tradere et
explicare munus incumbit.*

Ex omnibus scientiis quibus operam dare solent homines, nulla est quam non dignitate solum et suavitate, sed etiam utilitate atque necessitate non vincat illa facilè quæ circa Christum versatur. Enimverò cum nullum aliud sit sub cælo nomen datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, præter Jesum Christum, qui unus est mediator Dei et hominum, Act. 4, et 1 Tim. 2, cùmque hæc sit vita æterna, ut cognoscant solum Deum verum, et quem misit Jesum Christum, Jo. 17, quis non statim videat cæteras cognitiones, quæcumque sint, si cum istâ conferantur, parvi esse faciendas? Hinc S. Bernardus serm. 43 in Cant.: « Sublimior, inquit, philosophia est scire Jesum; » ante ipsum verò Apostolus, 1 Cor. 2: *Non judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum.* Hæc sufficiunt ad demonstrandum quanto in pretio ab omnibus fidelibus, et præsertim ab Ecclesiæ ministris, habendum sit, quod hic tractandum suscipimus argumentum. Non animus est de omnibus, quæ in ipso tractatu de Incarnatione agitantur, questionibus in præsentî compendio disserere, sed de his tantum, quæ ad fidem vivam et operantem excitandam, fovendamque pietatem maximè sunt idoneæ; quas etiam non multis prosequemur sermonibus, verum tantummodò delibabimus, quantum satis est, ut verbi divini præcones haud obscure videant, amplam sibi in augustissimo Incarnationis mysterio ad dicendum patere materiam, et veluti præ oculis habeant quid præsertim his de rebus ad populum dicere conveniat. Ut autem non inordinate et confusè discurrat oratio, agemus 1º de Incarnatione propriè dictâ, 2º de humani generis redemptione et reparatione.

Sectio prima.

DE INCARNATIONE PROPRIÈ DICTA.

In hac sectione duo dicenda occurrunt,

1º quænam sit Incarnationis natura, 2º quæ ipsâ fructus prodierint.

CAPUT PRIMUM.

De naturâ Incarnationis.

Ut clarè pateat Incarnationis natura, acerrimè demonstrandum est, Christum esse 1º Deum, 2º hominem, 3º Hominem-Deum, seu unicam personam duas naturas, divinam et humanam, simul complectentem.

ARTICULUS PRIMUS. — *Christum esse Deum.*

Jam fusidè demonstratum est in tractatu de SS. Trinitate Christum esse Deum, proindeque inutile esset diutius nunc immorari in proferendis rationum momentis, quibus ejus divinitas evincitur. Hic tantummodò addere juvat, luculentissimas et concionibus accommodatissimas ejusdem argumenti haberi probationes, 1º in prophetis quas ipse Christus edidit, 2º in stupendâ penitus patratorum miraculorum facultate, quam sibi monstravit inesse, et in discipulos suos copiosissimè effudit; 3º in eminenti vitæ sanctitate atque integritate, quâ se constanter præbuit omnibus conspicuum; 4º tandem in religionis institutione ac perpetuâ inter persecutiones et adversauratione.

ARTICULUS II. — *Christum esse hominem.*

Tria sunt in humanitate Christi consideranda, nempe illius veritas, origo et dotæ evinixæ.

1º Christus verè atque realiter homo est similis nobis, id est, ex corpore terrestri, humano, ac, dum in terris ageret, passibili, et animâ rationali, inter se conjunctis, subsistens. Ita docet catholica fides, quam si quis temerè violaverit, absque dubio in æternum peribit.

2º Sacratissima hæc humanitas non communi ortu venit ad vitam, sed singulari prorsus et omninò mirabili, quippe quam in in-

violatæ Virginis sinu ipse sinit Spiritus sanctus. Quis igitur dignis cœlestem hanc originem laudibus celebrare queat?

3° Quod autem spectat illius dotes, nulla eas lingua, non humana tantum, sed etiam angelica, enarrare sufficiat. Si ad facultates intellectuales attendas, intelligentiam nempe, imaginationem, memoriam, etc., in Christo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei absconditi, Coloss. 2; si verò ad facultates morales, voluntas ejus, omnium sicut dives est plenitudine gratiarum, ita cunctarum cumulatâ complexione virtutum exornatur; cor autem non tam bonitate affluere dici debet, quàm ipsamet esse bonitas atque inexhausta charitas. Quid dicam de miro admodum concentu quo præclaræ istæ dotes et facultates inter se coherent? Quanta inde exurgit pax et harmonia! quanta felicitatis ubertas! quanta polchritudo! quantus decor! Illic est enim de quo Propheta dicebat, Psal. 44: *Speciosus formæ præ filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis.... Propterea unxit te Deus oleo lætitiæ præ participibus tuis.*

ASTICULUS III. — Christum ita esse Deum et hominem, ut ambæ naturæ in unicam personam coeant.

1° Dogma catholicum est ambas Christi naturas hypostaticè secum invicem colligari, id est, adeo arctâ et intimâ unione, ut una sit ex duabus persona. Hujus etiam conjunctionis vinculum ita validum est, ut in omni æternitate disrupti nequeat. O mira humanitatis elevatio et exaltatio, quæ ascendens super omnes angelos et archangelos, super Cherubim et Seraphim, super omnes denique creaturas possibles, ita Deo proximavit, ut in eodem throno cum ipso consideret!

2° Quantùmvis arctus sit utriusque naturæ nexus, distincta tamen et inconfusa utraque remanet, absque damno aut imminutione suarum facultatum et proprietatum; unde fit ut unaquæque actionibus sibi propriis vacare possit. At verò, cum virtute divinæ hujus unionis, humana natura non sul, sed personæ Verbi sit juris et domini, quidquid agit, ipsi Verbo rectè et meritò adscribitur, proindèque verè dici potest Deum esse passum atque mortuum, et alia hujusmodi; et vicissim, ob eandem rationem, ex Verbi divini personæ in actiones humanitatis prædium infinitum refunditur. Itaque Verbum sua divina nobis communicavit, et nostra misera

et humana sibi assumpsit. Quàm amandus negotiator, qui tradit sublimia, ut accipiat infima! O admirabile commercium, quo Deus suscipit infirmitates nostras, eas nobis largiturus virtutes! O inestimabilis dignatio claritatis! Suam deiecit majestatem, ut nostram vilitatem promoveat!

CAPUT II.

De fructibus qui ex Incarnatione prodierunt.

Incarnationis fructus spectant vel Deum, vel beatam Virginem Mariam, vel cæteros homines, vel angelos, vel totam denique naturam.

§ 1. *Qui fructus in Deum ex Incarnatione redundarint.*

1° Ex Incarnatione Dei cognitio latius per orbem diffusa est. Antequàm Verbum caro fieret et habitaret in nobis, Deus universo penè orbi inauditus erat et ignotus: falsorum nominum cultus omnem terram invaserat, secumque invexerat cunctorum acclerum catervam; ex quo autem unigenitus ejus Filius, in similitudinem hominum factus, cum hominibus conservatus est, plenus gratiæ et veritatis, illius nomen usque ad remotissimas orbis plagas pervenit. Incarnatio fuit veluti fons quidam, unde perennia luminis et veritatis flumina undequaque eruperunt, et oculi cæcorum aperti sunt ad videndam Dei majestatem humanæ imbecillitati sese attemperantem; à summo enim cœlo egressa in terras descendit, et vidimus gloriam ejus, nec fuit qui se à claritate ejus absconderet. Illi etiam quibus antea notus erat, ab illo tempore plurimùm in ejus cognitione profecerunt. Etenim quavis summæ ejus perfectiones in rerum universitate, quasi in immensâ tabulâ, adumbratæ cerni possent, aliquâ tamen obscuritate involutæ, non dilucidè intelligebantur; in incarnato autem Verbo radiosæ omnium oculis coruscant, unde canit Ecclesia, Præfat. Nativit.: *Per incarnati Verbi mysterium nova mentis nostræ oculis lux tuæ claritatis infulsit; et: Deum visibiliter cognoscimus.*

2° Hominum amor in Deum nova inde suscepit incrementa. Quàm pauci enim antea puro in Deum amore ferebantur! Homo beneficis ejus undique circumdatus et cumulus, vix ea recogitabat, nedùm gratum se atque memorem præberet, et cor humanum, ad Creatorem diligendum comparatum, totum ferè se creaturis amandis tradiderat. Nunc

autem, cūta *Filius Dei venit, et dedit nobis sensum ut cognoscamus Deum, charitas ejus vehementer stimulat nos, concitat nos, urget nos, rapit nos.* Verbum quippe incarnatum quid est, nisi infinita Dei bonitas, benignitas, misericordia cæteræque perfectiones sese aspectabili specie hominum sensibus accommodantes? Porro quis sic nos amantem posset non redamare? Quis tantis illecebris non traheretur? Quis illius ignis, quem misit in terram, vim et ardorem effugeret? Illic sumperat originem flamma illa cœlestis quæ animos Apostolis, martyribus, aliisque sanctis accendebat, et eos ad tot et tam præclara facinora patranda impellebat, ex quibus tantum decus in Ecclesiam redundavit.

3° Denique multò perfectior Deo exhibitus est cultus. Cūm omnes creaturæ finitæ sint, tantoque ab eo distent intervallo, ut pro nihilo reputentur, nullis infinitæ suæ dignitati accommodatis honoribus coli Deus poterat. At verò Christus, utpote qui Deus simul et homo est, non impar existit, qui Deo dignum prorsus cultum exhibeat; singulis enim ejus actionibus pretium inest aliquâ ratione infinitum. Quantum ergo decus, quantum honor in Deum resultavit ex his omnibus operibus quæ peragere dignatus est! Præterea non per se tantum Christus dignis coluit Deum, sed etiam homines, tum exemplis, tum cœlestibus documentis instituit, ad illum in spiritu et veritate adorandum. Imò verò ipsos sibi inenarrabili unione coaptavit, ut merita sua in illos transfunderet, eorumque actionibus divina quædam accresceret dignitas.

§ 2. *Qui ex Incarnatione in Mariam fructus redundarint.*

Si Verbum Dei non humanam assumpsisset naturam, sacratissima Virgo divinæ maternitatis honore nequaquam esset amplificata; et, quandoquidem ex divinâ illâ maternitate fluunt omnes ferè prærogativæ quibus divinitus decorata est, communem humanæ conditionis sortem profectò in omnibus subisset; idcirco pro inestimabili stolâ innocentiae, quâ à primo conceptionis instanti donata est, turpissimâ originalis peccati labe, tanquam vestimento, ignominiosè fuisset induta, non secus ac cæteri Adæ posterì. Quantum igitur in cœlis nunc sibi gratulari debet de peractâ Incarnatione, quippe cūm quidquid sibi gloriæ singularis inest, quidquid dignitatis,

quidquid gratiæ, quidquid sanctitatis, quidquid felicitatis, quidquid tandem cœlestis doni, non alio ex fonte dimanat.

§ 3. *Quos fructus Incarnatio humano generi contulerit.*

In memoriam revocandum est hic non agi de fructibus redemptionis, sed Incarnationis propriè dictæ. Porro nemo non videt ingentem gloriam hominibus accedere ex eo quòd propria ipsorum natura ad tantum honoris gradum evecta sit, ut ad dexteram Dei sedeat. Quanta insuper luminis flumina, ad dispellendam errorum caliginem, rectæque vitæ monstrandam semitam, ex manifesto adventu illius qui lux vera est, latè per orbem profluxerunt! Quanta gratiarum plenitudo inde in homines exundavit! O natura humana, à summo gloriæ fastigio in imam dejecta prius miseriam, exulta et lauda, quia misertus est tui qui fecit te! Inclinauit cœlos et descendit, ut te in profundo humiliationis jacentem excitaret, ad altiorem quàm antea promoveret dignitatem, et splendidiorem capiti tuo coronam imponeret.

§ 4. *Qui fructus ex Incarnatione angelis advenerint.*

Dubitari non potest quin accidentale quoddam gloriæ et felicitatis augmentum ex sacratissimo hoc pietatis atque amoris sacramento angelis additum fuerit. Illic enim penitus inducti sunt in cognitionem divinarum bonitatis et sapientiæ Dei. Hinc novo exultationis sensu perfundi debuerunt, quòd tandem non indignum cultum Deus nactus esset; et hæc sanè causa est cur, nascente Christo, primi cantarent: *Gloria in altissimis Deo!* Quod verò subdunt: *Et in terrâ pax hominibus*, argumento est eos plurimam inde sumpsisse letitiam, quòd Dei erga homines benevolentia restitueretur, et sic afflueret spes, fore ut hi in sedes angelorum defectorum succederent. Ecce quos quidem alios hujusmodi congratulatio, magis quàm cœlites decebat, qui in ipso charitatis sinu feliciter quiescentes, toti in charitatem veluti transformantur?

§ 5. *Quem ex Incarnatione fructum natura corporea perceperit.*

Lætentur cæli, et exaltet terra, exclamant Psalter regius, psal. 95; commoveatur mare et plenitudo ejus: gaudebunt campi et omnia quæ in eis sunt: tunc exultabunt omnia ligna sylvarum à facie Domini, quia venit. Sexcenta alla

hujusmodi in divinis Scripturis reperire est. Quid autem hæc sibi volunt? Quid est quod prophetæ creaturas, sensu etiam carentes, ad plausum et exultationem de Salvatoris adventu tam frequenter invitent? Nulla sanè luculentior assignari ratio potest, nisi quod tantus honor ex Verbi incarnati mysterio toti naturæ addatur, ut, si posset fieri, omnibus gaudiis lætabunda exultaret. Eninverò vanitati jamdudum subjecta, et à constituto sibi divinitus sine per hominum nequitiam et pravitatem avera, gemebat sub servitute corruptionis hujus, ac veluti pudore suffusa, divini odii pondus sibi reformidare videbatur. At ubi Unigenitus qui est in sinu Patris descendit de coelo, ut omnia instauraret, et ad laudem sui referret Auctoris, caput, si dicere fas est, erigere debuit natura, sentiens infinitum propè decorem inde sibi affundi, atque adeò blandis ac benevolis oculis se jam à Creatore aspiciendam, multò etiam magis quàm ab initio, quando vidit cuncta quæ fecerat, et erant valdè bona, Gen. 1. Quid enim Dei aspectibus dignius esse posset, quod spectaculum ipsi jucundius et delectabilius, quàm iste orbis, Verbi æterni jam præsentia et possessione locuples? Quibus magis delectaretur laudibus, quàm illis, quæ inde, proprio mediante Filio, jam ad ipsum ascendunt? Hic est quippe divinus naturæ mediator atque interpres; hic est quasi vinculum quo creaturæ, à Deo jamdudum sejunctæ, iterùm eum ipso colligantur, ut significabat Apostolus, ubi dicebat: *Omnia vestra sunt; vos autem Christi; Christus autem Dei*, 1 Cor. 5.

SECTIO SECUNDA.

DE HUMANI GENERIS REDEMPTIONE ET REPARATIONE.

Naturalis ordo postulat ut agamus 1° de humani generis statu post lapsum, 2° de ratione quæ erectum sit et reparatum.

CAPUT PRIMUM.

De statu humani generis post lapsum.

Ob tria potissimum lugendus omninò erat lapsi hominis status, nempe 1° quod bonis immensis spoliatus esset; 2° quod innumeris circumvallatus malis; 3° quod inde emergendi nulla ipsi facultas relinqueretur.

§ 1. *Quibus bonis homo spoliatus fuerit per lapsum.*

Vix homo Dei legem infringere ausus est,

cùm è summo honoris fastigio, in quod fuerat evectus, nullà morà dejecitur. Quamdudum pes ejus ambulavit iter rectum, inæstimabili cordis innocentia, candidissimæque justitiæ stolâ, tanquàm gloriæ et decoris vestimento, induebatur, atque adeò dilectus Deo suo erat; ipsius menti illucebat puræ veritatis lumen indeficiens; voluntati autem lnerat summa integritas ingenusque candor; universæ cupiditates placidè acquiescebant in ejus arbitrio; denique non proprium tantummodò corpus, sed tota etiam rerum natura supremo ipsius dominatu tenebatur. Hinc verò nunquàm exhaustiendi pacis et gaudii abundantia ipsi affluebat, et ad felicitatis cumulum certa spes vitæ æternæ et summæ beatæ affulgebat. Verùm, proh dolor! statim ut hausit mortiferum peccati virus, ereptis sibi omnibus, repenti concidit, veluti rex à sollo deturbatus.

§ 2. *Quibus malis circumvallatus homo post lapsum fuerit.*

Quæ lingua humana enarrare queat quantum malorum cohors in hominem à Deo deficientem ingruerit? Horrida peccati labes ejus animæ inhærens eam turpiter commaculat. Hinc obstrepere terribiles Dei minæ, et ira impendere pavitanti; tanquàm vinculis constrictum diabolus durissimæ servituti addicere; in eum debacchari effrenatæ cupiditates; terror illum invadere; agitare perturbatio; vehementissima in vitium proclivitas voluntatem ejus depravare; mortis non tantum naturalis, sed etiam æternæ, formido insectari; caligo densissima ipsius menti offundi, ita ut jam ignoret tum leges naturæ, cujus dominium habere natus erat, tum suas ipsius proprietates atque facultates. En paucissimis summa malorum quibus homo post peccatum opprimitur.

§ 3. *Quòd homini ex tantis malis nulla superesse emergendi ratio.*

Si homini tot et tantis malis obruto aliqua spes emergendi remansisset, esset sors ejus minus lugenda; at verò omnis via evadendi penitus præcluditur. Divinæ scilicet justitiæ debebantur læsi honoris non impar satisfactio, æqua sceleris admitti expiatio, et justum redemptionis pretium, ut homo à servitute emeretur: porro quis non videat hæc omnia facultates humanas plurimum excedere? Quem honorem parem injuriæ Deo exhiberet homo, cujus omnes actiones non modò finitæ et si modum exiles, sed etiam multis sæpius inquit

natae maculis, et poenâ dignæ existebant? Quibus verò, nisi æternis inferorum suppliciis, tantum scelus expiaretur, si nulla, præter hominem, victima suppeteret? Quodnam denique pretium daret homo ad se redimendum, et jura in æternam hæreditatem recuperanda, cum nihil ex se haberet nisi exiguum, nisi pollutum et contaminatum, nisi jure jam debitum? Hæc igitur omnia præstare solum poterat ens infinitum simul et sciens infirmitatem, id est, Deus-Homo. At certè qui talem sibi vadem affuturum spe præsumeret, quandoquidem Deus ille ipse erat, cui injuria esset illata, cujusque manus ultionem intentaret? Sola ergo plenaque salutis desperatio homini superesse videbatur. In hunc miserabilem vitæ statum peccando deturbatus fuerat.

CAPUT II.

De ratione quâ lapsus homo erectus sit et reparatus.

Hic tria sunt diligenter expendenda, 1° quâ ratione Christus nos à malis liberaverit atque redemerit; 2° quomodo ipsius merita et vota quam comparavit nobis applicari queant; 3° quænam documenta ex istâ reparatione homines haurire possint.

ARTICULUS PRIMUS. — *Quâ ratione Christus nos redemerit et à malis liberaverit.*

Ad hominum reparationem quatuor præstitit Christus: 1° Omnia debita nostra in se suscepit; 2° illa planè exsolvit; 3° redemptionis nostræ pretium dedit; 4° infinitas alias nobis promeruit gratias.

§ 1. Quod Christus debita nostra in se suscepit.

Christus miseram humani generis sortem vehementer dolens, sese mediatorem inter Deum et homines libentissimo animo interposuit, ut eorum reconciliationem perficeret. In tanto autem negotio pactum quoddam intercessionis videtur Deum inter et Christum; et quidem hujusmodi, ut homines in gratiam et spem recuperandæ salutis admitterentur, si Christus, se pro ipsis vadem atque sponsorem constituens, eorum vices subire, et satisfaciendi munus suscipere vellet. Ad hæc conditiones, duras licet, propter nimiam charitatem suam quod dilexit nos, descendere non dubitavit piissimus Salvator, ut docet Apostolus ad Hebræos 10, post Psalmem regium: *Ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluit. Holocausta pro peccato non tibi placuerunt.*

Tunc dixi: Ecce vento,.... ut faciam, Deus, voluntatem tuam.... In quâ voluntate sanctificatus sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel. Hæc omnia ad amussim prædixerat Isaias 53, ubi de Christo manifestè loquitur: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur.* Vides pacti condiciones propositas? Vide nunc à Christo acceptas: *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.... Iniquitates eorum ipse portabit.... Ipse peccata multorum tulit.* Denique hæc est totius pactionis conclusio et exitus: *Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostram.*

Itaque Christus in se assumpsit nostra peccata atque debita, et maledictio quæ nobis impendebat ad ipsum transit; nec enim nos redimeret de maledicto, nisi fieret pro nobis maledictum, Galat. 3. O inestimabilis dignatio charitatis Christi, qui ita dilexit me, ut traderet semetipsum pro me! O incomprehensa æterni Patris bonitas ac misericordia, qui sic dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.

§ 2. Quod Christus debita nostra planè exsolverit.

Infinita propemodum erant hominis erga Deum debita; at Christus nullum reliquit quod non exsolveret. Homo videlicet insolenti tumens superbiâ, contra augustissimam Dei majestatem ausus erat insurgere; Christus autem humiliavit semetipsum, exinanivit semetipsum et in mediis opprobriis versari voluit atque immergi: homo obedientiam recusaverat; Christus factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: homo, neglectis officiis, in his rebus totus erat, quibus delectari posset; Christus in laboribus fuit à juventute suâ, et tota vita ejus crux fuit et martirium: homo usque adeo insanierat amore divitiarum, ut pro Deo eas haberet; Christus, cum esset dives, pro nobis egenus factus est, nec que ubi caput reclinaret habere voluit: homo in omnibus sese volutaverat sceleribus et flagitiis; Christus ad cunctarum virtutum studia constanter incubuit: homo morte se dignum præbuerat; Christus omnium crudelissima et ignominiosissima morti se spontè obtulit, et in hoc præcipuè nostrorum debitorum solutio perfecta est; enimverò ut omnia plenissimè et simul exsolveret, dedit semetipsum in victimam placularem et placationis sacrificium; ita enim se humiliando et patiendo, et læsæ majestati dignam injuriæ illatæ compensatio-

neum honorisque instaurationem præbebat, et pœnas dabat ultrici justitiæ, expiando scelere debitas. Audiamus veteris novique Testamenti oracula quid de tanto hoc sacrificio profata fuerint. *Ipsæ vulneratus est propter iniquitates nostras*, ait Isaias 53, *attritus est propter scelera nostra*. Huic mirè consentit S. Petrus 1 Epist. 2 : *Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*. Verùm nihil expressius et luculentius esse potest, quàm quod ait multis in locis S. Paulus, Hebr. 9 : *Ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit.... Semel oblatus est ad multorum exhaustiendâ peccata*. Et cap. 10 : *Unam pro peccatis offerens hostiam unâ oblatione consummasit in sempiternum sanctificatos*. Item Ephes. 5 : *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis*. O verè digna cœlo victima ! O plenissima, sufficientissima et superabundantissima satisfactio !

§ 3. *Quid Christum redemptionis nostræ pretium dederit.*

Non solum homo læsæ Dei majestati satisfactionem et ultrici justitiæ pœnas debebat, sed etiam in custodiam Satanae traditus æternæ addictus erat servituti, omniaque jura ad cœlestem hæreditatem amiserat; solutis igitur debitis, dari pretium redemptionis, et quidem rebus emendis minimè dispar, exigebatur. Porro ipsâ eadem morte suâ fusoque sanguine Christus pretium istud abundanter præstitit. Sic enim legitur apud S. Matth. 20 : *Filius hominis venit.... dare animam suam redemptionem* (Græcè pretium redemptionis) *pro multis*; et Thess. 2 : *Dedit redemptionem semetipsum pro omnibus*. Unde S. Paulus, 1 Cor. 2 : *Empti estis pretio magno*, inquit, id est, sanguine Christi, ut explicat S. Petrus 1 Ep. 2 : *Scientes quod non corruptilibus auro vel argento redempti estis;.... sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi*. O anima christiana, tanti vales !

§ 4. *Quid Christus alias multas nobis gratias promeruerit.*

Non satis erat hominibus quod, dato pretio, ipsæ via pateret ad cœlum, nisi insuper præstò essent gratiæ, quibus juvantibus, illuc pervenire possent. Operosa enim res est frangere cupiditates et à virtutis semitâ non declinare; nec ullus hominum ad id pertingere valet, juxta catholicam fidem, nisi subsidio gratia veniat. Quid quod opera etiam bona,

sed solis naturæ viribus et sine gratiæ supernaturalis auxilio peracta, nullum jus ad æternam mercedem conferant ! Absit autem ut piissimus Salvator, apud quem est infinita misericordia, suum opus reliquerit imperfectum, nec nobis, non sufficientem modò, sed et copiosam redemptionem comparaverit ! Neque nos moveat quod omnes ejus actiones jam fuerint destinatæ sive ad debita nostra exsolvenda, sive ad pretium redemptionis suppediandum ; nam eùm illis valor inesset infinitus, nequaquàm à merito vacuæ esse poterant. Quantos igitur gratiarum thesauros eum nobis promeruisse dicendum est per tot actiones liberas, quas à primo conceptionis instanti usque ad mortem edidit ! Tanta hæc meritorum copia satis superque esset ad mille, si existerent, mundos salvandos atque ditandos. Quid igitur mirum, si Ecclesia tam magnâ liberalitate indulgentias in filios suos profundat, quandoquidem infinitæ opes ipsi paratæ sunt ?

ARTICULUS II. — *Quâ ratione nobis applicari queat Christi reparatio.*

Certè equidem et inconcussâ fide tenendum ab omnibus est Christum pro nobis satisfacisse læsæ Dei majestati ultrique justitiæ, nostræ etiam contulisse redemptionis pretium, tandem inexhaustam gratiarum copiam nobis promeruisse; verùm non idèò nostræ salutis opus ita perfectum et absolutum habendum est, ut nihil jam supersit quod agere debeamus. Mors Christi non omninò ab æternæ mortis servitute nos liberavit; sed carceris in quo detinebamur portas confregit nostraque disruptit vincula, ut, si libet, evadere valeamus : non in sempiternæ felicitatis regnum introduxit nos ; at præclusum antea nobis patefecit aditum : non nostrorum peccatorum maculas abluit ; verùm sanguinem exhibuit quo mundari facillè possimus ; denique non ab operibus bonis nos fecit immunes ; sed gratias promeruit quarum ope benè agere nobis liceat. Quapropter si quis non inutilem sibi esse velit Christi reparationem, superest ut, oblato utens gratiæ auxilio, peccati labem in sanguine Christi abstergat, à crudelissima mortis suffugiat imperio, cœlumque conscendere bonis operibus enitatur.

At verò hæc omnia, quæ agere unumquemque oporteat, itane omnibus prompta sunt, ut nullus sit, cujus facultatem excedant ? Exceptis infantibus ante baptismum decedenti-

bus, quibus gratias ad id necessarias non dari certum est, licet tamen à Deo destinentur et præparentur, omnibus adest præsens auxilium, quo si uti velint, præstantiora dona recipiant, ut ad difficiliora valeant pertingere. Nonini autem plenam salutem sperare fas est, qui non Christi gerat imaginem, ipsique, tanquam capiti, uniatur per gratiam sanctificanlem. Hujus porrò gratiæ inenarrabile donum non nisi per baptismum, saltem in voto, potest obtineri. Sed quando quis ad hoc pervenerit ut mystico corpori Dei Salvatoris inseratur, copiosissimè ditatur participatione divinæ ipsius vitæ atque meritorum, quam etiam magis ac magis augeri continget, si ejus exemplis ac virtutibus imitandis incumbat, si non desistat ab oratione, si tandem ad sacramenta, quæ fontes sunt gratiarum uberissimi, summè cum pietate et religione sæpius confluiat.

ARTICULUS III. — *Quoniam documenta ex humani generis reparatione hauriri queant.*

Infiniti essemus, si universa exponeremus sigillatim documenta, quæ Christus, humani generis lapsum reparando, non sermone (de quo nunc questio non agitur), sed opere inculcavit; singulæ enim divinæ ejus vitæ actiones et circumstantiæ ad docendum manifestè destinantur. Itaque cum intra fines arctissimos continere debeamus orationem, paucissimis indicabimus quid præcipuè discendum nobis suggerant ea quæ Christus ad nostram redemptionem et reparationem operatus est.

1° Autem nihil excellentissimo illo crucis sacrificio aptius excogitari potest, ad demonstrandum quanta sit Dei majestas, cui talis deberetur læsi honoris satisfactio; quam incomprehensibilis justitia, quæ nunquam placaretur, nisi explando crimini divina esse offerret victimam; quam inviolabilis sanctitas, quæ tanto peccatum odio prosequeretur, ut nisi illud sacratissimo dilueretur Christi sanguine, nequaquam homines in æternum in gratiam reciperet; quam in immensum effusa charitas, quæ Patrem ad Filium suum tradendum pro nobis, Filium verò ad durissimas Salvatoris partes suscipiendas impelleret; quam tandem inscrutabilis sapientia, quæ misericordiæ atque justitiæ jura ita componeret, ut aptissime sibi invicem conciliarentur!

2° Nullà etiam ex re tam apertè peccati malitia declaratur, quam ex eo quòd fuso tantum divino sanguine explari potuerit. Quantumvis enim disertè teterrimam ejus nequitiam æterna inferni supplicia prodere videantur, multò disertius clamat mors Christi acerbissima. O utinam quantum pravitatis in se habeat peccatum homines metiri velint ex crucis patibulo, et non ex brevissimo instanti quo admitti solet!

3° Nullibi inasper diuicidius quam in incarnati Verbi passione, apparet, quantæ sint æternæ cœli deliciæ, quas moriendo nobis comparare non dubitavit, quantique sempiternæ damnationis horrores, quos, tam duris susceptis laboribus, à nobis voluit avertere, Quis nunc non intelligat quanto in pretio salus habenda sit, in quanto etiam anima humana!

4° Si quis ad totam Christi agendi rationem attendere velit, manifestè perspiciet quibus conditionibus nunc via nobis pateat ad cœlum. Oportuit nimirum ut Filius Dei dilectus in laboribus esset à juvenis suus, ad studia cujuslibet virtutis, quantumvis arduæ, animum intenderet, denique biberet calicem passionis, *et ita intraret in gloriam suam*; quantò igitur magis necesse est ut homo innumeris peccatis obnoxius *abjacet semetipsum, tollat crucem suam* et cum Christo compatiatur, si cum ipso cupiat conglorificari!

5° Huc demùm accedit, quòd ex vitâ Salvatoris perspectum habemus quàm parvi facere nos oporteat perituras hujus mundi divitias, fluxa gaudia atque caducos honores, siquidem ille tantoperè hæc omnia despexit atque reproboavit, cum facillè illis decorari potuisset.

Hæc potissimum in tractatu de SS. Incarnationis mysterio sunt, de quibus sermonem ad populum haberi posse aut debere arbitramur. Vix ea delibando attigimus; sed ne quis inde colligendum putet infœcundam jejunamque hanc esse materiam. Nulla enim fortassis in totâ Religione est, in cujus tractatione eloquentia sacra tantis sese opibus atque splendoribus conspicuam præbere valeat. At verò non nostrum est, sed concionatoris munus, quæ strictim tantum indicavimus, ea fusiùs evolvere, validioribus confirmare argumentis et rationibus, demùm convenientibus ornamentis illustrare.

(EDITHANS.)

INDEX RERUM.

WITASSII VITA.	Columna 9-10		
TRACTATUS DE SANCTISSIMA TRINITATE.	<i>Ibid.</i>		
PRIMA DISSERTATIO PRÆVIA. De quibusdam vocibus quæ in præsentî tractatu sæpius recurrunt.	<i>Ibid.</i>		
SECUNDA DISSERTATIO PRÆVIA. De incomprehensibilitate augustissimi SS. Trinitatis mysterii nequaquam miranda.	16		
Caput primum. Si quæ nobis incomprehensibilia et impossibilia videntur esse, potest Deus facere, multò magis esse ut unum illum trinumque esse tantò minus illi pugnet, quantò magis repugnat nobis. Ex Patribus primum Græcis.	17		
Caput II. De eodem ex Patribus Latinis, posse Deum ea facere, et multò magis esse, quæ nobis impossibilia videntur; adeoque nec pugnare, ut credatur à nobis Unus esse et Trinus.	33		
Caput III. Ex sanctis Patribus demonstratur, de sanctissimâ Trinitate non tam demonstrationes et intelligentias nobis suppetere, quàm earum conatus et rudimenta quedam. De unitatis summæ ineffabili magnitudine, quæ proinde trinitas est. Ex patribus Latinis.	44		
PRÆFATIO.	53-54		
DE SANCTISSIMA TRINITATE.	55-56		
QUÆSTIO PRIMA. De sanctissimæ Trinitatis mysterii notitiâ.	<i>Ibid.</i>		
Articulus primus. An hoc mysterium solâ ratione duce cognosci ac probari possit.	<i>Ibid.</i>		
Varie opiniones.	<i>Ibid.</i>		
Assertio prima. Non potest solius rationis ope, citra fidei auxillium, demonstrari mysterium SS. Trinitatis.	57		
— II. Demonstrari non potest mysterium hoc, etiam positi fide.	66		
— III. Ne probabiliter quidem ratione adstrui potest hoc mysterium.	68		
— IV. Positi semel fide, nonnullæ in rebus creatis imagines reperiri possunt, quæ mysterium SS. Trinitatis aliquatenus adumbrent, et animum ei jam fide adhaerentem in assensu sistant.	<i>Ibid.</i>		
Articulus II. An mysterium sanctissimæ Trinitatis Judæis et gentilibus, saltem quibusdam, ante Christum notum fuerit.	69		
Sectio prima. An Judæis olim fuerit notum mysterium SS. Trinitatis.	<i>Ibid.</i>		
Assertio prima. Judæis olim revelatum est mysterium SS. Trinitatis.	70		
— II. Patriarchæ, prophetæ, aliique viri insignes mysterium SS. Trinitatis noverunt.	71		
— III. Quædam esse potuit olim in aliquibus scribis et doctoribus Judæorum levis et obscura notitia distinctionis duarum saltem personarum SS. Trinitatis, sed in plerisque nulla fuit.	72		
— IV. Judæorum vulgo ignotum erat mysterium SS. Trinitatis.	73		
Sectio II. An gentilibus, saltem quibusdam, notum fuerit mysterium SS. Trinitatis.	75		
Assertio prima. Inter gentiles ne philosophi quidem mysterium hoc cognoverunt.	76		
— II. Si quid philosophi de Deo dixerunt ipsiusque Verbo, quod ad Ecclesiæ fidem accedere videatur, id aut ex sacris sive veteris, sive novi Testamenti libris, aut ex Judæorum et Christianorum colloquiis hauserunt.	80		
QUÆSTIO SECUNDA. De variis erroribus quibus impugnatum fuit mysterium SS. Trinitatis.	81		
Articulus primus. Quinam olim SS. Trinitatis personas confuderint.	<i>Ibid.</i>		
Articulus II. Quinam personarum SS. Trinitatis substantias separaverint.	84		
Sectio prima. Quinam trium simul personarum consubstantialitatem sustulerint.	85		
Sectio II. Quinam secundæ personæ seu Christi divinitatem impetierint, et ipsius cum æterno Patre consubstantialitatem violaverint.	88		
Sectio III. Quinam adversus Spiritus sancti divinitatem et consubstantialitatem pugnaverint.	97		
QUÆSTIO TERTIA. De divinarum personarum distinctione ac numero.	99		
Articulus primus. An plures sint in Deo personæ distinctæ	<i>Ibid.</i>		

Assertio. Sunt plures in Deo, cæque non nomine tantum, sed reipsâ distinctæ personæ. *Ibid.*

Objectiones. 102

Articulus II. Quot sint in Deo personæ. 103.

Assertio. Tres sunt in Deo personæ. *Ibid.*

Objectiones. 131

QUÆSTIO QUARTA. De SS. Trinitatis consubstantialitate. 144

Articulus primus. An Pater æternus per se se sit Deus. *Ibid.*

Assertio. Pater est per se Deus. *Ibid.*

Articulus II. An Filius sit verè Deus, et Patri consubstantialis. 146

Sectio prima. An Christus ante Beatum Mariam virginem extiterit. 147

Assertio. Christus penès aliquam sui partem et naturam potlorem extitit antequàm ex Mariâ virgine oriretur. *Ibid.*

§ 1. Argumenta primi generis, quæ Indefinitè probant ante Beatam Mariam virginem extitisse Christum. *Ibid.*

Argumentum primum, ex Christi de-scensu in terram incarnationis causâ. *Ibid.*

— II. Ex incarnationis descriptione. 164

1° Ex Joannis Evangelii capite primo. *Ibid.*

2° Ex Epistolâ primâ Joannis. 170

5° Ex Epistolâ ad Philippenses. 171

§ 2. Argumenta secundi generis, quæ certum temporis articulum designant, quo Christus ante assumptam ex Beatâ Virgine carnem extiterit. *Ibid.*

Argumentum primum, è Joannis Baptistæ tempore petito. *Ibid.*

— II. È tempore prophetarum. 172

— III. È tempore Moysis. 174

— IV. È tempore Abraham. 177

— V. È tempore veterum patriarcharum, et ex apparitionibus Dei, quæ in Scripturis narrantur. 179

— VI. È tempore creationis mundi. 191

— VII. È tempore ante mundum. 203

Sectio II. An Christus ab æterno fuerit. 207

Assertio. Christus ab omni æternitate fuit. *Ibid.*

Argumentum primum, è descriptione Sapientiæ, Proverb. 8, 22. 208

— II. Ex Michæ de Messîâ vaticinio. 212

— III. Ex comparatione Christi cum Melchisedech, Hebr. 6, 7. 215

— IV. Ex incarnationis descriptione, Joan. I epl. c. 1, v. 1. 219

— V. Ex Christi de se et Joannis de Christo testimonio in Apocalypsi. 220

Sectio III. An Christus sit verus Deus, æterno Patri consubstantialis. 221

Assertio. Christus est verus Deus, æterno Patri consubstantialis. 225

§ 1. Argumenta primi ordinis, ex nominibus Deo propriis. 220

Argumentum primum, ex nomine Je-hovæ. *Ibid.*

— II. Ex nomine El. 239

— III. Ex nomine Θεὸς seu Dei. 249

§ 2. Argumenta secundi ordinis, ex naturâ Dei propriâ, quæ Christo tribuitur. 255

Argumentum primum, ex Isaïæ cap. 6. *Ibid.*

— II. Ex Isaïæ cap. 35. 259

— III. Ex Epistolâ ad Galatas, cap. 4, v. 8. 262

— IV. Ex Epistolâ ad Philippenses cap. 2, v. 6. 263

§ 3. Argumenta tertii ordinis, ex divinis proprietatibus quæ Christo tribuuntur. 272

Argumentum primum, ab existendi necessitate. *Ibid.*

— II. Ex immutabilitate. 273

— III. Ex immensitate. *Ibid.*

— IV. Ex æternitate. *Ibid.*

— V. Ex omnis boni plenitudine. *Ibid.*

— VI. Ex rerum omnium scientiâ, et secretorum cordis notitiâ. *Ibid.*

— VII. Ex omnipotentâ. *Ibid.*

— VIII. Ex supremâ majestate. 274

§ 4. Argumenta quarti ordinis, è divinis operationibus, quæ Christo adscribuntur. *Ibid.*

Argumentum primum, ex creatione rerum. *Ibid.*

— II. È rerum conservatione. 275

— III. È concursu ad agendum necessario. *Ibid.*

— IV. È peccatorum remissione. *Ibid.*

— V. È gratiæ subministratione. 276

— VI. È gloriæ concessione. *Ibid.*

§ 5. Argumenta quinti ordinis, è cultu divino, qui in Scripturis Christo tribuitur. *Ibid.*

Argumentum primum, ex adoratione. *Ibid.*

— II. Ex fide. 281

— III. Ex spe. *Ibid.*

— IV. Ex charitate. *Ibid.*

— V. Ex invocatione. 282

Objectiones. *Ibid.*

Sectio IV. De Ecclesiæ traditione circa Christi divinitatem et ipsius cum Patre æterno consubstantialitatem.	306	priusque Arlanorum confessione.	447
Assertio. Ecclesia catholica ab Apostolorum ævo ad synodum usque Nicænam perpetuò, non modò Christum ante Beata Mariam virginem extitisse, sed etiam æternum ac verum Deum æterno Patri consubstantialem esse, credidit.	310	Objectiones, ex Liberio, summo pontifice.	455 456
Argumentum primum, ex Patrum testimoniis, aliisque historiæ ecclesiasticæ monumentis per singula secula digestis ad synodum usque Nicænam.	<i>Ibid.</i>	Ex Osio Cordubensi.	464
È seculo primo : Barnabas.	<i>Ibid.</i>	Ex concilio Ariminiensi	463
Hermas.	312	È ratione.	470
Clemens Romanus.	314	Sectio V. An is de Christi divinitate articulus salutis necessarius sit.	473
È seculo II : Ignatius martyr.	317	Assertio. Hoc de Christi divinitate dogma inter præcipuos ac salutis necessarios fidei articulos est recensendum.	475
Plinius Junior.	319	Probatur 1º ex naturâ veræ religionis et primario Decalogi præcepto.	<i>Ibid.</i>
Symphorosa martyr.	<i>Ibid.</i>	2º Ex naturâ christianæ religionis, et baptismi conditione.	477
Sancta Felicitas et ejus filii.	320	3º Spectatim ex necessitate fidei in Christum Dominum Jesum, non modò ut in Christum seu Messiam et legatum Dei, sed etiam ut in verum et unicum Dei Filium, uno verbo, ut in Deum.	481
Lucianus.	<i>Ibid.</i>	4º Patrum auctoritate.	488
Melito Sardicensis episcopus.	331	5º Perpetuo Ecclesiæ usa.	489
Polycarpus.	<i>Ibid.</i>	6º Ratione.	491
Justinus martyr.	323	Objectiones.	<i>Ibid.</i>
Tatianus.	343	Articulus III. An Spiritus sanctus sit verè Deus æterno Patri consubstantialis.	495
Miltiades.	343	Sectio prima. An Spiritus sanctus sit persona.	498
Athenagoras.	<i>Ibid.</i>	Assertio. Spiritus sanctus non est accidens aut mera Dei efficacia, sed vera ac propriè dicta persona.	<i>Ibid.</i>
Epipodius martyr.	348	Probatur 1º ex locis quæstione III prolatis.	<i>Ibid.</i>
Theophilus Antiochenus.	349	2º Ex actionibus personarum propriis.	<i>Ibid.</i>
Irenæus.	353	3º Ex his locis ubi Spiritus sanctus unà cum Patre et Filio veris utique personis conjungitur.	498
Clemens Alexandrinus.	359	4º Ex locis ubi Spiritus sanctus à donis spiritualibus distinguitur, tanquàm eorum fons, auctor, principium ac causa.	<i>Ibid.</i>
Victor, Romanus pontifex.	363	5º His omnibus momentis quibus ostenditur Spiritum sanctum esse Deum.	<i>Ibid.</i>
E seculo III : Caius Ecclesiæ Romanæ presbyter.	364	Objectiones.	499
Tertullianus.	365	Sectio II. An Spiritus sanctus sit persona divina Patri et Filio consubstantialis.	501
Origenes.	390	§ 1. Argumenta primi ordinis, è Scripturarum auctoritate.	<i>Ibid.</i>
Hippolytus Portuensis.	401	Argumentum primum, è nominibus et naturâ Dei.	<i>Ibid.</i>
Auctor Constitutionum Apostolicarum.	403	— II. Ex attributis divinis.	502
Cyprianus.	404	— III. Ex operibus Deo propriis.	503
Novatianus.	405	— IV. Ex cultu ipsi debito.	504
Gregorius Thaumaturgus.	407	§ 2. Argumenta secundi ordinis, ex	
Dionysius Alexandrinus.	409		
Dionysius, Romanus pontifex.	413		
Patres synodi Antiochenæ.	414		
Theognostus.	418		
Plerius.	419		
Methodius martyr.	<i>Ibid.</i>		
È seculo IV : Arnobius.	420-421		
Lactantius	422		
Lucianus Antiochenus	424		
Pamphilus martyr.	425		
Eusebius Cæsariensis.	426		
Argumentum II, ex synodo Nicænâ, et Patrum eâ posteriorum testimonio, pro-			

traditione.	504	Assertio prima. Processio Verbi dicenda est generatio.	548
Argumenta generalia, ex variis Ecclesiæ consuetudinibus, ejusque judicio.	<i>Ibid.</i>	— II. Sola Verbi processio dici debet generatio.	549
Argumenta specialia, ex disertis Patrum testimoniis.	506	Sectio II. Cur sola processio Verbi dicenda sit generatio, non autem Spiritus sancti.	550
Objectiones.	508	Notanda.	551
Articulus IV. An trium personarum unica numero sit natura.	511	Variae opiniones.	553
Assertio. Una numero in tribus personis natura est.	<i>Ibid.</i>	Assertio prima. Filius est non censetur genitus, quod à Patre naturam secundam accipiat, nec naturæ similitudo generationis definitione expressa, in ejusmodi fecunditate sita est.	554
Objectiones.	516	— II. Non idè Verbi processio dicitur generatio, quod sit secundum naturam; processio verò Spiritus sancti non item, quod sit secundum voluntatem.	556
Q U ÆSTIO Q U INTA. De divinis processio- nibus.	521	— III. Multò minus propositæ difficultati faciunt satis, qui respondent Filii processionem seipsam esse generationem, et Spiritus sancti processionem seipsam esse spirationem.	<i>Ibid.</i>
Articulus primus. De nomine et naturâ divinarum processionum.	<i>Ibid.</i>	— IV. Filius non idè dicitur genitus quod à Patre procedat, ut ipsius imago per mentem expressa.	557
Articulus II. De existentia et numero processionum divinarum.	524	— V. Verbum divinum non est propterea Filius Dei, quod per intellectum procedens, vi originis istius intellectio- nem accipiat actualem, tanquam propriam Dei naturam.	558
Assertio prima. Est in Deo processio.	<i>Ibid.</i>	— VI. Positæ communi philosophandi ratione, nulla probabilior causa offerri potest, cur Verbum divinum sit Filius, non verò Spiritus sanctus, quam quod Verbum divinum per intellectum procedat, vi suâ in naturâ assimilantem, Spiritus autem sanctus per voluntatem, cuius eadem proprietas non sit.	558
— II. Duæ sunt in Deo processioness.	527	Q U ÆSTIO S EX TA. De divinarum personarum proprietatibus ac relationibus.	564
— III. Non sunt in Deo plures quàm duæ processioness.	529	Articulus primus. An admittendæ sint in singulis personis divinis quædam proprietates, et in quo illæ positæ sint.	<i>Ibid.</i>
Articulus III. De divinarum processionum proprietatibus.	532	Assertio prima. Admittendæ sunt in singulis personis quædam proprietates, quibus illæ constituantur ac distinguuntur.	<i>Ibid.</i>
Assertio. Divinæ processioness sunt immanentes, substantiales, necessariæ, æternæ, metaphysicæ, et omnis imperfectionis expertæ.	<i>Ibid.</i>	— II. Personarum ejusmodi proprietates, quibus illæ constituuntur ac distinguuntur, sunt relationes ipsis peculiaris.	565
Articulus IV. De principiis divinarum processionum.	534	Articulus II. De existentia, essentia, perfectione et numero divinarum rela-	
Notanda.	<i>Ibid.</i>		
Assertio prima. Non potest dici propriè essentia essentiam, natura naturam, substantia substantiam generare et producere in Deo.	537		
— II. Natura divina, præcisè per mentem intellectu et voluntate, non est per sese principium divinarum processionum.	539		
— III. Solæ relationess non sunt principia divinarum processionum.	543		
— IV. Intellectus et voluntas sunt principia proxima divinarum processionum.	545		
— V. Intellectus et voluntas non sunt productivæ substantiarum ac personarum.	545		
— VI. Relationess adjunctæ intellectioni et volitioni essentialibus, non sunt comprincipia influentia, sed tantùm conditioness ad productionem necessariæ.	547		
Articulus V. De discrimine processionis Filii ac Spiritus sancti.	<i>Ibid.</i>		
Sectio prima. An generatio dici debeat Verbi processio, et quidem sola.	548		

tionum.	568
Assertio prima. Relationes divinarum personarum sunt reales.	<i>Ibid.</i>
— II. Divinæ relationes sunt reales etiam secundum esse ad.	570
— III. Relationes illæ sunt perfectiores.	<i>Ibid.</i>
Articulus III. De distinctione divinarum relationum cum à se invicem, tum ab essentiâ.	572
Assertio prima. Relationes divinæ cum essentiâ comparatæ ab eâ realiter non distinguuntur.	<i>Ibid.</i>
— II. Relationes originis ab oppositis sibi realiter distinguuntur.	<i>Ibid.</i>
— III. Relationes divinæ ab illis quæ tantum disparatæ sunt, realiter non distinguuntur : v. g., paternitas et filiatio non distinguuntur à spiratione activâ.	<i>Ibid.</i>
Articulus IV. De officio divinarum relationum.	573
Assertio prima. Pater non constituitur per innascibilitatem, seu ingeni rationem.	575
— II. Divinæ personæ non constituuntur per origines.	<i>Ibid.</i>
— III. Eadem omnino relationes constituunt ac distinguunt divinas personas.	576
— IV. Relationes secundum esse ad consideratæ non constituunt nec distinguunt divinas personas.	577
— V. Divinæ personæ constituuntur ac distinguuntur per relationes secundum esse in spectatas.	<i>Ibid.</i>
Quæstio SEPTIMA. De divinarum personarum notionibus.	579
Articulus primus. An quædam admittendæ sint in Deo notiones.	<i>Ibid.</i>
Assertio. Admittendæ sunt in divinis personis notiones.	580
Articulus II. Quot notiones divinarum personarum admittendæ sint.	581
Assertio prima. Quinque sunt notiones admittendæ, scilicet innascibilitas, paternitas, filiatio, spiratio activa, et spiratio passiva.	582
— II. Non sunt plures quàm quinque notiones.	583
Quæstio OCTAVA. De illis quæ personis divinis communia sunt.	588
Articulus primus. An omnia divinitatis attributa tribus personis communia sint.	590
Assertio prima. Omnes absolutæ proprietates divinitatis tribus personis sunt	

communes.	590
— II. Sunt quædam proprietates absolutæ, quæ certis personis specialiter attribui merito possint, v. g., Patri omnipotentia, et quæ hinc consequuntur; Filio sapientia, et quæ ejusdem sunt generis; Spiritui sancto bonitas, charitas, et quæ ad eundem ordinem spectant.	<i>Ibid.</i>
Articulus II. An una sit trium personarum existentia absoluta, an triplex etiam relativa.	592
Assertio prima. Est quædam in Deo existentia absoluta et communis.	<i>Ibid.</i>
— II. Non sunt variz ac distinctæ pro numero personarum existentiz relativæ.	<i>Ibid.</i>
Articulus III. An triplex sit subsistentia relativa; an etiam una communis et absoluta.	594
Assertio prima. Tres sunt in Deo subsistentiæ.	595
— II. Illæ tres subsistentiæ sunt relativæ.	596
— III. Non est admittenda in Deo quarta subsistentia, quæ absoluta sit et communis.	597
Articulus IV. De circuminsessione divinarum personarum.	598
Assertio. Admittenda est divinarum personarum circuminsessio.	<i>Ibid.</i>
Quæres undenam propriè ac proximè repetenda sit illa divinarum personarum circuminsessio.	604
Articulus V. De missione divinarum personarum.	605
Quæres 1° an divinis omnibus personis mitti competat.	<i>Ibid.</i>
2° Quid sit missio.	<i>Ibid.</i>
3° An missio sit quid notionale et certis personis proprium, an commune toti Trinitati.	606
4° An personæ ab illis solis mittantur, à quibus procedunt.	<i>Ibid.</i>
5° Quotuplex sit missio.	607
6° An Filius et Spiritus sanctus mitti invisibiliter dicantur, quoties in animis hominum aliquid operantur.	<i>Ibid.</i>
7° An in huiusmodi missione invisibiliter mittantur tantum penes dona ab illis profecta, an etiam penes substantiam, ita ut nova et inexplicabilis inde exurgat divinarum istarum personarum, quoad substantiam, cum animâ unio.	<i>Ibid.</i>
Quæstio NONA. De divinis personis	

- sigillatim. 608
- Articulus primus. De Patria personâ. *Ibid.*
- Articulus II. De personâ Filii. 613
- Sectio prima. De variis Filii nominibus. *Ibid.*
- Sectio II. Ex quarum rerum cognitione Verbum procedat. 615
- Assertio prima. Verbum divinum procedit ex cognitione divinæ essentiae et attributorum ipsius absolutorum. 616
- II. Verbum præterea procedit ex cognitione Patris, seu ex notitiâ quam de se ipso habet Pater. *Ibid.*
- III. Verbum procedit etiam ex cognitione sui ipsius ac Spiritûs sancti. 617
- IV. Verbum divinum procedit ex cognitione rerum possibilem. 619
- V. Verbum procedit etiam ex cognitione futurorum. 620
- Articulus III. De personâ Spiritûs sancti. 624
- Sectio prima. De nominibus Spiritûs sancti. *Ibid.*
- Sectio II. An sicut ex Patre, ita ex Filio procedat Spiritus sanctus. 625
- Caput primum. De origine et progressu hujus controversiæ. 627
- Caput II. Quid de Spiritûs sancti processione à Filio sit statuendum. 630
- Assertio. Spiritus sanctus à Filio procedit. *Ibid.*
- Caput III. An, si Spiritus sanctus à Filio non procederet, ab ipso distingueretur. 641
- Assertio. Spiritus sanctus à Filio non distingueretur, si ab ipso non procederet.
- Caput IV. An rectè addita sit Symbolo Constantinopolitano vocula, *Filioque*. 644
- Assertio. Rectè addita est Symbolo vocula, *Filioque*. *Ibid.*
- Caput V. Quandoenam hæc additio, *Filioque*, facta sit. 650
- Assertio prima. Hæc vocula non est à concilio Constantinopolitano in symbolum inserta. 651
- II. Hæc additio non est Damiani pontificis. *Ibid.*
- III. Non est facta hæc additio in numerosâ quâdam Latinorum synodo circa tempora concilii VII. *Ibid.*
- IV. Non est facta hæc additio consensu utriusque Ecclesiæ in VII synodo. *Ibid.*
- V. Invenio V sæculo, hæc vocabulum ab Hispanis in proprias fidei professiones inferebatur. 652
- VI. Apud eosdem Hispanos in symbolo Constantinopolitano extabat sub finem VI sæculi, ac publicè decantari tunc apud eos cepit, idemque mos deinceps obtinuit. *Ibid.*
- VII. Tam additio, quàm decantandæ additionis consuetudo, ab Hispanis ad Gallos et Germanos VIII saltem sæculo manaverant. *Ibid.*
- VIII. Nono inveniænto sæculo, utrumque apud Gallos frequentabatur; nondum autem erat in usu Romæ. 653
- IX. Sub finem sæculi IX, sedes Apostolica additionem istam in symbolum admiserat. *Ibid.*
- X. Symbolum idem anno 1014 sub Henrico I imperatore et Benedicto VIII summo pontifice Romæ decantari cepit. 654
- XI. Sub Gregorio X in concilio Lugdunensi, anno 1274, eadem hæc additio utriusque Ecclesiæ consensu probata est. *Ibid.*
- Caput VI. An Pater et Filius sint unum idemque principium Spiritûs sancti. *Ibid.*
- Assertio. Pater et Filius sunt unum Spiritûs sancti principium. *Ibid.*
- Questio secunda. De loquendi ratione in exponendo sanctissimæ Trinitatis mysterio observandâ. 657
- Articulus primus. Quâ ratione offerri possint ac debeant nomina substantiva concreta. 658
- Articulus II. Quomodò offerri debeant nomina adjectiva. 659
- APPENDIX PRIMA. 659-660
- Caput primum. Nec unitati Dei fecunditatem, nec fecunditati unitatem officere. *Ibid.*
- Articulus primus. Deum esse unitatem ipsam summè fecundam. Ex Patribus Græcis. 661
- Articulus II. De eodem ex Patribus Latinis. 670
- Caput II. Divinarum personarum unitatem esse omnium perfectissimam, cum sit reciproca immetatio, atque adedò consubstantialitas. 683
- APPENDIX SECUNDA. Compendium tractatus de SS. Trinitate, ad usum eorum quibus doctrinam christianam fidei populo tradere et explicare minus in-

cumbit.	698
Sectio prima. De necessitate docendi ea quæ ad SS. Trinitatem aliaque mysteria et dogmata pertinent.	699
Sectio II. Quid in sacris concionibus dicendum sit de SS. Trinitatis mysterio.	704
Caput primum. Quid dicendum circa mysterii naturam.	<i>Ibid</i>
Articulus primus. Quid dicendum circa SS. Trinitatem generatim consideratam.	705
§ 1. Quid dicendum circa divinæ naturæ unitatem.	<i>Ibid.</i>
§ 2. Quid dicendum circa personarum trinitatem.	706
Articulus II. Quid dicendum circa speciales singulis personis proprietates.	710
§ 1. Quid de Patre dicendum.	<i>Ibid.</i>
§ 2. Quid dicendum de Filio.	712
§ 3. Quid dicendum sit de Spiritu sancto.	715
Conclusio primi capitis.	716
Caput II. Quid SS. Trinitati à fidelibus debeat.	717
Articulus primus. Quid de fide sanctissimæ Trinitatis dicendum.	<i>Ibid.</i>
§ 1. De fidei SS. Trinitatis necessitate.	<i>Ibid.</i>
§ 2. De fidei SS. Trinitatis congruentia cum ratione.	<i>Ibid.</i>
§ 3. De utilitate fidei SS. Trinitatis.	719
Articulus II. Quid dicendum de spe in SS. Trinitatem.	720
Articulus III. Quid de amore erga SS. Trinitatem dicendum.	<i>Ibid.</i>
Articulus IV. Quid dicendum de SS. Trinitatis imitatione.	721
§ 1. De imitatione SS. Trinitatis generatim.	<i>Ibid.</i>
§ 2. De imitatione singularum personarum.	722
Sectio III. De ratione docendi ea quæ ad SS. Trinitatis mysterium pertinent.	723
LEIBNITZII VITA.	749-750
SECTIO PRIMA. DEFENSIO TRINITATIS PER NOVA REPERTA LOGICA, contra Epistolam Ariani.	751-752
SECTIO II. DUE EPISTOLÆ AD LOEFLERUM, DE TRINITATE ET DEFINITIONIBUS MATHEMATICIS CIRCA DEUM, SPIRITUS, etc.	757-758
Epistola prima.	<i>Ibid.</i>
Epistola secunda.	763
REMARQUES sur le livre d'un anti-	

trinitaire Anglais, qui contient des considérations sur plusieurs explications de la Trinité.	765-766
MONITUM.	769-770
PERRONE	
TRACTATUS DE CULTU SANCTORUM. <i>Ibid.</i>	
Proœmium.	<i>Ibid.</i>
Caput primum. De variâ cultûs acceptione et divisione.	774
Caput II. De religiosi sanctorum cultûs honestate ac pietate.	776
Propositio. Pius et omni idololatriæ labe immunis est religiosus sanctorum cultus.	777
Difficultates.	782
Caput III. De sanctorum invocatione.	786
Propositio prima. Licita ac utilis est sanctorum invocatio, quod ex sacris literis imprimis evincitur.	790
Difficultates.	793
Propositio II. Eadem veritas ex traditione et Ecclesiæ praxi ostenditur.	796
Difficultates.	802
Caput IV. De reliquiarum cultu.	809
Propositio. Sanctorum reliquiarum et monumenta utiliter ac piè à fidelibus honorantur.	810
Difficultates.	815
Caput V. De sacrarum imaginum usu ac veneratione	822
Propositio prima. Sacrarum imaginum usum ac venerationem licitam ac piam esse sacræ literæ ostendunt.	823
Difficultates.	824
Propositio II. Usus ac veneratio sacrarum imaginum ex traditione evincitur.	829
Difficultates.	834
Caput VI. De cruce.	846
Propositio. Omni superstitione vacatum cultus quem Catholici Crucis Dominiæ ejusque Imagini deferunt, tum usus crucis signi, quod passim ab ipsis usurpatur.	849
Difficultates.	850
BEAUDEAU VITA.	851-852
ANALYSE DE L'OUVRAGE DU PAPE BENOIT XIV SUR LES BÉATIFICATIONS ET CANONISATIONS.	853-854
LIVRE PREMIER, qui contient des principes généraux et des notions préliminaires.	<i>Ibid.</i>
Chapitre premier. De l'origine des canonisations, ou des honneurs déferés dans l'Eglise primitive aux SS. Martyrs.	

et depuis aux SS. Confesseurs.	854	racles.	916
Chapitre II. De l'autorité du Pape dans les canonisations.	856	Chapitre III. Des miracles par rapport aux causes de béatification ou de canonisation.	921
Chapitre III. De la soumission qu'on doit aux jugements de béatifications et canonisations.	859	Chapitre IV. Des grâces extraordinaires.	924
Chapitre IV. Du culte autorisé par la béatification et la canonisation.	860	Chapitre V. Epilogue.	926
Chapitre V. De la congrégation des Rites.	861	APPENDICE. N° premier. Taxe des avocats et procureurs qui sont employés dans les procédures des béatifications et des canonisations, renouvelées par la congrégation des Rites et approuvée par N.-S.-P. le Pape Innocent XI, le 18 octobre 1678.	931
Chapitre VI. Des anciennes formalités.	865	N° II. Taxe du notaire de la congrégation des Rites, pour tous les actes qu'il doit dresser dans un procès de béatification ou de canonisation, approuvée le même jour que la précédente.	933
Chapitre VII. Des nouvelles formalités.	867	N° III. Taxe de l'imprimeur de la chambre Apostolique et des correcteurs pour l'édition des mémoires qu'on distribue dans les procès de béatification et de canonisation, avec la taxe des interprètes qu'on commet pour les actes écrits en langue étrangère.	936
Chapitre VIII. Des solennités d'une canonisation, et des dépenses qu'elles exigent.	870	N° IV. Protestations prescrites par notre S.-P. le Pape Urbain VIII, pour être mises à la tête et à la fin des livres qu'on fait imprimer sur la vie, les vertus et les miracles des serviteurs de Dieu, qui ne sont ni béatifiés, ni canonisés.	938
LIVRE SECOND, qui contient le détail des formalités judiciaires.	873	N° V. Formules du serment qu'on fait prêter aux juges et aux témoins.	939
Chapitre premier. Des procédures de l'ordinaire en général.	<i>Ibid.</i>	THOMASSINI VITA.	941-942
Chapitre II. Des décrets d'Urbain VIII, dont l'observation doit être prouvée.	876	DE ADVENTU CHRISTI. CUR IN MEDIO ANNORUM, SIVE IN PLENITUDINE TEMPORUM, NON MATURIUS, NON TARDIUS, NATURA SE NOSTRA INDEBIT DEUS VERBUM.	<i>Ibid.</i>
Chapitre III. Du cas privilégié.	879	CAPUT PRIMUM. Ecce Verbum caro factum sit in medio annorum, seu in plenitudine temporum. Ac primò inquiritur quo Dei consilio et quo hominum compendio lex ante gratiam præstructa sit.	<i>Ibid.</i>
Chapitre IV. Des deux instances sur la renommée publique de vertus et de miracles.	882	CAPUT II. Consilio medicinæ, et merito sanguinis Christi, legem olim dispensatam esse, ex eo rursùm demonstratur, quòd etiam nunc post Christi adventum eadem ratio medicinæ perduret, et ante legem ac sub lege priùs simus quàm sub gratiâ.	960
Chapitre V. De l'examen des ouvrages, et de la commission apostolique.	884		
Chapitre VI. Des commissaires apostoliques, et de la reprise d'instance.	888		
Chapitre VII. Des preuves et des témoins.	892		
LIVRE TROISIÈME, qui traite des fondements de la sainteté, c'est-à-dire des vertus héroïques et du martyre.	895		
Chapitre premier. Du degré d'héroïsme nécessaire aux vertus des Saints.	<i>Ibid.</i>		
Chapitre II. Des vertus théologiques, et du degré d'héroïsme qu'elles doivent avoir dans les Saints.	898		
Chapitre III. Des vertus morales, et du degré d'héroïsme qu'elles doivent avoir dans les Saints.	902		
Chapitre IV. Des vertus d'état, et du degré d'héroïsme qu'elles doivent avoir dans les Saints.	907		
Chapitre V. Du martyre.	909		
LIVRE QUATRIÈME, qui traite des preuves de la sainteté, c'est-à-dire des miracles et des grâces extraordinaires.	913		
Chapitre premier. Des miracles en général.	<i>Ibid.</i>		
Chapitre II. Caractères des vrais mi-			

pueritiam quandam humani generis regendam fuisse, quam charitate per Christum ejus juvenia imbueretur, nec aliter etiam nunc consuli singulis post Christi adventum.

CAPUT IV. Temporalibus prius Dei beneficiis inescandam fuisse humani generis pueritiam, quam æternis juvenia ejus cumularetur. Temporalia æternorum umbris et figuris honestanda fuisse.

CAPUT V. Quæ hactenus de humani generis pueritiâ, legis, timoris et temporalis mercedis imbuendâ tirocinii, et ita ad Christum manducandâ, disputata sunt uno ex Augustino, reliquorum Patrum astipulatione muniantur.

CAPUT VI. Præceptis minoribus ante informanda erat humani generis pueritiâ per sapientiæ servos, quam majoribus ab ipsâ per sese sapientiâ imbueretur juvenus.

CAPUT VII. Insuæcienda erat primum gens humana per figuras et umbras, postea per corpus proprium contrectare Deum et contueri.

CAPUT VIII. Sacramentorum corporalium multitudine et obscuritate donandum primum fuit interim, dum puerascit genus humanum, et ita Christo initiandum.

CAPUT IX. Non potest Christus nisi adumbratus à mortalibus teneri: quocirca et Moissæ sacramentis etiam umbraticis, continebatur, et nostris, etiam verioribus, adhuc tamen obumbratur.

CAPUT X. Caro ipsa Christi, quæ novi Testamenti summa hic interim beatitas est, vel asportanda hinc fuit, vel hic velanda, ut non carnaliter, sed spiritaliter, et qualiter etiam à patriarchis et prophetis diligi poterat, diligeretur.

CAPUT XI. Tota veteris Testamenti et Scripturæ et dispensatio, quædam erat Incarnatio Verbi adumbrata, et ea quæ puerili pietati sufficeret.

CAPUT XII. In Scriptura et dispensatione veteris Testamenti nunquam latuit charitas veritatis, nunquam non adfuit; id porro unum, id totum Christus, id salus est.

CAPUT XIII. Verbum Deus ante carnem suam ad omnes ubique gentium extra Israelæm populos visis congruis veniebat, et præconis futuræ Incarnationis suæ beneficiis quibusdam irrorabat.

CAPUT XIV. Christus non universis tantum, sed singulis etiam hominibus venit; singulis nascitur, crescit, moritur, resurgit, ideoque non semel, sed semper venit, et etiam nunc, cum venerit jam, venturus expectatur.

CAPUT XV. Christus in Ecclesiâ sponsa et ipse sponsus et sponsa, caput et membra, justitia et iustorum universitas, ab exordio ad exitum usque sæculi, semper venit et semper veniet.

CAPUT XVI. Solvitur obiectio et quædam in speciem conflictatio inter SS. Patres, aientes modò orbem lege et timore ante fuisse præparandum; modò expectandum ut summa vis morbi tum fureret, ut tunc medicus in orbem agrum adveniret.

MOXIM.

BILLUART VITA.

TRACTATUS DE MYSTERIO CHRISTI ET BEATÆ VIRGINIS.

DSSERTATIO PRIMA. De beatissimâ Virgine Mariâ, matre Christi.

Articulus primus. De sanctificatione beatæ Mariæ Virginis.

Articulus II. De B. Virginis parentibus, ortu, educatione et oblatione in templo.

Articulus III. De virginitate B. Mariæ.

Articulus IV. De voto virginitatis à Deiparâ emissio.

Articulus V. De matrimonio B. Virginis cum S. Joseph.

Articulus VI. De annuntiatione B. Virginis.

Articulus VII. De morte Deiparæ.

Articulus VIII. De assumptione B. Virginis.

DSSERTATIO SECUNDA. De conceptione Christi.

Articulus primus. De conceptione Christi secundum s.

Articulus II. Ex quâ tribu et familiâ ortus sit Christus.

Articulus III. De genealogiâ Christi.

§ 1. Conciliantur inter se binæ Christi genealogiæ.

§ 2. Conciliantur binæ Christi genealogiæ cum veteri Testamento.

Articulus IV. De modo et ordine conceptionis Christi, necnon de perfectione prolis conceptæ.

Articulus V. De peregrinatione B. Virginis in montana Judææ ad visitandam cognatam suam Elisabeth.

DSSERTATIO TERTIA. De nativitate Christi.

Articulus primus. De nativitate Christi secundum se consideratâ.

Articulus II. De circumstantiis nativitatis Christi.

§ 1. De loco Christi nascentis.

§ 2. De tempore Christi nascentis.

DSSERTATIO QUARTA. De manifestatione Christi nati.

Articulus primus. Utrûm manifestatio Christi nati convenienter facta fuerit.

Articulus II. De Magis Christi nascentis adoratoribus.

Articulus III. De tempore adventûs Magorum.

DSSERTATIO QUINTA. De legalibus circa puerum Jesum servatis, de fugâ in Ægyptum, de cæde infantum, necnon de instituto vitæ Christi usque ad suum baptismum.

Articulus primus. De Christi circumcisione.

Articulus II. De purificatione B. Virginis et oblatione pueri Jesu in templo.

Articulus III. De fugâ in Ægyptum.

Articulus IV. An et quæ miracula patrata sint ingrediente Jesu in Ægyptum?

Articulus V. De cæde infantum et vitæ Christi institutio usque ad suum baptismum.

DSSERTATIO SEXTA. De Joanne baptizante et Christo baptizato.

Articulus primus. De Joanne baptizante.

Articulus II. De Christo baptizato.

DSSERTATIO SEPTIMA. De modo conversationis Christi, necnon de ejus tentatione in deserto.

Articulus primus. Quæ fuerit humana facies et corporis Christi forma?

Articulus II. Utrûm Christus debuerit agere vitam solitariam et austeram.

Articulus III. Utrûm conveniens fuerit Christum pauperem vitam ducere, et secundum legem conversari.

Articulus IV. De tentatione Christi in deserto.

DSSERTATIO OCTAVA. De doctrinâ et miraculis Christi, necnon de ejus transfiguratione.

Articulus primus. De doctrinâ Christi.

Articulus II. Utrûm Christus suam doctrinam scripto tradiderit. Ubi de notis Algari ad Joannem et Jesum ad Abgarum Epistolæ.

Articulus III. De miraculis Christi.

Articulus IV. De transfiguratione Christi.

DSSERTATIO NONA. De passione Christi.

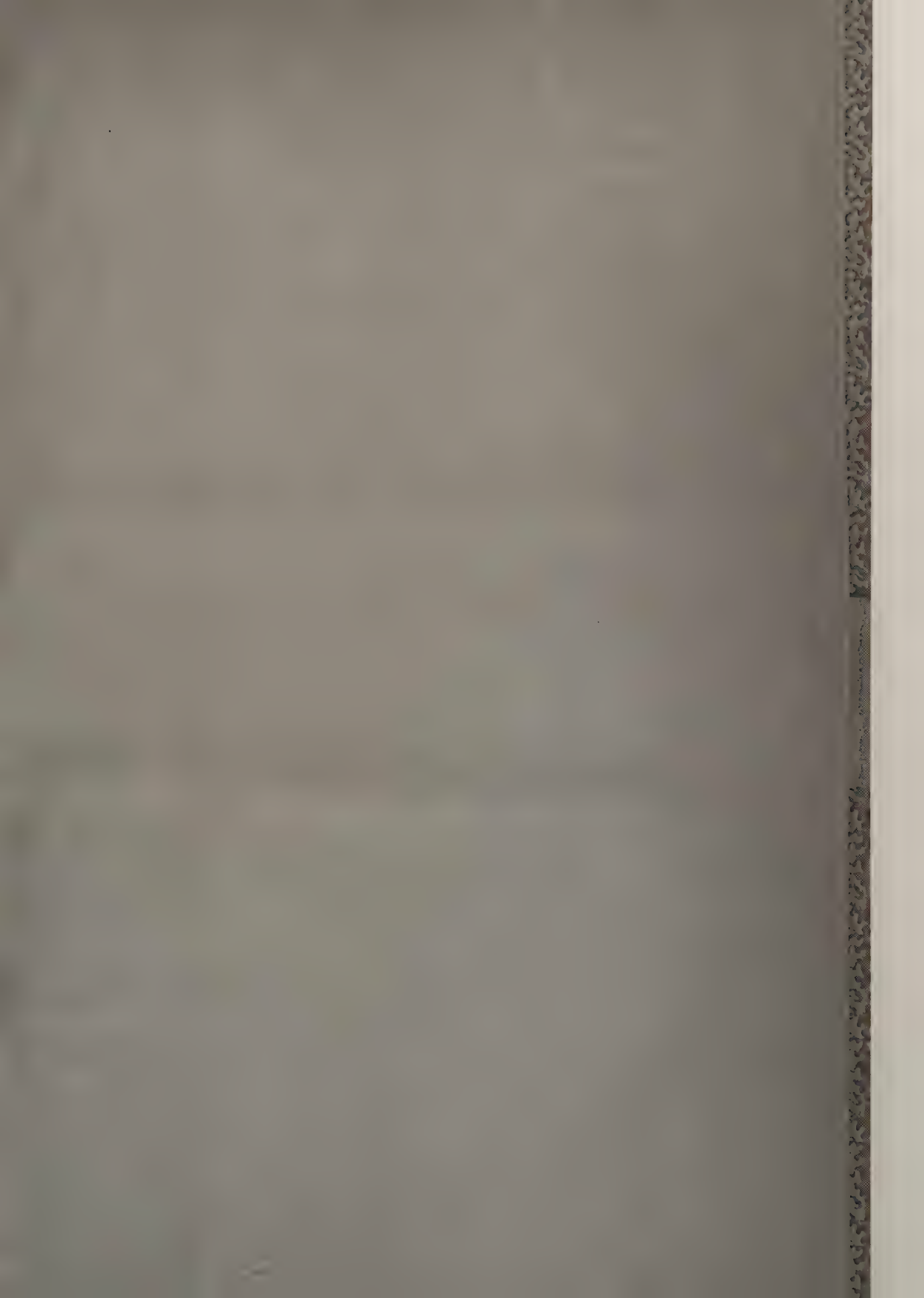
Articulus primus. De necessitate, convenientia et acerbitate passionis Christi.

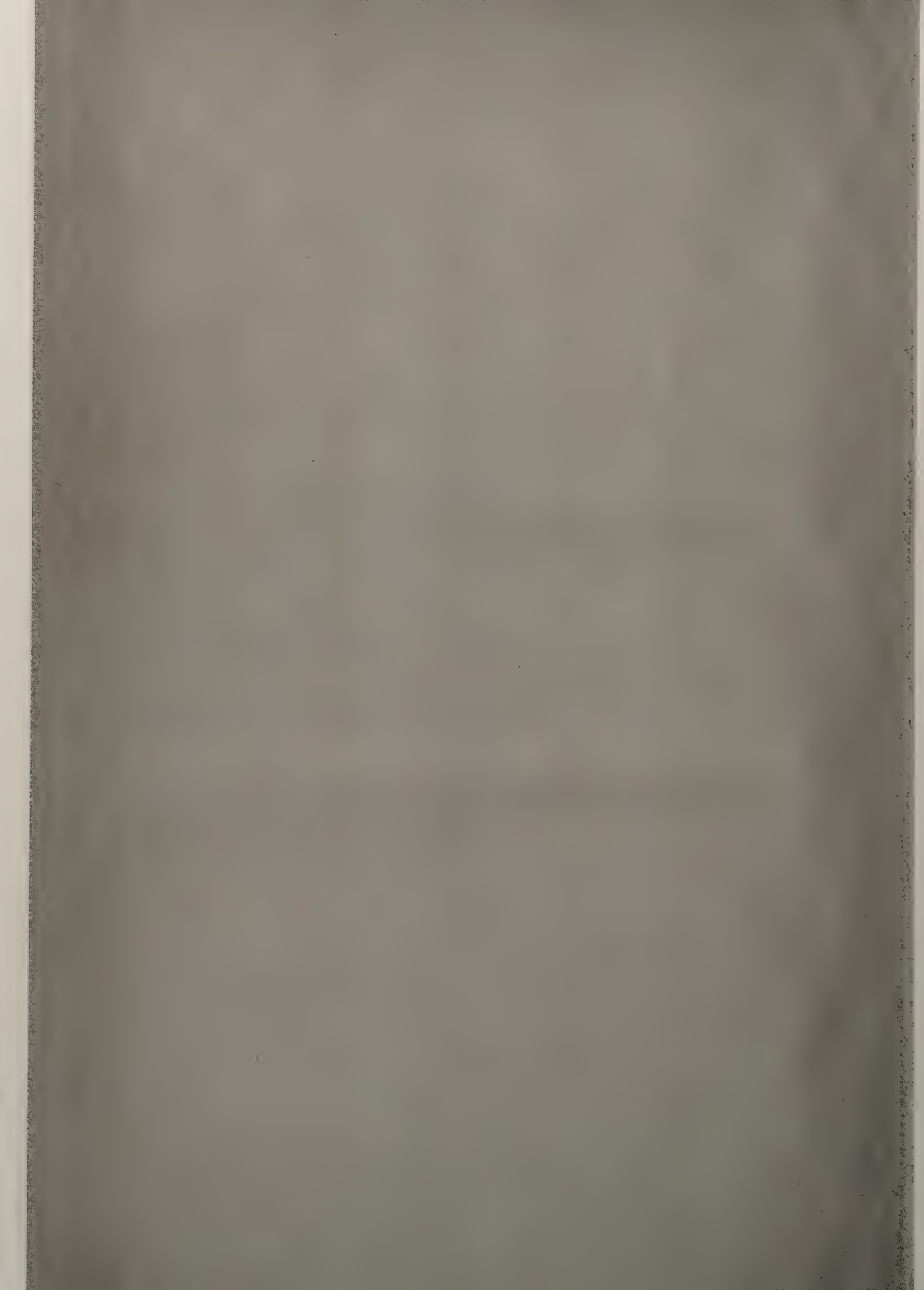
Articulus II. Variæ passionis Christi cir-

comstantiam breviter expenduntur. De Juda proditore. 1413
 De flagellatione. 1415
 De coronâ spinâ. 1416
 De sententiâ mortis in Christum latâ. 1417
 De crucis bajulatione et Veronicâ. 1418
 De crucis magnitudine et formâ. 1420
 De crucifixione. 1421
 De latronibus cum Christo crucifixis. 1425
 De loco et tempore crucifixionis. 1426
 De Mariâ Matre Jesu juxta crucem stante. 1426
 De tortoribus Christi. 1427
 De prodigiis Christo in cruce pendentia factis, et primo de tenebris. 1430
 De scissione velli. 1431
 De motu terræ. 1431
 De magno Paue. 1432
 DISSERTATIO DECIMA. De causâ efficiente passionis Christi, et ejus causalitate et effectibus. 1432
 Articulus primus. De causâ efficiente passionis Christi. 1435
 Articulus II. Quomodo passio Christi operata sit nostram salutem. 1438
 Articulus III. De effectibus passionis Christi. 1439
 DISSERTATIO UNDECIMA. De morte, sepulturâ descensu Christi ad inferos. 1439
 Articulus primus. De morte Christi. 1441
 Articulus II. De sepulturâ Christi. 1442
 Articulus III. De descensu Christi ad inferos. 1447
 DISSERTATIO DUODECIMA. De resurrectione Christi. 1447
 Articulus primus. Utrum necessarium fuerit Christum resurgere? 1449
 Articulus II. De die et horâ quâ Christus resurrexit. 1451
 Articulus III. De Christo primo omnium resurgente, et aliis cum ipso resurgentibus. 1454
 Articulus IV. De qualitate Christi resurgentis. 1458
 Articulus V. De manifestatione resurrectionis. 1461
 Articulus VI. De veritate resurrectionis Dominicanæ. 1465
 DISSERTATIO DECIMA TERTIA. De ascensione Christi et missione Spiritûs sancti. 1467
 Articulus primus. De ascensione Christi secundum se. 1470
 Articulus II. De tempore et loco ascensionis Christi, necnon de ejus sessione ad dexteram Patris. 1474
 Articulus III. De missione Spiritûs sancti. 1477-1478
 APPENDICULA. De actis Pilati circa gesta et miracula Christi, ad Tiberium imperatorem missis. 1477-1478
 MONITUM. 1477-1478
 DE DEVOTIONE ERGA SACRATISSIMUM COR JESU. (Auctore R. P. Perrone.) 1477-1478
 Cultus sacratissimi Cordis Jesu prout ab

Apostolica sede probatus est, atque in Ecclesia catholica frequentari consuevit, plus est, et omni superstitionis labe immunis. 1498
 Difficultates. 1498
 DE CULTU IMMACULATI CORDIS MARIE MATRIS DEI JESU. (Auctore J. De Galiffet.) 1491-1493
 BREVISSIMUM TRACTATUS DE INCARNATIONE COMPENDIUM, ad usum eorum quibus doctrinam christianam fidei populo tradere et explicare manus incumbit. 1499-1500
 SECTIO PRIMA. De Incarnatione proprie dicta. 1501
 Caput primum. De natura Incarnationis. 1501
 Articulus primus. Christum esse Deum. 1501
 Articulus II. Christum esse hominem. 1501
 Articulus III. Christum ita esse Deum et hominem, ut ambæ naturæ in unicam personam coeant. 1501
 Caput II. De fructibus qui ex Incarnatione prodierunt. 1502
 § 1. Qui fructus in Deum ex Incarnatione redundârunt. 1502
 § 2. Qui ex incarnatione in Mariam fructus redundârunt. 1503
 § 3. Quos fructus Incarnatio humano generi contulerit. 1504
 § 4. Qui fructus ex Incarnatione angelis advenierint. 1504
 § 5. Quem ex Incarnatione fructum natura corporea perceperit. 1504
 SECTIO SECUNDA. De humani generis redemptione et reparatione. 1506
 Caput primum. De statu humani generis post lapsum. 1506
 § 1. Quibus bonis homo spoliatus fuerit per lapsum. 1506
 § 2. Quibus malis circumvallatus homo post lapsum fuerit. 1506
 § 3. Quod homini ex tantis malis nulla superesset emergendi ratio. 1507
 Caput II. De ratione quâ lapsus homo erectus sit et reparatus. 1507
 Articulus primus. Quâ ratione Christus nos redemerit et à malis liberaverit. 1507
 § 1. Quod Christus debita nostra in se suscepit. 1508
 § 2. Quod Christus debita nostra plane exsolverit. 1508
 § 3. Quod Christus redemptionis nostræ pretium dederit. 1509
 § 4. Quod Christus alias multas nobis gratias promeruerit. 1509
 Articulus II. Quâ ratione nobis applicari queat Christi reparatio. 1510
 Articulus III. Quænam documenta ex humani generis reparatione hauriri queant. 1511
 INDEX RERUM. 1515-1514

CPSIA information can be obtained
at www.ICGtesting.com
Printed in the USA
LVHW061326130319

610508LV00017B/378/P

9 781286 443408

9 781286 443408